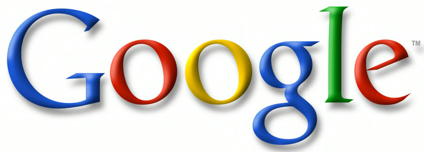

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

B 1,461,832

PROPERTY OF
University of
Michigan
Libraries
1817
ARTES SCIENTIA VERITAS

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNI, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK XIX — DÍL I

1889

V PRAZE

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1889

AP
52
.085
v.19

T24-65531

Obsah dílu prvního.

R. 1889. Čís. 1.

OSVĚTA

Akademie naučné.

Slovo k časové otázce

od

Konst. Jirečka.

ení slova, které by ve společnosti české za posledních neděl častěji bylo pronášeno, nežli jmeno akademie. Jednání sněmu království českého v září 1888 přineslo nám řídké překvapení, kterému jiní větší a bohatší národové s mecenáši svými zajisté bývají zvyklejší nežli my. Šlechetný vlastenec — jenž sám se nejmenoval, o němž však po vlastech našich obecně jest povědomo, že je to krajan náš, stavitel p. Jos. Hlávka — věnoval za příležitosti čtyřicetiletého jubilea Jeho Veličenstva našeho císaře a krále 200.000 zlatých jakožto základní příspěvek ke zřízení *české akademie nauk, slovesnosti a umění.* Vzácný ten skutek došel radostného ohlasu v nejširších kruzích našeho národa.

Událost tato ukládá i přítomnému časopisu povinnosť, aby čtenářům svým podal zprávu o rozvoji a spůsobu vědeckých akademií vůbec, arci toliko v hlavních rysech. V podrobnostech dějin jednotlivých vědeckých ústavův odkazujeme ku př. k Naučnému slovníku Ottovu, kde i tento předmět obšírně jest představen. Tolikéž jest nám se obmezovati na spolky, které nesou jmeno *akademie*, jakkoli rozhraní mezi nimi a družstvy s názvem méně skvělým někdy je velice vrátké. Podotýkáme toliko, že počet associací vědeckých jest ohromný. Na třetím mezinárodním kongresu statistickém r. 1858 geolog a cestovatel dr. Ami Boué vyčetl 18.955 takových spolkův, z nichž 8436 ještě trvá. Z řečeného čísla 1021 připadalo na dobu do r. 1790 a 17.934 na 67 let odtud do řečeného kongresu! Nejvíce jich vzniklo u Anglosasův, dvakráte více než u Romanův, kteří jich měli jen o málo více než národové germanští; dle poměru k číslu obyvatelstva protestanté čítají takových společností čtyřikráte více než katolíci. Od té statistiky uplynulo arci již zase 30 let.

Jmeno akademie má původ velmi skromný. Na severozápadní straně starých Athén nalézal se rozsáhlý pozemek, porostlý hájem

prastarých oliv a platanův, jenž prý dle jmena jakéhosi heroa nebo bývalého majitele, řečeného Akadémos, slul Akadémeia. Háj ten, zasvěcený bohyni Athéně, již za Peisistratovcův ohrazen zdí. Opatřen jsa budovami, sochami a procházkami, sloužíval za cvičiště gymnastické. Posléze v něm bývalo shromaždiště učedlníkův filosofa Platona. Škola Platonova následkem toho se nazývá ode dávna prostě taktéž *akademií*. Stinný háj vzal za své za první války Mithridatské, když Sulla dal staré stromy Akademie vysekati a z nich zříditi oblehací stroje k útoku na hradby Athénské.

Staré Řecko znalo jen školy rhetorické a filosofické; na spolek učencův se nevzmohlo. První vědecký ústav, prototyp všech nápotomních učených společností a sbírek s nimi spojených, je *Museion* v Alexandrii, založené od králův z rodu Ptolemaiova. V jedné části paláce královského nalézala se knihovna, a u ní scházeli se učenci, majíce plat od státu. Známy jsou zásluhy tohoto „museia“ Alexandrijského o filologii, hlavně o sebrání, zachování a výklad klasických spisův hellenských, o medicinu, geometrii, astronomii a zeměpis. Ústav ten byl nápodoben založením „museí“ v Pergamu a jinde. Také od císařův římských, po pádu staré říše Ptolemaiovcův, štědře byl vydržován, jakkoli skvělá doba jeho tehda byla již minula.

Veliké převraty první polovice středního věku přinesly antickým školám a knihovnám úplnou záhubu; jen v říši východořímské trvala literární tradice se stálým studiem památek písemnictví starořeckého. Zvolna začaly se však vědy znovu pěstovati spůsobem širším. Ve středověkých universitách, vyvíjejících se od 11. století, vidíme spůsob škol, jaký starému věku při veškeré jeho duševní činnosti znám nebyl. S obnoveným studiem památek hellenského písemnictví obživly na západě i vzpomínky staré učenosti Athénské a Alexandrijské, a s ním vynořilo se v 15. věku i Platonské jmeno *akademie*, arci v jiném, a sice dvojím významu, v jakémž trvá podnes: buď co spolek učencův, buď co škola učená.

Vlasť moderních akademií v prvním toho slova smyslu jest Italie, kde založení nejstarších ústavův toho druhu náleží do prvního rozvoje obnovených studií staroklasických. Původnímu významu jmena svého nejvíce se přibližovala „Platonská Akademie“ ve Florencii, společnosť učencův italských i byzantinských, založená okolo r. 1460 od Cosima de Medici hlavně ke studiu filosofie Platonské a spisův Dantových. Stejného stáří je „Accademia Pontaniana,“ družina humanistů (Pontano, Valla, Beccadelli atd.), zřízená prý brzo po pádu Cařihradu v Neapoli u dvora krále Alfonsa V. z dynastie aragonské; měla již i členy přespolní a čestné. V Římě 1498 založena „Accademia antiquaria“ ku prozkoumání starožitností italských. K těmto třem prvním akademiím družila se brzo celá řada jiných, tak že v Italii v 16. věku nebylo města bez podobného družstva. Obor jejich vesměs byl určitě vymezen a obsahoval téměř všude studium jazykův a literatur, hlavně antických, jakož i poesii latinskou a italskou. Jmena jejich místem mají jistý ráz komický; akademikové sluli „mlčenliví, hořící, zmrzlí, nepokojní“ (Accademia dei Silenti, Ardenti, Gelati, Inquieti) atd. „Accademia della Crusca“ (akademie otrub), založená ve Florencii 1582,

věnována byla broušení jazyka italského; od ní vyšel první systematický slovník italský (tišt. 1612). Ústav ten, trvající podnes, měl velikou důležitosť, neboť on jest vzorem, dle něhož založena a zřízena akademie francouzská. Tím a starší akademií Platonskou stala se Florencie kolébkou moderních vědeckých akademií.

Po Italii učené ústavy nejskvěleji se vyvinuly ve Francii za zlatého věku literatury francouzské. Akademie Pařížská, nynější vzor pro všecky ostatní země evropské i zámořské, jest toliko soubor pěti vědeckých ústavův, založených většinou v 17. století. Teprve od 1795 „les cinq Académies" jsou sjednoceny v dnešní celek, řečený „Institut de France." Nejstarší oddíl je vlastní „Académie française," zřízená dle vzorů italských 1635 vlivem kardinála Richelieua ze starší soukromé společnosti; její hlavní dílo jest akademický slovník francouzského jazyka, po prvé vydaný 1694 a od té doby stále doplňovaný. Odbory, na první pohled nesouvislé, archeologii, linguistiku a literární historii, spojuje „Académie des inscriptions et des belles lettres," založená původně od Colberta roku 1663 co „petite académie," ale úplně uspořádaná teprve r. 1701. Z doby Colbertovy (z r. 1666) pochází též třetí třída „Académie des sciences," určená ku pěstování mathematiky, fysiky a přírodopisu. Čtvrtá třída, „Académie des beaux arts," nyní rozdělená na pět sekcí, pro malířství, sochařství, stavitelství, rytiny a hudbu, vznikla ze dvou ústavův, z akademie malířské a sochařské, založené 1648 od Mazarina, a z akademie stavitelské, zřízené 1671 od Colberta. Pátá třída, „Académie des sciences morales et politiques," pěstující vědy filosofické, historicko-politické, právnické a národohospodářské, je nejmladší; trvale zahájena, po prvním pokusu v době revoluční, teprve od Guizota 1832. Za Napoleona III. byla (1855—1866) připojena ještě šestá třída, věnovaná politice, administrací a financím, ale k návrhu institutu samého záhy zase spojena s předešlou.

Jednotlivé třídy mají vlastní budžet, úplnou samosprávu a oddílné publikace. Roční sezení všech akademií pospolu odbývá se toliko jedno, 25. října, v den založení institutu. Obecenstvu jsou přístupna sezení jen v „Académie des inscriptions" a v „Académie des sciences morales et politiques." Původně jednotlivé akademie se scházely co ústavy královské v paláci Louvru. Po reorganisaci ústavu odevzdán jemu (1806) nynější „palais de l'institut," který s charakteristickou svou kupolí a s polokruhovým sloupořadím na stranu k Seině vystavěn byl r. 1662 a prve býval obydlím školy „collège Mazarin." Všech členův institutu dohromady je nyní 225. Volby se konají v jednotlivých třídách, v nichž počet členův určitě je vymezen, a potvrzují se od hlavy státu, nyní od předsedy republiky, jenž jest i protektorem ústavu. Býti zvolenu za „membre de l'institut" pokládá se v celém učeném světě za velmi velikou česť. Řádný člen institutu má stálý roční plat 1500 frankův, třídní sekretář 6000 frankův; členové nad to dostávají zvláštní odměnu za přítomnosť v sezeních. Veliký je počet cen, které institut rozdává, v „Académie des sciences" neméně než 43. V paláci akademickém nalézá se i knihovna „bibliothèque Mazarin" o 200.000 svazků. Veliké jsou zásluhy institutu hlavně o jazyk a literaturu francouzskou,

archeologii klasickou, semitskou a středověkou, astronomii a o mathematický zeměpis.

Stejného stáří s akademiemi francouzskými jest anglická královská společnosť (Royal Society) v Londýně, která při všech svých velikých zásluhách si podnes titulu akademie nepřiložila. Založena v Oxfordě r. 1645 co soukromá společnosť, ale záhy přenesena do Londýna a 1660 povýšena na společnosť státní. Světové slávy nabyla pod předsednictvím Izaka Newtona. Obor její se obmezuje na vědy mathematické a přírodopisné. Již 1799 měla vytištěno 4166 pojednání!

O zakládání dalších učených společností ve východnějších státech evropských dobyl sobě velikých zásluh geniální Leibniz. Stykův svých s panovnickými dvory v Prusku, v Rakousku a na Rusi užil k tomu, aby pobízel ke zřizování akademií dle vzoru slavných ústavův Pařížských a Londýnských. Nejlépe se mu to podařilo v Berlíně; on byl také prvním předsedou královské pruské akademie nauk, která arci do dob Fridricha II. slula jen „společností vědeckou" a byla založena hlavně přispěním královny Žofie Charlotty (1700). I car Petr Veliký, jenž Leibnize osobně znal, návrh jeho nespustil s mysli a přikročil k založení akademie Petrohradské. Ve Vídni však snahy Leibnizovy, přese všecku podporu prince Eugena Savojského, nenašly vhodné půdy, a císařská akademie rakouská založena téměř půldruhého století po projektech Lipského filosofa.

Ústavy tyto měly však ráz obzvláštní. Nevyrostly na půdě domácí a byly instituce způsobu cizozemského, založené na rozkaz panovníkův, vydržované z peněz státních a obsazené ponejvíce od cizozemcův. Pěstování vědy samé bylo v popředí, nikoli péče o domácí jazyky jako u Accademia della Crusca a u původní Académie française. Akademie Berlínská tiskla své práce od doby Fridricha II. do 1804 nejvíce jazykem francouzským. Akademie Petrohradská, i po svém spojení s novější akademií, založenou ku pěstování jazyka ruského, podnes podržela ještě jistý ráz cizinský, jakož vydává vedle spisův ruských i serie publikací německých a francouzských. Také v Italii královská akademie Turinská, rovněž zřízená v minulém věku, dlouho (do 1820) psala nejvíce jen francouzsky.

Společnosti tuto jmenované staly se obrazcem pro všecky ostatní. Osmnácté století je zlatým věkem akademií. Po něm jich založeno již méně, hlavně reorganisací společností starších. Podáme krátký přehled ústavův těch v pořádku národopisném a zeměpisném.

Přihledneme nejprve k národům románským, i začneme od Italie. Jakkoli instituce italských humanistů byly prototypem akademií v zemích jiných, a jmeno moderní učenecké akademie vyšlo odtud, ústavy italské se pod nátlakem okolností politických dlouho nedařily a mají málo souvislé historie. Ze tří nejstarších akademií italských Neapolská „Accademia Pontaniana" se rozešla r. 1542 a byla obnovena či znovu založena teprve 1807 pod starým jmenem, věnována jsouc toliko vědě lékařské. Římská „Accademia antiquaria" musila se skrývati, trvala co tajný spolek do 1550 a obnovena teprve 1742. Z ústavův založených v 16. století žijí posud hlavně „Accademia della Crusca," „Accademia delle scienze" u staré benátské university v Padově (zal. 1520, obno-

vena 1770) a akademie v toskánské Lucce (z r. 1585). V Římě trvá básnická „Accademia degli Arcadi“ (z r. 1656), nyní s rázem více vědeckým. Zvláštní osudy má Římská „Accademia dei Lincei“ (akademie „rysův“), založená 1603, která mezi prvními členy čítala i slavného Galilea. Prošla rozmanitým zaniknutím a znovuobnovením s rozličným rozsahem činnosti své, byla za Pia IX. „akademií papežskou,“ až konečně nejnověji obrácena s podržením starého jmena v královskou italskou akademii nauk, zabývající se všemi vědami, majíc sídlo v „palazzo Corsini“ a roční dotaci 100.000 lir italských. Vedle toho zmínky zasluhují „královské akademie nauk“ v Palermě 1750, v Turině (1757 založená co soukromá společnosť, 1783 povýšená na akademii), v Neapoli 1780; nynější akademie Florentinská vznikla 1783 slitím několika starších tamních malých akademií, akademie Milanská 1820 přenesením „akademie Klementinské“ z Boloně, načež však brzo reorganisována co pouhý „Istituto Lombardo di scienze e lettere,“ jakož i v Benátkách od 1806 je činným podobný „Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti.“ Při velikém počtu malých universit má kromě toho každé značnější městečko nějakou akademii, nejvíce se speciálním účelem. Ku př. v malinké prastaré Cortoně na osamělém vrchu blízko Trasimenského jezera existují „Accademia etrusca“ s museem (z r. 1727) a „Accademia botanica,“ v Neapoli Herkulanská akademie (z r. 1755) pro starožitnosti z Herkulanea a Pompejí atd.

Ve Francii institut Pařížský není osamělý. Zřízení podobné má i akademie medicinská v Paříži, založená 1731 a přetvořená 1820. Kromě toho zřízeno po větších městech, hlavně v 18. století asi třicet menších akademií, které nejvíce se zabývají dějepisem (v Marseilli, Montpellieru, Lyoně, Dijonu atd.). I v Alžírsku trvá několik učených družstev, akademie v Boně, společnosti historické a přírodovědecké v Alžíru, Oranu atd.

Španělové za renaissance napodobovali akademie italské, později ústavy Pařížské. Nyní mají v Madridě pět akademií. Je to především „Real Academia española de la lengua“ 1713 od krále Filipa V. z původní soukromé instituce povýšená na ústav královský; od ní pochází slovník španělský a ustálení pravopisu. Vedle ní existují „Real Academia de la historia“ z r. 1738, akademie umění z r. 1752, „Real Academia de las Ciencias“ z r. 1847, „Real Academia de las Ciencias morales y politicas“ z r. 1857, jak již dle jmen zjevno, vše napodobení vzoru Pařížského. K tomu druží se malé akademie v Seville atd. V krajinách španělské Ameriky vznikly v našem století společnosti hlavně přírodovědecké, v Mexiku, Bogotě, v Limě, „Academia nacional de ciencias de la republica Argentina“ v Cordobě, „Real academia de ciencias medicas, fisicas y naturales“ v Havaně atd.

U Portugalcův dva důležité spolky založeny r. 1779, „Real academia das sciencias“ v Lissaboně (od 1851 s třemi třídami pro vědy přírodní, mathematické a národní jazyk i písemnictví) a básnická „Arcadia ultramarina“ v Rio de Janeiro. Brasilský císařský institut historicko-geografický založen r. 1838.

Belgická „Académie royale des sciences, des lettres et des beaux arts,“ se třemi odbory pro vědu, literaturu a umění, založena za

rakouské doby r. 1772 patentem císařovny Marie Terezie, obnovena od Napoleona I. a reorganisována 1845. V Antorfu existuje zvláštní belgická akademie archeologická.

V Anglicku jediná „královská akademie irská“ (Royal Irish Academy of science), zřízená r. 1782 ze starších dvou spolkův, honosí se titulem akademie. Ostatní veliké společnosti, jako Edinburská (zřízena 1783 ze staršího družstva z r. 1731) zůstaly při skromném názvu „Royal societies.“

Velikolepý rozvoj společností vědeckých nalézáme ve Spojených Státech severoamerických. Franklinova „American philosophical society“ ve Filadelfii z r. 1744 a „American academy of arts and sciences“ v Bostonu z r. 1780, jakož i „Academy of natural sciences“ s museem ve Filadelfii vznikly současně s evropskými akademiemi 18. století. Ze starší společnosti utvořena r. 1863 „The national academy of sciences“ ve Washingtonu, s dvěma třídami, mathematicko-fysickou a přírodovědeckou. Velikolepý ústav je „Smithsonian Institution“ ve Washingtoně, založený 1846 z fondu přes půl milionu dolarův, závětí zanechaných od Jamesa Smithsona; nalézaje se pod protekcí presidenta republiky, rozdělen je na odbory pro astronomii, národopis, meteorologii a magnetismus, vládne skvělými sbírkami a vydává rozsáhlé drahocenné publikace. Počet ostatních podobných spolkův amerických je znamenitý a stále roste; bývají zakládány vesměs štědrostí jednotlivcův nebo státův.

Z anglických společností v Asii proslula velezasloužilá „Asiatic Society“ v Kalkuttě z r. 1784.

I v Australii anglický živel dle příkladu vlasti a Ameriky zřídil četné učené spolky, nejvíce přírodovědecké.

V Holandsku existuje stará společnost Haarlemská z r. 1752 a dvě královské akademie, v Leidenu a v Amsterdamě (zřízená 1851 z bývalého král. institutu z r. 1808). V koloniích holandských trvá v Batavii akademie umění a věd od r. 1778, mající i museum a knihovnu a pracující od více než sto let o všestranném prozpytování ostrovův mezi Asií a Australií.

V Německu akademie Berlínská činnost svou zahájila pod předsednictvím Leibnizovým r. 1711, za Fridricha II. povýšena na akademii s rázem francouzským, tiskla v l. 1746—1804 své práce jen francouzsky a r. 1812 dostala nynější svou organisaci s dvěma třídami a čtyřmi sekcemi, pro mathematiku, fysiku, filosofii a historii. Členové řádní mají plat 600 mark, sekretáři 1200 mark. Veliké sborníky nápisův antických, „Corpus inscriptionum graecarum,“ redigovaný od Boeckha, nedokončený ještě „Corpus inscriptionum latinarum,“ vydávaný pod vedením Th. Mommsena, a sborník historických pramenův „Monumenta Germaniae historica“ jsou hlavní základy její slávy ve vědeckém světě. Z ostatních institucí německých zvláštnosť je přírodovědecká akademie Leopoldo-Karlova z r. 1652, jejíž měnivé středisko nyní se nalézá v Halle. Královská akademie bavorská v Mnichově založena r. 1749. Na jednoduchém názvu zůstaly zasloužilé „královské společnosti“ v Gottinkách z r. 1752 (s třídami mathematickou, fysikální a historickou) a novější saská v Lipsku z r. 1846.

Ve Skandinavii učené spolky jsou dosti četné. U Švédův trvá v Upsale „Regia societas scientiarum," od r. 1740, ve Stockholmě královská švédská akademie věd, jejímž prvním předsedou byl zakladatel vědecké botaniky Linné, od r. 1741, akademie archeologická z r. 1753 i zvláštní akademie pro švédský jazyk, založená r. 1786 od Gustava III. a zabývající se jazykozpytem, slovníkem a poesií. Švédský jazyk převládá i v publikacích vědeckých družin Finska, nyní náležejícího k císařství ruskému. V zemích jazyka danského nalézá se královská danská společnosť věd v Kodani od r. 1742, norská vědecká společnosť v Dronthjemu od r. 1760, královská norská akademie v Christianii od r. 1859.

V Rakousku *nejstarší* vědecké družstvo je královská česká společnosť nauk v Praze, která vzrostla ze soukromých schůzí přátel věd a umění, od r. 1771 vydává své spisy tiskem a 1784 dosáhla organisace, od císaře Josefa II. potvrzené. Založení její padá do dob, kde užívání latiny na vysokých školách a v literatuře odemíralo a kde jazyk náš se nalézal ve zlém úpadku. Rozpravy členův za první doby psány toliko německy, ač se neumělosť v jazyku německém někdy jasně v nich zračí, ba některá pojednání z latiny teprve pro vydání překládána do němčiny. Dějiny Čech a přírodopisné prozkoumání vlasti bylo hlavním cílem společnosti. Mezi předními členy první doby byl Dobrovský. Nový život nastal ve společnosti přistoupením Palackého. Od r. 1829 začaly se mezi spisy zjevovati i knihy české, od r. 1840 i rozpravy české, a společnosť nabyla rázu dvojjazyčného, až v letech šedesátých čeští členové nabyli většiny a němečtí zvolna společnosť opustili. Dvojjazyčnosti se v titulech a protokolech posud šetří; jinak jsou v rozpravách dopuštěny všecky jazyky, jakož se najdou v řadě publikací i články latinské, francouzské, italské, polské, ruské a j. Společnosť, rozdělená na dvě třídy, přírodovědecko-mathematickou a historicko-filologicko-filosofickou, má bohatou knihovnu, jmenovitě spisův jiných společností vědeckých (nyní má výměnu s 271), jistinu přes 40.000 zl., roční státní podporu 5000 zl. a zemskou 4000 zl. Přání, aby společnosť povýšena byla na českou akademii, dle způsobu akademie polské, často vyslovováno, ale překážkou bylo prve tak silné účastenství členův německých a také nedostatečná vyhlídka na sebrání větších prostředkův.

Císařská akademie věd ve Vídni založena teprve r. 1847. Dělí se rovněž na dvě třídy, filosoficko-historickou a mathematicko-přírodovědeckou i má roční státní dotaci 40.000 zl., co do jazyka je ústav německý, ačkoli §. 2. stanov přikazuje jazykozpyt v nejširším rozsahu, „také pěstování vlasteneckých jazykův" (somit auch die Ausbildung der vaterländischen Sprachen), a §. 28. jednacího řádu zní: „Pojednání, akademii předkládaná, mohou býti sepsána každým jazykem, v rakouské monarchii domácím (in jeder in der österreichischen Monarchie einheimischen Sprache) nebo i latinským, a tisknou se v tom jazyku, v němž jsou složena." Protektorem akademie jest císař, kurátorem nyní arcikníže Rainer. Sezení tříd jsou přístupna každému příteli vědy.

Na Rusi, jak podotčeno, car Petr Veliký na radu Leibnizovu 1724 poručil založení akademie, která by se skládala z učencův cizozemských, jižto by také veřejně učili, připravujíce tím způsobem založení university. Ústav ten činnosť svou zahájil teprve za Kateřiny I.,

roku 1726. Jakkoli od r. 1735 bylo v něm zřízeno i shromáždění ruské, jazyk ruský zůstával v pozadí, ba 1783 založena nová zvláštní akademie ruská ku pěstování ruského jazyka a literatury. Teprve po 58 letech 1841 spojena s akademií starou co zvláštní třída. Císařská akademie nauk v Petrohradě dělí se nyní na tři třídy, fysiko-mathematickou, ruského jazyka i slovesnosti a historicko-filologickou. První a druhá podnes ještě nejsou docela ruské a vydávají své rozpravy i jazykem francouzským a německým. Z četných ostatních společností vědeckých na Rusi, historických i přírodovědeckých, žádná nemá názvu akademie.

Zvláštní skupina jsou národní akademie menších národův východní a jihovýchodní Evropy, založené v našem století.

Nejstarší z nich je akademie maďarská v Budapešti. Založení její uzavřeno na sněmě r. 1791, ale provedeno teprve r. 1827, když čtyři vlastenští šlechtici se té myšlenky energicky ujali, vypracovali statut a příspěvky svými pohnuli ostatní sněmovníky ku podobným darům. Hrabě Štěpán Széchenyi byl hlavním z těchto zakladatelův. Akademie ta vydala dlouhé řady spisův a dobyla si o studium jazyka, minulosti a přírody Uher znamenitých zásluh. Je rozdělena na tři třídy, jazykozpytnou, historicko-filologickou a mathematicko-přírodovědeckou. Má skvělý palác, jmění přes 2 miliony zlatých a státní subvenci ročních 5000 zl.

V Chorvátsku založení akademie dlouho připravováno. Myšlenka nabyla pevné půdy, když biskup Strossmayer listem k sněmu chorvátskému v prosinci 1860 odevzdal 58.200 zl. k tomu účelu. Sbírkami jednotlivcův a obcí sešlo se pak do r. 1866, kde statut byl potvrzen, až 200.000 zl. „Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti“ zahájila činnosť svou r. 1867. Měla sloužiti vědeckým snahám všech jižních Slovanův, ale zůstala hlavně chorvátskou. Protektorem jejím je biskup Strossmayer, který jí odevzdal vedle nových darův peněžných i svou obrazárnu. Akademie má nyní vlastní palác na náměstí Zriňského a jmění do 360.000 zl. Vydala dlouhou řadu svazkův svého čtvrtletního časopisu Rad, četné literární a historické památky (Starine, Monumenta a Stari pisci hrvatski) i mnohá jednotlivá díla; začala i vydávání monumentálního slovníka, jakož vůbec v době toliko dvaceti let si za okolností nevždy příznivých získala zásluhy znamenité.

Akademie polská v Krakově utvořena r. 1871 ze staršího „Towarzystwa naukowego,“ založeného r. 1875 při universitě Jagellonské. Rozdělena je na tři odbory jako uherská. Z umění jsou přibrány jen dějiny výtvarného umění. Protektorem je arcikníže Karel Ludvík, náměstkem jeho hrabě Alfred Potocki. Co do hojnosti spisův měří se zcela s činností akademie uherské i chorvátské. Majíc kromě vlastního kapitálu i správu rozličných fondův, požívá subvence zemské i říšské.

V Rumunsku literární společnosť v Bukurešti, založená r. 1867, přetvořena r. 1879 v „Academia romàna,“ se třemi odbory. Ústav ten má budžet 113.000 frankův, i vydává množství důležitých spisův; protektorem jest král rumunský.

V Srbsku založeno r. 1842 „družstvo srbské slovesnosti,“ které od r. 1847 vydávalo svazky svého Glasnika. L. 1864 prošlo proměnou

a reorganisováno co „srbské učené družstvo.“ Vedle jiných důležitých děl vydalo celkem 65 dílů Glasnika. L. 1886 založena na jeho místě „královská srbská akademie věd a umění“ se 4 třídami, z nichž jedna je věnována umění. Protektorem je král srbský. Členové řádní mají roční plat. Než za proměnlivého života politického v Srbsku za posledních let o činnosti tohoto nového ústavu jen málo je slyšeti, ba ani společnosti, které měly záměnu spisův se starým družstvem, mnoho o té akademii ještě nevědí.

Konečně také v Řecku zakládány spolky učené. Nejstarší akademie řecká byla na benátském Korfu, dle vzoru italského. V zemích řeckých je několik činných družstev archeologických a historických; tyto „syllogoi“ podobají se však z části více slovanským „maticím.“ V Athenách také založena akademie věd; skvělý palác pro ni vystavěti dal řecký vlastenec baron Sina dle plánův architekta Hansena.

* * *

Po historickém a zeměpisném výkladě o akademiích připojíme několik obecných poznámek o jejich povaze a nynějším stavu. Ráz jejich je velice rozmanitý a postupem času také nemálo se měnil. Nejstarší byly soukromá shromáždění učencův, zanícených pro vědy své. Lesk obnovených studií humanistických povzbuzoval panovníky a státníky, aby učená družstva tato připoutali ke dvoru a ke státu a badatele opatřili štědrými prostředky. Tím spůsobem vznikly nejstarší italské akademie, Richélieuova Académie française, anglická Royal Society a mnoho jiných. V době osvícenější zakládány četné nové akademie od panovníkův 18. století, na radu vynikajících učencův a státníkův, i byly mocnou pakou duševního rozvoje tehdejší Evropy. Poukázali jsme k cizozemskému rázu, který na některých lpěl velmi dlouho. Nejnověji počet starých královských a císařských akademií u sídelních měst velikých států se doplňuje akademiemi národními, které jsou ozdobou menších národností hlavně východní Evropy a jim se zdají býti korunou vlasteneckých snah o pěstování vlastivědy, domácí historie a národního jazyka a písemnictví. Pro tyto malé národy jmeno akademie, na západě již sevšednělé, podrželo svůj skvělý lesk. Byli jsme toho svědky v Sofii r. 1884, když při rokování o konečném uspořádání „bulharského knižovného družstva“ staří vlastenci se zápalem podotýkali, že z něho má vyjíti budoucí bulharská akademie, jako by již to jmeno znamenalo něco více, než pilný, slušnými důchody opatřený spolek.

Ve vnitřním zřízení akademií vyvinula se po světě jistá stejnoměrnosť. U těch, které slouží vědám všem, nalézáme pravidelně dvě nebo tři třídy, jazykovou, dějepisnou i filosofickou a vždy zvláště mathematicko-přírodovědeckou. Málo jich je takových, kde jsou vedle věd obsaženy také beletristika a umění, a výminky tyto nejčastěji jsou výsledek dlouhého historického rozvoje, jakož vidíme v Paříži. Připojení třídy umělecké k akademii věd spatřujeme kromě institutu francouzského a akademie belgické jen ve Švédsku, v Americe a u Jihoslovanův. I publikace jsou všude více méně stejnoměrné: zprávy o sezeních

s menšími články, akta s velikými rozpravami, slovníky, sborníky pro různé vědy, pořadí pramenův historických atd. Každá akademie dbá také o vlastní svou historii. Stáří u nich platí mnoho; i menší neakademická společnosť má nemalou autoritu, trváli již delší řadu pokolení.

Prostředky peněžné, které akademie měly a mají k ruce, jsou někdy velmi skvělé. Nejen velicí národové, jako Angličané v Anglii i jmenovitě ve Spojených Státech, ale i malí národkové při takových příležitostech osvědčili pamětihodnou štědrosť, při které jednotlivci si získali nehynoucí památku, jakož se vidí u Maďarův, Chorvátův, Polákův, Řekův atd.

Ale akademie mají kromě světlého líce i svůj temný rub. Literatura, pojednávající o vadách jejich, není nepatrná. Mezi učenci nezřídka se slyší stesky, že ústavy ty byly dobré v 18. století, ale že se již přežily. Mnohé z nich, a to i nejslavnější, přetrvaly lecjaké doby kritické a zakusily trpkého nepřátelství ze strany spisovatelstva i obecenstva. I staroslavná Londýnská Royal Society zmítána byla v letech dvacátých zlými bouřemi, jmenovitě pro nepořádky ve správě, pro kamaraderii při volbě nových členů, pro nepřijímání mužův velmi zasloužilých, jakož i pro odmítání všelikých navržených reforem, což vedlo mezi jiným k tomu, že vláda jí odňala dozor nad Greenwichskou hvězdárnou, vykonávaný od společnosti po 150 let. Tehda slavný mathematik Charles Babbage, po marných pokusech o reformu, vydal úvahy o úpadku vědy v Anglicku (Reflections on the decline of science in England, 1830). Francouzská akademie se podnes nemá lépe. Letos vyšel právě román Alfonsa Daudeta „L'immortel“, jenž nechutné hospodářství akademických koterií a prázdných hlav, vpravených mezi „nesmrtelné“ vlivem kruhův často velmi neučených, líčí v obraze málo lichotivém. Román ten, jemuž arci místo konce tragického více by slušel komický, rozprodal se již ve více než 70.000 exemplářích! Mezi rozmanitými brošurkami máme po ruce jednu od geologa A. Boué z r. 1869, v níž líčí nedostatky akademie Vídeňské a přetřásá „akademické směšnosti a hrubá strannictví“ vůbec, s četnými historickými příklady odevšad; v závěrku myslí, že staré akademie (počítá jich 36 až 38 velkých a 50 malých) při obrovské práci světa o obecnou osvětu, rostoucím počtu nových objevův a obecné žížni po vědění v kruzích vždy širších nemohou trvati do budoucího století bez značných proměn.

Přihledněme k vadám těm poněkud blížeji. Akademie vždy je kruh uzavřený s malým, určitě obmezeným počtem členův, který sám sebe doplňuje novými volbami na místa soudruhův odemřelých. Taková uzavřená společnosť nezřídka brzo bývá ovládána duchem cechu, privilegované korporace. Jako v klášteřích anebo na fakultách německých universit, jejichž stinné stránky tak drasticky líčí brošurky Flachovy, utvoří se i v akademii strany, plné malicherné vzájemné závisti, nezasvěcencům někdy bezděky směšné. Uprázdněná místa se pak obsazují ne přibráním hlav vynikajících, ale dle převahy té neb oné „clique.“ Tím do kruhu přijde často akademik polovičený, a když se časem nashromáždí více takových živlův, nastávají okolnosti, jimiž trpěla Royal Society ve zmíněné krisi a jež persifluje i Daudet v řečeném románě,

kamaraderie, zkostnatělý pedantismus, k vědecké práci zbytečné byrokratické mnohopsalství a samolibé hraní s prázdnými formami; akademie blíží se tomu osudu, aby se stala „vědeckým klubem pro několik rodin a přátel." Ambice státi se akademikem pobízí ctižádostivé hlavy k všemožnému namáhání o prázdná křesla, což právě v Paříži je zdrojem tolikerých vtipův o staroslavné instituci a což některé vážné učence od celé procedury i odstrašilo. Vedle toho učený spolek, nedoplňovaný mladými silami, sestárne, neboť při uzavřeném počtu a nezcela nestranných volbách mnohý zasloužilý muž do něho vkročí teprve co stařec po ukončení své činnosti, nebo vůbec mu zůstanou vrata akademie zavřena. Ve Francii mnozí mužové jmena světoznámého nikdy akademiky nebyli, jako Pascal, Molière, Bayle, Lesage, Diderot, Rousseau, André Chenier, Béranger a j. Podnes nejeden se honosí nedostatkem titulu akademického a nikterak se oň ucházeti nemíní, nechtěje pozbyti své samostatnosti.

Skvělé fondy a podpory, věnované akademiím, bývají nejen mocnou pobudkou k hojné činnosti literární, ale také zárodkem nejedné zkázy. Sezení akademie Pařížské i Vídeňské navštěvují mnozí členové jen proto, že po něm dostanou známku, „jéton de présence," „Präsenzmarke," za niž kassa akademická vyplatí určitou odměnu. Druhé zlo je honorář za tištěné práce, často určený jen členům; mnozí akademikové proto píší hodně mnoho, třebas i velmi planého i slabého, a sbor nemůže díla svého kollegy ani odmítnouti.

Také udílení cen již se neosvědčuje. Nejlépe se daří cenám, vypsaným na nejlepší dílo, vydané v jistém oboru. Prohlášení určitých otázek s konkursem anonymně podávaných prací do určité lhůty se již přežilo. Buď má tu práci již některý přítel z kruhu akademického připravenu a cena jest mu napřed potají určena, buď se sejdou toliko slabé práce začátečníkův. Zkušený badatel se v takovou věc nedává: sbírati materiál, podnikati k vůli tomu cesty a tráviti dlouhý čas přípravami, spisováním a pilováním, a vše s vědomím, že tutéž práci koná také několik soupeřův a že se rukopisy i po podání pořádně proleží, toť příliš mnoho risika a ztraceného času. My žijeme rychleji! Nad to každý spisovatel mívá v oboru svém takovou individualitu a opírá se tak o své předchozí vlastní práce, že anonymita je illusorní. Z těch příčin na př. již před mnohými lety král. česká společnost nauk marně vypisovala cenu na dějiny českého obchodu. Je to otázka příliš veliká na konkurrenci několika osob, a také se podnes ani jednotlivec do ní ještě nepustil.

Akademie trpěly i vlivy politickými. V tom vinna je odvislost jejich od vlád. Ve Francii se stávalo, že vynikající, vládě nemilí mužové nesměli býti zvoleni za členy a že za to k volbě vnuceni lidé nepatrní. Známo je, že slavný Carnot r. 1813 vyloučen z akademie francouzské; za vlády Bachovy akademie Vídeňská, jak píše Boué, ze seznamu členův svých vytrhla italského fysika a vlastence Macedonia Mellonia, tehda ředitele observatoria na Vesuvu. V čerstvé paměti jest, jak mnoholetý velezasloužilý předseda jihoslovanské akademie dr. Rački při opětné volbě od zemské vlády nepotvrzen, a jaké politické neshody o osobnosti byly při založení srbské akademie nauk. Ovšem podobné

případy jsou častější a pochopitelnější v malých organismech politických, nežli ve velikých.

Osudný bývá také převeliký vliv jednotlivé osoby, a nezřídka takové, která již je za časem. To nejlépe známe z dějin vynálezův. Mnohá věc nyní osvědčená a světoznámá byla z počátku od učených korporací zamítána.

Do širších kruhův činnosť akademií málo vniká. Mnohosvazkové knihy jejich leží na policích členův jejich, škol a knihoven a poměrně se málo čtou, leda vybrané kusy ve zvláštních otiscích. Veliké obecenstvo všude jeví k akademiím jen slabé účastenství, leda že na západě pro autoritu jejich působí nimbus učenosti, na východě národní hrdosť. Akademie nezasahuje do národní společnosti tak jako beletristická literatura, čtená v kruzích nejširších, jako bohatá musea, veřejně přístupná a dary jednotlivcův rozmnožovaná, anebo jako universita, živý pramen vědomostí, navštěvovaný od květu mladého pokolení. Ten názor se zračí i ve starší literatuře naší, v epigramu F. L. Čelakovského na „acta litteraria některých společností:“

Nic tu není ze světského krámu,
žádná Venus, žádná Gracie:
za to najdeš ale jak v egyptském chrámu
Sfinxy, Apisa a Mumie.

Zlým úskalím rozvoji akademií byl i jazyk. Věda chce býti kosmopolitická, jmenovitě v oboru mathematicko-přírodovědeckém; ráz více místní mají jen studia jazyková a dějepisná. Ale snaha po světovém jazyku ve vědě je marná. Latiny nebylo lze udržeti, frančina na místo její nevstoupila leda v diplomacii, a společnosti, pěstující ve spisech svých nějaký větší a rozšířenější jazyk, odcizily se svému okolí. Jazyk latinský vládne ještě mnohdy v titulech publikací a v rozpravách filologických, medicinských, botanických; nadvláda frančiny ve spisech akademií Berlínské, Petrohradské a Turinské dávno přestala, ale nicméně při rostoucím počtu jazykův, literárně vzdělávaných, mnohé společnosti i menších národův vždy mají snahu udržovati styk se světem, aspoň krátkými výtahy z prací svých jazykem šířeji známým. Akademie uherská na př. má pod svým patronátem i celý časopis německy psaný (Ungarische Revue). To je tím pochopitelnější, že při nynějším obrovském počtu rozprav se větší práce již jen málo překládají; za to se arci, ač pomalu, šíří zvyk uměti více jazykův a záhy se jim přiučovati.

Proto jsou i projekty kosmopolitické, světové akademie jen pouhý fantom. Neměla by větší ceny než občasné sjezdy učencův v rozličných městech evropských, jejichž vlastní „acta“ dle poznámky jednoho italského humoristického časopisu se často skládají z jejich „menus“ a přípitkův při banketech. Ovšem nelze neuznávati veliké ceny osobních známostí, které se při takových kongresech mohou zavesti, jakož i zajímavosť výstav s nimi spojených; sdělení vědecká v slavnostních sezeních při krátkosti času bývají povrchní, a tlustý svazek s těmi zprávami také se obyčejně opozdí a obsahuje celkem málo nového.

I ty akademie, které se zabývají pěstováním domácího jazyka, následkem organisace své po prvotním zápalu zkostnatěly a zastárly.

Porovnejme jen starý, často opětovaný akademický slovník francouzský a skvělé dílo pilného Littré, velikolepý pomník železné energie soukromého pracovníka! Jazyky žijí, rostou, mění se i nedají se spoutati okovy nějakého klasicismu; ten zpravidla tkví v jedné době, která velmi brzo náleží minulosti, vždy více do pozadí ustupující.

Není tudíž divu, že staré akademie pokroku vědy nestačí, a že vedle nich lépe prospívají malé svobodné, privilegiemi nevázané a netísněné spolky odbornické a speciální časopisy, podniky týchž spolkův anebo soukromých nakladatelův. Spolky svobodné pracují s větší horlivostí, častěji se obnovují čerstvými silami a více zasahují do života, majíce za členy kromě učencův i přátele vědy, komu se líbí za roční příspěvek přistoupiti. Větší počet pracovníkův přivádí s sebou i větší počet talentův, pro něž vypočtená křesla akademická s jejich platy by nestačila. Jsou prosty nátlaku podrobných statutův, jakož vůbec ve vědeckém životě formalismus rozsáhlých stanov je málo platen, a vše závisí od bedlivé, obětavé samočinnosti pracovníkův, zaměstnaných mezi knihami, v laboratoři anebo v přírodě. Co do časopisův, jichž nyní vychází tak veliký počet pro všecky odbory s rázem tu lokálním tu universálním, obecně je vědomo, že odborník pravidelněji a pilněji je sleduje, než objemná akta velikých akademií. Arci i spolek i časopis nemůže prospívati, neníli v něm jedna nebo několik čilejších hlav, které vše udržují v běhu. Jsou vědy, pro něž odbornické spolky a časopisy učinily mnohem více než všecky akademie; poukazujeme k zeměpisu, k velikolepé práci zeměpisných společností po celé zeměkouli, anebo k předhistorické archeologii, vypěstované od museí a spolkův s nimi souvislých.

Úspěch svobodných spolkův leží nejen ve snadnější jejich přístupnosti a v rychlejším využití času, ale i v rostoucím rozsahu vědy. Akademie, v pracích svých zahrnující všecky odbory, jsou tělesa těžkopádná, leda majíli jednotlivé třídy jejich samosprávnosť co možná největší. Společnosť s účelem speciálním pracuje živěji a rychleji.

Ukázali jsme slabé stránky akademického života, jichž příčina leží v organisaci akademií a ve zvětšených požadavcích nové doby, ale při tom nikterak nechceme býti nespravedlivi k jejich zásluhám. Bez současné činnosti bohatě nadaných, od vlád podporovaných učených spolkův u všech středisk moderního života byl by celý pokrok vědění lidského za posledních dvou set let býval nemožný. Vzájemný styk s výměnou myšlenek, všesvětové spojení s učenci jiných zemí a na neposledním místě skvělé prostředky k tisku vědeckých prací přinesly neskonale mnoho dobrého. Akademie tisknou objemná, drahocenná díla bez ohledu na odbyt. Obrovské slovníky, vypracované během několika pokolení, dlouhé řady edicí pramenův historických, velikolepé sborníky starých nápisův, ohromná díla přírodovědecká s tisíci nákladných obrazův a map, bedlivé edice děl národních spisovatelův vědeckých a beletristických jsou základem nehynoucí slávy těch akademií a trvalým ospravedlněním práce a nákladu, který na založení a udržení jejich byl činěn.

Po těchto obecných úvahách přihledněme k sobě samým. U nás Čechův s malými prostředky a s velikou horlivostí učiněno přemnoho pro rozvoj vědeckého života. Četné spolky a časopisy odbornické do-

sáhly počtu, který v poměru k nevelikému počtu národa našeho je velmi příznivý. Mocné svazky výsledků přírodovědeckého výzkumu Čech, podniknutého od musea království českého, objemný listinář regest království českého, vydávaný od král. české společnosti nauk, sbírka pramenův dějin českých, uveřejňovaná z fondu Palackého řízením historického spolku, řady staročeských spisův, publikované od České Matice, jsou vesměs díla, jaká jinde se podnikají od bohatě obdařených akademií. Ročníky společnosti nauk a nyní již 62letého Časopisu musea království českého obsahují množství vzácných prací, týkajících se hlavně naší vlasti a našeho národa, které se učeným spisům cizích družstev mohou dobře po bok postaviti. Nescházejí ani odměny a ceny. Spolek Svatobor rozdává ročně podpory i k cestám s účelem literárním a naučným, které mají zajisté nemenší prospěch nežli ceny. Ale vše to se děje s prostředky skrovnými i ne bez pocitu jisté roztříštěnosti sil. Že se myšlenka založení české akademie nauk u nás potkává s takovým účastenstvím, toho příčinou není snad snaha po nějaké centralisaci vědecké práce, konané posud od malých družin se jmeny méně lesklými, ale hlavně přání po větší systematičnosti v té práci a jmenovitě po větším soustředění prostředkův hmotných, bez nichž se bádání vědecké dobře dařiti nemůže.

Kdy projektovanou českou akademii uvidíme co ústav živoucí a jaký bude konečný tvar jejího vnitřního zřízení, není nám ještě povědomo, aniž víme, zdali ona bude sbor zcela nový anebo zdali se vytvořiti má ze družstev, u nás již osvědčených, což by dle historického příkladu podobných institucí u jiných národův byla cesta přirozenější. My ji vždy vítati budeme s upřímnou radostí. Avšak nemůžeme zamlčeti přání, aby se od prvního počátku vystříhala vad stejnojmenných starých ústavův, jejich mechanismu a formalismu, aby v organisaci své podržela stálý zárodek k vlastnímu obnovování svěžími silami a myšlenkami, i aby členové její trvali v té horlivosti pro práci vědeckou i uměleckou, která se nedá přikazovati stanovami ani vylákati hmotnými výhodami, ale musí vycházeti z věčně mladého pramene podnikavosti, obětavosti a nadšenosti jednotlivcův pro svatou věc pokroku lidského a národního.

O neduhu Bedřicha III.

Referát z literatury

podává

dr. Karel Kuffner.

pradobách lidstva hrál snad lékař úlohu blahodějného divotvorce. Přišel a uzdravoval, i odcházel odměny nehledaje. Aspoň tomu nasvědčují mythy (na př. o Aeskulapovi). Moderní věk, který nehledí na dobrotu srdce jako spíše na přísné plnění povinnosti, snaží se kázní železných poměrů prosaditi zásadu, že i lékař jako každý jiný dělník především jest otrokem svého povolání a ve druhé

teprv řadě že smí býti i dobrodincem. Zásada jest spravedliva, pokud z ní vyplývá, že každý dělník jest hoden své mzdy. Avšak její provádění dožije se fiaska, jakmile by chtěla předpokládati, že hodnota všechněch dělníků je stejná, a že výměr odměny za práci může býti vždy stejný, že každý lékař, který prošel řádnou školou, může býti určitému okrsku vnucen tak, aby obyvatelé vykázaného obvodu směli jen k němu se utíkati, když potřebují pomoci. Lékař není úředníkem, nýbrž důvěrníkem svého pacienta. Proč? Ze mnohých důvodů, ale hlavně proto, poněvadž *praktické* lékařství nedostoupilo dosud ke konečnému cíli svých snah: k zákonitosti *vědecké*, třeba se povzneslo za našich dnů ku znamenité výši *umělecké*.

Lékařství výkonné není vědou, zůstalo uměním.

Trpkosť pravdy, že umění to má daleko k neomylné jistotě, ukázala se také při chorobě německého císaře. Pohlaváři odborní, nositelé nejzvučnějších jmen svoláni ku společné úradě, aby prozkoumali vadu a zvolili cestu k nápravě, cestu, kterou uznají za nejlepší ze všech, co jich až dosud objeveno důmyslem a zkušeností. Sjeli se, avšak neshodli se. A jen že nedošli k jednotě: nad zavřenou rakví pacientovou vznikly spory, které i kdy by nezabředaly do scestí osobních útoků, nemohou býti urovnány, poněvadž na celém světě není soudce, který by platně při rozsoudil.

Není úlohou příjemnou rozebírati historii známou, politickými denníky téměř vyčerpanou a věru neutěšenou. Jestliže se o to přece pokoušíme, činíme tak, poněvadž nyní, když obě sporné strany domluvily,[1]) lze spíše nakresliti si o věci přehledný obraz, nežli bylo možno dříve z kusých zpráv.

Korunní princ *Bedřich Vilém* osipěl v lednu r. 1887. Myslilo se, že to katarrh z náchladu. Když se choroba ani po mnoha nedělích nezlepšila, povolal si tělesní lékař *Wegner* na poradu specialistu Berlínské fakulty, prof. *Gerhardta*. Ten vyšetřoval pomocí zrcadélka hrtanového a spatřil na pokraji levé hlasivky výčnělky velikosti zrna obilného. Příčina sípavého hlasu byla zjevna. Hlasivky jsou pružné blány, které nárazem vzduchu z plic se deroucího uvádíme ve chvění. Tím vznikají zvuky jakožto úkaz čistě fysikální. Zvuky jsou čisté a jasné, jsouli blány svalstvem řádně napínány a jeli jejich povrch, jmenovitě povrch okrajů hladký a rovný. Zbyla jen otázka, zdali nádorek jest obyčejným polypem, jenž může býti odstraněn, zničen jednou pro vždy, anebo zda snad hrbolek nepatří mezi nádory zhoubné, které i po operaci mohou opět se objeviti, poněvadž zapouštějí nevyplenitelné často kořínky do hloubi tkaniv, z nichž vyklíčily. Rozpoznání mezi těmito dvěma možnostmi je těžké. Tím těžší, čím počátečnější je choroba. I kdy by odborný znatel steré důvody uvážil, nedospěje

---

[1]) Die Krankheit Kaiser Friedrich des Dritten; dargestellt nach ſamtlichen Quellen. Berlin 1888. (Autory jsou lékaři němečtí.) — 2. Kleist: Die Krankheit Kaiser Friedrich des Dritten und der Kampf gegen Mackenzie. Charlottenburg 1888. — 3. Sir Morell Mackenzie: Friedrich der Edle und seine Ärzte. Antwort auf die Berliner Broschüre: „Die Krankheit Kaiser Friedrich III.“ Styrum und Leipzig 1888.

přece v některých případech k jistotě nezvratné. Gerhardt vztýčil diagnosu: polyp. A dle toho zařídil své jednání. Pacient musil především zvyknouti si na zavádění instrumentů do choulostivých míst. Kokain, nově vynalezený prostředek, jehož roztok činí sliznici necitelnou, konal při tom výborné služby. Gerhardt pokusil se zachytiti a odstraniti hrbolek drátěnou smyčkou. Nezdařilo se, poněvadž novotvar byl plochý a nevisel na šťopce. Lékař pokusil se pak vyříznouti jej kruhovitým nožíkem, ale tento pokus selhal pro přílišnou tvrdosť hrbolku. Nezbývalo než vyleptati jej pomocí platinového drátu rozžhaveného galvanoelektrickým proudem. Vypalování dálo se denně či ob den od 16. března do 7. dubna Novotvar byl odstraněn. Princ poslán do Emže, aby se zotavil.

Když se 15. května vrátil, měl hlas chraptivější, nežli kdy dříve. Nádorek byl zde opět, a to větší než původně. Šest lékařů vyšetřovalo, mezi nimi i Berlínský chirurg *Bergmann*, a všichni uznali, že choroba jest rakovinou a že máli býti zahlazena, nezbývá, nežli operací zevnější rozpoltiti hrtan, aby nůž měl k chorobnému místu volný přístup. K návrhu tělesního lékaře Wegnera povolán pro consilio Londýnský odborník *Mackenzie*. Přibyl 20. května. Nalezl nádorek velikosti rozpolténého hrachu, vypadající jako bradavice. Ale neshledal ničeho, co by nasvědčovalo povaze zhoubné. Jedině mikroskopické vyšetřování, dle jeho zkušeností, mohlo by diagnosu potvrditi. Divil se, že němečtí lékaři až dosud nevpravili ždibec narostliny pod drobnohleď, aby se o svém mínění přesvědčili, a že, ačkoli neměli vědecky stvrzeného důkazu, přece již k zevní operaci se chtěli odhodlati.

V memorandu Gerhadtově stojí prostá zmínka: „Mackenzieovi svěřena úloha vyníti částici nádoru.“ Zmínka ta zdá se Mackenzieovi nedostatečnou, poněvadž by se podle ní mohlo mysliti, že návrh na tuto operaci vyšel z iniciativy Němců. Byla to *jeho* proposice. Když všickni ji uznali za prospěšnou, tázal se Mackenzie, kdo z nich by ji chtěl provesti; a teprve, když se k tomu nikdo neodhodlal, nabídl se sám.

Operace ustanovena již na druhý den. Měla býti provedena klíštkami hrtanovými. Mackenzie, jenž byl se vydal na cestu nevěda, jakou chorobou princ je stížen, nevzal s sebou žádných nástrojů. V celém Berlíně nedopátral se klíštek, na jaké byl navyklý. Musil konečně vzíti za vděk instrumentem, k jehož spůsobilosti neměl důvěru. Musil spoléhati na zručnosť svých prstů, která vždycky budila obdiv všech, kdož jej operovati viděli. [1])

Když 21. května Mackenzie klíštky do hrtanu vhroužil a je nazpět vytáhl, byla obě jich lžičkovitě vyhloubená raménka — prázdna. Při druhém pokuse vynořily se klíštky se ždibcem. [2]) Týž ihned vložen

[1]) Extrakce nádorku hrtanového klíštkami není hračkou. Operatér nemůže na předmět své práce zírati přímo. Musí říditi se pouhým obrazem zrcadélka do dutiny jícnové vnořeného. Kdo se v laryngoskopování cvičil, zná, že není zcela snadno narafičiti si zrcadélko správně, aby bylo v hrtanu všecko dobře viděti. Kdo operuje, musí jednou rukou ovládati zrcadlo a druhou rukou zaváděti nástroj.

[2]) Gerhardt píše, že vyšetřoval hned na to hrtan a shledal, že částka byla vyštípnuta ze sousedních míst a tedy nikoli z nádorku samého. Mackenzie

do lihu a poslán, aby jej slavný pathologický anatom Virchow mikroskopicky prozkoumal. Virchow nedopátral se žádné změny, která by dovolovala diagnosu určitou. Umluveno tudíž, aby druhého dne operace se opakovala.

Mackenzie pozván, aby u prince bydlil a s jeho rodinou vyjížďky se účastnil. Cestou tázal se princ, „zdali je obyčejem, aby lékaři jiným lidem vyprávěli, že pacient stůně rakovinou, když dříve choti pacientově o rakovině se ani nezmínili." Stěžoval si, že prof. Gerhardt takto indiskretně se zachoval, avšak obrátil sám rozprávku v jiný směr. Mezi hovorem zmínil se Mackenzie o pověsti, že je princ náruživým kuřákem. Princ to popřel. Prý nekouřil již mnoho let. Za válečného tažení prý si ovšem častěji dopřál dýmky po namáhavých pochodech nebo po tuhých bitvách; mnoho vojínů zahledlo jej tak kouřícího, a tím prý asi vznikla jeho nezasloužená reputace jako silného kuřáka.

Dne 22. května 1887 zavedl Mackenzie opětně klíštky, ale tentokráte vrátily se s prázdnou. [1]) Teprve 7. června [2]) podařilo se mu extrahovati částici větší z nádorku. Dva dni na to čteno ve sboru lékařů dobrozdání Virchowa, jehož závěrek zněl takto: „*Tentokráte patrně byla zachycena střední část novotvaru; nicméně ani v ní se nenachází nic, co by vzbuzovalo obavu v další a vážnější onemocnění.*"

Potěšlivá zpráva zněla zcela ve prospěch posavadního stanoviska Mackenzieova. On nikdy netvrdil, že choroba zcela určitě rakovinou *není*; on tvrdil jen, že přítomnost rakoviny *není dokázána*. A dokud není dokázána, nechtěl schváliti zevní operaci, ke které němečtí lékaři již 21. května byli odhodláni a jejíž výsledky prý líčili nemocnému ve světle optimistickém, ačkoli výsledky ty, i když operace se zdaří, uchystají často nemocnému osud, který je trapnější nežli sama smrť. Následkem dobrozdání anatomova přenecháno Mackenzieovi, aby ve svém posavadním léčebném plánu pokračoval, aby tedy i na dále se snažil vyrostlinu cestou niterní (ústoma) odstraňovati, a aby všecky vyňaté dílce Virchowu zasílal. Teprve, když by jeho léčba nebyla úspěšna, měl svolati novou poradu, která by o dalším postupu rozhodla.

---

sděluje, že po extrakci spatřil v očích kollegů napřed pohled podivu, který však přešel ve výraz „závistivého sklamání;" jediný Wegner gratuloval mu vřele; chirurg Bergmann vyšetřoval a viděl, že částka byla vyloupnuta ze zadní a spodní partie narostliny. (Gerhardt a Bergman si odporují.)

[1]) Gerhardt tvrdí, že Mackenzie při tom pošramotil pravou (zdravou) hlasivku, která prý byla po jeho pokuse na jednom místě silně začervenalá. Mackenzie to vyvrací. Omezená červeň hlasivky trvala již před vnořením klíštek. Vůbec prý se podobné ohraničené záněty i v dalším průběhu nemoci samy sebou dostavovaly beze všech příčin. Dokazuje, že klíštkami hrtanovými naprosto je nemožno zachytiti hladký okraj vazu hlasivkového, když z jeho roviny nic nevyčnívá. Kdy by byli němečtí kollegové měli jistotu, že skutečně bylo poškození způsobeno, byli by naléhali, aby se povolal ještě jiný odborník, který by nález dosvědčil. (Kollegiální zdvořilůstky, jakýmiž G. svoje tvrzení a M. svoje vyvracení provázejí, nejsou samy o sobě zjevem neobyčejným Přicházejí bohužel příliš často na denní pořádek v životě lékařů vesnických i velkoměstských. Jen že doposud nebylo zvykem svěřovati je tisku.)

[2]) Od 29. května do 6. června meškal M. v Anglii.

Korunní princ hodlal býti přítomen slavnosti panovnického jubilea anglické královny, své tchýně. Mackenzie schvaloval tento záměr. Doufal, že mu bude lze úspěšněji chorobu léčiti v Londýně (kde prý všecky pomůcky měl po ruce) a vyslovil domněnku, že by pobyt na ostrově Wightu mohl míti blahodárný účinek na katarrhální příznaky, které chorobu hrtanovou komplikovaly. Němečtí lékaři cesty té neschvalovali. Neměli krátce k Mackenzieovi důvěry; myslili, že chce pacienta vzdáliti z jejich dosahu. Popírali, že by vůbec mořské podnebí mohlo při těžkém neduhu osvědčiti příznivý vliv. Když pak nemocný rozhodl, že se přece na cestu vydá, vymohli aspoň, aby vedle tělesného lékaře provázen byl jedním z bývalých assistentů Gerhardtových, kterýž měl v případě nezbytné nutnosti (v nebezpečí záduchy) vykonati řez průdušky, tracheotomii. Mackenzie zase viděl v mladém tomto lékaři jenom zakukleného dozorce svých činů [1]) a poněvadž sám nemohl princi veškeren svůj čas věnovati a poněvadž pacient souhlasil, aby léčba děla se dle jeho methody, byl vedle assistenta Gerhardtova přidělen družině i assistent Mackenzieův.

„Dne 14. června přibyl princ následník do Anglie. Při slavnostním průvodu 21. června, když jel ulicemi Londýnskými, budily jeho statná postava a kvetoucí vzezření všeobecný obdiv; nikdo netušil, že nad vítězem Kralohradeckým a Sedanským rozpřáhá se jiný strašlivější vítěz, který jej měl během roku zdrtiti v prach.“ (Mackenzie.)

„To právě jest zvláštností rakoviny hrtanu, že dlouhou dobu zůstává zlem čistě místním a neohlodá svěžesti a zdraví povšechného . . . Tehda klonilo se veřejné mínění lékařů i laiků k názoru, že profesoři Berlínští omylem tušili raka a strojili se ke krvavé, zhoubné operaci, kdežto Mackenzie že vznešenému trpiteli život zachránil. Celá moc tisku hlásala tuto domněnku a vynášela triumf laryngologie anglické nad německou.“ (Gerhardt).

Dne 28. června podařilo se Mackenzieovi odstraniti klíštkami všecko, co z novotvaru ještě zbylo. Dr. Wegner exstirpovaný dílec vnořil do lihu, zabalil jej pečlivě, zapečetil a poslal po královském myslivci prof. Virchowovi do Berlína. Obšírný popis pathologa datovaný z 1. července končil větou: „Vyříznutá částice neskýtá ani nejmenšího důvodu, že bradavkovitý nádor dere se do vnitř tkaniva.“

Vnikání do spodiny jest význačnou známkou raka na rozdíl všech jiných novotvarů. Jest přirozeno, že Mackenzie čerpal z Virchowova nálezu nové dostiučinění pro svou methodu a novou pobídku, aby na počaté dráze setrval.

Červenec (r. 1887) strávil princ na zamilovaném svém ostrově Wightu. Mackenzie dojížděl tam jednou za týden. Na místě nádoru ukazovaly se stopy nových výpuků. Poněvadž ploché výčnělky nedaly se klíštkami zachytiti, spaloval je Mackenzie galvanokaustickým přístrojem, jejž si dal zvláště k tomu cíli zříditi. Povedlo se mu stopy vyhladiti. Zbyl z nich jedině spálený stroupek. Nemocnému vedlo se

[1]) Že tento domysl měl svoji oprávněnost, potvrzeno mimo jiné následujícím charakteristickým výrokem Gerhardtovým: „Při své operaci 8. června postaral se M., aby divák tak nepříjemný, jakým jsem mu byl já, nebyl přítomen.“

dobře. Odcestoval do Škotska, kde pobyl v horách do konce srpna. Pak rozhodl se tráviti podzim v jižním Tyrolsku, aniž by navštívil Berlín. Německý assistent propuštěn, poněvadž jeho laryngoskopie trvala vždy příliš dlouho a působila pacientovi značné obtíže. [1]) Sychravé podnebí bylo příčinou, že pobyt v Alpách netrval dlouho; princ odcestoval přes Benátky do San Rema, kde upravena mu za sídlo rozkošná villa.

Po celou dobu několikaměsíčního cestování přicházely na veřejnosť vesměs příznivé zprávy. „Velice uspokojivý pokrok k úplnému vyléčení.“ „Celkový stav znamenitý; zduřelosť ochabla; i kdy by se vrátila, což není pravděpodobno, opozdila by se tím sice úzdrava, ale příznak sám nevzbuzuje obav.“

Každý měl radosť z těchto úspěchů. Německý národ plesal. Anglická královna jmenovala Mackenzia baronem.

Z čista jasna všecko se obrátilo. Počátkem listopadu volán Mackenzie co nejkvapněji z Londýna do San Rema. Tu shledal, že jeho nejnepříznivější obavy se potvrdily. Na otázku nemocného: „Není to rak?“ nemohl nežli dáti vyhýbavou odpověď, že věc „vypadá tak, ale že nelze nabyti o tom jistoty.“ Došlo na nové konsilium. Císař Vilém vyslal k němu jakožto důvěrníka dra. Schmidta z Frankfurtu, z Berlínských odborníků volil Mackenzie k všeobecnému překvapení mladého docenta dra. Krause, vedle nich pak dostalo se čestného vyzvání i uznané kapacitě Vídeňské, prof. Schroetterovi. Všickni vyšetřovali. Všickni v konferenci na to odbývané klonili se mínění, že hrtan zachvácen rakem. Mackenzie neodporoval, toliko tvrdil, že diagnosa není zjištěna, dokud jí schází důkaz mikroskopický. Usnešeno jednohlasně, že má princovi býti dán písemný výklad o výhodách i nebezpečích zevní operace, která by za nynějšího stavu musila vzíti si za úlohu aspoň částečný *výřez hrtanu.* Prof. Schroetter uvolil se býti zpravodajem a „provedl trapnou tuto úlohu se vzácným taktem a porozuměním za přítomnosti korunní princezny a všech lékařů. Princ přijal zprávu stoje a její děsné sdělení nikterak ho nerozechvělo. Zůstal nejklidnější osobou v síni.“ Schroetter neužil výrazu „rakovina,“ ale vyjádřil se tak výmluvně a jasně, že princ nemohl býti v pochybnostech. Když lékaři se vzdálili, napsal princ pevnou rukou, že nesvoluje, aby mu hrtan byl vyňat, že však podrobí se řezu průdušky, kdy by nadešla nezbytná nutnosť.

Když Berlínskému dvoru podána o všem úřední zvěsť, stanovila státní rada, aby neprodleně vypravil se do San Rema chirurg (německý), tracheotomie (řezu průdušky) dobře znalý. Profesorem Bergmannem odporučen, jakožto nejschopnější, jeho první assistent, dr. *Braman.* Tento na rozkaz císaře Viléma opustil Berlín večer 16. listopadu, a dne 18. přibyl do San Rema. Ačkoli měl tak důležité poslání, nebyl přece (tak stěžuje si ve své zprávě) připuštěn ku pravidelným návštěvám nemocného, nýbrž bylo mu vždy teprve za několik dní jednou dovoleno, aby ofthalmoskopicky vyšetřoval. Na toto obvinění odpovídá Mackenzie:

[1]) Mackenzie vytýká tomuto mladému lékaři nejapnosť, ale jenom proto, že mu od něho byla vytýkána přílišná povrchnosť a ledabylosť vyšetřování — výtka zajisté nejcitlivější, jaká vůbec lékaři učiněna býti může.

Braman nebyl povolán, aby nemocného *léčil*, nýbrž aby čekal zde pro případ, kdy by tracheotomie stala se nezbytnou. Ostatně když mu dána příležitosť vyšetřovati, ukázalo se, že má malé nebo dokonce žádné zkušenosti v užívání laryngoskopu; on „snažil se ku př. svá neúplná pozorování zrcadlová doplňovati poklepem na hrtan, kterážto methoda dnes všeobecně uznána za neužitečnou.“ A dále podotýká Mackenzie, že se i zdravé hrdlo velmi snadno podráždí, když se někdo v laryngoskopii cvičí. Po každém vyšetřování Bramanově byl prý princ soužen prudkým kašlem a dávením. Následkem toho viděl se Mackenzie nucena opříti se, aby příští císař německý nestal se předmětem dalších experimentů začátečníkových. Princ vůbec vytrpěl mnoho a musil snášeti časté vyšetřování rozmanitých lékařů jenom proto, že byl osobou politickou. Žádná osoba soukromá nedala by si tolikeré obtěžování líbiti.

Během prosince 1887 a ledna 1888 neduh vzmáhal se. Mackenzie odjížděl a přijížděl. Když se 7. února do San Rema vrátil, zastal nemocného ve stavu povážlivém. Naduřelosť levé hlasivky byla značná; dýchání bylo namáhavé, provázené rachoty, spánek byl rozrušen, nemocný trpěl bolestmi hlavy — kterýž příznak v tomto případě znamenal nedostatečné okysličování krve.

Proto Mackenzie naléhal, aby se ihned přikročilo k tracheotomii. Řezem průdušky měl zjednati se v dolních částech hrdla nový umělý průchod, jímž by vzduch do plic ssát a opět vydychován býti mohl, když přirozená cesta dýchání nosem a ústy byla nádorem hrtanovým téměř úplně zatarasena. Avšak assistent Braman zdráhal se přistoupiti k činu; chtěl, aby se vyčkalo, až přijede z Berlína profesor Bergmann sám. Také jiný zde přítomný německý lékař *Schrader* vyjádřil se, „že by v Berlíně učinilo děsný dojem, kdy by operaci provedl někdo jiný než Bergmann.“ Telegrafováno pro Bergmanna; při jelovšem teprve za 3 dni.

Nebezpečí hrozivé ukončilo však další otálení. Princ svolil. Operace vykonána v narkose chloroformové.[1]) Mackenzie gratuloval mladému chirurgovi. Jenom se mu nelíbilo, že řez nebyl vykonán přesně v čáře střední, nýbrž že průduška otevřena poněkud na pravo od středu. Když pacient z mrákot narkosy se probral, potřásl vděčně ruku Bramanovi i ostatním lékařům.

Aby stěny utvořeného otvoru k sobě nepřilehly a průchod neucpaly, vsouvá se po řezu do průdušky zvláštní k tomu cíli konstruovaná trubice (kanyla průdušková). Trubice, kterou vnořil Braman, zdála se Mackenzieovi *příliš dlouhou*. A skutečně přivodila (dle M.) okolnosť tato smutné následky. Již třetího dne dráždila průdušku

---

[1]) Mackenzie nechtěl narkosu připustiti. Prý je nebezpečna a proto se v Anglii provádí tracheotomie bez ní. Braman zase namítal, že vykonal v narkose přes 400 tracheotomií, a v Německu že se vůbec bez narkosy tato operace neděje. M. konečně svolil, ale odmítl zodpovědnosť. Před operací musil nemocnému krásný dlouhý vous býti přistřihnut. Při operaci přestal nemocný několikráte dýchati — zajisté těžká to zkouška pro operatérovu chladnokrevnosť, když se uváží, jaká osobnosť tanula zde mezi životem a smrtí. Operace i s narkosou trvala celkem pouze 20 minut. Vykonána o polednách 8. února 1888.

k prudkému kašli, jímž byly vychrlovány hojné hlenovité, krví promíšené výměty. Úleva nastala teprve 20. února, když prof. Bergmann dovolil, aby Mackenzie zasadil do průdušky svoji krátkou trubici anglickou. Přivolaný histolog *Waldeyer* podal konečně dne 4. března mikroskopický důkaz, že choroba skutečně jest rakovinou. Nyní byl ovšem i Mackenzie přesvědčen.

Když takto konečně všickni lékaři o povaze neduhu se shodli, usnešeno podati na veřejnosť jednomyslné prohlášení, které by učinilo přítrž kolujícím, namnoze přemrštěným pověstem. Vyjímáme z něho tyto věty: „Podepsaní lékaři nerůzní se v názorech o podstatě choroby. Nikdo z nich netvrdil, že nemoc blízka jest nebezpečnému obratu. Jednotné zodpovědné řízení léčby spočívá v rukou spolu podepsaného Sira Morella Mackenziea. Časopisectvu předkládá se prosba, aby nerozpřádalo disskusí o methodách léčby aniž o nástrojích. Změny v hrtanu valně nepokročily. Rána zevní se zajizvila. Kanyly přiléhají správně. Plíce jsou zdrávy. Celkový stav uspokojivý.“ Následují podpisy.

Dne 8. března 1888 přišla depeše: Císař Vilém na smrtelném lůžku. Bismarck naléhá, aby se princ vydal do Berlína. Princ tázal se, zda cesta bude nebezpečna. Mackenzie nemohl než přisvědčiti. Načež princ pronesl svoje památné slovo: „Jsou okolnosti, kde muž povinen jest čeliti nebezpečí.“ Druhého dne přišla zpráva, že starý císař zemřel.

Nazejtří, 10. března, jel nový císař do své říše. Cestou vyřizoval již písemně různé akty. Ještě ve vlaku obdržel Mackenzie vlastnoruční přípis, jímž ho panovník žádal, aby i nadále zůstal jeho prvním tělesním lékařem. V Lipsku čekal Bismarck. Cestou k nejbližší stanici radil se s Mackenziem, jak by císař mohl nejvíce býti šetřen. Do Charlottenburka přijeli o půlnoci. Císaři vedlo se poměrně znamenitě.

Mackenzie vypravuje o hrozebných listech, ve kterých mu slibována jistá smrť, neopustíli do 3 dnů říši a nepřenecháli léčbu německého císaře německým lékařům. Kölnische Zeitung psala: „Mackenzie neodváží se ani vyjíti na ulici; lid by jej rozsápal aneb ukamenoval.“

Dne 15. března, v den pohřbu Viléma I., vychrlil pacient částice odumřelé průdušky, záležející z trosek chrustavkových. Dle Mackenziea vznikl ničivý process tento tlakem nepřiměřené německé kanyly. Dle německých lékařů zase to bylo jen znamením, že rakovina postoupila směrem dolů.

V prvních dnech císařova panování vyznamenán Mackenzie řádem a lichotivým přípisem. Od té doby stal se předmětem nájezdů nejnešetrnějších v přemnohých listech německých, mezi nimiž i vládní Kölnische Zeitung, Kreuzzeitung a Post nezajímaly místo poslední. Urážky neměly mezí. Jeden illustrovaný časopis snížil se k vymyšlenému tvrzení, že děd Mackenzieův byl polský žid do Anglie přistěhovalý. Mackenzie vlastně prý měl jmeno Moric Markovič. Týž list přinesl i podobiznu, v níž, jak se Mackenzie vyjadřuje, jeho „nevinný nos přetvořen v ohyzdný přívěsek, jakým hebrejský typus karikován bývá.“ Následkem toho jevily i osoby nepředpojaté zvědavosť v příčině rodokmene Mackenzieova, který se proto ve své obraně i o té věci zmiňuje a vypravuje, že jeho děd, škotský horal, jaktěživ nikde nebyl mimo Velkou Britanii.

Ačkoli by to byl dle celkového vzezření panovníkova nikdo netušil, postupovala choroba ode dne, co vykonána tracheotomie, stálým, a sice rychlým krokem. V nitru průdušky začaly bujeti nádorky, zužovaly průdušku, tak že bylo zavádění kanyl spojeno čím dále tím s většími obtížemi, ačkoli profesor Bergmann i Mackenzie závodili ve zřizování trubic vhodnějších.

Dne 12. dubna stalo se, že když kanyla byla za účelem čistění vyňata, nebyl ošetřující lékař s to, aby ji opětně do hrdla vpravil. Nadešel kritický okamžik; císař nemohl lapiti dech, zápolil již se záduchou.

Prof. Bergmann vypravuje o tom následovně: „Odpoledne ke 3. hodině přiklusal za mnou královský posel, nezastihnuv mne doma, do jednoho hotelu v městě, kde jsem odbýval konsultaci, a přinesl mi následující list: ‚Drahý profesore Bergmanne, máme potíž s kanylkou, byl bych rád, kdy by ste přijel co nejrychleji a se mnou na nemocného se podíval. Váš Morell Mackenzie.‘ Vydal jsem se ihned na cestu s dr. Bramanem zastaviv se jen na okamžik doma pro některé nástroje. Zastal jsem Mackenziea, an v předsíni císařově s Windlerem, výrobcem nástrojů, se pokoušel dáti olověné trubici takové zakřivení, aby mohla býti vnořena hluboko do průdušky. Ukáži mu své přinesené kanylky, mající tutéž křivosť, kterou on schvaloval. Mackenzie svolil, aby se jedné z nich užilo. Spěcháme do pokoje. Já zalekl se, vida vznešeného pacienta ve křesle polo bezdechého. Líce a rty modré, hvizdot vdechu, svalstvo krku a hrudi křečovitě se dmoucí. Spodina rány vyplněna červenými kulovitými narostlinami, jež zahrazovaly přístup ku průdušce. Vyložil jsem Mackenzieovi, že rychlá pomoc je nezbytna. Nepodaříli se mi kanylu vnořiti, že bude nutno okraje rány tupými chirurgickými háčky rozemknouti, a kdy by i to nestačilo, že si vypomohu nožem, že rozpoltím a prodloužím ránu novým řezem. Mackenzie byl se vším srozumén. I postavil se ihned za nemocného, aby hlavu jeho do svých dlaní pojal. Postavil se tedy tak, že jistě nebylo jeho úmyslem, aby mi při vsouvání trubice pomáhal. Pokusil jsem se kanylu zavesti. Nešlo to. Braman rozevřel ránu tupými háčky. Ani to nespomohlo. Desinfikoval jsem si ruce a poodstrčil prstem vybujelé zduřeniny. Sotva jsem tak učinil, povedlo se Bramanovi vpraviti kanylu do průdušky, tutéž kanylu, které užil i po své operaci 9. února. Ihned vydechl císař volně a lehce a tiskl nám vděčné ruce. Celá procedura trvala několik minut.“

Jinak líčí události „osudného“ dne Mackenzie. Měl uchystáno několik vhodných kanylek. Nepotřeboval prý k zavedení žádné cizí pomoci. Jenom ze zdvořilosti mezi lékaři obvyklé pozval i Bergmanna. Požádal ho, aby dostavil se co nejrychleji, poněvadž nechtěl déle otáleti, když kanyla uchystána byla. Není pravda, že císař měl obtíže v dýchání a že jeho stav hrozil nebezpečím. Císař byl zabaven psaním, když Bergmann přišel. Bergmann poprosil nemocného, aby se uvelebil do křesla proti oknu postaveného. Hned na to beze vší poznámky jal se se značným úsilím kanylu vpravovati. Nástroj ten sice do hrdla vpraven, ale vzduch jím neprocházel. Profesor vyňal kanylu zase ven. Nemocnému ztížil se dech, nastal prudký kašel a objevilo se krvácení. Bylo zjevno, že kanyla místo do průdušky razila si „nepravou cestu“ vedle

průdušky; vnikla do útlého tkaniva před průduškou. K ustrnutí Mackenzieovu začal profesor pomáhati si prstem, jímž vnikl hluboko do rány. Zasazoval pak zase kanylu, ale marně. Poslal tedy pro assistenta Bramanna, venku ve voze čekajícího. Mladý lékař po té zavedl kanylu do průdušky s největší snadností. Půl hodiny po odchodu profesorově, když konečně trapný kašel ustal a krvácení pominulo, tázal se císař, proč mu Bergmann prstem do hrdla vnikl. Mackenzie odtušil: „Nevím, Vaše Veličenstvo.“ Načež císař: „Doufám, že již Bergmannovi nedovolíte, aby na mně vůbec ještě nějakých operací podnikal.“ A Mackenzie doložil, že sám by se pro příště musil všeho dalšího léčení vzdáti, kdy by Bergmannovi ještě kdy dovoleno bylo hrdla nemocného „jen se dotknouti.“

Pominuli jsme mlčením ostré argumentace a detaily, jimiž Mackenzie líčení 12. dubna doprovází. Jsou však jen bezohlednou odvetou za četná bezpodstatná obviňování, jimiž každý krok Mackenzieův v Německu byl zlehčován a jemu ztrpčován. Avšak jejich obsah je tak neutěšený, že si netroufáme hatiti jím čtenářovu náladu. Rovněž nehodláme vypisovati další průběh utrpení velkodušného mocnáře, z něhož jej o polednách dne 15. června 1888 vysvobodila smrť. Chceme probrati toliko jedinou ještě otázku, která byla outkem všech sporů mezi lékaři, k léčbě panovníka povolanými. Je to otázka, *zdali bylo či nebylo radno provesti radikální operaci při počátcích choroby.*

Buďme nestranni. Vyslyšme hlasy obou táborů.

Na straně německé praví *Gerhardt:* „Je sice pravda, že v několika případech byla rakovina hrtanu vyléčena odstraněním nádoru skrze ústa, avšak tomu vadily u císaře dvě okolnosti. Nádorek byl příliš plochý, i nebylo lze ho zachytiti. Souvisel s hlasivkou bez viditelného ohraničení. Operace skrze ústa byla tudíž nemožna. Zbývala cesta druhá, operace zevnější: rozpoltěním hrtanu a výřezem celého chorého místa. Při dnešních pomůckách je to podnik prostý téměř všelikého nebezpečí. Rozpoltění hrtanu koná se teď i při nádorech, které nejsou zhoubny, koná se i na dětech a starcích. Jenom touto cestou bylo by 20. května 1887 bývalo možno zjednati si k neduhu potřebný přístup a jasný rozhled, aby neduh od kořene vyhlazen byl. Za tuto operaci přimlouvaly se tehdáž veškery okolnosti. Ještě v žádném případě, co jich vůbec statistika zná, nebyla vyhlídka na úspěch operace tak slibna, jako zde. Ještě v žádném případě nebyla choroba tak záhy poznána. Konstituce vznešeného pacienta byla nejstatnější, jakou si jen lze pomysliti. Všecky pomůcky byly po ruce.“

Podobně vyjadřuje se Bergmann a dokládá: „Dejme i tomu, že jsme se mýlili a že bychom byli shledali ne rakovinu, nýbrž novotvar lhostejnější, ani pak bychom byli neuškodili nemocnému svou operací. Jisto jest ovšem, že by byl hlas nikdy již nenabyl zvučnosti, když by se z hlasivky vyňal klín, hlas byl by pak drsný, sípavý. Avšak co jest zvučnosť hlasu na jedné misce váhy, když na druhé leží možnosť zachrániti život? Operace, kterou jsme navrhovali, nebyla více nebezpečna než obyčejná tracheotomie, která deset měsíců později přece jen musila býti konána.“

Němečtí lékaři byli 20. května 1887 o nutnosti a prospěšnosti operace přesvědčeni. Že na ni nedošlo, zabránil Mackenzie. Jemu tudíž přičetli veškeru vinu, že pokus záchrany nebyl vykonán, dokud ještě byl čas.

Co praví Mackenzie?

Předkládá výkazy o osudu osob, na nichž přední chirurgové světa v posledních letech vykonali zmíněnou operaci. Shrnuje případy v literaturách roztroušené do přehledných tabulek. Tabulka týkající se rozpoltění hrtanu (kteráž operace 21. května 1887 na princi měla býti provedena) ukazuje, že sice v 9% docíleno výsledků příznivých, avšak v 90% že následovala smrt někdy v několika hodinách, někdy v několika dnech, tedy bezprostředně po operaci; ostatní operovaní ještě jenom po několik měsíců, až i půl druhého léta těšili se jakémusi životu. Z toho ovšem nevyplývá, že operace musila u prince skončiti nezdarem, ale plyne z toho, že podnik *nebyl* prost nebezpečí. Statistika často klame. Chirurgové zanášejí do literatury zprávy nejraději o svých příznivých výsledcích. Svědomití mezi nimi sice nezamlčují svých výsledků nepříznivých, ale celkem lze s velikou pravděpodobností tušiti, že asi největší počet právě těch nejnepříznivějších případů, kde smrt rychle po operaci následovala, zůstane neuveřejněn. Proto by se mýlil, kdo by v oněch 9% úspěšných případů viděl zajištěnou čaku, že se operace šťastně skončí. Naproti tomu učí zkušenosť, že methoda vyčkávací, konservativní, která se všeho nejistého operování zdržuje, dovede člověku rakem hrtanovým postiženému zachovati život, který se od úplného zdraví skoro neliší, alespoň na jeden rok a k tomu pak ještě aspoň na jeden rok života ovšem sklíčenějšího, celkem však přece na dvě léta. Kdy možno říci, že rak operací vyléčen byl? Když pacient žije ještě dvě léta po operaci, poněvadž této doby byl by se i bez ní dočkal. Avšak povaha rakoviny je tak houževnatá, že nemoc i po dvou letech někdy znovu se vrátí. A jsou autority, které tvrdí, že rak, který se nevrátil — nebyl rakem.

Jaký jest celkový dojem tohoto pro budoucnosť pamětihodného boje lékařů s lékaři nad lůžkem i rakví nemocného? Že nebyla to věda, pro niž tu lámány dřevce. A že také zbraně, jimiž bylo řinčeno, neměly zvuk ryzího vědeckého kovu. Jest jisto, že Mackenzie není šarlatán, za nějž by snad mohl jej pokládati, kdo by četl pouze zprávy německých lékařů. Neméně však jest jisto, že Gerhardt, Bergmann a jich soudruzi zase nejsou tak surovými ignoranty, za jaké by snad mohl je pokládati, kdo by Mackenzieovým perným odvetám do slova slepě věřil. Obě strany, které zde proti sobě stojí, mají společnou basis: *neúplné jistoty* dnešního lékařství, jež proti carcinomu cítí se malomocným. Proč obě strany upustily od zlatého pravidla, že lékař má vždy jen podporovati a nikoli srážeti ruku kollegy svého, aby nepoškodil jeho i sebe, netroufáme si rozhodovati. Avšak zdá se, že zdrojem bezohledných útoků nebyla zde jen nízká řevnivosť osob, nýbrž spíše egoismus širšího druhu: zájem politický.

Stanleyovy cesty a výzkumy africké.

Píše
dr. František Kahlík.

I.

Stanleyovi předchůdcové ve střední Africe.

ři pokraji Lybické pouště, na prahu Afriky, leží sfinx, stráž i symbol temného zeměd́ilu, jenž od nepamětných časů byl záhadou zemězpytců. V dávné minulosti, pokud na severním břehu africkém kvetly svou vzdělaností slynoucí říše, s nimiž obchodem stýkal se celý tehdejší svět, bylo nitro tohoto zeměd́ilu úplně zastřeno i zůstalo zahaleno nepronikuutelným závojem ještě staletí potom, když plavci novověké Evropy dokonale již zbádali jeho obrysy, ano když Evropané již na něm obsadili četné pruhy pobřežní. Co bylo koncem minulého století známo o vnitřní Africe, vše zakládalo se na kusých a nedokonalých zprávách spisovatelů starověkých aneb na málo známých spisech středověkých zeměpisců arabských.

Zemězpyt africký vrážel od pradávných dob na překážky mnohé a téměř nepřekonatelné. Předně sám útvar povrchu afrického nesmírně stěžuje cestu do nitrozemí. V podobě obrovské hrušky leží trup její v nezměrných hlubinách dvou oceánů. Žádné moře daleko do země nevniká, a toliko jediný nerozčleněný a nehostinný poloostrov na východě se utváří. Kromě velerozsáhlých, nesnesitelným žárem planoucích pouští, Saharské a Kalaharské, z nichž tato na jihu, ona na severu přístupu brání, obklopují okrají východní a západní namnoze mohutná velehorstva. Krajiny nezdravé, v nichž následkem tropických dešťů zhoubná zimnice se rodí, střídají se s pasy sice zdravými, ale stíhanými takovým suchem, že ovce i skot po tisících hynou. „Brzo vydán jest cestovatel mnoho neděl kolmým paprskům slunečním v krajinách úplně holých, beze stromoví a keřů, to v oněch do nedozírama se vlnících travnatých planinách Transvalu, jež oživují nepřehledná stáda antilop, pakoňů a kvag, brzo zase kráčí měsíce posupnými, neskončenými, často téměř bezestinnými pralesy mopaniovými, jejichž melancholický, jednotvarný pohled i černocha činí těžkomyslným.“ Řeky, které v jiných dílech světa, zejmena v jižní Americe jsou zkoumatelům přirozenými cestami do vnitra země, v Africe přicházejíce ze širých planin tvoří mohutné vodopády aneb se řítí velikánskými peřeji s ohlušujícím hukotem k moři a nehodí se ku plavbě. Tak vtiskla všecka příroda tomuto zeměd́ilu ráz uzavřenosti a nedostupnosti.

K těmto velikým překážkám přirozeným druží se obtíže jiné, stejně závažné, jež cestovatelům činí obyvatelstvo. Mohamedanští Arabové na severu náboženským fanatismem islamu prodchnuti, nenávidí každého Evropana. V mohamedanských zemích afrických i asijských

na cestovatele všude a stále číhá smrť, a hrdinští pionýři vědy zeměpisné, kteří jí šťastně unikli, děkují za to buď svému přestrojení nebo skvělým prostředkům a doporučením, jichž sobě každý opatřiti nemůže. Cestovati pak v krajinách obydlených pohanskými černochy jest neméně obtížno a nebezpečno. Veškeren život černochů tak všestranně a úplně se liší od života evropského, že jest bělochu téměř nemožno vejíti s ním v mírné obcování. Obchod, jenž pro národy vzdělané bývá nejmocnější pružinou vzájemnosti, černocha nevábí. On sobě dostačí maje tak málo potřeb, že od cizince ničeho si nežádá. Mimo to jest nad míru pověrčiv a nedůvěřiv, z příchodu každého cizince tuší neštěstí, a jelikož mezi přečetnými kmeny panuje ustavičné, krvavé nepřátelství, vzniká hned, jakmile se někde objeví cestovatel, podezření, že přichází do země na výzvědy, aby ji potom válečně přepadl a podrobil. Mysl Afričana jest příliš dětinská i omezená, jeho názor světový jest od názoru všech národů tak rozličný, že snahám a úmyslům cestovatelů porozuměti neumí. Odtud vzcházejí přemnohé obtíže každému, kdo se v obyčeje, zvyky a ve způsob života jejich vžíti nedovede.

Obtíže tyto dovršuje neschůdnosť krajin a nedostatek spojovacích prostředků ve vnitřní Africe. Všecko totiž zboží dopravují tam s místa na místo nosičové, jiných spojovadel tam není. Spřežení a vozy jsou střední Africe věci docela neznámé, neboť ani koní ani skotu chovati tam nelze následkem jedovaté mouchy tse-tse, která ve velikých rojích přepadá a usmrcuje něšťastné soumary, dopravené od Evropanů k břehům horního Nila neb Konga. Učiněn pokus užiti k tahu indických slonů, ale shledalo se, že jich nelze akklimatisovati, a domácí nezkrocení a necvičení se k takovým službám naprosto nehodí. Bílých nosičů v africkém podnebí také nelze užiti k dopravě, černoši pak jsou nad míru nespolehliví a utíkajíce často i se zbožím sobě svěřeným způsobují cestovatelům veliké rozpaky. Peněz ve střední Africe též není; zboží se vyměňuje a černoch bez přiměřené náhrady ničeho neposkytne. Obměkčiti jej možno pouze dary, které dětinské mysli jeho lahodí, jako pestrými tkaninami, skleněnými perlami, žlutým drátem, hříčkami a p. Zboží toho druhu má cestovatel nezbytně potřebí, aby si za ně nakoupil potravin a získal přízeň pohlavárů, jejichž územím se béře. Nelze tedy Afrikou cestovati leda s velikými karavanami, což není beze značných výloh.

Takž povrch země, podnebí, nedostatek spojovadel, nesplavnosť řek a nepřátelské chování obyvatelstva a všeliké jiné překážky zavinily, že Afrika po tisíciletí před tváří Evropy ležela jako záhadná sfinx, jejíž tajemství rozřešiti nepodařilo se ani těm četným kolonistům, kteří se usadili na prozkoumaných březích temného zemědílu.

Nebývalo tak vždycky. Kněží egyptští prý již tisíc let před Kr. věděli, odkud pramení Nil. Z Evropy pak vyslal císař Nero, bažící také po slávě objevitele, r. 60 po Kr. výpravu, která měla prozkoumati tok Nilský; Plinius i Seneka poučují nás, že výprava tato pronikla až k oněm 15—20.000 mil velikým, neprostupným bařinám, porostlým papyrem, kde se stéká Bílý Nil s řekou Gazelí (pod 9° s. š.), a vypravují též o kmenech černochů tam bydlících, kteří podnes známi jsou pode jmeny Bariův, Širův a Eliabův. Již tehdy vzniklo u Římanů pořekadlo: Caput Nili

quaerere, hledati témě Nilu, to jest, podnikati věc marnou, jež po 18 stoletích podrželo neblahý svůj význam. Ve druhém století po Kr. Klaudius Ptolemaios, poučen byv od arabských kupců, kteří z Adena obchod vedli s východní Afrikou, zevrubně popisuje, jak veletok ten vyvěrá na jižní polokouli z velikých nitrozemských jezer, do nichž prý stékají vody s věčně zasněžených Lunných hor, které je obstupují po straně jižní, a jmenovitě uvádí všecky přední pobočky Nilské. Ba nedávno ještě připisována zeměpisci tomu také vědomosť o mohutné oné řece v zemi černochův, která proto při objevení svém nazvána byla starožitným jmenem Niger. Ale Niger Ptolemaiův není mocný živitel Sudanu, nýbrž chudičká Saharská bystřina na jižním svahu Atlanta, Ved Gir, tekoucí na východě oasy Tuatské. Zeměpisné vědění starého věku nevztahovalo se v Africe ostatní než na úrodné severní pobřeží až ku pokraji Saharskému. [1])

Návalem barbarů severních, kteří se usadili na rozvalinách říše západořímské, a potopou islamu, jež zachvátila nejžírnější i nejvzdělanější krajiny císařství Cařihradského, upadla i věda starého věku v sen těžký a dlouhý. Ve slavné dědictví Alexandrie uvázal se Bagdad. Zapadající slunce hellenismu polilo posledním luzným červánkem město kalifů nad Tigridem. Arabové pronikli podél východního pobřeží až po Sofalu a „Lunný ostrov" (Madagaskar) a poznali celý Sudan, avšak s asijskou závistí obestřeli své výzkumy rouškou tajemství. Za jejich vlády celá Afrika stala se pro ostatní svět temnou pevninou. Kromě náboženského fanatismu, z něhož islam čerpal své síly, vedlo je k tomu i to, že poznali záhy, kolik lze vytěžiti z vnitřní Afriky, pokud bude úplně v jejich moci. Tímto nepřebraným zdrojem bohatství bylo otrokářství, z něhož přívrženci koranu měli zisk ohromný. Oni zásobovali africkými černochy trhy evropské i asijské, a po objevení Ameriky osadníci nového světa prostřednictvím týchž mosleminských obchodníků kupovali sobě za peruanské zlato a mexické stříbro černé robotníky do bohatých báni a na úrodná pole nového světa.

Zeměpisné vědomosti Evropy rozšířeny teprve, co počátkem XV. století Portugalci rok od roku pronikali dále do neznámých vod Atlantského oceánu. Roku 1484 vyplul z Lissabonu Diogo Cão čili Cam se slavným kosmografem Martinem Behaimem, jehož předkové pocházeli z Čech, na dvou korábech, a přistál pod 6° j. š., kde objevil ústí nejvalnější řeky africké, na jejímž jižním břehu postavil podle zvyku svých rodáků kamenný pomník se znakem portugalským na znamení, že zabírá nově odkrytou zemi ve prospěch své vlasti. Odtud nazýván veletok Rio de Padrão (u Behaima Rio de Patron), řekou pomníkovou, později pojmenován podle sousedního království Rio de Kongo. Současný zeměpisec takto líčí objevení portugalského plavce: „Obepluv kolem mysu Lopezova, vjel Cão na řeku, kterou domorodci nazývají Zaire. Řeka ta řítí se dlouhým peřejem se širé planiny, valíc ohromné množství vod, jež se rozmnožují hojnými dešti, které v zimě padají v těch krajinách, a ústí do moře takovou silou, že 20 mil od břehu lze roze-

[1]) Vivien de Saint Martin, Le Nord d'Afrique dans l'Antiquité. V Paříži 1863. str. 106.

znati její sladkou vodu. Plavě se opodál proti řece, dověděl se Cão od četných všude černochův, že nedaleko bydlí jejich král, zvaný Mani-Kongo, t. j. pán Konga. Cão k němu vyslal poselství s dary, a když poslové dlouho nepřicházeli, kázal schytati několik černochů za rukojmí a odplul s nimi do Portugal, vzkázav „pánu Konga," že jakmile se vrátí, odešle mu jeho poddané záměnou za svoje lidi. Král portugalský zaradoval se nad objevením tak úrodného kraje a rozkázal Diogovi navrátiti se na místě do Afriky a vzíti skvělé dary pro krále Konga a pohnouti ho ku přijetí víry křesťanské. Veliká byla radosť Portugalců na dvoře Mani-Konga, když opět uzřeli Cama, a nemenší byla radosť krále z obdržených darův a z příchodu hostí. Aby Cama poctil, chtěl ho stále míti při sobě a nedovolil nikomu, aby s ním obcoval. Podařilo se též portugalskému kapitánovi nakloniti krále ku přijetí křesťanství a získati několik mladých černochův, kteří se měli vzdělati v Portugalsku. [1])

Brzy potom počali Portugalci zakládati nad Kongem kupecké osady, šířice křesťanství s velikým úsilím. Na první missie vyšli tam toho času — dle Merolla — tři dominikáni, z nichž jeden zahynul smrtí mučednickou, oba druzí podlehli tropickému podnebí. Po nich přibyli františkáni a posleze jesuité, kteří tam zůstali až do zrušení řádu. V XVII. století čítal S. Salvador, hlavní město Mani-Kongovo a největší osada portugalská, 40.000 obyvatelů a byl hlavním ohniskem vzdělanosti, kterou zároveň s křesťanstvím šířili misionáři. Byla v něm kollej jesuitská, klášter kapucínů a kromě kathedrálního 10 chrámů menších.

Vše to rozpadlo se v trosky, když v XVIII. století kupecké osady portugalské počaly klesati soutěží holandskou i anglickou. Misionáři, nemohouce následkem toho též pracovati jako dříve, opustili ten kraj, a křesťanství nad Kongem zaniklo. Zachovaly se toliko náboženské obřady u některých černých kmenův. Livingstone, jenž sto let později poznal a popsal tyto krajiny, podotýká: „Kníže Kongo dosud vyznává křesťanství. V jeho říši jest 12 kostelů, pozůstalých po bývalé missii v stoličném jeho městě S. Salvatoru, a třeba není kněží, zachovávají se přece obřady. Jsou to plody misionářských prací jesuitův a kapucínův, kteří byli apoštoly tohoto kraje. Od času vypovězení jesuitů hrabětem Pombalem domorodci zdejší učí se sami. Tyto mnichy plné obětavosti chová lid po dnešní den u veliké vážnosti, všichni na ně vzpomínají s vděčností a s úctou, nazývajíce je stále los padres Jesuitas."

Úpadkem osad portugalských uvadlo na pohled také klíčící símě vzdělanosti evropské nad Kongem. V skutku však počíná odtud nová doba v dějinách objevování pevniny africké. Francouzi totiž a Angličané, kteří zabrali sousední pobřeží, snažili se povznésti obchod a hlouběji proniknouti do krajin, jimž budoucnosť neposlední slibuje místo v obchodním rozvoji světovém. Kromě četných cestovatelů méně šťastných a proslulých dobývají Burton, Speke, Livingstone a Cameron pro Anglii, de Brazza pro Francii práva k nové tepně obchodní, kterou jest

[1]) Barros, Dec. I, lib. III. cap. 3.

Kongo, slavný Stanley pak zakládá ve střední Africe velestát Konžský, jako nový Nimrod neb Ninos XIX. století.

Burton a *Speke* vydali se r. 1857 ze Zanzibaru na pochod do nitra, pobádáni jsouce nezaručenými zprávami spisovatelů starověkých i temnými zvěstmi domorodců o velikánských jezerech a věčně zasněžených horách v srdci Afriky, a objevili jezero Tanganjiku (13. února r. 1858). Když potom na zpáteční cestě Burtona zachvátila prudká zimnice, zanechal Speke nemocného druha na ošetřování v městě Táboře a podnikl výlet na sever, kde několik měsíců později objevil jižní cíp druhého obrovského jezera Ukereve, jež nazval jezerem Viktorie (3. srpna r. 1858).

Jaký význam mají tyto velikánské nádrže vod rovníkových (z nichž prvá rozsahem vyrovná se Čechám, druhá pak téměř celému území koruny české) pro hydrografii africkou, toho smělí objevitelé tehdy ještě netušili, ačkoliv Speke hned s velikou určitostí vyslovil mínění, že Njanza jest hlavním zřídlem Nilským. Domněnku tuto zjistil na druhé výpravě, kterou týmiž krajinami podnikl s přítelem svým *Grantem* r. 1861. Již v lednu r. 1862 vysílá Speke zeměpisné společnosti Londýnské radostný telegram toho znění: „The Nile is settled!“ a později 28. července, když obešel západní jeho břehy a spatřil severní jeho výtok u prahů Riponových, napsal do svého denníku: „Výprava dospěla k svému cíli. Viděl jsem Nil tekoucí z Njanzy Viktorie. Nyní není již pochybnosti, že toto velké jezero jest zřídlem řeky, která kdysi nesla třtinovou kolébku prvního letopisce našeho zjeveného náboženství.“ — Odtud brali se cestovatelé podél Nila až do Gondokora. Když se blížili městu, spatřili na malé lodici, která jim přijížděla vstříc, Angličana, „a v nejbližším okamžiku,“ vypravuje Speke, „tiskl mi pravici můj dávný přítel, slavný cestovatel Samuel White Baker. Radosti naší popsati nelze. Nemohli jsme slova promluviti, tak dojalo nás oba toto setkání.“

Baker v cestopise svém rovněž zevrubně líčí netušené to setkání: „Usedli jsme potom,“ praví dále, „na palubě pod stanem, i předložil jsem oběma otrhaným a utýraným vzorům afrických cestovatelův, na jejichž krajanství jsem byl hrd, co jsem právě sehnati mohl. Jako přichází do přístavu dobrý koráb rozbit a strhán dlouhou, bouřlivou cestou, ale v utrobách netknut a peven: tak došli oba tito stateční badatelé do Gondokora. Speke byl na pohled více utrmácen, zhubenělť nad míru, při tom však byl zdráv a pevného ústrojí. Grant tu seděl ve ctihodných hadrech, jeho holá kolena vyčnívala ze zbytků kalhot, které byly obrazem primitivního průmyslu i krejčovství. Vzezření jeho bylo mdlé a chorobné, ale oběma mužům plál z očí oheň, jenž prozrazoval ducha, který je vedl od počátku do konce.“

Z Gondokora, kde pobyli pohromadě deset dní, plavil se Speke po Nilu do Egypta, Baker pak zvolil toto místo za východisko výpravy, kterou chtěl dokončiti dílo svého přítele prozpytováním hořejšího poříčí Nilského. Na počátku svého cestopisu sám nejlépe nás poučuje o účelu své cesty: „V březnu r. 1861 podnikl jsem výpravu na objevení pramenů Nilských, doufaje, že se setkám s africkou výpravou kapitánů Spekea a Granta, jež vyslala vláda anglická za týmž

účelem z jihu přes Zanzibar. Jelikož prameny Nilské do té doby vzdorovaly všem badatelům, neměl jsem tolik smělosti, abych předsevzetí své dal na veřejnost, ale v nitru jsem byl odhodlán rozřešiti těžký tento úkol anebo při pokuse tom zahynouti. Na velikých lovech v tropických krajinách uvykl jsem všelikému namáhání i strádání, a kdykoli jsem upřel zrak na mapu Afriky, chápala se mne sladkobolná, prudká naděje, že bych vytrvalostí snad proniknouti mohl až do srdce jejího, jako se prohlodává nepatrný červ dubem nejtvrdším."

Smělé snahy jeho odměněny jsou odkrytím jezera Mvutanu. Když je 14. března r. 1864 spatřil s nedalekých výšin, nadšení jeho nemělo mezí. „Skvoucí odměna objevila se tu náhle mojim zrakům. Jako rtuťové moře leskla se pode mnou širá hladina jezerní na jihu a jihozápadě záříc do nedozírama, na západě zdvíhaly se v dálce 50—60 angl. mil modré hory z vln do výšky asi 2500 m. Jest nemožno popsati triumf toho okamžiku. Za práci a útrapy, jež léta jsem snášel, dosáhl jsem skvělé odměny. Anglie dobyla pramenů Nilských!" Rozjařen píše dále: „Ze žulového skaliska, které as 500 m. z vod se vypíná, shlížel jsem na onen obrovský vodojem, jenž živí Egypt, jenž způsobil úrodu, kde byla poušť, na onen veliký zdroj blaha a požehnání pro miliony lidí, a jelikož jezero to jest z největších zjevů přírodních, umínil jsem si dáti mu důstojné jmeno. Pro věčnou upomínku na knížete, jehož znal každý Angličan, nazval jsem je jezerem Albertovým, Albert Njanza. Viktoria Njanza a Albert Njanza — toť oba prameny Nilské!"

Poněkud se smělý zemězpytec v nadšení svém ovšem klamal. Domníval se, že ve Mvutanu objevil hlavní zřídlo Nilské, an jest vlastně toliko nádrží pramenitých jeho vod a co do důležitosti Njanzou valně jest zastíněn. Také velikosť Mvutanu Baker přeceňoval; měříť jezero to jen 4700 km², on je zveličoval více než trojnásobně. Přes to přese všecko mohl právem býti hrd na svůj objev, vyplniv mezeru, již zůstavili Speke a Grant, a překonav obtíže, kterým onino odolati neuměli.

Mezi tím, co takto Burton, Speke a Baker zbádali horní tok Nilský, odhaloval neúnavný David *Livingstone* neznámé planiny jihoafrické. Geniální tento muž, jenž vlastní přičinlivostí z dělníka se vzdělal za kněze a za lékaře, vyslán jest r. 1840 od anglické společnosti misionářské do jižní Afriky, kterou během 16 let prošel křížem. Livingstone byl první Evropan, jenž z Kapského města dorazil na sever až k Atlantskému přístavu sv. Pavla z Loandy a odtud pak na východ do Quelimane nad zálivem Mozambickým. Na druhé výpravě objevil 16. září r. 1859 veliké jezero Njasu (36.800 km²) a navrátiv se po 24letém pobytu mezi černochy do své domoviny, odhodlal se podniknouti výpravu třetí, kterou mínil dovršiti skvělý úkol svého života. Záměr jeho byl velikolepý. Chtěl se bráti proti řece Rovumě, překročiti jezero Njasu a zbádati do podrobna jezerní planinu vnitrozemní, zejmena pak prozkoumati předěly největších tří poříčí středoafrických: Nilského, Konžského a Zambezského. Šťastně obešel jižní cíp Njasy a bera se směrem severozápadním objevil 8. listopadu 1867 jezero Meru, jež velikostí vyrovná se Slezsku, roku následujícího pak Bangveolo, jež rozsahem převyšuje Moravu, a odhalil ústící do něho

řeku Čambesi, hlavní pramen Konžský. Potom přeplavil se přes Tanganjíku do Udžidži. Nová výprava vedla jej odtud daleko na západ až do Njangve na Lualabě (1871).

Avšak na utěšených i žírných náhorních rovinách, jež se rozkládají daleko široko kolem rovníkových jezer, narazil smělý cestovatel na překážky nepřekonatelné. Nemoc zlomila jeho duševní sílu, a nosičové počali mu ubíhati ze strachu před lidojedy, kteří v četných kmenech všude obývají tyto krajiny a kteří urputně počali dorážeti na umdlené chodce. Uplynulo právě třicet let, co Livingstone po prvé vkročil do Afriky. V letech minulých docházely od něho hojné dopisy i popisy krajin, jež navštívil, a zprávy o životě i mravech národův, které poznal; ale od r. 1870 nižádná zvěsť o něm nedocházela. Učeného světa zmocnila se obava, že snad slovutný zemězpytec zahynul mezi divokými černými modláři. Tu pohnula zimničná netrpělivosť učencův a všeobecné přání přečetného čtenářstva ve starém i novém světě J. Gordona Benneta, majitele velikého amerického denníka New York Heralda, k tomu, že vyslal svého obratného zpravodaje H. M. Stanleye do Afriky vyhledat Livingstona.

II.

Výpravy za Livingstonem.

Henry Rowland — tak se po otci jmenuje nejslavnější cestovatel nové doby — narodil se r. 1840 z chudé anglické rodiny v knížectví Walesském a dán byl v třetím roce do chudinského domu u sv. Asafa, kde zůstav plných deset let, obdržel dobré vychování. V třináctém roce přijal jakožto plavčík službu na lodi plovoucí do Nového Orleansu. Tam dostal se do služby ke kupci jmenem Stanleyovi, který ho později přijal za vlastního a udělil mu svoje jmeno. Po smrti svého dobrodince stal se Stanley jeho dědicem.

Když r. 1861 vypukla ve Spojených státech válka občanská, vřaděn jest mladý Stanley do vojska odštěpenců, ale upadl v zajetí, načež jako dobrovolník přijal službu na loďstvu Spojených států a postoupil až za praporečníka na obrněném korábě Tinconderaga. Po skončení války konal Stanley cesty po evropském Turecku a po Malé Asii, roku pak 1867 vrátil se do Spojených států, pobyv nějaký čas i ve své domovině.

Roku 1868 provázel anglickou válečnou výpravu do Habeše jakožto dopisovatel velikého denníku New York Heralda, a léta následujícího poslán byl v téže vlastnosti do Španěl, kde zuřila válka občanská, která skončila vypuzením královny Isabelly. Jeho dopisy z obou těchto krajů vynikaly bystrým pozorováním i lehkostí a lahodou slohu. Skladatel jejich stal se za nedlouho miláčkem čtenářstva, a tato okolnosť — vedle zkušenosti cestami nabyté — zjednala mu místo náčelníka výpravy, kterou na vlastní útraty vystrojil James Gordon Bennet k vyhledání Livingstona.

Spůsob, jímž mu byl udělen nesnadný ten úřad, jest tak — americký, že sluší o něm učiniti zmínku. Dne 17. října r. 1869 povolal si Bennet Stanleye a tázal se ho: „Co myslíte, kde se nachází Livingstone?“ — „Nevím,“ praví Stanley, „ale tuším, že zprávy o jeho smrti nejsou bez podstaty.“ — „Já však myslím,“ dí Bennet, „že Livingstone ještě žije, a vysílám vás, abyste ho našel. Vystavte směnku na 1000 liber a až je vydáte, vystavte druhou, a tak dále, kolik budete míti potřebí, ale — najděte Livingstona!“ Tím skončili rozhovor.

Bez dlouhého otálení vydal se Stanley na cestu a súčastniv se podle rozkazu Bennetova jako zpravodaj slavného otevření průplavu Suezského a navštíviv letmo Cařihrad, Krym, Persii a Indii, přistál dne 6. ledna 1871 u Zanzibaru.

V magické kráse koupá se tento utěšený ostrov východoafrický ve vlnách Indického oceánu. Po březích pnou štíhlé palmy svoje zdobné, vlajícími chocholy kývající hlavy a stojí stromy mangové s ohromnými, temně zelenými korunami. Dále střídají se stinné sady bananové, oranžové, skořicové, hřebíčkové a rohovcové — poskytující chléb svatojanský — s prosem, kukuřicí, sladkými zemáky a všelikou jinou tropickou zeleninou. Pod bledě modrým nebem jižním bují tam v teplé páře, jíž dýše rozehřatý oceán, tropická vegetace v celé síle a rozmanitosti. Nad ní mile si pohrávají světla a stíny dávajíce jí barvitosť hned tmavší, hned bledší dle toho, jak zapadající slunce půvaby zelena buď zakrývá neb jasněji osvětluje.

Naproti pevnině rozkládá se hlavní město ostrovní téhož jmena, v němž žije asi 100.000 obyvatelů. Massivní, kostkovité domy vesměs jsou obíleny, aby mírnily vedro; nejvýše mezi nimi zdvíhá se na návrší úhledný palác sultana Saida Bargaše, vystavěný ve slohu arabském se zelenými okenicemi. Polokruhovými schůdky vystupuje se k nádherné jeho bráně. Město činí na příchozího překvapující, neskonale pestrý dojem. Polonazí černoši, hnědí Arabové v bílých pláštích, zažloutlí Peršané a Beludžové, osmahlí Hindové v krojích národních a bílí evrovpští kupci pestří a hemží se tu po všech ulicích a po náměstích a zvláště u přístavu, kde babylonská směs jazyků o sluch naráží. — Bohatá elegance evropská splývá s přepychem i chudobou a špinavostí orientálskou v jeden malebný celek.

Půl třetího měsíce zdržel se Stanley v Zanzibaru, poučil se o spůsobu afrického cestování a činil všechny přípravy, aby výprava se zdarem se potkala. Najav 192 muže, mezi nimiž byli tři běloši, a nakoupiv hojnosť všelikého zboží, po němž jde touha černochů vnitroafrických, vypravil se dne 21. března, výborně jsa ozbrojen i zásoben, do neznámého středu Afriky.

Bez mnohých klopot dostal se až do říše Uniamvesi, avšak v jejím hlavním městě Táboře (Unianiembe) byl nucen učiniti zastávku. Táborští zapletli se totiž ve válku s Mirambem, nejpověstnějším náčelníkem loupežníků ve vnitřní Africe. Mezi tím, co tam meškal Stanley, vytrhl Mirambo s četou dobrodruhů, ke všemu odhodlaných a nešetřících nikoho, proti městu a sklíčil je ze všech stran. Stanley zavítal s četnou družinou svojí k zoufalým Arabům jako na zavolání a donucen konati vojenské služby proti Mirambovi. Mezi stranami svedeno několik

krvavých potyček, štěstí válečné klonilo se brzo na tu, brzo na onu stranu; konečně počalo se obapolně jednati o mír, a té chvíle použil Stanley, jenž zatím cítil blížící se těžkou nemoc, i unikl s malým zázástupem z Unianiembe, aby přišel blíže k svému cíli.

Záměr jeho byl proniknouti především k jezeru Tanganjíce do města Udžidži a pátrati tam po zprávách o Livingstonovi. Sotva opustil Unianiembe, sděleno mu, že se v Udžidži zdržuje „bílý muž,“ jehož popis docela se hodil na dlouho pohřešovaného Livingstona. Zpráva ta dodala nové odvahy jeho lidem, zápolícím na cestě z Tábory s překážkami stále rostoucími. Nevýslovná byla radost všech, když posléze spatřili širé jezero, na jehož březích kynul jim odpočinek po klopotách a nesnázích unavujícího pochodu. Mezi tím, co černoši křičíce, zpívajíce a tančíce ryčnou střelbou projevovali svou radost, objevil se náhle slušně oděný černoch a přistoupiv k Stanleyovi pozdravil jej po anglicku: „Dobré jitro, pane!“ Byl to sluha Livingstonův, kterého slovutný cestovatel, jenž zatím zpraven byl o příchodu nové výpravy, vstříc vyslal jejímu náčelníku. Když se poněkud utišilo radostné rozčilení průvodců, vytrhl Stanley bez průtahu do Udžidži. Sotva vkročil do města, spatřil v kruhu Arabů s turbany na hlavách seděti muže, jenž se lišil svou bílou pletí i krojem na první pohled od ostatních.

Bylo to tklivé setkání. Stanley mocně jsa dojat, byl by nejraději hned padl do náručí bílému muži, poznav v něm ihned Livingstona, jehož obraz před tím tak často byl vídal. Aby však ukázal domácím obyvatelům, jakou úctu chová k slovutnému badateli, stanul před ním vážně, a učiniv mu hlubokou poklonu tázal se zdvořile: „Dr. Livingstone?“ — „Ano,“ odvětil tento s úsměvem.

Tak našel neznámý zpravodaj novinářský v hloubi Afriky slavného cestovatele, jenž byl dávno za mrtvého pokládán (10. listop. 1872).

Po několika hodinách zbavivše se diváků, mohli oba v malém domku, jejž Livingstone obýval, uvolniti svým citům a dáti na jevo radost ze šťastného shledání. Livingstone vypravoval o svých objevech i klopotách, které ho potkaly v říši Manjuemův, a kterak posléze nemocen vrátiti se musil z Njangve do Udžidži. A když tam zlomen na duchu i na těle dorazil, čekala ho nová pohroma. Arabové totiž, jimž byl svěřil k uschování svoje zásoby určené pro příští výpravy, rozprodali vše, jelikož se za jeho nepřítomnosti byla po městě rozšířila zpráva, že na cestě zahynul. Tak ocitnul se po šestileté, skvělými výsledky odměněné pouti v srdci Afriky opuštěn jsa od celého světa, sklíčen těžkou nemocí, bez prostředků k návratu, čekaje na vysvobození, jež mu přinesl rodný bratr z nového světa.

Nad Tanganjíkou strávili několik blahých neděl v důvěrném přátelství, radíce se i chystajíce k novým výpravám. Velikánské toto koryto vodní, jež by přeneseno do Evropy, sahalo z Prahy až do Florence, hodilo se výborně za místo odpočinku unaveným chodcům. Ležíc uprostřed bohaté, čarokrásné vegetace tropické, kmenové kolem něho bydlící jsou celkem vlídni a mírumilovni, mezi nimi byli cestovatelé bezpečni životem i majetkem. Tanganjíka po[illegible] jest kolkolem drobnými osadami, z nichž největší jest na východním pobřeží ležící Udžidži, která jest hlavním skladištěm zboží pro karavany, putující ze Zanzi-

baru do středu Afriky. Kromě zboží, t. j. sorgy a kukuřice, jsou hlavním předmětem obchodu otroci a slonovina, kteréž jest tam hojnosť veliká. Domorodci vyrábějí z této vzácné látky všecko svoje nářadí, obchod pak v krajinách těchto cele jest v rukou Arabův, kteří si ho přivlastnili, jsouce po všech větších městech četně usazeni. S velikou nechutí patří tito synové pouště na Evropany, tušíce v nich právem nebezpečné soutěžníky, jakmile prostředky kommunikačními vývoz jen poněkud bude usnadněn.

Stálým duševním stykem s mladým soudruhem svým okřál Livingstone v tomto utěšeném ráji středoafrickém za nedlouho tou měrou, že se mohl se svým hostem vydati na výzkumy k severnímu konci jezera Tanganjíky, o němž se dosud nevědělo, souvisíli s jezerem Albertovým neb Viktoriiným čili nic. Zjistivše, že jezero to nemá na sever výtoku, ubírali se pospolu ještě do Tábory, načež Stanley pospíšil ku pobřeží, aby světu podal zprávu o výsledcích své cesty.

V Anglii, kamž v červenci r. 1872 zavítal, přijali mladého hrdinu nadšeně a slavně. Královna poslala mu darem zlatou tabatěrku s diamanty a královská společnosť zeměpisná vystrojila mu na počesť skvělou hostinu. V listopadu pak téhož roku vydal Stanley popis své cesty pod názvem: *How I found Livingstone* (Jak jsem našel Livingstona), kteréžto dílo způsobilo rázem převrat u veřejném mínění vůči skladateli. Kritika přijala zprávu jeho s mnohou nedůvěrou, v Anglii, v Americe a v Němcích počali se proti němu ozývati četní závistníci, berouce v pochybnosť jeho vypravování a nazývajíce spis jeho pásmem lží. Dvě léta snášel Stanley trpkou tuto křivdu, konečně dostalo se mu skvělého zadostučinění. R. 1873 přišly do Anglie listy a denníky Livingstonovy, v nichž byla obšírná zpráva o společném jejich pobytu u Udžidži a také o cestách společně vykonaných. Tím učiněna přítrž jizlivému podezírání. Sláva Stanleyova vzrostla tím výše, a společnosť zeměpisná poctila jej zlatou medaillí.

Livingstone po odchodu Stanleyově zůstal v Táboře, čekaje nových zásob, které dojíti měly ze Zanzibaru. Po trapných šesti měsících došlo zboží, i vydal se opět na cestu prozpytovat předělů řek rovníkových. Trvalť slovutný zeměpytec stále v domnění, že řeka Luvva, vytékající z jezera Meru, jest horním tokem Nila, za jehož vrchovisko pokládal jezero Bangveolo, které jest řekou Luapulou spojeno s Meruem. Prozkoumal tudíž celé východní pobřeží jezera Tanganjíky, načež kolem jeho jižního konce zamířil na západ do hlavního města Lundův, jež leží na jihu jezera Meru.

Krále Kazemba, jenž tam sídlí, znal Livingstone od r. 1868, kdy ho po prvé navštívil. Kazembe již tehdáž učinil na Livingstona dojem velmi příznivý nejen svou statnou postavou, ale také svou zvědavostí a duševní čilostí, kterýmiž vlastnostmi vysoko vynikal nad ostatní panovníky středoafrické. Slavného cestovatele přijal na zápraží svého paláce obklíčen jsa družinou pohlavárů, z nichž jeden se příchozího tázal, co chce v této zemi? Livingstone odpověděl, že chce poznati její jezera a ř[illegible], načež pohlavár odpověděl, že voda jest voda a že ji všude viděti možno, a proto prý nechápe, co bílý muž právě u nich hledá? Dále se tázal, kam bílý muž odtud jíti míní;

uslyšev pak, že Livingstone chce jíti na jih, tázal se Kazembe: „Co tam chceš dělati? Vodu máme docela na blízku, proč chceš jíti tak daleko, když není třeba? Jedna voda jako druhá. Viděl jsi jezero Meru a Lualabu, v nich jest táž voda jako v Bangveolu a v Čambesi.“ Livingstone odpověděl, že mu jeho král rozkázal, aby se ubíral touto cestou, načež Kazembe vece: „Rozkázalli ti tvůj král, že máš shlédnouti všechny vody, nuže jdi!“ — Po té dal rozkaz nečiniti cestovateli nikde nijakých překážek; bílý muž že jest první Angličan, jehož vůbec spatřil, a že se mu zalíbil. Sotva skončila audience u krále, objevila se též jeho choť, obklopena četnou stráží dívek kopími ozbrojených. Královna, mladá, sličná paní, přišla v nádherném červeném roušc s ohromným kopím v ruce. V tomto ústroji mínila smělého cestovatele omráčiti, leč zjev její působil na Livingstona tak komicky, že se dal do hlasitého smíchu. Celé okolí bylo tímto náhlým výbuchem veselosti zprvu velice zaraženo, avšak po chvíli počal se smáti celý dvůr, a posléze vpadla i královna sama — a tak audience před královnou skončila všeobecnou veselostí.

V městě Kazembově horšil se tělesný stav Livingstonův den ode dne více. Od těžké poslední nemoci cítil, kterak sil mu ubývá, a počal tušiti, že nedokoná velikého díla svého. V nosítkách, jež střídavě nesli čtyři sluhové, podnikl poslední cestu a došel až do Ilaly na jižním břehu jezera Bangveola — tam vypustil lidumilný a šlechetný ten muž velikou svou duši dne 1. května r. 1873.

Ostatkům jeho poslední úctu prokázal *Verney Lovett Cameron*, byv za ním r. 1873 vyslán z Anglie, osudem jeho opět znepokojené. Nastoupiv ze Zanzibaru známou již cestu na západ dal balsamovanou mrtvolu jeho přenesti k moři, aby dopravena byla do Anglie, kde jí vykázáno místo v Pantheonu národním, v opatství Westminsterském, po boku nejslavnějších mužů, jež zrodila Veliká Britanie.

Sám pak pospíšil Cameron dokončit dílo svého předchůdce. Zbádal jezero Tanganjíku, odkryl západní jeho výtok Lukugu, jenž v jezeře Landži spojuje se s Luapulou, načež pustil se dolů Lualabou, chtě tudy dosíci jejího ústí a přesvědčiti se, ke kterému poříčí ona náleží. U kmenů sídlících kolem Tanganjíky potkával se všude s přízní. Královna z Kitele uslyševši, že bílý muž pluje její říší, zatoužila ho poznati. Pozvána jsouc prosebně od Camerona přišla na jeho loď s četnou družinou dvorních dám; byl s ní také její choť, jenž měl titul „muže královny.“ Oba královští manželé s velikou zálibou i zvědavostí si prohlíželi všeliké náčiní i nářadí evropské, dotazovali se, co k čemu jest, a královna vyslovila cestovateli přání, aby se v její říši usídlil, i přijala blahosklonně růženec perel a pestrý šat, jež ji Cameron dal darem.

Říší Uguhha, jež přiléhá k Tanganjíce, prošel rovněž bez překážek ze strany obyvatelstva; avšak cesta těmito krajinami byla nicméně velice obtížna, neboť největší část družiny Cameronovy byla zachvácena žlutou zimnicí, která tam vystupuje z rozsáhlých, páchnoucích močálů, nevysušených ani vedrem 44° R. ve stínu. Úrodné ty náhorní roviny, na nichž výborně by se dařiti mohla třtina cukrová, káva, bavlna a gumovník, mají podnebí nezdravé, jemuž Evropan těžko při-

vyká. Dr. Max Buchner, jenž jako lékař navštívil rozličné krajiny africké, tvrdí to s velikou určitostí. „Říkalo se často," praví, „že střední Afrika je kraj zdravý, ale dosud toho nikdo nedokázal. V hloubí Afriky až po 16° j. š. není tuším jediného čtverečního kilometru půdy, která by byla prosta zárodkův malarie. Ač nemohu uvesti dostatečných důvodů, jichž poskytne teprv delší vědecké pozorování, myslím, že jedovaté houby ty v nitrozemí nepůsobí tak prudce jako na pobřeží, odkud patrno, proč lidnatost ve středu jest větší než nad oceánem."[1]) Z pozorování Buchnerových i jiných lékařů lze souditi, že v celé střední Africe na pustinách podnebí jest zdravé a Evropanům neškodné, avšak tam, kde jsou roviny pokryty bujnou travou neb sorgem až dva metry vysokým, panuje všude malarie a zimnice bělochům zhoubná. Užíváno proti těmto nemocem chininu jako léku i jako prostředku ochranného, ale ten pomáhá pouze v lehkých záchvatech, kdežto v případech těžších osvědčil se malomocným. Zvolna a klopotně vlekla se churavá a utrmácená družina Cameronova těmito utěšenými poli a bujnými lukami k západu.

Uprostřed palmových hájův a boabův, dorůstajících do obvodu 54 stop, i travin jako naše stromy vysokých přicházeli ke kmenům ne vždy pohostinným. V říši Ubudžvě černé postavy domorodců s proraženými rty a s tvářemi co nejfantastičtěji pomalovanými zvědavě sledovali bělochy, ale dopřáli jim pokojného průchodu, v kraji Manjemův uvítáni byli jedovatými střelami. Přepadají totiž Manjemčíci u velikých zástupech kupecké karavany, zajatce berou za otroky a zabité pojídají vymočivše napřed mrtvoly ve vodě, aby urychlili jich hnilobu, která prý dodává barbarské této stravě zamřelé příchuti.

Zoufalý byl za těch okolností stav výpravy prodírající se tolikerým nebezpečím do Njangve nad Lualabou, hlavního ohniska arabského obchodu v těchto krajinách. Tam obmýšlel Cameron nakoupiti prostřednictvím Arabů prostranných lodic a pustili se dolů tajemným veletokem. Provesti záměr ten nebylo mu dopřáno pro podezřívavost a odpor domorodců, kteří přese všechny prosby i dary nechtěli kanoí prodati. Tato okolnost byla příčinou, že střední tok Konžský neobjevil Cameron, nýbrž Stanley. Nicméně stal se pobyt Cameronův v Njangve pro vědu velepamátným. Pokládalť Livingstone Lualabu za pramenitou řeku Nila a jezero Bangveolo s Meruem za nejzazší temena Nilská. Cameron měřením výšky v Njangve navždy vyvrátil tento klam a vystihnuv první, že Lualaba náleží k poříčí Konžskému, pojistil si navždy čestné místo mezi objeviteli africkými. „Výsledky měření, jež jsem podnikl v Njangve," praví ve svém zajímavém cestopise, „přesvědčily mne, že Lualaba nemůže souviseti s Nilem, neboť hladina řeky u Njangve jest nižší než hladina Nilská u Gondokora, tedy pod místem, před nímž Nil byl přijal veškery své přítoky. Také množství vod, jež se valí kolem Njangve za doby sucha, obnáší 123.000 anglických stop krychlových za hodinu, tedy více než pětkrát tolik, co jí teče Nilem u Gondokora. Onano veliká řeka (Lualaba totiž) musí býti z hlavních poboček Konžských, neboť odkud

[1]) Dr. Max Buchner, Über die Ethnographie Südwestafrikas. Ve Verhandlungen des III. deutschen Geographentages str. 41.

by měl tento obr mezi veletoky, nad nějž hojností vody pouze Amazonka předčí, ony 2,000.000 krychlových stop vody, jež chrlí každou hodinu do Atlantského oceánu?“ Výpočty jeho o tři léta později skvěle potvrdil Stanley.

Roztrpčen nezdarem svého kupování, jež táhlo se do nekonečna, pustil se Cameron na jih k řece Lomani, po jejímž pravém břehu ubíral se do Kilemby, sídelního města mocného sultana Kasonga, jehož říše opírá se na jihu o jezero Meru, na východě o Tanganjiku. Odtud ubíral se s karavanou portugalského černocha-otrokáře Dona José Alveza z Benguely středozemím na západ k oceánu. Na pochodu tom spatřil mnoho zajímavých věcí. V okolí Kilemby objevil neveliké jezero Mohrya, v němž jsou tři vesnice nákolné. Překvapen touto shodou vzdělanosti středoafrických černochů s předhistorickými obyvateli našich jezer, chtěl Cameron prohlednouti si stavby tyto z blízka; ale snahy jeho byly marné, neboť plachý ten lid spatřiv bělocha utíkal do svých začarovaných zámkův a zabarrikadoval se v nich. Pouze dalekohledem bylo možno obhlednouti si zevnějšek těchto staveb. Asi šest stop nad hladinou jezerní spočívá na mohutných jehlách podlaha, na níž stojí čtyřhranné neb okrouhlé domky z lepenice, jež slouží za příbytky lidem i zvířatům. Pod podlahou přivázána jest u sloupu lodice, také sítě rybářské byly venku rozvěšeny.

Po mnohých nebezpečích a klopotách dorazil Cameron dne 21. listopadu 1875 do Benguely zmořen jsa hladem a stížen nebezpečnou nemocí. Nepříznivé okolnosti nedovolily mu zbádati střední tok Konžský, nicméně není cesta jeho bez významu pro poznání krajin jihorovníkových. Jda po předělu řek Zambezi a Konga dospěl ku poznání, že průplavem nepříliš obtížným možno by bylo spojiti Kongo se Zambezim a tím oceán Atlantský s Indickým.

(Pokračování.)

Snad se ptát?

Snad ještě ptát se, smímli v český luh
si plným českým zvukem zahlaholit?
Snad ptát se, ráčíli mi kárců kruh
tu smělosť dovolit či nedovolit?

Snad ptát se, smímli jiskrou žhavých slov,
svou malou jiskrou vjíždět v lež a temno,
kde pěstuje se modních bůžků chov,
snad ptát se, neníli to nepříjemno?

Snad dnes, kdy nad národem zřím se chvít
na pouhém vlase ostří Damoklovo,
se ptát, zda nad hlavou mu pevný štít
smí také opřít rámě básníkovo?

Se bát, zda to, co dnes nám nezbytím,
též vkusu Periklů by bylo pěkné?
Kdy los nám rozhoduje nad žitím,
se třást, co Don Quixot, co Sancho řekne?

A svět svůj vůkol, vše kdy zříme plát
jak v červáncích v té jedné barvě žárné,
v té svojí, naší, české: snad se ptát,
zdaž jest to harlekýnu jednotvárné?

Kdy nad propastí zkázy všední kvas
nás konejší a hýčká v poklid lhavý,
a výstražný kdy z písně zavzní hlas:
snad ptát se, zdaž on přesycence baví?

Se ptát, kdy zarůstá nás o překot
kal cizáctví a zbabělosti plíseň,
zda zpěv smí vyznít v politický hrot,
když Němec děl, žeť ošklivá to píseň?

Se ptát, zda zpěv můj doufat smí, kdy on,
můj národ, doufá, kvílet, kdy se rmoutí,
a za chvil zlých bít v poplach jako zvon,
zda zpěv to smí, když cynik ústy kroutí?

Se ptát, zda dýchat smím, čím dýše lid,
a všecka žíti, čím můj národ žije,
zda svatý, nejhlubší můj, český cit
smí k srdcím letět křídlem poesie?

Snad ptát se, smímli v času přísný hled
zřít vážně a svou povinnosť v něm čísti,
smímli své vlasti zkvět a spásu z běd
v sny, v touhy své a v pásmo zpěvů přísti?

Snad ptát se, smíli osud národu
být pěvci vším, co nejhloub vře mu v mysli,
a smíli k bojovnému pochodu
vlát zpěv jak vítr, dmoucí prapor svislý?

Kdy kol tak dusno, jak by mdloby pád
již čekal rod, jenž div svůj řetěz vleče,
snad ptát se, smíli slovo bleskem vzplát,
rým bušit v pouta břitkou silou meče?

Ten, koho vrah svým tiskne kolenem
a hanby znak mu v čelo, v prsa pálí,
snad ptá se, smíli píseň plamenem
jej šlehnout v líc — a zda to moda schválí?

Kdy v srdci vlastním cítím na stokrát
ten jed, tu křivdu, jež můj národ ničí,
mám v krvavém tom bolu snad se ptát,
zda píseň šeptnout smí, co k nebi křičí?

Kdy nám tak málo moci, málo sil,
tak málo tvrzí dáno ku záchraně,
jen chladný podlec by se honosil,
že vzdá se rázné, bouřné zpěvu zbraně!

Jak, snad se ptát? Či omlouvat se snad,
že vyznávám, jak lid svůj v srdci nosím,
a máli kdo mé písně za nelad,
snad couvnouc škemrat: Odpusťte mi, prosím!?

Ne! Stavte si své veto v uměn chrám:
mně vlasť má káže zákon cti a lásky!
Co zpívat musím a co zpívat mám,
to v srdci pevno, jasno bez otázky.

Jen s lidu svého srdcem plesám, lkám
i horuji a kaji se a reptám,
vru nadšením i hněvem, snahou plám
a buším v bránu dob — a dál se neptám.

I nemám tužby na to pomýšlet,
zdaž umění mé slavno nebo bědno.
Jen jeden triumf chová pro mne svět,
jak mám to srdce, žití své jen jedno.

Tvé vítězství to vroucně želané,
ty lide věrný v boji za své právo! —
Jdi, nech mne, umění ty dělané,
jdi, skryj se, bídná hano, bídná slávo.

Eliška Krásnohorská.

Harem.

K obrazu Jaroslava Čermáka.

Aj, odkud sešly se tu
z celého světa krásky,
ve mládí luzném květu,
v daň smutnou smutné lásky?

Gruzinka usmívavá,
jak dítě vděků plná,
jak motýl lehká, hravá
a těkavá jak vlna.

Řekyně vzácné krásy
jak oranž temně zralý,
jak noc havraní vlasy,
zrak slunce úpal stálý.

A plavé, prostovlasé
též dítě od severu,
spí symbol v její kráse,
taj v očí jejích šeru.

Ta leží polonahá,
ta v zrcadlo se dívá,
zrak oné noc je vlahá,
jež hvězdné báje skrývá.

Ta cosi roztržitě
svým družkám v taji šeptá,
ta nožkou bosou, dítě,
koberce řasy deptá.

Ta čeří chladnou vodu,
jíž chrlí dračí hlava,
ta k spirále zří schodů,
snad pána očekává.

Však hrdě u zdi v říze
až po krk zahalena,
zde patříc na vše cize
dlí černohorská žena.

Zde ona sfingou jesti,
jí v očích hrůza čeká,
šat pod zaťatou pěstí
se chví jak větrem řeka.

Ty oči plny hněvu,
jak stín zde stojí sama
a v druhých žertu, zpěvu
je zkamenělé drama.

Dost času má, až na ni
v haremu dojde řada,
až strhnou šat, kol skrání,
jenž malebně jí padá.

Dost času, handžar skrytý
až rudou vlnou blýskne.
Teď tlumí svoje city,
ke zdi se mlčky tiskne.

Zří rodné svoje svahy
bystřinou krve zryté,
chat spálených zří prahy,
zří hlavy na kůl vbité.

Zří oheň na obzoru
a krev na krbu doma,
v svém nehne hlavou vzdoru,
v svém bolu nehne rtoma.

Jí eunuch šedobradý,
bič jeho nepoleká.
Slovanstva symbol tady
v svém němém bolu — čeká . . .

Jar. Vrchlický.

Gazdina roba.

Obrázek ze Slovenska

od

Gabriely Preissové.

onečně obě selky, Mešjanovka a Kotlibová, na jarmarku pokoupily a braly se v přátelském hovoru k Mešjanovu vozu, že pojedou již domů, do Mikulce. Kotlibovka, žena pomalá, tělnatá, si v náručí donášela pro dceru pěkný kolovrat a truhelku na šití, všechno po nové módě, bez vyřezávaných formiček, jen tak na dlábky osoustruhované a na žluto vyhlazené. Mimo to nesla ještě na ruce zavěšený, naplněný sotůrek [1]) a kolem krku kolikonácte pernikových růženců pro pokmotřené a hoferské děti. Bylo toho až na

[1]) Kulatá, dlouhá mošna.

potíž, že sotva oddychovala. Vytáhlá, suchá Mešjanová, ač se v zámožnosti počítala nad Kotlibovku, nehanbila se dosud za plachtovou nošu na zádech, a proto si s prostýma rukama pohodlněji vykračovala, ohlížejíc se ještě na všecky strany, kde co lze uhlídati.

Tak se dostaly až před Ehrensteinovu hospůdku na Skalickém předměstí; prvá si vylezla na vůz Kotlibová a uvelebila koupi i sebe. Mešjanovka zatím vešla do hospody vypořádat se s krčmářem za holbu burčáku, jejž byla dojevši zakázala pacholkovi; sama si teď ještě na cestu pro zahřátí poručila sklínku sladké kořalky. Byla to již dnes tu ve Skalici třetí; to lidé k její nechvále věděli, že se ráda napije.

Potom teprve se dobrala k vozu, shodila nošu do slámy a přisedla k sousedě. „Tož jeď už s Pánem Bohem!" kázala pacholkovi.

„Tak se to slunko dnes přede všemi svatými z mlhy vyloupalo," povídá hlasitě zardělá, upocená Kotlibovka, „že nebylo třeba kožucha brát. Kdy bych byla vespod navlekla kacabaju, hned bych se včil svlékla."

„Mně je v mém kožuchu zase na nejlepší," chválila si Mešjanová. „Já jsem hned od vydaju, po té nejstarší dceři, tak zimavého ducha, že snesu bar v létě kožuch."

Kotlibovka se nahnula k sotůrku, u nohou podél košatiny umístěnému, a vytáhla u něho láhvičku šátkem obalenou.

„Pamatovala jsem na tě," povídá s přítulným úsměvem; „vzala jsem ti v hořejším krámu sklínečku alašky. Člověk se tak po cestě roztřese — na, napij se."

„No, Pán Bůh ti požehnej, súsedo," vděčila se jí za pozornosť Mešjanovka a přihnula si z láhvičky, jen tak spůsobně.

„Jen se napij po chuti — alaška je zdravá," pobízela znovu Kotlibová.

„Včil se napij zase ty . . ."

„Och, já si netroufám, že mi bez toho krev stoupá do hlavy — tak je mi horko," vymlouvala se Kotlibovka, ale v pravdě si každou pálenku ošklivila, že její nebožtík muž se pro ní narobil dost hříchů. „Však si jen tu sklínečku ponech," přimlouvala, „my máme doma bez toho ještě od lonska slivovici, kdy by někomu bylo slabo."

„Tož se ti po vůli ještě jednou sama napiju," vece Mešjanovka, „a potom postavím tu sklínku semhle mezi zboží, aby se nezvrátila. Pěkně ti děkuji."

„Nemáš zač," povídá Kotlibová a mírnila hlas: „Však jsme byly odjakživa kamarádky a stejně nás Pán Bůh navštívil vdovstvím. Jenže tobě tvůj nebohý [1]) gazda zanechal spořádanější hospodářství. Ach Bože, co já jsem se nastarala, než jsem si ten náš půllán pro ty dvě dívky dočista vyplatila — ve dne v noci. A sama si míním ponechať jen tu chalupu naproti kostelu, že si na půl vezmu hofera [2]) a ještě s kouskem výminku z toho půllánu, budu na stará léta živa. A já vždycky té starší, Marišce, říkám: Do žádného jiného domu bych tě tak ráda nepouštěla, jako ty dva grunty k Mešjaným — již skrze tu dobračku, kmotřenku."

---

[1]) Nebožtík.
[2]) Nájemníka.

„Však já to vím,“ pokynula Mešjanovka s úsměvem hlavou, „a je to také moje myšlení: Mariška by k nám patřila.“

„A ona — že jen tobě to svěřuji — jakživa o jiném ne, než o Mánkovi. Tobě vím že by se ulehčilo, však ty dcery máš vydaté, a co s chlapcem — k tomu jen pořádná nevěsta. Nač je ti třeba starosti a roboty? Jako mně — dost již jsme vykonaly — Ale —“ končila s těžkým povzdechem — „on Mánek si to nejvíce kazí, skrze tu krejčířku . . .“

„Snad si nemyslíš, že mu ji dopřeji? Leda na jaše.“ [1])

„Och, to já vím. Ale nadělá tobě a těm sestrám trápení a mrzutosti. Onehdy vykládala u nás Kača drkotnica,[2]) že ho vidí večer co noc tam docházet.“

Mešjanová se zapálila a nadnesla se jaksi podrážděně: „To je její hanba, ne jeho. Já chlapce hlídat nebudu.“

„Ještě ke všemu je luteránka — jaj Bože,“ sdílela Kotlibová s hlasitou tesklivostí Mešjančinu strasť — ale nakloněna, oživla najednou do hbitosti: „Podívej se, podívej — toť jde — hen!“

Dojížděli ke dvěma mladým chodcům, ubírajícím se také ze Skalického jarmarku, stranou podél lesa, po pěšince. Šohaj, či spíše strýček jakýsi — neboť šohajovi se, krom hojně opérovaného kloboučku, stářím nepodobal, a napadal chudera trochu na nohu; to byl Samko Jagoš, blanář [3]) z Mikulce. O něm obě gazdiny věděly, že třeba luterán, je velice řádný a dovedný člověk. Zrobil jim oběma před nedávném tak pohledné kožušky, že se k vůli nim cizí Slovenky na jarmarku za nimi ohlížely. Mimo to neméně dovedně znal šíti nohavice, čepky, bar i měkké a pevné papuče. Po rodičích zdědil domek — sám si již z úspor přikoupil šest měřic rolí a po lidech měl za zboží také hezkých pár rýnských; nebýti té jeho tělesné vady, každá selská dcera by oň dbala.

Po jeho levé straně nesla se svižně vysoká, nasnědlá dívka s pronikavě černýma očima a srostlým lesklým obočím, na první pohled jakýmsi divným dojmem zarážejícími. Ale celkem bylo v pravidelné, zdravě a mile zbarvené její tváři a korálových rtech s bělostnými zubíky tolik líbeznosti, že ji každý prohlásil za pěknou. Nesla v ruce sotůrek naplněný šňůrkami, hedvábím a vlnou k vyšívkám a pod paždí sbalenou plachtu. Oděv její byl čistý; fěrtošek a bílá tylanglová šatka byly nápadny krásným vyšíváním, kacabaja i sukně úpravou a pracnou lemůvkou, čižmy novotou. „Dobře je ona krejčířkou,“ říkaly závistivé dívky, „nejlépe upraví na sebe.“

Mešjanová upozorněna byvši na dívku, svraštila čelo a nadula pysky. „Zastav, Jano!“ vzkřikla na pacholka, když kousek předjeli, a k sousedě tišeji povídá: „Dočkaj, co té slotě povím.“

A sbírala se, že poleze dolů.

Kotlibová jí nezdržovala. Tušila, že Mešjanovka si zmanula urobiti Evě příkoří, a ráda jí ho popřála.

---

[1]) Na blázny.
[2]) Koktavá.
[3]) Kožešník.

„Pozor — pozor daj,“ prohodila jen, když Mešjanová lezla dolů, a držela ji z přátelské opatrnosti za šůsek kožicha.

Jakmile se souseda octla dole, obrátila se Kotlibovka tváří na zad, aby viděla, co se bude díti.

Věru, Mešjanovka se zprudka rozehnala asi na deset kroků, potom stanula a vidouc, že jako vyhýbajíce ti dva přecházejí na opačnou stranu cesty, přešla také hbitě silnici, a již se takřka setkaly s Evou tváří v tvář.

Blanář sňal klobouk, a Eva zticha pozdravila: „Pán Bůh rač dát dobrý večer.“ Při tom naklonila neobvykle šíji, a očividně přeběhl ji mráz.

„Posloucheј, ty robsko smělé, dotěrné,“ zastavila ji Mešjanovka a potahujíc se v rozčilení oběma rukama za šátek, třásla se zlostí jako bič — „na našem Mánkovi žádná hanba nezůstane, ale na tobě, ty sloto luteránská, krajíčky vyhlídaná! Co ty si lákáš nerovného frajera k té vaší nuzotě — ani Boha, ani víry jak se patří nemáte!“

V tom se zarazila. Kulhavý Samko se proti ní vzepjal jako zbojník — jen ji pleštit palaškou [1]) po hlavě . . .

„Jezu Marija — pamatuj se, Samo!“ vzkřikla do toho Kotlibovka, a svezši se spěšně dolů pospíchala mezi ně. I udivený čeledín seskočil dolů a rozběhl se hospodyně bránit.

Evuša byla zbledlá jako lněná tkanina, nicméně za nadávek Mešjanové nabyla vzdorovitého vzezření. Jejímu zastavateli klesla po Kotlibovčině výkřiku ruka, ale počal svou společnici hájit slovy:

„Co vy se na děvče sápete, vynadejte si Mánkovi, to vám lépe přísluší! A víru jí budete vyčítat? Jestli vy líbáte kamennou či dřevěnou sochu, proto vy si myslíte toho vašeho Pána Boha lepšího, než toho našeho? Pojď, Evo, nech pochabou se jedovat — bar je snad zase už napilá!“ doložil k dívce něžněji.

A šli. Eva v tu chvíli ani nevěděla, že ji táhne za ruku.

Mešjanovku zatím napadl z leknutí a zlosti pláč. Kotlibová na útěchu Evě i Samovi lajíc, dopravila kmotřenku zase pečlivě na vůz a v duchu se z jejího hněvivého a lítostivého rozechvění těšila, vědouc, že Mánek doma také dostane svůj díl — a zdrávo mu bylo, proč si nehledí Marišky . . .

Samo se utíhl s dívkou zrovna do lesa, na stezku ne tak schůdnou, jak byla venkovská u silnice, ale přál si, aby Eva unikla zlému pohledu ujíždějících.

Kráčeli hezkou chvíli mlčky, až náhle, když došli k přepažce vymýtěné cesty, Eva se jí zadržela rukou a přeměnivši se v hrdé tvářnosti, ozvala se hořce:

„Vyčítaly mi hanbu i lákání — a věř mi, Samko, na duši, že jsem se dost dlouho Mánkovi jako nerovnému frajerovi vyhýbala. Ona snad ta jeho rodina myslí, že náš tatíček či tetka šohaje přemlouvají — a oni zatím mě pro něho ještě sužují.“

Hlas Evušin stal se tesklivým, ale přece se nerozplakala. Samo se zamyslil, a když se zase již zvolna ubírali dále, povídá trapně: „Evuško — on si tě Mánek jakživ nesebere za ženu . . .“

[1]) Holí.

„To mi říkají všichni, odvětila Eva prudce a vypjala znovu umíněně hlavu, „ale já zase povídám, že on by mě bar proti celému světu dovedl na sobáš [1]) — já však za něho nepůjdu."

Samo pohleděl na ni v udivení: „Proč s ním tedy mluvíš a veřejně o každé muzice se vydáváš za jeho frajerku?"

„Protože chci," vysvětlila úsečně a šetrněji dodala: „Těžko povídať . . ."

„Vidíš, Evušo . . ." Samko po krátkém pomlčení znovu skromně a stísněně zaváděl rozhovor, „tys divná děvčica — já ti nerozumím. Ale tolik chápu s jistotou, že bys Mánka pro tu jinou víru a vyčítání té nerovnosti nechtěla za muže — ale že se tak darmo trápíš? Já — nehněvej se na mne za to — vždycky si na tebe myslím, a nebýť té mé chyby, dávno bych se byl s Mánkem pro tebe rval, byť mne to aj život stálo."

Zamlčel se všecek zardělý; měkké sivé oči se mu potahovaly mlhou a do krku se mu cosi dralo, že by mu byl málem hlas selhal. Dlabal hřebíkem hole po kroku důlečky a sledoval pozorně zbytečnou tuto práci, na Evu nepohlížeje. Ta se náhle zastavila.

„Samko," ozvala se tiše, ale opravdově, klopíc oči, „nemáš se čeho báť — já za tebe půjdu. Ale co ti tvoji rodičové, nebudou ti zazlívati, že nemám kromě spořádaných šatů, které jsem si za vyšívky pořídila, co do stavení donesť?"

„Och, Evo, duša moja!" usmál se Samko blaženě. „Co tě to dětinského napadlo? Oni mi ještě povědí: Vida, dostals takovou pěknou a šikovnou ženskou! A já si tě budu do nejdelší smrti považovať, že bys se lépe ani u Mešjanových neměla! Kdy budem míti sobáš a veselí? . . ."

„Třebas po vánocích — až bych si došila, co mám doma pro cizí lidi schystáno, a sobě nějaké čepce," rozhodla pevným hlasem Eva. „Peřiny a pěknou plachtu mám také — po mamičce . . ."

„Bar by ani toho nebylo," pohodil nedbale Samo rukou — „ještě byl bych věru radši, abys si nemyslela, že o hlupoty dbám."

„Ten můj mladší brat dostal grunt," pokračoval skoro rozmarně, když se již zase zvolna ubírali dále, „a k tomu Pán Bůh mu popřál zdraví i lepšího vzhledu než mně, se ženou dostal tisíc rýnských — ale já se mu, své štěstí přirovnávaje, vysměju!"

I zasmál se opravdu již teď radostně a tklivě.

Když ještě Eva, vážná dosahem svého zaslíbení, se neměla k hovoru, všiml si Samo na cestě malého hlemýždě a zdvihl ho.

„Vida —" mínil, okazuje ho Evě na dlani, „tak všeličemus popřál Pán Bůh na světě živobytí — jak je to při té nepatrnosti hezké a směšné!" Po chvilce zase mu napadlo na stezce po větru se kutálející žluté, opadané listí. Vykládal, že muškát, rozmarija a majoránek na jeho oknech se tak zelenají jako na jaře. Potom se těšil, že si spachtuje na jaře louku, a budeli Eva chtíti, že jí koupí dvě krávy, aby měla čím gazdovať.

Pomalu se stmívalo. Došli domů až k sedmé hodině, když bylo již vyhvězdíno, a šťastný Samo doprovodiv Evu až k jich chatě, stiskl

[1]) Oddavky.

jí vroucně ruku na dobrou noc a slíbil, že k nim zítra odpoledne dojde . . .

Eva všedši do chaloupky pozdravila otce i tetku a zamlklá, počala se ze svátečních šatů svlékati. Nahradivši je všedními, vyzula si ještě čižmy a zůstala bosa. Tetka, nakloněná již starucha, prohledla si zatím koupi v sotůrku a potom chystala na stůl večeři; od oběda zbylé patenty s povidly, teď v troubě nahřáté.

„Jak bylo na jarmarce?" zeptal se otec.

„Tak jako jindy, když nepohoda nezkazí," odvětila stručně Evuša, sedajíc si beze vší chuti k večeři.

„Co tys došla nějaká namrzelá!" poznamenala tetka.

„Však vám to všecko budu vykládat," řekla Eva v zamyšlení, „ale až potom, sama . . . Včil se mne, prosím vás, nevyptávejte . . ."

Staří byli navyklí činiti jí po vůli; jich výčitky byly vzdechy a výhrůžek užívali v tesklivém proroctví. Bylať Eva poncjvíce jich živitelkou, neboť starý krejčíř již toho málo svedl. Tak požili večeři v zamlklém očekávání. Potom tetka poklidivši stůl jala se rozstřihovati a v copánky splétati donešená přadénka na vyšívky. Krejčíř si zapálil dřevěnou faječku a oddávaje se milému bafčení tabáku, promíchaného jatelinkovými metlničkami, počal látati nějakou dětskou halenku. Tu si také Evuša přinesla práci, přízové plátno na sváteční vyšívané stánky,[1]) a posadila se ke stolu blízko lampy.

Včil se rozhledla již trochu živěji po starých a povídá:

„Tatíčku — já jsem se dnes na cestě ze Skalice zaslíbila Samkovi blanářovi; po vánocích se sebereme . . ."

„Co povídáš!" vzkřikl otec, a tetka rázem upustila s klína celou truhelku s copánky a klubíčky. „Jaj — cože?" zvolala za bratem.

„Již se stalo," pokračovala Evuša se slabým úsměvem, jejž jí vyloudilo jich překvapení — „zítra k nám Samo dojde na besedu. Vždycky jste mi prorokovali, že s Mánkem do neštěstí padám; tož už budete mít pokoj — dnes ho odpravím." Při tom se jí trochu ukřivily a zachvěly rty — ale že se nahýbala více ku práci, nepostřehli toho staří.

„Buď Pán Bůh pochválen", vece otec a vyndav faječku z úst, dvakráte se uklonil. „To je radostná zpráva. Jak jsi to zaonačila, Evušo?"

„Já si jen pořád myslím, jestli to jen ve spánku nepožúvám,"[2]) ozvala se dětinsky tetka, „k neuvěření je mi ta potěcha."

„Ba již věřte," hovořila Eva, „víte dobře, že já jakživa nadarmo ničeho netvrdím. Vy jste jako ti cizí lidé, říkávali, že šohaj ze dvou gruntů pro mne nenarostl, ale já vám dokážu, že já o něho nedbám, bar[3]) on se rozumem pominul. Alespoň ta jeho rodina uvěří, kdo koho lákal."

„To je zlaté řečňování, ty máš moudrý rozum, Evušo. A Samo je naší víry — tak bude s vámi požehnání —"

„On si mne bude považovat," hovořila dále dívka vděčíc se za pochvalu otcovu, ale spolknuvši prve hořkou vzpomínku, již nechtěla

---

[1]) Vrchní košilka slovenská.
[2]) Neslyším
[3]) Třebas, asi.

sděliti. „Vykládal mi, že si z mé chudoby ničeho nerobí. Až se sebereme, koupí mi dvě krávy; budete mít oba u nás pomahaje dost . . .“

„Daj Bože,“ vzdychla si tetka blaženě. „Vidíš, duša moja, kdy bys to byla s Mánkem až na sobáš přivedla, já bych neměla této radosti. Pravda, má on dva grunty, [1]) pohlednou tvářnosť a za ten jiný kostel žádný z vás nemohl, jaks někdy říkávala — ale věru on není dobrý člověk — toho srdce Samkova nemá, ani co by z něho jednou dýchl. Pamatuji se, jak jednou co chlapčisko zrobil si v záhumní proceství z drůbeže. Navázal to do párku na šňůry, vždycky jednu hus se slípkou, kačeny s kuřaty, aj ty chudery babulky housátka do zadu — a tak z toho měl s rozjařenými kamarády radosť, když to za nohy uvázané za ním kulhalo. Šla jsem zrovna tamtudy a reku si v duchu, že třeba vzrostlejšího rozumu — dobrý člověk z takového srdce jakživ nevyroste. Byl by jinak kolikráte u nás hovořil s neváž̧ností o vlastní matce? A sestrám také nadával: suchých mrň, hloupých, povzteklých a bar co mu na jazyk přišlo.“

„Není on tak špatný ani surový,“ řekla Eva pohlížejíc upřeně na plamínek zánovní petrolejové lampy — „jenže on to pěkné nenechá lidem znáť.“ A před oslněným zrakem kmital se jí tak dobře známý líbezný pohled a slova lásky. Co ti druzí věděli o jeho dobrotě! . .

„Ať je to, jak chce — které se dostane, nech si s ním zkouší . . .“ mínil otec.

Evuša se podívala na hodiny a odložila šití.

„Jsem dnes chůzí tak namožená,“ omlouvala se, „že půjdu skoreji spat. Po osmé dojde bez toho ještě Mánek naposledy k okeničce, či do síňky — zatím ho budu v přítmí vyhlížeť a smýšleť si, co mu povím. Dej vám Pán Bůh dobrou noc, tatíčku . . .“

„Dobrou noc!“ opětoval pouze otec, neboť tetka spávala s dívkou v komoře.

Eva vyšla ze dveří a tmavou síňkou k venkovským dvířkám. Na prahu se rozhledla. Nebylo zde ještě nikoho ani na blízku. Podzimní večer byl teplý, ač se zdvíhal slabý vítr, ševele uschlým slizem a fazolí na plůtku i dymijánkem a slunečnicemi v nepatrné zahrádečce před chatou. Na levé straně pod oknem komory leželo převrácené korýtko, na něž se tak často kleče opíral Mánek, neboť stojačky šla mu okenička s Evušinou hlavou příliš nízko. Teď se prostovlasá Eva na ně posadila, i složila ruce v klín. Z těžkosti v hlavě přeběhl jí trochu mráz; zadupala bosýma nohama a vzhledla nahoru k vyhvězděné obloze.

Při tom jako by ji něco povzneslo a přesadilo na neznámý kousek půdy; plůtek tu netušila, ani naproti známé chaloupky. Vzpomněla si na písničku tesklivé své kamarádky Zuzky Líčeníkové, která se nedávno vrátila z moravské služby. Aj Evě se teď drala z ňader, že si ji potichu broukala:

Ťažko je mi, ťažko,
na mojom srdečku
ak by mi ho svázal
volakú [2]) stužečkú . . .

[1]) Na Slovensku se měří: „Má na 2, 3, 4 grunty.“
[2]) Volaká, volajaká = nějaká.

Volakú stužečku
rozvázať si móžem
al' tebe, frajerko,
zapomněť nemóžem . . .

Vida, přece to bylo doma v zahrádečce — tu docházel chvatně Mánek. Eva se zvedla a popošla k domovním dvířkám. „Vítaj . . ." pronesla plaše, zcela jinak, než šohaje mínila osloviti. On ji zrovna popadl za obě ruce a hovořil udýchán.

„Tak jsem utíkal, a nazlobený jsem jak ďach; musíš ty mi mysl převrátiť, jinak se ještě dnes na ostudu opiju a cosi pomlátím."

„Proč?" tázala se Evuša v jistém tušení a vyvinula se mu z rukou.

Pro důležitý výklad si toho Mánek ani nepovšiml. Opřel se o veřeje, pošinul si čepku až přes obočí a počal v upřímné sdílnosti: „To jsem dnes pro tebe zkusil! Mamička dojely z jarmarku celá rozkátěná a počaly o tobě i se sestrou Bětou, která k nám doběhla. Že prý musím od tebe upustiť a hleděť si muškovaté [1]) Kotlibovy Mariše. Já řku: ‚Iha — a již nic jiného nevíte?‘ No, že prý mi vyhodí ten podíl, tisíc rýnských po otci, a oba grunty že se připíšou na švagry. Tu jsem jim teprve vyčinil. Ať to urobí! My máme pro náš začátek tisíc rýnských dost; postavíme si pěkně to vaše stavení na novo, a já budu chodiť rád na tovarych, [2]) ať se za mne potomák [3]) rodina hanbí."

„Nic takového se ti nepřihodí," odtušila teď Eva, sbírajíc se vší silou do kazatelského a chladného hlasu. „Já za tebe jakživa nepůjdu; my se po vánocích sebereme se Samkem blanářem — již jsem mu dala záslib."

„Co to plkáš za jaše?" pronesl Mánek. „Takové si nech; až mne mráz oblil!"

„Žádné jaše — čistou pravdu mluvím, pri sám Boh! Jdi domů, Mánku, pokoř se matce a snášej se dobře s rodinou. Bar Mariša Kotlibová, či jiná, jen když bude bohatá a katolička — buď s ní šťasten, jako já budu se Samkem. Tvoje mamička mi vynadaly krajíčky vyhlídaných a že nemám Boha. Já to již dávno věděla, že za tebe jakživa nepůjdu, ale včil ti stvrzuji na duši, že spíše toto nebe dolů spadne, než bych s tebou šla k oltáři. Pověz to každému, že já to nedopustila, a jestli mě budeš ještě trochu lúbiť, vyhýbaj mi . . ."

Ku posledu jí trochu začal selhávati hlas. Otočila se chvatně před omámeným Mánkem a vběhnuvši do síňky zastrčila obě půlky dvířek.

Řeči a života pozbavený šuhaj stál tu na místě ještě dlouhou chvíli. Připadalo mu, že od nitra stuhl. Konečně ho zabolela hlava a do očí mu vskočila vlažička. Napadlo mu, že takové krutosti si od Evy nezasloužil. Když on byl někdy ve špatné míře, jí přece tvrdým slovem nezarmoutil. Její řeči posud neuvěřil.

Dopletl se do zahrádky na korýtko a posadil se tam jako úkropek se svislou hlavou . . .

---

[1]) Pihovaté.
[2]) Výdělek na polní práci.
[3]) Potom.

Asi za dvě hodiny, když již dědina celičká ztichla a obloha se více pobělila, povstal s namáháním, nahýbl se k okeničce a zaťukal na skelnou tabulku.

V komoře se nic nepohnulo. Šohaj zaťukal znovu, prudčeji a zavolal: „Evuša — Eva!“ Hlas jeho se rozlehl těžkou, žalobnou tklivostí. V tom se aj v komoře ozval stísněný, ženský hlas: „Dobře se mívaj, Mának — Bůh tě opatruj!“

Šohaj se u chaloupky vzepřel, a když se mu ten pozdrav v hlavě rozležel, dal se do divokého běhu . . .

* * *

Od té doby minula čtyři léta, a lidé, kteří kdysi s trpkostí a vášní na stezkách Mikulecké dědiny se potkávali, našli se společně u jednoho stolu při hostině svatebního veselí.

Mikulecký rychtář strojil svatbu jediné své dceři a k vůli její neodvratné lásce i dobrému bydlu vydal ji, děvčici katolickou, za přespolního gruntovníka luterána. Tak se odbýval dvojí sobáš a slavné veselí, k němuž si rychtářovi, vyjímajíc chataře a podruhy, takřka celou dědinu prosebně sezvali. Ze sousedské přívětivosti se dostavili všichni; a k radosti hostitelů poctili veselosť i oba oddávající kněží, obstárlý luteránský farář a mladý, líbezný velebníček z katolické fary. Seděli v čele nekonečného stola svorně podle sebe, zabavujíce se duchaplnou rozmluvou. Vážný farář tlumočil tesklivosť a mladý velebníček naději jakýchsi ideálů, ale když se zraky jejich setkávaly s ostatními hostmi, zazářily po každé povzbuzením k všeobecnému, nenucenému veselí. Mládež se pobízeti nedá. Sešlať se od rohu, kam se skromně uchýlil ženich se zářící mladuchou posud ověnčenou, až po dolejšek ke dveřím, a žhavé tváře již by nejraději utekly těm talířům a pohárkům do protější jizby, k muzikantům.

„Sakryš, cikáni budú hráť;“ těší se nejkrajnější šohaj, „to se to bude vykrucať! . .“ A šeptem to sděluje jedné z družek, div se přemáhaje, aby nezavýskl.

No již hrají. Kdo vstane první od stolu? . . Patřilo by se snoubencům, ale oni, zvážnělí, čekají, až jich ti druzí vytáhnou; marně tleská družba, směšně přecházeje, po notě do dlaní. V tom se zdvihla ta jistá družka, které šohaj prve šepotal, jen jako by si sklepávala cosi na suknici — ale za ní jedním rázem se zdvihli všichni svobodní a strhli s sebou snoubence; horem pádem se to všechno odpravilo z jizby přes síň naproti.

Dvéře zůstaly dokořan, od stolu je viděti, jak tam již suknice a čižmy lítají . .

I zde v jizbě po odchodu mládeže rozproudil se cikánskou hudbou vzpružený život. Opentlený staruch družba, vyprovodiv mládež vrátil se do jizby ceně zdravé zuby, šel požádat jednu tetku, o které se povídalo, že by s čertem tancovala. Věru, nedala mu košíčkem . . .

Po nich povstal mladý ženáč Mešjany a vedl si do kola svou ženu Marišu v nové hedbávné kasanici.[1]) Manželství je oba málo

---

[1]) Sukni.

změnilo; Mánek přítomným dokázal, jak má ženu rád; po frajersku, kolem pasu ruku jí ovinuv vyváděl ji z jizby — jenže nedovedl zcela utajiti jakési rozpaky. Matka jeho s Kotlibovkou podle sebe sedíce se za nimi usmívají, a když vystoupili již ze dveří, svezl se zrak Mešjanové k oknu na párek blanářových. S krotkou zlomyslností štuchla loktem sousedu a něco jí pošeptala. Ona opovržlivě vyhrnula rty zasílajíc ten výraz Evě Jagošině, která v ten okamžik na ně upřeně hleděla. Eva pohnula s patrnou nevolí hlavou, a oči se jí zajiskřily jako dva uhlíky. Zatím se vedle s jejím mužem smlouval mladý kolář Mucha: „Pěkně tě, Samko, prosím o dovolenou, abych si trochu poskočil s tvou ženou; moje Borka už zmúdřela, nechce se s lávky hnouť . . .“

„Nech si jde, když sa jí lúbí,“ mínil dobrosrdečně Samo.

Vysoká ženka ochotně povstala a bez úsměvu vyšla s kolářem z jizby. Zatím se vracel Mánek s Mariší a potkali se v síni . . . Tu Eva na Mánka tak zvláštně pohledla, že sebou trhl a Myriši bodlo u srdce. Kdy by byli doma, nebo někde sami, vyčetla by muži, co se nechá očima mátať — ale jak zde na hostině?

Mánek ji dovedl na místo vedle veselých manželů učitelových, ale sám s jakýmsi nepokojem a chvatem, napiv se trochu vína, zase odcházel. Kam? Mariša nahnula hlavu. „Věru do tance, snad za ní . . .“ Po chvilce vracel se kolář Mucha — sám . . . Jakmile kolář přestal s Jagošinou tancovati, pochytil ji Mešjany. Cikáni zrovna dohrávali tak dost dlouhou písničku, ale Mánek jako zběsilý, nepouštěje Evu z ruky, vyňal z kapsy hrstku zlatníků a hodil je mezi ně volaje: „Hrajte!“

Spustili ihned poslušně čardašovou mazurku. Mánek přivinul Evu k sobě a počal tančiti. Kdysi bývali spolu nejdovednějším párkem, ale teď to nešlo svižně od podlahy; pocítil Mánek tlukot Evušina srdce a nota mazurky se mu ztrácela v divé směsici citů, rozkoše a bolu. A Eva se mu vyvíjela z rukou — stanuli náhle v koutě u kamen, co z tance se hlučně těšili jiní. Zrovna u nich si teď zavýskl ženich — otáčelo se před nimi kvetoucí štěstí, ale jim oběma se zazdálo, že to nějaký těžký sen.

Konečně se ozval Mánek nejistým hlasem: „Jak se míváš, Evuša?“ — a každá žilka v obličeji mu hrála rozčilením. Když Eva pomýšlela, co lhostejného odvětiti, zaletly zraky její ke dveřím a opět se zajiskřily jako dva uhlíky. Stálať tam Mariša po boku matky Mešjanovky, a teď se jaksi hněvivě k nim braly.

„Včil ti nemohu ničeho vykládať,“ zamumlala Eva chvatně, „chcešli, přijď zejtra o devátė večer k vaší turkyňové roli na pryječné . . .“

Teď zase Mánek neodvětil — ženské již před nimi stály.

„Patří se to pro tebe, ženu nechať seděť a chytať se této?“ pronesla tlumeně, ale s pohrdlivým přízvukem na poslední slovo Mešjanovka. „Že se nehanbíš!“

Mánkovi zvučela jen Evina slova v hlavě a hrudi. Pomaten, ani slova na odpor nepromluviv ubíral se s rodinou do hostinské jizby, a Eva tu zůstala tak. [1])

[1]) Opuštěna, na holičkách.

Po chvilce se vzpamatovala a po nikom jiném se neohlížejíc, šla se posadit k mužovi. Samo byl také znepokojen; chtělo se mu již domů, neboť se mu zasesklo po jejich drobné děvčici, Katečce

„Tedy pojďme . . .“ svolila Eva — a tak Jagošovi první opouštěli veselí, poděkovavše se a přijavše od matky nevěstiny výsluhu.

* *
*

Druhého večera obcházel Mánek s tlukoucím srdcem již půl hodiny na pryječném, ale Evy tu dosud nebylo. Byla teplá noc po svatém Duše, ale tak zatemněno, že se nejspíše chýlilo k dešti.

Mánek jda z domu těšil se z té temnoty, ale nyní ho již zase rmoutila; domníval se, že Eva tušíc déšť nepřijde, anebo přišla jinou stranou a v té tmě se minuli. Či rozmyslila si to na jeho žalosť? V tom ji spíše srdcem než zrakem a sluchem tušil na blízku, a opravdu, za okamžik zde byla, přichvátavši aj s kolovratem v náruči, jejž postavila na zemi.

„Přeces došla,“ oslovil ji Mánek měkce. „Já už myslel, žes si tu řeč zase včera smyslila na moje trápení.“

„Ba, bylo to ode mne bez rozumu,“ posteskla si Eva stísněna. „Nač to?“

„A já jsem se v duši tak potěšil,“ vece mladý gazda. „Věř mi Evuša, mně sa často zle vede. Lépe by snad bylo, kdy bych tehdáž, když si mne od sebe odstrčila, si byl na život sáhl — jak jsem chtěl a jen ten smrtelný hřích padaje mi na duši mne od toho zahnal. Co mám včil ze života? Mám ty dvě děti, ale ty mne také nedovedou potěšiť. I s Marišou spořádaně vycházím jen tak k vůli lidem — srdce mi k ní přirůsť nemůže. Nehněvej se na mne za tvrdé slovo, ale to všecko ty máš na svědomí.“

Hlas se mu svezl k pláči — opravdu se rozplakal . . .

Eva byla pohnuta v hloubi duše. Však to včera a před tím již tisíckráte těžce pocítila, že je nešťastná, že musí do smrti Mánka v mysli nosiť. Jeho příjemné makové oči ji provázely dnem i nocí, při díle i myšlenkách, a ve spánku slýchala jeho řeč. Těžký to život, jako by kletba násilím zlomené lásky na něm spočívala . . . A ta jeho rodina i s Marišou ještě ji pronásledují, místo aby měli uznání, že je zahanbila.

„Já jsem to musela urobiť k vůli tomu pronásledování,“ stýskala si zase ona bez staré hrdosti — „a aby každý věděl, že jsem tě nelákala . . . Nebohý otec, vzpomínaje tebe, vždycky jen vzdychali a mně s tetkou všechno zlé prorokovali. Teď každé chvíle u nás poví si tetka: ‚Tys se dobře posadila, tak jsi šťastná‘ — ale pravdu neví žádný. Samko je dobrý člověk, ale já mu nemohu přivyknouť, pořád se mi ještě protiví . . . Dnes mě ke všemu ještě sužoval, vyčinil mi jak nerozumnému děcku za to, že jsem šla s tebou včera bez jeho dovolení tancovat. Zapovídal mi s tebou ještě jedenkráte mluviť. Na to mu povídám: Nedožírej mne, buduli chtíti, půjdu za ním v tu chvíli!“

„Ty bys ještě včil za mne šla?“ tázal se Mánek chvějícím se hlasem.

„Ba, kdy bys byl evangelické víry, snad bych to učinila, že bych se dala rozsobášit a za tebe šla. Tu děvčici by mi přiřkli, tak jako to bylo s Hrozenkovskou notáriuskou, co se znovu vydala a on se také oženil s jinou... Samo by byl věru s nějakou druhou ženou šťastnější. Och, Bože můj!“

„Evušo,“ napadla Mánkovi horečná myšlenka — „nenechejme se oba sužovat! Nedalalis srdci zvůli za svobody, dej mu ji včil — och, já vím, že mě jen jediného lúbíš, jako já tebe! V naší víře se to nedá provest, abych já se dal rozsobášit, ale já bych mohl přestoupit na vaši víru, a tak by se to dalo spravit. Vykládali jednou v hospodě, že to urobil jeden malíř z Vídně, a šla za něho tak dcera velkého pána, jenerála. Zatím pojď za mne tak — co je nám do lidí? Já jsem se letos uvázal na gazdovskou smlouvu do Rakous, že tam dovedu na tovarych dvě stě lidí do panského dvora a budu je tam pořádat, včil od svaté Trojice až do poklidu řepných rolí; pobudem tam na pět měsíců a vynese mi to nejméně osm set rýnských. Moje žena s námi nepůjde, aby měl kdo obzírat to naše, no chtěl jsem si za gazdinu sebrat vdovu kostelničku — ale proč bych tam nemohl vydávat za gazdinu a svou ženu raději tebe? Po těch pět měsíců již by z nás byli dva šťastní lidé, a já bych to zatím s nějakým fiškalem podnikl, abychom se za sebe dostali. To tvoje dívča zatím by ti správno opatrovala tetka.“

„A co ty tvoje děti — žena, rodina?“ namítla Eva truchlivě.

„Však aj ty bys donesla stejnou oběť. A Mariša — víš, že mě k ní donutili; ona to také věděla — proč si mne brala? O děti bych se staral, však nejsem z kamena, abych se od chuďat odvrátil. Ti notáriušovi z Hrozenkova také měli děti a dobře se aj s nimi porovnali; žijou ve vážnosti.“

Nastala dlouhá, trapná pomlčka. Konečně se zase ozval Mánek: „Nač si donesla ten kolovrat?“

„Nemohla jsem se jinak vypraviti z domu, než že půjdu kamsi na přástku,“ odvětila Eva. „Dost jim to bylo divno.“

„Tož jakou mi dáš, duša moja, odpověď?“ zašeptal Mánek a schvátiv ji prudce do náručí, zlíbal ji vášnivě po lících. Eva se mu konečně vytrhla a počala od něho utíkati...

„Dočkaj —“ volal Mánek tlumeně. „Kolovrat!“

Vrátila se a sebravši podaný kolovrat, chtěla zase odběhnouti bez jediného slova.

„Ty tak chvátáš,“ povídá Mánek vyčítavě, „a nepovíš ničeho, co máme robit.“

„Mám tu děvčici —“ zašeptala chvějícím se hlasem, — „pro ni to nemohu udělat... Ale ode dneška za týden sem přijď.“

„Za týden budu již v těch Rakousích; v neděli na svatou Trojici odjedu. Ale každé neděle se podívám domů; tu bychom se mohli vídat. Snad bys mohla přijít zejtra — pozejtří?“

„Tož pozejtří... Nechoď včil zároveň se mnou — mohl by nás přece někdo poznati. Jdi jinou stranou, anebo pozdaleči za mnou.“

„Půjdu pozdaleči,“ sliboval poslušně Mánek — a tak se rozešli.

V záhumní na stezce mihla se náhle před Evušou postava, a ona s hrůzou poznala Samka. Co zde robil? Stáhla si šátek do obličeje a odvrátivši hlavu zrychlila běh.

„Evuša, Evuša!“ slyšela za sebou volati, ale neuposlechla unikajíc. On jí se svou nedokonalou chůzí ovšem nemohl postačiti. „Co ho to napadlo špehovať?“ přemýšlela a takový strach ještě jakživa nepocítila jako nyní. Potkáli Mánka? Co mu řekne, kde byla?

Smutně to dopadlo. Samo poznal dobře svou ženu a nedaleko za ní potkal také Mánka. V neklamném tušení a zoufalé vášni navrátiv se domů, po prvé se zapomněl a Evu, nijak se nebránící, bědně zbil ... Možná, že aj to bylo hlavní příčinou, že Eva poslavši Mánkovi vzkazem po Zuzce Líčeníkové jakési vzkázání, druhého dne z rána z domova zmizela ...

* * *

Za krátký čas se octla v rakouském dvoře na Dunaji co gazdina. Hospodářství bylo rozsáhlé, ale byt pro dvě stě dělnického lidu praskrovný. Byla to jen veliká vyklizená stáj s přístřeškem, ratejna, kde se vařilo, a konečně v podstřeší u půdy dvě malé jizbičky pro gazdu. Mánek si dal záležeti, aby si nepřivedl na tovarych ani jediné duše z domácího kraje, jež by znala jeho poměry, vyjímaje toliko Zuzku Líčeníkovu s matkou a děckem, za něž se přimluvila sama Eva. Ti ničeho nepověděli — ale Bůh jen ví, jak to přišlo, všichni dělníci se přece dověděli, že gazdina není pravou gazdovou ženou, že utekla od svého muže, i zvali ji mezi sebou gazdina roba.

Ale i v Mikulci se to také brzy rozneslo. Nejdříve přišlo odtamtud naříkavé psaní od Mánkovy ženy, brzy potom přijela stará Mešjanovka, ale Mánek jí Evu uklidil s očí a v soukromí matce všecko zapřel, vzav útočiště ke lži, že je u něho Jagošina jen obyčejnou dělnicí, které si jinak nevšímá.

Místo týdně, jak zprvu mínil, jezdil domů jen jednou za dvě neděle a pobyl po každé jen několik hodin.

Z počátku měl ovšem úmysl starati se o rozvedení s Marišou a přestoupení na jinou víru — ale když se s tím obrátil tajně o radu k fiškalovi, ten rozmluvil mu to tak důkladně, že Mánek, více vášnivý než pevný, ztratil všecku naději, že by to mohlo dobře dopadnouti, a ztratil i chuť něco podnikati. Doma před ženou a rodinou nosil škrabošku neviny. A Samko se nijakž neozýval. Když mu lidé tu a tam něco o Evě prohodili, udělal tomu ihned konec tím, že neodpovídaje odešel jim s očí. Ani tetka, která se mateřsky o Katečku starala, nesměla o Evě muknouti ...

Zatím na rakouském tovarychu se mezi Mánkem a Evou vyvíjel divný poměr. Oba byli po celý den zaujati pilnou prací. Gazda vedle panského poplatku — po dvou rýnských za každou dělnickou sílu — měl ještě značný výdělek při stravování celého zástupu. Vydával sám od panství vyměřené potraviny i mzdu, dohlížel na pole a dělil práci v akkordy. Starosť o stravování měla zase gazdina. Měla k ruce několik nejzručnějších dělnic, kuchařek, které pekly chléb, vařily snídaní, oběd

a večeři. Ovšem gazdina všude rozkazovala a konala to s jakousi strojenou hrdostí, tím okázalejší a tvrdší, co jí Zuzka Líčeníkova potajmu svěřila, zaklínajíc se na duši, že ona ani mamička ničeho neprořekly, a přece všechny ženské bar aj muži to vědí, že utekla od muže, a že jí mezi sebou říkají gazdina roba.

„Mánkovi ničeho nevyčítají? . .“ otázala se Jagošina Zuzky, omražená traplivostí.

„Tomu ne,“ odvětila upřímně Zuzka.

Eva vypadala živá a statečná, jenom večer ve společnosti Mánkově se měnívala, vzhled její stával se jaksi zádumčivým a po bývalé její umíněnosti nebylo ani stopy . . .

„Co to pořád robíš?“ otázal se jí jednou Mánek, přisedajc s ní k večeři a povšimnuv si, že co večer ani neodkládá jakési pracné vyšívky. Těšívaly ji až pozdě do noci, a když Mánek do svého kraje odjel, celičký nedělní den.

„Vyšívám si tak všelicos,“ odvětila mu s tklivým úsměvem, „však je to moje bývalé řemeslo . . . Takové rukávce tuším bude málo kdo měť,“ ukazovala mu s patrným zalíbením počatou práci; — „na široko hrachůvkovou vyšívku a každý kvítek jiný.“

On se k tomu usmál a pohladil ji po vlasech do vlnek rozčepejřených a spletených do kola v copánky. Ty vlasy a oči se mu na ni vždycky nejvíce líbily — bylyť tak zvláštní, nevídané . . .

Pohledla na něj bystře a potom ho pojala za ruku, hladíc na ní drobné mozolky.

„Jak to s námi vypadá? . .“ zeptala se ho po prvé od té doby, co s ním žila. „Dá se to ještě toho roku provesti do těch našich sdavků?“

„Ba — tuším — těžko to půjde —“ odtušil Mánek zvolna, zardívaje se a míjeje pohled její. „Já jsem hovořil o tom s fiškalem a nechtěl jsem ti to ani vyřídiť, že by tě to snad mrzelo. On mi vyložil, že to může léta trvať a potom prý ještě to u katolických občanů nemá žádné platnosti — prstem prý by si na nás okazovali . . . Poradil mi, abychom toho raději nechali . . . Já si také myslím, že by bylo aj pro ty naše děti lépe, kdy bychom jenom tak před Bohem si náleželi. Když se do Mikulce nehodláš navrátiť, nic hanlivého se tam na tebe nedozvědí . . . Tu bychom mohli spolu žíti každý rok po ten čas tovarychu, já bych si ho tu či jinde vždycky, třeba se škodou zjednal, a ty ostatní měsíce v roce bych k tobě dojížděl a platil ti živobytí — kde bys jen chtěla se usadiť. Co tomu říkáš? . .“

„Nic . . .“ odvětila Eva po chvilce, když pozdvihla hlavu od šití a zahleděla se do plaménku lampy, právě tak jako tehdáž za svobody, když jí tetka na příklad uváděla ten dětinský Mánkův kousek . . .

„Je to divná ženská,“ myslil si mladý gazda — „ale zrovna proto ji tak silně lúbím.“

* * *

Čas tovarychu se přiblížil ke konci a zavíral se veselým večerem. Dělnictvu se dostalo od panstva na rozchodnou několik vědérek vína

a s dostatek bílého chleba — na polévku, maso a makované halúšky [1]) si sebrali sami, jeden každý dal dvě šestky a něco jim přidal hodný gazda, aby mu zase na přesrok přišli na zavolanou. Byliť to Slováci tak zvaní kopaničáři a handrláci, z nejchudobnějších uherských a moravských pohraničních krajin. I pěknou muziku dnes měli — jak by to bylo bez muziky, vždyť ji měli s sebou! Na všeobecnou prosbu vyskočil po jídle Žiga, hlava muzikantů, a sňal se hřebíku na trámě ošumělé housle. K němu se připojil bělohřivý chasníček Joška, synek pastuchův, s píšťalou, potom vysloužilec Petráň se synovcem, oba s houslemi — bylo jich dost.

„Tož co — jakou?“ tázal se stručně Petráň, upíraje vesele přimhouřené oči na mladšího druha Žigu, jejž bez závisti uznával za lepšího muzikanta, než byl sám.

Žiga zase pohledl tázavě na gazdu, jenž tu dnes s gazdinou robou dlel mezi nimi.

„Spusťte, jakou chcete,“ rozhodl Mánek v dobré náladě, neboť Eva ke všemu, co byl navrhnul a určil, mlčky svolila.

Žiga se trochu rozmýšlel.

„Zahrajte laliju,“ nesměle ozvalo se s lavice zavalité, ale v tváři dosti pohledné děvče, Kristina Rubačova, kterou Žiga ještě nejraději uposlechl.

„Nějakou řekrutskou!“ volali chlapci, kteří se zatím postavili do hloučku.

Ale Žiga tentokráte nedbal ani Kristiny, ani chlapců a počal o vlastní vůli táhlou trávnici. Než ostatní pochopili, zahrál sám jeden verš, druhý hráli již s příkladnou harmonií s ním ostatní tři a po třetí začala s nimi zpívati všechna ženská i mužská mládež:

Kde si zmokel, tam sa suš,
mojim líčkám pokoj už;
moje líčka červená,
sú od tebe zmořená.

Kasanička s harasem
podívej se — —

Při slovech „jaká jsem“ zalekli se náhle a uvázli. Z čista jasna objevily se ve dveřích stáje tři osoby.

„Velkomožný pán —“ zašeptal Petráň a svezl se jedním rázem s dřevěné přehrádky, která, když bylo odklizeno všeliké zařízení pro hovězí dobytek, zůstala tu ještě jako na památku k smutnému přirovnání. Poslední svésil housle Žiga, a zástupek i s muzikanty počal couvati k zadní stěně.

Někteří pozdravili, jiní zase čučeli zvědavě a hloupě na příchozí. Jediný gazda popošel jim slušně v ústrety, sňal klobouk a pozdravil v lámané němčině, které se byl již za chlapeckých let přiučil, když tu v Rakousích za podobných okolností nad dělníky gazdovával jeho nebožtík otec.

---

[1]) Oblíbené slovenské jídlo, nučky.

„Dobrý večer!“ poděkoval pan baron blahosklonně. Na něj se věšela jakási tenoučká paní — to byla bez pochyby jeho manželka; uváděl je sem pojezdný, neboť oni se přišli letos po prvé sem podívat, přebývajíce ve Vídni.

„My jsme se tu kolem procházeli,“ pokračoval baron, odděluje jedno slovo za druhým s hlasitou výslovností — v dobrém úmyslu, aby ho ten Slovák pochopil — „a slyšíme, že jste dobré mysli.“

„Řekněte jim, pane pojezdný. aby nám něco zazpívali,“ ozvala se baronka, „mne velice baví studie takové originality. Co je to, prosím vás, za národ?“

„Slováci, prosím,“ odpovídal s nakloněnou šíjí pojezdný, — „ponejvíce z hořejších Uher.“

„Hovoří uhersky?“ zeptala se ještě dáma, rozhlížejíc se skrze sklíčka.

„Ne, prosím. Oni mají slovanskou řeč, podobnou češtině.“

Gazda zatím rozmluvu tuto poněkud chápaje uctivě před nimi stál. Znenáhla se k němu připojila Eva. Pojezdný se obrátil k zástupu volaje: „Panstvo si přeje, abyste jim zazpívali nějakou píseň.“

„Něco národního,“ připojila baronka.

Po pojezdném to gazda hlasitě opakoval slovensky.

„Tož budeme hrát třeba ‚Milý mi na dvere tluče,‘“ nabyl ohnivý Žiga duchapřítomnosti a počal své muzikanty jakož i zpěváky stavěti.

„Pozor dejte a nekřičte moc, ať to dopadá pěkně! Ty, Borši, nezpívej, máš velice bečavý hlas, a ty, Junáči, také ne, ty zase tuze vrčíš. Ženské, neberte notu moc vysoko! Tož —!“

I spustili trochu nejistě, ale čím dále, tím mocněji dojemně žalobnou melodií, která je povšechným charakterem slovenských písní:

Milý mi na dvere tluče
a mne bolí moje srdce
nesmím mu isť otvoriť,
ani sa s ním zhovoriť.

„Iď mu dcerko otvoriti
aj ho pekně privítati,
otvor dvere od síně
privítaj ho uprímně.“

Levú ruku otvírala
a tu pravú ho vítala:
„Vítaj milý, vítaj k nám
čo nového neseš nám?“

„Já ti, milá, pravdu povím,
prišel som si pre rozmarin;
pre rozmarin pérečko,
potěšiť své srdečko.“

„Kde by som ho smutná vzala,
eště som ho nerezala,
len tu modrú fijalku,
to pre teba, šuhajku.

Jinda si k nám chodieval
a mia ze sna budieval,
ale už včil nechodíš,
čo sa rodičů bojíš?"

„Rodičóv sa nebojím,
než o teba nestojím,
malas nebyť falešná,
nebyla bys tak prešla!"

„Falešná som nebyla,
samotná som zostala,
sama, sama, samúčka
jako v poli hrdlička.

Která v poli hrdlička,
privolá si párnička,
a já smutná nemóžem
privolať si Janička."

Mezi tím co zpívali, všimla si baronka půvabného kroje gazdové, obzvláště jejího fěrtošku.

„Sama jste to vyšívala?" tázala se jí.

„Ano," přisvědčil za ni Mánek.

„Snad byste mi mohla tu zástěrku prodati," napadlo baronce.

„Ale co prodať — dej jim ten fěrtošek zadarmo, Evuša," mínil Mánek. Eva poslušně odběhla k Zuzce Ličeníkové a vypůjčivši si od ní ošumělý fěrtošek nesla svůj odvázaný vznešené paničce.

Když ji ho podávala, doložil Mánek: „Přijměte to zadarmo, ona to prodávať nebude."

„Půjč mi svou peněženku," šeptala baronka choti, a když jí tobolku podal, vyňala z ní pětizlatovku. „Vezměte si to," nutila Evu.

Gazdina poslechla a když se pohledem obracela po Mánkovi, usmál se na ni přívětivě baron.

„To je vaše žena?" otázal se gazdy.

Této otázce Eva citem porozuměvši, upřela na Mánkovy rty bez dechu oči. On se trochu začervenal, hýbl slabě hlavou a odvětil tiše po německu: „Ne —"

Pojezdný tiše baronce něco vyložil a ona přeměřila Evu pohledem, v němž opovržení a soustrasť byly smíseny.

Po té se jim gazdina nepozorovaně ztratila s očí.

Baronka zvyklá jsouc národní písně pojímati po štyrských a tyrolských popěvkách, usoudila v duchu, že tento zpěv je jednotvárně žalobný a tklivý — těm lidem, zvlástě ženským, chtělo se snad v těch nápadně chvějících se tóninách do pláče? Škoda, že nerozuměla slovnímu obsahu.

Nicméně pochválila zpěv a davši sobě Evin fěrtošek od pojezdného nésti, ubírala se s chotěm odsud.

Asi po čtvrť hodině vrátila se Eva do stáje, nesouc dva uzlíky. Zrak její hledal gazdu a Zuzku Líčeníkovu Mánek kouře zabavoval se s Petráněm, který mu vypravoval o vojně. Zuzka cosi šila v koutě na krosence [1]) a hovořila se známou staruchou od Pyšťan.

---

[1]) Nůši.

Eva se opřela na žebřík, po kterém se stoupalo do přístřeší, a naslouchala bezděčně rozmluvě obstárlé kopaničárky s mladým nehezkým šohajem.

„Tetičko," hovořil chlapec nahořklým hlasem — „tuším, že Kristina šla za Žigou."

Mladší Rubačina dcerka, třináctiletá Kačka, ho zatahala za rukávec, aby mlčel — ale on vida, že Rubačina jeho řeč přeslechla, znovu opakoval hlasitěji: „Kristina tuším šla za Žigou."

Teď se okázalo, že ho hned po prvé Rubačina zaslechla.

„Nech šla," odsekla špičatě. „Však je to spořádaný chasník a co by si venku spolu nemohli promluvit, když tady je plno nepřejících uší a okálů."

„Však on si ji ještě nadutý Žiga nebéře," vece zprudka šohaj; „dobře vím, co řekla jeho tetka Cádrovka."

„A co?"

„Že Žiga, až se bude chtět ženiti, dostane děvče se sto rýnskými a s Kristinou že mluví jen tak jako s kamarádkou."

„To že řekla Cádrovka?"

„Na mou duši. Pri sám Boh!" jistil chlapec.

„No, já ji, milý Štefko, od něho přemlouvat nebudu," povídá Rubačina truchlivým hlasem, „ať se přesvědčí sama, co jí Pán Bůh určil."

„A vidíte, tetičko," tlumil chasník smutně řeč — „já si na ni poctivě myslím — život bych za ni dal."

„To já vím, Štefko," obrátila se k němu mírně Rubačina, „ale co naplat, když ona má jen pro něho srdce! Věř mi, že od nás zkusí dost, napomínání aj hrozeb. Ona je dobře odchovaná a nezapomene se. Proto si myslím: Ať s ním mluví — kdy by jí ho Pán Bůh nedopřál, nech odpyká. Já už jí zbraňovať nemohu . . . Jen prosím tě, zdržuj se a neposazuj ničeho před tátou — on ji bez toho bije dost."

„Tuším jsú strýček dnes zase už napilý," obrátil Štěpán s povzdechem řeč, zíraje do kouta, kde si již na slámě, maje klobouk na hlavě, ve spánku hověl Rubač.

„Toť vidíš, na poslední den —" odvětila Rubačina. „Ba Bože, mám toho trápení aj bez Kristiny dost."

„Já jsem se ještě jakživ neopil, tetičko," pochvaloval se truchlivě šohaj.

„No, Žiga teprve ne," připomněla Rubačina mimovolně a povstala s prkenné lavičky. „Půjdu si již lehnout," pokračovala, podepírajíc si rukama záda. „Pojď, Kačo, již také spat," obrátila se k mladší dcerce, „ať mi zítra zas ospale neodpovídáš, až tě budu budit. Budeme o třech vstávat . . ."

Kačka se poslušně vzchopila; davše Štefkovi dobrou noc obrátily se k žebříku. Gazdina jim uhnula a ony lezly nahoru, Kačka jak veverka, Rubačina zvolna.

Eva se teď ohledla po Štefkovi — vycházel chvatně ze dveří. Divný úsměv vyskytl se jí na rtech. „Hloupý svět . . ." zahučela pro sebe. Vidouc, že Zuzka zatím osaměla, přiblížila se k ní a usadila se podle ní na jinou krosničku.

„Co to šiješ Zuzka?..“ promluvila k ní potichu.

„Městské šatky pro Anešu — jsou skorej spraveny než slovenské hábky,“ odtušila ustaraná dívka, před lety od frajera opuštěná. „Ráda bych je dorobila do zejtra na cestu a šiju to jen tak bez míry — po paměti. Pokaždé, když se vrátíme z tovarychu, na to zapomenu, a po večeři, když šití vezmu do rukou, ona již zaspala. A mamička říkají: Nevytrhuj jí z líbého spánku.“

„Ta tvoje mamička má to děcko tak ráda,“ povídá gazdina měkce — „jako bys bývala sezdaná.“

„Ba,“ usmála se Zuzka, nedovedouc to šířeji rozváděti.

Teď jí gazdina na klín položila ten větší uzlík...

„Tu máš,“ pravila laskavě, „to jsem ti, chystajíc se na cestu, vynašla nějaké hábky — je to všechno zánovní.“

„Zaplať ti to Pán Bůh, Evuša,“ odvětila Zuzka v stručné, ale pohnutlivé vděčnosti.

„A toť,“ hovořila dále gazdina, posouvajíc k rukám Zuzčiným druhý uzlík, „jsem po nocech ušila pro to svoje dívča pěkné rukávce, stánek a fěrtoch — až trochu doroste, může ji to od mamy strojiť... A do tylanglové šatky, kterou jsem posud na hlavě neměla, do rožka jsem jí tam zastehla tu pětizlatovku, co mi prve ta paní baronka daly za můj fěrtoch... Pro Boha tě prosím, Zuzko, jak dojdete domů, odevzdej to Samkovi — aby to pro to dívča ode mne přijal a mně to všecko odpustil — že mu přeju všeho dobrého na zemi a po smrti království nebeského — jako dobrému člověku. Též tetku ode mne pěkně pozdravuj...

Zuzka vzhledajíc udivena a zaražena ke gazdině, postřehla v těch divných jejích zracích jakési červené mušečky — nebyly to slzy, ale smutně to Zuzku dojímalo. Posud nikdy nebyla promluvila o té doma osiřelé děvčici a o mužovi. Co to myslila?

„Což nevrátíš se domů — zůstaneš kdesi tu?“ tázala se jí, ze soucitu již se na ni nedívajíc.

Znamenala ještě, že gazdina pokyvla hlavou, načež zdvihnuvši se spěšně od ní odcházela.

* * *

Druhého dne, přede dnem, když se všichni vypravovali na cestu, povstala sháňka po gazdině robě. Nejméně o ní od večera — když unaven navrátiv se do obydlí ihned zaspal — věděl sám gazda. Konečně se všichni a gazda s jakousi tesklivou mrzutostí shodli, že se asi gazdina, jaká vždycky byla divná, bez noši tajně napřed vypravila domů — anebo se kamsi do světa šla uschovat...

Ale na druhý rok, na tovarychu zde s novým gazdou, si často připomínali smutný výklad, že se tehdáž loňská gazdina tvrdo uschovala v hlubokém, studeném Dunaji. Když ji tu kdesi u přívozu vytáhli, byla prý tak do běla vymočená, že ji jen po šatech a po jejím

nápadném obočí poznali. A místo gazdina roba zvali ji teď gazdina chudera . . .

Gazda Mešjany, od té doby zamlklý a zmoudřelý, žije spořádaně se svou ženou Mariší. Blanář Samko žije jen pro svou Katečku; lidem na Evu vzpomínajícím odpovídá, že každý na světě je chybující, a ona před smrtí jen Katečku a jeho měla v srdci . . .

Muzikant.

Povídka z kraje ve verších.

od

Josefa Jakubce.

Adolfu Heydukovi.

Věnování.

Tvé milé tváře neviděl jsem posud —
leč doufám, jednou dopřeje mi osud;
Tvé zlaté srdce však už dávno znám
a tajný svazek s Tebou, mistře, mám.

Již tenkráte, kdy v duši prvně klíčil
žár nadšení, já veršovat se cvičil,
s Tvou knihou těkával jsem do kraje
z ní horám, nivám přednášívaje.

Z těch dob mé srdce příbuzenství tuší
a stálým svazkem obcuje s Tvou duši,
tak asi, jako vnímat bude vděk
Tvé krásné duše pozdní potomek.

Dnes ve Tvůj sbor, Ty slavný cymbalisto,
se skromně hlásím; vykaž mi v něm místo,
sluch vlídný nakloň, mistře básníku,
a vyslechni tu moji muziku!

I.

Sedí mistr, na verpánku sedí,
rozhání se v pravo v levo hbitě,
pichá, šije, tluče a tak hledí
koule očima a jimi svitě,
jako by se na svou látku zlobil.

píchá, řeže, tluče, by ji dobil.
Kolem něho ze tmy šerých koutků
tílka hemživá se na jev rodí,
to se plazí, jiné skáče, chodí,
menší větším za živou je loutku,
a vše křičí — šesterý hlas tenký,
od děcka, jež zabaleno v plenky,
do výrostka, jenž se s bratry škádlí
o kus dřívka, neumělou hračku
s druhými se pustil v hlučnou rvačku,
že až hrnky při tom s lávky spadly.

Nevstal mistr, nesáh po potěhu,
několik by rozdal vůkol šlehů,
aby zmírnil povyk, nýbrž tiše
skloniv hlavu přimhuřuje zraky
jako rajskou melodii slyše
ve vzduchu znít kdesi nad oblaky,
naslouchá a prstem poklepává,
pohvizduje, hlavou takt si dává,
až se klátí, sem tam odhazují
vousiska dvě, pod nosem jež bují.
Za jich konce, které jako šňůry
svismo, vlastní tíhou visí shůry,
malé děcko, chlapec kučeravý,
vynořiv se ze hromady kopyt
ručkou chytá za vous bez únavy,
křičí pak, když nemůže ho chopit.
Ale tatík odehrává dále,
hvízdá gloria a při tom ťuká
forte fortissimo jeho ruka —
když v tom sebou trhne nenadále,
jme se za vous, ukrutně jím kroutě,
neboť náhle vznikla někde v koutě,
mezi hašteřivé děti sletla
v hybné ruce maminčině metla,
která zticha rozsoudila všecky.
Za to však se ozval nářek dětský,
ze všech koutů kvílení a lkaní,
že se tatík rozlítostnil v srdci,
a hned hotov na matku hněv svrci,
rozhorleně osopil se na ni:
„To sám Bůh ví, co máš stále s dětmi!
Od samého rána, až se setmí
jeden rámus, jeden křik je v domě!“
Sepjal ruce k nebi jimi lomě,
praštil potěhem, pak držel chvíli
proti světlu zástěru i metnul
pod lavici spurně, k témuž cíli

za zástěrou knejp i střevíc letnul,
šídla, kopyta a naposledy
verpánek se zvrátil. — Povstal bledý,
povstal otec, nechal ševcoviny,
k oknu šel, pak chodil po světnici,
zdvihl předmět a zas zdvihl jiný,
zamlčel se, když chtěl něco říci,
dlouho chodil, jak když něco hledá,
kudy chodil, bručel stejnou veda:
„Taková věc! Kdy bych ji chtěl zrovna
zahodit — ať věc je třeba skrovná,
založím ji někam, kde se sluší,
by se našla. Co pak člověk tuší,
co je někdy dobré? Chci ji míti!
Ať se trubka najde! Je jí škoda,
a když si už nesmím zatroubiti,
trubka dobrá, tož se aspoň prodá.
Ale vím já, že jsou tohle schvály;
o mne však se někdo řádně spálí!“

V přítmí, vedle plotny, probleskují
hybné ruce, od ramenou holé,
hned se k sobě, hned se v různo snují,
hned jsou nahoře, hned zase dole.
Odtamtud se takový hlas zvedá:
„Zas už trubka pokoje ti nedá?
Podívej se kolem!“ vece matka
rozkládajíc ruce svoje holé,
a kam jenom ukázala v kole,
všude padl pohled na robátka.
„Tolik jsi se nasliboval tedy,
že už konec uděláš té bědy,
necháš muziky — nic nevynesla —
že se upřímně dáš do řemesla!
Tolik jsi se darmo nasliboval
a sám trubku Bůh ví kam jsi schoval,
zařekl se na pekelná muka,
by ti prst hned upadl i ruka,
dotknešli se ještě jednou trubky,
a že raděj s brambor loupat slupky,
raděj kurky loutat budeš s námi —
a tu máš! Zas už tě ďábel mámí!“

„Nedrob, nedrob! Děláš z řeči smetí.
Ještě nejsem z domu; a což kdy by!
Ty snad mi v tom budeš překážeti?
Jaké zaříkání, jaké sliby!
Kde vzít chleba pro tu dětí kupku?
Teď však pověz, kam jsi dala trubku!“

„Vydělal jsi už s tou svojí troubou!"
povzdechla si matka vyčítavě.
„Je to u tebe jen pýcha s chloubou,
celá muzika! Máš vítr v hlavě!
Těkáš po muzikách ve vůkolí,
vyděláš-li, utratíš to hezky,
a mne zrovna srdce v těle bolí,
když se na nás hrnou zevšad stesky;
opustí nás zvolna všichni známí —
práce nedoděláš, rostou dloužky . . .
Bože! Bože! jak to bude s námi!
Děti nahé, sama nemám roušky,
sotva jednu kytli, jednu jupku . . ."

„Hezkou zpíváš! Teď však hledej trubku!
Trubku, povídám!" — „Máš do soboty
hotovy mít pro sedláka boty!
Sedni na verpánek, muži!" — „Trubku!
Když to povídám, že mít ji musím!
Však já, kdo je pánem v domě, zkusím." —
„Je to rána, Bože!" vzdychla žena.
„To jen jdižiž honem na komoru,
je tam za almarou pověšena;
jdi a trub jen, trub si do úmoru!"

Pospíšil hned mistr ze světnice,
na komoře po tmě v koutku hmatá,
sundá něco s háku, a jak svíce
v rukou jeho zaplálo kus zlata
od paprsku vzňato místo sirky,
od paprsku z malé ve zdi dírky.
A když na dvůr vyšel celý jiný,
kovu lesklého kus v ruce zvedá,
samý závit, samé zkrouceniny —
trubku zvedá, pyšně sobě veda.
Prolil vodou a pak foukl do ní,
jenom dechnul, a již vzduchem zvoní
třepotavě dlouhá tónů řada
jako rozsypané zlaté plíšky,
když jich prška rychle na se padá;
v jednom dechu se stupnice výšky
sfoukly zvuky, čím níž méně síly,
až se v nízkých tónech udusily.
Ale mistr, jak by vyřkl všecko,
co měl dávno na srdci, teď šťastný
nástroj prohlíží jak hračku děcko
a ples na trubku pak spustil hlasný.

Nedohrál a ohledl se maní,
cinkot zvonku zaslechnuv a bystře

přes plot, přes cestu zrak jeho tíhne:
hle, tam před krámkem žid se mu klaní
zdáli volaje: „Aj, pane mistře!
Slavně, slavně! Tak jako když střihne
každý tón! Znám svět — nu, koncert pravý!
Umělec! Já rozumím!“ žid vece.
„Že se jednou hnul pan mistr s pece!
Cože se pan mistr nezastaví?
U nás vzácní hosté: Šmejkal z Dolan!“
Tak žid poklonkuje přes plot šepce,
a pan mistr jsa tak svůdně volán
trubku s pýchou prohlíží, pak křepce
zdvihne nohy přes plot a krok rovný
namíří, žid za ním, do židovny.

Ještě nevkročil, a před očima
zableskla mu sklenka v přítmí krámku;
přijal ji jak zvyklé pocty známku,
od svého ji přijal pobratima,
oklepal se, mlaskl sklenku vypiv
a sluch napjal noviny se vtípiv.

„Poslouchej, ty ševče! Nuže, víšli?
Rusi doma!“ — „Kučerové?“ — „Přišli!“
Šmejkal zahvizdl a Strnadovi
po rameně tleskl s těmi slovy:
„Takovéhle kožichy až na zem!
Zarostlí a zčervenalí mrazem,
tváře sice od foukání zhublé,
ale v kapse! — v kapse, pane, ruble!“

Strnad smutně hlavou kývá, vzdychá:
„Měli jsme přec jenom jíti s nimi!“ —
„Aha! vida! Pozdě honit bycha!“
začal Šmejkal slovy důtklivými.
„Co jsem se tě darmo napobízel!
Nemohl jsi odhodlat se k tomu,
tu hned děti, tu hned cesty svízel,
stále něco nedalo ti z domu.
A teď koukáš! Co už platno kázat!
Neměl jsem se tenkrát na tě vázat!“

„Neměl! Však jsi nevázal se taky,
zapomínáš vlastní na rozpaky. —
A což, nesešli se, neříkali,
od nás s Vackem Ivanem? Jak slyším,
je tam velkým pánem, něčím vyšším
nežli já; a když jsme byli malí,
věříte, že jsem líp odehrával,

když jsme spolu hráli po školácku,
nežli celý slavný Ivan Vacků?
Ale jeho táta učit dával
pak až do Prahy — náš barák měli
ještě tenkrát, a ten praskl celý,
celý barák praskl na muziku!
K smíchu! Co s tou Prahou tolik křiku?
Uměl někdo hrát a učit lépe
nežli starý kantor z Miloslavi?
Dej mu Pánbůh nebe a nám zdraví!
Ale někdo už má štěstí slepé:
když se řeklo, že se učil v Praze,
hned byl slavný, hnedlc dělal divy,
jako kdy by chodil po provaze.
To však je to: ,on byl světa chtivý,
do světa hoch! Já bych byl dnes jiný,
kdy bych mohl za ním. A já musím,
a já přece světa někdy zkusím.
Znám se s Vackem — chodě na prázdniny
vždy se hlásil ke mně, a s mou ženou
za svobodna tančil nejraději —
říkali též, že byl milý její —
kde pak pro něj! Tací zapomenou.
Je však dobře v světě míti známé.
My se jednou přece uhlídáme!
Do světa! Co tady z toho kouká?
Člověk zde jak hladové je vlče,
sem tam běhá a do plechu fouká,
co nafoukám, vyfoukám to zase,
darmo dělat vítr; lépe mlče
sedět na verpánku a šít boty!"
Zmlknul Strnad rozlobiv se na se.
„A kde hrajou dnes ty ruské sloty?"

„Chcešli s nimi mluvit, v Borku dneska
muzika a schůzka bude hezká,"
vece Šmejkal, hrabal usilovně
po všech kapsách, zachřestil jen skrovně
čímsi na dně, když jej Strnad přísně
okřiknul: „Snad nechceš platit, bratře!
Nech to, nech!" A Šmejkal, zbaven tísně
ihned ruce vyndal, vděčně patře
na druha, vstal, a dřív nežli tělo,
zdálo se, že údy napřed letí —
vyšel z krámku. Jemu do zápětí
Strnad přidal kroku vraště čelo,
jedva vzpomněv obrátil se zpola:
„Napište to, Marku!" z dálky volá
a plot přelézaje u zahrádky

rukou znamení dal Šmejkalovi,
který také obrátil se zpátky
přebíraje prsty, jako slovy
tajemné mu dával odpovědi
a již spěšil, kroky na půl sáhu,
hlavu chýle z ramen do popředí,
jako zobcem pták si razí dráhu.

Ale Strnad přelez plůtek lehce
stane na špičkách a vsune ruce
za zástěru, lokty ven, níž hlavu,
domů se mu nechce, zhola nechce,
ale hrát se mu chce pro zábavu —
a již modrou zástěru on prudce
sundavaje shůry dolů sbalí,
kyne dětem, zástěru jim dává,
každému z nich něco přišeptává,
a pak čeká jako školák malý
za stavením, až se vrátí děti.
A již je tu jedno, druhé, třetí:
nese Váša sváteční mu kabát,
cupe Bára jako velká voda
se svrchníkem: viděti se hrabat
za dlouho pak Vojtu lenochoda,
an se shýbá pod partesů tíží
a sám do not rozmyslně vzhlíží,
až naň dupl tatík nedočkavý,
na rozloučenou sňal čapku s hlavy
a vzav noty do trubky je schoval,
a již sobě křepce vykračoval,
jako do taktu vždy máchna rukou,
a též boty do taktu v zem tlukou.
A tak jako pták, jenž touží z klece,
když jej pustí na svobodu přece,
zdvíhá křídla výš a výše letě
rozhlednout se po tom širém světě,
tak si vedl Strnad na své pouti.
Musil se však ještě ohlednouti
od třetího stavení a plotu;
nejmenší, hle, děcko tatíkovi
v každé ruce velkou nese botu,
nehotové boty sedlákovy.
Jak dvě váhy po zemi je vleče
spěšíc, dokud tatík neuteče,
padá přes ně, do výšky je zdvíhá —
tatík však už za ploty se míhá.

(Pokračování.)

Z Mitrovice na Soluň.

Dojmy i úvahy z cesty

od

Em. Faita.

I. Kosovo.

akousko musí sobě pojistiti volnou cestu přes Mitrovici na Soluň, máli sobě zabezpečiti velmocenské postavení na východě!" — Tak hlásalo se za kongresu Berlínského a i po něm bezpočtukráte v rozmanitých variacích. My jsme dráhu z Mitrovic do Solunė za minulého léta nastoupili, ale ještě ne proto, abychom řečený program uvedli ve skutek, ne proto, abychom na mapě Balkánského poloostrova způsobili vůbec nějakou změnu, nýbrž pouze proto, abychom pak vyprávěli milým čtenářům, co jsme v těch místech viděli.

Rakousko uzavřelo s portou tureckou dne 21. dubna 1879 zvláštní smlouvu o sandžakátu Novopazarském, dle níž bylo vysláno dosti značné oddělení vojska (5000 mužů) pod vrchním velitelstvím vévody Virtemberského do Novopazarska a obsadilo tři města, totiž Plevlje, Prepolje a Bělopolje, tedy západní část tohoto důležitého horského území, které v podobě šíje odděluje království srbské od knížetství černohorského. Posádky zřídily si důkladná a obsáhlá opevnění, jmenovitě proti každému útoku od východu, vystavěly výborné silnice, aby v čas potřeby rychle si mohly vzájemné pomoci; dále však se nepokročilo. Z Prepolje i Bělopolje vedou k Mitrovici turecké cesty, z prvního města přes Sjenici a Nový Pazar do údolí Ibru, z druhého postupuje se obloukem z kotliny Limské k Rožaji, jenž na horním Ibru se rozkládá, a podél této vine se na sever až k jejímu ohbí, kde sesílena jest památným přítokem Sitnicí. V těchto místech založena Mitrovica, v tupém úhlu, jenž jest utvořen oběma řekami, Sitnicí totiž a Ibrem.

Přijeli jsme do této poslední stanice dráhy Soluňské pozdě večer; poněvadž nás již před tím upozornili, že jest velmi obtížno dostati nějakou „sobu" (pokoj) s postelí, tázali jsme se hned na nádraží, kde bychom mohli přespati. Konduktor, rodilý Řek, mužík drobné postavy, velice švitořivý, slíbil ochotně, že se o to ihned postará, i vedl nás do protějšího hostince, kde však úslužný hostinský prohlásil, že „krevet" nemá, ale byl ihned hotov provoditi nás k svému známému handžijovi v samém městě. Nezbývalo než podrobiti se nutnosti. Cesta není příliš daleka, něco přes dvacet minut, když se jde rychlejším krokem. Ovšem není příjemno kráčeti za čiré noci v neznámé krajině, která se netěší zrovna nejlepší pověsti, s člověkem, jehož jsme nikdy před tím neviděli. Ale musíme se přiznati, že jsme se po celou cestu bavili znamenitě. Podél silnice plouží se Sitnice, o níž průvodčí ihned připomenul, jak jest to řeka ošemetná, že každoročně v ní několik lidí utone. Mění totiž po jarním tání velmi rychle brody, a než se pozná, kde možno ji přejíti, pravidelně několik lidí to zaplatí životem. Neníť na

Kosovsku takový nadbytek mostův a lávek jako u nás, a proto i přes větší řeky, než jest Sitnice, tažný dobytek i lidé se brodí.

Pochopitelno, že člověk, nalézaje se v takových okolnostech jako našinec, ptá se po bezpečnosti. Odpověď zněla příznivě. Od té doby, co mají Rakušané obsazena některá místa v sandžakátu, čili, abych užil výrazu hostinského, od té doby, co jsou „slobodni," jde to celkem dobře, jmenovitě Turci nepobíjejí každoročně 10—20 lidí jako dříve. Obchod z té příčiny jest čilejší, a též rolníci mohou klidněji své práce vykonávati. Ovšem že se ještě tu a tam něco šustne, ale to nestojí za řeč. Věru nemohlo to býti žádným snad lichocením, když si průvodce můj tak liboval ve své „svobodě," kteréžto slovo má v ústech prostého lidu oněch končin trochu jiný význam než u nás. V městečku se za posledních let mnoho staví a také o vyučování obec pilněji se stará, než dříve bylo lze. Arci mladý „první" učitel, jenž před několika roky byl na své místo povolán, nepohodl se s popy, poněvadž naléhá, aby se vše dle novějších požadavků ve škole zařídilo a mládež byla přísně k učení přidržována. Z toho vznikly různice v samé obci a jednalo se vážně o odstranění nemilého horlivce, posléze však se ukázalo, že nespokojenci jsou v nepatrné menšině. Mluvčí horlivě dokazoval, že nyní jsou docela jiné poměry, že děti musí se učiti, aby se mohly později životem nějak protlouci. Takové řeči příchozího překvapují.

Za rozmluvy dostali jsme se do ulic městských a po několika minutách stanuli jsme před hanem. Nové obtíže. Hostinský měl sice několik pokojíků v prvním poschodí, ale tam křičeli opilí Turci, již oslavovali jakousi šťastnou událosť, a nebylo radno je vyrušovati. Po krátké poradě shodli jsme se, že budeme spáti s handžijou. V minutě upravena káva, připil jsem si s průvodcem svým na zdraví a nabídl jemu nějakou rakiji, on však nechtěl o tom ani slyšeti, nýbrž vypůjčiv si lucernu a popřáv mi „lahku noc" vracel se domů.

Handžija, jehož ochraně jsem se svěřil, byl asi třicátník výrazného, pravidelného obličeje s plavými kníry, vlasem krátce ostříhaným. Byl spíše málomluvný, než aby se vtíral, i choval se vždy uctivě. Ku posluze měl asi patnáctiletého výrostka. Místnosť dosti prostranná spočívala na dřevěných sloupech; podél zdí zřízeny byly lavice, dle způsobu tureckého jenom nepatrně nižší než stoly k nim přistavené, podlaha byla z upěchované hlíny. Dřevěným pažením napolo oddělen byl od hlavní místnosti jakýsi přístěnek, kde bylo ohniště a kde měl také hostinský své nářadí, rozmanité druhy kořalek a víno. Jídlo sice nebylo přichystáno žádné, ale v několika okamžicích přineseno na plechové misce odněkud z blízka paprikované hovězí maso s řádnou dávkou cibule, k tomu černý chléb, vlastně placka, o polovici menší než bývaly dříve naše komisárky — a hostina byla hotova. Přiložena byla vidlička, ražená ze silného plechu, jaké i jinde v Turecku v hanech vídati, nůž má každý svůj. Brzy rozpředla se rozprava, a tu jsem zvěděl, že handžija jest rodem Albanec z nepatrné vesničky od Skadru a že před několika lety vystěhovav se ze své otčiny v Mitrovici se usadil. Nemá žádných blízkých příbuzných, a také žena i chlapec krátce po sobě před dvěma roky mu zemřeli. Živnosť mu jde celkem dobře, ač nemá k tomu žádných polností ani bravu. Mluvil plynně srbsky, i bylo mi

nápadno, že ani vlasy nemá dle obyčeje arnautského napřed do polovice lebky oholeny. Sloužil též jako askier (řadový voják) v turecké armádě, ale mluvil o tom s úsměchem, který výmluvně pravil: „Jaká pak jest to služba, jaký stav!“ Kdo zná turecké vojíny z vlastního názoru, ví, že není žádnou chloubou, býti v říši sultánově obrancem vlasti.

Každou chvíli bylo slyšeti silné rány na strop, což bylo znamením, že hosté v hořejším poschodí žádají si nějaké posluhy. Z venku ob čas zaznival táhlý, jednotvárný zpěv nějakého mladého Arnauta, tak že nikterak nebylo možno si stěžovati, že by se bylo přílišné ticho pod perutěmi noci rozhostilo. Odloživ stolní náčiní, cítil jsem ochablosť, i požádal jsem hostinského, aby mi upravil lůžko. Výrostek přinesl houni, rozložil ji na lavici, na to dal malou podhlavnici, roztáhl přikryvku, a postel byla uchystána. Teprve nyní jsem spozoroval, že vzadu na zemi někdo odpočívá, a když se hořejší veselí hosté trochu utišili, zaslechl jsem odměřený chrapot. Nicméně brzy snesl se spánek na víčka moje, a teprve ranní úsvit ho zapudil.

Úprava roucha netrvala dlouho, a přece jsem se opozdil za handžijou, jeho pomocníkem i oním spáčem v koutě, ze kterého se vyklubal kiridžija čili vozka; oni všichni spali oblečeni a vyskočivše upravili trochu svůj pás, obuli střevíce, posadili na hlavu zmačkaný a umazaný fes — a požadavkům vkusu domácího bylo vyhověno. Za chvíli sebral výrostek houně a přikryvky, a vše bylo za čtvrť hodiny uklizeno. Mně přinesl hoch vody i lil mi na ruce; voda se snadno do černé půdy vsákne, a hospodář pak nemusí podlahy mýti. Přinesena za chvíli káva „šeširli“ (t. sladká) s dobrou studničnou vodou, aby se útroby něčím osvěžily. Zaplativ pak řád šel jsem si městečko prohlednout.

Mitrovice jest malé, dosti úhledné středisko nejvýchodnějšího kouta Novopazarského, s kostelíkem nedávno vystavěným. Turci mají svou džamiji. Obyvatelstvo jest většinou srbské; k tomu přistěhovala se značná část Albanců. Od Kosova pole odděluje městečko nevysoká hora, na které zřízen vojenský tábor, vojáci mají tu rozestavené stany, od nichž opodál umístěna poloviční baterie polního dělostřelectva. Děla jsou namířena proti rovině, a již první pohled přesvědčí každého, že by na tomto místě nepatrným poměrně nákladem dalo se zříditi výborné opevnění, jež by chránilo postup k Novému Pazaru. U samé silnice jest dosti úhledný domek, v němž umístěna vojenská strážnice, odtud lze pohodlně přehlednouti celou rovinu Kosovskou. Kosovo Pole! Který vzdělaný Slovan by neznal tohoto jmena? Kde by byli dnes jižní Slované, kde bychom byli i my, kdy by nebylo oné hrozné katastrofy, jejíž následky po dlouhých 500 let tísní miliony až dosud? Příštím rokem bude tomu právě půl tisíce let, co zpěnila se Sitnice i Ibar krví bojovníků, padlých v osudné bitvě.

Kosovo Pole jest dosti rozsáhlá, úplně horami obklíčená rovina, mající zdélí na 75 km. a zšíří 18—20 km.; šířka na severu i jihu značně se zúžuje. Půda pouze na některých místech se vlnitě zdvíhá, a hlubší výmoly z bystřin lze pozorovati podél horské obruby.

Na sever od roviny vypíná se pohoří Bogosna, kterým vede průsmyk Baňský, nazvaný dle vesnice Banjsky, jež na jižním svahu příčného

hřbetu se rozkládá. Na jihozápadě strmí zasmušilý Šar, se svým temenem Ljubotrnem, jenž jest nejvyšším bodem na celém poloostrově Balkánském (3050 m.). Sněhová úběl proráží lehkým závojem mlhy, jíž skráně tohoto velikána pravidelně bývají zahaleny. Sníh tam leží po celý rok; ledovec však nemohl se tam vytvořiti, vadí tomu příkrý svah horský. Před hlavním hřbetem rozkládá se nižší pás lesem a křovinami porostlý, a tímto vede na jih průsmyk Kačanický, jenž svou malebností málokterému jinému ustupuje. Jsou to Čičavica, Goleš, Nerodimka, táhnoucí se od jihozápadu na severozápad, jež oddělují Podriní a Prizren od vlastního Kosovska. Nejníže pnou se hornatiny směrem severovýchodním, oddělující horní tok Moravy bulharské od poříčí Vardaru, totiž pohoří Čičavica, které se u Prištiny ztrácí, a dále postupuje směrem příčným Golak.

Celkový dojem, jejž na pozorovatele činí tato rovina, není valně příznivý. Půda jest většinou černá, na některých místech trochu načervenalá, při tom úrodná, nicméně neposkytuje takového užitku, jako by mohla dáti při rozumném hospodářství. Toto jest však zanedbáno. Obilí složeno ve snopech na polích, ačkoli již jest druhá polovice srpna a dávno bylo svázáno; jediná příčina, proč až dosud rolníci nesměli úrodu sklízeti, jest, že nebyli vysláni ještě úředníci, kteří vybírají desátek. Na některých místech znova pole zorali a ponechali strniště pouze na pruhu, kde narovnány mandele. Kukuřice také ještě stojí, ale jest úplně vyprahlá dlouhým suchem, jež krajinu stihlo. Na úhorech a na vysušených lučinách pasou se v pestré směsi stáda skotu, koňův i ovcí s dlouhou hustou vlnou, mezi nimiž nápadny úplně černé, ano i červené; řidčeji zahledneš vepřový dobytek. Jakkoli půda jest plodná, přece příbytky selského obyvatelstva na Kosovsku jsou bídné; zvláště to platí o dědinkách, jež vznikly uprostřed roviny, větší a výstavnější jsou ony, které podél hor povstaly. Důležité stanice jsou pouze Vučitrn, Priština a Lipljany.

Mitrovica jest od své stanice horou oddělena, ale Priština jest od trati mnohem vzdálenější, totiž plných osm kilometrů. Zdá se, že hlavně zřetel na bezpečnost nutil obyvatelstvo, aby opouštělo otevřené pole a vyhledávalo si příbytky na blízku hor, kde snáze mohlo odolati prudkým útokům nepřátelským, jež v těchto končinách nejvíce od západu, od nevlídných hor albanských přicházívaly.

Priština jest město srbské, ač jsou tam i Albanci a Turci; leží na prastaré silnici vedoucí k Leskovci a Niši, a to při stoku Veluje a Staré Rěky na východní obrubě Kosovska: nad řady nízkých domků vyniká dvanácte mešit, z nichž některé jsou notně zanedbány. Pravoslavní si v poslední době vystavěli kamenný kostelík, arci v rozměrech skromných. Za posvátné středisko Kosova Pole považuje se klášter Gračanica, opodál Prištiny se rozkládající, vystavěný od Štěpána Uroše II. Milutina. Bylo to sídlo biskupa Lipljanského. Klášter vysvěcen byl za Štěpána Uroše III. r. 1322, při této příležitosti byl dílem obnoven. Kostel zasvěcen na nebe vzetí Panny Marie, staré obrazy i nápisy jsou velice sešlé a sotva čitelné, nejdůležitější nápis jest ten, který vypočítává všechny důchody, jež byly klášteru darovány, aby v dobrém stavu se udržoval. Arci sláva Gračanice ne-

potrvala dlouho; záhubou samostatnosti srbské byly pro ni ztraceny z největší části bohaté příjmy, jimiž druhdy se honosila, i zůstalo jí pouze několik dvorů, a příjmy z nich naprosto nestačí, aby se budovy udržely v dobrém pořádku. Rovněž nepatrná jest podpora, která klášteru vykázána z královské pokladny srbské. V kostele Gračanickém byly po osudné bitvě uloženy ostatky cara Lazara, později však přeneseny do Ravanice.

Některé krajiny zdá se jako by byly předurčeny k tomu, aby na nich národové měřili své vojenské síly. Připomeňme si roviny Lipské, pahorkoviny na hranicích belgicko-francouzských, roviny Poitierské, Moravské Pole, nížinu Lombardskou. K takovým krajům patří i Kosovo Pole. Na něm soustřeďují se cesty ze všech stran. Z východu vedou tam silnice od Vranje a Leskovce, ze západu od Prizrena i Djakova; nejdůležitější jest arci směr od jihovýchodu na severozápap, označený městy Skopljem a Novým Pazarem. Vizme, jak se v různých dobách na Kosovsku vojska měřila. Již v 11. století (1073) Srbové porazili nedaleko Prištiny spojené Řeky a Bulhary, asi o sto let později Štěpán Nemanja, zakladatel slavné dynastie srbské, dosáhl nedaleko hradu Zvečanu, jehož zříceniny až dosud se zachovaly, skvělého vítězství na Řecích, Francích a svých bratřích, kteří zradně s nepřáteli svého lidu se spojili. Po pádu panství srbského r. 1389 zasvitla jižním Slovanům malá naděje, že se znovu vymaní po vražedné bitvě u Angory (1402), v níž proslulý výbojce turecký Bajazet, zvaný Ilderim (hrom), byl od světoborce Timura na hlavu poražen a do zajetí odvlečen. Na zprávu o této změně štěstí válečného ihned vzchopili se Srbové k rozhodnému činu. Štěpán Lazarević zvítězil nad sultánem Musou u Gračanice, ale nemohl z tohoto úspěchu svého těžiti, poněvadž nepořádky v říši osmanské dlouho nepotrvaly a již Muhamed I. třetí syn Bajazitův nejen všechny pokusy o rozdrobení říše zmařil, nýbrž i loupežné nájezdy do sousedních zemí podnikal.

Za nezletilosti Ladislava Pohrobka pokusil se gubernátor uherský Jan Hunyady proniknouti od severu v nitro panství tureckého, ale byl u Vučitrnu a Prištiny zadržen i přinucen svésti bitvu, v níž jsouce od Vlachů zrazeny byly jeho sbory (mezi nimi se zvláště vyznamenali námezdní žoldnéři čeští) úplně rozprášeny. Po zmařeném obléhání Vídně (1683) a dobytí Budína (r. 1686) kojil se císař Leopold I. nadějí, že úplně vyvrátí osmanskou nadvládu v Evropě. Císařský vojevůdce Piccolomini postoupil až ke Skoplji, jež zpustošil, ale opět viděla Priština zmatený útěk a zkázu jeho vojska. Posléze i v našem století byla černá prsť na Kosovu krví lidskou zbarvena. Když se r. 1831 dle příkladu jiných zemí vzbouřila Bosna, vytrhl vůdce povstalců Husejn kapetán Gradaščević přes Nový Pazar na rovinu, tam však setkal se s vojskem Mahmuda, jež rozhodlo další porobu krásné té země.

O památné bitvě Kosovské, v níž carství srbské bylo vyvráceno, máme sice množství národních písní, v nichž bujná obrazotvornosť lidu do nejmenších podrobností veliký líčí zápas dvou národů, ale zpráv historických od vrstevníků pocházejících zachovalo se nám poskrovnu. Z nich víme, že Srbové nebyli úplně bez spojenců, byla jim vyslána pomoc z Uher pod velením Mikuláše Gary, přitáhlo 20.000

Bosňáků, majících v čele Vladka Hraniće, i podobá se, že i z Albanie dostalo se jim nějakých posil.

Srbové postavili se na břehu zasmušilé Sitnice, tam kde jest sesílena přítokem svým Labem; o Sitnici opíralo se pravé křídlo. O průběhu boje jsou zprávy dosti nejisté. Víme, že mezi zeti carovými Vukem Brankovićem, manželem Mariiným, a Milošem Obilićem (dle staršího čtení Kobilićem), chotěm Vukosaviným, byly dávné různice. Car Lazar při hostině, kterou dával před bitvou, připil Miloši na zdravici: „Dnes věrnému, zítra nevěrnému.“ Byl k tomu naveden pomluvami Vukovými. Miloš umínil si, že skutkem ukáže lichost utrhačných slov. Dostal se před sultána Murata předstíraje, že se mu míní se svým branným lidem poddati; provázen byl pouze dvěma věrnými druhy, Milanem Toplićem a Ivanem Kosančićem. Předveden byv před panovníka tureckého přistoupil k němu rychle, jako by chtěl mu něco tajného říci, ale dříve, než se kdo z přítomných nadál, vytrhl meč a proklál výbojce. Nastalého zmatku hleděl užiti k útěku, obrovskými skoky vyrazil ze stanu, ale byl pronásledován a s oběma přáteli ubit. Boj rozzuřil se na úsvitě s velikou prudkostí. Pravému křídlu tureckému velel bej Evrenos, levému Jakub, druhý syn usmrceného sultána, střed řídil sám Bajazid. Na straně srbské spojili se s Lazarem Vuk Branković, jemuž náležela země od Kačanika přes Vučitrn, Prizren s Podriním a část Staré Rašky, dále panovník bosenský. Balšići, vládnoucí v nynější Černé Hoře, neměli v zápase žádného účastenství; proč se vzdalovali obrany proti společnému nepříteli, nelze zjistiti. Vuk velel v bitvě pravému křídlu, na druhém konci postaveni Bosňáci, střed zaujal se svými zástupy Lazar. Nějaké zrady nelze Vukovi dokázati, historické listiny o tom ničeho nevědí, národní písně ovšem oplývají narážkami na zločinný skutek jeho a proklínají jeho památku. Ostatně Vuk nebyl ani poddaným Lazarovým a byl zavázán mu přispěti pouze na základě spojeneckých úmluv. Z počátku štěstí válečné se kolísalo. Konečně podařilo se prudkému Bajazidovi proraziti střední šiky a Lazara samého se zmocniti. Nešťastný vládce skonal rukou katovou před stanem sultánovým.

Vuk pokládaje vše již za ztraceno, pomýšlel pouze na vlastní spásu a ustoupil. Tu také Bosňáci, již měli útok obnoviti, dali se na útěk, a tím byl výsledek zpečetěn. Poražené vojsko bylo stíháno a nemilosrdně rubáno. Zprávy o hrozné porážce Srbů jenom zvolna šířily se v sousedních zemích, ale následky její bylo brzy pozorovati jmenovitě v dolním Podunají, kde uherský král Sigmund marně se pokoušel zadržeti výtězný postup Bajazidův (r. 1396).

Procházeje se po břehu Sitnice, jejíž jmeno tak často se ozývá v národním podání, nemohl jsem se ubrániti zvláštnímu nemilému pocitu. Voda mezi břehy dosti příkrými líně se plouží, činíc četné zátoky a okliky; břehy jsou sypké, snadno se podemelou, a z toho vznikají též na rozličných místech brody, jež se rychle mění. Za večera zdálo se mi, jako by nad klidnou hladinou, když ani větérek se nepohnul, zdvíhaly se šeré stíny padlých bojovníků, kteří nemohou nalezti pokoje, poněvadž jejich památka zůstává dosud nepomstěna. Vždyť i zdejší Srbové uznávají „krivinu“ (krevní pomstu), podobně jako jejich sou-

sedé Albanci jsou ohnivými horlivci za „džak.“ Jižně od vesnice Stanovce při vtoku Labe do Sitnice jest malá mečeta, na místě, kde byl Murat usmrcen. Tam ukazují se též tři kameny, jež označují obrovské skoky Miloše Obiliće, když chtěl uniknouti svým pronásledovníkům. Na svahu hory Goleše ukazují mohamedáni četné náhrobky vojínů, kteří padli pod pádnými ranami Milošovými; tohoto hrdinu velebí i Turci mnohem více než samého Lazara, jehož jmeno upadá v zapomenutí.

Nyní mají na rovině převahu Albanci, ačkoli od poslední války, kdy jmenovitě Leskovec a Vranja byly Srbsku získány, lze pozorovati volný obrat ku prospěchu původního obyvatelstva žírných těchto končin.

Jeli jsme po dráze se dvěma obchodníky; jeden byl rodem z Prilepa, druhý pocházel z Vučitrnu; mimo to přisedl do vozu i jakýs řemeslník z Mitrovice. Vyptávali se na úrodu v Srbsku, později přešla řeč i na politiku; zvláště zajímali se otázkou rozvodu v rodině královské. Vypravoval jsem o poměru, pokud jsem jej poznal z novin, než jsem byl nastoupil cestu. Po té všímali jsme si více krajiny, zvláště nás poutal svým běloskvoucím sněhem zasmušilý Ljubotrn.

„Veliká hora!“ praví obchodník z Prilepa, „ať jest jaké chce horko, i v červenci a srpnu, pořád tam zůstává sníh, byl jsem tam několikráte, když jsem jel do Prizrena. Studená voda je nahoře, že jí nemůžeš píti; když se napiješ, dostaneš zimnici a takto se třeseš.“ Při tom drkotal zuby a třásl se, že nám zašla chuť na podobnou pochoutku. — „„Jest tam nyní bezpečno?““ ptá se ho protější druh. — „Mnoho ne,“ zní odpověď. „Před půldruhým rokem mě tam hajduci přepadli, postřelili mě do paty a vzali mi třicet lir.“ — „„Což jsi se nebránil?““ táže se druhý. — „Jak pak, kůň byl také poraněn, i spadl jsem do rokle asi třicet kroků od cesty, revolver mi vypadl a nůž mi nebyl nic platen.“ Mimoděk díval jsem se na krásné revolvery, jež oba měli za pasem, bylo patrno, že se rány zrovna neleknou. „Tři měsíce jsem vyležel, než jsem mohl z domu vyjíti. A Gavriloviće docela ubili — bránil se a proto ho ubili, jak byl silný.“ — „„Znal jsem ho, byl veliký a jaká měl prsa, taková!““ — při tom obchodník z Vučitrnu ukazoval mohutnou sklenutou hruď. „„To byli Arnauti?““ — „Arnauti,“ zní úsečná odpověď. Po té rozpředli rozpravu o svých zbraních, jež jsou pravidelně chloubou Albanců i Srbů z těchto končin. S osobní bezpečností vypadá to v Starém Srbsku, Makedonii a Albanii až dosud bledě. Ptáteli se na tu věc někoho z domácích, odpoví vám: „Sve sigurno“ — a každý jest ozbrojen po uši. Na stanici očekávají vlak dva, tři vojáci s růžencem ostrých nábojů kolem pasu; obchodník, jdeli někam přes pole, má ručnici neb aspoň revolver, každý strážník na trati stojí na svém místě s puškou přes rameno přehozenou; domky jejich jsou opatřeny silnými pobitými okenicemi — aspoň všady na Kosovsku — tak že to „sigurno“ se našinci jeví pravým výsměchem. Nejlépe se zračí celý stav v přísném rozkaze, který byl vydán všem zřízencům a dělníkům železničným, aby se nevzdalovali jednotlivě na třicet kroků od tratě.

Rozloučivše se s Kosovem přijeli jsme do Kačanika, dosti živé stanice, kdež si můžete koupiti aspoň nějaké ovoce na další pouť.

V zastávce spozoroval náš známý z Prilepa v sousedním voze svého přítele, s nímž měl nějaký účet vyrovnati; po krátkém dohodnutí vyňal z pasu režný sáček zapečetěný, v němž bylo 20 lir, podal ho oknem věřiteli, vyňal pohodlně ze záňadří půl archu zmačkaného papíru, kde měl zaznamenány pohledávky své a věřitelovy, a na koleně připsal změnu v účtě. Takové laciné a jednoduché vedení obchodních knih shledal jsem i jinde; o nějakém kolkování není ani stopy; jenom tomu jest se diviti, jak se ti lidé ve svém složitém účetnictví vyznají, že z toho nepovstanou zmatky.

Průsmykem Kačanickým prodírá si cestu říčka Lepenec, jež západně od Skoplje spojuje své šumivé vlny s Vardarem, který jihozápadně od Kalkandelena nedaleko Kostova své prameny sbírá. Hluboké údolí Lepence jest velmi malebné a srázná úbočí hor je svírajících pokryta jsou lesem a křovinami; železnice musí si raziti cestu několika průkopy. Obydlí lidská jsou v těchto místech velikou vzácností, a malé kotlinky, kde by za jiných okolností vznikaly utěšené letohrádky, zůstávají nepovšimnuty, nebo se v nich tlačí ke skále bídné chatrče horalů. Jenom tu a tam spatříš stáda tučných koz, okusujících bujné mlází, a ob čas vyrušen ze svého klidu vzletne ku blankytu skalní orel neb sokol pátrající po nějaké kořisti. U Elleshanu se kotlina rozevírá, hory ustupují stranou, aby dopřály místa úrodné pahorkovině Skoplijské.

II. Skoplje.

Skoplje rozkládá se hlavně na levém břehu Vardaru, menší část jakož i nádraží vystavěno na pravém břehu řeky. Vnitřním rázem svým Skoplje málo liší se od jiných tureckých měst; otevřené krámy i dílny krejčů, ševců, kožešníků, zámečníků a j. naleznete i v druhých místech, rovněž i psy a hromady smetí jsou nevyhnutelnou ozdobou ulic i náměstí. „Nevěsta Řecka," jak druhdy pyšně se nazývala, oloupena jest většinou o své drahé skvosty, kterými se jindy pyšnila. Nechceme tvrditi, že snad by se nemohla povznesti, ale životní elixir. který by oživil ztracenou krásu, bude nutno přinesti odjinud. Ostatně již nyní lze pozorovati předzvěsti duševního obrození, které nastati musí přičiněním ciziny tam, kde starobylá domácí kultura nepřízní osudu až na nepatrné zbytky byla vyhubena. Hlouček cizinců se již ve městě usadil, za nimi zajisté přijde řada jiných, přilákaných pohodlnějšími dopravními prostředky. Nejen úředníci na dráze jsou cizinci, ale i zahraniční řemeslníci počínají se zde usazovati.

Památek stavitelských nalézáme po skrovnu. Kamenný most přes Vardar jest pobořen a opravuje se zvolna, po turecku. Ozdobný lev, který byl zasazen v průčelí, odstraněn, podobně stalo se i s latinským nápisem; takové věci jsou úplně zbytečné a lidé, kteří se u nich někdy zastavovali, marně překáželi mimojdoucím. A jaké jest spojení, dokud se provádí oprava? Zřízeno několik dřevěných lávek pro pěší a pro nákladný dobytek; u jedné, jež jest poměrně nejširší, vybírá se i od pěších poplatek. Potahy s nákladem jedou přímo řekou, což činí větším dílem i jezdci. Jak to vypadá, když jest větší voda, nemohu říci; pro potahy lávky nestačují. Řeka jest dosti prudká a také široká; po obou

stranách břehu postaveno několik vodních kol, jimiž se čerpá a potrubím dále rozvádí voda pro domácí potřebu i do zahrad. Některá kola ovšem jsou tak dobře zařízena, že ani nejdou.

Podívejme se trochu do bývalé pevnůstky, kde nyní jsou zřízeny kasárny. V jednoduché nízké bráně ptáme se stráže, smímeli vejíti, vojín zakroutí hlavou, což po turecku znamená „ano," proto kráčíme dále. Nalézáme se v bývalém předním nádvoří. Pozornost naši nejvíce poutají prastaré zdi spodní, na nichž dvojí novější přístavba se zdvíhá. Základní zdivo upraveno z velikých krychlových balvanů, kolem nichž na všech čtyřech stranách položeny jiné mnohem užší na spůsob kamenných desk, tak že jednotlivé krychle od sebe jsou odděleny dvěma podobnými plotnami. Nízká branka, která asi uprostřed zdi se nachází, jest zazděna, jednoduché rýhy na veřejích jsou jedinou ozdobou na zdi dosti rozsáhlé. Jdeme druhou branou dále dovnitř bývalého hlavního nádvoří, tu však trčí ze země pouze nízká podezdívka; základy, jež dosud lze sledovati, poukazují na rozsáhlou stavbu, a není pochyby, že ve zříceninách ještě mnohé památky se ukrývají.

Vojíni, kteří volně přecházejí, ani z daleka nemohou se přirovnati našim, kteří vedle obranců islamu jsou velikými parádníky. „Askier" nosí fes, modrý kabátec a stejné barvy spodky; černě natřeným řemenem, s velikou mosaznou přeskou napřed, stahuje se pouze, když jest ve službě, jinak mívá kabátec rozepjatý. Jest totiž zvyklý z domova otáčeti svá bedra širokým vlněným pasem, a toho nerad se zbavuje, i když slouží. Nízké střevíce zřídka má v dobrém stavu. Také ostatní částky oděvu jeho málo kdy jsou v pořádku; potkáteli vojína s roztrhanýma spodky, že mu viděti podvlékačky, a prodírajíli se mu z kabátu lokte košile, jste z počátku zaraženi, ale později si toho sotva všimnete, poněvadž takové zjevy se hojně opakují. Váhavá, pohodlná chůze askiera prozrazuje malý výcvik, také v zacházení s puškou nikterak není mistrem. Vůbec „talim" (vojenský výcvik) jest slabou stránkou tureckého vojáka, ačkoli poslední dobou pruští důstojníci, povolaní k jednotlivým sborům, hledí kázeň povznesti a též jiné nedostatky odstraniti. Při tom však jest ochrance osmanské říše dosti otužilý a tělesně vyvinutý. Arci jeho vzdělání jest na nízkém stupni, málokterý umí čísti a psáti. Všeobecně se k svému prospěchu liší od pěchoty jízda, která má i mnohem lepší oděv. — Na opačné straně, na mírném pahorku, rozložena polní baterie proti městu namířená. Kasárny jízdecké zřízeny asi čtvrť hodiny za městem, za špinavou a rozkřičenou čtvrtí cikánskou.

Ze starých památek dlužno se zmíniti o třech. Jest to Kuršumli han, prostranná, čtverhranná budova o jednom poschodí, dobře zachovaná; uprostřed nádvoří jest rovněž v dobrém stavu se nalézající vodní nádržka, arci prázdná. Nejen přízemí než i první poschodí jest řádně sklenuto a oblouky spjaty silnými železnými tyčemi. Velikých komnat nenalézáme nikde, jsou tu samé malé celly, jež nyní slouží za skladiště. Druhý jest Sully han, budova rovněž čtverhranná, ale rozměrů mnohem menších, schody jsou špatné; rozložili tu své stánky obchodníci zbožím střižným. Čurdžijski han, nazvaný dle kožešníků,

jest pravou zříceninou. Jenom na některých místech polopodzemních skladišť viděti starší zdivo, hořejší části jsou bídné přístavky, které hrozí každou chvíli sesutím.

Mohamedáni mají četné mešity, některé z nich jsou bohatě vyzdobeny a vydržují se z výnosných vakufů (náboženských statků), jež jim byly od různých příznivců darovány. Z pravoslavných chrámů jest největší metropolitní nedaleko Vardaru, u něhož zřízen také pro mladíky bulharské zvláštní pensionát, s učivem asi jako na nižších našich středních školách. Chrám jest dosti rozsáhlý a ozdoben četnými řezbami a též obrazy; jest v rukou Bulharů, kteří neuznávají řeckého patriarchy v Cařihradě. Druhý kostelík mnohem menších rozměrův spravován jest od Grkomanů, totiž Bulharů, již se pořečťují a ochotně poslouchají rozkazů patriarchy Pajsia; vstoupíteli dovnitř tmavého chrámku, naleznete na levé straně rozevřeno evangelium řecké, kdežto na pravé straně blíže vchodu umístěno bulharské; na malém nádvoří jsou některé náhrobní kameny zasazeny.

Nejstarším chrámem pravoslavným je kostel na levé straně hlavní třídy pod bývalou pevnůstkou. Dlouho jsme se nahledali, než jsme se dopátrali příbytku starého, němého muže, jenž jest klíčníkem kaple. Nutno sestoupiti po několika schodech na dvoreček, kde uloženy náhrobní kameny pocházející z největší části ze 16. století. Kaple sama jest tak malá, že se do ní vejde jen asi 50 lidí. Na levé straně od vchodu jest kostnice, v pravém rohu podlahy jest čtverhranný otvor, jímž házejí se do spodního sklepení vykopané hnáty a kosti. Prostor, pokud možno souditi z výšky zdí, jest zpola kostmi naplněn; schody nevedou dolů žádné, nicméně nahýbajíce se viděli jsme, že podlaha kaple podepřena rýhovaným pilířem, dobře ještě zachovaným. Dle našeho mínění jest spodní stavba staršího původu než vlastní kaple, nelzeť mysliti, že by stavitelé dřevěnou podlahu podpírali nepřístupným, krásně zpracovaným pilířem, rovněž nepodobá se, že by kámen z jiné snad stavby sem byl dopraven.

V den narozenin J. V. císaře a krále našeho byli jsme vyzváni, abychom se účastnili slavnostní bohoslužby ve zdejším arcibiskupském chrámě. Nynější arcibiskup vlastně měl sídlo v Prizrenu, ale z příčin politických byl vyzván, aby se přesídlil do Skoplje, kde postavení jeho není nikterak záviděni hodno. Djakovarský biskup, proslulý vlastenec Strossmayer, odložil při té příležitosti titul biskupa zdejší diécese, který mu z dřívějších dob náležel. O sedmé hodině ráno šli se mnou do kostela p. Hodina, rodilý Čech, inspektor dráhy na trati ze Zibevče do Skoplje, a p. Sporer, rovněž úředník dráhy, ale na druhé trati do Mitrovice, rodem Chorvát, jemuž mám za mnohé pokyny a zprávy děkovati. Zabočili jsme do prostranné ulice a po chvíli stanuli jsme před nízkým domkem. Jsme na místě. Vstoupíme; úzká, čistá chodba zahýbá na levo, a po několika krocích jsme v arcibiskupském chrámě. Jest to obyčejný domek, jehož vnitřek rozdělen příčkou ve dva téměř shodné obdélníky: první slouží zároveň za sakristii a jest tmavší než vlastní kaple. Tato má strop úplně plochý, osvětlena je čtyřmi okny s metr vysokými, hlavní obraz oltářní představuje narození Páně. Po zdech jsou rozvěšeny malé francouzské barvotisky zná-

zorňující křižovou cestu. Po pravé straně rozestaveny zánovní krátké stolice; nám s velikou úslužností přinesl kostelník zvláštní židle. Zvolna plní se malé prostory, při počátku bohoslužby napočetli jsme 19 přítomných, nejvíce žen, z mužů nebyl ani jediný Bulhar neb Albanec, všichni byli přistěhovalci. Za nějakou chvíli objevil se arcibiskup s průvodem svým. Jest to muž prostřední, štíhlé postavy s prošedivělým knírem, ostatně oholen, ve tváři jevila se prostá resignace; průvod jeho tvořili dva ministranti. Rozumí se, že mše byla úplně tichá, poněvadž není po varhanách ani stopy, a hudebníků se též nedostává. Arcibiskup čte latinu docela dle italské výslovnosti, což je našemu sluchu zcela neobyčejno. Po mši přezpívány asi tři sloky rakouské hymny; nejvíce zpíval celebrující a ministranti, protože přistěhovalci neznají textu. Tím skončila slavnostní bohoslužba. Z kaple byla celá zdejší osada rakouská (celkem osm mužů) kostelníkem zavedena do přijímací síně; přední zástupci kolonie byli představeni, mezi nimi jsem se bezděky ocitl i já. Roznášena účastníkům černá káva, po skleničce marasquinu a po cukrovém zákusku; jeden z mladších úředníků právě přítomný byl vyzván, aby zahrál na pianino hymnu rakouskou. Vyzvaný vyhověl ochotně přání a přidal k hymně ještě směs jiných písní, mezi nimi byly i dvě české. Po té rozpředla se rozmluva o poměrech náboženských, panujících v diécesi.

Arcibiskup dostává sice nějakou podporu od vlády francouzské, ale hlavně jest odkázán na příspěvek z našeho mocnářství, jenž nyní obnáší ročně 800 zl. Není to ovšem veliká částka, ale třeba uvážiti, že Rakousko peněžitě podporuje křesťanství v Albansku i v Starém Srbsku a že ve jmenovaných krajinách vydržuje svým nákladem i některé školy, zvláště ve Skadru. Vše, co až dosud ve Skoplji učiněno pro náboženství katolické, stalo se hlavně přičiněním nynějšího arcibiskupa, a zdáli se to příchozímu nepatrné, nesmí zapomínati, za jakých krušných poměrů bylo třeba všeho dobývati. Snáze jest stavěti palác, jsouli po ruce miliony, než prostý domek, neníli krejcarů.

Svým dřívějším sídlem v starosrbském Prizrenu byl arcibiskup úplně spokojen, zvláště chválí náboženskou horlivost svých věřících. Jsou velice pobožni, plní všecky předpisy církevní, ale neobmezeně jimi vládne „osveta“ (pomsta) a „krivina.“ Ročně zahyne takovým spůsobem na dva tisíce lidí v oněch hornatých, málo navštěvovaných krajích. Na otázku, kolik jest asi obyvatelstva v těch končinách usazeno, odvětil náš hostitel, že nikdo nemůže nic určitého říci, ano nelze ani zjistiti, přibýváli neb ubýváli ho, tak nedostatečné jsou zprávy i mužů, kteří bezprostředně s národem obcují. Lid sám nepovažuje prolévání krve za nijaký zločin, smrt násilná jest jedině čestnou a za neštěstí se pokládá, zemřeli muž klidně ve svém příbytku.

Arcibiskup na doklad svých slov vypravoval, že byl povolán k vetché stařeně, které již bylo kolik let přes sedmdesát a která těžce churavěla. Za nějakou chvíli dala se do hořkého, usedavého pláče. Když se jí otázal, proč tak běduje, odpověděla, že jest jí líto, že jí nebylo dopřáno před smrtí viděti svého syna vlastní krví zbroceného, a že snad později zemře v domě svém klidně jako nějaká „kukavica.“ Jinak jest obyvatelstvo prostosrdečné a pohostinné. Nedostává se mu silné vlády,

aby se všelikým násilným skutkům přítrž učinila; jenom tenkráte mohla by se rozhostiti bezpečnost v oněch končinách, kde snad nikdy nebyla trvale domovem. Rozloučili jsme se s přívětivým hostitelem byvše utvrzeni ve svém přesvědčení, že by se neměl déle trpěti takový stav před zrakem celé Evropy, jež se svou vzdělaností tak ráda honosí. Jak nám bylo později řečeno, má býti arcibiskup přesazen na dalmatský ostrov Hvar (Lesina), což by mu bylo náhradou za dosavadní strádání, které tak drahně musil snášeti.

(Dokončení.)

Souvěké malířství polské.

Časové rozhledy

od

Renáty Tyršové.

árod polský honosí se řadou vynikajících mistrů štětce, jichž jmena v cizině mají známý, ba slavný zvuk. Se jmeny četných malířů polských potkáváme se na každé výstavě mezinárodní, na každé jsou zastoupeni pracemi cennými, technicky hotovými, z každé odnáší si některý malíř polský čestné vyznamenání. Smíme z okolností těchto uzavírati na osobité, samostatně vyvinuté malířství polské, na malířství, jež je výrazem vnitřní potřeby národa, výkvětem ducha národního a naskrze obrazem nejvlastnější podstaty povahy národní?

Odpověď na otázku tuto zní nestejně z rozličných úst polských, tím řidčeji dopadá příznivě ze strany nepřejné ciziny. Se stanoviska, na něž část kritiky německé vůči Slovanům s oblibou se staví, mohli bychom většinu malířů polských především za učně jihoněmeckých realistů a starších koloristů francouzských považovati. Kladouce důraz na volbu látky, byli bychom oprávněni umělce rodu polského na skupinu patriotů, počtem četnější, a na skupinu národně indifferentních rozděliti. Můžeme však též, berouce zřetel ke všem stránkám uměleckého tvoření, rozpoznati v prácech štětce polského četné známky jim všem společné a ze známek těch vyvodili charakteristické odznaky umění rázovitě národního. S tohoto hlediště na produkci našich pobratimů pohlížejíce poznáme, že tito Matejkové, Brandtové, Kossakové, Gierimští, Kovalští, Szymanovští a tolik jiných více nejen volbou svých předmětů jsou umělci v pravdě polskými, ale že také těm prácem malířským, jež obsahem svým se životem národním nesouvisejí, je ponejvíce vtištěna známka oněch vlastností osobitých, jimiž duch polský v mluvě malířské svérázného a znamenitě výmluvného výrazu došel.

Podobně jako u nás, také v zemích polských ve století tomto před rozvojem umění výtvarných předcházel rozkvét básnictví národního. Za dnů nejvyšších úspěchů Mickiewiczových, Slowackého a Kra-

sińského živořilo malířství a sochařství polské tak skrovně a nesamostatně, že by si ani nejhoroucnější vlastenec nebyl troufal tušiti smělý a rázovitý rozmach, jehož o necelých čtyřicet let později malířství polské dojíti mělo. Teprve na sklonku let čtyřicátých lze pozorovati projevy živějšího ruchu uměleckého ve Varšavě a Krakově. Počínají se zakládati spolky a rozšiřovati školy umělecké, vystupuje četná řada mladých talentů, kteří domácích látek všímati si počínají; někteří odvažují se k soutěži i v cizině, jako nadaný Stattler, jenž r. 1848 z Paříže zlatou medalii si přinesl. R. 1850 čítá Varšava již ke čtyřiceti umělcům, rok od roku vzmáhá se počet žáků na tamní akademii. V druhém středisku polského umění, v Krakově, školu malířskou řídí pevnou rukou Stattler s láskou k povzneseným cílům umění, však s principiemi technickými, přirozenému rozvoji mladých talentů nezcela přiměřenými. Občasné, hojně, třeba nevybraně obsílané výstavy, šíří mezi obecenstvem napořád více lásku k domácímu umění výtvarnému. Jest to doba, kterouž o několik let později také v Čechách jsme prostonávali, doba naivního obdivu všeho, cokoli štětec umělce polského produkuje, naivní radosti z každého, třeba i zcela chatrně provedeného obrazu, jehož předmět z polské historie nebo z polského života vesnického je čerpán.

Již tu však vystupuje ve tlumu umělců nadáním i dovedností prostředních řada pozoruhodných talentů, dílem v cizině vzdělaných, mezi nimi též mistři směrem svého nadání přímo k nastávajícímu rozkvětu malířství polského poukazující. Lesser, umělec opravdovým citem obdařený, jenž z dějin vlasti čerpá podněty obecenstvo hluboce vzrušující, vážný pracovník, jenž klade základy k rozvoji polské malby historické; Hadziewicz, vynikající portrétista a malíř námětů náboženských, vlaskými mistry vrcholné renaissance se inspirující; Rodakowski v Paříži pod Cognietem studovavší, znamenitý malíř podobizen, již roku 1852 v Paříži vyznamenaný; Suchodolski, zároveň voják i kronikář, žák Vernetův, jehož obratný štětec zachycuje s jadrnou silou a reálnou živostí bitvy, potyčky, výjevy vojenské, při nichž zvláště v zobrazení koní vyniká; Luszczkiewicz, Kurela, Smokowski, pak líčitelé domácí krajiny Kulesza a Szermętowski a jiných více.

Vystoupení některých umělců, kteří v cizích střediscích uměleckých svá studia dovršili a technickými prostředky valně vynikali nad své soudruhy na domácích školách odchované, mělo za následek, že mladí talentové napořád častěji putovali do ciziny, aby tam vzdělání své dokonali. V Paříži a brzy též v Mnichově počali se vždy častěji objevovati v akademiích a atelierech mladí umělci polského jmena, překvapující své mistry a učitele nadáním koloristickým a nevšední zručností, s níž prostředky pokročilé techniky sobě osvojovali. Tato emigrace způsobila rychlý a skvělý rozvoj nejednoho talentu, jenž v domácích školách, nedostatečně organisovaných, nikdy zevní prostředky svého umění řádně by si byl neosvojil. Při tom však se v ní tajilo vážné nebezpečí pro samostatný a svérázný vývoj malířství polského. Toto nebezpečí uznával již dříve Grabowski, jeden z prvních spisovatelů polských uměním výtvarným se zabývajících, a projevil obavy své v úvahách, jež r. 1849 malířství domácímu věnoval. S bystrozrakem

na tu dobu vzácným postřehuje patriota polský, že umění jen tam bohatému a úplnému rozkvětu se těšilo, kde bylo výrazem povahy národní. Žaluje, že umělci z cizích středisk uměleckých přinášejí s sebou známky cizího ducha. Studujte svůj rodný kraj a lid! volá k umělectvu, bádejte v minulosti své vlasti, snažte se vystihnouti ducha svého národa, stopujte různé průjevy ducha toho — jen takto povstane umění v pravdě polské.

Přes tyto důvodné obavy prozíravého srdce vlasteneckého kojil se Grabowski přece smělými nadějemi v budoucnosť umění polského, jsa přesvědčen, že „duše slovanská“ dojde též v umění výtvarném svého svrchovaného výrazu. Naproti tomu však nalezli se i pessimisté, kteří nevidouce určitých náznaků samobytného rozvoje v umění domácím, v budoucnosť jeho nevěřili. Tak mezi jinými známý kritik a literát Julian Kłaczko. „Jeť jisto,“ praví r. 1858 ve článku, který svým časem mezi čtenářstvem polským značné vzrušení způsobil, „že to nebudou díla umění sochařského a malířského, jimiž vzejde úroda na poli národního ducha, nyní úhorem ležícího . . . Umění výtvarné bude u nás vždy rostlinou exotickou, ve sklenníku amateurů mozolně pěstěnou, však nikdy ovocem plným šťávy a jádra, samovolně dozrávajícím na štěpu našeho národního života. Co synové severu jen v pokladech mysli a rozumu můžeme nalezti náhradu za nenapravitelné naše nedostatky co do formy a krásy přírodní. Jsme Slované a můžeme býti *toliko* mistry slova.“

Nejbližší budoucnosť nedala tomuto škarohlídství za pravdu, aspoň pokud se týkalo počtu nových samostatných talentů, vstupujících v řady polských pěstitelů malby. Za stárnoucího Lessera zjevuje se na poli umění historického Simmler, geniální Grottger stává se tlumočníkem národní bolesti, výborný Julius Kossak, představitel oboru rázovitě polského, obrací na sebe pozornosť výtečností techniky i živostí přednesu, Josef Brandt počíná uprostřed let šedesátých v čele mladších soudruhů representovati v Mnichově umění předmětem i povahou národní, r. 1865 objevuje se v Paříži první výtvor Matejkův, Kázání Skargovo, a jest na výstavě Pařížské vyznamenán zlatou medalií. Jen přízeň poměrův a okolností zevních scházela již tenkráte malířství polskému, aby k docela samostatnému, bohatému rozvoji dospělo. Scházely mu důstojné zakázky ze strany veřejnosti a podpora státní, scházeli mu bohatí mecenášové, scházela mu vřelá, činorodá účasť širších vrstev, scházelo mu řádně organisované školství, scházel mu konečně též živý rozruch v určitých středech uměleckých, přátelské spolupracovnictví i závodění ctižádosti a vzrušené spory principielní. Varšava a Krakov dělily se o česť středisk života uměleckého, s nimi však soutěžil Mnichov a dílem i Vídeň i Paříž. Neboť čím určitěji směr uměleckého nadání polského k realismu a kolorismu se klonil, tím častěji hleděli umělci v cizině dovršiti své vzdělání a nabyti hotovosti technické, jaké by na akademiích domácích nikdy nebyli dosáhli. Cizina pak lákala je též ku pobytu stálému, poskytujíc jim, čeho by ani ve Varšavě ani v Krakově byli nenalezli, živý ruch a život umělecký a také výhodné podmínky odbytu.

Pokud materielních podmínek v porovnání s cizinou se týče, trvají poměry tyto v podstatě dosud, ač v nejednom ohledu valně k lepšímu se změnily. Ve Varšavě, v Krakově i ve Lvové jsou čilé spolky ku podpoře a povzbuzení umění, jež každoročně výstavy, někdy i konkursy pořádají. Krakov má od r. 1878 své museum v Sukiennicích[1]) — výtečnou to instituci národní — přece však obecenstvo polské nepozná v originále valnou část prací svých nejlepších umělců, v Mnichově, Vídni, Paříži, Římě a jinde usídlených. Ani výstavy mezinárodní, jakkoli tam malíři polští ze Slovanů nejlépe bývají zastoupeni, nepodávají úplnějšího přehledu souvěké produkce polské. Že produkce tato dospěla za našich dnů k bohatosti překvapující, že plody vzácné ceny vnitřní, solidní hodnotou průměrnou a svéráznosti národní se vykázati může, toho důkazem byla veliká umělecká výstava roku loňského v Krakovských Sukiennicích uspořádaná. Obsahovala pět set čísel, representujíc ke dvěma stům architektů, sochařů, malířův a rytců polských, jakkoli celá řada dobrých, ba zvučných jmen tu zastoupena nebyla.

Obecenstvo Pražské poznalo v originále nejeden výtvor čelných představitelů polského umění. Však Matejkem a Siemiradzkým není vyčerpán počet vynikajících malířů polských, i nemůžeme na základě jejich výtvorů souditi o rázu a povaze malířství polského. Mnohostrannosť a rozmanitosť, kterou souvěká malba polská jako celek vyniká, má základ ne tak v zásadné různosti směrů, jako v různosti podnětů. kteréž si obírá. Umělecký život v Polsku nebyl nikdy kolbištěm oněch vášnivých rozporův a potyček principielních, z nichž historie novověkého umění ve Francii a z části též v Německu se skládá. Když malířství polské se ocitlo v užším styku s cizinou, byly tam spory mezi idealismem a realismem, romantismem a naturalismem již v podstatě vybojovány. Povaha národní, v souhlase se směrem nadání jednotlivců, dala pak hned z počátku mladému umění polskému do vínku lásku k projevům života skutečného, schopnosť charakteristiky a svěží barvocit. Směru realistickému zůstalo pak malířství polské věrno, ať si obíralo předměty náboženské nebo genrové, ať na listech historie své vlasti nebo v minulosti cizích národů motivy si vyhledávalo. Až na několik starších malířů historických, kteří sledů romantismu prosti nejsou, až na skrovné výjimky mezi nejmladšími, kteří jako Jan Styka v Paříži a Szymanowski v Mnichově k impressionismu a malbě „volného vzduchu“ se kloní, jsou všichni čelnější representanti polského umění realisty a koloristy. Nedosahuje vzmachem tvůrčí fantasie výšin umění ideálního, malířský genius polský nesestupuje také do pustých nížin bezohledného naturalismu. Vyhýbajíce se tendenčnímu líčení sociálních běd, sahají malíři polští nejraději do plného proudu života přítomného

[1]) Základ k uměleckému museu národnímu položil Siemiradzki velikolepým darem, svými Živými pochodněmi Neronovými. Jeho příkladu a vzácné obětavosti vlastenecké následovali Abramowicz, Pruszkowski, Müller, Malecki, Ajdukiewicz, Kossak, Gerson, nejnověji též Matejko a j., celkem přes třicet malířův a sochařů, kteří své práce museu věnovali. R. 1886 čítalo museum, umístěné v úpravných místnostech restaurovaných Sukiennic, již 186 obrazův a 53 větších i drobných děl sochařských. Ředitelem jeho jest umělecký kritik Zuskiewicz.

nebo do pohnutých okamžiků slavné, životnou pestrotou překypující minulosti své otčiny. Osvědčují při tom pravidlem vzácný takt, opravdovou zdravou snahu, jasnou mysl a úctyhodnou přímosť uměleckou.

Náboženská vroucnosť, jež mezi básníky polskými tak výmluvných tlumočníků nalezla, nedošla výrazu v polském malířství. Požadavky umění náboženského ocitly se tu v rozporu s realistickou podstatou nadání výtvarného. Z polských maleb náboženského podnětu vyciťujeme pravidlem jistou těžkosť pozemskou. Není to tak ona pravda vnitřní, jež je výsledkem studia skutečnosti, o niž každé tvoření umělecké se opírati má, ale spíše všední reálnosť zjevu, nedostatek monumentální velikosti a ideálního vzletu, co účinek jejich obmezuje. Veliké náboženské komposice připomínají někdy díla pozdních Vlachů, k naturalismu se klonících. Tak zejmena práce umělců, kteří tvořili pod vlivem ovzduší Římského. Náleží sem Unierzycki, odchovanec akademie Varšavské, jehož Snětí s kříže na výstavě Krakovské k nejlepším obrazům svého druhu náleželo. Jeho mistr v Římě, Krudowski, jest tvůrcem hojných obrazů církevních, ponejvíce kostely polské zdobících. Pod vlivem Rafaelovým snaží se po jisté umírněnosti přednesu a klidu pojímání, dosahuje toho však spíše v motivech profanních, jako jest Setkání Rafaela s Fornarinou, r. 1880 malované. Vedle látek genrovitých pěstuje z Poláků v Římě usazených náboženskou malbu též Kotarbiński, z jehož realisticky výmluvných obrazů Mučení sv. Kalixta zdobí obrazárnu biskupa Strossmayera. Také z učňů Matejkových zkouší se nejeden v řešení podnětů náboženských v rozměrnějších komposicích. Z nich Jan Styka vypraviv se do Říma, vybavil se zpola z vlivu mistrova a pracuje nejnověji ve světlé manýře moderní. V Mańkowského čelném obraze: Sv. Petr křísí mrtvé děvčátko, vytýkala kritika polská pojetí příliš moderní, Lisiewicz neuměje se dosud povznesti k síle výrazu svého mistra a učitele, nápodobuje ho ve vlastnostech vedlejších a upadá tak v komposiční vady a v pestrosť koloritu. Duchem pozdní renaissanci vlaské do jisté míry blízky jsou obrazy podnětu náboženského, jež z barvosytého štětce Matejkova vyšly. Není to ovšem určitý vliv některého mistra, jenž se v nich obráží, jako spíše odznak kongeniální povahy umělecké. Nad starší obrazy a obrázky toho druhu, v ohromné produkci mistrově skorem zanikající, jak se zdá, vynikne cyklus, určený pro kostel sv. Norberta. Dosud zná veřejnosť tyto komposice, plné síly a výrazu, pouze z kreseb, jež letos v létě v Krakově vystaveny byly. Pomíjejíce jmena některých méně známých umělců, malbě náboženské se věnujících, chceme jen ještě připomenouti, že také slavný líčitel antického života, Henryk Siemiradzki, při řešení nejednoho úkolu v umění náboženském osvědčil routinu a živý smysl pro široký účinek celkový. Jest to zejmena Z mrtvých vstání pro kostel všech svatých ve Varšavě, pak sedm nástěnných obrazů v Moskevském chrámě Spasitelově. Na podstatu vnitřní a hloubku výrazu je spíše položen důraz ve známém obraze: Kristus v domě Marie a Marty, jehož nabyla Petrohradská akademie umění, když byl na rozličných výstavách v cizině pochvalu kritiky všestranně si získal.

Nemohlo to býti pole umění náboženského, na němž skrz na skrz realistické výtvarné nadání polské svrchovaných úspěchů dojíti

mělo. Podnět k dílům, v nichž nejvyšší schopnosti národního ducha v malbě výrazu došly, nepryštil se ze zdroje náboženského zanícení, ale z hlubokého vroucího vlastenectví, hledajícího v přítomné tísni útěchu, povzbuzení i výstrahu ve slavných i truchlých chvílích minulosti. Předměty historické nejsou v Polsce tím, čím ve Francii a v Německu z valné části umělcům byly a čím se tam také diskreditovaly: záminkou k malování zábavných anekdot aneb k pokrývání velkých ploch plátna zevně pohnutými postavami, nesoucími zvučná jmena a malebně pestré šaty. Již první kroky moderního umění polského provázely vzpomínky na minulosť vlasti, a velkolepá díla vzpomínky ty tlumočící vyronila se napotom ze samé roztesknělé duše národa. Líčíce děje minulé, přední malíři polští národu nevypravují kronikářsky dávno zapomenuté příběhy, ale obrazí události, jimiž na strunách lásky vlastenecké se rozechvívá ozvěna tužeb a svěžích bolů přítomnosti.

Ke starší generaci, skromné počátky umění polského pamatující, náleží ze známějších malířů historických již toliko Vojtěch Gerson, ve Varšavě žijící. Zprvu také v oboru genrovém jsa činný získal si Gerson nemalých zásluh sbíráním typův a krojů lidových. Jeho obrazů, z historie polské čerpaných, je řada přebohatá. Naše obecenstvo zná mnohé z výročních výstav krasoumné jednoty, mezi nimi Zjevení králové Barbory, Vyhnance a Jadvigu z hradu Krakovského prchající, jež k nejlepším pracím Gersonovým náležejí. S archeologickou přesností podává umělec vždy kroj a veškery detaily, kresba je přesná, co do výrazu, posunku, barvy a techniky není ovšem jako odchovanec starší doby prost konvence a sledů romantismu.

Ne ve hlučné Varšavě, ale ve starém Krakově, dávném sídle polských králů s hojnými památníky slavné minulosti to bylo, kde zrodil se svrchovaný tlumočník historie polské vlasti. Jan Matejko jest nyní právě padesát let stár. Od Kázání Skargova, jež ve svém 25. roce počal, až po dni nejnovější, jsou díla jeho — až na skrovné výjimky — kapitolami velkolepé epopeje, opěvující slávu, moc, neštěstí a záhubu Polsky. Naše Osvěta podala před patnácti roky svým čtenářům podrobnou charakteristiku individuality Matejkovy a ocenění jeho významu uměleckého. [1]) Od těch dob ovšem proslulý a obdivuhodně činný mistr vytvořil další řadu skvělých děl, mezi nimi hojně prací drobnějších a také obrazy rozměrů značných, jako Bitvu pod Grunwaldem (1878), Sobieského před Vídní (1882), Hold pruský (1883) a Pannu Orleanskou (1886). Ve vývoji umělecké povahy Matejkovy znamená však Bathory v nejednom ohledu vrchol. Veškery vzácné vlastnosti jeho, historická koncepce, znamenitý dar vypravovací, účinné rozvržení mass, skvělý kolorit, výtečné provedení jednotlivostí, intuice typotvorná a výmluvná mluva výrazu i posunku jsou tu již v plné síle a výši rozvinuty. Snad co do výraznosti hlav jednotlivých, co do virtuosnosti techniky některé z pozdějších prací předčí nad onen výtvor vzácně vyrovnaný, avšak manýra Matejkova, či správněji řečeno jeho sloh, sloh naskrze historický a naskrze polským duchem proniknutý, byl již tenkráte v plné zralosti dosažen. Nechceme zapírati, že postupem času

---

[1]) Jan Matejko a jeho Bathory, od dr M. Tyrše, v Osvětě 1873, seš. 5.

slabé stránky mistra polského se změnily v nedostatky, napořád citelněji ohrožující celkový účinek jeho velkolepých komposicí. Nedostatek vzduchové perspektivy vadil již dosti nápadně přehlednosti Sobieského a Holdu pruského, při Vjezdu panny Orleanské pak, této obrovské malbě, na níž sta osob je stísněno, stává se jím komposice zrovna zmatečnou. Také ohnivá síla barvy zvrací se v některých novějších obrazech v nepříjemně a nepravdivě rudý, těžký tón celkový, který snad také v oční chorobě mistrově má svůj základ. Posudek ciziny, jenž ve vnitřní hodnotu děl Matejkových vniknouti neumí a také někdy nechce, rád klade důraz na tyto nedostatky v jeho tvoření. Jsouť to pak zejmena Francouzové, kteří uznávajíce hloubku koncepce a sílu charakteristiky v nadání Matejkově, nemohou se smířiti s „pestrým ohňostrojem barevným,“ jakým se jim obrazy jeho zdají. Naproti tomu bylo pérem polským s důmyslem poukázáno, že barvoskála mistrova není nijak vždy stejně skvělou a pestrou, že jak výběr barev, tak sestavení a odstupňování jejich se řídí předmětem a že k plné bohatosti, ohnivé síle a třeskuté živosti jest kolorit jeho stupňován jen tam, kde se jednalo o líčení pohnutých výjevů ze slavných, šťastných dob, překypujících bujarou silou a oněmi hlučně bouřnými projevy radosti i nespokojenosti, jež byly výrazem mužně jadrné křepkosti a smělého sebevědomí.

Význam Matejkův pro malířství polské není vyčerpán jeho osobní činností tvůrčí. Nejen ta okolnost, že předvedl národu svému skoro ve stu obrazů rozličného rozsahu takřka všechny významnější chvíle z nejpohnutějších period jeho dějin politických, že v této chvíli přistupuje ke koncipování nové řady děl, historii civilisace v Polsce za předmět majících, nejen to, že velkou převahou výtvory Matejkovy zůstaly vlasti zachovány, dává postavě jeho v národním umění význam hlubší. Matejkovou zásluhou jest z valné části též oživení uměleckého života v Krakově, jenž nyní za přední středisko ruchu malířského v zemích polských považovati se musí. On stojí též od r. 1873 v čele Krakovské akademie, která před tím smutně živořila. [1])

Ze žáků Matejkových věnuje se pod přímým působením jeho většina malbě širšího slohu, od níž ovšem později vlivem ciziny a běžných proudů uměleckých začasté na jiné dráhy se uchýlí. Zmínili jsme se již o Maňkowském a Lisiewiczovi, kteří s velkými komposicemi náboženskými vystoupili, L u s k i n, S t y k a, U n i e r s k i a jiní pěstují neb aspoň dočasně pěstovali malbu historickou. U nejnadanějších mezi nimi nejsou to však listy dějin domácích, na nichž podněty k pracím svým vyhledávají. Jako by se vyhýbali přímému srovnávání se svým mistrem, volí sobě pravidlem předměty cizí, jež ovšem v pojímání uspořádání, technice nezřídka bezprostřední vzor svůj prozrazují.

Obrazů z dějin domácích nalezne se ovšem na každé výstavě Krakovské a ještě více Varšavské počet značnější. Jsou to práce staršího směru konvencionálního nebo mladších realistů, vesměs hodnoty podřízenější, ve stínu geniálních výtvorů Matejkových takřka zanikající.

---

[1]) Matejko jmenován ředitelem krátce potom, když nepřijal známého nabídnutí od Pražského spolku vlasteneckých přátel umění, aby řízení naší akademie malířské se ujal.

Neposloužili bychom čtenářům, kdy bychom zde uváděli jmena, jichž bližší charakteristiky podati neumíme. Nad úroveň prostřednosti vyniká mimo jiné **Moniuszko** a **Kresz** z generace mladší, pak **Alchimowicz**, brillantní v koloritu, účinně komponující, dobrý vypravovatel, jejž obecenstvo české též v našich illustrovaných listech ob čas poznává.

V řady malířů historických vstoupil svými Živými pochodněmi Neronovými také Henryk Siemiradzki, jemuž věnovala Osvěta obšírnou stať, když imposantní ten výtvor v Praze byl vystaven. [1]) Od té doby nepostavil se Siemiradzki nikdy více před rozměrné plátno, aby dějinné významnou chvíli na něm zvěčnil. Jako k líčiteli výjevů ze soukromého života antického se k němu ještě vrátíme.

Soupeřem Matejkovým v sympatiích národa — pokud při umělcích tak různým směrem nadaných o rivalitu jednati se může — jest Josef **Brandt**. Brandt jest individualita umělecká zcela osobitá, kterou dle žádné obvyklé šablony v určitý obor zařaditi nelze. Znamenitý malíř bitev historických, nepřekonaný líčitel stepi a volného života kozáckého, obrazitel krajiny, lidí i koní stejně výtečný, je Brandt především a ve všem vysoce originálním tlumočníkem ducha nejryzeji polského. Nastoupiv svoji uměleckou dráhu v Mnichově, kde pod Adamem a Pilotym pracoval, dodělal se tam Brandt čestného vyznamenání již na mezinárodní umělecké výstavě r. 1869; vystavil tam Episodu z třicetileté války a Jarmark v polském městečku, obrazy způsobem práce a volbou předmětu pro směr jeho již charakteristické. Svým Obležením Vídně obrátil k sobě všeobecnou pozornosť na světové výstavě ve Vídni. V Mnichově jsa usídlen, dojíždí umělec vždy v létě na svůj statek v gubernii Radomské, odkud se vrací do svého městského atelieru, osvěžen vzduchem rodného kraje, s novými studiemi ve svých mapách, s novými podněty k obrazům v mysli, posilněn v malířské své duši účinky barevného dojmu volné té přírody severní. Brandt je naskrze malířem, není to duševní význam a vnitřní podstata předmětu, na co při volbě jeho důraz klade, ale malebný zjev celkový. Vesnický potah blativou cestou se beroucí, polští židé s několika sedláky na jarmarce smlouvající a podobné prosté výjevy, s jadrným jeho realismem zachyceny, s osobitou virtuositou štětce podány, skytají podněty nemálo účinné. Účinnosť ta se ještě stupňuje, jeli mu předmětem kozácká piketa širou krajinou klusající, zuřivá potyčka kozáků s Tatary, četa volných synů Ukrajiny s plesem a písní vítajících vzdušnou a dalekou step před nimi se rozkládající, výjevy takové, kde lidé, koně, pozadí a okolí krajinné jediným a stejným životem dýší, jeví nám teprv nejvlastnější vlastnosti opravdového zdravého umění, bystrosti pozorovací a jadrné síly nadání mistrova.

Brandt není mezi Poláky jediným vynikajícím líčitelem ruchu bitevního, života vojenského, malířem jezdců a koní. Dosud kmetný **Julius Kossak** s neochablou svěžestí obrazí bojovné výjevy z pohnuté minulosti i scény z přítomnosti, kde bujní ořové vesele hřivami pohazují, junáčtí vozotajové silnou rukou je krotí, zdatní jezdci hrdě v třemenech se vzpínají. Dosud řadí se Kossak mezi přední obrazitele

---

[1]) Viz Rozhledy v umění výtvarném od dr. M. Tyrše v Osvětě 1879 čís. 7.

koňů a jízdectva, dosud má akvarelová malba jeho starou sílu barvy a jadrnou plastičnosť. A již počíná také jeho syn Vojtěch Kossak vynikati v témže okruhu předmětném. Ti, kdož letošní výstavu Mnichovskou navštívili, vzpomínají zajisté na jeho živě komponovaný obraz „Jak zemská obrana bude attakovati,“ sice poněkud tvrdě malovaný, ale s nevšední znalostí řemesla vojenského a s vervou v pohybu podaný. Pod vlivem Kossakovým a Brandtovým vyvinul se Vladislav Szerner. Při tom jest zároveň talentem osobitým, jenž se především věnoval zobrazení různých typických zjevů starého, slavného jízdectva polského. Jeho Lisovčíci a Pancéřníci stepí klusající neb u přívozu čekající, jeho Jezdec z třicetileté války a jiné podobné obrazy náležejí k nejsvěžejším prácem polského štětce.

Jest cosi v národní povaze polské, co z malířů polských dělá věrné obrazitele koňstva a jízdectva. Těmi jsou nejen mistři právě tu jmenovaní a vedle nich mnozí „battalisté“ v širších kruzích ciziny méně známí jako Stanislaw Wolski, Rosen, Ryskiewicz, Piotrowski, jenž v bulharské vojně studia konal — ale také, až na skrovné výjimky, všichni čelnější genristé polští. Lovci na štíhlých běhounech mýtinou za zvěří se ženoucí, malí rozcuchaní koníci na jarmark vedení „čtverky“ a „trojky,“ selští svatebníci na saních, bídné potahy selské rozmoklou cestou se vlekoucí, kozáci na ohnivých koních stepí klusající, zastávky panských bryček či povozů židovských kramářů u krčmy neb u přívozu — toť jsou nejoblíbenější motivy pěstitelů domácího genru, mezi nimiž zaujímá „kolonie Mnichovská“ přední místo.

Tato přečetná kolonie polská v jihoněmeckém sídle musy malířské stále neb dočasně usídlená, jest jednou z nejzajímavějších skupin v umělectvu polském. I co do volby themat i co do spůsobu řešení a provádění jejich, mají členové k ní náležející většinou své společné odznaky. Valná část z mladších prošla vedením prof. Brandta. Všichni bez předsudku otevřeným zrakem se dívají na přírodu, bystrým talentem pozorovacím jsouce nadáni postřehují podrobně charakteristické zevní tahy těch projevů života, jehož líčení za úkol si obrali. Nepronikají pravidlem hluboko v duši svých modelů, neradi zdržují se stopováním processů duševních, dávají situacím zevně pohnutým přednosť před výjevy vnitřně vzrušenými. Ale v obrazení těchto zevně pohnutých situací dovedou býti neodolatelně pravdivi, jak ve výrazu tváří, tak zejmena též v pohybech a v posuncích. Nikdy nejsou postavy jejich v posici dřevěnými, nikdy nejsou nemotornými figuranty, v nedbale řízené scéně, nikdy nevypomáhají si prázdně konvencionelními gesty, dovedou býti prostými, aniž by se snížili k triviálnosti. Dobré herce umějí obratně rozestaviti po přiměřeném jevišti, a také jeviště toto — pravidlem krajinné — neodbývají ledabylo. Větším dílem jsou realisty staršího směru koloristického a v mezích tohoto stanoviska o jednotu nálady barevné svědomitě bedlivi. Koloristický dojem z pravidla v souhlase s povahou předmětu vyznívá v klidnou harmonii.

Práce štětce je zručná, s reálnou pravdou reprodukujíc i kožichy selské i zdobná krzna lovců i špinavé kaftany židů, lesklou srsť panských koní, dřevěnou konstrukci primitivních vozíků, i kosmaté hřívy drobných potahů, bláto a louže cest, sněhem pokrytá lada, stromoví, nebe šedými

mraky zatažené i oblohu vesele jasnou, traviny popředí i vzdušnou dáli pozadí.

Všichni umělci tito uchovali v cizině svému tvoření pečeť ryze národní. Možná, že by stále ve vlasti své usazeni snad všestranněji ducha polského a povahu lidu tlumočili, že by snad v prácech jejich došly výrazu také trudné stránky národního bytu, těžké živoření selského lidu v některých krajích rozsáhlé jejich domoviny. Při volbě látky ovšem nevládnou vždy pouze zřetele umělecké, a malířská produkce polská je v Mnichově též hledaným předmětem trhovým, ohled na odbytnosť má pak na svědomí tak mnohý hřích, zvláště stálou variaci téchže themat, v Anglii, Americe a jinde oblíbených.

Máme čelné příslušníky Mnichovské kolonie tu podrobněji charakterisovati? Kdož by u nás aspoň z reprodukce neznal práce sympatického Wierusze Kowalského. Jeho scény honební, židé na jarmark jedoucí, jeho veselí vesnická, jsou plody mistrného štětce, zdravého názoru, často humoristicky přibarveného. Komu nezní známě jmeno Ajdukiewiczovo, jenž vedle rodného kraje a lidu také život orientu za théma si obral, Kozakiewicze jarým humorem nadaného, ličitele cigánů, bez plané romantiky malebně zajímavých, veselých druhů, pochybných individuí a židovských kramářů; kdo nepoznal vesnických scén Chełmońského, loveckých výjevů z předešlého století, jež Gierimski, Chełmiński a jiní s vervou zachycovati umějí, a téhož Jana Chełmińského honebních a vojenských obrazů moderních? Každý rok přibývá kolonii nových nadaných členů a vynáší na povrch nová jmena. Kochanowski, Trebacz, Ejsmond, Żuber, Hirschenberg, vzácně nadaný žid, v němž Poláci spatřují náhradu za časně zesnulého Gottlieba, náležejí k mladším a nejmladším.

Zdravé zásady nové školy „volného vzduchu“ v Mnichovském mezinárodním umělectvu vždy více proselytů nabývající, neostaly bez vlivu též na některé mladé malíře polské. K nim druží se někteří přívrženci světlé malby a impressionismu v Polsku žijící a v Paříži dočasně usazení. Skupinka tato je dosud málo četná, členové její jsou dosti různorodí, však vynikají vesměs nevšedním nadáním. Ze starších malířů změnil tímto směrem svoji manýru Gierimski, čehož je důkazem nejnovější jeho obraz Novoroční vigilie, židé na břehu Visly v šerý den jesenní se modlící. Krajina i postavy lidské splývají v stejném mistrně zachyceném ovzduší. Také Chełmońského a nejnověji Václava Koniuszku čítá polská kritika ke škole volného vzduchu. Z Mnichovanů je předním representantem novodobého naturalismu vzácně talentovaný, mladistvý V. Szymanowski. Vystoupil vloni v Krakově s přesvědčivě věrnou scénou z chaty Podtatranské, letos vyzískal na mezinárodní výstavě Mnichovské medalii svým Sporem sedláků, který co do důslednosti tónu a nelíčené pravdivosti posunku, k nejlepším obrazům svého druhu tam náležel. V Paříži zas naučil se ovládati světlou manýru moderní nadaný Jan Styka, druhdy žák Matejkův, jenž během své krátké činnosti již různými uměleckými metamorfosami prošel, o čemž podala jasný obraz kollektivní výstava jeho děl, před nedávnem ve Varšavě pořádaná.

Všickni ti tlumočníci skutečnosti současné i minulé, s Brandtem v čele, jsou většinou zároveň též věrnými ličiteli rodného kraje. Vedle nich z vlastních krajinářů polských žádný nenabyl pověsti zvučnější. Poláci staví na přední místo Vl. Maleckého, k němu řadí se Sidorowicz a Swieszewski, v Mnichově vzdělaní, Ciesielski, stoupenec školy francouzské, abychom o jiných pomlčeli. —

Ti malíři polští, kteří svého vzdělání uměleckého na akademii Petrohradské nabyli, odcizili se namnoze co do obsahu svého umění rázu národnímu. Že konvencionální šablona a přežilý akademismus, tak dlouho akademií Petrohradskou vládnoucí, neodcizily nejlepší z umělců těch zároveň též zdravému názoru koloristickému a studiu přírody, za to děkují síle svého vrozeného nadání.

Přece však nastaly neblahé následky prvního školování zcela bez vlivu i na talent tak nevšední, jako je *H.* Siemiradzki. Ani pobytem v Paříži, ani každodenním bezprostředním stykem s jevištěm té minulosti, jejímž ličitelem se stal, nezhostil se zúplna sledů konvencionalismu v barvě, kresbě a modelaci, jež životnému účinku jsou na ujmu. Přes to jest Siemiradzki vedle Alma-Tademy nejlepším malířem soukromého života antického. Kdo by mistra polského chtěl posuzovati z obrázků, jež jsme letos v galerii Ruchu spatřili a jež před tím v Krakově vystaveny byly, nedospěl by ovšem k tomuto přesvědčení. Hlavními stanicemi na jeho dráze ke slávě jsou: Alexander a jeho lékař, Pochodně Neronovy, Žena či vasa, Antický žebrák, Jeskyně pirátů. Vedle toho dva veliké obrazy ze života antického pro historické museum Moskevské provedené, malba stropní pro jednoho z amateurů ruských, jejímž thematem je Jitřenka, z oborů jiných pak, kromě obrazů náboženských, již jinde uvedených: Chopin v domě kn. Radziwilla v Berlíně. Nyní pracuje opět o rozměrném obraze: Phryna v Eleusidě.

Siemiradzki slučuje v sobě svědomitosť archeologa s nadáním ryze malebným ze sterých podrobností typů, kroje a stroje, nábytku, nářadí atd., pracným studiem shledaných, umí sestaviti obraz účinku jednotného a svěže přirozeného. Málo kdo tak hluboko jako on vnikl v podstatu soukromého života národů klasických; zevrubným studiem oživl v jeho fantasii obraz života toho tak, že nám ho s plnou bezprostředností líčiti dovedl. Harmonický kolorit zvyšuje půvab jeho prací, antickým klidem a antickou mírou proniknutých, hbitý jeho štětec vyhovuje všem požadavkům realistické techniky.

V Petrohradě nabyli základů vzdělání uměleckého a různých stupňů hodností akademických tam po byrokratickém způsobu zavedených též Wiesiołowski a Bakałowicz. Wiesiołowski pěstuje především látky antické, také motivy biblické, italské genry a p. pracuje na základě studií, však s nedostatkem reálné životnosti. Vlad. Bakałowicz je hladce elegantní, obratný v technice i v úpravě scény. Nejnověji se zalíbením si obírá za théma soukromé neb historicky přibarvené výjevy z pozdní renaissance. Na tomto poli má nebezpečného soupeře mezi umělci polskými, v Mnichově vzdělaného šl. Vl. Czachorského, známého malíře půvabných dám, atlasových šatů, drahocenných krajek, pestrých koberců a skvostných komnat ze sedmnáctého století.

Jakkoli umělci polští se zálibou v rodném kraji podněty k tvoření svému vyhledávají, přece jsou mezi nimi též cestovatelé, kteří si v cizině materiál střádají. Polské malířství má podobně jako francouzské své orientalisty. Náleží k nim především ohnivý Tad. Ajdukiewicz, jehož účinně malovaný trh v Kahýře obrazárna v Rudolfinu získala, pak akvarelisté: Tépa, jenž před několika roky znamenitou sbírku studií z východu si přinesl, a Falat, jehož akvarely s motivy španělskými a indickými svěží reálností a podivuhodnou silou barvy jímají. Jen zpola smíme k „cestovatelům" těmto řaditi Piotrowského, o němž již výše jsme se zmínili, a Jacka Malczewského, jenž ve svých nejnovějších, pohnutlivých obrazech sibiřských též u nás známých na tendenci, mimo obor umění ležící, spoléhá spůsobem od moderních zásad uměleckých odchylným.

Na konec budiž tu ještě vzpomenuto portrétistů polských. Nemusíme dovozovati, že realistické jádro umělecké povahy polské, že schopnost, vystihnouti charakter v tak četných representantech polské malby založená, dodělávají se vzácných úspěchů v zobrazování individuelních tahů lidské tváře. Potkáváme se s podobiznami mistrů známých z jiných oborů i s pracemi umělců specielně portrétnictví se věnujících. Podobizny malebně účinné, které vždy pečetí jeho mohutné individuality jsou znamenány, tvoří mistr Matejko. Siemiradzki nerozvinuje v portrétu nejlepší vlastnosti svého nadání, kdežto zas Pavlu Merwartovi, pravidelnému hosti naší výroční výstavy Pražské, obrazení určité osobnosti lépe se daří, než tvoření typů všeobecných. Ajdukiewicz, Czachorski, Styka také v oboru portrétním s úspěchem se zkoušejí. Nad ně vynikli ovšem specialisté, jako ze starších výtečný Rodakowski, Stanislav Heymann, Horowitz, na území uherském rozený, však ve Varšavě usazený, jehož k nejčelnějším portrétistům naší doby čítati smíme. Z mladších odchovala Paříž v Axentowiczovi, hr. Mniszkovi, pak v Anně Bilińské (která s mužným štětcem a s mužnou objektivností pracuje) vynikající umělce svého druhu.

Eminentně „malířské" vlastnosti polského nadání výtvarného obrážejí se též v prácech kresličů a illustrátorů. Nekladouce pravidlem důraz na přesnosť a vytříbenosť linie, snáží se dodati svým černobílým obrazům kouzla barvitosti a účinky stínu a světla, přimnožiti svým bystře zachyceným postavám svěžesti životné. Známe z našich listů illustrovaných ukázky tohoto uměleckého odvětví polského, také v cizině dobré pověsti požívajícího. Stanislav *Witkiewicz*, obohativší svoji studijní mapu na Tatrách, je spolupracovníkem časopisův anglických. V Paříži známi a hledáni jsou Edw. Löwy, Rejchan, spoluredaktor listu Monde illustré, illustrující spisy Feuilletovy, Theurietovy a jiných, pak především Andriolli, jemuž vloni firmou Firmin-Didot svěřeno illustrování francouzského překladu Shakespearova Romea a Julie. — —

Dokreslivše zběžnými rysy přehled nejnovějšího malířství polského, pokládáme za svou povinnosť několika slovy objasniti stanovisko, jež při skromné práci této jsme zaujali. Není to úplný seznam malířů polských, jejž čtenáři Osvěty zde naleznou, i nezapíráme, že snad i leckteré zvučnější jméno uvesti jsme opomenuli. Jednalo se

nám však především o celkový obraz souvěké produkce polské, a i ten nebylo, při rozptýlenosti materiálu snadno si zjednati. Snad bude nám i vytknuto, že vedle světla spravedlivě více stínů jsme ukládati měli, že jsme na některé slabé stránky polského malířství, na jednostrannost jeho vývoje, na nedostatek ideálního vzletu, na šablonovitost v produkci některých jednotlivců dosti důrazně neupozornili. Než toho druhu výtky kritické má si — jak se nám zdá — obstarati každý z kmenů slovanských sám, ve své užší domácnosti. Chladný, nevraživý posudek pak přenechmež svým společným nepřátelům, kteří pro poklesky a chyby slovanské mají velmi bystrý zrak. Nikoli ze suchoparu nevrlého karatelství a nepřejně bezohledné kritiky, ale z půdy vřelými, odůvodněnými sympatiemi zkypřené, může vzkvétati společné porozumění a činorodá vzájemnost slovanská.

Nové písemnictví.

Výpravná prosa.

Máme v pěkném písemnictvu českém již řadu prací, které vážily svou látku ze strastné doby Pobělohorské, kdy náš národ byl svírán těžkými okovy na těle i na duchu, jen aby v něm byla dočista utlumena bývalá jeho síla, statnost a hrdost kmenová. Dílo se na oko dařilo, cizáci, kteří po Čechách zasedli v panských sídlech, domorodým majitelům pro víru odňatých, tučněli z mozolů uhnětěného lidu a vypínali se nad poddané zpupněji a zpupněji, věříce již, že schudlý sedlák neodváží se zjevného odporu. Ale občas se přece jenom sklamali. V popelu na pohled vyhaslém doutnala jiskra, a ta okolnostmi rozdmýchána vznítila mocný požár. Lid se rotil a bouřil a povstával proti pánům, aby se na nich násilím domohl úlevy v nesnesitelném stavu svém. Jedny vedly při tom více pohnutky náboženské, a ti toužili po svobodě svědomí, jiní šli za cílem spíše hmotným, usilujíce o svobodu tělesnou a o pevné podmínky, které by zajistily rozkvět jejich jmění. Historie zaznamenala z rozličných časů a z rozličných krajů našich řadu selských odbojů, které, jak jsme nedávno ukázali na Jiráskových Skalách, napořád míjely se cíle, protože sedláci nedovedli podříditi osobní choutky důležitostem obecným a k brannému odporu neměli ani cviku ani kázně. Takový odboj, chystaný v Čechách třicet let po míru Vestfalském, obral si za předmět také Jos. Svátek v románu svém *Železné koruně* (vydaném v letošní Matici lidu svaz. 1.—4.).

Spisovatel, aby „označil ráz i cenu svého vypravování," předesílá dílu svému úvod, ve kterém (na straně 4) praví: „Již napřed čtenáře ubezpečujeme, že nebudeme mu líčiti události smyšlené, rázu věku svého křiklavě odporující, jak si v tom tak mnozí spisovatelé historických povídek a románů v pohodlné nevšímavosti původních

a současných zpráv i jiných pramenů libují, nedbajíce *předního požadavku každého díla uměleckého, totiž pravdy*, která sama v sobě nese vysvětlení i odůvodnění toho, jevíli se líčený obraz v barvách temných. Temné a šeré budou z největší části též obrazy naše, *za to ale pravdivé*, neboť se zakládají na důkladném a podrobném stopování veškerých poměrů v zemi české za druhé polovice XVII. století.“ A na str. 379 připomíná autor o svém vypravování poznovu, „že se i co do osobností i co do událostí zakládá na faktech skutečných a listinami soudními doložených.“ K těmto výrokům prozatím podotýkáme, že *pravda* nemůže býti takovým požadavkem díla uměleckého, aby na př. román historický měl se ve všem všude na pravdě zakládati a tedy v podstatě dějepisu nebo kronice se rovnati; že jest to nemožno, přesvědčil se i Svátek zajisté při všech pracích podobných, a sebe prostší čtenář ve slovesném díle uměleckém vedle pravdy hledá především také krásy.

Povstání, o kterém v knize této se dočítáme, lišilo se od podobných pokusů v nejedné příčině. Předně mělo obsáhnouti všechen selský lid v Čechách, za druhé mělo hlubší pozadí politické, řízeno jsouc placenými jednateli krále francouzského, který chtěl českou korunu strhnouti s hlavy Leopoldovy a vsaditi ji na hlavu svého syna, a konečně bylo osnováno zároveň s jinými nesnázemi, nastraženými na panovníka a říši. Králi francouzskému, jehož zastupoval diplomat markýz de Vitry, konali dobré služby, nevědouce zprvu o jeho záměrech, synové českých exulantů, vedeni touhou osvoboditi český lid z poroby a navrátiti jej víře otcovské. Vůdcem celého podniku jest mladý rytíř Kaplíř, jeho pomocníkem pak poustevník Ivan, tajný kněz bratrský. S oběma těmito muži seznamujeme se na Čestínsku na panství barona Freyslebena, kterážto krajina zdála se příhodnou ku počátku akce jednak svou polohou, jednak tím, že tamější lid krutým útiskem baronovým k činnému odporu byl doháněn a zároveň otcovským tradicím byl nejvěrnější.

Spiklenci pracují dvojím směrem: podněcují a připravují lid a chystají, podporováni jsouce francouzským vyslancem, převrat ve šlechtě, tedy v kruzích koruně nejbližších. S těmito kruhy spojí se uherský magnát hrabě Zrinský, syn popraveného Zrinského, a odhodlá se císaře jíti, ale úmysl jeho jest vyzrazen a neúspěch dvorských spiklenců zmaří pak i záměry povstalých sedláků. Kaplíř s Ivanem shromáždili na Čestínsku, kdež baron Freysleben zaplatil svou nelidskosť životem, hojné zástupy lidu a svedli několik vítězných šrůtek, ale na konec byla moc jejich rozprášena, Kaplíř popraven a Ivan sám se pohřbil ve své poustevně. Stavu selskému dostalo se sice úlevy, ale úleva ta nebyla získána mocí, nýbrž zakročením a prosbami rozvážnějších zástupců toho stavu u samého císaře.

K tomuto hlavnímu pásmu dějovému jest přisnováno několik tenkých nitek eroticky zbarvených. Kaplíř miluje Freyslebenovu dceru Reginu, a ta láska uvádí jej opětovně v rozpor se snahami, kterým zasvětil svůj život. Maje hájiti lidu proti ukrutnému baronovi, má zároveň brániti tohoto proti násilí vzbouřenců; jsa zpupně uražen baronem, odpovědným nepřítelem svým, má přece býti jeho ochrancem, protože to v milostné chvíli Regině slíbil. Slibům těm arci nedostojí, jako nedostál hned první přísaze; zavázal se totiž, že osvobodí sedláka Holinu z vězení

ale potom se spokojil zprávou, že se jeho sluha do šatlavy dobýval. — Zrinský jest milován dcerou žida Barucha, u něhož se v Praze skrýval; když pak lásku její zamítne, pomstí se mu sličná Esterka vyzrazením nastrojeného spiknutí.

Tíha celého vypravování spočívá toliko na dvou osobách, Kaplířovi a Ivanovi; všecky ostatní jsou rázu podřízeného. Hledímeli k rozsahu knihy, vyznáváme, že její děj nemá náležité členitosti a nevyhnutelné bohatosti; než ani na tu přílišnou jednoduchosť jeho nevystačují pouze dvě postavy jednající a nad to za stejným cílem stejnou cestou se beroucí, aby dovedly trvale upoutati čtenářovu pozornosť. Všimněme si, jaké jsou prostředky, kterými tito vůdcové navnazují své krajany k odboji. Bratrský kněz Ivan, který potajmu krajany ve staré víře vyučuje, roztrousí mezi lid (jak se na str. 48 sám přiznává) smyšlenku, „kterak kněžna Libuše prorokovala, že blahé staré časy nastanou zase v zemi české, až se stav selský, totiž pátý, pozdvihne se zbraní v rukou proti utiskovatelům svým," a bajku tu lehkověrnému lidu stále připomíná, klamaje jej takto lstí na pohled nevinnou. Týž Ivan na str. 230 nn. vykládá lidu o zjevivší se kometě, že jest to metla boží na pány, která bude podporovati povstalce. Ale nejmakavějšího podvodu dopouštějí se oba vůdcové železnou korunou, po které i spisovatel svou knihu pojmenoval. Ivan zhotoví vlastnoručně jakousi korunu, zakope ji do vlhké země, smísené s nehaseným vápnem, aby zrezivěla, a pak ji ukazuje lidu jako pravou korunu Libušinu, jako palladium zajišťující vítězství, dávaje na tento padělek vzbouřencům přísahati přísahu věrnosti. Kaplíř pak nejen tomu neodporuje, ale jásá nad tím jako nad „pravou oriflammou" českého lidu a dává si přítelův výrobek i na hlavu vstaviti. Bratrský kněz, u něhož zvláště předpokládáme útlosť svědomí a smysl pro mravnosť, cítí sice nekalosť toho skutku, ale má proň pohodlnou omluvu: „Klam tento," praví k svému druhu, „jehož se železnou korunou dopouštíme, odpustí nám snadno svědomí naše, neboť vyhovuje citu lidu českého, jenž ve zkazkách dávných žije; a pak je třeba potírati nepřátely naše vlastními jejich zbraněmi, totiž užitím zásady jejich, že účel světí prostředek!" Při tom jest významno, že si Kaplíř přeje, „aby prostředku toho bylo pouze vzhledem k lidu selskému užíváno a aby vědomosť o něm nevnikla ve vyšší kruhy" jejich spojenců. Oba mužové přiznají se k vině své, jakmile seznají nezdar odboje, a spisovatel nazývá je za to pravými hrdiny tragickými (str. 552); ale vedou nicméně ještě potom lid na jatky, a to z důvodu dosti planého, aby totiž přesvědčili pány, „že pátý stav v Čechách nesmí více býti podceňován!"

Lid, který zmíněných vůdců následuje, veden jest hlavně touhou po svobodě náboženské, ale toto „poblouzení" (str. 202) není Kaplířovi, který přichází v zájmu katolické (jinak prý arci liberální) Francie, nikterak po chuti. Spisovatel připisuje mladému exulantovi na tom místě docela náhled jistých moderních kruhův, hlásajících, že víra jest dobra pro nevzdělané lidi; tehdejší lid prý, jak Kaplíř uvažuje, byl „v hlubokou nevzdělanosť uvržen," a tedy víra po otcích zděděná mohla se v mysli jeho domoci velikého účinku. Tomu chce náš hrdina

stůj co stůj zabrániti, ačkoli hned na str. 8 přísahal, že vynaloží vše, „aby opět kalich Páně stal se v Čechách znakem víry panující.“

Takových nedůsledností, neli přímo zmatků, mohli bychom uvesti více; úhrnem jejich byl by podán důkaz, že povahopisy obou reků tohoto románu nejsou provedeny určitě, pevně a jednotně, že se jim nedostává plastičnosti a síly životní, ba že tu ani není jasnosti a ladu v ideách, za kterými se berou. Rázovitých, života schopných a životných postav má Svátek ve svém díle vůbec po skrovnu. Drobné episodní figurky dařily se mu poměrně nejlépe, snad proto, že jejich povaha jen hrubými rysy jest naznačována a ne zevrubně kreslena; příkladem budiž starý Klimeš, rychtář Drahan, baron Freysleben i jeho dcera, markýz de Vitry a j. Také povahu celých davů, náboženských sekt jako na př. adamitů, Pražanů proti venkovanům a j. spisovatel správně postihl. Ráz doby, do které děj spadá, a její zabarvení po stránce náboženské, politické, společenské a kulturní jest celkem věcně pojato a případně umístěno. Ovšem i v té příčině lze postřehnouti nejednu nedověcnost, která celku jest na újmu;. tak se nám zdá, že spisovatel nečiní všude řádného rozdílu mezi vírou husitskou, lutherskou a českobratrskou, míchaje ta vyznání bez rozdílu a vytýkaje na nich jen společný odpor proti katolíkům. Katoličtí kněží jsou u Svátka líčeni podle šablony jako zabednění břichopáskové, ač právě historie dlouhé doby našeho spánku národního nás poučuje o něčem jiném. Také o českých bratřích panují u nás v leckteré příčině (viz ku př. přísahu!) právem jiné názory, než jaké autor hlásá. Heslo o lásce k vlasti a národu zaznívá zde na ten věk příliš často a překvapuje nás v okolnostech, za kterých jest pronášeno; proto také vyznívá tak často na plano. Pravděpodobnosti postrádá také způsob, jakým markýz de Vitry zjednává si spojence v domácí šlechtě, kupuje věrnosť i česť jak od členů starobylých rodů panských, tak od císařových důstojníků a dvořanů za jalové sliby nebo za hrsť zlaťáků.

Osnova Železné koruny jest sice stavěna dle jednoho plánu, ale proto není prosta vad. Hlavní úhonu způsobily již vytčené nedostatky děje, který není dobře přiměřen k velikému rozsahu knihy. Vypravování vrcholí v líčení srážky povstaleckých čet s vojskem ve knize čtvrté, rozhodný zápas jejich o svobodu svědomí i svobodu tělesnou, jest nejvýznačnějším bodem celého námětu spisovatelova. Srovnámeli s touto hlavní částí knihy výpis příprav, ze kterých branný odboj vyrostl a při nichž zákulisní pletichy francouzského vyslance (s nímž spolčen jest také Zrinský), mají úkol toliko podružný, vysvitne nám jasně nepoměr částí přípravních a základních. Odtud vznikla rozvleklosť, která čtenáře zvláště v prvních dvou knihách unavuje a tím citelnější se stává, že dialog jest dalek žádoucí břitkosti, jadrnosti a úsečnosti. Svátkovy postavy libují si v okázalém řečňování a neostýchají se leckdy široce opakovati, co dříve již zevrubně byly pověděly. Touto náklonností pak vyznačují se jednající osoby beze všeho zřetele na stav a míru svého vzdělání; pán i sluha, poustevník i voják, selka i šlechtična, jinoch i stařec promlouvají stejným způsobem. Při řeči jejich není dbáno jejich povahy, a také spisovatel nezabarvuje své látky slovní nikterak po rázu doby tehdejší.

Nemile působí a jednolitosť vypravování porušuje také to, že se spisovatel několikrát vlastní osobou staví k rámci svého obrazu a čtenáře na to ono upozorňuje. Sem patří ku př. citát, který jsme svrchu uvedli ze strany 379. Podobné místo nalezneme na str. 97 („Zanechávajíce mladého rytíře...“) a na 322, kdež praví se velmi neobratně: „Kaplíř vracel se do sálu, kde se ještě měly odehrávati výjevy, z nichž jeden byl ustanoven k tomu, aby měl důležitý vliv na další vývoj události v tomto vypravování našem.“ Sem počítáme také ty obraty, kde spisovatel již napřed odestírá roušku s budoucnosti a napovídá zřejměji neb skrytěji, jaký osud potká jeho hrdiny. Za doklad uvádíme na str. 93 zmínku o setkání mladého rytíře s Reginou, na str. 185 o koruně na hlavě Kaplířově a j. Jistou měrou, ač odkazuje k věcem již sběhlým, patří sem také poznámka na str. 595 o důležitosti nepatrných osob v dějinách, a na str. 601 o fatalismu Kaplířově.

Proroctví, která jsou po nezdaru odboje pronesena o budoucí svobodě lidu selského a jeho věrnosti k mateřskému jazyku, činí dojem effektu poněkud hledaného; za to přirozeněji vyznívá morálka závěru, v němž starý Drahan dochází mírnou cestou práva, arci ne pro své náboženství, jemuž ani patent Josefa II. nepomohl ku platnosti. Libý dojem činí mnohá líčení spisovatelova, v nichž zejmena hlučné a velké scény sborové pevnou rukou jsou ovládány a živě kresleny; pohnuté dějiště, bouřlivé výstupy rozbouřených davů a výjevy, při nichž není třeba rozmluvy, kreslí Svátek mnohem vkusněji než klidný, mírný proud dějový. Přesvědčuje nás o tom mimo jiné na př. schůze spiklenců u „černé růže,“ přísaha povstalců na železnou korunu, přepady vojska a boj, poprava Kaplířova a j. Také topografie vyniká zde jasností, určitostí a přehledností.

Sloh Svátkův jest jasný a dosti ohebný, ale nemá vytříbenosti, vkusné uhlazenosti a vzletu, kterému jsme zvykli u jiných děl tohoto druhu. Spisovatel prohřešuje se často také proti správnosti mluvy jak po stránce mluvnické, tak i skladbové, a to nezřídka i ve věcech dávno odbytých a zavržených.

V jiném historickém románu, *Paní Popelovna z Lobkovic*, šlo Svátkovi, jak sám na str. 118 této neveliké knížky vyznává, pouze „o vypsání tragédie rodinné;“ bohužel tu k tragédii schází skoro všechno. Soudili bychom, že Marketa, choť Adama Havla z Lobkovic, bude tragickou hrdinkou, ale ona jest na dějišti tak málo činna, že jí na konec ani za záchranu cti vlastních dítek zmíněný název nepřísluší; o jakési tragické vině, rozporu povinností, provádění vytčené myšlenky atd. nemůže u nešťastné paní býti ani řeči. Předmětem celého vypravování spisovatelova jest nečestné úsilí, k němuž se spojil známý maršál Rudolfa II., Rosswurm, s francouzským dobrodruhem hrabětem Schönburgem, aby ctnostnou a šlechetnou paní Popelovnu pohnuli k jakémukoli poklesku proti vyhlášené manželské věrnosti její. Úsilí jejich mine se cíle, ale zahubí Schönburga a zničí také Lobkovice i jeho choť. Povážímeli při tom, že ničemný pan Adam cizinského záletníka jenom podporuje, uznáme, že není zde snah vzájemně se křižujících a tudíž ani zápletek, jakých v románu nemůžeme postrádati. Svátek pomíjí i takové příběhy poboční, které se mu samy nabízely, jako na př.

poměry dcer Vřesovcových, nástrahy Pražských šlechtičen na uhlazeného Schönburga a j. Tím spůsobem pozbývá jeho práce poutavosti, ba pozbývá i práva na název románu historického, se kterým se ostatně nesnáší požadavek pravdivosti, ze které autor spůsobem svrchu vytčeným svému plodu vyvozuje nemalou zásluhu. Jakým právem nazývá Svátek vypsanou událosť z rodiny Lobkovicovy „obrázkem té veliké tragédie, jež o málo let později veškeren národ český stihla,“ nejde nám nikterak na mysl, ač prý „podobnosti leží na snadě.“

Povahopisy tohoto dílka podávají nám málo zajímavého, co by nás svou uměleckou vyhlaceností utěšovalo. Titulní hrdinka, prodlévajíc většinou děje za oponou, nemůže býti nakreslena po všech stránkách jasně a zevrubně; záhadný poměr její k choti, který prý jest celému světu tajemstvím, vypoví Proskovský Schönburgovi, jehož málem prvně vidí, a tím ovšem uspoří spisovateli námahu psychologického vývoje u paní Markety v době pozdější. Její choť pak jest od počátku až do konce hotovou záhadou; opět a opět slyšíme o jeho bezuzdné žárlivosti, pro niž jej známí jeho až příliš často nazývají i Cerberem, ale z úst samé choti jeho dovídáme se o špatnostech zcela jiných. Okolnosť pak, že pan Adam Schönburga na svou choť, smímli to říci, přímo líkne, svědčí spíše o bídáctví a zvrhlosti mravní než pouze o žárlivosti. Také při Schönburgovi není přesně určena mez, dělící dobrodružné světáctví od mravu kavalírského. Pěkně a znalecky vystihuje zde spisovatel ráz doby Rudolfovy, zvláště pokud se týče života při dvoře a v Praze vůbec; rovněž topografii má zcela v moci.

Větší skladby románové jsou u nás v posledních dobách zjevem vzácným. Mezi ně patří historický román *Dalibor* od Vácslava Vlčka, vydaný nedávno v Národní bibliothéce Kobrově. Tohoto díla nemůžeme zde šíře posuzovati, anoť pochází od redaktora Osvěty.

O moderní román společenský pokusil se i František Herites, vydav v Ottově laciné knihovně svého *Jana Přibyla*. Nazývámeli pouhým pokusem knihu tuto, pocházející od spisovatele, který si získal drobnějšími pracemi velmi čestné jmeno, nečiníme tak bez příčiny. Herites sáhl zde po látce do kolotavého víru našich zápasů národních, hodlaje takto zobraziti snahy, které lepší vrstvy naše i našich odpůrců tak značnou měrou zaměstnávají a přítomnou dobu ostře charakterisují. Námět toho druhu, sesílen jsa příslušnými pomůckami romancierskými, hodí se zajisté dobře k dílu, o jaké nám tu jde, ale jest při zpracování jeho třeba nemalé opatrnosti, aby spisovatel nepřekročil úzké meze, dělící zde poesii a umění od všednosti a nízkosti. Heritesovi nepodařilo se v Janu Přibylovi obejíti toto úskalí bez úrazu, ale přísluší mu přece uznání za odvahu, s nížto se snažil řešiti choulostivou otázku časovou.

Spisovatel líčí zde zápas českého a německého živlu ve Slezsku, tedy v zemi, kde české vědomí posud nejméně živě jest probuzeno a kde nám nejskrovněji ku právu pomoženo. Závodící strany jsou navzájem naprosto nestejny. Nepřátelé mají moc, smělosť, intelligenci, sílu kapitálu a nadbytek zápasníků; naše strana má jen lid poctivý, dověřivý, měkký a bojácný, jenž pro zevní klid raději mlčky trpí bez-

právi. Tomu lidu staví se v čelo slabá dívka, která ve Slezsku zůstala jen ze vzdoru proti svému svůdci, „aby se radovala z každého jeho nezdaru a zajásala nad tím, až on jednou za činy své zasáhnut bude odplatou“ (str. 50). K této osobní pohnutce přidruží se teprve později neurčitý důvod vlastenecký. Spisovatel vykázav jí hned předem úkol pouze pozorovatelský, který potom toliko slabou obranou jest rozhojněn, dává již tím na jevo, že věc její podlehne. Takový výsledek byl by dle daných praemiss zcela přirozený; otvíráli spisovatel v doslovu nade hlavami dvou hošíků jasnou a příznivou perspektivu do budoucna a končíli emfaticky: „Ano — země naše, česká země. Česká na vždy. Na vždy. Na vždy!“ jest to arci vlastenecky zbožné přání, které však neodpovídá ani skutečnosti, ani předcházejícímu líčení autorovu.

Představitelem slezského Němectva jest Opavský advokát Jan Přibyl, odrodilec nejhrubšího zrna, bídák, jemuž nic není svato kromě peněz, odvážný až do krajnosti a v tom miláček řídké štěstěny, ale hotová sketa v neštěstí. A jaký vůdce, taková družina: celý tábor jeho záleží v renegátech, není zde mimo dva nebo tři nepatrné episodisty v četné řadě osob ani jediné, která by sem — kráčejíc za zlatou modlou hmotného prospěchu — nebyla přešla z lidu českého. Jen Borský byl sem sveden touhou po odvetě. Spisovatel nakupil zde tolik stínů, tolik odporných rysů, že celá kresba jeho často ve čtenáři budí nechuť a hnus. Hledáme tu, jako kdysi antický mudřec, člověka, který by měl alespoň kus mravní podstaty, kus ušlechtilé, pevné povahy, ale nalézáme ošklivé obojživelníky, kterými můžeme jen pohrdati. Tento nedostatek věcné, střízlivé charakteristiky jest knize na větší újmu než vady vzniklé ze způsobu, jakým autor provádí základní myšlenku. Omeziv totiž zápas stran pouze na vytčené hlavní osobnosti, mezi nimiž jsou již od dřívějška úzké svazky právní, svaluje autor všecku tíhu děje na soukromé poměry jejich, které pak zaplétá tou měrou, že jest na rozuzlení třeba násilného seku: Přibyl zmizí náhle kamsi do neurčita, vyklouznuv i poetické spravedlnosti, a choť jeho, která byla zúmysla porušila manželskou věrnosť, potrestá se způsobem neslýchaným, odlučujíc se na vždy od svého dítěte. Tak nabyla věc podružná a podřízená vrchu nad věcí hlavní, a vůdčí myšlenka, zprvu jasně vyslovená, ustoupila do pozadí, aby se vynořila znovu až v závěru, kdež pak dochází rozřešení nezdůvodněného. Že spisovatel na několika místech silně si zaromantisoval a jinde ne bez úmyslu vyhledával okázalé effekty, podotýkáme jen mimochodem; napínavosti jeho vypravování okolnosť ta prospěla.

Jemný smysl pro odstiňování přechodů dějových prokazuje Herites jako v jiných pracích i zde; obratnosť ve stavbě jeví se též v tom, že události v čas připravuje, činy s povahami osob v souhlas uvádí a psychologického rozvoje náležitě jest při nich pamětliv. Neradi zde pohřešujeme místní kolorit; město i kraj měly by býti určity a rázovity. Dialog Heritesův jest hbitý, proud dějový posouvá se jím rychle ku předu; řeč jest barvita, stilisace většinou stručna a sklad větový úsečný.

F. V. Vykoukal.

(Pokračování.)

R. 1889. Čís. 2.

OSVĚTA

Stanleyovy cesty a výzkumy africké.

Píše
dr. František Kahlík.

III.

Temnou pevninou ku pramenům Nilským.

Když Cameron se nevracel a z denníků Livingstonových, které po jeho smrti přišly do Anglie, vyšlo na jevo, že se mu nepodařilo rozřešiti záhady vnitřní Afriky, uzrála ve smělém a šťastném jeho objeviteli myšlenka pokračovati v díle, jehož dokonání slavnému misionáři překazila smrť, a možnoli, dovesti je k cíli.

Vykonav veškery vědecké přípravy, kterých bylo třeba k rozsáhlým výzkumům, zjevil svůj záměr oběma bohatým majitelům anglických novin Daily Telegraph, v jejichž redakci tehdáž byl. Levy a Lawson se po té Stanleye tázali: „Chtěl byste dokončiti dílo Livingstonovo a čeho by bylo třeba podniknouti v tom směru?“ — „Výtok z jezera Tanganjíky,“ odpověděl Stanley, „dosud není objeven. Mimo to nevíme téměř ničeho o Njanze Viktorie, kromě nedokonalých náčrtů Spekeových. Nevíme, skládáli se z jednoho (náhled Spekeův) nebo z více jezer (náhled Burtonův). Proto nejsou prameny Nilské dosud objeveny!“ — „A myslíte, že byste to všecko mohl vyšetřiti, kdy bychom vás tam vyslali?“ — „Buduli tak dlouho živ, jakož k tomu třeba, vše chci provesti.“

Takový byl program a záměr Stanleyův. Pomýšlel předem objeviti výtok jezera Tanganjíky, pak pečlivěji prozkoumati Njanzu a rozřešiti tímto spůsobem konečně otázku, odkud pramení Nil. Když by vykonal tuto úlohu, hodlal podniknouti druhou, stejně obtížnou a vděčnou: vystopovati řeku Lualabu, již Livingstone objevil, ale dále sledovati nemohl než do Njangve. Z jezera Bangveola proudí totiž na sever veliká řeka Luapula do jezera Meru Mkata, z něhož pode jmenem Lavva (též Lualaba) teče týmž směrem dále do jezera Londži, z toho

pak valí se k rovníku, jako Lualaba. Stanley vytknul si touž otázku jako Cameron: Jest Lualaba pobočkou Konga či nikoli?

„Podnik byl některý čas na vahách," píše Stanley, „neboť vydavatel New York Heralda, pan James Gordon Bennet, měl starší právo k mým službám." Telegramem zaslaným do New Yorka a učiněn k němu dotaz, zda by se nespojil s majiteli Daily Telegraphu k výpravě Stanleyově do Afriky, aby dokončeny byly výzkumy Spekeovy, Burtonovy a Livingstonovy, načež během 24 hodin přišla po kabelu lakonská odpověď: „Ano. Bennet."

Takový byl původ výpravy, která ani co do skvělých výsledků vědeckých, ani co do obtíží, s nimiž jí bylo zápoliti, ani co do bojů, dobrodružství a nebezpečí, jež jí bylo podstoupiti, nemá sobě rovné v pestrých dějinách afrických objevů.

Stanley učinil provolání k účastenství, a za nedlouho sešlo se 1200 žádostí. Hlásili se lidé ze všech stavů, bohatí a chudí, vznešení a nízcí. Ale z velikánského toho množství zvoleni toliko tři mužové k osobním službám vůdcovým a k dozoru nad černochy: bratři Francis a Edward Pocock, hodní a stateční námořníci z hrabství Kentského, a Frederik Barker, mladý, snaživý kupecký pomocník. Maje v úmyslu prozpytovati rozsáhlá jezera a sledovati veliké řeky, dal si Stanley v Anglii zhotoviti skládací loďku, kterou by snadno bylo lze přenášeti, aby nebyl odkázán na milosť vrtkavých černochů, jejichž nedokonalá kanoe k daleké plavbě bez toho se nehodí. Lodice, kterouž nazval Lady Alice, skládala se z 5 částí, z nichž každá též tvořila samostatný celek. Pořídiv sobě také přístroje k vědeckému zkoumání, opustil Stanley se svými třemi průvodci a 5 buldoky dne 15. srpna 1874 Anglii a 21. září téhož roku šťastně přistál v Zanzibaru.

Než se vydali na další cestu, bylo třeba nakoupiti dostatek zboží hledaného a běžného ve střední Africe a najati nosiče. Po celém Zanzibaru se rychle rozhlásilo, že se vrátil onen štědrý a vlídný cestovatel, který byl vyhledal „starého bělocha" v Udžidži, a že najímá lidi k nové výpravě do nitra země, i počali se hlásiti v zástupech Vangvanové i Vaniamvezové.[1]) Onino jsou domácí černoši Zanzibarští, po většině propuštěnci (neboť sultán netrpí již otrokářství, musil to slíbiti před několika léty Angličanům), skrovní a věrní; tito pocházejí z vnitřní Afriky, jsou statnější a učelivější, ale ne vždy spolehliví. Vyhlídnuté sezval Stanley podle domácího zvyku na poradu „šauri." Přišedše, sestavili se v půlkruh a žádali zvěděti, do kterých zemí se „pán" bráti míní. V lámané kisvahilštině vykládal jim Stanley zevrubně své úmysly, a když se jich zděsili, připomněl jim předešlou svou cestu, na které pomocí kompasu šťastně domů přivedl své průvodce. Šauri skončilo se ke spokojenosti shromážděných, s nimiž pak uzavřeny podrobné smlouvy.

Dne 12. listopadu dojemně se rozloučili všichni — a bylo celkem 230 mužů kromě početných žen a dětí — v přístavu se svými přáteli

[1]) *U* v násloví značí zemi, *Va* národ; Vaniamvesové jsou obyvatelé Uniamvezští, Vagandové obyvatelé Ugandy, Vazongorové obyvatelé Usongory a p.

a příbuznými a vsedali s přehojnými zavazadly na 6 přichystaných korábů arabských. Stanley poslední vstoupil na Lady Alici a pokynul rukou. I vytaženy jsou kotve, rozvinuly se třírohé plachty a příznivý větřík odnášel smělé dobrodruhy do temné pevniny.

Po dvanáctihodinné plavbě přistáli ku břehu u Bagamoja, kde se seřadili ku pochodu. V čele kráčelo 16 vůdců výpravy v červeném obleku, nesouce žluté svitky drátové, a před nimi stupal malý, kudrnatý hoch s bubnem, kterým měl na blízku vesnic oznamovati příchod karavany. Několik set metrů za vůdci táhl se průvod na čtvrť hodiny cesty dlouhý, rozdělený na šest zástupů pod vlastními náčelníky, zadní voj tvořili Evropané jedoucí na oslech a 16 mužů spolehlivých, kteří měli poháněti opozdilce. V palčivém vedru, jehož netlumil žádný stín, brzo umlkl veselý rozhovor, němě vlekla se karavana dále.

Cesta vedla z počátku týmiž krajinami, jimiž někdy kráčeli Burton a Speke, později Speke a Grant a posléze Cameron, toliko o 60 asi km. severněji. Ve druhé polovici prosince dostavila se doba plíště s provázejícími ji vichřicemi, půda měnila se v bezedné bahno, potraviny se kazily, stany ráno stávaly v záplavě, mužstva se zmocnila sklíčenosť a nespokojenosť. Počátkem r. 1875 byl stav výpravy žalostivý. Všichni trpěli hladem, jejž z nouze ukájeli nasbíranými kořínky a jahodami a někdy ulovenou zvěří. Výprava čítala 30 nemocných, jež odnášeli druzí ve visutých rohožích, a mezi nemocnými byl také Edward Pocock, který dotrpěl dne 17. ledna a pochován jest za srdcelomného nářku svého bratra u vesnice Čiviu 600 km. od pobřeží.

Mezi tím byli se obrátili na sever, čelíce k jezeru Viktoriinu a prodrali se džunglemi a močály do Viniaty (21. ledna). Obyvatelstvo chovalo se ku příchozím na oko velmi vlídně. Pověstný v té krajině kouzelník přivedl zmořeným cestovatelům na znamení přátelství tučného vola darem, začež mu Stanley dal dary ceny čtvernásobné. Vida konati přípravy k zabití vola, vyprosil si jeho dárce srdce zvířete, kteréžto žádosti jeho také ochotně se vyhovělo. Od té chvíle chování Viniatských rázem se změnilo. U velikánském zástupu shlukli se ozbrojeni před táborem, hleděli vynutiti hojné dary, a když byli odbyti, počali se bělochům vysmívati a jim vyhrožovati. Duší všeho jitření byl starý čaroděj. Náhle zahučel táborem nepřátel hrozný válečný pokřik: „Hihjú — hihjú-é-hihjú!“ Marně snažil se Stanley dary uchlácholiti vzteklé zástupy. Přišlo po prvé k tuhé srážce s domorodci, kteří teprv za hodinu střelbou byli rozehnáni. Přes noc dal Stanley tábor mocně opevniti palisadami, obávaje se nové srážky. V skutku pak dostavili se příštího dopoledne zástupové mnohem četnější a počali prudkými útoky dobývati ležení. Rozzuřil se boj krvavý a ryčný, který trval do čtvrté hodiny odpolední, až udatný Francis Pocock smělým výpadem z tábora rozehnal rozražené zástupy nepřátelské. Avšak i Stanley vzal citelnou ujmu. Ztratilť 24 nejlepších svých mužů, a 29 bylo raněných a churavých.

Nazejtří před svitáním vydali se bez dalších překážek znova na pochod. Cestou dověděli se také příčinu boje. Neměli prý kouzelníkovi dávati srdce volské; neboť prý tím pověrčiví Viniaturové uvedeni jsou

v domnění, že cestovatelé pozbyli své síly a že snadno stanou se jejich kořistí.

Krajina stávala se čím dále na sever tím utěšenější. Ve stinných hájích, kde králem všeho rostlinstva jest velebný boabab, hemžili se žirafy, zebry, antilopy všeho druhu a kanci jakož i nejrozličnější ptactvo vodní i lesní. Lov byl nad míru výdatný. Dne 27. února Frank Pocock, jenž kráčel mezi vůdci, první spatřil s výšin stříbrné zrcadlo Njanzy. Vesele zahrála hudba, zavlály praporce a Vaniamvezové zapěli vítězoslavnou píseň, jež mocně se rozléhala po horách. V tom vyřítilo se proti nim z lesní úžlabiny několik set bojovníků v plné zbroji. Hlavy měli ozdobené chocholy z peří a směle metali oštěpy a stříleli z luků. Zprvu ulekla se karavana, avšak po chvíli přišel k Stanleyovi posel „knížete“ Kadumy, jenž zval cestovatele k pohostinství ve své vesnici Kadžehi. Tam si odpočinuli urazivše ve 103 dnech 1160 km cesty. V Kadžehi počal Stanley konati přípravy k obeplutí jezera Viktoriina, naděje se do Kadumy, že bude mu k tomu ochotně nápomocen. Ale v tom velice se sklamal. Kaduma byl podivín, dobrák od kosti a pln velikých záměrů, dokud měl pivo (pombé [1]). Ale ku provedení jich nikdy nemohl se dostati — pro samé pombé. Lidé jeho zase ulekli se tak odvážného podniku, zastrašeni jsouce nesmyslnými pověstmi, jež slyšeli od Kadžehských. Jezero jest prý tak veliké, že by bylo potřebí několika let k jeho ohledání, na březích prý bydlí podivní a hrozní národové: jeden ocasatý, jiný lidožravý, jemuž lidské maso jde nade všecko, a ještě jiný, jenž prý k účelům válečným užívá obrovských, divokých psů: toť byly truchlivé vyhlídky. Ale Stanley dal připraviti Lady Alici a svolal lid svůj na „šauri.“ „Kdo mne chce doprovázeti?“ tázal se shromážděných. Odpovědí mu bylo mrtvé ticho. „Průvodčí dostanou dobrou odměnu a zvláštní plat!“ Nikdo se nehlásil. „A přece musím odplouti!“ Tu k němu přistoupil Manva Sera a pravil: „Poruč sám, pane, kdo má jíti s tebou. Všichni jsme tvoje děti a nebudeme tebe neposlušni.“ — „Tak jest,“ ozval se celý tábor.

I vybral Stanley 10 lodníků nejspůsobilejších a kormidelníka, pak sepsal zevrubnou instrukci Pocockovi a Barkerovi, jež zanechal v Kadžehi, a dne 8. března 1875 odplul k východním břehům Njanzy.

Zvolna plula Lady Alice podél hřebene začervenalých skalisk pobřežních, a stesk zmocnil se druhů Stanleyových. Druhého dne vypukla silná bouře, vysoko stříkaly vlny, lodice sotva se držela na vodách. V malé zátoce chtěli přistáti, avšak nemohli pro množství hrochů, kteří s otevřenými tlamami chystali se na ně padnouti. Na další plavbě po jezeře již klidném obepluli veliký a přelidněný ostrov Ukereve, od něhož jezero má své jmeno, a zakotvili až nedaleko nejkrajnějšího severního cípu jezerního. Vstříc jim vyjelo asi 40 černochů, vesměs opilých, kteří v nejbujnější náladě hrozivě máchali svými zbraněmi. Cestující chovali se tiše, až konečně jeden z opilců po Stanleyovi mrštil kamenem. Stanley vystřelil z revolveru a polekal tím nepřítele tou měrou, že chvatem vyskákali do vody a plovali k zemi, zůstavivše svůj člun cestovatelům. Ale vlídností dali se brzy

[1]) Nápoj ten připravuje se ze žita, přivedeného do kvašení.

opět přilákati a upokojiti, smáli se a křičeli: „Bum, bum bum!“ a přinesli darem několik banánův.

Tři neděle trvala dobrodružná a bouřlivá plavba podél východního břehu velikého jezera, než zakotvili u jeho výtoku do Nila-Viktorie. Tam stihl je posel císaře Ugandského Mtesy, jenž pozýval Stanleye k sobě, maje ještě v dobré paměti hojné dary, jež kdysi byl obdržel od Speka a Granta. Uvítání bylo skvělé. Na mnoho dní cesty vyslal Mtesa Stanleyovi naproti svého admirála Magasu se šesti lodmi a s družinou 182 osob, aby doprovodili bílého muže do letního sídla císařského Usavary, ležícího při jezeře Viktoriině, kamž vyšel panovník hosti svému vstříc. „Když jsme dojížděli k Usavaře,“ píše Stanley, „pozorovali jsme již na hodinu cesty od břehu tisíce lodí stavících se do pořádku. Přiblíživše se spatřili jsme v popředí dvě dlouhé řady mušketýrů ve světločervených, černých a sněhobílých šatech. Střelba jejich zahoukla, Magasovy čluny zabočily v pravo a v levo, a když Stanleyova loď přirazila ke břehu, oznamovaly znova výstřely z několika set pušek všem přítomným, že na zemi vystupuje bílý muž. Četné kotle a bubny zavířily, veliké i malé korouhve zavlály, a lid radostně zajásal.“

„V nemalém podivení nad takovým slavným uvítáním kráčel jsem přímo k veliké korouhvi. Vedle ní stál drobný muž, maje na sobě přes čistý, bílý bavlněný oblek nachové vrchní roucho, a před ním klečel uctivě Magasa, který mne byl předešel, nyní pak obrátiv se ke mně oznamoval mi, že tento drobný, malý muž jest „kategiro“ — předseda ministerstva Mtesova. Učinil jsem mu poklonu, kterouž on opětoval, avšak mnohem hlouběji a uctivěji, nežli se dálo z mé strany. Byl jsem takovým královským uvítáním zaražen, mám však za to, že jsem dovedl ukryti své rozpaky.“

Odpočinuvše po několik hodin nastoupili pochod k blízkému sídlu Mtesovu, kde následovalo přijetí neméně slavné. Kakaba (císař) Mtesa, nejmocnější muž rovníkové Afriky, jehož říše se rozkládá od Nila-Viktorie (Kadžery) až po Nil Alexandřin, čítajíc asi 160.000 km² a 2,775.000 obyvatelů, byl muž velmi statný a učinil na Stanleye dojem velmi příznivý. Předešlí cestovatelé, zejmena Speke a Grant, byli poznali Mtesu jako mladíka ješitného a ukrutného, jenž neměl záliby než v hromadných popravách a v tlustých ženských; Stanley naproti tomu poznal jej jakožto rozumného a usedlého pětatřicátníka, jehož autorita i výtečnosť panovnická široko daleko slynuly po střední Africe. Dlouho dal si kabaka od hosta svého vypravovati o mravech a obyčejích evropských a zejmena o náboženství křesťanském, jež ho velice zajímalo. Bylť totiž působením chudičkého derviše Muleje ben Salima z pohanství přestoupil k islamu, avšak nauka tato ho zcela neuspokojovala, naproti tomu uchvátily jej prosté pravdy křesťanství tak, že rozkázal světiti křesťanskou neděli rovněž jako mohamedánský pátek a dal desatero přikázání, otčenáš a zlaté přikázání Kristovo: „Miluj bližního svého jako sebe samého“ arabsky napsati na dřevěnou desku, aby si je mohl každý den přečísti. Také uzavřel vystavěti křesťanský chrám, dal si překládati bibli a žádal Stanleye, aby zvěstoval bělochům, chtějíli přijíti k němu, že jim dá vše, čehokoli budou po-

třebovati. „Stamlihu,“ vece k hosti svému, „řekni bělochům, až jim budeš psáti, že se podobám člověku ve tmách sedícímu aneb od narození slepému a že nemám jiné žádosti, než aby mne učili hleděti, a já budu křesťanem, dokud budu živ.“ [1])

Po několika dnech překvapil Mtesa hosta svého zprávou, že se za nedlouho setká v paláci jeho s bělochem. Skutečně pak přibyla druhého dne s velikým hlukem a troubením do Ugandy malá výprava, již vedl francouzský plukovník Linant de Bellefonds, jenž Mtesovi přinášel poselství Gordona paše z Egypta. Veliká byla radosť obou bílých mužů, kteří se tak neočekávaně setkali v srdci temné pevniny, i strávili pospolu několik příjemných dní.

Zatím doba pobytu Stanleyova blížila se ke konci, i rozloučil se s Linantem i se Mtesou slíbiv oběma, že se za měsíc opět vrátí. Ale s bílým přítelem svým neměl se již setkati. Návrat jeho do Usavary totiž mimo nadání velice se opozdil, a Linant přinucen byl zatím nastoupiti zpáteční cestu, na kteréž s celou družinou zabit byl od domorodcův.

Stanley sám stěží ušel podobnému osudu. Nařídil sice Mtesa admirálovi svému, aby jej se 30 čluny provodil do jeho ležení, ale sotva dopluli za ostrov Sese, zpěčoval se Magasa plouti dále po rozbouřeném jezeře. Plavil se tedy dále Stanley sám podél západního pobřeží, kdež objevil řeku Kadžeru, tvořící přirozenou hranici mezi Ugandou a podrobenými této říši královstvími Karagvem a Uzongorou, i nazval ji Nilem Alexandřiným. Ostatek cesty minul celkem pokojně až k ostrovům Bumirežským. Tam bylo po veliké bouři třeba zakotviti a nakoupiti všelikých zásob pro vysílené mužstvo. Sotva však vepluli do zátoky a zapustili kotve, zazněl děsný válečný ryk „hihjú-é-hihjú!“ a ožilo celé pobřeží. Stanley vyslal k ostrovanům vyjednavatele, aby jim podal vysvětlení a je uspokojil. Řeč jeho působila na pohled velmi dobře. Ostrované zahazovali kamení, popouštěli tetivy a skláněli kopí, ba jeden zástup sestoupil k cestovatelům do vody, až dotýkali se přídy loďky. Tak stáli několik sekund na oko hotovi ku přátelské rozmluvě, ale najednou prudkým náběhem pošoupli lodici na břeh a ostatní vytáhli ji přes skalnaté pobřeží asi 18 m. daleko na sucho, než se cestující mohli vzchopiti k obraně. Pak následoval hrozný výjev. Zdálo se, jako by celé peklo ve zbroji se bylo vyřítilo na ustrnulé příchozí. Les kopí napřažen proti nim, 30 neb 40 luků na ně napjato, sukovité kyje zdvíhaly se nad jich hlavami, asi 200 černých řvavých ďáblů strkalo a dralo se k nim, aby na nich svůj vztek vypustili.

Stanley se zatím vzpamatoval a drže v každé ruce revolver, vyskočil ze člunu jsa odhodlán prodati život svůj co nejdráže. Příkladu jeho následovalo několik plavců, kteří s chladnou odevzdaností

---

[1]) Mtesa zemřel r. 1884 a po jeho smrti vše se změnilo. Nástupce jeho Mvanga byl úhlavním nepřítelem bělochův i křesťanství a biskupa Hanningtona, jenž přišel do jeho země, kázal popraviti (1885). Posledním časem však přinesly Times ze Zanzibaru telegram ze dne 28 prosince 1888: „z Unianiembe došla zpráva, že Mvanga od bratra svého byl sesazen a z Ugandy vyhnán.“

obstoupili pána svého. Stanley hledě ještě zjednati mír zadržel rány, a černý lodivoda jeho vztáhl proti nepřátelům ruce, pravě klidným hlasem: „Co vám napadá, přátelé? Bojíte se prázdných rukou a usmívajících se lidí, jako jsme my? Jsme vaši přátelé a přišli jsme si toliko koupit pokrmu; dovolíteli nám to, odjedeme zase jako přátelé.“ Tato slova zdála se v pravdě účinkovati, hluk se tišil, když asi 50 nových nepřátel podnítilo ochabující vztek znova. Lodivoda Stanleyův udeřen do hlavy, až zavrávoral, a jiní dva lodníci nebezpečně poraněni. Přes to vše snažil se Stanley zachovati mír. Ukazoval černochům perly, tkaniny a drát, i volal na ně jmenem Mtesovým; ale pohled na tyto věci ještě více dráždil jejich žádosť. Jelikož však viděli, že jich násilím beze ztrát nedosáhnou, užili lsti. Starý jeden pohlavár stavěl se, jako by chtěl mír, počal holí odháněti hrozivou rotu a způsobiv jakési utišení, svolal polovici zástupu stranou ku poradě. Po chvíli kývl, že se smluvili, a Stanley vyslal svého lodivodu, aby vyzvěděl, na čem se usnesli. S radostnou tváří vrátil se tento zvěstuje, že není se již ničeho obávati, a potravu že jim prodají. Mezi tím však, co takto mluvil, přikvapilo šest mužů k lodi, rázem zmocnili se dlouhých vesel a utíkali s nimi úprkem do blízkého banánového háje, provázeni jásotem divochů. Tito vidouce, že jim cizinci uniknouti nemohou, vzdálili se do nejbližší vesnice, aby se občerstvili a připravili k hroznému boji. Tu přišlo několik žen podívat se na ubožáky. Pravily, že budou usmrceni, a jediný prostředek, kterým by mohli zachovati životy, že jest, aby s králem uzavřeli krevní bratrství nebo s ním pojedli medu. Po polednách počalo se ve vsi tlouci na válečné bubny. Dlouhá řada tuzemců v úplném výzbroji válečném objevila se na pobřeží. Stanley viděl, že nadešel rozhodný okamžik. I uložil svému lodivodovi, aby vzal několik krásných, červených šátkův a pokročil proti nepříteli, jako by s ním chtěl vyjednávati. „Až uslyšíš můj hlas,“ vece k němu, „obrátíš se a poběhneš k nám nazpět!“ K ostatním pak pravil: „Postavte se po obou stranách lodice a chopte se jí pevně a jakmile uslyšíte můj povel, strhněte ji se stráně do vody!“ Stalo se podle jeho rozkazu. Lady Alice byla stržena na vodu. Lodivoda přiběhl nazpět a všichni jali se rychle vstupovati do lodice; Stanley poslední ostal na břehu k jich ochraně. Divoši s ohlušujícím rykem hnali se za nimi. Již přiblížili se dva nejrychlejší až na 20 metrů. Stanley skolil z ručnice jednoho po druhém. Černoši napínali své luky. Lodníci vystřelili na ně několik ran kachními broky, které měly strašný účinek. Ostrované ustoupivše radili se, co podniknouti. Mezi tím kázal Stanley trhati prkna z lodní podlahy a užívati jich co vesel. Brzy letěla Lady Alice jako střela po vlnách. Než nastojte, v úzké zátoce nastávalo nové nebezpečí. Proti nim pluli dva obrovští hrochové s otevřenými tlamami, hrozíce lodici převrátiti. Stanley jednoho z nich, dav se mu přiblížiti až na 10 metrů, střelil zrovna mezi oči kulkou šestilotovou, druhého těžce poranil. Ale mezi tím pádili divoši ke svým člunům, jež ležely na konci ostrožny objímající zátoku, a přes střelbu Stanleyovu podařilo se jim shoditi jich několik na vodu. Při výjezdu ze zátoky rozpředl se poslední zápas. Několik dobře mířených ran praskavými kulkami schladilo oheň nepřátel, čluny jejich počaly v běhu ochabovati

a musily spěchati na pomoc tonoucím přátelům. S hlasitým křikem: „Jděte a zahyňte v Njanze!" provázeli černoši Stanleye a jeho družinu.

Pět dní po této srážce zavítali šťastně do Kadžehi (5. května 1870). Od břehu vítal je radostný jásot. Když se loď přibližovala, skočilo 50 černochů do vody a plavali jí vstříc, zdvihli Stanleye na svá ramena, vynesli jej na břeh a tančili s ním s velikým smíchem, tleskáním a podivnými posuňky, kdežto jiní vesele stříleli z ručnic. Pocock pozdravil pána pravým anglickým „Hurah!" „A kde je Barker, že též nepřichází?" tázal se Stanley. Pocock ukázal na nízký rov na pobřeží řka: „Před dvanácti dněmi zemřel a tamo odpočívá."

Když se Stanley vrátil do Kadžehi, schvátila ho zimnice a donutila ho k delšímu odpočinku. Pozdraviv se vytáhl znova do Ugandy, hodlaje vyhledati a zbádati druhé pramenité jezero Nilské. K nové této cestě potřeboval četných člunův, a ty měl mezi okolními pohlaváry jediný Lukonžeh, „král" Ukerevský. Stanley zajel si na jeho ostrov a dlouhým vyjednáváním pohnul jej k tomu, že zapůjčil k výpravě potřebných kanoí. Dne 19. června 1875 vypluli opět na Njanzu Viktorie počtem 150 mužů, žen a dětí, majíce 100 nákladů tkanin, perel a drátu, 88 pytlů obilí a 30 beden střeliva. Cesta vedla ze zálivu Spekeova na západ k ostrovům Bumirežským, kdež jim bylo s obyvatelstvem sváděti nové krvavé boje, a odtud do Duma při jižní hranici Ugandské. Tam zanechal Stanley lidi své v táboře a pospíšil ke Mtesovi do jeho sídelního města, vyžádat si průvodců, kteří by výpravě ukazovali cestu ke Mvutanu (jezeru Albertovu). Mtesa odpověděl, že na ten čas jest zapleten do války s odbojnými ostrovany Vavumskými, kteří mu odpírají poplatek a poddané jeho odvlékají do zajetí, aby je pak prodali za několik otýpek banánů; v Ugandě že není obyčej nechávati cizince dále cestovati, dokud kabaka vede válku; ale ta že bude brzo skončena; potom prý dá Stanleyovi jednoho náčelníka svého s vojskem, aby ho nejbližší cestou doprovodil k Njanze.

Celé měsíce trvala válka a byla by pro hrdinský a vítězný odpor Vavumů na léta se protáhla, kdy by Stanley nebyl lstí pomohl císařskému příteli svému k vítězství. Vyžádav si od Mtesy 2000 dělníků počal z kolí stavěti krytou tvrz, 70 stop dlouhou a 27 stop širokou, postavil ji na tři obrovské čluny, načež ji spustil na vodu, tak že člunů pod ní viděti nebylo. Do plovoucí té pevnosti vstoupilo 60 veslařů a 150 mušketýrů životní stráže Mtesovy, nad ní vztýčeny červené, bílé a modré praporečky, tak že se tato archa hrůzy hrdě kolébala na vodách tichého chobotu.

Nastal rozhodný den, kdy vyjeti měla proti Vavumům, kteří stávali se co den drzejšími. Císař sám obklopen jsa svými ženami a svým dvorem odebral se k mysu Nakaranžskému, aby se odtud díval, co se stane. Kolem něho rozestavili se hlasatelé dvorští, 50 bubnů válečných a pištců okolo 100, dále mnoho mužů, potřásajících tykvemi oblázkovým kamením naplněnými. Když se usadil na svém trůně, předstoupilo před něj více než sto kněží a kněžic kouzelnictví podávajíce mu jeden po druhém s mnohými obřady své čarovné prostředky, aby zvítězil, jako mrtvé ještěrky, kousky dřeva, kůže, nehty z mrtvol, zvířecí pazoury a ptačí zobáky, které spolu s tajemnou smíšeninou

rozličných bylin naházeny byly do nádob, ozdobených pestře zbarvenými perlami: Mtesa se všech dotýkal ukazováčkem po starodávném spůsobu. Celá stráň předhoří, skloněná k jezeru, poseta byla od paty k temeni vojskem jeho a mnohými tisíci diváků. Bojovníci byli úplně pomalováni k válce a měli hlavy okrášlené sněhobílým pštrosím peřím, na zádech překrásné levhartí kůže, opásáni jsouce kolem beder sněhobílými opičími a kozími kožemi.

Zatím vyjela archa z tichého chobotu na jezero a jsouc kolem do kola pevně uzavřena, zdála se tajemným spůsobem pohybovati se sama od sebe a ukrývati v nitru své netušené hrůzy. Strašný rachot bubnů, ohlušující vřesk rohův i řehtaček a děsný ryk čarodějův ustal a hrobové ticho obestřelo horu, když odměřeným, jistým pohybem blížila se plovoucí tvrz proti nepřátelskému ostrovu Indžiře, před níž stanula v odlehlosti asi 50 metrů.

„Chcete uzavříti mír a podati se Mtesovi?“ volal z vnitřku hromový hlas. „Aneb máme celý ostrov vyhoditi do povětří? Rychle se rozhodněte a odpovězte!“ Nastala porada mezi Vavumy pojatými strachem. Plovoucí budova byla zcela rozdílná ode všeho, co až dosavad byli spatřili na vodách jezerních. Nebylo viděti ani človíčka, a přece kdosi mluvil z vnitra jejího hlasem nadlidským. Byl v ní snad strážný duch Ugandy anebo nějaká ďábelská bytosť, kterou nepřátelé jejich přivolali na pomoc? „Co hodláte učiniti, mluvte!“ opakoval vážně hlas; „déle nemůžeme čekati.“ Bez odkladu odpověděl jeden z náčelníků Vavumských: „Dosti jest. Nechť Mtesa se spokojí. Dnes ještě přineseme mu poplatek. Navrať se, duchu, válka jest skončena!“ Ihned počala se vodní tvrz odměřeně pohybovati nazpět k malé zátoce, kde byla zhotovena, povětří naplnilo se vítězným jásotem nesčíslného lidstva, a tím spůsobem ukončena dlouhá válka večer dne 13. října 1875.

Mtesa bohatě obdaroval zkušeného hosta svého a dal mu 100 bojovníků, kteří ho provodili do Duma. Tam shledal se se svými lidmi a zamířil s nimi k široké lagunovité řece Katonze, která se plouží s vrchovin, jež tvoří předěl mezi oběma pramenitými jezery Nilskými, do Njanzy Viktorie. Na jejím levém břehu očekával je Mtesův generál s armádou 2300 mužů, maje od panovníka rozkázáno chrániti výpravu před útoky nepřátelskými. Leží totiž Mvutan v říši Uniorské, jejíž obyvatelé nenávidí bělochů.

Na této cestě seznal Stanley několik representantův kmene Gambaragarův, který velice se liší od ostatních národů nitroafrických. Pleť jejich jest nápadně světlá, tak že se přibližuje ku pleti snědých tváří evropských, rysy obličejové jsou mnohem pravidelnější než u černochů, s nimiž nemají nic společného kromě vlasů. Salaší na divoké hornatině, která obstupuje velehoru, jejíž často zasněžené témě zdvíhá se jako tupá homole nad severovýchodním pobřežím Muta Nzidže do výšky Mont Blancu. Stanley ji na počesť svého příznivce nazval Gordon Bennet.

Na nový rok 1876 vstoupili na půdu Uniorskou. Divocí domorodci sledovali je z dálky pokřikujíce: „Vraťte se, nebo neuzříte již domoviny, nenarostouli vám křídla!“ Někteří byli chyceni a obdarováni tkaninami a skleněnými perlami a pak opět propuštěni, by zvěsto-

vali svému králi, že bílý muž zavítal do země jedině, aby ohledal veliké jezero, že nikomu neublíží a veškeru potravu za svoje lidi zaplatí. Ale král si rozhodně zakázal takovou návštěvu. Tyto nemilé zprávy učinily na Vagandy velmi zlý dojem. Černý „generál“ podobal se na vlas svému krajanu „admirálovi“ a nechtěl o další cestě ani slyšeti. Sliby a hrozbami pohnul jej posléze Stanley, aby výpravu dále doprovodil, až přišli na pokraj planiny 1440 m. vysoké, s níž 11. ledna spatřili 457 m. pod sebou nesmírné zrcadlo Muta Nzidže, modré a tiché, zářící jako blýskavý drahokam v lůně příkrých, vysokých skal. Stanley je tehdáž pokládal za jezero Albertovo, ono však ve skutečnosti jest jezerem samostatným. Jen krátce bylo Stanleyovi dopřáno pokochati se pohledem na objevené jezero, o němž před tím zeměpiscové ničeho nevěděli. Velitel Vagandův spatřiv je dal se bez prodlení na zpáteční cestu řka, že vyplnil rozkaz svého císaře; a Stanley netroufal si s hrstkou lidí čeliti nebezpečím v zemi hustě zalidněné a nepřátelské. Což mu prospělo, že Mtesa po návratu důtklivě ztrestal zrádného generála a že cestovateli nabídl valný průvod k nové výpravě: Stanley po dosavadních zkušenostech pozbyl důvěry ve sliby císařovy a ve slova jeho dvořenínů, i poděkoval Mtesovi za jeho laskavosť a ochotu a přátelsky navždy se rozloučil s mocným panovníkem Ugandským i se zemí banánů a štědrého pohostinství, v níž pobyl celých deset měsíců.

Z Ugandy zamířil Stanley ke Kadžeře (Nilu Alexandřině) a bral se dílem proti ní, dílem podle úpatí až 3000 m. vysokých hor Karagveských do království téhož jmena, kdež byl vlídně přijat od krále Rumaniky, jenž byl někdy hostil Spekea a Granta. Pobyt v jeho říši počítá Stanley k nejšťastnějším dnům, jež strávil v Africe Dvůr Rumanikův byl pravou idylou podrovníkovou. Král sám, ctihodný 70letý kmet obrovské postavy s profilem poněkud římským, sedě uprostřed svých nahých, boubelatých synků, kteří kynuli zdravím a jiskřili očima, podobal se některému biblickému patriarchovi. Na tváři jeho stále pohrával přívětivý úsměv, zvuky jeho hlasu byly tak klidné, že každého nutily k následování. Se širokých ramenou splýval mu plášť z červeného flanelu, šest těžkých náramků z lesklé mědi zdobilo jeho ruce, tolikéž kruhů objímalo jeho nohy, bulava jeho byla 2 metry dlouhá. Na počesť bílého muže svého dal na jednom ze 17 jezer, jež zdobí jeho hornaté Švýcarsko, pořádati závody, a hově si se Stanleyem na kyprém trávníku, zářil radostí vida, jak děti jeho jezer zápolí s dětmi oceánu. Také zavedl hosta svého do lázní Mtagatských, kde uprostřed vlhkých pralesů, ve kterých se houpají dlouhoocasé opice a velicí paviáni, v divoké debři vyvěrá šest léčivých pramenů, které mají teplotu 33—34° R. Život v těchto středoafrických Teplicích byl tak veselý jako v lázeňských městech evropských: denně přicházeli a odcházeli zástupové, koupel a kratochvíle, hudba a barbarský zpěv ustavičně se střídaly, nedávajíce usnouti ozvěně po stráních.

O zemích okolních hleděl Rumanika poučiti Stanleye buďto sám aneb povolával k tomu osoby krajin těch povědomé. U něho dověděl se Stanley, že Kadžera vyvěrá nedaleko velikého jezera, které jest odděleno od Karagve říší bojovných Ruandů, jezero to že domorodci

nazývají Akenjara, Stanley je nazval jezerem Alexandřiným. Ale též všelijaké báchorky byly mu se vší opravdivostí vypravovány, jako na příklad o jistém národu, jehož uši prý až k zemi sahají, tak že lidé na jednom uchu jako na nějaké rohožce líhají a druhým se přikrývají.

Zprávami o Akenjaře domníval se Stanley, že rozřešil tisíceletou záhadu o pramenech Nilských. I pokládá Akenjaru za vlastní témě Nila, Kadžeru pak 130—180 m. širokou a až 26 m. hlubokou za nejvalnější pobočku Njanzy, hlavního to zdroje Nilského. [1])

Proniknouti až k Akenjaře a odtud dále na jihozápad k Tanganjice bylo nemožno, jelikož země Ruanda a Urundi, ležící na této cestě, jsou nepřístupny všem cizincům; obrátil se tedy Stanley na jihovýchod a překročiv 2000 m. vysoký, omšený horský hřbet, jenž tvoří rozvodí mezi přítoky jezera Viktorie a řekou Malagarazi, největší ze všech tekoucích do jezera Tanganjíky, zamířil do Udžidži, zápase po celé cestě s lakotou i nadutostí černých tyranů, z nichž každý vládne územím několika čtvercových kilometrů.

Výsledky výzkumů, jež do oné doby učinil, zahrnuje Stanley v tato slova: „Od ledna r. 1875 do dubna r. 1876 zaměstnáni jsme byli pátráním po nejjižnějších pramenech Nilských, nejprve na bažinatých planinách a vzdělaných vysočinách, na kterých se prýští, pak až dolů k ohromnému vodojemu, jenž zove se Viktoria Njanza. Toto jezero jsme obepluli v celé jeho rozlehlosti, vnikajíce do každého chobotu jeho, do každého průlivu a přítoku; seznali jsme rozličné povahy divochů všeho druhu, dobrosrdečných i zuřivých, hostinných i nevlídných, šlechetných i sprostých, způsob válčení jejich, ve kterém jsme se pětkráte s nimi setkali, zkusivše jejich krvežíznivosť, která nás připravila o mnoho lidí; na severním pobřeží jeho jsme urazili sta mil sem a tam, a konečně v průvodu silné moci vojenské probádali jsme neznámé, mezi jezery Muta Nzidže a Viktorií ležící krajiny, viděli jsme ramena jezera toho, nazvané zátokou Beatričinou (Beatrice Gulf), a napili jsme se jeho sladké vody. Byvše přinuceni upustiti od dalšího pátrání v onom směru, pustili jsme se pak na jih k Nilu Alexandřině, nejdůležitějšímu přítoku jezera Viktoriina, k jehož úvodí náleží skoro všecka země na západě i jihozápadě ležící. My s vytrvalou trpělivostí změřili a nakreslili polovici jeho běhu, potom však nedostatkem prostředků, jimiž bychom ukojili vydíravosť surových kmenů v okolí Alexandra Njanzy bydlících, přinuceni jsme byli rozloučiti se s krajinami, z nichž Nil béře své vodstvo, a obrátili jsme se k Tanganjice.“

IV.

Objevení Konga.

V květnu r. 1876 stanula výprava v Udžidži nad Tanganjíkou, kdež ji přátelsky uvítali Arabové, znajíce Stanleye již z r. 1871. Tehdáž byl s Livingstonem obeplul severní konec jezera, nyní chtěl

[1]) Z ostatních řek, které ústí do Njanzy, nejdůležitější jsou Katonga (400 m. široká a 2 m. hluboká), Šimju (27—55 m. široká a 1 m. hluboká) a Rubana.

seznati pobřeží jeho jižní a západní. Padesát jeden den potřeboval Stanley k obeplutí Tanganjíky, jejíž délka ustanovena na 650 km., průměrná šířka na 50 km., plocha na 51.600 km².

Veliké a pěkné to jezero, jehož břehy posety jsou městečky a dědinami, které se tají ve stínu věčně zelených palem a rozložitých boabův, má svoje fantastické pověsti, žijící dosud v ústech černého lidu, jenž kolem něho bydlí. Dle jedné takové pověsti setkaly prý se před dávnými léty řeka Luvedžeri, od východu do jezera ústící, s řekou Lukugou, od západu přicházející, a spojené jejich vodstvo naplnilo prý hluboký úval, jejž zaujímá nyní Tanganjíka. Jiná pověsť praví, že na místě tom rozkládala se před dávnými léty veliká rovina s veselými vesničkami a městy. V jedné takové vsi žil prý muž se svou ženou a ti měli na dvoře hlubokou nádrž křišťálové vody, ve které bylo plno nejchutnějších ryb. Ale majetek toho pokladu závisel na jediné podmínce, aby totiž ostal rodinným tajemstvím. Tak přecházel tento nepřebraný zdroj bohatství z pokolení na pokolení, a s ním zároveň se dědilo v rodině podání, že téhož dne, ve kterýž by studni ukázali někomu cizímu, celá rodina zahyne. Žena měla za mužovými zády ve městě milovníka, jemuž příležitě podstrkovala potají chutná krmě z ryb, které žily v jejich zázračné studni. Ten jí nepřestával domlouvati, aby mu pověděla, odkud má ty chutné ryby, až konečně vyplnila jeho žádosť. Bůžek studně se rozhněval, s velikým praskotem počala země klesati a voda přetékati a zaplavovati vše vůkol, a tak povstalo jezero Tanganjíka, v němž nenaleznete dna. Lidi i osady, pole i stáda, zahrady i palmové háje pohltila propasť vodní.

Posledního června r. 1876 vrátil se Stanley se 40 společníky, kteří s ním konali cestu, s veselou myslí do Udžidži. Ale zprávy, které je tam očekávaly, byly žalostné. Věrný Pocock trpěl zimnicí a v městě zuřily neštovice tou měrou, že z obyvatelstva, asi 3000 duší čítajícího, umíralo denně 50—75 lidí. Za těch poměrů výprava nemohla tam dlouho meškati. Stanley se chystal vytrhnouti na západ do nezbádaného nitra Afriky.

Hrůza pojala mnohé z jeho společníků, když zaslechli, že výprava ještě dlouho potrvá a že povede neznámými zeměmi strašných lidojedů. Mnozí prchali, počet zběhů úžasně rostl den ode dne, Stanley byl nucen proti polapeným přísně zakročovati, věrným pak slibovati zvláštní odměny.

V srpnu přeplavila se výprava přes Tanganjíku, mířic krajinami Maniemův k Lualabě. Maniemové měli se k Stanleyevi a lidem jeho velmi přátelsky, prodávajíce jim obilí za ceny mírné a jevíce v chování svém slušnosť i milou přívětivosť. Toliko vznešenější osoby z daleka se jim vyhýbaly. „Jak mohou bílí mužové býti dobrého srdce," pravil jeden z pohlavárů, „když nikdy není viděti noh jejich, a když od hlavy do paty chodí oblečeni? Jest při nich něco tajemného, bezbožného, nejspíše jsou čarodějníci."

Země oplývala úrodou. Krásné ovocné lesy po stráních a kopcích, jsouce domovem četných bůvolů a divokých včel, pestře se střídaly s utěšenými poli. Domorodci přinášeli hojnosť palmového vína i másla, pěkných koz, a tučných kuřat, sladkých zemáků, luštěnin a ořechův,

a přívětivosť jejich brzy zaplašila obavy lidí Stanleyových. Od té doby, co cestovatelé překročili vrchovinu Gomajskou, jež tvoří rozhraní vod mezi Tanganjíkou a Luamou, znamenali, kterak obyvatelstvu přibývá tělesné ošklivosti a nevzdělanosti, přírodě pak velikoleposti a krásy. Lid chodí téměř úplně nahý kromě pasů provázkových, na něž pověšují úzké proužky opičí kůže, kousky kostí gorillích, kozí roby a lastury a kromě náhrdelníků, na nichž visí myší hlavy, kůže z užovek, hadí vidlice a slepýší žíhadla. Skvoucí bílé zuby si pilují do špiček a těla si divně tetovují a tlustě maží okrem a nohy až ke kolenům nestvůrně obkládají černým blátem. Vlasy sobě vznešenější osoby upravují v podobu rohů a divných chumáčů a udržují je v tomto tvaru skelnatým povlakem gumovým; lid sobě vlasy a vousy splétá ve vrkoče, na něž si věší třepení, drobné kuželky a knoflíky z bahna. Za to příroda odívá se tam v šat, skvějící se nejpůvabnějšími odstíny zeleně, z hor prýští křišťálové prameny, kopce a výšiny zdobí se nadherným květem, údolí naplněna jsou rostlinstvem dýšícím pochotnou vůní, kolem skal otáčejí se věnce popínavých rostlin, a kmeny stromů vykládány jsou mechem. Neúrody tam naprosto neznají. A přece to vše nemá do sebe vnady a neposkytuje obrazu líbezného, neboť příroda jest příliš plodná a bujná, příliš náhlá ve svých přechodech. Tráva jest tvrdá a řeže i píchá jako nože a jehly; rákosí jest tuhé, rostouc vysoko jako bambus; svlačce a úponky jsou dlouhé a tlusté jako lana; trny jsou ocelové udice; stromy vyrůstají do výše 100 stop. Nic tam nevábí k trhání planých květin ani ku pronásledování zvěře, poněvadž těžko jest volně se pohybovati, neboť kdo se uchýlí od hlavní cesty, octne se až přes hlavu v husté, tuhé, nepodajné trávě. V Maniemě krása přírody béře na sebe povahu hrůzy.

V polovici října Stanley, ubíraje se ještě po pravém břehu Luamy, s temene nízkého porší spatřil místo, kde řeka tato do mohutné Lualaby se vlévá. Luama měla při ústí šířku málem 400 m., Lualaba asi 1300 m. „Tiché vytržení radosti,“ praví Stanley, „naplňovalo duši mou, an jsem pohlížel na velebnou řeku, tolik století od přírody před vědeckým světem ukrývanou!“ Radosť jeho byla by ještě větší bývala, kdy by byl věděl, že již stojí nad Kongem. Bylo mu souzeno čekati ještě dlouho, než o tom nabyl jistoty.

Sestoupivše do rovin setkali se brzy potom s arabskou karavanou, která kupčíc táhla krajinami v poříčí Lualabském. Náčelník její byl Tipu-Tib, usedlý ode dávných let v Udžidži, odkud časem s velikou družinou podnikal kupecké výpravy do neznámých krajin. Dvorný Arab učinil na Stanleye hluboký dojem, nazývá jej nejznamenitějším mužem ze všech, co jich viděl ve střední Africe. Byl vysokého vzrůstu, černých vousů a osmáhlé pleti, v kvetoucím věku, pravý obraz ráznosti a síly. Zevnějšek jeho byl uhlazený, šaty nadherné, zbraň drahocenná a celý vzhled prozrazoval vznešeného arabského pána.

Oba mužové brzy upřímně se spřátelili, a přátelství to mělo pro Stanleye veliký význam. Tipu-Tib vypravoval o Cameronovi, jehož před léty týmiž krajinami provázel až do Niangve, odkud nemohl dále, jelikož nemohl dostati člunů a lidé jeho rozhodně se vzpečovali sledovati běh řeky, o níž prý nikdo neví, kam teče. Stanley vyloživ mu plán své

cesty žádal, aby jej s velikou družinou za slušný plat doprovodil. Tipu-Tib hleděl chodce arabskými pověstmi odvrátiti od jeho předsevzetí. Dal mu od jednoho z lidí svých, jenž nejdále na západ pronikl, líčiti hrozná nebezpečí, která jej čekají v ohromném lese Uregském, kdež na haluzích nebetyčných stromů, které jsou tak veliké a tak husté, že cestovateli celé měsíce zakrývají nebe, visí obrovití hroznejši číhajíce na chodce, kde velicí mravenci štípají jako vosy a levharti jsou tak četní, že přes tu chvíli některého potkáte, kde veliké opice, soko, jsou postrachem člověka, vyhledávajíce ho v jeho příbytcích a ukusujíce mu prsty jeden po druhém. Za lesem pak jest prý země ve které se hemží hlavatí trpaslíci, dlouhobradí, úplně nazí a tetovovaní jako zebry různobarevnými pruhy; ti prý v lesních úkrytech číhají na cizince, jež usmrcují rákosovými šípy, napuštěnými nejprudším jedem. Ale veškery ty příšerné výtvory arabské fantasie nezměnily úmyslu Stanleyova, a Tipu-Tib propůjčil se posléze za průvodce bílého muže, uradiv se o tom dříve se svým lidem. Slíbil táhnouti se Stanleyem na 60 čtyřhodinných pochodů, po každých dvou dnech pochodu měl následovati den odpočinku a celá cesta neměla trvati déle nežli čtvrť léta. Za to měl mu Stanley vyplatiti 5000 dolarů, k čemuž připojil podmínku, aby Tipu-Tib ztratil právo k celé této sumě, kdy by před vykonáním ustanoveného počtu pochodů z malomyslnosti upustil od další cesty. Když byla smlouva podepsána, černí spojenci Stanleyovi byli radostí u vytržení. V průvodu Tipu-Tiba, jehož družina páčila se na 700 lidí, nebáli se táhnouti mezi nejdivočejší a nejžravější lidojedy a chtěli se bíti třeba s celým peklem.

Travnatou pahorkatinou, podobající se více vlnitému mladým bambusem posázenému poli ubíraly se zástupy odtud do Njangve, kde si několik dní pohověly. Město to jest nejzápadnější a největší stanice arabská ve střední Africe. Rozkládá se na plochém dvojvrší po pravém břehu Lualabském uprostřed pečlivě vzdělaných polí a stinných zahrad, v nichž Arabové pěstují ananas, melouny a jablka granátová. Několikráte do týdne konají se tam hlučné trhy, k nimž na kanoích se sjíždějí nebo pěšky se scházejí až 3000 lidí ze všeho okolí. Za běžnou minci kauri, za skleněné perly, drát a palmová sukna lze tam koupiti všeliké plodiny Maniemské, dobytek i drůbež, ryby zvěř, pivo a víno palmové, domácí nářadí a zbraně, slonovinu i nejkrásnější dívky černého plemene.

Dne 5. listopadu 1876 opustila veliká spojená karavana Njangve. Cesta vedla po pravém břehu řeky Lualaby směrem severním, a za nedlouho spatřili před sebou pověstný les Uregský, který se jako mohutná černá zeď prostíral od řeky dalekým obloukem k severovýchodu, a strácel se ve vzdálených horách. Táhnouce posupným jeho šerem zakusili svízelů nevýslovných Po celý čas padala na ně se stromů rosa jako déšť ve velikých krápějích. Se stromů a větví, s úponků a pletenců popínavých rostlin kapala vlhkost. Nad jich hlavami splétalo se mohutné větvoví a široké, tlusté listí tak hustě, že denní světlo nemohlo k nim proniknouti. Cestovatelé nevěděli, zdali venku svítí slunce nebo jeli pošmourno a mlhavo; kráčeli soumrakem, jaký se v mírných pásmech pozoruje hodinu po slunce západu. V pravo i v levo

bujel do výšky asi 20 stop podrost, dolejší svět vegetace, spjatý plazícími se šlahouny rostlin úponkovitých. Rostlinstvo je všude tak husté, že ani větry nemohou vniknouti do toho hlubokého vězení lesního stínu. Ať si vně tohoto lesního světa zuří bouře jaká chce, v hlubokém jeho lůně panuje nerušené ticho. Půda, ve které tato vegetace bují, jest tmavohnědá, rostlinná prsť, nahromaděné to po celou řadu let pozůstatky tlícího listí a spadlých ratolestí, pravé pařiště, které neneustále jsouc zavlažováno podivuhodně znázorňuje plodnosť přírody ve vlhkoteplém stínu tropickém. Stezka pod šlépějemi chodců proměnila se brzo v hlinité těsto, při každém kroku postřikoval jeden druhého bahnitou vodou; pot řinul se jim z celého těla, neboť povětří bylo mrtvé až k udušení.

Rosou neustále kapající nabubřely jim šaty a nabyly takové váhy, že je sotva unesli. Letní bílý klobouk zdál se Stanleyovi býti z olova, a jelikož nic nebyl platen, dal jej hochovi, který mu nesl ručnice; boty zkaženy v blátě tak, že polovičku cesty lesem konati musil bos. K tomu ke všemu potkávali nejrozličnější potvory: po zemi se svíjeli různí druhové hadů, černé, šest palců dlouhé stonožky a celé armády velikých mravenců, v korunách stromů houpali se paviáni a šimpansové, v noci pak ze spánku je vyrušovalo chraptivé vytí poloopic zvaných maki. Brzy přidružil se ke všem svízelům i nedostatek, neboť obyvatelé, kteří tam na výsečích a na samotách lesních bydlí, skoro vesměs utíkali i se zásobami ze strachu před velikou karavanou. Stanley shledal, že u nich přese všechnu odloučenosť od ostatního světa umění kovářské a výroba zbraní jsou na vysokém stupni, dědíce se, jak se zdá, od pokolení na pokolení. O ukrutnosti jejich zřejmě svědčí lebky, zasazené všude podél cest, jako u nás mezníky označující pěšiny lesní. Jako by se styděli za své barbarství, hleděli divoši tito namluviti příchozím, že jsou to lebky šimpansů (soků), působících veliké škody a proto nelítostně pronásledovaných; ale učený Huxley, jemuž je Stanley ukázal, prohlásil je za lebky černochů, čímž podán důkaz, že obyvatelé Uregy jsou lidojedi. Zbraň jejich jsou krátké oštěpy se širokými hroty a malé, ale silné luky, jichž tetivy zhotovují z tenkých proužků jakéhosi rákosu. Šípy na $^1/_3$ m. dlouhé jsou též z rákosí, přišpičatěné a rostlinným jedem napuštěné, ale bez hrotů železných. Sebe menší poranění takovým šípem zahubí slona. Užívání této zbraně vyžaduje zvláštní obratnosti. Lučištníci Stanleyovi dovedli šípy tyto metati nejdále na 60 m., tomu se jeden tuzemec usmál a střelil šípem na dálku 180 m.

Ženy v Ureze nosí zástěrky jenom 4 palce do čtverce veliké, z kůry neb z trávy utkané, a připevňují je k tělu šňůrami z palmových vláken. Krk zdobí sobě náhrdelky z měděných perel, a též do vlasů si dávají měděné kuličky. Mužové nosí napřed i v zadu kůži z cibetek neb opic s ocasy dolů visícími a měděné kruhy na rukou i nohou. Možná, že zběžný pohled na některého toho lesňáka hned zase zmizevšího zavdal podnět k pověsti o lidech ocasatých.

(Pokračování.)

Černá Hora a její nejnovější zákonodárství.

Úvaha

od

dr. Josefa Trakala.

I.

alé knížectví černohorské, které dějinami svými obracelo nezřídka na sebe pozornost celé Evropy a jehož originální vnitřní život byl tak často předmětem více méně cenných prací literárních, poskytuje nám v této době velmi zajímavého i poučného obrazu společnosti, v nížto se starobylý, ba můžeme říci primitivný řád společenský přetvořuje v řád novověké státní společnosti vzdělané. [1])

Přeměna tato pojí se z valné části k vladaření nynějšího knížete Nikoly I., jenž již z počátku vlády své vytkl sobě za politický cíl: učiniti na základech, jež s obdivuhodnou energií a důmyslem předchůdce jeho Danilo I. budoval, z národa černohorského národ vzdělaný a zjednati mu příslušné místo ve společnosti států evropských. Péčí jeho utužena byla státní jednota knížectví a provedeno užší spojení státní ústřední správy se samosprávou starých, někdy více méně samostatných svazků (zejmena plemen). Za podpory cizích velmocí (Ruska, Francie a Rakouska) byla r. 1866 reorganisována branná moc po spůsobu evropském, pokud možno na základě dřívější samosprávné organisace vojenské, tak že vojsko černohorské má nyní svou pěchotu, jízdu, horské dělostřelectvo i zákopnictvo a opatřeno jest moderní zbraní střelnou. [2])

Pak obrátil se kníže Nikola k důkladné opravě školství, které do té doby bylo na velice nízkém stupni, zejmena co tkne se vzdělání elementárního. Byla totiž teprve r. 1833 založena na Cetyni vladykou

---

[1]) K úvaze této byly nám po ruce hlavně: pojednání archimandrita H. Дучића, Црна Гора v srbském časopise Гласник српског ученог друштва (kn. XL. str. 1—120, v Bělehradě 1874). Jest to jedna z nejlepších přehledných, na delší vlastní zkušenosti založených prací o hlavních stránkách politického řádu i života Černé Hory až téměř do poslední války, nehledíme-li k onomu zvláštnímu zbarvení, jež jí politické smýšlení spisovatelovo místy dodává. Tam jest uvedena také veškera do té doby vyšlá literatura o Černé Hoře. Ku poznání novějších poměrů země hodí se dále přehledný spis Spiridiona Gopčeviče: Montenegro und die Montenegriner (v Lipsku 1877), pak silný svazek dr. Bernharda Schwarze: Montenegro (2. vyd. v Lipsku 1888) převahou cestopisného rázu, a více beletristicky psaný domácí spis J. Holečka, Černá Hora v míru (zvláště díl I. V Praze 1883). — Nemohu konečně opomenouti vysloviti na tomto místě své srdečné díky p. profesoru Konstantinu Jirečkovi, jenž mi při této práci svými bohatými, jazykovými i věcnými zkušenostmi a vědomostmi o národech jihoslovanských jakož i pomůckami v mnohém směru laskavé rady poskytl.

[2]) Povinnost branná jest všeobecná, a sice počíná 12. rokem k defensivě, pak od 17—50 let k válce offensivní. Gopčevič, Montenegro str. 43.

Petrem II. první řádná škola, v níž vychováváni byli hlavně popové (duchovní) a při níž zůstalo to až do vladaření nynějšího knížete. Teprv Nikola I. počal zakládati po jednotlivých krajích Černé Hory obecné (osnovné) školy a uživ potom k tomu dosti značného přebytečného výtěžku monastýrů (klášterů) upravil školství v celé zemi zákony z r. 1871.[1]) Zřízení a správa škol obecných i nižší dozor na ně uloženy byly plemenům (kapetaniím) a dozor na všecky školy ty svěřen byl zemskému dozorci školnímu. Nadacemi cara Alexandra II. a carevny Marie založeny byly vedle toho na Cetyni r. 1869 ústav bohoslovecký (seminář) a vyšší ústav dívčí, a seminář upraven byl spolu za ústav učitelský. R. 1875 pak zřízeno bylo v Danilovgradu učiliště zemědělské, které však již před válkou r. 1876 zašlo a posud obnoveno nebylo; za to bylo ale na Cetyni založeno po válce r. 1882 nižší reálné gymnasium. Mimochodem budiž zde připomenuto, že kníže Nikola také znovu zřídil Cetyňskou tiskárnu a založil vládní noviny, které nyní vycházejí pod názvem Glas Crnogorca.

Poslední válka r. 1876 měla vůbec pro vnitřní i zevnější poměry Černé Hory důležité následky. Berlínskou smlouvou (1878) uznaly vysoká porta jakož i ostatní súčastněné mocnosti evropské plnou suverenitu knížectví,[2]) jehož hranice rozšířeny byly k moři přivtělením přístavu Baru (Antivari), úrodných dolin Podgorické (na jezeru Skaderském) a Nikšićské, a pak (zvláštní konvencí z r. 1880) přístavu Ulcina (Dulcigno) s příslušným obvodem. Černohorský obchod byl postaven pod ochranu rakouských konsulátů. Konečně byla znovu náboženská svoboda všech vyznání v zemi zajištěna.

Změnami těmito zavdán byl podnět zvláště k lepšímu hospodářskému vývoji země, jenž nalézá se posud ve skromných počátcích. Černá Hora není ovšem zemí od přírody příliš nadanou, ale v tom srovnávají se novější důkladnější popisy, že jsou zde dostatečné podmínky k valnému zlepšení hospodářského stavu. Zemědělství s chovem dobytka jest dosud na dosti nízkém stupni hospodářství extensivného, ačkoliv některá údolí (jako jest dolina Zetská v Bělopavlićích, pole Nikšické i údolí Morače) jsou velmi úrodná a mohla by zásobovati plodinami svými celou zemi. Svahy k jezeru Skaderskému a celé přímoří hodí se velmi dobře ku pěstování vína a plodin jižních. Ještě více leží ladem hospodářství lesní. Mnohé krajiny jsou úplně lesů zbaveny (na př. samo okolí Cetyňské) a teprva v nejnovější době pracně a zvolna opět se zalesňují. Jiné části země mají sice krásné staré lesy,

[1]) Povinná návštěva škol těchto jest uložena hochům ze zámožnějších rodin od 7—12 roku. Posílání chudých dětí a dívek do školy jest zůstaveno na vůli rodičům. Bezdůvodné nenavštěvování školy trestá se pokutami nebo vazbou rodičů (§. 4 - 10 uv. zák.). Roku 1875 bylo v Černé Hoře 51 škol; po válce klesl počet osnovných škol na 22, od té doby však opět značně vzrostl. Návštěva škol vykazuje celkem dosti uspokojivý stav, a úspěch zdá se býti rovněž dobrý. Srv. Holeček, Černá Hora v míru I. kap. IX.; Gopčević, Montenegro, 9. kap.

[2]) V pravdě nebyla Černá Hora nikdy vasalským státem tureckým a dovedla vždy uhájiti svou neodvislost. To dokázal kníže Danilo na Pařížském kongresu r. 1856 proti zástupci tureckému Alimu pašovi. Srv. o tom spis Vaclíkův: La souveraineté du Monténégro et le droit des gens moderne de l'Europe (v Lipsku 1858).

ve kterých se však racionálným spůsobem posud nehospodaří. V rybolovu na jezeře Skaderském a v přítocích jeho jeví se větší činnosť, která má i dobrou budoucnosť; za to hornictví jest posud věcí neznámou.

Podmínky obchodu zevnějšího scházely Černé Hoře, pokud sousedila na všech stranách se svými odvěkými nepřáteli Turky. Obchod živořil jen na trhu Kotorském, a uvnitř země jevil nepatrné počátky na pazarech (trzích) některých městeček. Nyní ovšem otevřeny jsou obchodnímu životu černohorskému moře, jezero Skaderské a Hercegovina. Aby pak umožněn byl obchod, počal kníže Nikola po válce stavěti silnice v neschůdné zemi své. R. 1881 byla dokončena silnice z Kotora do Cetyně a z Cetyně do Rěky. Dle posledních zpráv novinářských otevřena byla linie z Cetyně do Baru, která bude důležitou kommunikací zejmena mezi úrodnými krajinami kolem jezera Skaderského a přístavem námořským. Potom ale zajisté mnoho ještě zbývá, aby zvláště vnitřní obchod mezi čelnějšími místy měl upravené cesty a mohl se obchodu na venek účastniti, aby přístavy v Baru a Ulcinu staly se skutečnými přístavy obchodními a aby vodní dráha na jezeru Skaderském byla využitkována. Poštovní spojení Cetyně s přímořím a pak s hlavními místy v zemi provedeno bylo pomocí rakouské vlády v průběhu posledního desítiletí. Úplnější síti poštovní vadí však posavadní nedostatek cest. Lepší jest spojení telegrafické, které zavedeno jest již skoro do všech míst, v nichž jsou politické úřady, a usnadňuje v značné míře správu země.

Řemeslná výroba v zemi jest posud nepatrná, omezujíc se na Cetyň a některá větší místa a jsouc ostatně v rukou cizinců (Albánců, Dalmatinců, cikánů). Zmínky zasluhuje domácí průmysl (tkalcovství a j.) v některých krajích, ač jest rovněž chabý. K větším průmyslovým podnikům nedostává se v zemi především značnějších kapitálů movitých, a mimo to jsou i obchodu i průmyslu velikou překážkou neupravené poměry mincovní.

Vedle všech uvedených oprav a civilisátorských plánů věnoval kníže Nikola hned z počátku vlády své zvláštní pozornosť právnímu životu země. Jsa přesvědčen, „že nic nepodněcuje tak rozvoj národa i státu, nic neupevňuje tak jich blaho jako dobré zřízení právní a pro všecky jednotné, stejné soudnictví,“ seznal, že bude nutno cestou zákonodárnou novým vznikajícím potřebám a poměrům společenského života v zemi vyhověti a zejmena probouzejícímu se obchodu i vůbec majetkovým stykům pevnou právní organisaci dáti. V Černé Hoře nebylo ovšem nikoho, kdo by tento obtížný a obsáhlý úkol na se vzíti mohl. Neníť posud v zemi žádných odborně vzdělaných právníků. Proto obrátil se kníže v příčině té r. 1873 k caru Alexandru II., jenž slíbil mu nejen poskytnouti potřebného k tomu nákladu, nýbrž ustanovil zároveň k vypracování nového zákonníka profesora při universitě Oděsské, státního radu Baltazara *Bogišiće*. P. Bogišić, rodák Dubrovnický, výborně zná právní řády národů jihoslovanských, jimž dlouholeté pozorování a četné práce literární věnoval.[1]) V práci jeho lze rozeznati dvě

[1]) Uvádíme zde ze spisů p. Bogišiće: Pravni običaii u Slovena (Záhřeb 1866, 2. vyd. 1867); О научной разработкѣ исторіи слав. права (Petrohrad (1870); О стручном називљу у законима (Splet 1876); Aperçu de

periody, jichž rozhraní tvoří válka rusko-turecká. [1]) Doba před válkou věnována byla sbírání látky, zjištění obyčejového práva černohorského a vypracování soustavy, která byla dohotovena r. 1875. Dříve však než soustava tato mohla býti zvláštní komisí projednána, vypuklo povstání v Hercegovině, které zasáhlo pak i Černou Horu. Válka rusko-turecká přerušila na čas veškery práce, ant sám prof. Bogišić byl k hlavnímu stanu ruskému povolán za účelem organisace správy v Bulharsku. Teprv po skončené válce oddal se kodifikátor opětně zpracování nahromaděné látky a studiu zákonníků občanského práva v Evropě a v Americe jakož i nejnovějších příbuzných zákonodárných prací v Uhersku, Německu, Rusku a Japonsku. Vypracovaný návrh zákona byl pak r. 1881 a 1882 v prvním čtení, r. 1885 po druhé a ku konci téhož roku a počátkem r. 1886 naposled před knížetem samým při zemském soudě na Cetyni projednán a 25. března 1888 konečně podepsán. Tištěn byl v Paříži ve velmi pěkné úpravě pod názvem: Општи имовински законик за књажевину Црну Гору. (Obecný majetkový zákonník pro knížectví Černou Horu.) Obsahuje neméně než 1031 paragrafův, i platí od 1. července r. 1888. [2])

Základní zásadu, dle níž prof. Bogišić říditi se měl, vyslovuje uvozovací úkaz knížecí k zákonu našemu v ten smysl, aby „vedle všech nevyhnutelných ohledů na zákonodárné práce jiných vzdělaných států hlavní pozornost obrácena byla na národní pojem o právu a spravedlnosti, na obyčeje, podání a živé potřeby černohorského národa.“ Tato zásada byla také předním vodítkem p. Bogišiće, jenž — jak sám v uveřejněném listu k nejmenovanému příteli vykládá — hledě ke zvláštnímu historickému vývoji země i k jeho vývoji budoucímu snažil se zdělati dílo „systematické a zároveň populární.“ [3]) Bude také zajisté při posouzení významu i obsahu zákonníka hotového přední otázkou, jeli přiměřen historickému vývoji a společenským poměrům černo-

---

travaux sur le droit coutumier en Russie (Paříž 1879); Sur la forme dite Inokosna de la famille rurale chez les Serbes et les Croates (Paříž 1884). Technički termini u zakonodavstvu (z rus. přel. N. Dučić, Záhřeb 1888). Hlavním dílem p. Bogišiće jest však sebrání právních obyčejů u národů jihoslovanských. Již r. 1866 vydal „Naputak za opisivanje pravnih običaja, koje živu u narodu,“ sbírku otázek, která byla pak v několika tisících výtisků rozeslána po zemích jihoslovanských. Soubor odpovědí takto sebraný uložil pak ve spise: Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena (v Záhřebu 1874), jejž vydala jihoslovanská akademie Záhřebská. Jest to silný svazek o 714 stranách, obsahující velmi bohatý a cenný materiál k bádaní o právu slovanském i o právu vůbec. Spis opatřen jest delší předmluvou spisovatelovou (LIX str.). P. prof. Bogišić, jak z některých poznámek spisů jeho na jevo jde, má také sebraný materiál o právních řádech plemen kavkazských, a bylo by velmi žádoucno, kdy by se k vydání jeho v brzké době odhodlal.

[1]) Postup celé práce vypsán jest na základě sdělení Bogišićova v pojednání o zákoně černohorském, které uveřejnil Varšavský profesor p. Zigel v ruském Juridičeském Věstniku (Общій имущественный законникъ для Черногорскаго княжества др Богишича, str. 51 násl.)

[2]) Vyloučeno jest z této platnosti X. oddělení II. části o zástavě a hypothece, pro něž bude počátek platnosti pozdějším úkazem určen.

[3]) A propos du Code civil du Monténégro. Quelques mots sur les principes et la méthode adoptés pour sa confection. Lettre a un ami par V. Bogišić (Paris 1886) str. 4 násl.

horským. Chcemeli však o tom aspoň přibližně úsudek si utvořiti a mnohým částem zákona nového porozuměti, musíme se napřed poučiti o dosavadním stavu práva, zákonodárství i soudnictví na Černé Hoře, o hlavních institucích, na nichž právní život této originální společnosti slovanské spočívá. Nemáme při tom bohužel po ruce onoho materiálu, jehož p. Bogišić při své práci užil, neboť obšírné „Exposé de principes," o němž on ve svém svrchu uvedeném listu mluví, [1]) není posud uveřejněno, i musíme tedy přestati na tom, co nám některé novější spisy o Černé Hoře a pak zejmena Bogišićův „Zbornik sadašnjih pravnih običaja u Slovena" podávají.

II.

Až do konce 18. století neměla Černá Hora psaných zákonů. [2]) Jednotlivá plemena (kmeny), z nichž obyvatelstvo její se skládalo, jakož i užší svazky společenské v plemenech (bratstva a zádružné rodiny) žily jako více méně samostatné i samosprávné skupiny a jich vnitřní i zevnější život upraven byl starobylými pravidly obyčeje právního. Spory vážnějšího druhu, zvláště které se týkaly vzájemných poměrů bratstev (rodů) neb dělení zádružného majetku, rozsuzoval kníže či vojvoda plemene s některým počtem zkušených a vážených soukmenovců (dobri ljudi), obyčejně pod širým nebem na místě, kde odbývala se velká skupština plemene. Spory menší soudili pohlaváři (glavari) rodů (vesnic) rovněž obyčejně s přísedícími „dobrými lidmi" z bratstva, a v zádružných rodinách konečně udržoval domácí řád mezi členy i na venek starešina domu (domaćin) po případě s domácí radou zádruhářů.

Státní jednota, můžemeli o ní v prvých historických dobách Černé Hory vůbec mluviti, záležela až do knížete Danila I. větším dílem ve společném svazku náboženském pod vládou biskupů (vladyků) Cetyňských. Druhým pojítkem pak více zevnějším byly stálé boje proti Turkům, které sdružovaly plemena na poli válečném k odvrácení společného nebezpečí. Vývoji pevného jednotného řádu a života státního velice překážely některé staré zakořenělé obyčeje, zvláště zvyk krevní msty (krviny) a loupeže (t. zv. četování), jichž rozrušující moc ani slabá duchovní vláda ústřední ani války s Turky nedovedly převážiti.

Krvina byla zvláštní druh svépomocného práva odvety (osveta) za jisté násilné skutky, zejmena pak za vraždu (ubijstvo), zranění,

---

[1]) A propos du Code civil du Monténégro str. 4. Dle svrchu uvedeného pojednaní prof. Zigela záležel přípravný materiál Bogišićův z následujících kusů: 1. Z odpovědí senátorů černohorských na sbírku otázek, týkajících se právních obyčejů v Černé Hoře platných. Jest to nepochybně onen materiál, o němž p. Bogišić ve svém Zborníku právních obyčejů (str LIX. pozn a str. LIII předmluvy) podotýká, že týká se Černe Hory, Hercegoviny a Albanie, že však ve Zborníku obsažen není. 2. Z výpisků soudních protokolů různých soudů černohorských. 3 Z osobních zápisků Bogišićových, jež si činil při cestách svých po Černé Hoře za účelem tím. 4. Ze zkušeností, jež sebral objížděje Srbsko, aby zjistil poměr srbského obyčejového práva ku platnému srbskému zákonu z r. 1844.

[2]) Srv. k této stati zvláště Дучић, Црна Гора str. 48 násl., Gopčević, Montenegro, kap. I., II., VI.

žhářství, loupež nebo za zhanobení (znectění dívky, později i udeření čibukem a j.). Bylli někdo ubit, tu nejbližší rodák (syn, otec, bratr), po něm ale též všichni ostatní členové zádružné rodiny a bratstva (rodu) byli povinni mstíti zabitého stejným skutkem. Pomstě pak propadl nejen vrah, nýbrž i jeho nejbližší příbuzní a bratstvenníci, když nebylo lze vraha dopadnouti. Jenom žen a dětí bylo šetřeno, mstíti se na těchto bylo pokládáno za hanbu. Povinnosť odvety byla svatá, o čemž svědčí lidová přísloví: „Sveta osveta božja istina, ko se neosveti, taj se neposveti;" kdo jí nedostál, byl vyvržen z rodového svazku, stižen hanbou, ano i ženy jím opovrhovaly. Poněvadž pak vykonaná odveta opět jen krví splacena býti mohla, vznikaly mezi jednotlivými plemeny a bratstvy touto cestou drobné soukromé války, které dědily se z pokolení na pokolení a jimiž se tyto svazky navzájem seslabovaly a potíraly. Za slabých vladyků stávalo se i pole Cetyňské jevištěm takových bojů.

Značným pokrokem a zmírněním krviny bylo, když odveta zamezována byla smírným narovnáním a zaplacením krevní pokuty. Při smírech takových byly zachovávány rozličné, často velmi složité ceremonie a celá záležitosť stála kuću (zádružnou rodinu) i bratstvo vrahovo někdy mnoho peněz. [1]) S obnaženou hlavou přicházeli rodáci vrahovi po několik neděl k domu zabitého, tlukouce na vrata, žádajíce za vpuštění a kmotrujíce obyvatele domu Bohem i svatým Janem. Podařiloli se jim nakloniti je k míru, vybráni byli 24 „dobří lidé," kteří v domě vinníkově nebo na jiném určitém místě stanovili krevní pokutu, již musela rodina a příbuzní vrahovi buď hned složiti neb za ni zástavu (ve zbrani, v dobytku atd.) dáti. Zvláštní ceremoniální usmíření dělo se pak mezi vrahem a nejbližším rodákem zabitého, které končilo políbením a uzavřením pobratimství. Bylali pokuta přijata, následovaly obyčejně hody v domě vinníkově, jichž účastnili se všichni bratstvenníci a jiní přátelé jeho, „dobri ljudi," a všichni rodáci zabitého (někdy na 60—150 lidí). Útraty platil vinník a jeho rod. V mase na stole nesmělo býti hlavy a nesmělo býti zakrváceno, z pokrmů muselo po pohostění všech ještě zbýti. Po hostině pak utvrzeno bylo přátelství všech kmotrovstvím a pobratimstvím.

Při smíru za zranění byly podobné obřady ve zvyku. Pokuta byla však mnohem menší a také počet „dobrých lidí" nebyl tak veliký jako při vraždě (4—12).

Jiný spůsob, kterým bylo lze krevní mstu předejíti, záležel v tom, že zločinec byl z rodiny neb z rodu „odloučen" a tím ostatní rodáci jeho dluhu krevního sproštěni.

Vedle krviny byla loupež (četování) nemenším zlem. Čety hajducké (obyčejně úskoci ze sousedních krajů) se svými harambaši (četobaši), jindy celá bratstva i plemena za vedení svých hlavárů i vojvodů činily vpády do pomezních krajin tureckých na plen buď za účelem odvety neb z jiných příčin. Četování bylo však nezřídka provozováno i v zemi samé, a smělá loupež platila za junácký kousek.

---

[1]) Srv. o tom Bogišićův Zbornik na str. 577 násl.

Za bojů s Turky byly domácí krvavé třenice aspoň na čas přerušovány, ale po skončení války bylo v nich obyčejně opět pokračováno. Marně pomýšlel na počátku 18. století statečný vladyka Danilo Petrović Něguš na zavedení jednotného soudu pro celou Černou Horu. O totéž pokoušel se po něm vladyka Vasil Petrović, vyzvav náčelníky plemen, aby s ním společně v Cetyni důležitější rozepře rozsuzovali. Za nepřítomnosti jeho v zemi znesvářili se však vojvodové a knížata brzy mezi sebou, odebrali se domů a počali se znovu mezi sebou krviti.

Silnější byla vláda jeho nástupce samozvaného Štěpána Malého (chorvátského dobrodruha), jenž rázným a neúprosným zakročením v několika případech krviny a loupeže dovedl po celý čas svého vladaření udržeti pokoj a bezpečnosť v zemi. I vypravuje se, že dal položiti na cestu do Kotora deset dukátů pohroziv trestem smrti tomu, kdo by je odcizil, že však nikdo dukátů těch se ani nedotkl, tak že tam ještě po smrti jeho ležely. Sotva však Štěpán Malý zemřel, počaly opět krvavé rozboje mezi plemeny a trvaly až do nastolení prvního zákonodárce Černohorského, „velikého vladyky“ Petra I. (1782), jenž silnou vůlí svou počal upevňovati jednotu státní a jednak společným soudem na Cetyni, jednak osobním zakročováním prostředkoval smír mezi zakrvenými plemeny. Když potom r. 1796 Skaderský Kara-Mahmud paša chystal veliký vpád do Černé Hory, svolal vladyka vojvody a pohlaváry z celé země do kláštera Cetyňského a uzavřel tam s nimi „věru i záruku“ ke společnému obhajování samostatnosti a svobody zemské. Po skončené pak válce umluvil s nimi na sněmu Cetyňském (r. 1798) na základě této „věry a záruky“ svůj „Zakon obšti Crnogorski i Brdski“ (v 33 článcích), jejž vlastnoručně napsal a jehož prvá část skládá se ze snesení sněmu v Stanjevićském klášteře (čl. 2—15) z r. 1790.[1]) Shromáždění pohlaváři zapřísahli se, že jej budou zachovávati. V skutku nabyl zákonník ten ještě za života Petrova veliké vážnosti a říkalo se, že tu či onde rozsouzeno bylo, jak rozsoudil svatý Petr (kao što je sveti Petar odsudio). Zákonník, jehož ustanovení převzal později kníže Danilo do svého zákonníka (v. níže), psán jest v duchu obyčejů černohorských, obsahuje z veliké většiny drakonická pravidla trestní, zakazuje přísně veškeru svépomoc (odvetu) při hledání práva mezi „bratry Černohorci“ a nařizuje domáhání se trestů za zločiny neb práva ve sporech majetkových cestou soudní. V soudnictví pak snaží se zákon zabezpečiti přísnými předpisy nestrannosť a spravedlnosť. Větší spory a zločiny, rušící řád a pokoj zemský, byly přikázány zemskému soudu na Cetyni. Ten sestával z knížat a pohlavárů plemen a měl býti vydržován z daně zemské, kterou dle zákona (čl. 20) každá kuća (dům, zádružná rodina) měla platiti prostřednictvím náčelníků plemene.

Po nějaký čas zmírnila se krvina v zemi. Avšak po nových bojích s Turky na počátku tohoto století zvedl se odpor zvláště proti placení zemské daně, a plemena počala opět dle svých starých zvyků žíti a navzájem se potírati. Ještě na smrtelném lůžku (1830) zapřísahal

[1]) Otištěn jest zákonník ten v plném znění ve Svodu zákonův slovanských od Hermenegilda Jirečka (v Praze 1880) na str. 351 násl.

„sveti Petar“ shromážděná kolem něho knížata plemen, aby zdržela se aspoň půl roku všeho nepřátelství; doufalť, že nástupci jeho podaří se zatím upevniti zemský soud, k jehož upravení sám před smrtí svou pozval Rusa Ivanoviče na Cetyň. Naděje ta se také splnila. Petr II. zorganisoval soudnictví tím způsobem, že utvořil na Cetyni zemský soud, t. zv. senát pod předsednictvím samého vladyky, sestávající z 12 placených pohlavárů z celé Černé Hory. Vedle toho zřídil t. zv. gvardii u Crnojevićské rijeky, jejíž rovněž placení členové (počtem 135, později 420) vybráni byli z vážených velikých kućí celé země. Byla to jakási policie zemská, která měla rozsuzovati menší spory, o větších k senátu zprávu podávati, vykonávati rozsudky senátu a udržovati pořádek v jednotlivých krajích (nahijích). Konečně zavedl Petr II. tělesnou stráž (perjaniky), která měla zároveň býti jakýmsi četnictvem pro celou zemi. Se železnou přísností dbal pak o to, aby zákon předchůdce jeho byl zachováván. Rozsudky smrti zastřelením dával vykonávati obyčejně celým množstvím Černohorců z různých plemen, aby nebyla tím zavdána příčina ke krevní pomstě. Rodákům zločince, dotazujícím se po vykonavatelích trestu, bylo vyřízeno, že byl popraven od „celé země.“ Vladyka nedal se ani tím zastrašiti, že kraj, v němž gvardia se nalézala, povstal do zbraně, žádaje za vrácení svých starých zvyků krviny, četování a t. p. Vůdci povstání byli postříleni a gvardia znovu potvrzena.

Ještě větší zásluhu o zavedení a utužení pevného řádu v zemi měl nástupce Petra II., státnickým duchem nadaný Danilo I., jenž jsa ženat dal se prohlásiti za knížete (knjaz i gospodar slobodne Crne Gore i Brdah) a učinil konec světskému vladaření biskupů vladyk. S neoblomnou přísností pronásledoval zločiny proti míru zemskému, zvláště krvinu a četování, jež holí a pokutou trestati dával. Bylyť rány holí pro Černohorce trestem nejtěžším a nejhanebnějším. Dopisovatel do Zborniku Bogišićova připomíná, že sám byl svědkem několika případů, kde vinníci prosili a nejstrašlivějšími kletbami zaklínali knížete Danila, aby je dal zastřeliti, jen aby nebyli zbiti jako ženy, a kníže prý vždy odpovídal: „Ne! Junáci bývají stříleni, ženy a lupiči biti holí.“ [1])

Danilo opravil a utvrdil soudnictví i správu zemskou. Gvardii proměnil v „malý soud“ a přeložil ji do plemen (kapetanií) utvořiv tak kapetánské soudy, na nichž zasedají kapetáni plemen vládou jmenovaní s několika důstojníky (setníky, barjaktary a desećary). Podobně vyhrazeno bylo vládě právo jmenovati členy zemského soudu, nyní „velikého soudu“ na Cetyni, jichž polovice (6—8) teď stále v residenci bydlí. Příslušnost soudů těchto nebyla přesně vymezena. Kdo nebyl spokojen s rozsudkem soudu kapetánského neb nechtěl naň při svou vznésti, mohl vyzvati soupeře svého, aby s ním šel k soudu na Cetyň. Kníže co samodržec vyhradil si právo, kterémukoliv soudu sám předsedati a každý rozsudek zrušiti.

R. 1855 podnikl Danilo „jednodušno sa svijema glavarima i stariješinama“ nové sepsání zákonů pod názvem: „Obšti zemaljski zakonik

[1]) Zbornik str. 575.

Crnogorski," dle něhož, jak v úvodě se praví, měl býti souzen každý bez rozdílu, malý i veliký, chudý i bohatý a jenž měl každému Černohorci i Brďanu zabezpečiti onu právní svobodu, bez níž žádné druhé svobody míti nelze. V zákoně tom, jenž čítá 95 článků, zrcadlí se věrně tehdejší společenský stav národa černohorského, jakož i snaha knížete učiniti z národa svého národ vzdělaný.[1])

Hned na počátku potkáváme se s ustanoveními, která upomínají na obdobné předpisy novověkých ústavních zákonů ve státech evropských. Před soudem jsou si všichni Černohorci i Brďané rovni. Svoboda života a majetku jest každému zaručena. Osoba knížete jest posvátna a nedotknutelna pod trestem smrti. Kníže má právo udíleti milosť (čl. 1—5).

Další předpisy týkají se neodvislosti a spravedlnosti soudců, kteří pamětlivi jsouce, že jsou hlasem národa a po vůli boží za soudce a správce povoláni, musejí přísahati, že budou nestranně souditi. Strannictví, úplatnosť, neposlušnosť soudcova má býti trestána sesazením, ztrátou důstojenství hlavárského a pokutou. Pokud soudci jsou ve službě zemské, nesmějí býti jinými záležitostmi (obchodem, cestami a t. p.) zanášeni. Porušení úcty k soudcům, hlavárům a starešinám trestá se pokutou 10 tol., urazíli však oni někoho, zaplatí pokutu 20 tolarů (čl. 6—15). Zakázáno jest přijíti k soudu s kamenem na krku jakožto svědkem jistého skutku (čl. 65).

Větší čásť zákona věnována jest předpisům trestním, které jsou velice přísné. Zemězrádce budiž zastřelen, po případě od toho, kdo ho dopadne. V čas války každý Černohorec a Brďan jest volán do zbraně. Kdo se zdráhá (jednotlivec, bratstvo neb i plémě), budiž odzbrojen na celý svůj život, ztratiž veškeru česť a opásán budiž ženskou zástěrou, „aby se vědělo, že nemá mužného srdce." Každý vojvoda, pohlavár neb starešina, jenž by v čas potřeby nevolal lid svůj do zbraně, trestán buď jako zemězrádce (čl. 16—19).

Pobraničná loupež a plen v době míru (i na tureckém území) trestá se jako loupež domácí. Každá neprávem neb bez nutné obrany spáchaná vražda trestá se zastřelením. Vrahu nelze se vykoupiti, a prchneli ze země, propadá jeho jmění státu a jeho život tomu, kdo ho dopadne (čl. 24—30).

Zranění na těle trestá soud pokutou nebo vězením, jichž míra jest rozličná dle zraněného údu, dvojnásobná při bujnosti a svévoli, poloviční při nedopatření. Udeříli někdo jiného nohou neb čibukem, zaplatí pokutu 50 tol. Udeřený může vinníka dokonce zabiti, bez trestu, staneli se to ihned, pokud jest v hněvu; kdy by však učinil tak teprv po hodině neb druhý den, pokládán jest za vraha. Zranění neb i zabití v nutné obraně jest beztrestno (čl. 31—38).

Krvina jest zakázána pod trestem smrti. Jen vrah soudem stíhaný může býti kdekoliv a kýmkoliv zabit. Souboj však jest dovolen; nikdo ale nesmí se do něho míchati (čl. 39—40). Trest smrti stihne také paliče, lupiče při třetím dopadení, původce rozbroje a krveprolití, cizoložníky a ženy, jež by ukládaly o život mužův aneb zabily své

[1]) Otištěn jest u Herm. Jirečka „Svod zákonů slov." str. 364 násl.

dítě. Trest ten na ženách nevykonává se zastřelením. Dvojženství neb únos dívky trestá se vyhnanstvím a konfiskací jmění, obyčejná krádež ranami holí (krádež kostelní neb krádež státní zbroje vždy smrtí), rušení pokoje na trhu (pazaru, jenž měl při různicích plemen a rodů jaksi ráz neutrální) nebo v kostele pokutou neb vazbou, pomluva týmž trestem, který by stihl pomluveného, kdy by pomluva byla pravdiva (41, 69—74, 78—82, 85—87, 94).

Mnohem menší část zákona týká se práva majetkového a rodinného. Vedle některých pravidel o náhradě škody jsou tu předpisy o právu předkupním mezi příbuznými a soukmenovci při prodeji nemovitostí, o dělení jmění za živa a po smrti rodičů a o právech dědických některých osob (čl. 45—57). Práva manželského a rodinného dotýkají se předpisy o nerozlučitelnosti manželství, o uzavírání sňatku, o rozvodu, o úctě k rodičům a péči o děti nemanželské (58, 67—71).

Články 59—63 nařizují placení daní pro potřeby veřejné. Kdo by jich odepřel, trestán budiž jako nepřítel vlasti, a kdo by ukrýval svůj majetek, pokutován dle usouzení místních starešin a vrchního soudu. Povinností duchovních týká se čl. 66. Zakázáno jest slaviti křestní jmeno (krstno ime) hodováním, poněvadž se tím často lidé na mizinu přiváděli; stačí slaviti je dle srbského obyčeje co vzpomínku na křest pradědův. Rovněž zapovídá se obyčej ustříhati si vlasy neb zohaviti si obličej z žalosti o mrtvého (88, 89).

Články 91 a 92 poskytují konečně ochrany uprchlíkům, jakékoli víry neb národnosti, na půdě černohorské po závěti sv. Petra, pokud žijí v pokoji a poslušni jsou zákonů zemských.

Z tohoto přehledu hlavních ustanovení zákona Danilova jest zřejmo, že cílem zákonodárce bylo především zavesti bezpečnosť života a majetku v zemi, odstraniti některé zakořenělé zlozvyky národní, zvláště pak svépomoc při domáhání se práva, upevniti soudnictví i správu státní a orgánům jich zjednati poslušnosť. Účel tento byl také v poměrně krátké době značnou měrou dosažen. Dle nejnovějších zpráv o Černé Hoře jsou mnohé předpisy zákona Danilova buď zastaralé nebo mohly býti změněny ve formu mírnější. „Zákony o krádeži," praví Gopčević, „nejsou již tak přísné, poněvadž se krádež téměř nevyskytá, podobně jako úmyslná vražda. Naproti tomu přihází se tu a tam ještě zabití ve zlosti nebo v hněvu, ač rovněž velmi zřídka. Zločiny proti majestátu jsou neslýchané, jakož i přečiny proti veřejné bezpečnosti. Po krvině, únosu dívek a žhářství není více stopy. Žádnému Černohorci nenapadne již přijíti s kamenem na krku před soud, a hodů při slavnosti křestního jmena nikde nebývá. Na stříhání vlasů a rozškrábání obličeje nikdo již nemyslí." Vědomí státní jednoty i monarchické formy její jest živé a podrobování se orgánům státním ochotné. Také odpor proti daním a břemenům veřejným ustoupil náhledu, že jest jich třeba ku pokoji a blahu všeobecnému. [1]) Tímto spůsobem byla hlavně zásluhou knížete Danila upravena půda ušlechtilým záměrům a opravám nynějšího vladaře Černé Hory, o nichž jsme v první stati mluvili.

---

[1]) Srv. Zbornik Bogišićův, str. 508.

III.

Společnosť černohorská liší se ústrojím svým podstatně od našich novověkých společností západoevropských. [1]) V Černé Hoře převládá posud typ společnosti patriarchální, který u jižních a východních Slovanů více méně aspoň v některých formách svých se udržel a kterým prošly, jak novější bádání vždy víc a více utvrzuje, dříve neb později všecky společnosti arické i semitské. Hlavní formy tohoto typu společenské organisace v Černé Hoře jsou následující.

Nejširší staré svazky společenské jsou *plemena* (kmeny). Plémě (pleme) bylo původně nepochybně svazek krevní, jenž vznikl rozrodem od jednoho společného původce, a vnitřním dělením na skupiny menší. Během doby přeměňoval se však tento osobní svazek postoupně v obvod territoriální, čili kraj, obydlený příslušníky plemene. Plémě skládá se buď z jednoho neb z více bratstev (rodů) společného původu, ale často náleží k němu i vesnice osídlené cizími rody, které nabyly časem příslušnosti plemenné. [2])

Každé plémě mělo ode dávna svého náčelníka, zvaného *vojvoda* neb *knez* (kníže), voleného na sněmu plemene (skupštině) obyčejně z některého čelného a bohatého bratstva, v němž se pak nezřídka hodnosť ta zvykem stala v přímé mužské linii dědičnou. Vojvoda neb kníže byl správcem a zástupcem záležitostí plemenných, nejvyšším soudcem i vůdcem plemene ve válce. Při soudnictví stáli mu po boku svrchu uvedení „dobri ljudi,“ a o důležitějších záležitostech plemenných radila se skupština za jeho předsednictví. Od té doby, co zřízen byl zemský soud na Cetyni (senát), byl mnohý z vojvodů jmenován zároveň senátorem.

V tomto ústrojí plemen provedl Danilo I. značné změny. Prohlásiv se sám za knížete Černé Hory, zrušil důstojnosť knížat v plemenech. Roku 1852 ohlásil shromážděnému lidu na Cetyni: „Když s pomocí boží a dvou carů (ruského i rakouského) dostali jste knížete za gosudara, přestanou od tohoto dne všecka knížata, která až podnes kněževala, a kdo by od dneška nazýval knížetem někoho jiného mimo mne, bude zastřelen.“ Zároveň proměnil Danilo dosavadní knížectví (plemenné obvody) v kapetanie, pro něž jmenoval za účelem soudnictví, vojenství, vybírání daní a vůbec správy státní *kapetány*, osvojiv si vedle toho i právo potvrzovati neb i vůbec jmenovati vojvody. Od té doby stojí v čele plemen kapetáni, vojvodové, senátoři, serdaři (zavedení r. 1718) a někteří menší důstojníci vojenští (setníci, barjaktaři a desećaři). V lidu požívá však dosud plemenné staré vojvodství větší vážnosti než nově udělené.

---

[1]) Obsah této stati jest zpracován hlavně dle zpráv dopisovatelů z Černé Hory do Zbornika p. Bogišićova; kromě toho srv. Дучић, Црна Гора zvláště str. 56 násl.

[2]) Tak náleží na př. ku plemeni Něguši bratstva: Cherakovići i Petrovići, Rajčevići i Radonići, Bogdanovići, Prorokovići, Vrbići a j., z nichž Vrbići, Cherakovići a Rajčevići jsou usedlí přistěhovalci. Přistěhovalí jsou zejmena hercegovští úskoci ze 16. a 17. století (Cetyňané, Děklići, Cući i Bělići, Ozrinići a j.). Srv. Дучић, Црна Гора str. 57.

Touto změnou staly se z plemen přesně ohraničené obvody státní správy, které vřaděny jsou do širších obvodů provinciálných t. zv. nahijí. Někdejší krevní svazek sotva se v nich už cítí; ženění a vdávání se uvnitř plemene není žádnou překážkou omezeno. Ze staršího jich ústrojí zachovaly se však přece ještě některé zajímavé „přežitky.“ Plemena mají posud své společné pastvy a lesy (někdy i vody) t. zv. muša, obćina, jichž mohou užívati jen bratstva k plemeni náležející. Jsou to nepochybně zbytky někdejšího nerozděleného majetku celého plemene. Příslušníci plemene mají právo předkupu, když někdo z plemene toho nemovitosti prodává, přispívají prací i nákladem ku podnikům plemenným (cestám a t. p.). Konečně udržuje se ještě z někdejší krevní pomsty vědomí společné hany, spáchánli nějaký zločin členem plemene.

Bratstvo (rod) jest užší a patrně i mladší svazek než plemeno. Skládá se z většího neb menšího počtu jednoduchých i složitých (zádružných) rodin, jež jsou si vědomy svého společného původu od předka dávno zemřelého, který dal bratstvu celému jmeno i rodovou pověsť. Toto společné jmeno nosí také každý bratsvenník (sourodák) vedle svého jmena rodinného a osobního.[1])

Rodiny (kuće, t. j. vlastně domy) náležející k témuž bratstvu bydlí obyčejně pohromadě v jedné vesnici (selo). Veliká bratstva zaujímají i více vesnic. Tak má na př. plémě Ceklini v Riječské nahiji 16 bratstev a celkem 30 vesnic. Jeli ve vesnici dvojí bratstvo, zachovává se přece dobře v každé kući vědomí, ke kterému z nich náleží.

Bratstvo má svého náčelníka rodového, jenž nazývá se obecně *glavar* (pohlavár), nemáli zároveň důstojnosti kapetánské, vojvodské a p. Jest to obyčejně starší, zkušený, vážností, vlivem i rozumem vynikající domaćin (hlava rodiny) z některé zámožné a veliké kuće. Býval dříve volen skupštinou bratstva nebo převedl na se autokraticky tuto hodnosť aneb jaksi nárokem dědickým. Nyní třeba jest, aby potvrzen byl vládou. Co jest vojvoda (neb knez) plemeni, to jest glavar svému bratstvu: správce, soudce (s několika váženými domaćiny), náčelník vojenský, zástupce bratstva na venek i na skupštině plemene, vykonavatel přikázání náčelníků plemenných, výběrčí daně zemské. Jemu náleží svolávati obecní skupštinu, t. j. shromáždění všech domaćinů bratstva a předložiti jí vážnější záležitosti, týkající se prospěchů celého bratstva.

Bratstvo pokládalo se vždy za jednotný celek. Co taký vystupovalo při společné obraně, při povinnosti odvety (zvláště krviny); zároveň bylo fiskální i vojenská jednotka. Z někdejšího společného majetku bratstva, jenž časem podělen byl mezi jednotlivé kuće, zachovaly se ještě obecní pastvy a lesy. Pastvina bratstva sluje zabrana či celjina; na ní pasou jednotlivé kuće dle starobylých zvyků neb dle společné úmluvy svá

[1]) Jednotlivec má pak na př. tato jmena: Jovo Petra Markova Jankovića Kovačevića, z čehož Jovo jest jmeno osobní, Petra jmeno otcovo, Markova jmeno dědovo, Jankovića jmeno zádružné rodiny (Jankovići) a Kovačevića jmeno bratstva (Kovačevići). Jmena bratstva užívá se jen v poměrech k jiným bratstvům, ostatních jmen obyčejně jen uvnitř bratstva.

stáda od určité doby na podzim, a podobně upraveno jest užívání společného lesa (dubrava). Členové cizího bratstva se ani ku pastvě, ani k sekání dříví nepřipouštějí. Bratstvenníci mají dále právo předkupní, když někdo v bratstvu nějakou nemovitosť prodává, a jistý nárok na dědictví úplně vymřelých kući.

Vědomí krevního svazku jest posud živé; jeví se to ve zvyku exogamie, t. j. ženění a vdávání se vně bratstva (ač v poslední době počaly se uzavírati sňatky mezi vzdálenějšími bratstvenníky téhož bratstva). Tím vznikají pak i zvláštní poměry příbuzenské mezi oběma bratstvy. Bratstvenníci děvčete, které se provdá do cizího bratstva, nazývají členy tohoto bratstva cizího svými přáteli (prijateli), podobně jako kmotr z cizího bratstva při křtu neb sňatku nazýván jest kmotrem ode všech bratstvenníků křtěncových neb snoubencových. Všichni bratstvenníci slaví památku svého praděda (krstno ime). Přistěhovalci, kteří usadí se ve vesnici určitého bratstva zákupem, teprv po několika pokoleních nabývají práva jako členové tohoto bratstva.

Konečně jest celá řada jiných vzájemných povinností a nároků mezi členy bratstva, které mají více povahu mravní. Urážku některého z nich pociťuje celé bratstvo, na němž také lpí hana za zlý skutek některým z bratstvenníků spáchaný. Bratstvo pečuje o nemajetné jednotlivce neb rodiny k němu patřící, ujímá se osiřelých, pohořelých členů svých a t. p.

Svazku a organisace místní obce v našem smyslu, která zakládá se na společenství místních interesů, Černá Hora nezná. Záležitosti, které sem náležívají, obstarává bratstvo, jež obyčejně spadá v jedno s vesnicí (selo); glavar bratstva bývá i starešinou vesnice. Vesnice co taká nemá kromě kostela, školy, cest a vody žádného jmění. Lesy a pastvy náležejí bratstvu. Jeli vesnice smíšená, t. j. náležíli obyvatelé její několika bratstvům, tu vstupují domaćinové jednotlivých rodin k obstarávání obecních potřeb (cest, zřízení vodních a j.) dočasně v užší styk. Tento styk jest však jen právě oním určitým účelem podmíněn.

Základním prvkem bratstev a celé společnosti černohorské jest širší, více méně složitá rodina. Není to rodina v našem západoevropském smyslu, t. j. svazek otce, matky a jich dětí, nýbrž skupina mužů a žen, jich potomků od jednoho společného žijícího neb zemřelého předka pocházejících, pod společnou hlavou a se společným movitým i nemovitým majetkem pohromadě žijících. Ke svazku tomu náleží po případě i lid služebný. Jeli taková skupina co do členů (čeledi) četná (obyčejně 6—10, někdy 20—25), nazývá se *zadružna kuća* (t. j. zádružný dům [1]); jeli jednoduchá, skládajíc se z muže, ženy a jich dětí, nazývá se *inokosna kuća* či *inokoština*. Na tuto poslední zajímavou formu jihoslovanské rodiny upozornil p. Bogišić svým svrchu uvedeným spiskem: De la forme dite Inokosna de la famille rurale chez les Serbes et les Croates (v Paříži 1884). Na první pohled podobá se složením svým našim užším rodinám (které ostatně v městech černohorských

---

[1]) Slovo „zádruha“ jest v lidu neznámo. Říká se „kuća“ a k tomu připojuje se adjektiv „zadružna“ neb „inokosna“ kuća. V. Bogišić, Zbornik str. 8, 9 a „De la forme dite Inokosna“ str. 36.

také se vyskytují), a byla za takovou často od právníkův i zákonodárcův pokládána. Avšak bližší přihlednutí k ní ukázalo, že tomu tak není, anať se inokosna kuća spravuje týmiž pravidly jako zádružná kuća.[1]) Ale neshledávali bychom v ní z druhé strany zvláštní druh rodiny, jako se p. Bogišić domnívati zdá, nýbrž pokládáme ji spíše za zvláštní odrůdu zádružné kuće. Obě spravují se týmiž pravidly právními, ale inokosná kuća liší se od zádružné, jak pozorujeme,[2]) hlavně svou menší hospodářskou silou, následkem čehož nemůže pak větší počet členů pohromadě se udržeti, kdežto zádružnosť jest příznakem zámožných kućí. Tomu nasvědčuje zejmena i to, že často klade se proti inokoštině jakožto oppositum dobra kuća, bogata kuća (t. j. zádružná kuća, zadružni su ljudi), dále četná přísloví jako na př. inokoština siromaština, zadružna kuća teče imuća, a konečně ta okolnosť, *že* zádružné kuće shledávají se obyčejně v krajích bohatých, inokoštiny v chudších. Ostatně budou zajisté obě formy často navzájem do sebe přecházeti. Jako mohou inokosné kuće vznikati rozrušením se zádruhy, rozdělením zádružného jmění neb i četnějšími úmrtími mezi zádruháři, tak může zajisté z inokoštiny vyvinouti se během několika generací opět zádružná kuća, pokud jsou tu jen podmínky hospodářské.

Zádružná kuća má své společné jmeno obyčejně po společném předku (na př. Popovići, Markovići a j.) Hlavou její jest *domaćin* či *starešina*, jímž bývá otec, pokud je živ, po smrti jeho nejstarší bratr a neníli bratrů, jeho nejstarší syn. V těchto případech není třeba zvláště voliti starešinu po smrti otcově. Kdy by však uvedené osoby domaćinství ujíti se nechtěly neb byly neschopny (pro nemoc, slepotu a p.), volí si domácí rada (kućný savjet) nového domaćina, při čemž rozhoduje stáří, způsobilosť k zastupování a ke správě kuće, vážnosť a vliv v kući i v bratstvu a t. p. Stává se také, že i žena, vdova po zemřelém domaćinovi přejímá domaćinství, postupuje je však synu svému, jakmile dospěje a se ožení.

Domaćin spravuje zádružnou kuću. On přijímá, uschovává a vydává veškery peníze společné a klade z nich účty; obstarává neb dává obstarávati běžné potřeby a pečuje o zachování domácího řádu. Z večera obyčejně roztřiďuje všelikou práci na příští den, a všichni zádruháři (čeleď) jsou povinni ho poslouchati a jeho příkazy plniti. Své děti a ženy může trestati na těle čibukem, holí neb rukou, ale odrostlé muže, kteří nosí již zbraň, smí jen pokárati. Domaćin zastupuje zádružnou kuću na venek. On platí daň na kuću připadající, dochází na skupštinu bratstva, jest zodpověden za kućnou čeleď, kupuje a prodává, uzavírá smlouvy jmenem kuće, a sice, pokud se týkají běžné správy, sám o své vůli, pokud ale jde o kmenové jmění kućné, se souhlasem zádruhářů.

Domaćin může domácí radou býti úřadu svého zbaven neb dokonce i od kuće oddělen, neníli s to udržeti kućný řád, dále pro stranictví při rozdělování práce, pro všeobecnou neoblíbenosť, pro oslepnutí

---

[1]) To ukazuje Bogišić (De la forme dite Inokosna atd.) specielně na inokoštině černohorské (srv. str. 28).

[2]) Utvrzuje nás v tom zejmena líčení obou forem ve Zborniku Bogišićově.

nebo jiné podobné případy. Zhusta zavdávají případy takové podnět k všeobecnému rozdělení se zádružné rodiny.

Zádruháři (čeleď) jsou z pravidla mezi sebou po krvi příbuzni. Díme z pravidla, neboť jsou mezi nimi někdy (ač zřídka) členové uměle k zádružné rodině připoutaní s fingovaným krevním příbuzenstvím. Sem náležejí především tak zvaní *domazeti* a *posinovljeni* (adoptovaní). Domazet nazývá se mužský člen jiné zádružné neb inokosné kuće, jenž se do jisté kuće přiženil (pridomazeti). Tím stává se zde plnoprávným zádruhářem, pozbývá však všech svých práv ve své rodné kući (zvláště dědického nápadu na osobinu svých rodičů a práva ku podílu na kućném jmění); přijímá obyčejně kućné jmeno zádružné rodiny, do níž vstoupil, a stává se pak i členem bratstva, k němuž ta kuća náleží. Podobný poměr nastává při adopci čili přijetí mladého mužského člena z jiné rodiny za svého. Obyčejný případ domazetství jest, když není v zádružné rodině mužských potomků aneb když kuća zůstane konečně na jediné dceři. Z podobných důvodů nebo při nedostatku potomstva vůbec děje se i adopce. Pokládáť se za hněv boží neb za prokletí, kdy by měla zůstati kuća úplně opuštěnou.

Služebné osoby (momak, momica) dostávají umluvený plat a mohou (nejsouli sirotci) vrátiti se do své rodné kuće, což obyčejně se děje, chtíli se ženiti nebo vdávati. Jinak mají často postavení mladších zádruhářů, arci s tím rozdílem, že tito mohou státi se jednou domaćiny. Děvčata služebná, která ve službě se vdají, dostanou od kuće, kde slouží, i výbavu.

Zádruháři mají právo k výživě při společném stole, ku potřebnému oděvu a k obuvi, ku poměrnému podílu na kućném majetku společném a právo zasedati v domácí radě. Z druhé strany jsou povinni poslouchati a plniti příkazy domaćinovy, pracovati a dobývati zisk ve prospěch kuće. Zádruhářská plnoprávnosť nastává kolem 20. roku, když mladý zádruhář dostane zbraň. *Domáci rada* (kućni savjet) odbývá se v létě před domem pod nějakým stromem, v zimě uvnitř domu, obyčejně u večeře, když jsou zádruháři pohromadě, za předsednictví starešiny. Na savjet patří veškery důležitější záležitosti, prodeje z kmenového jmění, koupě, stavby, početí polních prací, ženitby a vdavky [1]) členů kuće a t. p. Hlasování zvláštního není; zřídka bývá odpor proti návrhu domaćinovu, a mladší zádruháři podrobují se mínění starších. Nedospělí, děti a ženy, nemají přímého účastenství v domácí radě.

Kuća má svůj kmenový společný majetek, t. zv. statek či majetek kućný (*dobro*, *imanje kućno*) neb *očinstvo*, *djedovina*, k němuž náleží dům, dvůr, pozemky polní, zahrady, vinice, mlýny, pastvy a j., z pravidla též dobytek, někdy i zbraně a některé nářadí. Tento kmenový majetek musí býti zachován nestenčený. Domaćin nemůže z něho ani za živa ani pro případ své smrti ničeho zciziti. Jen v dobách naléhavé potřeby, při neúrodě neb veliké nouzi (dříve i při placení krviny) může býti část kmenového jmění na základě usnesení se domácí rady prodána. Naproti tomu prodávají se na společný účet příbytky ve stádě dobytka.

---

[1]) Ženění a vdávání děje se dle pořadu starešinství. Dříve žení a vdávají se vždy starší členové, pak teprve mladší.

plodiny polní (ljetina) a jiné výrobky hospodářské (sýr, máslo, výrobky domácího průmyslu a j.). V pravé rodině zádružné odvádí každý člen její poctivě veškeren svůj výdělek domaćinovi do kućné pokladny. Kdy by toho někdo neučinil, může býti oddělen. To platí i o těch, kteří se svolením kuće chodí do cizí služby neb po světě za obchodem, leč by se více domů vrátiti nechtěli.

Vedle podílu na kmenovém majetku kućném mívají někdy jednotliví zádruháři zvláštní svůj majetek osobní (srv. římské peculium) t. zv. *osobinu*, sestávající z věcí movitých (kusů dobytka zbraní, darů, válečného plenu a j.). S tímto majetkem může každý dle své vůle nakládati.

Synové zůstávají pod mocí otcovskou, pokud jest otec živ, pokud se neoddělí neb neožení. Dcery, které se z kuće vyvdají, vycházejí tím z právní moci svých rodičů.

Postavení žen v zádružných kućích není příliš záviděni hodno. Jsouť tu, nehledě k úkolům mateřským, především pracovní silou a stojí ke skupině více v poměru subordinace než příbuzenství. [1]) Obstarávají všeliké práce domácí, připravují jídlo, čistí dům a dvůr, perou prádlo, šijí, předou, pletou, spravují oděv svých mužů, donášejí vodu a dříví z lesa, pomáhají na poli, docházejí na trh, starají se o děti a t. p. Zvláštní postavení zaujímá jen manželka domaćinova, neb jeli neženat, jiná starší vdaná žena, domaćinem za hospodyni (domaćici) určená. Starostí její jest dohled na ženské členy kuće, řádné obstarávání jich úkolů, péče o obuv i oděv, o výbavu dcer a t. p., vše to ovšem dle příkazů neb za souhlasu domaćinova. Ženy mívají také svůj osobní majetek (osobinu), s nímž mohou volně za živa i pro případ smrti nakládati (jmění mateřské). Náleží k němu vše, čeho nabývají dědictvím a co jim kuća dá do výbavy a co dostanou věnem neb darem při sňatku (prćija).

Dělení zádružných kućí nastává buď následkem přílišného vzrůstu počtu členů neb ze svárů mezi zádruháři, k nimž zejmena ženy zavdávají nepřímo podnět (gdje je mnogo žena, mira u kući nema), nebo pro špatné hospodaření domaćinovo a j. Dělení může býti všeobecné, tak že každý z podílníků obdrží svůj podíl (razdijelili su se, podijelili su se) neb částečné, když na př. zůstanou rozdělení bratři po několika opět pohromadě v menších zádružných skupinách, neb rozdělili se pouze kuća (dům) s příslušenstvím, kdežto pozemky zůstanou na dále společnými. Takové všeobecné neb částečné rozdělení jest možno za živa neb po smrti otce a děje se buď shodnou vůlí zádruhářů neb prostřednictvím „dobrých lidí". [2]) Od něho sluší rozeznávati oddělení pouze jednoho člena (odijelili su ga) s jeho podílem, při čemž ostatní

[1]) Na toto podřízené, nízké postavení žen stěžují si pravidelně navštěvovatelé Černé Hory. Srv. na pr. Gopčević, Montenegro str. 75 násl.; Schwarz, Montenegro str. 455. Tomu svědčí i četné zvyky a přísloví ve Bogišićově Zborníku uvedené, na př. ko ženu nebije, on čovjek nije a t. p. Ostatně jest postavení toto z velké části přirozeným následkem organisace zádružných skupin.

[2]) Dle zákonníku Danilova (čl. 47) smí se synové za živa rodičů děliti jen se *svolením* jejich.

zůstávají pohromadě v zádružném svazku. Za takové oddělení může každý oprávněný zádruhář žádati, aneb stává se z vůle celé zádružné kuće, jeli na př. některý člen její leniv, neposlušen neb vinen zločinem nějakým, v kterémžto posledním případě bývá někdy vyhnán i bez podílu.

Kmenové jmění kućné nedělí se dle hlav, nýbrž dle *kolen* (per stirpes), kolik je tu synů ať ženatých neb neženatých (po případě bratrů), tolik jest rovných dílů. Ljetina (plodiny polní), nářadí a jiné věci, které nenáležejí ke kmenovému jmění, dělí se dle hlav; jeli osení posud na poli, sklízí se společně a pak se dělí. Domaćin obdrží rovněž jen svůj díl, kromě toho ale t. zv. starešinstvo (vzácné zbraně, dobrého koně a t. p.) Nejmladšímu synu ponechává se obyčejně kuća (dům) i ohniště a při něm zůstanou z pravidla rodiče, pokud jsou na živu. Ale o jich pohřbení starají se všichni rozdělení bratři, jakož si i navzájem pomáhají při stavbě nových domů, pokud jich jest následkem rozdělení třeba.

Dcery nedostanou žádného podílu, nýbrž zůstávají u některého bratra, neb jest jinak úmluvou o ně postaráno. Před dělením vyvdané dcery nemají žádných nároků vůbec při dělení rodné kuće. Neníli tu však žádných synů, dělí se po smrti otcově kućný statek mezi dcery. Tak stanoví i zákon Danilův, ale s tím doložením, že jsouli na živu ještě sestry (vdané neb nevdané) otcovy, obdrží třetinu, dcery pak ostatní dvě třetiny, a dále že zbraně odevzdávají se nejbližším mužským příbuzným, ačli otec jinak neurčil (čl. 53, 54).

Osobina toho neb onoho zádruháře nemá na dělení nijakého vlivu. O ni může každý závětí (oporukou) libovolně pořizovati. Neníli zde závěti, pak dědí osobinu děti (především synové) stejným dílem. Jeli matka živa, užívá jmění mužova až do své smrti, načež teprv bývá rozděleno (zákon Danilův čl. 50).

Vdova po některém zádruháři, nemáli dětí a jeli ještě mladá, může se vrátiti do své rodné kuće se svou osobinou. Zůstaneli v zádružné kući svého muže, užívá (dle zákona Danilova čl. 52), pokud se nevdá a pokud dětí nemá, podílu mužova, a vdáli se opět, obdrží jen jistou rentu roční. Máli žena, když se vdává, nějaké jmění od svých rodičův a zemřeli bezdětna, tehdy její osobinu dědí její bratři, neníli jich, její sestry a pak příbuzní (ťamtéž čl. 56).

Připadneli kuća jediné dceři, dědí ona vše movité i nemovité jmění (t. zv. miraz). Zůstaneli odúmrť (pustoš) a neníli tu žádných příbuzných, připadá celé jmění fisku.

(Dokončení.)

Republika San-Marinská.

Cestopisný náčrtek

od

Konst. Jirečka.

a východní straně Apennin nalézá se na půdě dávnověké Umbrie miniaturní republika čili jak se v Italii říká: republička (repubblicchetta) San Marino. Není to než jedna obrovská strmá skála se starým hradem a městem i její území na nezcela dvě hodiny cesty do okolí; večerní stín její již padá na cizí territorium. V Evropě je to jeden z nejmenších státkův, menší než republika Andorrská v Pyrenejích nebo knížectví Lichtensteinské u nejhořejšího toku Rýnského, a jen málo větší než knížectví Monacké na svahu přímořských Alp. Povrch celé suverénní obce obnáší toliko 61·7 čtverečných kilometrův; také obyvatelstva od posledního sčítání r. 1874, kde se ho našlo 7816 duší, sotva mnoho přibylo. Snaha po národní jednotě za našich dob všem větším útvarům v Italii rychle učinila konec, jen drobné San-Marino ponecháno, poněvadž nikomu nepřekáželo a nikdo neměl spravedlivé příčiny na ně sáhnouti. Trvá po naše časy uprostřed hranic celkové říše italské věru jen jako zvláštnosť, nejinak než jako se pěstují poslední kozorožci v Alpách nebo poslední zubři v pralesích Litvy. Podobně jako tyto zbytky staré fauny evropské k sobě vábí přírodopisce, San Marino a svrchu jmenované drobounké útvary, živořící mezi silnými tělesy moderních velikých mocí, zajímají politika i dějepisce. Jsou to živé pozůstatky z dob, kde mapa našeho zemědílu představovala směsici přečetných takových malinkých organismův politických, z těch „starých zlatých časův,“ kde pocestný jmenovitě v Italii, Švýcarsku a Německu přicházel často ob den na půdu jiného pána, pyšné městské obce nebo bojovného šlechtice, z nichž každý měl svou celnici a svou šibeničku.

„La serenissima Repubblica di San Marino“ leží sice docela blízko moře, několik krokův ode dráhy, kudy se vozí pošta z Indie do Anglicka, ale náleží k místům, o nichž se málo slyší a píše a do nichž zvědavý turista jen zřídka zavítá. Jaké štěstí, že naše stará Evropa i v západní části své dosud má ještě některá taková idylická zákoutí, jakkoli v nesčíslných poučných nebo učených, illustrovaných nebo obrazův prázdných knihách všelikého formátu již tak mnohostranně a důkladně je popsána a ještě stále se popisuje! Vždyť i sám Baedekerův důkladný průvodce po Italii starožitnou obec sv. Marina odbývá jen suchou poznámkou o dvanácti řádcích, ba ani neudává spůsob, jakým se lze tam od železnice dostati. Pro cestopisce má tato okolnosť arci tu zajisté nemalou výhodu, že zůstane dalek od těžkého podezření, jako by při spisování svého náčrtku v knize Baedekerově s přílišnou pilností přemítal.

Náhoda mne r. 1888 zavedla i na půdu tohoto miniaturního organismu. Chci vám o něm pověděti několik slov. Ale neočeká-

vejte nic překvapujícího. Není to jako úryvek cestopisu ze zemí, v nichž kralují nedostatečně odění monarchové čokoládové barvy v čepicích z peří červených papoušků anebo kde lýtka cestovatelův na brodu přes blátivé řeky vydána jsou mlsnosti zubatých krokodilův, anebo aspoň z krajin, kde obyvatelé bytují v kamenných věžích a na večer žebříky ostražitě vytahují nahoru na pavlač, jako v Albanii, nebo kde se po lesích hemží plno loupežníkův, jakož bývá v mém milém Bulharsku a jinde dáleji odtud na východ. Naopak, San Marino je republika velice šosácká, se zevnějším rázem na povrchní pohled docela obyčejným.

Ranní slunce dne 24. září stihlo mne v rychlovlaku, uhánějícím podle břehův Adrie z Brindisi do Milána. Buditi mne nepotřebovalo, neboť jsem i při nejlepší vůli celou noc přišel sotva v polosen. V Italii se totiž počítá v coupé druhé třídy deset míst a ta se bez milosti všechna obsadí. Seděla nás tu pestrá čeládka: mladý joviální poručík italské pěchoty, jeden venkovský chlapík s loveckou ručnicí, jehož se všichni ptali, nemáli snad nabito, stará Neapolitanka se synáčkem gymnasistou, který po prvé jel na železnici, jakýsi německý kupčík, jenž nepoznal, co jsem asi za krajana a se mnou se namáhal mluviť italsky, několik divoce rozcuchaných a hlasitě chrápajících tuzemcův s množstvím lahví červeného apulského vína a posléze mně naproti bledá mladá signora, na kterou železnice působila jako moře a která proto nezřídka měla potřebu vyhlednouti oknem ven do kraje. Noc byla jinak překrásná s úplňkovým osvětlením. Dráha vede pod výběžky hor dle samého jednotvárného břehu mořského. Hladina mořská třpytila se rozkošně se silhouettami rybářských lodí v pozdaleči, s osvětlenými oblaky jako dalekými horami na obzoru, s lehkými, bíle rozčeřenými vlnami a s hlasitou hrou příboje na písčinách pod hrází železniční a okolo ústí Apenninských torrentův.

U Loreta se rozbřesklo; v levo vidělo se opodál na vrchu hustě sražené město se světoznámým poutnickým kostelem a jeho kupolí. Zívající společnosť jala se bez ostychu upravovati k ranní toilettě a rovnati vlasy, kabátce, epauletty a korsety. Následovala delší zastávka v Ankoně s pohledem na amfitheatrální polohu města okolo přístavního zálivu a s pitím všelijakých brynd v nádražní jídelně. Města Sinigaglia, Fano, Pesaro zdržela nás vždy jen minutku. V pravo prostíralo se moře vždy ještě se žlutými plachtami rybářských lodic, jen pozadí temných oblakův odnímalo pohledu nedávný noční jeho půvab. V levo leskl se na ranním slunci pahorkatý úrodný kraj s vinicemi, olivami a morušemi, s bílými cestami, pilným obyvatelstvem a s hřebeny Apennin v pozadí. Dráhu křižuje několik širokých, bezvodých koryt, mezi nimi před Fanem i starý Metaurus s dřevěným mostem, památné místo, kde Římané za Hannibalské války porazili Hasdrubala. Brzo zjevila se na levo v dáli mezi bližšími zubci Apennin nápadná obrovská skála s několika starými věžemi — profil San Marina.

Konečně jsme krátce před devátou stanuli u mého dnešního cíle, v Rimini. Přál jsem celé společnosti „buon viaggio“ a spěchal do prosté hospody „albergo Italia,“ jejíž četný, srdečně se usmívající personál se zdál býti jen jedna rodina. Prohlednutí místních památností

zůstavil jsem si na příští jitro; také jich není mnoho, oblouk Augustův, most římský na rozhraní staré via Flaminia a via Aemilia, nedostavěná renaissanční kathedrála s hroby Malatesťův a mořské lázně, jež právě rozebírali na kusy a skládali do magacínu. Moje první otázka byla, jak přijíti odtud do San Marina a vrátiti se do večera zase sem; měl jsem celý jeden den k volnému použití a návštěva blízké republiky příliš mne vábila. Počítá se tam odsud asi 20 kilometrův cesty. Časně ráno byl bych se vypravil pěšky, ale tomu vadila pozdní hodina. Dostavník z Rimini do Borgo jede teprve po poledni, těžkopádná to fůra se vším půvabem italských omnibusův. Nezbylo než najmouti po delším smlouvání vetturina s vozíkem za 14 lir či frankův. V hostinci mi vypravovali, že právě před týdnem alpský klub italský, který měl sjezd v Bologni, navštívil republiku, ale měl špatné počasí; jedna část hostí jela na sedmdesáti povozích, druhá táhla pěšky, v čele několik dam, ale všickni strašně zmokli. Vedle toho mne upozornili, že na půdě San-Marinské není žádné pořádné hospody, poněvadž tam každý jí doma u sebe; zároveň to bylo jemným upozorněním na domácí kuchyni, které neváhám vzdáti veškeru chválu, arci se stanoviska poutníka na italská jídla všelikého typu úplně zvyklého, který s radostí jí na př. i telecí smíchané s mořskými rybami na oleji.

Bylo krátce po desáté hodině, když jsme se skrze starou bránu hradeb Riminských vydali k horám. Povoz byl čtyrkolý s jedním koněm a s jedním sedadlem. Vedle pocestného seděl vetturin, rusovlasý bradatý pantáta v hrubých modrých nohavicích, který se svým koněm rozmlouval jako turečtí a ruští vozkové a jej stále pobízel svým „passeggia!“ (kráčej). Pro případ špatného počasí měl obrovský deštník, jako naše trhové prodavačky, ke vsazení do sedadla. Ke konci dal mi na znamení pokročilé civilisace svou tištěnou visitku, abych jej mohl odporučiti, kdy by někdo z mé „patrie“ sem zavítal. Počasí se zatím zakalilo; po krásné noci se z moře i z hor sbíraly mlhy, a tlumené světlo nemile bodalo do očí. Široká silnice vede dle starého spůsobu přímou čarou s častým stoupáním s vrchu a do vrchu. Po stranách se vidí pahorkatý úrodný kraj, plný kukuřice a vinic ve čtvercích, ohrazených morušovými stromy. Právě bylo vinobraní; všude plno veselého lidu a těžkých volovských kar, vezoucích sudy, vrchovatě naplněné spoustou modrých hroznův. Vysoké jilmy dle silnice byly již zbaveny listí; pod nimi bujely husté křoviny hlohu a dříšťálu. Obyvatelstvo je, jako v celé Romagni, pěkného černého typu velkookého. Po kraji stojí rozptýleno množství dvorcův a vill, jejichž páni nás potkávali nebo jako střela předbíhali na lehkých dvoukolých vozících. I formanské vozy mají zde toliko dvě kola, i zapřahají se do nich jen voli; vozka sedí vysoko nahoře na hromadě sudův a beden. V pozadí před námi stále zřetelněji se zračila typická skála San-Marinská se svými hrady.

Zrovna jednu hodinu cesty od Rimini přirazili jsme na hranici, kamenný to starý můstek přes těsné koryto potoka řečeného Marignano; po levé straně stojí uprostřed před zábradlím kulatý nízký sloup s dvěma k nepoznání zvětralými erby. Na půdě San-Marinské ihned překvapují krásné, pečlivě pěstované vinice v pravidelných řadách. V republice mají všude špatnou vodu, jako na celém tomto pobřeží,

ale za to výborné víno; dle vlastního přiznání si také prý ráno ústa vyplachují ne vodou, ale vínem.

Po chvíli zjevila se veliká ves *Serravalle* s čistými kamennými domy zámožného zevnějšku i asi 800 obyvateli. Na blízku nalézají se zříceniny hradu, od něhož osada má své jmeno, značící „zátvoru doliny.“ Za středověku i Serravalle bývalo malý státek pro sebe! Zde zůstal můj vetturin se svou herkou, do povozu zapřažen čerstvý kůň a zároveň přisedl ke mně nový vozka, sebevědomý a hovorný mladší rolník s kudrnatými černými vlasy, který mi byl i průvodcem po své velikánské vlasti.[1])

Odsud se jede novou silnicí serpentinami zvolna nahoru k úpatí strašných skal hory San-Marinské, pod níž rozeznáváme bílé domy a kostel osady Borgo. Zároveň se nad kolossálním profilem šedočerné hory na horním rubu vedle tří hradův či věží poznávají hradby, kostely a některé střechy domův San-Marinských; také se vyjasňuje oklika silnice, která srázy zvolna obchází kolem pravého konce jejich. Staré jmeno hory je ***Monte Titano***; složena jsouc doleji z mramoru, hořeji z pískovce, dosahuje výšky 740 metrův. Pohled je imposantní a utkví pevně v paměti.

Půda kolem nás je bezlesý, pilně vzdělaný svah, sklánějící se od podnoží té divné hory zvolna na sever ku pahorkům přímořským. Poslední větší lesy teprve za lidské paměti vykáceny k rozšíření rolí. Všude oživené vinice s přívětivým lidem a pěkné zámožné domy ve skupinách, vše z nebíleného kamene a s cihlovými střechami, na nichž dle horského spůsobu jsou položeny jednotlivé kameny. Jako v Lichtenšteině poznáváme na první pohled, že se tu platí málo daní. Na rozcestích stojí kamenné sošky sv. Marina, patrona republiky, holohlavého to poustevníka s dlouhou bradou a přívětivou tváří v dlouhém hávu klášterském. Na kamenitých místech pasou se kozy a ovce, jež hlídají, jako v Neapolsku, ženy předoucí s kuželem a vřetenem v ruce, pro mne živá vzpomínka z dalekých krajin Balkánských.

Průvodce mi ukazuje na obzoru, kde jsou hranice (confini) mezi „stato d' Italia“ a „repubblica di San Marino.“ Největší rozsah republiky je od jihu na sever, asi 13 kilometrův, zahrnujíc i končinu za horou před námi. Od západu k východu největší šířka obnáší jen 8 kilometrův. Na pravo vidíme docela blízko domy, stojící již na půdě italské; na levo prostírá se území republiky dosti daleko, s rozptýlenými dvorci a vískami. Hranice státu jsou obyčejné meze obecní, hřebeny horské a koryta potokův, jak se vytvořily „ab antiquo.“

Celá končina leží vysoko s rozsáhlým obzorem. Na pravo vine se za hranicemi dole mezi pahorky řeka Marecchia, která se vlévá do moře pod římským mostem a nádražím v Rimini: bílá široká čára písčitého koryta se slabou vodou, kromě dob deštivých. Za ní zračí se na osamělých hřebenech a skalách profily vysoko položených hradův

---

[1]) Skupinu dobrých pohledův ze San Marina, přejatých z Milanské Illustrazione italiana, viz ve Světozoru 1877 str. 190. Vysvětlení v textu má jen tu chybu, že Borgo je položeno co Serravalle. — Jinak máme v české cestopisné literatuře jeden popis San-Marina v Lumíru 1878 od neúnavného prof. Wünsche, který tam byl před dvanácti lety.

a opevněných městeček téhož malebného typu, jaký tolikráte se opakuje po staré Umbrii, Etrurii a v zemi Herniků̊v. Nejblíže leží Verucchio a Scorticata; dále se vidí i prastarý Castel di San Leo, 6 hodin od Rimini, v němž r. 1795 ve vězení zemřel pověstný Cagliostro. V pozadí za městskou horou kupí se veliké horstvo, hřebeny centrálního Apenninu; za nimi leží prameny Arnu a Tibery, která se temení v blízkém sousedství počátků̊v Marecchie. Na jih, asi 7—8 hodin jízdy na koni, kryje se v horách staré vévodské město Urbino, rodiště Rafaelovo; nejsnáze je přístupno z Pesara. Na sever v přímoří, za městečky S. Arcangelo a Savignano, splývá k moři suché koryto říčky Pisciatello (hořejší tok slove Urgone) — římský Rubicon, druhdy hranice mezi vlastní Italií a Gallií cisalpskou. Ale všecky ty rozhledy se nám kalí; z úbočí hor vystupují střížahy, podél moře vzadu houstnou šedivé mlhy a kudrnaté oblaky rychle plují nízko před námi přes panorámu hory San-Marinské a zvolna ji zrakům našim zastírají.

Než dostoupíme pod horu do Borgo, mohu vám pověděti v krátce, jak se ten Titanský státek živí a jakého způsobu je správa jeho. Nebojte se nějaké učené, mrzutou statistikou a spoustou jmen přesycené přednášky, ani nějakých podrobných argumentací, jako když dovozuji polohu nějakého mizerného středověkého hrádku kdesi v zákoutích Srbska nebo Bulharska. Povím vám jen tolik, co se vejde do zápisníku spisovatele, který rád brousí po světě a při tom všetečně se dívá na rozmanité druhy lidí.

Republika leží na trojmezí italských provincií Forli, Pesaro a Urbino. Území její náleží k poříčí tří krátkých řek, plynoucích do Adrie, zmíněné Marecchie, Auzy a Marana. V dolině sv. Anastasa nalézá se teplý léčivý pramen a na některých místech našla se ložiska dobré síry. Maximum roční temperatury obnáší + 24·6° C., minimum — 4·8° C. V zimě ležívají kolem Monte Titano strašné sněhy a město nahoře stává se nepřístupným, ale viničný kraj pod horou je prý teplejší než Rimini. V létě tu přebývají i hosté z blízkých měst na čerstvém horském vzduchu. Kromě měst San Marino a Borgo čítá se dosti mnoho rozptýlených vísek, vše skupin po několika domech (Mongiardino, Fiorentino, Domagnano, Faetano, Acquaviva atd.), které jsou rozděleny na sedm far. Obyvatelé, italsky řečení *Sammarinesi*, jsou hezký a majetný lid, i mluví mezi sebou těžko srozumitelným dialektem romagnolským, jejž cizinec nejlépe pozná v Bologni, ale ze školy všichni umí hovořiti také i písemnou italštinou. Rozumí se, že se občané republiky mezi sebou všichni osobně znají. Rozšířeno je domnění, že v San Marině prý není žádných žebráků̊v, ale já se přesvědčil, že tomu není tak; arci je jich málo a nejsou tak dotěrní, jako kdekoli jinde v Italii. Hlavní produkty pro vývoz jsou víno, které jde až do Říma, olivy, něco obilí, dobytek, sýr a stavební kámen; také se tu vyrábí jakýsi „Titanský parfum.“

Ve znaku má republika tři hory stříbrné vedle sebe s věží na každé z nich, vše v modrém poli: nápodobení profilu Monte Titana. Heslo pod erbem zní: „Libertas.“ Občanstvo se dělí na tři stavy, šlechtu (nobili), měšťany (borghesi) a vesničany (contadini). Šlechtici čili patriciové, asi 20 rodin, mají tituly hrabat a rytířů̊v, staré erby

a jsou zapsáni, jako druhdy v Benátkách, ve zvláštní „zlaté knize.“ Jen r. 1797 pod vlivem ideí francouzských patriciát zrušen, ale r. 1801 zase obnoven.

Ústava je dosti složitá. Představitelem suverenity svobodné obce San-Marinské je *Consiglio grande* čili *Consiglio Principe*, sbor šedesáti členův, a sice dvaceti šlechticův, dvaceti měšťanův a dvaceti sedlákův. Sbor ten nikterak se nepodobá sněmům nebo zastupitelstvům jiných státův. Členové jeho jsou doživotní a sbor se po úmrtí každého soudruha sám doplňuje, maje toliko na zřeteli, aby jednotlivé kurie byly vždy ve stejném počtu zastoupeny. Sboru tomu přísluší zákonodárství, moc nad životem a smrtí, právo amnestie a volba úředníkův. Pravidelná sezení se neodbývají; v případu potřeby se sbor svolává, jako ve středověkých obcích italských, „campana sonante,“ udeřením na určitý zvon na hradě nad nejvyšším srázem Monte Titana.

Rada tato se vytvořila dlouhým vývojem historickým. Původně hlavní representací obce bylo *aringo*, sněm náčelníkův rodin (anziani). Tento sněm volil šedesát členův za stálý svůj výbor. Časem sněmy lidu, jako v obcích italských vůbec, přestaly a zbyl jen výbor, jenž nadále sám sebe doplňoval.

Výborem této veliké rady je *senát* dvanáctičlenný, z jehož členův ročně dvě třetiny se obnovují.

V čele státu stojí dva konsulové či chcete li, purkmistři. Slovou *capitani reggenti*, úřadují jen šest měsícův, a sice je vždy jeden z nich šlechtic, druhý měšťan nebo vesničan. Latinský titul zní „capitaneus et defensor castri Sancti Marini.“ Volby a installace nově zvolených se odbývají 1. dubna a 1. října se skvělou okázalostí, za velikého shonu lidu z republiky i z okolí; San-Marinští mi pravili, že jsem přišel příliš časně a domlouvali mi, abych ještě šest dní posečkal, neboť tyto ceremonie prý stojí za podívanou. Způsob volby je spletitý. Consiglio grande 14 dní před volbou vylosuje ze svého středu 12 členův, z nich každý jmenuje jednoho kandidáta a z těchto 12 kandidátův consiglio si vybere 6 a spojí je ve tři skupiny po dvou, vždy po jednom šlechtici a jednom měšťanu nebo sedláku. Pro jiného než těchto šest kandidátů se hlasovati nemůže. Volbu odbývá consiglio ve chrámě sv. Marina za oltářem při zpěvu Tedeum; při skrutiniu dítě vytahuje lístky hlasovací z urny, jako při nějaké loterii, a farář chrámu nahlas je před lidem předčítá. Volba za kapitána se nesmí odmítnouti. Aby se nikdo nechtěl vzdalovati, neboť úřad je při veškeré zodpovědnosti bezplatný a útratný, zákon ustanovuje, že ten, kdo by nepřijal hodnosti kapitanské, se trestá nejen pokutou peněžitou, ale i ztrátou práv občanských a dokonce infamií na několik let! Installace se děje s církevními slavnostmi, procesím úřadův a vojsk, hudbou a přísahami, při okázalém odevzdávání korouhve, státní pečeti a klíčův města. Kapitáni regenti mají černou uniformu, podobnou šlechtickým krojům 16. století, titul excellence a jsou po dobu úřadování velmistry rytířského řádu sv. Marina. Opětná volba téže osoby je dovolena teprve po uplynutí tří let. Jeden z kapitánův sídlí v městě, druhý co „capitano della campagna“ na vsi.

Po nastolení nových kapitánův může po tři dni každý občan republiky přijíti do sálu consiglia s žalobou na odstoupivší kapitány anebo s nějakými návrhy. To je jediný zbytek starého „aringa“ a a jediný korrektiv proti možným přehmatům moci exekutivní.

Ostatní vyšší úřady se obmezují na dva státní sekretáře; jeden je pro záležitosti vnitřní, druhý pro věci zahraničné a pro finance, maje po boku hlavního pokladníka republiky.

V poměrech k cizině San-Marino je stát úplně suverenní. V městě sídlí italský konsul, a naopak San-Marino má v Římě svého diplomatického jednatele, v Rimini, Ankoně a jiných městech poloostrova své konsuly. Kromě toho bydlí v Paříži druhý „chargé d' affaires“ republiky, akkreditovaný u vlády francouzské i anglické. Konsulové San-Marinští nalézají se i ve všech vynikajících městech Francie, v Ženevě a ve Vídni. Arci všickni tito diplomaté nedostávají platu a kromě oblékání San-Marinských uniforem při slavnostech mají pramálo práce; jsou to nejvíce bankéři a majetní šlechtici.

Republika rozdává tituly šlechtické a řády. Hrabě d'Avigdor, zástupce její v Paříži, na př. obdržel název „duca d'Acquaviva“ a v zlaté knize San-Marinské je zapsáno mnoho vzácných rodin italských a francouzských, mezi nimi i Bonapartové. Kromě patriciátu také občanství (cittadinanza) bývá věnováno vynikajícím cizincům, spisovatelům a umělcům. L. 1859 založen rytířský řád sv. Marina o pěti stupních, jenž se rozdává od consiglia toliko po jednohlasném přijetí motivovaného návrhu. Rytíři mohou, dle stupně, nositi uniformu San-Marinského generála, plukovníka, podplukovníka, majora nebo kapitána. První stupeň řádu se uděluje toliko panovníkům a státníkům; mají jej na př. i náš korunní princ Rudolf a kníže Bismark. Kromě toho existuje medallie pro zásluhy vojenské i občanské, ve zlatě, stříbře a mědi.

Poměry ke království italskému, jež republiku obkličuje ze všech stran, jsou urovnány podrobnými smlouvami. První smlouva z r. 1862 uznává a potvrzuje neodvislost San-Marina a obsahuje následující hlavní ustanovení: obapolné vykonávání soudních rozsudkův, vydávání zločincův a vojenských zběhův, žádná potřeba pasův při překročení hranic, volný oběh výrobkův zemědělských a průmyslových v obou zemích a vzájemné přijímání mincí obou stran. Celní hranice, trvající za dob papežských, zrušena. Za to italská vláda ročně dává republice celní náhradu, vypočtenou dle čísla obyvatelstva, při čemž se San-Marinští počítají na 9000 duší. Republika zapovídá na své půdě pěstování tabáku, i kupuje tabák a sůl za výrobní cenu od Italie; na vlastním území prodává však výrobky obou monopolův laciněji nežli Italie. Tato smlouva, uzavřená na deset let, obnovena r. 1872 i 1882.

Zvláštní je vývoj práv. Původně platily jen obyčeje právní. L. 1491 začato se spisováním zákonníka. Staré zákony, vesměs latinské, vytištěny teprve r. 1834 v blízkém Forli (Leges Statutae Reipublicae Sancti Marini. Forolivii 1834, vel. 8°) ve sborníku, obsahujícím šest knih s 314 články. První kniha jedná o ústavě státní, druhá o věcech civilních, třetí o kriminálních, čtvrtá o appellací atd. Trestní zákon nový, o 551 článcích, vypracován italsky v době poslední a již tři-

kráte tištěn (Codice penale della repubblica di S. Marino, Pesaro 1865, posledně v Neapoli 1867—8). Kromě toho r. 1878 vytištěn kodex procedury kriminální o 241 článcích. „Codice cambiario“ z r. 1882 rovná záležitosti obchodní. Trest smrti zrušen r. 1859.

Soud civilní a kriminální spravují právníci cizí, totiž ze sousední Italie, aby nebyli nikomu strýčkem nebo kmotrem; podobně jednaly ostatně i četné italské obce v středním věku, které i náčelníky braly odjinud. Jsou jmenováni na tři léta, ale mohou býti vždy opětně voleni na novou dobu.

Appellaci a kassaci představuje zmíněný dvánáctičlenný senát, s pomocí jednoho právníka cizozemce. Od r. 1858 zřízen jest i úřad pro katastr a hypothéky.

San-Marino nemá státního dluhu a hospodaří s největší spořivostí. Daně jsou zcela nepatrné, a teprve nedávno poněkud zvýšeny za příčinou staveb silničných. Průměrné příjmy obnášejí dle Balmea 112.500 frankův, výdaje 109.600.

Mince domácí raženo r. 1864 v Miláně měděných kusův po pěti a desíti centesimech za 14.000 frankův, ale od zamýšlených dalších emissí stříbrných frankův upuštěno. V zemi obíhají peníze italské; kusy San-Marinské staly se velikou vzácností a milovníci je sbírají. Nápadno mi bylo slyšeti zde ještě jmena mincí papežských, počítání dle „skudův“ a „bajocchův;“ rovněž tu trvají i staré míry a váhy, jinde v Italii dávno vytlačené systémem metrickým.

Pošta má své známky i korrespondenční lístky s erbem republiky, pěkně v barvách provedené. Telegraf do San-Marina přiveden teprve r. 1880. Nyní má horní město s Borgem i spojení telefonické. Silnic je asi 30 kilometrův.

Zdravotní správa je pečlivě organisována. Republika má dva státní lékaře, kteří jsou povinni všecky obyvatele zdarma léčiti, jednoho chirurga, dvě lékárny a hospitál v hlavním městě samém.

San-Marino netvoří zvláštního biskupství, ba území jeho je rozděleno hranicí dvou diecesí, Riminské a Montefeltrské. U kathedrály sv. Marina, která náleží pod Montefeltro, sídlí archipresbyter s titulem biskupa auditora. Kláštery jsou čtyři, z nich dva v městě.

Branná moc každodenní se obmezuje na 4—5 karabinníkův, vzatých také z „ciziny,“ aby pečovali nestranněji o veřejnou bezpečnosť. „Setnina“ veteránův má hlídati hrad Roccu. Při slavnostech se zjevuje ve skvělých oblecích garda kapitánův a consiglia, složená z občanův zvláště vážených, celkem 24 mužův se 3 důstojníky. Ostatní občanstvo od 18 do 60 let náleží do jednoho praporu pěchoty, který se jednou za rok shromažďuje ke cvičení a ke střelbě do terče. Uniformy podobají se italským. Veškeré toto vojsko čítá celkem 1200 mužův, mezi nimi 55 důstojníkův. Velitel má titul generála. Neschází ani vojenská hudba.

Hlavní ústav vyučovací je kollegium, které na vlastní útraty pro místní potřeby založil r. 1691 zdejší krajan, šlechtic a kněz Ascanio Giacomo Belluzzi. Ve vyšších třídách se přednáší také filosofie, právo a hospodářská chemie. K tomu se druží školy elementární. Ženské vyučování vyšší se nalézá v rukou jeptišek. L. 1839 založena veřejná

knihovna, která obsahuje také všecko, co kde na světě o San Marině bylo psáno.

San-Marino je blažený stát, ve kterém nevycházejí žádné noviny, ba do nedávna San-Marinští neměli ani žádné tiskárny! První otevřena r. 1881 a tu naštala nutnosť zdělati i zákon tiskový, „legge sulla stampa." Na přísnosti jeho s množstvím pokut jeví se přístrach malé republičky, aby nějakým výrobkem lisu tiskařského nepřišla do sporu s mocnějšími pány. Přísně se trestá dotýkání se záležitostí rodinných, povzbuzování k zločinům, rušení mravův a náboženství. Pro urážku kapitánův, consiglia, úřadův a pro návrh proměny ve spůsobu státu spisovatel přijde na dvě léta do vězení, když urazí panovníky cizích států, na šest až dvanáct měsícův. Vydavatelem časopisu může býti ostatně jen občan San-Marinský, maje nad to i odpovědného redaktora.

Začaly vycházeti jednou i jakési primitivní noviny, a sice dvojí, jedny konservativní, druhé již dle názvu „jinocha Titanského" (Il giovane Titano) radikální, obojí nepravidelně, ale brzo zašly. San-Mariňané, a to prostí lidé, ne členové nějaké rady, ukazovali mi nečetná čísla jejich a tvrdili, že se bez takových novin mají mnohem lépe; aspoň prý se neruší klid ve svobodné obci. Co se děje ve světě, dovědí se bez toho rychle z novin, vycházejících venku v „stato d'Italia."

Neschází ani ústavy finanční. Nejdříve (1860) založena — zastavárna (monte di pietà), r. 1882 spořitelna a „národní banka San-Marinská."

Spekulanti nejednou přistoupili k otcům republiky, pokoušejíce je, aby povolili založení herny na svém území. Slibovali všemožné výhody, subvence, železnici a jiné požitky, ale marně: San-Marino není žádné Monako a nechce na své staroslavné svobodné půdě ukrývati ohnisko vášní lidských, vyhoštěné z území států velikých a spořádaných. Smýšlení vládnoucích kruhův o té otázce jeví se v jedné proklamaci kapitánův regentův k občanstvu z r. 1879; ostrými slovy odmítají vše, co by rušilo staré ctnosti republikánské, jmenovitě nezištnosť, která v chudobě umí odmítnouti bohatství, a za cíl San-Marina prohlašují „zanechati dětem dědictví svobody v celé její svatosti a čistotě."

Dějiny San Marina jsou dosti jednoduché. Ve čtvrtém století po Kr. (prý 361) usadil se na příkrých srázech hory Titanské dalmatský kamenník sv. Marin, rodilý prý z ostrova Rabu (ital. Arbe), jako eremita a shromáždil kolem svého sídla malou obec klášterskou. Dle tradice nejprve bydlel v Acquavivě a tam u pramene vycházejícího z jeskyně křtil nové stoupence víry Kristovy. Na blízku u Montalba, nedaleko od samého města, ukazuje se osamělá skála s druhou jeskyní, v nížto se světec rovněž ukrýval před nečasem, na stropě očazená ještě prý od ohníka jeho; vedle prostírá se louka, na níž prý byla zahrádka sv. Marina. Posléze eremitu podporovala římská matrona Felicitas, jejíž villa prý se nalézala v pusté nyní dolince Castellare; ona jemu a obci jeho prý darovala horu Titanskou v držení. Dle pověsti sv. Marin umíraje pravil soudruhům svým, že je zanechává svobodny od každého člověka (relinquo vos liberos ab utroque homine), slova, která se opakují co heslo i na řádech San-Marinských. Než politická obec vyvinula se z jeho založení teprve po dlouhé době.

Město se utvořilo okolo kláštera za temných století staršího středověku, od pátého do jedenáctého věku, neboť strmá hora byla znamenitým útočištěm za nepokojných dob stěhování národův a za následujících po něm bouří. Založení hradu na temeni, jehož malebná silhouetta se spatřuje na četných dřevorytinách děl zeměpisných, připisuje pověsť italskému králi a korunovanému císaři římskému Berengarovi († 924). V jedenáctém století vasallové kláštera sv. Marina sestoupili se v obec a prohlásili, že nejsou vasally nikoho, kromě samého Spasitele. To byl počátek republiky.

„Castrum Sancti Marini" bylo pak jedním z těch malých panství, které po dlouhé časy vyplňovaly severovýchodní část státu církevního. Mezi sousedy měla obec přátele i nepřátele. V poměrech nepříjemných byla s Malatesty, pány města Rimini. Proti nástrahám mocných nepříznivcův občany San-Marinské chránilo mnohostoleté přátelství s pány Urbinskými z rodu hrabat de Montefeltro. Začalo se v 13. století za dob, když Montefeltrové byli ghibellini, stoupenci Fridricha II. a nepřátelé papežův, pak prodlouženo do dob, kde Urbinští byli zcela papežští a kde panství u nich dědictvím přešlo do rukou rodu Della Rovere, a trvalo až do r. 1626, když vévodství Urbinské sloučeno se státem papežským. Podrobnosti dějin středověkých jsou vyplněny malými rvačkami a nepodařenými pokusy o ztečení pevného hradu. V 15. století San-Marinští se účastnili válek mezi Urbinskými a Sigmundem Malatestou, po jehož porážce odměněni rozšířením svého potud pramalého území. Tehda teprve dostali hrady Serravalle, Mongiardino, Faetano a ves Fiorentino, což jim r. 1463 papež Pius II. potvrdil.

Nepokojnou dobou prošlo San-Marino, když Cesare Borgia zabíral všecka potud neodvislá panství v Romagni a když r. 1503 poslední Malatesta prodal Rimini republice Benátské, která se tam arci neudržela. Za papeže Pavla III. z rodu Farnese pomýšlelo se na vzetí San Marina za léno pro Petra Ludvíka Farnese. Dva náčelníci žoldnéřští, Fabiano del Monte a Fantino de Pistoja vytrhli dne 3. června 1543 s 500 muži večer z Rimini přepadnout hrad sv. Marina. Ale v noci je překvapila taková bouře, že vycházející slunce je stihlo teprve u hranic; viděli, že jsou pozorováni a táhli rychle nazpět. Den 4. června se proto podnes slaví v republice co národní svátek. L. 1602 San Marino uzavřelo s papežem Klimentem VIII. jednu ze smluv, které byly nápotom základem poměrův republiky k papežům. Smlouvu tu potvrdil pak i papež Urban VIII., jeden z hlavních organisatorův státu papežského. Proto San Marino zůstalo ve starých poměrech, i když papež ten posledního vévodu Urbinského přinutil k abdikací a tím malou republiku úplně isoloval.

V 18. století byla existence San Marina jednou zle ohrožena. Za papeže Klimenta XII. legátem v Ravenně byl známý kardinál Giulio Alberoni, bývalý ministr krále Filippa V. španělského, ze Španěl po pádu svém vyhnaný. Ctižádostivý ten muž chtěl sáhnouti na malou republiku. Získal si v ní stranu nespokojencův, od nichž dal napsati adressu k papeži s prosbou o připojení k státu církevnímu, a kázal hranice San-Marinské pevně uzavříti pro všechen dovoz potravin a všecky Sammarinesy na cizí půdě schytati a uvězniti. V noci ze 17.

na 18. říjen 1739 pomocí oněch nespokojenců s vojskem vskočil do samého San Marina, ale když chtěl v kathedrále přijímati přísahu věrnosti, překvapen ozbrojenou opposicí a mezi zbraněmi rozkacených občanův sotva utekl z města, zanechav všecka zavazadla v jich rukou. Papež Kliment XII. úskočného skutku Alberoniova neschválil a s republikou uzavřel novou smlouvu věčného přátelství, která podepsána na den sv. Agáty, 5. února 1740. I tento den se podnes slaví co národní svátek.

Od té chvíle republička přetrvala klidně všecky bouře, které zmítaly celou Italií. V nepokojných dobách válek francouzských zachránila ji rozvážná opatrnosť. Generál Napoleon Bonaparte po prvních velikých vítězstvích v horní Italii vypravil r. 1797 do San-Marina slavného mathematika „občana" Monge, aby jmenem mladé republiky francouzské ujistil starou republiku San-Marinskou nezvratným přátelstvím a jí nabídnul zvětšení territoria. Posel slavně přijat v sezení consiglia i vyměněny s ním řeči, v nichž bylo plno zmínek o dávné republikánské svobodě v starém Řecku, která za temných dob nátisku se prý ukrývala jen v San-Marině, a v nichž mladý Bonaparte porovnáván s Hannibalem. Kapitánem regentem byl tehda moudrý Antonio Onofri, přizvaný „otcem vlasti." Jeho zásada byla, že svoboda rodné obce jeho leží v její maličkosti: „In piccolezza libertà!" San-Marinští jeho návodem vzkázali Bonapartovi své díky a výraz svého obdivu, a k nabídce odpověděli, že jsou územím svým a svou skromnou existencí úplně spokojeni a že si žádného zvětšení nepřejí. Prosili toliko o svobody obchodní. Bonaparte byl touto nezištnou odpovědí dojat. Dal San-Marinským žádaná práva obchodní, poslal jim zásoby obilí a slíbil jim dokonce čtyři polní děla, kterých však nikdy nedostali. Jako císař nezapomněl Napoleon na přátelství, které byl prokazoval co republikánský generál. San Marino, obklíčené územím „království italského," ponechal se slovy, že má po zabrání tolika jiných obcí, jako byly Benátky, Janov, Dubrovník atd., trvati dále co „ukázka republiky." Po pádu prvního císařství papež Pius VII. 1817 svobodu a práva San-Mariňanům opět potvrdil.

Větší nebezpečenství bylo za bouří r. 1848. Po pádu republiky římské Garibaldi se zbytky svých vojsk ustupoval z Neapolska na sever, maje za sebou Francouze, před sebou Rakušany, kteří byli obsadili Rimini. Vida nezbytí, vstoupil na půdu San-Marinskou a tam proklamací, sepsanou 3. července 1849 pod sloupy kathedrály, rozpustil svůj zástup. San-Marinští dorozuměli se s Rakušany v tom smyslu, aby Garibaldi dostal pas do Ameriky a lid jeho aby se volně směl rozejíti domů, slože zbraň do rukou vojska San-Marinského. Než Garibaldi na to nepřistoupil a v noci dobrodružně uprchnul do okolí Ravenny, odkudž se dostal zase do Piemontu. Ještě r. 1850 republika pro množství cizinců, v ní se ukrývajících, byla tísněna od vojsk rakouských a papežských; tu uprchlíci političtí dostali pasy do ciziny, kdežto zločinci jednoduše vydáni.

Pád papežského panství na Adriatském pomoří r. 1860 San Marinem neotřásl, jakkoli piemontský generál Cialdini docela na blízku

operoval proti papežskému generálu Lamoricièrovi a po bitvě u Castelfidarda blízko Loreta jej přinutil v Ankoně ke kapitulaci.

Mezi uprchlíky, kteří na pohostinské půdě tiché obce sv. Marina za posledních sto let hledali pokoje, bylo i několik vynikajících učenců italských. Za válek francouzských se zde usadil Neapolský hrabě Melchiore Delfico, zastánce konstitučních ideí a karbonár; věnovav se studiím historickým o své nové vlasti, vydal r. 1804 dějiny San Marina (Memorie storiche della Repubblica di San Marino, 4. vyd. 1865, 3 díly).[1]

Jmena evropského a slávy světové si dobyl hrabě Bartolomeo Borghesi (nar. 1781, zemřel 1860), jeden ze zakladatelův římské epigrafiky a archeologie naší doby. Pocházel z blízkého Savignana v Romagni, cestoval po dvacet let po Italii, sbíraje římské nápisy a mince, a po nepokojných událostech r. 1821 se uchýlil do San Marina. Žil zde neženat jako poustevník v knihami naplněném domě starého skalného města na výšinách hory Titanské. V zátiší tom spisoval svá pojednání, jichž je na sta a jejichž soubornou edicí (dosud devět dílův) obstarává akademie francouzská, a dopisoval s učenci celé Evropy, přijímaje časem i návštěvy mladších pracovníkův. Leckdy zastával v přijaté vlasti také čestné úřady a diplomatická poslání. Praví se, že bez Borghesiho a bez archaeologických studií Napoleona III., spisovatele knihy o Juliu Caesarovi, by republika vzala za své a že jen styky stařičkého učence s císařem francouzským jí pojistily další trvání. Na přímluvu Borghesiovu se prý totiž císař postaral, aby Italové nezabrali Titanský státek jako prostou enklavu státu papežského.

Než vraťme se k našemu výletu. Za nezcela půldruhou hodinu přirazili jsme ze Serravalle do Borgo. Malý městys je téměř tísněn příšernou kolmou stěnou, která zrovna nad ním strmí do oblak, ale při tom má znamenitou ochranu proti větrům. Na uličkách mezi kamennými domy stoupá se po schodech do vrchu. Je tu i náměstí s kašnami a podloubím, jehož klenba nad sloupy je prostě nahrazena dřevěným trámovím. Zde se odbývají trhy a také se zde soustřeďuje celý život republiky; horní město je více jako starožitnosť. Mají tu i divadlo pro 600 osob vystavěné r. 1800.

Můj Serravallés postavil povoz do jakéhos chléva a vedl mě pěšky nahoru. Monte Titano táhne se od severozápadu k jihovýchodu; na severovýchod spadá strašná propasť k Borgu, kdežto na jihozápad se sklání svah, na kterém je vysoko nahoře vystavěno město San Marino. Nová úpravná silnice obchází strminy od západu a vystupuje za rohem skal velikými serpentinami. Vedle ní jde do vrchu stará cesta, úzká, klikatá dlažba pro mezky, soumary a pěšáky, která mě živě upomenula na turecké „kaldrmy“ z Trnova do Arbanasův nebo z Dušancův do Koprivštice. Město je ohrazeno imposantními starými

[1] Bibliografický a historický slovník S. Marina sestavil Paliglione (Neapol 1872). — Comte de Bruc, Saint-Marin, ses institutions, son histoire. Paris 1876 — Tucker. The republic of San-Marino. Cambridge 1880. — Balme, La république de St. Marin. 1. vyd. Paříž 1875, 2. (bez roku), asi r. 1883 (nedbale psáno; ze str. 29. vysvítá, jakoby „Marino et ses compagnons“ žili až do 13. století!).

hradbami, s kulatými věžemi a klenutou branou s nadpisem „Libertas,“ u níž nestojí žádné stráže. Uvnitř je vše kámen, malé domy, přistavěné ke skalným terrasám a mezi nimi úzké uličky se schodami a malá náměstí čili terrassy s otevřenou vyhlídkou. U brány stojí collegium, nemocnice a dům, v němž se odbývá na svátky hra míčová (giuoco del pallone), oblíbená zábava v celé horní Italii, upomínající na athletické zápasy starořecké.

Památnosti prohlednete velmi rychle. Starý custode mi ukázal provisorní obydlí consiglia. Sál s červeně ověšeným stolem kapitánův i sekretářův a šedesáti stolicemi otcův republiky ozdoben je na stěnách množstvím obrazův rozmanité ceny, mezi nimi i jeden sv. Šebastián od Spagnoletta, jeden Spasitel od Tiziana, podobizny Napoleonských generálův a slavných Sammarinesův atd. Na síních jsou rozvěšeny zajímavé podrobné mapy republiky, geologické a katastrální. Okolo pomníku Garibaldiova, postaveného r. 1882, se přijde na těsnou terrassu čili náměstí Pianello, na němž se nalézá starý vládní palác, který se nyní úplně restauruje vedením Římského architekta Azzurriho. Je to gotický hrádek nevelikých rozměrův s portikem v přízemí a dvojím poschodím. Před ním stojí na náměstí mramorová socha Svobody, ženská postava s korouhví v ruce, dílo Římského umělce Galletiho a dar vévodkyně Rancidello d'Acquaviva. Pod náměstím nalézá se obrovská cisterna, z níž město béře vodu, nemajíc pramenův.

Odtud se vystoupí na vyšší terrassu „Piazza superiore“ před kathedrálou sv. Marina. Je to malinké nápodobení Pařížské Madeleiny, s antickým průčelím a třemi lodmi. Vystavěna na místě staré těsné budovy v našem věku a vysvěcena r. 1855. Vnitřek s krásnými oltáři a sochami činí přívětivý dojem. Nad skvělým mosaikovým oltářem stojí veliká socha sv. Marina. Na levo nalézá se starý dřevěný trůn pro měnu kapitánův; na něm sedí při slavné mši kapitáni odstupující a vedle nich na prosté lavici nově zvolení jejich nástupci. Na stěnách se čte množství nových náhrobních nápisův. Vedle kostela stojí čtverhranná stará věž středověká a malá kaple, za jejíž oltářem se ukazují ve skalné sluji dvě stejnoměrné podlouhlé prohlubeniny s hladkým dnem: lože sv. Marina a jeho soudruha sv. Lva. Jako kamenníci vytesali si je sami do skály; těžký čtverec, vypadající jako starý foliant, sloužil jim za podušku pod hlavu. Sakristie kathedrály je vstavěna již do hradeb. Z oken jejích otvírá se nejkrásnější rozhled na Borgo dole pod strašnými srázy, na celou severní polovici republiky, na pomoří Riminské a na širou hladinu mořskou. Ale nepřišel jsem v šťastnou chvíli: bílé mlhy odnímaly i pohled dolů na Borgo a San Marino vázlo na své hoře jako ostrov v oblacích!

Odtud mě vedl průvodce na nejvyšší vrchol hory Titanské, k věžím středověkého hradu, který slove Rocca. Šedé zdi, zubatá cimbuří a čtverhranné věže upomínají na tvrz sv. Vavřince v Dubrovníku. Je to způsob kapitolu San-Marinského, se zvonem ke svolávání consiglia a se stožárem, s něhož ve svátky vlaje modrobílá korouhev republiky. V dolních klenbách jsou šatlavy pro nezdárné syny sv. Marina. Obyčejně stojí prázdny, ale ještě nedávno jednomu příteli mému zde ukázáni skrze skleněná okénka z chodby čtyři chlapíci, kteří pohodlně si hověli

v prostranných pokojích hradních; jeden se kdesi rozšermoval s nožem, druhý sáhl někde do cizí kapsy atd. Stezník vede strmě po skalách nahoru, okolo lomu, z něhož se béřou obrovské balvany pro železničné mosty. Na pravo vidí se dále ještě dvě osamělé věže nad srázem. Hra mlh brzo nás obstoupila ze všech stran jako na hřebenech vysokých hor, šedé spousty se blížily jako na dosah ruky, oděv vlhnul a v okamžení nám s očí zmizel i hrad i město za námi. Nemaje naděje na vyhlídku, obrátil jsem se raději zpět, abych v šedé polotmě se nesvezl někam do roklí, z nichž se rozléhala ozvěna dlát kamenických. Sammarinesi, s nimiž jsem mluvil, litovali, že jsem přišel na takovou nepohodu, a ohnivými slovy mi líčili všecken půvab svého denního rozhledu — za lepšího počasí.

Dolů jsme přišli rychleji než nahoru. Z Borga jsme přirazili již za půl hodiny do Serravalle, kde mě převzal zase můj původní vetturin. Jeli jsme kolem osamělého dvorce kapitána „della campagna," podlouhlé, nízké budovy s cihlovou střechou, obklíčené stromovím. Vedle dveří odpočíval na lavici nějaký člověk; z dálky se nevidělo, jeli to sám konsul republiky v nedbalkách nebo jen některý z jeho biřicův. Za hranicemi spustil na nás deštík, ale k večeru mezi vinicemi Riminskými se vyčasilo a v pozadí se potutelně na mne šklebil opět vyjasněný profil Titanské hory.

Porovnával jsem San Marino s Monakem, státkem podobně malinkým, který jsem viděl právě před rokem. Čarovná poloha Monaka se starým městem na skalném mysu, vystupujícím do širé hladiny mořské, s rozkošnou jihozemskou vegetací palem, pomerančův, oliv a jiného stromoví pod skalnými horami, na nichž u vsi Turbie se vypínají zbytky Augustova „Tropaeum Alpium," uchvátí každého přítele přírody. Ale šibalská očka černovlasých „Monegaskův," švitořících hatlaninou, která není ani italština ani frančina, jejichž předkové druhdy se živili obratným námořním loupežením, nápisy varující před lotříky na nádraží („diffidatevi dei ladri") a shluk nejelegantnější a nejzkaženější společnosti evropské dojem ten rychle pokazí. Monako bylo chudé skalné město s klidnými obyvateli, a absolutní zeměpán z Janovského rodu Grimaldův do nedávna žil s tklivou skromností v polospadlém paláci, až se povolením herny vše obrátilo v místo, v němž se zlato přesýpá jako hrách. Skvělé domy, dlažby, osvětlení a vodovody jsou výtěžek z ústavu, z něhož knížeti i obyvatelům plyne sterý zisk. Nejmenší požitek v hostinci se mnohonásobně přeplácí, neboť zde se v maličkostech nepočítá. Za zálivem stojí mezi palmami a korunami jihozemských stromů v rozkošném parku slavné Monte Carlo, „kasino" či herna, v podobě asi letního divadla nebo elegantních „kurhausův" lázeňských míst. Vešel jsem do ní. Vstup je zakázán toliko kněžím, commis-voyageurům a poddaným knížectví Monackého. Sekretáři „klubu cizincův" žádali o pas a vidouce slovíčko „docteur," pustili mě hned dovnitř, pokládajíce mou skromnou osobu za lékaře: dobrá náhoda, kdy by se tam někdo začal podřezávati! V nádherném sále okolo čtyr stolův s roulettami, na nichž se kutálelo množství zlata, stříbra a bankovek, stálo a sedělo množství bledých lidí obojího pohlaví ve skvělých oblecích, vše nudné fysiognomie výrazu napjatého a jako u duševních nemocí vytřeštěně zpitomělého. Z krátkých

rozmluv vyrozuměti bylo, že jsou nejvíce Francouzi, Italiané, vedle nich tu a tam i Rumuni, Rusové a Poláci. Němce prý sem neradi pouštějí, poněvadž jsou sentimentální a při ztrátách se rádi zabijí. Nos náš cítí všeliké voňavky civilisovaného světa. Z kruhu zní pronikavý hlas chladného ředitele hry „Messieurs, le jeu est fait“ a cinkání pokladův, rychle sem tam posunutých jeho lopatkou. Jakýsi joviální chlapík, patrně parasita hráčův, mi vykládá, že tu za rok průměrně asi dvacet lidí zahyne samovraždou; právě prý nedávno nějaký bělovlasý Rus prohrál všecko, sedl večer tamhle venku pod palmu a „s'a brûlé la cervelle.“ Ale v novinách Monackých o tom nikdy není slova, aby se dobré jmeno herny nerušilo. Vyjdu ven. Před vraty na žhavém odpoledním slunci idyllické skupení: opálený karabinier Monacký, upomínající na typy hnědých potentátův Oceanie, v důvěrné rozprávce s kapucínem, jehož kostelík se kryje nedaleko herny v skalné sluji pod železnicí.

Při těchto vzpomínkách, plných kontrastu, prostí, spokojení občané skromné horské republiky sv. Marina mohou jen získati naše sympathie. Loučíme se s nimi s nejlepší vzpomínkou, nemohouce se ubrániti ještě jedné úvaze: trvání obce jejich jest jasným důkazem, že se v civilisované Evropě přece někde šetří právo jiného. Kdy by obyvatelé chtěli, nic jim nevadí vzdáti se své samostatnosti; když nechtí, nikdo jich k tomu nenutí, třeba to byla věc vojensky tak snadná!

Muzikant.

Povídka z kraje ve verších

od

Josefa Jakubce.

(Pokračování.)

. II.

Křivé stěny šikmou nesou střechu
z rákosu a slámy, nejvíc z mechu.
Hřeben střechy větve převyšují
staré hrušně. Po střeše pak výše
obilní klas metá, netřesk bují
po hřebenu rozvit v plné pýše
jako na visuté na zahrádce,
na ní pak i v stromě hnízdí ptáci,
a tak se stromem se v jedno ztrácí
celá chata. Mizí lidská práce —
dávno jsou již pod zelenou zemí
i se svými syny, vnuky všemi
mistři tesaři, již otesavše
v kožných zástěrách dřív vnitř i zevně,

dřevo na dřevo tu kladli pevně.
Ale země prach svůj sype na vše,
příroda už zvykla jejich dílu
rušíc lidský úmysl i sílu,
ničí stopy duše nesmrtelné,
přímé čáry křiví, pravidelné
v samorostlé rozkládajíc všude,
že už sotva podobné to bude
práci lidských rukou. Z šedých trámů
jako houby z kůry starých stromů
ptačí přístavečky vyvstávají
a jako směs živých drahokamů
ze stěn, hojně rozvrtaných k tomu,
pestré mouchy rojí se a hrají,
bzučíce jak kolem úlu včely,
zlatým prachem halí domek celý.

Slunce vzešlo právě nad zahrady.
Travičkou se mění vlhká země,
drobný život naskakuje všady,
před stavením Strnadovo plémě.
Nejstarší, hle, Váša jen se míhá
do kola kol baráku se honí,
při tom dlouhým prutem před se švihá
jako na divokém jezdě koni,
zrovna jako by měl nakázáno
honit vítr, přimhuřuje oči,
a jak šlehá prutem, někdy plano,
někdy, když mu sestra v cestu skočí,
zasáhne ji — Bára křičí, vzlyká,
jde a popláče si u dřevníka,
škaredíc pak, ohrnujíc pysky
přisedne si zvolna na kameni,
na němž Vojta talířky a misky,
hrnky z bláta robí, v zanícení
zabrán do práce si nevšímaje,
kterak Bára ubírá mu látky
za těsto ji majíc, plácá, válí,
na sluníčku peče, zkouší z kraje,
zdali koláčky se nepřipálí,
a jsou dosti všechny za čas krátký,
samé černé boží dárky divné.
Na každý z nich Bára ještě plivne
pomastit ho, posunky se chlubí —
zamračená — bzučíc mezi zuby.
Nenadále mistr Vojta vstane,
líce protáhne a zrakem blýská,
zaupí, a zuby, pěsti zatne.
Zdvihne Bára zraky polekané,

sotva uschlé, — vidí — jedna miska
připletla se při práci jí chvatné,
misku zadělala na koláčky.
Zděsila se, honem nastavila
obě ruce lekajíc se pračky,
on však pustil do svého se díla,
všechno kazil, všechno krutě bořil,
před chvílí co s takou pílí tvořil,
a pak nad sebou a nad svou prací
rozželen hněv na sestřičku zvrací.
Ta pak, narozená pro neštěstí,
cítíc blízkosť zuřivých dvou pěstí
s nářkem prchá, žaluje a vzlyká
a zas pláče dlouho u dřevníka.

A s ní jako dvouhlas pronikavý
odtamtud, kde z prken kotec pravý
postavila máť a nasázela
do něho ty, o něž starost měla,
nežli odešla, tam hlásek měkký
úpěl, rostl na divoké skřeky,
hlavička jež vydávala drobná,
váznouc mezi tyčkami a dyní,
na plotě když visí, nápodobná.
Nepřišli jí na pomoc však jiní:
Bára pláče, Vojta opět robí
z hlíny různých věcí nápodoby,
Váša hází na strom — u sousedů
do okna již tlukou na nezbedu —
malá Madla dobývá se z kotce
visíc přes prkno; však prostřed dvorka
opuštěného je vidět tvorka,
sám jenž zapomenut hledí krotce,
zabalený v peřinkách, tam výše
v prostor věčný, kde nic nepřekáží
svěžím, nedotknutým zřítelnicím.
Údy nehýbá, vzduch loká, dýše
jako pod andělů tichou stráží,
rozevírá v ethru sálajícím,
ve vodě jak ryba ve průzračné,
čisté svoje zraky světla lačné.

Na tu chasu rozvážně se dívá
stará kráva z nízkých dveří chlíva,
slyšíc křiku, pláče žalné znění
pustila se také do bučení.

A tu ejhle! vrátka sotva stačí:
jako bubák na zlobivé děti —

scházejí mu nahoře jen rohy —
kupa zelená se na dvůr tlačí,
kupa trávy — více neviděti,
jak se hýbe, jenom vespod nohy.
V tom se kupa na zem převalila,
a z ní vstala jako ze zakletí
matka sama. Nejdřív vydobyla
z plotu hlavičku, pak druhé děti
jenom letmo porovnala zkrátka
a již klečí šťastná u robátka.
Zdvihne je a do baráčku chvátá.
„Přišel tatínek? Je doma táta?“ —
„Není doma táta!“ všechno křičí.
A již matka sotva může lézti
pro tíhu a sotva cestu klestí,
neboť každé za sukni se chytši
děti na ní visí žebroníce:
„Chleba! Já ču papu! — Mama, papu!“ —
„Pusťte, pusťte! ať vás nepošlapu!“

A již matka nejdřív do police,
odtud do komory, zpátky spěší,
všude však se děti na ni věší,
všude děti, nikde chleba není.
Postanula tedy v přemýšlení,
v uších zní však stále: „Chleba! Papu!“
Hledajíce něco ruce její
tetelí se v pospěchu a kvapu,
co už uklizeno, uklízejí,
rovnají, co srovnáno je ladně,
hrabají zas v polici až na dně,
vyhrábnou však veliký nůž pouze.

A nůž držíc matka zírá v kole,
z čeho ukrojiti; vztáhlé dlouze
kolem ní jen samé krčky holé,
a nůž v ruce! — Schovala jej matka
a svým dětem místo po krajíčku
větším rozdávala slova sladká,
menší pochovala hladíc v líčku.
A pak vstala, a jak holubice,
když jí zpod křídel se rozlézají
holátka a piští — hlad už mají,
vyjde před hnízdo a na vyhlídce
holoubka, jenž vzletěl na zob dětem,
marně čeká, přešlapujíc v kole
houká žalobně a bystrým letem
sama vzletne na zob v širá pole:
takto matka rozhledši se s prahu,

péči, lásku v každém líce tahu,
se sukně si střásla kupu dětí
a již letí, k sousedovům letí.
„Pro Boha vás, kmotro, prosím snažně,
půjčte, půjčte na čas bochník chleba! —
Tedy půl, nu, tedy čtvrtku třeba;
budu péci, až se táta vrátí!“ —
„Ach my sami čekáme už na žně;
ani kouska chleba! Přede žněmi,
milá zlatá, zle je s námi všemi!“

Hluchá, slepá navrací se máti.
Každý stromek teď jí v cestě stojí,
o každou teď hrudku zakobrtne,
samé ploty, strouhy, kam se vrtne —
domů prázdná přijíti se bojí.
A než došla, smutná holubice,
ještě jednou vzletla, rozběhla se,
po chvíli však vrátila se zase
sklíčená a pod zástěrou líce,
znova přemítajíc hledí s prahu
tam, kde krámek na protější straně —
z něho žid teď vynořil se maně —
tamo hledí, čeká na odvahu,
krok jí vázne, tváře hledí skrýti,
děti úpí, prosí dojemněji,
ale to jí žalu nepůsobí,
což pak děti! křičí jen a zlobí!
Ale sama, zdá se jí, že cítí
jako hlad, však není to hlad její,
šesterý hlad robátek ji hryže,
nutí přes plot, k židovně vždy blíže.
Ještě jedna pozastávka malá,
a již letmo křížek udělala,
vešla v krámek, nad nímž růženeček
žlutých citronů ze dřeva visí;
zvonek zacinkal, a šeré rysy
vyzáblého žida prostřed beček
mezi zbožím, nářadím a pytly
sem tam míhaly se neurčitě,
a hned v jednom koutě zrakem svítě,
hned se hrabal v druhém, a vždy chytly
dlouhé jeho ruce kousek zboží,
které svůdně na pult povyloží.
S poklonami ždímá suché ruce,
že až praští jako u kostlivce,
při tom tolik láká, vnadí svůdce,
že víc jinoch nelichotí dívce.
Po krámku jen skáká, zrovna tanče.

Cukr, kávu, koření a mandle,
lahůdky, snad rosolky by ráda,
fíky, hrozinky a pomeranče,
sladká kolečka a cukrkandle?
Ale matka stále jedno žádá:
„Mouku na chleba!“ Žid snáší tedy:
hračky, tkanice a stužky luzné,
niti, prsténky a cetky různé,
hlavní však si nechal naposledy.
„Paní mistrová, teď pravdu rcete,“
tajemně žid šeptal, „zda jen slovem
mluvila jste o šatu kdy novém
přede mnou? Či opravdu snad přece
jste se zmínila? — mně se to plete.
Ó žid Marek napřed ví, co komu!
Schválně pro vás objednal jsem z Prahy!“
Balík padl na pult, a žid vece:
„Pěkný obleček, a není drahý;
je to pro vás? Co říkáte tomu?“
Svůdně rozbaliv kus pestré látky
čekal, trnul skroucen do oblouku.
Ale matka stejnou vede: „Mouku!“
Tedy uražen žid skládá zpátky,
vzdychá mrzutě a takto stýská:
„Panímáma pyšna, nic už s námi —
naše zboží nelíbí se, vida!
že pan mistr pěkný groš si získá,
střádá, hlehle, pro městské už krámy!
Panímáma šetří — v městě vydá.
Hotové, jaj, rádi přijmou všude!“

Měří mouku, aby klesla snáze,
prstem líné pomáhaje váze —
mouka železa vždy lehčí bude.
Vzkřikla matka hledíc ustrnule,
prázdny však už váhy obě půle,
žid je zdvíhá v ruce ziskuchtivé:
„Míra dobrá, váhy spravedlivé!“

Matce mouky bylo jaksi málo,
ještě čtvrtci přikoupit se zdálo.
Naměřil žid. Matka s moukou stojí,
je jí horko od božího dárku,
ždímá uzel, vzdychne v nepokoji:
„Napište to ještě, pane Marku!“
V tom se kmitla ruka zkostnatělá,
černá prkna dvě se rozletěla,
na nich cifer sloupec shora dolů.
Není kam už psát — to k svému bolu

vidí matka. A žid, v prstech křídu,
tak se skroutil jako v náhlé křeči,
každý úd mu jiným směrem trčí —
hromada to neladného vidu,
a z ní vzrůstá líce čím dál větší,
chřípě nosu šíří se a krčí,
že až hrůza z toho matce bylo.
Však žid místo našel, zapsal křídou...
Matce na srdci se ulehčilo,
nad svojí se zapomněla bídou
a že mohla na dluh, šťastna celá,
také kávu, cukr poroučela.

Již jde z krámku sehnuta snad více
nežli třeba, s uzlem schyluje se —
vážíť sobě tíže, kterou nese,
potěžkává blaženě, a líce
proti slunci vznáší cítíc náhle,
že je teplé a že pěkně svítí.
A to nebe, hlehle, neobsáhlé!
Musela se přetřít v obličeji
zástěrou: „Co tak dnes voní kvítí —
bude pršet? Jak je příjemněji!...
Zdráva, teto! Jdete sekat louky?
Nebyl jak dnes pěkný čas to léto.
Pospíchám, já pospíchám dnes, teto!
Mouku na chléb nesu, trochu mouky! —
A hle! kam pak, kam pak Bětka letí?
Co pak dělá tatínek? Co máma? —
Hajha, husy! Že jste byly v setí?
Volata jak rance. — Aha, pane,
tamhle za mnou Horejšková kouká,
vyběhla si před dům. — Tvář mi plane,
co je to tak těžké? Mouka! Mouka!
Co pak na mně chcete, kdo to ke mně,
kdo to pořád jako stará známá
švitoří, až zní mi v uchu jemně?
I můj Bože! jak se zapomínám:
Tamhle pěnkava! Už letí jinam.
Domů, domů!" — Matka zrovna letí
sukně lítá, vítr kolem dělá,
snad by i s tím uzlem uletěla —
však už závaží, tož drobné děti
visí na uzlu, kdo nedosáhnou,
na sukni lpí, do země ji táhnou.
„Tatínek je doma?" — „Není! Není!"
ozývá se dětské hlaholení.

A teď ruch se po baráčku rodí:
ruce nosí, co má nohy, chodí,
jedna velká a pět malých za ní,
šesté nosíc semo tam se míhá
a krok za krokem svou matku stíhá
hlouček dětí, který nechal hraní
a jak chvost jí na paty se věší,
z jizby na síň, opět zpátky spěší,
k tmavé peci hledat v koutku stinném
pod ohništěm ve tmě za komínem,
tam, kde bubáků je hnízdo plné,
odkud vynášejí nesčíslné
dávno založené drobné věci,
nosí od pece a nosí k peci.
A tu ejhle! — děti zajásaly:
co se kulatého dunic valí!
Obrovská to na dar boží mísa,
uvnitř třikrát znamení má kříže,
chléb kde mísívá se a kde kysá —
do jizby se valí velká díže.
Za ní potom za průvodu dětí
kulatý štít, sotva muži svládný,
většího že nenosil rek žádný,
reka za štítem však neviděti:
Váša vleče veliký terč víka
upletený ze slámy a lýka.
A jaké se k tomu štítu hodí,
dřevce řádné, které hrůzu plodí,
mladší Vojta nese na ramenou,
dřevce bílé — kopíst zamoučenou.
S ošatkami na hlavičkách kráčí,
z ostatních pak za mladším vždy mladší.

Mouka, voda — obé požehnáno,
zasypáno, na chléb zaděláno,
matka mísí chodíc kolem díže,
o kopíst se opírajíc tělem,
na záděl pak opět dělá kříže
jako často při tom díle celém,
neb co zadělává, dar jest boží,
hrouda živná, z níž je člověk stvořen,
v ni se rozpadá a v ni se složí,
z ní se obnovuje, v ní má kořen;
proto matka těsto křížem světí:
mají z něho vyrůst její děti.

Přes noc tedy v díži zakysalo.
A když matka víko odhradila,
jaká radost! Zázrakem se stalo —

Pánbůh přidal — plnička díž byla.
Nedočkavé ruce jen se třesou,
z díže těsto honem na vál nesou,
a tu matka jako hračkou hází
z ruky do ruky, i neví sama,
kde se vzal, tu vzal se pod rukama
bochník kulatý! A hned jej sází,
na vrchu jej povlaživši hladce,
k druhým zatím hačat na ošatce.

Zatím nad baráčkem polossutý,
překlenutý hrušňovými pruty,
zastlán listím, starý komín dýmá,
a sloup dýmu z něho jak duch zpříma
krytbu listí volně prostupuje.
Kupka dětí zdola ruce spíná
pozorujíc, jak se tlačí, snuje
hejno bubáků, jež z podkomína
vyplašila matka při svém díle,
a když se jim do nebeska ztrácí
oblak za obláčkem, šedé, bílé
letíce jak siví, vzdušní ptáci —
hádá děcko, až kam letí který:
„Tamhle ten už bude u měsíčka!
Tam ten u sluníčka, u Pánbíčka!“ —
Bubáci však zvolna všemi směry
po obloze v tvaru všelijakém
rozstřeli se na vše světa díly,
ba i sluníčko už pozakryli
černým přes svět suknem, velkým mrakem.

Jako starý strom se šedou korou
rozpukanou, se zelení sporou,
šíří vůni přezrálých už plodů,
uchystaných k přírodnímu hodu,
na který se těší pták i včela,
tak dnes vůně z baráku jde divná
víc než na zahrádce, pára živná,
kterou stěny drva práchnivělá,
chlebem nasáklá i člověčinou
chutě vsakují, i stromu listy,
ve vzduchu jež zúrodněném plynou
tkvíce za stopky na staré hrušni,
zelení jak polypové vzdušní,
ssají na plod výpar chleba čistý.
Ve vůni té, jež jak mlha tenká,
vlaštovičky rejdí kolem dveří,
chumelí se, vráží do okenka,
bleskotají třpytem svého peří,

a hle, na prahu zjev nenadálý:
z ničeho tu pojednou se zticha
octl na zápraží samé chaty
cizí ze vsi pes — Vlk chundelatý,
kterého se děti vždycky bály;
schlípnuv ocas na vše strany čichá
ke stěně se tlače ostražitě,
když v tom vrzly dvéře, vyšlo dítě,
zarazilo se, neboť mu v oku
jako stín se něco kolem mihlo,
za plotem šust — pád po těžkém skoku . . .

V pravo v levo dítě hlavu zdvihlo —
kde nic, tu nic; poskočilo tedy,
tajemně cos v rukou překládajíc,
až zalezlo v koutek. Jemu v sledy
druhé dítě jako v zelí zajíc
s čímsi hopkuje a hledá skrýši,
za ním pak se vykulilo třetí,
čtvrté, páté, a již všechny děti
nad plot z vrbin, který všech je vyšší,
hlavičky své vystrkují s křikem,
v ručkách placky, kterými se chlubí,
přidržují k ústům, dětským zvykem
jako divoši ryk vedou hrubý,
křepčí štěstím, křičí na své známé:
„Kyšte! Podplamenice! My máme!“

(Pokračování.)

Setník Halaburd.

Obrazy z idylického zákoutí

od

Václava Vlčka.

I.

Pan Matiáš Komár, vlastník nejlepšího hostince v pohorském městečku Kosobudách, byl sice pravověrný křesťan a bahabojný muž, ale od té doby, co ujal po otci živnosť, nevelmi často přicházel do božího kostelíčka.

„Sotva jednou za uherský měsíc,“ poznamenal minulé zimy pan farář Doufalík, když se o Sylvestru blížila půlnoční hodina a páni Kosobudští, ve svém zvláštním pokoji u Komára shromáždění, hostinskému všelijaké hříchy jeho v roce minulém připomínati počali.

„Doufám,“ odtušil on s pokornou důvěrou, „že se důstojný pán za mne přimluví, aby mi to Pánbůh odpustil, — když se v neděli nedostanu do kostela, přičiňuji se doma konati dobré skutky, zvláště pak jeden: žíznivé napájeti.“

Skutkem se pan Komár teprve v posledním čase polepšil: od té doby, co Prusové vyhráli u Hradce Králové, byl každého svátečního dne na službách božích a zaskočil i mezi týdnem někdy do chrámu, aspoň nějaký otčenášek se pomodlit.

Tak i dnešního nedělního jitra, ustrojiv se do pěkného svátečního obleku, spěchá na ranní mši svatou. Na ulici pozdravuje ho tolik lidí sousedských i přespolních, vesnických, že sotva stačuje smekati a děkovati. Činí to s velikou zdvořilostí, ale v široké hrudi jej cosi mile hřeje — tichá, radostná pýcha, že se každý za ním podívá. Jest netoliko pansky vystrojen, ale tvář jeho jest kulatá i hladká jako melounek, arci melounek pořádně veliký, a postava jeho jest vysoká i statečná, že by hned mohl býti granátníkem; pan polesný Lebeda dávno o něm propověděl: „Z tohoto Komára udělati velblouda nedalo by ani velikou práci.“

Když hostinský došel ke kostelu, scházelo na věži právě deset minut do osmé hodiny, o které ranní počínala. Pan Komár vyšel tak záhy — a dříve, než manželka jeho — z domu, že si přede mší chtěl ještě nějakou maličkosť pořiditi u sládka; měl k tomu zrovna ještě čas: dvě minuty s kopce do pivovaru, tři nazpátek, za pět minut bude s panem starým hotov — a nemusí zmeškati ani kyrie.

Ulicí vedle kostela sešel níže na hlavní náměstí, dal se tu na pravo, minul zámek, sběhl s posledního svahu, a již byl v pivovaře, postaveném při samé řece. Sládka nezastal na dvoře, jak obyčejně, nýbrž musil ho sháněti po rozličných místnostech pivovarských a konečně ho našel v rozmaru velmi nesvátečním, rozzlobeného a na celý svět dopáleného.

Hostinský teprv po hodné chvíli vyrozuměl, že původem toho byl Calábek, holič Kosobudského panstva, jehož břitvě i pan starý dvakrát do týdne svěřoval svůj obličej, ale zcela pravidelně se s ním při tom znesnadnil. Říkal, že Calábek v umění, jemuž se teprv nedávno věnoval, pořád je hrozný hudlař, kdežto zase holič tvrdil, že by musil široko daleko pohledati člověka tak netrpělivého, jako je pan starý, že na okamžik neposedí pokojně, pořád je nevrlý, pořád se vrtí a rozkřikuje, tak že je polovičním zázrakem, když se oholení dokoná bez všeliké nehody. V minulý čtvrtek se tento poloviční zázrak nestal, ostří zajelo drobínek do masa, ovšem zcela nepatrně — ale pro tu jednu kapičku krve osopil se sládek na Calábka tak zhurta, že milý holič horempádem z pivovaru utíkal, drže holou břitvu v ruce, nic jinak, než jako by jí byl své oběti vražedně podřezal krk.

Ký div, že dnešního jitra v obyčejnou chvíli k sládkovi nepospíchal. Přišel mládek a vyřizoval, že se pan starý Calábka nemůže dočkati a že se proto již notně hněvá.

„Vzkažte mi,“ odpověděl holič, „až ho hněv pomine. Potom teprva přijdu; dříve bych tam nebyl nic platen, neboť pokud pan starý

nebude míť utíšenou mysl, vícekrát se ho břitvou nedotknu, ani dnes ani jindy.“

Když byl posel po druhé vypraven, přinesl panu starému návěští, že Calábek odešel k panu polesnému na Smržovku. Sládkovi přetekla žluč tou měrou, že po celou čtvrť hodiny na hlavu a všeliké jiné údy holičovy svolával nejrozmanitější pohromy. Potom, vida nezbytí, vytáhl svou břitvu, dávno otupělou, hleděl ji poněkud přiostřiti a pak svou vlastní rukou sprostiti tváře i bradu vousového strniště. Šlo to bídně, břitva tahala i škrábala až běda, na více místech se pod ní začervenala krvavá rosička. Pan starý při tom kdo ví kolikrát proklel Calábka do horoucí basy, povadil se pak s děvečkou, s dětmi, s manželkou a se všemi lidmi, kteří mu přišli na oči.

Bylo třeba zvláštního diplomatického umění, aby pan Komár první ušel stejnému osudu. Celkem se mu to podařilo, musil však trpělivě vyslechnouti tolik láteření na opovážlivého Calábka a rozličné jiné osoby, že v pivovaře prodlel daleko přes rozpočtenou chvilku — a když potom spěšně ke kostelu se blížil, zvonili tam zrovna ku požehnání.

Už by tam byl nadarmo vcházel; lidé se co nevidět vyhrnou a mnohý půjde rovnou cestou ke Komárovi — proto u kostela jen nábožně se pokřižovav šel dále k domovu, říkaje si v duchu, že tentokrát za své opozdění opravdu nemůže, že měl nejlepší úmysl, vinen že je buď sládek nebo holič.

„Šťastné dobré jitro, pane hostinský,“ pozdravil jej v tom ze strany tichý mužský hlas, a již stál před ním sám pan Calábek, měšťák drobné, lehké postavy, pěkných, pečlivě načesaných licousův a knírův, slušně ustrojený a na pohled nejvíce nějakému kancelářskému úředníčkovi podobný.

V pravdě byl členem počestného cechu zlatnického, dostal v řemesle tom v Praze nejen řádně za vyučenou, ale také se ho tam po léta držel. Osud tomu chtěl, že potom srdce jeho k sobě upoutala Tonička, statná venkovanka z Kosobud, když meškala v hlavním městě na jiném užitečném učení. Za nějaký čas povstal z toho svazek nerozlučný, a milý párek se usadil v Kosobudách. Paní Calábková tu nezůstala bez zaměstnání, vítala na svět nové občánky obojího pohlaví a nosila je ke křtu; manžel její maje tuze málo příležitosti pracovati ve zlatě, zanechal na konec řemesla svého, chytal se všelijakých drobných výdělkův, zjednal si zvlášť dobré jmeno jako spolehlivý a neobyčejně rychlý posel; pak se přichytil i holičství, když se tato důstojnosť v městečku náhodou uprázdnila.

Pan Calábek byl jako plachý, přelétavý pták, nikde nebyl stálý, jen se tu i tam lidem na očích mihnul; nikde nenadělal mnoho řečí, měl-li své zvláštní myšlenky a náhledy, nikomu se vykládáním jich nevtíral, nikdo se také o ně nestaral — až do letošní vojny. Tu teprve Calábek některou měrou obrátil pozornosť Kosobudské honorace i na jisté vlastnosti svého ducha. Když panovala ještě skalopevná bezpečnosť, že naši vyhrají, on na odpor tomuto všeobecnému mínění určitě prohlásil, že už byli poraženi; a když přišly potom jisté noviny o prvních pruských vítězstvích, Calábkova proroctví zněla vždy hrozněji, a z pravidla a rychle se naplňovala. Proroctví snad tu není pravé slovo, neboť on neříkal, co

se stane, nýbrž zvěstoval: „Zas už jsme ztratili dvacet tisíc mužů“ — nebo: „Naši jsou na útěku“ — nebo: „Praha už patří Prusům“ atd., a řeč jeho, třeba jí hned lidé věřiti nechtěli, se potom obyčejně potvrdila. Milý holič rychle uvyknul hledati v tom svou slávu, a hrál si na jakéhosi hadače, podobného těm, kteří zvláštním vnuknutím umějí pověděti, jaká čísla vyjdou v loterii — jenže pak často vyjdou o jiném tahu a v jiném městě. Odkud zprávy nebo domněnky své má, Calábek nikomu nenaznačoval, tajemným původem jim dodávaje tím většího kouzla.

Jen proto se s ním teď pan Komár na chvilenku zastavil.

„Dej Pánbůh zdraví, pane Calábku,“ odpovídal mu. „Vy jste byl tuším už přes pole?“ O tom, co zvěděl v pivovaře, schválně pomlčel.

„Jen co by kamenem dohodil,“ řekl holič, pověstný délkou a rychlostí svých pěších cest — „ve Smržovce.“

„U pana polesného? Snad už také nepotřebuje cizí pomoci k holení?“

„Drobínek.“

„Ještě tak mladý pán!“

„Okolo čtyřiceti — to už také jiní nemívají dost pevnou ruku.“

„Ale jděte — on vždycky tak slavně střílel!“

„Však to nemá od flinty, nýbrž od sklenice,“ usmál se pan Calábek, posunkem naznačuje pití.

„U něho to zase přejde,“ prohodil hostinský.

„Na mně to nezáleží,“ podotknul významně holič.

„A snad na mně?!“ bránil se pan Komár, pak stlumiv hlas dokládal: „Prý si zásobu nápojů drží doma — a hodně prý se dal na víno?“

„To bude nejlépe věděti paní polesná,“ řekl Calábek, a v jeho hlase tajilo se politování slovem nevyjádřené: „Ubohá paní . . .“

Hostinský honem obracel řeč jinam: „Co je nového slyšet o vojně?“

Na tuto otázku Calábek od počátku čekal.

„Prušáci mají už Vídeň,“ odtušil zkrátka, a zrovna mu přišlo maličko odplivnouti.

Pan Komár uhnul se hořejším tělem nazpět, jako by mu kámen z praku vrazil do čela.

„To není možno!“ zakoktal, a husí kůže mu naskočila i na tvářích.

„Co všecko v tomhle měsíci už nebylo možno!“ poznamenal sušе holič, „ale bylo to pravda.“

„Je to snad v novinách — o té Vídni?“

„Neníli, nepochybně to tam přijde.“

„Pane na nebi,“ děsil se hostinský, „čeho jsme se to dožili! A co se na nás ještě valí? Snad už přijde ancikrist, jak předpověděl slepý mládenec!“

„Což pak je nám,“ uvažoval rozšafně Calábek, „my jsme tu jako za větrem, vojna se nás ještě ani nedotkla, kdežto sotva tři míle od nás se to valí jako rozvodněná řeka —“

„Jsouli ve Vídni, děje se tam asi boží dopuštění! Pruský král ve Vídni pánem!“ trnul hostinský nanovo.

„Jak tám se svým vojskem vrazil," skoro šeptem vypravoval Calábek, „zatočil šavlí nad hlavou a křikl: ‚Rabujte!'"

„Rodičko boží, tam je co rabovat!"

„Sám jel rovnou cestou do císařského hradu a posadil se tam na zlatý trůn —"

„Jestli pak by z toho člověk nemohl přijít o poslední špetku zdravého rozumu!" vzdychal pan Komár, a vykročil pojednou v stranu svého hostince.

Ale Calábek se svou zásobou neslýchaných novin ještě nebyl na dně.

„Jak se posadil na trůn," dokládal, cupaje podle pana Komára, „bylo jeho první slovo: ‚Nejdřív mi přineste českou korunu!'"

„Českou?" opáčil hostinský. „Pravda, odvezli ji z Prahy! A byla v císařském hradě?"

„Nu toť, kde jinde. Ale nemohli ji snadno najít, byla dobře schována. Páčili zámky, vytrhovali podlahy, prokopávali zdi i tam, jak to všude jinde dělali —"

„A našli korunu?"

„Našli. Starý král si ji posadil na hlavu a povídá: ‚Teď jsem spokojen —'"

„Proč chtěl zrovna tu naši korunu?" ptal se hostinský.

„Jen kdo má korunu, tomu teprva patří také království — což pak nevíte? ‚Teď jsem spokojen,' povídá. ‚O co moji dědové a pradědové tolik stáli, toho jsem neničko dosáhl — a na toho se podívám, kdo by mi to chtěl zase vzít!'"

„A co, pro Kristovy drahé rány, náš císař pán —"

„Ten se arci nepřátel ve Vídni nedočkal."

„A kam se obrátil?"

„To ví Bůh. Nebo zdola zase Taliáni táhnou na Vídeň, a chlapíčkové Maďaři, to víte — —"

Ze vrat domu, ke kterému jižjiž docházeli a jehož průčelí ozdobeno bylo lapidárním nápisem: HOSTINEC U KOMÁRA, vyběhl jim v ten okamžik naproti asi čtyrletý hošík.

„Tatínku," volal z plna hrdla, „přijel k nám nějaký jenerál!"

„Co to mluvíš!" odtušil hostinský nemálo překvapen.

„Jistě!"

„Jak víš, že jenerál?"

„Na mou duši! Jenerál nebo císař!"

„Cís—!" zajektal hostinský trhnuv sebou, jako by do něho vjel blesk. „Ale kam pak!" hleděl se rychle vzpamatovati, pohlížeje na Calábka. „Jeli to něco vojenského —"

„Pak to není nikdo jiný," vpadl mu holič do řeči, „než pruský kvartýrmistr."

Pan Komár dosti nejistou nohou vkročil do svých vrat, holič jako jeho stín v patách za ním.

II.

Na dvoře stál cizí kočár, již vypřažený, a u něho se otáčel jeho vlastník, nějaký venkovský fiakrista.

„Pěkně vítám pány hosty!“ pozdravoval ho hlasitě hostinský, nutě se do své obyčejné míry. „Z daleka — z daleka?“

Host jmenoval malé město asi tři hodiny cesty vzdálené.

„Nemáte tam ještě Prusy?“

„Na dnešek tam ještě nebyli — však nedám za to ani bukvici, že tam nebudou na zejtřek.“

„Tedy pán, kterého jste nám přivezl, není — Němec?“

„Ne, ten je nějaký zcela dobrý Čech.“

„Jakého stavu?“

„Důstojník.“

„Byl u vás delší dobu?“

„Ne, jen přes noc.“

Pan Komár přerušiv hovor, bez dalších okolků zamířil do domu; zahledl tam na chodbě vojenskou uniformu — mladík, jenžto v ní vězel, zrovna hladil po tváři buclatou děvečku, která shánějíc náhlým hostům některé věci, přebíhala po chodbě z jedněch dveří do druhých.

„Pěkně vítám, pane soldáte,“ promluvil k němu pan Komár. „No, takovíhle pasažíři nás nezarmoutí.“

„Co se mne týče,“ ozval se voják, jemuž se ústa i oči šibalsky usmívaly, „já ani houseti vodu nezkalím.“

„S kým pak máme to potěšení?“ vyzvídal hostinský.

„Pepé Duspiva z Mexického kraje — ve Vršovicích,“ salutoval mladík, „budoucí maršálek.“

„Maršálek?“ opáčil roztržitě pan Komár. „To je jako ještě víc než jenerál?“

„Maršálskou hůl mám ve své tornistře, ale ukázat vám ji nemohu, protože má tornistra teď nejspíš patří pruskému králi. Snad si do ní ukládá dvířka od kamen a jinou kořisť, kterou sbírá po svých bytech v Čechách a na Moravě.“

Hostinský poplácal vojákovi po kamarádsku na záda.

„Tohle jsou vítaní hosté!“ pravil. „Tohle je mi veselý pan Sudpiva!“

„*Duspiva*, prosím,“ opravoval jej voják. „Dříve se to nejspíš psalo: *Jduzpiva* — ale mně by se lépe líbilo jmeno: *Jdunapivo* nebo ještě lépe: *Nejduodpiva*. Ostatně nebudu míť nic proti tomu, chceteli mi tu říkať: *Pojďnapivo.*“

Voják tyto vtipy o svém jmeně nepronášel asi po prvé, jistota a lehkosť, s níž to činil, na pana Komára účinkovaly podobně, jako by lehtivému pod paždí sahal.

„Dojista, vojáčku,“ řekl, smíchem se potřásaje, „budeme vám říkať: ‚Pojďte na pivo‘ — a doufám, že nám ho nepohaníte.“

„Sláva!“ zvolal vlastník ztracené tornistry bera od děvečky umývadlo s vodou, ručník a mýdlo. „Brzy povíme si o tom více, nezapomenu na to. Ale teď musím k pánovi.“

Maje plné ruce obrátil se na schody vedoucí do prvního patra. Hostinský držel se po jeho boku.

„Jak máme titulovati vašeho pána?" počal se znova vyptávati.

„Setník Halaburd," zněla odpověď.

S Komárova obličeje rázem zmizely všechny stopy smíchu.

„Hala — Halaburd?" opakoval zajíkavě.

„Štěpán Halaburd, setník dělostřeleckého pluku — —"

„To jméno se často nevyskytuje," mluvil hostinský, více snad k sobě nežli k svému průvodci — „já jsem se s ním ve svém živobytí jen jednou setkal —"

„Zrovna jako já," poznamenal Pepé Duspiva.

„Odkud asi pochází váš pan setník?"

„Na tu řeč jsem s ním ještě nepřišel — z Mexického kraje ve Vršovicích není, tam já dobře znám všecky starousedlé rodiny a jejich kroniku."

„Jak je pan setník stár?"

„Není vůbec ještě stár — pravda, trochu déle slouží než já, je však pořád mládenec v nejlepším věku."

Hostinský měl ještě celou řadu otázek na jazyku, ale musil s nimi umlknouti; octliť se na hořejší chodbě před pokojíkem, který byl novému hosti vykázán. Pan Komár otevřev jeho dvéře Duspivovi, mrsknul pořádně okem dovnitř. Spatřil tam důstojníka cele oblečeného. I dodal sobě srdce.

„Smím také vstoupiti?" ptal se nahnuv do pokoje hlavu na rychlo obnaženou.

„Jako doma, pane Matěji," odpověděl mu zvučný bas.

Pan Komár bezděčně vycenil zuby. Snad byl důstojník tak žertovný pán jako jeho sluha i odpovídal mu slovem znárodnělým z pověsti o králi a uhlíři — snad! Ale i něco zcela jiného bylo možno: vždyť on, pan Komár, skutečně měl křestné jmeno Matěj! Byl neobyčejně pomaten, ale nesměl to na sobě ukázati.

„Poníženě vítám do našeho domu," odříkával obvyklým spůsobem své pozdravení, několikrát po sobě se ukláněje. „A prosím za odpuštění," dodával, „neníli všecko hned v náležitém pořádku — takové panstvo zřídka nás navštíví — ale vynasnažíme se — —"

„My nejsme rozmazleni," přerušil důstojník proud jeho řeči, „přicházíme z vojny."

Až dosud byl od něho cele nebo napolo odvrácen, zabývaje se svými věcmi, teprve nyní se zrovna proti němu postavil a pohledl mu pevně do očí. Byl stejně vysoký jako pan Komár, v ramenou byl ještě o poznání širší, za to však nenosil tak kulaté bříško. Vlasy jeho neměly rozhodné barvy, nebyly ani světlé ani černé, ale také ještě nikde prokvetlé. Jeho obličej nevynikal zrovna pravidelností, ale byl velmi příjemný, když se na něm ukázal úsměv; měl barvu od slunce přismědlou, jak náleží zdravou.

Levá ruka setníkova byla zavěšena v černém šátku. Celé vzezření jeho prozrazovalo, že je zvyklý komandovati, ale mluva i spůsoby jeho byly přívětivé, stejně lahodné jako důstojné.

„Věru, stal se z něho pravý rytíř!“ pravil si v duchu pan Komár, i trefil tím slovem více do černého, než sám myslil. „Jeli to on!“ doplňoval svůj soud.

„Tuším,“ promluvil k němu důstojník, „že bychom se měli znát?“

Hostinský upřeně naň hledě, zamrkal několikrát očima, a koutky úst jeho bezděčně sebou trhaly.

„Netroufám si —“ řekl nejistě, „netroufám si věřiti, že bych byl někde už měl čest — —“

„Měl, měl — jen se rozpomeňte. Hned ve zdejší škole —“

„Podle podoby, prosím — kdy bych se nemýlil — měli jsme tu jednou mladého pána — —“

„Ach což pána! Když jste chodil do školy, byl mezi vašimi spolužáky jakýsi Halaburd — pamatujeteli pak?“

„Jak bych nepamatoval!“ svědčil nad míru ochotně a živě pan Komár. „On byl ve druhé třídě, já v první — o nějaký rok jsme byli věkem rozdílní. Ale mnohem líp se učil než já, líp než všichni ostatní — pan učitel Velát ho vždycky dával za příklad a ještě dlouho potom říkával, že to byl jeho nejlepší žák. Byl to syn tehdejšího pana zahradníka —“

„Otec jeho,“ hleděl důstojník opět ke slovu se dostati, „otec jeho měl panskou zahradu dole pod městečkem, u panské louky —“

Pan Komár nevydržel déle mlčky poslouchati.

„K panské louce chodívali jsme se do řeky koupat,“ poznamenával s ohnivou horlivostí, „mladý Halaburd býval při tom naším vzorem a mistrem — uměl plovat jako ryba! My jsme byli choulostiví bázlivci, on zas v řece učiněný hrdina — taky mě učil, když jsem byl ve vodě ještě pravá zednická tříška — —“

„Ale způsob jeho vyučování nebyl tuze moudrý. Myslím, že zrovna jistého mladého Komára násilně strkával do větších hlubin —“

„Abych *musel* plavat, volky nevolky — ano, ano!“

„A milý Komár byl by se při tom jednou málem utopil.“

„Skutečně! To jest — jen sem trochu andělíčků napolykal — —“

„Ach ne, už jste měl oči v sloup —“

„Když mě Halaburd na břeh vytáhl — ale hned to přešlo. Potom však jsem byl dobrý plavec! To bylo jen tak za vyučenou — plat jsem zůstal do dnešního dne dlužen. Mladý pan Halaburd stal se tu později mladším učitelem —“

„Učitelským pomocníkem.“

„Ale na krátko —

„Najednou odešel a dal se na vojnu.“

„Všichni jsme ho tuze litovali, neboť ho měl každý rád — mnoho jsme na něj vzpomínali —“

„Nějaký čas — teď už jste na něj zajisté mnoho let ani nevzdychli.“

„Když on také po celou tu dobu ničeho o sobě nedal věděti!“

„Máte pravdu. Odešel odtud rovně na vojnu, ale z vojny přichází zas rovně sem. Pozdrav vás Bůh, milý krajane.“

Setník podal hostinskému pravici. On ji prudce oběma rukama uchopil.

„I můj nejsladší Ježíši!“ zvolal jako u vytržení. „Tedy jste to přece vy, drahý pane! To je překvapení — to je radosť! Pánbůh ví, hned bych rozbořil kamna!“

Bylo nade vši pochybu zjevno, že pan Komár nemluví na dluh, co měl o kamnech na jazyku, že má i na srdci.

„Ne,“ zadržel ho setník, „to nedělejte, tím byste sobě ani mně mnoho neprospěl.“

„A kterak, vzácný hoste, dobrý příteli — smímli vám tak říkať —“

„Nu toť — leda byste mi nechtěl zapomenouti těch spolykaných andělíčků,“ usmál se důstojník.

„Kterak jste se po všechen ten čas pořád měl?“

„Dobře. A vy zde?“

„Podle vůle boží. My jsme tu ostali, jak jsme tehdy byli, pořád stejní, ale vy se k nám vracíte tak velice změněn —“

„Že mne ze starých známých nikdo nepozná?“

„V takové důstojnosti!“

„Není tak veliká.“

„Ba bude asi málo těch, kteří by to byli za tu dobu tak daleko přivedli!“

„Mnozí avanžovali rychleji, někteří zas pomaleji než já. Měli jsme ostatně za ta léta trojí válku: italskou, holštýnskou a nynější, a já byl ve všech. Teď je mému vojančení konec.“

Setník ukázal na svou obvázanou levici. Pan Komár hlasitě a dlouze do sebe skrze zuby vtáhl dech, jako by sám na svém těle palčivou bolesť pociťoval.

„Byl jste raněn?“ ptal se, projevuje svoji soustrasť velmi zřetelně i v obličeji.

„Do loketního kloubu,“ dí setník, „hned na počátku celého rumrejchu, u Skalice.“

„Snad nikoli nebezpečně?“

„Mohlo to dopadnouti mnohem hůř. Nepřišel jsem o ruku, to je veliký zisk. Mnohé pohyby budu jí moci dále dobře dělati, některé ovšem ne — tyhle, vidíte“ — a setník ukazoval pravicí, k čemu levice jeho nebude schopna, i dokládal: „Jsem invalida, ale viděti to na mně zrovna nebude.“

Pohodiv odhodlaně hlavou přetrhnul setník sám tuto svoji řeč.

„Mám se vás na mnohé osoby vyptávati,“ řekl, „kočí, který mě dnes vezl, nemnoho věděl o Kosobudách. Ale nyní se musím především zbaviti pocestného prachu.“

Hostinský už couval ke dveřím.

„Já zdržuji — prosím za odpuštění,“ mluvil při tom. „Jen jednu otázku mi ještě račte dovoliť!“

„Třeba dvě,“ usmál se důstojník.

„Tady se mluví, že jsou ti zpropadení Prusové už i ve Vídni —“

„Před Vídní už bez mála byli.“

„Ale také do města prý se vedrali!“

„Nevedrali a již nevderou.“

„Bezpečně?“ ptal se pan Komár jako člověk malé víry.

„Protože jest uzavřen mír.“

„Mír?!“

„Je po vojně.“

„I chvála za to Bohu nebeskému! A jak je to, prosím, s českou korunou?“

„Zůstane nedotknuta.“

Se slavnými novinami spěchal pan Komár po schodech dolů. Vítězoslavně vyvrátil Calábkovi jeho báchorky, a hostům, kterých pověst o přítomnosti vojenského pána vždy více do hostince přiváděla, zvěstoval, že je válka skončena, a že učitelský mládenec, který kdysi náhle z Kosobud zmizel a o kterém asi tucet nebo mandel let slechu nebylo, dnes se tady objevil jako jeden raněný hrdina z poslední vojny.

Jmeno Halaburd, tak dlouho zapomenuté, šlo nejen v dolejších místnostech od úst k ústům, nýbrž rozlétalo se po celých Kosobudách. Vlastník jeho mezi tím v duchu obnovoval mnohou vybledlou upomínku ze svých mladých let, strávených v tomto tichém zákoutí...

III.

Spatřil zde světlo světa i prožil zde nejblaženější věk, bezstarostné dětství. Bezstarostné u něho arci neznamenalo rozmazlené ani pohodlné. Byl nejstarší dítě svých rodičův a měl ještě celou řadu bratrův a sester; všichni byli od maličkosti přidržováni k pilné, často tuhé práci. Lidé říkali, že zahradník tu svou drobot tuze časně zapřahá a příliš těžkou robotu jí ukládá, ale dětem samým nepřipadala za břímě.

Halaburd byl sice panským zahradníkem, panství však náleželo k nepočítaným statkům velmi vysoké vrchnosti, která do Kosobud nikdy ani nohou nevkročila; proto tu nebylo ani parku ani jiných ozdobných sadů, panský zahradník obstarával štěpnice při dvorech a polní aleje ovocných stromův i pěstoval zeleninu a něco málo květin pro zámecké úředníky. I musil se hodně přičiniti, aby se s rodinou slušně obživil.

Štěpán odrůstaje škole byl už dávno platným pomocníkem otcovým, i znal se v zahradnictví tak, že mohl hned dostati za vyučenou. Rodiče s ním také na nic jiného nepomýšleli. Avšak pan učitel Velát a zvláště velebný pán Doufalík, tehdy zdejší kaplan, prohlašovali, že hoch má neobyčejně dobrou hlavu a výborně se učí, i domlouvali otci, aby ho hleděl dostati do studií, že to může mnohem dále přivesti než při řemesle a státi se podporou i štěstím své rodiny.

Otec k takovým domluvám nezůstával hluch, zvláště když i Štěpán jevil velikou touhu jíti do škol a když se matka vřele přimlouvala, aby to zkusili a všelikým obětem k účelu tomu se podvolili. Na syna do velkého města platiti nebylo možno; i odhodlali se posléze k odvážnému kroku: vzdali se zdejšího jistého místečka, vystěhovali se i hleděli se zachytiti jinde tím, že si as hodinku cesty od Prahy najali pozemeček ku pěstování zeleniny.

Měli tam hned začátky velmi krušné, však těšili se naději, že to později půjde lépe. Pracovali do úpadu, ale štěstí se na ně nechtělo usmáti; ba málo kdy dostavila se doba nějaké úlevy. Nedosti toho, k nedostatku přišly nové kříže. Matka vylopotila si nemoc, která ji za nedlouho sklátila do hrobu. To byla pro celou rodinu osudná rána; jiné dopadaly později, z nemalé části jako její následek.

Štěpán chodil přes pole do Pražských škol. Nemohl se ovšem cele věnovati učení svému jako jiní, přece však se držel mezi nejlepšími žáky. Bylo na něm viděti, že je chud, ale jak se musí v potřebách svých uskrovňovati, o tom ani učitelé ani spolužáci jeho neměli potuchy, a jak často bývá o hladu, nevěděl ani otec. To vše by ho bylo valně nehnětlo a mysli jemu nekalilo, kdy by nebyl viděl strádání své rodiny. Konečně poznal, že mu na dlouhá studia pomýšleti nelze, že musí hleděti, aby přišel jak možná brzy k nějakému chlebu. I obrátil se do škol učitelských; nežli však je odbyl, bratři a sestry jeho vesměs byli pochováni, i otcovo zdraví bylo podryto, tak že už jen živořil.

Posléze mohl mu Štěpán zvěstovati, že dostal kdesi v horách místo jako učitelský pomocník.

„Buď Bohu čest a chvála!“ pravil vděčně otec na smrt umořený. „Mám jistotu, že tobě se povede lépe.“

„Ale co to stálo! . . .“ povzdechl syn, a oči se mu zalily slzami.

„Přece to všecko vedlo k dobrému konci. Zkusili jsme mnoho, ale Job zkusil ještě více. Stala se vůle Páně, budiž jmeno jeho pochváleno! Dobře, že jsem uposlechl rady velebného pána Doufalíka a pana učitele Veláta; ty se s nimi ještě někdy sejdeš: poděkuj jim za sebe i za mne.“

Nežli Štěpán svůj úřad v horách nastoupiti mohl, zatlačil oči také dobrému svému tatínkovi . . .

Když několik let učiteloval, došlo na slova otcova, že se jednou sejde se svými Kosobudskými příznivci. Došlot ho od pana učitele Veláta psaní, že dosavadní pomocník jeho Kačer dostal jinde svou školu, že hned potřebuje jiného a že bude rád, když on — Halaburd — na jeho místo vstoupí.

Za dvě neděle potom vrátil se Štěpán do svého rodiště, dosáhnuv zatím už plnoletosti. I podobalo se, že tu nyní v pokoji a bázni boží stráví hodnou řadu let, neli celý svůj život.

Učitel Velát a jeho manželka byli tiší, od kosti dobří lidé, že si žádný pomocník nemohl přáti lepších. Toho si Halaburdův předchůdce Kačer málo uměl vážiti; měli ho u sebe dosti dlouho, ale zvláště v poslední době nadělal jim málo příjemností. Třeba měl už tři křížky na zádech, byl lehkomyslný jako mladý hoch. Tehdy to ostatně mezi Kosobudskou honorací vůbec přišlo do mody; zejmena dlouhé noční schůzky u Komára, pití a karban byly ve floru. Kačer přicházel co den pozdě domů, a na konec už zcela pravidelně s notnou opicí; nejednou ho časně ráno našli na schodech nebo na chodbě nataženého ještě bez vlády a bez vědomí. Manželé Velátovi měli s ním andělskou trpělivosť, ale konečně jim nectnosti a nepořádky jeho všechen život ztrpčovaly.

Spadl jim tedy těžký kámen se srdce, když ho byli zbaveni. Ale hned se dostavila nová starosť: zdali pak dostanou lepšího? Učitel vzpomněl sobě na Štěpána Halaburda, přeptal se na něj a povolal jej k sobě.

Po několika dnech pravil manželce mezi čtyrma očima: „To je štěstí, že jsme ho dostali!“ A ona, jakkoliv ji zkušenosť učinila nedůvěřivější, jakkoli chtěla se svým úsudkem o novém pomocníku déle vyčkávati, přece už nyní ráda mužovu mínění přisvědčila.

Mladý Halaburd se ve světě nezkazil. Učitel byl výborný, děti jen pro něj hořely a pokročily u něho za měsíc více, než prve u Kačera za půl roku. Své povinnosti konal vždy na vlas a snadně jako hračkou. Dříve musil učitel pořád za pomocníka se starati a jej zastávati, teď Halaburd kromě školního vyučování všecko chtěl dělati za učitele. A ještě mu zbývalo k jiným věcem dosti času, poněvadž ho žádnou daremností nemarnil.

Kosobudští páni, když se mezi nimi v hospodě neukazoval, na pivo nechodil a karet se ani nedotekl, brzy počali o něj brousiti svůj vtip a také do očí všelijak si ho dobírati. On jim nikdy zostra neodseknul, obyčejně se jen usmál, byl však toho dalek, aby se před nimi za svou střídmosť a zdrženlivosť styděl a hleděl se jí co nejrychleji zbaviti a jim se vyrovnati ve všelikém hospodském hrdinství.

Proti tomuto nebezpečenství byl dobře obrněn upomínkou na otce i matku a na nuzné poměry, v nichžto byl vyrostl — ta škola života navždy z něho učinila jiného člověka, než byli tito páni. Věděl, jak má býti živ, a bylo mu snadno držeti se podle toho. Proti nedostatku, jejž rodičové jeho s dětmi svými, a to k vůli *němu* po dlouhá léta snášívali, mohlo se jeho nynější živobytí pokládati za panský blahobyt a přepych: byl za ně vděčen, byl zcela spokojen a nežádal si ničeho více, zvláště žádných požitkův a rozkoší, bez kterých jiní býti nechtěli.

Jednu potřebu měl, které zas jiní páni nepociťovali: potřebu tělesné práce. Nikdy jí nebyl odvyknul, i vyhledával si ji také v Kosobudách. Při škole bylo asi pod půl korce zahrady, sklánějící se k samému skalnatému břehu řeky; půda její byla od přirozenosti chuda a vzděláváním málo zlepšena. Zde se mladý silák s celou chutí oddal zaměstnání, jemuž se byl od otce přiučil. Motykou a rýčem převrátil celou zahradu na ruby, a to hezky z hluboka, i dal jí zcela nové vzezření. Časně ráno, nejednou před východem slunce, již tam kopal, rýpal, s kolečkem jezdil, zalíval atd., za dne se tam na horkém slunci notně vypražil, a večer za chládku bylo mu pak zvláště příjemno tam si oddechnouti.

Lidem, i vesnickým, nešlo to na rozum, městští páni pokládali to za podivnou zálibu ve sprostotě, které si pan mládenec odvyknouti nemůže, ačkoli se jeho společenské postavení změnilo. Ale když to nepřestávalo, uvykli tomu lidé jako věci všední a přestali o tom mluviti, jako si dříve už také přestali povídati o pravidelných nočních opicích Kačerových.

Když se odbývala výroční školní zkouška, mládenec Halaburd, ač tu byl teprve čtvrť roku, vzbudil se svými dětmi podivení u všech

přítomných a byl od pana vikáře vyznamenán zvláštní pochvalou. To mu zjednalo respekt v celém městečku, také u těch, jimž býval posud terčem všelijakých úsměškův. Mohl nyní s pokojem žíti po svém spůsobu — a přece ten pokoj neměl dlouhého trvání.

V době školních prázdnin, nedlouho před Kosobudskou poutí, Halaburd od paní Velátové uslyšel, že se chystá na malou cestu, aby svou starší dceru přivezla domů. S mladší dcerou její Andělkou byl Halaburd nejlepší přítel; šlo jí ovšem teprv na šestý rok. Starší, Růženku, byl také před lety znal, pokud byla ještě dítětem, a jako dítě si ji pořád myslil. Nyní žila asi půl roku u jakési příbuzné či známé rodiny v krajském městě, aby se tam ve všelikých ženských umělostech vycvičila nebo zdokonalila. Proto jí Halaburd po svém návratu do rodného městečka ještě neviděl. Rodiče její před ním posud hrubě o ní nemluvívali, jen malá Andělka někdy o ní učinila zmínku.

Lehký najatý vozík paní učitelovou o polednách odvezl a teprve druhého dne k večeru ji čekali nazpět. Toho dne bylo ráno první slovo Andělčino k Halaburdovi: „Už se ani jednou nevyspím, a Růženka tu bude!“ O nepřítomné matce v průběhu dne nemluvila, všecko její myšlení bylo jen na Růženku, dala si přes tu chvíli vypočítávati, kolik hodin ještě mine do jejího příchodu, kam musí ručička na ciferníku dojíti, a na konec již se nechtěla hnouti od okna, kterým bylo lze přijíždějící vůz nejprve spatřiti.

Halaburd seděl ve svém pokojíku a opisoval si nějakou pěknou mši z páně Velátovy zásoby, když na dřevěných schodech před samými jeho dveřmi počaly duněti chvatné kroky. Andělka, děvečka Barča i pan Velát spěchali dolů; v polovici schodů se však dítě náhle obrátilo a vyskočivši zase vzhůru otevřelo dokořán dvéře pomocníkovy světnice.

„Pro pána krále!“ volalo důtklivě. „Poběhněte přece! Už jsou tady!“

„Hned, hned —“ odpověděl chlácholivě mladík, odkládaje péro a povstávaje.

„Vy zmeškáte!“ křikla ještě Andělka, a již skákala opět se schodů, že byl zrovna strach, aby jí kadeřavá hlavička s ramenou nesletěla.

Venku zahrčel vůz. Halaburd chvilku za ostatními rozvážně sestupoval dolů; nesměl se toho uvítání straniti, ale nesměl se také stavěti tuze do popředí, když byl slečince posud docela cizí. Na dolejší chodbě, červenými cihlami dlážděné, předhonila jej sněhobílá kočka, která snad až někde na střeše spozorovala ten neobyčejný ruch a šum i pelášila teď, aby se to bez ní neodbylo.

IV.

Na konci chodby, ve dveřích z domu vedoucích se Halaburd zastavil. Venku stál ne lehký vozík, na němž paní Velátová byla odjela, nýbrž kočár s dvěma pěknými ryzkami. Před ním skupena byla celá Velátova rodina, v jejím středu pak otáčela se dívka osmnácti nebo

devatenácti let ve světlých šatech, ve slaměném kloboučku s bílou pentlí a neširokou střechou.

Spatřiv ji Halaburd jaksi se v duchu zarazil, skoro ulekl — pravda, příjemně: tak bylo celé zjevení dívčino pěkné, lahodné, jasné ano zářivé. Když se líbala s otcem, nemusil k ní hlavy nachylovati, byla skoro stejně vysoká jak on, ale štíhlá a zvláště v pasu outlá. Souměrný její obličej měl velmi jemnou pleť, oživenou nyní na tvářích nad míru půvabným ruměncem. Laskavý úsměv svědčil o dobrém srdci a temně blankytné oko zvěstovalo na první pohled, že v tomto ladném tílku sídlí rovněž krásná duše.

Mezi tím, co se obírala s Andělkou, pozdravoval se otec její se švarným jonákem, mysliveckým mládencem Lebedou, který byl nejdřív z kočáru vyskočil, ale pro první okamžiky maličko stranou se uchýlil.

„A jak to," obrátil se od něho učitel opět k ženským, „jak to, že přijíždíte tak pansky?"

„Pan Lebeda byl náhodou také v městě," odpovídala mu paní, „i nedal jinak, než abychom též užily jeho pohodlného kočáru."

Růžena při této řeči stála vztýčena, a Halaburd opět na ni upřeně pohlížeje viděl, že při prvních slovech matčiných sklopila oči a líčko její se ještě živějším nachem zbarvilo. Toho si v tu chvilku asi on jediný povšiml. Nebyl člověk nedůvěřivý a podezřívavý, ale nyní mu hlavou projela myšlenka: „Ó, to nebylo *náhodou!* Pan Lebeda dobře věděl, že slečinka dnes domů pojede — a věděl to nejspíš od ní. *Proto* si vyjel do města s pohodlným kočárem! . ."

„Měly jsme tedy zpáteční cestu hodně příjemnou," dokládala paní učitelová; „pan Lebeda nepřestával nás obveselovati."

„Byl bych se po cestě samoten dlouhou chvílí a mrzutostí nepochybně ukousal," odtušil Lebeda, jemuž se ústa maličko, ale pračtverácky usmívala pod černými, na koncích parádně roztřepenými kníry. „Dámy mě nejen od toho tragického osudu zachránily, ale svou společností učinily mě na několik hodin šťastným člověkem — a paní učitelová ještě by chtěla zásluhu připisovati mně! To je příliš mnoho dobroty."

„Jsme vám opravdu tuze povděčny," pravila paní — a že se Lebeda právě kamarádsky obracel ku pomocníkovi, upozorňovala Růženu: „To je náš mladý pan učitel."

Halaburd pokročil k slečně a ukláněje se podával jí pravici. Ona pokynuvši hlavinkou sotva se prstíky svými dotkla jeho ruky; na celém jejím obličeji objevila se při tom nápadná změna: stal se náhle tak vážným, neli přísným, že se Halaburd nad tím po druhé zarazil, arci spůsobem méně příjemným než po prvé.

„Co pak to?" ptal se v duchu. „Zasmušila se přede mnou jako před nějakým strašákem!"

Bylo mu pojednou velmi nevolno, ale nikdo z přítomných toho netušil. Pan Lebeda zkrátka se všem poručiv skočil opět do kočáru.

„O pouti budete tak laskav a pomůžete nám při velké zazpívati, neníli pravda?" jednal s ním ještě pan Velát.

„Budu zpívati krásně jako slavík z kukaně," odtušil mládenec, —

„ale nejinak, pane učiteli, než po několika zkouškách! Bez nich by to s mým uměním bledě dopadlo!“

„Když vás smíme připraviti o čas —“

„Jen mi dejte věděti. Anebo si první zkoušku hned ustanovme. Což zítra odpoledne?“

„Nám zcela vhod.“

„Aha!“ mihlo se Halaburdovi opět hlavou. „Zkoušky budou nevinnou záminkou ke schůzkám ve škole, se slečinkou...“

V patách za tím mu připadlo: „Sotva jsem ji spatřil, už ji v myšlenkách svých obviňuji a soudím! Snad mi to četla na čele, a proto se její vzezření tak zasmušilo!...“

Dopadnuv se při nechvalné věci, trhnul sebou a spěchal k zavazadlům, s kočáru složeným, aby je pomohl odnesti nahoru. Kočár v tom již vesele hrčel pryč. Růžena s pozdviženým obličejem několikrát sem tam otočila svou líbeznou hlavinku.

„Dívá se ještě za ním...“ pomyslil si Halaburd, na svou kajicnosť opět zapomínaje.

„Všechen vzduch je tu naplněn zvláštní vůní,“ pravila slečna, mezi slovy svými s potěšením počichávajíc, „prosím vás, od čeho to?“

„Od rezedy,“ řekla paní Velátová, „máme ji v zahradě celý záhonek —“

„To je rozkoš!“ libovala si krasavice.

„Pan Halaburd ji tam vypěstoval, — a hodně jiných květin.“

Halaburd sehnuv se rychle k veliké škatuli, nepozdvihl k dívce očí. Snad se jí obličej zase tak náhle zakabonil... Tuším, že chtěla přeběhnouti přes cestu a vejíti do zahrady, dosti vysokou zdí ohrazené — ale když uslyšela *jeho* jmeno, zastavila krok...

„Až potom se tam podíváš,“ řekla matka, „nyní abychom tu svou cestu již dokonaly.“

Vešla do domu; Andělka uchopivši sestru za ruku vedla ji za matkou.

Nahoře celá rodina ještě chvíli zůstávala na nohou a pohromadě, obklopujíc Růženku. Halaburd opět ve svém pokojíku zasedl ku psaní.

„Oni jsou tam svoji,“ řekl si maně, „já jsem tu cizí člověk...“

Až do této hodiny nebylo mu nikdy nic podobného připadlo, naopak, žil s manžely Velátovými a dokonce již s Andělkou jako domácí, jako člen rodiny. Slečna Růžena tomuto důvěrnému obcování dělala konec, vymisovala a oddělovala jej od těch, mezi nimiž sama místo své ujímala...

Dnes se tu kolem jeho stolku nějak brzy počaly ukládati stíny soumraku. Odložil péro, aby v zahradě trochu zaléval.

Na dolejší chodbě viděl, že jsou otevřeny dvéře do malého chléva, kde Velátovi měli svou kravičku a nyní také dvě husy, krmené k blížící se pouti. Snad Barča dvéře nedbale zavřela? Nahledl do vnitř — a koho tam spatřil, jako slečnu Růženu. Obcházela kravku (prozřetelně sukně si držíc a nožky nazvedajíc), přátelsky ji hladila a zrovna i jakousi otázku k ní pronášela. Jak Halaburd zastínil dvéře, pohledla tam, rázem umlkla, sklopila zrak, otočila hlavu jinam i dělala, jako by ho byla nespozorovala. On také ihned ucouvl a zmizel.

Velmi se mu líbilo, že i kravku měla tak ráda a šla ji pozdravit — ale v nejbližším okamžiku jej opět zamrzelo, že zrovna k němu se chová s patrnou nechutí.

Když vkročil do zahrady, připadlo mu: „Nejspíš hodlala se teď i sem podívat. Že nyní nepřijde, když jsem tu já?“

Nepřišla. Ale za čtvrť hodinky přiběhla pro něj Andělka, že má jíti k večeři. Tentokrát šel nerad.

U stolu seděl vedle pana Veláta proti oběma jeho dcerám; paní seděla v čele, mezi manželem a Růženkou. Ti tři vedli hovor, skoro napořád o krajském městě a o lidech, kterých Halaburd neznal; již proto se hovoru neúčastnil. Slečinka vyprávějíc, jen jako náhodou někdy o něj zrakem zavadila a zas už jen se obracela k otci a matce; i Andělka při tom přicházela zkrátka. To ji přimělo, že brzy po jídle opustivši stolici svou přešla k panu Halaburdovi, podepřela se o jeho kolena a lísajíc se k němu jako kočička zaváděla s ním rozprávku pro svou zábavu. Konečně se mu posadila na klín.

„Andělko!“ promluvila k ní vážně starší sestra, ihned si toho povšimnuvši. „Co pak je to?“

„A co?“ ptalo se děvčátko. „Vždyť nic nedělám!“

„Tam nesmíš seděť!“

„Proč ne? Sedí se mi tady tuze hezky —“

„Pana Halaburda obtěžovať!“

„Dokonce ne,“ ozval se mladý muž, „jen jí nechte.“

„Pojď sem!“ kázala slečna s přísností, které by se mladík dříve u ní nebyl nadál.

„Ale ne,“ odpírala Andělka, „pan Halaburd mě třeba taky pohoupá.“

„Jdi dolů, povídám!“

„Ale proč pak?“

„Protože se to nesluší!“ prohlásila velmi určitě slečinka. „Ty neumíš poslouchať, Andělko? — Prosím vás, sundejte ji!“ obrátila se s jakousi podrážděností k Halaburdovi.

On učinil jí po vůli, ale s takovou šetrností k Andělce, že z toho nepošel žádný pláč, ani žádná zvláštní mrzutosť. A potom zabýval se už jen maličkou, tak že spolu tvořili svou vlastní společnosť, na druhé se neohlížejíce.

Po chvíli vstal mládenec od stolu a poroučel se.

„Dobrou noc, slečno, hezky se po cestě vyspěte,“ vyhovoval povinné zdvořilosti.

„Děkuji,“ odpověděla stručně krasavice, s patrnou plachostí mu ve tvář pohlížejíc — „dobrou noc.“

Ve svém pokoji mladý muž teprva pocítil takové duševní rozladění, jako by ho byl za dne celý svět zlobil a týral. Co proti němu to děvče má? Vypadá jako něžná holubice, pokud s jinými jedná, jenom na něj je jako sršán! Ta ostrá důtka po večeři neplatila Andělce, nýbrž jemu. Patrně ho zde náramně nerada vidí, jest jí zde trnem v oku, i dává mu to od prvního setkání cítiť — ale jaká, u všech všudy rohatých, jest toho příčina?! Co pak jí udělal? V čem jí překáží?

Psal a četl, ale tak násilně se do toho ještě nikdy nenutil jako v tento večer. Utíraje svíčku shasil ji nevolky, ale pak už jí nerozsvěcel; kdo ví, kolikrát přeměřil dlouhými kroky světnici a pak si sedl k otevřenému oknu, aby naň šel chladnější vzduch.

„Slečince se myslím nechce domů,“ ozval se po nějaké chvíli dole před domem hlas Barčin.

Rychle vztýčil sehnutou hlavu a opatrně podíval se ven. V zahradních dvířkách, trochu stranou od jeho okna, stála děvečka, v zahradě pak pohybovala se ženská postava v bílém nočním živůtku. Halaburd v sobě utajil dech a přesvědčoval se očima, že ho z venku není viděti.

„Opravdu nechce,“ odpovídala slečinka přitlumeným hlasem — ale v tom večerním tichu slyšel náš tajný svědek zřetelně každé slůvko. „Je tu tak milo, že bych tu chtěla stráviti celou noc. A ta rezedová vůně — Bože, jako v ráji! Nasytiť se jí nemohu!“

Přistoupila k děvečce a dala jí přivoněti k natrhané kytici.

„Však se tu pan Halaburd napracoval,“ poznamenala Barča, „jako z trestu, víc než nějaký robotník.“

„Je za to hodný.“

„Tuze hodný, slečinko. Moc a moc hodný pán! Proti panu Kačerovi je to den a noc.“

„Tatínek i maminka hned mi o něm psali všecku chválu —“

„To vám nikdo nemůže vypsať ani vypověděť, slečinko, však ale sama se přesvědčíte. Co se týče hodnosti, musejí se zde a vůkol všichni mladí páni před panem Halaburdem schovať!“

„Budeme si ho tím více vážiť,“ pravila slečinka hlasem ještě více sníženým — ale dobrotivým, srdečným! — „čím méně jsme si mohli chváliť jeho předchůdce.“

V tajném posluchači se divným spůsobem pohnulo srdce. Najednou rozuměl slovu dívčinu: „Jako v ráji!“ — v plném významu jeho. Ano, byla vůkol čarovná vůně! A všecko bylo rázem tak luzné — ta čistá nebeská báně s bělostnými obláčky a se stříbrným měsíčným srpem, jedna nahoře a druhá stejná proti ní dole pod klidnou vodní hladinou, — opodál ty tajemné mrakavy borův a smrčin, pokrývajících různotvárné vrchy, k nimžto z lučních úvalů vystupovaly lehounké, hebké, bílé závoje — i to jednotvarné hučení řeky na splavu znělo teď jako přesladká hudba — —

„Slečinko,“ ozvala se znovu Barča, ale skoro šeptem, „ten je sem zrovna od Boha poslán —“

„Kdo?“

„Inu, pan Halaburd.“

„Proč?“

„Já aspoň, kdy bych byla na vašem místě, řekla bych v tu chvíli: Ten a žádný jiný!“

„Barčo!“ zvolala káravě slečna.

„Lepšího si na světě žádná ženská přáti nemůže. A vy, slečinko —“

„Nech takových řečí, Barčo,“ vpadla jí slečna přísně do slova — „jednou pro vždy! Rozumíš? Pojď a zamkni domovní dvéře!“

Mihla se, zmizela. Hned potom dvéře dole zarachotily, zámek v nich dvakráte zapadl.

Halaburd jako vyplašen pohledl do kraje. Všecka dřívější krása byla v něm zhacena i zmatena — měsíčkův na nebi mžikalo vedle sebe několik, zrcadlo vodní dole kolísalo se nejistě jako houpačka, vrchy se kejklaly, jako by chtěly přeskakovati s místa na místo — zkrátka, celý svět se s mladým mužem zamotal, jako by letěl na závratném kolotoči . . .

(Pokračování.)

Great Eastern.

Vzpomínka na mořského obra

od

Ladislava Hajniše.

listopadu r. 1888 prodán v Anglii ve veřejné dražbě trup lodi, jejíž stavba před třiceti lety obracela k sobě pozornost celého vzdělaného světa. Jest to Great Eastern, největší z korábů posud sestrojených. O jeho rozměrech utvořil se v představě širšího obecenstva obraz celkem poněkud přepjatý, podporovaný ovšem četnými illustracemi, po časopisech a knihách rozšířenými, na nichž jevil se Great Eastern mezi trojstěžníky jako obr mezi trpaslíky. Vždyť i list odborný [1]) napsal nedávno, že „ke Great Easternu mají se pověstné obrovské obrněné lodi italského námořnictva v témže poměru, jako lodice torpédové k těmto!“ To arci je silně nadsazeno, jak níže uvidíme, nehledě ani k tomu, že italské lodi válečné (t. Rè Umberto, Sardegna, Dandolo, Italia a Lepanto), ač nad jiné koráby bez odporu vynikají deplacementem, nejsou nejvhodnějším srovnávacím měřítkem. Jeť na př. transatlantický parník City of New York skoro o *polovici* delší než nejdelší broněnosce italský, a rozdíl mezi jeho délkou a délkou Great Easternu neobnáší více než délka našeho skromného Vltavského parníku František Josef. Při tom je Great Eastern *pouze o 1·5 m.* širší než nejširší válečná loď italská (Rè Umberto).

Z druhé strany však není také zase správno, co o Great Easternu píše Slovník Naučný, dle něhož „Amerikáni jali se stavěti *mnohem větší* koráby.“

Pravda — jak obyčejně — leží uprostřed; Great Eastern jest — neb spíše byl — *největším* posud zbudovaným korábem, a třeba *jednotlivými* rozměry nevyniká nad jiné lodi nynější v míře tak značné, jak obyčejně se za to má, předstihuje přece *souborem* všech měr — svou *prostorností* — i největší současný parník měrou ne sice obrovskou, ale přece povšimnutí hodnou.

---

[1]) Technické Listy I. 340.

Great Eastern dokončil svou — poměrně krátkou — pouť pozemskou; budiž mu tedy i zde, na březích starého moře křídového, věnována stručná zpomínka.

Všeobecný rozruch, který na poli inženýrství nastal koncem minulého století hlavně zdokonalením parního stroje, měl v zápětí mnohem rozsáhlejší upotřebení železa co materiálu konstrukcí všeho druhu, než kdy před tím bylo i jen tušeno. Tak se stalo, že i stavitelé lodí obraceli pozornosť svou k železu, z počátku arci nesměle, neboť stavba lodí se svými empirickými pravidly, ustálenými a potvrzenými staletou zkušeností, octla se tím vůči úloze naprosto nové, v mnohém vzhledu odvážné; brzo však přemoženy nejzávažnější pochybnosti, a již počátkem našeho století — v letech dvacátých — postavena první větší železná loď parní. [1]) Od těch dob vyvíjela se stavba železných korábů zvolna, ale jistě, vábíc zároveň konstruktéry k řešení úkolů smělejších, než na jaké mohlo se pomýšleti, pokud stavební látkou bylo dřevo. Uznaná výhoda lodí *velkých*, zvláště pro daleké plavby mořské, vedla přirozeně k zvětšování všech rozměrů lodních. Pro parníky bylo zvětšení takové i životní podmínkou, protože loď nedostatečně velká nemůže pojati dostatečnou zásobu uhlí pro delší plavbu; uvážímeli pak, že loď dvakráte větších rozměrů za jinak stejných okolností pro tutéž plavbu potřebuje sice čtyřikráte tolik uhlí, co loď menší (rozměrů jednoduchých), že však prostory její jsou osmkráte větší, seznáme ihned, jak důležitou jest pro mořskou paroplavbu jistá rozměrnosť lodí; ano nahledneme, že parníky, jichž rozměry nedosahují jisté nejmenší meze, nemohou vůbec ani oceán přeplouti. Uvážímeli dále, že veliká loď méně trpí nepřízní větrův i vln a že v ní poměr prostorů výnosných (pro cestující a náklad) ku prostorům mrtvým (stroje, kotle, palivo) je výhodnějším, než u lodí malých, porozumíme oprávněné snaze po stálém zveličování rozměrů lodních.

Vycházeje z těchto zásad a úvah *Brunel mladší* (který již byl postavil velké koráby Great Western a Great Britain) navrhl r. 1851 stavbu parníku rozměrů neobyčejně velikých a předložil výkresy této lodi zvláštní akciové společnosti. Navržená loď měla hlavně konati plavby daleké, do Indie a do Australie, při čemž poukazováno k veliké výhodě, která by vládě anglické vzešla usnadněnou dopravou vojska do kolonií, zejmena do Indie. Dopravovaloť se v oné době vojsko po lodích do Alexandrie, odtud musilo se po zemi odebrati ku pobřeží Červeného moře, kde vstoupilo opět na lodi jiné. Nová obrovská loď, v jejíž stavbu akciová společnosť v skutku r. 1852 se uvázala, měla původně obdržeti jmeno Leviathan dle mythické velryby v knize Jobově (kap. 40—41); jmeno to však později přeměněno v *Great Eastern* (čti: Grétýstrn, t. j. velký východní koráb). Ke stavbě spolčil se Brunel s Russelem, majitelem loděnice při Temži (v Millwallu).

Délka paluby určena na 211 m., délka trupu ve vodě na 207 m.;

---

[1]) První pokusy o stavbu železných lodí padají do minulého století; stavěny již r. 1787 železné *čluny průplavní*; první větší loď (plachetní) ze železa postavena r. 1818 v Anglii, r. 1821 pak zbudován rovněž v Anglii první železný parník Aaron Manby, který dopraven do Francie, kde r. 1822 zahájil pravidelné plavby na Sekvaně.

největší šířka trupu obnášela 25 m., hloubka od paluby ke kýlu asi 18 m. celá výška 19 m.; největší ponor měl obnášeti 9 m., [1]) tak že v případě tom paluba vyčnívala ještě 10 m. nad vodu. Vzhledem k rozměrům těm očekávalo se, že loď bude velice klidna i na moři zbouřeném, neb byla — jak se myslilo — delší než nejdelší vlny (jichž délka páčena na 150 m.) a vynikala nad vodu více než nejvyšší vlny nad úroveň klidné vody. Teď ovšem víme, že vlny dosahují délky i značně nad 200 m. a také výška až 10 m. nad hladinu střední nezdá se aspoň v jižním oceánu býti vyloučena.

Ku porovnání podotýkám, že paluba Great Easternu jest o 19 m. delší než naše Pražská řetězová lávka čili o 17 m. kratší než most Palackého: nalezl by tedy Great Eastern podél mostu toho právě dosti místa na Vltavě. [2])

Celý trup lodní je ze železa, stěny jsou dvojité a mezistění je četnými příčkami rozděleno na malé, v sobě uzavřené komory, tak že by při porouchání vnější stěny pouze několik z těchto komůrek vodou se naplnilo. Zároveň nabyly stěny lodní touto cellulární konstrukcí velké tuhosti při malé poměrně váze. Obrysy trupu, pokud tento ve vodě je ponořen, jsou vytvořeny dle jistých křivek („čar vlnitých" — wave-lines, [3]) jež Russel pokládal za zvláště výhodné, aby se zmenšil odpor lodi při pohybu ve vodě. Theorie tato byla již při svém uveřejnění brána v pochybnosť a v skutku také neobjevily praktické výsledky žádných výhod při lodích dle theorie té stavěných.

Ku pohánění korábu zvolen jednak *šroub lodní*, jednak soustava *kol lopatkových*; oba přístroje měly působiti současně; kdy by jeden z obou byl porouchán, měl druhý vždy ještě postačiti aspoň ku plavbě o malé rychlosti neb ku pojištění oné rychlosti, již jest nutně třeba, máli loď sledovati pohyby kormidla. [4]) Parní stroje ku pohánění šroubu měly sílu 3976 koní, stroje pro pohyb kol lopatkových sílu 3676 koní, tak že celkem působila hnací síla 7652 koní. [5]) K vyvíjení potřebné

---

[1]) Rozměry Great Easternu neudávají se všude stejně. Přede mnou leží současná publikace anglická, přátelskou ochotou mně zapůjčená, s názvem: „Reynolds's view, section, plan and description of the Great Eastern Steamship, prepared by permission *from Mr. Brunel's drawings*." Rozměry na výkresu tom udané dlužno pokládati za spolehlivé, shodujíť se ostatně dosti blízko s rozměry, jež udává *Rühlmann* (Allgemeine Maschinenlehre, IV.). Zaokrouhlil jsem míry ty poněkud při převodu na míru metrickou. Míry přesné jsou: délka paluby 692 angl. stop (211,06 m.), délka trupu 680 stop (207·4 m.), celá výška lodi 62 stop (18·9 m.), šířka 83 stop (25·3 m.), největší ponor 30 stop (9·15 m.). — Výškou míněna tu míra *vnější*, hloubka nahoře v textu udaná je přibližná světlá výška vnitřní.

[2]) Již z toho je patrno, jak *malé* musily by býti italské lodi válečné, kdy by vedle Great Easternu jevily se jen jako lodice torpédové!

[3]) Jsou to tak zvané „sinusoidy."

[4]) Šroub měl průměr 24 stop (7·32 m.) a byl čtyřkřídlý, lopatková kola měla průměr 56 stop (17·08 m.).

[5]) Údaje ty vztahují se k výkonu *skutečnému* (čili tak zvanému „indikovanému"); značně nižší čísla, která bývají obyčejně udávána, totiž 1600 koní a 1000 koní, udávají sílu „nominálnou," jsouť to čísla pouze konvencionálná, bez věcného významu. Stroje Great Easternu byly na svou dobu zjevem neobyčejným, dnes stroje podobné velikosti jsou docela obyčejné. Stroje italského korábu Sardegna mají k. př. 25.000 koní.

páry sloužilo 10 kotlů o úhrnné výhřevné ploše 7700 čtver. metrů. K topeništím těchto kotlů náleželo 5 komínů o výšce 30 metrů.

Great Eastern měl 6 stožárů, z nichž 5 bylo železných, 1 dřevěný. Povrch veškerého plachtoví obnášel 5400 čtver. metrů, což v poměru k velikosti lodi není mnoho a vysvětluje se tím, že plachet mělo býti užito jen na výpomoc. [1])

Rychlost plavby měla obnášeti 15 uzlů čili asi 28 kilometrů v hodině, při pokusech bylo však dosaženo pouze rychlosti 14 uzlů čili 26 kilometrů.

Spotřebu uhlí udává Flachat na 14.000 kilogramů čili 140 metr. centů v hodině při plném ponoru a rychlosti 14 uzlů. Zásoba 11.000 tun (11 mil. kg.) uhlí stačila tedy pro nepřetržitou rychlou plavbu v délce asi 11.000 námořních mil čili $^1/_2$ obvodu zemského, v praxi nestačila by však ku plavbě z Anglie do Australie, jak původně bylo navrženo. [2])

Loď měla dle potřeby pojati 3000—4000 cestujících vedle nákladu mrtvého (zboží), v případě potřeby mělo v ní nalezti místa 10.000 mužů vojska. [3])

Váha a únosnost Great Easternu udává se rozličně. Zdá se, že úplně vystrojená loď bez uhlí a bez nákladu nořila se na 6·7 m. a vážila 12.375 tun, z čehož připadá 8000 tun na pouhý trup. Při největším ponoru mohla pojati uhlí a nákladu asi 13.000 tun.

Jest přirozeno, že stavba tak velkého korábu budila pozornost netoliko v Anglii, ale po celé Evropě a Americe; mnozí čtenáři těchto řádků připomenou si snad, že i k nám zalétaly zvěsti o anglickém Leviathanu. Že při tom trochu bájeno a nadsazováno, nelze se diviti. V Anglii samé stavbu, která trvala 5 let, sledovali zejmena odborníci s živým účastenstvím. Význačné pro anglické názory je, že při tom — i v listech odborných — dostala se na přetřes i *archa Noemova*. Jakýsi Pitter porovnával v časopise The Mechanic's Magazine (Febr. 6. 1858) trvání stavby Leviathanovy s dobou budování archy. Stavělť prý Noe dle obyčejného výkladu archu 100—120 let, Pitter pak odvozuje z jiných míst písma [4]) stavební dobu pouze 70 let, při čemž délku doby omlouvá ještě tím, že se nepochybně nestavělo nepřetržitě. Na jiném místě téhož časopisu (Febr. 13. 1858) porovnávají se roz-

---

[1]) Ponořený průřez při ponoru 9 m. obnáší 205 m², je tedy povrch plachet roveň 26násobnému průřezu lodi, který poměr vyskytuje se pouze u obchodních parníků, jichž plachtoví má význam jen výpomocný.

[2]) *Theoreticky* by ono množství mělo stačiti, protože vzdálenost Australie od Anglie cestou kolem předhoří Dobré naděje obnáší asi 11.000 nám. mil; předpokládalo by to však plavbu veskrze příznivou, čehož v praxi není možno dosíci. Rühlmann (Allgem. Maschinenlehre, IV.) poukazuje právem k tomu, že by již při 10.000 tunách uhlí zbylo tak málo místa pro náklad, že by loď vypláceti se nemohla.

[3]) Transatlantický parník City of New York pojme 2000 cestujících; při porovnání nesmíme však zapomenouti, že na moderních lodech poskytuje se mnohem více pohodlí a že tedy cestující jsou méně směstnáni.

[4]) Genesis VI. 18 a XI. 10.

měry Leviathana s rozměry archy, kteréž porovnání co zvláštnost sem kladu s rozměry na metrickou míru převedenými: [1])

Délka	archy	167 m.	Leviathana	207 m.
Šířka	„	28 „	„	25 „
Výška	„	17 „	„	19 „
Deplacement	„	21.788 tun	„	23.092 tun.

Jak již podotknuto, byl Great Eastern stavěn na loděnici Millwallské při Temži. Velké lodi bývají tak stavěny, že leží na břehu *kolmo* k vodě a spouštějí se pak na vodu *na dél*, t. j. přirozeným směrem pohybu lodi, s tím toliko rozdílem, že loď bývá obrácena zádí k vodě a putuje tedy do vody pochodem račím. Brunel nemohl v Millwallu způsobu toho užiti, protože nepatrná šířka řeky [2]) nebyla by lodi při spuštění na vodu stačila. Bylť tedy Great Eastern stavěn v poloze s řekou rovnoběžné a měl býti spuštěn na vodu bokem. [3]) Znalci zrazovali Brunelovi způsob ten, předvídajíce značné obtíže při spouštění, a radili, aby loď byla stavěna obvyklým způsobem, ovšem na loděnici jiné, kde by bylo dosti volné prostory na řece pro loď na vodu sjíždějící. K tomu přistoupilo ještě, že Brunel obvyklé široké, dřevěné dráhy, po nichž trup lodní na vodu se spouštívá, nahradil úzkými železnými, které pokryvše se rezem neposkytovaly z daleka tak hladkého povrchu jako dráhy dřevěné, mýdlem namazané. Bylo později ovšem tvrzeno, že Brunel z úmyslu volil dráhy drsnější nechtěje, aby loď sama k vodě sjížděla; mělať prý k vodě býti tažena. Ale tomu odporují rozsáhlé přípravy, jež Brunel učinil, aby loď sjíždějící mohl zdržovati.

Jest přirozeno, že celá Anglie s dychtivostí očekávala chvíli, kdy loď měla býti spuštěna na vodu. Vědělo se, zvláště v kruzích odborných, že obtíže budou veliké. Koncem října r. 1857 byla loď ke spuštění hotova, a přes nepříznivou dobu roční přikročeno k dílu. První pokus proveden dne 3. listopadu, setkal se však s úplným nezdarem, při čemž přišlo také 5 neb 6 dělníků k těžkému úrazu. Od toho dne po celé *tři měsíce* úsilovně pracováno, než ohromné břímě octlo se na vlnách Temže. Nezdar byl stíhán nezdarem, a časopisectvo anglické neskrblilo trpkou kritikou, hanou a posměchem. Jest velice zajímavo čísti zejmena současné listy odborné a sledovati takto celý postup prací den za dnem, zároveň pak seznati čilé účastenství současníků ve smělém podniku, jevící se jednak nestrannou kritikou a udílením dobrých rad k dalšímu postupu, jednak také bezohledným

---

[1]) Rozměry archy vypočteny v originále na základě položky, že 1 hebrejský loket = 21.888 angl. palcům = 0·556 m. Jest však známo (srvn. Lepsius, die Längenmaasse der Alten), že větší čili „stavební" loket hebrejský měl délku 0·525 m. Dle toho byly by tedy rozměry archy: délka 157·6 m., šířka 26 m., výška 16 m, deplacement 18 400 tun. Mimochodem řečeno, míněny zde tuny vypočtené dle jistých pravidel z *rozměrů lodí* („builder's measurement"), které někdy od skutečné váhy korábu dosti značně se uchylují.

[2]) V samém Londýně není Temže značně širší než Vltava v Praze.

[3]) Na skromné naší loděnici (Rustonově) v Libni tento způsob spouštění z těchže příčin jest obvyklý; při malých lodech našich není při tom arci žádných obtíží.

odsuzováním Brunela. Tak na př. Mechanics Magazine psal dne 19. prosince 1857 o Brunelovi: „Soustřediv nejprve na sebe sestrojením ohromné lodi pozornosť celého světa, poskytl pak lidstvu obraz největšího odborného nerozumu (folly), jejž si možno pomysliti. Zdaž někdo kdy spatřil podobné divadlo, jakého nyní již po celé týdny tisícové jsou svědky na březích Temže? Hle anglického inženýra, který v čele zástupu dělnického a nádennického láme těžké stroje, trhá mohutné řetězy a ohromná lana, drtí mocná břevna, tříští silné železné lisy, rozrývá půdu, ano rve i samo dno naší řeky, plýtvaje nesmírnými sumami, ochuzuje akcionáře, hubě vlastní loď svou, šíře kolem sebe hrůzu a uváděje v nebezpečí životy lidské, a to den po dni, týden za týdnem, ano měsíc za měsícem — jedině za tím účelem, aby trup lodní dopravil po svahu *dolů*! Jest naší povinností, nepřipustiti hanbu takového počínání na anglickou vědu inženýrskou, ale přenesti ji na bedra jednotlivce, který za ni jedině je zodpověden." — Jinde vytýkalo se Brunelovi, že je naprosto nehoden důvěry, kterou svět k němu má z pouhého zvyku co k dědici slavného jmena, jež zdědil po otci, [1]) k jehož slávě však sám ničeho nepřičinil. Na témž místě praví se také, že ač Leviathan sotva třetinu dráhy své k vodě vykonal, *každý metr* postupu stál již 30.000 zl.!

Pokud výtky tak ostré byly oprávněny, nesnadno dnes rozsouditi, protože jen stěží a neúplně dovedeme se vmysliti do položení inženýra, jemuž byly po ruce jen ty pomůcky a zkušenosti, jimiž odbor náš vládl před třiceti lety. Od oněch dob stal se ve všech směrech pokrok veliký. Jisto jest — a vyplývá to i z vlastních výroků Brunelových — že Brunel nedoceňoval síly, jaké musily se vyskytnouti při pohybu tak ohromného trupu lodního. Chybou bylo též, že když prvními nezdary byl poučen o obtížích, s nimiž mu bude zápasiti, neučinil ihned rádikálních změn v celé soustavě hybné, nýbrž opakoval pokusy své vždy na novo prostředky zase nedostatečnými. K tomu přistupovala i nepřízeň doby; pro nastalé mrazy musily býti zapalovány ohně, aby voda v hydraulických lisech, jichž k vyvozování velkých tlaků bylo užito, nezmrzla. Význačna je při tom okolnosť, že v okamžiku potřeby lisy byly sháněny *půjčkou* z okolních závodů. Trup lodní, jehož prudkého sjezdu do vody Brunel, jak se zdá, původně se obával, sám o sobě se ani nehnul a musil násilím po malých krůčcích býti vlečen k vodě, při čemž — jak znalci byli předpověděli — stále se příčil, protože nebylo možno zjednati stejný postup na přídě a zádi.

Konečně po *tříměsíčním* úsilovném namáhání — dne 31. ledna 1858 — octnul se železný trup Great Easternu na vodě. [2])

Ze života velkého toho korábu jen málo co je zmínky hodno. Nadějím v něj skládaným nikterak nevyhověl a sestrojení jeho dlužno se stanoviska *finančního* rozhodně nazvati nezdarem, ač co dílo *tech-*

---

[1]) Isambert Kingdom Brunel byl synem Marka Isamberta Brunela staršího, jednoho z „otců inženýrství" v Anglii.

[2]) Brunel nepřečkal dlouho trapnou dobu vypravení Great Easternu; zemřelť již r. 1859.

nické zůstane Great Eastern na svou dobu vždy výkonem pozoruhodným.[1])

Rozhodně užitečným stal se Great Eastern při kladení telegrafního lana Atlantským oceánem. Jak známo, založil americký kapitalista Cyrus Field r. 1854 společnosť, která si učinila úkolem, spojiti Evropu se severní Amerikou podmořskou linií telegrafní. První pokus, provedený r. 1857 lodmi Agamemnonem a Niagarou, se nezdařil, ale již roku následujícího položeno těmiže lodmi lano mezi Valentií v Irsku a mezi Trojickou zátokou na Newfoundlandu. V srpnu zahájeno pravidelné telegrafické spojení, ale již 1. září lano vypovědělo službu. Avšak neúnavní podnikatelé nedali se posavadními obtížemi odstrašiti, a pojistivše sobě — pro případ zdaru — malou vládní podporu v Anglii, ujali se znova práce. Tenkráte protáhly se přípravy do roku 1865, kdy nové velmi silné[2]) a dobře obrněné lano bylo dohotoveno. Ku položení lana zvolen tenkráte Great Eastern, který celé lano, vážící 4000 tun, pojal do svých útrob a naložil mimo to zásobu 8500 tun uhlí. Na lodi bylo celkem 500 mužů, mezi nimiž bylo 179 strojníků a topičů a 115 plavců; ostatní byli výhradně určeni pro kladení lana.

Lano mělo býti položeno opět mezi Irskem a Newfoundlandem, zvoleny však poněkud jiné body pobřežní než r. 1858.[3]) Pohříchu podnik i tentokráte setkal se s nezdarem. Lano se totiž přetrhlo, když již asi $^2/_3$ délky byly vyloženy. Byly sice učiněny pokusy vyloviti je a zase nastaviti, ale ačkoli se vícekráte podařilo konec lana vynesti nad vodu (z hloubi několika tisíc metrů), vymknulo se přece po každé zase a zmizelo v hlubinách. Neústupní podnikatelé ani potom nevzdali se svého úmyslu, a již r. 1866 vyplul Great Eastern opět s novým, ještě silnějším lanem,[4]) aby opatřen zdokonalenými přístroji, pokusil se znova o spojení starého světa s Amerikou. S kladením počato dne 13. července, a již dne 27. téhož měsíce poslán první telegram po novém laně z Ameriky do Evropy. Na cestě zpáteční vylovil pak Great Eastern ztracené lano z roku minulého a nastaviv je lanem novým vrátil se opět na Newfoundland, aby i toto druhé lano vynesl na břeh americký. Tak v roce pro naši vlasť tak osudném uskutečněn nesnadný a tolikerým nezdarem ohrožovaný úkol zříditi telegrafické spojení mezi dvěma světy, oddělenými oceánem, který praotcům našim byl ještě obrazem bezmeznosti. Great Eastern provedl tu nejužitečnější — a vlastně jediný, s nadějemi v něj skládanými poněkud se srovnávající úkol své existence.

V posledních letech sloužil Great Eastern v Liverpoolu a pak

---

[1]) Ovšem že ani v technickém ohledu nevyhověl Great Eastern *všem* nadějím. Netoliko nedosáhl rychlosti očekávané (která ostatně dle dnešních požadavků nebyla velká), ale objevily se i obtíže při jeho řízení. Velmi dobře osvědčila se však stavba trupu se svými dvojitými stěnami, sneslať loď dosti těžké poškození, při kterém na sedmi místech dno proraženo — na jednom místě na délku 26 m. — aniž se loď potopila.

[2]) Mělo průměr 62 mm.

[3]) Foilhommerum-Bay v Irsku a Hearts Content na Newfoundlandu.

[4]) Průměr jeho obnášel 70 mm.

při ústí Clydu za *místnosť zábavní*, ke kterémuž účelu upraveno na konec v jeho salonech i na palubě skvělé elektrické osvětlení. [1])

Když pak „naplnili se dnové jeho," veplul (dne 25. srpna 1888) do ústí Merseye blíže Birkenheadu (naproti Liverpoolu) a vjel tu za přílivu na plochý, nízký břeh, načež ohromný jeho trup jednoduchými prostředky mechanickými dopraven nadobro na suchou zemi. Zasluhuje tu zajisté zmínky, že loď, kterou před třiceti lety s tak velkými obtížemi dopravili na vodu, nyní tak hravě byla vytažena na břeh.

Mrtvého Leviathana koupila firma Henry Bath and Co. za 20.000 liber (240.000 zl.). Rozebírání mohutné stavby, které se bude ovšem díti se všemožným šetřením materiálu, rozpočteno na 2 léta.

Brunel páčil stavební náklad Great Easternu na 597.195 liber (asi 7 milionů zlatých), z čehož dosti značná část (asi 2 miliony zl.) v samé době stavby ještě nebyla splacena. Peníze sháněny všemožným spůsobem; byltě na př. trup Great Easternu mezi stavbou v určité dni a hodiny návštěvě obecenstva za peníze přístupen; vstupenka stála $2^1/_2$ šilinku (1 zl. 50 kr.). Rozpočtená suma byla však daleko překročena, a původní akciová společnosť dočkala se úpadku pohřbivši v podniku značný kapitál. [2]) Flachat (Navigation à vapeur transoceanienne) udává, že Great Eastern stál celkem 25 milionů franků čili asi 12 milionů zlatých.

Na konec ještě několik slov o nynější stavbě velikých lodí. Stavba korábu těchže rozměrů, jaké měl Great Eastern, nečinila by dnes žádných zvláštních obtíží, ano rozměry některých moderních lodí dosti se již blíží rozměrům Leviathana. Nejdemeli dnes tak daleko, jako šel Brunel, jsou toho příčinou jednak finanční ohledy, mající na zřeteli výnosnosť podniku, jednak zřetele k velikosti doků; bylotě to pro Great Eastern velkou vadou, že nemohl býti dopraven do žádného doku a že tedy ohledání a opravování jeho dna bylo spojeno s velkými obtížemi.

Rozhledněme se nyní poněkud po největších parnících současných. Z parníků soukromých je nyní největší City of New York, náležející dopravní společnosti Inman Line, a stejná loď sesterská City of Paris, spuštěná na vodu v březnu 1888. Rozměry podobné má též City of Rome (Anchor Line). Také francouzská společnosť Compagnie transatlantique má parníky rozměrů jen málo menších (La Champagne, La Brétagne). Veškery tyto parníky jsou šroubové. Zmínky zasluhuje také — posud arci jen v projektu existující — německá loď Kaiser Wilhelm, která má sloužiti za plovoucí výstavu a navštěvovati různé přístavy. Navržené rozměry jsou: délka 171 m., šířka 21 m., výška 13·5 m.

Největší koráby *válečné* má nyní loďstvo italské. Nejmohutnější z nich jsou Sardegna, Rè Umberto a Sicilie (v stavbě). Francie má

---

[1]) Zajímavo je, že hned původně bylo navrženo, aby Great Eastern nesl na stožáru lampu elektrickou (viz „Reynold's view of the Great Eastern Steamship").

[2]) Dle „Génie civil," XIII. 346, byla by společnosť ta spotřebovala 40 mil. franků, což arci nesrovnává se dobře s udáním Flachatovým. Mimochodem budiž podotknuto, že opravy provedené v letech šedesátých na Great Easternu stály 35.000 liber (400.000 zl., Engineering, 1867, II. 525).

3 koráby nad 11.000 tun, Anglie rovněž tři, z nichž 2 jsou v stavbě; tři největší koráby ruské (Kateřina II., Česma, Sinope) mají po 10.800 tunách, oba největší brněnosci němečtí (Deutschland a Kaiser) pouze po 7680 tunách.

Přehledné sestavení rozměrův u rozličných lodí poslouží snad laskavému čtenáři nejlépe:

Loď:	Délka	Šířka	Výška	Ponor	Deplacement
Great Eastern	207 m.	25 m.	19 m.	9 m.	25.000 tun,
City of New York	171 m.	19 m.	—	—	10.500 tun,
La Champagne	150 m.	16 m.	16 m.	7·3 m.	9·930 tun,
Sardegna	125 m.	23 m.	—	8·8 m.	13·860 tun,
Rè Umberto	122 m.	23·5 m.	—	6·4 m.	13·300 tun,
Italia, Lepanto	122 m.	22 m.	15 m.	9 m.	—
Dandolo	103 m.	18 m.	11 m.	8 m.	10·400 tun.

Jak se John Bull žení.

Líčí

dr. **Viktor de Brandt.**

emůže nám býti než s velikým podivením, že Angličané, kteří po staletí náboženství své ve všem možném ohledu reformovali, pozornosť svoji k tomu neobrátili, aby mluva církve stejně byla vybraná a něžná, jak dokonalým jest obcovací jazyk dobré společnosti anglické. Při obyčejných církevních obřadech tak mnoho na tom nezáleží; kněz stojí v jisté vzdálenosti od shromáždění, a předčítáli z bible historii, naplňující nás strachem před tím, co ještě předčítati hodlá, nalézáme útěchu aspoň v myšlence, že mladá, vedle nás sedící „lady" všemu tomu nenaslouchala a nerozuměla. Ostatně, co anglický kněz káže ke všem, nekáže žádnému; dokladem toho účinek, jaký měla všechna ona kázání dosud na anglické křesťanstvo.

Jinak se to má s kněžským proslovením při svatebních obřadech. Šťastný ženich stojí vedle nevěsty před samým knězem. Šest až osm družiček, mnohdy děvčat dvanácti- až patnáctiletých, skupilo se za nevěstou. Hluboké ticho přeruší kněz obyčejně těmito úvodními slovy: „Shromáždili jsme se dnes, abychom stvrdili svazek manželský mezi tímto mužem a touto ženou. Stav manželský není žádným podnikem obchodním aneb snad dokonce smlouvou k ukojení divokých zvířecích choutek . . ." Ke konci své řeči vyslovuje ctihodný kněz naději, že novomanželé povedou život bohabojný.

Tímto šetrným, roztomilým spůsobem počínají oddavky. Slibné, neníliž pravda? Trneme úžasem, červenáme se studem v přítomnosti své nevěsty a nevyspělých, rozpačitě ve rty se hryzoucích družiček, které nemohou ovšem pochopiti, co má divoká zvěř s tímto obřadem společného. Ženich má sto chutí padnouti před družičkami na kolena a prositi je za odpuštění, že je přivedl do chrámu, kde tak drsný výklad vyslechnouti musily.

Ve svém náruživém puritanismu dovedli Angličané pokaziti obřad, který by se novomanželům měl vštípiti v paměť jakožto nejsladší upomínka. Jak pěkná slova mohou býti promluvena k snoubencům, aniž by kněz potřeboval uchýliti se od bible, nejkrásnějšího pomníku anglické prosy, vždy poetické a melodické! Chci tím říci, že mluva bible v jazyku anglickém jest nad míru krásná. Kromě něžných pasáží Bossuettových neznám ničeho, co by přirovnáno býti mohlo k této velké, národní epice.

Velká část Angličanů dává přednosť oddavkám bez náboženských obřadů, sňatku občanskému, kterýž svojí jednoduchostí předstihuje civilní sňatky na pevnině. Zde netřeba žádnými listinami se vykazovati u městského úředníka; ženich udá své a nevěstino jmeno před dvěma svědky, snoubenci podepíší se do knihy jim předložené a věc je hotova; co by dup, je po oddavkách.

Útěky zamilovaných párků jsou v Anglii na denním pořádku. Nedomnívejte se však, že útěky takové jsou zahaleny rouchem romantiky. Žádné tajné znamení nebo provazový žebřík o půlnoci; žádný povoz s dvěma ohnivými oři na rohu ulice čekající; žádní zakuklení postilioni neb v útěk zasvěcení pomocníci — nic takového. Prostředky zamilovaného párku k tajným oddavkám jsou rázu naskrze prosaického. Jsouli rodiče ženichovi neb nevěstini proti svazku manželskému, uchýlí se párek sám k „registrárovi,“ který je za mizerných pět šilinků do ráje manželského štěstí uvede. Slečinka vyjde jednoho krásného jitra pod záminkou, že donese psaní na poštu — a když se asi za hodinu vrátí, vyjevuje udiveným rodičům, že jest — provdána. Ovšem se někdy přihází, že dceruška vůbec se nevrátí.

Kdo chce rychle a beze všech okolků se oženiti, ať jde do Škotska. Tam se obejdou bez obřadů církevních i civilních. Pozveš k sobě své a nevěstiny rodiče — jsouli právě po ruce — a několik přátel. Představíš jim svoji vyvolenou asi těmito slovy: „Totoť jest žena, kterouž jsem za společnici sobě vyvolil.“ A je hned po ceremonii: jsi v okamžiku ženat.

V poslední době se bodrým Škotům i toto shromáždění přátel zdálo zbytečným. Teď postačí již dokonee, řekneli ženich nevěstě: „Beru si tě za ženu,“ a ona jemu: „Přijímám tě za svého manžela.“ Jak by asi takový párek žasnul, kdy by slyšel, že si má opatřovati všeliké ty průkazy, kterých naše civilní i církevní úřady požadují: křestní list, domovský list, písemné svolení rodičův, stvrzení vykonané zpovědi, vysvědčení zachovalosti, výkaz odbyté povinnosti vojenské a — last not least — vysvědčení očkovací!

Nevěsta bývá v Anglii k oltáři uvedena svým otcem. Jakmile kněz promluví: „Kdo dává ženu tuto muži tomuto za manželku?“ — předstoupí otec a vyhrkne ze sebe radostné „Já!“ Vdává z domu svoji dceru; ale jelikož dcera je vše, co dává, znamená to pro něj patrný zisk. Ženichovi z pravidla nenapadá tázati se po věnu. Děvčata anglická namnoze nemívají žádného věna; a majíli, jest to spíše výminkou než pravidlem. Přál bych si, aby výminky tyto byly častější; pochybuji však, že starý John Bull se polepší. Znám osobně hezký počet bohatých Angličanů, kteří uvedše dceru svou k oltáři, obmyslili ji dvěma tucty

kapesních šátků a — přáli jí štěstí. Novomanželé potom se zařídí, jak mohou. —

Anglické slovo „bride“ nesrovnává se s českým výrazem „nevěsta.“ V Anglii není děvče hned nevěstou, jakmile se zasnoubí, nýbrž pouze v den svých oddavek aneb nanejvýše dva neb tři dni před tím. Proto nemohou Angličané pochopiti, jak Schiller jedno ze svých dramat nazvati mohl „Nevěstou Messinskou.“ Podobné rozlišování nalézáme u Francouzů, kteří mají pro nevěstu trojí označení. Snoubenku jmenují „accordée,“ nevěstu při svatebních obřadech „fiancée“ a novopečenou ženušku v prvním dni manželství „mariée.“

Anglická miss až do svého sňatku byla „engaged“ — zasnoubená, i stává se dosti zhusta, že pan ženich „engagement“ zruší, shledáli, že partie nebyla by pro něj žádným medem. Zrušení manželského slibu mívá však pro něj v zápětí nepříjemnou dohru. Slečinka se totiž cítí ponížena a na své cti poškozena, i hledí tuto újmu zpeněžiti. Podá na pána, jenž jí slova nedodržel, žalobu pro zrušení slibu manželského — „breach of promise of marriage“ — a vytkne přímo výši obnosu, jejž jí má nevěrník vyplatiti. Scény při podobných přelíčeních — jichž bývá každodenně projednáváno několik před zvláštním. k tomu účelu delegovaným soudem — jsou neobyčejně zajímavé a poskytují zkoumateli sociálních poměrů anglických přehojné látky. Žalující strana — buď zástupce aneb slečinka in ipsissima persona — odůvodňuje své právo předčítáním všech oněch milostných listů, v nichžto milenec nejsladšími slovy jí přisliboval uskutečnění společného ráje manželského. Stalo se již mnohdy, že světlovlasá dcera Albionu, nejspíše hned z počátku smutný konec svého zasnoubení předvídajíc, před soudcem se vytasila s přesným, důkladnou mathematickou zběhlosť prozrazujícím seznamem všech vřelých ruky stisků, polibků, objetí, společných procházek a jiných ještě projevů lásky, kterýmiž ji neopatrný Romeo před svědky oblažil a tím v úmyslu, že za choť ji pojme, veřejně ji utvrzoval. Stává se mnohdy, že neopatrnému ženichovi takové zasnoubení přijde náramně draho. Někdy zase — a to k největšímu sklamání rozhněvané krásky — moudrý soudce, nemaje dosti pádných důvodů proti obžalovanému — v podobném případu v přeplněné soudní síni na celé kolo se zubícímu — přiřkne zrazené milence náhradu jednoho farthingu (krejcaru), který ovšem nestačí k uhrazení soudních útrat, v Anglii neobyčejně značných. Jedinou útěchou její jsou pak dary, jež během své známosti od milence obdržela a které po zákonu anglickém podržeti může.

Některé spekulativní dobrodružky, které spoléhají na galanterii porotců, lákají hejly svým koketováním a pohnou je svými uhlazenými mravy a intrikantním pokrytectvím k písemnému slibu manželskému. Brzy na to se objeví v pravém svém světle, provokují „breach of promise“ a proces následuje v patách.

Čtenářky naše budou snad toho mínění, že peníze nejsou spůsobilé, aby puklé srdce opět sklížily. Připouštíme; ale náhledy jsou, jak známo, rozličné a britské zákonodárství je právě náhledu jiného. Zákon totiž praví, že děvče může požadovati náhradu za „zármutek sklamání.“. Stalo se i, že sklamané děvče podalo podobnou žalobu na

nevěrníka — zemřelého, vlastně na jeho dědice, kteří s moudrostí Šalamounskou odsouzeni byli k náhradě. V theorii může býti zákon o sobě chvalitebný z té stránky, že by měl zdržovati příliš horkokrevné mladíky od lehkomyslných, přenáhlených přípovědí. Ale jak to vypadá v praxi? V pravdě citlivé, jemné povahy ženské nebudou duševní svůj zármutek vyzváněti, lásku svoji za terč veřejnému posměchu vystavovati a zasazené duševní rány „bankonotovými flastry" zacelovati. V nejčastějších případech lze s jistotou tvrditi, že protestujícím dámám nejde ani tak o lásku jako o peníze. Muž jen málokdy podá podobnou žalobu; snad jen v případě, kdy uplácbla mu nevěrnice bohatší, než je on sám. Bylli nevěrníkem muž, zřídka končí proces jeho osvobozením. S obdivuhodnou nestranností zaujímají porotci stanovisko dámy, často obě oči přimhuřujíce a i v pochybných kolikráte případech s rytířskou štědrostí — ovšem že na účet provinilcův — déšť zlata nad krásnou opuštěnou vylévajíce. Jestiť notorické, že čím hezčí žalobnice, tím větší náhrada, při čemž galantní porotci hmotné poměry zrádcovy jak náleží mají na mušce. Tak byl chudák jeden velebníček (anglikánské církve), který měl jen 230 lib. št. služného, k náhradě jednoho tisíce liber odsouzen, ačkoli dotyčná dáma nijaké přímé škody neutrpěla. A neníli žalobnice hezká, potřebuje se jen hodně melancholickou stavěti; účelu svého dosáhne zajisté; neboť mnoho záleží na tom, *kterak* román utrpení soudcům se vypravuje.

Jak zcela jinak jednávaly nešťastně milující děvy starého Řecka nežli naše souvěké, arci mnohem prosaičtější dcery mlhavé říše! Sapfo, Hero, Melissa, Larissa, Eunika a j. v. — ano i celá řáda mužů odhodlala se ke „skoku milujících" se skály Leukatské do vln mořských. Kdo se neusmrtil, toho vyléčil skok z nešťastné lásky. Čtyři pětiny odvážlivých přestáli skok šťastně, zlomené údy a potlučené nosy vyjímajíc. A dcery i synové hrdého Albionu dávají přednost prosaickému „breach of promise!" —

Salonních obleků k svatební slavnosti se v Anglii neužívá. Fraky se nosí toliko večer při zábavách tanečních, do divadel a koncertů; jinak by anglické pojmenování salonního obleku, „evening dress," bylo jen nominálním. Ženich se objevuje v jednoduchém černém nebo vůbec tmavém kabátě, ve světlých spodkách, v bílé vestě, s barevným nákrčníkem a s kyticí v knoflíkové dírce. Kytice byla mu již ráno od nevěsty zaslána, začež i on svou vyvolenou a družičky kyticemi obdařil. Při oddavkách obdrží toliko nevěsta od ženicha snubní prsten; páni vůbec žádných snubních prstenů nenosí. Bylo by však nespravedlivo z okolnosti této vyvozovati, že by angličtí mužové za méně vázány se považovali než mužové zemí kontinentálních, kde snubní prsteny se vyměňují.

Když je po oddavkách, intonují varhany vždy a bez výminky Mendelssohnův svatební pochod, za jehož slavnostních zvuků novomanželé a hosté opouštějí chrám. Přijelali nevěsta do chrámu ve voze otcově, odjíždí nyní odtud po boku svého manžela.

Podivná věc, že svatební hostina se nenazývá „wedding dinner," nýbrž „wedding breakfast" — svatební snídaně. Tato sestává nejvíce ze studených jídel. Podstatnou část svatební snídaně tvoří „wedding

cake,“ tři až čtyři stopy vysoký koláč souměrného tvaru s tlustou, tvrdou cukrovou korou, jenž postaven jest před mladou paní. Tato jej nakrojí a dá po kousku nejen přítomným, nýbrž pošle z něho i všem přátelům a známým. Mladá děvčata si dávají kousek takové výsluhy pod polštář, a zdáli se potom některé v noci o známém mladíku, jest to ten, za něhož se provdá — musí se jí však tři noci po sobě o jednom a témže mladíku zdáti. Jelikož to i při nejlepší vůli není žádnou snadnou věcí, lze snad v této okolnosti hledati příčinu, proč Anglie má takové množství starých panen.

Svatební hostina čili „snídaně“ odbývá se i v Anglii v domě nevěstině, kdež vystaveny jsou svatební dary, při nichž od nedávna panuje velmi praktický mrav. Jakou obtíží nám bývá výběr a koupě nějakého vhodného daru svatebního! A jak zřídka se stává, že jsme vybrali to pravé, co by novomanželům způsobilo opravdové potěšení! Těmto nesnázím vyhne se Angličan jednoduše tím, že daruje novomanželům „cheque,“ oblíbenou v Anglii peněžní poukázku, znějící na určitou banku, která ji za hotové peníze vymění. Podstatný rozdíl od našich spůsobů panuje v Anglii při zaopatřování výbavy nevěstiny, kterou vždy obstarává snoubenec; neboť Johna Bullovo heslo zní: „Jako jest věcí manželovou uživiti ženu, tak jest i jeho starostí, zaříditi jí domácnost.“ Při tom však John Bull jest dosti zdvořilý a uznalý, ponechávaje nakupování hrnců, vařeček a t. p. ženě samotné, ačkoli vyrovnání i tohoto účtu jest svatou jeho povinností. Praktického obchodníka mr. John Bull nikdy v sobě nezapře!

Když nastane dojemný okamžik, by se nevěsta rozloučila s rodiči, aneb když hned po svatební snídani novomanželé se ubírají na svatební cestu — „honeymoon“ (medový měsíc), tu se vše hrne ke dveřím a hází za odjíždějícím párkem rýžovými zrnky a — — pantofli. Pantofle! Ať se čtenář nedomnívá, že důležitý tento předmět toaletní, za novomanžely házený, má ten asi význam, že odsuzuje manžela ke krutému doživotnímu trestu: býti pod pantoflem. Nepochybuji, že by si to pak každý Angličan před ženěním náležitě rozmyslil. Pantofel znamená v Anglii štěstí (přese všechno horlivé bádání v moderních orakulích — konversačních slovnících — a ve starých knihách Sybillinských nedomakal jsem se žádného logického spojení blaha s pantoflem) a rýže hojnost i požehnání.

Na černé hodince u tragédky.

Od

Frant. Chalupy.

„Má roztomilá, snivá dámo,
že mám vám něco vyprávět,
co nevídal a vídal svět,
co bylo neznámo, co známo?“

„„Nu ovšem; klidně, vtipně, hezky
mne bavte, sypte kvítí slov
kol nudy mojí dlouhé stezky;
buď života to bujný ruch,
neb minulosti smutný rov,
neb planých snův a tužeb dým,
jímž halíval se snivý duch, —
vše jedno, když se pobavím.
Než svou se rolí mučiť budu,
ochotně kraťte moji nudu . . .
Kdy tragédie krok svůj prvý
as učinila v tento svět?““

„Za rájem snad, když bílý květ
byl Abelovou zbarven krví,
kdy v pláči poblíž ráje prahu
ret matčin mlčky klnul vrahu.
Ba odtud její charý zjev
v kraj všeho světa věky pílí,
květ v chvějné ruce nese bílý
a čerstvá s něho kane krev,
jež černým hroudám rudou rosou.
Zrak k nebi zvedá, žalně kvílí
a trní dere nohu bosou.
Zjev velký to, žal neskonalý;
noc jenom pláštěm svým jej halí.“

„„Je, pane, příliš věrný háv,
jejž vyhledal jste tomu zjevu.
Což z tisíců těch smutných hlav
hned jmenujete první Evu?
Proč z minulosti šeré dáli
zjev nevolal jste Šakuntaly,
neb s luzných, smavých řeckých niv
květ neutrhl v sadě jmen
těch z tragédií velkých žen?
Jste filolog. Ach, to je div!
Vždyť pěkně sluší filologu,
když v učenosti starou togu
se halí vážně před laikem.
Tak aspoň, slýchám, bývá zvykem.““

„Když libo, může tak se státi.
I Hellespontu sypký břeh
zřel kdysi bloudiť kolem moře
zjev tragédie na té pouti,
jí stanouti, jak staré hoře,
když Hekabe, ta bědná máti,
břeh druhý chtěla dohlednouti,

zda zrak by syna nepostřeh,
to posledního z padesáti.
Zrak její smutný hledal v dáli,
a za tím siné mořské vlny —
tak zasmušeny, hoře plny —
již mrtvé dítě kolébaly,
jež ke thráckému dáno králi . . .
Bolesti feny, kruté žaly
stařenky srdce rozsápaly,
jak tělo tvůrce Euripida
skutečné feny Filipovy."

„„Nu dosti, rozumíte — vida,
jak hbitými to poví slovy!
Což Athalie, Kleopatra
by proneslo se jako s patra.
Což Goneril a Ofelie?
Snad některá z nich dosud žije?""

„Ach pravda, slyšel jsem to včera,
že tato nešla do kláštera."

„„Vtip chudý; třeba více soli
a přisoliti atticky!
Však nechme svět již klasický
a po slovanském nyní poli
stopujte tragédie pouť.
Či chcete trochu oddechnout?""

„Zde roztomilá, snivá paní,
jde velký tragédie zjev,
v pohárn lidstva nese krev,
jak obryně jde od staletí;
tu jest jak růžový zjev děvy,
tu Morana, jež ruší hněvy,
tu dítě, za nímž spějí zpěvy,
jež náhle cizí kopí raní.
Tu bolest slaví vlastní pych.
Bez pláče, žalu, bez prokletí
jde v šírý, dálný, smutný, tmavý svět
a nese rudý pohár, bílý květ —
ji osud v náruč jímá jemně.
Jest její každý žalný vzdych
jak vichr, který stepí letí,
že truchlí nad ní syrá země,
že moře za ní stená temně.
Když mrtvou zdá se — aj tu náhle
se ze mdlob těžkých ještě zbudí,
jak Rachelka kdys slavná, velká

procitla pod pytevním nožem
a zastenala smutně, táhle
a poslední dech zachvěl hrudí.
Spí Rachelka, spí tiše, nelká.
Však Slovanstvo a naše Čechy?
Tu tragédie věky žije . . .“

„„Dost, milý, smutné jsou to vzdechy.““

„Mně, drahá, z vašich tmavých zraků,
tak roznícených kvítko vzkvetlo,
a nad ním vidím zářné světlo,
v něm vidím naši bolesť v růžích
a sílu v našich ženách, mužích. —
Již neptám se — což do zázraků! —
zda dříme světlo v lůně mraků . . . .

Rechtor.

Jak jarním vzduchem vlaštovka,
tak rechtorova taktovka
se při mši čile kmitá —
takt dává pádný, důrazný,
a pohled jeho výrazný
do kola bleskem lítá . . .

Jím krotí zbrklé houslisty
a váhavé dva basisty
ke vzletnější hře pruží;
pobádá mladou solistku,
spanilou, vábnou stolístku,
když strach jí hrdlo úží.

Jak peruť vlas mu zavlaje,
když taktovkou svou mávaje
v před prudce hlavu schýlí;
zaznílí hudba bouřlivá,
jak větrem strom se rozkývá —
takt na pomoc všem pílí.

A obě paže rozpřáhá,
když piano je: pomáhá
tak stišiť bouři zvuků —
však po mši vzhledne vítězně,
a pousmáv se líbezně
všem hudcům tiskne ruku.

Jos. Kalus.

Nové písemnictví.

Výpravná prosa.

K nejoblíbenějším spisovatelům moravským patří Václav **Kosmák**, původce známých „kukátek.“ K jeho popularitě přispěla vnitřní i vnější stránka jeho prací. Kosmák volí si látky napořád ze života, jehož rysy postihuje věcně i lokálně věrně, kreslí lidi, jak je krajané jeho znají, nevnucuje svým postavám cizích názorů, nýbrž zůstává věren jich oboru i způsobu myšlenkovému. Vady vrstevníků padají mu při tom do oka častěji než přednosti jejich; káraje pak je projevuje zhusta jistou tendenci, jež kresbám jeho není na újmu, pokud se netlačí příliš nápadně na světlo. Zdravý humor, který jest vynikajícím příznakem našeho lidu, jest také známkou Kosmákových povídek, vypravovaných prostým, lehkým, nenuceným slohem, jenž nad to místy i provinciálním zabarvením a vhodným užitím dialektu osob mluvících nabývá jadrnosti a svěžesti. Kosmák může býti právem vyhlášen za naturalistu, arci ne toho nízkého stupně, na jaký by někteří nezvaní proroci také u nás rádi literaturu strhli. Naturalismus Kosmákův kotví jednak v látce, ale z valné části také v kresbě povah, které jsou věrně ze skutečnosti vybrány. Pokud se slovesné stránky týče, nevyhýbá se náš spisovatel ani obhroublým, často až příliš drastickým výrazům, k jakým patří ku př. sprosté nadávky z lidu vzaté, jež bychom mu tu a tam rádi odpustili; domníváme se, že takováto přílišná utkvělosť na slovech hrubých lidí uměleckému dílu krásy přidati nemůže a nepřispějc také nikterak k ušlechtění čtenářstva, jemuž se takové věci dostávají do rukou.

Z objemnějších prací Kosmákových v poslední době vzbudil zasloužcnou pozornosť obraz ze života *Chrt*, jejž vydal v desíti sešitech knihkupec Šolc v Telči. Název knihy jest vysvětlen úvodem, z něhož porůznu vyjímáme některé věty: „Vychvalovaná věrnosť psů jest vlastně otrocká poddanosť,“ vynucená pouze chlebařstvím a bázní. „Chrt jest nejhltavější a nejnestálejší ze všech psů.“ Jest to zvíře na nejvýše sobecké, milující lichocení, hněvivé, marnivé a jistou měrou hrdé. Takových chrtů jest dost i mezi námi lidmi. Nakresliti typ člověka-chrta bylo zde cílem spisovatelovým; obraz jeho jest pln životnosti a překvapuje svými sytými a živými barvami.

Kosmák nás seznamuje se svým hrdinou hned v jeho věku chlapeckém, zajisté proto, aby ukázal, z jaké setby vzešlo u Isidora později símě tolika odporných, ničemných vlastností. Přísloví praví, že jablko nepadá od stromu daleko, proto tedy, abychom porozuměli později synovi, seznamujeme se hned s vychovatelskými zásadami jeho otce, dohazovače Trnky. Ale poznáme potom, že podařený synáček přemistruje svého mistra, a starý Trnka, okraden a ošizen konečně od svého jediného dítěte, musí od něho vyslechnouti výčitku: „Že jsem vás přelstil, to vás může upřímně těšiti, vždyť jste byl po tolik let mým učitelem v lišáctví.“ Isidor chápe rychle a pokračuje znamenitě, hned mezi malými studentíky hledí sobě výdělkův a po krátkém čase svou otrockou

úlisností a poddajností jakož i skutečnými vlohami sám životem se protlouká. Sledujíce jej potom ve veřejnosti, připomínáme si mimoděk Gogolova Pavla Ivanoviče Čičikova, který jest mu tolika základními rysy podoben. Ale náš Isidor nechce býti živ jen ledabylo; proto se dotírá panské přízně a neostýchá se otaškařiti již jako gymnasista minoritský klášter, který mu popřával dobrého bydla. Později spekuluje výborně se slabostmi zamilovaných dívek a důvěrnou starostlivostí matek, chtících své dcery provdati. Správcová Boršová, hostinská Rambousková v jeho moravském rodišti a paní Kvasničková v Praze jdou mu při tom ochotně na lep i se svými muži a dcerami. Přišed na vysoké učení Pražské rozšíří přiměřeně obor své šalby, přetvářky a klamu. Od šálení důstojného kněze Strahovského, jehož ctihodných šedin znevažuje a jehož účinnou lidumilnost podvádí, až k vrchnímu redaktorství vládního námezdníka „Rádce," toť krok za krokem řada úskoků, mezi nimiž zrádcovství, spáchané na národní straně české a bídácké zaprodávání sebe ke službám špiclovským vzbuzují naši nelibost rovněž jako nesynovské, necitelné chování Isidorovo k umírající, zbožné a milující matce. Ale naprostý nedostatek vší mravní opory posléze zhubí nejen Isidorův blahobyt, ale všecku jeho existenci. I ve službě tajné policie, v níž nalezl jakýs takýs útulek, klesá se stupně k stupni, jsa hotovým vyvrhelem společnosti. Otec a první naváděč jeho pak dožije se losu žebráckého.

Spisovatel, jak sám prohlašuje, měl úmysl ve své knize „vylíčiti sobce, jemuž není nic svato, ani náboženství, ani rodiný krb, ani láska, ani vlasť, jenž pro sebe ze všeho těžiti dovede a věrolomností svou každému stavu, do kterého se dostane, k hanbě bývá." Cíle toho dostihl Kosmák plnou měrou; úspěch Chrta pak založen jest především na povahopisu, a to jak osoby hlavní, tak postav podružných, z nichž jmenujeme vzpomenuté již rodiny Rambouskovu, Boršovu a Kvasničkovu, dále radu Ehrmanna, herečku Polabskou, vesnického faráře a ovšem též starého Trnku a jeho ženu. Také celkový ráz a povahu různých vrstev společenských, ať jsou to venkované, němečtí nebo čeští studenti, ať měšťané, ať redaktoři, kreslí náš autor dovedně, správně a věrně. Charakteristika jeho pak bývá úsečná a jadrná, prázdnými slovy není při ní plýtváno. Méně péče věnuje Kosmák osnově a stavbě svého díla, jemuž v té příčině schází umělosť, ladná členitosť a pevný, předem úměrně rozpočtený plán. Nápis knihy ohlašuje nám obraz ze života: nic více, ale také nic méně není tu obsaženo. Řada příběhů, týkajících se jediné osoby, jest jí samou jakožto poutem zcela jednoduchým spojena v jednotu, a to tak, že by se dala rozhojniti nebo stenčiti bez velké újmy celku. Proto závěrečné výjevy kvapí srázně ke konci a proto také jest ještě po závěrce třeba dodatků pro „zvědavé" čtenáře. Že by Kosmák i tuto formální stránku dovedl vytříbiti, soudíme mimo jiné i ze snadnosti, s jakou ovládá různolehlé dějiště. —

Když jsme před časem na tomto místě mluvili o první samostatné sbírce povídek M. A. Šimáčka, upozornili jsme na to, že tento autor nás uvádí do nového ovzduší, že si tam vybírá zajímavé, rázovité figurky, jejichž duševní hnutí pak stopuje a činy jejich s ana-

lysí psychologickou v souhlas uvádí. Účin jeho kreseb pak byl tím jistější, že na místech, jež jsou pařeništi rozličných neduhů sociálních, nalezl opět a opět křišťálové srdce pravého, celého člověka. Také v nové knize své, v charakterním obrázku *U řesaček*, jejž přinesla Libuše r. 1888 v čísle 4., uvádí nás Šimáček do „opuštěného světa," do sfér cukrovarních. Zvoliv si pro své vypravování rámec rozměrnější než v dřívějších črtách svých, mohl pomýšleti již také na důkladnější komposici a přesnější stavbu své práce. Námět je dosti prostý. Líčí se tu v celku jen poměr světáckého Václava Hradila, továrního zámečníka, ku potulné dělnici Léně. Václav, který se vychloubá svou neodolatelností u dívek sobě rovných, vzplane vášní k odstrkované, zanedbané dívce, ač jest ženichem počestné a hezké Veruny. Veruna jest mu příliš mírná, příliš spořádaná, i nedovede pochopiti, „že někdy do člověka vjede divoký oheň, kterýž jej nutí píť a zpívať, hráť a křičeť, smáť se a ničiť, hřešiť s radostí, raniti s jásáním." Provází svou snoubenku, a mysl jeho dlí u podivné dělnice v továrně. „Chtěl by ji přitisknouť k sobě v divoké vášni, chtěl by, aby v jeho náruči žalovala, plakala, prosila, a on aby ji mohl odkopnouti v divokém smíchu." V těchto slovech jest co nejstručněji naznačen plán celé povídky, v níž se mimo to jakožto živel kontrastující objevuje láska rozvážného Kuchaře k nevěstě Hradilově. Lehkomyslný, životem velkého města, odkudž se nedávno vrátil, zkažený světák ukojí svou vášeň a zachová se pak ke svedené dívce zcela dle prvotního úmyslu: týrá ji co nejsurověji. Říkával již dříve o takových případech: „Holka se vypláče a je zase dobře," i jest pevně přesvědčen, jemu že by se nedovedla mstíti žádná. Ale Léna, kterou pouze příroda vychovala, která cele podléhá citu, nedá se odkopnouti bez odvety, umíní si, že se pomstí, a sama jsouc Václavem zmařena zničí také život jeho.

Tíha celého vypravování Šimáčkova spočívá na povahopisu obou hlavních postav a na vylíčení duševního processu, který se v nitru jejich odehrává. Spisovatel dostál oběma těmto stránkám svého úkolu plnou měrou, věnovav péči hlavně tomu, aby žádný, ani sebe nepatrnější rys jeho kresby nebyl veden násilně, nýbrž aby linie navzájem přirozeně ze sebe vyrůstaly a ladně k sobě se družily. Pravdivosť a naprostá životnosť jsou při tom jeho heslem, to vidíme i na jeho popisech a na sytém koloritu místním. Jak zevrubně a obratně dovede stopovati čin hned od prvního zákmitu myšlenky, jak dovede sledovati pohnutky v mysli svých lidí a jak porozumívá jejich niternému světu, toho pěkným příkladem jest zápas v duši Lénině, z něhož konečně uzrává pevný úmysl pomsty. Výslední dojem autorova obrázku jest harmonický a libý.

Do nového ovzduší uvádí nás také Frant. Sláma ve své knize *Ze zápiskův soudce* (sic), vydané v Ottově laciné knihovně. Jsme tu v novém kraji a mezi novými lidmi. Zápisy soudní bývají ještě po dlouhých věcích bohatým pramenem látek vhodných pro novelistu, jak u nás vidíme ku př. na Wintrovi, i mohou k tomu účelu posloužiti hned v dobách svého vzniku: rozkošná Jabloň od Sv. Čecha budiž nám dokladem ze mnohých jediným. Na soudci pak žádáme, nejen aby uměl

rozpoznati povahu skutku, nad nímž má rozhodnouti, nýbrž aby dovedl také zkoumati povahu člověka a vnikati v jeho záměry třeba tajené nebo zapírané. Téhož přejeme si na dobrém povídkáři a romanopisci. U Slámy soudce výdatně pomáhal spisovateli; ze znalosti onoho a poměrné dovednosti tohoto vyplynuly hlavní přednosti této zajímavé knihy.

Dějištěm drobných statí jejích jest větším dílem Těšínsko, zemička ve příčině národostní i národopisné vší pozornosti hodná. Sláma již ve Vlasteneckém putování po Slezsku dokázal, že má právě pro tyto poměry velmi bystrý zrak a že dovede ve svých obrázcích zachycovati všechny význačnější rysy, které na kraji a více ještě na lidu měl příležitost pozorovati. Odtud také jeho kresby nabývají svéráznosti a osobité síly. O charakteristiku lidu, již kreslí na vybraných jednotlivcích, jde mu více než o novotu neb účinnost motivů. Typy jsou mu zvláště mily, a kresba jich dobře se mu daří. Vidíme to hlavně na postavách cikánů v črtách *Rajské je okolí Těšína* a ve *Zpovědi cigánově*, kdež se nám úskočná prohnanost a sobecká nevázanost těchto lidiček, stupňující se od pouhého šibalství až k vědomému a nebezpečnému přestupování zákonů, drasticky staví na oči. Scény s Gryčem, Adamem a Jurkem před soudcem i mimo soud kresleny jsou živě a jadrně, jenom vstup druhé z těchto statí jest poněkud rozvleklý. K typickým postavám čítáme také málomluvného *Písaře Ostružku*, jejžto láska zavedla tak, že se stal pijanem, až stále sbíhaje s práce, v opilství konečně i smrť nalezl.

Na motivu známého sudičství selského lidu založeny jsou působivé obrázky *Dva dni ze života soudce* (tento nemístný genitiv spisovatel patrně miluje) a *Číslo první proti druhému.* Onen má za podklad spor občanů Šimka a Vevjorky o ždibec pastviska, jež zatím řeka odnesla, ale na něž si žalobce za souhlasu velké strany v dědině obeslal soudní komisi. Zdravý humor, s jakým autor strany vyslýchá, zřejměji proniká v druhé části, kde ze pře o reňský naposled vzejde svatba mezi dětmi svářících se sousedů. Ku podobným koncům dospěje ve druhém obrázku vážný, klidný a mírný Taraba, jehož podnikavosť jest umíněné Brodině trnem v oku. Také zde vedou se dlouhé soudy o věci předůležité: o šířku stezníku, o dvanáctikrejcarový džbánek a o jámu na mezi. Ale zde vystupuje již také zlý duch slezských venkovanů, svou klamnou autoritou k nerozvážným kouskům je svádějící, totiž „moudrok,“ který na straně Tarabovi nepřátelské v kalné vodě loví pro sebe. Tato povídka svou soustavou a lahodným, úměrným provedením vyniká nad jiné, až na to, že popisy venkovských dívek i zde jsou si vespolek podobny jako vejce vejci. — Ke zmíněné skupině lze připočísti také črtu *Klokočov a Rušinov*, kdež mimo sudičství platným se stává také živel spořivé uzavřenosti, jakou obec k obci dává na jevo, jdeli o společné útraty v oboru autonomie, kteráž se tu provádí leckdy ku podivu samorostle.

Z dívčího světa voleny jsou náměty v kresbě *Staré dobré právo dívčí*, kdež spor děvuchy Maryše se zavitkou Zuzkou dospěje výsledku tak truchlivého, a v drobné povídce *Panna Maria Frýdecká*, jejíž hrdinka, těžkým utrpením odpykavši své pobloudení, na konec přece jenom se v důvěřivosti své nesklame. V tomto a v některých jiných

obrázcích zdá se nám, že spisovatel své venkovany značně idealisuje. Pěkně, úsečně jest vypravována črta *Co děvucha Bobková netuší*, mot i vovaná nápadnou záhadou duševslovnou; devatenáctiletý, hodný mladík, jemuž se dívka u tance vysmála, vypálí dům jejich rodičů a pokračuje ve zhoubném díle tak úsilovně, že se mu žhářství stane utkvělou vášní. — Téměř na všech stránkách Slámovy knihy, tu více, tu méně, doličuje se veliká prostoduchosť a naivnosť lidu, o nějž se jedná; vlastnosti ty, jež by jinde budily útrpnosť čtenářovu, zde jsou pouze pramenem nelíčeného humoru, ježto znajíce jejich příčiny, neklademe jich případným osobám za vinu. Svrchovanou míru takové prostoduchosti ukazuje zdařilá humoreska *Adam Sikora umřel*, v níž se líčí, kterak se domnělý nebožtík s celou rozvaděnou rodinou dostavil k soudu projednávat pozůstalosti po sobě samém, a to jen proto, že dostal omylem úřední obsílku.

Jak jsme se již zmínili, podává Sláma ve svých kresbách mnoho látky národopisně zajímavé; spádný, hbitý dialog vede skoro napořád dialektem, z té stránky bude snad též filolog v jeho listech po kořisti pátrati. Národopisného rázu jsou též črty, jež tvoří druhou, skrovnější část knihy s názvem: *Ve Vojenské Hranici*, kdež také živel cestopisný platně proniká. I z těchto končin, ale zvláště z Těšínska uvádí spisovatel mnohé zprávy pro kulturní historii důležité, jmenovitě pokud se týče právních názorů lidu a starých jeho zvyklostí právních, z nichž výslovně uvádíme za příklad „právo dědinské“ (str. 76). Žel, že nemáme spořádané snůšky takovýchto vzácných zůstatků dávné kultury lidové, jež zvláště pro srovnání s jinými větvemi slovanskými z míry jsou důležity. Tím více vážíme si tedy i těchto zlomků, jež Sláma více méně obratně zahaluje do roucha povídkového. —

V šestém svazku Matice lidu na rok 1888 vydána byla povídka *Na Ostrově*, jejíž autor, šifrou A. J. označený, uznal za dobré tajiti se v anonymitě, ač jej pilnější čtenář po slohu snadno může poznati. Tento Ostrov, rozsáhlý statek Čecha Valenty, leží kdesi na rozhraní národním v naší vlasti. Majitel Ostrova jest dobrácký člověk, ale vlastenec celkem vlažný, podléhající vlivu své choti, která by podle mody všechny děti dala vychovati po německu. Aby se tak nestalo i s nejmladším synkem, budoucím dědicem statku, v němž by nám pak kus půdy na vždy ubylo, o to má péči Valentův přítel profesor Bláha, který tam tudíž vyšle svého odchovance koncipienta Hodovala za vychovatele, aby nám zachránil tuto posici. Ve způsobu, jakým Hodoval svůj úkol provede, záleží vůdčí myšlenka celého vypravování.

Jak patrno, máme zde námět zcela časový, ale spisovatel přisnoval sem tolik jinorodé látky povídkové, že kniha jeho i po letech dovede vzbuditi zájem čtenářův. Ale právě tohoto množství látky podružné mohli bychom skoro až litovati, uvažujemeli věc se stanoviska základní otázky této knihy. Hodoval totiž jest hlavní osobou také v podřízeném pletivu dějovém, a jakkoliv svého poslání nikdy nepouští s mysli, přece věnuje soukromým záležitostem svého srdce poněkud více času, než si toho na prospěch jeho úkolu lze přáti. Povíme hned, oč se jedná. U Valentů žije dospělá příbuzná, osiřelá Eva, k níž vzplane v srdci Hodovalově tajná láska; Eva neopětuje jeho citů,

o nichž na štěstí ani nezví, ale stavši se chotí nejstaršího syna svého hostitele, později továrníka v téže krajině, přejme po odchodu Hodovalově jeho povinnosti vlastenecké, osvědčujíc se řádnou jeho žačkou. Tak ulomil spisovatel hrot výčitce, že jeho hrdina místo všeho jiného milostným hříčkám se oddává. Dále pak již připustíme ochotně sami, že o vychovávání zmíněného dědice nedalo se pověděti nic více, než co jest tu řečeno, a spokojíme se konečně tím, že nejmladší letorost Valentova rodu dostane se do škol českých a že i pak bdí nad ní oko poctivého Hodovala. Ale i potom čekáme, že náš nadšený apoštol najde si pro zamýšlené působení jinou, širší půdu; jest zajisté třebas jen v rodině Ostrovského pána dost napravovati, ať nic nedíme o jejích sousedech, lidech to výbojných a zřejmě nepřátelských. V té příčině Hodoval, pamětliv jsa napomenutí svého učitele, vede si až příliš opatrně, přestává na několika lehounkých potyčkách slovních, ač by zvláště na záměry továrníka Weinolta, úporného Němce, byl měl ostřeji a rázněji ukázati. Nutné dvornosti k domácí paní byl by zajisté neporušil, kdy by se byl pokusil probuditi v ní alespoň jiskru českého povědomí. Arci lze namítnouti, že Hodoval v té příčině přece vykonal slušný kus práce, třeba jen rázu negativního, odstraniv hlavní rozsévatelku cizinství na Ostrově, paní Brožovskou, na vždy z Valentova domu, ale v tom patří větší zásluha šťastné náhodě, než našemu hrdinovi. Hodoval ostatně rozmnoží za tohoto svého úřadu staré zkušenosti o našich městech, kdež jest, jak praví, s dostatek „advokátů a všelikých doktorů, profesorů a jiné intelligence, ale mnoho vlažné, netečné nebo sobecké, prospěchářské, která, když už nepůsobí na své okolí, jak by měla a mohla, nedbá českého ducha a národní rozhodnosti ani ve své rodině a tu vědomě, tam bezděky, z vlažnosti a netečnosti nebo z hříšného pohodlí a návyku povoluje ve všem vlivu cizímu, jenž seslabuje národní vědomí a hrdosť a připravuje mdlobu.“ Proto si Hodoval umíní dopracovati se co nejrychleji samostatnosti, aby se mohl usaditi na pomezí jazykovém a tam působiti vydatněji ve prospěch svého národa.

Těžiště autorova vypravování leží v líčení poměrů, jaké jsou u nás ve mnohých rodinách zámožných, kde český původ i ráz mizí pro lhostejnosť, neuvědomělosť a převrácenosť v názorech jejich členů. Ženy, k jakým patří paní Valentová a Brožovská, právem jsou zde viněny jakožto hlavní původkyně zla, — Eva stojí proti nim, ale bohužel i proti mladší Melanii, jako zásvit lepšího pokolení. Spisovatel líčí věrně, ostře, ba místy i s patrným, ač ne vášnivým rozhorlením. Také povahopisy jeho jsou kresleny dovednou, pevnou rukou. Z jednotlivé rodiny, v níž jest zastoupeno na Ostrově tolik různých živlů, má čtenář přehojnou příležitosť rozhlednouti se šíře po naší společnosti venkovské, najmě maloměstské, po našich besedách, slavnostech atd., a spatří tu jako v zrcadle celou řadu vad, jež mezi námi bují a jež odstraniti spěchá na nejvýš některý horlivec aneb věčně mladý idealista povahy Bláhovy. V Matici lidu jest pěkně psaná kniha tato zcela na místě, zvláště ano jest v ní vedle vlasteneckých tužeb dbáno také uměleckých požadavků. —

Do věků dávnějších uvádějí nás *Rakovnické obrázky* od Zikmunda Wintra, kterých druhá řada byla vydána nákladem Šimáčkovým.

O cenném díle tomto zmínili jsme se již při knize první, čtenářové Osvěty pak mají spisovatele jeho se všemi přednostmi původního a samostatného líčení v živé paměti. Jako v prvé řadě, tak i zde kreslí Winter kulturní poměry, jaké v naší vlasti bývaly, a pro tuto látku poučnou volí si prostý námět povídkový, aby čtenáře snáze upoutal a svůj předmět záživnějším učinil. Sledujíce osudy osob spisovatelem zobrazených, seznáváme při tom, jak plynul a jak spořádán byl veřejný i soukromý život našich předků, jaké byly jejich zvyky a názory ve věcech nejrozmanitějších a jaká duševní výše, na které v té neb oné době stanuli. Ráz věku jest u Wintra kreslen do všech podrobností, neboť správná charakteristika určitého věku jest hlavním cílem spisovatelovým. Srovnámeli v naší knize na př. stať *Pod svícnem*, váženou z r. 1769, s kresbami ostatními, jejichž příběhy patří veskrze století šestnáctému, vysvitne nám pečlivě provedený rozdíl v koloritu těch věků. Winter opírá se všude o četná svědectví listinná, z nichž zvláště zápisy soudní byly mu pramenem nad jiné výdatnějším. S kárajícím právem setkáváme se v obrázku za obrázkem, že z toho málem vzniká až jakási jednostrannosť. Odehrávají se tu výjevy někdy veselé, ale mnohem častěji truchlivé, ba nezřídka až příšerné, napořád však čas i lidi osvětlující. Můželiž na př. býti ostřejší illustrace 17. století nad kostky, jež metají v črtě *O život* Ryger a Herolt, aby dle soudního nálezu rozhodli, kdo z nich jest zločincem? A můželi býti dojemnější svědectví o mravní síle a šlechetnosti prosté české venkovanky nad Martu v *Ženě?* Zde se ostatně také přesvědčujeme, kterak Winter i ze suchých akt soudních dovede čtenáři mluviti k mysli a k srdci. Kniha obsahuje mimo zmíněné kresby pěkné obrázky *Z rodinné kroniky*, *Jiřík z Koslan* a *Rakovnický primátor*, jež jsou také rozměrnější ostatních.

Karel Škába vydal nákladem Ottovým historický román z doby Rudolfovy *Masopust v Soběslavi*. Ovšem nestačí napsati na knize, že její děj spadá do toho onoho věku, a vyšperkovati její řeč zásobou archaismů, jako na př. krejčíř, šenkéř, klínot, mazhauz, panketování, kondyment, truňk, lancknecht, forejtař, helebarda, píro, stávkové, silničníci, odpovědník, mendík, ferule, kurtyzán atd., aby taková práce směla býti nazvána historickou. Zde hned jest na titule ohlášena doba Rudolfova, ale rázu té doby, jejích význaků a zvláštností potom nikde neshledáváme. V tom však, že na několika místech děje se zmínka o „zlatém věku“ Rudolfově a že spisovatel k tomu přidává vlastní reflexe, spatřujeme jen nedostatek rozvahy, nerozsuzující, jeli na místě úvaha anachronistická a jeli slušno přerušovati proud vypravování poznámkami k věci nijak nenáležejícími, jak se to děje na př. na str. 111. Časové zabarvení této práce jest tak neurčité, že by její děj bylo lze bez velikých změn a rovněž bez velikých obtíží položiti do doby kterékoliv. Škába vybral si za dějiště venkovské město, ale proto, máli román býti historickým, nesluší pouštěti se zřetele události celého národu se týkající. Osoby pak, jež na tom dějišti jsou zaměstnány, mají na mysli jen své soukromé, a to nekalé cíle, tak že nemohou vzbuditi obecnějšího zájmu a ničím také nepřispívají k tomu, aby románu slušel název „historický.“ Plán práce celkem dobře byl rozvržen, ale kusovité

vypravování po kapitolách stavuje neustále děj, bez pochyby jen proto, že jest ho tak poskrovnu. Škába vypravuje zvlášť na počátku z míry obšírně, dialog jeho v prvních kapitolách jest rozvláčný. Retorickému živlu přáno jest nad potřebu místa. Slovní kolorit jest případný, na některých místech však upřílišený. Pravděpodobnosti autor dbal jen skrovně. Povahopis u některých postav jest výrazný a ostrý, špatné povahy jsou tu vůbec kresleny plastičtěji než dobré. Práce Škábova učinila by lepší dojem, kdy by byl autor po bedlivé rozvaze vypustil všecky rozvláčné přídavky a kdy by byl dbal ve všech příčinách větší určitosti. Kniha jest illustrována V. Olivou.

Od Frant. Heritesa přinesla Šimáčkova Kabinetní knihovna sbírku povídek *Ze starých časů*. Zde setrvává Herites vesměs v malém městě českém, ze kterého vybral již tolik pěkných typův a nakreslil tolik poutavých obrázkův, jenom že tuto přenáší své dějiště do dob rokokových. Rodinné tradice, ze kterých vyšly již také větší jeho práce, jako Tajemství strýce Josefa, jsou také zde hlavním pramenem spisovatelových námětů; vane jimi jakýsi elegický přídech, jako žel nad zašlou slávou patricijského domu, ale lze v nich také postřehnouti úctu i lásku, jakou autor chová k zašlým časům. A přece z něho nemluví pouhý chvalořečník bývalé doby. Z postav v rodinné kronice zapsaných září i zde paní babička na staré, ctihodné lékárně barvami nejlahodnějšími. S jejím důvtipem shledáváme se ve stati *Před fortnou klášterní*, jejímž podkladem jest myšlenka, kterak vypuzena byla z hlavinky snivého, světa neznalého děvčete touha po klášteře; že bylo při tom užito dávno uznaného léku, vdavek, netřeba ani připomínati. Mezi osobami v ději zaměstnanými nalézáme několik známých ze zásobárny Heritesovy, tak na př. vdavek chtivé tety, které zastupují živel komický, a j. Ideální nadšení a vzlet babiččin dává na jevo *Frygická čapka*, vzpomínka na dobu, kdy idea svobody a rovnosti občanské mocně klestila si dráhu Evropou, otřásajíc v různém dojmu všemi myslemi. *List ve staré knize* má hlubší pointu, než by se na pohled zdálo; závěr o pomíjejicnosti lidského štěstí jest logicky správný, pessimismus však k tomu připojený nejde snad spisovateli od srdce. Povídka *Kus zahrubané romantiky*, jak již nápis její případně ohlašuje, má námět úplně zbarvený romantikou, k jaké tíhnul celý věk minulý, ač jinak ráz a kolorit té doby není zde význačněji postižen. Únosy, souboje, zamítnutí ženichové, kteří léta čekajíce znovu se vracejí ke své vyvolené a p., jsou prostředky, od kterých realismus náš se odrazí, které však romantikům konají dobré služby. Společnou vlastností těchto drobných črt Heritesových jest jakási mírná melancholie, která místy ustupuje svěží, skoro i veselé náladě, ale vždy mluví k našemu citu a získává spisovateli sympathie čtenářovy.

Fr. V. Vykoukal.

R. 1889. Čís. 3.

OSVĚTA

Z veliké revoluce francouzské.

Píše

prof. dr. Jan Kryštůfek.

I. Mravní a politický stav Francie před r. 1789.[1]

ydáním ediktu Nantesského, jímž král Jindřich IV. r. 1598 povolil Hugenotům svobodu náboženskou a zaručil jim práva politická, ukončily se krvavé války náboženské, jimiž poměry francouzské byly na rub obráceny. Zpupná šlechta hugenotská vidouc, že jí z náboženství jejího nekyne žádný prospěch, přestupovala k náboženství katolickému, aby mohla býti účastna milostí dvorských. Když největší část šlechty odvrátila se od Hugenotů, Kardinál Richelieu odňal jim práva politická ponechav jim ediktem Nimesským r. 1629 toliko svobodu náboženskou. Od té doby nic Richelieuovi nebránilo, aby na újmu svobod stavovských založil neobmezenou moc královskou. V šlepějích Richelieuových pokračoval potom kardinál Mazarin, jenž po předchůdci svém nezdědil sice státnický důmysl, ale tytéž politické tradice.

Ještě jednou povstala šlechta, aby obmezila vůli královskou. Avšak nebyla to láska k svobodě a nenávisť k despotismu, co buřiče spojovala, nýbrž nízká zištnosť, nezřízená ctižádosť, neskrocená touha po výnosných úřadech a po zachování zastaralých privilegií. Vzpoura šlechty pokořena byla r. 1648 princem Condéem v bitvě svedené v Pařížském předměstí sv. Antonína. Vidouc, že krvavým odbojem úmyslů svých nedosáhne, šlechta pokořila se před mocí královskou, hledíc poddajnou

[1]) Tocqueville, L'ancien régime et la révolution. — Henri Martin, Histoire de France, sv. XIV., XV., XVI. — Buchez, Histoire de l'assemblée constituante, sv. I — Sybel, Geschichte der Revolutionzeit, sv. I. — Voltaire, Oeuvres complètes. — Montesquieu, Oeuvres complètes. — Rousseau, Oeuvres complètes. — Nisard, Histoire de la littérature française, sv IV. — Hatin, Histoire politique et littéraire de la presse en France, I.—IV. — Arnd, Geschichte der französischen Nationallitteratur, sv. I. a II — Hettner, Litteraturgeschichte des 18. Jahrhundertes, sv. I. a II.

úslužností uvesti v zapomenutí bývalou svoji touhu po samostatnosti a a nezávislosti.

Když Ludvík XIV. ujal se r. 1661 samostatně vlády, směl ku parlamentu Pařížskému pronesti již tato hrdá slova: „Stát to jsem já," (L'état c'est moi). Při dvoře jeho rozhostila se báječná nádhera a vybroušená etiketa, která obyčejným smrtelníkům přístup ke králi činila nemožným. Ludvík XIV. zdál se býti bytostí nadlidskou a království jakousi zvláštní theokracií, bohovládou na zemi. V pýše své domníval se král, že národ francouzský nemá jiného účelu, než aby byl podnožím jeho slavomamu. Ve Francii nesměl nikdo míti vlastní vůle; mysliti, chtíti a jednati směl toliko král sám.

I v jiných státech vyskytují se panovníci s mocí absolutní, ale nikdo z nich nedomníval se, že by poddaní jeho byli pouhým nástrojem jeho vůle a zvůle. Petr Veliký mocí svou absolutní prolomil ledovou kůru politické lhostejnosti, která svírala národ ruský, a vzbudil v něm nový čilý život, který od té doby nepřestal utěšeně se rozvíjeti. Marie Terezie, jíž podařilo se aspoň v zemích koruny české práva stavovská uvesti až na nejmenší míru, pokládala za hlavní úkol vlády své mravné i hmotné povznesení národů sobě svěřených. I Fridrich II. pečoval o to, aby zhojil rány, které říši výbojnou politikou svou zasadil. Ón nepokládal se za pána státu, nýbrž za prvého služebníka jeho, proto také poddaní jeho ochotně podporovali politiku jeho, která Prusko přivedla na stupeň velmoci.

V závratné výši Ludvík nemohl se dlouho udržeti. Domnívaje se, že netřeba šetřiti práva slabších, popudil proti sobě mocnosti, které citelně ztrestaly pýchu jeho. A když sláva válečná opustila zbraně francouzské, každý se tázal, jakým právem král žádá od svých poddaných tak velikých obětí na krvi a statcích, a odpověď dopadla v neprospěch království: moc, kterou Ludvík XIV. vykonával, nespočívala na základech právních, nýbrž byla pouhou usurpací. Když moc královská za nejslavnějšího krále francouzského tak hluboko poklesla, jakou škodu asi vezme, dosedneli na trůn panovník slabý a mravně zkažený? Skutečně pak Ludvík XV. svým nezřízeným životem moc královskou uvedl u lidu svého v neváženost, z nížto se již nezotavila.

Přímo i nepřímo vlády přičiňovaly se o podvrácení středověkého zřízení. Působením jich povstávaly všudy v Evropě nové idey, všudy jevil se nový netušený ruch, jenž i nejhorlivější zastance starých řádův a názorův nutil k velikým ústupkům. Středověké zřízení drobilo se na všech stranách, i zdálo se již, že člověčenstvo evropské cestou přirozenou, bez hluku a násilí svrhne se sebe řády středověké a zřídí si stát, jenž by vyhovoval potřebám jeho. Přirozený rozvoj však náhle přerušen jest bouří, která do svého víru strhla celou skoro Evropu.

Revoluce francouzská liší se podstatně ode všech revolucí, kterými člověčenstvo až po tu dobu bylo zmítáno. Stará, střední i nová doba měly své revoluce, kde všechny společenské svazky až v nejhlubších základech byly otřeseny, ale z pravidla zůstaly obmezeny na zemi, v nížto vzaly svůj původ. Revoluce francouzská záhy setřásla se sebe místní ráz, jí nešlo o odstranění některých zlořádův ani o provedení některých nutných oprav, ani o vítězství některé strany, nýbrž o vy-

stižení práv a povinností, jež člověku jakožto občanu příslušejí. Co zamýšlela provesti, nebylo francouzské, nýbrž všelidské. Odtud také pochází, že učení její nezastavilo se na hranicích Francie, nýbrž rozšířilo se do zemí starého i nového světa, zachvátilo nejširší vrstvy lidu, které se nechtěly dříve upokojiti, než až zásady revoluce uvedeny byly ve skutek.

Revoluce nevypukla tam, kde řády středověké se vší přísností a příkrostí byly zachovávány, nýbrž tam, kde nejméně byly pociťovány. Kdežto sedlák německý v životě soukromém i veřejném byl pod přísným dozorem své vrchnosti, že bez svolení jejího nesměl ani statek svůj opustiti, jej rozmnožiti nebo ztenčiti ani postavení své zaměniti ani v manželství vstoupiti: sedlák francouzský přicházel a odcházel, kupoval a prodával, vedl obchod a pracoval, kde a jak chtěl. Stopy středověké závislosti ve Francii dávno již zmizely; ani v Normandii, kde nejdéle se udržela, není o ní v 13. století už zmínky. Sedlák francouzský byl pánem své půdy a svých osudův, kdežto sedlák německý pořád byl pod poručenstvím vrchnostenským.

Revoluci klade se za vinu, že půdu francouzskou na nekonečné množství malých částic rozdrobila; to však není pravda. Soukromé i úřední zprávy dokazují opak tvrzení toho. Angličan Arthur Young, jenž zdržoval se ve Francii právě při vypuknutí revoluce, byl překvapen ohromným rozdrobením statků selských. Necker stýská si do přečetných usedlostí selských, a Turgot naříká, že hospodářství, jež stačilo k vydržení rodiny jedné, dělí se mezi pět i šest dětí, které z výnosu půdy již nemohou žíti. Ve zprávě jednoho intendanta se praví, že statky dělí se do nekonečna, poněvadž každý z dědiců chce míti část všeho a všudy. Tím se stalo, že sedlák neměl tolik, by mohl býti jako člověk živ. Osobní svoboda, které sedlák francouzský se těšil, byla mu málo platna, působíc toliko, že pociťoval více než kdo jiný tíži veřejných břemen. Rozdrobení půdy francouzské jest dílem staré monarchie, revoluci náleží nepopíratelná zásluha, že sňala s půdy všechny okovy, které ji svíraly.

Ačkoli centralisace ve Francii daleko byla pokročila, přece říše francouzská neměla jednotného zřízení. Moc ústřední sevřena byla na všech stranách mocnostmi místními, které působení její obmezovaly, ano i rušily. Pod ochranou těchto mocností nekonečné zlořády mohly se nejen udržovati, nýbrž i rozvíjeti. O jednotné správě říše nemohlo býti ani řeči. V obcích venkovských vykonával správu jistý počet hodnostářů, z nichž jedni ustanoveni byli od intendanta té krajiny, jinde voleni byli od sedláků samých. Ani na ustanovení těchto hodnostářův ani na správu obecní vrchnost neměla ni sebe menšího vlivu. Doba, kde vrchnost měla za úkol v obvodu svém prováděti státní zákony, svolávati brannou družinu, vybírati poplatky, královské rozkazy uveřejňovati a pomoc státní rozdělovati, dávno již minula, ve Francii všechna práva, jež v jiných zemích vykonávala šlechta, přivlastnila si vláda. Pán nebyl než prvým obyvatelem krajiny, jejž výsady od ostatních obyvatelův odlučovaly a jej osamocovaly. Ze všech práv jeho zůstalo mu právo konati spravedlnosť, ale i to mu vláda všelijak zkracovala, až je pokládal ne za moc, nýbrž za důchod. Pán nejevil se sedlákovi jako

ochrance ani jako prostředník mezi ním a vládou, nýbrž jako vyděrač. Francouzskému šlechtici pobyt na jeho statcích byl nesnesitelný, Paříž a Versailles byly jeho ideálem. Tam vábily ho důstojnosti, jež prázdný jeho měšec hojně mohly naplniti, tam vábily ho zábavy a rozkoše, jež prázdnou mysl jeho mohly vyplniti. Proto spěchal ku dvoru královskému, aby rozmožil počet zahálčivých dvořenínů, živících se mozoly středního stavu. Anglický šlechtic žil z pravidla na statcích svých, bera živé účastenství v osudu svých poddaných, kteří v potřebách svých k němu se utíkali; ale francouzský šlechtic pokládal se za nešťastna, bylli od krále z trestu na statky své vypověděn. Ač sedlák francouzský své vrchnosti téměř nikdy neviděl, cítil přece přítomnosť její při každém kroku a při každém podniku. Koupilli si za ušetřený groš kousek půdy nebo odprodalli část pozemku svého, platil pánu svému laudemium. Jelli na trh, platil mu mostné, na trhu tržné a stanné; chtěllí obilí své semlíti, směl mlíti jen v panském mlýně, péci z něho chléb jen v panské pekárně, lisovati hrozny jen na panském lisu a po skončeném vinobraní nesměl po celý měsíc prodávati vína svého. Pán měl výhradné právo honby; sedlák nesměl před svatým Janem ani trávu ani jetel žíti, aby zvěř měla dostatečnou pastvu. Chovati holuby směl toliko šlechtic. Dávky a poplatky v hotovosti a v přírodninách neměly konce. Vykoupiti je nebylo dovoleno, kdo stal se majitelem půdy, přijímal také závazky, jež na ní lpěly. Šlechtic statků svých nevzdělával sám, nýbrž pronajímal výtěžek z nich některému advokátovi, jenž jako pijavice vyssával poddaný lid. Odtud ta nesmiřitelná nenávisť sedlákova k šlechtě, která, zapomínajíc se nad svými povinnostmi k obecnému lidu, pomáhala rozmnožovati jeho břemena. Jen v západní Francii šlechtic žil ve společnosti se sedlákem; netoužil po přízni dvorské, nedobýval si nehodnými pletichami výnosných míst, nechtěl si ve zkaženém vzduchu dvorském otráviti srdce i duši; jemu dostačilo, bylli svému okolí rádcem a byloli třeba i ochrancem. Ale když přišla doba nebezpečenství, šlechtic Vendejský s mečem v ruce bránil království i tehdy ještě, když samo se opustilo.

Mimo vojenství a diplomacii šlechtic francouzský nevěnoval se státní službě; nezvyklý jsa práci, pořádku a poslušnosti a žije stále v tradicích bývalé své samostatnosti ani ke státní službě se nehodil. Jen výnosná místa provinciálních guvernerů si šlechta podržela, vlastní moc ponechala lidem podružným, tak zvaným intendantům, kteří skoro vesměs byli původu plebejského. Plnokrevný šlechtic byl by to pokládal za velikou urážku, kdy by mu úřad intendantský byl nabídnut.

Nejvyšším úřadem správním a soudním byla tak zvaná *rada královská* (conseil du roi). Jsouc nejvyšší instancí soudní, měla právo zrušovati rozsudky všech řádných soudů; jsouc nejvyšším tribunálem správním vydávala pro potřeby veřejné zvláštní ustanovení a bděla nad podřízenými úřady; jsouc zároveň státní radou měla s dovolením královským i moc zákonodárnou; ona navrhovala zákony a rokovala o nich, ustanovovala státní rozpočet a rozvrhovala daně. Ač ke všemu od ní vycházel popud, přece neměla vlastní jurisdikce, konečné rozhodnutí náleželo králi, a členové královské rady nebyli než pouhými rádci. Také neskládala se z velmožů, nýbrž z lidí prostředního nebo

nízkého rodu, z bývalých intendantův a z mužů ve státní službě sešedivělých; všichni byli odvolatelni. Činnosť rady této ztrácela se v lesku stolce královského, tak že o ní sotva zmínka se činí. Jako byla všechna správa vnitřní v rukou státní rady, tak obstarávati záležitosti vnitřní náleželo generálnímu kontrolorovi, jenž byl zároveň ministrem vnitra, financí, obchodu a veřejných prací.

Nařízení královské rady v provinciích vykonávali intendanti, kteří vybíráni byli z nižších míst státní rady. Každý intendant byl ve svém obvodu zároveň správcem i soudcem; on sám jediný vykonával tam vůli vlády. „Nikdy bych byl nemyslil,“ pravil jednou Law k Argensonovi, „že Francie spravována jest třiceti intendanty, na nichž závisí štěstí i neštěstí, nadbytek i nedostatek v provinciích.“ Pod nimi v každém kantoně stál subdelegovaný. Těmito orgány ústřední vláda vykonávala vliv svůj i u věcech nejmalichernějších. Byloli třeba opraviti na kostele věž, spraviti cestu nebo most, vystavěti novou faru, bylo k tomu třeba schválení prvého ministra, které teprve za několik let přicházelo. Veliká svoboda zmizela a s ní smysl pro samosprávu a svépomoc. Každé spolčení bylo vládě nepohodlno, ani společnosti průmyslové nebyly jí po chuti.

Vláda byla sice úplně centralisována, za to však zdlouhava, draha a nenáviděna. Na omylu jsou ti, kdo myslí, že teprve revoluce provedla centralisaci Francie. Vedle královské rady byl všemohoucí ministr, pod ním intendanti, pod těmi subdelegovaní, kteří na sebe potáhli administraci i soudnictví. Staré názvy úřadů sice zůstaly, ale právomocnosť jejich jest jim odňata. I parlamenty, to jest soudní dvory, pozbyly své moci až na pouhý stín její. V čas nouze, kde náruživosti lidu byly jim oporou, vláda dovolila jim, aby také vedli správu veřejnou, ale jakmile nebezpečenství zmizelo, vláda ihned zmocnila se jejich působnosti.

Města až do konce 17. století uhájila své samostatnosti a svých svobod. Městská rada svobodně jsouc volena ode všeho občanstva byla jen jemu odpovědna. Avšak r. 1692 byly volby v městech odstraněny a úřady obecné prodány od krále za peníze rodinám, aby měly stále vládu nad městem. Správa měst přešla z rukou svobodného občanstva v ruce několika rodin, které ji vedly jen ku prospěchu svému a ne obecnému. Města, z nichžto duch svobody a nezávislosti vymizel, stala se na vládě tak závislá jako venkov.

U věcech spravedlnosti řádní soudové nikde nebyli tak nezávislí jako ve Francii, ale nikde také výminečných soudů se neužívalo tak zhusta jako právě tam. Poněvadž ani bázeň ani ctižádosť ani odměna nenutily soudního úředníka, aby byl vládě po vůli, ta aby nebyla připravena o znalosť věcí, které ji u vysoké míře zajímaly, odnímala vždy více případů řádným soudcům, až z výminky stalo se pravidlo a nejdůležitější věci líčily se před soudy mimořádnými, před intendantem nebo radou královskou. Králové, aby při povolování berně nezáviseli na milosti generálních stavů, dopustili se činu nepolitického, že místa soudní prodali v dědičné držení. Tím pustili soudnictví z rukou svých. Tou měrou, kterou rostly potřeby státu a dvora, rozmnožovány a prodávány jsou úřady. Aby cena jejich byla zvýšena, osvobozeny jsou od placení daní.

I bylo naděláno úřadů, které navzájem si překážely, tak že státní správa stala se zdlouhavou a nepravidelnou. Tím vyvinula se ve Francii zvláštní šlechta úřednická, která měla své tradice jako šlechta rodová.

Ze stejných příčin vláda připravovala se o právo dosazovati členy parlamentu, jichž bylo ve Francii patnáct. Byly to soudní dvory, o něž vláda opírala se v boji proti stavům říšským, které podařilo se jí posléze odstraniti. V boji tomto se parlamentu Pařížskému dostalo práva, že královská nařízení jen tehdy nabývala právní moci, bylali vepsána do jeho knih. Vláda dopustila se té chyby, že pomísila moc soudní s mocí politickou. Vypuklli mezi vládou a parlamentem spor, předmět, o nějž běželo, netýkal se soudnictví, nýbrž politiky. Obyčejně se to stávalo, když vláda chtěla zavesti nové daně a parlament zpěčoval se nařízení takové vregestrovati, avšak ani vláda neměla práva o své ujmě daně zaváděti, ani parlament jich povolovati. Parlament i vláda vystupovaly z mezí své působnosti, a obecenstvo přemýšlelo, jak by neshodě této mohl býti učiněn konec.

Od té doby, co se králi Karlu VII. podařilo bez svolení stavů říšských uložiti obecnou daň, a šlechta dopustila se té zbabělosti, že svalila ji celou na stav třetí: království zachváceno bylo nemocí, které konečně podlehlo. Ve Francii neplatily daně boháči, kteří se mohli proti nim brániti, nýbrž chudáci. Potřeby státní a marnotratnost dvora neměla mezí, bylo tedy třeba stále nové a nové daně vymýšleti. Vedle taille zavedena daň z hlavy, daň ze soli, dvacátek, na vše, co bylo ku prospěchu člověka, uložen poplatek. Poněvadž sedlák nejvíce platil, daně pohltily celou polovici hrubého výtěžku z půdy. Když důchody státní nestačovaly, vláda brala útočiště k činům nejnásilnějším a nejnepoctivějším, jen aby si opatřila peníze. Korunní statky byly prodány a pak majitelům pod záminkou, že jsou neodcizitelné, opět odňaty, privilegia udělená na věčné časy byla v krátké době odvolávána a brzo opět za peníze prodávána, smlouvy rušeny, práva nešetřeno, věřitelé státní ošizováni, čímž důvěra ve vládu vždy víc a více mizela. Králové, strážcové zákona, dávali poddaným svým smutný příklad, jak mají se zbavovati nepohodlných závazkův. Vláda, aby uhradila okamžité potřeby, ničila celou budoucnost.

Bylyli daně samy o sobě těžké, spůsob, jakým byly vybírány, činil je zrovna nesnesitelnými. Taille byla původně daň válečná, za niž králové opatřovali si vojsko. Když v 17. století zavedena byla obecná povinnost vojenská v podobě zemské obrany, taille tížila výhradně sedláky. V posledním století tato daň se zdesateronásobila. Pokud daně nebyly pronajímány finančním společnostem, byly rozvrhovány na obce, kde každý, jak na něj přišla řada, povinen byl převzíti úřad sběratele; zdali se k tomu hodil čili nic, o to nestaral se nikdo. Úřad ten trval dvě léta, ten, na nějž padl, bylli zámožný, přiveden jest obyčejně na mizinu. Aspoň polovici času svého musil věnovati svému úřadu, a neumělli čísti a psáti, musil si opatřiti zástupce. Sběratelé zneužívali svého úřadu ku prospěchu svých přátel a ke škodě svých protivníkův. Sedlák, aby ušel ocenění, stavěl se chudým a nuzným,

třebas tomu tak nebylo. Přišelli výběrčí do osady bez vojenského průvodu, sedláci nechtěli platiti; bez násilí nebylo lze daně vybírati.

Až do Ludvíka XIV. byly silnice vydržovány od těch, kdož jich užívali, ale za vlády jeho vešlo v obyčej stavěti silnice zemskými robotami, které tížily opět sedláka. Tou měrou, kterou jevila se potřeba nových cest, přibývalo břemen selských. Roční náklad na silnice páčil se na 20 milionů franků. Kdo se zpěčoval k tomu přispívati, mohl býti uvězněn, ubytováním vojska pokutován nebo i jiným spůsobem sužován. Roboty tyto byly u vlády tak oblíbeny, že i kasárny a jiné veřejné stavby tímto spůsobem byly prováděny. Pokrok civilisace, všem třídám prospěšný, uvaloval na sedláka jen nová břemena. Vláda byla přísná a ukrutná jen k těm lidem, kteří nemohli se jí opříti, kdo však postavil se jí na odpor, k tomu byla povolná, úslužná a hned jala se s ním vyjednávati. Lid venkovský, po ohromném prostranství rozšířený a v úzký pruh své dědiny uzavřený, nebyl vládě nebezpečen, za to četná chudina městská a najmě Pařížská vládě přirostla k srdci. Vědouc, že chudina městská, nemáli dost chleba, nakloněna jest k výtržnostem, starala se vláda prostředky často i záhubnými, aby opatřila městům dostatečnou výživu. Za tou příčinou zakázala vývoz obilí za hranice, čímž ceny obilí hluboce poklesly. I není s podivením, že rolník, nemaje odbytu na svůj výrobek, ztratil chuť ku práci a přestal vzdělávati svou půdu. Roku 1750 téměř čtvrtá část orné půdy byla nevzdělána, při vypuknutí revoluce nezoraná půda páčena na devět milionů hektarův. Francie naplnila se zástupy žebráků, tuláků, podloudníků, pytláků, před nimiž na venkově nebylo bezpečnosti. R. 1767 ministr Choiseul, aby učinil přítrž této nepleše, vydal rozkaz, aby všichni žebráci a tuláci byli schytáni a uvězněni. Přes 50.000 bylo jich schytáno, a zemi přece nebylo pomoženo. I při této bídě sedlák francouzský byl člověk veselý a rozmarný, ale to bylo jen důkazem, že o neštěstí svém málo přemýšlel a nesl je jako nezbytné břemeno. Avšak běda, uzříli východ z tohoto trápení — jako rozkacené zvíře požene se k němu a zničí každého, kdo mu bude státi v cestě! Vláda neznala lidu a nestarala se, aby ho poznala, proto také netušila nebezpečenství ani tehda, když bouře revoluční byla již v plném proudu.

O něco lépe nežli venkovu vedlo se městům. Sedlák, jakmile opatřil si malý kapitálek, stěhoval se do města, kde byl aspoň jist, že nebude více stěratelem taille. Kdo usadil se v městě, ztratil lásku ke své dědině a ku práci polní, a jedinou jeho snahou bylo, aby domohl se nějakého úřadečku. Úřady v městech jsouce prodejné rozmnožovány do nekonečna. V l. 1693—1709 zřízeno 40.000 nových úřednických míst, které koupiti si mohl každý prostředně zámožný člověk. Již za Colberta bylo v úřadech těchto přes 500 milionův uloženo. Kdo nějaký úřad koupil, neměl jiné starosti, než aby z něho vytloukl kapitál s pořádnými úroky. Z utiskovaného stával se utiskovatel. Jako na venkově, tak i v městech byly platy uvalovány na třídy nejnižší; zámožnější měšťané dovedli se z nich pod rozličnými tituly vyprostiti. To vzbudilo zášti těch, kteří dobrodiní toho nebyli účastni. Mimo to každý cech byl aristokracií v sobě uzavřenou. Stát v peněžných potřebách nadělal cechův, a kdo neměl peněz, nemohl se státi jich členem. Král

zadával právo ku práci jako nějaké privilegium. Řemesla přestala býti svobodnými, a to hlavně za Ludvíka XIV., jenž potřeboval velmi mnoho peněz, a v pýše své nechtěl obrátiti se k národu, aby mu je povolil.

Z tlaku maloměstského utíkali řemeslníci do Paříže, kde snáze bylo vymknouti se z okovů cechovních. Paříž přitahovala k sobě všechny síly jak hmotné, tak duševní. Již r. 1740 psal Montesquieu svému příteli: „Ve Francii není než Paříž a několik vzdálených provincií, jež hlavní město posavad nemělo času pohltiti.“ O něco později markýz Mirabeau pronesl se v tento smysl: „Hlavní města jsou nutna, avšak když hlava stane se příliš velikou, tělo stihne padoucí nemoc.“ Vládě neušlo toto nepoměrné vzrůstání hlavního města, i snažila se učiniti mu přítrž obávajíc se, že by správa tak ohromného města byla nemožna. Ale všechna opatření, jež vláda v příčině té učinila, okázala se býti malomocna. Paříž vzrůstala přese všechny zákazy vládní a rozšiřovala vliv svůj na celou Francii. A nemohlo býti jinak, když veškeren život státní soustředěn byl v Paříži a v nejbližším jeho okolí. V Paříži bylo vše samý ruch, samá činnosť, samá snaha, na venku vše bylo nehybno, ticho, mrtvo. Venkov vzdal se i samostatného myšlení ve prospěch Paříže. Historické útvary, které si dobyly jisté samostatnosti, pozbyly své důležitosti, a jiná organisace na jich místo ještě nevstoupila.

Avšak Paříž nebyla toliko střediskem vlády, vědy, umění, zábav a rozkoší, nýbrž i střediskem obchodu, průmyslu, velikých závodův a tím jednak nesmírného bohatství, jednak i hrozné chudoby. Kdo chtěl vyniknouti, stěhoval se do Paříže, poněvadž nebylo v celé Francii místečka, kde by talent jeho mohl se objeviti a dobyti sobě uznání. Do Paříže hrnuli se dělníci a řemeslníci, aby unikli okovům strnulých cechův. Předměstí sv. Antonína, těšíc se zvláštním privilegiím, bylo obydleno hlavně třídou pracovnou. Při vypuknutí revoluce Paříž byla hlavním městem Francie, za revoluce dělníci stali se pány hlavního města a tím i celé říše. Když samostatný život v jednotlivých částech zmizel, Francouzové stírali se sebe místní rozdíly a stávali se jedni druhým podobnými. Rozdíl mezi Normanem a Provençalem zmizel, a Francouz zůstal.

Nepřirozeným životem svým šlechta chudla a pozbývala své důležitosti, za to stav třetí bohatnul a hlásil se ku právům, která mu od přírody náležela. Na počátku 18. věku počítalo se ve Francii ještě několik tisíc rodin šlechtických, ale mezi nimi nebylo jich ani patnáct, které měly 20.000 vlastních ročních důchodův. Vzdělaností šlechta také již nevynikala nad stav třetí, privilegované postavení její pozbylo již opor, na nichž spočívalo, bohatství a vzdělanosti; i přišla doba, kde bylo třeba v příčině práv veřejných odkliditi rozdíly stavovské a zavesti pro všechny obyvatele stejná práva a stejné povinnosti. Ale právě tehdáž rozdíl mezi šlechtou a třetím stavem dostoupil nebezpečného stupně. Šlechtic v pýše své nechtěl se pomísiti s měšťanem a měšťan s opovržením se odvracel od zhýralého šlechtice. Poněvadž šlechta nechtěla v třetím stavu míti spoluobčana, musila viděti, jak v něm vyrůstal jí nejprve soupeř, později nepřítel a konečně velitel.

V dobách pohnutých bývá vojsko nejspolehlivějším zastancem vlády a zřízení státního. V rukou vlády francouzské i tento prostředek pozbyl

své účinnosti. Žold vojínů byl nízký, spůsob ubytování jeho nepřístojný, oblek chatrný, výživa nedostatečná, tresty přílišné, tak že za vojína nehodil se než člověk nejnižšího postavení. Kázeň mizela, deserce se zmáhala, vojín pozbyl úcty k svým představeným a ten zase lásky k svým podřízeným; duch armády francouzské byl docela jiný než za Ludvíka XIV.

Když politická svoboda všudy byla udušena, když všemohoucnosť státní nastoupila na místo občanské samostatnosti, rozhostilo se ticho hrobové po celé Francii. Ale jako květině potřebí jest světla, tak člověku trocha svobody, aby mohl žíti, proto vláda dovolila, aby otázky týkající se náboženství, filosofie, morálky, ano i politiky všestranně byly probírány. Spisovatelé osmnáctého věku žili vzdáleni veřejného života, ale bádajíce o původu lidské společnosti, o původních právech občana a vlády, o přirozených a umělých vztazích mezi nimi, o oprávněnosti zvyku a o základech zákonů samých, dotýkali se nejchoulostivějších stránek tehdejšího státního zřízení. Všichni spisovatelé nečinili problemy ty předmětem svých studií, mnozí dotýkali se jich jen povrchně a jako hravě, ale výklady o věcech těch vyskytují se ve spisech všech, jak ve vážných rozpravách, tak i v lehké písni. Jakkoliv názory politické rozličných spisovatelů podstatně od sebe se lišily, v tom shodovali se všichni, že nutno jednoduchými a původními pravidly, čerpanými z rozumu a práva přirozeného, nahraditi zvyky složité a tradicionelní, kterými se společnosť té doby řídila. Úvahy tyto neobmezovaly se pouze na kruhy učené, nýbrž vnikaly i v nejširší vrstvy společenské; rozpravy o theoriích všeobecných a abstraktních, týkajících se podstaty společnosti lidské, staly se předmětem zábav nejen lidí zahálčivých, nýbrž rozněcovaly i obrazotvornosť žen a venkovanův. Ale, jak to bylo možno, že mužové bez veřejného postavení, bez úřadu, bez bohatství, bez zodpovědnosti a bez moci stali se nejdůležitějšími politikáři, ano skoro jedinými, kdežto jiní, vykonávajíce vládu, řídili osudy Francie? Nebylo to náhodou, že spisovatelé 18. věku pojali myšlenku tehdejšímu zřízení společnosti zcela protivnou: pohled na společnosť, kterou měli před sebou, musil jim ji vnuknouti. Vidouce tolik zařízení zneužívaných a podivínských, kterých nikdo nepokoušel se mezi sebou srovnati ani potřebám časovým přispůsobiti, která, jak se zdálo, měla trvati na věčné časy, i když pozbyla svého významu: vzali v nechuť řády tyto i jejich tradice a chtěli společnosť lidskou přetvořiti podle nových plánů, jež každý z nich podle svého rozumu vymýšlel. Žijíce vzdáleni veřejné činnosti a nemajíce tušení o překážkách, jež skutečnosť i nutným opravám staví v cestu, ani o nebezpečenství, které provází každý převrat, slepě věřili v to, co si myslili. Zkušenosť nebyla jim ničím, spekulace vším. Národ francouzský, odvyklý jsa veřejnému životu, ssál bez rozmyslu v sebe nové tyto idey a pokládal za skutečné, co bylo pouze v hlavách spisovatelův. Každý cítil, že jest obmezen ve své svobodě, ve svém pokroku, ve svém blahobytu, ve své ctižádosti nějakým starým zákonem nebo nějakým starodávným zřízením politickým, nějakými zbytky bývalé moci; a neznaje ve svém postavení žádného prostředku proti tomuto zvláštnímu zlu, měl za to, že nutno buď vše snášeti nebo vše zničiti. Šlechta sama napomáhala tomuto počínání, tropíc si úsměšky ze všeho, co bylo staletími posvěceno.

Ve Francii mezi vědou a praxí nebylo žádné vzájemnosti, proto také státníci a spisovatelé se nepodporovali a nedoplňovali, žijíce jako ve dvou od sebe oddělených táborech. Jedni vládli, druzí stanovili abstraktní zásady, na nichž veřejná správa měla spočívati. Zde chápali se prostředků, jež rutina odporučovala, tam odporučovali obecné zákony nestarajíce se o to, jak by bylo lze uvesti je v život. Nad společností skutečnou, v níž bylo vše zmateno a nepravidelno, vytvořila se společnost ideální, v níž vše bylo jednoduché, souřadné a s rozumem souhlasné. Ze strastné skutečnosti obecný lid hledal útočiště v této ideální společnosti, kterou vytvořili spisovatelé, jemu záleželo méně na tom, co bylo, než na tom, co by býti mohlo. Avšak doba blouznění a horování byla již ta tam, náruživosti byly již probuzeny, nové idey pronikly veškeru bytosť národa francouzského, vše směřovalo k ohromnému převratu.

Uprostřed bouří politických a společenských církev katolická ještě nepřestávala jeviti svou konejšivou blahodárnou moc, ale stala se právě tak předmětem útoků jako stát. Od té doby, co reformace Lutherova a Kalvinova miliony věřících odvrátila od církve katolické, počal se i v zemích katolických proti církvi jeviti odpor, jehož konec byla nevěra. V 18. století stala se nevěra modou kruhů vznešených a vzdělaných; jestliže se účastnili ještě obřadů náboženských, činili to jen na oko, kdežto v soukromí i ve veřejnosti tropili si z náboženství posměch. Poněvadž církev vpletena byla ve stát feudální a ze zřízení feudálního hojný brala prospěch, spisovatelé, nesmějíce útočiti na stát, obrátili hněv svůj proti církvi jsouce přesvědčeni, že tím veřejné mínění získají na svou stranu.

Proč libovali si přední duchové francouzští předešlého věku v tom, že popírali pravdy náboženství křesťanského? Jak to přišlo, že lid svůdným slovům jejich propůjčoval ochotně sluchu a otravoval jimi ducha svého? Duch Voltairův žil ve společnosti francouzské dříve, než Voltaire počal působiti. Právě tehdáž církev francouzská neposkytovala protivníkům svým nikde slabých stránek, hodnostáři církevní té doby až na nepatrné výminky byli mužové čestní, v konání povinností svých horliví, k jinověrcům snášenliví a nelekali se snášeti za své přesvědčení největší protivenství ano i smrť. Že duch nevěry vzmohl se ve Francii a opanoval na čas pole, toho příčinu nesmíme hledati v ústrojí církevním nýbrž společenském. Poněvadž duch opposiční, kterého zplodily chyby vládní, nemohl jeviti se v činech, utekl se do literatury, a náčelníci literární stavše se pravými vůdci lidu, snažili se podvrátiti všechno zřízení jak politické, tak společenské Církev již svým zřízením kladla nepřekonatelné překážky provedení zásad, kterým moderní učitelé v životě státním chtěli zjednati platnosť. Církev uznávala ještě vyšší autoritu než rozum lidský, kdežto oni proniknuti byli přesvědčením o neomylnosti rozumu. Zřízení hierarchické jest jedním ze sloupů, na němž církev spočívá, kdežto oni směřovali k odstranění všelikých rozdílův. Mimo to spisovatelé měli ještě zvláštní příčiny k svému záští. Církev řídíc způsob myšlení a posuzujíc spisy jejich, byla spisovatelům v každém kroku na závadu. Stát neposkytoval církvi dostatečné ochrany. Donucovací prostředky, kterých užíval, spisovatele spíše k větší činnosti vybízely, než aby je od ní odpuzovaly. Úplná svoboda tisku nebyla by

církvi tak ublížila jako tato polovičatosť. Kdo popírali křesťanství, vysoko pozvedali hlasu svého; kdo věřili, ponořili se v mlčení. Lidé, kteří zachovali ještě starou víru, vidouce, co se kolem nich děje, připojovali se k davu z bázně, že budou osamoceni. Co bylo přesvědčením jenom jisté třídy, zdálo se býti míněním obecným. Právě nevěra vtiskla revoluci francouzské zvláštní ráz a učinila ji tak hroznou. Při revolucích politických ti, kdo zasazovali se o podvrácení platných zákonů, šetřili posavadní víry, ve převratech náboženských zase ti, kdo změniti chtěli víru, nedotýkali se státních zákonův a státního zřízení. Zde zůstal stát a tam víra pevným bodem, o nějž společnosť lidská mohla se opírati. Ale poněvadž v revoluci francouzské touže dobou odstraněny byly zákony církevní a podvráceny byly zákony státní, duch lidský přišel docela ze své míry, nevěděl, ani čeho se má držeti, ani čeho se vystříhati, ani kde se zastaviti; a proto vystoupili na jeviště revolucionáři neznámého dosud druhu, kteří v odvaze zabíhali až k šílenství, jichž žádná novota nemohla překvapiti, žádná pochybnosť zadržeti, a kteří nelekali se provesti záměr jakýkoliv třeba prostředky nejhanebnějšími, jen když vedly k cíli.

Církev, jež tolikerými svazky spojena byla s organismem státním, vzala ze spojení toho škodu velikou. Tou měrou, kterou klesal ve Francii život náboženský a mravní, vzmáhalo se vybroušené rozkošnictví, které všelikou upřímnosť, opravdivosť a pravý cit udusilo. Konversace se vytříbila, stala se jemnou a uhlazenou, ale ducha v ní nebylo, ona bavila, ale nepoučovala a neušlechťovala. Umění líbiti se bylo snahou mužův i žen, oboje pohlaví závodila v té příčině mezi sebou. Kluzké romány byly oblíbenou četbou vzdělaných kruhův. Četba kazila společnosť a společnosť kazila četbu. Věrnosť manželská vymizela z rodinného života, muž i žena vyhledávali galantních dobrodružství. Věrnosť a láska manželská byly jen terčem vtipů v salonech. Život francouzský ohrožen byl ve vlastním jádře, v životě rodinném. Kdy a jak stane se náprava? K té otázce nemohl nikdo dáti patřičnou odpověď.

Vedle života salonního vyvinul se té doby ještě zvláštní měrou život v kavárnách. Tam scházeli se literáti a jich stoupenci, aby hovořili o otázkách jak vědeckých, tak politických, které tehdáž byly na denním pořádku. Vlivem těchto kruhů řeč francouzská pozbyla své vážnosti a vázanosti, za to stala se prostší, obecnému lidu přístupnější, náruživější, souhlasíc takto lépe s duševní náladou tehdejší společnosti. Změnu tuto hlavně viděti jest na divadle. Ideální postavy zmizely s jeviště, osoby skutečného života, tlumočící tužby a snahy své doby, vstoupily na jich místo.

(Pokračování.)

Z Mitrovice na Soluň.

Dojmy i úvahy z cesty

Em. Faita.

(Dokončení.)

ulhaři posledním časem všemožně se snaží, aby lid v Makedonii vzdělávali a národní jeho vědomí budili; ovšem se jim to dosavade pouze částečně podařilo. Značným nákladem vydržují v městě 7 škol, mezi nimi dvě dívčí; o pensionátě, z něhož každoročně hojný počet žáků odchází na vyšší gymnasium Solunské, byla již zmínka učiněna. Prohledli jsme si místnosti, které jsou dosti prostorné a vzdušné, ale pomůcky vyučovací jsou skrovné a všeobecně dlužno podotknouti, že přírodní vědy i na jiných ústavech nápadným spůsobem se zanedbávají, za to věnuje se veliká píle rozličným jazykům, zvláště živým. Vyučování jsme nemohli býti přítomni, poněvadž mládež byla na prázdninách.

Nejvíce mluví se ve Skoplji turecky, vedle toho arci i bulharsky, dílem řecky, neboť Grkomani vydržují si samostatnou školu, která se těší značné oblibě. Bulharské obyvatelstvo jest usazeno hlavně na pravém břehu Vardarském a v jihovýchodním koutě vlastního města, Turci převládají na severozápadě; bazary jsou dosti promíchány. Obchod značnou měrou spočívá v rukou španělských židů, kteří jako v jiných místech poloostrova Balkánského vyučují své dítky v jazyce, kterým mluvili jich předkové, když se hromadně z nesnášenlivého Španělska vystěhovali.

Jazyk bulharský, jaký slýchati jest na ulicích Skoplijských, dosti jest porušen, zvláště členu nepravidelně se užívá a cizí slova vplítají se do řeči mnohem více nežli v knížectví; patrně čilý obchodní styk se sousedními krajinami málo přispívá k tomu, aby ryzosť mluvy se chránila. V samé Makedonii na jiných místech lze slyšeti mnohem čistší řeč.

Kroje viděti dosud velice pestré. Nejvíce pozornosť naši upoutá pravý vyfintěný Albanec. Čistý, dobře vyžehlený fes, na němž při rychlé chůzi houpá se modrý nebo černý střapec, hlavu napolo oholenou chrání proti žhavým slunečním paprskům. Široké rukávy bílé košile volně splývají, prsa kryje vesta bohatě stříbrem neb zlatem vyšívaná, na níž ozdoby provedeny nejen napřed, ale i vzadu. Přes to přehozen krátký kabátec rovněž pestře vyšívaný, jehož rukávy však nejsou dole sešity. Za širokým pasem musí míti aspoň revolver, široký nůž s ozdobným držadlem, krátkou dýmku s kulatou jantarovou špičkou, dále mívá na řetízku k pasu po straně přivázanou malou plechovou krabičku, v níž jest složen „teskere“ (průvodní list). S boků splývá v četné záhyby složená „fustanella“ (krátká sukně), jež dosahuje na kolena; i nohavice na úzkých lýtkách bývají stříbrem vyšívány. Takový oděv bývá arci přiměřeně drahý, stojí někdy deset až dvacet lir tureckých (100 až 200 zl.). Fustanellu nenosí všichni Arnauti a ukáželi se v ní ve Skoplji vyšňořený švihák na ulici, všímají si ho i domácí lidé. Turci libují si

sice též ve vyšívaném šatě, ale nikdy nevěnují mu tolik pozornosti jako horalé albanští. Ještě méně peněz na svou zevnější úpravu věnují Bulhaři, obchodníci a řemeslníci jejich kupují si již evropský oděv podržujíce pouze fes; tento se všeobecně nosí, klobouk činí odchylku od pravidla.

Ženy bulharské oblékají se ozdobně pouze, když jdou do chrámu na „liturgii," a při tom bývá jejich největší pýchou řada nestejně velikých dukátů, jež si zavěšují na hrdlo. Též u nich lze pozorovati snahu, aby se přispůsobily francouzské modě. Větší odpor proti novotám jako všude jeví venkované, držíce se svého prostého kroje, beranice, režné košile i podobných spodků, širokým pasem stažených; přes ramena přehodí hrubou vlněnou halenu.

Podívejme se trochu také do nějakého zahradního hostince, abychom poznali z blízka veřejný život. Na hlavní ulici a v bazaru se kropí, ale o postranní ulice nikdo se nestará; proto vyjdeteli někam, jste zaprášení jako ve mlýně. Někdy jsme chodívali odpoledne do hostince proti bulharskému pensionátu na samém břehu Vardarském. Nízké zábradlí odděluje prostrannou zahradu od ulice, k řece lze volně sestoupiti; za srpnového parna poskytují pajasany vítaného stínu. Obecenstvo se rozmanitě rozsadilo a baví se svým spůsobem. Turci sedí většinou na širokých lavicích, jež jsou pokryty rohožkou, kouří nargilé neb srkají kávu, ob čas pronášejíce několik vět, jako by prodávali slovo za desetník. Stranou u samého plotu se na rohožce na zemi prostřené rozložili Albanci, hrají v kostky, propuknou ob čas ve smích, když se jim hra daří, a nestarají se o své nejbližší okolí. Vedle hrdých Arbanasů jest podobná skupina tureckých askierů; majíce nohy skřížené zapuzují dlouhou chvíli hrou v karty. Sotva tři kroky od nich usadil se na židli, kterou si byl sám přinesl, důstojník, čtyřicátník s dlouhými černými kníry a osmahlou tváří, pohlíží netečně kolem sebe, za nějakou chvíli poručí si mastix, jejž mu postaví vedle na nízkou židli. Před námi zaujali několik stolů španělští židé, kromě fesu po evropsku oblečení; každý žmolí v rukou růženec, a živě si vypravují o svých obchodních podnicích. Za nimi slyšeti, jak několik mladých Bulharů trochu se nepohodli, hrajíce dámu. V šum a ruch hostí mísí se sopranový hlas pekařského učně, který odporoučí své čerstvé pečivo; sklepníci pobíhajíce křičí k výčepu přes celou zahradu, co bylo objednáno, aby se vše ihned připravilo. Asi za hodinu spustí kvarteto nějakou píseň, ale přáli bychom si, aby vůbec nezačalo. Mimo jede s dvěma adjutanty nějaký paša, díváme se na krásného jeho vraníka, i spatříme, že proti němu jde četa pěti vojínů; jdou váhavým krokem a ani jim nenapadne, aby řádně zachovávali dvojstup, tiše vzdají česť a volně loudají se i s ručnicemi do hostince.

Jakkoli jest společnosť velmi četná, přece nezahledneme ani jediné tváře ženské, slabé pohlaví jest úplně vyloučeno z veřejného života, vyjímaje toliko bohoslužbu.

Hodinu cesty od města, za čtvrtí cikánskou a jezdeckými kasárnami, zachován dosud krásný vodovod; jest to jediná památka, která se na naše časy z doby rozkvětu města uchránila, a to snad jen z té

příčiny, že leží stranou od ruchu obchodního a válečného a rušivá síla lidská málo se jí všímala.

V okolí nynějšího města Skoplje usazen byl ve starověku kmen Dardanů, jejichž sídla prostírala se severně od Paeonů, počítaných ještě k Makedonii; hlavní město dardanské slulo Scupi, u Ptolemaia připomíná se pod názvem *Σκοῦποι*. Někteří badatelé mínili, že v těchto místech dlužno hledati i město Justinianea Prima, Šafařík a dle něho i jiní nesrovnávají se s tím hájíce přesvědčení, že připomenuté středisko obchodu potřebí hledati u nynějšího Kjustendilu, tedy o něco východněji. Samozřejmo, že o tak důležité sídlo obchodu a pradávného domácího průmyslu byly vedeny tuhé spory ve válkách na poloostrově. Zhoubce bulharské neodvislosti Basilios II. dobyl Skoplje r. 1002, ale teprve po r. 1018 jest připojeno přímo k panství byzantinskému. Poněvadž při ujařmení obyvatelstva slovanského pácháuy nelidské ohavnosti, zajatí bojovníci oslepováni, pravice jim utínány a p., doháněno jest toto k opětovným zoufalým pokusům sprostiti se jha nenáviděné Byzance. Již po dvaceti letech zdvihl prapor odboje Doljan (r. 1040), leč podnik se nepodařil, poněvadž bylo málo zbraně schopných mužů. Když dospělo nové pokolení, shromáždili se bojovníci toužící po odvetě pod vedením Petra Bodina (r. 1073) a za dva roky byli řečtí úředníci i posádka vypuzeni.

Užšího svazku s východním Bulharskem bylo docíleno teprve počátkem 13. století, když totiž biskupství Skoplijské a Prizrenské bylo podřízeno patriarchátu Trnovskému (r. 1203). Ale nedlouho těšili se Bulhaři ze své jednoty, Řekové se opět vzpamatovali, opanovali horní tok Vardaru, musili však ustoupiti omlazené síle státu srbského, kterýž od severozápadu počal mocně opačným směrem se rozšiřovati. Štěpán Milutin obsadil městské hradby r. 1279 a v době míru svědomitě se staral, aby po mnohých změnách a pohromách toto prastaré ohnisko obchodu se povzneslo. Založil v něm dva kostely a obnovil též biskupství po delší dobu neobsazené. Bitvou na Kosovu od Šaru na východ pojištěno panství turecké. Značný rozkvět bylo znamenati ve Skoplji v 17. století. Zevnější války téměř neustávaly, ale uvnitř říše osmanské zabezpečen byl klid, a čilý styk obchodní byl udržován na západ s malou republikou Dubrovnickou, na sever s Bělehradem, zboží ze Soluně rozváženo daleko do vnitřních krajů. Nenepatrnou měrou byl tento ruch osvěžen proudem židovských přistěhovalců ze Španěl.

Jednotliví spisovatelé turečtí z těch časů velebí město pro jeho výstavnosť a zámožnosť; s nimi shoduje se proslulý anglický cestovatel Brown, jenž v něm pobyl několik dní r. 1660. Po dvaceti letech zastihla je však krutá pohroma, bylo silně spustošeno císařským vojevůdcem Piccolominim a dosud se z této rány nevzpamatovalo. Za dní našich jako středisko důležitého železničního spojení nabývá zvolna jiné tvářnosti.

Po dlouhém marném úsilí podařilo se Bulharům, že vydán byl 28. ledna 1870 sultanský berat, kterým zřízen byl pro ně zvláštní exarchát. Byl to veliký úspěch věci slovanské na Balkáně proti řeckým fanariotům, kteří se snažili školou i církví lid odnárodňovati; na zá-

kladě tom bylo též ve Skoplji zřízeno biskupství a vyhlednut k důležitému tomuto úřadu osvědčený národovec Dorotej. Ale válka, jež r. 1876 vypukla, překazila přirozený rozvoj věcí. Biskup byl vypuzen ku podněcování nejvíce strany grkomanské, sporná otázka nebyla vyřízena ku prospěchu bulharskému a stala se dokonce ještě spletitější, když Srbové, žárlivi jsouce na úspěchy svých nejbližších pokrevenců v otčině Alexandra Velikého, proti nim hledí brojiti.

Nejnověji jedná se zcela rozhodně o to, aby v důležitém tomto středisku drah byl zřízen rakouský vicekonsulát, jenž by hájil prospěchů našeho obchodu a podporoval vývoz průmyslových výrobků.

III. Na Soluň.

Z počátku jest cesta od Skoplje na jih příjemná; mírná pahorkovina, porostlá zeleným stromovím, pole kukuřičná, místy vodní melouny i zelený tabák střídají se na prostoru poměrně malém, a oko okřívá svěžestí barev. Čím dále však uhání vlak údolím Vardarským, tím stává se okolí jednotvárnějším, barva šedá a žlutavá převládá, úrodná pole ustupují holým skalám, slabé traviny sotva zapouštějí kořínky do tvrdé půdy, palčivý jižní vítr a bezoblačná obloha nedopřávají jim, aby sesílily a se vyvíjely. Někde pozorujete na šedé rozpukané půdě narovnané snopy, jinde trčí ze země žluté, zakrnělé stonky kukuřice, na svědectví, že naděje rolníkovy na lepší úrodu byly opět zmařeny. Arci jsou také některé milé odchylky, jež se vymykají z obrazu tuto líčeného. Nalezneme menší kotlinky s dostatečnou spodní vlahou, ve kterých daří se smokvoně, moruše, nedaleko vidíme nízký sesam, ano i zelenou, bujnou kukuřici.

Jedinou důležitou stanicí až k moři jest Veles (tur. Köprüli). Město rozloženo jest na pravém břehu Vardarském při ústí Toply, malé většinou obílené domky vinou se v klikatých ulicích buď po rovině neb také po obou stranách městské hory, tak že by mohl býti pohled na město od řeky krásný, kdy by se při stavbě aspoň trochu k úhlednosti přihlíželo. Dosti možno, že naše požadavky v tomto ohledu jsou o něco vyšší, než snesou hmotné prostředky lidu. Na nádraží jest živo, prodávači nabízejí sušené ryby, ovčí sýr, ovoce, také různé pečivo.

Chceteli, podíváme se dále do ulic; ovšem dráha si vystavěla stanici ve značné vzdálenosti od samého Velesu, a proto nejlépe najmouti si povoz, který není příliš drahý. Ohlížíme se nejprve po památných stavbách, a tu nám okáží zdejší Bulhaři chrám sv. Pantaleona a Spasa, oba poměrně zanedbané, dále klášter sv. Demetria. V městě vydržuje se nižší bulharské gymnasium, jež náleží k četněji navštěvovaným, z něho posílá se průměrně na třicet žáků ročně na vyšší gymnasium Soluňské. Ale i tu lze pozorovati stísněnosť slovanského obyvatelstva, a Grkomani zdvíhají pyšně své hlavy, poukazujíce na odpor porty proti metropolitům, kteří uznávají bulharského exarcha v Cařihradě. Nicméně mají Bulhaři dosud rozhodnou převahu, a není pochyby, že jim náleží budoucnosť, vytrvajíli v boji.

Četná kolonie židovská je zámožná, a vynikajícím obchodníkům z jejího středu svěřují se vojenské dodávky, které byly zvláště hojné v l. 1886—87, kdy provedeno rozsáhlé zbrojení na Kosovsku. Odtud jest čilé obchodní spojení na Bitolii a vnitřní Albansko, ačkoli po vystavění železnice dopravuje se zboží z jižnější stanice Veneciani-Gradska. Vůbec město poslední dobou vzalo velikou újmu. Ani výroba lihovin není již tak rozsáhlá jako bývala, poněvadž přichází na trh zboží zahraničné, jmenovitě ruské.

Zeptáteli se nějakého znalce starožitností, poví vám, že asi v těchto místech dlužno hledati starou makedonskou osadu Bylazoru, po níž arci není už ani památky. Za to živější jsou upomínky na druhdy mocnou sektu bogomilců, k jejichž střediskům kdysi Veles se počítal. Tito sektáři bývali rozšířeni po celém Bulharsku, Starém Srbsku i Bosně, odkud pronikli do severní Italie i do jižní Francie. Bulharsku bylo město odňato Janem Dukasem r. 1245, ale v době největšího rozkvětu carství srbského bylo za Štěpána Dušana r. 1342 opanováno; později sdílelo osudy všech okolních krajin pod nadvládím půlměsíce.

Na cestě do Soluně seznámil jsem se s jistým srbským židem z Kruševce; byl sice hrdý na své náboženství, ukazoval, kdekoli se mu naskytla příležitosť, na bohatství a vzdělání svých stejnověrců, ale při tom byl vlastenec. Účastnil se ve všech posledních válkách i v boji proti Bulharům a považoval za svou povinnosť, ihned se dostaviti k svému praporu, jakmile by toho potřeba kázala. Vůbec bylo pozorovati, že má úplně jiné ponětí o mravních závazcích k zemi, než jinde u židů se shledává. Netřeba podotýkati, že měl zvlášť vytříbený úsudek o věcech praktických, vyptával se na ceny obilí, tabáku, sesamu, prohlížel si velké průmyslové závody, ale navštěvoval též nemocnice, všímal si jich zařízení a neopomenul ani do pravoslavných chrámů se podívati a o jejich starobylosti se přesvědčiti. Hospodářství turecké jako rozumný člověk příkře odsuzoval, ačkoliv připouštěl, že by se mohl tomuto „nemocnému muži“ přece ještě vdechnouti nový život, zvláště zavedením všeobecné branné povinnosti. Tolik jest jisto, že živel mohamedanský v samé Evropě jest příliš slabý proti jinému obyvatelstvu, aby na něj mohlo býti výhradně vloženo těžké břímě obrany zemských hranic za nynějších poměrů evropských, když i nejmenší státy jsou ozbrojeny až po zuby a všechny hmotné prostředky se vyčerpávají, aby nikdo nezůstal ve vojenské hotovosti za druhým. Vidíte zástupy urostlých mladíků a statných mužů, kteří jsou vesměs sproštěni služby ve vojště, protože toho nedovolují předpisy islamu. Ovšem, že by musely ještě jiné opravy zavedeny býti; bohužel jest reformátorská činnosť vysoké porty v našem století příliš dobře svými výsledky známa.

Malebný pohled poskytuje Demir Kapu čili Železná brána, která jižně od Prešovy zužuje tok Vardaru. Strmé skály přistoupily v pravěku k mocnému proudu a nastavily své obnažené hrudi, aby jej zastavily, ale vlny prorvaly si cestu a podemílají stále své neústupné protivníky. Lid vypravuje, že kralevič Marko na svých cestách v mládí, když ještě nebyly skály tak tvrdé jako nyní, přijel až k místu, kde

mu hory zastavovaly další pochod. Vytrhnuv meč rozťal je, a od té doby rozstoupily se v příkré holé stěny. Na levém břehu Vardarském proti Demir Kapu zdvíhá se „Markovo Sedalište," kde prý proslavený hrdina bydlí. Jdoucí mimo volají: „Jsi, Marko, živ?" — a skála odpovídá stejným hlasem: „Marko živ." Ozvěna koná tu národnímu podání výborné služby. Železná brána na Vardaru není tak proslulá jako na Dunaji, poněvadž obchodní spojení jest mnohem slabší, plavba jest nepatrná. Nejvíce plují vory po řece a dílem dopravují i zboží na jih.

Vlak přijíždí k hlavnímu přístavu makedonskému za pozdního večera. Již z dáli září temnotou majáky a postupně sesiluje se světelná záplava, jak mizí prostor oddělující nás od moře. Stroj zastavil, a v několika minutách ujížděl s námi povoz do města.

IV. Soluň.

V Solnni, jako v každém námořním městě, navštíví cizinec nejprve nábřeží. Před západem slunce jest odtud krásná vyhlídka. Před námi rozkládá se prostranný záliv, jehož tmavozelenavá voda pohrává si s četnými rybářskými a nákladními loďkami, zakotvenými blíže nábřeží. Příliš blízko ke kraji nesmíme se odvažovati, neboť po celé délce dosti vysokého mola není zhola žádného zábradlí, a kdo trpí závrati, mohl by se snadno ocitnouti v objetí slaných vln. Ano tyto bývají někdy tak rozpustilé, že přeskakují v bujné svévoli umělou hradbu, kterou jim lidská ruka pracně vystavěla, ohlodávají žulové balvany dlažební a splakují prach s obuvi mimojdoucích. Ve značné vzdálenosti od břehu odpočívají po dlouhé cestě mohutné parníky, od nichž na levé straně viděti několik menších lodí plachetních. Východní plochý břeh zabraňuje nám rozhled na bohatě rozčleněný polouostrov Chalkidický, a zkušený znatel může pouze naznačiti směr, ve kterém zdvíhá se posvátná hora Athos se svými četnými kostely a poustevnami.

Na jihu strmí do oblak věkopamátná hora Olymp. Jaký roj myšlenek oživuje tu v hlavě každého, kdo i jen slyšel o starých Hellenech! Zeus s celou svou skvělou družinou vystupují před duševním zrakem vaším i napínáte své čivy, byste si vštípili v trvalou paměť obrovské obrysy horského velikána. Za dne podobá se témě jeho bělavému obláčku, jenž se na polední straně nad hladinou vodní vznáší. Jasným blankytem proniká totiž nejvíce skvoucí úběl sněhu, který zdobí skráně Olympu po celý rok, ani úmorná vedra v srpnu nemají dosti síly, aby nějakou změnu způsobila. Rozkošná jest podívaná, když zapadající slunce rozestře zlaté roucho přes horu, tu vystupují s větší určitostí i ona místa, na nichž pro příkrý svah se vodní krystaly nemohly ukládati. Ani lidé domácí, na toto divadlo již zvyklí, neodolají jeho kouzlu a obracejí po něm zraky. Směrem západním vystupují nad obzor různé hřebeny hor, prostupujících jižní Makedonii; před nimi rozkládá se při ústí Bistrice a Vardaru Kampania.

Ale všimněme si více též nejbližšího svého okolí. Molo se za tichého, krásného večera plní hustými davy; někteří se usazují za malými stolky, jiní volně přecházejí. Převahu jeví rozhodně již kroj fran-

couzský s obyčejným fesem, ale vedle toho vidíte sebevědomého Albance s fustanellou, bohaté Latiny (špaň. židy), námořníky turecké, francouzské a anglické; mezi to se mísí prostí rybáři, nabízejíce ku prodeji čerstvé ryby. Prodavač tabáku odporučeje své zboží, křiče „καπνὸς πολύ“ (dobrý tabák). Ještě za šera vracejí se z lázní v kočáře zastaralého vzoru turecké ženy, tvář majíce zahalenou hustým jašmakem, který bývá tmavobarevnými květy protkán, aby oko zvědavců ani obrysy ebličeje nemohlo poznati. Za nějakou chvíli jede otevřený omnibus; u oblíbených hostinců a kaváren přejíždějí fiakři, za nimiž vodí úplně osedlané koně, tak že si můžete dle libosti vybrati příležitosť, chceteli si prohlednouti ruch, jaký se rozproudí po ulicích městských pod hávem nočním. Kdo má trochu zaprášené střevíce a někde si zasedne, může býti ubezpečen, že za nějakou chvíli přijde klučina s dřevěnou bedničkou na zádech, aby navrátil obuvi ztracený lesk. Stojí to metalik (20 par), a člověk klidně aspoň sedí; nedáli se hned prvnímu tento obvyklý poplatek, pak přijde každou chvíli nový bosý výrostek, a host musí se brániti stále, jako před dotěravými moskyty.

Nejvybranější společnosť mívají Alhambra, Olymp, Ὡραία θεά, nedaleko samé citadelly; některé z těchto kaváren jsou dosti vkusně zařízeny a opatřeny sloupořadím, na jehož konci proti vchodu upraveno malé jeviště. Arci opona tohoto jeviště bývá ozdobena takovými obrazy, že se bezděky tážeme: To že jsou umělecké výtvory potomků starohellenských? Athena, Apollo, Poseidon, Artemis a jiná božstva, jejichž obrazy i s nápisy v hojných veřejných místnostech shledáváme, představují se nám v tak zubožené podobě, že vzbuzují upřímnou soustrasť.

Všechny budovy na molu nejsou ovšem toho způsobu jako Alhambra; najdeme tam i velikou přádelnu Faiasovu, kde zaměstnáno jest na 300 dělnic, dále menší továrnu na stroje, ústřední tržnici rybářskou, kdež lze si koupiti vše, co moře v útrobách svých hostí, od malých ráčků, ustřic, ďasů, sledí až do tuňáků. Po celý den až do pozdních hodin nočních panuje tu velmi čilý ruch; prodavači jsou skoro vesměs původu židovského.

Za dne úplně jiný obrázek života spatří cizinec na západní straně nábřeží, kde se nalézají veliká skladiště obilí. Bulhaři ve svém prostém kroji s beranicí neb usmolenou vlněnou čepicí, vlněnou halenou, režnou košilí a stejnými spodky, každý maje v ruce dlouhý prut neb hůl, jíž užívá místo biče, přivážejí sem výtěžek své úrody. Vozy jsou arci chatrné, železo na nich jest vzácností, a proto náklad jest nepatrný, pět, šest pytlů ječmene nebo jiného obilí jest už mnoho. V těchto místech lze se též přesvědčiti, že „sefardini“ (židé) i Řekové, když toho jejich vlastní prospěch vyžaduje, dovedou se bulharsky smluviti, třeba při jiných příležitostech nezakrývali své nenávisti, ano i opovržení k tomuto lidu, jenž přese všechny útisky staleté poroby dovedl uhájiti svého samobytného rázu. Nával „na kolata“ (vozů) často bývá takový, že příchozí sotva se prodere vřavou těsně podél zdi se tlače. Za rozsáhlými sklady obilí jsou vystavěny budovy pro zásoby různého druhu koží, jež podobně chystají se k vývozu.

Ale příjemnější část města vzniká na východním cípu mořské zátoky. Jdeme mimo citadellu, s níž k večeru, když paprsky sluneční

přestávají pražiti, pohlíží na nás chudina turecká, která má tuto vykázané příbytky. Vypadá to trochu komicky, když na samé střeše mohutné stavby, kde se děla kdysi obracela proti nepříteli, usadí se klidně dva tři Turci, Albanci nebo Arabové v každém otvoru a klidně popíjejí kávu, kouří z nargilé neb hrají v karty. Některý z nich má nohy pohodlně dolů svislé, jakkoli kdy by se převážil, sotva by více povstal. Kráčíme dále mimo sklady dříví, které by se našim v Podskalí a na Františku nijak nesměly přirovnávati. Za nimi upraveny jsou mořské lázně pro ženské a vedle pro mužské, po nějakém pohodlí, jako v jiných koupelnách se objevuje, není tu ani stopy, a není vůbec radno pustiti se dále do moře, neboť kabiny uzavírají se pouze dřevěnou závorou a nad to může nepovolaný návštěvník snadno i z vody přeplouti do druhé kabiny, ježto nejsou dole nijak přepaženy.

Teprve v nevelké vzdálenosti od koupelí počíná dvojí řada letohrádků, které jsou sice jen lehounce vystavěny, ale větším dílem vkusné; cítíme se v těchto končinách jako doma. Malé zahrádky, volná vyhlídka na celou zátoku, svěží vzduch — vše přispívá k tomu, aby si tu liboval každý, kdo trochu přivykl spořádaným poměrům středo- a západo-evropským. Za řadou vil, kde soustřeďuje se nejzámožnější třída městská, vystavěn jest parní válcový mlýn, neobyčejně velikých rozměrů, tak že se může dobře přirovnati proslulým toho druhu závodům Marseillským. Někteří odborníci nás ujišťovali, že ani mlýny Pešťské nemají takových přístrojů, jako jsou v připomenutém velezávodě.

I v jiných stranách města jsou pěkné budovy, mnohé se ještě stavějí, jmenovitě vyniká úhledností ulice, v níž nalézá se rakouský, francouzský, španělský, italský konsulát a nedaleko palác banky ottomanské. Rovněž na západě blízko u nádraží vyrostly v posledních letech řady domův o dvou i třech patrech; ale tento cíp města netěší se valné pověsti pro tlupy cikánů, jež se tu rozložily, v dobu večerní i noční nebývá tu zcela bezpečno. Krásný pohled otevírá se oku ze strany mořské. Navštívili jsme v průvodu zmíněného obchodníka srbského krásný šroubový parník francouzský „Marseille“, jenž byl v noci zakotvil v přístavě, a při tom jsme seznali i podívanou ze strany mořské. Nelze upříti, že řady domů zvolna od břehu zátoky se zdvíhající, činí dobrý dojem. Kortiaš, městský vrch, jest na svém jižním svahu úplně domy, domečky a baráky pokryt. Mezi soukromými příbytky zdvíhají se četné minarety, za to chrámky křesťanské úplně se ztrácejí. Hromady domů obklopeny jsou zdí a hájeny menšími pevnůstkami, ale hradby na některých místech jsou pobořeny a pevnůstky i s posádkami nacházejí se ve smutném stavu. Zvláště pevnůstka, která jest obrácena proti nádraží a na níž jsou vystrčena dvě děla, byla by asi sotva schopna konati nějakou službu ve válce. Z dálky nejlépe vypadá citadella, z blízka ovšem jeví se v jiném světle.

Dříve než jsme se vzdálili od nábřeží ku parníku, musili jsme se představiti na hlavní strážnici, abychom neměli později zbytečných obtíží a nemusili se snad dokonce vykazovat i průvodními listy. Vystoupivše na krásnou loď, jejíž ohromné rozměry mohli jsme teprve z blízka řádně posouditi, obdivovali jsme se důkladné a vkusné její úpravě. S největší ochotou byli jsme prováděni salony, jídelnami, ka-

biuami, seznali jsme i lodní lékárnu, připojenou k obydlí lékařovu, který provází loď na daleké cestě, prakticky zařízené koupelny, jakož i čítárnu, chovající mnohá zajímavá díla, hlavně ovšem francouzská. Při takovém pohodlí jest pravou pochoutkou cestovati. Jako zvláštnosť byly nám v oddíle kuchyňském ukazovány vedle jiných zásob též tři tučné ovce, z nichž jedna pocházela ze Šanghaje ve východní Číně, druhá z Kapska v jižní Africe a třetí z Valparaisa v jižní Americe.

Abychom měli úplný obraz města, třeba pohlednouti také do odlehlejších ulic. Hlavní třídy se sice metou, kropí a udržují v jistém pořádku, ale zajdemeli do postranních ulic, jmenovitě na příkrém hořejším svahu Kortiaše, marně se ohlížíme po nějaké dlažbě, i shledáme, že se nám za tísnícího vedra usazují kotouče prachu na obuvi i na šatě. Polosbořené domky a úplné zříceniny v klikatých uličkách, kam se uchýlila chudina přístavního tržiště, nesmí nás překvapiti; někde jsou veřejné cesty tou měrou úzké, že potkámeli nějakého mula neb mezka s nákladem, nevíme, jak se mu vyhnouti, abychom ušli úrazu.

Největší částˇobyvatelstva činí židé; počítá se jich na 70.000, ačkoli není to číslo spolehlivé. Dle vypravování rabbinů byla tu osada israelská již za Alexandra Velikého, kterého prý někteří členové její na asijské výpravě doprovázeli. Později sesílena byla kolonie novými příchozími a dělila se na několik sekt. Nejdůležitější změna byla způsobena valným proudem vystěhovalců ze Španělska r. 1493, když Isabella Kastilská dobyvši Granady nechtěla jich ve své říši trpěti. Noví osadníci vynikali počtem tou měrou nad původní tam již bydlící své souvěrce, že tito v kratičké době s nimi splynuli v jedinou náboženskou obec, v jejíž čele stojí veliký chakan. Menší různice místní byly úplně odstraněny; tito židé nazývají se prostě „sefardim,“ t. j. španělští židé, na rozdíl od „aškerasim“ čili německo-polských židů. [1]) Téměř všechen obchod a též řemesla jsou v jejich rukou; vidíme je na nábřeží jako plavce, veslaře, nosiče, nádenníky, řemeslníky; lze říci, že i nejtěžší práce ve městě z většího dílu oni vykonávají. Při tom málokterá obec tak svědomitě dbá, aby byly plněny náboženské předpisy, jako zde se děje. Před židovskými velikonočními svátky lze spatřiti na hřbitově za městem ženy židovské, oblečené v červené pláště; naříkají nad hroby svých příbuzných. Při tom předčítávají rabbíni za nějaký poplatek úryvky z písma svatého, podněcujíce takto náboženskou horlivosť svých druhů. Ve svátek a v sobotu nesmějí pravověřící sefardim nic těžkého v kapse nositi, ani peněz nebo tabáku; kdo je stižen rýmou, musí otočiti si šátek kolem pasu. Rovněž jim není dovoleno, aby v takové dni za chladného počasí oheň sobě rozdělali, též jídla musejí sobě od někoho jiného dáti upraviti. Když umře nějaký proslulý rabbín a tělo jeho na marách nesou k věčnému odpočinku, přibíhají ze všech stran židovky, aby mu vložily do rukou dopisy, svědčící příbuzným jich zesnulým; chtí jim takto o sobě podávati zprávu. Hřbitov dle jejich mínění není místem, kam ukládají se tělesné schránky zesnulých, nýbrž jest to „dům živých,“ jak výslovně ho jmenují.

---

[1]) Das Ausland 1888 str. 187 a n. Die Dönmês oder Mamin in Salonich.

Od pravověřících židů valně se liší maminové, turecky dönmês či odpadlíci. Jsou na zevnějšek mohamedány, tajně však přidržují se židovstva, dovedou výborně těžiti ze svého zvláštního postavení, které zaujímají mezi oběma náboženskými stranami. Arci židé jich nenávidí, jakkoliv hojně užívají služeb jich v rozmanitých potřebách života. Četl jsem před odjezdem z vlasti připomenutý článek o maminech a proto jsem se již ve Skoplji po nich vyptával, i seznal jsem, že se o této zvláštní sektě též v širších kruzích mnoho vypravuje. Známý můj srbský obchodník s jakousi úctou mluvil o zakladateli náuky, tvrdě, že byl mužem velice bystrým a od Boha nadán darem prorockým. Byl to Sabbatai Zevi, rodem z maloasijského města Smyrny, kde jeho otec byl malým obchodníkem. Jsa povahy energické a vynikaje neobyčejnou pamětí byl již v osmnácti letech jmenován rabbim. Bez pochyby působilo na ohnivou mysl mladíkovu tehdáž všeobecně rozšířené proroctví, že nový messiáš přijde r. 1666; i umínil si vydávati se za něho sám. Tajně rozšiřoval pověsti a předpovědi, že brzy objeví se muž, který zbaví sultana koruny a založí samostatné království israelské. Pro jistý přestupek náboženský byl odsouzen k smrti, ale šťastně se mu podařilo uniknouti; maje určitý záměr již před sebou odebral se do Egypta a Jerusalema, kde získal jakéhosi Nathana Benjamina, aby pro něj působil a lid mu připravoval. Nathan odešel do Smyrny a věrně plnil úkol sobě svěřený. Sabbatai Zevi připlul po nějakém čase do přístavu Smyrnského a byl od lidu nadšeně uvítán, ano v synagoze byl mu zřízen zvláštní trůn. Do všech končin rozsáhlé říše turecké rozesláni poslové, aby pro nového vykupitele pracovali. Hnutí takto podnícené neobyčejně rychle se vzmáhalo a zpráva o něm donesena samému sultánu, který mu však rázně přítrž učinil. Povolal k sobě Zevia a dal mu na vůli, aby si vybral jednu ze tří věcí: buď učiniti nějaký zázrak a tím své božské poslání dokázati, nebo postaviti se třem jedovatým střelám, které sultán sám na něj vypustí, nebo konečně přestoupiti k islamu. Opatrný prorok po krátké úvaze rozhodl se pro islam.

Jeho příkladu následovali také mnozí jeho stoupenci, ovšem pouze na oko, v nitru svém zůstávajíce věrni dřívějšímu svému přesvědčení. Zevi byl později vypovězen do Albanie a konečně v Bělehradě tajně usmrcen. Jeho stoupenců počítá se v Soluni na 10.000, kdežto v jiných městech až na nepatrné výminky úplně zanikli. Každodenně čeká nějaký mamin na nádraží při příjezdu vlaku, nepřijelli mezi cizinci veliký jich prorok, poněvadž pevně věří, že neumřel, nýbrž jest toliko v slavném městě srbském zdržován a jistě neočekávaně k nim zavítá, aby své poslání s plným zdarem dokonal.

Učení maminů zahrnuto jest v šestnácti článcích, z nichž hlavní tuto uvádíme: 1. Jeden jest Bůh a proroctví Sabbataie Zevia jsou pravá. Adam, Abraham, Jakub, Mojžíš, Esther a jiné osoby starého zákona jsou pouze části duše Zeviovy, který se dosud osmnáctkrát vtělil. 2. Celá země stvořena jest pro maminy, a Turci jsou jedině proto stvořeni, aby nad ní bděli, jsou skořápkou, „kilipa,“ oni však vejcem. 3. Všichni ostatní národové, kteří nejsou židy, představují skořápku. 4. Zakázáno maminům, aby uzavírali sňatky s jinými vyznavači. 5. Maminové mají účastenství v onom světě, jiní jsou z něho

vyloučeni a přijdou do „gehenny.“ 6. Ve všem musí dle zákona Mojžíšova se říditi a žíti. 7. Pod trestem zakázáno o náboženství s jinými mluviti. 8. Není žádným hříchem usmrtiti mamina, který proti těmto pravidlům jedná. 9. Všichni maminové musejí zákonů tureckých poslouchati, za Turky se vydávati, koran čísti, ale mají se souditi tajně dle předpisů Mojžíšem daných. 10. Přívrženci učení mají dvě jmena, turecké pro cizí a hebrejské pro zasvěcence.

Stoupenci Zeviovi okolnostmi donuceni a náboženstvím svým nabádáni, výborně se vycvičili v přetvářce a dovedou oklamati snadno i úřady, které na ně byly několikráte upozorněny. Ačkoli počet jejich není značný, přece rozdělují se ještě ve tři sekty. První jsou „ismirli“ čili pravověřící stoupenci Zeviovi; holí si bradu a jmenují se vůbec „effendi.“ Druzí, Jakobíni, prohlašují za svého mistra jistého Jakuba Querida, jenž prý byl synem Zeviovým a prohlašoval se za dědice jeho poslání. Aby se různili od druhých, dávají si vlasy stříhati. Nejslabší počtem jsou přívrženci jakéhosi Osmana Baby, jenž žil počátkem předešlého století a učinil pokus vyrovnati neshody mezi uvedenými dvěma sektami, ale snaha jeho skončila ještě větším rozdrobením maminů. Následovníci Babovi nestříhají si ani vlasů ani vousů. Mimo to všechny tři strany mají ještě mnohé jiné zyyky podřízeného druhu, jimiž se rozeznávají.

Jiný živel ve hlavním městě Makedonie, arci mnohem slabší, jsou Řekové, jichž počítá se na 12.000, poslední dobou někteří se vystěhovali, neboť se jim nezdály býti styky obchodní dosti výhodnými. Přiznávají se vesměs k církvi východní a mají svého metropolitu. Ačkoli číslo vlastních Hellenů není veliké, přece jest jazyk jejich nejobvyklejší v kruzích obchodních i řemeslnických, poněvadž ho užívají i židé. Řekové hledí si nejvíce obchodu a námořnictví, méně péče obracejí k řemeslům. Mají tu četné obecné školy, celé vyšší gymnasium o 7 třídách, ženský pensionát a paedagogium a vůbec všemožně se starají o vzdělání své mládeže, i vystupují dosavade proti venkovskému slovanskému obyvatelstvu výbojně, nešetříce při tom nákladu peněžitého.

Bulhaři vykazují si sami teprve třetí místo, i nemohou se přirovnávati svým odvěkým nepřátelům, poněvadž nemají tolik peněžitých důchodů, a prostý lid okolních dědin, které jsou hlavním zdrojem jejich síly, daleko zůstává vzdělaností svou za druhými. Ale poslední dobou osvědčují značnou horlivosť, aby dohonili, co nepřízní osudu bylo jim odepíráno. Ovoce této snahy možno očekávati teprve po jisté době, až mládež nyní vzdělávaná dospěje v muže. Nyní vydržují si Bulhaři sedmitřídní úplné gymnasium, pětitřídní ženské gymnasium a několik obecných škol. Prohledli jsme si místnosti gymnasia mužského, které jsou z většího dílu prostranné a čisté, pomůcek učebných arci jest málo. V učitelské knihovně zařaděn mezi jinými slovník řecko-francouzský, bulharsko-francouzský a rusko-srbský, několik novějších spisů francouzských a ruských. Mezi mapami připomínáme tureckou mapu sultanátu osmanského i se všemi polonezávislými zeměmi, francouzskou mapu Evropy a ruskou poloostrova Balkánského. Jak viděti, jsou učebné pomůcky původu dosti různého. Vyučuje se těmto předmětům: náboženství, nové

bulharštině, staré slovanštině, logice, mathematice, dějepisu a zeměpisu, přírodopisu, chemii, deskriptivě, kreslení, tureckému, francouzskému, latinskému a řeckému jazyku. Letošního roku se počet žactva proti předešlému značně zmenšil. Ve školním r. 1886—87 bylo na ústavě 293 mladíků, kteří všichni musí bydleti a stravovati se v ústavě, vyjma ony, kteří mají rodiče nebo pěstouny v městě. Školní plat obnáší 12 lir tur. ročně. Dle původu pocházeli chovanci: ze Soluně 60, z kraje Vodenského 10, Kukušského 10, Strumnického 5, Demir Hisarského 9, Sereského 4, Dramského 3, Nevrokopského 16, Skopljského 12, Ochridského 24, Bitolského 10, Prilepského 25, Veleského 32, Kosturského 27. Ostatní kraje makedonské jsou menším počtem zastoupeny. Při vyučování zvláště v nižších třídách jeví se dosti často zvláštní obtíž, že totiž učitel nerozumí žákovi, ačkoli oba jsou rodilí Bulhaři. Jest zajisté rozdíl mezi jednotlivými nářečími makedonskými veliký, neboť obyvatelé venkovští poměrně málo se stýkají se vzdálenějšími osadníky, čímž odchylky jazykové jenom se zvětšují. Bude zajisté vydatné práce potřebí, než se různosti podobné také vědecky vyšetří. Směle možno říci, že není druhého území slovanského, kde by se bylo pro jazykozpytce tolik zajímavé látky zachovalo jako tuto. — V ženském pensionátě byly v r. 1886—87 celkem 63 chovanky.

Nebude od místa zmíniti se tuto o bulharských školách v Makedonii vůbec. Aby správa školství byla jednotná, zařízeno r. 1880 při exarchátě Cařihradském zvláštní „popečitelstvo" dle vzoru ruského, jehož výlohy se odhadují ročně na 600.000 fr. Peníze prý se opatřují z knížectví. Dozor nad vyučováním vykonává zvláštní místní školská rada, v jejímž čele stojí protojereji, kterým dáni k ruce i světští správcové. Takovéto rady zřízeny jsou v Ochridě, Debře, Skoplji, Velesu, Bitolii, Soluni. Chudé dítky bývají od školného osvobozeny, jinak jest plat nepatrný. Každá téměř větší obec má svého učitele, arci návštěva právě v uplynulém školním roce byla slabší než před tím. Příčiny toho jsou rozmanité, hlavní jest nejistota a neustálenosť veškerého řádu v zemi. Nižší gymnasia, čtyřtřídní mimo již připomenutá v Skoplji a Velesu jsou ještě v Bitolii, Štipu, Vodeně, Ochridě; trojtřídní gymnasia jsou v Kukuši, kde jest důležité středisko uniatů, a v Seresu. Vyučuje se zvláště náboženství, bulharštině, zeměpisu, dějepisu, jazyku tureckému a řeckému.

Uvědomění národní dosud jest malé, a není to vzácným úkazem, že jinak nezávislí a dosti zámožní obchodníci v Soluni vydávají se za Řeky a veřejně nechtějí rodným jazykem mluviti, třeba jinak vzdělání mládeže bulharské dosti podporovali. Poslední dobou věnují Řekové velikou pozornosť okolním vesnicím, aby je získali svým snahám panhellenským. Za příklad uvádíme tuto dědinu Tjerečkjöj sotva 8 km. od města vzdálenou, okolí jest málo úrodné a proto lid hojně odchází za výdělkem do Cařihradu, Smyrny i do jiných přístavů; mimo to živí se pálením vápna, a dle toho Turci též obec nazvali. Za posledních 9 let obětovali Řekové 4000 tur. lir, aby „pogrčili" obyvatelstvo, a přece při tom dosáhli jen pochybných úspěchů. Peníze tyto byly by dojista marně vynaloženy, jakmile by nějaký politický obrat nastal. Nechceme při tom nikterak podceňovati vytrvalosť Hellenů, kteří se

honosí, že pracovali plných 50 let a vydali 500 milionů franků, aby si zabezpečili Thessalii.

Poslední dobou chová se vláda turecká ke snahám bulharského pravoslavného lidu vůbec nepřátelsky, kdežto uniatům a katolíkům všelijak nadržuje. Děje se to z důvodů politických, protože katolíci pro svůj nepatrný počet nikdy nestanou se živlem celistvosti říše tak nebezpečným, jako jsou i za nepříznivých nynějších okolností pravoslavní. Proto také dovoleno uniatskému biskupu Mladenovu, nejen aby bez překážky sídlil v Soluni, nýbrž aby též objížděl dle potřeby všechny sobě podřízené náboženské obce. Katolíci čerpají prostředky peněžité dílem z fondů spolku „de propaganda fide," dílem z náboženských fondů rakouských a francouzských.

Po poslední válce rusko-turecké vystěhovalo se značné množství Pomáků, mohamedánských to Bulharů, z hornatých krajin východní Rumelie, a byla jim vykázána stará mešita, s krásným sloupořadím, aby si pod ním upravili své příbytky. Jest to divoký kmen horský, který nevyhledává bližších styků se svým jazykovým příbuzenstvem, ač právě u něho prastaré národní podání i písně lépe se zachovaly než kdekoli jinde. Vedle Pomáků svou nevázaností jsou proslulí Karadžovili, Vlaši to čili Cincaři, kteří přestoupili k islamu a obývají vesnici nedaleko Soluně. Turečtina klade se od některých domácích obyvatelů až na čtvrté místo, jiní však ji jako jazyk úřední kladou do třetí řady; ať tomu jakkoli, vždy jest to smutným úkazem, když řeč vládnoucího kmene hraje v tak vynikajícím přístavě úlohu podřízenou.

Ostatně setkáváme se dosti zhusta po ulicích s kvetoucími nebo s odkvetlými kráskami, jejichž otčinu dlužno hledati někde v Arabii nebo v Nubii. Černá pleť v Soluni ani u mužských není vzácností; mnoho Arabů, Nubijců neb Egypťanů slouží ve vojště; někteří se horlivě snaží, aby se nosili jako praví šviháci, majíce čistě vyžehlený fes, bílý límeček nejnovějšího střihu, manšety, slunečník v ruce a papirosu v ústech, pyšně si vykračují, pilně toho jsouce bedlivi, aby si při chůzi nezaprášili vyleštěnou obuv. Je radosť podívati se na takového chlapíka!

Jako obchodníci usazují se v městě mnozí Srbové, dále Němci, jmenovitě Vídeňské firmy si tu posledním časem zřizují skladiště. Francouzové jenom stěží udržují bývalý lesk svého jmena na východě, rovněž Angličané ustupují v ohledu obchodním do pozadí. Možno říci, že téměř všichni obchodní národové mají tu své zástupce. Nikoho nenaplňuje podivem, vedeli se v předních závodech korrespondence v šesti, sedmi i více řečech, jak toho nutnosť vyžaduje, a též známosť cizích jazyků, jmenovitě v kruzích obchodních, značně jest rozšířena. —

Památek starožitných shledáváme přes pradávný původ města jen málo, a to, co se zachovalo, jest ve smutném stavu. Prohledněme si vítěznou bránu blíže východních hradeb na hlavní cestě, jež protíná město ve dvě nestejné polovice je dělíc. Krásné polovypukliny i sochy jsou zuráženy a tak znetvořeny, že sotva lze poznati, co původně představovaly. Zříceninou touto označen jest směr, kterým vedla proslulá via Egnatia, spojující kdysi Dyrrhachium (Drač) se Solunί a tuto s Cařihradem, byla provedena r. 148 př. Kr. Ze sloupořadí Neronem vystavěného zbyly čtyři sloupy s krásnými korintskými hlavicemi, částečně

s architravem. Mimo to ve čtvrti řecké uchovaly se zbytky rozsáhlého hippodromu. Nádherně byl uvnitř druhdy ozdoben chrám sv. Demetria, jehož stěny byly vykládány porfyrem a jaspisem; od Turků byl proměněn v džamii. Rotunda dle vzoru Římského Pantheonu vystavěná podrobena stejné změně; o chrámu sv. Sofie ujišťuje se, že stavitelé byzantští jej nápodobili v Cařihradě, arci v rozměrech mnohem větších. Na rozličných místech byly při kopání nalezeny mnohé peníze, karyatidy, zbytky sloupů, úlomky soch, ale všechno to odstraňuje se pryč: že by se mělo nějaké museum pro podobné věci zaříditi, nikomu ani nepřipadne.

Počátky města spadají do doby předhistorické. Připomíná se tam při úsvitu dějin osada Therma; syn Antipatrův, Kassander, který po smrti svého otce ujal se vlády v Makedonii, rozšířil město, dílem i opevnil a přezval je na památku své manželky dcery Filipa II. Thessalonike, z toho později utvořeno Salonich, Solun, turecky Selanik. Sv. Pavel, apoštol národů, založil tam křesťanskou obec, jež v krátkém čase tou měrou vzkvétala, že stala se střediskem pro celou zemi a původce její pyšnil se jí, že náležela k nejhorlivějším synům církve. Jak se časy mění! Nyní by sotva byl potěšen, kdy by navštívil příbytky Soluňské. Císařové východořímští mívali ve městě místodržitele, jemuž podřízena byla celá provincie. Jeden z nich, Boterich jmenem, od luzy zabit (r. 389); proto vlákáno jest do rozsáhlého cirku množství lidu a za trest jich až do 15.000 povražděno. Za stěhování národů přístav velice trpěl; již r. 473 byl obléhán od Ostrogotů, vedených Theodemirem, ale marně. Mnohem více musel zakoušeti od Slovanů, kteří přihrnuli se v polovici VI. století ke břehům moře Egejského. Statečně doráželi na hradby městské, ale přec jen osvědčili málo síly neb schopnosti, aby stali se pány předůležitého obchodního střediska; stejně se jim vedlo před Cařihradem. Jinak by to nyní dopadalo na Balkáně, kdy by ať Bulhaři ať Srbové byli vztýčili svůj prapor v obou městech. Roku 551 přitáhli první zástupové od Niše, ale vůdce římského vojska German je zapudil. Po čtyřiceti letech hnalo 5000 bojovníků slovanských na hradby útokem, ale byli se značnými ztrátami odraženi; o něco později pokusili se s 50 válečnými nástroji pobořiti zdi městské, ale opět bez úspěchu. Za to usadili se v nejbližším okolí četní kmenové trvale, zvláště připomínají se Dragoviči, Strumjané, Sakulati, Rendini i j. Útoky na Soluň obnovovány později několikráte, i přibrány k tomu účelu též lodi, aby město mohlo ze všech stran býti obklíčeno, leč všechno namáhání zůstalo marno. Naopak mnozí kmenové jsou zavezeni do vzdálených končin a kteří zbyli, donuceni odváděti poplatek. Ovšem někteří pouze dle jmena uznávali nadvládí řecké.

Pro západní Slovany zůstane nejpamátnější styk jejich se Solunní v IX. stol., když odtamtud vyšli věrozvěstové sv. Cyril a Methoděj, aby hlásali mezi nimi náuku Kristovu. První narodil se r. 827, druhý byl o něco starší a původně světským úředníkem v krajině slovanské, ač nevíme, který kraj správě jeho byl svěřen. Oba bratři strávili pouze dobu mládí ve svém rodišti, později dostali se ke dvoru císařskému v Byzancii, odkud také nastoupili svou blahodárnou cestu do Pannonie. Upomínek na jejich život v Soluni marně hledáme.

Počátkem X. stol. (r. 904) dobyli Saraceni přístavu Soluňského,

ač Řekové tenkráte byli od Slovanů podporováni, naopak car Samuel i Doljan v témž století ničeho nemohli při ústí Vardaru dosíci. Ve XII. století dobyli města Normané ze Sicilie vedeni smělým Tankredem (1185). Když markrabě Bonifacius Montferratský za latinského císařství jako manžel Markety vdovy po císaři Isakovi II. údělem dostal krajinu za Bosporem, vyměnil ji za Soluň. Za nepřítomnosti Bonifaciovy vzbouřili se obyvatelé a prohlásili za svého panovníka Bulhara Exismena, ale statečná královna Marketa hájila se v citadelle a odbojníky zapudila. Po smrti Bonifaciově nastoupil syn jeho Demetrius, kterému však odňal dědictví epirský car Theodor Angelos a onen odkázal nápad na ztracené panství císařům Nicejským, čímž připadlo po nějaké době nadvládí nad Solunί opět císařům byzantským. Také Štěpán Dušan nadarmo sebral svou brannou sílu a hnal útokem na zdi Soluňské. Posléze padla Soluň do rukou Turků, když všechny okolní země byly jimi již zaujaty (1430).

Přihledněme nyní také k obchodním poměrům hlavního tržiště v Makedonii. Poptávali jsme se na rakouském kosulátě po obchodních stycích, i byli jsme odkázáni na správce rakousko-uherského musea pro vývoz, p. Ad. Schwarze, od něhož se nám dostalo ochotně potřebného vysvětlení. Všeobecně lze říci, že obchodní stav v Soluni není utěšený a také není naděje pro nejbližší budoucnosť, že by se podstatně zlepšil. Hlavní příčina leží v tom, že země jest hospodářsky zanedbána a trvale passivní; jest zajisté dovoz značně větší než vývoz. Kraj může za cizí výrobky nabízeti pouze tabák, obilí, bavlnu, opium a kožešiny. V posledních letech obyvatelstvo velice trpělo špatnou úrodou, loňská sklizeň pšenice, ječmene i ovsa jest sice dobrá, za to však kukuřice jest úplně zničena. Také na tabáku děje se značná újma nerozumným přílišným obmezováním, a výtěžek z něho se menší. Domácí obchod jest dosud nevyspělý, neboť většina krámů má na skladě všechno možné zboží od tyčí železných, hřebíků až do hedbáví, bavlny, hraček a p. Výrobky rakouského průmyslu jsou pro Soluňský trh, aspoň v některých odvětvích, příliš důkladné a z té příčiny i drahé. Obyvatelstvo místní má dosud dle skromných svých důchodů též nepatrné požadavky, a tím musejí se naši vývozníci spravovati. Lid musí býti zvolna navykán lépe žíti a pohodlněji svou domácnosť zařizovati.

Nové přímé spojení s Bělehradem, jehož docíleno stavbou tratě mezi Skopljem a Vranjí, nejeví dosud blahodárných účinků, možno, že později se poměry zlepší. Hlavní závadou jest veliká sazba na rozličných částech té čáry, neboť srbské železnice mají svou a Hirschova společnosť ze Soluně na Mitrovici také svou, od obou pak se liší Société ottomane de recordement, které náleží dráha Vranjsko-Skopljská. Nedávno konali zástupci všech stran na sjezdě v Uhrách porady, jak by se docílilo jednoty, ale tyto snahy nevedly k cíli. Proto mohou se díti věci, jež za jiných okolností byly by zhola nemožny. Dosud se na př. dováží pivo nejen do Soluně, ale i do Skoplje z Terstu, ač pivovár v Niši honosí se výborným výrobkem. Pro tabákový monopol v Srbsku bylo v nedávném čase objednáno 200.000 ok tabáku, jež ze Soluně dopravují se do Rěky, odtud po dráze do Siska a po Sávě do Bělehradu. Zásilka musí se na dlouhé cestě třikráte překládati, ač by se pohodlně dopravila po kolejích do sídelního města srbského. Pouze

menší díl objednávky 40.000 ok naloží se ve Skoplji, aby po suché zemi do Srbska byl dopraven. Poukázali jsme na tu křiklavou neshodu, bylo nám však řečeno, že cesta kolem předhoří Matapanu až do Rěky pro zboží za nynějšího stavu jest lacinější než doprava po kolejích. Také osoby poměrně málo dosud užívají nového spojení, jmenovitě mezi Skopljem a Niší bývá vlak složen pouze ze tří čtyř vozů, ačkoli nikde nejsou dlouhé zastávky. Vlak jezdí pouze jednou denně na jih a opačně, vyjedeli se ráno o šesté ze Soluně, můžeme býti druhého dne před šestou hodinou v Bělehradě, tedy ani ne za celých 24 hodin. Na Mitrovici udržuje se spojení třikráte za týden, a ještě nebývají vozy přeplněny.

Dle úředních zpráv [1]) dovoz do přístavu v r. 1886 obnášel 43,194.000 fr., vývoz však pouze 26,230.000 fr., tak že cizina dopravila o 16,963.000 fr. více zboží, než jí mohlo býti domácích surovin náhradou nabídnuto. Arci byly to i mimořádné příčiny, jež přispěly k tomuto úkazu; neboť Turecko provádělo značné zbrojení na Kosovsku i v Makedonii a vedle toho přikročeno ke stavbě dráhy na Vranji, k níž všechny kolejnice, mosty, pražce i jiné potřeby zakoupeny v cizině. Rakousko značně rozšířilo odbyt svého zboží, jak viděti z tohoto přehledu:

	z ciziny dovezeno		na Rakousko z toho připadá
r. 1884	výrobků za	33,567.000 fr. —	9,309.400 fr.,
r. 1885	„ „	49,389.000 fr. —	8,902.825 fr.,
r. 1886	„ „	43,194.000 fr. —	10,642.000 fr.

Nemalou závadou pro čilejší styky v přístavě jest i špatná doprava zboží na nákladních lodicích („maonech“) do skladišť, neboť tyto jsou nízké, snadno vlnami bývají zasaženy a zboží se kazí; zjištěno, že na celé daleké cestě po moři uchrání se náklad před vodou a jinou pohromou, až teprve v přístavě nedbalostí dozorčích úřadů se ničí. Úředně bylo ohlášeno za rok 27 podobných případův a z nich 13 týkalo se cukru, jehož pak arci nelze užiti. Vedle toho známo, že byly menší škody a vady cestou soukromou vyrovnány.

R. 1886 navštívilo přístav pod vlajkou

anglickou	175	parníků s	nákladem	171.268 tun,
francouzskou	123	„	„	145.141 tun,
tureckou	111	„	„	49.589 tun,
rakouskou	75	„	„	73.846 tun,
řeckou	53	„	„	28.750 tun,
italskou	50	„	„	50·410 tun.

Ostatní státy byly zastoupeny mnohem menším počtem. Jak náš průmysl získal si i za neutěšených poměrů nyní panujících půdy, zřejmo z tohoto přehledu:

dovezeno bylo zboží	r. 1885	r. 1886	rozdíl
z Anglie	za 17,289.000 fr.,	12,111.000 fr.	— 5,178.000 fr.,
z Francie	„ 7,048.000 fr.,	5,420.000 fr.	— 1,628.000 fr.,
z Rakouska	„ 8,902.000 fr.,	10,642.000 fr.	+ 1,739.000 fr.,
z Belgie	„ 183.000 fr.,	1,823.000 fr.	+ 1,640.000 fr.,
ze Sev. Ameriky	„ 1,950.000 fr.,	897.000 fr.	— 1,053.000 fr.

[1]) Jahresberichte der k. k. öst. consular. Behörden, J. 1887, Wien.

Anglie prodala na trhu Soluňském r. 1886 pouze o $1^1/_2$ mil. fr. zboží více než naše mocnářství, i ztratila proti předcházejícímu období přes 5 mil fr. Francie nedodala svých výrobků ani z polovice tolik jako my a pozbyla za rok odběratelů v hodnotě přes $1^1/_2$ mil. fr. Pouze dva státy jeví značný přírůstek dovozu, totiž mocnářství rakousko-uherské a Belgie, která však děkovala za svůj větší zisk toliko stavbě dráhy, poněvadž všechny potřeby k ní byly ve zmíněném království objednány.

Plachetních lodí na vzdálenější cesty se téměř ani neužívá a též z místní potřeby stále se vytlačují.

Vyváží se nejvíce tabáku, za 12 mil. fr., kůže za 5,303.000 fr., bavlny za 675.000 fr., ječmene za 910.000 fr., opia za 865.000. fr., hedbávných kokonů za 3,255.000 fr., ovsa za 780.000 fr. Tabák větším dílem pochází od Dramy a Jenidže, ač i tam jeho pěstování se omezuje. Z Rakouska dováží se cukru za 1,640.000 fr., ale poslední dobou vystupuje jako nebezpečný soupeř na tomto poli Rusko. Fesy i hotový oděv přicházejí výhradně z našich továren, dále papíru za 175.000 fr., látek vlněných a bavlněných za 165.000 fr., sukna za 505.000 fr. Z Anglie dopravují se tkaniny v takovém množství, jako ze všech ostatních průmyslových států dohromady, mimo to i rýže (1,080.000 franků). Na francouzských lodích přiváží se hlavně mouka z Marseille, olej a hedbáví, Spojené státy severoamerické zastoupeny jsou petrolejem, Rusko týmž svítivem a lihovinami.

Před několika měsíci počalo se vyjednávati mezi bankou d'escompte de Paris a Vídeňskou bankou eskomptní, by společně založily filiálku k poskytování úvěru v Albanii a Makedonii; ale jednání nevedlo k cíli.

Soluň má krásnou budoucnost, ale doba její ještě je vzdálena, ani to není rozřešeno, budouli Bulhaři dosti silni, aby z nitra země ovládli břeh, aneb splníli se smělé plány panhellenské, aby od přístavu byly vnitřní kraje v závislost řeckou uvedeny.

Černá Hora a její nejnovější zákonodárství.

Úvaha

od

dr. **Josefa Trakala.**

(Dokončení.)

IV.

Ze stručných obrysů společenské organisace černohorské, podaných ve stati předcházející, lze snadno vyhledati rozdíly tohoto typu společenského od našeho západního novověkého typu. Atomem naší společnosti občanské jest *jednotlivec.* Naše rodina se po smrti rodičův a přečasto ještě za života jejich rozptyluje v jednotlivce neb ve více jednotlivých rodin. Jednotlivec má své individuálné

vlastnictví, s nímž může, pokud není zákonných překážek, nakládati po své vůli mezi živými a pro případ své smrti. Jeho rozmanité poměry k ostatním jednotlivcům upravují se volnou smlouvou. Každý vykonává samostatně i svá politická práva.

V Černé Hoře naproti tomu základní jednotkou společnosti je *skupina* osob, rozšířená rodina, která utváří se pokračováním rodiny po několik pokolení — zádružná kuća a její chudší forma inokoština. Z těchto skupin skládají se skupiny širší, bratstva a plemena. Důsledky toho jeví se pak v celém právním řádu této společnosti. V něm nevystupuje jednotlivec jakožto subjekt právních poměrů, nýbrž celá skupina; jednotlivec ve skupině buď zcela mizí neb jest aspoň v každém směru omezen právem užších a širších svazků, k nimž náleží. Svazek celý prostřednictvím zástupce svého uzavírá smlouvy, zavazuje se, nabývá práva, účastní se skupštiny svazku širšího; na celém svazku lpí zločin členem jeho spáchaný, celý svazek jest dotknut urážkou nebo zlým skutkem, jehož předmětem byl jeho příslušník, a přejímá i povinnosť, zjednati členům svým i dávati za ně dostiučinění (srv. krvinu), nechceli jich od sebe odděliti. Svazek pokládá se za něco nesmrtelného, nemění se přes veškery změny členů i zástupců, chrání se před vymřením, přibíraje nepříslušníky a tvoře umělé poměry příbuzenské; jeho česť i hanba dědí se na všecky potomky, jeho práva a povinnosti nezanikají promlčením. Svazek dává příslušníkům svým jmeno a ukládá jim společné slavnosti. Svazek konečně i v životě politickém, státním tvoří jednotku fiskální a vojenskou. Uvnitř jest světem pro sebe, samosprávným tělesem, jehožto život řídí se starobylým obyčejem, nařízeními náčelníka a ujednáním skupštiny členů. To vše platí zejmena o zádružné kući, kdežto u svazků širších, u bratstva a plemene, staly se mnohé změny, jimiž skupiny tyto značně uvolněny byly a svého někdejšího rázu částečně pozbyly.

Úvazky, které pojí tyto skupiny, jsou hlavně příbuzenství krevní, společná autorita, společenství majetku a vzájemnosť práv i povinností, určených starými právními obyčeji.

Krevní příbuzenství a spojená s ním víra ve společný původ od společného předka jest nepochybně prvotní páska vylíčených skupin společenských. Následkem jeho jest svazek čistě *osobní* (rodový byt). U plemene ovšem se páska tato téměř již vytrácí, u bratstva je posud v živějším vědomí. Nejzřejměji vystupuje u zádružné kuće. Při tom ale pozorujeme ve dvojím směru odchylky. Nerozhoduje tu totiž krevní příbuzenství vůbec (cognatio) jako v rodinách našich, nýbrž pokrevenství *mužskými* osobami zprostředkované, či jinými slovy zádružná kuća jest skupina agnatská, pod společnou autoritou žijící. Proto neprovdané ženy nemají práva na podíl při dělení kuće, jsouli zde bratři, proto děje se dělení kućného jmění dle kolen (per stirpes) a ne dle hlav; proto jest postavení žen ve skupině tak podřízené. V druhém směru pak shledáváme ve všech těchto svazcích jistý umělý způsob přibírání členů, kteří nejsou krevní příbuzní, čímž víra ve společný původ stává se jen částečně oprávněnou. Předním úvazkem v těchto případech jest přispůsobení se cizích členů ke svazku a podrobení se společné jeho autoritě; krevní příbuzenství může býti tu jen fingované. To viděli jsme

u celých přistěhovalých cizích bratstev v plemeni, u usedlých cizích kućí v bratstvech, u domazetů, adoptovaných a služebných v kućích.

Z toho již jest také patrno, jak úzce s tímto složením krevních skupin souvisí *podrobení se společné autoritě.* Tato autorita není tak absolutní jako byla patria potestas ve staré patriarchální rodině římské, nýbrž jest zásadně omezena jednak autoritou shromáždění plnoprávných členů (skupštiny, savjetu), jednak právy těchto členů. Domaćinem bývá nejstarší člen zádružné rodiny (zvyk drží se tu jakéhosi následnictví v nejstarší linii), nemusí však tomu tak býti; kućný savjet může vyvoliti jiného, může v jistých případech i sesaditi svého starešinu. Neboť starešinství nezakládá se v nijakém určitém nároku pokrevním, domaćin není neobmezeným pánem kuće, nýbrž jejím representantem, není zejmena vlastníkem kućného jmění, nýbrž jen správcem dočasným. Vším tím liší se podstatně od hlavy naší moderní rodiny. Zde otec nemůže z pravidla býti zbaven svého postavení v rodině, které mu po krvi náleží, on libovolně nakládá se jměním svým mezi živými a pro případ smrti jakožto vlastník, může je rozděliti kdykoliv a jakkoliv, aniž jest na něčí svolení vázán, aniž může býti k tomu donucen; tam naproti tomu může domaćin nakládati s jměním kućným jen za souhlasu všech dospělých zádruhářů, a to jen mezi živými, každý pak oprávněný zádruhář má právo žádati svůj podíl, kdykoliv mu jest libo. I ve všech ostatních závažnějších záležitostech je starešina vázán na souhlas domácí rady. Význam autority zádružné skupiny jeví se v tom, že vycházíli některý člen z ní (jako na př. vyvdané dcery neb domazeti, adoptovaní), ztrácí tím i svá práva v rodné zádružné kući a tato svá práva k němu.

Třetí hlavní úvazek společenských skupin černohorských tvoří *společný majetek*, společná půda, společný dům, krb a stůl. Následek tohoto úvazku jest *hospodářský* a pak *territoriálný* ráz oněch skupin; čistě rodový byt mění se jím v zádružný. U plemen a bratstev zachovaly se ještě jen zbytky tohoto společného majetku, ony přeměnily se z někdejších osobních svazků ve svazky více politicko-territoriálné. Zádružné kuće představují nám však posud celistvé zemědělské jednoty. Veškera půda vzdělávaná v Černé Hoře jest v rukou kućí. Mezi velikostmi nemovitých statků jednotlivých kućí nejsou tak značné rozdíly, že by dosáhly některé rázu velkostatků (spahiluků [1]). Příčinou toho jest jednak vznik zádružných kućí ze širších svazků postupným rovným dělením, jakož i dělení jich samých na stejné díly mezi oprávněné zádruháře bez ohledu na prvorozenství [2]) a nemálo i nezcizitelnosť kmenového

---

[1]) Dle Dučiće (Црна Гора str. 59 násl.) není v Černé Hoře státní půdy. Nemovitý majetek knížete obnáší kolem 10 ralů (jiter). Rozdíly v majetku jednotlivých kućí pohybují se mezi 1—10 raly; jen některé kuće v nahiji Riječské a u Bělopavlićů i Vasojevićů mají mezi 20—50 raly půdy, vlastní prací a koupí získané. Někdejší skutečný velkostatek Crnojevićů byl během doby rozdroben.

[2]) Privilegovaná přednosť některých zádruhářů při dělení kućného statku jeví se jen při některých věcech nedělitelných (na př. domu samém, jenž připadá obyčejně nejmladšímu) neb některých předmětech, které náležejí k t. zv. starešinství (zbraně a t. p.). Tím však princip rovného dělení nijak není prolomen. Též domaćin má právo jenom na rovný podíl.

jmění kućného, nemožnosť osobního vlastnictví (osobiny) k nemovitostem, nedostatek movitých kapitálů a nezcizitelnosť půdy k rukám cizinců.

Mimochodem budiž podotknuto, že ona rovnosť práv, která se nám v zádruze i v bratstvech a plemenech všude vyskytuje a která nedopustila posud, aby v Černé Hoře vznikla nějaká aristokracie našeho způsobu, nezakládá se na žádné politické, demokratické theorii rovnosti, která jest v našich moderních společnostech běžna. Kdo by tak soudil, velice by se mýlil. Tato rovnosť práv zakládá se spíše na přirozené rovnosti krevních neb za krevné přijatých potomků jednoho předka a na přirozeném rozčlánkování a složení oněch společenských skupin. Není tu vědomí individuálného oprávnění jako ve společnosti naší; práva jednotlivcova jsou zde spíše práva člena určité skupiny, jež on právě jenom vykonává.

Konečné pevné vazivo společenských skupin v Černé Hoře tvoří právní *obyčeje* a zvyklosti, které jsouce původu velice starého, byly zachovávány z pokolení na pokolení tradicí a konservativností v organisaci i v životě skupin samých. Jich starobylosť jest dostatečným důvodem, aby téměř otrocky byly zachovávány. Proto nesmíme ve shromážděních členů skupiny (v skupštině plemene, bratstva, v savjetu kućném) spatřovati snad nějaký representativný sbor zákonodárný. Spíše se na nich jen stanoví, vykládá a utužuje pravý starý obyčej. Také autorita domaćinův, glavarův i náčelníkův plemen není zákonodárná, nýbrž podléhá spíše sama starobylým obyčejům, řídí se jimi a bdí nad jich zachováváním. Obyčeje tyto vyznačují se celkem svou jednotvárností, podobností (ač v podrobnostech často jsou dosti rozmanité) a obřadností. Jest to následek toho, že subjekty poměrů společenských jsou tu celé skupiny, které mezi sebou nemnoho mají styků, kdežto individualismus naší moderní společnosti dopouští nekonečnou rozmanitosť individuálných poměrů i zvyklostí.

Avšak vylíčený tuto čistý typus patriarchálné organisace společenské na Černé Hoře jest již ve mnohých směrech prolomen novějšími útvary společenskými a vydán rozrušujícím vlivům mnohých okolností, které zajisté nezůstanou bez vážných následků. Jeví se to jen znenáhla, ale zřejmě. O novějších přeměnách plemen byla již svrchu řeč. Bratstva jsou na cestě k tomu, aby se přeměnila v organismy místních obcí. Zejmena u měst je společný jich majetek (pastvy a lesy) namnoze již také rozdělen. V zádružných kućích samých pak se potkáváme se zárodky individuálného vlastnictví v osobině žen a zejmena i mužských zádruhářů. Tím vzniká a vyvíjí se pojem i vědomí individuálného práva, které nezakládá se na příslušnosti ke svazku zádružnému a nezávisí od něho. V tomto duchu sepsán jest z velké části již zákon Danilův. Na místo někdejší společné zodpovědnosti celých svazků za zločiny zavedl zákon ten trestnou zodpovědnosť individua. Jeho ustanovení majetková pak týkají se mnohem méně upravení starobylých skupin společenských, zejmena zádružných kućí a bratstev, nýbrž z větší části osobního majetku, aneb řídí se aspoň jeho zásadami. Jestliže se ustanovení ta ujala ve skutečném životě, musela v naznačeném směru působiti. Dělení jmění za života otcova i matčina bez jich svolení se zakazuje (čl. 47). Čeho sám otec nabyl, může mezi

syny rozděliti jak chce, neboť „každý může se svým jměním po své vůli nakládati“ (čl. 48, srv. též 49). Testament byl sice posud v poměrně řídkém užívání (zejmena k účelům církevních odkazů), není však pochybností, že se zároveň s vývojem osobního majetku užívání jeho rozšíří, což bude míti časem velkou důležitosť, anoť se v lidu vykonávání závěti nebožtíkovy pokládá za posvátnou povinnosť; kdo by jí nesplnil, byl by na tomto světě proklet. Vedle toho pozorujeme stoupající důležitosť krevního příbuzenství bez rozdílu (kognatství) naproti čistému staršímu svazku agnatskému.

Rušivým spůsobem musí na zádružné svazky působiti dále větší pohyblivosť obyvatelstva, vzdalování se zádruhářů za výdělkem, za obchodem v cizině, zvláště z chudých kućí inokosných, které nemohou uživiti všech svých členů. V městech potkáváme se s jednoduchými rodinami dle našeho nynějšího modelu, tam počíná se tvořiti movitý majetek a vznikati obchod; dříve či později pozbudou tam nemovitosti onoho významu, jaký mají v zádružné kući, a stanou se předmětem osobního majetku a smluv. Obchod, užívání smluv, řemesla a průmysl budou nejvíce dotýkati se nepřátelsky dosavadního společenského řádu v Černé Hoře, aspoň v některých krajinách.

Hledíc k vylíčenému vývoji společenského života a řádu v Černé Hoře bude velice zajímavo seznati, jaké postavení zaujal nový občanský zákonník k minulému i budoucímu černohorskému vývoji sociálnímu. Poznáme to nejlépe, nahlednemeli poněkud do jeho obsahu. Při tom ovšem musíme se omeziti jen na stručný přehled, neboť podrobnější rozbor a výklad zakona toho vyžadoval by zajisté celého spisu.

V.

V čele nového zákonníka uveřejněn jest knížecí úkaz ze dne 25. března 1888, jímž zákon se prohlašuje a v platnosť uvádí a jenž vzletnými slovy udává všeobecný důvod a spůsob vzniku této kodifikace. Zákon sám pak obsahuje následujících šest dílů: 1. všeobecná pravidla; 2. práva k věcem; 3. jednotlivé druhy závazků (obligací); 4. všeobecné zásady práva závazků; 5. pravidla o osobách fysických a právnických; 6. předpisy, jež vysvětlují a doplňují předcházející nařízení zákona. V této poslední části vykládají, definují a třídí se právní pojmy souběžně s obsahem prvních pěti dílů, a proto budeme ve svém stručném přehledu obsahovém vždy zároveň přihlížeti ku příslušným článkům této části poslední.

První díl, *úvodní pravidla a nařízení*, jedná především o zákonech (čl. 1—9) a jich platnosti.[1]) Zákon jest stanoven sankcí zákonodárcovou; k závaznosti jeho třeba jest však prohlášení zemskými novinami.[2]) V případech, pro něž zákon nemá pravidel, platí „dobrý obyčej,“

[1]) Srv dílu 6. čl. 767 - 785, kde jedná se mimo jiné též o poměru zákona ke dřívějšímu právu, o právu přísném a volném (jus cogens a dispositivum) a o výkladu zákona

[2]) Náš zákon byl prohlášen uveřejněním úvodního úkazu zemskými novinami (v Glasu Crnogorca) dne 1. května 1888. U každého soudu měl býti jeden výtisk zákona celý měsíc vyložen, aby jej kdokoli čísti mohl. (Srv. úvodní úkaz str. V., VI.)

a nevystačujeli ani tento, sluší řešiti případy takové dle zásad „pravde i pravice“ (práva a spravedlnosti), jakožto všeobecného a posledního zdroje všeho práva. Při tom musí soudce dokonale uvážiti okolnosti případu, vyšetřiti, co lidé tu za právo pokládají a co shoduje se s veřejnou důvěrou a poctivostí, bez nichž nemůže býti žádného obcování mezi lidmi (srv. čl. 782).

Zákony černohorské platí nejen pro vzájemné poměry Černohorců, nýbrž i pro poměry jich a cizinců v zemi se nalézajících. Pokud však cizí stát posuzuje poměry Černohorců na svém území dle zákonů černohorských, ustupuje ohledně příslušníků tohoto státu v Černé Hoře se zdržujících domácí právo právu onoho cizího státu (mezinárodní reciprocita [1]), nařizujeli tak přísně zákon černohorský neb mezinárodní smlouva a nejsouli cizí zákony v rozporu s černohorskými zákony veřejného pořádku a bezpečnosti nebo s dobrými mravy (blagonapravlje) nebo s lidskostí. Pakli by některý cizí stát s Černohorci hůře nakládal než se svými vlastními příslušníky, platí pro tyto v Černé Hoře princip odvety (retorse).

Spůsobilosť k majetku (čl. 10—14 [2]) má každý člověk, ať bohatý neb chudý, vzdělaný či nevzdělaný, zdravý či nemocný, toho či onoho vyznání náboženského. Platí tu princip rovnosti před zákonem, z něhož ani vladař vyňat není Také kuća i obec i kostel, stát, nadace a jiné tak zvané právní osoby mohou býti majiteli. Majetek vůbec (čl. 15—17) jest posvátný a nedotknutelný, kromě případů vyvlastnění za účelem důležitých potřeb veřejných. [3]) Ochrana majetku odkázána jest na cestu soudní [4]) s vyloučením vší svépomoci. Tato jest zvláště zakázána při sporech o rušenou držbu (držinu, posjed), o níž mluví se v posledních článcích (18—25) dílu prvního. [5])

Druhý díl obsahuje předpisy o *vlastnictví a o právech k věcem jiného druhu.*

Nabývání vlastnictví věcí *nemovitých*, pokud se děje smlouvou (koupí, záměnou a t. p.) uskutečňuje se teprv soudním stvrzením smluvní listiny o tom zřízené, která musí míti dle zákona určitý obsah a formu a jejížto duplikát neb ověřený opis uschová se ve spisovně soudu. Zákonodárce přijal tu jaksi střední princip mezi právem francouzským, jemuž ku převodu práva vlastnického stačí pouhý souhlas stran, a mezi naším právem knih pozemkových. Prvé zdálo se mu býti pro poměry Černohorské asi nebezpečným, druhé příliš složitým. Nabývání nemovitostí jiným spůsobem než smlouvou, jako na př. dě-

---

[1]) Podrobnější předpisy a vytčení případů obsahují čl. 786—800 dílu 6.

[2]) Srv. 6. dílu čl. 801.

[3]) Podrobnější pravidla o expropriaci ponechána jsou zvláštnímu zákonu (čl. 16).

[4]) Soudní řád bude vydán zvláštním zákonem. — Srv. dílu 6. čl. 802—810, kde rozebrána jsou běžná rozdělení věcí, pojmy majetku a vlastnictví (srov. též čl. 831).

[5]) Předpisy o držbě upraveny jsou obdobně jako v našich moderních zákonodárstvích. Žaloba z rušené držby podána budiž do 3 měsíců od rušení. Pojem držby a jejích druhů kvalifikovaných a j. obsahují čl. 811—830 dílu 6. Ze zařadění držby v zákoně a z výkladů dílu 6. jde na jevo, že zákonodárce vidí v držbě faktum a nikoliv právo ve vlastním slova smyslu.

dictvím, dělením kuće, soudním přiřknutím, nepodléhá však předpisům právě uvedeným (čl. 26—34 [1]).

Zákonník zachoval v platnosti staré obyčejové *právo předkupní* [2]) při prodeji (nikoliv při směně nebo daru) nemovitých statků ve prospěch členů užších a širších svazků společenských, k nimž prodavač náleží (čl. 47—64). Osoby ty nazývají se souborně „bližiky“ a jsou to bratstvenníci do prvých šesti kolen (lineae), pomezníci (sousedé, meďaši), souvesničané (seljané) a konečně souplemenníci vůbec, kteří nenáležejí k některé třídě předcházející. Těmto osobám po řadě musí prodavač nemovitý statek nabízeti a může jej prodati příslušníkům jiného plemene teprv tehdy, když ho nikdo z nich nechce za podmínek nabízených koupiti. Pořad bratstvenníků řídí se dle blízkosti rodového příbuzenství. Mezi sousedy není rozdílu v přednosti, leč by z nich někdo byl zároveň spoluvesničanem, a podobně má se věc se spoluvesničany, z nichž některý jest zároveň spoluplemenníkem. Máli několik osob stejné právo, může prodavač mezi nimi voliti.

Právo předkupní mají též ženské, jež zastupují kuću; odepřeno jest však těm osobám, které se z usedlosti své na vždy vystěhovaly. Oprávnění pak pozbývají práva toho, když nedodrží předkupní slib před svědky daný, neb když nechají promlčeti žalobu o zrušení prodeje jakožto nezákonného (za týden od vědomí o prodeji neb jinak za měsíc ode dne soudního stvrzení prodeje). Cizí plemenník neb vesničan (seljan) stává se následkem zákonného zákupu nemovitostí jen tehdy plnoprávným členem plemene neb sela, do něhož se zakoupil, když jeho předchůdce z usedlosti prodané se vystěhuje, on sám pak v ní se usídlí a převezme veškera veřejná břemena plemenská neb selská (obecní), jako daně, cesty, školy a j. Koupilli však usedlosť od člověka, jenž ji řádně nabídl bližikům, a nechtělli jí nikdo z těchto převzíti ani za tu cenu, jakou dle odhadu o sobě má, stává se cizí kupec podílníkem plemenské neb selské zajednice, i když se neusídlí stále na místo svého předchůdce. Ovšem ale i tu musí převzíti také veškera veřejná břemena, která naň připadají.

Aby půda Černohorská zůstala navždy zachována Černohorcům platí i na dále starý „zásadní zákon,“ že v Černé Hoře jen Černohorec smí býti vlastníkem nemovitostí. Jedinou výminku činí nemovité statky vladařem někomu darované (čl. 63, 64).

Nabývání vlastnictví věcí *movitých* děje se jako dle našeho práva,[3])

---

[1]) Čl. 35 46 jednají o nabývání vlastnictví stavbou, sázením, přírostkem bez lidského přičinění, vydržením (které se dokonává v 10 neb 30 letech, dle toho, jeli řádné neb mimořádné). Okkupace nemovitostí vlastníka nemajících není potud, pokud jest veškera půda v Černé Hoře buď vlastnictvím jednotlivců neb kućí, bratstev a plemen (čl. 843).

[2]) Právo předkupní platí i při veřejném prodeji soudním (čl. 54, 55). Obdobou přiznává je zákon (čl. 107) též obyčejným spoluvlastníkům mezi sebou.

[3]) Při tom však hleděl zákonodárce stále též k dosavadním právním obyčejům, o nichž srv. p. Bogišićův Zbornik str. 398 násl. Tak na př. při zájmu včel uletělých a divokých (čl. 76, 77), při nálezu pokladu (blaga) (čl. 79 násl.) a j.

odevzdáním jich v držení, přetvořením (specifikací), smíšením a sloučením, zájmem (okkupací) věcí pustých, vlastníka nemajících (divoké zvěře, ryb, včel a věcí vlastníkem opuštěných), nálezem pokladu neb věcí ztracených a vydržením (čl. 65—92 [1]). Podobně neposkytují ani následující články (93—102) o obsahu práva vlastnického a o žalobě vlastnické (vlasnički preuzam), ani předpisy o spoluvlastnictví (čl. 103—109) celkem žádných značnějších odchylek od našeho moderního zákonodárství. [2])

Některé zajímavosti shledáváme v pravidlech, týkajích se služebností pozemkových. Zákonník rozeznává práva plynoucí ipsa lege z poměrů sousedství (pomeđaška ugodba čl. 110—143), služebnosti sousedské smlouvou ujednané (pomeđaško poslužje čl. 144—155) a užívání (ususfructus s upotřebením, usus cizí věci, čl. 156—171 [3]) *Pomeđaška ugodba* jest to, co nazývá se u nás někdy zákonnými služebnostmi (servitutes legales) neb právem sousedským (Nachbarrecht). Jsou to jistá práva, jimiž omezeno jest zákonem samým plné vlastnictví pozemků, ve prospěch styků a potřeb pozemků mezi sebou sousedících. Veliká část předpisů sem spadajících založena jest na starobylých zemědělských obyčejích domácích. [4]) Náleží sem především poměry hraničné, pravidla o převěsu stromových větví nad cizí půdu, o stromech na hranicích stojících, o kořenech stromů do sousedovy půdy zapuštěných, o zdech dělících sousední stavení, o dočasném užívání cizích pozemků při stavbách, o stavbách vetchých, sesunutím hrozících. Jsouli něčí stavení neb pozemky tak obklopeny pozemky cizími, že vlastník jich jen s velikou zacházkou může k cestě veřejné se dostati, musí mu jeho sousedé za přiměřenou náhradu povoliti přes své pozemky dle potřeby přechod (stezku, průhon neb úvoz) k cestě veřejné. Podrobně upraveny jsou poměry práva užívání vody k rozličným účelům, čehož důvodem jsou nedostatek vody v mnohých krajinách Černé Hory a častá sucha. Svádili někdo vodu za účelem odvodnění pozemků neb k důležitým jiným potřebám (k napájení cisterny, na mlýn a j.), musí sousedé dopustiti na svých pozemcích zřízení příkopů a vodovodů k tomu nutných. Bratstvenníci neb seljané mohou žádati přístup přes cizí pozemky k obecné vodě (řece, rybníku), aby mohli odtud čerpati vodu a napájeti svá stáda. Zavodňování pozemků (natapanje) musí se díti v určitém pořádku, který určuje se blízkostí pozemku k vodě. Pozemky vzdálenější zavodňují se jen, pokud nenastává potřeba nového zavodnění pozemků bližších. Případ ten nastane asi v dobách delšího sucha. K účelům zavodňovacím tvoří sousedé, jichž se týče, jakési vodní družstvo s voleným výborem, jenž řídí veškery práce potřebné, dohlíží k nim a dbá o zachování pořádku při zavodňování. — Ohledně všech sousedských práv předpisuje zákon všeobecně, že sluší je vykonávati

---

[1]) Vydržení dokonává se za 5 let (řádné v.), po případě za 15 (mimořádné v.).

[2]) Ku předpisům o nabývání vlastnictví věcí movitých a nemovitých srv. výklady dílu 6. čl. 834—848.

[3]) Srv. objasnění dílu 6, čl. 849—861. Tam vykládá se též způsob vykonávání hlavních služebností.

[4]) Srv. Zborník Bogišićův str. 430, 432 násl.

jen v mezích nutné potřeby, aby sousedé zbytečně obtěžováni nebyli. [1])

Co se týká zástavního práva, různí zákon následující tři formy, z nichž prvé dvě byly běžny již v domácím obyčeji. [2]) Jeli movitá věc skutečně do zástavy věřiteli odevzdána, nazývá zákon poměr ten, jenž neposkytuje celkem nic zvláštního, *zalog* (čl. 172—182 [3]). Odevzdáli někdo svému věřiteli do zástavy věc nemovitou, takže ji tento nejen drží k zajištění dluhu, nýbrž bere zároveň plody její i veškeren důchod z ní, sluje poměr takový (k jehož založení třeba jest písemné, soudně stvrzené smlouvy) *podlog* (čl. 183—192). Důchod z věci slouží věřiteli záměnou za úroky, po případě i k srážce dluhu samého (srv. čl. 864). Za to však nese věřitel i veškera břemena věci. Poměr ten trvá, pokud dluh úplně zaplacen není; nezaplatíli pak dlužník v čas, může věřitel statek jeho cestou soudní prodati a z kupní ceny dluh svůj si zaplatiti. Nově zavedl zákonodárce do práva černohorského náš způsob hypothéky, kterou nazval *zastava* (čl. 193—221). Tato vzniká, zastavíli někdo svému věřiteli statek nemovitý, aniž ho ze svých rukou vydá. Právo zástavní nabývá se tu zápisem dluhu (listiny) do zástavní knihy, u soudu se nalézající. Změny v zápisech (v poměru zástavním), výmazy, převody dluhu a t. p. smějí se státi jen k písemnému rozkazu soudu. Zástavní kniha jest veřejná, a každý interesent může do ní nahlédati a z ní opisy žádati. [4])

Díl třetí jest nadepsán: *o koupi a jiných hlavních druzích smluv.* [5]) Druhy smluv a jich pořádek neliší se mnoho od našich zákonodárství. Některé odchylky a zvláštnosti zde uvedeme, nepouštějíce se do podrobnějšího rozboru mnohých, právnicky zajímavých jednotlivostí.

V čelo smluv postavena jest koupě (čl. 222—256 [6]), pak následující směna (čl. 257) a zápůjčka (rukodaća či zajam, čl. 258—264 [7]). Při této stanoví zákon nejvyšší míru úrokovou na 10%; pokud není

---

[1]) K služebnostem smluveným negativným (pomeďaško poslužje zabrane) třeba jest vždy soudního stvrzení jako k nabývání vlastnictví. Služebnosti affirmativné (poslužje djela) *mohou* býti (fakultativně) soudem stvrzeny (čl. 146).

[2]) Srv. Bogišićův Zborník str. 447 násl.

[3]) Dle populárných rčení sluje zalog, každá movitá neb nemovitá věc ručící věřiteli za dluh, pak právní poměr sám (čl. 862). Srv. vykládací čl. 862 až 869 dílu 6.

[4]) Právo hypothekární (II. dílu, rozdíl 10.) jest, jak již svrchu podotknuto, vyňato zatím ještě ze závaznosti. O zřízení a vedení knih zástavních bude vydán zákon zvláštní (čl. 193). Zákon neuznává hypothéky všeobecné na celé jmění nemovité, aniž hypothéky legálné. Zápis provádí se jen k žádosti stran (kromě případu vrchnoporučenské funkce soudní — čl. 197). Listina vkladná musí míti jisté náležitosti (čl. 199, 200). Obnos dluhu musí býti udán určitě neb přibližně nejvyšší číslicí. Jinak potkáváme se v zákoně se zásadami našeho moderního práva hypothekárního.

[5]) Dílu 6 čl. 870—871 jednají o různosti práv věcných a závazkových.

[6]) Podrobná pravidla obsahuje zákon o ručení za všeliké nedostatky věci prodané a za odnětí věci (správa, evikce, oduzam) jakož i o některých vedlejších smlouvách při trhu (koupě na zkoušku, koupě s právem odstupu od smlouvy, s výhradou práva předkupu). Mnohé z pravidel těchto právnicky zajímavých upomínají nás na obdobná ustanovení našeho práva obchodního. Ke smlouvě kupní srv. dílu 6. čl. 872—874.

[7]) Srv. dílu 6. čl. 875.

výška úroku umluvena, obnáší zákonný úrok 8%. Zakázáno jest bráti úrok z úroků.[1]) Předpisy tyto svědčí, že při nedostatku peněžného kapitálu v Černé Hoře úvěr jest dosti drahý. Půjčka jisté věci individuálné nazývá se *naruč* či *posuda* (čl. 265—270[2]). O nájmu věcí vůbec jednají čl. 271—296,[3]) které platí i o pachtu (zakupu) pozemků, pokud čl. 297—312 jinak neustanovují. Zvláštní druh nájmu jest nájem polovice, třetiny neb jiného dílu úrody (čl. 309—312), při němž jest nájemník povinen vydati vlastníkovi pozemku po sklizni jmenem nájemného umluvený podíl úrody a při čemž obě strany nesou poměrně všeliká břemena pozemku pronajatého. Zajímava jest také smlouva o převzetí dobytka na polovici, neb *pod kesim* neb *na izor* (čl. 313—328[4]). V prvém případě musí nájemce dobytka (napoličar) dávati vlastníkovi jeho veškeren přibytek ve stádu a při střižném bravu také polovici vlny; za mléko pak musí mu poskytovati sýr, máslo neb peníze dle místního obyčeje. Hnůj a pracovní síla dobytka náleží za to nájemci, jenž jest povinen starati se o stádo jako řádný domaćin. S kmenovým stádem nemůže napoličar nakládati; s přírůstkem mohou nakládati obě strany jen na základě obapolné úmluvy. Poměr ruší se výpovědí, z té či oné strany na tři měsíce v příhodný čas danou; napoličar vrátí kmenové stádo, přírůstek rozdělí si oba na polovici. Převezmeli někdo cizí stádo „pod kesim“ (tur.) či „v nepogib,“ ručí sice za veškeren úbytek stáda i za náhodu, t. j. musí časem vrátiti tolik kusů stejné dobroty, jak je převzal, při čemž se na cenu jich nehledí. Za to připadá mu všechen přibytek a užitek ze stáda za odvádění určitého důchodu v mléku, sýru, másle nebo v penězích dle místního obyčeje. Převezmeli konečně někdo cizí voly „na izor“ za jistou úplatu, může jimi orati, jest však povinen je živiti a opatrovati jako řádný domaćin a po skončené orbě vrátiti. Daň z dobytka platí při napolici vlastník a napoličar, každý z polovice, při kesimu sám nájemce, při volech na izor vlastník.

Nájmu práce a služeb týkají se čl. 329—340. Najatý na delší dobu má právo na mzdu, dle obyčeje též na obuv a oděv, stravu a v případě onemocnění ve službě i na léčení. Ku pracím nezákonným, nečestným a jeho síly přesahujícím nesmí býti přidržován. Zvláštním poměrem jest tu opět práce a pomoc na vzájem (*na uzajmicu* čl. 341 až 347[5]). Pozveli totiž někdo jiné osoby ku práci „na uzajmicu,“ musí je i jich pracovný dobytek vyživovati. Jinak pracuje každý bezplatně, má však právo v případě potřeby vzájemnou pomoc neb náhradu za svou, dříve poskytnutou práci žádati. Vzájemný závazek ten trvá jeden rok. Od něho liší se t. zv. *moba*, pomoc, kterou si sousedé na vzájem poskytují ve velikém počtu (20—60 osob) při obsáhlých pracích polních (senoseč, žně, braní kukuřice a t. p.[6]) Za to bývají

---

[1]) Srv. též čl. 533 násl. Věřitel, jenž by bral vyšší úrok než 10%, pokutován bude 20% hlavního dluhu.
[2]) Srv. dílu 6. čl. 876.
[3]) O roztřídění poměrů nájemných srv. dílu 6. čl. 877—880
[4]) Srv. Bogišićův Zbornik str. 144 násl., 480 násl., 491 násl.
[5]) V. Bogišićův Zbornik str. 481 násl. Srv. s poměrem tímto náš venkovský zvyk t. zv. láskování, pracovati na lásku.
[6]) Srv. Bogišićův Zbornik str. 483.

po skončené práci v kući domaćinově dobře pohostěni (srv. naše obžinky), nemohou však žádati ani platu, ani odsluhy poskytnuté prací. Podobně se nakládá s nezvanými pomáhači. Pomáhali konečně selo (vesnice) neb bratstvo vdovám, sirotkům, pohořelým neb jinak nuzným rodinám, nesmí nikdo za to ničeho (ani stravy) žádati.

Objednání jisté práce za úhrnný plat, za celkovou práci neb její výrobek zove se nájem práce *odsjekom* či *na ucjen* (348—366 [1]). Smlouva dopravní (prijenos, čl. 367—377) upomíná opět na některá ustanovení našeho práva obchodního. Doprava psaní a věcí státní poštou, zboží a lidí po moři jest z toho vyňata. Smlouva uschovací (depositum, ostava čl. 378—395) jest z pravidla bezplatna. Jeli umluvena úplata, zvyšuje se tím i zodpovědnosť uschovatelova. Černohorskou zvláštností jest t. zv. *amanet*, tajné schování jmění neb jistých věcí (v případě války, pro nezákonné děti a t. p.), jež vyžaduje zvláštní důvěry k uschovateli a při němž tento ručí za veškery následky porušeného tajemství. [2]) O příkazu (mandátu) a zmocnění (povjera či punomoćje) jednají čl. 396—417. [3])

Vedle obyčejné formy sdružení výdělkového (společnosti výd., udruga prosta, ortakluk, ortačina čl. 418—441 [4]) upravuje zákon některé zvláštní formy zemědělských associací, které nazývají se *supona* a *sprega*. Supona (čl. 418—441) jest sdružení dobytka několika kućí ke společné pastvě. Každá kuća musí postaviti a vydržovati svého pastýře a dodávati svůj díl soli pro dobytek, jenž rozdělen jest na tlupy dle druhu (krávy, skot, brav a j.). Při tom jest hnůj všem účastníkům společný, kdežto přibytek, mléko a jiný výtěžek náleží majitelům jednotlivých kusů (srv. horské hospodářství s dobytkem v Alpách, Alpenwirthschaft). Sprega (spřežení) pak (čl. 446—456) jest sdružení se více osob (kućí) s jich tažným dobytkem (voly) k zorání polí všech spřežníků. Pořad v orbě řídí se úmluvou dle počtu volů jednotlivých spřežníků a dnů pracovních. Sprega může býti spojena se svrchu uvedenou uzajmicí. Padneli vůl spřežný bez viny spřežníkovy, musí jej vlastník nahraditi jiným; nemůželi, musejí ostatní spřežníci vypomoci. Pokud nejsou všecky spřežné pozemky zorány, nesmí žádný spřežník svými voly jiným pomáhati. Vypověděti spregu lze toliko měsíc před novou orbou. [5])

Ku konci pojednává zákon ještě o rukojemství (jemstvo, čl. 457

---

[1]) Zákon obsahuje podrobné předpisy, zvláště o nedostatcích práce objednané.

[2]) O jiných druzích uschování mluví čl. 388—395, zvláště o uložení věcí v hostincích a krčmách. Předpisy o hostincích platí též pro pohostinství starešinů kuće. Srv. dílu 6. čl. 881—882

[3]) Srv. dílu 6. čl. 883—884.

[4]) Srv. dílu 6. čl. 885—891. V záležitostech běžné správy rozhoduje prostá většina, v záležitostech mimořádných dvě třetiny podílníků, jeli věc pilná, stačí i tu prostá většina (čl. 422). Úmrtím společníka zastupujícího celou kući společnosť nezaniká; kuća musí spíše ustanoviti jiného zástupce (čl. 441).

[5]) Pravidla spregy platí též při spřahu jiných zvířat a k jiným pracím. Srv. dílu 6. čl. 892—893.

až 472 [1]), o narovnání (nagodba, čl. 473, 474) o hře a sázce (čl. 475 až 479 [2]) a o darování (čl. 480—493 [3]).

Díl čtvrtý jedná *o smlouvách* vůbec a o jiných jednáních, dílech a poměrech, z nichž závazky vzcházejí (čl. 494—635). Díl tento tvoří všeobecnou část práva závazkového a obsahuje celkem známé zásady práva toho ve velmi přesném a jasném uspořádání a formulování. [4])

Díl pátý obsahuje pravidla o *člověku* a *jiných majitelích*, o *svéprávnosti a vůbec o nakládání v poměrech majetkových*. Zletilost a svéprávnost (čl. 636—639) nastává dovršením 21. roku. Nezletilci osmnáctiletí mohou býti v jistých případech vrchnoporučenským úřadem prohlášeni za zletilé; také oženěním se a založením vlastní domácnosti stávají se zletilými. Majetkové poměry nezletilců (čl. 640—652) spravují osoby, jimž náleží starati se vůbec o ně (otci, poručníkovi). Poručenství přísluší otci, pokud jest živ, po jeho smrti pak matce, jíž může býti

---

[1]) Pravidlo „jemac platac“ značí závazek podpůrný, nikoliv společný, pokud není jinak umluveno Ze zvláštních druhů rukojemství vytýká zákon v čl. 470 násl. solidárné rukojemství více rukojmův, podrukojemství, a ručení za škodu rukojmovu. Srv. dílu 6. čl. 894, 895.

[2]) Závazek ze hry a sázky jest nežalovatelný. Bylali však výhra neb sázka vyplacena, nelze jich více žádati zpět, leč by plátce byl nezletilý neb prohrál cizí peníze anebo bylali hra falešná Hry a sázky, které prospívají tělu neb duchu (závody, zápasy, šachy a j.), zákon dovoluje. Ostatní hry a sázky, pokud nejsou nemravny, lze vymáhati cestou soudní jen tehdy, bylali záloha složena u soudu neb u osoby třetí.

[3]) Kućný podíl neodděleného člena kuće nemůže býti darován bez svolení všech kućanů (čl. 481). Darujeli někdo něco nezletilci bez svolení jeho poručníka, může to poručník vrátiti (482). Vdané ženy nemají vůbec přijímati darů bez svolení svých mužů, po případě soudu, leč od spolukućanů neb blízkých rodáků. Podobnou kautelou vázány jsou jich dary z jich osobního majetku (čl. 483). Dary přes 500 franků a renty přes 40 fr. sluší písemně a soudně stvrditi. Nepísemný neb zástavou nezjištěný slib darovací nezavazuje, nemůželi ho obdařený řádně dokázati (484). O revokaci daru pro nevděk a j. srv. čl. 487 násl. Zrušitelný jest dar in fraudem creditorum (492). Pravidla o daru pro případ smrti odkázána jsou do práva dědického. Srv. dílu 6. čl. 896—899.

[4]) Uvádíme tu aspoň roztřídění látky: 1. O *vzniku* smluv (o úmluvě a jejích formách, čl. 494—500; o umlouvajících se a o způsobilosti ke smlouvám, čl. 501—512; o předmětech smluv, čl. 513—517; o nedostatcích vůle při smlouvách, čl 518—523). Srv. k tomu výklad pojmů v díle 6., čl. 900 až 919. — 2. O *plnění* smluv (o způsobu plnění co do předmětu a osoby, o alternativných a dělitelných závazcích, o úrocích, o době a místě splnění, čl. 524—539). — 3. O *následcích nesplnění* neb *nesprávného splnění* smluv (čl. 540—549, srv. dílu 6. čl. 920—933). — 4. O zvláštních *vedlejších úmluvách* (o závdavku, právu odstupu, smluvené pokutě, čl. 550—555; o korrealitě, čl. 556—564; o výminkách, čl. 565—569; srv. dílu 6. čl. 934—942). — 5. O závazcích z *činů nedovolených* smluv se netýkajících (o náhradě škody, čl. 570—585). — 6. O závazcích vznikajících z *rozličných jednání, děl a poměrů* (o slibu veřejném čl. 586; o nezvaném obstarávání cizích záležitostí, čl. 587—594; o závazcích z bezdůvodného obohacení, čl. 595—602; srv. dílu 6. čl 943 - 947.) — 7. O *přenosu závazků* (o postupu práva věřitelského, čl. 603—608; o převzetí cizího dluhu, čl. 609—610). — 8. O *zániku* závazků (o placení vůbec, čl. 611 až 614; o kompensaci, „prebijanju“ čl. 615—619; o sloučení dlužnictví a věřitelství čl. 620; o sproštění od dluhu čl. 621; o obnově dluhu čl. 622; o nemožnosti splnění, čl. 623—624; o promlčení (zastara), které dokonává se z pravidla v třiceti, v jistých případech v pěti, čtyřech neb i dvou letech, čl. 625—635. Srv. dílu 6. čl. 948—952).

přidán výpomocný poručník (v kućích domaćin). Nemáli nezletilec ni otce ni matky, spravuje jeho poměry majetkové zvláštní poručník (obyčejně domaćin). Nadporučenský úřad, vedoucí dohled ku poručníkům a dávající své svolení v mimořádných případech správy, jest příslušný kapetanský soud, v nejvyšší instanci veliký soud na Cetyni.[1])

Osobám choromyslným a marnotratným může za jistých podmínek k žádosti účastněných postaven býti opatrovník, při čemž soud určí dle konkretných okolností meze, do kterých jest jich svéprávnost omezena (čl. 653—664). Podobně má se věc při kurátorech nepřítomných, vězňů, vdov osamělých (samochranica), pozůstalosti a v případech potřeby ad hoc (čl. 665—674).

Právo k majetku počíná zrozením a končí smrtí. Zákon nařizuje zaznamenávání těchto fakt v matrikách křestních, svatebních a úmrtních; o jich zřízení a vedení bude vydán zvláštní zákon. Osoby nezvěstné, které odešly z domova a není o nich ni slechu ni zpráv ni naděje, že by ještě žily, může soud za jistých podmínek prohlásiti za mrtvé (čl. 675—685).

Nejzajímavější část tohoto dílu jest ta, která jedná o zádružných *kućích*, *o plemeni*, *o bratstvu* a *o selské i městské obci*, jimž zákon přiznává samostatnou osobnost právní v poměrech majetkových. Zádružná kuća (domaća nebo kućna zajednica) jest dle zákona soubor domácí čeledi (čeljade), mužů a žen, kteří se doma zrodili neb do kuće zákonným způsobem přijati byli (přivdané snachy, děti za vlastní přijaté[2]) a kteří bydlí v jednom neb více staveních pohromadě se společným jměním, chlebením, prací a výdělkem. (srv. čl. 904, 905).

Vedle kmenového majetku kućného, t. j. všeho, co má kuća od starodávna a co výdělkem i prací kućné čeledi k tomu přibývá, uznává zákon jako dosavadní obyčej osobní majetek (osobinu) jednotlivých členů, který jest od kućného jmění úplně neodvislý. K osobině náležejí roucho a ozdoba, jež si děvče v kući urobí, jež dostane žena věnem, jakož i veškery dary, jež obdrží při svých vdavkách, dále vše, čeho mužský neb ženský člen kuće darem neb dědictvím nabude a výmínečně vše, co se svolením kuće prací svou osobně si vydělá.[3]) Se svou osobinou může každý zletilý volně nakládati; jen vdaným ženám jest při tom třeba svolení mužů, po případě soudu. Osobinou stává se i celé kućné jmění, spadneli kuća na jednoho člena (muže neb ženu), který s ním dle své vůle nakládati může, pokud se členové kuće opět nerozmnoží. Žena samochranica však (jediná vdova po smrti mužově), která se v kući nezrodila, smí užívati jen důchodu kućného a musí zachovati kmenové jmění kućné netknuto, za kterýmž účelem obdrží opatrovníka.[4])

---

[1]) Zákon rozeznává: nezletilce do 7. roku, kteří nemohou kromě čistých darů (čl 480) žádné právní jednání podnikati; nezletilce nad 7 let, kteří nemohou bez svolení svých zástupců smlouvy pro ně onerosní uzavírati (kromě čl. 650.). Srv. čl. 503—508.

[2]) Služební lidé, pokud jsou v poměru služebném, nenáležejí k domácí čeljadi ve vlastním slova smyslu. Členem kuće přestává býti ten, kdo z ní vystoupí ženitbou neb podílem (oddělením) čl. 965

[3]) Přibytek, jenž přistupuje smrtí některého kućana k podílům ostatních členů kuće, nenáleží k osobině (čl. 967).

[4]) Bylli její zemřelý muž domazetem, nedává se jí poručník (čl. 670).

Domaćin zastupuje v právních poměrech kuću na venek a zavazuje ji jednáním svým, leč by jednal nepoctivě a druhá strana o tom věděla. Změnou starešiny se práva a povinnosti kuće nijak nemění.

Podíl neodděleného kućana v kućném majetku jest nezcizitelný. Ze závazků, jež některý člen domu podstoupil bez zmocnění starešinova, ručí sám osobně; kuća jen tehdy a potud, pokud z toho měla prospěch neb jednaloli se o nějakou nevyhnutelnou potřebu kućana (nemoc, výživu), pro kuću pracujícího. Zabýváli se některý z kućanů obchodem s vědomím domaćinovým, ručí poctivému věřiteli ze závazků takto vzniklých kuća sama. Máli toto ručení kuće býti omezeno neb vůbec zabráněno, musí to býti oznámeno soudu a veřejně ohlášeno. Za škodu spůsobenou nějakým činem nedovoleným ze strany některého člena domu, jest tento osobně zodpověden, leč by čin ten souvisel s prospěchem kuće (s ochranou majetku kućného nebo cti) a nepřekročilli původce činu rozumných mezí. Ale kuća jest vždy zavázána, mohlali nedovolenému činu svého člena zabrániti a neučinilali tak; mělali při skutku nějaké účastenství; nebylli čin zúmyslný a nepřevyšujeli škoda 100 fr. Ve všech případech ostatně, kde jednotlivý kućan osobně ručí, avšak jeho osobina k zaplacení dluhu nestačuje, může soud zbytek neb část jeho celé kuće k zaplacení uložiti.

Osobní věřitelé některého kućana hojí se na jeho osobině a pak na jeho podílu kućném, se kterým bude oddělen. Pakli by ho kuća do dvou měsíců odděliti nechtěla, béře tím sama dluh jeho na sebe. Přijmeli kuća člena odděleného opět do zajednice, musí vhodným spůsobem ohlásiti podmínky, za kterých byl přijat, aby známa byla míra jeho kreditu; jinak by sama za jeho dluhy ručiti musela. Při dělení kuće konečně musí určeny býti podíly dluhů kućných, které na každého podílníka připadají k zaplacení. Nestaloli se to, ručí všichni rukou společnou a nerozdílnou.

V městských kućích platí táž pravidla; ony mohou však své domácí svazky a poměry jinak upraviti. Osoby třetí jsou tím ovšem jen potud vázány, pokud jim taková jiná úprava kućných poměrů známa byla (čl. 686—708 [1]).

Plemenům zachovává zákon jakožto právnickým osobám jich zajednici (komun), sestávající z pastvy, lesů, vod a jiných ústavů plemenských (škol, cest a j.). Právo nakládati s tímto jměním má plemenský sbor a jeho výkonné orgány. Užívání zajednice řídí se obyčejem a ustanovením plemenského sboru. Podílného práva plemenského nelze postoupiti, pokud zajednica rozdělena není. Týmiž pravidly říditi se mají i bratstva a s nimi namnoze v jedno spadají selské obce. O městských obcích bude vydán zvláštní zákon (čl. 709—715).

Zákon přiznává právnickou osobnost majetkovou dále ještě kostelům, klášterům a jiným ústavům církevním všech uznaných vyznání. Správa jmění jest ponechána církevní autonomii. Nemovitosti kostelů a klášterů pravoslavných nelze bez státního svolení zciziti (mrtvá ruka,

---

[1]) Srv. dílu 6. čl. 964—968. O vnitřní organisaci kuće, o právech a poměrech členů sem spadajících vydán bude zvláštní zákon (čl. 617). Potud platí dosavadní obyčej.

čl. 716—719). Co tkne se majetku státního, liší zákon státní statek veřejný a státní osobinu. O nabývání statků a důchodů k uhrazení státních potřeb a účelů budou vydány zvláštní zákony (720—722.[1]) Posléze upraveny jsou ještě osoby právní, které vznikají volným sdružením jednotlivců neb jich vůlí, a jimž jest třeba státního uznání jich spůsobilosti k majetku. Jsou to spolky (korporace, družstva čl. 723 až 754) a nadace (zaklada čl. 755—766).

K závěrku zákonníka přidány jsou právní *pořekadla* a *přísloví*, která nemohou sice zákon změniti, slouží však k jeho objasnění (čl. 987—1031). Jsou vzata nepochybně z lidových rčení obyčejových a podobají se známým regulae juris v Digestách římského Corpus juris civilis, jakož i ostatní vykládající část posledního dílu odpovídá do jisté míry známému titulu Digest, De verborum significatione.

VI.

Zbývá nám promluviti ještě o významu a povaze nového zákonníka černohorského, jehož obsah jsme právě stručně podali, a sice zvláště po stránce sociologické.[2])

Ve vývoji každého národa nastává jednou čas, kdy objeví se potřeba napsati a uzákoniti (kodifikovati) jeho právo. Příčiny toho jsou v rozličných dobách a u rozličných národů rozličné.

Jedna hlavní příčina prvých uzákonění práva záležela v tom, že znalosti, výkladu a výkonu práva zmocnila se určitá třída společenská, ať to byla již kasta kněžská neb nějaká světská aristokracie, která tohoto monopolu svého zneužívala v neprospěch a k utlačování ostatních vrstev společnosti, v nichž pak zrodily se snahy po napsání a uveřejnění práva v tajnosti chovaného, aby každému zjevno a známo bylo. V jiných případech byl příčinou kodifikace výboj cizího národa, aby uložil právo své národu podrobenému, aneb aby mu jeho právní řád vedle svého práva ponechal a poměry nového obyvatelstva k starému upravil; jindy opět sloučení různých zemí a národů, žijících dle různých právních řádů, v jeden státní celek nebo pověké hromadění se právních institucí, z nejrůznějších dob pocházejících, v nepřehledný a nesoustavný právní stav, stěžující i stanovení i dobývání práva, nutily ke kodifikaci. Aneb

---

[1]) Srv. dílu 6. čl. 969, 970.

[2]) Srv. k této části R. Dareste, Le nouveau Code du Monténégro (Paris 1888); G. Ardant, Une nouvelle méthode de codification du droit civil (v časopise La reforme sociale, č. 58, Paris 1888). Krátký výklad motivů a hlavních zásad legislativných podal p. Bogišić sám ve svém již shora uvedeném listu A propos du Code civil du Monténégro atd. (Paris 1886, 2. vyd. 1888), který jest jakýmsi výtahem z obšírného Exposé posud neuveřejněného. Velmi pěkná jest stať prof. Zigela v ruském Juridičeském Véstniku: Общій имущественный законникъ для Черногорскаго княжества дра Богишича, kde jednotlivé zásady dr. Bogišićem v jeho listu uvedené illustrovány jsou příklady, ze zákonníka černohorského vzatými, a přihlíženo ke slovanskému právu vůbec. Konečně uvádíme statě And. Đorděviće v srbském časopise Бранич (ročn. 1888), Богишићев Општи имов. зак. atd., z nichž jsou nám po ruce jen některé části.

jsou to konečně hluboké proměny v společenském stavu, vznik nových důležitých potřeb sociálných, jež vyžadují toho, aby uvedeny byly v pevné koleje a v určitý směr vývojný uzákoněním práva.

Následkem této různosti v příčinách kodifikace jsou i její povaha i význam v různých případech různé. Jdeli hlavně jen o publicitu platného dosavadního práva, tu stačí pouhá přeměna nepsaných obyčejů právních ve psanou sbírku jich, při čemž jednotnosť a soustavnosť jest věcí vedlejší. V jiných případech jedná se nejen o republikaci dosavadního práva a o zachování jeho pojmů a mluvy, nýbrž i o to, aby rozpory z něho byly odstraněny, mezery vyplněny, zastaralé útvary vyloučeny, pojmy přesně vytknuty a veškero právo neb jeho jednotlivé části v jasných, krátkých větách přehledně sestaveny (digestování). Jiné požadavky konečně klademe v naší době na kodifikaci práva. Nehledíme tu jen k publicitě práva a k tomu, aby zákonník byl zrcadlem dosavadního právního řádu, nýbrž žádáme, aby kodifikátor, šetře dosavadních útvarů právních a snaže se vystihnouti jich ducha, vyhovoval zároveň právnímu přesvědčení doby, snahám a potřebám, které v současném životě společenském se probouzejí, a položil pevný základ k dalšímu jich vývoji. Při tom pak má býti co do přesnosti pojmů, roztřídění látky, přehlednosti, stručnosti a srozumitelnosti předpisů hleděno co možná k největší dokonalosti logické, aby zákonník dle běžného právě stavu právnického vzdělání v národě účelu svému co nejlépe vyhověl, aby zejmena soudcům usnadněno bylo hledání a užití práva, občanům a jich právním zástupcům dobývání práva v daných případech, aby jednotností výkladu a užívání upevněna byla důvěra v právo i v orgány jemu sloužící a aby odborné i populárné poučení se o právním stavu země nejen doma, nýbrž i v cizině umožněno bylo. Konečně vyžaduje se též pilný zřetel k cizímu zákonodárství, aby mezinárodním stykům národa s příslušníky cizích států nevadily překážky, jež přiměřeným přispůsobením právních předpisů ku předpisům cizozemským (pokud ovšem zvláštnosti domácího práva to připouštějí) snadno odstraniti lze. Taková kodifikace jest vždy spojena zároveň s novou legislací; stojíc na základech minulého vývoje právního, jehož nechce přerušiti ani v nehybnosť uvesti, hledí současně k jeho vývoji budoucímu, jejž chce usnadniti a uspíšiti. S tímto posledním názorem o kodifikaci potkáváme se též u p. Bogišiće.

Podali jsme v prvních statích tohoto pojednání obraz právního stavu v Černé Hoře před vydáním nového obecného zákona majetkového a shledali jsme, že stav tento založen jest z větší části na starobylých obyčejích právních. Z druhé strany poukázali jsme i k tomu, že v Černé Hoře počala právě v poslední době nová fase společenského vývoje, směřující k tomu, aby z národa polovzdělaného stal se národ vzdělaný, z nahodile souvislých skupin společenských jednotný stát, spůsobilý k tomu, aby vešel ve styky s ostatní vzdělanou Evropou, a aby konečně zejmena hospodářské poměry země, obchod, průmysl řemesla i zemědělství se zlepšily a rozvinuly. Pro celou řadu nových útvarů sociálných, jež tento nový vývoj věcí s sebou přináší, nevystačuje dosavadní právní obyčej s populárným soudnictvím, ani několik ustanovení zákona Danilova, týkajících se práva majetkového. Právní stav Černé Hory stal

se podobným — abychom užili porovnání J. St. Millem v jiném případě užitého — dětskému šatu na člověku rychle dospívajícím, na němž šev za švem povoluje a praská, tak že jeví se potřeba trhliny zacelovati a šat sám na všech stranách nastavovati. Vedle toho pak nelze přehlednouti, že obyčej místní má mnohé zvláštnosti a často jen nahodilou souvislosť, čím při nečetných stycích svazků společenských svazky tyto samy se osamocují; místní obyčeje neohlížejí se také po blahu státního celku a všech jeho členů. Zde jeví se potřeba pomoci zákonodárcovy, jakožto nejlepší prostředek ku podporování současných snah sociálných i k uspíšení pravidelného, zemi prospěšného vývoje dalšího. Všecky tyto okolnosti jsou zajisté nejlépe p. Bogišićovi známy, neboť on mohl je nejdůkladněji poznati a dle nich o potřebě a přiměřeném provedení kodifikace souditi.

P. Bogišić nerozhodl se pro uzákonění všeho práva najednou, v jednom celku, nýbrž pro kodifikaci *postupnou*, *částečnou*, a vyvolil nejprve onu část právního řádu, jejíž úprava při vylíčeném právním a vůbec sociálném stavu země jevila se býti nejnutnější: *právo majetkové*. V jeho zákonníku není obsaženo ani vlastní právo rodinné, ani dědické. [1]) Poměry tyto jsou do podrobna ovládány starým obyčejem,

[1]) Tím liší se, kromě jiných zvláštností, kodifikace černohorská od jiných moderních zákonníků práva občanského v Evropě. O důvodech vyloučení práva rodinného a dědického srv. p. Bogišićův spisek. A propos du Code civil du Monténégro str. 6 násl. U práva rodinného jest to různorodosť jeho naproti právu majetkovému, u práva dědického pak jeho úzká souvislosť s právem rodinným; kromě toho ale pokládal p. Bogišić kodifikaci práva rodinného na ten čas vůbec za nevhodnou, hledě ke zvláštnostem a mnohotvárnosti rodinných skupin černohorských a k jich nedokonalému dosavadnímu prozkoumání. Srv. též prof. Zigela Общій имущественный законникъ atd. str. 59. násl. — Nám zdá se býti rozhodným pro vyloučení práva rodinného ze zákonníka důvod poslední (vedle důvodů v textu uvedených). O *důvodu* čerpaném z heterogenity práva rodinného a majetkového máme poněkud jiné mínění než p. Bogišić. Právo rodinné zaujímá v soustavě práva postavení ve mnohém ohledu zajímavé a sporné. Náležejíc převahou svých poměrů a institutů ku právu soukromému, jeví ve mnohých směrech příznaky veřejnoprávní (srv. rozlučitelnosť, neplatnosť manželství, poručenství a j.). Co se pak týče jeho rozlišení od práva majetkového, tu jeví se podstatná různosť obou v tom, že v právu majetkovém jest základem přímý poměr osoby k *věci* neb poměr osoby k osobě zprostředkovaný *věcí*, v čistém právu rodinném naproti tomu poměr osoby k *osobě*. V poměrech práva majetkového závažna jest v prvé řadě stránka *hospodářská*, v poměrech čistého práva rodinného stránka *mravní* a *náboženská*. Proto ovšem vyžaduje upravení těchto částí práva různé, samostatné pojímání jich základních zásad. Z druhé strany však souvisejí obě tyto části soukromého práva úzce mezi sebou, a poněvadž netvoří kontrasty navzájem se vylučující, musíme připustiti mezi nimi jistou oblasť přechodní, kterou lze do té, či oné části vřaditi, dle toho, pokládámeli moment osobní neb věcný (majetkový) za rozhodný. Týmž právem zajisté lze pojati v právo rodinné nejen čisté poměry osobní, nýbrž též poměry majetkové, pokud s rodinným svazkem souvisejí (majetkové poměry mezi manžely, rodiči a dětmi, závazky a práva členů rodiny na venek, majetkové poručenství a j.), kterým lze vřaditi do práva majetkového poměry kućí a jich členů na venek, poručenství a j., jak to učinil p. Bogišić. Z téhož důvodu zajisté, z něhož tato „externa“ rodinného práva do zákonníka pojata byla, mohlo v něm býti i o vnitřních kućných poměrech majetkových jednáno; neboť právě v zádružných kućích jest stránka eko-

nejsou dostatečně ještě probádány, tak že celková jich kodifikace byla by nyní, právě v době jaksi přechodné, která nemůže zůstati bez vážných následků na dosavadní jich organisaci, nejen velice obtížna, nýbrž snad i nevhodna.

Nový zákonník není pouhou republikací dosavadního platného práva obyčejového; hledí spíše k budoucnosti a má celkem ráz moderního zákonodárství. Z druhé strany však nechce dosavadního vývoje právního přerušiti, aniž základů právního řádu domácího násilně změniti, nýbrž šetří jeho ducha, pojmův a mluvy a snaží se přispůsobiti jej k novým potřebám, vyplniti jeho mezery a spojiti jej organicky s institucemi právními, jež na prospěch budoucnosti nově zavádí. Základ obsahu zákonníka našeho, jak jsme viděli, jest vzat z právních obyčejů domácích aneb se aspoň o ně opírá. „Dobrým obyčejům" přiznána jest platnosť vedle zákona, pokud tento nevystačuje k rozřešení případu a k obyčejům odvolává se často zákon, aby je výslovně v platnosti udržel.[1]) Zejmena hleděl p. Bogišić zachovati společenský typ domácí a jeho základní formy plemene, bratstva a zádružné kuće. Uzákoněním a podrobným upravením starodávného práva předkupního mezi „bližiky" snažil se poskytnouti starým, pevným svazkům společenským možnosť, aby bděly samy nad svou spojitostí a jednorodostí, nad svými rodovými, sousedskými i majetkovými interesy a bránily rozkladu svému následkem vnikání živlů cizích: z druhé strany však, maje zřetel k větší budoucí pohyblivosti obyvatelstva a ku případům, kde ony svazky nechtějí neb nemohou užiti svého práva, stanovil přesně podmínky, za kterých lze cizím osobám příslušnosti ke svazku a práv s ní spojených nabyti. Zostřením zákazu, že v Černé Hoře cizinci nemohou nabývati nemovitostí, učinil nemovitý majetek země, jenž jest dosud hlavním jejím bohatstvím, nepřístupný zahraničnému kapitálu a spekulaci, která se státu černohorskému, když vstoupil v užší styky s cizinou, stala nebezpečnější než kdy jindy.

Duchu společenského řádu dosavadního odpovídají také všecky svrchu uvedené předpisy, vzaté ze starých zemědělských obyčejů, formy

---

nomická (majetková) jedna z hlavních (srv. shora str. 222), mnohem důležitější ještě než v rodině naší.

Co tkne se vyloučení práva dědického ze zákonníka, rozhodna jest úzká souvislosť práva toho s právem rodinným při oné organisaci společenské, jaká posud v Černé Hoře převládá. V našich právních řádech s individuálným vlastnictvím a volností nakládati s ním pro případ smrti testamentem, není již souvislosť dědického práva s rodinným tak úzká, a živel majetkový vystupuje i tu značně v popředí. — Těmito řádky nečiníme žádné výtky proti obsahu zákonníka; neboť shodujeme se s p. Bogišićem úplně v tom, že *na ten čas* nebylo vhodno pojati ani právo rodinné ani dědické do jeho zákonníka. Různili bychom se s ním pouze v tom, že by *vůbec* tyto části práva, náležející jako právo majetkové k právu soukromému, do zákona jeho se nehodily.

[1]) Při poměru obyčeje právního k zákonu uvažuje p. Bogišić zvláště otázku tvoření se a působení obyčeje contra legem (A propos du Code civil du M. str. 15 násl.). Maje zcela důvodně za to, že prostředky zákonodárné nejsou s to v zápasu špatného zákona a dobrého obyčeje zameziti vítězství tohoto, pokládal za nevhodno, výslovně takovou kollisi v zákoně upravovati, jež ostatně při systému od něho přijatém jen velmi zřídka nastati může v zemi, pro kterou zákon platí.

vzájemné pomoci v pracích zemědělských, některé zvláštní associace týmž účelům sloužící (supona, sprega) a celá řada sousedských práv i povinností zvaných „pomeďaško-poslužje."

Rovněž zůstal v podstatě nedotknut kućný zádružný řád dosavadní, pokud nově vznikající jeho potřeby pozměn co do poměru na venek nevyžadovaly. Zákonník vytkl zejmena vůči vzmáhajícím se snahám po individuálném majetku přesně případy osobiny členů naproti kućnému jmění kmenovému. Při tom však zavedl jednu důležitou novotu (v čl. 688), dopouštěje, aby i to, co člen kuće prací svou vydělá, stalo se jeho osobinou, pokud k tomu kuća přivolí. Tento ústupek proti starému obyčeji stal se nepochybně z té příčiny, že kućané často kuću opouštějí, aby ve světě, doma neb v cizině šli za obchodem (srv. shora str. 224) a vycházejí tak z dozoru kuće, která nicméně za jich jednání a závazky (dluhy) zodpovědnosť nésti musela, pokud uvedeného předpisu nebylo. Domaćinova práva v majetkových poměrech kuće omezil zákon jen potud, pokud by nepoctivým jednáním kući škodu způsobiti mohl, a vedle toho vytkl přesně jednak případy osobní zodpovědnosti členů, jednak souborného ručení kuće ze závazků na venek. Konečně dopouští zákon, aby městské rodiny jiným řádem se spravovaly než zádružné kuće, pokud jen řád tento i na venek znám bude.

Jakožto zcela nově zavedené instituce právní uvádí p. Bogišić jen „formality při převodu vlastnictví věcí nemovitých, služebnosti smluvené, hypothéku, držbu, vydržení a promlčení." [1]) Zřetel k mezinárodním stykům Černé Hory jeví se pak jednak v předpisech, týkajících se přímo majetkových poměrů mezi Černohorci a cizinci, jednak v přijetí oněch právních zásad do zákonníka, které jsou více méně společným fondem všech moderních zákonodárství. Zákonník má „poskytnouti Černohorcům možnosť, aby opatřili si všeobecný názor o právu v cizině, a cizincům, aby sobě učinili ponětí o zvláštnostech práva černohorského." [2])

Po stránce formálné byla cílem p. Bogišiće co největší dokonalosť logická, ale opět se stálým zřením ke zvláštnostem země a k dosavadnímu populárnímu i odbornému vzdělání. V tom ovšem vadily mu veliké obtíže, ježto právo černohorské doposud nijak vědecky zpracováno nebylo, ježto právní mluva lidu daleko nemohla vystačiti pro podobné dílo zákonodárné a ježto Černá Hora nemá dosud žádných odborně vzdělaných právníků. Jednoduché právní pojmy, jež u nás jsou všeobecné rozšířeny, byly tam až dosud věcí neznámou.

Mluva zákona jest jednoduchá, jasná, co možná konkretná, aby každému srozumitelna byla. [3]) Právní terminy již ustálené jsou šetřeny a jen přesné definovány; celá řada nových potřebných terminů tvořena jest buď ze slovných kořenů právního jazyka národního neb šťastnou analogií. P. Bogišić vyhýbal se takřka prostému převodu cizojazyčných

---

[1]) A propos du Code civil du Monténégro str. 13. Proč obyčejové právo dosavadní neznalo promlčení, bylo již shora (str. 221) uvedeno.

[2]) Tamtéž str. 6.

[3]) Srv. A propos du Code Civil du Monténégro str. 20 násl.

terminů právních a opisoval raději terminy takové, jež mu nebylo lze uvedeným spůsobem utvořiti neb jež (značíce pojmy více abstraktné) nebyly by těm, pro něž zákon určen jest, srozumitelny. [1]) Všecky tyto přednosti zákonníka p. Bogišićova dovedou ovšem nejlépe oceniti dobří znalci jazyka srbského.

Z týchž důvodů, t. j. z důvodů co největší populárnosti, pojal p. Bogišić ve svůj zákonník jednu část, s níž se jen zřídka v novějších zákonech potkáváme. [2]) Jest to onen dogmaticko-vykládací díl šestý, k němuž jsme již ve stati předcházející poukázali a jenž má nahraditi jakousi authentickou učebnici, rozdělenou souběžně dle obsahu vlastního zákona, který měl zůstati co možná konkretným.

Konečně p. Bogišić i systematiku zákona podřídil praktickým účelům, plynoucím ze zvláštních poměrů země. Systematika ta vidna jest z předcházejícího přehledu obsahového. Látku do zákona spadající snažil se p. Bogišić roztříditi „dle přirozené příbuznosti různých institucí mezi sebou" s tím přispůsobením, aby části, které méně často v životě národním se naskytují, následovaly po těch, jež zhusta přicházejí, aby tak čtenář veden byl od věcí známějších k neznámnějším a konečně aby předpisy všeobecného rázu, předpisy abstraktné následovaly po konkretných. Následkem toho ovšem celý system zákona odchyluje se i od běžných soustav v našich moderních kodifikacích i od požadavků soustavy vědecké. To platí zvláště o právu osob, jež umístěno jest v dílu předposledním, a o všeobecných zásadách práva závazků, jež následují po jednotlivých druzích závazků, a konečně o zmíněném již vykládacím dílu šestém. [3])

Takým, zajisté důkladně promyšleným spůsobem snažil se p. Bogišić zdělati pro Černou Horu zákonodárné dílo „systematické a zároveň populárné," a položiti jím „uhelný kámen" k dalšímu pravidelnému vývoji právního řádu i zákonodárství této malé, ale proslulé země slovanské. Životní sílu jeho zákona může ovšem nejlépe osvědčiti jen onen život společenský, jenž všemu právu život dává a pro nějž byl vydán.

---

[1]) Své názory o tom vyložil p. Bogišić v uvedeném již spise O стручном називљу у законима (Splet 1876) a Technički termini u zakonodavstvu (z rus. přel. N. Dučić, Záhřeb 1888). Dlouhou řadu terminů našeho zákona rozbírá And. Đorđević v cit. článku v časopise Бранич č. 20, 21 a 22 z r. 1888.

[2]) Srv. A propos du Code civil du Monténégro str. 11. 19 násl.

[3]) Srv. blíže o tom A propos du Code civil du Monténégro str. 16 násl.

Muzikant.

Povídka z kraje ve verších

od

Josefa Jakubce.

(Pokračování.)

atím mraky jako režné žoky
vodou nadnuté, že sotva stačí,
aby nepukly, se vzhůru tlačí
po lesích přes obzor přes široký
Pod nimi jak pod plnými pytly
vidno, že se prohýbají lesy,
o jichž ostré vršky krajem chytly,
natrhly se o hor příkré tesy,
a již vodu na vyprahlou zemi
cedí bohatými krůpějemi.

Ejhle, cestou vykračuje ztěžka
mistr Strnad zmoklý, zamazaný,
takt mu kazí a jej v chůzi mešká
kluzké bláto letíc na vše strany,
a kam se jen vrátká noha vboří,
místo stopy rybníčky se tvoří.
Shůry pak naň hustě dopadají
jako dlouhé, prosvitavé biče,
které začátek až v nebi mají,
mokré šlehy, déšť naň padá syče
crkotem, a jako z podokapu
potůčky dva s dlouhých knírů kanou,
líc má mokrou jako uplakanou,
a též z trubky, jež se hází v kvapu
na řemínku na zádech, jak šlape,
v hustých slzách bystře voda kape.

Trudně došel k baráčku, a vrátka
teskně zavrzla. Tu bázeň krátká
zachvěla mu srdcem, ale hravě
zanotil si pod střechu se stavě.
Vodu střásá, mokré oči vytře,
a tu nejdřív vrabčíky dva shlídne
na okénku chaty svojí vlídné;
po očku naň shlížejíce chytře
hlavičkami potutelně kroutí,
jak by vítali ho z trudné pouti,
an se blíží vpadlé oči chmuře.
Na prahu mu v ústret schlíplé kuře

vlekouc po zemi svá křídla zmoklá
civí ponořeno do vrtochů;
a ta kura drze na něj kvokla,
setřásla si tu tam s křídel kapku,
moudře stranou vyhnula se trochu,
aby neušlápl jejích drápků,
a naň pohleději jak na vetřelce
zastrčila zobec pod křídelce.

Tedy mistr nízko hlavu sklopí
u dveří pak za šňůrku se chopí,
vklouzne do síňky, leč náhle stane,
naslouchá, zpět ze síně se vrací,
utírá si boty zamazané,
a když dávno hotov byl s tou prací,
na záhrobci postává pln bolu —
světobolu, hněvu — na svět hněvu,
a v sluch jeho jako v jemném sólu
kapky v pádu pravidelném tlukou
za té tiché hudby bez nápěvu,
s notou nepostižnou, stejnozvukou.

„Kam ty peníze se jenom děly?“
mistr přemítá — „měl jsem jich přece,
mohli jsme žít za ně týden celý!
A teď, co mám? V kapse groše není!
Kdy bych se byl raděj nehnul s pece,
nechal toho světem plahočení!
Hraju, vyhraju, a ďábel zase
vehnal mě k té prostopášné chase:
hrajou, pijou — strhnul bych si hlavu!
Vždyť přec nechodím hrát pro zábavu!“

Dupne mistr, do síňky už vchází.
Upadl však opět do nesnází,
když stál přede dveřmi, kašlal, dupal,
celý zpocen, jak by pražil úpal,
a v tom jako falešná by nota
do ucha jej ťala, z vnitřku slyší:
„Kdo pak to tam za dveřmi se motá?“

Shýbl se, bylť nade dvířka vyšší —
a již vklouzl do světnice chutě,
do žertu a veselí se nutě.
„Zaplať Pánbůh, že jsem doma zase!
Nu, to jsem se vrátil v pěkném čase!
Jenom na mne hleďte, lidé drazí:
Jako hastrman! A lýtka mrazí!
Svléci šaty — to mi nepomůže;

matko, pomoz mi se svléknout z kůže,
nebo pověs celého mě spíše,
bude ze mne pěkně kapat s výše.“
Zasmál se; však odnikud ni hlasu,
vše si hledí svého, není času:
jako hejno ptáčat na větvici
u lavice stojí řádka dětí,
větší, menší, ještě menší třetí,
čtvrté, páté dosahuje stěží.
Každé drží hrneček a lžíci,
každé pilně nádoby své střeží,
nejvíce však nejútlejší robě,
mísu velkou přivlastnit chce sobě,
zamezuje přístup záškodníkům,
záškodníkům, vlastně podílníkům,
neboť s hrnky nevědouc si rady
těm třem dala matka dohromady.
Tedy to, co misou vládne, děcko,
špatně dělí se, chtíc míti všecko.
A jak nad nádobou tílko vzpřímí
odkryvši ji a chce nabrat sobě,
z obou stran hned se lžicemi svými
starší robata se blíží obě
volně, zticha, přímo do nádoby;
tu hned děcko křičí a se zlobí,
na vše strany ohání se, tluče,
a zas nabrat nedočkavo touží,
když dvě lžice po stranách se ruče
natáhnou a pozvolna se plouží
k témuž cíli, jak sesadla hmyzu,
jenž byv zahnán, vytrvale, znova
tykadla hned natáhne, hned schová
a tak kradmo sladkou pije mízu.
V koutě u plotny pak zří, jak svítá
v přítmí jasně dvojí bělmo očí
a se mrštně sem tam za ním točí,
a tam taky hlučně ruka hbitá
lžicí v hrnku rachotí a s chutí
vyškrabuje plodíc rozkoš uchu.

Na to patře v blaženém tom ruchu
postál mistr v němém ustrnutí,
luskl prsty, dupl kolikráte:
„A to jste mi muzikanti pěkní,
všichni stejné instrumenty máte!
Což je posvícení, ženo, řekni!“

Ani hlásku. Jen dvé němých zraků
přivádí jej stále do rozpaků.
„Neseš?“ jako by se ptaly z koutu.

Proto sahá k šosu, už co vstoupil
kapsu hledaje, neb dětem koupil
cukrového všechněm po kornoutu.
Kapsu hledá, otáčí se, kloní,
kapsu našel, nemůže však do ní:
cukrovím je veskrz zalepena,
cukrem rozmoklým, jenž po kabátu
prosakuje kape. Jako stěna
zblednul mistr hněvem pro tu ztrátu.
Shodí kabát, rve si dlouhé vousy
a zub o zub skřípaje si brousí,
když tu matka nedojedši zcela,
jak by nejvíc najedla se dělá,
a co zbylo v hrnku, nese honem
utírajíc obličej si zdravý
a před mužem hrnek na stůl staví
při bochníku velkém, čerstvém, vonném.

A tu mistr zraky klopí nízko
dojat jsa. „Hle, žena dobrotisko!“
myslil si a sotva vyřkl hlasem:
„Půjčil žid?“ — Dí žena: „Musela jsem.“
Kýval manžel hlavou, stále kýval,
dlouho na ženu se němě díval,
obracel cos v rukou — náhle křiknul
a již trubkou na podlahu smýknul,
odvrátil se k oknu pohvizduje,
polykaje a se za vous ruje,
rychle mrkal . . . A tu na podlaze
syté děti supajíce blaze
na trubku se vrhly, každé samo
chtíc jí užiti a semo tamo
po podlaze smýkají a brousí
nedbajíce, že si tatík vousy
může ukroutit a že se zlobí!
Nezlobí se na ně — na svět celý!
Zuby do všeho by kousat chtěly . . .

Ale děti zvláště do útroby
lesklé trouby dostati se snaží,
do tajemné roury proniknouti,
a co tam je, kde se trubka kroutí,
co se to tam skrývá, uzřít baží,
co tak zvučí, tatínek když hraje.
Nejmenší chce nejdřív vidět všecko:
přikládá si z doleního kraje
troubu na tvář, mizí v její hloubi,
s druhého pak konce starší děcko
pokouší se vyhnati zvuk z trouby —
že jak hejno diblíků, když v taji

ještě u něho své štěstí zkusím.
Právě přišel s pole. — Půjčí, rád by!
Nepískal prý od Lužanské svatby,
klarinet že rozložil. Tož hledá,
dlouho hledá — jedna čtvrtka schází!
Tak jsem přišel opět do nesnází.
Kobrtám se zpět. Však dobře věda,
starý Kozák že kdys troubil na roh —
já jsem troubit nezapomněl zcela —
zajdu tam. Jen jeli doma staroch!
Barák zavřen! Tedy tluku, buším,
ale z vnitřku jako z oulu zněla
jenom zvuků směsice mi k uším
od kuřat a housat — škoda potu!
Aby dědka i s tou jeho klecí!
Ale nejlepší mi zahrál notu
Bradský Čáp: Jsem poctiv, vy jste svědci!
Vždyť on vám mně nechtěl svěřit basu!
I ať si jde se svou Káčou k ďasu!
Já si bez toho hrát na ni hnusím.
Brachu, půjč mi trubku! Velmi spěchám;
kantora, víš, v tísni nezanechám,
kdy bych na zouvák měl hrát, dnes musím!“

Šmejkal domluvil, a Strnad před ním
spadnuv na verpánek rázem jedním
rozehnal se dratví v obě strany
hlavu krče, pohled polekaný
jako koník, když mu kolem chřípí
švihá bič, své bystré uši chlípí;
neboť z koutka tam, kde zamračena
stála posud Strnadova žena,
rozkřikla se: „Zaplať Pán Bůh, strýčku!
Zaneste a nevraťte už zpátky
pekelný ten nástroj! Běž, Vašíčku,
Vojto, Báro, běžte do zahrádky,
kam jste trubku zanesli?“
V tom kdesi
z koutka jizby na ta slova její
vstaly, zadupaly čtvery nožky,
na dvoře pak v dříví, slámy směsi
hraboší se děti, převracejí
dřeva, kameny a staré došky,
až pak plny prachu, plny potu
v kamení a v trávě vedle plotu
jako poklad zlata v šťastné chvíli
děti trubku s křikem objevily.
Ještě na ní trávy, hlíny stopy,
ale Šmejkal s chutí se jí chopí,

sploštělou tak, zablacenou schoval
a již od baráčku upaloval.

Ale Strnad dodělává boty,
píchá, tluče jako podle noty,
jen že časem zaclání mu zase
divný stín, jenž ve sluněčka jase
pruhem dlouhým lehá na okénku,
toho stín, jenž plouží se tam venku,
a vnitř chaty po stěnách se míhá
jak host příšerný, jejž okem stíhá
poděšeným tatík v nepokoji,
a ten stín, když také děcko shlídlo,
že sám otec s matkou se ho bojí,
vykřiklo jej majíc za strašidlo,
děcko, malá Madla. Tatík skokem
pojal dítě, schoval na své hrudi
hlavičku tu s vytřeštěným okem
a tak matku před chatu jít pudí:
„Maminko, jdi, vyjdi přede dvéře!
Vyjdi sama, promluv k němu slovo!“
A již na to přání tatínkovo
utřevši se matka ven se béře,
v pravo v levo hledí a tam vidí,
od plotu host nebývalý zírá,
oči velké jako zraky výra
po čemsi kol chaty pilně slídí —
uviděla za plotem stát žida.
Jako když tam jejich barák hlídá,
koly v plotě počítá i stromy,
počítá i stromů větve, plody,
jeho stín se kolem plotu plíží.
Ulekla se matka, s hrůzou lomí
rukama a znamená se kříži.
Honem, myslí, posvěcené vody,
kolem pokropit, by nespočetl,
nedopočítal se do baráku!
Kropit, kropit! Zahnat zlého ducha,
by se vyhnul, by si cestu spletl!

Však už obličej jak do zobáku
zakončený, s pejzy podél ucha
přimrazil ji, nemohla už s místa.
„Pane Marku! Táta se k vám chystá,
přijde k vám, až jenom dohotoví,
odvede dnes boty sedlákovi.
Nebojte se! My se vyrovnáme,
vždyť my také mezi lidmi máme,
milý zlatý! Muž se u vás staví!“

Tu žid mrštně sundav cosi s hlavy
blahosklonně mistrové se kloní
vzduch jen prázdný jako směrem po ní
pěti prsty zahnutými hladě.
A pak mrknul do okénka zbystra,
prsty všemi zabořiv se v bradě —
samého sic nespatřil tam mistra,
jeho dílo však, plod jeho potu,
jednu a zas jednu v okně botu.
Mistr sám se ukryl: krče údy
za židem se dívá tajně s půdy
přiloživ svou ustrašenou líci
k malé štěrbině skrz lomenici.

Slezl mistr s půdy, zaťal pěsti:
„Počkej, žide! To je tvoje štěstí,
že jsem nevyšel! Byl bysi viděl,
kdy bych jen se nebyl vadit styděl!
Já tě naučím!“ A sedl zase
hněvně mrkaje a pod vous bruče
píchal, tloukl, rozháněl se ruče,
celý den šil pospíchaje na se,
krůpěje mu potu tekly s čela,
dokud s prací nebyl hotov zcela.

(Pokračování.)

Setník Halaburd.

Obrazy z idylického zákoutí
od
Václava Vlčka.
(Pokračování).

V.

Slečna Růžena vyběhla rychle na schody a nedočkala Barče ani v kuchyni, aby se s ní na noc vlídným slovem rozloučila. Snad po prvé jí takto projevovala svou nelibosť, ač jí to bylo proti mysli, zvláště dnes, hned po shledání.

Ve světnici, kde prve byli večeřeli, otec už si hověl na posteli, neměl se však ještě ke spaní, nýbrž podle svého zvyku četl pilně z jakési zajímavé knihy. Matka se již počínala odstrojovati. Davši rodičům dobrou noc vešla dívka do zadního pokoje, kde byla její ložnice. Andělka tam již hodnou chvíli odpočívala; jakmile však sestra udělala světlo, obrátila k ní hlavičku.

„Což ty ještě nespíš?“ ptala se jí potichu Růžena přistoupivši a po vlasech ji hladíc.

„Čekala jsem na tebe,“ dostala v odpověď.

„Anebo jsem tě probudila?“

„Ba ne. Ty jsi byla u pana Halaburda, viď?“

Růžena odtrhla náhle ruku svou od sestřiny hlavy, jako od žíhavých kopřiv.

„Co pak myslíš, dítě?“ promluvila zcela jiným hlasem. „V zahrádce jsem byla!“

„Ano,“ řekla pokojně Andělka, „ale pan Halaburd tam večer také bývá, třeba když my už všichni spíme.“

Starší sestra učinila několik rychlých kroků na druhou stranu pokoje.

„Co pak je to?“ volala v duchu. „I to dítě, jak mu sejdu s očí, bude už mysliti, že jsem pořád jen s panem Halaburdem! Snad tu slýchalo podobné řeči, s jakou mi Barča dole přišla!“

„Růženko,“ ozvala se maličká po krátkém pomlčení. „Ráno půjdeme do kostela, že?“

„Ano.“

„S panem Halaburdem. On mě často s sebou brával na mši — a já už také zpívám. Jen tak s jinými, při varhanách; ale pan Halaburd mi slíbil, že mě bude učit, abych brzy dostala i nějaké solo.“

„Hleďme, kam ty už myslíš! Ještě se neumíš ani do knihy podívat —“

„Jejej, že neumím? Vždyť jsem ve škole už mezi slabikanty! Ty to nevíš? Pan Halaburd —“

„Do not máš přece ještě daleko.“

„Jak pak daleko, když už je znám! Cé, dé, é, ef, jé, á, há, cé — vidíš? A na klávesách ti je zejtra všecky ukážu! Musíš vědět, že pan Halaburd — —“

„Pan Halaburd,“ vpadla Růžena sestře do slova, „učí tě snad už i na varhany hrát?“

„Na varhany, to je jako na piano,“ vykládala chutě Andělka. „Buduli uměti na piano, mohu hrát i na varhany, jen jak mi nohy k pedálům dorostou.“

„Hvězdy znát tě pan Halaburd ještě neučí?“ prohodila starší sestra polo žertem, polo uštěpačně, usednuvši na židli a shýbajíc se k botkám, aby si je rozšněrovala.

„Hvězdy ne, ale květiny,“ odpovídala s dětskou prostotou Andělka. „On ti umí každou, ale každičkou jmenovat. To jdeme třebas na louku, nebo po mezi, nebo do lesa, a kterou utrhnu, hned mi poví její jméno.“

Usedla na loži, shrnula si vlásky do týla i za uši a hladíc před sebou bílou svrchnici pokračovala: „Některou si utrhne také sám, když ji nemá ještě v herbáři. A má jich tam na sta! Já si také udělám herbář, pan Halaburd mi pomůže. A což, panečku, až uvidíš jeho ptáky! Pan Lebeda mu vždycky nějakého zastřelí, a on ho vycpe a dá mu skleněné oči, že je jak živý, a třeba mu křídla roztáhne, zrovna jako by letěl! Dole ve škole jsou dokola na zdech, v každé třídě, mezi obrazy.“

Když malá řečnice učinila přestávku, musila Růžena přece něco vhodného podotknouti.

„To věřím," pravila, „ty se máš nyní s panem Halaburdem dobře."

„No," svědčila Andělka. „Chodívá se mnou na procházku — a to já jsem nejraději, když je to hodně daleko. Tuhle jsme byli na Dlouhém vrchu a dívali jsme se odtamtud na město. To ti statue na náměstí vypadala nizoučká jako kuželka, a lidé na ulici malilincí jako mravenečkové. A kdy by s toho vrchu šel přes město dlouhatý most, jako přes řeku, věž našeho kostela zůstala by hluboko pod ním, a naše škola i se střechou a s komínem byla by nízko dole jen jako nějaká lodička."

Poslední slovo Andělce připomnělo ještě jinou věc, která nesměla býti zamlčena.

„Na loďce také jezdíváme. Pan Halaburd si ji vypůjčí od převozného, a plaveme nahoru, pořád pryč! Někde je hlubina, že panu Halaburdovi sotva sochor stačí — ale já se nic nebojím, zrovna jako když sedím takhle tady v peřinách! Potom pan Halaburd třeba zase přistrká loď ke břehu, na mělčinu, a já se svleknu, vlezu do vody a vykoupám se jako ryba."

„To ti také naradil pan Halaburd? . ."

„Ale on vodil chlapce do řeky koupat, vždycky celou školu — já jsem chtěla s nimi, a on řekl, aby mi to nebylo líto, že mi to udělá ještě líp. A to je ti radosť, Růženko, tak se v řece vyšplouchat — jen počkej, až to také zkusíš! S panem Halaburdem —"

„Andělko!"

„Nu což?"

„Teď už — — teď už musíme spát!"

Andělka sebou hodila do polštářův, ale mluvila dále.

„S panem Halaburdem budeme teď chodívať obě — do polí, do lesa, na řeku. Teď to teprva bude hezké!"

Růžena mlčela. Při svých posledních slovech už by se byla málem na sestřičku nevrle rozkřikla. Zdrževši se ještě v čas, přistihla se v tom, že se v ní uhostil trpký cit k dítěti, které přec jen mluvilo, co mělo na svém nevinném srdečku, a nezasluhovalo za to nijaké důtky.

„Je to zajisté pouhá náhoda," přimlouvala sama sobě, „že mi ho také Andělka vychvaluje — kdy by to byla učinila dřív nežli Barča, bylo by mi její žvatlání způsobilo příjemnou chvilku."

„A Růženko," ozvalo se dítě znova, „my jsme byli také na křižové skále — že prý odtamtud jednou dva skočili dolů, do řeky?"

„To ti snad nepovídal pan Halaburd?"

„Ne, to mi povídala Barča. Byla prý to milá s milým. Proto prý tam stojí kříž. Je to pravda?"

„Myslím, že je to jen pohádka."

„Já také myslím, že to není pravda — to by byli blázni, aby skákali s takové výšky dolů, do touně, kde by se musili utopiť! Pan Halaburd povídal, že tam kříž proto stojí, aby lidé věděli, jak je tam nebezpečno, a nechodili ke kraji."

„Nu vida," podotkla starší sestra, „ty to už od něho všecko dobře víš, a přece se ptáš i mne?"

Nežli Andělka mohla dáti nějaké vysvětlení, klaply dvéře, a matka, již ke spaní ustrojená, vešla k dcerám.

„O čem pak jste se tu ještě tolik rozpovídaly?“ tázala se.
„A o panu Halaburdovi,“ odpověděla prostosrdečně maličká.
„A tu Andělce nevychází nit,“ usmála se Růžena, „pásmo za pásmem —“

„A samá chvála?“ dí matka. „Pan Halaburd si toho od ní zasluhuje. A od nás ode všech. Jistě se i tobě zalíbí.“

Dívka maličko sebou pohnula, ale uvnitř jí bylo, jako by svou právě bosou nožkou na trn šlápla.

„Naposledy mně i matka ještě dnes jako Barča řekne: Ten a žádný jiný! . .“ plašila se v duchu. Ale nahlas ani nedutla, rovnajíc peřiny na své posteli, aby se na oko něčím zaměstnávala a matce ve tvář pohlednouti nemusila.

„Na prvníkrát jste se k sobě valně neměli,“ dokládala máti tak, aby to jen starší dcera slyšela.

Růženčiny tváře polil temný ruměnec.

„Jak to?“ vydechla nepevným hlasem.

„Ty jsi pro něj neměla hrubě slova ani pohledu — a to jej viditelně zarazilo.“

„Co pak očekával? . .“

„Odbývala jsi ho ledabylo, jako bysi měla před sebou i dnes Kačera — a on je zatím docela jiný člověk.“

„Ale přece pořád cizí člověk!“

„I cizímu bysi musila ukázati více vlídnosti a přívětivosti, a pan Halaburd je náš domácí.“

Matčina řeč byla pořád důvěrně přátelská, na dívčino srdce však každé slovo dopadalo jako vážné pokárání, kterému dávno nebyla již zvyklá. Div jí slze neskočily do očí.

„Je to velmi spořádaný mladý muž,“ dokládala máti, „a dobrák, že by ho mohl okolo prstu ovinouti. Ale takový zase někdy bývá mnohem citlivější a nedůtklivější než jiní. Vím, že proti němu nic nemáš, chci jen, abysi s ním od počátku žila v dobré harmonii.“

„Já si dám záležeť . . . Dobrou noc, maminko.“

S těmi slovy políbila Růženka matce ještě jednou ruku. Bylo příliš patrno, že si přeje, aby tím tato rozprava byla skončena. Matka za okamžik dobrotivě na ni pohlíževši přivinula ji k sobě a vtiskla jí na ústa dvoje políbení. Potom již beze slova odešla.

„Co měla na srdci nejdůležitějšího, nepřestoupilo přes její rty,“ pravila si v duchu Růženka.

Ale také ona nepřenesla přese rty věc podstatnou. Matka mlčela schválně, ona však nedovedla vysloviti, k čemu v tu chvíli byla první a snad nejlepší příležitosť — a to ji teď jako můra tížilo, když se v pokoji rozložila noční tma a vůkol nic se neozývalo než tu a tam hlasitější vydechnutí Andělčino ze sna . . .

Když se byla Růženka koncem zimy ubírala z domova, byl tu ještě pomocník Kačer, před nímž kdysi jako dítě též sedávala ve škamnách. Když se potom ve městě dověděla, že obdržev jinde školu z Kosobud se stěhuje, tu i ona si to polibovala: „Chvála Bohu, že jednou bude pryč!“ Ale když jí později rodičové o novém pomocníkovi psali hojnou chválu, nebudila v ní pocitu libého, nýbrž zasívala jí do

mysli sémě zvláštního nepokoje. Sémě to drahný čas klíčilo jen v úkrytu, počalo však rychle vyrůstati, když se měla navrátiti do svého rodiště.

„Zítra budu zase již doma spáti“ — při tomto pomyšlení proniknul její duší jasný, radostný paprslek, na matku, otce, sestru se tak upřímně těšila. Ale za paprskem v patách plížil se stín: v otcovském domě najde nového člověka, i s tím bude spáti pod jednou střechou! Ten jí tam opravdu překážel, ano byl jí tam živým strašidlem. Proč? to by byla sotva komu dovedla vyjádřiti. Ale pravda to bylo, skutečná i nepochybná pravda, kterou nepříjemně pocifovala v každé krůpěji krve.

Věděla, že ten člověk není zlý, že jí nechce ublížiti — ale rovněž byla proniknuta neblahou jistotou, že jí bude ublíženo a on že bude toho příčinou. Arci nebude vina jeho jiná nežli že žije v domě jejích rodičův. Až i ona se teď do toho domu vrátí, bude už tím samým před světem zahanbena, snížena, uražena — od té chvíle budou lidé o ní neprávě smýšleti, bude se jí díti nejbolestnější křivda, a ona se nebude moci proti ní žádným spůsobem brániti ani ozvati.

Mnohé jiné dívky byly by sobě na jejím místě ani z daleka tak nepřipouštěly pomyšlení, že budou v jednom domě zůstávati a při jednom stole zasedati s hodným mladým mužem, ale v její povaze byla taková panenská úzkostlivost podstatným rysem.

Doma po samém příchodu jejím dopadlo všecko nad očekávání hůře. Nejen od Barče a matky, ale nepochybně od celého městečka byl jí ten Halaburd přisuzován za ženicha! Čeho se teď lidé budou domýšleti, co budou mluviti, když s ním bude žíti pohromadě?!

Takové uvažování ji trapilo, jako by byla na mučidlech. Nemohla se nikterak vpraviti v myšlenku, že by to tak potrvati mělo. Ale jak to změniti?

Nejjednodušší pomoc by byla, kdy by se nový pomocník ubytoval v jiném domě a do školy chodil jen vyučovat. Avšak jednoduchou věc provesti bývá někdy nad míru nesnadno. Kdy by s podobným přáním přišla k rodičům, jistě by je co nejurčitěji zamítli — pokládali by je za nešetrné a nepřátelské vystupování proti Halaburdovi, které by přísně odsoudili, když už dnešní její poněkud zdrženlivé chování k němu vzbudilo jejich nelibosť. Nešlo by jim na rozum, když mohla prve přebývati pod jednou střechou s Kačerem, proč by jí tady jeho desetkrát hodnější nástupce měl býti nevhod. Ale v jejích očích byl to náramný rozdíl. O Kačerovi nemohlo nikomu ani ve snách napadnouti, že by mohl býti jejím nápadníkem. S Halaburdem bylo docela jinak; ten k tomu byl mnohem více podoben, toho už jí dávali dříve, než jej okem spatřila, ten by si snadno mohl na ni mysliti — —

Skutečně, mohl by se ucházeti o její náklonnosť — zítra již by mohl učiniti počátek! A budeli se ona k němu tak přátelsky a přívětivě chovati, jak toho matka vyžaduje, může si on každou zdvořilosť, každé vlídné slovo její vykládati za důkaz její srdečné přízně.

Toho teprv dopustiti nesměla! Ale jak tomu zabrániti? Jeden prostředek by se k tomu dobře hodil, kdy by mu totiž záhy dala na vědomí, že srdce její patří už jinému, a ten že dostane i její ruku.

Ale — i kdy by k tomu měla vůli a odhodlanosť — zdaž by to mohla říci? Byloliž tomu skutečně tak?

Tu se do jejího přemítání k jednomu mládenci přidružil druhý, k učitelskému myslivecký, a v krátké chvíli opanoval sám všecky její myšlenky.

VI.

V minulém podzimku, když se už blížil advent, Růženka jednou o nedělní velké jak obyčejně stála na kůru vedle varhan a zpívala pěkné solo v jakémsi mistrovském Credo. Když byla tato celá část hudební a zpěvné produkce s všeobecným úspěchem dokonána, pan učitel Velát, sedě u varhan, chtěl několik slov k dceři promluviti. Obracejíc se k němu zavadila okem o tvář mladíka, který se tu dnes prvně objevil a kterého před tím ještě neviděla. Byl postaven tak, že se jí hlava jeho vzadu ukazovala zrovna vedle otcovy a svými hustými havraními vlasy vedle jeho šedin byla tím nápadnější. Dvé temných, jiskrných zrakův hledělo z ní na dívku tak upřeně, že v nejbližším okamžiku sklopila oči. Potom se už na neznámého nepodívala a obrátivši se opět k oltáři, po celou mši až do konce už se neohledla.

Když odcházela z kostela, neušlo jí, že mezi zástupem lidí jde dosti těsně také mimo černovlasého jonáka v mysliveckých šatech, ale vyhnula se mu očima. Otec jí pak sám od sebe řekl, že je to pan Emil Lebeda, nový příručí ve Smržovce, z jiného panství tam právě přesazený.

Večer byla pro Kosobudské panstvo u Komára taneční zábava, poslední v tom roce. Pan Lebeda přišel do ní také, a hnedle bylo patrno, že rozmnoží počet dobrých společníkův i tanečníkův. Provedl nejprve přední paničky dle úřední a společenské důstojnosti jejich; ze slečen byla Růžena učitelovic první, kterou požádal do kola.

Když pokynuvši hlavinkou položila levici na jeho rámě, uchopil ji kolem pasu a několikrát se s ní lehce otočil; pak pevně ji k sobě přitisknuv počal s ní prudce víříti.

„Tak ne — tak ne!“ ozvala se ona — potichu, ale velmi určitě.

Tanečník rázem uvolnil pohyb, ale nikoli svou silnou páži, kterou ji objímal.

„Je to nyní lépe?“ ptal se ochotně.

„Ne.“

„Ještě pomaleji?“

„Nejde o to.“

„Oč tedy?“

Mohl to dobře věděti a také nepochybně věděl, neboť mezi tím, co pořád dále kroužili, tanečnice jej levicí dosti silně odstrkovala.

„Povolte ruku,“ odtušila k jeho poslední otázce.

K tomu již neprojevoval veliké ochoty.

„Tuhle?“ pozdvihnul svou levici.

„Ne — druhou.“

„Ach, to snad ne — já jsem tak uvyklý —“

„Ale já tak netančím!“

„Totiž se mnou?“

„S nikým. Povolte nebo přestaňme?“

Nebylo lze odpírati. Povolil ruku, ale ne bez malého hněvu: povolil ji zase až trochu mnoho, tak že mezi ním a tanečnicí povstala proti ostatním párům mezera až nápadná, podobně jako se tančívalo za staré mody. Kráska se pak po několika otáčkách zastavila; jeho „Děkuji, slečno,“ znělo odměřeně, ba chladně — rozcházeli se jeden druhým nevalně spokojeni.

Tichá jejich šrůtka mezi tancem nebyla ovšem od nikoho třetího spozorována. Pan Lebeda potom hned chytil jinou slečnu, která proti tomu pranic nenamítala, když ji pevně do náruče sevřel, po ní druhou, třetí — a se všemi prováděl rejdy tak bravurní, že přítomné tanečníky vesměs slavně překonal a zastínil. Ženské mohly na něm oči nechati, starší páni se na něj z vedlejších pokojů chodili do sálu dívat, poklepávali mu na rameno a vyjadřovali mu hlasitě svůj obdiv: „Tohle je mistr!“ Když pak nastala v tanci přestávka a on mezi ně se přidružil, hnedle vše kolem něho hlaholilo hlasitým smíchem, tak veselá a vtipná byla jeho řeč. „Tohle je povedená kopa!“ poznovu jej pochvalovali do očí a po straně. „Tohle je liškou podšitá kamizola! Tohle je pálený kostelník!“

A tím časem i v sále mluvilo o panu Lebedovi oboje pohlaví, mladé i staré.

Nový hrdina všecky hezké tanečnice už několikrát vystřídal, jen učitelovic Růženku zcela ponechával jiným. Nepřála si, aby jednal jinak; měla tanečníků hojnosť, až musila žádati: „Prosím vás, teď ne, až za chvilku — nemohu ani ducha popadnouť!“ Když pak konečně mimo všecko její nadání pan Lebeda zase k ní zamířil, rychle se odvrátivši odcházela na jiné místo, k matce, od níž si dala něco na šatech urovnati.

„Nyní mne už nechá na pokoji,“ myslila si, když se obmýšlenému vyzvání jeho tak zřetelně vyhnula. Byla však na omylu. Přišel za ní, vyčkal a poprosil tak, aby nemohla odříci. Volně ji držel a tančil hezky spůsobně, bez divého rozbíhání a závratného víření; tentokrát ani slůvka nepromluvili. To se před půlnocí ještě dvakrát opakovalo. Ale když potom došlo na volenou, slečna Růžena se panu Lebedovi nevděčila, jeho k tanci nepožádala; za to on jí pak už také až do konce bálu neprovedl.

Malá neshoda, jež mezi nima vznikla při prvním tanci, měla dlouhé následky. Mladý myslivec nepomíjel nikde žádné příležitosti, aby se přidružil k slečnám a zapředl s nimi zábavu. Byl ode všech rád vídán, i býval návštěvou ve všech rodinách Kosobudské honorace, jen do školy nedocházel. Růženka vídala ho jen na kruchtě nebo někdy na ulici při nahodilém potkání, ale vždycky se jen zkrátka pozdravili, nikdy se nepustili do delší rozmluvy. Zůstávali sobě lhostejni, ba ještě více: byla mezi nimi navzájem tajná nechuť, tiché nevražení.

Pan Lebeda stal se za krátkou dobu osobností v celém okrese známou, a přes tu chvíli vyvedl něco, o čem si pak všichni lidé povídali. Býval při všem, a obyčejně se nějakým spůsobem vyznamenal, jednou chvalitebným, jindy zase až bláznovským. Když v městečku vypukl požár a panská společnosť u Komára shromážděná také k němu

přiběhla, prováděl tu Smržovský mládenec kusy takové smělosti a odvahy, hazardoval životem svým tak bezohledně, že se o tom pak kolik dní v Kosobudách mluvilo a vypravujícím i poslouchajícím mráz po těle pobíhal. Mimo jiné vynesl z plamenů chudou, neduživou stařenu — ale dělal pak o tom sám ve společnosti peprné vtipy, kdy by si ho z vděčnosti chtěla vzíti, a kdy by k tomu byl odsouzen, že by si raději sám střechu nad hlavou zapálil a z ohně vychvátiti se nedal, třeba prý si k tomu baba přivedla sebe četnější assistenci čarodějnic.

Ještě řeč o požáru neutuchla, když se opět rozhlásilo, že Lebeda u Komárů při nočním karbanu vyhrál neslýchané sumy peněz; na tuto věc pak počalo se teprve zapomínati, když zachránil dva tonoucí chlapce, kteří jdouce z Kosobudské školy do rodné dědiny, odvážili se na tenký led uprostřed řeky a tam se probořili.

Z počátku také nebylo téměř týdne, kde by byl mladý myslivec neučinil nějaké odvážné sázky. S několika kollegy se na příklad založil, když nechtěli přistoupiti na vysokou cenu peněžitou, že na tři rány sestřelí šišku s vysokého smrku, tak aby koule jen stonek její přervala, jí samé neporušila; pakli se mu to nepovede, že bude nyní, v prosincové zimě, noclehovati na dvoře, ovšem bez peřin a beze všeho zvláštního opatření proti mrazu, a že po celou noc nevejde do žádného přístřeší, třeba již tuhnul na rampouch. Na štěstí sázku vyhrál.

Jindy celá společnost od Komárů sešla při měsíčku dolů k řece, když se s ní Lebeda založil, že se ihned v ledové vodě třikrát potopí, svlekna se jako v létě. Dal se s dvěma, třemi svědky dovezti na lodi do prostřed řeky, kde studenou lázeň zcela dle umluvených podmínek vykonal.

„Kdy byste proti všem vyhrál, proti mně nevyhrajete!“ honosil se před ním později za jednoho veselého večera v hostinci pan Domnosil, purkmistr a největší boháč Kosobudský, který platil též za největšího pijáka v kolátuře.

Než se kdo nadál, již se vsadili, kdo na jedno noční posezení snese větší množství piva. Základ byl zcela zvláštní.

„Co mi dáte, když vyhraju?“ ptal se mládenec.

„Třeba svou hlavu!“ křičel pan Domnosil.

„Té nechci ani zadarmo.“

„Tedy si řekněte, co chcete.“

„Vaši dceru.“

„Dobrá — mou dceru.“

„Rozumí se i s královstvím, to jest s věnem.“

„S celým jejím věnem!“

„Chcete se rozmysliti?“

„Nechci. Neboť, čertův synku, prohrajuli, mám domnění, že se má dcera nic na mne hněvati nebude!“

„Kdo se první svalí na zem, ať seděl nebo stál, prohraje,“ navrhoval mládenec. „Platí?“

„Platí!“

Nějakou hodinu dělala sázka velikou švandu oběma sokům, kteří pilně plecháč za plecháčem prázdnili, i všem přítomným, z nichžto jedni počali sázeti na Domnosila, druzí na Lebedu. Potom však mezi

oběma pijáky povstal spor o počet vypitých nádob a z toho brzy propukla všeobecná váda. Když různice a křik dostoupily povážlivého, ba nebezpečného stupně, Lebeda najednou se svalil na podlahu. Bouře rázem utichla.

„Zdvihněte, moji dobrodinečkové, přemoženého ubožáka!“ ozval se mládenec. „Jeli mi slečna Kamila i se svým věnem souzena, musím si jí zasloužiti jinak. Chlastem to nejde — v tom jejího velevášeného otce, vašeho slovutného purkmistra, nikdo nepřekoná — ani velbloud, když před dalekou cestou skrze písečné pouště naplňuje svých patero žaludkův. Pokorně, veřejně a slavně to vyznávám a prohlašuji!“

Aby se slečně Domnosilové nedonesla o tom zpráva falešná, sám jí při nejbližší příležitosti všecko vypověděl. Chtěla se na něj zle hněvati, ale on tolik lítostně toho želel, že to nedopadlo jinak, až jejím rozdurděným líčkem šlehl veselý blesk a ona srdečně se rozesmála.

Také před otcem jejím mládenec potom vzdychal: „Škoda, přeškoda, že jsem tenkrát podlehl! Kéž bych se byl mohl na tu jednu noc proměniti v dvojnásobný sud!“

„Hned dvojnásobný!“ podotknul purkmistr.

„Ach ano — neboť jako jednoduchý sud byl bych proti svému soku starého ďasa pořídil.“

V následujícím masopustě měla Kosobudská honorace jediný bál, ale slavný. Pan Lebeda nescházel při něm, ale držel se tentokrát větším dílem ve společnosti starších pánův, neboť následkem jakési malé nehody kulhal, i nemohl tančiti. Mezi slečinky připlétal se jen v přestávkách, když hudebníci odpočívali. V jednu chvilku procházel se v sále po boku Růženky Velátovic.

„Jak jste si ublížil?“ tázala se ho.

„Snad jsem šlápnul na zlé koření,“ odpověděl, „nebo mi někdo učaroval.“

„Takovému hrdinovi! A která je to noha?“

„Račte dovolit — abych vás nepřelhal —“

„Musíte se teprve přesvědčovat?“

„Kulhám na levou.“

„Podle toho není poranění tak veliké.“

„Není. Řekněte jen slůvko, a moje noha bude zdráva.“

„Ať je tedy zdráva!“

Mladý pán mžikem změnil krok.

„Nu což,“ pravila průvodkyně jeho, „vy kulháte dále?“

„Kulhám, ale na pravou.“

„Skutečně! Levé už nic není?“

„Pranic.“

„Ale bolesť vjela do pravé?“

„Také ne — jenže musím před ostatními dále kulhať, abychom jich tím zázrakem nepoplašili.“

„Vy se tedy jen přetvařujete? A to pro nic jiného, jen abyste nemusil tančiť?“

„Vám nechci ničeho zapírať — uhodla jste.“

„Ale proč nechcete tančiť?“

„Chtěl bych tančiti jen s jedinou, ale to není možno — proto raději netančím se žádnou.“

„Ještě bych se jedno chtěla zeptati, když jste dnes tak pravdomluvný —“

„Před vámi vždycky. Nuže?“

„Kolika kráskám jste to o té jediné už mezi čtyřma očima řekl?“

„Slečno —!“

„A kolika to ještě řeknete?“

Lebeda pohleděl své společnici bystře do očí.

„Vy jste ke všem lidem dobrá,“ pravil, „jenom ke mně nepřestáváte býti zlou. Proč to?“

„Vy nejste zlý?“

„Jsemli ke každému zlý, s vámi činím jistě výminku. Snad bych za to zasluhoval —“

„Náležité odměny, zajisté.“

V tom se ozvala hudba vybízejíc párky, aby se postavily ke čtverylce.

„Když to uznáváte —“ pokračoval Lebeda.

„Učiním to také hned skutkem.“

„Opravdu?“

„Podržím si vás k tanci. Při čtverylce můžete trochu kulhati — na kterou nohu chcete.“

„Kdy by mě už nesli na márách, vyskočil bych jako jelen, aby mi čtverylka s vámi neušla!“

Tančil a kulhal při tom tak komicky, až všecky účastníky plesu rozesmál.

Za nedlouho potom přišel pan Kačer domů s velikou novinou: že se mu podařilo pohnouti přítele Lebedu, aby také zpíval v kostele. Že má pěkný hlas, věděl i pan učitel Velát dávno z jeho světských produkcí u Komára.

Zkoušky k zpěvu kostelnímu přivedly Lebedu konečně také do školy, do rodiny učitelovy. První jeho pokus na kruchtě se jak náleží dobře vydařil, hlavně jeho duo s Růženkou velice se líbilo jak prostému posluchačstvu, tak i znalcům a jmenovitě znalkyním.

„Ten člověk má ale ke všemu schopnosti,“ povídali sobě rozšafní páni.

„Tenhle jeho nábožný zpěv jistě je zase následkem nějaké sázky,“ mínily jich krásné polovice.

Slečinky sobě dnes bez výminky v duchu přály býti tam u varhan na místě Růženčině a zpívati to duo s tím čtverákem, který tam tak povedeně dělal svatého.

Po mši provázel Lebeda učitelovic slečnu ke škole.

„Co mi to váš pan otec v kostele pověděl!“ pravil, jakmile spolu sami dva mluvili. „Vy, slečno, prý odjedete z Kosobud!“

„Jen na několik měsíců.“

„A již co neviděť!“

„Pozejtří ráno.“

„K čemu vy potřebujete odcházeť?“

„Do učení.“

„Vy? Nevím o nikom, kdo by neměl spíše k vám jíti do učení než vy k němu. To zde bude smutno!“

„Snad ne dokonce vám?“ Že by vás lidé byli někdy viděli hlavu věšeti, to se přece ještě nepovídalo.“

„A nebude. Nemám všecko pro lidi; musejí se spokojiti *komediemi*, kterých jim nadělám až dost. Když mi bude smutno —“

„Nebude,“ tvrdila teď po něm dívka. „Máte se tu s kým utěšiti a obveseliti — o vás možno říci, že se zrovna procházíte zahradou, kde je plno růží — —“

„Květinami mého srdce nejsou růže, nýbrž fialy a konvalinky. Všecky růže celého světa dal bych za —“

„Za nějakou Violu?“

„Ne — za jedinou Růženu.“

Dívka hledíc před sebe na cestu sklopila oči, a teprv za okamžik se ozvala.

„Tedy nějakou moji jmenovkyni . . .“ podotkla potom zcela tichým hlasem.

„Nepotřebovali bychom ji daleko hledať.“

„Počkejte — honem si vzpomínám — —“

„Už jste ji dnes viděla.“

„V kostele?“

„Před tím.“

„Kde pak?“

„Doma, v zrcadle.“

Opět následovalo kratičké pomlčení.

„Ta v zrcadle se toho nejméně nadála,“ řekla dívka slabě se usmívajíc a zraků nepozvedajíc — „měla jsem to věděti dříve, abych jí to byla vyzradila — —“

„Vy žertujete,“ vpadl jí Lebeda vážně, skoro zasmušile do řeči, „ale já mluvím krušnou pravdu.“

„Krušnou?“

„Kdy by mě ta jediná Růženka mohla míti ráda, bylo by to mé největší štěstí. To je u mne jisto od té chvíle, co jsem ji prvně slyšel zpívati. Už její hlas to rozhodnul. Avšak — ona mne ráda míti nemůže, protože do mne nic není.“

„Což se sám děláte horší než jiní —“

„Ach nedělám! Do mne nic není a do jiných také nic není — v celém okolí není člověka, který by vás byl hoden!“

Tu se mladý muž — již před samou školou — náhle zastavil.

„Stůj, noho!“ zvolal. „Najednou se mi rozednilo v hlavě!“ A opět stlumiv hlas pokračoval: „Děláte dobře, že odsud odjíždíte. Tam v městě — ano tam najdete toho šťastného, kterému jste souzena a který si vás zaslouží!“

„Myslíte?“

„Jsem tím jist. Vy se k nám vrátíte už jen jako nevěsta.“

V tom k párku mladých lidí došli pánové Velát a Kačer; bylo možno už jen před nimi řeč dokončiti.

„Já se s vámi, slečno, musím už nadobro rozloučiť,“ řekl svým

obyčejným veselým spůsobem Lebeda. „Buďte v městě hodně zdráva! Že se tam všecko šťastně vydaří, o tom nepochybuji . . .“

Podal jí i pánům ruku a hbitě odcházel nazpět v stranu kostela...

Růženka odstěhovavši se do krajského města, rychle a snadno vpravila se do nových poměrů. Zůstávala i tam v rodině učitelské a zabývala se ještě výhradněji než doma ženskými pracemi, uměním kuchařským, šitím šatstva, kloboukův atd. Na Kosobudy ovšem pilně vzpomínala, po rodičích a sestře častěji zatoužila, ale jinak srdce její po nikom netesknilo, jmenovitě po žádném mužském; bylo posud pokojno a — jak aspoň dívka věřila — ještě zcela svobodno.

Když byla asi tři neděle z domova, přiblížil se výroční den jejího narození. Slavívala jej vždycky jen tichou vzpomínkou, kromě laskavého slůvka svých rodičův nedostávala gratulací, neboť nikdo jiný nevěděl, že to její památný den. Tentokráte už v jeho svatvečer dostala poštou lístek od matky, která jí i za druhé domácí ke svátku všeho dobrého přála a k tomu některá srdečná povšechná napomenutí připojila.

Večer odebrala se Růženka již na noc do malého pokoje, kterého zde užívala, chtíc ještě nějakó šití na zítřek si připraviti — ale skoro v patách přišla za ní domácí děvečka, nesouc jakousi krabici.

„Ještě něco, slečinko,“ pravila, — „abych prý vám tohle odevzdala.“

„Od koho?“ ptala se Růženka.

„Nějaký služebný člověk to přinesl.“

„Nevím, co by to mohlo býti.“

„Jen se račte podívat.“

Slečinka sňavši víko s krabice, vůčihledě byla překvapena: uvnitř bylo množství fial a konvalinek, uměle ve vkusnou kytici upravených. Byly docela čerstvé, a hned se z nich po světnici šířila vůně.

Fialy a konvalinky! V tuto dobu ještě byly vzácné. Nebylo pochyby, od koho ten dar pochází, ale děvečka se dušovala, že o tom nic neví, že positivně nezná člověka, který jí škatuli odevzdal. Přinesla na květiny nádobu a pozorně je pokropila, by nevadly.

„Jsem jista, že za touto kyticí přijde dřív či později druhá, a pak nedám poslovi uklouznout,“ — s těmi slovy vzala pro dnešek od slečinky propuštění.

Růženka bedlivě prohledla škatuli, ano i kytici, nikde však nebylo psaníčka ani písmene ani jiného znamení, jež by dárce prozrazovalo. Jistě se nedověděl jen tak pouhou náhodou, kdy jsou její narozeniny. Podával jí důkaz, že na ni nezapomíná, a podával jej spůsobem tak jemným a pěkným, jako byly tyto jeho zamilované květiny . . .

Opět a opět se k nim schylovala kochajíc se jejich libodechem, jehož něžné čisté kouzlo každým okamžikem se stupňovalo. Až ji najednou do samých hlubin duše proniklo nevýslovně sladké trnutí a do hlavy vstoupilo jí jakési nebeské opojení. Stanula bez pohnutí, neviděla, neslyšela, necítila svých údův, jako by pozbyly rázem tíže a vší tělesnosti své. Všecko vůkol jako by se bylo rozplynulo v tu blahou vůni a též ona s ní splynula v jedno . . .

Byla to rozhodná chvilka v jejím životě — něžné, čisté kouzlo

květin v jejím rovně čistém a něžném panenském srdci probudilo první záchvěv lásky . . .

Podávala se tomuto tichému vytržení, nevědouc ano netušíc, co znamená. Trvalo jen několik vteřin; smysly se jí vrátily, ale v těle i v duši zůstal jí pocit utěšeného klidu, nekalené, blažené spokojenosti.

„Má mě opravdu a upřímně rád —“ to byla první určitá myšlenka, která se jí opět v duši vynořila. Pak následovala jedna za druhou — a všecky byly na prospěch toho, jehož se týkaly.

„Náklonnosť jeho vznikla hned při prvním spatření, — když mě při prvním tanci tak silně stisknul, to už bylo její vyznání . . . Když jsem mu proto projevila svou nelibosť, hleděl mě usmířit. A od té doby, kdykoli jsme spolu mluvili — —“

„On má přec jen hluboký a jemný cit. Ale schválně ho ukrývá. Pravdu řekl, že nemá všecko pro lidské oči. Je člověk zvláštního rázu, ne jako jiní. Nad tak mnohé vyniká krásou, silou, vtipem, dovedností, ale to vše jako by pro něj nemělo ceny. Kde se jiní pyšnívají a vychloubají, on se haní. Chce se raději zdáti pošetilým než moudrým, větroplachem než usedlým, drsným než citlivým, dobrodruhem než ušlechtilým člověkem. Svou pravou tvářnosť skrývá za škrabošku třeba pitvornou, své dobré jádro pod všelijakou skořápkou. Vyvede hrdinský skutek, a sám ho hned zlehčuje; skočí pro člověka do ohně neb do vody, a v patách za tím hraje frašku nebo strojí lehkomyslnou švandu. Mnozí o něm rádi roznášejí klepy, ale také ti nejlépe se baví v jeho společnosti, nikdo jiný nedovede jich tak obveseliti. Kam on vejde, tam je hned všecko v nejlepším rozmaru. Žluči jako by neměl. Nikdy nebylo slyšeti, že by byl někoho zarmoutil, ale jeho humorem a žertem vyjasňuje se i zakaboněné čelo, a není morousa, jenž by se v jeho společnosti nerozesmál . . .“

„Květiny nebyly dlouho na cestě, jsou od nějakého blízkého zahradníka. Zdali pak u něho dárce učinil objednávku písemně, nebo sám je také nedaleko, v městě, snad v nejbližší ulici? . .“

Ba milé Růžence podobalo se, že jest neviditelně přítomen, a tou líbeznou vůní že k ní promlouvá.

„Možná, že se zejtra ukáže,“ pomyslila si, „nebo snad pošle lístek . . .“

Ani jedno ani druhé se nestalo. Na Smržovského mládence ještě mnoho se namyslila, než jí přišel na oči, a to zcela nenadále. Když se na jaře oteplovalo, hrávala na velikém náměstí vždy v neděli odpoledne vojenská hudba několik kusův, a tu se tam všechen mladý svět vyhrnul. Slečna Velátova se tam při takové příležitosti teprv po druhé procházela s rodinou, u níž bydlila, když se před ní z čista jasna objevil pan Lebeda a dvorně ji pozdraviv připojil se ke společnosti. Za nějakou minutu kráčel vedle dívky sám, druzí nechali jich, aby si povídali mezi čtyřma očima.

Však nepovídali sobě nijakých tajností a nešeptali. Když se Růženka otázala: „Co děláte v Kosobudách?“ — mladý muž hned počal s hlavou městečka, panem Domnosilem, jakým spůsobem a kde všady se shání po ženichovi, který by pro slečnu Kamilu byl dosti bohatý; potom jal se probírati jednu osobnosť za druhou, nešetře louhu ani vochliček.

„Na jednoho pána nesmíme zapomenouti,“ pravila po chvilce Růženka. „Co pak dělá jistý nebezpečný lovec ze Smržovského revíru?“

„Myslíte mou maličkosť? Nejpilněji dělám blázna mezi blázny, dosti často také mezi vlky vyju, ostatně nejvíc jen Pánubohu kradu čas — zrovna jako když jste bývala doma; ani jeden vlásek se na mně nepolepšil.“

„V tom aspoň zůstáváte nepolepšitelný, že rád pomlouváte pana příručího Lebedu, skoro bych řekla, že mu hodně utrháte —“

„A může mi na příklad býti odpuštěno, že tu vedu řeči o sobě a všelikých jiných Kocourkovanech, místo abych pěkně mlčel a jen vás poslouchal, jak se vám v tom novém světě daří?“

„Až posud dobře,“ odtušila dívka. „Město má nejednu příjemnou stránku, společenskou i přírodní —“

„Společenskou zvláště?“ prohodil mladík.

„Zvláště na příklad tu, že se v něm osůbka jako já může ztratiti a schovati, jako myška ve své díře, a nikdo z obyvatelstva se o ni nestará, nikdo o ní neví, nikdo na ni nevzdychne.“

„Opravdu?“

„A co se přírodních stránek dotýče, bylo na příklad velmi hezké, že jsem tady už skoro přišla na fialky a konvalinky —“

„Prosím vás, vraťme se ještě k té myšce. Myška nežije v tak úplném bezpečí — na myšku může číhati — —“

„Ne, zůstaňme již u fial a konvalinek, vždyť jsou to květiny vašeho srdce —“

„Víte, co jsem předpovídal, když jsme se spolu před Kosobudskou školou rozcházeli? že tady v městě žije ten šťastný — —“

„Nevím, kolik šťastných tady žije, ale co se týče vašeho předpovídání — nemějte mi za zlé, — pochybuji velice, že byste jako prorok měl nějakou budoucnosť. Radím vám přátelsky, nedávejte se na to.“

„Myslíte?“

„Na mně se vaše předpověď ani dost málo neosvědčila.“

„Přec ještě trochu počkám —“

„Nebude to nic platno, věřte.“

„A já si, věřte, dokonce hlavy nestrhnu, když se ukáže, že můj prorocký dar nestojí ani za špetku suchého jehličí!“

Hudební produkce byla ukončena, obecenstvo se rozcházelo. Mladý myslivec provodil Růženku a její domácí až ku příbytku jejich, ale když ho učitel zval i dovnitř, omluvil se.

„Moje malé řízení jest odbyto,“ pravil k dívce, „mám čas, abych se navracel.“

Ona rozuměla, že přijel jen k vůli ní, ale že nechce, aby to jejím známým zde bylo patrno, ba že i před ní dělá, jako by se s ní byl setkal pouhou náhodou: nechtěl připustiti zdání, že by si z toho osoboval nějakou zásluhu.

Asi měsíc potom Růženka vracejíc se v poledne domů potkala na ulici hrčící kočár, který se před ní náhle zastavil — a kdo z něho vyskočil, jako pan Emil Lebeda.

„To je radosť, to je štěstí, že vás potkávám!“ volal tiskna jí obě ruce. „Jedu až za Prahu a již mám čas na nádraží — proto nemohl

jsem se v městě staviti a nedělal jsem si naděje, že vás uvidím. Dobré nebe tudy vaše kroky vedlo!“

Po několika otázkách pravil: „Proč tu chcete ještě tak dlouho býti? Do pouti máme ještě tak daleko! A víteli, že mám zcela zvláštní příčinu pobízeti vás k návratu do Kosobud? Stal se tam zázrak — už je tam přece jeden pořádný mladý člověk, takový, do jehož rukou byste mohla bezpečně svůj osud vložiti. Nepovím vám, kdo to jest — však ho tam mezi ostatními nebudete dlouho hledati!“

Po třetí — toť že zase náhodou — shledal se Lebeda z Růženkou v městě zrovna v ten den, když pro ni matka přijela. Vraceli se společně v jeho kočáře, a dívka byla by tu cestu ráda třebas o několik hodin prodloužila, o čež hlavní zásluhu měl ovšem rozmarný jejich společník.

Když se octla před otcovským domem a měla se s ním rozloučiti — co to bylo? Ovívala ji tak lahodná vůně, že se ji hlavou mihla myšlenka, zdali snad neobživly fialy a konvalinky v památné kytici, kterou si mezi svými věcmi domů vezla — zda jí snad svým dechem neuvádějí na paměť onen blahý večer a neslibují, že se zde tak šťastné chvíle často budou opakovati?

Taková čaka ještě se jí tajně v duši ozývala, když si večer na zahradě, v tom luzném rezedovém ovzduší, trhala na noc voničku. Hned potom Barča svou řečí způsobila v mysli její náhlý rmut, který od té chvilky pořád jen se horšil.

Nyní, když na loži svém bdíc drahně již o svém poměru k Lebedovi přemítala, rozpadalo se jí v drobty odporných pochybností všecko, co měla prve za pevnou, lahodnou pravdu.

Mohlaliž sobě říci, že ji mladý muž v skutku miluje? Kde toho byl platný důkaz? Nikdy se ještě náležitě nevyjádřil — slova, která si za projev náklonnosti jeho vykládala, bylo možno považovati za všední poklony a lichotky. Nebylli v tom snad dokonce dobře vypočtený úmysl, že mluvíval vždy tak nezávazně, že jí své lásky nevyznával ani od ní lásky nežádal, že naopak tvrdil: „Vy mne nikdy ráda míti nemůžete“ — a že proto se jí pořád tolik haněl? Že i kytici jí poslal bez jediného slůvka, že jí nikdy řádečky nenapsal, že nepřipouštěl, jako by k vůli ní do města jezdil, že ji odkazoval na jiné ženichy v městě i v Kosobudách?

Neprovádělli také s ní pouze svoji hru jako se všemi slečinkami na potkání? Nechtělli se jí snad za to pomstiti, že jej z počátku odsuzovala, a vysmáti se jí, až by jí hlavu popletl a nějaký důkaz náklonnosti její dostal? Nebyloli všecko jednání jeho k ní naposledy také jen následkem nějaké sázky?!

Dospěvši až k takovýmto domněnkám, dala si odpověď na prvopočáteční otázku: zdali mu srdce její v pravdě náleží?

„Nikoli — nemám k němu lásky, nemám k němu ani úcty a vážnosti, jinak bych ho nemohla z tak nízkých skutků podezřívati!“

Nedosti toho. Kdy by o jeho čestných úmyslech nemohlo býti sebe menší pochybnosti, kdy by jí nejtklivějšími slovy vroucí lásku vyznával a kdy by jí také její vlastní srdce mnohem mocněji k němu táhlo než posavad: mělaliž by jistotu, že — jak sám pravil — může

svůj osud bezpečně do rukou jeho složiti? Teprve v městě navykla si ve všem jej před sebou omlouvati — teď zase tlačily se jí na paměť všecky jeho bláznovské kousky a nechvalné vlastnosti, které toho byly příčinou, že k němu byla dlouho cítila vnitřní odpor. Bylliž to pro ni ten pravý ženich? Chtělaliž by míti takového muže, jakým on posud byl? A mohlaliž očekávati, že by se zjinačil, kdy by se stal jejím manželem?...

S kostelní věže hučela již dvanáctá, když Růženka vstavši potichu otvírala okno, aby v ložnici osvěžila vzduch, který se jí zdál nesnesitelně dusný. Rezedcvou kytici postavila ven...

VII.

Také Halaburd měl tu noc nevalné spaní. Když časně ráno oči protrhnul a se rozpomínal, jaké myši mu večer do hlavy lezly a co prapodivných i nesmyslných věcí se mu ve snách napletlo, notně se na sebe rozmrzel.

„Co mě to přivedlo z míry?“ plísnil se. „Jaká k tomu byla příčina, abych se jako zbrklý třeštil a nebyl klidným jako vždycky jindy? To bylo po prvé a naposledy!“

Obleknuv se vyšel z domu ještě před východem slunce, což ostatně nečiníval zřídka, i měl proto zvláštní klíč. Dal se pod zámek, minul pivovar a za několik minut byl na panské louce, proti níž na druhé, východní straně zdvíhalo se vysoké, příkré, borem porostlé úbočí Dlouhého vrchu, tvoříc tu pravý břeh řeky. Nikde nebylo ještě živé duše. Z vody lehounko se kouřilo — nemohlo býti vábnějších lázní.

A bylo jich tu na vybrání; pod pivovarem byl ještě brod, pak se řeka zatočila na sever a ponenáhlu se prohlubovala až ke křižové skále, pod kterou prý byla bezedná vodní propasť. Naproti ní náš ranný procházeč shodil se sebe šaty a dobrou hodinu užíval výborné koupele.

Po ní všecky noční mátohy a chmury, všechna tíseň a všechen nepokoj byly dávno minulou věcí. Byl zase lehký a volný jako pták, byl na těle i na duchu svěží a mysl jeho jako by také byla plna růžových červánků, kterými nové slunce lemovalo bělounké obláčky na vysoké, pomněnkové záclonč nebeské.

Zamířil k starodávnému mostu, jenž asi čtvrť hodiny za městečkem přes řeku vedl a byl nahoře všecek obedněn a pokryt vysokou tmavou střechou; za ním pustil se do vrchu a do lesa — i minula znovu dlouhá hodina, než se tu zase na zpáteční cestě objevil.

Domů vrátil se později, než u něho při ranních vycházkách bývalo obyčejem.

„My jsme už dávno po snídaní!“ vítala ho na schodech Andělka. „Hnedle půjdeme do kostela — Růženka také.“

Za chvilku přišla mu Barča do jeho pokojíku ohlásit, že káva na něj čeká. Požádal ji, aby mu ji přinesla sem. Paní učitelová uslyševši o tom byla jista, že pan mládenec úmyslně činí od posavadního pravidla výminku, že se straní rodiny, jedním slovem: že se po včerejšku hněvá.

To jí dokonce nebylo lhostejno. Vyzvala mezi čtyrma očima Růženu, aby ona sklenici s kávou panu Halaburdovi donesla.

„Ale maminko —!“ chtěla dcera činiti námitky.

„Nic neodmlouvej a poslechni!“ pravila po dobrém, ale velmi důrazně matka. „Včerejší chyba musí býti napravena.“

Halaburd byl jedním skokem na nohou, když se dvéře otevřely a v nich se s tácem objevila Růženka.

„Vy sama, slečno!“ zvolal. „Ó, prosím — vám jsem dokonce nechtěl dělať nepříležitosti —!“

Všecek se začervenal, kdežto dívka byla bledší nežli včera.

„Dobré jitro,“ odpovídala stavíc mu snídani na stůl. „Nevěděli jsme, že jste pryč — i dostávate kávu ohřívanou.“

„Trochu jsem se venku pozdržel — bylo tam tak příjemné jitro — Ale prosím, račte se přece u mne také posaditi — aspoň na minutku —“

„Abych vám spaní nevynesla?“ Spustivši se bokem na stolici u okna Růženka hlavou ukázala ven: „Nemohu se nabažiti naší zahrádky, jak vy jste ji přetvořil —“

„Ještě ne mnoho,“ vpadl jí mládenec do řeči, „dalo se letos již málo dělati, jarní doba již byla pokročilá —“

„Jak jste jenom na té skalní stráni vyčaroval ten překrásný brčálový trávník?“

„To jsou snadné čáry — trochu semene a dost vody. Na budoucí rok půjde všecko již lépe; připravíme květinové sazeničky, přes zimu naděláme růží —“

„To vy všecko umíte?“

„Je to pouhá hračka, když jsou po ruce šípky, a těch už mám několik kop vyhlídnutých —“

„Tolik?“

„Několik set růží se do zahrady snadno vejde, a tady se budou dobře dařiti, mají tu polední stranu.“

„Několik set, to by byla krása!“ zvolala dívka opět povstávajíc.

„Rozmanitých druhů,“ dokládal Halaburd. „Máteli v některém zvláštní zalíbení, povíte mi pak —“

„Všecky druhy mám ráda. A velice vám děkuji, že jste si vzal takovou práci, abychom se mohli tak pěknými věcmi těšiti.“

Když se za Růženkou hnedle potom zavřely dvéře a mladík usedl ke snídaní, ohřívaná káva měla vůni a chuť, jako by ji byli strojili andělé nebeští. Střízlivosť mysli, kterou si byl při samém počátku toho dne za pravidlo předepsal a na ranní vycházce také zjednal, netrvala dlouho; nyní se však proto nic nemrzel.

„Abych se naposled i na mši neopozdil!“ vytrhnul se z proudu libých pocitův — i spěchal do kostela tím ochotněji, když tam i slečna přijíti chtěla . . .

Přišla o něco později s Andělkou, která se jí po cestě opět a opět tázala: „Proč pak jsme nešly s panem Halaburdem?“ — a ještě na kostelních schodech pobízela ke chvatu: „Slyšíš? Už začíná hráť!“

Jako obyčejně, ve všední den, bylo i dnes málo lidí ve chrámě. Varhaník počal ke své hře zároveň i zpívati, aby druzí tím spíše vpadli.

Když se Růženka na své obyčejné místo vedle varhan postavila, hnedle by to bylo na jeho hlas mělo nepříznivý účinek — musil s ní na chvíli strhnouti oči, aby nabyl obyčejné pevnosti. Ona sama se němě zadívala do modlitební knihy.

„Růženko, proč nezpíváš?“ šeptala jí Andělka, když byla ukončena sloka, při níž také její hlásek dobře bylo slyšeti.

Starší sestra jí vlídně pokynula hlavou, pravic sobě v duchu, že dítě na svůj věk velmi kurážně, jistě a pěkně zpívá. Potom, když se upomenutí opakovalo, spojila i ona svůj hlas s ostatními, z počátku jen tichounce, jako bezděčně a ostýchavě, jako ptáče pozdními chlady jarními stísněné, potom zvučněji a vřeleji, až ji konečně proud melodie zcela uchvátil a ona zapěla z plna srdce a z plna hrdla. Pobožní věřící dole s potěšením pokyvovali hlavou a očima i ústoma vespolek si pravili: „Už je tu zase Růženka, náš slavíček!“

Halaburd jich od varhan neviděl a neslyšel, avšak i on si v duchu pravil: „Jako slavíček . . .“ Po očku díval se pořád na její roztomilou, ušlechtilou hlavinku, na její hedbávné plavé vlásky, na její bělounkou, něžnou šíji. Byl tuze rád, že jest od něho tváří odvrácena, a že tedy smí vždy znova zase zrakem se k ní vraceti. Nikdy ještě neměl podívané, která by mu byla tak až do srdce lahodila . . .

Což mu dnes ta mše svatá trvala kratičko!

„Počkáme na pana Halaburda,“ podotkla Andělka k sestře, když opouštěly kůr.

Však ani toto její přání nemělo býti splněno. Jakmile vystoupily před kostel, přispěchala k Růžence mladá dáma, která též byla na mši, jenže v panské stolici u oltáře, sevřela ji do náruče a zasypala ji mnohými polibky.

„Vítám tě — vítám z celého srdce!“ volala. „Jak jsem ráda, že tu zase jsi! Už mi to bylo celou věčností, co jsem tu byla bez tebe!“

Zavěsila její ruku do své páže a tulíc ji k sobě provázela ji do školy.

Tato něžností a láskou překypující přítelkyně byla slečna Kamila Domnosilová, nejznamenitější nevěsta v celém okresu. Byla jen as o půl hlavy nižší než Růženka, ale mocnějšího těla. Její obličej měl dosti pravidelné tvary, ale pleť trochu drsnou, bledou, beze vší stopy ruměnce, bez lesku a mladistvé svěžesti. Její ústa byla poněkud veliká, rty silné ale příjemné, vlasy kaštanové, nepříliš bohaté, oči hnědé, neveliké ale živé. Byla s Růženkou stejného věku, snad i o několik měsíců mladší, ale kdo je viděl vedle sebe, byl by jí hádal aspoň o půl tuctu let více.

V celém jejím ustrojení nebylo nic laciného, přece však již po cestě s netajenou zvědavostí prohlížela jednoduché prací šaty Růženčiny tu z předu, tu ze zadu. A když vešly do domu a do pokoje, tu si ji teprv důkladně na všecky strany otáčela a látku i střih chválila, nejednou opětujíc: „Ty parádnice!“ Ovšem větší parádnice nad ni samu vůkol nebylo.

Když pro jmeno na chvilku se posadila, dívala se stejným dílem do protějšího zrcadla jako na svou drahou přítelkyni. Potom se ukázalo, že vlastně činila porovnání, kterým nebyla příliš uspokojena.

„Přece mi ukaž, co jsi sobě hezkého přivezla z města," pravila povstávajíc.

Marno bylo zdráhání Růženčino, vzala ji kolem pasu a odvedla ji do zadního pokoje.

„Nemám ti opravdu co ukazovati," namítala ještě tam domácí slečna.

„Však se to najde. Pořád se na tebe dívám, jak slavně vypadáš — opravdu, vrátila jsi se z města ještě krásnější, než jsi tam odjížděla — —"

„A ty," vpadla jí Růženka do řeči, „ty jsi tou dobu slýchala ode všech tolik lichocení, že se i tobě stalo zvykem!"

„Tobě nic nelichotím, nýbrž povídám jen pouhou pravdu. Máš obličej hlaďounký jako aksamít a tváře ti vždycky kvetou jako růžičky — v zimě, v létě. Nebudeš přece mně, své přítelkyni, zapírati, že k tomu užíváš nějakého výborného prostředku?"

„Nebudu."

„Já jsem také již ledaco zkoušela, ale snad budu hnedle míti kůži jemnou jako struhadlo a růžovou jako vápno. Doufám však, že mi vyzradíš svou neocenitelnou mast nebo vodičku nebo co to vůbec je —"

„Vodička!" zasmála se Růžena. „Ani ne tak drahá jako Kolínská! Nemusím ji také z daleka objednávati, teče jí okolo Kosobud pořád celá řeka!"

Slečna Kamila nechtěla tak snadno uvěřiti, že její přítelkyně jen obyčejnou studenou vodou se myje a více nic. Teprve když se jí k jejímu naléhání Růženka svatosvatě zařekla, nezbylo jí než uchýliti se od tohoto předmětu k jinému.

„A zuby máš pořád tak pěkné a zdravé," pravila. „Nikdy tě nepokoušejí?"

„Posud mi daly docela pokoj."

„Ó ty šťastná! To ani nevíš, jaký máš poklad. Co jsem já už s nimi vystála! Co doktorů jsem už sjezdila! A pořád je to horší, hnedle nebude mezi všemi ani jeden zdravý. Jeden za druhým přichází na řadu, a po všem všudy léčení a zpravování mě bolívají tak, že si někdy myslím: Kdy bych teď byla na křižové skále, v tu chvíli skočím dolů! — Čím pak ty je udržuješ a chráníš?"

„Mívám jen kousek obyčejné pasty. Chcešli, tou ti mohu posloužit."

Kamila vyprosila si kousek na zkoušku.

„A nyní nejdůležitější věc," pokračovala potom, — „jak je s tvým srdečkem?"

„Jako s mými zuby," žertovala Růženka, „jenže na srdce ani pasty nepotřebuji."

Přítelkyně položivši jí obě ruce kolem krku, hleděla jí zkoumavě do očí.

„Víš, jak tě mám ráda," mluvila po krátké přestávce, „není tajnosti, kterou bych před tebou smlčeti chtěla: snad mi také jednou můžeš srdce otevřít?"

„Je dokořán . . ."

„Ale kdo je pánem jeho?"

„Musí se ještě spokojovati jen paní, kterou je tvá oddaná služebnice.“

„Ty přece nemáš ke mně důvěry!“

„Mám ti svou důvěru tím dokázat, abych si přibásnila několik nápadníků?“

„Tam v městě vídala jsi se s tolika mladými pány, a ty se musíš každému líbit —“

„Kdy by to na krásně bylo pravda: mně se každý líbit nemusí a také nelíbí.“

„Ty bysi opravdu byla tak vyběračná, že by ti byl posud žádný nepadl do oka? Tomu nikterak uvěřiti nemohu!“

„Nejsem ani z daleka tak vyběračná, jako má přítelkyně, slečna Domnosilová, kterou ženichové obletují jako mouchy medový koláč.“

Kamila nastrojila neveselou tvář.

„Mám z toho malé potěšení,“ odpovídala. „Kde si kdo zmane, přijede k nám, třeba měl už hlavu plesnivou nebo holou jako klouzačku, nebo nos jako z červené řípy —“

„O takových netřeba mluviti, však přijíždí dost mladých a hezkých —“

„Mně už všichni všudy jsou do duše protivní! Každému se mám ukazovat jako na trhu, ke každému se mám chovat, jako by mi byl Bůh ví jak vzácný, a o každém si v duchu myslím, mnoholi má asi dluhů, které chce mým věnem zaplatit!“

„Udělej tomu konec,“ radila Růženka.

„Ale jak?“

„Vdej se, a hned budeš mít pokoj.“

„Ano, kdy bych byla aspoň plnoletá a měla svou vůli —“

„Jakže? Kdo by měl svou vůli, neli ty?“

„Ba milá Růženko,“ povzdechla si hluboce slečna Kamila, „také v tom ti musím záviděť! Ucházíli se kdo o tvou přízeň, jsi bezpečna, že to činí jenom ze skutečné náklonnosti, ze žádné špekulace, že ty sama jsi mu nade všecko, ne jmění tvého otce. Proto také víš, že s tím, koho si vezmeš, čeká tě jen štěstí.“

„Počkej,“ ozvala se přítelkyně, — „nyní mluvíme o tom, koho jsi vezmeš ty. A to bude jistě jenom ten, koho ty sama chtíti budeš, třeba jsi nebyla ještě plnoletá.“

„Ne tak jistě, jak si myslíš,“ prohodila přitlumeným hlasem a s tajemným pohledem Kamila.

„Tatínek tě nutit nebude —“

„Nemusí nutit, může jen bránit . . .“

„Doufám, že ani takový případ ještě nenastal.“

„Ach moje dobrá duše!“ žalovala slečna Kamila, už jen šeptajíc. „Tatínek když něco zvětří, co je mu proti mysli, řekne zkrátka: ‚Radší tě utopím, než bych tě dal člověku, který má jen kníry pod nosem, dvojku na zádech a zelené výložky na kamizole!‘“

„Tedy myslivcovi?“ podotkla Růženka, bezděky také hlas tlumíc.

„A myslivec opět řekne: ‚Ženicha vám může tatínek vybrat, jakého chce, ale kdo vás povede k oltáři, je syn smrti — zastřelím nejprv jeho a pak sebe! Dvojkou se nesmí tak opovrhovat!‘“

Této hrozby se i Růženka vůčihledě zalekla.

„To snad se nesmí bráti do pravdy . . .“ poznamenala jen jako dechem.

„Složil mi na to tuhou přísahu! Všichni víte, že umí vyváděť neslýchané věci, ale čeho je schopen jako vášnivý milovník, to vím jenom já.“

Kamila uchopivši mocně páži Růženčinu, pohledla skoro ustrašeným zrakem vůkol sebe, jako by již měla zaslechnouti střelnou ránu nebo spatřiti nějaké hrozné divadlo. Přítelkyni její patrně také nebylo volno.

„On tě tedy — miluje?“ zašeptala, — „velmi horoucně?“

„Bláznivě! Právě jako Lebeda, totiž tak, jak žádný jiný mužský milovati nedovede.“

„A ty jeho —?“

„Musila bych v těle míti kámen místo srdce, abych k takové lásce zůstala chladnou. Ale mohuliž si ho vzíti? Leda bych s ním uprchla až někam za moře, co by ostatně bylo nejvíc podle jeho chuti. Teď vidíš, mohuli se vdáti a zjednati si pokoj! Jsem živa jako v železných kleštích, nemohu se hnouti sem ani tam! Nevíš, co jsem vytrpěla. A v tom očistci nemohla jsem se nikomu ani svěřiti! Nyní tu mám zase tebe. Ty mě polituješ a ty mi poradíš! S mým rozumem je už amen. Teď mám už jen tuhle svou zlatou hlavu — svou vlastní jsem nadobro ztratila!“

Při posledních slovech slečna Kamila sevřela Růženčiny spánky do svých dlaní a pevně přitiskla rty své k jejímu líčku.

V tom, když obě umlkly, za dveřmi vedoucími ke schodům zaduněly mužské kročeje. Hned potom promluvil tam i zvonivý hlas — a při prvních jeho zvucích děvčata náhle od sebe odskočila. Byl to hlas pana příručího Lebedy.

(Pokračování.)

Číši poesie.

ž tebe zas, ó nadšenosti číše,
k svým zvednu rtům, byť na jediný lok,
v ten okamžik, v nějž nesmrtelnosť dýše,
buď veleben tvůj hořký mok!

Neb všecka žluč mých nezdarů a trudů,
rmuť slz, jež tekly v němém boji zlém,
pal výčitek i vlastní žel mých bludů
se sladky zdají v kouzle tvém.

Dým kadidla, jež klamným bohům plálo,
ves triumf lži, ves tajný její smích,
i láska k bědným, kletým, jíž tak málo,
cti cáry, posvěcený hřích —

Vždy lačný zmar, jenž doufáním se sytí,
pod maskou hrdiny zlý v srdci jed, —
co bude vždy, co jest, vše zašlé bytí,
zem, ráj i peklo, celý svět —

Jas žití, smrti stín, ó číše čarná,
vše v nektaru tvém tone, — mžik i věk,
i najdou všecka tajemství ta marná
v tvé hlubině svůj útulek.

A jako královna tam na poledni
svůj nádherný tím oslavila kvas,
že perly do vína, v mok příliš všední,
si vsypala kdys v dávný čas:

I já tak v doušek snivé poesie
své duše vrhnu skvost! Můj svatý bol,
mé lásky nadbytek se slzou vlije —
mnou neželen — v tu číši vdol.

Ty zlatá číše má, ó přijmi v hloubi
mou perlu, kalichu ty věštích tuch!
Až o dno zazvoní, ať kraj ti vroubí
hned vínek drobných perel v kruh.

Ať v luzném víně tvém, tak sladkém dosud,
se žití strasť i blaho roztaví!
Nechť trpkým octem číš mi dolil osud,
já piji — pravdě na zdraví!

Eliška Krásnohorská.

Otázka nefritová a jadeitová.

Od

Josefa Kořenského.

Mezi sporné otázky kulturní náleží také záhada o původu nástrojů nefritových, kterouž rozřešiti snaží se poslední dobou mnozí anthropologové, vedouce o nefritové otázce tuhé boje jak u nás, tak i za mořem. Prodlévaje návštěvou ve Vratislavi, radostně byl jsem překvapen, když uviděl jsem v mineralogických sbírkách tamější university vyložený nefrit a při něm nápis: Jordansmühl ve Slezsku. Až do té doby byly mi o něm známy jenom zprávy z časopisu Berlínské společnosti pro pěstování anthropologie, ethnologie a archeologie. [1]) Nalezení nefritu ve Slezsku způsobilo mezi ethnology

[1]) Verhandlungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte. V Berlíně 1884, str. 255; 1887, str. 652.

neobyčejný vzruch, a mnozí již se domnívali, že nefritová záhada jest jím nadobro rozhodnuta a vysvětlena.

Však co nazývá se otázkou nefritovou?

Na mnohých místech, zvláště v Evropě, Asii, Americe a Novém Zélandě objevují se úhledné věci, jako sekery, amulety nebo šperky zhotovené z tvrdého, houževnatého obyčejně zeleného kamene, jehož původ nelze mnohdy stanoviti. Věci ty nalézáme tu v zemi zakopané, v jeskyních, zvolených od předvěkých lidí za příbytek, v dolmenech, tu v nákolních stavbách, tu ve hrobích, mezi divochy i mezi národy znamenitě pokročilými. Že však se nerost ten nikde v Evropě ani v Americe nenalézal, ujalo se to obecné domnění, že původ jeho hledati dlužno v Asii, odkud zajisté mohl rozšířiti se po světě stěhováním národů. Tak soudí především profesor Fischer ve Freiburku badenském, a k němu druží se mnozí jiní vynikající badatelé. Klasické dílo, které vyšlo z pilné ruky jeho, vyžadovalo namáhavého studia asi patnácti let. Prodlením té doby vedl Fischer korrespondenci s celým světem, a odevšad přicházely cenné doklady k publikaci očekávané s toužebností ode všech archeologů a vydané s názvem: *Nephrit und Jadeit.*

Mezi odpůrci hypothesy Fischerovy vyniká u veřejnosti zvláště dr. Meyer, ředitel zoologických a ethnografických sbírek Drážďanských; vydal o tom spis nádherně vypravený: *Jadeit- und Nephrit-Objekte*, v Lipště 1882—83. Kromě toho hájil náhledu svého také v domácích i cizích listech, [1]) podávaje domnělé zprávy o nových a nových nalezištích nefritu v Evropě na svědectví, že prý ve dřívějších dobách nebylo třeba národům evropským a americkým utíkati se pro nefrit až do Asie, když ho poskytovala půda domácí. Ale hned předem můžeme pověděti, že obhajce této domněnky nevyšel z literárního boje jako vítěz, ba bylo mu slyšeti mnohé peprné slovo za nepravdy, jež na veřejnosť předčasně posílal. Prof. Fischer a jiní vyvrátili ukvapené a „falešné“ zprávy o domnělých nalezištích nefritu v Alašce, ve Štyrsku, Švýcarsku a j., uznávajíce Meyera „toliko za zoologa, ne však za mineraloga, jenž až do vydání svého díla nenapsal z nerostopisu ani slova.“ [2])

Nefrit a jadeit jsou dva rozličné nerosty, které mnohdy podobají se na oko jako vejce vejci, majíce mnoho do sebe společného, leč liší se od sebe váhou specifickou, lučebným rozborem a strukturou drobnohlednou.

Nefrit zařaďuje se mezi křemičitany amfibolové, upomíná svým slohem na aktinolit (kámen paprskový) a liší se od něho větší tvrdostí a celivostí. Tvrdosť nefritu bývá asi 6·5. Významnější však jest jeho neobyčejná houževnatosť a pevnosť, pro kterou se stal hledaným materiálem k výrobě zbraní, nástrojů a šperků. Barva nefritu jest roz-

[1]) Correspondenzblatt der deutschen Gesellschaft für Anthropologie etc. V Berlíně 1883, str. 29. — Der Sannthaler Rohnephritfund. Abhandl. der naturwissensch. Gesellsch Isis. V Drážďanech 1883. — Ein zweiter Nephritfund in Steyermark. Mittheil. der anthrop. Gesellsch. in Wien, sv. XIII. — Die Nephritfrage kein ethnologisches Problem. V Berlíně 1883. — The Nephrite Question. The American Anthropologist for July 1888.

[2]) Verhandlungen der Berl Ges für Anthropologie 1885, str. 90.

manitá: téměř zcela bílá, tmavozelená, černá, nahnědlá, závislá na kysličníku železitém. Hrany nefritu bývají zhusta průsvitny, a jsouli vyleštěny, lze pozorovati jasný svit i ve hloubce nerostu. Netrif obsahuje v sobě nejvíce kyseliny křemičité, potom kysličník hořečnatý, vápenatý, železitý, hlinitý a manganitý. Specifická váha nefritu kolísá mezi 2·9—3·2.

Jmeno nefrit znamená nepochybně *ledvinový kámen*, jejž pověra učinila mocným zevnitřním lékem proti chorobám ledvinovým. To slýchávali Španělové v Mexiku, i nazývali řečený minerál *piedra de hijada*, z čehož Francouzové a Angličané vytvořili *jade*. Slova toho užil Pařížský profesor Damour, zabývaje se bádáním nerostu, jenž nefritu velice se podobal, a proto nazval ho *jadeit*, zařaďovaný nyní ku pyroxenům, jejichž známým členem jest augit. Specifická váha jadeitu bývá maličko větší nežli u nefritu, ale jsou také jadeity menší hustoty nežli nefrit. Proto poměrná váha těchto nerostů nebrává se nyní za znak rozlišovací.

Zdá se, že nefritovým a jadeitovým výtvorům připisována byla v dávnověkosti zvláštní moc nadpřirozená. Pověra taková zachovala se po dnešní dobu ještě tam, kde výrobky z těch kamenů hustěji se nalezávají. Damour píše ve zprávách akademie Pařížské (sv. 61, ročník 1865), že ve Francii rozšířeno jest o jadeitových sekerách obecné domnění, jako by mohly chrániti člověka před rozličnými nehodami. Z té příčiny zazdívají je do nových budov, aby do nich hrom nebil.[1])

Nefritu a jadeitu podobá se také *chloromelanit* nazvaný tak podle své barvy od prof. Damoura a mající specifickou váhu 3·4—3·6, což závisí na množství sloučenin železitých, které mu dodávají tmavší barvy, ba mnohdy až skoro černé. Když však našly se nerosty, ve kterých jadeit přecházel ve chloromelanit, tu bylo upuštěno od nového dělidla, i dlužno rozeznávati toliko nefrit a jadeit. Hustota jejich udává se 2·8—3·6. Nefrit, jadeit a chloromelanit nazývá Fellenberg souborně *nefritoidy.*[2])

Nefrit i jadeit shodují se ve tvrdosti, barvě a jiných vlastnostech optických, ale chemicky a mikroskopicky liší se tak, že rozdíl jejich jest očividný. Hlavní součástky jadeitu kromě kyseliny křemičité jsou kysličník hlinitý, potom sodnatý, vápenatý, hořečnatý a j.

Mezi nalezišti nefritovými vyniká ode dávna Asie. Nefrity asijské požívají také mezi klenotníky evropskými dobrého jmena, ale vítanější jsou šperky nefritové v Indii a Číně, do kterýchž zemí přivážejí se surové kusy nefritové hlavně z Turkestanu. Tam se objevuje nefrit v podobě valounů a oblázků, které bývají nalézány v naplaveném štěrku horských žlebů a roklí. Ba čítáme i zprávy, že některé tamější vrchy z té horniny jsou složeny. Obyvatelé takových krajů vyhledávají nejpěknějších odrůd nefritových na strmých místech a prodávají je. Skrze

---

[1]) A. Arzruni, Neue Beobachtungen am Nephrit und Jadeit. Zeitschrift für Ethn. 1883, p. 165.

[2]) Snad žádné jiné museum nechová ve sbírce tolik nefritoidů jako museum university Freiburské. Viz o nich srovnávací studium dra. Schoetensacka: Die Nephritoide des mineralogischen und des ethnographisch-prähistorischen Museums der Universität Freiburg im Breisgau. (Zeitschr. für Eth. Berl. 1885.)

Bucharce přichází nefrit do obchodu. O ložiskách nefritových můžeme se dočísti podrobných zpráv v zápiskách carské společnosti mineralogické v Petrohradě (II. ser. 18. sv.) podaných od Becka a Mušketova. Také moravský rodák Stolička, jenž byl ve službách geologické společnosti indické, podává o nefritu zprávu, že vyskytují se v syenitické rule Kyenlynu, přecházející v jinorázovou břidlici, hadec a břidlici chloritovou. Jakožto štěrk nachází se nefrit ve větších řekách, které protékají hory řečené Kyenlynské. Potapěči ponořují se na dno řeky a vynášejí valouny nefritové na světlo. Město Jarkand vyváží ročně asi 6000 kg. nefritu do Chotanu a odtud ke dvoru Pekinskému. Šperky nefritové prodávají se v Jarkandě i Kašgaru. Drahocenné výrobky z turkestanského nefritu viděti lze ve sbírkách musea Kensingtonského v Londýně. Mezi těmi překonává všecky ostatní skvosty veliká mísa, jejíž cena odhaduje se do tisíců liber šterlinků! Popis a vyobrazení nefritoidových seker, chovaných v Britském museu (v Londýně), obsahuje článek dr. Schoetensacka (Zeitschrift für Ethnol. 1887, str. 119). Mezi vyobrazenými výtvory nefritovými zvláště zajímavý je výrobek s klínovým nápisem a s intagliem, představujícím tři vousáče. Nález ten pochází z okolí Ninivského. Jiný vysoce zajímavý amulet nalezen byl v Egyptě. Jeho intaglio představuje Osiris v podobě mumie.

První císařové mogulští sídlíce v Delhi, nyní hlavním městě britsko-indické provincie Pandžabské, zvláště měli nefritové skvosty v oblibě i dávali je vykládati rubíny, diamanty a jinými drahokameny. V Indii platí nefrit po dnes za kámen drahý. Nefritové rukojeti sečných zbraní jsou po všem orientě oblíbeny. Drážďanské sbírky chovají v sobě nefritovou rukojeť, posázenou 114 diamanty, smaragdy a rubíny. Klenot ten pochází prý ze šavle, odňaté Turkům u Vídně roku 1683. Proslulou památkou uměleckou jest zvláště nefritový náhrobek Tamerlanův (Tymurův) v Samarkandě, pocházející z počátku 15. věku. Barbot de Marny, slavný geolog a člen ruské vědecké expedice, vypravené roku 1874 do Chivy a Buchary, odvážil se s nebezpečenstvím života i toho, že urazil z náhrobku Tamerlanova kousek nefritu, jen aby mohl úlomku tak získaného užiti k vědeckému ohledání.

V Číně jest nefrit znám již od několika tisíc let. Sluje čínsky *pi-jy*, t. j. tmavozelený drahokam. Cestovatel po Číně, nadporučík Kreitner, píše o nefritových šperkích asi v tato slova: „Zřídka najde se v Číně člověk, který by neměl při sobě nějaký šperk nefritový, žádný nenajde se mandarin, který by neměl sbírku starých i nových lahvičkových tabatěrek z nefritu, není důstojníka, který by neměl nefritovou ozdobu na své rukojeti, není literáta, jehož pracovna nebyla by vyzdobena nefritovými vasami, miskami a idoly, není kuřáka, který by neměl také opiovou dýmku z nefritu, nenajdeš dívky ani ženy, jejichž vlasy nebo uši by nebyly okrášleny šperkem nefritovým. Všecky ty výrobky dělají se až na skrovné výjimky v Kantoně, a proto směle mohli bychom nazvati to světové město městem nefritovým. Boháči obětují statisíce peněz, jenom aby zdobiti se mohli skvosty nefritovými.“

Ký div, že nefrit veleben jest od čínských filosofův i básníkův, z nichž jeden o něm dí: „Povaha jeho jest jako krása spanilé dívky.“ Mudrc Kvan Chung, který žil v 7. století př. Kr., píše, že je způso-

buje v očích pravého Číňana zázračné vidění. V něm zračí se všech devět ctností lidské dokonalosti: „V jeho třpytné hladkosti vidí se obraz dobroty; v zářivém brusu jeho obráží se vědění; v jeho tuhosti a nepodajnosti zračí se spravedlnosť; v jeho podstatě jeví se ctnosť; v jeho vzácnosti prozrazuje se čistota; jeho neporušenosť jest symbolem vytrvalosti; jeho celý zjev symbolem upřímnosti a zachovalosti; jeho jasný zvuk symbolem hudby. Jy jest tím drahokamenem, jenž může býti věštcem a čarodějným kouzlem u předvídání věcí.“

Nyní vývoz turkestanského nefritu do Číny valně utuchl. Nepochybně, že zatím také jinde v „nebeské říši“ nová ložiska byla odkryta. Sibiřskými nefrity Čína sotva se opatřuje. Za to přichází tam mnoho jadeitu z Birmy, který vyznamenávaje se velmi malou hustotou, pokládá se obyčejně za nefrit. Tamější doly obsahují v sobě drahý ten kámen v podobě valounů a bludných balvanů, jejichž původní ložisko není známo. Dobýváním jich zabývá se mnohdy až tisíc dělníků, kteří přicházejí do práce z východních krajů Iravadských, pracují každý na svůj vrub a odvádějí toliko nepatrný poplatek. Také obchodníci, kteří do dolů přicházejí, jsou povinováni platiti vstupné a vývozné clo. Město Mogung, vzdálené od dolů asi 100 km., jest hlavním tržištěm jadeitu. Potom vyváží se vzhůru po řece do Bhama, po Iravadě do Ranguna a odtud do Číny po moři nebo po zemi do Momiena v čínské provincii Jyn-nanské, kde jsou dílny, zabývající se děláním jadeitových šperků, jako náušnic, prstenů, náramků, knoflíků a j. Tam prodává se pár náramků z nejlepšího jadeitu více než za 100 zl. V Bhamu dostati lze jadeitový prsten za 4 zl., v Kantoně však platívá se za něj již asi šestkráte tolik.

Poslední dobou odkryta byla mnohá ložiska nefritová ve východní Sibiři, zvláště v gubernii Irkutské v okolí jezera Bajkalského, kdež objevuje se nefrit naplavený. Původní jeho uložení není ještě známo. Nefritové štěrky dostávají se nepochybně řekou Lenou až do nejsevernějších končin sibiřských. Tak lze snad vysvětliti nálezy nefritových výrobků v zemi Čukčů, odkudž Nordenskiöld některé přivezl.

Čím více na západ, tím více nefritových předmětů v Asii ubývá. Sekery a jiné výrobky nefritové našly se též v Mesopotamii, v Troji, u Tiflisu a jinde.

Za to nefritové nálezy v Evropě překvapují nás svým bohatstvím. Hromadné objevy nefritových seker spadají zvláště do doby novější. Před několika desítiletími málo se jich znalo. Když však tajemství nákolních staveb v jezerech švýcarských byla odkryta a minulosť jejich na jasný den vynesena a ozářena, tu objevilo se zrakům archeologů množství seker a dlátek nefritových. Pouze v jednom rameni jezera Bodamského našlo se asi 500 nefritových nástrojů, kdežto výtvory jadeitové vyskytly se jenom po řídku. Více výrobků jadeitových našlo se v západním Švýcarsku. Největší nefritová sekera objevená v nákolních stavbách má asi 12 cm. zdélí, největší sekera jadeitová 21·4 cm. Ale také jsou nefritové sekyrky malé, toliko 4 cm. široké, 4·8 cm. dlouhé a 4 cm. tlusté.

Mnohé výrobky nefritové a jadeitové našly se též ve Francii a v Němcích, a to nejvíce západně od Labe, řídčeji východně. Ploché sekery z Oldenburska a Vestfalska mají až 35·3 cm. zdélí. Také jiné

země evropské vykazují mnohé nálezy nefritové a jadeitové. V Rakousku jsou to zvláště Krajinsko, Korutansko a Tyrolsko.

Jadeitovou sekyrku z Moravy popisuje nejnověji prof. Maška v Časopisu vlast. spolku musejního v Olomouci (1888 č. 18). Je to třetí nefritoidová sekyrka moravská. První objevena byla roku 1885 ve sbírkách Příborských, druhá našla se v okolí dědiny Křepice na Znojemsku, třetí pochází z Tvarožné Lhoty. Poměrná váha těchto jadeitů jest 3·35, 3·342, 3·343. Délka sekyrek obnáší u Příborské 56 mm. u Křepické 71 mm, u Lhotské 85 mm.

Zdali nefritoidové nástroje nalezeny byly též v Čechách, není mi povědomo. Všeliké moje dotazy zodpovídány byly záporně.

Vidouce ve sbírkách archeologických tak mnohé sekery a jiné výrobky nefritoidové, zajisté budeme se tázati, odkud všecky ty výtvory asi pocházejí, když surovina jejich posud nebyla v Evropě nalezena? Učený profesor Lindenschmidt, ředitel římsko-germanského musea v Mohuči, a profesor Schaaffhausen, vynikající anthropolog německý, domnívají se, že nefritoidové sekery dostaly se do Evropy skrze Římany. Ale náhled ten vyvracuje se nálezy, které učiněny byly ve starších dolmenech bretaňských.

Profesor Fischer všecky starobylé výrobky nefritoidové, které v Evropě nalezeny byly, pokládá za přinesené. Někteří archeologové domýšlejí se, že výtvory ty dostávaly se k nám již hotové, jiní, že jenom surovina k nám se přivážela a zde obráběla, protože tvary nefritoidových evropských seker liší se nápadně od forem asijských. Jedni badatelé tvrdí, že věci nefritoidové přišly k nám za doby stěhování asijských národů nynějším územím ruským, jiní, jako Virchow, domýšlejí se, že vyvážely se k nám územím maloasijským. Že by však vystěhovalci asijští, opouštějíce vlasť a ubírajíce se do neznámých končin evropských, byli se při svém tažení vlekli s balvany nefritoidovými ze střední Asie až do srdce Evropy, nezdá se podobati pravdě, a proto mnozí archeologové pronášejí myšlenku, že ložiska nefritoidová dlužno hledati v samé Evropě. Prodlením mnohých věků snadno prý mohla upadnouti v zapomenutí nebo byla vyčerpána. Sám profesor Damour, jenž věnoval všecku píli tomu studiu, praví, že neznáme našich hor ještě tak podrobně, bychom jistě mohli tvrditi, že se jadeit u nás nevyskytuje. Našelli by se nefritoid někde v Evropě, pak by archeologové, zastávající tuto hypothesu, měli klíč k nefritoidové záhadě.

Nefritové a jadeitové sekery nákolních staveb švýcarských shodují se dokonce s materiálem novozélandským. I jest těžko domysliti se, kterak nefritoidy z krajů sibiřských, birmanských a novozélandských ocitly se pojednou v jezerech švýcarských takořka jako k dostaveníčku. Bernský profesor Fellenberg, přední znalec švýcarských minerálův, vyslovuje naději, že by ještě nejspíše bylo možné najíti nefrit a jadeit v jižních Alpách Valliských, ředitel Mayer očekával jej také v Alpách Korutanských a ustanovil dokonce i cenu 200 franků tomu, kdo by nefrit ve Švýcarsku našel. Bystré oko geologa Fellenberga pátralo tam všudy po nefritu, ale jak sám píše,[1]) bez výsledku. Jediné, co ze

[1]) Zur Nephritfrage. Verhandlungen der Berl. Gesellsch. für Anthrop. etc. 1884, str. 257.

suroviny nefritové ve Švýcarsku se našlo, jest několik třísek od jezera Neuenburgského. Z toho vyvozovalo se, že nefritové výrobky byly zhotovovány na švýcarské půdě z materiálu domácího. Naproti tomu můžeme říci, že také pazourek neboli flint býval obyvatelům nákolních staveb importován a tam v nástroje zděláván. Profesor Fellenberg pokládá nález nefritových úlomků za pravý opak dokladu, že by surový nefrit v horách švýcarských existoval.

Vše, co až do nedávna pokládalo se za nefrit americký, ukázalo se býti jadeitem. Tamější sekery vynikají neobyčejnou velikostí, z nichž největší chová se ve sbírce musea Drážďanského, majíc v délce 38 cm. Takovou velikostí vynikají též sekery flintové, jaké lze viděti ve sbírkách Štokholmských a jinde v nordických zemích. Já sám přinesl jsem si ze Švédska pazourkovou sekeru, mající asi 42 cm zdélí. O původním ložisku nefritoidů amerických neví se podnes nic bezpečného, ačkoli červencové číslo časopisu The Anthropologist 1888 při článku Meyerově přináší poznámku: „Lieut. G. M. Stoney has found nephrite in place in Alaska at a locality known as the Jade mountains, near the Kowak river.“ Nebylo by to v Americe po prvé, co by jadeit nedopatřením zaměněn byl za nefrit.

O amerických sekerách nefritoidových píše již Humboldt, jenž přinesl si z Mexika krásnou sekeru jadeitovou, dlouhou asi 25 cm.; praví: „Čím vzácněji vyskytuje se ten nerost, tím více žasneme nad množstvím seker z něho zhotovených a vyskytujících se od Ohia až k horám chilským.“ Skulptury vídané na amerických sekerách nefritoidových jsou význačně americké. Humboldt domnívá se, že výrobky ty nepocházejí od nynějších domorodců amerických, kteří nemají tolik zručnosti a dovednosti, ale proslulý Wallace, jenž pobyl při Amazoně několik let, líčí mnohou dovednosť jejich, mezi jiným také, že umějí pomocí písku, vody a ohebného výhonku bananového provrtati i křemen. To potvrzuje i prof. Rodrigues v Riu de Janeiro, řka, že dřevní Indiané vrtali zajisté díry týmže spůsobem, jako Indiané nynější, kteří dílo své dokonávají třebas teprve po několika měsících pilné roboty.

Profesor Fischer, nedostávaje odnikud z Ameriky jisté zprávy, že tam surové nefritoidy vyskytují se v přírodě, pokládá všecky nefritové a jadeitové výrobky praehistorické z Mexika, ze střední a jižní Ameriky, za přinesené z Asie, o čem roku 1881 uveřejnil pojednání: „Über die mineralogisch-archaeologischen Beziehungen zwischen Asien, Europa und Amerika.“

Jiní jiného jsou náhledu tvrdíce, že zaniklé doly nebo naleziště jadeitu amerického upadly nepochybně v zapomenutí tak jako domnělá naleziště v Evropě. V tom domnění je utvrzuje podání, z něhož jde na jevo, že ve dřívějších dobách odváděly se v Mexiku (jako v Číně) poplatky v jadeitech. V Mexiku bývaly to hlavně nákrční ozdůbky. Jadeitové colliery se tam podnes ze hrobů vykopávají. Přijmeli se domněnka, že nefritoidy americké jsou původu asijského, potom jest s podivením, proč také jiné výrobky asijské neobjevují se v Americe, a proč importován byl jenom jadeit.

Nefritoidová otázka netýká se jenom Evropy, Asie a Ameriky, ale také Oceanie, neboť také na Novém Zélandě sekyrky nefritové

jakož i surový nefrit v přírodě hojně se nalézají. Nefritové výrobky objovují se tam zhusta též v podobě šperků a amuletů, majíce nemalý význam ve sporech a bájích domorodců novozélandských. Ale jak by se nefrity novozélandské byly v předhistorických dobách dostávaly do Evropy, toho těžko se domysliti. Podrobné zprávy o nefritech novozélandských přinesl nedávno zesnulý prof. Hochstätter, který, účasten byv výpravy na lodi „Novara“ roku 1857, probádal jmenovaný ostrov.

Kromě Nového Zélandu známa jest také Nová Kaledonie jakožto naleziště oceánských nefritů, z něhož tam zhotovovali sekery, aby jimi maso svých nepřátel sekali a pojídali. Obyvatelé Nových Hebrid dostávali nefrit na zhotovení seker nepochybně z Nového Zélandu. Podle Garniera (po němž nazván jest teď niklový nerost *Garnierit*) vyskytuje se nefrit v Nové Kaledonii velmi hojně.

Nová Guinea nemá nefritu, ale za to hojně kolují tam výrobky jadeitové. Avšak naleziště tohoto nerostu nejsou tam známa.

O nálezech věcí jadeitových a nefritových v Africe jsou zprávy posud nespolehlivé.

Ze všeho toho dovozuje se, že při bedlivém ohledávání krajů musí přijíti se na původní ložiska nefritoidová jak v Evropě, tak i na Novém světě, aniž třeba přijímati domněnku o nefritoidech importovaných. Toho náhledu hlavně se zastává řed. Mayer, jenž píše: „1. Otázka nefritová není žádný problém ethnologický. 2. Nefritové a jadeitové nástroje nalezené v Evropě nepocházejí z Asie. Naleziště těchto nerostů dlužno teprve odkryti, a to nejspíše někde v Alpách švýcarských. 3. Jadeitové výrobky americké nejsou původu asijského; surovinu jejich třeba hledati někde v Mexiku a při řece Amazoně.“

Jest tedy pochopitelno, že nález nefritu ve Slezsku vzbudil mezi ethnology i mezi mineralogy nevšední účastenství. Bližší údaje, týkající se slezského nefritu, obsahuje v sobě práce Traubova. [1]) Já pak, opatřiv si několik kusů slezských nefritů na své loňské cestě po pruském Slezsku, doplním stať svoji ještě zprávou o nefritu slezském čili evropském.

Dr. Traube, nyní docent při Kielské universitě, ohledávaje r. 1884 geologickou skladbu Sobotského okolí (Zobten) byl upozorněn na zvláštní „serpentýn,“ který vynikal neobyčejnou tvrdostí a upomínal velice na nefrit. Domnění to skutečně se potvrdilo, když jej prof. Arzruni v Cáchách mikroskopicky prozkoumal a s exempláry své bohaté sbírky porovnal. Také analyse chemická shodovala se s rozborem jiných nefritů, toliko nepatrná odchylka jevila se v hodnotě železa. Nalezištěm jeho jest Jordansmühl v horách Sobotských, kdež byl nalezen ve společnosti granulitu a hadce. Struktura a barva jeho jest rozličná. Nejobyčejněji jest rozšířena odrůda hrubovláknitá, složená z patrných jinorázových lesklých stebélek snopečkovitě shloučených a rozšiřujících se na obou koncích v chochol. Struktura ta jest patrna již pouhému oku. Řídčeji vyskytují se takové odrůdy, jichžto sloh rozeznati lze teprve drobnohledem. Geologické uložení Jordanského nefritu prozrazuje ráz břidlič-

---

[1]) H. Traube, Über den Nephrit von Jordansmühl in Schlesien. Neues Jahrbuch für Mineralogie, Geologie und Palaeontologie. Stuttgart 1884.

natý, pro kterouž povahu možno i větší kusy vylámati bez velikého namáhání. Jenom vrstvy se slohem hrubým nejeví rázu břidličnatého. Tvrdost Jordanského nefritu kolísá nepatrně, blížíc se tvrdosti živce. Barva jeho bývá z pravidla tmavá, špinavě zelená. Hustší kusy objevují se nejvíce olivově zelené, vynikajíce zároveň větší průsvitností. Celkem podobají se nefrity Jordanské některým nefritům novozélandským. Kromě tmavých nefritů vyskytují se v Jordanském lomu také odrůdy světlé, jasně zelené, žlutobílé neb i bílé jako asbest, mnohé pak jsou i skvrnité jako serpentyn. Průvodčími Jordanských nefritů bývají poskrovnu magnetit a ještě skrovnější opidot a zoisit. Na místech, kde granulit a hadec se stýkají, vyskytuje se nefrit ve vrstvách až 4 dm. tlustých a široce rozlehlých. Kromě toho vytvořuje tam nefrit v hadci nevelikć shluky, a to vždy blízko granulitu. Takové konkrece mívají potom barvu světlou, ostatní tmavou. Také granulit mění se sousedstvím nefritu. Maje v sobě jinde hlavně křemen, monoklinický a triklinický živec, se skrovným množstvím slídy zaměňuje potom živec téměř za samý epidot, resp. zoisit, pozbývaje křemene a přijímaje zelený a jemně vláknitý jinoráz. Mikroskopem lze pozorovati, že také pyroxen tvoří jeho součástku.

Profesor Arzruni, odvolávaje se na svá pozorování přečetných nefritů, jejichž jest nyní nejlepším znalcem, rozeznává nefrity původní neboli *primárné* a *pyroxenové*. Tmavé odrůdy nefritů Jordanských pokládají se za pyroxenové o hustotě 2·982, a skládají se z 56·93% kyseliny křemičité, 19·21 kysličníku hořečnatého, 14·54% kysličníku vápenatého, 4·99 kysl. železitého, 1·01 kysl. hlinitého a j.

Nefritové konkrece uložené v Jordanském hadci v kulovitých tvarech mívají v průměru toliko asi 5 cm., ale za to objevují se velmi četně vedle sebe. Mikrostruktura jojich liší se od odrůd tmavých. Po stránce lučebné obsahují v sobě světlé ty nefrity více kyseliny křemičité (59·21) a méně kysličníku železitého (2·40). Takové pokládati lze za primárné o hustotě 3·043.

Kusy, které chovám ve své sbírce, vypadají, jako by se nefrit přetvořoval v asbest, a ty, které jsem dal vyleštit, vypadají jako skvrnitý hadec. Ale houževnatost jejich poučí nás o jiném. Přeraziti kus vejpůlky nezdařilo se ani na nejsilnějším svěráku s použitím všelikých dlát a kladiv, jež byla v universitní dílně prof. Vrby po ruce, kdežto tvrdý čedič dal se děliti v libovolné kusy hravě. Ostří dlát z nejtvrdší oceli roztříštilo se již po několika ranách, a nezbývalo nic jiného, nežli kus přeříznouti. K řezu, jehož plocha byla asi 20 cm², bylo třeba asi 6 hodin času. Dle sdělení prof. Vrby obdržel svého času také Crantz, obchodník v přírodninách, kus nefritu z Asie a jal se jej roztloukati kladivem. Po marné práci odebral se s kusem ke kováři, jenž, položiv kámen na kovadlinu, bušil do něho největšími kladivy. Kladiva se třepila, kovadlina se rozviklala, ale nefrit ležel neporušen. Podal se teprve, když byl silně rozpálen a náhle ochlazen.

Vedle houževnatosti vyniká nefrit také tou vzácnou vlastností, že velmi rychle pohlcuje v sebe vlhkost a mastnotu, nabývaje tak zcela jiného vzezření a stávaje se živějším a průsvitnějším. Tím vysvětlujeme si veliký rozdíl mezi tvářností nefritu surového a mezi tvářností nefritového nástroje, jenž prošel již sterými rukami. V surovém nefritu

sotva kdo by tušil nerost, jenž schopen jest státi se krásným kamenem broušeným. Pro zevnější podobu nefritu s hadcem není nemožno, že tu onde byl přehlednut, a že brzy v Evropě nová naleziště jeho budou odkryta. Také lom Jordanský často byl navštěvován od mineralogů, kteří tam nacházeli [1]) pěkné bílé a chromové granáty, vesuviany, prehnity, diaspory, hydrargyllity, natrolity, pektolity a j. a přece nefritové vrstvy a shluky ušly jejich pozornosti. Po nefritovém štěrku nebo po nefritových nástrojích starověku ovšem marně tam pátráme.

Kenngott nechce uznati Jordanský nefrit za pravý, [2]) pokládaje jej za směs grammatitu s diopsidem a uváděje za důvod, že Jordanský nefrit obsahuje (hledíc k jiným nefritům) mnoho kyseliny křemičité, málo kysličníku hlinitého, nápadné množství vody a že vyniká jinou strukturou drobnohlednou. Ale lučebné rozbory podávané Traubem [3]) vyvracejí Kenngottovy námitky.

O druhém nalezišti nefritu ve Slezsku pojednává Traube v časopise Neues Jahrbuch für Mineralogie etc. 1887, II. 275. Tím nalezištěm jest Reichenstein. Traube našel tam nefritové vrstvy asi 7 cm. tlusté a uložené v diopsidovém kamení. Specifická váha tohoto nefritu, který vznikl přeměnou řečené horniny, jest 3·04.

Ale ani těmito nálezy mineralogickými nefritová záhada není mezi ethnology rozřešena, i nelze hádati, v jak blízké nebo daleké budoucnosti se rozluštění její podaří.

Nové písemnictví.

Dramata.

V prosincovém čísle Osvěty zabýval jsem se kusy, jež na jeviště uvedlo národní divadlo; v poslední době jsem však též opět něco času věnoval nově vydaným dramatickým spisům neprovozovaným a projdu tu tedy stručněji šířeji některé z nich.

Julius Zeyer uveřejnil více prací. Před delší dobou napsal slova ke tříaktovému hudebnímu dramatu *Šárka.* Dílko vyšlo v České Thalii r. 1887. Přemysl přikáže na Libici pusté Ctiradovi, synu reka Dobrovoje, Trutův mlat i štít, by střehl Libušiny hrobky, a titulní rekyně, „mocná kněžka měsíce a bojovnice Vlasty vítězné,“ přichází, by mrtvé Libuši s hlavy pro Vlastu sňala zlatou korunu, záruku věčného vítězství: Ctirad vstoupí Šárce v cestu, Libuše „zmizí i se zlatým trůnem pomalu do země,“ a Šárce i Ctiradovi padlo do srdcí cosi jako temné kouzlo, jako těžké břímě. — Šárka leká se pomyslu, že by měla se Ctiradem zbraní zápasiť, i chce ho lapiť a tak odníť mu Trutovu zbroj; dá se k dubu přivázať, a když ji Ctirad odvázal a srdce i ruku jí věnoval, připevní mu nepochopitelná mužatka na každé rámě zlatou obruč, tím odejme mu sílu z pravice, a Ctirad marně se snaží zvednouti Trutův mlat:

[1]) B. Schubert, Über die Mineralvorkommnisse von Jordansmühl. Jahrbuch für Min. 1882. II. 193.
[2]) Neues Jahrb. für Min. 1885, I. 239.
[3]) Neues Jahrb. für Min. 1885, II.

Šárčiny bojovnice smějí se mu a mečem ho zabijí, aniž ho Šárka bránila. — Lumír chystá se na Vyšehradě zapáliti hranici s mrtvolou Ctiradovou, a Šárka, jež Trutovu zbraň přinesla, probodne se, by takto sama potrestala svůj čin. Máme tu stručné, dílem nedosti jasné vypravování v případných, lahodných rozmluvách před sebou.

Zeyerova *Doňa Sanča*, tragédie o čtyřech jednáních, vyplňuje XXXVI., spisovatelovou podobiznou vyzdobený svazek Kabinetní knihovny a je připsána J. V. Sládkovi obrněným, v červenci m. r. ve Vodňanech daným věnováním, v němž autor vším právem hájí své stanovisko, že „drama především jest básní," a v němž podotýká, že by svou truchlohru velmi rád viděl na jevišti, ale „bohužel, nemáme jeviště." Vyslovuje tu tedy Zeyer, co přední naši dramatikové všichni. „To, co se dnes národním divadlem nazývá, má pro českou dramatickou literaturu jen malý význam," dokládá Zeyer, avšak mnohý našinec pohřeší v tomto výroku ještě slova: „A pro náš národní život tolikéž." Básník Doňu Sanču divadlu nezadal; považuje to pod svou důstojností, choditi tam, kde jest úplně ignorován: „Nezbývá než navzájem ignorovat." Ignorovat? Ne! Ale zápasit a zase zápasit! Kde se nikdo k odboji nestrojí, smějí se uchvatitelé.

Don Pelayo de Irote je dvěma dámami ohnivě milován: ideální, mladistvou infantou doňou Blankou, která však svým polobratrem, králem Pedrem Hrozným, pro podezření z účastenství ve spiknutí velezrádném ku předčasné smrti odsouzena jest, a doňou Sančou de Saldaña, jak „nebe v máji" krásnou, prudkou chotí značně staršího svého manžela, šlechetného, „jak Bůh" spravedlivého a přec i vznětlivého dona Alvara de Altamira, králova náměstka v Kordově XIV. věku. Pelayo miluje Blanku ryzí láskou, a proto milostnou choutku doně Sanče zamítne. Zhrzenou osedne a vzbouří mstivost. Žena Putifarova II. učiní, co učinila žena Putifarova I.: nalhává svému choti, že Pelayo ji pohaněl a pokořil: „Žádal lásku mou a vaši hanbu. Zločin víte, nuže —" a don Alvar ihned vyslovuje rozsudek: „Propad' smrti." Ale zakrývá si v žalu tvář; neboť je Pelayo jeho synovcem, jako syn jemu drahým. Nastane soudcovský výslech, a Pelayo ne bez účinu dovolává se svojí neviny, ale Sanča z jeho řeči vysoudí: „Jinou miluje! Ó, jaká muka . . . Běda jí, jest těžší její zločin. než byl jeho . . ." I navede Sanča manžela, by na Pelayovi jmeno té *jiné* vynutil. Pelayo se vyzná, kdo jest jeho, s ním v Alvarově kapli knězem tajně spojenou chotí, a strýc mu slíbí, že infantě u krále odpuštění zjedná. Pelayo mu tedy vyzradí, kde se Blanka skrývá: Sanča to slyší a majíc manželovi slíbit, že vše ztají, přisahá, že se bude v této věci „chovat co muž." A zachová se jako divoch, jako svémocný kat: dá psankyni Blanku, v nížto se žárlivosť na ni na chvíli byla probudila, otroky zardousit; neboť — praví — muž, „máli soka, zabije ho." „Soka vy jste tedy měla?" vzkřikne Alvar a probodne Sanču: — Zeyer má statnosť jednati povždy jen podle svého básnického přesvědčení: šířit krásno a potěšení z krásna. Jemu jde krása nad skutečnosť. Chce pravdu, ale pravdu vyšší, pravdu poetickou. V obrazotvornosti spatřuje sílu, která mu více platí než pouhé nadání pozorovací. Nevěří, že minula doba tragédie. Hledá však svéráznosť v universálnosti: budí náš obdiv, ale zhacuje kulturně dějinný význam svých prací. Také Doňa Sanča je v cizím duchu zbásněna;

sloh i obraty její dokazují, jak hluboce se Zeyer ve třpytné přednosti španělského Calderonského dramata pohřížil. Exposice jest jasna. Ve 2. a 4. jednání vázne děj tím, že se v nich opakuje, co z předchozích jednání víme. Hra neplýtvá krví, neplýtvá zlosyny. Mluva je duchaplná, květnatá, případná, ale posud jsem u Zeyera nikde nenašel tolik mluvnických nesprávnůstek jako právě v Doni Sanči.

Lásky div, žaponská komedie o jednom jednání, ve Květech 1888 vytištěná, je spisovatelem Juliem Zeyerem Josefu Maudrovi věnována. Básník vzpomněl si, jak sám praví, „náhodou na velmi hrubou jednu frašku, kterou Ed. Greey v Tokiu provozovati viděl. Hlavní její situace, kde žena na opilství svého muže bohu Išagami žaluje, netušíc, že muž její sám se za maskou modly skrývá," zdála se Zeyerovi velmi originelní, „ač v staré anglické jedné baladě se královna Eleonora podobně svému, za mnicha přestrojenému muži nevědomky z hrozných hříchů svých zpovídá." K těmto variantům našel Zeyer na procházce v ovzduší Vodňanském, kde náš poeta zůstával, třetí odstín a složil svou veršovanou a i rýmovanou žaponskou aktovku v paměti. Děj neb vlastně průsvitné dialogisované vypravování o jediné, na konec exposice zavěšené, katastrofní peripetii odehrává se v Kiotském chrámku bohyně lásky Benteny. Starý kněz (Vo-macu) přestrojí tam žárlivou nevěstu se svatozáří ze želvových jehlic (Fudži-nami) mladého šlechtice o dvou mečích (Cúmu) tak, že ji bezviný její ženich za samu Bentenu bohyni považuje a jí se tedy ze všeho, co na srdci má, vyznává: kterak mikadova dcera Fogo, jakkoli jej, Cúmu, pouhého samuraje bez mečů, milovala, postarala se, by dostal ji, milovanou Fudži-nami, za choť, ale kterak si vyhradila, by jí později jakýs tajemný závazek vyplnil, totiž aby jí na rozloučenou požehnal a jí bratrské políbení dal. Cúma dostojí slovu, a právě tento polibek ovšem rozežárlí mu nevěstu. Ostatek lze přesnadno uhodnouti: jakmile Fudži-nami uslyší, že osudný polibek „chladný byl a spěšný přespříliš," seskočí z božského stolce Cúmovi do náruče, a za nimi je krajina (sic) vidět, koupaná večerním světlem. — Mluva této roztomilé hříčky zapřádá čtenáře do něžné síti svých četných lichotek a jiskřivých půvabů.

Boleslav III. Ryšavý, veršovaná historická tragédie o pěti jednáních od Miroslava B. Kuneše, jest — jak sám spisovatel podotýká — dramatickou prvotinou.

Vyplenitel rodu Slavníkovského kníže Boleslav III., jemuž „ve světě tom širokém snad člověk jediný není přítelem," chce pod záštitou polského Boleslava smíru s největšími svými nepřáteli Vršovci; a tito žádají, by se jim tedy zavázal, že ničeho bez jejich vůle podnikati nebude. Kníže to na oko slíbí, aby se zištné, piklůplné Polsce pomstil za odňatý Krakov. Jediný Kochan Vršovický nechce mu přes to slíbit poslušenství. Zde se zarazíme: kníže slibuje, že všechno své budoucí jednání chce počínati jen se souhlasem Vršovců, že jich tedy bude poslušen, a Vršovci mu taktéž slibují poslušnost: kdo tedy bude míti právo poroučeti? Kníže však vešel s Vršovci v mír, aby je na zejtří při hostině povražditi dal. V tom je mu rádcem i pomocníkem Ratibor, postava nedosti hodnověrně podaná, protože není dosti výmluvná, že není do podrobnosti kreslená. Dívka Smila, Boleslavem III. nedávno svedená, utíká se k němu před hrozbami Vršovce Chroberta Kazínského, jehož láskou povrhla,

Boleslav hodlá si ji ponechati na Vyšehradě, mluví *před ní* o svých vražedných záměrech proti Vršovcům, a *přes to* vydá ji — na tragického hrdinu příliš neobezřele — hrozícímu Chrobertovi na smrť. Když pak Chrobert a jeho najatci Smilu týrají, ujme se jí Kochan z Vršovic, a Smila vyzradí mu českého knížete Boleslava vražedný záměr. Tím končí prvé jednání. Kochan je nám učiněn sympathickým — má cit, má lásku k národu, k právu celku na účasť ve vladaření. Ale celkem jsme si nuceni říci: Není to dost vyspělé; místem bylo by třeba více taktu. A ještě slůvko: Vršovice Vršovců nenalézají se u Prahy, nýbrž u Loun. — Ve slabším druhém dějství jde již o vraždění Vršovců. Severa má zabiť Kochana, ale tento spozoruje záměr, i probodne ho. Vraždění zahájeno, svého zetě Dušana utratí sám Boleslav. Pět statných junáckých Vršovců padne. Pomoc Kochanem nastražená však na Vyšehrad vnikne, a Kochan zajme knížecího arcivraha Boleslava, jejž ve třetím jednání Vyšehradský „župní“ (jinde v knize „rodinným“ zvaný) soud k smrti odsoudí; Smila, která se matkou cítí, vyžádá si na soudu milosť, aby odsouzeného směla potěšiť, odpustiť mu a dosíci jeho odpuštění; zbylí Vršovci se usnesou, že na český stolec povolají polského Boleslava Chrabrého. Boleslav Ryšavý marně se ve svém žaláři snaží uniknouti popravnímu meči; Smila přijde, zapůjčí mu svou řízu k zakuklení, Boleslav uniká, je vyzrazen a zpět přiveden, avšak polský bojar Kazimír, Ratiborem z Boleslavě přiveden, zmocní se žaláře, vezme knížete v ochranu, zprošťuje ho odsudku k smrti, ale ponechává jej ve vazbě a při jeho k zemskému soudu odkazuje. Boleslav Ryšavec pošle Ratibora do Krakova, by knížete polského proň získal a třeba mu slíbil, že český vládce jeho robem býti chce. Kus vjel do vyjezděných kolejí, vázne, kolísá, vázne zas a couvá. Ve čtvrtém dějství zemský soud, jemuž Boleslav Chrabrý předsedá, uzná českého Boleslava nevinným: neboť Smila v jeho prospěch svědčila. Přes to je zbaven trůnu a k vyhnanství odsouzen; Piastovec Boleslav Chrabrý, po přeslici Přemyslovec, přijímá volbu za českého knížete, Boleslav Ryšavý se naň útočně vrhne, a Chrabrý odsoudí ho, aby byl oslepen. Takto potrestaný kníže hledá v posledním jednání smrť, až vysílen klesá, prose Vršovců za odpuštění, a bez rozpaků obdržev je, v náruči Smilině umře. — Rozvoj a závěr nevyrovná se počátku. Mluva je nestrojená, dosti případná; někde i na Hálka připomíná.

Vybrané hry divadelních ochotníkův obsahují ve svém 19. svazku čtyřaktovou „dramatickou báseň“ *Kunhutu* od Josefa Junghansa, který věru není dramatickým lvem, ale své nešťastné „dramatické“ dítky jako lvice hájí. Jeho básnické péro není ani zlaté ani stříbrné ani ocelové: to dokazuje zvláště důrazně jeho nový pokus, i plní se jeho prosba: „Chraň, ó nebe, mne od vší slávy!“ Jak úzký rozevírá se obzor v Kunhutě, jak nezralá je komposice, jak suchá celkem řeč, jaké přepodivné veršování! Záviš Vítkovic má tisíc chutí vzíti sobě za choť dceru krále Přemysla Otakara II. Kunhutu, ze svaté země se vrátivší, otec ji však míní zasnoubiti Hartmannovi, synu císaře Rudolfa Habsburského, odmítá tedy Záviše, odmítne jej i přes přímluvu Vítkovice Miloty z Dědic. Pražané jsou drážděni tím, že král strojí se Větší město Pražské vydati Bavorákům a snad i zavesti právo německé. Císař Rudolf ústy Hartmannovými žádá, by Otakar německé říši po-

nechal její prý léno: země rakouské, císařem dobyté, čemuž král odpírá. — Otakar chce sice rakouské země Kunhutě věnem dáti, ale nechce jich pod císařským žezlem ponechati, a proto se s císařem nepřátelsky rozejde. Kunhuta přiznává se, že kohosi jiného miluje než Hartmanna. Koho, však to nepovídá, a králová se jí po tom ani neptá, což jest na ženštinu zajisté dosti divné. Než by král dceru dal císařovicovi, raději věnuje ji klášteru, s čímž ona souhlasí. — Milota nechce zraditi krále Otakara. Proč? Z pověrečnosti! Záviš tuze rád by unesl Kunhutu, ale královna pohrozí mu za to svou nenávistí: a rek Záviš upouští ode všeho, což ovšem z něho dramatického zápasníka nečiní. Otakar, teď „orel s křídlem zlomeným,“ přijímá válečnou pomoc Pražanů proti Rudolfovi. — Nyní nadchází něco velice původního: Záviš si ve výjevu — mírně řečeno — nejvýš nevhodném s pověrečným Milotou zahrá *na ducha*, a *tím* ho získá zase proti Otakarovi! Milota se rozhodne nevytrhnouti ze zálohy proti nepříteli, ale s vojskem na útěk se obrátit. Divno, že Záviš králi Otakarovi brání, by se v osudný boj na Moravské pole vydával, kdežto Kunhutě ani nenapadne, aby králi v tom jen slovem překážela! Záviš nechtěl prý královy smrti, chtěl jej pouze obmeziti na hranice vlasti.. Tak? A zrovna *tím* chtěl se mstíti za to, že nedostal Kunhutu?! Císař želí padlého krále českého, a neblahá osiřelá Kunhuta zůstane klášternímu slibu věrna. Kunhuta se vrací z Palestiny, nechce Hartmanna, nechce ani Záviše, a jde do kláštera: co vykonala tím dramatického? Nic, pranic. Kunhuta tedy rekyní kusu není. Ani Záviš. Ale snad Otakar? Skrovničký rozběh ve směru tom je sic učiněn, avšak i ten zaniká v prázdnu.

Libreto ke tříaktové opeře *Oldřich a Božena* sepsal Josef Zaříčanský. Přím, pán na Přímdě, uznává manželství údělného knížete Oldřicha s Adletou za neplatné, protože prý kněžna milostné blánky přes české hranice zasílá. Oldřich spatří statnou dceru Opůčenského mečíře Kresiny, peroucí Boženu, a získá si ji vyznáním, že miluje český lid. Adleta, Oldřichovi otcem jejím ze zištnosti vnucená, má jiného zaslíbence: božského ženicha, i přeje si být Oldřichem zapuzena, by mohla vstoupiti do kláštera. Tak se manželé v dobrém rozloučí. Božena dozvídá se, kdože Oldřich jest a zdráhá se — ovšem nedlouho — za něho jíti. Kníže má se z nového, nerovného sňatku zodpovídati před panstvem, avšak poukáže na svůj původ z oráče Přemysla, a narčen jsa, že chce podniknouti odboj proti zemskému knížeti Jaromírovi, podstoupí boj se svými tupiteli, v němžto Přím padne. Oldřich s Boženou zasedají na knížecí stolec Vyšehradský, majíce již po boku malého Břetislava. Libreto má zde onde slušné místo, ale postrádá vzrušnějšího dramatického proudu.

Ve svém, pátý sešit Repertoiru českých divadel tvořícím, čtyřaktovém dramatě *Bez boje* chtěl M. A. Šimáček ukázati k tomu, že mladá žena zdravých rukou (Olga Jarošová), když neštěstím (zde nezaviněnou vazbou) svého živitele (Pavla Jaroše), jehož manželkou se bez náružívé lásky, ale i bez donucení, tedy *bez boje* stala, ztratí, má *prací bojovati* o zachování svého živobytí, jakož i o přichránění manželova dítka (Míly), a nikoli nedopouštěti, aby ji vydržoval jiný muž, její dřívější a nynější nápadník (Jindřich Wolf). Učinili to však žena taková, podléhali nátlaku životního vichru, *bez boje*, oddáli se beze

všeho zápasu o skvost počestného života jinému, dožije se žalostného poznání, že ji na scestí vésti mohl toliko muž bezzásadný, zrádný, ano nepřítel a ničitel jejího muže, a chabá žena taková hyne pak v duši své i zhyne. Spisovatel učinil pokus napsati truchlohru měkkého ženského srdce, ale hra s hlavní postavou k nečinnosti odsouzenou nemůže míti pronikavého dramatického průběhu: kus místy povážlivě tuhne, což tím více vadí, že mluva je pouze jednací, jaksi obchodní.

Karel Modrava, „činohra“ v 5 jednáních od Em. Zítka, v 36. svazku Ochotnického divadla vyšlá, zabývá se českým Enochem Ardenem, který šlechtice, že jím byl uražen, v souboji zabil, proto choť Bertu a dvé dítky, Vladimíra a Boženu, opustil, do Ameriky uniknul, v rodině svým přičiněním za nebožtíka platí, v Americe zbohatne a nyní v domov se vrací, by svou rodinu spatřil i obohatil a pak zase navždy za moře se uchýlil. Avšak jeho návrat ohrozí jeho dceru, jeho manželku, jejího druhého manžela, šlechetného advokáta Lubora, nesnázemi a neštěstím a jemu samému způsobí záhubu. Modrava sejde se na rozloučenou tajně s Boženou, čímž lásku jejího milence Leona z Braunthalu otřese; Lubor doví se, že první, právně pravý Bertin choť jest na živu, i nechce více v nezákonním poměru s Bertou žíti, ač tato pouze jeho býti chce: tím však ukázal Lubor Modravovi, že „nejvíce třeba sebezapření, chceli člověk býti velikým,“ a Modrava rozetne sítě, v něž rodinu přivedl, tím, že se zastřelí. Truchlohra Zítkova je práce pozoru hodna: spisovatel umí býti duchaplným i vzletným, umí zajímať, napínať i dojímať. Kusu jest na ujmu, že nevyrostl z našich, ale spíše z francouzských poměrův. Exposice zaujímá dvě jednání, ačkoli drama vyžaduje, by v prvém aktě ukončena byla.

Lví nevěsta, tragédie o pěti jednáních od Jana Voborníka, není prací fantasijní, chce býti dílem realistickým, ale k reálním poměrům s potřebnou mírou přihlížeti neumí: to má za následek, že důvěra čtenářova klesá i klesá. Jak může na př. rodinná porada měniti poslední vůli? Věru nelze čtenářovi ve zlé vykládati, když knihu, jež nemluví ani k obraznosti, ani k duchu, prostě odloží.

Žena, činohra o čtyřech jednáních, již napsal a ve 44. svazku Ochotnického divadla uveřejnil Václav Štech, autor Maloměstských tradicí, hrá ve Vídni za *smyšleného* ministerstva Kronbachova, Čechům příznivého. Jedná se o železniční předlohu; nebudeli sněmovnou přijata, Kronbach padne, a vše závisí na tom, budeli mluviti poslanec dr. Richard Lichtenberg a usvědčíli při tom opposici ze šmejdův, o nichž má *balík* dokladů v rukou. Ty mu vyrvati může jen zločinná ruka, a kde se páše zločin, tam dle francouzského názoru „hledejte ženu!“ Zde je touto ženou Lichtenbergova horoucně jím zbožňovaná manželka Viktora, která však miluje prohnaného podvodníka, novináře Satella, ale z hněvu, že tento byl přistižen u jiné, u paní Szalayové, nynějšího nemilovaného, ano nenáviděného chotě svého si vzala. Satelli přichází, zapře jí svůj poměr k Szalayové, Viktora *uvěří* mu beze všeho, odhodlá se s ním k útěku do Benátek, slíbí mu vydati onen balík dokladů, dá mu však *omylem* — kdo se tu nepozastaví? — balík jeho milostných dopisů, sezná však, že Satelli je podvodník, že chtěl sobě ponechati *100.000 zl.*, jimiž měl Lichtenberga podplatiť, a že Lichtenberg je vzor šlechetného muže, i nalezne a přinese proň onen balík dokladů, smíří se s Lichten-

bergem a Lichtenberg s ní, ano Viktora *udá* policii vše, čeho třeba, by Satelli pro složitý zločin na Kongu v Africe spáchaný byl zatčen. Nevěra, zločiny, balík dokladů, balík dopisů, veliké peníze, konečná také ve flagrantní chvíli souboj — to vše je přeznámá francouzské faktura, která se ostatně poněkud i v mluvě a značněji též v technice jeví. Poesie v tom není ani za mák. Jako při Maloměstských tradicích jste nuceni velmi často volati: „Ale tak to v životě není!“ A někde se zarazíte i převrátíte přední listy, abyste se podívali na titulní stránku, jestliže tu knihu psal skutečně uvědomělý našinec nebo kdo.

Česká Thalia r. 1887 přinesla svým čtenářům práci svého redaktora: *Pana regenta*, historickou veselohru ve 4 jednáních od Jana Ladeckého. Bývalý regent Rožmberských panství, známý vítěz nad vodami jižních Čech, ale takto děsný lakomec Jakob Krčín z Jelčan a Selčan uchází se o krásnou Alenku, dceru Selčanského primasa Mikuláše Křikavy a křiklavé jeho manželky Mandaleny; ale Alena má již jiného, mladého, švarného měšťana Jeníka v srdci, a pan regent obdrží košíček, za který se hodlá zrušením milostivých privilegií, jež Selčanským udělil, nemilostivě mstít: a na lásku Křikavova Mikuláše ke Krčínově Ludmilce čeká tedy těžká zkouška. — Krčín zajme Mikuláše, že nezaplatil clo, a dobrá Alenka, by Mikuláše nejen osvobodila, nýbrž i Ludmiliným ženichem učinila, dopíše regentovi, že si ho vezme. Aspoň se podobá, že to Alena psala. — Nyní hra zabočí v jiný směr. Krčín ve Kněvízské krčmě opije Selčanské měšťany, aby jim privilegia mohl odnít, a unese z ní fintivou Veroniku, dceru zadluženého rytíře Jana Zelandra z Prošovic, mysle, že je to Alena. Veronika je lstivá dívčice: ona to psala milostný lístek a podepsala jej Alenčiným jmenem, aby regenta do Knévízské krčmy vlákala; ona zmocnila se Selčanských privilejí, jež do krčmy té zanesli, a donutí Krčína, že si ji za ně vezme. — Ladecký pilně studoval dobu své hry a příhodně zabarvil v kuse svém řeč, holduje tam realismu a do jisté míry též naturalismu. Krčemní scéna 3. jednání je kabinetním kouskem v tomto vzhledě.

Ochotnické divadlo přineslo ve svém 41. svazku dvě aktovky od B. Štěchovského: *V zábavním výboru*, kde bujicí hašteřivost a poštívavost sebrání dramatického pokusu překazí, a *Na výletu*, kde dvě zneuznané, ale ve svém jádru zdravé duše se najdou. Štěchovský sahá v život, ale život mu pod rukama uniká; každému není dáno skutečnost učiniti pravdě podobnou.

Loňský ročník České Thalie poskytl nám populární čtyřaktovou dosti žertovnou i dosti smutnou hru Zikmunda Przybylského v nedosti bezvadném překladě Arn. Schwaba Polabského: slove *Vicek a Vacek* podle dvou toulavých synů, jichž poněkud nebohým, silně slabým, starostlivým otcem je Klepacký, soused hmotně zuboženého statkáře Jana Zimalského, a tím také soused Němce Fausta, továrníka, kus za kusem polské půdy se zmocňujícího. I Zimalský má syna (Edvarda), který jeví vlohy k hýření, ale má naproti tomu dcerušku (Helenu), která v nitru jemné srdce skrývá. Úpadek, hlavně vzorným synáčkem Edvardem zaviněný, se přibližuje, a do rodiny Zimalských padá těžká chmura za chmurou; jen Helenka netuší ničeho: jí nenadále zasvitne šťastnější osud v podobě jednoho z mladých Klepackých. Ani Vacek (Václav) ani Vicek (Vincenc) nejsou v podstatě zlí hoši; neboť se z té duše mi-

lují, a hněvají sice častými potulkami svými tatínka, ale rovněž často jej zase přemlouváním neb lichotkami udobřují. Větším a nesnadněji napravitelným pudivětrem je z nich Vicek, který ochotnické hry a rejdivé plesy shání, kdežto Vacek pojednou si umoudří, stane se usedlým a zvážní; cosi vniklo mu do ňader a na rozum: láska k Helence Zimalské, jejíhož otce jižjiž chystá se udolati kletba marnotratnosti jeho i synovy. Ale jakkoli je nešťasten, v jedné příčině zůstane si Zimalský důsledným: setrvává při své „poetické" zásadě, že svých rodných pozemků za žádnou cenu cizinci neprodá. Továrník Faust nehodlá však popustiť: skoupil směnky starého i mladého Zimalského a nyní hrozí, že se pomocí jich všeho rodného statku jejich zmocní. Tu Vacek přísahá, že Faust jej spíše nalezne mrtvým, než pod záštitou svých směnek rodinný prah ubohých Zimalských překročí, a věrný bratr Vicek jest ovšem ochoten pomáhati Vackovi stůj co stůj, třeba zápasem na život a na smrť. Budeli toho třeba? Nikoli. Vacek odhodlá se zaplatiť směnky Zimalských z peněz, jež mu otec v bance uložil, a Vicek vezme na sebe úkol vykonati, co záměr ten vyžaduje: Helena sezná šlechetnou mysl Vackovu a dá mu za ni své srdce i svou ruku v odměnu. A pan Edvard učiní upřímný slib, že se polepší. — Oba nerozdílní bratři Klepačtí jsou šťastně myšlené i vytvořené postavy; z počátku nad nimi kroutíme rozmrzele hlavou, avšak očistná jejich láska, pohlavní a bratrská, jim naši přízeň nakloní cele. Hra rozvíjí se zvolna, povážlivě zvolna, ale má přiměřeněji rychlý spád. Mluva je prostě přirozená.

Kromě Cavallottových Bílých růží uveřejnil Repertoir českých divadel ve svém 11. svazku také *Starého pána*, pětiaktové drama od Al. J. Palma sepsané a Pavlem Durdíkem z ruštiny přeložené. Starý pán jest umělečtěji sestrojen nežli Náš přítel Něklúžev od téhož autora, vyžaduje však od nás ještě větší víry než tento druhý kus. Titulní hrdina, Lev Sergějevič Opolev, kterého Palm na ochotnických divadlech rád hrával, je jakýsi ruský král Lear, ne stepní jako Turgeněvův, ale velkoměstský, salonní a dělnický. Opolev obětuje jmění svoji velkopanské zákonní rodině, svému synovi, svému zeti a jeho paní, avšak setkává se s hrubým nevděkem. I vykáže svému jmění nový účel: pojistí samostatnou práci chudým lidem: hlavně své domnělé nemanželské dceři, podivínské, chudé Máši a jejímu neméně chudému a neméně podivínskému ženichu Gríšovi. A dobrý Opolev nelituje obětovaných peněz, ani když se dozví, že Máša je dcerou jiného: „Je to jedno," zní starcovo lidumilné poznání na chvíli před jeho smrtí. „Prostý a poctivý dělník nemůže býti špatným občanem," pravil starý pán již před tím. „Sláva a štěstí naší veliké otčiny je pro nás všecky nejsvětější snahou, a den devatenáctého února, den osvobození nevolníkův a pracujícího lidu, bude vždy naším největším národním svátkem." Krásná to zajisté slova; jen škoda, že tento pracující lid je místem tak obzvláštními, dle našich názorů nemožnými barvami zobrazen.

Jak jsme k tomu předešle poukázali, zabývají, ano vzněcují a rozčilují norskou společnosť různé otázky, vztahující se k poměru obou pohlaví. Mají platnosť podržeti posavadní, přísné řády, či má na jejich místo nastoupiti sociální naturalismus? Má vládnouti volná láska, či jediné zákonní manželství? a když manželství, má toto býti monogamním, či polygamním, tuhým či volným, a smí býti třeba lichým? Co náleží

k ryzímu manželství? A také problém dědičnosti láká k úvahám. Podobné otázky nejsou bez váhy, a bez váhy není též okolnost, že mají pikantní příchuť. Jindřich Ibsen i Björnsterne Björnson účastní se těchto diskussí, Björnson pérem i živým slovem. Přetrapné následky zděděné choroby líčí veliký dialektik Ibsen ve svých pathologických *Příšerách*; ve své trochu fatalistické, dosti těkavé, silně románové, ale zvláště významné truchlohře *Bílí koně* (*Rosmersholm*) jedná Ibsen o následcích nezákonné vášně. Hra odbývá se na panském sídle Rosmersholmu v Norvéžsku, na kterém se mrtví vracívají jako bílí koně, a potkati tam bílého koně značí smrť. Záhuba stihla především paní domu. Beata Rosmerova utonula ve mlýnském potoku; byla jako choromyslná zejmena od té doby, kdy se dověděla, že zůstane bezdětnou, i vzala si život, aby její choť Rosmer brzy mohl býti šťasten s jinou, s Rebekou, již měla v podezření ze hříšného poměru k Rosmerovi; tento býval pastorem, ale v poslední době kněžství a církve se zřekl, aby pracoval pro trpící lid, pro pokrok a svobodu, proti sporům a nenávisti v lidstvu. Žije s Rebekou v jedné domácnosti, ale jinak není na nich viny. Jsou dle svého mínění spolu jedna duše, spojeni ryzím přátelstvím, duševní láskou. Avšak právě proto, že vystoupil z církve, že je „znamenán," nemůže Rosmer působiti politicky — strany ho nechtějí. K tomu dostaví se jiná tíseň: Rosmer nabývá přesvědčení, proč Beata polou zešílela a také život si vzala: pro jeho poměr k duševní přítelce jeho, k Rebece. Rosmer pozbývá tedy síly k životu, k politické a sociální práci. Bílý kůň! Ale Rebeka usiluje naň, by se oddal životu, žil sobě: Rosmer chce tedy, by se stala jeho ženou, Rebeka však po krátkém jásotu rozhodně odpírá. Ztratila odvahu, podnikavosť a nechce se žádným zákonem upoutati. Kromě toho vídá, že Rosmer nikdy nemůže přes lávku, s níž Beata vrhla se do vody. Svobodomyslné noviny jej nazvou přeběhlíkem. Pozoruje, že přítulnou Rebeku miloval, bylo to duševní manželství. Cítí se vinen a uznává, že asi svou životní úlohu neprovede. Tu Rebeka se mu vyzná, že přišla na Rosmersholm úmyslně, by Rosmera, krnícího ve tmách neblahého svazku s Beatou, získala svobodě a že Beatu lžemi jak o sobě, tak o Rosmerovi v šílenství vehnala; nezbývalo jí než voliti mezi dvěma životy. Nepoznáváme Rebeku; ona však ví, jak se vymluviti: člověk prý nemá jedinou vůli, a chce odcestovati. Sklíčený Rosmer jde zase mezi zpátečníky, stane se duševním sběhem, vzdá se úkolu lidi zušlechťovati nadobro, a Rebeka jde dále: objeví mu, že ji ke zločinu přiměla bouřná vášeň, nazývati ho svým. Rosmer uznávaje, že nemohou více spolu žíti, divoce žádá o důkaz její lásky, vyzývá tedy Rebeku, aby šla touže cestou jako Beata; klade milence ruku na hlavu, činí ji tím svojí zákonitou ženou — a jde s ní. Jsou jedna duše a společně zhynou v témž potoce, jako Beata, která si pro ně přišla.

Ibsenova tříaktovka *Vánoce* (*Nora*), která, jako Bílí koně, v Ochotnickém divadle vyšla, zabývá se otázkou lichého manželství. Avšak Ibsen na krajní pravici nezasedá. Vidíme to na jeho *Divoké kachně*, kde dívka (Hedvika) z nevěstky (Giny) narozená, se zastřelí, by dokázala, že nad svůj život miluje otčíma svého (Hjalmara). Ohrazuje se tím básník proti náhledu o dědičnosti zla? nebo proti náhledu, že volná láska je matkou špatnosti? Přísněji vede si Björnson na př. v *Rukavici* (*Svavě*), kde čistá, neporušená dívka — hrdinka kusu —

bohatého rozkošníka (Alfa) rukavičkou ve tvář mu vmetenou zamítá, kdežto matka její svému záletnému choti k vůli dceři odpouští, což ovšem hru jaksi ramenářskou činí. Svava je zcela dle přání belgického spisovatele K. Potvina nebo naší El. Krásnohorské (ve Vlaštovičkách) uzpůsobená, kdežto K. Leger (v povídce Z denníku pana Adama) smírnější názor zastupuje; a Francouzové, ti by se Svavě usmáli: vždyť všude hájí modní zásadu, že mladík se má před sňatkem, třeba s paními, řádně vybouřiti, s čímž i francouzské slečinky srozuměnými se zdají.

Nora, roztomilá jinak panička, vypůjčila si bez vědomí těžce nemocného muže svého, Roberta Helmera, 5400 zl., aby se ve Vlaších vyléčiti mohl, avšak jemu, poněvadž se dluhů bojí, namluvila, že jí je odkázal nebožtík otec. Aby půjčku obdržela, připojila na dlužní upsání otcův podpis: spáchala k vůli svému choti podvod. Nešťastník, jenž půjčku zprostředkoval a Nořin dlužní úpis v moci má, chce toho využitkovati: nutí ji, by přiměla Helmera, jenž se zatím stal bankovním ředitelem, by ho ponechal ve službě banky, ano aby jej povýšil; Helmer, nevěda o ničem, odpírá tomu; ale Nora byla přesvědčena, že se stane to *divuplné*, jež neustále očekává: že totiž manžel vezme její vinu na sebe; proto, zklamána v této své čace, ze zoufalství pomýšlí na smrť, ale před chotěm směje se, dovádí, tančí až přes míru. Když se Helmer o jejím podvodě doví, nejen že vinu na sebe vzíti nepomýšlí, ale zachází v prvním leknutí s Norou zle: říká jí pokryteckých lhářek, mluví o bezedné zvrhlosti, třese nešťastnou manželkou, tak že je Nora jako zkamenělá; v tom se však dostane Helmerovi do rukou Nořin dlužní úpis: nebezpečí minulo, Helmer jásá, ujišťuje Noru, svou veveličku, svou poplašenou holubici, že jí vše odpouští; ale Nora zří, že byla mužovi jen loutkou, jen pro hračku a že rovněž jí byly děti její jen loutkou, jen pro její zábavu: jde tedy od muže, jenž ji opomněl vychovati, jenž jí vlastně byl povždy *cizím*, a chce do svého domova, by se sama vychovala: Nora nyní povinnosti k sobě staví nad povinnosti k choti a k dítkám; ve společnosť, v zákony přestala věřiť. Opustí jak dítky tak manžela. a tomuto nezbývá nežli se těšiti, že si ji zase svým časem vydobude. Ibsenovi nestačí tedy manželství zákonné, Ibsen vyžaduje manželství srdcí a duší. Manželství pouze zákonné mu ani manželstvím není.

Otázkou manželskou zabývá se též Ibsenova nejnovější pětidějová, prostomluvná činohra *Mořská paní*. Odkud tento název? Když mořská žinka z moře někam do postranní nehybné vody zabloudí, zahyne tam: nuž, a takovouto nebohou žinkou málem by se mohla státi paní Ellida Wangelová, žena skoro pohádkově moře milovná i pro vše zrovna kouzelně zaujatá, co s mořem souvisí. Souvisí to s tím, že její otec byl správce majáku. Ellida miluje svého manžela, okresního lékaře dra. Wangela, choť ji také vroucně, převroucně miluje: a přec není Ellida ve svém skoro šestiletém manželství šťastna. Příčina nevězí ani v tom, že jest jeho druhá paní a macecha dvou dorůstajících dívek, Boletty a Hildy, jako v tom, že před desíti roky seznámila i jaksi zasnoubila se s námořníkem Frimanem či Johnstonem — kdož ví, jaké mu pravé jmeno. Ano zasnoubila se mu přes to, že spáchal vraždu: že zabil svého kapitána. Sřekla se ho sice za nedlouho po tom, ale po několika letech opanovala ji vzpomínka na něho tak, že, jakkoli

byl za mořem daleko, její dítko mělo jeho podivné, dle pohledu moře měnící se oči. A proto nesmí prý Ellida s Wangelem žíti jako manželka. Vyzná se mu na horském výletu z toho, a dobrák manžel, který by nejraději stále kolem sebe viděl slunečno a veselí, ji lituje: „Má ubohá, nešťastná Ellido!“ Podivné oči, podivná činohra. Námořník se dostaví pro svoji zasnoubenku Ellidu, chce, by s ním *dobrovolně* šla na moře, a jeho tajemný zjev láká i táhne ji k sobě jak moře, tak že svého manžela prosí: „Zachraň mě před ním! . . . Zachraň mě přede mnou samou!“ Kdo by si při tomto námořníkovi nevzpomněl na zakletého Holanďana? To by však ovšem neškodilo, jen kdy by řeč nebyla tak tuze konvencionelní, kdy by si pohádkovosť a skutečnosť nepřekážely a kdy bychom tedy z ovzduší báje zas a zase nevpadali ve vlny moderních thesí. Ellida vzala si Wangela, by se hmotně zaopatřila, tudíž nikoli *dobrovolně*, a proto nyní prohlašuje, že život, který spolu žijí, v podstatě své není žádným manželstvím; neboť *dobrovolný* slib váže prý více než oddavky, a svazek s námořníkem byl by prý celým a čistým manželstvím býti mohl: i prosí Ellida Wangela, by ji od sebe propustil. Tedy rozvod! Avšak Wangel považuje za svou manželskou i lékařskou povinnosť, aby Ellidu chránil, a proto nechce k rozvodu přivoliti, leč až námořník odjede. To však moderně romanticky emancipované, spíše snad v budoucnu než v nynějšku možné paničce nevadí: dobrovolné vnitřní rozhodnutí nemůže jí zameziti nikdo. Jak se tedy rozhodne? Odjede s cizím, neznámým námořníkem do neznámé ciziny či zůstane u svého skoro nadlidsky shovívavého Wangela? Taková tu závěrečná otázka. Wangel v poslední chvíli dá Ellidě zcela na vůli, chceli své touze po (Hugovském) bezmeznu a nekonečnu, své touze po nedostižnu povoliť a s námořníkem odplout. Má tedy Ellida nyní voliti svobodně a za své zodpovědnosti, i spatřuje v tom všem sílu přerodnou, přeměnnou, a majíc takto *svobodnou volbu* prohlásí se pro svého manžela. Kdo může dosíci, může se i zříci. Paní Wangelová nestala se tedy *mořskou paní;* neboť člověk může se na pevnině, může se i v užších mezích volné a zodpovědné činnosti akklimatisovati. — Hra má nepopíratelné vady: některé byly již pověděny. Souborně nutno jí vytknouti, že mísí potuchlou romantiku s moderním suchoparem, že činí tendenční myšlenkovou choutku rozhodčím nad city a že ruší svými věčnými lakonismy, ale je to práce povolaného, důmyslného a svobody milovného básníka, který čtenáře k svému cíli pevnou rukou vésti umí.

Z frančtiny přináší Ochotnické divadlo dvě tříaktové žertovnější hry: ***Bůh tomu chce*** a ***Oskar***. První sepsali Bayard a Biéville, druhou Scribe a Duveyrier; první vzdělal E. Z., druhou přeložil Josef Voller. V kuse ***Bůh tomu chce*** snaží se Karolina Beringotová zameziti, aby se lodní poručík Kersel nesblížil s její sestrou Jindřiškou, milovanou nevěstou tajemníka Georgeta: nic platno, vyšší osud přivede tolikrát Kersela k Jindřišce, až je sloučí sňatek na vždy. ***Oskar*** učinil marný pokus podvesti svou ženu Julii, a tato, ve zbožné lsti ze zlého jeho svědomí těžíc, vede ho pak úspěšně, kam jí libo.

Obratná komposice značívá půl výhry — té zásady drží se Francouzové. Mezi námi není však pro ni nadbytek porozumění.

Frant. Zákrejs.

R. 1889. Čís. 4.

OSVĚTA

Stanleyovy cesty a výzkumy africké.

Píše

dr. František Kahlík.

(Pokračování.)

Po čtrnáctidenní klopotě dostali se cestovatelé pod 3° 35′ j. š. opět k mohutné Lualabě, od níž za Njangvem byli se uchýlili. Řeka valí se tam v šířce 1100 m. černým pralesem k severu, jmeno její však u tohoto místa pomíjí, a Stanley označuje ji odtud jmenem Livingstone. Aby aspoň část své družiny od svízelů ušetřil a pochod poněkud urychlil, vsedl Stanley s jedním oddílem na lodici, druzí ubírali se po břehu; ale cesta vlhkým lesem, nedostatečná potrava a zemdlenosť roznítily mezi lidem nemoci, mnozí byli také na nohou poraněni trním, rány se jim podebíraly, i nemohli z místa. Nezbývalo, než posbírati po březích několik člunů; ty svázali a zřídili na nich plovoucí nemocnici. Každodenně spouštěny jsou dvě neb tři mrtvoly do hlubin Livingstona. Pohled na zbědované, vyzáblé postavy ubohých lidí byl nanejvýše žalostný.

A vždy dále vnikali do krajin lidojedů. Vesnice, k nimž přicházeli, bývaly od obyvatelův opuštěny, nikde nebylo ani živé duše, jenom řady bělajících se lebek podél ulic naplňovaly pocestné hrůzou. Za to houštiny, jimiž táhli, hemžily se černými postavami a lesy rozléhaly se příšerným válečným pokřikem „Uhu-hú, uhu-hú!“ Kdekoli se utrmácení cestovatelé utábořili, musili dnem i nocí býti na stráži neb odrážeti zuřivé útoky divochů. Tento zoufalý stav výpravy schvátil Araby tak, že úplně pozbyli mysli a sklíčenosť jejich téměř zoufalosti se rovnala. Dne 21. prosince oznámil Tipu-Tib Stanleyovi nezvratný úmysl svůj, vrátiti se jinou cestou do Njangve, a Stanley nemohl mu odporovati. I vyplatil mu ujednanou sumu, ačkoli počet umluvených pochodů nebyl úplný, a mimo to bohatě odměnil velmožného Araba i jeho podřízené vůdce za prokázané služby.

Tak neohrožený zemězpytec se svým věrným Frankem a s hrstkou oddaného černého lidu — celkem měl 149 mužů, žen a dětí — ostal

ve hrůzach střední Afriky sám a sám. Dojemný jest pohled na tuto malou četu hrdin, ani ve službách vědy rekovně přemáhají steré překážky, které jim v cestu postavila bujnosť a velikolepost tropické přírody, ani nadlidskou silou zápolí s mohutnou řekou a jejími nesčíslnými peřeji a vodopády a krok za krokem téměř zápasí s nepřítelem, na počet zajisté stokrát silnějším, divokým, úskočným a lstivým. Poslední třetina Stanleyova cestopisu *Temnou pevninou* jest kus moderní martyrologie, stať z veliké knihy utrpení novověkých mučedníků pro vědu. Vedlo by příliš daleko, líčiti veškery příhody, jež potkaly cestovatele. Dne 4. ledna 1877 dojeli k prvému ze 7 prahů, které po prvním Evropanu, jenž jimi proplul, slovou prahy Stanleyovými. Tu bylo třeba vystoupiti na břeh před očima nesčíslných divochů, válečně omalovaných do pola na bílo a do pola na červeno se širokými černými pruhy, a klestiti sobě a svým člunům cestu hustým pralesem. Jednou v noci otočili černoši celý tábor sítí ze silných provazů, ze které se cestovatelé musili noži vysekávati, a sotva z ní vyvázli, shledali, že celé okolí tábora bylo poseto špičatými štětinami jistého druhu ostřice, které bosé chodce až na kosti pořezaly. Jindy přepadeni jsou loďstvem 54 člunů tak velikých, že každý pojal až 80 veslařů mimo bojovníky, i zachránili se toliko převahou palné zbraně. Počátkem února byli s potravinami v koncích. Měli ještě 3 osly, ale těch nechtěli se druhové Stanleyovi dotknouti, považujíce je za věrné a milé soudruhy v tolika přetrpených svízelech. Na štěstí dostali se za ústím řeky Aruvimi, kde Kongo směr svůj severozápadní zaměňuje v přímý západní, k sídlům dobromyslného kmene divochů, s jichž náčelníkem se spřátelivše zásobeni jsou od něho bojně banány a rybami, začež se jemu i jeho lidem štědře odvděčili. Tu snažil se Stanley doptati na jmeno řeky, po které se plavil, ale dorozuměti se bylo nesnadno, neboť severně od rovníka kisvahilštině a podobným nářečím již nerozumějí. Konečně pochopil pohlavár otázku a odpověděl: „*Ikutu ja Kongo*!“

Slova ta naplnila Stanleye velikou radostí: od toho dne nebylo již pochybnosti, že řeka Livingstone totožna jest s největším veletokem africkým. Hned na to přineseny jim na ukázku také čtyři staré portugalské ručnice; mužstvo výpravy spatřivši je vypuklo v hlasitý jásot. Zbraně ty byly pro ně pevnou zárukou, že jich velitel neoklamal slibuje jim, že jednoho dne spatří moře. Na otázky, odkud ty ručnice mají, vypravovali domorodci, že každoročně k nim přicházejí pro slonovinu kupci od západu, kteří jsou černoši jako oni, a od těch že je dostali. O bílých lidech prý jakživi ničeho neslyšeli.

Čtyřicet osm bitev byl Stanley svedl s lidojedy od té doby, co se pustil po řece Livingstonu až pod ústí řeky Aruvimi, a byli teprv uprostřed pevniny! Řady jeho družiny napořád se více tenčily, celkem čítal ještě 44 střelce a v celé výpravě nebylo ani 30 lidí, kteří by nebyli utržili nějaké poranění. Kdy by strašný ten život měl trvati ještě dlouho; viděli v duchu blížiti se dobu, kdy všichni stanou se obětmi zuřivých divochů.

Od ústí Aruvimi rozkládala se řeka Livingstone do náramné šířky. Tu již nebylo pravého a levého ramene, oddělených řadou ostrovů, nýbrž místy až šest ramen mezi četnými řadami menších i větších

ostrovů, vesměs vysokým lesem porostlých. Do toho bludiště ostrovů a průlivů pustili se cestovatelé nakoupivše si zásob, pustili se do nových dobrodružství a bojů, jež sváděti jim bylo cestou až ke stavu Stanleyovu (Stanleypool). Vítězství jejich bylo ovšem nejednou odměňováno hojnou kořistí slonoviny; též krásné ovoce banánů, pisangů a šarlatové ořechy palmové, v chumáčích po zahradách visící, často dělaly hladovým vítězům laskominy, ale Stanley přísně zakázal loupežiti a platil za vše perlami, penězi to oněch krajin Konžských, nechtě proti sobě vzbuditi nenávisť a zášti těch, jimž nesl vzdělanosť a mír. Časem nescházelo ani komických episod. Tak na příklad, když prodlévaje v Mově doplňoval své zápisky, a Babvendové, s nimiž dosud obcoval důvěrně a přátelsky, to spozorovali, shluklo se jich asi 600 a táhli s válečným pokřikem na tábor. „Co to znamená, přátelé?“ tázal se Stanley udiven. Tu vystoupil dlouhý chlap s rozcuchanou hlavou a pravil: „Naši lidé viděli, kterak jsi maloval všelijaká znamení na papír (tara-tara). To je velice zlá věc. Naše země spustne, naše kozy pojdou, naše banany pohnijí, naše ženy uschnou. Co jsme ti učinili, že nás zamýšlíš zahubiti? Spal tara-tara před našima očima, jinak budeme s vámi bojovati.“ Co tu činiti? Svůj zápisník, jenž obsahoval veliké množství důležitých poznámek a výkresů, Stanley obětovati nemohl, i vytáhl z bedny svazek Shakespeara, jenž se zápisníku podobal velikostí a vazbou, a ten obětoval ohni. Tím byla tato episoda ukončena.

Od Stanleypoolu přestaly boje s domorodci, jejichž povaha již byla zjemněna obcováním s obchodníky od pomoří až sem přicházejícími. Nepřátelé byli překonáni, za to však povstal proti cestovatelům sok mocnější, hrozivější, totiž ohromný veletok sám, jenž zrychleným spádem valí rozbouřené vlny své přes celé řady skalisk tvoře 32 slapy a mnoho nebezpečných peřejů. Vodopády ty táhnou se Kongem zprvu v délce 137 km., pak po mezeře splavných 141 km. jest jich opět na 80 km. Krásou a malebností patří mezi divy světa. Stanley je nazval v celku prahy Livingstonovými, chtě uctiti památku muže, který celý život věnoval temnému zemědílu. Domorodci jmenují je rozmanitě: tak slovou na př. první tři Dítě, Matka a Otec. Dítě jest nejpřístupnější, Matka nebezpečná a Otec nejstrašnější a zároveň snad nejmalebnější vodopád na celé zeměkouli. S peřejů těch cestovatelé větším dílem sjížděli, prahy obcházeli po suchu, při čem je stíhalo neštěstí za neštěstím, až i několik loděk s hojným nákladem dravostí proudu utrženo bylo s provazů, na kterých je lidé po břehu postupující drželi, a tak jediným dnem zmařeno devět životů lidských. Dvakrát octnul se Stanley sám na Lady Alici v takovém nebezpečí života, že jen jako zázrakem smrti vyvázl. Dne 3. června pak zahynul ve vírech vodopádu u Zingy ubohý Frank Pocock, poslední ze tří evropských společníků Stanleyových.

Stanley byl nad ztrátou jeho bez sebe. Již také on počal pozbývati naděje, že někdy spatří oceán, cíl svých tužeb, a lidé jeho vidouce pána malomyslného zamlkli úplně a počali jeviti ochablosť, která klíčí ze zoufalství. Po několika dnech počali si omrzelí ulevovati hlasitým reptáním: „Máme toho již dost! V řece na nás číhá smrt, a vléci loďky dále po břehu přes hory a doly nemáme již síly, neboť

umíráme hladem. Co máme začíti?" Tu vyvstal Safeni, lodivoda při oplutí jezera Viktoriina, a pravil: „Seberme své věci a odejděme. Zemříti musíme bez toho, ať zde zůstaneme nebo nezůstaneme."

Tak vypukla patrná vzpoura a 31 mužů opustilo tábor. Stav Stanleyův byl zoufalý. Marné byly prosby i hrozby jeho, toliko hrstka průvodčích ostala při něm slibujíce mu, že s ním chtějí jíti třeba v jistou záhubu. Kterak mohl doufati s touto hrstkou dosíci moře? V té tísni pomohli mu náčelníci kraje, kde se zdržoval. K nim totiž obrátil se s prosbou, aby uprchlíkův nepodporovali na útěku, nýbrž je zjímali. Náčelníci hned dali tlouci na válečné bubny, a několik dní honili výtržníky. Mezi tím vrátilo se několik zmoudřelých dobrovolně k své povinnosti, ostatní byli pochytáni v lesích a přivedeni nazpět umírajíce hladem, a tak po těžkých klopotách a mnohém přemlouvání dala se malá družina opět na pochod.

Avšak podobalo se, že se splní neblahé tušení odbojníků. Prahům a peřejům nebylo konce; ztráta stíhala ztrátu, den co den rvala smrt svou kořisť z řady neohrožených plavcův, až posléze Stanley musil volky nevolky opustiti řeku a konati další cestu pěšky, nechtělli dravým vodám obětovati všecky svoje lidi. Posledního července 1877 při západu slunce vytažena jest Lady Alice z vody a donesena na témě skály, která ční vysoko nad vodopádem Isanžilským, aby tam zůstavena byla svému osudu. Byla je po dvě léta věrně provázela na cestě 7000 angl. mil dlouhé, po vodě i po suchu přes celou šířku Afriky, nad Isangilou došla konečného odpočinku.

Vodopádům tak unikli, ale na místo jich dostavil se poslední krutý nepřítel, hlad. Zboží docházelo, a obyvatelé žádali za potraviny ceny tím nestydatější, čím více výprava blížila se ku pobřeží. Za kuře chtěli ručnici, za selátko veliký balík látky. Co v hloubi Afriky bylo pokladem, to v sousedství civilisace nemělo žádné ceny. Perly a tkaniny jsou za fatku, kauri nic neplatí. Jedinou touhou černochů na západě byla kořalka. Jako bylo „maso!" stálým válečným heslem lidojedů ve střední Africe, pokud cestovatelé plavili se po Kongu, tak žádali na západě ustavičně rum. To zkusili cestovatelé, sotva vystoupili na zemi. Hned v první vesnici zastoupil jim cestu starý pohlavár v průvodu asi 50 mužů, většinou ručnicemi ozbrojených, i pravil vážně: „Víteli pak, že jsem já králem této země?" — „Nevěděl jsem to bratře," odvece klidně Stanley. — „Já jsem král; kterak se můžete ubírati mou zemí nezaplativše mně?" — „Mluv, příteli, co ti mám dáti?" — „Rum žádám, velikou láhev rumu, pak můžete jíti dále." — „Rum?" divil se Stanley; rumu neměli chudáci dávno ani kapky. — „Ano, rum; neboť já jsem králem této země, a rum jest dobrý, já miluji rum," doložil s obzvláštním výrazem. K tomu přistoupiv lodivoda Uledi tázal se: „Co že chce ten starý muž, pane?" — „Jen si pomysli, Uledi, on chce míti rum." — „Já mu dám rum," řekl Uledi, a velmi neuctivě vyťal Jeho Veličenstvu takový políček, že sletěl se stoličky a roztáhl se na zemi jak dlouhý tak široký, a jak se vzpamatoval, vzal i s průvodem svým nohy na ramena. Ale ani cestovatelé neměli chuti vyčkati, co z toho pojde, nýbrž rychle táhli dále.

Počátkem srpna r. 1877 vlekla se řada lidí na kosť zmořených po skalnatých výšinách Isanžilských ke slanému moři. Více než 40 bylo nemocných, všickni byli na smrť unaveni, a obyvatelstvo bylo vždy necitelnější. Od nuzných vesničanů v Jangi-Jangi zaslechli po prvé, že až k nim před lety pronikli bílí mužové od moře, k němuž prý není více než 8—10 dní cesty. Zpráva ta naplnila všecky nesmírnou radostí. A bylo třeba útěchy, neboť hlad byl hrozný. Poněvadž od sobeckých domorodců nebylo lze po dobrém ničeho dostati, počali mnozí krásti, ale trest začasté přicházel v zápětí. Podle právních obyčejů mnohých kmenů černých trestá se sebe menší krádež polní smrtí neb otroctvím. Druhové Stanleyovi dobře to věděli, ale nouze nezná kázně ani bázně. Dvakrát ušla četa jeho lidí tomuto hroznému trestu, cestovateli se podařilo ukrotiti hněv černochův a vykoupiti zajatce velmi draze, po třetí musil tři zůstaviti smutnému osudu, neboť prostředky byly vyčerpány.

Konečně blížila se hodina vysvobození. Ve vsi Nsandě dověděli se, že mají pouze tři dni cesty do nejbližší evropské osady Bomy. I pohnul Stanley mnohými prosbami náčelníka, že mu zapůjčil posla, který by se třemi spolehlivými průvodci Stanleyovými obstaral zásilku listu do Bomy. Při plátěném hadříku, namočeném do palmového másla napsal cestovatel bez prodlení list „některému pánu v Bomě, jenž rozumí anglicky;“ v němž prosil o zásoby pro sebe a svých 115 lidí umírajících hladem. Minulo opět několik dní v klopotách a trapném čekání. Jednoho odpoledne, když ubožáci v tiché odevzdanosti ve svůj osud odpočívali po cestě, rozlehl se pojednou táborem pronikavý hlas malého chlapce: „Tamhle s vrchu přicházejí Uledi a Kačeče a za nimi množství mužů!“ Všichni obrátili zraky ku protějším vrchům, s jichž temene v záplavě sluneční sestupovala výprava spasitelů s přehojnými zásobami. Dne 6. srpna 1877 ráno nastoupili všickni v radostném rozechvění poslední pochod, a večer slavně uvítala Boma ty, jež celý svét dávno měl za ztracené. Od té doby, co opustili Zanzibar, uplynulo právě 999 dní.

Veliké úkoly, jež sobě slovutný zeměžpytec byl vytknul, skvěle byly rozřešeny. Cesta, již urazil, byla ohromná, obnášelať 7158 angl. mil čili 11.519 km. Stanley první se plavil Kongem po celé jeho délce a otevřel takto dráhu do vnitra temné pevniny. Velikým tímto činem stal se důstojným nástupcem Livingstonovým, nejslavnějším zeměžpytcem africkým a dobyl sobě místa mezi předními cestovateli světa.

Jednomyslně uznala to Evropa. Proslulý Petermann napsal po jeho návratu v předním zeměpisném listě německém: „Henry Stanley jest Bismarckem zeměžpytu afrického. Jako sloučil Bismarck roztroušené části Německa i utvořil z nich velikou a mocnou říši, tak sloučil Stanley všecka disjecta membra, všechny rozptýlené kusy výzkumů afrických a spojil je v jediný celek. Jeho objevy dovršily zeměžpytnou práci celých tisíceletí. Činy Kolumbovy, Vaskovy de Gama, Magalhaesovy odděleny jsou od nás pouze mezerou několika století, ale o Africe víme od mlhavých počátků historie . . . Cokoli napsali Claudius Ptolemaios a jiní badatelé starého věku o zřídlech i pramenech Nilských, tolik jest jisto, že vědomosti jejich nesáhaly až ke Kongu,

jejž teprv Stanley umístil na mapě Afriky . . . Stanley více vykonal, než veškeren vědecký zeměpyt středoafrický, trvající déle než 30 let, více vykonal než veškery výpravy arabské, které od 1000 let a déle ze všech stran hleděly proniknouti do vnitřní Afriky, i více vykonal než veškeren šedý a klasický starověk, a konečně více zvěděl, než vědí miliony domorodců o své vlastní zemi. V celých dějinách objevení zeměpisných není příkladu podobného.“ [1])

V.

Zakládání osad v Pokonží.

Zatím, co Stanley všecek zaujat bádáním meškal ještě ve střední Africe a výzkumy jeho úplně zůstávaly neznámy, sešel se v Brusselu mezinárodní kongres, jenž sobě položil za účel uvesti v soustavu a jednotu rozdrobené práce výzkumné, jež rozliční učení zeměpytcové po různu byli podnikli pod rovníkovým sluncem v Africe, a dáti podnikům příštím jednotný směr.

„Nového vznětu,“ píše orgán královské zeměpisné společnosti Londýnské, „dostalo se zeměpytu africkému konferencí, která se konala dne 12., 13. a 14. září 1876, k níž král belgický svolal nejčelnější zeměpisce ze všech nejdůležitějších zemí evropských. Učenci, kteří se sešli na toto královské pozvání, schválili založení mezinárodního spolku, jehož účelem by bylo prozkoumati střední Afriku a šířiti tam vzdělanosť. [2]) V Brusselu ustavil se ústřední komitét mezinárodní, podle jehož vzoru říditi se měly ve všech zemích, jež byly zastoupeny při těchto úradách, komitéty národní neb zemské, které by konaly sbírky na vysílání nových svých výprav a na opatřování prostředků, jež měly nitro Afriky otevříti obchodu, průmyslu a vědě.“

Král Leopol II. osobně zahájil první schůzi a označil cíle a účely mezinárodního spolku afrického, jenž stoje ve službách lidskosti především snažiti se bude, aby vymýtil otrokářství ve střední Africe jakožto hlavní zdroj neštěstí těchto krajin.

Po řeči královĕ, jenž zvolen byl předsedou nového spolku, počalo se rokovati o prvních kulturních podnicích ve vnitřní Africe a uznáno obecně za nejnaléhavější potřebu vytknouti dráhu od Indického

---

[1]) Petermann, Die Entdeckung des Congo. Geogr. Mittheilungen 1877. Str. 466.

[2]) Při konferenci té zastupovali *Rakousko:* baron Hofmann, hrabě Eduard Zichy. Ferd. v. Hochstetter, poručík Lux; *Belgii:* baron Lambermont, M. Banning, Emil de Borchgrave, Couvreur, hrabě Gobler d'Aloicla, de Lavelaye, Quairier, Sainetelette, Smalderl. Van Bierrliet, Leon Vander Bossche, Jean Van Volxen; *Anglii:* Sir Bartle Frere, Sir Rutherford Alcock, admirál Leopold Heath, gen. major Henry Rawlison. plukovník J. A. Grant, poručík Cameron, W. Mackinnon Esq., Sir Fowel Buxton, Sir John Kennaway; *Francii:* admirál baron de la Roncière de Noury, Henri Duveyrier, markýz de Compiègne, d' Abbadie, Maunoir; *Německo:* baron Richthofen, dr. Nachtigall, dr. Schweinfurth, Gerhard Rohlfs; *Italii:* Ch. Christoforo Negri; *Rusko:* Semenov.

oceánu do známého již středu, totiž k jezeru Tanganjice, a zříditi ochranné a pohostinné stanice (stations hospitalières) pro cestovatele.

Sotva však ochladlo první nadšení, spolek, jenž hned při vzniku svém ustanovil tak pěknou osnovu pracovní, vrazil na veliké překážky. Střízlivá vezdy Anglie svolavši poradu královské zeměpisné společnosti do Londýna uznala, že jí více prospějí práce, jež by podnikla na vlastní vrub, načež utvořil se tam v březnu r. 1877 nový spolek „African Exploration Fund," jenž ustaviv se nedlouho potom vyslal své vlastní cestovatele, aby odkryli nejkratší a nejschůdnější cestu k jezerům rovníkovým.

Německo povždy opatrné nejednalo tak otevřeně. Vyslovilo sice solidárnosť se spolkem mezinárodním a zřídilo v prosinci r. 1876 v Berlíně říšský komitét pod předsednictvím prince Jindřicha VII. Reusského, avšak zároveň uveřejnilo osvědčení, že toliko polovici příspěvků odváděti bude ústřednímu komitétu Brusselskému, druhé polovice že užije na vlastní výzkumné cesty do Afriky uznávajíc je za výhodnější pro průmysl a obchod domácí. Francie zachovala se skoro podobně, Rakousko poslalo první příspěvek 5000 franků do Brusselu. Na opětný sjezd mezinárodní, který král Leopold II. zahájil dne 21. června 1877, Anglie se ani nedostavila a Rusko vyslavši posla od svého národního komitétu vzkázalo, že jest příliš zaujato vlastními pracemi v Asii, aby mohlo věnovati čas a peníze na podniky cizí. Sekretář spolku, plukovník Strauch, uvedl v účetní zprávě, že spolek vybral během prvního roku darů 287.000 franků. Sjezd se usnesl uložiti dary a část příspěvků na úroky a 73.000 fr. věnovati na výpravu, která by ze Zanzibaru pronikla k Tanganjice a tam založila stanici, jež měla býti útulkem a východiskem pro příští badatele. [1])

Právě toho roku vrátil se Stanley z krajin jihorovníkových ukázav objevením celého toku obrovské řeky Lualaby-Konga spolku mezinárodnímu novou dráhu do srdce temné pevniny. Zpráva jeho způsobila radostné pohnutí, a král belgický jakožto předseda spolku sestavil zvláštní odborný komitét pod názvem: „Comité d'Études du Haut Congo," jenž vydal se Stanleyovi vstříc, aby si od něho vyžádal rad a pokynů pro dvojí výpravu do Afriky, vedenou poručíkem Cambierem a hejtmanem Popelinem. V lednu r. 1878 vracel se Stanley, pobyv nějaký čas v Egyptě, přes Marseille, kde vystupujícího na nádraží uvítali dva vyslancové spolku mezinárodního tlumočíce mu přání krále Leopolda, který chtěje podniknouti práci trvalou a soustavnou ve prospěch vzdělanosti v krajinách Konžských prosil za jeho účastenství při velikém tomto díle.

S radostí byl by Stanley v každý jiný čas vyhověl přání tak vznešenému i šlechetnému, ale tehdáž přicházel domů tak churav a utrmácen nadlidským namáháním, že nebyl vůbec práce schopen. „Klid

---

[1]) Národní komitéty pracující jednomyslně s belgickou komisí mezinárodní utvořily se v těchto říších. Ve *Francii*, kde presidentem komitétu zvolen hrabě Lesseps; v *Rakousku* arcikníže Rudolf; v *Italii* kníže Piemontský; ve *Španělsku* král Alfons; ve *Šrýcarsku* S. Bouthchier de Beamont; v *Rusku* velkokníže Konstantin; v *Holandsku* kníže Oranský; v *Portugalsku* kníže de San Januario.

a pokojný sen jest na ten čas mou jedinou žádostí a potřebou. Jakmile mi bude možno a zdraví mi dovolí, jsem poslušen rozkazů královských," S tímto vzkazem vrátili se poslové do Brusselu.

Stanley zatím chvátal do Anglie, by sobě odpočinul a uspořádal své papíry a denníky, z nichž vyklíčilo potom jeho dvojsvazkové, v Londýně r. 1878 vydané dílo: *Through the Dark Continent*, or the Sources of the Nile around the Great-Lakes of Equatorial Afrika and down the Livingstone River to the Atlantic Ocean — Temnou pevninou, čili přes prameny Nilské okolo velikých jezer nitroafrických a podél břehů řeky Livingstonovy k oceánu (český výtah vydal Jakub Malý 1879), jež slávu průvodce svého rozneslo po všem vzdělaném světě. V květnu již bylo v rukou nakladatelových, a Stanley psal radostně: „Po prvé v životě svém byl jsem volný, úplně volný, bez onoho stále na mne ohromnou tíží doléhajícího pocitu povinnosti, který ustavičně nutí k činu." Chtěje užiti odpočinku vydal se do hor švýcarských učiniv napřed králi belgickému povinnou návštěvu a vyžádav si dalšího oddechu. Uprostřed velikolepé a malebné přírody švýcarské, v lůně divokrásných Alp ukonejšily se předrážděné čivy unaveného cestovatele. S návratem sil tělesných vracela se též síla mravní. Stanley cítil se povolaným dokončiti v Africe dílo tak směle a nadějně počaté, i zhotovil plán a osnovu pro další práci a předložil je králi belgickému. Usnadniti spojení mezi oběma zemědíly a tím způsobem nitro Afriky pošinouti Evropě blíž, bylo jeho předním úkolem i cílem. Valí se sice Kongo z hloubi Afriky, protékaje celý kraj nově odkrytý, ale mocné prahy jeho nedaleko ústí brání přístupu do země, proto bylo třeba zříditi silnici při jeho březích po celé délce vodopádů. Toliko Američan s rázností a smělostí Stanleyovou mohl navrhnouti práci tak obrovskou a nelekati se jejího provedení.

V listopadu r. 1878 pozván byl Stanley do Brusselu, kde se setkal se shromážděnými zástupci finančního světa německého, francouzského, holandského a belgického. Po krátké poradě ujednáno učiniti subskripci na novou výpravu africkou, na niž upsáno ihned 20.000 £. Takový byl výsledek prvého zasedání komitétu d'Études du Haut Congo. Počátkem ledna bylo zasedání druhé a 23. ledna třetí, po němž Stanley přes Francii a Italii ujížděl k Středozemskému moři, aby se setkal s korábem Albionem, jenž Rudým mořem měl namířeno do Zanzibaru. Tam shledal Stanley své bývalé černé druhy vybízeje je k nové výpravě nad Kongo.

Za nedlouho shromáždilo se také kolem osvědčeného vůdce 68 Zanzibarčíků, jež loď Albion opustivši koncem května 1879 přístav hlavního města, velikým obloukem kolem severní Afriky přes moře Rudé, Středozemské a oceánem unášela ke Kongu.

Při ústí mohutného tohoto veletoku marně hledá Evropan divy a půvaby tropického zeměpasu. Místo bujné zeleně táhnou se podél jeho výtoku smutné, zarudlé skály a vlní se jednotvárné pahorky porostlé vadnoucí travou. Opodál zdvíhá se lesnaté návrší v podobě velikého trojúhelníka súžujíc řeku tak, že jest pod ním pouze 5 km. široká, teprv za ním rozkládá se do šířky 11 km. jevíc se v celé majestátní síle a kráse. Proudění vody jest tak mohutné, že loď plnou

parou sotva se jí prodírá, z paluby možno asi na 30 km. daleko přehlednouti žlutavé vody africké Amazonky. Z jižní strany daleko do řeky vybíhá portugalský Point Padron, tvoříc zátoku Diega, ze strany severní vyčnívá písčitá ostrožna Banana Point, před níž kotví četné koráby s vlajkami holandskými, francouzskými i anglickými, které tam střehou velikých obchodních závodů (factories).

Jakmile Albion vjel na rejdu Bananskou, přivítali ho důstojníci malého loďstva, jež se skládalo z korábů: Belgique, Espérance, En Avant, Royal, Jeune Africaine, a jež čekalo na jeho příchod. Po několikadenním odpočinku pak vesele vyplula celá lodní družina — En Avant v čele — Kongem nahoru.

„Mohutná řeka," píše Stanley, „kterou jsme byli na daleké své cestě poznali ode zřídel až k valnému ústí jejímu ve všech podobách, brzy klidnou jako letní sen, brzy ana děsně hučíc a se pěníc vrhala se do propastí, pohlcujíc naše nešťastné druhy a záhubou hrozíc našim vratkým lodicím, líbezně se nyní usmívala na nás. S vysokých palub udíleli jsme jí také my pohledy odpuštění, neboť minulost zatím ztišila boly, jež nám kdysi způsobila svojí zradou. Poznavše její síly věděli jsme, že třeba se míti na pozoru, aby nás nepochovala na dně svého skalnatého koryta, ale věda i trpká zkušenost poučily nás také, že ocelovým loďstvem svým jí odoláme."

Za Bananou táhnou se po březích Konga kupecké osady, v nichž zastoupeni jsou obchodníci téměř všech evropských národů. V osadách těch udržujících spojení s Evropou soustřeďuje se obchod celého Pokonží, do nich pěšky přinášejí domorodci afričtí rozmanité svoje zboží, neboť na plavbu po řece dosud nikdo nepomýšlel. Kongo tedy i jeho pobřeží poskytují v těchto místech pohled truchlivý a pustý. Pahorky, které karavanami podél něho se táhnou, jsou holé, neboť trávu, která tam dorůstá do výšky 3 m., spalují domorodci rok co rok, jakmile zvadne, aby nepřekážela příštímu podrostu.

A celý kraj oblévá rudé slunce africké, které nezáří ani tím veselým leskem, jímž se usmívá na země jihoevropské, ani nehoří oním znojným žárem, kterým tíží střední Ameriku: spíše klidně svítí na způsob obrovské luny, v jejíchž paprscích celá příroda béře na sebe ráz velebný a vážný a odívá se rouchem smutečním. Na vší zeleni jako by ležel temný stín.

V tomto neveselém stínu objevila se našim cestovatelům také Boma, město provozující nyní značný obchod s gummou, slonovinou a olivovým olejem, a kdysi neblaze proslulé velmi rozsáhlým vývozem otroků. Déle než 200 let dopouštěli se tam běloši nejhroznějšího bezpráví nad ubohými negry, kteří po tisících odtud dopravováni byli do Brasilie, Západní Indie a do Spojených států spjati jsouce v četách po 12 členech v dusivě tmavém podpalubí otrokářských lodí. Jest věru s podivením, že dětinný ten lid na všeliká příkoří tak brzo zapomněl i nezná nenávisti proti přistěhovalcům, naopak bílému obchodníku sám vše na prodej přináší. Vida úsměv na chladné, věčně vypočítavé tváři Evropanově nemůže se černoch udržeti radostí, spravedlivost a poctivost láskou splácí a ve službách s věrnou oddaností lne k svému bílému pánu, němě holduje jeho vznešenosti.

Za Bomou rozděluje se Kongo v několik ramen, které se malebně vinou kolem ostrovů a výsep, podobných obrovským košům, ze kterých pnou se celé háje tropického rostlinstva poskytující klidný a bezpečný útulek velikým krokodilům a obludným hrochům, z nichž někteří leželi na způsob hranatých balvanů skalních na pokraji vody nedadouce se ani nezvyklým zjevem parníků ze stoického klidu svého vyrušiti. Výše nad ostrovy valí se Kongo opět jedním širokým korytem, po březích pnou se holé skály křemenité, mezi nimiž zde onde truchlí osamělá palma, místy tropické háje sestupují až k vodě, krajina stává se rozmanitější a pestřejší.

Plavba na Kongu nad Bomou byla do té doby neznáma. Stanley nevěda ještě, jak daleko vůbec bude možna, počal se ohlížeti po místě, na němž by založil první svou stanici. Při výzkumných výletech, za tou příčinou předsevzatých, provázel jej jako rádce Dé-dé-dé, náčelník osady Nsandy a dávný známý Stanleyův, jehož byl zachránil od smrti hladem, když r. 1877 bral se k oceánu.

Opatrně vedl starý Dé-dé-dé loď ve zpěněných vlnách Konžských dál a dále, až přirazili ke skalnatému, plochému pahorku, jenž asi $1^1/_2$ km. zdélí asi $^3/_4$ km. zšíří, sráznými 300 m. vysokými stěnami se zdvíhá z vln řeky a pouze po jedné straně volným svahem s pevninou souvisí. Místo to, jež nazváno Hradiskem (Castle Hill), jest přirozenou tvrzí a výborně se hodí za tržiště. Daleko široko rozvírá se s něho vyhlídka na Kongo a úrodnou rovinu, která se tam podél něho prostírá. Řeky opodál tekoucí Nomanza-Cove a Lufu River, pro menší lodi splavné, jsou cestami do vnitra. „Tu staňte a postavte své domy," pravil Dé-dé-dé, „a celá Afrika přijde s vámi kupčit." Ochotný náčelník zavedl cestovatele do nejbližší vesnice Činsally ke tlumočníku Massalovi, jenž přivítal příchozí velmi vlídně. Uhostil je čerstvým palmovým vínem, a mezi tím co ženy a děti z celé vesnice zvědavě si bělochy prohlížely, zasvěcoval Stanleye v místní poměry. Vypravoval mu, že kraj Vivi má pět pohlavárův, z nichž nejstarší Vivi Mavunga má vrchní vládu nad ostatními; i nabídl se, že je na zejtří sezve ke schůzi, aby vyjednávání mohlo počíti. Když Stanley s družinou druhého dne zavítal ku poradě, uzřeli prapodivné divadlo. Staří, většinou bělovousí pohlaváři vážně seděli ve stínu rozložitého stromu v kruhu na pestrých kobercích, jeden v ošumělé uniformě anglického generála, druhý v lokajské livreji, třetí v řasnatém taláru anglických soudcův, čtvrtý ve fraku, pátý v lehkém kabátě Pařížských šviháků a v pozadí stála polonahá tělesní stráž. Stanley těžko se zdržel hlasitého smíchu, než vstoupil ve vážně-komický ten kruh knížecí, a promluvil ústy Massalovými v tato slova: „Přišel jsem k vám, abych šířil obchod v tomto kraji. K tomu budu potřebovati mnoho místa ve vaši zemi, abych mohl, kdekoli uznám za potřebí, stavěti domy a zakládati silnice, jichž nemáte, a jichž by příště zdarma a bez překážky mohl používati každý. Kdo po nich půjde, toho příště nesmí přepadnouti pohlavár a říci mu: ‚Stůj, to jest má země, chceš-li po ní jíti, dej mi rum, ručnici neb sukno!' A jelikož to dělám k vašemu prospěchu, nemůžete ode mne žádati náhrady. Rozmyslete si to a dejte mi zejtra určitou odpověď." Nazejtří sešli se pohlaváři znova a přijali učiněné návrhy. Smlouva

uzavřena písemně — milujíť panovníci středoafričtí zrovna tak konference a protokoly jako mírumilovní panovníci střední Evropy — ale hned první paragraf překročen ještě téhož dne, a Stanley, aby udržel náčelníky při dobré vůli, byl nucen rozdati hromadu rozličných darů, zejména padla veliká baterie lahví rumu, neboť každý z vládců hlásil se o tento nektar evropský, jenž jest černochovi vnadidlem nejlákavějším.

A nyní počala veliká epopeje lidské práce. Vivi mělo se státi východiskem dalších podniků, v něm třeba bylo zříditi hlavní skladiště společnosti, neboť až k němu lze se zpříma doplaviti; nad ním však počíná řada peřejů a prahů Livingstonových, které nad 80 km. korytem se táhnou. Domorodci je nazývají Jellala, Inga a Isangila; z největšího řití se Kongo 15 m. hluboko, a hukot jeho slyšeti jest na 12 km. Odtud tedy třeba bylo založiti silnici do nitra divokou pahorkatinou, jíž po ten čas vedly toliko krkolomné chodníky domorodců, přes dravé řeky a lesnaté hory, kde se dosavade proháněla jen stáda slonův, přes hluboké úžlabiny, kde v trávě $2^1/_2$ m. vysoké se plazí zelený, žlutě skvrnitý tygrovec — a to silnici tak pevnou, aby po ní jezditi mohly vozy o 5 tunách, a tak širokou, aby se vyhýbati mohly. A práce ta měla býti podniknuta mezi obyvatelstvem robotě nezvyklým a cizím, v tropickém vedru 32° C. ve stínu, s hrstkou lidí přetížených břemeny, mezi nimiž byly také ony parníky, jež první měly brázditi vlny horního Konga. Jest s úžasem čísti, kterak to všecko vykonáno; a třeba silnice, jež stoupá místy v poměru 1 : 4, není mistrovským kusem moderní techniky, přece navždy ostane divem lidské energie a novověké práce.

S týmž němým úžasem a ustrnutím, s nímž starověký Hellén naslouchal báji o Heraklcovi, dívala se pokolení negrů na „Tanleye“ a jeho „mundele“ — tak nazývají bělochy — jak srovnávali drsné temě Castle Hillu, jak katáleli po stráních do údolí velikánské balvany a dělali z nich kyplopské základy silnice, a jak káceli a širočinami otesávali mohutné stromy teakové. Viděli, jak deset bílých domků nového „města“ kruhem vyrůstalo ze země, jak „mundele“ z údolí vynášeli na horu plné koše úrodné hlíny, nasypávajíce před každým domkem úhlednou zahradu, kde na zdobných záhoncch brzy rozbujela všeho druhu zelenina i kvítí. Sekera a dláto, kladivo a topor obdivem naplňovaly prostičké ty děti přírody. V božské úctě a s netajenou hrůzou velikána, který podnikal věci tak veliké a nevídané, nazvali Bula-Matari, t. j. krušitelem skal.

Od 1. října 1879 do 6. února 1880 pracováno na stanici; po čtyřech měsících stálo Vivi. Stanley odevzdal je Sparkhawkovi, jehož jmenoval starostou, sám pak se vydal na pochod do Isangily, kde počínají vodopády a kde měla býti založena stanice druhá. Vzdálenosť toho místa od Vivi obnáší sice toliko 80 km., t. j. dva dni cesty, ale skalnaté, srázné svahy debře Mpagasské a hory Ngogeny, které se nedaly obejíti, stěžovaly pochod tou měrou, že bylo třeba těžší kusy po provazích vytahovati nahoru a také jinde po stráních bylo třeba vydatně pomáhati oslům a mulům, zapřaženým do železných, zvláště k tomu upravených vozův.

Stanleyovi, jenž před tím konal úkol diplomata při jednání s černými pohlaváry a smírčího soudce ve sporech svých bílých průvodcův, připadla teď úloha inženýra: vyměřiti novou silnici, na níž kromě neděli pracováno den co den od 28. března 1880 do 21. února 1881. Při krušné této práci ukázalo se první požehnání missie Stanleyovy: Černoši počali při stavbě pomáhati. Dlouho se byli zdráhali a nemohli porozuměti Stanleyovi, an jim za pomoc nabízel pestré šátky, sukna, šňůry perel a nože. — Jestiť mzda ve vnitřní Africe věcí naprosto neznámou a ruce, které neuměly než sbírati kokosy, česati datle a loviti zvěř, nikdy nikomu se prve k službám nepropůjčily. Avšak již po několika pokusech začali uvykati práci a zaprodali za blýskavé perličky, bavlněné strakatiny a kouřící se grog volnosť svoji bílému cizinci.

A bylo posily takové zapotřebí, měloli dílo přivedeno býti ke konci, neboť $^1/_7$—$^1/_6$ bílých dělníků stále churavěla. Toliko Stanley statečně vydržel a zvyšoval svoje zásluhy o podnik také tím, že pracující mužstvo zásoboval čerstvým masem ze svých lovův.

Založením silnice z Vivi do Isangily vykonán byl nejtěžší kus práce. Ustavičnými pochody tam a nazpět pro každý kus zavazadel ušli za ten čas 3884 km. cesty; šest Evropanův a 22 domorodců podlehlo klopotám.

V Isangile spustili cestovatelé lodi do Konga a mohli tím spůsobem konati cestu snáze i rychleji. Spatřivše lodice, any bez lidského namáhání plovou proti vodě, přicházeli černoši obyčejně v zástupech ze svých dědin položených po návrších podél Konga ke břehům prohlednout si z blízka nevídané divadlo, a když cestovatelé zakotvili, přinášeli z pravidla ochotně potraviny na prodej. Ananasy, melony, kokosy, banány, vejce, drůbež a časem kozina — to byl jídelní lístek výpravy v této době a pro neveliký ten výběr bylo třeba pustiti se časem na trh hlouběji do země. Trhy odbývají se ve vnitřní Africe na temenech horských, aby je mohlo viděti celé okolí. Tak dostali se do Manjangy, od Stanley-Poolu asi 150 km. vzdálené a tam obmýšlel Stanley založiti třetí stanici. Na tomto místě zadržela výpravu malarie, krutě stíhající Evropany v krajinách rovníkových. Všichni běloši ochuravěli cestou; tehdáž nevyvázl ani Stanley: podnebí africké mu podalo opětný důkaz, jak ho přechválil nazývaje ho zdravým. Touto nemocí opozdily se práce výpravy o několik měsícův.

Teprv koncem června r. 1881 mohl Stanley pomýšleti na uzavření smlouvy s náčelníky Manjangy, kteří ochotně svolili k založení města v jejich kraji. Za Manjangou počínají opět vodopády, které činí plavbu po řece nemožnou a donutily cestovatele založiti novou silnici přes hory a lesy a táhnouti po ní koráby za sebou.

Pronikaje neustále hlouběji do krajin prve nezbádaných vynasnažoval se Stanley všemožně vejíti v přátelské styky s jejich pohlaváry. Na větším díle potkával se při tom se zdarem a výprava pokračovala bez překážky. Tlumočníci Stanleyovi diplomaticky připravovali vzájemné sblížení, k němuž pak obyčejně došlo na obecném sněmé, neboť v Africe každý neveliký okres má svého „krále." Schůze takové mívaly ráz velice slavnostní a konaly se vždy přesně dle černošské

etikety. Na sněmovišti rozestřena veliká, pestrá pokryvka, na ni položen červený polštář, představující trůn a k nohám panovníkovým lví neb levhardí kůže, kolem trůnu pak vykázána místa hostům. Černé obecenstvo usedlo si polokruhem do kola, načež počaly hry národní. Zpěvy a tance tvořily hlavní část těchto zábavných představení. Co by znamenaly ty divné skoky a divoké výkřiky, nemohl žádný Evropan uhodnouti, také žádného z nich nebavily, spíše je časem naplňovaly hrůzou, budily však hlasitý obdiv i zápal domácích divákův, kteří na nich stále živý brali podíl. Mezi přestávkami následovala dlouhá proslovení panovníkův.

Při jedné takové schůzi dověděl se Stanley, že nad Stanley-Poolem král Makoko rozsáhlé území odstoupil slavnému cestovateli francouzskému hraběti Savorgnanu de Brazza, jenž týmž časem zkoumal severní poříčí Konžské. Jelikož Stanley zprávě té víry dáti nechtěl, ukázána mu písemná úmluva, kterou uzavřel černý panovník s vyslancem republiky francouzské.

Zvěsť ta zdvojila jeho energii. A bylo jí třeba, neboť překážky všeho druhu se množily. Cesta stávala se obtížnější a uzavírání úmluv s domorodci zabíralo mnoho času. Mezi náčelníky osad byli lidé lakotní a nenasytní, kteří hleděli vynutiti co nejvíce darův, neprokazujíce navzájem výpravě nijakých služeb. Z těch byl především Ngaljema ze Nsamy, s nímž při zakládání čtvrté stanice nad Stanley-Poolem zažil Stanley zábavnou episodu.

Ngaljema pocházel z kmene Bateků, kteří sídlí na pravém břehu středního Konga, a v mládí svém býval otrokem. Nabyv svobody počal kupčiti slonovinou a v krátkém čase velice zbohatl. Nevídané poklady — dle ponětí středoafrických — uloženy byly v jeho skladištích; téměř 1000 ručnic mohl s přáteli svými nésti do pole, ale při tom neměl ani píď vlastní půdy. Ta náležela všecka feudální šlechtě Vambundům, kteří v urozenosti své svrchovaně pohrdali „zlodějským Batekem,“ jenž kdysi jakožto otrok přišel na pravý břeh Konžský.

Ngaljema pozval Stanleye k sobě a obklopiv se královským leskem, vylákal od něho mnoho darů slibuje mu pomoc a přátelství, jež ovšem neměly valné ceny, ježto Stanley potřeboval země k založení své stanice. Prohlednuv brzo tyto poměry, jež jsou zajímavým dokladem, že moderní zápas kapitalismu se šlechtickou urozeností ani na půdě střední Afriky není zjevem neznámým, počal Stanley jednati s „králem“ Makokou, jenž sice z počátku velice byl roztrpčen urážkou, která se mu stala pominutím jeho autority, brzo však dal se obměkčiti a vykázal cizincům místo k založení osady. Odstrčený Ngaljema, jemuž odtud soutěží evropskou hrozila také značná újma obchodu, chtěl založení stanice překaziti třeba násilím. Stanley, který již předem byl varován před nebezpečím, jež mu hrozilo, sesílil mužstvo své pomocí Makokovou a poučiv všecky důkladně ukryl je pečlivě po četách dílem na své lodi, dílem pod stany, dílem v sousedních houštinách.

S velikou družinou, ozbrojenou ručnicemi a kopími, přitáhl Ngaljema a zaujal válečné postavení před jeho táborem. Stanley k němu vyslal posla žádaje, aby s vůdci přišel vyjednávat do jeho stanu, čemuž velkoobchodník, vida nepatrnou hrstku lidí Stanleyových, ochotně vy-

hověl. Spatřiv tam velké jeho zásoby, dychtivě pohlížel na příští kořisť; jeho žádosť, aby Stanley netáhl dále, nýbrž s nepořízenou zpět se obrátil, byla pořád naléhavější a hrozby jeho urputnější. Jednání nevedlo k cíli, neboť Stanley setrval na svém, že město založí a půjde dále do vnitra.

„Dosti slov!“ zvolal posléze rozhorlený Ngaljema — „pravím ti, že nedojdeš do Kintama (nejbližšího to města)! Nechceme míti bělochů ve svém kraji. Pojďme!“ Při těchto slovech rozhrnul oponu u stanu a v nevoli odcházel. Stanley ho doprovázel. Před stanem visel veliký čínský gong (zvon).

„Co je to?“ Tázal se Ngaljema, ukazuje naň.

„Fetiš,“ odvece Stanley vážně.

„Bula-Matari, udeř naň, ať slyším jeho hlas.“

„O Ngaljemo, nesmím, neboť jest to fetiš války.“

„Udeř jen, udeř, chci ho slyšeti.“

„Nesmím, Ngaljemo, nesmím, fetiš ten svolává odevšad ozbrojence. Ó zle by bylo.“

„Ne, ne, nikoli!“ sípěl Ngaljema, dupaje v dětinském vzteku nohou.

„Dobrá tedy,“ vece Stanley a vší silou udeřil několikkráte na gong, jehož mocný hlas daleko se rozlehl.

Tu v útrobách En Avanta, jenž palubou vedle vysoko vyčníval nad hlavu Ngaljemy, rázem ozvala se vřava, z nitra korábu vyskakovali přes palubu zástupové ozbrojenců, sousední stany vychrlily čety jiné, okolní křoviny rozlehly se děsným válečným rykem a z každého keře hrnuly se černí ozbrojenci. Jako přimrazen stál chvíli Ngaljema a jeho družina. Pak odházeli své ručnice i nábojnice a hledali spásu v divém útěku.

Od toho dne měl Stanley pokoj a mohl pomýšleti na založení stanice, pro kterou Stanley-Pool byl jako stvořen. De Brazza zaujal území od půlnoci, nezbývalo tudíž než usaditi se na břehu jižním. Vyhlídnuto několik míst, Stanley rozhodl se pro návrší nad říčkou Kintamo, těsně při bráně jezera utvořeného rozlevem Konga. Návrší to azi 30 m. nad hladinou řeky se pnoucí a nazývané Khonzo Ikulu pojmenoval na počesť svého královského příznivce Horou Leopoldovou (Leopold Hille). Náhorní, zdravá poloha, výhodné přístaviště u paty, širý rozhled na vody Konga a po okolí, vše to bylo na prospěch nové osady.

Jakmile označeno bylo městiště a silnice, dali se všichni do díla. Les vykácen, kutáno kamení, odstraňovány závady. Když byla cesta ku přístavišti jakž takž urovnána, spuštěna jest do vody lodice En Avant, již byla výprava s neslýchanými klopotami táhla za sebou. Opět překonána jedna z nejtěžších překážek, a na vodách Konžských houpal se parník jsa sice od ústí nepřekročitelnými prahy oddělen, ale maje před sebou volnou dráhu na 1500 km. až po prahy Stanleyovy.

Nově založená stanice nazvána jednomyslně Leopoldovem (Leopoldville); rozsáhlé pevné skladiště obklopené menšími domky dodávalo jí rázu městského. Silnice vedoucí z ní podél nábřeží přístavního sloužila Evropanům v neděli k vycházkám, neboť vyhlídka s ní byla pře-

krásná. Do šíré dálky září Stanley-Pool, obrovský ten jezeru podobný rozlev Konga, obsahující asi 590 km², jako kovová deska otočená věncem mohutných pralesů, hrajících všemi barvami různotvarých listů a květů od granátové divoké révy až do bledožlutých třásní akacie a do temnozeleného listí stromu gujakového, jež od mramorových kmenů malebně se odráží. V jezeře zrcadlí se ostrov Bamu 21 km. dlouhý, otočený četnou rodinou menších výsp, s nimiž rozděluje celou nádrž na dvě úplně rovné části. Na ostrově pasou se stáda slonův a bůvolův, po haluzích stromů hemží se vřeštící opice a strakatí papouškové, stáda volavek a pelikánů brouzdají rákosím při břehu a nad lesy krouží světlí orlové. Hrochové — Stanley jich páčí na 200 — v průlivech mezi ostrovy si pohrávající naslouchají vážně a se vztýčenýma ušima neslýchanému funění prvního parníku a vidouce, že míří k nim, mizejí v hlubinách. Krokodilové vyhřívající se s otevřenými tlamami na březích a zahlednuvše nevídanou obludu vodní, letí k ní ze všech stran jako torpeda, jako by jí klínovitými hlavami svými boky chtěli proraziti, ale přiblíživše se až na šest m. náhle se potápějí, hned za korábem se však znova vynořují z vod cele vyjeveni, aby si ještě jednou prohlídli obludu, která nemá ani pořádných noh, do nichž by se krokodil zakousnul; potom týmž způsobem pronásledují loď dále. Slovutný zemězpytec se zápalem líčí malebnost tamější přírody: „Vlastenci američtí líčili básnickou fantasií poříčí Missisipské, já však neznám krásy ani nad Indem a Gangem, ani nad Eufratem a Iravadim, ani nad Nigrem a Nilem, ani nad La Platou a Marañonem, kterou by daleko nepřevyšovaly nedostižné půvaby Konga, dosud nepovšimnuté a neopěvované, ba ani nepoznané."

Svěřiv správu vzrůstajícího města Leopoldova poručíku Janssenovi, vyjel na lodi En Avant proti Kongu, aby prozkoumal jeho pobočku Kwa.

Kwa (Wissmannem od těch dob zbádaný Kasáj) vzniká, jak dí Stanley, ze dvou pramenitých řek, z dravé, bělavé Mbihé a černé, ploužívé Mfini, jejichž různobarevné vody rozeznati lze až k ústí 410 m. širokému, jímž řeka velikou silou do Konga vpadá. Podél břehů táhnou se rudá skaliska do 75 m. vysoká, která zakrývala obzor, pouze rozsedlinami bylo možno pozorovati, že jest okolí hustě zalidněno. Říší královny Gankaby, ženy pánovité a hrdé, s přísným vzezřením, jaké prý mohla míti Kornelia, matka Grakchův, plavili se Mfinem stále se šířícím vzhůru, až vyjeli rázem na širé, dosud neznámé jezero. Voda jeho byla černá jako inkoust, břehy sirkovým pískem pokryté podobaly se pozlacenému rámu obrovského zrcadla, ozdobně vykládanému blankytnou břidlicí a mléčným křemením. Na jezeře stálo 6 kanoí, a rybáci na nich, zahlednuvše loď, kvapem povytahovali sítě a zmizeli v blízkém chobotě.

Dne 31. května 1882 zapsal Stanley radostně do svého denníku: „Objeli jsme dokola nově objevené jezero Leopolda II. Největší jeho hloubka, kterou jsme shledali, obnáší 7 3 m., rozloha asi 1860 km². Toliko jedna větší řeka od severovýchodu do něho ústí, a po té plavili jsme se $7\frac{1}{2}$ km. nahoru; menších však jest hojnost veliká."

Nedostatek potravin nedovolil cestovatelům zdržovati se déle na jezeře. Domorodci přestrašeni od otrokářů, kteří se pouštějí až do těchto

krajin, bázlivě prchali a skrývali se před příchozími, nedávajíce se přilákati nižádnými dary. Proto bylo třeba pospíšiti ke Kongu, a to tím rychleji, že Stanleye opět schvátila zimnice a stav jeho budil mezi družinou vážné obavy. Dne 8. června dorazili do Leopoldova, kde odpočinkem a pečlivým šetřením síly slavného cestovatele za nedlouho opět se osvěžily. (Pokračování.)

Anglické osady.

Podává

dr. V. E. Mourek.

ezi národy evropskými, kteří ve krajích zámořských pořídili si útulky pro přebytek obyvatelstva domácího a stálé stanice obchodní, nejčilejší jsou Angličané, a kolonie jejich rozsahem i blahobytem předčí nade všecky osady ostatní. O zřízení jejich, které není ve všech stejné, o poměrech národohospodářských a politických velmi zajímavé zprávy podává cestopis královských princův anglických, z něhož jsme v loňské Osvětě podali některé ukázky o Japanu a Číně. [1])

Princové z osad navštívili ostrovy Západní Indie, Bermudy, zavadili o ostrovy Falklandské, zdrželi se v Kapsku, v Australii, na ostrovech Fidžijských, v Hongkongu, Singaporu, na Ceyloně.

Zápisky jejich o těchto končinách jsou téhož rázu jako zprávy o jiných neanglických zemích, které poznali: všímají si nejvíce kraje i lidu a celkem jen zřídka dotýkají se poměrů veřejných. Ale pořadatel knihy J. Dalton své doplňky k nim hojněji přidává než jinde, a vynasnažuje se vylíčiti stav osadní s povýšenějšího stanoviska politiky a národního hospodářství; jen škoda, že patrně není nepředpojat, tak že nelze slova jeho přijímati než s kritickou opatrností.

Zaujat jest hlavně myšlenkou „teutonismu“ a domnělými přednostmi plemene germánského před ostatními plemeny evropskými. Druhou pak vadou jeho jest, že rád pouští uzdu obraznosti a vykládá všeliké návrhy, jež mají ráz fantastický, jako když na př. radí, aby Angličané s Holanďany zaměnili Kapsko za ostrovy Východoindské, nebo s Francouzi Falklandy za Novou Kaledonii. [2])

---

[1]) The Cruise of H. M. S. Bacchante 1879—1882. Viz Osvětu 1888 čís. 9., 10. a 12.

[2]) Od J. Daltona jsou také myšlenky, které z cestopisu princů přinesly Národní Listy v červenci 1888 o budoucnosti Balkánského polouostrova a vůbec krajin kolem východní části Středozemního moře, pak o zámřrech Rakouska v těchto končinách. Tam prozrazuje se leckdy i nedostatek důkladnější znalosti poměrů — jako na př. když se tvrdí, že nynější majorita v říšské radě Vídeňské jest slovanská! — a fantastický vzlet všelikých domyslův. Ale poněvadž všecky statě Daltonovy v cestopisu hranatými závorkami zcela jasně označeny jsou jako jeho vlastnictví, za něž jen jemu jest odpovídati, nesluší klásti je na vrub princů, kteří sami všude osvědčili úsudek střízlivý a spravedlivý.

Předpojatosť „teutonská" nejjasněji na jevo jde z výkladu, jinak velmi poučného, proč *Francouzi* s osadami nemají štěstí. Neúspěchy jejich nejprve do podrobna jsou vylíčeny. Francouzi obsadili Kočinčínu r. 1859 a admirál de la Grénadière, zakládaje hlavní město Saigon snil, že bude hlavou ‚de la Nouvelle France' s obyvatelstvem pěti milionů duší. Teď po tolika letech Saigon nemá ani 30.000 obyvatelův, a Franzouzi sami vyznávají, že jest městem mrtvým, městem úředníků (une ville morte, une ville de fonctionnaires). Jen jedna obchodní firma francouzská jest v Saigonu; z lodí, které přijíždějí do přístavu Haifongského, pouze 5% jest francouzských, z obratu peněz v obchodě sotva 15% připadá na styk s Francií, ačkoli francouzští kupci o 75% platí méně cla nežli ostatní evropští. Přes to vše nebohý kupec francouzský stěží nad vodou se udržuje, kdežto anglické a německé firmy ráznosti a bohatými pomůckami v záloze snadno k sobě připoutávají všecken výnosný obchod s cizinou. Domácí pak obchod mají všechen v ruce Číňané. „Odkud," prý, „ten neúspěch?" Všecka země jest naplavena, veliké řeky a potoky, k tomu horké podnebí činí ji pravým rájem rolníka, jako jsou Egypt, Mesopotamie, Bengal a Barma; půda rodí hojnosť všech plodin tropických — ale čeho se nedostává? Kapitálu, podnikavosti, zdravého rozumu! Rozsah jest asi týž jako tří provincií britské Barmy; obě země leží vedle sebe; a přece britská Barma už mnoho let platí do státní pokladny indské přebytek milionu liber šterl., Kočinčína naopak stojí Francii do roka 200.000 lib. šterl.

Právě tak věc se má v Anamu. Smlouvou s Anamem r. 1874 ujednána jest volná plavba po Červené řece — a za půl druhého léta hned po smlouvě ani jediná obchodní loď francouzská nové této cesty do západní Číny nepoužila; ale učinilo tak 11 lodí pod vlajkou anglickou, 6 německých a 116 čínských, a r. 1881 ze 253 lodí evropských jen 11 plulo pod trikolorou.

A právě tak jest v Kambodži po patnáctiletém držení francouzském a bude v Tonkině. — I v Tichém oceáně rozdíl mezi francouzskými ostrovy Tahitskými a anglickou osadou Fidžijskou jest právě tak patrný, jako mezi Kočinčínou a Barmou.

A pohlednemeli na Alžír, totéž zase vidíme. V největší této a nejdůležitější državě francouzské za mořem, ale tak blízko vlasti, že skutečně jest za dveřmi, přes podnebí poměrně zdravé a nestřídavé, bylo vydání na osadu dosud vždy větší nežli příjem z ní: okolo dvou milionů lib. šterl. francouzští poplatníci na Alžír do roka připlácejí a sami vypočítali, že od r. 1830 Alžír je stál deset milliard, t. j. právě dvakrát tolik, co vyplatili Německu po válce r. 1870. Ze 3750 lodí, které r. 1882 kotvily ve přístavech Alžírských, pouze 812 bylo francouzských a r. 1881 proti 220.000 evropských osadníků mimofrancouzských (Španělů, Vlachů, Malťanů, Němcův a j.) bylo pouze asi 230.000 Francouzů v Alžírsku usedlých. To jsou výsledky více nežli 50leté správy za různých po sobě vlád, královské, císařské, republikánské! Odkud ten nezdar? Dvě příčiny jsou patrny: jedna, že není Francouzů na stěhování. Národ francouzský neplodí nadbytku obyvatelstva, jako plémě „teutonské;" lidu francouzského proti jiným

evropským ubývá; v Paříži a na jihu francouzském vlastní jejich dělnictvo ustupuje přistěhovalcům vlašským, švýcarským a německým: Francie stává se polem immigrace a nemůže býti pramenem emigrace. — Druhá příčina jest, že Francouzi, kteří mají peníze, raději zůstávají doma; nic nemůže Francouze přiměti, aby se vyhostil z vlasti. Cit tento, jímž vyznačují se všecky třídy lidu, snad prý jest velmi ctihodný, ale jest při něm aspoň jedna chyba: národ takový nemůže s prospěchem zakládati nové osady, zejmena ne ve vzdálených končinách.

Ale neúspěchy kolonisační mají ještě jinou příčinu v *účelu*, za kterým Francouzi osady zakládají. Jednak v nich hledají místa pro své úředníky; v každé osadě hemží se „fonctionnaires," a politické služby, prokázané vládnoucí straně doma, odměňují se úřady v cizině. A francouzští úředníci jsou prý povahou, vychováním a zvyky až směšně neschopni jednati s domorodým lidem; jsou prostě tyjící armádou housenek, pasoucích se až do té chvíle, kdy promění se v motýle a uletí domů. — Jednak prý sami upřímní hlasatelé francouzské politiky tvrdí „s cynickou nedbalostí všech smluv a mezinárodních práv," že „česť Francie žádá, aby založila říši indsko-čínskou jakožto protiváhu britské Indie." To prý klidně prohlašují členové akademie a předáci národa, za to se přimlouvají poslanci v Paříži ... Francouzi neumějí kupčiti, neumějí těžiti z osad, nepolepšují stavu národů, jichžto protektory jsou: tento „hlad zemí" (desire of empire) tedy rodí se z pouhé neklidné ctižádosti a jest úplnou protivou zdravého šíření se národů teutonských, kteří zároveň s obchodem roznášejí pokrok a osvětu."[1])

Není pochybnosti, že příkré toto líčení Daltonovo obsahuje mnohé zrnko perné pravdy, a Francouzi, kterým sousedé na oči staví zrcadlo málo lichotivé, zajisté dobře by udělali, kdy by se v něm pilně zhlíželi.

Teutonismus s „výhodami" svými J. Daltona opouští, když mluviti mu jest o Holanďanech, kteří přece také jsou z krve teutonské a mají v Indii osady starší, nežli jsou anglické, a přes to poslední léta nejen že nemají výtěžku, který do nedávna ještě činil okolo 3 milionů liber šterl. do roka, nýbrž deficit rok od roka vzrůstající — „ačkoli na Javě aspoň domácího obyvatelstva přibývá, i jest tam hojnosť dobrých cest a život i statek jest bezpečen." Však tu jest příčina jiná: jest to soustava monopolů, které Holanďané se drží houževně, vylučujíce soutěž všeho cizího kapitálu a vší cizí práce. Dle soustavy této na př. nutí domorodé rolnictvo, aby pěstovalo všeliké koření pro královský trh v Amsterodamě. Vláda má na ně monopol; kupuje výtěžky zač chce a prodává pak v Evropě. Jindy těžívala z obchodu tohoto co rok 4 miliony lib. šterl., ale nyní už mívá deficity. V osadách pak vzniká nespokojenosť (o které veřejný tisk v Holandsku nesmí mluviti) a vláda musí tam vydržovati nejméně 30.000 mužů vojska, z nichžto $^2/_5$ jsou

[1]) „Hlad zemí" J. Dalton Francouzům vytýká, ale sám nemůže dosti nalitovati se, že Angličané ustoupili ze států Laplatských, a že r. 1824 „toryjské ministerstvo, které bylo při vesle a nevědělo, co a kde Java jest," Holanďanům postoupilo všecky osady na ostroveh Indských — ač stalo se tak vzájemnou smlouvou jen za to, že Holanďané zase Angličanům vydali všecky své osady na pevnině Indské.

na ostrově Javě. Proti tomu anglické osady na blízké pevnině Malajského poloostrova výborně prospívají, a to Daltonovi vnuklo myšlenku, že by dobře bylo, kdy by Angličané s Holanďany přátelsky smluvili se o výměnu ostrovův Indských za Kapsko, kde zase jim valně se nedaří.

Velikou schopnosť kolonisační Dalton přičítá Němcům,[1]) kteří na př. již houfně stěhují se do Malé Asie a Syrie a zajisté tam nebudou opuštěni od domácí vlády, poněvadž Bismarckovou zásadou často vyslovenou jest, že „německá vlajka půjde za německým osadníkem." Hlavní podmínkou spůsobilosti této jeví se mu rychlé přibývání lidu, které je v Němcích větší nežli ve všech ostatních zemích evropských, tak že pro přírostek není doma místa. Mimo to Němci umějí se přispůsobovati okolnostem a učinili v orbě, průmyslu i obchodu, hlavně zásluhou dokonalého technického vzdělání, tak veliké pokroky, že německý rolník i obchodník stejně snaživě ohlížejí se po nových působištích píle, vědění i kapitálu. Také obecná povinnosť vojenská jim prospívá, a rekruti z domova vyhladovělí, nevyspělí a neobratní, odsloužívše svůj čas vracejí se domů statní, na těle i na duchu pokročilí. Konečně také jsou střízlivější, nežli na př. dělný lid anglický, a povolnější. Proto jim Dalton hlavně v Malé Asii a Syrii prorokuje pěknou budoucnosť, která Angličanům prý bude jen vítána, a ovšem Daltonovým snům panteutonským jest pravou rozkoší.

Kolonie *anglické* jsou podstatou dvojího druhu: korunní tak řečené (Crown-Colonies) a samosprávné (Self-governing Colonies). Jaká jest správa v osadách korunních, t. j. těch, jež přímo podřízeny jsou vládě anglické, ukázáno v cestopise při návštěvě *Singaporu*, hlavním městě tak řečených *Straits-Settlements* čili osad při úžině Malacké na poloostrově Malajském. Kolonie tyto do r. 1867 počítaly se k Indii, ale od té doby ustaveny jsou ve zvláštní osadu, kterou skládají 4 části: Penang, Malakka, Wellesley a Singapore. V čele správy jest gubernátor (governor), jenž jest osobně zodpověden za vše, co v osadě se děje. Jemu po boku jest *výkonná rada* (Executive Council) osmičlenná, v níž zasedají plukovník (velitel vojska), náměstek gubernátorův z Penangu, resident z Malakky, osadní tajemník, státní návladní, pokladník, nejvyšší účetní a osadní inženýr. K účelům *zákonodárným* rada tato se doplňuje (v Legislative Council) nejvyšším sudím a šesti jinými (neúředními) členy, jež koruna jmenuje z občanstva vůbec, vybírajíc k tomu nejschopnější muže.[2]) Tito neúřední členové kroky vládní pečlivě stopují a rozumnou opposici ve případě potřeby za svou povinnosť pokládají. Rozpočty vládní co rok odevzdávají se zvláštnímu výboru, složenému ze všech neúředních členů (jen sekretář a pokladník spolu zasedají, aby podávali potřebné vysvětlivky). Výbor uvažuje položku za položkou a máli jaké návrhy, podává je ve zprávě, kterou gubernátor pečlivě zkoumá, nežli rozpočet předloží plné radě. Takto tedy neúřední členové rady mají velmi podstatné slovo ve všech záležitostech finančních.

---

[1]) O nejnovějším neúspěchu Němců v Africe Dalton ovšem nemohl míti tušení.

[2]) Dalton přímo nevyslovuje, ale ze všeho dalšího líčení na jevo jde, že neúřední tito členové sboru zákonodárného nejsou domorodci, nýbrž zase jen z Evropanů v kolonii usedlých.

Osada také vůčihledě prospívá: r. 1881 měla obyvatelstva 423·384, z nichžto půl čtvrta tisíce bylo Evropanův, asi 175.000 domorodých Malajcův a tolikéž přistěhovalých Číňanů; r. 1884 již bylo obyvatelstva 647.000 a vypočítáno jest, že počet lidu (jako v Australii) asi za každých 13 let se zdvojnásobuje. Úměrně k tomu rozmáhá se obchod, nejvíce s Anglií a Australií. Obchod jest úplně volný, všecky přístavy jsou svobodné. Dovoz r. 1880 měl ceny více nežli 12 milionů lib. šterl., vývoz více než 11 milionův; ale už r. 1883 dovezeno a vyvezeno zboží za 39 milionů. R. 1880 jen ve přístavě Singaporském vystřídalo se 4229 lodí s nákladem nad 4 miliony tun. Město samo založeno bylo r. 1819, a přístavem, jenž otevřen byl hned plavbě všeho světa, vzrostlo tak, že nyní má nad 140.000 duší a jest skutečně střediskem všeho východozemského obchodu. Finance osadní r. 1880 vykazovaly přebytek 79.470 lib. šterl., ale dluhů státních bylo ještě 100.000; r. 1886 už přebytek jmění nade všecky závazky činil 200.000 lib. šterl. Anglie osadě ničím nepřispívá, leda že tam nákladem 68.000 lib. šterl. vydržuje posádku (pluk pěchoty a baterii děl), začež jí kolonie splácí 47.195 lib. šterl. Ostatek poplatníkům domácím bohatě nahrazuje se přímým obchodem s Anglií.

S osadou v užším volnějším svazku jest několik států domorodých, z nichžto některé, jako Johore a Pahang dle jmena jsou zcela neodvislé, jiné jako Salangor, Perak a Sungei Ujong pod britským „protektorátem“, tak že na Malajském poloostrově asi milion obyvatelstva jest pod vlivem anglickým.[1]) „Protektorát“ i dle Daltonových slov jest pouze „jeden z klamů, ve kterých si lidé libují.“ Skutkem v těchto státech děje se, co chce anglický resident. Gubernátorova moc jest skoro větší v domácích státech, nežli ve vlastní osadě. Malajští panovníci anglického residenta ochotně vítají a rádi spravují se jeho „radou“, poněvadž vědí, že co jim na ruku dá, zvětší jejich důchody a zlepší správu státní.

Johore a Pahang mimo to hádaly se dvacet let o vespolné hranice a neustále mezi nimi válka hrozila. Britská „porada“ však pořídila trvalé smíření soků. — Také ve státech pod uznaným protektorátem anglickým resident dle jmena má jen právo „porady,“ ale bez jeho svolení ani groš z důchodů nesmí se vydati, a vojenská a policejní moc jest úplně v jeho ruce. „Přes to jest veliký rozdíl v tom od annexe, protože domácí náčelníci mají skutečný a veliký podíl v administraci a sami zdělávají zákony a rozpočty, jež gubernátor jen schvaluje. Ostatně dobrovolně všímají si porad residentů, jsouce přesvědčeni, že Angličané umějí lépe vládnouti než oni, a na své oči vidouce skutečné výhody, jichžto se jim dostává. Ovšem třeba jest, aby resident byl člověk opravdu státnického nadání, aby byl obratný a šetrný, aby pilně zkoumal rozumná přání domorodcův a vynasnažil se získati plnou jejich důvěru a čilé, upřímné spolupůsobení pro blahobyt lidu a pokrok obce pospolité.“ Výsledky bijí do očí. Od té doby, co

---

[1]) Území uživilo by ostatně i dvacet milionův obyvatelstva. Rodí se tam všecky plodiny teplých pásem: třtina cukrová, čaj, káva, sago, rýže, tapioka, chiník a j. v.

Angličané ujali se správy, vystavěna jsou četná města, otevřeny doly, pořízeny dobré cesty, obyvatelstva přibylo a přibylo též důchodů státních. V Peraku na př. tak rychle, že příjmy za každá dvě léta se zdvojnásobují. O veřejnou bezpečnosť stará se výborná policie a spravedlnosť všude má průchod, až Číňané, kteří se tam stěhují nejvíce a při své mravenčí pilnosti jsou skutečně jádrem pracujícího a bohatnoucího obyvatelstva, „radostně žasnou nad tím, že spory jejich s Malajci rozsuzují se nestranně, že jsou poměrně bezpečni životem i statkem, ano že se na nich nevydírá tolik jako ve vlasti.“ Zkrátka, všude vládne výborný pořádek místo dřívějšího bezvládí a krveprolití, a klidný blahobyt se rozvíjí, z Anglie pak poplatníci ani grošem na to nepřispívají. „Umění vládnouti plemenům napolo civilisovaným,“ dokládá Dalton, „není tak složité a nesnadné, jak se myslívalo; potřebí k němu hlavně trpělivosti a dobré vůle, neúhonné poctivosti a povznesenosti nad předsudky. Pracujeme ruku v ruce s náčelníky a prospěchem jejich k srdcím cesty si dobýváme. Brzy lid navykne si pořádku, pozná nás i ochranu, kterou mu zjednáváme proti libovolným útiskům a bezpráví náčelníků . . . Nade všecko třeba jim ukázati, že jsme pevní a neoblomně spravedliví.“

Jiná kolonie korunní jest ostrov *Ceylon*. I tam vládu zastupuje gubernátor, jemuž pomáhá rada výkonná. Zasedá v ní osadní sekretář, velitel posádky, návladní, pokladník a účetní. Do sboru pak zákonodárného mimo tuto radu výkonnou náležejí dva zástupci hlavních provincií, vrchní inženýr, výběrčí cel a šest jiných členů jakožto zástupců různých plemen a tříd obyvatelstva. Návrhy činí gubernátor, zejmena finanční jen od něho pocházeti mohou. Ostrov rozdělen jest na 7 provincií, v každé sídlí zřízenec vládní. Obyvatelstvu [1]) od r. 1871 udělena samospráva, která se osvědčuje velmi dobře. Zastupitelstva vesnická rovnají menší pře a opatřují místní potřeby. Z vlastního popudu zavedli povinnou návštěvu školy, na niž platí z místních důchodů. Vzdělaní Singalci obyčejně oddávají se na povolání právnické, jsou notáry, sollicitátory, advokáty, soudci. Mezi domorodými a evropskými soudci a úředníky rozdílu není. — Od r. 1865 osada jest aktivní. Za evropskou posádku (pluk pěchoty a brigadu dělostřelectva) odvádí do Anglie 124.000 lib. šterl. ročně, a ještě má značné přebytky, jichžto za posledních 25 let užito na podniky obecné důležitosti, na cesty, mosty a správku starobylých rybníků jakožto opatření zavodňovacího. (Železnice, přístavy a vodárny vydržují se z vlastních výtěžků.) Pozemky jsou větším dílem majetek sedláků, ale jsou také občiny, jež vesničané společně vzdělávají o výtěžky se dělíce. Každý práce schopný muž od 18 let věku do 55 povinen jest pracovati šest dní do roka na cestách, anebo vyplatiti se z povinnosti třemi šilinky. Každý vlastník pozemku až do 15 dní z akru pracovati jest zavázán při správkách vesnického rybníka, bez něhož by nemohl vzdělávati pole. [2])

---

[1]) Evropanů jest na ostrově celkem jen asi 5000, domorodých Singalců a Tamilů skoro $2\frac{1}{2}$ milionu.

[2]) Za dřívějších dob na Ceyloně nejvíce pěstovala se káva (kterou tam přinesli Arabové), a sice tou měrou, že v letech 1868—70 vyvezeno jest po milionu centů v ceně 4 milionů lib. šterl. Kávovník vypadá asi jako keř

Také *Hongkong*, ostrov proti ústí řeky Perlové v Číně, jest kolonie korunní. Tam podnikavosť, energie a píle anglického plemene za dobu poměrně krátkou takořka zázraky vyvedla. Ostrov asi 9 angl. mil zdélí a 2—$5^1/_2$ míle zšíří po první válce anglické s Čínou r. 1842 smlouvou Nankingskou Anglii byl postoupen a statutem datovaným 5. dubna 1843 zřízen v osadu samostatnou. Tenkráte byl skoro jen holou skalou, na níž bydleli rybáři a loupežníci. Ale Angličané dobře postřehli důležitosť místa a hlavně výhody přístavu, jenž má rozsah desíti čtver. mil angl., a tudy řadí se k nejkrásnějším přístavům všeho světa. I vynaložili naň tolik péče, že r. 1881 ostrov měl více než 160.000 obyvatelů, z nichžto 3000 jsou usedlí Evropané (asi polovice jich původu portugalského, asi třetina Angličané, ostatní Němci a Američané). Dvacet tisíc Číňanů bydlí ve přístavě na člunech. Číňanům vůbec se tam výborně daří: kupci jejich zarazili společnosti paroplavební, pojišťovací, obchodní; Číňané jako písaři naplňují úřady, jako advokáti mají slovo na soudech; čínské noviny úžasně se množí a odtud vnikají do Číny samé, a co rok okolo 60.000 čínských vystěhovalců Hongkongem ubírá se na různá místa, nejvíce do osad při úžině Malacké. Ve přístavu hemží se neustále lodi všech druhů, parníky malé, velké, lodi plachtové a čínské džonky. Po Londýně a Liverpoolu Hongkong jest nejživější přístav britský. Přímý vývoz z Hongkonga do Anglie (nejvíce čaj) má do roka více nežli jeden milion liber šterl. ceny, přímý dovoz anglických výrobků skoro tři miliony lib. Ale nejen to, než všecken obchod Anglie s celou Čínou v ceně nejméně 50 milionů lib. šterl. do roka prochází Hongkongem. Pravidelné spojení paroplavební zřízeno jest s Australií, Singaporem, Japanem, ostrovy Filipskými, Siamem i s Indií britskou. Takto Hongkong jest jako druhou Anglií v mořích východních a středem, z něhož ruch obchodní rozvádí se na všecky strany. Mimo to jest také oporou vší námořní moci anglické v těch končinách. Sto tisíc tun uhlí tam neustále je v zá-

---

vavřínový, má výšky 3—4′ a potřebuje 6□′ půdy. Zdravý keř dává asi libru kávy, každý rok se přiřezává a několik let vydrží. Káva byla na Ceyloně hlavním předmětem zemědělské péče a přední zárukou státních důchodů. Sta čtverečních mil půdy ostrovní p sázena byla kávou; ale příroda se vymstila jako v Irsku, když pěstovaly se výhradně brambory nebo ve Francii na vinicích. R. 1871 objevila se na keřích zvláštní plíseň. Spodní stranu listů pokryly skvrny hnědé neb oranžové, vnikly do vnitř a přerušily oběh mízy. Listí zhynulo, keřa vyháněly nové a nové a přestaly nésti ovoce. Ztráta způsobená pěstitelům činí do roka skoro 3 miliony lib. šterl., poněvadž sotva čtvrtina bývalého množství se vyváží. — Avšak plíseň kávová přinutila sadaře a rolnictvo pomýšleti na jiné plodiny, a již hojně se pěstuje čaj, jenž se na Ceyloně daří výborně (roku 1876 bylo ho vyvezeno 23 lib., r. 1883 již půl druhého milionu liber!) a hlavně chinník (Cinchona), z jehož kůry vyrábí se chinin. (R. 1883 vyvezeno již 6 milionů liber chininu). Dříve chinin dělal se z lýčí stromů dorostlých do 9 let, jež se porážely a loupaly. V novější době kůra mladších stromků se oškrabuje a dává chinin lepší. V devíti měsících kůra se obnovuje, ale není dosud vyzkoumáno, jak dlouho při tom stromky obstojí. Výtěžek z dobrého sadu mladých stromů jest velmi veliký, ačkoli pěstování jest dosti nesnadno a podrobeno náhodě. Ze semena zcela dobrých stromů vždy veliké množství neužitečných plánat vyrůstá a jen málo stromků dobrých, a nelze říci napřed, mnoholi kterých bude.

sobě pro parníky, a dva doky státní a tři soukromé jsou zbudovány na opravu lodí. [1])

Státní příjmy osadní činí do roka více nežli $^1/_4$ milionu liber, a od r. 1855 co rok byl přebytek nad vydání. Dvaceti tisíci liber Hongkong přispívá do státní pokladny anglické a dostává za to vojenskou posádku (600 mužů pěchoty, zákopníkův a dělostřelby). Osmdesát tisíc liber vláda má uloženo jen na veřejné podniky zdravotní, vodárnu a j. v. — Správa osady jest zase v ruce odpovědného gubernátora, jenž má po boku výkonnou radu čtyřčlennou: jsou v ní velitel posádky, sekretář, návladní a nejvyšší účetní. V zákonodárném sboru mimo tyto zasedá nejvyšší sudí a čtyři členové neúřední.

I vnějšek ostrova úplně se změnil. U přístavu vzrostlo město (Victoria) širokých pohodlných ulic; pahorky, dříve holé, posázeny jsou stromovím (ve dvou letech více nežli milion stromků bylo vysázeno) a bohatí kupci na nich mají příbytky. Všude jsou krásné cesty, a dolů s městem spojení telegrafické i telefonické. Vody jest dostatek, poněvadž vrcholky pahorků v létě skoro neustále pokryty jsou mlhou. Každé údolíčko má svůj potůček, ano jmeno Hongkong od nich pochodí, jsouc překrouceno z čínského Hiang-kiang, t. j. „vonné řeky."

Velmi nestejné zřízení mají *Západoindské ostrovy*. Území jejich, pokud náležejí Anglii, jest asi tak veliké jako Wales a obyvatelstva mají zas jako Wales, t. j. půl druhého milionu, ale největší část jsou černoši. Na Jamaice jest asi jeden běloch proti 38 negrům. — Území toto nyní rozděleno jest na šest samostatných osad, z nichžto každá má svou zvláštní vládu, rozličným spůsobem složenou. Tři připadají na větší ostrovy Barbados na východě, Trinidad na jihu, Jamaiku na západě; tři skládají se z menších ostrovů, a sice jedna z ostrovů „za větrem" (Leeward Islands), t. j. severní polovice menších Antill (Antigua, Dominica, Montserrat, St. Kitts, Nevis); druhá z ostrovů „po větru" (Windward Islands), t. j. jižní polovice Antill (Grenada, Tobago, St. Vincent, Sta. Lucia); třetí jsou ostrovy Bahamské proti břehům Floridským. [2])

[1]) Přes tuto důležitost osady vláda anglická na její obranu dosud nic nepodnikla, a princové na to velmi stýskají, ukazujíce k tomu, že by jediná obrněná loď nepřátelská město se skladišti, 4 míle délky zabírajícími, mohla rozstříleti v několika hodinách a zničiti doky a zásobu uhlí spáliti bez jakéhokoli vážného odporu. Ovšem bylo by potřebí na opevnění Hongkonga vystavěti tři pevnůstky a náklad rozpočten jest na 400.000 lib. šterl., ale kolonie sama nabídla se, že by zaplatila polovici. Podobně touží princové na bezbrannost Singaporu, jehož opevnění rozpočteno též na 400 000 lib. šterl., které osada by ochotna byla zaplatiti celé. — Třetí podobně důležitý a přece naprosto neopevněný přístav jest King George's Sound v západní Australii, o němž J. Dalton s hrůzou připomíná, že nedávno nějakou dobu v něm stanici mělo oddělení *ruského* loďstva; a že první nepřátelská moc, kdy by se jí zlíbilo, mohla by z něho učiniti nedobytný Gibraltar, z něhož by nemožno bylo ji vytisknouti.

[2]) K těmto šesti koloniím vlastní Západní Indie počítávají se též jako sedmá Bermudy, ležící od nich 1000 mil daleko v Atlantském oceaně, jako osmá britská Guiana, 300 mil vzdálená odtud v severní části Jižní Ameriky. Guiany princové nenavštívili. Bermudy skládají se z 365 větších menších ostrůvků, rozložených v obhroublém polokruhu. Mají starou ústavu parlamentární, pocházející už z r. 1620. Koruna zastoupena jest gubernátorem;

Každý z ostrovů těchto má své dějiny a svou hrdosť. Od dob Cromwellových po Nelsona bývaly bojištěm, na němž Anglie s různými mocnostmi evropskými zápolila o vládu v osadách a přednosť v obchodu námořním. Kde jaká výspa, kde jaký chobot byly svědky rekovství anglických hrdin plaveckých, a tak každý ostrůvek nad souseda se vypíná. Každý má pro sebe své sbory zákonodárné a výkonné, úpravu neodvislého království při lidnatosti malého města. Nelze tedy soustavy vládní na ostrovech pochváliti. Jest příliš složita a příliš draha na nynější obmezené poměry. Úředníci, že jest jich tolik, mají špatné platy, a poněvadž každý obmezen jest na svou obec, také špatné naděje na povýšenou a polepšenou. Obchod také strádá tím, že na každém ostrově jsou jinak vyměřená cla a poplatky, čím vznikají nekonečné zmatky. Jen Barbados nemá cla vývozného, a právě proto jest tam průmysl značně pokročilý.

Barbados jest vůbec nejstarší osada anglická. Ostrov, obdržev r. 1518 jmeno od Portugalců podle zvláštních stromů fíkových, jejichžto větve jsou jako vousy pokryty, od r. 1605 podnes jest v rukou anglických, a skoro jediný ze všech ostrovů Západoindských nikdy pánů neměnil. Od r. 1645 má samostatnou vládu parlamentární. Sněmovny jsou dvě, vyšší má osm členů, jež jmenuje koruna, nižší 24 poslance, z nichžto dva volí město Bridgewater, ostatní jsou po dvou z jedenácti farních osad. Volby konají se každý rok; voličem jest, kdo platí aspoň 2 lib. šter. daní. Do r. 1838 jako z ostatních ostrovů Západoindských vláda anglická, jež tu také zastoupena jest gubernátorem, ale s mocí obmezenější, vybírala $4^1/_2\%$ poplatek z plodin ostrovních, jenž však od té doby jest zrušen.

Proti autonomní ústavě Barbadoské *Trinidad*, nejjižnější z Antillských ostrovů, má správu osad korunních: gubernátora, výkonnou radu tří členů (jsou to sekretář, návladní, vojenský velitel), zákonodárnou radu (6 členův úředních a 8 neúředních, které koruna vybírá z usedlých občanů).

Zeměpisnou polohou a úrodností půdy, jíž jest více nežli milion akrův, ač sotva desetina jest vzdělána, Trinidad někdy bude z nejcennějších zemí britské koruny. Podnebí jest zdravé a obyvatelstva by mohlo býti desetkrát tolik, nežli nyní na ostrově jest, t. j. celý milion.

Korunní osadou nyní jest též *Jamaika* a má vládu sestavenou podobně jako jiné kolonie: gubernátora s radou zákonodárnou 18 členů, z nichž 9 jest úředníků, 9 neúředníků volených devíti kraji, ve které ostrov jest rozdělen. Úřední členové jsou zároveň sborem výkonným gubernátorovi k ruce. Avšak dříve od r. 1664 do 1866, tedy po 202 léta Jamaika měla samostatnou vládu parlamentární. Sněmovna mívala 47 poslancův; ale z obyvatelstva více nežli půl milionu duší —

sněmovna skládá se ze dvou komor; ve vyšší zasedá 10 členů, které jmenuje koruna, v nižší 36 poslanců, které po čtyřech volí devatero farních osad. Voličů jest pouze 854, poněvadž voliti smí jen, kdo má statek s výtěžkem 60 lib. šterl. do roka. Celá dvanáctina důchodů ostrovních připadá na diety členův obou sněmoven, kteří v čas zasedání dostávají po 8 šilincích (4—5 zl.) denně.

mezi nimiž jest jen 13.000 bělochů, — ani dva tisíce neměli práva volebního, tak že veliká většina lidu vlastně nebyla zastoupena. Hospodařilo se také rok od roku hůře, až l. 1865 vypukl odboj černochů, podporovaný soukmenovci jejich z ostrova Haiti. Vzpoura byla přemožena a ostrov proměněn v kolonii korunní. Za nové vlády z počátku úspěchy byly tak patrné, že osada, dříve byvši na samém kraji finančního úpadku, pak po osm let měla přebytek příjmů nad vydáním. Ale věci zase se zhoršily. Jamaika má ještě tisíce jiter velmi úrodné půdy nezabrané a na krásných horách podnebí zcela zdravé pro Evropany, tak že by obyvatelstva mohla míti desetkrát tolik, co v skutku má. Hlavní plodinou ostrovní dosud jest cukrová třtina (jako na Barbadu, kdežto na Trinidadě pěstuje se nejvíce kakao), která výborně se daří v nižších a teplejších polohách. Na pahorcích a svazích hor pěstuje se káva. Dobytka jest hojnost a podnebí výborně mu svědčí. V horách ukrývá se veliké bohatství nerostů, železa, mědi, zinku a také uhlí. Přes to přese všecko jeví se zase jen úpadek obecného blahobytu. Obtíže jsou několikeré: první s vybíráním příspěvků na potřeby státní. Daně nejsou poměrně velké, činí asi libru šterl. z hlavy (kdežto na Trinidadě připadá na hlavu $3^1/_2$ libry). Ale černoši nechtějí vůbec platiti daně přímo. Zavedeny jsou tedy nepřímé: cla na potraviny dovážené, na mouku, chléb, solené ryby. Avšak negrové i těm se vyhýbají, obživujíce se nejvíce plodinami rostlinnými, jichžto tropické pásmo hojně skýtá, a takto cla jsou jen na škodu bělochům a přece z nich málo má státní pokladna.

Druhá potíž jest opatřování sil pracovních. Černoši, z nichž asi 50.000 jest sedláků, kteří mají průměrně pozemků po 20 akrech, nechtí pracovati leč na své vlastní půdě. Tam hospodaří nerozumně, vymrskávají půdu a nezřídka, když ji vyčerpali, odbíhají ze statkův a usazují se samozvaně jinde na půdě nezabrané, jíž jest na ostrově hojnost, a na níž s nepatrným namáháním pěstují si potřebnou potravu. Mladší pak generace, když nabyla jakéhos takéhos vzdělání, hmotně pracovati vůbec nechce; chtí býti písaři, pomocníky v obchodech a p.[1]) Proto už nevyplácejí se sady cukrové a třtiny nepěstuje

[1]) Černoch západoindský má náramnou sílu tělesnou a při tom um a mysl dítěte. Jest jako dítě nevědomý, lehkomyslný, má odpor proti vytrvalé práci, shledává se při něm i nerozvážlivé ukrutenství, jehož při dětech často se lekáme. Již sama veliká síla fysická překáží rozvoji jeho ducha. Dokážeť tolik prostě hmotnou silou, a potřeb má tak málo a tak snadno je ukájí, že zřídka jen rozum jeho nutká se k činnosti nebo námaze. Každé vzrušení citu uchvacuje nekázaně a blahou jeho zvířecí přirozenost podivuhodnou mohutností; hněv jeho jest náhlý a vzteklý, veselost divoká, ješitnost nekonečná, zvědavost smělá. Poněvadž přístupen jest každému hnutí a podstatou jest dobrák, mělo by se mysliti, že zajisté jest schopen stálého povznesení na vyšší stupeň lidskosti. Ale uvážímeli také, že černý lid tento do nedávna otročil, a nežli v otroctví upadl, že žil životem uplného divocha, nepodivíme se, že dosud nedospěl výše evropské civilisace, nýbrž podivíme se spíše tomu, že již dospěl tak daleko, jak v skutku jest. Než úplná svoboda bez jakékoli obmezení není prospěšna černochu, který ve mnohých příčinách jest pouze přerostlým dítětem; a teprve až se svobodou osvojí si píli a sebevážnost, bude práce jeho úspěšnější, nežli dosud byla.

se nyní ani pátý díl, co se jí pěstovalo r. 1834; cukru vyváží se sotva tolik co z Barbadu, ač tam není ani 1/4 obyvatelstva Jamaického.

Máli nastati obrat, nezbývá než hojněji přiváděti dělnictvo asijské (z Indie, Číny), neboť kde se tak již stalo rázně a hojně — jako na Trinidadě, kde ze 160.000 obyvatelů jest 50.000 „kuliů" čili dělníkův asijských — tam pokrok a úspěchy v oči bijí. Na Jamaice však dosud jest sotva 14.000 kuliů (mezi obyvatelstvem 580.000 duší), což na území ostrovní nestačí. Dobře mohlo by se jich ještě dvacet let po tisíci přivážeti, a bylo by tak s prospěchem všeobecným.[1])

Třetí konečně podmínkou lepších úspěchů bylo by, aby zanedbané statky zlepšovány byly na základě pokroků vědeckých, a to na očích vlastníků samých, kteří dosud příliš často sídlí daleko v Anglii. Kdy by však stále byli na místě, uměli by na příklad posouditi, nebyloli by záhodno plodiny nevýnosné vystřídati jinými, jako kávou, tabákem, chiníkem, kakaovníkem a p. I v dobývání cukru ze třtiny třeba jest oprav podstatných. Neboť továrníci evropští hojně užívajíce vymožeností vědeckých, z cukrovky dobývají všeho cukru, jenž v ní vůbec jest obsažen; sadaři západoindští však špatným postupem práce získávají pouze polovici cukrového obsahu a mají takto vždy 50% ztráty.[2])

---

[1]) Že doprava dělníkův asijských na místa, kde pracovních sil jest málo, opravdu všeobecně prospívá, dokázáno již skutkem nejedním Nejprve z přelidněných a často hladem stíhaných končin Indie a Číny odvádí se přebytek obyvatelstva právě nejchudšího a nejhladovějšího. Na nových pak působištích rozkvétají jejich prací orba, sady, průmysl, obchod, zkrátka všecky obory lidského zaměstnání. Tak děje se v Singaporu, na Barbadu, na Trinidadě a všude jinde. Na Barbadu nepřímo prospěli i domácím černochům, přinutivše je soutěží ku pilnější práci. A sobě sami dělníci tito ovšem nejvíce přispívají. Dobrý výdělek činí z nich jiné lidi na těle i na duchu. — Nejlépe to viděti na Trinidadě. Tam vláda sama stěhování dělníkův asijských vzala pod dozor a vydala přísná nařízení o tom, kolik který sadař smí kuliů najímati. jak se jim má starati o příbytky, stravu, pomoc lékařskou. Pro mládež jejich zavedena povinná návštěva školy. Dělník každý zavazuje se pouze na pět let, a vláda povinna jest po uplynutí té lhůty dopraviti ho zadarmo zpět do vlasti. Ale dělníkům vede se tak dobře, že poměrně jen zřídka se vracejí domů, a raději si vezmou vládou povolený kus pozemku (po 10 akrech), na němž s úsporami svými se usazují. Na Trinidadě jsou jich už celé vesnice. Každý rok však přece lodi vládní dovážejí dělníky nazpět s úsporami skutečně na podiv velikými. Mezi léty 1871—1882 do britské Guiany a na Trinidad přistěhovalo se 90.000 dělníkův asijských a z nich 16.875 se vrátilo s ušetřeným kapitálem neméně nežli 328.243 lib. šterl. Ale mnozí utrativše doma peníze, vrátili se znova na výdělek a přivedli s sebou příbuzné a přátele. Někteří také postupují výše na stupnici společenské, mají hostince, povozy, koně nájemné a p Ohromný jest rozdíl mezi shrbeným, otrhaným, vyhladovělým ubožákem, jenž v Kalkutě připlouží se bázlivě na loď, a mezi vzpřímeným, sebevědomým, statným mužem, jenž vykračuje si po západoindském statku v úpravném oděvu, věda, že má slušnou sumu peněz v záložně. V Indii vydělají sotva 7—10 krejcarů denně, tuto 5—6 zlatých týdně, mimo dobrou a hojnou stravu i byt, jejž jim dává sadař. Práci konají od kusu, a dobrý dělník pravidelně bývá hotov již o jedné hodině s poledne a nejslabší aspoň o třetí. Práce tedy zajisté není přílišná.

[2]) V obšírném dodatku J. Dalton zle žehrá na prémie, jež evropské státy platily na vývoz cukru z cukrovky, poněvadž se jimi západoindskému cukru třtinovému naprosto mařila možnost soutěže, a žaluje na vládu anglickou, že ničeho učiniti nechtěla ve prospěch ohrožených poddaných

Z ostrovů „po větru,“ jež tvoří společně zase osadu pod vládním gubernátorem, dokonce každý má svůj zákonodárný sbor nejméně tří členů, jež jmenuje koruna, a co horšího, každý má svou zvláštní sazbu na clo a jiné poplatky.

Lepší ústavu mají ostrovy „za větrem,“ na nichžto statutem z r. 1871 provedena zásada federace. Statutem tímto obnovena vlastně starší ústava, pocházející již z minulého století. Ostrovy rozděleny jsou na pět správních okresů (1. Dominica, 2. Montserrat, 3. Nevis a St. Kitts, 4. Antigua, 5. Virgin Islands). Na každém jest místní sbor zákonodárný, jenž na Dominice na př. skládá se ze 14 členů, z nichžto sedm jmenuje koruna, sedm volí občané, kteří platí více nežli 25 šilinků (15 zl.) daní do roka. Všecky pak ostrovy mají zákonodárný sbor ústřední, v němž (v obdobích tříletých) zasedá 20 členů; 10 jich jmenuje koruna berouc aspoň po jednom z místních sborů každého ostrova. Z ostatních desíti 4 volí místní sbor na Antigue, 4 St. Kitts s Nevisem, 2 Dominica. Společný gubernátor sídlí na Antigué, a v každém z pěti správních okresů jest zvláštní president. Obyvatelstva ve všech částech těchto spojených obcí jest asi 120.000. Společných důchodů mají asi tolik jako Barbados; vydání rozdělena jsou na 16 dílů, z nichžto 4 připadají na Antiguu, 4 na St. Kitts, 3 na Dominiku, 2 na Nevis, 2 na Montserrat, 1 na Panenské ostrovy. Správní zřízení tedy jak patrno, přece jest příliš složité a mate se ještě více tím, že zase každý ostrov má své zvláštní sazby celní a poplatkové. I bylo by žádoucno, kdy by jediný ústřední sbor zákonodárný vykonával vše, co rozděleno nyní na více sborů místních, zejmena také proto, že v obojích sborech obyčejně zasedají týž mužové.

Když r. 1871 britským parlamentem v Londýně schválen byl statut této malé federace, pomýšleno určitě na to a vyhrazena možnost, aby ke spolku přistoupily také ostatní ostrovy, kdy by si toho přály. I lze doufati, že časem federace v skutku na všecky skupiny se rozšíří. Nesnadná kommunikace před dobami páry a telegrafů způsobila zcela mylné domnění, že by ostrovy tyto podstatně se od sebe lišily potřebami a zájmy. V pravdě mají se věci zcela jinak. Obyvatelstvo jest stejné na všech: 2—9% běloch, 15—20% smíšenců, 83—71% černochův a kuliů z Indie. Jádrem lidu jsou rolnické obce černochů. Na všech ostrovech rodí se dosti potravin pro domácí potřebu a pěstují se stejné plodiny na vývoz. Různé ostrovy jsou sice na různém stupni rozvoje, ale domácí záležitosti by i ve federaci spravovala domácí zastupitelstva a nepřekáželo by se tím společné politice. V čele spojených ostrovů byl by jediný gubernátor, jehož povinností by bylo stří-

---

osadních Mezinárodní smlouvou Londýnskou, pořízenou loni v září přičiněním vlády anglické, tato příčina stesku aspoň z velké části jest odstraněna. — Zajímavo jest, že když zástupci kolonií na anglické vládě vymáhali, aby v té věci něco podnikla, a když hrozili, že ostrovy odtrhnou se od přímého svazku s Anglií a přidají se jako provincie ke Kanadě, nebo dokonce, že přistoupí ke Spojeným státům severoamerickým, lord Derby tehdáž do slova jim odpověděl takto: „. . . ten čas již minul, kdy Velká Britanie by chtěla zdržovati osadu, která by se domáhala neodvislosti, anebo chtěla přenesti své poddanství pod moc jinou.“

davě navštěvovati všecky a na každém zdržeti se dosti dlouho, aby vlastním názorem zjednal si dokonalou znalosť potřeb jejich. Pak by třeba bylo jediné soustavy soudní na všech ostrovech, jediné pro službu administrativní, telegrafní a poštovní, jediné sazby celní a poplatkové. Jediný federační zákonodárný sbor poslanců ze všech ostrovů, nedotýkaje se ničím místních svobod na Barbadu a Trinidadě, jež už nyní dobře prospívají, mohl by starati se o to, aby také ostatní méně úspěšné ostrovy povzneseny byly na týž stupeň rozkvětu. Vůbec spojené ostrovy Západoindské mohly by pro sebe vespolek a pro obecné dobro vykonati mnohem více, nežli svedou nyní jsouce rozptýleny. Ušetřilo by se času, práce, peněz. A jediná již otázka, kterak opatřiti dostatek pracovních sil a povznesti immigraci, jest platným důvodem pro federaci, která by prospěla vší državě britské: vždyť soustředěnou činností bylo by lze celé vesnice Indské vytrhnouti ze spárů hladu, a přenesti ve blahobyt na lada ostrovů, vychudlých nyní jen z nedostatku pracovních rukou. (Dokončení.)

Zpráva kommissí musejní

v příčině rukopisů Królodvorského a Zelenohorského,

čtená v sezení výboru dne 17. ledna 1889.[1])

Slavný výbore!

Níže psané kommissí, která přede dvěma léty zřízena byla za příčinou chemického prozkoumání rukopisů Královorského a Zelenohorského se vzhledem k námitkám nověji zdviženým proti pravosti jich, jest v sezení slavného výboru dne 19. listopadu m. r. uloženo podati zprávu a návrhy následkem dopisu pana prof. Gebauera k Jeho Jasnosti panu praesidentovi Musea, ve kterém řečený pan professor naléhá na vydání německého překladu dobrého zdání pánů professorů Šafaříka a Bělohoubka o chemickém prozkoumání rukopisu Královorského a na podobné prozkoumání rukopisu Zelenohorského, též pak znovu navrhuje zřízení zvláštní kommissí ku prozkoumání palaeografickému.

Prof. Gebauer podotýká při tom výslovně, že zkoušky tyto, chemická i palaeografická důkazu, že by rukopisy řečené byly pravé, nalézti nemohou, vykládaje ve spise tom své přesvědčení, že jím a jeho soudruhy podvrženosť jich neomylně jest dokázána a každému prý patrna, kdokoli diskussí za minulých dvou až tří let o tom vedenou trochu sledoval.

Co se toho týče, musíme přede vším jiným připomenouti, že nesluší žádati důkazu pravosti rukopisů Královorského a Zelenohor-

---

[1]) V kommissi této se súčastnili pp. prof. Tomek co předseda, professoři Emler, Hattala, Kalousek, Šafařík a bibliothekář Vrťátko.

ského od těch, kteří je za pravé drží, protože nalezení jich co rukopisů starých ve Králové Dvoře a na Zelené Hoře dotvrzeno jest svědectvími hodnověrnými, proti kterým nic nejmenšího dosvědčeno ani jinak jakkoli ukázáno není, že by v tom jaký klam byl býval. Pravosť tedy rukopisů lze jest předpokládati, a kdo podvrženosť jich tvrdí, tomu náleží vésti na to důkaz.

Prof. Gebauer poukazuje ke dvojímu spůsobu námítek, které proti pravosti obou rukopisů zdvihá. První jest, že prý „mnohé ze zvláštností jejich shodují se s chybami, kterých se Hanka před objevením týchž rukopisů dopustil.“ Ukazujeť v tom směru k rozdílu v duále na příkladě letí*ta* a letí*tě*, kterému Hanka učí v jistém spisku o zvláštnostech staré češtiny jím vydaném, kterýžto rozdíl se zachovává v rukopisích Králodvorském a Zelenohorském, jinde prý pak nikde, než všude bez rozdílu užívá se toliko formy letí*ta*, za druhé pak k verši v Alexandreidě: „vešken sě zástup zamiesi,“ jejž prý Hanka ve svém vydání před objevením rukopisu Králodvorského chybně četl „zaměši“ a vykládal co „zaškareděl“, v tomto pak prý smyslu potom slovo „zaměšiti“ nachází se třikrát v rukopise Králodvorském a nikde jinde.

Co se prvního týče, jest prof. Gebauerovi známo, že Hanka rozdílu onoho v duále nevymyslil, nýbrž přejal jej od Dobrovského, kterýž jej znal z posvátné slovanštiny nebo staré bulharštiny a *snad* také ze starých pamětí českých. Objevilť se duál na *tě* (przyprawytye), ač v mužském pohlaví, přece také aspoň jednou jinde než v rukopise Králodvorském a Zelenohorském, totiž v rukopise o Umučení Pána Krista, nalezeném nedávno teprv p. Paterou v Drkolně. Co se pak týče slova zamiesiti, jest to jen libovolný výklad prof. Gebauera, když slovu tomu v rukopise Králodvorském nechce dopustiti jiného významu než „zaškarediti“, jehož ono tam nutně ani ku pravdě podobně nemá.

Prof. Gebauer ovšem praví, že takových shod mezi chybami Hankovými a zvláštnostmi rukopisu Králodvorského a Zelenohorského nalezl okolo 150. Ale aby velkého počtu toho docílil, počínal si prof. Gebauer ve výkladech svých právě i jinde tak libovolně jako ve případech dvou tuto uvedených, a jsou to větším dílem případy pravopisné, které počítá do oné summy tolikkrát, kolikkrát se který z nich vyskytuje, hlavně totiž kde v rukopise Králodvorském a Zelenohorském psáno jest *ie* místo *í*, což se však v jiných rukopisích mnohých nachází rovněž, tak že na tom zcela nic nezáleží.

Proti těmto domněle zvláštním shodám mezi Hankou a rukopisy Králodvorským a Zelenohorským sluší zase na váhu klásti četné nesrovnalosti mezi nimi, na které prof. Gebauer hned na počátku sporu byl upozorněn prof. Kalouskem, ale darmo, jakož také četné případy, z kterých viděti jest, že Hanka, jemuž by snad někdo složení básní rukopisu Králodvorského přičísti chtěl, smyslu jednotlivých slov nebo vět ani dobře nerozuměl, tak že jiní učenci později teprv správněji je vykládati a pravého čtení domýšleti se musili.

Prof. Gebauer v dopise svém se neodvážil tvrditi, že by Hanka byl býval skladatelem básní rukopisu Králodvorského neb Zelenohorského, poněvadž dobře ví, že Hanka nebyl takovým básníkem, aby ně-

čeho takového byl dovedl. On ze shod oněch domnělých toliko soudí, „že padělané rukopisy oba v původu svém nějak s Hankou souvisí.“ Jak si to asi myslí, bylo by zajímavo slyšeti. K složení básní těch bylo však na každý spůsob potřeba velkého básnického nadání. Básníka však, který by je byl složil krátce před objevením r. 1817 nebo třeba sto let před tím, neumí jmenovati prof. Gebauer ani nikdo jiný, ač nám přece všichni básníci čili spíše veršovci onoho času dobře jsou známi. Pouhým všelikým srovnáváním chyb Hankových s češtinou obou rukopisů původ jejich v čase novějším vyložiti se nedá.

Druhého spůsobu námitky prof. Gebauera proti pravosti rukopisů Královdvorského a Zelenohorského vztahují se k domnělým jazykovým chybám v obou rukopisích, které prý svědčí, že původce jejich neuměl dostatečně staročesky a nebyl tedy Čech z 9. až 14. století.

S námitkami těmito nevede se prof. Gebauerovi jinak než všem jeho předchůdcům, kteří si utvořili jistou staročeskou mluvnici ano i pravopis, a všecko, co se v rukopisích řečených nesrovnávalo s touto jejich mluvnicí, pokládali za chybu proti staré češtině. Jest to spůsob usuzování, o kterém dobře bylo jinde praveno, a jmenovitě také od jinozemského, nepředpojatého znalce, proslulého slavisty prof. Kreka, že by jím možno bylo každý kterýkoli starý rukopis prohlásiti za podvržený, poněvadž by se žádný se všemi jinými ve všem nesrovnával. Skutečně nikdy v předešlých stoletích nebyla žádná mluvnice, natož pak pravopis, tak jednostejně zachovávána, aby se v rozličných památkách písemnictví českého nenaskytovaly uchylky rozličné. Také se proměny v jazyku nedály takovým spůsobem, aby staré formy neb stará slova jedním okamžením ustoupily novějším, nýbrž staré a nové naskytovaly se vedlé sebe i po století a déle, jak ještě i přítomný stav jazyka českého ukazuje. Tudy se i v rukopisích Královdvorském a Zelenohorském nacházejí uchylky od spůsobu v jiných písemných pamětech onoho věku převládajícího. Na zvláštnostech takových pochybovači o pravosti rukopisů také jindy se pozastavovali; bylo jim však o mnohých ukázáno, že se také v jiných rukopisích nacházejí, dílem v takových rukopisích, které za času objevení rukopisu Královdvorského byly neznámy. Jsouli i některé, které se jinde neobjevily, nic z toho samotného nenásleduje, poněvadž jest to samo sebou možné, že se některá zvláštnost naskytuje jen jednou. Tím spůsobem byly i námitky Gebauerovy tohoto druhu na mnoze vyvráceny. Prof. Gebauer tvrdí důsledně při každé příležitosti, že mu posud nebylo vyvráceno nic; ale jest tu v osudném omylu.

Nejnověji výtečný znatel starého jazyka českého, pohříchu právě zemřelý, Josef Jireček, vydal spis nákladem král. české společnosti nauk (O zvláštnostech češtiny ve starých rukopisích moravských), ve kterém s pilností podivuhodnou sestavil materiál rozsáhlý, na němž viděti jest, jak podivné zvláštnosti řeči nacházejí se v rukopisích staročeských, pocházející zvláště z různořečí moravských; z čehož patrno jest, že žádati na rukopisích Královdvorském a Zelenohorském, aby se srovnávaly ve všem všudy s nějakou sebe důkladněji utvořenou tak zvanou normální mluvnicí staročeskou, jest stanoviště zcela neoprávněné. Zvěčnělý učenec, uchvácen nemocí, nemohl pojednání svého v tom

směru dokonati, aby byl ukázal, co z něho plynulo v příčině otázky o pravosti rukopisu Královorského; ale soudnému čtenáři jest samému na snadě, důsledky ty z něho sobě vyvésti. Bez ohledu na to prof. Gebauer tvrdí, že ministr Jireček nedovedl obrániti rukopisů, a také prý nedovedl toho prof. Hattala; uznávají prý to sami přátelé jejich. Kteří by to přátelé byli, a kde by se o tom byli vyslovili, prof. Gebauer neudává, a nám o tom nic není povědomo. Jistě však prof. Gebauerovi jest dobře známo, že prof. Hattala ještě nedomluvil, a tudy tvrzení jeho o něm jest při nejmenším předčasné.

Prof. Gebauer sám z počátku pochybnostem svým linguistickým té váhy jako nyní nepřičítal, ano v pojednáních svých v německé Všeobecné encyklopaedii Ersch-Gruberově a v Athenaeu prof. Masaryka doznával, že samotny o sobě nepostačují k úplnému důkazu podvrženosti, nýbrž odkazoval na zkoumání chemické a palaeografické, ježto kdy by s těch stran nic závadného se nenašlo, uchylky od obyčejného způsobu mluvení za pouhé zvláštnosti dialektické pokládány býti by mohly. Slavný výbor musejní proto v sezení svém dne 24. května 1886 zřídil kommissí k chemickému prozkoumání rukopisu Královorského a Zelenohorského, kteráž předně k rukopisu Královorskému přikročila. Výsledek tohoto zkoumání obsažen jest v obšírné a důkladné zprávě dvou osvědčených odborníků, pánů professorů Šafaříka a Bělohoubka, která roku 1887 nákladem společnosti musejní tiskem vydána byla. Dle zprávy této shledalo se, že se rukopis Královorský co do povahy pergamenu, písma, barev, vůbec všeho, co se týče stránky chemické a mikroskopické, srovnává s rukopisy nepochybně starobylými z věku, do kterého se obecně klade, totiž asi do prvé polovice 14. století, s jedinou výjimkou, totiž že na jedné z iniciálek skvostněji provedených objevuje se novověká Berlínská modř, pod kterou však shledávají se barvy starší, červená a zelená, z čehož viděti, že v novějším věku byla od někoho přemalována, nejspíš od téhož, jenž také několik slov v rukopise nejapně novým černidlem občerstvil, jak již roku 1880 bylo pozorováno. Černidlo to pouhou vodou sešlo, a reagenciemi starší původní písmo pod ním vystoupilo. Kdy by se Berlínská modř aneb jiné barvy novějšího původu byly i na více jiných iniciálkách objevily, nebylo by nic bývalo divu, aniž by to starověkosti rukopisu mohlo býti na ujmu.

Vůči této zprávě prof. Gebauer v dopise svém pokouší se líčiti, jako by ze zkoumání chemického nic k dotvrzení pravosti rukopisu Královorského nevyplývalo, opíraje se o auktoritu p. Wislicena, professora chemie v Lipsku. Učenec tento, na kterého se prof. Gebauer prostřednictvím p. prof. Strouhala v záležitosti této obrátil, jemuž však zprávy výše zmíněné v úplnosti nezaslal, než jen některého nepodstatného výňatku z ní, vyslovil se v dopise k prof. Strouhalovi příkře proti prof. Bělohoubkovi, pravě, že závěrky jeho ku prospěchu pravosti rukopisu Královorského jsou veskrze křivé a neodůvodněné. Co tím však prof. Wislicenus mínil, netýkalo se onoho úhrnného výsledku badání chemické kommissí, že totiž rukopis Královorský po stránce chemické s pravými starými rukopisy ve všem se shoduje (neb o tom Wislicenus zprávy Šafaříkovy a Bělohoubkovy ani neznal), nýbrž něčeho

jiného, nepodstatného. Prof. Bělohoubek totiž mezi svým pracným badáním o rukopise Královdvorském také se pokoušel o nalezení jisté methody, kterou by se staré i nové rukopisy na pergameně daly od sebe neomylně rozeznati a tudy pravost rukopisu starého positivně se dala dokázati; od toho však na ten čas sám upustil, uznávaje, že zkoušky k tomu od něho vykonané nebyly ještě dostatečné. Proti tomu se prof. Wislicenus vyslovil docela zbytečně se vztahem k rukopisu Královdvorskému, jehož ani nikdy neviděl, a na základě zkoušek, jak z dopisu jeho viděti jest, zcela nedostatečných, jimiž dokázal, že, ač jinak jsa chemikem proslulým, v tomto oboru nemá dostatečných známostí. Jak se prof. Gebauer, jemuž tyto okolnosti jsou známy, na tuto auktoritu opět v dopise svém může odvolávati, jest v pravdě nepochopitedlno.

Prof. Gebauer zmiňuje se ještě o jednom prý vynikajícím chemikovi českém a vlastenci, který prý roku 1887 chtěl veřejně upozorniti, že výyody páně Bělohoubkovy jsou nesprávné, ale bylo prý mu to velmožným přítelem rukopisů zabráněno. Snad že to byl týž chemik, jehož pomoci prof. Gebauer již v kommissí samé k zdvihání námitek užíval. Tehdáž tázán byv po jeho jméně odpověděl, že ho ještě jmenovati nemůže. Poněvadž ho také nyní nejmenuje, jest tím tíže domysliti se, který velmožný obránce rukopisů byl by činnosť jeho zabránil.

V přesvědčení svém, že prý diskussí o rukopisích může pokládána býti za skončenou a že vítězství plné jest na jeho straně, prof. Gebauer nezmiňuje se více o pomoci soudruhů svých, pokud mu jí poskytovali se stanoviště historického, aesthetického ano i mathematického; žádá toliko znovu o zřízení zvláštní kommissí ke zkoumání palaeografickému. Slavný výbor uznal již předešle důvody, pro které kommissí takové potřeba není. Každému povolanému, kdo se s rukopisem Královdvorským neb Zelenohorským seznámiti chce, dopouští se toho plná volnosť. Bylo také za minulých dvou let volnosti této užito; námitky však, které se se stanoviště palaeografického aspoň proti Královdvorskému rukopisu činily, snadno bylo vyvrátiti vesměs co nepodstatné. Zvláštní váha se kladla na odstřižky prvních dvou listů, o nichž tvrdilo se, že jest v nich příliš mnoho písmen krajních nepřestřižených; což však bedlivým prohlídnutím ukázalo se býti mylné. Bylo by se mohlo hned napřed uvážiti, že falsarius, který by byl takové domnělé odstřižky chtěl zhotoviti, tak nejapný by byl nebýval, aby napřed pergamen ustřihl a potom na něm psal; mnohem snáze by byl přišel k cíli, kdy by napsal řádky o něco delší a potom teprv něco ustřihl; ano kdy by byl i ustřihl napřed, byl by se musil při psaní s nesnázemi potkati, kterých by se zase byl snadno zbavil novým ustřižením. Také vytýkáno, že se v rukopise Královdvorském obyčejná skrácenina znamenající *při* mate několikkráte se skráceninou znamenající *pře*. Známosť těchto a několika jiných skrácenin při písmeně *p* jest však tak začátečnická, že by se jí zajisté žádný tak obratný falsarius, jaký by se při rukopise Královdvorském předpokládati musil, nebyl dopustil. Mnohem více jest na snadě, že proti pravidlu v rukopisích latinských obvyklému pochybil písař 14. století, o němž nevíme, jak mnoho se s latinou znal. Nížepsaní pokládají

zřízení kommissí zvláštní ke zkoumání palaeografickému i nyní za zbytečnou, a nemohou ke zřízení jí raditi.

Co se týče chemického prozkoumání rukopisu Zelenohorského, kterým by kommissí úlohu svou dokonati měla, jest slavnému výboru známo, že pan prof. Bělohoubek, jenž po více než rok zkoumáním rukopisu Královdvorského zaneprázdněn, s obětovností chvalného uznání hodnou mnoho drahého času úkolu tomu věnoval, unaven a nepříjemnostmi při tom zkušenými utýrán, po dokonání této části úlohy z kommissí vystoupil, s vyslovením ochotnosti k napomáhání někomu jinému, jenž by na jeho místo nastoupil, radou svou; prof. Šafařík pak pro častou churavosť svou sám jeden k úkolu tomu postačiti si nedůvěřuje. Snažili jsme se všelijak jiného z našich vynikajících chemiků k tomu získati. Ale chemické zkoumání rukopisu Zelenohorského vyžaduje ještě více práce a času i nákladu také za příčinou porovnávání s rukopisy v cizině, než bylo vynaloženo od prof. Bělohoubka na rukopis Královdvorský; a z příčiny té posud se nám vynasnažení naše nezdařilo.

V příčině německého vydání zprávy páně Šafaříkovy a Bělohoubkovy nedošlo se posud cíle pro velké zaneprázdnění pana prof. Bělohoubka, při kterém neměl doposud času, aby se v překlad uvázal, i přál by si nyní, aby raději někdo jiný k tomu požádán byl, jehož překlad by ochotně přehlídl, což jest si přáti aby se stalo jak nejdříve možná. Překlad zprávy páně Šafaříkovy jest, jak nám od něho oznámeno, pohotově.

V Praze, dne 14. ledna 1889.

Ve jménu kommissí

V. V. Tomek
co předseda.

Česká státoprávní a národnostní otázka.

Úvaha

od

dr. **Josefa Trakala.**

I.

Příštího roku bude tomu třicet let, co byl vydán císařský diplom ze dne 20. října 1860, jenž pozdraven byl rakouskými národy jakožto přirozený základ nového ústavního života a vývoje v říši; a letos bude tomu deset let, co po nastolení vlády hr. Taaffa zástupci národa českého vstoupili do říšské rady, aby se tam domáhali právních nárokův a politických požadavkův království i národa českého. Chtíce v následujících statích vylíčiti stav, v jakém za posledního desetiletí český státoprávní program a s ním těsně souvislé otázky politické se

nalézají, [1]) nemůžeme jinak než krátkou reminiscencí úvahy své připojiti k diplomu říjnovému, anť právě program onen v nynější své fasi v tomto památném diplomu se kotví.

V čem záleží státoprávní program český? [2]) V tom zajisté, že se

---

[1]) Česká literatura politická jeví posud značné nedostatky. Schází tu nejen vážnější vědecké zpracování jednotlivých částí a stránek politického života národa českého, zvláště od r. 1848, nýbrž namnoze i práce přehledné a popisné. Bylo by zajisté na čase, aby tyto nedostatky byly vyplněny. K těmto statím uvedeni buďtež: dr. K. Mattuš, Historické právo a národnosť co základové státního zřízení říše rakouské (v Ml. Boleslavi 1867); J. Tonžimský, České státní právo za vlády Beustovy (v Osvětě ročn. 1887); Frant. Schwarz, Sněm království českého po 25 letech (v Osvětě r. 1887 č. III. a IV.); dr. V. Gabler, 1871—1879 (v Osvětě r. 1880 č. I.); dr. J. Šolc, Boj o práva národnosti české za ministerstva Taaffova (v Osvětě r. 1880 č. X. a XI.); Karel Adámek, Z naší doby (díl I. str. 3—44) ve Velkém Meziříčí 1886 (srv. též ostatní dosud vyšlé díly II. 1887 a III. 1888, jež obsahují hojný materiál); Řeči dr. Fr. Lad. Riegra, pořádá dr. J. Kalousek (v Praze 1886, díl I.—IV.); Ad. Srb, Sněm český (vyd. Český klub, č. 5. prostonárodních spisů politických, v Praze 1883), téhož Bohemicae res (v Praze 1884) a Vypsání národnostních poměrů v Čechách (seš. 1—10, v Praze 1888); K. Čížek, Ústavní práva v Rakousku díl II. kap. 1. a 2., v Praze 1885; Fr. Gf. Schönborn, Böhmen und Oesterreich, v Praze 1870 (srv. k tomu Trakal, dr. Bedřich hrabě Schönborn, nový ministr spravedlnosti v Osvětě 1888); M. Jules Preux, La question des langues et les conflits de nationalités en Autriche sous le ministère du comte Taaffe (Paris 1888); dr. L. Gumplowicz, Einleitung in das Staatsrecht (Compendien d. österr. Rechtes) Berlin 1889; H. v. Zwiedineck-Südenhorst, Das böhm. Staatsrecht u. die deutschnationale Politik (Zeitschrift f. Geschichte und Politik, Stuttgart r. 1888 č. 3.). Srv. též příslušné články ve Slovníku Naučném. Ostatní prameny uvedeme na příslušných místech.

[2]) K dějinám českého práva státního srv. dr. J. Kalouska, České státní právo (v Praze 1871). Za hnutí r. 1848 rozproudila se i v Rakousku idea národnostní a při známém tehdejším poměru Rakouska k německé říši byl ze strany české hájen především program národních práv ve federativním svazku národů rakouských. Srv. článek Palackého z r. 1849, O federaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku. Neprávem odvolává se nyní za zcela změněných poměrů opposice německá (srv. řeč šl. Plenera, Stenogr. zprávy sněmu č. III. zased. 6 sez. 1885 str. 263 násl.) těchto návrhů Palackého ve prospěch administrativního rozdělení Čech. Uznáním historicko-politických individualit v diplomu říjnovém z r. 1860 stal se tento program programem státoprávním se stanoviska samobytnosti Rakouska (Palackého Radhost III.), a založen byl na historické kontinuitě vývoje samostatné státoprávní individuality koruny české, která došla svého uznání v pragmatické sankci Karla VI. z r. 1723, v korunovačních přísahách pozdějších císařů rakouských, jakožto králů českých a posléze v diplomu říjnovém z r. 1860. (Srv. Fr. Schwarz, Sněm království českého, v Osvětě r. 1887 str. 231 násl. a dr. J. Šolc, Boj o práva národnosti české, v Osvětě r. 1880 č. 10. str. 842). Stavové čeští ovšem také před r. 1860 i 1848 v době absolutismu stavěli se pokud mohli na stanovisko ústavního zastoupení země proti ústavní centralisaci. Tak prohlásili ještě r. 1861 (10. dubna), vstupujíce do sněmu nového, že nepokládají se za držitele osobních výsad, nýbrž za uschovatele a opatrovníky práv zemských, vyslovujíce naději, že právní byt království českého vladařem uznán a znovu upevněn bude. (Doslovné znění tohoto prohlášení viz v Ústavním právu v Rakousku K. Čížka, díl II. str. 17. pozn.) Srv. též hr. B. Schönborn, Böhmen und Österreich str. 19. násl. — Základy a kontinuita českého státního práva byly doličovány a dokazovány často v předlohách a jednáních českého sněmu z let šedesátých a sedmdesátých.

český národ *domáhá uznání a státoprávního upravení historicky se vyvinuvší politické individuality koruny české, přispůsobené časovým poměrům a nutným potřebám jednotnosti říše rakouské.* Tím má býti národu českému i jeho staroslavné vlasti právními úvazky zajištěn jeho byt i vývoj v říši rakouské do budoucnosti. Není to program strnulý, v té či oné formě houževnatě tkvící, nýbrž může vyplněn býti obsahem, jenž odpovídá poměrům doby; nepříčí se vývoji, nýbrž naopak žádá, aby dosavadní tisíceletý vývoj zemského právního řádu byl šetřen a k němu novověké instituce ústavní připojeny a přispůsobeny. Takto třeba hleděti na veškery konkretní útvary a změny, kterými tento program od vydání říjnového diplomu r. 1860 prošel, i na nynější jeho stav. Dokud se zástupci národa českého snažili pasivnou opposicí účelu svého dosíci, stála konkretní forma státoprávního programu také jasně a určitě před očima národa. Od té doby však, co vstoupili opět do sborů zákonodárných, zaměstnávána jest obecná politická pozornosť stále otázkami časovými menší či větší důležitosti, týkajícími se přímo i nepřímo interesů národa českého, z nichž zejmena hospodářské a národnostní záležitosti v popředí se tlačí, tak že není snadno v tomto proudění otázek denních sledovati celkový směr politický a postřehovati vždy vztahy oněch otázek k tomuto směru. Tím se vysvětluje, že snad tu i tam mohly vzniknouti pochybnosti o tom, zda zástupci národa českého stojí stále ještě při programu státoprávním a hájí ho též za nynějších poměrů politických. Z následujících výkladů tuším vysvitne, že jak poslanci čeští na sněmu zemském i na říšské radě, tak i národ jimi zastoupený *při programu tomto trvají a ho hájí.*

Dříve než přikročíme k výkladům samým, chceme předeslati ještě krátkou úvahu o stanovisku, s něhož pohlížíme na otázky, jež budeme rozebírati. Při kolébce říjnového diplomu z r. 1860 stály v Rakousku dva mohutné proudy politické proti sobě, mající kořeny své v dosavadním vývoji říše rakouské — centralism a autonomism či federalism.

Strana *centralismu*, jež od doby ústavní nazývá se též stranou ústavověrnou a liberální, zastoupena jest jistou částí německé národnosti hlavně též ze zemí koruny české. Čerpajíc svou sílu i své idey politické z časů centralisujícího a germanisujícího absolutismu Marie Terezie, Josefa II. a jich nástupců až do vydání diplomu říjnového r. 1860 (ovšem s krátkým přerušením r. 1848), a pomíjejíc předcházející vývoj a zvláštní složení říše, snaží se ustrojiti také nynější ústavní právní řád rakouský dle svých ideálů *centralisace* a *politické nadvlády národnosti německé v říši.* Naproti tomu strana *autonomismu* [1]) domáhá se ústavního uznání *historicko-politických individualit* i příslušného rozšíření zákonodárství a samosprávy jednotlivých království a zemí, ze kterých říše vznikla a které přese všechny pokusy centralisace a germanisace pořád tu v plném vědomí stojí. Míra těchto snah jest ovšem

[1]) Užíváme tu slova autonomism k označení všech snah i stran je zastupujících, které směřují k decentralisaci říšského zákonodárství i správy, a k rozšíření zákonodárství sněmů a samosprávy zemské, okresní a obecní, pokud to snese jednota a velmocenské postavení říše. Státoprávní snahy uherské a české mohli bychom nazvati též federalismem, kdy by slova toho často neustálené i nesprávně se neužívalo.

dle historického vývoje jednotlivých království a zemí a dle jich politické váhy nestejná. Koruna česká požaduje do určité míry jako koruna uherská svého historického státního práva. Obě strany kladou své požadavky jakožto nutnou podmínku zabezpečení jednoty, velmocenského postavení a zdárného vývoje říše.

Dávný zápas těchto dvou směrů politických v Rakousku případně načrtl kníže Czartoryski v adresní debatě na radě říšské r. 1885:[1] „Dějiny praví, že němečtí císařové domu Habsburského již záhy hleděli založiti sobě domácí panství své. Za tím účelem rozšířili své državy nabýváním všelikého druhu a sloučením značných území. Nouze turecká, jak již poslanec dr. Rieger uvedl, jim při tom prospěla, a seskupení se Rakouska (Ostreich) kolem Dunaje dělo se, jak také již p. poslanec kn. Liechtenstein podotkl. Bylo to sdružení malých zemí a samostatných států utvořené dědictvím, sňatky, svobodnou vůlí, pak i obapolnými úmluvami a též — nevolky. Při tom všem, pokud dějiny sahají, nebylo ještě řeči o německé státní myšlence. Závažná byla při tom jednak ctižádostivosť, ze strany vladařů zcela oprávněná, jednak prospěchy oněch národů a zemí. Nejmenší z těchto zemí měly své vlastní instituce a byly dle nich i ovládány, nehledíc k větším jako k Tyrolsku, jako k Čechám co samostatnému státu a k Uhrám s jich tisíceletou ústavou. A tyto instituce byly jim od jich vladařů, jich zákony zaručeny. Bylo sice lze v dobách zmatků a bouře papír roztrhati, smlouvu porušiti, avšak ani vy, pánové, nebudete doufám tvrditi, že tím povinnosť přestává. Co však stalo se v tomto směru za posledních sto let? Naši odpůrci poukazují ku germanisaci a centralisaci od časů Marie Terezie až po naši dobu. Můj dojem jest poněkud jiný. Shledávámť v dějinách posledního století, že ze strany jak panovníků, tak vynikajících státníků, kteří jim po boku stáli, činěny byly pokusy germanisace a centralisace. Vidím ale zároveň v dějinách, že tyto pokusy po delším, kratším trvání z pravidla se ztroskotaly. A oč? O přirozenou povahu věci, o přirozené složení této říše, o vůli či spíše nevoli národů. Směr centralistický měl vždy ráz pokusův, a trvalá byla autonomie. Tyto pokusy byly podnikány brzy opatrným postupným spůsobem, jako ze strany císařové Marie Terezie, nebo násilně a bouřlivě, jako za císaře Josefa II. Ale všecky tyto záměry nemohly přes úsilovné, často nadšené spolupůsobení znamenitých státníků, přes nimbus, cit dynastický, moc upevněné autority, prostředky moci všeho druhu po ruce jsoucí a přes pomoc tehdejších t. zv. osvícených ideí, velký vliv majících, býti uskutečněny; ač naproti tomu na druhé straně nebylo žádné společné organisace a sněmy zemské tehdy v zastaralých formách tkvěly, duchem kastovním se nesly, přece pokusy centralisace nedošly nikde souhlasu u oprávněných zástupců rozličných zemí. Ano, co více, ony vrazily na odpor všech života plných individualit zemských.. Uhry byly rozčileny, Čechy nespokojeny; v zemích dědičných nedostávalo se jim opory ani v živlech feudálních ani v občanských kruzích Nizozemska. Tento osud měly rakouské pokusy centralisační tak dobře v Brusselu jako v Praze

[1]) Stenogr. Protokoll, Haus d. Abgeordneten X. Sess. 11. Sitzg. 1885 str. 316 násl.

nebo v Uhrách, tak že šlechetnými snahami vedený císař viděl, jak jeho budova se řítí, a císař Leopold musel nastoupiti s ideou shody a smíru.[1]) Pak následovaly ovšem války Napoleonské, za nichž protivy téměř utonuly v nouzi finanční a válečné. Co potom přišlo, jest vám známo, čtyřicetiletá vláda Metternichova. Pokud se chcete na tuto dobu odvolávati, budiž vám to dovoleno, jeli to ideálem vašich snah. Tehdy ovšem nebylo ani o centralisaci ani o autonomii řeči. Tehdy byla stagnace. Než sledujte další dějiny, jež jsme z části spolu zažili od r. 1848. Prvý červánek svobody způsobil, že všude v zemi se probudily snahy autonomistické. Došli jsme ke konstituujícímu říšskému sněmu ve Vídni a ten vedl nás do Kroměříže a ke Kroměřížskému návrhu ústavnímu, jenž přece obsahoval valně živlů autonomních. A když říšské zastupitelstvo rozehnáno bylo, když pak válka proti Uhrům počala a vojenské i policejní hospodářství opět zavedeno bylo, tu měli jste vojenskou a policejní centralisaci, a prvním ovocem této periody jest ústava z r. 1849, jež ovšem nikdy v život nevstoupila a centralisticky zbarvena byla. Pak zase byla doba centralisace za absolutismu, a když r. 1859 nouze říšská podmínila opět svobodnější hnutí, co objevilo se opět? Říjnový diplom r. 1860, jenž spočívá na základech autonomistických."

Zápas centralismu a autonomismu, týkající se základních forem ústavy samé vyplňuje též poslední třicetiletí ústavních dějin rakouských od diplomu říjnového až na naše dni. Nelze ho srovnávati s obdobným zápasem v jiných státech, neboť nikde není v ústavním státu tolik různorodých historicko-politických individualit a rozličných národností rozmanitě seskupených, jako právě v říši rakouské. Strana centralistická a autonomní jsou pro Rakousko *základní strany politické*, jim podřízeny jsou ostatní protivy politické, kterými se v jiných ústavních státech utvářejí strany. Tak se zajisté liberalism nepříčí zásadám autonomie; mezi zástupci zásad těchto nalézáme v Rakousku četné přívržence liberálních snah, a neprávem osobují si centralisté němečtí výlučně název strany liberální. Ano autonomism vyžadující rozšíření svobody pro království, země i svazky samosprávné, jest sám sebou liberální. Žádaje však úpravu politických institucí na základě a v duchu dosavadního vývoje politického jest zároveň konservativní. Rovněž tak podřízen jest t. zv. *spor národnostní* v Rakousku v hlavních částech svých principům centralismu a autonomismu a každý z těchto principů vyžaduje jiného řešení tohoto sporu. V poslední době ovšem spor národnostní tak do popředí se dostal a všecky stránky politického života zaujal, že všecky ostatní rozdíly politické v pozadí ustoupily. Ale to nemůže zmásti toho, kdo pozorně stopuje povahu a průběh nynějších národnostních sporů, jichž jevištěm ostatně jest na ten čas hlavně království české. V pozadí sporu národnostního stojí stále mnohem vážnější nesmířené politické protivy centralismu a autonomismu, které rozřešení sporu onoho stěžují. Proto národnostní otázka česká úzce souvisí s otázkou státoprávní, i musí o ní v této souvislosti býti

---

[1]) Cenný příspěvek k seznání stavu národnosti české v 18. stol. podal dr. Boh. Rieger ve článku: O germanisačním úsilí 18. věku (v Osvětě r. 1887). Srv. též Gumplowicz, Einleitung in das Staatsrecht §. 33. násl.

jednáno. Ano lze tvrditi, že česká otázka národnostní jest jednou ze závažných částí otázky státoprávní, jak úvahami následujícími doličiti hodláme.

II.

Přehledněme nejprve stručně hlavní fase státoprávní otázky české od r. 1860. *Císařský diplom ze dne 20. října 1860* (č. 226 ř. z.) jest ovocem porad sesílené říšské rady, svolané v květnu r. 1860 následkem neblahých událostí předcházejícího roku ze všech zemí a národů rakouských. V něm došlo výrazu svého rozhodně stanovisko *autonomistické.* Panovník uznávaje, že mocné postavení dynastie i říše, jakož i dobro poddaných „mohou poskytnouti jen takové instituce a taková zřízení právní, ježto stejnou měrou se srovnávají s *vědomím práva historického a s rozličností jeho království a zemí* a s tím, čeho vyhledává jich pevný, *nedílný a nerozlučitelný svazek,*" prohlašuje tu z plné vlastní moci vladařské k vyrovnání dosavadních rozdílností mezi královstvími a zeměmi „za stálý a neodvolatelný zákon, kterýž jemu a řádným potomkům jeho *pravidlem u vládě* býti má," že moc zákonodárná přísluší císaři a jeho zástupcům za spolupůsobení *sněmů zemských* po případě (v jistých záležitostech společných, čl. II) rady říšské, *zemskými sněmy obeslané* (čl. I).

Tento památný diplom musíme pokládati za pevný základ ústavního vývoje a všech pozdějších změn ústavního práva rakouského. O něj opírají vším právem své právní přesvědčení i své požadavky autonomní strany v Rakousku a zvláště i národ český, domáhajíce se stále návratu k jeho zásadám. Vyslovujeť diplom říjnový zásadu všeobecnou, že sluší ústavní řád říše rakouské přispůsobiti dosavadnímu vývoji právních řádů království a zemí se zřením k nutným potřebám společného jednotného svazku říšského. Důsledně proto vytýká zákonodárství *sněmů* za *pravidlo,* a za *výminku zákonodárství říšské rady* pro jisté určitě vytknuté záležitosti společné. [1]) Zákonodárná činnost sněmů měla díti se v královstvích a zemích dle jich zřízení zemských; v královstvích a zemích koruny uherské dle jich předešlých zřízeni (čl. III). Poněvadž ale v královstvích a zemích mimo korunu uherskou od dávných let i takové věci zákonodárství se týkající, o nichž jednati nepřísluší radě říšské, společně se projednávaly a rozhodovaly, měly býti takové věci ústavně vyjednávány užší radou říšskou, jen z těchto království a zemí svolanou (čl. III).

Od provedení diplomu říjnového očekával národ český uskutečnění svého cíle státoprávního, a podobně viděli v něm i Uhři pojištění svéprávnosti koruny uherské, jíž se také později skutečně domohli. Naděje české byly však záhy sklamány, neboť provedení ústavy diplomem říjnovým v základních rysech ve prospěch autonomismu vytknuté dostalo se do rukou strany *centralistické,* německé, která jakožto dědička

---

[1]) Jsou to záležitosti mince, peněz, úvěru, cla, obchodu, bankovnictví cedulového, pošt, telegrafů a železnic, vojenství, daní a dávek, státního dluhu i jmění a státního rozpočtu.

dosavadního centralismu absolutního snažila se pojistiti si i na dále držbu dědictví tohoto, pod jmenem strany liberální, ústavověrné. Z rukou ministerstva Schmerlingova vyšla t. zv. *únorová ústava* ze dne 26. února 1861 (ř. zák. č. 20 a 22) pro království a země mimo korunu uherskou, které potvrzeno bylo dosavadní zřízení její. Zároveň pak vydána byla nová, z důvodů centralistických až na malé odchylky stejná zřízení zemská s volebními řády do sněmů pro všecka království a země. Vzorem únorové ústavy byl známý model centralisované representativní ústavy francouzské, který byl na pevnině evropské všude nápodobován, ale rakouským poměrům nikterak nevyhovoval. Cílem únorovky bylo zajistiti nadvládu národnosti německé, jakožto politické národnosti rakouské a činiti co možná nejmenší míru ústupků svéprávnosti a samostatnosti království a zemí. Sněmy ponechány byly sice za základ zastupitelstva říše, avšak volební řády do nich byly upraveny tak, aby ve sněmech a následkem toho i v říšské radě německo-liberální strana měla většinu.

Tato politická tendence celé ústavy měla svou oporu v současných cílech zahraničné politiky rakouské: aby Rakousku bylo pojištěno předsednictví ve spolku Německém. Mělli cíl ten tím snáze býti dosažen, šlo zajisté o to, zachovati Rakousku ráz říše německé.

Sněmy, zejmena sněm uherský a český, byly ústavou únorovou znepokojeny. Súžení autonomních zásad říjnového diplomu, rozpor nové ústavy s posavadním historickým vývojem království a zemí stal se příčinou všech pozdějších zápasů ústavních a poměrů, jichž konečné urovnání jest otázkou nesmírně obtížnou. Uherský sněm nikdy říšské rady neobeslal. Na českém sněmu pak ohradili se hned v prvním sezení 6. dubna 1861 poslanci čeští proti zákonnosti volebního řádu, [1]) a pak znovu před obeslaním říšské rady 18. dubna t. r., která ovšem pro odpor sněmu uherského se vůbec nesešla. Když pak užší (cislajtánská) rada říšská uzavřela, jednati též o záležitostech celé říše, ohradili se čeští poslanci proti této nezákonné fikci, a když chtěla vláda říšskou radu kusou zmocniti k záležitostem celoříšským, opustili čeští poslanci Vídeň a zahájili vůči říšské radě politiku trpného odporu. Zápas politický soustředil se na sněmu Pražském; než i tu marně domáhala se česká menšina opravy volebního řádu do sněmu (srv. návrhy z r. 1863, 1864).

Za takových poměrů všeobecné nespokojenosti a roztrpčenosti nemohla vláda německých centralistů v kusém parlamentě říšském se udržeti proti váze dosavadních historických právních řádů jednotlivých království a zemí a zejmena proti mocnému odporu uherskému. Ke konečné krisi dovedla ji pak válka dánsko-rakousko-pruská r. 1864 a řada potom následujících zápletek a sporů mezi Rakouskem a Pruskem

---

[1]) O současném prohlášení stavů českých na obranu zemských práv zmínili jsme se svrchu str. 322 pozn. 2. S tím souvisí i vyslání deputace sněmu (k návrhu kardinála Schwarzenberga) k císaři s prosbou, aby „ráčil se dáti v Praze jakožto král český slavně korunovati,“ jejížto splnění panovníkem slíbeno bylo. Srv. A. Srba, Sněm český (v Praze 1883 str. 4 násl.) a dr. A. Rezka, Z politické činnosti kardinála Schwarzenberga (v Osvětě 1885).

o spoluvládu ve Šlesviku a Holštýně, jež tlačily oba spojence k válce a tím k rozhodnému boji o vrchmocí v Německém spolku. Před tímto hrozícím nebezpečím nastala potřeba povoliti opět *autonomním* snahám, aby říše v zemích a národech svých měla pevnou oporu. Císařským patentem ze dne 20. září 1865 (č. 89 ř. zák.) byla proto ústava únorová zastavena a v úřad povolané ministerstvo *Belcrediovo* mělo zavesti na základě diplomu říjnového z r. 1860 vyjednávání se sněmem uherským, jehož výsledky měly pak býti předloženy sněmu českému.[1]) Za těchto neurovnaných poměrů vnitřních přikvačila válka rakousko-pruská r. 1866, kterou staletý spor obou velmocí o vládu v Němcích byl konečně vyřízen v neprospěch Rakouska.

Výsledek války nutkal tím více k revisi vnitřních poměrů ústavních, na kterou dostalo se vlivu nově povolanému kancléři hr. *Beustovi.*[2]) Ten ovšem brzy získán byl pro snahy *německo-centralistické*, které hověly spíše jeho plánům v zahraničné politice: utvořiti z Rakouska hlavu nové koalice protipruské.[3]) Poněvadž však Uhry stály neústupně na svých požadavcích, bylo třeba odložiti stranou theorie o promlčení státního práva uherského a uspokojiti požadavky tyto; ale ostatní království a země měly podržeti na dále svůj ráz německý a tím svou spůsobilosť k výše řečené koalici. Význam království českého, které za války s neoblomnou věrností stálo při dynastii a říši, a důležitosť otázky české pro další vývoj říše, při těchto politických plánech zahraničných, vrcholících v odvetě a znovuzískání vlivu rakouského v Německu, zůstaly neuznány.

Německo-liberální centralisté shodli se proto s myšlenkou *dualistického rozdělení říše*, kterýmž by jim v této polovici, národnosti uherské pak v oné polovici říše pojištěna byla nadvláda,[4]) a tato myšlenka docházela i v Uhrách souhlasu. Sněm český vyslovil ještě adresou ze dne 7. prosince 1886 svou pevnou naději, že státoprávní postavení koruny české bude při vyjednávání s Uhry respektováno.[5]) Avšak naděje ta byla brzy sklamána, neboť již 17. února 1867 vyšly královské reskripty, ohlašující dokonané vyrovnání s Uhry a jmenování uherského ministerstva. K jeho schválení byla svolávána do Vídně „ústavní říšská rada.“

---

[1]) Bližší podrobnosti o průběhu vyjednávání za hr. Belcredia viz v pojednání J. J. Toužimského: České státní právo za vlády Beustovy, v Osvětě 1887 str. 56 násl.

[2]) O dalekosáhlém vlivu tohoto státníka na vnitřní poměry rakouské a zvláště na státoprávní otázku českou, s použitím jeho vlastních pamětí (Aus drei Vierteljahrhunderten, Stuttg. 1887, II. Bde.) jedná Toužimský, na. m. u. v Osvětě 1887.

[3]) Byloť hlavní politickou zásadou hr. Beusta, že politika vnitřní musí se podříditi zevnější. Týmž právem ale zajisté lze postaviti a hájiti princip opačný, že zahraničná politika státu musí býti založena na jeho politice vnitřní. Obojí jest jednostranné; neboť vztah mezinárodních poměrů a poměrů vnitřních jest vzájemný.

[4]) Tak ujednáno bylo na konferenci v Aussee. Toužimský, na m. u. str. 145. Srv. též řeč posl. dr. Sturma, Stenogr. Prot., Abgeordnetenhaus, X. Session, 1885 str. 334 a dr. Knotze, tamtéž str. 243.

[5]) Srv. zajímavé rokování o této adrese v stenogr. zprávách sněmu českého sez. VIII. a IX., 5. zased. 1866.

Český sněm k obeslání této ústavní říšské rady svolaný usnesl se ještě o adrese, kterou ohradil se proti vtělení království českého do nového, po tu dobu neznámého útvaru cislajtánského, byl však hned potom (27. února 1867) rozpuštěn. Podobně se stalo se sněmy moravským, krajinským a tyrolským; sněm haličský naproti tomu rozhodl se většinou z prospěchových důvodů pro obeslání říšské rady. Při nových volbách do českého sněmu zvítězila skrze kurii velkostatkářskou strana německo-liberální. Česká minorita protestovala [1]) nejen proti oprávněnosti složení sněmu, nýbrž i proti jeho volbám do kusé říšské rady, jakož vůbec proti všemu, co by toto shromáždění činiti mohlo na újmu státního a ústavního práva tohoto království i koruny české, a opustila po protestu tom 13. dubna 1867 sněmovnu.

Značným rozšířením zemské samosprávy haličské podařilo se hr. Beustovi získati poslance polské, osamotiti úplně opposici českou a zjednati straně centralistické většinu na radě říšské, která sešla se 22. května 1867. Téhož roku ještě odbývala se korunovace uherská a vydány nyní platné *státní základní zákony ze dne 21. prosince 1867* (č. 141—146 říš. zák.), jakož i zákony o vyrovnání s Uhry ze dne 24. prosince t. r. (č. 2—4 ř. zák. r. 1868).

Koruna uherská dosáhla úplného splnění svých státoprávních požadavků. Německo-liberální strana vzdala se na vždy svých nároků na panství v Uhrách za to, aby podržela *nadvládu v této polovici říše.* Tak ustoupila co do rozsahu od svého původního programu domnívajíc se, že zbytek jeho tím spíše bude moci provesti v zemích rakouských a českých. Ona učinila do konce v prosincové ústavě i jisté ústupky proudu autonomnímu, aby udržela v říšské radě, v níž měla majoritu, aspoň ony zástupce království a zemí, jichž požadavky nesahaly tak vysoko jako české, a aby tak způsobila osamocení opposice české. Později pak zavedením přímých voleb odpoutala zastupitelstvo říšské od vlivu zemských sněmů, které tím měly odsouzeny býti k zakrnění a sklesnutí na bezvýznamné sbory provinciální, a vyrvala zejmena českému sněmu dosavadní jeho zbraň k obhajování práv zemských. Tak byl politický zápas lokalisován na *království české* a točí se o ně posavad.

Státoprávní opposice česká setrvávajíc v abstinenci podala k zasedání kusého sněmu Pražského r. 1868 památnou deklaraci,[2]) sepsanou dr. Riegrem, k níž přistoupila později i minorita t. zv. historické šlechty české pod vedením hr. Jindřicha Clama Martinice a kn. Karla Schwarzenberga. Deklarace opakuje hlavní věty svrchu zmíněného protestu z roku 1867, vykládá pak obšírně historické základy státoprávní individuality koruny české, rozebírá změny, které nastaly v poměrech koruny této vyrovnáním uherským, jímž utvořeno bylo nebývalé dosud skupení ostatních zemí neuherských beze všeho historického základu. Dále pak (čl. 3) dokládá, „že všeliké změny v právním poměru mezi královstvím českým a nejvyšším panovníkem i rodinou panující, tudíž všeliké změny v ostatním

---

[1]) Stenogr. zpráva č. sněmu VI. sez., 1. roční zased. 1887 str. 17.
[2]) Podobné osvědčení podali poslanci čeští na Moravě dne 25. srpna sněmu moravskému. Toužimský, na m. uv str. 695.

právě českém a v ústavě české, jakož definitivné ustanovení volebního řádu, nemohou podle historické ústavy zemské a po nejvyšším majestátním listu ze dne 8. dubna 1848, ba i podle diplomu ze dne 20. října 1860 státi se právně a platně jinak, než *novou úmluvou mezi králem českým a politickým národem českým řádně a spravedlivě zastoupeným.*" [1])

Zatím vpravovala se německo-liberální strana na kusé radě říšské rychle do nových ústavních poměrů a počala hospodařiti známým, neblaze proslulým spůsobem. Majorita v ministerstvu [2]) a v parlamentu užívala své moci a svým bezohledným chováním přinutila trpělivé a opatrné poslance haličské i věrné Tyrolany a Slovince k odchodu z rady říšské. Byla to mohutnosť státoprávní opposice české, která nepoddajností svou [3]) působila na všecky strany autonomistické v této polovici říše a činila nadvládu ústavní strany, hodlající sáhnouti ke krajnímu prostředku *zákona o volbách z nouze*, [4]) na dlouho nemožnou. Znovu musela nastati povolnosť k mohutnému proudu *autonomistickému*, a to tím spíše, že se na obzoru zvedaly známky nového světového konfliktu, zápasu mezi Pruskem a Francií, jenž ovšem úzce dotýkal se též plánů zahraničné politiky rakouské. Způsobiti dohodnutí se státoprávní opposicí bylo uloženo ministerstvu hr. *Potockého* (v dubnu 1870); jednání se sice nedařilo, avšak rychlé vítězství německých zbraní ve Francii nutkalo k rozhodnutí. Sněm český byl na kvap rozpuštěn, po nových volbách na den 27. srpna svolán i zahájen královským poselstvím, aby v době tak vážné obeslal říšskou radu. Státoprávní opposice měla v něm většinu a usnesla se podati koruně adresu, v níž vykládá důvody, pro které sněm nemůže říšskou radu obeslati, nejsa oprávněným zastupitelstvem země.

Nastal okamžik pro uskutečnění státoprávních snah českých nad míru důležitý. Autonomistický proud v říši byl na vrchu a nesmírným tlakem působily poměry zahraničné. Francie byla povalena, německé státy sjednotily se pod vedením Pruska, jehož panovník prohlášen byl za císaře německého. Pokud trvaly v Rakousku naděje na opětné nabytí rozhodného vlivu v Německu, měla v tom i čaka strany německo-centralistické v Rakousku oporu pro uskutečnění svého politického programu. Ale naděje ony, klesající již od r. 1866, objevily se býti nyní zcela marnými. Rakousko nutkáno bylo k jiným směrům politiky

---

[1]) Plný text deklarace podává Toužimský na m. uv. str. 491 násl.; Srb, Sněm český str. 8. násl.

[2]) Zajímavý jest rozkol, který vznikl v lůně ministerstva mezi centralistickou většinou (Giskra, Herbst, Hasner, Plener a Brestel) a menšinou (Taaffe, Potocki, Berger) a který objevil se v pamětních spisech obou stran za příčinou volební opravy, v prosinci 1869 císaři podaných. Tyto pamětní spisy uveřejněny byly 12. ledna 1870 v úřední Wiener Zeitung. Pamětní spis menšiny uznávaje nemožnosť neomezeného panství ústavní strany nad veškerou národní opposicí radil, aby se s ní stalo dohodnutí, a vyslovoval se proti opravě volební z nouze. Toužimský na m. uv. str. 703 násl.

[3]) Deklaranti čeští zbaveni sněmem svých mandátů byli r. 1869 opět zvoleni.

[4]) Zákonem tím mělo býti vyhrazeno koruně právo, nařiditi přímé volby do říšské rady všude tam, kde by zastoupení některé země odporem sněmu bylo neúplné. Jím měla býti říšská rada ze vlivu sněmů úplně vymaněna.

zahraničné a k obratu ve své politice vnitřní. Zdálo se také, že autonomistické strany v Rakousku přijdou nyní bez překážek k své platnosti a že zejmena státoprávní poměr království českého v říši bude konečně upraven.

Když zmařeno bylo vyjednávání za ministerstva hr. Potockého, povolán byl k vládě hr. *Hohenwart.* [1]) Památným reskriptem císařským ze dne 12. září 1871 k sněmu českému bylo slavnostně znovu uznáno státní právo království českého a sněm vyzván, aby radil se o upravení poměru koruny české k ostatním částem říše na základě platného vyrovnání uherského. Hlavní místo reskriptu toho zní: „Majíce v paměti státoprávní postavení koruny české a jsouce sobě vědomi slávy a moci, kteréž tato koruna Nám a předkům Našim propůjčila, mimo to jsouce pamětlivi neoblomné věrnosti, s kterou obyvatelstvo země české každé doby trůn náš podporovalo, *uznáváme rádi práva tohoto království a jsme hotovi toto uznání Naší přísahou korunovační obnoviti.*" [2])

Témuž sněmu českému byly předloženy návrhy zákona *na změnu volebního řádu* do sněmu a zákona na *ochranu rovného práva obou národností*, jímž měla býti provedena rovnoprávnost české i německé národnosti v zákonodárství zemském, v ohraničení obvodů a v úředním jazyku sborů samosprávných jakož i v složení úřadů samosprávných, zeměpanských i v složení sněmu (dle národních kurií). Sněm přijal 10. října 1871 návrhy tyto zároveň s t. zv. *fundamentálními články*, které obsahovaly uspořádání ústavního poměru koruny české k říši.

Fundamentální články, zákon na ochranu obou národností a oprava volebního řádu doplňují se navzájem. [3]) Fundamentální články upravují právně historicko-politickou individualitu království českého ve smyslu říjnového diplomu s nutnými modifikacemi, jež byly podmíněny současnými poměry a zvláště dokonaným vyrovnáním uherským z r. 1867. [4])

---

[1]) Podrobnější výklady jednání za ministerstva hr. Potockého a hr. Hohenwarta v příčině státoprávního vyrovnání s korunou českou podává Toužimský na m. u str. 841 násl., 927 násl., 1026 násl. Srv. též dr. F. V. Jeřábek, Hrabě Karel Hohenwart (Osvěta 1880). Jak dovídáme se ze spisu K. Adámka Z naší doby díl I str. 40, pozn. (ve Velkém Meziříčí 1886), zůstaly veškery spisy týkající se vyrovnání českého z let šedesátých a sedmdesátých v rukou hr. Jindřicha Clama Martinice.

[2]) Stenogr. zprávy českého sněmu 1. sez. 2. ročn. zased. 1871 str. 3.

[3]) Srv. přílohu k protokolu sněmu českého č. 156 z r. 1871, adresa str. 1. násl. a zprávy k jednotlivým předlohám uvedeným.

[4]) Srv. tamtéž a v stenogr. zprávách sněmu IV. sez., 2. roční zased. 1870 str. 1. násl. Dle těchto článků, k nimž přistoupil též sněm moravský adresou ze dne 13. října 1871, měly společné záležitosti říšské (zahraničné, vojenské a finanční) náležeti do působnosti společného ministerstva a delegací, složených ze zástupců království uherského a ostatních království a zemí. Co do svolávání a působnosti delegací přijal sněm zákon o delegacích ze dne 21. prosince 1867 za základ a přistoupil ke všem úmluvám s královstvím uherským z r. 1867. Ostatní záležitosti mají spadati do příslušnosti sněmu, po případě české vlády (ministerstva, dvorského kancléře království českého) kromě jistých výslovně vytčených záležitostí, jež třeba jest v interesu celku upravovati dle společných zásad a jež měly upravovány býti cestou úmluvy mezi delegáty království českého a cislajtánským ministerstvem pro tyto záležitosti zřízeným. K ná-

Zákon národnostní měl provesti úplnou rovnoprávnosť obou národností zemi obývajících a chrániti národní menšiny před libovůlí většin, [1]) čili jinými slovy, učiniti z obou kmenů zemských národ politický, jejž předpokládá program státoprávní. Opravou volebního řádu konečně mělo býti vyhověno mnoholetým důvodným stížnostem českého národa na nespravedlivé zastoupení ve sněmu a doplněny oba zákony předcházející. [2])

Dílo českého sněmu, obsahující státoprávní program v celé konkretní jeho úplnosti, bylo ovšem namířeno proti dosavadním vymoženostem německých centralistů i proti základům snah jejich. Proto bylo agitováno úsilovně pro ústavu prosincovou a pro vytvořené tou dobou heslo *národní solidárnosti všech Němců v Rakousku*, které bylo také důrazně vytknuto v prohlášení německo-liberální menšiny na sněmu proti jeho usnesením. [3]) Strana centralistická našla mocného spojence v hr. Beustovi, jenž svým pamětním spisem, který mocnářovi proti vyrovnání českému podal (získav si k tomu i souhlas Uhrů), podnikl hlavní útok proti státoprávním snahám českým. Dovozovalť tu široce neoprávněnosť a nebezpečnosť vyrovnání pro vnitřní poměry říše a ukazoval k možnému nepřátelství říše německé, kdy by německý živel v Rakousku byl potlačován. Centralismus také zvítězil, kabinet hr. Hohenwartův padl 30. října 1871 a sněm český, odpírající obeslání říšské rady, byl rozpuštěn.

Bylo lze očekávati, že po tak silném náběhu státoprávního autonomismu českého nastane *tím větší reakce ve směru centralistickém*. A tak se i stalo, a sice zavedením přímých voleb do říšské rady zákonem ze dne 7. dubna 1873 (č. 40 a 41 ř. zák.), jímž říšská rada odpoutána byla od sněmů. Politická váha sněmu českého tím valně klesla; na místě *zastupitelstva království českého* sněmem voleného, povoláni byli do říšské rady zástupci *volebních okresů* ležících v zemi české.

Za německo-liberálního ministerstva kn. Adolfa *Auersperga* setrval národ český se značnými obětmi v passivním odporu jak vůči sněmu, tak vůči říšské radě, až trpké zkušenosti a změna zahraničných poměrů následkem války rusko-turecké vedly k uvažování o opětném vstoupení do sborů zákonodárných. Na váhu tu padalo *osamocení* opposice české, která zejmena vyrovnáním s korunou uherskou, druhdy pro stejnou myšlenku zápasící, pozbyla nejen valné podpory, nýbrž stála nyní proti mocným vlivům této koruny na vnitřní i zevnější politické poměry rakouské, jimiž sesilovány byly jen snahy německého centralismu v této polovici říše Zavedení přímých voleb r. 1873 s hlubokosáhlými toho následky muselo vzbuzovati vážné obavy, že německo-liberální strana

kladu na tyto záležitosti mělo království přispívati určitou kvotou Kromě toho měl býti zřízen zvláštní sbor t. zv. senát podobný složením svým nynější sněmovně panské pro jisté záležitosti nehodící se do kompetence sborů dříve uvedených.

[1]) V. přílohy ku protokolům č. sněmu č. 156 a stenogr. zprávy IV. sez. 2. roční zased. 1871 str. 15 násl. O tomto zákoně budeme míti ještě níže příležitosť se zmíniti.

[2]) Srv. Stenogr. zprávy tamtéž str. 20 násl.

[3]) Toto heslo bylo vydáno již za Potockého na sjezdu německo-centralistickém ve Vídni 22. května 1870. Srv. Toužimský na m. u. str. 845.

odhodlána jest k dalšímu oktrojovaní změn ústavních ve směru centralistickém. Majíc ve svých rukou zákonodárství říšské i zemské a celou správu zeměpanskou, otálela strana ta s provedením oněch částí základních zákonů státních, jež činily ústupky autonomismu, a zejmena s provedením článku 19. o rovnoprávnosti jazykové; ba naopak vydávala centralistické zákony říšské na ujmu kompetence sněmů. Ve všem tom leželo nebezpečí v prodlení pro životní interesy národa českého, v němž kromě toho následkem politické nečinnosti na venek vznikaly domácí spory politické. Jest přirozeno, že za těchto okolností probouzely se v národě samém snahy po zahájení *aktivné politiky*, kterou nastoupili již r. 1873 poslanci moravští a kterou zvláště poslanci polští domohli se zatím značných úspěchů pro zemskou autonomii. Konečně žádala německo-liberální strana vstup zástupců českých do říšské rady a do sněmu, nechtíc s nimi vyjednávati, pokud by stáli mimo půdu ústavní.

Roku 1878 vstoupili poslanci čeští opět do sněmu. Na říšské radě se zatím téhož roku ministerstvo kn. Ad. Auersperga při obnově vyrovnání uherského potkalo se silnou opposicí, která se mu pak stala osudnou při projednávání kreditů na okkupaci Bosny a smlouvy Berlínské (v lednu 1879). Místo jeho zaujalo na krátko přechodní ministerstvo *Stremayerovo.* Zástupci národa českého měli nyní před sebou dvojí možnosť. Buď mohli shodnouti se s Němci, podporovati je jednak proti rostoucí převaze uherské jednak síliti opposici proti vládě v otázce bosenské a při předloze branné; nebo mohli vyjednávati s vládou, hledati pak autonomistické spojence v říši, utvořiti s nimi většinu a její pomocí domáhati se svých požadavků. Vládě zajisté záleželo na tom, aby přivedla Čechy konečně do parlamentu. Nutkaly ji k tomu nové poměry mezinárodní, do nichž říše rakousko-uherská právě vstupovala. Smlouva Berlínská z r. 1878 a mandát bosenský byly hotovou událostí se všemi důsledky pro východní politiku rakouskou. V únoru pak r. 1879 svolilo Rakousko (snad proto, že odškodněno bylo Bosnou a Hercegovinou) ke zrušení V. článku míru Pražského ze dne 23. srpna 1866 ohledně eventuelního vrácení severního Šlesvika k Dánsku. Tímto aktem vystoupilo úplně z poměrů Německa a odstranilo poslední možný zárodek zápletků s Německem, obracejíc se tím úsilovněji na východ. Konečně zavdala evropská situace ke konci r. 1879 podnět k uzavření známé alliance rakousko-německé, k vůli níž kn. Bismarck mezi 21. a 24. zářím ve Vídni dlel. [1]) Bylo tedy úkolem vnitřní politiky rakouské, získati všecky národnosti říše ku podpoře nové politiky zevnější, kteréž právě německo-liberální opposice odporovala.

Proto vyjednával hr. *Taaffe* se státoprávní opposicí českou. Nejprve podařilo se mu zjednati kompromis mezi konservativní a ústavověrnou šlechtou českou a pohnouti onu ke vstoupení do rady říšské, načež se i státoprávní klub český dne 23. září (tedy právě za pobytu

---

[1]) Srv. naše pojednání: Alliance rakousko-německo-italská v Osvětě r. 1888 str. 621 násl.

Bismarckova ve Vídni) rozhodl, že říškou radu obešle. Říšská rada byla zahájena dne 7. října, v týž den, kdy podepsána byla ve Vídni alliance rakousko-německá.

III.

Vstupujíce opět do sněmu českého r. 1878 učinili to poslanci naši s *výhradou* českého historického státního práva. Hned v prvním sezení dne 24. září podal totiž dr. Brauner a soudruzi prohlášení [1]) poslanců českých, které tu do slova klademe:

„Již v prvním zasedání sněmu svolaného dle nejv. patentu ze dne 26. února 1861 ohradili se všichni zástupci národnosti české proti zkrácení samosprávy země, jež odporuje i historickému právu tohoto království ba i samému neodvolatelnému diplomu ze dne 20. října 1860. Zároveň ohradili se proti nespravedlnosti volebního řádu, kterýmž přirozená československá většina země uvedena na sněmu umělým spůsobem v menšinu, doloživše, že sněmu, pokud spočívá na řečené ústavě i v tomto volebním řádu, nepřiznávají moci měniti cokoliv v poměrech země na ujmu práv jejích."

„Ohrady a protesty stejného smyslu položili zástupci národa českého i potom po každé, kdykoliv proveden měl býti veřejný akt, týkající se řečených práv země, zejmena učinili tak ve své deklaraci ze dne 28. srpna 1868, když bez slyšení slíbeného ‚stejně závažného hlasu' království českého měla býti říše rozdvojena a království české vtěleno do nově stvořeného státu cislajtánského. Přese všechny snahy zástupců národa českého na sněmu i mimo sněm nebyl volební řád dosud opraven, předloha opravy volebního řádu sněmu českému z nejv. nařízení slíbená nebyla dosud předložena, aniž usnesení sněmu z roku 1871 schváleno a opravy státoprávní, zaručené národu českému královským poselstvím ze dne 12. září 1871, nebyly posud provedeny. Když pak mimo jiná zkrácení práv zemských r. 1872 při zjevné podpoře vlády provedeny obecné volby do sněmu pomocí chabrusu a všelikých kroků protizákonných, oznámili všichni poslanci národnosti české, že nevstoupí do sněmu ustaveného na základě takovém. Nebyly sice všecky toho následky odčiněny, avšak perioda onoho sněmu došla a sněm sestaven volbami novými."

„My zástupcové národa českého, representující většinu obyvatelstva této země, vstupujíce do sněmu nově zvoleného, pokládáme za svou povinnost k vlasti a národu svému vysloviti především, *že trváme při všech zmíněných ohradách a protestech*, které předchůdci naši vyslovili dokládajíce, že sněmu, pokud je složen na základě volebního řádu vůbec nespravedlivého a zvláště národnosti české velice křivdícího, *nepřiznáváme právo měniti cokoli na ujmu samosprávy tohoto království, která jest založena na smlouvách státních jakož i na přirozeném a historickém právu sebeurčení.* Přejíce sobě jako vždycky tak i podnes shodu s německými krajany našimi na základě rovného práva a úplného

[1]) Stenogr. zpráva o 1. sez. I. zased. ročn. ze dne 24. září 1878 str. 2.

bezpečnou naději, že při všestranné umírněnosti a vzájemné úctě před právem povedou Vaše jednání k dosažení onoho cíle, jenž Vám budiž stále před očima, a ku *pojištění stejně radostného uznání ústavy všemi národy.*" A ke konci trůnní řeči se praví: „*Rakousko zůstane věrno svému historickému poslání hradbou práv svých zemí a národů v jich nerozlučném jednotném svazku, trvalým stanem práva a pravé svobody.*" [1])

V poslanecké sněmovně pak dne 9. října 1879 čteno bylo následující prohlášení poslanců českých:

„Vstupujíce do sněmovny poslanců rady říšské jsme povinni prohlásiti: že tímto krokem a jeho důsledky *nevzdáváme* se a *nečiníme újmy svému právnímu stanovisku*, které v opětovaných veřejných projevech a posléze ve volebním provolání konservativní strany českého velkostatkářstva ze dne 24. června 1879 a volebním provolání české národní strany ze dne 20. června 1879, na základě jichž jsme zvoleni byli, došlo svého výrazu; že tím nikterak praejudikovati nechceme, aniž můžeme mnohými státními akty uznanému a zaručenému *státoprávnímu postavení království českého* a *koruny české*; že spíše pokládáme za své právo a povinnosť, práva a nároky v tomto státoprávním postavení založená jako dosud i *na dále zastávati a obhajovati.*"

„Se stanoviska tohoto svého právního přesvědčení shledáváme jak v zachování právních nároků všech království a zemí tak v pojištění a vyznačení jich organického nedílného a nedělitelného svazku přirozené základy a nezbytné podmínky ústavního řádu, trvalé záruky moci a jednoty monarchie. Spolupůsobiti k tomuto vysokému účelu pokládáme za nejvyšší úlohu zástupců všech království a zemí; v zahájení *vyrovnávajícího smíru při všestranné úctě k právu* shledáváme jedinou cestu k jejímu dosažení. Vždy byli jsme ochotni na této cestě působiti k takému cíli, šetříce svého stanoviska."

„Touž ochotu projevujeme i dnes opět, vstupujíce v okamžiku, kdy hlas národů za shodu a mír žádá a postavení říše k tomu nutká na vyzvání svého císaře a krále s tímto loyálním prohlášením, na *faktickou půdu parlamentárních institucí* a podávajíce zde ruku k požehnanému dílu dohodnutí se."

Prohlášení téhož obsahu bylo podáno kn. Karlem Schwarzenbergem a soudruhy ve sněmovně panské. Kdežto ale ve sněmovně poslanecké prohlášení ono mlčky přijato bylo, vyslovil se proti němu v panské sněmovně ihned ryt. Schmerling, dovozuje, že prohlášení to odporuje i povolání oněch členů na základě ústavy do panské sněmovny i jich složenému slibu na zachovávání této ústavy, která nezná nijakého výminečného postavení království českého. Proti tomu však kn. Karel Schwarzenberg se ohradil. [2]) Opravdová srážka politických principů proti sobě stojících nastala teprv při jednání o *adrese.*

Adresu majority ve sněmovně poslanců [3]) lze pokládati za všeobecný *společný program* a za společné požadavky všech autonomních

---

[1]) Beilagen zu d. stenogr. Protokollen des Abgeordnetenh. IX. Sess. Nr. 1.
[2]) Stenogr. Protokoll, Herrenhaus IX. Session 1879 str. 7. násl.
[3]) Beilagen zu d stenogr. Protokoll. Abgeordnetenhaus. IX. Session. Nr. 30.

a národních stran, které se spojily ke společnému postupování proti straně německo-liberální. Hlavní kusy programu toho jsou: (1.) „přiměřená *decentralisace správy* a současné užití životně silných, samosprávných orgánů k úlohám této správy;“ (2.) „svědomité splnění ustanovení státních základních zákonů o *rovnoprávnosti*, jakožto jeden z nejjistějších prostředků k zabezpečení stejně radostného uznání ústavy všemi národy,“ a (3.) takové upravení parlamentárních zasedání, aby „*sněmy* povolané především k ochraně a zastupování práv a interesů království a zemí v *každém směru svou činnosť rozvinouti mohly.*“

Státoprávní otázce české se adresa většiny (nehledímeli k poukazu na císařské uznání různých přesvědčení právních) vyhnula. Za to ale vytýká adresa menšiny německo-liberální,[1]) že k docílení všeobecné shody „není třeba dalších kroků státoprávních,“ a dovozuje, že „právní přesvědčení, uvádějící platnosť státních základních zákonů v pochybnosť,“ jest neslučitelno s právem ústavním. Dále vyslovuje se tato adresa příkře proti všem třem svrchu uvedeným kusům programu autonomistické pravice, dokládajíc, že ústava nyní platná vzala dostatečné zření k autonomii a působnosti sněmů.

Zásadní konflikt politických názorů obou stran, centralismu a autonomismu,[2]) daný již oběma adresama, objevil se plnou měrou v adresní debatě dne 29.—31. října 1879. Hlavní pozornosť opposice obrácena byla zejmena k zástupcům národa českého, kteří po tak dlouhé abstinenci objevili se opět ve sněmovně s *výhradou svého právního přesvědčení, jakožto zástupci historické a státoprávní individuality království českého.* Opposice německo-liberální soustředila se jednomyslně za hradbami centralismu, a řečníci její[3]) stavěli se na stanovisko příkrého a rozhodného *zamítnutí všeliké shody v otázce státoprávní*, popírajíce státní právo české jednak z ohledů formálních, jednak předstírajíce nebezpečí hrozící ústavě, jednotě a moci říše, nebezpečí nových bojů o ústavu, která dle jich soudu ve směru autonomistickém více změněna býti nemůže. V pravdě státnickou řečí objasnil hr. Jindřich Clam Martinic postavení národa českého k nynější platné ústavě a jeho snahy po dohodnutí se a ukazoval k tomu, že „minorita odpírá všecky podmínky shody a popírá její účely. Neboť přední podmínka každé shody jest *vzájemná úcta před právem*; protivy, hlubokosáhlé, pevně utkvělé protivy nelze odmluviti; nelze je ovšem ani všeobecnými frásemi, nejasnou politikou citu přikryti, nejméně ale potlačením a majorisováním odstraniti.“ [4])

Dr. Rieger promluvil pak k otázce naší proti řečníkům z levice mimo jiné takto: „Jestli že jsme ze svobodné vůle do tohoto domu

---

[1]) Tamtéž.

[2]) Velmi trefně charakterisoval tento konflikt kn. Czartoryski: „V obou těchto návrzích (adresy) není to tak protiva věrnosti ústavní a nepřátelství k ústavě, aniž protiva mezi liberalností a konservatismem, aniž protiva mezi Němectvím a Slovanstvím, nýbrž pouze protiva mezi centralismem a autonomismem“ (Stenogr. Protokoll, Abgeordnetenhaus IX. Sess. 1879, str. 176).

[3]) Státoprávní otázkou českou obírali se zejmena řečníci Lustkandl, Plener, Jaques, Herbst a Sturm.

[4]) Stenogr. Prot. Abgeordnetenhaus IX. Sess. 1879, str. 157.

přišli, přišli jsme s poctivým úmyslem působiti ke zdaru říše, přišli jsme zasazovati se poctivě o shodu, v úctě míti práva a právní přesvědčení jiných, vyhnouti se i každému sporu a vůbec ho nezačínati, nebudemeli nuceni svého dobrého práva a své cti hájiti... České státní právo jest *právní poměr mezi nejvyšší dynastií a politickým národem českým.* Tento právní poměr nedotýká se jakožto res inter alios v první řadě vysoké říšské rady; tato nemůže ani práva, ani povinnosti z tohoto poměru pro dvě strany plynoucí změniti neb zrušiti. *Tento právní poměr není také ústavou zrušen,* neboť i předcházející základní zákony čítají se v ústavě k základům státoprávního řádu, pokud odpovídají historickému právnímu přesvědčení národů. Není tedy státní právo české v oné míře, v jaké platilo, změněno, ani zrušeno, podobně jako ani pragmatická sankce a jiné dědické a státní smlouvy domu rakouského zrušeny nejsou. Pánové! my jsme si vyhradili své právní přesvědčení. Toto naše právní přesvědčení není v rozporu s platnou ústavou, jak se z mnoha stran za to má, a pokud jest tu rozpor, lze jej — o tom jsem přesvědčen — velmi snadno vyrovnati a odkliditi, najdouli i na oné straně sluchu slova Jeho Veličenstva a přijdeli se nám s dobrou vůlí vstříc.“ [1]) (Pokračování.)

Dante Gabriel Rossetti.

Báseň

Jaroslava Vrchlického.

a umřela, jež druhdy spěla před ním
jak Beatrice strmou cestou k ráji,
na svěží luh jej vedla žitím všedním,
kde věčné zdroje zpívají a hrají.

Ta umřela, jež první pochopila
to nové umění, jež dát chtěl světu,
ta, která byla křídla jeho síla
a plamen hárající v stálém vznětu.

Ó jistě teď v ní ideál ten svatý,
jejž snil, tak čistý, vzdušný stal se tělem,
teď jistě šat již nese hvězdovatý
a červánků svit nad průsvitným čelem!

A zamyšlena dnes již tichá stojí
tam na pavlánu nebes, ruce spíná,

[1]) Stenogr. Prot. Abgeordnetenhaus IX. Session, 1879 str. 187. — V panské sněmovně měla r. 1879 ještě strana centralistická většinu a sněmovna přijala po krátké debatě její adresu, která ovšem při vší ochotě ke shodě hájí stanovisko centralistické. (Srv. Stenogr. Prot., Herrenhaus IX. Session str. 17 násl. a Beilagen Nr. 5.

v svět dívá se, kde mátohy se rojí,
kde každá hvězda v mlze uhasíná.

Vstal z těžké dumy a vzal všecky písně,
jež druhdy pro ni pěl jen v dobách štěstí,
a v rakev, jež se v jizbě tměla přísně,
měl sílu obra všecky je tam vnésti.

Na srdce její, které v sladkém tluku
vstříc jemu bilo rhytmy mystickými,
a teď je tiché, mrtvé, beze zvuku,
je vložil, ty, jež spletitými rýmy

jak v úlu včely, vřely, zněly, pěly
umění kouzlem, budoucnosť jež zlatí;
jí v ledné rty pak polibek vtisk' vřelý,
zamk' víko a dal mrtvou pochovati.

*
* *

A dnové šli tak ponuří a šedí,
sám se svým štětcem, pérem a svou knihou
byl sfingou si, jež nemá odpovědi,
žal, balvan, sed' mu v srdce celou tíhou.

A v prsou jeho dva démoni vstali,
a křídla vzpjali dlouhá, netopýří,
a v každé ucho cos mu šepotali,
jak vítr v listí podzimním když hýří.

Děl první: „Draze lásku tu jsi koupil,
cit zjitřený, jenž chtěl se obětovať,
o nové umění ty svět jsi zloupil
dav k mrtvé ženě živé písně schovať.“

Děl druhý: „Přepjatá to byla pýcha
se zříci věna velkosti a slávy,
ty písně v rakvi její pláčí zticha
a vzdechem šumí kolem její hlavy.“

Děl první: „Proč jsi myslil, žil a bádal,
proč vznesl prapor čisté, ryzí krásy,
by pavouk svoji síť mu v řasy spřádal?
O paprsk božství okrad's příští časy!“

Děl druhý: „Klameš se v své resignaci,
ty písně tvé jen světice sen ruší,
jsou děti mdloby, světskou jsou jen prací,
ba štěrk na křídlech etherické duši.“

Děl první: „Vstaň, zpět vezmi, co je tvoje!“
Děl druhý: „Splaš jí se srdce tu chmůru,
tvůj život lichý jest i jeho boje!
Jdi, pomoz jí a jim zas do azuru!“

* *
*

Tak válčilo mu v srdci to i v hlavě,
vstal, rozžal lampu a vzal klíče hrobky,
pot utřel s čela, půlnoc byla právě,
chlad noci kol — jen v ňadrech měl var sopky.

Po stupních dolů kráčel, jen svým stínem
provázen, který stále tančil před ním,
tu chvíli zmizel jat výklenku klínem,
tam lunou vzrosť, jež oknem bleskla jedním.

U rakve stál, klíč otočil a zvolna
na stranu sunul těžké víko pádné
a v zrak mu bleskla jako výtka bolná
tvář vosková a čelo bílé, chladné.

Pod myrty stínem svítilo jak luna.
Hle, ruce nad tichými prsy spjaty!
ty, pod nimiž se chvěla harfy struna;
hle, posud plál tmou snubní prsten zlatý!

A pod ním viděl blány pergamenu
a v nich svůj veliký svět myšlenkový,
na mrtvém srdci spal jak na kamenu
v sen mrtvé mluvě mystickými slovy.

Sáh' lačně po něm, plaše, divě chytil
ty listy, jež třímaly mrtvé ruce,
a zdálo se mu, že to jasně cítil,
jak mrtvá drží blány ony prudce.

I začal boj s ní, on, jenž život celý
jen růžemi ji zasypával vděčně,
co dal jí, násilím vzal, barbar smělý,
vždyť bral s tím vše, čím žíť moh' lidstvu věčně!

*
* *

A dnové zas šli ponuří a šedí,
sám se svým štětcem, pérem a svou knihou
byl sfingou si, jež nemá odpovědi,
žal, balvan v srdce celou seď' mu tihou.

Ti démoni, již druhdy v ucho jemu
jed ctižádosti vlívali a slávy,
teď ztichli — ale k reji pekelnému
se jiných slétnul démonů rej dravý.

Zřel ony písně, které pěl jen pro ni,
banální luzou v prach zdeptané podle,
zřel ony písně, jak v dav hluchý zvoní,
dým prázdný v nozdry Molochově modle.

Zřel, kterak s písní tou rvou jemu v kusy
i její srdce andělské a ryzí,
a myslil, že to v hrobě cítiť musí,
jak slina ta v lem padá její řízy.

A nemoh' více vzíti ony blány
a dáti mrtvému je srdci zpátky,
za slávu byly světu v pospas dány.
Ó, že jim nepřál raději sen sladký!

Ó, že je vyrval pro ten přelud slávy!
I viděl ji zas, kterak v rakvi leží,
jak myrta vroubí profil její hlavy,
na čelo jako z vosku svůj květ sněží.

Tam, kde plál šerem jejich prsten snubní,
tam spáti mohly v nedotknuté kráse,
až mrtev sám by věčna nad prohlubní
jak v žití kdys jí předčítal je zase!

Na Volfsberku.

ád, Volfsberku můj, dosud vzpomínám
těch časů, kdy jsem na tvých troskách dlíval —
sám ve svých dumách bavíval se, sníval,
žil sobě, srdci a svým vidinám
a cizím burný byl mně žití příval!

Já v zlaté záři podnes tebe zřím!
Já tenkrát svůj byl — věkem, vzletem mladší,
kdy srdci k štěstí pouhý paprsk stačí,
jenž na mech padá stromů zášeřím
a vzduchem vonným rokotá zpěv ptačí.

Tys býval srdci věrným přítelem,
s nímž rádo všecku slasť i bolesť sdělí;
nám city stejné nitro rozechvěly,
kdy zírali jsme v luzných krajů lem,
v nichž zvuky mluvy naší odumřely.

Tam v dálce Přimda, onde Krasikov —
tak opuštěni a tak zasmušilí,
jak ty v svých troskách, Volfsberku můj milý! —
pomníky slávy, kterou zakryl rov,
na odcizené této půdě zbyly.

Dnes po letech se k tobě vracím zas,
můj šedý hrade českém na západě!
Zdaž usouzeno, ptám se, v boží radě,
by vzkříšení v tom kraji zavzněl hlas,
jak jednou: „Vstaňte!" zavzní v mrtvých sadě?!

Vojtěch Pakosta.

Mráz.

Mráz tká venku
na okénku
sličné palmy,
z pustých lomů
krahuj k tomu
skládá žalmy.

V chudé síňce
na peřince
dítě dřímá,
stená zticha:
v tvář mu dýchá
hlad a zima.

Jos. Kalus.

Setník Halaburd.

Obrazy z idylického zákoutí

od

Václava Vlčka.

(Pokračování.)

VIII.

„To je on sám!" zašeptala slečna Kamila všecka poplašena. „Kde se tady bere?"

Růženka na to neměla odpovědi.

„Jistě se dověděl, že tady zrovna jsem!" podávala Kamila hned potom sama vysvětlení.

Přítelkyně její pilně se obírala rezedovou kyticí na stole, aby jí nebylo viděti do zardělého obličeje, — že by mohl mladý muž do školy

vejíti k vůli domácí dceři, to slečně Domnosilové patrně ani ve snách nepřipadlo, to tedy byla čirá, všemu světu patrná nemožnosť . . .

Náhle Kamila opět k ní přiskočila, levicí chopila ji za rámě, pravici pozdvihla k ústům.

„Růženko, prosím tě!" šeptala důtklivě, bělounký, drahým prstenem zářící ukazováček na rty sobě kladouc. „Já jsem po tu chvíli před živou duší nehlesla — rozumíš? Jemu jsem dokonce nedala znáť — — nic prozradiť, ruku na to!"

Přítelkyně ochotně pokývla hlavou.

Zatím Lebeda kuchyní vešel do předního pokoje a začal tam hovor s panem Velátem, který jej vybídnul, aby odložil ručnici a posadil se.

„Děkuji, pane učiteli, ale dnes není možno. Zastavil jsem se jen na okamžik, abych vám oznámil, že odpoledne na zkoušku přijíti nemohu. Člověk míní, a pan polesný mění. Musíme ji odložiti na zejtřek, snad se tím nic nepokazí."

„Bude ještě dost a dost času."

„Kde máte Růženku? Jak se jí daří po cestě?"

„Tu vedle beseduje se slečnou Domnosilovou."

Několik hlučných krokův — a dvéře zazněly jadrným zaklepáním.

„Kdo to?" zvolala slečna Kamila.

Myslivec již směle otevřel a pozdravoval krásky.

„Co se tu tak v tichosti ukrýváte? Aha, některá se zpovídá. Jistě slečna Kamila. Tu jsem přišel právě v čas."

„To musíme my rozsoudiť," prohodila Kamila, své prvější pohnutí jak náleží dobře zakrývajíc.

„Právě v čas!" opakoval mladý pán. „Slečno Růženo, není to pravda, že se vám vyznávala? Nesmíte jí tak snadno dáti rozhřešení, jejím svědomím nutno jednou pořádně otřásti, má toho na něm přespříliš mnoho!"

„Jaké vy máte právo mě obviňovati?" bránila se srdnatě Kamila.

„Jsem také mužský!" pravil s kazatelským důrazem Lebeda. „Jsem členem ubohého pohlaví, mezi kterým jste už tolik neštěstí způsobila. Méně k vám nepřijíždí nápadníkův než za onou necitelnou, zlopověstnou slečnou Lichnickou —"

„Ale ještě se k vůli mně žádný s koněm ani bez koně nesřítil do propasti pod hradem a nezlomil vaz —"

„Tím hůře pro tak mnohého, který odejde sice živ, ale se srdcem na věky zničeným! Jenže všeho do času! Vzpomeňte na mne" — řečník povýšil výstražně hlas a tvářil se velmi přísně — „vzpomeňte na mne, že se též o vás jednou skládati budou výstražné povídky a truchlivé písně pro mládence a panny!"

„Snad už zejtra," řekla Kamila, „budeteli se tu pořád se svou dvojkou otáčeti. Je nabita?"

„Prozatím jen na koroptve a na zajíce, kteří si tamhle za řekou na sluníčku kožichy vyhřívají, nic zlého netušíce —"

„*Prozatím*," opáčila káravě slečna Domnosilová, „prozatím na zajíce — a potom?"

„Kdož ví, co vběhne do rány," odtušil myslivec. „Abych nezapomněl — zdá se mi, slečno, že před vaším domem zastavil zrovna zas nějaký kočár."

„To přece není nic neobyčejného?"

„Z kočáru vyskočil nepochybně zas nějaký ženich — kdo ví, jaká je po vás doma v tu chvíli sháňka —"

„Kdy by to bylo pravda, zrovna domů nepůjdu," vece slečna Kamila, vzdorovitě hlavou pohodivši. „Zůstanu zde u Růženky — pan učitel mi pod svou střechou dopřeje útulku, neníli pravda?"

Starý pán s úsměvem svědčil, mladý se překvapen na okamžik pozastavil.

„To není zlá myšlenka," ujal se pak opět rychle slova. „Zůstaňte ve škole, slečno. Tady se můžete oddati spasitelnému rozjímání a jíti do sebe."

„Zvláště přijdeteli vy častěji mně domluvit —"

„Přijdu."

„Růženec mi předříkávat nebo kajicný žalm zazpívat —"

„Zazpívat? Počkejte — nyní *mně* zas přišel dobrý nápad. Zpívat budeme společně, všichni, jak tu jsme, vy s námi. Jaký pak je to pořádek, že já se mám na kruchtě dávat slyšeti, a vy ne? — Pane učiteli, to musíme změniti. Ať slečna Kamila o pouti ukáže svoje pěvecké umění, ve kterém — jak dobře vím — po vás i Pražští mistrové ji cvičili!"

„Jenže toho u mne všichni málo dokázali," namítala Kamila.

„Na takové výmluvy zhola nic nedáme. Pane učiteli, přidělte slečně na neděli úkol — viďte, Růženko, že to tak má být?"

„Ano," odvětila kvapně Růženka, „ať slečna zpívá místo mne..."

„Uchovejž!" odpíral pan Lebeda. „Vás nesmíme ztratit, za celý svět ne — ale ji musíme získat —"

„Za jaký asi kousek světa?" vpadla mu Kamila do řeči.

„Za žádnou světskou odměnu. Budete s námi Boha chválit, i nemusíte od něho za to čekat zvláštní odplaty, jste již dosti velikou dlužnicí jeho. Pane učiteli, vyberte jí nějakou znamenitou vložku. Ne, slečno, nepřipouštím ani slova námitky! Nemám k tomu ani chuti ani času — měl bych už býti za přívozem. Zejtra odpoledne přijdu na zkoušku, a vy, slečno, už při ní také budete. — Na shledanou!"

Když se za myslivcem zavřely dvéře, pravila slečna Domnosilová přítelkyni: „Jestli pak to není zrovna tak, jako když po vichřici pojednou nastane utišení? Člověk je rád, že si může zas pokojně oddechnout."

Učitel vyprovodiv Lebedu až na schody, vrátil se k dívkám.

„Smíme se tedy, slečno, těšiti," tázal se, „že nám zazpíváte?"

„Někdy snad se o to pokusím, proč ne —"

„V neděli by k tomu byla dobrá příležitost."

„V neděli to ještě nepůjde, pane učiteli — už proto ne, aby se nezdálo, že to na mně ten divous vynutil svou vůlí. On by si hnedle poroučel! Příležitostně si o tom promluvíme, pane učiteli — teď se i já musím jednou dostat ze školy. Byla jsem od Růženky tak dlouhý čas odloučena, že se teď ani nemohu od ní odtrhnout. Prosím tě, přijď

ke mně brzy — ale na celé půldne! Nic jsme si ještě nepověděly! Víš co, pojď mě ještě kousek vyprovodit! Co pak ti to udělá, a mně způsobíš náramnou radosť. Půjdeš, viď?“

Kamila nad svým šťastným nápadem zatleskala ručkama, skočila pro Růženčin klobouk, sama jí ho posadila na hlavu, chytila ji pod paží a odváděla ji s sebou.

Cestou nic nepospíchaly, přece však vyprovázení nemohlo býti dlouhé: za pět minut stanuly už na prostranném náměstí před domem páně Domnosilovým.

Byla to jednopatrová budova, v řadě druhých domkův sice vynikající, ale přece jednoduchá; podle ní by sotva kdo soudil, že jest obydlím okresního boháče. Byl v ní pořád ještě kupecký krám, ve kterém pan Domnosil o přízeň Štěstěny ucházeti se počal, prodávaje zboží své v krejcarových kornoutech, vlastní rukou zhotovených. Když odbyt jeho vzrůstal, odvážil se též na jiné podniky, zprvu nepatrné, potom větší a větší. Skoro při všech mu štěstí přálo. Konečně najímal stavbu silnic a mostův, třeba i daleko od Kosobud, měl rozsáhlý obchod ve dříví, kupoval i prodával selské statky, mlýny a p., a ze všeho toho — jak rád vykládal své jmeno — vždy nějaký ten užiteček *domů nosil*, dokonce nepohrdaje ani tím, aby se v jeho krámě pořád i po krejcařích dále prodávalo.

Vedle krámu nalézal se pokoj, který byl páně Domnosilovou úřadovnou a zároveň i Kosobudskou vinárnou. V tuto chvíli byl tam jediným hostem sám domácí pán, vzdávaje vínu svému chválu statečným popíjením. Když otevřeným oknem uviděl děvčata venku stojící, povstal od sklenice i objevil se hned potom ve dveřích krámu, k nimžto z náměstí vedlo několik schůdkův.

Vypadal spíše jako Mars než jako Merkur; také tomu nebylo dávno, co kráčíval v čele Kosobudské gardy jakožto hejtman, jemuž by byl i ve větších městech hned tak rovného nenašel. Do šesti stop scházely mu jen asi tři prsty, a objem jeho byl výšce docela přiměřený. Husté vlasy na veliké jeho hlavě zdály se býti dnes ještě nečesány, rozsáhlé plochy na jeho masitém, zďobaném obličeji byly bledé jako po několikadenním nevyspání; dlouhé konce jeho svislých knírů třpytily se rosou ušlechtilé révy. Byl bez kabátu a hlavu měl nepokrytou; levou rukou držel dýmku, z níž kouřil, pravou měl zastrčenou do kapsy u spodkův.

„Vítám vás, slečinko, nazpět do Kosobud,“ pozdravoval Růženku, rozkročiv se na nejvyšším schodě. Hlas jeho byl trochu chraptiv, přece však bylo jej přes celé náměstí slyšeti až dolů do pivovaru; kdy by se byl trochu rozkřiknul, byli by mu rozuměli ještě na táhlém návrší čtvrť hodiny za řekou.

Růženka se mu pěkně poděkovala.

„Však se mně samému po vás už stýskalo,“ mluvil on dále.

„To by mi velice lichotilo, kdy by si byl pan purkmistr na mne také jednou vzpomněl,“ pravila dívka, „ale pochybuji velice —“

„Že mluvím pravdu?“ zvolal povýšeným hlasem pan Domnosil, zvolna se schůdkův sestupuje. „Jako evangelium! Já jsem ode dávna váš ctitel, slečinko! Nevěříte? No, jen se zeptejte Kamily! Kolikrát

já řeknu do roka: Bože, kdy bych já měl takovou dceru, jako je Růženka učitelovic!“

„Ano,“ dosvědčovala Kamila, „to je obyčejná tatínkova řeč.“

„Ona dělá panu učiteli jen samou radosť, žádnou starosť a trampotu, kdežto já se svou dcerou mám učiněný očistec!“

„Činíte jí křivdu,“ podotkla Růženka.

„Již mu nejsem nic milá,“ ozvala se její přítelkyně, „ale až mu odejdu, teprv uvidí, co ztratil.“

Přikročila k otci, pozdvihla ručky k jeho tvářím, vystoupila vysoko na špičky a dala mu hlasitou štípanou hubičku.

Usmál se spokojeně, ale trval na svém.

„I jen mi odejdi!“ nabádal ji. „Potom teprv mi zas budeš milá! Taková dcera je zboží, které jen už aby bylo z domu. Ať za celý rok žádného obchodu neuzavru, ba což — ať mi po deset let živá duše do krámu nevkročí, jen když ty budeš jednou odbyta!“

„Vidíš,“ obrátila se Kamila ku přítelkyni, „jak jsem v otcovském domě vzácna.“

„Což se vám o ni málo uchazečů hlásí?“ přimlouvala Růženka svému ctihodnému ctiteli.

„Už je jich příliš veliký počet — to je ta chyba!“ zněla jeho odpověď. „Měla si z prvních dvou nebo tří vybrati muže — ale když jich tu bylo nadarmo půl tuctu, pak by musil táta býti na hlavu padlý, aby nevěděl, že jich může kolem ni mašírovat celý batalion, a ona bude napořád ohrnovať nosíček a jako špaček odříkávať: Ne, ne, z těch se mi žádný nelíbí!“

„Tatínku,“ řekla rozšafně dcera, „když mi dáš toho, o kterém ti řeknu, že se mi líbí, nemusí k nám již žádný nápadník nohou páchnouť —“

„Hleďte ji!“ žaloval purkmistr Růžence. „Ještě to na celé městečko řekne, že by chtěla nejraději býť paní mládencovou!“

„Nic takového jsem neřekla.“

„Neřekla? Každého ženicha vám přirovnává k Lebedovi, a jeden nemá takové oči jako on, jiný zas ne takové zuby, třetí zas ne takové nápady. A když ji v tom stihám, odtrumfne mi: Že bych si vzala méně hezkého a příjemného než Lebeda, to ať si nikdo nemyslí!“

„Mně se zdá, tatínku,“ poznamenala dcera, „že teď někdo opravdu mluví na celé městečko. Pojďme raději dovnitř — — Ale nač jsem se chtěla dříve zeptať, tatínku: že prý k nám před chvílí kdosi přijel v kočáře?“

„O tom nic nevím. Ale zrovna jsem dostal psaní, že k nám v neděli přijede pan Maležan, a sice že si přijede pro slovo. Pojďme teda dovnitř, ať o tom dopovíme — ale moudře, panenko, rozumíš?“

„Nechtěla jsem dovnitř, jestli někdo přijel,“ pravila slečna. „Pakli máme hovořiti o panu Maležanovi, také raději zůstanu ještě venku. Ty mi nezazlíš, tatínku, když se budu ještě držeť mé milé Růženky — viď, že ne?“

Nečekajíc na odpověď, obrátila se s přítelkyní zpět na cestu, kterou prve byly přišly.

„Dnes už se mne nezbavíš,“ počínala s ní nový hovor,

„To je zcela dobře,“ odtušila Růženka, „přece se musím bez průtahu dověděti, kdo je to pan Maležan?“

„Inu, kdo je to — majitel skelných hutí ve Vranově. Jako ženich je prý to pravé terno; co se týče jmění, klade ho tatínek nejvýš.“

„Dcerušky se zeptáme na to, co se týče osoby.“

„Haněti ho nemohu.“

„Tedy bude trochu podoben — panu Lebedovi?...“

„Ani dost málo. Předně je blondýn —“ Kamila pohledla přítelkyni na hlavu — „vlasy má skoro tak světlé jako ty —“

„To arci není tvůj ideál —“

„Ne, má hezké vlasy, a bohaté — ale nosí je trochu dlouhé, takhle hluboko do týla — nazpátek sčesané, vzadu všecky stejně zastřižené a vždycky na vlásek stejně učesané, tak že celá jeho frisura vypadá jako ze dřeva vyřezaná —“

„Frisura je vedlejší věc,“ podotkla Růženka.

„Jinak je to dosti hezký pán, moudrý a mírný, a spůsoby má uhlazené, že se to hned tak nenajde, zrovna jako kavalír —“

„To je všecko mnohem důležitější než jeho frisura, kterou může každého dne změniti. Pakli nic jiného nevadí —“

„Vadí, milá Růženko, silně vadí! Víš, co je Vranov? Lesní samota. Do nejbližšího městečka je z něho půl míle cesty. A pan Maležan prý si hledí jenom svých hutí. Do takových pustatin měla bych se za živa pochovať? Do dne do roka bych se tam utrápila! Já chci jako paní teprve užívati světa —“

„Ale dovol,“ namítla Růženka, „*myslivny* přece také bývají jen na lesních samotách...“

„Rozumím ti. Ale kdy by k tomu došlo, kdy bych si vzala *jeho*, myslíš, že bych chtěla býti paní polesnou? I to to! Myslivectví by pověsil pěkně na hřebík, a šli bychom někam do velikého města. K tomu arci potřebujeme tatínkových peněz — kdy by toho nebylo, hned bychom byli svoji, ať by tomu kdo chtěl jak chtěl bránil!“

Když dívky za takové řeči došly zase až ke škole, houkla v polích za řekou střelná rána. Slečně Domnosilové byla pohnutkou, že s přítelkyní zaměřila na zahrádku; prohlížejíc a pochvalujíc tu dílo Halaburdovo nepřestávala zrakem zalétati do krajiny — bylo na druhé straně mladého lovce i s náhončím a se psem zcela zřetelně viděti.

Dívky usadily se do stínu besídky, v rohu dvou zdí postavené a na dvě strany otevřené. Kamila ještě povídala o rozličných ženiších podobným spůsobem jako dříve o Maležanovi; přes tu chvíli míchala do svého vypravování Lebedu, alespoň to vždy připomínajíc, co o kterém nápadníku jejím propověděl vtipného nebo uštěpačného. Při tom jako v roztržitém zamyšlení do písku na zemi koncem svého slunečníku kreslila srdce, vedle něho druhé, pod ně pak psala ozdobnou začáteční písmenu svého jmena a ještě jakousi jinou, málo zřetelnou.

„To je K E, neli?“ optala se jí Růženka ukazujíc na kresbu i písmo.

Kamila chtěla oboje honem začárati, ale ona jí zadržela ruku.

„Ne,“ řekla za okamžik slečna Domnosilová, „je to K R — jmeno tvé a mé sdruženo, jako naše srdce.“

A přitiskla se těsněji ku přítelkyni.

V tom přiběhla do zahrady Andělka.

„Růženko,“ volala kvapíc k besídce, „kdy pak půjdeme s panem Halaburdem na řeku se vozit? Odpoledne?“

„Ještě nevím, holčičko,“ odtušila starší sestra.

„Je pan Halaburd doma?“ tázala se maličké slečna Domnosilová.

„Ano, je ve svém pokoji.“

„Dojdi k němu, Andělko, máli pokdy, že ho prosím, aby s námi šel chvíli na řeku.“

Růženka chtěla něco namítnouti, ale holčička již s jásotem ubíhala do domu. Za dvě minuty byl tu již pan Halaburd, a Růženka nesměla prozraditi, jak nerada se plánu slečny Kamily podvoluje.

Andělka hopkovala před ostatními. Pod zahradou sešli k řece, u které něco výše nalézal se přívoz, právě pod skalou, nad níž bylo viděti zadní stavení hostince Komárova. Převozník honem uchystal loďku, na jejíž lavičce vzadu se dámy pod záštitou svých slunečníků usadily. Halaburd odrazil od břehu, a již loďka šplounala vzhůru proti řece, která tu nad splavem tvořila rozsáhlou, pokojnou hladinu. Na levém břehu tady ze hlubin jejích vystupovaly lité, holé skály, podobné zkamenělým vlnám mořským; teprve na temeni jejich naskytovala se příjemnější podívaná, zelenalyť se tam zahrádky Kosobudských domkův. U pravého břehu byla mělčina; k širokému pruhu lučin pojily se tam různotvárné lány polní.

Plavba trvala sotva čtvrť hodiny, když se Andělka dala do zpěvu. Spustila píseň: „Na tý louce zelený.“ První sloku zpívala sama, na počátku druhé vpadli svými hlasy též slečna Kamila i pan Halaburd, jako by si řekli:

Počkej na mě, má milá,
zastřelím ti jelena,
aby se ti zalíbila
kamizolka zelená.

„To by se načekala,“ zvolal v tom na louce silný hlas, a pan Lebeda stál tam jako svíčka. „To by se načekala, než bych jí tady v těch bramborových a přesličkových houštinách jelena zastřelil!“

„Tady raději vůbec nestřílejte,“ odpovídala uprostřed řeky slečna Kamila, „my bychom se bály.“

„Však se mi ani nechce střileť. Tady se našinec po brázdách plahočí, a jiný se zatím prohání po zrcadle vodním, jako po zářivých parketách paní Štěstěny — ó příteli Halaburde, jak vám závidím! To je viděti člověka, který má v nebi plný mandel patronů!“

„Mandel?“ volal Halaburd. „Koho pak tam ještě mám kromě svatého Štěpána?“

„To vám teprv musím povídať? Máte tam ještě čtrnácte svatých *pomocníkův* — a ti, jak se právě na své oči přesvědčuji, znamenitou měrou vám prokazují svou přízeň!“

Slečna Domnosilová a pan Halaburd propukli v hlasitý smích, Andělka jim z plna hrdla přizvukovala, a veselý ten koncert rozličných hlasův odrážel se od skalních bokův několikerou ozvěnou, jako by tam za těmi tmavými stěnami smíchem odpovídalo celé shromáždění. Jen Růženku nebylo slyšeti . . .

IX.

Teprve následujícího dne, když se dostavil k umluvené zkoušce, mohl mladý myslivec opět na okamžik s Růženkou promluviti mezi čtyřma očima.

„Včera i dnes mi pořád v uších znělo," pravil octnuv se s ní v pokoji o samotě.

„Není divu," odtušila ona, „o vás si lidé mnoho povídají."

„Také s vámi zajisté nějaká dobrá duše o mně mluvila."

„Uhodl jste."

„A sice tak, že jsem při tom velmi špatně pochodil."

„Chceteli říci, že mi o vás někdo něco zlého našeptával —"

„Tak trochu — a vy jste mu, žel Bohu, uvěřila."

„Jste na omylu. Slyšela jsem vás jen vychvalovat, upřímně a se zápalem."

„Hm, k vám nechci býti Tomášem —"

„Však povídám pouhou pravdu."

„Se zápalem, pravíte?"

„Který by vás mohl naplniti hrdostí."

„Ale vás ten zápal nerozehřál — naopak, vy jste ke mně ochladla —"

Dívka nespěchala ničeho podotknouti.

„A to mě naplňuje zármutkem."

V tom již přicházel Halaburd, nesa v ruce smyčec a pod paždím housle.

„Jeli vám libo," pravil, „zkusíme nejprve naše sola a dua; zatím se druzí sejdou dole ve třídě."

Počal zpěv, jejž pan pomocník na housle provázel, dávaje takt a číně zároveň potřebné opravy. Když Lebeda chtěl ke svým chybám propovídati směšné poznámky, Halaburd zostra smyčcem zaklepal na pult.

„Nic to!" zvolal velitelským tónem. „Teď je čas zpívati, ne dělati šprýmy a švandy!"

Po několikerém podobném okřiknutí hleděl si myslivec zpěvu se vší pílí a bedlivostí. Teprve když bylo cvičení ukončeno, obrátil se žalobně k Růžence.

„Div jsem se strachem nezapotil," řekl. „Tenhle nový dirigent je na mně přísný jako drak! Už si musím hlasitě povzdychnout: Ach kde jste, zlaté časy Kačerovy!"

„On snad uměl dirigovati tak," prohodil Halaburd, „že zpěváci mohli zpívati a při tom se zároveň smíchem ohýbati a za boky popadati?"

„On i jako dirigent zůstával mým přítelem," odpovídal Lebeda. „Ovšem, naše přátelské svazky byly tak pevné, takovými zkouškami utužené, že nový svět" — ukázal na Halaburda — „o tom nemá potuchy."

„Přece to netrvalo ani půl věku, co jste tady spolu žili," poznamenal Kačerův nástupce.

„Pravda, trvalo to jen od podzimku do jara, ale což pak vy, peciválku a filištíne, víte, jaký to byl život, jaká dobrodružství! Jdeme ku příkladu od Komára, poslední dva, toť se rozumí — to byla Kačerova sláva, že tam byl vždy první a vždy odcházel až naposled. Jak ho před hospodou studený vzduch ovanul, počaly se pod ním nohy trochu viklati. Když jsem ho vzal pod paždí, drobátko jsme se na jednom místě otáčeli. Jářku: ‚Přece vykročte, příteli!' A opravdu, vykročil jako na pochodu. Tma byla jako v pytli, nejen proto, že na Kosobudských ulicích v noci žádná lampa nesvítí, ale i proto, že se zrovna hustě chumelil sníh. Svých prstů jsme před očima neviděli. ‚A vidíš, bratře, jak se to krásně cestuje!' povídá můj soudruh. ‚Tak mi připadá, že bych chtěl jíť celou noc a zas celý den — třeba až na konec světa!' — ‚Ale musil by nás tam Komár se svou hospodou předejíť!' podotkl jsem já. ‚Nebo bychom si ji musili raději hned vzíť s sebou.' — ‚Ano, bratře, musíme ji vzíť s sebou!' rozhodl se náhle Kačer, i chtěl zpátky do hospody. Opět jsme se kapinku na jednom místě motáli. Když jsme se hnuli, domníval se Kačer, že jdeme ke Komárovi, a já myslil, že jdeme od Komára ke škole, kam jsem přítele svého chtěl doprovodiť."

„A bez pochyby jste v husté síti Kosobudských ulic zabloudili?" smál se Halaburd.

„Znamenám, že cesta naše místo dolů pořád vede nahoru. Uhneme se stranou, abychom podle domů poznali, kde se nacházíme. Ale domy buď se nám potutelně vyhýbají nebo tu ani nejsou. Domů jsme nenašli, za to jsme ztratili cestu. Talácíme se na pravo i na levo, ale pořád zkoušíme své štěstí nadarmo — konečně víme jen jedno: že jsme se nějakým zázrakem octli v sněhové poušti, Bůh ví jak daleko od Kosobud —"

„Snad ne až na severní točně?" ptal se uštěpačně pan pomocník.

„Můj průvodčí zdráhá se už svých nohou namáhati. ‚Co chceš? Jsme tu zrovna v ráji, jako Adam s Evou.' — ‚No stůjte,' pravím, ‚já se ještě ohlednu kolem.' Myslím, že jsem od něho šel jen asi deset kroků —"

„A ztratil jste i jeho?"

„Skutečně. Vracím se, Kačera tu není. Běhám sem tam, volám — po nějaké chvilce ozve se pode mnou hlas, jako od člověka, který má právě ústa naplněna jídlem — Kačer spadl do jámy zaváté sněhem, v němž i jeho obličej byl ponořen. ‚Člověče,' volám, ‚jak vás odtamtud dostanu ven?' — ‚A nech mne tu, bratře,' odpovídá spokojeně, ‚pěkně si tu dřímnu.' Opatrně slezám po kraji jámy. ‚Rameno boží — vždyť my jsme na skalách! Dva chybné kroky — a mohli jsme střemhlav letěti dolů do řeky!' — ‚I kamaráde, vždyť je tím sněhem tak měkce ustláno, váleli bychom po něm dolů pěkně sudy jako po peřinách.'"

„Hú,“ otřásla se Růženka, „člověku z toho jde po těle mráz.“

„Že žádný z vás při tom nepřišel o život, tím aspoň k uspokojení svému jsme jisti,“ řekl Halaburd.

„Ale jak jsem dobrého přítele svého z jámy ven dostal,“ pokračoval Lebeda, „a jak jsme opět městečko nalezli, to je mně samému polovičním tajemstvím. Tolik úzkosti a těžkosti jako tehdy jsem zřídka vystál — těžkosti jmenovitě také tím, že jsem Kačera na konec už v náruči ke škole donášeti musil. Za to však nikdy nebyl na mne zlý; zvlaště když jsem nezpíval zrovna podle partesů, ledacos mi prominul. Už vidím, máteli se ke mně obměkčiti, že musíte přec jen vstoupiti do jeho šlépějí; až budeme nějaký týden společně flámovat —“

„Před poutí snad to ještě nemusí být?“

„Neodkládejte, začněte raději dnes než zítra! Buďte jist, že se brzy dostanete do proudu. Nebudete se moci dočkat večera, volno vám bude teprv, až u Komára překročíte práh našeho pokojíka, kde ještě od včerejška vanou nevyslovitelné vůně. Komár vám naleje mizerných patokův, ale vy budete hrdinsky prázdniti plecháč za plecháčem, jako by to byl nápoj pro bohy Olympské. Budete pilně dýmat jako z komína, budete si moci s druhými hrdlo vykřičet, anebo poslouchat kvarteto karbaníků, nebo si také s nimi pět šest hodin zahrát. Odměnou bude vám pak dokonalá spokojenost — když po takovém díle půjdete domů a uložíte svou hlavu ku příkladu na hromadě silničného štěrku, zdřimnete tak pevně a sladce jako na žádné podušce z nejjemnějšího prachu. Najdeli vás někdo, hned tak se mu nepodaří vás probudit. Nuže, dáte si říci?“

„Až mně tak prvně najdou,“ odtušil Halaburd polo žertem, polo do pravdy, „ať mě zavrou — s odpuštěním — do svinského chlívka, a ještě tam se budu musit hanbiti před němou tváří, která se nikdy tak nezapomněla a nezahodila!“

„Slečno, slyšíte ho?“ volal myslivec v líčeném ustrnutí.

„Slyším a chválím jeho řeč,“ odvětila Růženka.

Lebeda spínal ruce.

„I vy tak krutě odsuzujete své ubohé blížní? Naposled byste si tak dobrého *hospodáře*, jako byl můj věrný Kačer, ani nechtěla vzít za muže?“

„Jistě ne.“

„Ale proč pak?“

„Ke člověku, kterého jsem jednou viděla v takovém stavu —“

„V jakém se kdysi octnul i sám ctihodný patriarcha Noe —“

„— k tomu bych nikdy už nemohla mít náklonnosti, kdy by mi třeba troje království nabídnouti mohl.“

„Jestli takové smýšlení v mladém světě ženském zavládne, musejí čtyři pětiny mužských zůstati starými mládenci!“ děsil se myslivec. „Pro pána krále, co to na nás čeká?“

„Čeká na nás dole pan učitel s ostatními zpěváky našimi,“ odpověděl Halaburd. „Myslím, abychom už neotáleli a šli.“

„Co potom na naše křehké a chybující plémě čeká?“ pravil opět a opět Lebeda kráčeje za Růženkou dolů po schodech. A když po ně-

jaké hodině, odcházeje pryč, už jí s Bohem dal a od ní se odvrátil, ještě si hlasitě opakoval: „Co jenom na nás čeká?“ —

Druhá pěvecká zkouška byla v sobotu odpoledne. Lebeda před ní pravil Halaburdovi: „Dnes jsem si vás chtěl předejíti, tak trochu podplatiti vaši přísnosť; zastřelil jsem vám káni — ale na neštěstí jsem ji zapomněl doma.“

„Nic neškodí,“ řekl pomocník. „Však já si k vám pro ni pošlu nebo sám dojdu.“

„Až budeme hotovi, učiňte si se mnou procházku.“

„Tuze rád. Svatvečerní potulka v lesích, veselý společník, káně — to jest až příliš mnoho najednou ku podplacení mé přísnosti!“

Zkouška šla opravdu velmi dobře, myslivec se při ní držel tak, že starý i mladý učitel mu vyslovili pochvalu; byli jisti, až se zejtra po ránu ještě jedna zkouška odbude společně s hudebníky, že slavná mše o pouti výborně dopadne.

Lebeda se dnes nezdržoval, zajisté již z té příčiny, že měly ženštiny s přípravami na zejtřek velmi na pilno. Mívalyť o pouti plný dům hostí; kdo přišel do kostela ze stavu učitelského, každého bylo třeba posaditi ke stolu. Proto jim způsobilo tuze malou radosť, když brzy po odchodu pánův přišla na návštěvu slečna Domnosilová.

„Jenom na skok,“ omlouvala se vstoupivši do kuchyně, „jenom na dvě slova s Růženkou! Vím, že dnes nemáte kdy.“

Zavedla si přítelkyni do zadního pokoje.

„Nevíš, jaká úzkosť mě k tobě pudí!“ šeptala jí s tváří starostlivou, ano ustrašenou. „Maležan zejtra přijede a od mého otce má plnou jistotu, že dostane mé slovo a že pak co nejdříve bude svatba!“

„Záležíli ti na tom,“ mínila Růženka, „dosáhneš od tatínka ještě nějakého odkladu —“

„Nechce o tom slyšeť. ‚Ani na hodinu!‘ křičí. ‚Nebudeme pořád tvými blázny!‘ Z hněvu se již trochu nachmelil, i každé moje prosebné slovo jej rozezlívá: ‚Mám toho po krk, ty paní mládencová! Uděláme všemu konec! Zejtra podepíšeme svatební smlouvy — a basta!‘ Tenkrát to jde s otcem do tuhého. Měla bych toho víc než dost — ale což teprva mi vyvádí Lebeda!“

„Ví o panu Maležanovi? . .“

„A říká mi: ‚Nu, jen ať přijede! Silnice je pro každého. Jestli někde na svahu nepřevrhne a vaz nezlomí, jestli se s ním koně nesplaší a údy jeho po cestě neroztrousí nebo s ním do řeky nevrazí — pak sem přijede zdráv.‘ Považ, že Maležan sem pojede skrze Smržovské lesy!“

„Přece snad se neobáváš —!“

„Jakž bych se neobávala! ‚Když sem přijede zdráv,‘ slyším dále, ‚odbudete šťastně námluvy, a já si s vámi večer zatančím jako s nevěstou páně Maležanovou. Nepochybuji, že je to dokonalý člověk, ale nějaké kuří oko přece asi má, abych mu na ně v tanečním sále šlápl — nemáli, řeknu, že na ně šlápl on mně, doložím ještě potřebné slůvko, půjdeme stranou, vezmeme z biliardu jednu bílou a jednu tmavou kouli, dáme je do klobouku — a kdo si vytáhne tmavou, musí se do rána zastřeliť, otráviť, utopiť nebo se skály vrhnouť. Stihneli ten osud

mne, budete mít ode mne navždy pokoj.' — Prosím tě, jestli pak nemám pozbyti rozumu? Co bysi na mém místě učinila ty?"

„Na to bych si zbůhdarma vymýšlela odpověď," odtušila určitě Růženka, „v tak zvláštní tísni jsem já nikdy nebyla a nebudu."

„Už jsem," zněl nový stesk Kamilin, „už jsem držela péro v ruce, abych Maležanovi napsala, že nemá přijížděti — přece však jsem se k tomu neodhodlala, že by to bylo tuze okaté a křiklavé. Ale co mi zbývá teď? Snad už nic jiného, než abych před tím vším někam pryč utekla —"

„To by arci bylo ještě okatější a křiklavější."

„Přispěj ku pomoci, moje zlatá duše, poraď!"

„Ty zůstaneš doma a pan Maležan přijede —"

„Ale což Lebeda?"

„S tím se musí promluvit důtklivé slovo."

Kamila se této myšlenky chopila jako tonoucí pomocné ruky.

„Zejtra sem zas přijde?" ptala se rychle.

„Na poslední zkoušku k velké."

„Ach má drahá Růženko, promluv s ním!"

„Já?! Ty sama sem přijď a pojednej s ním rozšafně —"

„Já také přijdu — ale všecka moje řeč je u něho tolik platna, jako by hrách na stěnu házel. Kdy bysi však ty mu domluvila, jistě by si umoudřil. Tobě by neodolal, ty bysi s ním všecko svedla!"

Kamila nepřestala doléhati, až jí přítelkyně slíbila, že učiní dle její žádosti. Za to ji silně k sobě přivinula a celou zulíbala. Valně na duchu posilněna odcházela potom ze školy.

„Co pak slečna přinesla nového?" ptala se paní Velátová, když se k ní dcera do kuchyně vrátila.

„Jen všelijaké svoje starosti na zítřek," odpověděla Růženka vyhýbavě.

„My jsme tu zatím také dostali novinu — dvě husy. Místo po těch, které zejtra přijdou na stůl, dlouho nezůstalo dole prázdno."

„Škoda, že dar nepřišel dřív, aby jim byl zachránil život," pravila Růženka tak lítostně, jako by nešťastným husám chtěla věnovati několik soustrastných slziček.

X.

Tím časem Halaburd a Lebeda, míjejíce v levo Kosobudský hřbitov, docházeli k mostu.

„Jenže já nemohu jíti domů rovně, Jívinou," vzpomněl si tu myslivec, „musím se podívati ještě nahoru na Vráž a dále. Nebudeli vám ta cesta příliš obtížná?"

„Tak málo jako vám," odtušil pomocník, „vždyť já se mnohem více nasedím než vy."

Řeka okolo Kosobud dělala veliký oblouk. Na jižní straně tekla směrem východním, podle Dlouhého Vrchu na sever; za křížovou skálou, kde Dlouhý Vrch končil, obracela se k západu. Její pravý břeh i po této zatáčce zůstával vysoký, srázný a lesnatý, hora však, jež ho tu

tvořila, ke Dlouhému Vrchu v mírně tupém úhlu se připojujíc, měla jiné jmeno, nazývala se Vráž. Byla asi stejně dlouhá jako Dlouhý Vrch, ale do výšky značně nad něj vynikala.

Za mostem běžela silnice na obě strany podle řeky, na úpatí Vráže; v pravo brzy vbíhala do široké rokle, také lesem zarostlé, plné výmolův a strží, které se říkalo Jívina a kterou Dlouhý Vrch a Vráž byly od sebe odděleny; tou cesta nerovně, ale pořád ostře vystupovala vzhůru na vysočinu, na nížto se prostíraly rozlehlé smrčiny a bory Smržovské.

Naši mladí páni pustili se za mostem nejprv na levo, až přišli ku příjemnému, lučinatému údolíčku, do kterého Vráž na svém konci mnohem přístupnější stranou spadala nežli k řece; ale i tudy byla cesta vzhůru příkrá jako do střechy, a zvláště za takového tepla jako dnes nebyla jen pohodlnou procházkou, nýbrž notným namáháním.

„Mně se zdá,“ smál se Lebeda, když Halaburd po chvíli stanul a z hluboka dýchaje rozpálený, upocený obličej si otíral, „že byste se raději se slečnami po řece plavil nežli se mnou do vrchu drápal? Nemáte chuť vrátiti se na loď?“

„Leda abych vozil samu Andělku,“ dí pomocník.

„Slečna Růžena by si dnes nedala říci?“

„Jen první den po svém návratu si takové prázdně dopřála; od té doby šetří časem jako skrblík penězi. Od rána až do pozdní noci pořád pracuje. Co jen musila za těch několik dní nadělati parády na pouť Kosobudským dámám, slečnou Domnosilovou počínajíc! Tak pilných slečinek není mnoho, tady ani jinde. Ostatně by se u ní ještě kolik jiných *p* uhledalo.“

„Není třeba hledati,“ podotkl myslivec; „všecko, milý příteli, lze shrnouti v jediné *p*: Růženka je perla.“

„Co jsem já za ten krátký čas mohl poznati, docela se s tím náhledem shoduje —“

„Budete mít ještě mnohou příležitosť poznati to lépe než kdokoliv jiný —“

„Mravů je velmi přísných —“

„Jako je na pohled hezounká a půvabná, tak je ozdobena všemi dívčími ctnostmi a prosta všech ženských vad. Kdo ji dostane, bude míti veliký poklad; velmi mnozí budou míti proč mu záviděti. — Ale nestůjme; máme před sebou ještě hodinku chůze.“

Halaburd chutě uposlechl. Při tom krátkém zastavení síly jeho ku podivu se osvěžily — krok jeho byl pružný a hbitý, dech volný, celé tělo lehké, mysl utěšená, pohled zářivý . . .

Počali potom jiný hovor, skákali v něm s jednoho předmětu na druhý. Vystřídali jich hezkou zásobu; k některým se po chvíli opět vrátili — a k těm náležely ovšem mladé krásky Kosobudské, zvláště pak i Velátovic Růženka. Co o ní propověděli, z toho každé slovo bylo jí příznivo.

Nejednou ještě sestupovali po stráních dolů a opět vylézali do vrchu; ale Halaburdovi uběhla hodina tak rychle, že ani nechtěl uvěřiti, když společník jeho prohodil: „Jsme u naší myslivny.“ Tato byla

mu ovšem již povědoma, ale takovými oklikami a z této strany přicházel k ní dnes po prvé.

Ležela o samotě v lesích, ale na volném prostranství. Bylo to staré stavení s velikou lomenicí, ve které dvě okna podkrovní světničky právě zářila růžovou záplavou slunce, zpola již za vrcholky lesní ukrytého.

„Pan polesný ani paní nejsou doma,“ řekl Lebeda, když přicházeli ke dvoru, „ani na noc se nám nevrátí.“

„Kam pak odcestovali?“ ptal se Halaburd.

„K své dceři, na křtiny nového vnoučete.“

„Napijeme se také na jeho zdraví. Prosím vás, opatřte nějakou sklenici, mám žízeň jako Tantalus.“

„Hned ji ukojíme, jen pojďte dál.“

Halaburd nedbaje tohoto vyzvání zamířil ke studni na dvoře.

„Jak je hluboká,“ podivil se nahnuv se přes obrubeň. „Kdo by řekl, že tu prameny tak nízko leží.“

Uchopil kliku, zatočil a spouštěl okov dolů. V tom již přiběhla stará Nána, služka polesných, aby sama vody navážila. Nechtěl toho dopustiti, ale ona stála ještě pevněji na svém a ve vší zdvořilosti jej mocí zatlačila od kliky. Sama však s vážením tuze nepospíchala, nýbrž dala se do řeči o studni a její vodě, až na konec podotkla, že sice není špatná, ale sklenice čerstvého piva že před ní na každý způsob zasluhuje přednosť. Při tom ukázala na přicházejícího pana Lebedu, který sklenici červeného, jiskřivého nápoje v ruce nesl.

„Nána mluví docela moudře,“ pravil, podávaje sklenici svému žíznivému příteli.

„Podívejme se,“ zvolal tento, „kde pak jste tak rychle pivo vzal?“

„Jen okuste. Pak se vám všecko vysvětlí.“

Halaburd se nedal pobízeti.

„Pravý malvaz!“ řekl učiniv doušek své žízni přiměřený a jazykem pomlaskávaje. „Máte tu na Smržovce snad nějaký tajný pivovar na tak výbornou chmelovinu?“ Dopil na dno a liboval si: „Snad mi ještě nikdy pivo tak nechutnalo.“

„Pojďte si po cestě odpočinout,“ pobízel ho Lebeda. „Snad se vám bude venku příjemněji seděti než ve světnici; uvelebíme se do zahrady.“

V zahradě byla jednoduchá, vzdušná besídka na dřevěných sloupech; v ní uprostřed byl stůl pokrytý bílým ubrusem a několika příbory. Když Lebeda příteli svému sklenici znova naplniti chtěl, vyšlo na jevo, že vedle besídky jest ukryt soudek, pečlivě mokrým pytlem obložený.

„Ajaj,“ ptal se pomocník, „co pak tohle všecko vlastně znamená?“

„Tuze nevinnou a prostou věc, která nyní už před vámi nemůže býti skrývána,“ dostal v odpověď. „Zejtra jsou moje narozeniny. Sládek poslal mi tento soudek svého zboží, a já potřeboval několik dobrých přátel, aby se nezkazilo. Snad byste byl se mnou cestu nevážil, kdy

bych vás byl hned v Kosobudách k tomu zval — nyní však doufám, že mi připijete na zdraví.“

„Hola!“ pozastavil se Halaburd. „Káně tedy snad byla pouhý výmysl a klam?“

„Nikoli, káně je pro vás zastřelena. Hned vám ji přinesu.“

„Pak ovšem neváhám pozdvihnouti pohár a přáti vám dobrého zdraví na sto let!“

Ťukli si — a když Halaburd viděl, že Lebeda vyprazdňuje sklenici až na dno, učinil z přátelské zdvořilosti tolikéž.

Tu přicházela již také Nána nesouc nějaké zákusky. Páni usednuvše proti sobě s chutí pustili se do jídla.

„Jaká je to v másle přísada?“ ptal se Halaburd, roztíraje si pomazanku na žemlovém řízku.

„Něco sardelek.“

„Je to ostré, ale dobré.“

„Vy budete nyní zmlsán,“ poznamenal Lebeda.

„Proč?“

„Protože máte nyní doma hned *dvě* dobré kuchařky.“

„To je pravda. Nejen dobré, ale výborné! A ještě Růženka je nyní nad matku, pořád jí něco nového radí.“

„Pravím vám: Růženka je perla. Na její zdraví, příteli!“

„Na její zdraví!“ vzchopil se ochotně Halaburd.

Dělal se velmi pěkný večer. Na západě rděla se obloha zlatou září, ze které sem k myslivně už nepronikal ani paprslek, za to, načkoli tu oko padlo, pažit, sad i les mu za toho zvláštního osvětlení lahodily nejkrásnější zelení. Bylo tak klidno, že se na stromech ani lístek nepohnul; zpěvu ptačího tou dobou již nebylo slyšeti, jen vlaštovky a vrabci štěbetali kolem domu, překřikujíce neviditelný sbor cvrčků, kteří vždy horlivěji a hlasitěji prováděli svůj večerní koncert.

„Tuze milo je zde u vás,“ liboval si Halaburd. „Na takové lesní samotě dostává člověk chuť býti poustevníkem.“

„Tak, abyste již slečnu Růženku po vodě nevozil, květiny v zahrádce s ní nepěstoval a vůbec od ní nadobro byl odloučen? S pravdou před Boha, příteli: chtěl byste i s tou podmínkou býti poustevníkem?“

„Co pak vy si o mně a slečně Růžence myslíte?“ ptal se Halaburd zardívaje se.

„Tu máte mou odpověď: ať žije blahoslavený člověk, jemuž Růženka je souzena!“ zvolal myslivec zdvíhaje sklenici.

„Nemám žádné zdání, kdo to bude —“

„Já ho dobře znám, mohl bych na něj prstem ukázat. Je to hodný muž, zaslouží si jí, proto mu ji přeju. Na jejich štěstí a blaho!“

„Na to vždycky mohu připiti.“

V tom přicházeli dva noví hosté, pan Kňákal a pan Bernas, kollegové Lebedovi ze sousedních revírů. Pan Kňákal byl sporého těla, měl pěkné licousy, vyholenou bradu, sebevědomý pohled a odměřené chování, pročež mu přezdívali lord, ale jen po straně; byl vším všudy spokojen, což bylo jeho, kromě svého příjmení. Pan Bernas byl vytáhlý jako bidlo, měl malou hlavu, tvářičky na ní kulaté a hladké jako bochánky, vousiska nosil jen pod nosem, ale tak tenká i krátká jako

dva myší ocásky. Vypadal poněkud komicky, ale to neškodilo, protože se sám skoro pořád smál.

Oba byli pozváni a věděli k čemu. Vyslovili Lebedovi dvěma slovy své přání, vyprázdnili na jeho poctu po sklenici piva, usedli a pustili se bez okolků do studené masité večeře, kterou Nána teď na stůl přinesla. —

Bylo již dávno tma, a naše malá společnosť seděla při olejové lampě v plném proudu nenucené zábavy. Nejvíce snad dováděl Halaburd; pil, kouřil, zpíval, vtipkoval, čtveračil na levo se sousedem Bernasem, aby ho vždy znovu rozchechtával, a dosti zlomyslně pronášel sousedovi na pravo přípitek tak hlasitý, až se to po lese rozléhalo: „Ať žije lord Kňákal!“

„Dříve lord Halaburd — to zní více po anglicku!“ odpověděl tento po prvé. Po druhé odseknul: „Rovněž lord Haraburdí!“ — po třetí řekl už: „lord Harampátí!“

Přišla doba, kde smích a hovor na kratší, delší chvíli utichal a besedníci v tichém zadumání sobě hleděli doutníkův a sklenic. V jedné takové chvíli sevřela se Halaburdovi pomalu víčka; zdřimnul, až se mu hlava nachýlila k prsům. Tu Kňákal přiloživ si dlaně k ústům, ze vší síly mu houkl do ucha: „Ať žije lord Halabala!“

Vyburcovaný skočiv na nohy, nejistým a nejasným okem pohledl na své soudruhy, na osvětlený stůl a ven z besídky. Pak vytáhl hodinky, které však měly jaksi zamžené sklo, že ručiček pod ním určitě nerozeznával.

„Jak je pozdě?“ ptal se neobratným jazykem.

„Něco přes deset,“ odtušil ochotně pan Bernas.

„A což káně?“ obrátil se Halaburd k Lebedovi. „Že jste mi jí ještě nedal?“

„Však ji dostanete,“ zněla odpověď. „Jen seďte a pijte. Snad trošku vína?“

„Káni, káni sem!“ volal pomocník. „Musím domů.“

„Máte dost času; měsíc vám nezajde.“

„Dům bude zavřen — a můj klíč visí v mém pokoji!“

„Uděláte nejlíp,“ ozval se soused na pravo, „když tady zůstanete do rána. Za bílého dne dobře trefíte.“

„A myslíte snad vy, lorde Kňákale, že nyní zabloudím? To je k smíchu! Slyšíte, Bernase? Hahaha!“

Když Halaburd tvrdošijně stál na svém, přinesl mu Lebeda zastřelenou káni, načež on zazpívav s ostatními „Loučení, loučení, což je to těžká věc,“ s každým zvlášť si ještě ťuknuv a se všemi řadou se políbiv, kvapným ale nestejným krokem na cestu se vydal.

„Ať žije lord Kňákal!“ ozvalo se ještě za minutu opodál jeho provolávání.

„Ať žije lord Hadrbolec!“ zvolal ten, jemuž pozdrav jeho platil. Ke druhým pak potichu pravil: „Aby jen cestou někam nezapadl.“

„Opička jeho není tak zlá,“ odpověděl Lebeda. „Spíše se někde při cestě prospí — a to mu za tak teplé noci nebude škodit.“

Halaburdovi šlo se to tuze hezky. Bylo mu tak volno a prsa se mu zdouvala tak blahým citem, až se mu zdálo, že by mohl vzletnouti

jako pták, nahoru nad lesy, tam k tomu bělounkému měsíčku. Dal se do zpěvu:

Když měsíček spanile svítil,
vévoda Břetislav vstal
neb oheň, jejž k Juditě cítil,
již se v něm dávno byl vzňal.

Řka: Kdy by i za Rejnem byla
přede mnou ustraněna,
a kdy by ji nebesa kryla,
Judita musí býť má!

Tu se pozastavil, ve zpěvu i v kroku. Cosi mu v hlavě nešlo dohromady.

„Judita? Jaká pak Judita?“ tázal se nahlas. „Že musí býť má? To by se mi tak chtělo! Ne, ne, žádná Judita —“ i zazpíval opět poslední verš s malou proměnou textu: „*Růženka* musí býť má! Tak, tak — Růženka! Jen Růženka musí býť má!“

Měl z toho náramnou radosť, že na to tak vychytral. Po tom jal se z paměti shledávati, kde by ještě v písni mohl místo Judity postaviti Růženku. I našel brzy verše, které se k tomu znamenitě hodily:

A přes hory, doly a rovy
pospíchal k Růžence své!

Čtvrť hodiny si tato slova bez přetržení opakoval, s nápěvem i bez něho, potichu i nahlas, užívaje pouze té opatrnosti, že i při hlasitém zpěvu jmeno Růženky vždy jen zašeptal. O tom nemusil celý svět věděti, to bylo jen pro něho.

„A přes hory, doly a *řeky* — vždyť já musím také přes řeku!“ začal potom nové variace. „A přes lesy, skály a jámy — !“

Vytrhnul se z toho teprve, když se octnul na křižovatkách. Aha, byl u svaté Anny, jejíž obraz tu na velikém dubu visel. Nebylo možno zmýliti se: levá cesta vedla na Dlouhý Vrch, pravá na Vráž, prostřední do Jíviny; tou se dále pustil. Míjeje obraz světice obnažil hlavu, poklonil se a poznamenal čelo, ústa i prsa křížem. Náhle ovanut a nadchnut duchem pobožnosti z celé duše zanotoval:

Já jsem si vyvolil za ochranu
bábu Krista Pána, svatou Annu!

Chtěl zpívati dále, však nemohl se honem rozpomenouti na slova. Pletlo se mu na jazyk: „A přes hory, doly a rovy —“ ale to sem nepatřilo, to bylo světské. Hledal mezi nábožnými písněmi:

Zdrávas, dcero Boha Otce,
lilium božské Trojice —

Chyba lávky, ta nejednala o svaté Anně. Čím úsilovněji hledal, tím více bloudil:

Aj, v onen dávný čas
Ježíš, spasitel náš,
sedl na lodičku —

Lodička ho přivedla nadobro pryč ode vší stopy; namanulo se mu „veslo slonové, stříbrem a zlatem kované,“ a hned byl celý v proudu světském:

Sednu sobě na lodičku,
pojedu pro svou — Růžičku!

Nejel však daleko — šlak ví, do čeho zakopl tak nehorázně, že se poroučel na zem.

„Tu máš!“ rozesmál se nad tím zábavným šprýmem. „Káně pryč, klobouk pryč, snad i nos pryč!“

Zvolna sebral své údy, klobouk i káui, a ohledl se, kde jest.

„V Jívině. Hahaha! Tady jsou ty pravé hory, doly a rovy! Nic nedělá —

A přes hory, doly a rovy
a balvany, pahejly, křoví
klopýtal k Růžence své!“

To jednou, když byl malým chlapcem, vracel se s otcem odněkud z posvícení. Byla také noc, ale tmavá, a on byl tak umdlený a ospalý, že přes tu chvíli upadal. Otec mu vzal k sobě výslužku, kterou si v uzlíčku nesl, a konečně i čepici, aby to pořád po cestě shledávati nemusil, držel ho za ruku — a přece zase bác, bác na zem . . . V Jívině, bylo to v Jívině . . .

Bác na zem! Ďas ví, už po kolikáté! Jak to takhle bude dlouho trvat? Jívina, pořád Jívina — snad už na světě nic jiného není nežli ta hrbolatá, jámovitá, tmavá, proklatá Jívina, kde člověk více leží na zemi než stojí na nohou! . . .

Nu přece — přece byl Jívině konec — tu se leskla hladina řeky. Plynula tak pokojně — náš chodec už nešel, plaval také s ní. A most plaval, hřbitov plaval — i kostelní věž, v měsíčném svitu se bělající, plavala, kruchta plavala — a varhany na ní hrály — pianissimo — a u nich zpívala Růženka, tichounce a líbezně — on držel její ruku — zavřel oči a měl utěšený sen . . . Skoro nic v něm nerozeznával, byl však úplně spokojen a blažen . . .

A to už jinak nebude, stále, pořád — —

Drc! Co pak je tohle? Náš noční dobrodruh nemohl se snadno vzpamatovati. Probudil se — ale kde? Na zemi. Snad spadl s postele? Ne, to nebyla postel, to byla zeď — zeď u domácí zahrádky — tu stála škola. Jak se octnul v noci z pokoje venku, před stavením? Přece byl tak ospalý, zrovna se mu víčka k sobě lepila. Jen spát, spát! . .

Povstal s velikým namáháním — ale do domu se musí dostati . . . Konečně tam byl — tma — chodba — tady dvéře — pokoj, postel — — Jen lehnout, spát! Káně se dává do křiku — — —

Nahoře v kuchyni Barča ještě bděla. Bylo pořád ještě co šukat — slečinka v pokoji svém také ještě svítila — a pak se pan Halaburd nevracel! Děvečka chtěla se dočkat, nechtěla zavírati domovních dveří, pokud by nebyl doma.

Tu konečně dvéře dole zaskřípěly — ale hned potom ty nové husy v chlívku začaly křičet, jako by na krku cítily nůž. Matičko boží, snad zloděj! Barča běží se světlem dolů — —

Za malou chvilku byli všichni v domě na nohou. Pan Velát pomáhal děvečce Halaburda (jejžto našli bez vlády ležícího při poplašených husách) dopraviti po schodech nahoru, manželka jeho k tomu svítila. Růženka stojíc v bílém nočním živůtku u dveří své ložnice, s ustrnutím hleděla na to divadlo. Když Halaburd svým přivřeným, mdlým zrakem o její obličej zavadil, jako by znovu silně hlavou vrazil do zdi — hned potom zase už byl bez paměti . . .

Spal — spal jako kus dřeva. Když zase oči protrhnul a vědomí nabyl, počínala noc již ustupovati novému dni.

Skočil s postele, ale hned zase na ni usedl. V hlavě i v celém těle bylo mu tak zle, jako by měl v tu hodinu zemříti.

V pokojíku se rozednívalo. Rozhledl se kolem, díval se po sobě. Jen boty měl s nohou zuté, ostatně byl oblečen, i v kabátě. Na šatstvu byly patrné stopy, že se v něm válel nepouze v posteli a v prachu.

Paměť jeho oživovala — a vzpomínky vynořujíce se v mysli jeho jako příšery, zrovna jako by jej do mozku řezaly. Přicházel nyní k vědomí toho, co se s ním v myslivně, po cestě a doma při návratu dělo. Připadlo mu i slovo jeho o svinském chlívku a Růženino o trojím království — mihlo se mu před očima užaslé její vzezření, když viděla, kde ho našli, a jak vypadá.

Žalostný, hrozný, zoufalý byl jeho stav! . . ,

XI.

Ráno bylo ve škole ještě větší ticho než obyčejně. Manželé Velátovi a Růženka nepromluvili mezi sebou zbytečného slova; chodili vedle sebe jako po nějaké velmi truchlivé zprávě nebo po náramné mrzutosti. Tížilo je vědomí, že po milém klidu a ladu v jich domácím živobytí zase jest veta — nový pomocník, na nějž do včerejška tolik drželi, připravil jim smutné sklamání, vstoupil do šlépějí svého předchůdce! Jak jednou začal, bude nyní dále pokračovati.

O tom, co se v noci sběhlo, slovem se mezi sebou nezmiňovali, o pomocníkovi vůbec všichni mlčeli, jako by ho ani nebylo. Teprv Andělka, majíc se posaditi k hrnečku své kávy, nabízela se: „Já zavolám pana Halaburda, ano?“

„Není třeba,“ zadržela ji matka. „On odešel.“

„A zas už nebude s námi snídat?“ divila se maličká.

Pan učitel věděl, že pomocník hned tak nevstane, a nepřipadlo mu ani buditi jej — bude nutno bez jeho pomoci se obejíti, jak doma při zkoušce tak v kostele. Podobně smýšlely matka i Růženka — kdo ví, budeli se moci ukázati k obědu, budeli možno utajiti ostudu jeho před hostmi, kteří se brzy scházeti počnou.

Jen Barči to nedalo, aby pan Halaburd byl tak docela sám sobě zůstaven. Několikrát naslouchala u jeho dveří, konečně, když uvnitř bylo pořád tak ticho a klíč byl zvenčí zastrčen, polehoučku otevřevši strčila hlavu do pokoje.

Co to? Postel byla prázdna, v pokoji nikoho nebylo. Pan Halaburd, o němžto se všichni domnívali, že leží jako zabitý, byl pryč,

a odešel zajisté velmi záhy, když ani ona — Barča — o tom ničeho nezvěděla.

„Šel se nepochybně vykoupat," mínil pan Velát uslyšev tu novinu.

Když se pomocník potom pořád nevracel, učitel pravil před manželkou a Růženou: „Jistě je mu hanba před námi se objevit. Neokazujte mu nijaké nevole, dělejte, jako by se bylo nic nestalo."

Již se dole scházeli hudebníci a zpěváci k určené zkoušce. Dostavil se i pan Lebeda. Cestou v Jívině našel zastřelenou káni, také náhodou doslechl, že tam byl nalezen i mužský klobouk — a tu v něm přece hrklo: což aby se byla nachmelenému Halaburdovi přece stala vážná nehoda? Ale potkav před školou Barču, jdoucí ke kupci, dověděl se, že přítel jeho domů došel, že však místo do svého pokoje dostal se ke krávě a husám i uložil se tam, a co potom následovalo — i nemohl se zdržeti hlasitého smíchu.

Hbitě vyběhl po schodech do bytu učitelovic; působilo mu tajnou radosť, že mohl Růžence ukázati, jak *on* po minulé noci jest na těle i na duchu svěží. Po krátkém, rozmarném proslovu i jeho líce zvážnělo.

„Vám snad něco schází?" tázal se.

„Ne," odtušila stručně dívka.

„Nevyspala jste se dobře? Anebo — snad se na mne hněváte?"

„Nezasluhoval byste toho?"

„Čím pak?"

„Včera jste pozval pana Halaburda, by vás doprovodil. Kam pak jste ho zavedl?"

„K nám na Smržovku, jak byla jeho vůle."

„Jistě nebyla jeho vůle, aby se opil," pokračovala Růženka s káravým pohledem. „Kde se to stalo?"

„Se mnou nebyl než v myslivně."

„A šel od vás střízliv?"

„Měl nanejvýš malou špičku."

„Tedy se zrovna u vás pilo?"

„Jen tak k uhasení žízně."

„On přišel domů, jako Kačer z vašich společností chodíval — kdo i jej do toho přivedl?"

„Vy máte arci domnění na mne —"

„A křivdím vám?"

„Křivdíte. Že pan Halaburd včera trochu více pil než obyčejně, toho poslední a pravý původ je jistá Kosobudská slečna —"

„Slečna? Jaká slečna?"

„Poznáte ji, doufám, podle toho, že pan Halaburd na *její* zdraví a k její poctě tolikrát pozdvihoval sklenici, až — — Proč odcházíte?"

„Nechci od vás takového nic více slyšeti."

„A já," pravil si v duchu Lebeda, když Růženka v zadním pokoji zmizela, „mám nový, jasný důkaz, jak rychle to s váma dvěma šlo ku předu . . ."

Rozdělení netrvalo dlouho, pan Velát je volal dolů ke zkoušce a šel společně s nimi.

„Když tu není pan Halaburd," pravil, „musím jíti sám na ranní do kostela. Zatím zkoušejte, jak to vůbec možno."

Na dolejší chodbě zastavila je Barča, přicházejíc udýchána z městečka.

„Namanula se mi stará Stěhulová, domkářka,“ jala se kvapně vyprávěti, — „ta viděla pana Halaburda.“

„Kdy?“ tázal se učitel.

„Časně ráno, snad ještě před slunce východem.“

„To je nám málo platno — kdy by ho raději byla viděla teď na náměstí.“

„Pane učiteli,“ ozvala se služka skoro do pláče nabírajíc, „podle toho, co mi pověděla, snad už pana Halaburda ani nespatříme!“

„Jakže? Co ti pověděla?“

„Pásla svou kravičku blízko hřbitova. Pan Halaburd šel od městečka polní pěšinou svátečně oblečen — Stěhulky si nevšimnul, protože měl hlavu nachýlenou, oči na zem sklopené, zrovna prý jako by o funuse kráčel za truhlou své matky —“

„Veselo mu nebylo, víme proč,“ prohlásil pan Velát. „A co dále?“

„Přešel most, dal se silnicí na levo, až se dostal na konec Vráže. Tam už zahýbal pryč od řeky, ale zas se vrátil a chvilku stál na silnici, jako černý sloup. Najednou se rozběhl k řece —“

Růženka zblednuvši na krok ucouvla.

„K řece?“ opakoval její otec. „A co tam dělal?“

„Až na řeku Stěhulka neviděla. Doleji na břehu se jí ztratil s očí.“

„On také ani nepotřeboval diváků,“ poznamenal myslivec, — „nejspíše se koupal, jak u něho bylo obyčejnou věcí.“

„To Stěhulce také napadlo,“ řekla děvečka, „ale pak tam byla ještě hodnou hodinu, pořád se dívala, kdy se pan Halaburd zase ukáže, ale marno bylo všecko její čekání. Došla se pak schválně podívat až na řeku, ale po něm nikde ani vidu ani slechu. Je strach, že se přihodilo neštěstí!“ dokládala Barča, slzu si utírajíc.

Lebeda tomu odpíral, učitel všecko prostým spůsobem vysvětloval, nemohl však utajiti, že je znepokojen. Na Růžence bylo patrně znáti, že smýšlí podobně jako dobrá Barča.

Mezi hudebníky a zpěváky ve třídě shromážděnými už také proskočilo, že se s panem Halaburdem stala jakási neobyčejná příhoda. Proto se zkouška odbývala dosti mdle a roztržitě.

Pan Velát vrátil se z kostela dříve nadání: už se tam dostavil jakýsi přespolní učitel, a on ho požádal, by za něj při ranní zahrál na varhany. O Halaburdovi také přinášel novou zprávu.

„Setkal se s ním skoro hodinu odsud Dolanský mlynář, když za časného jitra chodil podle své strouhy,“ vyprávěl učitel potichu své dceři a Lebedovi, avšak i druzí přítomní s utajeným dechem poslouchali. „U řeky se mu tedy nestalo nic.“

„Ale co dělal tak daleko od Kosobud?“ ptala se Růženka.

„Mlynář na něj volal, kam jde od pouti? On prý se ani nezastavil a jen odpověděl, že ho pilná věc mimo nadání volá přes pole, pouti že dnes užívati nebude. Dal mlynářovi s Pánembohem a spěchal dále.“

Neštěstí se tedy nepřihodilo, ale k dobrému se celá věc také už neschylovala. Panu Velátovi se při dalším hudebním zaměstnání silně vraštilo čelo — a Smržovský mládenec, kdykoliv se mu podařilo uloviti pohled Růženčin, vždy v něm četl jen těžkou výčitku.

„Jak budeme v kostele hotovi," pravil k ní, když zkouška byla u konce a ostatní už odcházeli, „půjdu hledat pana Halaburda."

„Čím pak vám ten člověk ublížil?" ptala se trpce Růženka.

„Ničím mi neublížil. Ale ode dneška budu na něj teprve žárliv."

„Na něj? Což jest i on zamilován do slečny Domnosilové?"

„I on?" opáčil táhle Lebeda. „Jako kdo, smímli věděť?"

„Inu, jako vy."

„Já? Kdo pak vám to řekl?"

„Slečna Kamila sama."

„Sama?! A dávno?"

„Hned onehdy, jak jsem se vrátila z města — však jste nás právě při té rozmluvě přistihl."

Myslivec spráskl ruce.

„A vy jste se *proto* ke mně změnila? Ale můj Bože, proč jste mi to neřekla hned?"

„Já jsem se v ničem nezměnila," odpověděla s důrazem dívka, — „a nebyla bych vám vůbec ničeho řekla, kdy by mne slečna včera nebyla za to snažně požádala."

„Zač vás požádala?" žasnul vždy více Lebeda.

„Přišla všechna uděšena tím, jak ji otec nutí k Maležanovi, před kterým prý by vám ráda přednosť dala, — a jak zase vy hrozíte násilnými a strašnými skutky, kterými chcete její zasnoubení překaziti, jmeno její do všech lidských úst vydati, Maležana nebo sebe sprovoditi se světa — —"

„A vy snad jste tomu věřila?!"

„Slíbila jsem jí, že se pokusím, abych vám takové věci rozmluvila, a že vás tu zadržím, abyste se ještě před velkou s ní sešel a zbavil jí strachů —"

„Vy jste vzala na se úlohu, zprostředkovati jiné se mnou dostaveníčko!"

„Kamila už před chvilkou šla nahoru."

„Slečno," pravil myslivec chytaje se oběma rukama za hlavu, „vy jste tak dobrá duše, že bych před vámi hned poklekl — ale jaké to řeřavé uhlí shrnula jste na mou nešťastnou mozkovici! Prosím vás, pojďme v tu chvíli k slečně Domnosilové — nemáme už času nazbyt!"

Kamila šumíc hedbávím a blýskajíc zlatem povstala s pohovky od paní Velátové (která nyní hned zase vzklouzla z pokoje do kuchyně), políbila Růženku a pokynula vlídně hlavou panu Lebedovi.

„Ty věrná, neocenitelná přítelkyně," myslil si on pohlížeje na ni při tom výstupu, „abysi toto andělské dobrotisko ode mne odvrátila a radosť mu zkazila, neváháš mu dokonce i to namlouvati, že bys mi ráda přednosť dala před ostatními ženichy!"

„Jdete si pro gratulaci?" promluvila k němu Kamila.

„Jak to?“ ptal se on.

„Zrovna mi váš dobrý přítel vyzradil, že slavíte dnes své narozeniny.“

„Proto s ním tedy chtěla teď míti schůzku!“ pomyslila si Růženka.

„Chceteli být hodný,“ pokračovala Kamila, „budu vám přáti —“

„Dnes mi přejte jen to, aby se žádný Emil Lebeda nikdy byl nenarodil!“ prohlásil s velikou rozhodností myslivec.

„Už začínáte zas tak divoce?“

„Dnes by nebylo divu, abych se teprv divokým stal!“

„A tak snad mám zase slyšeti o vaší dvojce, o zlomení vazu, o bílé a tmavé kouli, o zastřelení, utopení, otrávení —“

„Takové řeči vám uvázly v paměti, slečno?“

„Uvázly, protože jsem se jich lekala.“

„Není možná!“ zvolal Lebeda.

„Jak pak ne?“ pravila ráz na ráz slečna.

„To byste jim byla musila věřit!“

„Arciže, musila jsem jim věřit.“

„To je hrůza! Když mluvím plané, hloupé tlachy, k jichžto poslouchání je lidských uší škoda, přikládá se jim víra. Ale když mi jde něco ze srdce jako vroucí modlitba, mluvím to do větru!“

„Zdá se, že teď nežertujete?“

„Dnes mě všecky žerty přešly.“

„A nač si to vlastně stěžujete?“

„Povím vám to zkrátka a jednoduše,“ řekl Lebeda, a se skutečným zápalem pokračoval: „Zamiloval jsem si dívku — z celého srdce svého, ze vší duše své. Snažil jsem se jí to dáti na jevo, ale ona nemá ve mne víry, nechce mi rozuměti, naopak domnívá se — —“

„Mohu vám já v tom pomoci?“ vpadla mu Kamila do řeči, krčíc ramenoma.

„Můžete. Dívka ta je vaší důvěrnou přítelkyní —“

„Tak? Snad mi tedy povíte i její jméno?“ ptala se kráska, tentokrát jako pivonka se červenajíc.

„Povím,“ odpovídal myslivec, „jen když budete tak hodná a slíbíte mi, že mi prokážete tu dobrou službu a u ní v můj prospěch zakročíte. Za to vám budu přáti, abyste dnes s panem Maležanem nebo zejtra s někým jiným ujednala nejšťastnější sňatek!“

Tu se ozvala Růženka, postavivši se před myslivce úplně připravena k odchodu.

„Nyní prosím,“ promluvila velmi důtklivě, „abyste hovoru svému na každý spůsob učinil konec! Nesmíme zmeškati do kostela.“

„Jen si ještě tohle přečti,“ řekla paní Velátova, právě vcházejíc; její vzezření prozrazovalo, že přináší novinu Jobovskou. „Přišel s tím člověk z hospody, ve které prý to pan Halaburd psal. Co pak myslí ten nešťastný člověk?“

V listě od matky již otevřeném četla Růženka tyto řádky:

„Vážený pane učiteli! Po tom, co se na dnešek stalo, nemohl jsem u Vás ani hodinu déle zůstati. Račte si místo mne opatřiti jiného

pomocníka. Děkuji Vám a Vaší celé rodině za všecko, co jste mi prokázali dobrého. Buďte hodně šťastni! Toho Vám na Pánu Bohu žádá a vždy žádati bude

Váš vděčný

Štěpán Halaburd.

P. S. Mé věci ještě na krátký čas u sebe ponechte, až Vám oznámím, co by se s nimi státi mělo."

(Pokračování.)

Muzikant.

Povídka z kraje ve verších

od

Josefa Jakubce.

(Pokračování.)

Ticho po světnici; venku děti
pod okny se jaly dováděti,
uvnitř matka pere, vodou šplýchá,
stříká, mne a ždímá celá v páře,
všude mokro, a jí planou tváře —
za kamny se něco hýbe zticha.

Odeprala matka, pověsila,
na zahrádce na bidle se klátí
jako duchů zjevy roucha bílá;
podlahu zas drhne pilná máti,
ob čas na pec starostlivě hledne,
kde se hýbá tělo neposedné,
zmítá sebou, nepokojně vzdychá —
ze zákamen vykukuje zticha.

Vstala matka, sepjala své ruce,
domlouvala prosíc: „Lež jen, starý,
nehýbej se! Zas ten pekla svůdce,
zas tě pokouší a chystá zmary?
Lež jen, starý, převrať se a lehni,
buď rád, hov si, ani sebou nehni!"

Za kamny však mistr požaloval:
„Týden už se válím, po pecini,
celý týden světu jsem se schoval!
Co se každý, jak jen může, činí,
já se válím — práci marně čekám,
ve světě pak výdělky mi hynou.

Takhle vidíš, co s tou ševcovinou!
Už nic platno, holko, musím někam!“

„Jak pak lidé k tobě dělat dají,
když jim řádně neodvedeš práce,
kůži rozkrájíš a pak ji mají
od tebe si dobývati v hádce!
Však co platno! Jen až od sedláka
dostaneme za boty; pak zase
dobře bude. Všechno přijde v čase.
Jen buď doma, práce přijde přece!“

Než to dořekla, v tom hlehle skáká
její manžel k oknům přímo s pece,
vyhlíží, pak mne si pěstí oči —
zrak mu přešel od koukání ze tmy
v oken jas, a kamkoli jím točí,
světlé čtverhrany s černými kříži
jeví se mu všady. A tu s dětmi
také matka do okénka vzhlíží,
však již někdo dvéře pootvírá,
a již jako křídla netopýra
dlouhé ruce dvě se vyvíjejí,
před vyzáblým tělem ode dveří
v pravo v levo prostor temný měří,
temný tím, že v hosta obličeji
zeje zrak, jenž světlo po světnici
vpíjí, hltá i jas se všech lící.

„Ah, hle, paní mistrová vždy pilná!
Ah, hle, dětičky! Nu hezky, krásně!“
poklonkuje žid a mne si dásně.
„A pan mistr z domu? Prázdná dílna . . .“
„Není doma!“ vzdechla Strnadová.

„Tatínek je na peci!“ hned vzkřikly
děti ochotně. — Žid řeční znova,
ale mistr převaliv se s břicha
na záda, tam za kamny jen vzdychá,
a již sešoupnuv se, jak byl zvyklý,
rovnýma se svezl na podlahu,
sklopil čelo, tak že vous mu svislý
lehl na hruď; prohrábl si vlasy
a již začal toužit na zlé časy:
„Člověk opravdu má dobrou snahu:
Čiň se, odveď boty! člověk myslí,
dostaneš a zaplatíš si dluhy.
Tu máš! Sedlák horší nad podruhy!
Odkazuje, naříká a stýská,

až prý po žních, až se prodá žito . . .
Inu také do prázdna si píská.
Člověku ho zrovna tak je líto,
znám to sám. Co dělat, když je v nouzi?
Naléhat naň srdce se mi vzpouzí."

„Ale, ale, pane mistře, chyba!
Sedlák bez peněz, bez šupin ryba!
Včera jsem mu půjčil padesátku,
chystá dceři nové šaty k svátku.
Takový pán přijdeli, co chcete?
Poprosí, a vy mu odepřete?
Máte srdce, neodepřete mu.
Jemu, pane, roste v poli zlato,
já však utrhuji tělu svému,
těmhle ústům i svým malým dětem
i své ženě — a to všechno za to,
že mám srdce, pomohu rád lidem
a sám bídně protloukám se světem.
Už nic platno! Je čas, by se taky
ustrnuli nad nebohým židem.
Já jsem chudý člověk, paní matko,
pane mistře! Potřebný a chudý.
Tak ten život sháním všelijaký.
Ovšem obchod mám, jenž mi jde hladko,
vážím si ho, víc než zlaté rudy;
pěkný obchod! Mohl bych jej sice
ihned otevříti v hlavním městě,
ale peněz potřebuju více
nežli v létě sprahlé pole deště . . .
Pane mistře — mám za vámi — dvě stě!
Z toho úroku ni krejcar ještě . . .
Mějte svědomí!"
A mistr zrudlý
kousaje se ve rty mhouří očka,
úsměv nutí, hněvem, studem plane.
„Myslíte," dí, že jsme už tak schudli,
že nás jdete upomínat, Marku?
To jste nemusel! Ne, milý pane,
nemusel! Nám ještě leckdo počká.
No, no! Nechme to jen do jarmarku,
my vám zaplatíme, zaplatíme!
Mlčte, zaplatíme! Dosti! dosti!"
mistr hrozí stále svému hosti:
„Zaplatíme!" — A žid ruce ždíme,
kroutí se a brání: „Chraň Bůh! Zticha!
Nehněvejte se! To nepospíchá!
Na co rozčilení? Na co hádku?
Přijdu si k vám třeba po tom svátku!

Nejdu upomínat. Ale, ale —
pane mistře!" křičí neustále
žid už za dveřmi a mna si ruce
hopká šťasten, pro sebe cos brebce,
jako za hudby když dívka křepce
poskakuje podle noty hudce
rozmarně si popěvkujíc k tomu —
tak on kráčí, poskakuje domů.

Ale mistr běhá po světnici,
vlasy vzhůru, v pomatené líci
slzami se lesknou oba zraky,
děti konejší, jež v koutě plačky
lekají se táty; hledá hračky,
jim je podává a při tom taky
pomateně knejpy své a šídla,
těžký kámen zdvíhá jako chmýří,
kámen drží, v hlavě mu to víří,
když jej matka, co to dělá, shlídla,
zakřikla ho ze hloubi své muky,
knejp rve dětem, jemu kámen z ruky.
„Pamatuj se!" — „Zaplatíme, ženo!" —
„Nějak bude! Bohu poručeno!" —
„Kdy bych si měl vyřezati z dlaně,
peníze mít musím tomu židu.
Že jen tebe poslouchám a čekám,
sedím, šiju boty — co mám za ně?
Nemuseli jsme mít takou bídu,
kdy bych byl šel za muzikou někam.
Škoda trubky! — Aj!"
Tu mistr výsknul,
neboť právě pootevřev dvéře
vsunul hlavu, po chytrácku písknul,
do světnice Šmejkal mnohoumný.
Vidí mistr sotva zraku věře —
jeho trubka, o níž myslil právě,
o sploštělé, za sedmi kdes humny,
ejhle! tu je celá, v lesku, slávě!
Šmejkal mu ji podává se špule,
a pan mistr, posud rozčepýřen,
jak ji spatřil, zahučel si blaze
všeho zapomněv a se vším smířen,
trubce hrozí: „Počkej, ochechule!"
Sahá po ní, ale zkoumá dříve —
rozpaky si náhle radosť kaze —
ke trubceli jeho ruce chtivé
čili trubka sama se mu blíží.
Divný vrtoch se mu v hlavě líhne,
trubku třemi požehnává kříži

pátraje, brzoli zrakem stihne,
jak se mezi ním a trubkou plete
spáření dvou černých růžků kleté.

Však již trubku hmatnul nedočkavě,
z rohu do rohu s ní po světnici
dlouhým krokem běhá vždy se stavě,
když chtěl Šmejkalovi něco říci.
A vždy všichni ohledli se maní,
čí to cizí hlas v řeč jeho vpadá,
když on trubku časem na rty klada
jako na radu jen brknul na ni.

„Já? já? dát se upomínat? Komu?
Tomu židovi? Až tam jsme došli?
Honem, ženo, k sedlákovi pošli!
Ať hned zaplatí! — Já musím z domu,
tak to nepůjde dál. Už se štítím
pomalu být doma. A přec cítím,
že bych tomu mohl odpomoci,
kdy bych neseděl jak hruška scvrklá
stále jenom doma jako v kotci.
To tak nepůjde!“ — A trubka brkla.

Zalkala máť: „Vidím už, jak bude.
Mrzí tě to doma, ve svět pudí,
protože je u nás nouze všude,
svět je veselý, a my jsme chudí.
Vidím, vidím, nechceš vidět bídu,
odejdeš a nás tu necháš židu.“

„Pomlč, matko! Vím, žes žena hodná,
já to vím a každému to říkám,
mám tě rád tak jako za svobodna —
takhle však to nepřivedem nikam!“

A tu Šmejkal, jak mu obdiv vnukal,
posunkuje ukazoval matce
na mistra a na čelo si ťukal,
co v té hlavě mistrově as vězí,
velkého cos, výše lidských mezí,
a jak liška přitočil se hladce.
„Počkejte jen, počkejte jen, teto,
až my na Rus vytáhneme jednou,
vrátíme se za nějaké léto,
počkejte, jak my tu nouzi bědnou
rázem ukončíme, uvidíte!
Koukněte se tuhle na Kučery:

každý koupil krávu, pošil střechu,
a zbyl ještě v kapse groš — to víte!
Počkejte, až přijdeme kde který,
kožichy, jak byly starých Čechů,
čepice též velké s kožešinou —
však vy budete pak zpívat jinou!"
Šmejkal vece, trubka hlasně brkla,
matce však krev všechna v líce vhrkla,
klesly její ruce dílu zvyklé.
„Pánbůh s námi a zlé pryč! Co, strýče,
co to osnujete, jaké pikle?
Jděte od nás, nechte si své chtíče!"

Tu zas trubka brkla, opět brkla,
ale Strnad zraky jiskří, blýská:
„Kroť se, ženo, počkej! nebuď zbrklá!"
Popojde a Šmejkalovi zblízka
po rameni zatleská a zase
máchnuv rukou kývá v málomysli.
„Kdy bych já byl člověk nezávislý!
Avšak ještě vzpomeneme na se.
V hlavě mé to roste, tam to roste!
Já vím, že jsem schopen, že mám vlohu;
jak já jednou dokáži, co mohu!
Všechno to je šumaření prosté,
ale jednou — jenom počkej, brachu!
Nech to, ženo, nech to — neměj strachu,
tomu nerozumíš, dobrý bloudku!
Tobě ovšem sluší doma v koutku
hlídat děti; ale člověk, drahá,
člověk jako já, to je zas jiná:
Vzhůru! Do světa! V dál! . . . Vyšší snaha . . .
Pro mne nikde není domovina!
Já se nedám vázat v žádná pouta,
celý svět je pro mě otevřený!"

Takto hlásal mistr, ale z kouta
holé ruce poplašené ženy
proti němu do výšky se vztáhly.
Zděsil matku jeho výbuch náhlý,
zahradila dvéře kupou dětí,
rukama se jala oháněti,
jak by okřídlence lapit chtěla,
aby neuletěl, pohyb dělá,
jako vodou chtíc jej polévati.
„Vzpamatuj se! Kriste, všichni svatí!
Co to mluvíš? Vzpamatuj se, muži!"

Schlípil mistr křídla jako chlapec.
„Nekřič, matko! Hle, už lezu na pec!
Vidíš? Lezu! — Snadno se to dluží!
Dětí plno tak jako včel v úle,
žid nás prodá — děj se tvoje vůle!
Já už lezu na pec!“
Lezl v skutku.
Ale Šmejkal nedbal na jich půtku,
z kapsy vyhrábl hrsť stříbrňáků,
počítaje cvrnkal, hvízdal sobě
a tak pravil: „Pro Boha vás prosím,
nač se, lidé, trápíte? Jak lehce
vydělám si pětku v krátké době:
pohřeb dnes, pak svatba u Slezáků . . .“
Vzhledl mistr k ženě zrakem kosým.
„Jen se podívejte! Ona nechce!“
A když chtivě pozírala žena,
jak přesýpá Šmejkal na hromádku
drobné z hrsti do hrsti se chlubě,
peněz cvrnkotem jsouc pomatena,
tu se vzmužil mistr, smál se hrubě:
„Což až přijde Marek po tom svátku!“

Zachvěla se matka, před očima
dvakráte pět prstů vstalo hbitě,
křivých prstů, až ji hrůza jímá.
Skryla líce, vzdechla rozpačitě:
„Kdy bych věděla, že — přijdeš jistě . . .“
„Ať se propadnu hned na tom místě!“
Vymrštil se Strnad skočiv s pece,
a již proseb ani zaříkání
nedbaje se pustil v oblékání,
jako pták zas volný letěl z klece.

O dva kroky napřed Šmejkal dupá,
za ním kratším krokem Strnad cupá.
První stanul, druhý rozeběhlý
hnal se přes něj, narazili na se —
zraky obou po kořalně šlehly. —
„Ku předu!“ dí Strnad: „Vari, ďase!“

IV.

Čeká matka den a čeká druhý,
přišel svátek, muž se nenavrací.
Lidé odešli, co přišli s prací,

zítra přijde žid, je platit dluhy —
matka zoufá, kudy chodí vzdychá.
Znamená, jak se k nim vkrádá zticha,
co jim střechu nad hlavami béře.
Chvěje se, když otevrou se dvéře,
v kout se tiskne, jizba zdá se kratší —
něco hrozného se na ně tlačí.
Venku ploty přelézají směle,
po dvorku jim chodí lidé cizí,
nakukují v okna, kusy celé
ztrácejí se z plotu na jich dvoře,
z podkladku též vajíčko jim mizí.
A zná dobře matka toho tchoře,
však jej vidí, hledí na lupiče.
za bílého dne jí kuře chytá,
kohoutka, jenž poděšeně křiče
po dvorečku peří tratě lítá,
zoufale v zem bije křídelkoma,
neboť jsou již od létání chroma.
Příšerný se žene za ním škůdce,
na sáh v pravo, na sáh v levo ruce,
jako v tanci divokém se zdlouha
rozkračuje, nadskakuje, chňapá,
sehnut nízko, kabát prachem plouhá,
pejzy odhazuje, ústy klapá.
Vidí matka, okřiknout se bojí. —
Však už kohoutek vší silou svojí
vzletěl přes plot, zmizel na zahradu
a žid sklamán zdvíhá za ním bradu.

A když matka potom na záhrobni
usedla, s ní tvorečkové drobní
řádkou jako hříbečky a hřiby —
do půl tuctu sotva jeden chybí —
pojednou se všechny děti zdvihly,
i to, které na prsu jí visí,
zakvílelo, ztrativši jej z ústek;
vzhledlať také matka na strom štíhlý
vedle plotu. Ještě když byl lysý,
pozor dala každý na přírůstek,
těšila se na plod s prvním květem,
jakou radosť udělá svým dětem —
tu hle! z cesty přes plot nachýlený
starý Marek shýbá útlé snítky
první léto plodné, mladé třešně.
Sotva dozrálý plod jako sklenný,
průzračný a čerstvý škube spěšně
ze zelených listů bez pobídky,
hází na klín dětem svým, jež drze

sápají se samy na plot vratký,
do zahrádky plotem naveskrze.
Za plotem pak děti chudé matky
prsty ssajíce zří na židáka,
který trhá třešně, mlaská, láká.
Sehnula se Madla, zdvihla pecky
odhozené od žíďat — v tu chvíli
zvědavě se kol ní seskupily
pecku zkoumajíce druhé všecky,
až je matka zavolala přísně
plna hořkosti a divné tísně.
„Mlčte děti, já vám koupím jiné!“

A hle, již tam ode plotu kyne
žid a jeho drobné plémě cizí
s velikými pysky, v důlkách oči
bolavé se chtivě po všem točí —
obklopili matku jako hmyzy.

„Třešně jsou už zralé,“ vece starý
na záhrobni místa pro žíďata
dobývaje: „Vášo, Vojto, vari!
Pusťte moji Adélku! Jste velcí
kluci už. Nu posaď se, má zlatá!“
Ohledly se děti po vetřelci,
ustoupily, u matky žid stanul.
„Pánbůh požehnej! Bych neuhranul.
Ale k tomu Boha svědkem beru:
živíte to mrně přes moc, věru!
Škoda prsu takovému rysu.
Krupici vám pošlu pro to dítě,
navařte mu kaše plnou mísu,
a za to nám naše posledňátko —
paní má ho nenakojí sytě,
jí to škodí — přikrmíte, matko!“

Sklopila zrak, těsněji své dítě
k ňadrům přitiskla a rukou pravou
čmárala cos v zemi rozpačitě,
když tu na tvářičku kojeňátka
buclatou jak cibule a zdravou
nečistá dlaň žida hrubě spadne,
jako na růžové poupě vnadné
žába ropucha. Hned dětí řádka
za sukni se chytla matky svojí,
ana poplašena, v nepokoji
na síň prchá, děti před se nutká,
za sebou pak dveřmi bouchne zprudka.

„Co se to jen děje?“ matka trne.
„Co pak se to, Bože, na nás hrne?
Poklekněte, děti, na kolínka!
Už nic platno, musím pro tatínka.“

(Pokračování.)

Z veliké revoluce francouzské.

Píše

prof. dr. **Jan Krystůfek.**

(Pokračování.)

a takových poměrů narodil se dne 21. listopadu roku 1694 v Paříži Voltaire. Prvé knihy, které mu kmotr jeho, opat Chateaunef do ruky dal, aby se v nich učil čísti, byly básně kluzkého a beznáboženského obsahu. Útlá mysl Voltairova byla na samém prahu života jeho otrávena. Vychován byl v kolleji jesuitské, kde vzbudil u svých učitelů nejen obdiv svými schopnostmi, nýbrž i strach svou nepoddajností a svými neobyčejně smělými náhledy. V něm si jesuité vychovali svého největšího odpůrce. Opustiv učiliště uveden byl do společnosti princův a vysokých hodnostářů, jimžto smyslná rozkoš byla jediným cílem života. Zde naučil se onomu jemnému tónu společenskému, jenž po celou dobu života jeho zůstal mu vlastní. Povaha jeho skládá se ze samých protiv. Vznešenosť a nízkosť, mravnosť a zvrhlosť, přátelství a nenávisť, obětovnosť a zatvrzelosť pronikají celou bytosť jeho. Tu se zápalem neodolatelným horuje pro právo a pravdu, pro svobodu a pokrok, tu opět vtipem vše ničícím v bláto šlape, co člověku jest drahého a svatého. Voltaire jest dítkem doby své. S náboženstvím křesťanským záhy se rozpadl. Věrouka jeho záležela v tom, že uznával Boha stvořitele, jenž o stvoření svém sice ví, ale ve spojení s ním není, a jenž člověku neukládá jiných povinností, než které příroda sama stanoví. O nesmrtelnosti duše neměl nikdy určitého ponětí. Jako člověk ji připouštěl, i jemu bylo nesnesitelno, že by duše s tělem zároveň měla zahynouti; ale co člověk připouštěl, to spisovatel zavrhoval — pýcha zvítězila nad svědomím.

Prvá nehoda potkala Voltaira r. 1716, když pro hanlivou píseň na zvěčnělého krále Ludvíka XIV., která mu byla připisována, uvězněn byl v Bastille. Prázdně této užil k tomu, že učinil si plán k epické básni Henriadě, a že sepsal tragédii „Oedipe“, která při prvém představení r. 1718 potkala se s velikým úspěchem. Obecenstvo se kusu tomu obdivovalo, a literární svět stavěl ho po bok pracím Corneillovým a Racinovým. To byla chvála, které nezasluhoval. Voltairovi také nešlo o trvalou cenu básnickou, nýbrž o to, aby myšlenky své ve formě básnické uvedl ve známosť širších kruhův.

Po tu dobu Voltaire ve vznešených kruzích nezažil žádné nepříjemnosti, jsa tam vážen, hýčkán, obdivován, ale brzo bylo mu seznati,

že jest vetřelý plebejčík, kterého vysoká aristokracie mezi sebe přijala, aby jí svými lehkými vtipy a lehkomyslnými spisy dlouhou chvíli krátil. Při tabuli vévody Sullya setkal se s jedním Rohanem, jehož nadutou obmezenosť ztrestal několika pichlavými slovy. Za urážku tuto se na něm Rohan pomstil tím, že ho dal na ulici od svých lokajů zbičovati. Voltaire obrátil se k svému příznivci vévodě Sullyovi, aby mu zjednal dostiučinění. Že vsak šlo o to zastati se plebejce proti velkomožnému pánu, vévoda Sully odepřel mu služby své, shledávaje jednání Rohanovo v úplném pořádku. Klada výše svou česť než život Voltaire učil se šermovati a poslal potom Rohanovi vyzvání na souboj. Zbabělý Rohan vyzvání přijal, ale potají vymohl si zatýkací list na Voltaira, který byl v noci jat a vsazen po druhé do Bastilly. Po pěti měsících propuštěn na svobodu s výslovným rozkazem, aby odešel z Francie.

Voltaire odebral se do Anglie, kterážto země, ač jen úzkým průlivem od Francie jest oddělena, byla Francouzům zemí skoro neznámou. Pobyt v Anglii způsobil v názorech básníkových úplný převrat. Jaký rozdíl objevil se mu mezi životem před kanálem a za kanálem! Nikde nemohla myšlenka býti svobodněji vyslovena nežli v Anglii, nikde člověk netěšil se větší svobodě v životě občanském a státním jako tam. Voltaire si v krátké době jazyk anglický osvojil do té míry, že jím správně mluvil i psal. Se zvláštní zálibou ponořil se ve studium života společenského pozoruje rozvoj obchodu a průmyslu, věd i umění a sleduje pozorně zápasy politické a náboženské, jimž ani od církve ani od státu nebylo překáženo.

Maje za to, že největší zlo pochází z moci církve, a že fanatismus kněžský, jenž užíval moci královské za nástroj, způsobil neštěstí národů, pojal myšlenku, filosofií a vědami zkumnými podvrátiti tento fanatismus. Od té chvíle stal se nesmířitelným nepřítelem nejen církve katolické nýbrž všeho zjeveného náboženství. Po třech letech vrátil se do Francie opatřen jsa zbrojí, která mu vystačila na celý život. R. 1734 vydal filosofické listy, v nichž ovšem spůsobem povrchním mluví o výsledcích, kterých se Angličané ve filosofii domohli. Ve spisu tomto zjevně hlásá zásady materialistické řka, že člověk nemá těla, nýbrž že jest tělo, že není bytostí jedinou, nýbrž souborem bytostí a t. p.

Spis tento způsobil ve Francii pravou bouři. Z rozkazu státní rady byl zakázán, a parlament Pařížský nařídil, aby byl spálen. Voltaire obávaje se zatykače opustil Paříž a odebral se do Lotrinska, kde trávil delší dobu na zámku Cirey u markýzky Châteletové. V době této napsal báseň „La Pucelle,“ ve které sprostě hanobí pannu Orleanskou. Rekovské činy a tragická její smrť nedojaly jeho bezcitného srdce, tropil si surový smích ze světice, v níž genius francouzský zjevil se v záři nejkrásnější.

Pohyblivý duch Voltairův zkoušel se ve všech oborech literárních. V druhé době svého života obíral se hlavně dějepisectvím. Hlavní díla jeho v tom oboru jsou: Dějiny Karla XII., Úvahy o mravech a duchu národův a Věk Ludvíka XIV. Druhé dílo jest prvým moderním pokusem kulturní historie, v níž ve velikých rysech snaží se znázorniti rozvoj společnosti lidské. Ale mravní zpružiny nenalezly milosti před

očima jeho; odtud nesmířitelná nenávisť jeho ke křesťanství, jež všemi prostředky hledí podkopati. Jednu zásluhu Voltaire těmi spisy získal si přece, že dějepisectví, jež kleslo s výše své, opět uvedl na pravou cestu.

Vše, co vyšlo z péra jeho, přijímáno bylo od jedněch s radostí, od druhých se strachem, od třetích se zvědavostí, ale mělo vždy účinek obromný. Myšlenky jeho, jež od tříd vzdělaných dychtivě byly přijímány, pronikaly až do nižších vrstev a otravovaly lepší jádro jejich. Když Voltaire r. 1778 umíral, mohl dílem svým býti spokojen — atheismus stal se modou ve vznešených kruzích francouzských.

K nejkrajnějším důsledkům Voltaire neodvážil se proniknouti, v úkol ten uvázali se jeho vrstevníci a následovníci. V době, kde pravověrnosť křesťanská zvrátila se v nevěru, jest zcela přirozeno, že pochybnosť metafysická přešla v popírání ducha a mravnosti vůbec. Helvetius ve spise svém Sur l'esprit (1758) prohlásil hmotu a ducha za jedno. Poněvadž jest člověk bytosť čijící, nemůže prý býti účelem jejím než rozkoš smyslná. Vše směřuje k tomu buď přímo nebo nepřímo. Dobro jest, co přispívá k naší rozkoši, zlo, co náš prospěch ruší. Prospěch jest pravým měřítkem našeho souzení a pravou pohnutkou našeho jednání. Ctnosť jest, co se shoduje s prospěchem obecným, neřestí, co se mu příčí. Hlad a láska smyslná jsou hlavní dvě spružiny, kterými řídí se lidská společnosť. Nejlepším vyvrácením náuky této jest Helvetius sám, jenž byl člověk šlechetný a dobročinný. Zjev tento lze vysvětliti jen tak, že svědomí jeho bylo lepší než vědomí. Ve smyslu Helvetiově psali také Hollbach a La Mettrie, kteří plnými ústy hlásali hrubý atheismus.

Voltaire a stoupenci jeho útočili hlavně na zjevené náboženství, životu státnímu jen menší věnujíce pozornosť. Stát a zřízení jeho za předmět svých studií obral si Montesquieu (1689—1755). Z počátku bral se směrem Voltairovým, později ho však opustil a kráčel cestou zcela samostatnou. Náležel ke šlechtě úřednické (noblesse de robe), která byla té doby nejvzdělanější částí národa. Montesquieu jest ozdobou její. Studiu právnickému se věnoval se vší opravdivostí, i přinesl k úřadu svému nejdůkladnější vědomosti. Od obyčejných právníků lišil se tím, že nespokojil se upotřebením práva pro denní případy, nýbrž snažil se vystihnouti ideu práva, jak se jeví ve veřejném a politickém životě všech národův.

Mravní a politická pokleslosť Francie byla příčinou, že prvý jeho pokus literární Lettres persanes (Perské listy) z r. 1721 byly rázu satirického. Předvádějí nám Peršana Usbeka, jenž přišed v posledních dnech Ludvíka XIV. do Paříže, líčí nám dojmy, jaké na něj toto město učinilo. Co se Montesquieuovi nelíbilo, to vtipně a zároveň půvabně odsuzuje. Dovedl nebezpečným opravám nakloniti lidi, kteří při nich nejvíce mohli ztratiti. V příčině této Perské listy jsou dílem mistrovským; frivolní ton, který z nich vane, neležel v povaze spisovatelově, nýbrž byl ústupkem učiněným tehdejší době.

Montesquieu žil v tak šťastných poměrech, že nepotřeboval hledati zaopatření na dráze úřednické. Poněvadž zřízení parlamentní příčilo se jeho zásadám, vzdal se r. 1726 místa svého, aby mohl cele

žíti studiím právnickým a historickým. R. 1728 vydav se na cesty prošel Italii, Švýcarsko, Holandsko, Anglii a Rakousko, ne aby se bavil, nýbrž aby národy a zřízení jejich z vlastního názoru poznal. Vrátiv se z cest svých, vydal r. 1734 rozpravu pod názvem: Considérations sur la grandeur et la décadence des Romains (Úvahy o velikosti a úpadku Římanův). Ne jako úzkoprsý filolog, nýbrž jako zkušený státník pohlíží na říši římskou a rukou jistou stručně, ale vždy případné líčí příčiny, které z malého města Říma postupem času učinily vládce celého Středomoří. Ale ctnosti, jako obětovnosť, vytrvalosť, skromnosť a nadšení, které Řím učinily mocným a váženým, později tam pozbyly své moci, a neřesti nejrozmanitějšího druhu nastoupily na jich místo. Z říše římské vymizel duch, který ji založil, zkáza její byla neodvratna. Montesquieu týmž spůsobem probírá příčiny úpadku jejího jako vylíčil příčiny jejího vzrůstu. Poněvadž lidé ve svých ctnostech i neřestech jsou si podobni, a poněvadž despotismus, ať se vyskytuje u národů starých nebo moderních, jeví všudy touž nevážnosť ke člověku, není s podivením, že vrstevníci i potomci ve spisu tom viděli ne tak obraz říše římské, jako spíše francouzské. A jak mohlo býti jinak? Duch středověký z Francie dávno vymizel, ale řády, které založil, trvaly dále. Spis tento byl všem, kdož byli při vládě, důtklivou výstrahou, aby v čas přetvořili stát podle nových potřeb, nechtělili, aby vetchá jeho budova se zřítila a je ve svých ssutinách pohřbila.

Touž myšlenku Montesquieu rozvádí ve hlavním díle svém: Sur l'esprit des lois (O duchu zákonův). Uložil v díle tom zkušenosti, jež nasbíral na svých cestách pozorováním života rozmanitých národů, obcováním s předními muži rozličných zemí, a které rozsáhlými a důkladnými studiemi vytříbil. Pracoval o něm dlouhá léta, každá věta jest náležitě vypilována, každá myšlenka případnými slovy vyslovena, tak že obsahem i formou jest ve svém oboru nejdokonalejším spisem 18. věku. Mnohá místa jsou tak úsečná, že vešla v obecné užívání jako přísloví. Nedostatek methody jest hlavní vadou knihy té. Účelem jejím bylo znázorniti přednosti ústavní monarchie, jak té doby v Anglii kvetla, a v ošklivosť uvesti despotismus, jak ve Francii za rozmařilého Ludvíka XV. se vyvinul.

Montesquieu rozeznává trojí spůsob vlády: republiku, monarchii a despotismus. Prvé dvě formy vládní zakládají se na zákonech, třetí nezná žádných zákonův mimo vůli despotovu. Za princip republika má ctnosť, monarchie česť, despotismus strach. Každá z těchto tří vládních forem může se zvrhnouti, když tvůrčí princip její vezme porušení. Po rozumu Montesquieuově republika jest v podstatě nejdokonalejší formou vládní, ale relativně nejdokonalejší jest ta, kde moc zákonodárná, výkonná a soudní od sebe jsou odděleny, poněvadž při tomto rozdělení zneužívání moci státní nejméně jest snadné. Tato vládní forma byla tehdáž v Anglii, odtud také chvalořeč jeho ústavnosti anglické. Ze spisu toho přímo jde na jevo, že Francii nebude zpomoženo, pokud vůle královská nebude obmezena mocí národní. Když Montesquieu dne 10. měsíce února 1755 zemřel, kniha tato dožila se již 22. vydání a byla také do mnohých jazykův evropských přeložena.

Voltaire i Montesquieu měli každý své stoupence a obdivovatele. V těch kruzích dvorských a vznešených salonech, kde pojem ctnosti byl věcí neznámou, kde ze všeho, co člověku svatého a drahého, tropili si žert a smích, kde sžíravý vtip ničil všelikou auktoritu i tu, na níž i jejich existence závisela, tam vévodil Voltaire; za to vrstvy společnosti francouzské, které poznaly vážnost doby a předvídaly hrozný úpadek, nestaneli se v čas obrat k lepšímu, ty přivinuly se k Montesquieuovi domnívajíce se jako on, že zavedením ústavnosti anglické na půdu francouzskou lze zhojiti všechny neduhy, kterými říše strádala. Ale široké vrstvy národa, stenající pod břemenem daní a středověkých předsudků, nebyly v té míře, aby jako Voltaire život braly jen s lehké jeho stránky, ani aby jako Montesquieu trpělivě očekávaly, až doba sama přinese napravení. Kamkoliv pohledly, všude jevila se jim strašná přítomnosť, z níž nebylo východu. Samy pomoci si nemohly a jiní pomoci jim nechtěli — i zmocnilo se jich přesvědčení, že nebude jim dříve zpomoženo, dokud celá soustava jak státní tak i společenská nebude zničena. Tlumočníkem citův a snah těchto byl Jean Jaques *Rousseau.*

Narodil se dne 28. června r. 1712 v Ženevě. Matka jeho brzy po porodu zemřela a otec se synáčkem svým příliš se mazlil. Od narození byl hoch konstituce příliš útlé a nervů dráždivých, jen nejpečlivějším vychováním mohl býti zachován pro život praktický. Avšak sotva naučil se čísti, nosil mu otec již romány, které on náruživě hltal. Jsa ještě děckem zvykl si žíti ve světě vybájeném a nemohl se z něho docela vyprostiti, ani když dospěl mužných let. Jeden blahodárný účinek četba tato na něj přece měla, že neupadl v materialismus a že ve smyslné rozkoši neviděl účel člověka. Jak četba tato v rozvoj jeho povahy působila, líčí ve svých Confessions (Vyznání) těmito slovy: „Z toho vytvořil se ve mně onen svobodomyslný, republikánský duch, onen nepodajný, svrchovaně pyšný charakter, jenž stal se mukou mého života a mne nejčastěji tam překonal, kde měl jsem mu nejméně popřáti místa; tím vyvinulo se u mně srdce tak tvrdé a něžné, povaha tak měkká a přece tak pánovitá, jež stálým kolísáním svým mezi slabostí a zmužilostí, mezi mdlobou a ctností až na konec můj v rozpor uváděla mne se samým sebou, a zavinila, že odříkání a užívání, radosť i zdrženlivosť v životě mi ušly.“

Obrazotvornosť nabyla u Rousseaua rozhodné převahy, za to vůle zůstala u něho vždy slabá. Porovnávaje skutečnosť se svými představami a pozoruje nesrovnalosť jejich se skutečným životem stal se sám sebou nespokojeným, toužil po něčem, o čem neměl určitého ponětí, a proto stal se mu jeho stav nesnesitelným. V šestnáctém roce věku svého utekl z rodného města do Savojska nemaje peněz a nevěda, co bude ve světě dělati. V Turině přestoupil od kalvinismu na víru katolickou, a sotva to učinil, litoval již činu svého. Když už byl třicet let stár, ještě si nezvolil určité dráhy životní. Toulati se v přírodě a ponechávati myšlenkám svým volný vzlet, bylo nejmilejším jeho zaměstnáním. Potulky tyto v přírodě nebyly bez účinku. „Vraťte se ku přírodě!“ volá Rousseau na každé stránce spisů svých k blaseované tehdejší společnosti francouzské. R. 1741 odebral se do Paříže jako učitel hudby,

ale s vynálezem nové hudební methody valně nepochodil. Potom dostalo se mu místa při francouzském vyslanectví v Benátkách, ale nepohodnuv se se svým představeným vrátil se r. 1745 do Paříže zpět. Již dříve byl vstoupil ve spojení s předními muži tehdejšího literárního hnutí a nyní je obnovil. Tím rozházené vědomosti jeho poněkud se urovnaly a duch jeho nabyl určitého směru. K veliké škodě své seznámil se v době této s Terezou Lavasserovou, která v něm mravní stránku dokonale zničila. Dítky, které s touto ženštinou zplodil, poslal do nalezince, a zřekl se pod ničemnými výmluvami nejsvětějších povinností, povinností otcovských.

Konečně přišla doba, kde měl vystoupiti ze sebe sama a zjeviti světu, co dříme ve zmítaném srdci jeho. Na cestě do Vincennesů probíral se v literárním časopise Mercure de France, a tam četl, že akademie Dijonská vypsala cenu na rozluštění otázky: „Le rétablissement des sciences et des arts a-t-il contribué à épurer les moeurs?“ (přispěloli obnovení věd a umění k ušlechtění mravův?) Otázka tato hluboce ho dojala. Tisíce myšlenek prolétalo hlavou jeho; celé století prožil v několika minutách. Všecka nenávisť, kterou choval k lidské společnosti, propukla v něm silou neodolatelnou. Což neskrývá se pod lesklými formami nákaza mravní? Což nenavykla si společnosť tato dávati nepravostem svým zvučná jmena ctností? Což nejsou přednosti přirozené všudy dušeny a odstrkovány? Což nezakládá se blahobyt a vzdělanosť jednotlivců na bídě a nevědomosti zotročeného lidu? Jestliže vzdělanosť zkazila zdravé jádro jeho, zdali stav ten, kde člověk nebyl rezem vzdělanosti nakažen, nebyl nejblaženější dobou jeho? V tom smyslu dopadla jeho odpověď, které přiřčena byla vypsaná cena. Mužové staré vzdělanosti vyřkli sami nad sebou rozsudek. Základní myšlenka spisu toho jest, že přirozenosť člověka kazila se tou měrou, jak vědy a umění se zdokonalovaly. Jakmile prvá tato návěsť přijata byla za pravou, bral se Rousseau s neodolatelnou výmluvností až k nejzazším důsledkům jejím. Kdykoliv rozum proti nim pozvedal svých námitek, vždy odvoláváním se k citu podařilo se spisovateli umlčeti odpor jeho. Tento způsob mluvy, ve Francii po tu dobu neobvyklý, překvapil i uchvátil národ. Jeden dobrý účinek měl přece, že cit, spoutaný formami konvenienčními, opět přišel k svému právu.

Akademie Dijonská vypsala r. 1753 novou cenu na rozluštění otázky: „Quelle est l'origine de l'inégalité parmi les hommes? Est-elle autorisée par la loi naturelle?“ (který jest původ nerovnosti mezi lidmi? zdali jest zákonem přírodním oprávněna?) Učinilli Rousseau v prvé odpovědi útok na vzdělanosť, podnikl v odpovědi druhé útok na majetek a společenské řády vůbec. Proto volá s nadšením: „Prvý, jenž ohradil kus půdy a řekl: toto jest mé, a nalezl lidí dosti prostých, kteří mu uvěřili, byl pravým zakladatelem společnosti občanské. Co zločinův a co bídy byl by ušetřil pokolení lidskému ten, kdo by mu byl vytrhl rýč, zaházel příkop a zvolal ke svým bližním: Střezte se tohoto podvodníka; jste ztraceni, zapomeneteli, *že plody náležejí všem a země nikomu!*“ Ostřeji žádný socialista neodsoudil majetek, než to učinil Rousseau na tomto místě. Po jeho rozumu počíná zlo, když jeden

člověk dovede toho, že jiní za něho pracují, a on sám stará se o jejich výživu. Rovnosť zmizela, vlastnictví nastalo. V rozpravě této hesla revoluční: Volnosť a rovnosť stále se opakují, zbývá jen od slov přikročiti k činům.

Nejdůležitější spisy Rousseauovy jsou: *Emil*, neboli o vychování člověka a *Contrat sociale* (Smlouva společenská).

Jest to ovšem zjev podivný, že člověk, jenž vlastní dítky své zavrhl, aby nemusil o ně se starati, jenž neznal skutečného člověka s jeho vadami a přednostmi, učil Francouze, jak by měli vychovávati své dítky. Proto také předpisy, které dává, netýkají se člověka, jak jest, nýbrž jak si ho Rousseau ve své fantasii představuje. Poněvadž celá společnosť lidská byla zkažena, on, znaje se k zásadě, že člověk jest zdokonalitelný, přirozeným způsobem byl veden k tomu, aby okázal, jak člověk může státi se lepším. Mělali zkažená společnosť evropská mravně se napraviti, mohlo se to státi jen vychováním dítek. Jediná zdravá zásada v Emilovi jest ta, že vychování dítěte má býti přirozené a postupné. Vznešené zásady vychovatelské, které o sto let dříve hlásal náš Komenský, buď byly zapomenuty anebo nebylo jich nikdy užíváno. Teprve Rousseauovi podařilo se obrátiti pozornosť všech vzdělaných kruhů k vychování dítek tak, že od té doby nejvýtečnější myslitelé všech národů tomuto oboru zasvětili velikou část svých theoretických i praktických vědomostí. Celkem zásady v Emilu hlásané jsou povahy negativní. Poslušnosť, uctivosť, pobožnosť, útrpnosť jsou jím z vychování vyloučeny — zcela přirozeně, poněvadž Emil nemá vyvinouti se v člověka, nýbrž v divocha, a ten ctností těchto míti nesmí.

Účelem Smlouvy společenské (vyšla r. 1762) jest nalezti spůsob vlády, jenž by vší mocí chránil osoby i statků jednotlivce, a ten, aby ve společnosti s jinými nezávisel přece na nikom jiném než na sobě samém a zůstal svobodným jako dříve. Jen národ jakožto celek má právo dávati sobě zákony — a tato svrchovanosť jest nerozdílna a nezadatelna. Vláda není svrchovaná, ta jest toliko služebníkem svrchovaného národa.

Stará auktorita klesá, středověké názory vůčihledě potuchají, vyrůstá nové pokolení, jež se neodvolatelným proudem žene za novým ideálem politickým, za volností, rovností a národní svrchovaností, ale spůsob, jak by bylo lze ideál tento uvesti ve skutek, není mu ještě povědom, hledá ve tmách, až vláda sama ukáže mu k tomu cestu.

Mezi spisovateli tehdejší doby byli také mužové, kteří, opustivše říši mlhavých představ, probírali otázku, jak by bylo lze, aby posavadní vady a nedostatky státního zřízení byly odstraněny a opravy s časovými potřebami souhlasící zavedeny. Mužové tito nazývali se ekonomisté neboli fysiokraté. Učilili jedni, co možno mysliti, udávali druzí, co by bylo činiti. Ale i mužům těmto staré zřízení bylo nesnesitelné a zralé, aby bylo odstraněno, poněvadž nehodilo se k osnovám jejich. Aby staré zřízení provinciální bylo zrušeno a novým jednodušším na departementy nahrazeno, hlásali učitelé tito o čtyřicet let dříve, nežli bylo provedeno. Svobodám politickým, které ve sborech zákonodárných nejlepší mají záruky, příliš nakloněni nebyli.

Sám Quesnay soustavu o protisilách politických nazval myšlenkou osudnou. Proti přehmatům moci absolutní neznali jiného prostředku než obecnou vzdělanosť, poněvadž národ vzdělaný po rozumu jejich nesnese despotismu. Zkušenosť nás učí, že obecná vzdělanosť nikdy není s to, aby nahradila záruky politické, ani aby zabránila despotismu. Když si předložili otázku, jakými nástroji bylo by lze provesti zamýšlené přetvoření státu, poznali, že staré nástroje, které zbyly ze zřízení středověkého, k tomu se nehodí; národu samému provedení osnovy tak rozsáhlé, jejíž jednotlivé části velmi těsně k sobě přiléhaly, svěřiti nechtěli, i nezbývalo jim nic jiného, než aby užívali posavadních orgánů královských. Království nebylo jim tak proti mysli, jako by se na prvý pohled zdálo. Jako oni, tak i království směřovalo k rovnosti všech tříd a nenávidíc starých výsad směřovalo k zavedení jednostejných zákonů pro všechny. Venkoncem nauka ekonomistů vedla k všemohoucnosti státní moci. „Stát může z člověka učiniti vše, co chce,“ praví Bodeau. Nová tato moc státní liší se podstatně od státní moci středověké. Ona nepochází od Boha, není vázána žádnou tradicí, jest neosobná, nejmenuje se více králem, nýbrž státem, není dědičná: jest výsledkem a zastoupením všech, i sklání všechny pod svou moc. Tento způsob moderního tyranství nebyl jim cizí. Ve státě jejich nemělo býti ani hierarchie, ani vyznačených tříd, ani určitých stupňů, nýbrž toliko národ skládající se z jednotlivců sobě skoro podobných a ve všem sobě úplně rovných. Toto změtené množství, ač prohlášeno bylo za jediného panovníka, přece zbaveno bylo schopnosti, jež by mu dovolovala říditi ano i kontrolovati moc královskou. Nad tímto množstvím král vznášel se jako jeho mandatár, jenž měl konati vše jmenem jeho ale o ničem neraditi se s ním. Kdo měl na krále dohlížeti? Veřejné mínění nemající orgánův. Kdo ho měl zadržeti? Revoluce a ne zákony. Jaké měl postavení mandatár tento? Dle zákona velmi podřízené, v skutku úplně nezávislé.

Mezi učiteli státního hospodářství záhy vyvinuly se dva směry. Kdežto jedni hodlali založiti všemohoucnosť státní, aby za pomoci její proměnili podobu společnosti lidské, druzí chtěli užiti téže moci státní, aby vyvrátili i její základy. Ku prvým přičísti dlužno bývalého ministra *d'Argensona*, jenž, ač byl šlechticem starého rodu, přece prohlásil přednosti rodové za pouhý předsudek, znaje se takto k zásadě, že rovnosť všech občanů jest ke blahu státu nevyhnutelně potřebna. Monarchii prohlašoval za jediné správnou formu státní řka, že rozdělení nejvyšší moci protiví se přírodě, ale zároveň žádal pronikavou decentralisaci. Co se státní moci přímo netýkalo, mělo svěřeno býti mocnostem místním, jako vydržování cest, rozdělování a vybírání daní, správa obecní, místní policie, chudinství a t. p. Poněvadž posavadní rozdělení na provincie bylo nesouměrné a často i moci ústřední nebezpečné, bylo třeba rozděliti Francii na dapartementy, v jichž čele měli státi intendanti, ustanovení na tři léta. Uvažuje střízlivým okem stav Francie viděl d'Argenson všudy hojnosť hořlavých látek, které, kdy by nebyly v čas vhodným způsobem odstraněny, hrozily výbuchem, jehož následky byly nedostižny.

Kdežto d'Argenson přihlížel ke stránce politické, jiný učitel národního hospodářství *Bois-Guilbert* dokazoval, že bohatství národní

nezáleží ve množství zlata a stříbra, jež stát k sobě táhne a doma udržuje, nýbrž v hojnosti plodin zemských a průmyslových, jeli spotřeba jejich náležitě upravena. Svoboda průmyslu a obchodu byla heslem jeho.

Týmž směrem bral se *Gournay*, jenž vyslovil zásadu: Laissez faire, laissez passer. Po rozumu jeho nepřísluší státu nařízeními svými stěžovati výrobu a činiti výsadu z práva ku práci. Proto mají odstraněny býti všeliké překážky, které výrobě a volnému oběhu překážejí a spotřebu zmenšují. Poněvadž obilí jest zbožím, má v zemi volně obíhati a z ní vycházeti; oběh a vývoz obilí nemá tedy ničím býti znesnadňován. Poněvadž také peníze jsou zbožím jako každé jiné, mají podmínky půjčky a míra úroků býti svobodny; stát nemá na peníze ukládati větších poplatků než na jiné zboží. Také nemá působiti k tomu, aby míra úroková klesla, leda nepřímo, že by nerozmnožoval svými výpůjčkami počet těch, kteří shánějí se po kapitálech. Zásadou svou: Laisser faire Gournay nemínil absolutní nečinnosť státu, naopak, tam, kde jest třeba překážky odstraniti, zanedbaná odvětví podporovati, klesající činnosť povzbuditi, potřebných vysvětlení poskytnouti, má stát nejen právo, nýbrž i povinnosť zakročovati. O prospěch státu lépe prý bude postaráno, když ponechá se člověku volnosť, ježto se lépe starati bude o prospěch svůj vlastní, nežli to může učiniti stát svými zřízenci, jimž na zdaru podniku celkem nic nezáleží. Jen svobodou výroby, koupě a prodeje lze pojistiti prodávajícímu slušný výdělek, jenž ho k další práci povzbuzuje, a kupujícímu pořádné zboží, jež s cenou žádanou jest v souhlasu. Nauka tato byla v úplném odporu s obchodní politikou, kterou vláda francouzská řídila se vně i vnitř.

Až po tu dobu bylo zemědělství pro obchod zanedbáváno. Na důležitosť jeho upozornil *Quesnay*, životní lékař Ludvíka XV., jenž prohlásil vzdělávání půdy za jediný pramen národního bohatství. Vlastními rozmnožiteli národního bohatství jsou prý jen vzdělavatelé půdy, průmyslníci a obchodníci prý k tomu ničím jiným nepřispívají, než že bohatství to udržují a rozšiřují. Daně prý nemají býti ukládány než na čistý výtěžek z půdy. Stát má žíti z daní a ne z půjček. Bohatství peněžné nezná vlasti, jest pravý kosmopolita a usazuje se všudy, kde mu kyne výdělek. V nebezpečných krisích státních peněžníci jsou první na útěku. Potřeba chrániti svobodu osoby a majetku člověka od samého počátku vedla k tomu, aby si zřídil vládu. Vláda má býti jednotná a absolutní. Aristokracie jest škodliva. Rozdělení společnosti na jisté třídy občanské, z nichž jedna vykonává panství nad druhými, ruší jednotu národní a klade prospěch tříd nad prospěch obecný, jímž jest prospěch zemědělství. Při všech vadách, které lpí na soustavě Quesnayově, má ona přece tu nepopíratelnou zásluhu, že přispěla nemálo ke zničení okovů, kterými půda po ten čas byla sevřena, a k osvobození lidu selského, jemuž konečně vrácena jsou práva člověka a občana.

Zásady kommunistické, jak i za dnů našich bývají hlásány, vyslovil Morelly r. 1755 ve spise Code de la Nature těmito slovy: „Nic ve společnosti nenáleží jakožto majetek jednotlivci. Majetek jest hodný zavržení, a kdo pokusí se o to, aby ho zavedl, bude zavřen na čas svého života jakožto šílenec a nepřítel človóčenstva. Každý občan bude

na obecné útraty vydržován a zaměstnáván. Všechny výrobky budou uloženy ve společných skladištích, aby byly rozděleny všem občanům a sloužily ku potřebám života jejich. Všechna města budou vystavěna podle téhož plánu, všechny budovy ku potřebám jednotlivců budou si podobny. V šestém roce dítko odňato bude rodičům a vychováno na útraty státní týmž způsobem.“ Člověk jakožto individuum měl úplně zaniknouti v organismu státním a státi se pouhým nástrojem, stát, totiž těch několik mužů, které náhoda postavila by v čelo vlády, rozhodovali by nejen o hmotné, nýbrž i o duševní síle každého jednotlivce.

Až do polovice předešlého století národ francouzský netoužil po svobodě politické, nýbrž po opravách. Ale myšlenka, že národ má míti podíl ve vládě, drala se čím dále tím více do popředí, až opanovala bytosť celého národa. Také vzpomínka na státy generální se oživovala. Změny ve smýšlení lidu nezůstávaly bez účinku na ekonomisty, kteří počali mluviti o svobodomyslných zařízeních ve svém jednotném státě. Ale národ tak málo připravený pro svobody veřejné nemohl podniknouti pronikavé opravy v celém svém zřízení státním, aby ho nezničil cele. Idey, které do sebe vssál, nejen nesrovnávaly se se svobodou, nýbrž přímo ji rušily. Veřejné mínění bylo již tak mocné, že i absolutní král přinucen byl činiti mu ústupky a říditi se jím.

Také hmotně Francie se počala zotavovati. Příčinou toho bylo, že mocná vláda ústřední přestala býti despotickou, udržujíc všudy pořádek i bezpečnosť, a že národ ve vyšších svých třídách nejosvícenější a nejsvobodnější mohl se obohacovati podle své vůle. Ale tou měrou, kterou přibývalo zámožnosti, duch stával se podrážděnějším, obecná nespokojenosť stále vzrůstala, nenávisť ke všem starým řádům se vzmáhala, vše směřovalo k násilnému převratu. Při smrti Ludvíka XV. revoluce již byla na propuknutí, smrť jeho na čas nebezpečenství to zažehnala.

(Pokračování.)

R. 1889. Čís. 5.

OSVĚTA

Srbsko za Milana Obrenoviće IV.

Píše
Jos. J. Toužimský.

I.

Radostní dnové nadešli v srpnu r. 1872 knížectví srbskému, tehdy ještě pod svrchovanou mocí sultánovou stojícímu. Bývají slavné chvíle v životě veřejném, kdy zapomíná se na staré sváry a neshody, kdy míjejí rozdíly stran do nedávna na sebe nevraživších, kdy ustupují do pozadí osobnosti, aby učinily místo myšlence, jež ovládá srdce a mysli tisíců a před zanícenými zraky jejich slaví svoje vítězství jako blahé světlo, které zářiti má před národem do mlhavé budoucnosti. Takovými chvílemi byly v Srbsku dnové, kdy mladistvý, před čtyřmi léty nastolený kníže Milan Obrenović IV. ujímal se žezla veřejné moci. Zdála se počínati nová doba, která povede ke splnění tužeb národních a ve které kníže a národ třeba obětmi sebe většími uchopí se díla osvobození na Balkánském poloostrově. Ta idea ozařovala trůn knížete Milana, a jako by slunce nadějné budoucnosti bylo se usmálo na národ srbský, na všech stranách jevily se nadšení, shoda a odhodlaná vůle.

Dne 22. srpna 1872 dovršil kníže Milan osmnáctý rok svého věku a stal se podle ústavy plnoletým. Vladařstvo skládalo moc v jeho ruce, a národ ze všech končin spěchal do Bělehradu, aby dal výrazu svým citům a účasten byl velkolepých oslav. Bělehrad a celé okolí byly přeplněny lidem, jenž nemoha nalezti přístřeší nocoval i pod širým nebem. Černá Hora, Rumunsko, Řecko vyslaly sem své zvláštní zástupce, ruský car Alexandr II. vyslal kn. Dolgorukého, muže jmena zvučného v dějinách vzájemnosti ruskosrbské, aby ho zastupoval. Až do Baziaše, poslední tehda stanice železniční, plula Dolgorukému po Dunaji v ústrety deputace Bělehradská na srbské státní lodi Deligradu. Bělehrad zaslal padesáti čelním městům evropským, mezi nimi také Praze, pozvání ke slavnosti; ona pak — vyjma města rakousko-

uherská — vypravila k ní své zástupce. Moskva vyslala Pogodina slovutného učence, který právě o novověké dějiny srbské zvláštní zá sluhy si získal. Bulhaři v neobyčejném počtu zastupovali neosvobozeno část Balkánského poloostrova; tolikéž deputace z Bosny, Hercegovin a Starého Srbska. I toto neúřední zastoupení dodávalo slavnostem váž ného rázu a ukazovalo, jaké přítažlivosti dosáhlo Srbsko za vladařstv mimo hranice vlasti na bratrské národy Balkánské.

V předvečer slavnosti vzplanuly ohně na vrších srbských a po ve selé noci nastal radostný 22. srpen. Kníže pozdravován nadšeným jásoten jel městem velkolepě vyzdobeným do chrámu, provázen jsa vladařstven ministry a vojenskými hodnostáři. Potom přijal v slavném slyšení vla dařstvo, jež mu předložilo zprávu o svém konání a o stavu země, pa zástupce carova Dolgorukého, načež diplomatický sbor, jehož jmenen mu pronášel děkan sboru, anglický generální konsul White, blahopřán Dále dostavovaly se deputace národa, duchovenstva, vojska, státníc hodností. Mnohé deputace národní přinášely knížeti meč nebo prapo na znamení toho, čeho národ od něho očekává. Zejmena deputac z Rudnika, Takova, Kragujevce, Dobrinje, Čačku i Topoly — mís v dějinách války za osvobození proslavených — hlasitě osvědčoval vůli národní. Francouzský dějepisec a publicista Edmond Laboule omlouvaje svou nepřítomnosť psal mezi jiným: „Malý počtem, velk svým bohatstvím má srbský národ velkou budoucnosť. Carská říše Du šanova může jednoho dne se obnoviti, dějiny mají snad uchován krásné listy pro syny Milošovy a jich chrabré vrstevníky. Když Kon stantin spatřil vítězství věštící kříž na nebi, četl ohnivým písmem psan slova: ‚V tomto znamení zvítězíš.‘ Tento kříž ostal znamením srbskýc bojovníků, a božská věštba zachovala dosud svou platnosť.“ Slavnos následovala za slavností. Na hostině od města pořádané slavena mim jiné jednota jihoslovanská, vzájemnosť českosrbská, shoda Slovanstv i Francie, válka za osvobození a sjednocení. Nazejtří vojenská pře hlídka byla slavným výrazem bratrství mezi vojskem a národem. Kníž dával hostinu ve své zahradě, jelikož síně jeho zámku pro 200 oso nestačovaly. I zde projevována shoda a jednomyslnosť k velkému díl jihoslovanskému, ale největší měrou stalo se to pak při národní slav nosti v Topčiderském parku a na vojenském hodu, kterýmž třetíh dne zakončeny významné dni. Netřeba dokládati, že osvětlení, před stavení v divadle, koncerty a ples doplňovaly slavnosti, jichžto zda i blankytné nebe napořád podporovalo. Obrazy, jež byly vyvěšovány národní písně, jež byly skládány a zpívány, památky, jež byly nabí zeny, všechny vyjadřovaly ideu velikého podniku: osvobození bratří z jha tureckého.

Za hřímání děl vydal kníže v den svého nastolení tento manifes k národu:

„Dosáhnuv pro panovníka srbského zákonem předepsané plno letosti, uvazuji se dnes ve vládu nad zemí dle císařských hatišerifů zemské ústavy a ve své vlastnosti jako dědičný kníže srbský z milost boží a z vůle národa. Srbové! Když mlád ještě a nezkušen před čtyřm lety vstupoval jsem na trůn srbský, viděl jsem ve všeobecném jásotu s nímž jste mě přijali, výraz vaší úcty k mým slavným předkům

hám, jichž o Srbsko si dobyli, všechny své snahy věnovavše ní a upevnění trůnu a zanechavše mně květoucí a spokojenou

Bratří! Hledě k této mně a mé panovnické rodině osvědčené , nemohu se vám na ten čas lépe odměniti, nežli že dnes vám své slavné knížecí slovo, že ze všech sil se přičiním, abych stal ojným nástupcem Obrenovićův a *věrným pokračovatelem v ná- yšlence svého slavného předchůdce, knížete Michaela.* Nechať ý duch Michaelův všecky nás osvítí a jest nám vedoucí hvězdou lému cíli, krásné budoucnosti Srbska. Vychován v blahodárné sti vaší oddanosti a vašeho vlastenectví, konám dnes příjemnou sť, projevuje svou svrchovanou vděčnosť zástupcům národa, ná- vojsku, stálému vojsku, duchovenstvu, úřadnictvu, slovem veške- árodu, který v těžké době s jásotem přijal potomka Obrenovićů. uznalosť chovám k zasloužilým a vlasteneckým mužům, kteří ůvěrou národa k vladařstvu povoláni, svou péčí mě obmýšleli."

)ceňuje dobrodiní ústavy vyšlé ze souhlasu národa a vladařstva, tomu, že jako ústavní kníže panování své počíti mohu. Po- e všichni za svou povinnosť pečlivě zachovávati tento základ národních zřízení, jenž chová v sobě záruku vývoje. Veliký árodní skutek dopouští mně, abych ve spolku s národním za- tvem pracoval o rozvoji národního blaha ve všech směrech."

Jakkoli značné jsou pokroky, které naše knížectví v každé pří- nilo, přece nám zbývá řešiti nemalý počet nesnadných otázek, přištímu pokolení s důvěrou odevzdati mohli pokračování v po- íle. Jmenovitě povoláni jsou státní úřadníci, aby mne podpo- konání tohoto mého nesnadného úkolu. Potvrzuje je dnes úřadech a hodnostech odporučuji jim, aby neustále svědomitě povinnosti, kteréž jim ke blahu země jsou svěřeny. Ale všecko čínání bez součinnosti národa ukázalo by se kusé. Protož vy- šechny Srby, aby mě podporovali s oním vlastenectvím, kterým povždy vyznamenávali."

Tím, že za všech i sebe obtížnějších okolností, jak jsem za- yli jste přátelé pořádku, zákonným mocem oddaní občané a nitelé zákonů, zjednali jste Srbsku všeobecnou vážnosť. Naše usejí se nésti nejen k tomu, aby netknutě byla zachována, ale ozmnožena. Bylo by žalostno, kdy bychom i sebe menší část zbyli, čeho naši otcové dobyli, a málo záslužné, kdy bychom tě k tomu nepřipojili."

Setrvejte tudíž na blahodárné cestě a důvěřujte svému knížeti, ně jest odhodlán věnovati se zcela vašemu blahu. Prozřetelnosť hojně odmění vaše snahy, a naše drahá vlasť rychle zaujme dělanými národy místo, k němuž jí hojné ctnosti srbského ná- vají právo.

ано v Bělehradě 10./22. srpna 1872.

Milan M. Obrenović, kníže srbský!"

adařstvo ve zprávě své o stavu Srbska vyličovalo, co vykonáno zvolení až do tohoto dne, probíralo ústavní zákony, duševní é pokroky země, co stalo se pro školství, umění, průmysl,

obchod, zemědělství, co pro finance zemské, válečnictví a co v zahr
ničném zastoupení. Závažná byla slova zprávy při ústavních zákonecl
„Vzájemnou součinností vlády a zastupitelstva národního poměry v zer
se upevnily, a vladařstvo jest spokojeno dosavadními výsledky. I
všecka čtyři léta povolávalo vladařstvo skupštinu každoročně, a kdežt
druhdy zástupcové národní jen s obavami byli svoláváni, očekáva
nyní vláda toužebně zahájení skupštiny, neboť nalézala v ní nejpe
nější oporu.“ Co do Turecka vytknuta nerozřešená otázka Sakaru
Malého Zvorníka, jež Turecko proti právu a smlouvě vojenskou mo
drželo. Zevrubná zpráva končila těmito potěšitelnými slovy: „Vladařstv
pokládá se za šťastno, že *vládu a národ ve všem zanechává sjednocen*
Ponechávajíc dějinám soud o svém konání, nemůže ve chvíli, kdy kníže
veřejnou moc odevzdává, tajiti své útěchy, že svědomitě se vynasnažil
splniti dané sliby a knížete uvádí *na trůn v době, kdy jest tak upevně*
jako nikdy dříve, a že může mu odevzdati vládu státu, *který politick*
jest znovuzřízen, vojensky sesílen a finančně lépe opatřen než kdykol
jindy. Vladařstvo kojí se nadějí, že knížeti se podaří *vyplniti velik*
naděje, kteréž národ srbský chová v panovnickou rodinu Obrenoviců.

Jediný nepříznivý dojem činilo nepřátelství, kteréž uherská vlád
a podle ní se řídíc vláda Vídeňská osvědčovala ke slavnostem Běl
hradským. Rakousko-uherský generální konsul a politický jednate
Benj. Kallay (nynější společný ministr financí, známý svými objížďkam
v Bosně a Hercegovině) účastnil se sice úředně slavností, avšak v Ra
kousko-Uhersku zakázáno bylo nejen všem městům vyslati tam sv
zástupce, ale bráněno i jednotlivcům odebrati se do Srbska. Když v
středu 21. srpna připlula do Zemuně Pešťská paroloď, přeplněná lidm
ke slavnostem cestujícími, četníci s nasazenými bodáky očekávali jejíh
příchodu, vstoupili na palubu a prohlíželi průvodní listy všech cestu
jících. Kdo neměl průvodního listu, a těch byl velký počet, vyvede
byl na břeh a musil se vraceti. Nedosti toho. I těm, kteří soukrom
a s průvodními listy slavnostem obcovali, bylo po návratu snášet
mnohé pronásledování. Většinou kladeno jim za vinu, že pronášel
o národní slavnosti nebo v hostincích a jinde přípitky, jejichž ost
namířeno prý bylo proti Maďarům nebo Rakousku. Tak spisovatel srbsk
dr. Kostić a publicista Jovan Pavlović (druhdy redaktor „Graničara
v Zemuni a nyní ministr vyučování na Cetyni) byli žalařováni plnýc
pět měsíců ve společnosti zločinců a pobudů, ačkoliv potom vyšlo n
jevo, že onen vůbec nemluvil a tento že pronesl přípitek zcela bez
závadný. Ale nevina byla jim málo platna, když dlouhou vyšetřovac
vazbu přestáli.

Zákaz, aby města rakousko-uherská slavností se neúčastnila, by
tím křiklavější, jelikož pozvání nevycházelo od vlády srbské, nýbr
od města Bělehradu, a účastenství bylo od Benj. Kallaye za zcela zá
konné uznáno. Byloť Kallayovi napřed vyloženo, že nejedná se sna
o nějaký hold srbskému panovníku ze strany rakouských a uherskýcl
občanů, ale o prosté obcování slavnostem od města pořádaným — i by
k němu učiněn dotaz, nebudeli jeho vláda proti tomu ničeho namítati
Kallay odvětil, že Rakousko-Uhersko jest svobodný stát, kde každém
jest volno, aby se odebral kamkoliv mu líbo a účastnil se jakékoli

ti. Teprve po tomto ujištění byla pozvání rozeslána. Vídeňská
ská vláda zakázaly však účastenství z toho důvodu, že prý by
a pozvání takového rušily se mezinárodní poměry, anoť prý by
ministerium věcí zahraničných (jež tehdy spravoval hr. Julius
sy) mohlo býti prostředníkem mezi cizinou a domácími občany
. Tomuto důvodu formální povahy, který však při jiných po-
h příležitostech neměl platnosti, dodával Vídeňský a Pešťský
kladu, že v Bělehradě šlo o agitace panslavské, před nimiž nutno
míti na pozoru.

Roztrpčenosť a napjetí. které již za posledních let vladařstva
poměr mezi Uhry a Srbskem, vzrostly tím více. Mezi tisíci
ků rozšiřovaly se rychlostí blesku všeliké zprávy o nátiscích
ižkách činěných uherským Srbům a docházely posudku tím ostřej-
e bylo ještě v dobré paměti, jak v letech 1848 a 1849 Srbové
ectví pod vedením Kníćaninovým prolévali krev za bratry své
akousko proti revolučním vojům maďarským; ano byli tu i bo-
z doby té, kteří zapomenuté již dávno nepřátelství znovu pro-
. Na druhé straně některé Pešťské listy zmiňovaly se dokonce,
lay, ač konal zajisté Rakousko-Uhersku platné služby, bude od-
nějakou ráznější osobností nahrazen, k čemuž ale nedošlo.

Pokroky, jež *Srbsko za vladařstva* bylo učinilo, byly zjevny jeho
m i nepřátelům. Kníže Michael Obrenović III. konal sice přípravy
doucnosť, a jeho politika, mnohými úspěchy věnčená, nesla se
, aby Srbsko v rozhodnou chvíli bylo pohotově: nicméně uvnitř
kořka bez skupštiny, a přípravy jeho nedosáhly z daleka té doko-
kterou branným prostředkům Srbska zjednalo teprve vladařstvo.
dne 10. června 1868 kníže Michael padl rukou najatých vrahů,
se, že Srbsko ocituje se takřka na pokraji záhuby. Zprvu nebylo
to, nepropuknouli bouře domácí, k nimžto spiklenci se strojili.
rychlému aráznému zakročení plukovníka M. P. Blaznavce, jenž
ujal se velení vojska, které spiklenci chtěli pobouřiti, podařilo
ovati pokoj a pořádek. Marić, propuštěný trestanec, byl se svými
druhy, kteří vraždu spáchali, zatčen rovněž jako advokát Rado-
se svými spojenci, kteří u lesa Topčiderského čekali, aby na
namení pobouřili posádku a zmocnili se vlády. Naprostý nezdar
í, který již sám sebou mívá proti sobě veřejné mínění, a hnusná
knížete tak oblíbeného způsobily nesmírné rozhořčení proti
m, kteří v ulicích Bělehradských div od lidu nebyli roztrháni.
osť pokládala smrť Michaelovu za těžkou ránu, uvalujíc vinu jak na
e rodiny Obrenoviću, na Karaďorděviće, jmenovitě na bývalého
Alexandra, tak na všechny odpůrce mohutnícího státu srbského.
vac uchopil se v první chvíli veřejné moci jako diktátor, pro-
Milana M. Obrenoviće dle ústavního práva za následníka a zřídil
mné vladařstvo, do něhož povolal nejprv Jana Ristiće, muže té
ejvíce vynikajícího.

Prohlášení Milana za knížete, o němž málo kdo věděl, působilo
řekvapení a zavdávalo příčinu k různým pověstem. Tak mluveno,
e Michael zanechal poslední vůli, v níž za svého nástupce ozna-
knížete černohorského Mikuláše, ale listina ta prý byla zničena

K tomu družily se slechy, jež měly svůj pramen v tom, že rodič Milanovi netěšili se zvláštní pověsti. Otec jeho, Miloš Obrenović, by kapitánem rumunským a žil hýřivě v kratochvílích; manželka jeh Marie, rozená Katordžiová z Multan, byla ona pověstná paní, jež na lezena byla v ložnici rumunského knížete Kuzy, když v noci na 23 února 1866 vnikli tam důstojníci s tasenými šavlemi, aby knížet prohlásili za zbavena trůnu. Nicméně sluší uznati, že mladistvý Mila nebyl neznám v okolí svého strýce knížete Michaela, jenž pečoval o jeh vzdělání a dal jej do Paříže na studie. Již jako sedmiletý hošík by Milan s kn. Michaelem v Kragujevci o skupštině, kde mluveno o tom že by kdysi mohl státi se následníkem. Také podle ústavní zásad o následnictví, posledně na Svatoondřejské skupštině slavně prohlášené právo dědice trůnu spadalo na mužské potomky rodiny Obrenovićovy Po zavraždění Michaelově ostal čtrnáctiletý Milan jediným mužským potomkem z rodiny Obrenovićů. Jakožto vnuk Jevrema, bratra prvníh knížete srbského Miloše, byl čtvrtým na řadě Obrenovićem na trůn srbském, an po Milošovi r. 1839 vypuzeném krátce panoval syn jeh Milan a potom Michael. Teta Milanova Anna, provdaná za Konstanti nović̌e, vlastní to sestra kapitána Miloše Obrenoviće, žila při dvoř Michaelově i s dcerou svou, sličnou Kateřinou. Ona spolu s knížeten padla rukou vrahů, tato zachránila si život útěkem a utrpěla jen po ranění ranou z revolveru, z něhož dosud kouli v těle nosí.

Plukovník *Blaznavac*, tak nazvaný od rodiště svého Blaznavy byl muž nevšedního nadání. Již v l. 1848 a 1849 bojoval v jižníc Uhrách pod Knićaninem proti Maďarům a proslavil se udatností, z kterouž jak od ruského cara Mikuláše, tak od rakouského císaře vy znamenán byl řády. Potom s neobyčejnou horlivostí oddal se studi věd válečnických. Studoval nejprve ve Vídni, pak v Metách. Platil z odborníka zvláště v dělostřelectvu. Za vlády Alexandra Karaďorděvić 1842—1858 byl přívržencem tehdejšího stavu věcí a když velká ná rodní skupština proti vůli knížete svolaná, v prosinci r. 1858 v de sv. Ondřeje zahájená prohlásila Alexandra za zbavena trůnu, byl Blaz navac první, jenž radil k rázným proti ní krokům. Proto také star Miloš Obrenović I., když se navrátil se synem svým Michaelem jak dědičný kníže, byl mu velmi nepřízniv, tak že Blaznavac uchýlil se d svého rodiště a oddal se tam hospodářství; teprve kníže Michael po volal jej opět do služby vojenské a brzy povýšil jej na plukovníka

Jako u Blaznavce, jenž otěže branné moci držel v rukou, ta přirozeno bylo i u Ristiće, že dostal se v čelo státu srbského. Ja *Ristić* byl vlastní duší vladařstva. Narodil se v Kragujevci 27. říjn 1831. V tomto starém srbském sídelním městě, kde Miloš bezpeče před Turky byl rozvíjel první svou brannou moc, navštěvoval Risti obecné školy, načež r. 1842 odebral se na gymnasium do Bělehradu kdež pět let potom vstoupil do tamního lycea. Po krvavých bojíc v jižních Uhrách, jichž také jako mladý student pod Knićaninem s súčastnil, odebral se r. 1849 na universitu do Berlína, potom d Heidelberka studovat dějiny a státní vědy. R. 1851 byl v Heidelberc povýšen na doktora filosofie, načež odešel do Paříže, kde byl poslu chačem na proslulé Sorbonně. Dne 27. října 1854 počíná jeho státn

v Srbsku, kde ve čtyřech letech měl příležitosť seznámiti se isterstvy vyučování, zahraničných věcí a vnitra. Ristić nemohl ti, že slabá, kolísavá vláda Karađorđěvičova nemůže prospěti ı, a proto náležel k těm, kteří chtěli zjednati nápravu, kterou rovedla škupština Svatoondřejská. Hned po návratu Milošově o Ristićovi diplomatické poselství do Cařihradu. Nad jiné proslul svou činností jako tajemník skupštiny r. 1861, kde se důrazně edně zastával zásad ústavního života, neodvislosti soudů, odposti ministerské, svobody tisku a lepšího zřízení národní skupštiny. pitelstvo národní mu jednomyslnou adresou vyslovilo vděčnosť. y od něho hájené nebyly sice provedeny ani za Miloše ani po jeho (26. října 1861) od Michaela, ostaly však programem, nuž nesly se snahy národní a jejž Ristić teprve jako vladař ečňovati počal.

Nové pole činnosti otevřelo se Ristićovi, když na podzim r. 1861 d knížete Michaela jako zástupce srbský či kapukehaja vyslán do radu. Byly to těžké doby, jež tu prožil až do r. 1867, a neé úkoly, jež mu bylo prováděti. Srbské knížectví zjednávalo si větší samostatnosť, na vzdor hrozbám Turecka a kruté přísnosti ıska a Anglie vyzbrojovalo se puškami, z Ruska přes Multany a sko dováženými, vyvíjelo svou brannou moc, spravovalo se bez sultánovy a stávalo se hrozivým Turecku. Avšak Ristić byl tu ıa pravém místě. Dovedl odvraceti od Srbska nebezpečí a zjednánu v pletkách diplomacie Cařihradské přátele; nad to hlavně proıictvím jeho docíleny byly smlouvy mezi Srbskem a Černou Horou, em a Rumunskem. Největší pak skutek Ristićův bylo r. 1867 vyí Srbska od tureckých posádek v Bělehradě, Šabci, Smederevu dovu. K úspěchu tomu gratulovali mu i velevyslanci Cařihradští, vitě generál hr. Ignatěv, jenž mu 6. dubna napsal: „Blahopřeji od srdce s vroucností svého slovanského citu. Činím Vám svou nou poklonu jako zástupci srbskému, obzvláště pak co původci ěho a úplného úspěchu, jehož dosáhli kníže Michael a Vaše " [1]) Kníže Michael zaslal Ristićovi vlastnoruční list, v němžto : „Nyní, když se vyplnila vroucí tužba moje a národa srbského sádky turecké odešly z pevností, jakáž tužba se obyčejně neje, dokud mnohé matky a sestry neopláčí svých synů a bratrů, se zavázána opětovati několik slov své vděčnosti a ujistiti Vás uznalostí, že největší díl zásluh mé vlády o to, že srbský prapor nad hradbami Bělehradskými a ostatních pevností srbských, náVám." Srbsku teprve nyní se ulevilo, i počalo volněji se vyvíjeti.

S neobyčejným potěšením byla přijata v národě zvěsť, že kníže opadu 1867 povolal Ristiće za ministra zahraničných věcí. Ristić val se úplně s knížetem jak v zahraničných, tak domácích otázkách ckých, nikoliv však co do osobností, kteréž by měly býti povolány vého ministerstva. Z té příčiny Ristić zase odstoupil. Nicméně oval ho kníže za nejspůsobilejšího státníka k důležitým politickým

---

[1]) Jovan Ristić, Spoljašni odnošaji Srbije novijega vremena. V Bělehradě 1887 II. str. 596, 597.

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

úkolům. Tak zastupoval Ristić knížete na Černé Hoře o křtu tře dcery knížete Mikuláše, Stany, při čemž měl ovšem příležitost pojedna o vzájemných svazcích politických. Potom r. 1868 vydal se ke dvorů velmocenským, aby na nich vymohl zrušení konsulární jurisdikce v Srbsk Zastavil se v Berlíně, kde s Bismarckem věc tu ujednal, jak Srbsko přálo. Šťastně pořídil i v Petrohradě. Ale když se odtamtud vrace stihla jej v Berlíně zpráva o katastrofě Topčiderské. Pospíchal ihne do Bělehradu, ve Vídni však dostal od Blaznavce návěští, aby se rychl vydal do Paříže a přivezl odtamtud mladého Milana Obrenoviće.

Dne 22. června 1868 slavil čtrnáctiletý kníže Milan svůj vjez do Bělehradu. Oba vladaři doplnili se ještě třetím Janem *Gavrilovićen* senátorem, mužem, jenž těšil se oblibě v lidu a jemuž svěřeno poruč nictví nad knížetem. Dědické právo rodiny Obrenovićů na trůn srbsk bylo již dříve uznáno, byla velká národní skupština svolána k tom cíli, aby následnictví vzala na vědomosť a zvolila vladařstvo. Blaznavac Ristić i Gavrilović byli k tomu jednohlasně zvoleni.

V prvním roce vladařstva byly poměry k Rakousku dosti přá telské. Příčiny toho byly rozličné. V Srbsku konán byl soud nad 1: spiklenci, z nichžto 16 popraveno bylo prachem a olovem. V Uhrác vedeno přelíčení proti Alexandru Karađorđevićovi, který druhdy c kníže podléhal vlivu rakouskému. Srbům záleželo na tom, aby pro vžd učiněn byl nemožným a nemohl býti příště snad nástrojem v ruko uherských proti Srbsku. Proti němu osobně nevyšlo sice nic na jevo ovšem ale proti jeho tajemníku Trifkovićovi, jenž byl v Segedině da značné peníze vůdci spiknutí Radovanovićovi. První instance sprostil oba obžaloby a propustila je z vyšetřovací vazby, druhá stolice uznal oba vinnými a odsoudila onoho na pět a tohoto na osm let těžkéh žaláře pro účastenství ve vraždě; nejvyšší soud však potvrdil rozsudel první instance. Dále měla na poměr srbsko-rakouský jistou měrou vli též omladina srbská, jejíž snahy zprvu sám kníže Michael podporoval přihlásiv se za jejího člena, která však později, ač sama mezi sebo rozdvojená i slabá, nehledíc na skutečné poměry a potřeby hlásal plány a programy, které nedaly se uskutečniti. Střediskem jejím ne bylo Srbsko, nýbrž srbské krajiny v Uhrách. V době, když Michae padl, vedla proti němu tuhou opposici, tak že se zprvu podobati mohlo jako by i její prospěch byl v tom býval, aby kníže byl odstraněn I v ní, třeba jen na čas, zdálo se míti Srbsko společného nepřítel s Uhry. Mimo to podporoval hr. Beust záměr vladařstva proti tureck vládě, aby Srbsko vypracovalo si samostatně svou ústavu na základ práv smlouvou Pařížskou z r. 1856 jemu zaručených. Přátelské ty po měry počaly se teprve měniti, když vladařstvo hledělo si naklonit Rusko k velikým záměrům, jež do budoucnosti chovalo.

Prvním skutkem vladařstva a nového ministerstva, v němžto před sednictví měl Đorđe D. Cenić, vnitro Radivoj Milojković, válku J. Beli marković, finance Panta Jovanović, vyučování a církevní věci Dim Matić (tento spolu zastupoval zahraničné věci, jejichž vlastním řiditelem byl Ristić), bylo vypracování nové ústavy, která měla zemi býti pevným základem příštího vývoje a národu poskytnouti svobody a účastenstv v zákonodárství. Ve vnitřních poměrech znamenala vláda ta úplný obrat

o vesměs mužové nové doby, kteří proti starším státníkům: Ilju aninu, Marinovići, Mik. Christići a j. znamenali ústavnosť místo rchálního absolutismu. Ristić sám byl přesvědčen, máli srbské tví přítažlivě působiti na ostatní země Balkánské, že musí býti lno a uvnitř dobře spořádáno. Jeho heslem pak bylo, že malé o má býti jihoslovanským Piemontem. Po mnohých úradách a rozvaze byla od vlády v souhlase s vladařstvem vypracována *knížectví srbského* a předložena veliké národní skupštině, svo- na den sv. Ducha 1869 do Kragujevce. Sbor ten přijal jedno- ě ústavu, již vladařstvo v den sv. Petra 29. června (11. července) salo a vláda prohlásila. Takto položen základ k ústavnímu životu nému vývoji Srbska.

Ústava v desíti oddílech a 133 článcích stanoví nedotknutelnosť odpovědnosť knížete jakožto vrchní hlavy a zástupce státu, kterýž odním zastupitelstvem koná zákonodárnou moc, dále ustanovení lařstvu a posloupnosti na trůně v rodině Obrenovićů. Těmito oveními zabezpečilo si Srbsko nejen pevné následnictví na trůně, samostatnosť proti Turecku, jež si tu vyhrazovalo svrchovanou aby položen byl důraz na posloupnosť národa zavedenou a tím neodvislosť země, stanoveno, aby kníže Milan zván byl Obreno- IV., a podobným spůsobem aby označováni byli jeho nástupcové. by ostal kníže bez mužských dědiců, právo následnictva přechází užské potomky dcer knížete Miloše, z nichž veliká skupština vy- vhodného. Kdy by ani těch nebylo, přísluší národu vybrati sobě jejž uzná za nejspůsobilejšího. Vyloučena byla toliko rodina Ka- děvićova, národní kletbou stížená. Dále stanoví ústava rovnosť občanů před zákonem, svobodu osoby, majetku, tisku, slova, ažďování a spolčování; všeobecnou brannou povinnosť (každý Srb ovinen sloužiti ve vojště ať stálém neb národním, vyjma ty, které osvobozuje). Obyčejná zákonodárná skupština svolává se každý bez jejího souhlasu nemůže žádný zákon nabyti platnosti, ani roz- býti vyřízen, ani daně vybírány; jí jest ministerstvo odpovědno. byla skupština svolávána každého třetího roku a volby nedály dle přesného řádu. Voličem jest dle ústavy každý plnoletý Srb, platí nějakou daň (a tu, třeba nepatrnou, platil každý). Krajská a okresy jsou volebními obvody, v nichž na každé 3000 po- ků připadá poslanec. Knížeti však vyhrazeno právo na každé tři roda volené poslance jmenovati k návrhu vlády čtvrtého. Usta- í to, které zdá se býti nesvobodomyslné a kterého v skutku také nou bylo zneužito, přece bylo nezbytnou nutností vůči sně- ė, sestávající skoro veskrze z rolníkův, z nichž mnozí neuměli ani psáti. I prospěch samé sněmovny toho vyžadoval, neboť jen umožněny byly zákonodárné práce a činnosť výborů. Tím od- také potřeba vyšší sněmovny, ve které by intelligence byla musila ti převahu, aby státní stroj mohl pracovati. *Velká* čili ústavo- skupština má čtyřikrát tolik poslancův jak obyčejná, avšak toliko ároda volených; jí přísluší v určitých případech volba knížete nebo řstva, rozhodnutí o změnách ústavních, o změnách státního území projev o kromobyčejných otázkách. Dále zavedena místo senátu

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

státní rada ku připravování předloh, pro spory kompetence a p. Ustanovena samospráva obecní. Soudcovská moc prohlášena za neodvislou a úřadnictvu uložena odpovědnost za jeho úřadní činnost.

Ústava doplněna volebním řádem ze dne 10. (22.) října 1870 a sněmování jednacím řádem ze dne 1. (13.) října 1870. Hlavní péče věnována pak branné moci a vyučování. Malá země, na zemědělství a to ještě nevyvinuté odkázaná, jako Srbsko, nemohla vydržovati velkého stálého vojska. Proto hlavní váha položena na vojsko národní, jež dosáhlo počtu 96.000 mužů se 168 děly; vedle toho bylo jen 3500 mužů vojska stálého. Srbsko mělo sice staré pušky ruské z Krymské války, avšak vladařstvo všemožně se snažilo, aby první třída národního vojska byla vyzbrojena rychlostřelnými puškami nejlepší soustavy. Co do vyučování obrácena zvláštní pozornost k vysoké škole Bělehradské, zřizovány učitelské ústavy, jimž co do péče o vzdělání žáků a co do prostředků učebních málo které mohou se rovnati; založena škola hospodářská a lesnická, a zvláštní přízni těšila se vojenská škola, která vychovávala potřebný dorost důstojnictva a byla dílem slovutného generála Zacha.

Turecké vlády nemohlo zůstati tajno, že Srbsko každým dnem stává se samostatnějším. Vzájemné poměry stávaly se také vždy napjatějšími, zvláště když Ristić naléhal jednak na přesné provedení hatišerifu z r. 1833 (dle něhož Drina byla hranicí mezi Srbskem a Bosnou), jednak na železniční smlouvu s Tureckem. Ačkoliv pravý břeh Driny byl srbský, přece podrželi zde Turci dvě posice, Sakar a Malý Zvorník a nechtěli se jich vzdáti. Otázka ta byla ovšem více záminkou k agitaci proti Turecku a ostávala pro možný případ důvodem k brannému zakročení. Tolikéž stavba železnice zavdávala podnět ke mnohým sporům; čím více Srbsko naléhalo na její vyřízení, tím více Turecko se mu vymykalo. Obava Turecka před železnicemi a spojením s ostatní Evropou jest s dostatek známa, jevila a jeví se dosud při každém železničním podniku v říši Osmanské; a tak odmítavě, vyhýbavě a se stejnými průtahy chovala se i proti smělému vasalovi, který jmenem životního prospěchu svého obchodu a jmenem vzdělanosti a pokroku domáhal se připojení k tureckým drahám do Cařihradu a Soluně, ovšem ještě ani zdaleka hotovým. Srbsko stávalo se také za vladařstva opět útulkem nespokojených živlů z Bulharska, Thracie, Macedonie, Bosny, Hercegoviny ano i z Albanska. Čelnější osobnosti, jež udržovaly spojení se svými rodáky, dostávaly i stálé podpory neb platy od vlády, kteráž od nich byla zpravována o stavu věcí a hnutí v jich končinách.

Avšak i mezi Maďary a Srbskem kalily se povážlivě vzájemné poměry, zvláště co vyšlo na jevo, že vladařstvo r. 1870 otazovalo se v Petrohradě, bylli by tam kníže Milan přijat. Maďarský tisk byl velmi rozhořčen na Rusko, odveta za Vilagoš, válka proti Rusku platila za maličkost. Za této nálady v sousedním státu odebral se r. 1871 Blaznavac s knížetem Milanem k caru Alexandru II., když zavítal ku pobytu do rozkošného zátiší Krymského, Livadie nad Černým mořem. Car uvítal mladého knížete jako člena své rodiny. „Přijímám vás jako své vlastní dítě!“ jsou známá slova, jimiž ruský samovládce oslovil sedmnáctiletého tehda Milana Obrenoviće. Přízeň ruská byla od té doby v Srbsku opět pojištěna a jevila se také okázale o slavnostech,

když Milan přejímal vládu. Za to v Uhrách považovali Srbsko za nebezpečného souseda, jemuž vytýkali, že dokonce i svými penězi podněcuje opposici Srbů uherských a Chorvátů, a že jí r. 1871 pomohl k vítězství při volbách. Ano nepřátelství to šlo tak daleko, že z nepatrné příčiny zakázáno bylo parolodem Dunajské společnosti přistávati u srbského pobřeží na Sávě a Dunaji.

V první době panování Milanova zdálo se, že kníže splní naděje, které v něho byly skládány. Sotva dozněl nadšený jásot v Bělehradě, opouštěl za zvonění zvonů a hřmání děl své sídelní město, a ubíral se v průvodu ministrů do Kragujevce, aby prvně zahájil skupštinu. V trůnní řeči, práci to Ristićově, poukazoval na pokroky, jež se posud staly, vytknul však, že mnoho ještě zbývá vykonati k dalšímu zdokonalení a rozvoji branné moci srbské, ku povznesení obchodu, orby a národního vzdělání, jakož i k odstranění různých nedostatků zákonodárství. Skupština odpověděla knížeti jednomyslně přijatou adresou, v níž radostným uspokojením vítá vytknuté zásady vlády Milanovy a vyslovuje úplný s nimi souhlas.

Vážné zatím nastaly změny. Těžkou ránu utrpěl srbský Piemont smrtí Jana Blaznavce, jejž r. 1873 zhubila diftheritis. Sňatek jeho s neteří kn. Michaela, Kateřinou, již pojal za choť v době svého vladařstva, zavdával podnět k různým pověstem a kombinacím a uváděn byl ve spojení se ctižádostivými snahami, jež prý se nesly až k nápadnictví trůnu. Jisto jest však, že muž ten získal si velké zásluhy o Srbsko, o zachování pokoje a pořádku v osudné chvíli, i o další jeho vývoj, zejmena pak o organisování branné moci. Druhá velká událosť r. 1873 byl *spolek tří císařů*, jenž přičiněním Bismarckovým mezi Německem, Rakouskem a Ruskem byl uzavřen k zachování míru a vzájemné shody o všech věcech, které by jej mohly porušiti. Ani na Srbsko neostal bez účinku. Zdálo se, že snahy srbské nemohou nadíti se na ten čas podpory velmocí spolku, jenž neměl v úmyslu dopouštěti, aby bez jeho vůle strojily se převraty. Na stížnosť Ristićovu, že ruská diplomacie v Cařihradě nepodporuje oprávněných požadavků srbských, aby Turci vyklidili Sakar a Malý Zvorník, odvětil hr. Ignatěv, že Srbsko jednalo bez předběžného dorozumění, na vlastní vrub a nevčasně, když s otázkou tou vystoupilo. Vůbec počalo se jeviti málo ochoty ku politice srbské. Ostré protivy mezi Rakouskem a Ruskem hledě k politice na východě se zmírnily, totiž nastalo politické příměří a snahám malých států nepřikládáno významu.

Ristić použil této změněné situace, aby možnoli dosáhl shody s Rakousko-Uherskem o těch věcech, které oběma jsou společny. Odebral se do Vídně, kde se právě odbývala světová výstava, a rozvinul ministru zahraničných věcí, hr. Andrassyovi, svůj program „přátelství hmotných prospěchů.“ Jmenovitě byla to železnice, která byla stejně důležitá Srbsku jako Uhrám a Rakousku, a obchodní i celní smlouva, jejímž uzavřením bylo by Rakousko ipso facto uznalo k tomu i svéprávnosť Srbska, jižto Turecko popíralo. Ristić také propověděl, že kníže Milan přijde na světovou výstavu.

Kníže zavítal do Vídně, byl přijat u dvora i ministrův, a tu slyšel, že ani Rakousko ani Rusko nestojí za politikou Ristićovou a že shoda

s velmocemi za této vlády sotva by byla možná. Když kníže vrátil se z výstavy, byl první toho následek, že Ristić 3. listopadu 1873 podal žádost za propuštěnou.

Líbánky vzájemné shody obracely se v pravý opak od chvíle, co cizí vlivy počaly s trůnu určovati sudby srbské. Od návratu Milanova z Vídně a odstoupení Ristićova počala změna, jejíž následky hnedle všude v zemi byly citelny. Jako když dovedný jezdec opustí bujného oře a místo něho v sedlo posadí se člověk nezkušený, neumějící ani uzdou vlásti ani cesty najíti, jenž bez cíle sebe i oře trmácí, tak Srbsko hnedle počalo se zmítati boji a bouřemi domácími, a těžké úrazy trpěl jak národ, tak stát. Po šťastném počátku šířil se rozvrat, jenž za nedlouho zachvátil celou zemi.

Kníže svěřil sestavení nového ministerstva *Marinovići*, státníku zkušenému, který však jako někteří jiní nepřál novému zřízení a v absolutní moci knížecí viděl lepší záruku zdaru srbského státu než ve volnosti. Co do zahraničné politiky považoval Srbsko za příliš malé a slabé, aby se mohlo pouštěti do boje s velmocí, jakou bylo Turecko. Prospěchy chtěl Srbsku pojistiti ne tak odvahou jako státnickým uměním, i chtěl si trvale nakloniti mocné činitele v politice, zvláště Rakousko a Turecko.

Účinky nové vlády, v níž ministrem vnitra byl Čumić, hnedle se objevily. Srbské knížectví počalo se kolísati ve svých základech. Vláda dle zásad Marinovićových byla také čirou nemožností, neboť absolutní moci a patriarchálním pořádkům státním byla na úkor ústava. Čumić užil tudíž ostřejších živlů, pomáhaje jim ku platnosti proti stoupencům Ristićovým. Avšak živlové ti nedali se držeti na uzdě a hnedle postavili se do krajní opposice proti Marinovićovi. V zemi povstaly časopisy Nova Doba, Glas Javnosti, Rabota programu socialistického, a krajní ta strana, jež hleděla k sobě strhnouti hlavně méně intelligentní třídy rolnické, zvala se „komunci.“

Příčinu k zjevné srážce s vládou zavdaly cesty knížete Milana. Na jaře r. 1874 zahájil je Marinović tím, že s knížetem odebral se na poklonu k padišahovi do Cařihradu. Kníže byl sice přijat okázale po orientálním spůsobu, avšak cesta jeho ostala bez úspěchu. V zásadě sice připuštěno, že by Turci mohli Sakar a Malý Zvorník vykliditi a opevnění zbořiti, a že turecké dráhy mohou míti připojení směrem řeky Moravy, avšak závazného nestalo se nic. V Srbsku dlouho kolovaly vtipy o této cestě, že kníže Milan dostal od sultána skutečně Malý Zvorník a Sakar, avšak prý jen na talíři jako zmrzlinu o hostině. K tomu ještě užil sultán Abdul Aziz této příležitosti, aby při odchodu Milanovu náležitý položil důraz na vasalní poměr Srbska k Turecku: poukazoval na dobrodiní, která Srbsko od Turecka obdrželo, začež prý se mu špatně odměňuje.

Čím více se o tom šířily zprávy v zemi, tím větší vzmáhala se nevole. Marinović však nastoupil ještě další cesty s knížetem po Evropě. Zajel si do Paříže ku presidentu Mac Mahonovi, na Pyreneje do lázní, do Berlína, do Išlu, do Rumunska. V Bělehradě ovšem nerozuměli hlubokému smyslu těchto cest, které po celé léto až do podzimu trvaly. Kromě toho nebývalo přijetí namnoze tak slavné, jak se oznamovalo.

ıa př. o přehlídce vojska na poli Martově u Paříže na počest
ho panovníka tvrdily čelní listy francouzské, že jsou Srbové na
kníže jejich že obcoval sice přehlídce vojenské, avšak nikoliv
ıa počesť odbývané. Národu byla po chuti jen návštěva v Ru-
u, ve státu podobně spřáteleném jako Černá Hora a Řecko.
Bouřné volby odbývaly se v říjnu 1874, a skupština, jižto Milan
stopadu zahajoval, měla velikou většinu opposiční. V trůnní řeči
val se kníže o svých cestách, především o Cařihradské a posléze
unsku. Marinović zasazoval se všemožně skrze poslance od knížete
vané, aby adresa vypadla co nejmírněji, avšak marně. V adrese
vána naprosto cesta do Cařihradu, turecké vládě vytýkána za-
ısť, a o Bosně a Hercegovině hlásalo se do slova: „Naši rodní
a spolutrpitelé v dějinách stále více žasnou nad naší ledovou
ostí k turecké vládě, kdežto pro naše pokrevence neplatí ani vše-
á práva lidská, neřkuli práva národní. A při všem tom nechtěli
Cařihradě ani dobrou vůli ukázati . . . Na opak od Stambulské
skupština s největším uspokojením zvěděla z úst Vaší Vysosti,
unský národ a jeho panovník vysoce cení dobré poměry k Srbsku.
ředění všech sil veškerého našeho národa, společné postupování
trskými národy, které mají totožné s námi prospěchy, stejná ne-
čí a také stejné snahy: toť jediná národní politika, od které
tina očekává jak blaho srbského národa, tak sousedních, společné
cnosti vstříc spějících bratrských národů, a na této cestě skup-
půjde vždy s nadšením za Vaší Výsostí."
Vláda Marinovićova dostavila se 3. pros. v plném počtu do skup-
a prohlásila, že „z důvodů ústavních a zákonitých" nemůže do-
i rokování o této adresse. Poslanec Kaljević vyzval ministra Ma-
će, aby ukázal ten zákon, kterýž by zakazoval poctivě a otevřeně
ti o potřebách zemských. „A kdy by i takový zákon byl," do-
„jsme zde my poslanci k tomu, abychom jej odstranili, neboť
národa jest svrchovaná. Počínání vlády pak jest nehodný spůsob
" Posl. Garašanin mu odvětil: „Také menšina sněmovny zastupuje
srbského lidu a ta adresu většiny považuje za škodlivou pro-
ům Srbska." Na výtku, že snad skupština chce poučovati knížete,
Uroš Knežević: „Skupština skutečně chce knížete poučiti a musí
činiti, když vláda toho není schopna." Když ministr naléhal, aby
vić byl ze schůze vyloučen, voláno na něj: „Jen se opovažte, vy
knížecí, my jsme zástupcové národa!" Předseda posléze schůzi
el.
Marinović odstoupil, a kníže svěřil (5. pros.) sestavení nového
terstva Čumićovi. Ale zmatek a nevole v zemi se množily, kolovaly
ti o revolučním hnutí, proti samému knížeti namířeném. Poslanci
míti za předsedu Jevrema Grujiće, tajemníka skupštiny Svato-
jské a přítele Ristićova, kníže však podléhaje cizím vlivům ne-
ěl přání tomu. Čumić odstoupil již 1. února a Danilo Stefanović
nové úřadnické ministerstvo, v němžto ze známějších osobností
ali Novaković jako ministr vyučování a Protić jako ministr války.
eznu 1875 svedena tuhá srážka. Již před tím ukázaly se pokusy
du marnými, ano došlo i k prudkým výstupům mezi knížetem a

50 poslanci, které byl k sobě pozval, aby je přemluvil. Skupštin užívala svého ústavního práva a nepovolovala rozpočtu na běžný rok Posléze (24. bř.) vypukla ve schůzi sněmovní vřava, že se ani předsed nemohl dostati k slovu. Marinović jako knížecí poslanec vyjadřoval s spůsobem takovým, že byl pro urážky opět a opět volán k pořádku podobně i Novaković. Skupština byla pak rozpuštěna a rozpočet z předešlého roku ostal v platnosti na rok běžný. To snad bylo také, čeh vláda chtěla dosíci.

Nové volby byly vypsány a vláda nadála se vítězství. Avšak výsledek voleb byl pro ni zdrcující. Propadla na dobro. Zároveň rachotily již střelné rány a blýskaly se handžary v horách hercegovských, a rychl šířilo se povstání. Každý cítil, že se blíží velké události. Srbsko samo bylo v úplném rozvratu, když kníže Janu Ristićovi a Jevremu Grujićovi trávícím to léto v našich Karlových Varech, poslal telegrafické vyzvání aby se rychle vrátili do vlasti. (Pokračování.)

Česká státoprávní a národnostní otázka.

Úvaha

od

dr. **Josefa Trakala.**

(Pokračování.)

ebudeme zde vyčítati jednotlivých zmínek, které staly se o české otázce státoprávní při rozličných příležitostech (zvláště v debatách budžetu a národnosti se týkajících) z obou stran v říšské radě a na českém sněmu. Pokud souvisejí s otázkou národnostní, vrátíme se k nim ještě později. Celkem uplynulo IX. zasedání říšské rady (1879—1885), aniž obě proti sobě stojící strany německo-centralistická a autonomistická svá svrchu naznačená stanoviska z r. 1879 změnily. Zmíniti chceme se ještě jen o trůnní řeči a o rokování adresním, kterými nyní běžící šestileté zasedání říšské rady r. 1885 zahájeno bylo a které poskytovalo opět příležitosť promluviti o celkovém směru a stavu politickém a o principielních otázkách.

Trůnní řeč ze dne 26. září 1885 [1]) opakuje mimo jiné ujištění mocnářovo: „Bude nezměnitelnou úlohou Mé vlády, aby při zachování celistvosti a moci říše *všem Mým zemím a národům* dostalo se *stejného* pěstění jich duševních a hospodářských interesů. Podpory těchto snah mohu se od Vás tím bezpečněji nadíti, anoť účastenstvím zástupců všech Mých národů při pracích ústavních jednostranné projednání otázek Vaší úvaze předložených jest vyloučeno.“

Trůnní řeč pomíjí mlčením výhradu právního přesvědčení učiněnou zástupcům národa českého z r. 1879. Tím ovšem oné výhradě žádná

[1]) Beilagen zu den Stenogr. Prot. des Abgeordnetenhauses X. Sess. 1885 Nr. 1.

nestala, neboť trůnní řeč z r. 1885 sluší srovnati a doplniti
ečí z r. 1879; jsouť to projevy *téže vlády, téhož systému po-*
, a nové zasedání jeví se býti jen pokračováním na dráze roku
astoupené. [1])
ké adresa majority [2]) poslanecké sněmovny stojí na svém sta-
z r. 1879. „Vedeni jsouce přesvědčením," praví se v ní, „že
říše, založená v *historickém vývoji* a v státoprávních zárukách
spojitosti všech království a zemí, jest první a nejnutnější pod-
její moci na venek, blahobytu a zdárného stavu zemí a národů,
též na dalším přesvědčení svém, že organickým vývojem *auto-*
království a zemí na tom spočívající moc a síla říše největší
alejší podpory nabude." Dále opakuje adresa opět ony tři
požadavky, které jsme při adrese z r. 1879 uvedli: podporu
samosprávy, provedení skutečné rovnoprávnosti všech národů,
ve vyučování a v poměrech veřejného života, a šetření kompe-
němů (zejmena v záležitostech vyučování, zemědělství, zákono-
agrárního a místních železnic).
aproti tomu adresa německo-liberální menšiny [3]) klade opětně
na „rakouskou myšlenku státní" ve smyslu centralistickém a
, že opposice „pokládá další rozšíření ústavní autonomie zemské
nce uznání nároku na zvláštní státoprávní postavení království
k říši rakouské, jenž se z mnoha stran posud udržuje, za ne-
no s trváním našeho jednotného státního bytu."
by však nezůstala žádná pochybnosť, že poslanci čeští, histo-
echta a vůbec konservativní velkostatkářstvo české trvá na svém
sku z r. 1879, prohlásil se dr. Rieger jmenem jich proti adrese
y mimo jiné takto: „Uznávám toho potřebu, na obžalobu, která
národ český vznáší, několika slovy odvětiti. Jedna jest zejmena
níž kuje se proti nám obžaloba, okolnosť totiž, že pevně trváme
oprávních názorech, jimž jsme výraz dali při vstupu svém do
ěmovny. Ano, pánové, jsem svými politickými přáteli zmocněn
iti, že zajisté trváme při obrazení, které jsme tehdy podali a
něm i na dále setrváme. Nemůžeme jinak, vyslovujeme v něm
cnější přesvědčení národa českého, a na tomto základě byli jsme
my rovněž jako poslanci velikých statků, neboť přesvědčení
án byl výraz i v jich provoláních volebních.[4]) Pánové! Jeho Ve-
o ve svém Nejvyšším kabinetním listě ze dne 26. září 1871
vě uznati ráčilo, že oprávněným jest tento názor náš, a v době,

---

To dobře vyznačil v adresní debatě kn. Czartoryski, Stenogr. Prot. Ab-
eordnetenhaus X. Session 1885 str. 315 násl. Srv. též hr. Taaffe Sten.
rot. Herrenhaus X. Sess. 1885 str. 29.
eilagen zu d. Stenogr. Prot., Abgeordnetenhaus, X. Sess 1885, Nr. 30.
amtéž.
rv. volební provolání k volbám do říšské rady, ze dne 24. května 1885
Pokrok č. 142), kdež se praví: „Samosprávu v historickém podání na-
eho království v diplomu říjnovém a v samé ústavě založenou, kteráž
ednotě a moci říše není závadou, zastupovati bude nám i dále povin-
ostí; neboť je takové přesvědčení naše, že jen z důsledného rozvoje
ráva sebeurčení přiznaného všem přirozeným členům státu, může zkvésti
pravdová svoboda."

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

v níž jsme do této sněmovny vstoupili, schválilo J. Veličenstvo rovně
názory naše ve směru tomto. U vědomí tohoto schválení s Nejvyššíh
trůnu může nám zcela lhostejno býti, vznášíli se na nás se strany pro
tivné obžaloba. Tvrdíli se ostatně, že abstrahujeme od ústavy, jest t
zjevný omyl. Myslíme spíše, že na základě ústavy k svému právním
názoru úplně oprávněni jsme."

„Páni odpůrci zapomínají, že v Nejvyšším diplomu výslovně o právec
a svobodách různých království, které zachovány býti mají, zmínka s
činí a že s trůnu Nejvyššího tehdy vysloveno bylo také přesvědčení, ž
jen ony právní a státoprávní poměry mají trvání, které kořeny sv
mají v dějinné minulosti zemí a v právním vědomí národů. Jelikož al
známo jest, že v ústavě výslovně předešlé zákony základní za součás
ústavy se prohlašují a jich soubor ústavu říše tvoří, plyne z toho zcel
zřejmě, že v té příčině nalézáme se na půdě ústavní, trvámeli při do
tyčných názorech svých; ostatně nechceme o tom dále rozpřádati spo
Domnívám se, pánové, že musíte nám vydati svědectví, že po celo
dobu, co této slavné sněmovně náležíme, sporů jsme nikterak nevy
hledávali, zejmena ohledně této otázky, ano že jsme se právě té
otázce s velkou pozorností vyhýbali při každé příležitosti, abycho
nespůsobili spor, poněvadž upřímnou naší snahou bylo, udržeti m
s pány soudruhy v této sněmovně, a poněvadž nám o to šlo, abycho
docílili výsledků praktických, poměry Rakouska mírným spůsobem usp
řádali a k jich vývoji napomáhali." [1])

V jednom směru ovšem jeví se značný rozdíl mezi jednání
o adresách z r. 1879 a z r. 1885. Kdežto adresní debata r. 187
byla celkem klidná, strhla se v adresní debatě r. 1885 pravá bouř
která týkala se *otázky národnostní*, předevšíih opět národnostních p
měrů v království českém. Jazykové nařízení pro Čechy a Mora
z r. 1880, zamítnutí návrhu Wurmbrandtova na uzákonění státní ře
německé, jakož i zamítnutí návrhu Herbstova na sněmu českém rok
1884 na ohraničení soudních okresů dle národností (o čemž při otázc
národnostní pojednáno bude) a četné jiné příčiny zavdaly podnět k ro
čeření národnostního sporu a k postupné přeměně německo-liberáln
strany ve stranu po většině nacionální, [2]) která k heslům hrozícíl

[1]) Stenogr. Prot., Abgeordnetenhaus, X. Session 1885, str. 184 násl.

[2]) Hlavní vliv na tuto přeměnu německo-liberální strany měli Němci z Če
(Deutschböhmen), kteří tvoří vůbec jádro centralistické strany německ
Z česko-německé strany staroliberální, vedené druhdy dr. Herbstem, ny
dr. Schmeykalem, stala se znenáhla národní strana Němců v Čechá
(srv. resoluci sjezdu Karlovarského ze dne 3. října 1883), která p
heslem solidárnosti všech Němců v Rakousku tlačila celou stranu n
mecko-liberální na šikmou plochu nacionální. Hned z počátku vlá
hr. Taaffa zaujaly obě dřívější německo-liberalní frakce (Club der Lib
ralen a Club der vereinigten Fortschrittspartei) opposiční postavení pro
vládě, a vůči majoritě ustoupilo u ní stanovisko liberální do pozadí př
centralistickým (Srv. svrchu jednání o adrese r. 1879). Avšak ještě rok
1879 hlásal šl. Plener, že velke strany musejí býti strany politické (Stenog
Prot., Abgeordnetenhaus, IX. Session str. 185), a ujišťoval dr. Sturm,
jsou politickou stranou a že nedají se tlačiti na stanovisko nacionál
(tamtéž str. 231). Společná obrana proti vládě a majoritě sjednotila pa
oba kluby již r. 1881 s poslanci Terstskými a některými Rusíny

ečí pro ústavu, pro jednotu státní, odporu proti vládě a jejímu přivtělila ještě heslo o nebezpečí hrozícím prý Němectvu z poéní Rakouska.

adrese minority potkáváme celou řadu stížností a obžalob stních; v debatě adresní ztrácejí se pak téměř veškery ostatní politické, a národnostuí spor vystupuje tu v popředí, nemálo t. zv. „ostré tóniny" ze strany německé, přikrývaje svými mnohem hloub ležící rozpor politický mezi centralismem a autoem.[1]) Kromě některých prudkých nájezdů (srv. na př. řeč tze) proti českému státoprávnímu programu, bylo tu opětně ze německo-liberální dáno ujištění, že pro ni *„není shody v příčině ka českého státního práva neb vůbec stanoviska federalistického."*[2])

nohem klidnější byla debata adresní ve sněmovně panské, kdež evně a ostře srazily se opět obě politické protivy centralismu omismu, ukazujíce zase, že o jich vyrovnání vlastně v Rakousku a že spor národnostní, jenž tak zmítal sněmovnou poslaneckou, sporem časovým, druhotným. Dr. Unger (levice) ostře kritisoval vlády, která nazývajíc se smiřovací podnítila mocně se dmoucí ěmecko-nacionální, učinivši z „rozené vládní strany zapřisáhlou opposiční" a dovozoval, že neli ústava, aspoň správa krok za ustupuje separatismu provincií, a že touto cestou hledí se

---

pojenou levici" s programem hájení ústavy, státní jednoty, svobody a dvlády Němectva v Rakousku proti federalismu a slavisaci. Zároveň ak počal vzmáhati se v jisté části spojené levice, hlavně vlivem českomeckého sporu národnostního, duch nacionální a vystoupil rozhodně při volbách do říšské rady r. 1885. (Srv. řeč dr. Herbsta k voličům Děčíně dne 16. srpna 1881 a pak Rechenschaftsbericht der Vereinigten nken ze dne 21. dubna 1885). Téhož roku ještě před zahájením říšské dy odloučila se tato nacionální frakce zástupců „Němců v Rakousku" contr. rakouských Němců) od spojené levice a založila nový „německý ub" (Deutscher Club) za účelem „znovuzískání a utužení německého dení v Rakousku, zápasu proti slovanské, zvláště polské převaze, uzánění německé státní řeči, upevnění spolku s Německem a vzájemného estování společných interesů obou říší (program dr. Weitlofa). Druhá sť spojené levice přijala jmeno „německo-rakouský klub" (Deutschterreichischer Club). Na tom nebylo však dosti. Od „německého klubu" lštěpila se r 1887 dále nejkrajnější skupina nacionální (Ausserer, Bauther, Pernerstorfer atd.), která žádá vedle programu německého klubu ště změnu ústavy ve prospěch Němců, hlavně vyloučením Haliče a Dalacie, neutrální ministerstvo a antisemitismus (Freie Vereinigung der eutsch-Nationalen). Tato roztržka ve sjednocené levici trvala až do 1888, kdy (v listopadu t. r.) následkem poslední rekonstrukce kabitu (hlavně povoláním hr. Schönborna do ministerstva) a z obavy před máhající se „českou myšlenkou státní" sloučil se opět klub německý klubem německo-rakouským v „sjednocenou *německou* levici" (Vernigte *deutsche* Linke).

[1]) e všeobecné debatě mluvili poslanci Carneri, Rieger, Heilsberg, Berlini, Scharschmid, Šuklje, Křepek, Grégr, Knotz, Alfr. Liechtenstein, ness, Klun, Schaup, Dzieduszcycki, Swoboda, Heinrich, Plener, Czartoski, Sturm a Zeithammer. Také speciální debata byla velice pohnutá v. Stenogr. Prot., Abgeordnetenhaus X. Session, 8. (17. října 1885) — . sez. (23. října t. r.).

[2]) r. Sturm (zpravodaj) Stenogr. Prot., Abgeordnetenhaus X. Session 1885, r. 329.

autonomisté domoci svých cílů, utvoření státního bytu jednotlivých kr lovství a zemí na ujmu jednoty státní. Proti tomu jest prý třeba utuže centrální moci, podřízení všech národních a státoprávních snah p jednotnou myšlenku státní, zajištění nadvlády německého živlu v R kousku a německé státní řeči.[1]) Ryt. Hasner (levice) a hr. Belcre (pravice) rozebírali sice též národnostní otázku a provedení jazyko rovnoprávnosti, avšak ryt. Schmerling opětně k tomu poukazoval, národnostní otázka jest nyní jaksi jen „plášť pro autonomistické sna a zvlášť pro české snahy státoprávní, které prý jsou neslučitelny s int resy Rakouska, obklíčeného samými jednotnými centralistickými státy.

Státnickou řečí hájil stanovisko autonomistické hr. Lev Thu již naposled před svou smrtí. Přiznávaje ryt. Schmerlingovi, že „on vlastně závažný bod, jenž nás dělí, *není otázka národnostní*, *nýbrž vel vážné otázky politické*“ a zejmena rozpor centralismu a autonomism či federalismu, vykládal, že tu nejde o otázku *státní*, nýbrž vlast o otázku *říšskou*, hledímeli zejmena ke krajním snahám u herského s paratismu, vedoucího konečně k personální unii a podporovaného jenc centralistickými snahami v této polovici říše. „Nevím aspoň,“ dolož „co jest míněno oním stálým dovoláváním se patriotismu pro *stát* jednotu. Jeli tím míněn cislajtánský stát, tu dím: to není forma, k n se my někdy přiznati můžeme, já aspoň nikoliv. *My stojíme na půdě a budeme se dle toho chovati.* Přec ale myslím, že vlastenec myšlenka hájiti a povznesti jednotu a moc Rakouska, to jest moc ce říše, jest nám společna, a proto si přeju, abychom onen nejvýš smutn stav věčného sporu a sváru, jenž dnes tu jest a na národnostní otáz stojí, raději *suspendovali a konečně k rozřešení základů našich různo v politických názorech v klidu a vzájemné blahovůli pokud možno došli.*“

Na tomto vylíčeném stanovisku, jak došlo r. 1885 opět svél výrazu, stojí v Rakousku němečtí centralisté a z druhé strany auton misté podnes. Podobně stojí národ český a jeho zástupci posud pevn při programu státoprávním, jakž to bylo ještě v poslední době častě formálně a důrazně prohlášeno. Uvádíme jen na paměť resoluci, n které se usnesl sjezd zástupců samosprávy v Praze dne 16. září 188 a která počínala takto: „*Stojíce věrně při státním právu královst českého a při zásadě samosprávy zemské, okresní a obecní*, doufají shr máždění, že poslanci jako dosud, tak i na příště nezadají ničeho těm základním článkům politického programu českého národa a že hájí nezadatelná práva, moc a samostatnost mocnářství a nejvyšší dynasti budou hleděti zároveň nezvratně k zabezpečení odvěkých práv na vlasti a ku přesnému provedení rovného práva obou kmenů národníc ji obývajících.“ [4])

Na konec pak připomínáme ještě vřelá vlastenecká slova něm ckého velmože, hlásícího se k historické šlechtě české, hr. Františk Thuna, pronesená v posledním zasedání českého sněmu dne 5. říjn

---

[1]) Stenogr. Protok., Herrenhaus X. Session 1885, str. 13 násl.
[2]) Tamtéž str. 25. násl. a 35.
[3]) Stenogr. Prot., Herrenhaus, X. Session 1885 str. 30.
[4]) Srv. Jednání sjezdu národních zástupců samosprávy dne 16. září 188 (str. 44).

8: „Nemohu skončiti, abych se nezmínil o předhůzce, s kterou
často potkáváme a kterou naposled šl. Plener též učinil. My si pře-
e a v důvěře očekáváme korunování svého krále. To jest zločin.
, pánové, my dopouštíme se tohoto zločinu, avšak s nejplnějším
vědčením a s nejvřelejším vědomím dynastického citu, který na
e národa k jeho králi ničeho nemění. Každý národ lpí na upo-
kách z dějin svých; jest to přirozeno, jest to život národa. Po
etí byly Čechy šťastny pod žezlem Habsburgů, 40 let šťastny pod
drou vládou J. Veličenstva. *Kéž by pomazání a korunování korunou
Václava sevřelo ještě úžeji úvazky, spojující milovaného panovníka,
vaného vladaře s jeho národem. To dejž Bůh!*" [1])

IV.

Chcemeli po výkladech předcházejících státoprávní otázku českou
vláště i poslední její stadium posouditi, musíme přihlížeti k ní
lku, jakožto k velikému *sporu politickému*, jenž počal po vydání
ového diplomu oktrojováním ústavy únorové z r. 1861 a jenž posud
zen není. Spor tento veden jest mezi národem českým, zastupu-
n historické státní právo království českého, a mezi onou částí ná-
a německého v Rakousku, která osobuje si hájení centralisace dříve
říše, nyní této polovice její, na ujmu onoho historického státního
va koruny české i autonomie království a zemí vůbec. Jádrem této
ny jsou ovšem hlavně zástupci a příslušníci kmene německého
emích koruny české, a tak soustředí se spor onen v podstatě své
devším na spor obou národních kmenů zemských a jich politických
encí v říši, odkud zároveň pochází zvláštní souvislosť tohoto sporu
sporem národnostním v Čechách. Poněvadž jest to spor politický,
e k němu hleděti obdobou nějakého sporu soukromoprávního; ne-
áť se tu o dobývání jednotlivého práva, založeného v právě platném,
 veřejnoprávním, nýbrž o částečnou změnu tohoto řádu samého,
měnu ústavy, pokud se tkne státoprávního postavení království če-
ho k ostatním částem říše a k říši co takové. Není tu také žádného
dce, jenž by mezi stranami spornými rozhodovati měl, ač prostředko-
 a konečné rozhodnutí ovšem musí býti vyhrazeno koruně, poněvadž
de o právní poměr její ku *politickému národu* českému, jenž skládá
 obou národů sepřených, českého a německého. Proto závisí průběh
oto sporu i jeho výsledek především od *prostředků politických*, od
tické moci stran, od vývoje a tlaku politických poměrů vnitřních
hraničných a od způsobu jich využitkování. Vyřízení sporu pak
lo by státi se jen buď politickou *mocí* a převahou jedné strany,
ou druhá strana nad sebou konečně by uznala, nebo *kompromisem*,
rovolnou shodou obou stran. Prvý způsob ovšem jest při známých
amických poměrech obou národností zemských sotva možný; ke
lé pak strany tak mocné nikým třetím nutiti se nedají, nýbrž

[1]) Stenogr. zprávy č. sněmu XVIII. sez. 6. zased. 1888, str. 263.

musejí navzájem o nutnosti a prospěšnosti shody ať z těch či oněch důvodů a příčin přesvědčení nabyti.

Předmětem sporu, politickým cílem národa českého jest, jak jsme již řekli, uznání státního práva českého, které v historickém vývoji koruny české jest založeno, a upravení jeho ve formách ústavních dle časových potřeb a poměrů, jakož i dle nutných potřeb jednoty a velmocenského postavení říše. Nemůžeme se tu pouštěti do výkladu o historickém vývoji českého státního práva, [1]) jen hlavní kusy jeho buďtež zde krátce vytknuty. Jisto jest, že říše rakouská ve smyslu pragmatické sankce jakožto nedílná a celistvá říše pod dynastií Habsburskou skládá se z království a zemí, jež v různých dobách a různým spůsobem staly se součástmi panství domu Habsburského. Jisto jest dále, že království české se zeměmi k němu přivtělenými (nyní tedy markrabstvím moravským a vévodstvím slezským) čili koruna česká jest jedna z oněch, a to hlavních historicko-politických individualit, z nichžto říše vznikla. K této koruně české, jakožto k nedílnému státnímu celku, vztahovaly se až do posledního případu r. 1836 všecky po sobě jdoucí akty korunovační. Nelze také pochybovati, že by koruna česká, podobně jako koruna uherská v případu úplného vymření rodu panovnického nabyla opět své neobmezené plnoprávnosti státní a mohla by voliti si svého krále; neboť tohoto práva, které platilo zde až do uznání dědičné posloupnosti rodu Habsburského na trůně českém, se pragmatická sankce nedotkla. Rovněž nepopíratelno jest, že země koruny české měly až do r. 1848 své obecné sněmy (druhdy i t. zv. generální sněmy z celé koruny pro záležitosti společné). Povolování berní zůstalo v působnosti těchto sněmův až do r. 1848; jich zákonodárná působnosť byla ovšem zúžena oktrojovaným obnoveným zřízením zemským ze dne 10. května 1627, tím že si koruna vyhradila právo zákonodárné. Toto omezení však naprosto odpadlo říjnovým diplomem z r. 1860, jímž vladař povolal opět sněmy k ústavnímu spolupůsobení při zákonodárství.

To jsou základní kameny státního práva českého, které ani v době nejtužšího centralismu a absolutismu co do existence své nebyly vůbec popírány. Neplodný jest proto spor o to, bylali plnoprávnosť koruny české v té či oné době více neb méně omezena institucemi centralistickými, neboť centralisováním vlády a správy království a zemí, pod žezlem jednoho panovnického rodu spojených, nestaly se z těchto království a zemí stejnorodé provincie jednotného státu. Proto měla

---

[1]) Kromě svrchu již uvedeného spisu dr. Kalouska České státní právo (v Praze 1871) srv. ještě dr. K. Mattuše Historické právo a národnosť (v Ml. Boleslavi 1867) str. 1—20.; V. V. Tomka Sněmy české dle obnoveného zřízení zemského Ferdinanda II. (v Praze 1868); dr. Tomana Das Böhmische Staatsrecht und die Entwickelung der österr. Reichsidee vom J. 1527 bis 1848 (Prag 1872) a citované již pojednání Zwiedineck-Südenhorstovo Das böhmische Staatsrecht str. 175 násl. Jest ovšem ještě třeba, aby historický vývoj jednotlivých institucí státoprávního řádu v zemích koruny české byl probádán a vyložen, tak jakž to na př. známé práce prof. Jar. Čelakovského neb záslužný spis dr. Boh. Riegra Zřízení krajské v Čechách (část. I., historický vývoj do r. 1740, v Praze 1889) činí, aby historická filiace těchto institucí byla až na naši dobu dokázána a aby zřejmo bylo, pokud a v jakých formách ony instituce trvají.

ıa česká jakožto dosud zvláštní státní celek zajisté nepopíra- právo žádati, aby po vydání říjnového diplomu r. 1860 bylo ıo zastupitelstvo zemské, králem dle obnoveného zřízení zemského 1627 řádně svolané, a aby zastupitelstvo to spolupůsobilo při ı ustrojení státoprávních poměrů koruny české k říši a k ostatním částem. To by bylo bývalo jediné správno; spůsob, jakým by se provedlo pak nové ustrojení ústavní vedle zásad diplomu říjno- byl věcí praktické politiky. [1])

Tak se ale (jak svrchu vyloženo) nestalo, nýbrž strana německo- alistická, nemajíc u vědomí své politické moci chuti vydati uniformitu ı její německý ráz směrům autonomistickým, dovedla dostati do ı svých provedení ústavy a obnovila po *třetí* pokus, aby učinila kouska *říši centralistickou, německou.* Pokusy dřívější, totiž pokus íkův osvíceného absolutismu a policejního státu až do r. 1848, pak s absolutismu Bachovského v letech padesátých se nezdařily. Pokus erlingův byl však proto nebezpečnější, poněvadž nehledě ani k jeho ıému provedení, spojen byl s institucemi *ústavními*, od národů ıských toužebně žádanými. A přece ležely také v něm již zárodky ıezdaru. Velkodušné rozhodnutí mocnářovo dalo národům rakouským mem říjnovým *ústavnosť* a její zásady; *konkretní ústavu* vnutila šak politická strana německých centralistů jednostrannou oktro- u, jen zdánlivě na zásadách říjnového diplomu stojící a všecky adní rozdíly v právním vývoji jednotlivých království a zemí ni- jící. Od království a zemí bylo žádáno nepodmíněné podrobení ísto vzájemného dohodnutí, a odpor jich musil býti nutným toho dkem. Při tom ovšem německo-centralistická strana přeceňovala moc proti živelní síle skutečných poměrů, založených ve vývoji ıvství a zemí, srostlých se zájmy, přesvědčením a city mnohomi- vých národův a podporovaných hnutím národnostním vůbec. Poměry ylo lze sice povlovnými modifikacemi v jiné formy uvesti, ale ni- pouhým patentem zlomiti, a to tím méně, že právě při ústavnosti těchto činitelů pomocí politických stran a prostředků parlamen- ch vůbec snáze si platnosti zjednati může, než proti tlaku abso- mu.

Proto nemohla únorová ústava z r. 1861 státi se konečným olidováním ústavních poměrů rakouských, nýbrž zavdala jen *podnět átoprávním sporům*, jimiž celá říše i její části posud trpí. Především to koruna uherská a koruna česká, jež postavily se k obraně o historického práva. Poměry, jichž tuto nebudeme vykládati, byly ně uherské mnohem příznivější při jejím trvání na správném stano- ı kontinuity vývoje zemského řádu, tak že ona nepotřebovala ani vati diplom říjnový a mohla spolehnouti se na moc svého odporu. echách byly jiné poměry. Zde bylo oktrojováno nové zřízení zemské

---

[1]) Říjnový diplom mluví sice ohledně neuherských království a zemí o „jich zřízeních zemských“, ale při královstvích a zemích koruny uherské o jich *„předešlých* zřízeních“ (čl. III.); avšak z celého ducha diplomu toho plyne, že nežádá tím, aby zřízení zemská neuherských království a zemí upravena byla šablonovitě stejně bez zřetele k jich politické důležitosti a historickému vývoji.

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

a nový volební řád do sněmu, jenž liberálním centralistům německyn zajišťoval většinu. Tato většina přijala ústavní patenty únorové i zří zení zemské, domnívajíc se, že tím otázka právní jest vyřízena. Prot takové kontumaci celého národa českého a odvěkých práv jeho vlast zástupci jeho ovšem protestovali, zameziti jich však na ten čas nemohli

Ten byl podnět a počátek nynějšího státoprávního sporu českého Opírajíc se o svrchu vyložené právní základy, domáhala se státoprávn opposice česká až do r. 1879 svého cíle, t. j. změny ústavy ve smysl státoprávních požadavků svých, *abstinencí*, jaksi přes hlavu ústavnicl institucí jí neuznávaných, sama, bez spojenců. Průběh zápasu toh ukázal však, že síla její nevystačovala k mimoústavnímu dosažení jejícl nároků proti moci německých centralistů, podporované příznivými po měry vnitřními i zahraničnými. Proti ní stál mohutný vliv téměř sto letého vývoje ve směru centralisace a germanisace, o který opírala s strana německých centralistů. Tito měli ve svých rukou celé ústroj státní správy a vlády, jich řeč vnikla do všech hlavních oborů stát ního života. Do jich rukou dostaly se též nově utvořené parlamen tární instituce zemské i centrální, a jich nadvládu podporoval přím celý směr zahraničné politiky rakouské až do r. 1870. Proti této moc a proti těmto prostředkům bojovala státoprávní opposice dlouho sam o sobě, ale ne s plným konečným zdarem. Ačkoliv se jí podařilo dosíc u koruny několikráte slavného uznání státního práva tohoto království nevstoupilo přece státní právo to skutečně v život, sněm i říšská rad rokovaly a rokují podnes přes tato uznání a přes veškery protesty na pořád na základě oktrojovaných zákonův ústavních. Bezvýsledným váal odpor opposice české nebyl, neboť podlamoval účinně moc německýcl centralistů a přispěl k jejímu povlovnému úpadku. Viděli jsme, že z krátko (r. 1865) musela býti ústava únorová z r. 1861 zastavena přímo ovšem hlavně následkem odporu uherského, nepřímo však té následkem odporu českého, jejž doufali němečtí centralisté právě uko jením požadavkův uherských tím snáze přemoci. Proto učinili one veliký ústupek a vyrovnáním uherským vzdali se *jednoty říše*, aby za chovali aspoň jednotu a německý ráz „*státu*“ t. j. království a zem v této polovici říšské; proto neužili této příležitosti ke svolání kon stituujícího shromáždění ze zástupců všech království a zemí (o něž s marně zasazoval sněm český), aby spolu s vyrovnáním uherským upra veny byly státoprávní poměry ostatních království a zemí a zejmen koruny české — nýbrž jsouce v držení moci, osvěžené vlivem uherským volili raději navrátiti se k únorovce a vnutili opět ostatním královstvín a zemím ústavu prosincovou z r. 1867, posud platnou. Ale domnívajíc se, že nadvláda jich tím na věčné trvání založena jest, klamali se Neboť ústava prosincová přes svůj liberální ráz a některé ústupk autonomistické byla opět strannickým dílem jedné strany politick a nikoliv dílem vzájemné shody vedle zásad diplomu říjnového, i ne mohla uspokojiti strany autonomistické aniž odstraniti zvláště otázk českou. Netrvalo také dlouho a centrální parlament stal se kusým za stoupením toliko německo-liberální strany. Vedle toho klesal již od rok 1866 též tlak zahraničných poměrů jí příznivých a klesl (ovšem jen n krátko) úplně r. 1870. Nicméně podařilo se jí ještě jednou vydržet

a odraziti pokusy státoprávní opposice české z r. 1870 a 1871 o mimoústavní provedení požadavků českých a ještě jednou a snad naposled dostati vládu v Rakousku do svých rukou. Za účelem sebezachování a zlomení odporu českého podnikla r. 1873 nové závažné změny ústavy a činila ústupky autonomii Haliče i Dalmacie, zúživši tak jen opět co do rozsahu svoji nadvládu. O vyrovnání s národem českým nechtěla však ani slyšeti, dopouštějíc shodu jen tehdy, vstoupíli prý státoprávní opposice česká na půdu ústavní.

Zatím ale tvořila se následkem toho všeho ona koalice stran v Rakousku, která byla dosti silna, aby připravila německou liberální ústavověrnou stranu o její politickou nadvládu. Historická šlechta česká stála ovšem již od let šedesátých v čele státoprávního zápasu českého; nyní však i členové konservativní vysoké šlechty německé v Čechách sbližovali se k ní následkem přepínání liberalismu ze strany vládnoucí; [1]) z týchž důvodů pak i katoličtí a konservativní Němci ze zemí alpských byli utvrzeni ve svém odporu proti liberálnímu německému systému a ochotni sdružiti se v tom s autonomisty slovanskými.

Za jakých okolností vstoupili poslanci českého lidu a šlechtická strana česká opět do sněmu r. 1878 a do říšské rady r. 1879, bylo výše pověděno. Bylo by od místa uvažovati zde o tom, zda by bylo bývalo lépe setrvati dále v odporu passivním. Vstup se stal, i třeba, abychom si jasně byli vědomi, jaký význam má tento krok ve státoprávním sporu českém? Žádným spůsobem neznačí snad *vzdání se* politického cíle státoprávního a podrobení se politickým cílům německých ústavověrných centralistů. Státoprávní výhrada poslanců českých a konservativního velkostatkářstva podaná při vstupu do všech sborů zákonodárných a obnovená r. 1885 jest otevřené prohlášení, *že se národ český*

---

[1]) Strana šlechtická t. zv. historická i konservativní v Čechách jest jako národní strana česká zastance historického státního práva koruny české. V otázkách čistě národnostních nestojí však co *politická strana* na stanovisku *ethnické* národnosti nýbrž na stanovisku národnosti *politické*, snažíc se ty, „kdož řečí a původem jsou rozděleni, úvazkem práva historického a přítulností k dynastii spojiti.“ Členové její cítí se sami „ne tak Slovany nebo Němci jako spíše Čechy (Böhmen) a Rakušany, t. j. věrnými syny starého království, věrnými poddanými jednoho mocnáře, jehož ostatní země s jich užší vlastí smlouvami a dějinami v jeden nerozlučný celek ve velké staré Rakousko spojeny jsou“ (Hr. B. Schönborn, Böhmen und Österreich, str. 24.). Užší politické spojenectví šlechty s národní stranou českou na základě státoprávního programu a rovnoprávnosti obou národností zemských datuje se od r. 1861. Skutečné odloučení se t. zv. historické šlechty české od ústavověrné šlechty německé jeví se zřejmě již r. 1863 na sněmu českém (srv. Řeči dr. Riegra, vyd. prof. Kalouskem seš. X. str. 1. násl.). Za posledního zasedání českého sněmu v říjnu roku 1888 objevily se zprávy (N. Freie Presse), že němečtí členové šlechtické strany hodlají sestoupiti se ve zvláštní stranu střední. Zprávy ty popřel však rozhodně hr. Frant. Thun v 13. sez. sněmu (5. října 1888); zároveň odsoudil opětně snahy německo-nacionální a obnovil přání po korunovaci české. List kn. Edm. Clarya v Bohemii (18. října 1888) nasvědčuje však tomu, že myšlenka střední strany byla přetřásána, i nelze pochybovati, kdy by ústavověrná šlechta německá vzdala se svého spojenectví s německo-liberálními centralisty a zaujala stanovisko nějaké strany střední, že by tím učiněn byl závažný krok k vyrovnání sporu česko-německého.

svého politického cíle nevzdává, nýbrž že ho chce za přítomných okolnos dále i jinak hájiti a svůj právní i politický názor uskutečniti.[1]) Cíl ted zůstal týž; avšak *ani o zastavení státoprávního sporu nelze mluviti*, nýbı jen *prostředky* jeho vedení ze strany české se změnily. Zástupci národ českého upustili od jednoho prostředku, *passivního odporu* — jenž ai za okolností let sedmdesátých nevystačil ku překonání mocného postavei strany centralistické německé a vyžadoval naopak stále nových obětí, – a vstoupili, jak korrektně a důsledně z jich dosavadního právního stanc viska prohlášeno bylo, na *faktickou půdu parlamentárních instituc* činíce tak žádaný od nich krok, aby na této společné a jaksi neutrálı půdě a oněmi prostředky, kterých ústava poskytuje, docílena byla *shod* vyrovnání a konsolidování sporných poměrů státoprávních. Trůnní ře vyhradila jim jich právní přesvědčení a vyzvala obě strany ke vzájemn úctě před právem. Toto *právní přesvědčení* záleží ale v tom, že státı právo koruny české, až do událostí r. 1848 nikdy nepopřené, diplomeı říjnovým z r. 1860 a později opět a opět státními akty uznané, mohl býti oktrojováním nových ústav a majorisováním zástupců národa če ského, čili jinými slovy *moci* sice zatlačeno, ale nikoliv zničeno; ž o něm nemůže platiti soukromoprávní obdoba *promlčení* nebo *vydržen* Ono odpírá správnosti zásadě, že by moc byla právo, že by moc byl jediným zdrojem práva veřejného, a vidí naopak správný způsob tvořeı nového práva v *šetření kontinuity právního vývoje, v uznání a dobr volné shodě účastněných stran.* Toto právní přesvědčení může bý ze stanoviska moci umlčováno, ale nikoliv zničeno, poněvadž opřeı jest o tisíciletý vývoj právní, a poněvadž nosičem jeho jest celý mnoh milionový národ, jenž dědí je z pokolení na pokolení a žádá, aby byl respektováno a v platném právním řádu uskutečněno.[2])

[1]) Neprávem bylo tudíž vytýkáno straně české, že výhrada státoprávı z r. 1879 jest jakási mentální reservace její (bar. Scharschmid, Stenog Prot. Abgeordnetenh., X. Sess 1885, str. 196), nebo že se svým stát právním programem se skrývá (srv. na př. dr. Unger, Stenogr. Pro Herrenhaus. X. Session 1885, str. 14; dr. Schmeykal, Stenogr. zpráv č. sněmu XVIII. sez. 1. zased. 1883, str. 618, Bareuther, tamtéž str. 64 šl. Plener tamtéž str. 634 a 2. zased. 1884 str. 736 a j.)

[2]) Srv. hr. Jindřich Clam Martinic, Stenogr. zprávy č. sněmu XVIII. sez. zased. 1883, str. 663. a Stenogr. Prot. Abgeordnetenh. IX. Sess. 187 str. 158, dr. Rieger, tamtéž str 187. Dunajewski, tamtéž str. 15 kn. Liechtenstein tamtéž str. 163. Tvrzení posl. prof. Lustkandla (tamt str. 167), že právní výhradou českou stvořena byla nelogická a nemožn koexistence dvojího práva, kdežto ve státě může býti jen jedna půd ústavní, bylo by správno potud, pokud by se mělo za to, že oba sobě o porující právní řády najednou positivním právem jsou. Zde ale jedná s o politický spor, týkající se změny ústavy, při čemž ovšem každá stran na svůj právní základ se opírá a v jeho smyslu o změnu platné práv ústavy usiluje. Lépe pojednal o této věci dr. Herbst (tamtéž str. 216 jenž sice uváděl, že při dvojím, proti sobě domněle stojícím právu ví pro sebe má ono, které fakticky platí, ale tehdy ještě vyslovil naděj (str. 225), že dojde k vyrovnání protiv na základě *společných interes* mezi obyvateli *království českého.* Tvrdilli však dr. Herbst (tamtéž st 216), že úcta před cizím právním přesvědčením jest něco jiného než úc před právem, o níž mluví trůnní řeč, a že ten, kdo tuto má, nemůž žádati, aby odpůrce uznal jeho právo, které dle právního přesvědčen onoho neplatí, přesunul přirozený význam oněch slov v trůnní řeči

čkoliv adresa majority z r. 1879 vyhnula se vlastnímu státnímu eskému, a poslanci čeští neučinili žádných přímých návrhů státo-h, nabízejíce právě vzájemné dohodnutí se u věci té, postavila ecko-centralistická strana ihned proti možnosti takové shody na *ko příkře odmítavé*, a trvá při něm až posud. Nezbývalo tudíž ho, než užívati všech ostatních prostředků, kterých ústava po- aby zjednány byly podmínky a připravena půda ke konečnému ní státoprávnímu, aby zejmena vymknuta byla z rukou odpůrcův savadní moc a nadvláda, jež byla dosud nejvíce překážela do-noho cíle. Hlavním z těchto prostředků jest parlamentární ma- která docílena byla sdružením všech autonomistických stran sku a na sněmu českém r. 1883 pomocí konservativního velko-tva. Tím dostali se ovšem zástupci národa českého v odvislosť ntárních stran, avšak sesílili přec postavení své proti dřívějšímu ní v odporu passivním. Se spojenci svými pak požadovali plného ní platné ústavy, zejmena co se tkne rovnoprávnosti, decen- správy a sílení autonomie, šetření působnosti sněmů a opravy o řádu do sněmu, vyhovující lépe skutečným poměrům v Čechách. však i tomu postavila se strana německých liberálních centra- ní po prvé trvale do menšiny zatlačená, na odpor a snažila se ávrhy na uzákonění státní řeči a na administrativní rozdělení ví českého dle národností zachovati si nejen status quo své do- politické moci, nýbrž *předejíti vůbec nějakému možnému usku- státoprávního programu českého.* K návrhům takovým ovšem, tě níže shledáme, zástupci národa českého do obrany tísněni i a svoliti nemohli, aby se nevzdali svého veškerého politického a cíle.

tevřeně a poctivě prohlášený politický cíl národa českého jest m jeho znám. Oni také dobře prohledli, že prostředky, jichž parlamentární poskytuje nynější ústava, od nich samých zdě- její provedení opravdové hrozí vytlačiti je znenáhla ze mnohých olitické moci, jež posud neprávem drželi. A přece vzpírají se esvědčení o nutnosti shody (jim stále nabízené) v české otázce vní, o kterou se zajisté celý politický zápas točí, a neustoupili píď od svého odmítavého stanoviska. Příčiny a důvody toho trné tomu, kdo sleduje jich politické postupování a jich projevy. příčina jest ta, že nechtí se vzdáti posud myšlenky *opětného i své bývalé moci*; vědíť dobře, že ústava „chráněna jest proti změnám jistými ochrannými prostředky, jichž průlom vyžaduje doby a námahy," a že jest třeba „mnohých oprav volebních, ílena byla ona většina, které jest třeba ke zdvižení ústavy jí cestou ústavní." [1]) Tato naděje sílí jich odpor a vede jich Proto snažila i snaží se jistá část opposice německé odolati nacionálnímu, jenž stále více se vzmáhá, zachovati sobě ráz

---

drese. Neboť kde nelze odpůrce k uznání jiného právního přesvědčení nutiti, jako to jest právě ve sporu politickém, tam nelze přec jinak or ukončiti než kompromisem a vzájemnými ústupky při obapolném spektování práva i přesvědčení o něm.

r. Unger, Sten. Prot. Herrenhaus X. Sess. 1885. str. 14.

anglické „nejvěrnější opposice J. V.," jak v poslední době jeden z její členů pověděl, to jest zachovati si spůsobilosť k vládě. Proto hledí němečtí centralisté liberální všemožně zachrániti aspoň status quo sv politické moci a byli by hotovi vzdáti se úplně svého vlivu na Hal i Dalmacii, jen aby tím spíše dosáhli opět majority v této polovi říše. Konečně jsou snad při nich, jako při každé straně politické, té politikové, kteří doufají v nějakou krisi ministerstva, ve změnu za hraničné situace a t. p.

Není naší věcí rozsuzovati zde, jsouli tyto naděje důvodny. Vývo politických poměrů v Rakousku od r. 1860 a zvláště za posledníc deset let, který, jak se zdá, němečtí centralisté ignorují, dovoluje ná o tom aspoň *pochybovati*. Od r. 1879 napořád stojí tato strana v parla mentu proti většině, v níž zastoupeny jsou téměř všecky národnos říše, a na níž bude záležeti, aby vzájemnými kompromisy a vyrovnání menších svých neshod udržela se při politické moci, které jí poskytuj řád ústavní. Koruna pak, která chce „míti mír se svými národy" přeje si, aby Rakousko „věrno jsouc svému historickému poslání byl hradbou práv svých zemí a národů v nerozlučném, jednotném svazku trvalým stanem práva a pravé svobody," bude asi sotva nakloněna p zkušenostech dřívějších a při nynějších poměrech zahraničných zaves opět system německo-centralistický.

Proti zcela zákonnému a ústavnímu užívání moci většiny, pro vlivu a síle skutečných poměrů, málo pomáhá zimničné využitkovává všech prostředků opposičních, ledové státnické kritiky vedle projev nejostřejší toniny, hromadění stížností na hlavu vlády a sypání řeřa vého uhlí opposičního na majoritu, podceňování ostatních národnos říše, dovolávání se dob absolutismu Josefínského a používání náro nostního hnutí německého ve prospěch myšlenky centralisticko-liberáln

Uvažujemeli stav věcí klidně, sina ira et studio, bez fantastický nadějí v nějaké náhlé převraty poměrů, dojdeme ku předeslanému, z strany české tak často a tak důrazně opětovanému důsledku, že stát právní spor český uklizen býti může jen kompromisem obou stra při němž konečné rozhodnutí koruně vyhrazeno jest. Jasně pověděl hr. J. Clam Martinic na sněmu českém r. 1883 řka: „Vyslovuji své přesvědčení, že jakkoliv se názory rozcházejí, ony, jak se vě dnes mají, jen cestou shody, smíru na půdě zákonné cíle své sleduj že jen touto cestou, jen na této půdě změny a vývoje veřejného prá ústavního lze se domáhati; vyslovuji konečně své přesvědčení, že k by se takovému loyálnímu uznání z druhé strany přišlo vstříc se stejn loyálností a nepředpojatostí, kdy by nebyly činěny nároky nejen formální nedotknutelnosť, nýbrž i na materielní nezměnitelnosť nynější institucí, kdy by spíše po právu a slušnosti uznáno bylo, že u n jsou mnohé věci, jež potřebují faktického a právního vyrovnání, bychom pak ne sice najednou ale postupně a klidně došli k útvarů v nichž by právo a interesy celku i jeho organických členů opět n lezly záštitu i uznání — co zlaté ovoce upřímné svobodné shody."

[1]) Stenogr. zprávy č. sněmu XVIII. sez., 1. zased. 1883 str. 664.

nůžeme souhlasiti s těmi, kdož stále tvrdí, že jest tato na-
ody všeobecnou, prázdnou frásí. Shoda in politicis vyžaduje
na obou stranách *přesvědčení, že jest jí nutně třeba.* K to-
svědčení ale docházívají politické mocné strany obyčejně teprv
dyž je poměry a důvody vlastního prospěchu k tomu nutkají.
toho nedostává se posud u německých centralistů liberálních,
vůdčí kruhové jich u vědomí své bývalé moci posud se kojí
étného dosažení jejího a poněvadž jsou posud toho mínění, že
n stanoviskem svým v českém sporu státoprávním, ano pod-
iových aktivních útoků na státoprávní program prospívají spíše
nežli shodou, vyrovnáním. Pokud v tom změna nenastane, jest
bízení kompromisu ze strany české marno, ale nikoliv snad
ásí. Neboť jest to nabízení upřímné, jakž tomu svědčí nejen
egace české na půdu ústavní, nýbrž i zdrželivosť její po celou
ledních desíti let od přímých politických útoků v otázce státo-
omezování se na *nutnou obranu* programu svého.
vody, jimiž němečtí centralisté ospravedlňují své odmítavé
o proti českému státnímu právu, jsou po celou dobu sporu
variantech stejné a jsou povahy takové, že by snadno od-
yly, kdy by jen se právě dostavilo přesvědčení o nutnosti vy-
Právních závažných námitek proti základním kusům českého
práva těžko lze nalezti; prosté popírání, pomáhání si důvody
ni, strannické vybírání jednotlivých fakt historických ze sou-
ývoje celého a pření se o ně jest sice pomoc v nouzi poli-
není věcným vyvrácením českého státního práva. Rozhodný
ový vývoj státoprávního řádu království českého, jehož histo-
tické individuality netroufali si ani původci nyní platné ústavy
díle svém popříti. [1]) Ostatně bylo by lze neshody v historické
eského státního práva klidným vědeckým probádáním z obou
asniti a vyrovnati, a pak teprv mohlo by se zvlášť o poli-
ránku celé otázky jednati.
vají tedy hlavně důvody *politického* rázu, jež odpůrci proti
ní státoprávních požadavků českých staví. Státní právo české
prý státní idei Rakouska a jeho historickému poslání; jeho
jest prý nebezpečno jednotě říše a hrozí jí rozkladem. Jaká
idea Rakouska a jeho *historické poslání*, plyne z jeho vzniku,
ho vývoje a složení; ono musí býti jen, jak označeno bylo
čí z roku 1879, *„hradbou práv svých zemí a národů v jich
nerozlučném svazku,“* i zůstanou tu vždy pravdiva známá
lackého, kdy by Rakouska nebylo, že by muselo býti utvo-
kazujíli však odpůrcové na příklady okolních států, jichž
vývoj směřuje k centralisaci (Francie, Německo, Švýcary,
u, neptámeli se ani po správnosti takového tvrzení, jest přec
pohled zřejmo, jak velice se poměry v Rakousku-Uhersku ode
atních evropských států liší, a jak nesnesouce šablony státo-

---

ominame tu jen, že tato polovice říše nemá v ústavě žádného jmena
ového, že spíše se tam mluví o „královstvích a zemích na říšské
zastoupených,“ že zákony zemské vydávány jsou korunou za sou-
u sněmu „království českého“ a j.

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

právní, vyžadují svého řádu zvláštního, sui generis. Co pak se t ohrožování *jednoty* říšské, věru nevíme, jaký smysl tato „jednota" r má, uvážímeli, že právě ona strana, která její hájení si osobuje, vzd se jednoty říšské r. 1867 ve prospěch dualismu a byla by hot v zájmu zbývající jednoty „státu" (t. j. Cislajtanie) odpoutati i Ha i Dalmacii od této polovice říše. Proto liché jest i strašení *rozklad Rakouska*. Jako nevedlo k rozkladu říše splnění oprávněných požada uherských, tak nejde o to ani při provedení státoprávního progra českého, jenž ze svazku říše nijak se nevymyká. Naopak národ čes maje jako národ uherský tu přednosť, že jest v Rakousku celý, spatřo a musí spatřovati v interesu zachování říše rakouské interes vlastní sebezachování. O to ale vlastně spor není, aby zachován byl jednot svazek říšský, nýbrž o to, jakými institucemi a prostředky by se nejlépe stalo, a tu zajisté opět rozhodovati musejí především zvláš poměry rakouské.

Jiná hlavní námitka, která přese všecko vyvracování uvádívá proti českému státnímu právu, jest ta, že prý tu jde o *zničení ústa* o anachronism, o znovuzavedení feudálních, neústavních poměrů se s vovským sněmem a institucemi patrimoniálními a t. p. Ale tato n mitka svědčí jen o tom, že státoprávnímu programu českému odp cové jeho nerozumějí či spíše rozuměti nechtí. Řekli jsme již svrc že jest to program v pravdě *konservativní, vývojový*, jenž netkví obnově těch či oněch konkretních forem, ve kterých se státní prá české v té či oné době právě nalézalo. Proto nevyžaduje ani pr uskutečnění oné formy konkretní, jaká mu byla dána r. 1871 ve článc fundamentálních. Neboť i tato forma, jak hr. Jindřich Clam Marti v památné řeči na sněmu českém r. 1883 objasnil, byla výsledkem p měrů tehdejších a musí býti dle nich posuzována. [1]) Státní právo čes může přispůsobeno býti novějším změnám právních, národohospodářský národních a j. poměrův, i nelze pochybovati, že by se vhodné for pro to nalezly, když by nastala potřeba toho, a že by obtíže s t spojené nebyly nepřekonatelny. Pak zmizel by onen neurčitý přízra za jaký státní právo české odpůrcové jeho vydávají. Naprosto ale neč ono k zničení *ústavnosti*, nýbrž žádá toliko *změnu ústavy* nynější, a změnu dle zásad diplomu říjnového, jímž ústavnost byla rakouským n rodům dána, opravu ústavy, odpovídající historickému vývoji a stá právnímu postavení království českého po přání národa, jemuž j

---

[1]) Stenegr. zprávy č. sněmu XVIII. sez. 1. zased. 1883 str. 663. násl. N právem vyskytlo se tvrzení po této řeči státnicky promyšlené, jako se byl řečník, jenž vždy v první řadě stál v politickém zápase o če státní právo. touto řečí vzdal programu státoprávního, označiv fun mentální články proti stálým útokům ze strany německo-centralistic v říšské radě i na sněmu českém, za „uplynulou fási." Kdo však sledo činnosť a projevy hr. J. Clama v státoprávní otázce české, musí přizn že on nad jiné otázku tu důkladně promyšlenu měl, a že v oné ř označiti chtěl jen vývojovou povahu státoprávního programu. Osta zůstane fundamentálním článkům význam ten, že spolu s národnostr zákonem a volebním řádem do sněmu označily hlavní kusy státoprávn programu českého a jeho provedení, které jest možno třeba v jiných sr jednodušších formách za nynějších poměrů v říši.

í to odvěkou vlastí. Že by ústava byla nezměnitelna, to od-
isté tvrditi nemohou; však ji sami několikráte zásadně, ovšem
smyslu změnili. O tom ale, máli ona ústava, která majorisuje
ta schopné a své životní síly vědomé národy, více nároků na
na pojištění životních interesů říše než ona ústava, která při-
ı jsouc kontinuitě právního vývoje zakotvena jest v uznání a
čení národů těchto, nemůže žádný rakouský státník poměrů
hybovati.
ovšem hned se opět namítá, že by se ostatním královstvím
propůjčiti muselo totéž zvláštní postavení jako koruně české.
odchylovati se od vlastního předmětu našeho a rozebírati
autonomismu ostatních království a zemí; pokud jsou opráv-
od český by zajisté jim nebyl na překážku. Závažný krok stal
ím požadavků uherských úplně v duchu jich práva histori-
žené provedení státního práva českého mohlo by býti dobrou
í k definitivnímu uspořádání ústavních poměrů v říši. Proti
námitce budiž ale připomenuto, že státoprávních požadavků
cosvojuje si žádná z ostatních zemí, poněvadž žádná k nim
obného základu historického.
ečně říkává se, že prý uskutečnění státního práva království
ohrožuje *životní zájmy národnosti německé* v tomto království
isku vůbec. Tento důvod jest nám do jisté míry pochopitel-
i všecky předcházející. Válkou r. 1866 byli Němci rakouští
od svých soukmenovců v říši německé. Němci čeští jsouce
minoritě v zemi, hájí proto od r. 1870 heslo *solidárnosti*
nců v Rakousku, spoléhají se při tom na podporu svých
vců, kteří rovněž ve svých užších vlastech menšiny tvoří
oustřediti hlavní ústavní život v radě říšské, kde mohou síly
vati, stlačujíce zároveň činnost i význam sněmů, na kterých
e jich umělou většinu na dlouho udržeti; míníť, že jen za
stavy mohou nadíti se dostatečné ochrany, a říkají, že by
ním státního českého práva byli vydáni na milost většiny
to úvaha předpokládá především zajištění většiny v centrálním
u, které ale již od r. 1879 němečtí centralisté nemají. Veliká
Němců ze zemí dědičných, která neztotožňuje své zájmy a cíle
oněch německých liberálních centralistů, jest spojena s auto-
ou většinou; ano jeden z předáků jejích, kn. Alois Liechtenstein
zřejmě, že pokládá provedení českého státního práva s nut-
difikacemi časovými za jediné konečné rozřešení národnostního
Čechách. [1]) A zdali právě rostoucí národní hnutí německé ne-
Němce mimo korunu českou ku poznání, že by bylo spíše na

[1]) nogr. Prot. Abgeordnetenh. X. Sess. 1886 str. 1075 „Jednak," pravil
Liechtenstein, „budiž státní právo království českého s nutnými a časo-
ni modifikacemi znovu zřízeno. Budiž vrácena této zemi nikdy nepro-
lá, často a slavně stvrzená starobylá svoboda. Avšak z druhé strany
liž v Pražském sněmu zavedeno ve všech otázkách národnosti se do-
ajících votum kuriátní, itio in partes, neb jest to nebezpečný klam
nnívati se, že bez vydatných záruk naproti majoritě lze v národních
zkách upokojiti menšinu Němců v Čechách." Tento názor shoduje se
ně s náhledy vynikajících politiků českých v otázce státoprávní.

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

jich prospěch domáhati se jako ostatní národové říše zajištění intere svých aktivným účastenstvím ve vládě než opposiční, méně úspěšn činností v menšině usilovati s liberálními centralisty o nadvládu v ce polovici říše, to jest otázkou času. [1]) Co tkne se konečně obavy př majorisováním kmene německého v Čechách, jest neoprávněnost j patrná každému, kdo k ní nehledí s politického stanoviska německ centralistického. Neboť kdy by nebylo možno nalezti pro ochra národních menšin příslušných a vhodných opatření v zemském zříze (zákon národnostní), pak by byla opravdová ústavnost nejen v Čechá nýbrž i v Rakousku vůbec nemožna, vlekoucí se spor ústavní a s ní i národnostní byl by naprosto nerozřešitelný a perspektiva do budou nosti tím daná musela by každého, kdo o zdar a rozkvět této ří usiluje, naplniti tesknými obavami.

Zbývá nám zmíniti se ještě o postavení nynějšího ministerst Taaffova ke státoprávnímu sporu českému. Postavení to jest označe trůnní řečí z r. 1879, která vyslovuje jakožto program vlády *doro umění a smír na společné půdě ústavy, pomocí prostředků, jichž ON poskytuje.* V adresním rokování pak prohlásil hr. Taaffe, že k dosaže cílů trůnní řečí vytknutých musí býti opomenut každý další theoretick zápas politický, jenž také v přítomnosti není více odůvodněn; neb ústava a její právní platnost prý nemůže a nesmí býti více v p chybnost brána. „Toto ministerstvo *není ministerstvem strany*, nemůž a nesmí jím býti. Neboť kdy by jím bylo, nebylo by spůsobilé, ab *nad stranami* a *mezi stranami prostředkovati* mohlo." [2]) Takové posta vení ministerstva jest přiměřeno politickým protivám, dle kterých par lamentární strany v Rakousku se tvoří. Kdežto dřívější ministerstv vyšla dle obvyklých zvyků konstitučních z parlamentární většiny s jejím politickým programem stála i padala, seznal hr. Taaffe, ž tímto spůsobem nelze trvale vládnouti, aniž ústavě zjednati důvěru uznání u všech národů rakouských, a že ministerstvo opírajíc se předevší o korunu, bude míti nejpevnější postavení, když mezi stranami, kter o ústavě samé jsou v zásadním sporu, zaujme úlohu prostředkovac Poněvadž ale dle povahy ústavnosti vládnouti musí parlamentárně, ob jasnilo ministerstvo později své stanovisko v ten smysl, že se v *zákono dárství* ovšem o parlamentární majoritu opírati musí, ale že zachováv plnou neutralitu ve *vládě* a *správě*. [3]) O tom, jak chová se ministerstv najmě k státoprávnímu sporu českému, nestalo se kromě oné výhrad

---

[1]) Tento východ z nynějších sporů politických hájí s německého stanovisk v pravdě národního Zwiedineck-Südenhorst v uvedeném článku: Da böhm. Staatsrecht; *jedinou* cestu „ze slepé uličky, do níž zaběhli Něm rakouští," shledává ve „vzdání se zápasu za nedostižitelné cíle, v shodě s oním kmenem slovanským, jenž získal si největší moci ve stát výměnou vzájemných ústupků . . . v uznání českého státního práva. (srv. str. 175 násl)

[2]) Stenogr. Protokoll, Abgeordnetenh. IX. Sess. 1879 str. 208, Herrenhau IX. Sess. 1879 str. 17 násl, X. Sess. 27 násl. Snad očekával hr. Taaff že utvoří se nějaká silná strana střední ze šlechty a klerikálův, o ktero by se vláda opříti mohla.

[3]) Min. ryt. Dunajewski, Stenogr. Prot., IX. Sess. 1885, str. 13993 násl hr. Taaffe, tamtéž str. 14123 násl. a X. Sess. 1887 str 5093.

v trůnní řeči r. 1879 žádného dalšího prohlášení. Snad by se to nesrovnávalo s jeho zaujatým stanoviskem prostředkovacím, aby ve věci té hájilo z předu určitý zjevný program a octlo se tak ihned na půdě jedné z obou stran, kterým má býti dána spíše příležitosť a volnosť, aby došly k vyrovnání svých protiv vlastní shodou.

Ze všeho toho jest zřejmo, že nynější fáse ústavního života v této polovici říše jest *přechodní*, a proto také nejeví se ve formách přesně a pravidelně konstitučních. V jiných státech, kde ústavní poměry jsou v základech svých ustáleny, utvářejí se strany hlavně dle principu *konservativního* a *liberálního*, jimž podřizují se ostatní protivy politické. Strany ty střídají se při vládě, a ministerstvo jest vždy jakýmsi výborem strany mající právě většinu, i vládne v jejím duchu a směru. Dle uvedených zásad pak jednotlivé otázky zákonodárné se projednávají. Toho ale v Rakousku není, poněvadž základní strany, *autonomisté* a *němečtí centralisté*, stojí fakticky ovšem na půdě téže ústavy, ale mají zcela rozdílné mínění o její přiměřenosti a spravedlnosti; i nejde mezi nimi o posuzování jednotlivých otázek jen dle jistého měřítka vhodnosti a užitečnosti v rámci platného nesporného systému, nýbrž o systém sám či zkrátka o *změnu ústavní*. Tyto rozdíly jsou tu zjevným tu skrytým pozadím ve všech otázkách, které i jen z daleka dotýkají se zásadních politických cílů obou stran, a jsouce těsně spojeny se sporem národnostním i srážejíce se často s ostatními principy politickými, nedopouštějí zdárného vývoje našeho života ústavního na prospěch říše i jejích částí. Nepoměrná malomocnosť parlamentu proti vládě, malomocnosť obou proti rostoucímu vlivu uherskému jsou toho nutným následkem. Nynější většina na radě říšské, skládající se z několika silných frakcí, které vedle společných interesů autonomistických mají celou řadu křížících se důležitostí zvláštních, jest ve vlivu svém proti vládě a opposici seslabována nutností vnitřních vzájemných ohledův a ústupkův. Ministerstvo pak stavíc se na stanovisko neutrální a nemajíc za sebou vlastně strany v pravém slova smyslu vládní, [1]) musí udržovati nejen stále dobrý poměr mezi svou vládní politikou a zájmy jednotlivých frakcí pravice, o kterou se parlamentárně opírá, nýbrž projevuje nezřídka povolnosť i k opposici, aby nestalo se vládou strany. Parlamentární život řídí se od případu k případu dočasnou kombinací poměrů, sestávaje z řady složitých kompromisů, jichž dějištěm jsou většinou kulisy mimoparlamentární.

---

[1]) Že zejmena česká strana není stranou vládní, o tom srv. na př. výroky dr. Riegra ve Stenogr. Prot., Abgeordnetenh. X Sess. 1885 str. 186. násl. a v Jednání sjezdu zástupců samosprávy z r. 1888 str. 4: „Vláda Taaffova není, jak známo, naše vláda — nevyšla z nás. Ano vláda Taaffova sama již od prvního okamžení svého chtěla státi nad stranami a neoddala se ani docela pravici, aniž z ní vyšla, a rovněž také ani náš klub, ba ani pravice není bezvýminečným stoupencem této vlády.“ Srv. též str. 42. Český klub hlasoval také na př. při návrhu Scharschmidově na uzákonění státní řeči a při otázce textu na bankovkách (1887) proti intencím vlády a vneshodě s ostatní pravicí. — Poměr většiny k vládě zakládá se spíše na kompromisu či lépe řečeno na řadě kompromisů od případu k případu. Toto stanovisko zaujal také exekutivní výbor pravice již roku 1879 pro svá jednání s vládou.

Dokud ale zásadní rozdíly ústavní potrvají, dokud zejmena hla příčina těchto rozdílův, *státoprávní spor český*, nebude odstraně nelze naditi se zlepšení těchto poměrův a opravdového života úst ního v Rakousku. Království české pak, toto veliké, hospodářskou si a vzdělaností nad jiné vynikající těleso v této polovici říše, které tvořiti mělo pravou přirozenou protiváhu proti vlivu druhé polov říše a pevný mezník říše na severozápadě proti jakýmkoliv vlivům vnějším, nemůže tomuto úkolu svému v Rakousku dostáti, pokud dru kmen národní odpírati bude uznání státního práva své užší vlasti.

V.

Přecházíme nyní specielně k české otázce *národnostní* a chce nejprve opět hlavní, sem spadající zjevy posledního desetiletí vypsati.

Provedení rovnoprávnosti všech národností říše a zejmena ob národností v království českém jest (jak jsme výše seznali) jed z podstatných kusů programu, vysloveného ve volebním provolání z ro 1879 jak státoprávní strany české, tak konservativního velkostatkářst i došlo svého výrazu též v adrese majority z r. 1879 jakožto jed z nejlepších prostředků „k zabezpečení stejně radostného uznání ústav na něž trůnní řeč důraz klade.

Ve směru tom podalo pak předsednictvo Českého klubu na ra říšské na počátku zasedání r. 1879 panovníkovi čtyři *pamětní spi* jež byly v Pražských listech dne 21. prosince t. r. uveřejněny [2]) a jin vysloveny byly toliko nejnaléhavější požadavky české o provedení rovn právnosti v zemích koruny české, v úřadech a ve školství, bez všeliký změn v zákonodárství, pouze cestou administrativní. První pamě spis týká se rovnoprávnosti obou jazyků zemských v *úřadech* zem panských a *soudech*, i jest sdělán v duchu příslušných ustanovení nár nostního zákona z r. 1871, jenž měl se státi základním zákon zemským spolu s články fundamentálními. [3]) Těžiště jeho záleží v to

[1]) Srv. k těmto statím kromě spisů již z předu uvedených (str. 322 pozn. dále dr. J. Šolc, Národnosť a její význam v životě veřejném (v Pr 1881—1883); dr. Stan. Poray ryt. Madeyski. Die deutsche Staatsprac (Wien 1884); Gumplowicz, Das Recht der Nationalitäten und Sprach in Österreich-Ungarn (Innsbruck 1879); dr. Eduard Herbst, Das deuts Sprachgebiet in Böhmen (Prag 1887); dr. L Schlesinger, Die Natio litäts-Verhältnisse Böhmens (Forschungen zur deutschen Landes- u Volkskunde, II. Bd. 1 Heft, Stuttgart 1886); dr. Vikt. Russ, Der Sp chenstreit in Österreich (Wien 1884); dr. E. v. Plener, Drei Reden, halten im böhm. Landtag 1885—6 (Prag 1886).

[2]) Otištěny jsou též ve článku dr. Šolce: Boj o práva národnosti české ministerstva Taaffova, v Osvětě r. 188 str. 850 násl.

[3]) U všech úřadů a soudů první stolice budiž úředním jazykem ja většiny obyvatelstva neb úřadů samosprávných (čl. 1., srv. zák. nár nostního z r. 1871 §. 6. a 7.); u úřadů a soudů celozemských a v hlavn městě zemském oba jazyky zemské (čl. 2., srv. zák. nár. § 8. al. V dopisování se souřadnými i nadřadnými úřady a soudy budiž užívá vlastního jazyka úředního dle čl. 1. (čl. 3, zák. nár. §. 8. al. 1. a Při podáních k soudům a úřadům i při protokolárním výslechu moh strany užívati toho či onoho jazyka zemského (čl. 4., nár. zák. §. 7. al.

Čechách a na Moravě oba jazyky zemské byly co úřední řeči i *zevnější*) uznány za rovnoprávny. Pro Slezsko žádal pamětní šení výnosu ministerstva práv ze dne 3. listopadu 1851 (č. 13470) ní německého, českého a polského jazyka za rovnoprávné jazyky [1]) Druhý pamětní spis jednal o provedení rovného práva na tě Pražské, třetí o provedení rovnoprávnosti ve středním, čtvrtý průmyslovém školství. [2]) Proti těmto požadavkům podány byly ihned od německých poslanců z Čech protimemoranda se stacentralisticko-německého, k jichž podpoře zahájena byla účinná v německých krajích Čech.

jevný zápas propukl ale teprv, když ministerstvo spravedlnosti yer) a vnitra (hr. Taaffe) vydalo po úradách a šetřeních ono o jmenované jazykové nařízení ze dne 19. dubna 1880 (č. 5519) ání zemských jazyků (českého a německého) v jednání polia soudních úřadů i státních zastupitelstev se stranami a orgány nními pro království české a markrabství moravské. [3]) Nařízení ázejíc od správné zásady, že správa státní musí především říditi ebami lidu a nikoliv naopak, shrnuje v jeden celek rozličné ní předpisy právní a zvyky praxe v Čechách i na Moravě, se týkají poměrů *zevnější služby*, to jest poměrů mezi státními stranami a obdobně mezi oněmi a úřady autonomními, pokud co strany, v jednotlivých oborech a případech soudnictví a Nového nepřineslo nařízení to vlastně nic, jak též ze strany bylo důkladně rozloženo, [4]) i zůstalo naopak daleko za splněním českého spisu pamětního, jenž požadoval zejmena též uznání českého za rovnoprávný s německým i co do *vnitřní* služby) a pak ve *všech instancích*, kterými to ono podání probíhá.

---

záležitosti ty buďtež projednávány i vyřizovány v onom jazyku ve všech instancích Postavení ve veřejné službě vyžaduje znalosti obou jazyků emských v mluvě a písmě (čl. 5) a dosavadní jediného jazyka znalí úředníci opatřeni buďtež u úřadův a soudův s jich jazykem úřadovacím čl. 6. nár. zák. §. 9.); též k tomu hleděno budiž, aby u každého zeměanského orgánu byl aspoň jeden úřadník obojího jazyka dokonale znalý čl. 6.)

Trojjazyčné Slezsko podalo kromě toho své zvláštní memorandum, jehož obsah uvádí dr. Šolc na m. u. str. 877 násl.

) provedení rovnoprávnosti v oboru školství nebudeme se zde dále rozepisovati; vyžadovalo by to zvláštního důkladnějšího pojednání. Srv. m. j. řeč prof. Kvíčaly v Jednání sjezdu zástupců samosprávy v r. 1888.

Pro Slezsko vyšlo teprv r. 1882 nařízení jazykové ze dne 12. října č. 15847), které nařizuje zemskému a m. d. okresnímu soudu v Opavě okr. soudu v Klimkovicích-Bílovci a Vítkově, aby přijímaly též česká podání, a krajskému soudu v Těšíně i okresním soudům obvodu, v němž užívá se jazyka českého a polského, aby přijímaly podání v obou těchto jazycích. Provedení rovnoprávnosti jest zde tedy posud jen částečné.

Srv. odpověď ministra spravedlnosti Stremayera na interpelaci posl. Wolfruma. Stenogr. Prot. Abgeordnetenh. IX. Sess. 1880 str. 2978, výklady ministra dr. bar. Pražáka, tamtéž 1884, str. 11339, jakož i řeč odborného přednosty bar. Sackena, Stenogr. Prot. Herrenhaus, IX. Sess. 1880 str. 259

Němčina jest v Čechách t. zv. vnitřní řečí úřední dle min. nař. ze dne 23. května 1852 č. 11815 a ze dne 30. června 1852 č. 8103; na Moravě dle min. nař. ze dne 22. července 1861 č. 6099.

Nelze tudíž nalezti dostatečných důvodů pro ono „hluboké znepokojení, které toto „Sprachenzwangsverordnung“ nazývané nařízení mezi Něm v Čechách vzbudilo, leda snad onu okolnosť, že uznána jím byla znov *historicko-politická celistvosť* království českého a do jisté míry posled *historický*, na obnoveném zřízení zemském z r. 1627 spočívající pomě obou jazyků *zemských* (v stejném smyslu jako jazyků *v zemi obvyklýc* v celé zemi.

Opposiční stroj počal šířiti heslo, že jazykovým nařízením ohr žena jest národnosť a řeč německá i ústava sama. Poslanec Wolfru a soudruzi podali pak v příčině jeho 1. května 1880 v říšské ra k vládě interpellaci, [1]) jejížto zodpovědění ministrem spravedlnosti Str mayerem (5. května t. r. [2]) nijak neuspokojilo dotazovačů. Nezažehnan obavy ústavověrné menšiny německé pohnuly proto hr. *Wurmbrand* že hned po odpovědi ministerské (10. května) podal návrh, aby sn movna poslanců učinila toto usnesení: „Vláda se vyzývá, aby u pr vedení čl. 19. státního základního zákona ze dne 21. pros. 1867 o vš obecných právech státních občanů podala návrh zákona, jímž by podržení (Festhaltung) německé řeči jakožto řeči státní, upraveno by užívání řečí v zemi obvyklých v úřadě, škole a ve veřejném životě.“ V témž sezení podal zároveň posl. dr. Herbst a soudruzi návrh, a odpověď ministra Stremayera na dotaz Wolfrumův byla přikázána zvlá nímu výboru k úradě a podání zprávy. [4]) Na tom ale nebylo ješ dosti. Také sněmu českému byla ještě téhož roku dána příležitosť z bývati se nařízením jazykovým, o jehož zrušení žádáno bylo peticen osmnácti okresních výborů a 36 obcí německých.

Nejprve byla vyřízena tato poslední záležitosť. Zpráva německ většiny komise sněmovní [5]) nepouštěla se z důvodů „kompetenčních do zkoumání zákonnosti jazykového nařízení ze dne 19. dubna t. ale uznávajíc donucování německých úředníků veřejných v německýc okresích Čech k učení se druhému jazyku zemskému, navrhla, a petice odevzdány byly vládě s vyzváním, „aby záležitosti té nejvá nější pozornosť věnovala a odpomoc zjednala.“ Naproti tomu zpráv české menšiny dovozuje legálnosť onoho nařízení, jehož zdánlivé d nucování týká se jen úředníků, kteří jsou zde pro lid, a nikoliv don cování lidu, vyvrací důvody znepokojení německého obyvatelstva a n proti pojmu *německého území v Čechách* (Deutschböhmerland), kte v peticích těch po prvé se vyskytuje, vytýká *„dějepisný, zeměpisný politický celek, v němž bydlí dva kmeny rozličného sice jazyka, avša v každém ohledu rovnoprávné.“* Proto navrhuje zpráva menšiny, a sněm přešel přes petice tyto k dennímu pořádku. Sněm v tehdejší složení svém přijal po krátké debatě návrh většiny německé.

Na říšské radě vlekly se porady výboru o návrzích hr. Wurm branda a dr. Herbsta poněkud déle. [6]) Autonomistická většina ve v

---

[1]) Stenogr. Prot., Abgeordnetenh. IX. Sess. str. 2870.
[2]) Tamtéž str. 2978.
[3]) Stenogr. Prot., Abgeordnetenh. IX. Sess. 1880 str. 3419.
[4]) Tamtéž 3432.
[5]) Přílohy k č. 348 sněm. z r. 1880.
[6]) Srv. Madeyski, Die deutsche Staatsprache str. 8 násl. a zprávu majorit komise jím sepsanou tamtéž str. 124 násl.

boru žádala na hr. Wurmbrandovi, aby vytkl přesně *pojem státní řeči*, poněvadž tento nový sporný pojem jest předběžnou otázkou pro veškero další jednání o návrhu jeho. Navrhovatel učinil však dříve dotaz k vládě, jaké ona zaujímá stanovisko vůči jeho návrhu, a když vláda ústy hr. Taaffa oznámila určitě, že navrhovatelem žádaný zákon předpokládá již smír národností a že tedy není na ten čas vhodný, odepřel i hr. Wurmbrand další definování řeči státní. I zdálo se potom, že věc zůstane v komisi zahrabána, až r. 1883 (19. ledna) Sturm a Chlumecký (3. prosince t. r.) uvedl opět jednání komise na přetřes, načež koncem ledna 1884 dostal se návrh Wurmbrandův a hned na to také návrh Herbstův na denní pořádek ku parlamentárnímu vyřízení.

Rokování o návrhu hr. Wurmbranda trvalo pět dní [1]) a nevedlo, jak již z předu bylo lze předvídati, k žádnému plodnému výsledku. Ani návrh většiny výboru sepsaný ryt. Madeyským, aby sněmovna přešla přes návrh k dennímu pořádku, ani návrh menšiny, sepsaný dr. Sturmem, aby návrh Wurmbrandův byl přijat, ani ostatní modifikující návrhy (Grocholského, Schönererův, Coroniniův a Oelzův) nebyly přijaty a věc ponechána byla in suspenso. Z pohnuté debaty vycházelo však zřejmě na jevo, že navrhovateli a jeho soudruhům jednalo se především o zachování jazyka *německého* jakožto *jazyka státního* a teprve v druhé řadě o provedení rovnoprávnosti ostatních řečí v zemi obvyklých dle čl. 19., a dále že o obsahu a dosahu pojmu státní řeči mínění v samé spojené levici se značně různila. Zároveň pak ukázal se ostře zásadní rozpor mezi stanovisky, se kterých dívají se obě základní strany politické, autonomisté a němečtí centralisté, na rovnoprávnosť národností i na spůsob jejího provedení, podávaje zjevný důkaz o tom, že za sporem národnostním, jazykovým, stojí mnohem vážnější spor politický, který vlastně jest rozhodný. Že pak jednalo se tu hlavně o státoprávní otázku českou, to dotvrdila nejen tato, nýbrž i hned potom následující neméně pohnutá debata o návrhu Herbstově, [2]) která poskytla opět příležitosť zabývati se především národnostní otázkou českou a myšlenkou zvláštního německého území v Čechách, z níž vyklíčil později pojem t. zv. uzavřeného německého území a požadavky s tím spojené. Konečné objevilo se v obou debatách, jaké pokroky učinilo německo-nacionální hnutí ve straně ústavověrných centralistů od r. 1880.

---

[1]) Od 24.—29. ledna 1884.
[2]) Debata v plném domě odbývala se dne 31. ledna a 1. února 1884, a sněmovna přešla přes návrh Herbstův k dennímu pořádku.

(Dokončení.)

Stanleyovy cesty a výzkumy africké.

Píše
dr. František Kahlík.

(Pokračování.)

ýprava africká byla takto během několika let vykonala velik věci. Společnost mezinárodní měla patero stanic, dva parník kroužily po vodách středního Konga, a divoké pouště nitroafrick proraženy po prvé klínem obchodních silnic, které spojoval splavné části řeky od Vivi do Isangily a od Manjangy k Stanley-Pool Během čtyř let pronikla výprava od moře až k ústí řeky Kwa, tud 670 km. do nitrozemí, mírným, opatrným postupem vzbudila mezi če nými kmeny důvěru k nenaviděným cizincům, roznítila v nich smy pro obchod s bělochy a pro kulturní práci a připravila je ku přije evropské vzdělanosti.

Ale do srdce Afriky bylo ještě daleko, daleko bylo ku pramenů Konžským, a peněz ani lidí se nedostávalo. Aby jich opatřil, umín si Stanley osobně navštíviti Evropu. V říjnu r. 1882 přijel do Brussel kdež před shromážděním komitétu d'Études du Haut Congo podáva zprávu o tom, co byl vykonal.

Mluvě o budoucnosti Pokonží proslovil mínění, že společnos mezinárodní ze své práce a ze svých závodních kapitálů nebude mí pravého prospěchu, pokud železnice nesloučí splavné části řeky. K provedení pak obrovské této práce že jest potřebí netoliko velikýc sum, ale především záruky velmocí evropských, že kraj, jehož objeven a osazení stálo tolik námahy a peněz, ostane zabezpečeným majetke společnosti.

Komitét uznal slušnosť a spravedlivosť žádostí Stanleyových, slíb pomoc na penězích i lidech a podnikl potřebné kroky, aby novém státu zjednal ochrany mocností.

Po šestinedělním pobytu v Evropě chvátal Stanley opět ke Kong

První měsíce r. 1883 zasvětil Stanley reorganisaci svých osad kde zatím vše chodilo páté přes deváté. Německý učenec, dr. Pechuel Lösche, jejž byl v Africe zůstavil jako svého náměstka, nebyl k úřad tomu spůsobilý a nemoha se pohodnouti s lidem poddaným, ztratil roz vahu a utekl. Vivi za krátké nepřítomnosti svého zakladatele spustl Po střechách a v trhlinách domů bujela tráva na půl metru vysoko v přístavu bylo pusto a rez žral opuštěné parníky. V Leopoldově ne chtěli domorodci prodávati potravin, Ngaljema a jeho lidé činili obchod níkům příkoří. Zde i onde bylo třeba nápravy.

Lidé, jež mu komitét nedlouho potom poslal na posilu, brzo za ujali nové své úřady a vžili se v ně tak, že slavný kolonisator moh pomýšleti na další cestu. V květnu vykonal prohlídku nově založen stanice Msvaty, na níž poručík Janssen s pomocí Gobily, náčelník tamějšího kraje a velikého přítele Buly Matari, horlivě a zdárně pra coval pro společnosť. Odtud měla výprava vkročiti mezi kmeny bojovn

a na Evropany velice nevražící. Stanley měl ještě v dobré paměti, co tam zkusil útrap na své cestě r. 1877, a Gobila neobmeškal udíleti mu rady, jak by sobě získal důvěru těchto divochů.

Pokojně odpluli do Boloba, poslední osady založené za nepřítomnosti Stanleyovy nad Kongem. Tam bylo mu zasednouti na soud nad domorodci pro zavraždění dvou lidí z místní posádky. Věc byla velmi choulostiva. Pro bezpečnosť osady pokládal Stanley za nutno potrestati vinníky; odpuštění bylo by bývalo znamením slabosti a bylo by vedlo k dalším přechvatům i vraždám; z druhé strany však nebylo radno roztrpčovati mysli domorodců bezohlednou přísností. Mělť Stanley před sebou ještě dobře 1000 km. řeky, na jejíchž březích chtěl domorodcům vštípiti důvěru k bělochům: jak směl doufati ve šťastný výsledek, kdy by příchod svůj byl zasvětil plenem a krví? Sezval tedy okolní náčelníky ke schůzi a pohnul je rázným zakročením, aby vinníky sami potrestali podle místních obyčejů právních. Vinníci byli pak donuceni složiti za pokutu hromadu slonoviny a jiného zboží, jež Stanley páčí na 90 £. Tak dán výstražný příklad všem výtržníkům.

Výprava plavila se dále veletokem vzhůru. Krásný jest ten mohutný Kongo, an vlny své, po levé straně dopola jako čaj žluté po pravé jako mléko bílé, od rovníku na jihozápad valí. Němečtí cestovatelé ho posledním časem porovnávali se svým Rýnem, a co chvála ta u Němců znamená, je známo. Scenerie každý okamžik se mění. Podél břehů střídají se až 180 m. vysoké, rudé, divoce rozeklané skály s lesnatými pahorky a travnatými rovinami. Umdlené oči těkají po drobnostech: tu se zableskne něžný pták duhový, tam štěbetají žlutí snováci vedle svých hnízd, smutně kývá štíhlý, bambusovitý rákos a vlní se podél břehů chocholatý papyrus, ve kterém peleší stáda obrovských hrochů. Nad lodí táhnou se skřekem roje papoušků, jichž peří zeleným, bílým a růžovým leskem hraje; nesčíslní krokodilové, z dumání vyrušeni klepotem kol parníkových, plovou řekou jako řada dlouhých klád, a při pokraji pralesů stojí v šeru vážní slonové jako osamělé stráže. Po travnatých rovinách pasou se hnědí a černí bůvoli; potulují se tlumy černých ibisů, hnědých volavek, dlouhonohých plameňáků a drobných perliček; v bezpečné výši kolébají se na dlouhých perutech bělohrdlí orlové, a hbití rackové křičíce poletují kolem. Křoviny po stráních a ostrovy v řece vlní se v moři nachových, sněhobílých a zlatých květů opojné vůně a krásy a hemží se zpěvným ptactvem; po lesích proháněji se vřeštící opice. A kdo vystihne všecky tvary mraků, které po šírém klenutí nebeském u věčných proměnách táhnou? Brzo se kupí v ohromné bašty, města a hory, brzo plynou jako řady bílých lodí oceánem, brzo se rozplývají jako bělavý kouř po blankytném nebi.

Toliko pustota po březích velebné řeky cestovatele zaráží a děsí. Tu jest Lukolela, jejíž obyvatelé hojně těží z chovu krokodilů Jakmile někde objeví hnízdo jich, vyberou vejce a zahrabou je na tichém místě do písku, když pak mláďata skořápku prolomí a vylezou, dávají je do nádrží sítěmi obepjatých, kdež je chovají, až dorostou na trh, neboť maso krokodilí jest pochoutkou obyvatelstva. V lesnatém a neobyčejně zdravém kraji jejich, jenž přechovává nevyvážné poklady dříví platanového, teakového, mahagonového a guajakového, též založena stanice.

Povýše, nedaleko od rovníku, slyne Irebu, Benátky Konžské, jeho zámožní velkokupci a hbití plavčíci znají každý ostrov a chobot mez Stanley-Poolem a Upotem, v délce 900 km. Irebští jsou rození obchod níci, jejich veliké zkušenosti hledí jim z intelligentních tváří. Město či spíše nepřetržitá řada vesnic jejich táhne se 7 ½ km. podél Kong a sahá 3 km. daleko do země. Bydlí v něm aspoň 15.000 obyvatelů a možná že jednou tolik, připočtemeli k němu předměstí a věnec dědi v nejbližším okolí. Tehdáž Horní Irebu bylo rozvaděno s Dolním Středním Irebem, a Stanley dožádán jsa za prostředníka, smířil čern Monteky a Kapuletty. Na rovině za Středním Irebem, jež bývala oby čejně jevištěm krvavých šrůtek, slaveno opětné sbratření. Do jám schválně vykopané vložily obě válčící strany svoje záruky míru, toti po dvou závitcích plátna, po tykvi s palmovým vínem, staré zláman muškete a soudku vlhkého prachu, načež „zakopána válka" a ryčn střelba oznámila veškerému Irebu návrat míru.

Na přístavišti Irebském nepřehlední davové mužů, žen a dětí ob divovali se parníku po celý čas, co tam Stanley meškal. Kdo vlastn točí jeho koly? O těžké té hádance zvědavě přemítali a živě se přel vespolek. Jedni mínili, že jest kdesi v lodi ukryto asi 20 mužů, dru tvrdili, že tajemství vězí ve „velikém hrnci" (kotle), „neboť proč b medle kuchař (strojník) stále při něm stál a oheň pod ním udržoval?" — „Ale co v něm ten člověk tak horlivě vaří, že to tak dlouho nemůž uvařiti? Po celý den přikládá a ještě s tím není hotov!" — „Je t patrně nějaký mocný kouzelný lék, neboť už spálil celou hromadu dřív a také oba menší čluny mají podobné hrnce, pod které kuchaři stál přikládají; kdy bychom v našich kanoích též měli takové hrnce a kd by nám bílý muž chtěl dáti trochu toho kouzla, nepotřebovali bychom se lopotiti veslováním a nebolely by nás ruce." Jiní byli přesvědčeni že v hrnci je duch, který kola táhne, a tomu že kuchař ustavičně vaří „Bula Matari spoutal ducha a donutil ho, aby mu sloužil. Duch nera mu slouží, neslyšíte, jak stěná, rže a frká, když odvazují loď a prác znovu počíná?"

Jinde po skupinách horlivě rokovali o tom, jaký jest rozdíl mez „Tandelajem" a „Bulou Matarim"? Většina byla toho mínění, třeba by Tandelay první „mundele," který k nim zavítal, aby si prohledl jejich země a vody, který hromem a bleskem rozrážel válečné jejich šiky bil všecky, kteří ho zadržeti chtěli, že Bula Matari jest přece ješt mocnější, on Tandelaje vyslal: „Neboť, hleďte, Tandelay měl jen kanoe jaká i my máme, ale Bula Matari má toliko jedno kanoe, ostatek m lodi, jakých jsme dosud neviděli. Tandelay měl jen ručnice, Bula Matar má ‚veliké bum' (dělo), které nemá ani hlavně ani křesadla ani na bijáku a přece veliké stromy rve a poráží. Tandelay jest asi velik kapitán Bula Matarův. Bula Matari jest král bělochů a má mnoho měs a nepřebrané zásoby látek."

Patriciové Irebští pak dodali si zmužilosti a přišli k Stanleyov samému, žádajíce od něho léku na rychlé rozmnožení majetku. Stanley jal se poučovati je, jak třeba obchod vésti, oni však rady jeho od mítli s rozhorlením a opovržením; jak třeba kupčiti, to že nejlépe vědí sami, leč bohatství jejich že přece neroste. „Ale ty máš kouzlo

kterým bez práce rozmnožuješ své zásoby. Viděli jsme v Kintamě, jak jsi jedním dnem vyprázdnil všecky přihrady, co jich máš ve svém domě na velikém kanoi, a když jsme k tobě přišli druhého dne, byly všecky opět plny. To tajemství nám pověz!" Chytří otroci sousedního pohlavára, kteří Stanleye doprovázeli, chlubili se, že tajemství to znají, pročež i stan jejich stále byl obléhán od zvědavců, na nichž vyloudili 200 měděných tyčí.

Na severovýchodě opírá se Irebu o ústí Lukangy, jejíž černé vody je provázely k jezeru Mantumbě. Jezero to, jež má asi 220 km. v obvodu a rázem i okolím se podobá jezeru Leopoldovu, souvisí s tímto podle zpráv domorodcův řekou, tak že loď přeplavíc se přes obě jezera opět vyjede na Kongo, což i z té příčiny snadno může býti, že voda v Mantumbě podle četných známek všude v okolí v době plíště o $4^{1}/_{2}$ m. stoupá, krajina vůkol jest rovinatá, a Mantumba od jezera Leopoldova pouze 35 km. jest vzdálena. Za Lukangou má krajina ráz delty, porostlé bohatým tropickým rostlinstvem, jejíž černou naplaveninou plouží se přečetné potoky a říčky do Konga. Na jmena jejich dotazovali se cestovatelé domorodců, leč dostávali ponejvíce za odpověď: „veliká řeka," „veliká voda," „mnoho vody," kterýmiž názvy prostičké obyvatelstvo označuje každou řeku pro lodi splavnou. Domorodci byli pleti bronzové, měli čepice z koží opičích, vydřích, leopardích, kozích neb antilopích, přes prsa jim splývaly široké řemeny z kůže bůvolí, na nichž visely dlouhé meče; bavlněných látek bylo u nich pořídku, zástěry jejich byly větším dílem utkány z travin.

Nad rovníkem dosáhla výprava deltovitého ústí levé pobočky Konžské, již domorodci nazývají Mohindu, t. j. Černou řekou (Čuapa). Asi $4^{1}/_{2}$ km. nad jejím výtokem, kdež jest ještě 900—750 m. široká, spatřili cestovatelé s lodí veliké město Boruky. Břehy Černé řeky byly posety četnými osadami, ale přiblížiti se k nim nebylo radno, jelikož domorodci až příliš patrně na jevo dávali své nepřátelství, shromažďujíce se všude ve valných zástupech v úplné zbroji válečné a vítajíce nejednou kamením a střelami nezvané civilisátory.

Africká Styx rozštěpena jest při svém ústí dlouhým ostrovem ve dvě hlavní ramena, jež tvoří zároveň rozhraní dvou národností. Sídlí totiž na jejím levém břehu Bakutové, na pravém Bakangové. Poslové z kmene Bakutův přišli na loď, nabízejíce cestovatelům hojné dary a přízeň svého náčelníka, a Stanley s radostí je uvítal. Těže ze přátelství Bakutův, založil v zemi jejich novou stanici, již nazval Rovníkovou (Aequatorville). Když k ní po stodenní nepřítomnosti opět zavítal, nalezl tam hotovou evropskou osadu, tak horlivě a zdárně byli pracovali Vangele a Coquilhat, jimž velitelství v ní byl svěřil. O potraviny nebyla nouze, zahrada pečlivě upravená poskytovala hojnosť vší zeleniny, opodál táhla se pole kukuřicová, cukrovníková a bramborová, podnebí pak, ačkoliv znojné a vlhké neškodilo zdraví. „Země ta jest úrodna a bohata," píše Stanley ve svém denníku, „rostlinstvo bujné, a případův zimnice jsme neměli, jako na vzdory našim dosavadním zkušenostem, dle nichž krajiny přející mocnému vývoji rostlinstva škodlivě působí na lidské zdraví."

Stanici Rovníkové kyne budoucnosť, že stane se časem hlavní střediskem Evropanů ve vnitřní Africe. Vzdálenosť její od moře obná 1154 km., od Leopoldova 628 km., ku prahům Stanleyovým zbýval ještě asi 900 km. cesty.

Pouštěje se od Stanice Rovníkové dále na sever po mohutr řece, stával se Stanley opatrnějším. Vstupoval do Iboka, země b jovných Bangalův, a měl ještě v živé paměti krvavou bitvu, kterc s nimi podstoupiti musil r. 1877. Zástupy černého lidu po březích v stily opakování krvavých výstupů, ale odvaha Stanleyova, jenž s loďstve svým přirazil ke břehu, a obratnosť parlamentární, s níž uměl hrc pohlaváry přesvědčiti o svých záměrech krajům jejich prospěšných, z žehnaly zlo. Ze zástupu vystoupil starosta pohlavárů Bangalských, Mat Bvyki, „pán mnohých ručnic,“ a nabídl Stanleyovi přátelství. Pěkný b pohled na starého krále. Postavy byl obrovské, 2 m. vysoké, rame širokánských; vzpřímen ubíral se davem svého lidu, vyčnívaje nac všecky svou bílou hlavou, v níž pod zvráskovatělým čelem svítilo pr nikavým leskem jediné oko, a opíraje se o hůl 3 m. vysokou a př měřeně tlustou, podobal se starému Herakleovi neb Samsonovi. Přines vidličnatou palmovou větvičku. Mata-Bvyki uchopil jeden její kone vytasil krátký svůj meč a zvolal: „Drž za druhý konec, Bulo-Matari! Stanley uposlechl a Mata-Bvyki rozťal větev řka: „Tím vyslovuji přán že chci býti tvým bratrem.“ Přišel kněz fetišovec, pichl Stanleye i če ného krále jehlicí do pravého ramene, vytlačil kapku krve, seškrab na palmový list trochu prachu z kopí králova a z ručnice Stanleyo a smísiv jej se solí pomazal směsí ránu a potřel ramena obou jedr o druhé, při čemž odříkával celou litanii klateb, které spadnouti l měly na hlavu toho, kdo by porušil toto pobratimství.

Po té obrátil se Mata-Bvyki, odehnal obrovskou holí svou tlačí se zástupy a zvolal hlasem lvím: „Mužové z Iboka! Vy, co bydlíte r březích řeky, i vy z nitrozemí! Bangalové! Slyšte slova Pána mnol ručnic! Vidíte před sebou Tandelaye. Jeho druhé jmeno jest Bul Matari. Jest to onen muž s mnohými kanoemi a nyní se vrátil s p divnými kouřícími čluny. Přijel navštívit Matu-Bvyki. Mata-Bvyki pod mu ruku a jest jeho bratrem. Tandelay náleží nyní Iboku. On stal dnes Bangalou. Ó Iboko, slyš hlas Mata-Bvykův. Neubližujte jel lidem, neurážejte jich, buďte přívětivi, přátelští a mírní. Noste plodir své a prodávejte je za rozumné ceny, neboť Tandelay jest mým bratrer Slyšíte, Bangalové, vy, co bydlíte na březích řeky, i vy z nitrozemí? A hluší by byli musili slyšeti královský ten hlas. Nyní vzkvétá osac v zemi Bangalův.

Na další cestě podivem a úžasem naplňovaly cestovatele nác herné lesy, chovající v sobě vzácná léčiva, barviva a nevyčerpateln hojnosť materiálu k rozmanitým výrobkům průmyslovým. V panensl kráse netknuty rukou lidskou, rozvíjely se před očima jejich; Evrop znající toliko trpasličí skleníkový odrost květeny rovníkové, zakrně nedostatkem světla a tepla, ani svou fantasií nedovede jich postihnou Obyvatelé těchto pralesů nemohli mívati než velmi řídké styky světem ostatním. Svědčila o tom úplná jich nahota a nehezký mr tetovovati obličej nesčíslnými podélnými a příčnými čarami, což ji

dodává ošklivého, divokého zevnějšku. Tetovování jest u nich náhradou za kroj. Obchod jest málo vyvinut nevyjímaje ani obchodu se slonovinou, z níž vyrábějí všeliké náčiní. Vejíti s divochy těmito v přátelské dorozumění nebo v obchodní spojení bylo skoro nemožno, neboť jakmile spatřili lodi, unikali i s rodinami do lesů. Od Basoků, jednoho z malých těch kmenův, dověděli se cestující, že je přepadlo před léty mocné vojsko, které připlulo po řece, vedeno jsouc člověkem s tváří jako měsíc bledou. Vojsko to pálilo dědiny, pobíralo dobytek a odvádělo ženy i děti. Od těch dob opakovaly se několikráte takové nájezdy, před nimiž domorodci hledali ochrany ve skrýších lesních; poslední dobou hrozily častěji, a také tím časem docházely zvěsti o příchodu těchto zlých lidí. Kdo by byli ti zlí lidé s tvářemi jak měsíc bledými, toho nemohli se příchozí dohádati; Stanley tušil, že až do těch končin zajíždějí Arabové sudanští, kteří jakožto otrokáři provozují plen na ubohých lidech těchto zemí.

Povýše krajiny Basokův narazila výprava na dosti valnou — při ústí 1460 m. širokou — pravou pobočku Konga. Loďstvo pustilo se na vody neznámé této řeky, leč za nedlouho plavbě učinily přítrž vodopády. Na cestující počal naléhati nedostatek, domorodci plaše před nimi utíkali a kteří se přiblížili k lodem, stavěli se, jako by měli hlad, bez pochyby proto, aby se brzo zbavili dotěrných příchozích. U nich bylo pozorovati ponejprv změnu slohu na obydlích. Slaměné jejich chýže podobaly se kuželům a většinou neměly ani při zemi více než $1\frac{1}{2}$ m. v průměru. Řeku, při níž bydlí, nazývali Kijo, Ikongo neb Massua, někde pak Bijerre, kteréžto jmeno přijali také naši cestovatelé, ačkoli se podobá, že ji domorodci dávají toliko hornímu toku řeky, nazývajíce tok dolní Aruvimi.

Ohledavše povrchně břehy Bijerrejské 146 km. daleko, vrátili se cestující na Kongo. Plavíce se proti němu, měli příležitosť obdivovati se jeho majestátnosti, jíž nelze porovnati se žádnou jinou řekou. Veletok ve vzdálenosti 2000 km. od moře ostává ještě pořád 4 km. široký a má ohromnou hloubku. Břehy jeho neustále lemují tytéž velebné lesy palmové a orchillové, v nichž jako by byl vymřel všeliký život lidský. Tu a tam táhnou a vlní se dlouhé ostrovy tonoucí v zeleni věčného jara a rozštěpují řeku v několik ramen. Na jednom z nich spatřil Stanley dalekohledem nenadále velikánské množství kanoí. Řada jich byla přes $4\frac{1}{2}$ km. dlouhá, tak že mohlo býti člunů dobře asi 1000 a každý mohl pojati po pěti osobách. Stanley předvídal nepřátelský útok a strojil se k tuhému odporu.

Loďstvo kanoí plujíc rovněž proti vodě zmizelo mezi ostrovy, a Stanley, jenž zvolna plavil se za ním, bedlivě obzíraje mohl pozorovati, kterak se okolí stává vždy truchlivější. Po březích bylo viděti trosky vypálených měst a vesnic, palmové háje byly vykáceny, banány popáleny, kde r. 1877 hemžili se lidé, bylo nyní pusto, jen tu a tam těžká kanoe na hrot postavená čněla jako náhrobky bývalého života. Odkud ten obraz hrůzy, jenž již po čtvrtý den výpravu provázel? Náhoda poskytla jim vysvětlení. Při řece zahledli starce, jenž patrně nemohl stačiti za ostatními, kteří se zachránili útěkem. Ten na otázky jejich vypravoval, kterak vesnice, v níž žil, přepadena byla jedné noci

zástupem divých, hulákajících mužů, kteří zapálili tiché chyžice a li
prchající z požárů vraždili hromem a bleskem. Sotva třetina domácíc
mužů spasila se útěkem, ženy a děti většinou padly do zajetí.

„A kde jsou tito ukrutní lidé nyní?" tázal se Stanley.

„Jeli asi před osmi dněmi po řece vzhůru."

„Což spálili všecky vesnice?"

„Všecky všude po obou březích řeky."

„A jak vypadají tito lidé."

„Jako vaši lidé na lodech a mají bílé šaty."

„A kdo jsou všichni ti lidé, jež jsme v nesčíslných kanoích v
děli na řece mezi ostrovy?"

„To jsou našinci z toho i z onoho břehu, kteří se shromáždil
aby se bránili. V noci vycházejí do polí na stravu, ale za dne skrýva
se všichni po ostrovech a mají svá kanoe stále pohromadě, pro přípa
kdy by se tito zlí lidé vrátili. Ach, jeďte, jeďte, vy jste podobni ta
těm, vy nám nesete smrť. Jeďte za nimi, chceteli slonovinu, a bojuj
s nimi. My nemáme ničeho, zhola ničeho!" Zevnějšek ubohého star
a jeho hubené, prázdné ruce mluvily řečí dojemnou a přesvědčivou.

Cestovatelé již nepochybovali, že těmito lidmi v bílých šate
byli arabští loupežníci, i pustili se za nimi plnou parou. S lodí svý
spatřili ještě dvanáct vydrancovaných vesnic a mezi nimi spáleniš
dvou značných měst Javungy a Japora, která ještě před několika dně
slynula obchodem. Děsný obraz záhuby a požárův odevšad zející n
plnil plavce soucitem a hrůzou, oběti barbarských vrahů, mrtvoly dv
dívek spoutaných provazy plavaly po vodách Konžských.

Pojednou nad řekou uzřeli velikou, z dálky se bělající massu a kd
se k ní blížili, počali rozeznávati stany loupežného tábora. Bylo patrn
že původci těch ukrutností byli Arabové z Njangve, kteří tam přiby
z krajin za vodopády Stanleyovými. Ukrutnosť jich naplnila mysli vše
členův výpravy spravedlivou nevolí; zoufání nesčíslných ubožáků a mrtvo
dívek volaly o pomstu; avšak co mohla proti jich zástupům hrstka pionýr
kteří jmenem vědy klestili dráhu vzdělanosti a lidskosti ve středu Afrik

Po vzájemné úradě dáno tedy loupežníkům znamení, že výpra
přichází s úmysly mírumilovnými. Na znamení to odpovídala víta
střelba arabská; pak odrazila lodice od břehu, a náčelník její pozýv
přichozí nářečím suahelským, rozšířeným po celém východním pobře
africkém, aby vystoupili a rozložili se opodál tábora. Stanley chtě
poznati tyto barbary zakotvil na blízku, a jeho Zanzibarčíci brzy
pobratřili a dorozuměli s nevolníky banditův, i zvěděli do podrob
všecko o jejich původu, co vykonali i co obmýšleli.

Loupežníci byli dílem lidé najatí, dílem nevolníci kupce Abe
bin-Salima z Vane-Kirundu nedaleko Njangve a plenili od 16 měsí
kraj až po řeku Lubiransi na levém a Bijerre na pravém břehu Konžské
drancujíce a palíce dědiny a města i odvlékajíce vše, co se vzíti dal
Krajiny, jež vydrancovali, páčí se na levém břehu Konga na 42.000 km.
na břehu pravém na 27.000 km.², celkem tedy na 70.000 km.², v
rovnají se tudíž uzemí Čech i Moravy a mají dobře milion obyvatel
Celá rota nečítala více než 300 mužů dobře ozbrojených a tolikéž n
volníkův nehledě k zástupům ubožáků, jež odváděla do otroctví.

Příštího dne pozval Karema, náčelník banditů, Stanleye k sobě na návštěvu, a tak měl Stanley příležitost prohlednouti si dobrodruhy blíže. Tábor jejich rozkládal se uprostřed rozvalin města Jangambi, a pohled na loupežnické to doupě naplnil Stanleye ošklivostí a hrůzou. Píše o tom: „Zprvu bylo viděti toliko tlačenici nepřehledného zástupu. Teprve z blízka bylo lze rozeznati, že ležení obklíčeno bylo jako hradbou nahých černých těl, mezi nimiž tu a tam bělal se šat dozorců. Vysíleny utrpením a hladem ležely tu matky s nemluvňaty u prsou v nejhlubším spánku vedle dítek obojího pohlaví a nejrozmanitějšího stáří. Některé ženy, patrně vzdorovité, byly okovány železnými obručemi, k nimž připoutáno bylo po několika drobných dětech. Jinochům visely na krku železné obojky, kterými provlečen byl těžký řetěz, a tak byli spoutáni v četách po 20 dohromady. Děti od 10 let měly na nohou okovy, které spínal toliko jediný článek, tak že při chůzi sotva se vlekly. Uloupený majetek těchto nešťastníků naházený na hromady a dobytek přivázaný opodál zabíral ostatek místa. Hroznou zoufalosť a bídu, jež těmto ubožákům z tváře zírala, nelze pérem vylíčiti. Prohlížel jsem si to všecko očima na pohled lhostejnýma, ale ve dne, v noci stíhal mě pak ten děsný obraz. Viděl jsem v duchu ustavičně lstivé ty vrahy, ani se pod pláštěm noci tiše plíží k obydlím lidským. Velebné ticho kolem — pouze jednotvárné cvrlikání cvrčků a kvakot žab zaznívá z dálky. V tom zaplanou pochodně, spící město tone v plamenném moři, ryčná střelba řadami kosí ustrašené obyvatele, kteří po krátkém, smrtelném zápasu buď klesají v onen klidný sen, z něhož není procitnutí, aneb v okovech táhnou v porobu a v hanbu. Otrokáři vyznali sami, že mají v táboře toliko 2300 zajatců a k vůli tomuto zástupu žen a dětí, jichž třetina pomře ještě na cestě do Njangve, vyhlazeno 118 lidnatých osad a povražděno aspoň 10.000 lidí. Odvlečení dítka stálo život otce a matku a snad i několik dorostlých sourozenců, bránících nešťastného bratra neb ubohou sestru.“

A podle svědectví otrokářů vysláno z Njangve pět právě tak četných rot loupežných na plen do svrchu označeného území.

Za takových poměrů bylo třeba tím větší odvahy k další cestě, jelikož na výpravě hrozil i nedostatek v liduprázdných, vypleněných těch krajinách. Středem zelených ale pustých polí plulo loďstvo ještě dva dni, až 1. prosince r. 1883 spatřili první vodopád Stanleyův, který plavbě učinil konec.

Vyslána tedy lodice k levému břehu a tlumočníci, jimž se podařilo dorozuměti se s domorodci z kmene Venyův, vymohli od těchto dovolení k založení osady v jejich kraji. Za nedlouho spřátelili se domorodci s příchozími a vypravovali jim, kterak od r. 1878 Arabové z Njangve pod známým Tipu-Tibem neustále usilovali překročiti vodopády a dostati se tak do středního Pokonží. Mezi vodopády rozkládá se dosti značný ostrov, ten opanovali a donutili rybáře Venyjské dílem hrozbami, dílem sliby, aby jim pomáhali přepravovati lodi přes vodopády aneb přenášeti je po březích dále. Vracejíce se pak ze svých dalekých lovův otrokářských, odměňovali se jim za tyto důležité služby několika nevolníky neschopnými k další cestě.

Malý kmen Venyův, čítající asi 4000 duší, sídlí na ostrovech

mezi horními vodopády Stanleyovými a živí se výhradně rybolov
Tam žijí bezpečně jsouce odevšad obklopeni a chráněni peřeji Kon
Jediné jejich bohatství jsou ryby. Těch nachytají denně prùmě
1000 kusů 5—50liberních, udí je u velikém množství a za uzené
vyměňují od okolních kmenů ženy i otroky, obilí i zbraně. Jest r
čilující pohled na smělé ty plavčíky, jak nedbajíce hučících a kypíc
vln, svými velikými čluny prorážejí proudy. Když vody nejvíce opadn
zarážejí nad vodopády mezi skaliska jehly, jež spojují příčnými bře
a tak si dělají malé stavy nad samými prahy. S těch spouštějí
dlouhých lanech upletených z lýčí do hlubin své rybářské vrše,
kterých jim proud ryby hází, a denně dohlížejí k těmto košům. Čtyři
statných mužů vyjede na proud, ten lodici jako šipku unáší ke
vidlům, a po chvíli radostný jásot oznamuje četným zástupům, kt
se co den sbíhají na břehu podívat se na to divadlo, jsouli sítě pl
Lodice se naplní rybami, vrše se opět nastaví, načež počne 80 s
natých paží pracovati vší silou, aby dosáhly ostrova. Nejednou pří
lodici převrhne, i počnou na břehu bíti na poplach, a znamení to ráz
opakují všechny veliké bubny stojící v přístavištích ostrovů a po ch
odrazí od obou břehů řeky po tuctu kanoí tonoucím na pomoc.

Venyové jsou lid čilý a vynalézavý. Mužové pletou koše z rák
a lana z lýčí, starci dělají sítě a udí ryby ve velikých udírnách, ž
tlukou obilí na mouku, pekou chléb a lepí i vypalují hrnce, na břez
stavitelé zhotovují nová neb opravují stará kanoe, a děti bavíce
rybolovem od malička přivykají zaměstnání svých otců i nebezpeč
která je obklopují stále.

Vodopády Stanleyovy leží pod 0° 28′ 30″ s. šířky a pod 25° 24
délky a skládají se ze sedmi od sebe oddělených prahův. Sedmý
rývá plavbu na 3 km., načež je volna na 40 km. Šestý zaujímá ce
šířku řeky maje po levé straně ráz prudkého spádu, po pravé
spíše velikým peřejem. Za ním otvírá se řeka lodem opět 33
daleko, načež následují vodopád pátý, čtvrtý, třetí, druhý a první
blízko za sebou, že zaujímají pouze 14 km. cesty. V místech, kde
Kongo s těchto vodopádů vrhá, rozštěpuje se řečiště jeho ve dvě
do šířky velmi nerovná ramena, mezi nimiž se rozkládá značnější ost
zvaný Vana-Rusari kromě několika menších. Na ostrově tam um
si Stanley založiti stanici, na ten čas poslední. Domorodci, které
tou příčinu svolal na sněm, ochotně k tomu dali svolení, a kníže s
sedních Bakumův uslyšev, jak štědře byli obdarováni, rovněž zabezp
nové osadě svou ochranu. Běželo toliko o samo založení stanice a
ještě o člověka, jenž by převzal velitelství nad tímto posledním ohnisk
evropské civilisace v srdci temného zemědílu. Čtyři jenom Evrop
čítal ještě Stanley ve své družině: jednoho Angličana, jednoho Něi
a dva Skoty, z nichž jeden, jmenem Binnie, malé postavy ale rázn
a smělého ducha, ukázal se býti ochotným, že vytrvá na svém mí
Desátého prosince rozloučil se Stanley s odvážným Skotem zanec
mu 31 dobře ozbrojených Zanzibarčíků a hojně zásobiv jej vším, č
by potřebí měl k živobytí a k obraně, i dary pro okolní pohlav

(Pokračování.)

O přírodnickém zeměpisu Čech.

Napsal

prof. dr. Fr. J. Studnička.

e starořecké průpovědi Delfické: „Poznej sebe sama!“ dávno již se druží rada podobná, stejně důležitá: „Poznej vlasť svou,“ zemi to, jež počínání tvému poskytla hmotného podkladu a vtiskla životu tvému pečeť své individuality; neb čím hlubší jest poznání země a národa, tvé kolébky, tím důkladnější jest též poznání sama sebe, odchovance této kolébky, obyvatele rodné země, v níž co člen národa přirozeným spůsobem shledáváš a požíváš všeho, čím vezdejší život dosahuje hodnoty člověka důstojné.

Není mi země jako země,
hlas přírody volá to ve mně!

praví vlastenecká píseň naše, odůvodňujíc pak tvrzení toto do podrobna slovy „zde jsem zrozen a vychován, zde léta jsem prožil mladosti, zde můj vzděláván byl rozum, zde sestry mé, tu moji bratří, k nim stejný mrav a stejný zvyk, k nim stejný mne volá jazyk“ a t. d.

Jen kosmopolitické hledisko, zbudované duchem otrockým ze strany jedné a myslí sobeckou ze strany druhé, může na čas snížiti člověka na tvora, postrádajícího národnosti, nejpřirozenější to individuálnosti, a učiniti z něho obojetné stvoření, jemuž jest vlastí země každá a nijaká, ba mizerného břichopáska, jemuž jest heslem: „Ubi bene, ibi patria.“

Že láska k vlasti vede ku podnikům, majícím za účel všestranné její poznání, jest věcí zcela přirozenou a jeví se u nás již od staletí. Ohnivá láska k zemi české pobádala již nezapomenutelného *Bohuslava Balbína* k tomu, aby shledával a popisoval vše, co v Čechách jest pamětihodného, tak že jeho „Miscellanea“ stala se bohatým zdrojem poučení i o věcech do přírodnického zeměpisu Čech patřících.

A když ke konci minulého století kruh českých učenců s osvíceným a vlasteneckým hrabětem *Fr. Kinským* v čele počal společně rozvíjeti úsilovnější vědeckou činnosť v Praze, bylo i přírodovědecké prozkoumání Čech pojato do programu jejich, jakož zejmena pozdější spisy sem připadající dokazují.

Tam shledáváme u slavného *Borna* první zmínku o našich trilobitech (Entomolithus paradoxus), již později doplnil *Erlacher*, pak první zprávy o meteorologickém pozorování v Čechách od *Strnada* — dřívější publikace Steplingova z r. 1752 platila Praze, — dále četné základy pro přesné vyměření a zobrazení Čech od *Davida*, jakož i výsledky botanických a zoologických výzkumů *Zauschnerových*, *J. Mayerových*, *Schmidtových* a j.; k tomu sluší uvesti *Becherovy* zprávy o zřídlech Karlovarských, *Gerstnerův* důkaz, že průplav spojující Vltavu s Dunajem, o němž se i nyní opět mnoho mluví a píše, nebyl by nikdy podnikem prospěšným, *Gruberovy* zajímavé popisy a geognostické výklady o Krkonoších a p. v.

Aby konečně přehledné vylíčení přírodopisu celých Čech mo
býti podáno, vypsal uvedený tu kruh vynikajících učenců r. 1784 c
25 dukátů na pojednání, v němž by vyloženo bylo: 1. Co dosud b
napsáno o přírodopisu Čech; 2. čeho se tu ještě nedostává, a 3. jak
prostředky bylo by možno jej zdokonaliti, aby vlasti přinášel uži
co největší?

S hlediska fysikálního zeměpisu dosti dokonalou práci po
Sandberg, načež společnosť, shledávajíc menší obvod pro důkladný po
býti příhodnějším, vypsala r. 1785 vedle ceny astronomické opět 12
kátů na fysikální popis nějakého kraje českého. A tu došel po
okresu Libereckého, pak kraje Rakovnického a Boleslavského, z ni
každý, zejmena však první, zasluhoval aspoň částečného uznání, jeli
zároveň po důkladném rozšíření a zpracování sliboval výsledek skv
tak že zvýšená cena 50 dukátů na stejné thema vypsána, avšak
očekávaného úspěchu. Podobný osud stihl i pozdější vypsání nové c
na otázku: odkud Čechy v starších dobách braly sůl a pod.?

R. 1794 opakovalo se vypsání ceny z oboru vlastivědy české
nejlepší práci, v níž by mineralogický, botanický a zoologický po
některého kraje byl podán, při čemž zvoleno a poctěno býti mo
buď jednotlivé vypravování užšího thematu cenou 150 zl. anebo s
jených dle libosti dvou neb i všech tří, jimž by se pak cena 300,
případě 450 zl. udělila. Avšak opět nedosaženo tu žádného úspěc
ba ani když vypsána táž cena r. 1797 ještě jednou, nedošlo žádné
vypracování.

K lepšímu zdaru vedla příležitosť, které poskytovaly spisy kr. čes
společnosti nauk, ana se již r. 1784 z úzkého kruhu soukromého
vinula; bylo jimi usnadněno, co učeným spisům často spůsobuje zna
obtíže, uveřejnění prací mnohdy velmi lopotných a jen úzkému kru
přístupných a tedy v obchodu méně hledaných.

Sem patří dvě monografie výhradně o Krkonoších jednající, z ni
první složil *F. Fuss*, druhou pak sestavila společnosť učených ces
vatelů: *Jirásek*, *Hanke*, *Gruber a Gerstner*. Dále tu sluší uvesti *E. Po*
„Synopsis Florae Bohemiae,“ jejíž I. díl vydán společností r. 18
díl II. pak r. 1814, vedle toho botanické spisy vynikajícího hrab
Kašpara ze Šternberka, mineralogická pojednání zemského inžen
J. Jiráska a horlivého MDr. *Fr. Reussa* a m. j., jakož i četné uč
zprávy ze všech oborů, z nichž se přírodnický zeměpis Čech sklá
Sem konečně vřaditi sluší geognostický přehled Čech z r. 1831, j
velezasloužilý *Zippe* zahájil řadu svých pojednání o geologii Čech.

Aby se přírodnickému poznání Čech ještě z jiné strany dost
výdatné podpory, bylo též jedním účelem, tanoucím na mysli těm
hatýrům ducha, kteří dne 15. dubna 1818 základ položili našemu Muse
v čele tu stáli opět *Šternberkové*, k nimž pak se družili četní učen
kteří co údové král. české společnosti nauk o vlastivědu naši získ
si tolik zásluh i sběratelskými i spisovatelskými pracemi svými.

Vedlo by nás příliš daleko, kdy bychom chtěli zde uvesti všech
publikace, které do fysikálního zeměpisu Čech zasahujíce byly uveř
něny od té doby, co přírodní vědy se vyšinuly na výši novověkou. P
pomínáme tu pouze nejnovějšího podniku, velikolepě založeného přírod

vědeckého výzkumu Čech, jenž dosud udržuje v plné činnosti naše nejpřednější síly vědecké oboru tomuto věnované. Nevyšelť sice přímo z nejstaršího vědeckého středu našeho, z kr. české společnosti nauk, ale z nejzdárnějšího výplodu jeho, z *Musea království českého*, kdež r. 1862 náš slavný *Purkyně* s četnými přáteli svými, mezi nimiž přední místo zaujímali *Kořistka*,[1]) *Krejčí* a *Frič*, radil se o tom, jak by nejlépe se provedlo přírodovědecké prozkoumání Čech, a sice po stránce i theoretické i praktické.

Plán k tomu cíli sestavený, podle něhož r. 1864 počat výzkum, byl tak rozsáhlý a všestranný, že záhy dle nabytých zkušeností prvních nastala potřeba, aby se zjednodušil; nedostávaloť se na příslušných místech i hlubšího porozumění a hojnějšího podporování, jelikož doba Kinských a Šternberků byla již uplynula. Avšak i v této nové, valně oklestěné podobě výzkum náš představuje podnik vědecký rázu monumentálního, jakož se poznává zejmena z hojnosti a významnosti jeho publikací, čítajících dosud již 53 čísla!

Jak z tohoto kratičkého úvodu historického patrno, trvá již přes 100 let snaha vlastenecká i vědecká, aby se vyzpytovaly všechny přírodnické poměry Čech co nejdokonaleji. A že úspěchy těchto dlouholetých a úsilovných snah nebyly nepatrné, dosvědčuje nepřehledná řada vědomostí, jichž na tomto poli bylo dosaženo, a dokáže zajisté již pouhý přehled fysikálního zeměpisu Čech, jakýž tuto co nejstručněji podati hodláme.

Abychom snadněji přehledli tu spoustu nejrůznějších zjevů přirozených, jichž výklad jest obsahem přírodnického zeměpisu Čech, rozdělíme předměť svého přehledu dle přehojné látky této na dva obory, z nichž v prvém jednati se bude o složení a jakosti půdy země české a všeho, co na ní příroda přímo poskytuje, jakož jest nerostectvo, bylinstvo a živočišstvo i s člověkem, korunou to všeho pozemského tvorstva, kdežto do druhého odboru odkážeme přehled všeho, což nad povrchem země české se jeví, tedy v oboru vzdušném se odehrává a co tlak, teplota a proudění vzduchu jakož i vznik oblaků, vodních srážek a bouřek velmi pilně meteorologií stopováno jest.

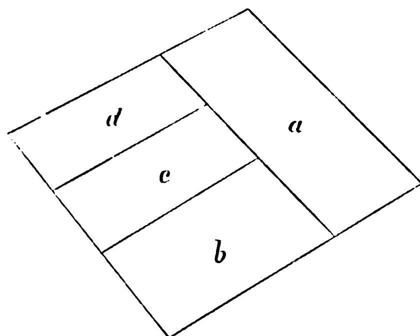
Jak země česká nyní vypadá, toť výsledek odvěkého rozvoje, neustálých geologických přeměn a převratů, kteréž ani dnešním dnem nejsou zastaveny a ukončeny, nýbrž dále pozvolna a nepozorovaně postupujíce nové, dosud ani snad netušené změny zavádějí. Stopy těchto proměn odvěkých jeví se všude a dovolují nám i postupný jich průběh vyšetřiti a přehlednouti. Dnešní stav jich zobrazuje geologická mapa Čech, opatřená výškovými vrstevnicemi, jakouž po listech vydává přírodovědecký výzkum Čech, kde vrstevnice ustanovuje prof. *Kořistka*, geologické pak kolorování obstarával dosud prof. *Krejčí*.

Aniž bychom zabíhali do podrobností a stopovali rozložení všech jednotlivých útvarů, poznáváme tu již na první pohled, že vnitro Čech,

[1]) Kořistkovo stanovení vrstevnic a Krejčího geologické mapování okolí Pražského bylo r. 1859 zárodkem snah, vedoucích ku pozdějším poradám a konečnému výzkumu všeobecnému.

zbývající po vyloučení pohraničných hor, *zhruba* rozděliti možno n čtvero geologickým rázem lišících se oblastí.

Vedemeli totiž čáru od Ústí nad Labem přes Litoměřice, Mělní a Kolín ke Skutči a Poličce, oddělíme severovýchodní menší část (obr. 1.) od jihozápadní a jednou tak veliké. Od této čár pak táhne se, počínaje u N hvižd, oblouk přes Jílové, Nov Knín a Rožmitál k Nepomuk a Klatovům, oddělující valnc část *jižní b*, kdež prahory s rozkládají, od menší části *jih západní c* silurem slynouc kteráž podobným obloukem o Kralup nad Labem přes Kladn Rakovník, Královice, Plzeň Merklín vedeným, odděluje s od rovnoběžného pásma *d*, *se verozápadně* rozloženého a hně dým uhlím geologicky i ná rodohospodářsky proslaveného

Obr. 1.

Jižní oblast *b*, jsouc největší a táhnouc se až k Dunaji, před stavuje nám část *nejstarší* souše evropské, k níž se na straně severo západní přikládají *pozdější* hojné usazeniny silurské *c*, kdežto příčný směrem se táhnoucí část severovýchodní *a* vyniká *mladšími* ještě útvar pískovcovými, a severozápadní pás *d nejmladší* geologické vrstvy obsa huje. Horstvo konečně pomezní složeno jest skoro výhradně tolikté z prahor.

Bylať tedy velká, a to jižní část naší vlasti vždy zcela sucho kdežto ostatní části v různých dobách představovaly různé chobot mořské jakož i sladkovodní jezera, což poznati lze z organismů zka menělých, v nich uchovaných. Neboť postupně se tu objevují rostlinn i živočišní zástupcové čtyř prvních velkých dob geologických, z nich prvou charakterisují *mořské chaluhy* a *bezlebeční živočichové*, druho *lesy kapradí a ryby*, třetí pak *lesy jehličí a plazi* a čtvrtou konečn *lesy listnaté* a *ssavci*.

Tímto geologickým rázem a rozčleněním Čech podmíněn jes i horopis naší vlasti, ráz a rozčlenění povrchu Čech co do výšky Není však tím řečeno, že pohled na mapu geologickou poskytuje i do statečného ponětí o poměrech orografických. Položímeli totiž vedl mapy Čech, isohypsami na různé výškové vrstvy rozmanitě zbarvené rozdělenou zcela stejně velkou mapu Čech geologickou, na níž jso tolikéž rozmanitými barvami vyznačeny různé útvary zemské, nepo známe, obě porovnávajíce, určité odvislosti výšky nadmořské od útvar geologického, nýbrž postihneme nanejvýš v hornatém oboru pohra ničném nadvládu prahor, v nízko položených rovinách pak .převah nejmladších usazenin. Jdemeli však do podrobností, porovnávajíce rá vyvýšenin a prohlubenin s příslušným útvarem geologickým, způsobu jícím tyto zvláštnosti povrchu, poznáme velmi snadno, což ve své vše

obecné orografii dopodrobna vyložil *Sonklar*, že *jakosť terrénu souvisí s jakostí geologickou.*

Porovnámeli podoby vrchů a údolí krajiny žulové s tvary hřbetů a údolí krajiny pískovcové, pochopíme, co předešlou krátkou větou bylo řečeno. Krajiny prahorní vyznamenávají se vesměs tvary a obrysy mírně oblými, nejvíce zvětráním ostřejších hran vznikajícími. Prahorní břidlice jsou taktéž charakteristicky, ale rozmanitě uloženy, tu vodorovně, jako v Rudohoří, tam střechovitě, jako v Krkonoších, kdežto fyllity mnohdy skládají malebné skalní hradby. Neméně významny jsou ostré dlouhé hřbety křemenné, objímající silurskou pánev vápennou. Nejmalebnější však význačností honosí se různorodé vrstvy pískovců, zubem času mnohdy až příšerně rozhlodané, jakož velmi dobře ukazují skály Abrspašské. Zvláště typické tvary konečně mají i naše homole čedičové a znělcové, jež nejčastěji pronikajíce vrstvami pískovcovými vypadají jak ostré hlavice mohutných hřebů, tyto vrstvy ku povrchu zemskému připevňujících.

Avšak nejen utváření a podoba zemského povrchu neboli jakosť terrénu, nýbrž i jakosť minerálů, jež se kde vyskytují, závisí na geologické jakosti té které krajiny, což a priori jasno, jelikož jakosť geologická nejen původem, nýbrž i složením minerálním a v poslední řadě chemickým se charakterisuje. Že v Čechách jen na určitých místech vyskytují se *pyropy*, odůvodněno určitým obmezením jistých vrstev; jako *stříbro* a *zlato*, dobývá se i *cín* jen v určitých horách, kterémužto obmezení podléhá i okolnosť pro průmysl keramický závažná, že některé *plastické hlíny* jen na určité útvary geologické jsou vázány. A co mineralogický rozbor může naopak poskytnouti světla na záhady geologické, toho podal nám pozoruhodné doklady náš záhy, bohužel! zesnulý *Bořický* svými studiemi českých čedičů.

Poněvadž naše vlasť se honosí velkou rozmanitostí a hojností útvarů geologických a nemalou růzností a malebností tvarů krajinných, poskytuje i znamenité bohatství mineralogických zjevů touto mnohotvárností podmíněné. Uvádíť se podle prof. *Vrby* v Čechách 365 nerostních specií, což jest číslo poměrně velmi značné, dostatečně odůvodňující starobylou mineralogickou slávu Čech.

Že i organismy rostlinné a živočišné, jakéž se kde vyskytují, nejsou zcela neodvislé od geologického podkladu, tolikéž všeobecně možno tvrditi, ač tu doklady do podrobna jdoucí tím méně lze uváděti, čím výše stojí příslušné organisované výtvory.

Rostlinstvo k půdě připoutané a z ní hlavní část své výživy čerpající nejzřejměji prozrazuje tuto svou odvislosť. Známoť na př. všeobecně, že půda vápenná nesvědčí některým rostlinám, jimž jest výborným podkladem půda písčitá nebo solná. Na skále Vyšehradské roste mnoho bylin, které bychom marně hledali na protější louce královské; na bahně jiné květy sbírati možno nežli na suchoparu. Těch případů význačných, kde závisí některá rostlina na geologické jakosti půdy, sestaviti lze hojnosť, byť i nebylo dosud o tom podáno výkazů úplných. Nemálo zajímavá jest v této příčině nová lesní mapa Čech od *Chadta*, kdež na geologickém základě provedeno roztřídění lesů

podle toho, kde *borovice s dubem* a kde *smrk a jedle s bukem* p
vládá.[1])

Avšak ještě s jiné strany pohlížeti možná na zeměpisné rozšíř
těch 1500 druhů jevnosnubných rostlin, jež prof. *Čelakovský* v Čech
shledal, a sice podle toho, které druhy jsou u nás původně domov
které představují zbytky jinodobých flor a které nové teprva odji
k nám byly přeneseny. S tohoto hlediska jeví se na př. velmi zna
rozdíl mezi růžokvětým *kandíkem* (Erythronium dens canis), von
fialkou a osudným vetřelcem *Elodea canadensis* zvaným.

Slaběji než u rostlinstva vychází zajímavá souvislosť dříve u
dená na jevo u živočišstva, jelikož tu jen sporadické případy z ob
výše organisovaných a známějších typů možná na doklad toho uve
Ale že geologický podklad není lhostejný pro některé zjevy zoog
grafické, není zkušeností právě novou; přímo i nepřímo jeví se tu r
ličné vlivy, jimiž se řídí rozšíření těch neb oněch druhů živočišný
zejmena nižších, jichž jest i v Čechách počet velmi veliký, kdežto po
prof. *Friče* ssavců jen 55, ptáků 297, obojživelníků 22 a ryb 38 dr
se vyskytuje a vyšší faunu naší vlasti neprávě skvěle představuje.

A že i člověk co nejvyšší organismus pozemský má jisté vla
nosti, s geologickým a hypsografickým rázem své vlasti souvislé, k to
bylo taktéž zde onde dříve již poukázáno; co *Herder*, *Kant* a *Ri*
více méně jasně tušili a příležitostně vyslovili a co v nejnovější d
Ratzel svou anthropogeografií snažil se odůvodniti a ku platnosti p
vesti, není jen lichou domněnkou, nýbrž vyjádřením přesvědčení na d
statečné zkušenosti založeného, že jisté stránky národního a indi
duálního rázu člověka vznikají působením geografických činitelů.

Obyvatelé horských krajin a přímořských nížin, jak mnoho r
dílů poskytují badavému oku ethnografovu. A obyvatelé prahorn
krajin liší se od sousedů svých, na diluviálních náplavech bydlící
aspoň do té míry, že bedlivým pozorováním a porovnáváním zvlá
ností jejich i tělesných i duševních vycházejí na jevo rozdíly do
četné, jakož na př. dosvědčují tak zv. *Blatáci*, na rašelinité rov
Veselsko-Třeboňské bydlící, u porovnání s Táborskými sousedy svý
Kdo zná dopodrobna obyvatelstvo různých krajin českých, snad
vytkne rozdíl mezi klidným krajanem jihočeským, na prahorním útva
žijícím, a čilým obyvatelem severovýchodních rovin křídovému útva
náležejících. Hloubaví mužové *Štítný*, *Hus*, *Chelčický* mají podklad
lový, kdežto pod Krkonoši a v krajině Pojizerské rodí se na křídov
útvaru zvláštní výmluvnosť, bohužel mnohdy více méně jalová, jak r
nejlepší znatel Čech, nezapomenutelný prof. *Krejčí* žertovně často p
pomínal,[2]) na mysli maje tamní plátenkáře. —

---

[1]) Viz jeho spis: Vliv hornin na vzrůst lesních dřevin. Se zvláštn
zřetelem na geologické poměry v Čechách. 1889.

[2]) Sem patří též případ tento: Když jsme r. 1870 s prof. Krejčím, T
šerem a Blažkem za krásného odpoledne letního na bráně Přebiže
(Prebischthor, u Hřenska nad Labem ještě v Čechách se pnoucí m
skalní) hodlali sklepníkovi tamní restaurace zaplatiti, co jsme utrat
byl nám česky hovořícím účet v pruských groších pruskou němčin
oznámen. Prof. Krejčí, podívav se na sklepníka asi 25tiletého, ihned p

Neméně zajímavý jest druhý obor vědomostí, zahrnující v sobě výklad přírodních zjevů, nad povrchem zemským se jevících, pokud z mezí vlasti naší nevybočují. Patřít sem tedy vše, co obsahem *klimatologie* Čech se vyčerpává.

Na prvním místě uvádí se tu *tlak vzduchu*, průměrná jeho velikosť na rozličných místech, závislá především na jejich výšce nadmořské, jakož i pravidla, dle nichž se mění během dne i roku, a zjevy s tím souvislé, zvláště pak takové, na jejichž základě předpovídání povětrnosti, toto vítané dítko moderní meteorologie, čím dále tím úspěšněji se pěstuje. Nemohouce však zde podati zprávu podrobnou o málo rozmanitých poměrech barometrických, jakéž se jeví v různých končinách vlasti naší, obmezíme se krátce pouze na Prahu, místo poskytující nám nejdůležitějších a nejspolehlivějších výzkumů, při čemž můžeme užiti i výsledků nejnovějších, jakéž vyšetřil s nevšední pilností prof. *Augustin.*

A tu se především dovídáme, že *průměrná* výška tlakoměrného sloupce rtuťového zde měří 743·8 mm. (na hvězdárně v nadmořské výši 202 m.), průměrně že *největší* jest v lednu (753·5 mm.), *nejmenší* pak v srpnu (745·5 mm.), tak že rozdíl obou průměrných stavů výstředných jen 8 mm. obnáší. Jinak arci se mají absolutní hodnoty výstřední; bylť *nejnižší* stav 709·3 mm. pozorován 2. prosince 1806, nejvyšší pak 768·8 mm. dne 8. února 1821, tak že absolutní rozdíl 59·5 mm., tedy skoro 6 cm. činí. Co se pak týče dat pro jednotlivé měsíce, o těch zde tím snadněji možná pomlčeti, jelikož jim neodpovídají žádné představy, a uvádění pouhé řady čísel jest suchoparným.

Že vyšší krajiny v Čechách mají menší, níže položené pak vyšší průměrnou výšku tlakoměrnou, netřeba připomínati, jako se rozumí samo sebou, že není nikde u nás tak velkou, jako na hladině mořské (v zeměp. šířce 45°), jelikož žádné místo povrchu zemského v Čechách nepřipadá do této základní roviny; ležíť místo nejnižší, výtok Labe z Čech, 115 m., nejvyšší pak, témě Sněžky, 1603 m. nad hladinou mořskou.

Mnohem zajímavějším jest pro každého druhá vlastnosť vzduchu, již stopujeme teploměrem, jelikož se citelným, příjemně neb nepříjemně nás dojímajícím spůsobem uvádí nám sama bezprostředně na vědomosť, kdežto jsoucnosť tlaku vzdušného, neníli s ním spojen pohyb, pouze pozorováním tlakoměru vychází na jevo a zvláštní představy nevzbuzuje, jakož bylo již poznamenáno. Řekneli se někomu na příklad: tlak vzduchu měří dnes 740 mm., nevzbudí se tím v něm žádné určité představy, kdežto zpráva, že někde na den sv. Václava bylo za poledne ve stínu 20° C., uvede mu na mysl, že tam bylo značně příjemné teplo,

---

testoval proti tomuto prušáctví řka: „Vždyť jsme tu v Čechách, a vy sám jste dole z Hřenska!“ Tím zaražen jsa okamžitě udal sklepník svůj požadavek ve měně rakouské, a obdržev plat, šel za námi odcházejícími s jakousi bázní tak dlouho, až prof. Krejčího samotného mohl osloviti: „Račtež odpustiti, že se ptám; odkud to ráčíte věděti, že pocházím z Hřenska?“ Načež prof. Krejčí se svým známým dobromyslným úsměvem odvětil: „Vždyť vám scházejí dva přední zuby, a tak jest ve vašem stáří u všech v Hřensku rozených; pochází to od vody, již tam pijete!“ Slovy: „Bohužel! je to pravda, pane!“ odloučil se zahanbený sklepník od nás, tím rozveselených poutníků českých.

že lidé snad při otevřených oknech obědvali, odpoledne v zahrad
seděli a pod.

Teplota vzduchu jest zároveň nejdůležitějším úkazem podnebn
poněvadž na ní závisí veškeren organický vznik a rozvoj, život ro
linstva i živočišstva. S ubývajícím teplem denním klesá na pod
život přírody celé, a s rostoucí teplotou, na jaře rozvíjí se zno
podobně jako teploty s přibýváním délky denní přibývá, s ubýván
pak ubývá. Jestiť pro zemi naši rozhodujícím teplodárcem *slunce*, a
měnícím se obloukem své denní dráhy mění výsledky svého výhř
vzdušního, teploty především vrstev atmosféry nejnižších.

Průměrná teplota roční měří v Praze 9·4 C a připadá též jed
tlivě na 17. duben a 19. říjen; největší počet stupňů, totiž 20·5 p
padá na 3. srpen, nejmenší pak, a sice —2·7 na 10. leden. Absolu
maximum 36·9" C pozorováno však 23. srpna 1853, absolutní minim
—26·8° C 22. ledna 1850, tak že tu obnáší rozmezí 65·7°, kde
v průměru jen 23.2°, tedy skoro třetinu činí. Při tom jest nejchl
nější prvá polovice ledna, nejteplejší počátek srpna; 185 dní udrž
se teplota nad průměrem ročním a 180 dní jest pod tímto průměre
avšak stoupání teploty od nejnižšího stavu k nejvyššímu trvá 205 d
kdežto naopak na dobu klesání pouze 160 dní zbývá.

Z normálních hodnot denních shledal Augustin, že v Praze
stává průměrná teplota pod 0° od 18. prosince až do 16. úno
celkem tedy 60 dní; doba vegetační s průměrnou teplotou nad 10°
sahá od 20. dubna až do 13. října, trvá tedy 177 dní; nad 15°
udržuje se zde 124 dní, totiž od 19. května až do 19. září a n
20° C vyšinuje se jenom v 23 dnech, jdoucích od 15. července
do 7. srpna, do kteréžto doby částečně připadají též pověstné hor
„psí dni.“

Vedle toho zkušenosť dlouholetá učí, že zde bývají mírné zi
mnohem častější nežli zimy tuhé, že veliké mrazy dostavují se obyčej
kolem nového roku a od 7. až do 17. února, a že zejmena v jarní
měsících zhusta vrací se po teplejších dnech studenější, čímž vzni
reakce rostlinstvu škodlivá. Takové ochlazení připadává mezi 9. a 1
březen, 8. a 13. duben i květen, ve kterémžto případě posledním sta
se pověstným co doba „ledových mužů.“

Konečně není nezajímavo znáti úkol oblaků, jichž obloha Pra
v zimě skoro o čtvrtinu hojněji (23%) bývá pokryta nežli v létě; n
tato pokryvka koná v létě službu slunečníku, mírníc žár paprsků sl
nečních, kdežto v zimě, bráníc unikání tepla do studeného prostor
slouží povrchu zemskému za obdobu peřiny. A tu vypočítal *Augusti*
že by u nás v Praze byla zima o 5° C chladnější, léto pak o 2°
teplejší, kdy by tu nebylo oblaků.

Ještě z jiné strany možná posouditi výhodnosť Prahy v této p
čině. Porovnámeli totiž průměrnou teplotu kruhu, objímajícího zem
kouli v zeměpisné šířce 50°, jakou má Praha, poznáme, že jest o 4·4°
nižší nežli u nás; tolik tedy stupňů obnáší tak zvaná *thermická an*
malie Prahy.

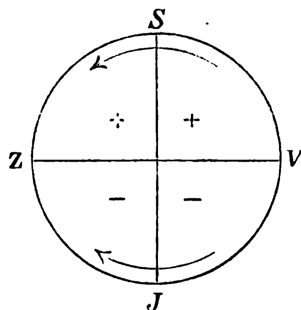
Poněvadž teploty do výšky ubývá, a sice podle *Hanna* tak,
průměrná teplota roční klesá o 0·58° C, zvýšili se nadmořská výš

příslušného místa o 100 m., posoudíme velmi snadno, že v Čechách s měnící se výškou jednotlivých poloh mění se přiměřeně i jich průměrná teplota roční. Uvážímeli pak zároveň, že jsou místní okolnosti, jimiž se tato teplota tu zvětšuje, onde zmenšuje, pochopíme konečně, proč na př. obnáší průměrná teplota roční v Čáslavi (263 m.) 8·3°, v Trutnově (417 m.) 7·1°, v Nové Bystřici (590 m.) 6·3°, v Teplé (658 m.) 6·2°. A všeobecně smíme tvrditi: kdy bychom vedli na mapě Čech *isothermy* čili čáry, spojující místa stejné roční teploty průměrné, a sice od desetiny k desetině stupně pokračující, obdrželi bychom obraz velmi podobný tomu, jakýž poskytují vrstevnice 17timetrové rozmezí mající.

Ze všeho, co tuto krátce bylo o teplotě řečeno, jde zřejmě na jevo, že slunce jest výhradním sice teplodárcem naší země, že však mají různé mocnosti značný vliv na rozdělení teploty během roku. A mezi těmi jest v první řadě *proudění vzduchu*, směr *větru* právě vanoucího.

Již obecná zkušenost u nás praví, že *severní* vítr jest studený, *jižní* pak teplý, kdežto *východní* jest suchý a *západní* vlhký, deštonosný. Kde tedy v Čechách máme polohy na jih skloněné a na sever kryté, tam jest poměrně tepleji, nežli v polohách antiklinálních čili opačně skloněných. Podobně tepleji jest v krajině, kde převládají větry jižní, nežli tam, kde má během roku převahu vítr severní.

Z dlouholetého pozorování směru větrního a jeho změn poznalo se, že tu během roku zvláštní postup ve střídání jeho se jeví, jejž Augustin krátce vyznačil slovy, „že *při severní* (+) *deklinaci* (slunce) *postupují* (větry) *od jednoho směru ke druhému proti ručkám u hodin, při jižní* (—) *deklinaci však směrem ruček*, jinak řečeno, že se zde vítr točí v *letním* pololetí od *V* přes *S* k *Z*, v *zimním* pololetí naopak od *V* přes *J* k *Z*,“ jakož na obrazci 2. vyznačeno.

Obr. 2.

Na jaře a v létě mají převahu větry, přicházející od severu a z moře, tak že seslabují příznivé působení slunečních paprsků na oteplení vzduchu, kdežto na podzim a v zimě opak toho se děje, tak že oteplení vzduchu proudy z jihu pocházejícími se zvýšuje.

Co se konečně týče *síly* proudů vzdušných, zejmena tak zvaných *vichřic*, učí zkušenost, že nejčastěji u nás příchod a odchod zimy bývá provázen těmito bouřlivými proudy, jakož vůbec na zimu připadá největší množství vichřic, jichž většina přichází od západu z moře Atlantického. Pro Prahu zvláště ustanovená průměrní roční hodnota pro sílu větrů obnáší však jen 2·2 stupně dle škály od 0 do 10 sahající, tak že číslo toto nejkratším a nejurčitějším spůsobem učí, že zde říše Aeolova není valně mocna. A podobně jest v celých Čechách, zemi to vzdálené od moře, horským valem všestranně obehnané a i uvnitř rozmanitě utvářené, tak že málokdy se naší vlasti dotkne zhoubné ví-

ření cyklonův, od západu přes Dánsko a severní Německo mocně p stupujících, jež jsou postrachem i námořníků i na pevné půdě mešk jících obyvatelů těchto končin. —

Jak o tlaku vzduchu, podobně i o vodní páře ve vzduchu obs žené dostává se nám za normálních poměrů vědomosti jen prostře nictvím zvláštních strojů, tak že ani tu nehonosí se názorností a n vzbuzují zvláštní představy čísla, jimiž vyjadřuje se *absolutní* a *relati* vlhkosť vzduchu. Nebudeme se tedy zde blíže zanášeti s příslušný výzkumy a jich výsledky v Čechách vůbec a v Praze zvlášť. Za věnujme větší pozornosť zjevu, kterýž co následek vlhkosti vzdušné představuje a srážky vodní v rozličných podobách poskytuje.

Přihlížímeli především pouze k ročnímu množství vody, kter v tekutém nebo pevném stavu ze vzduchu se sraziv̌ši, k zemi co *d* nebo *sníh* dopadá, poznáváme všeobecně již z několikaleté zkušenos že se rok od roku mění, a to dosti značně, tak že podle výstředno tohoto zjevu rozeznáváme léta *suchá* a *mokrá.* Ale průměrné množst roční, odvozené z výsledků mnoholetého pozorování, jest veličinou p každou polohu určitou a závislou především na nadmořské výšce p slušného místa. Z velmi četných a dlouholetých řad pozorovacích pozn jsem, že se v Čechách tato souvislosť nejjednodušeji vyjádří výroken *kolik metrů nadmořské výšky má které místo, nejméně tolik millimet tam připadá průměrného množství ročních srážek vodních z pravid však vždy více; přírůstek tento jest pak zároveň v opačném pomě k nadmořské výšce.* Praha na př. má podle měření v mé zahradě v na mořské výšce 202 m. provedených 532 mm. srážek ročně, tedy obná tu číselný přírůstek 330, kdežto Černovice u Tábora v nadmořs výšce 594 m. jen 713 mm. průměrně mají srážek ročních, tak že rozdíl obou čísel prostých činí 119. Nejlépe se toto pravidlo zr v sestavení zvláštním všech stanic podle vrstev výškových, do nic připadají, jakož jsem ukázal ve svém dešťopisu království českého str. 75.

jestiť	do 200 m.	přírůstek	326,
od	2—300 m.	„	310.
„	3—400 m.	„	244,
„	4—500 m.	„	187,
„	5—600 m.	„	151,
„	6—700 m.	„	109.

Z tohoto pravidla jde pak na jevo, že dešťopisná mapa Čech p dobá se dosti značně mapě horopisné, jelikož průběh *rovnodeštnic* č *isohyet* řídí se průběhem *vrstevnic* čili *isohyps* měrou nemálo překv pující, jakož pohled na sestrojenou ode mne dešťopisnou mapu Če potvrzuje. Pozoruhodnější rozdíl jeví se namnoze tím, že jsou rovn deštnice pošinuty proti směru, odkudž nejhojnější deště u nás přich zívají, tedy proti jihozápadu; majíť svahy k JZ nakloněné obyčej mnohem více srážek, nežli svahy antiklinální, jakož nejlépe se pozná na českém a bavorském svahu Šumavy.

Vedlo by nás příliš daleko, kdy bychom se chtěli jednotlivě z nášeti čísly, vyjadřujícími roční průměrné množství vodních srážek, ja

dosud kde bylo vyšetřeno; kdo je chce znáti, nechť obrátí se k mému dešťopisu aneb aspoň k mé mapě dešťopisné, z níž jedním pohledem více poučení si zjedná nežli dlouhým čtením těch různých čísel příslušných, udávajících průměrné množství ročních srážek vodních. Zde budiž jen dovoleno připojiti některé povšechné poznámky, aby se poznal zvláštní ráz našich hydrometeorických zjevů.

Stran *ročního* množství srážek vodních, na němž především závisí rozvoj a zdar vegetace, vyšetřil jsem z četných výsledků pozorovacích, že u nás *množství na rok nejmokřejší připadající převyšuje se dvojnásob malým množstvím roku nejsuššího*, kdežto v jiných krajinách mnohem větší výstřednosti se vyskytují. Výminku dosud malou činí jen krajina severně od Prahy položená a nalehavě po zlepšení volající, nemáli tato výstřednosť během času zvýšená ohrožovati výnosnosť půdy a v neprospěch změniti ráz její. Jak by tu možno bylo pomoci, učí též výsledky naší ombrometrie, dokazujíce, že souvislé komplexy lesní mají příznivý vliv na hojnosť a četnosť vodních srážek. V mé hyetografii po prvé sestavena dlouhá řada *číselných* toho dokladů, tak že příslušný odstavec VII. stal se loňského roku ve Washingtonu předmětem důkladného přetřesu a řádného ocenění při projednávání lesní otázky severoamerické. Zkušenosti v Čechách získané byly vítaným vodítkem pro Ameriku, kdežto kruhy odborné u nás, tak aspoň se zdá, jaksi s Olympským klidem čekají, až jednoho dne se před nimi objeví v celé své příšernosti osudné „troppo tardo!“

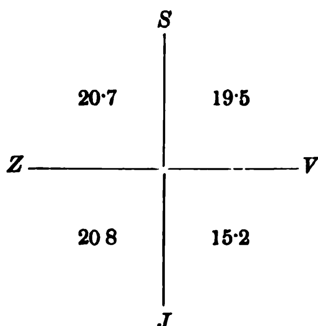
Stran *měsíčného* množství srážek vodních možná poznamenati, že průměrně tu připadá maximum na jeden z obou letních měsíců, *červen* nebo *červenec*, málokde na *srpen*; druhé měsíční maximum připadá na zimní měsíc *prosinec*, třetí konečně na jarní měsíc *březen*, při čemž vesměs s největším množstvím měsíčních srážek spojeno i maximum dní deštivých. Zároveň jest v Čechách průměrné množství vodních srážek v prvé polovici roku větším nežli ve druhé.

V zimních měsících jest množství srážek v horských polohách, zejmena pohraničních, poměrně mnohem větší nežli v nejbližších polohách nízkých. Na těchto vyvýšeninách se takto nahromadí velmi mocná pokryvka sněžná, kteráž dobře chrání vegetaci proti třeskutým mrazům horským, na jaře však rychle tajíc mnoho vody sesílá do údolí, spojíc pak se náhodou s maximálními srážkami březnovými, bývá příčinou zhoubných *povodní* jarních.

Průměrné *úhrnné* množství ročních srážek vodních, připadající na celý obvod naší vlasti, měří 35 krychlových kilometrů, z čehož plyne, že průměrné množství roční na jednotlivé místo připadající asi 680 mm. činí, což se valně neliší od čísla pro Německo *van Bebberem* vyšetřeného. Z tohoto úhrnného množství splyne konečně v Labi a s ním ze země odteče asi 10 krychlových kilometrů, tedy skoro 28%, jakož i jinak bylo poznáno.

Spěchajíce k závěrku, nemůžeme než povrchně dotknouti se hrůzokrásného zjevu s deštěm často spojeného, totiž *bouřky*, která bývá zejmena letními lijáky ráda provázena, představujíc majestátní elektrické výbuchy naší přírody. Obyčejně se dostavuje s teplým deštěm v dubnu, opakuje se nejčastěji v červnu a srpnu, a ztrácí se opět v září při

podzimním suchu, v zimě jen málokdy se objevujíc. Průměrné ji
množství roční závisí též na místních okolnostech, čehož nejlepším d
kladem jest zkušenosť v jižních Čechách známá a již v *Brockhauso*
fysikálním Atlantu vyjádřená, že v obvodu Tábora jich sotva čtvrti
se pozoruje co v Budějovicích. V cell
pak jich přibývá od *JV* k *SV*, *SZ* a *J*
spůsobem na obr. 3. krátce naznačený
tak že maximum připadá na kvadra
Čech jihozápadní, Šumavou omezen
V Praze samé jich průměrně čítá se c
roka 16. —

Obr. 3.

Aniž bychom dále ještě do podrob
ností zabíhali, vrátíme se nyní opět k v
chodisku svému, k roztřídění přísluš
ného obsahu zeměpisného podle dvou v
tknutých tam oborů, abychom oceni
stručně význam a jakosť zjevů sem p
třících.

Co v oboru prvém bylo uveden
vyniká vesměs rozmanitostí a jest z
kladem krajinných půvabů neobyčejných a neocenitelných. Geologick
a orografické utváření povrchu naší vlasti jakož i hojnosť a vzácno
přírodnin zde se vyskytujících zjednávají Čechám značnou předno
před četnými zeměmi evropskými; pozadu zůstává tu jen vyšší faun
obratlovce obsahující, a o té vyznati sluší, že ji člověk sám ochud
vyhubením některých dravců, jako jest medvěd, vlk, rys a j.

Co se pak týče oboru druhého, zvláště pak nejdůležitějších po
měrů thermických a hydrometeorických, jest tu v celku i v podrob
nostech průběh jejich během dne i roku vesměs příznivý; ba i ta n
oko nepříznivá okolnosť, že obloha naše není věčně blankytna, nýb
z větší části — v Praze 60%, — zahalena, jest výhodnou i pro lét
i pro zimu, jakož bylo dříve již poznamenáno. I v tomto druhém obor
požívá tedy vlasť naše tolika výhod před krajinami v stejném pasu zem
pisném položenými, že vším právem nazvati ji proto sluší zemí nad jin
požehnanou.

Uvážímeli souborně všechny přednosti, jakýmiž se honosí obsa
fysikálního zeměpisu Čech, uznáme zajisté, že vlasť naše byla matko
přírodou velmi hojně obdařena všemi vlastnostmi, jakéž činí kraj n
jaký krásným a štědrým. O přednosti posledně jmenované nebudiž dal
zmínka učiněna, o té nejlépe svědčí v první řadě výnosnosť půd
v řadě pak poslední pan ministr našich financí. O kráse a půvab
krajin českých budiž však dovoleno ku konci poznamenati, že jen te
dovede jich uznati, kdo měl příležitosť je poznati a s vyhlášeným
krajinami cizími srovnati. A tu, bohužel! musíme se vyznati, že ta
kových našinců jest tím méně, čím více se usnadňuje cestování za hra
nice české. Naše vzdělanější a zámožnější třídy — a skoro ty je
v létě cestují — snaží se především seznati Alpy vůbec a drahé švý
carské hostince zvlášť. Kdo ví, nebylli na Rigi větší počet Pražan
nežli na Řipu? Na Milcšovce jich bylo zajisté méně!

Co krásného v horském ověnčení a rozvlněném nitru vlasti naší možná shledati a s hrdým vlasteneckým obdivem zažiti, o tom jen málo kdo má tušení. Pročež cestujme napřed po Čechách, seznejme především krásnou vlasť svou, nežli se odvážíme do chladné ciziny.

Nechť velebí Vlach své ráje,
dubové ať Němec háje,

my se snažme nejprve vyhledati a seznati vše, čeho poskytuje měrou tak přehojnou rodná země naše česká. A poznávajíce takto nesčíslné a přerozmanité půvaby její, zazpíváme zajisté pak z přesvědčení na vlastní zkušenosti založeného:

A to je ta krásná země,
země česká, domov můj!

~~~~~~~~~~~

Večer.

est ticho nebe, v daleku se ztrácí,
zem přijala již lidský pot a práci,
a hvězdy bílé
se na obloze objevují zvolna
té vážné, velké chvíle.

To doba jest, kdy lidská duše roste,
jak na lučině kvítko máty prosté,
kdy hruď se šíří
a jako Bůh po dokonaném díle
hled dlouhý kolem míří.

Kýs tvůrčí dech tou rolí spěje zticha,
a v požehnané rose tone licha,
a člověk stojí
sám, vůči zemi, nekonečnu noci
a blahé práci svojí.

„Ó práce! tys ten posvátný trůn lidský,
řeč k Bohu jsi, jíž On tam slyší vždycky,
ty nejsi trestem,
než křídlem jsi, jež temnem k zoři letí
a budoucnosti zvěstem.

Tys obilný klas, živý po sto rodů,
tys stoh i sýpka, sad, jenž pln je plodů,
tys věků síla
v níž duše dědů jako zrno v půdě
se k nové vesně skryla.
~~~~~~~~~~~

Tentam byl svět, v němžto tak mnohá léta byl strávil — po
vadní život jeho za dva, tři dni už byl dávno minulým časem. Nik
se neptal, čím po tu dobu býval, co činil, co věděl, jak o čem soud
teď ho předělávali na vojáka, kromě této úlohy ničeho pod slunc
nebylo.

Octnul se ve společnosti nováčků, kteří větším dílem od plu
byli odvedeni, a sdílel s nimi všecky trampoty kasáren a exercíre
jenže oni každou nepříjemnosť hlasitě a jadrně proklínali, on všec
trpělivě mlčky snášel, oni byli samý žert a samá bujná nezbedno
on zůstával v sebe uzavřen a jen se šprýmům jejich mdle usmíval,
záhy v městě vyhledávali známostí ženských a jiných zábav, on vš
si v prázdné chvíli jen něco přečetl nebo si sám, bez kamarádů vy
někam na procházku, nejraději do polí, kde by známé tváře nepotk

Sotva byl výcvik jeho v hlavních věcech ukončen, posadili
jednoho jitra do železničního vozu a odváželi ho jako v letu z Pra
z Čech. Širé pláně, vždy nová města, tmavé lesy, nebetyčné hory, n
počítané řeky míhaly se před ním po několik dní jako v závratn
tanci; spatřil i moře a plavil se přes ně — a když byl posléze to
cestování konec, uléhal jednoho večera jak omámen na tvrdé komis
lože, pravě si v duchu: „Jsem tedy na stálo v Italii. Dobrou noc, čes
vlasti — zdali pak tě ještě uvidím? . .“

Ve spaní měl plno snův; jeden ho notně potýral. Zdálo se m
že jest na mol opilý, že nemůže hnouti rukou, nohou ani jazykem,
ošklivě umazán leží v chlívě Kosobudské školy a nad sebou mezi n
kolika jinými diváky spatřuje obličej Růženčin, plamenem svíčky jas
ozářený, bledý, užaslý.

„Je to Kačer nebo Halaburd?“ ptá se dívka ve svrchovan
ustrnutí.

„Nejsem Halaburd, jsem Kačer,“ nutí se on k odpovědi, hle
ukryti svou tvář, — „jen mne nechte, ať se třeba po skalách do ře
svalím — ale buďte jisti, že jsem Kačer.“

„Nevěřte mu,“ ozval se v tom hlas Lebeďův, „je to jistě H
laburd — opil se na Smržovce a potom si na lesy prozpěvoval: R
ženka musí být má!“

Dívka se s hněvem a opovržením odvrátila volajíc: „Kdy by
třeba troje království podával, zůstane mi do duše protivný! Hnusí
mi, je mi nesnesitelný, nechci o něj už ani okem zavadiť!“

Jak si Halaburd oddechl, když se z tohoto vidění probudil
v Kosobudách, nýbrž v Italii!

Pokud nevykročil z kasáren, zdálo se mu, že v této vzdáleno
od rodné země teprva jest jak náleží ukryt, že tu došel pravého útul
Ale když potom o první vycházce, cokoli spatřoval, všecko bylo t
cizí, město, kraj i lid, když nerozuměl řeči, která na všech straná
kolem něho hlaholila, když viděl, že všem těm lidem, mezi nimiž
tu octnul, je zrovna tak lhostejný jako pouhý stín člověka: tu se n
přece sevřela hruď, i pocítil, že jest tvor ve světě osamělý, zbloudi
ztracený . . .

„Jsem už jen stroj,“ pravil si, „nezbývá mi nic jiného, než aby
jako stroj konal svou povinnosť.“

I hleděl si svědomitě všeho, co k novému jeho povolání patřilo. Volného času, který mu vybýval, nejprve užil k tomu, aby se brzy a správně naučil jazyku vlaskému. Později se kruh působnosti jeho rozšířil. Nabídl se, že by panu majorovi uspořádal zahrádku, které se povolaná ruka kdo ví kdy už nebyla dotkla. Důstojníkovi zalíbila se dovednosť jeho, i byl opravdu překvapen, když se dověděl, že tento voják nebýval zahradníkem, nýbrž učitelem, a že tedy umí ještě jiné věci než kopati, rýti, záhonky dělati a květiny pěstovati. Tak nabyl Halaburd nevšední přízně, která mu potom byla velmi prospěšna.

Od oné noci, která celý jeho život změnila, nosil v útrobách svých povážlivou ránu, s nížto se nikomu nesvěřil, jížto jinak neléčil než tichou trpělivostí. Konečně se zacelila. Odevzdal se ve svůj osud, zvykl vojenskému stavu, cítil se pokojným, na těle i na duchu zdravým. Minulosť mu přestala působiti bolesť a vybledala v jeho paměti; ale také k budoucnosti se mysl jeho toužebně neobracela, žádné luzné vidiny ho v ní nevábily — stal se člověkem, který od světa velmi málo požadoval.

Postupování jeho dělo se nenáhle, přece však dosti rychle. Čím větší byla hodnosť jeho, tím lépe se mohl osvědčiti a také osvědčil. V očích soudruhův a bližších představených svých měl jedinou vadu: že jest na vojáka tuze ctnostným člověkem, tuze velkým filištínem, snad tajným členem nějaké zbožné řehole.

Toto mínění počalo mu do pravdy býti nepohodlno, když byl konečně povýšen na důstojníka.

Noví jeho kollegové dokonce tomu nechtěli, aby mezi nimi činil výminku, i vzali si do hlavy, že ho předělají. Ale pokusy jejich měly velice skrovný zdar. I když někdy ve společnosti jejich dlouhé hodiny proseděl, byl ve všem tak střídmý, že se nikdy neochmelil. V karty nehrál, poněvadž neuměl a učiti se nechtěl. Nečinil sázek, nehleděl si nijakého sportu, nepálil za děvčaty, nepodpisoval směnek, nebyl dlužen židovi ani křesťanu! Co s takovým divným svatým? Jak ten zabloudil mezi buršikosní mladíky velikého světa, prahnoucí jen po rozkoších a dobrodružstvích? Prosím, on ani nekouřil! Místo fešáckého živobytí hrával si doma na housle! Nejspíš také co den odříkával litanie, louskal růženec a bičoval své tělo, aby se v něm žádná hříšná žádosť nehnula.

Nový důstojník neměl proto od svých soudruhův žádného pokoje; nepřestávali ho bodati žihadlem svých vtipů. Mladíčkové s mlékem na bradě, kteří za svou lajtnantskou hodnosť děkovali jen tatínkovým penězům, nejvíce se mu rouhali, jako na ulici nejhlasitěji řinčeli šavlí o dlažbu. Mohl jim mnoho snésti, ale ne všecko, neměl-li shovívavostí svou dotvrditi jejich domnění, že jest punčochou v důstojnické uniformě.

Však byly mezi ním a nimi ještě jiné rozdíly. K jeho podivnůstkám patřilo i to, že si také mezi důstojníky okázale hrál na Čecha. U něho to arci nebyla dokonce žádná hra. Jeho to do duše pobuřovalo, když viděl, jak i synové českých matek nelibě to nesou, když k nim česky promlouval. Zrovna prý jako ke kmánům, německého slova neznajícím! On se jich nelibostí nedal mýliti — až to došlo k šarvátce.

Když Halaburd jednou v důstojnickém kasině ke kollegovi krajanu svému s českou otázkou přistoupil, nadporučík Borschitta, se vedle, vpadl mu nevrle do slova: „Dáteli pak si jednou pokoj s tím nespůsobem?"

„Jakým nespůsobem?" obrátil se k němu s přísným pohled lajtnant Halaburd.

„Abyste mezi námi mluvil tou čeledínskou řečí!" ušklíbl se na poručík.

„Co si to dovolujete, pane?" rozkřikl se na něj Halaburd. „Věz že jsem synem české země a českého národa —"

„Vím to až příliš dobře. Ale vy uděláte dobře, když to nebud tak často a tak hlasitě prozrazovat."

Halaburd se vysoko vztýčil.

„Jaký vy jste rodák?" tázal se.

„Víděňan — k vašim službám," dostal v odpověď.

„Jestliže vaši předkové, pane nadporučíku Bořito, pomáhali Vídeň zakládati, přece byli nepochybně přistěhovalci — snad z Teutoburských doubrav — a jistě na vás hrdě pohlížejí s vý Valhally — —"

„Co tím chcete říci?"

„Chci říci, že kdo své poctivé rodiče a předky zapírá, j v mých očích špatа člověk! A kdo něco takového na čestném m požaduje, není hoden jiné odpovědi — —"

„No, no —" vkládali se do toho jiní, vstupujíce mezi rozvadě „nebuďte tak zhorka nakvašen!"

„Hájiti uraženou čest svého národa jest každý povinen," zvo Halaburd, — „já co voják dvojnásob! Proto nosím zbraň — tou d odpověď jak přítomnému zlolajci, tak i každému jinému!"

Poslal Borschittovi své svědky, nedal se žádným chlácholením souboje odvrátiti a nedopustil, aby se odbýval jen na oko: sám v n utržil pořádný šrám, ale sok jeho dostal ránu, pro kterou si něko neděl poležeti musil.

Vícekrát nebylo před Halaburdem proneseno nevážné nebo lehk myslné slovo ani o jeho ultračešství ani o jeho národě. Ale osvědč se při každé příležitosti býti Čechem, zůstával napořád bílou vran mezi svými kollegy. Uvykli sobě býti snášenlivi k této jeho zvlá nosti, ale ani jeho čeští krajané mu jí neschvalovali, tím méně v ní chtěli následovati.

Měli k tomu ovšem své příčiny, že v této věci jinak jednali n on; Halaburd tyto příčiny dobře znal, příliš často se mu naskytov a mysl jemu roztrpčovaly. Přivedly ho k tomu, že se pilně zabýval p litikou, arci jen v soukromí, ne veřejně. Čím více pak četl a čím v přemýšlel, tím více hromadil se v jeho duchu kvas nespokojenosti, t méně cítil se šťasten ve stavu vojenském.

Ale na zevnější jeho skutky nemělo to účinku: všecky povinno svého povolání plnil s bedlivostí a správností, které nemohlo nic b vytýkáno. Nepřestával platiti ve službě za příkladného důstojníka. Ta v něm nikdy nevyklíčil úmysl vojenskou dráhu opustiti proto, že se mu ní naskytovaly věci, které se mu příčily. K čemu jinému měl by se obr

dálo se mu zhola nemožno, ještě jednou začínati nějaké nové

sem oddán se šavlí," říkával si v duchu, když býval nejvíce
. „Mou vlastní vinou došlo k tomuto manželství, které jest na
rozlučno, i kdy by bylo sebe nešťastnější."
kládal tedy za nepochybno, že umře jako voják — ale i to,
jako starý mládenec.
ad by byl našel nevěstu dosti bohatou, aby mohla složiti
dy by byl hledal podobně jako jiní. Ale on toho nečinil, ani
myslil.
ak pak vy chcete dlouho zůstati svoboden?" otázala se ho tu
aní některého důstojníka.
dež bych se nyní ještě ženil," odpovídal on, — „už jsem na

slil to zcela do pravdy. Že srdce jeho bylo k ženským tolik
é, k tomu zajisté valně přispěl i jeho stálý život v cizině.
ským nebem strávil hezkou řadu let, ale dosti často stěhoval
a na místo. Nikde nemohla sebe ohnivější Vlaška říci, že by se
srdce a ruku její. Známí jeho z prvu myslili, že má asi ně-
sku jinde, nejspíš doma v Čechách; později, když ani na do-
neodjížděl a hrubě s nikým si nedopisoval, uvěřili tomu, že
čně zkysnul.
avda bylo, že od té doby, co přišel na vojnu, stal se člověkem
uzavřeným, který sice v každé společnosti vlídně a příjemně
l, však s nikým zvláště důvěrných svazků nezapřádal, s nikým
jností nesdílel, nikomu si nestěžoval, nikomu plánův a přání
odhaloval. Všecko nechával si při sobě; měl dosti známých
ádsky s nimi obcoval, kde komu jen mohl, rád se prokázal
a úslužným: ale neměl přítele, k němuž by byl celým srdcem
Ve svém duševním životě zůstával uprostřed jiných pravým pou-
n. Byl jist, že to patří nerozlučně k jeho povaze, a že jest
é k tomu stvořen, aby žil samoten, bez družky a bez rodiny.
té příčině mělo manželství jeho se šavlí zůstati jediným.
scházelo již mnoho, že by byl se světa odešel jako starý mlá-
V italské válce, první, ve které měl příležitosť se účastniti,
ohni nebezpečnou ránu. V noci po té bitvě spatřil nad sebou
čí tvář, která se všecka ustrnulá k němu skláněla.
o si to o mně myslíte?" promluvil k ní, hledě se vzchopiti
y, která ho jako železnými okovy svírala.
ka nejsouc slova schopna upírala naň oči s úžasem vždy ro-

ejsem opilý — jsem raněn," hájil se on proti nevyslovené
„Čím jsem potřísněn, to je krev — nic jiného . . ."
dobný sen se mu za nemoci jeho v rozličných variacích ně-
opakoval.
yž byl opět zdráv, poslali ho do Uher; odtud pak byl po
roce komandován do Německa. Politiku, které tu sloužil,
svém docela odsuzoval. Z války šlesvicko-holštýnské vyšel bez
ohromy a zůstal spolu v obsazeném území. Z pruských spo-

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

jenců stali se po dvou letech úhlavní nepřátelé, rakouská posá musila se před nimi vykliditi ze země, na Dánech vydobyté.

„Zdali pak by se nemohl člověk nad tím vším otráviti s vlastní žlučí!" — tak při tomto ústupu vyjadřoval Halaburd neutěš stav své mysli. Více neřekl. Jiní láteřili mnohem hlasitěji a výmluvn ale žádný se uvnitř tak nehryzl jak on.

Válka s Pruskem posléze to způsobila, že za celé své vojen dráhy konal po prvé službu i na české půdě. Pohříchu, jen ve krátkou dobu; byl postřelen a stal se invalidou.

Na léčení odebral se do Prahy. Vojsko, jemuž náležel, sk denně bylo v nějaké bitvě poraženo; nepřátelé postupovali v netuš vítězoslávě, s neslýchanou rychlostí. Když se blížili ku Praze, Halab nechtě býti z jich zajatcův, uchýlil se před nimi na venek. Za nedlo byli mu v patách, i musil couvati dále.

S české půdy nechtělo se mu zase odcházeti, ustupoval tedy tak daleko, pokud bylo nezbytně třeba.

Byli to pro něj velice trapní dnové. Lekaly a skličovaly jej toliko pohromy veřejné, také vlastní jeho budoucnosť jevila se v podobě smutné, skoro beznadějné.

Kam se uchýlí, až vystoupí z vojska? Nikam ho to neváb nikde neměl domova. Dlouhou vzdáleností z rodné země se mu i stala cizinou. Až nebude mezi svými vojáky, kteří ho milovali, zůst teprv na světě osamotnělý jako kůl. Nikde na něj nikdo nečeká, ka koli přijde, nikde nebudou ho znáti. A co bude pořád dělati v této opuštěnosti?

Viděl, že jest na světě člověkem zhola zbytečným. Neměl už na nic těšiti, život, který mu ještě zbýval, jevil se mu jako nevlí poušť, kterou má den za dnem vléci břímě své rozervané mysli .

V takovém naladění se bezděky octnul dosti blízko svého rodi Když měl před pruským vojskem zas ujížděti dále, mohl se ovš Kosobudám vyhnouti.

„Ale proč bych to činil?" řekl si. „Najdu tam také už jen h své minulosti — ale vždyť já už celý patřím jen do hrobu."

Blížil se k jevišti svého mládí s těžkým srdcem.

Ale ku podivu — když dostihnul výšiny, kde se rozsáhlý ob rodného kraje před očima jeho po tak dlouhé době zase rozestřel, k uprostřed něho tam dole, pod polokruhem lesnatých vrchů spatřil bě se to přívětivé, milé hnízdečko: tu se mysli jeho rázem ulehčilo, dá tíže jako blahým kouzlem s něho padala, a duši naplnila mu nenad radosť, jako by mu vstříc vyběhly, jej vítaly a do svého středu jej pojím všecky sladké upomínky, všecky libé pocity, které se v životě sn jeho dotkly.

Div potlačil slzu, která se mu drala do oka; potom však pohled jeho vyjasnil, líce oživlo ruměncem, prsa šířila se náh štěstím.

„Dobře, že jsem se v tato místa uchýlil," pravil si v duc „Měl jsem se dávno, dávno sem navrátiti! . . ."

XIII.

Viděli jsme na počátku svého vypravování, jak byl v hostinci Komárově uvítán prvním známým ze starých časův.

Když se potom za pomoci Duspivovy umyl a do parádní uniformy ustrojil, vešel nejprve do tanečního sálu, který se nalézal vedle pokojíka jemu vykázaného. Byl dosti prostorný, velmi světlý, jen vybílený vápnem a ve všem všudy velice jednoduchý. Nyní nebylo v něm nijakých okras, ani záclon ani zrcadel ani jiného nábytku kromě prostých lavic v oknech a podle zdí, kde sedávaly maminky mladých tanečnic. V jednom rohu byl při stropě kůr pro hudebníky — v témže stavu, jak jej byl Halaburd od dětství vídal.

Z jedněch oken sálu bylo v pozadí viděti nejvyšší část Dlouhého Vrchu, z druhých zase Vráž; vypadalo to velmi roztomile, jako by městečko na těchto stranách obloženo bylo svěžím, nevadnoucím věncem. Na modrozelené půdě Dlouhého Vrchu se ve sluneční záři jako liliový květ bělala kostelní věž, patrně nedávno čerstvě obílená; Halaburd hleděl na ni s prvního patra hostince přes celou řadu starých střech, větším dílem šindelových, ale tu a tam i doškových; na domcích, které i po druhé straně ulice spatřoval, se mu také nižádná změna nejevila. Zdálo se mu, že všecka ta léta se rodiště jeho ani nedotkla, že jest to jako včera, co před sebou toto divadlo naposledy viděl.

V kostele zazvučely varhany, hlas jejich, ovšem oslabený, zalétal až sem.

Bože, jak povědomy byly našemu posluchači tyto zvuky! Viděl živě každý kláves, viděl sám sebe, jak před nimi co učitelský pomocník sedí a prsty svými po nich přebíhá. Již se ozval také zpěv:

Otče, náš milý Pane,
  dejž nám Ducha svatého,
prosíme, ať se stane
  pro Krista, syna tvého,
ať nás naučí božského
  pravdu zákona znáti,
proroctví falešného
  pilně se vystříhati!

Sbor necvičených, ale nadšených hlasů, mezi kterými ženské silně vynikaly, zpíval tam velebnou melodii starobylé písně; varhany je spojovaly v lahodný souzvuk. Jak to všecko tklivě mluvilo k srdci Halaburdovu, jak jím to blaze zachvívalo až do samých hlubin! Za všechen čas, co byl odsud ve světě vzdálen, nelahodilo uchu jeho nic tak milého a dojemného.

Nachýlil se do otevřeného okna, by lépe slyšel. Pan Komár, stoje dole mezi vraty, shledl jej a hned spěchal k němu nahoru.

„Musím se přece vašnosti zeptat,“ řekl vstoupiv do sálu, „čeho byste si přál k obědu.“

S hovorem o této věci byli za půl minuty hotovi. Pak se začal vyptávati setník.

„Pan učitel Velát tedy pořád ještě zastává svůj úřad? Přece
už hezký věk.“

„Však je to už také na něm viděti,“ pravil hostinský, bedl
pohlížeje na několikero vyznamenání, které se důstojníkovi na pr
lesklo. „Kéž nám ho nebe dlouho ještě zachová, toho dobrého pána, a
dále odchovával naše děti, jako odchoval nás! Paní učitelová — dej
Bůh radosť věčnou — je už dvě léta pod zemí.“

„Růženka je ovšem dávno provdána?“

„Za pana polesného Lebedu, který má teď Smržovský revír. P
Kňákal je tu nadlesním; pan Bernas polesným v Pasece.“

„Andělka,“ obracel setník řeč opět na rodinu Velátovic, „dru
dcera páně učitelova, také už vyrostla —?“

„Ba právě, vašnosti — udělala se z ní tuze hezká slečna. Sprav
otci domácí hospodářství.“

„Pokud mu ji někdo neodvede. Bez toho že jí ženiši nescházej

„Spíše ctitelé.“

„Jak to?“

„Onať se každému líbí. Praktikanti, písaři a jiní mladí páni js
do ní mentinou zamilováni — ale kdo má místo, že se může hned ne
brzy ženiť, dívá se teď už jenom, kde jsou peníze.“

„Jakého tu máte podučitele?

„Usedlejšího už pána. Oženil se asi před třemi roky, a pr
nebydlí ve škole.“

„A farářem je tu —?“

„Pořád velebný pan Doufalík, náš milovaný duchovní pastýř.
a pan učitel, to jsou dvě naše drahé šedivé hlavy, těch nám Pánb
stejně dopřává k našemu prospěchu a k naší radosti.“

„O panu Domnosilovi,“ pokračoval důstojník, „jsem už dosled
že je také posud živ —“

„Ale už ne tak vesele, vašnosti pane setníku — ba už ne
vesele, jako za dřívějších časů! Má podagru, nemůže s místa — i
postele musejí ho rukama zdvíhať. Ten se nažaluje, co to na něj Pánb
seslal! Jeho potěšením je paní Maležanová, totiž jeho dcera —“

„Bývalá slečna Kamila?“

„Vzal si ji majitel hutí ve Vranově, ale také už odešel na pra
boží.“

„Je tedy vdovou?“

„Asi ne na dlouho. To je nějaká dáma! Však ji zde také uvid
je tu zrovna u otce návštěvou.“

Mluvili ještě o jiných osobách, na které se důstojník pamato

„Podívám se do kostela,“ pravil potom. „Bude asi pomalu
kázání.“

„Pan farář to nedělá nikdy příliš dlouhé,“ podotýkal hostins
„ale vždycky to má jádro. A kostelíček máme celý obnovený, uvnitř pěk
vymalovaný a hojně vyzlacený, na hlavním oltáři krásný nový obraz
mnoho na to naše vznešená vrchnosť vynaložila. Je tam teď milo poby

Že se tam dnes nedostal, tím se pan Komár nepochlubil. P
vázeje setníka dolů neopomenul zavolati svou ženu a představiti
vzácnému hosti, dávnému příteli a zdejšímu rodáku.

ulici bylo v tu chvíli skoro prázdno, za to však se hromadily oknech domů, kolem kterých setník kráčel. Před kostelem se žik zastavil a popatřil v pravo do krátké uličky, jež vedla na konci jejím byla škola, před ní zahradní zeď, nad tou vyčníá besídka — a vše mělo zcela totéž vzezření, jako když tu býval, vše na něj tak známě a přátelsky pohlíželo, jako by byl ebýval vzdálen celou řadu let, nýbrž jen několik dní!

kostele ozýval se jenom vážný hlas kazatelův. Na kůr vedly zvláštní točité schody; setník po nich tiše vystoupil nahoru, se na prázdném místě, které od přední části prostorného ily dva silné zděné, čterhranné sloupy a umístěné mezi nimi veliké píšťaly varhan. U měchův stál výrostek, jenž na přícizince vyvalil oči.

ičkou mezi měchy a levým sloupem bylo viděti do předu, kde omážděni muzikanti a zpěváci. Na lavičce u varhan seděl pan elát; hlavu měl již jako mléko bílou, ale jeho hladce oholený byl pořád zdravě červený, a snad na něm ani vrásky ne-

podle varhan jako jindy stála Růženka! Ne, přece to nebyla tahle měla temnější vlasy, byla o něco nižší a ne tak štíhlá a to však plnějších, okrouhlejších tvarů — to byla jistě jeho alá přítelkyně Andělka! Poslouchala — rovněž jak otec a druzí í — pozorně kazatele, jehož důstojník s tohoto místa nemohl hlas jeho nebyl už tak zvučný jako před lety, ale byl pořád jasný.

tník požádal mladého kalkanta, by sem na okamžik zavolal itele.

arý pán přišel tichým, ale spěšným krokem. Důstojník odloživ oku, vztáhl k němu pravici.

eden z vašich dávných, vděčných žáků," pravil, „přichází vám vou poklonu, pane učiteli. Jsem Halaburd —"

Jž jsem doslechl —" promluvil stařec pohnutým hlasem, chájeho ruky a všecek rozradostněn k němu vzhlížeje. „Vítejte — nám vítejte!"

tník přivinul ho k sobě, i líbali se jako syn a otec. Učitel byl polily ho slzy.

Vy jste, bohudík, stále zdráv," řekl setník po krátkém po-

A na vás je radost se podívati," odpovídal pan Velát, tváře si a skrze nové slzy se usmívaje. „Jak jsem rád, že vás ještě vidím — způsobil jste mi krásný, slavný den —"

A já jsem šťasten, že mohu zas jednou tváří tvář blahořečiti dobrotivému, nezapomenutelnému pěstounovi."

ři posledních slovech Halaburdových vystoupila ze jmenované vedle sloupu nová osoba, kvetoucí dívka, která své tmavohnědé ně na cizince upřela.

To," spěchal on, spatřiv ji, podotknouti, „to jest nepochybně — —"

Naše Andělka," dí učitel.

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

„Když jsem zaslechla, co si tam šeptají, nevydržela jsem na své místě —“ ozvala se ona, pozdvihujíc k důstojníkovi svá hezounká líčk zářící upřímným potěšením. „Je to tedy pravda —?“

„Pan setník Halaburd,“ vpadl jí do slova otec, jemuž se op oko zarosilo.

„Který vás za onoho času znal jako malé robě,“ pravil důstojn podávaje jí pravici.

Ona jí silně stiskla.

„Tak malé robě jsem už přece nebyla,“ řekla živě, „vždyť jse se od vás již naučila slabikovat! Já to všecko dobře pamatuji — k nečně, dávnoli pak tomu je —“

„Vám mladým lidem arci uplynulá léta vždycky jen připad jako den včerejší. A přece, když vidím, jaká se s vámi stala změn jak jste vyrostla, jak jste rozkvetla —“

„Na mně je rozdíl let viděti — ale na vás nikoli, vy jste spí omladl.“

Setník se usmál jako nevěřící člověk.

„Leda tak,“ odvětil, „že jsem tehdy měl asi čtyřikrát více l než vy, a nyní jich mám už jen dvakrát tolik!“

V tom pan farář na kazatelně vyslovil už závěrečné „Amen,“ posluchači odpovídali: „Dejž to nebeský Pánbůh.“

„Já jsem vás odvolal od varhan,“ obrátil se důstojník za k učiteli, „nesmím vás nyní zdržovati —“

„Přece vás nevidíme jen pouhou náhodou?“ ptala se chvat Andělka.

„Ne, schválně jsem k vám zajel —“

„A smíme se těšiti, že se tady u nás delší dobu zdržíte?“

„To bude záviseti od okolností —“

„Nu, chvála Bohu. Již jsem se lekla, že nám po tomto jediné okamžiku zase zmizíte —“

„Ne, přišel jsem vlastně na mši svatou — zas jednou v Kos budském kostele! A na tomto kůru!“

„Račte tedy jíti dále.“

„Doufám, že také vás uslyším zpívati, slečno.“

„Já si dnes dám tacet.“

„Proč?“

„Ostýchala bych se před tak vzácným posluchačem.“

Uvedli hosta až k varhanám; na celé kruchtě to způsobilo zvlášt pohyb a šum. Oči všech obrátily se ku příchozímu; někteří starší př stupovali hlásit se jako dávní známí, o koho jen zrakem zavadil, kaž jej pozdravoval aspoň úklonou, třeba on už neměl potuchy, kdo to byl.

Mladík v mysliveckých šatech podával mu stolici, aby se usad

„Děkuji, pane —“ řekl setník.

„Lesnický příručí Kronus,“ spěchal mladík podotknouti, — „ta jsem k panu učiteli Halaburdovi chodíval —“

„Pravda, učil jste se i zpívat a hrát —“

„K službám.“

ké na pikolu? Dělal jste dobré pokroky — už tehdy jsme li na kůr."

n setník má znamenitou paměť!" pravil příruči, nemálo jsa ie se s ním důstojník před tolika diváky ochotně do hovoru e se tak vlídně na něj rozpomíná.

aburd usedl blíže pana učitele, za místem, kde prve stála děla. Nyní teprv spozoroval, že jí tam není; také nikde jinde val. Snad se postavila na druhou stranu varhan, aby mu zpívajíc očích. Škoda! Inu, třeba nebyla tak dobrou zpěvačkou, jako í sestra.

se bez příčiny ostýchala, to se jí nepodobalo — naopak býti mnohem kurážnější než Růženka, chovala se k němu tak otevřeně, přímě, srdečně jako dobrá přítelkyně, a její oči tom tak veselé, její usměvavé rty prozrazovaly mysl jako snou, a ty roztomilé důlky na kulatých tvářičkách vnukaly , že si ráda začtveračí.

ala mše. Varhany hlaholily, zazněl zpěv na kůru i dole — zikanti nedotkli se svých nástrojův, ač je prve měli už při- Setník porozuměl, že v poslední chvíli byl hudební program – snad k vůli němu. Ale proč, toho nemohl se domysliti.

su slečny Anděly ve sboru zpívajících nerozeznával. Když při povstal, přesvědčil se, že nebyla zraku jeho za varhany ukryta; , že zmizela s kruchty — možná, že také k vůli němu.

o mu velice milo, že ho tak po přátelsku, s tak nelíčenou vítala. A na všech obličejích kolem bylo příliš patrno, jak u vidí. Pořád se na něj dívali, a každý zrak mu výmluvně „S tou ochotou bych ti učinil nějaké potěšení, bylo by mi rozkoší!"

izině, i když na některém místě léta strávil, přece tam ná- domácněl; všude byl jako na průchodu, všude cítil se jen po- hostem. A to trvalo tak dlouho, až měl za jisto, že pro už domova není a nebude, že už je na celém světě cizincem jako cizinec mezi ostatními lidmi pozemskou svoji pouť do- takovými myšlenkami začínal ještě tento dnešní den.

u najednou mu srdce pravilo: „Hle, jsi mezi svými! Přijímají ou, jako členové tvojí rodiny, která tě s toužebností do svého ekávala!"

jako venku ten přívětivý kraj, tak mluvil k němu i zde ten ánek Páně: „Jsi doma." A cokoliv se zraku i sluchu jeho vše mělo jednu řeč: „Patříme k sobě, jsme svoji! Zde při- zpět svoje mládí i novou budoucnosť!" Každý předmět tu byl ástí jeho bytosti a jeho života — proto byl život jeho po bě pojednou zas tak plný!

už propadal těžkomyslnosti, pozbýval naděje, pozbýval i chuti nevěděl, kam by se obrátil — a přece měl svůj pravý, jediný a který však nepomýšlel! Našel ho zase, téměř pouhou ná- íky Bohu!

zdvihl svou mysl k nebesům, tak lehkou, čistou a blaženou, jak to šťastnějších dnů svého dětství zde před tímto oltářem činíval . . .

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

XIV.

Starý kostelník Bukvička drže v levici drobnou rozžatou svíc a v pravé hrsti pocinkávaje drobnými měďáky, krokem volným a tich jako číhavá kočka proplétal se dole v kostele hustými řadami pobožn osadníků. Zrovna jako před lety. Ovšem, na své dobré známé, kt častěji dávali na světlo aneb o křtinách, úvodu a podobných příle tostech potřebovali také jeho služeb, jindy při své obchůzce jen věrně pokyvoval hlavou; ale dnes nachyloval se hned k tomu, hn k onomu uchu a tajemně do nich našeptával.

„Víte, kdo je na kruchtě? Pan Halaburd! Náš bývalý učitel pomocník — on a já byli jsme tehdy co den první v kostele. A jsme spolu odbyli funusů! Teď — kdo by to na něm poznal! Vše se na něm třpytí zlatem. Na prsou má celý záhon řádů, penízí křížů!“

„Prosím vás!“ šeptali žasnoucí posluchači. „A jakým pán vlastně je?“

„Majorem nebo dokonce obrštem. Až ho uvidíte, pomyslíte Jenerál! On také jenerálem bude; už k tomu má jen skok. Tehdy komu nešlo na rozum, že tu opustil dobré místo — ať se na něj každý podívá! To je rozdíl proti tomu, kdy by tu byl ostal! Ba n Bože, jak je tak některému člověku souzeno štěstí, a najde ho, tře se před ním dlouho někde schovával!“

Když bylo po službách božích, lidé vyhrnuli se před kostel, napořád tu zůstávali, chtíce spatřiti pana Halaburda. Několik čelný měšťanů Kosobudských postavilo se přede vchodem na kůr; když důstojník objevil, nastalo zase pozdravování, vítání a obnovování stary známostí. Pan farář vyšed z kostela, musil si cestu k setníkovi kles hustým zástupem; i objímal ho jako vlastního, znovu nalezeného brat

Trvalo to hezkou chvíli, než se Halaburd od kostela hnouti mo

„Slíbil jsem Andělce, že vás přivedu do školy,“ pravil mu tom učitel.

„Ovšem toužím do školy se podívati,“ odvětil setník, „ale teď je na to pozdě —“

„Dokonce ne,“ odpíral pan Velát.

„Leda jen na dvě minutky. “

Když přišli ke škole, otevřenými okny hořejšího patra zvon talíře, lžíce a nože, na podlaze bylo slyšeti pevné kroky ženský nožek. Najednou ozval se i zpěv:

Aj čo by bola drobná jatelinka,
aj čo by bola otava —
aj čo by bola má zlatá panenka,
aj čo by bola len už má!

Jestliže to zpívala Andělka — a nebylo lze o tom pochybovati, neměla příčiny před jakýmkoli posluchačstvem se ostýchati, nejmé pak si dnes v kostele dávati tacet. Měla lahodný altový hlas, v jej

yla svěžesť, lehkosť i síla, bylo patrno, že se jako u ptáčete rovna ze srdce, zdravého, jarého a veselého.

)nes vás očekává k obědu Andělka," řekl pan farář, který provázel až sem, „ale na zejtřejší poledne si vás vyprošuji "

ılaburd přijav milerád to pozvání, dal velebnému pánu s Bohem, šak se zdráhal jíti nahoru.

Tyní ne," pravil, „až později, dovolíteli."

le učitel ho nechtěl propustiti, a v tom již mu Andělka při-:u pomoci. V domácí úpravě se nyní důstojníkovi ještě mnohem ila. Měla obličej z kuchyně rozehřátý, ruce až nad lokte ık pěkně plné, oblé a bělounké, záštěrku jako padlý sníh až sa, byla pěkně širokých ramen, úměrných boků, v pasu ne-sůžená — věru, hospodyňka, od které nebylo snadno odcházeti.

ınad nechcete pohrdnouti naším skrovným stolem?" přimlouvala i.

Jchovejž!" odpovídal on. „Sám se k vám zvu, ale až na černou obědu mě čeká Komár."

Nečeká."

Přece mi věřte —"

Nečeká. Vzkázala jsem mu, že nepřijdete. Snad se nebudete a mne hněvat?"

ızavé oko její přece projevovalo jakousi nejistotu, pochybnosť — ž jí setník v tu chvíli podal ruku, rázem se opět zalesklo m rozmarem. Kdož by se na ní dovedl hněvati!

yní setník věděl, proč se prve vytratila z kostela a proč byl program při mši změněn.

Mohu jen děkovať za velikou vaši laskavosť," pravil upouštěje o odporu.

Již tedy neváhejte překročiti zas jednou tento práh," kynula do domovních dveří.

Jčiním to tím raději," odtušil dvorně setník, „když mě po-

ráčeje za ní chodbou a po schodech, pravil si v duchu: „Je odivu, jak svým vzezřením připomíná na Růženku a jak je zas ocela jiná! A ještě více se liší od ní svou povahou. Růženka ké nebyla přes míru vážná, neřku zasmušilá, ba byla velmi — ale tato její sestra září a dýše tak veselou letorou, že jak se na ni podívá, srdce v těle poskočí a okřeje."

ndělka uvedla hostě do bytu ne kuchyní, alebrž zadním pokojem. iv se na pohovku, s netajenou dychtivostí všecko vůkol pro-

škoro nic tu není změněno," pravil jako zadumán, „jen v roze-je nějaký rozdíl. A pak — okna jsou plna květin —"

Na ty Andělka drží," podotknul pan Vetát.

šnad aspoň podle toho poznáte svou bývalou žačku," usmála se hostě.

Já?" pozastavil se on.

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

„Vy jste ve mně vzbudil zálibu ke květinám. Herbář, který j
mi zůstavil —“

„Hodila jste doufám do peci?“

„To to, mám ho podnes. Arci, živého učitele mi jen do skrov
míry mohl nahraditi —“

„Ona,“ poznamenal pan Velát, „ona vás tehdy mnohými slza
oplakala.“

„Co pravíte?“ zvolal důstojník.

„A to jsme ji pořád ještě utěšovali, že se opět vrátíte. Jin
by se nám snad byla rozstonala.“

Setník se mlčky obrátil k dívce, hledaje u ní potvrzení těchto sl

„Což bych to zapírala,“ dí ona, rozumějíc jeho pohledu. „Je
pravda. Kdy by mi tehdy byli řekli, že k nám pan Halaburd již r
přijde, snad bych se z toho byla zbláznila. Dlouho, dlouho čeka
jsem vás nazpět —“

„I když už věděla, že jste vojákem,“ dokládal pan učitel. „Jedn
nám dokonce už s tím přiběhla, že jste zase tady —“

„Ano; byla jsem s dělnicemi na poli,“ vyprávěla Andělka. „N
jednou kterási ukáže k městečku a povídá: ‚Ke komu pak jde
Kosobud voják?‘ — ‚Voják?‘ vykřikla jsem, hledíc na muže, který
již městským domům blížil a od nás byl dosti daleko. ‚Ten jde ji
k nám — to není nikdo jiný než pan Halaburd!‘ A již jsem utíka
k městečku.“

„Přiběhla domů div dechu popadajíc,“ ujal se slova otec, „a v
lala: ‚Viďte, že přišel pan Halaburd?‘ Nechtěla nám uvěřit, mysli
že se pan Halaburd před ní schválně skrývá, prohledala celý dům
a potom jsem s ní musil jíti do městečka pátrat, kam se ten voj
obrátil. Dověděli jsme se, že je zase pryč, že jen tudy prošel.“

„Moje radostná naděje byla trpce sklamána i způsobila mi z
jenom nový zármutek,“ pokračovala Andělka. „Doufati jsem však je
nepřestala.“

„Ani potom?“ ozval se teprv nyní zase host.

„Ach, kdy pak ještě potom! Posud jsem toho tajemství niko
neodhalila, nyní však se již musím ze všeho vyznat. Dosáhla jsem vě
kdy jsem již měla být rozumnou osobou, i přišla jsem na nějaký
do krajského města. Tam mi — prvně v mém životě — vojáci de
přicházeli na oči, a já — prosím, teď přijde to vyznání! — já s taj
dychtivostí jsem každému na potkání patřila do tváře: doufalať js
že některý se na mne usměje, zastaví se a řekne: ‚Konečně se o
vidíme — já jsem Halaburd.‘ Doufala jsem nadarmo — a ke vše
jsem u svých domácích vzbudila podezření, že mám zvláštní zalíb
ve dvojím sukně. Pan Halaburd kdo ví kde tím časem byl, a jistě
ani ve snách nepřipadlo, co se v dálce jistá panna z Kosobudské šk
na něj namyslí — nejspíš o ni sám po dlouhá léta v myšlenkách sv
ani nezavadil!“

Setník opět sahal po dívčině ruce.

„Na žádný spůsob jsem si toho od vás nezasloužil,“ řekl. „
tím více mne to nyní dojímá. Čím jen se vám kdy za to odvděčím

Andělka prohodila žertem: „Budeli jen k tomu dobrá vůle —

té nepochybujte!“
s a příležitosť se jistě naskytne. Zvláště za těchto válečných

íbte mi, slečno, že — ať jsem kdekoli — mi připomenete: as a příležitosť!“
kovým slibem je snadno se zavázati,“ smála se dívka.
dy slovo s to?“
ásli si na to ruce.
e připadá mi,“ vzpomněla si slečna, „že jsem jednu věc nesprávně. Mluvila jsem o jisté panně Kosobudské, měla jsem iti o pannách, neboť jsme se pro pana Halaburda trudily dvě.“
ě?“ opáčil setník. Tajně si pomyslil: „Snad tedy přece také — ?“
ě,“ tvrdila slečna, „totiž se mnou i Barča. Ona se pro jmepána stejně natesknila i naplakala a podnes na něj — dobře povědomo — vzpomínati nepřestává.“
ak není již u vás?“
dávno ne —“
ala se?“
proměnila a sotva kdy již promění svůj stav. Zůstala věrna slouží u Lebedův.“
veří do kuchyně vrzla klika, pootevřely se, a vedle nich ukáa okamžik tmavovlasá dětská hlava, z nížto dvé jak uhel ček zvědavě na důstojníkovi utkvělo; ale když také on ke i obrátil, černohlávek rychle opět za nimi zmizel.
á se,“ řekl setník dívce, „že vás hledá jakýsi malý host.“
není host, nýbrž domácí,“ pravila ona, přistoupila ke dveřím ši je volala: „Pojďte sem, děti!“
ohlávek, asi sedmiletý hošík, ihned se u ní zase objevil, do pokoje uchopil ji za ruku, podepřel se o ni zády a pozorně důstojníka. Když vyzvání své opětovala, překročilo práh i plavovlasé děvčátko chrpových oček, asi o tři léta starší ec. I ono se dychtivě podívalo na setníka, uklonilo se, za- Pěkně vítám —“ pak sklopilo očka i stanulo též u Andělky.
jsou hezké dětičky,“ promluvil k nim přívětivě Halaburd. obré přátelství se slečnou. Čí pak jsou?“
še,“ odtušila dívka.
íkův pohled ukazoval, že jí nerozumí.
še drobné potěšení a pokušení,“ dokládala ona; „od rána ám oživují domácnosť. Což nejsou podobni do rodiny?“
malé slečince bych to řekl —“ odpovídal poněkud nejistě ovnávaje očima tvář děvčátka s Andělčinou.
ko by mamince z oka vypadla, že? Dostala od ní jmeno po Emilka. V tomto malém kominíkovi by cizí oko sotva poho bratra, kdo však zná tatínka —“
h, to jsou tedy dítky Růženčiny!“ zvolal setník povstávaje, a přistoupil. „A jsou zde u dědečka a u tety? Nejspíš na ch?“
ivě naopak: na študiích. Také Ivan je už přes rok školákem,“

Nyní hleděl setník na děti s podobným účastenstvím jak
na něho, hladil je po vlasech a po tvářích, tiskl jim ručky a od
si je na pohovku. Ony si chvilku němě prohlížely jeho šavli, jeho o
lesklé medaile na jeho prsou, hvězdičky na jeho límci a jmeno
také jeho levou ruku v pásce zavěšenou. Povzbuzen dědečkovou přít
ností osmělil se nejdříve hošík, i dával odpověď na každou otá
a také sám se již na něco zeptal. Emilka byla ostýchavější, ale vlídı
důstojníkova klestila si rychle cestu také k jejímu srdci.

Slečna Anděla uvedši děti do pokoje, sama se vytratila do
chyně; za nedlouhou chvíli objevila se opět nesouc mísu s polívk
Když ji stavěla na stůl, hošík přiskočiv něco tetě šeptal.

„Nu vidíš,“ pravila ona hlasitě. „Ivánek mi povídá, že
vojenský pán opravdu není žádný Prušák. Byl tak dlouho nevěří
Tomášem, až se tady na vlastní oči a uši přesvědčil.“

„On už mi v kuchyni řekl,“ oznamovala Emilka, „že ten
přece není Prušák.“

„A podle čeho to usoudil?“ ptal se setník.

„O Prušácích,“ vysvětlovala dívenka, „prý se v písničce poví

Utíkejte, Prajzi jdou,
už jsou tamble za vodou —

ale tenhle pán prý je už ještě blíž než za vodou, je už zrovna ta
a tetička a nikdo prý před ním neutíká.“

„My jsme totiž také již utíkaly,“ poznamenávala Andělka. „K
tady jiní, třeba hodně z daleka, před Prusy probíhali a ujišťovali,
jsou jim v patách, pojal i nás náramný strach, i utekly jsme —
i děti — aspoň na Smržovku; odtud byl by nás Lebeda dopravil
do lesův, kdy by se toho byla ukázala potřeba. Prusové však nepřic
zeli, poplach se utišil, a my se vrátily do Kosobud. Nyní však abych
snad byly opět pohotově k útěku, abychom stály majíce bedra podpása
jak praví písmo — neboť prý nepřátelské vojsko přece dorazí i s
a to co nevidět.“

Tím dostal se hovor ku předmětu velice důležitému, k vo
Setníkovi přirozenou měrou připadalo hlavní slovo. Prohlášení jeho,
jest válce již konec, Andělku i otce jejího velice potěšilo.

„Můžeme se tedy ke stolu posaditi s blahým vědomím, že o
žijeme v době míru,“ pravila rozmilá hospodyňka, uklonila se před s
níkem a dokládala: „Odložme již meče a chopme se lžic!“

Pan učitel pomohl Halaburdovi odepíti šavli, načež se malá s
lečnost usadila k jídlu.

XV.

Andělka měla místo podle hostě, však byla skoro neustále
nohou, měla pořád co v kuchyni říditi a přece byla také pořád u st
a každému zde sloužila. Zvláštní pozornost věnovala ovšem panu se
kovi; když viděla, že by mu krájení nebylo snadno, stala se mu
tom ochotnou pomocnicí.

„Máte se mnou větší práci nežli s malým Emilkem!“ pravil on „Nemusímli si z toho dělati svědomí?“

„Zajisté ne,“ odvětila ona. „Když jsme tu sedali naposledy, kdo tehdy sloužíval mně? Bude to dlouho, dlouho trvati, než u vás svoje staré dluhy trochu vyrovnám!“

„Když jsme tu naposledy sedali,“ pravil si v duchu host, „ještě mi ráda vyskočila na klín a měla ke mně ve všem všudy hlavní útočiště. A teď — jaká to s ní změna! Vede si tak pevně, samostatně — a je při tom tak půvabná . . .“

V tom zas již musil odpovídati panu Velátovi, který rozmluvu vždy opět obracel k věcem válečným. Měl nevyčerpatelnou zásobu otázek. Prahnoucí zvědavosť jeho napájela se plnými doušky teprv po obědě, když proud setníkovy řeči nebyl přerušován leda jeho novými dotazy.

Zamluvivše se nepozorovali, jak rychle jim při tom míjí čas, až si Halaburd konečně přec hodin povšimnul.

„Pro pána krále!“ zvolal povstávaje. „Je opravdu již tak pozdě? Pěkně jsem se u vás zapomněl!“

„Snad nikam nespěcháte,“ pravil pan Velát.

„Na každý spůsob chci dnes ještě navštíviti hrob dobré paní učitelové a zajíti také na Smržovku.“

„Na hřbitov můžeme si s vámi učiniti procházku,“ pravil starý pán, a všichni — Andělka, setník i děti — s návrhem jeho souhlasili.

Za čtvrť hodiny už byli v polích. Došli na hřbitov, pomodlili se tiše na hrobě paní Velátové; pak prohledli rovy a kříže i jiných známých osob, které se tu za posledních dob k věčnému odpočinutí uložily.

„Ještě jednoho dobrého známého jsme ztratili,“ řekl učitel, když opět vyšli ven — „náš starodávný most vzal za své; povodeň ho zničila.“

Přes řeku vedl teď o něco níže prozatímný, velice jednoduchý most; když se naše společnosť za ním octla, setník jal se učitelovi a slečně děkovati, že ho tak daleko vyprovodili.

„Vždyť snad můžete svou návštěvu na Smržovce odložiti?“ vpadla mu Andělka do řeči. „Za malou chvíli vás odtamtud nepustí, před nocí byste se už jistě vrátiti nemohl. Dnešek už věnujte nám!“

K tomuto přání připojil se honem i pan Velát, a setníkovi nemohlo býti nic příjemnějšího než zachovati se podle něho a zůstati pohromadě s těmito dobrými a milými přáteli.

Toliko poznamenal: „Bojím se jen, abych příliš nezneužíval vaší laskavosti.“

„Máme si my zase připouštěti podobné obavy o vás?“ namítala Andělka. „To bych já nerada. Radši bych zejtra — nepřijdeli nám nic do toho — s Emilkou a Ivánkem též učinila výlet na Smržovku.“

„To je převýborný plán!“ radostně překvapen zvolal setník. „Půjdeme tam společně!“

Obrátili se do údolí počínajícího tam, kde končila Vráž, procházeli se tu lesem, tu po lukách, poseděli jednou na skalisku u potoka, jednou na měkkém koberci mechovém a vřesovém. Všichni se velmi dobře bavili: učitel s důstojníkem, Andělka brzo s nima, brzo s dětmi,

které skotačily, jahody sbíraly, houby hledaly a naposledy sná tetičce kde jaký květ, aby z nich ustrojila velikou kytici.

Teprve, když se slunko již za hory ukrylo, vcházeli zase městečka. Na velikém náměstí, skoro již před obydlím páně Dom silovým, dohonil jich kočár, v němžto seděla vystrojená paní. Na znamení zastavil kočí své bělouše dříve, než hodlal; ona sestou s vozu.

„To se dobře hodilo, že se s vámi setkávám," promluvila k dělce. „Zrovna jedu ze Smržovky. Byla jsem navštívit přítelkyni Růže i mám vám od ní vyřídit pozdrav a políbit za ni její dítky."

Učitel a setník byli o několik kroků napřed; když paní za n Andělku zastavila a děti laskala, vrátili se k této skupině.

„Paní Maležanová," představoval učitel dámu.

„Setník Halaburd," salutoval důstojník.

Paní Kamila byla od hlavy až k patě oděna podle nejnov velkoměstské mody, a to vybraně, bohatě ano nádherně. Jejímu vnějšku čas docela nic neublížil, naopak, vůčihledě přibylo jí krá Byla ovšem o dobré poznání otylejší, ale její postavě to zrovna škodilo, jejímu obličeji pak to jen prospívalo: byl úhledně zaokrouh a měkkým laloúškem pěkně prodloužen.

Pleť i barva jeho byly teď takové, aby jim pohledal: na b vadném úbělu jemný růžový červánek. Rty pak měla jako čers maliny.

„Krásněji by nemohla být malována," pochvalovaly ji mezi sel Kosobudské měšťanky netušíce, jak je chvála jich do písmeny pravdi neboť malovati se nebylo tehdy u sličného pohlaví obecnou mod

Zoubky měla paní Kamila teď jako perličky, stejné, běloun zdravé; také si uvykla při úsměvu je ukazovati, ne mnoho, jen co jí dobře slušelo. Čím se proti svým mladším letům ještě obzvl honositi mohla, byly její vlasy: měla jich teď podivuhodné bohats

„Zavítal jste do svého rodiště po dlouhé vzdálenosti," promluv k setníkovi, vážně se uklonivši.

„A jest mi velice milo, že mi náhoda popřává i s vámi se setkati, milostivá paní."

„Doufám, že také nám poskytnete příležitosť, abychom si s vá déle pobesedovali. Můj otec od té chvíle, co uslyšel o vašem přícho nesmírně se na vás těší."

„Neopomenu ho zítra navštíviti —"

„A z toho i já budu míti zisk," dokládala paní Maležano „Tedy na shledanou, pane setníku!"

Když se po těchto poklonách Halaburd s rodinou Velátovic d ubíral, Ivan a Emilka se od kostela napřed rozběhli domů. Starý pospíchal za nimi; setník s Andělkou zůstali o něco pozadu.

„Vracím se do školy zase už jako domů," řekl Halaburd, k docházeli k domovním dveřím, „ale ještě jsem se nepodíval ani zahrady ani do tříd —"

„Do zahrádky se můžeme podívati hned," odtušila krasavice a již tam před hostem otevřela dvířka. Musila však vstoupiti p

ním. „Jenže tu najdete zase poušť,“ dokládala, když se důstojník po záhonech a keřích rozhlížel.

„Ne, je tu velmi krásně,“ odtušil on obraceje se podle hořejší zdi k besídce.

Když se tu před lety do únavy upracoval a večer samoten do besídky usedl, bývalo mu odpočinutí tak milé, v duši uhostil se mu blahý klid, celý svět jevil se mu s tohoto místečka tak ladný, pěkný a šťastný, on sám se v něm cítil tvorem docela spokojeným.

Od té chvíle, co se Růženka vrátila do otcovského domu, bylo jinak. Mysl jeho byla vzrušena, jako když vítr hladinu vodní rozčeří — a to byl počátek nenadálého, násilného převratu, kterým se osudy jeho tak velice změnily.

Když nyní na zahrádku vstoupil, objevily se mu chvíle tehdejšího klidu a míru jakožto pravý ráj života jeho. Vzpomínka na ně ovanula jej tak živě, že se mu podobalo, jako by se v tuto chvíli do nich vracel, jako by léta na vojně strávená byla dlouhou dobou trampotné roboty, po které jej tady vítá zase to sladké odpočinutí, ten žádoucí, blahodárný, dávno nepoznaný pocit nekalené spokojenosti.

„Budete ušlý,“ ozvala se opět Andělka. „Snad vám nepřijde nevhod tato skvostná pohovka“ — při tom ukázala na prkenné sedátko v otevřené besídce.

Byl tu i nyní s dívkou — ale ta nebudila v něm nijakého nepokoje, jak to bylo tehdy u její sestry, nýbrž právě naopak: na Andělku patřil s tichou zálibou, která mysl jeho blaživě konejšila a uspokojovala.

K jejímu vyzvání usedl na lavičku; dívka se před besídkou obírala růžovým keřem.

„Vaše škola má přece znamenité položení,“ pravil on. „Jaká to odtud rozkošná podívaná — jen na tu řeku! Jak se v ní teď obloha zrcadlí, je to pravý obraz nebeského klidu. — Často se plavíváte na lodi, slečno?“

„Nikdy,“ odpověděla Andělka.

„Proč ne?“

„Nejspíše proto, že tu nyní nemáme mladých mužů, jako býval pan Halaburd.“

„To bych nevěřil. — Vy se na chvilku neposadíte?“

Dívka přistoupila k němu, v pravici nesouc bohaté, polo rozvité poupě.

„Chtěla jsem vám vyhledati růžičku —“

„Jak jste hodná,“ vděčil se host. „Tu si dám semhle, abych pořád dýchal její vůni.“

Chtěl si poupě zastrčiti do knoflíkové dírky na prsou, ale jednou rukou nešlo to dobře; Andělka spěchala mu pomoci.

„Díky, mnohé díky, slečno! Lituji, že vám nemohu honem oplatiti něčím rovněž příjemným —“

„Zač pak oplatiti!“ smála se dívka. „Jestli však mi chcete něco učiniti po vůli —“

„Ó prosím!“

„Neříkejte mi slečno.“

Setník zadíval se jí do očí.

„Slyšímli to slovo," pokračovala ona klidným, prostým tó[n]
a s otevřeným, jasným pohledem, „ozve se ve mně hlas: ‚Co bý[v]
už není — toto je už zcela jiný pan Halaburd.' Název slečny ukládá
úctu, respekt, etiketu —"

„Moje milá přítelkyně!"

„To zní docela jinak," libovala si kráska.

„Andělko!"

Při tomto slově setník náhle ji k sobě přivinul a přitisknul
své k jejímu líčku.

Nebylo to dokonce jeho obyčejem, ani jednu vteřinu dříve
to nepomyslil, učinil to v jakémsi okamžitém, nevysvětlitelném p[...]
náhlení.

A v patách za tím, když dívka od něho hlavu odklonila, je[...]
tílko její rukou objímaje, ptal se udiven, skoro uleknut sám sebe: „[...]
se to stalo?..."

(Pokračování.)

Muzikant.

Povídka z kraje ve verších

od

Josefa Jakubce.

(Pokračování.)

A co řekla, také učinila.
Právě neděle na zítřek byla;
tedy všecky vykoupavši děti
po jizbě se jala uklízeti.
Jako vichr pode stropem řádí,
uklízí a rovná hamparádí,
hned zas hrnky skládá na polici,
prádlo sbírá, sem tam přehazuje,
nezůstane střevíc na střevíci,
dřívko na dřívku, šat vedle šatu,
ale zrovna jak když vítr duje,
peřina, šat, střevíc, hrnek, židle,
všechno chumelí se v prudkém chvatu,
z kouta do kouta na větru křídle,
šust sem, šust tam pod pometlem lítá,
mezi tím pak rukou dvé se kmitá,
před nimiž vše napřed letí, trne,
kam se blíží — ruce povětrné.
Konečně se usadí vše v klidu,
všechno na svém místě leží, stojí,
po nepořádku již ani vidu,

jen tam v koutě obraz vidět jiný,
jako po velikém nepokoji
trčí pustá kupa ševcoviny,
rozházených střevíců a kopyt,
chmurné trosky v koutě podél stěny
páté přes deváté všechno leží
jako v hlavě, když je rozum propit.
Na vrchu pak kupy převrácený
trojí nohou verpánek se ježí.

Tu hmat její ruky důmyslný
z dlouhých vlasů jako z proudů vlny
zaplet vrkoč na temeni hlavy
bez zrcadla, pohyb prstů hravý.
Potom sukni oblekla a na ni
ještě jednu, na hruď šněrování,
a tak ustrojena odpoledne
ještě sem a tam se poohledne
po stavení, zamkne v jizbu děti,
vyjde za humna. — Od první meze
koukla zpátky, zachvěla se celá
spatřivši, jak Váša oknem leze,
drápe se jak ze své díry sysel.
S Kristem na rtu sotva doletěla —
z druhého též okna chlapec visel.
Děti v kupu sehnala, ač ztěžka,!
neb jí jako červi pod rukama,
rozlézá se drobotina samá.
Sehnala je, stane, chvíli mešká,
a již nejstarší dva uvázala
u trnože matka beze slova,
menším dětem hračky na klín dala,
uzamkla a z domu vyšla znova.

Na kopečku za vsí stromek stojí,
kulatý má chládek v letním znoji,
kolem něho udupaná tráva,
neb tam často švarný zástup stává
mládenců a panen na neděli.
Na kopeček doskočila tedy
žena mistrova si na výzvědy,
kolem kol kraj obzírala celý,
po všech bílých cestách s dvojí řadou
stromečků, jež v cestu stíny kladou,
po pěšinách vyhlíží — leč marně.
Lidé jak by v odpoledním parně
usnuli a zanechali pole
Pánubohu — nedovoláš se jich,
opustili zem — je prázdno v kole.

Prašné cesty po jich po šlépějích
sbíhají se v jejím oku všecky,
prázdné všecky. Zastesklo se matce,
hlavu sklonila, neb bolnosladce
jako ozvuk starých, známých písní
v uchu zní jí nápěv starosvětský,
tklivá podobenství, sladká slova
na srdce a na jazyk se tísní,
a již na rtech píseň bzučí nová.

Ale nezpívala; do zástěry
mžiknutím si zabalila ruce,
k ústům držela a v různé směry
naslouchala přisednuvši k zemi,
zaslechneli odněkud hrát hudce,
trubku mužovu zvlášť mezi všemi.
A jak naslouchá, dech v prsou tiší,
tu ne z jedné strany, ze čtyř slyší
muziku, jak hraje pod oblohou.
A jak slyší, zdá se jí, že půda
pod ní chví se v taktu vespod nohou,
a jak vánek zaletí z té strany,
třepetá se její sukně chudá,
jak by nějaký to nepozvaný
rozpustilec kolem ní se zmítal
a ji žertem k tanci za šat chytal

Ze čtyř konců obzoru to hraje!
Kam se vrci, v kterou stranu kraje,
aby stihla muže, nemyslela;
kam ji nohy nesly, tam i spěla,
nohy pak šly jako po paměti
po pěšinách, po mezích, a v brzku
stále myslíc jenom na své děti,
když se rozhledla kol po okrsku,
poznala, že byla blízko Borku.
Pot s ní tekl. Rozpálena v horku
v lesa stín jak ve vodu kov žhavý
vnořila své líce plné zdraví.
Prošla hájem, a již za chvilenku
vybíhali psi a zaštěkali,
lidé stáli přede vraty venku,
vyhlíželi za ní neb se ptali,
kam jí cesta, ptali se jí na víc,
když pak ona zkrátka jenom zdravíc
pospíchala, odkud znělo hraní,
tu se leckdo takto ozval za ní:
„Ta má na spěch! Nežeňte se, bloudku,
nespěchejte tolik, není za čím,

do rána se ještě vyskáčete!“ —
„Nebo bude pěkně státi v koutku.
Ta by to už mohla nechat mladším.“ —
„Mladice, hej! Tanečníka chcete?“ —
Ale matka cíl už majíc blízký
na úšklebky ohrnula pysky,
nestavila se až u hospody.
A tam mezi ženy, které těsně
obsadily okna, práh i schody,
vecpala se, dívala se přes ně,
tlačila se k oknu úsilněji.
„Nu co vy tu, mladice? Jen s chutí,
přitočte se k nějakému hochu!“
babky ze zadu ji v tanec nutí,
dusajíce pěstmi pobízejí.
Ona ustoupila stranou trochu.
„Nu hle! ona kouká! Že vám nohy
v kyčlích, osobo, se nevykroutí;
hraje to, že chce se uletnouti
v samém tanci zrovna do oblohy —
ona kouká!“ — Ale Strnadová
v pravo v levo rozdávala znova
svými lokty sem tam štilce rázné.

„Nesápejte se tak na mé, blázne!
Vždyť mě roztrháte a pak zvíte!“ —
„Která se to tlačíte?“ — „Vy, teto!“ —
„To jste ženské, že se nestydíte!“ —
„Chi chi chi! To tuhle ta!“ — „Kdo je to?“ —
„Ještě cizí! Pro tu zrovna psali!“ —
„Ďas ji vzal! A po nohou mi šlapá.“ —
„No ty divoká! No jen se zabí!“
„Chi chi chi! Ta má tam jistě chlapa.“ —
„Pustíte nás napřed! My jsme maly.“ —
„Chi chi, baby! Jen se tlačte, baby!“

Strnadová však už v okno hledí,
přes něž jako zjevení se mihne
vždy pár tancujících do popředí,
mládenec a družička vždy spolem,
výsknou, dupnou, zatočí se kolem,
odkřepčí, než druhý pár je stihne.
Z toho všeho nevnímá ni hledu
hledajíc jen muže neposedu,
za nímž vydala se na obchůzky.
A hle on! Tam vypjat, hlavu k zadu,
líce nadýmá a skrze úzký
zakroucený průduch svojí trouby
nadšený svůj vzdech ze srdce hloubi

vyráží a zvláštní cítí vnadu,
že čím více nabere on dechu,
tím víc lidé jásají a skáčí,
kdy by přestali pak náhle hráči,
veselí hned všecko zmlkne taky.
Proto dmýchá do lesklého plechu,
vysílá, výš povznášeje zraky
vítr nadšení, jímž všecko v kolu,
co je živé, hýbe se a točí,
neživé pak od živého spolu.

A v tom padly, utkvěly mu oči
na okně, kde známé tváře půle
v tísni ženských hlav se na jev drala.
Zahleděl se — trubka umlkala
v taktu kulhajíc — zří ustrnule
při té líci v háček zakroucený
prst naň kývá — tvář to jeho ženy!
Zamhouřil hned oči, stiskl trubku
doháněje takt vší silou foukal,
až zas po chvilce se tajně koukal
a zas viděl, v ženských tváří klubku
jak dvé zraků svítí, prst naň kývá.
Zamračil se. Před zraky mu splývá
plno ladných obrazů a zjevů,
skvělých obřadů a slavných hodů,
mnohá zlatá hodinka mu svítí . . .
v tom se ohledne — a k žalu, hněvu
bylo mu, jak lili by naň vodu:
jako neřesť z okna se naň řítí
šídla, verpánek a zasmolená
modrá zástěra, i jeho žena
hubující, žid a nářek dětí . . .

Přestali hrát. Strnad sléžá s kůru
jako odsouzenec, v líci chmuru,
razí sobě cestu skrze tetky,
kyne z dáli, aby přede svědky
se ženou se nesetkal, a bruče,
co chce za ním tady, v takém šatě —
sukně záplatu má na záplatě —
skrze lidi protlačil se ruče,
odváděl ji se sklopenou hlavou,
kteréž nezdvíhaje rozpačitě
ohmatával svrchu kapsu pravou,
pod prsty pak, po čem hmatal, cítě,
přidržoval levačkou, a stranou
zahleděl se při tom zamyšleně.
Pracně tobolku pak roztrhanou

z kapsy vyndal, ohledl se k ženě
stále s trudem, zamyšlen, a zticha
tašku otevírá, prstem míchá,
trochu měďáků, jež chudě chřestí,
vysypal a rozhodil je v pěsti,
přebíral a našel naposledy
jeden stříbrňáček, plíšek bledý,
zdvihl hlavu, zdvihl bradu, oči,
taky obočí a prsty dvěma
sloupnul tenký stříbrňáček s dlaně,
rychle ženě podal — že víc nemá.
Měďáky pak nepohlednuv na ně
vsypal zpátky v kapsu. „Šetři hodně!
Neutrácej zbytečně!“ tak vece
a sem tam se dívá nerozhodně.

„Bože můj! jak mohu šetřit více?
Z čeho? To tvůj výdělek je celý?
Boží Rodičko, vše utraceno?“ —
„Osobo, chceš vykřičet si plíce!“
muž ji krotil, když se ohlíželi
vůkol lidé. „Pamatuj se, ženo!“ —
„Co mi po nich? Však jsou stejní všichni,
když jsou s tebou veselí a skáčí,
co ti doma děti hladem pláčí.“ —
„Pro Boha, přec poslouchej a ztichni!“
v rozpacích ji prosí: „Buď tak hezká,
výdělek je celý. Právě dneska
rozdělíme se, co přijde komu.“ —
„Počkám na tě.“ — „Jen jdi k dětem domů,
bály by se; přijdu po výplatě.“ —
„Ne, ne, muži, já tu počkám na tě...“

On již neslyšel, co řekla máti;
dupl, zatleskal hned všecek jiný
znamenav, že začínají hráti,
a jen hořel celým tělem činný,
ohmatával se a hledal trubku,
běžel kvapem a již na výstupku,
ještě nežli vkročil do světnice,
začal troubit nadýmaje líce.

Ale matka poodešla stranou
na náves, kde složeny jsou klády,
po nich děti lezou, skáčí rády.
Tam si sedla, v líci ustaranou
stáhla šátek, zraky tkvěla v zemi
údem nehýbajíc. Hudba zněla —
ona podál smutna mezi všemi
hodinu jak socha proseděla.

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

A když pak se vzchopila, by zase
muže domů pobídla a s chutí
do dveří a k oknu tlačila se,
patří na kůr, ale v ustrnutí
vidí místo, kde stál dříve, prázdné.
U srdce ji píchlo, dech jí vázne,
sem tam strká do lidí a pátrá
po muži nic nedbajíc, že chátra
pošklebky a žerty z ní si tropí.
Hledá marně — po muži ni stopy.
V úzkosti se vrhla na staříka,
který právě od své basy vyšel.
Zasmál se, když o mistrovi slyšel.
„Myslil jsem, že darmo neutíká.
Běžte, osobičko, běžte zrychla
rovnou do města, ať s těmi groši
nechytnou ho mezi sebe hoši.
Vybral napřed, šel.“ — Máť trpce vzdychla.
„To vám ještě řeknu: jděte přímo
k Medvídkům — on nejde nikdy mimo.
Napřed v lutrii a do trafiky,
živá čísla měl — znám jeho zvyky . . .“
Smál se stařík basař, ale žena
sebrala už nohy na ramena.

Do města je hodinky jen půle,
a tu na půl zkrátí dobrá vůle.
Podle rady muzikanta strýce
stavila se matka ve trafice,
stavila se také tam, kde visel
orel dvouhlavý a řada čísel,
dorazí pak také na hospůdku.
Dovnitř nejde. Za dveřmi tam čeká,
až se otevrou, jen vkoukne — v skutku!
Strnad muzikant jak prudká řeka
ve světnici plné, namačkané
prostřed stojí, hartusí a káže,
zlobí se a rozhazuje páže,
sotva sedne, opět zhurta vstane,
když tu jeho pohled rozohněný
padne dveřmi na postavu ženy.
Zakabonil se. Však opět brzy
hlásá, řeční, ale to ho mrzí,
u dveří že někdo smuten stojí.
Nehledí tam, a přec v nepokoji
cítí, že ho ty dvě oči pálí.
Přemítá, nemáli nebo máli
vyjít a s ní promluviti venku,
prsty ve vlasech se hrabe právě,

když ho někdo jemně po rukávě
pohladil. Tu vzchopil se vzav sklenku:
„Tu máš, matko, napij se! Tys tady?
A hned odvrátil se do hromady
jako rybka vklouznuv mezi jiné,
a zas mu řeč jako voda plyne.
Co to řeční, sotva někdo slyší,
matka doslýchá jen hovor kusý:
„Napoleon — Bismarck — Turek — Rusi —“
ba již ani sama nerozliší,
zdali nahlas nebo šeptem vzdychá,
takový hluk, takový křik všude.
Kam jen patří — obličeje rudé,
druh se kloní k druhu, nedoslýchá,
mezi tím kdos jako při požáru
plno sklenic nosí v kvapu, strachu,
a tam v koutě brnká na kytáru
šedý stařec, na harfu pak žena
do strun boří prsty v prudkém vzmachu
ospale však nazad nachýlena.
Viděti, jak hrají, slyšet není.
Bábel zmatení, mrak nad ním kouře,
oblak opojení, zapomnění,
v kterém dříme svár a číhá bouře.

Strnadová vyjevena celá
trhla sebou, když ji někdo křiknul
přímo do ucha — dřív neslyšela,
ač již několikrát na ni syknul —
strýček Šmejkal: „Teto, přisedněte!
Dopřejte si, je to za čas jednou!“
Ale teta sotva že se plete
za mužem skrz mlhu neprůhlednou,
sotva protlačí se, závrať v hlavě,
mužem škubne za kabát a s lící
prosebnou a jemně žalující
kynula mu; on však něco pravě
sklenici jí podával, by pila,
řečně dál. Leč už ho nepustila,
za šos vlekla na síň ze hromady.
„Nemáš kouska srdce? řekni muži!
Člověk tak se skrovní doma, dluží,
a ty hrdlem prolíváš to tady!
Nestaráš se, co dám doma dětem,
po tři dni už potloukáš se světem,
doma práce opět plné ruce.“ —
„Dej mi pokoj i s tou ševcovinou!“
muzikant svou ženu odbyl prudce.
„Tuhle s trubkou výživu mám jinou!

Nebudu se mazat lepem, smolou,
na verpánku sedět přilepený.
Co mám z ševcoviny? Bídu holou!"
A již odvracel se od své ženy
tak ji odbývaje: „Jdi, já přijdu!
Jdi jen pěkně napřed!" Ale žena
ke kabátu jako přilepena.
„Bodejť, přijdeš; ztratíš se mi v lidu
a zas nepřijdeš. Kdy bys šel domů,
dolek nějaký bych pro tě pekla —
trochu mouky mám, a ještě k tomu
Pluhařovic kmotřička mi řekla,
bych si přišla pro trochu. Pojď teda!
Co zde? Tady nikdo nic ti nedá. —
Vždyť ty ani nevíš, rány boží,
co se doma děje! Dluh se množí,
žid se na nás tlačí, kde co sbírá
po dvorku, i plot je samá díra,
neobstojí na stromě už listí,
ba už nejsme ani doma jisti.
Čekáš, až nám stáhne s těla kůži?
Musíš, musíš zastat se nás, muži!"

(Pokračování.)

Nové písemnictví.

Výpravná prosa.

Panu Matěji Broučkovi pojistil Svatopluk Čech v našich l rárních dějinách na všecky časy trvalé místo; samorostlý ten Praž domácí pán stal se českým Donem Quijotem. Stalo pak se to př všecku skromnosť proslulého cestovatele do končin měsíčných. Úspěch svého hrdiny povzbuzen jsa, umínil si spisovatel podati čtenářům „t druhý zpěv své Broučkiady, zprávu o nové, ještě podivuhodnější ce našeho slavného lunozpytce, která snad bude mnohým i proto je vítanější, poněvadž nemá tentokrát za jeviště větrné oblasti nadpozems nýbrž naši drahou domovinu, naši královskou Prahu, jejíž nejslavn děj tu jako vzkříšen slovem mocného zaklínače ze staletého hro v plné živosti vyvstává před očima pozdních potomků" (str. XIII). T vznikl *Nový epochální výlet pana Broučka tentokrát do XV. stol*

Ze známého východiště svých výzkumných cest, z hospůdky „ vikárce," dostal se pan Brouček spůsobem sice sobě samému jako n záhadným, ale vší podezřelosti prostým, do staré Prahy. Trne úžase když pozná, že tou tajemnou podzemní chodbou a přepodivnými sk peními vykonal cestu několika věků nazpět, když spozoruje, že ocitnul mezi Čechy, jejichžto řeč od jeho řeči nemálo se liší, a jejich kroj, mrav, povaha a všechen spůsob života naprosto se různí

co zná Brouček na svých vrstevnících a jejich stověžatém městě.
íli zoufalství mu staročeská pohostinnost — naší době vzor
edostižný — otevře svou náruč, a pan Brouček nalézá v ho-
vém Jankovi od zvonu, řečeném Domšíkovi, též ochotného prů-
o neznámé staré Praze. Město všecko má ráz válečný, a Domšík
je udivenému hosti, že Praha jest právě obležena od věrolom-
ikmunda, proti jehož velikým vojskům stojí mimo ni na Vítkově
álečníci Jana Žižky. Kdo věrný Čech, zbrojí svou paži proti
i. Vida nezbytí chopí se také náš nesrdnatý a mírumilovný pan
sudlice, ale již pouhá ta zbroj působí necvičené, choulostivé
ho steré obtíže. K udatenství jeho nepřispěje ani seznání vý-
nápojů staročeských, ba zdá se, že by náš bezděčný výletník
lovém pití stejně ochotně pomáhal Pražanům jako Zikmundovi.
se pan Brouček počne v patnáctém věku poněkud udomácňovati,
se bitva, a náš nestatečný sudličník více obecným zmatkem a
než vlastní vůlí jest doveden na bojiště. V boji pak jest stou-
neslavné, ač často opakované zásady: kdo uteče, vyhraje; prchne
dostav se do tábora Žižkova zakusí také kázně a řádu tamního
Tělesné námahy a lopoty, naprostý nedostatek všeho pohodlí
ní náboženská, k nimž neměl chuti, rázem se mu znechutily;
ři nastalé bitvě opustil i Žižku a úskokem vloudil se zpět do
Ale po vítězství byl od jásajícího lidu jako zbabělý zrádce za-
a jižjiž měl býti ortelován, — když jej ve hrozném okamžiku
rří z „vikárky" mocným hlasem probudí k novému životu ve
devatenáctém.

oť asi tresť příhod páně Broučkových na nové jeho pouti, která
sovateli opět pramenem hojné, šťavnaté a působivé satiry. Jako
tu do měsíce stavěl Čech za svým účelem svět měsíční jakožto
t proti životu našemu, tak zde za kontrast naší doby klade
ašich předků z první polovice věku patnáctého. Matěj Brouček,
erý byl hostem velebného Lunobora a spanilomyslného Čaro-
ho, jest ve staré Praze představitelem našeho pokolení, zá-
doby přítomné. Ne jeho vytylé osůbky týká se spisovatelova
ale nás vrstevníků, podobných Broučkovi. Tento Brouček ja-
dítko své doby jest jaksi souhrnným obrazem naší povahy, jakou
jevila zvláště v poměru k dobám bývalým; a právě k té povaze
hlavní osten Čechovy satiry. Spisovatel ostatně tohoto cíle
sám netají. Přistupuje k líčení památné bitvy na hoře Vítkově,
se (str. 266) ryze básnickou, Sofokleovsky úchatnou apostrofou
rskům slunečním, jež rozžehly tehdejší veliký den, a pokračuje:
asem změnili se i lidé. Nesčíslněkrát vzešlo jako tehdáž krásné
lunce nad Vítkovem, však nikdy již neozářilo božích bohatýrů
taletích svítí na pokolení malé, bez pravdy a síly, bez nadšení
o poslední krůpěj krve za drahý ideál, na pokolení, které již
rozumí a věří velkému činu předků a usmívá se zvěsti o něm
taré, divné pohádce, kterou již i nudno poslouchati. Neschopno
oněch velkých obětí a zápalů, vymlouvá se na jiné časy a po-
zapovídá si vyprávění o slavném skutku minulém a skládá při
uce v klín nebo robí trety — ó zapadlé slunce naší síly, zda

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

vyjdeš opět a najdeš i básníka, jenž dovede tě uvítat plamenným n šením a ne prázdným zvoněním slov a malichernou karikaturo O témže cíli svědčí také peprná ironie, kterou spisovatel na str. a n. koření páně Broučkovy celkové úvahy o věku husitském a nějším našem hájení zásad, našem vlastenectví, naší vzorné umír nosti atd.

Satira Čechova z formální stránky jest zde dvojího druhu; p středkovatelem jejím jest jednak pan Brouček se svými činy, úvah a úmysly, jednak obráží se přímo v reflexích a komparacích spisova samého. Prvý ze případů jmenovaných jest ovšem hojnější a satira v šťavnatější i pestřejší; zde druží se k satirickému tónu zhusta jako žádoucí průvodce humor a vtip, a různé situace nabývají zbarvení mického. Naproti tomu úvahy autorovy jsou ostřejší a tnou také v zpříma do živého, podružnými ohledy sváděti se nedávajíce. Pro zůstavil si Čech i zde úkol páně Broučkova mluvčího a vystupuje tu mimo rámec dějový často vlastní osobou.

Jinak jeví se nám tato kniha opravdu jako „druhý zpěv Br čkiady“ autorovy. Kdežto se prvá kniha zanášela po výtce pom literárními a uměleckými, obrací spisovatel v této knize svůj zř hlavně k těm stránkám našeho života veřejného i soukromého, jich z prvu dotekl se jen mimochodem aneb je vůbec pominul. Povah ráz náš a naší doby, jak jsme již ukázali, jest mu při tom cí hlavním; vedle toho všímá si však též různých rysů našich pom společenských, národnostních a j., dotýká se též otázky jazykové u mínění ciziny o Češích, nezapomíná ani na oddanost šlechty k náro na naše národní vychování atd. Nepodjatost a spravedlivost sa této jde mimo jiné tuším i z toho na jevo, že spisovatel neodp uznání leckteré věci, kterou se naše doba jakožto zásluhou prá může vykázati. Svat. Čech dbal, pokud to bylo možno, při s díle historické správnosti a případného zabarvení kulturního, o č svědčí na př. věcné vylíčení náboženských hádek a třenic ve v patnáctém. — Jako několik prací básnických a z prosy zvláště V do měsíce, tak i tato kniha jest důkazem, že satira nalezla v Čech vzdělavatele nad jiné povolaného a obratného; lze si jen přáti, aby nám také na tom poli dostalo od něho plodů hojných. — Na ko zmiňujeme se se zaslouženou pochvalou o četných illustracích *V. Ol* v nichž se knize dostalo ozdoby vkusné, elegantní a napořád p bivé. —

Starý výrok „difficile est satiram non scribere“ snaží se z če veřejnosti vyvoditi nákladem Vídeňského „Slovana“ (nyní už zaniklé vydaná kniha *Liliputáni*, ve které se „nejmenovaný autor pok vylíčiti kus českého života z roku tohoto.“ Ba onen výrok u nás p daleko více než ve starém, prohnilém Římě; čtemeť zde na str. 2 „Po Čechách může si člověk vyběhnouť zrovna s celým rysem pap pod paží a nežli jich polovici projde, má na něm přímo neuvěřitel satiru.“ Zdá se, že spisovatel těmito slovy bezděčně prozradil prog a cíl své práce; nevěříme sice, že by se byl rozběhl po Čech „s celým rysem papíru pod paží,“ neboť to by bylo dojista břímě několik nepohodlné, — ale to se nám zdá pravdou, že čekal, aby

o zrodilo samo od sebe na papíře, a přičinil se jen, aby to byla „přímo neuvěřitelná.“ Že tohoto cíle nejmenovaný autor dosáhl měrou, přesvědčíme se s dostatek, čtouce jeho knihu, věnovanou m, upřímným a neohroženým přátelům zdravé pravdy.“

Spisovatel vydává svou práci za časový román, jak soudíme z ci- náčelí položeného, kterýmžto citátem autor patrně projevuje svou sť ku prameni své moudrosti, totiž ke školní knize Kosinově a ově. Jeho román má — zcela věrně dle školních pravidel — o hrdinu, amerického Čecha Hladovce, a ten má také hlavní ideu, :velebiti u nás slovanskou myšlenku a tím nás zachrániti od o vyhlazení, jež hrozí již nejbližší generaci. Do zamýšleného řináší si celé dva miliony, jichž nabyl v Americe (co by tam emožno!) asi za půl druhého roku. Přikročuje ihned k dílu; jeho spisovatel Dubský má mu pomáhati. Dubský zavede jej do y mezi literáty, kdež mu starý Orel dlouhými výklady ukáže, vlastenecké působení lze hledati půdy pouze na venkově, který je zdráv. Hladovec se tedy vydá na venek, aby si nalezl při- vý východiště příští činnosti. Pozná venkov z různých stránek: se národní slavnosti v Horlíně, besední zábavy ve Vlastislavi, yslechne přednášku hospodářskou, zase jinde literární, všímá si rozmanitých zřízení našich — ale vše se mu znechucuje, vše ej ku přesvědčení, že jsou v Čechách samí lidé převrácení, ma- ucha, samí Liliputáni. Proto nechá svého plánu a bez dlouhých se — ožení, v čemž ho přítel Dubský ochotně následuje.

A ta veliká myšlenka slovanská? Čtenář slyšel o ní na str. 9 o ní slyší šťastně zase na str. 254, kde se jí její zastanci před kvapným zasnoubením zříkají. Útěchou jim jest, že „nemáme ještě ani řádné a plnitelné theorie slovanské myšlenky,“ a že íž zbytečně mařili čas a utráceli peníze. Ale z celé knihy vy- na jevo, že především jejímu spisovateli nebylo jasno, co svou kou myšlenkou míní, a tak se vytčená vůdčí idea jeho hrdiny ím zárodku rozplynula v holé nic. Tato naprostá negativnosť jest lavní známkou osnovy a celé vnitřní soustavy tohoto (sit venia románu. Spisovatel obrniv se skrovnou naukou školní knihy (ke se na str. 276 opětně vrací), provedl svůj úkol z míry jedno- poslal Hladovce na několik různých míst, na ta zavěsil ncladnou vého líčení a rozumování, a pak svého hrdinu klidně odstranil tě. Po tom však, že román, — a rozumí se též román satirický vý, — má býti dílem uměleckým a má se tudíž říditi alespoň ními pravidly díla takového, není tu ani stopy. Spisovatel při- á na samé závěrce, že hleděl „dle pravdy a skutečnosti naznačiti k se u nás v Čechách touží, dychtí, pracuje, žije a snaží a jak obyčejně končívá;“ škoda však, že sám podklad jeho vypravo- emá v sobě ani špetky pravděpodobnosti a věcné podstaty, vy- e se bezohledně autorovu pravidlu.

Jinak uznáváme ochotně, že jest tu mnoho věcí, které jsou věrně ávně zachyceny — právě jako jest u nás v skutku přemnoho jež zasluhují šlehů satirických. Zde arci rozdávají se ty šlehy m karabáčem. Tak spisovatel mimo jiné právem kárá převrácenosť

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

našich slavností, nespolehlivosť řemeslnictva, pašovské hospodaření v
ložnách, nehospodárnosť a plýtvání penězi pro lichou chválu lids
domýšlivosť celých tříd společenských, moderní velikášství a pach
se po zevním lesku, nedostatek pravého přesvědčení, nicotu veř
práce, bezvýslednosť našeho spolkářství atd. Žel, že tyto a jiné d
jednotlivosti utápějí se ve množství jalových frásí a přehnaných,
správných tvrzení, jež tu a tam jsou takového tónu, že bychom s
ani od úhlavních nepřátel nedali líbiti. Co jiného než nejapná,
duchá fráse jest tvrzení na str. 53 (opakované na str. 64), že
náprava našich poměrů literárních jest možna jen tehdy, když „vůd
českého lidu budou pravými strážci jeho zájmů a nikoli nedbalými
pastýři nebo dokonce sobeckými postříhači!“ Co se po výtce litera
a literátů týče, o nich náš nejmenovaný autor mluví mnoho a ča
dle jeho kresby jsou ti literáti praví pidimuži, jejichž horoucný i
lismus jeví se v touze po „foršusu“ (str. 222), ale z nichž každý,
sebe slaběji pracoval, zasluhuje za své snahy přece snad většího ohle
(str. 39) než kterýkoli pracovník jiný. Zde tedy, milý národe,
bezpečný lék proti jakékoli literární krisi, a nepovede se ti do
dokud všem prostředním písálkům neopatříš tučné sinekury.

Pro pravdu autorova líčení, uhlazenosť jeho mluvy a leposť
výrazu zvláště jest poučno, co se vykládá v kap. III. o Pražském
votě veřejném. Pro charakteristiku knihy jest třeba uvesti alespoň
které příklady. Čteme tedy na str. 35—37: „Pražan se jinak b
nedovede nežli v hospodě u piva, jehož vypije tolik, až více nesn
Na úpravu místností a na slušné chování valně nedbá a v hos
bývá největším jeho potěšením, když je odtud někdo vyhozen. F
práci nebývá volán nikdy podomek, ale hosté ze zvláštní ochoty vy
nají ji sami“ . . . „Všechen ‚ruch‘ české veřejnosti zakládá se vi
vlastně na návštěvě hospod, v nichž nejlepší nálada panuje tak k
noci“ . . . „Hrubá nadávka, jako poleno tlusté sprosťáctví, neslu
žerty, triviální bezduché vtipy na vše, co se kde vyskytne nebo co
podnikne, jsou v takovéto místnosti zcela běžnými!“ . . . „A n
nosti ty navštěvují . . . skoro všechny vrstvy Pražského obyvatels
které . . . v takovýchto zaneřáděných, zanedbaných a nezdrav
místech, která se za maštale (sic) a ne za shromáždiště pro lidi h
si libuje.“ Libujeli si ve zmíněných spelunkách a jejich návštěvní
autor, přejeme mu jich od srdce rádi, ale stotožňujeli s sebou vše
Pražany, jest to opovážlivosť přece jen přílišná, které ani jeho n
ralismus nemůže omluviti.

Jak málo přemýšlel autor při svých frásích, toho drastický dů
máme na str. 226. Hladovec, chtě říci, že pokládal Čechy za nejv
lanější ze slovanských zemí, praví: „A já dle novin myslil, že
dnešního dne Čechy pravým klasickým Řeckem, slovanskými *Ther*
pilami.“

Zabývali jsme se Liliputány více, než toho zasluhovali. Poh
nás k tomu jenom jarmareční reklama, s níž do světa posílán ka
lístek tohoto „zázračného“ zboží a kterou časopisy otiskovaly j
své vlastní mínění a doporučení. To jest u nás ovšem již do
obyčejný zjev. Což divu, že kazí se potom důvěra čtenářstva i

knihám v skutku dobrým, a že mnohá z nich nenalézá náležitého odbytu. Sloh Liliputánův je naprosto banální, nízký a hemží se nesprávnostmi. Nadávky profesorským kritikům náležejí, jak se zdá, nerozlučně k autorovu libomravu. —

Samostatnou knihou po prvé se čtenářstvu představil Karel Šípek sbírkou svých humoristických obrázků a črt, vydanou s názvem *Žertem i do pravdy* v Ottově laciné knihovně. Kniha jeho činí příznivý dojem. Spisovatel jeví se nám zde celkem jako následovník I. Herrmanna a jeho původního vzoru Nerudy, ale následovník dosti samostatný, nikoliv otrocký napodobitel. Význačnou stránkou jeho jsou drobné kresby genrové, jejichž látka čerpána jest většinou ze života Pražského. Výrazný povahopis a pravdivosť líčených osob i příběhů charakterisují Šípka jakožto přívržence mírného realismu, ve kterém také vězí kořen jeho úspěchu. Humor jeho má zdravé jádro. Šípek všímá si pošetilostí a slabůstek lidských, které v pozorovateli vzbuzují úsměv, v němž je vždy více sympathie než odporu. Proto čteme zde (právě jako u Herrmanna) rádi také takové črty, v nichž vlastně po humoru není ani stopy, ale v nichž spisovatel dovolává se našeho soucitu s lidskou bídou, káraje zároveň svévoli jistých lidí a nedostatky platného zákonodárství; drobná črta Týden dědečkem sloužiž za doklad těchto slov.

Neškodné slabosti a směšné náklonnosti srůstají nezřídka s povahou člověka tak pevně, že bývají původem jeho typičnosti. Takové typy kreslí Šípek zdařile, hledě při tom zároveň k jejich rozmanitosti a snaže se sesíliti účin své kresby vhodnými foliemi nebo kontrasty. Příklad můžeme si vybrati z obrázků Souček a Rychnovský, Ode dneška k zítřku, Jak otec Mračina zakročil, Dovolená, Na kachny, Feriální osada a na všech figurkách z cest. Kresby tohoto druhu dodělávají se úspěchu ještě jistějšího tam, kde spisovatel vhodně a správně zachycuje náladu časovou a postihuje působení její na člověka. V té příčině sluší vytknouti většinu Saisonních črt Šípkových, z nichž zvláště stať Na prahu nového roku oplývá jadrným humorem. — Jiné obrázky nabývají nátěru humoristického situacemi, ve kterých se ocitují osoby v nich jednající; komika takových situací bývá často působiva, někdy však nedovede se shostiti rázu strojenosti a úmyslnosti. Srovnámeli črty Simeonův svědek a Večírek, přesvědčíme se o tom dostatečně. Z neposledních předností Šípkových jest také vtipné pointování, jež bývá obratně odhaleno až k závěru celé statě, jako jest tomu na př. v Domácím příteli. Z rozsáhlé řady drobných prací mohly některé bezvýznamné býti vypuštěny; autorovi i knize jeho bylo by to jen ku prospěchu. — Šípek píše obratně, hladce a celkem správně, užívaje řeči osobám i věcem přiměřené.

Svými humoreskami známý Oldřich S. Kostelecký vydal v 7. svazku lonské Libuše *Veselé povídky*. Kniha čítá devět statí (název povídek jim příliš lichotí) nestejné povahy i nestejné ceny. V některých postrádáme hlubšího, podstatnějšího motivu a závažnější vůdčí myšlenky; tak rozplyne se obšírné, přehnaně měkké líčení v drobnomalbě Skaláčku v povšechnou myšlenku slabou, bezvýznamnou. Vážného rázu jest nejrozměrnější odstavec knihy, Mistr Jan Ješina; titulní hrdinou jest rychtář v zastrčené vesničce Bolehově. Spisovatel snaží se vpraviti do

svého vypravování chvalitebnou tendenci, že čítání dobrých knih a ča
pisů člověka sebe prostšího ušlechťuje, vzdělává, od mravní úh
i hmotné škody zachraňuje a také zevní vážnosť mu zjednává. Čet
Ješinovou zvelebuje se i celý chudičký Bolehov, který zejmena ve věc
vlasteneckých není nikterak po zadu. Celá skladba i tón této st
upomíná nás na autorova Radošínského pantatínka, jehož hlavní v
se také zde objevuje: jest to přílišné idealisování a citelný nedosta
pravdépodobnosti, zejmena pokud se týče hlavní osoby. Nedostatek
vězí hlavně v povahopisu, a proto mu nemůže odpomoci ani natu
listicky zbarvený spůsob řeči lidové.

V humoresce Kostelecký zakládá svůj humor skoro výhradně
situacích; kde jest pak situace pravdě nepodobna, jako ve stati V
kárně „boha," tam jest i humor a s ním celá práce zbudována
základě vrátkém. Pravděpodobnosti vůbec, a to jak ve hlavní myšlen
tak v podrobnostech, nedbá spisovatel právě úzkostlivě. Za to t
kde jeho líčení skutečnosti odpovídá, a kde mimo to spisovatel
zalíbené vlastní osoby se obchází, dospívá jistě k vytčenému cíli;
příklad uvádíme drobotinu Obsazeno, byť jinak ne právě bezvadn
K jiným, arci nikterak původním prostředkům v autorově duševní d
patří omyly, ať již omyly v osobách, ať věcech; že i ten, třebas lac
a opotřebovaný podklad v jistých kruzích nemíjí se účinku, toho
kladem jest Humoreska pro dámy. Konečně zaznamenáváme z t
sbírky také pokus humoresky na základě povahopisném; doktor
skočil v črtě Ohnivzdorná zeď přichází pro svou svrchovaně flegmatick
povahu do konfliktu se vznětlivou chotí, jež nespoléhajíc na ochran
zeď, děsí se požáru v sousedství zuřícího. Šťastný výsledek potom vš
rozhněvanou paničku smíří. — Společnou vadou všech těchto pr
O. S. Kosteleckého jest citelný nedostatek zdravého, jadrného, šťav
tého vtipu; i tak řečený suchý vtip více by se sám líbil než slo
hříčky a všelijaké buď skomolené nebo přestavené slovní a větné útva
na nichž autor napořád svůj vtip zakládá. Velmi zhusta záleží
všechen vtip v tom, že osoba za osobou opět a opět opakuje táž slo
způsobujíc tím čtenáři více omrzelosti než veselí. Pomáhali si spisova
ve své samomluvě k vtipnosti výrazy, jako „Ale nynčkont?" a p. a b
potom užívá přebroušeného „kolu *ve* plotě" (str. 12. a 13.), svědčí
mírně řečeno, o stilisaci nesrovnané a nepevné. — Za známku pokro
v tvůrčí činnosti autorově tato kniha platiti nemůže.

Ke mladším spisovatelkám, jejichž práce vzbudily pozornosť, pa
Božena Viková-Kunětická. Novou samostatnou knihou její j
Drobné povídky, vydané v 6. čísle lonské Libuše. Jsou zde zahrn
práce různého data, a nemýlímeli se, také z prvních dob spisovatelč
tvoření. Proto snad se zevní forma těchto povídek vespolek tak růz
proto snad také postřehujeme zde právě v té příčině nemilé nedostat
jež jsou na újmu prácem jinak zdařilým a pěkným. Viková píše
slohem nepružným, neobratným, libujíc si ve větách tak dlouhých a
rozčleněných, že čtenář dávno zapomíná začátek, než dospěje ko
jich. Při tom jest sloh její na mnohých místech přeplněn nahroma
nými synonymy, zbytečnými perifrasemi a nejasnými obrazy, kde
jinde zase jest zřejma nemírná snaha po žertovných propověděn

a ledabylých šprýmech. Kde však jest vyprávěcí tón ustálenější, klidnější a úměrnější, tam tato zevní jasnosť a úhlednosť ke sličnosti celku výdatně přispívá. Příkladem budiž Melocactus, jehož látka originelně jest vymyšlena a vhodně zpracována. Také Poslední polarisace může tu býti jmenována, zvláště že v ní také dialogu více než jinde dáno místa.

V obou těchto povídkách představuje nám spisovatelka šlechetné muže, kteří se srdcem a rukou nabízejí též jmění dívkám, jejichž trudné poměry poznali. Prokmitá v těch námětech příznivý názor v život, jaký spisovatelka také jinde projevuje, jako v povídce Svatý Mikuláš a v obrázku Holubi. Onde jest nakreslen ve starém Švejnohovi zdravý, silný typ vesnického všeuměla i všudybyla, jehož ryzí, hluboký cit vězí sice pod skořápkou poněkud tvrdou, ale ozývá se přece v pravé chvíli a na pravém místě. V Holubech má se dolíčiti staré pořekadlo, že láska bývá nejprudčí, sedneli na starocha: jenom z toho důvodu můžeme uvěřiti, že pan správce Kláda vezme si za choť půvabnou vdovičku, jež ho se svými šesti dětmi tak pozdě, ale přece v čas seznámila. — Ve volbě látek, ve zpracování jich a zvláště také v povahopisu jest Viková stoupenkyní realismu, který napořád setrvává v mezích uměleckým citem stanovených. Vypravování její je zhusta zbarveno humoristicky, a některé povídky mají přímo ráz humoreskový. Z těch pokládáme za nejslabší stať Dva slunečníky, kdež sice jsou Horalovice i statkář Kokrda ostře charakterisováni, ale kdež podivný Francouz Paupié s celým svým zasnoubením nás nemálo překvapuje. Však spisovatelka všímá si také stinných stránek v životě, a ze způsobu, jakým je v povídce kreslí, přesvědčujeme se, že její pozorování jest bystré. Za doklad nám slouží obě črty poslední, Na vozíku a Kanárek. V první z nich seznáváme nelidského továrníka Polla, který i vlastní, arci neuznávané dítě dovede bezcitně hubiti a matku jeho o poslední pásku k životu připraviti; ve druhé pak tučný boháč Dejl jest ducha tak tupého, že ani nepochopí krutosť lidské zbědovanosti, kterou pozná, jda za jediným předmětem své péče, kanárkem. Kniha B. Vikové má cenu pro svůj obsah látkový a myšlenkový; o větší dovednosť a vytříbenosť formální jest spisovatelce ještě horlivě usilovati. *Fr. V. Vykoukal.*

Ze správního výboru Českého Musea

došel redakce naší — dodatkem ke zprávě, v předešlém čísle Osvěty otištěné — přípis v těchto slovech:

Velectěný pane redaktore!

V posledním sešitu ctěného časopisu svého ráčili jste na straně 316—321 uveřejniti „Zprávu kommissí musejní v příčině rukopisů Králodvorského a Zelenohorského.“ Vzhledem k uveřejnění zprávy této jednáno bylo v posledním sezení výborovém, kde mi uloženo učiniti Vašnosti sdělení, že zpráva kommissí byla sice ve schůzi výboru musejního dne 19. ledna t. r. čtena, avšak že ve schůzi své dne

22. února odbývané výbor většinou hlasů, trvaje na tom, že
pouze výborem správním, uschovatelem a opatrovatelem rukopisův
tudíž jemu nenáleží zabývati se vědeckým rozborem jich, usnesl se
má p. prof. Gebauerovi ke konečným jeho žádostem — táhnoucím
předně k vydání authentického překladu německého (pro kritiky
dobrých zdání pp. professorů Bělohoubka a Šafaříka, potom ku pr
dení chemického prozkoumání také rukopisu Zelenohorského, a
nečně aby se provedla též zkouška palaeografická zvláštní komn
k tomu složenou — jen odpověděti se takto:

„Správní výbor musejní rád by uveřejnil překlady dobrých z
pp. prof. Bělohoubka a Šafaříka o chemickém a mikroskopickém
zkoumání rukopisu Královdvorského, kdy by jmenovaným jen mc
bylo bývalo, objemné překlady ty zhotoviti; ale pro četné jiné p
povolání svého nebyli oni dosud s to k tomu přistoupiti. Ano, poně
p. prof. Bělohoubek poslední čas sdělil, že mu sotva možno bude
nával prací jiných překlad svého dobrého zdání spořiditi, musí se v
pomocí jiného odborníka o něj postarati; p. prof. Bělohoubek s
však, že překlad takový sám přehledne."

„Proč se dosud chemicko-mikroskopické prozkoumání ruko
Zelenohorského nestalo, jest obecně známo. P. prof. Bělohoubek
stoupil totiž z kommissí rukopisné, a ač p. prof Šafařík a podep
jednatel ke třem pp. odborníkům se obrátili a je za vstoupení
kommissí prosili, nebylo žádosti takové od žádného z nich vyho
pro nedostatek času a útraty i těžkosti s tím spojené. A nyní
i p. prof. Šafařík členství kommissí ke zkoumání rukopisů musej
pro stálou churavost svou složil, jest správnímu výboru musejnímu
rati se k dotčenému účelu o nové jiné odborníky, o čež se dle
větší možnosti své zajisté přičiní."

„Co pak se konečně zřízení zvláštní kommissí k palaeografick
zkoumání rukopisů týče, opatření takové nemá výbor za vhodné a
třebné z příčin již roku 1886 vyložených (viz Zprávu o chemické
drobnohledném ohledání některých rukopisů musejních, vydanou v Č
pisu musejním r. 1887 str. 298 a zvláště vydanou str. 1 a násl.), k
dosud váhy své nepozbyly."

Objasniv takto stanovisko správního výboru musejního v záleži
této a připojiv jménem jeho zdvořilou žádosť za popřání místa řád
těmto v časopise Vašnostině, dovoluje si vysloviti svou zvláštní

Vám vždy přátelsky oddaný

Dr. *Josef Emler*,
jednatel Společnosti Musea království Českél

V Praze, dne 12. dubna 1889.

R. 1889. Čís. 6.

OSVĚTA

Z veliké revoluce francouzské.

Píše

prof. dr. Jan Krystůfek.

(Pokračování.)

II. Opravné pokusy se nezdaří.[1])

Když Ludvíka XV. ukládali v St. Denisu ve hrobku královskou, místo zbožných modliteb provázela ho kletba národův za hrob. Hnusné sceny jeleního parku, pláč nevinných obětí, zoufalosť rodičův, úštěpky dvořanů, necitelnosť králova, mravní, finanční a politický úpadek říše tanuly všem v barvách nejživějších na mysli; království, jež dosud mocí čarovnou ovládalo srdce všech Francouzů, pozbylo své velebnosti a vážnosti. Neměloli království, jakožto základní instituce říše francouzské, úplně býti zničeno, bylo třeba, aby nový král vynikal nejen ctnostmi soukromými, nýbrž i panovnickými, by očistil trůn od neřestí, kterými ho poskvrnil Ludvík XV. Stav říše francouzské byl hrozný: finance byly zbědovány, veřejná správa zmatena, spravedlnosť ochromena, víra podlomena, mravnosť otrávena, touha po něčem neznámém všeobecna. Říši v základech svých otřesenou upevniti, nejkřiklavější zlořády odstraniti, časové opravy zaváděti, především rovnováhu mezi příjmy a výdaji státními obnoviti, toť byl veliký, ale nesnadný úkol nového krále.

I panovníku pevné vůle, hlubokého důmyslu a státnického rozhledu bylo by bývalo zápasiti s překážkami velikými, než by se mu bylo podařilo zavesti ve správu říše jakýsi lad a sklad. Jak byl Ludvík XVI. připraven k nejvyšší této důstojnosti? Když otec jeho zemřel, on, nejstarší ze tří bratrů, nebyl ještě ani jedenáct let stár.

---

[1]) *Droz:* Histoire du regne de Louis XVI. 3 sv. Paris 1860. — *Batbie:* Turgot philosophe, économiste et administrateur. Paris 1861. — *Mastier:* Turgot, sa vie et sa doctrine Paris 1862. — *Tissot:* Turgot, sa vie et son administration, ses ouvrages. Paris 1862.

Vychování jeho řídil vévoda Vauguyon, jenž k důležitému tomuto úi naprosto se nehodil. Úmyslně vzdaloval ho od záležitostí státních, ho mohl později ovládati. Princ učil se snadno, ale jen mechani soudnost jeho byla u vysoké míře zanedbána. Ku prácem mechanic jevil neobyčejné nadání, v soustružnictví a zámečnictví přivedl to k malé zručnosti; ale k samostatnému myšlení a jednání nedospěl ni Důležité státní převraty doby jeho nezanechaly ani nejmenší st v trpné jeho povaze. V šestnáctém roce zasnouben byl s rakouskou a vévodkyní Marií Antonií, dcerou Marie Terezie, která po své m zdědila dobré srdce, nenucené chování, nikoli však pevnou vůli a zdolnou vytrvalosť. Nežli vkročila na půdu francouzskou, měla tam množství nepřátel, kteří starali se o to, aby poškodili česť její. I hlavní její utrhače náležel také Vauguyon. Ten vštípil Ludvíkovi p sudek, že mladá jeho choť má poslání politické, aby pomocí její kousko mohlo ovládati Francii. Chladné přijetí, jehož se jí dostalo jejího manžela, bylo bolestnou ranou jejímu citlivému srdci: růž sny zmizely, holá skutečnosť vstoupila na místo jejich. Ale Marie An netta, vědoma jsouc si povinností svých, nepřestávala choti svému kazovati lásku a pozornosť, až dobyla si srdce jeho. Mladí man si hráli a žertovali, ale o povinnosti, které na ně čekaly, se nic starali. Marie Antonie naprosto se nehodila na zkažený dvůr Vers lesský, kde etiketta musila zakrývati nedostatek mravnosti. Její či otevřená povaha byla zkaženému dvoru trnem v očích, proto ka krok její byl nepříznivě posuzován, každé slovo její jinak vyklád až se odpůrcům jejím podařilo mladou královnu připraviti o náklon národa.

Když Ludvík vstoupil dne 10. května 1774 na trůn, bylo teprve dvacet a choti jeho sedmnáct let. Obě tyto děti, které by byly nejraději ještě hrály, povolány byly nositi korunu královsl která se jim brzo stala korunou mučednickou. Na trůn Ludvík přinesl než nezkažené srdce a dobrou vůli státi se dobrodincem nár svého, ale neznal cest ani prostředků, jak by mohl dosíci vznešen toho účelu.

Jedním z prvých činů jeho bylo, že milenku Ludvíka XV., Du Barry, poslal do kláštera, brzo však jí zase dovolil, aby vrátila na svůj statek. Propustil i staré ministerstvo, neboť s lidmi, kteří up u lidu v opovržení, nebylo lze vládnouti. Ale propuštění minister nestalo se hned ani z dobré vůle královy, nýbrž nátlakem veřejn mínění. Tím činu tomuto ubylo ceny a důležitosti. Z počátku m král chtěl sestavení nového ministerstva svěřiti Machaultovi, býval ministru finančnímu, muži čestnému a u věcech státních sběhlému, šícímu se nejlepší pověsti. Ale následkem dvorských pletich byl Mach pominut, a úkol ten svěřen Maurepasovi, zhýralému starci, jenž ne jiné zásluhy, nežli že pro jakýsi epigram na paní Pompadourovou po byl do vyhnanství. Prvý ministr, jenž byl propuštěn, byl vévoda z Aig lona, stoupenec politiky pruské. Dvořenín tento podporoval sočení mladou královnu, která žádala za dostiučinění. Maurepas vida, běží o jeho místo, způsobil Aiguillonův pád, ač se byl hlavně p bením jeho stal hlavou ministerstva. Po Aiguillonovi následoval min

námořnictví Boynes, jenž měl za nástupce v úřadě tom Turgota. Jmenování Turgota přijato v Paříži chladně, pouze literární kruhy byly mile překvapeny. Pokud strážce veliké pečeti Maupou a finanční ministr abbé Terray byli u vlády, nemohlo o nějakém obratu k lepšímu býti ani řeči. Maupou uvalil na se nepřízeň širších kruhů tím, že r. 1771 zrušil parlamenty, Terray pak byl velebitelem státního bankrotu, ač sám obohacoval se, kde mohl. Když Ludvík s chotí svou po prvé jako král objevil se v Paříži, byl přijat velmi chladně. To bylo Maurepasovi pokynem, že třeba odstraniti nenáviděné ministry. Dne 24. srpna vyzván jest Maupou, aby odevzdal státní pečeť Miroménsilovi, bývalému předsedovi parlamentu Rouenského. Týž den padl také Terray, a správa financí svěřena Turgotovi. Tím se tento muž dostal na své pravé místo. Quesnay na sklonku dní svých († 16. prosince 1774), dožil se té radosti, že nejnadanější stoupenec jeho povolán jest za opravce státu. Pád ministrů těchto způsobil v Paříži náramnou radosť. Podobizny jejich byly někde čtvrceny, jinde zase spáleny nebo na šibenici pověšeny, i některé krvavé výstupy udály se v ulicích Pařížských.

Turgot, nastupuje úřad ministerský, zahrnul vládní program svůj v tato slova: Žádný bankrot, žádné nové daně, žádné půjčky. V době míru nesmějí se dělati nové dluhy leda ku placení dluhů starých nebo k záměně starých půjček za nové s úroky menšími. Všichni ministři musejí se dohodnouti s ministrem financí o vydání pro své odbory a projednati vydání to u přítomnosti krále. Šetrnosť musí býti předehrou oprav, jichž účelem jest zlepšiti stav zemědělství. Král schváliv program ten, slíbil Turgotovi, že ho bude podporovati ze všech sil svých, aby mohl provesti opravy, které měly říši i království zachovati od záhuby.

Důležitou otázkou bylo, majíli staré parlamenty býti zpět povolány, či parlamenty Maupouovy ponechány. Turgot, řídě se zásadou, že parlamenty prohřešily se proti povinnosti své, když soudní činnosť zastávaly, a že jim nepřísluší míchati se do věcí politických, stál na tom, aby právo vkládati zákony do knih bylo jim odňato, a aby obmezeny byly na činnosť soudní. Parlamenty mohou prý způsobiti mnoho zlého, poněvadž odporem svým mohou roznítiti často bouře, ale nemohou vykonati nic dobrého, poněvadž v seděních královských odpor jejich obyčejně byl zlomen. Předvídavý duch Turgotův tušil, že zpátečnický duch parlamentův, obdržíli opět starou svoji moc, stavěti se bude na odpor všem opravám, a než bude možno k nim přikročiti, že bude třeba násilím odpor ten zlomiti. Veřejné mínění postavilo se na stranu parlamentů z té jediné příčiny, že činily odpor vládě Ludvíka XV. Král, jenž delší dobu byl na rozpacích, rozhodl se proti Turgotovi a povolal parlamenty zpět. Turgot neskrýval nelibosti své nad tímto rozhodnutím, ale král ubezpečoval jej, že může ve všem na něho spoléhati. Ale jakou důvěru mohl buditi král, jenž více řídil se osobními ohledy než důvody politickými, a dával přednosť lichotníkům před upřímnými rádci svými?

Po rozumu Turgotově bylo třeba národ francouzský mravně a politicky vychovati, vytrhnouti jej z úzkého kruhu osobního prospěchu, vzbuditi v něm smysl pro všeobecnosť a roznítiti v něm lásku vlastenecko, o níž mnoho se sice psalo a mluvilo, ale málo se podle ní

jednalo. Toho mělo se dosíci 1. zlepšením národního vyučování, 2.
šířením samosprávy obecné. Oprava školy a oprava obce měly na vz
se podporovati a doplňovati. Ke správě obecní mělo náležeti: rozv
vati daně a veřejné práce a spravovati vicinální cesty, míti dozor
chudinou a jejím podporováním a vyjadřovati mínění své o všech vě
obecních u kompetentních úřadův. Města voliti si budou obecné ú
níky, voličům svým zodpovědné. Ve velikých městech bude polic
úřad jmenován králem. Cla městská budou zrušena, dluhy učiněné
potřeby státu budou placeny od státu, dluhy učiněné pro potřeby měs
placeny budou od majetníků měst ročními splátkami. Zásobování
obilím ponecháno bude svobodnému obchodu. Obce městské a vesn
určitého obvodu tvořiti budou obec okresní, a těchto několik opět
provinciální. Nad obcemi provinciálními státi bude stát. Ze zast
telstev městských a vesnických skládati se budou zastupitelstva okr
z těchto zastupitelstva provinciální, a z těchto zastupitelstvo říš
V zastupitelstvu říšském ministři mají místo i hlas. Na počátku každ
zasedání král oznámí buď sám nebo svým ministrem financí výši pe
kterých bude pro běžící rok potřebí na správu státní a na práce
řejné; shromáždění tomu bylo však ponecháno na vůli, aby ještě
práce připojilo a trpícím krajům poskytlo pomoci, jakou uzná za
třebnou. Shromáždění říšské má právo o všech věcech státních
sloviti své dobrozdání; toto zastupitelstvo s novou rozsáhlou činn
a působností nebylo sněmem, ale bylo důležitou průpravou k ně
Tím stupnice organisace státní byla dovršena. Účelem jejím bylo
jistiti každému náležitou míru osobní svobody, poskytnouti svéčinn
volného pole, zameziti zvůli úřadův a zmírniti protivy stavů, jež
přátelsky stály proti sobě. Kdy by se bylo Turgotovi podařilo prov
plán tento, byl by tím položil pevné základy, na nichž utěšeně m
se rozvíjeti politická svoboda, která jedině mohla stát před záhubn
převraty zachovati. Turgot chtěl při federalismu míti jednotu a
jednotě silnou vládu ústřední, prostou bureaukratického centralis
který všady dříve či později všeliký vzlet ducha udusí a stát na mi
přivede.

Hlavní svou činnost Turgot věnoval opravě státních financí. R
schodek dosáhl výše 36 milionů livrův. Maje za to, že potřeby d
mají se hotově platiti, zrušil místo královského bankéře, čímž uš
státní pokladně šest mil. livrův. Král ze své vlastní pokladny odev
ministrovi značnou sumu peněz, aby vyplatil pense, které již po č
léta nebyly vypláceny. Velikou vadou bylo pronajímání státních důcho
Generálními nájemci stávali se lidé, kteří domohli se přízně dvor
Turgot dne 14. září 1774 nařídil, že místo generálních nájemců n
býti nikomu svěřováno, kdo nekonal po několik let službu ve vyš
úřadech při státním nájmu. Dvořenínům stala se tím veliká u
neboť z výdělků generálních nájemců brali podíl také oni, a za I
víka XV. byly na tento podvod zvláštní mocné listy vydávány. Účast
tito nazývali se croupiers a jich podíl la croupe. Jestliže gener
nájemce nevytloukl ve svém obvodu potřebné sumy peněz, kázal
tknouti čtyři nejbohatší majetníky té krajiny a choval je tak dlo
ve vazbě, až schodek ze své kapsy zaplatili. To nyní přestalo. Tu

také nařídil, aby ve všech sporech mezi nájemci a poplatníky, ne jako dosud bylo zvykem, rozhodováno bylo ve prospěch nájemcův, nýbrž ve prospěch poplatníkův. Účinek opatření toho bylo hned znáti: důchody státní se lepšily, a poplatníci netrpěli tolik vyděračstvím nájemcův.

Ještě nebyl Turgot dlouho ministrem, a již obklopen byl ze všech stran nesmiřitelnými nepřáteli. Parlamenty, duchovenstvo, šlechta, dvořané, kteří z marnotratnosti dvora největší měli zisk, všichni, kdo ve svých zájmech byli ohroženi, povstali proti ministru opravovateli; ani všichni mužové vědy nebyli na jeho straně. Utajené záští brzy propuklo. Nařízením královským ze dne 13. září 1774 po celé Francii obnoven svobodný obchod s obilím a zakázáno všeliké kupování a ukládání obilí ve špýcharech na útraty státu neb obcí. Tím byl zrušen kruh zvaný pacte de famine (smlouva hladu), jehož účastníci obohacovali se z hladu chudiny. Následkem špatné úrody r. 1774 byla z jara roku následujícího mezi lidem nouze citelná. V okolí Dijona hladový lid se shlukl a udeřiv 18. dubna 1775 na dům člena parlamentu Maupouova, vydrancoval ho, i nescházelo mnoho, že by byl zavraždil i guvernéra, jenž urazil prý lid slovy: „nemáli chleba, aby šel hrýzt trávu.“ Za touto vzpourou následovalo organisované hnutí, jehož účelem bylo v okolí Paříže pochytati nebo zničiti obilí a tím způsobiti v městě hlad a hladem pád Turgotův. Zástupy mužů podivného vzezření probíhaly krajinou, popouzely lid, nutily hospodáře, aby prodávali obilí za laciný peníz, přepadávaly trhy; i bylo patrno, že nemají jiného účelu než způsobiti povstání lidu. Zástupy takové objevily se 2. května 1775 i v zámku Versaillském. Král všecek jsa polekán, slíbil buřičům, že libra chleba bude za dva sous (groše). Na slib tento buřiči sice utichli, ale zjevně prohlásili, že nazejtří potáhnou na Paříž. K doléhání Turgotovu král odvolal vynucený slib i nařídil, aby nikdo nežádal od pekařů chleba laciněji, nežli za běžnou cenu; ale nedovolil, aby proti výtržníkům užito bylo palné zbraně. Ti přišedše do Paříže a vidouce tržiště obsazeno, udeřili na krámy pekařské, jichž policie se nevšímala. Turgot nedal se zviklati. Ministr policie byl sesazen, poněvadž nekonal své povinnosti, krámy pekařské byly vojensky obsazeny, vůbec učiněno vše, aby vzpoura nemohla se rozšířiti. Přísná opatření byla učiněna pro zabezpečení pokoje. Pro výstrahu byli dva buřiči pověšeni, ovšem že praví původcové vzpoury nebyli potrestáni, neboť ti dleli v bezpečí. Turgot byl až do své smrti přesvědčen, že vlastními původci této vzpoury byli princ Conti z rodu královského a někteří členové parlamentu Pařížského, a zdá se, že domnění toto nebylo bez podstaty.

Krokem pevným Turgot pokračoval v opravách. Každým ediktem, který předložil králi ku podepsání, odstraněn nějaký zlořád, každým ražena cesta k lepšímu uspořádání říše. V lednu r. 1776 předložil králi řadu návrhů, jež měly býti úvodem k vládní jeho soustavě. Nejdůležitější byly dva: prvým zrušeny roboty na vydržování cest a nahrazeny poplatkem, uvaleným na držitele usedlostí; druhým odstraněny cechy a dovoleno, aby každý občan zavedl si živnosť, která by se mu nejlépe hodila. V pozadí návrhů těchto prokmitaly ještě jiné, které ve středověkém zřízení způsobiti měly trhliny nezacelitelné.

To bylo znamením k útoku na nenáviděného ministra. Ka
komu hrozila škoda z návrhů těch, ať šlechtic ať prostý občan,
hlašoval Turgota za škůdce státu. Ve státní radě pečetník Miromé
zastával se starých řádův. Turgot odpověděl ostře, že nešlechticů
mnohem více než šlechticů, a že nežijí v době, kde hlasů jejich ne
slyšáno. Král přidal se na stranu Turgotovu, jehož návrhy byly přij
Dne 9. února 1775 podány jsou parlamentu, aby vložil je do k
Parlament, v němž soustředila se veškera opposice, toho odepřel žád
aby byly odvolány. V námitkách svých pronesl zásadu, že národ f
couzský podléhá tailli a robotě (est taillable et corvéable), ty že
část ústavy, které král nemůže o své ujmě zrušiti. Když někteří min
osmělili se omlouvati parlament, král zvolal prudce: „Vidím, že je
a Turgot milujeme národ!“ Parlament pozván byl ke dni 12. bř
do Versaillí ku sedění královskému (lit de justice). Řečníci parlame
vynasnažovali se způsobem podskočným vylíčiti návrhy Turgotovy jak
říši nanejvýš nebezpečné; tentokráte ještě bez účinku. Turgot zví
a parlament přinucen návrhy ty vložiti do svých knih. Radosť ve
byla z činu toho mezi lidem, ale žalosť mezi privilegovanými. N
doba slavila vítězství nad předsudky a nerozumem. Bez opravy ce
státního zřízení nebylo lze mysliti na opravu financí. Turgot d
pozor na všechny nepořádky a chtěl všem zpomoci, ale jako opa
lékař hojil vždy nemoc hlavní, organismu nebezpečnou. Co revo
později s takovým úsilím a krveprolitím provedla, o to vše se o
pokusil anebo to aspoň v hlavních rysech naznačil.

Každý krok ku předu na cestě oprav rozmnožoval počet
nepřátel a zvyšoval jejich zarytosť. Jsouce přesvědčeni, že slabý
neodolá na dlouho doléhání jejich, nepřestávali vyhlašovati Turgot
zhoubce říše. Král viděl, jak finance se zlepšily, jak mnohé zlo
byly odstraněny, i nemohl věřiti, že by takový ministr byl čl
nebezpečný. Situace byla příliš napjata, rozhodnutí musilo se stát
nejdříve. Maurepas nahlížeje, že vedle Turgota nemůže zahrávati s
mentora, uzavřel při sobě, že Turgota zahubí. Za tou příčinou s
se s královnou, s bratry královými, s ostatními ministry a se v
osobami Turgotovi nepřejícími, aby odstranil nenáviděného sou
Opatrně podkopával půdu pod nohama jeho. Ludvík XVI. byl u veli
rozpacích. Bojovati za svého finančního ministra bylo bojovati za s
říši i rodinu, ale k tomu neměl král síly duševní ani fysické. V
ministerské toliko Malesherbes podporoval Turgota; nemoha však uči
co zamýšlel, zadal za propuštěnou a obdržel ji. Turgot byl osamo
Návrhy, které se mu staly, aby se dobrovolně vzdal úřadu svého, pr
zamítl, chtě jako udatný vojín padnouti na místě, které zaujímal. Pr
níci jeho vzali útočiště k nejsprostší intrice. Ludvík XVI. jako
předchůdcové porušoval tajemství listovní, aby dověděl se zajíma
novinek. Nepřátelé Turgotovi dovedně nápodobili jeho písmo v jed
listu, v němž obsaženy byly výpady na královnu, úsměšky na Maure
a urážlivá slova o králi. Ludvík XVI. uvěřil, ač celé jednání Turgo
svědčilo o jeho nevině. Když 12. května Turgot předložil králi
návrh a odůvodňoval ho, král poslouchal netrpělivě. Ke konci tázal
„To jest vše?“ „Vše,“ zněla odpověď. „Tím lépe,“ prohodil král.

dvě hodiny Turgot měl již v rukou své propuštění, jež znělo velmi nemilostivě. Jsa sobě vědom své důležitosti, zaslal králi list, v němž pronášel vroucí přání, aby mu byl ukazoval jen domnělá nebezpečenství, a aby čas nedal mu za pravdu. Šlechta a privilegování jásali, ale národ musil pád Turgotův zaplatiti nevýslovným utrpením. Ješitnosť, podlízavosť, bezcharakternosť zvítězily nad poctivostí a státnickou rozvahou: poraženými byli král a Francie. Dráha oprav byla opuštěna, dráha revoluce otevřena.

Maurepas byl pánem situace. Uprázdněné místo po návrhu jeho obdržel intendant Bordeauxský Clugny, muž bez zásad, bez poctivosti, bez studu, jehož činnosť již vrstevníci označili slovem: „Pět měsíců drancování, o němž král nevěděl.“ Teprv nyní obecný lid poznal, co ztratil v Turgotovi. Státní papíry klesaly, půjčka holandská byla odvolána, poněvadž kapitalisté holandští nedůvěřovali novému ministru, berně nepořádně se scházely, tak že starý deficit opět se objevil. Aby nedostatku zpomohl, zavedl Clugny opět státní loterii, která pouhým nařízením královským byla obnovena. Král bez rozmýšlení je podepsal, ač psáno bylo způsobem nad míru mrzkým. Brzy po té obnovena robota. Reakce byla v plném proudu; lid uvyknuv jemnějšímu zacházení, všecek byl popuzen a k výtržnostem nakloněn. Maurepas nahlížejc, že s takovým ministrem, jakým byl Clugny, nebude moci vzmáhajícím se nesnázím čeliti, počal ohlížeti se po jiném ministru; v tom Clugny zemřel.

Státní pokladna byla prázdna, důvěra žádná, denní potřeby nebylo čím uhraditi: Maurepas potřeboval muže, který by Francii zjednal důvěru, do financí státních uvedl jakýsi pořádek a ve státním zřízení způsobil nejnutnější opravy. Mužem takovým zdál se mu býti *Necker*, jenž požíval veřejné vážnosti, byl nepřítelem ekonomistův a jakožto bankéř znal cesty, kterými bylo by lze naplniti prázdnou pokladnu státní. Necker nespokojil se tím, že byl boháčem, touha jeho nesla se výše, chtěl býti ředitelem financí velikého státu, přispívati k odstranění starých nepořádkův a nabyti tak slavného jmena. Ale k úkolu tomu nedostačovalo ani nadání ani vzdělání jeho. Byl výtečný obchodník, ale sotva prostřední státník. V domě jeho scházela se nejvznešenější společnosť francouzská, učenci, státníci a finančníci. Středem společnosti této byly spanilomyslná jeho choť a nadaná jeho dcera, známá později jako madame de Staël. Této společnosti děkoval Necker za svou slávu. U Maurepasa získal si přízeň a důvěru pamětním spisem, v němž poukazoval ku prostředkům, jak odstraniti schodek a jak opatřiti potřebné fondy pro případ, že by vypukla válka. Maurepas byl všecek unesen, ale jmenování Neckera za generálního kontrolora překáželo to, že byl protestantem a cizincem. Necker nestal se generálním kontrolorem, což se rovná našemu finančnímu ministru, nýbrž dne 12. října 1776 jmenován ředitelem královského pokladu, později dne 29. června 1777 generálním ředitelem financí; ale v úřadě tomto neměl ani hlasu, ani místa ve státní radě.

Pokládaje spekulaci bursovní za umění státnické domníval se, že povolán jest, aby stal se spasitelem Francie, nezpůsobil však nic jiného, než že urychlil bouři, která podvrátila trůn i starodávné zřízení

státní. Necker, přijav úřad ředitele královského pokladu, odmítl příjmy, které s ním byly spojeny; nezištností touto zvýšil svou oblíbenosť. Prvou starostí jeho bylo, aby mohl uhraditi denní potřeby. Učinil to půjčkou na krátkou lhůtu. V tom vypukla válka s Anglií. Neckerovi bylo nyní pečovati, aby opatřil fondy pro válku. Učinil to novými půjčkami. Věřitelé se nabízeli a Necker přijímal. Jiné záruky jim nedal, než slib, že vydání zmenší, aby část důchodů státních mohla býti obrácena na umoření dluhův. Necker se dlužil, a lidé půjčovali, to byla hlavní jeho činnosť. V mimořádných okolnostech, ve kterých ocitly se finance francouzské, sotva jiný mimo Turgota byl by se dlužil výhodněji, ale každý úvěr má své meze. Co potom? Až přestane činnosť bursovníkova, nastane činnosť státníkova — spláceti dluhy, uhrazovati potřeby denní a pečovati o povznesení všech odvětví práce lidské, aby poddaní mohli beze škody nésti břemena státní. Z rozsáhlé osnovy Turgotovy Necker osvojil si jen některé části, ale i to málo bylo od obecenstva s povděkem přijato. Hladovému jest každý kousek chleba milý. Zmenšiv počet generálních výběrčí ze 48 na 14 nařídil jim, aby každé vydání předkládali ministerstvu financí ke schválení. Počet pokladníků ministerstev války a námořnictví obmezil z 37 na dva a učinil je ve věcech peněžných závislými od ministerstva finančního. V samém domě královském zrušeno asi 500 míst, velmi drahých a zcela nepotřebných. V krajině Berryské zavedl stavy provinciální, v nichž šlechta zastoupena byla 12 členy, duchovenstvo též 12 členy a stav třetí 24 členy. Hlasovalo se podle hlav a ne podle stavův. Zvláštní výbor obstarával veřejné záležitosti v době, kdy stavové nezasedali. Jich působení krajina Berryská děkovala za to, že robota byla odstraněna a nahrazena zvýšením taille i dvacátku. Po příkladu Berryském i jiné krajiny žádaly za stavy provinciálné a obdržely je. Působením Neckerovým král zrušil r. 1778 nevolnictví na statcích korunních, ale z bázně, aby nedotknul se posvátného majetku, neodvážil se zákon tento učiniti všeobecně závazným. Také v právu trestním stala se důležitá oprava. Muka přípravná (question préparatoire), jimž podroben byl obžalovaný, aby přiznal se k vině, byla odstraněna, ale muka dodatečná (question préalable), jimiž odsouzený donucován byl, aby vyzradil své spoluvinníky, zachována jsou až do r. 1788.

Opravy tyto, jakkoliv dobré, nedotýkaly se vlastního zla, to bujelo dále silou neodolatelnou. Státní příjmy nedostačovaly a půjčky se již nedařily. R. 1781 Necker vypůjčil se jen 21 milionů livrův, a to ne bez obtíží. Aby mohl upraviti běžná vydání, byl přinucen vydlužiti se 155 milionů livrů na účet příštích osmi let. Proto odhodlal se k rozhodnému kroku. Přesvědčiv krále, že důvěra a veřejnosť jsou nerozlučny, bez jedné že není druhé, vymohl na něm svolení, aby směl uveřejniti státní rozpočet (compte rendu des finances). Byl to prvý zásvit v temnostech finančních. Kdo rozuměl státnímu účetnictví, viděl na prvý pohled, že číslice jsou tak sestaveny, by z nich veškera pravda nevysvítala, ale i co tam bylo pověděno, bylo hrozné. Nicméně rozpočet přijat s povděkem, poněvadž národ domníval se, že vláda má rozhodnou vůli napraviti vady a zlořády, které v něm byly uvedeny. Důvěra se vracela, peníze se hrnuly, tak že Necker mohl se najednou

vypůjčiti 236 milionů livrů, tedy právě tolik, kolik si vypůjčil za předešlá čtyři léta. Veškerých příjmů, páčících se na 430 milionů, rozpočet neobsahoval, nýbrž jen 264 miliony, které královská pokladna přijala a vydala; 166 milionů, které plynuly do jiných pokladen, tam obsaženo nebylo, poněvadž ministr sám nevěděl, jak jich bylo užito. Pravdy, které rozpočet obsahoval, a návrhy, které v něm byly činěny, způsobily Neckerův pád.

Spojilť se proti němu všichni, komu opravy byly na ujmu; státní rada, intendanti, generální nájemci, vysocí důstojníci korunní, královi bratři, poněvadž jim zavřel státní pokladnu, z níž čerpali dříve dle potřeb svých — ti všichni povstali, aby odstranili nenáviděného ministra. Král překvapen jsa tolikerými výtkami a námitkami, počal lekati se toho, co dovolil Neckerovi učiniti. Maurepas a Vergennes stojíce za jedno proti Neckerovi, dráždili krále tím, že líčili mu Neckera jako nepřítele absolutní moci královské.

Když kruh odpůrců počal svírati Neckera ze všech stran, bylo mu třeba osvědčení důvěry ze strany královy. Proto žádal, aby mu dán byl titul generálního kontrolora a aby měl místo i hlas ve státní radě. Maurepas přemluvil krále, aby přání Neckerovu vyhověno bylo s tou výminkou, odpřisáhneli bludy Calvinovy. Necker viděl, že hodina jeho udeřila, proto žádal dne 19. května 1781 za propuštěnou lístkem bez adresy, bez oslovení, v němž mluví ke králi v osobě třetí. Král, jemuž Necker právě tak stal se nepohodlným jako Turgot, ochotně ho sprostil úřadu. Strana vítězná nejásala, hnutí veřejného mínění bylo tak prudké, že neosmělila se dáti na jevo radost svou Necker, pokládaje se za nezbytného, domníval se, že král brzy ho povolá zpět. Ale přenáhlený a neuctivý odchod jeho zanechal nepřekonatelný odpor v srdci královĕ. Když po osmi letech král pod nátlakem okolností po druhé svěřil mu správu financí, Francie úplně jsouc proměněna vyžadovala jiného muže, nežli byl Necker.

Působením ministrů Miroménila a Maurepasa povolán ke správě financí státní rada Joly de Fleury, jehož hlavní zásluhou bylo, že měl nevyčerpatelný zdroj pikantních anekdot. Nový ministr hospodařil po spůsobě Terrayově; daně jsou zvyšovány, zrušená místa obnovena a znova prodávána, vydání při dvoře rozmnoženo, ale zdali lid může platiti, o to nestaral se nikdo. Parlament Pařížský bez odporu registroval všechny edikty vládní. Za to parlamenty venkovské povstaly proti hospodářství Fleuryovu. Parlament Besançonský šel v odporu svém tak daleko, že žádal za svolání generálních stavův. Stavové Bretaňští uraženi jsouce, že král prohlásil svobody Bretaňské za dar předchůdců svých, slavně ohradili se proti takovému výkladu pravíce, že svobody Bretaňské jsou částí smlouvy, podle které král vládne nad zemí touto, a jen šetříli této smlouvy, že jsou zavázáni k poslušnosti. Vládě podařilo se sice zlomiti odpor stavů mocí válečnou, ale také rozmnožiti nespokojenosť se správou státní. Největší škodu z opatření těchto bral král. Rušil staré zřízení, aby zaváděl reformy, a sotva se proti nim při dvoře ozvalo několik nespokojencův, odvolával je bez příčiny. Ludvík nedovedl býti ani despotou, ani zachovatelem, ani reformátorem.

Rozmíšky v ministerstvě způsobily v březnu 1783 pád Fleuryův. Nástupcem jeho stal se státní rada d'Ormesson, muž čestný, ale k úřadu tomu naprosto nespůsobilý. Ministrování jeho je řadou chyb, které nemálo přispěly ke zhoršení finančního stavu říše. Po sedmi měsících přinucen byl opustiti úřad, s nějž nebyl. Poctivosť jest podmínkou a ne důvodem k zastávání veřejných úřadův.

O místo finančního ministra ucházelo se několik kandidátů; konečně zvítězil intendant Lillský Calonne, muž mravně spustlý a marnotratný. Nastoupil úřad svůj dne 3. října 1783. Hlavní péčí jeho bylo naplniti půjčkami státní pokladnu a starati se o to, aby dvůr mohl rozhazovati peníze podle vůle a zvůle své. Tři léta trval divoký ten rej; konečně byl úvěr vyčerpán až na dno, daně se nescházely, strašná prázdnota objevila se opět ve státní pokladně. Neúrodná léta rozmnožovala nouzi lidu. Vláda sice podporovala dovoz dobytka, zakázala vývoz obilí do ciziny, dovolila sedlákům pásti stáda svá ve hvozdech královských, ale opatření tato neutišila rozkvašených myslí, když vláda s neúprosnou ukrutností poslední sousto chleba odnímala chudině od úst na zaplacení daní. Od propuštění Turgotova státní dluh vzrostl o 1600 milionů livrů, z nichž 1338 stát obdržel půjčkami, ostatek zálohou na příjmy příštích let. Calonne sám mimo běžné státní příjmy spotřeboval 800 milionů livrův. Za jeho ministrování vyšroubovány jsou státní příjmy o 140 milionův, a přece roční schodek činil ještě přes 35 milionův. Vida blížiti se hroznou katastrofu, vyznal Calonne králi, že posavadním spůsobem nelze dále hospodařiti, že Francie udržuje se spůsobem umělým, že nutno uchopiti se takových prostředků, které by roční schodek odstranily a pokojný rozvoj státu pojistily. Když byl přivedl Francii až na pokraj záhuby, prohlásil zjevně, že cesta půjček jest zkázonosná a že dlužno nastoupiti cestu oprav, kterou bral se Turgot.

S vypracováním opravné osnovy Calonne nevzal si mnoho práce. Vypůjčiv si kusy od Turgota, Neckera, Machaulta a Colberta sestavil je vedle sebe a doufal tímto spůsobem státi se spasitelem říše. Dle návrhu jeho v celém království měla zavedena býti zastupitelstva farní, okresní a provinciální, která měla o daních pronášeti své dobrozdání. Dvacátek měl nahrazen býti poplatkem uloženým na pozemky podle jejich výnosnosti. Roboty měly býti zaměněny za jistý poplatek, vnitřní cla zrušena, obchod s obilím svoboden, daň ze soli zmírněna a amortisační pokladna zachována, aby státní dluh mohl býti umořován. Když předložil králi osnovu tuto, zvolal tento všecek jsa udiven: „Ale to jest úplně plán Neckerův!“ — „Veličenstvo,“ odvětil Calonne, „v okolnostech těchto jest to věc nejlepší.“ Když vláda po desítiletých pokusech odhodlala se ku pronikavým změnám v organisaci státní, zlo nabylo již tak rozsáhlých rozměrů, že jen s napjetím všech sil bylo lze mu odpomoci. Lehkomyslný Calonne k úkolu tomu naprosto se nehodil.

Pokusiti se o reorganisaci říše s parlamenty nebylo lze, spíše bylo se od nich naditi nejtužšího odporu, vynutiti na nich svolení v sedění královském, tím by se nic nezískalo, poněvadž bez obecného souhlasu a vlastenecké obětovnosti nebylo lze prováděti opravy tak

rozsáhlé. Států generálních lekal se dvůr, jemuž obmezení moci královské nemohlo býti po chuti; nezbývalo než zkusiti to s notábly. Calonne vykládal králi, že v rozličných dobách králové francouzští svolávali notábly jakožto mimořádnou radu říšskou, kterou volili z výkvětu národa. Král dal se snadno získati, zvláště když Calonne nevěděl jiného prostředku, jak odstraniti deficit. Návrh ten měl tu vadu, že notáblové, nemajíce od nikoho plné moci, nemohli nic povolovati, a proto nemohli býti ničím jiným než předehrou ke svolání zastupitelstva národního. Toholi bylo potřebí, pak každá hodina byla drahocenná, neboť každou hodinou zhoršoval se stav Francie a náprava stávala se nesnadnější.

Notáblové svoláni jsou ke dni 29. měsíce ledna 1787. Bylo jich 147, z nichž bylo 7 královských princů, 14 biskupů a arcibiskupů, 36 šlechticů, 12 státních radů, 38 zástupců nejvyšších úřadů, 12 zástupců krajin se zastoupením stavovským (pays d'états), 25 obecných úředníkův. Dvořané haněli tento prostředek obávajíce se, že bude moci královské i jejich na ujmu. Nejostřeji označil situaci vicomte Segur řka: „Král zadává za propuštěnou.“ Lidé dobré vůle těšili se, že vláda sáhla k tomu prostředku, a přáli si, aby z něho prospěch vzešel vlasti. Nepřátelé Calonnovi měli radosť z jeho nesnází, do nichž zabředl nestoudným svým hospodářstvím. V zemi, kde od r. 1626 nebylo žádného zastoupení, svolání notáblů bylo na každý spůsob zjevem velice pozoruhodným. Proto celá Francie dychtivě očekávala zahájení notáblův.

Calonne neměl ani tušení, že krokem tím ocitnul se na ploše nakloněné a pád jeho že stal se nezbytným. Konečně dne 22. února 1787 král osobně zahájil zasedání notáblů. Nemnohými slovy oznámil jim, že je povolal proto, aby vyslechl jejich radu, jak by bylo lze zlepšiti důchody státní, jak rovnoměrněji rozvrhnouti daně, jak osvoboditi obchod od okovů jej svírajících, jak podporu poskytnouti trpící části poddaného lidu. Calonne vyloživ v dlouhé řeči neutěšený stav financí končil slovy, že pomoci lze toliko odstraněním zlořádův. Výklad jeho způsobil v posluchačstvu zděšení. Nestoudná chlouba, neúplné vyznání, nedostatek poctivosti a pánovitý tón urazily shromážděné, nikdo nebyl nakloněn přistoupiti k návrhům ministrovým bez určitých záruk, že splněno bude, co se přislibovalo. Hned na počátku sedění prohlásili zástupcové nejvyšších úřadův i krajin samostatných, že mohou toliko vyjádřiti soukromé své přesvědčení, poněvadž nemají od svých voličů žádné moci. Notáblové rozdělili se na 7 komisí, v jichž čele stáli královští princové. Když jednalo se o zvýšení daně pozemkové, notáblové žádali, aby jim nejprve byl oznámen pravý stav financí. Calonne toho odepřel řka, že král chce znáti mínění jejich, jak potřebám státu pomoci, a ne jaký rozsah potřeby ty mají, ty že s důstatek projednány jsou ve státní radě. Když notáblové nechtěli mu býti po vůli, Calonne počal s nimi vyjednávati. V důvěrné schůzi dne 2. března prohlásil Neckerův rozpočet z r. 1781 za neúplný a přiznal se, že nynější roční schodek činí 100 milionů livrův. To bylo veliké překvapení: arcibiskup Bordeauxský povstav pravil, že důvěra nemůže se vrátiti dříve, dokud úplně správný výklad o stavu finančním nepoučí Francii, zdali Necker či Calonne klamal krále, a dokud vinník nebude potrestán. Arcibiskup Arlesský při této

příležitosti vyjádřil pochybnosť, zdali jiné shromáždění mimo stavy generální má právo povolovati nové berně. Ještě jiní řečníci učinili zmínku o generálních stavech, nejpřípadněji generální zástupce parlamentu Aixského Castillon. Byv hrabětem z Artoisa, jenž předsedal v tomto shromáždění, volán k pořádku, odvětil vážně: „Vaše královská Výsosť dovolí mně, abych vyjádřil své přesvědčení, že není žádné moci, která by mohla povoliti navrženou daň pozemkovou, ani toto shromáždění, ani parlamenty, ani jednotliví stavové, ani sám král: jediné stavové generální mají k tomu moc a právo.“ Tím dostal se do obecenstva nový kvas. Všecka výmluvnosť Calonnovi nic neprospívala, ano ve schůzi dne 12. března 1787 notáblové vinili ho i ze lži pravíce, že není ani čestné ani slušné vkládati jim něco do úst, čeho neřekli: že by s ním totiž byli za jedno ve věci, a toliko ve formě že by se od něho odchylovali. Calonne, ač cítil, že ztrácí půdu pod nohama, tvářil se, jako by vše bylo v nejlepším pořádku. Aby snížil notábly v obecném mínění, uveřejnil v pamětním spisu opravy, které navrhoval a kterých prospěch obecný nutně žádal. „Neběží tu o nové daně,“ pravil tam, „nýbrž o to, aby užito bylo prostředků, jež by nezámožným polehčily břímě jejich. Bude se platiti více, ale kdo to bude platiti? Ti, kdo dosud neplatili; budou platiti, co jsou povinni podle pravého poměru, a nikdo nebude přetížen. Budouli obětována privilegia? Ano, spravedlnosť to káže, potřeba toho žádá.“

Spis tento způsobil pohnutí v kruzích privilegovaných. Král notáblům ke stížnosti jejich dovolil, aby i oni uveřejnili své jednání. Vláda i notáblové vznášeli spor svůj na národ, aby mezi nimi rozhodl. Národ francouzský nepostavil se na stranu ministra marnotratníka, nýbrž schvaloval jednání notáblů. Také Necker vystoupil proti Calonnovi, popírajícímu pravosť jeho rozpočtu, a hájil se zvláštním pamětním spisem proti jeho výtkám; za to musil opustiti Paříž a odebrati se na venek. V boji, který vzplanul, Calonne podlehl; dne 9. dubna 1787 obdržel propuštění. Působením vynikajících osob byl pak králi vnucen za ministra financí arcibiskup Toulouský *Brienne*, jenž opposicí svou proti Calonnovi získal si mezi notábly jmeno, ale ani povahou, ani schopnostmi a vědomostmi svými se k důležitému úřadu tomu nehodil.

Počal činnosť svou spořením. Když byl slíbil, že ročně ušetří 40 milionů, notáblové povolili mu půjčku 80 milionů livrův. Státní rozpočet, který notáblům předložil, neposkytoval nijakého světla, poněvadž v něm nebylo lze rozeznati stálý schodek od dávek mimořádných a nahodilých. Celkem činil deficit 85 milionův a ne přes 100 milionův, jak tvrdil Calonne, chtě na notáblech vynutiti co nejvíce peněz. Půjčka byla jen k odstranění okamžitých nesnází; k řádnému vedení státního hospodářství bylo třeba více. Brienne žádal na notáblech novou daň pozemkovou v sumě 80 milionů ročně, poplatek kolkový a nový způsob daně z hlavy. Notáblové v naivnosti své očekávali něco zcela nového, zatím však Brienne pouze opakoval, čeho byl žádal Calonne. Pomoci státu chtěl každý, platiti nikdo. Nechtíce zadati svým privilegiím, notáblové prohlásili, že spoléhají zcela na moudrosť královu, aby sám rozhodl, které daně budou nejméně obtížné, když bude třeba žádati na národu nových obětí. Notáblové skončili dne 25. května činnosť

svou; úkolu, pro který byli svoláni, nedostáli. Veřejnosť, když poznala, jak úzkostlivě lpěla na svých výsadách, odvrátila se od nich a počala volati po svolání stavů generálních.

Důmyslný ministr byl by užil této vhodné příležitosti, aby v sedění královském přinutil parlament, by vložil do knih snesení, k nimž notáblové dali svolení, jež ovšem bylo velmi neurčité. Ale neschopný Brienne zaslal parlamentu jeden nález po druhém. Prvé dva nálezy o svobodném obchodu s obilím a shromážděních provinciálních prošly bez odporu. Když měl vregistrovati nález o poplatku kolkovém, o zrušení roboty a o dani pozemkové, tu žádal za předložení státního rozpočtu, aby nabyl o potřebách státních jasného přehledu. Brienne to odepřel. Z toho strhla se v parlamentu veliká bouře, při níž jeden řečník druhého snažil se předstihnouti prudkostí řeči své. Parlament, jindy tak žárlivý na stavy generální, žádal sám za jejich svolání řka, že jen stavové generální samotni a nikdo jiný mají právo povolovati králi potřebné berně. Tímto vyjádřením parlament odevzdal moc svou v ruce národa. Král povolal parlament do Versaillí, a v sedění královském dne 6. června oba návrhy vloženy jsou do knih. Ale parlament nazejtří prohlásil vložení toto za neplatné a nezákonné. Toho dne budova soudní obležena byla od zástupů lidu, a ten přízní svou zasypával členy parlamentu, kteří vyznamenávali se opposicí proti vládě. V boji tomto veřejnosť stála na straně parlamentu, ač tento bojoval za udržení starých řádů, kdežto vláda zasazovala se o opravy, které měly polehčiti břemena lidu.

Parlament, v sedění svém dne 10. srpna obžalovav Calonna z marnotratnosti a ze zneužívání státní moci, dal svému generálnímu zástupci plnou moc, aby ho stíhal. Státní rada zrušila sice nález tento, ale Calonne, necítě se doma dosti bezpečným, uprchl do Anglie. Parlament dne 13. září ohromnou většinou prohlásil, že nemá moci zbaviti národ práva jeho, a že se příčí všem zákonům, by schvaloval vybírání daní. Snesení toto přijato bylo od lidu s velikým nadšením. Svolání generálních stavů stalo se obecným heslem. Vláda potrestala parlament tím, že jej vyobcovala do Troyesův. To způsobilo nevýslovné pohnutí myslí. Nejen soudy nižší, ale i jiné korporace státní vyslaly do Troyesů posly ubezpečujíce parlament svou oddaností. Venkovské parlamenty protestujíce proti zvůli státní moci, hlasitě žádaly, aby parlament Pařížský zpět byl povolán, a aby stavové generální byli svoláni, nebo násilí mohlo prý by zrušiti svazky, které panovníka a národ navzájem víží. Ministerstvo mělo strach ze vzpoury, parlament v Troyesech se nudil — obě strany měly příčinu, aby se shodly. Ministr odvolal zákony o kolku a dani pozemkové, za to parlament vložil do knih edikt o dvojnásobném dvacátku. Šlechta byla daní sproštěna, za to lid tím nemilosrdněji vyssáván.

Návrat parlamentu do Paříže byl okázale oslavován. Mír mezi ním a vládou netrval dlouho. Vláda neměla peněz k uhrazení státních potřeb. Zvýšiti daně nemohla, tedy nezbývalo jí než znova se dlužiti. Dlužiti se po částkách znamenalo způsobovati si co rok v parlamentě tuhý odpor a prudké debaty, to vše odpadne, když vypůjčí si najednou větší sumu. Proto navrhl Brienne králi, aby učiněna byla půjčka 420 mi-

lionů v pěti letech splatných, a do té doby aby svoláni byli generální stavové. Král i královna lekli se svolání generálních stavův. Brienne těšil je, že běží zde hlavně o to, aby půjčka byla vložena do knih, pět let že jest doba dosti dlouhá, aby mysli vystřízlivěly, jakmile finance budou zlepšeny, že bude míti král na vůli poskytnouti národu divadlo generálních stavů nebo vůbec jich nesvolati, když nebude od nich ničeho potřebovati.

Předběžným vyjednáváním vláda nabyla jistoty, že parlament nebude proti půjčce činiti nijakého odporu. Dne 17. listopadu 1787 nová půjčka měla vložena býti do knih. Král dostavil se osobně do schůze parlamentu. Státní pečetník měl k shromážděným řeč velmi nemilostivou, i zahrnul do ní již dávno zvetšelé zásady o absolutní monarchii řka, že králi náleží moc zákonodárná bez obmezení a bez rozdělení. Tím byla opposice podrážděna. Jednání trvalo již šest hodin, většina byla ochotna přijati návrhy vládní žádajíc toliko, aby král urychlil svolání generálních stavův. Když předseda chtěl sčítati hlasy, státní pečetník pošeptal králi cosi do ucha, načež tento kázal, by nařízení vloženo bylo do knih, jako se to dálo v lit de justice. Shromáždění propuklo v hlasité reptání. Vévoda Orleanský zajíkavým hlasem pravil ke králi, že jednání toto jest nezákonné, nutno prý také vložiti do knih, že se to stalo na výslovný rozkaz králův. „To jest mi jedno,“ odvětil král, „jest to zákonné, poněvadž to chci.“ Nařídiv, aby předčítán byl edikt o protestantech, král opustil zasedací síň.

Parlament uvažuje nezákonné jednání toto prohlásil, že nebéře na se zodpovědnosti za vložení ediktu do knih. Plán Briennův byl zmařen. Dvůr vzal útočiště k násilí. Vévoda Orleanský vypověděn jest na své statky a dva radové vsazeni jsou do vězení. K návrhu Duportovu parlament prohlásil, že zatýkací listy jsou neplatné, nespravedlivé, čelící proti právu veřejnému i přirozenému. Král nařídil vymazati toto snesení. Parlament podal 11. března 1788 nové námitky řka, že činy libovolné ruší nezadatelná práva, a králové že panují buď po právu výboje nebo po zákonu. „Národ žádá Vaše Veličenstvo za největší dobro, jež král poddaným svým může uděliti — za svobodu. Není to princ krve Vaší, nejsou to dva radové, které parlament žádá nazpět jmenem zákona a rozumu, nýbrž tři Francouzové, tři lidé.“

Parlament prohlásil 11. dubna za neplatné vložení půjčky do knih, které stalo se 19. listopadu roku minulého, ano nazval i vybírání dvacátku nezákonným. V době, když mu bylo třeba vší síly duševní i tělesné, Brienne povážlivě onemocněl. Organismus jeho prostopášností strávený nesnesl rozčilení, v němž mu bylo žíti. Lékaři doporoučeli mu úplný klid. Tehdy uprázdnilo se arcibiskupství Senské; poněvadž bylo výnosnější, vyměnil si ho Brienne za Toulouské. Také dal si darovati dospělý les v ceně 900.000 livrův, aby mohl zaplatiti své dluhy. Báječná jeho nádhera a marnotratnosť, jsouc v podivném odporu s chudobou státní pokladny, jen zvyšovala neoblíbenosť jeho u lidu.

Brienne nepomýšlel na odstoupení, nýbrž na upevnění své moci. To mělo se státi převratem státním, k němuž dvůr dal svolení. Ač přípravy konaly se v největší tajnosti, přece se parlament ještě v čas o nich dověděl. Aby předešel ránu, která mu hrozila, parlament ve

schůzi dne 3. května prohlásil slavně, že Francie jest monarchie spravovaná králem podle zákonův, některé ze zákonů těchto že jsou zákony základní, jež v sobě zahrnují a posvěcují: 1. právo panujícího rodu ke trůnu po meči podle řádu prvorozenství; 2. právo národa povolovati berně skrze stavy generální, pravidelně se scházející; 3. zvyky a kapitulace provincií; 4. nesesaditelnosť soudců; právo soudních dvorů v každé provincii zkoumati rozkazy královské a jen potud je schvalovati, pokud souhlasí s ústavními zákony té které provincie a se základními zákony státními; 5. právo každého občana, aby nebyl odcizen svému přirozenému soudci; 6. právo, bez něhož všechna ostatní jsou neprospěšna, aby nikdo nesměl býti zatčen na žádný rozkaz, ať by byl od kohokoliv, než jediné za tou příčinou, aby byl odevzdán svému příslušnému soudci. Zároveň prohlásil parlament, že zásady ty, od nichž žádným spůsobem nemůže se odchýliti, víží všechny členy a obsaženy jsou v jejich přísaze; proto žádný člen jeho nesmí přijati místo v jiné společnosti, která by nebyla tímto dvorem, která by neskládala se z týchž osobností a nadána nebyla týmiž právy. Kdy by však parlament násilím byl rozehnán a nemohl by hájiti zásad v nálezu tomto obsažených, že odevzdává nedotknutelnou jich zástavu v ruce královy, vznešené jeho rodiny, pairů říšských, stavů generálních, a každého ze stavův ať shromážděných ať neshromážděných, z nichž skládá se národ.

To bylo zjevné vyhlášení války vládě. Z rozkazu královské rady snesení parlamentu jest zrušeno a dán rozkaz, aby oba radové Goislard a d'Espréménil byli zatčeni. Ti byvše ještě v čas o tom zpraveni, utekli se do soudního domu. Ráno dne 5. května parlament sešed se, ihned vyslal deputaci do Versaillí, ta však nebyla ke králi připuštěna. U večer vojenská stráž obsadivši všechny východy, vnikla do místností parlamentu. Vůdce její, markýz d'Argault, přečetl shromážděným rozkaz, že má zatknouti Goislarda a d'Espréménila všudy, kde je nalezne, i tázal se, kde by byli. Celé shromáždění jako jedním hlasem zvolalo; „My všichni jsme Goislardové a d'Espréménilové, chceteli zatknouti je, zatkněte nás!“ Důstojník se vzdálil, ale o 11. hodině vrátil se opět. Tu oba radové, domnívajíce se, že dosti učinili důstojnosti své, dobrovolně dali se zatknouti.

Parlament pozván jest 8. května do Versaillí k sedění královskému (lit de justice). Pokárav důtklivými slovy přehmaty parlamentu, král zrušil parlament Pařížský a nahradil ho novou institucí zvanou cour plenière, jíž náleželo právo rozkazy královské vkládati do knih a činiti proti nim námitky, kdy by se mu zdály nevčasnými. Na místo parlamentů venkovských měly zřízeny býti vrchní soudy (grands bailliages), jimž přislušeti měly spory civilní nepřesahující 20.000 livrův, a procesy trestní, nebylli obžalovaný ani kněz ani šlechtic. Parlamentům přísně zakázáno jest shromážďovati se, pokud vrchní soudy nebudou zřízeny. V Paříži soudní budova obsazena jest vojskem. Členové parlamentu, nemohouce protestovati společně, učinili to každý zvláště, zaslavše státnímu pečetníku listy proti nezákonnému jednání vlády.

Zrušením parlamentů podvrácen jest pevný sloup, o nějž stará monarchie se opírala. Domnívalali se vláda, že některými ústupky upokojí se národ, klamala se velice: kdo obíral se veřejným životem,

každý postavil se proti ní. Čeho dosáhla, bylo, že ke zmatku politickému přidružil se zmatek soudní. Paříž tentokráte zůstala chladna, za to v provinciích vlny obecné rozhořčenosti vysoko se duly. Šlechta po celé Francii postavila se na stranu parlamentův. Ty vydaly prudké nálezy proti všem, kdo by odstoupili od věci zákona a přijali by místa při nových soudech. V provinciích intendanti a guvernéři nenalézali nikde poslušnosti, odpor proti ordonancím královským dospěl až k samému vzbouření. Vojsko bylo nespolehlivo, pokladna státní prázdna, banky nechtěly půjčovati, soudy po vší Francii zastaveny, zmatek byl úplný. Král, jako by vše bylo v nejlepším pořádku, bavil se honbou, přenechávaje starosť o věci státní svým ministrům. V nesnázích, ve kterých se ocitl Brienne, sáhl ku poslednímu prostředku. V červnu svolal duchovenstvo k mimořádné schůzi očekávaje, když mu vylíčí nebezpečenství, jež mu hrozí, budouli stavové generální svoláni, že povolí mu potřebné peněžné prostředky k uhrazení státních potřeb nebo že aspoň zaručí se za novou půjčku. Duchovenstvo však postavilo se rovněž na stranu parlamentů a žádalo za rychlé svolání generálních stavův.

Vláda couvla. Ediktem ze dne 5. července 1788 vláda zakázala rozšíření dvacátku na stav duchovní, spokojíc se dobrovolným darem 1,800.000 livrův. V týž den státní rada učinila nález, aby nejen stavové provinciální a nová zastupitelstva, nýbrž i všichni učení mužové byli vyzváni, by podali svá dobrozdání o svolání a složení generálních stavův. Konečně 8. července král odhodlal se svolati stavy generální na den 5. května 1789. Francie nebyla již vděčna za skutek tento, an nebyl učiněn z dobré vůle, nýbrž z donucení. Ježto státní pokladna byla prázdna, Brienne zmocnil se peněz, ustanovených na založení čtyř nových nemocnic a výtěžku loterie, jenž ustanoven byl ku podpoře krajin strašným krupobitím postižených. Dne 16. srpna vydáno jest nařízení státní rady, že stát veškero své placení na šost neděl zastavuje a potom že bude platiti služné a úroky z polovice stříbrem, z polovice penězi papírovými, kterými za tou příčinou dán jest nucený oběh. O dva dni později udělena eskomptní bance plná moc, aby papíry své nemusila vypláceti stříbrem, což pokládáno za prvý krok ke státnímu bankrotu. Dvůr znaje neoblíbenosť ministrovu, odvrátil od něho přízeň svou; dne 25. srpna 1788 Brienne zbaven jest svého úřadu, a tři neděle později šel za ním státní pečetník Lamoignon.

(Pokračování.)

Česká státoprávní a národnostní otázka.

Úvaha

od

dr. Josefa Trakala.

(Dokončení.)

edle těchto událostí, jichž dějištěm byla říšská rada, rozproudil se zápas národnostní také opět na *sněmu* českém v novém jeho zasedání od r. 1883 až do r. 1889. Předešlé zasedání, v němž měla německo-liberální strana ještě většinu, bylo, jak známo, skončeno r. 1883 náhlým rozpuštěním sněmu. Nyní vzešla naděje, že křivda, která děla se sněmu za vlády liberálů německých co do působnosti své bez toho značně zkrácenému (jednak krátkodobým zasedáním, jednak pomíjením iniciativy jeho v zákonodárství a nešetřením jeho kompetence naproti říšské radě) bude nyní odstraněna neb aspoň zmírněna a že sněm nabude v složení svém konečně oné tvářnosti, jaká by odpovídala skutečným poměrům obou národností v zemi. Poslední naděje byla vyplněna tím, že při volbách pronikla v rozhodující kurii velkostatkářské strana *autonomistická.*

Většina na novém sněmu neměla v úmyslu využitkovati bezohledně své parlamentární moci naproti německé opposici, která se octla nyní v menšině. Při zahájení sněmu dne 5. července 1883 prohlásil nejvyšší maršálek kn. Jiří Lobkovic, [1]) že úkolem sněmu toho jest zmírnění dosavadních protiv a upevnění úvazků mezi oběma národnostmi zemskými, a vyslovil zároveň své přesvědčení, že úkol tento „nemůže býti nikde jinde dosažen než v *zemi samé*, a nezdaříli se zde, že nelze ho dosíci před žádným jiným forem parlamentárním.“

Jednou z prvních starostí, nové většiny v tomto zasedání sněmovním byla *oprava volebního řádu* z r. 1861, jenž posud byl hlavním kamenem úrazu na cestě k lepším poměrům národnostním v Čechách a jednou z hlavních příčin všech dosavadních politických bojů. Dne 23. července 1883 podali dr. Rieger a soudruzi návrh, [2]) aby opraven byl volební řád dle počtu obyvatelstva a placení daní, dle rozlohy národností, pak v kurii velkostatkářské ve sboru statků nesvěřenských rozdělením jeho v několik okresů, a aby konečně rozšířeno bylo volební právo na všecky občany, platící nejméně 5 zl. přímé daně. [3]) Šlo o to,

[1]) Stenogr. zprávy č. sněmu I. zased. 1. sez. 1883 str. 2. Srv. též volební provolání české strany národní v Pokroku ze dne 21. června 1883, č. 146.

[2]) Stenogr. zprávy č. sn. I. zased., 11. sez. 1883 str. 249.

[3]) Poslední dvě opravy, pokud se týče volebního řádu do říšské rady, byly (po návrhu Zeithammerově) provedeny zákonem ze dne 4. října 1882, č. 42 ř. zák. Potřeba opravy volebního řádu do sněmu byla uznána sněmem v letech 1865, 1866 a 1872 a r. 1878 bylo resolucí sněmovní zemskému výboru uloženo vypracování příslušného návrhu, k čemuž však nedošlo proto, že vláda slibovala sama předlohu a že vyčkávány byly výsledky posledního sčítání lidu. Vláda podala také r. 1880 předlohu

aby sněmu českému byla dána povaha stálá, odpovídající skutečným poměrům v zemi, a aby střídavé majorisování jedné národnosti druhou bylo zamezeno. [1])

Návrh Riegrův byl většinou přijat a zemskému výboru uloženo, aby ve smyslu jeho vypracoval předlohu volebního řádu. Ale němečtí centralisté liberální na sněmu, jichž hlasů bylo ovšem ke konečné změně volebního řádu ústavně třeba, vyslovili se již v debatě o návrhu tom naprosto *odmítavě*. Hlavní důvody jich byly, že prý Němci nechtí býti zatlačeni politicky do věčné menšiny v zemi, že nechtí a nemohou vzdáti se svého dosavadního postavení a svých nadějí na opětné nabytí většiny a že nelze jim dopustiti obmýšlené opravy volebního řádu v duchu článků fundamentálních jakožto stupně ku provedení státoprávního programu českého, na nějž oni prý nikdy nepřistoupí. [2])

Však nedosti toho. Řečníci německé opposice po prvé na sněmu otevřeně vyslovovali myšlenku *rozdělení Čech ve dva národnostní obvody správní*, [3]) ano i rozdělení sněmu samého. [4]) Proti těmto narážkám vystoupil s velikou vřelostí a rozhodností hr. Lev Thun, ukazuje k tomu, že běží tu v poslední řadě o *„roztržení země, ano o popření veškerého státoprávního oprávnění království českého,“* o myšlenku prázdnou veškeré lásky k vlasti. „My však,“ pravil dále, „kdož v Čechách jsme vyrostli, ať náležíme kmeni českému či německému a ať nepatříme výhradně ani tomu ani onomu, jsouce s oběma kmeny domácími ve styku a chovajíce k oběma jedno srdce a stejnou příchylnosť, my všichni máme vřelý cit vlastenecký, a chceli nám někdo to, co z toho plyne, to jest přítulnosť k dějinám a k zvláštnostem naší země vzíti, tu cítíme hlubokou nevoli, a já doufám, že pro tuto nevoli podaří se zameziti, aby nestalo se skutkem to, čím nám bylo hrozeno . . . *Při celistvosti Čech musíme státi jako při celistvosti říše.“* [5])

Ale myšlenka administrativního rozdělení Čech byvši jednou pronesena, stala se předmětem politické agitace, i nabývala podoby stále určitější. Resoluce přijatá na konferenci německých poslanců v Praze ze dne 25. listopadu 1883 žádala, aby při trvání na solidárnosti všech

---

opravy řádu volebního avšak pouze v kurii velkostatkářské, v níž konflikt obou narodností nebyl tak příkrý. Nicméně byla předloha německou většinou zamítnuta. Poslední návrh shodoval se v podstatě s návrhem z r. 1878.

[1]) Hlavní příčinou toho jest rozhodný vliv kurie velkostatkářské na počet hlasů a na tvářnosť sněmu jakož i upravení volebního práva v kurii této na spůsob listového skrutinia, tak že tam vítězí veskrz buď strana autonomistická neb ústavověrná a menšina jest vždy odsouzena k mlčení. Srv. dr. Rieger, Stenogr. zprávy č. sn. I. zased., 13. sez. 1883, str. 283 násl.; kn. Alfr. Windischgrätz, tamtéž 18. sez. str. 619 násl.; hr. Jindřich Clam, tamtéž str. 661 násl.

[2]) Srv. zvláště dr. Schmeykal, Stenogr. zpr. č. sn. I. zased., 18. sez., 1883 str. 618; šl. Plener, tamtéž str. 634: Bareuther, tamtéž str. 640; Herbst, tamtéž str. 655. Proti tomu zejmena hr. Jindř. Clam, tamtéž str. 663 násl.

[3]) Srv. dr. Schmeykal, tamtéž str. 619. Zřejmě mluvilo se o tom již při rokování německého sjezdu politického v Karlových Varech dne 3. října 1883.

[4]) Tak dr. Bareuther, Stenogr. zpr. č. sn. I., zased. 18. sez. 1883 str. 642.

[5]) Stenogr. zpr. č. sn. I. zased. 19. sez. 1883 str. 699 násl. Srv. též dr. Rieger, tamtéž, 18. sez. str. 669 a hr. Jindřich Clam, tamtéž str. 660.

Němců v Rakousku a na německé řeči státní domáháno se bylo administrativního rozdělení Čech zároveň s přiměřenou organisací druhých instancí, čímž prý by Němci čeští osvobozeni byli od všelikého donucování jazykového a jednota Rakouska ochráněna před nebezpečím vzmahajícího se českého státu.[1]) Resoluce tato počala býti plněna již následujícího roku návrhem dr. *Herbsta* a soudr. dne 16. září 1884 na sněmu českém, aby vláda vyzvána byla ku předložení návrhů, „na jichž základě by ony okresy soudní a samosprávné, které dosud skládají se z obcí různých národností, byly přetvořeny dle možnosti v takové okresy, které by se skládaly jen z obcí jedné a téže národnosti, vyloučením jednotlivých obcí a přidělením jich k jiným okresům, neb rozdělením nynějších a utvořením nových okresů.“ [2])

Svojí formou mohl by se návrh Herbstův na prvý pohled zdáti dosti nevinným, ježto sněm každoročně vyřizoval četné žádosti, týkající se vyloučení obcí z jednoho okresu a přidělení jich k okresu jinému. Politický dosah návrhu toho objevil se však již v odůvodňovací řeči navrhovatelově dne 22. září, v níž snažil se dokázati existenci *uzavřeného území německého* a potřebu úpravy soudnictví a správy dle obvodů národnostních (obdobou tyrolského Trentina). Za důvod uváděl rostoucí prý znepokojení německého lidu následkem jazykového nařízení z r. 1880, a prohlásil návrh svůj za jakýsi zkušební kámen na chování se vlády a většiny ku přáním Němců v Čechách.[3]) Proti tomu prohlásil ihned dr. Trojan, že česká strana nikdy nedopustí zamýšleného rozdvojení tohoto království.

Za takých okolností bylo již zpředu patrno, s jakým asi výsledkem potká se sněmovní předloha nového volebního řádu, kterou vypracoval prof. Zeithammer a která přišla dne 12. října 1884 na pořad rokování v prvním čtení. Již dříve prohlásili němečtí členové zemského výboru, že nesúčastní se porad o této předloze, a hned po odůvodnění předlohy ve sněmu učinil dr. Herbst zvláštní protinávrh na změnu §§ 13. a 15. volebního řádu, kterou by volební právo bylo rozšířeno na občany, platící více než 5 zl. přímých daní. Návrh svůj pak odůvodňoval tím, že německá opposice bude hlasovati rozhodně proti předloze zemského výboru (která mimo jiné žádala téhož rozšíření volebního práva), že následkem toho nemůže předloha ta dojíti ústavního vyřízení a že proto návrh jeho není zbytečný.[4]) Tím byl osud poslední opravy volebního řádu rozhodnut, a tak stalo se, že jen část návrhu Riegrova, týkající se právě uvedeného *rozšíření volebního práva na*

---

[1]) Srv. Srb, Bohemicae res str. 66. pozn.

[2]) Stenogr. zprávy č. sněmu, II. zased. 5. sez. 1884 str. 98.

[3]) Stenogr. zpr. č. sněmu II. zased. 8. sez 1884 str. 172 násl. Svou konstrukci uzavřeného území vyložil dr. Herbst blíže v uvedeném již spisku Das deutsche Sprachgebiet in Böhmen (Prag 1887) — Žádných pochybností o konečných politických cílech návrhu Herbstova nezbylo po jednání sjezdu čelných stranníků německých v Praze dne 28. září 1884, při kterémž přetřásáno bylo rozdělení druhé správní a soudní instance zemské, zemědělské rady (z níž němečtí členové již 31. července t. r. vystoupili) a zemské školní rady.

[4]) Stenogr. zpr. č. sněmu II. zased. 14. sez. 1884 str. 369 násl.

pětizlatové poplatníky, mohla dojíti svého uzákonění, což stalo se také později zákonem ze dne 20. května 1886, č. 52 zem. zák.

Hned potom však dostal se i dřívější návrh Herbstův na ohraničení soudních okresů dle národností (dne 14. října 1884) k sněmovnímu projednání. Z komise, která se o něm radila, vyšly dva návrhy. Většina její přijala návrh *Fáčkův*, který žádal, aby od případu k případu vyhovováno bylo výslovným žádostem obyvatelstva okresů soudních o rozdělení neb znovuzřízení takých okresů dle národností, pokud toho geografické, hospodářské a jiné poměry dovolují. Menšina komise navrhovala přijetí požadavku Herbstova. Různosť obou návrhů je patrna. Návrh Fáčkův, který byl sněmovní většinou také přijat, nebyl proti tomu, aby se rozhranění okresů provádělo dle národnosti, chtěl však, aby šetřeno bylo *vůle obyvatelstva a individuálních poměrů* závažných (netoliko národnostních) v jednotlivých případech; návrh Herbstův naproti tomu žádal principielní rozdělení království českého dle národností z důvodů politických ve dva obvody správní, v t. zv. uzavřené území německé, pro které by v úřadě a ve škole výhradně platila němčina, a v ostatní část země, kde by *oba* jazyky zemské platiti měly. „Představujeme si věc tak," pravil šl. Plener v debatě o našem návrhu, „že v uzavřeném území německém fakticky platí toliko německá řeč, ve smíšených okresích, t. j. v oněch okresích, které zbudou jakožto smíšené — a těch bude jen nepatrný počet — má platiti jazykové nařízení (z r. 1880); v české části bude míti čeština co jazyk obcovací nepochybně značnou platnosť, ale zároveň trváme při německé řeči státní nejen proto, aby Němci v českých okresích byli chráněni a nebyli v šanc vydáváni, nýbrž i z důvodu absolutně nutné zásady jednoty správní . . . *Nám není jednota této země nic jiného než jeden správní obvod.*" [1])

Znamenitou řečí rozebral kriticky a objasnil opětně zejmena hr. Lev Thun politický význam návrhu Herbstova a snah s ním spojených, které — jak z řečí na levici pronesených patrno bylo [2]) — v poslední řadě směřují ke zmaření státoprávních cílů českých a stlačení království českého na pouhý obvod správní, proti čemuž sněm ovšem rozhodně na obranu se postaviti musel. „*My hájíme nepochybně,*" pravil hr. Thun, „*nyní pouze právní stav, který jsme od staletí zdědili. Byt království českého jest právo od staletí zděděné a držba všeho obyvatelstva v Čechách, a my hájíme ji proti těm změnám, které jsou dokonce v odporu s nynějšími ústavními zákony; my jsme obhajci práva, obhajci pořádné držby.* Vedle vlastního našeho právního přesvědčení, vedle naší čisté přítulnosti k zděděnému království českému *nestane se nikdy, abychom podali ruky své k jeho rozbití.* — Budemeli ovšem míti právní záruky, že přes všeliké změny v administrativních poměrech země, integrita a uznání jisté politické svéprávnosti království českého, pokud jest shodna s existenčními podmínkami a potřebami celkové říše, jest za-

[1]) Stenogr. zprávy č. sněmu II. zased. 23. sez. 1884 str. 734.
[2]) Debaty súčastnili se z levice bar. Scharschmid, dr. Funke, Böns, šl. Plener, dr. Herbst, z pravice pak kn. Alfr. Windischgrätz, hr. Ledebur, dr. Šolc, hr. Lev Thun a Fáček.

jištěna, pak bude získána půda, na které doufáme rozřešiti veškery jiné otázky v míru a svornosti.“ [1])

Také hr. Jindřich Clam Martinic vřele zastal se jednoty království českého, poukázav proti šl. Plenerovi na to, že jednota ta jest *státoprávní*, *ústavní*, založená ve zřízení zemském, a nikoli pouze *správní*. „Tato celistvosť země musí státi nade vši pochybnosť a stojí také nad ni... tato celistvosť jest v skutku jeden z pilířů svazku rakouské monarchie.“ [2]) Jmenem vlády pak prohlásil místodržitel svob. pán Kraus, že vláda nemůže pokládati uzákonění trvalé hegemonie jedné národnosti za prostředek k docílení národnostního smíru v zemi, nýbrž že shledává jej jen v šetření ústavou zaručeného rovného práva obou národností zemských. [3])

Neúspěch německých centralistů liberálních v říšské radě s návrhy Wurmbrandovým a Herbstovým a na sněmu českém s návrhem Herbstovým byl zajisté jedním z hlavních důvodů, ze kterých sjednocená levice na říšské radě, povolujíc nacionálnímu proudu ve svém středu, rozvinula v adrese své r. 1885 celou národnostní otázku českou v řadě stížností a dovolávala se koruny proti pokračování v dosavadní politice vlády a většiny ve směru národnostním, kterou prý jen svár a hluboké roztrpčení vzniklo a kterou jednota říše, správy i zákonodárství, jednota organisace vojenské uvádí se v nebezpečí. [4]) Stížnosti ty byly pak velmi široce a namnoze vášnivě v pohnuté adresní debatě opakovány a rozváděny (srv. svrchu str. 401).

Tím měla býti připravena politická nálada pro obnovení návrhu na administrativní rozdělení Čech, učiněné téhož roku (6. prosince) šl. *Plenerem* na sněmu Pražském. Tento obnovený návrh jest mnohem určitější a otevřenější než návrh Herbstův, žádaje 1. zrušení jazykového nařízení ze dne 19. dubna 1880 pro obvody krajských soudů v Chebu, Mostě, České Lípě, Litoměřicích a Liberci, v nichž platiti má dle soudního řádu řeč v soudním obvodu obvyklá (t. j. německá), a z nichž vyloučeny býti mají okresy a obce české; 2. zřízení nových tří krajských soudů na severovýchodu, západu a jihu Čech v uzavřeném území německém; 3. ohraničení okresů dle národností; 4. zřízení dvou senátův u vrchního soudu v Praze a 5. rozhranění správních obvodů dle poměrů jazykových. [5]) Odůvodňuje svůj návrh označil šl. Plener zřejmě politický účel jeho v ten smysl, že jedná se o *„utvoření německého uzavřeného území*, které má býti vybaveno ze vlivu dvojjazyčné správy a z platnosti jazykového nařízení,“ kterýžto účel právě též již v návrhu Herbstově se skrýval. [6]) Naproti nepokrytému požadavku německé opposice měla po návrhu dr. *Trojana* a soudruhů vláda býti vyzvána, aby dodatkem k jazykovému nařízení provedla rovnoprávnosť národní v království českém při všech soudech a úřadech státních dle práva

---

[1]) Stenogr. zpr. č. sněmu II. zased. 23. sez. 1884 str. 755 násl.
[2]) Tamtéž 27. sez. str. 944 násl.
[3]) Tamtéž 23. sez. str 772.
[4]) Beilagen zu den stenogr. Prot. des Abgeordnetenh. X. Sess. Nr. 30, str. 9 násl.
[5]) Stenogr. zprávy č. sněmu III. zased., 6. sez. 1885 str. 152 násl.
[6]) Stenogr. zprávy č. sněmu III. zased., 9. sez. 1885 str. 249.

historického i platných základních zákonů státních. [1]) Návrh Trojanův opětoval svrchu uvedené požadavky českého memoranda z r. 1880. [2]) Komise sněmovní, která radila se o obou návrzích proti sobě stojících (zpravodajem byl opět posl. Fáček), přijala návrh třetí, v němž poukazuje se k usnesení sněmu z roku minulého o návrhu Herbstovu a navrhuje se *přechod přes návrh Plenerův k dennímu pořádku.* Zároveň trvala komise při rovném právu obou jazyků zemských, či v zemi obvyklých v celém království českém a žádala, aby vláda vyzvána byla k administrativnému i zákonodárnému šetření a provádění tohoto rovného práva, pokud se týče zevnější řeči služební, obcovací řeči úřadů státních mezi sebou a s úřady samosprávnými a úřední i obcovací řeči samosprávných orgánů vůbec. [3])

Rokování o těchto návrzích v plném sněmu dne 18. a 19. ledna 1886 přineslo celkem málo nového, jsouc více méně opakováním toho, co bylo při předešlém návrhu Herbstově proneseno. [4]) Avšak objevilo se v něm opět velmi zřetelně, že navrhovatelům běží o prolomení státoprávního programu českého a zachování nadvlády německé národnosti v zemi na úkor rovnoprávnosti obou kmenů zemských; na druhé straně pak, že jde o obranu a uhájení celistvosti historicko-politické individuality království českého a v něm historického a ústavou zaručeného rovného práva obou národností. [5])

Sněm přijal návrh Fáčkův. Za to prohlásil šl. Plener, že podobným snahám, jaké jeví se v návrhu Trojanovu, bude položena hráz usilováním o *prohlášení německé řeči za státní.* Slovo to bylo také již roku následujícího naplněno známým návrhem bar. *Scharschmida*, jenžto v říšské radě předložil osnovu zákona, kterou při podržení řeči německé jakožto řeči státní vydávají se prováděcí předpisy k čl. 19. státního základního zákona ze dne 21. pros. 1867 (č. 142

---

[1]) Tamtéž, 8. sez. str. 225 násl.

[2]) Srv. svrchu str. 416 pozn. 3.

[3]) Č. 358 sněm. 1885—6, tišt CXXXIV. str. 8 násl.

[4]) K věci mluvili z levice dr. Schmeykal, bar. Scharschmid, dr. Bareuther, dr. Knotz, dr. Russ; z pravice dr. Mattuš, hr. Palffy, dr. Ed. Grégr, ryt. Wiedersperg, hr. J. Clam Martinic a Fáček. Šl. Plener věnoval návrhu svému tři obsáhlé řeči, které vyšly zvlášť ve svrchu uvedeném spisku Drei Reden atd. (Prag 1886).

[5]) Srv. na př. dr. Knotz (Stenogr. zprávy č. sněmu III. zased. 25. sez.): „co tkne se otázky jazykové, nebude asi nikdy více pochybovati, že jedná se méně o zápas jazykový, méně o otázku jazykovou, nýbrž spíše o otázku politickou, státoprávní“ (str. 996) „Vy pokládáte tuto provincii Čechy za státoprávní individualitu; za takovou nemůžeme ji my dle svých opětovaných prohlášení nikdy a nikdy považovati. My shledáváme v tomto vámi slaveném království českém provincii rakouského státu jako asi Štyrsko, Korutany neb Krajinu“ (str. 999). Srv. též dr. Bareuther (tamtéž str. 979), dr. Schmeykal (tamtéž str. 953) šl. Plener (tamtéž 26. sez. str. 1052 násl.). Naproti tomu pravil hr. Jindř. Clam (tamtéž str. 1034): „Myslím, že třeba jste opakovali vyraz ten (provincie Čechy) sebe častěji, zůstane přec království české královstvím českým, a že J. V. císař rakouský nazývá se králem českým, jest nepopíratelno. A že jím jest, to víme všichni a cítíme všichni.“ — Vláda podala také tentokráte k návrhu jak Plenerovu, tak Trojanovu prohlášení, stavíc se odmítavě proti onomu ve všech kusech, proti tomuto co do vnitřní řeči úřední, jejíž úpravu si vyhrazovala (č. 358 sněm. 1885—6, tišt. CXXIV. příl. 1. a 2.).

říš. zák.) o všeobecných právech státních občanů.[1]) Návrh tento vyniká nad dřívější návrh Wurmbrandův tím, že místo neurčitého pojmu německé státní řeči jsou v něm rozsah její i platnost jazykův ostatních do podrobna vytknuty osnovou zákona jazykového. Nemohouce se tu pouštěti do rozboru osnovy té v jednotlivostech, vytkneme aspoň základní rysy její.

Osnova skládá se ze dvou částí, z nichž první (§ 1—6) prohlašuje *německou řeč za řeč státní* a uvádí případy platnosti její co řeči ústředních úřadů státních, co vnitřního jazyka služebního a obcovacího u státních úřadův a soudův. Ústní a písemní podání v jazyku německém sluší přijímati u všech státních úřadův a soudův, v témž jazyku i vyřizovati. Státní jazyk německý jest jednací řečí říšské rady a řečí zákonodárství říšského. Kromě toho pak má zaveden býti jazyk ten za jistých podmínek v obecných školách, jakožto povinný předmět ve školách středních, a znalosť jeho má býti požadována při všech zkouškách státních, advokátních, notariátních i železničních.

Druhá, větší část osnovy (§ 7—28) týká se provedení čl. 19. a jedná o platnosti a užívání *jazyků zemských a v zemi obvyklých v úřadě a ve škole*, pokud tam německá řeč co řeč státní nezaujímá zvláštního postavení. Rovnoprávnosť jazyků těch platiti má ve všech *okresích* (smíšených), kde jsou skutečně obvyklé, a *nikoliv v celé zemi jakožto řeči zemských.* Za smíšený pak okres sluší pokládati ten, v němž jsou obce, užívající toho či onoho jazyka jako úředního, a užívali jazyka toho aspoň šestina obyvatelstva domácího v tomto okresu jakožto jazyka obcovacího (čl. 7 a 8). Podrobné předpisy jazykové pro c. k. úřady první a druhé instance (§ 9—15) přispůsobeny jsou jazykovým nařízením pro Slezsko a Štýrsko s výhradou však čl. 16., dle kterého pro jazyky v okresu obvyklé málo vyvinuté neb vědeckého a technického názvosloví nemající mohou býti stanoveny zvláštní odchylky cestou administrativní. Články 18—21 obsahují také některá ustanovení o jednací řeči autonomních orgánů jakožto stran a v jich oboru přeneseném (t. j. pokud vykonávají funkce státní), články 22—26 konečně týkají se jazyků zemských ve školství, škol menšin národních, škol soukromých s právem veřejnosti, učitelských ústavů a středních i vysokých škol. Navrhovatel vylíčil návrh svůj při jeho odůvodnění jakožto *životní otázku Rakouska*, ukazuje ku potřebám jednoty státní, ústavní i správní, ku potřebám pevné organisace vojska, ke křivdám národnosti německé v Čechách prý se dějícím a jiným často opakovaným a přetřásaným důvodům.

Kdy by veliký politický význam a směr návrhu toho nebyl z celého obsahu a z řady událostí, které ho předcházely, patrný, stačil by k tomu již § 27, kterým Halič, jižní Tyrolsko a Dalmacie mají býti vyňaty z platnosti navrženého zákona. Návrh čelí *přímo proti národnostním snahám českým* a slovinským a v druhé řadě proti *státoprávním cílům českým*, jako před tím německé požadavky na sněmu českém, s nimiž jest v příčinné i logické souvislosti.[2]) Za takých okol-

[1]) Beilagen zu d. sten. Prot. d. Abgeordnetenhauses X. Sess. Nr. 99.
[2]) Srv. odůvodňovací řeč Scharschmidovu (Stenogr. Prot. Abgeordnetenh. X. Sess. 28. Sitzg, str. 905 násl.), jejížto značná část zabývala se otázkou českou. Srv. též hr. Wurmbrand, tamtéž str. 926 násl.

ností bylo chování se českých poslanců zpředu určeno. Dr. Rieger žádal již při prvním čtení dne 12. března 1886, aby návrh byl zamítnut, poněvadž jest jednostranný, vycházeje od strany nacionální, poněvadž ruší rovné právo národností, poněvadž čelí přímo proti národnosti české a poněvadž by musel státi se jen novým zdrojem nekonečných bojů. [1]) Ostatní frakce pravice, jichž interesů návrh méně se dotýkal, vyslovily sice závažné pochybnosti své proti obsahu jeho, dopouštěly však, aby odkázán byl komisi k úradě. Vláda pak ústy hr. Taaffa oznámila, že pro velkou důležitost věci přes všeliké pochybnosti své hotova jest účastniti se porad komise. Konečné hlasování dopadlo tak, že proti hlasům poslanců českých, některých velkostatkářů, Dalmatů, Slovinců a Trentiňanů (68) byl návrh Scharschmidův odkázán většinou (208 hlasy) komisi, v jejichž rukou se posud nalézá.

Zdálo se, jako by snahy německých centralistů dostoupily návrhem Scharschmidovým svého vrcholu. Ale za krátko byla jim nová příležitost poskytnuta *nařízením ministra spravedlnosti dr. Pražáka ze dne 23. září 1886, č. 17520*, kterým se vrchnímu zemskému soudu v Praze přikazovalo, aby v případech, kdy má býti dáno vyřízení v jednom z obou zemských jazyků, užíváno bylo tohoto jazyka již v návrzích referenta i v odůvodnění, kdežto při vyřízeních daných v obou jazycích zemských má zůstati na dále dosavadní obyčej překládání. Ač nařízení to směřuje prostě k tomu, aby zbytečné a nákladné překládání při českých podáních, jichž jest veliká většina, bylo odstraněno a jednání soudní tím zjednodušeno, přece zavdalo podnět ke dvojímu útoku ze strany německé opposice. Byl to především návrh ryt. *Schmerlinga*, předsedy nejvyššího soudu, ve sněmovně panské (dne 28. října 1886), aby zvolena byla zvláštní komise ku prozkoumání tohoto nařízení, které prý po stránce právní i politické budí vážné pochybnosti. [2]) V prosinci pak podal šl. *Plener* na sněmu českém opět návrh na administrativní rozdělení Čech, v němž opakuje v podstatě svůj návrh z roku předešlého rozšířený požadavkem, aby zrušena byla jazyková nařízení z r. 1880 a 1886 vůbec (ne tedy jenom pro uzavřené území německé [3]).

Vyřízení došel dříve návrh poslední v 10. sezení sněmu (12. prosince) 1886. Navrhovatel opakoval své dřívější důvody pro návrh svůj a poukazoval pak k tomu, že nařízením z r. 1886 zavedla vláda neoprávněným prý spůsobem v duchu Trojanova návrhu češtinu jakožto vnitřní jazyk úřední k vrchnímu soudu Pražskému, hroze ke konci své řeči zostřením boje národnostního, nebudeli jeho návrh přijat. [4]) Tu povstav kn. *Karel Schwarzenberg* navrhl, aby *sněm přešel přes návrh Plenerův k dennímu pořádku*, poněvadž byl v hlavních kusech svých již roku minulého předmětem jednání sněmovního a poněvadž odporuje rovnému právu národností a jazyků a požadavkem territoriálního rozdělení země ohrozuje právní stav ústavou zaručený. [5]) Když pak většina návrh kn. Schwarzenberga přijala, učinil dr. Schmeykal následující pro-

[1]) Tamtéž str. 919 násl.
[2]) Beilagen zu d. sten Prot. d. Herrenhauses X. Sess. Nr. 115.
[3]) Stenogr. zprávy č. sněmu, IV. zased. 5. sez. 1886 str. 78 násl.
[4]) Tamtéž, 10. sez. str. 178 násl.
[5]) Tamtéž, str. 192 násl.

hlášení: „Sněm náš návrh, jenž mohl by se státi základem shody obou národností, zamítl hned při prvním čtení. Německý lid v Čechách chce mír a pořádek v této zemi, většina však nechce se o jeho stížnostech a přáních ani raditi. *Vůči takovému chování jest pro nás každý pokus shody beznadějný, a pro zástupce německého lidu v Čechách není více místa na tomto sněmu Ohlašuji tedy jmenem svých soudruhů, že se nemůžeme více účastniti jednání tohoto sněmu a že se ho budeme vzdalovati tak dlouho, pokud nebude nám podána záruka pro věcné ocenění našich stížností a přání.*" [1]) Hned po té opustili poslanci němečtí sněmovnu a v tomto zasedání se do ní už nevrátili.

Co se tkne návrhu Schmerlingova v panské sněmovně, dovozoval navrhovatel při odůvodnění jeho dne 22. dubna 1887 podobně jako šl. Plener, že prý jazykové nařízení z r. 1886 jest nezákonné, že vytisklo v jistém dosahu německou vnitřní jednací řeč u vrchního soudu českého, a vyslovil celou řadu obav před dalšími kroky v tomto směru v jiných zemích a v jiných oborech státní správy. [2]) Hned potom ujal se slova ministerský předseda hr. Taaffe, aby ukázal, jak různé jsou poměry co do vnitřní řeči úřední v rozličných zemích rakouských (zvláště v Haliči, Tyrolsku, Dalmacii), a vyvrátil námitky ryt. Schmerlinga proti zákonnosti nařízení z r. 1886, které týká se jen řeči soudní, t. j. řeči soudu ke stranám a nikoliv vlastní vnitřní řeči úřední. Ke konci svého prohlášení žádal pak hr. Taaffe za brzké projednání návrhu v komisi, aby vzhledem k úřednímu postavení navrhovatele zamezeno bylo další klamání stavu soudcovského i veřejného mínění. [3]) Dne 7. května 1887 předložila komise svou zprávu se třemi návrhy. Návrh většiny (zpravodaj baron Conrad) zněl: „1. Nezákonnost nařízení ministra spravedlnosti ze dne 23. září 1886, č. 17520 nelze dovozovati z platných předpisův a zvláště ne z nejv. patentu ze dne 3. května 1853, ř. zák. č. 81; 2. vysoká vláda vyzývá se, aby zachovala nezměněně i na dále jí samou výslovně uznaný, dosavadní faktický stav německé řeči jakožto řeči vnitřní služby v úřadech a soudech." Návrh menšiny (zpravodaj ryt. Schmerling) žádal zrušení ministerského nařízení z r. 1886. Konečně návrh druhé menšiny (zpravodaj hr. Falkenhayn) zněl: „1. Uznává se, že není důvodu, aby byly proti nařízení ministerstva spravedlnosti z r. 1886 činěny námitky se stanoviska právního; 2. uznává se, že proti jmenovanému nařízení ani co do politického dosahu žádných námitek není." Debaty [4]) se vedle zpravodajů účastnili z levice dr. Unger, šl. Plener a kn. Carlos Auersperg. Baron Pražák obhájil důkladně sám své nařízení ve směru právním i politickém. Z pravice pak zasáhli v debatu prof. Maassen, jenž přidržel se hlavně politické stránky, pak prof. dr. Randa, jenž velmi účinně a podrobně vyvracel námitky navrhovatelovy i lesklé důvody dr. Ungra proti nařízení, a ukázal, že obsah nařízení toho plyne z věci samé, z celé řady zákonův a zvláště ze základních zákonův státních, z historického práva zemského, a že ho vyžaduje právní bezpečnost

---

[1]) Tamtéž, str. 194 násl.
[2]) Stenogr. Prot., Herrenhaus, X. Sess. 30. Sitzg. 1887 str. 390 násl.
[3]) Tamtéž, str. 395 násl.
[4]) Tamtéž, 34. sez. str. 433 násl.

i rychlá správa spravedlnosti. Konečně kn. Jiří Lobkovic řečí pozoruhodnou objasnil nařízení, jakožto článek v úpravě otázky jazykové a vyvinul ve spojení s tím hlavní zásady, dle kterých otázku tuto v duchu ústavně zaručené rovnoprávnosti i praktické potřeby sluší v Rakousku řešiti. Při konečném hlasování zamítnut byl celý návrh bar. Conrada, a podobně i návrh ryt. Schmerlinga. Přijaty byly oba odstavce návrhu hr. *Falkenhayna.* —

Předcházející vypsání parlamentárních zápasů ve směru národnostním budiž doplněno ještě krátkou zmínkou o *mimoparlamentárních pokusech smiřovacích*, které ze strany české v posledním desítiletí byly podnikány k urovnání sporu národnostního v Čechách.[1]) Pokusy ty jsou proto důležity, poněvadž mimoparlamentární neveřejné, klidné jednání o sporných otázkách takového dosahu jest téměř nezbytným předchůdcem další akce parlamentární, která by uvedla shodu ve formy zákonné.

V tomto směru učinil dr. Rieger jmenem sboru důvěrníků českých listem ze dne 1. srpna 1883 dr. Schmeykalovi ze strany druhé návrh, aby obě národnosti zemské nejprve svobodnou úmluvou mimoparlamentární a pak základním zákonem zemským, pod ochranu koruny postaveným, se dohodly o provedení rovnoprávnosti v zemi, a za účelem tím aby sestoupila se z obou stran komise důvěrníků, která by o věci jednala. Po několika dnech odpověděl však dr. Schmeykal jmenem druhé strany odmítavě, hlavně z toho důvodu, že prý urovnání jazykových poměrů není záležitostí jen zemskou, českou, nýbrž rakouskou a náleží tudíž zákonodárství říšskému.

U některých členův opposice nescházela aspoň dobrá vůle. Vysvítá to z řeči posl. dr. Russa ve sněmovně poslanců ze dne 11. března 1884, ve které pronesl ovšem jen za svou osobu některé myšlenky o upravení jazykových poměrů v Čechách.[2]) Myšlenky tyto, které přihlížely více k věci samé než k politickým cílům německých centralistů, byly Českým klubem na říšské radě prohlášeny za spůsobilé k bližšímu uvažování a jednání. Němečtí poslanci však zmařili brzo všecky naděje prohlásivše 19. března t. r., že nemohou se pustiti do nijakého vyjednávání, když většina a zvláště poslanci čeští postavili se tak odmítavě naproti navrhům hr. Wurmbranda a dr. Herbsta.

Roztržka obou národností zemských dostoupila svého vrcholu odchodem německých poslanců ze sněmu dne 22. pros. 1886. Hledě k jich prohlášení při té příležitosti podanému, zahájil dr. Rieger již v září r. 1887 nové vyjednávání, a dne 29. listopadu zaslal nejvyšší maršálek zemský kn. Jiří Lobkovic Schmeykalovi pozvání ke konferenci, která by jednala o podmínkách opětného vstoupení německé opposice do sněmu.[3])

---

[1]) O některých pokusech dřívějších před r. 1879 v. Srb, Bohemicae res str. 85 násl.

[2]) Stenogr. Prot. d. Abgeordnetenh. IX. Sess. 1884, str. 11859 násl. Příslušná část této řeči otištěna jest též ve spisku dr. Russa Der Sprachenstreit in Oesterreich (Wien 1884) str. 78 násl. a myšlenky jeho jsou v tomto spisku obšírně rozvedeny a odůvodněny. Srv též řeč poslance toho ve sněmu českém r. 1878, Stenogr. zprávy č. sněmu, I. zased., 16. sez. str. 372.

[3]) Srv. Politik ze dne 24. ledna 1888 č. 24.

Pozvání to obsahovalo zároveň hlavní kusy programu, o němž by konference jednati měla: zajištění zvláštní kurie sněmovní pro německou minoritu vedle kurie velkostatkářské a české, úprava otázky jazykové v obcích a samosprávných okresích, ústupky v příčině znalosti obou zemských jazyků pro úředníky soudní a usnadnění zřizování škol pro národní menšiny podporami zemskými. Dr. Schmeykal posunul však ve své odpovědi ze dne 19. pros. 1887 celou otázku v ten smysl, že prý předběžnou podmínkou vyjednávání musí býti uznání německých požadavků na sněmu (návrhů dr. Herbsta a šl. Plenera na ohraničení okresů dle národností a zrušení jazykových nařízení z r. 1880 a 1886), a opětoval své dřívější tvrzení, že věc náleží do působnosti zákonodárství říšského. K tomu pak připojil ještě další požadavky, týkající se německého odboru v zemské školní radě a v radě zemědělské. Kn. Jiří Lobkovic prohlásil v dalším listu svém ze dne 5. ledna 1888, že druhá strana žádá sice již napřed ústupkův a shody ve sporu, která může býti teprv výsledkem jednání, že však přes to klub velkostatkářský a český hotovy jsou vyjednávati o návrzích německých. Zároveň navrhl již i členy konference z těchto klubův. Ale dr. Schmeykal předešel všecko další jednání přípisem ze dne 21. ledna 1888, v němž opakoval ještě jednou obsah svého listu předcházejícího, a zamítl formálně pozvání ke konferenci.

Během r. 1888 mluvilo se v novinách o nových pokusech smiřovacích; bylyli jaké činěny, nevedly dojista k cíli. To vysvítá zřejmě ze slov kn. Jiřího Lobkovice, jimiž zahajuje zasedání sněmu 20. září 1888 vyslovil politování, že němečtí poslanci „místo aby zúčastnili se prací sněmovních ke blahu celé země, raději stranou v neplodné abstinenci setrvávají a u svých voličů tím nejasné a namnoze neuskutečnitelné naděje budí. „Můžeme jen litovati,“ dodal, „že tím dán jest podnět *živlům výstředním, aby za domněle oprávněné požadavky národní vydávaly věci, s nimiž žádný český sněm souhlasiti a jichž žádná rakouská vláda schváliti nemůže.*“

VI.

K závěrku chceme ještě jen stručnou úvahou spojiti vylíčené právě zjevy českého sporu národnostního s předchazejícími statěmi, týkajícími se sporu státoprávního. Nebudeme tu rozbírati theoreticky sporný pojem národnosti, aniž vývoj národnostní idey v poslední době vůbec. V tomto směru vyžadují zvláštní poměry rakouské také zvláštního studia. Co týká se vůbec podstatných znaků národnosti, tu ovšem stojí všude jazyk nad jiné v popředí, jsa prostředkovatelem všeho života národního a proto i hlavním předmětem politických snah. Poměr politické individuality státní k ethnické individualitě národní může býti dvojí. Buď spadají obě v jedno, tak že se hranice určité národnosti (nehledíc k nepatrným vtroušeným zlomkům jedné neb i více národností cizích) s hranicemi státu kryjí, aneb stát objímá v sobě dvě neb více národností v značných kvotách (stát národnostní), kdež potom tyto různé národnosti tvoří dohromady t. zv. *národ politický.* Poměr pak těchto

národností mezi sebou může býti buď ten, že politická *nadvláda* ve státě náleží fakticky neb právně jedné národnosti, *národnosti státní* v u. sl. sm., která celému státu dává národnostní ráz, neb ten, že platí tu stejnocenost politická, *rovnoprávnost všech* neb aspoň *hlavních národností*. Historické příčiny ve vývoji těchto útvarů a jich podrobnosti konkretní jsou ovšem od státu ke státu rozličné a rozmanité; zde by bylo od místa jimi se obírati.

Rakousko-uherská říše jest *stát národnostní*, složený ze značného počtu různých národův, ale zároveň též stát složený ze značného počtu *historicko-politických individualit*, jichžto hranice nespadají v jedno s hranicemi oněch individualit národnostních. Každé z království a zemí (kromě Dolních a Horních Rakous a Solnohradska) objímá dvě neb i více národností v sobě, jichž historický i číselný i kulturný poměr i způsob smíšení jest od země k zemi opět nestejný. Tato mnohotvárnost poměrů, která již prvým pohlednutím do dějin, do statistiky a na mapu národnostní říše rakouské jest zřejma, činí tu spor národnostní velmi složitým i rozřešení jeho nad míru obtížným.[1])

K tomu pak ještě přistupuje ta okolnost, že zásadní státoprávní úprava národnostních poměrů jest v obou polovicích říše naprosto různá. V Uhersku (vyjma Chorvátsko a Slavonsko) platí dle čl. zák. XLIV. ze dne 9. pros. 1868 „o rovnoprávnosti národností“ (?) *uherská řeč* výslovně a výhradně jakožto *řeč státní*, vedle níž jazyky ostatních národností jsou jen mateřské jazyky jednotlivých občanů státních, které co do práv svých jsou podřízeny úplně právům jazyka státního. O právech národností jakožto kollektivných individualit neb o rovnoprávnosti jich nelze tu vlastně ani mluviti.[2])

V této polovici říše naproti tomu došla zcela opáčná státoprávní zásada výrazu svého ve čl. 19. státního zákl. zák. ze dne 21. prosince 1867 ř. zák. č. 142 o všeobecných právech státních občanů. Článek tento, jenž v politických zápasech nynějších přečasto bývá uváděn, zní takto:

„*Všecky národní kmeny* státu jsou *rovnoprávny*, a *každý* národní kmen má neporušitelné právo k zachování a pěstění své národnosti a řeči. *Rovné právo všech řečí v zemi obvyklých ve škole, v úřadě a ve veřejném životě* státem se *uznává*. V zemích, v nichž více národních kmenů bydlí, buďtež veřejná učiliště tak zařízena, aby *každému* z těchto

---

[1]) Národností hlavních jest tu 10 (Čechoslované, Poláci, Rusini, Slovinci, Chorváti, Srbové, Němci, Vlaši, Rumuni a Maďaři) a ty náležejí, nehledímeli k Maďarům, ku všem třem hlavním čeledím indoevropských národů v Evropě, slovanské, germánské a románské. Vedle těchto jsou pak ještě nepatrné celkem zlomky více méně rozptýlených národností, jako Bulharů, Albanců, Řeků, Arménů, Cikánů a Židů. Porovnávámeli číselné poměry uvedených hlavních národností dle království a zemí, nejsou rozdíly mezi nimi tak příkré, jako když hledíme k celé říši.

[2]) Srv. podrobné výklady u Madeyského, Die deutsche Staatsprache str. 69. násl., jenž tento systém práva jazykového nazývá „národním principem státním“ čili zásadou státní národnosti, která kromě Uherska jest provedena též v Prusku (srv. tamtéž str. 80 násl.). V širším obvodu státu Uherského, v Chorvátsku a Slavonsku, platí však zásada „národní svobody“ jako v Cislajtánii.

národních kmenů dostalo se potřebných prostředků k výchově v jeho řeči, aniž by byl nucen učiti se druhému jazyku zemskému."

Výklad tohoto článku jest mezi politickými stranami v Rakousku velice sporný. Jiný mají o tom názor autonomisté, jiný němečtí centralisté. Jako v otázce ústavní, tak i v otázce národnostní tytéž protivy proti sobě stojí; za sporem národnostním skrývá se starší spor autonomismu s německým centralismem, a strany čistě národnostní podřizují se tomuto sporu politickému v tom či onom táboru. V zemích koruny české zejmena, o něž nyní politický zápas hlavně se točí, spor národnostní, jak již svrchu řečeno, vede se mezi oběma národnostmi zemskými, které stojí proti sobě zároveň ve sporu státoprávním, a oba spory souvisí tak úzce, že jeden bez druhého ani vyřízen býti nemůže (srv. shora str. 403).

Podstatné kusy obou proti sobě stojících názorů německo-centralistického a autonomistického v otázce národnostní jsou asi tyto. Němečtí liberální centralisté domáhají se v této polovici říše téhož postavení *státní národnosti*, jaké má národnosť uherská v užším území uherské koruny. [1]) To bylo dojista jich stanoviskem při utvoření dualismu říšského (srv. shora str. 328). Od té doby pustili ovšem i Halič i Dalmacii i jižní Tyrolsko ze svého vlivu, aby tím spíše provedli tento svůj politický cíl ve zbývajících zemích této polovice říše, tedy zvláště v *království českém* a oněch alpských zemích, kde *Slovinci* se domáhají svých práv národnostních. Pokud jest německý kmen v zemích těchto v menšině, spatřuje svůj politický prospěch ve *vzájemnosti všech Němců v Rakousku*, k níž ale nehlásí se katoličtí konservativní Němci ze zemí Alpských, kteří tam nejsou slovanskými národnostmi nijak ohrožováni.

Těmto svým účelům politickým podřizuje německý centralismus národnostní hnutí německé [2]) a klada těžiště svých politických snah do *říšské rady* žádá, aby národnostní otázka byla u provedení čl. 19. tam rozřešena jednotně pro celou polovici říše *zákonem říšským* a nikoliv cestou zákonodárství zemského, aniž cestou pouhých nařízení administrativních. Při tom má býti „podržena" němčina jakožto *jazyk státní*, čemuž prý čl. 19. nijak nepřekáží. [3]) Rovnoprávnosť ostatních

---

[1]) Pozoruhodno jest, že náhledy rakouských německých centralistů o rovnoprávnosti jazykové jsou velice příbuzné náhledům projevovaným o tom v Uhersku, kde zavedena jest státní řeč uherská. Srv. Madeyski, na m. u. str. 95 násl.; Řeč bar. Scharschmida, Stenogr. Prot., Abgeordnetenh. X. Session, 28. Sitzg. 1886 str. 914 násl.

[2]) „Každý dobrý německý nacionál musí jíti ruku v ruce s centralistou, a každý dobrý centralista s německým nacionálem" (volební provolání německé liberální strany na Moravě ze dne 26. dubna 1885).

[3]) Němečtí centralisté dokazují, že prý čl. 19. vyslovuje jako jiné články téhož státního základního zákona pouze všeobecnou zásadu, která potřebuje říšského zákona prováděcího. Při odůvodnění kompetence říšské rady vyhýbají se jasnému ustanovení čl. 11. lit. m. st. zákl. zák. o říšském zastupitelstvu, že prováděcího zákona vyžadují ony články, při nichž jest tak výslovně podotknuto (čehož ale při čl. 19. není). Dále pomáhají si tím, že třídí otázku jazykovou dle předmětů (organisace úřadů, školství atd.), při nichž pak třeba jest dle příslušných ustanovení zákona říšského.

jazyků v zemi obvyklých (2. odst. čl. 19.) v oborech německým jazykem státním nezaujatých, neznačila by pak stejné právní postavení těchto jazyků s jazykem německým, co jazyků zemských pro obvody *celých zemí*, neboť státoprávní povahu těchto historicko-politických individualit onen názor právě popírá, i spatřuje v nich pouze větší *obvody správní* (provincie), složené ze správních okresů nižšího řádu. Rovnoprávnosť jazyků v zemi obvyklých má býti ustrojena dle správních *okresů* a dle *obcí*, čímž by jazyky ty klesly na postavení jazyků *národních*, *v okresích obvyklých*. Právo národnostní plynoucí ze článku 19. jest prý právem jednotlivého občana státního, právem čistě *individuálním* a nikoliv právem příslušícím celým kmenům národním, o kterých článek ten výslovně a důsledně mluví. Konkretní provedení názoru tohoto podává osnova národnostního zákona navržená bar. Scharschmidem.

Naproti tomu názor autonomistů drží se přesně výslovného znění článku 19. a žádá provedení zásady o *bezvýminečné rovnoprávnosti všech kmenů narodních* a *jazyků zemských v úřadě*, *ve škole a ve veřejném životě*, zásady, která nezná žádné národnosti privilegované, žádné řeči státní. Řeči v zemi obvyklé sluší tu bráti ve smyslu *řečí zemských* (kterýchž výrazů článek 19. alternativně užívá), *v celé zemi* platných. [1]) Také němčina jest dle toho jen řečí zemskou, třeba jí z důvodů prospěšnosti a potřeb státní jednoty činěny byly *dobrovolně* jisté ústupky, které mají však jen povahu *faktickou*.

Jazyková otázka dle tohoto názoru nemůže býti rozřešena jediným zákonem národnostním pro celou polovici říše, nýbrž musí býti rozložena jednak *dle jednotlivých království a zemí*, jednak dle *oborů věcných*, a dle toho bude rozličná i kompetence orgánů k řešení tomu příslušných. Národnosti v Rakousku nemají stejných hranic jako království a země, ze kterých se stát ten skládá. Historické, geografické, kulturní, sociální i číselné poměry národností jsou v jednotlivých královstvích a zemích rozdílné, jich způsob smísení rozmanitý. Kolik je zemí obývaných různými národnostmi, tolik je vlastně národnostních otázek. Národnostní spor tkví v zemích a tam musí býti také řešen. „Poměry nutno tedy zcela jinak upraviti v Haliči, jinak v Tyrolsku, jinak v Čechách, jinak v Dolních a Horních Rakousích nebo ve Štyrsku, jinak v jižních zemích. Všude sluší důkladně studovati faktické poměry, když nastává otázka, jak tam jazykové poměry upraveny býti mají, a odpověď musí právě těmto faktickým poměrům přispůsobena býti.“ [2]) Ale rovněž tak bude nutno hleděti k tomu, že jazykové potřeby rozličných oborů správy, školství a veřejného života nejsou totožny, a že také dle toho úprava otázky

---

Srv. na př. bar. Scharschmid, Stenogr. Prot. Abgeordnetenhaus, X. Session, 28. Sitzg. 1886, str. 905 násl. Kompetenci říšské rady dokazují ovšem hlavně proto, že se obávají, by německé menšiny zákonodárstvím zemským nebyly ve své politické moci zkráceny a nedostatečně chráněny.

[1]) Tak vykládal čl. 19. i dřívější stoupenec německé liberální strany ministr Stremayer, Stenogr. Prot. Abgeordnetenhaus IX. Session, 88. Sitzg. 1880 str. 2980 násl.

[2]) Kn. Jiří Lobkovic, Stenogr. Prot. Herrenhaus X. Session, 34. Sitzg., str. 473. a násl. Srv. též hr. Jindř. Clam. Stenogr. Prot. Abgeordnetenhaus IX. Session, 322 Sitzg. 1885, str. 11164, kn. Czartoryski tamtéž, 325. sez. str. 11241 násl.

jazykové říditi se musí. Hlavní zásadu vyslovuje pro zákonodárství i exekutivu ve směru tom článek 19., a dle toho, jeli třeba změny dosavadních zákonův neb stanovení nových, bude nastupovati zákonodárství říšské nebo zemské dle platných pravidel kompetence obou, neb po případě i cesta administrativných nařízení. [1])

Právo plynoucí ze článku 19. náleží po názoru autonomistů *kollektivním individualitám národním*, ježto článek ten pouze o *„kmenech národních“* mluví. Ovšem že národní kmen sám, nemaje zvláštních orgánů svých, práv těch vykonávati a dobývati nemůže, nýbrž činí tak jednotlivec, ale nikoli jen jakožto státní občan, nýbrž hlavně jakožto příslušník určitého kmene národního. [2])

Který z obou uvedených názorů odpovídá lépe dějinám říše rakouské, její státní myšlence, jejímu složení historicko-politickému i národnostnímu, který z obou pojímá správněji ducha článku 19. a vyhovuje lépe konečnému uklizení národnostních sporů v Rakousku na prospěch jeho budoucího vývoje, o tom nemůže pochybovati, kdo o věci nepředpojatě soudí. Provedení názoru autonomistů je snad obtížnější, než provedení názoru centralisticko-německého, avšak to na správnosti, spravedlnosti i prospěšnosti jeho nic nemění. Názor německých centralistů je přísně jednostranný; o provedení rovnoprávnosti národnostní jde mu teprv v druhé řadě, především chce uskutečniti a zachovati nadvládu německé národnosti a řeči v Rakousku, utvořiti pro ni jakýsi politický fideikomis. Nynější protivy politické v Rakousku mají býti překonány myšlenkou národnostní. „Rakouské mocnářství (či lépe řečeno zatím království a země v říši zastoupené) nemá dále spočívati na základě dosavadních, historicky se vyvinuvších království a zemí,

---

[1]) Srv. hr. Hohenwart, Stenogr. Prot. Abgeordnetenhaus IX. Session, 321. Sitzg. str. 11115 násl, hr. J. Clam tamtéž 322. sez., str. 11163, dr. Rieger tamtéž, X. zased. 28. sez. str. 920, kn. Czartoryski, tamtéž, 11. sez., str. 320 a j.

[2]) Poměr vlády k otázce národnostní vysloven jest především v trůnní řeči z r 1879; odpovídá postavení jejímu ku politickým stranám v parlamentě, jak jsme je svrchu (str. 414) označili. Tomu nasvědčují příslušná prohlášení hr. Taaffa učiněná při rozličných parlamentárních příležitostech. Srv. na př. Stenogr. Prot. IX. Sess. 9. Sitzg., 1879 str. 622 násl.: „Vláda má svůj cíl a ten jest, aby *všechny národnosti v Rakousku se spojily a sjednotily, a to na půdě společné ústavy rakouské.* V jednom se však shoduji s panem řečníkem přede mnou. On chce totiž míti Rakušany, a rakouskou, nikoli národní většinu. S tím úplně souhlasím, neb Rakousko sestává z rozličných *národností, jichž práva chráněna býti musejí.* Stojíli národnosti vedle sebe jsouce sobě práv svých vědomy a požívajíce jich, podají sobě bratrsky ruce, aby přispívaly ke blahu velikého a celého Rakouska. Taktéž souhlasím s p. řečníkem předešlým, že nelze vládnouti, budouli Němci tlačeni ke zdi; *ale ani Slované nesmějí ke zdi tlačeni býti, jsouce rovnoprávní činitelé našeho Rakouska,* a právě ony národnosti, které v Rakousku žijí, tvoří dohromady Rakušany; budouli pak tyto národnosti od ostatních národností vzájemně a také od vlády uznávány, potom budou také všichni dobrými Rakušany.“ — Co se týká zvlášť státní řeči německé, prohlásil hr. Taaffe (Stenogr. Prot. Herrenhaus, X. Sess. 1885 str. 27 násl.), že na přednosti německé řeči ve státě sluší hleděti se stanoviska utilitárního, ústavní rovnoprávnost národností nerušícího, nikoliv ale se stanoviska nacionálního, jednu národnost privilegujícího.

nýbrž má býti takřka od tohoto historicko-geografického základu odloučeno a pouze na *základě národnosti* zbudováno.“ [1]) Na tomto základě stojí požadavky státní řeči a administrativního rozdělení Čech dle národností. Avšak *národnostní princip nemůže býti výlučným prostředkem při urovnání politických sporů v Rakousku*, neboť snahy národnostní jsou tu v úzkém svazku s názory o přiměřenosti celé soustavy ústavní (s autonomismem a německo-liberálním centralismem), *které zároveň vyrovnány býti musejí.* Provedení názoru německo-centralistického muselo by prolámati a odstraniti historické státoprávní organismy, z nichž je říše zbudována.

Přímý podnět ku požadavkům státní řeči německé a administrativního rozdělení Čech zavdalo jazykové nařízení pro Čechy a Moravu z r. 1880. Nařízení ono jest jen shrnutím toho, co v zemích těch po staletí právem a ustálenou praxí bylo [2]) a čeho také článek 19. (odst. 2) vyžaduje. „Hluboké znepokojení“ národnosti německé, o němž se teprv od vydání jazykového nařízení z r. 1880 tak mnoho mluví, má tedy zdroj svůj spíše v důvodech politických než věcných. Hlavní pak z důvodů těchto jest, že nařízení ono bylo vydáno v duchu názorů autonomních a znovu uznalo *rovné právo obou jazyků zemských v celém království.* Často slýchaná námitka, že nařízení jazykové z r. 1880 odporuje článku 19. (odst. 3.), *donucujíc* prý k učení se jazyku českému, mohla by se týkati pouze státních úředníků, při nichž však znalosť obou jazyků zemských jest požadavkem služebním jako jiné požadavky toho druhu. Lid sám dojista nijak donucován není.

V odpověď na jazykové nařízení žádali němečtí centralisté *uzákonění státní řeči německé.* [3]) Posuzujíce požadavek ten musíme lišiti stránku *právní* od *politické.* Po stránce právní není žádného jazyka státního, neboť zásadou článku 19. jest jazyková rovnoprávnosť, t. j. rovné právo všech jazyků zemských (národních) v úřadě, ve škole a ve veřejném životě. Jsou to obory, které ve státech národnostních, kde státní řeč jest stanovena zákonem, zaujaty jsou namnoze touto řečí. Se stanoviska právního jsou státní řeč a rovnoprávnosť všech jazyků zemských *protivy*, které se navzájem vylučují. Jako nelze mezi rovnoprávnými jazyky o jednom z nich tvrditi, že má více práva než ostatní, tak z druhé strany řeč státní nezná vedle sebe jiných jazyků stejně oprávněných. Článek 19. zní bezvýminečně; žádné národnosti nevylu-

---

[1]) Hr. Lev Thun, Stenogr. zprávy č. sněmu II. zased. 23. sez. 1884 str. 753.

[2]) Hlavní právní předpisy sem spadající jsou obnovené zřízení zemské z r. 1627 (čl. CII.), obecný řád soudní ze dne 1. května 1781 (§ 13.) dekret c. k. nejvyššího justičního úřadu ze dne 22. dubna 1803 č. 1192, nejvyšší kabinetní list ze dne 8. dubna 1848, nař. min. spravedlnosti z r. 1848 č. 31792 (sb. zák. provinc. 30. sv. str. 261) a schválení téhož ministerstva ze dne 22. května 1848 č. 721. (Srov. Zprávu komise sněmovní o návrzích šl. Plenera a dra. Trojana v příčině rovnoprávnosti národní v království českém, čís. sněm. 358., 1885/6.)

[3]) Velmi důkladný rozbor tohoto předmětu po stránce jak právní, tak politické na základě příslušné literatury, parlamentárních jednání a srovnávacího zákonodárství podává nám ryt. Madeyski (zpravodaj o návrhu Wurmbrandovu) v uvedeném již spise: Die deutsche Staatssprache, oder Österreich ein deutscher Staat. (Wien 1884). Na výlvodech jeho nezměnilo se nic podstatného ani návrhem Scharschmidovým z r. 1886.

čuje, žádné nevyhrazuje přednosti před jinými. Zastanci německé řeči státní snaží se ovšem dovoditi, že článek 19. se vůbec státní řeči nedotkl, naopak že prý ji předpokládal.[1]) Dokladů pro to bychom však marně hledali v parlamentárních dějinách tohoto článku od r. 1849.[2]) Vždycky zástupcové principu národnostního (autonomisté a nacionalisté) hájili svrchu uvedeného stanoviska, které nepotkalo se při formulování článku 19. se žádným odporem na straně liberálních centralistů německých. Tito zajisté doufajíce, že jim vláda v Rakousku navždy bude zachována a že provedení článku 19. od nich záviseti bude, neshledávali ve článku tom žádného nebezpečí, a pojistivše si jen odstavcem posledním, že nebudou nuceni učiti se jiným jazykům, přijali jej bez výhrady státní řeči německé. Nyní ovšem, když poměry se změnily a autonomisté zasazují se o provedení článku 19., článek ten německým centralistům překáží a rádi by svolili k jeho změně, ovšem ale zase jen ve svůj prospěch.[3])

Rovné právo všech jazyků národních může býti pouze *fakticky* omezeno. Potřeby jednotné správy státní, důvody prospěšnosti, technické a j. budou tu rozhodny. V tomto směru také souhlasně zástupci všech národností v říši vyslovili svou ochotu, činiti ústupky jednotné (německé) řeči zprostředkovací, avšak jen jakožto ústupky *dobrovolné* a jen pokud skutečná potřeba sahá, dále nic. Odvolávajíli se však přívrženci státní řeči na některé předpisy právní, pocházející z dob absolutismu a vlád centralisticko-německých, aby dovodili tím primát jazyka německého nad ostatními jazyky národními, svědčí předpisy ony spíše jen o tom, že článek 19. nebyl posud náležitě proveden a že platná jazyková právní ustanovení z dob dřívějších po zásadě článku toho nebyla dosud změněna, jak se slušelo.

Návrh na uzákonění německé řeči státní jest tedy návrh *politický*, návrh de lege ferenda. Jedná se tu o *zásadní přeměnu národnostního a jazykového práva* v Rakousku, o změnu ústavy (zvláště článku 19.) ve směru německo-centralistickém, o návrat k jazykovým principům z dob absolutismu a německého centralismu, k nimž se také zastanci návrhu onoho rádi odvolávají. Z národnostního státu rakouského má se státi jednotný stát ve smyslu německo-liberálním. „Německá řeč státní," praví dobře Madeyski na konci svých úvah o předmětu tom, „jest toliko způsobilá a povolána založiti *německou národnosť státní a německo-národní stát.*"[4])

O politickém rázu návrhu onoho svědčí ostatně již různé formulování a výklad pojmu státní řeči mezi stoupenci jejími. První návrh hr. Wurmbranda vyhnul se vůbec definici řeči státní, a v debatě uvá-

[1]) Srv. na př. hr. Wurmbrand, Stenogr. Prot. Abgeordnetenh. IX. Sess. 322 Sitzg, str. 11152, šl. Plener, tamtéž str. 11225 násl., bar. Scharschmid, tamtéž (X. Session, 28. Sitzg. 1886) str. 909 násl.

[2]) Srv. Madeyski na m. u. str. 29 násl., hr. Hohenwarth, Stenogr. Prot. Abgeordnetenhaus IX. Session, 321. Sitzg. 1884, str. 11115 násl.

[3]) „Žádný článek státních základních zákonů nepodařil se tak jako článek 19. a nikdo by se ho s větší radostí nevzdal, jako právě ti, kdož tehdy byli tak neprozřetelni, že jej takto formulovali" (dr. Unger, Stenogr. Prot., Herrenhaus X. Session 1885 str. 38.)

[4]) Na m. u. str. 118 násl.

děny byly hlavně přednosti řeči německé, historické, kulturní (často s přídechem superiority národnostní), její faktické užívání jakožto jazyka zprostředkovacího, jazyka ústředních orgánů, parlamentu, vojska atd. Návrh Scharschmidův jest ovšem přesnější, vytýkaje aspoň určitě všecky případy, ve kterých platiti má němčina jakožto řeč státní. Než i tu rozhodovaly účely politické, neboť uzákonění týkati se má jen právě nynějšího faktického stavu a některé země (Halič, Tyrolsko, Dalmacie) mají býti z platnosti státní řeči německé vyňaty.

Kromě toho předstírá se v projevech německo-centralistických celá řada důvodů, jako jsou „životní otázka rakouská, státní interes, státní nutnosť, záruka státní jednoty a existence rakouského státu, zachování jednoty ve správě státní, ve vojsku, ochrana proti nebezpečí federalismu a poslovanění Rakouska, rozpor se zahraniční politikou, zejmena s alliancí německo-rakouskou a t. p., které jsou na prvý pohled co do původu i co do tendence své rázu politického a zatlačují do pozadí důvody věcné.

Ale především čelí návrhy na uzákonění německé řeči státní proti politickým snahám českým. To plyne jednak z podnětu návrhů těch (jazykových nařízení z r. 1880 a 1886), jednak ze souvislosti jich s národnostním sporem česko-německým a zejmena s návrhy na administrativné rozdělení Čech, jednak z té okolnosti, že Halič, Dalmacie i Trentino mají míti výminečné postavení, z důvodů prý geografických a historických. Zkrátka, návrhy ty čelí, jak prozrazují nám též projevy navrhovatelův i stoupencův jich, proti *státoprávnímu programu českému*, proti samostatnému *„seskupení se Čech, Moravy a Slezska jakožto zemí koruny české.“* [1])

Nechceme tu uvažovati následky a zápasy politické, které by uskutečnění návrhů těchto mělo v zápětí. Tolik je jisto, že by tím zvrácena byla v opak vznešená slova trůnní řeči z r. 1879, že „Rakousko zůstane věrno svému historickému poslání *hradbou práv svých zemí a národů v jich nerozlučném jednotném svazku, trvalým stanem práva a pravé svobody.*“

Podobně se má věc s požadavkem *administrativního rozdělení Čech dle národností.* Také tento požadavek jest podstatně *politický*. Před vydáním jazykového nařízení z r. 1886 bylo o potřebě znalosti obou jazyků zemských v soudnictví a státní správě věcněji souzeno, než nyní. Nyní se zástupci německé národnosti domnívají, že „jest rozloučení vůbec ještě jedinou možnou formou spolubydlení v této zemi“ [2]) a že za tím účelem třeba jest . vymanění t. zv. *uzavřeného území* německého ze vlivu jazykového nařízení z r. 1880 a 1886, z donucování učiti se druhému jazyku zemskému, že třeba jest rozdělení zemských instancí, mezi nimi dokonce i sněmu dle národností. Vedlo by nás příliš daleko, kdy bychom chtěli zde rozebírati podrobněji sestrojení t. zv. uzavřeného území německého.[3]) Tolik je jisto, že území

---

[1]) Srv. Zprávu minority komise o návrhu hr. Wurmbranda a Madeyského na m. u. str. 148.

[2]) Šl. Plener, Stenogr. zprávy č. sněmu III. zased., 26. sez. 1866, str. 1048.

[3]) Srv. o tom z jedné strany řeč dr. Herbsta Stenogr. zprávy č. sněmu II. zased. 8. sez. 1884 str. 172 násl., a téhož spisek Das deutsche Sprach-

takového, jak si jej nyní německá liberální strana v Čechách představuje, dosud nebylo a že má tedy teprv *utvořeno* býti, a sice výlučně dle *národností* bez ohledu k jiným závažným poměrům hospodářským, geografickým, kulturním, kommunikačním, bez ohledu k stálému proudění obyvatelstva v zemi, bez ohledu ku potřebě, aby každý obyvatel země v celé zemi mohl ve svém jazyku domáhati se pomoci úřadů, bez ohledu konečně k ústavní individualitě království.

Rozhranění okresů správních, soudních a volebních dle národností, rozdělení sněmu v národní kurie navrhovány byly ovšem již dříve též ze strany české, a sice v osnově zákona národnostního z roku 1871. Při tom ale nesluší zapomínati, že tento zákon národnostní měl se státi základním zákonem zemským jen vedle fundamentálních článků, s nimiž se navzájem doplňoval (srv. shora str. 331). Nyní ale věci se zcela jinak mají, neboť německo-liberální strana chce provedení oněch požadavků *bez uznání a zaručení státoprávní individuality království českého*, ona chce rozhodnouti národnostní spor v Čechách bez současného rozhodnutí sporu státoprávního, jenž s oním těsně souvisí, ona chce rozděliti „správní obvod,“ „provincii“ Čechy na dva správní obvody národnostní.

Že k takovým požadavkům národ český nepřistoupí, že k nim také žádná rakouská vláda svoliti nemůže, to přece musí býti každému bystřejšímu politikovi zřejmo. Příčí se tomu historický staletý poměr obou národností zemských, státoprávní nedílnosť království, i v nynější platné ústavě zachovaná a se základy říše úzce spojená, příčí se tomu státoprávně zaručená rovnoprávnosť národů a jazyků zemských (čl. 19.) i požadavky spravedlnosti, příčí se tomu konečně vážné na snadě ležící politické důvody ve směru zahraničném.

Nejméně vhodny jsou však návrhy podobné k urovnání národnostního sporu českého, spočívajíce na myšlence, že se oba národní kmeny v Čechách nikdy nemohou vyrovnati, nýbrž že se musí naprosto rozejíti a *sobě odciziti*. Tato myšlenka svědčí nejlépe o tom, že tu jde jen o provedení politických cílů německých centralistů, o nadvládu jich nejen v říši, nýbrž i v království českém; jest to zápas ve prospěch centralistické ústavy, proti státoprávním i národnostním snahám českým. *Provedením návrhu na administrativní rozdělení Čech a na uzákonění státní řeči německé má býti na vždy učiněn konec státnímu právu českému*; a tím, že se zástupci národa českého přičinili, aby jak na říšské radě, tak na sněmu českém návrhy tyto odmítnuty byly, *obhájili zároveň státoprávní program český proti útokům naň činěným.*

Ovšem že tak ani národnostní ani státoprávní spor český ještě vyřízen není, a v tomto směru vracíme se k tomu, co jsme svrchu (ve stati IV.) uvedli. Touž cestou, kterou označili jsme tam za vhodnou a možnou k vyrovnání sporu státoprávního, mohla by býti urovnána též národnostní otázka česká. Jest to cesta *kompromisu*, *shody*, na zá-

---

gebiet in Böhmem (Prag 1887); Drei Reden gehalten im böhm Landtage in d. Session 1885—6 von dr. E. v. Plener (Prag 1886) a dr. V. Russ, Der Sprachenstreit in Österreich (Wien 1884); z druhé strany pak zpráva komise o návrzích šl. Plenera a dr. Trojana č. sněm. 358, tišt. CXXXIV. a Ad. Srba, Boj za naše právo národní. (V Praze 1888.)

kladě které měl by ujednán býti *národnostní zákon*, jakožto základní zákon zemský, obsahující možné ústupky a vhodné záruky národnostních práv německé menšiny v zemi, jichž podstatné kusy shledáváme již v národnostním zákonu z r. 1871. *Vyřízení však otázky národnostní v Čechách bez současného vyřízení otázky státoprávní při vyložených poměrech sotva lze si mysliti.*

O pojmu a povaze samosprávy.

Podává
dr. **Bohuš Rieger.**

d té doby, kdy znova obrodil se u nás život politický a ústavní, samospráva byla a jest naším oblíbeným národním heslem, a to snad tím více, čím hlouběji pociťujeme všeliké nedostatky samosprávy dosavadní. Tu považujeme toliko za průpravu, po níž má přijíti rozvoj širší a platnější. Právě letos připadá čtvrtstoletá ročnice obecného zřízení pro království české z 16. dubna 1864, i zákona o zastupitelstvech okresních z 25. července 1864, a snad tedy příští sněm český vzpomene si toho platným spůsobem. Však již také v klubu poslaneckém byl připraven návrh na zavedení zastupitelstev krajských. [1]) Každým pádem tato ročnice nové samosprávy obecní a okresní musí naši veřejnost pobízeti k úvahám o nabytých zkušenostech i potřebách do budoucna. V té příčině zajisté také přispěje k osvětlení vývoje a účinků naší samosprávy pamětný spis statistický, jejž podle návrhu poslance Fr. Schwarze vydati hodlá Jednota samosprávných úředníkův obecních a okresních v království českém.

Tato čtvrtstoletá památka byla nám také podnětem, abychom řadou jednotlivých článků naší veřejnosti v Osvětě vylíčili, kterak samospráva je provedena ve státech jiných; neboť i cizí zkušenosti mohou nám býti měřítkem i poučením, a na jich základě budeme pak také lépe moci souditi o vlastních věcech domácích.

Prve však, než počneme vypisovati samosprávu v jednotlivých zemích, zdá se nám nutno předeslati tentokráte stručný přehled theorie, zvláště jak se vyvinula ve státovědecké literatuře německé. [2]) Při tom arci sluší zpředu připomenouti, že zatím pojednáme jen o theorii samosprávy, nikoli o autonomii v technickém smyslu jakožto svézákonnosti, aniž o zákonodárné decentralisaci neb o státoprávním účastenství zastupitelstev zemských v zákonodárství. Arci bývá se svézákonností pravidelně spojena také samospráva, ale nikoli naopak. Protož sněmy zemské budeme sledovati, jen pokud jsou činny ve veřejné správě (nikoli při zákonodárství), pokud sněmy a výbory zemské jsou zároveň vysokými sbory samosprávnými.

---

[1]) Srov. Hlas Národa z 21. března 1889 č. 80.
[2]) Jednotlivých spisovatelův a spisův uváděti tu nebudeme; mimo jiné užili jsme zde také monografie dr. Glutha: Die Lehre von der Selbstverwaltung im Lichte formaler Begriffsbestimmung, 1887.

I.

Přehledněme nejprve hlavní směry theorie, každý zvlášť o sobě. Ve střední Evropě pojem samosprávy opíral se původně o správu kommunální, o vývoj zřízení obecního, zejmena městského. V minulém století uniformní, byrokratický centralismus a absolutismus arci nepřál obcím žádné volnosti; neméně francouzská revoluce jmenem jednoty a svobody právě zničila všelikou samostatnost obcí, neboť toliko individuum a stát uznávala za subjekty práv, a mezi nimi připouštěla pouze mechanický aparát správní. Naproti tomu v Německu zřízení obecní začalo v tomto století vyvíjeti se zase volněji. Tu především Prusko, když po své porážce Napoleonem I. obnovovalo základy svého státního zřízení, zároveň hledělo městským řádem z r. 1808 povznesti život obecní, pěstovati pospolitý smysl občanský. Na takovýchto základech pak liberální theorie před polovicí tohoto století žádaly, aby stát šetřil přirozené volnosti obcí, a to nejen městských, ale i venkovských, a připisovaly státu pouze dozor negativní, tak aby svobodná obec nerušila zákonův a státní jednoty. Však také historicky obce nebývaly dílem státu, jsouce zhusta staršími nežli stát sám; mohly tedy také trvati neodvisle od něho, i míti své vlastní povolání. Tím spůsobem shledáván v činnosti těchto veřejných korporací obranný prostředek proti státu, proti jeho všemohoucnosti; za základ svobody ve státě pokládána *obec svobodná*.

V prvé řadě stát neměl obmezovati správu obecního jmění; žádána svoboda *obecního hospodářství*. Později prohlašováno za *vlastní záležitosti obecní* vše, cokoli týkalo se především zájmu obce a dalo se vykonávati její vlastní silou v jejím obvodě. Takto rozšiřován t. zv. přirozený obor působnosti obecní, i připadala sem také policie místní, které byl stát obcím dříve přenechával toliko ve přísné podřízenosti k orgánům vládním. Ostatně t. zv. přenesený obor působnosti, t. j. vykonávání záležitostí specificky státních, byl považován za něco cizího, co s obecní samosprávou nijak nesouvisí. Úhrnem starší literatura myslila si stát a obec celkem jako ústavy zvláštní, každý se svým vlastním oborem působnosti. Takové bylo také stanovisko rakouského zákona obecního z r. 1862.

Těmto náhledům nejblíže stojí pojímání samosprávy, jež Gneist nazval *společenským*, a jehož hlavními zástupci v Německu jsou Schäffle a Gierke. Podle toho přirozené obce a svazky lidské společnosti samy ve volném sebeurčení uskutečňují jisté kollektivné potřeby, místně nebo věcně vymezené, jakožto své vlastní zájmy. Jsou to korporace veřejné či obecné, ježto jednotlivec jest jim poddán jako člen vyššímu celku; nicméně naproti státu jeví se býti zase zvláštními subjekty se svými zájmy, s vlastním principem a oborem životním. Úkoly těchto veřejných svazků jsou veřejné, ač nikoli státní, jelikož působnost státní má nastávati teprve tehda, když ani jednotlivec, ani veřejné svazky již nestačují, kde tedy začínají zároveň zájmy vyšší, i potřeba jednotné moci ústřední. Je tu dělba práce, kteráž odlučuje obor organických svazků společnosti od vlastního oboru státního, která samosprávou obmezuje

účel samého státu. Svoboda spatřuje se tu v tom, že lid čili společnost *brání* přílišnému zasahání státu do svých záležitostí, do svých zájmů.

Toto pojímání samosprávy nemá dnes v literatuře mnoho stoupenců, jelikož svoboda nehledá se v obranném postavení proti státu, jako spíše *v účastenství občanstva ve státní moci*. Moderní stát kulturní a ústavní osobuje si veškery kollektivné úkoly, a za to z druhé strany pojišťuje svým příslušníkům ústavné účastenství ve své ústavě a správě. Národní zastupitelstvo prostředkuje účastenství lidu či společenstva v zákonodárství; podobně pak samospráva jeví se jakožto účastenství společenstva a jeho orgánů *v moci výkonné, ve státní správě*. O tom však se zase různí náhledy, z kterého konce původně vychází prostřednická úloha samosprávy, zdali od společnosti neb od státu: — dle jedněch má samospráva ve správě státní přiváděti ku platnosti jisté společenské zájmy, dle druhých zase naopak má tyto zájmy podřizovati ideální, ethicko-politické autoritě státu.

Hlavními zástupci těchto dvou směrů jsou profesoři Vavřinec Stein a Rudolf Gneist. Stein vychází od poměrů na pevnině evropské, kde samospráva vyvinula se ve spojení se správou obecní, a kde zároveň zájmy místní docházely svého zastoupení. Naproti tomu Gneist vzal si za základ historický selfgovernment v Anglii, tak jak v 18. století nejvíce se rozvinul, kde nejednalo se o společenské zájmy, nýbrž vůbec o veřejné služby, k nimž jednotlivci byli státu povinováni. Směry ty stojí proti sobě jako samospráva *korporativní* a samospráva *občanská*, zároveň jako hledisko *společenské* a hledisko *pouze státní*. Ostatní literatura kloní se buď ke Steinovi nebo ke Gneistovi, tak že nám napřed stačí vylíčiti tyto dva hlavní směry v jejich celku.

Stein vyšel z velmi širokého pojmu veřejné správy. Jemu je správou každá činnost lidských associací, která nevztahuje se pouze na soukromý zájem svých členů, nýbrž sleduje též úkoly obecně prospěšné, obsažené v účelu státním, tedy dotýká se veškerých příslušníků státních. Tím spůsobem podle správy vládní vystupuje také *správa volná či svobodná*, jež se vyznačuje samočinností volného státního občanstva, a k níž patří jak spolky, tak samospráva. [1]) Tato svobodná správa vůbec, i samospráva zvláště, plní dvojí úkol: *úkol státoobčanský a zvláštní úkol správní*. Moderní společnost státoobčanská vyžaduje individuálné sebeurčení čili svobodu (byť i byla obmezena rovným požadavkem všech členů celku), a tato svoboda vystupuje v životě státním jakožto organisované účastenství státních občanů ve všech funkcích státu (státní osobnosti), tedy v ústavě i správě. Tak jako v zákonodárství orgánem sebeurčení je národní zastupitelstvo, podobně v moci výkonné prostředníkem občanské samočinnosti je správa svobodná, a zvláště samospráva. Arci nelze připustiti samočinnost individuální; tu právě veřejné *korporace* správní, jakožto orgány z lidské společnosti vzešlé, ale zároveň také

---

[1]) Spolky počítá Stein ke svobodné veřejné správě, pokud sledují účely obecně prospěšné, a takto s činností státní konkurrují. K samosprávě ve smyslu širším počítá 1. jistá zastoupení zájmů, buďto zastoupení docela volná jako shromažďování, petice, enkety anebo vlastní zastupitelstva, jako poradné komory neb i rady úřadům přidělené; 2. samosprávu vlastní, jež zastupuje zájmy jistého svazku místního (zvláště obce a země).

vládou neb státem uznané, mají ve státní správě *prostředkovati sebeurčení státoobčanské.* Vedle toho svobodná správa vůbec a samospráva zvláště má ještě zvláštní správní úkol, totiž ten, aby proti vládě, jež zastupuje všeobecný zájem státní, zastupovala také *zájmy zvláštní.* Státní správa nevylučuje zvláštních zájmů, máť je uskutečňovati vedle zájmu všeobecného a uvnitř jeho; ale jelikož vláda zastupuje jednostejnosť, potřebí tu ještě jiného, a sice voleného organismu k hájení zájmů zvláštních. Činnosť takovou nelze tedy zvláště odlučovati od činnosti státu samého, jak to činívaly náhledy starší: — organické svazky lidské společnosti (sbory samosprávné) zastávají sice záležitosti, které především dotýkají se jejich vlastních zájmů, tedy v tom smyslu své vlastní záležitosti, avšak zároveň plní tím také úkoly státní.

Steinovi přísluší zásluha, že touto naukou dal samosprávě vůbec bezpečnější základ státovědecký, a to zvláště na půdě t. zv. státu „organického." Zároveň vedle politické theorie po prvé vytkl také jistý *státoprávní* pojem samosprávy; hleděl totiž — čeho Gneist nečiní — poměr mezi státní vládou a orgány samosprávnými pojati také právnicky. Ačkoli tyto orgány podobně jako vlastní orgány vládní vykonávají záležitosti státní, přece právně nejsou jen vládním aparátem; státoobčanský a zvláštní správní úkol samosprávy nutně tu vyžadují jisté právní samostatnosti oproti vládě, čili tedy stát musí samosprávné svazky či korporace uznávati za *osobnosti práva veřejného,* za právní subjekty. Správní korporace, orgán ze společnosti vzešlý, má tedy právo, aby samočinně působila jako orgán moci výkonné, jako orgán státní správy. V kompetenci sobě vyměřené může prý volně se usnášeti a jednati na místě moci státní — což Stein (odchylkou od technického smyslu toho slova jakožto svézákonnosti) nazývá autonomií —; vládě pak zbývá toliko právo vrchního dohledu, jež nesahá dále, než kážou zákony nebo naléhavé nebezpečí; porušíli vláda autonomii či kompetenci správní korporace, lze ji žalovati soudně.

Naproti Steinovi *Gneist* postavil se přísně na stanovisko státu. Na základě starého anglického selfgovernmentu, zejmena ústavu soudců mírových (justices of peace), vylíčil samosprávu především jako princip politický, a neformuloval jí právnicky. Co do působnosti Gneist hledá samosprávu na poli státní správy ve smyslu užším nežli Stein. Vlastní samosprávou je mu vykonávání funkcí specielně státních, *vrchnostenských a nejen hospodářských,* tedy to, co dříve s oblibou nazývalo se přeneseným oborem působnosti; jedná se tu o *vykonávání státních výsostí,* a to prý *beze vlivu zvláštních zájmů* sociálních nebo kommunálních, ježto hmotné zájmy společenských tříd nemají býti zvláště zastupovány, ale spíše podrobovány vyšší, ideální autoritě státu. Nejde tu o žádná práva, o žádné zájmy, nýbrž o veřejné služby a povinnosti ke státu, o místní úřady ve vnitřní správě, o to, aby platné správní právo bylo prováděno, pokud to vhodno, v sousedských svazcích či místních okresech. Že v tomto oboru je selfgovernment, to záleží na způsobu orgánu, kterému tato vlastní správa státní je svěřena. Orgánem jejím nejsou veřejné korporace, jako v Německu, ale *jednotliví občané,* které sám panovník jmenuje *k čestnému bezplatnému úřadu* mírového soudce ze středu usedlých a zámožných, tedy společensky neodvislých krajanův.

Volby tu není, neboť nikoli společnosť, ale sám stát tvoří samosprávné úřady, nutě jednotlivce ke svým službám. Místo úřednictva z povolání nastupují sice jednotliví občané v osobním čestném úřadování; nicméně pak jakožto úředníci stojí ve přímém spojení se správou ústřední, a jsou odpovědni samé koruně. Nesluší tu mluviti o samosprávě korporativní, jako spíše občanské.

Arci tento osobní ráz anglického selfgovernmentu opírá se přece také o jistou stránku korporativní. Anglická hrabství a jejich divisions (na místě starých hundreds) sice nebývaly osobnostmi práva veřejného, jako spíše jen svazky či okresy výhradně státu sloužícími, svazky ku plnění veřejných povinností či služeb. Pokud veřejná správa vedle služeb osobních vyžadovala od státních poddaných také hmotného nákladu, musil jej hraditi celý okres, čili územní svazek. Časem pouze majetné třídě okresu zůstalo konání bezplatných služeb osobních, arci dle potřeby také na náklad okresu, tedy prostředkem místních, kommunálních daní. I v Anglii vrchnostenská činnosť čestných úředníků musila opírati se o jistou správu hospodářskou a berní; a právě při této správě vyvinuly se v Anglii v tomto století také zastupitelské sbory poplatníků, které však jen dosti volně souvisí s vlastní samosprávou vrchnostenskou. [1])

Gneist považuje selfgovernment vůbec za nutný základ anglické *ústavy parlamentární.* Bez politické školy selfgovernmentu nelze z interessovaných tříd společenských tvořiti sbor zákonodárný a berně povolující. Majetek nemá platiti svou společenskou mocí, svými zájmy, nýbrž nanejvýše službami státu konanými; společenstvo musí býti státem organicky nuceno, aby ve veřejné správě činně navyklo si podřizovati své zájmy všeobecnému zájmu státnímu; jen po takovéto průpravě parlament stává se spůsobilým k vedení státu. Bez selfgovernmentu prý vůbec v oboru správy není možným stát ústavní, právní. Konstituční správa ministerská již sama sebou přináší správu strannickou; kdežto však podřízené úřednictvo z povolání musí sloužiti panující straně, selfgovernment naproti tomu lépe zabezpečuje nezávislosť vnitřní správy od změny ministrův a panujících stran.

Gneist vůbec *hlavní zásady* historického selfgovernmentu anglického považuje za nutné znaky *každé* pravé samosprávy. V skutku podařilo se mu, že jistou měrou byly recipovány při reformách veřejné správy, zvláště krajské, jež v letech sedmdesátých provedlo Prusko. Dle toho doplnění úřednictva z povolání úředníky čestnými z intelligentních, majetných laiků či občanů má úředníky z povolání povznášeti, přidávati jim protiváhy nahoru. Naopak tito občané jako čestní úředníci mají prakticky přivykati vědomí státních povinností, a jsouce jmenováni státem, mají dolů proti stranám zachovávati postavení vrchnostenské — osobně a společensky arci mohou státi ve spojení s usnášejícími se zastupitelstvy kommunálními.

---

[1]) Skutečnému vylíčení samosprávy v Anglii, nejen historického selfgovernmentu, ale i útvarů nových, bude věnován náš příští článek. Prozatím lze poukázati na spisek dr. Jana Palackého: O samosprávě anglické (v České politické bibliothéce).

II.

Vyloživše takto hlavní směry theorie, pokusme se nyní podle stavu literatury zvláště zodpověděti dvě hlavní otázky, jež při pojmu samosprávy se vyskytují, totiž koho sluší považovati za subjekt neb orgán samosprávy, a jaký obor působnosti mu přísluší? I zbude nám pak dolíčiti ještě ústavní úlohu i právní povahu samosprávy. Předkem však zmiňme se krátce o významu samého slova *samospráva*. Tu vyplývá samo sebou, že jde o určitý způsob veřejné správy, dle kterého lid nebo jisté jeho orgány nejsou spravovány, nýbrž spravují se samy. Toť arci předpokládá také vyšší, svrchovanou moc — totiž stát, jenž by jisté úkoly správní musil sám plniti, kdy by se jich právě neujímaly subjekty jiné, jemu celkem podřízené, ale přece vlastního života schopné. Činnosť státu samého pokládá se vůbec za správu státní, nikoli za samosprávu, leda ve státech spolkových, kde jednotlivé státy členské v některých ohledech vstupují oproti svému celostátu do postavení orgánů samosprávných, o čemž tuto mluviti nebudeme.

Co se týče nejprve *organismu* samosprávy, posavad nedocíleno shody náhledů. Někteří spisovatelé nežádají organisace určité, požadujíce toliko, aby v ní vůbec zjevovala se jistá idea politická nebo jistá povaha právní. Celkem však převládl náhled, že pravému pojmu samosprávy vyhovují nejlépe *veřejné korporace* čili organické svazky, jež prostředkují účastenství státních občanů ve státní správě. S tímto směrem, jenž o Steina se opírá, ale nauku jeho zároveň ve mnohém ohledě obmezuje neb opravuje, v skutku sluší souhlasiti se stanoviska státu organického a ústavního; rovněž tento směr lépe připouští právnické formulování pojmu samosprávy, jak si toho žádá novější směr v literatuře práva veřejného. I v samé Anglii myšlenka samosprávy korporativní vesměs již pronikla; také nezdá se více možno, že by státní správa v moderním společenstvě mohla býti obstarávána osobními čestnými úřady jednotlivých občanů — tyť mohou tvořiti toliko doplněk a korrektiv samosprávy korporativní nebo soustavy byrokratické. Protož nebudeme theorii Gneistovu vtěsnávati pod pojem samosprávy korporativní, samosprávy ve smyslu tuto vytknutém; i budeme státní funkce občanů jakožto úředníků čestných považovati za jinou zvláštní formu společenského sebeurčení či občanské sebevlády (jak právě dí slovo selfgovernment [1]).

Zdá se totiž přirozeno, že skutečným subjektem veřejné správy může býti toliko *osobnosť kollektivní*. Jednotlivec o sobě směřuje k plnému uskutečnění svého zájmu individuálního, soukromého; naproti tomu associace nemíní uskutečňovati zájem individuální o sobě, nýbrž toliko

[1]) Při pojmu samosprávy kladou váhu na státní funkce jednotlivých občanů (místo úředníků z povolání) zejm. Gneist a Jiří Meyer; k nim se kloní i Löning a Sarwey, kteří však připouštějí také činnosť kommunálních svazků. Naproti tomu po Steinovi značná řada spisovatelů požaduje subjekt korporativní, jako Schulze, Zorn, Ulbrich a j.; k nim kloní se také Laband a Arnošt Meier, kteří však připouštějí také jinou organisaci samosprávy.

poměrně dle zájmu všech členů — tedy vůle směřuje tu také k jistému zájmu kollektivnímu, obecnému, jenž může se neshodovati se zájmem soukromým. Také volné spolky jsou sice tvary kollektivismu, ale neovládají členů svých intensivněji, obmezujíce jejich individuální svobodu toliko následkem vlastního sebeobmezení členů. Proto vlastně nesluší volné spolky počítati k orgánům veřejné správy, ježto ve své organisaci pouze nedostatečně provádějí panství celku, zájmu obecného nad jednotlivci. Kollektivismus žádá za svým účelem jisté panství celku nade členy, a takové zvláště zjevuje se při *korporacích veřejných*, čili při svazcích nebo tělesech správních, které se zakládají na donucovací moci celku, resp. na nuceném příslušenství členů (Zwangsgewalt, resp. Zwangsangehörigkeit). Veškera činnost takovýchto nucených svazků je správou veřejnou, činností pro zájmy obecné, tak že vůle individuální mocně si podřizuje a je ovládá. Protož i kollektivní obecné hospodářství veřejných svazků padá konečně do správy veřejné; nicméně ve správě hospodářské nebývá vždy dosti zjevna vrchnostenská moc celku, teprve kde se jedná o jednotu, o trvání a vývoj celého svazku, vystupuje technicky vlastní správa veřejná, která rozkazy svými jednotlivce podřizuje obecnosti.

Podle toho byly by orgánem, resp. subjektem samosprávy toliko korporace veřejné, t. zv. tělesa správní. Rozpadají se na korporace místní, územní (Gebietskörperschaften) a na svazky zájmů věcných (Berufskörperschaften). Avšak přihlednemeli k jejich úkolům či působnosti, seznáme, že také *svazky zájmů věcných*, jako jsou odborné komory a živnostenská společenstva, konečně lze vyloučiti z pojmu vlastní politické samosprávy. Je pravda, že také tyto svazky — nehledě k jejich obecné činnosti hospodářské — jeví se naproti svým členům jako orgán správy, provádějící zájem kollektivní, celkový. Avšak ony zastupují kollektivní zájem určitého povolání, tedy v prvé řadě zájmy jisté společenské třídy, také na venek; i mohou takto dostati se do rozporu s úkoly státními. Jejich zájem sám o sobě není ještě zájmem veřejným, státním, a zhusta stát sám musí takovéto zájmy společenské uváděti do nutné rovnováhy s hlediště blaha obecného; zastávání vlastních zájmů i proti státu není vlastní samosprávou. Vzhledem k tomu svazky zájmů věcných bývají charakterisovány jako tělesa samosprávy *společenské* (genossenschaftliche Selbstverwaltungskörper) na rozdíl od politických sborů samosprávných; činnost jejich prohlašuje se dílem za činnost společenskou, dílem za správu delegovanou — zároveň bývají to po výtce sbory pouze poradné, které jen zřídka konají jisté funkce správy politické.

Zbývají tedy svazky místní, územní, neboli *nižší a vyšší obce*, jako přední a vlastní orgány samosprávy. Přihledněme především k *místní obci*, jež neméně nežli stát je svazkem přirozeným a nutným. Obec nezávisí na vůli jednotlivcově, nýbrž na sousedství či spolubytování v jistém území; mimo to není to svazek pouze jednotlivé společenské třídy, nýbrž svazek obecný. Kollektivní vůle obce je tedy samostatná, nezávislá na jednotlivci o sobě, směřuje k organickému celku zájmů vzájemně se vížících, i k zachování a rozvoji veškerého svazku, tedy jisté obecnosti; jako jednota stojící nade svými členy, osobí si nad

nimi moc a správu, své vlastní panství. Obec má tedy netoliko pospolitý úkol hospodářský, ale i pospolitý úkol politický, a za subjekt tohoto úkolu platí právě celý svazek její: ona jest *také politickou osobností*. Je pravda, že tato povaha nevystupuje vždy zřejmě na venek. Jednotlivé místní obce bývaly sice kdysi zároveň svrchovanými státy, ale naproti tomu dosti pravidelně spatřujeme politickou činnosť jejich velice obmezenu. Nicméně to, že více místních obcí je seskupeno na větším území, že jsou pak podřízeny jednotné vyšší moci, státu, neničí ještě původní povahy místní obce; ona nadále zachovává ještě virtuelní schopnosť, aby dle potřeby ujímala se pospolitého úkolu zase měrou rozšířenou. I když politický pospolitý účel prohlásíme dnes za účel státní, nesleduje z toho ještě, že by tím přestal býti spolu také vlastním účelem podřízených obcí; jesti to účel státu i obci společný. Obec konajíc veřejnou správu, plní tím zároveň své vlastní i také státní úkoly.

To, co jsme právě vyložili o přirozeném a nutném svazku obce místní, platí pak svou měrou též o *obcích vyššího řádu*, o obci okresní, krajské a zemské. I tyto vyšší obce někdy povstávají přirozeným vývojem poměrů. Nicméně bývají zhusta považovány jen za umělé výtvory státu. Pokud však positivní právo přiznává jim nejen veřejnou správu hospodářskou, ale i jisté výkony vrchnostenské, zajisté náleží považovati je za subjekty veřejné správy, za živé orgány samosprávné.

Neméně již z tohoto výkladu o orgánech samosprávy vysvitl nám obor její *působnosti*. Dnes již opouští se theorie, která chtěla pojmově rozlučovati, které kollektivní potřeby či úkoly náležejí územním obcím a které samému státu. Zejmena nelze obec považovati za svazek pouze hospodářský, aniž stát za svazek pouze vrchnostenský; oba mají povahu dvojí a jsou tedy ve své působnosti v podstatě jednostejny. Nižší a vyšší obce arci snad zejmena zastávají místní pospolitou správu hospodářskou, než i tato směřuje zhusta ku prospěchu zařízení veřejných, jež nemají významu pouze místního; mimo to plnívají také úkoly v skutku politické, vrchnostenské, vykonávajíce jistou moc rozhodovací a rozkazovací či donucovací netoliko v zájmu svého svazku, ale i širší obecnosti. Vlastní *samospráva* v užším smyslu spatřuje se ovšem ve správě vrchnostenské, ve vykonávání státních výsostí, kdežto pospolitá správa hospodářská, aspoň pokud se při ní dosti nezjevuje moc donucovací, nebývá vždy zvána samosprávou, nýbrž prostě jen správou *kommunální*. [1])

---

[1]) Tak činí zvláště Laband, Arnošt Meier, Gareis. Naproti tomu Gneist, Sarwey, Löning, Jiří Meyer spatřují pole samosprávy sice především ve všeobecné správě zemské, ale pak také v kommunálním hospodářství. Stein arci počítá pospolité hospodářství docela ke správě veřejné. — Ostatně tu jen krátce připomínáme, že v organisaci kommunální uskutečňuje se obyčejně zastoupení společenských zájmů, a že tedy, pokud obce zastávají také správu vrchnostenskou, sleduje z toho zvláště mocný vliv zájmů v celé veřejné správě; naproti tomu se ukazuje, kterak je potřebí, aby vykonávání vlastní moci státní nebylo úplně ve službě tříd v obci právě panujících. Vzhledem k tomu, jak později uvidíme, Prusko hledělo samosprávu korporativní kombinovati se zásadami selfgovernmentu anglického.

Arci je také pravda, že obec mimovolně nachází hranici své činnosti ve svém území a ve vlastních silách — však tím není ještě obmezena na t. zv. policii místní; ano síly mnohé obce uvnitř svého území by postačily k zastávání všeobecné správy a policie zemské měrou velmi velikou. Z druhé strany nezdá se vhodno, aby všeobecná správa státní byla přenášena na obce nižší neb i vyšší takovou měrou, že by tím byla obmezena mohoucnosť celků vyšších, především jednotného zřízení státního. Jaká v skutku má býti dělba působnosti či kompetence mezi státem a obcemi, to nelze blíže vyvoditi z jejich pojmu, nýbrž řídí se dle povahy určitého národa a vůbec dle rozmanitých poměrů konkretní politické vhodnosti, tedy celkem je to dílem vývoje historického a práva positivního. Proto také otázku tuto nejlépe si objasníme, až budeme líčiti samosprávu v jednotlivých zemích. —

Přehlednuvše dosud, jaké jsou orgány a jaká je působnosť samosprávy, musíme konečně dolíčiti, kteraká *ústavní úloha* připadá samosprávě ve státě moderním, a kterak tuto tvoří *zřízení právní.* Nemíníme při tom vychvalovati také její *hodnotu mravní,* která se jeví v tom, že samospráva je ploditelkou pravého vlastenectví a ducha pospolitého, smyslu konservativního i liberálního zároveň, — aniž líčiti blíže, kterak samospráva jest důležitou *školou politickou,* ježto občany v obci vychovává k životu státnímu. Snad bychom pak musili ukázati také k některým stinným stránkám, jež tak neb onak ve skutečnosti při samosprávě se objevují. Chceme tedy pouze dolíčiti, že samospráva je podstatným činitelem státu ústavního, že je to v skutku vyšší formou státního života, když lid částečně sám sobě vládne (prostředkem orgánů volených a poměrům jeho bližších), než když je byrokraticky ovládán shora.

Stát ústavní vůbec dopouští jisté sebeurčení státních poddaných, tak že positivně nebo negativně obmezují vrchní držitele státní moci. Poddaní dle ústavy bývají sami činnými neb spolučinnými při výkonu státního panství, a to všech státních výsostí. Občanská sebevláda jeví se především při zákonodárství; pokud snad národní zastupitetstvo formálně není zároveň orgánem vůle státní, přiznává se mu aspoň právo spolupůsobiti ke zjištění správného obsahu státní vůle, a hlava státu je tím materiálně vázána. V oboru spravedlnosti poddaní státní — mimo porotu — nebývají spolučinnými, nicméně negativně vytknuta tu jistá záruka proti zneužívání moci vládní tím, že spravedlnosť náleží konati výhradně nezávislými soudci, nikoliv obyčejnými orgány vládními. Konečně *v oboru státní správy* vyskytují se rozličné formy občanského sebeurčení čili sebevlády, nestejného významu, jež rozšířená zvyklosť nazývá vesměs samosprávou.

Nejchatrnější z těchto forem je t. zv. správa repraesentativní, jakou celkem vidíme při *francouzských* departementech. Tu jako při zákonodárství zástupci poddaných mají se vládou spolupůsobiti; ovšem vystupuje tu pouze zastupitelstvo partikulární (conseil général, commission départementale) spolu s místním orgánem vládním (prefektem). Ježto však státní správa a policie musí jednati rychle, nelze to dobře provesti, aby orgán vládní nesměl nic nařiditi bez místního parlamentu; lze sice předepsati, že orgán vládní musí nařiditi, cokoli místní reprae-

sentace prohlásí za obsah státní vůle, ale tím není ještě vyloučena rovnoběžná samostatná činnosť orgánu vládního. Proto, pokud nehledíme ke správě hospodářské, kommunální, nýbrž ku policii, v skutku repraesentaci departementální jen obmezeně přísluší „porada" a prefektovi samému „jednání," a porada není skutečným usnášením se.

Rozhodně nad to vyniká starý *anglický* selfgovernment, totiž správa konaná v čestném úřadě jednotlivými občany, kteří hmotně a společensky jsou sice neodvislí od vlády, ale zároveň na základě král. jmenování zachovávají si jistou neodvislosť od podřízené jim společnosti. V této formě sebevláda jeví se spíše negativně, jako při soudnictví; žádá se tu spíše jistá neodvislosť orgánů správních (podobně soudcům), jakožto záruka proti zneužívání moci vládní, nežli právo celého občanstva, aby samo veřejné správy se účastnilo tak, jak tomu je při vlastní samosprávě korporativní.

Konečně i *vlastní* samospráva nižších a vyšších obcí je prostřednicí občanského sebeurčení ve veřejné správě. Arci zjevuje se samostatně také ve státech jinak absolutních, neboť obce mají právě přirozenou schopnosť ujímati se úkolů státních, jsou zároveň korporacemi politickými, a to může jeviti se i kromě státu ústavního. Mimo to sluší připojiti, že v některých státech rozličné formy sebevlády bývají ve veřejné správě zároveň zastoupeny, i také se živly byrokratickými kombinovány, tak aby ústřední výkonná moc nebyla nad potřebu obmezena.

Celkem však právě samospráva korporativní stává se ve státech ústavních podstatným živlem objektivního *práva ústavního*, podobně jak účastenství zastupitelstva lidu, ministerská odpovědnosť a neodvislosť soudců. Podstata její záleží v tom, že orgány ne snad jen společensky, nýbrž *právně* nezávislé od vlády, samy na sebe přejímají funkce veřejné, státní, a že takto činnosť vládní nahrazují čili surrogují. Obec nižší neb vyšší z vlastního práva zastupuje místo vlády státní; této zbývá jen nutný dohled. [1])

Aby korporativní samospráva stala se, jak pravíme, *zřízením právním*, musí nejen vnitřní organisace obcí, ale i kompetence jejich orgánů právně býti vyměřena. Zejmena sluší zákonem upraviti obecní volby, a stanoviti, kterak občané jakožto orgány obecní ke správě státní se povolávají. Jen do jisté míry může s volbou soutěžiti vládní jmenování nebo potvrzování, neboť nebylo by tu samosprávy, kdy by se celkem nezachovala povaha orgánu obecního. Neméně třeba právně upraviti působnosť orgánů samosprávných ve správě, i tomu odpovídající dohled vládní. V té příčině připisuje se vládě obyčejně toliko kontrola právní (která po případě je vyhrazena rozhodování soudnímu), tak aby se zjednala platnosť zákonům, aby samosprávné orgány nepřekračovaly své kompetence a správních norem vůbec. Někteří spiso-

---

[1]) Orgán vládní nejedná společně s orgánem obce; není tu takového spolupůsobení, jaké je při zákonodárství. Dr. Gluth n. u. m. chce následující dohled vládní jaksi anticipando považovati za spolupůsobení obce i vlády; arci toto spolupůsobení není prý zjevné, toliko negativně zjevuje se teprve při zrušování aktů samosprávných.

vatelé však považují vládu za oprávněnu též ke kontrole správní, tedy i ke zkoumání vhodnosti aktu v mezích zákona se držícího, — arci pak obmezují tuto kontrolu tak, že vláda může takový nevhodný akt toliko zrušiti, nikoli však změniti jeho obsah nebo učiniti své vlastní opatření; jináče by byla ohrozena sama podstata samosprávy. Dále zhusta připisuje se vrchní dozor také samým obcím vyšším, ježto dohled vládní neukazuje se dostatečným. Kdežto vláda přihlédá pouze k tomu, aby jednání samosprávných orgánů bylo zákonité, anebo pouze rušiti smí akty nevhodné, obce vyšší mívají moc rušiti akty nevhodné, aneb i dokonce měniti sám obsah aktu, když neslušně zasáhl do zájmův individuálních. [1])

Tímto způsobem samospráva stává se objektivním zřízením právním. Ale tím jsme ještě všeho nedopověděli. Vrcholem vývoje právního jest, když samosprávné korporace stojí vůči vládě jako zvláštní právní subjekty, když jest uznáno a chráněno také jejich *subjektivní právo* k tomu, býti zvláštním, nezávislým orgánem moci výkonné (jak to vyplývá zejmena z pojmu státu organického [2]).

Hlava právnické školy ve veřejném právu, Pavel Laband, formuloval samosprávu vůbec jen juristicky, jakožto vykonávání vrchnostenského panství, jež stát přenáší na orgány sobě sice podřízené, nicméně však mající vůči němu svůj obor práva veřejného, tedy své subjektivní právo vůči státu, jakého práva aparát vládní nemá. Orgán samosprávný je dle Labanda „subjekt svých oprávnění úředních,“ tak že mu také náleží žaloba proti porušení své kompetence vládou (tak tomu i v Rakousku). Laband ostatně uvádí také „monarchické“ orgány samosprávné, totiž patrimoniální pány, kteří rovněž mívali své subjektivní právo ke správě státní; nicméně uznává, že státu modernímu hoví toliko samospráva korporativní. [3])

---

[1]) O přeneseném oboru působnosti lze při samosprávě potud mluviti, když stát přenechává policii v obci jen k vykonávání zcela odvislému od vlády. Samostatný obor sahá, jen pokud dohled vlády jest obmezen, pokud samospráva je ústavem právním, a zvláště pokud kommuny jsou uznány za subjekty práva na správu státní.

[2]) Jak jsme dříve uvedli, Stein v té příčině mluví o „autonomii,“ jakožto právu korporací, aby ve své kompetenci jen ony samy činily svá nařízení a opatření; nicméně Stein za to přisoudil přece také vládě rozsáhlý dohled. Sarwey zase mluví přímo o právu volného sebeurčení uvnitř zákonů, o nezávislosti samosprávy na jiné vůli státní, než jaká projevena zákonem.

[3]) Mimo to Laband vycházeje v náhledech svých vždy z dokonalého „panství“ samého státu, nepřipouští při samosprávě oprávnění původního, originárního; právo její plyne prý jen z vlastního sebeobmezení státní svrchovanosti. O náhledu tom arci nelze se tu šířiti.

Obchodní paroplavba států západoevropských.

Podává

Čeněk Hevera.

Úkolem a snahou státníků o blaho země pečlivých jest povznesti vývoz domácích výrobků buďsi hospodářských nebo průmyslových. Za účelem tím zavádí se vhodná soustava celní a uzavírají se smlouvy obchodní ve shodě se státy sousedními. Snížíli se sazby dopravní, udělujíli se prémie za vývoz některých výrobků průmyslových, zvyšují se z pravidla snahy vývozní měrou nemalou.

Hlavním prostředkem ku povznesení vývozu jest paroplavba pomořská za účely obchodními; v době pak naší bývá paroplavba od státní moci nejen chráněna, nýbrž také hmotně podporována.

Se starým dílem světa silně závodí Amerika svou výrobou hospo dářskou a průmyslovou, jež dostačuje nejen k uhrazení potřeb vlastních, nýbrž hledá si tržiště nová buď v končinách evropských nebo ve vzdálených zemích na východě.

Z této příčiny obracejí veliké průmyslové státy všemožnou pozornosť svou k zemím východním, upevňují své dosavadní obchodní styky s nimi nebo vyhledávají nových.

Mezi konkurrenty světového obchodu vystoupila, veškerými hmotnými prostředky jsouc opatřena a vydatnou politickou vahou podporována, nově vzniklá *říše německá.* Nemáme příkladu v dějinách, aby v tak krátké době některá říše zaujala v obchodu světovém místo tak vynikající, aby průmysl její tak rychle se byl vyvinul, jak to vidíme na říši německé. V oboru strojnickém hrozí konkurrencí svou samovládné prve Anglii; v průmyslu cukerním ještě před 15 lety byla za výrobou rakouskou, nyní však ji přesahuje dvojnásob a zařizuje téměř ve všech končinách faktorie i agencie a zasahuje takto v obor obchodních prospěchů francouzských a ruských. Překypující výroba její nespokojuje se vlastními přístavy severními, nýbrž zřizuje paroplavbu vlastními koráby v jižních cípech Adrie, aby odtud zápolila s obchodem rakouským. Chyb a nedostatkův v obchodu světovém, jež u sousedů se objevují, umí Německo využiti ve svůj prospěch, tu dočasný, tam trvalý.

Není zde místa, abychom tuto kapitolu rozebírali, avšak máme za to, že jest již svrchovaný čas, aby povolané kruhy naše s největší bedlivostí všímaly si v tomto ohledu rozvoje Německa, jehož světový přístav Hamburský působí nyní na hmotné důležitosti zemí českých zajisté větším vlivem, než hlavní, vlastně pro náš světový obchod jediný přístav Terstský.

Německo poskytuje paroplavební společnosti severoněmeckého Lloydu za cesty z přístavu Bremského do východní Asie (přístavy Šangaj a Hongkong), pak do Australie (přístavy Sydney a Samoa), jakož i za poboční cesty z přístavu v Brindisi do Port-Saidu roční subvence 4,000.000 mark. Za tuto subvenci povinna jest tato paroplavební společnosť vykonati cestu 711.000 mořských mil s rychlostí $11\frac{1}{2}$—12 mil za hodinu.

Francie poskytuje dle smlouvy ze dne 10. června 1886 paroplavební společnosti Messageries maritimes za cesty z velikých svých přístavů v Marseilli a Bordeauxu 12,763.498 franků subvence. Z těchto přístavů vyjíždějí lodi do přístavů Středozemního moře (Alexandrie, Beyrut, Soluň, Smyrna); do Indie a východní Asie (Yokohama, Aden, Karači, Bombay, Kolombo, Kalkuta, Singapore, Batavie, Nouméa, Réunion, Mahé, Mauritius), pak do jižní Ameriky přes Lissabon (Dakar, Rio-Janeiro, Buenos-Ayres). Za řečenou subvenci musí paroplavební společnosť vykonati 1,444.860 mořských mil rychlostí 11½—14 mil za hodinu. Nejčastěji konají koráby cestu do přístavů Středomořských, totiž 26kráte v roce. Do přístavů jižní Ameriky koná se ročně 12 cest.

Anglie uzavřela dne 1. února 1888 smlouvu s paroplavební společností Peninsular and Oriental Company na deset roků. Společnosť povinna jest vykonati cestu 52krát ročně z Brindisi do Bombaye a 26krát do Šangaje. Rychlosť jízdy obnáší 11·20—12·54 moř. mil za hodinu, roční cesty dohromady 720.000 m. mil, subvence dostává společnosť ročně 265.000 liber šterlinků. Na cestě Brindisi-Aden nesmí pro oba směry užívati těchže parníků. Taxy, jež platí se v kanálu Suezském, se jí zvláště nenahrazují.

Italie dle smlouvy, kterou dne 4. února 1877 na 14½ roku se společností Navigazione Generale Italiana uzavřela, poskytuje za cesty ročních 1,281.792 moř. mil subvence 7,588.996 lir. Cesty této paroplavební společnosti konají se třemi směry: z přístavů pevniny italské do Tunisu; z Palerma, Benátek, Brindisi a Janova do Syrie, Soluně, Smyrny, Cařihradu, pak do Indie a Východní Asie; z Janova do Singaporu, Batavie a Bombaye.

Mimo to poskytuje vláda italská anglické společnosti Peninsular and Oriental Company za cesty z Brindisi do Benátek (připojením k vlaské cestě do Alexandrie, jež se v každém témdni konati musí) roční subvence 500.000 lir.

V *Rakousku* se dle vzoru Londýnského Lloydu sestoupily r. 1832 Terstské pojišťovací společnosti za tím účelem, aby na společné útraty od zvláštních dopisovatelů opatřovány byly zprávy o poměrech obchodních v místech a krajinách vzdálených, jakož aby veden byl přehled o lodech do Terstu připlulých, se zvláštním zřetelem na vývoz a dovoz rakouský. Trvání tohoto rakouského Lloydu bylo prozatím ustanoveno na tři léta, t. j. do 24. srpna 1836. Svým působením získal si Lloyd veřejné mínění tou měrou, že si před ukončením onoho třílctí opatřiti mohl císařské svolení k založení společnosii za tím účelem, aby docíleno bylo paroplavební spojení do zemí východních.

První základní kapitál této společnosti, značnými výsadami nadané, obnášel 1,000.000 zl. konv. m., i přikročeno ke stavbě prvních šesti parních lodí. Rozvoj obchodu razil Lloydu čím dále tím více dráhu do zemí moře Středozemního, a tehdejší c. k. dvorní komora propůjčila mu právo k dopravě poštovní a k dopravě zásilek peněžitých do zámořských zemí.

Netrvalo ani rok, a Lloyd viděl toho potřebu vydati nových 500 akcií po 1000 zl.

První parník pro Lloyd v Anglii vystavený „Lodovico Arciduca d'Austria" byl dne 16. května 1837 s 53 cestovateli vypraven do Cařihradu, kam dne 30. května šťastně dorazil. Výdatnou podporou vlády následovalo pak rozmnožení loďstva, rozšíření dílen Terstských a zdokonalování celé organisace Lloydu. Zlepšování dopravy, úprava a zásobování lodí vyžadovaly sice čím dále tím většího nákladu, zároveň však množily se také příjmy společnosti.

Na počátku r. 1841 udělila c. k. dvorní poštovní správa Lloydu právo ku poštovní dopravě mezi Terstem, Ankonou, Benátkami a Dalmacií, a vojenská rakouská správa učinila s dobrým prospěchem pokus k dopravě dvou pluků do Dalmacie a zpět. Kromě toho upraveno bylo spojení mezi Terstem a jednotlivými přístavy istrijskými až do Pulje.

Když se končilo první desítiletí Lloydu, musel býti původní základní kapitál ztrojnásoben; za to zřízeno 25 parníkův. Příjmy, které první rok obnášely 100.000 zl., zvyšovaly se ročně o půldruhého milionu zl. Doprava zboží byla již čtyřikrát, doprava osobní dvacetkrát větší. Původní počet zřízenců 207 rozmnožil se na 1049. Ačkoli bouře r. 1848 a války r. 1859 a 1866 velmi citelně se dotkly prospěchů Lloydu a také nakažlivé nemoci ve východních zemích několikrát zarazily dopravu obchodní, přece nebyl Lloyd ve svém rozvoji zastaven. Ani nehody námořní a občasné ztroskotání lodí, kterými žádná společnosť námořní dopravy nebývá ušetřena, neměly na Lloyd zhoubných účinků.

Mužstvo a všeho druhu zřízenci na lodech Lloydu jsou většinou Slované z Dalmacie a Přímoří. Mezi technickými zřízenci Lloydu, pak mezi lodními lékaři je značné procento Čechů. Arsenály Lloydu, k nimž za přítomnosti císařovy dne 30. května 1853 základ položen, patří k nejrozsáhlejším závodům tohoto druhu. Byl v květnu r. 1861 dokončen a vyžadoval stavebního nákladu 5 milionů zl. Po válce rusko-turecké Lloydové lodi r. 1878 dopravily 136.000 moslemínů do rozličných zemí turecké Asie. Za příčinou obsazení Bosny a Hercegoviny dopravil Lloyd z Terstu do těchto zemí r. 1878 72.000 mužů vojska, 8000 koní a 90.000 tun válečného materiálu.

Nynější kapitál akciový obnáší 19,463.000 zl., 84 parních lodí Lloydových representuje sílu 22.110 koní, nosnosť jejich obnáší 119.787 tun; cena pak 16,240.700 zl.

Roční průměrná délka 1687 cest obnáší 1,752.519 m. mil, a roční počet cestujících 380.129. Doprava zboží dosáhla ročně 6,037.364 m. centů a cena dopravených peněz 108,576.129 zl.

Jakožto stát dualistický uzavřelo Rakousko-Uhersko s Lloydem dvojí smlouvu: dne 19. března 1888 ze strany ministra zahraničných záležitostí o příspěvku společném, jehož výše dle rozpočtu na r. 1888 obnáší 1,300.000 zl., pak ze strany c. k. státní správy rakouské, která na cesty z Terstu do východních zemí a do jižní Ameriky dává příspěvek 348.511 zl. Obě smlouvy platí na deset roků. Ze smlouvy společné, totiž pro uherskou polovici říše platné, vyplývá Lloydu povinnosť, aby vykonal cesty 946.000 mil (o 28.130 více nežli v minulém desítiletí); dle smlouvy s c. k. vládou rakouskou uzavřené vykonati má Lloyd 337.800 moř. mil (o 182.100 m. mil více). Poplatky za dopravu

jsou do nejvyšší míry ustanoveny. Rychlosť jízdy u parníků Lloydových obnáší 9—11 m. mil za hodinu. Ročně povinna jest společnosť vykonati z Terstu: tré cest do Bombaye a zpět 8680 m. mil; dvanáctero cest přes Bombay do Hongkongu a zpět 7910 m. mil; šestero cest do Brasilie a zpět 13.300 m. mil. Když by se nová tato linie vyplácela, jest Lloyd zavázán ku přání vlády bez zvláštní náhrady dvě z těchto cest do Montevidea a Buenos-Ayres prodloužiti.

Poboční cestu z Kolomba do Kalkuty a zpět (2740 m. mil) má Lloyd vykonati dvanáctkrát ročně.

Zvláštní smlouvou plavební a poštovní mezi ministerstvem zahraničných záležitostí a podnikatelstvem Lloydu upravují se podrobné poplatky, rychlosť plavby, prostory a nosnosť lodí, pak opatření policejní a zdravotní, i pojišťují se zájmy rakouské vojenské moci námořní.

Nová smlouva s Lloydem obsahuje proti minulému stavu hlavní prospěšné změny v tom, že jest výkon v dopravě a v rychlosti větší, že jsou nové směry plavby na východ ustanoveny, že byly tarify upraveny a že prospěchy domácí výroby chráněny jsou předpisem, aby Lloyd v zemích domácích zakupoval 30.000 tun (jedna tuna = 10 m. centům) uhlí k topení strojův a potřeby pro své loděnice opatřoval z domácích závodů. *Mimo to jest zavázán zříditi v Praze jednatelství.*

Nebude od místa poukázati slovem také ke stránce obchodu námořního.

R. 1886 vyvezeno bylo po moři z Terstu zboží za 162,520.207 zl.; přivezeno zboží za 179,606.659 zl. Největší vývoz do Východní Indie (Bombaye) obnášel 4068 tun; do Hongkongu 1923 tun; do Port-Saidu 1833 tun; do Kalkuty 1707 tun. Nejvíce zboží bylo přivezeno z Východní Indie: bavlny 13.800 tun; obilí 5452 tun; semen 4496 tun; juty 3473 tun; suchých koží a rohů 2300 tun; kávy 2164 tun; pepře 1522 tun; olejů kokosových 1185 tun.

Nové sonety samotáře.

Od

Jarosl. Vrchlického.

Varhany.

hrám temný byl, jen s kůru slabá záře
se lila, kdosi hrál tam na varhany,
a vodopád hřměl divý, rozpoutaný:
tož z píšťal tak i z duše samotáře.

Ten jeden hrál, a druhý u oltáře
ve dlaních skráň naslouchal zadumaný,
jim bylo: rajské z kořen stojí brány
a hluboko svět dole stopen v páře.

A hudba vlnila se jako sloky
nádherné básně, která konce nemá,
jak nebeského vojska pochod valný.

A pohlcena tónů veletoky
se duše obou chvěla děsem něma,
v křest zvuků ponořena triumfálný.

Pan a Psyche.

Kdys Amor byl jí vším; však během času
přec poznala, jak jedinou on strunu
přes život napjal, jeho ve korunu
že chybí mnohý šperk jí vzácných jasů.

I naslouchala v tajný ševel klasů,
řek tichý zřela běh, skal němou runu,
na hvězdy zářné, mlčenlivou lunu,
a ze všad sta jí sdílných znělo hlasů.

Zde život rovněž! jilm se pyšnil starý,
kol něhož břečtan ovíjel se vzhůru,
zde život! znělo na vlnách i v háji.

Sta zjevů hrálo v řasách jitřní páry:
To starý, bradatý Pan skrze chmuru
k ní zřel a smál se hraje na šalmaji.

Sám s vichrem.

Sám s vichrem bdím. Noc černá dále spěje,
noc dlouhá, smutná jak to v zimě bývá,
v mou píseň z venčí ohlas vichru splývá,
jak fragment cizí, staré epopeje.

Co v srdcích se, co na hvězdách se děje!
Kdo o tom ví as, a kdo o tom zpívá?
A přes všecko jde noc ta šerá, divá
vše, srdce jako hvězdy v plášť svůj kreje.

Teď zaplakal kdos. — Bože, moje dítě
se vedle zbudilo, vesele vpadla
ta známka žití kol v tu pustou tiši.

Sluch zbystřím. Plesem proudí krev má hbitě,
noc pustá rájem před mou duší zmladla,
své všecky hvězdy dává mi v své číši.

Talmudista.

Miguel Sevillský, jenž nad talmudem
se skláněl ve dne v hojných žáků davu
a v přeučených filipik svých splavu
o kozí vlnu přel se s mnohým trudem,

Vzor apoštola ve svém šatu chudém
před každým pokorně svou skláněl hlavu,
zvlášť krále ctil a panstvo, cti a právu
vlas nezkřivil, sekt různých netknut bludem:

Miguel Sevillský, když půlnoc byla,
vše zavřel, dvéře též i okenice,
by k světlu nelít much a hmyzu nával.

Při svitu lampy — jak se třásla bílá
mu brada při tom, jasem plálo líce!
Rixdaly obřezanec obřezával.

Milton.

Jak nebes katarakty plným splavem
v zem vyprahlou se řítí v slavném spádu,
tvá píseň v žití všední shon a vádu
zní archandělským obrněna hávem.

Tys klidný žil, byť neposlouchán davem,
jen obrovských svých varhan ve kaskádu
jsa cele vnořen, z tmy a ohně Hádu
v prasvětlo stoupals živ sám v světě tmavém.

Svět nesmrtelný smrtelnými slovy
jsi vzkřísil, sám jsa jako osud slepý,
svou silou roven svému Samsonovi.

Tvůj zpěv jak moře, jeho slavné rytmy
jsou Satanských jak kladiv mocné tepy,
kterými k hvězdám výš se hnali z přítmí.

Úspěch.

Víc nechci být než v řadě voják prostý,
jenž bojoval, však hrdě nesl hlavu
a za největší považoval slávu
dát v oběť s krví svou své duše skvosty.

Vem palmu jiný s lauru letorosty,
nechť jinému zní jásavý křik davu,
mně stačí nad změť bouřlivého splavu,
jímž všednosť hřmí, klásť kráse v srdce mosty.

Vím, čas vše smele v neúprosné strži,
a z bouřných slapů zbude perlí trocha,
jež v trávě na chvíli se chví a drží,

Však ohněm vzplá, když slunce k ní se skloní,
a lepší nežli laur a nežli socha
jest verš, jenž po letech kdes v srdci zvoní.

Zrní.

Děla vdova chudobná, osévajíc roli:
„Zrní mé, ty sotva víš, jak to matku bolí,
když nemá, čím nasytiť hladovou mláď drobnou.
Rostiž, přines úrodu štědrou, stonásobnou!“

Bídná byla role ta, k tužbám chudých hluchá.
Dlaň jen — místo úrodné, lán — písčina suchá,
v krajích sídla plevele, koukolu a trní —
jako host jen klasů řad a v nich krásné zrní.

Denně vdova chodila bledá, zasmušilá,
zírajíc, zda půda jí práci odměnila.
Pohled dlouhý, dychtivý kol a kol se nesl,
ale smuten vracel se, k nohám ženy klesl . . .

Málo vzešlo obilí, a kde vzešlo ještě,
zdusily je plevel, pýř, mráz a dlouhé deště.
Zaplakala ubohá, vidouc chudé setí:
„Ach, kdo tedy nasytí sirotků, mých dětí!

Otce jejich dědictví skrovné, žalostivé,
což jsi bylo slavnější a bohatší dříve,
dokud ruka mohutná tobě vládla silou —
štěstí naše pohřbeno navždy pod mohylou . . .“

Zašeptalo obilí do duše jí tiše:
‚Nečiješ, co důvěry pro tebe z nás dýše?
Nedbej, kol že bují pýř, koukol a zlé trní —
já jsem, jež vás nasytí, užitečné zrní.‘ —

Pěvci lidu, obilí v svaté roli Vlasti:
kterak bez užitku žít, k matce bez účasti?
Vy jste duší naděje, hladových jste těcha —
čas, hle, počtu nadchází, doba žní již spěchá.

Ve vás sudba budoucna skryta rukou boží.
Vůkol vás ať pýří se, koukol, pleva množí,
nechať raní žnečky dlaň zarputilé trní,
vy své matce doneste nejživější zrní.

Zrní, z něhož zoraný chléb hladové má nitro,
když se doba rozvíjí na krvavé jitro,
aby silná byla dlaň, která škůdcům hrozí,
a dědictví otců v dům neztenčené vozí.

Aug. E. Mužík.

Setník Halaburd.

Obrazy z idylického zákoutí

od

Václava Vlčka.

(Pokračování.)

XVI.

Odkloniv̌si hlavu Andělka bezděky k důstojníkovi pozdvihla tvář — na níž po jeho políbení ruměnec ustoupil náhlé bělosti — a oko její setkalo se s jeho pohledem; bylo šířeji rozevřeno, mělo temnější barvu a zdálo se vyjadřovati otázku: „Co to děláte? Je to pravda, či pouhý sen?“

A v tom již ruka setníkova byla prázdna, děvče se mu z ní jak úhoř vyvinulo, odstoupilo tři, čtyři kroky na záhonek a sehnulo se k jakémusi květu.

Halaburd viděl jí před sebou jen nejasně jako v mlze, hlava se mu zatočila závratí.

„Co jsem to vyvedl?“ plísnil se v duchu. „Musí sobě pomysliti, že se chovám jako mladý, lehkomyslný floutek! Sama mi tak jemným spůsobem nabízela své přátelství — teď si řekne, že ho nejsem hoden, že jí odpovídám dotěrností, drzostí, urážkou! Byla tak přívětiva a laskava — teď se bude hněvati!“

Cítil, že by měl bez prodlení svou chybu napraviti, že by měl něco vhodného říci — ale marně se sháněl vůbec po nějakém slově.

Jak se mu ulehčilo, když se Andělka opět vzpřímila a tomu trapnému mlčení učinila konec.

„To je naše rodinná květina," ozvala se ukazujíc několik stonků rezedy, jež byla utrhla. „Myslím, že také od vašich časů. Dáváme ji, jak jste viděl, matce na rov, poněvadž v ní mívala zvláštní zálibu."

„Je to velmi vděčné kvítko," ujal se nyní setník horlivě slova, jsa tomu velmi rád, že dívka na sobě neukazuje nijakého hněvu ani chladné zdrženlivosti — „nežádá hrubě nijakého ošetřování, daří se i v chatrné půdě, kvete hojně až do zámrzu —"

„A nad její vůni žádná není lahodnější, říkává otec. Na Smržovce také ji shledáte, Barča jí tam každý rok množství zasívá."

Andělka stojíc před hostem, zatkla si při těchto slovech voničku na prsa.

„Já sedím," prohodil setník ukazuje na lavici, „a vy jste pořád na nohou."

Uposlechla jeho vyzvání, usedla kousek od něho, však ne daleko: mohl k ní rukou dosáhnouti. Při tom upírala na něj oči, jako by se tázala: „Chcete snad opakovati, co jste prve učinil?"

„Bože uchovej!" odpovídal si on v duchu. „Kdy bychom tu třeba celý den seděli! Jestliže jsem důvěru její zviklal, musím ji zase upevniti . . ."

Nahlas pokračoval: „Býváte často na Smržovce?"

„Za mladších let jsem tam dosti času strávila," vece dívka. „Nyní mne bývá pořád doma potřebí, proto mohu se i tam jen ob čas na nějakou hodinu podívat."

„Pan Lebeda je nepochybně pořád tak veselé mysli a tak dobrého humoru, pro něž býval za mých časů tak velice oblíben?"

„Humor ho neopustil, avšak že by si jím přátele dělal, to bych sotva mohla potvrdit. Když je o někom řeč, on rád prohodí něco vtipného a řízného, že se tomu lidé zasmějí a dále to povídají. Ale ten, koho se to týká, obyčejně tomu nebývá povděčen. Lebeda se málo ohlíží třeba i na to, švihneli štiplavým slovem svého představeného, jako na příklad pana nadlesního Kňákala —"

„S tím bývali přece tak dobří kamarádi."

„Ale teď má u něho švakr asi nejeden zlý vroubek, zvláště co pan nadlesní hledá zase nevěstu."

„On tedy již ovdověl?"

„S kolika dětmi — ale to mu nevadí, aby se mezi zámožnými ohlížel i po nejmladších," usmála se Andělka. „Nyní právě — jak lidé povídají — má u něho ohled na mladistvá léta menší váhu než ohled na veliké věno: silně prý se dvoří paní Maležanové."

„Paní Maležanová," obracel setník řeč k původnímu předmětu, „patrně pořád udržuje dávné přátelství s vaší sestřičkou. Doufám, že se i Růžence stále dobře dařilo?"

„Musila přestáti nejednu bolestnou zkoušku," odtušila vážně dívka, „jmenovitě s dětmi, které jí těžce stonávaly. Dvě pochovala. Když před půlrokem dostala posledního hošíka, stihla také ji nebezpečná nemoc. A posud její zdraví není valné."

Andělka povstala, setník učinil po jejím příkladě; tím byl tento hovor ukončen.

Jdouce naboru zastavili se ještě na chvilku v obou třídách. Druhá, pro žáky dospělejší, byla hned při domovním vchodu. Když důstojník před sebou viděl její prázdné lavice, stolek učitelův, obě tabule, obrazy z dějin biblických a vycpané ptáky na témže místě, jak všecko jindy bývalo, zdálo se mu, že tu ještě včera vyučoval a zejtra že má počíti na novo. V paměti jeho rázem se vyskytly četné hlavy žákův a žákyň, jak tu který ondy sedával, jmena jich, prve již dávno zapomenutá, mu oživovala na jazyku, slyšel jich hlasy, viděl jich vyzdvižené ruce.

„Tuhle měl své místo malý Kronus," vyslovil maní jednu ze svých myšlenek.

Společnice jeho pozorně k němu obrátila pohled, podotýkáli to snad se zvláštním úmyslem. On si však pohledu jejího nepovšimnul.

„A nyní je to statný jonák," dokládal, vrtě hlavou, jako by Kronus byl zrovna přes noc tak vyrostl a dospěl.

„Mládenčí u švakra na Smržovce," poznamenala dívka, odcházejíc s hostem do první třídy. „Kde tu před vámi sedávala moje malá osoba, na to se už asi nerozpomenete?"

„To by bylo pěkné!" odpíral setník. „Zde v této lavici na rohu jste byla mezi abecedáři —"

„Opravdu!"

„Nedala jste jinak, musila jste také míti dřevěný ‚lístek' s červeným kohoutkem jako jiní — a já živě vidím váš bílý ukazováček, jak se posouval od písmene k písmeni a pod každým pevně se přitiskoval, mezi tím, co jste odříkávala: *ó*, *pé*, *kú* — —"

„A já vidím vás tu před sebou, jak jste nás tehdáž učil písni:

Vítek malý trhal kvítí
chtěje z něho vínek víti,
v tom ho štípla včelička
do pravého malíčka —

jak jste při tom hrál na housle, s dětskými hlasy horlivě zpíval, i nohou do taktu podupával — a mně se ta písnička tolik líbila!"

Setník pokročil dále ke druhé řadě lavic.

„A tuhle seděla jste mezi slabikanty," ukazoval.

„Odsud jsem se na vás dívala," dí krasavice, „jak jste psal na tabuli nový předpis, a když jste připojil i datum, vysvětloval jste nám, co znamená číslice: tisící osmistý atd. V tu chvíli jsem prvně zvěděla, co jsou to léta Páně."

Podobným spůsobem vzpomínali dále, až vystoupili na schody. Tam zase už jim pan Velát vyšel na přístihy.

„Liboli vám nahlednouť i do vašeho bývalého pokoje?" řekla Andělka — i nečekajíc odpovědi otevřela tam již před hostem.

Jemu vstoupiloť živě na mysl, v jakém stavu naposled tuto světnici opouštěl. Postel, na níž byl za onoho jitra seděl jako na loži Záhořovu, posud stála na svém místě, bylo však na ní vysoko narovnáno bělounkých peřin.

„Ty jsou docela uchystány do výbavy," obrátil se Halaburd k dívce, která na prahu stanula.

„Jsou uchystány pro hosti," odpověděla, „když jich o pouti neb o posvícení několik přijde."

„Na výbavu Andělka ani nevzdechne," tvrdil žertovně pan učitel, vešed s důstojníkem do pokoje. „Co tady ukládá, je všecko, všecinko jen pro hosti."

Ukázal na několik skříní rozličné velikosti, kterými bílé stěny pokojíka byly zakryty.

„I vy, tatínku?" zvolala dívka. „Když se dvě silné strany proti jedné slabé spolčují, nezbývá jí než ucouvnouti s pole!"

I zmizela. Otci to ovšem nezabránilo, by rukou napolo již pozdviženou otevřel nejbližší velikou jarmaru; byla od nejvyššího do nejnižšího oddělení naplněna prádlem stolním a ložním, jako křída čistým, pečlivě složeným a spořádaným.

„Co je tu mravenčí píle a práce!" pravil host s nelíčeným podivením a potěšením.

„Střádaly to po dlouhá léta," řekl pan Velát, „ještě dávno za živobytí matčina. Na leccos samy hned předly, pak plátno bílily, a tak dále."

„Kolikrát každý kus prošel pilnýma rukama, než se hotov octnul na tomto místě!" pokračoval setník, prohlížeje pracné, ozdobné vyšívání na některých předmětech.

„To jest jejich radosť," mínil učitel, „tím se nejvíce těší, když jiného bohatství nemají."

Halaburd sám nyní otevřel jinou skříň; tam byly zásoby ženského prádla oděvního. Mezi ním padla mu do očí drobná soška, sotva na píď vysoká — malinký, jako Jezulátko hezký hošík rusých vlasů, blankytných očí a růžového tílka, an stoje ručky ku předu vztahoval, jako by diváka okolo krku vzíti chtěl. Byl zobrazen nahý, jak jej Pánbůh stvořil, ale kdo si ho sem postavil, opásal jej od boků až nad kolínka bílou papírovou zástěrkou.

Setník arci ani na okamžik nepochyboval, čí ruka to učinila. Andělka nemohla se nadíti, že by kdy cizí zrak zavadil o toto malé umělecké dílo, upravila je tu pouze a jedině pro své vlastní oko. Tato nepatrná věc učinila na důstojníka silný dojem; pověděla mu o děvčeti více, než by dovedla vysloviti dlouhá chvalořeč.

Vedle sošky leželo fotografické album.

„Zde bude asi nový svět Kosobudský pohromadě," řekl setník sahaje po něm. „Snad je dovoleno podívati se?"

„Ale račte se k tomu posaditi," odtušil starý pán.

Na stole a v celém pokoji leželo i stálo všecko v tak pravidelném pořádku, jako právě v místnosti, které vlastně nikdo neobývá. Také Ivánek a Emilka sem jen zřídka vkročili, i bylo jim to vzácno; proto nyní chutě použili dobré příležitosti a vklouzli sem k oběma pánům, když fotografie prohlíželi a o jednotlivých osobách si povídali.

„Tu je zase Kronus," pravil setník obrátiv nový list.

„Sak na rrryby, koš na rrraky!" ozval se za ním Ivánek.

„Je to snad pořekadlem mladého myslivce?" ptal se s úsměvem důstojník.

„Jenom v nějakém kousku, jejž tu ochotníci hráli," odpověděl pan Velát.

„Ve Veselohře na mostě," doložila rychle a jistě Emilka,

„Prrrach, brrroky a koule!“ zvolal poznovu hošík.

„To zase říká v Kouzelném klobouce,“ vysvětlovala sestra.

„Mně se zdá, že v jiném,“ namítal on.

„V žádném jiném. Hraje tam také zrovna myslivce — ve svých vlastních šatech, se svou vlastní dvojkou.“

Ivan byl by se snad jindy více přel, nyní však neměl k tomu času.

„Teď přijde Tichá voda,“ oznamoval hledě setníkovi na prsty.

V album objevil se na nejbližší straně mladý muž v obleku vojenském.

„Které pak říše uniformu nosí tento důstojník?“ ptal se Halaburd kroutě hlavou. „Také jeho řádům jsem nikdy nic podobného neviděl.“

„Uniformu,“ dí pan Velát, „upravil zdejší místr krejčovský z obyčejné čamary, protože není dovoleno na divadle vystupovati ve skutečné uniformě. A řády budou nepochybně kotilionové.“

„Tedy jest to také hrdina z divadelní hry. A proč mu Ivánek říká tichá voda?“

„Pán jmenuje se Kalivoda,“ odpovídal dědeček za vnuka. „Tichá voda je vlastně název kusu. Bohatá a sličná baronka, vdova, když se má po druhé vdávati, schválně vyvolí si za muže uchazeče, který se jí zdá býti povahy tiché, dobrácké, skromné, poddajné i pokorné, a o kterém se tedy domnívá, že s ním bude moci neobmezeně podle svých choutek zatáčeti jako pouhou loutkou.“

„A ten ženich je důstojníkem?“

„Ano. Když mu však ruku svou podá, vyloupne se z něho člověk docela jiný, který sebou dokonce nedá zahrávati, nýbrž začne dělati v domě samovládného pána.“

„Jak chytil sloužícího za límec,“ promluvil s patrným nadšením Ivan, „a mrsknul jím ze dveří, jako nějakým doškem — to byla sláva!“

„A baronka,“ dohadoval se Halaburd, „je za svou spekulaci náležitě potrestána?“

„Ovšem se v manželu svém notně přepočítala. Ale on svou mužnou rázností a jinými dobrými vlastnostmi dobude i jejího srdce, že k němu vroucí láskou přilne, a tak se všecko šťastně skončí.“

Aby řeč dále šla, dokládal učitel: „Důstojníka hrál pan Kalivoda, který tu byl tehdy při hospodářském úřadě; líbil se velice, jmenovitě také panu Maležanovi a jeho choti, kteří tu o tom představení zrovna byli. Po hře se s ním blíže seznámili, a Tichá voda měla pro něj dobré následky: pan Maležan opatřil mu svou protekcí místo u vrchnosti ve svém sousedství. Tam má nyní už ve své správě veliký dvůr, čehož by se na zdejším panství ještě kdo ví jak dlouho byl nedočkal.“

Tu se objevila zase Andělka, aby si pány odvedla do jídelny.

„Tetička hrála baronku,“ spěchala nyní Emilka oznámiti něco nového.

„Byla to jistě vděčná úloha,“ obrátil se host ke krasavici.

„Pro herečku,“ pravila ona vyrozuměvši, o čem se tu hovoří, „pro herečku ovšem vděčná, snad i parádní, ale ne pro takovou ochotnici, jako moje maličkosť. Já neumím hráť —“

„Ale ne!“ odpírala živě Emilka. „Vždyť to není pravda! Tetička hrála tuze krásně!“

„To věřím," dí Halaburd. „A kdy by mělo celé obecenstvo býti voláno na svědectví, dojista by mluvilo jako tuto Emilka — neníli pravda, pane učiteli?"

„Obecenstvo bylo velmi spokojeno," odtušil starý pán.

„Zdejší obecenstvo ovšem," ujala se slova Andělka. „Přece však je tomu do slova tak, jak jsem řekla. Já neumím hráť, neumím se snadno přetvařovať za jinou osobu, která jest jiného smýšlení, jiné povahy než já. Ve všech úlohách byla bych stejná, nedovedu se na jevišti dělati jinou, než ve skutečnosti jsem, leda letitou matronou — to mi ještě trochu jde."

„Jakže?" ptal se Halaburd. „Snad jste naposled nehrála i staré úlohy?"

„Začala jsem v tom oboru Marií, matkou pluku —"

„Ta snad není ještě v tak pokročilém věku?"

„Má již odrostlého syna. Potom připadla mi stará panna v Hadriánovi z Římsů, která sice naposled přece také stav svůj promění, ale jen aby vařila divizna a jiné léky muži svému, který je pevně přesvědčen, že má všecky všudy nemoci. A poněvadž starých úloh žádná jiná hráti nechtěla, brali pak ochotníci ke mně útočiště i s každou babou a čarodějnicí," končila smějíc se Andělka.

Ivan rozběhl se k ní, zavěsil se na ní a hleděl ji k sobě skloniti, aby jí něco tajně do ucha pověděl. Jenže šeptání jeho všichni dobře slyšeli.

„Teď budete zase hráť, že?" ptal se tety.

„Proč?"

„No, když je tu tenhle pán —" ukázal hoch pokynutím hlavy na setníka.

„Aby nás viděl?"

„Ne, abychom my viděli jeho."

„Snad na divadle?!"

„Arci."

„A co by měl hráť?"

„Tichou vodu — toť se rozumí."

„A kterak se to rozumí?"

„On by to ještě lépe dovedl než pan Kalivoda."

„Myslíš?"

„Toť. Co pan Kalivoda jen tak dělal, to tenhle pán opravdu je, a pořád."

„Totiž ta pravá tichá voda?"

„Ano — pravá, pravoucí!"

„Kdy byste nás tak byl slyšel, pane setníku," řekla nyní teta zcela nahlas.

„Všecko, všecinko bylo slyšeť!" zvolala Ivanova sestra — aby pak toho podala pádný důkaz, doložila tónem deklamačním: „Tichá voda břehy ryje!"

Důstojník, učitel a Andělka se srdečně zasmáli.

XVII.

Nescházelo již mnoho do půlnoci, když se Halaburd u Komára na své lože dostal, aby se zas jednou vyspal ve svém rodišti. Jakmile však mu za jitra slunce do pokoje vniklo, vstal, oblekl se a vyšel si samoten na ranní procházku do okolí Kosobudského.

Každé místečko jej tam přívětivě vítalo jako starý, dobrý přítel; načkoli zrak jeho pohledl na blízku i v dáli, vše v něm budilo příjemné obrazy a pocity z mladých jeho let. Strávil venku kolik hodin, a když se vracel do městečka, šel zase již jako domů — zdálo se mu, že tam přijel před drahným již časem, ne teprve včera touto dobou.

Nejraději byl by se ovšem hned zase podíval do školy; ale nešlo to, když tam včera celé odpoledne a celý večer meškal, a když se tam dnes po obědě zase octnouti měl, aby s rodinou učitelovic učinil výlet na Smržovku, na co se velice těšil.

Před polednem šel dle slibu svého navštívit pana Domnosila a jeho dceru. Našel je na zahradě ve stínu rozložitého stromu, pod nímž byl postaven stůl a několik stolic.

Paní Maležanová byla oblečena v sněhobílý župan a měla na hlavě slaměný klobouk s velikou kyticí vlčího máku, chrpy a jiných polních květin, ovšem umělých. Spatřivši příchozího povstala i vyšla mu vstříc. Otec její seděl u stolu ve zvláštní lenošce, která byla zároveň vozíkem, tak že se v ní mohl také projížděti. Kštice jeho byla již hodně šedivá, v obličeji však byl nejen pořád plný, nýbrž nyní také krevnatý, nepochybně proto, že se pití docela neodřekl, avšak nemoha pro svůj neduh choditi do hospodských společností, dost a dost se vyspal. Jakkoliv bylo horko, měl celé nohy zabaleny v huňaté pokryvce.

Proti Halaburdovi z daleka ruce vztahoval a mnohými přátelskými slovy jej vítal. Přitáhl jej k sobě, objal jeho šíji a do každého ucha mu hlasitě vmlasknul své políbení.

„Odpusťte,“ dokládal, „že sedím jako dubový pařez -- moje pramilionské pedály mi nedovolují povstat!“

„Lituji, že vám dobře neslouží,“ pravil setník, „ale bohdá že to brzy pomine —“

„Ba nebudou na věky už za nic stát! Viděl jsem jednou člověka, který na vojně ztratil obě nohy, a to až nad kolena; tehdy jsem ho náramně litoval, teď mu však musím záviděť: chromý jsem zrovna jak on, ale kdežto jemu ztracené nohy nedělají dávno žádných brykulí, mne mohou za den stokrát z kůže vyhnat! Dnes už od rána je zrovna čerti berou — jen proto, že dostaneme bouřku!“

Pan Domnosil chytaje se za holeně zatínal zuby a syčel bolestí.

„Ubohý tatínku,“ ozvala se paní Kamila, „máš s tou prožluklou podagrou svůj očistec, ale našeho milého hosta přece jí mnoho častovati nesmíš —“

„Pravda, pravda,“ svědčil otec. „Raději nám podej sklenky, ať si ťukneme na to příjemné shledání!“

Víno stálo již na stole. Když všichni sobě připili, pan Domnosil vyptával se na raněnou ruku setníkovu.

„Což vám to všecko bude škodit!“ řekl potom. „Ani nevěsta se na to žádná pranic ohlížeti nemusí a nebude u tak statného a hezkého muže. Bez komplimentů, pane setníku, vy jste se jen k svému prospěchu změnil, co jsme se neviděli! Je vidět, že jste se na vojně lépe choval než mnozí jiní. Hejtmanů ještě tak mladých a švarných nebude asi v celé armádě mnoho. Mluvímli pak pravdu, Kamilko? Zdali pak zrovna nekvete?“

„Podobné svědectví musím já vydati o vaší paní dceři, ne ona o mně,“ spěšně podotkl host.

„Nu ano, také neselžete. Když ty žhavé plameny ve svých hnátech často živou mocí uhasit nemohu, mívám chuť zavrtat se již několik sáhů pod zem; ale když se podívám na svou Kamilu, tu se mi zas celý svět zdá sličný, a rád na něm zůstávám. Je sice vdova, ale že by nikdo neřekl, jak dlouho byla už vdána? Ovšem neměla dítek, a její manžel zrovna ji nosil na rukou. Byl to z gruntu hodný muž — ona nechtěla smutku po něm ani odložiti; jen svému otci to učinila k vůli, aby už na svém drahém klenotu neviděl nic pošmourného.“

Paní Maležanová položila svou buclatou ručku otci na rty.

„Dosti, dosti, tatínku,“ pravila. „Ústa ti překypují, čím tvé srdce plno. Přílišná otcovská láska stala se tvou slabostí. Pan setník tě shovívavě vyslechl, ale teď už dosti! On přichází z vojny a může nám o zajímavějších věcech povídati — bylo by hříchem, abychom z toho nekořistili.“

Hovor dostal se do jiného proudu, který byl teprve přerušen, když se společnost rozmnožila novými příchozími, panem farářem a panem nadlesním.

Pan Kňákal nejprve políbil dvorně ruku paní Kamile, pak se obrátil k setníkovi. Nosil teď zcela krátce ostříhané vlasy, nejspíše proto, že mu jich nad čelem zbýval už jen úzký poloostrov; za to jeho plavé vousy pořád ještě byly pěkné. Pod čerstvě vyholenou bradou tučný laloušek nemálo přispíval k vážnému jeho vzezření.

„Právě jsem se na náměstí dověděl, kde vás najdu,“ pravil k Halaburdovi, potřásaje mu rukou, „i nemohl jsem opomenouti — —“

„A já,“ dí důstojný pán, „připojil jsem se k panu nadlesnímu, abych si vás odsud odvedl, neboť jsem se obával, že byste mohl v tom blahobytu zde na chudou faru zapomenouti.“

„Dnes nám tu pana hejtmana přece necháte!“ volal pan Domnosil.

Když to nešlo, musil důstojník svatě slíbiti, že zejtra bude obědvati tady.

„Doufám,“ ozval se opět nadlesní, „že se tu zdržíte delší dobu a že jeden den také mně věnujete.“

„S radostí,“ odpověděl Halaburd. „A poněvadž tu mám zrovna Kalašovy časy, dozrává ve mně úmysl, abych se tu na stálo usadil.“

„Beze žertu?“ ptal se kvapně Domnosil.

„Zcela do pravdy.“

„Amen, amen — ať se stane!“ doložil farář.

„Však ono se nestane,“ mínil nadlesní. „Pana setníka to ještě v čas rozejde —“

„Myslíte?“

„Vy jste zvyklý na velký svět — co byste dělal v tomto zastrčeném hnízdě?“

„Můj ideál je zcela jednoduchý: míti domek se zahradou, nebo s kusem pozemku, na němž by bylo lze založiti zahradu. Možnoli zde něco takového dostati, nebudu se dlouho rozmýšleť.“

„Výborně!“ volal Domnosil. „Dostati domek a zahradu, o to je zde hej!“

„Můj soused u fary, Nechyba,“ dokládal velebníček, „hned by rád prodal, a dost lacino, protože touží po americkém ráji.“

„Pakli by se vám to s jinými nedařilo, pane setníku,“ prohlašoval domácí pán, „vystavím vám na svém pozemku domek jako pannu — bez groše výdělku, jako bratrovi, — postoupím vám třeba kus své zahrady a pole při ní, kolik si budete přáť, třeba na celý park! Tak se mi ten váš plán líbí!“

„Nu, proveďte ho,“ usmál se nadlesní. „My z toho arci budeme míť jen potěšení — a vy, až vás to zde omrzí, můžete nám každé chvíle paty ukázať, neboť jste proti nám svoboden jako pták.“

Jenom paní Maležanová se o plánu Halaburdovu ani slovem nevyjádřila.

Při rozchodu učinil pan Domnosil setníkovi ještě jedno přátelské nabídnutí: kdy by si chtěl někam vyjeť, aby jen si vzkázal pro jeho povoz.

U fary si Halaburd dobře všimnul domu Nechybova; také ho důstojný pán zavedl nejprve do svého sadu, odkud si přes zeď prohlíželi sousedovu zahradu.

„To by se mi zcela dobře hodilo,“ dí setník. „Ke všemu jest to z druhé strany při samé panské zahradě, a já bych se tak nadobro vrátil do svého mládí.“

„A já bych se tu ještě nějaký ten rok, jehož mi Bůh dopřeje, těšil z vašeho sousedství,“ pravil farář. „Jednou jsem měl za jisto a nepochybno, že si spolu v Kosobudách hezká léta pobudeme, v duchu jsem vás také již oddával —“

„To arci před časem!“ zasmál se důstojník.

„Nepochyboval jsem hrubě, že se s Růženkou učitelovic dostanete za sebe, ale vy jste nám oba vyvedli to překvapení —“

„Což ona také?“

„Že právě ona Lebedu trvale upoutala, bylo tehdy velikou novinou ve zdejším světě. Náklonnosť jeho musila přestáti tuhou zkoušku, když se příbuzní jeho proti té známosti postavili, jemu bohatší nevěsty nabízeli a od dívky bez věna ho odvrátiti usilovali. Protáhlo se to ještě několik let, než dostal revír, a po ten čas Růženka pořád nad svou hlavou viděla mračno, že se Lebeda dá zviklati. On však zůstal pevný a věrný — snad zrovna příčinou těch překážek, všem lidem na vzdory. A ještě v prvních letech manželství osvědčoval své choti, kdekoli se s ní objevil, lásku tak okázalou, jako rytířský milovník; zdálo se, že libánky jich mají se prodloužiti na celý život.“

O manželech Lebedových byl by setník rád slyšel mnohem více. Ale v tom se k oběma pánům přidružil kaplan, načež se všichni odebrali ke stolu; potom pořád již hovořili o věcech zcela jiných.

Halaburdovi bylo na faře velmi příjemno; nicméně byl toho pamětliv, aby se odsud v čas dostal. Jen na malou chvíli zastavil se ještě v bytě svém u Komára, pak spěchal do školy.

Když do ní vcházel, ozvalo se v dálce dunění hromu. Obrátil se, aby se podíval na oblohu; tam na jižním obzoru, ale zcela nízko, ukazovala dlouhá popelavá plocha konec mraků̊v, ze kterých tam kdesi za obzorem bouřilo.

„Emilko," ptal se Ivan sestry, když se důstojník octnul uprostřed rodiny Velátovic, „kde nechal ten pán svou šavli?"

„Doma," odpověděl mu setník.

„A proč?"

„Poněvadž nepůjdu na vojnu, nýbrž na pouť; proto sem si za šavli vyměnil hůl."

„Jen jestli se nám cesta deštěm nezkazí," podotýkala Andělka.

„Přijdeli to až sem, bude to jen krátká přeháňka," mínil Halaburd. „Pokropí se prach, ochladí se vzduch, a pak se nám to teprva pěkně půjde."

Děti, jsouce už docela k výletu přichystány, ani neodstupovaly od oken, vyhlížejíce žádoucí pohodu. Setník byl v nitru svém skoro tak netrpěliv jak ony.

Ale nastojte — mrak vystupoval vzhůru velmi zdlouhavě. Když uplynula dlouhá hodina, bylo celé nebe hrozivě zataženo. Stromy se klátily větrem, oblaky zdviženého prachu zahalily kraj; potom byl tento závoj vystřídán hustým lijavcem. Děti utekly od okna, poněvadž se blýskalo a hřmělo zcela na blízku.

„Dnes již se musíte myšlenky na výlet vzdáti," prohlásil učitel.

Všichni to neradi slyšeli.

„Tak prudká prška nepotrvá dlouho, dával setník pořád ještě naději.

Toto jeho předpovědění se ovšem naplnilo. Po nějaké chvíli přestalo se cediti, hrom umlknul, mračna se trochu protrhala, už jen drobounce rosilo; ale tomu nechtěl pak býti žádný konec.

Vidouce nezbytí, podrobili se staří i mladí posléze osudu, který je přinutil, aby dnes zůstali doma. Odvrátili pozornosť svou od povětří, a pak jim chvíle opět rychle ubíhala.

Teprv asi dvě hodiny před západem slunko zas v plné kráse vysvítilo.

„Na mne a na děti jest už pozdě," řekla Andělka. „Na Smržovce však bude rovněž veliké sklamání jako u nás —"

„Což tam vědí, že jsme dnes chtěli přijíti?" ptal se Halaburd.

„Vědí; Barča zde po ránu byla."

„Já tu procházku ještě snadno mohu vykonať, myslíteli, že by to bylo záhodno —"

„Aspoň by *tam* byli uspokojeni."

„Ale musím býti ubezpečen, že po druhé přece budeme putovati společně!"

„Dojista," svědčila vesele Andělka; „snad se v to živlové a jiné vyšší mocnosti po každé vkládati nebudou!"

XVIII.

Nastoupiv cestu krokem ostrým jako na pochodě, dlel Halaburd na jejím počátku myšlenkami svými pořád ještě ve škole, u Andělky, v jejížto společnosti tuto vycházku konati měl.

Teprve v Jívině vrátila se paměť jeho do časů minulých. Šel tudy zas prvně od oné noci, která jej vypudila z Kosobud. Tehdejší bezděčné ochmelení na Smržovce, klopotný návrat domů, hrozné probuzení a zoufalé odhodlání teď u něho budily jen útrpný úsměv: třeba byl už odrostlý, přece jednal tehdy jako pouhé dítě, a nyní co muž světa zkušený skoro nechápal, že by s tehdejším bláhovým mladíkem byl jednou osobou.

Dokonal obtížnou cestu do vrchu, octnul se u svaté Anny. Hle, visel tu na starém dubu týž nehrubě dokonalý obraz báby Kristovy jako tehdáž! A co se tu tím časem přehnalo všelikých bouří a proměn!

„Na Smržovce bude všecko zjinačeno,“ připojil polo hlasitě k svému rozjímání.

První změna, kterou dále se ubíraje spozoroval, týkala se lesa: posledně kráčel tu samým urostlým vysokým stromovím; to zde bylo — arci už před hezkými lety — zporáženo, a nyní vedla tu cesta mladým, hustým borem, patrně až k myslivně.

Halaburd kochaje se svěží jeho zelení šel po pěšině, která několik kroků od silnice stromovím běžela. Až v poslední minutě znamenal, že jest na konci jejím, a tu se noha jeho náhle zastavila.

Jsa ještě bujným chvojím zakryt viděl již na volné prostranství kolem Smržovky, na něm pak, asi dvacet kroků před sebou, spatřil paní polesnou.

Ano, byla to jistě ona, ačkoliv bývalé Růžence málo byla podobna. Tlačíc před sebou polo zakrytý dětský kočárek, směřovala po luční pěšině zrovna k místu, kde on stál, kroky její však byly volné, zdlouhavé. Viděl jí přímo do tváře, která jej zarazila svou bledostí a hubeností; také na celé její vysoké postavě bylo patrno, že jest po nemoci, která ji velice oslabila.

Kam se poděl všechen ten nevýslovný půvab, jenž ondy z celé bytosti její vyzařoval? Místo něho spočívaly na jejím ušlechtilém obličeji neblahé stíny dlouhého utrpení.

Když setník déle otáleti nemohl, vystoupil ze stromoví na louku. Paní náhle se zastavivši couvla hořejším tělem, jako by se byla ulekla. To však trvalo jediný okamžik. Hned potom bylo patrno, že příchozího poznává; všecka oživujíc pokročila mu od vozíku naproti. Líce její pokrylo se ruměncem.

„Tedy přece! — Vítám vás do našeho kraje! — Jste hodný, že vážíte cestu do naší samoty!“ mluvila chvatně, když ji setník pozdravoval.

Jako prve při pohledu jejím, tak nyní při zvuku jejího hlasu divně jej stiskalo za srdce. Chtěl ruku její pozdvihnouti ke svým rtům, ale ona tomu mocí zabránila.

Oba stěží ukrývali, že jsou plni rozpaků. Halaburd vzal útočiště k tomu, že se nahnul k vozíku.

„Panbůh požehnej!“ řekl utajeným hlasem. „Jak tu pokojně spí! Dost, že jsem ho svým hlaholem nezburcoval! S Emilkou a Ivánkem se už dobře známe; jak pak se jmenuje tento jejich bratříček?“

„Miloš.“

„Chtěli jsme přijíti s vašimi dítkami, ale počasí nám to překazilo —“

„Jen když vy jste se nedal zadržet,“ pravila paní, šetrně obracejíc kočárek. „Pojďme k nám. Muž byl velmi nevrlý, že se odpůldne bouřkou zkazilo — a což teprv Baruška! Když ráno byla v městečku, chtěla vás mermo spatřiti, aspoň pozdaleči, zašla si schválně ke Komárovi —“

„Nic o tom nevím.“

„Byl prý jste někde pryč. A jak se odpoledne zatáhlo, div si nezaplakala. ‚Nepřijde!‘ říkala. ‚Nepřijde! My ho ani neuvidíme!‘“

Na dvoře myslivny zaštěkal pes. V zahrádce před domem počal silný mužský hlas zpívati:

Sláva ti, vlasti má,
tys reků otčina!
Sláva vám, vojíni,
i praporům!“

Ve dvířkách vedle velikých vrat objevil se pochodovým krokem polesný. Nebyl tak boubelatý jako pan Kňákal, husté vlasy počínaly mu již prokvétati, ale pořád se ještě nesl junácky.

„Sláva! Sláva!“ provolával z plna hrdla, toče kloboukem nad hlavou. „A tuhle jsou mé vítězné oblouky na uvítanou!“

Rozpřáhl široko své ruce a pak do nich setníka pevně sevřel.

„Moždířů zde nemáme,“ dokládal potom, „ale byli bychom k vaší poctě vypálili aspoň několik ran z ručnic — jenže jsme se v tuto chvíli už vašeho příchodu nenadáli.“

„Ještě vy byste plýtvali prachem!“ namítal důstojník. „I tak jste zbudil svého synáčka, který tolik pěkně hajal!“

„Jen ať vstane!“ odpovídal polesný. „Ať je svědkem této slavné události!“

Pozdvihl dítě s lůžka a ukazuje mu na setníka pravil: „Po prvé spatřuješ muže, který stával v ohni proti nepřátelům a za vlasť proléval svou krev. Dobře se na něj podívej, aby ti utkvěl v paměti! Až jednou dorosteš, následuj příkladu jeho!“

Nemluvně na okamžik se utišivši pohledělo s jakýmsi překvapením na cizince; ale když mu setník přívětivě rukou kynul, odvrátilo rychle tvář za hlavu tatínkovu a znova zaplakalo.

„To ne před vámi,“ řekl Lebeda, odevzdávaje syna v lokte matčiny, „to před Bárou, ta ho nakazila.“

Ukázal hlavou na dvířka. Setník otočiv se tam stál před děvečkou, která hledíc na něj nic toho nedbala, že se jí po každé tváři valí slza jako bohatý hrách.

„Pozdrav vás Bůh, Baruško,“ promluvil k ní přátelsky a podal jí pravici.

Chytila ji spěšně oběma rukama, a nežli se nadál, přitiskla ji silně ke rtům.

„Pěkně vítám“ — řekla, nemohouc pro veliké pohnutí hned jiného slova ze sebe vypraviti.

„Jak pak se pořád máte?“ hovořil setník dále. „Zle ne, to je viděti — vypadáte tuze dobře.“

„Děkuji nebeskému Otci za všecko,“ sbírala se rychle Barča.

„Divím se, že jste se posud neprovdala.“

„To by mi tak scházelo!“

„Ještě nepřišel ten pravý?“

„Já bych každého pěkně hnala.“

„Proč to?“

„Co pak je, milostpane, do všech mužských!“

Polesný se hlučně zasmál.

„Už máte od ní první kompliment!“ zvolal. — „Teď bysi se, Báro, ty měla pana setníka zeptat, proč on se neoženil? Pevně doufám, že bysi dostala odpověď: Co pak je do všech ženských!“

Zavěsil si důstojníkovu pravici do své ruky a vedl ho dále.

Barča si to valně nepřipouštěla, že polesný její slovo o mužských obrátil také na pana Halaburda. Každé pravidlo má své výminky, a pan Halaburd u ní zcela jistě mezi výminky patřil. Když nyní s paní svou za ním kráčela, mohla na něm oči nechati.

„Je to člověk!“ šeptala dosti hlasitě. „Je to pán! A dobrá duše, jako býval — nic nezpyšněl!“

Také on právě na ni myslil; když Lebeda s ním zahnul do zahrádky, ovanula jej silná vůně rezedová, i vzpomněl si na slovo Andělčino, jak si Barča květiny té hledí.

Lebeda zavedl setníka do besídky, kde byl už prve seděl při pivě a při novinách; ženské vešly do domu.

„Tady jsme se před lety rozloučili,“ pravil polesný usadiv hosta. „Dlouho jsem vám měl za zlé, že jste se tehdy tak náhle k vojenskému stavu odhodlal, letos však již málo scházelo, že bych byl něco takového učinil i já.“

„Vy?“ divil se důstojník. „Jak tomu mám rozuměti?“

„Byl jsem také z těch pošetilých lidí, kteří s libostí poslouchali řeči, že budou Prusové z Čech vyhnáni třeba jen čepicemi a mokrými hadry. Tím více pálila mě potom zpráva o každé nové porážce naší. Mnohou noc nemohl jsem oka zamhouřit, bezpočtukrát pohleděl jsem na svou ručnici a pořád mi zněl v uších hlas: ‚Vezmi zbraň, jdi, postav se mezi dobrovolníky — tolik střílet umíš, abys tam zastal, co může jednotlivec zastati. Kdo v takovýto čas váhá, je sketa!‘ Nejednou jsem také již s lože svého seskočil, abych se vytratil z domu —“

„Bez vědomí své manželky?!“

„Arci. Když pak mi vstoupilo na mysl, jaké by u ní takový můj útěk měl následky, a co by bylo z mých dětí, kdy by mě nepřátelská koule zasáhla: poznal jsem, že jsem zde uvázán na pevný řetěz, i zůstal jsem doma jako kterýkoli bázlivec.“

„Své paní jste, doufám, všecko utajil?“

„Také před nikým jiným jsem ani nehlesl. Prosím vás, kdo by mi zde byl porozuměl? Pokládali by mě za dokonalého blázna. Vy jste první člověk, jenž to ode mne slyší.“

„Vašemu vlasteneckému hnutí všecka česť,“ dí setník, — „ale rozumné bylo, že jste zůstal doma.“

Lebedovi se tento výrok patrně nelíbil.

„Myslíte?“ řekl skoro uštěpačně se usmívaje. „Ale z toho by následovalo, že vlastenecký cit je věc nerozumná.“

„Nikoli,“ odpíral důstojník. „Vlastenecký cit je věc přirozená, hodná úcty a chvály — ale každý cit sebe přirozenější a sebe ctihodnější může nás svésti k činům bláhovým a převráceným, když se mu přílišně podáváme čili jen jeho hlasu posloucháme.“

„Takovou zásadou,“ prohodil dosti pichlavě polesný, „může se pohodlně zakrývati a omlouvati sebe hrubší nevlastenectví.“

„Každá nectnosť může se zakrývati a omlouvati zásadami pravými, jako slunce jasnými,“ odtušil pevně setník.

„Vy jen potvrzujete,“ pokračoval Lebeda, „že vám pánům od meče v skutku bylo proti mysli, aby se také lid této války více účastnil.“

„Jaký lid máte na mysli?“

„Všecko obyvatelstvo.“

„A jak se mělo války více účastniti?“

„Tak aby samo také nepříteli odpor kladlo, jej na každém kroku zdržovalo, dle možnosti jej i potíralo —“

„Z toho by byl nepošel nijaký užitek,“ tvrdil setník, „ovšem ale mnoho škody.“

„Já zas myslím, že by byla celá vojna mohla dopadnouti jinak, než dopadla.“

„Jste na omylu. Nepřítel měl příliš velikou moc, tak že ho na žádném místě nedovedlo zadržeti ani řádné vojsko —“

„Ovšem znamenitě vedené,“ poznamenal posměšně Lebeda.

„Dejme tomu, že velmi špatně vedené, ale vždy k boji schopné a potřebnými prostředky opatřené. Obyvatelstvo mohlo výsledek této války tak málo změniti, jako by hrstka vesničanů nezastavila vlak prudce rozejetý, kdy by se mu postavila do cesty. Jen by je rozdrtil.“

„Ale jistě by ho zastavili, kdy by před ním vytrhali koleje nebo na ně nakladli břevna nebo rozkopali železniční násep! Pak by se vlak snadno sám mohl roztříštiť!“

Setník pořád vrtěl hlavou.

„To je samá romantika,“ pravil. „Nechme podobenství, vezměme určitý případ. Řekněme, že vy jste v krajině, kam vtrhne nepřátelské vojsko; do Smržovky vloží vám dvacet, třicet, padesát mužů jako do každého stavení po všech okolních osadách. Poručí vám, jak je máte opatřiti; vy nebudete ochoten poslechnouti —“

„Ještě abych byl ochoten!“

„Oni se zmocní vašeho chleba, vaší mouky, vaší drůbeže, vašich krav, vašich koní, — budeteli tomu jen slovem brániti, odvedou vás do zajetí, za násilný odpor mohou vás usmrtiti na místě; budeli některému jich muži ublíženo někde stranou, ku příkladu v lese, a ne-

budeli původce toho postižen, oni vypálí myslivnu nebo celou vesnici, a krutě ztrestají v celém okresu množství lidí nevinných za jednoho vinníka. Potřebujete se jako civilista války súčastniti jediným výstřelem, a uvrhnete celý kraj do neštěstí, neli do záhuby."

„A což drobná válka?" ptal se polesný. „To je tuším nepochybno, že někdy nejmocnějším vetřelcům — jako samému Napoleonovi I. — byla osudna, když jim pravidelné vojsko již odporovati přestalo!"

„Bývaly takové případy, ale v moderním válečnictví budou pořád řidší; mohou se snad ještě někdy přihoditi v zemích velmi hornatých, jako v Tyrolsku nebo ve Švýcařích, ale v Čechách —"

„V Čechách jim nepřejete?"

„Protože by se tu jimi zbytečně rozmnožovaly barbarské stránky válčení. Teď budou asi na všech stranách vojska obrovsky vzrůstati, ale na bojištích jak českých, tak německých, vlaských, francouzských a jiných budou se vojny rozhodovati velikými bitvami a v krátké době, což je z dvojího zla vždy zlo menší —"

„Ano," vzkřikl Lebeda, odporem setníkovým podrážděn a nepochybně též požitou chmelovinou k hádání nakvašen, „národ se tak může v krátké době octnouti v cizím jarmu, v porobě svých nejhorších nepřátel!"

Halaburd na něj vážně popatřil.

„Milý příteli," pravil, „vy máte o vojenství nynějším i budoucím své náhledy. Mějte si je, však abych já k nim prostě přisvědčil, toho nežádejte, — nedosáhnete toho ani tak zvláštními obraty, jako jste právě pronesl —"

„Chtěl jsem jen říci, že se snad dříve či později musí každý z nás chopiti zbraně."

„Ale potom bude každý vojákem a půjde proti nepříteli v šiku válečném — i bude pak teprv vojna ohromná ne drobná válka!"

„Nuže dobře," volal polesný. „Víte, co udělám? Koupím si hned potřebné knihy a budu pilně studovati umění vojenské! Snad budete sám tak laskav a poradíte mi k tomu vhodné spisy?"

„Proč ne."

Tu oba umlkli, protože do besídky vstoupila paní Růžena.

„Pan Kronus se právě vrátil domů," promluvila přes stůl k mužovi, „a ptá se mne, koho to zde plísníš. A ty tu máš zatím baviti vzácného hosta —!"

„Prosím tisíckrát za odpuštění, že jsem se zapomněl a před vámi se nespůsobně rozhorlil!" omlouval se Lebeda, podávaje setníkovi ruku. „Při tomto předmětu opouští mne všecka chladnokrevnosť."

Halaburd obrátil se s veselým pohledem ku paní.

„Má pořád tolik ohně," žertoval, „že by mohl půl tuctu mladších poděliti."

„A konečně," dokládal polesný, „žádal jsem pana setníka jen za dobrou radu — —"

„O tu není zle."

„Mně na ní velmi mnoho záleží."

Setník se na Lebedu mlčky usmíval.

„Vy nevěříte v opravdovosť mého předsevzetí?" zvolal on zas už velmi živě. „Jen poshovte — však já vás přesvědčím!"

XIX.

Manželé Lebedovi zavedli teď hosta do domu, do veliké světnice, a posadili ho na čestné místo ke stolu již pokrytému. Společnost doplnil tu příruči Kronus.

Halaburd zapřádal hovor s paní Růženou, ale pořád se mu zdálo, že jí při tom jest jaksi nevolno a že se musí přemáhati, aby aspoň na pohled vypadala klidnou.

„Není zdráva," soudil u sebe. „Měla by se pečlivě léčiti, — ale nikdo, tuším, ani ona sama nemyslí, že by jí něco scházelo. I má přítomnosť působí na ni nedobře; nesmím se tu dlouho zdržovati."

Polesný už před prvním napitím pozdvihl sklenici na poctu milého hosta, který zase pronesl zdravici paní domácí, jejímu choti a celé rodině, obzvláště pak panu učitelovi.

„Ať žijí!" zvolal horlivě též mladý Kronus.

„A což Andělka?" ptal se Lebeda, řádně sobě přihnuv. Na tu nikdo nepřipomene? Ani pan adjunkt?"

„Prosím," odpověděl mládenec všecek se zapaluje, „ode mne by to byla opovážlivosť . . ."

„Všichni s potěšením na zdar a blaho její připijeme," řekl setník.

S usměvavou tváří sobě s ostatními přiťukával, v pravdě mu však bylo, jako by ho náhle polil studenou vodou.

„Tedy pan Kronus!" pravil si v duchu. „Pan Kronus! Ostatně — on nebo jiný, vše jedno: tolik jsem si mohl na prstech vypočísti, že Andělka již někomu je zaslíbena! . . ."

„Co se mne týče," ozval se opět Lebeda, čtverácky po mládencovi okem mrsknuv, „já hlasitě lituji, že také nepřišla."

Příruči jen si rozpačitě ubrouskem knírky otíral.

„Vy jste nyní ještě neměl času blíže ji poznati, pane setníku," pokračoval polesný, „ale věřte mi na slovo: to děvče má zlatou povahu."

Halaburdovi maní se hlavou mihlo, o čem ho byl Lebeda před lety ujišťoval: „Růženka je perla. Kdo ji dostane, bude míti veliký poklad . . ."

„Nedělá šprýmů, nemluví mnoho," vedl polesný svou, „ale člověku, jen jak ji uvidí, mysl se vyjasňuje a okřívá. Mně jest milejší promluviti s ní, než napiti se nejlepšího šampaňského."

„To je právě blahým údělem kvetoucí krásy," podotknul setník.

„Ne, to neleží v kráse, nýbrž v letoře!" tvrdil polesný. „Jaký to rozdíl, ukazuje se patrně v manželství. Může býti žena netoliko hezká, nýbrž míti také zcela dobré úmysly, a přece sobě i manželu svému život strpčovati, když pořád všecko bére na zlaté vážky, pořád muže mistruje, všecko, co se od jejího mínění a přání na vlásek odchyluje, za hřích a neštěstí pokládá — a konečně nade vším všude nešťastnou se cítí. Takové nezdravé citlivůstkářství dovede všecku harmonii z manželského svazku vystrnaditi: mělli muž dobrý humor, ztratí ho, mělli nějakou chybu, jen se v ní utvrdí. Ale ženská jako Andělka nechá mužovi svobodu, která mu patří; nebude žádati, aby žil napořád jako svatý, nebude pásti po každé jeho hlouposti, ale on si tím spíše každou

nectnosť k vůli ní odvykne, i dá se jí rád okolo prstu ovinout. Kolem ní půjde všecko snadně, hladce a vesele — a třeba na jejího muže vyšla na jevo také nějaká bulka, jako na pana Maležana, nepojdou z toho žádné tragické následky."

Setník nepochyboval, že řečnění Lebedovo má ještě jiný účel než jen chválu Andělčinu, že se jádro jeho vlastně asi týká poměru domácích manželův. Nebylo mu tedy při něm valně příjemno, i chopil se rád příležitosti, aby hovor k novému předmětu obrátil.

„Smím věděti," tázal se, „o jakou to bulku páně Maležanovu běží?"

„Posavad jste o tom neslyšel?"

„Ani slova. Pan Maležan rád si snad hodil v karty?"

„Ach ne — bulka, která v jeho manželství hrála velikou úlohu, byla docela jiná než nevinná kratochvíle s kartami!" odpovídal velmi ochotně polesný. „Po svém sňatku a dlouhé svatební cestě byla paní Kamila ve Vranově celkem spokojena; jedna věc jí však již delší dobu nebyla po chuti: frisura jejího muže, který nosil dlouhé, vždycky pečlivě za uši sčesané vlasy. V tom chtěla provesti změnu. Jednou, když pan Maležan seděl pohřížen v práci u psacího stolku, přikradla se k němu po špičkách, vjela mu všemi deseti prsty do vlasů a notně jimi zamíchala. Pán se chce honem vzchopiti, ale ona ho za prameny vlasů drží násilně na stolici: ‚K čemu jinému nosíš tak dlouhé vlasy, než aby tě za ně žena tahala?' Tu však, běda! vynoří se z houštiny u její zaťaté ruky had, který měl její manželské štěstí nebezpečně uštknouti: pan Maležan svými dlouhými vlasy zakrýval jistou malou zbytečnosť na své jinak výborné hlavě, bulku snad nic objemnější než půl holubího vejce, která se však paní Kamile v tu chvíli zdála veliká jako vejce největšího obra z pokolení pštrosů."

„Já čekal už nějaké nové vydání Samsona a Dalily," usmál se Halaburd, „ale nyní pochybuji, že paní Maležanová sáhla k nůžkám, mělali je po ruce."

„Paní Maležanová zdřevěněla úžasem — manželovi jejímu podařilo se vyprostiti hlavu z jejích rukou, načež se rychle obrátil, ženu do náruče chopil a volal: ‚Teď mi za pokutu dáš tucet hubiček!' Ona však se mu vytrhla, utekla do svého pokoje, zamkla se a muže k sobě nepustila. Myslil, že je to chvilkový vrtoch, ale když se mu pak všemožně vyhýbala a přese všecky jeho domluvy mu mezi čtyřma očima nepřestávala projevovati nechuť a odpor: došlo k vádě a hněvu, až se mladá paní zdvihla, a hajdy do Kosobud mužovi trucovat a tatínkovi žalovat!"

„A co moudrý pan Domnosil?"

„Nejprve mazánkovi svému pofoukal na bolesť, potom hleděl dodázati, že taková bulka není zrovna nic strašlivého: ‚Podívej se na Mojžíše, který stojí na kazatelně v našem kostele, ten má dva hezké růžky nad čelem — a je to svatý patriarcha i prorok!' Tímto příkladem nebyla však paní Kamila ještě uchlácholena — před patriarchou a prorokem měla sice náležitou úctu, ale přes to přese všecko tehdy mužové s viditelnými a makavými rohy nebyli v modě. Rozšafný otec uchýlil se teda k jinému prostředku: jaké pak caviky s mizernou bulkou,

teď jsou doktoři, že člověku vyříznou bolák i ze žaludku, nadtož takovou titěru na povrchu těla, tu odejmou tak hravě jako se z mechu vyloupne hříbek! Když tak dceři otevřel vyhlídku, že se všecko napraví, pozval i pana zetě na návštěvu. Pan Maležan neměškal se dostaviti, Kamila zavěsila se mu na krk, jako by se jakživo nic bylo nešustlo, on jí za hodinu slíbil, že si o masopustě na několik neděl zajedou do Prahy — a potom se do Vranova vraceli zase už jako dva holubi, jako dvě hrdličky, cestou snad si dali všecky nadržené hubičky."

„Zde by mohla příhoda míti hezký konec," řekl Halaburd, když si vypravovatel hrdlo navlažoval, „ale podle toho, co jste z předu napověděl —"

„Jsme ještě daleko od konce," pokračoval polesný. „V Praze paní Maležanové záleželo na tom, aby se muž její zbavil té šlakovité bulky dříve, nežli začnou choditi do plesů, divadel a koncertů. Nechtělli míti nové patálie, musil jí uposlechnouti. Nežli šel k doktorovi, neopomenula mu udělati křížek na dobré pořízení; když se vracel, vyběhla mu dychtivě vstříc: ‚Už je to?' — On se vážně kabonil: ‚Milá ženo, tak rychle to nepůjde.' — ‚Že ne?! A proč?' — ‚Doktor povídá, kdy by odstranil zevnější výrostek, že se mi to může vrhnouti dovnitř, na mozek, že bych mohl ohluchnouti, oslepnouti nebo se i zblázniti.' — To byla rána! Když se z ní Kamila trochu vzpamatovala, připadlo jí, že tenhle doktor snad je hlupák, jenž ničemu nerozumí, i nedala mužovi pokoje, až se odhodlal jíti k jinému, k profesorovi. Však ani ten nechtěl o řezání slyšeti: mohla prý by se od toho v celém těle otráviti krev. Čtvrtý se obával, že by mohly panu Maležanovi uschnouti ruce, pátý zas, že by mu zkameněl nos nebo mu upadl jako zralá šiška — jedním slovem, bulka zůstala beze změny na svém místě, ale vlastník její vezl si z Prahy zásobu převýborné masti, která ji měla pomalu sice, ale bez všeho nebezpečenství s hlavy sehnati."

Čím více se Lebeda vypravováním rozjařoval, tím častěji sahal po sklenici.

„Ale jak to dopadlo s plesy, divadly a koncerty?" ptal se Halaburd.

„Což jsem to neřekl? Kamila nechtěla za živý svět, aby se muž její se svou bulkou prozradil, dokonce někde na veřejném místě. S ustrnutím pozorovala, že mu teď doma častěji z vlasů vykukuje, čehož dříve nebývalo! Byla by na každé zábavě strachem schla, že se to strašné tajemství prozradí — raději se jich tedy odřekla, jakkoli proto byla ukrutně nešťastna!"

„Panu Maležanovi — dobřeli vám rozumím — to tak velice proti mysli nebylo?"

„Byl dobrý obchodník, který si všecko náležitě rozpočítával. Už ho arci nezůstalo tajno, že má jeho drahá polovice náramnou chuť vláčeti ho pořád po světě a pro své potěšení rozhazovati peníze jako plevy. To mohlo závodu jeho zle škoditi, ale kde byl prostředek, aby svou ženu přivedl k rozumu? Ona sama ho vynašla — zrovna tou bulkou bylo vyhráno! Mohl se velmi snadno dáti operovat, ale to to — teď mu bulka jmění jeho lépe chránila než jakákoli nedobytná pokladna!

Přesvědčil se o tom nanovo, když ho žena hned po jaru vytáhla aspoň na cestu do ciziny, na které ovšem úzkostlivě o to dbala, aby se na jeho frisuře zbytečně vlásek nepohnul. Avšak jednoho krásného jitra probudila kdesi v Alpách muže svého hlasitým pláčem."

„Co se opět přihodilo?"

„Vyděsila se z ošklivého sna, že panu Maležanovi na místě bulky vyrostla na hlavě vysoká hora, jako sklo hladká a třpytivá, a celé proudy cestujících Angličanů, Němců a kdo ví jakých divných pronárodů se sbíhaly volajíce: ‚Tohle je hora z brusu nová, hora Maležanova! Ale jak se na takovou homoli dostati? Paní Kamila tam musí vylezti první!' Paní Kamila však nechtěla už vylézati na žádný vrch, všecko cestování se jí zprotivilo, muž se s ní musil bez prodlení vydati na zpáteční cestu. Potom měl na delší čas pokoj a mohl si hleděti svého. Žena jeho se ovšem v hutích kapitálně nudila, ale hutím to rovněž kapitálně šlo k duhu. Když pak na ni přicházely nové vrtochy, musila zase milá bulka dělati své zázraky."

„Pořád ještě?"

„Maležan si ku příkladu stýskal na hrozné, nepřestávající bolení hlavy — a z čista jasna se před ženou objevil bez svých dlouhých vlasů. Byl ostříhán, a kdo za ním stál, mohl si bulku jeho zcela pohodlně prohlednouť! Žena nepustila ho několik neděl z domu, až mu zase vlasy narostly, a zatím musil pořád nositi čepici, která zakrývala, o čem už vrabci na střeše štěbetali."

„Z hospodářské stránky byla tedy bulka panu Maležanovi prospěšna," pravil setník, „zdali jen nebyla na ujmu lásce manželčině?"

„Také o tom nepochybně časem rozjímal," odpověděl polesný. „Jisto je, že v jedné slabé chvíli zašel v Praze k operatérovi a opustil ho s obvázanou hlavou. Za týden se vrátil ze své obchodní cesty do Vranova — s krátkými vlasy a bez bulky! Paní Kamila nevěřila svým očím, a na druhý den se už vytasila s velmi obšírným plánem, čeho všeho si teď dopřejí."

„Manžel její naposled ještě litoval, že jí učinil takové překvapení?"

„Aspoň mu to přišlo velmi draho. Ale myslím, že by mu byla později také žena bulku jeho ráda vrátila —"

„Co pak mu s ní ubylo krásy?"

„Zrovna v tu chvíli ne; ale za nedlouho dostal zlé neštovice, které krásu jeho mnohem hůře pohatily než prve bulka. Frisuru potom nosil zcela jinou, než bývala ta, která Kamile od počátku nepadla do oka: měl totiž hlavu holou jako koleno. A co říkali doktoři, když se vzpírali bulku odstraniti? Teď došlo na jich slovo! Pana Maležana si teď nemoci zrovna podávaly z ruky do ruky, až Kamilu učinil truchlící vdovou! Kdy by byla jeho frisuru nebo potom aspoň jeho bulku nechala na pokoji, mohl snad býti sto let živ a zdráv! Nic bych za to nedal, že se jí nebožka bulka posud zjevuje ve snách a že ji pronásleduje šerednými přízraky. Tomu očistci sotva bude dříve konec, než až chudinka bude míti — jiného muže!"

„Doufejme," žertoval setník, „že na takové vysvobození nebude dlouho čekati."

„Já ji proto denně uzavírám do svých modliteb!“ dokládal polesný. — „Ale co to? Snad se nodíváte na hodiny?“

„Je čas, abych myslil na návrat.“

„Což tu sedíte na trní, že nám zase už chcete utíkat? My jsme si vás ještě ani jak se patří neprohledli, a vy snad už nás máte dost?“

„Já se naopak divím, jak mi tu letí čas,“ bránil se host, „— ale už nyní přijdu domů za tmy.“

„Vždyť ani žádné tmy nebude, měsíc pěkně vysvítí! Já vás potom vyprovodím třeba až ke Komárovi — ale teď nám ještě nekazte radost! Jste u nás jednou za tolik let! Ženo, pane Kronuse, Báro, Miloši — můžeme ho pustit?“

XX.

Setník zůstal, a polesný se teprv jak náleží rozveselil. Vtipkoval o každém, na koho přišla řeč, čím dále tím častěji též o přítomných osobách. Když se příručí ze společnosti poroučel, maje učiniti ještě vycházku do lesa, přikazoval mu: „Nezapomeňte to se svým nebeským příbuzenstvem ujednat, abychom měli pěkné počasí, pokud zde bude pan setník!“

„Jak to — s nebeským příbuzenstvem?“ vyzvídal Halaburd.

„Vždyť on je potomek nejstarších bohů! Jen se bojím, aby mu ten vznešený původ nekazil námluvy.“

Mladík máchnul mlčky rukou, a důstojník prohodil: „To snad právě naopak?“

„I ne, má to svůj háček: ten praotec Kronus pojídal své děti! — Také naší Barce není příbuzenstvo její u ženichů na prospěch. Hádejte, čí ona je pravnučkou?“

„Evinou, myslím.“

„Chyba lávky!“ zvolal polesný. „Pravnučkou Luciperovy babičky je.“

Na děvečku, jak se mu jen mihla na očích, hned měl nějakou průpovídku:

Chcešli, Barka,
namluvím ti Marka.
Barka a Marek —
nebyl by to párek?

Ona se na to pranic neohlížela, zrovna jako by jen slyšela bzučeti mouchu, i odběhla s nějakým stolním náčiním. Když se po chvilce vrátila, polesný opět spustil:

Co bysi měl, Marku,
pro tu naši Barku?
Půl bochníka komisárku.
To je málo, Marku —
přidej ale škvarků!
Že ne? Tedy Barka,
vyžeň holí Marka!
nežli toho božídárka
radši sobě vezmi stárka.

Hosta nepřestával polesný všelikým spůsobem pobízeti k pití.

„Není tomu jinak, zamýšlí tu i dnes opět můj rozum utopiti," myslil si Halaburd. „A věru, kdy bych tolik podstupoval jak on, sotva bych už věděl, jak mi říkají. Víno pije skoro tak silnými doušky jako dříve pivo! Ten něco snese! . . ."

Když se setník po druhé k odchodu pozdvihl, Lebeda zavěsil se na něj celou váhou svého těla.

„Ne, nepůjdete!" volal.

„Už je příliš mnoho hodin —"

„Po půlnoci bude jich zas málo. Dnes tu již musíte nocehovat — snad to nebude horší, než kdy byste byl v pruském zajetí!"

„Nač bych vám tu překážel —"

„Nikomu nebudete překážet, a nikdo nebude překážet vám — v pokojíku tam za síní budete mít větší klid než u Komára, i můžete zejtra spát třeba až do poledne!"

Obsah řeči Lebedovy zrovna ještě neprozrazoval opilost, ale jazyk se mu již těžko v ústech obracel a nohy se pod ním vůčihledě viklaly.

Když Halaburd na svém trval, že půjde, polesný zastupuje mu cestu vzkřikl najednou prchlivě: „To mi nedělejte, mámeli zůstat přátelé!"

„Ale muži," ozvala se káravě paní Růžena, „co to říkáš?"

„Jen pouhou pravdu! Ať jsem čertův, jestli s ním ještě slovo promluvím, když mi ani tohle neudělá k vůli!"

Aby nedošlo k věcem ještě nepříjemnějším, vzal setník útočiště ke lsti: prohlásil, že zůstane v myslivně přes noc. Polesný ho za to na místě objímal.

„Pod jednou výminkou," dokládal host povýšeným hlasem, „abych se mohl bez průtahu odebrati na odpočinutí, neboť jsem již kdo ví kolik nocí po sobě skoro nespal."

Bez průtahu to ještě nešlo. Polesný vyžádal si několikrát „jen chviličku" a pak ještě malou chviličku. Kázal přinesti „poslední kapky," což byla lihovina jasná jako křišťálová voda, však velmi ohnivá; Lebeda vychvaluje ji Halaburdovi, sám rychle vyprázdnil několik kalíšků.

„Budete po ní znamenitě spát," ujišťoval.

„I bez ní," řekl setník, „už se mi víčka dohromady lepí. Dobrou noc!"

Konečně polesný, vida nezbytí, hosta propouštěl.

„Báro! Barčo! Baruško!" zvolal, také již ospale očima mžouraje. „Doveď pána na lůžko!"

V pokojíku za síní, kam Halaburd za děvečkou vešel, byla již postel odestlána.

„Snad je tady všechno," řekla Barča postavivši svíčku na stůl, „jen ještě přinesu čerstvou vodu k pití —"

„Milá Baruško," pravil setník, „bylo by to zcela zbytečno — —"

Ale děvečka nepřipouštějíc námitky byla již ze dveří. Sotva byla pryč, Halaburd mimoděk zatajil v prsou dech.

Z veliké světnice rozléhal se Lebedův hlas po celém domě. Cosi jej tam náhle rozhněvalo.

„Na to se podívám!“ křičel kazatelsko-poručnickým tónem opilých lidí. „Ty mi nebudeš nic odměřovat a nic předpisovat! Já jsem svým pánem, se mnou si nesmí hloupá ženská dovolovat kousky, jako bych byl nějaký cucák! Ty mnou chceš orat? Na to si dej zajít chuť!“

Barča udýchána vklouzla s lahví čerstvé vody zase do pokojíka. Halaburd nemohl se dělati hluchým..

„Co pak tam panu polesnému najednou pokazilo dobrý rozmar?“ tázal se.

Děvečka jen zavrtěla hlavou, zaťala zuby do rtu a z očí vyhrkly jí slzy.

„Jaká je příčina té vády?“ opáčil on vážně svoji otázku.

„Paní mu mocí vzala samožitnou,“ zašeptala Barča, „— on by potom už i žhavý oheň do sebe lil! . .“

„Takové to tedy je?“ trnul setník. „Můj Bože, snad ji dokonce i týrá?!“

„Kristus Pán ví, k jakým to dojde koncům! Ale kdy by na ni jednou měl ruku vložiť, ona toho nepřežije! Ona se už takhle ukrutně trápí!“

U veliké světnice klaply dvéře, hnedle potom tam polesný utichnul.

„Odešla mu s očí,“ vysvětlovala děvečka, „jinak by nepřestal . . .“

„Žel Bohu,“ vzdychl důstojník, „že se tu tak smutných věcí dovídám! Neměl jsem o tom žádného tušení.“

„Když je střízliv, každý řekne, že je to veselý, roztomilý pán. Ale jak se opije, není to ani ten člověk, je hašteřivý, zlý na paní a vůbec vyvádí věci jako ledajaký sprosťák.“

„Milá Baruško, už prve jsem vám chtěl říci, že jsem se jen na oko stavěl, jako bych tu chtěl zůstati přes noc. Musím dnes jistě býti doma. Teď mohu odejíti, aby to nikdo nespozoroval, neníli pravda?“

„Leda by paní venku stála —“

„Ta by mne tuším nebyla ani dříve zdržovala; však nyní po tom křiku bude lépe, když se už nesetkáme. Buďte tak dobrá, podívejte se ven.“

Děvečka poslechla.

„Nikde jí tam nevidím,“ ohlašovala vrátivši se.

„Což vrátka, nejsou zamčena?“ ptal se důstojník. „Tím lépe. Teď nemusíte nic říkati, ať zůstane pán při tom, že tu spím. Zhaste hned světlo. Zítra pošlu lístek, abych vše omluvil. S Bohem!“

„Ach, drahý pane —!“ zalkala děvečka, chápajíc se ruky, kterou jí podával. „Kdy by mne Růženka tehdy byla poslechla!“

Potichu jako stín vytratil se Halaburd z domu, v němžto pak nějakou chvíli všude bylo ticho; Barča se ještě otáčela v kuchyni, však měla se na pozoru, aby ničím nebouchla.

„Ať už jen spí!“ říkala si, myslíc na svého pana.

„Báro!“ houknul on v tom do síně, z níž se i do kuchyně vcházelo.

Spěchala tam. Polesný stál ve dveřích veliké světnice, již bez haleny a bez vesty, opíral se o zeď, ale tělo se mu přece kejklalo.

„Kde je paní?“ ptal se nevrle svým těžkým jazykem.

„Já nevím,“ zněla odpověď.

„Co nevíš?“ rozkřikl se on.

„Myslila jsem, že je v pokoji.“

„V kterém pokoji?“

„U vás.“

„Kdy by tam byla, snad bych ji viděl? Nebo myslíš, že jsem slep? Jdi ji hledat!“

Barča chtěla vyjíti na zápraží.

„Kam jdeš?“ zvolal polesný.

„Kam mě posíláte — ohlednout se po paní.“

„Ven tě neposílám!“

„Kam tedy mám jít?“

„Třeba semhle,“ ukázal polesný na dvéře pokojíka, odkud byl nedávno Halaburd odešel. „Pan setník snad ještě nespí —“

„Ale přece tam naše paní — —!“

„Snad si spolu ještě něco povídají — snad mu otvírá své srdce, tak dobrému příteli!“

V tom paní Růžena se zápraží vběhla na síň; uslyševši mužovo pokřikování, nemohla setrvati v ústraní.

„Co počínáš?“ šeptala všecka ustrnulá. „Nevíš, že tuhle odpočívá host?“

„Ne, nevím, zdali odpočívá,“ řekl polesný.

„Což jsi pozbyl rozumu?“

„Ó holubičko, já mám rozumu víc, než se tobě zdá! Snad si drahý přítel taky ještě vyšel na čerstvý vzduch — zrovna jako ty? Podíváme se!“

Paní, jsouc v obličeji na smrť bleda, zastoupila mužovi cestu.

„Jsi už tak všeho citu zbavený člověk,“ promluvila tajeným hlasem, v němžto se ozýval zoufalý bol, „že se ani před takovým pánem nestydíš?“

„Proč bych se styděl?“ osopil se na ni polesný. „Jsem já nějaký špatný chlap, abych se styděl? Já se mohu postavit celému světu!“

Růženiny ruce pohybovaly se, jako by se v prázdném vzduchu něčeho zachytiti chtěly.

„Propadnu se hanbou!“ zaúpěla v nevýslovném hoři. „Umru! Musím umřít!“

Muž k ní byl hluch a slep.

„Máte vy taky zcela čisté svědomí, abyste se nemusili stydět — ty a drahý přítel?“ volal. „Chci to vědět! Ty, holubičko, už si po letovala venku, a jeli taky *jeho* komůrka prázdna — — Podíváme se!“

Odstrčiv manželku vrávoral ke dveřím pokojíka, kde měl host spáti.

„Umřít!“ vydral se nešťastné paní z prsou hrozný skřek.

Vyskočila na dvůr.

„Pro umučení boží!“ volala děvečka kvapíc jí v patách.

Paní se jako letem octla u studně. Ještě jeden okamžik, a byla by skočila přes obrubeň. Barča ji jedva ještě zachytila.

„Maria Panno!“ křičela mocně s ní zápasíc. „Pro Kristovy drahé rány! Pamatujte na svou duši! Pamatujte na své děti!“

„Pusť!“ odstrkovala ji paní takovou silou, jaké jen zoufalství dodává. „Já musím umřít!“

Při tom zápolení chytila rukou i za okov, který s rachotem do hloubky sletěl.

„Pomozte! Pane polesný! Pane Halaburde! Pane Kronuse!" křičela děvečka, ve svrchované úzkosti zapomínajíc, kdo je na blízku a kdo nikoli.

Podařilo se jí odtáhnouti paní asi na dva kroky od nízké ohrady, která je dělila od strašné prohlubně; tu však se jí zoufalá přece vytrhla.

Majíc jen na mysli, aby jí zabránila přístup ke studni, děvečka byla najednou překvapena zcela neočekávaným obratem: paní rozběhla se k vrátkům, jimiž prve setník odešel — a v nejbližším okamžiku za nimi zmizela. (Pokračování.)

Muzikant.

Povídka z kraje ve verších

od

Josefa Jakubce.

(Pokračování.)

ečekajíc za kabát jej vlekla,
nehnula jím — jeho svrchník pouze
v rukou jejích protáhl se dlouze.
Škubnul mistr, jí se ruka smekla.
„Musím zaplatit, hned jsem tu zase,"
ujišťoval, dal však čekat na se.
Dlouho opět stála matka v síni,
až se dočkala. Hle, v kapsách ruce,
líně střídá nohy, oči stíní,
naraženou čapku, trubku vzadu.
Však mu zas už šeptá pekla svůdce,
před domem už jak by hledal radu,
nebo jak by zapomněl byl cosi,
přes tu chvíli stane rozpačitě,
polekaně promakává šosy —
hned však žena přiskočí, jej chytne
za ruku jak chůva malé dítě,
již ho vlekou ruce neodbytné.
Tak se vedou, každý v jinou stranu
hubuje. „Co doma? Nezůstanu,
to si nemysli. Co mě tam láká?
Židu zaplať, zbav se jeho léček —
máme dostat nějakou tu zlatku,
ještě dnes se stavím u sedláka." —
„Nadarmo jsem včera byla v statku;
žid nám zabavil ten výdělek." —
„Och, ten lotr!" zaskřípal muž zuby. —

„Klesáme, můj Bože, do záhuby!“
stýská žena. „Není pomoc v jiném —
sám Bůh nebeský se smiluj! Hynem!
Já nic nezmohu již, chudá žena,
se sirotky svými opuštěná.“
V křečovité pustila se štkaní,
tak že mistr stranou hledě na ni
když ji viděl tolik trpět skryto,
bylo mu jí náhle velmi líto.
Pro tobolku sáhl neprodleně,
všechny, co měl peníze, dal ženě.
„Tu máš, holko, kup nám bochník chleba!
Počkej, tu máš ještě! Co s tím u mne?
Ty víš lépe, nakup, čeho třeba!
Uděláme jednou radosť dětem.
Tedy plakaly? — Já těkám světem!
Nerozumné je to, nerozumné.“
Usmíval se dojat, pokyvoval
ženě, která obíhala kupce,
ale v duši hořkou lítosť choval
a hněv náhlý proti svojí trubce.

Zatím máť se vrací přemítavě,
počítá, zrak v zem a ruku k hlavě:
Trochu mouky, chleba, mýdla, soli . . .
koupila a ještě peníz žmolí,
obchází krám s houskami a chtivě
pokukuje očkem po pečivě,
vybírá jak zlato, rohlík mačká,
strká v uzel, vymění zas přece,
až se osopila prodavačka:
„Vybírá si! Však jsou z jedné pece.“

Už jde s rancem hledíc poděšeně,
jak se manžel loudá barvu měně,
zraky sklopené, rty hrozně křiví,
s cesty holí odhazuje smítka
a zas jiskří zrakoma jak divý;
až na samém mostě, kde je zídka,
stanul nadobro, a přes zábradlí
přehnuv tělo do vody se díval.
Bylo po dešti, a horský příval
vlny hnal, jež posud neopadly.
Do těch mistr hledě zraky klopí,
vzdychá, sípá, znát je vlhké stopy
po rukávě, jímž si přejel oči,
a pak přišourav se stranou trochu
nesměle jak chlapec zraky točí
na šedivou Svatojanskou sochu,

a tak na ni hledě něco šepce.
„Přebral, přebral“ — matka soudí v duchu.
„Co se to zas plete v jeho lebce?“
A již napřed chovajíc zlou tuchu,
jen co k němu skočila — v tu chvíli
zablesklo se před ní — či se mýlí?
Jako z mraku hrom to trubka lesklá,
na níž slunce paprsky se slily,
jako roztavené zlato sjela
do vody, jež pod ní zasyčela,
paprsky jak jiskry odskočily,
trubka dopadla a na dně třeskla.
Ruka napjata, jak když se chystá,
k rozmachu, teď — pohyb její zvyklý —
náhle sjela ve vlas, a rty sykly.
Cítil mistr, jako kdy by bylo
srdce vlastní se mu utopilo.
Jako postřelený prchal s místa
vystrkuje ramena, by za ně
schoval hlavu skleslou k jedné straně.
Za ním žena dlouhým krokem chvátá,
hlava se jí třese, ranec hází,
nevšímá si, jak ji zástup lidí
s úšklebkem a smíchem doprovází,
neb jí tane na mysli jen táta,
po němž jako po zoufalci slídí.

„Ženo! Já jsem bídák, já jsem sketa!
Ty mi rozumíš?“ — Řka blesky metá
ze svých zraků mistr, jak když blázní,
tak že za ním žena hledí s bázní,
vždycky v úzkostech, když cestou minou
stromek za stromkem, an u nich déle
mistr stane, zkoumá podezřele
výšku kmene, větve rozsochaté.
„Já to vím, že všechno mou je vinou,
já to vím, a mně se rozum mate,
já si něco udělám!“ Leč máti
vždycky postrčí jej vidouc státi.
„Když já se tak, holko, rozpomenu
na to všechno, na tu hroznou změnu:
z chalupy jsme do baráku přišli,
teď i o barák nám žid už smýšlí.
To ten čertův plech! — Nu, nu, nu, zticha!
Už je navždy konec,“ mistr vzdychá,
když jej opět postrčila žena.
„Ty však, chuďase, jsi utrápena!
Když si vzpomenu!“ a mlčky vzdychal.
„Když tak vzpomenu!“ — zas poutichal.

„Jaké jsi to byla jednou děvče,
když jsem chodíval k vám pod okénko!
Žes mne nevyhnala: ‚Vari, ševče!‘
nezahnala holí, má panenko!
Ach, víš tenkrát, pamatuješ jednou
před tvým svátkem večer hezky pozdě,
ještě kos jen zpíval v panském hvozdě,
nad smrčinou naskočila světla . . .
Vyčkavše, až slípky na hřád sednou,
přes plot k vašim po zahradě zadem
pod tvá okénka se tiše kradem.
Vyplašená slípka s hřádu sletla.
‚Jedna, dvě, tři!‘ na své tovaryše
mrknul jsem a spustili jsme tiše.
Znáš tu písničku?“ — „Jdi, starý blázne,
ještě taky!“ žena muže káře
v před jej strkajíc, an v kroku vázne
a jí oči odkrývá i tváře,
které skryla loktem. — „Vzpomínášli,
když jsme dohráli, jak na Podlesí
ozvěnou prim housle dále zněly,
ještě když už muzikanti zašli?
‚Přišel na prázdniny!‘ řekli jsme si,
a že nás už nikdo nerozdělí.“ —
„Ale jdi ty! Ještě budeš taky!“
brání se mu odvracejíc zraky
jeho žena, když jí s obličeje
rukáv sňal a v obě pojav dlaně
její bradu patřil, jak se chvěje
slza stékajíc až k samé bradě.
Slzu utřel ženu v líci hladě.
„Tu máš, holko, uši! Chop mě za ně!
Vykrákej, a bude dobře zase!
Já jsem ničema, to řeknu na se,
ale dobrý chlap zas na obrátku.
Nestarej se, dám vše do pořádku.
Staral jsem se, počítal jsem vždycky,
jak tu nouzi zahnat z naší klícky:
Prodám kravku o trhu, dluh splatím,
pak se budu hodně činit zatím,
napřesrok“ — dí mistr rozveselen —
„zas je v chlívě kráva jako jelen.“

Dí a ženu cestou vedl v pole,
rozhledl se vůkol jako maní,
bystře délku přeměřil své hole,
přeložil ji přes rámě a na ni
navlekl si ranec vzav jej ženě.
Ona pak jen hledla udiveně

na své ruce v rozpaku, co s nimi,
a již obě prsty zkřivenými
v sebe zapadly svou tíhou mauě —
sepjala je, hlavu k jedné straně.
Uhýbajíce se větvím stromů
oba chýlí hlavy, a muž v taji
hledá její ruku, zraky plají,
vykročí a vzkřikne: „Pojďme domů!“

V.

Bílé ráno do okének svítá
čtyřmi tabulkami od východu,
čtyřmi od jihu. Kol oken lítá
párek vrabčáků, a ode spodu
venku někdo do stavení ťuká
krákoraje časem. Dávno s pece
mistr se už probral, sehnul plece
třemi prsty do čela si tluka.
Sen měl mistr v noci. Sen, a jaký!
Zdálo se mu, jako na neděli
na hrubou by spěchal; provest měli
těžkou mši, a proto spěch měl taký.
Již se začínala ta mše slavná
s jeho těžkým na trumpetu solem,
na němž zakládal si ode dávna.
Nedočkavě hleděli naň kolem
soudruzi, an v dlouhé pauze právě
čítá takt. V tom cítí, po rukávě
že jím škubl soused: „Začni, brachu!
Co pak spíš?“ A mistr sebou trhne,
po trubce se shání a pln strachu
v pravo a zas v levo sebou vrhne.
„Kde mám trubku? Co pak se to činí?
Dvacet osm — devět! — Nyní! nyní!
Přece nespím?“ Rukou, nohou, hlavou
drží takt, hned levou a hned pravou
kolem sebe chňapá na hlas huče,
už kol něho stojí smíšků kolo,
nad ním hrozně kantor smyčcem tluče . . .
„Kde je trubka? . . . Třicet! Solo! solo!“
Tu on v zoufalství pln strachu, potu
z hrdla vyrazil sám první notu —
vzkřikl ze spaní a spocen, znaven,
obrátiv se spal zas blahoslaven.

Ale ještě konec nebyl snění:
Již se jako smráká. Světlo denní

na západě v rudých mracích plane,
tu tam hvězdičky jak rozsypané,
když on se Šmejkalem někam spěší
vázat někoho. A jak se těší
na výdělek pěkný, Šmejkal stále
o dva kroky napřed, často chvátí
druha za rukáv a nutí k spěchu,
až tu před ním stane nenadále:
„Strnade! a na co budeš hráti?
Zapomněl jsi ten svůj kousek plechu!“
Omráčen on strnul na tom místě.
Vrátit se — už pozdě; a ví jistě,
že též doma trubka jeho není.
Tak stál v nesnázích a v přemýšlení —
a přec jako někoho byl vázat!
Kynul kapelník, on sáhnul nazad,
kde má trubku viset v odpočinku,
řemen šinul napřed, sundat míně
svoji trubku, sundal ze řemínků,
ke rtům nasadil — v tom slyší smíchy,
pohledne a ke své hrůze vidí,
místo trubky že má fidlovačku.
Mrštil jí pln uražené pýchy,
pomstu hledá na své ševcovině,
rudne, bledne, zlobí se a stydí,
s těmi, co se smějí, spustí rvačku,
strhnuv potěh divně počne tropit,
kazí kůže, tluče hejnem kopyt,
šídla, knejpy láme tak se čině,
z ševcoviny sotva zbyly sledy.
V roztrhané zástěře a bledý
na těch troskách seděl všech se ptaje:
„Kde mám trubku?“ ptal se naříkaje,
když tu vedle Šmejkal stoje zase:
„Co pak nevíš, žes ji rozbil?“ vece.
Tu si vzpomněl, a pln hněvu na se,
pokyvuje hlavou, hledí před se,
vida kolem sebe žluté střepy,
s trudem přemýšlí, jak všechny slepí.
V tom však zavál vítr, zachřestily
žluté střepy, a již v světa díly
roznesl je vítr. A tu vidí,
Šmejkal sprásknuv ruce ukazuje
k východu, kam bouřný vítr duje.
Ukazuje a svůj běh tam řídí
sám jak vítr. „Nevidíš ji? Vzhůru!“
Ruku vztaženou má v černou chmuru,
která nad obzorem divné tvary,
oblé, kulaté a duté tvoří,

kotle, bubny, mísy, samovary
na kupě jak kusy kovů hoří.
Vstane, hledí v kraj a do oblaků,
slídí marně, až z těch žlutých mraků
něco vykoukal a trnul, žasnul:
V nebi, na němž slunce svit už hasnul,
viděl velkou troubu vyčnívati
z oblaků, jež celá zlatem plane,
vespod širší, tenčí vrch se tratí
za mrakem, i tvář, jež do ní dmýchá.
„Co se bude díti, Kriste Pane?
To má trubka není!“ šepce zticha
ruce sepjav. „K božímu snad soudu?“
V tom se zachvěl na každičkém oudu:
v zlatou troubu z oblak někdo troubí,
a zvuk hrozný vyšel z nebes hloubi.
Prosnul mistr, uši v ruce schoval —
ponocný to právě odtruboval . . .

Divný sen to! Mistr prstem ťuká
sobě do čela, a druhá ruka
držíc křídu na lavici píše
živá čísla z tajemné snů říše.
„Matko,“ zvolal, „matko, pojď sem, hledni!“
Stanul hrdý svého vtipu plodem,
řadu číslic objevil tu před ní.
Ale matka jenom mimochodem
jak by s hrůzou, světničku když sklízí,
byla padla na škodlivé hmyzy,
sáhla po čemsi a zrovna letem
smazala mu živých čísel řadu,
při tom nahlas jako při obřadu
předříkajíc modlitbičku dětem.

Pokrčil jen tedy ramenoma.
„Nuž co dělat? Věc ti povědoma.
Na jarmark! Žid nemá slitování.
Ustroj Vášu, ať mi popohání!

Ve svrchníku, ruce v kapse drže
už je mistr na dvorku a loutá
suchou kurku, jež mu v zubech vrže,
vyhrábnuv ji z temné kapsy kouta,
když naň matka pohledši hned zove,
aby svlekl šaty loni nové,
na staré že přišije mu laty.
Vlezl na pec, vzal si staré šaty.
Pohleděv pak na se shůry dolů,
zkormoutil se opět v obličeji,

neboť kolena mu obě spolu
ostudně jak z oken vyhlížejí
odhalená světu nespůsobně.
Klepal špičkou boty do záhrobně,
rozmýšlel se, vlezl na pec zase
a přec šaty sváteční vzal na se.

A již Váša ze sínky se bera
s dlouhým prutem, uchystaným včera,
zkouší švihaje. Jen posud kráva
v chlévě mešká, neb jí nápoj dává
a ji čistí matka naposledy.
A když hotova s ní byla tedy,
když ji vyváděla na řetízku,
slzy tekly ženě dobrotisku.
A když s Plosou vycházeli z vrátek,
vzlykla matka stáhnuvši si šátek
nízko v oči skryté loktem holým:
„To ti povídám, když to být musí,
řezníku ji prodat nedovolím.
Prodej tam, kde hladu nezakusí!
Ptej se dobře, k jakým přijde lidem —
na čas jen, co srovnáme se s židem!
Ach, kam jsme to přivedli!“ Tak v muce
nad chlívečkem prázdným spíná ruce.
Mistr však jen rukou kynul zpátky,
rozhledl se, Plosu ťuknul holí,
Váša prutem, a již vrzli vrátky.
Vyšli ze vsi, ocitli se v poli.
Tatík napřed s kravou raze cestu,
Váša za ním, blížili se k městu.

U svatého Jana nade hrází,
tam, kde strmí topol na topolu,
zarazil se náhle napřed táta,
viděti, že padá do nesnází,
zarazil se hledě v řeku dolů.
Za ním synek doháněje chvátá,
zvědav pátrá, kam to otec hledí,
na vodu a na svatou zas sochu,
když tu tatík místo odpovědi:
„Popoháněj hezky! Požeň, hochu!“
Vstoupli na silnici. Jako řeka
jedním proudem lidí, vozů, zvěře,
všechno kamsi mezi domy vtéká,
jako do země vše do zdí mizí.
„Kde se jenom tolik lidí béře?
Kde dřív byli tito lidé cizí?“
myslí chlapec. „A kam se to vejde?“

Stane, čeká, až to všechno přejde,
přejedeli dlouhá řada vozů.
Tu se mu zdá, že ho hlava bolí,
ale ta jen třeští od hlomozu,
kterým dlažba pod těžkými koly
řinčí, šramotí, řvou dobytčata,
lidé křičí, ku předu vše chvátá,
vzhůru, dolů vše se klepe, třese,
země pod nohami, vzduch se chvěje —
žádný konec. Chlapec pak se děse,
že to nepřechází, co se děje,
pátrá po otci a krávě — běda!
Kde jsou? Hrůza sevřela mu ústa,
jako střelený se vrhne, hledá,
a že v před mu nedá tlupa hustá,
bije v lidi, strká, co má síly,
až jím kdosi hodně stranou smyknul,
on pak, co měl ducha v sobě, křiknul
spatřiv známou čepici v tu chvíli.
Zoufale se dral, již vidí Plosu —
a již tátova se chytil šosu
a jej křečovitě v rukou svírá.

(Pokračování.)

Moravští bratři v Americe.

Od

Tomáše Čapka.

I.

Není asi země, kde by náboženské sektářství tak bujelo jako ve Spojených obcích amerických. Úplná a neobmezená svoboda v každém ohledu jest toho příčinou. Nehledíce k celé řadě drobných kommunistických obcí shledáme, že hlavnější církve ve Spojených státech jsou tyto: římští katolíci, methodisté, babtisté, presbyteriáni, lutheráni, křesťanská kongregace (sbory), episkopálci, sjednocení bratří (nikoliv naše jednota bratrská), reformovaní Spojených států, sjednocení evangelisté, evangelická jednota (evangelical association), adventisté, dunkardi, reformovaní američtí, přátelé (friends), mormoni, universalisté, winnebrennariáni, unitariáni, moravští bratři či Moravané, židé, swedenborgiáni a j.

Vyznavači těchto církví rozptýleni jsou po všech amerických státech, tu hustěji tam řidčeji, podle toho, kde která národnosť jest usazena. Tak najdete nejčetnější osady katolické mezi Španěly a Francouzi na jihu (v Louisianě, na Floridě atd.), mezi Poláky a Irčany na

východě, luterány mezi Němci, methodisty, babtisty a j. mezi domorodými Amerikány, unitariány v aristokratických a vzdělaných vrstvách novoanglických státův, mormony v Utahu, Wyomingu a Arizoně, Moravany v Pennsylvanii a swedenborgiány mezi švédskými osadníky. Všech protestantův ve Spojených státech napočteno 9,517.945, což jest číslo zajisté nadsazené; katolíků (dle vlastního sčítání) 6,370.838. Úhrnem by tudíž všech církevních údů (Church members) bylo asi 16,000.000; to zajisté není mnoho na národ skoro šedesátimilionový!

Moravanů se v Americe počítá jen okolo 20.000, a jakkoli hlavním sídlem jejich od samého počátku zůstala Pennsylvanie, jsou přece známi po celé pevnině. Tuto všeamerickou pověsť, abych tak řekl, získali si Moravané trojím spůsobem: vzornou čistotou správy církevní, nepopíratelnými záslubami misionářskými a svými školami.

Američtí Moravané jsou zástupci a do jisté míry i potomky jednoty bratrské, oné české národní církve, která tak veliký počet znamenitých mužův národu svému vychovala a tolik zakoušeti musela. Moravští bratři ctí posud jako slavné předky své Husa mučedníka, Žižku hrdinu a Komenského učitele.[1])

Jakým spůsobem se stalo, že církev, která svého obrození došla v Ochranově, dostala v Americe jmeno „Moravanů,“ vysvětliti neumím. Snad jest toho příčinou jen snadnější výslovnosť slova „Moravian,“ snad i skutečná okolnosť, že většina zakladatelův obrozené církve česko-bratrské přišla z Moravy.

Nebude snad nezajímavo, vylíčímli krátce dějiny moravské církve v Americe a povímli něco o hlavním jejím sídle, městečku Bethlehemu v Pennsylvanii, které jsem minulého léta navštívil.

Ochranov či Herrnhut byl, jak známo, založen r. 1722 na statcích hraběte Zinzendorffa v Sasku, a sice několika uprchlíky z Čech a Moravy, kteří přese všecky nátisky věrnosť víře českobratrské zachovali. Nové církvi jen nepatrně přibývalo údů, poněvadž vzrůst její zprvu závisel úplně na stěhování ze sousedních zemí českých, a to, jsouc s nesmírnými obětmi spojeno, bylo slabé.

Rokem 1718 začalo stěhování chudého švábského lidu do Pennsylvanie, jednoho z nejsvobodnějších států amerických, a brzy se rozšířilo i do sousedních zemí. Nejpošetilejší báje, jaké dovede jen vytvořiti pověrčivá mysl prostého venkovana, o zámořském světě se vyprávěly. Amerika dle nich oplývala mlékem a strdím, hladu ani válek tu nebylo, a každý si mohl zabrati pozemkův, kolik mu libo. Svůdné pověsti letíce jako zlaté pavučiny celou Evropou, způsobovaly hluboké vzrušení mezi chudým, utahaným lidem; konečně pronikly i do Ochranova. Mezi členy mladé církve panoval zrovna veliký zápal náboženský, blouznění a touha po velikých činech. Moravané, jako všechny podobné sekty nalézající se v době mladického kvasu, pokládali se za jedinou pravou a vyvolenou církev, jíž na vinici Páně svěřeno veliké

---

[1]) Komenskému bylo nabízeno rektorství nejprvnější kolleje americké, Harvard College. Viz o tom širší zprávu ve stati Fr. Zoubkově: „Komenský jiti měl také do Ameriky“ v Osvětě 1887 str. 456 nn.

dílo. Jak ale ukázati světu onu sílu, kterou v sobě cítili, jak ji rozvinouti, ku platnosti přivesti, když jim skoro všechny evropské vlády pomoci, ba i ochrany odpíraly? Tu přišla ona zvěsť z Ameriky. Obětovati se pohanským rudochům, přinesti jim kříž Spasitele, jenž trpěl na Kalvarii, podjati se záslužného díla misionářského, to stalo se touhou celé obce. Že výsledky budou skvělé, o tom nikdo ani nepochyboval.

Hrabě Zinzendorff, maje vliv na některé vyšší úředníky anglické, vymohl od správců amerického státu Georgie patent na pět set akrů půdy kolem řeky Ogeeche položené — v místech, kde se rozkládá nynější město Savannah. Roku 1735 založil biskup Spangenberg s několika osadníky na jiném pozemku, jejž byl v těchže místech darem dostal, první moravskou osadu v Americe. Rok potom přivedl biskup David Ničman nových dvacet vystěhovalců; dne 28. února byl pak založen první Moravský kostel na americké pevnině, a kazatelem ustanoven Čech Antonín Seifert; ordinován byl od biskupa Ničmana za přítomnosti slavného zakladatele methodistův Johna Wesleye.

Moravská osada v Georgii kvetla utěšeně, nabývajíc stoupencův mezi Indiány i černochy. Roku 1739 vypukla nešťastná válka mezi Anglií a Španělskem. Moravským osadníkům nastali zlí dnové, chopiti se zbraně a bojovati s jednou nebo druhou stranou bylo proti jich nejsvětějším zásadám. Proto, aby ušli dalšímu pronásledování — tamější osadníci je obviňovali ze zemězrady, — opustili všechno, co měli, vzdělaná rolíčka i útulné chatky a nastoupili cestu do Pennsylvanie se slavným kazatelem Whitfieldem. Pennsylvanie, jsouc Williamem Pennem dobré paměti založena, požívala nejširší svobody náboženské, a pronásledovaní se tam ze všech stran hrnuli. Tak se stalo, že Pennsylvanie do revoluce americké vyrostla na jeden z nejbohatších a nejlidnatějších státův.

Zmíněný již kazatel Whitfield měl v Pennsylvanii, v okresu Northhamptonském, rozsáhlé pozemky ve výměře asi 5000 akrů. Tam naše Moravany zavedl. Jak se zdá, měl v úmyslu založiti velikou obec náboženskou, jejíž hlavou by se stal. Leč záměr jeho, bylli opravdu takový, se nezdařil; brzy mezi Moravany a ostatními osadníky, hlavně národnosti irské a škotské, vznikly tuhé spory, jež Moravany k novému stěhování donutily. V této kritické době přijel biskup Spangenberg na novo do Ameriky, maje nařízeno založiti nějakou osadu v Pennsylvanii. Hned po svém příchodu zakoupil asi deset mil jižně od Whitfieldova území, při řece Lehighu rozsáhlé pozemky. Na příhodném místě postaven v březnu r. 1741 první domek; 28. září položen základ ke kostelu. A když o vánocích téhož roku hrabě Zinzendorff po prvé do Ameriky přijel, dal místu tomu jmeno *Bethlehem*. Takový byl počátek nynějšího malebného a dosti lidnatého města.

Poněvadž všechno nasvědčovalo tomu, že osady v Pennsylvanii za příčinou stálého proudu vystěhovaleckého budou trvalé, rozšířeny moravské statky novými koupěmi. Tak roku 1743 zakoupeno rozsáhlé „panství Nazarethské“ od Whitfielda a r. 1756 několik tisíc akrův v okresu Lancasterském. Posledňejší místo nazváno Litice (jak se až po dnes jmenuje) k upomínce na Litice v Čechách, kde jednota

bratrská vznikla. Drobnějsích osad moravských založeno časem velmi mnoho i mimo hranice pennsylvanské. Některým z nich dávána česká jmena.

Rozepisovati se podrobně o vzrůstu moravské církve, líčiti všeliké její zápasy a zdařilé i nezdařené pokusy misionářské, zvláště mezi Indiány, není tuto naším úkolem. Co Moravané mezi Indiány vykonali, jest dílo opravdu záslužné. A také jim zásluhy v té příčině nikdo neupírá, ani jejich nejzarytější nepřátelé. Jeden z jejich misionářů může právem nazván býti apoštolem Indiánův. Muž tento, David Zeisberger, rozený v Suchdole na Moravě, stráviv celý svůj věk mezi rozličnými kmeny indiánskými, obeznámil se důkladně s jejich řečí, a gramatická díla, jež na základě svých studií sepsal, zůstanou navždy chloubou moravské církve, k nížto se hlásil.

O školách moravských bratří lze mluviti jen s pochvalou. Dívčí škola, již církevní správa v Bethlehemu vydržuje, pokládána jest za jednu z nejlepších ve východních státech. To znamená mnoho, povážímeli, jakým obrovským počtem škol se východní státy americké honosí.

Vlastní správa církevní je též výborna, mámeli věřiti soudu znalců a lidí povolaných. Ale jedna věc se Amerikánům při Moravanech nelíbí. Jest to jejich uzavřenosť. A opravdu, Moravané neobcují mnoho s venkovním světem, žijíce nejraději sami sobě. Hlavní jejich osada Bethlehem byla až do roku 1844 výlučně moravskou, kde žádnému cizinci nebylo dovoleno kupovati nemovitý majetek. Taková osamotnělosť a uzavřenosť arci měla tu dobrou stránku, že před zkázou zachránila řeč, mrav i spůsoby po dědech i pradědech zděděné. Z druhé strany zase způsobila Moravanům mnohé hořkosti. Neboť Amerikán, od přírody zvědavý, přišelli se na ně podívat, aby poznal, co to za podivný lid, který se samovolně před cizinci uzavírá, shledal tam všecko novým, nevídaným, neamerickým. Nehloubaje po příčinách, hleděl se obeznámiti s historií církve i lidu samého, bylli to novinář, napsal do svého listu článek pod těmito okamžitými dojmy; ježto pak nedostatek základních vědomostí musel zakrývati všelijakými kudrlinkami a nepodařenými vtipy, stávalo se, že Moravané byli nejednou staveni do nepravého světla. Až když ona uzavřenosť přestala, vyšla nezkalená pravda na jevo. Z „podivných bratří“ se najednou vyklubali lidé vzácného charakteru a řídké ryzosti, kteří sice neslynuli pověstnou americkou podnikavostí„ ale své účty „s nevídanou v této zemi (!) správností platili.“

O to, že o Moravanech v Americe pravda vyšla na jevo, náleží velká zásluha biskupu Edmundu Schweinitzovi. Vzácný tento muž, syn slavného botanika amerického, byl výborným znalcem českých dějin, jakž ukazuje jeho největší spis historický „Unitas Fratrum,“ o němž přes dvacet let pracoval. Palacký, Tomek ani Gindely nenapsali nic upřímnějšího o Žižkovi, Husovi nebo Komenském než on. Schweinitz navštívil též hrob Komenského v Holandsku, v Čechách pak Žerotínovy statky, Litice, rodiště Žižkovo i jeho hrob, rodný domek Husův, jeho vězení v Kostnici a jiná památná místa naše: a pieta, s kterou o nich mluví, čte se jako Poggiova chvála o Jeronymovi. V historii mu byl Palacký autoritou skalopevnou. Schweinitz zemřel r. 1887.

S moravskými bratry přistěhoval se do Ameriky značný počet českých protestantův. V listinách z té doby (1740 a dále) nalézáme jmena jako Buda, Brož, Balík, Bulíček, Blízký, Brábek, Broubák, Havel, Hlaváček, Kašák, Král, Kmoch, Kokeš, Matějček, Lysý, Štajnoha, Stach, Smrčka, Vítek atd. A kam se poděli tito Čechové? tážete se. Utonuli mezi Angličany a pennsylvanskými Němci; jmena svá proměnili. V Bethlehemu a v okolí jeho najdete nezřídka potomky českých vystěhovalců, kteří až dosud mají jakés tušení, že předkové jejich z Čech sem přišli.

II.

Američan ve mnohém ohledu liší se od svého pokrevence Angličana, ale co se týče cestování, podobají se druh druhu jako vejce vejci. Angličan sjezdí a proslídí celou Evropu, Američan by neslul vlastencem, kdy by své ohromné domoviny — od Atlantska k Pacifiku, od Kanady k zálivu Mexickému — neprocestoval.

U nás v Čechách by byl výlet z Prahy do Benátek nebo Cařihradu již nevšední událostí. Ale řekněte svému příteli v Chicagu, že odcestujete zítra do New Yorku, a on ani brvou nepohne, nanejvýš zívne a otáže se vás ledabylo: „Kdy pak se vrátíš?“

Cestování v Americe je také pohodlnější a rychlejší nežli v Evropě. Každý vlak jest pohyblivým domem, kde se jí a spí, kde se tak baviti můžete jako ve svém klubu. Vozy nejsou jako v Evropě rozděleny v těsné, nepohodlné kupé, nýbrž otevřeny, i můžete dle libosti celým vlakem procházeti, kuřáckým vozem počínaje až k nejposlednějšímu vozu spacímu, do něhož se obyčejně uchylují staří, klidu milovní cestující.

Nejnudněji cestuje se dalekým americkým západem, mezi řekou Mississippi a Skalnými vrchy. Nevidouce od samého jitra až do soumraku ničehož kromě holých plání, buď písčitých nebo šedým vřesem a travou porostlých, cítíte hroznou únavu, tesknotu a beznadějnosť. Zatoužíte po domovu. Cesta východními státy je příjemnější. Přes tu chvíli zjevuje se zrakům vašim nějaká ta farma jako panenka úhledná, nebo drobná vesnička s bílým dřevěným kostelíkem. Americké vesnice jsou napořád stejného rázu: mají jednu hlavní ulici (Main street) čtyři, pět set kroků dlouhou a jako šňůru rovnou; tu se nalézají všechny krámy a dílny. Obydlí či „residence“ soukromé jsou rozlezlé po celém okolí.

Nejromantičtější je jízda Alleghanským čili Appalašským pohořím. Vlak se kroutí, svíjí, praští, vozy vrzají a skřípají, jako by se každou chvíli ztroskotati měly. Ani pět minut nejede vlak přímým směrem; tu projíždí vlhkým skalním tunelem, onde letí přes umělý násep a pohlednemeli oknem do propasti, pokouší se o nás závrať; jinde zas objíždí skalní patu nebo letí přes horskou bystřinu.

Vyjedeteli ráno z Chicaga, dorazíte před půlnocí do Clevelandu. Nastoupíteli následujícího jitra další cestu, spatříte o polednách kouřem

Historie o protivenstvích církve české (r. 1655); Hájkova Kronika atd. Od Jeronyma Pražského je tu v rukopise latinské pojednání o čtyřech artikulích Pražských. Z latinských kněh uvedena budiž jen Balbínova „Epitome", Stránského „Respublica Bojema" (1643), Středovského Sacra Moraviae Historia (1710) a Dubraviova „Historia Regni Boiemiae" (1552). Jiných latinských a německých kněh, týkajících se jednoty bratří českých a moravských, jest tu na tisíce svazkův.

Původně jsem obmýšlel navštíviti i jiné sousední osady moravské jako Emausy, Niesky a Litice. Však kazatelé z těchto míst, kteří do Bethlehema na synodu přijeli, řekli mi, že mezi jejich osadníky není žádných českých památek. Tím se arci moje návštěva značně zkrátila. Třetího dne jsem již uháněl večerním vlakem do Nového Yorku, kde teď mezi živoucími vzpomínám na dávné české vystěhovalce.

(až na půl druhého listu) ovšem i s předmluvou. Kromě toho se nedostávají všechny listy od druhé epištoly k Thessalonským. Listy jsou na více místech přetrhány a slepovány, interliniace a glossarie hustější. Iniciálky nejsou tak sličné jako v exempláři Sussexském. Co se nedostává z textu a z předmluvy, je vepsáno, jak se zdá, dvojí nebo trojí rukou, z nichž každá dobře pérem vládla. Tento výtisk koupen byl někde v Německu (či v Čechách?). Hanslík praví, že jen dva úplné exempláře tohoto vydání z r. 1480 se zachovaly: jeden že je v Pražské universitní knihovně, druhý v Národní knihovně Pařížské. Spozorovav, že této bibli dává Brunet za letopočet r. 1488 (místo 1480) vysvětlil jsem knihovníkovi, jak se vlastně mýlka stala. Poslední věta v kolofonu čte se: *„A to leta božího tisícího čtyrstého osmdesátého osmého měsíce srpna."* Z toho francouzský bibliograf chybně vyčetl, jako by bible r. 1488, v měsíci srpnu tištěna byla; kdežto má státi: *r. 1480, 8. srpna.*

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK XIX — DÍL II

1889

V PRAZE

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1889

R. 1889. Čís. 7.

OSVĚTA

Vodní hospodářství v Čechách.

Podává
prof. Krist. Petrlík.

ody potřebuje každý tvor, živočich i rostlina, a není života, kde není vody. Že člověk bylinojed bez vody býti nemůže, patrno; ale ani člověk masojed neobstál by bez ní, poněvadž potřebuje „vegetariánů“ na obživu svou; mnohonásobné zkušenosti potvrzují, že lidé dlouho vydrželi bez pokrmu, nikoli však bez vody, a dobrovolní postitelé našeho věku zdržují se pouze od jídla, ale nikoli také od vody.

Zdar rostlin a živočichů jest přímý užitek vody, a zajisté nejprve pochopený, ale mimo to voda přináší užitek vlastností svou pohybovati se ve skupenství kapalném s místa vyššího na nižší, ženouc stroje vodní, dále pak spůsobilostí svou nositi břemena po vorech a po lodích.

Již jediný z těchto prospěchů stačí, aby si člověk hleděl vody, tím spíše má to činiti tam, kde všeho trojího dosáhnouti může: zdaru rostlin a živočichů, síly hnací a cesty plavné.

Země česká náleží k oněm šťastným krajům povrchu zemského, kde může voda dávati trojí tento užitek. Nechcemeli, aby se nám vedlo jako člověku, jenž zakopal hřivnu sobě svěřenou, těžme z příznivé polohy země, kterou nám předkové zůstavili, a kterou, abychom zvelebovali, jest naší povinností netoliko vzhledem k budoucnosti, ale už i v přítomnosti, ze všech stran ohrozené soutěží.

Namítneli kdo, že nemáme v Čechách vody tolik, kolik by k tomu trojímu užívání třeba bylo, ba snad ani k jedinému, odpovídám, že ji do roka as 10.000 milionů m³ Labem ze země pouštíme; toto množství, rozděleno rovnoměrně, činí as 300 m³ za sekundu, a tvořilo by řeku as 100 m. širokou, 2 m. hlubokou o průměrné rychlosti vody 1·5 m. za sekundu. Mimo to nesmíme přehlednouti, žc voda, která někde žene stroje vodní, jinde může nésti lodi anebo zavlažovati luka, a že se

tedy — i dotčené trojí užívání předpokládajíc — nespotřebuje, ale že jde pouze z jedné ruky do druhé.

Mámeli někdy nedostatek vody, jest to pouze vinou našeho špatného hospodářství. Zdaliž jest hospodářem dobrým, kdo utratí ihned vše, co přijal? Můžemeliž přikládati sobě jmena dobrých hospodářů, když pracujeme po zásadě: jen pryč s vodou, jíž okamžitě nepotřebujeme? A přece všecko jiné možno snáze opatřiti, než vodu, když ze země uběhla!

Naše bída vodní, rozlévání se vodstva za dešťů déle trvajících a vysychání za bezdeští, je zaslouženým trestem za to, že v dobách přebytku nepamatujeme na doby nedostatku.

Bohudík ozývají se již hlasy, že to nemůže a nesmí jíti touto cestou dále, a hledá se pomoc u sborů zákonodárných ve dvou směrech: mají se obnovovati a zřizovati rybníky a upravovati i uplavňovati řeky. Prvé jest bližší dokonalému panství nad vodou, ale ukážeme, že pouhé obnovení rybníků vypuštěných, ba ani založení nových nebylo by důkladnou pomocí v naší bídě vodní.

Nejsouť rybníky vzhledem k vodě tím, čím bývaly druhdy sýpky obilné vzhledem k obilí; tyto otvíraly se v době nedostatku a naplňovaly za úrody, ony neotvírají se leč, jdeli o lovení ryb, a jsouce skoro ustavičně plny, nemohou přijati přebytek vody buď žádný anebo pouze nepatrný. Uzavírka potrubí výpustného u rybníků (čep) není zařízena na častější vytahování, jako na př. zavírka žlabu mlýnského, a také samo slovo „rybník" ukazuje, že tu jde především o chov ryb; vždyť i v případě takovém, kde voda rybničná žene mlýny a podobné stroje, užívá se toliko vrchních vrstev vodních, a stroje vodní se zastaví, jakmile opadne voda po dno žlabu, třeba by zbývalo v rybníku vody na miliony krychlových metrů. Mimo to nelze přimlouvati se za obnovení rybníků vypuštěných anebo založení nových na místech takových, kde jsou nebo býti mohou dobrá pole neb luka, a to proto, že musí plocha téže velikosti podati v době naší užitek mnohem větší než jindy; týž důvod, z něhož se přestalo úhořiti, nutí zakládati pole a luka všudy, kde to možno a tedy také na místě některých rybníků. Kdo by tedy hodlal obnoviti šmahem všecky naše vypuštěné rybníky, zasazoval by se vlastně o to, aby se opět úhořilo, ovšem že ve spůsobu jiném.

Ale i kdy by poměry hospodářské toho dovolovaly, napustiti znova všecky naše rybníky, nebylo by to pomocí v naší vodní tísni, protože, jak již připomenuto, jest rybník zásobárnou vodní z pravidla stále naplněnou.

Čeho nám třeba, jsou *nádrže vodní*, při nichž není účelem chovati ryby, nýbrž *chovati vodu*, které se tedy naplňují v dobách přebytku a pak dle potřeby vypouštějí, zejmena když nastane nouze o vodu.

V našich údolích postranních jest hojnosť míst, která neposkytují užitku buď žádného anebo jen nepatrného, pravých to roklí, jimiž několikráte do roka se valí voda zaplavujíc a ničíc části vzdělané a obydlené; taková místa hodí se ke zřizování vodojmů, tu lze z pravidla krátkou hrází zadržeti veliké množství vody.

Majíce soustavu takovýchto vodojmů, můžeme hospodařiti s vodou skutečně, ale ovládneme zároveň vodstvo, pokud se na vzájem nespojilo a nezmohutnělo, kdež pak snadně se vymyká z moci lidské; též o vodě platí: V jednotě síla.

Soustavou nádržek dostali bychom hojnosť síly vodní, dosud ze všech nejlevnější, a větším dílem v takových končinách, kde není paliva na výrobu síly parní; touto silou vodní bylo by mimo jiné možno zásobovati vodou místa vysoko položená a zavlažovati pak i pozemky, jichž nyní zavlažovati naprosto nelze.

Že by potom i upravení i uplavnění našich řek mnohem bylo snadnější, patrno: nebylo by tak značných rozdílů mezi vodami malými a velikými, stav vody byl by stálejší, a toho pravidelná plavba potřebuje.

Jak dobře vyrovnávají nádrže vodní kolisání hladin vod tekoucích, o tom svědčí každá řeka, která nějakým jezerem probíhá, na př. Rýn při výtoku z jezera Bodamského: podobný účinek měly by nádrže umělé na našich potocích a řekách založené.

A jsouli pak již kde takové vodojmy?

Veliký díl průplavní sítě ve Francii napájen jest vodou z nádrží umělých; a i nové průplavy, jako rozestavěný tou dobou průplav Marnsko-Saônský nebyly by možnými, kdy by se voda v dobách dešťů a sněhového tání nejímala v rozsáhlých vodojmech; francouzské město St. Étienne přehradilo hrázemi zděnými řeku Furens a zásobuje tak sebe i průmysl a chrání se zároveň před povodněmi; město Verviers v Belgii jímá v nádrži řeku Gileppu a dodává z ní sobě a svému průmyslu ročně as 15 milionů krychlových metrů vody (r. 1882 skoro 17 milionů); v Anglii jest veliký počet nádrží k zásobování měst atd.

Někdo však řekne, že zříditi soustavu vodojmů vyžadovalo by velikého nákladu, který by snad nebyl v žádném příznivém poměru k užitku. Hledě k nákladu připomínám, že naši předkové zajisté nebyli bohatší než my, a přece založili tolik hrází, že dosti nám zbylo prokopávati a rozvážeti; mimo to možno prostavěti každého roku pouze takovou sumu, kterou by se poplatníkům nepřitížilo; také „pomalu daleko se dojde.“

Co se pak týká užitku, zastavme se při tom, jenž by vyplynul ze zavlažování luk. Že louky zavlažované větší dají užitek, než louky pouhé náhodě zůstavené, netřeba dokazovati, toť pozorovati v každé zahrádce; nápadněji to seznáme z čísel statistických, [1]) při čemž přirovnáme Čechy k sousednímu Bavorsku, poněvadž se co do poměrů nejlépe k tomu hodí. V období 1869 až 1878 sklidilo se v Čechách z 1 ha. luk průměrem za rok as 2500 kg. (sena a otavy), v Bavořích, kdež se lukařství věnuje veliká péče, zejmena vzhledem na zavlažování a vysušování, sklidilo se z 1 ha. as 5000 kg., tedy dvakráte tolik; není pochyby, že bychom tolik také kliditi mohli.

Než kam s tou pící? namítne se. Dejme ji dobytku, jemuž krmivo travné velmi dobře svědčí a jenž jí skutečně potřebuje. Připadáť suché

[1]) Z výkladu p. inženýra K. Fischera o melioraci pozemkové ve spolku posluchačů inženýrství na české technice.

luční píce ročně na 1 kus dobytka v Čechách as 520 kg., v Bavořích však 1692 kg., tedy více nežli třikráte tolik.

Či jest dobytek náš tak dobře krmen, že jde všude na dračku a že za něj z jiných zemí hojnosť peněz utržíme? Mezi 185.000 kusy hovězího dobytka, jenž r. 1886 přihnán byl na trh Vídeňský, nám dosti blízký, bylo z Čech 966 kusů! A proč nemáme odbytu? Protože krmíme dobytek po výtce leda na lůj, nikoli však na maso, nemajíce dosti píce travné.

Nejen že málo dobytka prodáme do ciziny, ale ani vlastní hlavní město, které se spokojuje masem velmi chatrným, nejsme s to opatřiti; ze 28.629 kusů dobytka hovězího, jenž r. 1887 přiveden byl na trh Pražský, bylo z Čech pouze 18.240 kusů, ostatek t. j. 10.389 kusů neboli 39% byl dobytek cizí.

Že by pak dále voda v nádržích byla velikým obohacením země, pochopíme, uvedemeli si na paměť, že se u nás 1 síla koňská[1]) cení na 1000 zl., a že již v 1·5 m³ vody, padáli s výšky toliko 1 m., vězí 20 sil koňských, a není pochybnosti, že by průmysl síle vodní ve vodojmech nastřádané nedal ležeti ladem.

Ale i plavba získala by, poněvadž měla by stálejší stav vody, než nyní, jakž již z předu připomenuto.

Bohužel nejsme dosud přesvědčeni o potřebě plavby u nás; naříkáme ovšem na tíseň hospodářskou, ale nechápeme se prostředku, jenž by výdatně pomohl.

Chcemeli obstáti v zápase hospodářském, chcemeli sobě a svým potomkům zachovati rodnou půdu, musíme se přičiniti, abychom výrobky své (hospodářství polního i průmyslu) při stejné anebo pokud možno lepší jakosti prodávati mohli za ceny takové, jako naši soupeři; k tomu potřeba zmenšiti buď výdaje výrobní aneb výdaje dopravní; oboje najednou půjde málo kde, zmenšiti výdaje výrobní jen někde, tak že po výtce zbývá pouze zmenšiti vydání dopravné.

Po žádné dosavadní cestě není možno voziti tak lacino, jako po cestě vodní: suroviny, jež by žádným jiným spůsobem zpeněžiti nebylo lze, na př. kámen, možno po vodě voziti tam, kde najdou odbytu. České hnědé uhlí nebylo by nikdy dosáhlo na severu takového rozšíření, kdy by nemohlo se voziti po vodě; průmysl cizí sesílil, ba na mnoze i vznikl českým hnědým uhlím, ale naše továrny, ať leží na Labi neb na Vltavě, nedostanou ho jinak, než po železnici.

Jakých výsledků možno docíliti vodními cestami, ukazuje Frankfurt, který uprůplavněním Mohana spojen s Rýnem tak, že lodi Rýnské o nosnosti 2000 t. (náklad 200 vozů železničných) mohou od konce r. 1886 až do Frankfurta; tu činí pouze *úspora na uhlí*, jež město a okolí spotřebuje, r. 1887 as 400.000 mark[2]) čili as 240.000 zl.

A jaký účinek má plavba na vývoz, viděti v obchodních městech nám dosti blízkých, v Mannheimě a ve Frankfurtě: tam přiváží se obilí ruské, které tedy tak dobře podléhá tam clu jako naše, v plných

---

[1]) 75 kg. zdviženo na 1 m. v 1 sekundě.

[2]) Puls, der wirthschaftliche Werth der Main-Canalisirung, Frankfurt a. M. 1888, str. 12.

lodích a rozváží se pak dále; ba v srpnu r. 1888 viděl jsem v přístavě Frankfurtském vykládati z lodi kmenové *dříví olšové z Rigy!*

Každým dnem ubývá půdy našemu vývozu, a v tom leží naše příjmy, ale my jako bychom neviděli; čekáme, až naše hřivna se dostane do rukou jiných, a těm budeme pomáhati.

Anglické osady.

Podává

dr. **V. E. Mourek.**

(Dokončení.)

e samosprávných osad anglických nejdůležitější a nejlépe prospívající jsou kolonie australské. Pevnina australská všecka náleží Anglii a rozpadá se na pět osad, jež jsou Západní, pak Jižní Australie se Severní, Victoria, Nový jižní Wales, Queensland.

Západní Australie zaujímá skoro třetinu pevniny, t. j. 1 milion čtverečných angl. mil, jest tedy pětkrát větší nežli Francie, osmkrát nežli Velká Britannie s Irskem. Břehů mořských má zdélí 3000 mil. Zřízena byla r. 1829 a do nedávna rozvíjela se jen velmi zvolna, jakkoli podnikavosti poskytuje pole téměř neobmezené. Dosud pouze něco málo přes 32.000 osadníků roztroušeno jest po ohromném území, kteří mají asi půldruhého milionu ovcí, 70.000 kusů skotu a 35.000 koní. [1]) V severních částech osady stáda pasou skoro výhradně domorodci, kteří v Západní Australii čileji účastní se civilisovaného života a práce, než kdekoli jinde. Největší potřebou osady jest obyvatelstvo, a sice nejen aby bylo více dělných sil, ale také kapitalistů, by jim práci zjednali. Nynější osadníci vydali už 20.000 lib. šterl., aby získali z Anglie dělníky. Kdo se tam přistěhuje a neudrží rodinu při zdraví [2]) a v blahobytu, jen sám sobě vinu dávati může. Nesnáze byla dosud v tom, že přistěhovalci táhli více do bohatších a živějších osad na jihu a na východě australském; ale již se proud obrací a není pochybnosti, že kdo má bystrý zrak a zdravý úsudek, umí pracovati, vyčkávati ovoce práce a spokojiti se z počátku málem, nikde lépe by nepochodil, nežli v Zá-

[1]) Ze západní Australie vyváží se značný počet koní do Indie a do osad při úžině Malacké. Kůň australský je dobrý a laciný, má pěkný krok a za 30 lib. šterl. už dostane se výborný klusák. Podivno jest, že domorodci jsou často lepší krotitelé koní divokých než Evropané, ačkoli koní v Australii původně nebylo.

[2]) V celé Australii podnebí jest velmi zdravé a nejzdravější snad v Západní Australii, kde z 1000 lidí do roka umírá jen 14. Skoro každý tam dosahuje vysokého věku. Nad lehký svěží vzduch příjemnějšího nelze si pomysliti, a devět i deset měsíců ze dvanácti den co den jest krásný, výslunný. Máli kdo rýmu, třeba prý mu jen sebrati houně a přespati noc pod širým nebem, i vrátí se domů zdráv. Tak suchý je vzduch a tak výborně působí listí blahovičníků (Eucalyptus).

padní Australii, a to i s menším kapitálem, poněvadž nejsa tísněn lidmi zámožnějšími mohl by pouštěti se v podniky, na které jinde ani s velikým kapitálem nelze pomysliti. Lehkomyslnosť a nezkušenosť ovšem vedly by tam tak rychle ke zkáze, jako všude jinde. — Vláda stará se též a kommunikace, jež při ohromném rozsahu osady jsou nezbytnou podmínkou pokroku. Dráhy staví se podle spůsobu amerického, t. j. za každou míli dráhy hotové dává se 12.000 akrů půdy. Jihozápadní cíp kolonie jest jeden les, a obsahuje mimo jiné vzácné druhy dříví též „jarrah,“ dřevo, kterému neškodí ani vzduch, ani bílí mravenci, ani mořská voda nebo mořští živoci, ba ani oheň, poněvadž jest nespalitelné. Jarrahové jehly v průplavu Suezském dosud neukazují nejmenší zkázy. Dále ve vnitrozemí roste dřevo sandalové, jež vyváží se do Číny. Podnikavosť, obezřelosť a zásoba peněz do začátku i tuto vedly by k úspěchům velikým. Dobré orné půdy jsou pásma rozsáhlá, a jinde i co zdá se čirým pískem, jest ku podivu úrodno. Dosud jen pobřeží pruhem 50—200 mil širokým jest osazeno, a dobře 750.000 čtver. mil ani není prozkoumáno. V některých částech jest nedostatek vody, ale ještě ani nestaly se pokusy náležité vrtati studně artézské, které jiným částem Australie opatřily vody hojnosť a navždy odstranily bajku, že by vnitrozemí australské bylo vyprahlou, neobydlitelnou pouští.

Ústava osady Západní Australie jest asi uprostřed mezi koloniemi korunními a zcela samosprávnými. Výkonná moc jest zastoupena gubernátorem, jenž má k ruce radu sedmi stálých členův úředních (jsou to: osadní tajemník, návladní, velitel vojska, pokladník, účetní, správce veřejných prací a komisař železniční). Zákonodárný sbor (parlament) schází se v městě Perthu; skládá se jen z jedné komory: 16 členů jejích volí 13 volebních okresů; koruna jmenuje 8 členů dalších. Svobodnější ústava na ten čas jest nemožna pro přílišný rozsah kolonie a skrovný počet obyvatelstva. Ale osada prospívá i za této vlády; má výborně zřízené školství, a obchodu vývozného i dovozného za posledních 12 let přibylo o 150%.

Druhá veliká kolonie Australská jest *Jižní Australie* tak řečená, zřízená r. 1836. Zabírá ohromný pás země, poněvadž k vlastní osadě jižní od r. 1863 počítají také severnější končiny, ležící mezi týmiž poledníky. Celé území od Jižního oceánu až k Indskému na severu má 903.690☐ mil a jest tedy o málo menší nežli Západní Australie. Půda jest ovšem velmi různá. Krásné pláně orné půdy jsou na jihu, a jádrem obyvatelstva jest rolnictvo, jež vzdělalo ohromné lány výborných polí pšeničných, má louky jako brčál, výborné vinice a zahrady. V ostatních částech ovšem také chov dobytka a hlavně ovcí jest důležitým pramenem blahobytu. [1])

Obyvatestva jest v Jižní Australii více nežli 300.000, v Severní však dosud jen něco přes 3000 a z těch pouze 700 Evropanů. Osada od r. 1856 jest úplně samosprávná. Parlament jest o dvou komorách: vyšší (Legislative Council = zákonodárná rada) má 24 členy, jež volí čtyři okresy volební. Volen býti může, kdo má přes 30 let věku a tři léta bydlí v okresu. Každý třetí rok osm členů, po dvou z každého

[1]) V celé Jižní Australii jest asi 7 milionův ovcí a 300.000 kusů skotu.

okresu, odstupuje. Volební právo mají vlastníci statku s ročním výtěžkem 50 lib. šterl. nebo nájemníci, platíli více nežli 20 lib. nájemného, nebo majetníci domů s výtěžkem aspoň 25 lib. šter., bydlíli šest měsíců v okresu. Dolní sněmovna (House of Assembly) skládá se z 52 poslanců volených 26 okresy. Voliči jsou všickni dospělí mužové, bydlíli šest měsíců v okresu. Jest jich 59.176. Období sněmovní jest tříleté. Ministerstvo jest sněmu odpovědno. Korunu zastupuje gubernátor.

Ruch v kolonii této jest velmi čilý, jakož viděti z podniků o pořízení kommunikace [1]) z výborné soustavy školské (v hlavním městě Adelaidě jest již také universita) a zráznosti, s jakou osada se stará o zjednání většího počtu obyvatelstva. Když byla založena, ustanoveno, aby peníze stržené za podíly pozemků vynakládaly se úplně na podporu přistěhovalcův, a dosud hojně podpory podobné se vyplácejí. Přes to pořád ještě nedostatek pracovních sil jest veliký, poněvadž mnozí vystěhovalci, za něž jihoaustralská vláda zaplatila až i 16 lib. šterl. převozného, pak odešli do zlatých kopanin ve Victorii. Tisícové dělného lidu našli by ještě hojně práce, a to za mzdu aspoň o 50% větší, nežli jest v Anglii. Také koupě pozemků velmi jest usnadněna. [2])

---

[1]) Nejznamenitějším podnikem jest telegrafní spojení přímo celou šířkou vnitra australského od Porta Augusty na jihu po Port Darwin na severu, pak železná dráha, která podél této telegrafní čáry se staví. Roku 1881 již třetina byla hotova. Spojení toto svým časem bude tak důležito, jako Pacifická dráha v Severní Americe. Již osadníci zneenáhla zabírají kraj, kudy železné koleje vedou a vésti mají, končiny to, o nichžto se myslilo, že jsou naprosto neužitečné pro nedostatek vody. Ale artézskými studněmi přišlo se na tolik vody, že osadníci říkají, že ve středu Australie jsou řeky podzemní (jako na ostrově Barbadu, nebo v Yucataně ve Střední Americe, nebo jako na Krasu). I ukázalo se, že všecko ohromné území toto jest zcela dobře schopno vzdělání, a prozatím už nyní živí veliká stáda koní, skotu a ovcí. Na místech, kde první cestovatelé hynuli neb aspoň snášeli nekonečné svízele, jsou nyní pohodlné příbytky osadníkův, oplývající všemi potřebami blahobytu. I jiné železné dráhy z hlavního města Adelaidy na všecky strany se rozbíhají a neustále rozšiřují. A stavba silnic a cest obyčejných rovněž pilně se koná i daří. Roku 1881 bylo už 800 mil výborných silnic a 3000 mil jiných cest dosti dobrých. Však vláda na ně vynaložila také skoro 2 miliony lib. šterl

[2]) Všecko území jižní Australie vyměřeno bylo r. 1877 a rozděleno na dvě třídy: místa stavební a půdu ornou. a odhadnuta cena (ne méně nežli 1 lib. = 10 zl. za akr). Ob čas v novinách vládních prodej pozemků za určitou cenu se ohlašuje. Kdokoli chce, může se přihlásiti, že koupí kus na splátky, a sice jak veliký se mu líbí do 1 □ míle, t. j. 640 akrů. Při přihlášce složí 10% kupní ceny, po třech letech zase 10%; po dalších třech letech může splatiti všechen ostatek, nebo jen polovici (t. j. 40% kupní ceny) a zbytek za 4 léta. Splátky tedy rozděleny jsou na 10 let. — Co se neprodá při první prohlášce, nabízí se po uplynutí pěti let na prodej nebo desítiletý nájem v parcelách nepřesahujících 3000 akrů. Nájemné činí z akru do roka 25—30 kr. a nájemce má právo pozemek v době nájmu kdy chce koupiti, po 1 libře akr. Nájemce jest povinen bydleti aspoň devět měsíců do roka na pozemku buď osobně neb aspoň zástupcem, a každý rok aspoň pětinu vzdělávati. — Zkušeností však osvědčilo se, že 640 akrů nepostačí na výnosné hospodaření polařské, spojené s chovem dobytka, a navrhuje se, aby se povolilo 1000 akrů na úděl. — Kdo platí hotovými hned, může si koupiti, mnoholi chce, a někteří kapitalisté skoupili statky 40—100 tisíc akrův a zřídili vzorná hospodářství.

Co dosud jest osazeno, města i kraj mají úplně ráz anglický, a osadníci všickni rozhodně Angličany se cítí.

Proti rolnickému rázu Jižní Australie nejbližší osada *Victoria* jest stát průmyslníků.[1]) Jest z australských nejmenší, zabírajíc jen $^{1}/_{34}$ pevniny. Ale na tom území žije již skoro celý milion duší. Hlavní město Melbourne[2]) samo má $^{1}/_{4}$ milionů obyvatelů. Victoria r. 1851 pro velikou vzdálenosť od Sydneye oddělena byla od Nového jižního Walesu a ustavena ve zvláštní kolonii. Samosprávná vláda zřízena jest r. 1855. Ve vyšší sněmovně (Legislative Council) zasedají 42 členové, volení 14 okresy. Volen býti může, kdo má 30 let věku, sídlí 10 let v osadě a má statek s ročním výtěžkem 100 lib. šterl. Členství trvá 6 let; ale po jednom poslanci z každého volebního okresu každý druhý rok odstupuje. Voličů jest asi 107.914; musí míti buď statek aspoň o 10 lib. šter. výtěžku, nebo platiti nájmu 25 lib. do roka; také volí doktoři, učitelé, vojenští a námořní důstojníci. — Nižší sněmovna (Legislative Assembly) má 86 poslanců, volených 55 okresy. Volen může býti, kdo dvě léta bydlí v osadě. Období trvá 3 léta, poslanci mají po 300 lib. šter. služného. Každý dospělý muž má právo voliti, zdržovalli se rok v osadě. Voličů jest 198.076, a z těch 33.393 neplatí vůbec žádných daní.

Victoria od ostatních osad Australských liší se tím, že chtějíc býti úspěšnou zemí průmyslnou, na všechen dovoz ukládá velmi veliká cla, aby prý chránila průmysl domácí a udržela mzdu svých dělníků na značné výši. J. Dalton úkaz tento přičítá ústavě příliš svobodomyslné. Jednotlivý volič prý vždycky jest pro soustavu ochrany domá-

---

[1]) Právě tato osada prošla h. rečkou zlatokopů. Zlato r. 1851 nalezeno jest v končinách nynějšího města Ballaratu u veliké hojnosti, takměř na povrchu země, a dobýváno jest skoro bez namáhání a nástroji nejjednoduššími. I přilákalo z Anglie, z Ameriky a jiných zemí zástupy dobrodruhů. Hrnuli se tam po 500 denně. Střihači ovcí ubíhali z práce, neplatiloli se jim aspoň 7 lib. (70—80 zl.) na týden, a všecka ostatní zaměstnání v osadě přicházela na zmar. V kopaninách vznikaly ulice stanů plátěných mezi stromy eukalyptovými — ani potravy, ani zákona, ani kázně, ani práva majetku tam z počátku nebylo, ani jakéhokoli jiného mimo právo větší síly tělesné. Ani se nevědělo, komu pozemky patří, a kdo přišel, domníval se, že může kopati kde chce, a jen dobývati co možná nejvíce zlata. Vláda osadní brzy se věci ujala a vydávala zlatokopům licence (povolení) po 30 šilincích (více nežli 15 zl.) na měsíc. (Nyní stojí licence 5 šilinků na celý rok!) R. 1854 vypukly vážné nepokoje. Potraviny dosáhly cen neuvěřitelných, neboť „digger“, jenž denně ze země vyhrabával až deset uncí zlata v ceně 40 lib. šterl., vážil si dukátu jako krejcaru. Avšak povrchní bohatství zlata už dávno je vyčerpáno, a doluje se nyní báňským spůsobem, neboť ve spodních vrstvách dosud vzácného kovu jest tolik, že zajisté mnoho let ještě práce budou se vypláceti. Z končin Ballaratských už za 200 milionů lib. šterl. zlata se dobylo.

[2]) V Melbournu není žádné podzemní kanalisace; povrchní stoky, jež neustále se vyplakují tekoucí vodou, jsou zvláštností města. Svádějí se do Yarry, úzké a mělké říčky. Vody hojnosť vede se do města na 20 mil (angl.) dálky. Smetí a výkaly vyvážejí se z domů jednou za týden buď na pozemky za městem nebo se prodávají zahradníkům. Zdravotní a finanční výsledky tohoto zřízení jsou prý velmi dobré. Zeleninu pěstují nejvíce Číňané, kteří dobře se znají v tomto zužitkování výkalův, a tak prý Melbourne bez podzemních stok udržuje se v čistotě a při zdraví.

ciho průmyslu velikými cly dovozními, poněvadž pomýšlí vždy jen na velikou mzdu osobní, kterou dostává, pokud domácí továrny pracují, a bojí se, že by hned byly zavřeny, kdy by dovoz byl volný. Nedbá, že při tom hyne celek, že národní jmění nemnoží se tak, jak by mohlo, že sám mnohem dráže platí chléb, nežli by platil při volném obchodu. Průmyslu Victorijskému ostatně vadí nedostatek uhlí, jež dováží se ze Sydneye a se clem dovozným v Melbournu platí se po 30 šilincích za tunu, kdežto doma jest po 7 šilincích.

Další a nejstarší kolonie australská jest *Nový jižní Wales*, jehož hlavní město jest Sydney při Portu Jacksonu. [1]) První kolonisté usadili se tu r. 1788 a místu dali název po lordu Sydneyovi, jenž tenkráte byl členem ministerstva Pittova. Rozsahem osada rovná se Francii a Anglii dohromady; obyvatelstva má 900.000, ale přibývá ho průměrně co rok o 50.000. Na čtvereční míli (angl.) dosud připadá jen 2·5 obyvatelů. Půdy vzdělané jest poměrně málo, jen asi $^3/_4$ milionu akrů proti $2^1/_4$ milionu ve Viktorii; ale za to Nový jižní Wales má nejvíce ovcí ze všech osad australských, t. j. 35 milionů. Státní rozpočet na r. 1885 vykazoval 8,695.929 lib. šterl. příjmův a 8,048.000 lib. šterl. vydání.

R. 1856 osadě dána ústava samosprávná. Výkonná moc jest v rukou odpovědného ministerstva. Parlament skládá se z vyšší sněmovny (Legislative Council), v níž zasedají 53 členové doživotní, jež povolává koruna (zastoupená gubernátorem). Čtyři pětiny z nich nesmějí míti placeného úřadu korunního. Nikdy jich nemá býti méně nežli 21; každý musí míti nejméně 21 let věku, býti rodilý poddaný Jejího Veličenstva královny nebo naturalisován v Novém již. Walesu. Nižší sněmovna (Legislative Assembly) má 113 poslanců, jež volí 72 volební okresy. Voličem jest každý dospělý muž, jenž aspoň 6 měsíců v osadě bydlí. R. 1885 bylo 196.261 voličův. Období sněmovní trvá tři léta.

V Novém jižním Walesu nejlépe viděti jest ohromný pokrok, jejž osady australské ve příčinách jak hmotných, tak ideálných učinily v době poměrně krátké. [2])

[1]) O přístavě Sydneyském Portu Jacksonu již kapitán Cook 26. března 1787 napsal, že jest „bez odporu nejpěknější a nejrozsáhlejší přístav na světě, a zároveň nejbezpečnější, poněvadž jest chráněn ode všech větrů, které vanou. Slovem, Port Jackson poskytl by dostatečného útulku pro všecka loďstva evropská“ Rozsah jeho jest 12□ mil a voda jest hluboká ve všech částech. Nekonečný jest počet záhybů, mysův a ostrůvků pokrytých lesem, z něhož vyhlížejí útulné letohrady. O kráse scenerie při těchto vodách jako jezero klidných jde jeden hlas. Každý chválí množství a rozmanitosť výjevů, jež poskytují. Stíny barev na vodách a v okolní krajině stále střídají se podle stanoviska, s něhož divák je pozoruje. Výsluní a jasný svěží vzduch, suchý po devět měsíců ze dvanácti, obyt v těchto končinách činí pravým rájem krásy a zdravoty. Město Sydney leží při jižní straně zálivu a s předměstími táhne se šest mil od východu k západu, čtyři od severu k jihu. Podoba jeho jest velmi nepravidelna. Čtyři choboty přístavu zabíhají v ně, a domy stojí na několika pahorcích. Obyvatelstva jest něco méně nežli 200.000.

[2]) Všecky kolonie australské pilně hledí si zájmů duševních, a kostely, školy, veřejné knihovny ve všech městech na první pohled mezi budovami vynikají. Ve hlavních městech jsou též musea vědecká a umělecká. Školy

Poslední kolonie na pevnině australské jest *Queensland* a hlavní město její Brisbane. Osada r. 1860 oddělena jest od Nov. jižního Walesu a opatřena samostatnou parlamentární vládou s odpovědným ministerstvem. Členy vyšší sněmovny (Legislative Council) na doživotí jmenuje koruna. Člen může se místa svého vzdáti a pozbývá ho, nedostavíli se do dvou zasedání, nebo ztratíli jmění úpadkem. Nyní jest 36 členů; čtyři pětiny z nich nesmějí zastávati placeného úřadu korunního. Nižší sněmovna má 55 poslanců, jež volí (ballotáží) 42 okresy. Voličem jest každý dospělý muž, bydlíli 6 měsíců v okresu volebním nebo jeli vlastníkem statku, jenž vynáší ročně 100 lib. šterl. Voličů nyní jest 60.147. Období sněmovní jest pětileté.

Území Queenslandu jest pětkráte větší nežli Velká Britannie s Irskem dohromady, ale obyvatelstva dosud má jen 315.000, z nichž jest 40% rodilých z Queenslandu, 18% z Anglie, 5% ze Skotska, 13% z Irska. Průměrně přichází z Anglie do roka 7000 vystěhovalců. Polovice území jest ještě lesem pokryta; zlato nalézá se v okresu 7000□ mil, výborné uhlí v obvodu 24.000□ mil; železa, stříbra, cínu, mědi, také i drahých kamenů (diamantův a safírů) jest v osadě dostatek, ale dosud málo se dobývá všeho pro nedostatek pracovních rukou. Půda jest úrodná, podnebí zdravé a miliony obyvatelstva by se uživily v zemi této vzácně obdařené vším bohatstvím přírody. Zvláště rolníci, dělníci a řemeslníci nalezli by tam vděčné pole činnosti. Pozemky najímají a prodávají se za podmínek podobně výhodné jako v Jižní Australii.

Ze samosprávy osad australských plyne i to, že Anglie o jejich obranu se nestará. Poslední britský voják odvolán byl r. 1870, a kolonie hned jaly se zřizovati vlastní vojsko, jež skládá se z pluků řadových a z dobrovolníků na způsob zemské obrany. Výsledky jsou již dosti zdárné, ale chyba jest v tom, že každá osada má svůj řád vojenský, a tudy v obraně celku, kdy by jí nastala potřeba, byla by

---

vůbec jsou na výši požadavků moderních. Návštěva jest povinná. V Novém jižním Wallesu jsou školy čtvery: elementární pro nejmenší děti, pokročilejší pro děti větší, večerní pro dospělé, a vyšší, ve kterých učí se starým i moderním jazykům, literatuře, přírodopisu, přírodozpytu a j. v. I v okresích s řídkým ještě obyvatelstvem jsou školy aspoň s polovičním vyučováním, t. j. učitel skupinu několika dětí učí tři dni v témdni, načež odebéře se k jiné skupině. Po drahách děti do školy dopravují se zadarmo. Školné platí jen, kdo může. V Nov. jižním Walesu r. 1880 bylo 1357 škol pod správou ministerstva vyučování, 128.125 žáků a 3000 učitelů, jejichžto plat postupuje od 20 do 400 lib. šterl. University jsou v osadách již tři: v Adelaidě, Melbourně a Sydneyi. Sydneyská zřízena byla r. 1851 a má nyní již 200.000 lib. šterl. jmění. Stát na ni přispívá 5000 lib. šterl. do roka. Organisace jest podobna anglickým, zejmena Kambridžské. Ženy mají stejně přístup ke studiím jako muži. — Hmotný pokrok mimo jiné ukazují železnice. V Nov. jižním Walesu jest nejstarší dráha australská, jež počata byla r. 1850. Roku 1855 vláda ji koupila a od té doby všecky dráhy staví a sama spravuje. Nyní již jsou 1643 míle (angl.) hotovy a v pěti letech dostaví se dalších 2085 mil. Spojení Sydneye s Melbournem otevřeno bylo r. 1881. Dráha mezi oběma městy má 576 mil délky, a vlak ji nyní přejíždí v 19½ hod. Železnice jsou při ohromném rozsahu osad nezbytnou potřebou. Každá nová dráha jest novou páskou, která různé části jejich spojuje v těsnější celky.

veliká nestejnost a rozptýlenost sil. I vlastní, ovšem dosud nevelikė loďstvo kolonie mají, a vláda anglická do té míry je pokládá za zvláštní a samosprávné, že jim ani nedovoluje užívati národní vlajky britské; užívají zatím vlajky modré s obrazem Jižního kříže.

Jsou dosud o dokonalou obranu osad nesnáze, a trojí jsou o tom různé názory. Jedni myslí, že osady na suchu i na moři měly by míti skutečně *svoji* moc válečnou, z Anglie berouce nanejvýš důstojníky a střelivo, pokud by se jim obojího nedostávalo. Zastanci této myšlenky zároveň horlí pro to, aby všecky osady australské spojily se v jednotu federovanou, jež by měla společnou moc výkonnou, společné vojsko a loďstvo, společné finance a tedy i společné sazby na cla a poplatky. Druzí soudí, že osadám náleží obrana pouze na suchu; o námořní že má starati se vláda anglická, ovšem od osad vybírajíc příspěvek na penězích. Třetí konečně chtějí tomu, aby válečná moc byla jen jedna v celé říši, a ti pak zastávají se federace všech částí říše anglické na základě stejných břemen a stejných práv, t. j. chtějí, aby samosprávné kolonie anglické pokládány byly za organickou část říše a aby zastoupeny byly v parlamentě Londýnském.

Myšlenka společné obrany a zřízení aspoň federace autonomních osad australských nejvíce jest podporována nebezpečenstvím, kterým je ohrožuje Francie, vysílajíc vyvrhel své společnosti do trestnické osady na Nové Kaledonii, zřízené r. 1869. Nebezpečenství to se zhoršilo tím, že ve Francii r. 1882 prohlášen byl zákon, že všickni „récidivistes et malfaiteurs d'habitude," t. j. zločinci vícekráte trestaní mají býti zaváženi do Nové Kaledonie a na jiné francouzské ostrovy v Tichém oceáně. Asi 60.000 podobných lidí, kteří v samé francouzské sněmovně líčeni byli jako „hommes dangereux, perdus de vices, usés par la débauche, souillés de tous les crimes" má býti dopraveno do sousedstva australského, a sice tak, že jak vstoupí na půdu osadní, jsou propuštěni na svobodu (le transporté à son arrivée dans la colonie sera libre!), obdrží nepatrnou podporu vládní, a na dále musí se starati každý sám o sebe. Poněvadž pak ve francouzských koloniích není dohlídky a téměř pražádné práce a obživy pro vypovězence, zákon tento jest jako schválním návodem, aby buď uprchli do Australie nebo zhynuli hladem.

Blízkost tolika pustých zločinců tedy neustále ohrožuje život i jmění a klid osadníkův australských a novozélandských,[1]) a proto deputace jejich již v červnu r. 1883 vymáhala na vládě anglické, aby se jich ujala proti Francouzům, a v úvahu vzala federaci osad.[2])

[1]) Z té příčiny Dalton připadl na myšlenku, aby se Francouzům za Novou Kaledonii nabídly ostrovy Falklandské (které jsou anglickou korunní osadou, ale nevýnosnou, poněvadž se na ně připlácí asi 500 lib. šterl. do roka). Domnívá se, že by tam osada trestanců nebyla dražší, než je Nová Kaledonie, a že by nikomu nemohla škoditi.

[2]) Táž deputace žádala také, aby vláda osadám dovolila annektovati Novou Guineji. Důvody toho J. Dalton uvádí v tato slova: „Není to pouze ‚hlad zemí,' který Australany pudí, aby si přáli míti všecky ostrovy mezi Fidžijskými a Novou Guinejí, nýbrž mají důvody tři: jeden, že se bojí druhé a rozšířené Nové Kaledonie" (t. j. že Francouzi by je annektovali a udělali z nich osady trestanců), „druhý, že chtějí míti moc a dohlídku nad lovem

V listopadu téhož roku sešlo se v Sydneyi 15 zástupcův osad, kteří žádosť ke vládě obnovili a sestavili návrh zákona o federaci kolonií; ale teprve r. 1885 v anglickém parlamentě po návrhu Gladstonově přijat byl zákon o zřízení ústředního poradního sboru pod názvem „Federal Council of Australasia“ (poněvadž v něm mimo Australii mají býti zastoupeny též Tasmanie, Nový Zealand a ostrovy Fidžijské) a kompetence jeho vyměřena v ten rozum, že má se starati o obecné důležitosti australasijské, při nichžto sjednocené činnosti jest potřebí — a mezi těmi společná obrana proti přebíhání francouzských trestanců jest na předním místě, — ale nemíchaje se nikterak ve vnitřní záležitosti každé osady, jež spadají v obor jejího vlastního zákonodárství. Sbor ústřední má se scházeti jednou ve dvou letech a zasedati střídavě ve hlavních městech osad. Každá kolonie zastoupena jest dvěma delegáty, které ustanovuje ministerstvo osadní.

Jest to krok k jednotě prozatím velmi málo účinný, protože v zákoně jest výhrada, že usnesení sboru ústředního závazna budou jen v kolonii, od níž návrh vyšel, a z ostatních jen v těch, které dobrovolně k němu přistoupí; a každá osada má právo, z federace vystoupiti, kdy se jí líbí. Dosud také ani všecky nejmenovaly své delegáty, nýbrž jen Victoria, Queensland, Západní Australie, Tasmanie a Fidži. První schůze ústředního sboru odbývala se 25. ledna 1886.

Ale přece aspoň první krok jest vykonán, a to nejen k těsnějšímu spojení osad vespolek, nýbrž také k většímu ještě záměru, jejž osadníci australští mají na srdci, totiž k federaci vší říše britské. Mylný byl názor do nedávna, že osadníci pokládají spojení své s mateřskou zemí za jakési pouto, jež by rádi roztrhli, že potají touží po neodvislosti a že „Kanada i Australie, kdy by měly na vůli, učinily by, co učinila Amerika.“ Jest tomu právě naopak, neboť kolonie tyto pokládají za urážku i pokyn, že mohou dělati, co chtějí. Nejtužší páskou, která je k mateřské zemi víže, jest to, že obyvatelstvo jest velikou převahou britského původu (v Australii žijí asi 3 miliony Angličanů, Skotův a Irčanů) a pak skutečně ohromný obchod, jejž osady s Anglií vedou (r. 1882 vývoz a dovoz mezi Australií a Anglií měl cenu 114,477.694 lib. šterl.).

Uvážíli se mimo to, že konstituční život nynějšího století všude jako přirozeným zákonem vede k federaci — Dalton ukazuje na příklad Švýcar, Spojených obcí Severoamerických, španělských osad ve Střední Americe, Argentinské konfederace, Německa a Rakouska a věští federalistickou budoucnosť na Balkáně — a že v samém obvodu říše britské již některé ostrovy Západoindské, pak kolonie Kanadské a jak výše vyloženo, 8 osad australasijských federaci více méně dokonalou skutečně mají, a že i v Anglii, Škotsku a Irsku snahy vážné zasazují se o místní samosprávu: nelze diviti se, že po všech osadách anglických ozývají se hlasy důrazné, aby všecka říše ustavila se na širokém zá-

---

perel v oněch končinách, na nějž víc a více britského kapitálu se nakládá; třetí, že chtějí chrániti domorodce (kteří nejsou úplní divoši, nýbrž provozují orbu, něco průmyslu, ba znají i dělení práce) od činnosti nevázaných dobrodruhů. Vláda anglická k zabrání Nové Guineje dosud nesvolila.

kladě federalistickém, aby totiž každá část (osada) podržela svou dokonalou samosprávu (Home Rule, Local Administration) se svým parlamentem, jenž by obíral se záležitostmi kultu, školství, orby, průmyslu, obchodu, kommunikace, policie a soudnictví — kteréžto věci vymáhají zvláštní znalost místních poměrův a prostředků, — ale všecky aby dle počtu obyvatelstva byly zastoupeny v parlamentě centrálním, složeném jako dosud ze dvou sněmoven, které by se radily o věcech týkajících se celé říše, t. j. o záležitostech zahraničných, o námořnictví, vojenství, poště, civilní listě, Indii a korunních osadách. Pro sněmovnu dolní Dalton navrhuje jednoho poslance na 150.000 duší, čím by sešlo se asi 300 členů, kteří by prý mnohem snáze radili se o zájmech vší říše, nežli nynějších 670 poslanců. Podle počtu obyvatelstva by také každá část říše do společné pokladny přispívala, tak že by práva i povinnosti stejně a spravedlivě byly rozděleny.

Námitky, které proti této federaci se činí, jsou hlavně dvě, obě málo podstatné. Jednou jest přílišná vzdálenost osad. Ale z Australie do Londýna nyní dojede se pohodlněji a rychleji, nežli v minulém století dojelo se z ostrovů Orkneyských a Shetlandských, a pro domluvu a porady telegrafem vzdálenosti již vůbec není. Druhá, že by v koloniích nebylo dosti horlivosti pro společné zájmy. Však v neblahých událostech Sudanských Kanada i Australie o své ujmě vypravivše hotovost pomocnou, skutkem dosvědčily, že opravdu jsou a cítí se Angličany, kteří změnili jen byty své a podnebí, ale nikoli povahy a smýšlení plemenné.

Proto Dalton prorokuje, že uskutečnění této myšlenky federační — na niž s hrdostí ukazuje jako na myšlenku prý „teutonskou“ — jest již za dveřmi.

Všecky kolonie australské činí dojem blahobytu patrně rozkvétajícího a obyvatelstva sourodého, čilého, energického a vřele oddaného nejen užší vlasti, ale i mateřské Anglii.

Zcela jinak jeví se osady v *Kapsku.* V Africe Angličanům rozhodně se nedaří: potácejí se od experimentu k experimentu — jako byla annexe Transvaalska — a neutržili dosud leč nezdaru, porážek a hanby. Příčiny toho jsou rozmanité, ale nejdůležitější jest ta, že osadníci nejsou anglického původu jako v Australii. Osady založili Holanďané a drželi je již 200 let, než Angličané je jako všecky osady Holandské zabrali, když r. 1806 Francouzi zmocnili se Nizozemí. Po pádu Napoleonově kdy by si byli rozuměli, byli by měli Kapsko vrátiti. Neučinili toho hlavně proto, že chtěli míti bezpečnou stanici na cestě do Indie. A *boerové*, starousedlí kolonisté holandští, jichžto jest v Kapsku tolik, že z každých tří Evropanů dva jsou Holanďané, jim od té doby dělají nesnáze a dělati nepřestanou. Sám Dalton uznává, že *boerové* novou svou vlast milují se vší houževnou stálostí své holandské povahy, kdežto Angličan do osad přichází jen dělat peníze; a neočekávaje tudy obratu k lepšímu radí, aby aspoň nyní ještě Kapsko dobrovolnou smlouvou zaměněno bylo za holandské ostrovy Východoindské. Otevřením průplavu Suezského prý bez toho prvotné své ceny pro Anglii pozbylo.

kové. Poplatníci odvádějí plodiny in natura, vláda je prodává cestou offertní. O spravedlivé rozdělení břemene, vyměřeného sborem zákonodárným, pečují sestupnou řadou sjezdy župní, okresní a hromady vesnické. Některé vesnice mají společný velký sad na plodiny desátkové. R. 1875 poplatky jinak vybírané vynesly pouze 35.000 lib., r. 1879 desátky už 25.552 lib., r. 1884 zase jen 17.734 lib. Soustava desátková zvýšila i výnosnosť sadův a pěstění vývozných podin (třtiny cukrové oranží, kávy, kukuřice a j.)

Bělochů jest na ostrovech nyní okolo 5.555, a ti platí daně nepřímé, cla, přístavní poplatky, známky a kolky a pod.

Jaký pokrok ostrovy od zřízení v anglickou osadu učinily, svědčí ještě tato čísla: r. 1875 všech příjmů bylo pouze 16.000 lib., vydání 70.000; hned následujícího roku příjmy vzrostly na 38.000 lib., r. 1882 srovnaly se s vydáním, a r. 1883 bylo přijato 106.814 a vydáno pouze 88.276 lib. šterl.

Kanady princové nenavštívili a není v cestopisu o ní zpráv podrobnějších. Ale pro úplnosť a zvláště proto, že v poslední době vyskytl se návrh, povoliti Irsku samosprávy podobné ke kanadské, přidáváme některá data odjinud.

Kanada čili Britská severní Amerika (název jest od indiánského Kanata, t. j. země chyší) skládá se z 8 provincií, jež jsou: Ontario, Quebek (dříve Horní a Dolní Kanada), Nová Scottia, New Brunswick, Prince Edward Island, Manitoba, the North-West Territories (a sice Assiniboia, Saskatchewan, Alberta, Athabasca) a British Columbia. — Historickým jádrem soustátí jsou provincie východní při řece sv. Vavřince. Končiny tyto objevil Sebastian Cabot r. 1497; Francouzi r. 1525 v zemi se uvázali a r. 1608 založili první osadu Quebek. V jejich držení Kanada zůstala do r. 1763. Tím rokem postoupena jest Angličanům, jejichžto vojsko pod vůdcem Wolfem již r. 1759 Quebeka dobylo. Ke krajům již od Francouzů osazeným (Quebeku a Ontariu) přibyly znenáhla osady Nová Scottia, New Brunswick, které statutem daným roku 1867 spojeny jsou pod federovanou vládou. Manitoba a Territoria připojena jsou k federaci r. 1870, Britská Kolumbie s ostrovem Vancouverem r. 1871, ostrov prince Edwarda r. 1873. Obyvatelstva bylo v Kanadě r. 1886 4,750.000 (z nich 1·3 milionů národnosti francouzské, 0·95 milionů Irčanů, 0·88 mil. Anglič., 0·69 Skotův, ostatek růz.) na území 3,470.392□ mil angl. Hlavní město, sídlo ústřední vlády, jest Ottawa na řece téhož jmena s 30.300 obyvatelů. Největší města jsou Montreal (se 200.000 obyv.), Toronto (140.000 obyv.), a Quebek (65.000 ob.).

Charakteristickým rysem východních částí Kanady (nejdříve osazených) jest řeka sv. Vavřince a veliká jezera Ontario, Erie, Huron, Superior s různými přítoky a menšími jezírky, které jsouce spojeny kde třeba, také průplavy, činí rozsáhlou přirozenou dráhu vodní. Země vyniká krásnou scenerií, bohatými lesy, velmi úrodnou půdou. Léto počíná dubnem, končí listopadem. Veliké horko prospívá vegetací; zimy jsou tuhé, ale zdravé. — Severní kraje kolem zálivu Hudsonova jsou ledové a jen lovci obydleny, ač i tam jsou lesy a bohatství nerostů.

Na západ od jezera Hořejšího (Lake Superior) prostírá se krabatý okres Keewatinský, a za ním veliký pás úrodné půdy prériové mezi umrzlým severem a pouští rozkládající se na severu Spojených Obcí. Tam jsou státy Manitoba a North-West Territories. Čím dále na západ, tím více pásmo ledové ustupuje k severu. Země prostoupena jest splavnými řekami a jezery. Za hřebenem Skalnatých hor (Rocky Mountains) až k rozrytým břehům Tichého oceánu šíří se Britská Kolumbie, jejíž podnebí jest mírné a úrodnosť půdy veliká. Při březích s pěknými přístavy jest řada ostrovů, z nichžto nejdůležitější jsou Vancouver a Queen Charlotte Island. — Kanada jest země živočišstvem, rostlinstvem i nerosty velmi bohatá. Vyváží obilí (hlavně pšenici) mouku (r. 1886 vyvezeno plodin z orby za půl páta milionu lib. šterl.). Dobytek hovězí a skopový, sýr a máslo (všeho r. 1886 též za půl páta mil. lib. šterl.), dříví (za 4·75 mil.), nerosty (celkem za 0·9 mil. lib., jen zlata za 246.000 lib. šterl.), ovoce (zvláště jablka), pak kožešiny. Rybařením vytěženo r. 1886 4·75 mil. lib. št. Průmysl utěšeně rozkvétá. Půda dosud jest velmi lacina. Železných drah jest již 12.400 mil. angl., mezi nimi Canadian Pacific Railway z Montrealu při řece sv. Vavřince do Porta Moody při Tichém oceánu; vozba zahájena r. 1886. — Telegrafů jest 25.000 mil. angl.

Politická ústava Kanady jest úplně samosprávna. Výkonná moc jest v ruce generálního gubernátora, jejž jako svého zástupce jmenuje koruna. Jemu po boku jest Privy Council (tajná rada), složena z náčelníkův odborů správných (ministrů). Zákonodárnou moc vykonává parlament o dvou sněmovnách, senát a „House of Commons“ (sněm. poslanců). Senátory z různých provincií jmenuje na doživotí gubernátor, poslance volí provincie na 5 let.

Voličem jest, kdo má' věku 21 let a jmění ve velkých městech za 300 dolarů, v menších za 200, na venkově za 150, nebo kdo se vykáže příjmem 300 dol. do roka. Také volí syn, jehož otec má dosti jmění za sebe a za syna. Rybář volí, máli 150 dol. jmění. Volen býti může, kdo má nemovitého statku za 800 lib. šterl. Diety se platí senátorům i poslancům. Na Ontario připadá senátorů 24, poslanců 93, na Quebek 24 a 65, na Nové Skotsko 10 a 21, na Nový Brunšvik 10 a 16, na ostrov prince Edwarda 4 a 7, na Manitobu 3 a 5, na Britskou Kolumbii 3 a 6.

Každá provincie má také svůj sněm místní a administraci pod vicegubernátorem (Lieutenant Governor) s kompetencí nad domácími financemi a místními záležitostmi; ale nesmějí se plésti do záležitostí ústřední vlády.

Náboženství jest úplně volné (mezi obyvatelstvem jest asi 40% katol., 12% anglikánů, tolikéž asi presbyteriánův a methodistů, 6% baptistů). Školství jest opatřeno výborně; v každé ze starších 4 provincií jsou university, všech škol veřejných jest více nežli 14.000.

Vojska řadového 2000 mužů, milicie (dobrovolníků) 40.000 m. V čas potřeby každý dospělý muž mezi 18—60 lety věku může volán býti do zbraně. Pevnosti jsou dvě: Halifax v Novém Skotsku a Esquimault v Britské Kolumbii. Tamtéž jsou státní arsenály, doky a pod.

O suggesci.

Referuje

dr. Karel Kuffner.[1])

do po prvé k hypnotickým zjevům přihlíží, nemůže ubrániti se podivným počtům. Sahá si na čelo v rozpacích, smíli smyslům svým věřiti; zda pravdou jest, co posud za pravdu pokládal; zda posud existuje hranice, která dělí skutečnost od nemožnosti, zda vymoženosti vědecké nestanou se malicherným brakem.

Tak mu připadá v prvním okamžiku povrchního pozorování. Pak zmocní se ho opovržlivá nechuť bráti hypnotické zjevy do pravdy. Nevidí v nich ani špetky vážné podstaty; všecko se mu zdá lží, mamem, šarlatanismem. A s povděkem chválí ortel, který již několikráte v tomto století od autorit nejpovolanějších vysloven byl: „Kdo hypnotisuje, klame sebe, jest klamán a klame všecky, kdož poslouchají a se dívají."

Zachovati sobě i po takovýchto zcela přirozených dojmech klid, jasnou rozvahu a vytrvalost ke studii hlubšímu není snadno. Není snadno, ale ukázalo se záslužno. Ukázalo se, že i v tomto směru pokusy poskytují půdy solidní, jen když se po ní obezřele kráčí. Zjistilo se, že brána hypnósy, třebas měla klíč dobrodružné fantasie, nevede do říše čirých pohádek a zcela bezpodstatných bájí, nýbrž že otevírá jen vyhlídku na končiny, které byly dosud záhadny. Vyjasňuje temná fakta historická: orakula a Sybilly starého věku, spády čarodějů, tuchy velkých mužů — všecko ve světle pochopitelném, odůvodněném, přirozeném.

Nikoli v tajné nějaké „magnetické" síle, nýbrž v přirozeném vlivu *pouhé obraznosti* odkryt nejnověji zdroj všechněch úkazů hypnotických. Nevidíme ho tedy v ničem nadpozemském, ba ani v ničem, co by leželo mimo dosah lidský; naopak nalezen jest v praobyčejné vlastnosti, která jest každému člověku vrozena. Každý člověk má fantasii. Každý může býti hypnotisován. Hypnosa není nežli stavem, ve kterém obraznost uměle rozehřátá nabude převahy nad rozumem uměle zakaleným. Ne každý jest umělcem takovým, aby dovedl housti na nástroj fantasie cizí; ne každý jest dovedným hypnotisérem: avšak snad každému bylo by možno cvikem dospěti v tomto umění k jakési dokonalosti. A naopak, ne každá fantasie má dosti pružné struny, aby hlaholila zvučně. Ne každý dá se stejně snadno hypnotisovati. Ale i zde cvik dělá mnoho.

Byly časy, že lidstvo si fantasii hýčkavě pěstilo. A poněvadž fantasie vypěstěná jest nepřekonatelnou divotvůrkyní, byly to časy, v nichž talismany a amuletty konaly *skutečné* divy. V našem století se obraznost soustavně tlumí. Rozum neuznává jí za dosti silnou pro naše železné poměry. Vidí v ní jen nebezpečnou svůdkyni, podrobuje si ji za každým

[1]) Literatura: *Liégeois*, De la suggestion et du somnambulisme 1889; — *Bernheim*, De la suggestion et des ses applications à la therapeutique; — *Krafft-Ebing*, Experimentelle Studie auf dem Gebiete des Hypnotismus 1888.

krokem. Proto my vychovanci tohoto věku nemáme správného pojmu o tom, seč ona jest. Slyšíme o zázracích dávnověku a krčíme rameny. Abychom připustili, že tehdejší událosť nepatří mezi nemožnosti, žádáme dříve za důkaz, že děj je možným i dnes. A ty důkazy se nedaří, poněvadž my jsme lidé jiní, než byli lidé tehdejší. Vrátíme se ještě k tomuto thematu.

Co již bylo popsáno procedur k docílení hypnotického stavu! A všecky se osvědčily. Obyčejně jiná příčina má jiný výsledek. Proč zde různé příčiny způsobily tutéž věc? Poněvadž všecky procedury byly jen formou. Všecky pak chovaly v sobě stejné agens: všecky vzbudily v hypnotisovaném i mimovolně jakési očekávání a tušení, že se něco stane. Představa sama stala se hypnotisovanému uspávacím prostředkem. Uhodl, že snad usne, očekával usnutí, a proto usnul. Klesl ve stav spánku podobný, jenom působením vlastní obraznosti na organismus. Úkolem hypnotiséra bylo toliko naladiti fantasii hypnotisovaného. Druhdy ji ladili „magnetickými“ čáry.

Nová škola zavrhuje přílišné obřady jakožto zbytečnosť a nedůstojnosť. Nové obřady jsou jednoduchy. Na příklad Bernheim počíná si následovně. Tušíli, že by nemocnému léčba hypnotická mohla prospěti, řekne mu přímo, že spánkem by snad umožněno bylo vyhojení aneb aspoň úleva; že neběží o nic neobyčejného; že to bude prosté usnutí, které se může u každého způsobiti, usnutí tiché, konejšivé, které uvede nervstvo do rovnováhy. Po případě uspí před pacientem jednu neb dvě jiné osoby, aby ukázal, že usnutí není nic trapného. Když takto zaplašil všeliké obavy a získal důvěru klientovu, vyzve jej, aby upřel zrak na cokoli a nemyslil nežli na usnutí. „Ucítíte za chvíli mdlobu ve víčkách; povšechnou únavu; oči budou vám klímati, zrak se zakalí.“ Často stačí již nyní polohlasně pronesený rozkaz „spěte!“ aby spánek opravdu nastal. Jindy podaří se to teprve po několikaminutovém přivření víček; avšak ať tak, či jinak podobně, *nastalé usnutí jest výsledkem* s u g g e s c e: *spánek dostavil se, poněvadž byla klientovi vnuknuta představa spánku.*

Až do nedávna převládalo mínění mistrů ze školy Pařížské, která tvrdila, že hypnosu lze způsobiti jenom fysickými prostředky a hlavně jen u žen nervosních, a že má svoje tělesné *fysické* známky, podle kterých ji lze poznati. Avšak všecky tyto these prohlásila nová škola z Nancy za omyl: „*Hypnosu lze způsobiti jen myšlenkou, její zjevy jsou čistě psychické, i lze ji způsobiti snáze na mozku zdravém než na mozku chorobném.* Instrumentem, jímž se v hypnose pracuje, jest mozek, a ten pracuje tím lépe, čím jest zachovalejší. Lidé zdravého ducha, mající normální spánek, obyčejné osoby z lidu, jsou nejvhodnějšími objekty, a to jak ženy, tak muži.“

Celý odborný svět pustil se do opakování pokusů dle obou vzorův, a co se ukázalo? Že nemá pravdu Paříž. Mínění školy Nancyské dochází na všech stranách souhlasu. Skutečně pouhá suggesce stačí, aby hypnosa se dostavila. A pro každý zjev hypnotický jest potřebí zvláštního suggestivního popudu. Suggescí hypnosa začíná, suggescí se i končí. Suggesce je zde alfa i omega.

Co je suggesce? Něco praobyčejného: vnuknutí představy.

Lidé tak snadno podléhají cizímu vnuknutí. Nechávají se zastraš
svésti; podrobují se autoritě se slepou oddaností a neomezeným p
slušenstvím. Zastrašený přestane chtíti, co chtěl, věří opak toho,
věřil, zapomene, co znal nejlépe. Svésti dá se netoliko jednotliv
svod je nakažlivý, uchvacuje celé davy. Silný duch jenom tím, že sl
šímu imponuje, zmocní se jeho naprosté důvěry a učiní jej hravě v
konavatelem své vůle i zvůle. Kdo se naučil častým opakováním pln
rozkaz na povel, plní jej konečně automaticky jako bez hlavy. Jm
novitě život vojenský podává k tomu četné doklady šprýmovný
anekdotami, které se skutečně sběhly.

Zkrátka, zkušenost všední dokazuje, že i ve bdění člověk su
gescím podléhá, ačkoli se jim tu dovede vzepříti. Avšak tato schopno
odporu odpadá ve spánku. Ve snách rozplyne se všecko v dým, co n
za bdění udržovalo v taktu; ten tam jest všechen rozum se svou kr
tikou. I největší mudrc je ve spánku bláhovcem. Fantasie přede
motá nejnesmyslnější kombinace, a my se tu z jejích hýčkavých slil
radujeme, tu zas lekáme se příšerností, kterým by se i dítě vysmál
A neodoláme nejpošetilejším svodům, do kterých nás sen zavléká, hr
jeme vážnou úlohu v situacích, nad jichž komičností při probuze
spráskneme ruce. *V přirozeném spánku otročíme suggescím své fantas*

A co vytěžilo se z experimentů? Že zrovna tak i ve spánk
uměle pomocí suggesce způsobeném člověk pozbývá rozvahy a seb
vlády, že i zde je parobem své obraznosti, ale tentokráte netěl
obraznost bezuzdně, nýbrž klusá ochotně po stezkách, kamkoli
vlekou opratě suggescí experimentátorových.

Člověk do hypnosy uvedený nevypadá nijak neobyčejně. Ptát
se ho, co má na mysli, odpoví z pravidla, že nic; jako by nevidě
neslyšel, nedbal. Ale jen dokud ho uspavatel ponechá v tomto klid
a v bezúčastnosti. Jakmile však experimentátor začne mluviti, změní
situace. Každé slovo padne na úrodnou půdu. Somnambul nechá si n
mluviti, že vidí tvář boha, chóry andělů, postavy světců, stíny zvě
nělých, těla lidí nepřítomných; že se octl v nejodlehlejších krajinác
a končinách světa starého či nového, skutečného či vybásněného;
slyší rozkošnou hudbu, lomoz rozkaceného orkánu, řvaní šelem. P
něvadž fantasie lidská nemá pout a mezí, jest i řada obrazů, kte
hypnotisovanému předvesti lze, řadou nekonečně dlouhou. A všech
obrazy mohou míti ráz živoucí skutečnosti. Jsou to, jak odborníci
nazývají, *positivní hallucinace.*

Suggesce dovede ošáliti smysly. Hypnotisovaný kouše chutě c
soli, řekloli se mu, že to cukr, ošklíbá se při chroupání skutečného cukr
řekloli se mu, že to sůl; pije vodu za víno, olej za likér, pochutná
si na syrovém bramboru, jako by to byla šťavnatá hruška. Dýše s l
bostí ostré výpary čpavku, které by jinému zarazily dech a vynuti
slzy, poněvadž si nechá namluviti, že dýchá vonný parfum.

Obdivuhodným zjevem umělého somnambulismu je suggerova
necitelnost. Osoba nechá si kůži probodati, snáší rány nejsilnějšíh
faradického proudu. Ale nejen to. V literatuře zaznamenány jsou př
pady, ve kterých vykonány na uspaných chirurgické operace: trhá

ů, amputace končetin atd. Věrohodně stvrzeny i porody bezbo-
né.

Jako lze člověku „odsuggerovati“ cit bolesti, lze i všechny smysly
iti necitelnými. Somnambul nechá si suggerovati, že nevidí, že ne-
í. Zjev to divný, prasprostému kejklu podobný, ale všemi pozoro-
li souhlasně doličovaný. Bernheim nazývá jej *negativní hallucinací*.
neli se hypnotisovanému, že některých osob (aneb věcí) nevidí a
yší, chová se skutečně, jako by osoba neb věc pro něj neexisto-
, třeba se mu stavěla na oči aneb vtírala do rukou.

Zjev tento je tak příliš neobyčejný a nevysvětlitelný, že začá-
ík, který není u věcech hypnotických sběhlý a nemá o suggesci
vného ponětí, přísahal by, že to podvod. Jak může osoba duševně
onale zdravá, která se chová jako by jasně bděla, která má oči
řené, která čiperně na vše odpovídá a vůbec od jiných lidí ničím
neliší, nevidèti a neslyšeti kohokoli z přísedících, o kom se jí řeklo,
oude pro ni neviditelným a neslyšitelným? A jediné slůvko experi-
tátorovo, jediné šeptnutí stačí, aby obyčejný pořádek světský znova
el platnosti.

Autoři zkoumali tuto domnělou slepotu pomocí optických přístrojů,
ž se užívá k usvědčení simulantů. Shledali, že osoba hypnotisovaná
tečně *vidí*. Nezbylo jim než uteci se k následujícímu výkladu: Obraz
m zachycený přenáší se zde sice způsobem obyčejným do krajin
kových, v nichž vidění tělesné přetvořuje se ve vidění psychické;
ak právě tato *přeměna obrazu v představu* jest suggescí neli zame-
a, tedy vyhlazena. Osoba vidí, ale nechápe; není si vědoma, že vidí.
: „duševně slepa.“ Bernheim dí: „Suggesce neutralisuje dojem.“

Pomocí suggesce lze způsobiti částečnou, ba i naprostou ztrátu
něti. Osoba nechá si vymazati z paměti nejen některé události vlast-
o života, nýbrž vůbec všecko, co se jí přikáže. Neumí se pak na
rozpomenouti, neví, jeli živa či mrtva, jeli mužem či ženou, jeli
na, máli dítky atd. Tážemeli se jí, odpoví na všecko: „Nevím.“
opak zase nechá si namluviti, že viděla neb slyšela věci, kterých
dy nebylo. A nechá si nakázati, že i když ze spánku procitne,
e úplně přesvědčena o skutečnosti vybájených příběhů, že je dle
řeby bude hotova dosvědčiti, že žádné upírání a žádné tvrzení
čné nebude moci zviklati její pevnou jistotu.

„Dejme tomu, že někde byl spáchán zločin, třeba že byl někdo
raždén. Vyptám se na podrobnosti, aneb dočtu se jich z novin. Je
né moci zneužiti somnambulické osoby k falešnému svědectví. Když
uspím, předvedu jí obšírným líčením skutek před oči; všecky po-
bnosti posloupně za sebou; viděla vraha číhati; byla přítomna zá-
u; slyšela hlomoz, úpěnlivé volání; byla ohromena divadlem. Mohu
popsati zavražděnou osobu. *A co hlavního, mohu jí udati za pachatele*
okoliv dle své libosti. A ona půjde po případě k soudu, učiní shodná
ání a bude pravdivosť svých slov dokládati přísahou na své svědomí
pasení, poněvadž všecko vlastníma očima viděla a všecko opravdu
šela.“ (Liégeois.)

Somnambul nechá zcela dle libovůle experimentátorovy nahraditi
svoji osobnosť jakoukoli jinou. Panička uvěří, že je děckem, babkou,

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

vikářem, námořníkem, generálem, primadonnou atd. A chová se d
toho. Bylo by nesprávno domýšleti se, že osoba jen *hrála* zdařile ty
úlohy; nutno přiznati, že je *žila* či aspoň snila, a sice přesně do p
drobností a s neobyčejnou intensitou výrazu. Bylo to živoucí sně
ale mimika těchto snů překonává svou opravdivostí daleko mimi
obyčejného herce. Osoba nedbá více toho, čím skutečně jest; ned
svého stáří, svého pohlaví, svého postavení sociálního, své národnos
místa ni hodiny. To všecko z vědomí se vytratilo. V mysli není j
jediná představa: vědomí bytosti nové. Ona žije, myslí, mluví jako mask
která jí byla namluvena. Popisu o tom nepodá, leč jen mdlý a ned
konalý obraz.

Trochu choulostivý, ale právě proto přesvědčivý doklad, jak snadı
lze suggescí docíliti illuse a omámiti i city nejněžnější a nejhloubě
zakořenělé, uvádí Liégeois: „Podařilo se mi namluviti dívkám napros
počestným, za přítomnosti matky nebo přítelkyně, že jsou provdány
že já třeba jsem jejich manželem. Přijaly suggesci bez ostychu. Jedı
vžila se obzvláště ve svou úlohu, že zaštěbetala: ‚Jak jsem ráda,
jsem se konečně dočkala sňatku!' A obrátivši se ke mně šeptla: -
‚Zítra vstaneme hodně pozdě, ano? Nic není příjemnějšího, než z jit
dlouho polo bdít a polo klímat!'"

Nejen pro dobu hypnosy platí vliv suggesce, nýbrž — jak exp
rimenty nasvědčují — účinek může býti stejně mocným i po probuzer
Ani toho není dosti. Možno osobě přesně čas a okolnosti předust
noviti, za kterých suggesce se v budoucnu uskuteční; suggesce dá
vpraviti do jakýchkoli podmínek. Činily se pokusy, na jak dlouhý č
možno suggesci odložiti. Bernheim předustanovil hallucinaci do dálk
63 dnů.

„V měsíci srpnu hypnotisoval jsem starého seržanta S., který b
léčen na mém oddělení. Když usnul, ptal jsem se: ‚Kterého dı
v prvním témdni října máte prázdno?' Řekl, že ve středu. ‚Nuže p
slyšte: v první středu říjnovou odebeřete se k prof. dr. L.; shledá
se tam s presidentem republiky, který vám odevzdá medailli s pens
Slíbil, že půjde. Více o tom neřečeno. Při procitnutí nepamatoval s
na nic. V době následující provedl jsem s ním rozličné jiné suggesc
ale o předchozí jsem se mu nezmínil. V den 3. října (63 dni po su
gesci) dostal jsem od prof. dra. L. následující list: ‚Přišel ke mı
dnes o 11. hodině dopolední váš somnambul S. Vkročil do mé bibli
théky a o nikoho se nestaraje obrátil se v levo. Viděl jsem, jak ucti
do prázdna salutuje. Pak vyřkl jen slovo: Excellence. Poněvadž tlum
hlas, přiblížil jsem se mu od zadu. V témž okamžiku vztáhl pravi
a děl: Díky, excellence. Ptal jsem se ho, s kým to mluvil? Že prý s pr
sidentem republiky. A zase uklonil se salutuje do prázdna a odcháze
Osoby, které byly přítomny, žasly ovšem myslíce, že mají před sebo
blázna."

Jinému autorovi podařilo se odložiti hallucinaci na 172 a Li
geoisovi docela na 365 dnů, ať pomlčíme o přečetných jiných, mér
nápadných.

Je pochopitelno, že zkoumatelům hypnosy velice na tom záleže
míti důkazy, že úkazy jsou zcela přirozené, žádný padělek. Potřebova

:azů těch, aby před soudem veřejnosti chráněni byli od výčitky, že kověrně přijímají všecko za pravé, co snad osoba hypnotisovaná om líčí, buďsi z důvodů nekalých nebo z pouhé ješitné snahy státi předmětem interesu a obdivu.

Skutečně podařilo se jim v několika dobře zaručených případech uditi zjevy, jež dovedou čeliti i námitkám nejzatvrzelejších pochyatelů. Pouhou představou může býti u některých osob docílen vliv výkony tělesné, které se naprosto vymykají jich chtění, jich vůli. latelé v Nancy a po nich i jinde (v Pešti, Štyrském Hradci a nejěji i v Praze) zjistili, že pod dojmem suggesce lze počet tepů, ba :upeň tělesné teploty změniti a na libovolném místě kůže způsobiti aničené pathologické změny ku př. zarudlosť, naduření, hromadění otku pod pokožkou atd. Zapírati bolesť dovede leckdo úsilím vůle, ž by mu právě na tom bylo záleženo; aby mu však pod obyčejným umovaným papírem naskočil (za několik hodin, ve kterých ovšem :taráno o přísnou kontrolu) puchýř, k tomu ovšem obyčejné chtění lostačí. Jiní autoři popisují případy, ve kterých se jim podařilo ou suggescí přivoditi krvácení z nosu, hojné pocení, změny ve funkci ;ánů vyměšovacích. Ba podařilo se způsobiti výtrysk krvavých krůpějí kůži neporušené („krvavý pot").

„Všecky tyto zjevy," dí dr. Beaunis, „vysvětlují nyní fakta dosud pochopitelná, jmenovitě úkazy pozorované na středověkých i monich *stigmatisovaných*."

Není tomu mnoho let, co odmítl Virchow — první kapacita v palogii — vyzvání, aby podal dobrozdání o krvavém potu Louisy Lauovy. Odmítl slovem: „Je to buď podvod, aneb zázrak." V obojím padě myslil, že věda není kompetentní rozhodovati. Dnes bylo by novisko holého zamítnutí nemístno.

Co staří věkové mohli prostě vzíti k vědomosti, co pozdější čavé prostě popírali, o tom jsme dnes oprávněni vážně diskutovati a koušeti se o výklad. Upření pozornosti, soustředění všech myšlenek určitou část těla nezůstane bez účinku na organismus. Vysvětlují tím úspěšné léčby homoeopathů, vysvětluje se tím rušivý vliv hypoondrických představ.

Jsou neduhy, které vznikly pouhou myšlenkou. Proti nim není pěšnějšího léku nad prostou myšlenku. Mnohé ochrnutí, které tvrdoně vzdorovalo práškům, odvarům a elektřině, zmizí rázem při nedálém pohnutí mysli. Stalo se, že v nemocnici ležela hysterická dívka, ativši vládu nad dolními končetinami. Jednou nastal pokřik, že hoří. vče horempádem skočilo s postele a běželo ke dveřím.

Muž jakýsi trpěl obrnou jazyka. Léčení bylo bez úspěchu. Konečně hystal lékař aparát, jímž mínil zakročiti; však nežli ho užil, vložil cientovi kapesní teploměr do úst. Nemocný myslil, že to onen spasný trument, a sotva teploměr vyňat, jásal, že již zase jazykem vládne.

O účinku, jaký může jeviti obraznosť ve snách na mimovolnou nosť útrob, zaznamenáno dosti případů. Děvče mělo ráno užiti rerbory, proti kterémužto léku mělo silnou nechuť. V noci před tím mu zdálo, že hnusný odvar vypilo. Při probuzení pak mělo průjem.

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

Ve bdění zabraňuje nám kritika rozumu, abychom se oddali bujný kombinacím obraznosti. Avšak je fysiologický zákon, že spánkem uk lébá se rozvaha, tato nejvyšší schopnosť duševní, která drží mozko automatism na uzdě. Spánkem upadáme do stavu, ve kterém fantas nabývá svrchovaného práva. A ona tento absolutismus zcela bezohledı vykořisťuje. Přede napořád, míchajíc nejspletitější pojmy. A my nejsn s to rozpoznati, která z nasoukaných nití pochází ze solidního klubk I když někdy zbylo nám ve snách jakési sebevědomí, stojí jenom p odstrčeno do kouta, jako němý divák, který nemá práva hlasovat neřkuli pronesti veto. Obraznosť zhrdá jím; má privilej šlapati po za sadách rozumu a tropiti si nejrozpustilejší šprým z jeho nejvážnější a nejcennějších vymožeností. Ve spánku počítáme s číslicemi, kte nám fantasie píše na tabuli, jako s hodnotami, o jichž pravosti nelz pochybovati.

Za všech časů, co se hypnosa pěstovala, ať již tím neb oní spůsobem, šarlatánským neb vědečtějším, vždycky užívalo a zneužíval se jí k účelům *léčebným.*

Bylo by bláhovo, aby po dnešních zkušenostech i na dále mohutn její účin byl od lékařů pyšně ignorován. Jenže dnes má její léčebn dosah *omezenější* pole. Jest odkázán pouze na choroby vzniklé my šlenkou (vědomou či bezděčnou). Léčiti jí zase *všecky* neduhy bez roz dílu bylo by tolik, jako upadnouti ve starou pošetilosť a hříšné šlen driánství „magnetismu,“ bohdá na vždy pochovaného.

Úlohou moderní hypnotické léčby jest způsobiti stav zvýšen fantasijní vnímavosti a vnuknutím vhodné představy jej vykořistiti k od stranění či aspoň ke zmírnění neduhu. Steronásobnými příklady, jme novitě Bernheimovými ponuknuti pokoušejí se dnes snad na celém ji světě odborníci o štěstí. Na všech stranách vyskytují se zprávy do svědčující, že skutečně lze z mysli člověka čerpati nejpůsobivější hojiv balšámy proti ranám, které si ona sama zasadila. Také v Pražském ústav choromyslných konány pokusy velmi uspokojivé.

Podle jedněch autorů možno hypnotisovanému vnuknouti představ i tak, aby přetrvala spánek, zasiti mu do duše myšlenku, která vzklíč teprve po probuzení, všeptnouti mu rozkaz, jehož musí uposlechnout i když procitl k jasnému vědomí. Je běžnou frásí strany té, že somnambu jest v ruce hypnotisérově tím, čím je hůl v ruce pocestného a že s běře k uloženému výkonu s touže fatální neodolatelností, s jakou mus kámen vržený s výšky letěti dolů k zemi. Těmto badatelům zdá s býti hypnosa zjevem svrchovaně *nebezpečným* (jako svrchovaně užitečným) Oni projevují nejvážnější obavy, že by se hypnosy mohlo *zneužít* k páchání nekalých i zločinných skutků; lekají se snadnosti, s jako hypnotisovaný může býti zbaven své svobodné vůle. Oni již napře volají k soudcům, že nesmí býti volán k zodpovědnosti a trestán, kd spáchal přečin v hypnose. Oni konečně již nyní experimenty svým hledají bezpečnou cestu, kterou by osnovatel zločinných suggescí by vypátrán.

Oni tvrdí: Třeba mělo individuum nejútlejší svědomí, třeba byl vychováno nejpřísnější morálkou, přece lze mu ve stavu somnambulovén vštípiti impulsivní utkvělou myšlenku, která ochromí všecky snahy

žby jiné, odstrčí všecky zřetele a ohledy stranou a neuvědoměle vládne nitrem asi zrovna tak, jako se to přirozenou pathologickou stou děje u šílenců zločinných. A dejme i tomu, že prý se individuum ráhavě vzpouzí; nepočestný hypnotisér může zmámiti jej umělými lucinacemi všeho druhu a obzvláště suggerovanou ztrátou paměti že dáti činu ráz a zdání spravedlnosti, které ukonejší i poslední čitky a odpory svědomí. On může říci: „Věz hochu, žes byl kdysi žen nemocí, která tě oloupila o paměť. Následkem toho se nepamatuješ, jsi jednou obdržel pěkné zlaté hodinky odměnou za svou píli. Tyto dinky byly ti odcizeny. Tamhle u toho pána je vidíš. Až se probudíš, znáš je. Vezmi mu je, vždyť jsou tvé, ale vezmi mu je, aby nepo-roval, sic by mohl povstati skandál.“ A podobně.

Liégeois, profesor právnické fakulty v Nancy, sledoval ve svých ných experimentech hypnosu především s tohoto právnického sta-viska. A dospěl na základě svých zkušeností k názoru pessimisti-ému. Obzvláště studoval otázku, jakým spůsobem bylo by lze pravého níka vypátrati.

Předpokládá, že pachatel nežli dal ke zločinu návod, dobře se eznámí se všemi objevy hypnotickými a že při suggesci neopomene ti všech výhod, které by mu zajistily beztrestnosť. Pachatel prý jistě opomene své neblahé oběti přikázati naprosté zapomenutí všeho, co čin předcházelo, suggerovati jí, aby měla pevné přesvědčení, že úmysl zrodil se v jiné lebce než její vlastní; aby odmítla každý pokus, rý by jí chtěl vylákati jmeno původcovo.

Nestalo by se takto stíhání zločince nemožným? Na to odpovídá égeois: Nemožným? Nikoli. Obtížným? Ano. Ale kdo za to? Je rno tázati se, jeli pravda pohodlna či nepohodlna, když jednou jest *kázána.* Jakmile existuje, nutno volky nevolky žíti s ní, konati roz-čty podle ní. Čím více se zdokonalují sociální poměry, tím delikát-jšími a nesnadnějšími stávají se úkoly práva a trestné spravedlnosti. li opravdu možno, aby suggesce se zneužilo ke spáchání zločinu, ne-íme před faktem zamykati oči. Naopak dlužno zostřiti pozornosť. lešným svědectvím může snad zítra česť neb život náš a našich nej-žších býti ohrožen a kompromittován obviněním, které bychom snad e hleděli odmítnouti jako nejapné a směšné, které však jiným lidem, ci méně znalým, může se zdáti nejen pravdě podobno, nýbrž i vážně ůvodněno.

Úlohou vyšetřujícího soudce bylo by uvesti osobu nazpět do somn-ibulového stavu, vybaviti v ní řetěz upomínek přerušených bdělým ivem a pátrati po všech podrobnostech. Bude nejlépe chystati se na jhorší a předpokládati největší raffinerii osnovatele, který si chtěl bezpečiti neprozraditelnosť. Dle mínění Liégeoisova nebudou obtíže překonatelny, poněvadž vinníku nikdy není možno všecko předvídati vystříhati se všelikého nebezpečí pro svoji budoucnosť. V obratných ggescích nalezne soudní lékařství nejúčinnější protijed. Co pachatel l, aby se nejpečlivěji zakryl, může bezpečně obráceno býti hrotem oti němu.

Osoba, jíž osnovatel suggeroval ztrátu paměti, neprozradí ho ímo, ale může ho prozraditi nepřímo.

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

Svědčí o tom pokus Liégeoisův: „Dne 9. dubna 1888 jsem n
klinice dr. Liébeaultově uspal paní M., velmi spůsobilou somnambul
Suggeroval jsem jí, že při procitnutí spatří před sebou pana O., kter
jak ona ví, učinil jí návrhy druhu nejurážlivějšího. Nebude se mo
na něj podívati bez rozhořčení. Bude zaujata urážkou, která jí by
způsobena a která by se snad mohla opakovati. V záchvatu nepřek
natelného vzkypění citů chopí se revolveru, který leží tamto na stol
a zabije drzého nestoudníka. Bude přesvědčena, že popud vznikl v
samé, že já za nic nemohu; odepře vyzvání, aby jmenovala původc
bude přísahati, že neběží o žádnou suggesci. — Když jsem ji vzbud
stalo se. Chopila pistoli a zastřelila, neb domýšlela se aspoň, že z
střelila přítomného pana O. Poprosil jsem dr. Liébeaulta, aby ji zno
uspal a tázal se jí na okolnosti skutku právě spáchaného. Jakož jse
jí byl vnukl, obviňovala sebe samu, udávala důvody, které jsem jí n
pověděl, zapírala, že jednala pod vlivem suggesce. Na moji žádosť uklád
jí nyní p. Liébeault následující suggesce: ‚Až spatříte vcházeti se
člověka, který vás k vraždě suggescí donutil — ačli skutečně sugges
jste podlehla — nebudete moci zabrániti, že vaše oči na něho t
dlouho budou upřeny, až řeknu: Dosti! Pak se postavíte před zosn
vatele suggesce a rozestrouc kabátec budete se snažiti skrýti jej pře
zrakoma přítomných. A zase tak dlouho, až řeknu: Ale proč pak sch
váváte před námi pana Liégeoisa? Konečně zmizí vám suggerovat
s očí a vy ho ani viděti ani slyšeti nebudete, dokavade neřekn
Dobrá, všecko v pořádku!‘ — Somnambula chovala se, jak jí bylo n
řízeno. Kdy by zločin nastrojený byl se stal skutkem, byla by mne n
značeným spůsobem prozradila ani netušíc.“

Naproti autorům, kteří takto suggesci vidí v jejích konsekvencí
skrze nejtragičtější brejle, jsou zase autoři jiní, kteří jí neberou t
příliš do pravdy.

Namítají, že svobodná vůle v hypnose není tak osudně vyhlazen
jak by se mohlo zdáti. Hypnotisovaný může prý si postaviti hlavu, je
když chce. Zavrhují pessimistické názory svých soků. Nač prý se n
veřejnosť zbytečně plašiti strašáky, které dosud jsou holou poesií? K
pak jsou zločiny spáchané pomocí hypnotismu? Dosud jen na papír
Nežli zburcujete společnosť bázní, dokažte dříve, že skutečně existu
příčina k poplachu. Nežli začnete odsuzovati, dokažte vinu. Zajisté n
bude na škodu, když zákonodárci a soudcové budou konati stud
v otázce hypnotismu. Avšak zachraňovati veřejnosť před nebezpečín
jehož není, jest nevčasná hra na slepou bábu. Na jakých experimente
spočívá náuka o úplné nevědomosti hypnotisovaných a o jich trpné p
slušnosti? Hle, řekne se ku příkladu: Tu máš dýku (svinutý papír
bodni! A hypnotisovaný jde bez rozmyšlení, rozpřáhne se a bodne. J
patrno, hypnotisovaný chápe, že se od něho žádá jenom, aby zahr
komedii. On dobře ví, že co v ruce drží, není nástroj vražedný,
poněvadž nechce kaziti humor, hraje úlohu tak, jak dovede. Čím lép
dovede se přetvařovati, tím zajímavěji dopadne hra. Pakli by s
somnambulické osobě vtiskla do ruky skutečná dýka, však ona by n
bodla — aspoň jest otázka, zdali by bodla. Ale ovšem k tak vážným e
perimentům nikdo se neodhodlá. Somnambula poddá se jenom su

scím, které jsou jí příjemny aneb aspoň lhostejny. A konečně, co ří se v laboratořích, zdali pak se zdaří také mimo ně?

Proti takovýmto všeobecným a čistě spekulativním námitkám nelze brojiti se lépe, než slovem velkého fysiologa Cl. Bernarda: „Pokus gativní nedokazuje, ale též nevyvrací.“ Čili obráceně: Námitky dají vyvrátiti jenom experinenty úspěšnými, positivními. —

O otázce, zdali jest dobře odbývati veřejné *produkce* hypnotické, slovuje se Liégeois takto:

Není nikterak potřebí odvolávati se k moci státní, aby veřejná edstavení byla zamezena. Představení tato svou obzvláštností sice rvu dovedou překvapiti a drážditi obraznost diváctva, však otáčejíce stále v kruhu jednotvárném unavují záhy zvědavost. Jsouli obezřetně ováděna, nemají škodného vlivu na zdraví osob, které se podrobily kusům automatickým a suggestivním. Hypnotism, jak jej pěstí škola ancyská, není nervosou, nýbrž spánkem; není stavem pathologickým, brž fysiologickým; neohrožuje zdraví, ale může porouchané zotaviti; tvoří hysterii, nýbrž hojí; není úrazem, nýbrž lékem a drahocenným istrojem pro studium. Každá moc může obrácena býti ke zlému; ždá dobrá věc zneužita. Hypnotism nezpůsobil ani tolikrát bolení avy, kolikrát kapesní nožík zasadil smrtelnou ránu. Vivisekce byla tracována, ale jest uhájena. Hypnotism je druhem vivisekce. Je to visekce duševní. Jím může býti rozžehnuto světlo nad mnohými temými ještě otázkami života duševního i fysického.

Srbsko za Milana Obrenoviće IV.

Píše

Jos. J. Toužimský.

II.

Vroubeno pásmem zelených vrchů, za sebou výš a výše vystupujících, v jichž pozadí se na jihu vypíná modravý Gledić, a jejichž bujné listnaté lesy svou svěží barvitostí mile oku lahodí, ozkládá se prostřed velkolepého toho okolí na nejnižších pahorech ad Lepenicí bývalé hlavní a sídelní město srbské, Kragujevac. Lepeica nemá příliš hojné vody, ale jako všechny horské řeky časem načně se rozvodňuje; vyvěrá na stráních Gledićských a úrodným lesatým krajem razí si cestu k Moravě, do níž nad Račí vtéká.

Zde v lůně Šumadije byl bezpečnější útulek pro správu a vývoj amostatnosti srbské než v Bělehradě, kde s knížecí mocí závodil paša urecký a snahy srbské nemohly tak snadno ujíti pozornosti tureckých zahraničných nepřízniveců. V Kragujevci také budováno a připravoáno vše, co sloužiti mělo duševním i hmotným prospěchům srbského nížectví, obraně i osvětě jeho. Zde založena první vyšší škola srbská, le kochal se starý Miloš pohledem na první děla, jimiž válečnictví

srbské se honosilo, a zde zřízeny také rozsáhlé ony zbrojírny, topo livnica zvané, kde podnes lijí a vyvrtávají se děla všeho druhu, zho tovují se kule, šrapnely a jiné náboje, a kde složeny jsou ve zbroj nicích zbraně z let starších i novějších obraně národní uschované Později, když samostatnosť srbská mohla již zjevněji vystupovati, pře nesena vláda do Bělehradu. Nicméně i potom Kragujevac podržel staro svou pověsť čelného města srbského, ostával sídlem národní skupštiny jež nebyla zde tak střežena stookou diplomacií, a tolikéž nepřestáva býti občasným sídlem panovníkovým. Pobyt v tomto dle orientální spůsobu zbudovaném a 7000 obyvatelů čítajícím městě neposkytuje sic velikého pohodlí, nicméně jest Kragujevac proti Bělehradu městem ná rodním, a jsa více v středu země položen a silnicemi ze všech stra přístupen, jest také přirozenějším střediskem než Bělehrad, jehož význam pro obchod a zastoupení vůči cizině jest ovšem nepopíratelný.

Na rovinaté prostoře po obou březích Lepenice rozkládá se n levé straně starý konak knížecí, na pravé skupštinská budova. Star konak, od Miloše zbudovaný, opevněný kolkolem silným srubem dubovým připomíná první počátky svobody a patriarchální ústavnosti srbsk Mohutné lípy, topoly a buky, v jejichž stínu Miloš rozhodoval spor mezi srbskými občany a konával spravedlnosť, stavení ze silného dubo vého trámoví zbudovaná, hromaděné zde druhdy válečné potřeby a stál pohotová branná moc upomínají na spůsoby staroslovanské, jež jind obcováním s cizinou dávno byly otřeny, mezi Srby však do nejnovějšíc dob se zachovaly. I ty barevné figurky bez všeliké perspektivy, je Miloš od Cincarů pod ořimsí malovati si dával, jsou výmluvným do kladem starých těch dob Na pravém pak břehu, k němuž vede úzk dřevěný most, zdvíhá se nad zelený koberec luční prostý chrám pravo slavný, nízká, avšak široká zvonice, památná ještě z dob krvavýc potyček a ustavičných sporů s mohamedány, kteří kříže a zvony po važovaly za vyzývavosť proti sobě namířenou. Opodál pak, jedva patrna prostírá se skupštinská dvorana, sněmovní budova. Kdo by, řídě s pojmy západní Evropy, hledal zde budovu pro zastupitelstvo národa jenž tak velké oběti podstoupil pro své osvobození, nepochybně by ani nespozoroval. Dřevěná obdélná bouda beze vší nádhery a okázalost ano i beze vší zajímavosti a bez všeho pohodlí jest to místo, k němu nezřídka nejen celé Srbsko obracelo svou pozornosť, ale k němu i evropské státy s napjetím pohlížely. Tak bylo jmenovitě v září 187

Myšlenka národní — válka za osvobození Balkánských Slovanů — vystupovala v létě 1875 před národ srbský ve vší své velikosti. Ta dlouho byvši hlásána, v písních opěvána a předpovídána, od vlastenc srbských kýžena, spůsobila přece jakési zaražení, když se objevil Rozdíl, jakýž jest mezi pouhým horováním a mezi skutkem, pociťová byl i v lidu srbském. Ale přesvědčení, že Srbsko nesmí se lekati seb větších obětí, nýbrž že musí převzíti vůdčí úlohu, nechceli zadati sv budoucnosti, bylo všeobecné; chovali je aspoň všichni, jimž na velikost a prospěchu národním záleželo. Důležitější byly však otázky: Jsm připraveni? Máme spojence? Především ale, kde jsou schopné osobnosti jež by byly zárukou, že krví a majetkem národa nebude plýtván lehkomyslně? K tomu družila se jiná ještě okolnosť. Lid byl podrážděn

ním volného života občanského, stíháním jednotlivců, kteří stavěli čelo odporu proti knížeti a jeho vládě, a příkrým nátlakem, proným při volbách od úřadnictva k tomu cíli dosazovaného. Libovůle ní zdála se mu ovládati místo práva a starých zvyků. Nedůvěra řejnou správu byla taková, že ze všech stran ozývalo se volání ápravě uvnitř a po zabezpečení pravidelných poměrův, a že splnění o požadavků veřejné mínění ukládalo nově zvoleným poslancům nejpřednější úkol a první podmínku všech dalších kroků.

Za těchto okolností měla se v srpnu sestoupiti skupština v Kraci. Kníže Milan, jenž pobídnutím diplomacie spolku tří císařů tićem se byl rozešel, nemohl nyní nalezti státníka, jenž by přijal vládní moci. Odpůrcové ústavnosti jako Christić, Marinović nebo nović, byli naprosto nemožni, neboť na ně právě byli poslanci jako očníci veřejného mínění nejvíce rozhorleni a požadovali, aby jako telé národa byli dáni v obžalobu. Z bývalých pak ministrů a přícců ústavní svobody všichni, jichžto kníže se poptával, odkazovali istiće. Kníže obrátil se tudíž posléze telegraficky na Ristiće, který remem Grujićem meškal v Karlových Varech v Čechách. Ristić ní přijal a nejbližším rychlíkem vracel se s Grujićem do Srbska. tí ministerského úřadu činil ovšem závislým na uznání programu, vyžadovaly vážné události zahraničné a poměry domácí.

Ve dvou nedělích po návratu Ristićově do Bělehradu odehrály se y, jež samy sebou ostře charakterisují povahu Milanovu. Dne rpna bylo jmenováno ministerstvo Ristićovo. Vlastně mělo by se Michajlovićovo neb Stevčovo, neboť v čele byl Stevča (Štěpán) ajlović, avšak muž ten při všech svých dobrých vlastnostech měl malý politický význam, že v národě a také i v cizině nemluvilo ež o vládě Ristićově, jehož jmeno samo již znamenalo program. *Stevča Michajlović*, vůbec jen Stevča zvaný, poctivý stařec, slynul oddaný přívrženec rodiny Obrenovićské. Když v prosinci 1858 en byl Alexandr Karađorđević trůnu a povolán opět starý Miloš ynem svým Michaelem, rozhodovaly tehda na skupštině Svatoejské dvojí prospěchy a živly: přívrženci svobody a národního poení Srbska (mezi nimiž vynikal hlavně tajemník skupštinský Jevrem ić a pak i Ristić) a staří přívrženci Milošovi, kteří za vlády Karđěvićovy byli nuceni chovati se tiše, když však vláda ta padala, e objevili se u veřejnosti. Zástupcem a vůdcem těchto živlů byl é Stevča. Vybrav si ho za předsedu ministerstva, dal tím Ristić, é k bouřným událostem, jež nadcházeti se zdály, před národem z oddanosti dynastii Obrenovićské, naproti tomu měl i sám záruku, ejoddanější přítel Obrenovićů politiku jeho uznává za nejprospěšjak knížeti, tak národu. Stevča, bodrý Srb ze starší školy, těšil jisté oblibě v národě, byltě rolnickému lidu srbskému chováním, ry i spůsobem mluvy bližší než vybroušení na evropských školách íci. Ristić sám ponechal sobě pouze obor věcí zahraničných, ovšem oby nejdůležitější, nicméně duch jeho a snahy pronikaly celé mirstvo.

Jinou rázovitou osobností byl *Jevrem Grujić*, jemuž Ristić svěřil terstvo vnitra. Jestli kdo mohl utišiti rozbouřené vlny veřejného

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

mínění, byl to Grujić. Lid viděl v něm horlitele pro svobodné zříz
r. 1858 a 1859, a on jím nikdy potom býti nepřestal. Byl vždy
půrcem všeliké svévole policejní a úřadnické, a jeho klidné, přím
přesvědčivé řeči byly vždy národu sympatické. Nebyl také politi
opotřebován v ministerstvech, což bylo též okolností ne bezvýznam
v zemi, kde ministrům přikládá se odpovědnosť za všechny příh
a nehody, a kde leckterý nadějný ministr, jenž neměl dosti tale
a spůsobilosti, záhy dohospodařil.

Jednoho dne bylo ministerstvo jmenováno, kníže s ním souhla
druhého dne však již nastaly opět pochybnosti a třetího dne se mluv
že s jmenování nové vlády sešlo. Mladistvý kníže kolísal se mezi
dami diplomatů a mezi programem národním, jejž mu Ristić rozvi
Na jedné straně zdálo se mu, že musí se uchopiti Srbsko počinu a
rodina Obrenovićů by pozbyla platnosti, kdy by nevztýčila prapor
rodní, na druhé však straně byla pro něho příliš svůdnou moudr
diplomatická, jež záleží pravidelně v tom, aby ostalo vše tak, jak j
Při tom snažil se říditi jen svojí hlavou. Ristić mu dokazoval,
odpovědnosť patří vládě, aby diplomaty nechal jednati s ním, přes
však kníže Milan osoboval si jednání s cizími zástupci.

Za těchto okolností rakousko-uherský generální konsul a politi
agent v Bělehradě, kníže Vrede, 22. srpna knížeti v audienci oznamo
že spojené tři moci Rakousko, Rusko a Prusko se dohodly nepok
v Hercegovině lokalisovati a že jsou proti všelikému zakročování Srbs
kteréž by bouře jenom tím více rozdmýchalo. Varoval knížete před a
Srbsko, prohlásil důrazně, vydávalo by se velkému nebezpečí bez ja
koliv naděje v nějaký úspěch. Mohlo by značné pohromy vzíti, av
ani v nejlepším případě, kdy by zvítězilo, což se nijak pravdě ne
dobá, nesmělo by ani o píď půdy rozšířiti své území. Nastala nesh
mezi knížetem a Ristićem. Ristić trval na ústavní zásadě, že on ja
ministr jest odpověden knížeti i skupštině, že on jedině jest opráv
dáti odpověď rakousko-uherskému zástupci. Naproti tomu kníže nech
zásadě této rozuměti a jako hlava národa vyhrazoval si právo s k
koliv jednati a říditi osudy Srbska, nehledě ani k tomu, že tí
jednáním dával za právo cizímu zástupci. Ristić zdráhal se při
vládu. Kníže smlouval se s ostatními ministry, každý však odpově
stejně a vzdor podrážděnosti Milanově prohlašovali se za solidá
s Ristićem. Nemoha nikoho nalézti, sáhl kníže opět k bývalému mi
sterstvu Stefanovićovu. Dne 24. srpna oznamováno, že zahájí as
skupštinu, načež teprve sestavena bude vláda definitivní. Odpovědí
to byla všeobecná roztrpčenosť. Lid o starých ministrech nechtěl slyš
leda aby dáni byli v obžalobu. Co do vnitřních poměrů obával se
že má ostati při starém zlořádu a při libovládě, co do zahraničn
věcí cítil v tom hluboký úkor, že má Srbsku cizí hrozba zabrániti,
nekonalo svůj národní úkol. K tomu družily se i zprávy, docháze
denně o šířícím se povstání v Hercegovině a Bosně; měly mocný úči
na veřejné mínění, zrovna jako zprávy o rozhodném chování druh
panovníka srbského, knížete Nikoly černohorského. Žárlivá řevni
na Černou Horu panovala již déle, nyní pak skvěla se Černá H
před Srbstvem jako bohatýrský zástupce myšlenky národní. I na Če

ře zakročila stejným způsobem diplomacie, varujíc důrazně před ru-
ím míru. Kdežto však kníže Milan ustupoval před pohrůžkou Vred-
ou, na Cetyni Glas Crnogorca 26. srpna v odpověď na podobnou
růžku přinesl toto vyjádření: „Nikoliv názory osobní a ohledy vládní
ı rozhodujícími na Cetyni, ale vůle národa . . . Chování Černé
y jest jasné. Vláda knížete Nikoly vždy ujišťovala, že postaví se
elo národa za osvobození národní!" Knížeti Milanovi nezbývalo po-
e než přece jen dohodnouti se s Ristićem. Povolal ho k sobě, uznal
program i politiku a ustanovil vládu, jak svrchu bylo označeno.

Počátkem srpna sběhla se jiná ještě událost, jež také na skup-
ě došla výrazu. Po mnohých obhledech, na něž Marinović vodil
žete po Evropě — ten účel měly jeho dlouhé cesty, z nichžto však
že vrátil se s nepořízenou — podařilo se nalezti nevěstu pro Milana
renoviće v krásné sedmnáctileté *Natalii Kečkové*. Zasnoubení slaveno
Vídni 8. srpna a na podzim ustanoven sňatek. Při té příležitosti
že měl i delší rozmluvy s hr. Andrassym, tehdejším ředitelem za-
ničné politiky rakousko-uherské. Pokud známo, kladl Andrassy důraz
shodu a jednomyslnosť snah trojcísařského spolku, jež směřují
omu, aby zachován byl mír a jmenovitě aby nevzplanula nebezpečná
d válka východní. Po návratu svém byl kníže cestou z přístavu
ehradského uvítán od zástupu Hercegovců, prý 500 hlav, kteří na
volali: „Válka za osvobození! Veď nás proti Turkům!" Také
Bosny dostavovaly se k němu deputace a poukazovaly na zoufalý
v křesťanstva, dokládajíce, kdy by Srbsko své bosenské bratry tento-
áte opustilo, že navždy pozbude vážnosti u Bosňanův a Jihoslovanstva.

Počátkem září oživnul Kragujevac. Ze všech stran sjížděli se tam
slanci srbští, vesměs v národních krojích, s červenými kulatými
pkami na hlavách, v širokých pasech, mnozí i v opankách. Byli mezi
ni muži, kteří neuměli psáti ani čísti a podpisovali se jen třemi
ížky aneb naučili se toliko podepsati své jméno, přes to však byli
ití i šťastní řečníci. „Glava starija od knjige," praví srbské přísloví,
ıož nejednou zde užíváno v odpověď na obdiv, že tak obratně mluví,
nenabyli školního vzdělání. Tolikéž se zálibou poukazuje se v takovém
ípadu na knížete Miloše, jenž neuměje čísti a psáti osvobodil Srbsko
jednal se všemi mocnáři.

Vnitřek skupštinské budovy byl vyzdoben prostými červeno-
lomodrými praporečky, i trůn na vyvýšeném místě vedle předsednictva
l dosti jednoduché, červeně potažené sedadlo. Předsednictvo i ministři
li stoly zeleným suknem pokryté.

Dne 6. září dostavili se ministři do Kragujevce a ihned měli
zmluvy s poslanci. Jen stěží dovedli překonati hlubokou nedůvěru
ıevoli, jež se jevila. Ve schůzi odbývané ujišťovali ministři, že uvnitř
esně bude prováděna ústava, že libovůli úřadnické nadobro učiněna
trž a vykládali, že všechny své síly musí Srbsko soustřeďovati nyní
hranice, aby provedlo národní své poslání. Nazejtří přijel kníže,
dne 8. září byla skupština slavně zahájena trůnní řečí.

Trůnní řeč platila oběma hlavním otázkám upokojení národa co
poměrů domácích a myšlence osvobození jihoslovanského. Tolikéž
ıamovala zástupcům národním zasnoubení knížete.

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

Co do myšlenky osvobození byla dosti zdrželivou. Té chvíle by
to tím více radno, že turecká vláda byla donucena přijati prostřednic
od Rakouska, Ruska a Německa nabídnuté k utišení vzpoury hercegovsl
Jinak neměškal Ristić činiti nutné přípravy. Veškery pomezné brigá
byly soustředěny na hranicích jak bosenských, tak bulharských a
zbrojnicích Kragujeveckých panovala horlivá činnosť. Každé noci vo
s puškami a nábojem byly odváženy na hranice, dnem i nocí pracová
na nových dělech, lity koule, připravovány bomby a šrapnely, a mi
to činila vláda zakázky nové zbraně v Belgii. Krátké belgické štu
velkého kalibru zakoupeny byly od povstaleckého komitétu, v jeh
čele byl Jiří Vlajković, hlavně pro povstalce, jichžto sbory potaji
zřizovaly a na hranice odcházely nebo po Sávě do Bosny se vydáva

„Národ náš na hranicích vlasti vyrušen jest ze svého domácí
klidu,“ praví se v trůnní řeči. „Ostavujíc role své musí část naši
bratří se zbraní v ruce na hranicích bdíti nad bezpečností naší zen
a to jak na východě, tak na západě. Jakož vám zajisté známo, událos
k nimž v Bosně a Hercegovině došlo, uvedly Srbsko v nesnadné p
stavení. Nevidouc konce svého utrpení obyvatelstvo oněch končin p
vstalo se zbraněmi v rukou, aby se ubránilo zlořádům, jež vzdor dobrý
a velkodušným záměrům J. V. sultána trpěti musí. Císařská vlá
(t. j. suzerení tehda Turecko) činíc opatření, aby země ty upokojil
soustřeďuje spolu v ohromném počtu zástupy vojska na našich hranicíc
Tím postavení Srbska, bez toho již dosti nesnadné, stává se ješ
těžším. Kdežto národ náš na nás žádá, abychom k jeho ochra
uchopili se vhodných prostředků, jelikož v soustřeďování tureckél
vojska shledává hrozbu Srbsku, přeplňují naše pohraničné kraje nešťas
níci, křesťané rovněž jako Turci, útočiště hledající před zhoubný
účinky ohně a meče. Tím uvalují se na zemi naši nezměrné oběti. N
delší dobu stav ten byl by nesnesitelným. Ježto však turecká vláda
shodě s ručícími mocmi podnikla dílo upokojení, můžeme od moudro
J. V. sultána jakož i velmocí se nadíti, že se jim podaří nalezti pr
středky, aby úplně upokojeny byly země, jejichž osud nám nemů
býti lhostejný. Neboť jest na bíledni, že Srbsko jako bezprostřed
soused těchto zemí více než kterákoliv jiná země strádati musí p
vstáními, která se občas opakují. Proto záleží Srbsku na tom, al
tomuto stavu věcí jednou pro vždy učiněna byla přítrž. Budu tud
v mezích svých slabých sil zasazovati se o výsledek, kterýž by zjedn
spokojenosť oněm zemím.“

Slova ta jsou charakteristická pro politiku Ristićovu, jež nechtěl
aby Srbsko vystupovalo jako rušitel míru, nýbrž jako strana vyzvan
a k zakročení donucená. Ristić také s dobrým svědomím mohl mluvi
k zástupcům velmocí: Nechceme válce, nechceme překážeti utiše
Bosny a Hercegoviny, avšak Srbsko trpí, velice trpí nynějším staver
jenž jest pro ně horší než válka sama. Ovšem bylo lze předpokládat
že akce velmocí se nezdaří a že soustřeďováním turecké moci v Herce
govině a Bosně utlumeno povstání nebude. Vždyť od samého počátk
mělo oporu v obyvatelstvu jak Černé Hory a Srbska, tak Dalmacie
Chorvátska i Slavonie, kde nejen na sta a tisíce uprchlíků bylo živeno
ale odkud národ i přímo povstání podporoval. Srbsko diplomatick

na tom, aby nesnesitelný stav tento, vyplývající pro knížectví řízených poměrů v sousedních zemích tureckých, jednou pro vždy a své. Jakým spůsobem, zůstaveno budoucnosti. Spolu Srbsko cho-e nejen jako zástupce pravoslavných, ale i katolíkův a moha-ův bosenských, jež všechny považovalo za národ jedné krve.

Zástupcové velmocí v Bělehradě byli dosti prozíraví, aby viděli, olnosti stávají se mocnější než osvědčovaná vůle vládců srbských, snadno každé chvíle naskytnouti se může důvod, aby srbská , třeba pod záminkou loyální, že nechtějí ničeho podniknouti svrchovanosti sultánově, vtrhla za Drinu i Uvac a na jihu nad a podala si ruce s Černohorci a bráníc příchodu vojsk tureckých la Bosnu. Pravdě podobno bylo a také se předpokládalo, že bo- raja s otevřenou náručí uvítá osvoboditele a valem se postaví ich stranu. Ani od mohamedánských Srbů nebylo lze za těchto ostí očekávati tuhý odpor, a již průběh událostí by je byl nutil, dali ochrany u disciplinovaných srbských vojsk.

Po zahájení skupštiny odbývány skoro ustavičně tajné schůze, ž jednáno o vzájemnou shodu a utvrzení důvěry, jež v adrese dojíti výrazu. Ministři podávali zevrubné zprávy ze všech oborů; ny byly jmenovitě výklady ministrů války, zahraničných věcí a í. Vláda se tím netajila, že branná moc srbská není dostatečná, byla pevné naděje, že podnik její jest podnikem národním a že bude moci spoléhati na pomoc celého národa. Vždyť při vstupu osny mohla hned zřizovati prapory vojenské, a každý krok dále znamenal rozmnožení jejích válečných sil. Také mezi Bulhary by došla ohlasu. V Bělehradě soustřeďovali se vůdcové hnutí rského; zde byli Panajot Chitov, Ilja, Botjev a jiní, kteří udržo-ilé spojení s Bulharskem, kde bylo dosti mužů hotových uchopiti rané, jakmile by Srbsko dalo znamení k válce. Plán válečný byl cován, ač ostal, jak pochopitelno, tajemstvím nejvyšší správy vo-é. Útočný postup namířen byl proti Bosně, na východě mělo se vávati jen obranné postavení. Ristić mohl podati ujištění o allianci Srbskem a Černou Horou, která rovněž byla hotova podstoupiti proti Turecku a neuzavírati mír než společně se Srbskem. Byla aděje na smlouvu s Řeckem, ačkoli se soustavně vyhýbalo všemu, dlo k sesílení živlu slovanského. Ke smlouvě s ním ovšem ne- . I pokus o Rumunsko ostal bez výsledku. Ministr financí na vá- přípravy požadoval zvláštního úvěru.

Spolu docházely z Hercegoviny zprávy, že prostřednictví velmocí edaří a ostane bez výsledku. Povstalci žádali od konsulů, aby luvám o podmínkách míru povoleno bylo příměří pod zárukou ských mocí, a turecký zástupce aby vyloučen byl z úmluv těch. ožadavky ty konsulové nepřistoupili, mající jen úkol dobrovolného ředníctví. V Cařihradě pak množila se každým dnem finanční , a tur. vláda musila se odhodlati ke snížení úroku a umořování ích dluhů na polovici.

Posléze 20. září skupština ve veřejné schůzi přijala adresu v od- ď na trůnní řeč. „Doba jest opravdová, avšak neméně opravdová vůle národa, aby ostal na výši svého úkolu,“ hlásáno v ní hledíc

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

k otázce osvobození Balkánského poloostrova. „Skupština prohlaš tudíž slavně ve jmenu národa, že jest hotova hájiti vlasť, ochraňov svobodu a vyplniti velký odkaz slavného Miloše i našich pradě Žádné oběti nejsou dosti veliké, kteréž by Srbsko k tomu cíli neb odhodláno přinesti na oltář vlasti. Národ jest připraven, aby na volání Vaší Výsosti jako jeden muž pospíšil k obraně vlasti. Hos dáre! Nekonečná utrpení přiměla naše bratry v Bosně a Hercegovi aby povstali se zbraní v ruce k boji za svá lidská a národní prá Prolévání krve našich bratří uráží naše bratrské city. Jejich zouf volání o pomoc dochází ohlasu v celém vzdělaném světě. My nen žeme, my nesmíme ostati lhostejnými k jich osudu. Skupština j naplněna nejhlubším díkem k Vaší Výsosti za slib, že působiti bude Hospodáre, pro trvalé utišení a uspokojení našich nešťastných bra I v této příčině, Hospodáre, můžete spoléhati na podporu náro Národ jest odhodlán, poskytnouti Vaší Výsosti veškery potřebné p středky, aby velký ten úkol mohl býti naplněn. Prohlašujíc slavně jmenu národa svou odhodlanosť ke všem obětem na dosažení cíle to skupština jest přesvědčena, že Vaše Výsosť, jakož i vláda V. V. ve toto dílo povede spůsobem, kterýž Srbsku umožní, aby se slávou a dostálo svému povolání.“ Skupština přijala s povděkem ohlášené opr a ujištění o řádné ústavní vládě a blahopřála knížeti k jeho zasnoube

Čeho však ve chvílích osudného rozhodování bylo nejvíce potře shody a součinnosti knížete s vládou a národním zastupitelstvem, ost jen pouhým přáním. Právem očekávalo se, že kníže Milan vyt v Kragujevci při veškerém jednání skupštiny, a že odtud vyjde spa heslo Srbsku. Kníže však z Kragujevce co nejvíce pospíchal. Ani je veřejné vystupování na ulicích Kragujeveckých valně tomu nesvědč že by byl porozuměl velké chvíli, která Srbsku nadešla. Téhož d kdy o polednách zahájil skupštinu, odpoledne proháněl se na voz ve světložlutém obleku nejnovější Pařížské mody, s cilindrem na hl a s bičem i opratěmi v rukou úzkými ulicemi města. Nazejtří p ač přání ministrů bylo, aby vytrval, vrátil se do Bělehradu, kde společnosti zástupců cizích mocí, jmenovitě ruského a rakouské brzo změnil své náhledy. Adresa odevzdána mu byla v Bělehra vlídně ji sice přijal, avšak hnedle počal váhati, když cizí moci pr válečnému duchu adresy se pronášely.

Skupština v Kragujevci rokovala zatím o důležitostech národní Opposici ve smyslu protiválečném činili jen dva poslanci: M. Garaša a pop Nedić. Dne 28. září usnesla se skupština v tajné schůzi, na přípravy a potřeby časové povoleno bylo 12 milionů dinarů (frank Tu však nastal již úplný obrat v náhledech knížete. Nazejtří překva vládu telegramem, že povolává skupštinu z Kragujevce do Bělehra Smysl toho byl zjevný. Ristić postavil se veškerým důsledkům z t plynoucím rozhodně na odpor. Mezi poslanci i lidem propukala nev nad tímto počínáním.

Ministři odjeli, a skupština shromáždila se pak v Bělehradě. kníže žádal na vládě, aby ustala od válečných snah. Ristić mu 3. ří určitě prohlásil: Program, jehož hájím, není program můj osobní vlády nějaké, ani strany, alebrž program *celého národa*. Nemohu př

iti před národní zastupitelstvo, abych je zrazoval s toho, co jsem
val za jedině prospěšné vlasti i dynastii a zapřel program svůj.
ísal jsem válku, ovšem ale trvám na tom, že Srbsko musí býti
připraveno a v nejhorším případě nesmí se jí lekati. Účelem
není válka, ale aby při řešení nynějších zápletek padl na váhu
Srbska, jako činitele především k tomu povolaného. Snad do-
me svého cíle bez války, ale svět musí věděti, že se jí nebojíme.
budeme nuceni i válečně zakročiti, pak musíme učiniti vše, aby
še válka setkala se zdarem, avšak nesmíme lekati se ani neúspěchů.
o musí stůj co stůj poslání svému zjednávati platnosť, jinak by
samo vzdávalo, což by bylo osudné pro budoucnosť knížectví
iny Obrenovićů. Domníváli se kníže, že za těchto poměrů může
převzíti na se odpovědnosť v jiném smyslu, ať tak učiní, se
mím a vlastenectvím jeho vlády že se to nesrovnává.

Kníže vyhradil si rozhodnutí. Skupština shromáždila se zatím
raně, zřízené k tomu cíli v budově velké školy srbské, jižto svým
dem byl postavil Miša Anastasijević, vůbec zvaný major Miša.[1])
o spíše trůnní sál než místnosť pro parlament, ježto hlavní části,
ké tribuny, zde není, a těsné lavice pro poslance zařízeny jsou
aby poslouchali toliko, co s místa vládního a od trůnu se jim
uje. Po stranách dvorany jsou vyhrazena místa diplomatickým
pcům a obecenstvu. Vedlejší síně určeny jsou pro knížete, ministry
celář skupštinskou.

Zde před polednem 4. října poslanci s dychtivostí čekali na za-
í schůze. I místa diplomatů byla obsazena, byli tu zejmena kníže
e, ruský gen konsul, německý gen. konsul a j. Ministři jsouce
eni o tom, že kníže hodlá přijíti, shromáždili se v síni. Po 10.
ě dostavil se kníže, provázen toliko svým pobočníkem plukovníkem
ćem; vstoupiv do středu ministrův oznamoval jim: „Pánové, chci
promluviti s poslanci.“ — Ristić na to: „Vaše Výsosti, neračte
nínati, že odpovědnosť za veškero počínání Vaše padá na nás a
odle ústavy každý skutek knížete musí vláda spolu podepsati.
d tudíž jsme ministry, musíme žádati, aby V. V. bez nás ničeho
dnikala.“ Kníže pravil: „Pánové, jak vám libo!“ Maje na sobě
ejnou generálskou uniformu, čapku se širokým štítkem na hlavě
ovázen jsa od svého pobočníka ubíral se rychlým krokem ke dvo-
skupštinské. Ministři kráčeli za ním. Kníže usedl na trůnní místo
ministři na svá. Panovalo hluboké ticho, všichni čekali, co se
díti. Tu povstal kníže a promluvil ke shromážděným: „Pánové
! Ministři podali mi včera žádosť za propuštěnou, i uznal jsem
obré žádosti jejich vyhověti.“ Ristić a ostatní ministři, jižto o roz-
utí tom do té chvíle neměli vědomosť, vstali a nepromluvivše ani
ke knížeti opustili dvoranu. Kníže chtěl je učiniti nemožnými
skupštinou a provedl to neohlížeje se, že porušuje ústavu. Sotva

[1]) V Srbsku jest rovnosť občanská tak všeobecná, že za zvláštní tu zásluhu,
aby nějak byl povýšen, poctěn byl Miša Anastasijević titulem majora.
Budovu tu, nejnádhernější v Bělehradě, postavil za 60.000 dukátů a vě
noval národu.

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

odešli, povstal kníže po druhé a pravil ke skupštině: „Jest to, páno neslýchané, aby panovník bez vlády předstupoval před skupštinu, av nynějšími mimořádnými poměry dá se krok ten vysvětliti a odůvodn Cítím se nucena předložiti vám tyto otázky: *Důvěřujete mi?*“ Skupština, sestávající velkou většinou z prostých rolníků, byla tí počínáním panovníkovým překvapena, i ozvaly se hlasy: „Důvěřujem Kníže spokojen tímto částečným projevem, pokračoval: „Dále táži vás: *„Jste pro válku?“* — *„Ano, jsme pro válku!“* byla jednomys a hlučná odpověď. Kníže nedávaje se másti řečnil: „Já však nejs pro válku. Všechny velmoci jsou proti válce, varují mne a radí, ab prováděl rozumnou politiku. Srbsko by bylo v této válce osamoce Musilo by spoléhati jen na své síly. A co bychom zmohli proti velm turecké, více než desetkráte silnější malého Srbska, když by ani Ru ani Rakousko nás nepodporovalo? Proto jsem proti válce a všel dobrodružnosti.“ Po těch slovech kníže vzav čapku odcházel. — „ vše jsme již slyšeli! To vše nám Ristić v Kragujevci vyložil! Chce válku!“ ozývalo se z lavic poslaneckých. Bouřná nevole zahlaho skupštinou, a vše jako tísněno ovzduším sněmovním tlačilo se ven. jediné zvolání neprovázelo knížete, který v předsíni zapálil si cigare a s Protićem spěchal se schodů. I obecenstvo dole shromážděné ml dívalo se na něj. Žádné „živio,“ žádný sympatický projev se neoz

Kníže Milan provedl vlastně státní převrat. Vládl bez ministerst Nejvyšším úřadům zasílal jen vlastnoruční listy a poukázky, co a se má činiti. V sestavení ministerstva nechtěl se nikdo uvázati. V kových poměrech ocitovala se země, když každá chvíle mohla býti ležitou pro Srbsko. Všude za hranicemi se mezi Srby ozývaly kle na knížete. Veřejné mínění obracelo se k Černé Hoře.

Milan dal si pak ještě zvláštní práci, aby změnil smýšlení sk štiny. Nechávaje stranou poslance knížecí či vládní, jejichž intellige vylučovala možnosť, aby na ně působil, povolával si do zámku po část poslance národní, jimž dokazoval, že válka za nynějších okolností j čirou nemožností. I kdy bychom přinesli všechny oběti, což by n byly platny? Rakouské vojsko vtrhlo by do Srbska, obsadilo by n důležitější místa, a bez pořízení musili bychom zpět. I kdy bych zvítězili, nezískali bychom ani píď půdy. Tak a podobně vykládal slancům rolníkům, dovolávaje se jich důvěry, že zajisté nejlépe ví, má učiniti, poněvadž jedná ve shodě s Ruskem, Rakouskem a meckem a nemůže dopustiť, aby Srbsko bylo osamoceno. Poslanci b na vahách a přisvědčovali, jeli tomu tak, že ovšem jsou proti vál Nicméně mnozí i tu knížeti do očí prohlašovali, že jsou pro vál Kníže však nepřestával ani na tom. Není nám ani ku prospěchu, vozoval, podporovati povstání. Velmoci nám vytýkají, že jsme to kteří je šíříme. Výsledku nemůžeme dosíci žádného, a jediné rozum přání naše musí býti to, aby v Bosně a Hercegovině co nejdříve na mír. Povstání ničí země ty, od nás vyžaduje obětí, prodlužování j působí zhoubně na nás i na ony země, proto jest záhodno, abych přestali štváti své rodáky a povzbuzovati je nesplnitelnými naděje Kníže četl jmena poslanců a žádal na každém, aby odpověděl ano ne. Došlo k prudkým výstupům. Někteří poslanci ostře se obrátili pr

ížeti, prohlašujíce, že to, co žádá, jest nemožné, že to znamená, aby bsko vzdalo se vedoucího úkolu mezi slovanskými národy na Balné. Většinou však vyslovili se poslanci po vůli knížete, ač již do ́cra téhož dne zase byli jiného mínění.

Marně pokoušel se kníže několik dní o sehnání nového ministva. Sáhnouti k Marinovići nebo Stefanovići nemohl, bylo by to isobilo rozvrat do krajnosti, snad revoluci; toho byl si kníže vědom. mužův však strany Ristićovi všichni odmítali, chtíce knížete donutiti, obrátil se opět k Ristićovi. Posléze 9. října podařilo se knížeti měti předsedu skupštiny, Ljubu *Kaljeviće*, k sestavení ministerstva. ljević byl muž nový; náležel k rozhodným odpůrcům vlád zpátečkých a slynul jako horlitel pro ústavnosť, svobodu a práva lidu. skupštině byl oblíben; ač nabyl svého vzdělání v Paříži, přece vedl dotknouti se jemných strun v myslech srbských, znal způsob myní i cítění lidu, byl tudíž co řečník velmi působivý. Kníže nalezl něm aspoň na chvíli vhodnou náhradu za Ristiće, avšak náhrada platila jen osobě, nikoliv směru. Politika knížete nesla se k tomu, y pozornosť země upoutána byla svobodomyslnými opravami uvnitř a obracela se za hranice. Kaljević přijal sice úkol ten, avšak okolnosti ly mocnější než vůle Milanova i snad Kaljevićova.

Ze starého ministerstva setrval při vládě jedině ministr války homil Nikolić. Byly to důvody vlastenecké, které jej k tomu poaly. Nechtěl, aby armáda svěřována byla rukám jiným a aby opravy vojště a vyzbrojování jeho byly rušeny. Ministerium financí převzal pověžený dříve a pronásledovaný Janković, jenž náležel k nejúčinjším obrancům svobodného zřízení a myšlenky srbské. Ristićovi měl kovati za to, že mu upravil opět půdu ve vlasti. Ministerium zahraěných věcí převzal Pavlović, osobnosť dosti bezbarvá. Celkem možno ci, že to byla vláda mladších liberálů, ale kníže z programu jejího azal akci zahraničnou.

„Bratří! Všem nám známy jsou poměry, v nichž se ocitujeme. otíže našeho postavení nedovolovaly by ani silám mnohem větším, ež jsou naše, přepínati sebedůvěru. Posvátnosť však vlastenecké ponnosti zvyšuje v takových chvílích rozhodnosť vůle a dodává síly, eráž jednotou obecného vědomí a citu národního se rozehřívá a apňuje. V takových chvílích uhájiti česť a důstojnosť Srbska, naší ahé vlasti, naděje trpících bratří, podporovati prospěchy srbské a rati se o budoucnosť národa — toť povinností nás všech.“ Slovy mi uvedl se Kaljević 10. října ve skupštině. Dokládal, jak těžké st břímě, které nová vláda na svá bedra uvaluje, vyzýval ke shodě svorné práci ve prospěch vlasti, Srbstva a knížete a ohlásil opravy oboru politickém, hospodářském, kulturním, finančním a administraním, doplnění vojenské organisace, organisaci všeobecné branné ponnosti, opravdové zabezpečení osobní svobody, svobody slova, tisku, romažďování, spolčování a jiné svobodné řády, které v cizích zemích ouho již slouží obecnému prospěchu. Řeč jeho byla příznivě přijata, enovitě pak její závěrek: „Musíme pracovati nejen pro sebe, ale pro potomstvo.“

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES

mínění, byl to Grujić. Lid viděl v něm horlitele pro svobodné zříze r. 1858 a 1859, a on jím nikdy potom býti nepřestal. Byl vždy o půrcem všeliké svévole policejní a úřadnické, a jeho klidné, přímé přesvědčivé řeči byly vždy národu sympatické. Nebyl také politic opotřebován v ministerstvech, což bylo též okolností ne bezvýznamn v zemi, kde ministrům přikládá se odpovědnosť za všechny přího a nehody, a kde leckterý nadějný ministr, jenž neměl dosti talen a spůsobilosti, záhy dohospodařil.

Jednoho dne bylo ministerstvo jmenováno, kníže s ním souhlas druhého dne však již nastaly opět pochybnosti a třetího dne se mluvil že s jmenování nové vlády sešlo. Mladistvý kníže kolísal se mezi r dami diplomatů a mezi programem národním, jejž mu Ristić rozvin Na jedné straně zdálo se mu, že musí se uchopiti Srbsko počinu a rodina Obrenoviců by pozbyla platnosti, kdy by nevztyčila prapor n rodní, na druhé však straně byla pro něho příliš svůdnou moudro diplomatická, jež záleží pravidelně v tom, aby ostalo vše tak, jak je Při tom snažil se říditi jen svojí hlavou. Ristić mu dokazoval, odpovědnosť patří vládě, aby diplomaty nechal jednati s ním, přes však kníže Milan osoboval si jednání s cizími zástupci.

Za těchto okolností rakousko-uherský generální konsul a politic agent v Bělehradě, kníže Vrede, 22. srpna knížeti v audienci oznamov že spojené tři moci Rakousko, Rusko a Prusko se dohodly nepoko v Hercegovině lokalisovati a že jsou proti všelikému zakročování Srbsk kteréž by bouře jenom tím více rozdmýchalo. Varoval knížete před ak Srbsko, prohlásil důrazně, vydávalo by se velkému nebezpečí bez jak koliv naděje v nějaký úspěch. Mohlo by značné pohromy vzíti, avš ani v nejlepším případě, kdy by zvítězilo, což se nijak pravdě nep dobá, nesmělo by ani o píď půdy rozšířiti své území. Nastala nesho mezi knížetem a Ristićem. Ristić trval na ústavní zásadě, že on ja ministr jest odpověden knížeti i skupštině, že on jedině jest oprávn dáti odpověď rakousko-uherskému zástupci. Naproti tomu kníže necht zásadě této rozuměti a jako hlava národa vyhrazoval si právo s kýr koliv jednati a říditi osudy Srbska, nehledě ani k tomu, že tím jednáním dával za právo cizímu zástupci. Ristić zdráhal se přija vládu. Kníže smlouval se s ostatními ministry, každý však odpověd stejně a vzdor podrážděnosti Milanově prohlašovali se za solidár s Ristićem. Nemoha nikoho nalézti, sáhl kníže opět k bývalému min sterstvu Stefanovićovu. Dne 24. srpna oznamováno, že zahájí asp skupštinu, načež teprve sestavena bude vláda definitivní. Odpovědí r to byla všeobecná roztrpčenosť. Lid o starých ministrech nechtěl slyše leda aby dáni byli v obžalobu. Co do vnitřních poměrů obával se li že má ostati při starém zlořádu a při libovládě, co do zahraničný věcí cítil v tom hluboký úkor, že má Srbsku cizí hrozba zabrániti, nekonalo svůj národní úkol. K tomu družily se i zprávy, docházejí denně o šířícím se povstání v Hercegovině a Bosně; měly mocný účine na veřejné mínění, zrovna jako zprávy o rozhodném chování druhéh panovníka srbského, knížete Nikoly černohorského. Žárlivá řevnivo na Černou Horu panovala již déle, nyní pak skvěla se Černá Hor před Srbstvem jako bohatýrský zástupce myšlenky národní. I na Čern

'e zakročila stejným spůsobem diplomacie, varujíc důrazně před ru-
ím míru. Kdežto však kníže Milan ustupoval před pohrůžkou Vred-
ou, na Cetyni Glas Crnogorca 26. srpna v odpověď na podobnou
růžku přinesl toto vyjádření: „Nikoliv názory osobní a ohledy vládní
rozhodujícími na Cetyni, ale vůle národa . . . Chování Černé
y jest jasné. Vláda knížete Nikoly vždy ujišťovala, že postaví se
elo národa za osvobození národní!“ Knížeti Milanovi nezbývalo po-
e než přece jen dohodnouti se s Ristićem. Povolal ho k sobě, uznal
program i politiku a ustanovil vládu, jak svrchu bylo označeno.
Počátkem srpna sběhla se jiná ještě událosť, jež také na skup-
ě došla výrazu. Po mnohých obhledech, na něž Marinović vodil
ete po Evropě — ten účel měly jeho dlouhé cesty, z nichžto však
e vrátil se s nepořízenou — podařilo se nalezti nevěstu pro Milana
enoviće v krásné sedmnáctileté *Natalii Kečkové.* Zasnoubení slaveno
Vídni 8. srpna a na podzim ustanoven sňatek. Při té příležitosti
e měl i delší rozmluvy s hr. Andrassym, tehdejším ředitelem za-
ičné politiky rakousko-uherské. Pokud známo, kladl Andrassy důraz
shodu a jednomyslnosť snah trojcísařského spolku, jež směřují
mu, aby zachován byl mír a jmenovitě aby nevzplanula nebezpečná
válka východní. Po návratu svém byl kníže cestou z přístavu
hradského uvítán od zástupu Hercegovců, prý 500 hlav, kteří na
volali: „Válka za osvobození! Veď nás proti Turkům!“ Také
osny dostavovaly se k němu deputace a poukazovaly na zoufalý
křesťanstva, dokládajíce, kdy by Srbsko své bosenské bratry tento-
e opustilo, že navždy pozbude vážnosti u Bosňanův a Jihoslovanstva.
Počátkem září oživnul Kragujevac. Ze všech stran sjížděli se tam
anci srbští, vesměs v národních krojích, s červenými kulatými
ami na hlavách, v širokých pasech, mnozí i v opankách. Byli mezi
muži, kteří neuměli psáti ani čísti a podpisovali se jen třemi
ky aneb naučili se toliko podepsati své jméno, přes to však byli
í i šťastní řečníci. „Glava starija od knjige,“ praví srbské přísloví,
ž nejednou zde užíváno v odpověď na obdiv, že tak obratně mluví,
enabyli školního vzdělání. Tolikéž se zálibou poukazuje se v takovém
adu na knížete Miloše, jenž neuměje čísti a psáti osvobodil Srbsko
dnal se všemi mocnáři.
Vnitřek skupštinské budovy byl vyzdoben prostými červeno-
modrými praporečky, i trůn na vyvýšeném místě vedle předsednictva
dosti jednoduché, červeně potažené sedadlo. Předsednictvo i ministři
i stoly zeleným suknem pokryté.
Dne 6. září dostavili se ministři do Kragujevce a ihned měli
luvy s poslanci. Jen stěží dovedli překonati hlubokou nedůvěru
voli, jež se jevila. Ve schůzi odbývané ujišťovali ministři, že uvnitř
ně bude prováděna ústava, že libovůli úřadnické nadobro učiněna
rž a vykládali, že všechny své síly musí Srbsko soustřeďovati nyní
hranice, aby provedlo národní své poslání. Nazejtří přijel kníže,
ne 8. září byla skupština slavně zahájena trůnní řečí.
Trůnní řeč platila oběma hlavním otázkám upokojení národa co
poměrů domácích a myšlence osvobození jihoslovanského. Tolikéž
amovala zástupcům národním zasnoubení knížete.

Co do myšlenky osvobození byla dosti zdrželivou. Té chvíle byl to tím více radno, že turecká vláda byla donucena přijati prostředництv od Rakouska, Ruska a Německa nabídnuté k utišení vzpoury hercegovské. Jinak nemeškal Ristić činiti nutné přípravy. Veškery pomezné brigády byly soustředěny na hranicích jak bosenských, tak bulharských a ve zbrojnicích Kragujeveckých panovala horlivá činnosť. Každé noci vozy s puškami a nábojem byly odváženy na hranice, dnem i nocí pracováno na nových dělech, lity koule, připravovány bomby a šrapnely, a mimo to činila vláda zakázky nové zbraně v Belgii. Krátké belgické štuce velkého kalibru zakoupeny byly od povstaleckého komitétu, v jehož čele byl Jiří Vlajković, hlavně pro povstalce, jichžto sbory potaji se zřizovaly a na hranice odcházely nebo po Sávě do Bosny se vydávaly.

„Národ náš na hranicích vlasti vyrušen jest ze svého domácího klidu," praví se v trůnní řeči. „Ostavujíc role své musí část našich bratří se zbraní v ruce na hranicích bdíti nad bezpečností naší země, a to jak na východě, tak na západě. Jakož vám zajisté známo, události, k nimž v Bosně a Hercegovině došlo, uvedly Srbsko v nesnadné postavení. Nevidouc konce svého utrpení obyvatelstvo oněch končin povstalo se zbraněmi v rukou, aby se ubránilo zlořádům, jež vzdor dobrým a velkodušným záměrům J. V. sultána trpěti musí. Císařská vláda (t. j. suzerení tehda Turecko) činíc opatření, aby země ty upokojila, soustřeďuje spolu v ohromném počtu zástupy vojska na našich hranicích. Tím postavení Srbska, bez toho již dosti nesnadné, stává se ještě těžším. Kdežto národ náš na nás žádá, abychom k jeho ochraně uchopili se vhodných prostředků, jelikož v soustřeďování tureckého vojska shledává hrozbu Srbsku, přeplňují naše pohraničné kraje nešťastníci, křesťané rovněž jako Turci, útočiště hledající před zhoubnými účinky ohně a meče. Tím uvalují se na zemi naši nezměrné oběti. Na delší dobu stav ten byl by nesnesitelným. Ježto však turecká vláda ve shodě s ručícími mocmi podnikla dílo upokojení, můžeme od moudrosti J. V. sultána jakož i velmocí se nadíti, že se jim podaří nalezti prostředky, aby úplně upokojeny byly země, jejichž osud nám nemůže býti lhostejný. Neboť jest na bíledni, že Srbsko jako bezprostřední soused těchto zemí více než kterákoliv jiná země strádati musí povstáními, která se občas opakují. Proto záleží Srbsku na tom, aby tomuto stavu věcí jednou pro vždy učiněna byla přítrž. Budu tudíž v mezích svých slabých sil zasazovati se o výsledek, kterýž by zjednal spokojenosť oněm zemím."

Slova ta jsou charakteristická pro politiku Ristićovu, jež nechtěla, aby Srbsko vystupovalo jako rušitel míru, nýbrž jako strana vyzvaná a k zakročení donucená. Ristić také s dobrým svědomím mohl mluviti k zástupcům velmocí: Nechceme války, nechceme překážeti utišení Bosny a Hercegoviny, avšak Srbsko trpí, velice trpí nynějším stavem, jenž jest pro ně horší než válka sama. Ovšem bylo lze předpokládati, že akce velmocí se nezdaří a že soustřeďováním turecké moci v Hercegovině a Bosně utlumeno povstání nebude. Vždyť od samého počátku mělo oporu v obyvatelstvu jak Černé Hory a Srbska, tak Dalmacie, Chorvátska i Slavonie, kde nejen na sta a tisíce uprchlíků bylo živeno, ale odkud národ i přímo povstání podporoval. Srbsko diplomaticky

lepší pohotovosť vojenskou potřebí. Ovšem ani Turci nelenili; i oni soustřeďovali se všude podél hranic srbských a vyvíjeli zneenáhla moc velmi značnou.

Ve skupštině došlo hnedle k neshodám s Kaljevićem, ačkoliv ministerstvo jeho se drželo. Když koncem října odročena byla srbská skupština na 4 neděle a potom 2. února 1876 na neurčitou dobu, ustanovila si 17členný výbor, který by zasedal v její nepřítomnosti, kontroloval skutky vlády a skupštinu zastupoval.

Blížícím se jarem napjetí rostlo. Z Hercegoviny i Bosny docházely zprávy o nových srážkách s Turky. Srbsko i Černá Hora se připravovaly. Sám kníže Milan nabýval jiného ducha a neřídil se již tak úzkostlivými obavami. Velmoci naléhaly sice opět (17. bř.) na Milana, aby Srbsko ostalo neutrálním, avšak veřejné mínění bylo tak mocné, že zakročení ostalo bez úspěchu.

Srbská vláda uzavřela v zemi nucenou půjčku 12 milionů franků. Brzo potom (21. bř.) ministr války oznámil sborům národního vojska, aby bylo pohotově vytrhnouti do pole. Knížecím úkazem (30. bř.) ustanoveno zřízení generálního štábu a doplněna organisace národního vojska. Srbský stát přistoupil (19. dubna) k Ženevské mezinárodní smlouvě a v zemi zřizován spolek červeného kříže. Posléze ministerstvo Kaljevićovo samo nabídlo knížeti, že odstoupí, a 5. května překvapena byla země jmenováním nového *ministerstva Ristićova.*

Válka považovala se nyní za nezbytnou tím spíše, čím bezvýslednější ukázalo se prostřednictví diplomacie mezi Tureckem a povstalci. Srbsku nastávala doba velikých událostí. (Pokračování.)

Stanleyovy cesty a výzkumy africké.

Píše

dr. František Kahlík.

(Pokračování.)

VI.

Založení státu Konga.

Dílo Stanleyovo „Temnou pevninou“ bylo nejen nejvýznamnějším, ale i nejpůsobivějším cestopisem v posledním čtvrtstoletí. Jeho svůdná líceň půvabů a nepřebraných pokladů přírodních v Pokonží omámila svět: africký hlad stal se modní nemocí evropských států. Sotva nad Kongem vyklíčily první evropské osady, již prohlásily Anglie i Francie, Portugalsko i Německo, že prý kolem rovníka též mají své nezadatelné důležitosti.

Vyložili jsme nahoře, kterak Anglie, Francie i Německo přistoupivše zprvu ke společnosti mezinárodní, později z ní buď úplně neb

zpola vystoupily a vystrojily výpravy, které měly v Africe pracova výhradně v jich vlastní prospěch. Brzy potom sobecká Anglie pokroči ještě dále. Lord Granville uzavřel s Portugalskem (26. února 188 smlouvu, ve kteréž Anglie uznala nadvládí portugalské nad dolní Kongem až po Nokki, čímž území společnosti úplně odtrženo bylo moře; Anglie pak vymínila si tam svobodný obchod pro svoje zbo Cla, jež by se vybralo ze zboží cizího, mělo se užiti ke zřizová lepších kommunikací v nově otevřeném území.

Co takto Anglie s Portugalskem uzavřely ústí Konžské, umín Francouzové svésti obchod ze středního Pokonží přímo do poříčí Ogo ského, v němž se zatím byli usadili sami. Ústí Ogovské objevili Po tugalci již kolem r. 1470, ale proudy v zálivu Guinejském stěžují plavbu pobřežní a neúroda kraje způsobily, že se tehdaž spokojili p vrchním jeho ohledáním a neusadili se tam stále. V dobách pozdějšíc otrokáři poznali bez pochyby celé poříčí Ogovské, ale těžili z toh jedině ve prospěch svého nectného obchodu, pečlivě tajíce vědomos své před ostatním světem. Teprve r. 1817 přinesl anglický misioná *Bodwich* do Evropy první zvěsti o řece Ogove, a ty byly velmi p vrchní. Podle nich Ogove jedním ramenem souvisela s Kongem, druhý s Gabunem. Bodwich nebyl prvním cestovatelem, jenž uveden byl v omy co se týče poříčí Konžského, v němž tropické plíště, které tam dvakrá ročně bývají, tak působí na rozlev vod, že řeky k rozličným poříčí příslušné často mísí své proudy.

Roku 1838 *Bouët-Vilaumez* založil v těchto krajích francouzsko stanici, ve které se potom námořní důstojníci francouzští často zdrž vali, ale lepší zprávy přišly do Evropy teprve čtyřicet let po výprav Bodwichově, když Francouz *du Chaillu* na dobrodružných lovech n lvy a pardaly prošel dolní Poogoví na šíř i na dél a nejednu tam m srážku s domorodci. Ze země Ašangův, kteří na něj podnikli veliko honbu, zachránil se kvapným útěkem, na němž ztratil většinu svýc zápisek, kreseb, fotografií a sbírek. Vrátiv se do Evropy pustil d Chaillu uzdu své fantasii a popsal kraj ten podrovníkový i jeho lid ta poutavě a živě, že od té doby obrácena k němu pozornosť. R. 187 Angličan *Walker* pronikl v něm až pod 12" v. d. Gr., r. 1873 1874 vydali se tam na cestu přírodopisec *Marche* a markýz *Compiègn* r. 1876 pak podařilo se učenému geologovi ve službách rakouskýc dr. *Lenzovi* nakloniti si krále lidožerných Ošebův a pod jeho ochrano proniknouti až do hor, které obstupují západní pobřeží africké a j do těch dob geologicky nebyly zbádány. Pobřežní hory tyto, ač jso sotva 1000 m. vysoké, tvoří hradbu, která po tisíce let uzavírala věd celou vnitřní Afriku. Jsouť velice neschůdny, postrádajíce skoro úpln průsmykův, a divoké debře, které je prorývají, mají tak strmé stěn a jsou tak úzké, že na dně jejich potoky a řeky sotva mají míst Jediný širší úval jest ten, kterým se valí Kongo. Hory pobřežní ma veliký význam pro střední Afriku, rozdělujíce ji na dva zcela rozdíln pasy podnebné: na rovinu pobřežní, sáhající od nich k oceánu a n planinu středozemní. Pás prvý má dvakráte do roka dobu plíšt v říjnu a listopadu a od února do května, mezi těmito měsíci je stále sucho. Planiny za horami jsou mnohem úrodnější i bohatší, neb

tam veliké pliště postupují se sluncem, kromě toho však střídavě pršívá po celý rok.

Od časů Chailluových zabrala Francie pobřeží při ústí Ogovském pracujíc tiše, ale vytrvale a krok za krokem na objevení cesty do vnitřní Afriky. Dostati se podél Ogove ke Kongu bylo přední snahou všech cestovatelů francouzských, mezi nimiž první místo zaujímá *de Brazza*. Dr. Lenz, který se s ním na své výzkumné cestě setkal, vzdává mu největší chválu a vykazuje mu v dějinách objevení a kolonisace střední Afriky místo vedle Stanleye. Výzkumy jeho tak těsně souvisí se založením státu Konžského, že jich tu nemůžeme pominouti mlčením.

Hrabě Petr Savorgnan de Brazza narodil se v Římě r. 1852 ze starožitné rodiny patricijské. Prostřednictvím slovutného jezuity, astronoma Secchiho byl přijat do jezuitského pensionátu na rue de poste v Paříži, odtud vstoupil do školy námořnické doporučen jsa týmž Secchim admirálovi Montaignacovi. Následkem této protekce byl roku 1870 jako osmnáctiletý mladík již námořním důstojníkem při blokádě německých přístavů v Severním moři.

Od svého dětství Brazza snil o neznámých zemích, pročež s radostí přijal vedení námořní výpravy k řece Ogově, jež mu nabídla vláda republiky. Ve společnosti lékaře Noëla Ballaye a přírodopisce Marche odplul nejdříve do St. Louis v Senegambii a tam najal lidi uvyklé na horké podnebí zemědílu, do jehož nitra proniknouti toužil. Evropští druhové jeho velice trpěli nemocemi, což stěžovalo pochod, na němž se ubírali zvolna proti Ogově, podél které mínili přijíti do krajin nad středním Kongem. Z dráhy té vybočili smělí cestovatelé, když za prahy Pubarskými nad Ogovou spatřili před sebou dvě menší říčky, stékající s jižního svahu Sierry Complidy, jež náleží k horám pobřežným. Brazza najal nosiče, i pustili se pěšky a bosi — nebyloť obuvi — na východ. Po dalekém namáhavém pochodu sestoupili k řece Alimě, o níž vypravovali domorodci, že ústí do veletoku.

Po této řece plavili se zápolíce s nesčíslnými překážkami i nebezpečími, která jim stále hrozila od lidojedů Apfurů. Přepaden jsa divokými jejich zástupy byl Brazza nucen uzavříti se nad Alimou v opevněném táboře a svésti s nimi řadu krvavých potyček. Palnou zbraní opatření Apfurové podnikli na Francouze několik útoků, až později po těžkých ztrátách ustoupili, odnášejíce mrtvoly vlastních lidí jako pochoutku a kořisť válečnou.

Obávaje se nových útokův, jimiž by byl velice prořídl nečetný sbor jeho společníků, ustoupil Brazza do země Batekův a táhna směrem severním přišel k řece Linkoně, která se valí od západu na východ. Nemohl vystihnouti, kam by tato řeka tekla. Jsa ode dvou let úplně odloučen ode všeho světa, ničeho nevěděl o výzkumech Stanleyových, jimiž rázem rozřešeno tisíceleté tajemství afrického vodopisu. Vyslovil tudíž domněnku, že Alima i Linkona jsou pobočkami Konga, i podal vládě francouzské žádosť, ve které se domáhal výpravy, jež by potvrdila jeho mínění, a navrhoval zároveň, aby vláda republiky provedla sloučení splavného toku Alimy a Ogovy silnicí, která by francouzskému obchodu a průmyslu otevřela cestu do vnitřní Afriky.

V Paříži s nadšením uvítali Brazzu, jenž se vracel s tak velikými záměry. Prostorná síň Sorbonny stěží pojala členy zeměpisné společnosti, kteří se sešli ke slavnostní schůzi, aby vyslechli zajímavou zprávu předního francouzského cestovatele. O projektech jeho rozpředla se živá debata, a mladý hrdina odměněn čestnou zlatou medailí záslužnou.

Po krátkém odpočinku vydal se Brazza po druhé na cestu k Ogově, hodlaje docíliti tentokráte rozhodných výsledků. Rychle postupoval krajinami již známými, a za tři měsíce po příchodu do Afriky založil blíže místa, kde Ogove počíná býti splavnou, první osadu jmenem Franceville. Odtamtud překročil písčitou, po většině bezlesou a řídce obydlenou pahorkatinu, která tvoří předěl mezi Ogovou a Kongem, i prošel již bez odporu krajem lidojedů Apfurských, kteří statečnosť jeho ještě z předešlé výpravy měli v dobré paměti; 3. října 1880 uzavřel smlouvu s králem Batekův, jenž se zemí svou postavil se pod svrchovanosť francouzskou, a založil v ní osadu druhou, již Francouzové na počesť jeho nazvali Brazzaville. Vzdálena jsouc toliko 2 dni cesty od osady Leopoldova, má Brazzaville velikou budoucnosť obchodní, až bude východiskem cesty, která spojí Kongo s Ogovou.

Nedaleko Brazzaville setkali se dne 7. listopadu 1882 oba nejslovutnější afričtí cestovatelé 19. století, Brazza a Stanley. Vzájemné uvítání bylo dvorné, ale chladné. Oba soupeřové vyměnili si obvyklé poklony, ku přátelskému sblížení však nedošlo, neboť v nitru jeden přede druhým tajil záměry daleko sahající, jichž zdar závisel na rychlém provedení. Rozloučili se tedy brzo a každý spěchal ve svou stranu. V prosinci téhož roku Paříž po druhé s nadšením uvítala hrdinného zeměpytce, sněmovny schválily jeho smlouvu s Makokem, i povolily sumu 1,275.000 frankův a hojnosť všelikých zásob vojenských na zakládání nových a opevňování osad starších. V únoru r. 1883 byl Brazza opět nad Ogovou, kde v zimničném chvatu počal klásti silnici 100 hodin cesty dlouhou, jež měla spojiti Kongo se splavným tokem Ogovy, po které zamýšlel zaříditi plavbu na vlastních parnících, jako Stanley po Kongu.

Šíření a upevňování panství francouzského nad Kongem a smlouva anglo-portugalská daly podnět ku protestům společnosti mezinárodní, která počala vážně pomýšleti na okkupaci rovníkové Afriky. Četní cestovatelé a jednatelé její prozkoumali zatím i země severně od dolního Konga, dávajíce si od domorodých pohlavárů všude smlouvami odstupovati zemi a zakládajíce nové osady. Více než 450 takových úmluv bylo v rukou associace; tak bylo připraveno vše, aby větší část Pokonží mohla býti prohlášena za samostatný obchodní stát a téměř celá rovníková Afrika za svobodné obchodní území. Unie severoamerická první uznala volnosť zlaté hvězdy v blankytu nebeském, jež září na praporu mezinárodního státu Konžského, a kníže Bismarck dychtivě se chopil vítané této příležitosti, aby Anglii pokořil a pomocí ostatních velmocí donutil, by zrušila svoji smlouvu s Portugalskem.

K jeho pozvání sešli se zástupcové všech států̊v evropských 15. listopadu 1884 do Berlína ke konferenci, jejíž hlavní prací bylo vytknouti hranice státu Konžského a zabezpečiti je proti sousedům.

Francie vymohla sobě pobřeží od Sette-Kammy na severu ($^1/_2{}^0$ j. š.) až po ústí řeky Čiloangy na jihu, odtud jde hranice proti této řece a přes předěl, z něhož Čiloanga stéká přímo k Manjanze, dále pak Kongem vzhůru až k Likoně (Bunga). A na základě zvláštní smlouvy, uzavřené dne 30. dubna 1887 s vládou státu Konga, obdržela i krajiny dále na východ až po pravý břeh řeky Mobandži. Území to sloučilo se svým Pogabuním v jediný celek (France équatoriale), jehož povrch vyrovná se mocnářství Rakousko-uherskému a čítá 3—9 mil. obyvatelů.

Nejdéle protáhlo se jednání s Portugalskem, kteréž sobě činilo historické právo na země při dolním Kongu. Celkem uznána svrchovanost jeho nade všemi krajinami, které stály pod jeho panstvím před objevy Stanleyovými a Brazzovými. Tak podrželo na pravém břehu Konžském města Landanu, Malembu a Kabindu s okolím celkem 52 km. do vnitrozemí daleko (hranice tam podrobně vytčeny zvláštní úmluvou francouzsko-portugalskou ze dne 15. května 1886), levé pobřeží pak od ústí Konga až za Nokki, načež označena hranice přímou čarou na východ až k řece Kvangu, která pak jest východní hranicí Angoly. Povrch tohoto vyhrazeného území portugalského páčí se na 812.800 km^2, vyrovná se tudíž ploše Francie, Belgie, Holandska a Veliké Britanie, počet obyvatelstva udává se od 2—9 mil.

Tak urovnány hranice proti osadám evropským. Mezi severní Angolou a Kabindou ostal pouze 50 km. široký pruh země, jímž vede cesta do svobodného státu Konga, jenž ve vnitrozemí omezen celkem 6^0 j. š. na východ od Kuanga k řece Lubilaši, pak proti řece této až k jejímu vrchovisku a předělem vod Zambezských a Konžských pod jižní cíp Bangueola. Hranice východní jde od severního cípu téhož jezera proti Rukuře a po Lofu k Tanganjíce a podél jejího západního břehu k ústí řeky Rusisi, proti níž běží k 30^0 v. d. Dále jde po nezbádaném předělu Nilském a Konžském, po němž obrací se na západ až k 17^0 v. d. a podél tohoto poledníka k Mobandži, načež po ní a po Kongu klikatí se až k Manjanze.

Plnomocníci všech státův evropských uznali jmenem svých vlád nezávislost státu Konga, v jehož území jest volno obchod vésti všem národům, súčastněným ve společnosti mezinárodní. Stát postaven pod souverenitu krále belgického na základě personální unie. Sídlem ústřední vlády ustanoven Brussel, místní vláda, v jejímž čele stojí generální administrátor (nyní C. Jansen), sídlí v Bomě. Protokol konferenční podepsán dne 26. února 1885. [1])

Nejmladší tento útvar státní na zeměkouli čítá 2,091.000 km^2 a okolo 40 mil. duší. Zalidněn jest černými národy bantuskými (A-bantu = lidé), kteří drží celou střední Afriku od Zambezi až na severní pokraj Pokonží a od velkých jezer až ku pobřeží Atlantskému.

---

[1]) Na konferenci Berlínské zastupovali Rakousko hr. Széchényi, Německo kn. O. Bismarck, hr Hatzfeld, A. Busch a H. Kusserov, Belgii hr. van der Straten Ponthoz, Dánsko E. de Vind, Španělsko Fr. Merry y Colom hr. z Benomaru, Spojené státy americké John Kasson a H. Sanford, Francii Alf. de Courcelles, Anglii Sir Edw. Malet, Italii Edv. hr. Launay, Nizozemí F. Fil. van der Hoeven, Rusko P. hr. Kapnist, Švédsko baron Bildt, Turecko Mehemed Saíd paša.

Politicky jsou rozptýleni na přemnohé kmeny a slábi, podléhajíce na jihu loupežným kmenům zuluským, ve středním a horním Pokonží plenícím hordám nubských otrokářů. Rádi se zdobí, s velikou zálibou a pílí se tetovují a zvláště účesu svému věnují mnoho péče. Vzdělanosť jejich jest velmi skrovná. Věří v dobré a zlé duchy, ctí rozmanité fetiše podle svých potřeb a vědomostí, a po většině jsou ještě lidojedy. Při tom však jeví podivuhodné nadání obchodní a nevšední vlohy pro kulturu materiální. Pro svou těkavosť, zvědavosť a schytralosť jsou ke kupčení jako zrozeni, tržiště jest jim druhým domovem a střediskem veřejného života, a právě tato věc má velikou váhu pro příští vzdělanosť střední Afriky. Některá řemesla přecházejíce dědičně s pokolení na pokolení, výborně u nich prospívají, zvláště ve zpracování železa, výrobě zbraní, nástrojů pro domácnosť a nástrojů hudebních a ve stavbě příbytků se mnozí kmenové dobře vyznají; též orbu, rybářství a plavectví místy se zdarem provozují.

Pokud povrchu se týče, jest Pokonží velerozsáhlá náhorní rovina, zevšad obklopená horami, které na v. a na z. klesají k moři, na j. a na s. zvolna v rovinách nebo pustých planinách se tratí. Podél východního pobřeží táhne se hornatina východoafrická, nejmohutnější v celém zemědílu. Prostírajíc se od ústí řeky Zambezi (18° j. š.) až ke střednímu, Ghazalskému úvalu Nilskému (5° s. š.) v délce 6—700 a v šířce 3—400 hodin cesty, třikráte by pokryla území Alp mezi Lyonem a Vídní, Mnichovem a Milánem. Také výškou vyrovná se Alpám, ba ani věčných ledovců pod rovníkovým sluncem jí neschází. Jádrem jejím jest žula vyvřevší nejvýše velehorskými sopkami Kilima-Ndžarem (5694 m.) a Kenií (6300 m.), ji pak obkládají široké vrstvy rulové, břidlicové a pískovcové, jež v pravěku naneslo moře. Na západě táhnou se nižší, rovněž žulové, břidlicemi a pískovci obložené hory pobřežní, jichž hlubokými skalními prorvami veliké řeky se valí. Na j. a na s. rozkládají se širokými hřbety pásma pískovcová, kterými kdysi mořský proud Atlantský a Indický žulové ostrovy východo- i západo-africké spojil v jednu obrovskou pánev. Na dno této pánve stékají vody z okolních hor tvoříce Kongo. Ten vyvěrá na jezerních planinách v jejím koutě jihovýchodním, brázdí si cestu pod východním a severním úbočím hor, až prolomí posléze žulový hřbet západní, s něhož velikými skoky pospíchá k moři. Korytem, jež má v dolním toku 3—11 km. šířky a 37—150 m. hloubky, chrlí každou sekundu za sucha 70.000 až 80.000 m³, za plíští aspoň 120.000 m³ vody do moře, jež na 64 km. zaplavuje sladkou vodou. Proud jeho cítiti jest v oceánu na 480 km. daleko (jako z Prahy do Hamburka). Vývoj jeho (dle Stanleye 4800 km.) čtyřikrát dosahuje délku Rýna, poříčí jeho (3,200.050 km²) pětkrát převyšuje plochu našeho mocnářství.

A nevyčerpatelné jsou poklady, jež příroda rozsela po nesmírném tom území, nad něž co do rozmanitosti plodin nepředčí ani bohatá Indie. Lesy jsou plny drahých barviv a vzácných dřev, ebenového, mahagonového a sandalového, i poskytují kadidlo a myrrhu, kopál a kaučuk. Palmové háje, které se táhnou řetězy podél vod a po výšinách, rdí a žlutají se hojnými chumáči ořechů, z nichž domorodci připravují máslo a palmový olej, jehož už nyní do Anglie 100.000 tun

se vyváží. Z vláken některých druhů přeužitečných těchto stromů (Phoenix spinosa a Raphia vinifera) a pak z rostlin Papyrus antiquorum, Stipa tenacissima, Calamus indicus a Adansonia tkají se látky na oděvy, pletou se rohože a provazy, i lze z nich dělati papír. V houštinách a po travnatých planinách prohání se aspoň 200.000 slonů a nepřehledná stáda antilop a bůvolů, v lesích a v rákosinách peleší lvové a levhardi a skotačí roje opic, vody hemží se rybami a jsou útulkem přečetných hrochů a vyder. V zemi jest veliká hojnosť rudy měděné a železné, kamené uhlí a snad i vzácné kovy. Četné obyvatelstvo pěstuje sladké zemáky, jamový kořen, rýži i kukuřici, cukrovou třtinu, proso, melouny, ananasy, kasavu, zemské ořechy, banány, pepř i tabák, i chová kozy a ovce. Bavlník a kávovník celými lesíky divoce tam rostou a stanou se jednou zdrojem zámožnosti těchto krajin. O bohatství a lidnatosti jižního Pokonží v témž smyslu svědectví vydávají dr. *Pogge* a setník *Wissmann*, kterýž jím první pronikl od Atlantského oceánu k Indickému (1880—1882). „Země," praví, „jest hustě zalidněna, a některé vesnice na míle se táhnou. Jsou čistotné a mají prostranné domy obklopené stinnými palmami olejovými, banany a pečlivě omezenými poli, na kterýchžto docela proti zvyku africkému pracují mužové, kdežto ženy spravují domácnosť. Od řeky Lubilaše k Lumani táhnou se téměř nepřetržité veleúrodné prérie, příští to pastviny světa. Zarudlá, jílovitá půda, která žulu pokrývá, rodí bujnou trávu a stromoví, jenom břehy obklopují husté lesy. Osm měsíců v roce od září do dubna prší, ale déšť není příliš silný. Teplota kolísá mezi 16° až 27° C., klesá však za doby sucha příležitostně až na 7° C." Tippu-Tib, velmožný pohlavár arabský, který jihovýchodní část toho území prošel křížem, vypravoval Stanleyovi s podivením o četném všude obyvatelstvu a že potřeboval několik hodin, aby prošel některá města. Nadšeně líčil krásu tamějších savan a prérií, na nichž po šestihodinném pochodu denním bývalo večer z tábora vídati místo, odkud karavana ráno vyšla. O krajinách severovýchodních tvrdí dr. *Schweifurth*, jenž tudy první od horního Nila vnikl do Pokonží (1869—1871), že zejmena cesta podél středního Uelle (Ubangi), nejmohutnějšího pravého přítoku Konžského, vede „rajskými, hustě zalidněnými krajinami."

Ovšem potkaly se velikolepé úspěchy geniálního konquistádora též se mnohou nepřízní. Po založení státu Konga závisť a nedůvěra vzepjaly se proti němu místy ještě výše než r. 1872, když se jako objevitel Livingstona vrátil do Evropy. Tehdáž v Anglii a ve Francii nazvali jej lhářem. Němci pak mu „vědecky dokázali, že Livingstona najíti ani nemohl." — R. 1885 Amerika držela vrch. Tehda týž New York Herald, jehož majitel někdy Stanleye byl vyslal za Livingstonem do Afriky, nazval dílo Stanleyovo „největším humbugem století, jež humbugem kvete," a suchoparní theoretikové němečtí prohlásili evropskou kolonisaci v rovníkových krajinách afrických naprosto za nemožnou a zřízení svobodného státu Konga za illusi, — mezi tím co veliký kancléř si přispíšil, aby nezabrané dosud země v týchž končinách šmahem annektoval pro Německo.

Zda budoucnosť za pravdu dá těm domýšlivým učencům a závistivým pochybovačům, kteří veškeru civilisační práci, již Evropa pod

niká pod rovníkem, nazývají poblouzením XIX. století, aneb spíše velikánu, jenž bez obvyklých příprav, které jindy předcházívají kolonisaci, bez námořních stanic, bez missionářských osad, ano bez vojenské ochrany, uprostřed cizího zemědílu založil stát, jaký jinak vyrůstá jen za staletí, a jenž na temnou pevninu hledí jako ve tvář nadaného dítěte, plnou svěžesti a velikých záhad, jehož úsměv zdá se věstiti příští činy genia nebo bohatýra — kdož by o tom maje na mysli vývoj Spojených států, Brasilie nebo Přední Indie ještě pochyboval?

Nedlouho po Berlínské konferenci vydal Stanley své třetí dvousvazkové dílo, *The Congo and the founding of its free state* (Kongo a založení svobodného Konžského státu, v Londýně 1885). Jako jest Temnou pevninou obsahem nejdůležitější, jest Kongo formou nejdokonalejší prací Stanleyovou. Jeho první cestopis, *Jak jsem našel Livingstona*, dýše přílišným neklidem a jest subjektivně zabarven. Skladatel vězel tak hluboko v předsudcích civilisace, že neuměl ani nestranně pozorovati, neřkuli vniknouti v duši a v život těch, jejichž líčení za úkol si obral. Africké věci a afričtí lidé byli mu příliš prostičtí a noví, že neuměl než ledabylo je odbývati a na plano o nich vtipkovati. Chtěje ve zpravodajské domýšlivosti své ukázati, jak vysoko jest nad ně povznesen, upadá nezřídka v triviálnosť. Tomuto spisu jeho nedostává se ani vážnosti ani nestrannosti.

Temnou pevninou jest zralý plod vytříbeného pozorování a zušlechtěného ducha. Dílo to v obratném zpracování mohlo by býti oblíbenou četbou dorůstající mládeže a vyrovnati se nejzajímavějším povídkám Cooperovým a Marryatovým. Jsou v něm místa, která dojímají plastičností slohovou a uchvacují pravdivostí. Z četných příkladů stůjtež tu obrácení císaře Mtesy na křesťanství, líčení pochodu hrozným pralesem Ureggským, list psaný při plátěném hadříku „některému pánu v Bomě, jenž rozumí anglicky," setkání se s prvními bělochy po tříleté a tříměsíční cestě a konečné dojemné rozloučení s věrnými průvodci. Právě tato scéna ukazuje i povahu Stanleyovu ve světle nejkrásnějším. Ryzí cit prochvívá každé jeho slovo, an líčí tesknotu a opuštěnosť, která schvátila jeho „černé děti," když hrůzami temné pevniny s věrností a obětavostí příkladnou doprovodili svého „otce" do Bomy. „My jsme dovedli svého milovaného pána k velikému moři, kde spatřil své bílé bratry. Zanzibar jest příliš daleko a nikdy už ho nespatříme. I umřeme pokojně a dojdeme věčného odpočinku. Lal Alah il Alah!" Všichni byli přesvědčeni, že je Stanley v Bomě opustí a s nejbližším parníkem odjede do Evropy. Ale on dal v Bagamoji, na prahu Afriky, druhům svým slovo, že je přivede nazpět do vlasti, a toto svaté „slovo bělocha" poctivě plní. S jásajícími vsedá na koráb a odváží je dalekou oklikou kolem mysu Dobré naděje do Zanzibaru; k smrti jsa utrmácen zbavuje se pohodlí a odkládá svůj evropský triumf na měsíce, a činí to beze slova liché chlouby neb líčené sentimentálnosti. Tato prostá, velikodušná šlechetnosť náleží k nejkrásnějším scénám druhé výpravy.

Temnou pevninou zajímavostí vyniká daleko na příklad nad Xenofontovu Anabasis. Ono jest tou měrou zajímavější, jako Stanleyova

výprava byla mnohem obtížnější než pochod hellénského vojevůdce. Ani proslovení „k svým vojínům“ v něm neschází, ale u Stanleye vyznívá mnohem jadrněji a plněji než u Xenofonta; což zajisté i tomu děkovati sluší, že Stanley jako obratný stenograf za svěžích dojmů si zápisky činil. A kdož může říci, že nepřijde doba, kdy na vysokých školách v Táboře, v Udžidži a v Njangve čísti budou spisy Temnou pevninou a Kongo, když po Xenofontovi nezbude než jmeno? Dopustilli jsem se tímto slovem kacířství proti starému klassicismu, řeknu ještě více: Temnou pevninou místy i na Homera upomíná. Kdož by čta o jednání a bojích s obelstěnými černochy Bumirežskými a o zápase s obludnými hrochy, kteří se vmísili do těchto bojů, nevzpoměl na Odyssea a jeho dobrodružství s Polyfémem? Kdož by při stavbě obrovské archy, kterou lstivě pokořeni byli tvrdošijní Vavumové, neupamatoval se na dřevěného koně před svatým Iliem?

Kongo ve spisovatelské činnosti Stanleyově znamená v nejednom ohledu vrchol. Všecky vzácné vlastnosti jeho péra: lehká koncepce, znamenitý dar vypravovací, skvělý kolorit, mluva prostá a lahodná rozvinuty zde v plné síle. Utěšeně a hbitě plyne vypravování; tam, kde popisuje, uměl Stanley způsobem nevyrovnaným postihnouti čarovnou barvitosť a neskonalé bohatství velikolepé tropické přírody, jeho postavy bystře zachycené vystupují v reálné životnosti. Některé statě v Kongu pojišťují Stanleyovi místo mezi velmistry prosy.

(Dokončení.)

Z nových básní Frant. Táborského.

Trosky.

el jsem krajem jako rájem,
povídám vám: pravým rájem.
Ač byl srpen, jako v máji
zdálo se mi vše v tom ráji,
i ty čisté domky vsí,
louky tu, tam polesí,
a jak Homér báji kynou
chmurné Trosky nad krajinou.

Den je jasný, blankyt svěží,
kam jen hledíš, rosa leží.
Kočár hrčí, cíl je velký,
koně běží jak veverky.
Ale duch můj předbíhal,
jako ostříž výš se vzpjal —
stesk v něm rostl dumou stinnou
jako Trosky nad krajinou.

Ach, co stesky! Výš, můj zpěve!
Na hymnus se proměň, hněve!
Hle, jak slunce září zlatou
posvěcuje zem tu svatou,
fialový Trosek háv!
Hle, jak kraj ten čist a zdráv!
Proč v tom jase chmurou sinou
Trosky mlčí nad krajinou?

Co vy, Trosky? O čem sníte?
V minulostli slavnou zříte?
Ctnosť že jste vy zkamenělá?
Zakletá že mysl smělá?
Promluvte! Já nevěřím,
v budoucnosť já pevně zřím,
v jitro bílé, kdy nám vzkynou
Trosky blaha nad krajinou.

Promluvte, ach, k svému synu,
procitněte z dumy k činu!
Slunce, hle, vás líbá, zlatí,
kraj pod vámi v jas se šatí —
propusťte již z doupěte
bílé orly zakleté,
nechať snesou myslí činnou
z trosek trůn nám nad krajinou! — —

Mlčí Trosky . . . Jenom kolem
nad lesem a luhem, polem
rozlita je vůně, záře
jak o svátek u oltáře;
klas se shýbal, skřivan pěl,
z hor mně drahý skvost se skvěl —
silou kraj ten dýchal činnou,
vzkaz to Trosek nad krajinou?

Síla vála z toho kraje,
úroda, kam zříš, tu zraje —
„Aj, toť plémě bohatýrů
rodí as ta země v míru?“
vzevřel ve mně každý oud.
„Hrdé Trosky, jak váš soud?“
Nepohnutě chmurou sinou
Trosky mlčí nad krajinou.

Ticho — teskno! . . . Jako rájem
jel jsem krajem, pravým rájem.
Ač byl srpen, jako v máji
zdálo se mi vše v tom ráji,

i ty čisté domky vsí,
louky tu, tam polesí,
a jak Mojžíš přísně kynou
dumné Trosky nad krajinou.

U večer.

Pohorskou vískou šel jsem za večera,
když slunce zapadlo již do mračného šera.
Jen slabý, úzký rděl se ještě v nebi pruh,
a rosou zvlažen voněl les i stráň i vzduch.
Kouř modravý plul ze dřevěných chatek,
kde na prahu teď po práci houf dětí, matek
i kmetů šedivých si sedlo na kus řeči,
k níž z dvora štěká pes, a telátko kdes bečí.
Od blízké školy bílé zavání sem lípa,
a vedle na dvoře Valášek dříví štípá.
I píseň zaznívá, tak bezstarostně mladá,
to s nůší Valaška ji drsnou cestou skládá,
a hlasnou ozvěnu až v tiché hoře budí,
jakby se hora smála plnou, zdravou hrudí.
Tu maně na malé jsem utkvěl chýži,
a k prahu jejímu mé kroky už se blíží.
Tam stařec se stařenou jako chrástek seděl
a s dívčinou jak lusk, jíž smích jen z očí hleděl.
U kmeta hošík hrál si v dlouhé košili
a vestě červené, již pestře vyšili,
v klobouku širáku a na psíka se vztekal,
jenž mu teď odběhl a na mne statně štěkal.
Chtěl promluvit jsem s nimi, bylo vše tak vlídné,
když náhle stichlo vše v té vsi jak v kapli klidné.

Slyš! ze dřevěné vížky, ze chrámku
vyběhly zvuky — stádo beránků,
a s horské stráně
zní „Anděl Páně!"

Na prahu chýžky přežehnal se děd,
vzhlíd vážně na hocha, jenž sepjal ručky hned,
stařena suchá, smrt již v bledém líci,
i růžná dívka, o svém blahu snící,
vše rozchvělo se, uklonilo čelem —
„A slovo tělem!"

Ó chvíle posvátná! Jak les by rostl výše
i ves i kostelík, jenž nadšením teď dýše!
Hlasitě šeptá žena šedivá a hluchá,
a její postava jak křovina je suchá.

Však stařec předříkává hlasem pevným, jistým,
a po něm hošík hláskem zřetelným a čistým,
že každé slůvko jeho jasnou perlou zní,
líp nežli na věži ten zvonek kostelní,
že jako píseň z úst to zaznívá:
„Zdrávas Maria!“

Kmet schýlen klečí — hlava se mu třese —
„No dále, staříčku, přec modlete se!“
hoch košiláček se širákem v rukou
na děda volá, jenž tu chví se mukou.
A stařec vetchá přimhuřuje víčka,
otčenáš předříkává za tatíčka
a za matičku, jež s ním v hrobě leží
tam na hřbitůvku na té stráni svěží.

A hluchá stařena na kmeta mlčky vzhlédá
a přežehnavši se zas na práh zvolna sedá.
„Co se to ještě modlí?“ na děvčeti zvídá.
„To za rodiče!“ dívka křičíc odpovídá.

A zvolna na vísku se šero snáší husté,
a na obloze zdánlivě teď pusté
hle, hvězdy vyskočily s tichou září sladkou,
jak by to tatíček se k chýžce díval s matkou.

V dřevěnou malou vížku, do chrámku
vběhly zpět zvuky — stádo beránků,
ve zvon se skryly,
a noc se chýlí.

Náš hřbitov.

ak často v podvečerním šeru
než duch se v práci ponoří,
a ruka maně sáhne k péru,
zřím koutek v našem podhoří:
je hřbitůvek to tichý, malý,
jenž vroubí stěny kostela,
kol něho zeď je omšelá
a žírná pole v dál a dáli.

Jsou mezi rovy staré slívy,
i třešně, hruše, jabloně;
když jaro zde své koná divy,
tam za zdí v šerém záhoně

dvé křepeliček vždycky volá
tak z hluboka a dojemně,
že zní to snad až do země,
by slyšeli i mrtví zdola.

Dav rovů kryje hustá tráva,
v ní mochna, květů ze zlata,
a macoška ta velká, tmavá
je s pampeliškou rozváta;
řad křížů bílých ční tu tiše —
náš truhlář je sem hotoví,
v běl černí, kdo spí pod rovy,
tak divným pravopisem píše.

Jdou lidé do kostela tudy,
ten onen klekna na chvíli,
kříž palcem dělá v suché hrudy
a pomodlí se, zakvílí;
však za krátko zas ticho vládne
v tom klidném sadu nad rovy,
jen zpěv sem zvučí chrámový
a varhanové zvuky ladné.

Zde v zemi též je víska celá,
vždyť pod suchými hrudami
v těch pahrbečcích u kostela
sní, kdož tu žili před námi;
ten přišel později, ten dříve,
však nevyhnul se jediný
z té staré naší dědiny
hlubině hrobů konejšivé.

Tu pěkně dřímou vejminkáři,
zlý vejminek jich netlačí,
a nespatří těch mračných tváří,
jež bývaly jim ku pláči,
když právě mělo býti dáno,
co do knih dali upsati —
zde pětpenězka v souvrati
jim jasně zvoní každé ráno.

Spí chalupník tu se statkářem,
již pokoj dá jim sporná mez,
jež sváděla je před notářem;
zde zavání jim jeden bez
a proniká ty suché hroudy,
jež stejně leží nad nimi;
teď vědí: Ten kout stačí mi,
a ďas má vzíti všecky soudy!

Spí literák Mach u zdi hnedle,
již na Mečíře nežárlí,
jak tenkráte, když hlavy sšedlé
se v kancionál sestárlý
uklánëly na našem chóře,
a Mečíř zpíval krásněji . . .
Ty též zde, blázne Matěji,
jsi utišil své dlouhé hoře.

Roj dětí z vísky v jedné řadě
spí nehluboko ve hlíně,
jsou zde tak hezky pohromadě,
jak bývávaly v dědině,
když kácaly se na kaluži,
neb trhávaly luční květ,
když celý jejich býval svět:
ves, palouk, hájek „na popluží.“

Ach, jak se jim všem dřímá krásně,
když slíva, jabloň šedivá
jim nad hrob věší květné řásně
a sedmihlásek zazpívá,
jak na zahrádce zpíval u nich,
když po vsi ztichnul vozů ruch,
a čisťounký se koupal vzduch
v těch přelahodných jarních vůních. —

Náš hřbitov často vidím z dáli,
když světlo denní shasíná —
i váš hrob vidím zapadalý,
má matko drahá, jediná;
když v duchu tváři uplakanou
tam kloním k vaší mohyle,
vždy šepty známé, rozmilé
mi z hlubin temných jasně vanou.

A jedno přání v tichém bolu
mi toužně v srdce napadá:
Kéž opět jednou sníme spolu,
jak snívali jsme za mlada,
když zamlklým jsem hochem býval,
a v podvečerní hodině
mou skráň jste měla na klíně
a já se k vaší hlavě díval!

Karel V. Rais.

Z veliké revoluce francouzské.

Píše

prof. dr. Jan Krystůfek.

(Pokračování.)

III. Volby do stavů generálních.[1])

Pád Briennův způsobil po celé Francii velikou radosť. Paříž po tři dni byla osvětlena. Ulice hemžily se lidem, mezi nímž byli mnozí vzezření velmi podezřelého. Obraz Briennův byl spálen a mnohé výtržnosti ztropeny. Když roznesla se zpráva, že i Lamoignon jest propuštěn, nové nepokoje dosáhly takových rozměrů, že ohrožovaly i bezpečnosť hlavního města. Když lid strojil se udeřiti na domy Briennův a Lamoignův, zakročilo vojsko a rozprášilo výtržníky. Jeden zástup ustupuje k novému mostu, vrazil na gardy francouzské, jež objevily se na druhé straně. Octnuv se mezi dvěma ohni ztratil mnoho mrtvých a raněných. Pokoj sice opět v Paříži zavládl, ale zbytečná ukrutnosť tato naplnila vzdělané třídy nevolí a chátru vztekem, který jen železnou rukou bylo lze udržeti na uzdě.

Osudné slovo padlo — stavové generální byli svoláni. Kdo říditi bude práce jejich? Francie byla by se mohla vyvinovati spůsobem pokojným, kdy by býval ku vládě povolán muž, jenž proniknut jsa velikostí úkolu svého, těšil by se oblibě u dvora a důvěře u lidu. Necker, jehož král dne 26. srpna 1788 po druhé do ministerstva povolal, nebyl tím mužem prozřetelnosti, kterého Francie ve vážné této době potřebovala. Král ho přijal, poněvadž veřejné mínění mu ho vnutilo, ale důvěry k němu neměl nikdy. Osud Francie byl již předem rozhodnut, poněvadž zde nebylo moci, která by krokem povlovným ale jistým brala se k vytčenému cíli.

V boji proti Briennovi vyznamenaly se nejvíce parlamenty; když jejich protivník padl, bylo zcela přirozeno, že povolány jsou zpět a dosazeny v předešlou činnosť svou. Pokud parlament Pařížský činil vládě opposici, veřejné mínění bylo na straně jeho, když však po svém návratu vložil do knih, že svolání stavů generálních státi se má týmž spůsobem jako r. 1614, čímž zakrytě bylo vysloveno, že má hlasovati se dle stavův a ne dle hlav, obecný lid stíhal parlament svým opovržením, jako jej dříve podporoval svým souhlasem. Úloha parlamentů francouzských byla u konce; učinily se nemožnými nahoru svou opposicí proti opatřením vládním a dolů nerozumným lpěním na zastaralých formách aristokratických.

Svolání stavů generálních bylo nejdůležitější otázkou, kterou se v této době národ francouzský obíral. Jakým spůsobem budou svoláni?

---

[1]) *Buchez*: Histoire parlementaire de la révolution, 40. sv. — *Louis Blanc:* Histoire de la révolution française, 12. sv. — *Michelet:* Histoire de la révolution française, 6. sv. — *Thiers:* Histoire de la révolution française, 6. sv. — *Lamartine:* Histoire des Girondins, česky od V. Vojáčka, 6. sv. — *Ferrières:* Mémoires, 3. sv. a j. v.

Budeli míti stav třetí stejný počet zástupců jako oba stavové privilegování? Budeli se hlasovati dle stavů či dle hlav? Otázky tyto žádaly rychlého vyřízení, mělyli mysli rozkvašené poněkud se upokojiti. Středověký stát aristokratický byl již nemožný; sloupy, na nichž spočíval, buď byly pokáceny nebo zpuchřely. Stavové privilegovaní chtěli míti jen práva a žádné povinnosti; byl nejvyšší čas, aby neshoda tato byla odstraněna. To se mohlo státi jen tak, aby se třetímu stavu dostalo takového vlivu nařízení státu jako oběma privilegovaným. Proto bylo třeba, aby v nových stavech generálních stav třetí měl aspoň tolik zástupců jako šlechta i duchovenstvo dohromady, a aby nehlasovalo se dle stavů, nýbrž dle hlav. Jen tímto spůsobem bylo lze zmírniti vliv obou stavů vyšších, který jim pojišťovaly jejich bohatství, jejich vzdělanosť a jejich společenské postavení. Poněvadž počet zástupců pro stavy generální nebyl ustanoven a poněvadž také nebylo určitého řádu jednacího, záleželo na vládě, aby z vlastní iniciativy oběma nedostatkům těmto zpomohla. Ale dvůr celou bytostí svou byl na straně tříd privilegovaných, a Necker v rozhodné této chvíli neodvážil se říci, že v boji proti zastaralým zlořádům vláda musí se opírati o stav třetí, chceli odstraniti nejkřiklavější nepořádky, a to že jest jen tehdy možno, budeli třetí stav míti aspoň tolik zástupců jako oba stavové privilegovaní, a budeli zavedeno hlasování podle hlav a ne podle stavův. V době, když na všech stranách staré svazky povolovaly, když i to, co bylo v říši dobrého a potřebného, bylo ohroženo, naprosto bylo nezbytno, aby vláda věděla, kde a jak má s opravami počíti, kde a jak má s nimi skončiti. Ona však místo aby proud revoluční řídila a v jistých mezích udržovala, od samého začátku ponechala mu neobmezenou volnosť, tak že mohl bez překážky růsti a se šířiti, až do víru svého strhl celý národ francouzský.

Necker opojen jsa chvalozpěvy svých lichotníků, kteří v něm velébili spasitele Francie, a nechtě si to zkaziti se žádnou stranou, domníval se jednati velice státnicky, když ne on, nýbrž nějaké předběžné shromáždění rozhodne otázku, jakým spůsobem by generální stavové měli býti svoláni. Tu připadl na podivínskou myšlenku, aby k účelu tomu povoláni byli notáblové, kteří přece nedávno před tím dokázali úplnou svou neschopnosť. Francie byla překvapena, když uslyšela, že ke dni 6. listopadu 1788 notáblové svoláni jsou do Versaillí. Velikou většinou sice prohlásili, aby počet zástupců třetího stavu byl zdvojnásobněn, ale dodali, že mají zachovány býti staré formy, pokud nejsou v křiklavém odporu se změnami, které sběhly se v posledních dvou stoletích. Jen v jedné věci veřejné mínění zvítězilo nad předsudky notáblů: přinutiloť je přiznati se k zásadě, že všickni Francouzové bez rozdílu mají podrobeni býti dani. Notáblové rozpuštěni jsou 12. prosince 1788 nenaplnivše úkolu, k němuž byli svoláni.

Po dlouhém váhání Necker rozhodl se navrhnouti králi, aby třetí stav měl dvojnásobné zastoupení, a král, jenž nikdy neměl samostatné vůle, bez rozpaků to schválil. Dne 27. prosince 1788 dekret královský oznamoval národu, že třetí stav bude míti nejméně 1000 zástupců, že voleni budou dle počtu obyvatelstva a daní, a že počet zástupců stavu třetího rovnati se bude počtu obou stavů vyšších. Dekret tento není

plodem státnické rozvahy, nýbrž malicherné ješitnosti. Neckerovi šlo především o to, aby popularita jeho nevzala škodu, proto přiznal třetímu stavu dvojnásobné zastoupení, a aby nepopudil proti sobě stavů privilegovaných, proto otázku o spůsobu hlasování ponechal nerozhodnutou. Tím pokládal věc za odbytou; že by třetí stav vystoupil z rámce, který mu vykázal, to ani na mysl mu nepřipadlo. Na jak lehkou váhu bral záležitosť tuto, nejlépe vysvítá ze zprávy ke králi, v níž pravil: „Důležitosť, která přikládá se otázce zdvojnásobnění stavu třetího, je snad nadsazována z jedné i z druhé strany; nebo poněvadž staré zřízení či staré zvyky opravňují všechny tři stavy raditi se a uzavírati o sobě ve stavech generálních, počet zástupců každého ze tří stavů, nezdá se býti otázkou, která by mohla roznítiti takové rozčilení, jako právě působí. Bez odporu bylo by žádoucno, aby všichni tři stavové dobrovolně sjednotili se ke zkoumání všech záležitostí, kde prospěch jejich jest úplně jednostejný nebo podobný; avšak rozhodnutí toto závisí na výslovném přání všech tří stavův.“ Kde prospěch stavů byl jednostejný, tam nezáleželo na spůsobu rokování, nýbrž tam kde prospěchy stavů se různily, a kde třeba bylo míti na zřeteli prospěch celé říše. Domnívalli se Necker, že stavové podle vůle jeho brzo rokovati budou společně, brzo zase o sobě, sklamání jeho v příčině té nemohlo býti větší. Prozatím národ francouzský pokládal dekret za vítězství moderních idei nad zastaralými řády středověkými a oslavoval Neckera jakožto jeho původce.

Horečné rozčilení zmocnilo se Francie. V Bretani stavové provinciální sešli se ke konci prosince. Města zakázala svým zástupcům účastniti se porad, dokud by stavové privilegovaní neodstranili stížností, které jim byly předloženy. Když k požadavku tomu nechtěli přistoupiti, v Bretani povstal takový zmatek, že vláda byla přinucena zastaviti jednání stavův. Šlechta a duchovenstvo neuposlechly tohoto rozkazu. Z toho vzniklo v Rennech nebezpečné jitření. Omladina tohoto města ozbrojila se na ochranu zájmů třetího stavu, šlechta opět získala pro sebe velikou čásť třídy pracovní. Dne 26. ledna 1789 vypuklo zbouření, i nescházelo mnoho, že by byli všichni šlechtici v zasedací síni bývali povražděni. Umírněným živlům podařilo se ještě v čas zjednati v městě pokoj. Šlechtici, obávajíce se o svou osobní bezpečnosť, potají opustili město a skryli se na svých zámcích. Malomocnosť vlády se při této příležitosti opět objevila. Když nařídila stavům Bretaňským, aby se rozešli, měla rozkazu svému zjednati platnosť a nedopustiti, aby stav třetí autoritu vládní nahradil násilím.

Rozmanité byly tužby a stížnosti stavu třetího, ale všechny vyznívaly jedním spůsobem — nemáme ústavy, musíme ji míti. Otázka tato zajímala mysli všech a nesčíslnými brošurami nabývala vždy nové potravy. Nejpověstnější stala se brošura abbé *Sieyèsa* s názvem: Co jest to třetí stav (Qu'est-ce que le tiers état). K otázce této odpovídá spisovatel: „Všecko.“ Dále praví: „Čím byl až dosud ve světě politickém? Ničím. Čeho žádá? Státi se tam něčím. Co jsou stavové privilegovaní? Zvláštní třídou v národě. Třetí stav, namítne se, nemůže tvořiti sám stavů generálních. Tím lépe bude tedy tvořiti shromáždění národní. Zástupcové jeho budou representovati národ kromě asi 80.000 kněží a 120.000

šlechticů, dohromady kromě asi 200.000 duší. Kdo má právo svolati národ? Kde běží o blaho vlasti, dlužno tázati se, kdo k tomu práva nemá. Co zbývá vykonati třetímu stavu? Uspořádati vládu a podrobiti ji takovým formám, které zaručují schopnost její k účelu, k němuž je zřízena.“ Brošurka tato přispěla snad nejvíce k rozšíření revolučního ruchu. Lid bera do slova náuku v ní uloženou, že jest vším, a poněvadž jest vším, že také všecko může, nemínil spokojiti se postavením podružným, nýbrž oplatiti oběma stavům privilegovaným, že vinou jejich po tak dlouhou dobu udržován byl v otroctví.

V měsíci lednu 1789 vláda vydala regulativ pro volby generálních stavů, kteří sejíti se měli dne 27. dubna ve Versaillích. Počet poslanců ustanoven byl na 1200, z nichž 300 připadalo na duchovenstvo, 300 na šlechtu a 600 na třetí stav. Každý stav měl nejen právo, nýbrž i povinnost sestaviti, své stížnosti a požadavky ve zvláštní knížky (cahiers), aby se jimi řídil. Volby se počaly. Po tři měsíce Francie byla v horečném rozechvění. Co po staletí svíralo srdce obecného lidu, mohlo nyní volně a svobodně býti pověděno. Bylo to divadlo neobyčejné, uchvacující. Vzdělaná Evropa provázela volební tento ruch svými sympathiemi očekávajíc, že příklad Francie nezůstane i pro ni bez účinkův. Volby třetího stavu konány celkem s uznání hodným klidem, ač přechod z jařma poddanského ke svobodě politické byl náhlý, nezprostředkovaný. Veliké zástupy lidu byly spíše nakloněny k činnosti revoluční než ku pravidelným výkonům svobodného zřízení, třída pracovní zdržela se vůbec hlasování, jí nešlo o zřízení státu dle vzoru anglického neb amerického, nýbrž aby měla důstatek práce a slušného výdělku; starost o zachování vezdejšího života vyplňovala dosud zcela její myšlení a snažení. Voleb účastnily se hlavně zámožné třídy střední, které znaly potřeby a nedostatky státu a byly ochotny přispěti dle svých sil k jich odstranění.

Ne tak klidně dály se volby šlechty. Venkovská šlechta nevražila na šlechtu dvorskou vyčítajíc jí, že podporováním filosofů zavinila neutěšený stav říše. Ve schůzích duchovenstva bylo sice málo nepořádků, ale za to mnoho nesvornosti. Duchovenstvo nižší nesouhlasilo se zásadami duchovenstva vyššího; vyšlo z lidu a drželo s lidem. V Bretani oba stavové privilegovaní sřekli se voleb, čímž šlechta zbavila se 21 a duchovenstvo 11 zástupcův. Proti čemu ještě nedávno privilegovaní stavové ze všech sil svých se vzpírali, to nyní sami prohlásili za princip státní správy, aby totiž daně na všechny příslušníky státní poměrně byly rozvrženy. Duch spravedlnosti slavil skvělé vítězství, ale co ještě před krátkou dobou bylo by pokládáno za velikou oběť a mohlo snad na čas státu pomoci, to ve změněných okolnostech již nedostačovalo. V politickou činnost vstoupil nový mocný činitel, stav třetí, který nedal se odbyti sliby nebo nanejvýš některými ústupky.

Voličové dali poslancům svým soupis stížností a žádostí (cahiers), o jejichž provedení měli se zasaditi při stavech generálních. V cahierech všech stavů odsouzeny jsou vady státní společnosti, ale zároveň jeví se ve všech buď hrubé sobectví nebo neumírněné nadšení. Knížky tyto jsou nutným předchůdcem veliké revoluce francouzské; v nich vylíčeno

jest podrobně, jaký byl stav tehdejší Francie, a jaký odpor bylo přemoci stavu třetímu než podvrátil řády zastaralé a neschopné života.

Duchovenstvo ve svých sešitech žádalo, aby náboženství katolické zachováno bylo jakožto náboženství státní, aby protináboženské knihy a nemravné obrazy byly zakázány, k napravení pokleslé kázně, která nemalou má vinu, že nábožnost tak velikou ujmu vzala, aby konány byly synody a koncily, na nichž by se o potřebách církve francouzské rokovalo, aby církevní beneficia nebyla hromaděna, aby nejvyšší důstojnosti nebyly skoro výhradně šlechtě svěřovány, aby na příště ctnosti a zásluhy, ne původ a protekce rozhodovaly o povýšení, aby farnosti znova byly rozděleny, aby platy farářů byly zvýšeny, aby štola byla zrušena, aby kláštery byly zachovány, ale mravní kázeň aby v nich byla obnovena, aby vyučování podle jednotného plánu bylo upraveno, a v každé farnosti aby zřízena byla škola, a vyučování při ní aby udíleno bylo zdarma. Ve všech cahierech stavu duchovního jest vyslovena zásada, aby prodajnosť míst soudních byla zrušena a stav třetí aby měl přístup ke všem místům jak soudním, tak vojenským, aby daně rovnoměrně na všechny byly rozvrženy, jen připojena jest žádosť, aby dluhy, jež stav duchovní učinil ve prospěch státu, uznány byly za státní. Poněvadž Francie neměla jednostejného občanského ani trestního zákoníka, vyslovena jest také žádosť, aby nedostatku tomu bylo zpomoženo. Dále žádáno za zrušení roboty, práva honebního a všech jiných závazků plynoucích z poměru poddanského jakož i za odstranění vnitřních cel, cechů a všelikých výsad, jež by volnému rozvoji obchodu a průmyslu mohly býti na škodu. Celý stav duchovní byl pro zavedení stavů generálních, jimž náležeti měla moc zákonodárná; máli však zákonodárstvo býti trvalé či periodické, máli hlasovati se podle hlav či podle stavů, o tom nebylo shody. Vyšší hodnostáři zastávali se směru aristokratického, nižší lnuli ke směru demokratickému. Rozdíl tento bylo lze snadno odstraniti a získati důležitý stav tento, aby svým vlivem a věhlasem spolupůsobil při zakládání občanské a politické svobody.

Jestliže v sešitech stavu duchovního jeví se nápadná shoda, tak že mnohá přání až i skoro slovně jsou vyjádřena; překvapují nás v sešitech šlechty značné rozdíly. Kdežto jedni tvrdí, že Francouzové mají ústavu, kterou dlužno ne tak změniti jako ve starobylé její čistotě obnoviti, žádají druzí úplnou změnu posavadního státního zřízení a jsou v příčině té v úplném souhlasu se stavem třetím. Také šlechta vycházela ze zásady, že moc zákonodárná náleží stavům generálním, bez jichžto schválení žádný veřejný čin nemá míti právní platnosti, ale velikou většinou stála na tom, aby se hlasovalo dle stavův a ne dle hlav, tak aby odpor jednoho stavu mohl zmařiti snesení druhých dvou stavů. Liberum veto stavovské se všemi zlými následky mělo býti zachováno. Co platny byly nejkrásnější sliby, když odporem tímto všeliký pokrok a rozvoj mohl býti zmařen?

Rovnosť jest heslem stavu třetího, jíž v sešitech jeho dostalo se příslušného výrazu. Tam nařizuje se poslancům, že při stavech generálních nesmí se pokládati za zástupce nějaké korporace, nýbrž za zástupce celého národa, poněvadž druzí dva stavové činí sotva jednu padesátinu všeho obyvatelstva, a hlasovati že mají podle hlav a ne

podle stavův. V sešitech města Dijona, Daxa, Saint-Severa a Bayonna voličové předvídajíce, že by oba první stavové odepřeli hlasovati podle hlav, žádali, aby zástupcové třetího stavu, representující 24 milionů duší, prohlásili se za shromáždění národní (assemblée nationale), ale zároveň aby vyslovili svou ochotu, že spolupůsobiti budou s králem ku provádění zákonů, které předloženy budou volnému rozhodnutí všech tří stavův. Záleželo tedy na duchovenstvu a na šlechtě, aby spojily se s třetím stavem, chtělyli se súčastniti této zákonodárné činnosti. Také dlužno zmíniti se o pozoruhodných pokynech, jež obsaženy jsou v sešitech třetího stavu, jak by bylo lze povznesti zemědělství, průmysl a obchod, a jak opraviti vyučování, aby dítku dostalo se potřebného vlasteneckého vychování a takových vědomostí, které člověku, křesťanu a Francouzovi jsou nezbytné.

Stav třetí jest svorný, kde běží o vzbudování ústavního státu, o zrušení osobní služebnosti a práv feudálních, kde běží o zavedení osobní bezpečnosti, svobody tisku, nedotknutelnosti tajemství listového, zodpovědnosti ministerské a stejnoměrného rozdělení daní, jednotného občanského a trestního zákonníka, porotních soudů, provinciálních stavů, jimž příslušeti mělo povolené daně na své příslušníky rozvrhovati, kde běží o opravu soudnictví a odstranění zlořádů, jež posavadními zákony buď byly trpěny nebo dovoleny; ale kde běží o prospěch jednotlivce nebo korporace, tu objevuje se nám úzkoprsý duch kastovní, jenž nechce ničeho ustoupiti ze svých zvláštností, ono krátkozraké sobectví cechovní, jež bojí se i sebe menší soutěže. Tak Elsasko souhlasilo s tím, aby smělo svobodně vésti obchod s celou Francií, ale urputně bránilo se proti tomu, aby celní linie pošinuta byla až k Rýnu, poněvadž by tím ujmu vzal obchod jeho s Německem. Města Mety a Nanty chtěla souzena býti od svých soudů provinciálních. Soukeníci Nantešští žádají, aby zachováni byli při právech a výsadech, které jim od vojvod Bretaňských byly uděleny, a tamější vlásenkáři žádají, aby nebyly vydávány nové listy na mistrovství, poněvadž prý posavadní počet 92 úplně dostačí, a jmenovitě ne ženským, poněvadž prý právo to výhradně náleží mužským. Zámečníci žádali, aby nebylo užíváno jistého druhu zámků, jiní jako zlatníci, domovníci, podomní obchodníci žádali zase něco jiného, a tak každý, kdo mohl něco ztratiti, měl své žádosti a stížnosti.

Jak sešity stavu třetího byly upraveny, nejlépe lze poznati ze sešitů města Paříže. V nich se zvoleným poslancům jakožto Francouzům ukládá, aby nejprve obírali se právy a potřebami celého národa a pak teprve aby přednesli své zvláštní žádosti. Instrukce jim dané obsahují v šesti odděleních úplný program vládní. Prvá jejich část mluví o ústavě, druhá o financích, třetí o zemědělství obchodu a právomocnosti konsulské, čtvrtá o náboženství, duchovenstu, vychování a mravech, pátá o zákonodárství, šestá o věcech Pařížských.

Hned v úvodu důtklivými slovy praví se: „Předpisujeme poslancům svým, aby ze všech sil svých postavili se na odpor všemu, co by mohlo uraziti důstojnosť svobodných občanů, kteří přicházejí vykonávat práva svrchovaného národa. Veřejné mínění patrně rozhodlo se pro hlasování podle hlav, aby opravilo nepříslušnosti společných rozdílův, aby obec-

nému přesvědčení zjednalo průchod, i usnadnilo přijetí dobrých zákonův. Zástupcové města Paříže nechť si vzpomenou, s jakým úsilím mají zasazovati se o věc tuto; to pokládati budou za právo neodkladné, za předmět zvláštního svého mandátu. Přede vším klade se jim na srdce, aby nedali svého souhlasu k žádné dani, k žádné půjčce, pokud prohlášení práv národních nestane se zákonem a pokud nejpodstatnější základy ústavy nebudou projednány a pojištěny. Teprv až povinnosti této bude dosti učiněno, mohou přistoupiti ke zjištění a ustálení státního dluhu."

Po úvodu tom následuje prohlášení práv národních: 1. V každé společnosti občanské všichni lidé jsou si co do práv rovni. 2. Veškera moc pochází z lidu a může jen ke blahu jeho býti vykonávána. 3. Obecná vůle tvoří zákony; moc veřejná pojišťuje jich vykonávání. 4. Jen národ sám povoluje daně, jemu přísluší právo ustanoviti jich výši, určiti jich trvání, naznačiti jich užití, žádati z nich účtův a domáhati se, aby byly uveřejněny. 5. Zákony jsou k tomu, aby každému občanu pojistily bezpečnosť osoby a majetku. 6. Každý majetek jest nedotknutelný. 7. Žádný občan nemůže býti zatčen nebo potrestán, leda na základě řádného rozsudku. 8. Žádný občan, ani vojín, nemůže býti zbaven svého místa bez soudního nálezu. 9. Každý občan má právo, aby připuštěn byl ke všem úřadům, povoláním a hodnostem. 10. Přirozená, občanská, náboženská svoboda každého člověka, jeho osobní bezpečnosť, jeho úplná neodvislosť na každé jiné moci mimo na moci zákona vylučují všeliké pátrání po jeho mínění, řečech, činech, pokud jimi neruší veřejného pořádku a neuráží práva jiných. Svoboda tisku má býti povolena s výminkou, když spisovatelé budou podepisovati své rukopisy; tiskař i spisovatel budou odpovědni za následky publikace.

Ve článku „ústava" udává se, jak zařízeny mají býti stavové generální, jakožto nositelé moci zákonodárné, jak svými zastupitelstvy spravovány mají býti provincie, kraje a obce. Ústavní listina bude vyryta na veřejném pomníku, jenž za tím účelem bude postaven. Při nastoupení krále bude u jeho přítomnosti předčítána a opis připojen bude ku protokolu, jenž sepsán bude o přísaze. Každý úředník, ať vojenský ať občanský, než nastoupí službu svou, přísahati bude, že ji chce zachovávati. Den jejího stvrzení bude národním svátkem po celé Francii. Ke konci vyjadřuje se přání, aby stavové generální příště shromažďovali se ve zvláštním paláci výhradně k tomu určeném, jenž bude míti v čele nápis „Palais des états généraux" (palác stavů generálních). Dále má býti na místě Bastilly zřízeno svobodné náměstí, v jehož středu má se vypínati sloup jednoduchý ale důstojný s nápisem: „Ludvíku XVI., obnoviteli veřejné svobody."

Situace Francie na počátku roku 1789 byla velice povážliva. Stavové privilegovaní nebyli mezi sebou svorni, jedni byli ochotni obětovati druhé, jen aby zachovali sebe. Stav třetí byl oběma nepřátelský, poněvadž, ač tvořil ohromnou většinu národa francouzského, v životě veřejném buď neznamenal nic nebo velmi málo. Vše bylo na sebe rozezleno, vše rozkvašeno a nejisto, jen veliký interes národa francouzského byl v té vřavě pevnou kotvou, která měla ho zachrániti od záhuby. Interesu toho hájiti bylo úkolem království, ale král přestal

býti osobou posvátnou, i pokládán toliko za plnomocníka a prvého úředníka národa. K tomu přišlo, že království mělo sice mnoho služebníkův ale málo přátel. Král povolávaje stavy generální chtěl upevniti království tím, že nemínil opírati se již o jednotlivé třídy, nýbrž o celý národ, ale prostředky, které k tomu volil, byly spíše spůsobilé vzbuditi zmatky, než pokoj a pořádek obnoviti a ustáliti. Osud Francie i trůnu závisel na tom, podaříli se státní moci, aby všichni tři stavové cestou mírnou splynuli ve sněm národní, neli, Francie i trůn šly vstříc hrozné katastrofě. (Pokračování.)

Setník Halaburd.

Obrazy z idylického zákoutí

od

Václava Vlčka.

(Pokračování.)

XXI.

Barča se rychle vzpamatovala a v patách za paní octla se před myslivnou.

Noc byla teplá; po denní vláze vystoupily ze země lehké páry, které měsíční světlo přitlumovaly a ve kterých předměty na padesát kroků vzdálené již docela se zraku ztrácely. Les bělal se v nich jako v průsvitných, měkkých oblacích, ze kterých jen vrcholy vysokých stromův ostrými, temnými obrysy vynikaly: zdálo se, jako by jsouce až po krk zahaleny do bělostných pokryvek pevně spaly, ani větvička se na nich nepohnula. Vůkol bylo hluboké ticho; teprve kvapné kroky dvou ženštin za sebou spěchajících je přerušily.

Paní Růžena pustila se po luční pěšině, na níž se byla pod večer s Halaburdem setkala. Běh její podobal se letu; jen se mihla po volném prostranství a zanikla v lese. Kdy by se byla uchýlila stranou do mladého hustého boroví, mohla se děvečce, jejíž dupoty za sebou slyšela, snadno ukryti; ona však na to nepomýšlela, naopak skočivši na volnou silnici ubíhala ze vší síly směrem k svaté Anně.

Jednou se na okamžik zarazila: bylať jí, jako by se z bílé mlhy na cestě proti ní vynořoval kočár — ale tiše zastenavši hned zase ubíhala dále.

Kočár nebyl nic skutečného — kmitla se jí to hlavou vzpomínka, jak tudy v den své svatby jela po boku manželově do myslivny. Vzpomínka ta ji jako břitkým nožem bodla do duše. Tehdy a dnes! Teď se jí zdálo, jako by to bylo včera — a přece jaká to léta minula od té doby, a co jí s sebou přinesla!

Její manželské štěstí od samého počátku nebylo zcela nezkalené. Temné, neblahé předtuchy kradly se jí do nejtajnějších záhybů srdce;

bránila se jim, ale nedovedla se jich zhostiti. Původem jich byla povaha Lebedova, s jejímiž některými stránkami se nijak spřáteliti nemohla. Arci o tom před nikým ani nehlesla, nejméně před svým mužem, který teprva po svatbě nejen v soukromí, nýbrž i veřejně dokazoval, jak silnou ano vášnivou láskou ji miluje.

Jí bylo by nejmilejší bývalo tiché domácí živobytí, on však toužil po světě, chtěl se i s manželkou ukazovati, chtěl se baviti ve společnostech, vesele, hlučně a na konec zpravidla nevázaně. Trvalo dosti dlouho, že mu v tom zjevně neodpírala, když ji zhusta vozil na zábavy a návštěvy do blízkého i vzdálenějšího okolí a také doma na Smržovce nezřídka hosti shromažďoval. Teprve když se musila obírati dětmi, nedala se tak snadno pohnouti, aby se odebrala někam přes pole; i do Kosobud přicházela pak leda do kostela.

Tu se počala osudná změna. Polesný doma nevydržel, i odcházel potom častěji sám než prve s manželkou; z počátku bral si k tomu rozličné záminky, o které nikdy nebyla nouze, později mu již ani nenapadlo, aby svůj návyk nějakými záminkami zastíral.

Nebyl při tom žádnou zvláštní výminkou mezi muži; takových, kteří hověli hospodským schůzkám, pití a karbanu, bylo mezi pány zrovna tak dost, jako mezi měšťáky a vesničany. Spíše byla paní Růžena výminkou mezi ženami. Nedovedla muže plísniti, když propil rozum, nedovedla se mu rouhati, když mluvil a vyváděl pošetilosti nebo vystonával příliš důkladnou opici; nedovedla také zvyknouti tomu a lhostejně to snášeti, když se to čím dále tím častěji opakovalo. Každý nový případ naplňoval ji odporem, žalostí a hořem — a srdce její mimoděk se odvracelo od muže, který se v očích jejích zahazoval.

Po léta se tak trápila jenom v nitru svém. Jen si tajně poplakala, mužovi nečinila výčitek, poněvadž příliš dobře věděla, ozveli se jednou, že mezi nima vzplane prudký, nenapravitelný rozbroj. Tomu chtěla se stůj co stůj vyhnouti, ač jí takové živobytí bylo pravým očistcem.

Lebeda se její němou trpělivostí nenapravil; věděl, že ho v duchu odsuzuje, cítil, že jest vinen, však místo aby si to vyznal a sebe pokáral, lépe se mu hodilo obviňovati manželku, že mu dřívější jeho lásku špatně oplácí, že si nad ním osobuje přílišnou vládu a pokouší se udělati sobě z něho směšnou loutku, stíhati a týrati ho svévolně pro každé hnutí, pro každé slovo, pro každý doušek. Z toho měla býti důkladně vyléčena — měla poznati, že on je pánem svým i jejím, který svobody své nezadá, nýbrž bude dělati, co se mu líbí, málo se při tom ohlížeje na hloupou ženskou, která má tak veliký svah k tomu, aby se muži stala protivnou.

Tak se tedy polesný v chybě své utvrdil manželce na vzdory, a když pak vídal její uplakané oči a vpadlé, usoužené líce a pořád od ní neslyšel nijaké žaloby a vády, mrzel a hněval se tím více — ne na sebe, nýbrž na ni. Která žena byla tak nesnesitelna jak ona?

Počal jí mezi čtyrma očima nevoli a nevrlost svou dávati na jevo. Tu odbíhala stranou, aby on aniž kdo jiný neviděl jejího pláče. Kdy by nebyla slzí svých ukrývala, kdy by byla naříkala před ním a prosila ho, aby jí toho nečinil, aby se nad ní slitoval, byl by se nepochybně obměkčil, byl by snad i do sebe šel. Ale k takovému pro-

středku ona nikdy nesáhla; ani jí nepřipadl na mysl, a kdy by jí někdo byl k němu radil, nebyla by se k němu odhodlala: co muž její činil, bylo nepravé, a podkládati se této nepravosti, ponižovati a svíjeti se před ní a tím u ní vyhledávati milosrdenství, toho nebyla schopna. Muž její pak měl dávno za věc nad slunce jasnější, že je povahy svéhlavé, zavilé i zarputilé.

Pravda, také se v něm nejednou hnulo srdce a svědomí; vyhýbal se nějaký týden hospodě, držel se doma i v lese, byl na oko vesel a ke všem přívětiv, hrál si s dětmi a k manželce se choval, jako by mezi nima byla vždy nejlepší shoda panovala. O minulých nepříjemnostech se v takový čas ani slovem nezmínil, tím méně žádal Růženy za prominutí, ale skutkem přece vyhledával smír a sliboval polepšení.

Ona z počátku v takové dni přeochotně zapomínala na všecku bolesť a hořkosť i snažila se v poměru svém k manželovi obnoviti lepší časy. Když pak byla v této snaze a naději bezpočtukrát sklamána, pozbyla víry a zůstala vážná ba smutná, i když polesný se nutil dělati do brotu. Již se nedovedla přemoci tak, aby se smála jeho žertům; když jí třeba přinesl nějaký dárek, jen bezděčně ho přijala nemohouc se z něho radovati, — když ji vybídl, aby si spolu někam vyjeli, odepřela, vymlouvajíc se na děti, kterým se všecka věnovala. On si potom vyjel nebo vyšel sám, vrátil se pozdě, ovšem ne střízliv — a znova počalo její soužení.

Velikou měrou pak se zhoršilo, když děti počaly odrůstati a nabývati rozumu. Aby nebývaly svědky otcových neplech, jež obyčejně provozoval jen dobou noční, vzala si před domácími záminku dobře ku pravdě podobnou a zřídila jim i sobě ložnici v podkrovní světničce. Za nedlouho polesný přišed pozdě napilý domů, vylezl po schodech nahoru a ztropil tam křik, že se i děti z hlubokého svého spaní vytrhly a vyjeveny na rodiče pohlížely. Paní spěchala dolů, do veliké světnice, jen aby muže odlákala od dětí. V skutku také za ní brzy přivrávoral, a ona poslavši Barču k dětem zůstala u něho, snášejíc němě vádu a blabolení jeho, kterému ani sen docela konec neučinil.

Nazejtří, když po obědě dohonil spaní v noci zameškané a zase z domu odejíti se chystal, přistoupiv k manželce laškoval s děckem, jež na ruce držela.

„Dej tátovi pěknou pac," pravil, „on se brzo vrátí a něco hezkého ti přinese. S Bohem."

Teprve při posledním slově podíval se plaše i na ženu a jako maní na rameno jí poklepav opakoval: „S Bohem."

„Zdrž se ještě minutu," ozvala se ona mimo všecko jeho nadání, vyšla s dítětem na síň a hned se opět vrátila bez něho.

Polesný sice počkal, dělal však, jako by ještě něco shledával a návratu ženina nepozoroval.

„Než odejdeš," dí ona slabým, třesoucím se hlasem, „musíme spolu promluviti vážné slovo. Víš, co jsi v noci vyváděl?"

Mužovi náhle zrudl obličej a čelo se mu hněvivě zakabonilo.

„Proto jsi mě zadržela?" ptal se místo odpovědi.

„Proto."

„Co si to začínáš?“

„Čeho nemohu déle odkládati —“

„Taková paštika může vystydnout — snad na ni nebude zmeškáno, až se vrátím!“

Paní byla bleda jako stěna, ani rty její neměly barvy a chvěly se, že ledva mluvila.

„Řekl jsi, že se vrátíš brzo,“ odpovídala, „já však o tom pochybuji a nemám valné naděje, že se vrátíš v takovém stavu, aby s tebou byla rozumná řeč —“

„Tobě se chce vády?“ rozkřikl se Lebeda.

„Z mých úst v tomto domě ještě nikdo vády neslyšel. Kdy by šlo jen o mne, snad bych věčně mlčela — ale nyní jde také o naše děti. Před těmi se nesmí opakovati divadlo, jakého svědky byly v noci na dnešek. A poněvadž ty dnes zase děláš, jako bysi o ničem nevěděl — —“

„Tebe i to hněte a pálí? Když mrzutosť jednoho dne nezavlékám do druhého, nýbrž hledím ji zastříť a smazať zapomenutím, ty mi už i to budeš počítati za vinu?“

Paní vztýčila se ve spravedlivé nevoli.

„Vlkem,“ zvolala, „jemuž beránek vodu kalí, tím z nás dvou jsem bez pochyby já?“

„Ó ne, ty jsi dobrá duše, ty jsi svatá — zvláště proti mně! Já jsem se nikdy nedělal lepším, nežli jsem — nikdy jsem za nic nestál: to ti přece nezůstalo tajemstvím? Mně se zdá, že jsem ti to sám řekl? Či ne? Proč jsi na to nic nedala? Proč jsi si mě brala? Každý ti mohl pověděť, že lezeš do hrozného neštěstí, když se máš státi mou ženou! To byla, holenku, náramná chyba, že ti poznání přišlo teprve až po svatbě! Teď je pozdě bycha honiť a říkať: co mi to čert napískal, že jsem si ho uvázala na krk!“

Tím chtěl polesný rozmluvě učiniti konec a odejíti. Růžena mu zastoupila cestu.

„Když jsi o tom začal,“ pravila, „dám ti také jednu otázku. Nemohlo býti tvým úmyslem, abychom spolu vedli život tak neutěšený: můžeš mi říci, jakou jsem já ti zavdala příčinu, abysi svou mysl ke mně tak změnil, abysi nejen lásky, nýbrž i vážnosti a šetrnosti ke mně pozbyl, aby tvé jednání zrovna ke mně bývalo tak tvrdé, sprosté a surové jako k žádnému jinému člověku, ani k poslednímu nádenníkovi? Čím jsem to u tebe zavinila?“

„Ty? Kde pak by mohl býť na tobě stín nějaké viny a chyby! Tys učiněný anděl — kdo by řekl, že tvoje srdce není plno lásky ke mně, že muže svého dokonce máš v nenávisti, ten by se na tobě dopouštěl takové křivdy, že by za to neušel peklu — ani Pánbůh by mu nepomohl! Vším všudy je vinna jen moje bezedná špatnosť. Ta je toho příčinou, že je mně pod vlastní střechou tak nepříjemno, jako by mě můra nepřestávala tlačiť, že se vždycky blížím svému domu, jako by mě tam za vlasy tahal, ačkoli mě tam očekává žena, která se přede mnou nikdy ještě nezasmušila — na její tváři mi kvete věčný úsměv, z jejího oka na mne hledí jen něžnosť, s jejích rtů mi plynou jen

slova ladká jako med! Mám doma hotový ráj, ale ďábel mi v něm nedá dobře dělat! Otravuje mi mysl a vyhání mě ven."

Opět se polesný chtěl hnouti ke dveřím.

„Ještě jsem toho na sebe dost neřekl?" ptal se, když mu manželka zase odejíti bránila. „Ještě nejsi spokojena?"

„Chtěla jsem býti dobrou ženou," promluvila ona v novém bolestném rozechvění, — „ale přesvědčila jsem se, že jí v tvých očích nedovedu býti, že všecko mé snažení je marno. Když jsem poznala, že jsem pouze terčem tvého hněvu, cvičila jsem se v trpělivosti, snášela jsem osud svůj bez obrany jako šlapaný červ, varovala jsem se všelikého činu a slova, kterým bych mohla nevoli tvou podrážditi. Nebylo mi ani to nic platno. Zakusila jsem tolik bolesti a hoře, že to žádný jazyk nevysloví. Kdy bych byla jen ženou, dávno bych byla přestala bouřiti tvou žluč, dávno bych byla učinila konec svému životu, který jest mi jen mukou a tobě pohoršením!"

Lebeda prudce sebou pohnul, jako by se na manželku znova osopiti chtěl, avšak upřev na ni své planoucí zraky, násilně zadržel nevrlé slovo na jazyku a jen hlasitě zasupěl.

„Avšak nejsem jen ženou," pokračovala paní, „jsem také matkou. Pro své děti byla jsem povinna všemu se podrobiti, pro své děti nesla bych kříž svůj i dále, pokud bych pod ním neklesla — —"

Počala v tu chvíli vrávorati. Usedla na židli, zavřela oči, přejela si rukou obličej — i snažila se opět sebrati sílu, aby dopověděla, než jí muž odejde. On stoje před ní založil ruce a s trpkým výrazem na ni pohlížeje pokyvoval mlčky hlavou.

„Ale když pomyslím," pravila ona s patrnou těžkostí, „co na ně čeká, co mají odrůstajíce na svém otci a na své matce spatřovati, jakým příkladem mají býti odchovávány, co budou o svých rodičích po celý svůj život souditi a co z nich samých bude — —"

„Hrůza hrůzoucí!" podotknul Lebeda.

„A když pořád nadarmo k Bohu volám, aby to napravil, aby pro jich nevinné duše otce jich na lepší cestu přivedl — —"

Růženin hlas utonul v slzách.

„No hezky, hezky," řekl polesný.

Ona ho neslyšela.

„Snad," zaúpěla srdcelomně, „snad si musím proto zoufati, že jsem svým dětem dala život!"

„Jen dále," prohodil zase muž, poklepávaje špičkou nohy na podlahu.

Paní pohlednuvši na něj, v celém obličeji strnula hrozným úžasem.

„Jen dále," opáčil on, — „nevěděl jsem, že umíš tak dobře hrát divadlo —!"

Jí se z otevřených rtův vydral slabý sten, lapala vzduch, chtěla se oběma rukama chopiti za hlavu — ale v tom se skácela se stolice, i zůstala na zemi ležeti bez pohnutí, bez dechu, zsinalá i zlomená jako mrtvola.

Tu polesný nemohl déle ani sobě namlouvati, že by hrála komedii. Musil přivolati ku pomoci děvečku, i trvalo to hezky dlouho, než domácími prostředky omdlelou přivedli k sobě.

Několik dní nemohla s lože, a byl strach, že ji zachvátí těžká nemoc; přece však se jí ubránila.

Lebeda po celý měsíc v pití nepřebral míry. Potom však zlý duch zase na něj sedl — a zase byly poslední věci horší než první. Od té doby měla Růžena za svou povinnost nemlčeti, nýbrž jemu domluviti po dobrém i přísně, kdykoli myslila, že by slovo její u něho mělo přece dobrý účinek. Někdy si přece dal říci, častěji však bývala taková domluva jen příčinou k nové mrzutosti a bouři.

Proto se odhodlala dáti větší děti z domu, do Kosobudské školy; tam se nalézaly v nejlepších rukou a byly chráněny před duševními úrazy, od nichžto by jich v domě svém nijak byla neuchovala.

Pravé pohnutky k tomu ani před svými rodiči nevyslovila, postěžovati sobě aneb jen se svěřiti bylo zcela proti její povaze. Naopak, čeho se nejvíce obávala, bylo, že by o jejích manželských poměrech mohlo něco mezi lidi proniknouti. Zdálo se jí, že by tím byla postavena na pranýř veřejné hanby — a to jí byla nejhroznější myšlenka.

Na lesní samotě ovšem se mnoho utajilo, čeho by se v městě nebo na vsi sousedé hned byli dověděli. Tím se Růžena dlouho utěšovala; konečně však pozbyla této duševní opory, vždy více vtíralo se jí domnění, že se už rozneslo, jak politování hodným jest tvorem.

To byla pro ni nová trýzeň; úlevu znala jen tu, aby lidem nepřicházela na oči. Po dlouhé měsíce neopouštěla myslivny; poslední dobou nejdelší cesta její bývala ta, že s dětským kočárkem dojela až na Dlouhý vrch a tam s malým Milošem celé hodiny vyseděla. Jiné společnosti tam neměla, a to jí právě bylo vhod. Podívaná na městečko a do kraje byla to jediné, co ještě ve světě vyhledávala, nejvíce asi proto, že tu měla na očích i svůj rodný dům, kde též meškaly druhé její děti, jež k rodičům dosti zřídka na krátkou návštěvu přicházívaly.

Ve Smržovce ukázal se nyní jen, kdo měl u polesného nějaké řízení. Hostí tam už nikdo nezval; setník Halaburd byl po dlouhé době zase první, jenž tam zavítal. Růženu jako by do prsou bodl, když jí byl jeho příchod ohlášen. Potom si pravila, že se zbytečně leká: ten pán přijde jednou po letech, pobude nějakou hodinku a zase odcestuje; před ním se Lebeda bude slušně držeti, a vše se hladce odbude.

Tak a podobně se konejšila, však nic naplat, srdce jí nepřestávalo bázlivě bíti. Když se host mimo vše nadání dostavil až k večeru, an polesný už hezky dlouho při pivě seděl, teprve na ni šly strachy.

Konec pohříchu ukázal, že se neděsila předtuchou planou. Co chtěla před celým světem ukryti, prozradilo se zrovna před mužem, před kterým se za to mnohem více styděla než přede všemi jinými. Byla před ním od manžela svého uvržena v hanbu tak nesmírnou, že jí nemohla přečkati.

Duše její octla se v takových mukách, že rychlá smrť byla jediným lékem a zpomožením. V celém životě nikdy se jí nezmocnila tak prudká touha, ano vášeň, jako ji teď zachvátila žádosť: okamžitě zhynouti. Naplnila i ovládla všecku bytosť její tak, že jiné myšlenky, jiného citu v ní nezbylo.

Když jí děvečka zabránila, by se vrhla do studně, jako šlehnutí blesku projel jí hlavou obraz křížové skály, s níž se v posledních

dnech nejednou dívala do srázné propasti, pociťujíc v nitru svém zárodky temného úmyslu.

Ten nyní jedním rázem dospěl a uzrál. Nadlidská síla pudila ji, aby jej učinila skutkem. Křižová skála vábila ji k sobě jako vykoupení z pekelných útrap . . .

XXII.

Kvapila tím prudčeji, že se někdo hnal za ní. Ačkoli se vůkol ani hlásek neozýval, jí v uších hučelo volání: „Pomozte! Pane polesný! Pane Halaburde! Pane Kronuse! Pomozte! Chyťte, zadržte ji!“ Zdálo se jí, že se za ní ozývají dupoty celého zástupu lidí.

To jejím nohám propůjčovalo křídel. Nikdo jí nesmí dohoniti! Ale kdy by jí někdo zaskočil cestu? Vytřeštěným zrakem hleděla na pravou i levou řadu stromův podle silnice, zdali z nich někdo náhle nevyskočí. Kdy by tak sám Halaburd jí stanul tváří v tvář a silnou rukou ji uchopil!

Vykřikla by v bolu tak strašlivém, že by se duše její hned musila s tělem rozloučiti. To by byl konec nevýslovně hrozný — proti tomu kynul jí skok se skály do bezedné touně jako pravá rozkoš . . .

Jen jí dosíci!

Po chvíli klopotného běhu přece jí vycházel dech, tělesné síly její přespříliš napjaté počaly ochabovati. Ale když se octla u svaté Anny, oživly znova. Byla už blízko cíle! Jen několik minut ještě vytrvati a bude u něho.

Na křižovatce ani na okamžik neváhala. Uhnula se na postranní cestu, která vedla na Dlouhý vrch a jen k tomu sloužila, by se po ní vozilo dříví a chvojí.

Tu se za ní ozval úzkostlivý pokřik. Barča pádíc za svou paní, po tu chvíli násilně v sobě tajila hlas, vědouc, že by svým voláním nešťastnici jenom ještě plašila a k většímu chvatu pobízela. Nyní se však nemohla déle přemoci — nebezpečenství stalo se mnohem hrozivější a každým krokem vzrůstalo.

„Pro všecky svaté a světice boží!“ vykřikla. „Drahá paní, kam to spěcháte?! Tam ne! Jen tam ne! Neutíkejte přede mnou!“

Růžena slyšíc tato slova nutila se jen k rychlejšímu běhu.

„Rodičko Krista Ježíše!“ volala děvečka, v jedno mísíc modlitbu s bědováním. „K tobě voláme, k tobě vzdycháme lkajíce a plačíce v tomto slzavém údolí! Pomocnice v úzkostech — obrať k nám své milosrdné oči! Orodovnice naše — potěšení zarmoucených — útočiště opuštěných, k zpomožení našemu přispěj!“

Paní znamenajíc, že se k ní děvečka přibližuje a nechtíc za živý svět býti dohoněna, pojednou s cesty uskočila do lesa.

„Rameno Spasitele našeho!“ volala úpěnlivě Barča, ztrativši ji na chvilku s očí. „Ty samo ji zadrž! Kůrové andělští, obstupte ji! Mocnosti nebeské, zachraňte ji!“

V lese byla půda měkká, mechem vystlaná, ale mnohem nerovnější než na cestě. Borovice tu byly už hezky vysoké, zdola holé, tak

že nebylo kam se schovati; strom pak stál tak blízko stromu, že by bylo i za dne bývalo nesnadno úprkem skrze ně ubíhati. K tomu mezi nimi od výseků čněly z půdy četné pařezy.

O jeden z nich paní za malou chvilku silně zakopla a tak prudce upadla, že jí na několik okamžiků přešel zrak i sluch. Chtěla se potom na rychlo zase vzchopiti, ale tu ji už Barča sevřela do svého náručí.

Všecka udychtěna i uondána nemohla se paní o to pokoušeti, aby se jí vymkla. Nejprve jen obě mlčky popadaly dechu, do toho pak mísilo se bouřlivé bušení jich srdcí.

„Nech mne . . .“ první ozvala se paní.

Děvečka jen ji tím mocněji k sobě tiskla.

„Pusť! Udusíš mě!“

„Pustím —“ řekla Barča div neplačíc, „jen se posaďte —“

„Není třeba.“

„Odpočiňte si!“

Místo aby poslechla, paní vzepřela se proti ní oběma rukama, co ještě měla síly.

„Proč mě pronásleduješ?“ ptala se po malé přestávce.

„Proč vy přede mnou utíkáte?“ zněla odpověď.

„Nevěděla jsem, kdo se to lesem za mnou honí — bála jsem se — —“

„Proč se vydáváte do lesa —?“

„Chci do Kosobud . . .“

„Teď — pozdě v noci? Co tam?“

„K sestře — k dětem . . .“

„A touto cestou, přes Dlouhý vrch?“

„Také tam vede.“

„Ale jakou zacházkou — a po všelijakých pěšinách, neschůdných, ztracených —“

„Já je dobře znám.“

„Někde jsou i nebezpečné, jdou nad samými skalami —“

„Umím po nich chodit — nic se mi nestane . . .“

„Nemůže to být!“

„Musí to být! A bude to!“ zvolala paní s velikou rozhodností.

„Pro Boha vás prosím —“

„Nedám si bránit! Půjdu — nech mne!“

„Půjdeteli, já vás na každý spůsob doprovodím.“

„Tedy nemeškejme,“ řekla paní a obrátila se směrem ke křížové skále.

„Tudy ne!“ odpírala děvečka. „Proč bychom nešly cestou bližší a pohodlnou?“

„Chceš mě vésti tam, kde snad ještě někdo jiný z myslivny za tebou běží?“

„Ať se zdráva s toho místa nehnu, když to s vámi nemyslím dobře! Však nikdo za mnou neběží. Chci vás jen vésti Jívinou a na most.“

„Nebylo by to také nic platno, kdy bysi mě klamala,“ vece paní. „Pojďme. Ale nepovedeš mne jako zajatou — chci jít volně!“

„Budu vás jen trochu podpírat — jen se pevně na mou ruku spolehněte."

Až k svaté Anně nazpět došly pak trvajíce obě v mlčení. Když tu paní zahýbala na cestu k Jívině, Barča stanuvši pevně pravici její k prsům přitlačila.

„Co chceš?" promluvila ona s jakousi příkrostí ve hlase i v pohledu.

„Moje drahá paní," odtušila prosebně děvečka, „dejme se jinou cestou —"

„Kterou?"

„K domovu."

„Ty to můžeš beze všeho učinit," pravila paní, „jdi s Pánem Bohem —"

„Bez vás ne."

„Dobře beze mne dojdeš, jako já bez tebe."

„Nehnu se od vás, kdy byste šla kraj světa — ale bude přec jen nejlépe, když půjdete se mnou domů."

Barča ukázala hlavou ve stranu myslivny.

„Tam," zvolala paní, „tam přestal býti můj domov —"

„Mnoho jste tam vytrpěla, vím, avšak —"

„Není pro mne na zemi hroznějšího místa!"

„Bůh je mocen, může všechno zase k dobrému změnit."

„Bezpočtukrát jsem ho v těžkostech svých na kolenou za to vzývala!"

„Nepřestaňte v něho doufati."

„Pro mne už není žádné naděje! *Tam* dokonce ne!"

„Přece jen pod vlastní střechou — —"

„Nikdy více pod ni nevkročím!"

Paní chtěla děvečce ruku svoji s rovnou prudkostí vytrhnouti, s jakou odmítala její radu. Ona patrně poznávala, že tu pouhým slovem ničeho poříditi nelze.

„Nehněvejte se na mne," chlácholila polesnou, „vždyť nechci než vaše dobré — ráda bych za vás život položila."

„Tedy mi *o tom* již nemluv," řekla paní temně — „a nadarmo mne nezdržuj . . ."

Barča vidouc nezbytí podrobila se vůli její a obrátila se s ní k Jívině. Chtělali se paní jen do Kosobudské školy uchýliti, tomu nebylo proč stavěti se tak tuze na odpor — ale byl strach, že pomýšlí na cosi mnohem horšího.

Nepouštějíc ruky její děvečka ostražitě hleděla před sebe a upozorňovala paní na každý hrbol a každé prohloubené místo na cestě. O jiném nezačínala řeči, a paní jí vůbec neodpovídala.

Hleděla si jen chůze co možná rychlé. V Jívině šla silnice pořád s kopce, ale bylo tu mnohem méně viděti, mlha tu byla mnohem hustší a do černých stínův těsné úžlabiny nevnikal ani paprslek měsíčního svitu.

Barča tajně napínala zrak i sluch, zda by nespozorovala na blízku živou duši. Podle jejího počtu měly již dohoniti pana Halaburda, který myslivnu nedlouho před nimi opustil a ovšem po cestě tak nekvapil jak ony. Ale pořád neznamenala nic lidským kročejům podobného. Ně-

kolikrát se jí zdálo, že na cestě nebo při ní stojí vysoká mužská postava — snad je to konečně on, snad zaslechnuv za sebou její hlas se jich dočkává! Ale když přišly blíže, ukázalo se, že je to tu jalovcový keř, tu silný peň jedlový. Před paní ovšem o setníkovi ani nedutla.

Již se kolem nich zase rozjasňovalo. Úžlabina se končila, přicházely k řece. Růženina chůze stala se nejistější, několikrát klopýtla, že by bez Barčiny podpory byla klesla na zem. Při poslední takové nehodě přišlápla si dole šaty a vztyčujíc se kus jich utrhla.

„Už jsme zase na rovině," podotkla děvečka, když se před nima objevila vysoká a dlouhá stěna, kterou tvořily bílé páry nad řekou. „Teď se vám to půjde onačeji."

„Chvilku si musím odpočinout," promluvila po dlouhé přestávce opět paní. „Vyhledej nějaké místečko."

Barča ohlížela se, pořád ji za ruku držíc.

„Třeba zde," řekla paní, a již usedla na kraj silnice, jejž tu tvořila nízká podezdívka. Pod tou se k řece dosti náhle skláněl břeh hubeným drnem pokrytý; k jeho kraji bylo v tom místě jen asi deset kroků, dále na pravo — stranou k mostu — se pruh jeho ještě více úžil.

Děvečka usedla těsně podle paní.

„Tu se mi utrhla sukně," pokračovala ona — „musíme to nějak spravit, sice bych přes to pořád padala. Snad máš u sebe špendlík?"

„To sotva," odtušila Barča.

„Jen hledej."

Děvečka hledala pouze jednou rukou; paní sice na oko seděla pokojně, ale ona se obávala, že je to jen lesť, že zase na to pomýšlí, aby se od ní vyprostila.

„Ať by bylo cokoli špičatého," pravila paní, když Barčino hledání bylo marné.

„Nic takového u sebe nemám."

„Myslím, že tady — za cestou — roste trní. Utrhni několik pichláků —"

Barča nechtěla od ní na žádný způsob odstoupiti.

„Pomůžeme tomu jinak," namítala rychle — „zdvihneme roztržený konec k pasu a tam ho zastrčíme."

„Tedy to udělej," dí paní povstávajíc.

Děvečka k malé té službě potřebovala obou svých rukou, ale postavila se před paní na břeh tak, že jí zabraňovala cestu k vodě.

Obě umlkly. Růžena přes hlavu Barčinu bystře dívala se na řeku, jejíž hladina skrze mlhu zářivými zrcadly se blyštěla a jejíž proud tak tichounko plynul, že bylo jen jako tajemný šepot slyšeti šplounání vody o kámen tu a tam vyčnívající.

Barča majíc paní upraviti šat musila se před ní skoro až na kolena schýliti. Při tom byly myšlenky její zcela jinam obráceny, ruce se jí třásly, musila dvakrát, třikrát nepatrnou tu práci začínati znova.

„Pospěš," ozvala se paní dutým, ledva srozumitelným hlasem — „sotva stojím . . ."

I podepřela se rukou o její rameno.

„Tak, tak," schvalovala to Barča. „Je vám mdlo? Snad to zase přejde, neli, donesu vás na rukou až — —"

Nedopověděla. Paniny ruce najednou do ní strčily tak mocně, že se div docela nepřevalila; usedla mimoděk na zem, ale v nejbližším okamžiku pronikavě vykřiknuvši, vyšvihla se opět na nohy.

Paní hbitě od ní odskočila. Ne daleko, poněvadž děvečka křečovitě zaťala prsty do kusu široké sukně (jak se tehdy nosily), kterým se byla obírala. Táhla za něj Růženu k sobě, však lehká letní látka počala praskati. Paní chopila se jí z druhé strany, aby se tím snáze přetrhla — bylo to pouto, jehož se v tom okamžení stůj co stůj zbaviti chtěla.

Když Barča povstala, paní použila toho obratně a svižně, aby o nějaký krok blíže k řece ucouvla. Děvečka spatřovala hroznou jistotu: ještě půl ztracené minuty, ano i méně, a paní provede tady, co nemohla učiniti s křížové skály! Jen proto se chtěla v tato místa dostati, pro nic jiného!

Barča učinila po ní skok jako lvice. Zachytila ji pevně za oděv, ale nemohla zabrániti, že se octly na samém kraji břehu. Zoufale křičíc, táhla ji k sobě, ale i paní se opět překvapující silou tomu vzpírala, by neupadla v její moci.

Cloumaly a zmítaly sebou na místě nebezpečném — ani jedna, ani druhá nevěděla, zda dlouho či krátko. Paní při tom zůstávala něma, kdežto děvečka ve smrtelném strachu nepřestávala k nebesům i k lidem volati o pomoc.

Hlas její přestal se rozléhati teprve tehdy, když se jí zase podařilo uchvátiti polesnou do náručí. Ovšem se paní bránila dále, také v pravém slova smyslu zuby a nehty, — ale tím se Barča již nedala překonati. Zmocnila se Růženy v půli těla, vyzdvihla ji od země a postupovala s ní — při odporu jejím ovšem velice pomalu — od řeky k silnici.

U její podezdívky vrazila na velikou překážku; na tento příkrý stupeň se svým odbojným břemenem vykročiti nemohla. Ohlížejíc se, kudy jej obejíti, spatřila člověka, muže — a prsa se jí vzdula netušenou radostí.

„I děkuju ti, Spasiteli můj!“ propukla v jásání a v pláč zároveň. „Ty jsi mě přece vyslyšel! — Ach milostpane, sám Bůh vás sem posílá!“ volala na příchozího, který sem po silnici od mostu klusem dobíhal.

Byl to setník Halaburd.

„Jak?“ volal z daleka poznav hlas děveččin. „Vy jste to, Baruško? Kde se tu berete?“

„Kdež bych se byla nadála —“

„Co se tu s vámi děje?“

„Ach, zlé věci, drahý pane!“

„Kdo je tu s vámi?“

Barča neodpovídala. Setník octnuv se u ženských všecek ustrnul. Poznal Růženu, ač od něho odvracela tvář.

Přestala se brániti, nehýbala ani údem. Čeho se nejvíce hrozila, stalo se — ten, před nímž pociťovala nejtrapnější stud, před nímž proto utíkala do objetí smrti, z čista jasna se tu objevoval. Nechápala, jak to možno — avšak nebylo lze o tom pochybovati.

Hruď se jí nerozskočila hrozným výkřikem, nevydala od sebe nijakého hlasu — ale věděla, že tato chvíle jest její poslední . . .

„Stalo se nějaké neštěstí?“ ptal se změněným hlasem setník, skláněje se k polesné.

„Chvála Bohu, ještě ne,“ odtušila děvečka, — „a když vy tu jste, už se nestane. Prosím vás, vezměte ji ode mne.“

Když Růžena setníkovy ruce na svém těle ucítila, dotkla se zároveň nohama zase pevné půdy: stanula na řečené podezdívce. Ještě vteřinu setrvala bez pohnutí. Ale v tom, co i děvečka činila s drnu krok nahoru na silnici, paní násilně se o tvrdou půdu vzepřevši, rázem vytrhla se všem rukám, skočila zpátky na břeh, se břehu vrhla se do řeky . . .

XXIII.

Halaburd, jen čapku s hlavy odhodiv, v patách za paní octnul se ve vodě.

Koryto její bylo zde při tomto břehu nejvíce prohloubeno, na druhé straně byla mělčina. Setník i tady řeku z mladších let zcela dobře znal; věděl, že neníli právě rozvodněna, může ji tu zrostlý člověk vždy přejíti bez plavání. Nyní mu voda nesahala ani po paždí.

Pro nešťastnou paní byla to arci hloubka dosti veliká, aby se v ní pohřbila.

Setník skočiv do vody na několik okamžiků stanul, hledaje očima místo, kde se polesná asi nalézá. Bylať se potopila a docela zmizela pod hladinou, která jeho skokem poznovu se rozčeřila.

Nemusil pátrati dlouho — několik kroků dále vynořila se na povrch sukně vodou vzdutá. Mocně vlny tělem rozrážeje hnal se k tomu místu. Sukně sebou trhala, což bylo důkazem, že se paní ve vodě zmítá.

Když pravici svou již již po ní vztahoval, sukně opět se potopila. Bylo to zrovna na místě, kde počínal větší spád řeky, proud její stával se tu značně rychlejším.

Halaburd zdvojil své úsilí; bylo mu však nemalou závadou, že levou rukou vládnouti nemohl. Tonoucí mu před samými prsty unikala.

Konečně ji pevně zachytil. Zde stál ve vodě až po ramena. Jsa i teď nucen volně po proudu jejím kráčeti, dbal nejprve o to, aby hořejší tělo Růženino držel nad vodou. To se mu bez veliké obtíže povedlo; avšak zarazilo jej, že ubohá již sebou netrhá, nýbrž leží na vodě bez obrany.

Posouval ji co možná rychle ku břehu; dostávaje se z hloubky mohl ji posléze obemknouti rukou a pozdvihnouti vzhůru. Barča, pobíhavši se zoufalým hořekováním po břehu, teď neváhala u kraje také vběhnouti do vody a pomohla setníkovi polesnou vynesti na trávník.

Jak s paní tak s důstojníka crčkem tekla voda.

„Ach ty můj ukřižovaný Ježíši!“ bědovala při tom děvečka. „Vždyť údem nevládne a hlava jí klesá!“

„To zase přejde,“ pravil setník.

„Ach ty má předrahá, zlatá hlavo! K tomu to s tebou musilo dojíti!“

„Mírněte se, Baruško — musíte ji spíše dodávati mysli, všemožně ji těšiti — —“

„Ale vždyť ona — pro pět ran Krista Pána — už dočista nic neslyší a nevidí!“

„Musíme ji křísiti.“

„Snad v ní už není duše!“

„Voda jí skočila do plic. Honem — musíme se přičiniti, aby opět dýchati počala!“

Uložili paní na břeh, hlavou dolů, uvolnili jí oděv a snažili se horlivě přivesti ji k životu. Nešlo to tak rychle, jak se Halaburd nadál. Když všeliké pokusy zůstávaly marné, počaly i v jeho nitru vznikati vážné obavy.

„Přece byla jen tak krátko pod vodou!“ pravil si v duchu. „Často se tonoucím přispěje mnohem později ku pomoci, a přece bývají zachráněni! Dech se nedostavuje, srdce nechce se ozvati. Aby nebylo ochrnulo!...“

Barča nemohla se zase již udržeti od nářku.

„Bylo by potřebí pomoci lékařské,“ podotkl setník polo k sobě, polo k ní.

„Sice nám v rukou vystydne!“ lkala děvečka. „Nesme ji do městečka!“

„To by šlo zvolna, ztratili bychom mnoho času. Víte co, vy zůstaňte u ní, a já poběhnu pro doktora.“

„Ach běžte, drahý pane! Já sama ji ponesu za vámi.“

„Ne, jen dále užívejte všech prostředkův, abyste ji vzbudila ze mdlob.“

Hned potom důstojník jako o závod ubíhal k mostu. Když prkna jeho pod ním zaduněla, náhle se zastavil: nezalehlo k němu volání Baruščino?

Ano, v pravdě.

„Pane setníku!“ ozvalo se po druhé z dálky tichou nocí.

„Co chcete?“ odpověděl on.

„Už je lépe! Už není třeba nikoho volati!..“

„Chvála Bohu,“ oddechl si Halaburd — těžký balvan spadl mu s prsou.

Vracel se zpátky s menším spěchem, ale vždy dosti rychle.

Když se blížil k místu, kde před malou chvílí děvečku s omdlelou paní zanechal, podivil se vida je prázdno. Však tu se již před ním na silnici objevila Barča.

„Kde máte paní polesnou? tázal se jí.

„Tady za křovím,“ zašeptala ona, ukazujíc na tu stranu cesty, při které vystupoval vrch.

„Vzpamatovala se?“

„Jen tak že nabyla vědomí. Na rukou jsem ji přenesla —“

„Proč přenesla?“

„Také k vůli vám.“

„K vůli mně?!“

„Jak procitla, ohlížela se po vás. Řekla jsem jí, proč tady už nejste. ‚Zavolej na něj, ať pro nikoho nechodí!‘ kázala mi. Já poslechla. ‚Ale on snad sem ještě přijde?‘ ptala se. Jářku; ‚Dozajista.‘ — ‚Mne už nesmí spatřit! Jdi mu naproti, nepouštěj ho ke mně!‘ — Povídám jí: ‚Drahá paní, tak dobrý přítel — on vás zachránil!‘ — ‚Za to mu nemohu děkovat!‘ Ano, tak pravila. Prosím vás, neberte jí to za zlé, ona je tak hodna politování! ‚Co učinil,‘ řekla, ‚je šlechetné a vznešené — ale mně by bylo lépe, abych už byla očí neotevřela!‘“

„Posud tak smýšlí, a vy jí necháváte samotnou? Což aby znovu —“

„Také k vůli tomu jsem ji odnesla dále od břehu, pro větší jistotu, třebaže chudák nemůže s místa — jako moucha je slabá. Snad by nebyla ani jazykem hnula, kdy by se před vámi tak příliš nehanbila.“

„To by neměla,“ podotýkal setník, „mám s ní lítost jako s vlastní sestrou.“

„Mně teprva teď napadlo —“ pokračovala děvečka, ovšem pořád utajeným hlasem, „kdy by byla doma věděla, že nejste v pokojíku, že jste z myslivny odešel, snad by k těm hrozným příhodám bylo nedošlo, snad by si pánovy křiky tak byla nebrala a nebyla by chtěla skočit do studně —“

„Do studně?!“

Barča rozpomněvši se, že pan Halaburd vlastně posavad neví, co se po jeho odchodu přihodilo, spěšnými slovy mu to vypověděla.

Setník spínal ruce.

„Když mne nechce vidět,“ pravil potom, „nepůjdu k ní — ale jak se s ní hodláte dostati do městečka?“

„Musíme počkat, až se trochu zotaví,“ mínila Barča, „nebudeli moci jít, ponesu ji.“

„Bylo by potřebí kočáru —“

„I kdy by tu jel kolem, musily bychom se před každým schovat! Paní se nejvíce bojí prozrazení, lidských soudů a řečí —“

Halaburd se uhodil rukou do čela.

„Pravda,“ řekl. „Musíme se podle toho spraviti, Baruško. Mimo ni jen vy a já víme, co se sběhlo; zachovámeli to my dva v tajnosti, živá duše ničeho se nedoví. Řekněte paní polesné, aby se spolehla, že já před nikým o tom nehlesnu. Vy ovšem budete také mlčeti —“

„Jako hrob!“

„I před panem učitelem —“

„Před tím nejvíce, toho by to snad porazilo!“

„I před slečnou Andělou a před panem Lebedou —“

„Přede všemi všudy lidmi,“ zaříkala se Barča. „Musil by mi jazyk oněmět —!“

„A nyní se už vraťte k paní. Můžete jí k jejímu upokojení říci, že jsem odešel; já však se ukryju zcela na blízku. Kdy by nastala jakákoliv potřeba, jen se ozvete, hned jsem u vás.“

„Ach můj srdečný, dobrotivý pane! Aby vám za to Bůh vším dobrým odplatil!“

„Budu zticha, ale nehnu se odtud, pokud vy nepůjdete; pak vás budu pozdálí následovati, jen co by mne paní Růžena nepozorovala.“

Barča chopila setníkovu ruku, a než se nadál, několikrát ji vroucně políbila. Pak odskočivši ztratila se ve stínu stromův a keřův.

Něco dále si v zeleném loubí pod skalou také Halaburd vyhledal místo, kde by utajil svou přítomnosť. Tu nejprve prohledl svou tobolku a hleděl drobné papíry v ní zbaviti zbytečné vláhy; potom vyňav hodinky přidržel je k uchu: stály, patrně i do nich vnikla voda, kterou byl všechen oblek jeho jako houba napojen.

Na to však mnoho nedbal; promoknouti na kosť nebylo v jeho vojenském životě velikou zvláštností a bylo za dnešní teplé noci menší obtíží než na pochodu, v táboře nebo dokonce na bojišti. Mimo to byly mu teď nejen oblek, nýbrž i celá osoba jeho vedlejšími věcmi; všecka mysl jeho byla zaujata nebohou Růženou.

Myslil na ni, co vykročil ze Smržovky. Vzpomínal, jak konaje za jiné noci touže cestu, o ní blouznil a prozpěvoval. Jaká to tehdy byla dívka — a čekal na ni tak neblahý, truchlivý osud! Byl tím do duše zarmoucen. A co tak o ní rozjímal, ozvalo se za ním úpěnlivé bědování — spěchal nazpátek, našel Růženu — a z jejího zoufalého skutku teprve poznal, jak nevýslovně je nešťastna!

Usedl v úkrytu svém na balvan, sklonil čelo do ruky. Připadlo mu, že mezi příběhem oné noci před lety a příběhem dnešním jest jedna zvláštní podobnosť. Tehdy — původem Lebedovým — byl on před Růženou zahanben tak, že mu bylo nesnesitelno pomyšlení, aby jí zůstal na očích; i opustil všecko, uprchnul do světa. Dnes, po dlouhé době, jednou se opět shledali. A co povstalo z jeho návštěvy na lesní samotě? Růžena prchá z domu, nechtíc už nikdy do něho se vrátiti, přese všecko bránění jen vyhledává smrť! Proč? Její stud byl smrtelně raněn — a zase původem toho byl Lebeda! Tehdy ochmelil Halaburda, dnes opil se sám. Tehdy Halaburd hanbu svou jako v zrcadle spatřoval v Růženě — dnes ona hloubku svého ponížení a zneuctění měřila přítomností osoby jeho. V tom jevila se i podobnosť povahy jejich: co mnozí jiní brali jen na lehkou váhu, to u něho i u ní pronikalo, jitřilo a rozrušovalo celou bytosť do samých základů jejích.

„Kdy bych byl na Smržovku nepřišel," pravil si Halaburd, „byla by Růžena také dnes výtržnosti zpilého muže snesla jako jindy. Stal jsem se bezděčně toho příčinou, že se utrpení její zhoršilo tak, až byla dohnána k zoufalství! Mnoholi scházelo, aby byla zahynula? Pro tu chvíli je sice na živu zachována, ale jak bude dále?"

Bylo nutno jí pomoci, posavadního soužení ji zbaviti, poklidný život jí navrátiti a těžké rány ducha jejího ponenáhlu vyléčiti: ale jakými prostředky to mohlo býti dosaženo? Vše záviselo na tom, aby se Lebeda změnil, aby se vymanil ze své pijácké náruživosti — ale kdo to u něho dokáže, když jím ani nepohnula dlouholetá muka takové ženy?

Setník úsilovně přemýšlel — ale pořád seděl s hlavou sklopenou, zachmuřen a zkormoucen jako po ztracené bitvě . . .

XXIV.

Tiché, volné kroky na silnici posléze ho vytrhly z neplodného přemítání.

Růžena s děvečkou ubíraly se k mostu. Barča přiměla paní, aby se levou rukou zavěsila na její rameno, sama ji pravicí držela kolem pasu, tak že ji polo vedla, polo nesla. Šly jen co noha nohu mine, a nebylo slyšeti, že by co hovořily.

Že se někdo za nimi ubírá, byla by paní nejsnáze mohla spozorovati, když i setník přecházel přes most. Avšak ona se nikam neohlížela, a opatrných jeho kroků nebylo by ani bystré ucho zaslechlo.

Hnedle za mostem šla cesta těsně podle hřbitovní zdi, uprostřed níž byla černá vrata, kterými všichni obyvatelé farní osady Kosobudské svou poslední pozemskou pouť konali, aby se za nimi uložili k věčnému odpočinku.

„Počkej," ozvala se před nimi Růžena — „trochu bych si oddechla."

„Jen kousek dále ještě," mínila děvečka.

„Ne, tady."

„Na tom nejsmutnějším místě —!"

„Nic na něm není smutného. Tu nade vchodem je nápis, neníli pravda?"

„Nu ovšem —"

„Můžeš ho čísti?"

„Však ho dobře znám . . ."

„Nuže, co tam stojí?"

Barča mlčela.

„Čti, co tam stojí — jen čti!"

„Inu, slovo z písma svatého: Blahoslaveni mrtví, kteří —"

„Vidíš. Blahoslaveni mrtví! To je slovo hluboké moudrosti. Ó, blahoslaveni mrtví!"

Paní přistoupivši ke vratům stiskla kliku. Dvéře se neotevřely, jsouce zamčeny.

„Blahoslaveni!" opáčila kladouc ruce i čelo na jich hořejší laťovou půli a upjatě hledíc dovnitř na hřbitov.

Také Barčiny zraky bezděčně přebíhaly po křížích a rovech. Z travnaté půdy hřbitovní kouřilo se rovněž silně jako tam z řeky — děvečce náhle připadlo, že i ta půda se proměnila v plochu vodní, po které nebožtíci ve svých rakvích plovou a do které se i paní její opět uvrhnouti chce.

Obešel ji mráz. Ustrašena ohledla se, jeli setník na blízku, však nespatřila ho, an se skrýval za rohem zdi, s utajeným dechem naslouchaje, aby pochytil slova Růženina.

„Prosím vás, pojďme odtud!" promluvila důtklivě Barča.

„Ty snad se tu bojíš?" odtušila paní. „Já teď vím, jak bláhová je taková bázeň. Hrůza jest přebývati mezi živými, tady je hlubina bezpečnosti, jenom tady je stánek trvalého pokoje — tady je naše pravé a jediné útočiště."

„Pro smilování boží —!"

„Ty se mnou máš soucit — chcešli mi prokázati dobrodiní, zanech mne tady!"

Místo jiné odpovědi děvečka ovinuvši ruku kolem panina těla, mocí odtrhla ji ode vrat a odváděla ji dále.

Majíce hřbitov za sebou opustily silnici, po které by byly musily projíti valnou částí městečka, i daly se polní pěšinou, která hezky volně na návrší vystupovala a mezi domy teprv blíže kostela i školy vbíhala. Jindy byly by ji minuly za čtvrť hodiny, teď k tomu potřebovaly víc než dvakrát tolik času.

Konečně dosáhly nejvyššího bodu jejího, byly skoro již u prvních stavení městských. Růžena se zastavila.

„Jen si pohovte," povzbuzovala ji Barča.

„Ne," řekla ona, — „není to možno! . . ."

„Co?"

„Abych tam šla."

„Můj ty Pane — snad nemyslíte —?"

„Vrátím se."

„Teď když máme do školy už jen několik kroků?"

„Z blízka teprve tu nemožnosť poznávám . . ."

„Kam byste nyní chtěla jíť?"

„Raději — — raději — domů . . ."

„Takový kus cesty — když jste tak umdlena!"

„Nemám nachvat — mohu si odpočívati, jak často bude třeba . . ."

Barča zalomila rukama.

„Jen považ — dítě jsem nechala na kolíbce —"

„Už často přespalo celou noc!"

„Ale obyčejně se probouzí. Bude plakať —"

„Samo přece ve stavení nezůstalo."

„Kdo by ho náležitě ošetřil?"

„Jde tu jen o nějakou chvíli --"

„Když my máme noclehovati v Kosobudách?"

„Jak vás dovedu do školy," prohlásila děvečka, „hned půjdu zpátky na Smržovku a Miloše vám přinesu. Jen už neváhejte!"

Paní vybídnutí jejího neposlechla, naopak usedla při pěšině na mez, neboť ji sotva nohy nesly.

„Ve škole všecko dávno spí," jala se činiti nové námitky. „Otec by se polekal —"

„Vejdeme do domu tak tiše," vpadla ji Barča do řeči, „že pan učitel ani se neprobudí."

„A ráno —?"

„Ráno řekneme, že jsme si na Smržovce tak časně přivstaly."

Paní pořád ještě posunkem i slovem odpírala.

„Kdy by to hned bylo možno, co bychom řekli Anděle, proč v takový čas přicházíme?"

Děvečce nebylo snadno odpovídati.

„Nějak to přece vymluvíme," řekla v patrných nesnázích, — „řekneme třeba, že si chcete hned za jitra nějaké řízení v městečku odbyť a že jste si zvolila vykonať cestu sem za nočního chládku —"

„Kdo by nám to uvěřil! A což můj oděv, na poslední nitku promočený?“

„Řekneme, že jste se cestou — třebas u hřbitova — čehosi uděsila, až na vás přišly mrákoty, a že já jsem vás v úzkosti své donesla k vodě a tam vás mnohým polejváním celou smáčela.“

„Takové báchory by málo byly platné. Jak vkročíme do školy, nic nezůstane utajeno! Už kdy by nás tady někdo zahledl — — Pojďme pryč!“

„Moje drahá paní! Ráda bych vám přisvědčila, ale nemůže to být, vy s to nejste, musíte se dřív náležitě posilnit!“

Růžena povstala.

„Nech mne činiti,“ promluvila netrpělivě, „co za dobré a nutné uznávám. Půjdu nazpátek!“

Sotva však učinila dva tři kroky, zarazila se. Spatřilať setníka.

Ten teprv nyní dostupoval na kopec, který ho zrakům jich po tu chvíli zakrýval; netušil, že se zastavily a že jest jim tak na blízku.

„Ten je tu zase?“ řekla paní skrze zuby, mimoděk couvajíc.

„Šel pořád za náma,“ odtušila Barča.

„K čemu?“

„Aby vás hlídal —“

„Jako strážník . . .“

„Jako strážný anděl. Máme se ho dočkat?“

Polesná již vykročila do městečka.

„Bude nám pořád v patách?“ prohodila.

„Pokud nebudete v bezpečnosti — pod otcovskou střechou.“

„Musím tam jíti — nutíte mě mocí, a já nemohu odporovat,“ řekla paní, urychlujíc chůzi, jak jen mohla.

Tak se všickni posléze octli v Kosobudských ulicích. Bylo v nich prázdno, všecka okna byla tmavá, jen od Komára ještě skrze mlhu prokmitávalo dvojí červeně žluté světlo: nepochybně tam posud někteří seděli u karet. Jinak bylo městečko pohříženo v hluboký spánek, nikde ani pes nezaštěkal; Halaburd v tom tichu ještě u školy zřetelně slyšel klapati kyvadlo věžních hodin.

U školních dveří Barča šetrně zatáhla za zvonek, který nahoře v kuchyni slabě, jen jako ze sna zacinkal. Hned potom se v místnosti té otevřela hlídka, a Barča polohlasitě nahoru zavolala na domácí služku.

Halaburd stál za rohem. Když se domovní dvéře ženštinám otevřely a pak hned zase klíč v zámku jich zaskřípal, mohl si říci, že jest tady úkol jeho skončen, že se může konečně také do bytu svého uchýliti a mokrého obleku se zbaviti. Avšak on odtud nespěchal.

Po špičkách došel k zahradním dvířkám, které nebývaly ani na noc zamykány. Pozorně sehnul kliku, aby nevrzla, a vstoupil dovnitř; tam mohl nepozorován ještě sledovati, co se asi ve škole díti bude.

Nejprve se ukázalo světlo v jeho bývalém pokoji: do toho patrně Růženu zavedli. Míhaly se tam stíny, také se několikrát blíže okna ukázala na okamžik ženská postava v bílém nočním obleku; to byla jistě Andělka. Slyšeti nebylo ničeho.

Tu již také okna předního pokoje, v pravo od kuchyňských zazářila; tam spal učitel, ten se teprv nyní probudil a rozžal svíčku,

která při posteli jeho vždy stávala a při které čítával, až počal dřímati. Bude stařeček divně překvapen!...

Po nějakou chvilku nebylo pak znamenati nic nového. Pojednou zase v domovních dveřích zarachotil zámek. Vyšla z nich Barča, i zamířila rychlým krokem na zahrádku, nic jinak, než jako by o setníkovi dobře věděla a rovně k němu šla.

V pravdě však byla nemálo překvapena, když ho tam shledala.

„To je ku podivu," promluvila chvatně, „jak ubohá paní znamenala, že jste na blízku!"

„Kterak to?" ptal se Halaburd.

„Když jsme nahoře v pokoji na chviličku samy dvě zůstaly, nepokojně se ohlížela. ‚Něco byste ráda?' ptám se jí. — ‚On snad je tu také?' povídá. — ‚Koho myslíte?' — ‚Jeho — setníka.' Řekla jsem, že jste dávno pryč. A hle, ona se přece nemýlila!"

„Viděla jste už i starého pána?" vyzvídal důstojník.

„Chudák, dost se přemáhá, ale z počátku chvěl se jak osykový list."

„Tuší snad, co se stalo?"

„I Bože uvaruj! K paní polesné jsme ho ještě nepustily a dnes už nepustíme. Já ho zatím odbyla tím, že je to něco ženského — a tvářila jsem se při tom co možná vesele. Jeho však to neuspokojilo, hledí na nás nedůvěřivě, jenže se nevyptává."

„A což slečna Anděla?"

„Když přiběhla, bylo na ní vidět ustrnutí — ale jak jen jsem jí dala očima znamení, hned mi porozuměla a hned se podle toho chovala. Přivítala nás jako pozdní, neočekávané ale vítané a milé hosti, a nic se po tom nesháněla, proč, co a jak. Otáčí se okolo sestry, jako by se nad ničím ani dost málo nepozastavovala, snesla jí suchý oblek a prádlo a teď ji převlíká. Dělá to tak, jako by sestra jenom na procházce bouřkou byla překvapena a notně promokla, však dále nic. Tak je to dobře — paní polesná se jistě nejvíc toho bála, že ji budou vyslýchat, otázkami na ni dotírat —"

„Jak se nyní chová?"

„Povolně dává sebou všecko dělat, ale nemluví. Bože dej, aby se tu zase na mysli ustanovila! Už byl strach, by nepřišla o rozum. Rády bychom ji přiměly, aby se něčím posilnila — Andělka poslala mě do sklepa pro trošku vína —"

„A já vás zdržuji," podotknul setník. „Ale jsem tomu rád, že jste ještě vyběhla, budu míti upokojenější noc, když vím, jak to nahoře dopadlo. Nyní se už nemeškejte!"

Barča pozdravivši důstojníka na rozloučenou spěchala dolů do levého rohu zahrádky, kde byl vchod do podzemního sklepa. Halaburd nastoupil konečně cestu do hostince.

Jak zahnul za roh školy, spatřil muže, který ulicí od kostela bystrým krokem proti němu přicházel. Co to? na rameně jeho leskla se ručnice!

„Snad to není naposledy Lebeda?" bylo první pomyšlení setníkovo.

Ale ne, tohle byl slabší, mladší člověk. Teď také on zočil důstojníka — i stanul rázem, jako by se ho zalekl. Potom však rychle postoupil mu vstříc.

„Jeli možná?“ ozval se pozdvihuje klobouk ku pozdravení. „Pan setník zde? Má poklona!“

„Ajhle,“ pravil důstojník, „pan příručí Kronus!“

XXV.

„To je opravdu nenadálé setkání,“ pokračoval mladý myslivec. „Já myslil, že ráčíte spáti v naší myslivně —“

„Já zase,“ dí Halaburd, „že vy bloudíte po lesích.“

„Zabrousil jsem ještě na chvíli ke Komárovi. A teď, jak se chci vraceti domů —“

„Zašel jste,“ žertoval důstojník, „ještě kousek ve stranu opačnou — ke škole.“

„Ano — poněvadž je mi to velice divno, že jsou v ní touto dobou okna osvětlena.“

„To má ovšem svou zvláštní příčinu,“ řekl setník zase již vážně.

„Ráčil jste tam snad býti?“ ptal se s nápadnou živostí Kronus.

„Ve škole ne, jen dole před domem. Ale vím, proč tam jsou vzhůru, a nechci to před vámi skrývati, poněvadž vás to tak jako tak nemůže zůstati tajno —“

„Snad se nestala nějaká nehoda!“ zvolal myslivec chápaje setníka za ruku.

„Stalo se jen to, že paní polesná přišla sem — do školy — na nocleh . . .“

„M-hm,“ dovtipoval se mladík, „náš starý zase v opici dělal bandurskou?“

„Něco takového.“

„Nezdržel se ani před vámi?“

„Já odešel dříve. Teprv na cestě mne paní s Baruškou dohonila . . .“

„Musila tedy konečně přece uteci z domu! A to zrovna dnes! — Před vámi tedy dělal do poslední chvíle veselého kumpána?“

„Bývá to tak u něho obyčejně?“ ptal se Halaburd.

„Obyčejně, když je v hospodské společnosti. Tu bývá samý šprým, samá žahavka, samá rozpustilosť; čím více se druzí jeho nápadům chechtají, tím hustěji on jimi střílí jako rachejtlemi — a když se všichni smíchem válejí, to je největší jeho sláva. Někdy to však vypadá jinak. Na někoho si zaleze nebo začne do všech dloubať a rejpať, je samý úšklebek a úštěpek, nebo se utrhuje a rozkřikuje, houká, poroučí a zakazuje si, vyzývá a vyhrožuje jako nebezpečný rabiát, který by snad maso dělal, kdy by se mu někdo postavil. Ale tu se říkává: ‚Nechte ho, je na mol, neví co dělá!‘ — a tak mu všecko projde.“

„Jemu jednou, jinému as po druhé,“ mínil setník, — „neboť se bez pochyby také jiní časem opíjejí.“

„Ano, a vyvádějí všelijaké daremnosti a nesmysly, ale takového kruťáka a lamželeza žádný nedělá jako náš starý, když se do toho dá. V hospodě, pravda, je to u něho výminkou, ale doma pravidlem. Třeba jde od Komára v nejbujnějším humoru, ale doma před paní počne z čista jasna povykovat, sype hromy a blesky a pouští hrůzu jako nějaký světovládný ukrutník. Když ho tak někdy slyším, krev se mi vaří v žilách, upadám v pokušení sáhnouti po ručnici, předstoupiti před něj a říci mu: V tu chvíli buď zticha a zalez někam, sice tě zastřelím jako pominutého psa!"

„Tím byste u něho v nepříčetném stavu jeho asi nejméně pořídil."

„Kdo ví, zda bývá opravdu tak nepříčetný."

„Vždyť přece, jeli střízliv, chová se jinak —"

„Docela jinak, zrovna jako by o Lebedovi ochlastovi jakživ byl neslyšel a neměl tušení, že je také na světě," řečnil mladý myslivec. „Ale to je zrovna, co mě nejvíc na něj popuzuje! Mám ho silně v podezření, že takovou hru provádí schválně, jen aby se mohlo říci, že za sebe nemůže, když je trunkem přemožen, — myslím, že to dělá proto, aby si mohl s každým všecko dovolit, aby se lidé jednou s ním veselili a jej vychvalovali, po druhé se ho lekali a před ním se třásli. Proto zastřeliti jej nebyl by pro něj ani pravý trest; ale když tak před svou paní na tyrana si hraje, svázati ho do kozelce a záda mu namazat lískovým olejem, že by na nich nezůstalo na prst celé kůže — a nechat ho tak den a noc bez pomoci, bez jídla a bez pití, až by pro živého Boha za smilování prosil a polepšení sliboval: to by mu patřilo, to by ho zkrotilo, taková medicína by ho vyléčila, když by jí několikerou dávku využíval!"

Posluchače nemohlo zůstati tajno, proč mladík, jenž se byl na Smržovce jen zřídka ozval, je nyní tak mluvný a sdílný: nějaká sklenice piva přes obyčejnou míru vyprázdněná mu rozvázala jazyk.

„Pardon, pane setníku," přerušil najednou sám proud své řeči, — „já jsem vás tu na cestě zastavil! Ráčíteli dovoliti, kousek vás provodím."

Halaburd arci ochotně posvědčil.

„Mně se zdálo," pravil, když podle sebe šli, „že *vám* je polesný zcela přízniv. Či snad i k vám se chová dvojím, zcela rozdílným spůsobem?"

„Ne, ne," odtušil Kronus, „se mnou si tak ještě nezačal. Ví asi proč — špatně by to dopadlo!"

„Z jeho řeči jsem si nemohl než vybrati, že by to rád viděl, abyste se stal jeho švakrem . . ."

„Já mu za to pěkně děkuji!"

Setník se na průvodce svého bystře podíval.

„Vy snad," tázal se co možná lhostejně, „si jeho švakrem býti nepřejete? snad jste na slečnu Andělu nikdy nepomyslil?"

„Pomyslil — proč bych to zapíral," zněla odpověď. „Ba mnohem víc, než pomyslil! . . Ale jedno jsem při tom stokrát zažehnával do pekel: že Lebeda je Andělčiným švakrem!" (Pokračování.)

Muzikant.

Povídka z kraje ve verších

od

Josefa Jakubce.

(Pokračování.)

amknuv oči dal se proudem nésti
na otcově šosu pevně tkvěje,
a když zapomněl své na neštěstí,
a zas bojácně zrak pootvírá
zvědav, co se kolem něho děje,
překvapil ho velký prostor nebe
čtyřmi řadami střech omezený,
střecha na střeše jsou vedle sebe
v pestrém slohu na se nakupeny,
praporečky z plechu nad čeřeny,
a z nich stará černá věž se mračí,
na té věži pavlač. Na pavlači
blízko u nebe zří okénečka,
při nich člověk stoje u zábradlí
vypadá jak nota — s čárkou tečka,
vedle něho trouba visí dlouhá.
„Jak tam krásně!“ chlapce jala touha.
„Ale kdy by člověk s troubou spadli?“
pomyslil si opět, sklopil zraky,
otci ukázal, ten hledí taky
na troubu zrak upřev, jež svou délkou
visí v modrém nebi — troubu velkou
ve vzpomínkách vidí, hlavou kroutí,
vzpomínaje nemůž vzpomenouti.
Synek však už hledí, kde se kupí
jako v pohádce skot různý, mnohý,
samé rohy, bílé hladké rohy,
samé hřbety s červenými chlupy.
Kdy by všichni Čistečtí pasáci,
kdy by také všichni Zálužáci
sehnali skot pod ves dohromady,
když je volná pastva po Václavu —
oni hrají dudka pro zábavu —
nic to proti tomu, co zří tady.
Ani nemrká pln divu, hrůzy,
omámený kobrtá se v chůzi
za otcem, jenž náhle v zemi vbodne
hůl, to místo uznav za příhodné.

Shrben, kormutliv a na vše strany
toče pohled plachý, rozervaný

Strnad Plosu drží na řetízku,
pozoruje, kterak chtiví zisku
kupci podál kravku obcházejí,
prohlednou si celé tělo její
a zas minou. Přijde řezník tlustý
s rudou pletí, s otylými ústy,
přes ruku hůl, klátě sebou v chůzi,
kravku pod břichem jen letmo štípne,
ptá se žertem po ceně, a druzí
zasmějí se jeho řeči vtipné.

Po chvíli zas před kravkou se staví
osoby tři zvolna, rozpačitě,
manžel s mladou ženou upejpaví
jako na svatbě neb posvícení,
ale třetí mužský sem tam hbitě
vrtí hlavou, jak by ztratil cosi,
sáhnuv nejdřív krávě po vemeni
k manželům dí mhouře chytrá očka:
„Je to suché, hubené jak kočka,
ale užitek dost plný nosí.“
Potom dohazovač, co měl síly —
až se mistr i syn jeho lekli,
rudou kravku pleskl plochou dlaní;
a hned čtyři nohy poskočily,
šourem noha za nohou se vlekly.
„Tož nám povězte, co chcete za ni!“ —
„Devadesát!“ mistr vece zticha. —
„Devadesát!“ dohazovač vzdychá,
hlavou kývá, opět pomakává.
„Nuže do opravdy! Zač ta kráva?“ —
„Jak jsem řekl,“ odpověď zní mistra.
Mlčky, tázavě se na manžely
dohazovač ohledl a zbystra
otočil se opět na podpatku,
chopil otce za ruku a celý
naklonil se k jeho uchu křiče:
„Sedmdesát pět vám za ni dáme
a pak ocasného chlapci zlatku.
No, tatíku!“ Při tom na dobytče
ještě sáhnuv kynul na své známé,
a šli dále. Dlouho sami stáli
tatík drže kravku, synek tátu
jako přilepený na kabátu,
když tu chasa výrostků již zdáli
s úšklebky se obraceli k Plose,
tahali ji za ohon i rohy,
smáli se, že šmatlavé má nohy,
jeden roh že přeražen je v půli,

vémě skoro po zemi že vláčí.
Až sám mistr přetrhnul jich zvůli,
hnul se s kravkou, zašli posměvači.
Hněval se; v tom znamenal, jak podál
mladá žena s mužem obcházejí.
„Hodní lidé“ mínil, rád by prodal.
Tu i dohazovač důvěrněji
přiblížil se: „Dělejte přec s námi!“
Chválí, haní, různě mistra mámí,
pak jej objav kolem šíje šeptá,
zas jde k manželu, i jemu cosi
v ucho šeptaje se jako zeptá,
hned sem, hned tam toče pohled kosý,
a pak opět ujav ruku otci
plácl na dlaň rozevřev ji mocí.
„Pánbůh požehnej! Dej Pánbůh štěstí!
Byste věděl, dáme osmdesát!“
Mladá žena počala už plesat,
ale mistr nedal se tím splésti.
„Krávu neprodáte, věřte tomu!“
dohazovač dí, a mistr s klidem:
„Neprodáme, povedeme domů.
Chci, by kravka přišla k dobrým lidem,
osmdesát pět nám dáte za ni,
a s tím přeju boží požehnání.“
Hleděl dohazovač na manžela,
manžel vrtě kolenem zas hledl
na svou ženu, žena pohleděla
na kravku, a sotva ret se zvedl,
pokynula muži, muž pak zase
na přítele mrknul, a v tom čase
upřímně dvě dlaně plácly na se.

Schovav peníze tu mistr stojí
se synkem a za Plosou se dívá,
kalí se mu zrak, v nějž slza dvojí
dere se a v ústa slova tklivá:
„Neubližujte jí, dobří lidé,
je to hodné zvíře!“ A když ještě
zeptal se jich, kam až kráva přijde,
povzdechnul a zrakem vůkol třeště
se synkem se podél krámů loudá.
Chlapce těší skoro každá bouda,
tatík pak se tlače v lidstva směsi.
„To je hlučno!“ stále libuje si.
„To je veselo, co?“ Vyjevený
chlapec neslyší, jen kouká stále
na boudy a na mnohý krám sklenný,
až se zastavili nenadále

u výkladce houslí, bubnů, trubek.
Všechno se jen lesklo, samé zlato.
Hledí chlapec, hledí tatík na to
dlouho upjatě, zvlášť jednu trubku
mistr zkoumá; hledí na náhubek,
rytou ozdobu, a na výstupku
před krámem tu stojí, hlavou vrtí,
luskne prstem, dupne — zrak zas klopí.
„Nemožno!“ Spíš uvěřil by smrti.
„Po té dávno jistě není stopy!
Vždyť se to jak ryzí zlato třpytí . . .“
Čertovy to oči na něj svítí.
Ale přece! Shoda všechněch známek . . .
Již ho obklopila lidí tlupa,
čemu směje se a na co dupá,
odstrčil je a již vklouzl v krámek . . .

Když se vrátil, smíchem jásal celý.
„Vždyť jsem řekl! Ona!“ rty se chvěly.
A hned za ním mužík v brejlích vyšed
kývnul naň, a tak ho bylo slyšet:
„Nu když jste ji našel zas tak maní, —
dám ji lacino. Sám dal jsem za ni
oněm chlapcům sotva na cukroví.
Však ta byla zvedena! Kus plechu.
Jak se v řeku dostala, to kdo ví!
Snad jste někdy v kruhu bodrých hochů
kapku přebral — inu jen tak trochu!“
smál se mužíček, a Strnad v spěchu
prchal od něho. „Jdi!“ strčil chlapce
směje se i mrače, neboť viděl,
kterak před svým krámem, ruce v kapse,
máchá zástěrou a pro veselí
ten tam líčí příběh s trubkou celý.
Proto mistr zlobil se a styděl:
„Počkej, trubky nenechám ti zrovna,
už ne pro smích. Cena její skrovná,
prodali jsme dobře — já ji koupím.
Proto ještě slibu nepřestoupím.“

A tu se tak nahodilo právě,
z jarmarku jel známý soused domů.
Tedy Strnad Vášu na vůz vsadil,
vzkázal matce o prodané krávě,
poslal řetěz, trochu housek k tomu
a sám zašel někam, by se schladil.

Za chvilku již opět okukoval
trubku za sklem. Ale vždy se schoval,

když se dvéře krámu otevřely,
tak že lidem byl už podezřelý.
V tom zas náhle otevrou se dvéře,
mužík s brejlemi se ozve s prahu:
„Chodí jako kolem horké kaše,
prohlíží a nic si nevybéře.
Pojďte přece dál, vy kuřivrahu,
pro tu trubku, bez toho je vaše.
Dáte mi jen od práce; tu máte!“
Při tom mistru jeho nástroj hodil,
tknul se tabatěrky — odletěla,
čapku sňal — a poplašil i tuto;
vše jak elektřinou proniknuto
před ním skáče páté přes deváté.
Zástěrou se oháněl, jak chodil,
a pak stanul rozkročiv se zcela,
před vousáčem stanul, jenž tu v dílně
sedě v křesle z novin četl pilně.
Přes brejle naň mužík pozíraje
na Strnada ukázal a pravil:
„Tu hned jednoho máš muzikáře!“
V tom se opět u Strnada stavil,
jenž tu nad trubkou stál štěstím záře:
„Nechtěl byste do cizího kraje?
Jářku, zkusit štěstí, nelpíteli
příliš na dětech a na manželce,
zahráti si jednou na umělce.
Za muziku, třeba život celý!
Čtěte, tuhle v novinách co píší:
Také krajan Čech — je v ruské říši
kapelníkem u carského dvora —
uznání, kříž zlatý dostal shora . . .
Jakýs Ivan Vacek . . .“ — Při té zmínce
povykročil mistr před cizince.

(Pokračování.)

Nové písemnictví.

Výpravná prosa.

Nejen malebné rozvaliny starých hradů a tvrzí, jež na osamělých výšinách vlasti naší zůstaly jako svědkové časů dávno uplynulých, i prostá sídla panská, věku nepoměrně skrovnějšího, mají své dějiny a pověsti, ba mají i jistou poesii, které jim neupře ani sebe střízlivější pozorovatel nynější. Proto bývají také vítaným dějištěm, na něž nás naši beletristé se zálibou uvádějí. Al. Jiráskovi jako v jiných pří-

činách, tak i v této patří místo neposlední; onť obracel se pro látku ke svým kresbám ve zmíněná místa hned na počátku své literární činnosti a dává se poutati lahodnou scenerií jakož i tradicemi jejich až dosavad. Poučuje nás o tom nanovo třetí část jeho Povídek a novel, vydaná v Ottově Salonní bibliothéce.

V *Povídce z archivu*, kterou zde na prvém místě čteme, vcházíme se spisovatelem na zámek Radinov, který druhdy patříval panskému rodu domácímu, po válce třicetileté přecházel v ruce různých majitelů cizinských a posléze jest obýván pouze hospodářským úřednictvem. Radinovský správce hostí švekruši, mladistvou slečnu Zdeňku, která stůj co stůj chce se tu dopíditi jakési romantiky, třeba jen příběhu divně spletitého a napínavého, jímž by ukojila svou zvědavosť. Ale holá prosa chladné skutečnosti klame všechny její naděje. Mladý učenec Švehla, který přijde bádat v zanedbaném archivu Radinovském, má potom alespoň v listinách odkryti pro Zdeňku to, o čem ani ponuré komnaty a zašlé obrazy nesvědčily a co ani v pověstech lidu nežilo.

A Švehla za nedlouho opravdu přinese z archivu povídku, kterou Radinovské dámy zcela jsou upokojeny — touž povídku, která, mimochodem řečeno, o několika českých zámcích se vypravuje a kterou Riegger o Černém Kostelci a rodu Smiřickém zaznamenal. Motiv její opakuje se v obměně také ve druhé povídce Švehlově, jsa v celku jen příhodnou praemissou ku příběhu, jehož hrdinou jest na jedné straně Švehla s Hanou (která jest v čas a obratně v děj zapletena) a Zdeňka s příručím Semencem na straně druhé. Láska, neděsící se nijakých překážek, umějící strádati a se obětovati, láska beze stínu zištnosti i všedních vášní, vedoucí k opravdovému štěstí u krbu rodinného, jest tu vůdčí myšlenkou autorova vypravování. „Lidé jdou a zase přicházejí, pokolení za pokolením; kroj jejich se jinačí, ale vášně a city zůstávají, jediné že se na nich mění, abych řekl, také jen jejich kroj, slova a způsob, jak je každý věk vyjadřuje . . . Ale poesie jejich zůstává, tu cítí každý věk“ (str. 103).

Děj nepříliš hojný jest rozpředen v osnově nebohaté sice, ale úměrně sestavené a vystrojené jímavými podrobnostmi a pěknými výplněmi výzdobnými. V nevelkém počtu jednajících osob jest dbáno žádoucí rozmanitosti v povahopisu, v němž účinně jest postavena zvláště Hana proti Zdeňce a Švehla proti Semencovi.

Věrné zabarvení dobové jest zajisté z neposledních předností Jiráskových vůbec. V Povídce z archivu svědčí o tom zvláště ta místa, která se odnášejí k věkům uplynulým, hledajíce v nich příměru k době nynější; ale ještě výmluvnější svědectví o tom shledáváme v druhé části knihy, v povídce *Zahořanský hon.* Zde nás spisovatel uvádí přímo do časů rokoka, sytí nás jeho ovzduším a dává nám vycítiti jeho osobitou poesii, nepopíratelnou při všech zvláštnostech a při vší romantice, jež v něm došla osvěžení a zušlechtění. Podklad dějový jest zde ještě skrovnější než v povídce předešlé, proto také osnova jest zcela prostá a vypravování plyne širokým, klidným tokem, jemuž by bylo přáti tu a tam větší spádnosti a hbitosti. Na celé povídce lze pozorovati ráz idylický — a právě proto snad užil zde spisovatel ve skladbě své práce jisté obšírnosti a zevrubnosti, která si všímá i věcí zcela po-

družných, nepouštějíc při tom ovšem hlavního cíle se zřetele. Tím způsobem umožnil si Jirásek také velmi hojné podrobnosti kulturní, souvisící zde napořád s povahou líčené věci a týkající se tedy hlavně lovu a honby, z části i jiných zábav panských.

Kostrou děje je tu zápas mezi Zahořanským vrchním, hrdým a domýšlivým šlechticem, který za nepřítomnosti svého pána bezohledně si hraje na samovládce, a mezi malířem Rysem, mužem veselé, odvážné mysli, bystré hlavy a ušlechtilého srdce. Rys utká se s vrchním ze dvou příčin; po prvé a zcela nahodile se s ním setkav, dvoří se jeho mladistvé schovance Tereze, určené jakémusi starému baronovi, a získá si záhy její přízeň, která se později v city hlubší a opravdovější stupňuje. Ku pokořování, jehož se mu dostane pro milostné tužby, přidruží se pak také urážky těžší, když vrchní v něm hrubě snižuje umělce, maje k tomu dle své pošetilé domněnky jaksi úřední právo. Rys totiž přibude na Zahořany, jsa tam poslán uspořádat zanedbané obrazárny a provest několik maleb nových. Uražený umělec mstí se nedůtklivému hrdopýškovi důkladně a citelně, nalezanuv v těkavém myslivci Svídovi a v nesmělém, citupIném pomocníku učitelském Vojnovi vítané spojence. Tak jest Tereza přese vši úzkostnou bedlivost svého sobětného opatrovníka z rukou jeho vychvácena a vrchní učiněn směšným před vzácnou společností, ze které pak pro nepoctivost nadobro jest vyhostěn. Z celku pak zřetelně vysvítá idea, že „umění není k robotné službě a nesmí se bez trestu snižovati“ (str. 214). V povahopisu jsou zvláště zmíněné postavy Rysova, Svídova a Vojnova ostře a živoucně kresleny; s bujarou a vždy svěží mírou čelného hrdiny Rysa souvisí pak i jistá dávka lahodného humoru, kterým některé poněkud zdlouhavé scény vhodně jsou oživeny.

Také Šimáčkova Kabinetní knihovna vydala další svazek povídek Jiráskových, jichž prvou část přinesla na samém počátku svém. Zde se ocítáme v ovzduší zcela jiném; mají obě práce, jež kniha obsahuje, za dějiště poklidná místa našeho venkova z doby nedávné a přítomné — spisovatel pak utkává své příběhy ze životních příhod, sebraných na rázovitých, niterní hloubkou zajímavých postav a z tradicí lidových vůbec. Prvního druhu jest povídka *Sobota.* Dějištěm jejím jest jisté městečko ve východních Čechách, titulním hrdinou knihař Sobota, jehož vrstevníci zovou „mudrcem,“ protože více než oni hledá moudrosti v knihách, vlasteneckým duchem psaných, staraje se také dle možnosti o běh událostí veřejných. Hlouček stejně smýšlejících krajanů z těch příčin rád k němu dochází na besedu; někteří jdou se arci jen pobavit, jiné, jako na př. krejčího Linharta, vábí sem politika a vlastenecká probudilost, ve které se s hostitelem navzájem utužují. Sobota s Linhartem sledují také rozvoj posledního povstání polského s nevšedním zájmem a pomáhají potom horlivě polskému uprchlíkovi, jehož Sobotův syn student z Hradce jim poslal. Za to rozhněvá si chudý knihař strýce Záleského, který tu v sousedstvu tráví léta odpočinku a z jehož podpor mají se usnadniti studie mladého Soboty. Záleský jest prototyp úzkoprsého, necitelného byrokrata, jací před několika desetiletími v Haliči na české jmeno hanu a posměch přiváděli. K Sobotovým ukazuje tvrdé, kruté srdce, právě jako je byl osvědčil k po-

bloudilému bratrovi a jeho krvi, jakož i k zajatému šlechtici polskému, jehož mstitel stal se mu pak pro celý zbytek života osudným. Ale Sobota i bez jeho pomoci provede svůj plán, dočká se na synovi alespoň mravní odměny za všechno své strádání a doživ se též pověstného reskriptu, umírá v blahém domnění, že celé vlasti zasvitnou dnové utěšení.

Toť asi líc autorova vypravování, jehož předivem prokmitá snaha ukázati, kterak i člověk na pohled nepatrný může svou hřivnou platně přispěti k dobru obecnému, máli jen dosti mravní síly, aby za hmotný prospěch osobní obětavě přijal dočasné útrapy a strázně. Starý Sobota i dobromyslná žena jeho jsou každý v jiné příčině pěknými doklady takových povah obětovných; k nim se proto čtenářův zrak upíná s upřímnými sympathiemi. Na rubu povídky Jiráskovy shledáváme látku čistě románovou; osudy rodiny Záleských, zejmena pak pestré příhody faráře Záleského, přispívají nemálo k romantickému zabarvení celé kresby, třeba měly o sobě ráz pouze episodický. Spisovatel tuto stránku své práce zcela místně podřídil hlavnímu pásmu dějovému, kotvícímu napořád v půdě domácí; odtud také celek dýše českým duchem, dotýkaje se obratně nejednou veřejných otázek našich, přiměřených k době líčené.

Druhou část knihy vyplňují *Stromy.* Jest to řada kapitol, sosnovaných originelně jednak na základě vzpomínek cestovních, jednak na obecných tradicích a místních pověstech. Krajinářská líčení a subjektivní nálada, provázená příslušnými reflexemi, jest zde skoro na rovni s drobnými episodami povídkovými, jež pouze zevním rámcem v jednotu se pojí. Farář Chaloupka a správce Borovička jsou při tom ukázkou účinného kontrastu, založeného na povahopisu a jevícího se i ve vypravování samém; vážná úvaha, plná životní zkušenosti, střídá se tu s laškovným humorem — zajisté jen k úplné libosti čtenáře, který tu s uspokojením shledává ve volné formě vylíčená půvabná zákoutí českého kraje. Citová stránka zde všude převládá nad epickým klidem vypravovatelovým. Lahodný, zámluvný a vřelý tón jakož i uhlazený, vytříbený sloh spisovatelův přichází v menších kresbách této knihy k větší platnosti než v rozměrnějších obrázcích knihy předešlé.

Moravský „kukátkář“ Václav Kosmák si v Čechách teprve poslední dobou i v širších kruzích čtenářských získal vřelé přízně, které doma, kde práce jeho obecenstvu byly přístupnější, hned od počátku svého literárního působení požíval měrou nejhojnější. Úkaz ten, způsobený samostatným vydáním *Chrta*, jest potěšitelný hlavně proto, že svědčí o zdravém vkusu našeho lidu, který si jadrného vypravovatele rázem zamiloval. Zmínili jsme se svého času o přednostech Kosmákova péra, mluvíce o knize právě jmenované; nové dílo jeho, *Jak Martin Chlubil bloudil a na pravou cestu opět se vrátil* (vydané v Telči nákladem E. Šolce), poučuje nás o nich ještě zřetelněji.

Látku nového Kosmákova obrazu ze života nazvali bychom časovou, kdy by v tom slově leckdo nehledal úhony na díle uměleckém. Spisovatel zde svým známým názorným spůsobem ukazuje, kam vede pošetilé vypínání se nad svůj stav a pachtění se po hodnostech, pro něž

člověk nevyrostl, a jak tresce se zvláště na stavu rolnickém, zavrhujeli prostý a dobrý mrav svých otců, pitvoře se po všelijakých nedovzdělancích a povrchních stvůrách spanštělého světa. Martin Chlubil, zámožný celoláník v Úrodově, nestydí se sice za to, že je sedlákem, ale hanbí se, že ke svému jmění nemá ještě panské uhlazenosti společenské, zejmena pak že neumí německy. Nedostatek ten snaží se alespoň na dětech napraviti. Dá tedy synka do německé školy Frakařovské a seznámiv se s několika zněmčilými měšťáky, ve své dobráckosti a sprostnosti zakládá si na jejich lichocení, kterým ho schytralci vykořisťují. Odtud se zrodí v Chlubilovi konečně domýšlivosť, tak že si troufá za pomoci odrodilců ucházeti se o poslanectví, jehož dosáhne na úkor národní strany z rukou lehkověrného, neprozíravého a neuvědomělého voličstva. Na sněmě, o jehož složení a řízení nemá jasného ponětí, zasedne do řad nám nepřátelských, ač od proslulého poslance rolnického pozván jest k Čechům. Hraje si pak pro novou důstojnosť všude na pána, znechucuje se krajanům, kteří ho druhdy milovali, a jest i s rodinou terčem špatně zakrývaného posměchu v nové společnosti, která z nutnosti s ním se sbližuje. Hospodářství jeho sice zrovna nehyne, opatrováno jsouc pečlivou, starosvětskou jeho chotí, ale přece béře újmu, tak že úlisní židé počínají na ně již chystati své sítě. Na štěstí nalezne Chlubil, jehož jádro přese všechny zevní změny zůstalo nezkaženo, mezi krajany několik poctivých rádců, kteří mu otevrou oči a ukáží také, odkud třeba začíti nápravu. Chlubil tedy pošle především syna do české školy hospodářské, odvrátí dceru od nehodného světáka, na sněmě odčiní svůj hřích politický, přispěním přátel zbaví se židovské pijavice, vzdá se mandátu a vrátí se posléze zase k svému pluhu, nedbaje posměchu těch, kteří z jeho ješitnosti chtěli nekale těžiti.

Tento postup děje založil spisovatel obratně na správném rozvoji psychologickém u svého hrdiny a na pravdě podobné sestavě všech případných okolností. Zámožný Chlubil zatouží po lepším vzdělání pro své děti, vida švihácského syna chuďasova a neuměje rozeznati zrno od plevy, totiž opravdové zušlechtění ducha od nicotného úboru zevního a povrchní obratnosti. Raditi se o zamýšleném kroku s Úrodovskými přáteli brání mu obyčejná selská pýcha, která ho naopak nezdržuje od pokorného následování měšťáků, jež pokládá vůbec za tvory dokonalejší, pohlížeje na ně jako na nezištné a blahosklonné příznivce své, kteří z něho udělají lepšího člověka. Poddávaje se jim pak v maličkostech, dává se od nich pozvolna zaslepovati a stane se za nedlouho bezvolnou stvůrou v jejich rukou i upadá pro ně nad to i do spárů lichvářových. Že při tom všem páše hrubé bezpráví na národu, z něhož pochází, nepřipadá mu ani na mysl, a kdy by připadlo, důvod nutné vděčnosti, kterou domněle jest zavázán svým zvelebitelům, udržuje jej mezi protivníky lidu, jehož právě on jest představitelem. Zdravý princip, který v Chlubilovi jako v rolníku tkví, láska k zděděné půdě, jež by v synově správě propadla jisté zkáze, a mravní opora, kterou má ve svém neotřeseném přesvědčení náboženském, probudí v něm zase pobloudilý zdravý rozum; teprve potom jest náš hrdina přístupen nepodjaté rozvaze a upřímné radě. Ze semének nedůvěry k licoměrným

přátelům, zasetého v něm od stařičkého faráře, vzroste pak ovoce sebepoznání a obratu.

Kosmák kresle obraz ze života, zachovává všude pravdu a skutečnosť životní s naturalistickou věrností. Na jevišti tóto knihy vystupuje hojná řada postav všeho druhu a mezi nimi není žádná, na které by se nám některý rys povahopisný zdál nepřirozeným, pravdě nepodobným nebo strojeným. Jak při tom spisovatel umí prozpytovati srdce i ledví svých lidí s minuciosní podrobností, toho velmi pěkným dokladem jest líčení pobytu Chlubilova v Brně před zahájením sněmu (str. 211 a nn.). A jako jednotlivci, tak i celá společnosť v té neb oné vrstvě občanské vystižena jest v kresbě barvami živými a věrnými. Plastika v té příčině vůbec patří k nejlepším vlastnostem Kosmákovým; pro ni zbarvuje spisovatel svůj dialog mnohdy nejen provincialismy, ale též výrazy a úslovími, jež zkomoleny dostaly se k nám z řeči našich sousedů. Šetře však i v tom dobré míry, kterou i v jiných stránkách zachovává, ukazuje nejlépe svůj zdravý cit umělecký. V uměleckém sebeovládání vyniká toto dílo zejmena nad Chrta.

Chcemeli se o plastičnosti u Kosmáka přesvědčiti, stačí nám vybrati si kteroukoliv z jeho postav a stopovati ji. Vedle titulního hrdiny upozorňujeme na figurku celkem jen episodní, ale znamenitě kreslenou, totiž na obchodníka Šterna, ve které jest nejen výborně zachycen typ žida se všemi jeho praktikami, ale také podán znamenitý příspěvek k charakteristice moravského kraje, kdež podobné pijavice zhusta mívají úlohu zloduchů. Ze scén zvláště trefně postižených jmenujeme jen agitační úradu před volbou ve Frakařově (str. 166 nn.), shromáždění voličů (str. 124) a volbu samu (str. 146), kdež právě moravské poměry tak ostře jsou narýsovány, vylíčení smíru v Úrodově (str. 300) a j. Že Kosmák koření své vypravování také svěžím, neumělkovaným humorem, netřeba dokládati.

Srovnávajíce tuto knihu s Chrtem, shledáváme v ní ve formální stránce jednu přednosť, které nechceme pominouti mlčením. Spatřujemeť zde umělečtější plán, přihlížející jak ku pevnosti osnovy v celku, tak i k logickému připojování v částech, neméně pak též dbající jednolitosti děje, v němž není nic zbytečného a jehož rozvoj jest souměrný bez rozvláčnosti, ale také bez ukvapenosti a násilných obratů. —

Rakouské výpravy vojenské na slovanský jih, ať již do krajin jihodalmatských, ať do Bosny a Hercegoviny, měly jisté ozvuky také v pěkném písemnictvu našem. Několik mladých literátů z povinnosti tam se odebravších rozhojnilo novými zkušenostmi a vzpomínkami svůj látkový obor, některý pak teprve tam nalezl v zažitých dojmech pobídku ke tvorbě literární. K těm patří také Jos. D. Konrád, který se před nedávnem čtoucímu obecenstvu představil samostatnou sbírkou svých prací, vydav své *Dalmatské povídky* též o sobě v Ottově Salonní bibliothéce ve dvou svazcích.

Spisovatel nečerpal námětu k těmto črtám pouze z vojenských příběhů, jimž ovšem i on dopřál ve svých obou knihách dosti místa; nicméně většina fabulí jeho souvisí s vojenským životem jen potud, že byly nasbírány v krajině, kde autor ve vojště pobýval. Čekalli kdo dle nápisu, že se tu dočte věcí, jež by pro Dalmacii i její obyvatelstvo

byly význačny, byl z řady osmnácti črt zde obsažených jen v několika málo případech uspokojen. Jsouť zajisté podklady Konrádových povídek většinou takové, že by se daly bez nesnází přeložiti do leckteré krajiny jiné, a což více váží, také povahopis jednajících osob, mimochodem řečeno, často příliš idealisovaných, jen zřídka má cosi osobitého pro tu neb onu národnosť dalmatskou. Kde se podařilo autorovi tento osobitý ráz postihnouti, tam cena jeho prací zřejmě roste, ano vypravování jeho nabývá jisté svéráznosti a původnosti. Děje pak se to i tam, kde motiv ani není nový, ani původní. Tak ve Krásné iniciálce msta z nerozumné žárlivosti mužovy na Stáně provedená a její sebevražda jest motiv dosti opotřebovaný, ale zde právě zdařilým povahopisem stává se zajímavým. Totéž dalo by se říci o hrdosti Stojině k milovanému Vukovi v povídce Na Gackém Poli, o pokání popa Bakaroviče v Kajicníku, o vzájemné vděčnosti starce Mediny a sličné Ljubice v črtě Pod bílou besídkou a o bratrské lásce v Dalmatském slavíku. Nelibozvuké pointy zrady, které se dopustí důstojník Pero na pěstiteli svých dětských let, povstalci Perovi, v poslední stati druhé knihy, sem nečítáme připomínajíce, že závěr tento má alespoň ráz nehledaného realismu.

Konrád motivuje činy svých postav také vlasteneckou láskou a hrdostí kmenovou. V té příčině se nám nejvíce zamlouvá Holubička, kdež ušlechtilé vlastnosti zmíněné se jeví na starém učiteli Prokopu Kasanoviči, který zapuzuje dceru proto, že se umlouvá s nepřítelem jeho kmene Italem Deveratem. Způsob, jakým spisovatel líčí docílení smíru mezi otcem a dcerou, jest libý a poetický, také vypravovací tón jest zde věci zcela přiměřen. Naopak táž motivace ve Spletské vzpomínce, jejímž obsahem jest vlastně jen nepatrná historka, nečiní žádoucího dojmu, kdežto ve stati Za vlasť a bez vlasti se zdá, že samorostlému jednání Vidině připisuje se značná uvědomělosť bez zásluhy a potřeby. S povahopisem prosté Vidy jest také v patrné neshodě několikrát pronesený nepěkný náhled, že ženy jen srdcem a citem se řídí, nehledíce na národnosť toho, jemuž se naklonují. Tím náhledem ruší se také účasť, kterou se spisovatel snaží vzbuditi pro zpěvačku Ljubici v Zaderské vzpomínce.

Naproti tomu kosmopolitický ráz jednajících osob při základní myšlence známé a často zpracované jest v nejedné z Konrádových Dalmatských povídek prvním kamenem úrazu. Přesvědčujeme se o tom ku př. v črtě Od břehů Adrie, Na Meduse, Mignon, Omyl a j. K tomu nedostatku druží se jiný, také citelný. Spisovatel si v látkách romantických aneb alespoň romanticky zbarvených libuje do té míry, že tu a tam pro tuto libůstku zapomíná pravděpodobnosti, že zabíhá za hranici skutečného života a nedbá při tom také jiných pravidel tvorby umělecké. Všimněme si hned na počátku prvé knihy Bílého admirála, jehož hrdina, kapitán Kotva, jest jako pravý rek romantický stíhán po celý život prapodivnými osudy. Jak působí tu na nás (str. 17, 18) líčení spisovatele důstojníka, z jehož slov jest patrna neznalosť poměrů vojenských, zvláště pak námořnických? Vadnými praemissami těmito pozbývá celé další vypravování působivosti. Podobně na vrátkém základě spočívá také Zatvrzelý. Lovrovič, jehož se nápis týká, zapudí

ženu, že propustila zajaté vojáky, kteří se bez odporu dali vězniti v jeho světnici a kterých měla stříci. Odpustí jí teprve, když synek přijde mu oznámit, že zemřela. Hned provedl znamenitý junácký čin. Jel na ženin pohřeb a přichvátal, když Marici spouštěli do hrobu. „Počkejte!“ volal na ně sivý junák úzkou brankou hřbitovní, seskočil s koně, přivalil na uzdu jeho těžký kámen a kvapil ke hrobu. Okázale sňal čapku, poklonil se hluboce před rakví a chvíli se modlil. Pak hodil tři veliké hroudy na rakev a zůstal na hřbitově tak dlouho, dokud rov nebyl úplně zasypán . . .“ (II. str. 75). Chybný pathos způsobuje tu dojem zcela jiný, než autor zamýšlel. — Také v romantickém Vlajkáři patří kouzelná svítilna, která vytváří na zčeřeném moři takové klamy, jaké se v II. knize na str. 193 vypisují, ke smyšlenkám fantastickým.

Jinak Konrád ukazuje v těchto povídkách živou, jarou obrazotvornost básnickou, smysl pro pěknou scenerii jakož i obratnost v popisu a zvláště v líčení krajinářském. Vládne také dosti vkusným slohem, který jest v čas oživen hbitým dialogem. V osnově svých povídek nemá spisovatel šťastné ruky. Většina jeho prací je psána dle šablony, která tím, že se ve stati za statí opakuje, stává se nepříjemnou. Dávát autor své příběhy skoro z pravidla vypravovati osobě třetí, předesílaje proto obšírný úvod, než se dostane k hlavní věci. Také místní popisy bývají mu laciným vstupem, a pak se nás v nich nelibě dotýká opakování týchž podrobností. Rozvláčnosť, která tím vzniká, vyskytuje se ještě větší měrou také ve vlastním obsahu některých povídek. Poučným příkladem v té příčině jest Svatební cesta, jejíž neúměrnosť, neladná stavba a rozvleklosť, způsobená zbytečnými reflexemi, bije do očí. Rozsáhlému popisu mořské bouře schází síla, kdežto čtenářova illuse jest rušena nevhodným úvodem. — Tato nevyspělosť formální kotví snad v tom, že neméně než třinácte Konrádových povídek pochází z jediného roku 1885. Proto by čtenář leckde mohl beze škody uposlechnouti žertovné rady autorovy na str. 149 a říci sobě: „přeskoč několik stránek a počni čísti dále.“

V celku podávají Dalmatské povídky ve svém úzkém oboru svědectví o pěkném nadání vypravovatelově, které však teprve musí dosíci hotovosti a vytříbenosti formální.

Fr. V. Vykoukal.

R. 1889. Čís. 8.

OSVĚTA

Stanleyovy cesty a výzkumy africké.

Píše
dr. František Kahlík.

(Dokončení.)

VII. Věci Súdánské. Výprava za Eminem pašou.

dyž počátkem tohoto století zakladatel dynastie místokrálovské *Mehmed Ali* připojil k Egyptu severní část Súdánu — Núbii, Kordofán a země v poříčí středního Nila, byly krajiny ty Evropě téměř úplně neznámy. Obyvatelstvo jejich živořilo v odloučenosti ode všeho ostatního světa, toliko obchodníci arabští k nim časem přicházeli kupovat slonovinu a gummu. Jako všude v Africe panovalo i mezi těmito černochy otroctví, ale na vývoz otroků nepomýšlel nikdo; ten zavedli teprv Egypťané, kteří podrobivše si zemi v četných osadách se v ní usadili. Apoštolové humanity a vlády západních států evropských umínili si učiniti přítrž nectnému obchodu, ale tím jenom způsobili, že cena „ebenového dříví" rostla a otrokářství v Súdánu vzmáhalo se napořád. Mocní otrokáři vydržovali sobě četná vojska, zabíhajíce na lovy stále hlouběji do nitrozemí a zakládajíce si tam tábory.

Poměry ty Evropě dokonale odhalili teprv objevitelé velikých jezer rovníkových, Burton, Speke a Baker. Zprávy jejich způsobily v Evropě veliké pohnutí a roznítily bouři nevole v časopisech. Tu konečně místokrál, chtě na oko vyhověti veřejnému mínění, v skutku pak zlomiti moc bohatých otrokářů a pojistiti si panství nad celým Ponilím, zakročil sám rázně. Přijav do služeb proslulého cestovatele inženýra Bakera, kázal mu vyhlásiti lovcům otroků válku, jejímž výsledkem bylo rozšíření panství egyptského až k okresu jezernímu. Nástupcem Bakerovým stal se anglický plukovník *Gordon*, který se před tím byl proslavil ve službách čínských. Šest let (1874—1879) působil Gordon v Súdáně, poslední dvě léta v důstojnosti guvernéra, snaže se pokořiti velmožné otrokáře a spojiti odlehlé země rovní-

kové pásmem stanic s Chartúmem. I zařídil paroplavbu po Nilu od tohoto města až po Lado a za jižními prahy od města Daufilé až na jezero Albertovo, založil podél této cesty na příhodných místech stanice a dal Súdánu první spořádanou správu. Po celý ten čas bojoval zároveň proti barbarství otrokářskému, spěchaje s neúnavnou horlivostí od provincie ku provincii svého ohromného správního území a nejkrásnější léta svého činného života obětuje k osvobození oněch ubožáků, kteří vláčeni bývali podloudnými cestami často na sta mil daleko na trh, semknuti jsouce dřevěnými jhy a řetězy v čety o 10—20 mužích, krvácejíce pod dlouhými biči svých honců a podléhajíce hromadně trampotám nekonečných pochodů a nelidské surovosti svých tryznitelů. Sedm Evropanů stejně nadšených i rázných jako jejich velitel pomáhalo Gordonovi léta v posvátném boji tom, potírajíce bezohledně zastaralé neřády v provinciích sobě svěřených; mezi Anglií a Egyptem uzavřena slavná smlouva na potlačení obchodu s otroky; konečně vojevůdce Gordonův Vlach *Gessi* vedl památnou vojnu proti dobře zřízeným rotám otrokářů, která v dějinách afrických nemá sobě rovné, stíhal je po bažinách, stepích a pralesích, na sta jich pobil, mezi nimi též mocného jich krále Solimana Sibera, — ale přece všecko úsilí bylo marno.

Nastala otázka, co počíti s tisíci osvobozených? Jejich rodné vesnice byly spáleny aneb na sta mil vzdáleny, a cestou číhaly jiné roty otrokářské. I počala je egyptská vláda dílem vřadovati do vojska, dílem jich užívati ke stavbám erárním, dílem rozdávati svým úředníkům ba i vojákům (jimž po svém obyčeji dlužna byla plat) a zotročila je tak opět sama. Každý důstojník měl zástup, každý voják několik černochů — a tomu úředně přezdívali „potlačení otrokářstva“ . . . Cestovatel *Reinisch* vypravuje, kterak pozoroval v Suakině, že všichni vojáci chystající se k odchodu do Káhiry měli při sobě po jednom nebo po dvou dětech súdánských, a na otázku, odkud je mají, odpovídali, že prý je dostali místo platu. Někteří měli je už dvě léta, čekajíce, až nadejde nejpříznivější doba k jich prodeji, což mohlo se ovšem nejprospěšněji státi v Káhiře, v sídle egyptské vlády.

Lidumilné snahy Gordonovy pobouřily celý Súdán. I radil Gordon místokráli, aby se vzdal zemí západních, zejmena Kordofána a Dár-Fúra a omezil se na nejbližší okolí Nilské, ale dostal za odpověď, že udržeti je jest čestnou povinností národní. Ani anglická ani egyptská vláda nechtěly slyšeti o nepřekonatelných obtížích správy, uzavírajíce se urputně před pravdou. Gordon propuštěn r. 1879 k vlastní žádosti ze služby, a v dědictví jeho s lehkou myslí uvázal se neschopný egyptský generál. V zemi hospodařilo se po starém, hrozném způsobu dále, veřejná bezpečnosť zvrátila se v úplné bezvládí. Zotročený lid ohlížel se po spasiteli, a tento se objevil v osobě fakira *Mohameda Achmeda*, kterýž se v červenci r. 1881 prohlásil za očekávaného posledního proroka, vyzývaje lid, aby kacířské vládě odepřel daně. Mahdi měl zprvu jen hrstku přívrženců̊v, ale nástupce Gordonův počínal si tak nejapně a ukrutně, že za nedlouho i kmeny dosud věrné vehnal do jeho tábora. Již v prvních měsících r. 1882 bylo potřeba vytrhnouti proti němu z Chartúma s velikým vojskem. Výprava tato, již po způsobu

africkém provázely davy žen a otroků, zahlazena jest úplně. Celý téměř Súdán s jásotem pokořil se vítězi, do jehož rukou v lednu r. 1883 padla i tvrdá pevnost El Obeid.

V ten čas malomocná vláda egyptská, stísněna Mahdim i vzpourou Arabiho paše, klesala víc a více v područí Anglie. Vláda Londýnská střízlivě hledíc na věci klonila se tehdáž k mínění Gordonovu a radila místokráli, aby se zřekl zemí rovníkových, ohniska to odboje, a spokojil se Chartúmem a okolními zeměmi, ale v Káhiře zamítli moudrou radu a strojili se zničiti Mahdiho. Z jara r. 1883 do pole proti němu vyslán anglický plukovník ve výslužbě, *Hicks* paša, jehož první podniky byly mnohoslibné. Vojsko prorokovo dokonale poraženo, načež v Káhiře ujednáno, zmocniti se opět Kordofána. S chatrným vojskem s nekonečnou přítěží a s nedostatečnými zásobami vytrhl Hicks do bezvodných těch krajin a zahuben jest na podzim téhož roku s celou armádou v lesnatých soutěskách Kašgilských. Podobný osud zastihl nedlouho potom vojsko *Bakeru* paše, jenž vyšel osvobodit Suakina. Tato neočekávaná vítězství získala „těšiteli“ celé střední Ponilí, domorodci hrnuli se v zástupech pod jeho prapory, úředníci a vojáci egyptští bratřili se s ním tajně, sám Chartúm byl v nebezpečí.

V Egyptě neměli ani vojevůdcův ani vojska, které by se mohlo měřiti s lehkými jízdnými pluky súdánskými. Malomocnosť vlády Káhirské vyšla na jevo spůsobem co nejokázalejším. I nelze se diviti, že v Londýně usnešeno úplně propustiti z panství celý Súdán i s Chartúmem. Dříve však bylo třeba zachrániti úřednictvo a rozptýlené posádky z širých těchto krajin, převyšujících rozlohou několikráte mocnářství rakouské. Pro nesnadný ten úkol podařilo se opět získati *Gordona*, jenž z jara r. 1884 podjal se úkolu zachrániti asi 30.000 životů lidských. Překážky, které se mu při tom stavěly v cestu, byly nepřekonatelné. Nadarmo hleděl Gordon nakloniti si mocné otrokáře tím, že již otrokářství dovoloval, vzpoura šlehala příliš vysoko, Gordon sám byl v Chartúmě obklíčen. Anglie pokusila se několikráte přispíšiti mu ku pomoci, posléze vyslala na jih celé vojsko, s nímž *Wolseley* podnikl neslýchaný pochod proti Nilu, ale než došel cíle, padl Chartúm zradou obyvatelstva do rukou „těšitele,“ a Gordon zahynul.

Zatím zemřel i Mahdi, ale důstojnosť proroka zaujal jiný, a povstání šířilo se neustále. Sám Suakin stojící pod ochranou anglických obrněnců byl ve vážném nebezpečí, z něhož vyprostěn jest v prosinci minulého roku vítězstvím britských zbraní. Hranice Egypta šinou se pořád dále na sever, a kdož ví, zda nenadchází doba, v níž Súdánci přítrž učiní anglo-egyptskému hospodářství ve staré zemi faraonův.

Na třetí rok spravoval Gordon země súdánské, když do služeb jeho vstoupil německý lékař, dr. Eduard *Schnitzer*. Narodiv se r. 1840 v Opolí v Pruském Slezsku ze židovských rodičů, záhy ztratil otce. Matka vdala se po druhé za křesťanského obchodníka v Nise, přestoupivši sama ke křesťanství. Mladý Eduard, jenž už v nejútlejším mládí jevil neobyčejné nadání k jazykům, studoval ve Vratislavi a v Berlíně lékařství a vědy přírodní, načež vstoupil do tureckých služeb a za desítiletého pobytu v Albanii, v Cařihradě, v Malé Asii, Arménii, Syrii a v Arabii dokonale si osvojil jazyky orientu a vžil se ve zvyky

i mravy jeho. Pobyv posléze r. 1875 krátký čas v domovině, vstoupil do služeb egyptských jako *Emin bej* a dosáhl později důstojenství paše. Gordon svěřil mu nejdříve poselství do černošských říší kolem Njanzy, totiž do Ugandy a Unjora, jež Schnitzer zevrubně popsal a v nichž podnikl mnohá vědecká pozorování. R. 1878 odevzdal mu Gordon ve správu nejjižnější provincii súdánskou se sídlem v pustém, osamělém městečku Ladě (5° s. šíř.), jež prostírá se na levém břehu Nilském na širé, listnatým stromovím utěšeně porostlé rovině s četnými samotami černošskými. Poměry v této odlehlé zemi byly nejtruchlivější. Schnitzer sám vypravuje v jednom listě, že ještě tři léta po jeho příchodu ve mnohých velikých okresích bylo obyvatelstvo nemilosrdně olupováno a pak prodáváno v zástupech do otroctví. Každý voják měl zástup žen a otrokův, ubohým domorodcům po žních brali kde jaké obilí, aby si pálili kořalku, vražditi je beztrestně směl každý. Od r. 1877 nebyly skládány účty, peníze, jež vláda posílala pro vojsko, ponechávali si důstojníci hýříce z nich a lichvaříce.

Potlačiti tyto zlořády bylo věcí tím nesnadnější, jelikož se vláda Chartúmská o vzdálenou zemi Eminovu skoro pranic nestarala. Sotva jednou do roka zavítal parník až do Lada; na Eminovy listy a návrhy nedocházely — jak sám trpce žaluje — ani odpovědi, spojení telegrafické nebylo zařízeno. Nicméně jal se Emin pracovati rázně a zdatně. Přísným konáním spravedlnosti hleděl si zjednati důvěru obyvatelstva otrokáři rozplašeného, jež usazoval v nových dědinách, zakládal cesty a měl pilnou péči zvláště o chov dobytka, jenž někdy byl hlavní výživou a bohatstvím těch krajin, ale chytáním otrokův úplně vzal za své. Chvíle prázdné pak, pokud mu jich dopřával těžký jeho úřad, věnoval zeměpisnému a přírodopisnému zbádání země sobě svěřené a krajin okolních. I docílil toho, že mohl r. 1882 odvesti 96.000 zl. do pokladnice státní jakožto přebytek ze správy, kterou r. 1879 převzal se schodkem 480.000 zl.

Kulturní této práci povstáním Mahdiho učiněn náhlý konec. Po osudné porážce Hicksa paše u Kašgila a po útěku Angličanů z Dongoly octly se jižní provincie egyptské u veliké tísni. Zástupy prorokovy plenice a drancujíce táhly Kordofánem a Senárem na provincii u řeky Gazelí a donutily guvernéra Luptona, aby se vzdal (z jara r. 1884). Zprávu o tom poslal Mahdi Eminovi, vyzývaje ho, aby se mu též pokořil. Ten na pohled svolil a odepsal, že jest ochoten zemi vydati, aby předešel prolévání krve, ale že pro nepřátelské smýšlení černochů nemůže opustiti svého místa a vydati posádky záhubě. Zatím však shromáždil svůj lid, a když vůdce Súdánců emir Karamallah počátkem r. 1885 do země mu vpadl, opřel se mu v opevněném táboře u Amadi a pět měsíců statečně se hájil, až jej nedostatek donutil ustoupiti dále na jih, kde svým pronásledovníkům u stanice Rima nad řekou Jejem připravil dokonalou porážku. Po té opustili mahdisté zemi již zpola dobytou, Emin pak odtáhl na jihovýchod k Nilu. Asi 10 hodin cesty severně od jezera Mvutanu vyhledal si „veletok horský“ — Bahr el Gebel, tak slove horní Nil, valící tam již 20—30.000 m^3 vody za sekundu, tolik co dolní Dunaj — horami průtrž na hodinu cesty širokou a několik hodin dlouhou. V korytě jeho prostírá se ostrov čtvrť

hodiny široký a hodinu dlouhý. Kolkolem obtéká jej řeka, kterouž obstupují vysoké, srázné stěny žulové, porostlé lesem. Mocně burácejí vody a hukot jejich od hor k horám se nese: toť *Vádilaj*, jejž zvolil si Emin za sídlo. Příroda i umění proměnily jej v nedostupnou pevnosť, bezpečnou před náhlými útoky.

V délce asi jako z Prahy do Terstu táhne se tam podél Nila jeho hornaté, nitroafrické Švýcarsko. V horní jeho části, kde paša sídlí, jest Nil pro parníky splavný od Mvutanu až po Daufilé, kde má prahy; v části dolní za Ladem, kde provaliv se z hor vstupuje veletok do náhorní roviny 150—200 hodin cesty široké, rozlévají se líné jeho vody plytkým močálem na 20 čtver. mil velikým. Z Njanzy a Mvutanu přináší řeka za doby plíště veliké spousty rákosí, papyru a ambače, valíc je přes peřeje a vodopády až do roviny, kde na mělčinách váznou. Při každé záplavě přicházejí od rovníka nové spousty, ty splétají se s hnijícím náplavem v nesčíslné ostrůvky, mezi nimiž řeka stěží se prodírá. V plíšti ploužl se tam kalné vody v šířce až 25 km., za sucha podobá se kraj zelené louce, rozryté bludištěm říčních ramen a tůní, kde jen bystré gazely si nacházejí cestu, ale kam zřídka pronikne noha lidská. V letech 1863, 1870, 1872, pak od 1878 do 80 nebylo tam ani jediného ramene splavného.

Přes to vše měl Emin v Súdánu těžké postavení. V únoru 1886 došly ho přes Zanzibar a Ugandu po letech první zprávy z Evropy, a mezi nimi také úřední oznámení egyptské vlády, že se vzdala provincie rovníkové zůstavujíc ho jeho vlastnímu osudu; evropských zbraní, střeliva a látek neměl tehdáž než nejdéle na rok a koncem r. 1887, co císař ugandský náhle dal v říši své povražditi misionáře a smrtí zahrozil každému bělochu, který by se odvážil vkročiti na jeho území, uzavřena mu také cesta na jih.

Zvěsť o stavu jeho přinesl do Evropy neohrožený cestovatel německý dr. *Junker*, jenž vyšed r. 1879 ze Suezu schodil horní Ponilí, načež pustil se na západ prozpytovat toku Uellského a zjistit, náležíli k poříčí Konžskému neb Šarijskému. Ve směru tom pronikl Junker dále, než kterýkoli cestovatel před ním, totiž až k řece Nepoku. Donucen jsa navrátiti se, sešel se na Vádilaji s Eminem a s Vlachem *Casatim* (v lednu 1884), který též mířil na horní Uelle, a tam je povstání Mahdiho oddělilo úplně od vzdělaného světa.

Vyslala sice Evropa starostlivá o to, kterak by je vysvobodila, dvě výpravy za nimi, ale obě minuly se s účelem. První, rakouská, již vedl dr. O. *Lenz*, uvázla u slapů Stanleyových proto, že Tipu-Tib, meškaje tam tehdáž, zdráhal se propůjčiti Lenzovi tolik lidí, aby s nimi mohl pustiti se na Vádilaj; druhá, kterou vypravil bratr Junkerův a vedl dr. *Fischer* Masájskem na Kadžehi, zmařena nepřátelstvím císaře ugandského.

Zatím pokusil se dr. Junker sám o návrat do Evropy. Dne 2. ledna 1886 rozloučil se s Eminem a s Casatim a přeplaviv se přes Mvutan do Unjora, kde od arabských obchodníků nakoupil ještě pro své sklíčené přátele za 2000 tolarů látek a střeliva, unikl potom po několikaměsíčním průtahu na hranicích ugandských šťastně rukám ukrutného Mvangy a v prosinci 1886 objevil se v Zanzibaru. Nesnáze a bídu

Emina i jeho lidí líčil barvami co nejživějšími, naléhaje na to, aby se jim šlo bez prodlení na pomoc. Jeho přičiněním hlavně způsobeno, že vystrojena výprava četná a všemi prostředky co nejpečlivěji opatřená, v jejíž čelo postavil se přední cestovatel africký, Stanley.

Jako běželo r. 1871 o to, najíti ztraceného Livingstona, tak připadl tentokrát slavnému zemězpytci úkol zachrániti sklíčeného Emina pašu. Zatím co v Londýně a v Brusselu rokováno o přípravách k výpravě, dlel Stanley v Novém Yorku. Na telegrafickou zprávu, kterou mu sděleno, že jej zvolili za vůdce výpravy, přichvátal bez průtahu do Evropy. Obdržev od několika anglických milionářů, zejmena od Mackinnona a Huttona, pak od krále belgického a od egyptské vlády značné prostředky, opustil dne 21. ledna 1887 Londýn a překročiv Kanál ujížděl po železnici z Kalet do Brindisi a odtud po parníku do Alexandrie. V Káhiře, kam zavítal dne 29. ledna, se domnívali, že si hodlá bojem proklestiti cestu od Zanzibaru do Súdánu, i byli tudíž nemálo překvapeni uslyševše, že Pokonžím a Poaruvimím k jezerům rovníkovým dostati se chce. Cesta směrem tím jest sice nejdelší, avšak byla tehdáž nejbezpečnější. Od Indického oceánu pokoušeli se již *dr. Fischer* (1885) a po nezdařeném jeho pokuse *dr. Mayer* (1887) z Německa vyslaný proniknouti Masájskem a pohořím Kilima-Ndžarským k Eminovi, ale toliko Mayer došel až ke Kilima-Ndžaru a zjistil, že z této strany obklopena jest Njanza pásmem horským průměrně 3000 m. vysokým, s ledovci 4—6000 m. přesahujícími. Pustiti se s výpravou přes mohutnou tuto hradbu horskou, která jest protržena jedinou jezernatou průrvou, bylo by právě tak smělé jako neprozřetelné. Severně odtud vede sice cesta schůdnější proti řece Jubě mezi velehorami Kenií (6300 m.) a habešským Vošem (5060 m. d'Abbadie), kterou doporučoval cestovatel *Thomson*. Planina tamější krabatí se ve výši toliko 1000 až 1200 m., avšak poskytuje málo potravin, a bojovní Gallové, kteří na ní bydlí, způsobili by i velikému vojsku značné překážky. Cesty od severu a od jihu zatarasil jednak fanatismus dervišů prorokových, jednak záští císaře ugandského, i nezbývalo než proraziti k Eminovi od západu.

Jest ovšem od ústí Konžského ku pramenům Nilským 600 hodin cesty přímé vzdálenosti, ale téměř dvě třetiny této cesty vedou zeměmi pokojnými a známými. Až ku prahům Stanleyovým založila vláda konžská 47 stanic, spravovaných obezřelými veliteli. Dostatečné a věrné posádky z černochů Zanzibarských a z mocného kmene Hausův pečují o jejich bezpečnosť. Na stanicích jsou zásoby zboží evropského a domácího i nemocnice k léčení churavých a k ošetřování slabých. Nejlepší znalci horního levého Ponilí, cestovatelé *dr. Junker* i *Schweinfurth*, s nimiž Stanley ohledně cesty vešel v potaz, souhlasili s ním v té příčině právě tak, jako bývalí egyptští správcové jižních krajin súdánských.

Dne 6. února 1887 opustil Stanley Káhiru, kde mu místokrál Tevfik doručil list pro Emina; v Suezu sešel se s evropskými důstojníky svými, i odpluli na Zanzibar, kam byl předeslal rozkaz najati nejspolehlivější z černých společníků, kteří ho na předešlých cestách provázívali Afrikou. V Zanzibaru potkal se též s Tipu-Tibem, jehož

také hleděl získati pro výpravu sdělením zprávy Junkerovy, že má Emin na skladě za 1,200.000 marek slonoviny, po níž se sháněl velmožný Arab. Stanley uzavřel s Tipu-Tibem dvojí smlouvu. Předně jmenován Tipu-Tib u přítomnosti generálního konsula anglického guvernérem stanice u prahů Stanleyových s měsíčním služným 360 zl., začež se zavázal hájiti stanici proti domorodcům i proti loupeživým svým krajanům a chrániti tak pravý bok výpravy; za druhé zavázal se dodati Stanleyovi 600 nosičů ke každé cestě od prahů Stanleyových ke Mvutanu a nazpět.

Dne 23. února odplul Stanley na parníku Maduře ze Zanzibaru, maje 9 bílých důstojníků a 694 Zanzibarčíků, Súdánců a Somalův. Družina Tipu-Tibova čítala 40 mužů. S ním zároveň vypluli poslové, kteří měli Ugandou proniknouti k Eminovi a oznámiti mu příchod Stanleyův. V noci na 9. březen zastavila se Madura v Kapském Městě a dne 18. března zakotvila před Bananou v ústí Konžském. Tam ji čekaly první obtíže. Jelikož veliký parník Konžský „Stanley," který ji měl dovesti do Matadi pod prahy Isanžilské, byl ve správě a Madura ku plavbě říční byla nespůsobilá, nezbývalo než rozděliti karavanu na menší lodi anglické, španělské a portugalské. Od Matadi karavana obcházejíc vodopády Livingstonovy těžce zápasila s nedostatkem. Zásob určených na pochod od Aruvimi k Vádilaji bylo třeba šetřiti, a krajiny při dolním Kongu až za Leopoldov sužovala toho roku neúroda a hlad: již tehdáž podlehlo mnoho nosičů útrapám. Dne 1. května 1887 rozloučila se výprava čítající ještě 612 členů se Stanley-Poolem, plavíc se na 4 parnících a několika člunech velrybářských Kongem vzhůru. Krajiny jimiž jeli, oplývaly požehnáním. Vlídně vítali domorodci všude příchozí, přinášejíce ze svého přebytku na trh hojně potravin, a všichni byli v růžové náladě, když dne 16. června spatřili ústí onoho mohutného východního přítoku Konžského, po němž pustiti se chtěli do neznámého nitra, a když dva dni později zakotvili u vesnice Jambuje, kterou byl Stanley navštívil už r. 1883.

Ve zprávě, kterou odtud poslal de Wintonovi, bývalému guvernéru Konžského státu a předsedovi komitétu pro osvobození Emina, píše o tomto příchodu svém: „Jambuje zmocnili jsme se pískotem našich parníků. Tři hodiny marně jsme vyjednávali s domorodci, čas ubíhal a oni chápali se kopí a štítů strojíce se k útoku. Ale při pronikavém hvízdání našich parníků zmalomyslněli. Když naši Zanzibarčíci příštího jitra vnikli do vesnice, našli ji prázdnou. V noci posbírali chudáci domorodci všecko své movité jmění, své kozy a slepice a p. a prchli. Široko daleko bylo viděti vesnice, jejichž domky měly vysoké, špičaté střechy, a za nimi rozsáhlé travnaté roviny." Tam dal Stanley hned zaříditi tábor koly opevněný, jenž měl býti výpravě východiskem, a v něm zřídil zděnou zásobárnu, kde uložil vše, co nebylo možno rázem odnesti.

Zatím Tipu-Tib rozloučiv se se Stanleyem na stanici Bangalské a obdržev od něho něco mužstva, dorazil ku prahům, kde se dověděl, že otrokářský sbor 500 mužů vedený Said-bin-Habubem zrovna k výpravě se chystá. I rozhlásil bez prodlení, že v okresu svém obyvatelstva znepokojovati nedá. Ale obávaje se, že Said rozkazů jeho nebude dbáti,

poslal Stanleyovi list, ve kterém se omlouval, že slíbeného mužstva na ten čas odeslati nemůže, a prosil za posilu dvou bílých důstojníkův a asi 30 ručnicemi ozbrojených vojáků řka, že tak doufá obhájiti svoji autoritu. Stanley nemoha sboru svého více seslabovati ani déle se zdržovati, poslal list Tipu-Tibův přes Leopoldov do Brusselu, sám pak vytrhl dne 28. června 1887 se čtyřmi bílými důstojníky a 385 muži do neznámého nitra černého zemědílu.

V táboře u Yambuje zanechal 257 mužů pod vůdcovstvím majora Edmunda *Bartellota* a čtyř jiných bílých důstojníků. Tato záloha měla stříci zavazadel, jež odnesti bylo nemožno, a vyhlídati, až by se vrátila loď s listem Tipu-Tibovým do Leopoldova vyslaná i přivezla ostatek zásob, které tam Stanley zůstavil. Jakmile by došly tyto zásoby a dostavil se ujednaný počet nosičů Tipu-Tibových, měl Bartellot bez průtahu vydati se na pochod, sledovati snadno viditelnou cestu předvoje a dohoniti ho se vším majetkem. Postavení Tipu-Tibovo bylo málo lákavé a úkol majora Bartellota nebyl lehký. Arabský pohlavár marně čekal celý rok na posilu z Evropy, bez ní pak bylo mu těžko pustiti se ve zjevné nepřátelství se svými krajany a spoluvěrci. Slibu svému, pokud nosičů se týče, též nemohl úplně dostáti, i nezbývalo Bartellotovi než buďto zůstati v Jambuji, nebo dáti se s nedostatečnými silami na pochod za předvojem. Když se po mnohém otálení k tomuto odhodlal, shledal, že dlouhý odpočinek rozryl kázeň jeho mužstva, hlad na planinách za Jambují a nepřátelství domorodců přičinily ostatek, tak že nešťastný vůdce za krátko neporoučel než nekázané rotě, až posléze padl za oběť soukromé pomstě jednoho ze svých lidí.

Stanley sám od té chvíle, co vyšel z tábora u Jambuje, zapadl v šeru nitroafrického pralesa jako kámen v hlubinách oceánu; 18 měsíců nepronikla o něm nižádná bezpečná neb věrohodná zpráva ku pobřeží, tajemné pak zvěsti, které za posledních měsíců minulého roku zalétaly až do Evropy a zejmena lživý list Osmana Digmy k anglickému veliteli před Suakinem dávaly podnět k nejvážnějším obavám o jeho osud. Celý vzdělaný svět s netrpělivostí a s úzkostí čekal, zda ještě vzejde hvězda hrdiny, jenž od 15 let náleží k nejpopulárnějším mužům ve třech zemědílech: A hvězda jeho vzešla. Dne 21. prosince 1888 přišla do Londýna zpráva ze Zanzibaru, kam ji přinesli poslové Tipu-Tibovi od prahů Stanleyových, že Stanley žije, že našel Emina nad jezerem Albertovým a že v srpnu téhož roku šťastně opět se vrátil do Bonalje nad Aruvimim, odkud prý znova vytrhnouti hodlá k Eminovi.

Radostná tato novina brzy potom se potvrdila, a s blahým uspokojením přijala ji veřejnosť. Význam a dosah toho, co Stanley vykonal od té chvíle, kdy zmizela jeho stopa, bylo arci lze jen tušiti; teprv jeho poslední listy, přinesené počátkem dubna letošního roku do Anglie, ve kterých živě a názorně, ač bez ješitnosti líčí neslýchané obtíže a nebezpečné boje, jež mu s družinou bylo podstoupiti na čtrnáctiměsíčním pochodu z Yambuje ke Mvutanu a nazpět, poskytly i v tom směru světla. Jest listů těch celkem pět. Z nejobšírnějších jeden svědčí *de Wintonovi* v Londýně a druhý *A. L. Bruceovi*, zeti Livingstonovu a příteli Stanleyovu v Edinburce. Třetí list, ve kterém shrnuje hlavní zeměpisná objevení, došel Londýnské společnosti zeměpisné, a ostatní

dva psány byly nešťastnému majoru Bartellotovi, jehož už na živě nezastihly.

Viděti z nich, že Stanley neměl lehčí cestu než Bartellot, ale svou zkušeností a znalostí africké letory, kouzlem svého pohledu, pokynu i hlasu a individuálním magnetismem své osobnosti, jež mu v míře nejvyšší uštědřila příroda, uměl držeti na úzdě a ovládati mocně svoje divoké černé děti. Zprvu dlouhý čas sledoval levý břeh Aruvimský, bera se krajinami, kam nikdy před tím nevkročil ani Arab ani Evropan. Jeden oddíl táhl po březích lodici, ve které byla zavazadla, a po každé když došli k nějakému peřeji neb slapu, které bývají v řekách afrických tak četné a obyčejně obklopeny příkrými skalními stěnami — na Aruvimi počínají 140 km. nad Jambují, — brali břemena na záda i přemáhali přirozené překážky silou svých paží.

Ale na neštěstí nebyly to jediné nesnáze, jež jim osud na cestě strojil. Obyvatelé těch krajin byli plni nezkroceného zášti proti cizí karavaně. Štítili se všelikého s ní sblížení, zapalujíce své chýžice, ničíce plodiny polní a pustošíce veškeren kraj, aby vetřelce hladem umořili. A když jim bylo podstoupiti s nimi boj, bránili se v dýmu svých hořících dědin se zoufalou udatností, a nejeden kalený šíp zasáhl tam svou kořisť. Nejnebezpečnější ze všech byli Vambutové, národ trpasličí, povahy úskočné, zchytralé a zlodějské. Jejich dědiny, jichž Stanley na svém pochodu celkem do 150 spatřil, prostírají se v údolích Nepoka a Ituri až pod 30° r. d. a sahají na severovýchodě až ke hranicím provincie rovníkové, neboť lidem Eminovým dobře byli známi pode jmenem Tikû-Tikû. Výpravě byli na postrach zejmena též proto, že ji v cestu do země nastrkávali jedem zkalené hroty a hřeby, jež pečlivě zakrývali listím, překážky to podobné oněm, na které r. 1885 naráželi též němečtí cestovatelé *Kund* a *Tappenbeck*, zpytujíce poříčí Lukenje, valné jižní pobočky Konžské. Dlouho nemohl Stanley vystihnouti, jak tito trpaslíci připravují prudký jed, jímž kalí svoje střely, až našel v jedné vesnici několik váčkû s usušenými červenými mravenci; tím bylo tajemství rozřešeno. Zvířátka ta obyvatelé suší a na prach rozetřená vaří v palmovém oleji, kterým pak natírají šípy a bodce, jež bosákûm Stanleyovým zpûsobily jitřivé a namnoze smrtonosné rány.

A čím dále, tím byla protivenství větší a četnější. Stanley chtě dosíci horního Nila a jeho nádrže Mvutanu, zvolil dalekou cestu podél Konga a neznámého Aruvimi též proto, aby se vyhnul lovcûm otrokûv a slonûv, kteří v nitrozemí mezi velikými jezery a přímořím karavany všude zadržují a potíže jim činí. Znalť z opětné zkušenosti vlastní, jak nebezpečné a záhubné bývá jejich sousedství. Věděl, že kdekoli prošli Arabové, všude zanechali stopy krve a nenávisti a že těm, kdož se brali za nimi, zûstavili za podíl všecka muka afrického cestování. Věděl, že každá karavana, jíž by vedl Evropan, jakmile se střetne s rotou některého z oněch loupežných dobrodruhû, jež čas od času zámožní velkoobchodníci z Maskatu neb Zanzibaru vysílají do střední Afriky na loupež, plen a vraždu, vydána jest záhubě téměř jisté: deserce v ní zdomácní, nekázeň ji zžírá a ona roztéká se jako balvan sněhu na slunci. I lze pochopiti, v jak zoufalém stavu byl Stanley potom v září r. 1887, když asi 80 km. nad ústím Nepoka setkal se

s karavanou Ugarovy čili Uledi-Balyuza, který z bývalého sluhy onoho Spekea, jenž s Burtonem a Grantem objevil Njanzu, povznesl se na jednoho z malých Attilů černé pevniny.

Zjev ten v současných dějinách afrických nikoli osamělý patrně svědčí, že zeměpytná a kolonisační činnosť evropská v nehostinném zemědílu není bez temných stínů. Každá výprava, která za účelem buď vědeckým, buď humanním vnikne do střední Afriky, vyšinuje ustálený život domorodců z jeho kolejí, vleče za sebou do nových osudů mnoho lidí, kteří by jinak byli zůstali při starém živobytí a klidně zemřeli tam, kde se narodili. A přesazujíc je v jinou půdu, vrhajíc je v neznámou budoucnosť a zůstavujíc je pak jako zbloudilé ovce na tom neb onom místě neznámého světa, dává vznik oněm rojům dobrodružným, které Afriku loupí hůře, než kdy drancovali Evropu Maďaři nebo Turci. Toho by měli býti pamětlivi všickni cestovatelé, ať obchodníci ať misionáři, kteří sobě nové razí cesty a pořádají výpravy v zemích barbarův.

„Ode dne setkání s Ugarovou," píše Stanley, „počalo naše neštěstí." Utrmácení Somalové nechtěli, někteří Súdánci pro churavosť nemohli dále, i nezbývalo než zanechati jich v táboře Balyuzově za měsíční plat pěti dolarů z hlavy. A dál šla cesta po jižním břehu, No-Velle — tak slove Aruvimi mezi ústím Nepoka a Ihura, jiné pravé jeho pobočky — krajinami strašně zpleněnými a lidu prázdnými. Východně od Ihura setkali se s karavanou Kilongy-Longy, Zanzibarského otroka, stojícího ve službách starého Araba Abeda bin Salima. Obě karavany byly ponejvíce z Maniemův, s nimiž Livingstone i Cameron, Stanley i Wissmann setkali se v krajinách východně od Njangve a jejichž sídla zabíhají na sever až do středního Poaruvimí a na východ až po Ibviri. „Byl to pochod hrozný; nikdo z výpravy, ať běloch nebo černoch, jak živ naň nezapomene. Když jsme opustili Ugarovu (18. září 1887), bylo nás 273, neboť cestou z Jambuje až k Ugarovovi zahynulo neb se rozprchlo 66 mužů a 56 bylo churavých, co zůstali v jeho táboře. A když jsme se chystali k odchodu od Kilongy-Longy, shledali jsme, že nám schází dalších 55 mužů, kteří dílem pomřeli hladem, dílem se rozutíkali." Příčinou deserce byly od prvopočátku útrapy pochodové, pak nedostatek v zemi soustavně pleněné a olupované a konečně dovedně stupňované požadavky Arabův, kteří za takovou trošku potravy, co jí bylo třeba, aby člověk neumřel hlady, žádali ručnice, náboje, balíky zboží ba i nosiče samy. Karavana dávajíc se znova na pochod byla úplně vysílena a téměř nahá. Ale kostky byly vrženy, i nezbývalo než odhodlati se a ztenčiti ji ještě více. Neboť jednak nebylo možno plaviti se dále po řece, a průvod o 177 mužů zmenšený člunu s veškerými zavazadly unesti nemohl, jednak trpěl kapitán Nelson jitřivými ranami a byl k pochodu neschopen. Ujednáno tudíž, že s chirurgem Parkem a s četou mužstva ostane na místě, i zřídili jim pevný tábor, uložili v něm lodici a asi 70 nůší zboží.

Ostatní táhli dále, vždy hlouběji v houšť středoafrického pralesa, jehož nebezpečenství a hrůzy Stanley ve všech listech lapidárními rysy líčí: „160 dní," píše de Wintonovi, „prodlévali jsme v lese, v hustém, neprostupném, dlouhopustém lese. Ten prostírá se ve směru polední-

kovém od Njangve až k jižnímu pomezí Monbutů, na východ pak táhne se od ústí Aruvimi, tedy od 29. stupně až pod 40. stupeň v. d. pokrývaje dobře 640.000 km² půdy (plochu císařství rakouského) a severně od Konga mezi Aruvimim a Upotem zabírá dalších 52.000 km² (plochu Čech) . . . A na celé té cestě nebylo ničeho, co by oblažilo mysl a na rty vykouzlilo úsměv. Domorodci byli divocí a mstiví. Zvířena rovněž divoká nevybízela k lovu. Šero lesní neustávalo. Řeka zrcadlíc jen své černé okolí též byla tmavá. Celé vzezření přírody bylo posupné a neveselé." A v listu svědčícím A. L. Bruceovi praví: „Představ si skotský les sršící deštěm, a to les, jenž dřímá v neproniknutelném stínu starých 33—60 m. vysokých stromů, s nadbytkem trní a hloží, s ploužívými potůčky, které se vinou houštinami, a zde onde s pobočkou některé větší řeky. Představ si tento les na všech stupních rozvoje a zkázy; staré setlelé stromy schýlené a povalené; mravence a hmyz všech druhů, velikostí a barev hlasitě bzučící; opice a šimpansy nad námi; podivný šelest ptáků a zvířat; poprask ve křovinách když stáda slonů uhánějí kolem; trpaslíky (Vambuty) s kalenými střelami skrývající se leckde za náspem neb v útají; silné, tmavohnědé domorodce (Maniemy) s kopími břitce broušenými, stojící tu a tam bez hnutí jako kmeny stromů; věčné šero za dne a v noci tmu, již téměř nahmatati možno, a pak si představ, že se les ten táhne od Plymoutha k Peterheadu" (jako z Prahy do Paříže) „— a nabudeš jasného obrazu o útrapách, které jsme vystáli od 28. června do 5. prosince 1887."

Tropický déšť lil se každý druhý den jako z konví a teplá země rovníková dýmem všude chrlila ony nezdravé výpary, které plodí zimnici a způsobují smrť. Pod kroky půda, skládající se z nesmírných hromad svadlých bylin a setlelého listí, zdála se kolísati. Bylo všude viděti rozlézati se ošklivé tvory, jež líhnou se z močálů a z hniloby. Při tom nebylo možno uloviti ani nejmenší zvěře, a utrmácení chodci byli nuceni uspokojiti se rýží a konservami, stravou to málo sílicí a rozveselující při takových námahách. Stanley líčí několika črtami, které utkvívají v paměti, neveliký zástup, klestící sobě namáhavě a zdlouhavě tunel chaosem pralesa, jak vychrtlí a vředy poseti klopýtali dál s hlavami skloněnými, příliš unaveni, aby mohli naříkati, přestavše již báti se i doufati a opakujíce si polohlasem, když neúprosný náčelník, by jim síly dodal, vykládal o zemi krásné a bohaté, o dalekých nivách pod širým nebem, kde si oddechnou a pohoví: „Pán neměl by z nás takhle si tropiti šašky!"

Ob čas stávalo se, že v těch lianech, kde nebylo lze se vymotati, a v té močálovité vegetaci zbloudil některý menší oddíl a třeba celý týden nedostihl hlavního voje, jako se přihodilo Jephsonovi, nebo se vůbec již neobjevil, což mívalo své příčiny. Konečně poklesli všichni tou měrou na mysli, že mnozí mužové jali se odhazovati ručnice, břemena a desertovati v takovém počtu, že třeba bylo dáti ostatním výstražný příklad. „Pozoruje," dí Stanley, „že prosby, napomínání a mírné tresty nikterak nezpomáhají, odhodlal jsem se uvaliti trest smrti na tyto bídáky. I dal jsem dva hlavní výtržníky chytiti a přede všemi pověsiti."

Počátkem listopadu 1887 stenčil se sbor jejich na 174 muže, méně to než polovice původního počtu. Malý zástup ten nebyl by mohl odolati námahám, kdy by nebyli 12. list. dosáhli okresu Ibvirského, kam ještě nikdy nezavítali loupeživí Arabové. Tam byli konečně v zemi tekoucí mlékem a strdím. Pernactvo, kozy, drůbež, banány, melouny, obilí, sladké zemáky, bob a veliké hrnce palmového vína — vše v hojnosti — toť byla posila, kterou se opět vzpružily tělesné i duševní síly těch šťastnějších, co zůstali na živě. Po 13 dní dopřál jim Stanley odpočinku, aby se mohli oddati sybaritským hodům, když byli na cestě zakusili tolik hrozné bídy. A tak se stalo, že když koncem listopadu znova nastoupili pochod, byli oni 173 domorodci tučni, zářili a leskli se zdravím, čerstvá jejich pleť dráždila laskominy lidojedů, se kterými se potkávali, avšak silné, svalnaté páže vštěpovaly jim hrůzu, ani jsou sami postavy ponejvíce drobné a ústrojí spíše slabého než hrozivého. Dne 1. prosince spatřili konečně s horského temene širou, bezlesou planinu. Při své anglosaské vzdělanosti všecek jsa prodchnut čtením bible nazval Stanley horu tu Fisgah, na počesť oné hory, odkud Israelité ponejprv spatřili zaslíbenou zemi.

Čtyři dni potom dostali se z lesa.

Nad hlavami jich zářilo nebe oslňujícím jasem. Volně koloval vzduch, a plíce, tísněné po tu dobu dusnou atmosférou hnijící vegetace, dýchaly jej plnými doušky. Byli všichni jako u vytržení, radosť nevýslovná a příliš náhlá téměř smysly jim pomátla. Po 160 dnech ustavičné noci, v níž nebylo viděti než přeludy pralesa a lepkavé tvary bahenních rostlin kraje podrovníkového, stanuli konečně na volném vzduchu a libém světle. „Kdy byste nás," píše Stanley, „tehdáž byli viděli, byli byste nás jistě pokládali za šílence. Vyrazili jsme úprkem s břemeny svými na širou, volnou nivu, podobající se měkkou travou anglickému sadu, a stáda buvolů, losů a antilop stála po obou stranách s vypjatýma ušima a velikýma očima divíce se náhlému tomu příboji lidských bytostí, jež vyrojily se z temné hloubi pralesa."

Bylo však třeba nové síly mravní, neboť velmožný pohlavár Magamboni, jehož rozsáhlým územím vedly všecky cesty na východ, prohlásil se proti cizincům, kteří přicházeli od západu, tedy z kraje světa, odkud prý nikdy nic dobrého nepřišlo. Opět byli nuceni zápasiti dnem a nocí s obyvatelstvem četným a bojovným, ale odvaha mužstva proto neklesala. Pán, jenž provedl je dosud pastí nepřátel a mořem protivenství, byl jejich bohem! V důvěře té bylo tajemství jejich nepřemožitelnosti i jeho síly.

Dne 13. prosince oznámil Stanley svým lidem, aby se připravili, že za několik hodin uzří širé koryto Njanzy, kterak rozestírá v lesku slunečním své ospalé vlny. Leč oni nemohli pochopiti, že stojí u cíle své cesty. Stará pochybnosť zatvrdila jim srdce, i reptali nedůvěřivě: „Proč s námi pán mluví stále tímto spůsobem? Kde medle může býti Njanza? Zda nekráčíme po rovině a zda netáhnou se před námi hory aspoň na čtyři pochody daleko? Ale o 1 hod. 30 min. odpoledne leželo jezero v hloubi 760 m. pod nimi, i bylo na mně, jásati a posmívati se pochybovačům. Ale právě, když jsem se jich chtěl otázati, co tedy

vidí, přišli ke mně líbajíce mi ruce a prosíce mne tak za odpuštění, že jsem nemohl promluviti. To byla moje odměna."

Zdálo se, že netřeba než vztáhnouti ruku po Eminovi, ale dosíci ho nebylo snadno. Obyvatelsvo při Mvutanu chovalo se nepřátelsky štítíc se sblížení s příchozími, a ze zpráv nahodilých vycházelo na jevo, že parníky bílého paše neobjevily se dosud na jezeře, z čehož soudil Stanley, že Emin listu jeho neobdržel. Pustiti se po suchu na Vádilaj, k tomu nestačilo střelivo, a stromů vhodných ke stavbě kanoí v okolí též nebylo: i zmocnil se Stanleye vrtoch, dosti podivný při veliteli, který před tím bez váhání vyřkl nález smrti nad výtržníky v karavaně, že zdráhal se násilím zmocniti se člunů domorodého obyvatelstva při Njanze, nýbrž umínil si náhle vrátiti se pro lodici, zanechanou 200 km. daleko odtud v lesích u Kilongy-Longy. Dne 7. ledna dorazili opět do okresu Ibvirského. Tam ostala většina sboru v táboře u Boda kupujíc zásoby, poručík Stairs pak se 100 muži táhl dál pro Parka a Nelsona, jež přivedl s 11 toliko muži, kteří jim zbyli z 38 původně jim přidělených. Ostatní byli buď zběhli nebo pomřeli. Maje loď poslal Stanley Stairsa, jenž tak šťastně provedl svěřené sobě poselství, až k Ugarovovi, aby přivedl nemocné, kteří u něho byli necháni v ošetřování. K poslání tomu udělil mu lhůtu 39 dnů, když pak se v době určené nevracel, dal se Stanley znova na pochod ke Mvutanu. Bez překážky prošel územím Magambonovým i ostatních pohlavárů, ucházejících se již dobrovolně o jeho pobratimství a vypravujících zvěsti podivné „o velikánských lodech, zvící ostrovů, naplněných muži," jež svědčily patrně, že Emin vyjel příchozím vstříc. Dne 29. dubna 1888 šťastně dorazili ke břehům jezera, a toho dne i po celý následující měsíc měl Stanley dlouhé rozmluvy s Eminem pašou a s Casatim. Jádra rozhovorů jejich neznáme, neboť právě o tomto setkání, jež bylo cílem výpravy, Stanley s významnou vypravuje úsečností. Buď jest to odveta za nedůvěru, se kterou Evropa uvítala kdysi objevitele Livingstonova, aneb spíše tají se pod tímto mlčením veliký čin, kterým Stanley po svém zvyku hodlá překvapiti svět.

Emin stál v čele malé armády, jsa pánem a králem provincie rovníkové a maje pod sebou 10.000 lidí, vojáků, námořníků, řemeslníků, písařů a služebníků, jichž osud na něm závisí. I není divu, že velice váhal vzdáti se svého skvělého postavení za soukromý život v Evropě. Měl hojnost výmluv, aby své rozhodnutí ospravedlnil. Viděti z toho, jak zbytečno bylo táhnouti mu na pomoc. Naopak on poskytl posily svému osvoboditeli, když tento po krátkém oddechu dne 25. května znova vydal se na zpáteční pochod k Bartellotovi, o nějžto měl velikou starosť, jelikož málo rozuměl africkému cestování a neznal ani jediné řeči domorodců. Střeliva pak a zásob v táboře u Jambuje zanechaných bylo velice potřebí, i pustil se pro ně Stanley sám doufaje den ode dne více, že majora na cestě zastihne. Stairsa a Nelsona nalezl ve tvrzi u Boda, zanechal u nich všecky své evropské společníky, aby pro ně nemusil nositi zásob a lékův, i vydal se 16. června na další pochod maje 111 Zanzibarčíků a 101 Súdánce, jichž mu Emin propůjčil za nosiče. Dne 17. srpna přišel k opevněnému táboru svého zadního voje u Bunalje.

„U brány tábora,“ píše Stanley, „stál bílý muž, i myslil jsem zprvu, že to p. Jameson, ale brzy poznal jsem v něm Bonnyho, jenž vystoupil z vojska, aby se k nám přidal. „Aha, milý Bonny, kde jest major?“ — „Je mrtev, pane, zastřelili ho Manjemové asi před měsícem.“ — „Milý Bože! A což pan Jameson?“ — „Odešel ku prahům Stanleyovým, aby si vyžádal více lidí od Tipu-Tiba.“ — „A pan Troup?“ — „Pan Troup onemocněl a vrátil se domů.“ — „A Ward?“ — „Pan Ward je v Bangale.“ — „Spravedlivé nebe! Vy Jste tu tedy sám?“ — „Ano, pane.“

Ze 257 mužů nezůstalo než 71 kostlivců, kteří spíše hodili se za strašáky než za vojenský průvod. Z dlouhého, dramatického listu, který Stanley odtud poslal de Wintonovi, vyznívá přísný soud nad ubohým Bartellotem a nad důstojníky, kteří uvěřivše příliš rychle zprávě o záhubě předvoje, již uprchlíci v prosinci r. 1888 donesli do tábora, opustili svá místa a věci Stanleyovy jako zbytečné poslali Kongem dolů, tak že hrdina v pravé africké toilettě k Eminovi se navrátil.

Od těch dob zastřena jest hvězda slovutného cestovatele opět již na osmý měsíc chmurou neproniknutou. — —

Zeměpis africký obohatil Stanley na této výpravě některými důležitými objevy. Vystopoval a načrtl přesně tok jedné z největších poboček Konžských, řeky Aruvimi (1290 km. dlouhé, Labe 1165 km.), jež sbírajíc své prameny v Modrých Horách severozápadně od Mvutanu, teče z počátku 200 km. rovnoběžně s tímto jezerem a pak klikatí se pod rozličnými jmeny (Ituri, Itiri, Novelle, Nevoa, Suhali, Bijerre, Dudu) na západ. Stanley ubíral se 1090 km. proti ní, shledal, že ještě v této vzdálenosti od ústí jest více než 100 m. široká a 3 m. hluboká a poznal veškery její přítoky i obyvatelstvo, jež při nich sídlí; určil jižní hranice Mvutanu a byl svědkem, že jezero to tím patrněji se zmenšuje, čím širší cestu si Nil pod Vádilajem prohlodává; zjistil nade vši pochybnosť, že ono veliké jezero, jež objevil na své druhé cestě (Muta Nzidže), není spojeno se Mvutanem, jak namnoze dosud pokládáno, a že náleží bez pochyby k úvodí Konžskému; poznal, že planina, již prorývá Mvutan, sklání se z výše 1590 m. zvolna ke Kongu; a po návratu svém bude zajisté obšírně vypravovati o zasněženém velehorstvu na jihozápadě od Mvutanu, které výškou závodí s pásmem Kilima-Ndžarským a z něhož Ruvenzori asi 6000 m. vysoko se vypíná.

Politický a kulturní význam výpravy súdánské odhalí teprve budoucnosť. Emin patrně nemíní vzdáti se svého postavení při Njanze a horním Nilu, a podle věrohodných zpráv došlých přes Suakin a Káhiru je znova skvěle uhájil. Zprávy ty zvěstují totiž, že dervišové prorokovi utrpěli od jeho vojska posledním časem dokonalou porážku. Podobá se pravdě, že prorok na novo vyzval Emina — jako r. 1885 —, aby se mu pokořil, a když Emin vyzvání toho neuposlechl, vytrhl s 6000 muži, s několika parníky a četnými barkami na jih, aby ho zničil. Výprava ta zahubena jest téměř úplně u Bora nad Nilem, a jelikož voje Senuců, fanatické sekty tripolské, vypudily zatím mahdisty i z Kordofána a Dar-Fúra, nemá se Emin zatím od severu čeho obávati.

Nad prameny Nilskými klíčí a vyrůstá tím spůsobem nová, svobodná *říše středoafrická*, jíž kyne veliká budoucnosť, proklestíli sobě cestu k moři. Jeho dosíci jest té chvíle světodějným úkolem Stanleyovým. On, jenž během 2 let založil velestát Konžský a otevřel Evropě bránu, jež od západu vede do střední Afriky, buď od Mvutanu položí řetěz osad a stanic podél Arurimi na západ a svede obchod středoafrický do Pokonží, aneb — což spíše pravdě se podobá — rozrazí závory, které brání cestě od východu a otevře tentokráte novou dráhu od Vádilaje do Britské Východní Afriky — a anglická East African Company, spravovaná muži tak energickými, jako jsou Machinnen, lord Brassey, gen. Donald Stewart, Burdett Coutts a j., opírajíc se o nesmírné kapitály velikých ohnisk obchodních a majíc na očích příklad společnosti Indické, která kdysi prostředky skrovnějšími a za poměrů trudnějších Anglii získala panství nad 300 miliony obyvatelů v Indii, zajisté nedá cestě té zarůsti travou. [1])

V Opavě, v květnu r. 1889.

Ruská literatura r. 1888.

Píše

Jaromír Hrubý.

I. Básně.

Kdo prohlížel, třebas jen zběžně, bibliografické seznamy za minulý rok a zná trochu ráz literatury ruské za poslední léta, podivil se asi, odkud se při realistickém směru nového ruského písemnictví, ukládajícího své myšlenky skoro výlučně v prosu, vzala najednou taková hojnosť veršů, jakou přinesla loňská literární žeň. Neminulo doslovně jediného týdne, aby se v tom onom časopise ne-

[1]) Kromě spisů a listů Stanleyových a prací již uvedených užito těchto pramenův: *A. J Wauters*, Le Congo et les Portugais (Bulletin de la Soc. R. Belge de géographie 1883 Nro. 2.) *J. H. Speke*. Die Entdeckung der Nilquellen. Autoris. překlad. V Lipště 1864. *S. W. Baker*, Der Albert Nyanza und die Erforschung der Nilquellen. Přel. E. A. Martin. V Jeně 18;7. *V. L. Cameron*, Quer durch Afrika. Autoris. překlad. V Lipště 1877. *G. Stein*, Die Entdeckungsreisen. V Hlohově 1886. *A. J. Wauters*, Les Belges au Congo. V Brusselu 1884. *H. H. Johnston*, The river Congo from its mouth to Bólóbó. V Londýně 1884. Dr. *Pechuel-Lösche*, Herr Stanley und der Congo. V Lipště 1885, a téhož Die Bewirtschaftung tropischer Gebiete, ve Štrasburku 1885. *Dr. G. A. Fischer*, Mehr Licht im dunklen Welttheil. V Hamburku 1885, téhož pojednání ve Verhandlungen des V. dt. Geographentages, v Berlíně 1885 *A. J. Wauters*, Le Congo au point de vue économique. V Brusselu 1883. *R. Buchta*, Der Sudan unter ägyptischer Herrschaft. V Lipště 1888. *Emina paše* zprávy a listy, jichžto sbírku vydali dr. Schweinfurth a dr. Fr. Ratzel v Lipště 1888. *Petermanns* Mittheilungen, jež vydává Perthesův geogr. ústav v Gothě (1883—88). *Le mouvement geographique*, který vydává Institut National de géogr. v Brusselu a rediguje A. J. Wauters (1885—1887).

ohlašovala nějaká nová sbírka neb nové vydání veršovaných prací od autorů z veliké části dosud málo známých nebo zcela nových. Stojí v skutku za povšimnutí, že během necelých dvou let v nových sbírkách vydány spisy básníků mrtvých: Puškina, Baťuškova, Delviga, Meje, Poležajeva, Vjazemského, Ševčenka; ze žijících poetů vydali nové veršované knihy Majkov, Fet-Šenšin, Pleščejev, Polonskij, Apuchtin, Andrejevskij, Goleniščev-Kutuzov, Fofanov, Frug, Minskij, Merežkovskij, Jasinskij, Ramšev, Ťutčev, Čumina; k nim se řadí zástup provinciálních poetů, jako Bělov, Bajlerntov, Bojčevskij, Bezobrazov, Berezin, Abramovič, Goldenov, Dobryšin, Zamyslov, Lipkin, Vladimirov, Sperandi, Laškov, Nikolajev, Stružkin, Sulkovskij, Stepanov, atd. atd. Připomenemeli ještě, že v tutéž dobu vyšlo několik anthologií a sborníků veršovaných prací, a že vyšla nová vydání básní Žukovského, Lermontova, Nekrasova, Rozengejma, I. Ťutčeva, Nadsona, Gerbelovy Ruští básníci v biografiích a příkladech, ano i sbírky básní I. S. Aksakova a Turgeněva, přisvědčíme, že žijeme v jakémsi zvláštním ovzduší, nad obyčej příznivém poetické produkci.

Měli jsme příležitosť už loni poukázati na vzmáhající se v Rusku oblibu k literatuře básnické, kteráž obliba jeví se ve značném odbytu veršů. Při tom však jsme ukázali, že jakosť nových básnických prací ustupuje daleko jich oblibě. Totéž můžeme opakovati letos, s tím leda rozdílem, že jak odbyt, tak i nepatrnosť básnické produkce ještě se zvýšily. „Verš v Rusku nyní triumfuje, ač není vynikajících poetů,“ četli jsme v jednom literárním referátě. Za to je poetů mnoho, nepoměrně mnoho, díla jejich se snad čtou, jistě však se kupují, sice by se netiskla.

Básnická povodeň minulého roku není ostatně na Rusi zjevem neobyčejným. Počátkem let padesátých bylo také cosi podobného. Na literárním obzoru objevila se neočekávaně celá plejada veršovců, ač hvězdou první velikosti byl tehdáž jediný Nekrasov. Hrdě vzdutá vlna básnického tvoření splaskla však skoro tak rychle, jak se byla zdvihla, a když se Písarev r. 1866 obořil na verše, maje je za úplně zbytečné, neli škodné, any prý zženšťují mysl čtenáře, jenž by se měl obírati raději vážnými věcmi, jako přírodními vědami, národním hospodářstvím, sociálními náukami a p., mohl se I. S. Turgeněv právem zastati napadaných básníků slovy: „Kdy by naši mladí mužové psali pouze verše, jako za blahých dob almanachů (v třicátých letech), chápal bych, ba sám bych i sdílel vaše příkré vystoupení, vaše domluvy a úsměšky; pomyslil bych si: Je to snad nespravedlivo, ale prospěšno. Ale považte, do koho střílíte? Do vrabců z děla. Zbyli nám všeho tři nebo čtyři lidé, starci více než padesátiletí, kteří se zabývají skládáním veršů. Stojíli za to, proti nim se bouřiti? Výprava proti ruským básníkům roku 1866! Vždyť je to antiquární podnik, archaismus . . .“

Tato hrstka tří, čtyř poetů z let šedesátých vzrostla nyní po dvaceti letech na celý zástup. V něm pějí stříbrovlasí kmetové vedle jinochů s prvním chmýřím na rtu, tisknou verše v Petrohradě i v Jaltě, v Moskvě i v Kijevě, v Kazani i v Tiflise, všude „od finských chladných skal až do plamenné Kolchidy“ zvučí rým, kolíbá se rytmus. Není pochyby, že se ani tato vzdutá vlna neudrží dlouho na nynější výši, že

brzy také splaskne a ustoupí zase střízlivé prose, filosofii a přírodozpytu, a v dějinách literatury zůstaví po sobě o málo asi více stop než poeti let padesátých. Velmi nepříznivé svědectví vydala současným poetům ruským Petrohradská akademie náuk při udílení Puškinské ceny za rok 1887. Přisoudilať hlavní cenu 1000 rublů A. Majkovu za vydání spisů a za životopis dávno zesnulého poety Baťuškova. Zaslané na konkurs dvě jiné sbírky básní neuznala za hodny nejen ceny, nýbrž ani pochvaly z ohledu na stav, v jakém se nachází nyní ruské básnictví. „Kdy by veršování," čteme ve zprávě akademické, „bylo málo rozšířeno a sbírky básní se netěšily oblibě obecenstva, bylo by radno, povzbuzovati prémiemi osoby, věnující své nadání básnictví veršovanému. Bylo by i možno odměňovati skladby poměrně slabší v té naději, že odměna vyzve svým časem výtvory úplně jí důstojné. Ale platíli se verše bez konce pouze proto, že klesla obvyklá hladina i básnictví i požadavků čtenářstva, tu akademie svou pochvalou zdržovala by jen nutné povýšení oné hladiny. Pochvala uzákonila by nízký normál, utvrdila by ho svou autoritou. Následkem toho přisouzení prémie přineslo by škodu té věci, na jejíž prospěch byla založena."

Z předeslaných tuto poznámek snadno se dovtípiti, že z loňské úrody básnická literatura ruská nemnoho asi mohla uložiti do svého pokladu; i dodáme hned předem, že skoro vše, co má trvalou cenu, náleží oněm „stříbrovlasým kmetům," jichž pění nezaniklo dosud v zástupu současných pěvců. Na prvém místě uvedeme Apollona Nikolajeviče Majkova, jenž minulého roku slavil padesátileté jubileum své básnické činnosti, při kteréž příležitosti obdržel od caře titul tajného rady a ruční pensi 3500 rublů. Ačkoli ctihodná hlava básníkova dávno se už pokryla šedinami, jest on po hloubce koncepce, po kráse formy a po mistrovském provedení svých děl prvním nyní mezi ruskými poety. Jeho dosud svěží talent je posledním tlumočníkem „Puškinských tradicí." Antický svět se svou plastickou krásou, středověk se svým romantismem a mystickými extasemi, slovanské nivy s nedávno probuzeným národním uvědoměním, sluncem zalité kraje blahé Italie i mračné obrazy skandinávské sagy vedle látek čistě ruských, vše nachází v jeho verších mistrně vytvořené představitele. Obzvláště náboženská, ryze křesťanská myšlenka často se skví v jeho básních. V jeho proslulé zdramatisované epopeji Dva mira (Dva světy) líčí se marný boj římského pohanstva s šířící se září mladého křesťanství; v poematě Savanarolla hájí Majkov křesťanskou svobodu. S nelíčenou radostí stopuje rozvoj slovanských národů na západě, a nejednou posvěcoval své péro překládání vynikajících plodů básnictví západoslovanského.

Když o jeho jubilejní slavnosti (20. dubna 1888) přednášeny byly rozličné pozdravy stařičkému básníku, čten byl i přípis Iv. Gončarova, v němž tento charakterisuje jeho poesii slovy: „vždy vroucí, čistá a jasná." Majkov neopomenul odvděčiti se svým četným gratulantům, a před koncem slavnosti přečetl poslední básnický svůj plod, epickou báseň *Brinhilda*, jež pak otištěna byla v Ruském Věstníku. Látka obšírné básně vzata z báječných podání skandinávské starší Eddy. Nad mrtvolou reka Sigurda sešly se kromě jeho mladé vdovy Gudruny, sousedky královny Hermunda, Gerverda, Urlunda a staruchа Hilda, a každá po

svém těší zarmoucenou vdovu. Když všechny domluvily, vychází z temného kouta Brinhilda, žena Gunnarova, bratra Gudrunina, a bezohlednými, děsnými jak báje skandinávské slovy odbaluje před trnoucími ženami, že smrt Sigurdova jest dílo její. Jest to její msta za to, že Sigurd věrolomně jí povrhl a oženil se s Gudrunou. Předpověděvši Gudruně šťastné nové manželství a blaho, protkne si bok a umírá na hrudi Sigurdově, ověnčivši se prve, aby se ctí mohla vstoupiti do kruhu Valkyr. Báseň v souhlase s obsahem provedena s epickým klidem, širokým stylem, nerýmovaným daktilickým veršem. Vzácný je spůsob, jak jednotlivé ženy, v básni jednající, jsou charakterisovány nemnohými slovy útěchy, jež mluví každá z nich ke Gudruně. Pravý norský kolorit, rozlévající posupné šero nad neobyčejným výjevem, doplňuje v básni úplně dokončený obraz, zajisté jeden z nejlepších, jaké Majkov kdy nakreslil. — V Ruském Věstníku bylo uveřejněno ještě několik drobných básní Majkova, mimo jiné i příležitostní báseň po zázračném spasení carské rodiny při železniční katastrofě 17. října.

Výpravné básnictví kromě Majkova našlo minulého roku pouze dva pěstitele. Hrabě A. Goleniščev-Kutuzov otiskl v Ruském Věstníku první zpěv básně *Jaromir i Predslava*, zasahující svým dějem do staré historie ruské; druhým je velkokníže Konstantin Konstantinovič, jenž v témž časopise uveřejnil lyricko-epickou báseň *Sevastian mučenik*. Báseň o dvou zpěvích uvádí čtenáře do starého Říma za doby císaře Maximiana. Všemocný caesar přináší žertvu Venuši. Družina císařova i všechen lid se koří bohyni, jen tribun Sebastian nesklání kolena před sochou bohyně; jeť tajným křesťanem. Caesar, rozhořčen smělostí Sebastianovou, káže ho jíti a odsuzuje bývalého svého miláčka k smrti. Je čarovná, Římská noc; Sebastian vzpomíná ve vězení svého mládí, matky, jež ho učila křesťanství, jeho myslí procházejí vzpomínky, jak vstoupil do legie, bojoval na západě s Gally a po mnohých vítězstvích se stal tribunem praetoriánů. Zašeřilo jitro, stráž procitla, vězně vyvedli do sadu, obnažili, přivázali ke stromu, a numidští žoldnéři metali mu střely v prsa. Mrtvolu vykoupily od vojáků dvě ženy a odnesly. V druhém zpěvu líčí se štvanice na odsouzené křesťany v Colosseu. Ve skvělém průvodu přichází caesar, aby se pokochal pohledem, jak budou křesťané krváceti pod drápy divých šelem. Caesar nedošel do brány Colossea, stanul náhle a upřel oči vzhůru, kde na okně mezi sloupovím spatřil Sebastiana. Mučedník neskonal pod výstřely Numidů; ožil a nyní vyčítá caesarovi veřejně jeho hříchy. A když mu rozlícený Maximian přisuzuje novou, strašnou smrt, odpovídá mu proroctvím, že kříž v rukou Konstantinových brzo zvítězí. Velkokníže, jenž dříve již vystoupil se sbírkou básní, vládne dokonale básnickým slovem, umí zachovati klidný, fráse prostý tón, a zvláště se mu daří poetická krajinomalba. Též v Sebastianu nejlepšími jsou místa, věnovaná líčni přírodních kras Říma, básníkovi dokonale známého.

Uvedemeli hned za básníky minulého roku jmeno Tarasa Grigorjeviče Ševčenka, dopustíme se sice anachronismu, který však je z části oprávněn. Ševčenko. autor Kobzara, chlouby maloruské literatury, těší se jako pěvec ukrajinský bez mála evropské pověsti. Že

však tento vynikající horlitel pro zvláštní maloruské písemnictví posvěcoval své péro i skladbám ve velkoruském spisovném jazyku, ano že velkoruské skladby jeho rozsahem svým vynikaly nad jeho práce maloruské, o tom sotva kdo měl tušení. A přece tomu bylo tak. Brzy po smrti Ševčenkově († 1861) byly zbylé po něm rukopisy rozprodány a roztrousily se po světě. Nikdo na ně nevzpoměl, až teprve od r. 1884 počaly se v různých historických časopisech (v Istoričeském Věstniku, Kijevském Trudě a hlavně v Kijevské Starině) objevovati velkoruské povídky a básně zvěčnělého ukrajinského pěvce. Minulého pak roku vydány souborně v Kijevě s názvem: *Poemy, pověsti i rasskazy T. G. Ševčenka, pisannyje na russkom jazykě.*

Jimi doplňuje se literární fysiognomie ukrajinského básníka, a zvláště jasně vysvítá z nich jeho poměr k nevolnictví, z něhož sám vyšel a jehož znemravňující vliv důkladně znal. Všechny jeho ruské povídky překypují hněvem na nevolnictvo, líčí dále zhoubný vliv „soldatštiny“ na maloruskou ves, a přečasto se básník zastavuje nad trapným položením nezákonných dětí a jich ubohých matek, zvaných na Malé Rusi „pokrytkami.“ Z každé povídky Ševčenkovy vyzírá jeho humannosť, všude dýše jeho hluboká láska k člověčenstvu vůbec a zvláště vášnivá láska k rodnému kraji, znalosť jeho minulosti i přítomnosti. I ve vzhledě formálném poskytují ruské povídky Ševčenkovy mnoho pozoruhodného. Jeho krajinomalba je vesměs reliefní, jazyk obrazný; komposici však je často na ujmu rozvláčnosť, hromadění nesouměrně dlouhých episod, následek to nepropracovanosti povídek. Poměrně nejslabší jsou tu verše; ruský rým a rytmus činily Ševčenkovi, Malorusovi tělem i duší, patrné obtíže. V knize otištěno 12 posud sebraných ruských prací jeho. Jsou to: Slěpaja, Najmyčka (služka), Varnak, Kňagiňa (kněžna) — všechny čtyři přepracovány později od autora i jazykem maloruským; pak Bliznecy, Chudožnik (umělec), Kapitanša, Progulka s udovolstvijem i ne bez morali (Procházka s příjemnostmi a ne bez morálky), Nikita Hajdaj, Beztalannyj (Nešťastný), Muzykant i Nesčastnyj. Obsahem jsou si skoro všechny povídky blízky. V Slepé statkář svede dívku Oksanu, jež po porodu oslepne. Její dceru svede po čase týž pán, tedy vlastní otec, a zabije jejího ženicha. Za to šílená, slepá Oksana zapálí dům svého svůdce a shoří spolu s ním. Varnak je selský chlapec; jsa vzat do panského domu, je společníkem mladého pána. Když oba vzrostou, pán mu odejme nevěstu, začež se Varnak stane rozbojníkem, zabije pána a pak se sám odevzdá v ruce spravedlnosti. V Najmyčce je svůdcem voják. Svedená pohodí své robě u dveří bohaté, bezdětné rodiny a sama vstoupí tam do služby, aby mohla opatrovati své dítě, jemuž odhalí pravdu na smrtelném loži. Podobný je obsah Blíženců. Chudožnik má ráz autobiografický. Líčí se v něm umělec, vyšlý ze středu nevolnictva, jeho učení, světlé dni ve kruhu přátel a ve službách umění; další stíhání osudu, následkem čehož se umělec stává opilcem a zblázniv se umírá v nemocnici. Podobná je fabule Muzikanta. Progulka, spolu s dvěma předcházejícími nejzdařilejší z ruských prací Ševčenkových, tvoří řadu dovedně načrtaných scén, spojených jen povrchně, ale dokazujících, jak hluboce autor chápal současný život na Malé Rusi. Redakce Kijevské Stariny,

jež opatřila toto vydání spisů Ševčenkových, zavděčila se četným přátelům ukrajinského slavíka.

Z ostatních starých poetů uvedeme XI. díl úplného vydání spisů knížete P. A. Vjazemského a prvé kritické vydání básní nešťastného A. I. Poležajeva. Vjazemský byl současníkem Puškina, jeho blízkým druhem a spolu s Žukovským svědkem jeho tragické smrti. Přežil ho však o celých 40 let a byl básnicky činným až do smrti. Nebyl sice vynikajícím poetou, ale verše jeho jsou věrným zrcadlem doby. Vydaný nyní XI. díl jeho spisů obsahuje básně z přechodné doby od konce panování Mikulášova do velikých reforem, jež počaly osvobozením nevolníků.

I Poležajev byl vrstevníkem Puškina, po němž také brzy odešel na věčnosť. Byl nadaným básníkem, ale trpký osud nedal rozviti se jeho schopnostem, a proto jest jeho jmeno známo dnes leda historikům literárním. Podobně, jako satirický popěvek vypudil Puškina z Petrohradu na daleký, tehda ještě pustý jih Bessarabie, byla satirická báseň *Saška* vinna neštěstím Paležajeva. Neopatrný pěvec dotknul se r. 1826 ostřím své satiry samého cara Mikuláše, velmi tehdáž citlivého následkem vzpoury „dekabristů," začež byl básník odveden na vojnu. Nemoha snésti obtíží vojenské služby prchl z pluku, chtě si u caře osobně vyprositi milosť. Byl však chycen, jako sběh uvězněn a div nehnán ulicí. Když pluk jeho byl odeslán na Kavkaz, dosáhl Poležajev hodnosti poddůstojníka. Ale naděje na povýšení zmizely, když se pluk vrátil na Rus. Vida, že budoucnosť jeho je zničena, oddal se pití a po čtyrech letech, r. 1838, zemřel úbytěmi. Verše jeho, roztroušené po časopisech a almanaších, byly oceněny teprve Bělínským a Dobroljubovem. Loni, když uplynula zákonitá lhůta vlastnického práva k literární pozůstalosti něšťastného básníka, ujal se jí Suvorin, a vydal pod redakcí Jefremova sebrané jeho spisy; ačkoli patří k dobám dávno minulým, najdou přec ještě hojně vděčných čtenářů. Podrobný životopis básníka vychází tu po prvé tiskem.

Od mrtvých vracíme se opět k živým miláčkům mus, a zastavíme se především u veterána ruských lyriků, Afanasije Afanasjeviče Feta (Šenšina), který už před 50 lety vstoupil na Parnas. R. 1863 vydal dvě části svých Stichotvorenij, r. 1883 a 1885 první dvě knihy nové sbírky básní, nadepsané *Večernije ogni*, loni pak vytiskl třetí jich knihu. Fet jest nyní na Rusi snad jediný básník bez tendence, jenž nad to dovedl své umění uchrániti od všelikého cizího vlivu, ba ani „svůdnosť odměny ve spůsobě nadšení massy a hlasité pochvaly modní kritiky" nedovedla ho odvrátiti od konání „blahorodého hrdinstva" a svésti od „služby ryzímu umění." Kdežto ruská poesie šedesátých let je plna kvasu a zápolení, v jeho verších z oné doby není ani stopy oněch bojů, zimničného očekávání „nové zory," blouznění a ponenáhlého zoufání nad zmarem planých nadějí. Fet je pěvec vnitřních, čistě lidských citů, vznešených myšlenek a ryzí krásy, ať ji nachází kdekoli: v okolní přírodě, v lidech nebo v abstraktní říši myšlenek. Tak vstoupil na literární kolbiště před 50 lety, a takovým je skoro dosud. V čas Krymské války, jsa jako důstojník u jízdy posádkou v Baltických guberniích, nalézal v šumu a hluku vojenského života dosti klidu, aby

mohl překládati ody Horatiovy. Fet si přesně ohradil své místo v ruské literatuře, utvořil z něho malou tvrz, z níž ho nikdo nevyláká, v níž je svrchovaným pánem. Tam ho nevyrušují nijaké „prokleté otázky“ ani „zloby dne,“ a jen když se před jeho očima uráží svatyně umění, jemuž on slouží, když se k němu, knězi umĕn, obracejí se žádostmi, jimž hovĕti pokládá za nízké, tu se dovede i rozhorliti spravedlivým hněvem, jak dokázal v básni „Pseudopoetu,“ kterou si dovolujeme podati na ukázku v překladu snad ne zcela bezúhonném:

Mlč, skroušeně jen skloň svou hlavu,
jak kdy bys na posledním soudě stál.
když náhodou tě z prostřed davu
„mus miláčkem“ hlas zpupný zval.

Jdi na trh! Tam žaludek vříská,
tam stookého slepce spíš
tvůj chladný rozum úctu získá,
než pěvcem vyblouzněná říš;

tam na ulici, v zatchlém krámu
svou pestrou veteš prodáš snad:
však k musám, k čistému jich chrámu,
prodejný rab, se nesměj brát!

Dle choutek tlupy vleka blátem
svůj úslužlivý akrostich,
co v „svobody“ tkví slově zlatém,
tys nikdy srdcem nepostih.

S nadšením zbožným nevzlétal jsi
v osvěžující mlžnou výš,
kde svobodné jen písni volno,
kde bezstarostná orla říš.

V úvodě ku poslední knize Večerních ohňů musa právem se obrací k básníkovi řkouc, že on úlohu svou vidí jen v léčení muk, způsobených nehodami a bouřemi života. Lék přináší „ne ve spůsobě poučení a přesvědčování, nýbrž vyzváním ke vznešeným rozkošem, ke blahu okouzlujících snů, seslaných lidstvu z milosti boží.“ Jako v ostatních sbírkách veršů, jest i tuto předností Fetovou harmonie verše, bezúhonná forma a střídání objektivných obrazů se subjektivnou náladou, myšlenkou, jichž vnitřní spojení bývá toliko lehce naznačeno, nikoli však podrobně provedeno, tak že čtenáři náleží, aby sám vnikal v chod básníkových myšlenek a spojení ono si vysvětlil. Nemalou zásluhou Fetovou jest jeho klidná, obyčejně radostná nálada, jeho jasný vzhled na přírodu a život, ozařující svými paprsky samo strádání a nacházející i v něm svého druhu krásu a útěchu. Fet je lyrik v širokém toho slova smyslu, je mistr v prostotě myšlenek, v dokonalosti formy a jazyka. Zvláště půvabny jsou jeho kratičké básničky s výjevy, vzatými ze přírody. „Fet,“ jak napsal oněm Goleniščev Kutuzov, „nepodává velikolepých obrazů, složitých výjevů lidských vášní a historických dějů, jakými oplývá poesie Majkova; jeho musa se neozývá na všechny zjevy a otázky současného života, jako poesie Polonského; on není, mluvě slovy Puškina, ani poeta-prorok, ani poeta-echo, ale verše jeho oplývají sladkými zvuky a modlitbami.“

Kromě sbírky původních básní Večerní ohně, vydal Fet v minulém roce opět nové překlady římských klasických básníků; tentokrát *Virgiliovu Aeneidu* a elegie *Sexta Propertia*. Dříve již přeložil Horáce, Juvenala, Catulla, Tibulla a Ovidia. Překládal také z Goetha i Schopenhauera. Pro úplnost dodáváme ještě, že minulého roku počal v Rusském Věstniku uveřejňovati své *paměti*. Ale prosa není jeho polem; vzpomínky jeho jsou suché a velmi málo zajímavé.

Druhý veterán ruské lyriky, Jak. Polonský, otiskl v rozličných časopisech několik nových prací, hlavně příležitostních básní. Nové básnické sbírky nevydal.

Z mladých básnických sil, jež roku minulého vystoupily se samostatnými sbírkami, zasluhují povšimnutí Fofanov, Merežkovský a Čjumina. Fofanov vystoupil na veřejnosť prvně před třemi lety, a jako v tehdejší knize, tak i v nynější sbírce *Stichotvorenij* jeví se čistým lyrikem, nehledě na vloženou jednu dramatickou práci, jež je dramatická vlastně jen formou, v pravdě však též veskrz proniknuta lyrismem. Fofanov se liší od svých vrstevníků hlavně tím, že jeho básně jsou prosty pessimismu a sociální tendence, jimiž do omrzení oplývají verše jiných mladých poetů, a druží se proto spíše ke starým lyrikům, jako jsou Fet, Polonskij, Ťutčev, kteří čisté umění stavěli výše nad všelikou tendenci. Z té příčiny jedna časť ruské kritiky přijala básně jeho nepříznivě a vřadila ho mezi „poety dekadenty.“ Ale známý kritik Nového Vremene V. Burenin ujal se Fofanova a ocenil jeho nevšední básnické schopnosti. „Fofanov není poet-dekadent,“ napsal ve své úvaze o něm, „on nevábí pouze lahodným zvukem, nýbrž ve slovech opravdu harmonických snaží se vyjádřiti myšlenku, i vyjadřuje časem myšlenky velmi hluboké, vyjadřuje je tak poeticky, s tolikerou krásou a gracií, jak to umějí jen velicí básníci.“ Jeho obrazy z přírody oplývají opravdu takovou luzností, a pointy bývají tak případné, že i blaseovaného čtenáře uchvátí a vynutí si od něho pozornosť. Zde na ukázku jeden kratičký obrázek v překladě:

Umírala lesní lilie,
umírala v kytce planých květů,
chvěla se a poslední sen snila
o ruměnném, libovonném letu.
Snila se jí stezka v tmavém houšti,
vlažný vzduch v něm, opojná kol vůně,
jantarný svit mladé ranní zoře
chvěl se na zčeřeném řeky lůně
I když korunku již svěsila,
ještě povzdechla tak vroucně, vřele,
že až udivený éther kolem
luzným snem tím naplnil se cele.

D. Merežkovského *Stichotvorenija* 1883—1887 tvoří sbírku 107 básní lyrických, výpravných legend, skizz etc., z nichž většina se zamlouvá vedle úhledné formy i hloubkou a protříbeností myšlenky. Nejobsažnější jsou jeho legendy Sakia-Muna, v níž se líčí život Buddhův, a Žertva. Velmi pěkná místa chová v sobě výpravná báseň Protopop Avvakum, posvěcená nadšenému obranci staré víry, jednomu z prvních učitelů a mučedníků ruského rozkolu. V těchto básních vyslovena jasně

myšlenka, často se opětující u Merežkovského: „Protož milujme se se vespolek — toť poslední je rada má: v lásce vše jest, zákon, víra . . . A není přikázání většího.“ Tutéž myšlenku vyslovuje i v básni Christos voskres, jež zní v doslovném překladě: „Vstalť jest této chvíle! tak pějí ve chrámě. Však teskno mně . . . má duše mlčí. Svět naplněn je krví, slzami, a onen chorál před oltáři mně urážlivě zní. Kdy by On byl uprostřed nás a viděl, čeho dostihl náš slavný věk, jak bratr bratra nenávidí, jak zhanoben je člověk, a kdy by zde v zářícím chrámě uslyšel chorál: Vstalť jest této chvíle — jak hořkými slzami On sám by před lidem zaplakal! . .“ Není však Merežkovskij vždy tak stručným a pádným. Hřeší i on časem podobně jako mnozí jeho vrstevníci: verše jeho bývají frásovité a rozplývají se v pouhá slova. Mimo to jeho básně postrádají časem té hudební harmonie, která zvláště činí verše lahodnými, tak že uchvacují duši netoliko vyřčenou myšlenkou, nýbrž i souzvukem slov tu něžných a sladkých, tu bouřných a hrozných. Zdá se leckdy, že pěkné obrazy a myšlenky jeho básní se rodily jen ve hlavě básníkově, kdežto srdce jeho při tom mlčelo. Vedle slabších veršů nacházejí se však pěkně procítěné obrázky, jak na př. báseň „Usni,“ v níž promluvilo srdce tak srozumitelně, že je pochopí každý, kdo zná Rus a její lid, její půdu. Kdy by Merežkovskij psal vždy jen, když ho zve musa, a nenutil se do veršů bez pravé nálady, byla by jeho kniha snad o polovici slabší objemem, za to však cennější vnitřním obsahem.

O básních Čjuminy (Michajlovy), jež vyšly pod záhlavím *Stichotvorenija 1884—1888*, zmiňujeme se proto, že autorem jejich jest dáma, zjev to na Rusi při ohromném počtu básníkův nyní řídký. Kdežto v beletristické prose pracuje s úspěchem mnoho dam, poesií veršovanou se Rusky nyní zřídka zabývají. Že Čjumina vládne dokonale ruským veršem, to dokázala zdařilými překlady hlavně francouzských básníků, jimiž jsou vyplněny skoro dvě třetiny celé knihy. Z původních básní Čjuminy je část psána na cizí motivy a teprve zbytek tvoří její vlastní plody. V těchto mile působí prostota verše a časem precisnosť výrazu; za to trpí nezřídka suchopárností, prosaičností a vůbec nedostatkem nadšení.

Kromě vyjmenovaných tuto básníků vystoupilo minulého roku ještě asi tucet veršovců s novými básnickými plody na literární kolbiště. Mnohým z nich nelze upříti uhlazenosť formy, zvučný rým a zejmena řádnou dávku sebevědomí. Činíli však opravdu nároky na místo v literární historii, musejí právo své k němu dokázati teprv novými pracemi.

Z básnických překladů, ukončených r. 1888, jest pozoruhodným a opravdově záslužným jedině převod Byronova Dona Juana, pořízený *Kozlovem*. O Dona Juana pokoušelo se již několik překladatelů; úryvky z něho převedeny veršem, jiný překlad pořízen prosou. Plného básnického překladu Rusové však dosud neměli, ač ve vydání Gerbelově Byron přeložen skoro úplně. Kozlov svým svědomitým, co možná věrným a přece plynným a hlavně poetickým převodem toho nesmrtelného díla pojistil si vynikající místo v řadě ruských překladatelů.

Rádi bychom se při té příležitosti zmínili o nových ruských překladech z básníků západoslovanských, najmě našich českých. Ale bohužel

ve vzhledě tom lze pověděti velmi málo. Vyjma Moskevský měsíčník Russkaja Mysl, jenž podává ob čas překlady polských vynikajících básní, a Petrohradský Panteon literatury, jenž také přinese časem některou jinoslovanskou báseň v ruském převodě, ostatní ruské časopisy velmi málo si všímají slovanské poesie, a následkem toho i samostatná kniha s překlady jinoslovanských básnických plodů je na Rusi bílou vranou. Počátkem sedmdesátých let vydal známý překladatel Gerbel obšírnou sbírku překladů prostonárodní i umělé poesie slovanské. Ale kniha ta, mimochodem řečeno velmi svědomitě a prakticky sestavená, nedodělala se na Rusi očekávaného úspěchu, jak možno souditi z toho, že ostatní podobné práce Gerbelova, jako převody z anglických básníků, Schillera a Goetha, dočkaly se opětných vydání, kdežto Poezija Slavjan vícekráte nevyšla, tedy patrně nebyla rozebrána. Příčinu neúspěchu toho sluší hledati v tom, že ve sbírku byly pojaty s nepatrnými jen výminkami práce básníků starších, kteří v letech šedesátých již odpěli svoji píseň, a proto kniha Gerbelova nedává ponětí o bujném rozkvětu básnické literatury západních Slovanů za posledního čtvrtstoletí.

Minulého roku pokusil se knihkupec Heruc o vydání sborníku nových překladů z jinoslovanských poetů a vytiskl první sešitek pod záhlavím „*Slavjanskaja biblioteka Bajan*, sbornik proizvedenij sovremennych slavjanskich poetov i narodnoj poeziji.“ V knížce umístěno několik překladů z bulharských a srbsko-chorvátských básníků a některé národní písně bosenské, slovenské a uhersko-ruské v překladě Umanova-Kaplunovského. Podnik Herucův byl přijat velmi sympaticky jak denní žurnalistikou, tak i velkými měsíčníky, ale úspěchu neměl, tak že sotva se dočkáme druhého svazku, v němž vydavatel sliboval podati překlady z poesie Svatopluka Čecha. Snad by úspěch nového podniku byl spíše pojištěn, kdy by byl vydavatel sáhl přímo k Čechovi, jehož povídky v ruských překladech se těší značné oblibě, a nezačal pracemi sympathických sice, ale přec jen málo vynikajících poetů jihoslovanských.

Svůj stesk na nevšímavosť ruských překladatelů k české poesii mohli bychom ostatně rozšířiti i vzhledem k české novelistice. Co bylo převedeno z češtiny do ruštiny za posledních deset let, dalo by se spočítati na prstech. Několik povídek a humoresek Svatopl. Čecha, dvě tři povídky Jiráskovy (hlavně zásluhou Stěpovičovou v Kijevě), několik ukázek z Nerudy, několik Holečkových črt jihoslovanských, a jsme tuším hotovi. Před lety se z češtiny více překládalo. Russkij Věstnik Katkova přinesl v letech šedesátých celou řadu překladů z Boženy Němcové, Tyla a Chocholouška. Ruské obecenstvo má ovšem pro svou omluvu svůj vkus, vzdělaný na plodech domácích realistův, a hledá proto i v cizích novelách týž realismus, neli čirý naturalismus, jichž v české beletrii nenachází. Mimo to ani ruská kritika nepřichází nám na pomoc. A. Pypin, redaktor Věstnika Evropy, napsal na př. při příležitosti rozboru Bajana, že od překladů jinoslovanské beletrie mnoho se očekávati nedá, poněvadž pěkná literatura oněch sbratřených národů nepoučuje nás o stavu, směrech a snahách těch kterých Slovanů. „Krásná literatura (jinoslovanská) málo vládne oním uměleckým realismem, jemuž jsme přivykli v ruské literatuře, a proto z překladu

české nebo srbské povídky nebo románu mnohem méně zvíme o českém nebo srbském životě, než se domýšlíme a než bychom mohli o nich zvěděti z jejich publicistiky. Nicméně," dodává, „i takové knihy jsou nám vítány." Soud ten je tuze přísný, ale je v něm zrnko pravdy.

II. Výpravná prosa.

Přistupujíce k nové prose ruské, obrátíme se především k oněm sedmi velrybám, na nichž spočívá veškera tíha nové ruské literatury, dle vtipného porovnání Burenina s oněmi sedmi velrybami, na nichž dle podání ruského lidu spočívá tíha zemské pevniny. Jsou to hr. Lev Tolstoj, Turgeněv, Dostojevský, Gončarov, Nekrasov, Ostrovský a Saltykov. R. 1888 zbývali z nich na živě pouze Tolstoj, Gončarov a Saltykov. Nejmohutnější z nich, hr. Lev Tolstoj, mlčel skoro po celý rok, neboť kromě filosofické stati o neodůvodněné bázni před smrtí, tištěné v týdenníku Nedělja, a kromě několika sociálních poznámek o potřebě a vysoké důležitosti zemědělské práce, jež tvoří nové články v řetěze jeho náboženského a mravně sociálního učení, nevydal nic nového.

Štědřejším byl tentokráte stařičký Ivan Gončarov. Z jeho péra přinesl měsíčník Věstnik Evropy vzpomínky a náčrtky z mládí pod záhlavím Na rodině (V rodišti), a týdenník Niva uveřejnil jeho charakteristiky Slugi (Sluhové). Náčrtky *Na rodině* jsou pokračováním universitních vzpomínek Gončarova, o nichž jsme podali zprávu v loňské Osvětě. Ukončiv universitní studia, vrátil se autor z Moskvy do svého rodiště na Volze (do Simbirska), kde vstoupil do služby při tamní gubernské správě. Gončarov líčí především tichý život v rodném domě a starého otcovského přítele Jakubova, bývalého Volteriance, jenž se však po katastrofě dekabristické straní lidí ze strachu před možnou zradou. Hlavní část vzpomínek věnována však gubernátoru Uglickému, člověku polográmotnému, postrádajícímu soustavného vzdělání, ale obdařenému vrozenou schopností sbírati takořka letmo rozličné vědomosti, jichž v praxi umí výtečně užívati. Vládne obratně francouzským jazykem, je dvorný, pravý gentleman, sám se podpláceti nedává, ale nebrání svým činovníkům bráti vzatky, a jediné, co si v tom vzhledě dovoluje jest, že hraje v karty s osobami, jimž záleží na tom, aby prohrály tolik, co by nahradilo gubernátorovi odmítnutou vzatku. V městě je Uglický prvním Lovelasem, je příčinou několika choulostivých historek, začež jest od místního četnického velitele udán a propuštěn ze služby „bez vlastní žádosti." Autor vylíčiv donjuanství gubernátorovo ve svém rodišti, provází ho jako osobní sekretář do Petrohradu, kam se Kalický ubírá s tím úmyslem, aby se ospravedlnil před ministrem a našel si nové teplé místečko. Rozkošné cestovní obrázky, rozpoložení gubernátorovo, líčení jeho písaře Prochina, jenž ve střízlivém stavu je mistrem ve psaní dojemných referátů, jež by kamenem pohnuly, ale na neštěstí překonává jej často nemoc, velmi obyčejná v těch kruzích, delirium tremens, do níž upadá i cestou do Petrohradu: vše to tvoří řadu roztomilých obrázků, vynikajících všemi přednostmi ctihodného autora. V upo-

mínkách je roztroušeno mnoho episodek o typických figurkách z gubernského města, o ženě gubernátorově a její dcerušce, pro niž mama hledá ženicha, o rozličných úřadnicích a jich rodinách, což vše dohromady podává velmi živý obraz provinciálního života ruského za dob Mikulášových.

Více však zaokrouhleny jsou charakteristiky *Sluhů*. V úvodu k nim se Gončarov brání proti výtce, že si ve svých velkých románech nevšímá venkovského lidu, následkem čehož lidé s ním nespokojení ho přezývají epikurejcem, bárinem, milovníkem komfortu atd. Gončarov na podobné výtky odpovídá upřímně: „Já neznám života i mravů selského lidu, neznám života na vsi, selského hospodářství, podrobností a podmínek existence na vsi, a známli co, znám to jen z uměleckých i jiných náčrtků a popisů našich spisovatelů. Já jsem nebyl velkostatkářem, neměl jsem vesnic, půdy, nevládl jsem nevolníky. Nesil jsem, nesklízel, ani jsem nikdy na vsi nepřebýval. Jako chlapec devíti- a desítiletý strávil jsem na venkově dvě léta, ale se sedláky jsem ovšem v takovém stáří neobcoval. Odkud tedy jsem měl osobně znáti mužíky, jejich život, byt, mravy, zármutky, radosti, starosti a jak jsem se měl roznítiti živou (ne literární) láskou a soustrastí k nim? Vědomí lidských povinností k bližnímu tkví nade vši pochybnosť v srdci každého rozvitého člověka — a tedy i v mém — a máme tedy tím více povinností k ‚menšímu bratrovi.‘ Nikdy jsem se podobných povinností nezříkal a stopuji tu s žalem tu s radostí blahé i neblahé projevy života národního. Ale odtud ještě je daleko k činné účasti, zejmena spisovatelské. Popisovati, umělecky líčiti typy a mravy selského lidu mohou jen ti, kdo žili mezi lidem, bezprostředně jej pozorovali z blízka, kresliti jej dle přírody: takovým patří kniha do ruky. [1]) Já jsem strávil svůj věk ve městě, především v Moskvě, kde jsem se učil, pak v provincii v gubernském městě, svém rodišti, a od té doby bydlím již půl století v Petrohradě, odkudž jsem se odlučoval čas ob čas třebas na celé měsíce do ciziny, a dvě léta jsem strávil na mořské cestě kolem světa. Dovnitř Ruska jsem nahlížel zřídka a vždy jen na krátko.“ Pak vyznává, že mužíka v poli za pluhem, na cestě s obozem atd. vídal jen z okna železničního vagonu nebo s poštovní bryčky, podobně jako německé, francouzské sedláky, jako Malajce, Kitajce a Japonce s korábu; ale nikdy s nimi neobcoval. „A proto,“ dodává, „líčiti a popisovati mužíky byla by z mé strany choutka, jež by ihned vyzradila mou neschopnosť.“ Zmiňuje se, že zná sice spisovatele „národníky,“ kteří popisovali vesnický lid vlastně také jen ze svého kabinetu, a zašlili kdy do selské jizby, bylo to jen při lovu, aby se schovali před nepohodou. Jich však následovati nemíní. Za to je si autor vědom, že ve svých románech líčil svědomitě domácí čeleď, tedy také lidi ze stavu selského. Lidem podobným, totiž svým bývalým sluhům, věnuje i nyní několik náčrtků. Materiál k statím o sloužících sbíral, dle vlastního sdělení, tímto způsobem: maje náhodou sluhy rozmanitých povah, zapisoval si na lístky zvláštnosti jejich charakterů, jež mu nejvíce padaly

[1]) Ruské přísloví, které značí: jsou pro to jako stvořeni.

do oka, a tyto lístky nyní sebral, urovnal a doplnil, i podává je veřejnosti.

Charakteristiky sluhů jsou nadepsány Valentin, Anton a Matvěj se společným záhlavím *Slugi, iz domašňago archiva*. Všichni tři jsou již lidé obstárlí. Valentin je řádný sluha; nepije a obstarává domácnosť pánovu k úplné jeho spokojenosti. Zvláštností jeho je nadšená láska k poesii; ve svobodné chvíli čte vždy verše a s největší zálibou deklamuje si takové, jimž nerozumí. Podivnůstku tu vysvětluje pánovi tak, že prý právě v tom záleží poesie, když tomu člověk nerozumí. Prosté věci čísti, o to nestojí; jim porozumí ihned každý mužík. Je to, mimochodem řečeno, zvláštnosť, s níž se na vsi často můžeme setkati. Vesničtí čtenáři čtou na př. se zálibou knihy církevní slovanštinou psané, v nichž mnohému také nerozumějí, ale to jim pranic nevadí. Tento jinak řádný Valentin má přes svých 50 let nepěknou vlastnosť, že jest učiněný Donjuan. Nedá pokoj jediné panské a služce v celém domě. Vášeň ta připravila jej o službu. Byl totiž v noci na záletech nehorázně zbit, načež ve hněvu dává okamžité výpověď. Nechce bydleti více v domě, kde si dámy neváží jeho pozornosti.

Anton jest hotový hromotluk. Dokud byl ještě na vsi „u bárina," chodil na vlky jen klackem, a pobil jich takovou primitivní zbraní přes padesát. Přes své obrovské rozměry chodí po pokoji tiše, že ho není ani slyšeti. Polena u krbu skládá jako pírka, že ani neklepnou. Ale má chybu, že rád oslavuje své jmeniny a narozeniny a opíjí se při tom na mol. O velkonoční týden pošle ho pán podívat se na prostonárodní slavnosť. Tam ho jacísi darebové opojí, opilého přivezou domů a byli by vykradli celý byt spisovatelův, kdy by jich nebyl náhodou vyrušil listonoš. Anton jde ze služby, a jeho místo zaujímá třetí, Matvěj, jenž vylíčen jest nejzdařileji. Matvěj je sluha ideálný, věrný jako pes, opatrný, šetrný, střízlivý a má jen jednu touhu: ušetřiti si tolik, aby se mohl vykoupiti na svobodu od zlého pána, jenž ho hrozně bil a nyní žádá na něm výkupného 700 rublů. Aby sehnal tu sumu, nepije, ba skoro ani nejí, tak že vypadá jako kostlivec. Aby kapitál nezahálel darmo, půjčuje na zástavy, ale za nevysoké úroky (2% na měsíc). Takovým způsobem sehnal již 400 rublů. Za nepřítomnosti pánovy, když tento odejel na svou zámořskou cestu, dal si své peníze schovati kmotrovi, a ten je propil. Nicméně Matvěj nezoufal. Počal hospodařiti znova a po letech, nedlouho před osvobozením nevolníků, se vykoupil, odešel ze služby, oženil se a zařídil si stravovatelskou živnosť. Byl pobožný katolík, ale za svého pravoslavného pána vždycky se modlil.

Gončarov je ve svých náčrtcích všude především humanní liberál. I v nevolníkovi vidí člověka a dle toho se k němu chová. Ač poslední jeho práce jsou proti jeho dřívějším plodům drobotinami, přece jsou to práce vysoce pozoruhodné, poutající čtenáře jak mistrnou charakteristikou líčených osob, tak i známou elegancí řeči a klidnosti slohu, vyznačující všechny spisy Gončarova. Vzpomínky z mládí i charakteristiky sluhů vyšly též o sobě ve zvláštní knize, jež tvoří nový díl jeho sebraných spisů.

Pro Michaila Jevgrafoviče Saltykova, známého více pod pseudonymem Ščedrin, byl r. 1888 rokem osudným. Byl to čtyřicátý a spolu

poslední [1]) rok jeho neúmorné, nad míru plodné literární činnosti, a byl to rok, v němž vytvořil dílo, s nímž se mohou rovnati jen jeho Gospoda Golovlevy, v nichž umělecký talent spisovatelův dospěl nejvyššího rozvoje. Poslední léta literární činnosti Saltykova jsou psychologickou záhadou. Churavěl; nemoc čím dále, tím hlouběji zatínala své drápy do zmořeného těla. Ale duch jeho proti všem zákonům přírody jako by tím více mohutněl, čím více ho tísnila tělesná choroba, a literární plody jeho rostly každým rokem nejen číselně, nýbrž i významem a uměleckou cenou. Ohlednemeli se na jeho spisy za posledních pět, šest let, shledáme, že r. 1882 vznikly jeho *Pišma k tëtenkė*, r. 1883 *Sovremennaja idilija*; r. 1885 vydány *Nedokončennyja besědy* a *Pošechonskije razskazy*; r. 1886 *Pestryja pisma* a *Skazky*, o rok později 1887 vznikly dvousvazkové *Meloči žizni*, a minulého roku tiskly se ve Věstniku Evropy jeho velikolepé obrazy *Pošechonské stariny*. Vidímeli, že jsou to díla vesměs rozsáhlá, prvnější rázu satiricko-publicistického, pozdější však vždy více umělecká, až Pošechonská starina vystoupila na vrchol současného ruského umění, musíme se pokloniti před mužem takové síly duševní.

Je všeobecně známo, že Saltykov neměl ustláno na růžích, a že r. 1848 pro satirickou povídku Zaputannoje dělo byl internován ve Vjatce, kde strávil pak plných 8 let. To jsou však nehody, jež potkávaly skoro všechny vynikající ruské spisovatele, počínaje Puškinem a Lermontovem a konče Turgeněvem a Dostojevským. Ostatně dlouholetý pobyt Saltykova ve Vjatce byl pro něho spíše štěstím nežli nehodou, neboť jinak by byl sotva poznal tak důkladně ruský život v městě i na vsi ve všech jeho nejtajnějších záhybech, s jeho radostmi i četnými nedostatky, jež pak ve svých spisech tak nemilosrdně odhaloval, proti nimž do smrti neustal zápasiti. Ovšem, aby s prospěchem mohl bojovati proti zlu, jehož kořeny vězely namnoze v osobních zájmech vysoko postavených hodnostářů, byl nucen vytvořiti nový druh spisovní formy, polo beletristický, polo publicistický satirický feuilleton, v němž se musilo čísti více mezi řádky než v samých řádcích. Umění v satirách Saltykova bralo ujmu; nebývaloli úplně vytlačeno publicistikou, choulívalo se v nepatrném koutečku. Za to satiry dosahovaly svého cíle, a Saltykov mohl si na smrtelném loži beze chlouby říci, že platně pomohl vymetati Augiášův chlév.

Jiná jest ovšem otázka, co ze spisu Saltykova bude míti trvalou cenu literární. A tu možno předvídati, že většina jeho satir, jež s netrpělivostí očekávány a když se objevily na stránkách Otečestvenných Zápisek a později Věstníka Evropy, s dychtivostí byly čítány a předčítány, stanou se po málo letech čtenářstvu nesrozumitelnými, a budou leda tvrdým oříškem literánímu historiku. Cenu trvalou však zachovají sobě ty jeho plody, v nichž umění zatlačilo tendenci a vzneslo se na onu výši, s níž září výtvory největších ruských beletristů. K takovým spisům vedle Gospod Golovlevých bude náležeti bez odporu i *Pošechonskaja Starina*. Jí náleží zvláštní přihrádka ve sbírce spisů Saltykova. Kdežto ostatní jeho satiry přimykaly se pravidelně svým obsahem

[1]) M. J. Saltykov zemřel v Petrohradě 28. dubna (10. května) 1889.

k současnému ruchu, rozbíraly, tepaly a mrskaly současnou „zlobu dne“ a byly jako autorův ohlas denních událostí, odchýlila se Pošechonská starina daleko od přítomnosti a zahloubala se svojí satirou do první čtvrti neb aspoň do první poloviny nynějšího století.

Kdežto ostatní satiry Saltykova šlehají současné poklesky a nedostatky ruské společnosti, bičuje autor v Pošechonské starině pramen a původ oněch nynějších nedostatků, zvrácený život statkářský v dobách nevolnictva, jehož následky se na Rusi posud cítí, ač minulo již od jeho zrušení více než čtvrť století. Kdcsi Pošech. Starinu nazval epopejí nevolnického práva. Poetou sice Saltykov nebyl, ale jeho nový výtvor mohl by se nazvati epopejí z týchž důvodů, z jakých Gogol své Mrtvé duše nazval poemem. I tendence obou těchto spisů je v podstatě velmi příbuzná, neboť prýští ze společného pramene, z lásky k lidskosti, z touhy po obraně uhnětené pravdy. O Saltykovu napsal ve vzhledě tom Burenin: „Cíl jeho jest určitý a jasný; přeje si uměleckou reprodukcí známého vážného projevu skutečnosti vnuknouti čtenářům poučnou myšlenku, vzbuditi v nich šlechetný cit pomocí negace. Předmět jeho vypravování náleží k nejživotnějším otázkám: jest to odhalení úžasné lži a licoměrstva oněch dobrých mravů za starých dobrých časů, když společenské a rodinné poměry vyrůstaly z půdy nevolnictva, jež jako mravní nákaza rozežíralo vše už v zárodku. Předmět ten může se ovšem zdáti zastaralým. Ale umělecký obraz, jehož pomocí autor objasňuje svůj předmět, je zcela nový, protože je nakreslen s podivuhodným realismem, silnými a jadrnými črtami, s tou silou a prostotou, jež jsou přístupny pouze velikým, prvním mistrům umění.“

Pošechonská starina objímá celou galerii více či méně dokonalých, úplně zakončených obrazů. První z nich objevily se již koncem r. 1887, a v Osvětě již o nich učiněna zmínka. Z nových obrazů Pošechonské galerie uvedeme aspoň některé.

Když byl v prvních hlavách narýsoval všeobecný obraz statkářské rodiny za dob nevolnictva, kreslí autor v následujících hlavách především jednotlivé členy z příbuzenstva statkáře Zatrapezného, který je formálním střediskem galerie. Obraz první: *Tetička Anfisa Porfirjevna*, V sousedství Malinovce, kde sídlí Zatrapezný, bydlí statkář Savelcev, jenž byl vzorem krěpostníka tyrana. Kradl mužíkům vlastnoručně slepice, stříhal tajně jejich ovce, dojil jich krávy a při jedné konscripci zapsal všechny své mužíky za pouhou čeleď, následkem čehož odebral jim pak dobytek a chaty, vystavěl společné pro všechny kasárna a od rána do noci je honil na robotu. Syn jeho byl pravý potomek svého otce. Byl důstojníkem, ale v pluku si vedl hůř než zvíře. Bil vojáky, mučil je bez příčiny, tak že ho zvali všeobecně katem. Tento slavný vojín se oženil s Anfisou, sestrou Zatrapezného, kterou doma pro neobyčejnou zlosť nazývali Fiska zmije. Mladá žena byla bita, až div nezemřela pod ranami. Ale pomstila se svému mučiteli. Tento, přijev po smrti otcově na zděděný statek, zmrskal do smrti otcovu kuběnu, protože nechtěla vydati uschovaných peněz. Vzniklo vyšetřování. O výsledku jeho nebylo možno pochybovati. Na Savelceva čekala degradace a doživotní služba na pevnosti v hodnosti prostého vojáka. Ta my-

šlenka tak ho poděsila, že se vydal za mrtvého. Pod jeho jmenem pochovali zemřelého v ty dny starého tesaře z domácí čeledi, pán přijal jeho jmeno a od té doby žil při domě jako dvorový — mužík. Jakmile si smyslil křiknouti na ženu, Fiska ihned pozvala čeleď a dala muže — nyní svého nevolníka — zmrskati, a on trpěl ze strachu, aby ho nevydali soudu. Ku poddaným byla však Fiska taktéž nemilosrdna, jako prve její muž, a skončila tím, že ji komorné, když trpělivosť jejich praskla, v ložnici zaškrtily. —

Pravým opakem byla její sestra, *Tetička slastěna Raisa Porfirjevna Achlonina*. Bydlila v újezdním městě a ne na vsi. Byla bohata, protože nebožtík muž její, bývalý gorodničí (policejní ředitel), uměl nashromážditi si kapitálek z „dobrovolných dárků.“ Jeho měli ve městě rádi; nebyl hrdý, píval čaj s kupci, stával za kmotra jejich dětem. V jeho rodině dobře jedli, byli pohostinní a příbytek drželi v čistotě. Rodina i po smrti gorodničího trávila tichý spokojený život, valně se lišící od spůsobu života ostatních členů rodiny Zatrapezných. Na doklad toho staví Saltykov vedle podobizny Raisiny obrázek *Bratránka Fedosa*. Jedna z četných sester Zatrapezného zemřela kdesi na území B[illegible]yrů, a osiřelý syn její přišel navštívit strýce. Přivítala ho tetička spíláním, že každý dareba se může vydávati za synovce, — chceli, aby mu věřili, ať ukáže průvodní list. Teprve, když druhého dne Fedos, jenž chodil v mužické halené a dehtových botách, odešel hned z rána na mlat a tam pracoval po celý den společně s čeledí, smířila se tetička se synovcem, vidouc, že je člověk užitečný a nebude darmo jísti panský chléb. Vykázala mu světničku, nabídla mu dokonce slušnější oblek a lepší stravu. Fedos, ač rozený šlechtic, nenávidí pánů, obcuje nejraději s mužíky a pracuje s nimi, živě se prací svých rukou. Své nárory sdílí s dětmi Zatrapezného. U strýce se mu však nelíbí. Jakmile se ukázalo jaro, zmizí z domu právě tak náhle, jak se na podzim objevil.

V dalších obrazech uvádí Saltykov čtenáře do Moskvy, kam přijíždívala rodina na zimu hledat ženichů pro dorůstající dceru. Tu bije do oka především obraz *Dědouška Pavla Borisiče*, tchána Zatrapezného. Stařec žije skoupě ve svém Moskevském domě. Má však uschováno mnoho peněz, na něž si dělají laskominy všichni příbuzní a proto se snaží zavděčiti se starému lakomci, hotovému idiotovi a při tom chlipníku. Dcery přivážejí mu do domu čiperná děvčata z počtu svých nevolnic, aby se jejich prostřednictvím domohly želeného dědictví, nelitují dárků pro tyto kuběny, zvou „dědečka“ k sobě na návštěvu, a když se na konec odhodlá přijeti na čas na vesnici, vítají jej i jeho kuběnu jako nejdražší hosti. Dědeček však neumíral, a když jej nakonec přece smrť skosila, shrábl dědictví chytrý jeden příbuzný, jenž se za živa o dědouška staral nejméně. Obraz Pavla Borisiče je nejzdařilejší z celé Pošechonské galerie; na něm soustředil autor takořka všechny temné stránky mrzkého života statkářů z dob nevolnosti. Ostatně o málo světlejší jsou následující obrazy, v nichž se líčí zimní pobyt rodiny v Moskvě, návštěvy, klepy, pomluvy, nadháněni ženichů, charakteristiky těchto, z nichž jedni kradou veřejně z obecných fondů, druzí jsou falešní karbaníci, třetí opilci atd. Poslední takový pobyt v Moskvě

skončil smutně. Dcera Zatrapezného se opravdově zamilovala do jakéhosi hýřivého, vyfintěného hejska, prohnaného karbaníka. Opatrná matka nevěstina, aby předešla možné neštěstí, odváží zoufalou dcerku, mocí z Moskvy na vesnici, za krátko vyhledá jí ženicha v nedalekém městě, vdá ji za jednorukého gorodničího. Mladá panička se brzy utěší. Její muž umí jednou rukou shrábnouti více, než jiný dvěma. —

Další obrazy Pošechonské stariny jsou věnovány mužíkům a zejmena domácí čeledi, tak zvaným dvorovým, lidem, kteří neměli své vlastní domácnosti, své chaty, svého dobytka, ale žili při panském domě a byli opravdovými otroky. Z nich vybírá pak jednotlivé typy. *Annuška* na př. je stará služebná, čtenářka nábožných knih, pohlížející na „rabstvo" jako na mučednictví, za něž ji na nebesích čeká „věnec rajský." Sama učí ostatní čeleď, aby se pokořovala vrchnosti, snášela vše, i hlad i rány, protože Kristus kázal pokoru. Bývali však i sluhové tvrdošijní. Takovou byla *Mavruša Novotorka*, bývalá měšťanka, jež se vdala za nevolníka malíře a tím se stala sama také nevolnicí i musila se s mužem vrátiti na ves. Ale nijaký trest, ani hlad ani bití jí nedonutily ku práci „na pány." Raději se oběsila. Podobným byl *Vaňka Kain*, jehož poslali do Moskvy učit se lázebnictví. Když se vyučil a neplatil obroku (ročního platu), povolali ho na ves a poslali ho na robotu. Ale setkav po prvé se statkářkou namluvil jí tolik drzosti, že ho poslala ihned do konírny, kde provinilou čeleď mrskali důtkami. Ale na Vaňka tresty také nepůsobily, i nezbylo, než dáti ho na vojnu. Ježto mu však scházely přední tři zuby, o něž přišel kdysi ve rvačce, nedali statkářovi za tohoto rekruta kvitanci, tak že ani zde mu nepřinesl nijakého užitku. V obrázku *Konon* vylíčen starý, mlčelivý, trpělivý sluha, do něhož na stará léta vjel běs, i prosí pána za dovolení ženiti se. Prosbu jeho odmrštili, za to se brzy stala povážlivá nehoda jedné z domácích služek, *Matrjonce*. Její osudy popisuje autor v následující skizze. Matrjonu chtějí za trest vdáti za trpaslíka nevolníka. Ona se však vyhne protivnému sňatku tím, že usedne svlečená v noci na mráz, a ráno ji najdou zmrzlou. Nad míru dojemný je náčrtek *Satir tulák*, v němž je vyobrazen jeden z těch ruských neposedů, kteří od mládí až do starosti putují v řeholním rouše po Rusi, prošli ji mnohokrát kříž na kříž, sbírají cestou kopejky a z nich staví nové chrámy, kupují ikóny a zvony na zvonice. Jediným přáním Satira na zemi bylo, aby se mohl státi řeholníkem a usaditi se na vždy v klášteře. Byl však nevolníkem, paní ho neosvobodila, a proto zemřel a musil předstoupiti před Boha v „podobě raba." V jiném obraze líčí se narození, mládí a smutný osud děcka v rodině dvorových, zase jiný obrázek věnován poctivému šafáři *Fedotovi*, jenž povždy dbal prospěchu svých pánů, ale mužíkům při tom neubližoval, atd.

Třetí serie Pošechonských obrazův objevila se teprve r. 1889. V ní líčí Saltykov šlechtickou společnosť v újezdě. Poznáváme tu šlechtického maršálka, jenž za dob nevolnictva vedl rozkošný dům a projedl celý svůj statek, tak že po zrušení nevolnosti zbylo mu všeho všudy několik tisíc, s nimiž si dojel do Paříže, tam je se ženou za několik neděl prohýřil a pak se stal sklepníkem kdesi ve Švýcarsku. Na jiném

místě předvádí nám autor ostatní společnosť, statkáře, jich ženy, dcery, důstojnictvo místní posádky, večerní zábavy, klepy, pitky atd. V celé té čisté společnosti našel se jediný člověk, jenž dosáhl vyššího vzdělání na Moskevské universitě. Po studiích se vrátil na svůj zděděný statek s nejlepšími plány do budoucnosti. Doma se oženil s dcerou jedné ovdovělé, schudlé statkářky. Ale žena jeho byla ničemná koketka, jež ho málem připravila o rozum. V čas ještě uprchl ze svého domu, ponechal ho ženě, jež ho za krátko prohýřila, a sám si opatřil kdesi daleko od domova učitelské místo. Takovým způsobem provádí autor čtenáře po celém újezdě, vchází s ním pod střechy mužíků, do příbytků selského duchovenstva, městských činovníků, újezdní šlechty, strhuje nemilosrdně závoj, pokrývající všelikou mrzkosť a hanbu, i ukazuje nám bývalé nevolnictví ve vší úžasné nahotě. Tak strašné pravdy o nevolnictví, jako Saltykov v této knize, nevyřknul před ním ještě nikdo. A že obrazy Pošechonské stariny nejsou smyšlenkami chorobné fantasie autorovy, za to nám ručí závěreční slova, která jsou spolu labutí písní autorovou: „Mám za nutno podotknouti,“ končí Saltykov své obrazy, „že všechno, co pověděno výše, je napsáno zcela upřímně, bez všeliké předpojatosti a bez úmyslu snižovati nebo podrývati za každou cenu. Na sklonku života mizí chuť k nadsazování a jeví se neodolatelná touha mluviti pravdu, pouhou, ryzí pravdu. Odhodlav se nakresliti znova obraz minulosti ještě nepříliš vzdálené, ale přece každým dnem víc a více se ponořující do hlubiny nepaměti, chopil jsem se péra ne s tím úmyslem, abych polemisoval, nýbrž proto, abych byl svědkem pravdy. Ostatně nebylo potřebí podrývati to, co se samo sřítilo následkem všeobecného zákona historie.“

Saltykov-Ščedrin, ač velikán první třídy, nezaložil na Rusi své školy. Měl sice mnoho napodobitelů, ale všichni zmizeli záhy beze stopy. On měl svůj přesně vymezený obor, v němž stál ojedinělý. Směrem literární činnosti blíží se mu částečně Glěb Uspenský a Sergěj Otava. (Pokračování.)

Za Josefem Jakubcem.

I.

Než v oko jsem Ti pohleděl,
než k ňadrům přivil, stisknul ruku,
již ve zlaté Ti srdce sjel
šíp hrozný s Moranina luku.

A dozněło — ó žel, ó žel —
jak v podjeseni píseň ptačí —
já za Tebou jsem zapět chtěl,
a duše moje tone v pláči.

S ní pláče rodný luh a lán,
a smutí hvozdy, kvílí stráně,
že z nejlepších byls odvolán,
Ty vyvolený pěvče Páně!

Jak blažen jsem Ti jásal vstříc
a na prsou Tě toužil míti,
bys znal, jak pro Tebe vždy víc
mých citů rostlo vlnobití.

Bys příboj vroucí lásky znal,
v němž všecky vlny z růží byly,
jak rád bych je byl sesypal
v Tvou krásnou duši, druhu milý!

Zde vstoupil život mezi nás,
my nesměli být dlouho svoji,
leč tam, kde mizí svět i čas,
duch s duchem na věky se spojí.

Adolf Heyduk.

II.

Byl jsi tak mlád, ne tělem jen, i duchem,
jenž zůstal svěží jako kvítek luk,
když kvete blaze pod vlnivým vzduchem;
hlas Tvého srdce slavičí byl tluk,
jak z Libosadu nocí rozléhá se
v dol na Velišském známém úpatí —
teď píseň zmlkla v nejpěknější kráse,
a zpěvák se nám více nevrátí.

Již dávno prchli oni dnové krásní,
kdys v rodném kraji sníval ubledlý,
kdy říkali jsme: „Tenhle student básní,"
jak „v lipách" jsme Tě někdy zahledli;
však vím, že všecku mladé duše zdobu:
vzlet, který duši k hvězdám unáší,
jsi zachoval až do tmavého hrobu
i s láskou žhavou k zemi nejdražší.

Tam ve studentském pokojíčku v šeru
jsi blažen prožil dumy mladistvé,
svou duší vřelou šeptávaje péru
zpěv mladé lásky — rosu duše své;
pak tichý úsměv drahé dívky Tvojí
Ti řekl za ně víc než řada slov —
teď bytost drahá opuštěna stojí
a s drobným děckem otcův líbá rov.

Jak drahým byl Ti rodný ráj náš malý,
ten šedý Veliš s temnou Lorettou,
a štíhlá Brada, na Prachově skály,
i Kumburk, Bradlec s lebí staletou,
ta dolinka, v níž voní luka, pole,
jež obří věnec vrchů obtáčí,
kde zvučí zpěv, cep tepe ve stodole
a na návsi roj dětí skotačí!

Jak rád jsi míval podhorský lid prostý,
ty brachy jaré s jiskrou pod čelem;
my vděčnými vždy bývali jsme hosty
tam na vsi s Tebou v domku omšelém,
kde po staru, však upřímně se žije,
kde pot je doma, hostem pohodlí —
teď k rovu Tvému lid Tvůj kloní šíje
a za Tebe se z duše pomodlí!

Již na věky se potěš mezi svými,
v sen kolébej Tě píseň skřivaní,
a zadýchej Ti kvítky voňavými
rmen, šalvěj, douška doma na stráni,
zni od polí sem píseň lidu stará,
s tím šumem jemným hvozdů starých hor,
a studenti až poklušou sem z jara,
zde k Tvému rovu pro svůj přijdou vzor . . .

Karel V. Rais.

Veliký sněm ptačí.

Od

Fr. Táborského.

a svatého Řehoře
přeletěly vlaštovičky přes moře.
Štěbetaly, šveholily: „Nesem máj!
Rozvíjej se zeleňoučko luh i háj!“
Převalil se vítr teplý přes Dunaj,
pobíhá on, povídá on: „Jde už máj!“
Laškuje on, šepotá on do ucha,
ale někdy na záda i zabuchá.
Na záda on bílým horám zabuchá:
„Vyslíkej se honem, babko, z kožucha!
Hraj, muziko, na cimbály, zvuč a hraj!
Ověnčen a opentlen jde vonný máj!“

A hned vzduchem zpívalo to bujaře:
Hejsa, chlapci, ku píšťalkám, k fujaře!
Zajásejme, zaplesejme, přišel máj,
rozvinul se zeleňoučko luh i háj.
Poskakuje potůček a žblunká šprým,
nad ním ptáče hopká, hvízdá, zpívá rým.
A ten blatouch, co má květů, poupátek,
jak ta husa na trávníku housátek.
A ta vrba samo kotě koťátka,
jak na dvoře kolem kvočny kuřátka.
Stříbrný už břízy vzaly sobě pás
a rozpletly vlásky hebké — zlaté zas.
Vykoupala slunko v moři nebes báň,
čistější má, teplejší má líc i dlaň!
Směje se a popěvuje písničku,
ze hrud zlatou vyvolává pšeničku.
Sváteční si navlík šaty luh i háj,
panenka zem nastrojena slavit máj.
Celý svět je jako dukát, lesk a smích,
jako šuhaj jdoucí k milé při houslích.
A kde srdce, poskočí si: Eja huj!
Líbalo by, objímalo — Bože můj!
Hraj, muziko, na cymbály, zvuč a hraj!
Ověnčen a opentlen jde vonný máj!

Na svatého Řehoře
v horách jak o velký svátek na chóře.
To je svátek nad vše svátky veliký,
celý den tam vyhrávají muziky.
Na bubny a na cimbály, klarinet,
na dudy a na husličky, flašinet.
Všichni ptáci, co jich chová naše zem,
sjíždějí se slavit v lese hlučný sněm,
uvidět se za rok dlouhý jedenkrát,
uvítat se, poveselit, pookřát;
pohovořit, uslyšet též cizí soud,
jak svět běží, jaký nový písní proud;
novoty vše provětrat a protřepat,
též by ženské mohly trochu poklepat,
mladých párků dohromady kopu svést,
aneb aspoň rozoumečky ptačí splést.
To přec milý, starý světe, dobře znáš,
že paničky nejradš hrají „mariáž."
Bývá tudíž veselo v tom táboře,
nezmešká ni ten, kdo musí přes moře.
Zvláště letos, kdy už sobě čítal svět
plných skoro devatnáct set trudných let,
přilétaly ze všech koutů depeše,
že ten svátek bude ptactvu k útěše,

že to bude svátek míru, lásky den,
kdy se splní tisíciletý velký sen.

Ke ptačímu lidu vyšel manifest,
knížecí že pevnou vůlí nyní jest,
co ptačího jest, to ptákům dáti též,
ne by zákon papír nesl, trůn pak lež.
Svoboda že ptáku patří — svatá věc,
ne by leckdo zavíral ho v těsnou klec,
neb dokonce v musejích by vycpán byl;
k tomu že se národ ptačí nezrodil.

Z toho cítil radosť velkou ptačí lid,
mladí starým sotva mohli postačit.
Doma zůstal, kdo jen musel, kdo byl chrom,
a pak kvočny, mládež chránit od pohrom.
Sjelo se tu tedy ptactvo ze všech stran,
přislíbil i slavný orel, kníže pán.
Přislíbil i s paní kněžnou, orlicí —
připravili zámek pro ně, jedlici.
Sám pan kancléř sokol nový pár vzal bot,
s paní hraběnkou jel vítat vzácný rod.
Chudák hrabě pokašlával, v noze křeč;
vítací si opakoval cestou řeč.
Přijel také baron jestřáb — větroplach,
jenž před kněžnou v každém brku cítil strach,
a pak zástup sokolíků, orlíků,
samých pyšných, urozených chlapíků:
ten byl tajný, ten zas dvorní rada byl,
kdo byl vládním radou, s tím už nemluvil.
Pak stál luňák, pan polesný — divná věc! —
a s ním v párku revírník byl — krahujec.
Divíte se těmto funkcím? Možnoliž?
„Tak to bývá na tom světě! Je to kříž!“
řek i vrabec. „Malý zloděj oprátku,
ale velký pyšně chodí v pozlátku!“ —
„Ej, to, brachu, vzals mi z huby, zrovna z plic!“
Pak se každý skrčil — šeptal: „Ticho — sic — —!“
A byl vám to zástup velký, samý pták:
vrabci, čížci, holubi a kokokdák,
sýkorky a pěnkavy a jako rtuť
běhaly tu perličky a puť-puť-puť;
doupňáci a hřivnáči a krkavci,
strnadi a moudré kavky, prskavci,
sluky, čejky a se drozdy mnohý kos
opatrně nazvedal tu jemný nos;
sedmihlásci, konipásci, plotníček,
lindušky a koroptvičky, ťuhýček,
sýkorky a pěnkavky a jako rtuť

běhaly tu perličky a puť-puť-puť.
„Hle, i báby vrány!“ šeptly křepelky,
„To tu jistě blízko byly veselky!“
Přišly straky, samá klepna zvědavá,
ba i stará hadačka z hor — kukavá.
Ze mlýna též husy přišly s housery,
s tetičkami a se strýci kačery.
Vítali se, vyptávali, mrkali —
vrabci však se jako kluci strkali,
že pan luňák kolikrát řek: „Krahujec,
jdou ty kluky zpohlavkovat! Čistá věc!“

Když tak stáli v samém lese na kraji,
náhle cestou přiletěli lokaji:
chocholouši, dudci, sojky — samý frak,
hned se ptali, kde je zámek, co a jak.
„Jeho Jasnosť kníže orel je tu hned,
prosí, by moh bez všech řečí dále jet;
nechť pan hrabě přijme tuto proměnu,
neboť paní kněžna má dnes migrénu.“
Z toho vznikl repot velký v zástupě:
„To jsme také mohli zůstat v chalupě!“
Luňák však se rozčepířil: „Krahujec,
kdo tu ještě slovo řekne, tři dni klec!“ —
‚Hlehle!“‘ mrknul starý houser, ‚Jaký rek!
A chlap sám by zasluhoval hambálek!‘
Přec však, jen se prášek zvedl, výskali,
a vrabčáci okázale vřískali,
tlačili se, šťouchali se k cestě blíž,
na stromy kol vylézali výš a výš,
ač to přísně pan polesný zakázal,
a hned všechny dolů sehnat rozkázal;
neboť zrovna v poli zahlíd, malý kus,
kterak k lesu zahýbal už velký vůz.

Všechno stichlo, i pan hrabě zvolna smek;
zmýlil se však: byl to vůz jen kuchařek.
To v něm kachny kolébavé seděly,
div jim ještě oči z důlků hleděly.
V druhém voze šafář kohout polo v snách
rozvalil se pyšně jako perský šach.
Za ním jely služky, panské — slepičky,
pořád ho jen pomlouvaly, šelmičky.
Policejní president též přijel, výr,
a s ním rada policejní, netopýr.
Ti dva hned se rozhlíželi na hory,
nejsouli tam trojbarevné prapory.
S nimi přijel dvorní rada pelikán,
hned se k němu hejlů lísá ze všech stran;

největší z nich v potu tváře s diplomem:
„Račte býti čestným naším občanem!“
Chvíli ticho — ve zástupě ani muk,
když tu opět rozhrčel se divný zvuk,
a hned chutě rozesmál se ptačí lid:
na kočárku lehkém drnkal krocan — žid.
„Hudry — hudry!“ kýval kolem, samý pych,
bylť on nájemcem teď dvorů knížecích.
Hrabě sokol hned ho vítal, drápky stisk,
ptal se, jeli zastoupen tu také tisk.
Tu hned špaček žurnalista klobouk smek:
„Pět žurnálů zastupuji —,“ s chloubou řek.
— „Ach, herr špaček!“ krocan praví k sokolu,
„ten už ví, co mluvit budem pospolu.
Hodiny on nepromeškal v životě,
vyzná se vám znamenitě v bankrotě.
Klerikální redigoval nejdřív list,
s nímž se sekal liberální „Antikrist;“
tu pan prelát, „Římské hvězdy“ majitel,
‚Chci Váš křestní list!‘ řek, a pan špaček — šel.
Sotva stal se nemožný jak klerikál,
kdosi ho k nám liberálům přilákal;
sotva však jen ztloustl u nás, šel k těm — hm —
víte, já tím míním: k socialistům.
Když však jejich list jsem zničil — známá věc,
z pana špačka stal se konservativec.“ —
„Áh, toť chlapík!“ kancléř sokol prohodil.
„Ten se jistě v dobu lišek narodil!“
A již plán byl v jeho mysli hotov, čist:
„Tuto lišku získat musím pro svůj list.“
— „A teď ticho!“ zachraptěl tu baron výr. —
‚Pryč od cesty!‘ honil vrabce netopýr.
‚No, zda hnete se přec, stará — slepice?‘
Potichu však zabrumlal on: ‚Opice!‘ —
„Vždyť jsem hlucha — snad to vidí jemnostpán“ —
a tam v zadu zahučel kdos: „Grobián!“
„Ticho, pravím — ani slova! Už jsem řek,
nechceli kdo,“ volal baron, „pod zámek!“

V tom již „Sláva!“ zvolal luňák, „budiž zdráv!“
„Sláva! Sláva!“ znělo vzduchem, „Zdráv! Zdráv! Zdráv!“
Ach, to byla podívaná, hrůza hrůz!
Knížete a paní kněžny pln byl vůz.
Přísni byli, vážni, a ta obočí!
Sotva že je na ten zástup otočí.
Jako svátosť jeli dále bez hnutí,
a ti druzí div nestrhli klenutí.
Tlačili se, mačkali se k vozu blíž;
policajti měli s nimi pravý kříž,

Neboť zástup řadu vozů přetrhl;
štěstí ještě, že těch zadních nesvrhl.
Neb tam z Halle doktor čáp jel, filosof,
málem byl by dostal odtud vyhazov,
ač se synky knížecí jel rodiny,
jimž on dával z esthetiky hodiny;
kdo nemluvil jeho řečí „klap-klap-klap,“
každý hned byl v jeho hubě sprostý chlap.
Knížecí pak zpovědník jel — krkavec,
s jeptiškami strakami pěl růženec.
Za nimi hned — ach, to vám byl hříšný vůz!
Tam vám jely nemanželské děti Mus:
labutě dvě, to jest dvorní baletky,
šelmovské tam měly jakés zápletky;
neb jim skřivan — že to básník, to se ví —
a houslista slavík seděl vis-à-vis.
Ti, když všechny už jim došly rozmary,
tropili si z mistra čápa kašpary.
(Ale abych pravdu mluvil: v onen čas
o poetu skřivanovi zlý šel hlas,
že v tom jeho zpěvu málo umění.
„Více formy, barev, zlatých třepení!“
sterými teď ústy nový volal věk —
sokem stal se skřivanovi papoušek.)

Zvučně z lesa za veliké parády
zahlučely, zavířily intrády.
Na bubny a na cimbály, na fagot
zahráli a vítali je o překot.
„Sláva! Sláva!“ rozlehlo se ze všech stran,
nejvíce v tom tužilo se hejno vran.
Ale vrabci — marně na ně volali,
ti vám při tom kotrmelce dělali.
Štěstí ještě, že pan výr měl práce dost,
neb by z toho jistě vzešla mrzutost.

Když konečně kníže pán už dojel v les,
slavnostní měl ihned začít ptačí ples.
To vám bylo křiku, shonu, moudrých rad;
nejmoudřejší děli stále: „asi“, „snad.“
Chocholouši, dudci, sojky — samý frak,
ptali se již, kdy to začne, co a jak,
až pan luňák, který vše to pořádal,
zaklel zlostně a všem oslů vynadal.
V tom však přiběh hrabě sokol: „Saprlot,
co pak ta věc nezačíná? Není not?
Kníže pán už po dvakráte zazíval,
‚Kdy to začne?‘ netrpěliv zakývál.“ —
„To Vašnosti nejde, načítat jen pět!

Tomu třeba,“ luňák na to, „rozumět!“
Věděl on, že s pány jinak nutno pít;
proto spolk ten granát, jejž chtěl vystřelit.

Na pasece lesní zatím ve řadě
párkem ptáci stáli v jasné náladě.
Bavili se štěbotem a štěhotem,
srdečka se mnohá třásla tlukotem.
„Pozor!“ — luňák křídly zatlouk — jako v let,
a orkestr spustil v lese menuet:

„Pojď, pojď, holubičko, poleť blíž!
Já, já slavík tluku píseň — víš?
A k té písni srdce mé ti dá,
uvidíš, co dá. Oj, trajlidá!
Klokloklo-klokloklo, víš? Pojď, uvidíš!“

Tak to nějak z houslí pělo, ze fléten,
byla slasť v tom, rozkoš, touha, bol a sten.
A co ti dva nedořekli, cimbál pěl,
a s cymbálem skotačivým hrálo z čell,
a jak stáří zkušeného moudrý hlas
zněl v ten hovor hudců mladých souzvuk bas:
„Hm, hm, uvidíš! Ba, ano, uvidíš!“

A zas housle, flétny, cimbál poznovu
vracely se roztouženě ke slovu:

„Pojď, pojď, pěnkavičko, poleť blíž!
Skřivánčí ti pěju píseň — víš?
Perličky ti viju, viju, hleď!
Perly tobě na šíj viju — vzleť!
Vjovjovjo-vjovjovjo, víš? Pojď, uvidíš!“

Tu však houslí umlkají štěhoty;
žluvím hlasem sólo hrají fagoty:

„Kmotře Řího-ího, dej na pivo-ivo, dej!
Já dám taky-aky dva patáky-áky, hej!“
Dí křepelák Říha: „Já jsem dnes bez peněz!“
Ale krástel na to: „Kec-kec! Pojď jen přec!“

Takto hudba v lese hrála menuet,
až div při tom nezajuchal celý svět.
Však byl Mozart v menuetu starý kos;
přec by tu byl ještě slyšel ledacos.
A co teprv na dívanou — pravý div!
Mnohý světák neviděl to jaktěživ.
Jak tu stáli v pestré řadě amanti:
nejdřív šlechta — tetřevi a bažanti,

měšťáci pak pávi, o nichž zlý šel hlas,
že jen pyšně hledí sobě na ocas.
Po francouzsku chtěli mluvit: „Oui, oui, oui!",
pávice však hovořily: „Fuj-fuj-fuj!"
A ty jejich dcerky — Bože, pomiluj!
jako maman mluvívají: „Fuj-fuj-fuj!"
Za to však jsi potěšil se velice,
na řadu když ptačí přišla vesnice.
Vlaštovky, ty přerozkošné brunetky,
švitořivé, šveholivé koketky;
holubi a holubičky líbezně
když tu šli tak prostě a tak vítězně,
že pan kníže hned se v duchu pobouřil
a to hrdé obočí své nachmouřil,
a pan hrabě i ten jestřáb větroplach
vrtěl sebou, pokašlával, ažaž strach.
A když přišli ptáci pěvci, to byl ples!
Toho nikdy nevylíčím, ani dnes.
Každý tančil jakby sobě na radost,
doktor čáp jen cítil z toho notnou zlost.
Povržlivě vrtěl sebou: „Hloupá věc!
Což je proti této hmotě učenec!
Lidstvo přece jenom tupý je vždy dav —
duchu můj, ó, nízkosti té jen mne zbav!"
Takto dumal doktor čáp a ve spěchu
do vsi blízké rozletěl se na střechu,
na komín tam postavil se mudřec čáp,
jakby dumal o věčnosti — klap-klap-klap;
ale v pravdě toužil mlsně mudřec čáp:
„Mistře, kdy by tak ten komín pln byl žab!"

Tu však luňák křídly zatlouk: „Ticho!" — slyš!
„Radostnou mám pro vás — no tak ticho již!
Radostnou mám zvěstovati všem vám věc:
Jejich Milosti — — nuž, pozor! . . . Krahujec,
ať je všude, když já mluvím, ticho přec! —
Jejich Milosti už dosti mají dnes
toho veselí, a proto končím ples.
Jejich Milosti prý ráčí radosť mít,
neb Jich přání, spokojeny všechny zřít,
splněno prý dnes tak krásně, najednou,
začež chtí se odměnit vám hostinou.
Máte prý i na dál ctíti Jejich dům,
vždy však respekt chovati k nám úřadům,
kteří o vás pečujeme srdcem svým —"
V tom kdes vrabec: „Čím, čím? Stakra, čím-čím-čím?"
A hned po něm na sto vrabců: „„Stakra, čím?"" —
„Á, toť vzpoura!" lekem zbledl baron výr,
a s ním rozumu hned pozbyl netopýr.

Policajti, sovy, sůvky, kuliši,
mřeli strachem, kdy se křik ten utiší.
„Co teď počít? To je věru spiknutí!
Anarchisté! Demokraté nádutí!
Já to tušil, já to říkal, já to řek!
Vždy jsem míval na tábory jenom vztek.
Zakázat to jednou pro vždy! Nač ten vztek?
Aspoň bude pokoj pak a pořádek!“

Když tak sobě lámal hlavu baron výr,
stál u něho náhle krocan — kavalír:
„Co pak jste snad, presidente, blínu snědˇ?
Pánům třeba kolem úst přec mazat med!
Knížeti přec nezkalíte náladu?
Kdo ví, jakou byste dostal náhradu!
Mlčte, pravím! Křik utište najednou!
Lid? Ah, co lid! Ten stišíte hostinou!
Dejte pít mu, pohlaďte ho, dejte jíst,
hned vám bude chvály pět i hrát i číst!“ —
„To, co jste tu Vašnosti mně pravil teď,
pohne tvrdším srdcem nežli jaká zeď.
Já též věřím v ideály, celý věk,
ale při tom chci mít ticho, pořádek.
Byl jsem také mladík blouznil, hr-hr-hr,
ale při tom žádný, prosím, flamendr;
proto také nechal jsem všech básniček
a zlé duchy ‚volnosť, právo‘ svázal v uzlíček.
Tuze rád jsem vaší řeči; v okamžik
bude ticho; uvidíte, co je cvik.“

K samému hned odebral se knížeti,
navrátil se s listem s velkou pečetí.
S ním též přišel kancléř sokol, samý vtip,
ale za to hlava holá jako hřib.
S družinou on přišel skvělou jako cář,
od výra vzal list a lidu mluvil v tvář:
„Slavný sněme! Nový vám všem vzchází věk.
Zavládne už v zemi mír a pořádek.
Stejné právo všem vám dobrý kníže dal,
silnější by slabšího už nekloval.
Hnízda vaše jista budou před drápy,
neb již kníže mírné zvolil satrapy,
kteří konec učiní pak bojům všem
a drápího práva zbaví vaši zem.
Na zdar toho všeho —“

V tom se zajikl,
neb kdes vrabec prostořeký zakřikl:

„Zdali však též synkové těch satrapů
budou na vždy roditi se bez drápů?“
„Ticho, ticho!“ volali tu kulíši,
drbajíce vrabce, ať se utiší.

„Na zdar toho všeho —“ pokračoval výr,
„radosť ať se ozve, každý slav ten mír!
Hudba nechať zazní, jásot, zpěv a ples!
Dřív však slušno, k zemi aby každý kles,
na kolenou aby Bohu dík byl vzdán,
že mu taký dán jest otec, kníže pán!“

V tom už v lese kol knížecí estrády
zahlučely, zavířily intrády.
„Sláva! Sláva!“ rozlehlo se ze všech stran,
scházelo jen k této slávě střelných ran.
„Vidíte ty —“ mrknul krocan, „otroky?
Dobrými jsme, presidente, proroky!“
Usmál se jim kancléř: „Nefoukej v ten roh!
Kterak já bych bez otroků vládnout moh?“
A již všechno valilo se ke stolům,
k jídlu, smíchu, k pití, písní hlaholům;
kníže pán však s kněžnou opustil už dav,
rozloučení slavnostní si zakázav.
Bylo jídel, bylo pití do Boha;
bylo zpěvu, až se třásla obloha.
Pili rosu, jarní rosu čarovnou
a březovou šťávu sladkou, opojnou.
A těch jídel medných, divných neznám jmen,
vím jen, že byl každý rád a spokojen.
Neb vám tolik pili, pěli, tropili,
až se všichni, ba i dámy, opili.
Tu pak byla mezi všemi rovnosť hned,
ke vrabčici hrabě sokol dvorně sed,
s holubicí koketoval jestřáb rek,
a což krocan — kavalír! — no, ten to sek!

Pili, jedli, písní pěli, co jich jest,
až je zašla tichá noc a plná hvězd.
První jarní noc, tak teplá, teplounká,
bájivá a milostná a hebounká,
kdy, co žije, všechno cítí lahodu,
brouk i tráva, lidská prsa svobodu;
neb již padl despota, ten dědek mráz,
a sluněčko, jasné kníže, vítá nás.
Jasné kníže, král všech králů, života,
proti němuž každý Caesar — nicota.
Jasné kníže, velké srdce, srdcí vzor,
jehož láskou plesá květ i každý tvor.

Já jsem, braši, na tom plese také byl
a jak druzí jarní rosu chutě pil;
neb jsem jednou hadího snědl masa kus
a teď slyším muší hovor, plží klus,
pokrytce vám poznám, jenom mrknu naň —
má na tváři vytlačenu lidskou dlaň:
všech pět prstů červených jak čistá krev,
jak by to tam kouřil se z ní cizí hněv.
To však bylo na velkou mi závadu
a též dobrou zkazilo mi náladu.
Viděl jsem, a mrzutá to věru zvěsť,
že to s ptáky jako s námi lidmi jest;
že by pták ten každý po pěti se měl,
jako já tu, kdy bych pravdu mluvit chtěl,
a že ještě daleka pouť naše jest,
nežli bude v našich srdcích odlesk hvězd.
Přece však jsem do veršů to napsal vám,
neboť nejlíp člověku je, myslívám,
zazpíváli, zadupne si: „Eja hój!“
však starosti samy přijdou, brachu můj!

O písních a tancích národních.

Kapitola z „Dějin hudby v Čechách a na Moravě“

od

J. Debrnova.[1])

V dějinách hudby evropské mají písně národní velikou váhu, poněvadž vedle zpěvův gregorianských byly nejpodstatnějším živlem hudebního tvoření a nevyčerpatelným zřídlem, z něhož nejpřednější skladatelé ve středním věku brali melodie a na jich základě budovali umělé zpěvy vícehlasé a skladby obsahu vážného.

Jako ve zpěvu vůbec, jenž jest výsledkem radosti a smutku a veškerých citův lidských, složeny jsou nejvroucnější a nejmilejší výtvory

[1]) Prameny k této stati: Ambros, Geschichte d. Musik, II. 276. — Kamaryt, České národní duch písně, v Praze a v Král Hradci 1831 a 1832. — Erben, Prostonárodní písně č. a říkadla, v Praze 1864. — Slovo o českých nár. písních od Zvonaře v Daliboru 1860. — Sušil Moravské nár. písně s nápěvy. v Brně 1882. — Bartoš, Nové nár. písně moravské s nápěvy, v Brně 1872. — Světozor 1870, 387 Erbena č. nár. píseň (F. Peřina). — Ludevít Štúr, O národních písních a p. v Praze 1853. — Obrazy života 1860, Dějepis v srbs nár. písních (N. Špun). — Zizka u. Schottky, Oesterreich. Volkslieder, Pesth 1819. — Obrazy života 1859, České nár. tance (J. Neruda). — Waldau, Böhm. Nationaltänze, Prag 1859, 1860. — Waldau, Geschichte d. böhm. Nationaltanzes, Prag 1861. — Dlouhý, Český nár. tanec, v Praze 1880 — Slovník Naučný VI. 546. — Erben, Nápěvy prostonárodních písní č. v Praze 1862. — Č. Č. M., Zbytky č. písní národních 1879, 44; 1881, 375.

obraznosti, tak v písních a tancích národních obrážejí se nejzřejměji zvláštnosti každého národa. Písně národní, ukazujíce nejvýtečnější stránku charakteru, mají nejen v mluvnickém, nýbrž i v hudebním a esthetickém ohledu velikou důležitosť, neboť jsou dějinami vniterního života národního. City své vyjadřuje člověk v poměrech obyčejných slovem, chtěje však citům těm při zvláštní příležitosti dodati většího výrazu, vyslovuje je zpěvem. Zpěv ten vzniká u jednotlivce v příhodném okamžiku na základě rozličných hotových a známých melodií, k nimž on bezděčně slova dle vlastní nálady přičiňuje.

Tímto spůsobem vzniká píseň národní beze všeho vlivu pravidel vědeckých, a živým slovem v lidu obecném bez pomoci písemného zaznamenání dále se rozšiřuje, časem se mění, zdokonaluje aneb opět v zapomenutí klesá.

Písně a tance národní vznikají u každého národa z čisté půdy domácí, majíce původ svůj v prostých vrstvách národa, jenž bytnosť svou zachoval ve stavu neporušeném, a jsou stupni vzdělání jeho vždy přiměřeny.

Od písně národní liší se píseň umělá a znárodnělá tím, že vytvořena jest na základě básnických slov, k nimžto skladatel hudebně vzdělaný přičiňuje nápěv dle zákonův hudbou vládnoucích. Proto může píseň umělá jen tenkráte státi se písní znárodnělou, když svým složením přiměřena jest povaze a vzdělanosti národa a když zahrnuty jsou v ní takové živly, jež vnímavosti, povaze a tužbám lidu obecného jsou přístupny a přiměřeny.

Veliký vliv na vznikání písní národních a na ráz v nich se jevící má vlastní povaha každého národa, mimo to však podnebí, v němž národové žijí, jejich styky se sousedy, jakož vůbec veškery okolnosti, jimiž život veřejný jest podmíněn. Jiného rázu jsou písně národův románských i národův germánských, a jiný ráz mají písně plemen slovanských.

Zvláštností písní slovanských jest nerozlučné spojení s přírodou, v níž lid nalézá zobrazenu náladu své duše a jejíž úkazy béře za význam svého stavu. V písních těch zastoupen živel lahodný i zádumčivý a v nich ozývá se ustavičný zápas, jejž jednotliví kmenové slovanští podnikali se svými sousedy, aby statky hmotné i duševní před nájezdnými podmaniteli uhájili.

Co do stránky hudební jest nápěv písní národních jednoduchý prvek čili théma s různými okrasami se opakující, jak toho slova vyžadují. Melodický živel národních písní západoevropských prýštil z jednoho pramene, totiž z hudby instrumentální, a proto jest mezi nimi veliká podobnosť. Jiného původu jsou národní písně ruské a srbské, jež vznikly na základě hudby vokální a jsou tedy starobylejší.

Nápěvy písní bývají obyčejně starší a déle se udržují, nežli slova, jež častým změnám více jsou podrobena.

Na vznik, rozvoj a ráz českých písní národních valně působily dějiny politické a události, jimž národ český po věky byl podroben. Za oněch dob, když národ český na základě věrouky křesťanské dospěl k jistému stupni duševního rozvoje, když za panovníkův z rodu domácího pěstovány vědy a umění, vznikaly zajisté písně jiného rázu a jiné

nálady, než za dob válečných, když národ český nucen byl odložiti rádlo i žaltář a chopiti se cepu i meče, aby cizácké vetřelce z kvetoucích niv svých vypudil a svobodu svědomí a půdu předkův svých uhájil.

V dobách bouřlivých vznikaly písně válečné, jevící ráz odhodlanosti a horoucnosti, písně zádumčivé, plné horlivosti evangelické, jež zplodilo nadšení pro víru nadšeného národa.

Jiného rázu jsou písně vzniklé v dobách pozdějších, když lid český živořil pod nátlakem nemilosrdných cizákův a fanatikův víry, v dobách, kdy každý nucen byl vůli svou zapírati, kdy všeliké umění a vědění lidské považováno za liché, malicherné a škodlivé, kdy otroctví duševní i tělesné dostoupilo v Čechách vrcholu a národu českému hrozilo úplné vyhlazení z řad národův živoucích. V dobách těch vznikaly zajisté písně tklivé, názorům panujícím přiměřené, a každé slovo, dotýkající se hnutí duševního, vítáno s vroucím pocitem co červánek ukazující příchod doby utěšenější.

U českých písní národních rozeznávati sluší dvě různé doby, a sice starší dobu před pohromou Bělohorskou a dobu novější, počínající druhou polovicí věku sedmnáctého.

Počet, rozmanitosť a vniterní hodnota písní národních podmíněna jest tím, jak mnoho smyslu, nadání a vnímavosti k umění hudebnímu každý národ má. Že v ohledu tom kmenové slovanští nebyli poslední mezi národy evropskými, o tom svědčí množství rozmanitých národních písní, jež vznikly v dobách dávno minulých i v době novější.

Máli píseň národní velikou důležitosť u veškerých národův vůbec, má tím větší význam u národův slovanských, u nichž vše, cokoliv z koleje každodenního života vystupuje, cokoliv v životě nad všední obecnosť se povznáší, v píseň přechází a ve zpěvu tím vroucněji se ozývá, čím neobyčejnějšími jsou výjevy dotýkající se života vniterního. Písně národní ukazují nám tu nejvzácnější stránku celého života, totiž city, tužby, vášně národa a spůsob jeho rozumování.

České písně a popěvky národní vznikaly zajisté v šedé dávnověkosti i v dobách pozdějších, a ty písně, jež osvědčily sílu životní, po delší dobu se udržovaly, jiné opět za krátkou dobu zanikly a jinými jsou nahrazovány. Za okolností změněných vznikaly písně nové, neboť každá doba tvoří své písně vlastní a mění písně starší dle svých názorův.

Že by se udržovaly písně národní po staletí bez proměny, nelze s dobrým důvodem tvrditi, upírala by se tím tvořivosť duchu národnímu; a proto máme za to, že větší počet našich písní národních nepřesahuje dobu jednoho století. Mnohá píseň udržuje se arci po staletí. to však jest výjimkou; mnohé písně mají starodávné jádro, ale změnivše prvotní svůj tvar, přijaly novou podobu v ohledu slovném i hudebním.

V době starší vznikaly písně náboženské a duchovní, v době husitské písně válečné a duchovní na základě tónin církevních, jež zachovaly se v kancionálech. Národní písně světské z doby této se nezachovaly než porůznu, neboť nebylo nikoho, kdo by je byl sebral a potomstvu zachoval.

V sedmnáctém věku vznikla a rozšířila se hudba instrumentální a nové tvary dur i moll staly se panujícími, kdežto církevní tóniny prve vládnoucí vycházely z užívání. Když pak národ český po neskonalých útrapách procitl opět k jakémusi životu, byly poměry ty již dostatečně ustáleny a staly se zřídlem zpěvu národního.

Většina písní národních nám zachovaných vznikla v této druhé době, a sice na základě hudby taneční, neboť k melodii oblíbené připojována bývala slova. Že písně ty jsou původu instrumentálního, dokazuje určitý jejich tvar melodický a často nesprávná deklamace, poněvadž k melodii cizorodé připojováno slovo české často proti duchu jazyka spůsobem týtýž násilným; k písním národním vybrán z bohatých zásob melodických květ nejněžnější, jenž českému duchu svědčil a náladě jeho vyhovoval, a proto vyniká většina těchto zpěvův onou něžností a jemností, které obdivují se, kdož národní tyto výtvory zevrubně poznali a význam jejich postihli.

Melodický a harmonický živel národních písní českých jest téhož původu, jako v národních písních ostatních národův západoevropských, neboť se prýštil ze stejného pramene; ale patrný rozdíl mezi nimi zakládá se v tom, že písně české vynikají jiným uspořádáním části zpěvné a tohoto půvabu dosahují zvláštním, původním rytmem. Melodie a rytmus jsou hlavní dva živly písně národní, v nichž pravá povaha její se jeví.

Melodická část české národní písně není tak vytříbena, jako melodie písní vlaských, nápěv není volný jako v písních románských národův, rytmus není tak lákavý a smyslný jako rytmus písní španělských, ale za to jest píseň česká jasná a vroucí s přídechem trudu, v nápěvech panuje největší rozmanitosť a rytmus jest náladě přiměřený a původní.

Při nápěvech rozeznáváme (dle J. L. Zvonaře) tři druhy písní. Nápěvy nejjednodušší pohybují se v objemu asi patera tónův a zajímají více slovem, než melodií;[1]) v jiných nápěvech převládají tóny harmonické v rozložených akkordech a melodie jejich jeví větší volnosť.[2]) Největší půvab melodický vládne v písních, v nichž přicházejí tóny průchodní, čímž písně ty nabývají vzácné dokonalosti.[3])

V ohledu rytmickém rozeznávati sluší písně starší, psané v tóninách měkkých, v nichž převládá živel mužský, odhodlanosť, a jež vznikly na základě římského chorálu. Poněvadž chorál jest tvar příliš učený, není lidu obecnému přístupný, a proto nebyly písně ty u lidu oblíbeny a snadno zanikly.

Písně novější, psané v tóninách tvrdých, vynikají veselostí, příjemným rozmarem, nápěvem vládne jednoduchosť, lahoda i převládá v nich živel ženský. Lid libuje si vždy více v jasných tóninách, jež jsou mu přístupnější a proto také většina písní těch delší dobu se udržela.

---

[1]) Nechodívej do háje, Zkázal mně můj milý.
[2]) Co pak ti naši dělají, Utíkej, Káčo, utíkej.
[3]) Když jsem já k vám chodívával, Proto jsem tě nechtěl.

Zvláštností českých písní národních jest časté měnění taktu v téže písni dle deklamace slova, což dodává jim neobyčejné živosti, zvláštního rázu a svědčí o jejich původnosti.

Jakkoli mezi lidem českým žilo množství písní národních, nebylo v dobách dřívějších milovníka, jenž by tyto skvosty básnictví národního byl sebral a věkům pozdějším zachoval. Tím spůsobem zaniklo veliké množství půvabných zpěvův národních, a jen po různu zachovaly se náhodou některé ukázky a zbytky básnictví tohoto. Teprve v době novější obrácena k oboru tomu větší pozornosť, a jak za hranicemi, tak i u nás počali si učenci básnictví národního všímati.

První sbírku 300 národních písní a tancův českých vydal Jan *z Rittersberka* l. 1825 v Praze. František L. *Čelakovský* vydal v druhém svazku „Slovanských písní národních“ 1825 v Praze, několik nápěvův českých a moravských. Zvláštní píli a horlivosť osvědčil v oboru tom básník Karel Jaromír *Erben*, jenž vydal „Písně národní v Čechách“ o třech svazcích v letech 1842—1852 v Praze, a tím národní tento poklad veškerým kruhům přístupným učinil. Skladatel P. *Martinovský* opatřil 600 těchto zpěvů průvodem klavírním, jež v letech 1844 až 1865 J. Hoffmann v Praze vydal po sešitech. „Nápěvy prostonárodních písní českých“ vydal K. J. Erben 1862 v Praze.

Vzácnou sbírku „Písně Moravské“ s nápěvy do textu vloženými vydal František *Sušil* po prvé l. 1833 a 1840, po druhé v letech 1853 až 1858 v Brně. Ve sbírce té zahrnuto 838 zpěvův s dodatky a varianty, a sbírka ta v mnohém ohledu rázem a původností předčí nad písně české. Řadu 75 písní opatřil dr. N. *Javůrek* průvodem klavírním, jež Matice hudební v Praze l. 1875 tiskem vydala. Jakožto doplněk sbírky této vydal F. Bartoš „Nové národní písně moravské“ s nápěvy l. 1882 v Brně. Tímto spůsobem staly se národní písně majetkem všeobecným a měly značný vliv na rozvoj hudby české v době nejnovější.

Jako národní písně, plynou i národní t a n c e ze srdce lidu, jsouce výrazem jeho radosti i žalu a zrcadlem vlastní bytosti.

Dostatečně známo jest, že kmenové slovanští libovali si vždy ve zpěvu a tanci, provádějíce je při rozličných radovánkách, a v Čechách do nejnovější doby nebývalo svatby a křtin, při nichž by se nezpívalo a netančilo. Ano i pohřby mládencův a panen oslavují se tancem, což jest pozůstatkem z doby pohanské, v níž na usmíření bohův podzemních byly provozovány tryzny, totiž slavnosti na hrobech zemřelých.

Tanec náležel tedy k obřadům náboženským v dobách dávnominulých, později stal se průvodčím života národního a v době nejnovější jest hlavním živlem společenské zábavy.

S hudbou a písní jest tanec v nejužším spojení a tvoří s nimi trojici živlův, v nichž nelíčený ráz povahy národní se jeví. Většina písní národních byla dříve písněmi tanečními, z nichž ta melodie, jež nad jiné se zalíbila, spojena se slovem, stala se písní národní.

Tance národní vznikaly v lidu obecném beze všech pomůcek vědeckých týmž spůsobem jako národní písně v chýžích, na lukách a při rozličných radovánkách dle okamžité nálady jednotlivce, jenž

k melodii stávající upravil určitý postup pohybův čili kroky. Tím liší se tanec národní od tance umělého, při němž dříve ustanoveny jsou pohyby a kroky a k nim melodie přiměřená se přičiňuje.

Zpěvy a tance byly nejmilejšími těšiteli obecného lidu v jeho útrapách a žalných poměrech, jimi dával průchod svým citům a v nich nalézal žádoucího osvěžení. Ze zdroje, z něhož vznikaly národní písně, vyplynuly též národní tance, a každá krajina v Čechách honosí se vlastními výtvory v oboru tomto.

Mezi kmeny slovanskými mají Poláci tance nejkrásnější, národ český honosí se opět velikým počtem rozmanitých tancův, jež lahodou a zvláštní leposti vynikají.

Jmena tancův národních odvozena jsou od písně, k níž se tancují, od pohybův, které je vyznačují, nebo mají jmena míst, kde vznikly; mnohý z tancův má více různých jmen, a opět různé tance mají stejná jmena. [1])

Dle zvláštních rozdílův seřaditi lze národní tance ve více skupin a druhův, totiž tance do kola bez proměn a s proměnami, tance obřadné, řadové, kola, společenské, místní, historické, politické a posměšné. Tancem obřadným byly královničky, tanec to starobylý, jenž našim předkům býval posvátným a náležel k bohoslužbě za doby pohanské. Tanec ten prováděly v jisté dni dívky kněžky, obětujíce bohům v hájích a na chlumech. V různých krajinách na Moravě, kde se tanec ten zachoval, tančí se královničky rozličným spůsobem, a v písních králenek opěvují se bohové i bohyně.

Jedním z nejkrásnějších tancův národních jest polka, jež vznikla v tomto věku a rozšířila se velmi rychle po celých Čechách a v zemích zahraničných. Asi léta 1830 tančila mladá dívka Anna Slezáková v Labském Kostelci nový tanec, jejž sama vymyslila; učitel Josef Neruda upravil k němu hudbu na klavír dle národní písně „Strejček Nimra, koupil šimla“ a dle toho nazván tanec ten „nimra“ čili maděra,

---

[1]) Jmena tanců jsou: ambit, baboračka, baborák, břitva, budějovická, bzikota, cibulička, cukrabant, cvrček, čepení, čert, doušky, dudačka, dudák, dupák, dutky, fasuněk, furiant, hambalky, hoptáč, houpačka, hrachová, hulán, husar, husitská, chodovská, chytavá, ječmen, kačer, kalamajka či pepík, kalhoty, kaplan, kaprál, kapusta, kadluben, klekavá, klempák, klouzák, kohoutek, kolečko, kolíbka, kolomazná, kolovrátek, komárná, kominík, kostelák, kovář, kozačka, kozel, krakovec, krakoviák, kráva, krocan, krosna, křepelka, křižák, kucmoch, kudlička, kukavá, kuželka, lantverák, laskavec, latovák, ležák, maděra či polka, manžestr, marjánka, medvěd, minet, moták, motovidlo, mrkvička, myslivec, myška, nabíhaná, nový svět, obkročák, obrok, obtulány, od země, osmička, ovčák, pančava, pastýř, plácaná, pepík, plačtivá, polbírská, polka, polka dvojitá, praskač, proti sobě, protivínská, průchod, putna, rak, rákosí, rejdovačka, rejdovák, rekrut, rokycanská, rusák, řetěz, řezanka, salat, sasák, sedlák či furiant, silnice, skočná, slepá, slepička, směska, sprosťák, strašák, strniště, šaryvary, šmitec, šoufek, šoupák, štajryš, švec, švihák, talián, tkadlec, točák, trakař, třasák, třínožka, ťopka, tuchoměřická, umrlec, valach, valčík, vika, vosňák, vošatka, votava, vrták, zahradnická, zakolanská, zákonopí, zastavovaná, zbraslavan, zelenák, zpátečná, zouvák, žába, žežulička, žid. Na Moravě vznikly ještě tyto zvláštní tance: bělinka, blatská, choďavá, koníček, kot, kulatá, křížná, marcvská, přiklekavá, ras, sekerenka, smyk, vlačitá, ztracená.

později dle půlového rytmu nazván půlka či „polka.“ Polka dostala se l. 1840 do Paříže, do Petrohradu, později do Anglie a do Ameriky a zavládla v nejvybranějších salonech.

Tance kolové oblíbeny jsou pouze při zvláštních příležitostech slavnostních. Při svatbách mají hlavní úlohu tance: zakolanská, klekavá, šáteček, komorná a čepení; tanec rázu dosti divokého, plný humoru, jest břitva; z tancův posměšných jest nejrháznějším sedlák čili furiant, živým rytmem vynikající.

Z tancův historických známy jsou pouze dle jmena chodovská a husitská, jež vznikly v jižních Čechách.

Hlavní okrasou starých tancův byly minety, vynikající rozmanitými figurami, jichž texty měly poetickou cenu (Čtyry koně jdou tamhle za vodou). Z tancův společenských zachovaly se na naši dobu pouze nepatrné zbytky a vůbec v době novější zaniklo množství tancův národních, na jichž místo nastoupily tance moderní. Vzmáhající se vzdělaností a kulturou do kruhův širších vnikající ztrácejí se i písně i tance národní a zaniká také zřídlo jejich.

Z veliké revoluce francouzské.

Píše

prof. dr. Jan Krystůfek.

(Pokračování.)

IV. Zahájení stavů generálních a zkoumání plných mocí.

Ke konci dubna sjížděli se poslanci do Versaillí. Dne 2. května představeni byli králi; nápadno bylo, že byli představeni podle stavův a ne podle okresův, nejprve duchovenstvo, potom šlechta a pak po dlouhém čekání zástupcové třetího stavu. Z okolnosti této každý soudil, že vláda s požadavky třetího stavu nesouhlasí a že nemá nic jiného v úmyslu než pomocí jeho skloniti oba stavy privilegované, aby jí povolili větší obnosy k uhrazení potřeb státních. Také to nepříjemně dotklo se stavu třetího, že ne Paříž, nýbrž Versailles zvoleny za sídlo sněmu.

Z rána 4. května nepřehledné zástupy lidu spěchaly z Paříže do Versaillí. Toho dne měly býti konány slavné služby boží ke vzývání Ducha svatého. Všichni tři stavové shromáždili se v zámeckém chrámu Matky boží. Když dostavil se tam král se dvorem, zpíváno Veni creator. Po skončení modlitby této všichni tři stavové odebrali se do chrámu sv. Ludvíka. Napřed šli zástupcové třetího stavu, jsouce oděni v přiléhavé kalhoty a lehký černý plaštík. Za nimi v určité vzdálenosti kráčela šlechta v nádherném obleku stkvoucím se zlatem, stříbrem a drahokameny, načež následovalo duchovenstvo v bohatých talárech. Ulice, okna i střechy byly plny diváků. Pokud defiloval třetí

stav, nadšené volání nemělo konce; šlechta přijata hlubokým mlčením, jen vévoda Orleanský, jenž se dvorem byl na štíru, pozdraven tu a tam voláním: „Ať žije!“ Také duchovenstvo prošlo za úplného ticha. Když však přišel Ludvík XVI., zástupy propukly v nadšené volání: „Ať žije král!“ Královna za to přijata mlčky, na některých místech dokonce se zjevným reptáním. V kostele biskub Orleanský měl slavnostní řeč o svobodě a rovnosti člověka, o přepychu a marnotratnosti dvora, o povinnostech krále a p.

Vlastní zahájení generálních stavů stalo se 5. května. V zasedací síni duchovenstvo zaujalo stranu pravou, šlechta stranu levou, třetí stav střed. Jakmile král dostavil se do sněmovny, všichni poslanci povstali vítajíce krále hlasy nadšenými. Když král vstoupil na trůn, bylo viděti, jak zrakem spokojeným pohlížel na velikolepé shromáždění zástupců národních. Na to velkoobřadník dal znamení, že král chce mluviti, a hluboké ticho rozhostilo se po sněmovně. Domnívalili se stavové, že král v hlavních rysech naznačí jim program vlády, a že ministři jeho pak jej dopodrobna vylíčí, velice byli sklamáni. Řeč králova oplývala milostí a umírněností, ale o potřebách a nedostatcích říše jen jako mimochodem činila zmínku. Král vyznal sice, že státní dluh, veliký již při jeho nastoupení, vzrostl ještě více za vlády jeho válkou sice čestnou, ale velmi drahou, že přirozeným toho následkem bylo zvýšení daní, jež nestejné rozdělení činilo ještě citelnějším, — ale jak by bylo lze státní dluh zmenšiti a příjmy s výdeji srovnati, o tom neřekl ani slova. Za to o duchu času, jež prý pronikl všechny vrstvy společenské, trůnní řeč zmínila se dvakráte, a to ne bez trpkosti: „Všeobecný nepokoj, přemrštěná touha po novotách zmocnily se myslí a mohly by úplně pomásti veřejné mínění, kdy bychom si nepospíšili moudrými a umírněnými radami učiniti jim přítrž;“ a na jiném místě: „Mysli jsou rozčileny, avšak zástupcové národa beze vší pochyby dbáti budou jen hlasů moudrých a rozvážných.“ Král končil přáním, aby svornost zavládla v tomto shromáždění, a aby doba tato stala se pro blaho a prospěch vlasti na vždy památnou.

Král skončiv trůnní řeč a usadiv se na trůn, pokryl hlavu svou. Příkladu toho následovala šlechta. Zástupcové třetího stavu vidouce, že šlechta u přítomnosti královĕ má klobouky na hlavách, počali rovněž krýti hlavy své. To způsobilo hluk a šum veliký: jedni volali „Dejte na hlavu,“ druzí „Smekněte.“ Král spozorovav, co jest příčina hluku, smekl, a všichni následovali příkladu jeho.

Po králi ujal se slova veliký pečetník, ale mimo chvalořeč na vládu Ludvíka XVI. řeč jeho neobsahovala rovněž žádného vládního programu. Co pak se týče hlasování podle hlav nebo stavův, o tom se zmínil jen jako mimochodem řka: „Král nezměnil starého spůsobu porad, a jakkoliv hlasování podle hlav zdá se míti výhodu, že lze lépe poznati obecné přání, král chtěl přece, aby tento nový spůsob stal se po společné shodě stavů generálních a za souhlasu Jeho Veličenstva.“ Pro slabý hlas řečníkův v ohromné dvoraně veliká část posluchačů řeči jeho nedoslechla.

Z obou předchozích řečí mimo několik povšechných frasí poslanci nedověděli se, proč jsou svoláni a co jim vlastně bude činiti. Proto

s dychtivostí očekávali řeč Neckerovu. Necker vstal, vytáhl obsáhlý rukopis a jal se předčítati poslancům spoustu uměle sestavených číslic o příjmech a vydáních, i dospěl manipulací touto k závěru, že schodek nečiní více než 56 milionů livrů, jejž úsporami snadno lze uhraditi, že vlastně ani nebylo naléhavé nutnosti svolati generální stavy: jenom nekonečné dobrotě králové má prý národ děkovati za to, že může o potřebách státních pronesti své dobré zdání. Hlasování podle hlav neprohlásil za základ jednání, nýbrž odporučil jen prvým dvěma stavům, aby dobrovolně vzdali se výsady své. O ústavě, která by vázala krále i národ, v řeči své, trvající plné tři hodiny, neučinil ani zmínky, jen vyzval stavy, aby bedlivě pátrali po základech, na nichž by blaho Francie mohlo spoléhati, výsledky pak aby oznámili králi, on že bude jim při díle tom nápomocen.

Ve vážné této chvíli ani král ani vláda nevěděli, čeho říše potřebovala, i přenechávali 1200 mužů theoreticky sice vzdělaných, ale ve státní správě skoro veskrz nezkušených starosť o potřeby říšské. Mimo to Necker dopustil se i úmyslného klamu: předložené účty byly nesprávny. Z běžných příjmů předem již bylo přijato a vydáno 271 milionů livrů, dále stát dlužoval na úrocích 160 milionů, nedoplatky v ostatních ministerstvech činily 120 milionů, tak že státní schodek činil 551 milionův, a k uhrazení jeho neměla vláda na ten čas nižádných prostředků, nechtělali státním bankrotem zbaviti se svých závazkův. Proto Necker, mluvě o schodku 56 milionů, klamal krále i všechen národ francouzský, což bylo jednou z hlavních příčin, že stavové generální od samého počátku pojali nedůvěru k vládě, která opět ze své strany činila všecko, aby ji rozmnožila.

Po slavném zahájení zůstal třetí stav ve společné zasedací síni, kdežto oba druhé odebraly se do místností pro ně určených. Nejdůležitější otázka byla, jakým spůsobem se stavové generální měli konstituovati. Měl každý stav ustaviti se o sobě, či mělo se ustanovení to státi společně?

Komu příslušelo právo rozhodnouti otázku tu? S ní souvisela bezprostředně druhá: budeli se hlasovati dle stavů, či dle hlav? Bez odporu náleželo rozhodnutí vládě, ona byla povinna předložiti pevný jednací řád, aby stavové jím se řídili. Nebo jak mohlo 1200 mužů různících se rodem, postavením, vzděláním a zaměstnáním vzchopiti se ke svornému jednání, když jim vláda předem neurčila, jak a o čem bude jim rokovati? Malouet, poslanec z Auvergne, naléhal na Neckera, aby král ze své moci rozhodl otázku jak o spůsobu hlasování, tak i o jednotě stavů generálních, a aby předložil shromáždění osnovu ústavy podle přání třetího stavu; ale Necker, skrývaje se za svobodu stavů generálních, nechtěl chopiti se iniciativy, domnívaje se, že stavové po některém hádání zvolí si jej za rozhodčího ve sporu svém, on pak že nalezne prostředků dosti, aby způsobil mezi stranami smír. Když vláda ve věci tak důležité, jako byla verifikace voleb, chovala se trpně, zástupcové třetího stavu, pokládajíce se dle nauky Sieyèsovy za zástupce národa, jednali podle toho, vláda pak byla nucena krok za krokem ustupovati před požadavky třetího stavu.

Než počalo vlastní jednání, bylo třeba nabyti jistoty, že nikdo bez řádné moci nevykonává mandátu poslaneckého. Zjištění to mohlo se státi jen při společné verifikaci. Proto poslanec Malouet navrhl, aby k oběma stavům privilegovaným vysláno bylo poselstvo s pozváním, aby se spojili s třetím stavem. Tomu odporoval Mounier řka, že mají dost času, až zvědí, na čem usnesli se druzí dva stavové. Třetí stav zůstal pohromadě až do dvou hodin odpoledne, kdy zvěděl, že oba stavové uzavřeli, aby každý stav provedl verifikaci pro sebe. V duchovenstvu stranníci starého zřízení sotva zvítězili, i mezi šlechtou byla dosti značná opposice, která přála si splynouti s národem.

Stav třetí sešel se opět dne 7. května o deváté hodině ve společné síni. Malouet opětoval návrh svůj, ale Mirabeau postavil se mu na odpor řka, že zástupcové obecného lidu nemohou vyslati žádné deputace, pokud nejsou řádně ustanoveni, i odporučoval jim v těchto okolnostech úplnou nečinnost. Shromáždění přistoupivši k návrhu tomu, zvolilo šestičlennou komisi, která by udržovala ve sněmovně pořádek a přijímala zprávy. Po tomto snesení Mounier učinil návrh, aby oba druzí stavové soukromou cestou byli pozváni, by se spojili se stavem třetím; to bylo přijato. Dvanáct členů odebralo se k šlechtě a dvanáct k duchovenstvu oznámit jim návrh tento. Šlechta nebyla již pohromadě, komisaři její pak oznámili deputaci, že nová schůze konati se bude 11. května. Duchovenstvo vyslalo k poslancům lidu deputaci s oznámením, že jmenovati bude komisary, aby s komisary šlechty a třetího stavu porokovali o otázce, máli verifikace provesti se společně čili nic. Třetí stav od 7. do 11. května ničeho nepodnikal. Duchovenstvo jmenovalo 11. května smírčí komisary a přerušilo verifikaci voleb, až jak dopadnou společné porady. Ale šlechta prohlásila, že jest zákonným spůsobem ustanovena a dalšímu jednání jejímu že nic nepřekáží. K žádosti duchovenstva přece však též jmenovala své komisary, aby s komisary druhých dvou stavů pokusili se odstraniti vzniklé protivy. Avšak hned na počátku okázalo se, že o shodě nemůže býti ani řeči. Třetí stav žádal prostě, aby oba první stavové s ním se spojili ve shromáždění národní, čemuž oni odporovali Jednání se protahovalo, ale ku platnému snesení nedocházelo. Šlechta navrhovala, aby plné moci zkoumány byly od každého stavu zvláště, avšak spory, které by při tom vznikly, aby předloženy byly komisi, sestavené ze všech tří stavů ke konečnému rozhodnutí. Návrh tento stav třetí zamítl, poněvadž by tímto spůsobem uznal oprávněnost stavovských rozdílův. Odpor vyšších stavů proti společnému jednání vzbuzoval podezření. Veřejně a hlučně mluvilo se všudy, že za odporem tím skrývá se vláda, aby nabyla času k rozehnání stavů generálních.

V jednání mezi komisary všech tří stavů se pokračovalo až do 26. května. Toho dne šlechta usnesla se platně a konečně, že plné moci své zkoumati bude odděleně, jen ustanovení výhod a nehod, jež by byly v nynější formě, že odročí se až k době, kde všichni tři stavové obírati se budou spůsobem, který při zařízení příštích stavů generálních bude třeba zachovávati. Když v sedění 27. května snesení toto oznámeno bylo stavu třetímu, Mirabeau navrhl, aby vyslána byla ke stavu duchovnímu slavná deputace, která by ho zapřísahala, by slu-

žebníci Páně postavili se na stranu rozumu, práva a pravdy a spojili se se zástupci lidu ku společné práci. Duchovenstvo vzalo návrh ihned v úvahu, ale nedospěvši ke konečnému výsledku, odložilo delší o něm jednání na druhý den.

Tři neděle již uplynuly, a stavové generální ani kroku neučinili ku předu. Vláda patřila na toto divadlo s rukama založenýma, nemajíc ani odvahy naříditi stavům privilegovaným, aby se spojili se stavem třetím, ani stavu třetímu, aby podrobil se starodávným řádům a zvykům. Také koruna vpletla se do záležitosti té, ne aby přispěla k jejímu rozluštění, nýbrž aby ji ještě více zamotala. Král v poselství svém ke stavu třetímu pravil: „Dověděl jsem se, že obtíže, které povstaly v příčině verifikace voleb, přese všechno úsilí komisařů dosud nejsou odstraněny. Nemohu bez nevole a bez nepokoje viděti, jak národní shromáždění, jež jsem svolal, aby se mnou staralo se o znovuzrození našeho království, trvá v nečinnosti, která, prodloužili se, zmaří všechny naděje mé, jež chovám pro blaho lidu a státu. V těchto okolnostech přeji si, aby smírčí komisaři následujícího dne sešli se k nové schůzi, jíž účastniti se budou pečetník a někteří komisaři královští, aby poznali návrhy smírčí a mohli přímo přispěti ke shodě tak žádoucí a důležité.“ Velmi případně v sedění dne 29. května Mirabeau charakterisoval míchání se krále do sporu tohoto řka, že „prostředník, jako jest král, nemůže nikdy ponechati pravé svobody stranám, které míní smířiti. Velebnosť trůnu dostačila by, aby jim ji odňala. My nedali ani nejmenší příčiny ke kroku tomu. Co tedy znamená? Důkaz zmužilosti, trpělivosti, dobroty ze strany královy, ale zároveň nástrahu položenou od těch, kteří mu podali neúplnou zprávu o náladě myslí a o stavu věcí.“ Proto navrhoval, aby podána byla králi adresa, v níž by jej ubezpečili neskonalou svou oddaností, ale zároveň prohlásili, že verifikace může státi se jen v úplném shromáždění. Zástupcové stavu třetího, kteří dosud se zvláštní úctou pohlíželi ke trůnu, nevzmužili se ještě k jednání takráznému, nýbrž rozhodli se, aby komisaři jich pokračovali dále v rozpravách se zástupci druhých stavů, jen jim nařídili, aby o jednání sepsán byl řádný protokol, jehož obsah by nemohl býti ani odvolán, ani v pochybnosť brán. Jednání o smír trval až do 9. června bez výsledku; stavové privilegovaní nechtěli ustoupiti, a stav třetí nechtěl povoliti. Mezi stavem třetím čím dále tím více vzmáhala se netrpělivosť. Smělejší členové jeho již navrhovali, aby přeskočil přes tuto překážku a prohlásil se za sněm národní, ale většina nechtěla odvážiti se kroku toho. Na venek jednání stavu třetího zdálo se býti jednotné a sebevědomé. Dvůr byl jím polekán. Jeho naděje, že pomocí třetího stavu přinuceni budou oba privilegovaní stavové vzdáti se svých výsad, byly zmařeny. Tíseň finanční byla ohromná, pomoc, které poskytnouti měli stavové generální, nepřicházela, tak že správa státu stávala se každým dnem nesnadnější. Očekával se státní převrat. Do Versaillí a jich okolí shromažďováno vojsko, aby vláda, kdy by přišlo do tuhého, měla dostatečnou moc brannou po ruce.

Postavení vlády a třetího stavu osvětluje nejlépe následující případ. V den zahájení stavů generálních Mirabeau vydal prvé číslo časopisu „États généreaux,“ aby v něm pojednával o činnosti sněmovní,

ale již následujícího dne byl časopis vládou zakázán, poněvadž prý se prohřešil proti tiskovým zákonům. V posledních letech Francie těšila se veliké svobodě tisku; teď nemístná přísnost jen vládě uškodila. Mirabeau uveřejnil dva listy ke svým voličům, v nichž na toto opatření ostře žaloval a jednání vlády tepal: „Jest tedy pravda, místo aby národ osvobodili, že jen pomýšlejí na to, jak by okovy přitužili — že před tváří shromážděného národa opovažují se vytahovati na světlo dvorské dekrety, jimiž se činí útok na práva nejsvětější a připojujíce výsměch k urážce jsou ještě tak neskonale zaslepeni, že tento čin despotismu a zvůle ministerské vydávají za něžnou péči o blaho národa! Na štěstí nemůžeme přičítati na vrub králův proskripce tyto, jež okolnosti činí ještě trestuhodnějšími. Nikdo nepochybuje o tom, že tyto nepravé kroky jsou dílem ministerstva, a král že v nich nemá podílu. Jako jest pravda, že na jedné straně rychle a rozhodně spějeme k rovnosti, tak jest i pravda, že na druhé straně vězíme hluboko v drápech despotismu. Svobody tisku požaduje 25 milionů hlasů; národ i král jednomyslně přejí si součinnosti všech osvícených lidí. A nyní, když nás navnadili klamnou a podvodnou snášelivostí, ministerstvo, jež vydává se za národní, drzou rukou osměluje se zapečetiti myšlení naše, poskytuje lži volný prodej, a nezbytný vývoz pravdy zakazuje jako zboží podloudné."

Zákazem svým vláda jen zase odhalila svoji malomocnost; neboť Mirabeau vydával časopis svůj pod názvem: „Lettres à mes commettans" (Listy k mým voličům), a vláda neodvážila se již zakročiti proti podniku tomu. Jen voličové Pařížští pozvedli ve věci této hlasu svého. Podavše protest proti onomu zákazu vinili vládu, že učinila útok na obecnou svobodu v době, kdy stala se národu nejdražší, že porušila svobodu tisku, které celá Francie se domáhá, a že činem svým v prvých dobách svobody národní zavádí policejní dozor, který dobrotou a moudrostí královou byl zrušen; na konec žádali, aby ministři zákaz odvolali. V proudu událostí, které pak rychle za sebou následovaly, otázka tato utonula beze stopy.

V. Stav třetí prohlásí se za shromáždění národní. Přísaha v míčovně. Sedění královské.

Byl svrchovaný čas, aby třetí stav se vzmužil k důraznému činu, nemělli v národě pozbyti důvěry. V sedění dne 10. června Mirabeau vystoupiv na řečniště vyzval shromážděné, aby bedlivou pozornost věnovali poslanci Pařížskému, jenž chce učiniti důležitý návrh. Sieyès ujav se slova vykládal shromáždění, že stav třetí při vyjednávání s druhými dvěma stavy vedl si otevřeně a klidně, za to že mu spláceli pokrytstvím a úskoky, že nemůže déle zůstati v nečinnosti, nechceli prohřešiti se proti svým povinnostem a proti prospěchům svých voličův. Ale poněvadž jest nemožno, aby proměnil se v činné shromáždění, pokud není zjištěno, kdo je mají tvořiti, navrhl, aby páni ze šlechty a duchovenstva naposledy byli vyzváni (de faire une dernière sommation), by přišli do zasedací síně ke společné verifikaci, a ti, kdož se ne-

vyhledávati prostředků, které by co možná nejrychleji zjednaly pomoc. I sestaven zvláštní výbor, aby se důležitou otázkou tou obíral, a zároveň vznesena ke králi prosba, aby vláda podala potřebné doklady a vysvětlení. Snesení toto bylo významu světového. Třetí stav jakožto národní shromáždění osvojil si právo, že jen on smí povolovati daně, a pohrozil vládě, kdy by přistoupila k násilí, že té chvíle národ francouzský není povinen odváděti berně. Tím naproti moci absolutního krále postavena ústavní moc sněmu, a vláda, nechtělali roznítiti válku národní, nemohla zakročiti proti snesení tomu hmotnou silou. Že národní shromáždění postavilo státní dluh pod ochranu národa francouzského, tím získalo si kruhy finanční, které žily v stálém strachu, že budou připraveny o své kapitály; a slíbivši starati se o hmotné potřeby lidu, strhlo k sobě nejnižší třídy, které přestavše hleděti k vládě očekávaly od té doby splnění tužeb svých jediné od národního shromáždění.

Snesením stavu třetího kruhy dvorské vyrušeny byly ze své bezstarostnosti. Tolik odvahy a zmužilosti nikdo z nich do něho se nenadál. Zpupnosť tato zasluhovala náležitého pokoření, to však bez spolupůsobení králova bylo nemožno. I bylo hlavní otázkou, jak zachová se k snesení tomu král? Kdy by v radě královĕ byl zasedal muž jako Turgot, byl by mu vyložil, že stavové privilegovaní jsou největšími nepřáteli království, že odporem jejich všeliké opravné pokusy byly zmařeny, že stát cestou zákonní nevybředne z nesnází finančních, pokud šlechta a duchovenstvo nebudou poměrně podle příjmů svých přispívati ku potřebám říše, proto že může býti tomu povděčen, když gordický tento uzel tímto způsobem byl rozvázán, a schváliti ochotně snesení stavu třetího, třeba se stavěl, jako by to činil jen z donucení. Necker k úkolu tomu byl zcela nespůsobilý, a král vychovaný v zásadách absolutní monarchie sotva by byl uposlechl rady té. V boji, jenž vedl se při dvoře od 17. do 20. června mezi potřebami říše a předsudky stavů, zvítězily tyto; král postavil se rozhodně na jich stranu, snaže se veškerou váhou své moci zachovati šlechtu a duchovenstvo při jejich právech a privilegiích.

Na den 20. června ustanovena byla nová schůze národního shromáždění. Toho dne očekávalo se, že se veliká část duchovenstva spojí s třetím stavem. Šlechta, cítíc se uraženu kategorickým vyzváním, aby dostavila se ke společné verifikaci, podala proti snesení třetího stavu jmenem „staré ústavy“ protest zapomínajíc, že hlavně odporem svým přinutila krále, aby opíral se o lid a ne o ni. Dvorní kruhové připravili poslancům a obecenstvu, jež v zástupech dostavilo se ke schůzi, neočekávané překvapení. Když poslanci přišli ke sněmovně, nalezli dvéře zamčeny a před nimi vojsko. Královští hlasatelé předčítali na ulicích oznámení, že Jeho Veličenstvo konati chce 22. června sedění královské (lit de justice) a že k tomu nutno upraviti společné místnosti. Předseda Bailly protestoval proti tomuto jednání. Rozhořčenosť zmocnila se všech poslanců. Sestupovali se v skupiny, a v každé skupině činěny návrhy, jak by bylo lze vyváznouti se ctí z těchto nesnází. Jedna myšlenka ovládala všechny: nalezti místo, kde by mohli rokovati, aby okázali protivníkům svým, že národní shromaždění posud trvá. Lehkovážní dvořané se smáli vidouce, jak třetí stav, jenž zahrá-

vati si chtěl na zástupce celé Francie, pod širým nebem v blátě a dešti radí se, co by měl činiti.

Ze všelikých návrhů přijat návrh předsedy Baillyho: poslanci provázeni jsouce velikými zástupy lidu, odebrali se do míčovny (jeu de paume), aby tam schůzi konali. Když Bailly zahájil schůzi, Mounier, muž přísných zásad monarchických, učinil návrh, aby shromáždění se zavázalo přísahou, že nerozejde se dříve, až dá zemi ústavu. S velikým jásotem návrh ten přijat. Přísaha zněla takto: „Přísaháme, že se nerozejdeme nikdy a že se budeme scházeti všude, když okolnosti budou toho žádati, až ústava bude vyhotovena a na pevných základech založena.“ Všechny ruce se pozdvihly, přísežní formule byla od přítomných poslanců podepisována, jediný poslanec Martin d'Auch připojil k svému jmenu, že s přísahou nesouhlasí. Odpor tento způsobil obecné pohoršení, avšak návrhu, aby jmeno jeho vyškrtnuto bylo ze seznamu, nedáno místa na důkaz, že každý poslanec má právo svobodně projeviti mínění své. Než shromáždění se rozešlo, stalo se ještě snesení, že budeli se konati královské sedění v síni společné, všichni členové po jeho skončení zůstanou pohromadě, aby pokračovali v obvyklých prácech.

Zpráva o této scéně rychlostí blesku rozšířila se po Francii a způsobila všudy mezi lidem nevýslovnou radosť. Tak potupa, kterou dvorští kruhové připravovali stavu třetímu, proměnila se v jeho vítězství a v citelnou porážku vlády.

V řadách šlechty sebevědomé vystoupení stavu třetího způsobilo zděšení. Aby nemohl pokračovati v jednání, princové královští odepřeli mu přístupu do míčovny. Poslanci odebrali se do chrámu sv. Ludvíka, kde bylo místo prostrannější a pohodlnější. Tam připojilo se k nim 149 duchovních — tedy většina — majíce v čele dva arcibiskupy a tři biskupy. Přijati byli s velikým jásotem. Nyní stav třetí větším právem než před tím mohl se nazývati shromážděním národním, když většina stavu duchovního s ním se spojila a činem tím posavadní jednání jeho za správné uznala.

Přiblížil se den 23. června, kde konati se mělo sedění královské. Co asi zamýšlí dvůr? Četné vojenské hlídky střehly přístupu k zasedací síni. I jiná vojenská opatření nevěštila nic dobrého. Když v ustanovený čas poslanci se dostavili do sněmovny, bylo jim snésti novou urážku. Dvéře byly zavřeny, až by oba přední stavové zaujali svá místa. Také nesměli vstoupiti hlavní branou, nýbrž dveřmi postranními. Bailly klepal na dvéře, aby mu otevřeli, ale bylo mu řečeno, že ještě není čas. Déšť lil se proudem, tak že poslanci přinuceni byly hledati útočiště pod kolnou. Bailly zaklepal ještě jednou, ale dvéře se neotvíraly. Tu zvolal Mirabeau: „Veďte nás králi vstříc!“ Bailly zaklepal po třetí hroze, nebudeli mu otevřeno, že odejde se všemi poslanci stavu třetího. Konečně dvéře se otevřely; poslanci vstoupivše do síně viděli, jak oba privilegovaní stavové usazeni byli na sedadlech, která zaujali dříve, aby na ně nemohli zasednouti zástupcové lidu.

V ustanovenou hodinu dostavil se král se stkvělým průvodem, jen Necker nebyl přítomen. Vojsko tvořilo špalír; galerie a všechny východy přeplněny byly lidem. Šlechta a vyšší hodnostáři církevní vítali

krále, ale stav třetí a většina duchovních zachovali hluboké mlčení při příchodu jeho. Chladné přijetí toto zarazilo krále. Ujav se slova přísně vytýkal shromážděným, že za dva měsíce nesjednotili se ani u věci formální, ale chvějící se hlas jeho prozrazoval, že sám necítí tak, jak mluví, že řeč ta byla mu vnucena, aby majestátem královským chránil předsudky a přednosti stavů privilegovaných. Po řeči královë státní tajemník učinil dvoje oznámení: v prvém odsuzováno jednání stavu třetího, snesení jeho ze dne 17. června se zrušovalo a posavadní rozdělení na stavy prohlášeno za podstatnou část říšské ústavy. Ve druhém předkládala se shromážděným stavům osnova svobodomyslných oprav v 35 článcích, z nichž nejdůležitější byly: 1. právo provolati berně a půjčky a zkoumati, jak jich bylo užito; 2. odstranění taille, robot, zatýkacích listů a státních vězení; 3. zavedení svobody tiskové a stavů provincialních se značnou měrou samosprávy; 4. přeložení celních šraňků na hranice říšské, aby obchod uvnitř byl svobodný. Co jednou rukou bylo dáváno, to druhou opět bylo bráno. Článkem XII. bylo ustanoveno: „Všelikého vlastnictví bez výminky stále bude šetřeno, a Jeho Veličenstvo výslovně rozumí slovem vlastnictví desátky, poplatky pozemkové, důchody, práva a povinnosti lenní a vrchnostenské a jmenovitě všechna práva a přednosti užitečné a čestné, jež váznou buď na pozemcích a lénech, nebo náležejí osobám.“

Prve než král opustil zasedací síň, uvedl shromážděným několika důtklivými slovy na pamět, že by sám postaral se o blaho národa, kdy by se v počínání svém setkal s překážkami, a končil řka: „Nařizuji vám, pánové, abyste se na místě rozešli a zítra abyste se shromáždili v místnostech určených pro každý stav zvláště k dalšímu jednání. Zároveň nařizuji svému obřadníku, aby připravil místnosti.“

Co dříve konal král z plné moci a libosti své, to mělo nyní svěřeno býti privilegovaným stavům; teď oni měli starati se o potřeby říše. Avšak jak zachovali se ke všem posavadním opravám? Což nebyli to právě oni, kteří odepřeli všelikých prostředků k vedení státního hospodářství, když vláda žádala od nich některých oběti? Kdo ručil za to, že splněno bude, co v trůnní řeči bylo slíbeno. Slibů bylo dáno mnoho, ale vykonáno posud málo. Postaviti ústavu pod ochranu stavů privilegovaných znamenalo zničiti ji dříve, než byla dána.

Když král se vzdálil, odešli za ním téměř všickni biskupové, někteří faráři a většina šlechty, ostatní zůstali na svých místech. Úžas byl na všech tvářích. Co počíti? Uposlechnouti znamenalo státi se nevěrným své přísaze a rozkazům svých voličů, zprotiviti se znamenalo popuditi proti sobě státní moc a státi se příčinou krve prolití, ano snad i občanské války. V nejistotě této povstal Mirabeau. „Pánové,“ zvolal, „přiznávám se, že to, co jste právě slyšeli, mohlo by býti ku blahu vlasti, kdy by dary despotismu nebyly vždy nebezpečny. Jaká jest to nestoudná diktatura! Přípravy válečné, zneuctění chrámu národního, aby vám rozkázala, byste byli šťastni. Kdo vám dává rozkazy ty? Váš plnomocník (mandataire)! Kdo vám dává zákony tak velitelské? Váš plnomocník! On, jenž má dostávati je od nás, kteří jsme obdaření kněžstvem nedotknutelným, od nás, od nichž 25 milionů lidí očekává jisté štěstí, poněvadž má býti odhlasováno, dáno a obdrženo

ode všech. Ale svoboda jednání vašeho jest porušena; moc vojenská obklopuje stavy. Kde jsou nepřátelé vlasti? Což jest Catilina přede dveřmi? Proto žádám, abyste, jsouce sobě vědomi své důstojnosti a zákonodárné moci, zavřeli se ve svatosť své přísahy, která nám nedovoluje, abychom se rozešli dříve, pokud nedáme vlasti ústavu."

Smělý útok tento ne na ministry, nýbrž na samého krále naplnil ocháblá srdce přítomných novou zmužilostí. V tom do síně vstoupil vrchní obřadník markýz de Brêzé a slabým, chvějícím se hlasem pronesl několik slov. „Nahlas!" voláno na něho. „Pánové," pravil on, „slyšeli jste rozkaz králův." Po slovech těch povstal znova Mirabeau: „Ano," osopil se na řečníka, „slyšeli jsme záměry, které králi podstrčili, a vy, jenž nemůžete býti mluvčím jeho u stavů generálních, vy, jenž nemáte zde ani místa ani hlasu, vy nejste spůsobilý, abyste nám uváděl na paměť slova jeho. Ostatně, abychom odstranili všeliké nedorozumění a odklad, prohlašuji, máteli nařízeno nás odtud vypuditi, že musíte žádati nových rozkazův, abyste směl užiti násilí, nebo my neopustíme míst svých, nebudemeli bodáky k tomu donuceni." [1]) „Ano, ano," volali všichni poslanci jako jedním hlasem. Bailly oznámil vrchnímu obřadníku, že sněm uzavřel včera, že po sedění královském bude pokračovati v jednání. „Nemohu tedy rozpustiti shromáždění, pokud samo o tom nerozhodne, pokud o tom nerozhodne *svobodně*." — „Mohu oznámiti odpověď tuto králi?" tázal se vrchní obřadník. „Ano" krátce odvětil předseda. Když Brêzé oznámil králi odpověď tuto, Ludvík XVI. podotkl zcela chladně: „Když nechtějí se rozejíti, ať si zůstanou pohromadě." Mysl jeho klesla; místo, aby násilím zjednal platnosť slovům svým, upadl v obvyklou nečinnosť.

Když vrchní obřadník se vzdálil, sněm dále jednal o tom, co by měl činiti. Slova ujal se Barnave: „Vaše kroky," pravil, „závisí na vaší situaci, vaše rozhodnutí na vaší vůli. Prvé rozhodnutí obsahuje, co jste, druhé, že máte právo povolovati daně, třetí obsahuje přísahu, že budete konati svou povinnosť. K tomu ke všemu není třeba schválení královského." Zatím vešli do sněmovny dělníci, aby odstranili amfitheatrální lešení, na němž král s komonstvem svým byl umístěn; vojíni přecházeli síní, venku vše mělo vzezření válečné. Ale sněm nedbaje zlomyslnosti této pokračoval s neobyčejným klidem, jak velikosť okamžení toto žádala, v prácech svých. Dělníci, dojati jsouce vznešeným tímto zjevem, odložili nástroje své, a z výtržníků stali se pozorní posluchači. Místo kladiv ozýval se síní potlesk rukou jejich, nebo srdce jejich nebylo na straně dvora, jemuž sloužili, nýbrž na straně zástupců lidu, s nimiž stejně cítili.

Ke slovu přihlásil se abbè Sieyès: „Pánové, přísahali jsme, že vrátíme národu francouzskému práva jeho. Moc, která nám svěřila veliký tento úkol, jest daleka toho, aby volala: Již jest dosti, zastavte se! Naopak, ona pobádá nás, a žádá na nás ústavy; a kdo učiniti ji

[1]) Obvyklé rčení: „Allez dire à votre maitre que nous sommes ici par la volonté du peuple et que nous n'en sortirons que par la puissance des baïonettes" (jděte a vyřiďte pánu svému, že my zde z vůle národa jsme shromážděni a že jen moci bodakův ustoupíme) bylo teprve později tak upraveno.

může bez nás! Kdo ji může učiniti neli my? Což jest na světě nějaká moc, která by vám mohla odníti právo zastupovati své voliče? Pánové, jste dnes tím, čím jste byli včera!“

Aby útok na zástupce lidu učinil nemožným, vyvstal Mirabeau a pravil: „Dnes blahořečím svobodě pro krásné ovoce, jež na národním shromáždění vidím zráti. Pojisťme dílo své prohlásíce, že osoba poslancova jest nedotknutelna. To není bázeň, to je opatrnosť; to je odveta k násilným radám, jež obléhají trůn královský.“ Sněm jednohlasně uzavřel, že osoba poslancova jest nedotknutelna, a kdo bý buď popouzením nebo činy proti tomu jednal, že jest člověk beze cti, zrádce národa a zločinec hodný smrti. Po snesení tomto shromáždění národní se rozešlo, příští sedění ustanoveno jest na zejtří na devátou hodinu.

Duchovenstvo z větší části přešlo již do tábora poslanců lidu. I mezi šlechtou bylo dosti mužů osvícených, kteří povýšeni jsouce nad předsudky rodové, nahlíželi, že šlechta jen tehdy se může zachovati, když bude míti kořeny své v lidu, když s ním bude stejně cítiti, mysliti a jednati. Dne 24. června dostavila se do společné sněmovny značná část z menšiny duchovenstva, která posud odpírala spojení; a pozejtří připojili se k oběma stavům prví šlechtici, mezi nimiž zástupcové předních a nejstarších rodů francouzských. Každým následujícím dnem přibývalo kajících, až konečně dne 27. král sám nařídil těm, kteří trvali v odporu, aby následovali příkladů svých spolučlenů, těm pak, jichž mandáty zněly, aby nedopouštěli hlasovati než podle stavů, dovolil, aby svolali nové schůze voličův a vymohli si na nich jiných plných mocí.

Z rozkazu téhož krále, jenž dne 23. června prohlásil rozdělení na stavy za podstatnou část ústavy francouzské, stavové privilegovaní zmizeli z řad politických mocností, aby splynuli se zástupci třetího stavu v shromáždění národní, representující nyní právem i skutkem jednotu národa francouzského. Přednosti rodové zmizely, přednosti duševní vstoupily na jich místo. Šlechta ze změny této neměla škody. Nemohouc spoléhati se na výhrady stavovské odvrátila se namnoze od bláhových zábav svých předkův, věnovala se vším úsilím vážné práci a dobyla si tím spůsobem opět vynikajícího postavení v životě společenském i politickém. (Pokračování.)

U pramenů Sávy Koreňské.

Črta z alpské samoty

od

Anny Řehákové.

dyž se u nás mluví o Alpách, obyčejně nám na mysli tane Švýcarsko, a mnohým zdá se, jako by ono jediné bylo zaslíbenou zemí velehorské přírody. Ale právě my Čechové, chcemeli osvěžiti a povznesti mysl svou velkolepostí přírodní, jež v Alpách mocí neodolatelnou v duši naši působí, nemusíme jen do kraje, kde

mizí všechen útulný život v rozčilujícím ruchu cestovním. Slovinsko, třeba nemá velehor tak obrovských jako Švýcary, přece jest klenotnicí převzácných obrazův alpské přírody, na nichž oko poutají čarovné hladiny jezerní, šumné vodopády, divoké říčky, křišťalové bystřiny a horstvo nejpodivnějších útvarův, smělých útesův, velkolepých složenin, pravé to skalní hrady, jichž odvážná cimbuří a věžoví pyšně se zvedají k výšinám, jichž obrovské stěny a sloupy zasahují v závratnou hloub šťavnatých údolí, zhoubných propastí, neurvalých řečišť.

A ve vlídných vesničkách, zajímavých samotách, zapadlých v divoký klín horstva, nalézáme lid, jehož povaha nevzala dosud porušení stykem s cizími živly.

Netěší se Slovinsko v odlehlejších svých částech, najmě pak Kraňsko, veliké lásce německých turistů. Jeho půda a lid jsou jim příliš slovanské. Dosud zde mnohý kraj ještě neznesvěcen nohou všedních horských sportistů, těch velkoměstských a namnoze nepřátelských posměvačů a pohrdačů domácího mravu, přinášejících zhoubu čisté mysli horalův.

Takž podává Slovinsko velecenné obrázky z lidu a přírody velehorské, a uspokojí jistě každého Čecha, který zavítá na čarovné území příbuzného a milého nám národa.

Výlet ku pramenům Sávy uvádí nás do samého srdce velebné horské samoty.

Sáva vyvírá v Triglavské skupině jižních vápencových Alp na Gorensku (horní neboli severní části Kraňska); na své cestě 712 km. dlouhé probíhá Kraňsko a Chorváty, tvoří místy hranici kraňsko-štyrskou, bosensko-chorvatskou a srbsko-slavonskou, posléze zavlažuje půdu srbskou a u Bělehradu se vlévá do Dunaje.

Dokud běží mohutný proud horským krajem, jest samý divoký skok a smělý spád; ale jinak v nížinách: tu, ač veliké lodě i parníky nese, teče chabě a touží po náležitém upravení svých břehů, svého toku.

Nejzajímavější částí Sávy jsou její zřídla. Jižní pramen, Bochyňská Sáva neboli Savice, tcmení se v divokém údolí Bochyňském, v kteréžto tvoří východiště proslulý Bled při půvabném jezeře Bledském. Savice tu co mocný slap vyráží z pustých, nebetyčných skal a vrhá se střemhlav v hloub 60 m., poskytujíc nejkrásnějšího obrazu mladičké, své síly si vědomé bohatýrské slovanské vody.

Severní pramen, Sáva Koreňská, má své vývařisko v údolí Planice. V odlehlý ten od světa dol vydaly jsme se já i sestra má, meškajíce delší dobu v Kraňsku, jednoho krásného dne na potulku. Dráha Rudolfova zavezla nás do nejzápadnější kraňské stanice při hranicích korutansko-kraňských; odtud pak malá půlhodina cesty přivedla nás do Radeč, vesnice čistě slovinské, ležící na vodním rozhraní Sávy a Drávy.

V hostinci, kam zašly jsme si pro průvodce, radili nám, ač partie sem a tam vyžaduje pouze čtyři hodiny chůze, bychom se ku pramenům Koreňské Sávy daly dovezti. Jde prý se děsným rumištěm, způsobeným povodněmi, které před čtyřmi léty zpustošily širý kraj. Poslechly jsme, ale nepotázaly jsme se s dobrou. Byla to jízda krkolomná. Vozík naráželje co chvíli o ostré veliké kameny, lítal na všechny strany. Divím se

podnes, že se nerozbil, nepřevrhl a neoctl i s námi v některé propasti. Myslím, že všechna zásluha za šťastné provedení jízdy náleží koníku, otužilému horskému tahounu, a naší ekypáži, horské to káře tuhého živobytí. Na štěstí neopustil nás dobrý humor, nejlepší prostředek proti všeliké útrapě cestovní.

Hned za Radčemi vjíždíme do nízkého, řídkého lesa, do údolí Planice. Polokruh horských olbřímův obstupuje a zakončuje divokou Planici, pozdravující nás hymnem volné, jařmem lidské ruky nespoutané přírody.

Hlouběji a hlouběji vnikáme v posupný dol; víc a více blížíme se fantastické, ano příšerné skalní hradbě nejsmělejších a nejrůznějších útvarův, jakýmiž vynikají jižní vápencové Alpy nad jiné složeniny alpské. Srázné stezky, pouhé skalní rýhy vedou tu a tam přes tuto až 3000 m. vysokou závoru Planice do vedlejších údolí Pišenice a Mangarta. Zamlklá samota, hluboký klid zde domovem. Jen bouřný hukot vod doléhá na ucho. Toť slap Koreňské Sávy, jejž dříve slyšíme než vidíme.

Dojeli jsme na konec údolí. Zastavujeme u salaše, která stojí zrovna na úpatí horském. Chýže ta i velká stáda ovcí, rozptýlená po chudých pastvištích na skalních úbočích, vypadají liliputansky uprostřed horstva velkolepých rozměrův.

Do salaše přišly jsme v nepříhodnou chvíli. Báča projednává s mladým salašníkem, svým synkem, zamilovanou historii. Starý mluví chladně, přísně. Slovinskému lidu neschází vřelá láska k rodině, ale se svými dětmi se nemazlí. Hoch statečné postavy, pevné, výrazné tváře poslouchá řeč otcovu beze slov. V jeho krásném ohnivém oku jeví se vzdor a hluboký žal. Ubohý Janez! Chudá sličná salašnice vězí mu v srdci, a on má si vzíti za ženu bohatou Záliku. Ovšem Špela nemá ni jedné ovce, a Zálika čítá jich na tři sta Bohatství jako všude tak i zde asi rozhodne, a Janez podrobí se vůli otcově, která na Slovinsku v rodině vládne.

Vyšly jsme z dusné, začazené, tmavé salaše, bychom nebyly na překážku rodinnému výstupu, a dáváme se k slapu. Provází nás dvanáctiletý pasák Joža Rožič, klučina k pomilování. Chudá lněná halena a nejhrubší loden kryje jeho tělo; nohy vězí v těžkých dřevěnkách, pobitých cvočky. Až na roztrhaný klobouk jest všechen šat čistý a pořádný. Nouze jeví se v zevnějšku hochově, a přece nečiní ujmy jeho peknému zjevu. Černé, velké, zaklopené oko, zastíněné dlouhými řasami, vysoké čelo, hezký nosík, bronzová pleť, zdravá líc a tmavé kučery Jožovi znamenitě sluší. Západní kraj gorenský jest bohat na krásné pravidelné tváře a stepilé postavy ženské i mužské.

Hoch ve svých dřevěnkách skáče lehce po kamenech a skaliskách. Kudy cesta jde, jest mu lhostejno. Jest v lezení znamenitě vycvičen. Musiť se často vydávati za zbloudilými ovcemi po nejneschůdnějších stezkách, po skalách a horách, a to ve dne i v noci, v dešti i bouři. Nerozumný brav, nejsa střežen, dává se snadno přes hřebeny horské do jiných udolí a na své toulce snadno sletne do propasti. Rozdeštíli se a ovčák nesežene stáda v čas, ovce neutekou před nečasem do údolí, nýbrž stoupají výše do hor, kde je stihne krutá snėžice, a ony pomrznou. Často pak salašník namáhá se v potu tváře, s nebezpečím

života, aby sehnal ovce zatoulané, našel zabité a zmrzlé. Těžký to úděl, býti v horách pastevcem! A mzda za celé léto? Ovčího mléka a chudé polenty ani ne do sytosti a na penězích všeho vsudy 50 až 60 kr.

Jdu za Jožou mlčky. Myslím na psotný život horalův, a tu veselý hovor mimoděk přestává. Za nedlouho hoch stane. Jsme u cíle.

Při západní straně Planice, kde strmí mohutná skupina Velké a Malé Ponce, zdroj Sávy Korenské vytryskuje ze zvětralé skalní stěny a řítí se šumným tokem v hloub 100 m. Na své cestě dělí se v četné praménky, a hravě žene v údolí mnohý balvan, který byl urval skalám. Stoupáme po svahu horském výš a výše, stále stopujíce pochmurný slap, v jehož hluku a jeku utápí se každé naše slovo. Konečně dostihly jsme skoro počátku divoké vody. Usedáme, odpočíváme.

Se svého stanoviště vidíme Planici v celé její rozlehlosti a zadumčivé kráse; též běh Koreňské Sávy se nám ukazuje. Sledujeme třpytné zpěnění vodopádu, šlehající a rvoucí nemilosrdně keříky alpských růží zde hojně rostoucích, a v udivení pozorujeme, jak vody slapu, sotva že dospěly údolí, pojednou mizí. Divoké kamenistě pohlcuje totiž mocné zřídlo, kteréž pak musí vykonati podzemní pouť celou Planicí. Až půl hodiny pod Radčemi dostává se opět tajemný pramen na povrch zemský. Vytéká nesměle tu a tam zpod kamení a z děr pustého řečiště; vytryskuje ostýchavě z bahna, daleko široko zde se prostírajícího.

V dalším svém toku Koreňská Sáva jen nenáhle mohutní a nabývá své dřívější křišťálové vody. Když ale dospěje Radovljce, jest statnou říčkou, kteráž svou silou předčí nad sestru svou Sávu Bochyňskou, s níž se tu spojuje.

Sestupujeme v dol. Vzestup byl obtížný, slézání je mnohem horší Joža, jehož jsem si získala laskavým slovem, je zosobněná ochota. Vyhledává nejlepší a nejjistější místa pro nohu mou, odklízí s cesty ostrý kámen, suché trní a větvoví a vydává se přese všechno mé zakazování na srázná skaliska a v hloub k slapu, aby mi přinesl vzácný horský květ hořce, na nějž jsem se toužebně zahleděla.

Dobrota a srdečnosť Jožova mne nepřekvapuje, poněvadž setkávajíc se všude na Slovinsku s vlídným, bodrým a poctivým lidem, zvykla jsem vzácným těm vlastnostem. Na svých vycházkách i v nejvzdálenější samotě cítila jsem se v bezpečí před zlobou jakoukoliv, i v nejodlehlejší chatě se mi dostalo milého, ano pohostinného přijetí. Nikde nezakusila jsem nevlídnosti, neřku hrubosti a zlovolnosti.

Cizinci, rozuměj Němci, očerňují Slovince tak mnohými nepřátelskými posudky, zapomínajíce, že svým chováním plným pohrdy, svou neznalostí řeči a mravu vzbuzují nedůvěřivosť a chladnosť tam, kde jiný nalézá ochotu a lásku. Mimo to nenosí Slovinec své dobré vlastnosti na trh, aniž se komu vtírá, nejméně pak cizinci, o němž napřed ví, že by na upřímný slovanský pozdrav odpověděl odmítavým mlčením, neli posměchem.

Je pravda, na Slovinsku jest lid uzavřen, ale jen k cizotě. Než právě tato nepřístupnosť — která se rychle mění v srdečnou útulnosť ke každému, kdož mluví slovansky, — byla talismanem smrtelně ohro-

žené národnosti a jest dosud záštitou prostého lidu proti porušování a ničení jazyka mateřského. Jestliže pak přece v některých krajích někde setkáme se s nevzdělaností, neurvalostí, zlobou, mstivostí, nehledejme toho příčiny v povaze slovinské, ale v slabosti lidské vůbec, ve smutných poměrech hmotných zvláště, a připamatujme si, jak hrozně se ničí hodnota a vědomí národův, jichž jazyk, mrav a duch ubíjí se vzděláním v mluvě cizí, což na Slovinsku se dělo a děje posud na mnohých místech. —

Než dospěly jsme salaše, večer snesl se do údolí. Vysoko na horách sice planou ještě sluneční ohně, oživujíce svým zlatem skalní stěny bělosti a šedě přízračné. Ale dol halí se již v modravé stíny, slap Sávy Korenské ztrácí se v lehkých mlžinách.

Nejvyšší čas navraceti se.

V poledne.

e vůkol ticho. Stromu list
se nepohne a blankyt čist,
jak moře širá, dálná pláň;
jen cikád v trávě slyším hlas,
a časem zralý praskne klas,
kdy žhavý paprsk padne naň.

Ochablý vedrem zpěvný pták
se ukryl v hustý větví mrak
a časem sotva pipne jen;
i motýl v rudý máku květ
svá křídla svěsil — těžký let
i jemu, jak je unaven.

Na hrázi stinných olší tlum
nevzruší vánek z libých dum,
ni lesklá vlnka na vodě . . .
Ó čarné letní poledne —
dum luzných moře bezedné,
v tom tichu, vůni, lahodě!

Vojtěch Pakosta.

Setník Halaburd.

Obrazy z idylického zákoutí

od

Václava Vlčka.

(Pokračování.)

ažehnával?“ opáčil důstojník, jako by smyslu mládencových slov nijak nechápal. „Každý by spíše soudil, že její příbuzenství s polesným vám bude jenom na prospěch — on jako váš nejbližší představený může na příklad podporovati vaše postupování v úřadě — —“

„To bych si spravil bez něho,“ ujal se slova Kronus, — „jeho protekce by ostatně každému starého čerta byla platna. Já od něho pranic nežádal a nežádám —“

„Snad se nepovolaně pletl do vaší záležitosti? . . .“

„Nebylo ani toho třeba — stačilo, že byl mužem paní Růženy.“

„Paní Růžena proti vám asi nic neměla?“

„To doufám.“

„A její slovo u Andělky jistě mnoho platí.“

„V mém případě platí nejvíce její osud. Polesný s ní špatně zachází — a z toho u její sestry povstal předsudek proti celému našemu stavu, aspoň proti mně dozajista. Vzala si do hlavy, že bych k své manželce byl též takový surovec —“

„Tomu je těžko uvěřit . . .“

„Je to nepochybná pravda.“

„Jaké toho máte důkazy?“

„Její vlastní slova —“

„Snad jen v žertu pronesená, nebo aby vás zkoušela —“

„Však nezůstalo jen při slovech, za nimi následovaly rozhodné skutky —“

„Na ty jsem opravdu dychtiv . . .“

„Abyste všemu dobře porozuměl, musil bych vypravovati celou kroniku.“

„Jen vypravujte,“ vybízel Halaburd svého společníka. „Vzbudil jste mou zvědavost . . .“

Myslivec velmi ochotně uposlechl toho vyzvání. Byl tak naladěn, že mu zvědavost setníkova v této neobyčejné chvíli nebyla nápadná, nerku podezřelá.

„Už jako zdejší školák jsem vyhledával přízně Andělčiny,“ počal hodně z daleka, „a nejednou jsem se pro ni s jinými sepral. Když jsem přišel na studie, vídal jsem ji po několik let jen o prázdninách a jen pozdaleči; byl jsem nejapný, neúhledný, hloupý a plachý výrostek, kdežto z ní se dělala pořád sličnější a roztomilejší dívka. Na lesnické škole stal se i se mnou převrat; pak už jsem se před děvčaty neostýchal, naučil jsem se dělati šviháka, slečinkám jsem na potkání sekal komplimenty, o nejbližších pak feriích jsem se do Andělky až po uši zamiloval.“

„Už tehdy?“

„Poznal jsem prvně skutečnou lásku, která u mne byla spíše duševní chorobou než čím jiným. K Andělce vzhlížel jsem s bolestnou, beznadějnou touhou, neodvážil jsem se jí ničeho pověděti, — přísahal jsem si, že mé srdce jí do nejdelší smrti zůstane věrno, ale trápil jsem se myšlenkou, že jí nikdy nebudu moci nazvati svou.“

„A což ona?“

„Chovala se ke mně přívětivě jako ke každému jinému, ale mně se zdálo, kdy by mohla pohlednouti do mého nitra a poznati, co tam ukrývám, že by se ode mne s nelibostí a odporem odvrátila. Opouštěl jsem tehda Kosobudy všecek rozerván.“

„Ale vystonal jste se nepochybně,“ hádal setník, „když jste Andělky neměl na očích a přicházel do společnosti jiných děvčat?“

„Pravda, také jsem se později jinde jiným dvořil — takový mladíček myslí, že to nesmí ani jinak dělat, — ale jak jsem byl přesazen na zdejší panství, hned bylo jisto a svato jak evangelium: Andělka a žádná jiná! Z chlapeckého blouznění jsem ovšem vyrostl, moje láska nebyla už jako mladé, rmutné víno, počal jsem se o slečninu náklonnost ucházeti jako dospělý muž, s určitým plánem, že se stane mou chotí, jakmile dostanu svůj revír.“

„S tím plánem jste se jí as netajil?“

„Myslil jsem, že se to rozumí samo sebou. Po lopatě, to víte, se to hned nepodává: ‚Slečno, namlouvám si vás, budeteli chtíti jen mne, vezmu si vás, až budu míti postavení, abych vás uživil‘ — to by místo poesie byla trhová smlouva! Vzdělaný mladý muž vyhledává nejprve svazek duší, a když ho najde, dostaví se vše ostatní samo sebou. O mých úmyslech nemohla míti Andělka žádné pochybnosti, také jsem já vůbec platil za jejího nápadníka, ačkoliv ji vždycky také jiní obletovali —“

„A některý snad s rovněž vážným předsevzetím jako vy?“ hleděl setník proud vypravování urychliti.

„Dlouho jsem se nenadál, že by mezi nimi byla taková mizerná duše!“ dí zlostně myslivec.

„Nu, vždyť o jednu dívku se může také druhý, třetí slušně ucházeti. Ano, je to zcela obyčejné pravidlo.“

Kronus se patrně zarazil.

„Slušně, proč ne?“ odpovídal potom. „Ale to znamená především otevřeně, jako poctivý souper, ne tajně a úskočně jako zloděj a úkladník — zvláště když mi do očí dělá přítele a miliusa —“

„Byl sok váš takový?“

„Pili jsme na bratrství, a já jsem ho měl upřímně rád. Byl tu při hospodářském úřadě — jakýsi Kalivoda, který se tak nadarmo nejmenoval —“

„Viděl jsem u Velátů jeho fotografii, jako vaši — hrávali jste spolu divadlo?“

„Však to zrovna při jednom takovém divadle propuklo,“ pokračoval mládenec. „Já byl v šatně, za kulisami stáli Kalivoda i Andělka, ostatní byli na jevišti. Když Kalivoda myslil, že ho s děvčetem nikdo nevidí, sehnul se a z čista jasna, jak byla od něho obličejem odvrácena,

políbil ji na bělostnou šíji. Trhla sebou a káravě mu pohrozila prstem. On však, místo aby prvního skutku litoval, chopil ji a chtěl ji k sobě přitisknouť. Nedošlo k tomu, protože se mu silně bránila. Hned potom také odkvapila na jeviště, a já přistoupil ke Kalivodovi. ‚Mámeli zůstati přátelé,‘ pravím, ‚zanech takových žertů se slečnou Velátovou, jakého jsem právě byl svědkem.‘ — ‚A proč?‘ ptá se on s pokojným pohledem. — ‚Protože toho nestrpím!‘ — ‚A jaké máš právo takhle vystupovati?‘ — ‚Je to má vyvolená!‘ — Kalivoda jen postrčil nezapálený doutník z jednoho koutka úst do druhého — měl tuším zrovna vystoupiti s doutníkem, — a chladně povídá: ‚Vyvolená? To je hezké — ale zdali pak též zaslíbená? Máš její slovo?‘ — ‚Do toho ti nic není!‘ — ‚Do toho,‘ odtušil Kalivoda s úsměškem, který mě strašně popouzel, ‚do toho je mi tolik, že si od tebe nedám poroučeti a zakazovati, k čemu nemáš práva!‘ Kdy by byl v tom okamžiku nešel na jeviště, snad bych ho byl udeřil!“

„Co pak jste byl tak zhorka nakvašen?“ podotknul setník. „To nebylo moudré.“

„Také jsem si potom řekl, že to bylo oslovství, a hleděl jsem se přemoci. V kuse hrál jsem milovníka, který na plano žárlí, a já jsem se konejšil myšlenkou, že také nemám podstatné příčiny se rozčilovati, že Andělka za nic nemůže, zvláště když dotěrnosť Kalivodovu tak jadrně odmítla. Po divadle jak obyčejně následovala taneční zábava. Já číhal jen, jak se Kalivoda s Andělkou k sobě míti budou — a tu se mi opět počala v žilách vařiti krev. Bavili se spolu výborně, veselím jen zářili a řeč jim šla jako po másle. Já byl jako strnulý, jazyk mi tuhnul a nohy jsem měl neohybné, zrovna jako by mi učaroval. Když jsem tančil s Andělkou, sklopila hlavu, že jsem jí hleděl jen do vlasů; když jsem k ní něco promluvil, odtušila, že mi nerozumí — a když pak po kole začala promenáda a já se chtěl dotknouti toho, co mne tak velice hnětlo, ona mi skočila do řeči: ‚Ale co pak je to? Vy jako byste chtěl dále hráti žehravého? Opona spadla, my jsme se dostali, vy jste z žárlivosti vyhojen — a teď povídejme o něčem jiném!‘ V tom se k nám přitočil Kalivoda, i vyprošoval si slečnu k nejbližší besedě. Bože, jak se mi ulehčilo, když jsem uslyšel, že už je zadána! Přes to přese všecko měl jsem největší chuť chopiť Kalivodu za hrdlo a a mrštiť jím na podlahu.“

„Ale skončilo to doufám lépe?“

„Po besedě Andělka z taneční síně zmizela a už se tam nevrátila. Dostala prý silné bolení hlavy a proto tak brzy odešla. Já zalezl za stůl mezi usedlé pány, Kalivoda však se točil vesele dál s jinými jako prve s Andělkou. Nemohl jsem se na to vynadívati, a když druzí zpívali ‚Nepůjdeme domů až ráno,‘ vytratil jsem se také —“

„A zašel jste ke škole,“ usmál se důstojník, „podívat se, zdali Andělka ještě svítí a hlavinku chová?“

„Ne,“ pokračoval myslivec, — „šel jsem rovně domů a cestou jsem se ustanovil na tom, jak dále jednati. Předně bylo potřebí učiniti Andělce určité vyjádření a požádati ji za slovo.“

„Závazku tedy mezi vámi po tu dobu nebylo?“

„Psaného a vysloveného ne — ale já jsem byl jist, že mi Andělka od samého počátku dobře rozumí. Brzy po neděli šel jsem do školy, abych učinil rozhodný krok. Andělku nalezl jsem sice doma, měla však u sebe přítelkyni, se kterou na pilno šila nové šaty. Poseděl jsem u nich chvilku jako na trní; s čím jsem přišel, musil jsem si nechati u sebe. K tomu přítelkyně začala hovor o našem nedělním představení. ‚Žárlivým umíte být, to je pravda,‘ povídala mi. — ‚Snad jen žárlivého hrát,‘ ozvala se Andělka, nepozdvihujíc očí od své práce. ‚Žárlivým být, to by panu adjunktovi neslušelo.‘ — ‚Proč pak?‘ ptala se přítelkyně. — ‚Je to vůbec ošklivá vlastnost.‘ — ‚To bych neřekla,‘ mínila přítelkyně. ‚Žárlivost je přec jen důkazem veliké lásky.‘ — ‚Ale jaké lásky!‘ zvolala Andělka. — ‚Nu, té pravé, ohnivé, náruživé lásky. Kdo nežárlí, ten prý vlastně ani nemiluje.‘ — ‚Tomu já do nejdelší smrti neuvěřím!‘ odpírala důrazně Andělka. ‚Jeli u žárlivého ohnivá, náruživá láska, je to jenom láska k sobě samému. Ženská, která je předmětem jeho náklonnosti, má všecko dělati jen dle jeho předpisu, dovolení a vrtochu — a nedělá mu nikdy nic dobře; věčně chybuje, žádný krok a žádný pohled její není vhodný, pořád zasluhuje výčitek, hněvu a trestu. Jsouli jenom žárliví ohnivými milovníky, nechci já pro svou osobu o žádném ohnivém milovníku ani slyšet! Nic mi na světě není protivnějšího nežli muž, který svou ženu týrá — a žárlivý milovník, ten týrá již svou milou, a ona to má ještě přijímati za důkaz veliké lásky! Kdy by všecky ženštiny pod sluncem byly toho mínění, že jenom u žárlivého je ta pravá láska, mne by nikdo nepřiměl, abych tomu přisvědčila — kdo stíhá, sužuje a mučí, toho srdce, máli jaké, nic neví o lásce, kdy by ji měl sebe více na jazyku, ten béře jmeno lásky nadarmo, ten ani lásky nepotřebuje a nevyhledává, nýbrž jen oběti, na niž by svou žluč vylévati mohl!‘ — Nemohl bych odpřísáhnouti, že Andělka do slova tak mluvila, jistě však měla její řeč zrovna ten smysl.“

„A myslíte,“ ptal se důstojník, „že to šlo vlastně na váš vrub?“

„Nejdřív na vrub našeho starého, a pak na můj,“ vykládal Kronus. „Náš starý je ten muž, který svou ženu týrá, a když její sestře takoví mužští jsou do duše protivni, je to velmi pochopitelno. Ale jak k tomu přicházím já, by mě mezi takové mužské počítala? Odkud to vzala, že já jsem žárlivec a že by proto jako moje manželka se mnou měla kříž? To jí o mně mohl naklevetit jenom zlolajný, darebácký jazyk! Žárlivým být mi jakživo ani ve snách nepřipadlo! A jí bych rád nebe na zemi snesl, a kdy bych jí chtěl ublížit, kdy bych jí chtěl jenom na okamžik mysl zkalit, ať se na tom místě pode mnou země rozevře až do pekelného jícnu — —“

„V podobném smyslu jste jí asi odpověděl?“

„Hned jsem jí odpověděti nemohl, poněvadž při tom byla třetí osoba a poněvadž Andělka mluvila jen tak všeobecně o žárlivcích, ne zrovna o mně. Poroučel jsem se brzy, a když mě šla až mezi dvéře doprovodit, pravil jsem k ní potichu: ‚Slečno, dnes mě sem přivedla důležitá věc, ale nebylo příležitosti o ní pojednat — i dovolím si učiniti to jiným spůsobem.‘ Více jsem jí v soukromí říci nemohl, protože stanula na prahu, tak že nás bylo viděti —“

„Na jaký to jiný spůsob jste připadl?“

„Na psaní. Složil jsem dlouhý list, vyznal jsem Andělce svoji vroucí lásku, vyvrátil jsem její domněnku o té žárlivosti, prosil jsem ji za srdce i ruku. List jsem poslal po Barušce s ústním vzkázáním, kdy sobě přijdu pro odpověď. Toho dne jsem se stěží dočkal — a když jsem ve škole kráčel po schodech vzhůru, měl jsem po celém těle takový pocit, jako bych místo oděvu na sobě nosil veliké živé mraveniště. Na Andělku jsem se podíval, jako bych měl v jejím obličeji čísti svůj ortel na život a na smrť, — ale ona hleděla mi do očí s týmž přívětivým klidem jako vždy jindy. Tentokrát byl v její společnosti otec. Kouřil velmi spokojeně ze své dýmky, nemaje patrně potuchy o tom, v jakých mukách já tu sedím a s jakou netrpělivostí očekávám chvilku, kde bych s Andělkou mohl promluviti mezi čtyrma očima. Každá čtvrthodinka byla mi trapnou věčností. Konečně hledal někdo pana učitele, prý k vůli pohřbu. Starý pán odešel. Já patřím na dívku, a nemohu pronesti slova. ‚Pane adjunkte,‘ začne ona klopíc oči, ‚vy jste mi poslal psaní . . .‘ Já vydechnu: ‚Kéž byste ho byla čtla ve šťastné chvilce!‘ — ‚Ještě jsem ho nečtla,‘ prohodí ona. — ‚Že ne?‘ trnu já. ‚A proč?‘ — ‚Protože jsem byla v pochybnostech, čeho se obsah jeho týká . . .‘ Teď byl čas mluviti. Spustil jsem, ale toliko jsem koktal. Andělka mi brzy vpadla do řeči: ‚Rozumímli vám, nemějte mi za zlé, že vašeho psaní otevříti nemohu.‘ — ‚Slečno, co to musím slyšeti?‘ — ‚Nemohu, nejsem k tomu dosti... svobodna.‘ — ‚Vy jste zaslíbena jinému?!‘ ptám se jako člověk, jemuž právě hlavu stínají. ‚Komu, komu?‘ — ‚Však se časem dovíte. Prosím, vezměte svůj list . . .‘ Vytrhnul jsem jí nešťastné psaní, abych je hodil do kamen. V tom se vedle ozval mužský hlas — mluvil tam Kalivoda! ‚Je to *náhodou*,‘ vypravil jsem ze sebe, ‚že ten sem právě také přichází? . .‘ Ona mlčela. ‚Ví snad také o mém psaní?‘ — ‚Bůh uchovej!‘ Zaklepáno na dvéře. Andělka ještě zticha ke mně povídá: ‚Zůstaneme, doufám, dobří přátelé — všichni tři . . .‘ Kalivoda vešel, pozdravil slečnu a podával mi ruku: ‚Na zdar, Kronuse!‘ Já jako bych ho neslyšel a neviděl, uklonil jsem se jenom jí, — ale jak jsem se z pokoje a z domu dostal, nevím.“

„*Takto* bylo tedy rozhodnuto?“ prohodil setník.

„Ano, Andělka náležela jinému, a nad to jsem měl ještě hanbu, že já jsem dostal košem. Kdy bych jí byl tak velice nemiloval, bylo by to Kalivodovi tak snadno neprošlo, kdy by ji byl vůbec měl dostati, byla by mu přišla draze — ale k vůli ní, aby byla ušetřena, ani vlasu na hlavě jsem mu nezkřivil. Jednal by tak člověk žárlivý? Více jsem na něj slova nepromluvil, to bylo vše.“

„A na slečnu?“

„Jí jsem se všemožně vyhýbal; pakli jsme se za čas potkati musili, zůstalo při pouhém pozdravení. Já na ni lítostí sotva mohl pohleděť. Z počátku jsem na to pomýšlel, že odsud odejdu na jiné místo — ale neměl jsem dost odhodlanosti a síly, abych se od ní vzdálil. Potom se přihodily dvě neočekávané věci. Předně si Kalivoda sám jinde službu vyhledal a odstěhoval se z Kosobud. Co bych to tajil, že jsem se nad tím v duchu zaradoval —“

„Vzešla vám nepochybně nová naděje?“

„A já se jí zachytil jako tonoucí stébla. Šlo jen o to, abych se dobrým spůsobem zase k Andělce přiblížil. V tom mi štěstí zas jednou přálo; stala se totiž druhá věc: naše paní se rozstonala — a následkem toho sestra její přišla na delší dobu do naší myslivny! Dvě neděle žil jsem s ní pod jednou střechou, mluvíval jsem s ní několikrát denně, jídal jsem s ní u jednoho stolu! Ó pane setníku, jak vám mám vypověděti, co jsem tehdy ve své duši prožil!“

„Povězte mi jenom, jak jste se k Andělce choval,“ prohodil škádlivě Halaburd.

„Když se octla na Smržovce, hleděla na mne s tajnou nechutí, nedůvěrou, ano bázní. I když se na mne vlídně usmívala, pravily mně její oči: ‚Musím tady k vůli sestře býť i s vámi, ale jak nerada vás tu vidím! Vy se, člověče, jistě nezdržíte a budete mi vyváděť Bůh ví jaké nepříjemnosti!‘ — Umínil jsem si pevně, že nedůvěru její vyvrátím a vštípím jí o sobě lepší mínění. Choval jsem se k ní, jako by se mezi náma nebylo zhola nic přihodilo, jako bych se tu s ní v životě svém po prvé setkával a jako bych věděl, že za několik dní bude míti svatbu s mým nejvzácnějším přítelem. Nikdy jsem se jí zbytečně nepřibližoval, vždycky jednal jsem s ní jen uctivě, dvorně sice, ale zdrženlivě. Byla mi pořád tolik drahá, avšak musil jsem se varovati, abych to nikdy ani slůvkem ani pohlednutím neprojevil. Uzavřel jsem svou lásku v srdci na sedm zámků, aby se nijak nevyzradilo, že se tam pořád ještě ukrývá.“

„Slovem,“ poznamenal důstojník, „choval jste se jako dokonalý rytíř, a to mělo jistě dobré následky.“

„Uhodl jste,“ svědčil myslivec. „Andělce bylo příjemno, že se obavy její nenaplnily. Jednání mé ji uspokojilo, přestal jsem jí býti v domě nevítaným obyvatelem, ano uznávala šetrnosť mou i s jakousi vděčností. A tak se mi za krátký čas poštěstilo vzbuditi v ní opět důvěru k mé povaze, dobyti zase jejího přátelství — a to mi bylo tehdy nesmírným ziskem! Kdo mi vynasnažení mé nepřestával hatiti, to byl náš starý.“

„Jakým spůsobem?“

„Andělku mnou často pokoušel, mne jí všelijak chválil a odporučoval a před ní mi říkával: ‚Té nesmí ekonomie dostati‘ — ekonomií naznačoval Kalivodu, — ‚ta musí připadnouť myslivosti, kdy bych se já sám měl udělať vdovcem a navždy ji zavesť na Smržovku!‘ Ďáblův člověk! Nejdřív tím byl vinen, že Andělka přede mnou dala přednosť jinému, a ještě teď ji takovými řečmi ode mne odvracel!“

„Ovšem tak mluvil z dobrého úmyslu?“

„Proto jsem ho musil nechať a u slečny se tím více míti na pozoru, abych zase napravoval, co mi u ní kazil. Byl to tuze obtížný úkol, ale mohu říci, že jsem ho provedl šťastně až do konce, že jsem nikdy neudělal žádné větší chyby. Když Andělka od nás odešla, náramně se mi zase po ní stýskalo, avšak netroufal jsem si vyhledávať příležitosti, bych ji aspoň zahledl — obyčejně jsem jenom tam s našich kopců pohlížel na střechu Kosobudské školy. Do ní přišel jsem jen jednou za čas na nějakou zkoušku ke mši, a to jen dolů, do třídy, jako všichni ostatní. Teprve po dlouhém čase mě pan učitel opět pobídl,

abych vešel nahoru do jeho bytu. Andělka mě tam uvítala, jako bych tam býval každý den — byla velice přívětiva, stiskla mi ruku, hovořila vesele, ano potěšením zrovna dýchala, jako vůní. ‚Můj Bože,‘ myslím si, ‚co pak se to děje? Toť jako by mě zvláště ráda viděla, jako by mě povzbuzovala — — Snad změnila svůj úmysl? Snad upustila od Kalivody, snad poznala, že jsem její lásky více hoden? . .‘ Co mi takové uvažování hlavu naplňovalo sladkou závratí, přistupuje ke mně zase pan učitel, který zatím stranou cosi hledal, i podává mi list papíru: ‚Snad vás to bude zajímati,‘ nabádá mě, abych četl. Kvapně nahlednu do listu — byl tam podpis mého soka! Jako skrze hustou mlhu vidím několik řádkův — a teprve po delší chvíli objevuje se mi jejich obsah: ‚Drahý příteli! Spěchám Vám oznámiti, že jsem definitivně jmenován správcem Vranovského dvora. Zítra více — dnes už je nejvyšší čas poslati na poštu. Vás i Andělku mnohokrát líbá oddaný Kalivoda.‘ Proto mě pan učitel pozval nahoru —“

„A proto nepochybně Andělka byla tak potěšena?“

„Pro nic jiného. Kalivoda mohl se ženiti — měla tedy před svatbou! Od té doby dělá k ní přípravy — já už dlouho každou neděli poslouchám, budouli také oni s kazatelny ohlašováni. Snad jen ta vojna způsobila nějaký odklad, že nejsou ještě svoji. Až k tomu dojde, nevím, co si počnu. Pokud je Andělka ještě svobodna, zdá se mi, že je nemožno, aby náležela někomu jinému. Já nyní každý den hlouběji cítím, jak velice ji miluji — kdy bych se jí tisíckrát ústy odříkal, srdce na to pranic nebude dbáti, nedá se od ní odtrhnouti žádnou mocí!“

Hodiny na věži udeřili právě tři čtvrti. Setník zastavil se před hostincem Komárovým, kolem něhož byli za hovoru několikrát sem tam po silnici přešli. Myslivec se vzpamatoval.

„Ale kam pak já myslím!“ zvolal. „Pustil jsem se do nekonečného povídání — celou půl dodiny jsem pana setníka zdržel a zaměstnával svou nepatrnou osobou. Račte odpustiti, jestli jsem zneužil vaší laskavosti a vás nudil!“

„Dokonce ne,“ řekl důstojník, — „poslouchal jsem příběh váš s opravdovým účastenstvím.“

„Ani nevíte, jak mě to těší, pane setníku! Tisíceré díky vám! Vidíte, já nejsem zrovna hovorný, ani starému známému bych se hned tak nesvěřil — vám jsem cizí, a tak jsem najednou před vámi svou duši jako knihu rozevřel!“

„Třeba bych nikterak pomoci nemohl, litovati toho přece nebudete.“

„Pomoci mně už asi vůbec není. Ale že jsem se vám vyzpovídal — — věřte, tak mě to k vám táhne, jako bych byl nalezl svého druhého otce!“

Setník podal mladíkovi ruku.

„Ještě jednou,“ řekl on vřele ji tiskna, „tisíceré díky! Ale nyní už vás nesmím připravit ani o minutu. Dobrou noc!“

„Na shledanou!“ odvětil Halaburd.

Myslivec pozdvihnuv klobouk ukláněl se na rozloučenou.

„Ano," vzpomněl si pojednou, — „o Prušácích to už nepochybně ráčíte věděti?"

„Co pak?" ptal se důstojník.

„Že přijdou do Kosobud."

„Je to jisto?"

„K večeru to bylo úředně ohlášeno."

„A kdy je sem čekají?"

„Pozejtří na oběd."

Konečně se mladík bystrým krokem po silnici vzdaloval. Setník ještě nespěchal překročiti práh hostince. Vracel se do něho s myšlí zcela jinou, než ho byl opouštěl. Silně mu ji zachmuřil smutný osud Růženin — ale toho nebylo dosti.

„Prušáci přijdou do Kosobud," znělo mu v uších, „a Andělka má před svatbou!..."

XVI.

Do taneční síně u Komára už asi po tři hodiny padala plnými proudy veselá záře ranního slunka. Pepe Duspiva tichými kroky obcházel šatstvo i prádlo, z něhož se byl pan setník v noci po návratu svém vysvlekl; bylo rozloženo po několika stolicích, tak aby na ně slunce svítilo, sukno však posud bylo na žmach mokré.

Voják se kdo ví už po kolikáté nad tou podívanou pozastavoval a vždy znova hlavou kroutil. Když se pán tak pozdě vrátil domů, oznamoval žertem, že se v půlnoční hodině proti své vůli ještě vykoupal v řece, učiniv na břehu chybný krok a padnuv až po krk do vody. Dalších výkladův o té nehodě nečinil, jeho služebníku pak se tím méně slušelo po ní vyptávati, čím nepochopitelnější mu byla. Teď za bílého dne mu o nic lépe nešla na rozum. Že setník v plném obleku do vody zapadl, o tom nebylo žádné pochybnosti, ale že by se to bylo stalo pouhou neopatrností, pouhým sklouznutím, tomu voják u tak opatrného, rozšafného a vždy střízlivého pána nijak uvěřiti nemohl. Ale nebyloli to pravda, čeho se potom domýšleti? Leda toho, že by ho byl někdo násilím do řeky shodil — a to teprve byla holá nemožnosť. Kdo by se mohl zde opovážiti? a z jaké příčiny? a proč by to pán zatajoval?

Byla to první hádanka, která se sluhovi u setníka naskytovala, avšak jejím rozluštěním si marně lámal hlavu. Několikrát si řekl, že na tom ovšem pranic nezáleží, když pán je zdráv a dobré mysli, ale po chvilce si znovu opakoval: „Divná, přepodivná věc!"

Měl za to, že setník ani teď ještě tak brzy nevstane, aby se přece vyspal. Avšak ne — už je ho v pokoji slyšeti!

Duspiva hned byl u něho; pro bolavou ruku potřeboval pán při všem pomoci. Při oblékání počal důstojník mluviti o Prusech; také Duspivovi arci už bylo známo, že jest tu příchod jich opovězen.

Pranic ho to netěšilo. V Kosobudách nacházel vždy větší zalíbení; za nepřítomnosti setníkovy je kolikrát už prošel, kam obrátil zraky, spatřil pěkné děvče, nejedno i po něm tajně očima mrsklo a patrně

si pomyslilo: „Hezký chlapík!“ Včera se i po vodě povozil, pak v dobré společnosti na zahrádce Komárově dlouho v kuželky hrál. Pána jeho byli by tu všichni na rukou nosili, Komár div ho samou láskou nesnědl, proto i voják k osobní jeho službě přidělený se těšil neobyčejné přízni, Hostinský s ním dlouho na noc posedal, a co se našprýmovali a nasmáli! Komár si říkal *Jduspivem* a vojákovi zase: „No pane *Hastežízeň*, budoucí jenerále nebo maršalku!“ Bezpočtukrát mu celá záda oplácal, na konec pak mu přál po německu dobrou noc: „Vyškub nať! Anka, nemelu,“ a Duspiva se smíchem za břich popadal, když se mu rozbřesklo, že se to má vlastně psáti: „Wünsch' gut' Nacht! Angenehme Ruh'!“

Měl tedy dosti příčin, aby se mu nechtělo z Kosobud zase již odcházeti a dále po světě se taláceti.

„Když je už po vojně,“ ptal se nyní šetrně pána „proč se ti proklatí Prušáci pořád ještě ženou ku předu?“

„Postupují všude až k demarkační čáře,“ dostal v odpověď.

Nebyl ještě u věcech vojenských příliš honěn, i nerozuměl zcela jasně. jaká to je čára, ta demarkační.

„Mají k ní ještě daleko, k té čáře?“ vyzvídal.

„Víme jen zhruba, a to ještě s malou jistotou, kudy je tažena. Tolik je nyní nepochybno, že leží za Kosobudy — ďas ví, kde až!“

Pepe Duspiva jižjiž očekával, že setník doloží: „A proto zas bez prodlení skládej naše věci, abychom táhli odtud dále.“ Když se to nestalo, prozřetelně utajil v sobě všecky jiné otázky o tomto předmětu.

„Musíli to být,“ pomyslil si, „dovím se toho vždycky dost brzy.“

Zatím se v duchu těšil, že pán posavad nejen nemluví o bezodkladném odjezdu, nýbrž chystá se opět k nové vycházce přes pole.

„Navštívím pana nadlesného Kňákala,“ pravil po snídaní, vstoupiv ze svého pokoje do sousedního tanečního sálu. „Před polednem budu zde zpátky. Ty zatím toto mokré šatstvo rozvěsíš venku na slunce — někde stranou, ne nápadně — nemusí každý o všem vědět . . . Pak to dáme krejčímu vyžehlit.“

Setník hleděl do sálu, jako by se na něco rozmýšlel. Zatím však míhaly se tu před duševním jeho zrakem — jen jako neviditelní stínové — mladé, pružné, vystrojené postavy s planoucími tvářemi, usměvavými rty, jiskrnými zraky: Andělka, Kronus, Kalivoda ve směsi jiných . . . Zde asi stáli na jevišti, tam zadněji opět za kulisami, tuto se točili v kole. Kolik drobných románů se tady už zapředlo, jak rozmanitá hra rozjařených, horoucích srdcí se už vystřídala v této síni, která byla nyní tak prázdna a vypadala tak jednoduše i nevinně! Též Růženka s Lebedou jistě tady o plesových zábavách osnovali svoji společnou budoucnosť a pohlíželi do ní z daleka radostně jako do své zaslíbené země.

„S Bohem!“ vytrhnul se důstojník náhle ze svých myšlenek. „Je hostinský doma?“

„Šel na pole,“ dí sluha, „sklízí obilí.“

„Ohlas tedy jeho paní, že obědvati budu dnes u pana Domnosila.“

Voják slyše pánovy kroky na dřevěných, vrzavých schodech lusknul si vesele prstoma.

„Snad tu přece zůstaneme,“ řekl nahlas. „Co také potřebujeme teď, když je už mír, těm braniborským opicím pořád dělati místo?“

Pak se obrátil k oknu.

„Pan setník se dává silnicí nahoru,“ dokládal, „odkud jsme přijeli, a odkud i Prusové přitáhnou. To je také dobré znamení!“

Do Radošic, sídla páně Kňákalova, byla hodinka chůze, nejprve mezi poli pokrytými úrodou, pak stinným lesem.

Myslivna Radošická, ležíc skoro u samé vesnice, neměla tak zeleného, malebného a útulného okolí jako Smržovka, za to však byla nedávno znovu vystavěna, i podobala se pohodlné letní ville zámožného měšťana.

„A nadlesní vypadá doma teprv jako pravý lord,“ myslil si Halaburd, když mu pan Kňákal vyšel v ústrety volaje:

„To jste hodný, že tak brzy slovo plníte!“

„Nesměl jsem odkládati,“ odtušil příchozí. „Zbývá mi k tomu jenom dnešek.“

„Jak to? Vždyť jste včera mluvil o tom, že se v Kosobudách trvale usadíte?“

„Snad později. Ale když tam zítra má vtrhnouti pruské vojsko —“

„To vám přece už nemůže dělati žádných nepříjemností?“

„Do zajetí bráti mne ovšem už nemohou. Ale mám se poslušně hlásiti nějakému nafouklému hejtmanovi nebo snad i lajtnantovi, že tu také jsem? a bráti si od něho milostivé dovolení, kdy bych chtěl vyjíti na delší procházku? Mám se dívati, jak se všude roztahují a vypínají, jak každý lantverák na mne s patra pohlíží? Mám poslouchati chvasty o jejich hrdinských činech a skvělých vítězstvích, každou hodinu se dáti urážet a při každém kroku se otravovati vlastní žlučí?“

„Snad by to nebylo tak zlé,“ namítal nadlesní. „Mluvil jsem s lidmi takových míst, kde Prusové už jsou, a bylo mi ujišťováno, že se celkem chovají slušně a mezi důstojníky že je mnoho vzdělaných lidí.“

„Vám nebude snad za těžko dobře s nimi vyjíti,“ řekl setník, „ale u našince je to docela jinak.“

Za tou řečí páni vešli do domu. Nadlesní představil hostu své děti, usadil jej na pohovku, a brzy pozdvihovali sklenky rudého vína. Setník chválil domácímu pánu, jak pěkně a pohodlně má tu zařízeno bydlení.

„Je to všecko po novotě,“ pravil on, „nemohu si stýskat, leda na to, že teď o mně platí slovo písma: ‚Není dobře člověku býti samotnému.“

„Tomu lze odpomoci. Oženíte se opět —“

„Po druhé nejde to tak hravě jako po prvé, člověk už mnohem více vybírá —“

„Vy máte z čeho vybírati,“ žertoval setník, — „a jak jsem doslechl, není oltář vašeho srdce již prázden.“

„O to se mnozí lidé starají,“ odpovídal nadlesní, samolibě si hladě licousy, „za mého vdovectví mě aspoň každý týden jednou oženili. Nevěsty mi nevybírali zlé —“

„Nejlepší si, tuším, přece nechali naposled.“

„Paní Maležanovou, co?“

„Mohu gratulovati?“

„Raději trochu ještě počkejte.“

„Já to myslím do pravdy —“

„Já sám bych nerad, aby to bylo na plano.“

„Paní Kamila je zajisté velmi skvělá partie —“ prohodil setník.

„Dědila po muži a bude dědit po otci,“ pravil nadlesní, — „bude to hezké jměníčko, až to přijde na jednu hromádku, tu by člověk nemusil ani tak pevně jako pijavice viset na cizí službě —“

„K tomu tak pěkná dáma, tak vybroušených spůsobů —“

„Ale je to, příteli, ryba, na kterou se hází mnoho udic. Ta je přes čerta chytrá, všecka vnadidla si rozumně okoukne a očichá, ale hned tak do žádného nezakousne!“

Po těch slovech se pan Kňákal pohodlně opřel zády o lenošku, přehodil nohu přes nohu a obrátil řeč na zcela jiný předmět:

„Jak pak jste se bavil včera na Smržovce?“

„Pro déšť jsem se odpoledne v městečku opozdil,“ odpovídal vyhýbavě Halaburd, — „potom jsem se u Lebedů hodně dlouho zdržel.“

„Skoro až příliš dlouho.“

„Jak to? . .“

„Až byste se byl hnedle dočkal, jak i Smržovský polesný ovdověl.“

„Vy už víte —?“

„Že mu žena utekla.“

Halaburd nevěřil svým uším. Kdo to již sem do Radošic donesl? A mnoholi je nadlesnímu povědomo z toho, co mělo zůstati hlubokým tajemstvím? Setníkovi se hlavou mihla domněnka —

„Nemluvil jste snad s panem Kronusem?“ tázal se.

„Od té doby, co jste vy se s ním v noci setkal?“ dí pan Kňákal. „Ne, nemluvil. Ale vím, když se vrátil na Smržovku, že pak otvíral Báře, která brzy za ním přišla do myslivny pro nemluvně —“

„A s tím se snad ještě v noci opět se vrátila do Kosobudské školy?“ divil se důstojník.

„V tu chvíli.“

„Tu se chudák za několik hodin tou jednou cestou natrmácela!“

„Více, než si myslíte. Dnes po ránu řekla jí slečna Anděla: ‚Baruško, páni na Smržovce nemohou přece zůstati beze vší ženské posluhy — kdo by jim vařil a v domě uklízel? Aspoň ty se tam hned musíš odebrat.‘ Bára ovšem poslechla a zase putovala do myslivny.“

„Je to bohdá první krok k obnovení pravidelných poměrů v domácnosti Lebedovic,“ podotkl setník.

„Ba není,“ odpíral domácí pán. „Když Bára přišla na Smržovku, byl tam zrovna Calábek. Polesný před ním seděl s ubrouskem okolo krku a s namydlenými tvářemi; jak se děvečka ukázala v pokoji, rozkřikl se na ni: ‚Co tu chceš?‘ — Na to ona: ‚Co pak mne tu není potřeba?‘ — ‚Dokonce ne. Seber svých pět švestek a kliď se mi odtud! Ať tě tady vícekrát neuvidím!‘ Bára chtěla odpovídat, on však nepustil ji k slovu, rozlítil se na ni jako kat a na místě vyhnal ji z domu.“

Setník se ozval až po delší přestávce.

„Patrně tedy,“ řekl polo před sebe, polo k nadlesnímu, „nehrubě lituje toho, co v noci způsobil . . .“

„Litovati, to není jeho spůsob,“ mínil Kňákal, „naopak hněvá se na ty, s nimižto špatně zacházel, a vymstívá se na nich.“

„Ale prosím vás, jak pak jste vy o těchto věcech — při takové odlehlosti — dostal už povědomosť?“

„Beze všech kouzel a čárů. Poslal jsem tam hajného cosi vyřídit, a ten se k tomu výstupu s Bárou zrovna hodil; čemu hned neporozuměl, vysvětlil mu potom Kronus.“

„O zoufalém činu paní Růženy, jak se zdá, se při tom nic neproneslo,“ pravil si v duchu setník, „jinak by Kňákal již o tom začal...“

Nadlesní s očividnou spokojeností vyprávěl dále:

„Když Lebeda po ránu ze spaní se probral, nebylo krom něho ve stavení lidské duše. O Kronusovi věděl, že šel po své povinnosti, ale kde byly žena, dítě a děvečka? Čekal, čekal — v domě však pořád zůstávalo jako po vymření. Konečně se přece ukázal člověk, ale cizí: Kosobudský holič. Před *tím* se Lebeda zastyděl, zvláště když musil s pravdou ven, že nemá zdání, kam se domácí jeho poděli. Vševědoucí Calábek posloužil mu novinou, že pozdě v noci přišli do Kosobud. Tu se polesný teprv dopálil, a první na kom si pak vylil hněv, byla Bára. To si u něho za všecka léta vysloužila!“

Halaburd vážně potřásal hlavou.

„Zdali pak je přece nějaká naděje,“ tázal se po nové přestávce, „aby ten člověk přišel k rozumu a se napravil?“

Kňákal máchnul pravicí, mezi jejímiž prsty držel voňavý doutník.

„Ani pomyšlení,“ odtušil s velikou určitostí. „Schyluje se to s ním ke špatnému konci. Ta ubohá paní, ta s ním také zakusila medu! Jemu patřila nějaká dračice, která by měla jazyk jako meč, která by mužovi nezůstala jediného slova dlužna a také za každou ránu vrátila mu dvě jiné. Ale taková tichá a jemná duše jako paní Růžena — kdež pak! Věřte, kdy by jí a jejích dětí nebylo, Lebeda už by dávno nenosil svou ručnici po Smržovském revíru ani po žádném jiném na našich panstvích.“

„Což pak ani svou službu řádně nekoná?“

„Víte, že jsme za mladých let bývali kamarádi. Ale že jsem pak se já stal nadlesním a jeho představeným, to mi Lebeda nemůže odpustiť. Od té doby jsem hlavním terčem jedovatých jeho šípů. A při tom myslí, že není nedbalosti a neplechy, které by si nesměl dovoliť! Dopouští se jich zrovna z furiantství a ze vzdoru, jako by se chtěl chlubiť: ‚Ať to vidí celý svět, že já smím dělať všechno a že se mi za to nic nestane!‘ Já jsem dlouho ke mnohým věcem zavíral oči — ale také jiní lidé nejsou slepi: a kdo za něj má nastavovať i svou vlastní kůži? Byl napomenut a pokárán, dostal důtklivou výstrahu, naposledy zavěsen mu nad hlavu Damoklův meč: dopustíli se ještě nejmenšího, že bude okamžitě ze služby propuštěn.“

„Tak povážlivě to s ním vypadá?“ zvolal setník slovy těmi vůčihledě znepokojen.

„Věc nejpovážlivější jest,“ dokládal nadlesní, „že jím to nepohne, že na to pranic nedbá, že to všecko bere, jako by to byly pouhé šašky, a vede si potom zrovna jako dřív. Takovému člověku není po-

moci. Kdy by nebyla vojna všecko úřadování na čas zastavila, už by to s ním asi bylo prasklo."

„Jeli možná!"

„Neočekávaná povodeň mu na jaře odplavila tuze mnoho klád — ale pak se proneslo, že větší díl jich odplavila jen na papíře, kdežto ve skutečnosti prý je Lebeda dobře zpeněžil, peníze si nechal, a klády na vrub povodně napsal —"

„Myslíte, že by byl schopen takové nepoctivosti?"

Nadlesní silně pokrčil ramenoma.

„Kdo karbaní a hodně prohrává," řekl, „nebere to na vlas s cizím majetkem, který je v ruce jeho odevzdán. Já to na štěstí rozsuzovat nebudu, to je věc jiných úřadův — ale budeli to Lebedovi dokázáno, stihne ho trest, musí sobě hledat novou službu, a mastný škraloup ze staré služby mu při tom zle bude překážet. Ostatně — snad by se jedině a pouze takovou zavyučenou přece mohl zpamatovati — neli, může přijít na žebráckou hůl a jednou jako obyčejný kořala zhynout někde ve škarpě."

Setníkovo čelo se starostlivě zachmuřilo. Nežli však mohl odpověděti, zaduněly venku těžké, dlouhé kroky, ozvalo se hřmotné zaklepání na dvéře, které se pak prudce rozlítly, i objevil se velikán, silák — pan Bernas, polesný z Paseky. Býválli za mladých let dlouhou tyčkou, vypadal nyní jako vysoký strom, nepříliš tlustý, ale mohutný. Jen hlava jeho zůstala poměrně drobná, a tmavý plnovous nebyl ani hustý ani dlouhý. Veselé mysli pan Bernas během času nepozbyl, smál se nyní zrovna tak rád jako za svého mládenectví, jenže hodně hřmotněji.

Projevoval náramnou radost, že tu setníka našel, zahrnoval jej otázkami a navzájem zas jemu ochotně odpovídal na poptávky o sobě a své rodině. O jedné věci nechtěl slyšeti: aby tak vzácný host, jedva se tu blýsknuv, zase již odejel, a to k vůli Prušákům.

„Nechceteli se s nimi setkati, dobrá," volal, „bude tomu snadná pomoc. Pojďte ke mně na Paseku. To je takový hluboko v lesích zastrčený kout, že o něm ta cizí čeládka ani nezví. Tak pohodlno tam ovšem není jako tuhle u našeho lorda, — my druzí jsme daleko za ním, nikdo si to neumí tak zaonačit jako on, to je nějaký nedělníček! Jednou mi řekne: ‚Musím vzíti k dětem guvernantku — co říkáš, mám vybrati mladou a hezkou, nebo ošklivou a starou?' — Jářku: ‚Ty lišáku, ty nejvíc potřebuješ mé rady, ty bysi se hned tak dal přemluviti k staré a ošklivé!' Po čase ptám se ho: ‚Nu, jakou jsi vybral?' — ‚Žádnou.' — ‚Proč to?' — ‚Ošklivé nechci a hezké teď nesmím vzít do domu, mohlo by mi to kaziti námluvy.' A víte, jakou nevěstu má na mušce?"

Halaburd posvědčil.

„O jedné mladé, hezké a slovem znamenité guvernantce pořád vím," dokládal s pevným sebevědomím Kňákal, — „kdy by to selhalo s tou nevěstou, udělal bych ji — tu mladou a hezkou — třebas i hospodyní ve svém skrovném domě —"

„Ale paní ne?" ptal se Bernas.

„Kdy by měla přiměřené věno, s radostí, ale poněvadž ho nemá —"

„Je to spekulant!" řehtal se Bernas.

Když důstojník připamatoval, že má čas vraceti se, nadlesní pravil: „Jen ještě poseďte. Pěšky vám nazpátek jíti nedám, a koně vás k residenci Domnosilově donesou za malou chvíli.“

„Já odpoledne,“ dokládal Bernas, „abych si s vámi trochu pobyl, přijdu do městečka. Ostatně tuhle nadlesní také — nechceli své bříško nésti na vlastních nohou, jeho koně ho tam potom zrovna pěkně tak dovezou jako nyní vás.“

Kňákal ničeho proti tomu plánu nenamítal.

„Co mám vyříditi paní Kamile?“ ptal se v soukromí Halaburd, když usedl již do kočáru a nadlesní za ním dvířka zavíral.

„Jednoduché poručení,“ dostal v odpověď.

„Že se dnes ještě uvidíte?“

„To ne.“

„Přece jste slíbil přijíti do Kosobud?“

„Pravda, ale ne k Domnosilovým,“ pravil nadlesní, tak aby to jen setník slyšel. „Byl jsem včera při tom, když zvali vás k obědu; mohli snadno říci také mně, ale neučinili to.“

„Jen pojeďte se mnou, zajisté vás s radostí uvítají!“

„Za žádné peníze. Dělati ze sebe přílišnou drahotu není dobře, však mnohem hůře jest státi se laciným zbožím.“

XVII.

Ačkoli bujní koníci nadlesního pořád běželi klusem, přece Halaburd cestou několikrát se podíval na hodinky. Chtěl se na každý spůsob nejdřív ještě zastaviti ve škole a přesvědčiti, jak se paní Růženě vede po minulé noci, — a k tomu zbývalo již velmi málo času.

„Kam ráčíte v městečku?“ obrátil se již u samých Kosobud kočí k setníkovi.

„Do školy,“ odvětil on. „Ale zastavíte již u kostela.“

Kočí ničeho už neřekl, ale před kostelem neohlížeje se na pána zatočil do postranní uličky a dojel ke škole dříve, než mu setník svou vůli znova mohl vyjádřiti.

„Když jsem na tomto místě po prvé viděl stanouti kočár, poznal jsem Růženku,“ rozpomínal se Halaburd sestupuje s vozu, — „nyní sám přijíždím k vůli ní, ale jak rozdílné by to bylo shledání! Tehdy přijela s Lebedou, tak líbezná, tak kvetoucí . . .“

Z dvířek zahradních vyskočil v tom Ivan.

„Pan setník!“ zvolal hlasitě, patrně jsa překvapen. „Pan setník je *tady!*“

Vběhl do domu před Halaburdem, a křičel na chodbě i po schodech: „Pan setník! Pan setník jde k nám!“

Nahoře bylo slyšeti kvapné přebíhání a klapání klik.

„Tetičko, tetičko!“ ozval se tam hlásek Emilčin, „poběhněte k mamince! Honem!“

Když se důstojník na schodech zatáčel, zahledl Andělku, ana právě za sebou rychle zavírala dvéře jeho bývalého pokojíka — tam patrně posud byla polesná.

Ivan na zatáčce schodů skoro setníka se dočkav, nyní jako veverka vyskočil k oněm dveřím a klepaje na ně hlásal opět: „Maminko, tetičko — pan setník neodjel! Jde sem!“

V odpověď na to se uvnitř ve dveřích otočil klíč na dvojí západ.

Halaburd zřejmě viděl, že přichází nevhod, ale nyní už se nemohl obrátiti. Z kuchyně vyšla mu vstříc Baruška majíc na rukou malého Miloše, i zavedla jej do prostředního pokoje. Měla oči do červena uplakané.

„Zastavuji se jen na okamžik,“ řekl jí důstojník „abych se optal, jak se tady máte.“

„Ach drahý pane!“ zalkala děvečka. „Co to na nás Bůh dopustil!“

„Paní polesná leží?“

„Ale přes tu chvíli se zdvíhá a chce pryč.“

„Kam pryč?“

„Jen odtud, odtud — někam kraj světa!“

„Tedy ne na Smržovku?“

„Na tu jí nesmíme ani připomenout. V noci říkala: ‚Proč se mám ještě rána dočekat? Proč mě má ještě nosit země?‘ Když potom viděla u sebe své děti, přece ji ty hrozné myšlenky na smrt pominuly, ale tady nám nikterak zůstat nechce. Musí prý někam zajít a skrýt se přede všemi známými lidmi. Při tom nejvíce myslí na vás, pane setníku.“

„Podobně jako v noci?, . .“

„Ba právě. To Kristus Pán ví, co jí jde hlavou, že má před vámi takový strach! ‚On sem přijde — nic mě nepřelhávej!‘ namítala na všecko mé ujišťování, a lekala se toho tak ukrutně, až jsem jí musila říci — jen aby se nějak ustanovila a zrovna o rozum nepřišla, — musila jsem jí říci, že už ani v Kosobudách nejste, že jste hned ráno zase odejel pryč. Potom se teprve zas trochu stišila.“

Důstojník prudce povstal.

„Pak,“ zvolal, „je to veliká chyba, že jsem k vám přišel! Proč jste mi nedali věděti —“

„Pan učitel,“ vpadla mu děvečka do řeči, „hledal vás u Komára i dověděl se, že jste opravdu pryč —“

„Ale že se opět vrátím!“

„Před polednem šel vám naproti, v stranu Radošic —“

„Já jsem ho však nepotkal.“

„Nenadál se asi, že pojedete, a dal se pěšinami.“

Tu vstoupila do pokoje Andělka.

„Vy jste od ní odešla?!“ obrátila se k ní Barča skoro uleknuta.

„Sama mě posílá —“ řekla dívka.

„Zatím však by mohla —!“

„Posílá mě k panu setníkovi. Vejdi ty zatím k ní.“

Děvečka odkvapila.

Andělka byla dnes zase jinak oblečena, než ji Halaburd před tím viděl, měla živůtek těsně k tělu přiléhající a k samému krku zapjatý. Její obličej byl vážný, při pozdravení jen slabý, smutný úsměv

upomínal na jasné, jaré vzezření, s kterým jej včera propouštěla na tu osudnou vycházku.

Vida ji v této nové podobě před sebou, Halaburd — Bůh ví jakým způsobem — nejprve připadl na myšlenku: „Ta mladá, krásná, znamenitá guvernantka, kterou by si Kňákal chtěl vzíti a třeba i svou hospodyní učiniti — oč, že jest to *ona!*“

Ale nyní byl čas jednati o něčem jiném. Když ho dívka žádala, by se usadil, neuposlechl.

„K svému velikému politování dovídám se,“ promluvil se zjevným neklidem, „jak bylo žádoucno, abych se tu dnes neukazoval —“

„Zas už Baruška něco vyžvatlala!“ vpadla mu dívka do řeči.

„Dopadlo to jinak, nežli jsem chtěl, zvláště s tím kočárem —“

„Baruška neměla bráti útočiště k takovému dětinství a Růžence říkati, že jste z Kosobud zase odcestoval.“

„Neuchýlila se mnoho od pravdy —“

„Jakže?“

„Zítra bude slovo její pouhou pravdou.“

Andělka stanula na okamžik beze slova i bez pohnutí. Pak nevědouc sepjala svislé ručky.

„Vy nás tedy opustíte?“ ozvala se změněným hlasem.

„Nebyl bych tu k ničemu dobrému.“

„A snad to vás pohnulo — —“

„Ne, odjíždím jen proto, že se ani tu nechci dočkati pruského vojska.“

V dívčině tváři bylo čísti pochybu..

„Skutečně,“ ujišťoval ji Halaburd — „však jsem to hned v Radošicích pánům Kňákalovi a Bernasovi vykládal, že proto neli dnes, jistě zítra odejedu.“

Ona strhla s něho zraky a hladila zvolna svou pasenku, při čemž se jí ruce vůčihledě třásly.

„Kdež bychom si včera byli pomyslili,“ promluvila utajeným hlasem, „že zde pobytu vašeho bude tak na mále . . .“

Ano, včera mu na jisto slibovala, že také společně budou putovati na Smržovku — „snad se v to živlové a jiné vyšší mocnosti po každé vkládati nebudou.“ A hle, jak se to všecko obrátilo!

„A my,“ dokládala nyní, „my vás nesmíme zdržovati — my vás téměř posíláme pryč — —“

Slzy jí skočily do hrdla i do očí. Setníkem podivně trhlo. Popjav se násilně a obávaje se, by na sobě také neukázal slabosť, promluvil hlasem až příliš zvučným:

„Však já opět přijedu — bohdá za nedlouho —“

Tanulo mu na jazyku slovo: „jistě na vaši svatbu, když mě pozvete —“ ale zdálo se mu, že by se této věci nevčasně dotýkal, proto jen doložil: „Přeji srdečně, aby se k vám do té doby vrátila zase úplná spokojenosť, zvláště pak aby Růženka —“

„Měla by vám sama děkovati,“ vzdychla dívka, „a na místě toho — — Prosím vás, odpusťte jí!“

„Co bych jí měl odpouštěť!“

„Poslala mě k vám, abych ji u vás omluvila —“

„A na žádný spůsob mne k ní nepouštěla,“ dokládal setník v duchu. Nahlas pravil: „Kéž jen se brzy opět zotaví a v domácnosti své dojde klidu a míru —“

„Nevím, nevím . . .“ zašeptala Andělka. „Pokusím se, aby se to zase vyrovnalo — sestra však je na duchu tak rozjitřena — — Nevím, nevím . . .“

Setník vztáhl k ní ruku.

„Bůh vás tu všecky opatruj,“ řekl. „Růžence a panu otci vyřiďte —“

„Snad se s vámi ještě nemusím loučit!“ přejala ona rychle slovo. „Kdy hodláte odjížděť?“

„Buďto dnes k večeru nebo zítra časným jitrem.“

„To vás přece ještě uvidím. Tatínek vás odpoledne navštíví v hostinci, a já se připojím k němu.“

Poslední „s Bohem“ bylo tak odročeno, ale Halaburd octnuv se před domem byl by nejraději zase do vozu sedl a hned z Kosobud odejel. Byl tu hotov, neměl tu dále co říditi, neřku na co se těšiti. Do školy se vraceti nemohl, jinam vcházeti už se mu nechtělo.

Avšak nebylo vyhnutí, u Domnosilů již na něj čekali. Ubíral se tam s tím větší nechutí, že tam bylo třeba ukazovati veselou tvář, býti hodně hovorným a plýtvati dvorností.

Tato nezbytná nutnost měla však i svou dobrou stránku. Z počátku nebylo mu snadno roztržitosť svou zakrývať a překonávať, ale potom se rozmluvil, a nelibé pocity, s nimiž k tabuli zasedal po pravici paní Maležanové, proti otci jejímu, znenáhla se mu z prsou vytratily.

Musil mnoho vypravovati, oba jeho spolustolovníci jej k tomu svým dotazováním rovněž vytrvale přiváděli, jako jej pobízeli k jídlu a pití. Pan Domnosil, který byl ještě bolestí zle láteřil, když jej prve po schodech vynášeli nahoru do parádního pokoje, nyní ve společnosti setníkově a — docela stejným dílem — i dceřině byl všecek blažen. Až nad tím se mu obličej velice protáhl, když se host posléze vytasil s novinou, že musí z Kosobud odjeti: tu se chytal nejen za své pedály, nýbrž i za hlavu a silně Halaburda od toho předsevzetí zrazoval.

„A ty, Kamilko,“ obrátil se po chvíli k dceři, „přimluv pak přece také panu setníkovi!“

Ona vážně zavrtěla hlavinkou.

„Nečiním toho,“ promluvila, „poněvadž vím, že by to nebylo nic platno. Pan setník má své důvody, kterých nedovedeme odstranit. A mimo to, papínku, mám já tajný plán, kterýž mi nedopouští, abych ti svou slabou výmluvností přicházela na pomoc.“

„Ven s tím plánem!“ vyzýval ji otec.

„V tu chvíli to ještě nejde. Nežli však slunce za hory se skloní, bude roušku s tajnosti té před tebou odhalena.“

Pan Domnosil řekl konečně, že volky nevolky musí dostáti svému slibu a dáti setníkovi na cestu koně; vymínil si však, aby to bylo až zejtra ráno.

„Aspoň dnes ještě tady zůstanete mezi námi,“ dokládal, „a koně zatím svezou hotové mandele do stodoly.“

Půl hodiny po tomto rozhodnutí přestal se pan Domnosil účastniti společné rozmluvy, docela se na svém křesle utišil, brada se mu sklonila k hrudi, oči zamkly se mu libou dřímotou.

Když Halaburd paní Kamilu na to upozornil, povstala tiše a kynula mu do vedlejšího pokoje. Oba se tam po špičkách odebrali, a paní přivřela dvéře.

„Dopřejme mu jeho obyčejného odpoledního odpočinku," pravila, „černou kávu dají nám sem."

Pokoj byl přeplněn všelikými ženskými předměty ku potřebě i ozdobě; byl to patrně osobní stánek paní Maležanové, když se zdržovala v Kosobudách. Spatřoval se tu i nejeden drahý šperk, na sobě však jich paní Kamila mnoho neměla: u krku ji na černé stužce visel zlatý medalion, pod ním byl na šňůrce téže barvy spuštěn za vystřižené šaty zlatý lornět, za to ruce vysoko obnažené a jako válečky tlusté byly docela bez náramkův.

Když setník měl koflíček silné černé kávy před sebou, paní podávala mu i schránku s doutníky.

„Děkuji," řekl on ukláněje se a schránku jemně rukou odstrkuje.

„Jak to?" ptala se krasavice.

„Nebudu vás kouřem obtěžovati."

„Mně kouř dokonce není na obtíž, k vůli mně byste se velmi zbytečně takového požitku odříkal!"

„Pro mne kouření není zvláštním požitkem."

„I jen poroučejte —"

„Nejsem kuřák."

Paní Kamila nevěřila svému sluchu.

„Co pravíte?" zvolala, s udivením naň pohlížejíc. „Vy, voják — a nekouřil byste?"

„Nepatří to k mým návykům."

„Toť jste zázračný člověk! Snad je vám dokonce tabákový kouř protivný?"

„Tak zlé to se mnou není. Ve vojně a zvláště v nemocnici také jsem sáhal k doutníku nebo k dýmce, i v dobré společnosti sobě někdy zapálím —"

„Snad neusoudíte," ptala se paní, „že by moje společnosť nebyla dobrá?"

„Já myslím ovšem společnosť kuřáckou."

„Vždyť o to zde běží. Kdy byste vy se zdráhal, nesměla bych si ani já cigaretu vykouřiť."

„Vy, milostivá?" divil se nyní Halaburd. „Ach pardon, nenadál jsem se —"

„Že hovím takovému nemravu?"

„Stává se to vždy více mravem i ve vznešených kruzích. Prve kouřívaly jen cikánky a tu i tam babky v horských zákoutích, nyní kouří už i princezny a markýzky —"

„Já jsem se tomu naučila právě mezi vybranou společností dámskou, v kterýchsi lázních," vysvětlovala paní Kamila. „Na Vranově jsem toho zase chtěla nechati, ale dlouhá chvíle zvrátila vždy mé dobré předsevzetí. Tady v Kosobudách smím tuto zápalnou oběť konati, jen v nej-

větší skrytosti — to by jinak bylo klevet v tom našem rodném Kocourkově!“

Setník podal krasavici ohně a sám si také zapálil.

„Nesmím zůstati pouhým divákem,“ žertoval, „abyste nebyla větší mužatkou než hejtman od dělostřelstva.“

„Nejsem takto příliš velkou mužatkou,“ odtušila ona. „Dnes dokonce jsem plna strachu.“

„Po tu chvíli jsem na vás nic podobného nepozoroval.“

„Tajila jsem to.“

„A před čím byste měla strach?“

„Před Prusy. Uchýlila jsem se do Kosobud, poněvadž jsem doufala, že sem nepřijdou, a kdy by přece přišli, chtěla jsem aspoň býti u tatínka.“

„Pod jeho mocnou ochranou arci —“

„Ne, ne — teď, když jsou již jako za dveřmi, opustila mě všecka kuráž, marně se hledím pomyšlením na ochranu jeho ukonejšit. Bojím se těch nezvaných hostí, za nic nechci jich vidět. Mne tady nenajdou.“

„Myslíte také na odjezd?“

„Od včerejšího večera.“

„Ale pan otec nezdá se míti tušení —“

„Posud jsem mu ničeho neřekla, poněvadž jsem se nemohla sama na ničem pevném ustanoviti. Z Kosobud vyjeti není ovšem nic těžkého — ale první otázka jest: *kam*? Doma, ve Vranově, budu se samotna teprv báti — a kromě toho: zdali pak se tam bez pohromy dostanu, zda nevrazím někde na nepřátelské vojsko? Tedy ani na tu cestu nemohu se vydati bez mužského průvodu — a tu se naskytuje druhá, ještě obtížnější otázka: *s kým*? Otci to už pro neduh jeho zhola nemožno —“

„A jinému,“ přerušil Halaburd proud paniny řeči, „jinému, kdo by po tom toužebně dychtil, není to snad ještě dovoleno? . .“

„Snad ještě?“ opáčila statná vdovička prohlížejíc zkoumavě svou cigaretu. „Prosím vás, na koho myslíte?“

„Na kteréhosi vroucího ctitele, snad mohu i ne neprávem říci i nápadníka?“

„Zde v Kosobudách?“

„Zde nebo v okolí —“

„Aha — ku příkladu nadlesního z Radošic?“

„Třebas.“

„Nikdy bych si nechtěla vzít na svědomí, aby se tak ctihodný pán měl ještě o něco jiného starati než o čtverlístek svých dětí, mateřské péče zbavených. Či snad jich má celý půltucet?“

Setník si v duchu pravil: „Dle všeho nestalo se pouhou náhodou, že pan Kňákal nebyl pozván k dnešnímu obědu. Jeho čaka na ruku a jmění paní Maležanové nezdá se býti posud veliká — dost možná, že to u něho přece dojde na guvernantku a hospodyni . . .“

Avšak nyní nebyl čas k takovému rozjímání.

„Milostivá paní,“ obrátil Halaburd řeč k původnímu předmětu, „náhoda tomu chce, že oba stejným časem Kosobudy opustíme. Kdy by vám nebylo nevhod, já bych si pokládal za čest a zvláštní potěšení provoditi vás.“

„Výborně! Výborně!“ zvolala živě dáma. „Od té chvíle, co jste o svém odjezdu s otcem mluvil, tane mi to přání na mysli. To je ten můj tajný plán. Jde mi při něm hlavně též o papínka; ten bude upokojen, když pocestuji pod vaší záštitou. Budu vám za takovou služby velice vděčna.“

„Jen poroučejte —“ klonil se ochotně důstojník, „já nemám nijakého určitého cíle, mohu se obrátiti kamkoli, jen když to bude na území, kam pruské vojsko již nesmí vkročiti.“

„Tím lépe,“ libovala si paní. „Já to musím přece nejprve zkusiti s Vranovem — a můželi to býti, abyste tam se mnou zajel, budu z toho míti i tu radosť, že to naše hnízdečko poctíte svou návštěvou. Tedy slovo s to?“

Podali si na to ruce.

XVIII.

Setník se teď u paní Maležanové dokonce nenudil; nicméně nespustil s paměti slova Andělčina, že jej odpoledne s otcem navštíví, a proto od své půvabné společnice vzal propuštění dříve ještě, než se pan Domnosil ze spaní probral.

Vrátiv se do hostince potkal u schodů Komára.

„Nebyl tu ještě pan učitel?“ byla první otázka jeho.

„Pan učitel ne,“ řekl hostinský, „ale pan polesný Lebeda je tady.“

Tato novina byla důstojníkovi málo vítána. Komár nečekaje na odpověď otevřel dvéře do místností pro hosti a volal dovnitř: „Máme tu pana setníka!“

Hned potom ukázal se polesný a pozdravoval Halaburda. On zprvu jen mlčky salutoval. Co měl říci tomuto člověku, s nímžto se tu mimo všecko své nadání a přání setkával?

„Vy jste v Kosobudách?“ ozval se pak skoro jen proto, že byl třetí člověk přítomen.

Lebeda se svižně uklonil.

„Je přece mou povinností oplatiť vám vaši vzácnou návštěvu,“ řekl s úsměvem.

Tu nezbývalo setníkovi než podrobiti se nutnosti.

„Račte —“ řekl ukazuje na schody.

Polesný stal se mu nepříjemným, odporným člověkem. Ale když podle něho nahoru kráčel, pomyslil si: „Snad by mohlo z této schůze pojíti přece něco dobrého. Podává mi sám příležitosť, abych mu domluvil — jsem ubohé Růženco povinen pokusiti se, zda bych mohl poněkud přispěti ke zlepšení osudu jejího . . .“

V setníkově pokoji nedal si Lebeda dvakrát říkati a zcela pohodlně se rozložil na pohovku.

„Vy jste nám v noci přece upláchl,“ jal se zapřádati rozmluvu.

Důstojník se na něj jen ostře podíval. Polesný odpovídal mu pevným pohledem a svým obyčejným úsměvem, který se však dnes Halaburdovi zdál netoliko uštěpačným, ale i drzým a vyzývavým.

„Za to vás tuším Pánbůh potrestal," mluvil myslivec dále.

„Čím pak?" tázal se úsečně důstojník.

„Nějakým mokrým dobrodružstvím, neli?"

„Od koho to máte?"

„Ani co se stalo za tmavé noci," dí rozmarně polesný, „nezůstane tajno, když se po ránu vyvěsí na dvůr mokré šatstvo."

Halaburd postaviv se před hosta ptal se s vážným pohledem: „Byl jste u své paní?"

„Kdy?"

„Teď ovšem."

„Teď jsem byl u paní Komárové na obědě. Moje žena není doma, kamsi odešla."

„Vy nepochybně víte, kam?"

„A vy snad ještě dřív než já?"

„Vím také, proč."

„I hleďme!" zasmál se myslivec, položil obě ruce na stůl a nahnuv se tělem ku předu patřil s šibalskou zvědavostí svému společníku do očí.

Halaburda vzezření a chování jeho popouzelo tak, že se mu do tváře vehnala krev — scházel k tomu již jen vlas, že by se na něj byl hněvivě rozkřikl. Ale přece se ještě udržel, i začal mluviti po dobrém:

„Můj milý, vaše paní je tak dobrá duše, že věru nezasluhuje, aby jí bylo ubližováno."

„Od koho?" ptal se polesný.

„Od nikoho — nejméně od jejího manžela."

„Ach tak — ona si vám tedy stěžovala?"

„Nikoliv, ani slovem —"

„Ani slovem," opakoval si Lebeda jako pro sebe.

„Od té chvíle," dotvrzoval to setník, „co jsem s ní mluvil před vámi, už jsem z jejích úst ani slova neslyšel."

„Tak? M-hm. Tedy nějaká jiná dobrá duše u vás měla audienci, a já mám jí za to děkovati —"

„Nemusíte jí hledati daleko — mohu vám na ni hned prstem ukázati."

„Opravdu? Račíte mysliti mne?"

„Mohl byste o tom míti povědomosť!"

„Kdy byste mě na prášek roztloukl, nerozumím, jak to míníte."

„Děláte se příliš nevinným a nevědomým."

„Nevinným se dělati nechci — kdo pak z nás je bez chyby?" mluvil polesný pořád se stejným klidem. „Ale nevědomosť má je tak pravdiva i skutečna —"

Setník mu netrpělivě v padl do řeči.

„Mermomocí chtěl jste tomu, abych u vás přespal do rána. Na to snad se pamatujete, poněvadž jste prve řekl —"

„I ano, na to se pamatuji."

„Sotva jsem na oko k vaší žádosti svolil a vám dobrou noc dal, pustil jste se do hlasité vády —"

„To jest," mírnil to Lebeda, „trochu jsem se rozkřikoval? Nu, dost možná. Ale víte, takový kázus přihodí se někdy snad každému příslušníkovi mužského cechu, když se trochu nachmelí a rozjaří. Či

byste jen vy od toho pravidla činil vzácnou výminku? Vy jste si nikdy ještě přes míru nepřihnul a následkem toho nezabláznil?“

Polesný usmíval se na důstojníka tak čtverácky, jako by zrovna měl před očima učitelského mládence, an konaje noční pouť od Smržovky pobožné a světské písně prozpěvuje, na tmavé silnici v Jívině bezpočtukrát klopýtá i padá, káni i klobouk ztrácí, konečně bez vědomí doma se ocitá a k husám i kravce do chléva si uléhá.

„Mezi mnou a vámi bude v tom přece nějaký rozdíl,“ odpovídal setník rozhorlen. „O mně nemůže nikdo říci, že bych jej byl v opilosti sužoval.“

„Aspoň vaše manželka jistě ne —“

„O manželku právě se tu jedná.“

„Co se toho týče, byl jste vy tuze opatrný, a proto je vaše nevinnosť v této věci učiněné zrcadlo. Abychom však mohli k sobě býti přirovnáváni, musíme počkať, až vy budete tak dlouho ženat jako já a přijde k vám jednou po letech dávný, dobrý přítel —“

„Musím důrazně žádati, abyste se mou osobou nezastíral!“

„Můj Bože, což pak jste tak nedůtkliv —“

„Musím žádati, abyste mé osoby nevtahoval, kam nikterak nepatří, a nečinil mne účastníkem věcí —“

Lebeda se na pohovce zvolna vzpřímil.

„Ale pro pána krále,“ překřikl Halaburda, „vaše ctěná osoba se docela zbytečně rozpaluje! Mluvil jsem o ní pořád jen slušně, s náležitým respektem —“

„Pořád?“ zvolal zlostně setník.

„Či ne?“

„Vaše paměť je tuze děrava.“

„Nevěděl bych —“

„Já ale vím, že jste o mně mluvil velmi neslušně, ano hanebně.“

„Ou, ou!“

„Cikánsky!“

„Kdy pak? Před kým?“

„V noci, před vaší manželkou, kterou jste při tom zrovna tak mrzce podezříval a hanobil, jako mne!“

Myslivec vyskočil — na rtech jeho místo úsměvu pohrával úšklebek.

„Jen pomalu s tou flintou, pane hejtmane!“ promluvil jizlivě.

Důstojník nedbal na jeho slova.

„A to jste ještě myslil, že jsem ve vašem domě,“ křičel dále, — „mohl jsem vás na vlastní uši slyšeť!“

„Ajajaj! A co pak by se bylo stalo?“

„Byl bych váš nectný jazyk na místě potrestal!“

„Zrovna mě mráz obchází!“ rouhal se rozhněvanému polesný. „To je štěstí, že vaše uši byly už opodál! Jen buďte nyní tak dobrý a tolik se nerozkřikujte, mohlo by to přece smutně skončiť.“

„S kým?“ zvolal hrozivě Halaburd.

„Se mnou, toť se rozumí. Vy už teď vypadáte jako zuřivý krocan, jen člověku skočiť do očí.“

Setník za okamžik patřil na Lebedu v němém rozezlení.

„Kliďte se mi odsud!“ osopil se na něj potom.

„Oho!“ zpurně houknul myslivec.

„Jděte v tu chvíli, anebo —!“

„Anebo co?“ ptal se Lebeda vyzývavě přistoupiv k samému soupeřovi. „Bude snad padati oheň a síra?“

Důstojník místo odpovědi sáhl k svému boku, kde však nebylo šavle.

„Mně se zdá,“ pokračoval po krátké přestávce Lebeda, „že *vy* jste dneska trknut, jinak byste se nedělal tak směšným.“

„Vy se opovažujete —!“

„Ukrutně směšným!“ opakoval vzdorovitě polesný. „Na mne pouštět hrůzu — s jakou pak jste se to, člověče, potázal? Jděte hrůzu pouštět na Prusy, jak teď vypadáte a jak se kasáte, snad se vás přece uleknou! Já však, holečku, se neleknu ani Lucipera, kdy by přede mnou blýskal celým peklem, — a vy přede mnou blýskáte jen svými prýmky, hvězdičkami a hněvivými blesky z kalafuny!“

Setník se za této řeči násilně opanoval.

„Když je to takové,“ ozval se mírněji, „mám vám říci už jen jedno slovo.“

„A já vám také jedno,“ ráz na ráz vece Lebeda.

„Mluvte napřed.“

„Vy jste si tu dovolil se mnou tak mluvit —“

„Ještě docela jinou řeč by zasluhoval ode mne slyšeti člověk, který mě urazil takovým způsobem, že se našinec může spokojiti jen jedním zadostučiněním.“

„A to by bylo?“ ptal se zpupně myslivec.

„Zbraněmi.“

„Dobrá! V tom vám našinec také může vyhovět.“

„To je mé slovo.“

„Z celé vaší řeči se mi nejvíc líbí.“

„Pošlu vám své svědky.“

„Jeli vám jich potřeba —“

„A musí to býti ještě dnes.“

„K službám,“ odsekl polesný.

Nesa hlavu hrdě vztýčenou a silně dupaje opustil pokoj.

(Pokračování.)

Městský rychtář.

Dle archivních pramenů

líčí

dr. Zikm. Winter.[1])

ejprve kdo měl býti městským rychtářem? Rožmitálská kniha odpovídá k tomu podle zrcadla švábského, že nemá býti rychtářem člověk „křivý přísežník, psanec, výpovědník, kacíř ani pohan, nemá chrom býti na ruku, pravého lože býti má, nemá chlapný býti, ani slep býti, ani něm, ani blázen, nemá také stár býti,

[1]) Zprávy Kutnohorské s přátelskou ochotou z archivu vypsal a mně zapůjčil prof. Šimek, začež budiž jemu dík.

také ne méně než jedenmecítma let, také ne přes 68 let." Ale nepřestává vzácná kniha na negativní definici. Uvozujeť hned dále, že „stěžejové ctnosti rychtářovy mají býti čtyři: spravedlnosť, múdrosť, síla, a smíra nebo skrovenství," to jest aby nebyl hněviv z míry a nikomu nelál a dobré od zlého dělil. Městské právo české k těmto vlastnostem rychtářským ještě přičinilo buď nové, aneb staré osvětlilo vlastnostmi příbuznými. Husitská doba přidala, aby Němec v Praze nestal se rychtářem. Sto let potom Brikcí praví mezi jiným, aby „rychtář nebyl ani psanec, ani žid, ani kacíř; nebuď také hrubec, totiž v mravech hrubý a hlúpý; má také býti těla zdravého, zvláště pak na ruku aby nedostatku netrpěl, na létech 21 aby přesáhl a 80 let aby nedocházel, má lakomství vzdálen býti, nemá v něm hněv ani prchlivosť panovati, než toliko rozum."

Žádalo se tedy při rychtáři přemnoho pěkných vlastností, ale úloha rychtářova v městě nebyla také malička. Shrnouti ji bylo lze do úsloví tehdáž obyčejného, že rychtář měl dobré velebiti a vyhledávati, zlé tupiti a stavovati. Ale co všecko se v tom tajilo! V tom byla povinnosť prohlédati k veřejné bezpečnosti a mravnosti, k spravedlivosti v trzích, k čistotě v městě, zatýkati lidi nepořádné, psance a lidi z měst vypověděné hnáti, obstavovati dlužníky, na něž dáno právo, „přetrhovati neřády," zkrocovati nezbedné, zvláště času nočního;" „na překážku krádežů měl rychtář se svú čeledí jinde a jinde po městě choditi a ostříhati;" při tom řídil soud v malých věcech policejních a soukromoprávních, v nichž šlo nejvýše do deseti kop, později do dvaceti, v trestním právě konával službu konšelům, že ostříhal vězně, byl při jich výslechu i popravě a vykonával vůbec exekucí ortelů konšelských všech a jakýchkoli.

V Praze, kde na jednu osobu pro velikosť města tato obojí úloha policejní i služba při žaláři byla by přílišnou, mívali už v 15. věku rychtáře dva: hořejšího a dolejšího. Dolejší pečoval o věci žalářní. Ale i rychtář dolejší byl povinen pomáhati hořejšímu. Instrukcí rychtářů Pražských z doby husitské dotýkají se spíš soudních úloh rychtářských nežli policejních. Teprve koncem století husitského a počátkem století 16. podávají se městskému rychtáři zevrubnější nařízení, kterak sobě vésti má v policejních úlohách. Nemá nad nikým moci provoditi, nemá mu panovati prchlivosť; nemá „jímajících" bíti, leč by odboj právu učinili a jen když by se protivili, může je „neškodně pro vostrach žilou přemrštiti." Koho zatkl, má purkmistru oznámiti a „nikoli pro kořisť peněz žádného nepropouštěti."

Tyto úlohy všecky všudy mívali na sobě také rychtáři měst venkovských. Jen to ještě přibylo jim všude, že buď sami, buď skrze služebníky své, nebyloli zvláštních výběrčí na čas ustanovených, vybírali sbírky, purkrechty, úroky atd. A kde nevybírali daň neb sbírku původní: tu jim aspoň ukládáno, aby sbírali „restanty." Patrně posíláni jsou pro ostrach. V městech poddaných býval rychtář zavazován službou vrchnosti předem. Pravíť r. 1552 Albrecht Smiřický, vrchnosť Náchodská, o rychtáři městském: „Což jemu z poručení mého neb ouředníka rozkázáno bude, aby hned tak činil a jináč nic; k tomu konšelé též, což by mu rozkázali, aby tak činil, na své hlavě nic aby nezavíral."

V ouřad rychtářský bývala osoba příhodná volívána od podkomořího nebo i od rady městské na rok. „Ouřad jeho se nedědí, leč by toho purkmistr a páni slušnou příčinu uznali,“ tak dí starý řád, patrno narážeje na zvyk předhusitský o dědičných rychtářích. V některých městech volila rychtáře obojí rada, spolu jmenujíc dva tři sousedy jemu za pomocníky v soudě. V jiných městech zas volen býval rychtář v obci veliké. Stalo se sice, že některý rychtář tři, čtyři léta po sobě volen byl zase; ba Počátečtí měli r. 1545 rychtáře Jana Částku, jenž deset let vytrval v tom úřadě: ale na odpor tomu častěji stávalo se, že pro obtížnosť i nebezpečnosť úřadu nejeden soused, když na něj padla volba, vší mocí se vzpíral a nechtěl býti rychtářem.

Odbyv sobě rok, mnohý rychtář těžce oddychl sobě a vzdech ten i do rychtářské knihy zapsal, jako na příklad r. 1577 Rakovnický Diviček, jehož povzdech měl tuto zbožnou podobu: „Budiž Pánu Bohu věčná chvála. Amen. Jam tibi, omnipotens Deus, toto pectore gratias ago, quod me in arduo et periculorum molestiarumque pleno judicis officio tua gratia adjuvisti et defendisti.“ David Turek, v Hradci Jindřichově soused, r. 1615 hořce a lítostivě plakal proto, že když rychtářem byl, „skrze ten ouřad rychtářský do těch dluhů přišel a že jest ouřadu jak živ nebyl žádostiv, a kdo jest jemu od něho pomohl, aby mu Pán Bůh odplata bejti ráčil.“

Když byl soused kterýs zvolen rychtářem, vydána mu nejprve přísaha. Ve Stříbře přísahal městský rychtář koncem 15. století a počátkem 16. věku Bohu, všem svatým, nejjasnějšímu knížeti a králi, „že tento úřad rychtářský věrně a právě vésti chce ke cti a chvále Pánu Bohu, k dobrému a poctivému králi J. Msti, k obecnému dobrému města tohoto, a v něm každému chudému i bohatému spravedlnosť činiti a jí dopomáhati vedle vší své možnosti.“ Když zřízen byl za trest městům úřad císařského rychtáře, přísahával městský rychtář také onomu.

Po přísaze vydali mu znaky hodnosti jeho: pečeť, hůl a žílu. Pečeť rychtářská nemívala té veliké vážnosti jako purkmistrovská, ale že tomu tak, nevěděli všude. Nevědělitě toho na příklad Pardubičtí, jimž r. 1575 komora královská na poučenou psala: „Co se Kašpara Lubinského, kterýž jsa rychtářem města Pardubic pečeť rychtářskou ztratil, dotýče, ten aby touž pokutou jako purkmistr, kdy by pečeť městskou ztratil, pokutován býti měl, vidí se nám, že by v tom veliký rozdíl a jemu s ublížením bylo, a protož pro takovou svou nedbanlivosť pokuty J. M. císařské 10 kop grošů českých ať položí, pečeť novú rychtářskú udělati dá a s ouřadu na ten čas ssazen jest. Takových 10 kop grošů na opravu zlých cest okolo města obrátiti budete moci.“

Zevnější znak moci rychtářské každému v oči bijící bývala hůl, též palcát čili právo rychtářské i regiment řečená. V Praze říkali palcátu rychtářskému také „ruka,“ což by poněkud na podobu jeho ukazovalo. Hůl rychtářova bývala ozdobná, řemeslně řezaná ale přece ne tak drahocenná, aby rychtáři bývalo líto ji o lidi rozbíjeti. O vážnosti rychtářské holi svědčí už to, že na ni lidé při soudě rychtářově přísahali. Na obyčejné bití a „přemršťování neposluchů“ míval rychtář žílu, která r. 1530 ve Stříbře pořízena byla za 24 grošů. Chtěl-li zbaviti se rychtář na chvíli úřadu svého, vzal od konšel k tomu odpuštění

a podal jen palcát s žilou sousedu jinému, a tím podáním samým již oděl se soused v právomoc i vážnosť rychtářovu.

Jest otázka, cože měl rychtář za svou práci? Míval roční plat a k němu, což více vážilo, míval důchod případný čili nahodilý. Od husitských dob míval pevného platu Pražský rychtář 10 kop do roka a porybné. Na to měl dva koně chovati, na nichž vodili na popravu; také na těch koních „nevolné lidi honil“ a na „zájmy“ jezdil. V městech venkovských býval ještě v 16. století plat rychtářský nepatrný. Pardubičtí mu platívali v polou století jen 4 kopy v rok! Ale za to bývaly důchody mimořádné hojny a pestry. Ani ne tak ještě v době husitské. V ní jen určuje se Pražskému rychtáři důchod z „fentování:“ co „zajal“ pod kopu, z toho aby měl groš, co pod 10 kop, z toho tři groše, co nad 10 kop, z toho mohl sobě vzíti 5 grošů. Nelze pochybovati, že také z jiných prací ouředních, nejen ze „zájmu“ míval důchod, ale v právech starých se jmenovitě neuvádí jen to, co měl míti z výkonů trestního práva. Z odpraveného měl míti všecko, „což jest na něm i pod ním,“ kromě toho, co slušelo dáti biřicovi. Proto také obhájili konšelé Pražští r. 1523 svého rychtáře Beneše ručníkáře, aby zůstaven byl při svršcích zbylých po zloději Hlaváčkovi, ke kterýmž věcem hlásil se též okradený Havel kramář. Páni uznali, „že by rychtář, kdy by jiné pomoci postranní nepřicházelo, nemohl na luon těch 20 grošů státi, neb sám šest na čeledi jest.“ Též z vymrskaného člověka mohl vzíti rychtář to, co na něm bylo nad kopu; biřic vzal si, co bylo pod kopu. Patrno, že ho svlíkli dočista. V pozdějších časech zdá se, že z toho zvyku sešlo.

Z policejních pokut právo doby husitské přiříká rychtáři zbraň, kterou sebral těm, kdož v noci se toulali beze světla, a k tomu ještě za šatlavu přidati měli 4 groše rychtáři a biřici groš; dvali sobě nadali na ulici, z toho měl rychtář důchod pěti grošů. Ale proběhem století 15. vybíral rychtář ze všech všudy případností policejních a soudních a vybíral někdy tak nekřesťansky, že z toho byly nářky, a po nářcích následovaly ouřední sazby určité a daleko zevrubnější nežli druhdy. Od obsílky měl bráti od počátku 16. století 7 peněz, nedostavilli se kdo ku právu a rychtář musil pro něho a nutiti ho zapečetěním bytu neb zamčením, za to obdržel 2 groše; vzalli koho ku právu násilou, též 2 groše za práci měl; bylli to soused přespolní, obdržel rychtář „to dvé.“ Kdo na koho právo dal čili „obstavuňk“ si vyžádal, zaplatil rychtáři 5 grošů českých, z čehož písař rychtářský obdržel groš. Ale i do těchto sazeb žalováno, poněvadž rychtář si je rozmnožoval, a kde nebylo nic posazeno, tu rychtář pořáde brával, co chtěl, a lidi „šacoval.“ R. 1536 žalovaly všecky tři obce Pražské, „že ublížení se jim děje; pro malé summy že mnoho obsílek rychtář dává.“ Obecní prosili, aby rychtář víc nebral od obsílky než, jak svrchu se praví, po 7 denárech, a rychtář aby stranu obeslanou k tomu hned přidržal, by k právu stála bez dalšího poslání. Do r. 1584 vzrostly platy rychtářské a staly se drobnějšími a zevrubnějšími.

V městech venkovských nebývaly rychtářské sazby tak zevrubny. Za vzorek budiž Kadaňská z r. 1556. Tou páni určili, aby rychtář bral od pranice pěstí po 5 groších, hodilli kdo na druhého konvici, konvice propadla rychtáři pokutou. Chtělli sobě ji šenkýř vydobyti,

musil rváč dáti 10 grošů. Za obnažený nůž neb tesák platilo se rychtáři 15 grošů bílých. Pardubická vrchnost určila r. 1515 rychtáři, jenž jí vybíral úroky a v noci chodíval s konšelským pacholkem a biřicem přetrhovat neřádů, aby sbíral peníze se stolu karbaníků a zbraně, při kom je najde nočně; „stavné připovědné nebo nájemné aby mu šlo“ a z rathousu, cožkoli konšelé přijmou, od každé pokuty groš aby měl i „zárožné“ čili pokutu vybíranou za zvíře na cizí pastvě neb škodě zastižené. Z rohu bráti měl 2 peníze, s koně půl groše bílého, ze svině 2 peníze, z husy haléř. Někde také zdá se, že až do sedmnáctého věku drahně pokut zanecháno rychtářově vůli a zdání. Dosti často čteš o tom, „že rychtář lidi pro špatné (malé) někdy provinění mimo náležitost pokutami přetahuje a vězením hyndruje a biřici dopouští po své vůli lidi šacovati.“

První příručí rychtářův býval písař. Ale rozeznávejme dvojí písaře rychtářské. Tomu písaři rychtářovu, jenž při policii bezpečnosti a pořádku totéž právo míval lidi zatýkati jako rychtář, tomuto policejnímu ouředníkovi bývalo jmeno písaře odtud, že psával při soudě rychtářském, jenž byl o malé dluhy a policejní přestupky; mimo to psával do register rychtářových, koho zatkli, co u něho peněz nalezli, kolik a komu odvedli; psával do register o dluzích a vůbec o všech věcech, jež příslušely úřadu rychtářskému a nebyly rázu hrdelného. Věci, jež dotýkaly se těžkého žaláře, hrdelních pokut, práva outrpného, ty psával jiný písař rychtářův, jemuž vůbec říkáno krevní. Písaře krevního měla jen ta města, kde byl kat. Kde neměli kata ani písaře krevního, vypůjčovali sobě oba. — Třetí jmeno písařské nalezli jsme v Praze teprve r. 1614. Byl totiž Daniel Doubrava, měšťan Novoměstský, jenž při všech třech městech Pražských v úřadě šestipanském u přítomnosti rychtářů Staroměstského i Novoměstského a písaře rychtářského přijat byl „za písaře tajných věcí.“ Tento písař byl asi také písař krevní. Jeho jmeno vyskytuje se tuto ponejprv u veřejnosti.

Bylali počestnosť ouřadu písařského na sporu, to beze sporu za nepoctivé kladeni jsou služebníci rychtářští, ať se zvali jakkoli.

K nim náleželi posel rychtářův, pacholci, biřicové. Trojích těchto služebníků ouřad nikde nebýval tak určitě vytčen, aby jedni konali to a druzí ono. Nacházíme, že touž službu koná někde biřic, jinde posel. Jen tolik jest jisto, že poslu rychtářovu přec lepší služby ukládali nežli biřicovi. Litoměřičtí píší r. 1512 Lounským, chtějícím zvěděti, kterou službu při nich koná posel rychtářův, že „Abraham, posel rychtáře našeho, přísahu má podle práva města našeho a vedle té přísahy k soudům a k právu pohání a připovídá a půhony před soudem zahájeným (v němž se děly trhy či koupě a prodeje gruntů a domů) vyhlašuje.“ Ve Stříbře platí se r. 1590 „poslu rychtářskému, že jarmark Klatovský a Hostouňský v známosť lidem uvedl, že jsou oba odvolány — 5 grošů.“ Jinde to a vše jiné provolával biřic. V Horšově Týně měl posel rychtářův hlídku nad vězením, jemu placeno od sedění v šatlavě za den a noc po 3 groších, na věži po 4 groších, on obsílal sousedy, začež brával po 2 denárech, on hlídal na obecních polích a lukách a brával od „děvečky na škodě zastižené po 2 groších 4 denárech, od koně 4 gr., od krávy 2 groše, od telete a kozy 1 groš, od ovce 2 denáry, od husí starých 4 denáry, od mladých 2 denáry; on také v obci

oznamoval vyhlášky konšelské, začež míval zvlášť plat po 1 groši; o jarmarce míval za svoje hlídání také důchod, a to tak, že směl „teprva po pánich o třetí neb čtvrtý krám choditi, tak jakž i v jiných všudy městech se zachovává, a od každého jednoho krámu, též kárníků a formanů nic víceji vybírati nemá, než po 2 malých;“ k tomu měl od „jednoho každého kusu dobytka, co by scepenělo, jistej plat bráti od ovčáka, a kdy by co — Pán Bůh uchovati rač — některému z pánů radních od dobytka zhynulo, vezma 1 kopu bude povinen zase kůži vrátiti,“ — což by svědčilo, že nebyl rychtářský posel Horšovotýnský dalek rasa. Stálého služného míval v 16. století na měsíc 40 grošů. R. 1612 dali mu na rok 10 kop a 1 kbel žita.

Kollegové rychtářského posla bývali rychtářovi pacholci čili pochopové neb habarti, jimž v staré době také pěkně říkali panoši. Právo Soběslavské mluví o 12 panoších rychtářských v Staré Praze; což byl asi všecek všudy nižší personál policejní; r. 1597 dovídáme se naproti tomu, že má rychtář Staroměstský pacholků jen pět, kteří mívali ročně po 10 kopách českých služného. Patrně byla to jen malá část tehdejších policistů. Venkovská města přestávala na jednom, na dvou rychtářských pacholcích. Úlohou jich bylo vázati lidi na řemen a voditi je do šatlavy. Bývali též opovrženi, ale méně přec než biřic, jenž jim sice v těchže úlohách pomáhal, ale jehož byt přec jen byla šatlava neb birdovna. O právním postavení obou těchto služebníků rychtářských svědčí zásada, že „rychtářský pacholek toliko o peníze u soudu může svědčiti,“ ale o peníze jakékoli; biřic proti tomu „svědčiti může toliko do 12 českých grošů; a když se poctivosti dotejká, tu on svědomí dáti nemůž.“ Řídko kdy se stalo, aby za hrdlo pacholka rychtářského vrah byl také hrdlem platil! Perníkář Marek r. 1519 pouze proto vypovědín z města Prahy na 20 let, což byl ovšem trest také dosti zlý.

Divíme se tuze, že v právní knize města Polné ke konci 16. stol. čteme, „kterak k řemeslu připouštěti se mají děti služebníků rychtářských, jen když se ctně chovají, to poctivosti řemesla že neuškodí.“ Tak lidských zápisů v oněch dobách nebude asi mnoho. Třeba stálo v knize Stříbrské r. 1560, že platí páni měsíčně 30 grošů „*panu* biřici,“ přes tuto uctivosť (nenílí ironickou) býval biřic ze všech služebníků osoba nejpovrženější. S rasem a katem stál na rovni a počítal se „k zadní sběři.“ Čtemeli v pramenech, že tu neb onu osobu z města vyvedl „člověk zlý,“ tedy je to biřic.

K lepším pomocníkům rychtářovým bylo by přičiniti v některých městech „podrychtářího;“ někde byl podrychtáří nižším kollegou rychtářovým, jinde byl asi jen kollegou posla rychtářova.

Přední právo rychtářovo a prvního pomocníka jeho, písaře, bývalo to, že zatýkal. Ale neměl toho práva ke všem osobám ani na všech místech. Z rychtářova práva vyňati bývali nejprve kněží. Jen tu výminku kladlo právo Starého Města z doby husitské, kdy by kněz nebo mnich nalezen byl v „světském rúše, tehdy má tak súzen býti, jak se proměnil.“ Ale i tou výminkou se vždy kněži zhoršovali, nedopouštějíce na sebe práva světského. — Druhé nesměl zatýkati osob šlechtických; rychtář Jan Šabat v Neveklově r. 1536 proto velemoudře odpověděl, když ho písař Valentin vyzýval k zakročení, poněvadž se

páni tepali nočně na rynku: „Já mezi pány nenáležím a oni mne nebudou chtíti slyšeti!“ I nešel. Bylitě páni choulostivi i na pouhé dotknutí se ruky rychtářské. Na příklad Náchodský pan Hynek Abrspach z Dubé r. 1557 nechal se pozvati na večeři od Urbana rychtáře Mělnického — a ten „stoje před stolem, v tom jest ruce rozvrhl a šátkem jest pána uhodil nechtě a nerad. V tom když pán se počal horšiti, rychtář na stůl položil hlavu mluvě, aby pán nad ním učinil, což ráčí a odpustil mu.“ Však neodpustil pán a žaloval z těžké urážky své!

Což zle bývalo, opovážilli se rychtář neb písař městský pána zatýkati! R. 1533 krevní písař Staroměstský Václav zatkl Albrechta z Gutštejna, když přijel „do Prahy chtějíc ku pomoci králi proti Turku se vypraviti,“ — a „pro ten posměch“ pánu učiněný dvojnásobně ubohý písař potrestán. Nejprv ho zavřeli páni Staroměstští a sesadili s úřadu, aby měli od pána pokoj, a když pán nedal pokoje, opatřen jest v soudě hejtmanském na poctivosti a krevní písař „pro svou všetečnosť“ musil jíti do kázně na Hradčany. Také nejednou stalo se, že zatýkaný šlechtic nemíval těžkosti nižádné, ranilli zatýkajícího. Vít, služebník rychtáře Novoměstského, r. 1551 byl od Mikuláše Troskovce z Veleně zraněn, a soud ho přece pro „všetečnosť a svévolnosť“ do kázně své vzal. Ani sluhů svých páni nedopouštěli někdy rychtářům bráti. V Berouně r. 1587 vyniklo z takové příhody i zbouření města všeho. Volal Václav Vysokomejtský, rychtář, o sluhovi panském, „že ho vezme, by byl prostřed moře, — ale pán ho vzíti nedal.“ Podobná věc udála se v Hoře r. 1561, kde Jan Libenický z Vrchovišť nedal rychtáři vzíti pacholka svého, vraha, ani když pět osob radních přišlo „právu“ na pomoc. Až teprve, když obeslali cechy řemeslnické po několiku osobách se zbraní, pak poddal se šlechtic — ale Horští měli z toho těžkosť v soudě komorním.

Že rychtář nesměl do panského domu vcházeti za zatykačem, toť rozumí se samo. Jan Bořita z Martinic jedenkráte šeredně vyhnal z domu svého na Malé Straně i královského rychtáře Jiříka Fejtle z Ploskovic, a to byl přec větší pán než městský rychtář. Dotčený králův rychtář vešel do domu pana purkrabí Karlštejnského spolu s Hanušem Opplem z Adorfu honě nějakého dlužníka za věci kupecké, a Bořita křičel a lál, „aby se oba z jeho domu vyjebali, nebo že je s pavlače dolů káže shházeti nebo dáti na Karlštejn.“ „Tak jsme musili,“ praví Oppl v soudě, „s panem rychtářem odejíti a toho jistého dlužníka tam nechati.“ Po těžkých zkušenostech pozdější dobou v Praze nechtívali konšelé propouštěti koupě domu šlechtici jináče nežli na revers, že rychtáři nebude brániti vstupu.

Nejobyčejnější spůsob zatýkání dlužníků přespolních neb domácích, jak se vyvinul a platil v 16. věku napořád, byl dosti obšírný ten, že nejprve jistec, neb rukojmě, neb posel přespolní rychtáře s listem zatýkacím prosil „o zvedení“ na osobu tuto neb tuto. Ale teď, i když přijal rychtář několik grošů svého práva a nalezenli zatýkací list pořádným, aneb osvědčilli se jistec některým sousedem známým za pořádného, ještě nebylo jisto, budeli dlužník obstaven. Dí instrukcí rychtářská: „Jestli sedí na voze, cestou jde neb na koni jede, tu se obstavuňk nepřijímá, leč by dolů sestoupil neb se zastavil, neb v hospodě byl, na rynku stál, na trhu jednal, v času jarmarečním též ne,

leč ze slušných příčin.“ Lze si pomysliti, jak komické případy rodily se z této instrukce: kterak jistec opatrně chodil za svou obětí, kterou chtěl obstaviti dáti, kterak oběť shlednuvši nástrahu honem dala se na chůzi, na jízdu pryč. Bylli dlužník neb vinník cizí tak neopatrný, že se přikvapiti a zatknouti dal, po té šly obě strany ke knihám rychtářským, do nichž písař zapsal „obstavuňk, kdy, proč a odkud,“ spolu zapsáni jsou „rukojmové k obstavuňku zarukující,“ den určen k stání, a „týž obstavuňk vznésti bylo na konšely při nejprvnějším sedění k rozsouzení.“ Tu mohl obstavený postaviti dva rukojmí a žádati do dvou neděl času, aby mohl buď jistce odbyti neb „obstavuňku odepříti.“

Kdy by rychtář byl nedopomohl „pořádnému obstavuňku“ a člověk, na něhož právo se mělo založiti, byl by ušel pryč, platil rychtář škodu všecku sám. Nebylli zatykač ani dlužník ani člověk z cizího práva obstavený, alebrž jen soused neposlušný, který se na radnici nechtěl dostaviti, došel si rychtář pro něho bez cedule na pouhý rozkaz pánů a nenalezlli ho doma, zapečetil mu komoru spací. Tudy vyvinul se ten podvod, že manželka v nebytí zatčeného ukázala právu některou zbytečnou v domě komoru, kde manžel nespával. Se zatykačem zlým — se zlodějem a jiným podobným člověkem — bývalo okolků méně.

Jest otázka na snadě, kterak majíc před sebou vinníka vedlo sobě obecenstvo, prve nežli přišel rychtář. Všeobecné mínění od starodávna a pořáde bylo to, že dotýkati se lotrů nebo pomáhati rychtáři v jeho práci, věc jest nečestná. R. 1418 všecka obec Novoměstská proti tomuto mínění usnesla se, vidouc bez pochyby, že lotři, než „právo“ přišlo, dávno byli ti tam i za přítomnosti obecenstva, že „měštěnín můž dodržeti právu lotra, než do šatlavy nemá voditi.“ Může ho držeti „usque ad adventum judicis sive nunciorum ipsius.“ Ale tím nespraveno mnoho. Známe nesčíslně případů, kde volali lidé na vraha: „Neutíkej práva, nepobíhej, dočekej!“ Ale vrah nedočekal a obecenstvo ani ruky nepozdvihlo. Jen to učinili, bylli vrah v domě, že zavřeli vrata, aby neušel — ale sáhnouti naň, tahati se s ním nechtíval nikdo, pokud ovšem se jeho sama netýkalo. Vácslavovi Knejzlíkovi vyčítali r. 1535 v Praze, „že není hoden dělati řemesla, poněvadž se biřicem činí a lidi do šatlavy jako biřic vodí.“ Stěží se očistil soudem. Z toho patrno, že cti nebezpečna věc to byla, pomáhati právu. V Lounech takovou pomoc r. 1590 kladli sladovníkovi Hrdinkovi za trestuhodnou všetečnosť a zavřeli ho. (Dokončení.)

R. 1889. Čís. 9.

OSVĚTA

Srbsko za Milana Obrenoviće IV.

Píše

Jos. J. Toužimský.

III.

Západoevropské obecenstvo bylo r. 1876 namnoze toho domnění, že za vším, co v Srbsku, na Černé Hoře a mezi Bulhary v Turecku se dálo, sluší hledati Rusko. Vroucí tužba každého uvědomělého Srba, aby vlasť jeho byla osvobozena a národ sjednocen, hrdinné úsilí Bulharův o svržení jha tureckého, věci jinde zcela pochopitelné, sváděny na vlivy ruské. Zatím však v Bělehradě i na Cetyni právě zástupcové ruští zrazovali od války a pokoušeli se do poslední chvíle zdržeti a odvrátiti zakročení brannou mocí. Jako rakouský tak i ruský zástupce opětoval s důrazem, že Srbsko ponecháno bude svému osudu, jestli lehkovážně vstoupí do války. Ovšem Rusko národní, slovanské, octlo se tentokráte v odporu s vládou a diplomacií ruskou, provázelo svými sympatiemi snahy a konání obou samostatných slovanských zemí na Balkáně, i nepřestávalo sbírati peníze ve prospěch zubožených obětí povstání hercegovského a bosenského. Vysoké i nízké duchovenstvo, velká část šlechty a generality, veškero téměř kupectvo a rolnický lid na Rusi tvořily velký národní tábor, jenž za průběhu událostí mocí veřejného mínění strhl posléze na svou stranu i vládu i cara.

Ještě když 5 května 1876 Ristić, vyzván byv od knížete Milana, sestavil své grand ministère, v němž byl Stevča Michailović předsedou, Jevrem Grujić ministrem spravedlnosti, Tihomil Nikolić ministrem války a hlavní jeho činitel, Jan Ristić, ponechal si místo předsednictví a obor vnitra, tu dostavil se ke knížeti ruský zástupce a odevzdal mu vlastnoruční list carův, jejž pro ten případ měl pohotově a jehož smysl byl, aby Srbsko nepodnikálo nijakého dobrodružství a uposlechlo otcovské rady ruské. Následek toho byl, že ministerstvo nazejtří podalo žádosť za propuštěnou. V Bělehradě nastalo však z té příčiny takové pobou-

ření myslí, že sám kníže se ho zalekl a prosil Ristiće, aby podrže vládu, což se také stalo.

Okolnosti v sousedních zemích Balkánských se záměrům vlády stávaly příznivé. Na jedné straně ukazovalo se, že povstání hercegovského a bosenského nelze utišiti, nýbrž naopak že šíří se rychle i do zemí jiných. Na druhé straně události dosvědčovaly, jak barbarskou mocí jest osmanské panství v Evropě a jak barbarskými jen prostředky chce a jedině může prodloužiti své trvání.

Počátkem dubna zamítli povstalečtí vůdcové hercegovští ústupky od Turecka nabízené, k nimž zavdala podnět nota hr. Andrassya, od Ruska a Německa podporovaná. Turecko nejevilo také nejmenší ochoty, aby opravdově vyhovělo jakýmkoliv potřebám křesťanského lidu, a povstalci byli by jednali bláhově, kdy by byli věřili jakýmkoliv slibům bez náležitých záruk. Také další jednání diplomatické nevedlo k cíli. V květnu za přítomnosti cara Alexandra II. odbývaly se v Berlíně porady mezi Gorčakovem, Bismarckem a Andrassym, i usneseno podati turecké vládě pamětní spis a v něm důrazně žádati za opravy a Turecko vyzvati, aby s povstalci uzavřelo dvouměsíčné příměří. Francie a Italie přistoupily bez průtahu k tomuto osvědčení, tentokráte od Gorčakova podanému, jediné Anglie, kdež Disraeli stavěl se bezvýminečně na stranu tureckou, vymkla se z jednomyslnosti, nadržujíc Turkům. Turecká vláda odpověděla na to odmítavě. Rašid paša (19. kv.) prohlásil, že Turecko pod žádnou podmínkou nemůže jednati s povstalci o příměří, anoť by je tím uznávalo za válčící stranu. Záruky povstalcům prý může připustiti, ale nikdy ve spůsobě dozoru neb nějaké kontroly. „Jest záhodno věděti, že jsme nezvratni v té věci,“ doložil ještě. Pro politiku Ristićovu z toho následovalo, že válečné jeho zakročení stávalo se čím dále tím důvodnější i ve smyslu Evropy.

Na Berlínské té konferenci vyřízena ještě jedna věc, jež byla Srbsko dlouho znepokojovala. Usneseno totiž v zásadě, kdy by mír na Balkánském poloostrově dále měl býti porušen válkou Srbska nebo Černé Hory, že tři císařské moci, aby nebezpečí války obmezily, zachovají neutralitu a žádná nebude zakročovati. Toť bylo, čeho Srbsko se domáhalo, aby totiž bylo bezpečno proti hrozbám rakouskou okkupací.

V Cařihradě samém opětovaly se denně výbuchy fanatismu, při němž vůdci byli ulemové a softové. Jako druhdy janičaři tak nyní tito učenci islamu stali se činitelem, kterýž rozhodoval o veřejné moci, a nástrojem těch, kteří doháněli k fanatickému odporu proti křesťanům, jako Midhad paša, Hussein Avni a jiní, za nimiž stála i Anglie. Jakého stupně dosahovaly vášně, mezi moslemy soustavně rozdmychované, ukázalo se hnedle v Soluni, kdež propukly krvavé bouře proti křesťanům pro dívku bulharskou, uloupenou rodině a dopravenou po železnici pro harem Emina efendia, velmože a prokurátora tureckého, kteráž na zoufalý pokřik svůj a své matky byla (6. kv.) osvobozena od Evropanů a dopravena do domu amerického konsula. Při výtržnostech od Turků proto svedených byli krutě zavražděni francouzský konsul Moulin a německý Abbot. Francie a Německo vyslaly ihned silná loďstva proti Soluni, k nimž přidaly se i válečné lodi italské, rakouské a ruské. Francouzský admirál Jaurès také ihned vážně za-

kročil. Dal sám schytati a na lodi pověšeti četné výtržníky, a mnozí jiní, mezi nimiž přední osobnosti turecké, byli posláni do Cařihradu.

Tam softové a ulemové již tak opanovali veřejnosť, že vražda konsulů v Soluni velebena jako záslužný čin. Ani sultan Abdul Azis neodvažoval se z paláce svého a měl stále připravenou válečnou loď, na které by před nenadálým výbuchem bouře mohl hledati útočiště. Vyslanci pak a konsulové opatřovali se náležitým počtem ozbrojenců, jmenovitě ruský velevyslanec hr. Ignatěv, jenž měl celý sbor ozbrojených Černohorců, Hercegovců a Bosňáků, střehoucích vyslanecké budovy a konajících služby v městě. Pro ochranu křesťanů v případě řeží od mohamedánů osnovaných odbývala se na ruském velevyslanectvu (12. kv.) porada všech zástupců křesťanských mocí. Vyslanectva, konsuláty a lodi měly býti prvním útočištěm.

Zároveň i v Bulharsku propukalo vzbouření. Koncem dubna byla tam kolovala petice, ve které žádáno, aby Bulharsko zřízeno bylo jako samostatné království, sultán aby se dal prohlásiti za krále bulharského, Bulharsko aby mělo svou vládu a své zastupitelstvo sídlící v Ruščuku, jen vojenství a zahraničné věci aby ponechány byly ústřední vládě v Cařihradu. I podpisování petice této bylo však přísně stíháno. Počátkem května překvapena byla pojednou Evropa novinou, že i Bulhaři chápou se zbraně a že právě v nejuvědomělejších a nejosvícenějších končinách, v Staré Planině a v Rodopských horách, vztýčen prapor svobody a zahájeny boje proti Turkům. V přečetných výtiscích šířeno bylo všude provolání národní vlády bulharské, jež svědčilo o rozsahu organisace po celém Bulharsku. „Vzhůru, do zbraně! Hodina vykoupení udeřila!“ hlásáno v něm. Ti, kdož byli příliš staří, aby súčastnili se v svatém boji, měli penězi v poměru svého jmění přispívati k vítězství velké věci národní. Všichni, jmenovitě čorbadžiové, kteří vždy s Turky drželi, byli varováni, aby nepříteli nekonali služeb vyzvědačských. Každý zrádce bez výminky a smilování měl propadnouti smrti. Národní vláda má prý prostředky, aby tresty provedla. Peněžní prostředky budou prý vydávány oněm osobám, které k vybírání jejich budou oprávněny. V provolání, vytištěném potají v Bělehradě, žádalo se na učitelích, aby uzavřeli školy a s dospělejšími žáky konali světější povinnosť. Mohamedáni v obcích žijící byli vyzváni, aby chovali se klidně, pod tou podmínkou že zaručuje se jim bezpečnosť majetku, osoby, cti a rodiny. Povstání v Bulharsku musilo i Srbsku býti heslem.

Krajní prostředky, jichž turecká vláda se chápala, nasvědčovaly sice, že jedině od fanatismu mohamedánského spásu očekává, nicméně byly dosti nebezpečny. Již dne 8. dubna dán byl rozkaz, aby všichni mohamedáni v Bosně a Hercegovině se ozbrojili. Pušky výtečné soustavy a náboje byly rozdávány všem moslimům, kteří sobě handžary, bambitkami a šavlemi výzbroj doplňovali. Opatření to čelilo sice především proti obyvatelstvu křesťanskému, aby udrženo bylo na uzdě, neméně však namířeno bylo i proti Srbsku. Turecko chtělo míti proti němu v nejhorším případě aspoň vydatnou moc nepravidelného vojska, bašibozuků, kdy by odvážilo se vtrhnouti do Bosny. Důsledky opatření toho zakusilo ostatně dvě léta později i Rakousko, když při svém po-

chodu do Bosny vrazilo na tuhý odpor mohamedánů a překvapeno bylo povstáním.

Podobné rozkazy došly i do jiných končin evropského Turecka, kde rovněž rozdávány zbraně a náboje. Tak zejmena mohamedánům, ponejvíce bojovným Albáncům v sandžaku Novopazarském a v horním Albánsku, Čerkesům a Tatarům, Pomákům a Turkům v končinách bulharských. Tím množily se pych a výstřednost mohamedánů proti křesťanům, a nejhůře stíženo tím Bulharsko samo.

Povstání v Bulharsku podnítilo nejvyšší měrou fanatism mohamedánský. Jednak zdáli se Turkům Bulhaři rají nejzotročenější, od níž jest vyzývavou smělostí hlásiti se ku právům lidským; jednak cítili velké nebezpečí, jež jim hrozí z povstání národnosti, kteráž od dolního Dunaje sáhá až téměř k samým zdem Cařihradským. Jen v rychlém potlačení národního hnutí a v krutém ztrestání viděli spásu svou. A to provedli také spůsobem, že se zmocnil úžas celé Evropy, pokud smysl lidskosti a vzdělanosti měly v ní převahu nad bezohledným egoismem státního prospěchu. Softové rozjeli se z Cařihradu do dědin od mohamedánů obývaných a rozdmýchali v souvěrcích dřímající zvířeckost tygrů. Dříve, než stihlo vojsko pod Abdulem Kerimem pašou (rodilým Prušákem) proti Bulharům vyslané na místa, jež prohlašovala se pro svobodu, Pomáci, Čerkesové a Turci vrhali se jako zběsilí na městečka a vesnice bulharské. Vojska pak pod Azisem a Hafizem vedla si stejným spůsobem. Končiny bulharské, jež jedva měly tušení o povstání, odkud jen ozbrojenci byli vytáhli do hor aneb kde pouze vlastenecké písně byly zpívány, obklíčena byla pojednou ohromnou přesilou válečnou. Počalo vraždění po stech a tisících, pálení dědin, trýznění a zneuctívání žen, dívek a dítek, o němž péro zdráhá se psáti. Batak, Tatar Pazardžik, Peruštica, Klisura, Koprivišta, Panadžuriště a mnohá jiná města i dědiny jsou děsným dokladem bestiálnosti, jež před zraky Evropy v utěšených dědinách Balkánských páchána byla na mužích, ženách, dětech, starcích a dívkách nadaného a k národnosti a lidskému životu hlásícího se národa. Za málo neděl přes sto dědin lehlo popelem, přes 25.000 lidských životů (podle některých údajů až 40.000 ano až 100.000) bylo zničeno a přes 12.000 dívek a žen bylo odvlečeno do dědin tureckých, nepočítaje tisíce žen a dívek zhanobených. Náčelníci vražd a sveřepostí těch byli pak od turebké vlády ještě vyznamenáváni řády a hodnostmi.

Povstání bylo potlačeno. Srbové pozbyli spojence, v něhož doufali, nicméně však chystaná válka srbská mravně tím získala, neboť ukázalo se, že vedena býti má proti barbarstvu, které po staletí ničilo národy Balkánské a které vyhladiti bylo povinností ne Srbů jen, ale celé křesťanské Evropy. Podnik srbský získal tím sympatií i v samé Anglii, ačkoliv vláda Disraeliova proti evropskému loďstvu v Soluni demonstrativně vyslala anglické loďstvo do Beziky, a protržením shody evropských mocí byla Turkům na nemalé povzbuzení. Teprve za tři léta při nových volbách v Anglii stala se Bezika Disraeliovi osudnou a zjednala vítězství Gladstonovi, který se byl vřele ujímal jak Bulharů, tak válčících Srbů a Černohorců. Za to srdce Rusi bilo vždy mocněji. Čím více vycházely na veřejnost ukrutnosti turecké, čím více krváceli Srbové,

tím důrazněji a jednomyslněji ozývalo se veřejné mínění, že Rusko musí ujíti se bratří jedné krve a jedné víry. Prvotní chladnosť ruské vlády ustupovala průběhem událostí stále více vřelosti, až měnila se ve vydatnou pomoc.

Již dne 25. května oznamoval turecký vrchní velitel Abdul Kerim do Cařihradu, že povstání bulharské jest v koncích. Trvalo sice porůznu v horách ještě dále a také ukrutnosti se opětovaly, avšak povstání všeobecné bylo zmařeno.

V Srbsku konaly se zatím zjevně již přípravy k válce. Ruský generál Michael *Čerňajev* přijel 12. května do Bělehradu a vydal se na obhlídku opevnění a národního vojska první výzvy. Čerňajev byl vynikl ve válkách ve střední Asii, avšak pro neshody s vojenskou správou ruskou později opustil službu ve vojště. S ním přijel i bohatec ruský Kludov, válečný dobrodruh, který se s Čerňajevem seznámil již v Asii, když dobrovolně konal s ním polní tažení. Srbsku prospíval hlavně štědrou podporou při organisaci válečné. Čerňajev přinesl mnohé zkušenosti a rozhled vrchního velitele, čehož se nedostávalo srbským válečníkům, aniť nikdy před tím armády do pole nevedli. Naproti tomu i Čerňajev měl slabé stránky, jmenovitě že neznal dosti z vlastní zkušenosti ani vojska srbského ani válečníků srbských, a že zvyklý na velké poměry nevážil si dosti rad a plánů, zdělaných na základě mnoholeté zkušenosti a vynikající znalosti okolností od vojevůdců srbských. Za Čerňajevem následovali brzo i někteří jiní důstojníci ruští, kteří se musili služeb ruských vzdáti, když vstoupiti chtěli do vojska srbského. Posléze (28 kv.) jmenován byl Čerňajev generálem srbským.

Vojsko národní první výzvy zaujalo zatím postavení při hranicích, kde pilně se cvičilo a při opevňovacích prácech pomáhalo. Dne 23. května prohlášeno bylo v Srbsku tříměsíčné příročí na všeliké platy, a Srbsko samo zastavilo již poplatek turecké vládě dne 31. května splatný.

Zatím v Cařihradě odehrály se výjevy, jež ukázaly světu, že ani v nejvyšších kruzích tureckých v podstatě nic se nezměnilo od krvavých dob janičarských praetoriánův, a které jako známky rozkladu osmanského panství zdály se napomáhati záměrům srbským. Pašové Midhad, Hussein Avni, Kaiserli a Mehmed Rušdi ve spolku se zakoupeným šeich yl islamem Hassanem Hairullahem a s pomocí kadetní školy a několika námořních obrněnců svrhli sultana Abdula Azisa a uvedli na jeho místo Murada V. To stalo se 29. května, a již dne 4. června ráno nalezen Abdul Azis mrtev vedle pohovky na zemi s hlubohými podélnými ranami na tepnách, zasazenými nůžkami na stříhání brady. Zápach od chloroformu nasvědčoval, že byl uspán, a jiné okolnosti ukazovaly, že na něm byla spáchána úkladná vražda. Krátce potom (15. června večer) vnikl přívrženec Abdula Azisa Hassan do obydlí Midhadova, kdež odbývala se porada, a zavraždil zde třemi ranami z revolveru Husseina Avni paše volaje: „Zhyň, pse, Abdul Azis budiž pomstěn,“ pak Rešida paše a čtyřmi sečnými ranami těžce zranil Kaiserli paše. Hussein Avni, úhlavní nepřítel Srbska, jenž s Midhadem a Rušdim tvořil triumvirát, jejž vydatně podporoval anglický velevyslanec sir Henry Elliot, byl od-

klizen. Fanatism mohamedánský však nikterak tím nevzal ujmy, nýbrž rostl dále, a Midhad kořistil z něho dle možnosti.

Srbsko však nepřerušovalo svého spojení s Tureckem. Uznalo ještě Murada V., a na dotaz po svém zbrojení odpovědělo vyhýbavě, i slíbilo poslati do Cařihradu Nikolu Christiće se zvláštním poselstvím, které mělo přednesti žádosť, aby Turecko ponechalo Srbsku Bosnu pod svrchovaností sultanovou. S poselství toho však sešlo. I druhá výzva národního vojska 42.000 mužů povolána (14. června) do zbraně, i počato se zřizováním dobrovolnických legií.

V den sv. Víta, 27. června, v památný výroční den bitvy na Kosovu Poli r. 1389 svedené, povstalci v Bosně a Hercegovině dali první heslo k válce. Oddíly, jež bili se nad Savou, Unou a Drinou, prohlásili slavně knížete Milana za hospodára Bosny, a Hercegovci knížete Nikolu za svého panovníka. V tom již jevila se vzájemná shoda mezi Černou Horou a Srbskem, kteráž, čím vzácnější byla v jiných případech, tím větší vzbuzovala nadšení.

Z téhož dne datována jest ještě nota Ristićova k vládě turecké, ve kteréž důtklivě žádá, aby Turecko přenechalo Bosnu Srbsku, poněvadž jedině tím způsobem může si nad ní a nad Srbskem zachovati svrchovanosť. To byla i vlastní příčina války. Ristić pak znaje záměry Rakouska a více ještě Uher na Bosnu a znaje hrozby, že Bosna nestane se srbskou nikdy, chtěl takto zachovati sobě niť pro příští jednání s Tureckem. Kdy by Turecko dobrovolně bylo Bosnu postoupilo Srbsku a ve smyslu smlouvy Pařížské z r. 1856 bylo si v ní zachovalo svrchovanosť, nebylo by to bývalo rušením celistvosti osmanské říše, a Rakousko nebylo by se mohlo vzpírati tomu jakožto vnitřní záležitosti Turecka. To ovšem nemohlo ho býti tajno, že před válkou na úmluvu takovou nebylo pomyšlení. Bylo to jakési ultimatum, jemuž teprve válkou mohlo vynuceno býti uznání.

I král Milan podal se aspoň na čas obecnému nadšení válečnému. Dne 29. června opouštěl Bělehrad. Vojsko i národ provázely ho, když s královnou jel k přístavu Savskému, aby vstoupil na připravenou loď Deligrad, po níž nastoupil pak cestu k ústí Moravy, odkud dal se k jihu k hlavní armádě. Nastala chvíle dojemného zápalu, když loučil se s královnou a přistoupiv pak řadám k vojenským, vzdal česť a políbil vlající prapor. Královna, ač ve stavu požehnaném, ještě týž den shromáždila kolem sebe ženy a dívky srbské, a za jejího řízení ustavil se sbor pro službu v polních nemocnicích, pro péči o raněné a nemocné vojíny a pro upravování obvazkův a jiných potřeb ochrany ve válce.

Nazejtří vyhlášeno všude *provolání válečné*, nadepsané „Mému drahému národu.“ V provolání kníže k závěrku hlásal: „Bratři! Kdy bychom po tolikerých nepřátelských krocích a záměrech Turecka i nadále setrvali na cestě zdrženlivosti, naše umírněnosť vykládala by se nám za slabosť, naše mlčení za strach nehodný potomků Dušanových a Milošových. Když však i válka mezi srbským národem a osmanskou říší jest již nevyhnutelna, přece ještě podal jsem v Cařihradě výklad, uváděje v něm prostředek, kterýž by povstalce na východě uspokojil, Srbsko pak vyprostil z onoho těžkého postavení, v němž ocitlo se bez

vlastní viny. Žádal jsem, aby vzdálena byla turecká armáda se všemi divokými zástupy od našich hranic, a prohlásil jsem císařské vládě, že srbské vojsko ve jmenu zákonné sebeobrany, ve jmenu lidskosti a bratrských citů, které nás s trpícími bratry víží, vstoupí do vzbouřených krajů, aby zjednalo mír a pořadek na základech práva a rovnosti bez ohledu na náboženství obyvatelstva. Na turecké vládě jest pak, aby pronesla závažné slovo a krveprolití konec učinila. Srbové! Vojáci! Netáhneme do války puzeni pomstychtivostí, alebrž z nutnosti nám a našim bratřím na východě ukládané, a abychom krveprolití učinili přítrž . . . Překročujíce hranice nesmíte zapomínati, že zásadě celistvosti osmanského císařství potud ostáváme věrni, pokud odpor císařské armády nás nedožene, abychom štěstí válečnému svěřili výsledek naší svaté věci. Nezapomínejte ani na chvíli, že v zemích, kam spějete, bydlí vaši bratří, kteří s otevřenou náručí vás uvítají jako své osvoboditele. Jsou tam ovšem i tací, kteří náboženstvím již dlouho se nám odcizili, i ti však krví a jazykem jsou naši rodní bratří. Uchopili se zbraní proti vám, vyrazte jim je z rukou, jakmile však to se stane, pak jich šetřte jako všech nepřátel a šetřte jich životů, jich rodin, jich majetku a jich víry. *Naše pohnutky jsou čistě národní.* Ony vylučují všechny živly společenského převratu a náboženského fanatismu. Nejsme nositeli ohně a záhuby, ale práva, pořádku a bezpečnosti. Šetřte cizozemců a prokazujte jim všeliké pohostinství, kterým Srbové prosluli, šetřte hranic sousední říše a nedávejte žádné příčiny k nespokojenosti cís. a král. vládě, kteráž si získala právo na náš vděk, vzavši v ochranu tisíce vší pomoci zbavených Bosňanů a Hercegovců a chráníc je před hladem a zimou. Bratři! Pln důvěry ve vaše vlastenectví a vaše válečné ctnosti potáhnu s vámi a před vámi, a s námi jsou chrabří naši bratři *Černohorci* a jejich bohatýrský vůdce, můj bratr kníže Nikola, s námi jsou naši obdivuhodní hrdinové *Hercegovci* a těžce zkoušení trpitelé *Bosňáci.* Naši statní bratři *Bulhaři* čekají na nás, a od slavných *Reků* můžeme se nadíti, že vnukové Themistokleovi a Bočarisovi nebudou se dlouho vzdalovati bojiště. Vzhůru tedy, ku předu, moji bratři junáci, vzhůru, ve jmenu Boha všemohoucího, otce spravedlivého ke všem národům! Vzhůru ve jmenu práva, svobody a osvěty!" Provolání datováno z pevnosti Deligradu.

Současně předčítán byl v Srbsku válečný manifest knížete černohorského, prostotou a mohutností myšlenek působivý. Kníže Nikola hlásá v něm válku za svobodu ve věrném spolku se Srbskem a krvácejícím lidem srbským v Hercegovině a Bosně. Za ohromujícího nadšení vztýčil kníže prapor válečný a odevzdal jej praporečníku, a když vojska a zbraně byly požehnány, vytáhl v čele asi 8000 bojovníků do Hercegoviny, kdežto 4000 vypraveny na jich proti Podgorici.

Byl to odvážný podnik, jehož podjaly se Srbsko a Černá Hora. Jen velkodušná a do budoucnosti prozíravá politika byla ho schopna, politika, jež ani neúspěchu se neleká, když okolnosti vyžadují, aby stát, jenž vůdcovský vytknul si úkol, myšlence své přinesl oběti. Srbsko jsouc tehda menší než Čechy a majíc obyvatelstva asi 1½ milionu duší, vypovídalo válku velmoci, která, třeba se ocitovala ve vnitřním rozkladu, přec aspoň ve válečnictví vynikala a měla mimo vojsko pra-

videlné zástupy nepravidelného vojska, sestávající ze všech moslimů, kteří na vyzvání spěchali ku praporům prorokovým, aby bojovali proti nepřátelům víry aneb aspoň byli pohotově do boje se postaviti. Válečné síly turecké způsobily nejedno již překvapení. Nenadále napadeno bylo by Turecko sotva mohlo klásti výdatný odpor; zcela jinou však moc dovedlo rozvinovati, kdykoliv delší čas vidělo před sebou hrozící nebezpečí a mělo pokdy, sebrati všeliké své síly a použiti všech prostředků, jež mělo po ruce. Tak bylo i s válkou srbsko-tureckou. Když v červenci 1875 vypuklo povstání hercegovské, bylo Turecko skorem bez obrany, do roka však státní mocí a fanatismem náboženským shromáždilo kolem hranic srbských značné sbory, doufajíc, že rychle ztrestá odvahu zpupného vasala. Tolikéž proti Černé Hoře soustředilo výdatnou moc, aby vzdor horským jejím hradbám ji pokořilo.

Prvotní válečný plán srbský po důkladných úvahách zdělaný spočíval na zásadě, že Srbsko má vytrvati v obraně na všech stranách, vyjma Bosnu. Bosna byla také hlavním cílem snah srbských. Tam bylo povstání na několika místech pohraničných, tam bylo lze očekávati i nejvíce podpory od křesťanského lidu a tam směřovali i Černohorci, s nimiž na jihu mohli Srbové podati si ruce nad Limem. Proto hlavní voj měl se vrhnouti za Drinu a jižní přítoky její, vyzbrojovati všude křesťany a zřizovati srbskou státní moc. Proto i jak na Timoku, tak na dolní Moravě, kde bylo lze očekávati hlavní příval moci turecké, zřízena byla mohutná opevnění, z nichž s úspěchem daly se hájiti posice ty proti Turkům. Vynikající bylo jmenovitě opevnění Aleksince a Deligradu, kterým mělo býti hájeno údolí východní Moravy proti útokům od Niše. *Aleksinac*, nevelké městečko poblíž hranic tureckých, proměněno bylo v rozsáhlý opevněný tábor; 21 uzavřených redut pallisadovaných, s krytými prostorami pro mužstvo a zásoby vypínalo se na výšinách kolem města až k řece Moravě. K tomu družilo se mostové opevnění na druhém, levém břehu Moravském, souvislé s opevněními nad pravým břehem Moravy a přítokem Moravice. Otevřené baterie a střelecké zákopy mezi jednotlivými opevněními a řadami podle nich doplňovaly tu soustavu obrany, k jejímuž hájení bylo potřebí 15.000 mužů. *Deligrad*, ležící jen 12 kilometrů severněji od Aleksince, pojil se s opevněními svými k této soustavě. Kolem staré tvrze, proslavené z dob válek za osvobození, vypínalo se šest uzavřených redut podobně vyzbrojených, kolem nalézaly se náspy, zákopy střelecké a baterie. Opevnění ta jakož i jiná na hlavních místech přechodů horských a jinde na hranicích byla dílem generála *Zacha*, jemuž náležel i lví podíl v tomto plánu válečném. Důležitost opevnění těch ukázala se také plnou měrou průběhem války.

Po příchodu generála Čerňajeva se však v plánu válečném stala změna. Již při přehlídce údolí východní Moravy a hranic generál Čerňajev jedva věnoval pozornost opevněním Zachovým a Zachovi vůbec. Rozhodnuto pak, aby srbské voje na všech stranách útočně se vrhly za hranice. Všeobecně měla zahájena býti offensiva, ačkoliv mladým srbským praporům a jmenovitě slabému a nedostatečně vycvičenému jízdectvu bylo třeba projíti dříve školou obrany. Srbská offensiva mohla se zdařiti jen v tom případě, kdy by všude jak v Bosně, tak ve starém

Srbsku a Bulharsku byla došla výdatné podpory. Válečný ten plán v hlavních rysech byl: Čtyřmi směry čtyři armády srbské postoupí útočně. *Drinská* armáda vtrhne do Bosny za naznačeným již účelem, *Ibarská* do sandžaku Novopazarského, aby po případě postupujíc vítězně k Taře a Pivě spojila se s Černohorci. *Jižní* armáda vtrhne podle Moravy do Bulharska, rozdmýchá tam uhasínající povstání, zřídí bulharské prapory a porazí sbory od Cařihradu přicházející. *Timocká* armáda potáhne na Vidin majíc hlavně krýti pozadí jižní armády, by Turci od Dunaje nemohli jí napadati. Co takto stálé vojsko a národní vojsko první výzvy potáhne za hranice, budou sbory druhé výzvy hájiti hranice, dokud nestane se rozhodnutí.

Vrchní velení na Drině svěřeno plukovníku Ranku Alimpićovi, sborům dobrovolnickým, zde dosti četným, velel na plukovníka povýšený Jiří Vlajković, jehož úkolem také bylo zřizovati brannou moc bosenskou. Timocké armádě velel plukovník Lešjanin, jemuž podřízena byla i svatá legie, sestávající ze 3 praporů pěchoty a 3 setnin myslivců. Byli to dobrovolníci, hlavně Bulhaři. Generál Zach vedl armádu Ibarskou, jež překročila pohoří Javoru a postoupila za Uvac a k Novému Pazaru. Zachovi podřízen i dobrovolnický sbor archimandrity Dučiće. Hlavní armáda byla však jižní čili Moravská, jejíž vrchním velitelem byl Čerňajev.

Hlavní armáda čítala nejvybranější síly; stálé vojsko, jehož počet ovšem nepřevyšoval 10.000, pak národního vojska první a druhé výzvy celkem 35.000. Ostatní armády čítaly asi po 20.000 obou výzev a dobrovolníků. Nejvíce vycvičené a vynikající bylo dělostřelectvo, ačkoliv ozbrojeno bylo dosud částečně děly staré soustavy k nabíjení od předu. Nejslabší bylo jízdectvo. Jelikož každý jezdec byl povinen sám si opatřiti koně, byli tu koně různé spůsobilosti, a jízda celkem nedosti vycvičená nemohla se ani na koně zcela spoléhati. Národní vojsko jest jádrem branné moci srbské. Prapory první výzvy, ozbrojené dobrými rychlostřelnými puškami, jevily nemalou statečnosť. Druhá výzva ozbrojena byla ještě puškami staré soustavy, jež Rusko po válce Krymské bylo odložilo, a měla jen polní čapky nejsouc jinak uniformována. I náboje nosili jednotlivci dílem za ňadry, dílem za pasy.

Proti tomu mělo Turecko již počátkem června pohotově na 100.000 mužů pěchoty a jízdectva s příslušnou dělostřelbou, z toho 24.000 proti Černé Hoře; dále divisi jednu u Mitrovice a 30.000 z Bulharska na pochodu, mimo to značný počet nepravidelného vojska, z něhož jmenovitě Čerkesové a Albánci vynikali krvežíznivostí. Při vypuknutí války byl vrchním velitelem jmenován Abdul Kerim, jenž za příčinou soustředění a dopravy dalších sborů, jmenovitě z Asie, zdržel se ještě nějaký čas v Cařihradě, odkudž 25. července stihl na bojiště. Z Cařihradu vydaly se gardové sbory na pochod, a z Egypta vyslal místokrál (hlavně na přímluvu Anglie) 10.000 dobře zřízeného pomocného vojska.

Spolu s manifestem knížete prohlášen v Srbsku stav válečný, všechny občanské soudy pozbyly platnosti a na místo nich nastoupily soudy vojenské. Tolikéž sníženy veškery větší platy úřadníkům na polovici a menší (od 750 franků) o 20 procent.

Bylli manifest knížete více listinou diplomatickou, ve které brán ohled na velmoci a na smlouvu Pařížskou z r. 1856, která zaručovala nedotknutelnosť srbského území od Turecka, byl tím vřelejší a výmluvnější manifest, jejž vydal gen. Čerňajev jako vrchní velitel. Manifest ten *Národům Balkánským* hlásal: „Do zbraně, svobody milovní synové Balkánu! Nebojujeme z pohnutek nešlechetných, nýbrž za svatou myšlenku Slovanstva, kteráž nechová v sobě, jak odpůrcové naši hlásají, panovačnosť a převahu ve všech světa dílech, ale myšlenku rovného práva lidského pokolení. Bojujeme za zlatou svobodu, které všichni národové evropští — nás vyjímaje — už se těší: bojujeme za pravoslavný kříž, na němž Spasitel světa vítězně dokonal; bojujeme za svůj domov, za svó krby rodinné, za své plačící matky, dcery a manželky, bojujeme za vzdělanosť! Do zbraně tedy, kdo cítíš se mužem a nejsi zbabělcem! Do zbraně! Vzchopte se! . . . Prst boží ukazuje vám na cestu slávy. Nepodlehneme, a kdy by nás i měnivé štěstí opustilo, tato posvátná půda bude napojena drahou krví bratrského národa ruského a v těchto horách i údolích naposledy zaburácí třesk zbraně a hřímání děl. Kdy by všichni bratrští kmenové podlehli na poli válečném, nechať přijde pak vrah, aby pouta koval na jich mrtvoly. Jestliže však, jak bezpečnou se kojím nadějí, zvítězíme, pak v evropském spolku národů zaujmeme ono místo, které nynější příznivá chvíle nám nabízí. Ať žije vzájemnosť národů Balkánských!“

Turecká vláda odpověděla nejprve notou vyslancům v Cařihradě (5. čce), v níž praví: „Zahájivši nepřátelství srbská vláda samým skutkem tím zbavila se výhod, jichž nabyla z výsad a práv, kteréž jí od Turecka byly uděleny a Pařížskou smlouvou slavně zaručeny. Kníže srbský a kníže černohorský v tvrdošijné zaslepenosti zamítli rady Evropy a jednali násilně proti všem svým slibům a svým povinnostem. Chtěli se dovolati rozhodnutí mečem a musejí nyní od výsledku svého nesmyslného boje očekávati osud, kterýž sami sobě uchystali.“ Potom vydal sultán (10. července) provolání ke všem asijským krajům osmanské říše, hlásajc, že „povinností každého věřícího jest, aby se ozbrojil na obranu říše, na obranu islamu a národnosti osmanské.“

Nastal krvavý, nesnadný zápas malého Srbska a ještě menší Černé Hory s celým Tureckem. Všechny armády překročily hranice. Dělo u Supovce proti Niši 2. července vypálené ohlašovalo počátek nepřátelství. Oddíl sboru gen. Čerňajeva pod plukovníkem Ivanovićem obešel Niš na západě a vtrhl do poříčí Toplice k Prokoplji. Čerňajev sám se stálým vojskem a první výzvou obešel Niš přes pohoří východně nad Nišavou se zvedající a svedl vítězné potyčky u Babiny Glavy a Gramady. Celá krajina nad Nišavou od Bělé Palanky k Pirotu byla 5. července v jeho moci. Bulharsko bylo jeho cílem. Chtěl postoupiti na výšiny Dragomanské a odtud proti Sofii. Měl však jen 20.000 mužů pohotově, Ejuba paše v Niši, Osmana paše za zády u Vidina, a přes Plovdiv k Sofii blížila se nová armáda turecká. K tomu družily se i neúspěchy Lešjanina na Timoku. Kdy by Čerňajev byl utrpěl porážku na Dragomanu, byl by i ústup hlavního srbského voje býval velice ohrožen. Z Bulharska posily nedocházely, povstání bylo potlačeno. Za těch okolností nezbývalo než ustoupiti, k čemuž také od knížete for-

málně dán rozkaz. Dne 10. července opouštěl Čerňajev posice nad Nišavou a vracel se do Srbska. Tím končila srbská offensiva. Armády Drinská a Ibarská držely se sice statečně, avšak nemohly proniknouti dále od hranic, jmenovitě když nové oddíly a zástupy turecké se dostavovaly.

Jen zneenáhla přecházeli Turci k útoku. Doby té použila srbská vojska k svému lepšímu výcviku a k opevňování. Zároveň docházeli první dobrovolníci ruští, kteří vřaďováni byli do armády Čerňajeva. S Osmanem svedena nad Timokem bitka, jejíž výsledek pro žádnou stranu nebyl vynikající.

Koncem července, když Abdul Kerim se ujal velení, podnikli Turci první hlavní útok, a sice na Timoku. Plánem tureckým bylo proniknouti z této strany do Srbska a obejíti takto opevnění nad Moravou. Od Vidina postoupil Osman paša proti Zajčaru a od Nišc Achmed Ejub proti Kňaževci, oběma hlavním místům nad Timokem. Lešjanin 5. srpna vyklidil Zajčar a zaujal místo v průsmycích v pohoří nad městem tím. Podobně učinil Horvatović v Kňaževci. Turci obě města vypálili, avšak dále již postoupiti nemohli. Když pak Čerňajev ukázal se u Niše, vzdali se Turci plánu toho a rozhodli se pro nový, pro dobytí Aleksince, na pravém břehu Moravy. Celá moc turecká od Niše vpadla na hranice srbské a pálíc i plenic blížila se Aleksinci. Šest dní, od 19.—24. srpna tu bojováno. Když však Abdul Kerim obdržel zprávu, že Horvatović zmocnil se opět Kňaževce, upustil i od tohoto plánu a rozhodl se pro třetí: útočný pohyb na levém břehu Moravy s obejitím Aleksince. Abdul Kerim přivedl tu na levém břehu hlavní svou moc ku platnosti. Celý den 1. září bylo bojováno. Snahou Turků bylo zmocniti se mostového opevnění proti Aleksinci, na pravém břehu přerušiti spojení mezi Aleksincem a Deligradem a postoupením k severu přes Džunis a průsmyky Stalaćskými nad spojením východní a západní Moravy otevříti sobě cestu do země. Jakkoliv by bylo z úspěchu tureckého Srbsku hrozilo nemalé nebezpečí, přece postavení srbské nebylo zoufalé, ačkoliv namnoze jako zoufalé bylo líčeno. Čerňajev vida, že Srbové na levém břehu Moravy (jeho pravém křídle) jsou ohroženi, nařídil ústup na pravý břeh po lodním mostě nad Bogovištem a spolu posunul své síly více k severu, kdež u Džunisu rozvinuly se nové šiky proti Turkům. Tolikéž přeložen hlavní stan z Aleksince do Deligradu. Přechod po mostě nedál se ovšem v nejlepším pořádku, ale pod dostatečnou ochranou děl a palby z ručnic. Že by to byla bývala druhá Berezina neb osudná porážka, jak mnozí zpravodajové, prchajíce polekáni z Aleksince, vyličovali, bylo výmyslem obrazotvornosti. Vždyť i pokus turecký, proniknouti na druhý břeh, byl zmařen a Turci odraženi.

Do 7. září Abdul Kerim nepodnikal ničeho, vyjma malé obhlídky. Ano Turci trpěli citelnou nouzi, jelikož všechno za sebou i kolem sebe spálili a zničili, ani zásob, jichžto sami mohli potřebovati, nešetříce a jelikož zásobování od Adrianopole a z Macedonie bylo s nesnázemi spojeno. Pokusy turecké dne 7., 10. a 11. září, aby zaujali pevné postavení na levém břehu Moravy, byly odraženy. Za těchto okolností uzavřen *16. září klid zbraně do 25. září.*

Srbsko musilo se brániti na své půdě proti Turkům, avšak poraženo nebylo. Dosud čelilo s úspěchem tureckým sborům, jež sice některou část srbského území měly v moci, avšak *žádnou strategickou posici.* Rozhodnutí ovšem se blížilo, a pro ten případ hleděly se srbské sbory co nejvíce sesíliti. Již na počátku offensivy Abdula Kerima byl Čerňajev (9. srpna) jmenován spolu velitelem Timocké armády, což pro vedení války a vzájemnost obou armád bylo žádoucí. Mimo to značné sbory od generála Zacha i od Ranka Alimpiće povolány k Moravě. Byloli na Drině a Ibaru již od samého počátku třeba výdatnějších sil, aby armády ty úlohu svou mohly provesti, byly nyní tím více odkázány na pouhou obranu hranic, kterému ukolu také s uspěchem dostály. Nicméně zmařené naděje na vítězný postup, pád Zajčaru i Kňaževce a pálení dědin a pustošení srbského území, pokud Turci mohli proniknouti, činilo na rolnický lid srbský dojem dosti trapný, ano ozývaly se i leckde malomyslné hlasy, aby uzavřen byl mír. Prostý lid srbský, vida prchati zoufalé ženy a děti a slyše vypravovati o zběsilém řádění Čerkesů a jiných bašibozuků, kteří nenechávali kámen na kameni a loupili, co kde našli ať v opuštěných dědinách neb u raněných a zabitých, soudil, že za krátko i jej stihne podobný osud.

Za to zahraničné poměry značně se zlepšovaly na prospěch Srbska. Z Ruska dostavovali se stále četnější dobrovolníci, nejprve přes Vídeň potom přes Rumunsko. Ne skrytě, ale zjevně již, se zbraněmi a později i s koni, přicházeli vysloužilí vojáci, důstojníci, poddůstojníci i prostí vojíni. Spěchali ku pomoci myšlence křesťanství a rodným bratrům proti krvelačnému Turku. Na bojišti bili se jako lvové, mezi padlými a raněnými bylo jich neobyčejné percento. Ukrutnosti turecké v Bulharsku a možnost, že by podobným spůsobem opětovaly se v Srbsku, učinily tak hluboký dojem i v samé Anglii, že vláda neodvažovala se dotazovati v Petrohradě aniž parlamentu oznamovati o proudu ruských dobrovolníků do Srbska. Mlčky přihlížela k nim Evropa jakožto ke zjevu, kterýž i pro přátele Turecka jest menším zlem nežli aby Srbsko vydáno bylo na pospas běsnění tureckému.

Přátelství ruské jevilo se však i jiným ještě spůsobem. Za vřavy válečné na všech hranicích srbských porodila kněžna Natalie 14. srpna prince. Car Alexandr II. neváhal postaviti se mu za kmotra, a podle něho princ nazván též Alexandrem.

I nutné pomoci finanční poskytlo Rusko za výhodných podmínek Srbsku. Půjčka $3^3/_4$ mil. rublů přijata al pari a vyřízena koncem srpna, tak že Srbové měli mnohem menší potíže finanční než Turci, kteří sáhli k vydání kajmů, papírových peněz, úplně bezcenných, jež ostaly tak dlouho v oběhu jako slibované opravy Midhadovy. Za to Srbové okázale projevovali svou vděčnost Rusku. Jmeniny carovy slaveny 11. září po celé zemi, carovi zasílány v den ten adresy díků a oddanosti za pomoc Ruskem prokazovanou, a vůbec užíváno všeliké příležitosti ku projevům sympatie Rusům.

Nový převrat na trůně osmanském byl též známkou vnitřního rozkladu Turecka, tedy Srbsku příznivou. Ještě 21. července dal turecký velevyslanec ve Vídni vyvrátiti zprávu, že sultan Murad V. jest choromyslný; ale již 31. srpna byl Murad odveden do paláce Če-

raganu, kde byl před tím zavražděn jeho strýc Abdul Azis, a za sultana prohlášen mladší Muradův bratr Abdul Hamid. Veřejně udávala se za příčinu choromyslnost, opravdu byla to však slabá, nerozhodná povaha Muradova a jeho příchylnost k západu. Ku převratu tomu spojili se Midhad, Rušdi a šejk yl islam Heirullah. Ve válečném poměru to však nezměnilo ničeho.

O příměří a míru počalo se jednati již při návratu knížete Milana s bojiště do Bělehradu (12. srpna). Tentokráte sama Anglie uchopila se počinu. Spoléhajíc se na důvěru, jižto k ní turecká vláda chovala, domnívala se, že obě strany přijmou rády její prostřednictví. Ale nabídka její v Bělehradě i Cařihradě učiněná (18. srpna) zůstala bez výsledku. Krátce potom (24. srpna) předstoupila Anglie před obě válčící strany podporována jsouc od všech mocí ručících za smlouvu Pařížskou. Turecká vláda odpověděla, že by přijala příměří, kdy by v zásadě přijaty byly podmínky míru. Důrazně ozval se 26. srpna proti tomu stálý výbor skupštiny srbské, jenž v adresách ke knížeti Milanovi, Čerňajevu a Rusku horoval pro válku, jelikož úkol Srbska nebyl dosud vyplněn. Na to odbývala se v Cařihradě porada všech velevyslanců u sira Elliota, jejíž usnesení vrcholila v tom, aby důrazně se zakročilo u obou stran ve prospěch míru. Posléze (14. září) oznámilo Turecko podmínky, pod nimiž by potom bylo uzavříti mír.

Podmínky ty, jež svrchovanou měrou pobouřily srbský generální štáb a Srby, vedly ke zvláštnímu důsledku. Turecko žádalo: 1. Osoba hodností srbského knížete nadaná odebéře se do Cařihradu složit sultánovi hold; 2. pevnosti Bělehrad, Smederevo, Šabac a Kladovo budou znova od Turků obsazeny; 3. národní vojsko bude zrušeno a Srbsko smí udržovati jen 10.000 mužů vojska s 2 bateriemi pro vnitřní pořádek; 4. uprchlíci bosenští a j. se vrátí, a nová opevnění budou zrušena; 5. nebudeli Srbsko s to zaplatiti válečnou náhradu, zvýší se mu přiměřeně roční poplatek; 6. Turecko vyhrazuje si právo vystavěti si železnici z Bělehradu do Niše. Srbská vláda podmínky ty ještě téhož dne naprosto zamítla. Čerňajev pak v odpověď na to s vojevůdci srbskými a armádou prohlásil *srbské království*, o čemž podáno do všech měst a obcí toto osvědčení: „V Aleksinci, 17. září. Pod mým velením nalézající se tři divise vyslaly 15. září pozdě večer ke mně deputace prohlašujíce, že bojují nejen za osvobození srbských zemí, ale i za celistvost dnešního Srbska proti požadavkům tureckým. Armáda oznámila deputacemi těmi, že knížete Milana provolává za krále srbského. Následujícího dne 16. září bylo to vojsku slavnostně za hřímání děl ohlášeno. Čerňajev.“ Čerňajev vyslal do Bělehradu prapor vojska, jenž by knížeti toto přání ústně vyjevil a stal se praporem tělesné stráže krále Milana.

Prohlášení to docházelo v zemi ohlasu, posléze však na pokyn ruského gener. konsula Karcova od něho upuštěno. Bylo to zajisté i rozumné, neboť jak sám národ dokládal, jediné Kosovo Pole jest místo, odkud srbský vládce může se vrátiti s korunou. Co demonstrace a výraz sebevědomí proti Turecku mělo prohlášení království svůj význam, avšak nemělo politické oprávněnosti.

Okolnosti ty přispěly však Anglii, tak že Turecko bez váhání přijalo desetidenní příměří.

Příměří nebylo bez bojů. Turci použili první noci ku položení dvou mostů přes Moravu, které jim Čerňajev dal spáliti. Také jinde na Moravě i Drině došlo ku potyčkám. Když vypršelo příměří, obnášela celkem moc turecká na srbském území 60.000 pěchoty; v tom zahrnuto 6000 Čerkesů a Albánců, 2500 jízdectva a 15 baterií s 90 děly. V Niši stálo 20.000 mužů se 4 bateriemi. Menší posice Kuršumlje, Prokoplje, Babina Glava byly obsazeny 4000 a Bělá Palanka a Pirot 5000 m. Celkem stálo tedy proti Srbům dobře zřízeného a vycvičeného vojska asi 90.000. Moc srbská pod velením Čerňajeva obnášela od 60 do 70.000 mužů a byla poslední doby opět sesílena dobrovolníky ruskými. Avšak i Turci obdrželi během října posily.

Již 29. a 30. září rozvinul Čerňajev své síly k útoku, aby upevnil se na levém břehu Moravy a šikem svým zastavil Turkům cestu k severu, avšak bez úspěchu. Turecké proudy posouvaly se stále severněji, krok za krokem blížily se k Džunisu, Kaoniku a výšinám, ovládajícím podle Moravy přístup do vnitřního Srbska. V říjnu nastalo sice utišení; jednak bylo počasí nanejvýš nepříznivé, prudké deště, jež nenadále udeřily, střídaly se s vichry, čímž trpělo zvláště zásobování Turků, jednak sbíral Abdul Kerim všechny síly k hlavnímu útoku.

Té chvíle připravoval se i jiný činitel zasáhnouti výdatně v průběh událostí v Srbsku. Počátkem října shromáždila se v rozkošné Livadii, sídle carské rodiny ruské na Krymu, kolem Alexandra II. vynikající společnost diplomatická z Cařihradu. S carem ruským byli tu přítomni následník trůnu Alexandr, ruský kancléř kn. Gorčakov, z Cařihradu pak s hr. Ignatěvem velevyslanci rakouský, německý a anglický. I sir Elliot vážil sem cestu, neboť Anglie počala se děsiti důsledků, k nimž by vésti mohlo pokračování ve válce, a proto pomáhala prostředkovati mír. V Livadii prvně vznikla myšlenka konference evropských mocí k vyřízení otázky východní, kteréž tentokráte i Anglie byla hotova se účastniti, ač to bylo Turkům velice proti mysli.

Až do 19. října sváděny nad Moravou boje bez zvláštního výsledku. Turci mohli ještě ztratiti vše, kdy by výdatné síly srbské od severu byly se jim postavily a svírajíce je z obou stran je byly vytlačily. Dne 19. října vrátil se hr. Ignatěv do Cařihradu. Turecká vláda chápala, že začne nyní boj diplomatický, a proto důtklivě pobádala Abdula Kerima, by důraznou akcí hleděl rychle zjednati vítězství zbraním tureckým. Již 19. října podnikl Abdul Kerim všemi silami boj, kterýž skončil pro Turky vítězně potud, že zmocnili se Velikého Žiljegovce, postavení to, jež ze slepé uličky, s kterou dosavadní jejich rozlohu bylo možno porovnati, otevíralo cestu přes Džunis k severu i východu. Zoufalý výkřik rozlehl se po Srbsku. Král Milan vydal rozkaz, aby všichni Srbové od 17 do 60 let, pokud nejsou ještě v řadách válečných, nemeškali bez průtahu dostaviti se ku praporům do středisk okresů. Ještě jedna pohroma, a Turci v málo dnech mohli státi v Kruševci, Kragujevci i Bělehradě. Takový byl také plán Cařihradské vlády a Abdula Kerima.

Dělostřelecké a menší boje o výhodné posice vedeny nepřetržitě do 23. října. Rozhodnutí se blížilo. Dne 27. chystal se Abdul Kerim ke hlavnímu útoku proti srbským postavením. Lijavce však dva dni

ještě jej zdržely. Dne 29. po krvavých srážkách dělostřelectva a pěchoty drali se Turci k severu a zmocňovali se posice za posicí, na večer i Trubareva, posice na levém břehu Moravy již severně nad Deligradem, kam ve zmatku prchalo srbské vojsko přes most. Byla to osudná bitva u Džunisu, jež byla katastrofou pro Srbsko. Turci měli nyní otevřenou cestu do Srbska. Celé prapory ruských dobrovolníků, jež nechtěly ustupovati, byly zde zničeny. I prapory srbského národního vojska, pokud nebyly zaskočeny, bily se statečně. Celkem padlo zde Turkům v moc pouze 12 děl a několik praporů. Ještě téže noci nařídil Čerňajev vyklizení Aleksince a postupoval se svou mocí více k severu.

Avšak již nazejtří došlo rozhodnutí jiné. Car Alexandr II. byv od knížete Milana a metropolity Michaela o katastrofě zpraven, odpověděl na prosby jejich za ochranu Srbska telegrafickým rozkazem hr. Ignatěvu do Cařihradu, aby důrazně žádal na turecké vládě, ať do 24 hodin uzavře se Srbskem příměří na 2 měsíce a dá v tom smyslu určité příkazy svým velitelům, jinak že té chvíle přerušeno bude diplomatické spojení mezi Ruskem a Tureckem. Ještě 30. října podal Ignatěv takovou notu Safvetu pašovi, ministru zahraničných věcí; chtě pak hrozbě své dodati důrazu, nařídil, aby stěhovány byly všechny movitosti z velevyslanectva a generálního konsulátu ruského na koráb k odplutí připravený. Nebylo pochybnosti více, že Rusko hrozí válkou. Již nazejtří obdržel Ignatěv zprávu, že turecká vláda *příměří na dva měsíce* povolila a patřičné příkazy udělila.

První akt krvavého dramatu Balkánského byl ukončen. Příměří trvalo od 1. listopadu do 31. prosince; potom bylo prodlouženo opět o dva měsíce, během nichž uzavřen mír za podmínek stavu věcí před válkou, ano Srbsko podrželo i Zvorník na Drině, jejž do války drželi Turci. Srbsko podniklo válku za poměrů nesnadných, s prostředky nedostatečnými; pohroma pak, kterou utrpělo, nezastínila význam srbského Piemontu, nýbrž jej spíše zvyšovala.

Vraceje se s bojiště do Bělehradu loučil se Čerňajev srdečně s důstojníky srbskými i ruskými. Ruské důstojnictvo v Paračinu velkolepě ho pozdravilo jako hrdinu a osvědčilo mu, že vykonal, co bylo možného. Čerňajev narážeje i na rozmíšky, jež za posledních dnů jevily se mezi Rusy a Srby, odpověděl: „Nevím, budeli se ve válce pokračovati, avšak při čestném slovu ruští důstojníci musejí po vypršení příměří býti na svých místech. Nesmějí zapomínati, že jsou *zákopníci slovanské myšlenky.* Srbsko vztýčilo *prapor slovanský* důvěřujíc ve spravedlnosť své věci a v přízeň i podporu mocného Ruska . . . Srbská armáda, když jsem přišel, sestávala ze zástupů prostých rolníků, neboť 50 let již Srbsko žilo v míru. Vzdor těmto nepříznivým okolnostem srbská armáda dva měsíce čelila přemoci turecké. Leč každé lidské namáhání má své meze . . . Ve velké tísni své volalo Srbsko Rusy na pomoc — a ejhle, přišli jste. Avšak nebyli jste četní, nebylo vás přes 2000 bobrovolníků. Toto mužstvo učinilo mi možným válčiti ještě o 2 měsíce déle. Avšak rozřešení úkolu našeho, od počátku nesnadného, stalo se posléze nemožným. Vím, že mnozí z vás žalujete na srbskou armádu, že nemá potřebných vojenských vlastností. Avšak ne-

zapomínejte, že na malé Srbsko jedině uvaleno bylo celé ohromné břímě hájiti slovanskou věc. Jenom po dlouhém, výdatném odporu podlehli Srbové nepříteli mnohem četnějšímu. Třetina země je v ssutinách — a v takové chvíli jest těžko nepropadati v zoufalství, nevidíli se, odkud pomoc a podpora přijíti může. Doufám tedy a jsem přesvědčen, že ode dneška nikomu nebude dovoleno, aby s pohrdáním a výtkami mluvil o srbském vojsku."

Čerňajev, jemuž z politických příčin, t. j. pro jeho příliš samostatné vystupování nebyl dopuštěn návrat do Ruska, nastoupil pak cestu do Anglie, kdež mezi liberály výdatně působil pro osvobození jihoslovanské. Jemu také namnoze patří zásluha, že veřejné mínění v Anglii na stech shromážděních lidu tak rozhodně obracelo se proti Turecku.

I z Ruska však zavzněla slova věštící, že Balkánské drama není ukončeno. Alexandr II. vraceje se z Livadie, na Kremlu Moskevském pronesl 10. listopadu k šlechtě a měšťanstvu památnou řeč o slovanské věci, za kterou Černohorci a Srbové bojovali. „Vím," pravil, „že se mnou celé Rusko nejvřelejší béře účastenství v útrapách oněch, kteří jsou našimi bratry vírou a pokrevenstvím." Poukazuje pak, že vlastní prospěchy ruské musí míti především na zřeteli, prohlásil, že mírumilovnou cestou se pokusí o zlepšení osudu východních křesťanů. „Pakli se toto přání nesplní," dokládal s důrazem, „seznámli, že nemůžeme dojíti záruk, které by zabezpečovaly provedení toho, co dobrým právem na Turecku žádáme, pak mám pevný úmysl, *samostatně a o sobě vystoupiti*, a jsem přesvědčen, že pro ten případ celá Rus uposlechne mého hlasu." Třetí den (13. list.) následoval z Kremlu rozkaz, aby šest armádních sborů ruských uvedeno bylo na míru válečnou.

Sbory ty pod vrchním velením velkoknížete Mikuláše počaly se pak soustřeďovati v Bessarabii. (Pokračování.)

O samosprávě v Anglii.

Podává

dr. **Bohuš Rieger.**[1])

I.

Chtějíce vypsati samosprávu v Anglii, nejlépe dostojíme svému úkolu, když nejprve zvláště vylíčíme svérodý historický „selfgovernment" této země, a pak zvláště přehledneme novou správní soustavu, která v našem století zatlačuje ho víc a více dle vzoru zřízení samosprávných, jaké jsou obvyklé na pevnině evropské.

Podkladem veřejné správy v Anglii je zemské rozdělení na *hrabství* (shires, counties), jež celkem pochází již z doby anglosaské, z jejího rozkvětu ve století po Alfredovi Velikém. Avšak teprve manský stát

[1]) Srovnej Osvětu r. 1889 č. 6.

dobyvatelů normanských položil ty věcné základy, na nichž se vyvinula pozdější hrabská samospráva. [1]) Králové normanští sice ponechali dřevní hodnosť hrabat (ealdormen, earls), ale v skutku všecku moc, veškeru veřejnou správu dali po hrabstvích vykonávati normanskými náměstky (vicecomes, baillif), jižto potom sami zváni *sheriffy* (shirgerefa). Byli to úředníci prostě odvolatelní, jen králi a jeho komoře odpovědní, kteří po způsobu pouhých prefektů pečovali o brannou hotovosť a královské důchody, o soudnictví a souvislou s ním policii, jakož tato již za Anglosasů byla se vyvíjela ze soudu trestního, majíc vůbec zachovávati královský či zemský mír. Sheriffové z moci královské téměř absolutní požadovali tedy jak od manů, dobytým majetkem podělených, tak i ode všeho lidu těžké služby manské, branné, soudní a policejní, neméně i berně. Zvláště také výsosť policejní byla manským zřízením znamenitě zostřena, a sheriffové, jsouce zmocněni dvakráte za rok po hundredech konati nižší soud trestní a policejní, k němuž veškero obyvatelstvo musilo se dostavovati (turnus vicecomitis, sheriff's tourn), neměškali libovolně je utiskovati policejními pokutami.

Ale stejný tlak ponenáhlu vyrovnával národní a společenské rozdíly mezi Normany a Angly, a časem, když ruka některého krále byla slabší, majetné třídy obou kmenů za veliké služby státu konané přirozeně dobývaly si platného účastenství ve veřejné správě, ano časem upravily si celý selfgovernment. Mezitím již některou působnosť nenáviděných sheriffů přejímali cestující komisaři (justiciarii), královským dvorem zvláště do hrabství vysílaní (pod kings bench); mimo to jednotlivě povolováno obcím, aby všeobecné zákonné povinnosti a služby, policejní a jiné, obstarávati směly jistým užšími výbory, přísežnými komisemi (juratae). Potom Magna charta r. 1215 vůbec ve všech oborech státní správy slíbila poddaným ochranu proti zneužívání královských výsostí, a na tom základě říští stavové hleděli ponenáhlu celou řadou podrobných zákonů práva správního určitě si zabezpečiti pevný řád.

Tak stalo se zejmena ve století organického zákonodárství od Eduarda I. (1272—1307) do smrti Eduarda III. (1377). Proměny společenské a hospodářské vedly tehda k vydání četných zemských řádů a zákonů, jež znova upravovaly nejen policii bezpečnosti a mravu, ale také celé zřízení živnostenské a dělnické. Ku provádění těchto policejních řádů pak nestačovalo staré ústrojí správní, sheriffové a četní místní fojtové, ani novější kočovní komisaři královští. Proto konečně po některých zkouškách veřejná správa dostala se do rukou samého zámožného občanstva, které schopno bylo zastávati služby státem žádané. Tato samospráva byla dvojího spůsobu: — buďto bylo jednati

---

[1]) Ku pohodlí čtenářovu klademe tu několik dát dějepisných. Po době anglosaske, z níž vyniká Alfred Veliký (871—900), přišli Vilémem Podmanitelem na trůn králové normanští, 1066—1154. Po nich následoval 1. rod Anjou čili Plantagenet přímý 1154—1399, a jeho vedlejší linie, rody Lancaster 1399—1461, York 1461—85, Tudor 1485—1603 (Jindřich VIII 1509, Alžbeta 1558—1603). Potom 2. nastoupili Stuartovci, ve Velké Britanii 1603—1714, s přestávkou republiky 1649—60. Konečně 3. rod Hannoverský od r. 1714 (Viktorie od 1837).

přísežným *obecním komisím* (juries), anebo jen *úředníkům jednotlivým*, z jistého obecního svazku vybíraným.

Jednak tedy ustálily se soudní *poroty*, jakožto komise spoluobčanů jmenovaných a přísežných, jichž účelem nebylo nalézati právo (tak tomu sice chtěla Magna charta, ale zůstalo to soudcům učeným), nýbrž zjistiti fakta neboli řešiti otázku viny. Při tom k čestnému úřadu porotců záhy byl žádán jistý majetkový census, jenž měl prokázati, že jsou s to, aby svou soudní službu zastávali bezplatně i nezávisle a spolehlivě; na tomto censu pak záhy spočívalo také volební právo do parlamentu. Než jakkoli politická váha anglické jury dosti je patrna, nemůžeme se jí tuto obírati, jelikož tento zjev selfgovernmentu dotýče se pouze soudnictví civilního a trestního, nikoli policie, veřejné správy. [1])

Pravým základem samosprávy politické staly se naproti tomu úřady jednotlivých občanů, zvláště soudců mírových. Zřízení toto předcházely některé pokusy zřizovati vedle kočovných justiciárů také komisaře místní, tak sice, že koruna chtěla k tomu sama jmenovati právníky, parlament pak voliti velké statkáře. Konečně Eduardovi III. r. 1360 zdařilo se provesti stálý ústav policejních pánů či úředníků, králem jmenovaných, jak toho třeba bylo ku provedení nových řádův o dělném lidu. Dle jeho zákona (34. Edw. III. c. 1.) ústav těchto *soudců mírových*, justices of the peace (Friedensrichter), zakládal se v tom, že v každém hrabství měl býti jmenován nějaký lord a spolu 3 neb 4 nejvážnější osoby ze hrabství vedle několika právníků k tomu cíli, aby zachovávali mír ve smyslu středověkém, t. j. aby vykonávali soudnictví hrdelní i moc policejní (netoliko dle common law, dávné zvyklosti, ale i dle novějších zákonů). Soudci míroví arci sami jednotlivě nekonali vlastního soudu hrdelního, to vyhraženo kollegiu mírových soudců z celého hrabství a za pomoci poroty; jednotlivcům zvláště připadla jen řada přestupků menších, policejních — a sice, jak toho veřejný řád a prospěch žádal, k rychlému řízení summárnímu a bez poroty. Byli tedy soudci vyšetřovacími vůbec, i soudci policejními, i vyššími policejními úředníky (zachovateli míru). Úkoly ty, jakožto podstatná část správy státní, v jiných zemích připadly časem placeným úředníkům z povolání, ale v Anglii právě podrželi je zámožní, neodvislí spoluobčané jako čestný, bezplatný úřad státem jim svěřovaný: občanstvo zůstalo samosprávné.

Ponenáhlu nový úřad (mírových soudců) stal se tam vedoucím orgánem veškeré vnitřní správy státní; selfgovernment vesměs ji pronikl. Soudci míroví zejmena přejímali na sebe důležitější trestní a policejní výkony starých sheriffů; tito ustávali s nimi soutěžiti, a časem byli obmezeni na některé formální výkony soudní. Neméně však noví úředníci zatlačili četné místní soudy policejní (courts leet, jež se byly odvětvily od periodických soudů sheriffských), i soudy panské a dvorské. Také staří rychtářové musili se jim podříditi jako úředníci exekutivní, a ponenáhlu přezváni konstably.

---

[1]) Srov. také prof. Storcha: Řízení trestní rakouské, str. 30 o porotě obžalovací a rozsuzující.

Moc a činnosť selfgovernmentu pak široce rozvinula se zvláště sociálním zákonodárstvím za vlády Tudorů, hlavně spůsobem, jakým již Jindřich VIII. pečoval o chudinství a policii pracovní. Stát totiž použil církevní reformace i k nové úpravě *zřízení farního*, tak že obce farní a jednotliví občané z nich vybíraní — pod dohledem soudců mírových — musili na se přijímati péči o policii bezpečnosti, o chudinství, o udržování cest. Tím selfgovernment vnikl také hloub: tak jako občané vyšších tříd sloužili státu v úřadech hrabských, tak zase pod jejich vedením třídy střední ujaly do svých rukou úřady nižší podle farností.

Soustava samosprávná, takto dovršená a četnými zákony ku platnému životu přivedená, stala se pak pevným základem politické svobody anglické; základem, o nějž se rozbily absolutistické snahy Stuartů, ježto samosprávní úředníci odpírali prováděti bezprávná nařízení správy centrální, a jiného správního ústrojí nebylo po ruce. Rovněž neobstály vojenské gouvernementy republiky Cromwellovy, nýbrž staré zřízení hrabské oživlo novou silou, a právě samosprávný duch porot a mírových soudců podstatně pomáhal dále parlamentu v boji proti nové reakci: konečně došlo k vyhnání Stuartů a k „declaration of rights“ r. 1689, kdy začala v Anglii doba vlastní vlády parlamentární. A do téže doby padá a po 18. století trvá i rozkvět a vrchol selfgovernmentu, tohoto základu anglické ústavy; v podobě, jakou v této době měl, proslul také jistě neméně, než sama ústava parlamentární; pohříchu na pevnině evropské o jednom i o druhém šířily se náhledy namnoze nesprávné.

Chtějíce přesně doličiti vlastní ráz tohoto historického selfgovernmentu, volíme vypsati jeho zřízení právě v době, kdy ještě samojediný veškeru zemskou správu vyplňoval, nehledíce ještě k tomu, že moderní reformy, v letech 30tých tohoto století začínající, začaly do Anglie uváděti jiné správní ústrojí. Přihledneme zprvu k selfgovernmentu farnímu, potom ke hrabskému; při tom správu měst, jež v nejednom ohledu dle obou se řídila, ale také lišila, ponecháme si vylíčiti až k vypsání zmíněných reform. —

Majetkové a společenské poměry, jež v Anglii nastaly po normanském výboji, byly toho příčinou, že tam nenacházíme podobných venkovských obcí, jaké jsou u nás; v skutku není tam ani souvislých vesnic, ani sedláků, a venkovské obyvatelstvo od 18. století sestává celkem z pachtýřů, živnostníků a nádenníků, ježto půda během časův ocitla se v rukou velkostatkářů. Za manského státu Normanů nedařil se žádný život obecní; jediný kostel zůstával společným střediskem jak svobodných a královských sedláků, tak i poddaných panských dvorů, a takto přece v obci farní časem povstal místní život obecní. Teprve za Tudorů, za církevní reformace, jež církev těsně spojila se státem, život obcí farních rozšířil se platně také na správu světskou především na policii, chudinství a udržování cest.

Samo ústrojí *farní obce* (parish) vyvinulo se hlavně ve 13. století, kdy církev začala se obraceti k farníkům, aby dobrovolnými daněmi uhrazovali nekryté kostelní potřeby. Dle úpravy, jaké se dostalo této

kostelní správě za Tudorů, rozhodovala sama *farní hromada*, *vestry* (nazvána tak dle shromažďování v sakristii, vestiarium). V této křesťanští hospodáři usnášeli se za předsedání farářova o farních břemenech, zvláště o dani kostelní (church rate), i také volívali sobě ve shodě s farářem každého roku o velikonocích *dva kostelní starosty*, *churchwardens*. Pokud shody takové nebylo, jmenoval jednoho starostu farář, druhého volila farní obec (tak předpisovaly také církevní canones z r. 1603). Pečovali o nemovitý i movitý majetek kostelní, o správné vedení matrik, o církevní kázeň, rozvrhovali a vybírali potřebnou daň kostelní; ve všem tom nebyli pouze podřízenými pomocníky, jak zprvu církev si přála. Z této stránky obec farní požívala tedy dostatečné samosprávy, třeba že tato během staletí nezachovala se na své výši, ježto vedle ano na místě obecné hromady všech poplatných farníků (general and open vestry) namnoze nastoupil výbor užší, jenž hleděl sám se kooptovati (select vestry).

Naproti tomu totéž zřízení nikdy nenabylo platnosti ve věcech *světských*. Tu tříštila se správa mezi zvláštní farní úředníky, bez přímého vlivu obecných hromad. Z části užíváno vlastních orgánů církevních neb kostelních, zejmena pokud některá péče souvisela s církevní kázní. Tak i farář (rector, vicar) aspoň registroval čelední vysvědčení a dohlížel k vykonání trestů na tulácích; širší působnosti pak nabyli *kostelní starostové* (churchwardens), kteří svým úřadem byli povoláni za dozorce chudých, a ponenáhlu přijímali na sebe všeliké péče nižší místní policie (zároveň s konstably). Dále vedle úředníků vlastně kostelních povstali zvláštní farní úředníci k vedení záležitostí chudinských a silničných, neboť tyto za Tudorů staly se břemenem farností; tito úředníci nebyli voleni obcemi, nýbrž jmenovali je soudcové míroví, arci jakožto úředníky čestné, z hospodářů téže farnosti. Tito *dozorci chudých* (overseers of the poor) a *dozorci cest* (surveyors of the highways) pak sami vypisovali potřebné daně na chudé a na cesty. Konečně vyvinul se ze starých tradicí úřad farních *konstablů* (petty constables), hlavně jako vykonavatelů policejních nařízení mírových soudců, a i v tomto úřadu spoluobčané střídali se jako v čestném břemenu farní obce. Vůbec celá světská správa ve farnostech byla podřízena dohledu soudců mírových, buďto jednotlivců neb jejich kollegií.

Podle toho celý selfgovernment *farní* jevil se hlavně v tom, že tu byli úředníci čestní, bez služného, povolaní na čas k veřejné službě a povinnosti ze středu samé farní obce. Dle náhledů pevniny arci bylo obecní zřízení anglických farností velmi nedostatečné a obmezené. Vždyť obecní hromadě nepříslušelo usnášeti se o dani chudinské a silničné, ačkoli zvláště daň chudinská časem vzrostla ve břímě ohromné, jež mnohonásob převyšovalo daň kostelní; rovněž nepříslušelo poplatnictvu voliti si farní úředníky — kromě starostů kostelních, vestry mohla místní dozorce pouze navrhovati soudcům mírovým. Celkem ve správě světské obec farní neměla svého zastupitelstva, ani představenstva nebo jednotného úřadu obecního; také ta řada úředníků zvláštních byla konečně podřízena soudcům mírovým, tak že třídy střední, činné ve správě obecní, zůstávaly vždy závislé od tříd vyšších, od větších statkářů, v jichž rukou byla správa hrabská.

Naproti tomu selfgovernment *hrabský*, ačkoli je rázu podobného, proslul na pevnině přece dosti chvalně. Anglie čítá 40, Wales 12 counties, a tato 52 hrabství liší se velice objemem i lidnatostí; ale sluší je přirovnati k českým krajům, jelikož celkem mívají 20—100☐ mil, a průměrný počet obyvatelstva je nyní k ½ milionu.

O správu těchto hrabství dělí se rozličné úřady: pojednáme však blíže jen o soudcích mírových, poněvadž na nich zakládá se vlastní selfgovernment, kdežto sheriff, lord lieutenant a coroner nemají už podstatné váhy. *Sheriff* má sice jako občanský zástupce králův přední pořadí ve hrabství, ale ze své starodávné ohromné moci podržel jen malé zbytky, hlavně jako úředník fiskální a exekuční (pro soudy říšské); pečuje též o volby do parlamentu a hotovení listin porotců. Nejbohatší statkáři bývají střídavě na rok jmenováni sheriffy, ježto tento čestný úřad jest jinak obtížný a nákladný; ostatně skutečné práce jeho obstarává obyčejně některý advokát jako náměstek sheriffův. V skutku je prvým úředníkem hrabství spíše *lord lieutenant* (po prvé za Jindřicha VIII. zřízený), jejž koruna jmenuje svým vojenským zástupcem, k dohledu na hrabskou milici; ve svém úřadě zůstává obyčejně doživotně, a pravidelně bývá spolu custos rotulorum (keeper of the rolls), totiž prvým soudcem mírovým, jenž předsedá sezením mírových soudců, a pomocí zvláštního písaře, clerk of the peace, spravuje a uschovává písemnosti správy hrabské. Naproti tomu *coroner*, původně korunní fiskál, nemá velkého významu. Na rozdíl od úředníků předešlých, korunou jmenovaných, přísluší samým hrabstvím voliti 3—4 (někdy i 6 a 7) coronerů, jichž úkolem je hlavně ohledávati a vyšetřovati neobyčejná úmrtí, i podávati třebas obžalobu k dalšímu řízení (coroner's inquest); také zastupují sheriffa v záležitostech exekučních.

Nejdůležitějším úřadem selfgovernmentu jest úřad *soudce mírového* (justice of the peace), jehož dostává se na základě královského jmenování váženým statkářům ve hrabství. Tato king's commission děje se dle formuláře z r. 1590 vždy pro celá hrabství, a dle potřeby ob čas se obnovuje (celkem vyhotovuje se 56 komisí mírových, ježto York a Lincolnshire rozpadají na 3 ridings). Král může jmenované úředníky zase propustiti, ale vskutku zůstávají ve svém úřadě doživotně; také samo jmenování jejich stalo se časem formalitou: statkáři, kteří prokážou potřebné vlastnosti, bývají na návrh custodis rotulorum a ministerstva bez okolků korunou jmenováni.

Ve starších dobách bývalo sice do mírových komisí jmenováno vždy několik právníků („quorum"), a druzí soudcové byli zavázáni, aby v některých věcech přibírali takového soudruha práva znalého; ale již v 18. století veškeří soudci míroví považovali se za práva znalé, ježto zatím dostatečně vyvinula se pevná úřední praxe za pomoci zvláštních soudních písařů (clerks), jimiž bývali nižší advokáti, jakož i podle zákonných formulářů. Dále kromě této otázky odborného vzdělání požadovala se na mírových soudcích jistá zámožnosť, jelikož zastávali veřejnou správu v úřadě čestném, bez služného; toliko požívali také jistých diet ze soudních pokut, ale v polovici tohoto století konečně docela s toho sešlo. Jinak po čtyři staletí k úřadu soudce mírového nebylo žádáno určitého censu majetkového; teprve za Jiří II.

v polovici 18. století stanoven požadavek, aby každý soudce měl 100 lib. št. ročního důchodu pozemkového, čím tehda menší městští honoratiores měli býti vyloučeni z venkovské správy hrabské.[1])

Tímto spůsobem arci dotvrzeno bylo přímé panství vyšších tříd (gentry), jmenovitě větších statkářů, — ve státní správě, podobně jako rozhodovali také v ústavě parlamentární. Toliko tím byl mírněn aristokratický ráz hrabského selfgovernmentu, že gentry nebyla výsadami uzavřena, že i třídy jiné, nabudouce větších statků, do ní se povznášely a tedy úřadů hrabských dosahovaly; v skutku nacházíme mezi mírovými soudci zvláště veliký počet duchovenstva. Z jiné strany právě vlastní zámožnosť a nedostatek služného zakládaly neodvislé postavení těchto soudcův oproti vládě; a byť i v úředních povinnostech, tak jako státní úředníci pevniny evropské, podřízeni byli ústřední moci koruny, této skládali přísahu a byli jí odpovědni, nicméně patrně nadále zůstávali uprostřed občanského života, a nestávali se jednostrannými byrokraty. Arci nebyli také povinni, veřejné službě docela se oddávati, a již proto býval jich jmenován převelký počet, tak že pak též obyvatelstvo hrabské dle pohodlí volívalo mezi soudci sousedními. Během časů vzrostl tento počet v každém hrabství zcela nadbytečně; avšak mnozí ze jmenovaných soudců mírových zůstávali pouze titulárními, ježto neskládali přísah potřebných ke skutečné úřední praxi. Ježto pak každý soudce mírový pravidelně je jmenován (krom Yorku a Lincolnshiru) pro obvod celého hrabství, a není obmezen na zvláštní menší okres, tedy jednotlivý soudce aktivní po právu může s ostatními soutěžiti a po hrabství přecházeti; ve skutečnosti však nekočuje, nýbrž působí pravidelně každý ve svém bydlišti, pokud není předepsáno jednání kollegiální.[2])

Co do *působnosti:* připadl selfgovernmentu velmi široký obor státní správy dle soustavy „zachování míru“ tak, že centrální moci státní zůstal jen obmezený dohled a jistá moc regulativní. Při tom,

---

[1]) Užíváme slova soudce „mírový“ (i Rusové mají soudce mírového, ježe tam mir značí obec); nespravně užíváno u nás někdy: soudce smírčí nebo smírný, neboť jedná se tu právě o zachování míru zemského ve smyslu středověkém, čili jak se říkávalo u nás v 15 století, „landfridu.“ — Vzhledem k tomu je vhod poukázati také ku podobnosti anglických soudců mírových a českých popravců, později bejtmanů krajských. Také při popravcích a pak hejtmanech za landfridů 15. stol. lze stopovati, jak ze soudnictví hrdelního vyvětvovala se i policie a jak se šířila znenáhla na veřejnou správu vůbec; byli to tedy rovněž úředníci či páni policejní a soudní zároveň — nehledě k tomu, že čeští hejtmané, jen 2 v každém kraji, bývali také správci branné hotovosti krajské (tak jako v Anglii lord lieutenant) a přejímali záhy i některé péče berničné. Dále také čeští popravci a hejtmané byli pravidelně králem jmenováni ze středu statkářů ve kraji usedlých. i sloužili státu v úřadě čestném, tak že tu byl právě selfgovernment stavovský; teprve časem historický vývoj učinil z nich státní byrokraty. Srov. náš spis: Zřízení krajské v Čechách, I.

[2]) V Anglii s Walesem počítá se nyní přes 12 000 aktivních soudců mírových (acting magistrates) ve hrabstvích, přes 2000 ve městech se zvláštní policejní správou; k tomu několik tisíc soudců titulárních; — připadá tedy na hrabství (20—100□ mil) 100—500 aktivních soudců mírových. R. 1796 bylo aktivních pouze něco přes 2600, r. 1831 přes 4800. — Ministři a jiní dvorští úředníci jsou mírovými soudci vůbec ze svého úřadu.

jakož v Anglii správa a justice nebyly odlučovány, soudci míroví zůstali úřadem soudním i správním zároveň. Tak podrželi obmezené soudnictví civilní (ve věcech potřebujících rychlého vyřízení, jako ve sporech čeledních a živnostenských mezi zaměstnateli a pracovníky), soudnictví trestní do jisté výše trestů, i přípravné vyšetřování všech věcí trestních vůbec. Z oboru správy přísluší jim jednak policejní decernát, používání správních zákonů v konkretních případech, jež v Anglii následkem spojení justice a správy odívá rovněž do právních forem „jurisdikce“ (písemné orders); jednak náleží jim široká policejní moc trestní, pokutování přečinů policejních i také přestupků jiných zákonů správních trestními klausulemi chráněných, kteréžto děje se v sumárním řízení bez jury (convictions). Z toho arci vyplývá, že v celém oboru selfgovernmentu zavládlo zároveň správní soudnictví, i jsou jemu podrobeny celkem i ty obory moderní správy hospodářské, v nichž v tomto století zavládla jiná správní soustava, jako jsou záležitosti chudinské, zdravotní, stavební a silničné.

Správa soudců mírových předně má zachovávati mír dle common law (obecné zvyklosti), totiž pečovati o bezpečnosť zatýkáním a domácí prohlídkou, i také vynucenými zárukami zachování míru nebo dobrého chování. Dále jim náleží péče o policii žebroty a tuláctva, o policii mravu, o policii cizinskou, tiskovou, spolkovou, o řády živnostenské, čelední i dělnické, o záležitosti silničné, plavební, rybářské a honební, — co všecko v mezích článku našeho nelze blíže vypisovati. [1]) Dále, což velmi je důležito, soudci míroví vůbec řídí a kontrolují celé zřízení obecní. Konečně sluší zmíniti se, že selfgovernment zasahá jednotlivě také do záležitostí vojenských a berních.

Při veškeré této působnosti musíme lišiti, pokud míroví soudcové činni jsou jako úřady *místní* — jednotlivě nebo po dvou, petty sessions; anebo na způsob úřadu *okresního* — ve schůzích soudců z hundredu či divise, na něž se hrabství rozpadá, *special sessions*; anebo konečně jako úřad *celého hrabství* — v obecných schůzích čtvrtletních, *quarter sessions*. I potřebí tu zvláště vytknouti, které záležitosti připadly okresním a hrabským sezením mírových soudců. Co se týče působnosti vlastně místní, nebudeme jí rozebírati; však také nelze vytknouti případy, kdy ku convictions neb orders potřebí soudců dvou (a sice v záležitostech soudních osobní jich přítomnosti, ve správních aspoň jejich podpisu), — takovéto spolupůsobení bývalo druhdy předpisováno tam, kde zdála se nutnou rada spolusoudce práva znalého (quorum), později nejvíce v záležitostech důležitějších; vůbec potřebí jeho všude tam, kde tak jednotlivé zákony výslovně kážou.

Důležitější bylo, že již starší zákony domáhaly se někdy kollegiálního působení mírových soudců jednotlivého *hundredu* (setniny), na jaké všecka hrabství již z doby anglosaské se rozpadala. Než teprve v 18. století vzrůst správních záležitostí přivedl k řádné úpravě těchto

---

[1]) Čtenář český najde některé bližší zprávy ve spisku dr. J. Palackého: O samosprávě anglické; ostatně srovnati sluší spisy Gneistovy: Selfgovernment, Communalverfassung u Verwaltungsgerichte in England (1871), Das engl. Verwaltungsrecht der Gegenwart (1883—4).

sborů či schůzí okresních, special sessions. Později, ježto staré hundredy k účelu tomu nebyly vždy vhodnými, schůze hrabské byly za Jiří IV. zmocněny, tvořiti dle potřeby jiné „sessional divisions." Když pak v letech 30tých zavedeny byly také zvláštní svazky chudinské, rozdělení hrabství na divise konečně přispůsobeno dle možnosti novým okresům chudinským, i počítá se dnes k 728 *divisím*, kteréžto lze přirovnati k českým okresům. [1])

Okresní sezení mírových soudců konají se periodicky tak často, jak toho třeba zvláště v záležitostech vyžadujících jisté místní znalosti (měsíčně až týdně). Jim připadlo především jmenování úředníků obecních: konstablů, dozorců chudinských (k návrhu farních hromad), dozorců nad cestami, i někdy nad měrami a váhami. Dále upravují listiny porotců, rozhodují o stížnostech na nerovnosť nebo nesprávnosť odhadu k berni chudinské, pečují o správku cest, vydávají méně důležité policejní předpisy pro hostince a divadla, udílejí koncesse k nálevnám a hostincům, k billardům, zábavním místnostem, divadlům, k veřejným čítárnám, k místnostem pro politické debatty a j.

Přes to vše těžisko správy hrabské spočívá teprve ve *čtvrtletních schůzích* všech mírových soudců z hrabství (quarter sessions). Tato sezení jsou — spolu s porotami — trestními soudy ve věcech prostředních, t. takových, které ani nejsou vyhrazeny assisám kočovných soudců říšských, ani nepřipadají sumárnímu řízení jednotlivých soudců mírových. Dále přísluší jim „appellate jurisdiction," t. j. rozhodují ve vyšší instanci o stížnostech proti rozhodnutím mírových soudců, nechať to jsou convictions, rozsudky sumárního řízení trestního, nebo orders, policejní opatření a akty kommunálního dohledu. Další revise k soudům říšským připouští se jen v míře obmezené na základě zvláštních reskriptů (writ of certiorari, writ of mandamus a j.). O této důležité stránce, o správním soudnictví, nelze nám však tuto se šířiti. Za třetí jsou čtvrtletní sezení vůbec také správním úřadem prvé instance v t. zv. záležitostech hrabských, county business, nechať zasahají do vlastní správy státní, vrchnostenské, nebo do hospodářské čili majetkové a berní správy hrabské.

Ke *county business* náleží správa hrabského jmění (county stock) i vypisování hrabské daně (county rate), kteráž rozvrhuje se jako matrikulární příspěvek na jednotlivé farnosti. Tudíž náleží sem i péče o úhradu nákladů na hrabskou správu policejní a soudní, zvláště na opatření potřebných místností (i vězení a káznic) a na platy podřízených úředníků, které hrabské sezení samo jmenuje; rovněž i správa kommunálních ústavů a podniků hrabských, jako blázinců, mostů a silnic. Dále usnášejí se čtvrtletní schůze mírových soudců o změnách úředních divisí i hranic obecních, vydávají ke stávajícím zákonům některé správní regulativy (bye laws) a bližší policejní nařízení, potvrzují stanovy spořitelen a friendly and loan societies, řády tržní, stanoví poplatky niž-

[1]) Čítajíť průměrem 3—4□ míle se 20—30 tisíci obyv., po odečtení měst s vlastní mírovou komisí jen se 20.000 obyv. Na takovýto okres připadá 6—20 soudců mírových, někde mnohem více. V l. 1853—6 počítalo se 675 divisí; r. 1878 pak 634 v Anglii a 94 ve Walesu.

šího úřednictva soudního a policejního, udělují některé policejní koncesse (k soukromým blázincům, továrnám střelného prachu, k pohodnictví).

Čtvrtletní schůze mírových soudců vůbec dovršují soustavu selfgovernmentu, jsouce nejvyšší jeho instancí; centrální vláda nemá tu žádné moci rozhodující, a toliko říšským soudcům přísluší jistý dohled právní. Státní správa vůbec až do nejnovějších dob neměla po hrabstvích jiných orgánů, neměla své zvláštní hierarchie shůry dolů řízené, svého úřednictva z povolání kromě podřízených sil správy ústřední. Protož centralismus správy nemohl se v Anglii tak rozvinouti, jako jinde.

Zde právě těžisko státní správy spočívalo v prvé, samosprávné instanci, jež tedy mohla působiti výdatně a zároveň vhodně dle místních poměrů. Arci místní správa nebyla tím snad vydána do rukou samosprávných orgánů z obcí menších, ke mnohému nedostatečných; nýbrž toto nižší úřednictvo bylo ve stálém styku s instancí vlastně rozhodující, se soudci mírovými, tedy s orgány hrabství, kteří dle potřeby kollegiálně tvořili zároveň ještě jednu instanci vyšší. Při tom celá ta správa (následkem spojení s justicí) vyznačuje se také zárukami nestrannosti a neodvislosti soudcovské. Jednak totiž hned v prvé instanci koná se v řízení veřejném, se soudním písařem, ve přesných formách jurisdikce či dekretury, za niž úředník je také sám odpověden; jednak i samo postavení soudců mírových je společensky a hospodářsky samostatné a politicky neodvislé, — jmenování jejich dálo se vždy bez ohledu na politické strany.

I byl tedy selfgovernment také politickou školou všech stran: občané, kteří prve v denní úřední činnosti poznali skutečný život státní a zvykli osobně státu sloužiti, přicházejíce potom do parlamentu, ano ke vládě, již jako zkušení politikové hleděli různé snahy společenské srovnávati dle praktické možnosti s právním řádem, i vystříhati se okázalého, ale zhusta neplatného radikalismu.

(Dokončení.)

Městský rychtář.

Dle archivních pramenů

líčí

dr. Zikm. Winter.

(Dokončení.)

est přesvědčení naše, že rychtář, jakmile se kde objevil se znamením své důstojnosti, byl osobou, z níž šla hrůza, a jakkoli jest dosti příkladů již z nejstarších pamětí, že ve službách svých býval bit, ba někdy i zabit, lze přece ty případy klásti za výminky. Spíše lidé před ním a jeho palcátem pokrývali se a utíkali; na odpor stavěli se jen rozpustilci, zoufalci nebo lidé nepříčetní. Z těch, kteří utíkali nebo pokrývali se, uvedeni buďtež někteří za ukázku. R. 1524 prali se tři

tovaryši toboláři na Novém Městě v hospodě. Jeden zůstal za mrtvého. Sousedé přiběhli a volali tovaryšům: „Když nejste vinni, dostůjtež práva!“ Ale Hanzl se před právem skryl a Michal vlezl na žlab za komín. — V Lounech svedl r. 1599 Jiřík Dlouhý, soused usedlý, s rychtářem zajímavou honbu. Dlouhý měl býti zatčen pro nějaké řeči o pánech. Rychtář ho potká na rynku. Dlouhý prosí, „aby mu dovolil nejprve doma se zastaviti, že se sám dá nadjíti;“ ale rychtář mu toho nedověřil a šel s ním domů, a teď se to začalo. Nejprv se zavřel v komoře a tu křičel, že žádnému nic neublížil a že na radnici nepůjde. Pak z komory ho nějak vypudil rychtář, ale Dlouhý popadl ručnici a vyskočil na stůl „a s ní se na tom stole točil; pak rychtář popadl oštip a s ním k němu přiměřoval. V tom Dlouhý skočil ze stolu na lávu a otevřev sobě skleněné okno skočil za ně a dolů vypadl a již běžel s ručnicí po řebříce na loub a chtěl po sobě řebřík táhnouti, ale rychtář řebřík chytil. Tedy vlezl Dlouhý na jakýs přístřešek a seděl na něm s ručnicí.“ Když ho rychtář „pěkně“ napomínal, aby slezl, měl Dlouhý se střechy řeč dolů, „že nepůjde, aby mu žádný nerozkazoval, že purkmistr a páni nejsou jeho páni, než že jsou tak dobře poddaní císařovi jako i on.“ Oba muži hleděli na sebe tak dlouho, až to rychtáře omrzelo. Poslal k purkmistru, „co má s tou věcí činiti“ a purkmistr vzkázal, aby toho nechal. Byl to asi svrchovaně směšný obrázek.

Kdo sáhl na rychtáře neb pomocníky jeho, dopustil se „odboje“ a mohl za to i hrdlo ztratiti. Tak platilo za celé 15. století. Někdy pouhý pokus odboje smrtí trestán. Na příklad r. 1535 vznesl Jiřík Myncíř, rychtář Staroměstský, na radu, „kterak jest Jan Hošťálek, mlynář v prochoditém domě, braň dobyl, a by to dosti v náhlosti opatřeno nebylo, byl by mohl škodu učiniti; jemu rychtáři sukni na několikero tesákem probodl.“ Marně prosil mlynář z prochoditého domu za milosť sváděje všecko na opilství: konšelé nalezli na smrť, poněvadž „právo o takových účincích zjevné jest, ktož se práva brání neb odboj jemu činí, že má hrdlo ztratiti.“ V 16. věku právo neodsuzovalo odbojníka tak často jako druhdy k hrdlu, alebrž oblibován trest ten, že odbojníku useknuta pravá ruka. Vypravuje se, že v Hoře r. 1517 „uťato po ruce trubačům dvěma, že na rychtáře sáhli jej posekavše.“ Lounští roku 1578 měli za to, že učinili odbojníkům kdo ví jakou milosť, když od pravidla učinili výminku tuto: „Při právě našem dvěma tovaryšům řemesla kovářského, kteříž na Jana Gertnštyle, rychtáře našeho městského, na hospodě jich sáhli a odboj učinili, ruce pravé utíti se měly, však na přímluvu některých pánů přátel jim levé ruce jsou uťaty a na planýř přibyty byly.“

V ouřadě svém vedli sobě měštští rychtáři sebevědomě. R. 1516 praví kdosi: „Přišly osoby, já mněl, že by rychtář byl, tak směle tloukli.“ Smělosť rychtářská povaha. Že by rychtářové a policie městská chovali se některak zdvořile, šetrně anebo dokonce něžně, toho nelze říci pro množství opačných dokladů. V každém městě najdeš mezi rychtáři některého, jenž lidi bíjel tuze. Obecenstvo onačejší honilo rychtáře pro jeho zlosť na soud. Člověk prostičký, nemělli zastání, musíval sobě ran utržených zanechati. Jednou jsme také nalezli — ovšem případ

vzácný — že rychtář za důkladné nabití byl pochválen, a to dvojnásobným uznáním. Byl to rychtář Vyšehradský Patera, jenž s pomocníky svými zbili Daniele, zvoníka kostela Vyšehradského. Děkan Vyšehradský pohnal rychtáře k soudu hejtmanskému pro to nenáležité zbití a „zmordování.“ Probošt Jiřík z Telče šel rychtáře hájit a pravil: „Ustanovil jsem jim Vyšehradským řád, nočního sedání dlouhého, ale týž zvoník jest se toho dopustil a tam mezi těmi ženami seděl, gaudeamus zpíval, ježto byloli jest to slušné zpívati to, což jest dobrým oumyslem od církve složeno? I jiného, když by takový neřád učinil, kázal bych vzíti, i téhož pana děkana, kdy by se toho dopustil; a tak, což jest učinil rychtář, že jest hodně učiniti mohl.“ A soud hejtmanský dal rychtáři za právo r. 1531. — Jindy zase pozorujeme, že konšelé raději smluví a smíří raněné s rychtářem, nežli aby rychtáře trestali. Na příklad Lounský rychtář Kurka sbil hrnčířského tovaryše r. 1596. Smluvena, ačkoli měl tovaryš rány veliké, věc slovy konšelů, „že prý se všecko vyzdvihuje, ruší a v nic obrací, poněvadž páni poznali, že se věci z některého nedorozumění sběhly a pod trunkem.“

Vydařilli se v každé době ten neb onen rychtář tak, že pánovitosť anebo horlivosť svedla ho k hrubosti, což říci o „nepočestných“ pacholcích a habartech, kteří mu sloužili? Právě psaného Valentina Stříbrského, rychtáře Staroměstského, pacholci zabili z ouřední horlivosti r. 1566 ševce Martina Bonuši. Bylo as půl druhé hodiny přede dnem na rohu proti sv. Duchu. Pacholci rychtářovi viděli, „že ten Martin nebožtík šel proti nim a nesl cypřiš; zastavili ho. On, že nese cypřiš ze zahrady své. Rychtář ptal se ho, kde má zahradu? On, za branou, že jest soused od Svinské brány.“ Nevěřili mu a sebrali ho. Jedno „pachole“ rychtářské ho odvádělo k radnici. Za chvíli přišel biřic k rychtáři oznamuje, „že pachole usekal toho Martina, až mu mozk vylezl. Rychtář se lekl a pravil: Však sem vám lotři neporučil, abyste mordovali.“ Z toho byl zase soud. Vdova ševcova žalovala. Co se „pacholeti rychtářovu“ pro tu surovosť stalo, nevíme.

V letech třicátých byl pacholek rychtářův zlé pověsti Burian, jenž lidem mnoho těžkosti udělal, v službě policejní. Ani mu nevyčítáme tuze, že r. 1533 hledaje zloděje Rubu píchal na půdě ve Veleslavíně do sena tak dlouho, až Rubu zapíchal. Ale to zlé, že kdykoli ho rychtář poslal k zatčení, vždy přivedl člověka velmi zbodaného a ukrvaveného. Jednou r. 1535 popíchal řezníka na rynku, a „nad to ještě, když již jako do rathouzu vkročiti měli, po druhé ho ubodl.“ Řezník v soudě tvrdil, „že se pacholek ten mstívá, když se mu něco do někoho nelíbí.“ Pro to zranění řezníkovo seděl „pachole“ drahně neděl, ale nepolepšil se. Zhynul, teprv až přišla kosa na kámen. R. 1547 zajal rychtář Roubal totiž několik nočních mladých pánů. Poručil Burianovi, aby je vedl. V tom jeden z nich dá Burianovi pohlavek, až byl omráčen. Druzí pacholci pomohli Burianovi ze strouhy, a ten sotva přišel k sobě, píchl mladého nezbedu, že ihned byl bezduch. Ortelován pro to k smrti, neboť, jak dí ortel, „měl nebožtíka v své moci a jsa služebníkem práva o své ujmě toho pohlavku napravovati neměl.“ Pak měl z toho i rychtář soud a těžkosť.

Na konec zmíníme se ještě o některých nepříkladných venkovských rychtářích. V Bělé zabil r. 1579 rychtář „železným cepem“ venkovana, poněvadž nezaplatil v krčmě pivo! Mělnický rychtář Posádovec míval nepěkný zvyk, že osobu zatýkačovu, než k ní promluvil slovo, nejprve pořádně pěstí udeřil. Pak teprv zatýkače sebral. R. 1578 se také jedenkráte v osobě mýlil a měl z toho zatknutí těžkosť soudní. O jarmarce totiž přišeptal Bartoloměj zvonař rychtáři: „Kmotře milý, tam ten jistej toulá se tu včera a dnes, pošetřte ho, aby někomu neškodil!“ Rychtář „uhodil toho jistého hned pěstí a potom vzal ho za ruku a řekl: Pojď se mnou, pojď!“ A když ten jistý se nechtěl dáti, byl bit na jarmarce po spůsobě rychtářů obyčejném. A v tom přijde pan Jan Homut z Harasova a ukáže, že ten jistý jest jeho nevinný kuchař a pan rychtář že se omýlil. V soudě pak kajicně vyznává Posádovec, „učinil jsem z omýlení, domnívaje se, že jest ten Svěcenej, že má takový šrámek na líci.“ Za ten omyl poseděl v šatlavě.

Z přemrštěné horlivosti také mívali venkovští rychtářové škodu. Na příklad v Domažlicích rychtář Jan Chramosta r. 1562 pustil se z čista dobra, snad jsa poněkud při pití, do příchozího cizince, kupce Iflingara z Augšpurka, jenž na cestě do Prahy zastavil se na noc v hospodě Domažické. Nejprve chtěl věděti jmeno cizincovo, a poněvadž bez pochyby Němec kupec pyšně odvětil, český rychtář pamatuje na mandát královský, že povinnosť i právo má, ptáti se po cizincích, „braň kupcovu pochytiv naň udeřil“ a sám od kupce obdržel „nevelikou škodu v ruku,“ celkem kupce se svými pomocníky těžce zbil. Kupec žaloval arciknížeti, a rychtář Domažlický „vzat v kázeň císařskou,“ poněvadž maje oznámeno, kdo kupec jest, přece k němu se dotíral a braň mu vytrhl.“ Nejdráže zaplatil ouřední horlivosť svou r. 1557 Nymburský rychtář Adam Kuchta, když posloužil Polákům jímati neblahého Dimitra Ganguška, vojvodu, jenž byl z Polska unesl svou milou panenku. „Ve středu na čtvrtek před Hromnicemi okolo půl noci přišli k zámku v Lysé Bočan a Nosek, konšelé Nymburští, s rychtářem, biřicem a nějakým mladým vojvodou z Polské země k panu hejtmanovi, a Bočan dal se jest v mluvení: Pan purkmistr a páni vzkázali Vaší Milosti službu pověděti a nás vyslati, že nějaký člověk kněžnu znamenitou z polské země mocí vzal, matku též kněžny do nějakého sklepu dal, s některými pannami a lidí mnoho pomordoval a od zlata a stříbra za třikrát sto tisíc vzal, kterýžto jest cti, hrdla i statku od krále polského odsouzen.“ Při tom ukazoval konšel listy latinské od krále polského, že jest to tak. Tu hejtman Mates Vachtl za odpověď dal, že listinám latinským nic nerozumí, „ale poněvadž oznamujete, že jest to tak, já své povolení dávám, aby ten člověk jat byl, ale bez škody lidské.“ Když tedy nabyli Nymburští na cizím právě dovolení zatknouti Dimitra, dali se hned na to. To zatčení je co do surovosti snad jedino. Ale pozná čtoucí, že naši lidé nebyli tím tolik vinni jako Poláci, kteří si vlastně pro milence přišli. Dimitr zatím, co pochopové naň číhali, v hospodě v Lysé vstal ráno záhy, procházel se v kožiše bez poctivic po světnici, kdež hostem byla všecka nějaká sedlská svatba, umyl se a kázal strojiti na snídaní kapouna, „by měl zaň tolar dáti.“ V tom otevrou se dvéře a „vskočil Kuchta rychtář s Poláky do svět-

nice a hned jali se stříleti.“ Členové selské svatby lezli pod lavice a stoly. Ale byli raněni též. Majdalena z Čelakovic vypravuje v soudě, „že stříleli hned, jak vskočili do světnice, prostřelili ji paučník na hlavě; a já připadla po té k lavici a nevěděla jsem, na kterém jsem světě.“ Kubu Havláska z Čelakovic „ustřelili v hlavu a ručnicemi za krk zbili, řkouce, že je také z jeho roty“ — čtvermo vylezl ven a ležel potom v marštali raněn. Jakuba Rumpála z Čelakovic, v tom prachu střelném, když nebylo viděti žádného, udeřil kdosi pěstí, „upadl pod lavici a tam ležel; pak jsem chtěl vstáti,“ vypravuje Rumpál, „vohlídnu se a kdos na mě napřáhl ručnicí a já se zase převrhl pod tu lavici.“ Dimitr zatím vyskočil ven, „běžel k vratům zadním, skůro je vyrazil, ale nemohl ven, tu jej postihli, ufali a stloukli jakejmis palcáty a ručnicemi co hovado, vzali jej do palečnic, vedli do světnice čistovanitě nahého, až pro krev nemohl hleděti, sňali s něho zlatý řetěz a dali železný, řkouce, že mu bude železný lépe slušeti, a Kuchta rychtář mu klepal mezi voči a hrozil, že musí za žebro po turecku viseti, a jiní Poláci tolikéž mu hrozili. Kuchtovi řekl: Tobě jsem nic neučinil. Chtěl píti, Kuchta nedal.“ Pak naložili kněžnu, která zatím byla v malé světničce, do krytého vozu a odvezli ji. Dimitra na smrť raněného též naložili a přivezli do Nymburka. Ubožák prosil: „Moji milí pánové, račte nade mnou lítosť míti, volám se na krále římského, neračte mne Polákům vydávati, račte nade mnou lítosť spravedlivou míti jakožto pánové chrystianští!“ Ale pánové neměli lítosti. Vydali ho přes zákaz hejtmana z Lysé, a Poláci, jež vedl sok Dimitrův Martin Zborovský, v Jaroměři ho na kusy rosekali. Z toho měli přes přímluvy polského krále i králové Isabely Nymburští velikou těžkosť; ale naposled odnesl všecko všudy rychtář Kuchta. Prokurátor královský postavil se proti celému ouřadu Nymburskému i proti rychtáři za žalobce, a komorním soudem odsouzeni jsou někteří Nymburští i primas Petr Třebízský v kázeň královu a rychtář Kuchta, že „ho bil a před ženským pohlavím dočista obnaženého ohavně vodil a mluvil mu, že by jej po turecku za žebro oběsiti dal, ani jemu, když jest tak trouden jsa píti dáti nedopustil a v Nymburce od něho i barvíře odehnal před lidmi se chlubíc, že za takový skutek peníze a valach od Poláků vzal,“ odsouzen tak, „aby z měst Pražských vymrskán a jemu cejch byl přiložen a potom ve dvou nedělích aby se z království vybral.“

Starý kus řádů policejních všech měst dotýkal se dlouhého nočního sedání a všech neřestí s tím souvislých, jako pitek, povyků nočních a her, z nichž rodily se obyčejně bitvy. Řády městské určovaly dobu, do které smí sedati se v hospodě, a zvonec rychtářský býval té doby znamením. Kdo by po zvonění nešel domů, propadl pokutu. V Praze mívali v 15. století sedění volné v létě do dvou hodin na noc (dvě hodiny po západu slunce) a v zimě do čtyř hodin. Roku 1503 stanovena hospodáři pokuta na delší sedání kopa grošů českých, a hosté měli býti od rychtáře oznamováni konšelům, kteří je trestali „podle zdání svého.“ Kdy by rychtář nebo písař neoznámil všech provinilců, měl býti s úřadu sesazen. Že právě toho času obce zase jednaly o sedání a nočních povycích, toho příčina byli zajisté nezbední cizinci králova dvora. Psaltě právě tenkrát Vladislav všecek zmrzelý, že

„v městě času nočního nebezpečnost a překážky skrze lání a někdy i zmocnění se dějí;“ dvořané že jedni od druhých daleko jsou a daleko do svých hospod od dvora navracovati se mají, a že nelze jim potřeb jednati bezpečně. Pražané vzkázali králi, že hojnějšími pomůckami bezpečnost opatří, ale oznamovali králi stížně, že „dvořané sami rozličné věci v městě působí, jedno že z domů, v kterých hospodami stojí, hampejzy dělati chtí, ježto to lidem a hospodářům jest netrpělivé; druhé že na hospodáře řečí a skutkem sahají je pohlavkujíce, jakož nedávno se jednomu přihodilo, ježto kdy by v tom opatření našeho časně nebylo, mohl by tu zabitec některý z toho a pro to býti; třetí že i na vězně obecní outok činí, do rathúzu se na vězně dobývali, i biřice jsou v rathúze zsekali, a též i to, že zjevné židům překážejí, je pohlavkujíce šacují, ježto i z toho mohlo by něco roztržitého pojíti.“

Ovšem i bez nezbedných cizinců venkovská města podle zvyku obecného sama sobě vydávala řády o nočním sedání. Ve Dvoře Králové v 15. věku hodinu rychtářskou mívali za celý rok touž jako v Praze v zimě, totiž do čtvrté hodiny na noc; jen v adventě a v postě zkracován čas sedání o jednu hodinu.

V Pardubicích mívali touže dobou týž řád, jenže nespravedlivě vynímali z něho „dvořany a dobré lidi hostinské.“ Ti tedy mohli své svobody užiti přes čas a zvonec rychtářský, soused měl jíti v čas domů. V Litoměřicích usnesla se obec r. 1529, aby soused, jenž na ulici nočně postižen jest zpitý, i když tichý bude, platil 5 grošů. V Mladé Boleslavi vrchnost r. 1520 určila dobu sedání hospodského jmenujíc přímo dni, od kterých až po které smělo sedati se do dvou na noc, neb do čtyř. Každý hospodář měl výpis toho řádu u sebe zachovati, aby se „nevymlúval nevědomostí.“ V Jihlavě asi velmi přísně vybírali konšelé pokutu za sedání a noční hluk, poněvadž r. 1521, když se obec vzbouřila, právě ta věc konšelům zle byla vyčítána. Prý konšelé obtěžují „obecného člověka, který nočním časem mlčkem na ulici jde, neb v domě je beze škody. Když jsou prve koho při svém dobrém příteli zastihli, 6 grošů dáti musil; kde lidé v domě zavřeni bývali, tehda jsou (rychtář a pochopové) z zadu tam lezli a dveří otvírali. A pokut neobraceli konšelé k dobrému obecnímu, než mezi sebou dělili.“ K tomu odpovídali konšelé nejprv, že „pírglok se zvoní na krátké noci dvě hodině na noc, na dlouhé noci ve 3 neb 4 hodinách. a to že se jim zdá, že by se každý do toho času dosti naseděti a napiti mohl;“ druhé, že to noční sedání „přes pírglok“ není tak tiché, prý ví se dobře, „kterak ven po rynku a ulicích divné věci se strojí, kádě i škopky před domy, v kterýchž se voda pro oheň chová, převrhují, s bubny chodí.“ Převrhovati kádě ovšem není vynález Jihlavských. Kádě převrhovati bývala velmi oblíbená zábava v městech všech všudy.

Řády o sedání nočním druhou polovicí 16. věku všude se zostřují Za takové zostření považujeme, když v Kutné Hoře místo obvyklé hodiny čtvrté na dlouhou noc dávají r. 1566 zvoniti v hodinu třetí, v neděli dokonce v hodinu druhou, a pak to, že nehrozí se pokutou několika málo grošů, alebrž hned šatlavou „dle uvážení pánů.“ Měli as konšelé pro bujnost bohatých mladých pánů dobrou příčinu. Pravítě

jeden kus „o nepořádcích v obci,“ že „po zvonění s kobzami se procházejí, vejskají, zpívají, lidem dobrým, zvláště nemocným pokoje nedají.“ Velmi přísné tresty na sedání a povyky noční mívali Plzenští. V první půlce věku zavírali sousedy pro pozdní sedání. R. 1566 usnesli se o znamenitých pokutách: Když by přísežný přeseděl přes čas, aby pokuty dal dvě kopy, jiný soused kopu. Ale nemysliž nikdo, když zazvonil rychtářský zvonek na radnici „z hospody ven,“ že v tu chvíli síň se vyprázdnila. Někde zavřeli jen okenice a stišili se, jinde pili jako prve se šumem stejným; odtud tolik pokut zapsaných v městských knihách. Někdy sám rychtář ohledávaje hospody přišel a přes čas poseděl s hostmi. Vypravuje o tom soused Lounský Florian příjmím Rokycanský r. 1591: „Když sem kázal víno načíti r. 1591 v advent, tu jsem se podle pořádku dobrého zachoval, když tři hodiny na noc odbily, hosti a pitele z příbytku svého jsem ven vystrojil. Ale přišli jiní. V tom přišel pan rychtář s dvěma sousedy a napomenutí hostům učinili, aby šli na odpočinutí. Dali za odpověď, že se pokojně chovají a půjdou hned. Tedy rychtář s pány kázali sobě žejdlík vína dáti.“ A tak pěkně všickni seděli, až dali se o „Kalvina a neobyčejné nové cerimonie“ do hádky a pračky, při kteréž rychtář ztratil plášť a zakusil odboj právu.

Nedělský den rychtářové též nahlédati musívali oknem do dělnic a krámů, nepracujeli se prací hmotnou. Při vší zbožnosti našich předků vždy a všude vyskytl se přec některý, jenž věřil Filadelfu Zámrskému, že „Bůh přeje odpočinutí pro posilu a občerstvení těla,“ ale jen jemu že to Bůh přeje, ne čeledi, ne lidem dělným. Nejeden lakota honil dělníky i v neděli do díla, tak že marné bylo volání kazatelů: „Hovada a ne lidé jsou ti, ježto v neděli s náboženstvím se neobírají;“ marné hrozili kazatelé a karatelé mravů tresty božími i mstou ďábelskou pro nesvěcení neděle, vždy zase a zase rychtář hříšného některého souseda sebral. V Hoře druhdy zavírali v neděli a ve svátek na celý den brány pro svěcení neděle, a v Hradci Jindřichově trestávali ty, kteří nalezeni byli v neděli při díle, 30 groši; v Lounech, v Rakovníce a jinde je zavírali na tolik dní, kolik se konšelům vidělo.

Stálý kus policejních řádů příčinou mravnosti byla zápověď všelikterakých her kostečných a kartových. Zákazy aneb aspoň obmezování her o peníze vyskytují se u nás již ve 13. století. Ve století následujícím jest i zbožný Karel IV. z těch, kteří zakazovali kostky a kuželky. Ale už v těch dobách byli hráči z řemesla, kteří jiné sváděli, sami právu pokrývati se umějíce. Praví Štítný, že „budúť celý den kostkáři spáti a v nociť se sejdú.“ V století 15. zostřil se řád proti hrám v Praze tak, že „obecným svolením“ ustanoveno, aby rychtář hráče bral do vazby; hospodář zůstaven při pokutě 1 kopy. Konšel nechať trpí a platí dvénásob, dopustilli by se hry. R. 1503 sešli se páni všech tří obcí Pražských, aby starý řád opět ztužili. O snesení svém zapsali v městskou knihu: „Co se her v městech dotýče, i zdá se nám, že by takto dobře bylo, aby žádný hospodář napřed sám nehrál.“ Na tu vinu uložili tenkráte 5 kop pokuty, z níž rychtář dostal kopu, aby karbaníků byl pilnější; však kdy by rychtář hry neoznámil věda o ní, aby nesl touž pokutu. Také tenkrát obesláni byli všickni

cechové, kterýmž konšelé poručili „hry zastaviti.“ Karbaník zůstaven při pokutě starodávné té, aby ho páni kárali, „pokud na něm vina nalezena,“ což je trest, dostalli se hráč lakotným konšelům do rukou, velmi zlý, horší, než kdy by řád ustanovil určitou summu za pokutu. Od starodávna býval všude při hře ještě velmi nepříjemný trest ten, že rychtář se stolu sebral všecky peníze a klénoty, které bývaly v sázce: ovšem musíval sobě pospíšiti, aby hráči neposchovali jich dříve.

Rychtářovou nemalou povinností bývalo dohlédati, zachovávajíli se všude a ode všech řády vydané o mravopočestnosti. Pomineme na tomto místě líčiti jeho práce příčinou nepořádných osob ženského pohlaví, pomineme tu vypravovati, kterak rychtář chodil řezat copů šenkéřkám po hospodách, kterak číhával leckde v přítmí, čekaje nepůjdeli ten onen měšťan na cesty zapověděné. Jen to málo stůj tu na konec, že nejpodivnější bývala všem všudy rychtářům městským úloha ta, aby v noci v domech podezřelých vykonávali zkoušku a prohlídky. Nalezlli rychtář někde nepořád, vzal provinilé do šatlavy a směl pobrati v bytě kde co. Pobralli při tom věci cizí, míval ovšem potom soudy o to. O pobrané věci mohl se majitel s rychtářem smluviti a vyplatiti je. Stran těch nočních zkoušek mívali rychtáři dvojí způsob. Jedni hlučně dobývali se do domu; jiní kradli se v dům „tajným duchem;“ pacholci na ten konec vláčeli s sebou z radnice řebřík aneb vypůjčovali sobě řebříku kde koli pro ohně postaveného neb pověšeného na skobách. Rychtáři Brikcímu Krucburskému r. 1569 přišla taková noční zkouška mravopočestnosti velmi draho. Pozorovaitě některý čas měštku Kateřinu Vranovskou z Janovic a Mandalenu, dceru její, obě rodu rytířského. Bydlely prý v domě, „kde neřádní lidé sobě obydlí jednají,“ mimo to šla pověsť, že Mandalena již jednou na cti porušena jest. Tedy tu noc před novým rokem 1569 vida, ano několik osob mladých obojího pohlaví do domu vešlo, rychtář umínil si, že v noci „průbu“ vykoná. A vykonal. Ale bohpomozi, kterak! „Okolo osmé neb devíti hodin na noc přišed do příbytku téže Kateřiny, dvéře jedny i druhé vyrazil a do komory na dceru její tolikéž vyrazil, biřici tam vjíti kázal; obě beze vší příčiny žilou pral, též služebníci jeho dceru její prali, škrtili, až mezi nimi klesala, a biřic obrátiv se na Kateřinu, hřeblem ji uhodil a na rozkaz rychtáře jí těžce řemenem ruce svázal, že se krví zalily, a nechav jí svázané zatím s pacholky drancoval, chtíc i nádobí cínové bráti, při tom 15 kop a stříbrné jablko se ztratilo; odtud potom obnaženou, bosou, prostovlasou i s dcerou vyvedl a obě do šatlavy mezi zmučené dal.“ Z toho zatčení až příliš horlivého vznikl soud. Urozená paní „měštka“ pohnala rychtáře z „vejtržnosti a z nářku cti“ do soudu komorního. Marně rychtář hleděl pohromu odvrátiti od sebe tím, že by ona, jsouc měštka, měla ho viniti na soudě městském a ne před pány. Soud komorní uznav, že na osobu z vyšších stavů, jeli v neřádech při městě shledána, má býti vznášeno na krále nebo na soud zemský, a spolu uznav, že rychtář se k oběma ženám zachoval vůbec nenáležitě: odsoudil milého Brikcího do Bílé věže.

S tím mohl by o rychtáři býti konec, poněvadž zhruba pověděno o jeho činnosti všecko. Kdy by tak někdo pomněl, že všickni rychtářové byli v nesnadném úřadě svém pilni, to by klam byl. Známe ně-

kolik nepilných rychtářů, ale představíme čtoucímu jen jediného. Byl v Kutné Hoře r. 1558 a slul Jakub Pernikář. Na noc chodíval raději do lože nežli s žilou do hospod a na hlídky pouličné. Když pak touto jeho nedbavostí vzrostly noční hříchy v městě na vrch, zavolali si ho páni konšelé na radnici a tu jemu domlouvali doslovně takto: „Že nehledí pořádku a nepatří na zázraky, kteréž Bůh nám duhou neobyčejnou na nebi a hromobitím v Čáslavi a jinde ukazuje; že dopouští lotrovství, povyky v městě, kdežto ví, že ve dne i v noci do takových míst má zacházeti, a kdo by hromoval, neřády provozoval, že ho má trestati. On však že nejen nic neříká, ale sám po hospodách nechodí, a když lidé k němu do domu běží, aby šel, že se bijí, nechce jíti a odbude je láním mluvě: ‚Nechť se bijí, nepůjdu, však ráno, nebudeli na marách, ale u barvíře (u ranhojiče) jeho uhlídáme.‘ Každý dělá cokoliv, tak že by nebyl div, kdyby nás Bůh podvrátil rovně jako Sodomu pro takové činy. Ale že nejen on, než i písař i pacholci svá lotrovství v hospodách a jinde provozují, hrají, pijí; rychtář je v jedné hospodě, písař v druhé a pacholci v třetí sedí. Nad to vejš, jdouli mimo koho z pánů, že žádné uctivosti jim nečiní.“ Na konec ještě mu vyčetše, že onehdy jednomu z konšelů vynadal, připojili nepřímou výhrůžku, „že není pamětníků podobného něčeho, jinde by byl snad na hrdle trestán; ví se, že předešlým rychtářům, když se po druhém napomenutí napraviti nechtěli, žíla jest brána a jinému dávána byla. „Vemtež si žílu, nestojím o ni!“ vpadl do napomínání toho předlouhého rychtář již netrpělivý a rozzlobený. A teď nastala hádka. Pánů konšelů zastal se rychtář císařský, jenž byl hlídačem nade všemi. Ten pravil: „Nevskakuj do řeči, když se ti domlouvá, budešli chtíti, potom mluv!“ K tomu odsekl rychtář městský: „Dej Bože, abych toho brzo zbyl!“ Císařský rychtář: „Mlč!“ Městský rychtář: „Mlč ty, s tebou nemám co činiti!“ V další hádce pověděl pánům, že celou noc choditi nemůže ani toulati se, že musí také spáti. Císařský rychtář z míry rozhněván jsa zvolal: „Divno, že po napomenutí ještě fuká a křičí, zachovám se k němu dle instrukcí a vznesu jinam!“ — „Nebojím se ani tebe ani instrukcí, ublížiti si nedám.“ V tom do hádky vpadl smiřující hlas jednoho z konšelů, znova na mysl rychtáři uváděje, „aby hleděl na jaké zázraky Bůh ukazuje, jak včera duha na východ slunce po vyjití slunce vyšla proti všemu spůsobu ‚konči‘ nahoru, a jak Turek v Uhřích škodu dělá, francký král s papežem a Turkem se spolčuje a tak nepokojové na všech čtyřech stranách se zvedají — a on na pány křiká, žílu dává.“ Tyhle důvody konečně přemohly rychtáře městského docela. Zapsaltě po vší hádce v knihu městskou písař: „Na konec se páni s rychtářem dobře rozešli, davše napomenutí sumární ještě.“

Ruská literatura r. 1888.

Píše
Jaromír Hrubý.

(Pokračování.)

Gleb Uspenskij z formální stránky je také jen feuilletonista. Jeho kraťoučké povídky a náčrtky vypadají obyčejně drsně, neuhlazeně; ale v nich vře živá krev, jasná myšlenka a mohutný cit. Škoda, že i Uspenskij si všímá pouze negativních stránek ruského života a hlavně že tak zřídka jeho pérem mluví skutečné umění, jež nahrazuje obyčejně publicistickou polemikou. Z četných jeho publikací, jež se objevovaly v Moskevské Ruské Mysli a v Petrohradském Severním Věstníku, některé uvedeme. *Vzbrelo v bašku* (Přišlo mu do hlavy) jest náčrtek, v němž se líčí stav mužíkův v úrodném roce. Mužík nesklidil skoro nikdy tolik, aby vystačil s chlebem na celý rok. Proto musil stále pracovati, a nikdy mu nezbylo ani tolik času, aby se ohlížel na své zdraví. Tu mu Bůh poslal úrodu; chleba dosti; nemusí jezditi do železničné stanice na výdělek, může si poležeti na peci a hojiti bolavou nohu. Šenkýř mu poradil lék: kořalku s jakousi hořkou travou. Leží tedy milý mužík na peci, pije svůj lék a pomalu se v něm rozhovoří paměť. Vzpomíná si na starou lásku, k vůli níž musil ze vsi na fabriku, tam se stal opilcem, zlodějem, seděl v žaláři, vůbec stal se hotovým ničemou. Po smrti otcově vrátil se do vsi, ujal se hospodářství, našel si rozšafnou, pracovitou ženu, s níž za stálé lopoty strávil skromně a tiše několik let. Nyní přišla mu na mysl stará láska, Aňutka mu nejde z hlavy. Aby se zbavil mrzutých myšlenek, slezl s pece, zapřáhl a jel na stanici. Tam se naskytla pasažérka, lehká osoba, prchající z Petrohradu před policií. Najala mužíka, aby ji dovezl do hostince. Tam se dala s ním do řeči, pohnula ho líčenými útrapami k soustrasti, až se dal s ní do pití, opil se, prodal vůz, koně, vše co měl a na konci byl polozmrzlý nalezen kdesi u plotu. Když ho žena vskřísila, vzpamatoval se a nyní se modlí Bohu, aby se oznobené ruce jeho staly opět schopné ku práci. Přesvědčil se, že příčinka všeho neštěstí byla — hojná úroda.

V Severním Věstníku vyšlo od Uspenského několik obrázků pod záhlavím *Živé cifry*. Jsou to vtipné úvahy o cifrách, hlavně o zlomcích, jevících se ve statistických výkazech. Na příklad v náčrtku Čtvrť koně, jenž prý dle statistických dat připadá na jednoho mužíka jistého okresu, líčí selskou rodinu, jež přišla o koně a musí pracovati za něho. Matka jde pomáhat muži sušiti seno a nese mu zároveň oběd. Má však dítě, jež musí vzíti s sebou. Musí si je přivázati šatem na záda. Na louce muž se ženou snášejí seno do kupy, dítě zůstavši samo pláče. Nezbývá než posaditi dítě na seno a nositi je spolu s ním. Kdy by byl kůň, vše by bylo lehko, ale protože mužík má jen čtvrť koně, vyskytují se takové nepříjemnosti. V náčrtku *Kvitance* popisuje Uspenskij matku, jež ve statistických výkazech se uvádí cifrou θ. Autor viděl ve vý-

kaze, že se v Petrohradě rodí 700 dětí bez otce i bez matky. V rubrice pro otce vytištěno θ, pro matku také θ. Kdysi ráno jede po ulici a vidí před sebou na drožce švadlenu, pospíchající k nádraží, kde se nachází hygienická stanice, odkudž se každodenně ráno vyvážejí mrtvoly na hřbitov. Jede tedy za ní. Na stanici chce švadlena viděti své mrtvé dítě a ukazuje kvitanci, na kterou odevzdala své dítko do nalezince. Je však pozdě, mrtvolu již nemohou vyhledati, vlak odjíždí, a ona neuzřevši svého synáčka, vrací se zarmoucena do práce. Spisovatel vysvětluje, že je to jedna máť — nulla. Podobného rázu je náčrtek *Nulla celá*. Autor srovnává život velkoměstské dámy se životem selské ženy, jež oživuje celý dům a dochází k úsudku, že kdežto mužík bez báby je nulla, se ženou však tvoří celou jedničku, velkoměstská ženština zůstává pro vždy nullou.

Pisma s dorogi, jež Uspenskij uveřejňoval v Ruské Mysli, mají ráz čistě publicistický, a živel beletristický vtroušen v nich jen řídkými zrnky. Takovými jsou na př. líčení tábora vystěhovalců podle železničné stanice, život v zájezdní hospodě v maloruské kozácké stanici, jejíž chorý hospodář chodí stále jen po poutích, kdežto domácnosť řídí čiperná kozačka; vypomáhá jí velkoruský mirošník (stárek), vysloužilý voják, jenž by se rád usadil mezi kozáky, ti však se zdráhají odměřiti mu náděl ze svých pozemků. Za to je mirošník v lásce u kozaček, a s naivní dobrodušností vypravuje o svých milostných dobrodružstvích ve mlýně. Zahloubáli se autor příliš do úvah o budoucnosti Černomořských krajů. v nichž cestuje, o jejich hospodářských a sociálních poměrech, a opakuje při tom staré věci, stokrát přetřásané v politických denních listech, stává se pak přirozeně nudným. Avšak i v takových statích umí leckdy upoutati pozornosť čtenářovu svou kousavou ironií. Tak ve stati Člověk, příroda a úřadní listiny ironisuje zbytečné mícháním se úřadů do záležitostí přestěhovalců, kteří chtěli osaditi pusté pobřeží Černomořské, jejichžto snahy však byly zmařeny přílišnou formalistikou ruských úřadů. Přílišná opatrnosť administrace měla zde takový následek, jako kdy by chtěla vzíti do svých rukou řízení milostných záležitostí zamilovaných lidí. A vždyť, rozumuje Uspenskij, i tu by se našla záminka. Na př. úřad nabyl přesvědčení, že mladí mužové, seznámivše se s mladými ženštinami, udržují známosť s nimi pomocí dopisů, při čemž se shledalo, že dopisy takové mluví zprvu o nutnosti jakéhosi vážného rozhovoru (jako: Nemáteli náhodou rukopis zpovědi hr. Tolstého?), ale že za takovými rozhovory se skrývají obyčejně zcela jiné motivy, ano úřadu jsou dokonce známy případy, že mladí mužové, počavše nutností „pohovořiti si o mnohém," zaváděly dívky do velikého neštěstí, působili nesvár v rodinách, ano byly i případy předčasné smrti. Z druhé strany je však též úřadu známo, že dívky, učinivše si známosť s mladými muži pod záminkou, že si přejí seznati, „která cesta je nejlepší," přiměly je k zákonnému manželství, ale později se ukázaly nejen špatnými družkami života, nýbrž učily muže olupovati zemské pokladny, oddávaly se hýřivému životu a přiváděly na konec své muže na lavici obžalovaných. Proto tedy, v uvážení všeho toho, úřad, snaže se svěřené své správě obyvatelstvo zachrániti před léčkami a úklady nesvědomitých osob mužského i ženského

pohlaví, a též aby se zabránilo samovraždám, zpronevěřováním svěřených peněz, podvodům a jiným přestupkům a zločinům, shledává potřebným, přikázati mladým, spolu si dopisujícím lidem, aby k uvarování možných nešťastných následků předkládali milostné dopisy na policii, kteráž prozkoumá stav a ostatní okolnosti píšícího a odevzdá dopis adresátu teprve, když se přesvědčí o pravdě všeho toho, co napsáno. Policie přijme váš dopis, uváží vše, vyslechne svědky, a když nabude přesvědčení o opravdovém úmyslu, pošle prostřednictvím policejního strážníka dopis té které dámě, ovšem proti vlastnoručnímu stvrzení, že jej obdržela. Odpověď dámy bude prozkoumána týmž spůsobem, při čemž s dámou i jejími služebnými bude se díti vyšetřování nejdelikátnějším spůsobem. Neshledáli se ani tu nic podezřelého, vydá se její odpověď mladému muži. Jestliže však ta která dáma, jež prosí v dopise za opatření rukopisu hr. Tolstého, dostaví se na úřad vyfintěná a naparfumovaná, tu policie pro zamezení možných nešťastných následků nevydá jí vašeho dopisu a takovým spůsobem předejde oloupení zemské pokladny. Vše to se bude díti s nejlepším úmyslem; policie přiloží k milostnému lístku od sebe pouze oznámení: „Posílaje vám v příloze milostný dopis úřadníka X-ské dráhy, pana N. N., mám čest varovati Vaše Blahorodí, že pro případ svedení k defraudaci postihne Vás zákonitý trest.“ Taková úřadní listina byla by zcela nevinná, ale zničila by štěstí milujících se lidí. A podobný následek mívají dobře myšlené, ale zhola zbytečné listiny ruské administrace, když se postaví mezi lidi a přírodu.

Na důkaz, jak živě a zajímavě umí Uspenskij líčiti, podáváme ještě malý výňatek z jeho náčrtků *Grěchi ťažkije* (Těžké hříchy), v nichž autor podává své dojmy z cest po západní Sibiři, po Urálu a Volze. Cestující přijel do zájezdní hospody a dává si zapřáhnouti novou trojku koní. Koně jsou však na pastvě. Hospodář tedy pro ně posílá. Za nějaký čas je slyšeti hluk: už je ženou. Hospodář vychází na dvůr. S namáháním zaženou koně do dvora, a nyní nastává úloha zapřáhnouti je. Hospodář s opálkou ovsa vábí koně; jakmile se který přiblíží, hodí mu úzdu na hlavu a vede ho k voji. Konečně vše je hotovo. „Račte, pane, sedněte si!“ Sám hospodář však nesedá na kozlík. Ba ani oprатí do rukou nebéře, nýbrž klade je opatrně na kozlík, aby se jich mohl okamžitě chopiti. Při tom stále chlácholí koně: „Tprr, tprr . . .“ „Ne, sedni ty napřed,“ odpovídá cestující, v jehož prsou začíná cosi chladnouti. „Vždyť já v okamžiku vyskočím na kozlík. Jen se nebojte. Jedním skokem jsem v bryčce.“ Takové chlácholení dostačuje právě, aby cestující ztratil poslední špetku odvahy a zvolal: „Ne, za nic na světě. Sedni ty a já sednu potom.“ — „Ale neračte se báti, v okamžiku vyskočím.“ — „Za nic na světě! — „Nu, nu! Michajlo, zavírej vrata! A ty dědoušku, drž prostředáka, drž, nalehni na něho.“ Vrata zavřeli, koně drží. Když opatrně sedající jamščík všemožně se stará, aby koně nespozorovali, že bere opratě do rukou, cestujícího pranic netěší, že jamščík na jeho naléhání sedl na kozlík. Naopak strach zavládl celou jeho bytostí, a sedneli na konec přece do vozíku, tedy jen proto, že není možno nesednouti, právě jako zločinci není možna nepoložiti hlavy pod guillotinu. Posléze hlava je pod guillotinou, a cestující sedí ve voze. „Otvírej! Pusť koně!“ Co se to nyní děje?

Podle plánu vesnice hospoda, kde zapřáhali trojku, stojí verstu cesty od chrámu; od chrámu k poskotníkovi (hlídači u vrat ve plotu, obkličujícím celou ves) budou dvě versty; od poskotníka k poštovní cestě ještě jedna versta. Hned za slovy „Pusť koně!“ všechny tyto distance zmizely. Zděšené oko cestujícího sotva je spozoruje, obrys otvírajících se vrat a v témž okamžiku i na témž místě, kde se kmitala vrata, zdá se mu, že kmitl se i chrám i poskotník, a už je tu širé pole, vše najednou a jako ve snu! Nechápeš, kdo tu pozbyl rozumu, zdali jamščík ztratil rozum, zběsil se a v nepříčetném stavu nevidí, že on i cestující i koně se musejí rozbiti na kusy, anebo se koně zběsili, že žádná síla na světě jich neudrží, tak že jamščík v úžase spustil ruce a strnul. Čím to všechno skončí? Ne dříve až na patnácté verstě cestující poznává, co se s ním stalo. Shledává, že ani jamščík ani koně se nezběsili, nýbrž konali jen svou povinnosť, jak se sluší ji konati dle sibiřského obyčeje, slovem: jedou po sibiřsku. Na patnácté verstě jamščík rázem zastavil koně, slezl s bryčky, obešel vozík, zakouřil si, dal se do řeči s cestujícím. Ale tento, ač už chápe, že vyvázl z nebezpečí, nemůže ještě nikterak přijíti k sobě, nemůže svou pozornosť věnovati ničemu okolo sebe atd. Škoda, že podobné episody jsou v publikacích Uspenského za poslední doby velmi řídké. Sebrané spisy Gléba Uspenského vyšly r. 1888 v novém vydání o dvou velikých svazcích.

Kdežto Uspenskij studuje se zálibou prostý vesnický lid, obírá se Sergěj Atava (S. N. Terpigorev) hlavně venkovskou šlechtou. Jeho studie, jež se tisknou pravidelně každou neděli ve feuilletonu Nového Vremene, větším dílem za předmět mají byt šlechtický. Svéráznosť jeho náčrtků, lupidární sloh, bystrý pozorovací talent zjednali mu dávno již dobré jmeno mezi literáty, stopujícími svědomitě rozvoj ruského života. Péro v jeho rukou je bičem, mrskajícím nesmyslné choutky a podivínství marnivé nebo zhýřilé šlechty. Atava píše pravidelně o záležitostech současných. Kniha, o níž se nyní chceme zmíniti, tvoří v tom vzhledě výminku, neboť jest věnována vzpomínkám z dob nevolnictva a má mnoho podobného s Pošechonskou starinou Saltykova. Nese záhlaví *Potrevožennyja těni* (Znepokojené stíny). Jsou to tři povídky: První hon, Dva životy a Jidáš. Ve všech se líčí poměr statkářů k nevolníkům takořka již v předvečer osvobození. Ačkoliv byl autor tehda teprve chlapcem asi desetiletým, nicméně dojmy z oné doby jakož i vzpomínky z pensionátu při gymnasii zanechaly v jeho paměti neshladitelnou stopu. Čtenáře upoutají tu především mistrovsky líčené typy statkářů (vůbec jeho specialita), kteří neznali mezí zvůle a ukrutnosti. Tak povídka První hon jedná o bohatém statkáři Skurljatovu, před jehož pouhým pohledem blednou a chvějí se lidé dvoroví, kteří bývají nemilosrdně mrskáni v konírně za sebe menší provinění. Neméně ukrutně jedná Skurljatov s jáhnem místní církve i s mladým malířem, svým nevolníkem. Jáhen z nedopatření urazil statkáře. Ze strachu utekl ze vsi a schoval se v konopích. Rozezlený statkář povolá své psáře se smečkami vyžlat, psi vpuštěni do konopiště, obklopeného ze všech stran panskou čeledí, a počíná hon jako na dravé zvíře. Jáhen na smrť uděšený vyrazí, štván smečkou psů, z konopiště, vrhá se k nohám pánovým, ale nemilosrdnému trestu neušel. Malíře,

nadaného člověka, zničil pán tím, že mu nedal dokončiti studie na akademii, povolal ho nazpět do vsi, tu ho nutil k nejnižším pracím, tak že mladík ze zoufalosti se chopil pití a záhy zahynul. — V povídce Jidáš vypravuje spisovatel o poloblbé ukrutnici, sestře statkářově, která potrestala svou provinilou služku tím, že přikázala duchovnímu, aby její nemanželské děcko pokřtil jmenem Jidáš, čímž je učinila předmětem posměchu a povržení a zničila jeho budoucnosť. Plny živosti jsou i ostatní charaktery jednajících tu osob, guvernéři, guvernantky, duchovenstvo, maršálek šlechty, ředitel gymnasia a j. Všichni přenášejí čtenáře do nedávno uplynulých dob, o nichž dle ruského přísloví je paměť ještě svěží, ale věřiti se nechce. —

Ze starších pěstitelů historického románu sluší uvesti vedle V. Solovjeva, jenž vytiskl v týdenníku Sěver novou čásť své nekonečné rodinné chroniky Gorbatových, hlavně Danilovského a hr. Saljasa.

Grigorij Petrovič Danilevskij sepsal nový velký historický román *Černyj god* (rok), k němuž látka vzata z dob vzpoury pověstného Lžipetra Pugačova za Kateřiny Veliké. Látka ta byla již nejednou se zdarem zpracována; tak Kapitanskaja dočka od A. Puškina a Pugačovci od hr. Saljasa zůstanou na vždy ozdobami ruské literatury. Nicméně román Danilevského, nehledě na uměleckou stránku zpracování, podává čtenáři mnoho nového nejen v romantické části, jež je ovšem plodem autorovy fantasie, nýbrž i v části historické, poněvadž Danilevský užil k své práci všech nových podrobností o bouřlivé té době, vynešených z prachu archivů za posledních dvacet let, tedy již po po vydání Pugačovců Saljasových. R. 1888 byla vytištěna pouze první kniha románu, ostatní se tiskly letos v Ruské Mysli. Román náleží tedy k billanci za r. 1889. Podotkneme pouze, že kromě líčené vzpoury Pugačova od prvního vzniku myšlenky v toulavém Donském kozákovi, až do jeho popravy v Moskvě, bestiálního řádění hordy Pugačovců na Uràle, Kamě a v Povolží, autor seznamuje čtenáře na základě věrohodných zpráv se životem vyšších tříd v Moskvě, v Petrohradě, s osobností Kateřiny Veliké, i se životem statkářů na venkovských sídlech hlavně ve vzbouřeném Povolží, kde selský lid na podnět Pugačovců nemilosrdně lovil své pány, za živa je upaloval atd. Černyj god řádí se důstojně k nejlepším historickým pracím Danilovského, k jeho Miroviči i Potemkinu na Dunaji.

Danilevskij sepsal i několik nových obrázků z rodinných pamětí pod záhlavím *Semejnaja starina.* Jsou to zajímavé podrobnosti o předcích autorových, kteří zaujímali vysoké postavení v bývalé samosprávné Malé Rusi. Poutají tu hlavně podrobnosti o kozáctvu, jak se volní někdy kozáci měnili v nevolníky svých bývalých plukovníků, jak na př. starý Záporožec Antip Lehkostup se stává hajným v dědově lese a p. V náčrtku *Jmeniny prababiččiny* líčí se rodinný svátek v jihoruském statku s četnými vzpomínkami a komickou historkou o Kijevském profesoru, jenž se na stará leta oženil s mladičkou krasavicí, kterou však, když se přesvědčil o její nevěrnosti, přenechal i s kathedrou svému assistentovi.

Hrabě E. A. Salias de Tournemir slavil r. 1888 dvacetipětileté jubileum své literární činnosti. Jsa synem ruské šlechtičny

(spisovatelky známé pod pseudon. Evgenija Tur) a francouzského hraběte, byl z počátku francouzským poddaným. Byl však vychován čistě rusky, navštěvoval ruské školy a r. 1863 vystoupil po prvé v literatuře s povídkou *Ksaňa Čudnaja*, jež zdařilým líčením Krymské přírody a sympatickou charakteristikou opuštěného sirotka Ksaně obrátila na autora pozornosť. Populárním však se stal po vydání svého nejlepšího díla, románu Pugačovci, v němž vedle známé vzpoury nakreslil až doposud nejzdařilejší obraz panování Kateřiny II., bohatého velikými charaktery, z nichž mnohé také figurují v románě. Z pozdějších četných jeho historických povídek a románů poutá zejmena Peterburgskoje dějstvo, jehož předmětem je nastoupení na trůn carovny Kateřiny. Všechny historické práce Saljasovy vynikají nejen svědomitými historickými studiemi v archivech, nýbrž i poutavou komposicí, živostí fantasie a elegantní dikcí. R. 1888 vyšla tiskem v novém jubilejním vydání jeho první novella Ksaňa; kromě toho v Istorič. Věstniku se tiskl jeho román *Arakčejevskij synok*, v němž se líčí první léta panování Mikuláše Pavloviče. Arakčejevskij synok má vedle svých předností, společných s ostatními spisy Saljasovými, také společnou vadu: nedosti pečlivé propracování, kteréž je následkem kvapné práce.

Z prací beletristů starších zasluhuje zmínky především první úplné vydání spisů I. I. Panajeva, jež vyšlo u Martynova pod záhlavím *Polnoje sobranije sočinenij* v 6 dílech. Panajev jako redaktor Sovremennika a hlavní spolupracovník Nekrasova těšil se v letech čtyřicátých a padesátých pověsti dobrého novelisty. Dnes po románech Tolstého, Turgeněva, Dostojevského a jiných koryfeů ruského románu nemohou jeho novelistické práce upoutati k sobě už pozornosť, jíž se těšily před třiceti lety, a proto prvních pět dílů jeho sebraných spisů má nyní význam jen historický. Za to poslední, šestý díl, nadepsaný *Literaturnyja vospominanija s priloženijem pisem raznych lic* (Literární vzpomínky s přídavkem dopisů různých osob) má nejen cenu, nýbrž i zajímavosť nevšední. Jako redaktor nejdůležitějšího své doby měsíčníku byl Panajev spřátelen se všemi trochu jen vynikajícími literáty Petrohradskými i Moskevskými za doby nejvyššího rozkvětu ruského písemnictví (od poloviny let třicátých až do své smrti r. 1862). V jeho vzpomínkách nacházejí se důležité i zajímavé zprávy o všech jeho proslulých současnících; různé charakteristiky, episody ze života, anekdoty oživují skoro každou kapitolu vzpomínek. Zvláště vítány budou vzpomínky věnované kritikům Bělinskému a Dobroljubovu. Z dopisů přiložených ke vzpomínkám zajímavy jsou listy Turgeněva a bývalého ministra osvěty Golovnina.

Také Laciná knihovna Suvorina přinesla práci dávno zvěčnělého beletristy, Grigorija Fedor. Kvitky-Osnovjanenka († 1843), jehož *Pan Chaljavský* je nejlepší z jeho plodů, psaných jazykem velkoruským (některé práce psal Kvitka též maloruským nářečím). V panu Chaljavském líčí se život poměščíků na Malé Rusi ve všech podrobnostech a s neodolatelným humorem, tak že se čte i nyní po letech se zálibou a nikdy nesestárne; jeť vypravování pana Chaljavského věrno do nejmenších podrobností. Humor Kvitkův je dobrosrdečný, prostý satiry a ironie.

Jakub Pavlovič Polonskij těší se lepšímu jmenu jako lyrický básník, než jako novelista, ale i jeho prosa má mnoho přátel, a to po zásluze. Vydaný minulého roku nový svazek jeho spisů, jejž autor nazval *Na vysotach spiritizma* a označil jako přídavek k sebraným spisům, obsahuje několik povídek, kritickou stať, básně v proze a vzpomínky na Turgeněva. V jeho nových povídkách zastoupeny jsou i fantastický element i dramatické situace i komické scény, proniknuté dobrosrdečným humorem. „Na vysotach spiritizma" je vlastně název pouze jedné povídky, obsahu fantastického, v níž spisovatel ironisuje světové názory současných spiritů a staví naproti nim smělé fantasie jakéhosi podivína Davida Dolgoglazova, omlouvaje se ostatně, že neručí za pravosť denníku, z něhož čerpal. Zajímavy jsou vzpomínky o pobytu autorově na statku Spasském za poslední návštěvy Turgeněva ve vlasti r. 1881. Polonskij líčí v nich Turgeněva v nedbalkách se všemi slabostmi i všedními zvyky. Charakteristický je na př. strach Turgeněva před mužíky, k němuž se přiznává za příležitosti jakéhosi selského svátku. Dojemny jsou hry Turgeněva s dětmi Polonského, jimžto skládal a sám vypravoval pohádky. Kromě toho sneseno tu mnoho anekdot, líčí se příjezd Lva Tolstého a jeho zvyky, a mnoho jiných zajímavých věcí, neboť Polonskij byl jeden z nejdůvěrnějších přátel Turgeněva.

Pohlížel-li Polonskij na spiritismus s vysoka, je prof. Vagner, podpisující se pod svými beletristickými pracemi pseudonymem Kot-Murlyka, horlivým jeho stoupencem. Spolu s prof. Butlerovem nedávno zvěčnělým je Vagner obhajcem vědeckého zkoumání spiritismu a hlavním spolupracovníkem spiritistického týdenníku „Rebus." Jako Kot-Murlyka vydal od r. 1881 dvě knihy bájek, jež došly takové obliby, že se staly skoro nejhledanější knihou v dětských knihovnách, nejlepší to důkaz, že spisovatelova fantasie ovládá plně romantický, báječný svět. Nyní vydal Vagner třetí knihu, nadepsanou *Pověsti, skazki i razskazy*, která se sotva dodělá úspěchu, jakému se těšily první dvě jeho publikace. Jeť skutečně, jak se kdesi o ní vyslovili, pro děti příliš moudrá a pro vzrostlé příliš naivní. Povídek tu vlastně není, tomu odporuje fantastický ráz všech prací. Jsou to tedy veskrz pohádky. Všude se setkáváme s poetickým vypravováním o různých divech a zázracích, a skoro ve všech povídkách převládá romantické blouznění s mračným koloritem. Z povídek Dva věky, Bazil Granžo, Dětské divadlo vane beznadějná tesknosť. Těžký dojem působí také legendy Fiori, Za štěstím, povídky Old Diks, Jiskra, Na maslenici. Děj osnovám pravidelně na jakési nadpřirozené události, což je ovšem pochopitelno u obhajce spiritismu.

Známý z četných překladů i v Čechách spisovatel sociálných románů A. Michajlov vydal nový román *Alčuščije* (Lačnící). Ideu románu vložil do úst svého hrdiny, jenž vykládá: „Na světě jsou tři druhy lidí; 1. bezprostřední, primitivné a hrubě materialistické povahy, lidé zvířata toužící pouze po chlebě; 2. lidé stojící na vyšším stupni rozvoje, živoucí i duševním, rozumovým životem; to jsou lačnící po pravdě a ne jen po chlebě; 3. lidé, kteří poznali, že pravdy není na zemi a býti nemůže; tací lidé touží pouze po smrti. Žijí-li přece, tehdy život jejich není životem, nýbrž mukou, věčným sporem a negací všeho,

co trvá, všech lidských poměrů a řádů, při čemž jim ve hloubi duše vězí přesvědčení, že nelze trvající řády ani lidské poměry zlomiti bezvýznamným kázaním o tom, co není možno lidem, ale je možno pouze Bohu.“ Mladý muž, Roman Lomov, vyslovuje takový názor na život, počítajc sebe ovšem ke třetí kategorii lidí, a jsa přesvědčen, že pro něho jest jen jediný východ — smrť. Syn zahálčivých rodičů z vyšších kruhů, s dědičnou — jak se sám domnívá — náklonností k mnohomluvství, ale s neschopností ku plodné práci, vidí svůj život zničený v samých počátcích. Za příčinou lehkomyslného vmísení se do politického spiknutí sedí dvě léta v žaláři, a když je propuštěn na svobodu, musí se odebrati na venek, kde se nachází pod dozorem policie. Nadarmo sousedé a okolní společnosť, lačnící buď jen po chlebě, aneb i po pravdě a věnující se práci ku prospěchu bližních, snaží se přesvědčiti Romana, že na život se musí hleděti střízlivě a bráti jej tak, jaký jest ve skutečnosti. On už není s to, aby se zhostil omrzelosti a mračné nálady, podporované nespořádaným životem otce, matky a sestry; na konec, byv zklamán v lásce k děvčeti, v níž doufal nalezti podporu svého klesajícího ducha, končí život tak, jak předvídal — samovraždou. Jak vidno z tohoto stručného obsahu, je nový román Michajlova psán týmž duchem, jako jeho starší práce.

V mračné náladě psány jsou také nové povídky M. N. Albova: *Na točkě* (Na jednom bodu) a *Rybji stony* (Rybí stesky). Kniha Na točkě obsahuje dvě povídky: Filipp Filippič a O tom, kak goręli drova. Obě mají totéž thema. Není v nich živého děje, obsahují pouze dumy, vzpomínky dvou osob o minulém životě, jenž strnul na jednom bodu v první mladosti, protože se sami z jakéhosi vrtochu nebo pro zvláštnosť své povahy dobrovolně oddali samotě. Neznají radostí rodinného života ani ženské lásky. Jsou to samotáři, zmítající se po světě semo tamo, nikomu neznámi, nikomu nepotřebni. Jeden je všecek pohroužen v bezplodnou kabinetní práci a bezúčelné nazírání přírody, druhý bez cíle se toulá celý den po Petrohradě, dokud se neunaví hlukem pouličního života. Oba trápí samota, kterou nesmyslně vyhledávají, ale kdežto jeden nemá síly, aby se zbavil takového života a vláčí ho dále, druhý mu činí konec výstřelem do spánku. Obě povídky vynikají důmyslnou psychologickou analysou, vlastní Albovu, jsou však četbou dosti nudnou.

Rybji stony je zdařile napsaný allegorický obrázek. Sterleď, jež se svobodně proháněla v Ladožském jezeře, pustila se lehkomyslně na cestu do Něvy, kde na přímoří vpadla do rybácké sítě, a odtud se dostala do aquaria v Petrohradském hostinci. Zde stýská si na osud, který ji očekává. Ale brzy se spřátelí s myšlenkou, že jest jí souzeno, aby byla snědena, a ze svého žaláře pozoruje i posuzuje lidi, přicházející do hostince. Výsledky tohoto pozorování jsou žalostné; sterleď nabývá přesvědčení, že lidé pojídají nejen ryby, nýbrž i jeden druhého. Při tom se těší, až se dostane na mísu, že ji sní ne některý opilý mužský, nýbrž bledá, smutná dáma, sedící zádumčivě u stolku, která také kdysi žila na svobodě, upadla však do sítí jak ona a bude pohlcena. Tužba sterledě se nesplní. Přijde opilý kupec, jenž má zvyk, odkousnouti za živa hlavu té rybě, kterou si vybral ve vodojemu k ve-

čeři. Chce provesti totéž i se sterledí. Ubohá ryba zastená v úzkostech: „Nechci, nechci, já jsem ryba blahorodá . . .“ Ale nedopověděla, a tím končí i povídka.

Velice pilná i oblíbená na Rusi spisovatelka paní Chvoščinská, známá pod spisovatelským jmenem V. Krestovskij pseudonym vydala nový román *Objazannosti*, vyznačující se, jako všechny její práce, jemnou psychologickou analysou. Děj odehrává se v provincii, je soustředěn v jedné rodině, prost zbytečných episod, laciných melodramatických effektů, hlučných frází a retorických míst. Statkář z dob doreformačních, Kirinov, jeho syn Pavel Vasiljevič a dcera tohoto Vareňka jsou hlavní jednající osoby, jichž pomocí autorka vysvětluje různá ponětí o povinnosti. Starý statkář rozumí povinnosti tak, že celý svět, mužíci i vlastní jeho syn, mají se starati o ukojení jeho zvůle, hověti jeho hýřivosti a prostopášnosti. Pavel snaží se napraviti zlo působené otcem, pomáhá mužíkům a oddává se poctivé, plodné práci ve svém hospodářství. Nemá však vlivu na vychování své jediné dcery, která pod dozorem slabé matky se stává zcela nezdárnou. Zdědivši po matce veliký statek prodá ho, opustí svého muže, jehož si byla prve chytrostí a skoro mocí získala, v cizině prohýří celé jmění a vrátí se domů žádajíc si, aby otec, jenž dobrým hospodařením na svém malém statečku zbohatl, hověl nyní jejím choutkám, a vydržoval nyní ji i její nezvedenou dcerušku.

Jiný, také už starší a dobré pověsti se těšící spisovatel téhož jmena, totiž skutečný Vsevolod Krestovskij, tiskl nový román v Ruském Věstníku, který po smrti Katkova přešel do rukou Bergových, přestěhoval se z Moskvy do Petrohradu, a zachovávaje týž konservativní směr jako v Moskvě, velice se zdokonalil, tak že patří nyní k nejlepším ruským měsíčníkům. Jest orgánem hlavně urozených spisovatelů. V řadách jeho spolupracovníků nachází se velkokníže Konstantin, knížata Volkonskij, Golicyn, Ceretelev, Druckij-Sokolinskij, hr. Goleniščev Kutuzov a m. j. K dávným jeho spolupracovníkům náleží také Vsevolod Krestovskij, jenž v něm vydal román *Ťma Egypetskaja*, jehož předmětem je časové théma: záhubný vliv židovstva na současnou ruskou společnost. Kapitoly, v nichž se líčí tajnosti židovského kagalu, málo známé obřady a svátky židovské, pro něž čerpal látku patrně z hodnověrného spisu Brafmanova, jsou nejen poučny svou novotou, nýbrž i vysoce zajímavy.

Též dcera právě uvedeného spisovatele, M. V. Krestovská, vstoupila s patrným úspěchem do řad spisovatelských. Vydané od ní dva svazky povídek pod záhlavím *Rannija grozy* a *Ispytanie* a *Vně žizni i Ugolki teatralnago mirka* vzbudily pozornost obecenstva. Vřelost tónu, smysl pro takt a správný, případný jazyk prozrazují nadání její. Krestovská zná se zvláště důkladně v mladém dívčím srdci, a nejlepší jsou právě ony její práce, kde se obírá analysou dívčích zájmů (Vně žizni). Kde se chápe modních látek, je méně šťastna, jako v Ranních bouřích, kde líčí nevěrnou ženu, jež opustila muže, spojila se s hotovým ničemou a brzy zahynula. Avšak i tu se nachází zdařile vylíčená episodní osoba, totiž dospívající dcera, jež trpí rozladem mezi rodiči.

(Pokračování.)

~~~~~~~~~~
~~~~~~~~~~

Nejnovější malířská produkce česká.

Podává
Renáta Tyršová.

do chce nabyti přehledu nejnovější výtvarné produkce české, nesmí přestati pouze na výstavách domácích. Až dosud, ba nyní snad hojněji než v letech minulých, poznává cizina tak mnohá čelná díla českého štětce a dláta dříve nežli krajané umělcovi, a dosti je také oněch výtvorů, jež mimo hranice Čech byvše pracovány, dostanou se tam do majetku soukromého neb veřejného, aniž bychom jich my zde kdy spatřili. Tak v době nejnovější bylo s Maximianem Liškovým, který z Říma do Mnichova na mezinárodní výstavu uměleckou byl zaslán a o půl roku před tím než v Praze žalostná katastrofa ho stihla, tam vyznamenán; tak s malbami, jež Hynais pro nové dvorní divadlo Vídeňské provedl. Soubornou kollekci čelných prací Myslbekových spatřili jsme dříve v Mnichově nežli v Praze, nejnovější výtvory Hynaisovy, Brožíkovo svržení místodržících a veliký obraz Sochorův musíme si jeti prohlednout na světovou výstavu Pařížskou.

Okolnosť tato vydává ovšem svědectví, že národní život náš co do sil hmotných a společenských mnohostrannému rozvoji uměleckých schopností dosud nestačí. Přece však neželíme toho, když umělci čeští zajdou si do ciziny pro uznání a vavříny, než před krajany svoje předstoupí, a nesmíme toho želeti potud, pokud našemu obecenstvu je třeba pověřujícího listu ciziny, aby uznalo výtečnosť některé práce z rukou českých, a pokud se u nás nacházejí chabí pochybovači, kteří jsouce naplněni nedůvěrou ke každému činu cele českému, jsou vždy hotovi jej znevažovati a podceňovati.

Jsme čtenářům Osvěty povinni přehledem malířské produkce české, pokud v době nejnovější na různých výstavách jsme ji poznali. Nepovažujeme za úkol Osvěty, každé z výstav těch věnovati referát zvláštní, ale spíše přehledným shrnutím výsledků zachycovati celkový časový obraz české práce umělecké.

Před čtyřmi lety pokusili jsme se na tomto místě načrtnouti přehled domácí produkce výtvarné a za příležitosti výročních výstav v Rudolfinu vždy jsme přehled ten doplňovali; za ta léta se celková povaha její v podstatě nezměnila. K čelným representantům jejím čítáme dosud s chloubou táž jmena, a pořídku jest těch, kteří se uchýlili od směru, jimž tehda se brali. V řadách umělectva našeho čítáme málo ztrát a jen poskrovnu zklamaných nadějí. Ti z mladších, v něž jsme důvěřovali, že nadáním a láskou k vážné práci umělecké nad prostřednosť vyniknou, podali nám hojné doklady svých vloh i snah, a četná jest družina nejmladších, jichž talent nejlepší záruku do budoucnosti poskytuje.

Nový, svěží živel vnesen do naší činnosti umělecké vlivem moderní školy naturalistické. Vítězná pouť, kterouž malba „pleinairu“ po Evropě koná, jest opětným dokladem oné obdivuhodné pružnosti a svěžesti

francouzského nadání, jež pořád drží v rukou vůdčí otěže uměleckého snažení naší doby, podrobujíc si vždy nejrozhodněji právě ty sousedy Francie, kteří uznání umělecké supremacie svých nepřátel nejvíce se vzpouzejí. Však tato internacionální škola, jež známku příbuznosti vtiskuje neskrovné části moderní produkce malířské, přece zas na základě nejvlastnějších svých zásad podporuje různorodosť a zároveň národní charakter tvorby. Staví umělce vždy znova před skutečnosť a živoucí přírodu, učí jej bystrým okem postřehovati tvar a barvu zjevu zevního, vštěpuje mu přesvědčení, že dílo jeho má býti nelíčeným, věrným odleskem zjevu tohoto. Výsledkem těchto zásad a snah musí býti nutně charakter lokální; povaha význačně národní pak vždy tenkráte, kdy modely a výjevy umělcem zobrazené z rodné půdy jeho vyklíčily a neporušeným kmenovým rázem se vyznamenávají. Ráz tento vynikne vždy méně, když umělec internacionální bídu velkoměstskou neb internacionálně elegantní velký svět za předmět si zvolí. Zřejmější bude, kdykoli umělec si zajde pro své předměty mezi lid vesnický, nejvíce dosud typicky zachovalý ve své fysiognomii, ve vzrostu a pohybech i tam, kde zvláštnosti v kroji a zvycích vlivem zevním jsou již setřeny.

Naše mladá naturalistická škola může se ovšem dosud jen poskrovnu vykázati pracemi podobné specifični rázovitosti národní. Nejimposantnější dílo české toho druhu, též rozměry odpovídající zásadám impressionismu, jest dosud velký obraz Sochorův, jenž rakouské oddělení světové výstavy Pařížské zdobí. Úspěch díla Sochorova, jež na základě studia francouzských mistrů nové školy jsouc provedeno, předmětem v půdě domácí kotví, pak slibné počátky domácího genru z našeho dorostu akademického vycházející, naplňují nás nadějí, že jest jen otázkou času a přízně okolností, aby naší mladí naturalisté tvorbě své naskrze charakter osobitě český vtiskli. Vnesou tatkto novou „notu“ do moderní školy, jež na originalitu a osobitý ráz tak rozhodný důraz klade.

Máme tím více příčinu nadějí tou se utěšovati, ana naše idealisující malba dekorativní, jež směrem původním, typicky národním tak slibně se počala rozvíjeti, s jeviště ruchu uměleckého na ten čas odstoupila. Vysvětlení úkazu toho dlužno hledati v nedostatku důstojných zákazek a také v působení vlivů zásadných, právě běžných.

Ti, jichž tvůrčí obraznosti a vzácným vlohám děkujeme prvotiny naší národní malby dekorativní, ocitli se během času před úkoly druhu jiného. Prof. Frant. Ženíšek jest z těch umělcův individuálnosti naskrze originální, kteří každé práci své bezděky dodávají charakteru osobitého. U něho pak jest charakter ten zároveň cele český, a bezděčná českosť tato jímá nás tím více, že technické vlastnosti každého díla Ženíškova vnitřní podstatu vždy k plné platnosti přivádí. Letošního jara dodělal Ženíšek obraz podnětu náboženského, amateurem Pražským objednaný, kterýž již delší dobu byl rozpracován. Jest to *Madonna s Ježíškem v jeslích*, jemuž se králové a pastýřové přicházejí klanět. Střed komposice, čtyřmi půlkruhy ohraničené, tvoří světlé tílko Ježíškovo, z něhož vychází jas, vnitřek prosté místnosti ozařující. Před dítětem klečí sv. Panna v modrošedý šat zahalená, sličná postava v líbezné linie vkomponovaná. Shora sestupují po obou stranách v přítmí noci

ti, kteří novorozenému Spasiteli z blízka i z dáli poklonit se přišli. Na jasném blankytu nebeském, mezi kmitajícími hvězdami vznáší se jako lehký, bílý, poloprůzračný obláček postava anděla. V mezích tradicionelního pojetí rozřešil Ženíšek úkol svůj přec originálně a dovedl zároveň smířiti konvencionelní požadavek effektů světelných se svědomitě reálným podáním kontrastu mezi ovzduším jasné, chladné noci a teplého světla umělého. Obraz je lehce v průzračných tónech malován, v barevném dojmu jakož i ve vedení linií líbezně ladný. Ryze umělecké ve svém účinku, vynuceného archaismu i naturalistických experimentů stejně jsouc vzdáleno, působí dílo Ženíškovo svojí bezprostředností vzácně sympaticky.

Širší kruhy obecenstva našeho neměly dosud příležitosť poznati nejnovější tu práci Ženíškovu, jelikož na výroční výstavu Vídeňskou a odtamtud zase do Mnichova odeslána byla. Za to vystaven v Rudolfině Ženíškův portrét generála řádu křižovnického P. Huspeky, ve vánoční výstavě Umělecké Besedy viděli jsme zajímavou *studii* — mladou snědou ženu v bílé říze — lehce a svítivě v plném světle malovanou. *Podobizna P. Huspeky* řadí se co do zachycení charakteru a význačné podobnosti rysů k nejlepším pracím portrétním, jež kdy z ruky Ženíškovy vyšly. Nenucené a přece důstojné držení postavy, výraz tváře, z níž lahodný stařecký klid a rozvaha vyzírá, pohled jasných, světlých, bystrých očí dávají jednotný, v sobě uzavřený obraz muže markantně osobitého. S touto povahou individuální souhlasí objektivné pojetí, vážný klid a prostá úprava celku, podobizně charakteru přiměřené noblessy dodávající. V čem pak portrét tento nad předchozí práce Ženíškovy toho druhu po našem zdání ještě předčí, to jest mistrně lehká a přec energická faktura. V jasném světle jsou vymodelovány řasy černého hedvábného pláště, v nejhlubších stínech ještě v barvě průzračné, a také hlava, v karnaci teplá, bílým vlasem vroubená, odstupuje bez konvencionelních prostředků kontrastů stínových, s plnou plastičností a životností od šedého pozadí. Tou dobou nachází se v atelieru Ženíškově zpola dohotoven portrét dámy z nejvyšší aristokracie české. Galerie podobizen Ženíškových bude jím obohacena o nový zajímavý článek. Jakkoli neradi pohřešujeme štětce Ženíškova na jiných polích tvoření uměleckého, na nichž poslední dobou jen výminečně je činným, přece vítáme s novým interesem každou novou jeho práci portrétní. Neboť zobrazení individua, ztlumočení nejvlastnější podstaty jednotlivé bytosti lidské zůstane přece pro malíře jako pro básníka nejzajímavějším a nejvděčnějším úkolem, záhadou, jejíž řešení pérem nebo štětcem nás vždy znova napínati, znova zajímati bude.

Z umělců, kteří malířské výzdoby národního divadla vynikající měrou se súčastnili, bylo Vojtěchu Hynaisovi přáno dále tvořiti ve směru a duchu, jejž svými malbami tam nastoupil. Kdož si letos v Rudolfině před jeho graciosním zosobněním Léta nevzpomněl na ony půvabné postavy allegorické v loži královské a na oponě, jimiž Vídeňský náš krajan před lety nás okouzlil? Příbuznosť mluvy formové i harmonie barevné jest mezi všemi dekorativními malbami Hynaisovými ovšem očividná, přec však je neméně zřejmo, že uplynulo mezi pracemi v národním divadle a nejnovějšími díly umělcovými šest, sedm let tuhé,

opravdové, neúnavné práce umělecké. O hlavním díle Hynaisově z poslední doby, o *malbách v novém Vídeňském divadle dvorním*, nemůžeme žel čtenářům Osvěty podati zprávu z očitého shlednutí. Umělci českému připadl úkol v nádherném paláci umën vyzdobiti vlys v hledišti dětskými postavami[1]) šedě v šedém provedenými, a lunetty v podstropí, kdež básníky dramatické čtyř věků zobraziti mu uloženo. Obdivuhodná je rozmanitost v postavičkách dětských na vlysu. Různé záminky jsou podnětem k různosti posicí, pohybů, obratů, posunků, různosti, jež pozornost divákovu před dlouhou tou řadou dětí napořád svěží udržuje. Ti nazí kloučkové a drobounká děvčátka, jichž jedinou toaletou je namnoze jen vrkůček na temeni hlavy zatočený, tančí, potýkají se, loví, zahradničí, koupají se, hudou, vláčejí se s různými zbraněmi neb nástroji. Tu po jednotlivu jsou rozptýleni, tu po dvou, po třech nebo v houfečku pohromadě se batolí. Ať po dospělých se tváří, ať čistě po dětsku si počínají, vždy jsou postavičky jejich naskrze nenucené a znamenitě životné. Nejsou to klasicky souměrně vyvinutá tílka, ba ani zvláště statné a zdravé bytůstky, jež Hynais za modely si obral. Velké hlavičky, záhyby na buclatých nožkách a ručkách připomínají nám amoretty, jimiž Boucher a jeho současníci blankytné stropy boudoirů vyzdobovali. Však co je pravdy v těchto drobných postavičkách, co života v jejich pohybech a celém počínání! Co teplého života ve způsobu vyjádření tvaru, v té měkkosti modelace, nejjemnější přechody dětských tvarů vystihující! Obrysu pro Hynaisa není, jen světlem a stínem jsou podána dětská ta těla hebkým štětcem ve svěží plastičnosti vymodelovaná. Také skupiny básníků v lunettách jímají obzvláště životností zjevů jednotlivých. Tito Shakespearové, Calderonové, Molièrové, Ariostové, Racinové, Lessingové nejsou figurky v kroji doby s portrétními tahy více méně pověřenými, jak jsme uvykli je vídati, nýbrž určitá individua, s posunky živoucích lidí. Hovoří spolu, jako se patří na dávné soudruhy na Parnassu, nakloňují se druh k druhu neb zase se noří v samotářské dumy, tisknou si přátelsky ruce, v nichž není méně života než ve tvářích oduševněných a rázovitých.

Z dekorativních motivů allegorisujícího druhu poznali jsme během posledního roku tři z ruky Hynaisovy. *Dvě panneaux* na mezinárodní výstavě Mnichovské, pak v Praze personifikaci *Léta*, o níž jsme se již zmínili. Pravímeli allegorie, neznamená to u Hynaisa nic více než lehýnkou záminku k vytvoření půvabné a graciosní postavy ženské. Prsty v strunách loutny se probírající, okřídlený drobný genius s houslemi ve větvích stromu vavřínového se houpající, neb hošíci rozpustile v potůčku se brouzdající, co doprovod postavy hlavní, snivě neb roztouženě před sebe hledící, toť hudba, zpěv, léto. Nenapadá nám před vnadnými, něžnými bytostmi, jež Hynais takto na plátno kouzlí, namáhati se výkladem jejich významu, neptáme se po něm, jako se po něm netážeme před oněmi personifikacemi a postavami mythologickými, jež staří mistři v podobě sličných svých současnic nám zůstavili. Také Hynaisovy allegorické osobnosti jsou ženami věku našeho. Ta gracilní štíhlá těla,

---

[1]) Rozkošné dětské ty scény vyšly v elegantní francouzské reprodukci též o sobě v pěkném albu pod titulem *Enfants par V. Hynais.*

ty tenké páže a útlé krčky, ta elegance pohybu, ano i úprava vlasů nad snivými čílky — to vše je ryze moderní, velkoměstsky moderní. Do jisté míry nám tato graciosní, jemná krása ženská, podstatně se různící od zdravě zdatných, složitých a pevných těl renaissančních mistrů vlaských a flamských, připomíná ideály malířů doby copové. Copovou malbu dekorativní připomíná také celý ten ryze malebný spůsob mluvy formové, ona vzácná delikatessa modelace, jakož i světlá barvoskála, v níž malby Hynaisovy jsou drženy. Nejjemnější přechody, jak se jeví v lidské karnaci pod širým nebem, vystihuje delikátní štětec Hynaisův, a s jasnými plavými tóny pleti snoubí se světlé barvy krajinného pozadí a bělí tlumené odstíny draperií v souzvuk nehlučný jemnodechý, něžně vábný.

Pod dojmem nejnovější francouzské malby dekorativní, pod dojmem oněch bledých maleb, na nichž nelíčená pravda v podání tvarů modelu je sloučena se zvláštní jemnou poesií barevného ovzduší, povstaly obě panneaux, jež Vítězslav Mašek letos v Rudolfinu vystavil. Že Mašek je talent nevšední, že hodlá postupovati k metám, obsaženým v principiích nejmodernějších, bylo zřejmo již ze starších prací jeho. Letos arciť nespatřujeme na obrazech jeho rázovitých venkovanů z Domažlicka. Věrným ostal si jediné co do zásad přirozeného osvětlení, o něž se snažil již ve své selské jizbě, tančícími párky oživené. Mašek pobyl nějaký čas v Paříži. Jest podivuhodno, jak rychle a dokonale se vžil v umění tak podstatně rozdílné od toho, jež kolem sebe viděl v Mnichově, kdež dříve meškal. Na menším z obou panneaux zosobnil umělec *Ranní píseň*, štíhlou postavu mladinké dívky s flétnou v ruce ve větvích stromu sedící. Větší panneau jest variací na staré théma o lásce a jaře. I bez veršů Kaminského, na rámci napsaných, byl by podnět obrazu srozumitelným. Mladistvi jinoši a děvčata, na rozhraní věku dětského i panenského, tančí, honí se, sní a laškují, a jiní jim k tomu hudou sladké písně. Slunný háj a svěží pažit jarní jsou jevištěm idylického toho výjevu. Nahé postavy svědčí vesměs o přesném studii modelů. Útlé tvary jsou vymodelovány se vzácnou lehkostí a precisností, tím vzácnější u mladého umělce, jenž po prvé rozměrné práce toho druhu se podjal. Komposice ve vlastním slova smyslu ovšem na obraze Maškově, též v tom ohledu cele moderním, hledati nesmíme. Za rytmus linií a soudržnosť skupin musí nám býti náhradou soudržnosť barevná, jednota nálady vzduchové. V šedavě růžovém oparu, v nějž plocha obrazu je zahalena a v němž svěží zeleň krajiny v bělavě přitlumených tónech se jeví, nabývá pleť nahých těl životnosti, přechody od světla do stínu jemné měkkosti. Ne každému bude sympatická tato mdlá harmonie, ne každý srovná svůj vkus s tímto sladkým šveholivým pianissimem. Zde však tento přejemný, slabovitý ráz koloritu je v souhlasu s formovou mluvou, s oněmi gracilními, slabými těly, v nichž snad na útlosť mladistvé nevyvinutosti důraz až přílišný je položen. Ve všech ohledech technických je pokrok, jejž Mašek svým velkým panneau osvědčil, v skutku neobyčejný. Tímto skvělým rozvojem svých vloh dobyl si též uznání svých soudruhů uměleckých, jež došlo výrazu v ceně, která mu výtvarným odborem Umělecké besedy byla přisouzena.

Jistý pocit sklamání, kterýž — přes vzácné kvality obrazu —

širší kruhy o umění se zajímající před ním pocítily, má svůj základ v tom, že od Maška dle předchozích prací očekáváno, že se stane tlumočníkem rázovitého života vesnického. Tyto požadavky usmířil Mašek roztomilým *pastelem dívky v slováckém kroji*, jejž na výstavu Krasoumné jednoty na samém sklonku jejím poslal. Nejsou to jen vlastnosti práce, zručné ovládání lehkého pelu techniky pastelové a účinné podání všech detailů strojného kroje, jimiž obraz ten poutá, ale též produševněný výraz sličné hlavinky s bystrým výmluvným pohledem.

Vůči malíři, jenž jako Mašek ve věku tak mladistvém dodělal se nepopíratelné hotovosti formové, je nesnadno nabyti posudku spravedlivého pro umělce, jenž v plném zralém věku mužném napořád zápasí s prostředky výrazu formového. Čím jadrnější je myšlenka, o jejíž vylíčení mu jde, čím samorostlejší způsob vyjadřování, o nějž se snaží, tím více skličuje patřitele tento zápas vždy znova zahajovaný a nikdy neukončený. Že Mikuláš Aleš je více poetou než malířem, o tom přesvědčil nás opět cyklus, který ve vánoční výstavě Umělecké besedy jsme spatřili. Je to práce starší, poetická svojí osnovou, plná hlubokých myšlenek, jež však tužka Alešova vždy zřejmě vyjádřiti nedovedla. V rouše bájí indiánských jsou tu symbolicky líčeny síly přírodní a životní taje na řadě listů, jež o fantasii umělcově výmluvné svědectví vydávají.

Zvláštnosti Alešovy mluvy formové srovnávají se nejlépe s oním druhem malířství dekorativního, jež na účinek celkový a na řiznosť obrysu spoléhá. Sgrafitto jest to též, při němž přichází nejlépe ku platnosti aforistická stručnosť jeho kresby, která při prácech jemnějších snadno se zdává nejistou a bizarrní. Vloni provedl Aleš sgrafittem *postavy rytířů* na domě bratří Rixyů, řízné a mužné, v starobylém charakteru zbroje a kroje. Dům na rohu Skořápky Ant. Wiehlem zbudovaný vyzdobil *dvěmi scénami ze Staropražského života* měšťanského, jak otec rodiny v kruhu svých milých si hoví, co věrný syn svého národa do boje na obranu města se chystá.

Pokusili jsme se svým časem při rozhledech po umělecké produkci české načrtnouti charakteristiku umělecké individuality Alešovy. Také Hanuš Schwaiger není čtenářům Osvěty zjevem neznámým. Tento umělec, který dovede stejně býti naprosto originálním i rozplynouti se v individualitě starého mistra, jejž za vzor si obral, jest vynikajícím vypravovatelem a neúnavným pracovníkem. Od té doby, co galerie Ruchu již účelu svému neslouží, nepoznali jsme od něho než *dvě studie v letošní výstavě Rudolfina*. Studie ty jsou vzpomínkou na Schwaigerovu loňskou cestu do Holandska. Dokud elegantní, vlídné místnosti galerie Wiesnerovy byly útulkem novinek české produkce výtvarné, překvapil nás Schwaiger vždy ob čas novou prací ze svého rozmanitého „repertoaru" uměleckého. Tu byla to *pohádka Šumavská*, kterouž uprostřed parné sezony umělec nás lákal do hlubokých, stinných hvozdů. Vypravoval nám tak přesvědčivě o drobných skřítcích, kteří hluboko v zeleném mechu se skrývajíce, nejpěknější hřibky hryžou, že v nás vzbudil chuť na ty mlsné škůdce na místo se jíti podívat. A svědkové, které umělec pro pravdu své pohádky vedl, vypadali nemálo věrohodně. Byl to starý tatík dřevorubec, jenž jednoho z malých darebáčků,

trochu žábě podobného, právě chyceného, v ruce pozvedal, syn za jeho zády vykukující a babka přesvědčivé corpus delicti — nakousnutý hříbek — držící. Rozmarný ten obraz byl proveden akvarelem s překvapující sytostí a teplou harmonií koloritu, a malován s onou svědomitostí podrobnou a přece nikoli malichernou, jež Schwaigrově práci je vlastní. O několik měsíců později překvapil nás mistr dílem rázu archaisujícího, drobným *skládacím oltářikem.* Má cele onen ráz intimní, který staří mistři severní se zálibou dávali podobným obrazům pro oratoria domácí určeným. Uprostřed trojčlenné plochy umístil Schwaiger v tradicionelním kroji Madonny mladou matku rodiny s nejmenším synáčkem na klíně. Kolem ní seřadil ostatní drobotinu, čtyři hochy a děvčátko, v nemotorném, usedle vážném oděvu, jaký v šestnáctém století na malé postavičky dětí oblékali. Modlí se k své mamince, jež tu vážně sedí co dobrotivá Madonna s Jesulátkem. V pravém křídle zvěčnil Schwaiger otce rodiny, starobylými odznaky jeho tiskařského povolání obklopeného, v levém zpodobnil sama sebe s paletou v ruce a jednoho ze svých mladších soudruhů uměleckých. Provedeno je trojobrazí to akvarelem, s obdivuhodnou silou a hloubkou barvy, která každým jednotlivým tónem na sobě má charakter doby přechodu z gotiky do renaissance severní. Starobylý kroj srovnává se jak s typy tak s pohyby a postoji osob, neboť i samým fysiognomiím, jakkoli rysy portrétní jim za základ slouží, je ráz starobylý otištěn.

Originálním dílkem tímto, jež je majetkem páně Wiesnerovým, byl Schwaiger zastoupen na loňské mezinárodní výstavě Mnichovské. S ním poslal tam svoji práci tehda nejnovější, akvarel zobrazující *výjev z Hauffovy pověsti o jeskyni Steenfollské.* Jest to onen okamžik, kdy lakotný rybák, bažící po pokladech, pohřbených na dně utonulé lodi, sveden mužíkem v červené čepici, spatřuje před sebou průvod utopenců. Vysoko na skále sedí příšerný mužík, s výrazem ďábelského uspokojení si pokuřuje, pod ním rybák, zahalený v zázračnou kravskou kůži, hledí vyděšeným zrakem na duchovité zjevy, v průvodu hudebníků po břehu k němu se blížící. Všecky postavy slučují reálnou podstatu se zvláštním rázem strašidelným, který též barevné náladě celku je vlastní.

Zvláštní a vzácné umění Schwaigrovo nalezlo u nás a také mimo hranice naší vlasti kruh svých ctitelů. Nalezlo již také ozvěnu v pracích jednoho ze členů našeho uměleckého dorostu, J. Klusáčka. Starší práce jeho, jež v galerii Ruchu před rokem jsme poznali — *Illustrace k pověsti o Švandovi Dudákovi* a vlysovitý obrázek *Sub sceptro ebrietatis* — ve mluvě formové a spůsobu líčení jevily kolísání mezi různými vlivy. Bylo něco Schwinda, něco Manesa v zajímavých těch akvarelech, byly tam již také živly specificky Schwaigrovské. Zřejměji vystupuje vliv Schwaigrův na jevo na velkém akvarelu, kterýž Klusáček letos v Rudolfinu vystavil. Při tom jest však *Studnice moudrosti* přec osnovou a spůsobem vypravování prací samostatnou, jež dokazuje, že Klusáčkem nevšední talent nám dorůstá. Poznali jsme, že umí vypráděti jasně, spůsobem malebným prostředkům přiměřeným, že není v rozpacích o dobré nápady a také o myšlenku podstaty hlubší, kterouž bez pedantismu lehce a vtipně vyznačiti dovede. Také v technice akva-

relové a zejmena v kresbě jeví rozměrnější to dílo rozhodný pokrok. Postavy starých kantorů kolem studnice shromážděných, zázračný mok střehoucích a draze prodávajících, i vědychtiví poutníci, ku prameni moudrosti se blížící, v typu a pohybech, jakož i ve zvláštním podání starobylého kroje jsou rázu Schwaigrova. Toto přilnutí ke vzoru v sobě hotovému nesmí nás u tak mladistvého umělce překvapovati. Při zjevném a opravdovém nadání Klusáčkově nechceme o tom pochybovati, že příklad samého vzoru jeho časem jej povede k vlastnímu a samostatnému studiu přírody. —

Pole malířství historického leželo u nás v posledních letech zdánlivě ladem. Od té doby, co jsme brzy po Husovi Brožíkovu jeho Kolumba v Praze spatřili, neměli jsme tu příležitosť poznati významnější historický výtvor štětce českého. Věděli jsme však, že Liška v Římě pracuje o velikém obraze, k němuž legenda z dob starokřesťanských motiv podala, že Adolf Liebscher koná již po tři roky studie a přípravy k rozměrné komposici z válek husitských, že v atelieru Brožíkovu vzniká obraz značných rozměrů, svržení místodržících s oken hradu Pražského za podnět mající.

Oběti císaře Maximiana spatřilo obecenstvo Pražské na sklonku loňského roku na Žofíně, ve výstavě zvláštní, za osvětlení elektrického, jež neblahou náhodou se stalo příčinou katastrofy, které velká část obrazu za oběť padla. Rozvoj L i š k o v y individuality umělecké jest označen řadou děl charakteristických a zajímavých, z nichž každé určitý postup v rozvoji tomto znamená. Čtenářům Osvěty není nepovědomo, že jsou to — starší pokusy pomíjeje — Astarta Manfredovi se zjevující, Hagar a Ismael a Zoufalství Kainovo. Krista na hoře Olivetské poslal nám Liška z Říma. Byl to obraz oltářní, k němuž stipendium Klaarovo každého umělce zavazuje, byl malován po krátkém pobytu v Římě, nebylo tedy lze souditi z něho na směr, jímž nadání umělcovo vlivem Italie se rozvine.

Jak Liška v Římě vnímal, myslil, studoval, pracoval, toho výmluvným dokladem jest jeho Maximian. Vnitřním obsahem a pojetím jsa obrazem historickým, zasahá předmětem v ovzduší legendární. Dva věky stýkají se zde, representanti dvou světovlád — jižjiž přemoženého hrdého Říma v postavě císařově, nové náuky Kristovy v duchovitých zjevech mučedníků křesťanských. Oběti Maximianovy krutosti, které se sv. Sebastianem v čele v dlouhém průvodu se tu zjevují, jsou poslední vyznavači nové víry, kteří v Italii za ni byli utraceni. V rok smrti Maximianovy spadá zrušení přísných edikťů proti křesťanům, o dva roky později pak rozhodla vítězná bitva Konstantinova též konečné vítězství Kristovy náuky.

Liška počíná si s pravým uměleckým taktem, on posunuje duchovitý zástup do zadnějšího pole obrazu a modravým oparem nočního ovzduší zpola jej zastírá. Hlavní důraz je položen na postavu Maximianovu, jenž v popředí temnou massou svého roucha vyniká; ve výrazu této mohutné postavy na mramor podlahy skácené, do níž prsty jako by křečovitě se zatíti chtěly, procitujeme dojem, kterýmž zdrtilo hrdého vládce zjevení obětí jeho krutosti. Vidíme mramorové křeslo, v němž za jasné noci na tarase paláce svého seděl sám v dumání po-

hřížen, tušíme, jak se vzchopil, když průvod mučedníků v oblacích před zrakem a vzrušeným svědomím jeho se objevil. Páska vladařská smekla se mu s hlavy, a duší jeho, v posledních dnech nejedním nezdarem v pýše své zkrušenou, mrazivě prochvělo tušení, že nastává konec moci jeho i celého pohanského Říma. Že nás, chladné, skeptické patřitele, zjevení samo vzrušiti nedovede, že výrazy postav mučedlníků ve své neurčitosti se nám nutně jaksi mdlými zdají, bylo by slabou stránkou obrazu, kdy by umělec právě hlavní interess na osobnosť Maximianovu nebyl soustředil.

Obraz Liškův je pevným, zručným štětcem proveden, podrobností nenalezneme tu více, nežli široká koncepce připouští. Detaily architektonické svědčí o podrobném studiu, jich užití o jemném taktu uměleckém. Temné hmotě rouch císařových odpovídají na pravé straně živé, jen lehce přitlumené barvy květin a tmavé listoví na okraji tarasu. Výsledkem bystrého a podrobného studia skutečnosti je podání účinků světla měsíčného. Toto modravé ovzduší lunojasné noci dodává zároveň obrazu zevní jednoty, halíc v stejný tón celkový neurčité zjevy duchovitého zástupu i hmotně tělesnou postavu císařovu. Jak v tom bledém svitu jižní měsíčné noci se třpytí drobné kamínky mosaikové, jak se leskne mramor, jak se měkce ukládají stíny v řasy rouch, jak pozadí v poloprůzračný přísvit se stápí — to vše jevišti legendárního výjevu Liškou zobrazeného dodává reálnosti, která nám výjev ten, smímeli tak říci, pravděpodobným činí. Tato reálnosť prozrazuje, že snahy prof. Lišky co do ovládnutí prostředků zevních směrem moderním se nesou. Široké pojetí historické jako by bylo výsledkem umělcova pobytu v ovzduší Římském, sloučení šířky této se životnou pravdou nezapírá příbuznosti s moderní historickou malbou španělskou, jejíž hlavní středisko nyní též v Římě nalezáme.

Adolf Liebscher překvapil letos obecenstvo Pražské velkým obrazem historickým: *Husité před Kutnou Horou r. 1422.* Znázorněná událosť, jež ustoupení císaře Zikmunda z Čech za bezprostřední následek měla a v dějinách Kutné Hory znamená konečné potlačení nadvlády německé, jest význačným momentem v historii válek husitských. Liebscher vybral si ten okamžik, když voje císařské, kolem Hory rozložené, již před vítěznými šiky na útěk se dávají. Jest rozhodnuto, ani divák historického děje neznalý nezůstává v nejistotě o významu zobrazené události. Zmatené zástupy nepřátelského vojska zaujímají levé prostředí obrazu, zimní mlhou pozahalené. Za ním spatřujeme město, z jehož střech sem tam dým a plameny vystupují. Uprostřed vyjel na výšinu dlouhý proud bojovníků Žižkových se slepým vůdcem hejtmany obklopeným v čele, s hradbou vozovou k pochodu sešikovanou. Popředí zaujímají padlí a ranění, ponejvíce Uhři ve svých pestrých, bohatých krojích, a také skutky jejich divoké sveřeposti — v postavě mrtvé české dívky — jsou umělcem tu připomenuty. Houfec harcovníků různé výzbroje — abbreviatura předvoje husitského — žene se prudce v před, stíhaje prchajícího nepřítele. Tato skupina živě pohnutých postav jest zevně nejeffektnější partií obrazu, však zároveň partií, o níž nesmíme tvrditi, že by byla konvencionálnosti prosta. Ten neviditelný nepřítel, proti němuž se tu palcáty zvedají, sudlice napřa-

hují, tetivy kuší napínají, přec jen poněkud ruší jednotný o sobě uzavřený a v jinakých ohledech prostě pravdivý účinek obrazu. Že obraz ten je výsledkem svědomitých studií, vztahujících se jak k terrainu, na němž děj se vyvíjí, tak k ovzduší zimnímu i k četným podrobnostem kroje, výzbroje a spůsobu válečnictví husitského, toho je zjevným důkazem nejeden detail i celková nálada barevná. Kde pro kroj a zbraň nebylo vzorů, doplnil umělec vhodně a charakteristicky dle domyslu zjev zevní. Postavy jednotlivé, založené na modelech vhodně vybraných, jsou ponejvíce v pohybech živé a přirozené. Sem tam zarazí nás ovšem i zde jisté nesympatické sledy nezrovna ušlechtilé mluvy formové, kterou Liebscher dojem svých prací kalívá. Od rozjeté půdy, pokryté sněhem, odrážejí se pestré barvy kroje uherského poněkud tvrdě, však bělavé haleny selských bojovníků a dlouhé šiky českého vojska v prostředí jsou podány se správným citem pro odstupňování tónů a jednotu nálady světelné.

V dobu, kdy Liebscher o tomto obraze pracoval a nejlepší síly nadání svého s plnou energií k němu soustředil, spadá ještě několik maleb dekorativních, které obecenstvu našemu k reprodukci v listech illustrovaných ponejvíce jsou známy. Tak sv. Václav a Madonna na domě p. Tereby na rohu Senovážného náměstí, tak svěží, veselé, effektně malované selské motivy na stěnách české světnice v pivnici domu „u rytířů“ ve Školské ulici, tak scény z historie města Kolína n. L. a postavy Přemysla Otakara II. i krále Jiřího, jež fasádu nově zbudované radnice Kolínské zdobí.

Ponechávajíce si k některému z čísel nejblíže příštích podati čtenářům Osvěty zprávu o obrazech českých umělců na výstavě Pařížské, máme již velmi málo dodati o pracech domácích, v obor umění historického náležejících. Kmetný Javůrek obesílá rok co rok výstavu Krasoumné jednoty některým motivem z dějin českých čerpaným, provedeným neumdlévající rukou ve staré, ustálené manýře; letos byl to *výjev z třicetileté války*, kterýž jsme v Rudolfině spatřili. Tamtéž představil se nám poprvé Emil Holárek z Loun, žák Pražské akademie, obrazem z dějin husitských — *Papežský legát donucuje císaře Zikmunda k nové výpravě křižácké* — s výsledkem přiměřeným skrovnému dosud stupni jeho průpravy umělecké.

O motivu z české minulosti čerpaném pracuje jeden z mladších členů naší kolonie Mnichovské Em. Dítě, jemuž letos stipendia Klaarova se dostalo. Prozatím představil se nám v Rudolfině *Ukřižovaným*, starším to dílem, jež nám nemohlo býti měřítkem nynějšího rozvoje vloh mladistvého, nadaného umělce, jenž v Mnichově se vzdělává. Mnichovská česká osada byla tentokráte na výstavách Pražských jen skrovně zastoupena. Kolonie ta není ostatně již tak četná, jak bývala, než se Liška, Stuchlík, Marold, Skramlík, Mašek a Lerch do Prahy přesídlili. Z mladších poznali jsme letos v Rudolfinu Ferd. Velce, jenž tam se svěžím portrétkem ve volném vzduchu malovaným debutoval. Loňská mezinárodní výstava připomněla nám krajana českého Rud. z Ottenfeldů, obrazem opravdové účinnosti též o nevšední vyspělosti technické svědčícím. Byla to scéna ze života černohorského: žena proradného Černohorce, patřící se zděšením na jeho mrtvolu, u jejíchž nohou

leží sťatá hlava jeho. Pusté skalnaté jeviště tohoto výjevu vážně hrozného jest, právě tak jako figurální část obrazu, provedeno s jadrnou reálností, v jednotné náladě ovzduší.

Jaroslav Věšín, trvale v Mnichově usazený, získal si na tamním trhu uměleckém jmeno velice zvučné. Jeho slovácké genry a motivy honební docházejí obliby u amateurů všech národností, což ovšem svádí umělce bezděčně k opakování některých podnětů zvláště hledaných, v čemž ostatně příkladem svých soudruhů polských se řídí. Poslední větší obraz, kterýž jsme od něho v Praze spatřili, byla *Předháňka saní se svatebčany slováckými.* V provedení zas jevě nejeden pokrok proti předchozím prácem, zejmena pokud terrainu, jednoty ovzduší a kresby koní se dotýče, vyznamenával se obraz ten všemi charakteristickými vlastnostmi umění Věšínova. I z něho jako ze starších prací umělcových bylo zřejmo, že svěží individualita jeho se slováckými náměty je takřka srostlá. Pramen, k němuž se přiklonil, je silný, zdravý a nevyčerpatelný, a tak můžeme očekávati, že další produkce Věšínova bude znamenati obohacení umění českého o hojnou řadu prací originálních a národně rázovitých.

V galerii Ruchu předvedl nám též rytíř Skramlík před půldruhým rokem sbírku svých nejnovějších prací. Valná většina jejich povstala za jeho pobytu v Italii. Byla tu řada *studií krajinářských*, skizza k velkému obrazu umělcovu Rudolfu II., několik *zátiší*, vše provedeno s onou šťavnatostí syté barvy a plnozvukou harmonií koloritu, kterouž hned první práce Skramlíkovy se vyznamenávaly. Kontrastem k nim byl genrový motiv *Na koně*, ve značnějších rozměrech podaný, jímž Skramlík holdoval moderním principiím malby pod širým nebem. Nejzdařilejší partií byla jemná hlavinka děvčete, dle sličného modelu pečlivě vymodelovaná; jinak prozrazovala ovšem faktura obrazu, že se tu umělec po prvé zkusil v manýře cizí. Na loňské mezinárodní výstavě Mnichovské byl Skramlík representován *portrétem* své spanilé choti, kterýž pak letos v Rudolfinu též Pražské obecenstvo spatřilo. Mladá dáma, v bílé krajkové toilettě, odpočívá v křesle, přes nějž tygří srsť je přehozena. Podrobnosti přídatků vedlejších jsou podány se značnou zručností, překážejíce tak skoro vyniknutí tváře, a to tím více, že se modelaci její k dojmu plné životnosti nejednoho jemného přechodu a odstínu nedostává.

Kamila Stuchlíka, druhdy rovněž člena Mnichovské osady české, známe již po řadu let jako vynikajícího pastelistu. Debutoval tuším v tom oboru práce, nyní tak moderním, roztomilou hlavinkou v holandském čepci. Letos vystoupil po prvé na veřejnosť s malbou olejovou a získal tímto svým obrazem, ve světle a barvě znamenitě procítěným a pravdivým, hned sympatie každého, koho ryze umělecké vlastnosti na díle malířském zajímají. Předmět jeho je ovšem zcela jednoduchý. *Mladá dívka* v bílém čepci sedí v prostém křesle *ve čtení pohroužena.* Na její hlavu dopadá od zadu a poněkud s výše jasné světlo — v delikátním podání účinků tohoto osvětlení, v náladě barevné, od osvětlení toho závislé, spočívá přední půvab obrazu. Z četných Stuchlíkových *pastelových studií a portrétů* ženských poznali jsme jednu ve vánoční výstavě Umělecké besedy a tři v Rudolfině, z nichž zejmena

pikantní rusovláska, hebkým pelem karnace a jemným vystižením měkkých tvarů tváře nás poutala.

Delikátní umění Liotardů a Latourů, jež za dnů našich nabylo nového života, nalezlo kromě Stuchlíka u nás ještě nejednoho pěstitele. Předním z pastelistů našich po řadu let byl Lev Lerch. Všichni navštěvovatelé výstav Krasoumné jednoty pamatují se na jeho půvabné studie, jeho jemné portréty dám z aristokracie české. Olejové portréty, jež Lerch letos vystavil, se ani skrovnou měrou nerovnaly vyspělým pracím, jež od něho vídati jsme uvykli. Technice pastelové věnuje se napořád výhradněji Josef Huttary. V galerii Ruchu viděli jsme od něho dva portréty, v Rudolfině pak dívku v kroji černohorském. V Karlových Varech jsa usazen, je Huttary k tomu takřka poukázán vyhovovati vkusu průměrné elegantní společnosti lázeňské. Že vkus ten přednosť dává hladkosti před jadrnou silou, že jistá povrchná reálnosť spíše nežli přímá pravda se mu zamlouvá, je také ponejvíce z portrétů a studií Huttaryho zřejmo. Neobyčejně oblíben u tak zvané vyšší společnosti je z krajanů našich Frant. Dvořák. Svými dětskými genry — jež v pěkných rytinách konají světovou pouť illustrovanými listy — a dětskými portréty v pastelu dodělal se Dvořák nejen v Německu, ale též v Italii a nyní v Americe znamenitých úspěchů zevních. Družiť se u Dvořáka k nepopíratelným vlohám technickým a koloristickým ochota a schopnosť vpraviti se v esthetické požadavky jistých kruhů společenských. Dovede po jich vkusu udržeti své umění stejně daleko od nelíčené prosté pravdy jako od ideálu, hlubší tanutí citů vzrušujícího, umí se zamlouvati hladkou sličností a jistou koketerií, zpola se skrývající za líčenou naivnosť. I k tomu patří nadání zvláštního druhu, i nemusíme konečně litovati, že jsou také mezi umělci českými toho druhu talenty, které zevní prospěchy u ciziny sklízejí. Řadíť se k Dvořákovi v tom oboru práce malířské ještě Josef Ženíšek, nyní v Mnichově usazený, obratný pracovník, oblíbený obrazitel pikantně půvabných hlavinek ženských, jenž letos do Rudolfina zaslal pěkný obrázek *První fialky*. —

Naše omladina malířská, pokud v akademii Pražské je soustředěna, byla na letošní výstavě Krasoumné jednoty opět spůsobem velmi výhodným representována. Byloli vloni povinností naší na tomto místě zmíniti se o pozoruhodných výsledcích, kterýchž zreorganisovaná správa akademie se dodělala, můžeme tentokráte s potěšením doložiti, že úspěchy ty nebyly nahodilé, že mladiství umělci vesměs dostáli slibům, které svými předchozími prácemi učinili, že přibyla řada nových nadějných talentů a že všichni téměř postupují uvědoměle drahou opravdového a svědomitého studia skutečnosti.

Z těch, kteří s akademií souvisí jen volným svazkem — že pracují v atelierech jejích a že jim v zimě je dán k disposici velký sál v Rudolfině s hořením světlem, nevyhnutelným pro moderní světlou malbu, — postrádali jsme v letošním našem salonu neradi Luděka Márolda, tím neraději, an roztomilým genrovým motivkem, jehož jevištěm jsou nové zámecké schody, na vánoční výstavě Umělecké besedy podal zjevný důkaz jistoty v ovládání moderní manýry a sympatického personálního spůsobu řešení podobných prostých výjevů pouličních.

Také produkce Bartoňkova má svůj osobitý ráz, jehož nenáhlý vývoj po léta jsme stopovati mohli. Podněty zevní, do jisté míry také vliv Mároldův, zkušenosti na výstavách v cizině nastřádané, prozíravé rady nových ředitelů malířské školy Pražské působily v jeho nazírání na skutečnosť; ve volbě předmětu a spůsobu vypravování zůstal si věrným a důsledným. Jeho *Spor na dvoře* náležel k nejlepším genrovým obrazům letošní výstavy, jevě ve všech ohledech technických i v živosti posunku a výrazu znova pokrok proti loňským Rekrutům. Rovněž na *Cestě k umírajícímu* jevilo se svědomité studium skutečnosti a cit pro jednotnou náladu barevnou.

Velkých pláten naší akademikové letos nevystavili. Pavlík dostavil se s obrazem mladé ženy, kterouž *Eva* přezval. Jsa průběhem zimy zaměstnán obrazem oltářním a přípravami k rozměrnému obrazu z dějin domácích, mladý umělec patrně nesoustředil na práci tuto všechny síly svého nadání. Také Douba, jehož Abisag vloni pozornosť k sobě poutala, letos přestal na rozměrech skrovnějších. Nepotkal se proto se zájmem menším, ba jeho skupina portrétní *Na táčkách* byla snad tím obrazem výstavy, o němž v kruzích Pražské české společnosti nejvíce se mluvilo. Příčinou toho ovšem byly především sličné originály, jež Douba v salonním kroužku tomto zpodobnil. Avšak i vlastní umělecké kvality obrazu, jednota barevná a svědomitosť a zručnosť v provedení dobrý dojem mu zaručovaly. Na zvučný tón uhodil Douba volbou *Svatojanské pobožnosti na kamenném mostě.* Při nevšedním nadání umělcově, při studiích, jež obraz prozrazuje, při nejedné postavě rázovité a životné, schází tu jen podrobnější propracování, vytříbení jednotné nálady vzduchové abychom měli před sebou bezprostředně svěží vylíčení charakteristického motivu ryze domácího.

Malba „volného vzduchu“ jest cílem, k němuž směřují bez mála všichni členové našeho uměleckého dorostu. Nesmíme proto tvrditi, že výsledky snažení vždy plně odpovídají tomu, co od obrazu pod širým nebem zachyceného žádati se může. Jsou to zejmena jisté křídovité, mdlé tóny barevné, jež by naši mladí umělci rádi nechali platiti za účinky slunečného světla, kterým přec tak zcela podobny nejsou. Trochu mnoho běle má také na své paletě Vilém Trsek, jenž vloni debutoval dvojicí stařečků v podkrovní světničce a letos nás překvapil *Dětmi v zahradě*, obrázkem — až na zmíněnou slabosť — roztomilým. Zalíbila se nám tu zejmena zdravá přirozenosť a opravdová naivnosť, s nížto drobné postavičky jsou podány.

Blízko plné pravdy octnul se Slabý se svými *Prvními fialkami* a ještě více s *motivem podzimním* (obě v Rudolfině), jenž patrně jest výsledkem svědomitých studií a důkazem bystrého nadání postřehovacího. Obě ženy v popředí obrazu, s noži v ruce, vedle hromady řípy spolu hovořící, jsou rázovité typy, půda — rozryté řepniště — je s překvapující jistotou ovládána, ovzduší podzimní zdravým zrakem vypozorováno a obratnou rukou na plátno přeneseno. Budeli Slabý míti příležitosť rozšířiti a prohloubiti své studium venkova — lidu i krajinného jeviště, — můžeme se bezpečně nadíti, že prácemi jeho bude umění české bohatší o nový jadrný a zdravý živel.

Také mezi nejmladšími z mladších, kteří letos po prvé na veřejnosť vystoupili, jest mnohý talent pozoruhodný, a všichni více méně vydávají svědectví o svěžím ruchu, jenž nyní v akademii Pražské vládne. Kosař měl v Rudolfině trh Mikulášský, oživený nejednou figurkou reálně podanou a zjevně prozrazující snahu po jednotě nálady vzduchové, Gretsch genrový motiv ve výrazu opravdový a procítěný; Hofrichter, Spillar, Picek, Krajíček, doplňovali četnou řadu letošních debutantů.

Počet prací, o něž krajinomalba česká poslední dobou byla obohacena, není hojný. Mezi pěstiteli jejími nové je pro čtenáře Osvěty jmeno slč. Zdeňky Braunerové. Nadaná umělkyně tato uspořádala předloním v salonu Lehmannově malou výstavu svých obrazů. Nalezli jsme tam kromě několika zátiší, pevnou rukou malovaných, krajinky francouzské a motivy české od břehů Vltavy u Roztok. Slečna Braunnerová studuje v Paříži. Naučila se tam nazírati na přírodu zrakem nepředpojatým a vládne technikou jadrnou, možno říci mužnou, neboť v umění výtvarném neplatí za ctnosť akcentovati slabosti svého pohlaví.

Z Paříže zaslal nám též letos krajinu dosti značných rozměrů V. E. Radimský, ve zvláštnostech si libující. Viktor Půhonný z Baden-Badenu dostavil se s obrázkem, který nás na břeh mořský u Heringsdorfu zavádí a pravdivým podáním prostého motivu se zamlouvá.

Ze „starých pánů" pohřešujeme již delší dobu na výstavách kmetného Havránka; nejmladší generace, pod vedením prof. Mařáka na akademii dospívající, vystoupila v Rudolfinu skromně pouhými kartony. Svědomitá učitelská činnosť a mnohonásobné povinnosti rektora akademie jsou toho příčinou, že Julius Mařák co umělec v letošním Salonu našem scházel. Před dvěma roky viděli jsme v galerii Ruchu čtyři olejové obrazy a dva uhlem kreslené velké listy, charakteristické pro jeho uměleckou individualitu, směrem zcela osobitým vyvinutou. Co v krajině jej zajímá, není nejvlastnější typická fysiognomie její, ale nálada chvíle, počasím, dobou roku nebo dne podmíněná. Při tom nejedná se mu tak o jednotlivý projev nálady takové, jako o všeobecné rázovité odznaky, jimiž večer či jitro, lunná zimní noc, slunný jarní den, žhavé poledne letní, šero jesenního podvečera krajině výrazu zvláštního dodávají. Již samy názvy obrazů a kreseb jeho bývají toho dokladem.

Nemajíli krajiny Mařákovy přesně vytknutého rázu lokálního, tož zas naopak při obrazech Karla Liebschera na charakter místní, na individualitu té oné partie krajinné určitý důraz je položen. Co jsme od něho naposledy — jednak v galerii Ruchu, jednak v Rudolfině — spatřili, je výsledkem studií konaných ponejvíce v středních a severních Čechách. Některé obrazy tyto uvádějí nás do okolí Konárovic, jiné na úpatí Hasenburka, jiné na břehy Vltavské blíže Zbraslavě neb do nejbližšího okolí Pražského; v pohledu na malebný starý Norimberk také vzpomínku na cesty cizinou jsme nalezli. Liebscher pobyl nějaký čas v Paříži, a očité poznání mistrů moderní krajinomalby posloužilo nemálo vývoji jeho nevšedního nadání. Když jeho nynější práce srovnáme s obrazy staršími, poznáme, že v podání vege-

tace, půdy, vody překvapující měrou pokročil, že také zachování celkové, jednotné tonality věrněji a delikátněji než druhdy se mu dařívá.

Na severovýchod český zašel si vloni Chittussi, když před tím na jihu, mezi Třeboní a Jindřichovým Hradcem, byl nastřádal bohatou zásobu motivů originálních a vděčných. V galerii Ruchu octly se během loňského roku četné práce od Chittussiho, které dokazovaly, s jak bystrým zrakem umělec povahu krajiny postřehuje a s jak jemným citem nejvlastnější charakter její vytušiti umí. S motivem od Třeboně vedl nás do jihočeské nížiny, třpytící se mlčenlivými zrcadly vodními, jež Chittussi ve vzájemném vztahu jich s barvou oblak tak znamenitě malovati umí. S partií pod Železnými horami s tím smutným lesem a drobnými lány chudých polí octli jsme se v rodném kraji umělcově. Veselý, vlídný ráz úrodného Kralohradecka poznali jsme v několika motivech vesnických, v pohledu na Hradec, jasným sluncem ozářený, a v oné půvabné partii na Labi, která v plavé harmonii klidný, sympatický charakter krajiny výrazně tlumočí. Že nás Chittussi zavedl až hluboko do Krkonoš zobraziv nám Obří důl s pohledem na Sněžku, bylo skutečným překvapením při umělci, jenž po tu dobu pohorským partiím se vyhýbal. Krajinou z departementu des Landes (na výstavě Krasoumné jednoty), rozsáhlým to vřesovištěm, vrátil se umělec v duchu do Francie.

Pobytu svého v Čechách, tentokráte neobyčejně dlouhého, použil Chittussi na konec k tomu, aby provedl úmysl, s nímžto již delší dobu se obíral. Chtěl namalovati veliký *obraz Prahy*, jenž by půvab krajinářský slučoval s pohledem obsahujícím co možná rozsáhlou část našeho staroslavného královského města. Improvisoval si za časného jara atelier vysoko nad šumem a ruchem města, v altáně sadu Strahovského. Oknem vnikala tam vůně kvetoucích štěpů, a v paprscích jasného slunce rozprostíralo se dole kamenné moře města, třpytila se vesele Vltava, v popředí zelenaly, bělaly a žlutaly se v sterých odstínech sady kláštera i parky paláců a v dáli rozestíralo se širé pozadí krajiny sem tam modravým kouřem pozahalené. Zde tváří v tvář této úchvatně vábné skutečnosti povstala studie k významné u výtvoru, studie, která ovšem sama v sobě je hotovým dílem uměleckým, co do svěží bezprostřednosti nad velký obraz ještě vynikajíc. Každá linie, každá plocha je tam přesně označena, jak povaha architektonických součástí obrazu toho vyžadovala. Chittussi nepřestal arci na přesnosti kreslířské, jednalo se mu především o pravdu v barevném dojmu celkovém. Na obdivuhodné jednotě světla a barvy, celý obraz pronikající, je zjevno, že od první do poslední linie před samým předmětem byl pracován. Převedením studie této v obraz rozměrů při krajinomalbě zcela neobvyklých nebylo ovšem pouhou prací mechanickou, nejednalo se tu jen o zvětšování a rozšiřování. Že Chittussi dílo svoje v krátké době několika měsíců provedl, k tomu bylo třeba vzácné energie a síly pracovní.

Velikými rozměry obrazu jest imposantnosť obšírného rozhledu, jak s temene Petřínského na Strahově se jeví, význačně akcentována. Není to ovšem celá Praha, kterou odsud přehlížíme. Postrádáme Nového Města s Vinohrady nad ním se zvedajícími a skalné útesy Vyšehradu, za to však objímá rozhled ten i Malou Stranu i velkou část

Hradčan s chrámem Svatovítským a malebné stráně Letné; nesčetné komíny ve středu pozadí, připomínajíce průmyslný ruch moderní, charakterisující Prahu našich dnů právě tak jako pomníky dávné minulosti, jež v prostředí obrazu nad hustými střechami domů své věže, římsy a kopule vysoko vypínají. Rušili snad při velikých rozměrech rozsáhlé plochy některých barev poněkud lahodu souzvuku barevného, při prvotní studii tak sympaticky jímavého, jest jednota slunného ovzduší v neskrácené působivosti též na vlastní obraz přenesena. Tato slunečná záře, v níž se tu skví Praha, širá, mohutná, líbezně veselá, i v starobě své svěží a jará, dodává obrazu, jenž je přece prostě věrným odleskem skutečnosti, zvláštní poesie, poesie bezděké, přirozené, bezprostředně k srdci mluvící.

Nemáme již co dodati k svému stručně nakreslenému obrazu nejnovější malířské produkce české. Leda slovo na omluvu. Dotkli jsme se snad příliš zběžně nejednoho zjevu, jenž by zasluhoval zevrubného rozboru, zdrželi jsme snad pozornosť čtenářovu při některém umělci déle nežli při jiném, významem a nadáním jemu rovném. Snad jsme některého nedocenili, jiného zas přecenili. Snad za deset, za pět let dopadl by posudek náš jinak. Ale pak měli bychom za spolupracovníka soudce ze všech nejspolehlivějšího, kritika, nad nějž není lepšího, nestrannějšího a důmyslnějšího — totiž čas.

Muzikant.

Povídka z kraje ve verších

od

Josefa Jakubce.

(Pokračování.)

kažte mi, prosím; Ivan? Cože?“ —
„Ivan Vacek!“ cizí host mu praví
ukazuje v novinách. — „Můj Bože!
Ten je prosím od nás! Dobrý známý!
S tím jsem odehrával v Miloslavi.
Jaký rozdíl teď, hle, mezi námi!
Kdysi ode mne krajíčky brával,
a já věru lépe odehrával.“ —
„To je tak, když člověk doma dřepí!
Po štěstí si šlape jako slepý.
Jsteli v hudbě sběhlý, chutě k cíli!
Přišel jste sem právě v šťastnou chvíli:
ten pán hledá na Rus hudebníky.“ —
„Zda jsem sběhlý v hudbě? Bohu díky,
ze školy jsem vyšel, tón už beru,
zahrát sobě umím. Na mou věru!
hrát bych dovedl i panu cáři

na tu trubku — co pak chcete za ni?“
A hned zaplatil ji bez smlouvání.
„Nuže chystejte se neprodleně,
za čtrnáct dní vypraví se banda.
Ať vám žena hodně buchet nandá,
než je sníte, pošlete mzdu ženě.
Chceš ho?“ ptal se cizince. — „Nač hraje?“ —
„Na křídlovku!“ — „Nechci; těch mám dosti.“

Tu jak opařen se zajíkaje,
ohlednuv se po neznámém hosti
mistr Strnad tak se kasal zprudka:
„Nu když nechce, nechce. Kdo jej nutká?
Pro mne cestička je ušlapána,
kdy bych chtěl jít na Rus: mám tam pána
takového, který vydá za tři.
Hlesnout jen, a hned mě zaopatří.“

A tak mistr hněviv, mrzut na se,
po ulicích kráčí zamračený.
Hned by kupci vrátil trubku zase,
ale stydí se. Jda podél stěny
tlačí se k ní, jako stín se plazí,
tak že často s jinými se srazí.
Mlčí, když naň hubují, jen vzdychne,
pod ramenem tiskne cos a mačká,
a jak stiskne, u srdce ho píchne.
„Co si to jen nesu? Pěkná hračka!
Což pak, Bože, když se rozpomenu,
jak jen vstoupím s trubkou před svou ženu!“
Strachem zachví se a spolu blahem.
Zdá se mu, že na boku ho nahém
hladkého a chladného cos lehtá —
stiskne páž, a ono se to chechtá. —
Jeho ústa stlumeně to výskla,
co páž jeho trubku k tělu tiskla.

Domů však se bál, a kam se vrci?
Potácel se bezúčelně v davu,
divná tíseň svírala jej v srdci,
divné vrtochy mu pletly hlavu.
Znaven klesl u chrámových schodů,
sedl na stupních a koncem hole
okované, přiostřené dole
šťoural snivě dlažbu v jednom bodu.
Stáhnuv v oči štítek od čepice
proti slunci, jal se přemýšleti.
Pojednou mu přišel do paměti
dnešní sen a znamení vše různá.

Hloubá v nich a hloubá čím dál více,
až je všechna za proroctví uzná
velikého něčeho, co nyní
v jeho lebce zdvíhá se a vzrůstá,
o čem dávno snil a blouznil zhusta. —
Vzpamatoval se. Pot utřel s čela.
„Co pak se to, Kriste, se mnou činí?“
leká se sám sebe. „Co pak myslím?“
Vyskočí jak ze sna, zírá kolem
vytřeštěným zrakem, s vousem svislým,
potají pak třikrát křížek dělá.
„Ven! Pryč odtud! Rozběhnout se polem.
Domů! Domů!“ A již spěchá z města.

Rychle míjela mu prašná cesta,
už byl za městem, když v jeho lebce
jako žhavá jiskra šlehla znova
velká myšlenka. „Co dělám?“ šepce.
„Jak jsem dlouho čekal na tu chvíli,
abych odtrhl se od domova,
v širokém bych světě došel k cíli.
Příležitosť zde — má vůle slabá.
Před svým štěstím prchám jako baba.
Několik těch zlatých dáme židu
a zas budem tříti doma bídu!
Nu, nač domů? Ještě zůstat mohu;
do večera dojdu, chvála Bohu!“

Ku předu krok, zpátky, opět stane,
přemýšlí — a již se vrací zdlouha,
by ho nepotkali vesničané,
k městu polní pěšinou se plouhá.
Jestliže však přece v kraje cizí
z míst, kde posud žil a hrával, zmizí,
tož se musí ještě ohlednouti
po místech, kde radostí i žalů
různých zažil, slavných muzik, poutí . . .
Ohledl se, zachvěl v každém svalu:
tam, ach, spatřil zelenou tu skvrnu
na pláni — sad hustý v lučin, drnu,
vršek se stromkem a za vsí jívy —
na tom malém bodě sedm duší,
sedm drahých životů tam tuší,
jež ho táhnou jako řetěz živý.
Leč tam v předu rachotí to, hlučí
z městských zdí. Tam ruch a šum je stálý,
tam jsou lidé, pohyb, život prudší,
tam se cosi děje, tam to láká,
a tam není tesknota jako v dáli

na ztracené dědince, jež splývá
se širokou zemí, kam se dívá
s tesknotou let pozoruje ptáka.
„Co tam? Přijdu s večerem, tma všude —
vlezu na pec, stýskat se mi bude . . .“

A tak mistr přece k městu kráčí.
Ale obraz baráčku i dětí
plete se mu v cestu, děti pláčí,
matka zoufá, rve si vlasy s hlavy,
a žid už se vrhá na oběti — —
V mistru stuhla krev, krok náhle staví.
„Pro Krista a všechny jeho svaté!
Co se děje? Mně se rozum mate.
Co by si tam počali?“ — Tož rázně
domů kroky namířil a z bázně,
aby známých nepotkal — již taky
zevšad na něj obraceli zraky —
po mezích, ač nebyl na nich známý,
přes pole se pustil pěšinkami.
„Jen co budu tamhle na remízku,
s prvním stavením až spatřím vísku,
pak už nemá nade mnou čert moci!“
říkal si a vzdechl k Bohu Otci.
Hned se plouhal ukryt mezi žitem,
jež ho ve tvář šlehalo svým klasem,
jako na dně valné vody skrytém
neviděl nic nežli nebe časem,
na prostor zas vyšel zevšad vidný,
rokytím se dral a plašil z křoví
ptáky samotáře, krok svůj bídný
přes příkopy vleče, přes kamení,
mez mu dává cesty směr vždy nový,
zavádí jej v pravo, v levo, zpátky,
jako v bludišti směr opět mění,
tak že v celku ušel kousek krátký,
když se opět octl konec meze.
Zaklel tiše na bezcestí věze.
Nač se polem semo tamo brodí?
Přejde raděj, kady lidé chodí.

Rozhněván se přese všechno houští,
šlape osení a nedbá škody;
když pak dojde konec pole k houští —
před ním ejhle! strouha plná vody!
Stanul, stíral pot, zrak upřel v dáli —
na mostě tam v cestě lidé stáli
ukazujíce naň. Schýlil tělo,
sedl na zem. To ho zamrzelo:

budou o něm myslit, že se opil;
to ho velmi mrzí. Čelo sklopil,
z kapsy vyndal tobolku a sedě
stříbrňáky probíral, v nichž bledě
slunko plaménky se zachytalo.
Počítal, a peněz bylo málo;
schází, co dal za tu pekla léčku.
Pobouřil se opět; tušil stranou
nedívaje se, jak na sluněčku
do kotoučů, které zlatem planou,
stočila se, hlavu v závit kryje
na slunci se hřejíc zlatá zmije.
Vstal a jako po řeřavém kovu
po trubce, jež tak se svůdně sloní,
křečovitě, s vášní sáhnul po ní,
zadul v ni, jak by se dostal k slovu.
A zvuk trysknul pojednou, jak kdy by
kovový pták rozpjav lesklá křídla
hlasně křiknul. Jasný zvuk a libý,
jak by roztavená opět stydla
vychrlujíc vnitro lesklá trubka,
zrovna vidět, zdá se, že jak slupka
na spodu se její okraj chvěje,
že se roztrhne, že s obličeje
prodlužuje se a zlatou prouhou
letí do oblak, a za ní s touhou
muzikantův zrak se v nebe noří,
až kam proniká zvuk vzniklý v hoři.

Jako oř, kdy o sluch jeho tenký
zavadí hluk fanfáry, se vzpíná,
tak duch mistrův křídla rozpjal líná
od veliké vzplanuv od myšlenky.
Rozhledl se kolem — vše mu cizí.
Zrak má — nevidí; sluch — nedoslýchá.
Bujné myšlenky jak zlaté hmyzy
v před jej popichují — tajná pýcha,
naděje. — Už jde, už spěchá, v hlavě
samé tóny vysoké a smělé,
samé hlučné pochody mu hrají,
přehlušují pláč, jenž usedavě
ozývá se za ním, nevesele.
Sluší smutné volání tam v kraji,
prchá před ním a své šosy chrání,
za něž ručky chytají se malé.
„Buď dnes, nebo nikdy! Dále, dále!“
Dětí kvil a ženy naříkání
v pochodu takt bujný míchá, nutí —
hrůzně veselé to poslechnutí.

Došel k městu. Cestou někdo známý
„Mistře!“ okřikl jej ze skupiny:
„Neztratil jste něco? Co je s vámi?“ —
Za chvíli zas volal za ním jiný:
„Jak to vypadáte? Ten se plete:
Nezabil jste někoho? Kam jdete?“
Neviděl jich mistr, neuslyšel.
Nebo v města šum a hluk jak přišel,
nemohl už myslet jako venku.
Cítil, že je sláb — šel na pálenku.
V krámku bylo lidu, kouře, křiku,
zápachu, až přecházely čivy;
v to jak svědomí hlas zoufanlivý
kvíkat bylo slyšet harmoniku.
Stál tu Strnad v koutě, když jej náhle
kolem krku jaly ruce vztáhlé,
objímal jej Šmejkal křiče, vřeště:
„Pij! Pij, bratříčku! Buď zdráv! Pij ještě!
Na Rus, brachu, dal jsem já se tedy.
Pojď a napijme se naposledy!
A já, bratříčku, už všechno propil,
propil, bratře, zavdavek už taky,
propil jsem i housle svoje křapky!“
sípal Šmejkal, za hlavu se chopil,
utíraje zanícené zraky.
„Propil, vypil do poslední kapky.
Ale nic to neškodí, nic brachu,
však on všechno krajánek náš spraví,
všem nám pomůže, buď beze strachu,
on nás vezme s sebou. Dej Bůh zdraví!“
křičel Šmejkal sotva vládna údem.

Ale Strnad vyrval se mu s trudem.
„Stav se u nás, vyřiď mojí ženě,
že jdu na Rus. Ať vytrvá zatím,
že to všechno spravím, až se vrátím.
Ať se modlí s dětmi každodenně,
by jim Bůh dal zdraví a mně štěstí,
by mě ráčil pravou cestou vésti,
bychom všichni ve zdraví a šťastni
shledali se pod střechou zas vlastní.“ —
Tak děl Strnad slzy v očích maje.
Šmejkal též se pláčem zajíkaje
znova mistra objímal pln bolu:
„Ovšem shledáme! A my se spolu
vždycky měli rádi, jak se patří.
My si neublížili; vždy jako bratři.
Avšak my ty Rusňáčky, viď brachu,

rozveselíme je! My jim hezky
zahrajem! Mlč, brachu, žádné stesky!..."

Ale Strnad byl už dávno v prachu.

VI.

Jako holubička z nenadání
k Strnadovům přiletělo psaní,
bílé psaní kdosi z města přišed,
hlasně křiknuv, by ho bylo slyšet,
přes plot podal matce pospíchaje.
Ta hned shání děti dohromady,
obrací list nevědouc si rady
z kterého jej otevříti kraje,
a již zvolna čte, čte se slzami
drobné písmo z dálné, cizí země,
z cizí země, z velké ruské říše —
tak jí manžel řádku k řádce píše:
„Zachovej vás Bůh a buď tam s vámi,
milá ženo, drobné moje plémě.
Ouvej, ouvej! Jak je ten svět velký!
Kde jsem se to octl, drahá ženo!
Myslím vždy: teď světa konec přijde!
Ale není konce jeho délky.
Města, vsi jsou všude a v nich lidé.
Tak jdu dál. Mám v Moskvu namířeno,
tam vyhledám Vacka. Chvála Bohu,
vše jde posud dobře — peněz dosti,
že se mohu také drahou svézti.
Však mám, milá ženo, pravou nohu
tolik odřenou, a bolí kosti,
že jsem celý jako rozlámaný.
Ale považ, jaké jsem měl štěstí.
Vždycky jsem si říkal, až v ty strany
jednou zabloudím, že nejdřív sobě
koupím kožich. Už jej mám a řádný,
jakého z Rus neměl ještě žádný.
Mám tu štěstí hnedle v první době.
Přec je líp než abych doma ležel.
Nic už nestýskej a peněz nežel,
Přivezu ti stokrát všecky zpátky.
K tomu napřed vymlížím už látky,
co chci koupit: všem vám po kožíšku,
čaj, a dětem hračky z lesklých plíšků —
Inu, dáli mi Bůh štěstí, zdraví,
jen jak umělec se vrátím pravý..."
Matka čte a papír slzou kropí,

a kde o dětech je v psaní zmínka,
hnedle to hned ono dítě chopí,
podává jim psaní od tatínka
políbit a vypravuje máti,
že je táta živ a že se vrátí.

Sotva psaní přečtla, poplakala,
potěšila se, je zulíbala,
pak je do záňadří uschovala,
otevrou se dvéře, do nich vstoupí
mlčky, bez pozdravu, na řeč skoupý,
čelo svraštiv, aby víc byl strašný,
vousatec a mrštně ze své brašny
vyndá, na stůl hodí velké písmo.
Matce překvapením klesly svismo
obě ruce, do nichž onen nutká
husí brk a rozkřikne se zprudka:
„Držte! vždyť vám péro z ruky padá.
Tak jste neobratná — a tak mladá!"

Podepsala. Opět v kupě dětí
dychtíc o muži se dověděti,
skládá písmenka, spis dlouhý louská,
ale smyslu nechápe ni kouska,
a co chápe, krev jí stydne v těle:
„Barák — číslo — dluhy — věřitelé —
soud a dražba" — údy se jí chvějí,
listina že padá z ruky její.
Složila ji opatrně zase,
v hadřík zabalila, rozběhla se —
tušíc napřed neštěstí a zradu —
k starostovi do vsi na poradu.

Do vsi ještě běžela; leč zpátky
jen se vlekla. Sotva vrzla vrátky
na dvorečku, klesla na kus drva.
Tisknouc hlavu v přemyšlení trvá,
třikrát vstane, třikrát odpočívá,
hlavu stále v obě ruce skrývá,
a když odkryla ji, oči její
vzhůru k nebesům se obracejí.
„Pomoz boží Rodičko, a shledni,
jak jsme nešťastni a jak jsme bědní!"
modlila se. A jak jiskra svatá
předsevzetí problesklo jí mozkem.
Vzpomněla si ve vnuknutí božském
na cos lesklého jak nitky zlata.
Vzpomněla, i stichlo její hoře,
jiskra naděje jí kmitla v oku,

skočila, a tajně na komoře
hrabala se v něčem hodnou chvíli,
potom na prahu se octla v skoku
žida spatřivši, an hlavu chýlí,
z krámku slídí jeho sivé oči.
Na práh tedy matka sotva kročí;
jak žid na ni pohledl, hned zpátky
zašla v síňku; ale za čas krátký,
an žid nešel, na práh stoupla zase,
když ji spatřil, opět schovala se —
jako selky rády dělávají,
když se židák s rancem ve vsi zjeví,
pod zástěrou nosí ženy, děvy,
ze stavení zvou jej k sobě v taji.

Rozuměl žid vábení. Již lehce
nohu před nohu vždy blíže klade,
houpavě jak pružný stín se krade
přes práh na síň, lichotně se chechce
spatřiv mistrovou a prsty luská:
„Poslal peníze vám Strnad z Ruska?“
Zamračil se náhle, zhroutil zcela,
mistrová když hlavou zavrtěla.
„On však přinese, jen až se vrátí!
On se vrátí, zaplatí vám jistě —
vzpomněl na vás chudák ve svém listě!
A to jste se nemusel tak báti!
tohle jste nám neměl učiniti,
pane Marku! Člověk to tak cítí . . .
Vy nás chcete prodat!“ — Žid se kroutí
jak by se chtěl v niveč rozpadnouti.
„Neposlal? Nu s Bohem! Nemám času.“

Ale matka v úzkosti a žasu
zakřikla jej, co v ní bylo síly:
„Počkejte, ach počkejte jen chvíli!“
Lomíc rukama šla na komoru
Krista, Marie a svatých jmeno
šeptajíc. Tam měla uloženo
v pestré truhle prastarého vzoru
zbytky dávných krojů, čepců, šátků,
jaké se už nenosí, a nyní
na dně truhly nebo v staré skříni
chovají se už jen pro památku.
Vzpomnělať si matka ku posledku
na mnohou těch šatů lesklou cetku;
kdy by žid snad rozuměl a za to
něco podal! Tušilať v tom zlato.
Rozkládá a rozbaluje tedy

před židem své poklady. Leč na ni
z hadříků těch vetchých z nenadání
jako zlatý pel, prach slunce skvoucí,
vyhrnou se dávných vznětů sledy,
práce úmorné i touhy vroucí,
vůně rozmarýny, drobné tvary
jablíček a proutků, lístků, kvítků,
pojímá ji kouzelný duch starý
domácích, vždy blahopřejných skřítků,
kdy jak v zrcadle se svými květy
příroda vždy obrážela v lidech,
a z těch roušek vane její přídech
jestě jako před tisíci lety.
Vzpomíná si matka blahé doby,
když ty roušky, jež má po nebožce,
nebo na ně po malé si trošce
uskládala — sama za ozdoby
ještě brávala, teď vzpomíná si
na čamaru, černé dlouhé vlasy —
dlouhé vlasy v skočném tanci vlají,
černé oči duši pronikají,
noha mrštně vedle nohy hupká . . .
ó, to tenkrát, jak jim spadla v kolo
k nohám s kůru muzikantů trubka,
s Ivanem když tancovala solo.
A to je ten šátek vyšívaný,
potřísněný hojně slzičkami,
nevěrný když zašel v cizí strany.
Uschlé slzy, odpuštěné klamy
blahý úsměv matce loudí v tváři,
a jak minulosť svou opět sbalí
památky své zachovat jich k stáří,
odnesti je míní, — ale židu,
jak mu lesklý dracoun přišel k vidu,
zachvěly se dychtivostí svaly,
jako podrážděný zvěr on prudce
poranečku sáhl, zkoumal v ruce
kovovou niť, ale sklamán brzy
vrátil uzlík a smích spustil drzý:
„Zlato falešné!“ A chtěl už jíti,
když se matka rozmyslila zase,
rozbalila pestré tvary kvítí.

„Prodávám, co chtěla jsem vzít na se,
až mně Pánbůh povolá. Co, děti,
co mi dáte do hrobečku jednou?“ —
„Jen s tím do hrobu!“ dí žid a čichá.
„Stuchlinou to páchne! Veteš — smetí.
Co pak za to chcete?“ — Matce blednou

strachem tváře, nesměle dí, zticha:
„To je práce má, však je to nové;
práce vlastní, ta se nepočítá.
Ty dva čepce bílé, uzlíčkové
stály bábu mou tři korce žita —
tenkrát žito platilo!“ — Jak slyšel,
rozkročil se žid a byl by vyšel,
matka však mu cestu zaskočila
starou plenu důkladného díla
plnou jako nadýchaných růží,
jež se skvěly ve svých barev pýše —
kousek to ze svatebního dárku —
vykřikla, ač hrdlo se jí úží:
„A co teda za to dáte, Marku?“ —
„Zdržela jste mě, a škoda času!
Prostojím ho, prodělám jen s vámi!“

Matka neslyší už, neposlouchá.
Drahé památky své, stará roucha
rozhodila mezi malou chasu,
jež se do nich strojí a kol mámy
jako pestré maškary se rojí.
Zakryla si tváře, v muce svojí
matka zoufalá. A tu jak zdvihla
uhnětenou ruku, náhle na ni
zlatoskvělá ozdůbka se mihla.
A hned židák jako k plaché srně
po špičkách se blíží opatrně,
pozoruje kolem ruky její,
kterak lákavě se ovíjejí
do růžence klokoče, i stane,
odhaduje lakotně a hmatne,
z ruky sápe matce polekané
s křížkem růženec. — Tu jako dítě,
věcičku když nejdražší mu berou,
matka vzkřikne, ruku silou zatne
svěcenou věc chráníc křečovitě.
Děti vzúpěly, a Vojta skočí,
malé jeho ručky žida perou,
matku brání, slzí plné oči.
„Tak jste tvrdošijná, pošetilá!
zpeněžte jen, co se dá, vy bloudku!“ —

Ale matka se mu postavila.
Rozhořčena sbírá se všech koutků
hadříky, jež zavlekly jí děti,
v uzlík opět svazuje a světí
slzou touhy, žalu, rozhořčení,
a pak její tvář se náhle mění,

obě ruce jako v tuhé práci
zmítají se něco hledajíce,
kolem ní vše trne a se kácí,
všude jest jí plno, čím dál více,
viděti jest všude jen ji samu,
jako když se kvočna rozčepýří
vidouc psa, an otvíraje tlamu
potlouká se, čenichem svým míří
kolem kuřátek, až kvočna v pychu,
peruti své neschopné a skrovné
vzpruží k povzletu a silou klovne
dotěrného hosta do čenichu,
on pak schlípna ohon, tíhne stranou;
takto matka s licí rozhněvanou
žida ze světničky vyprovází:
„Jděte od nás! Jděte s Bohem, jděte!"
A žid skrčen patu přes práh sází,
kabát se mu mezi nohy plete
jak se tlačí celý dohromady.
Protáhne se, ani neví, kady.

A tak matka na každého nyní
osopí se ze strachu a zloby,
v každém zlého vidouc, ve všem léčku,
kdokoli teď přes práh kročí, v síni
objeví se neb jen na dvorečku.
Mnoho přišlo lidí od té doby
neznámých i známých. Přijdou, minou,
nebo postojí a prohlížejí
na líc na rub chyžku nehostinnou,
posuzují stěnu, střechu její,
pošklebky si tropí zvláště mladí,
nebo zase tajemně se radí.
Děti hostům neznámým už zvyklé
kupí se kol nich, leč matka doma
je už v cizině, jen hýbe rtoma
žalobou a kletbou na jich pikle.
A co dělá, vše jí z ruky padá.
Na co sáhne, na tom jistě vada.
Hrnek stavíc postaví tak prudce,
že dno odpadne, neb zbude v ruce
pouze ucho z něho. Naléváli,
přeleje; když přikládá, se spálí,
a co narovnává, také zlomí.
Zabouří, když na děti jen ťuká.
Hrozí prst a dopadne hned ruka,
na potkání trestá bez vědomí.

(Pokračování.)

Setník Halaburd.

Obrazy z idylického zákoutí

od

Václava Vlčka.

(Pokračování.)

XXIX.

očí, jenž byl Halaburda z Radešic přivezl, vraceje se od školy zastavil před domem Komárovým a odevzdal hostinskému arch papíru s ústním vyřízením od svého pána. Komár odpověděl, že se panu nadlesnímu poníženě poroučí a že všecko zařídí tak, aby páni byli spokojeni.

Na archu bylo krátkými slovy vyjádřeno pozvání, pod nímž první byli podepsáni pánové Kňákal a Bernas; kdo by pozvání přijal, měl pod ně jmeno své připojiti. Hostinský obeslal k sobě bez průtahu Calábka, označil mu členy Kosobudské honorace, jež měl s pozváním obejíti, a uložil mu, aby s podpisy jich hodně brzy k němu se vrátil.

Když se posel vydal na cestu, přišel do hostince polesný Lebeda. Komár neopomenul mu oznámiti, co jeho páni kollegové chystají, a vyjádřiti pevné svoje přesvědčení, že on při tom scházeti nebude.

Jemu samému nastala neočekávaná starosť a práce, pro kterou si ani odpoledního sklízení s pole všímati nemohl. Přece však mu neušlo, že Lebedova návštěva u setníka trvala jen malou chvilku a že při ní důstojník nahoře jako pohněván se rozkřikl. Avšak polesný vrátiv se dolů byl v nejlepším rozmaru; mezi tím, co s Komárem účtoval, pil ještě sklenici čerstvého piva, žertoval bujně jako prve a smál se velmi hlasitě.

„Ale večer dojista ráčíte přijíti?“ ptal se hostinský dopláceje mu drobnými penězi.

„Zcela jisto je, pane Matěji, že nepřiletím,“ odtušil myslivec. „Pakli by se stalo, že by se někdo dříve po mně poptával, řekněte, že mne bezpečně najdou doma na Smržovce.“

Nějakou hodinu po Lebedově odchodu přijeli pánové Kňákal a Bernas. Vyslechnuvše raport hostinského odebrali se nahoru k setníkovi a oznámili mu, že se dnes u Komára sejde větší společnosť k malé večeři a že mají česť jmenem ostatních účastníkův nejzdvořileji ho k ní pozvati.

Halaburd jal se jim děkovati za tak vzácné překvapení; nadlesní však mu nedal dlouho řečniti.

„Do té doby,“ skočil mu do slova, „máme ještě dost času; abychom ho příjemně strávili, zajděme nejprv do pivovaru.“

„Neníli pan setník jinam zadán nebo jinak zaměstnán,“ dokládal Pasecký polesný.

„Mám opravdu jinou, neodkladnou záležitosť,“ dí Halaburd, „i čekal jsem vás toužebně, pánové, abych vás požádal za přátelskou službu.“

„Jen poroučejte,“ pobízel ho Bernas.

„Jde o věc čestnou, delikátní, která se nesmí dostati do hlasu — i musím především prositi, abyste vše zachovali v tajnosti —“

„Račte býti ujištěn,“ spěchal podotknouti Pasecký.

„Potřebuji dvou důvěrných svědků.“

„Snad ne na směnku?“ mihlo se nadlesnímu hlavou. Nahlas žertovně prohodil: „Ke svatební smlouvě?“

„K souboji,“ řekl důstojník.

Oba hosté na něj vyvalili oči.

„K souboji?“ opakoval nadlesní. „Tady by měl býti nějaký souboj?“

„Není jinak,“ řekl setník. „A poněvadž tu mám pouze vás, kteří také zbrani rozumíte —“

„Ale prosím vás,“ vpadl mu do slova Kňákal, „já to poslouchám jako v Jiříkovu vidění! Co svět světem stojí, nebylo snad v Kosobudách žádného souboje. A teď, za naší rozumné doby — taková romantika — *zde* —!“

„Já věru nejsem žádný rváč,“ podotýkal setník, „ale jsou případy, ve kterých našinec —“

„Kdy by tu již byli Prusové,“ pokračoval nadlesní, „ještě bych připustil, že by takový případ byl možný — ale takto si nadarmo hlavu lámu, kde by tu byl ještě vůbec nějaký pán od meče, neřku takový, s nímž byste se mohl octnouti v krutém nepřátelství —“

„Není to člověk stavu vojenského, nýbrž civilista.“

„I pro Boha živého! Pak mi teprv tuhle nastává egyptské zatmění!“

Pan Kňákal pozdvihl při těch slovech pravici k čelu.

„A *kdo* je to — kdo?“ ozval se opět Bernas. „Pod pečetí, toť se rozumí!“

„Je to polesný Lebeda.“

„I dejte si svatý pokoj!“ zvolal s nelibostí Kňákal, i mrštil oběma rukama prudce podle těla, jako by z nich něco nečistého odhazoval. „Souboj s Lebedou — jaká to fraška!“

„Není to žádná fraška,“ odpíral vážně Halaburd.

„Měl jste s ním vádu?“

„Odpoledne vešel sem ke mně — že prý mi musí odplatiti návštěvu, — a choval se tu ke mně tak drze, tak urážlivě —“

„Jak on to umí,“ dokládal Bernas.

„Byl trknut?“ ptal se nadlesní.

„Nebylo na něm žádné opilosti viděti,“ odpovídal setník.

„Měl jste zavolati svého sluhu,“ mínil Kňákal, „nebo podomka, aby ho vyhodil!“

„K tomu je snáze radit, než to provesti!“ namítal Pasecký. „Kolikrát pak jsme ho už dali vyhodit my domácí, když nám tu podobné kusy vyváděl? A přece mu dávno už patřilo, aby přišla kosa na kámen!“

„Inu áno, áno —“ odpovídal nadlesní, „ale když jsme se s ním nechtěli mazat my, má tuhle pan setník — —?“

„Pan setník je náš milý host," horlil Bernas, „a když k nám přijde jednou za mnohá léta, bude on si hned také na něj zalízat a na něm se vozit? Taková opovážlivost, taková hanebnost — —"

„To je všecko pravda —"

„— nemůže zůstati bez trestu! Do toho se musíme vložit — a to důkladně!"

„Vložíme se — ale o souboji nemůže být řeči!" trval nadlesní na svém. „To by byla jen voda na Lebedův mlýn, to by tak jeho chloubě a parádě ještě scházelo! Kromě toho — jaký to má být souboj? Kdo ustanoví zbraň?"

„On byl vyzván," vece Halaburd, „ať si tedy zbraň zvolí."

„Šavlí se jistě nebude chtíti potýkat, protože to neumí. A střílet se s ním není žádná hračka, pořád tu nikdo lépe nemíří a netrefuje než on!"

„O tom," chtěl namítati důstojník, „o tom bylo by marno rozjímati —"

Nadlesní neposlouchaje ho, v celé důstojnosti své vztýčil se před Paseckým.

„Můžeš k tomu působiti," tázal se, „můžeš to dopustiti, aby se mu pan setník postavil za terč? Mohli bychom na se vzíti odpovídání za následky?"

„Milí přátelé," prohlásil důtklivě Halaburd, „na tom, co se stalo, nelze ničeho měniti. Bylo by mi velice líto, kdy byste mi odepřeli prostřednictví, za které jsem vás požádal —"

„Ne, ne!" zvolal Bernas.

„My ho neodpíráme," pravil nadlesní, „opakuji, že se v to vložíme. Půjdeme k Lebedovi —"

„Věc je ovšem pilná — já zítra ráno odjíždím, totiž buduli živ a tak dalece zdráv —"

„Půjdeme k němu hned," dokládal rozšafně nadlesní, „ale doufám, že se spokojíte také jiným zadostučiněním, nežli krvavým."

„Jen jedno bylo by možno," dí setník, „aby Lebeda odvolal a odprosil."

„Pokusíme se o to."

„Bude to nepochybně marné namáhání. Pak ale prosím, abyste bez dalšího prodlení ujednali čas i místo boje, a ovšem i zbraň."

Konečně přišla na řadu otázka, kde asi Lebedu teď naleznou? Obrátili se s ní také k hostinskému, a ten jim podal zcela určitou zprávu.

Oba lesníci sedli pak do kočáru Kňákalova i odjeli na Smržovku.

Halaburd si od jich cesty mnoho nesliboval. Že Lebeda nebude odprošovati, měl za nepochybno; jim se zas nechce provesti úkol sekundantův, a tak se dle všeho podobalo, že jejich prostředkováním bude jen mařen čas, kterého neměl nazbyt.

Byl zase náramně rozladěn, na sebe i na celý svět mrzut. Příznivá změna v mysli jeho, způsobená jeho příchodem do Kosobud, neměla dlouhého trvání. Už jí zase byl konec.

A když o ní teď střízlivě uvažoval, musil sobě říci, že konec její nemusil býti tak rychlý, ale že sotva mohl býti jiný.

Co bylo její nejhlavnější příčinou? Že poznal Andělku. Bylo tu arci ještě více okolností, ale ty všecky už byly vedlejší. Jak to děvče spatřil, bylo mu, jako by se vracel k své dávné, první lásce. Byl s ní několik hodin pohromadě, a už mu nejen tkvěla v srdci, už jako by byla jeho.

Mezi tím, co se to dělo, ani sám před sebou se k tomu neznal, pokládal vše jen za obnovení starého přátelství, dále ani o vlas na nic nemyslil — a kdy by mu byl někdo řekl: „Můj milý, vy jste si to děvče z čista jasna zamiloval," byl by to odmítnul jako bláhovou domněnku. Ale nyní, když bylo po všem, když věděl, že Andělka patří už jinému, když se s ní měl rozloučiti a nikdy už se neměly vrátiti blahé hodiny, které v neděli a včera strávil v její společnosti cítě se zas jednou opravdu šťastným — nyní nemohl sám sebe přelhávati, v prsou pálila ho nová bolesť.

Ale čím méně to bylo možno zapírati, tím se více na sebe hněval. Jaké slabosti to podlehl? Kde se u něho vzala? Mohl on se svým dvojnásobným stářím pro Andělku býti nápadníkem? Ona se k němu měla tak přátelsky — ale kdy by mohla jen tušiti, že si na ni myslí, že by měl chuť se ucházeti o její srdce, zajisté by se přízeň její k němu zvrátila v nechuť a odpor!

Ovšem neměla o ničem takovém zdání a nikdy ho nebude míti. Mladí lidé horoucích citů závodí mezi sebou o její lásku, — ale jak jen mohlo na něj padnouti to hotové bláznovství, že se mezi ně plichtil? To si nijak nemohl odpustiti!

A celá ta idyla v rodném místě, která se mu zdála býti počátkem nového, utěšeného živobytí, jak bídně končila! Beze všeho úmyslu, bez nejmenší své viny octnul se v nepřátelství s tak schátralým člověkem, a to v nepřátelství, při kterém musila téci krev. Měl se od něho pro nic za nic dáti zastřeliti anebo sám se světa zprovoditi Růženě manžela, dětem jejím živitele, stařičkému učiteli zetě, Andělce švakra..

Jak hloupé, jak mizerné bylo všecko na tom světě!

XXX.

Přede dveřmi ozvaly se kroky několik osob, tichým zaklepáním hlásila se nová návštěva. Andělka, obě starší děti Lebedovic a za nimi pan učitel vstoupili do světnice.

Co je setník vítal a usazoval, zapomněl opět na svou rozmrzelosť. Příchodem jich všecko nabývalo jiné tvářnosti — svět byl pojednou zas docela příjemný.

Díval se na něj prve či teď nepravým okem? Tolik se mu zdálo býti jisto, že před chvílí svůj poměr k Andělce posuzoval mylně, že si maloval přízraky, které byly daleky skutečné pravdy. Maje tu nyní to milé stvoření před očima, pravil si v duchu: „Jak mi mohlo připadnouti, že bych k ní byl přilnul jiným citem než pouhým přátelstvím? Zajisté, mám ji od srdce rád, ale ne jako poblázněný starý mládenec, nýbrž jako její příbuzný, ku příkladu jako strýc roztomilou neteř. Je mi potěšením na ni patřiti a řeč její poslouchati, ale bez závisti budu

ji přáti jinému, jen ať si jí náležitě váží a sám ať jest jí hoden. Mně postačí bývati ob čas svědkem jejího štěstí . . .“

Setník optal se na paní Růženu, politoval pana učitele, že mu před polednem darmo šel naproti, vypravoval o Radošické myslivně — i udržoval rozmluvu v nepřetržitém proudu, ačkoliv Andělka nebyla hovorná a otec její namnoze zůstával jen posluchačem.

Děti se brzy od velkých oddělily a šeptaly nějakou chvilku u dveří, které z pokoje vedly do tanečního sálu. Pak je otevřely, a chlapec tam vklouzl.

„Kam jdete?“ volal na ně dědeček.

Emilka skokem se vrátila ke stolu, kolem něhož malá společnost seděla.

„Ivan nevěří, že pan setník odjede,“ zvěstovala tetě, aby to i druzí slyšeli.

„Že ne?“ prohodila slečna roztržitě.

„On myslí, že sem jdete na zkoušku.“

„Na jakou zkoušku?“

„K divadlu.“

„Ještě se mu to nevykouřilo z hlavy?“ smál se Halaburd.

„Pan setník prý jistojistě bude hrát Tichou vodu.“

„Jdi tam k němu,“ pravila teta, „a dohledni na něj, ať nic nerozumného nevyvádí.“

Emilka poslechla.

„Měla byste mu slíbiti,“ přimlouval se důstojník, „že Tichou vodu ještě jednou hráti budete.“

„Dnes bych k takovému slibu nejméně byla nakloněna,“ odtušila dívka. „Dnes jsou mé myšlenky tuze daleko od divadla — spíše je mi, jako bych sem přišla na pohřeb . . .“

Halaburd jí pozorně, ale mlčky pohleděl do očí. Byly v skutku zamženy smutkem.

„Ani nevím, jak to přichází,“ pokračovala obracejíc se k otci, — „pan setník nebude tu dohromady ani celé tři dni, a když nás má opustiti, připadá mi, jako by tu s námi žil po dlouhá léta — tak těžko jest mi s ním se loučiti.“

Halaburd se zarděl jako panenka. Kvapně, ale skoro zajíkavě jal se odpovídati:

„Laskavosť, kterou mi projevujete, jest tak veliká, mně tak milá a drahá — —“

„Bůh to zná, proč na vás jinak mysliti nemohu než jako na skutečného člena naší rodiny,“ vyznávala se upřímně Andělka.

„A já,“ spěchal setník podotknouti, „já bych byl do Kosobud přišel jako jinam do ciziny, kdy by vás tu nebylo. Ve škole, mezi vámi pocítil jsem, že jsem tu přece ještě v domově, že jsem přece ještě přišel mezi své, kteří mě jako svého přijali a vzbudili ve mně žádosť, abych zde trvale rozbil svůj stánek.“

„Můžete se mi vysmáti,“ pravila slečna, „ale já i teď váš odchod opláču, jako tehdy po prvé.“

Setník vzal ji za ruku.

„Jste ke mně příliš dobrotiva!“ vděčil se jí. „Já pak si toho nyní ještě méně zasluhuji než po prvé.“

„Je mi tak úzko, jako bychom se navždy rozloučiti měli . . . Nemohl byste nám tu zanechati svou fotografii?“

„To je žádosť, kterou mi zrovna z úst béřete!“ řekl živě důstojník. „Když jste mě s ní už předešla, doufám tím spíše, že si vaše podobizny povezu s sebou. Vy je máte, jak jsem viděl.“

„Tatínek vám je přinese.“

„Ano,“ svědčil ochotně starý pán, „já přijdu ještě večer na chvilku.“

„A já do té doby prohlednu své věci, zdali se tam něco podobného nalézá.“

„Nezapomeňte se podepsati,“ připomínala dívka. „Rukopis — to je skoro jako živá ruka.“

„Nejlépe bude,“ poznamenal pan učitel, „když se brzy vrátíte do Kosobud.“

„Takový jest můj úmysl,“ odvětil setník, „a doufám, že mi ho nic nepřekazí. Za krátko budu asi docela pánem své vůle a svého jednání. Ostatně,“ vzpomněl si náhle, „i když se dost záhy vrátím, možná, že tu již kohosi nenajdu.“

Nyní se líčko slečnino lehce zarumělilo.

„Doslechl jsem, že si jistý šťastný nápadník za krátko z Kosobudské školy odvede družku svého života.“

Dívčino oko setkalo se opět s jeho pohledem. Nastalo krátké pomlčení.

„Pan učitel,“ přerušil je opět Halaburd, „když jsme předevčírem spolu prohlíželi album a přišli na pana Kalivodu, ani přede mnou nehlesnul —“

Starý pán usmívaje se potřásl jenom šedivou hlavou, jako by chtěl říci: „Myslil jsem na to — ale neslušelo se, abych to hned v první chvíli vyzváněl.“

„A milá nevěsta teprv mi ani slůvkem nevyzradila svého sladkého tajemství — ačkoliv prý co nevidět bude už svatba!“

„Kdy bude,“ pravila otevřeně a upřímně Andělka, „nevěsta sama ještě neví, zrovna jako ženich, který od milostivé vrchnosti potřebuje zvlášť i k tomu dovolení, aby směl stav svůj proměniti.“

„Mohlo by se tedy opravdu státi,“ opakoval setník, „že bych vás už v Kosobudách nezastihl! Nuže, kdy bych vás už za svobodna spatřiti neměl —“

„To ani neříkejte,“ odpírala dívka.

„Přece —!“

„Neli dřív, doufám pevně, že byste aspoň na svatbu naši dojista přijel!“

„S největším potěšením!“ zvolal Halaburd, ačkoli se do radosti, kterou projevoval, v duši jeho mísil zvláštní pocit tesknoty.

„Za mládence?“ dokládala Andělka.

„Řekněme za svědka. Česť dovesti vás k oltáři váš pan ženich bez pochyby dávno už někomu jinému přisoudil.“

„O to račte býti bez starosti. Pakli byste tu do té doby nebyl, snad budeme věděti, kam za vámi poslati psaní?“

„Neopomenu vám ohlásiti svou adresu.“

„Mám tedy váš slavný slib?“ ptala se dívka vztahujíc ručku svou k setníkovi.

On se jí rychle uchopil, aby tak stvrdil své slovo. Nepřipadlo mu, jak si ho prve paní Maležanová podobným spůsobem zavazovala, že spolu pojedou do Vranova, — nikoli, co se mu v ten okamžik zcela bezděčné namanulo na mysl, byla drobná soška — malinký, jako Jezulátko hezký hošík rusých vlasů, blankytných očí a růžového tílka, ručky na diváka vztahující, nahý, ale od boků až nad kolínka opásaný bílou papírovou zástěrkou . . .

Ostatně od tohoto malého uměleckého díla — ukrytého při ženském prádle ve veliké skříni v jeho bývalém pokojíku — myšlenky setníkovy bez obtíže přeskočily do Vranova.

„A víteliž,“ pravil, „že mám naději pana Kalivodu co nevidět osobně poznati?“

„Osobně?“ opakovala pomalu slečna nechápajíc, jak by to možno bylo.

„Snad už zítra.“

„Kterak to?“

„On je správcem Vranovského dvora?“

„Ovšem —“

„A ten dvůr leží nepochybně blízko Vranovských hutí?“

„Jen prý několik honů cesty —“

„Nuže, já odsud pojedu rovně do Vranova.“

„Opravdu?!“

„Aby pak mne náhoda nesklamala, chci voliti bezpečnou cestu: navštívím pana správce.“

„Ach to je roztomilý záměr!“ radovala se nelíčeně Andělka. „To bude od vás tuze hezké!“

„Řeknu, že mu od vás přináším pozdravení. Kdy byste mi ještě něco pro něj svěřiti chtěla, tím lépe.“

„To by bylo přespříliš, abych si z vás chtěla dělati posla.“

„Mně by bylo jen příjemno, kdy bych mu něco z ruky vaší mohl odevzdati.“

„Leda několik řádek —“

„Výborně!“

„Několik slov stranu toho mládenectví při svatbě. Smímli *to* napsati —“

„Jen doložte, máli k tomu pan Kalivoda již někoho jiného za lubem, ať na svém předsevzetí ničeho nemění. Já proto při svatbě přece scházeti nebudu.“

„Psaníčko přinese tatínek večer s těmi fotografiemi,“ dokládala slečna.

Tu Halaburdovi připadlo: „Nabízím se za posla — a na co jsem při tom jako na smrť zapomněl, to je souboj! Jak snadno je možná, že se z Kosobud postěhuji ne do Vranova, nýbrž na hřbitov! . .“

Pan učitel povstal na znamení, že je čas návštěvu skončiti.

„Já," řekl, „se s vámi ovšem ještě loučiti nebudu —"

„Já však vás už asi neuvidím," promluvila smutně Andělka.

„A proto mi dovolte," pravil rychle setník, „abych získal aspoň ještě několik minut a kousek vás vyprovodil. — Ne až ke škole," doložil utajeným hlasem k dívce.

Vešli do sálu, aby odtud vzali děti, které si zatím počaly hráti na divadlo.

„Prrrach, brrroky a koule!" provolával zrovna Ivan, pozdvihuje dědečkovu hůl. „Kdo se mi postaví, toho zastřelím!"

Halaburdovi mihl se před očima zlostný obličej chlapcova otce a v uších jako by mu zazněla střelná rána. Kdy by tito milí hosté jeho tušili — —!

Všichni vykročili na chodbu, děti skočily už na schody, když se Andělka náhle zastavila.

„Hleďte, jak jsem zmatena," řekla, — „zapomněla jsem u vás slunečník."

Setník hbitě se obrátiv spěchal nazpět do pokoje. Ale dívka šla v patách za ním.

„Nestalo se to schválně, ale stalo se dobře," pravila, když jí nalezený slunečník podával — „hnětlo by mě to, kdy bych s vámi nebyla ještě promluvila důvěrné slovo beze svědků."

Hlas a pohled její připravil Halaburda na okamžik o řeč.

„Vy jste Barušce přikázal," pokračovala tiše, beze spěchu, „aby před nikým nevyzradila, co se v noci vlastně s Růženou dělo —"

„A ona snad přece —!"

„Přede mnou jedinou nemohla mlčeti. A já zas před vámi nemohu dělati, jako bych o tom nevěděla. Vy jste jednal tak šlechetně, jsme vám povinováni tak velikou vděčností —"

Tentokrát Andělka neoslzela, však srdečným pohnutím nemohla mluviti dále.

„Ach nikoli," odpíral setník, „všecko to nic není — jen kdy by Růženka — —"

„Můj Bože —" vydechla dívka s patrnou tísní, „nic nemohu vysloviti . . ."

Ujala oběma rukama jeho pravici a tisknouc ji pevně zdvihla k němu oči.

„Věřte —" řekla polo hlasem, a hned zas umlkla.

On náhle se k ní nachýliv, políbil ji na rty. Dříve na to ani nepomyslil — došlo k tomu tak nenadále, jak ondyno v besídce.

Ale dnes neptal se v zápětí uleknut: „Co se to stalo?" Pohledl dívce němě do očí — a co následovalo? Ona sama pozdvihla maličko ústa — zcela nepatrně, avšak nebylo více třeba — rty jejich sloučily se k novému políbení.

Potom náhle se vzchopivši, již beze slova, spěšným krokem vyšla na chodbu. Halaburd ji dohonil až na schodech.

Kdy bych neměl zůstati na živu," stanovil na té krátké cestě, „vše, což jest mého, má připadnouti *jí*."

XXXI.

Dole připletl se k němu hostinský Komár.

„Odchází pan setník na delší chvíli?“ tázal se důvěrně.

„Proč?“

„Společnosť dnes večer bude v sále — musíme tam postaviť stoly a vůbec všecko připraviť, a já bych nerad, abyste byl obtěžován hřmotem —“

„Můžete se do toho bez prodlení dáti,“ řekl důstojník.

Vyprovodil své hosti až před kostel, dal Emilce a Ivanovi s Bohem a s Andělkou se již jen stručnými, prostými slovy rozloučil.

Aby se nevracel do hostince, umínil si, že půjde naproti pánům Kňákalovi a Bernasovi. Pustil se tedy k hlavnímu náměstí a dále po silnici, po které musili přijeti. Z městečka vybíhala u nevysoké zdi, jíž byla ohrazena veliká zahrada Domnosilova a k níž na venkovské straně přiléhalo rozsáhlé pole téhož pána. Zde asi chtěl vlastník, kdy by třeba bylo, dávnému příteli vystavěti domek a postoupiti k němu po kuse půdy zahradní a polní.

Když se Halaburd na to místo nyní ohledl, dotkl se sluchu jeho libý ženský hlas:

„Kam pak ještě spěchá pan setník?“

Úpravná, úhledná hlava paní Maležanové vyčnívala nad zeď uprostřed zelených větví. Pokynuvši mu vlídně ku pozdravu jeho zmizela, načež ve dvířkách, které tu ze zadu do zahrady vedly, vrznul klíč, a dáma se objevila v nich.

„Na okamžik vás přece smím zadržeti?“ ptala se s lahodným úsměvem.

„Nemám dokonce na chvat,“ odtušil on vcházeje do zahrady, kam ho kynutím ruky zvala.

„Když nemáte, tím lépe,“ pravila zavírajíc dvířka. „Však už ve mně vzniklo divné domnění, když jsem vás uviděla po silnici tak rychlým krokem se ubírať —“

„Jaké domnění, smímli věděti?“

„Jednou se nám odtud pan Halaburd ztratil, když jsme se toho ani ve snách nenadáli: což — napadlo mi maně — aby nám to tak i dnes vyvedl náš oslavenec?“

„Oslavenec?“ opakoval setník. „Jsem tímto titulem opravdu míněn já?“

„A plným právem. Nejsem tak docela nezasvěcena. Pánům pořadatelům neopominu ostatně vysloviti svou nespokojenosť.“

„Čím by ji byli vzbudili?“

„Jejich pozvání neobsahovalo ani nejmenší zmínky o nás, totiž o členech pohlaví ženského. Na štěstí Calábek přinesl arch nejprve k nám, a já jsem pozvání doplnila poznámkou: ‚Účastenství dám zajisté nebude menší, než účastenství pánův.‘ Proč bychom se daly i v takovém případě zkracovati a odstrkovati? Chceme tam večer býti také a budeme tam!“

Procházeli se zvolna po zahradě, při čemž byl setník toho pamětliv, aby se příliš nevzdalovali od silnice. Bavili se už hezky dlouho, když se venku ozvalo hrčení kočáru, od mostu přijíždějícího.

„To budou naši přátelé,“ obrátil k tomu setník pozornosť paní Maležanové.

Ona ochotně s ním opět zašla ke dvířkám. Kňákal i Bernas dojedše k nim zastavili a dali se snadno pohnouti, aby již tady slezli s vozu a chvíli se zdrželi u Domnosilů.

Paní Kamila, jakmile jí příchozí políbili ruku, hned se vytasila s otázkou, kdo psal pozvání na dnešní večer. A když se nadlesní k tomu přihlásil, jala se ho s přísnou vážností vyslýchati, proč při tom pominul dámy? On arci ujišťoval, že třeba o dámách zvláště se nemluvilo, přece jen také byly pozvány; ale paní mu odpírala, tak že se dostali do živého disputu.

Halaburd užívaje té příležitosti zdržel polesného Paseckého několik sáhů za nima.

„Našli jste Lebedu?“ tázal se ho.

„Našli,“ zněla odpověď.

„A jmenoval vám své svědky?“

„To zrovna ne — ale jinak je všecko v pořádku.“

„To jest —“

„To jest — podle vaší žádosti.“

„Nuže kam se dostaví?“

„Sejdeme se u svaté Anny.“

„Zejtra ráno?“

„O páté hodině.“

„A co se zbraně týče?“

„Střílet, to se rozumí. Totiž — jsteli tím tak spokojen?“

„Docela.“

Tím, co Bernas oznamoval, byl setník ovšem docela spokojen, ale zdálo se mu, že si přítel nechává něco za lubem. Proto ještě hovoru o té věci nepřetrhoval.

„Čekal jsem vás dříve nazpátek,“ prohodil upíraje na Paseckého zkoumavý pohled.

„Řízení naše,“ odtušil on máchnuv pravicí, „nebylo tak jednoduché a hladké.“

„Dělal snad Lebeda obtíže?“

„Obtíže ano — ale ne takové, jaké vám asi tanou na mysli — dělal obtíže jenom nám, mně a nadlesnímu — skutečně — —“

„Snad mi můžete všecko pověděti?“

„Inu,“ počal Bernas, ač ne s valnou chutí, — „Lebeda uvítal nás náramně vesele, ale jak uslyšel, že přicházíme od vás, nastrojil vážný obličej a povídá: ‚Pánové, co se mé osoby týče, nepotřebuji žádných zvláštních svědků; vás dvou je k tomu až až dosť. Nejlépe, kdy byste byli pana setníka přivezli hned s sebou, ve čtvrť hodině mohlo všecko býti odbyto. Když se to nestalo, řeknu vám své mínění dvěma slovy: ráno v pět hodin budu toho pána čekat u svaté Anny. Jste s tím srozuměni?‘ — ‚Nejsme,‘ povídáme my. — ‚A co namítáte?‘ — ‚Že k žádnému souboji nesmí dojíti.‘ — ‚A proč?“ —

‚Protože ty pana setníka odprosíš.“ — ‚Pravíte mi to jeho jmenem?‘ — ‚Ne, svým vlastním.“ — ‚Tedy se k němu vraťte a řekněte mu, že nejste žádní sekundanti, které mi poslati slíbil.‘ Sotva uběhla jedna minuta, byli jsme já i Lebeda v nejprudší hádce.“

„Je mi opravdu s politováním —“

„Když jsme na sebe jižjiž dokračovali, vstoupil mezi nás nadlesní. Měl co dělati, než bouři trochu zažehnal. Potom začal po dobrém, zcela po kamarádsku Lebedovi domlouvati. Ale konec byl opět stejný — rozkřičeli se na sebe, co jim hrdla stačila. Kolikrát jsme se tak rozvadili, nemohu vám říci. Já bych to byl dokonce tak neprodlužoval, nadlesní však se vždy znova k tomu vracel, že nesmí býti žádného potýkání, že se věc musí vyrovnati mírně. K tomu pak Smržovský svoloval jen tehdy, když prý vy *jeho* za odpuštění požádáte. Buďto jist, že jsme ho náležitě odbyli. S čím jsme se naposledy rozešli, už jsem vám řekl.“

„Děkuji vám,“ pravil Halaburd, „jsem vám za všecko vaše namáhání velice zavázán.“

Paní Maležanová se s nadlesním zastavila, aby jich druzí páni dohonili. Všichni odebrali se pak do domu k panu Domnosilovi, který byl příchodem takové společnosti nemálo potěšen.

Zůstali pohromadě až do soumraku, načež oba lesníci se poroučeli, odcházejíce napřed ke Komárovi, aby se přesvědčili, jeli tam vše náležitě připraveno.

„My pojedeme společně,“ řekl pan Domnosil, ukazuje na setníka i paní Kamilu.

„Jakže?“ pravil Halaburd. „Vy byste se odhodlal k takové oběti —?“

„Žádná oběť!“ odpíral domácí pán. „Chci také jednou něčeho užiť! A dnes tam nesmím scházeti, kdy bych na krásně věděl. že mi cestou oba mé pedály od těla upadnou jako zralé hrušky! Jenom to mi musíte odpustiť, když se na to zvláště fintiť nebudu — převlékání do jiných šatů bych odvýskával, jako by mě bral na nože.“

Dal se odnesti do kočáru, když byla už tma; paní Kamila a setník přisedli k němu. Cesta byla ovšem velmi krátká; než by se pomodlil otčenáš a zdrávas, dojížděli už k hostinci Komárovu, kde všecka hořejší okna zářila světlem jak o nejslavnějším Kosobudském plesu. To přivábilo hojně diváků, kteří v menších, větších zástupech stáli na ulici i na dvoře.

Byla mezi nimi také Barča, děvečka ze Smržovky, nebo nyní opět ze školy. Doma už ji as hezky dlouho čekali s pivem, ale ona zvěděvši, že už pana Halaburda přivezou, nemohla si odepříti toho potěšení, aby při tom byla. Také když setníka zavedli nahoru, když tam zavznělo hlučné provolávání „Sláva!“ a zavířily intrády, nikdo tím dole ani nahoře nebyl tak hluboko dojat jak ona.

Potom již spěchala domů, ale s tím pevným úmyslem, že si později ještě ke Komárovi odskočí, aby ještě něco ze slavnosti uviděla a uslyšela.

Když před kostelem zahnula ke škole, kdosi ji kvapně následoval; před domem, když jí už byl v patách, zaslechla své jmeno, ohledla se i poznala pana adjunkta Kronusa.

„Je slečna Anděla také ve společnosti u Komára?“ ptal se jí, jen slůvkem opětovav její pozdravení.

„Ba není,“ odpovídala mu, „vždyť naše paní —“

„Vyřiďte jí — totiž slečně Anděle — vyřiďte jí ode mne poručení, a že jí mám cosi důležitého pověděti — o panu polesném Lebedovi.“

„Což nevejdete nahoru?“

„Ne — hned by o tom kolik lidí vědělo, a ptali by se proč a nač. Počkám tady, třeba tuhle v zahrádce, můželi slečna přijíti, — řekněte jí, že za půl čtvrthodinky budeme hotovi. Ovšem nikomu nepovíte, že tu jsem.“

Barča již kvapila do domu; mladík vklouznuv do zahrádky s utajeným dechem, ale tlukoucím srdcem naslouchal každému zvuku, který za večerního ticha z domu bylo slyšeti. Maje svou zbraň na plecích podobal se vojáku na přední stráži, k němuž právě ve tmách zaletěl první podezřelý zvuk.

Nečekal dlouho, klika u zahradních dvířek zase klapla, a již stála Andělka před ním.

„Slečno,“ počal on tlumeným a nejistým hlasem, „nemohu za to, že vám působím tuto nepříjemnosť —“

„Přicházíte od švakra?“ vpadla mu ona do slova, stojíc na dva kroky od něho a jevíc ve hlase i v posuncích jakousi zdrženlivosť.

„Věděl jsem, že mne tu nebudete viděti ráda,“ odpovídal mládenec již důrazněji, — „ale kdy bych vám byl chtěl všecko písemně ohlásiti, nepochybně byste byla psaní zas ani neotevřela, ač tu nejde o mou věc, nýbrž o cizí.“

„Rozuměla jsem Barušce tak, že se na Smržovce přihodilo cosi důležitého,“ hleděla slečna řeč o věci samé uspíšiti.

„Nejdřív tady v Kosobudách,“ vyprávěl Kronus. „Váš pan švakr byl tu na obědě, setkal se v hostinci s panem setníkem, i octli se spolu v rozepři. Šlo to tak do tuhého, že z toho povstalo až vyzvání na souboj.“

„Co pravíte?!“ trnula dívka.

„Budou se stříleti —“

„Švakr a pan setník?!“

„Zítra, jak slunce vyjde.“

„To přece není možná!“

„Neračte o tom pochybovati.“

„Ta rozepře byla by se musila přihoditi v prvních hodinách odpoledních?“

„Pravda.“

„My však — já i otec — mluvili jsme s panem setníkem později, a on se ani slovem nezmínil —“

„Ovšem,“ podotýkal mladý myslivec, „neboť je to záležitosť, která se pečlivě utajuje.“

„A kdo vám to řekl?“

„Pan nadlesní Kňákal a pan polesný Bernas potom z Kosobud přijeli na Smržovku, a sice proto, že je pan setník požádal za sekundanty —“

„Oni k tomu také pomáhají?“ žasla Andělka.

„Nepomáhají — naopak, nechtěli souboje dopustiti a snažili se všecko urovnati po dobrém, ale u vašeho pana švakra bylo to všecko nadarmo. Strhly se z toho i zas mezi ním a oběma pány hněvy a křiky, kterých jsem byl nezvaným posluchačem. Setník žádá, by ho Lebeda odprosil, a Lebeda chce opět sám od něho býti odprošen. Ani jeden ani druhý nepovolí, ano z prostředkování Kňákalova i Bernasova zrodilo se jenom nové zlo —“

„Nové?“

„Když ustanovili hodinu souboje s důstojníkem, Bernas toho našemu polesnému konečně nasypal tolik, že ten se rozkatil: ‚Tobě to tak málo strpím, jako setníkovi!‘ — ‚Jsem ti zrovna tak k službám jako setník,‘ odsekl Pasecký, ‚jen si poruč!‘ — ‚Tedy se mi postav!‘ — ‚Postavím.‘ — ‚Po setníkovi?‘ — ‚Ne, před setníkem. Po setníkovi bys už mi třeba nemohl stát.‘ — ‚Dobrá, tedy před setníkem!‘ svolil váš pan švakr.

„To je hrůza!“ spráskla dívka ruce. „Pozbyli snad všichni rozumu? To přece nemohou mysliti do pravdy?“

Kronus máchl pravicí, jako by již posunkem všelikou pochybu zapuditi chtěl

„Lebedu znáte,“ řekl, — „spíše dá se prostříleti jako síto, než by v takovém případě couvnul a se pokořil.“

„Ale Bernas je přece rozvážný člověk!“

„On by zajisté tak nejednal, kdy by při tom neměl svou zvláštní pohnutku —“

„Jakou?“

„Já aspoň rozumím jeho jednání tak: než by dopustil, aby se Halaburd postavil za terč našemu polesnému, dal se raději sám od Lebedy vyzvati. Bude míti první ránu a má nepochybně pevný úmysl mířiti tak dobře, aby soupeř jeho potom už k dalšímu boji byl nespůsobilý.“

Andělka chopila se oběma rukama za hlavu.

„Přece vás skutečně vidím a slyším,“ pravila, — „a co mi povídáte, nejsou přece žádné báchorky?“

„Pohříchu nejsou. Kdy byste mi nedávala víry, můžete se snadno přesvědčiti, vždyť setník, nadlesní a Pasecký jsou na blízku. Já pak jsem se proto ustanovil, dáti vám o těch věcech zprávu, že se přece musí ještě něco státi, aby z nich nepošlo neštěstí.“

„To jste tuze dobře udělal,“ řekla spěšně Andělka, — „nemohu vám za to ani dost děkovati.“

„Páni, kteří sami o všem vědí, nechají to nyní už mezi sebou,“ pokračoval Kronus. „Také by asi pranic nebylo platno, kdy by se do toho vmísilo ještě více mužských. Halaburd jakožto důstojník nemůže bez formálního zadostučinění od souboje upustiti, a náš polesný nedá si od nikoho pod sluncem říci — leda snad od jediné osoby, a to jste vy, slečno.“

„Ano,“ přisvědčila živě dívka, „já s ním musím nevyhnutelně mluviti.“

„Jenže on tady ovšem není.“

„Když jste odcházel, byl doma?“

„A dnes asi už jistě nevyjde — sedí u piva.“

„Snad pitím na všecko zapomene a ráno zaspí?“

„Ó ne — dobře si nařídí budíček, a nic nepochybuji, že by také bez něho vstal v pravý čas. Pro sázky a podobné věci zachová si vždycky dobrou paměť!“

„Co mi tedy zbývá jiného —“

„Kdy byste mu psala a důtklivě ho požádala, aby sem hned přišel — list bych mu, toť se rozumí, donesl já — —“

„To by asi selhalo. Jindy by byl přišel, ale nyní sotva, když je zde Růžena — ve dne se tu také nezastavil. Nezbývá, než abych sama došla na Smržovku.“

„To by arci bylo nejjistější!“

„Není tu nijakého rozmýšlení. Na štěstí otec není doma, před ostatními svůj odchod spíše nějak omluvím. — Vám za tuto službu ještě jednou vřele děkuji.“

Mladík rychle uchopil ručku, kterou mu Andělka podávala.

„Vydáte se brzy na tu cestu?“ tázal se.

„Už abych na ní byla!“

„Slečno — snad mi dovolíte, abych — abych vás směl do myslivny provázeti?“

Dívka se jen docela kratičký okamžik na odpověď rozmýšlela.

„Skrze lesy ano,“ řekla pak odhodlaně. „Snad můžete počkati za mostem —“

„Kde vám libo,“ podotknul horlivě myslivec.

„Tam se nemůžeme minouti,“ doložila ona. „Tedy na shledanou!“

I odběhla tiše do domu.

XXXII.

Rozuměl dobře jejímu pokynutí, že nechce, aby spolu šli skrze městečko, vůbec aby je někdo pohromadě spatřil. Vyběhl nejbližší cestou do polí, a tu teprv z celé hloubky vydechl. Jak svěží zde vanul větříček! Hruď se mu šířila, až se mu zdálo, že by do ní mohl uzavříti celý širý svět.

Mluvil s Andělkou mezi čtyrma očima, zavděčil se jí — radila se s ním důvěrně, stiskla mu přátelsky ruku. Nad to však mnohem, mnohem více: dostaví se k němu v tuto tajemnou noční hodinu, svěřujíc se ochraně jeho bude s ním konati cestu po lesních samotách! Není to pouhý sen, je to živá skutečnosť — tak žádoucí a tak neočekávaná, že těžko v ni uvěřiti!

Jako v sladkém opojení doběhl k novému, prozatímnému mostu. Když tam chvilku pobyl, nemoha ani okamžik pokojně postáti, připadlo mu, že před mostem Andělka musí jíti okolo hřbitova: tu by již měl býti po jejím boku.

I vrátil se na místo, kde polní pěšina od městečka vbíhala na silnici. Tu se s dívkou také minouti nemohl. Ale když mu potom čekání bylo dlouhé, pomyslil si, že by se snad po nějaké mezi přece mohla tomuto místu vyhnouti a k mostu doraziti. Aby tam již byla došla a jeho nenalezla! Aby tak musila sama jíti mimo ty strašidelné skály a skrze tmavou Jívinu, co by vystála úzkostí! A on by přišel o radosť provázeti ji!

Strachem mu na čele vyskočil pot. Už na to pomýšlel, že počne houkati, když v polích spozoroval dvě šeré postavy. Jeli to ona, má již průvodce. Když se postavy k němu více přibližovaly, poznal, že obě jsou ženské — pak zaslechl i jich tlumené hlasy: s Andělkou kráčela Barča. To ještě ušlo.

„Hle, tu je pan Kronus,“ řekla slečna, když jim přicházel vstříc. Zdálo se, že ho ráda vidí. „To jste hodný,“ dokládala, „s vámi se nebudeme báti.“

„Ale přijde na nás asi déšť,“ podotkla děvečka.

Myslivec nebyl si posud oblohy všímal, teprv nyní se po ní rozhledl. Byla celá pod mrakem a na severní straně, nad hřebenem Vráže vylézal zvláště černý bubák.

„Musíme si pospíšiť, abychom tomu ušli,“ pravila Andělka.

Když se Kronus držel po její straně, počala se ho vyptávati na bližší podrobnosti toho, jak se Lebeda i setník najednou tak zle znepřátelili. On velmi ochotně odpovídal, co mu bylo známo neb čeho se domýšlel. Barča hned při prvních slovech této rozmluvy porozuměla, že při ní nemá býti na překážku, i zůstala za mladými lidmi o několik kroků pozadu.

Tmy přibývalo, na cestě nebylo hrubě možno rozeznati jamky od hrbolu. Slečna, podobnému putování zcela nezvyklá, jednou, dvakrát klopýtla.

„Nechtěla byste se trochu podepříti?“ osmělil se mladík nabídnouť jí své rámě.

Vložila do něho volně svou ruku — nabídnutí nebylo jí zrovna vítáno, ale nyní nesměla zdvořilosť svého průvodce odmítnouti — bylo by jej to zajisté urazilo, zvláště když mu byla nyní povinna prokázati svou uznalosť.

Ucítiv měkkou její páži Kronus na celém těle se zachvěl. Pošel jej mráz, sladký, rozkošný, ale v patách za tím rozlil se mu po útrobách náhlý oheň, a krev mu tak náhle vstupovala do hlavy, že se div závratí nezamotal.

Slečna krok svůj přispůsobila kroku jeho, a tato stejnoměrná chůze byla jemu jako nejkrásnější tanec. Když přece ještě nohou o kámen zavadila, přitlačil páži její k sobě, aby ji pevněji držel, — a ona se proti tomu nic nebránila.

Po čem dlouho tak bolestně toužil a k čemu všecka naděje mu již unikala, najednou stalo se skutkem: Andělka byla jeho družkou. Kráčela přítulně po jeho boku, důvěrně pozdvihovala k němu zraky. Pryč bylo vše, co tomu dříve překáželo — zde se nikdo mezi ni a něho nestavěl, zde s ní byl na světě sám — ba ostatního světa vůbec ani pro něj nebylo.

Po mnohém trapném strádání naplnila jeho srdce jednou svrchovaná blaženosť.

Avšak trvala jen kratičkou dobu.

„Kdy bych s ní takto putoval jen po několik hodin," pravil si v duchu, „stálo by to za celý život!"

Ale blahá pouť měla skončiti mnohem dříve. A potom? Andělka mu opět zmizí — a bude pro něj na věky ztracena. S jiným ji spojí nerozlučný svazek, jiného bude blažiti na všech cestách života — o něj ani myšlenkou již nezavadí, a kdy by jí vstoupil na oči, bude jí méně vítán nežli člověk zcela lhostejný — bude si přáti, aby se ho co nejrychleji zbavila a potom raději už nikdy s ním se nesetkala ani o něm neslyšela . . .

Ó, krásná byla přítomná chvíle — avšak mine rychle jako libý sen, a po druhé nikdy se mu již nevrátí! Co přijde po ní, bude trapnější, než to bylo před tím. Teď cítí, jak by mohl po celý svůj věk býti šťasten, potom bude co den, co hodinu, do nekonečna pociťovati, že bez Andělky není pro něj na světě radosti a potěchy, že ztrátou její život pro něj pozbyl vší vnady a ceny. .

Ne, ne — nesměl ji ztratiti! Ještě byl čas, aby tomu zabránil — a tato chvíle byla k tomu neocenitelnou příležitostí. Jenom bylo potřebí, aby bez prodlení jednal — aby odstranil, co jej od milované dívky dělilo, aby ji sobě naklonil a navždy k svému boku připoutal, tak jako nyní při něm kráčela.

Nesměl této příležitosti propásti, musil jí dobře použiti, všecko na tom záviselo, celá jeho budoucnosť všecko blaho i neštěstí, spása i záhuba jeho!

Ale jak se měl zachovati, co měl honem učiniti?

Úsilně hledal v duchu odpověď k této otázce. Ale čím jí rychleji potřeboval, tím slaběji a zmateněji ozýval se rozum jeho — za to však tím náhleji v něm propukala a vzkypovala vášeň, tím rychleji a mocněji strhovala jeho ducha do svých divokých vírů.

V několika minutách zrodil se v něm takovýto úmysl: „Pokleknu před ní, a z hloubi duše vyslovím jí, jak horoucně ji miluji a jak nemožno mi jest bez ní žíti. Kdy by váhala, sevru ji do svého náručí, přivinu ji k srdci a budu jí před živým Bohem přísahati, že mi nelze dáti se od ní odloučiť. Snad se pohne, snad řekne konečně: ‚Chci tedy býti tvá.' — Jestli všecka moje láska jí neobměkčí, jestli mě oslyší a zamítne, pak bude lépe, když této hodiny nepřežiji!"

Popjal se v pevném, zoufalém rozhodnutí.

„Nepřežiji!" opakoval. „Stokrát lépe odhoditi tento život, než se v něm bez ní nekonečně trápiti! A jeli zhola nemožno, aby tady byla mou, tisíckrát lépe spojiti se s ní aspoň ve hrobě! Nebudu již od ní odloučen! Nikdo mi jí už nemá vyrvati — přitisknu svá ústa na rty její k věčnému políbení a vrhnu se s ní do této vodní hlubiny!"

Pohledl tajně na řeku.

„Nelzeli jinak," stanovil, „budiž to naše svatební lože i náš společný hrob! . ."

(Pokračování.)

Kéž je to pravda!

éž je to pravda, co mi za hřích kladou,
kéž výčitka jich neklame se ve mně,
kéž znamenána jsem tou dětskou vadou,
že miluji tě příliš, rodná země!

Kéž mohu říci: ano, znám se k vině,
že láskou k tobě plýtvala jsem ráda
víc, než jsem dlužna tobě — domovině,
a než tvá osiřelost sobě žádá.

Kéž smím ti vyznať, že ni v jedné chvíli
jsem nepřestala náležeť ti celá,
krev srdce vzkypělá, hra každé žíly
že vždy jen pro tebe a tobě vřela!

Kéž nikdy v dobrodružných tužeb moře
bych břehů tvých se byla nevzdálila!
A škoda slz, jež pro jinaké hoře
než pro to tvoje svaté jsem kdy lila.

Jak lehka byla by mi tíha soudu,
jenž slepým, lichým zve to poblouzením,
že nad bezmezný vesmír malou hroudu —
že nad svět veliký si tebe cením.

Nechť útrpně mě kárají, že cize
zřím cizin lepost, nádheru i pýchu,
jich skvělý úděl v budoucnosti knize,
těch obryň, jimž ta česká píď je k smíchu!

Nechť bláhovou mě zvou, že nevábí mě
tam světla víc i svobody a chleba, —
ó kéž jen vím, že vin a chyb mých břímě
jest oddanosti k tobě víc než třeba!

Mně nad slávu jest hana tato sladší;
kéž jen jest blud můj stokrát ještě těžší,
kéž jediný to hřích, jenž hruď mou tlačí —
a kéž tím hříchem miliony hřeší!

Eliška Krásnohorská.

Z nových básní Šimona Gregorčiče.

Přeložil
Vojtěch Pakosta.

Já pročítal jsem „kalendář."

Já „kalendář" pročítal velký
a světců seznam vynašel,
tu jmeno stálo vedle jmena,
světec se vedle světce skvěl.

Tu velcí byli, byli malí,
značeni černě, červeně,
ten v životě že býval skromný,
ten slavný, znáti na jmeně.

Přede mnou dlouhý bral se průvod.
rozličných stavů, různých let;
tu lidi řečí rozmanitých
i různých plemen zřel můj hled.

Zastoupen byl tu národ slední,
i mouřenín jak svatý ctěn;
jen ty, můj lide, rodný lide,
jsi nikým nebyl zastoupen!

Snad tobě, jak zde k štěstí, blahu,
zavřen i přístup do nebe?
A přece, můj ty lide dobrý,
lepšího neznám nad tebe!

Však nermuť se, že ku oslavě
v „kalendář" nejsi znamenán;
svět neználi tě, nezná církev,
zná tebe věčný v nebi Pán.

Od stád i pluhu na tisíce
tvých věrných Věčný k sobě vzal,
a v nejjasnější výši nebe
jim skvělá sídla uchystal.

Víc tudy, nežli z jiných plemen,
tvých lidí vítá rajský vchod;
já dnes ti slávu ohlašuji,
již nemá žádný kmen ni rod:

Majíli jiní svoje svaté,
tys národ-světec — Bohu dík!
Po věky zhrzen, tupen, týrán —
největší světec-mučedník!

Bratrům Čechům při jich příchodu na Slovinsko.

„Ó vítej, slavné Libušino plémě,
buď chrabrý Čechův rode pozdraven!“
z hloubi své duše, nadšení co ve mně,
k vám, bratři, volám v dnešní slavný den.

I já byl u vás, rozmilé své brati,
zřel očarován krásu českých niv;
ó podnes v mysli mé ti dnové zlatí
a srdci zbudou, dokud budu živ.

Jak přívětivě jste nás uvítali,
jak srdečně náš příchod oslaven,
jak vřele v svoji jste nás náruč jali —
tak pozdravuje bratr bratra jen.

Podnebí u vás sice chladnější je,
však v srdci chladu není znamení,
to v žáru svatém pro vlasť drahou bije,
pro bratry rodné hárá v nadšení.

Ó my ten zápal u vás pocítili,
kdy hřál nás mocný srdcí vašich žár,
my nadšení jsme u vás pohár pili,
pro domoviny naší vzkvět a zdar.

Jak hudba sladká vaše mluva milá
nás opojila, nadchnul písní zpěv,
nás ráznosť mužů vašich okouzlila
i čarná krása vašich žen i děv.

My města vaše zřeli — divy pravé,
nás bojů vašich jímal svatý vznět;
plod zřeli vaší práce namáhavé:
váš pokrok, rozvoj, kde náš utkvěl hled.

My slavné sídlo vašich vládců zřeli,
kde mnohý král váš dlíval v zašlých dnech,
před zrakem naším dávné časy spěly,
kdy mocným, slavným, šťastným býval Čech!

A tisícerý z uplynulých věků,
bouřných i slavných, mysl poutal zjev, —
my zpomínali vašich slavných reků,
jichž na těch nivách pro vlasť tekla krev.

Pomníkem bojů dávných, slávy dávné,
váš každý údol, každý pahorek,
ba každý kámen u vás zvěsti slavné
vypráví chodci, Čech že býval rek.

Oj, dosud meče z oné doby skvělé
i cepy pádné u vás uvidět,
že chrabrá předků krev vám proudí v těle,
vlasť hájit chcete, jak ji hájil děd!

A třeba nyní vlasti vaší sláva
vás nepohání v krutých bojů seč —
k vítězným bojům za svá stará práva
tasíte nyní *ducha* svého meč.

Teď vavřín krasší vaše skráně zdobí,
osvěty září slunka v poledni,
a pomníky, jež přetrvají doby,
stavíte sobě prací duševní.

Vítězné palmy z šírých krajů snáší
si český *um* i práce *českých ruk*,
vítězství všude kyne *hudbě* vaší,
a všude slaven vašich *písní zvuk!*

Bůh dej, ať žezlo odvěkému právu
vtisknete v ruku v bojích vítězných,
a svoji dávnou nevadnoucí slávu
vetkáte znova v laury skrání svých.

A proto, slavné Libušino plémě,
nebeský Vladař při tvé straně stůj,
Bůh zachovej vás, bratři slavské země,
a všechen chrabrý rod váš opatruj!

Nové písemnictví.

Výpravná prosa.

Z řady mladších beletristů našich, kteří se pokusili o povídku historickou, zůstal posud tomuto oboru nejvěrnějším Josef Braun. Činnosť jeho hned z počátku. kdy ještě co do vnitřní i formální stránky vězela v úplné závislosti na svém vzoru, jevila stopy opravdového nadání; prodlením několika let přešla ze stadia pouhých úryvkovitých pokusů na stupeň vážné, svých cílů vědomé práce. Práce ta nedodělala se posud ve všech příčinách úspěchů vynikajících a trvalých, — ale spisovatel vzbudil dobrou naději, že bude jedním z povolaných vzdělavatelů povídky historické.

Hodláme dnes promluviti o dvou samostatných knihách Braunových. Prvá z nich, vydaná v Ottově Laciné knihovně, má název *Z těžkých hodin* a obsahuje obrázky Starohorské. Spisovatel súživ své dějiště na půdu rodného města, památného svou minulostí, jež nejednou úzce se stýkala s osudy celého národa našeho, obmezil sice svou tvůrčí volnosť, ale za to nabyl nejedné výhody. Mohlť zajisté i drobnější látky pro-

hloubiti a zajímavé podrobnosti v nich postihnouti tou měrou, jakou by se mu to na širší půdě sotva bylo povedlo; kromě toho všecko líčení jeho má odtud ráz pravdivosti, jež sama sebou dovede knize získati přízeň.

Z pěti obrázků v knize této umístěných jediný se dobou svého děje týká panování Ferdinanda I., a to hlavně roku 1547, kdy proti králi povstala jednota panská. Jest to prvá stať, nazvaná *O ptačím království*. Titul jest vzat ze starodávné slavnosti Kutnohorské, střelby ku ptáku, kterou co rok pořádával cech havířský v pondělí svatodušní. Naznačeného léta měla ptačího krále korunovati panna Elška, dcera pana Vavřince Růže ze Sionu, o jejíž přízeň závodí spolu mladí rytíři Jindřich Nyklásek z Žitenic a Václav Podivický z Podivic. Oba tito panicové cení dívčí přízeň výše než dobro obecné a proto zříkají se účasti ve výpravě jednoty panské, k níž je pozýval krajan jejich, rytíř srdcem i skutky, Ludvík Lorecký z Elkouše. Ale ptačího království nedosáhne žádný z nich, a panna Elška podá ruku i srdce statečnému Ludvíkovi. — Spisovateli šlo o to, aby na prostém příběhu ukázal, kterak tehdy s duchem času měnilo se smýšlení české šlechty a v čem kotvila příčina neúspěchu jejích podniků. Proto tak ostře odlišuje mladší šlechtu od staršího, v pravdě vlasteneckého rytířstva, vytýkaje jí zhýřilost a sobecké vyhledávání rozkoší a požitků, pro něž i spolky s úskočnými cizinci, jakým zde jest Hendrych Mertl, nejsou jí proti mysli. — Povídka jest pevně koncipována a vyniká lahodným slohem, v němž jenom archaistické zabarvení zdá se nám poněkud přesyceným.

Ostatní čtyři obrázky čerpány jsou vesměs z těžkých dob Pobělohorských. V *Kutnohorském primátoru* seznáváme Jana Šultysa z Felsdorfu, jehož jmeno známe z dějin direktoria a Staroměstské exekuce. Trestí vypravování jest skutky dolíčený povahopis Jana Šultysa, neoblomného poctivce, který se stal obětí pomstychtivosti mincmistra Viléma Vřesovce za to, že nechtěl jemu zraditi obce a rodáků svých. Tón vypravovací jest nad předešlou stať ještě vážnější, vyspělejší a ve slovním zabarvení umírněnější.

Následující črta *Kde jest* má sice hojnější látku, jež tu a tam silně zabíhá do romantismu, ale složením vnitřním i zevní výpravou stojí za obrázky dřívějšími. Osobou Vřesovcovou souvisí s povídkou předcházející, k níž má vztah jaksi episodický. Vypravují se tu příběhy Jiřího Kapalína, správce ze dvora Vrbovského, který obětoval život za Ludmilu Potužcovou a chotě jejího, od něhož druhdy drsně byly zničeny sny jeho první lásky. Kapalín podléhá biřicům Viléma Vřesovce a jezovity P. Campiana. — Vzpomenuté rodiny Šultysů z Felsdorfu týká se také *Primasova hlava*. Na potupu města byla hlava Jachyma Šultysa, někdejšího primasa Horského a člena direktoria, připevněna na bráně Kolínské. Starý soused Stach a ženich jeho dcery Valentin marně se pokoušeli ji sníti, — vyhnanství bylo za to jejich pokutou. Děj jest posouván hlavně úskokem a mstou ničemného Alše, jehož intrice však příliš mnoho volnosti jest přáno.

Závěrečná stať *Hodina poslední* jenom první částí svou čtenáře uspokojuje. Ocitáme se tu v roce 1626, kdy v Hoře a jejím okolí pod záštitou mincmistra Vřesovce rozpřádali své sítě jezovité. S nimi přišel sem také novic Bohuslav, syn vyhnaného souseda Goliáše. Bohuslav

bezděky vzbudí lásku ve Vřesovcově dceři Evě, jejíž ruka jest mu pak i nabídnuta s tou podmínkou, aby zapřel otce svého. Ale Bohuslav, jehož mysl zatím návratem otcovým a přispěním přátel jeho zcela se převrátila, zřekne se řádu i Evy a přidruží se k lidu, který se hotoví k brannému odporu proti kněžím a pomocníkům jejich, vojákům Huertovým. Pravdě nepodobna je scéna, kde Eva prchá za Bohuslavem mezi povstalce, aby s ním zemřela, a přináší mu vzkaz od otce jeho, který se sám vydal svým pronásledovníkům.

Druhá kniha Braunova, historická povídka *Paní Sibylla*, vyšla v Šaškově Moravské bibliothéce. Jest to práce většího rozsahu, která by proto snesla také název románu. Dějištěm jest opět Kutná Hora, dobou děje zase rok 1547. Pletivo dějové všecko otáčí se kolem titulní hrdinky, paní Sibylly Lvovické ze Lvovic, jejíž minulost jest hybnou vzpruhou celého vypravování. Stavši se v mladistvém věku obětí svéřepého dvořana králova Bazzoniho a zamítnuta jsouc proto od svého milence Jana z Vítence, dána jest za choť rytíři ze Lvovic, po jehož smrti pro urážku krále vypovězena i se synkem Ondřejem ze země. Po čase vrátí se tajně do vlasti, syna dá v ochranu panu Pflugovi z Rabštejna a sama skryje se s chovankou svou Ofkou v Kutné Hoře. Zde sejde se s Vítencem, tou dobou mincmistrem království českého, který zůstav jí srdcem i myslí věren, jest nyní zamítnut od ní proto, že jest ve službách královských. Zatím zemře v Praze strýc paní Sibylly, bohatý kupec Arnolt. a ona odevzdá celé ohromné dědictví městu, aby mohlo se súčastniti chystaného odboje stavovského. Tomuto přeje také pan mincmistr, který se kromě toho osvědčuje opětovně nezištným přítelem paní Lvovické. Tím spůsobem dojde konečně mezi nimi ke smíru a k obnově dávného přátelství. Ale sestra páně Vřesovcova panna Sabina vyzradí u dvora úkryt paní Sibylly, na kterou se pak útočí nejen z příčin soukromých, ale také pro bezprávný nápad koruny na její dědictví. Když pak po bitvě u Mühlberka sám pan Pflug jest prohlášen za psance, strojí se Sibylla znova k útěku z vlasti, ale v rozhodné chvíli jest přepadena, syn její zabit, ona pak sama se usmrtí, zamýšlejíc takto — arci marně — zachrániti dědictví proti králi.

Těžiště povídky leží ne tak v životních příhězích paní Sibylly, kteréž většinou z minulosti její jaksi dodatečně jsou připomínány, nýbrž po výtce v jejím povahopisu. V tomto spisovatel s důrazem vytýká veliké, vzorné, obětavé vlastenectví své hrdinky; vlastenectví toto jeví se opět a opět v řečech a náhledech Sibylliných, v její nenávisti ke králi Ferdinandovi a ve spůsobu, jakým vychovává svou rodinu. Z pouhého vlastenectví nechce podati ruky Janu z Vítence, ač jej posud miluje, z vlastenectví také zříká se velikého bohatství, ač před tím trpce nesla, že milovanému synu jejímu s posměchem byla vytýkána jeho nynější chudoba. Ale právě v této stránce povahopisu tkví kámen úrazu v celém vnitřním ústrojí této knihy. Nepoznávámeť nikde, z jakého kořene vyrostla podivuhodná základní vlastnosť naší hrdinky, ba zdá se nám, že zdrojem jejím jest spíše osobní příkoří a pochodící z něho nenávisť, neli mstivosť, než žal nad úhonami obecného dobra zemského. Tak se stává, že nepevné praemissy nemálo otřásají hlavní částí autorova vypravování a že jimi seslaben jest účin, jehož se chtěl

spisovatel dodělati obrazem mravní velikosti ženské, jakou má paní Sibylla představovati.

Vrátký jest také druhý hlavní motiv, jehož Braun užil, totiž nevraživosť panny Sabiny na bratra Jana a pomstychtivosť, jakou plane proti paní Lvovické proto, že prý jí druhdy odloudila ženicha. Z tohoto poměru Sabinina k čelným osobám povídky vyvíjí spisovatel hlavní zápletky děje, převraty jeho a konečné rozuzlení. Zřejmo tedy, že vlastenectví paní Sibylly i soukromé štěstí její i dětí jejích rozráží se o neodůvodněnou škodolibosť a osobní nechuť ženy zcela nepatrné, které jinak přidělen jest úkol jen episodický; že tím význam hrdinčin v povídce ujmu béře, netřeba dokazovati. — Z povahopisu jiných postav vedle pana Vřesovce uvádíme ostře podanou figurku mladého Obiteckého, na němž spisovatel správně zachytil ukázku urozeného dvořílka, jemuž jde ženská služba nad meč i nad prospěch vlasti; jest to týž typ, jaký jsme svrchu viděli v panicích Nykláskovi a Podivickém. Ondřej Lvovický, jeho opak, zasahá příliš málo v děj, abychom z toho mohli jeho povahu řádně posuzovati. Ostatně všecky osoby v ději zaměstnané trpí společnou vadou celé této knihy, totiž zbytečnou mnohomluvností a planým řečňováním i v takových chvílích, kde vnitřním rozruchem proud bezvýznamných slov spíše by měl stavován než rozhojňován. K tomu druží se také spisovatelova náklonnosť k laciným sentencím a úvahám, jichž rozvleklosť ruší zamýšlený dojem jejich.

Osnova povídky jest dosti volná a vnitřní konstrukce její ne tak pevná, jako bývá v menších obrázcích Braunových. Spisovatel byl si toho sám vědom, dotýkáť se této stránky své práce hned ve vstupu jejím, řka: „Čtenářův, milovných rychlotokého, hlučného a pohnutého děje, prosím tentokráte za prominutí — nenajdou ho v příběhu mém, jako ho nebylo a nebývá v tichém útulku předměstské samoty.“ Volný a široký tok vypravování, jež slohem živě připomíná na Beneše Třebízského, tím od autora sama došel správného posouzení. — Při vytčených nedostatcích má ovšem tato kniha Braunova také nejednu přednosť, jakou jest správné, věcné a hojné zabarvení dobové a způsob, jímž povídková fabule dotýká se známých údajů historických a jímž příběhy soukromých osob spojovány jsou s událostmi a otázkami veřejnými. To jsou důkazy nadání, od kterého lze se nadíti budoucně dokonalejších plodů, než jest tato Paní Sibylla.

V Ottově Laciné knihovně otištěna jest *Nymburská rychta*, historický román od Ferdinanda Schulze. Děj této práce spadá bezprostředně v dobu po smrti posledního Přemyslovce a dosazení na český trůn Jindřicha Korutanského. Vlastní látkou románovou jsou zde příběhy Nymburské rychty v onom čase, anebo spíše rychtáře Mikuláše Ortlina a jeho rodiny. Holanďan Ortlin zakoupil dědičnou rychtu v Nymburce od krále Václava II. a usiluje z jejích výsad co nejvíce těžiti také na úkor sousedního rytířstva, ba celé župy Havraňské. K sesílení své moci neštítí se nijakého bezpráví, nehrozí se žádného zločinu, nedbá ani nejsvětějších citů a nejútlejších svazků rodinných. Ze synů jeho starší Enderlin jest věrným obrazem povahy otcovy, ba jest nad něho krutější a bezcitnější, kdežto mladší Johlin je srdce měkkého, útlého, podobaje se v tom matce své Juditě. Na líci kresby Schulzovy spatřujeme, kterak rodina Ortlinova z bohatství a moci přišla

ve zkázu, ani se náčelníci její sami zapletli do sítě vlastních nepravostí. Rozvrat v lůně rodiny, který před celou veřejností způsobil drsnou rukou Enderlin, jest prvním mocným otřesením zpupného domu, ale také první ranou na postavení všeho cizinstva v královském městě.

A tu se ocitujeme při rubu kresby, jež svou hlavní otázkou více nás může zajímati. Jedná se tu totiž o zápas Čechů, kteří z mírné pravomoci panské jsouce vyňati a všech dřívějších svobod zbaveni, podřízeni byli právu německému v městě, jehož obyvatelé, valnou většinou cizinci, obdařeni jsou na útraty jich nemalými výhodami. Spisovatel ukazuje, kterak rozpínavostí a útiskem cizinstva Čechové probouzejí se k sebeobraně. Měšťané, lid selský i všecka okolní šlechta hodlají svorně se postaviti v jeden šik, aby se znovu domohli starých řádů. Doba okamžité stísněnosti rychtáře Ortlina, který svou osobou sám jediný jest štítem přistěhovalcům, zdá se jim příznivou, den pak chystané popravy Johlinovy byl by k rozhodnému činu zvláště spůsobilý. Ale zatím běh věcí veřejných jinak se utváří, tak že v Nymburce k chystanému odboji ani nedojde; zavítáť tam kněžna Eliška, poslední Přemyslovna, hledajíc útulku proti pronásledovatelům Jindřichovým, a přispěním jejím nabude pak česká strana v městě i v okolí brzy vrchu.

Spojitosť obou těchto pásem dějových jest sice dosti úzká, ale přece ne tak těsná, jak by bylo žádoucno. Přejeme si, aby hlavní otázky historického románu pevně spolu srůstaly aneb aspoň se křižovaly tak, aby byly ve vzájemném poměru důvodnosti. Zde však poměr ten nepůsobí dosti účinně, maje za základ křivé nařčení Johlina z vraždy, spáchané na Olenu Mydlovarském, jeho bezprávné jetí a odsouzení na smrť. Čtenář poznávaje záhy pravý stav věcí, je zbaven illuse i žádoucího dojmu. Vypravování oplývá effekty čistě románovými a silně romantickými, k jakým patří odhalení minulosti Juditiny a někdejší vztahy její k bývalému křižáku páteru Anselmovi, soud Mikuláše Ortlina nad vlastním synem, chystané popravení nevinného vězně od rodného bratra a j. v. Od látky románové přechází se volně k událostem veřejným, dějinným, jichž dotýkati se jest nutným požadavkem správného koloritu; Schulz hleděl postihnouti co nejvěrněji zejmena tehdejší rozháranosť a neustálenosť poměrů českých a vznikající neshody mezi panstvem a královskými městy.

Nymburská rychta má určitou, několikrát jasně vyslovenou tendenci. Spisovatel snaží se dokázati, že poslední Přemyslovci osazováním cizinců ve městech znamenitě poškodili náš národ a stali se tak první příčinou mnohých úhon, které již tehdy a ještě více později stíhaly českou národnosť. Nejdůrazněji jest mínění toto projeveno na str. 11. ústy konšela Kornílka, který mluvě o Vácslavu II. a jeho otci, praví: „Mohli býti slavní, mohli založiti sobě vděčnou, nehynoucí památku v srdcích všech nás i nejpozdějších potomkův našich, kdy by nikdy nebyli zapomněli, že jsou panovníci národa *českého* a tedy také sami *Čechové* . . . Ale bohužel, národ *český*, *jeho* dobro a blaho bylo nejposlednější věc, kterou na mysli měli, pro kterou ve svém životě něco učinili!“ Týž Korníłek jinde (str. 14. nn.) uvažuje o založení hrazených měst a o cizincích v nich usedlých, pronáší mimo jiné tato slova: „Ti sem přišli mezi nás jen proto, aby obchody a řemesly tu zbohatli a nad námi panovali. Ó, té neblahé, osudné zaslepenosti našich králův, kteří

k takovému přežalostnému poškození a ponížení vlastního národa svého zavdali podnět a poskytli pomoci!" Výroky Mikuláše Ortlina o superioritě cizinců nad Čechy (ku př. na str. 301. a 316.) i svou stylisací silně upomínají na naše moderní diskusse novinářské.

Prohlížímeli v tomto románu povahopisy jednajících osob, shledáme v nich rozmanitosť a pestrosť, a namnoze i potřebnou míru plastiky, jakou se zejmena mnohá líčení Schulzova vyznačují, ale nalezneme také nejednu postavu pouze v povšechných rysech kreslenou. Platí to ku př. o mistru Hanušovi, panu Diviši z Mydlovar a Rodoslavu z Boleslavě (dle Schulze domnělém kronikáři Dalimilovi), o Johlinovi a hlavně také o všem obyvatelstvu Nymburském. Určitěji vystupuje kněz Anselmo svou osobní statečností, přímostí a poctivostí. Do očí bije na první pohled, že na straně české jsou lidé vesměs bezúhonní — snad až na dceru hlásného Kláru, — kdežto mezi Holanďany Nymburskými napořád nacházíme pravé výlupky špatnosti, ba zvrhlosti. Bídákem jeví se především Mikuláš Ortlin, pachatel nejhrubších bezpráví pro mrzký zisk, podvodník, který klamal všechen svět, vydávaje nepokřtěnou souložnici za křesťanku a řádnou choť, a který potom neváhal nevinnou duši tuto zničiti, rovněž jako se nerozpakoval proti jasné pravdě odsouditi nemilého syna. Enderlin Ortlin chystá se s mečem na vlastního bratra, před celou obcí tupí a zapírá matku, najímá úkladné vrahy a nedává právě jako jeho otec na jevo ni nejmenší lidskosti. Nejhorším vývrhelem však jest hnusný vrah ze řemesla a křivopřísežník Lutold, jehož vraždění za plat i bez platu vypisuje se zvláště na str. 463—470 až příliš zevrubně. Padouch tento páše zločin za zločinem a když konečně zradou Enderlinovou octne se ve vězení, unikne odtamtud jakousi náhodou (str. 457.), aby řádil dále, a málem by se stal váženým mužem, kdy by ho na samém závěru poetická spravedlnosť náhle nezasáhla. Antipatie, nanesená zde na hlavní představitele románového děje, nedosti jest vyvážena zálibností osob podřízenějších. Mnohé jednotlivosti jsou v Nymburské rychtě velmi zdařilé, také lahodným slohem se kniha čtenáři zamlouvá, celkem však i před ní jako před jinými historickými pracemi Schulzovými náleží palma jeho povídkám z moderního života.

Zikmund Winter vydal v Šaškově Moravské bibliothéce *Malé historie ze života staročeského.* Vytkli jsme svého času při jeho Rakovnických obrázcích, že snaží se spojovati látku povídkovou s kulturním dějepisem; zprvu spatřovaly se u něho oba tyto různorodé živly stejnou měrou, v novějším stadiu ustupuje povídka pozvolnu studiím a obrázkům přísněji dějepisným. V této knize nalézáme ve svorném styku oba dotčené druhy, spojené v jednotu zvláště půvabným a jadrným slohem Wintrovým, který místo suchých, nahromaděných citátů dovede i při předmětu sebe vážnějším poutavým slovem buditi obecnou účasť k své věci. Přítomná sbírka jest obsahu mnohotvárného a podává obrázky drobné i rozměrné kresby. Na kulturní stránku všude jest položena hlavní váha, i tam, kde vypravování více se chýlí k povídce.

Takového druhu jest ku př. obrázek Zlý duch Arrathan, líčící citování ducha, aby přinesl peníze, z nichž zaklínači chtěli pamatovati i na císařovnu (Marii Teresii) a na kostely. Črta Pro Žižku, čerpaná z Litoměřic, kdy ještě měšťané tamní patřívali k horlivým obrancům

jazyka českého, má za podklad rozepři Litoměřických s Ousteckými, vzniklou proto, že se Vaněk Řepnice proti nim činil Žižkou. — Povídkové nálady celkem jest také črta V úkropě sladovnickém, truchlivě svědčící o právu 16. věku. Že zápisů soudních a městských archivů, z nichž Winter vybral již přehojné příspěvky k charakteristice minulých věků, váženy jsou také Lounské figurky, švarné i nešvarné osůbky 16. století, jež byly volány před právo, dále podobná črta Co povídá nejstarší kniha Rakovnická, Žebráci, Z lesů Křivoklátských, kdež se vypravuje o nelidském týrání pytláků, Poslední písmáci před soudnou stolicí, kdež shrnuto jest mnoho zajímavých zpráv o šiřitelích zakázaných věr před vydáním tolerančního patentu; posléze řadí se sem k různým časům se nesoucí kresba Čaroději, poutavá zvláště zmínkami folkloristickými, a Nymburský písař, kdež předivo povídkové zase více vstupuje do popředí.

Naříkává se u nás často na nedostatek řádného dějepisu kulturního, který by nás zevrubně poučoval o všech stránkách života našich předků v té neb oné době; dějepis ten nestane se skutkem dříve, než jednotlivé stránky tyto důkladnými monografiemi budou osvětleny. Winter jest v té příčině pracovníkem velice pilným i povolaným; také tato kniha podává o tom výmluvné důkazy. Tak Pražské muziky důkladně poučují čtenáře, kterak ve staré Praze pěstována byla hudba všeho druhu: veřejná, a to úřední, šumařská a cechovní, i soukromá, a jakého byla spůsobu. Zajímavi jsou Umělci na žebrotě, v jejichž družině nacházíme mezi poety též Matiáše Grylla a Kocína z Kocínetu a mezi hudebníky proslulého Kohoutka čili Galla nebo Händla. — Podrobnosti o vnitřním zařízení staré školy podává článek Ve škole sv. Mikuláše, kde spisovatel nalezl starého známého, nezbedného bakaláře Rakovnického Pičku. — Z kněžských kšaftů „světle vystupuje několik rázovitých kněžských postav oněch dob starodávných, a z jejich slov, která diktovali na loži smrtelném anebo sami psali smrť majíce v mysli, lze postřehnouti dobu i lidi. A ti lidé byli dobří“ (str. 190). Zvykoslovného rázu jest stať O selském posvícení obzvláště r. 1786, čerpaná ze zprávy známého rychtáře Milčického Fr. Vaváka; popisuje se tu poslední posvícení před zákazem císaře Josefa II., původce tak řečeného posvícení císařského. — Nejzávažnější částí celé knihy zdá se nám Příspěvek k dějinám lékařským, práce obsahu i rozsahu takového, že by sama o sobě zajisté byla spisem pozoruhodným. Spisovatel rozdělil svou studii na pět dílů; v prvním pojednává o doktořích, k nimž čítá ovšem i barvíře a lazebníky, felčary, ano i báby; ve druhém vykládá o nemocech přirozených, kdež stojí za pozornosť také zmínky o starodávných kalendářích a pranostikách, ve třetím mluví o neduzích ze svévole, ve čtvrtém o nemocech z čar, nemocech strojených a morních, a konečně v pátém poučuje o zdravotnictví a lécích. Winter užil zde pramenů rozličných a hojných, tak že předmět ve zvoleném rámci téměř úplně jest vyčerpán. Spisovatel zabarvuje svůj svérázný sloh archaisticky a vypravuje s působivým humorem, který jeho obrázky chutně koření.

Typický ráz kmenový na svých postavách velmi zdařile postihuje Gabriela Preissová ve svých *Obrázcích ze Slovácka*, jejichžto třetí díl přinesla letošní Matice lidu. Také v tomto svazku seznamujeme se

napořád s lidmi zcela prostými, jichž nitrem snad někdy zakmitla se ta neb ona vášeň, ale v jejichž mysli neutkvěla nikdy veliká idea, která by je vedla k znamenitým činům. Za to duše jejich jest z míry dobrá a srdce plno něžnosti, plno citu jak ku přírodě, tak k lidem, kteří se neprotiví jejím zákonům. Tento slovácký lid nad pomyšlení trpělivý, sebezapíravý, pokorný i hrdý zároveň, jemnocitný, dobrosrdečný a vznětlivý, kreslí Preissová v rozmanitých odstínech jeho stavu duševního trefně a věrně, leda že snad místy nanáší do svých obrázků více jasu, ubírajíc stínu. Zdar její kresby záleží jako u Kosmáka v dovednosti, s jakou vyličuje v jednotlivých případech duševní stav a psychologický pochod u jednajících osob. Měkká nálada a vřelost tónu, jakou se Preissová hned od svého prvého vystoupení na literárním kolbišti vyznačuje, sesiluje úspěšně lahodnou výslednici jejích povídek, které nad to nabývají případného zabarvení i ve mluvě, přispůsobené povaze a stavu kreslených postav.

V této knížce máme nevelikou, ale zajímavou řadu drobných figurek, jež rozličný věk jejich činí tím poutavějšími. Od hošíka Peterky, který si v mladistvé sebedůvěře hraje na pohádkového hrdinu, až ke stařečkovi Klúčkovi, jenž dokoná život ve chvíli, kdy přítomnost dostupuje největší trpkosti a minulost jen dávným snem se zdá: jaká to stupnice dojmů, po které dospíváme k závěru, že ten život Slováků jest pln trampot a strastí. Nicméně řekl by nám snad starý Kožka i se svými synky ve stati Cestou v kraji, že se tím trampotným životem přece jen protlouká rád a že ho těší sebe nepatrnější zdar jeho malých podniků. Zdravou filosofii životní, která ho posiluje proti všelikým protivenstvím, shledáváme také u drotara Stryka Martinka, při němž jen trpce naříkáme na pokornou ústupnost, která mlčky snáší bezpráví, což ani za Sokrata a Platona k ničemu nevedlo. Martinko ostatně oželev sklamání ve svém mládí, nalezne si v čas jinou útěchu, která ho smiřuje se životem, svědčíc o vzácném lidumilství jeho, — kdežto Zefina ve Staré dievce dojde za neočekávaných okolností žádaného štěstí, ve které již nedoufala. — Útrap lásky týkají se dva obrázky, Čerešniččin hřích a Pastuškův zlý sen; v onom Julka nalézá pro svůj zdánlivý přestupek odpomoc v neotřesené víře a modlitbě, v tomto Samko jest z nerozumné vášně vyléčen prostředkem sice poněkud drastickým, ale za to tím účinnějším.

Tak svědčí celá knížka o spisovatelčině smírném názoru životním, což jenom zvyšuje její harmonický dojem.

V Šimáčkově Kabinetní knihovně vyšel třetí díl *Feuilletonů* Jana Liera. Kniha má týž ráz, totéž stanovisko a tytéž názory jako díl druhý, o kterém jsme zde před časem mluvili. Ani ve spílání kritice a kritikům se spisovatel nezměnil. Obsah jest v prvé části satirický, — autor tu paběrkuje „v úkazech veřejného a pospolitého života" našeho; dále jsou tu umístěny Reflexe z úvah o umění výtvarném, vyslovující leckterou zdravou pravdu a nejeden pozoruhodný náhled, a k tomuto nejobsáhlejšímu oddílu druží se stručné Úryvky z divadelních referátů. Literární kapitoly, jež jsou závěrkou celého spisu, podávají rozpravu o naší literární krisi nejmladšího data a pak úvahu o naturalistickém románu, založenou na Zolově „La terre" a hodnou obecné pozornosti.

F. V. Vykoukal.

R. 1889. Čís. 10.

OSVĚTA

O samosprávě v Anglii.

Podává
dr. Bohuš Rieger.

(Dokončení.)

II.

Historický selfgovernment byl příkladem, dle něhož evropské státy svoji správu, z absolutní monarchie pocházející, hleděly časem uváděti v lepší shodu s novou ústavností. Nejpatrněji učinilo tak Prusko, ježto starou správu byrokratickou kombinovalo s čestnými úřady státních občanů i zároveň s hospodářskou samosprávou obecních svazků, a neméně i s neodvislým správním soudnictvím. Ale mezitím Anglie zase naopak opouští svůj starý selfgovernment jako zastaralý, a navzájem přispůsobuje se cizím správním soustavám. Podle jisté samosprávy spatřujeme tam nyní znamenitě vzkvétati správu centralistickou a byrokratickou, jež konečně neliší se značně od zřízení francouzského. Neboť tak jak ve Francii vedle poradných a usnášejících conseils nepřestala se rozkládati byrokratická soustava vládních prefektů, podobně v Anglii nová volená zastupitelstva či rady (boards) toliko se usnášejí, povolují příjmy a vydání, i ustanovují své úředníky, kdežto sama správa vykonává se tímto placeným úřednictvem, podřízeným spolu vládě centrální, kteréž připadá veliká moc regulativní a dohlédací.

Stará soustava správní, výsledek vývoje téměř půltisíciletého, v celku již podlehla reformám jediného půlstoletí, jež braly se dvojím směrem. Nejprve zákonodárství chudinské r. 1834 jalo se uváděti volená zastupitelstva s placeným úřednictvem; podobně činily pak zákony zdravotní a stavební, silniční, školní, i nové řády městské — a dnes selfgovernment *farní*, *obecní* je již úplně odstraněn novou správní soustavou. Naproti tomu selfgovernment *hrabský* trval zatím dále (s výjimkou velikých měst); nová soustava teprve r. 1888 vstoupila vedle něho, zatlačila jej, ale přece ho neodstranila.

Vše to bylo přirozeným následkem technických a hospodářských proměn, jež od začátku 19. století v Anglii stávaly se patrnými. Druhdy netušený rozvoj průmyslu a obchodu přivodil nové poměry společenské, jež časem došly nutně svého výrazu také v ústavě a správě státní. Nejprve reformbill r. 1832 rozšířila volební práva do parlamentu. Bylof nutno přiznati zastoupení novým střediskům průmyslu, jako Birminghamu, Leedsu, Manchestru; a zároveň rozšířeno volební právo až po jistý census. Třídy střední nabyly tím teprve váhy oproti venkovské gentry, pod jejímž vlivem bývala četná volicí městečka i vůbec selfgovernment obecní. Z druhé strany byla tím však také porušena vnitřní souvislosť a shoda mezi ústavou a správou. Bylof opuštěno staré pravidlo, že vůbec jen ten byl voličem, kdo v čestném úřadě sám osobně sloužil státu buď v justici nebo ve správě; že vůbec aktivní právo volební řídilo se schopností k úřadu porotce, volitelnosť pak schopností k úřadu soudce mírového. Po nějaké době pak volební právo rozšířeno reformbillami r. 1867 a 1885 téměř až ke všeobecnému právu hlasovacímu.

Reformbill r. 1832 zároveň prorazila cestu celé řadě reform dalších: whigové pečovali zvláště o reformy politické v duchu vzrostlých tříd středních, torryové pak o reformy společenské na ochranu tříd slabších, zvláště dělnictva fabričního. A výsledek všeho byl, že vedle selfgovernmentu vzrostla ponenáhlu nová soustava správní, jež se zdála novým poměrům přiměřenější, jež zásady reformbilly r. 1832 přenesla z ústavy také do správy. Třídy střední zatlačily moc aristokracie netoliko v parlamentu, ale i ve správě veřejné, neboť ony převládají ve volených radách správních (boards).

Druhdy zřízení anglická zakládala se vlastně na povinnostech poddaných ke státu, a to ne pouze na berních, nýbrž i na osobních službách jejich, jimž pak odpovídalo zastoupení v parlamentu. Novější veřejné mínění však po cizím příkladě hledělo ve všem zastávati se pouze občanských práv, a proto obracelo se proti selfgovernmentu. Neznalť tento žádných práv volebních, žádného povolování berní; ti, kdo státu v čestných úřadech sloužili, také sami berně vypisovali. A tento poměr tedy nedal se udržeti. Berně kommunální časem vzrůstaly netušenou měrou; a když střední třídy nabyly zatím větší moci v parlamentu, poplatnictvo domáhalo se volených obecních zastupitelstev, jež by rozhodovaly o berních při veřejné správě potřebných, tak aby od starého selfgovernmentu byla oddělena samospráva hospodářská. Zavládla již idea, že „taxation“ dává právo k „representation“, že individuální nebo společenské zájmy mají docházeti zastoupení v lokálních parlamentech. Moderní společenstvo myslilo si pod samosprávou hlavně jen volby správních rad pro záležitosti hospodářské; aby pak obecenstvo bylo tím co nejméně obtěžováno, neukládáno mu více žádné povinnosti k osobním službám státu. Proto také nezdařilo se volené zástupce poplatnictva organicky spojiti se starou soustavou správy vlastně vrchnostenské, státní; nezdařila se ani personální unie jich se soudci mírovými.

Jelikož obce menší nemohly postačiti novým potřebám národohospodářským a kulturním, nastávala zároveň potřeba k zastoupení po-

platnictva tvořiti nově *velké svazky obecní*, *unions*, *districts*. Dle praktického směru Angličanů dálo se tak jen dle nastalé nutnosti, kus po kuse a jako by na zkušenou pro jednotlivé větve veřejné správy, pro každou zvláště. Takto tedy povstaly časem zvláštní svazky chudinské, zdravotní, silniční, školské, — beze shody mezi sebou; také vládla při tom libovůle a bezohlednosť taková, že ani hranic farních nebo hrabských nebývalo vždy šetřeno. Vůbec bylo to v moci centrální správy státní, aby tvořila větší svazky obecní; kvartální schůze mírových soudců rozhodovaly jen o svazcích silničných. Nicméně konečně povstaly tu přece svazky života schopné, a v novější době zákonodárství patrně snaží se ponenáhlu je konsolidovati a uvesti ve shodu mezi sebou, i zároveň ve shodu s divisemi pro special sessions mírových soudců. Svazky zdravotní a stavební jsou již sloučeny se svazky chudinskými; připojení svazků silničných aspoň připraveno. Ve městech pak rozšířena obecní správa na záležitosti zdravotní a v zásadě i na silniční a školské. Z druhé strany obce místní však vlastně se rozplývají ve velikých obecních svazcích; farnosti dnes již přestaly býti samostatnými členy veřejné správy, klesly na pouhé okresy pro volby a odhad berní.

V nových unions nebo districts poplatnictvo samo si volí obecní zastupitelstva neboli *rady*, *boards*, jimž podobných v Anglii dříve nebylo, neboť farní vestry neměla ve světské správě významu, a ve městech bývala jen rada kooptací uzavřená. Při tom kdežto k volbám do parlamentu požadoval se jistý census, v životě kommunálním zavedeno všeobecné právo hlasovací, ač na ten spůsob, že dle šesti tříd daně jedinému poplatníkovi připadá i více hlasů (plurality of votes). Pouze v některých velkých městech platí všeobecné rovné právo hlasovací. Mimo to přijato všeobecné rovné právo hlasovací pro školní rady, jelikož tu nerozhoduje zájem berní, nýbrž předpokládá se stejný osobní zájem hospodářů na national education.

Volené boards jen se usnášejí, povolují příjmy a vydání, a zřizují *placené úředníky*, — kdežto občanstvo samo vzdává se osobní činnosti a služby ve veřejné správě. Střední třídy ponenáhlu opouštějí selfgovernment obecní; ano voluntarism pokročil tak daleko, že nikdo není již ani povinen, aby volbu do boards přijal, aniž přijetím volby béře na sebe jakou osobní odpovědnosť. Jest to pohodlnější, když nutné práce dají se vykonávati jinými, když zjištění konkretních poměrů ponechá se placeným, podřízeným úředníkům, a když tito sami jsou odpovědni za výkon a zachování zákonů i regulativů; ostatně volení, zhusta se střídající správní radové ani by správní jurisdikci nemohli dobře konati. Poplatnictvo kromě své berně nechce ke státu míti ještě povinností a služeb osobních, ono si jen hájí jistých práv a zájmů, svého zastoupení při záležitostech hospodářských. Starý obecní smysl (parochial mind) tím hyne, a zároveň přestává politické vychovávání občanstva osobní službou státní. Obecní život obmezuje se skoro na pouhé peněžní hospodářství, tak že Gneist ve svém odporu proti novému zřízení neopomenul přirovnati poplatnické boards ke správním radám moderních akciových společností.

Tímto společenským směrem vymizelo čestné úřednictvo *farního* selfgovernmentu, a na jeho místo nastoupily celé voje subalterního, vý-

konného úřednictva. Tak na místo starých konstablů vstoupilo placené četnictvo počtem asi 30.000, a nemenší je asi počet rozličných klerků, účetních a jiných úředníků. Tím více bylo potřebí, toto výkonné, odpovědné úřednictvo podříditi přísné moci dohlédací a disciplinární; k tomu však nebylo tu stálých úřadů hrabských neb okresních, a střední třídy zdráhaly se uznati schůze mírových soudců (z gentry) za vrchní instanci, — však také tito sami, když stali se členy boards ex offo, celkem neúčastnili se správy, jejíž hyblem stávalo se úřednictvo společensky jim nerovné. Protož tedy placené úřednictvo bylo bezprostředně podřízeno *centrální správě státní*, kteráž dále zřizuje si potřebné commissionery a inspektory. R. 1872 centrální správa chudinská, zdravotní a silniční soustředěna ve zvláštním ministerstvu: *local government board*, kdežto školství připadlo zvláštnímu oddělení privy council-u.

Soustava správních rad a placeného úřednictva vůbec rozšiřuje nařizovací moc a administrativní kontrolu ministrův. Zároveň, ačkoli boards úřednictvo samy ustanovují, ačkoli z veliké části zachováno bylo správní soudnictví soudců mírových, přece parlamentárním majoritám prostředkem ministrů své strany dostává se velikého vlivu na místní správu. Neboť jediní ministři propouštějí úřednictvo obecních svazků, i také mohou je pro neposlušnosť disciplinárně trestati; rovněž mohou při svém vrchním dohledu sami zasahati i do jednotlivých případů, rozhodovati o stížnostech. A tak jako soudci míroví, jediný to zbytek selfgovernmentu, vytlačeni byli ze větví správy novou soustavou zabraných až na doplňující decernát policejní a jistou berní jurisdikci, tak moc hrabského selfgovernmentu klesá proti moci ministerské i ve svých vlastních oborech, i v samé policii, — neboť soudcové míroví jmenovitě přišli o moc potvrzovati a jmenovati čestné úředníky farní či obecní, a nová hierarchie výkonného úřednictva je závislá na boards a na správě centrální. A tak vesměs vzmáhá se v Anglii byrokratický centralismus, touže dobou, kdy v jiných státech se hledí obmezovati.

Tento výsledek, jímž Anglie přibližuje se zřízení druhých států evropských, zdá se jen přirozeným plodem moderních společenských poměrů. Anglická gentry sice po staletí zastávala selfgovernment s horlivostí a znalostí věci, ale již třídy střední ve farnostech časem k tomu nepostačily, a dnes při zvýšených požadavcích moderní správy národohospodářské a kulturní vůbec nelze více žádati, aby jednotliví občané vedle svého povolání jako čestní úředníci zastali veškeru veřejnou správu, — i kdy by ve společenstvu průmyslovém a obchodním v skutku nacházeli se mužové k tomu ochotní a způsobilí. Tu tedy přirozeně vedle zastupitelstev pro samosprávu hospodářskou přichází ku platnosti úřednictvo z povolání; selfgovernment občanů v čestných úřadech může nadále býti toliko doplňkem a korrektivem správy byrokratické, nikoli výhradnou a samostatnou soustavou správní. V Anglii však podobná personální unie správy vrchnostenské a hospodářské, jež by měla překonati správní dualismus, nechce nyní dařiti se pro společenskou nerovnosť soudců mírových a placeného úřednictva, — chybíť tam vyšší úřednictvo z povolání, a parlamentární ústava nepřipouští,

aby byrokracie, odchovávaná v patronáži politických stran, nabyla ve státě nějakého samostatného, rozhodujícího postavení.

Na ten čas tedy přirozeně vítězí v Anglii soustava volených správních rad a placeného úřednictva pod centrální kontrolou státní. I reformy správy městské a hrabské braly se tímto směrem. Proto, když jsme dostatečně vylíčili povahu nové soustavy, zbývá nám již jen sestaviti, ve kterých oborech a kterak byla zvláště provedena.

Především sluší uvesti *svazky a rady chudinské*, neboť při chudinství nová soustava správní nejprve i ponenáhlu se vyvinula a byla nadále vzorem všem pozdějším útvarům. Protož přihledneme k tomu podrobněji.

Sociální zákonodárství Tudorů, zvláště za reformace, upravilo chudinství jako záležitosť farní a zároveň jako věc selfgovernmentu tříd středních. Výsledky stoletého vývoje v tom směru v jedno shrnul a upravil veliký zákon chudinský z r. 1601 (43. Alžb. c. 2.), jenž v podstatě své trval v platnosti až do r. 1834. Dle toho každá farnosť byla vůbec dle zákona povinna, příslušným chudým opatřovati práci nebo podporu; dle potřeby zřizovány pracovny a chudobince. Péče o to vše připadla starostům kostelním (těmto ex officio) společně se 2—4 *dozorci chudých*, overseers of the poor, jež míroví soudci každoročně jmenovali ze zámožných usedlých farníků, třebas i žen; jmenování sice dálo se většinou dle návrhu dozorců a farních hromad, ale chudinská správa dále již sama odhadovala držitele nemovitostí a ukládala jim potřebnou daň chudinskou (poor rate), arci se schválením soudců mírových, jichž dohledu a rozhodovací moci vůbec byla podřízena.

Toto zařízení však nestačilo v dobách pozdějších. Počet dělnictva nesmírně vzrůstal, a v průmyslových okresech nebylo více lze volný pohyb obyvatelstva obmezovati starými předpisy o farním právu domovském; neméně vzrůstalo i břímě chudinské a stávalo se jednotlivé farnosti nesnesitelným. [1]) Zákonodárství tedy jednak musilo rozšiřovati právo obyvatelstva usazovati se a bydliti kromě původní farní obce; jednak za Jiří II. cestou dobrovolnou zkusilo zaváděti do správy chudinské nové ústrojí. Tak zejm. zákon z r. 1782 (Gilbert's act) dopustil, aby několik farností utvořilo větší svazek, *union* of parishes, hlavně k zařízení chudobinců a pracoven; svazek takový pak mohl mírovým soudcům navrhovati placené guardians, t. opatrovníky, kteří by vedli společnou správu chudinskou a vypisovali potřebné daně, kdežto odhad a vybírání berně zůstávalo dále kostelním starostům a chudinským dozorcům. Potom zákony z r. 1818 a 1819 dovolily, aby poplatnictvo

---

[1]) Berně chudinská, přední kommunální berně, obnášela r. 1750: 730.000, 1785: 2,167.000, 1802: 5,348.000, 1817: 9,320.000 l. št. Později zase klesla. R. 1880 obnášela 7,942.000, kdežto úhrn všech local taxes byl 30,898.000 l. št. vedle státního příspěvku 2,146.000. — Celkem počítá se asi 16.000 farností, nejvíce po 300 až 800 obyv., ve městech i o několika tisících. Při tom sluší dodati, že od Karla II. Stuarta až do let 40. tohoto století dovoleno bylo, veliké farnosti děliti na menší obce chudinské (townships or villages), takže jejich počet o několik tisíc převyšoval vlastní počet farností kostelních (parishes).

samo *volilo* zvláštní farní *výbory* (select vestries), jež by rozhodovaly o podporách a zřizovaly si placené dozorce chudých (assistant overseers). Tyto farní chudinské výbory vycházely z volby, při níž jednotlivý poplatník dle 6 tříd berního odhadu mohl míti až 6 hlasů, a sestávaly z 5—20 zámožných usedlých farníků, jež mírovi soudci toliko pověřovali, a mimo to ze členů ex officio, t. faráře, kostelních starostů a chudinských dozorců.[1])

Konečně dle zkušeností takto nabytých poor law amendment act z r. 1834 (4. et 5. Will IV. c. 76) znova obecně upravila správu chudinskou, docela ji vyloučivši ze selfgovernmentu.

V čelo postaven *ústřední* úřad chudých, *the poor law commissioners* for England and Wales, kteří byli zmocněni, spojovati několik farností v jedinou *union* ke správě chudinské se společným workhouse, ačkoli jinak každá farnosť zůstala za své chudé sama zavázána. Nyní jest asi 650 poor law unions, jež dle možnosti pojí se k divisím mírových soudců,[2]) a v každém tom svazku tvořena správní rada, *board of guardians*, do níž každá farnosť volí jednoho nebo několik zástupců, a sice na základě volebního práva, které jednotlivému poplatníkovi dle šesti tříd pozemkového výnosu, po 50 l. st. stoupajících, poskytuje 1—6 hlasů (při vlastní regii vlastníkově dvojnásob); aktivní mírovi soudcové dotyčných divisí počítají se za členy ex officio.

Boards takto složené spolurozhodují o stavbě pracoven, povolují jednotlivé podpory, a především ustanovují placené úředníky pro udílení podpor, účty a správu pracoven. Dnes spolu s Londýnem je ve správě chudinské již ke 20.000 placených úředníků, kteří arci zastávají zároveň zdravotnictví. Vlastním správcem chudinským je tu clerk of the union; board sice formálně schvaluje činnosť úřednictva, ale toto je podřízeno značné nařizovací a dohlédací moci správy ústřední. Tuto vedli zprvu poor law commissioners, od r. 1872 pak zvláštní departement při local government board s pomocí cestujících inspektorů a účetních auditorů.

Podobné ústrojí zavedeno bylo i ve *zdravotnictví*, ke kterému se připojují také policie *stavební* a opravná zařízení městská (local improvements), celkem tedy větve, jichž teprve moderní stát se ujímá. Po jednotlivých zkušenostech konsolidovaná public health act r. 1848 uvedla volené boards (s placeným úřednictvem pod dohledem správy ústřední) do větších měst a svazků městského rázu, pokud tam scházely vhodné orgány. Local government act r. 1858 pak rozšířila toto zřízení také na svazky menší. Podle toho však trval ještě selfgovernment, tak že soudcové mírovi prostředkem convictions pokutovali přestupky zákonů zapovídajících některé věci obecně škodlivé (nuisances), a že bývali zmocněni, aby také jednotlivě jisté poměry kázali odstraniti neb upraviti. Konečně teprv obšírná public health act r. 1875 přinesla jednotný řád zdravotní a stavební, i zjednodušila znamenitě samo správní ústrojí, rozeznávajíc okresy městské a venkovské. Podle toho

[1]) Tou dobou a pak i v letech 30. zákonodárství vůbec hledělo též opraviti farní ústrojí odstraněním kooptace v select vestry.

[2]) Tyto svazky mají průměrně 30.000 obyvatelů (23 farností).

r. 1880 ve 227 inkorporovaných městech sama rada městská (town council) spravovala zdravotnictví, ve 49 místech zvláštní rada (commissioners) utvořená dle místních improvement acts, a v 688 zvláštní local board utvořená dle local government act. Celkem tedy orgány městských obcí staly se zároveň urban sanitary authority. Avšak i na venkově přestaly zvláštní sanitary boards, neboť tam policie zdravotní a stavební přenesena na správu chudinskou: boards of guardians jsou zároveň rural sanitary authority. Přes to, jakkoli tu dnes celkem není zvláštní organisace, zůstal k ústřednímu vedení ještě zvláštní departement při local government board se státními inspektory (dříve po nějaký čas trval také zvláštní general board of health).

Neméně bylo nutno tvořiti větší svazky k lepšímu snášení břemene obecního, stavěti a opravovati *cesty*. Nejprve řád o cestách z r. 1836 dopustil, aby několik farností se shodlo a okresní schůzí mírových soudců v jediný svazek bylo spojeno; tyto svazky neb i jednotlivé větší farnosti mohly pak utvořiti zvláštní boards podle vzoru rad chudinských, i také ustanoviti si místo dosavadních čestných úředníků placené dozorce cest. Později zákony o cestách z r. 1862 a 1864 přešly od fakultativního tvoření větších svazků k obligatornímu. Čtvrtletní sezení hrabské mohlo totiž (k návrhu aspoň pěti mírových soudců) rozděliti celé hrabství v okresy či svazky cestné se zvláštními highway boards, do nichž jednotlivé farnosti volí po 1 i více zástupcích, waywardens; rady ty usnášejí se o všech příjmech a vydáních silničního svazku, i ustanovují placené úředníky z povolání. Míroví soudcové a jejich schůze okresní a hrabské zůstávají v tomto oboru ještě vrchní instancí, která dle daných předpisů vše organisuje, dohlíží a o stížnostech rozhoduje. Mimo to v dobré třetině země nová správa posud zavedena není, tak že tam rozhodují staří farní dozorci cest pod vedením mírových soudců; r. 1880 bylo celkem jen 366 highway boards pro 8273 farních obcí. Zatím arci highway amendement act r. 1878 přikázala již čtvrtletním hrabským schůzím, aby okresy cestné hleděly uváděti ve shodu se sanitary districts, a kde se tak stane, přenechává se pak správa cest správě zdravotní, sanitary board, jež zpravidla již slučuje se také s radou chudinskou. Rovněž přestávají zvláštní správy či společnosti pro stavbu umělých silnic (turnpike roads), v nichž bývala také část členů jmenovaných; přešlyť tyto silnice do soustavy silnic hlavních (main roads) zpolovice z hrabské berně udržovaných. Správě ústřední podřízeno vůbec veškero účetnictví, a časem rozšíří se její administrativní dohled na celou správu silniční, když spojena bude se zdravotní.

Konečně i ve mladé ještě větvi správní, ve *školství*, zařízeny school boards, jež však dosti se liší od rad ostatních. Dříve nebývalo zvláštního organismu školského, jelikož vyučování bývalo v úzkém spojení se státní církví; stará soustava opuštěna byla teprve ponenáhlu udílením státních subvencí a konečně r. 1870 zavedením povinného národního vyučování. Zařízení školních rad stalo se pouze subsidiárně, neboť když ústřední úřad, zvláštní to oddělení privy councilu svými examiners a inspectors shledá, že v některém městě neb místě jest o školství dostatečně postaráno, upouští se od zavedení školních rad.

Jinak z jedné nebo několika farností tvoří se školní okres, zastoupený zvláštní radou, kteráž usnáší se o příjmech a vydáních, i ustanovuje potřebný personál. Zvláštní, od r. 1880 povinné, school attendance committee, pak dohlíží k návštěvě školní. Členové školní rady, 5—15 počtem, volí se všeobecným rovným právem hlasovacím a tak, že jednotlivý volič místo volby několika členů může hlasy své soustřediti i na jedinou osobu, čímž i minorita může dojíti zastoupení. R. 1880 bylo 2054 většinou malých školních rad pro 13·3 millionů obyv. Anglie a Walesu.

Všemi těmito útvary obce farní, jež druhdy bývaly zvláštními členy selfgovernmentu, klesly již na pouhé okresy volební a berní. I sluší v té příčině dodati, že také staré úřady *konstablů* z hundredů a farností (high and petty c.) nahraženy jsou četnictvem placeným, vojensky organisovaným. Zastávání místní policie (s jistou iniciativou) čestnými úředníky z farní obce nemohlo postačiti potřebám nové doby; nejprve v Londýně r. 1826, později po vydání městského řádu r. 1835 i v jiných městech zaváděno placené mužstvo policejní, až konečně r. 1856 stalo se tak i na venkově. Ustanovovati a vydržovati novou constabulary připadlo hrabstvím a inkorporovaným městům, ale finanční ministr poskytuje $^1/_4$ nákladu, prokáželi se, že je kde policie spořádaná. Četnictvo to je podřízeno dekretuře a trestní moci mírových soudců, zároveň však musí poslouchati inspektorů státních, řízených ministrem vnitra. Podobným způsobem ostatně v nové době ministr vnitra zasahá do selfgovernmentu mírových soudců inspektory žalářními a zvláště také fabričními a hornickými (i. of factories, of mines). —

Zvláště zbylo nám dolíčiti vlastní *zřízení městské*, jež se shledává nyní ve 227 *municipal boroughs* či corporate towns, jež zároveň mívají své zástupce v parlamentu (ač ne bez výjimky, a naopak jsou i některé parliamentary boroughs bez municipální ústavy). Ostatní města, tedy veliká většina, tvoří pouze zvláštní okresy ve hrabstvích, s volenými local boards, které zastávají nejen zdravotní, ale i jiné městské záležitosti; 49 měst pak má jen zvláštní improvement commissions.

Zvláštní zřízení municipální, a to ještě dosti nedostatečné, povstalo v Anglii teprve dlouhým vývojem, nenáhlým odloučením od správy hrabské. V době normanské bylo známkou měst, že dosáhly zvláštního soudu policejního (court leet) a že samy pachtovaly král. důchody. Později od Richarda II. královské charters propůjčovaly jednotlivým městům zvláštní komise mírové; ostatní pak život obecní, zvláště správa vlastního jmění, obmezoval se víc a více na stálé výbory (town council nebo leet jury), jež oproti klesajícím hromadám obecním hleděly se uzavříti kooptací. Od Tudorů a Stuartů pak četné *charty inkorporační* (v 18. století také místní zákony parlamentu) upravovaly městské zřízení vůbec velmi rozmanitě, pro každé město zvláště; počet jich vzrostl nesmírně proto, že vlády i strany hleděly zvětšovati počet svých hlasů v parlamentě udílením volebního práva městečkům od nich odvislým, jakož i posud počet zástupců městských je mnohonásob silnější počtu poslanců hrabských.

Při tom však samo ústrojí měst nijak zdárně se nevyvinulo. Jednak zřízení farní zcela samostatně zabíralo větve správní, jež by byly měly

připadnouti správě celého města. Jednak rady městské, rozličně zvané a složené, jež měly v rukou správu jmění a ústavů městských, zakrněly oligarchickou kooptací; také vypsání obecní daně (borough rate), když městské příjmy nestačovaly, nepříslušelo jim, nýbrž soudcům mírovým. Konečně ani soustava selfgovernmentu nebyla ve městech nikdy řádně provedena, jelikož tu k úřadu mírových soudců nebýval dostatek osob ochotných a spůsobilých. Městští soudcové míroví bývali bez určitého censu buďto jmenováni nebo voleni dle znění městské charty. Bývali obmezeni na funkce jednotlivých soudců mírových nebo schůzí okresních, tak že čtvrtletní schůze hrabské zůstávaly příslušny i pro města. Jen některému počtu velikých měst dostalo se práva ke zvláštním quarter sessions městským, ale i to jen s obmezením. Jednak těmto sessím vůbec nenáležely obecné záležitosti hospodářské (část t. zv. county business), ježto patřily městské radě. Jednak vyloučena byla appellate jurisdiction naproti rozhodnutím jednotlivých soudců mírových; dělilyť se o ni čtvrtletní schůze hrabské a recorder, t. j. královský, městem placený rychtář. Bývala tedy čtvrtletní sezení městská hlavně — spolu s jury — soudem trestním, a i tu předsedání bylo ukládáno recorderovi, jakožto nejspůsobilejšímu.

Teprve v tomto století *městský řád* z r. 1835 a řád doplněný r. 1882, odstraňujíce inkorporační charty, uvedly zřízení municipální opět do lepšího stavu. Městům sice posud nedostává se jednotné ústavy a správy, ježto správa chudinská a školní, a z části i zdravotní a stavební (s městskými improvements), spočívají posud na farnostech, ze kterých se tvoří zvláštní boards, a tyto tedy liší se od vlastní správy městské. Avšak ve smyslu nových boards, na místě kooptovaných rad městských, zavedena zase řádná, poplatnictvem volená zastupitelstva městská, a rovněž obnoven a opraven byl městský selfgovernment.

Aktivní měšťanstvo, jež sestává z městských poplatníků, jichž lista je zároveň listou porotců, volí si *zastupitelstvo*, *town council*, o 12—48 councillors, jichž volitelnosť závisí na jistém censu a jichž třetina po roce znova se volí; měšťané jsou povinni úřad ten přijímati. Z tohoto zastupitelstva, jež usnáší se o záležitostech majetkových a berních a ustanovuje placené úředníky, vychází pak trvalejší *užší výbor* městský; do něhož zastupitelstvo volí ze sebe *aldermen* na dobu 6 let, počtem jedné třetiny všech councillorů tak, že po 3 letech polovice vystupuje. Tito aldermen netvoří magistrátu, hlasují jen jako řádní členové širšího zastupitelstva; ostatně pod vedením *mayora*, jakožto předsedy a hlavy veškeré obecní správy, pouze na rok voleného, činně se účastní správy, jmenovitě ve správních komisích.

Vedle této obecní správy trvá dále úřad *městských soudců mírových* pro záležitosti soudní a policejní, buďto pod čtvrtletními schůzemi hrabství nebo se čtvrtletními schůzemi zvláštními (takto ve více než 100 městech). Soudcové ti nebývají už voleni, nýbrž vždycky z usedlého měšťanstva (bez censu) korunou jmenováni. Zároveň však také volený mayor, netoliko úřadující ale i exmayor uplynulého roku, jsou mírovými soudci ex officio, čímž dosahuje se i personální unie mezi správou hospodářskou a vrchnostenskou. Čtvrtletním sezením předsedá placený recorder, ze spůsobilých advokátů korunou doživotně jme-

novaný, jenž jmenovité zastává úřad soudce trestního. Naproti tomu některá administrativní část policie odkázána je zvláštnímu watch comittee, ze zastupitelstva volenému, pod řízením mayora. Správní dohled správy ústřední je ostatně jen mírný, jakož při selfgovernmentu vystupuje především právní kontrola soudů říšských. [1])

Konečně a naposled r. 1888 nadešla také *reforma správy hrabské*, zavedením poplatnických boards i ve hrabstvích. Jednalo se o to již v letech šedesátých; také již r. 1878, na základě jednohlasného usnesení dolní komory z roku předešlého, tehdejší konservativní ministerstvo předložilo návrh zákona o county boards, avšak tehda přece ke skutku nedošlo. Provedla to teprve the local government act r. 1888 (13. srpna).

Tento zákon (o 126 čl.) hleděl především uvesti stejnější rozdělení správní, než poskytovalo 52 hrabství Anglie a Walesu. Rozdělil 6 větších hrabství na 2 nebo 3 *hrabství správní*, a zároveň prohlásil za taková ještě 62 větší města (county boroughs), tak že povstalo celkem 122 administrative counties. Z počtu toho zvláštní hrabství Londýn bylo vyloučeno ze 4 hrabství, k nimž posud náleželo; jinak hranice starých historických hrabství celkem nebyly reformou rušeny, i zůstaly ještě pro některé účely, jako odbývání assiz.

V každém správním hrabství utvořen *county council*, v němž se nacházejí chairman, county aldermen a county councillors, hodnosti to analogické uvedeným již úřadům městským. Ve městech prohlášených za správní hrabství je town council zároveň správní radou hrabskou. Vůbec volba do rad hrabských a jednací jich pořádek mají se celkem říditi dle předpisů nové municipal corporations act 1882 (pro venkov vydána zvláštní county electors act 1888). Local government board sama stanoví počet hrabských zástupců a rozvrhuje jej mezi větší města a venkov; volí se na 3 léta, tak že nastupuje vždy nová volba. Chairman, podobně jako mayor, je předsedou hrabské rady, hlava vší správy, a zároveň z úřadu svého stává se mírovým soudcem správního hrabství. Pod jeho vedením je všecko placené úřednictvo, jež obstarává běžnou správu.

Příslušnosť rady hrabské vztahuje se netoliko na záležitosti hospodářské, ale i na policii a všeobecnou správu zemskou. Záležitosti takové jsou v zákoně výslovně vypočítány (dosti kasuisticky), tak že zvláště quarter sessions (a jednotlivé jejich committees) podržely nadále všecko, o čem v zákoně jinak nebylo ustanoveno.

Především rada hrabská přejímá skoro celé ***administrative county business*** (nikoli judiciální); tedy hlavně správu kommunální (majetkovou a berní), pak i některé jiné záležitosti správní. Náleží sem jmenovitě opatření a udržování hrabských ústavů a zřízení, jako mostů, blázinců, vězení, soudních a správních budov, polepšoven a škol průmyslových; dále prohlášeno za kommunální břímě hrabské udržování hlavních silnic (main roads) a péče o neznečišťování řek. Neméně náleží sem úhrada

[1]) Městskému zastupitelstvu je ponecháno, se schválením ministra vnitra zavesti také placeného soudce policejního; po příkladě Londýna stalo se tak dobrovolně jen v několika velikých městech, ježto čestní soudcové mírovi pravidelně ještě úkolu svému vyhovují.

nákladů na hrabskou správu, soudní a policejní. Rada hrabská též ustanovuje a platí hrabské úředníky (pokladníka, dozorce a j.), i také coronery, kterým vykazuje distrikty ve hrabství, rovněž i potřebné síly lékařské (medical officers of health) — jedině neustanovuje klerků mírových. Vůbec rada hrabská spravuje movité i nemovité jmění svého hrabství, a pokud výnos jeho nestačuje, vypisuje potřebné daně neb uzavírá půjčky, — při tom však mírovým soudcům a jejich sessím vyhraženo v berních otázkách správní soudnictví. Konečně vedle správy kommunální připadají radě hrabské i jiná administrativní county business, tak zvláště: dělba hrabství na okresy k volbám do parlamentu; právo odporu proti návrhům zákonů parlamentu podaným, jež se dotýkají zájmů hrabského obyvatelstva; vydávání některých nařízení prováděcích (bye laws); výkon zákonův o dobytčích nákazách, škodlivém hmyzu, o hájení ryb, o měrách i váhách a j.; registrování stanov spolků vědeckých, dobročinných nadání, bohoslužebných míst; potvrzování stanov úvěrních spolků; koncesse místností hudebních, tanečních a j.

Vlastní *policie* hrabská, jež příslušela čtvrtletním sessím i jednotlivým soudcům mírovým, napříště má býti vedena společně radou hrabskou i soudci mírovými, prostředkem *stálého smíšeného výboru* (standing joint committee) z rady hrabské a čtvrtletní sesse. Polovici členů volí ze sebe rada hrabská, polovici čtvrtletní sesse mírová; o počtu rozhoduje úmluva obou úřadů, a v nedostatku jejím některý státní sekretář. Výbor ten pak rozhoduje o všech záležitostech, jež byly zákonem přeneseny společně na council a session, i ustanovuje také potřebný placený personál pro běžnou správu policejní. Zákon ostatně nemění ničeho na právech a povinnostech soudců mírových, jakožto conservators of the peace; i jsou také konstablové povinni poslouchati jejich zákonitých příkazů. Arci pak nedotekl se zákon starého selfgovernmentu co do soudnictví. Kompetenční konflikty mezi radou hrabskou a zbývajícím selfgovernmentem rozhoduje soud říšský.

Zbývá dodati, že local selfgovernment board za souhlasu dotyčných instancí může na radu hrabskou přenesti také správní záležitosti rozličných vládních departementů a jiných úřadů, pokud záležitosti ty s hrabstvím souvisí; ale provisional orders o tom vydané musí pak dojíti schválení parlamentu. Z přenášení takového vyňaty jsou však obory příslušící městům municipálním, novým správám zdravotním, radám školním a chudinským. [1])

Tímto spůsobem, zajisté promyšleným a přiměřeným, v Anglii po dlouhém vývoji úplně byla dovršena soustava správních rad poplatníky volených, aniž by tím selfgovernment hrabský byl docela odstraněn,

[1]) Dodáváme ještě poznámku o novém ústrojí veleobce *Londýnské*, o němž tu nelze se šířiti. Vlastní city a ostatní městské území jsou nyní spojeny ve 13 municipal boroughs, jichž ústava se řídí městským řádem z r. 1882. Těchto 13 obcí je pak ještě spojeno v jediný svazek metropole, s jednotným municipal council, jenž sestává z lord mayora vlastní city, jakožto předsedy, z mayorů ostatních 12 boroughs, jakožto členů ex offo, a ze 60 členů volených zastupitelstvy všech 13 obcí. Zákon přikázal metropoli řadu obecních úkolů k jednotnému řízení; obecní orgány pak uvnitř zákona mohou do své správy potáhnouti, co se jim zdá vhod. Běžné záležitosti správní obstarává placené úřednictvo.

tak že zachováno i řádné správní soudnictví. Lze se domýšleti, že nebude bez prospěchu pro veřejný život anglický, když moderní boards z místních svazků obecních (unions) postoupily do samých hrabství, když tedy také rozsáhlým a mocným obcím hrabským dostalo se konečně kommunálního zřízení, jež jim dříve scházelo; snad časem dovedou platně odporovati vzrůstajícímu centralismu státnímu.

Vzdělanosť švédská a král Oskar II.

Napsal

dr. V. E. Mourek.

I.

Jméno Švédův u nás ozývá se velmi zřídka. V širších kruzích leda že asi ještě žije neblahá paměť na nevázané žoldáctvo třicítileté války, na němž jmeno Švédův utkvělo, ačkoli do pravdy nebylo jen švédské, nýbrž sběří ze všech končin světa sebranou, které vojna a hlavně nevázanosť byly řemeslem. Skutečně švédské mužstvo s vůdci svými do střední Evropy tak daleko od vlasti přišlo tehdy za důvody nejideálnějšími, pomáhat totiž utiskovaným souvěrcům a hájit svobodu víry a přesvědčení; a pokud bylo jen švédské, vedlo si s obdivuhodnou statečností, zbožností a zdrželivostí. Později ovšem zdivočilosti obecné neubránili se ani Švédové jako všichni druzí.

Jinak vůbec o Švédy málo se dbá u nás, ale zajisté ne právem. Již to, že Švédové jsou jako my národ malý [1]) — jest jich všeho všudy okolo 5 milionů jako nás bez Slováků — že mají jako my slavnou minulosť, a mnoho vykonali nejen na poli válečném, ale také na poli osvěty, mělo by sympatie naše obraceti k nim, a pozornosť jednou vzbuzená brzy postřehla by, jaký to čilý život hmotný i duševní rozvíjí se na dalekém severu skandinavském, jak plodnou činnosť osvědčovati může i malý národ pro důležitosti člověčenstva. Ovšem mají Švédové proti nám výhodu neocenitelnou: politickou samostatnosť

---

[1]) Skandinavie, největší poloostrov evropský, obsahuje 759.000□ km. povrchu. Táhne se od sev. sev. vých. směrem jih. jih. západním po 16 stupních šířky zeměp. (mezi 71° 10′ a 55° 20′ sev. šíř.) a po 26° délky (od 2·75° do 28·25° vých. délky od Paříže počítajíc). Východní kraj jest skoro na témž poledníku jako Petrohrad, západní na témž jako Amsterodam Západní polovici zaujímá Norvežsko, vých. Švédsko; na sev. vých. jest kus území ruského. Na Švédsko připadá 450.571□ km. a 4,717 000 obyvatelů; na Norvéžsko 318.195□ km. a 1,913 100 obyvatelů. Ve Švédsku tedy na □ km. žije sotva 11 obyv, t. j. asi 8krát méne nežli u nás. A to jen průměrně V jižních částech (Malmöhuslän) ovšem jest 75 obyv. na □ km., ale od 62 do 66 stupně šířky ani ne 2, a ještě výše sotva 1 obyv. na □ km. — Mimo Švédsko vlastní ještě asi 300.000 Švédů žije v jižních částech velkoknížectví čudského (Finland), které od středověku až do r. 1809 náleželo ke Švédsku (nežli bylo postoupeno Rusku).

a následek toho ten, že s veškerou podporou vlády všecky síly a prostředky národa obracejí se na rozkvět všech stránek nejen hmotného, ale také ideálného národního života, kdežto my aspoň k ideálným vymoženostem dospěli jsme ne s podporou, ale přes odvěký odpor moci politické; ale Švédové naproti tomu také mají velikou potíž s roztýleností nečetného obyvatelstva na ohromném rozsahu severské, proti naší přece mnohem neochotnější a neplodnější půdy. Pročež přece jen z příkladů jejich čerpali bychom nejen hrdosť nad tím, že přese všecky překážky udržujeme se na výši, nýbrž zajisté také nejednu potěchu a pobídku k další práci na národa roli dědičné.

Základem státu švédského a jádrem národa jest rolnictvo. Tři čtvrti obyvatelstva jsou rolníci, kteří ode mnoha století čile účastní se života politického. Rolnictvo vybojovalo neodvislosť ode jha dánského, na základě svobodného rolnictva Gustav Vasa založil národní království; s pomocí rolnictva králové (Karel X. a XI.) šlechtě odebrali nahromaděné statky, a způsobili, že výtěžky jejich sloužily prospěchům a zájmům všeho národa a obce pospolité; ale o svobodné rolnictvo také rozbíjely se snahy králů po neobmezené moci panovnické. Rolníci zachovali si povždy velikou míru osobní svobody uvědomělé, daleko vzdálené od nevázanosti, a tím také zralosť úsudku a nevšední obratnosť v praktických potřebách života. Ode dávna podíl maje v záležitostech veřejných švédský rolník nezná zarytého lpění na zděděných zvycích a odporu proti novotám, je přístupen pokroku, ale naopak též stálým zaměstnáním v neměnící se přírodě uchoval si dostatečnou míru konservativnosti, aby nepouštěl se v odvážné a neuvážené pokusy. Odtud vysvětluje se volný, ale stálý pokrok švédského státu: tomu velice prospěl také dlouhý mír, jemuž Švédsko se těší jediné ze všech evropských státův od počátku tohoto století. Vzpomínky na doby, ve které Švédsko vládlo nejen celému Baltu, ale zasahalo mocně v osudy vší střední Evropy, nemýlí chladné rozvahy praktického národa, jenž vidí, že marno bylo by se honiti za nedostižným stínem. Proto rozhodující kruhy moudře vystříhaly se evropských zápletek a všecku píli a péči vynaložily na rozvoj hmotného i duševního blahobytu vlasti. A sluší uznati, že dosáhli výsledků velmi pěkných.[1])

[1]) Výsledky tyto zakládají se hlavně na rozkvětu polního hospodářství, jež jiným zemím může býti vzorem. Ovšem stav jeho v rozličných končinách říše jest rozličný, poněvadž rozdíly klimatické jsou příliš značné V jižní části Švédska (kolem Malmölhusu, kde i slavíci tlukou a čápi hnízda staví) asi $^2/_3$ půdy jsou vzdělány, ve střední (v Södermanlandu) asi $^1/_5$, nejdále na sever sotva $^1/_{300}$. Celkem asi 7% vší půdy švédské jest vzděláno; 41% připadá na lesy, jichžto od jihu k severu přibývá, jako souměrně ubývá orné půdy. Nepříznivé působení severské polohy značně zmírněno jest několikerými příčinami: hlavní jest Golfský proud, jenž ke břehům skandinavským přivádí množství tepla z končin rovníkových. Mimo to povrch Švédska jest málo rozerván a mírným svahem se kloní k moři. Zima je sice dlouhá, léto dostavuje se pozdě, ale bývá teplejší nežli dále na jihu. Pak v létě slunce dlí dlouho nad obzorem, a poněvadž ke vzrostu bylin mimo teplo třeba i světla, urychluje se tím nad míru. I nejdále na severu ve Švédsku ječmen v 7—8 nedělích od klíčení dospívá až ke zralosti. Ječmen a pšenice daří se ještě u 64. rovnoběžky, žito až po kruh polární, hrách a boby po 63. rovnoběžku; řípa sahá po

Důležitosť lidu v nejširších vrstvách dochází nejpatrnějšího uznání ve výborné soustavě vzdělavací, ve *školství*, jehož dokonalosť zasluhuje tím větší chvály, čím větší jsou překážky, se kterými jest mu bojovati, totiž řídkosť obyvatelstva, rozptýlenosť jeho po samotách a krutá severská zima. Na 1000 obyvatelů ve Švédsku připadá 125 žáků národní školy; na 62 žáky již samostatná škola. Školy jsou dvojí: *småskolor*, t. j. malé školy pro nejmenší děti, a *folkskolor*, t. j. vlastní školy národní. Pro malé školy stačí méně vzdělaní učitelé, kteří pak mají také menší služné, a jen takto lze vysvětliti neobyčejně veliký počet samostatných škol. V končinách příliš řídce obydlených, kde by děti měly tuze daleko, učiněno opatření, že škola přechází s místa na

---

sám severní kraj říše. Dovoz obilí do Švédska celkem přestal již r. 1820, a poněvadž od té doby pořízena rozsáhlá síť dopravných drah (železnic a průplavů), vývoz vzmohl se tak, že r. 1879 již vyvezeno 7¼ mil. hl. obilí (nejvíce ovsa).

Vedle polařství rolníci švédští velikou píli obracejí na chov dobytka a zvláště na mlékařství. Používajíce všech výhod a vynálezů novodobých dosáhli již toho, že co do vývozu másla nemají se báti žádné soutěže. Kromě toho chovem dobytka zjednávají si dostatek mrvy a umožňují hojnější těžení s polí, tak že pokrok rolnictva vlastně záleží v dokonalejším využitkování půdy, ve zvýšeném chovu dobytka a umělejší úpravě a lepším zpeněžení plodin a výrobků hospodářských. — Mimo orbu a chov dobytka rolníci švédští hledí si zelinářství a sadařství, jehož výsledky jsou tím více uznání hodny, čím větší jsou překážky dlouhé zimy a krátkého léta.

Krátkosť léta švédského působí, že práce polní nahrnou se takořka najednou, a potřebí jest poměrně více dělníků než u nás. Každý větší statek proto má své dělnictvo stálé, jež vedle nepatrného platu na penězích dostává obyčejně deputát nebo kus pozemku (torp), jejž si každý sám vzdělává, pak byt v chalupách, jež statek udržuje. — Vesnic ve Švédsku není, každý statkář se svými dělníky (torpare) bydlí co možná uprostřed svých pozemků. — Soustavou torparů pořizuje se několik výhod. Nejprve přes řídkosť obyvatelstva stálé dělnictvo, které ke statku těsněji přilne, než by přilnuli obyčejní nádenníci; pak — přes nesnadnosť výměny plodin za hotové peníze — snadný způsob výplaty; kromě toho torpy bývají na vzdálenějších krajích statku a hospodář ponechávaje jich torparům, ušetří si práce a obtíže dohlídky; konečně dělnictvo dostávajíc málo hotových peněz do rukou, chrání se zbytečných vydání, útrat po hospodách a tudy přílišné chudoby. Ostatně užívá se na větších statcích nyní hojně strojů, větším dílem domácí švédské výroby. Menší potřeby řemeslné pořizují na každém statku dělníci. Řídkosť obyvatelstva totiž sama sebou vede k tomu, aby co možná každý uměl si zhotoviti nejpotřebnější věci sám, a řemeslná dovednosť mezi Švédy velmi jest rozšířena.

V jižních a severních částech Švédska budovy obydelné a hospodářské obklopují čtverhranný dvůr, jehož jedna strana bývá otevřena. Ve středním Švédsku stavení obydelné, obklopené zahradou, bývá samo o sobě a hospodářské budovy zvláště. Všecko sroubeno je ze dřeva; mezery vycpány mechem nebo koudelí. Zvenčí na příbytku klády zapeřeny jsou prkny, na jichžto mezery přibíjejí latě. Okna opažena jsou zvlášť a natřena bíle, ostatek budovy tmavočerveně. Střecha kryta šindelem nebo taškami. Hospodářské budovy neopeřují se a nenatírají. Kravín, konírna, ovčín, stodola a srub — vše jest pod svou střechou. Skupina budov těchto z letní zeleně, nebo za zimy z bílého sněhu vyhlížející, poskytuje obraz prostý sice, ale malebný.

Vnitřní zřízení příbytků ovšem různé jest podle zámožnosti vlastníkovy; ale obyčejně skládá se z předsíně (förstugan), světnice (stugan)

místo (*flyttande skolan*): učitel učí jistou dobu na jednom, pak na druhém, někdy i na třetím místě. Zvláštní budovy školní v takovém případě není; najímá se obyčejně jen světnice ve velkém statku. Ve školách těchto děti ovšem mají příliš dlouhé prázdniny, ale přece zjednává se takto vzdělání všem. Ostatně mnohé školy stěhovavé, kde přibylo obyvatelstva, proměněny jsou již ve stálé. Na samém severu Švédska, v Lopařsku, kde ani tento spůsob škol není možný, poněvadž nelze žádati, aby děti co den scházely se náramně z daleka, zřízeny jsou školy stálé, ve kterých děti po celou dobu učení bydlí.

Návštěva školy jest povinna již od r. 1842 a výsledky příznivy, tak že již r. 1875 ze branců vojenských jen jeden ze sta neuměl čísti a psáti.

---

a komory (kammare). Ve světnici se spí, bydlí a vaří na otevřeném krbu, kolem něhož v zimě seskupuje se všecka rodina, muži řemeslně se zaměstnávajíce, ženy předouce nebo pletouce. Nábytkem jest stůl, několik židlí a truhel, jedno dvě lože skládací. Ve dne totiž jest lavicí, pod jejíž sedačkou uloženy jsou peřiny a šaty ložní; večer lavice se rozevře a upraví za postel. Zámožnější sedláci mají ještě v patře sváteční světnici (helgdagstugan) opatřenou kamny a pěknějším nábytkem. Na jihu Švédska světnice tato ověšena bývá domácími čalouny velmi pěkných barev a vzorů, které v novější době nápodobí umělý průmysl. Mimo světnici i v patře bývá komora.

Život na venkovských statcích švédských jest zcela patriarchální. Muž i žena stejně dělí se o práce, jenže těžší připadají mužovi. Aspoň jednoho čeledína a děvečku má každý a úplně s nimi sdílí domácnost jako se členy rodiny; všickni nezřídka jídají z jedné mísy dřevěnými lžicemi.

Obydlí ve *městech* — kterých je ostatně málo, neboť jen 15% obyvatelstva připadá na města — činí dojem příjemného domáckého pohodlí. Jsou co možná prostranna, dobře vytápěna; všech pokojův užívá se stejně, i ložnice zakrytím ložního příslušenství obyčejně upraveny jsou k obecné denní potřebě. Pohodlí milovnosť jeví se již v tom, že každý má služebnictva, kolik vydržovati prostředky stačují. Čeleď mnohem více počítá se k rodině než u nás; bydlí v dobře vytápěných, ba i zdobených čeledních, a také mnohem více k rodině lne než u nás.

Povahou Švédové vůbec jsou neodvislí, samostatnosti milovní, sebevědomí, ale nikterak tvrdošijní. Aspoň po dobrém, rozumným, klidným výkladem rádi dávají se přesvědčiti; nelpí zarytě na zděděných předsudcích, milují pokrok, rádi se vzdělávají a děti vzdělávati dávají, individuelní schopnosti jejich zkoumajíce. Při tom jsou prostí, nelíčení, přímí a sdílní. Pracovitosť neúmorná vůbec jest rozšířena, schopnosti a nadání nevšední, a zvláště k řemeslným pracím neobyčejné. Pořádku a čistoty milovnosť v oděvu i příbytcích nápadna. Snad již rozptýlenosť obyvatelstva působí, že vzdálení sousedé rádi se scházejí a že družnosť stala se takořka základním rysem národní povahy švédské. Příležitosť k valnějším schůzkám poskytují zvláště rodinné slavnosti, svatby, křtiny, pohřby a p. Také o středoletí a o vánocích bývají hlučné schůze a slavnosti. Pohostinství Švédů jest takořka neobmezené, spůsoby jich v obcování lahodné. Hostitel sám hostem nedává se másti ve svých pracích, ale také jemu ponechává, aby v domě po své vůli si vedl a se bavil. Dalekarlové odcházejíce z domova nechávají klíče ve dveřích, aby příchozí i za jejich nepřítomnosti v domě mohl si pohoviti a použiti pokrmů vždy přichystaných. Všude jeví se zdravý, čilý, nelíčený, srdečný tón, jehož osvěžující působení každý host brzy pozná a si oblíbí. (Podrobnější výpis, jakož i vylíčení ruchu průmyslného, technického a obchodního, do něhož zde bohužel pouštěti se nelze, viz v díle: Schweden, Land und Volk etc. v. Egon Zöller, 1882).

Učitelstvo na malých školách nejvíce jest ženské (r. 1879 ze 4645 sil 3928, t. j. 85%), na národních mužské i ženské (r. 1879 bylo vůbec 48%, učitelů 52% učitelek). Vzdělávají se v seminářích tříletým kursem u profesorů akademicky vzdělaných. Učí se náboženství, mateřštině (v Lopařsku také lopařskému, v Norsbotteně čudskému jazyku), počtářství (také kupeckému a účetnímu), měřictví, dějepisu a zeměpisu, přírodopisu (se zvláštním zřetelem k domácím poměrům), znalosti lidského těla a zdravotnictví, fysice, pedagogice a methodice, pak krasopisu, kreslení, hudbě, zpěvu, tělocviku, šermu, zahradnictví, sadařství, pokud možno i plování.

Školy vydržují obec a stát společně.[1] Obec školu zřídí; platy učitelů na školách národních ze $^2/_3$, na malých školách z polovice dává stát, pokud příspěvek tento nepřesahuje určité částky peněz. Na venkově učitelům služné vyplácí se jen částečně hotovými, jinak obilím. Byt a topivo učitel má nádavkem; k tomu píci pro jednu krávu a pozemek, jenž stačí na vlastní potřebu a na učení ve štěpařství a zahradnictví. Vedlejších příjmův učiteli poskytuje služba kostelní. První služné učitele na malé škole mimo byt a topivo činí okolo 200, na národní škole okolo 350 zl. Postup pětiletý jest možný, a učíli kdo nad osm měsíců do roka, dostává za každý měsíc osminu služného přídavkem. Pense každému zabezpečena jest po 30leté službě (75% služného);

[1] Obce švédské mají rozsáhlou samosprávu, která spořádána byla nanovo r. 1862. Obec (*kyrkostämma* = osada) skládá se z poplatných vlastníků půdy, kteří mají právo hlasovací odměřeno dle daní. Starají se o záležitosti kostelní, školské, chudinské, o veřejné budovy, cesty a p. Výdaje jich na tyto předměty činily r. 1878 asi 50 milionů korun, t. j. asi 30 mil. zl. (koruna = asi 60 kr.) Dvakrát do roka se scházejí za předsednictví farářova. Volí ze sebe radu duchovní a radu školní na dvě léta. — Celky vyššího řádu jsou pak župy či kraje (län, länen), jichžto jest dohromady 25. Župy mají své župní sněmy (landsting) a starají se o rozkvět duchovního i hmotného života ve svém oboru. Podporují školy a dopravní prostředky, průmysl domácí, opatřují veřejné zdravotnictví lidí i zvířat. Politicky důležité jsou landstingy tím, že vedle měst, ze župní soustavy vyňatých, volí členy první sněmovny. Říšské zastupitelstvo se totiž skládá ze dvou sněmoven zcela rovnoprávných. Členem první sněmovny může býti, kdo dosáhl 35. roku a jest aspoň tři léta držitelem pozemků v ceně 80.000 korun nebo vykáže 4000 korun poplatných důchodů ročních. Volí se na devět let. Nyní v této aristokratické sněmovně jest 138 členů. Druhá komora má období tříleté a volí se ze všeho lidu. Voličem jest, kdo má pozemek za 1000 kor. nebo důchodů 800 kor. Volen býti může, kdo má 25 let věku a sám jest voličem tam, kde jej zvolili. Nyní jest 214 členů. Jen členové druhé komory mají diety, vlastně služné 1200 kor., jakkoli dlouho se sněmuje. Předsedy obou sněmoven (talmän) jmenuje král. Obě sněmovny se usnášejí majoritou hlasů, král dává sankci. Důstojnost královská jest dědičná. Ministři jsou odpovědni jako členové státní rady, jichžto jest 10.

Ve sněmech nyní většinu má strana rolnická (landtmannapartiet), ačkoli strany různí se jen na základech praktických a věcných, a žádný Švéd nepodřídí své osobní přesvědčení nijaké disciplině strany. Členové strany selské ostatně vynikají zdravým, praktickým úsudkem, nelíčenou, ale jímavou výmluvností a vrozenou slušností, o které svědčí na př. to, že dosud žádný řečník nebyl volán k pořádku. Nejdůležitější otázky veřejné nyní ve Švédsku jsou zřízení vojenské a rozdělení daní.

ale již kdo sloužil 10 let, má právo na výslužné určitými pravidly stanovené.

Obecní školní rada ustanovuje dle místních poměrů doby vyučování. Nad 6 hodin denně se neučí. Prázdniny bývají od polovice prosince do polovice dubna, t. j. v nejkrutější zimě, kdy návštěva školy jest nesnadna. Dozor nad učením má duchovní (farář), jenž pořádá také výroční zkoušky (skolförhör). Předměty, jimž se vyučuje na školách, celkem srovnávají se s naším učivem. Methoda jest velmi praktická a hledí nejvíce k názornosti, pročež každá škola jest opatřena obrazy, mapami, nástroji a jinými pomůckami. I v náboženství nehledí se tak k učení nazpaměť jako k tomu, aby dítě nauce (protestantské) porozumělo a srdcem se ušlechtilo.

Od roku 1877 počali se chlapci v nejvyšších třídách škol národních učiti řemeslu (slöjd), zvláště truhlářství, soustružnictví, řezbářství a pokud možno i zámečnictví. Obyčejně užívá se k tomuto učení hodin odpoledních. K témuž konci zřízen r. 1877 při školách národních pokračovací ročník, v němž se řemeslným pracím učí 6 neděl do roka. Na všech školách učení toto ještě není, ale přece stal se takto již první důležitý krok, a praktický duch švédský zajisté na dráze nastoupené neustane, pokud nedospěje dokonalosti. Jeť řemeslná dovednosť jednak Švédům již vrozena i zasluhuje, aby byla pěstována, jednak jí také při rozptýlenosti obyvatelstva po samotách jest potřebí. Venkovan naučí se pomáhati sobě sám a nabývá nejen neodvislosti, ale i nové páky ku povznesení obecného blahobytu.

Děti od 8 do 10 let chodí do malé školy, od 10 do 13 stále do školy národní, ve 14. a 15. roce účastní se ještě, ač kratší dobu, vyučování. Kdo vyjde ze školy národní, má hojně příležitosti vzdělávati se dále pro každé povolání. Ani rolník nechceli, nemusí vzdělání své pokládati za ukončeno. Nejen že v každé obci je slušně opatřená knihovna (sockenbibliotek), nýbrž švédský stát, hlavně na rolnictvu založený, především stará se o důkladnější vzdělání tohoto nejdůležitějšího svého stavu. R. 1856 usnesením švédské říšské rady zřízeny jsou *vyšší školy národní* (högre folkskolor), jejichžto účelem jest šířiti obecné vědomosti ne dle soustavných pravidel, nýbrž více dle individuálných schopností žáků. Vyučují se chlapci (od 13 let) v tříletém kursu vždycky v zimě nanejvýš 24 neděle učitelem akademicky vzdělaným. Do roku 1880 škol podobných bylo 13, učitelů 14, žáků 376.

Avšak ústavy tyto kladou přece jen větší váhu na theoretické vědění, nežli na vytváření samostatného úsudku a povahy každého žáka, a kloníce se tudy rázem svým k učeným školám středním, vyhovují jen částečně úkolu, aby vzdělávaly rolníky. Lépe slouží tomuto konci jiné vyšší školy národní, jež zřízeny jsou podle *dánských* škol tohoto rázu, zavedených biskupem Grundtvigem r. 1844. Ve Švédsku první vstoupila v život r. 1868. Účelem ústavů těchto jest, vypěstovati v chovanci největší možnou samostatnosť a učiniti jej užitečným členem obce pospolité, vypěstovati v něm zralosť úsudku a zdravý rozum, úctu i lásku k vědomostem a potřebu samočinného dalšího vzdělávání. Předpokládá se jistá praktická znalosť v hospodářství nebo

jiné živnosti, a žáci tudy nepřijímají se pod 18 (ale také ne nad 30) let věku. Učení trvá jednu, nanejvýše dvě zimy, a neděje se methodou škol učených, nýbrž *přednáškami a volnými o nich hovory* mezi učiteli a chovanci: čemu v přednášce snad neporozuměno, podrobněji se rozebírá. Učitelé obyčejně jsou na ústavě takovém dva; jeden akademicky vzdělaný pro obor humanistický (mateřštinu, literaturu, dějepis, zeměpis, jistou míru státního hospodářství a právnictví), druhý technicky vzdělaný pro reálné předměty (počtářství s účetnictvím, měřictví, přírodopis a přírodovědu, rolnictví a pod.). V humanistickém odboru budí se láska k rodnému jazyku, k literatuře, k vlasti a jejím dějinám, šíří se znalost povinností občanských v obci, v radě školní a duchovní, ve státě, ukazuje se na poměr duševní a hmotné práce, kapitálu a výroby a p.; v realistickém všude zření obrací se hlavně k tomu. kterak nabytých vědomostí sluší užívati v praktickém životě. Ke knihám, ač jsou základem učení, nehledí se tak, jako k praktickému rozboru a zažití přednesené látky. Leckdy také soukromníci — zahradník, lesník — učí bezplatně. Pilně pěstuje se zpěv a nezanedbává se tělocvik.

Kurs bývá od 1. listopadu do konce dubna, kdy hospodářské práce odpočívají; učí se od 8 do 12 a od 2 do 5. Ale učitel i mimo hodiny vyučovací se žáky (leckdy společně bydlícími a se stravujícími; bývá jich 30—60) obcuje, o předmětech rozebraných hovoří a je dále vzdělává. Chovanci nápodobujíce zřízení obce spravují se svým řádem, odbývají schůze a debaty, vůbec cvičí se pro život praktický. Vedle těchto škol pro mužské chovance vznikají nyní také školy ženské, jež hledí k vědomostem potřebným ženě jakožto matce a hospodyni.

Vyšší tyto školy národní obyčejně jsou ústavy soukromé, ze samého lidu vzniklé a soukromými školskými spolky vydržované; ale stát je štědře podporuje, ačkoli se do jejich správy neplete. V každé župě (län) jest již aspoň jedna, ve mnohých dvě, se ženskými školami i tři, čtyři.

Pro odborné vzdělání rolnické ostatně jsou také vyšší státní školy. R. 1811 založena jest rolnická akademie, jež mimo úkol ústavu vědeckého také jest úřadem administrativným, poněvadž ve Švédsku není zvláštního ministerstva orby. Král Oskar I. dále založil vysokou školu rolnickou pro jižní Švédsko v Alnarpu u Malmöa, pro severní v Ultuně u Upsaly; pak působí ještě 27 škol rolnických a 23 školy mlékařské. Stát konečně udržuje také ústavy pro zkoumání a vyšetřování půdy a platí jistý počet inženýrů pro zemědělství, kteří za skrovný poplatek pomáhají rolníkům při zcelování, odvodňování a zavodňování pozemků a jiných podnicích hospodářských. Velezdárně působí také župní jednoty hospodářské, které ve lhůtách pětiletých odbývají sjezdy spojené s výstavami plodin, výrobků, nářadí, dobytka a těší se vší možné podpoře státní.

Ne méně péče vynakládá se na vzdělání lesnické. Ve Stockholmu již Karel XIV. založil vyšší ústav lesnický, a mimo to působí ještě 6 škol státních a 2 soukromé. Stát, sněmy župní a spolky pro domácí hospodářství jako o závod pečují o to, aby rozumným hospodářstvím

zachovaly se lesy, jež i s ekonomického i s klimatického stanoviska pro Švédsko stejně jsou důležity. [1])

Jako pro rolníky, tak i pro řemeslníky jsou zvláštní školy pokračovací (slöjd-skolor), ve kterých řemeslná dovednosť, již v národní škole pěstovaná, se zdokonaluje. Založeny byly již králem Karlem XIV. Janem Bernadotem, a stát i spolky soukromé (jako Svenska Slöjdföreningen, Handarbetens Vänner), zvláště pak též Karlem XIV. v každé župě zřízené *spolky pro domácí hospodářství* (Hushållningssällskapen) a také bohatí soukromníci na rozkvětu jejich dávají si pilné záležeti.

Jeli takto výborně postaráno o praktické vzdělání lidu rolnického, lesníkův a řemeslníků, neméně dobře opatřeno jest školství, jehož účel jest vzdělání vědecké. Ale z kosmopolitického rázu vědy plyne také samo sebou, že vědecké ústavy nemají tak určité, národní, švédské povahy, jako školství nižší. Universita Upsalská založena byla r. 1477 za říšského správce Sten Sturea staršího, a s přispěním biskupa Ulfssona; ale v následujících bouřlivých dobách učení zase pokleslo a teprve po nové organisaci r. 1595 (za krále Karla XI.) zase vzkvétalo. R. 1668 pro jižní, na Dánech dobyté části říše říšský kancléř de la Gardie založil universitu druhou v Lundě. Pro vzdělání mediků konečně Karel XIV. Jan Bernadotte založil ústav Karolinský ve Stockholmě. Studentů na všech třech vysokých školách bývá přes 2000, a že učiliště tato dobře konají úkol svůj, viděti z toho, že Švédsko dnes ve vědách zaujímá čestné místo samostatné. Střední školy vědecké (jako ve Vesterasu, Strägnäsu a jinde) zakládány jsou za Gustava Adolfa (1611—1632). R. 1859 provedena oprava školství středního podle německých ústavův, ale nikoli otrockým nápodobením. Švédské školy střední (Elementarläroverk) jsou sedmitřídní, v každé třídě učí se 36 neděl do roka. První 3 třídy spojují předměty humanitní s reálnými, další dvě částečně, nejvyšší dvě úplně oba směry dělí. V reálných třídách neučí se pak již latině ani řečtině, v humanitních latina jest povinným předmětem; řečtina vůbec začíná se teprve v předposlední třídě, a učí se jí jen kdo chce, obyčejně pouze budoucí theologové a filologové. Před vstoupením na universitu skládá se zkouška, při níž latina jest obligátní, ale snahy „realistů“ nesou se k tomu, aby i latině učilo se pouze v nejvyšších dvou třídách a obmezeným počtem hodin. Studentstvo švédské jest vážné, pracovité; pitek a rvaček, jaké jsou obvyklé zvláště v Němcích, nezná a nedbá. Ke studiím mají přístup všecky stavy (na 2000—2200 obyvatelů průměrně připadá jeden student), a právě z rolnictva vyšlo několik nejslavnějších zástupců švédské vědy.

---

[1]) Lesem pokryto jest celkem asi 170.000□ km. půdy švédské. Z toho jsou lesy státní asi na 35.000□ km. (v ceně asi 24 milionů zlatých), ostatek jsou lesy soukromé a hospodaření na nich daleko jest žádoucí dokonalosti. Teprve v novější době působením činitelů výše dotčených začíná se dělati přítrž nerozumnému, budoucnosti nedbajícímu kácení lesů.

II.

I duševní život v užším smyslu slova, vědecký, literární a umělecký ve Švédsku honosí se rozkvětem, jejž jiní národové Švédům mohou záviděti. Osvěta všeevropská ovšem na sever z blaženějších končin jižních dospěla dosti pozdě; ale za to rozvily se dokonale zárodky osvěty domácí, a když pak věda i umění přes mnohé a vážné obtíže a překážky z jihu přece dostaly se na sever, zapustily tím hlouběji kořeny ve plodnou půdu svěžího národa.

První positivné zprávy historické (mimo chatrné zmínky u římských spisovatelů) jsou dosti pozdní. [1]) Ještě počátky století devátého na severu zahaleny jsou v temno pověstí. Nová exaktní věda podle památek místních před počátkem historie rozeznává na severu doby čtyři: dobu kamene, bronzu a železa, tuto dvojí, starší a novější. Nejstarší památky jsou kamenné nástroje. Ukazují na národ nějaký z jihu přistěhovalý, jenž aspoň v jižních částech Norska, Švédska a Dánska měl již pevná sídla, choval všeliká domácí zvířata a mimo honbu a lov částečně již také orbu provozoval. Ve druhé době nástroje bronzové a ozdoby zlaté byly dováženy nejprve z jihu, později také na severu samém byly hotoveny. Mimo předměty ve hrobech nalezené zachovaly se z toho času také *helleristningar*, t. j. zhruba na kamenech vyryté kresby lidí, zvířat, lodí a všelikých symbolů. Doba železa, s nímž objevuje se také stříbro a sklo, nadešla pro sever asi okolo narození Kristova. Železo přivezeno nejprve odjinud (přes Balt, snad též přes moře Německé), ale záhy také doma se dobývalo a vzdělávalo. Působení osvěty římské aspoň nepřímo již tenkrát na sever zasahovalo. Svědčí tomu římské mince a brakteaty, podle nich dělané. Spojení s jihem udrželo se pak stále. Nálezy ve hrobech severských z této doby již se srovnávají se současnými franckými, burgundskými, alemanskými a anglosaskými. Zcela určitě od starší doby železa rozeznává se doba mladší, jejíž počátek učenci pro Norsko kladou do VIII. stol., pro Švédsko o něco dříve. Z obou těchto dob posledních zachovaly se nápisy *runové*, ale za starší bylo znaků více — 24, za mladší pouze 16. Jazyk starších nápisů značně se liší od pozdějších, v nichžto mluva srovnává se s památkami již rukopisně známými.

Mnozí domnívají se, že tomuto čtveru dob odpovídá také čtvero různých národů na severu osedlých: kamenné době kmenové čudští, bronzové době keltští (nebo foiničtí), starší železné době kmenové jihogermánští, mladší železné době severogermánští. Jiní právem ukazují k tomu, že všecky čtyři doby mohou jeviti pouze rozličné stupně rozvoje jednoho a téhož národa. Ale pro obě doby nejstarší zdá se přece, že první domněnka jest pravdiva. Doby železa však skoro nepochybně náležejí jednomu a témuž kmeni germánskému jen na různých

[1]) Srvn. Zur Geschichte Schwedens und Norwegens von Prof. Dr. Konrad Maurer (Leipzig & München 1888). Podrobnější výčet literatury k následující stati podává Frederik Winkel Horn, Gesch. der Liter. des Skandin. Nordens etc. (Leipzig 1880). Srvn. též: Svensk Literaturhistoria af Henrik Schück. Vychází od r. 1885 a dospěla teprve 7. sešitu.

stupních rozvoje, kmeni, jehož větve na polouostrově skandinavském v Dánsku a na Islandě sídlí podnes, a který na rozdíl od (vyhynulých Gotův a) Němců (horních i dolních) nazývá se severským, čili skandinavským.[1]) Přistěhovalí tito Germáni osadili jižní a střední část polouostrova a starší obyvatelstvo (čudské čili lopařské) zatlačili na sever.

Historická doba počíná mladší dobou železnou. Tenkrát mezi obyvatelstvem skandinavským nebylo jestě větších jednot státních. Platnosť měla bezpochyby starogermánská soustava, jež zakládala se na rodině. Sto rodin činilo větší celek (härad čili hundare) více häradů župu (landskapet), jež byla útvarem samostatným, měla svého vojevůdce čili krále (småkonung), své zákony a o svých záležitostech jednala na svém sněmu (ting). — Jen znenáhla z menších obvodů vytvořovaly se na severu tři jednoty státní: nejdříve (již okolo r. 800) dánská, pak asi současně (okolo polovice IX. století) norvéžská a švédská. — S rozdělením politickým také jazyk, původně všem společný, ba až hluboko do středověku nerozdělený leda v různá nářečí, znenáhla rozlišil se ve tři (ba čtyři) jazyky spisovné: islandský, jenž na odlehlém ostrově ledomořském povahu původní mluvy nejvíce zachoval podnes; dánsko-norvéžský (norvéžská mluva i literatura teprve od r. 1814 začíná se od dánské odchylovati značněji) a švédský, které oba proti prvotnému stavu vykazují velmi značné změny.

Historické osudy říší těchto líčiti není úkolem této přehledné statě.[2]) Tolik podotknouti třeba, že sjednocení v celky nepodařilo se leč po krutých bouřích vnitřních, které příčinu dávaly jednak k valným výpravám bojovných seveřanů do ostatních končin evropských,[3]) jednak, co pro literární rozvoj zvláště důležito jest, k osazení *Islandu*, kam od r. 874 počavše, vystěhovali se právě nejzámožnější a nejpokročilejší náčelníci, nechtíce se doma podrobiti novému pořádku věcí. Proto pak právě nejčilejší rozkvět poesie národní a duchovního života vůbec stal se na ostrově tomto, kde památka na slavné předky podnes mezi obyvatelstvem živě se chová, jakkoli ostrované starou volnosť sami záhy zmařili vnitřními rozbroji tak, že Island již r. 1263 podřízen byl koruně norvéžské.

Novou příčinou bouří bylo zavádění křesťanství na sever, které teprve v XI. stol. dokonale ustáleno jest. Zase na Islandě domácí osvětě velmi prospělo, že nebylo potřebí kněží cizích, kteří jako všude

---

[1]) Hlavní rozdíl severské germánštiny od příbuzných jazyků záleží v prostém passivu, jež vyvinulo se ze tvarů reflexivných a v suffigovaném členu. Srv. Th. Möbius, Über die altnordische Sprache. Halle 1872.

[2]) Po r. 1319 všecky tři říše rozvíjely se za mnohých bouří vnitřních samostatně; odtud Švédsko v unii s Norvéžskem; pak od r. 1380 Norvéžsko s Dánskem. Konečně usnesením říšských sněmů na valném sjezdu v Kalmaru r. 1397 byly všecky tři říše sloučeny v jednotu, ovšem jen osobou panovníkovou jsouce spojeny. Stav tento potrval do r. 1520, kdy nespokojenosti lidu švédského s krutým panstvím dánským použiv Gustav Vasa postavil se v čelo jeho, a znova zřídil samostatné švédské království (r. 1523 volen sám králem). Norvéžsko zůstalo s Dánskem spojeno po r. 1814, načež na novo se Švédskem sjednoceno jest pod společným panovníkem, ale tak, že obě království jinak jsou zcela samostatna.

[3]) Nájezdy tyto trvaly od konce VIII. do počátku XI. stol. Podle zálivů (vikr), ze kterých vyplouvali, nájezdníci nazývali se *vikingy*.

tak i tam byli by proti pohanské národní poesii zavedli boj vyhlazovací. Islanďané sami byli dosti čilí, aby kněžský úřad zastávati mohli vlastní krajané, kteří národního podání bedlivě šetřili. Ostatně také na Islandě nebyli pouze kněží zástupci duševního ruchu: všichni pohlaváři byli velmi vzdělaní, a znalosť zákonů i soudních zvykův, a dovednosť pěvecká byly obecným majetkem.

V Norsku a Švédsku, pokud vnitřní nepokoje vůbec dopouštěly literární činnosti, jednak ovládlo vzdělání cizího nenárodního duchovenstva, nejvíce latinské, jednak také při dvorech královských vyvíjela se aristokracie rytířská a s ní záliba zase v cizí, rytířské romantice.

V literatuře skandinavské tudy také třeba rozeznávati určitě dva směry: ryze národní, jenž jest obrazem severského ducha domácího, a druhý, jenž prozrazuje vlivy proudů z ostatní Evropy na sever více méně mocně zasahujících, a pak zápas domácích živlů proti cizotě, jenž teprve v nejnovější době končí harmonickým vyrovnáváním mezi oběma. První směr jeví se hlavně v nejstarších památkách, jež zahrnují se názvem staroseverské literatury, a již přičítati sluší všem Skandinavcům společně; druhý v literaturách moderních, ač některé památky jejich, hlavně dánsko-norvéžské, letitostí předčí nad některé staroseverské.

Staroseverská literatura po výtce jest *islandská*. Jest poměrně dosti bohata, protože seveřané mimo horlivé tužení těla a cviky vojenské ode dávna také byli poeticky činni. Z nejstarššch dob zachováno sice velmi málo, protože zápisy památek počínají teprve, když zavedeno bylo písmo latinské (okolo 1100). Znali sice seveřané již záhy písmo runové, jež — jak nyní dokázáno jest — vzniklo přetvořením latinské abecedy, se kterou je seznámily styky obchodní [1]) ale užívali ho skoro jen na krátké nápisy a kouzelná říkadla, kdežto výtvory poetické nejvíce obmezeny zůstaly na ústní podání. Teprve s křesťanstvím přišlo písmo latinské, jehož užíváno pak nejen v literární produkci duchovenstva, nýbrž také při záznamech národních básní, jež byly dávno již hotovy, ač sloh jejich ještě na dlouho podržel znaky ústní přednášky.

Z básní staroseverských některé pocházejí patrně z dob prastarých, ve kterých kmenové germánští ještě ani nebyli rozptýleni. Tak zejmena zpěvy, jež sebrány jsou v *Eddě* starší čili Saemundově. Učenému Islanďanu Saemundovi totiž přičetli sbírku písní, jejichžto cenu vzácnou dobře poznali, jen proto, že nevěděli o nikom jiném, jenž by pravdě podobně mohl býti skladatelem, leda muž, který pro učenosť měl příjmí *hinn frodi* (= moudrý). Ale zpěvy ·y zajisté nepocházejí od skladatele jednoho. — Jsou dvojí: bajeslovné a bohatýrské. Z prvních vzácnější jsou Völuspá (proroctví Völy), v níž obsaženy jsou základní rysy severské náuky o bozích od počátku světa do jeho zhynutí a znovuzrození, pak Vafthrúdnismál a Grímnismál, Lokasenna, humoristický Thrym, námluvy Skírnirovy a didaktické statě pod názvem Há-

---

[1]) Srv. L. F. A. Wimmer, Runeskriftens Oprindelse og Udvikling i Norden. Kjöbenhavn 1874.

vamál. Ve starém pergamenovém kodexu Eddy [1]) obsaženy nejsou, ale povahou k obsahu jeho se řadí básně Rígsmál a genealogická píseň Hyndluljód, jež jsou jaksi na přechodu od mythologických k herojským. Z těchto druhých jsou zpěv o severském Daedalu, kováři umělci Völundovi a řada písní z kruhu Völsungů, mezi nimiž jsou také statě o recích a událostech, o kterých pěje německá píseň o Nibeluncích, ač tam jsou mnohem lépe zachovány ve staropohanské velikosti a neurvalosti. Mimo zpěvy v Eddě zapsané bývalo podobných bohatýrských básní zajisté více; některé zachovaly se v pozdější úpravě, některé ve starých jen zlomcích, jiné obsahem v *dánské* kronice, kterou složil Saxo Grammaticus, ještě jiné pak aspoň ve zprávách nepřímých.

Básně tyto potulní pěvci (skaldové) zpívali při dvořích velmožů, všude jsouce s radostí vítáni, ale také je zneenáhla přetvořovali, tak že zajisté v Eddě nemáme je v téže podobě, ve které vznikly, jakož také básně v Eddě patrně prozrazují různý věk. I jest třeba je pokládati za neveliké zbytky bohatého kdysi květu poesie národní, jež původně sahá do dob předhistorických.

Mimo tyto nejstarší básně poesie staroseverská honosí se hojností zpěvův od skaldů již jmenem známých a rázu zcela změněného. Proti prostému nelíčenému tónu a poměrně nestrojené formě alliterujících veršů poesie staré skaldové libovali si v umělosti až přílišné, a to nejen ve verších, nýbrž i ve hledanosti tropů, figur a obrazů poetické mluvy. — Zpěvy skaldů (*drápa, drápur*) jsou obsahu různého. Nejčastěji jsou chvalozpěvy na příznivce, jež pěvci na potulkách navštěvovali, za pohostinství básněmi na rekovské činy jejich se vděčíce. Tyto „drápur" podstatou stejnou udržely se do XIV. stol. Porůznu také vyskytují se již „drápur" náboženského obsahu křesťanského (o Kristu, sv. Panně a svatých vůbec) se vší ještě strojeností formy slovesné i metrické. Teprve počátkem stol. XV. počínají a pak do XVII. na Islandě kvetou formy jednodušší (*ríma*) v písních obsahu různého, někdy též epického.

Býti skaldem nebylo právě snadno. Mimo přirozené nadání bylo k tomu potřebí značné zásoby vědomostí mythologických a historických, po stránce formálné znalosti obyčejné pěvecké fraseologie, obrazův a metrických tvarův. Příruční knihou vědomostí skaldům potřebných jest *Edda* mladší, jejímž původcem jmenuje se Snorri Sturluson, ač bez pochyby od něho jsou jen některé části. Obsahuje přehled severské mythologie ve dvou odděleních (Gylfaginning, Bragaraedur), pak přímý návod k básnění (Skáldskaparmál), pak ve čtvrté části (Háttatál) návod k veršování, v němž uvádějí se neméně nežli 102 různé druhy metrické. Přidána jsou čtyři pojednání mluvnického a rhetorického obsahu.

Skaldů jmenem známo jest několik set, a množství básní jejich celých nebo ve zlomcích jest zachováno. Nejstarší (Starkad, Bragi) jsou ještě polobáječni; ale už za doby norského krále Haralda Haarfagra (870—930) — který sám byl pěvcem a ve družině své měl nejslav-

---

[1]) *Codex regius* psán jest teprve okolo r. 1300; biskup islandský Brynjulfr Sveinsson okolo polovice stol. XVII. daroval jej dánskému králi Bedřichu III.

nější básníky soudobé, — osoby jejich nabývají historické jistoty. První z nich Thjodolf Hvin, Thorbjörn Hornklofi, Eyvind Finnsson byli rodilí Norvéžané, ostatní jako Egil Skallagrimsson, Kormak, Gunlaug Ormstunga, Halfred řečený Vandraedaskáld, Sighvat Thordarson, Thormodd Kolbrúnarskáld, Arnor Jarlaskáld, Einar Skulason, pak historik Snorri Sturluson a mnozí jiní, byli původem Islanďané, ač zpěvy svými zvelebovali norské krále. Z duchovních „drápur" nejslavnější jest Lilja, od mnicha Eysteina ze druhé polovice XIV. století.

Ne méně hojná nežli „drápur" jest literatura výpravná čili *sagy* historického obsahu, jež také na Islandu, a sice nejprve též jen ústním podáním se rozvíjely. Počínají kronikami, ale brzy dospěly uměleckého zdokonalení. Největší rozkvět jejich připadá do první polovice XIII. století, a tu pak sagy vyznačují se svěžím líčením, úplnou objektivností, bedlivým výčtem poměrů rodopisných a letopisných a pečlivým uváděním svědkův i dokladův. Úpadek vzaly pak přece působením středověkých románů. Nejstarší byly dějiny Islandu, jež asi 250 let po osazení ostrova (okolo 1120) složil Ari Thorgilsson (* 1067 † 1148), kněz a náčelník häradu, jenž dle zprávy v mladší Eddě obsažené také přispůsobil latinské (anglosaské) písmo potřebám svých krajanů.

Ze spisův jeho zachoval se pouze Islendingabók, t. j. výtah z obšírnějšího díla téhož názvu, podle něhož pak různí spisovatelé v různých dobách složili velmi důkladnou Landnámabók, t. j. historii osazení ostrova. Ari Thorgilsson sepsal ještě historii králů norských a Kristnisagu čili děje pokřestění Islandu, které obě přímo se nezachovaly. Domnělý skladatel starší Eddy Saemund Sigfusson (asi 1055 až 1134), ač většího spisu nezanechal, proslul bádáním zejmena chronologickým, a pozdější sagy se k němu často odvolávají. A jako chronologický základ ke mnohým pozdějším pracím důležity byly také sagy o životě prvních islandských *biskupů*. Jednotlivé kusy dějin ostrovních po tom vzdělávany jsou podrobněji a ze všech prací sem spadajících nejobsáhlejší jest Sturlunga-saga, jež zahrnuje děje ostrova od prvního osazení až po připojení ke koruně norské.

S uměleckého stanoviska mnohem dokonalejší nežli tyto sagy kronikářské jsou sagy rodopisné, z nichžto každá obyčejně má za reka osobu jedinou, ale líčí ji souvisle s celým rodem a skutky jeho v jisté době. Vedle historické pravdy sagy tyto obsahují zajisté také mnoho básnického, a to hlavně jeví se v mistrném spořádání látky, barvitosti líčených výjevův a dramaticky oživených hovorech, vedle nejpřísnější objektivity pisatelovy, jenž z pravidla ani není znám. Ari Thorgilsson a Saemund Sigfusson zhusta jmenují se původci, ale zajisté neprávem. Chronologicky je seřaditi dosud se nepodařilo. Nejdůležitější asi jsou: Njálls Saga pro podrobné episodické zprávy o islandském právnictví; Egils Saga o skaldu Egilovi Skallagrimssonu s pokračováním o námluvách skalda Gunlauga Ormstungy; Eyrbyggja Saga, která líčí mimo jiné pověru tehdejší; Laxdaela Saga, výborná charakteristikou jednajících osob; Kormaks Saga o lásce skalda Kormaka se vloženými četnými zpěvy milostnými. Poměry za přechodu z pohanství ve křesťanství zdárně líčí Halfred Vandraedaskálds Saga a Vatnsdaela Saga; množství báchorek pěkně vypravovaných podává Grettirs Saga. — Hra-

fnkel Freysgodis Saga charakteristicky líčí sociální poměry islandské okolo r. 950.

Islandského původu jest také řada sag o norských králích a korunou všech jest Heimskringla, kterou složil domnělý původce mladší Eddy Snorri Sturluson (1278 + 1241), chovanec Saemundova vnuka a dědic jeho historických vědomostí. Duchem kritickým (i bohy na př. snaže se vykládati jako osoby historické) a opíraje se o hojné ústní i psané prameny líčí dějiny norské od báječných počátků po r. 1177. Po něm několik spisovatelů psalo pokračování.

Sbírku různých sag bez jakéhokoli pořádku kritického spojených obsahuje Flateyar bók; jiné sagy jednají o osudech Faröarů (Faereyinga Saga) a Orkneyských ostrovů (Orkneyinga Saga), jiné o Groenlandě a Vinlandě, t. j. části severoamerických břehů, jež Islanďané objevili ke konci X. stol. (Torfin Karlsefnis Saga, Groenlendinga tháttr); jiné podávají dějiny dánské (Jomsvikinga Saga, Knytlinga Saga). O Švédsku zmínka jest příležitostně v některých menších sagách. O Rusku jedná Eymunds Saga, jež sice hojně jest vyozdobena, ale přece přispívá ku porozumění Nestora.

Bohatý tento květ literatury historické přirozenou měrou uvadl, když poměry veřejné na ostrově se změnily, mezi občany dříve vesměs sobě rovnými jednotlivci násilím zmocnili se nadvlády a navzájem se potírali, až konečně všickni potřeni byli z Norvéžska. Nebylo velikých charakterů, kteří by byli budili obdiv, potuchla záliba líčiti události neradostné, pletichy, sváry a skutky násilné.

Ještě více škodil ryzí historické snaze vliv cizích románů, jež touto dobou dostaly se na sever jako všude po Evropě. Již dříve sice zmínky jsou o „lživých sagách" t. j. o smyšlenkách, ale teprve teď básníci začali dobrodružně vyzdobovati zvláště mythické a bohatýrské pověsti domácí, staré písně v prosu rozvádějíce. Tak Völsunga Saga podává parafrasi zpěvů ze starší Eddy, a to dosti věrnou, leda že spojuje se starým jádrem pozdější pověsti kmenové (o králi vikingů Ragnaru Lodbróku). Naproti tomu Vilkina Saga (o Dětřichu Berúnském) bez pochyby jest vzdělání německých písní a pověstí, ústně sebraných okolo r. 1250. — Hervarar Saga zase plna jest básnického pelu z doby pohanské, ačkoli končí suchoparným kronikářským výčtem králů švédských. Podobně má se věc se sagou o králi Hálfu a jeho recích. Pěkná, ale nehrubě starobylá jest Fridthjófs Saga, známější z moderního vzdělání Tegnérova. Dánské pověsti vypravují Hrolf Krakis Saga, Ragnar Lodbróks Saga a některé zlomky, jež pokládají se za zbytky Skjöldunga Sagy, o které zmiňuje se Snorri. — V některých sagách dosti obratně jsou spojeny báchorky se starým buď mythickým buď historickým obsahem; takové jsou na př. Nornagests Saga, Örvarodds Saga a j. Vůbec paměť staré hojné literatury zpěvův a pověstí dosud žije v četných pohádkách a báchorkách lidu.

Z cizích (francouzských) románů, které příčinu daly k úpadku domácí tvorby epické, od XIII. stol. hojně pořizovány jsou překlady, některé na zakázku norských králův a velmožův. Jak oblíbenou četbou byly, viděti z toho, že asi 100 názvů knih podobných jest známo. Nejpřednější jsou Trojamanna Sögur, Breta Sögur, Merlínus spá (toto

od Gunlauga Leifssona), pak Alexander Magnus Saga, Karlamagnus Saga, Tristram & Isolds Saga, Floris & Blankiflurs Saga. — Sbírka bretonských *lais* v prosu převedených obsahuje Strengleikar čili Ljóabók.

Množství také *legend* přeloženo, a cenou nejčelnější z nich jest Barlaam a Josafat, jejž král Hákon Sverrisson převedl z latiny. Mimo legendy zachováno ostatně mnoho jiných spisů duchovního obsahu původních i překladů, homilií, řečí, m. j. též překlad Lucidaria, a první pokus překladu písma svatého, Stjórn ze XIV. stol., v němžto však obsah historických knih starého zákona podán jest jen volným převodem s přídavky z Josefa a jiných spisů.

Důležitou stránkou písemnictví severského vůbec a staroseverského zvláště jsou *sbírky zákonův a zvyků soudních*, jež zajisté již v ústním podání dospěly nevšední dokonalosti a ze všech památek asi nejdříve byly zaznamenány písemně. Nejstarší zákonník islandský nazývá se Grágás a vznikl na základě zásad, jež sestavil Islanďan Ulfljót, schválně se vydav do Norska, když všechen ostrov byl osazen, aby odtamtud přinesl právo pro všecky obce platné. Sbírka jeho také na prvním všeobecném sněmu ostrovním r. 928 byla vůbec přijata a pak r. 1117 od vybraných znalců právních vzdělána a po prvé písemně zaznamenána. Později ještě byla rozmnožena a jeví se nyní jako zákonník úplně národní, důkladný, v podrobnostech velmi důmyslný a jasný, a vydává krásné svědectví o vzdělanosti a právním vědomí národa již za těch dob pradávných. Když Island připojen byl k Norsku, král Hákon Hákonarson nařídil vzdělání nového zákonníka, jenž nazýval se po něm Hákonarbók a pro kruté tresty, jež určoval, Járnsída (železný). Však teprve za nástupce Hákonova Magnusa dokonáno a poněkud pozměněno jest dílo, jež platnosť má od r. 1280 v některých, zvláště agrárních příčinách podnes. Podle Jóna Einarssona, jenž práce o něm nejvíce se účastnil, zákonník tento nazývá se Jónsbók. Když zavedeno křesťanství, sestaveny jsou také zákony církevní. První sbírka jich vydána r. 1123. (Kristinrèttr hinn gamli, t. j. starý) a platila do počátku XIV. stol., kdy nahrazena zákonníkem novým (Kristinrèttr hinn nýi).

Zvláštním zjevem ve staroseverské literatuře konečně jest spis *Konungs skuggsjá* (královské zrcadlo) z první polovice XIII. století. Jest to hovor otce se synem, v němž muž nějaký ušlechtilý, duchaplný a důkladně vzdělaný složil vážné zásady životní filosofie a mravouky. Mluva jest lahodna a kniha nad míru zajímava i po stránce kulturně historické.

Staroseverská literatura, jejíž hojné květy tuto jsme přehledli, končí XIV. stoletím. V Norsku po té zavládla mluva i písemnictví podstatou *dánské*. Na Islandě starý jazyk severský velmi málo se změnil, a po delší přestávce, asi od XVII. století přes nepříznivé poměry, zvláště klimatické, rozvíjí se zase čilý život literární, založený na vzpomínkách a pokladech minulosti. A hledímeli k nepatrnému počtu Islanďanů — jest jich sotva více nežli 70.000 — musíme produkci jejich nazývati velmi bohatou. Však přehledem jejím nechceme již unavovati čtenáře, a přistoupíme budoucně k užšímu úkolu, k literatuře švédské.

(Dokončení.)

Ruská literatura r. 1888.

Píše

Jaromír Hrubý.

II. Výpravná prosa.

(Dokončení.)

ázovitý N. S. Lěskov, jehož specialitou je pravoslavné duchovenstvo, bílé i černé, a vše, co s ním souvisí, vydal v Laciné knihovně Suvorina dvě další povídky: *Očarovanyj strannik* (poutník) a *Zapečatlënnyj angel.* První obsahuje vypravování toulavého mnicha o jeho životě a podivuhodných příhodách od dětství až do 50. roku, kdy vstoupil do kláštera. Ivan Averjanovič se narodil nevolníkem, vytrpěl mnoho strastí od zlého pána a uprchl od něho teprv tehdy, když jej odloučili od jeho zamilovaných koní, jimž rozuměl a jež uměl výborně krotiti, i posadili ho do zahrady, kde mu poručili tlouci štěrk na cesty. Připojil se k tlupě cikánů a kradl s nimi koně, ale utekl brzy i od nich, protože se mu příčilo krásti. Byltě člověkem od přírody dobrým a úmyslně hřešiti neuměl, ač nevolky natropil i zakusil mnoho zla. Po rozličných dobrodružstvích dostal se do stepí Ryn-peski ke Kirgizům, kteří si ho tak zamilovali, že ho nechtěli od sebe pustiti. Aby jim tedy neutekl, podřezali mu žíly na patách, tak že se dlouho mohl vláčeti jen po kolenou. Na důkaz své lásky a úcty dali mu dvě ženy. Tak prožil u Kirgizů 12 let. Konečně však se mu podařilo uteci, byl však na svých potulkách chycen a jako prchlý nevolník poslán nazpět k pánovi, který ho napřed citelně potrestal a pak ho odpustil na obrok. Stal se nunvářem, byl ve službě u dobrého remonteura, jehož by byl do smrti neopustil, kdy by nebyl „po prostotě duše" zabil cikánku, kterou pán jeho opustil. Dal se pod cizím jmenem na vojnu, konal divy chrabrosti a stal se až důstojníkem. Když vysloužil, dal se k divadlu, hrál paňácu v balaganech, a když se mu zprotivilo i toto zaměstnání, dal se do kláštera. Ale ďábel ho pokoušel i v tomto přístavu míru, tak že ho igumen posadil do vězení a uložil mu trest mlčení. Zde počal „prorokovati." Igumen prorokování hrubě nevěřil, nýbrž soudil, že se Ivan zbláznil, a povolal k němu lékaře, jemuž vězeň vypravoval svá dobrodružství. Na radu lékařovu vězně propustili na svobodu a dovolili mu putovati znova po svaté Rusi.

V povídce Zapečetěný anděl uvádí nás spisovatel do společnosti rozkolníků a vypravuje, jak artěl zedníků rozkolníků přišla o zázračnou ikonu, i co podnikala, aby ji dostala nazpět. Zedníci stavěli most přes Dněpr. Vše šlo, jak se sluší a patří, až tu jednoho dne přijede komise a zkonfiskuje všechny rozkolnické obrazy, mimo jiné i starožitného anděla, jemuž komise přiložila na tvář úřední pečeť. Zedníci se zarmoutili. V práci je stíhají nehody, kteréž oni připisují ztrátě anděla, a proto počínají vyjednávati o jeho vrácení. Anděl se však zalíbil archijereji, kterýž si ho zavěsil u oltáře v kathedrálním chrámě. Našli

tedy dovedného malíře, jenž zhotovil kopii; podnikatel stavby, Angličan, jenž miloval své dělníky, ukradl obratně ikonu z chrámu, a byl hotov pověsiti na její místo kopii. Avšak bylo třeba položiti i na ni zprvu úřední pečeť, a toho se nikdo nechtěl odvážiti. V nouzi pomohla žena Angličanova. Zatím se naskytla nová překážka. Chrám se nalézal na druhém břehu Dněpru a přepraviti se přes řeku bylo obtížno, protože se na ní hnul led. Jeden z dělníků s nasazením života se přeplavil, při tom však se obraz smočil a nový anděl ztratil pečeť. Stařec rozkolník tak se ulekl, že se bez dalšího rozmýšlení odebral k biskupovi, vrhl se před ním na kolena a ze všeho se zkroušeně vyznal. Archijerej užil té příležitosti, přesvědčil rozkolníky o jejich poblouzení a přivedl je k pravoslaví. V povídce kromě zajímavého děje nachází se mnoho podrobností ze života rozkolníkův a mnoho velmi cenných zpráv o „izografii", malování starých ikon. Obě povídky Lěskova vypravovány jsou zajímavě, vtroušeno do nich mnoho humoru, osobnosti podány jsou plasticky a při tom jsou prosty obvyklé vady Lěskova, přílišné rozvláčnosti.

Veselý patron jest N. A. Lejkin, jenž ve svých náčrtcích má jediný účel: čtenáře na chvíli rozesmáti. Po uměleckých vavřínech netouží, důmyslnou komposicí a zauzlováním děje si hlavu neláme. Nevinná anekdota, slovní hříčka, několik nově zachycených slov z kupeckého jargonu je mu za ně dostatečnou náhradou, a v jeho rukou stávají se výdatným nástrojem na polehtání branice. Lejkin čerpá látku ke svým náčrtkům a „scénám" z té třídy městského obyvatelstva, jejímiž nejintelligentnějšími představiteli jsou polográmotní kupci se svými mládenci, rozliční podomní obchodníci, hokynáři a písaři, a která se končí lokaji, kuchařkami a nádenníky. Též nový „román" Lejkina, pojmenovaný *Satir i nimfa, ili pochoždenija Trifona Ivanoviča i Akuliny Stepanovny*, pohybuje se ve kruzích kupeckých a psán je pro čtenářstvo nevybíravé, nevyhýčkané. Starý kupec se zamiloval do mladé kuchařky, která se však nedovede ubrániti před soupeřkou. Ze vzniklého boje vyjde jako vítěz mladý mužík, jenž uměl využitkovati situaci. Druhá nová publikace téhož autora, *Puch i prach*, jest sbírkou kratičkých náčrtků o směšných příhodách starých známých Lejkinovských typů.

Nejplodnějším beletristou je nyní V. I. Nemirovič-Dančenko. Minulého roku vydal neméně než pět nových knih. První kniha obsahuje román *Kulisy* a dvě novely: *Staryje věnki* a *Svojim sudom*, vzaté vesměs z kruhů divadelních. V kulisách líčí se boj mezi slávou divadelní a tichým štěstím rodinného života. Nina Borisovna, nadšená pro divadlo, vstupuje na scénu, kde ji očekává sláva, díky několika osobnostem, které z nekalých zámyslů zvětšují význam této herečky. Když se však Nině otevrou oči a ona pozoruje, že se nachází na pokraji propasti, opouští svůdná prkna a béře si skomného továrníka, u něhož jí nečeká sice sláva, za to však opravdové rodinné blaho. — Novela Staré věnce předvádí nám stařičký párek vysloužilých herců, jimž na sklonku klopotného života zbyly hlad a vyschlé bobkové věnce. Třetí novela odehrává se na Balkáně, kde ruští důstojníci zachraňují zpěvačku Italianku, jež upadla v osidla nesvědomitého kuplíře.

Druhá kniha Dančenkova *Vsesvětnyj brodaga* (tulák) popisuje neuvěřitelná dobrodružství jakéhosi ruského knížete, jenž prohýřiv své jmění toulá se po starém i novém světě, stává se mořským loupežníkem, podloudníkem, je ve styku s italskými rybáky, španělskými toreadory, s matrosy, pouličnými zpěváky a vůbec se všelikými živly, jež mohou knize autorově dodati effektu a napínavosti. Světový tulák je charakteristickým spisem Dančenkovým. Je to vypravovatel velmi živý, nadaný, zajímavý, ale nemůže za své péro, musí přeháněti. Jeho nešťastná touha po laciných effektech kazí dojem jinak velice dovedně komponovaných prací. Ne bez příčiny a bez zásluhy překrucují Rusové jeho jmeno v „Nevměru-Vrančenko."

Pravděpodobnější je třetí kniha *Monach* (mnich), k níž prý látku čerpal za letního pobytu na klášterním ostrově Valaamě na Ladožském jezeře. Jest to historie mladého boháče, který si vyhledal samotu na ruském Pathmose, byl však okolnostmi donucen, vrátiti se do hříšného světa a zápasiti s jeho svůdností. Alexandr, syn kupce milionáře, rostl v domě otcovském odstrkován a nemilován. Následkem toho stal se mu život protivným, i odhodlal se hledati mír v klášteře. Na Valaamě se usadil na opustěné skále a oddal se mlčelivosti. Sami řeholníci se divili vytrvalosti jeho. Brzy se otec roznemohl, i psal synovi, aby se vrátil, jemu odpustil a oči mu zatlačil. Na rozkaz igumenův jde tedy Alexandr z kláštera. V zápase se svůdností světa málem by byl podlehl. Přítelkyně z dětství jeho, Kaťa, usmyslila si v dorozumění s jeho bratrem zachrániti jej, a předstírajíc náklonnosť k němu, stala se již jeho nevěstou. V poslední chvíli však Alexandr prohledl, seznal, že Kaťa vřele miluje jeho bratra, vzdal se její ruky i svého podílu na jmění otcovském a vrátil se do kláštera.

Ve čtvrté knize, nadepsané *Nezamětnyje geroji* (Nepoznaní hrdinové) vypravuje se v pěti povídkách o lidech, činících dobré skutky, aniž jich jiní pozorují. Ovšem všude jsou to případy neobyčejné. Tak na př. v povídce Sčastje Ivana Nepomňaščago vypravuje se o tuláku, jenž jako chlapec byl doma předmětem obecné nenávisti a proto sám také na všechny zanevřel, tak že žil v lidské společnosti jako vlk. Cestou do Sibiře uprchnuv průvodčím ukrýval se nějaký čas v lese. Tu nalezl náhodou děvčátko plačící na prsou zbloudilé, hladem zemřelé ženy. Tulák se ujímá děvčátka a pečuje o ně, jako nejstarostlivější otec, našed v něm své štěstí.

Nejlepší z nových prací Dančenkových jest allegorický román *Semja bogatyrej* (Rodina bohatyrů). Autor představuje čtenáři tři bratry Anisimovy: Petr Nikolajič jest bohatý, rozšafný továrník, jenž vydržuje na půl druhého sta závodů a v nich živí skoro celou gubernii; mladší Nikodém založil nevelký klášter a povznesl jej tak, že se stal pramenem osvěty, mravnosti a vzdělanosti v celém okruhu; konečně nejmladší Sergěj, voják, vlastní hrdina románu, jsa teprv 28 let stár, podmanil již tři středoasijská chánstva. Ale, poněvadž se jeho síla stala závistníkům nepohodlnou, byl odvolán do Petrohradu. Zde však nevydržel, obrátil se k bratru továrníku a pomáhá mu svými vědomostmi. V Petrohradu měl před svým odjezdem dva romány; jeden s operetní zpěvačkou Něžinou, druhý s Annou Torackou, kterou za-

chránil na pokraji záhuby, když se chtěla obětovati pro matku. Torackou posílá na jeden bratrův závod, kde se stává učitelkou. Něžina se Sergěje nespouští a provází ho všude. Ale ani u bratra Sergěj dlouho nevydržel. Neshodli se a proto, když vypukla turecká vojna, odchází na Balkán, kde dělá nové divy. Scény na bojišti, všeobecné sklamání po příměří a následkem Berlínského kongresu jsou vylíčeny znamenitě. Je po válce. Sergěj nenachází doma působiště; odjíždí tedy do Vídně „hýbat slovanskou věcí.“ Petr utrpěl za války ohromné ztráty. Prosí za výpomoc vládu, jež na konec pomůže, ale za podmínkou státní kontroly nad podnikem. Státní kontrola přivede však závody k úplnému úpadku. Konečně i Nikodéma vyštvou z jeho kláštera a on putuje kamsi do vzdálených pouští kázat evangelium. Kromě hlavních tří osob jsou v románě zajímavé episody: kupec Taranov, jenž po celé Evropě rozbíjí hospody, divadelní podnikatel Verstakov, jenž si podmanil celou Moskvu a m. j. Čtenáři, trochu jen zasvěceni v ruské poměry, poznávají tři bratry bohatýry, továrníka Malcova, mnicha otce Paisije a vojína Skobeleva, kteří representují v románě tři hlavní živly, na něž se upírá moderní síla vzdělané Rusi: průmysl, pravosloví a hrdinství ruské armády. Celek pak představuje znamenitý obraz současné Rusi, v níž všude kypí síla, ale buď nenachází předmětu, na nějž by se vrhla, aneb se jí staví v cestu nezdolné překážky, když si našla působiště.

Z řad nejmladší generace ruských novelistů zmizel Vsevolod Michajlovič Garšin, jenž zemřel 24. března 1888. Spisy jeho byly vydány po smrti ve dvou svazcích *Pervaja* i *Vtoraja knižka razskazov*. Garšin byl z nejschopnějších novelistů mladší generace, a náhlá smrť, kterou si způsobil v návalu šílenosti, dotkla se hluboce četných jeho přátel. Právem psal o něm Arseňjev ve Věstníku Evropy, že jeho úmrtím „pohřbeny naděje ruské literatury.“ Turgeněv ve svých dopisech nazýval Garšina „rozhodným, původním talentem.“ Předčasná smrť a před tím duševní choroba, jež několikrát přerývala na delší dobu jeho literární činnosť, nedaly schopnostem jeho rozvíti se v plný květ, jež mu zabezpečují trvalou památku. Míníme tu především jeho vojenské povídky *Četyre dňa*, *Trus* (Zbabělec) a *Vospominanija rjadovogo Ivanova*, v nichž složil své vlastní dojmy z války rusko-turecké, které se účastnil jako dobrovolník. V ruské literatuře psal lepší vojenské povídky pouze Lev Tolstoj. Líčení vojny v povídkách Garšina je zcela realistické, ale zůstává uměleckým, an autor neupadá v holý protokolismus. Praví se, že ku psaní ho povzbudily vojenské obrazy Vereščagina, neméně však působil na něj vliv Tolstého. Zcela originálním umělcem a bystrým psychologem jeví se Garšin v dojemné povídce *Krasnyj cvětok*, kde líčí šílence, jenž chce zbaviti svět zla, a maje makový květ za vtělení všeho zemského zla, s ohromným sebezapřením je utrhne, na svá prsa schová a je přesvědčen, že zlo sice vnikne do něho i zahubí jej, za to však že svět bude od něho osvobozen. Dost možná, že v Červeném květu vylíčil Garšin episodu ze svého vlastního, nešťastného života. Neobyčejným jemnocitem prodchnuta jest allegorie *Attalea princeps*. Palma roste ve sklenníku, a nikdy dosud nebyla na svobodném vzduchu. A jí se chtělo svobody. Vzpřímila hlavu,

prorazila střechu sklenníku, a touha její konečně splněna: octla se na svobodě. Ale jak se sklamala! „A to je vše, proč jsem se trápila a soužila tak dlouho?“ Byl pozdní podzim, když Attalea princeps vzpřímila svou korunu nad rozbitým oknem. Padal sychravý deštík se sněhem; vítr poháněl nízké, šedé, rozervané mraky. Jí se zdálo, že mraky ty ji obkličují. Stromy byly už holé a zdály se jakýmisi neforemnými mrtvolami. Jen na sosnách a na jedlích byla tmavozelená chvoj. Mrzutě pohlížely stromy na palmu, jako by jí říkaly: Zmrzneš! Ty nevíš, co to je mráz. Ty neumíš trpěti. Proč jsi vyšla ze sklenníku? A palma chápala, že pro ni je vše ztraceno. Pomalu zmrzala. Pod střechu vrátiti se už nemohla. Musila státi na mrazivém větru, trpěti dotýkání ledových sněžinek, dívati se na špinavé nebe, na žebráckou přírodu, na špinavý zadní dvůr botanické zahrady. Co tu tklivé poesie v prostých, nehledaných slovech! — Garšin psal i několik humoristických povídek, jako *Medvěd*, *Povídka o tom*, *co nebylo* a j. Menší cenu má delší novela *Nadežda Nikolajevna* a tendenční náčrtek *Umělci*, v nichž se dal svésti cizími vzory a úspěchu se nedodělal. — Památce Vsevoloda Garšina věnovány dva literární sborníky „Krasnyj cvětok“ a „Pamjati Garšina,“ v nichž složeny literární příspěvky četných přátel zvěčnělého, mnoho biografických zpráv a vzpomínek na něho.

Jos. Jasinský (jenž psával dříve pod pseudonym. Maxima Bělinského) vydal dva romány *Iskra božija* a *Velikij čelověk*. Jiskra boží tkvěla v mladé dívce, kterou vrozené schopnosti vábily na scénu. Ale její mladý život je otráven láskou k nehodnému, spustlému herci, jenž ji nejen přivádí do nouze, nýbrž zaplete i do politického zločinu. Její nevinnosť se sice dokáže, ale její život je ztracen. Byvši vysvobozena ze žaláře umírá po porodu. Do hlavní osnovy vetkáno dovedně mnoho zajímavých episod, jež s hlavním dějem splývají ve zdařilý, přesně zakončený obraz. — Ve Velikém člověku vylíčen antikvář prodávající staré obrazy. Má několik starých kopií, jež pokládá za drahocenné originály a sní o takovém bohatství, že zastíní Rothschildy. Sousedé zneužili jeho lehkověrnosti, připravili jej o nevelký majetek, načež on ze zoufalství rozbil na třísky, co mu zbylo v krámku, až ho policie zadržela a odvezla, kam patřil — do blázince.

Mnoho zajímavého nachází se v povídkách D. Mamina, jenž se podpisoval dříve *Sibirjak*. V Moskvě vyšel první díl jeho sebraných prací pod záhlavím *Uralskije razskazy*; obsahuje osm povídek. Mamin jsa rodákem oněch krajů, zná je ze zkušenosti a sděluje mnoho nového o zvláštnostech obyvatelstva Uralského, o zlatokopech, o místních boháčích, utiskujících pracovní lid, o tamních činovnících, staroobřadcích, uprchlících ze Sibiře atd. Materiál, jak patrno, velmi bohatý. Škoda jen, že Mamin velmi často je pouhým protokolistou, podávajícím čtenáři surový, umělecky nezpracovaný materiál, čímž připravuje své spisy o dobrou polovinu ceny. — Podobného rázu jsou jeho náčrtky *Na kumys*, jež byly tištěny v Ruské Mysli a v nichž se líčí velezajímavý život v kozácké stanici při Urále, kirgizské stanoviště ve stepi, život v kibitce, způsob léčení kumysem a jiné podrobnosti života v dalekém kraji, čtenářstvu zcela neznámém.

Z velkého počtu literátů, kteří nedávno počali svou dráhu, došli všeobecného uznání novelisté Čechov a Korolenko. Nevšednímu nadání Antona Čechova dostalo se minulého roku tak říkaje úředního potvrzení tím, že ruská akademie náuk přiřkla mu poloviční Puškinskou cenu za povídky *V sumerkách*, vydané r. 1887. Ve zprávách akademie odůvodňuje se přiřčení ceny tím, že v krátkých povídkách Čechova „jest nade vši pochybnosť patrný talent ke kreslení obrazů z přírody a bytových scén, časem i k uměleckému líčení charakterů jednajících osob, při čemž se pozoruje dovednosť, jedinou črtou doplniti obraz, sděliti čtenáři to, co se sběhlo mezi jednajícími osobami do toho okamžiku, o němž je řeč.“ Referent (akademik Byčkov) želí pouze, že autor píše příliš krátké věci, jež jako by jen nahodile zachycoval na papír. Nicméně uznává, že má Čechov „mnoho pozorovacího talentu; osoby, líčené v povídkách, vyznačují se životní pravdou . . . Jazyk jest živý, ač tu a tam nedosti praecisní.“ Úsudek tak přísných soudců, jako jsou členové ruského oddělení akademie, je nejlepším svědectvím literárního významu Čechova. Nová sbírka povídek, kterou r. 1888 vydal pod záhlavím *Razskazy*, v ničem neodevzdává předešlým jeho pracím, a vyniká nad ně tím, že obsahuje i jeden obsáhlejší obraz, *Stęp*. Ovšem ani Step není novelou nebo povídkou, nýbrž jest to řada obrázků a scén, jež jsou dosti volně mezi sebou spojeny. Hlavní osobností je v nich Jegoruška, devítiletý klučík, jehož strýc, kupec, veze do gubernského města na gymnasium. S nimi jede duchovní otec Christofor a kočí Kuzmičev. Vedle nich vystupují na scénu židé ve stepní krčmě, ovčáci, vozkové a mužíci nocující ve stepi. Děje náčrtky nemají: jsou složeny jen z rozprav a popisů. Za to jednotlivé obrázky jsou hotovými perlami: tak na př. líčení parného letního dne ve stepi, odpočinek na břehu říčky, večer v židovské krčmě, oboz zastížený v noci bouřkou a j. Čechov je už mistrem v hledání epithet; jediným slovem přinutí čtenáře pohlížeti na věc očima autorovýma. Ostatní náčrtky ve sbírce Čechova jsou kratší; některé jsou jen rozvedenou anekdotou. Z nich zamlouvají se zvláště náčrtky *Pismo* a *Pocěluj* (Hubička). V prvním z nich vystupují tři osoby: vikář, jeho jáhen a pop Anastasij, jenž z trestu nesmí konati bohoslužby. Jáhen má nezdárného syna. Na jeho prosbu diktuje mu vikář psaní k synovi, v němž mu činí trpké výčitky a hrozí mu prokletím. Ale pop Anastasij se ujímá chybujícího a připomíná otci jeho, že karatel se vždycky najde, milujících však že je málo. Slovy těmi zmírní hněv otcův a zachrání syna před kletbou rodičů. V Hubičce provedena je zdařilá charakteristika dělostřeleckého důstojníka samotáře Rjaboviče, v jehož nudný, všední život šlehl náhle paprslek radosti: mladá, hezká dívka ho znenadání políbila. Ale paprslek zmizel beze stopy; ukázalo se, že Rjabovič obdržel hubičku z nedopatření, a když se o tom přesvědčil, stal se mu svět ještě všednějším a nudnějším, než dříve. Povídka bez zápletky, bez děje, ale zpracována rozkošně.

Také Sever. Věstník přinesl z péra Čechova dvě nové povídky *Ogni* a *Imeniny*. V obou se jeví autorova snaha po rozsáhlejší komposici, s výsledkem však nestejným. Kdežto Imeniny, složené opět z řady drobných obrázků, vynikají všemi přednostmi Čechova. Ohně

zůstávají pozadu za jinými jeho pracemi. Inženýr, nacházející se při stavbě železnice, varuje mladého technika před pessimismem, a na důkaz, jak může býti pessimismus škodným, vypravuje mu událosť ze svého života, jak kdysi sám byl také pessimistou, svedl ženu jakéhosi ničemy a pak, trápen výčitkami svědomí, div neskončil samovraždou. Vypravování inženýrovo nejen že je nezajímavo samo sebou, nýbrž nemá ani pranic společného s pessimismem. Ve Jmeninách líčí se duševní stav mladé, po prvé těhotné ženy v den mužových jmenin, jež následkem přílišné únavy končí předčasným porodem. I příroda i lidé našli zde v Čechovu opět dovedného kresliče, zaníceného láskou k živému tvorstvu i k mrtvé přírodě.

Vlad. Korolenko uveřejnil v žurnálech tři nové, pozoruhodné práce. V první, nadepsané *Po puti* (Cestou), předvádí scény ze života sibiřského. Odsouzení zločinci a tuláci táhnou se ženami a dětmi po široké cestě. Vojáci, kteří mají bdíti nad pořádkem v transportě, spí klidně na vozech, a „artěl“ vede starý tulák, dvanáctkrát už uprchlý ze Sibiře a vracející se tam nyní po třinácté. Za soumraku přichází transport na etapní stanici. Tam je očekává inspektor, u vchodu do ohrady sedí prodavačky z blízké vsi s laciným potravinami. Druhého dne je odpočinek. Trestanci po vsech sbírají almužnu a dělí se o ni. V noci starosta artěle si zabouří, vznikne rvačka, ale trestanci sami brzy zjednají pořádek. Ze zástupu káranců vyniká několik typů. Máme tu nedosti určitý obraz „bárina“ Zalesského, k němuž se ostatní trestanci chovají s nedůvěrou; podrobně propracován je obraz „starosty“ Panova. Je tulákem od dětství, ale má neodolatelnou touhu spatřiti své sestry v rodné vesnici, a proto stále prchá z vězení i ze Sibiře, a probírá se uprostřed všemožných nehod a nebezpečí ke vzdáleným sestrám, ale vždy marně, po každé upadá do rukou spravedlnosti a vrací se na Sibiř. „Vždyť sestra první přivede policii, vrátíšli se do vsi,“ vysvětluje Panovu dobrosrdečný inspektor, jenž před trestanci napomíná dozorce věznice, aby se měl na pozoru, že nedá ubližovati vojáku a vězni. — „A jestliže tě polituje sestra, zradí tě její muž.“ Smutná pravda slov inspektorových dojala starostu tak, že si pod rukou zjednal vodku a opil se až do zběsilosti. — Celý náčrtek je velmi pěkně vypravován, prostě, bez frásí a nadsazování. Každá věta, ať líčí lidi nebo přírodu, dýše životem, pravdou. Překrásné jsou obrazy na př. večerního soumraku, když se artěl blíží k stanici, nebo ranního svítání, kdy na dvoře stanice před nastoupením další cesty starý Panov hřeje v kotýlku mléko pro plačící děcko jakési arrestantky.

Ve svět docela jiný uvádí nás náčrtek *Nočju* (V noci). Líčí, co se děje v dětské světnici v noci, kdy na dvoře se lije déšť, vítr skučí ve větvích stromů a v druhé polovině domu se rodí dětem maličká sestra. Déšť probouzí děti. Slézají s postele, obklopují svíčku v úhlu komnaty, naslouchají různým zvukům, připomínají si, že dle slibu chůvina brzy jim přibude sestra, a vysvětlují si, odkud se berou děti: nalézajíli je náhodou pod lopuchem, čili je spouštějí po zlaté niti s nebe, aneb máli pravdu žid Moško, jenž vysvětluje narození dítěte dvěma anděly, z nichž jeden přináší novou duši na svět a druhý odnáší jinou ze světa. Proto prý rodička stůně, a Bůh v poslední okamžik

usoudí, který z obou andělů má konati svou povinnosť, anděl smrti, či anděl života. Konec povídky odehrává se ve světnici novorozence a kazí tklivý dojem dětského hovoru zbytečným cynismem příbuzného studenta. Jistá část ruské kritiky chválí Korolenku za tendenčnosť některých jeho spisů. Pro ně bez pochyby připojil neharmonické zakončení krásné jinak povídky V noci. Pro ně napsal i obšírné vypravování *S dvuch storon*, jež bylo otištěno v Ruské Mysli. Autor hned předem oznamuje, že píše s tendencí. Po přečtení povídky se čtenář pohříchu táže, co že bylo vlastně tendencí spisovatele? Nuditi rozvláčným líčením nemožných scén, zaznamenáváním nemožných rozhovorů? Rozumíme jen jedné tendenci v beletrii: psáti pravdu v umělém zpracování. Pravda bude za sebe mluviti již sama, a netřeba čtenáře upozorňovati, že má co činiti s tendencí. Blouznění „o velikém národě Samojedů a slavné jich minulosti“ bude vždy nesmyslem, jako je nepravdou nemotorný úskok „Amerikánky,“ jež se vdává „na oko,“ aby se zmocnila svého věna a mohla ujeti do Ameriky, jako je nemožností zamilovaný student, jenž se dává s Amerikánkou oddati a pak ji dobrovolně dá ujeti do Ameriky, kdežto sám se jde vrhnout pod železniční vlak. Korolenko je beletristou tak nadaným, že nemá proč se ucházeti o přízeň té či oné koterie. Nejoprávněnější soudce, široké obecenstvo, práce jeho již po zásluze ocenilo, a hlas strannické kritiky nezvýší ani nezmenší jeho slávy.

Ivan Ščeglov vydal dvě nové práce: *V gorach Kavkasa*, dramatisované obrazy z Kavkazkých lázní, a povídku *Klasik i generalša*. V obou spisech líčí se s komické stránky mravy ve skupině proslulých Kavkazkých lázní, jichž střediskem je Pjatigorsk. Obě práce se navzájem doplňují a svědčí znova o vytříbeném pozorovatelském nadání autorově, o jeho umění rozdělovati pravidelně světla a stíny, zachycovati komický moment ve všedních jinak událostech, v nichž se účastní množství různorodých typických navštěvovatelů lázní.

O mnoho níže stojí práce G. A. Mačteta, jenž nevyšel ještě z kvašení a proto ve svých spisech vedle čistě uměleckých obrazů podává věci nezralé, v nichž výraznosť případného slova zaměňuje frásovitou, bombastickou mnohomluvností. Svoji nevyspělosť prozrazuje i bažením po laciných effektech. V nových jeho plodech bijí tyto vady více do očí, než v pracích starších. Během r. 1888 vyšli jeho povídky: *Žid* a *Siluety*. Žid se praesentuje obecenstvu ve čtyřech momentech svého života: jako gymnasista, jenž zachraňuje své spolužáky, jako posluchač university, jenž překvapuje svou chladnokrevností a velkodušností při souboji (žid na souboji!); pak jako chrabrý dobrovolník (!) v srbské válce a konečně jako lékař, jenž sebezapřením léčí účastníka protižidovské bouře. Mačtet bere hotový uzel, neptá se, kde a jak vznikl, nýbrž ukazuje ho obecenstvu z různých stran a při různém osvětlení. Tak si počíná i v povídkách, vydaných pod záhlavím Siluety, kde se opakuje tytýž doslovně i děj Žida; tytéž chrabrosti a velikodušnosti v srbské vojně, v poměru ke gymnasistům a universitním posluchačům. Jiného rázu, za to zcela fantastická je povídka *Jmenem zákona*. Nedlouho po reformě soudů shlukli se dělníci, pracující na dráze, proti inženýrovi, jenž je utiskoval. Bouře hrozí vážnými následky, ale

tu uprostřed hlučící tlupy objeví se nový prokurátor, s ním přichází smírčí soudce, a slovy „Jmenem zákona!“ utiší rázem celou bouři. Inženýr bledne, policejní hejtman se třese, dělníci padají na kolena, a smírčí soudce vynáší rozsudek. Ale autor zapomněl, že prokurátor nemá práva zakročiti, pokud nebyla podána žaloba, smírčí soudce že je soudcem jen ve své kanceláři a mimo ni je prostým občanem, i nemůže tedy na ulici vynášeti rozsudky, vůbec, že celý děj je nemožný a tvoří pouze laciný effekt. Obsahu odpovídá i forma, sloh zrovna klokotající bombastickými frásemi, nahromaděnými řečnickými figurami. Vzrušená fantasie autorova hledá slovo pro to, co cítí, ale nenachází ho, a proto hromadí slova v nekonečné periody, v nichž se opakují tytéž obrazy, jen jinými slovy. Toho nebylo v Mačtetových sibiřských povídkách, jež zůstávají proto nejlepším ze všeho, co dosud napsal.

Kníže Dmitrij Golicyn, jenž se pod pseudonymem Muravlina záhy stal populárním hlavně ve vyšších kruzích obecenstva, vydal sbírku povídek *Kňazja* a jiné. Jako v starších románech, tak i v nových povídkách líčí rodinné scény bez ohledu na sociální a politické postavení líčených osob, čímž se práce jeho stávají jednostrannými a bezbarevnými, neboť odloučiti rodinný život od života veřejného, zejmena život osob vyšší společnosti, s níž se autor výhradně obírá, je nemožností. Za to zná Golycin výborně onu vyšší společnosť, s níž si vybírá látku pro své romány, umí pěkně vypravovati, líčiti vášnivé scény, veselé pitky, plesy a vše, co patří k „světu.“ Na spisovatelskou nesmrtelnosť patrně nepomýšlí, a pro ukrácení dlouhé chvíle jsou plody jeho literárního sportu zcela spůsobilé.

Z mladších spisovatelek upoutala k sobě pozornosť Olga Šapirová; vydala *Pověsti i rasskazy*, v nichž umístila sedm novel a povídek. Látku čerpá z prosy rodinného života, ale mají se temné jeho stránky obarviti ještě více na černo a z obyčejné prosy dělati tragédie. Povídky její postrádají proto pravdivého základu a tragické effekty jsou přitaženy za vlasy. Všichni její hrdinové budí úžas neb ošklivosť. V jedné bratr podrývá štěstí druhého bratra a svádí svou švakrovou; v druhé muž mučí svou ženu, jež od něho prchá a ze msty k mužovi ubližuje člověku, vroucně ji milujícímu; ve třetí syn ničí naděje rodiny, jež ho vychovala: ve čtvrté vdova z nepochopitelného rozmaru se nechce vdáti za svého milence, jenž se náhle mění v nápadníka její dcery atd. Všude tma, hoře, slzy, zoufání, nikde ani jediného paprsku světlého, ani jediné radostné scény. Tak smutným svět dokonce není, jak jej líčí Olga Šapirová.

Z ostatních spisovatelek uvádíme ještě K. V. Nazarjevu, jež vydala román *V tiskach* a dvě novely, v nichž smyslná láska a manželská nevěra hrají hlavní úlohu, — pak pseudou. Karenina, jejíž román *Musja*, tištěný ve Věstníku Evropy, vzbudil pozornosť. Karenin je opakem Šapirovy; líčí samé radostné scény, bály, pikniky, vyjížďky, milostná dobrodružství, projížďky na saních, bazary atd. V první části je hrdinka Musja hezounká, milá dívka, jež jako motýlek poletuje s kvítku na kvítek. až si spálí trochu křídélka. Ve druhé části je už paničkou a šťastnou matkou hezky oblečených a zdvořilých dětiček. Muž se zaměstnává vojenskou službou a panička jezdí zas po plesech,

bazarech, večerech a z dlouhé chvíle osnuje milostná dobrodružství. Při tom, při všem živý, zajímavý dialog, pěkné obrazy přírodní à la Turgeněv, ba i psychologické analysy à la Tolstoj činí nový román příjemnou lekturou za letní siesty.

K závěrku ještě několik jmen významu podřízeného. Evg. Lvov, jenž píše politické korrespondence do Nového Vremene pod jmenem Russkij Strannik, vydal sbírku povídek, nazvaných *Pravdivyje razskazy*, k nimž sbíral materiál během svých potulek po všech koncích Ruska. Pravdivými je nazval proto, že prý jsou sosnovány na skutečných událostech. Ovšem i v nich hraje politika skoro význačnější úlohu než beletrie. D. A. Linev uveřejnil náčrtky a povídky ze života vězenského *Sredi otveržennych* (Mezi zavrženými). Scény, jichž svědkem byl autor v žalářích, vtiskly se mu patrně hluboko do paměti a působí hluboký dojem i na čtenáře. Takové jsou na př. loučení odsouzenců s příbuznými, cikán, prosící krasavici ženu, aby ho následovala do Sibiře a j. Kniha má kromě literárního významu ještě druhý účel: obrátiti pozornost představených na plané formálnosti a nedbalosť dozorců, které zbytečně stěžují již tak nesnesitelný život odsouzenců. Na konec podává autor v náčrtku *Triždy klejmennaja* ruským právníkům tvrdý oříšek, jak opatřiti zákonité občanské postavení ženštině, zrozené mimo manželství, nemající nijakých dokumentů o svém narození, následkem čehož nemůže vstoupiti v manželství a stává se matkou dětí, rovněž bezprávných jako matka.

A. N. Běžecký vydal v knize *Na puti* několik povídek že života důstojníků na pochodě, v nichž podává různá dobrodružství s dámami, markytány, v hospodách, v soukromých bytech atd., vesměs lehčího zrna. Významnější jsou A. Umaňského *Očerki zolotopromyšlennosti v Jenisejskoj tajgě*, v nichž autor na základě vlastních pozorování podává řadu obrázků ze života zlatokopů, ryžujících drahý kov v nepovědomých dosud pralesích na březích Jenisejských. Popis přírody v pralese, jeho zvířeny a podivuhodné květeny jakož i líčení sociálního postavení dělníků k pánům ryžoven, jich pachtýřům, úřadníkům a k policii mají význam i náučný. Podobného obsahu jest N. I. Naumova spis *Pautina*. Pavučinou nazvána tu veliká sibiřská ves, stojící na cestě, po níž se na podzim vracejí zlatokopové z ryžoven, nacházejících se v pustých pralesích. Po několikaměsíčné újmě ve všech radostech a příjemnostech života v Pavučině je očekávají krámy plné zboží, šatstva, obuvi, hospody a krčmy s pokrmy, vínem, vodkou, hudbou a svůdnými sirenami, jež lákají zlatokopy do svých sítí, obírají je do poslední kopějky a nutí zaprodávati se schválně sem vyslaným agentům ryžoven za laciný peníz na celoroční práci příštího léta. Spis Naumova, ač prost romantických zápletek, podává prostými slovy velmi mnoho poučného.

Začátečníkem v novelistice je Viktor Bibikov, jenž uveřejnil román *Duel* a knihu povídek *Razskazy*. V obou knihách je mnoho pozoruhodného, což svědčí o slušném nadání spisovatelově. Totéž platí o Apraksinu, autoru románů *V tiši nočnoj* a *Dělo česti*, řady povídek *Gore i radosť* a románu *Alzakovy*, s tím jen rozdílem, že Apraksin se snaží líčiti život vysokých kruhů, jež buď špatně zná,

nebo jich neumí kresliti. Ve sbírce povídek M. M. Kojaloviče zamlouvá se hlubokou procítěností novelka *Princessa Lotti*, v níž se vypravuje o strastech společnosti pídimužíkův, utiskovaných zlým principálem. — Román D. Stachějeva *Studenty* nepovídá o tom, co by vlastně nejvíc zajímalo, totiž o ruských posluchačích universit, pranic; ani jinak neposkytuje nic pozoruhodného. V *Inně*, románě jiného začátečníka Snětina, žena se zamiluje do jiného a chce opustiti muže. Tento jí poradí, aby prve, než se rozhodne, vzdálila se na krátko od něho i od předmětu své hříšné lásky, aby si všecko zrale rozmyslila a pak jednala, jak uzná za dobré. Žena poslechla a vrátila se k rodině. Provedení je však příliš slabé; žádný děj, samé suchoparné vypravování.

Vzácností v ruské literatuře jsou povídky ze života námořnického. R. 1888 uveřejnil pouze K. M. Staňukovič pět náčrtků toho druhu pod záhlavím *Morskije rasskazy*. Život námořníků na širém moři, daleko od rodiny, vylíčen pěkně. Autorův humanní názor na slabé a klesající se mile zamlouvá. I jinak je vypravování Staňukovičovo zdařilé.

Z nových básní Fr. Chalupy.

Poupátko.

Nemáš již tatíčka,
nemáš již, poupátko;
za ním tak za krátko
odešla matička.

Rtíky jak maliny,
vlásky jak havranní; —
kdo že tě zachrání
úrazu, skaliny?

Rozviješ v růžičku,
rozkveteš za krátko,
hezoučké poupátko. —
Jakou však družičku?

S tebou jde k oltáři,
s tebou jde do hrobu? — —
Příštích dnů podobu
kdo nám as ozáří?

Při pluhu.

Trpělivě
na své nivě
oráč za dne orá.

Věru třeba,
ať mu chleba
skýva neokorá.

V boji tuhém
jsou mu dluhem,
dlužnicemi hroudy.

Úvěr skýtá,
aby sytá
mohla býti země.

Na tom místě
klidí jistě?
Vědí boží soudy.

Zarachotí,
mrak se sroti
s mrakem, duní temně.

„Semhle — sem se račte postavit,“ staral se o ni dále, a chtě ji umístiti na nejlepší stanovisko, vzal ji za obě páže.

Poslechla jeho rady, ale pak hned opět od rukou jeho se uvolnivši hleděla svůj oděv uspořádati.

„Zde jsme jako pod krovem,“ pravila, „potom však bude cesta blátivá.“

„Tady v kopci nehrubě,“ poznamenal její společník, „tady je silnice tvrdá, jak po ní voda sběhne, možno po ní hned zase pohodlně jíti.“

„Ale což budeli pršeti hodně dlouho?“

Kronus mlčel, za to déšť jako by sám chtěl dáti odpověď, cedil se v hustých, šumivých pramenech.

„Pro Pána Boha —“ lekala se Andělka, „což kdy by to tímhle spůsobem trvalo celou noc?“

„Já bych se proto nic nehoršil,“ vyklouzlo myslivcovi polohlasitě z úst.

„Co pak myslíte?“ namítala dívka.

Když v tom pozdvihla ruce k hlavě, aby si upravila klobouk i vlasy, mladík zachytil levici její a přitlačil ji ke rtům.

„To ne,“ odpírala ona.

Musila však užiti síly, aby svou ruku vyprostila; při tom jí vrazila i do studeného kovu.

„Hleďte,“ pravila káravě, „uhodila jsem se o vaši dvojku.“

„Prosím za odpuštění — hned ji odložím!“ odtušil Kronus a smeknuv zbraň s ramene postavil ji ke stromu.

„Snad je nabita?“ ptala se slečna.

„Ani nevím . . .“

„Nesmíme o ni zavadit.“

„Vždyť ona tak snadno nespustí . . . Kam jste se, prosím, uhodila?“

Slečna odtáhla i ukryla ruku, které se myslivec opět chopiti chtěl.

„Už to nebolí,“ odpověděla.

„Nesmím se jí ani dotknouti?“

„Buďte hodný!“

Kronus nedbal tohoto napomenutí. Dívka od něho na krok ucouvla, ale on mžikem za ní postoupiv snažil se ji vzíti kolem pasu. Když ruku jeho odstrčila, chopil ji pojednou do náručí.

„Co počínáte?“ promluvila ona tiše, ale s přísnou vážností.

„Andělko!“ vydechnul on, jako by tonul a za pomoc i spásu prosil.

„Pusťte mě!“

On ji jen mocněji na prsa přivinul.

„Pusťte mě v tu chvíli!“ opakovala slečna, „sice zavolám Barušku!“

„Andělko! Milovaná, předrahá duše —!“

„Jak to se mnou jednáte?!“

„Jak mě srdce nutí! Dlouho jsem se přemáhal, dlouho jsem sám s sebou těžce bojoval — nyní už déle nemohu — musím vám vysloviti — —“

„Odstupte ode mne, pravím!“

„Ne, ty mně musíš dopřáti sluchu!“

„Ani slova nechci slyšeti, pokud mne nepustíte!“

„Nemohu!“

„Vaše jednání jest nehodné! Chcete mermomocí, aby nezůstalo tajno, abych zavolala svědkyni —“

„Nečiňte toho!“ řekl mladík hrozivě.

„Jak bych neučinila?“

„Zvolejte — a přikvačí neštěstí!..“

„Pane Kronuse!“

„Zvolejte —“ opáčil myslivec jako bez sebe — „a lidé si budou o tomto místě dlouho s hrůzou vypravovat — a kdo sem noční dobou zabloudí, vlasy mu budou vstávat na hlavě!“

Hlas jeho byl vášní docela změněn. Dívka s ustrnutím pochopila, že to není jalová hrozba, že by tu za děsným slovem mohl následovati příšerný skutek.

„Nebuďte ke mně jako z kamene!“ zasípěl mladík polo úpěnlivě polo hrozebně, když na okamžik oněměla.

Nemohla chladně uvažovati, podala se svému citu, a nevědouc hrubě, co činí, rázem vzepřela se proti Kronusovi oběma rukama a silou tak neobyčejnou, že byv odražen zavrávoral a div se na zem nepotácel.

Ale v nejbližším okamžiku opět se vzpřímil. Pravicí držel děvče za ruku, v levici měl svou zbraň, prve odloženou.

„Od řeky jsme odešli,“ mluvil skrze zaťaté zuby — „ale tu je také dobrý prostředek...“

Dívka těmto slovům nerozuměla — právě vzniklo v ní zvláštní domnění.

„Já jsem vám věřila,“ řekla chvějícím se hlasem, „věřila jako poctivému člověku —“

„Snad jsem nebyl ani tím?“ ptal se Kronus.

„Vy jste mě oklamal!“

„Leda myslilali jste, že v mém srdci láska k vám vyhasla neb ochladla!“

„Přiznejte se, že jste mě na tuto cestu úskočným spůsobem vylákal!“

„Vy se domníváte —“

„Že jste měl docela jiný záměr, než zabrániti souboji švakrovu s Halaburdem, že tento souboj vůbec jest pouhou báchorkou!“

Nyní odmlčel se myslivec.

„Ne,“ ozval se po malé přestávce, „k tomu přiznati se nemohu — nelhal jsem vám, nevymyslil jsem si zhola žádné báchorky... Když jsem k vám spěchal, nebyl jsem takové špatnosti schopen — co jsem vám řekl, je pouhá pravda, to vám přísahám!“

„Prve jsem nikdy o vašich slovech nepochybovala, avšak nyní — —“

„Pokládáte i mou přísahu za klam a šalbu?“

„Není mou vinou —“

„Ne, té žaloby nesnesu — tak podlý jsem nebyl — o tom se musíte přesvědčiti! Vy svou cestu dokonáte!“

Plného významu této propovědi Andělka ani netušila, nevědouc, jak bylo na mále, že by tohoto místa už byla neopustila . . . Veliké vzrušení její mělo nyní ten účinek, že ukryvši obličej v dlaních počala vzlykati.

Mladík díval se na ni chvilku jako zkamenělý, pak se mu pravice násilně zaťala do prsou.

„Já jsem ji chtěl zahubiti!“ zvolal v duchu, všecek se popjal a hned opět zavrávoral. „Odevzdala se mé ochraně — a já jsem jí chtěl učiniti co vlk nebo tygr na poušti!

Octnul se u jejích nohou.

„Jsem odsouzen! . . .“ řekl temným hlasem.

„Měla jsem vás za svého přítele —“ zalkala lítostivě dívka.

On se po tu hodinu pokládal za mnohem více, myslil, že k ní chová city neskonale horoucnější a vznešenější, než je náklonnosť přátelská, — nyní však mihlo se mu hlavou pomyšlení: „Co je láska, která k tomu pudí, abych s milovanou bytostí naložil jako nepřítel, jako ukrutník a vrah?“

„Nesmím vás prositi za odpuštění,“ promluvil nahlas, — „chci vám jen říci, že poznávám svou vinu a že se dovedu sám náležitě potrestati.“

Andělka poznovu zaražena více zvukem těchto slov než jejich obsahem, spustila ruce od obličeje.

„Jakže?“ pravila. „Vy zase vyhrožujete —?“

„Vám už ničím.“

„Přestaňte vůbec mluviti takové řeči!“

„Přestanu,“ dí Kronus povstávaje. „Žijte blaze!“

„Kam chcete jíť?!“

„Má cesta nebude už daleká . . .“

„Přece nás tu v lese neopustíte!“

„Byla byste tu beze mne bývala mnohem bezpečnější, než se mnou.“

„Co pak jste si to předevzal, pořád mě děsiti —“

„Už se to děje proti mé vůli.“

„— dělati přede mnou, zrovna jako byste nebyl při zdravém rozumu?“

„Nebyl jsem — šílenosť mě zachvátila. Ale to již minulo, tak že se mohu ze své viny zpovídať —“

„Mně?“

„Právě vám. Toužil jsem s vámi společně žíti — ale poznal jsem, že to není možno. Na této cestě zrodil se ve mně úmysl, společně s vámi umříti —“

Dívka utajeně vykřikla.

„Vidíte, že nejsem lhář,“ pokračoval myslivec. „Vyjevuji vám, co na sebe vím nejhoršího. Je to strašný hřích — a že se vám z něho zpovídám, je první můj trest — těžký trest, neboť od této chvíle budete na mne jen s hrůzou a ošklivostí vzpomínati.“

„Řekl jste: první trest —“

„Ano.“

„Myslíte ještě na jiný?“

„Ten jest už lehčí."

„Nyní nesmíte mi ho už tajiti."

„Brzy se o něm dovíte."

Při těchto slovech Kronus křečovitě trhnul rukou, v nížto držel ručnici.

Andělka ho prudce uchopila za páži.

„Dáváte se tu vinen z jednoho pochybení," pravila, „jako byste se z něho chtěl káti —"

„Chci zajisté."

„Snad tím, že v touž chvíli pomýšlíte na hřích nový, mnohem strašnější?!"

Mladého muže pronikla bolesť, jako by lítý dravec útroby jeho na kusy sápal.

„Od této chvíle," zahučel, „nemohu žíti! Nejsem hoden, aby mě dále země nosila! Buďte s Bohem!"

„Stůjte!" zvolala dívka pevně ho držíc. V duchu se plna úzkosti tázala: „Maria Panno, co mu mám říci, jak s ním mám jednati?"

„Prve jste mě odháněla," řekl on, „a to bylo podle zásluhy . . ."

„Teď nesmíte ani na krok odejíti! Říkáte, že jste se tu provinil proti mně —"

„Žel Bohu."

„Snad tedy také mně náleží soud?"

„Ano, to je spravedlivo."

„Vy se mu podrobíte?"

Tímto obratem se mladík znovu zarazil. Upřel zase na dívku zraky, kterými se pohledu jejímu v poslední chvíli byl vyhýbal.

„Vyřkněte jej," pravil po krátkém pomlčení.

„Co jste zde koliv učinil, pošlo přece jenom z lásky, z ničeho jiného —"

„Už ani tomu nevěřím."

„Že ne?"

„Víte, co jste jednou pravila? ‚Kdo stíhá, sužuje a mučí, toho srdce nic neví o lásce, kdy by ji měl sebe více na jazyku, ten béře jmeno lásky nadarmo, ten ani lásky nevyhledává a nepotřebuje, nýbrž jen *oběti*, na niž by svou žluč, svou sveřeposť vylévati mohl.' Zde jsem poznal, že to slovo v plné své váze platí o mně —"

„Podlehl jste okamžitému přenáhlení," vpadla mu dívka do řeči. „Byla to chyba jednoho okamžiku — vy však umíte se také ovládati, dovedete cit svůj udržeti na uzdě, a ve všem jednání svém zachovati ušlechtilou míru. Podal jste toho přede mnou hojné důkazy —"

„To ještě tehdy, když jsem nebyl zbaven vší naděje, a když mne netížilo břímě viny —"

„Toho břemene ani teď není."

„Ó — kdy by nebylo!"

„Ať se na tomto místě stalo, co stalo — já pravím, že je to smazáno a na věky zapomenuto — není toho a nikdy toho nebylo. To je můj soud — i prosím, abyste proti němu ničeho nenamítal."

Myslivec stál bez pohnutí jako socha.

„Nuže, přijímáte ho?" ptala se Andělka podávajíc mu pravici

Když se teď — na celém těle se třesa — k ní sklonil a opět ústa k ní přitiskl, už nespěchala mu ji vymknouti.

„A já jsem vám tak ublížil!“ zastenal.

„Slibte mi, že mne už ničím nezarmoutíte.“

„Ničím.“

„A nyní, chceteli mi něco učiniti k vůli —“

„Žádejte, co chcete — ve všem vás poslechnu.“

„Beru vás za slovo! Nyní tedy už ani muk o tom, co se tady přihodilo. Rozpomeňme se opět, že se máme dostati na Smržovku. Co pak dělá povětří?“

„Déšť přestává.“

„A prosím vás — ta ručnice pořád se tu mezi námi plete: jeli pak přece nabita? Že ano? Chtěla bych, aby byla prázdna!“

„Bude hned. Neleknete se?“

Myslivec pozdvihl dvojku, a vypálil obě rány. Do vzduchu vyletěly náboje, které mohly jemu i Andělce býti tak osudné . . .

Kdo se střelbou polekal, byla Barča. Přiběhla z úkrytu svého k mladým lidem volajíc: „Co pak děláte?“

„Jsme uchystáni na cestu,“ odvětila slečna. „Ale pan adjunkt půjde nyní před námi — při té chůzi blátem můžeme my spíše kráčeti v jeho šlépějích nežli on v našich.“

XXXIII.

Polesný Lebeda byl všecek zahloubán do čtení posledních novin, když se ozvalo zřetelné zaklepání na dvéře.

„To může být jen Kronus,“ pomyslil si pozdvihnuv hlavu. „Vejděte!“ zvolal.

Na prahu se objevila ne mužská, nýbrž ženská postava. Polesný vyskočil — v tu chvíli nemělo ve stavení býti ženského tvora. Přiložil si plochou dlaň k čelu, aby lépe viděl.

„Dobrý večer, švakře.“

„Andělka!“ zvolal a postoupil děvčeti vstříc. „Nezjevuješ se mi jenom ve snách?“

„Ne, přicházím v celé skutečnosti, cestou obyčejnou, jenže trochu blátivou.“

„A myslím i deštěm a větrem?“

„Také jsem trochu obojího užila. Ty jsi mne tady ovšem nečekal?“

„Kdež bych se nadál —! Avšak buď mi vítána, pojď se posadit —“

„Nebude ani třeba. Spaní ti odsud neodnesu, neboť musíš se mnou jíti sám.“

„S tebou?“

„Do Kosobud.“

„Co bych tam dělal?“

„Ty jsi tam dnes arci už byl, ale na školu jsi zapomněl —“

„Na tebe ne, Andělko!“

Polesný byl nápojem rozjařen, ale takto ještě dobře při rozumu. Snesl velmi mnoho, a že byl doma při sklenici sám, bez společnosti, pil pomalu.

„O mne se nejedná,“ pravila dívka.

„Kdy by tvá sestra byla jako ty, věř mi, dítě, nikdy bysi se byla nemusila noční dobou sem trmáceti!“

„Dnes ano.“

„A proč?“

„Protože přicházím k vůli panu Halaburdovi.“

„Opravdu?“ řekl polesný jiným hlasem a s jiným vzezřením. „Kého šlaka!“

„Vím, co se mezi vámi sběhlo —“

„To je teprva překvapení!“

„A jsem tu, abych odklidila nedorozumění, které mezi vámi povstalo.“

Lebeda se jizlivě ušklíbl.

„Kdo by si to do takového hrdiny pomyslil! Vyzývá na souboj, a potom má strach!“

„O tom pochybuji,“ odpírala Andělka.

„Když tu nepořídili jeho mužští poslové, vypravuje ke mně ženské!“

„On o mé cestě ničeho netuší!“

„Ne? A jak jsi se dověděla o celé historii? Ode mne ne — já jsem neběžel do školy žalovat —“

„On také ne,“ pravila dívka s důrazem, „a ty nemáš zhola žádné příčiny, podobnými domněnkami jej snižovati — tys mu již tak příliš těžce ukřivdil!“

„Já jemu?!“

„Přišel k tobě jako přítel — a jistě nemůžeš říci, že by se tě tu byl dotkl neslušným slovem nebo jen pohledem.“

„Tady ne. Ale dnes —“

„I dnes choval se jako pravý kavalír!“

„Tak? Když to víš lépe nežli já —“

„Ano, lépe — neboť vím, co před tebou smlčel —“

„A co nepochybně *tobě* pověděl?“

„Ani mně, aniž komu jinému.“

„To bude nějaká ukrutně veliká zásluha,“ prohodil uštěpačně polesný.

„Věru, ne malá!“ dí se zápalem dívka. „Není malá zásluha, když nasadil dvakráte svůj život!“

„Svůj život?“ divil se posměšně Lebeda. „A za koho? nebo za co?“

„Jednou za tvoji manželku, po druhé za její česť, za česť tvou a vašich dětí, za česť naší celé rodiny.“

Polesný pohazoval hlavou od ramene k rameni jako nevěřící Tomáš. Ale Andělka mluvila s tak patrným rozechvěním, že mu rouhavé slovo uvázlo na jazyku.

„Jednou za moji manželku?“ opakoval zvolna. „Hm — kdy pak to?“

„V minulé noci . . .“

„Když odsud utekla?“

„Když odsud utekla,“ vece dívka pohnutým hlasem, „s tím předsevzetím, aby si vzala život!“

Švakr na ni vyvalil oči.

„Co to povídáš?“

„Od křížové skály ji odvrátila Baruška — však dole u řeky, pod Jívinou, se jí Růžena vyrvala, i vrhla se do největší hlubiny. Setník Halaburd, ačkoli jenom jednou rukou vládnouti může, neváhal tam skočiti za ní. Bez něho by byla za několik okamžiků neodvratně zahynula.“

Polesný hleděl na švakrovou, jako by poslední věty mluvila v cizí, jemu nesrozumitelné řeči. Když se zamlčela, bylo slyšeti jenom jeho supění.

„To učinila?!“ vybuchnul potom.

V hlase jeho stejnou měrou se ozýval úžas jako hněv.

„Když ji setník z vody vychvátil a na břeh vynesl,“ pokračovala chvatně Andělka, „byla už bez sebe — dlouho nemohli ji vzkřísiti, tak že se pan Halaburd již rozběhl pro doktora —“

„Teď vidíš, jaká je tvá sestra!“ vzkřikl Lebeda.

„Konečně přece opět nabyla smyslů —“

„Teď vidíš, čeho je schopna! A já teď rozumím, proč setník na mne dnes hnal jako ze řetězu — ta mu asi na mne pěkných věcí namluvila!“

„Bože uchovej!“

„Mohu si to pomyslit!“

„Darmo sám sebe klameš! Růžena s ním hovořila jen před tebou, potom už ani slova s ním nevyměnila. Když k sobě přišla, už k ní ani nepřistoupil, poněvadž se ho styděla a děsila. Cestou do městečka jen pozdalečí za ní a za Baruškou následoval.“

„I kdy bych tomu uvěřil —“

„To je nepochybná, božská pravda!“

„Její skutek sám k tomu stačil, aby o mně setník pojal nejhorší mínění. Proto se dnes tak na mne rozsoptil —“

„Snad jsi mu dříve nějakým slovem zavdal k tomu příčinu?“

„Žeť jsem mu také nemlčel!“

„Lebeda si zvláště vzpomněl, že si setníka dobíral „nějakým mokrým dobrodružstvím.“

„Proč pak,“ tázal se, „přede mnou ani nehlesnul o tom, co pro Růženu učinil?“

„Chtěl, aby vše zůstalo docela utajeno,“ odpovídala dívka. „Nikdo se neměl ničeho dověděti, ani my — Barušce uložil přísné mlčení, které chtěla i přede mnou zachovati, ale to arci naprosto nešlo. A já zase nucena jsem rozvázati jazyk před tebou. Snad uznáš, že to od setníka bylo jen hezké —“

„Musil bych býti pramizerný chlap, tupé hovado, abych to neuznal!“

„A že si tím nezasloužil, abys na něj namířil smrtící zbraň!“

„Andělko, on sám mě vyzval! Teď však je jisto, že na něj nenamířím!“

„Zavazuješ se mi?“

„Buď bezpečna — ani vlas na hlavě nebude setníkovi zkřiven. Svou ránu zejtra před ním vystřelím Pánubohu do oken.“

„Neučiníš ani to,“ odpírala dívka.

„Ne? A co tedy?“

„Hned nyní půjdeš se mnou do Kosobud a s panem Halaburdem všecko v dobrotě vyřídíš.“

„Nuže, půjdu s tebou,“ svoloval polesný. „A děkuji ti, zlatá duše, že jsi sem v takový čas vážila cestu. Ale ty jsi přece tou nocí nešla sama?“

„S Baruškou. Také se k nám u lesů přidružil pan adjunkt Kronus . . .“

„Andělko, kdy by má žena měla takovou povahu jako ty — —! Něčím se přece musíš posilnit.“

Dívka učinila doušek ze sklenice, kterou jí podal, všecko jiné odmítla.

„Jenom chvátej,“ pobízela švakra, „doma jest mne potřeba, i nemají tam zdání, kde jsem.“

Polesný byl hned hotov Když s Andělkou vykročil už ze světnice, teprve uviděl Barču, která v síni čekala.

Co pak jsi, ty bláhová osobo, zrovna dnes přede mnou držela tak silně jazyk za zuby?“ zastavil se před ní.

„Každé moje slovo,“ odpovídala ona, „byl by Calábek dříve a lépe slyšel než vy.“

„Co neměl slyšeti, měla jsi mi říci po straně!“

„Račte odpustit — bylo to dnes prvně, že mě odněkud vyháněli ze služby — mám v tom ještě malý cvik, jinak bych snad byla řekla: Už se klidím, jak poroučíte, pane polesný, — ale pojďte se mnou drobátko stranou.“

„Těžko jsem ji před chvilkou přiměla, by vešla do myslivny,“ poznamenala slečna, „chtěla zůstati venku.“

„Za trest nesmí odsud již odejít,“ rozhodl polesný. „Zastávala ji tu dnes hajná, a kdo ví, jak všecko opatřila. Valně ne.“

Děvečka chtěla něco namítati, co prý by si slečinka teď samotna ve škole počala, — ale slečinka přidala se docela k mínění švakrovu. A tak Barča ujala opět své místo ve Smržovce, a Lebeda provázel Andělku sám.

XXXIV.

Musil ostře vykračovati, aby rychlé chůzi její stačil; spěchala jako by doma měla odvrátiti hrozící neštěstí.

Řeči po cestě mnoho nenadělali. V hovoru jich byly dlouhé přestávky, a když jeden nebo druhý přerušil mlčení, byla to zpravidla věc lhostejná, o níž něco propověděl. Polesný vyhýbal se zvláště každé zmínce o své choti, a dívka tuze dobře cítila, jak v této příčině musí býti opatrna a zdrženliva, jak málo smí na švakra v tuto chvíli dokračovati domluvami, mělali ho udržeti v dobré míře, do níž se jí ho

podařilo přivesti, nemělali třeba jediným slovem zase v mysli jeho způsobiti nelibosť, neochotu, vzdor.

Teprv u samého městečka vrátila se opět k choulostivým záležitostem, pro které tuto pouť konali.

„Do hostince s tebou ovšem nepůjdu," pravila, „ty však budeš tak hodný a přijdeš mi pak ještě povědět, jak všecko dopadlo."

Svolil k tomu s nevelikou ochotou.

„Nepůjdu dřív na lože," pokračovala Andělka, — „také bych prve dojista neusnula — — Toť se rozumí, že i s panem Bernasem všecko urovnáš."

„Měla jsi slyšet, co mi házel na hlavu!"

„Zajisté jen k vůli setníkovi. Kdy bys i ke mně býval tak tvrdohlavý, urputný a nechtěl slyšet o smírném kroku, myslím, že bych i já tě byla vyzvala na pistole!"

Lebeda se zasmál.

„Nepochybně," tvrdila dívka, — „u svaté Anny, a to hned ve čtyři hodiny ráno!"

„K tobě, Andělko," řekl polesný měkkým hlasem, „nedovedl by ani tak zlý člověk, jako já, býti tvrdohlavým a urputným."

Andělka neomeškala kouti železo, pokud bylo horké.

„Nyní tě musím propustiti," vece, „ale propouštím tě ne beze strachu, abyste, vy horkokrevní hrdinové, až budete státi proti sobě, zase nepřekypěli, a všecko namáhání tak slabého tvora, jako já, aby nepřišlo žalostně na zmar!"

„Buď bez starosti," odtušil polesný, — „i kdy by setník na mne psí hlavu strkal nebo zuřivými slovy mě zasypával, budu to snášet pokojně a chladnokrevně jako pařez. Co tobě, Andělko, povídám, jako bych svatě odpřísahal. Však se hnedle přesvědčíš."

Nějakou minutu potom se u kostela rozešli.

Z hořejších oken Komárova hostince ozývala se mnohohlasá, hlučná zábava mužské i ženské společnosti, která po večeři a po několika slavnostních přípitcích právě byla v nejveselejší náladě.

Polesnému naskytl se dole nejdřív Pepe Duspiva, jehož obličej zářil takovým potěšením, jako by se tu všecko dnes dělo k vůli jeho vlastní osobě.

„Příteli," pravil k němu příchozí, „buďte tak dobrý, řekněte panu setníkovi, že je tu polesný Lebeda a že ho prosí za kratičkou rozmluvu mezi čtyrma očima."

Voják odkvapil nahoru, polesný vešel do dolejšího kasina Kosobudské honorace, kde dnes bylo ticho a prázdno; všichni členové každodenní společnosti byli dnes nahoře. Po malé chvilce objevil se na prahu nadlesní Kňákal.

„Servus!" pozdravil stručně Lebedu, ale vzezření jeho bylo výmluvnější: „Člověče," taková v něm byla psána otázka, „kam tě sem ještě všichni čerti přinášejí? Nadělal jsi dnes ještě málo mrzutostí? Pranikomu se tu po tobě nestýskalo!"

„Dobře, že jdeš," dí Lebeda, „neškodilo by, kdy bys i Bernasa zavolal."

„Jdu od setníka," prohodil nadlesní.

„Jak od setníka?"
„Místo něho. Vzkazuje ti, co mu máš pověděť, abys ohlásil mně."
„Já musím promluviť s ním osobně."
„Proč pak?"
„To uslyšíš."
„V jeho přítomnosti ne."
„Nechce naprosto přijíti?"
„Nechce."
„Poníženě vítám," ozval se v tom ve dveřích Komár. „Pan polesný teda přece také přišel? Ale co tak pozdě?"
„Nalijte mi pivo, pane Matěji," odbýval ho Lebeda, a když hostinský zmizel, obrátil se opět k nadlesnímu: „Schválně sem cestu konám — a mělo by to býti nadarmo?"
Kňákal pokrčil ramenoma.
„Zejtra to bude setníka mrzeť."
„Nemohu si pomoci."
„A vás to také těšiť nebude."
„Já tu jsem s oběma ušima — mluv!"
„To zase já nechci."
Komár se objevil opět, nesa zvláštní Lebedovu sklenici, naplněnou pivem.
„Zrovna čerstvě načato!" ohlašoval. „Pan polesný půjde ovšem také mezi společnosť?"
„Půjdu," odtušil důrazně Lebeda. „Dejte sem, ať se hned napiju. Tak — a teď mi sklenici doneste nahoru."
Když chtěl následovati za hostinským, Kňákal ho zadržel.
„Lebedo," ptal se důstojně, „co zamýšlíš?"
„Jsi tu přece pořád ještě s oběma ušima," dostal v odpověď, „mohl jsi to slyšeť. Když ke mně setník ze společnosti jíti nechce, půjdu já k němu do společnosti."
„Ne, to neučiníš!"
„Tak? Snad nesmím? Snad nejsem dle předpisu vystrojen? Mé boty opravdu se nelesknou jako zrcadlo. Anebo snad vůbec nejsem zvaný host?"
Nadlesní nespěchal odpovídati.
„Však jsi sám hlavní pořadatel," pokračoval Lebeda. „Měl jsem býti pozván či vyloučen? Vyjádři se určitě!"
„Ovšem jsi měl býti pozván —"
„A ústně jsem také pozván byl. Užiju tedy jen svého práva."
„Co honem dělati, aby ten proklatý člověk nepokazil celou společnosť a neztropil nový, neslýchaný skandál?" přemýšlel nadlesní spěchaje zároveň se Smržovským po schodech nahoru.
Před samým vchodem do sálu znova jej zadržel.
„Počkej," pravil, „tuhle bodrý Duspiva tě zavede do pokoje svého pána, a já oznámím příteli Halaburdovi, že tu čekáš."
„Čekání, doufám, nebude dlouhé," odtušil Lebeda uposlechnuv. „A nezapomeň na Paseckého."
Čekání v skutku nebylo dlouhé. Setník objevil se s obličejem příjemně uzardělým, ale na čele jeho ležela neobyčejná chmura. Pasecký

vstoupil kurážně, ano bojovně — Kňákal pečlivě za sebou zavřel dvéře a ne bez obavy očekával věcí, které přijíti měly.

„Čeho ještě v tuto hodinu u mne pohledáváte?" tázal se úsečně, skoro přísně setník.

Lebeda jal se řečniti odměřeně, ale mírně:

„Teprva v poslední hodině dověděl jsem se věcí, které když se bohužel staly, přede mnou příliš dlouho byly utajovány. Vy, pane setníku, předobře víte, kdo způsobil, aby se o nich ani přede mnou nestala zmínka —"

„Nebudeme o nich, doufám, ani teď mluviti," podotknul rychle Halaburd, ukazuje zrakem na svědky, kteří za ním stáli.

„Nebudeme. Já však lituji, že jsem vědomosti o nich nabyl tak pozdě, neboť pak by bylo nikterak nemohlo dojíti k tomu, co se dnes odpoledne mezi mnou a vámi přihodilo. Já bych k vám byl také přišel, ale jen poděkovat vám za šlechetný a záslužný váš skutek. Na místě toho vzniklo mezi náma nedorozumění, kterého velice želím. Andělka, moje švakrová, otevřela mi až teď večer oči, — a tu jsem nemohl odkládati, musil jsem hned jíti k vám, abych před těmito důvěrníky odvolal každé příkré a dotýkavé slovo, které jsem k vám pronesl ve hněvu a vádě."

Setník se uklonil.

„Tito pánové mě znají," spěchal Lebeda ještě doložiti, „a vědí, že tento krok nečiním z nijaké bázně —"

Oba lesníci vážně pokývli hlavou.

„Jsem nucen mluviti před nimi polo v pohádkách, ale pan setník snad mi před nimi dosvědčí, že —"

„Že vám úplně rozumím," řekl Halaburd.

„Oni jmenem vaším na mně odpoledne žádali, abych vám buď zbraněmi nebo náležitým vyjádřením dal zadostučinění —"

„Jest už dáno," pravil setník podávaje Lebedovi pravici, „a to spůsobem docela čestným. Naše rozepře, pánové, jest vyřízena," obrátil se k nadlesnímu a Bernasovi.

„A doufám také vaše," ozval se Kňákal ke svým kollegům, bera je za ruce, aby je do sebe vložil.

„Ustupuji od svého vyzvání," odpověděl Lebeda.

„A já od titulatur, kterými bylo zaviněno," vece Pasecký, zas už se usmívaje.

„A teď můžeš jíti do společnosti," pravil Smržovskému nadlesní, „třeba tvé boty nebyly zrovna jako zrcadlo."

„Děkuji," řekl Lebeda, „dnes už se tam nebudu blýskat ani svými botami ani svým rozumem. Vy však se již déle nemeškejte."

„A což vaše manželka?" ptal se ho potají setník.

„Ubírám se k ní."

„Uvazuji vám ji na duši!"

Když se Lebeda potom octnul na ulici, zdálo se mu, že by s chutí do rána prováděl podobné úkoly, jako ten, který právě v hostinci byl ukončen, — ale když zpomněl na svou ženu, opouštěla ho všecka podnikavosť. Do školy se mu nechtělo, čím blíže k ní přicházel, tím zdlouhavějším stával se jeho krok — i když už zatáhl za zvonek

u dveří, ještě byl v pokušení obrátiti se a odejíti pryč. Ale byl zavázán slovem Andělce.

Ona sama přišla mu dolů otevřít. Uslyševši, jak u setníka i Paseckého pořídil, jevila veliké potěšení, pohladila švakrovi tvář a pochválila ho slovy.

„A teď vejdeš k Růženě," doložila, jako by také to patřilo k věci a samo sebou se rozumělo.

„Snad už spí," prohodil švakr.

„Nikoli — byla jsem u ní před malou chvilkou."

„A řekla jsi jí snad — —"

„Že tě čekám? Ani slůvko. Nejlépe když se objevíš z nenadání. Jdi, milý příteli, a pořiď též u ní tak dobře!"

Lebeda se náhle zastavil — bylo to skoro již na posledním schodu.

„Ty myslíš," ptal se, pořád šeptaje, „abych k ní šel sám?"

„Nu ovšem."

„To nemůže být — dopadlo by to zle!"

„Naopak," namítala dívka, „každý svědek by při vašem shledání byl jen na překážku. Milý švakře, musejí se shledati vaše srdce — —"

„Ty jí neznáš, Andělko! Před tebou se budeme oba lépe držeti. Bez tebe bych tam, na mou duši, ani nevkročil!"

Nezbývalo, než aby mu učinila po vůli.

„Jenom ať mluví pouze tvé srdce!" napomínala ho ještě, když kladla již pravici na kliku.

Vešli zticha do dveří.

Světnice byla jen slabě osvětlena noční lampičkou, proti posteli ještě nízkým stínidlem zastavenou. Růžena ležela v bílých peřinách na znak, oči měla zavřené. Teprve když Andělka již se nad ní sklánněla, rázem se otevřely.

„Ty jsi už přece zdřimnula?" pravila jemně dívka.

„Ba ne."

„Někdo by ti rád ještě dal dobrou noc."

„Otec?"

Andělka poněkud odstoupila stranou, Růženiny zraky padly na manžela.

„Co to?" stěží vydralo se jí z prsou náhle stísněných.

Lebeda učinil krok ku posteli, ale vzezření ženino hned jej opět zastavilo.

„Je to pravda?" promluvila, prudce hlavu pozdvihujíc, na loket se opírajíc a druhou rukou dívce na muže ukazujíc.

„Milá sestro —" chtěla jí Andělka přimlouvati.

„Co mi to děláte?" volala paní. „Proč mne nenecháte na pokoji? Proč mě přepadáte?"

„Buď pokojná — nic zlého se ti neděje! Vždyť tu stojí tvůj manžel!"

Pobídnut dívčiným zrakem přikročil Lebeda odhodlaně k loži a vzal paní za ruku. Ona s neobyčejnou rychlostí se vzchopivši skočila na podlahu.

„Ať se mne nedotýká!“ pronášela hlasem tak plným hrůzy, jako by na ni sahala smrt.

„Růženo,“ ozval se konečně i polesný, — „nejsme tady ve svém domě — —“

„Ať odejde!“ vzkřikla ona, snažíc se z rukou jeho vytrhnouti.

„Měj rozum,“ pokračoval důtklivě muž, „mohou tě slyšet cizí lidé — co chceš ještě vyváděť?“

V tom byly ruce jeho již prázdny — paní octla se mžikem na stolici, se stolice na okně. Kdy by je byla našla otevřené, diváci svrchovaně překvapení sotva byli by dovedli zabrániti, by jim nevyskočila ven. Okno však bylo na štěstí zavřeno, a tak vyletěla jen tabule skla, ale rám vydržel ránu, když do něho bezděky prudce hlavou vrazila. Vrávorající nazpět zachytil Lebeda mocně do náručí.

Andělka úzkostlivě vykřikla. Paní se jen na několik okamžiků stišila, pak opět nabyla vědomí a síly a počala s mužem znovu zápoliti.

„Pryč!“ volala zoufale. „Zbavte mne toho člověka! Zbavte mne takového násilí!“

Pojednou se docela spustila na zem a vyvázla tak z jeho rukou — pak opět hbitě se vymrštivši skočila za sestru.

„Proč mne necháváš tak týrati?“ pronášela srdcervoucí žalobu. „Chceš, když nemohu uniknouti, abych na místě vypustila duši?!“

Andělka, ovinuvši kolem ní rámě dala švakrovi znamení, aby odešel.

Vystoupil na chodbu skřípaje zuby. Slyšel ještě, jak Růžena uvnitř běduje, sestře výčitky činí a na její chlácholení novými výbuchy nářku odpovídá; slyšel, jak Andělka ji slavně ujišťuje, že on — Lebeda — na žádný spůsob sem už nepřijde; slyšel posléze, jak se ženina řeč rozplynula v usedavý pláč.

Co tu měl déle dělati? Opustil dům a toulal se chvíli na skalách pod školou. Pak zabočil do městečka, minul kostel i velké náměstí a v poslední ulici vešel do hospody, kde ještě několik Kosobudských občanů sedělo.

Jak dlouho tam zůstal, kdy se domů vydal a jak se s ním po cestě dělo, nevěděl. Když nabyl vědomí, ležel v lese u svaté Anny, na holé a mokré zemi. Bylo už ráno, i padal dosti hustý déšť, který ho probudil . . . .

XXXV.

Míjely hodiny a pršeti nepřestávalo.

Doba, kdy Halaburd a paní Maležanová z Kosobud vyjeti měli, už byla překročena. Byli docela na cestu připraveni, ale otec Domnosil je zdržoval, aby přece ještě počkali, až nebeský cedník trochu se vyprázdní.

„Milý tatínku,“ pravila paní Kamila, nemajíc tady už žádného stání a dostávajíc každou promeškanou chvilkou větší strach, aby jich tu Prusové nepřistihli, — „milý tatínku, již sotva bude jinak.“

„Bože nedej!“ odtušil pan Domnosil. „Za takové nepohody abyste se po cestě ukousali!“

Dceru jeho, která dnes byla neobyčejně pohybliva a čiperna, toto podotknutí zrovna jako by polehtalo. Podívala se potutelně na důstojníka, načež propukla v hlasitý smích.

„Vidíte,“ obrátil se otec k Halaburdovi, „jak málo ji rmoutí nejenom nepohoda venku, ale i loučení se starým tátou!“

„Musím se jen smáti,“ vece vdovička, „jaký nám to stanovíš cestovní program. Ukousati se — hahaha! Ještě se pan setník bude báti vstoupiť se mnou do vozu, aby ho tam nepotkal tak málo žádoucí osud!“

„Ty ne?“ žertoval starý pán.

„Já už tam chci bez prodlení usednouť — strach mám tady, po cestě ať se děje, co usoudil Hospodin! Můj drahý tatoušku, s Bohem — s Bohem!“

Otec ulíbav dceru přitlačil hlavu její k širokým plochám svého obličeje, plným pahrbkův a dolin.

„Chcete sám kousnouť?“ prohodila ona čtveračivě.

„Mám?“

„Přesvědčíte se, že se nemám od svého společníka po cestě ničeho obávati.“

Bylo patrno, že paní Kamilu cestovní nálada velice proměnila: nic na ní nezbylo přísného a obřadného, dobrým rozmarem vůčihledě omladla. Její zásluhou odbylo se loučení vesele, sám tatoušek měl pořád jasnou tvář, i když se mu na konec oči zarosily.

Posléze se všichni cestující uvelebili na vůz: uvnitř vdovička a setník na zadní sedadlo, proti nim panina služka Fána s objemným košíkem, na kozlíku Pepé Duspiva vedle kočího. Ještě všichni do okna pozdravili pana Domnosila, a již ujížděli z městečka.

Okna kočáru, zevně deštěm kropená, uvnitř naskočila teplem, i byla zcela neprůhledna. Setník a paní nevěděli, kdy minuli poslední stavení Kosobudské a potom hřbitov, nevšímali si ani toho, když pod nimi zarachotil dřevěný most a když pak to později do Jívinského kopce šlo jen krokem. Bavili se uvnitř velmi živě.

Halaburd soudil, že paní Maležanova tuze ráda cestuje; její veselosť měla však i na něj nemalý účinek. Žertoval také sám zcela nenuceně. Těsnou, přítulnou uzavřeností pod příjemnou střechou za venkovského nečasu jako by padly všecky ohrady obvyklých zdvořilůstek, místo nich rázem zavládla kamarádská důvěrnosť, a jakož se tu vzájemně dotýkali těla tělem, tak je hodinka této jízdy více k sobě sblížila, než by se snad bylo stalo, kdy by se byli po celý rok setkávali podobně jako za posledních dní.

Vypravovali, vtipkovali, žvatlali, jako když kanáři o závod zpívají, a byli plni smíchu, k němuž jim i věci zcela nepatrné byly dostatečným podnětem. Služka, panna již v letech pokročilá, jednou as dosti hezká, nyní však už silně odkvetlá, zůstávajíc němou svědkyní, také se nepřestávala usmívati a vesele očima pomrkávati.

Asi po hodině jízdy se kočár zastavil a kočí skočil dolů, by nějakou maličkosť na něm opravil. Paní Kamila ze zvědavosti spustila

po své straně okno, a tu s proudem čerstvého vzduchu a krůpějemi drobného deště vnikla dovnitř i jakási vzdálená hudba.

„Co to?“ ptala se krasavice.

Místo kočího odpověděl setník: „To jsou patrně pruské bubny a píšťaly.“

„Pro milosť boží!“ děsila se paní.

„Ale je to hodně daleko,“ těšil ji kočí.

„Utíkáme před nimi a vjedeme snad mezi ně! Šlehni do koní, člověče, a ujížděj co můžeš!“

Kočí se nedal dvakrát pobízeti. Paní si teď často spouštěla okno a naslouchala u něho; ježto se pak po dobrou chvíli už nic podezřelého neozývalo, vrátil se jí opět dobrý humor, zvláště když přijeli na chatrnou, hrbolatou cestu, na které se kočár tak ze strany na stranu házel, že paní a setník volky nevolky do sebe vráželi, ba div jeden na druhého nepadal. Po každé srážce následovaly komické výkřiky a nové výbuchy smíchu.

„Až je mi z toho mdlo,“ pravila vdovička, když se konečně dostali zas na rovnější cestu a opět se poněkud ustanovili. „A nemýlímli se, mám hlad jako vlčice. Honem, Fáno, nějaké sousto, nemáli dojíti na tatínkovu řeč, nemámli nakousnouti — svého souseda!“

„Je vám docela k službám,“ uklonil se Halaburd, aby nepokazil žert.

Služka otevřela košík a vyndala z něho bohatou zásobu pečené drůbeže. Paní prostřela setníkovi jakož i sobě na kolena ubrousek, pilně mu nabízela pěkné kousky a nechtěla se ani jednou dát odbyti košíčkem.

Vnutila mu také první víno, které Fána z láhve do ploské sklenice nalila. Potom však, když si přihnul, ukázalo se, že v košíčku jiné sklenky není.

„Nic neškodí,“ usoudila vdovička, „pijeme z jedné láhve, pijme i z jedné sklenice.“

Když rudý mok již v ruce pozdvihovala, přece jako by se octla na rozpacích.

„Ale porostouli mi potom kníry?“ uvažovala nahlas. Ale v tom se již chutě napila a utírajíc sobě rty vykládala rychlé svoje rozhodnutí: „Což, koupím si břitvu — a bude to.“

Tak neškrobeně, nevybíravě, zcela po domácku vedla si dnes ve svých řečech a celém chování. Při jídle a pití se nic neupejpala; i jejím přičiněním pečené drůbeže hodně ubylo, vína i druhá láhev načata. Setník očekával, že si krasavice potom dopřeje i cigarety, a když na to darmo čekal, pošeptmu se toho slůvkem dotknul. Ona však zavrtěla hlavinkou.

„To jen po kávě,“ odvětila nahlas, „a ne v udírně, v jakou by se tento malý prostor za pět minut proměnil.“

Za to počala přivírati oči, pořád častěji a pořád déle, až se dočista zamkly. Dřímota jí nejen chutnala, nýbrž i dobře slušela. Halaburd a Fána se jen němými posunky dorozuměli, že nemá býti vytrhována.

Opírajíc se zády o kočár spala chvilku docela vzpřímena; potom se jí hlava lehce i malebně počala stranou kloniti, níž a níže, až spolehla na rámě sousedovo. I tam spočívala lehce a malebně.

Soused ani sebou nepohnul, aby spánek její nebyl ukrácen. Až ona po chvíli hezky dlouhé ze spaní slabounko se ozvala, sama se vytrhla a rychle hlavu vztýčivši rukou o setníkovo rámě se opřela, jako by jej chtěla daleko odstrčiti.

„Pardon!“ řekla vzpamatovavši se. „To neplatilo vám, nýbrž někomu docela jinému —“

„O němž se vám zdálo?“ hádal setník.

„Zdál se mi prapodivný sen!“

„Povídejte —“

„Ten něco znamená!“

„Budeme ho vykládati.“

„Jako bych se doma, na Vranově, ubírala spat —“

„To znamená, že jste včera dlouho do noci bděla a dnes brzy vstávala,“ vysvětloval setník.

„Najednou není to ložnice, ne postel — nýbrž domácí koupelna a vana—“

„To znamená, že je vám zde již dusno, že by vám osvěžení bylo žádoucí.“

„Jak sestupuji do vody, není to zas už vana, nýbrž koupadlo v řece pod Kosobudami, a to se hned opět mění v budku mořských lázní. Ale není v ní žádného dna — když se spustím až po krk, nemám pořád ještě nač stoupnouti, jdou na mne strachy, že se potopím, a najednou mě dole nějaké ohromné klepeto chytí za nohu! — Vy mlčíte?“

„Moje vykladačské umění vázne. Klepeto nejspíš znamená raka, ale takového raka vyložiti, na to aby byl nějaký egyptský Josef!“

„Počnu volati o pomoc — nebylo mne slyšet?“

„Malounko, malouninko.“

„Kdosi mě uchopí za ramena a vytáhne vzhůru. Vyskočím na podlahu — a hrůza, přede mnou stojí hranatý chlap, má na sobě pruskou uniformu, na hlavě mu stojí ne tři vlasy, ale tři rohy —“

„Ještě by měla přijíti bůvolí kůže přes tělo.“

„Vám je do žertu, ale já div nezmírala, když mě svíral do rukou velikých jako lopaty a cenil na mne zuby jako tesáky divokého kance. ‚Co chcete?‘ křičím. — ‚Tebe sníst,‘ odpovídá on, a hned do mne kousnul!“

„Tu bychom se zas mohli pokusiti o přirozený výklad —“

„Semhle,“ ukazovala dáma svou kulatou páži pod ramenem, „a kousnul tak silně —“

„Že jste se probudila —“

„Že tam jistě všechny jeho zuby mám vytlačeny. Uvidíš, Fáno, až ti okážu! Pořád mě to místo bolí.“

„Teď je význam celého vidění zcela patrný,“ pravil setník. „Prus chtěl uchvátit a pohltit nejen Češku, ale Čechii, už do ní zatal své drápy a zuby — kořist mu však přece ušla. Bolest z toho zápasu ovšem dlouho bude pocitovati.“

Krasavice pochválila tento výklad.

„Ale bojím se,“ doložila, „že mně osobně to věstí nějakou nehodu. Příliš mnoho jsem se smála — snad budu brzy plakati.“

Než ujeli nový hon cesty, veselý smích její opět se v kočáře rozléhal.

Brzy po polednách jala se Fána okno na své straně utírati a pilně skrze ně pohlížeti ven.

„Už jsme u Vranovského dvora,“ ozvala se také zas jednou po dlouhé přestávce.

„Opravdu?“ divila se její paní. „To je zvláštní, jak mi ta cesta dnes rychle uběhla!“

„A k tomu v takový nepřívětivý den,“ poznamenala služka.

Zdáloli se prve chvílemi, že aspoň ku poledni se mraky zdvihnou a obloha se vyjasní, nyní očekávání takové bylo důkladně sklamáno: naši pocestní dorazili do hutí za nového lijavce. Nežli z vozu vylezli a do domovních dveří vběhli, dosti hustě je pokropil.

„Nevlídné uvítání!“ řekla paní Maležanová na síni. „Vranov se tentokrát netváří nic útulně — je mi zrovna, jako bych vcházela do cizího, nehostinného domu. Škoda té klícky, kterou jsme opustili!“ ohledla se ještě na kočár. „Na mou věru, že bych se do ní nejraději vrátila!“

Sotva vyvedla důstojníka po schodech do svých úpravných pokojů, přiběhl obstarožný pán a uctivě i upřímně milostivou paní vítal. Krasavice ukázala na svého hostě.

„Pan setník Halaburd, můj Kosobudský krajan,“ pravila. „A to je náš pan Petráš, který hned mému nebožtíku manželovi po všecka léta býval pravou rukou.“

Úředník litoval, že milostivá paní příchodu svého napřed ani řádečkem neopověděla, takto že není pranic připraveno.

„Nebylo k tomu času, milý pane Petráši,“ odvětila ona. „Vydala jsem se náhle na cestu, prchám před Prusy.“

„Od pana otce?“

„V tu chvíli u něho již stolují.“

Dobrácký pan Petráš počal se divně vrtěti.

„To je safientská věc,“ promluvil jaksi zdráhavě, — „od nás také už nejsou daleko —“

„Jeli možná?“

„U nás budou stolovať zejtra.“

Paní leknutím ucouvla.

„Moje tušení!“ vzkřikla. „Nemohu zde zůstati — snad ani na nejbližší nocleh —!“

„Co by se Prušáků týkalo,“ podotkl úředník, „ti by milostivé paní noclehu nepokazili, neboť k nám zejtra ještě mají marš několika hodin —“

„Tedy mi na ráno uchystejte vůz — ale časně ráno! Ti Brandeburci mě ještě o rozum připraví!“

„Přebudiž Bohu žel,“ pokračoval Petráš, „nepřicházejí k nám sami —“

„Ne sami?“ ptala se dáma.

„Musím milostivé paní zvěstovati smutnou zprávu — měli jsme dnes ráno pohřeb — —“

„Snad ne z hutí?“

„Ba už ano . . .“

„Kdo umřel?“

„Jeden náš dělník, Vrba —“

„To byl ještě mladý, statný člověk?“

„Náhle . . .“

„Přihodilo se neštěstí?“

„Cholera . . .“

„Co pravíte?!“

„U nás v hutích první případ, v krajině takto několikátý — a teprv za posledních dní —“

„Spasiteli!“ hrozila se paní. „A my sem jedeme! Pane Petráši, uchystejte mi vůz bez prodlení — za nějakou hodinu zase odjedu!“

Obrátila se k Halaburdovi.

„To jsou noviny! To jsem vás sem na krásnou přivezla! A co si teď nešťastná ženská počnu — kam se obrátím?“

„Neračte se více znepokojovati, nežli třeba,“ konejšil ji setník. „Sestavíme hned plán další cesty —“

„Vy mne neopustíte?“

„Pokud vám bude libo —“

„Ó, díky vám — díky!“ zvolala paní všecka potěšena. „Vždyť jste nyní mé jediné útočiště, má jediná naděje!“

Rychlým pohybem vztáhla k němu obě ručky. Mohl do nich vložiti jen svou pravici — ona jí radostně a silně potřásla.

(Pokračování.)

Muzikant.

Povídka z kraje ve verších

od

Josefa Jakubce.

(Pokračování.)

Až tu jednou náhle zadupaly
venku kroky — matku jak když raní —
někdo bouřil do venkovských dveří.
Honem děti přikryla, jež spaly,
druhé samy přitiskly se na ni,
ana drala selce za chléb peří
nemrkajíc v koutě s dětmi skryta.
Opět někdo zabouřil a zvenčí
slyšeti dva hlasy: hrubý, tenčí.
Děcko matky úzkostně se chytá —
zatměla se okénka teď obě.

Matka tuší v nich dva obličeje
ale zraku nezdvihne v té době,
dere peří, modlí se a chvěje.
„Otevřete, bloude, jsteli doma!“ —
Matka mlčí hýbajíc jen rtoma.
Okénka v tom obě zjasnila se,
kroky zvolna vzdalují se zase.
Oddechla si matka, také děti,
ne však na dlouho. Máť vyskočila,
děti zaupěly polekaně,
zděšeně se jaly ohlížeti,
neboť náhle ode stropu na ně
počínají padat drobná smítka,
strop se prohýbá pod těžkým krokem,
Všecky děti s vytřeštěným okem
pozorují tajemný chod skřítka,
samé matce hrůzno, ana slyší
krok vždy hlasitější, čím je bližší.
Všecky schody máť má spočítány —
o každý schod níže zřetelněji
stejnoměrně dopadají rány,
s vlastním srdcem buší ve hruď její.

Teď už slezl; za dveřmi je, hmatá
ve tmě po klice. Již kliku sevřel
a již s nejistotou pootevřel . . . .
Větší hrůza nepadla by na ně,
kdy by náhle z kalné řeky bláta
vynořil se příšerný zjev saně,
nežli ty dvě oči ostrovida,
napřed nos a pejzy Marka žida.
„Fi! tak člověk do svého má lézti!“

Vzkřikla matka, vzkřikla hlasy šesti:
„Necháte nás! Co tu chcete? Vari!“
Couvl žid. Však brzy jeho tvary
světlo zjasnilo — otevřelť dvéře,
jimi starosta se do vnitř béře
v prázdnou světničku — však není prázdna:
v koutě živý chumáč smutně splývá,
jenž se na něj množstvím očí dívá,
samé oči strnulé. Tož vázna
takto promluvil: „Nu, osobičko,
co to děláte! Mám pro vás spisy,
a tu jdeme také na slovíčko:
no už napřed víte, proč jsem vstoupil.
Už se stalo, od Boha vše visí!
Co je platno? Tolik dluhů, daní —
Barák prodali — pan Marek koupil.“

Zaplakala matka, děti za ní.
„Boží Rodičko, co řekne tomu
tatínek, až přijde zpátky domů?
Co jen řekne, co jen řekne táta?“ —
„Jeho tkne se nejmíň vaše ztráta!“
vece starosta. „Jen kdy by chtěli
tuláka tam zavřít někde v kleci,
připravil vás o barák už celý.“ —
„To ne, kmotřínku, a to jsou svědci,
že si toho od vás nezasloužil,
on se vždycky zavděčit vám toužil,
já vím, nejlíp, že to dobře smýšlí.
Ale vy jste proti nám se spikli!
Od těch dob, co jsme v tu bídu přišli,
všichni hledí, jak by nás jen svlíkli.
A já nerozumím všemu tomu!
To je lež! Mne nikdo nepřesvědčí!
Táta zaplatí až přijde domů.
Já se odtud nehnu! Marné řeči!“ —

„Protivte se úřadům a soudu!
Co pak vám to nebohému bloudu
napadá! Sic přijdou pro vás taky,
zavrou vás a necháte tu děti
bez přístřeší Bohu pod oblaky.
Mějte aspoň děti na paměti
a tu s panem Markem domluvte se!“ —

Matka hrůzou vzkřikne a se třese —
před židem se vrhne na kolena.
„Smilujte se, pane Marku!“ stená.
Ale žid, jak když ho řízne v tělo,
jak by ho to v mase zabolelo,
zavřeštěl a proti ní vzpjal ruce,
všecky také křivé prsty na nich
od sebe hned odskočily prudce,
žíly naběhly na obou skráních
a dvě bílé koule, sivé oči
ze svých důlků div že nevyskočí,
[pejzy cuchá, zlobně bradou třese:
„Nic, nic — dosti toho! Stěhujte se,
sic . . .“ a nevěda, jak víc se sápat,
jizbou pobíhal i počal chápat
mísu, hrnky, hmátnuv na almárku,
k oknu běží s tím. Však rámě matky
mocí stáhlo od okna jej zpátky;
rozkřikla se: „Netlucte tím, Marku,
to je posud mé! Však Pán Bůh vidí,
kdo nás utahal, kdo dře a šidí,

ožebračí, div že nezotročí —
Pojďte, děti, půjdeme mu s očí."] [1])

Vyšla z domku matka přebolestná.
Co jí zbylo, všecko v nůši vměstná.
Nejvýš naložila do peřinek
spící klouče. Spal tam chudý synek,
jak jej máma nesla klopýtavě,
na troskách spal bídy šťastně, zdravě.
Nejmenší pak robě pestrou stuhou
mnohokráte kolem zapovité,
v peřince až po hlavičku skryté
v jedné ruce nesla, ale druhou
vedla spíše vlekouc tílko Madly,
jejíž nožky sotva sebou vládly —
ještě matce překážela v chůzi;
ale výš jak makovička zlatá
hlava se jí třásla kudrnatá.
Jako drobné lístky ku haluzi
tak se k matce druhé děti tulí:
Bára, Váša, oba ručky zdůli
vztahovali po sukni, a všecky
kvil a nářek vydávaly dětský;
jenom Vojta zamračený vzadu
prutem šlohá na provázku hračku,
která pro něj vždycky měla vnadu,
zbytek ševcoviny — fidlovačku.

Sama matka nepláče, a zraky
poplašené sem tam těkajíce
jak by hledaly, kde koutek jaký
a kde její ruky třeba více,
aby poklidila, urovnala,
jen se chvěje ruka její dbalá.
Ale před ní dalný svět se mračí
a v něm plno nepravostí, zmatků,
všecko na rub zdá se, v nepořádku,
její ruce krátké — nepostačí.
Nepostačí! Složila je v klínu,
obhlížela svoji drobotinu,
obhlížela zemi, nebe v kole —
nebe modré, země samé pole,
po něm slunce svoji barvu trousí,
klasy žloutnou, koníkové chřestí,
jako když se na žně srpy brousí,
voní žitný květ. — Tu s krčky šesti

[1]) Co zde a dále v Muzikantu znamenají hranaté závorky [ ], bude později vysvětleno. *Pozn. redakce.*

obrostlá dětskými hlavičkami
postanula máť a ruce vzpjala,
třásly se jí rty, když zavzdychala:
„Všecko na žně, ode žní my sami!
[Bože můj! jak přísno je tvé rámě,
proč tak dopadá, tak těžce na mě?!
Vzals mi muže, otce vzal jsi dětem,
musíme teď bloudit odtud světem,
nemáme, kam složit na noc hlavy —
zahyneme v trápení tom mnohém . . .
Domečku náš — vísko — buďte zdrávi!
S Bohem na vždy snad — ach, s Pánem Bohem!“]

VII.

Dlouhá pole po zelených stráních,
dlouhá pole, obilíčko na nich.
Čtyři cesty, každá jinam v dáli —
kde jsou, kam šli, co je vyšlapali?
Rozvlněné moře samé trávy,
trávy lidoživné, požehnané
dechem božím, který přes ně vane.
Kde jsou lidé? bohdejž byli zdrávi!
Ajta, vlaštovičky, hospodyňky,
hostům letí vstříc, zvou ve své síňky —
vůkol voní to jak med a mléko,
dobří lidé jistě nedaleko.
A tam ze zábřeží na jev leze
rovná řada stromků podél meze,
podél meze jetelíčkem seté,
jetelíčkem zeleňoučkým, drobným;
při pěšině čekanka pak kvete,
čká věčně, okem modrým, zdobným
vyhlíží si v dálce hosta příští,
a roj včelek bzučí v jetelišti.
Ale nejzáz v šikmých čarách kmitá
skrze větve stromů jako klícka
v hustém listí schvalně poloskrytá
v neurčitých rysech střecha lidská.
[A hle, za ní druhá, podál třetí — —
Stěny bílé, šedivé zpod snětí
vystupují na jev každým krokem,
jímž se matka béře ke vsi cizí
zemdlena již strání, jejímž bokem
chodníček se kroutí. Dech jí mizí,
děti za ní chabě nohy vlekou,
v dusném poledního slunce horku
hrachy potu po líci všem tekou.

Oddechli si nejprv před vesnicí
než se matka odhodlá a vzmuží
vejíti tu do kterého dvorku,
ve stavení stisknouť na petlici,
optať se, kdo vzal by do podruží
ženu z domu vyhnanou i s dětmi.
Našel se tu mnohý, dobrá duše
nežli sčetl pohled jeho letmý
hlavinek šest u máminy nůše;
jak je sčetl, zatvrdil se z čista
jasna řka: „Ne. Nemám pro vás místa."

Bylo ve vsi jedné, bylo v jiné
všude tak — jak řekli by si zrovna.
Máť již nohu za nohou div šine.
Únava ji jala nevýslovná,
sedla s dětmi za vsí do hromádky;
pohlížejí všichni smutně zpátky
tam, kde tuší rodnou ves i chýžku,
zdali nachýlenou její stříšku
ještě spatří hrušně pod vrcholem.
Jednou jen se porozhledli kolem,
už ji našli, tu svou hrušni starou —
je až tamhle! Vojta pře se s Bárou,
když se osmělila o pár coulů
dále v pravo zříti vrchol stromu.
Máť pře nedbá, v ní to zní jen: „Domů!"

Hledí pod mez: ze kterých to oulů
tolik včel se slétá na květ sterý
a zas rozlétá se všemi směry,
i tam k jejich dědině? Ach, kdo ví,
zda i z jejich špalku která je tu —
snad že tahle v čekankovém květu,
že tak zamyšleně v něm si hoví,
pelu nesbírá, jen teskně bzučí,
křídla vypne, k odletu se zvedne,
zas se rozmyslí a znova sedne,
jako když se lítať teprv učí —
jistě se jí v oul, teď cizí, nechce . . .
Náhle v dáli vypletl se lehce
z větví dým jak stočené kus nitky —
z které chaty? Z jejich: krb tam vaří
zlému líp než svému hospodáři — —
Stesky trpké rojí se jak mžitky,
mnohdy bodne to jak nožík břitký.
Slunce, hle, již k západu se kloní.
Matka darmo rozhlíží se krajem,
kde je poduška, kde koutek pro ni.

A ta niva přece zdá se rájem!
tak je milá, usměvavě klidná,
snivá, laskavá a ke všem vlídná,
od skřivana, který jest jí duší,
do luňáka, jenž v ní poklid ruší;
co v té nivě živých srdcí dýše,
kolik zvěřů našlo si tu skrýše,
kolik ptáků svoje hnízda vlastní —
ach! ti všichni mají kde být šťastni,
má kde polaskat se družka s druhem,
snésti do hnízdečka, vyvesť mladé,
pobíhati s nimi volně všade
luhem, po ladech i lánu pruhem.

Vše to matka pozorujíc tady
rozhlíží se po prostoře dalné:
co tu soust, by nikdo nemřel hlady,
co tu místa pro zástupy valné,
co tu obydlí — vše má své krovy,
co tu klidu, i ten červ si hoví —
toliko jí, matce bědné, siré
ve vší prostoře té široširé
místa nezbývá, co dlaň by kryla,
kde by s dětmi stesk jich uspat toužíc
pod střechou si hlavu položila.
Dál — jen dál! — Již sotva nohy ploužíc,
jak by v zakletém se pletla kruhu
kouzlem týmž, co k světlu mola loudí,
matka smutná do kolečka bloudí
stále jenom podál rodných luhů —
chata pod hrušní jest oním středem,
k němuž zalétá vždy teskným hledem.
Dál jen —! Už se musí odtrhnouti
od té vnady vábné: dá se k mlází,
šat jí kmitá, zachytá jej proutí
po pěšině, jež se k lesu kroutí.
Tmí se les i šumí. Máť tam vchází,
bloudí tu, až jedle stín už hází
večerní. Strach náhlý pojal matku,
hledá východ, nenachází, volá —
vlastní hlas jí odpovídá zdola
z rokliny. Jde nazdařbůh. V tom zmatku
chvilky se jí hodinami zdály,
až se octla lesa na pokraji.
Ach, to Bůh ví, kolik mil je vzdálí
od domova v pracizím kdes kraji!

Hledí . . . Bože, snad ji oko šálí:
stojí doma zas, hle, před vesnicí!

Má tam vkročit? Noc je — ona musí — —
Ne, ne, vzpomněla, cos ještě zkusí.
Pod lesinou dole při silnici
houštím prokmitá, hle, stěna sivá
sušírny; je tak již bídná, sešlá,
že by věru žádná bytosť živá
pod děravý krov ten bydlet nešla.
Matka jde. Hle, chaloupka ji vítá
třaslavá i k pádu nahrbená,
mezi hlohem, jabloněmi skrytá,
roštím do vrchu až obalená
jako v kožiše — to tak už babky
mají ve zvyku v den třebas parný.
Vítá je i komín kdysi švarný,
kuřák vypostěný; přestal klímat,
pase po nich šilhaje zpod čapky —
sní, jak bude dýmat, ach! zas dýmat.
Praménky dva fazolí se vinou
hostům k nohám přítulně blíž dveří;
za těmi se nízká síňka šeří,
za ní jizba pěchovaná hlinou.
V díře podlouhlé, co ve zdi zeje
jako v staré hradbě střílny jícen
kousek skla, kus papírku se chvěje.
Dosud střep tu ostal od lahvičky
s utuhlými krůpějkami svíčky
po hrdélku. Podivný ten svícen
jediná je stopa po člověku,
jako by snad celého kus věku
nebyla sem vešla živá duše
od těch dob, kdy naposled tu suše
sadař snil již o sušírně jiné.

Všude prázdno. — „Bůh nás přece slyší,“
zaštkala máť, slzí proud jí řine,
kleká řkouci: „Děti, modleme se!“
A hlas vroucí na rtu se jí třese
jedva vydechnutý, stoupá k výši,
volně, tiše výš a výše letí
ze rtů mateře i z ústek dětí,
až se octne u bran nebes říše;
tam jej zvonu souzvuk doprovází,
brána dokořán — tak svatý vchází.

Povstali. Jak oživla hned chýše!
Jako křepelka, když hoch ji pustí,
z meze v obilí se octne mžikem,
proběhši co nejdál klasů šikem
popelí se v hlíně, stébly šustí,

střelhbitě tam šuká, jak jí zvykem,
všude chvíli kutí, cupe, shání
zrovna splašená v tom pobíhání,
kříž na kříž a všude tisíc krůčků,
jak by chtěla poznati, že z léči
v skutku vyvázla již do bezpečí —:
tak i máť, hle, všecka znovu žije.
Vzala nůši, zulíbala ručku
děcka nejmenšího vyňavši je,
za ním z koše tahá jmění trosky.
Děti okolo ní křepčí bosky
kotník o kotník vždy trouce hopkem,
jak by neviděly dřív až dneska
každou věc, tak zdá se jim teď hezka —
nu jak o pouti, kdy každým drobkem
laskominy kramář dělá zchytra
v bedně tajeplné, z jejíž nitra
vždy přec totéž věsí na lať krámce.

Nejprv vyndala máť obraz Panny
Marie z Vambeřic dotýkaný,
nemajíc však hřebu z lišty rámce
vyňala ven malování milé;
střídy božídárku v kapse zbylé
drobet vzavši svlažila jej ústy,
obraz přilípla jím k stěně bílé,
pod ním zatkla do skuliny níže
růženeček se znamením kříže —
i hned oživnul rám stěny pustý.
Na tom nepřestala. Ještě cosi
v témže koutě robíc máť se míhá,
k zemi sklání krk, ven povybíhá,
tiše sukní víříc něco nosí —
v šeru neviděť však na tu práci.
Tak i noční pták, an reje tropí,
hned tvář ovane, hned tma jej stopí,
beze stopy zmizev zas se vrací,
kmitá, lítá — Bůh ví, proč se ztrácí . . .

Děti zatím umdleny již klesly —
kam dopadly, tam i jal je spánek;
jindy dá se loudit pohádkami,
dnes však přišed bez' nich, bez zpěvánek
duše dětské spoutal tak snu klamy,
že když ruce matčiny je nesly
do kouta tam kladouce jich tílka,
mdloba opojná i sladké zdání
ze spaní jim procitnouti brání —
zatikly jen. Sotva mine chvilka,

stichla máť i děti vedle matky —
ještě tiknutí, hles, povzdech krátký,
a již dýše chatou poklid vážný,
vše spí . . . Někdo bdí: aj! anděl strážný.

Záhy z rána jako slabá strunka
do jizby se krade záře slunka,
až se dotkla kouzlem svého proutku
tajemného pod obrazem koutku.
Aj hle, co tu vidí:] V pološeru
tmavé lože jako hnízdo věru
po čistotné jakés polní zvěři,
velké hnízdo umně sestrojené
ze suchého listí, trávy, peří,
hadříky a klůcky propletené.
V prostředku pak vytlačenou zcela
znáť je podobu lidského těla,
kolem té se jako do útulku
choulí ještě mnoho menších důlků
a v těch postýlkách je viděť z blízka,
nahými jak tělíčky to blýská.
[Patero tu dřímá drobných tílek
každé zvlášť se choulíc ve svůj dílek,
jenom nejmenší a nejvíc mělký
a pak uprostřed ten důlek velký
prázdny jsou, ty schladly stejnou dobou —
slunka dech se mile tknul teď obou.]

Proužek teplé, zlaté plochy slunné
se stěny se stále níže sune,
ba již posouvá se po podlaze
jako když jej někdo v tajné snaze,
ukrásti jej, oknem vytahuje.
[Hle, hle, spáčům pošimral teď čílka,
oči mnou i stydně halí tílka
do košilek, na zem sednou hbitě
do hromádky; světélko] se snuje,
za světélkem posedává dítě. —
Mlčky na se všecky pohlížejí
strach a ustrnutí v obličeji,
jak to škublo útlými všem těly,
neboť náhle něco zaševelí
pod stropem se mihne ode dveří.
Tenký štěbot, zašustění peří,
jako hmyz to zapiští tam tiše —
kupka dětí dole sotva dýše.
A tu Vojta na ptačího tvora
obořÍ se, co mu hrdlo stačí:
„Kde je naše máma?" — Ale shora

zaštěbotal, zmlknul hlásek ptačí,
„Čiličili pipi cvilicvili,“
dělá po něm chlapec rozpustilý. —
„Počkej! Přestřebovat! Já to povím,“
sestřička jej v bázni táhne zpátky.
Utichly a těsněj do hromádky
stulily se strachem jaty novým,
když to v stromech zašumělo venku
a sněť zařinčela na okénku,
dveřmi bouchlo to a zamklo ztuha,
otevřelo zas a bouchlo znova.
Děti na se koukly beze slova,
druh se zrakem dotazuje druha.
„Kdo to?“ pipnul Váša a pln bázně
hned si hlavu mezi nohy schoval.
„Čert!“ tak vypjav šíji křikl rázně
Vojta třeště; zraky vykuloval
a ston zazněl zděšení a hrůzy.
A co strachem umírali druzí,
hle, tu z nich to nejmenší se vzchopí,
beze strachu po čtyřech se plazí
ke dveřím, co to kdo venku tropí,
ručkama si o práh opře tělo
[a jak v skutku cos by uvidělo]
přikyvuje druhých na dotazy.
„Vidíš dobře mezi kmeny smrčí,
jak to lesní strašidlo se krčí,
zvolna kývá hlavou a—no, a—no!
Za kmeny se skrývá, máve chvojím.
Nekoukej tam — sám se trochu bojím.“
Rozpustile, ale polekáno
dítě bystří zrak a hlavu chýlí;
v kmenech nohy, v snětech ruce hledá,
v skutku vidí dlouhatý vous bílý,
Křiknout chce, však starší bratr nedá:
„Nekřič na něj! Sic on s hůry sletě
vyběhne jak vlk a sežere tě!“
„Jak on by mu tatínek náš za to —!“
řeklo děcko, ale bázní jato
uteklo a s prahu teprv houklo,
a jak houklo, v lese zahučelo.
Dítě svírá zrak, by neprokouklo,
prchá k Báře, v klín jí skrývá čelo,
hlavou reje, ruce tiskne v křeči;
[sestra uděšena] marně pátrá,
jaké hrozí děcku nebezpečí —:
zvončí slyšet smích staršího bratra.

(Pokračování)

Česká činohra.

Píše
František Zákrejs.

ezi novinkami od minulého prosince na jevišti národního divadla sehranými napočítáme málo českých dramat a jen jedinou jinoslovanskou.

Bratři, historické drama o pěti jednáních od Jaroslava Vrchlického, též jakožto X. svazek jeho Dramatických děl tiskem vyšlé, chce býti pokračováním autorovy *Drahomíry*, kterou jsem v Osvětě r. 1883 (na str. 68 a násl.) šíře posoudil, ano chce snad býti druhou částí větší polylogie, čemuž však mimo jiné hned na př. ten nelogický postup zásadně vadí, že hrdinka *Drahomíry* na konci této truchlohry samovraždou skoná, kdežto v *Bratřích* zase živa i zdráva vystupuje. Básnické licence mají svou hranici zejmena v poeticky nejlogičtějším oboru slovní uměny.

V Drahomíře jsou Přemyslovci Václav a Boleslav víc předmětem hry než aktivními spolustrůjci dramatického průběhu, jsou podnětem, cílem i trofejí v zápase mezi Drahomiří a Ludmilou: v Bratřích jsou obě tato knížata hlavními podměty kusu, bratr tam bojuje proti bratrovi, údělné kníže Boleslav proti knížeti zemskému, sv. Václavu. Těžiště truchlohry tvoří bratrovražda, a pozornosť posluchače věci znalého je především na to napjata, kterakým důmyslem, jakou mohutnou, snad velkolepou koncepcí nás autor v mezích dané historie k těžišti tomu dovede. Uznáváme ochotně, že historické stavivo, které si Vrchlický zvolil, jest nepodajné, ale právě proto měl básník nevšedního nadání vynaložiti také nevšední píli, aby se látky mistrně zmocnil. Obtíže v tomto vzhledě bývají umělcovi velice vděčny, ale náš básník je s netěžkou myslí přeskočil, místo aby je byl rozebral, rozčlenil, v jarmo svého díla vnutil. Théma hrozilo úskalím, v našem čase rozsažné produkce přečasto se naskytujícím; námět Bratrů má totiž velikou shodu s Richardem III. nebo Macbethem, a snad proto, aby se nezdál jiné hry panovačnosti nápodobovati, sestavil si Vrchlický kombinaci, jež by šťastnou nazvána býti mohla, kdy by se o jiný případ jednalo: kombinaci Richarda III. s Otellem. Ale právě postava svatého Václava velice tomu odpírá, by zvolen byl za terč bratrské žárlivosti. Kromě toho je motiv této Boleslavovy náruživosti pozdě do hry nápadnou násilou vtlačen, tak že Bratři jednotné umělecké dílo nejsou. Boleslav je jako skladištěm neshodných rozbitin. A též jiné postavy kusu právem zasluhují výtku, že se jejich povahy v aktech i v meziaktích jako přelamují. Poukazujeme tu pouze na lechy a vladyky, kteří v druhém jednání tak nevladycky, nelešsky, tak nemožně si počínají, pak na Bělu a na knížete Radslava, který v Bratřích svoji úlohu z Drahomíry zapomněl. Mluva truchlohry nesnaží se být archaistickou, to však nemůže za podstatnou výtku platiť, ač by trocha patiny kusu nebyla škodila.

Svatební noc, obraz ze života o jednom aktu od Karla Lad. Kukly, nalezne čtenář v 52. svazku Ochotnického divadla zároveň s *Občanskou besedou*, veselohrou z maloměstského života o jednom aktu od téhož mladého spisovatele. Z obou těchto her byla jen Svatební noc v národním divadle provozována. Občanská beseda vystupuje proti planému spolkářství a všudyvýborství, ale činí to pohříchu cestou, která je scestí, ssutinami dějových drolin a chrastin zasypané. Svatební noc odehrává se r. 1866 v Krkonoších. Divoký, neurvalý Petr, syn vdovy po tkalcovi, tropil si ze všech děvčat blázny, jenom ne z Kristy, a zrovna Krista vdala se mu před několika hodinami za jiného, starého sedláka Jakuba Staňka. Zamítnutý odhodlá se k pomstě, která předem proti šťastnějšímu sokovi čeliti má. Tento byl však zatím již jinak neštěstím stížen: Prusové vpadli do vsi, došlo k bitce, řada stavení a s ní také Staňkův statek lehly popelem, novomanželům nezbyl než holý život, prchají před Prušáky, dostanou se k chatrči Petrovy matky, a tu naskytne se Petrovi možnosť, aby Kristova manžela do rukou dostal; avšak list obrátí se: silnější Jakub srazí slabšího Petra k zemi pod svá kolena, léčí ho vážnými vysvětlivkami ze mstivosti, ale sám odkvapí, aby se pomstil důstojníkovi, který mu zničil majetek. Petr marně se snaží znovu si získati Kristu: „Nepatřím už jenom sobě," dí mu mladá Staňková, „vzal si mne za ženu člověk, kterého stih osud útrapou! — Na toho mne teď povinnosť váže! Měla jsem být jeho v štěstí, — budu tím spíš jeho v hoři! — Ráno jsem mu přísahala — jaké bych to byla stvoření?... Je dobrota vtělená a má lepší duši než my oba! — — Proto, kdy by se mu něco stalo, — sama bych si vzala život!" To působí na Petra, že jest jako vyměněn: ví, že máli zachrániti Kristu, musí zachrániti Staňka, v té chvíli od Prušáků, na něž učinil útok, pronásledovaného, a proto za něj, svého soka, kterého před hodinou chtěl zničiti, svůj život obětuje; zabraňuje Prušákům přístup ke Staňkovi, by se mohl sedlák spasiti útěkem, a pruský důstojník za to Petra zastřelí. — Malá, na půdě pěkné základní myšlenky vyrůstající, na děj bohatá, řízně rázovitými postavami obmyšlená truchlohra Kuklova jest posud poměrně nejzdařilejší jeho divadelní prací. Pravý dramatický duševní vývoj ovšem prožije v ní toliko jediný charakter, náhlý a divoký Petr, ale je to vývoj poutavého, zdravého jádra. Mluva, místem (na př. od *něj* na str. 17) mimoděk nepřesná, vede si zúmysla velice, až přespříliš prostě a suše, jak to nyní modou; není to však pravá mluva prostonárodní; neboť náš lid libuje si v hovoru obraznějším a důvtipnějším.

Od Ferd. Fr. Šamberka dávány dva kusy po prvé. Tříaktová veselohra *Ravuggiollo, loupežník z Apenin*, má název dle názvu pětiaktového dramata, které zavinil nastávající český Shakespeare, Molière a Goethe: 17—18letý, při zkoušce zralosti právě propadlý a také jinak velice povedený, ale na konec polepšený a něhyplnou Haničku svojí nevěstou nazývající student Oldřich Želinský. Jaký byl syn, taký zůstane otec: starý Želinský pracuje o to, aby statek jeho tchána, plukovníka Supihorského, málo vynášel, následkem toho hluboko pod cenu do prodeje přišel a jemu, šlechetnému zeťovi, lacino do rukou se dostal. Avšak plukovník má na štěstí převzorného správce, který

mu z lásky k jeho dceři Božence statek zvelebuje a za to plukovníkovým třetím zetěm se stane. Druhým zetěm Supihorského jest Boleslav Křeček; je to badatel, který jak živ nic nevybádá, hladovec, který všechno všudy sní, pošetilec, který si Oldřichovu tragédii přivlastní a s ní na divadle slavně propadne. Ale hlavní úlohu v kuse hraje Barnabáš Krocan, starý voják, který každého nešťastného civilistu za opovržlivé nic považuje, a starý, bezohledný vtipálek, který plukovníkovu kuchařku Hátu nevybíranými a nepřebernými žertíky sužuje. A celek jest více méně povážlivě kratochvilná směs oblázků rychle, ale hezky nízko sem tam lítajících. Zůstalo tajemstvím, zda Želinských Oldřich při maturitě prošel z pravopisu, avšak nade vši pochybu jisto zůstane, že by Šamberkův Ravuggiollo v tomto předmětu neobstál; čteme tam na př. ch*ér* papa, ka*f*ky táhnou, *L*adylik, atd. atd. Šamberkovu druhou frašku, *Palackého třída čís. 27*, četl jsem hned jak vyšla; nelíbila se mi valně, a vidím v tom zcela zvláštní znamení, že nyní též ona do národního divadla proklouzla. Jaké vlastnosti opravňují kus pro jeviště našeho jediného uměleckého, dramatického ústavu, neli naprostá bezzásadnost a libovůle?

Něžně načrtanou kresbou povah mile se nám všem zamluvila jednoaktová veselohra *Medvěd námluvčím* od Viktora Krylova Alexandrova, Pavlem Papáčkem do češtiny přeložená. Staří dobří bratři Andrejeviči Gribkovi, Semen a Ivan, durdí se tam na sebe k vůli mladičké, lehýnce lstivé, ale jinak prostomilé příbuzné Jelisavětě Dmitrovně: druh druhu závidí její náklonnost, až ji konečně oba mladému profesoru Pavlu Fedoryči Barsovu popustit musí.

Maje nyní o dramatech z jiných literatur promluviti, nemohu ovšem jinak, než dáti přednost *Antigoně*, jež posléz teprv letos na české jeviště uvedena byla. Máme dva překlady této tragédie, starší od Frant. Šohaje, mladší od Jos. Krále; tento druhý, volný, tedy snadněji přístupný, ale místem nedosti k originálu přiléhající převod, který zároveň s Oidipodem na Koloně a s Trachiňankami v *Tragédiích Sofokleových* 1883 tiskem vyšel, zvolen pro národní divadlo, s tou však změnou, že Lad. Dolanský chory Mendelssohnově hudbě přispůsobil.

Komu přináležejí přední místa v triumvirátě starořeckých tragikův? Otázka sporná, jako tolik jiných pod nebem. Aristoteles, Milton a Lessing přáli hlavně Euripidovi, Hegel Sofokleovi, Macaulay a J. L. Klein Aischylovi. Símě k své *Antigoně* našel Sofokles († 406 neb 404 př. Kr.) ke konci Aischylových *Sedmi Protithebských* (*Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας*), kde Antigona prohlašuje, že proti vydanému zákazu svého v boji padlého bratra Polyneika pochová, by jeho mrtvolu hladový vlk nerozsápal. Vliv, jaký Antigona měla na Hegla, působí do nynějška; dramaturgické názory, které z ní čerpal, panují posud, a jeho pojetí Sofokleovy tragédie, ve Fenomenologii ducha pronesené, obrazí se v největším počtě rozborův Antigony. V rozvoji hry vystupuje před nás jemně mocný konflikt. Antigona stojí na straně božského, přírodního, svéprávného, rodinného řádu proti Kreontovi, který světský, státní, monarchický, občanský řád hájí. Náš rozum kloní se ke králi Kreontovi, naše srdce k sestře Antigoně. Stejný základní ráz povah je zachráněn tím, že Sofokles anticipoval Byronský vzdor: král k vůli dobru otčiny vzdoruje bož-

skému zákonu pokrevní příbuznosti; Antigona, Ismena, Haimon, Teiresias i Eurydika vzdorují Kreontovi. Přístroj bohů se neobjeví, skutky osobám vyrůstají z nitra. Disposice děje náleží mezi vzorné. Mluva je monumentální jak antická socha, je silně myšlenková jako v moderní filosofické knize. *Antigona* hlásí se do devatenáctého století, a všichni v radostném zanícení její podrobnosti sledujeme s láskou věru podobnou té, která hrdinku k obdivovanému činu nese: novověké lásce rodinné. Antigona je krev krve nás všech.

Některé novinky z cizích repertoarů převzaté nemají v nižádném ohledu větší důležitosti, a proto mohu přes ně stručnými zmínkami přejíti. Od Frant. šl. Schönthana dáván čtyřaktový zakuklený *Cornelius Voss*, veselohra o lásce z omylu, a do kabátu zapadlý čtyřaktový *Zlatý pavouk*, kratochvíle o nevinném zločinci a nešťastném podezřívači; od Mosera hráno quid pro quo *Bibliotékář*. Ibsenovu *Noru* (At Dukhjem, Puppenheim) charakterisoval jsem v Osvětě 1888 (na str. 287); národní divadlo dávalo ji v překladě Jak. Arbesa. Pětiaktové drama *Affêra Clémenceauova*, Armandem d'Artois dle stejnojmenného románu Alex. Dumasa ml. zhotovené a B. Fridou přeložené, spočívá na pověstné Dumasově radě „Zab ji!“ Mimo tento kus provedeny z frančtiny: jednoaktové, druhému hrdinově manželství do cesty se stavící *Následky prvního manželství*, již Eugen Labiche a Mark Michel sepsali a Jos. Peška přeložil, pak pravdě nepodobná tříaktová kratochvíle *Nervosní ženy*, Em. Blumem a R. Tochéem sepsaná, B. Fridou přeložená, dále černokávová tříaktová komedie *Dámský krejčí* od Jiřího Feydeaua v překladě J. Liera, a konečně cenná i vděčná práce, o nížto se šíře rozhovoříme.

Eduard Pailleron věnoval svoji tříaktovou, dne 18. listopadu r. 1887 na Pařížském Francouzském divadle po prvé provedenou, přede mnou ve 14. vydání ležící, Bedř. Fridou pro národní divadlo přeloženou veselohru *Myšku* (la Souris = Myš) slečně X, o níž v malé veršované předmluvě tvrdí, že jest hrdinkou této práce, aniž ona o tom ví neb zví. *Myška* je více povídková než dramatická drobnomalba. Osob vystupuje v ní toliko šest, a děj, místem opravdu líbezný, místem však dosti drsný, crčí v ní jen jako tenký potůček v lučině anglického parčíku. Jednoty dějiště mohlo tedy v naší novince býti šetřeno. Jsme v Touraině. Myšek přezdívají dospívající slečně Martě z Moisandu, polosestře hraběnky Klotildy Vojské (Woïské): hra má tedy název podle ne zrovna příjemné přezdívky, a to sotva bude každému příliš po chuti. Je to jako moderní drobítek „ulice v saloně.“ Kromě s Martou a s Klotildou seznámí nás kus ještě s třemi dámami, z nichžto dvě jsou na vdaní: s Pépou Rimbautovou, nejméně prý 26letou Pološpanělkou (po matce) a Polopařížankou (po otci), odnož proslulého sochaře, nedosti pečlivě odchovaný. To vše nám o ní povídá čtvrtá dáma hry: baronka Hermina ze Saganceyů, žena od muže rozloučená. Pátou dámou jest ovdovělá matinka mladé paní Klotildy, ženy proto jen jaksi polovdané, že má zšíleléhо muže; a myška Marta je dcera z prvého manželství druhého muže této Klotildiny matky, paní z Moisandu která se k nevlastní své dceři příliš laskavě nechová: Marta je v domě Popeluškou. Myškou ji nazývají proto, že je drobninká, bázlivá, že ji není viděti ni slyšeti, že se ráda choulí do koutků. První jí přezdívku tu dala

Klotilda. Martě je sedmnáct let; právě vrátila se z kláštera. Často kreslívá; co, dozvíme se záhy: zatím to skrývá ve svém album. Pépa prohlašuje ji za velmi hezkou; Hermina však dotvrzuje, že se Marta v pravdě bílé myšce podobá. Martina polosestra Klotilda žije nešťastný život; mladý, hezký, bohatý její manžel zešílel z hýralství, byl odevzdán do blázince, a jeho mladá polovdova hledí se těšiť a baviť, jak může: na obloze její nudy objeví se pojednou jasná hvězda, rozkošný, vážný, vzdělaný markýz Max ze Simiersův, a Klotilda bývá zase vesela. Místní pan farář vidí však v té jasné hvězdě vlka v ovčinci a přeje si, by Max pomocí jiné, nastrojené lásky od Klotildy odtržen byl. Proto byla Myška z kláštera povolána, ale čeho docílí myška proti vlkovi? Trochu posměšků, nic víc. Vzešla tedy potřeba nalezti jiný hromosvod lásky. Stane se jím Hermina? či Pépa? Proč ne? Obě aspoň jsou odhodlány markýze uloviť. Zvláště Pépa. Max býval miláček vdaných paní, ale nyní, ve svém na nejméně 36. roce sříká se již velikého světa; neboť považuje se za sestárlého, vyšlého z mody. A má proč; Pařížský dámský svět začal býti téhož mínění. Následek toho: Maxův poměr ke Klotildě je čistě bratrský. Proto mu také Klotilda namlouvá svou milou sestřičku Martu, ale Max nechtěl by se nikdy oženiti s jinou nežli — s Klotildou, která však, rovněž jako jiné dámy vůči němu, žádá si, aspoň ústy, toliko jeho přátelství. Ano, sestárnul! Ale, což kdy by ovdověla? Přišel telegram, snad obsahuje... Kdož ví, co! — V druhém dějství uskutečňují Pépa i Hermina své útoky o Maxovu náklonnosť, každá svou měrou, Hermina jen z daleka, hladčeji, ze srdce k srdci, možnoli; Pépa tak asi způsoby Pařížského polosvěta, dotěrně, výstředně, a výrazy z trhu. Max rozdává dary, jež na výletu dostal do rukou: Martě podá krikující loutku, ale Marta ji upustí; Max osloví dívku myškou, Marta mu odvětí: „Říkají mně Marta z Moisandu, pane!“ — a to se panu markýzovi líbí. Zcela jinak počíná si sladinká Hermina: žehrá na Pépu, pomlouvá ji posměšně Maxovi, zejmena její podezřelou tenkou tailli, a zamlouvá si s ním dostaveníčko v háji při měsíčku. Pépa v odvetu pomlouvá markýzovi posměšně Herminu a zkouší ho, zdaž a kterak umí dobývati dám. Úspěch obou koketek není valný: Max nazve je kočkami stále po myších pasoucími. Máme zde tedy podle myšky též kočky před sebou. A všecky mají zoubky, také Myška: ukáže je Maxovi, protestujíc proti tomu, aby se k ní stále choval jako k děcku, by ji pronásledoval, trápil a nenáviděl. Max toho lituje, Marta chce z nynějšího ovzduší, kde ji nikdo nemiluje, vrátiť se do kláštera, Max tomu brání a brzy dovídá se veliké věci: album myšky Marty chová v sobě jenom jeho, Maxovy, podobizny; paní Moisandová na to přišla. Před tím však připravil markýz Pépě důkladný výtopek za neženskou výbojnosť, jíž jej svou kořistí učiniti chtěla. A Martička? myška? jde do zastřené pasti, kterou jí Max nastraží: vyzná se mu naivně, že ho již po čtyři léta — miluje? Tak asi, jak se to mladistvým romantickým hlavičkám někde v zátiší na př. klášterním přihází. Proto tedy bývala Marta vždy tak ticha: kdo miluje a myslí, že není milován, uchyluje se v ústraní. Max omladne: je mu dvacet let. Klotilda vrací se s důležitou zprávou z Paříže, cosi zlého tušíc: leká se, aby Max a Pépa... ne, ale Max — a

myška — —! — Třetí jednání — nuže, třetí jednání není vlastně žádným pravým jednáním. Poví nám pouze, co již určitě napřed očekáváme. Pépa s Herminou vjedou si pro Maxa do vlasův, ovšem ne hmotně, nýbrž toliko ideellně. Max jest na vahách, můželi ve svém věku pomýšleti ještě na to, aby jej některá mohla za manžela chtít, a hle, Hermina se oň uchází, i může pan markýz radostně zvolati: „Ah! konečně, může mne chtíti přec!“ Pépa naproti tomu zlobí se naň a ve své vášni plačíc prohlašuje, že jím povrhá, povrhá, povrhá, ale Max má zase novou radost: netušil, že by jím některá žena mohla tímto spůsobem povrhovati. Klotilda vpraví se v nezměnný svůj osud a schválí lásku sestřičky Marty, své sokyně. Maxa zmocňují se nové pochyby, vymlouvá tedy Martě a sobě lásku ze srdcí. Při tom slevuje trochu se svých let a Marta si svých přidává: on má třicet tři, ona dvacet — vydatný to pokrok v krátkých 8 dnech! Nic platno: Max i Marta si v rozkošném výstupu vyznají, že se milují, že se zbožňují. Klotilda to vše zprostředkovala, jakkoli udála se s ní důležitá změna: že stala se vdovou. — Pailleron neskládá jen, Pailleron básní. Zvolil si nenový, ale nesnadný problém: zobraziti lásku lidiček věkem si vzdálených, a rozluštil jej velmi jemnou, něžnou a pevnou rukou. Docílil toho hlavně tím, že nás nutí, bychom si onen rozdíl jejich věku odmýšleli. Pailleron je také v tom ohledě básníkem, že kde možno, ze své prostomluvy zřetelně dává vyznívati verši.

Nyní zajděme si za Pyrenéje.

Drama *Světec či blázen* (Ó Locura ó Santidad), jež José Echegaray sepsal a Jaroslav Vrchlický přeložil, má při vší své obsažnosti pouze tři jednání, jak to při španělských divadelních kusech obyčejem. Odehrává se v přítomnosti; jednota místa i času je v něm tolikéž zachována: jeviště představuje výpravnou komnatu v Madridském domě, náležejícím rekovi kusu, donu Lorenzovi de Avendaño. Když se opona zdvihne, čte si Lorenzo Quijottova slova: „Rád bych tak umřel, by se poznalo, že můj život nebyl tak špatný, bych zasluhoval jmeno blázna.“ Přání rytířského nešťastníka přivádí Lorenza k výroku: „Ovšem, ovšem zdá se jako bláznovství, *dle pravdy* jednati jen k vůli *pravdě*, neunaveně *pro čistou pravdu* zápasiti.“ A zde slyšíme základní větu kusu. Máme před sebou filosofujícího ctitele práva i pravdy, bezohledného jejího ctitele za každou cenu, a spisovatelovi vzešel úkol, přivesti svého hrdinu do konfliktu, v němž by svou naprostou lásku k pravdě skutkem osvědčil. Úkol tento zdařil se španělskému dramatikovi velmi, ano převelmi působivě; že divák trne, jako ve svěrací kazajce krutého děsu, jako s mozkem od příšery lidského neblaha stlačovaným a ztemňovaným. Echegaray postaví totiž idealistu Lorenza před rozpor: buď hověti nepravdě, lži, neprávu, usurpaci, podvodu a zůstati bohatým, váženým, vzácným šlechticem, aneb prohlásiti, k místu přivesti pravdu a platit za šíleného, jíti do blázince, ztratit jmeno i jmění, ztratit a s sebou zahubit své miláčky — manželku i dceru. Lorenzo rozhodne se pro eventualitu druhou: zůstane pravdivým, neposkvrněným, světcem, stane se i mučeníkem Vidíte jako několik listů zmodernisovaného, ideálněji realistickým štětcem zobrazeného passionálu před sebou. Avšak sledujme postup hry podrobněji.

Lorenzova dceruška Ines, po svém otci nervosní a v obraznosti své přepjatá, miluje mladého, šlechetného, nadaného, její lásku opětujícího Eduarda vévodu Almontského, tak že ji, jak nás o tom dr. Tomas, který suchou, zkřehlou prostředností a trochu děravou svědomitostí svou jakýs opak povzneseného Lorenza tvoří, pouze brzký sňatek s Eduardem před hrobem zachrániti může; Angela, její matka, má chotě svého k tomu, by vévodovu matku, paní to na své šlechtictví hrdou, ale jinak dobrosrdečnou a svému synu vřele oddanou, za Eduardovu ruku požádal, což ovšem Lorenzo rozhodně odepře: snížil by se tím, neb vévodkyni přísluší, by o ruku Inesinu požádala; tak tomu chtí společenské formy. Avšak rozum míní a srdce mění; láska k dceři smrtelnou nemocí ohrožené překoná otce, tak že se odhodlá pouhé formě neobětovati věc a že slíbí s vévodkyní promluviti; jeť skromna obava, že vévodkyně odmítne nabídku na slovo braného učence a několikého milionáře. Chvíle zkoušky vyslala zatím svoji předzvěsť: dr. Tomas vypravuje, že mu před polednem chudobná, stará, v podstřešní jizbě na úbytě umírající žena v slzách uložila, by jmenem jejím Lorenzovi dal polibek na rozloučenou a vyprosil jí na něm odpuštění. Je to Juana, bývalá Lorencova kojná, která před lety upadla v podezření, žeť odcizila brillantový medaillon Lorenzovi umírající matkou doručený, a za to žalářována byla. Lorenzo jest o její nevině přesvědčen a ustanovuje se na tom, že dříve ji, umírající nešťastnici, navštíví než vévodkyni. Ines věří pevně, že otec vévodkyni přemluví: nač by tolik byl studoval a tolik četl? Eduardo, vyvolenec její, přináší jí však ještě radostnější zprávu: jeho matka na jeho prosby již svolila, i přijde sama k Inesiným rodičům, aby sňatek uskutečnila. Tu Tomas a Lorenzo přivádějí Juanu, která se tomuto vyznává, že není bezvinnou, že skutečně onen medaillon odcizila, protože skrýval v sobě klíč k osudnému tajemství, dopis paní Avendañovy, ve kterém Lorenzovi, výčitkami svědomí donucena, děsnou pravdu zjevuje. Rozčilen užívá nyní Lorenzo prudkých i vášnivě burácných výrazů, v nichž nedozíravý dr. Tomas, Lorenzovými názory o právu a pravdě bez toho již poněkud pomatený, cosi jako příznak duševní choroby spatřuje. Osudné tajemství se odhalí: Lorenzo jest podvržené dítě, jest syn Juany trestanky, její velitelkou, paní de Avendaño, za letorost Avendañů vydaný; jeho jmeno není jeho jmenem, jeho šlechtictví není jeho šlechtictvím, jeho miliony nejsou jeho miliony! Vše jest jiným ukradeno! Ines nemůže se státi Eduardovou, Ines jest odsouzena umříti. Ale stačí mlčeti, nikdo neví o pravém stavu věcí. Smíli zde důsledný poctivec s heslem: „Pravda nade vše! nade vše!!" stajiti, co tak snadno, co na prospěch, ano ke spáse celé milované rodiny stajiti může? Lorenzo vrhá se Juaně k nohám, volá: „Matko!" i nechce více slouti señorem Avendañem, odmítne nabídku vévodkyně Almontské, nabídku, by dcera bezejmenného stala se chotí mladíka se jmenem osvědčeným, prohlašuje, že jeho rodiče, nejsou jeho rodiči, že jeho dům není jeho domem, Ines klesá volajíc: „Otče! probůh, ty mne zabíjíš!" — Tomas volá: „Cos to učinil, šílenče?" a Lorenzo dává jim v odvet: „Co poroučela česť!" Lorenzo statečně ztrácí vše, by v praxi zůstal věren svým theoriím — atheistický Bayard poctivosti! — Druhé jednání počíná tím, že vévodkyně na prosby svého syna

ustoupí od úmyslu, nepřipustiť Eduardův sňatek s Lorenzovou dceruškou. Angela přemlouvá s pevným důvtipem manžela, by nevyhledával mravní dokonalosť a vznešenou ctnosť, ale štěstí svého dítka. Lorenzo se jí táže: Ty žádáš tedy mlčení?“ Angela svědčí. „Ale to by byla hanebnosť!“ volá manžel. Smíli připustiť, aby všichni zločinem byli pokáleni? Avšak, vždyť se nejedná, než aby, chceli již statky své pravým dědicům postoupiti, podržel aspoň své posavadní jmeno, pouhý planý zvuk. Ne, ne, to by byla krádež cizího jmena! Lorenzo jest odhodlán, vše soudu oznámiť. Ale pak bude Juana prohlášena vinnou novým, větším zločinem: že podvrhla dítě a tím pravé dědice o náramný zkrátila majetek! A Ines umře, bez pomoci umře! „Ano, jsem ubohý šílenec!“ zoufá si Lorenzo, táže se: „Co jest pravda? co lež?“ a hledá pomoc v modlitbě za život Inesin. Juana může v cizině nalezti bezpečí a Lorenzo s rodinou může se odebrati za ní. Juana jest nešťastna, že vše vyzradila; aby tedy syna před ním samým zachránila, zmocní se jediného důkazu, kterým Lorenzo sám proti sobě svědčiti může: listu paní Avendañové, spálí dopis ten, vloží — nač? — nepopsaný papír do obálky a prohlásí před synovou rodinou i před vévodkyní, že Lorenzovou matkou není. Lorenzo se rozbouří: „Tys mě při mém porodu zapřela, nyní mě zapíráš také ve své hodině smrti!“ Při tom objímá Juanu tak, že se svědkům výjevu podobá, jako by ji škrtil, volá: „Matko!“, pak jen: „Juano!“ a nebohá Juana tímto slovem jako dýkou zasažena skoná. — Vstupujeme do třetího jednání. Dr. Tomas viděl ve výjevu, v němž Lorenzo dle jeho mínění Juanu škrtil, nával šílenství; pročež do jeho domu proslulého psychiatra dra. Bermudeza se dvěma sluhami blázince obeslal. Bojíť se, by se nával neopětoval, tedy zase na př. Ines nezasáhl, a soudí, že nešťastník toliko v ústavu choromyslných neškodným učiněn a uzdraven býti může. Lorenzo čeká notáře, jejž povolal, by vyhotovil spis o vyjádření, kterým se jmena i jmění zříci chce. „Víšli, nešťastná ženo má, co si počneme, až notářská listina zdělána, až důkaz proveden bude?“ ptá se Lorenzo, a dr. Tomas odpovídá mu otázkou: „Máš nějaký důkaz?“ Lorenzo jmenuje dopis, a dr. Tomas v duchu myslí: „Máli důkaz, jest Lorenzo svatým a bude blázince uchráněn; nemáli, jest bez odporu šílencem a třeba jej ústavu násilně odevzdati.“ Rozrušená Ines, jak otec v nitru svém bojujíc, vyzývá jej: „Jdi klidně svojí cestou, aniž bys na mne myslil!“ Sluhové z blázince, neznajíce ho, vyžvatlají Lorenzovi, že je za šíleného považován, že on, bojovník práva i pravdy, křivě za vraha Juanina platí, že Angela, že Ines jej do blázince dodati chtí, a nervosní nešťastník opět jako v novém návalu vybuchne. Přeje si smrť, prosí Boha o ni. Také dr. Bermudez, jednostranností svého povolání jako pomaten, nabývá přesvědčení, že Lorenzův duševní stav ohrožuje rodinu jeho, a tak jest osud nebohého Juanina syna zpečetěn: kdo plní svou povinnosť, je blázen. Ale Lorenzo má svůj důkaz, má dopis. Všichni mají býti svědky jeho důkazu. Jde proň. Avšak místo dopisu nalézá toliko prázdný list: důkaz je proveden, ale proti němu. Zkoušen sám prohlásí se za poraženého: světec bláznem! Jen Ines srdcem svým pochopila, že všichni se klamou a že jediný otec má pravdu. Lorenzo ji přenáruživě objímá, všechny ob-

chází hrůza, že ji škrtí jako Juanu, vytrhnou mu ji, a Lorenzo poddává se hrozné nutnosti: odchází do ústavu chorých na duchu. — Právo stane se neprávem, a neprávo stane se právem. Jeho rodina podrží miliony Avendaňův, a Ines může si vzíti Eduarda, ovšem se zničujícím vědomím, že otec jest bezprávně v domě šílenců vězněn. — Hra zdá se míti velice pessimistický závěr, a to velice důtklivého jádra, ale idea nadlidské, skoro těžko uvěřitelné, jaksi báchorkovité síly, která z lásky ku pravdě vyvírá, klene nad celkem libou, smiřující duhu. Echegaray (* 1833 v Madridě) je dramatik mocný, světa znalý, duchaplný, rozrušný. Anekdota jeho neobyčejně účinného, ač do jisté míry doktrinářského kusu je prostě a přec významně zosnována, do všech úhlů myšlenky rozvedena. Znám velmi málo moderních dramat, jež by v naší mysli tak pevný zanechávala dojem jako *Buď šílenosť, buď svatosť.*

Přicházíme ku poslední novince, která nás na Podunají vrací. Pochází od spisovatele, který se za prvního maďarského dramatika považuje, a proto nebude od místa, když se též u jeho hry déle zastavíme.

Proletáři (A proletárok) jsou drama o čtyřech jednáních, jež maďarsky sepsal Csiky Gergely (* 1842) a česky přeložil František Brábek. Překlad vyšel v Repertoiru českých divadel. Rozvíjí se tu před námi Peštská hra šejdířův a šizených. V popředí stojí všestranně prohnaná Kamilla Szederváryová, svatá vdova po národním mučeníkovi, který nikdy nežil, a rovněž ušlechtile vzorná matka dobré, čisté, krásné Irény, která nikdy její dcerou nebyla. Kamilla dluhaří a prosebnými dopisy vymamuje pro sebe národní příspěvky, jež opět lehkou myslí promarňuje. Důstojným jejím blížencem jest vychytralý, frivolní, raffinovaný spekulant Benedikt Zátonyi, který ji strachem před hanbou a žalářními nepříjemnostmi vzbuzeným donutí, že mu Irénu, jež ji za svou skutečnou matku považuje, ale ve skutečnosti dcerou „bídných horníků“ jest, za ženu přislíbí; k čemuž podotknouti třeba, že Benedikt lichvaří manželstvím; nedávno dal se v Sedmihradech rozvesti se svojí, ostatně také povedenou, hýřivou a bezzásadní chotí Elzou za deset tisíc zlatých honoráře, jejž od jejího nynějšího muže, karbaníka z výdělku Benjamínka Bankóa dostal. Pravým opakem šlechtického dobrodruha Zátonyiho jest Karel Darvaš, mladík vzdělaný, dle posledního jednání adept advokacie, který jest nucen vzdáti se naděje na ruku své milované Irény, protože nemůže nad hladinu proniknouti v poměrech, kde jen podlízavá, protežovaná neschopnosť proniká. Je širší společností šizen o právo k prospěšné práci a má býť ošizen též o dívku svého srdce, právě jako jest užší společností, v níž Kamilla se Zátonyim tvoří střed, ve svém naivním, upřímném národním vznětu šizen starší zbohatlý Biharský obchodník s ovcemi Pavel Timót: a drama velice získalo zrovna tím, že sám Zátonyi Timótovy dobroty k tomu využitkuje, by Darvaše u něho v Biharsku zaopatřil a tím jej od Irény odstranil, že však tímto krokem svým obě světlé mužské postavy kusu, Darvaše i Timóta, kteří také v tom se sobě podobají, že Irénu v pravdě milují, na svůj úkor na vždy sblíží. Ještě o jedné postavě kusu dlužno se zmíniti: o Menhartovi Mosolygóovi, vlastním, avšak nenovinářském bratru Šmokově neb Giboyerově, muži mnohem, mnohem lepším než

jeho právně zničená pověsť. Jeť advokát s odňatým diplomem. Zárodky kusu jsou v prvním jednání živým, jen v pozdější části táhlejším dějem zevrubně podány. Druhé a třetí jednání se jaksi povážlivěji vlekou, ale předvádějí nám dva důležité děje: Kamilla svěří se v 2. dějství Iréně, že ji tato pouze sňatkem se Zátonyim před veřejnou potupou a před žalářem zachrániti může, a měkká Iréna obětuje se svojí domnělé dětské povinnosti; Zátonyi nabídne v třetím dějství Timótovi, že se dá se svou novomanželkou Irénou rozvesti: „Odebéřeme se na šest neděl do Sedmihradska,“ dí rozmilý pan Benedikt; „tam je rozvod velmi snadný, když obě strany svolí.“ Šlechetná Iréna zakouší mnoho těžkých útrap: nejkrutější je ta, že bezprávně platí za Timótovu maîtressu, a sám Karel Darvaš vrhne jí ve tvář domněnku, že mu jeho úřad na Biharsku pomocí svého poměru k Timótovi opatřila; Zátonyi ji však těší bídáckými slovy: „Trochu jste kompromittována, to je pravda; ale toho si ani nevšímejte: v dobré společnosti není pravou dámou ta, která není trochu kompromittována.“ A též anagnorisis nadejde ve 4. jednání: Iréna se od Kamilly punčem a hněvem zpité posléz dozvídá, že tato světoběžnice její matkou není. „Jak jste se opovážila,“ hrozí se mladá paní, „ukrásti mi ze srdce cit dítěte a užiti ho k tomu, abyste zahubila mé blaho? Jak jste se opovážila pod lživou škraboškou klamem vynutiti ode mne oběť, která jen mé matce patřila a mimo ni nikomu na tomto světě?“ Ve 4. jednání nalezne Iréna, jež dům svého muže opustí, útulek u Mosolygóa; Benedikt Zátonyi přichází a dává jí na vybranou: buď aby se do jeho domu vrátila neb aby svolila k sedmihradskému rozvodu a k novému sňatku s Timótem. Elza, první Benediktova manželka, která se po Mosolygóově kázaníčku mimo nadání obrátí, otevře Timótovi oči, a Timót odhodlá se milovanou Irénu přijati za dceru, ovšem s ušlechtilejšími záměry než Kamilla. Benedikt stojí tedy na svém manželském právu, které zní: Manželka jest povinna manžela svého všude sledovati. Ale Darvaš a Mosolygó postarali se, by sňatek Irénin byl soudně za sňatek násilím vynucený prohlášen. Benedikt zasténá: „Já jsem zničen!“ a na obzoru objeví se nový sňatek Irénin: s milovaným Karlem Darvašem. — *Proletáři* vynikají novou látkou, která však pyšným Maďarům ovšem pramálo lichotí, temnými barvami svými snad každého diváka odráží, ale přec i dobrý ethický účin v zápětí míť může. Csiky jeví se v nich spisovatelem duchaplného naturalismu. Na slabší stránky dramata jsem již poukázal. Nejvíce v něm ovšem vadí okolnosť, že si nemůžeme vysvětliti, jak bylo možná, že Iréna v toliku bahna zůstala čistou.

Hittité.

List z dějin starověkých.

Píše
dr. J. V. Prášek.

I.

ž do polovice nynějšího století byla asijská část dějin starověkých tajemným sfingem, vznešeným sice ve svém zjevu, avšak nepřístupným, mlčelivým svědkem dob zdánlivě navždy zapomenutých. Nejvzácnější zkazky lidského pokolení skrývaly se sice v záhybech rouna jeho, avšak klíč ke bližšímu jich poznání vedoucí zdál se býti navždy vymknut z rukou lidských. A tak země, v níž staří Semité spatřovali ráj svůj a sídlo lidské prarodiny, která jest bez odporu kolébkou lidské osvěty, zjevených náboženství, věd, umění i řádů společenských, poznána byla sotva povrchně z řídkých těch a namnoze nepochopených údajů, které zachovaly se jednak ve zprávách biblických, jednak, a to v podobě mnohdy až k nepoznání znešvařené, v troskách klassické učenosti. Badatelé dřevní nejsouce s to, aby i přes nejdůvtipnější oceňování zachovaných zpráv dospěli k obrazu alespoň v celkovém pojetí úplnému, stýskali nejvíce do vyhynulých národů starověkých, kteří dle obvyklého soudu nedospěli k výši historických záznamův a tak sami nevšímavostí svou upřádali nepronikuutelný závoj, který od dvou tisíciletí zastíral dějinný život jejich.

Snaživí duchové ti nenadáli se zajisté, že díla jejich, na nichž lpí pot dlouhých a pilně prožilých životů, v několika letech pozbudou zhola své ceny, ne snad proto, že by geniální duch nějaký dovedl z pramenů známých vykouzliti jiný, pravdivější obraz, že by byl dovedl s hlediska dotud neznámého rozhalovati záhyby na rouně tajemného sfinga, nýbrž objevením nových netušených zdrojů, které se obsahem svým podobají zachyceným dobám antického života a podaly spolu vysvětlení k nepochopeným posud údajům písemnictví klassického a starozákonného.

Uplynulo dotud ne mnoho více než sto let od té chvíle, kdy učený Anquetil du Perron, jenž ve vědeckém zanícení i k službě prostého koloniálního vojína se byl podvolil, vzdělaný svět překvapil převzácnými zbytky písemnictví avestického. Celý nový svět ideí rodil se z nevelikých jinak rukopisných zbytkův, a udivený svět stál najednou před plody dávné a do té chvíle netušené osvěty, díla národů, dávno již vyloučených z kulturního koncertu západního. Nedlouho potom vrátil se z cesty perské Karsten Niebuhr a předložil republice učenců kopie četných nápisů, shledaných na troskách velikolepých paláců Persepolských a psaných písmem, které se zásadně lišilo od druhů dotud známých. Výpravou Napoleona I. na břehy Nilské vzalo počátek studium památek staroegyptských, k němuž družily se ihned prvé pokusy o řešení dávných písem. R. 1802 nalezl mladistvý Grotefend klíč k řešení

nápisů klínových, na jehož základě v letech třicátých Burnouf, Lassen a Henry Rawlinson dospěli k poznání jazyka staroperského a údajů v něm uchovaných, r. 1816 najednou, o sobě nevědouce, nalezli Champollion a Thomas Young cestu ke zkoumání obsahu nápisů hieroglyfských. V posledních letech čtyřicátých seznali Hincks, Oppert, Rawlinson, Talbot a j. základní povahu nápisův a jazyka assyrsko-babylonského, načež od té doby na všech stranách, s pokračujícími výkopy archeologickými, rozhojňovalo a prohlubovalo se studium památek starověkých.

Avšak studium toto nepřestávalo na badání linguistickém a pouze starožitnickém. Obě tato odvětví dostoupila jím sice výše neobyčejné a velice přispěla badání jazykozpytnému i starožitnickému vůbec, nové popudy podávajíce a záhady dotud buď zcela anebo částečně nepochopené objasňujíce, avšak hlavní výtěžek osvojila si Musa Kleio, jejížto říše i qualitativně i quantitativně nad pomyšlení rozšířena. Národové, kteří do té chvíle známi byli toliko buď ze smyšlených vyprávek Ktesiových anebo Kleitarchových, buď z podniků pozdně Alexandrijské doby, které tudíž historie obecná útrpně přecházela, najednou vynořili se ze svého zapomenutí a dovolávali se příslušného místa v postupu událostí dějinných. Vznikla historiografie egyptská, assyrská, staroarmenská, staroethiopská, himjárská i j., a v družině národů těch objevovali se jiní, honosíce se dávným i vyvinutým životem osvětným, jakkoli klasikům někdy ani dle jmena známi nebyli. Zdomácnělé od dvou tisíceletí historické zjevy Semiramidy, Nina, Teutama, Nimroda, Sesostra, Assaraka atd. náhle z pověřené historie vymýtěny, a místa jejich zaujala jmena bezpečně seznaná, obrazy plné síly a jaré svěžesti, k nimž pojí se celé epochy zaniklých dob.

Nejpodivnější pak jest úkaz tento. Staří klasikové, živše a psavše ovšem za pokračujícího již úpadku starověkého východu, spíše zachovali zrnka historické vzpomínky o národech vzdálenějších, než o národech jim nejblíže usadilých. Poměrně nejhůře jsme zajisté zpraveni o povaze a o vnitřním životě národů maloasijských anebo severosyrských, jakkoli národové tito mnohem bližší byli středům starověké vzdělanosti než národové íránští anebo obyvatelé Nubie.

A právě v těchto končinách seznána nejnovějšími archeologickými výzkumy existence velikého národa, který po tisíc let byl předoasijskou velmocí a prostředníkem mezi vzdělaným východem a Evropou, dotud ve tmách pohříženou. S osudy tohoto národa hodláme českého čtenáře, pokud toho dnešní stav vědy dějepisné dovoluje, blíže seznámiti. —

Mezi Kanaanskými kmeny, s nimiž bylo se stýkati Israelitům za prvých dob dějin jejich, uvozují se na některých místech biblických (zvláště Gen. XXIII., 3 sld.) Beni Heth, Synové Heth, na jiných místech (Jos. I. 4. I Soud. I., 26) Hittím zvaní, i vypravuje se o nich, že žili v dobrých poměrech jak s Abrahamem, tak i později se členy kmenů Iuda a Efraim. Dle hlavního místa, výše již uvedeného, bylo by hledati hlavní sídla „Synů Heth“ mezi západním břehem Mrtvého moře a Judským městem Hebronem, k čemuž přistupovala diaspora „Synů Heth“ v území kmene Efraim, a zejmena kolem města Sichema. Tam ještě nejnověji kladl je sám učený egyptolog Maspero a také Duncker

v pátém a posledním vydání Dějin svých týž náhled si osvojil. Avšak na jiném místě (III. Král. 10, 29) staví se „králové hethejští a syrští" v protivu králům israelským, z čehož dlužno vyvozovati, 1. že říše jejich byla položena mimo známé meze říše israelské, tedy mimo hranice palestinské a 2. že byla sídla jejich blízka sídlům Syrů. S vývody těmi shoduje se zcela údaj ve IV. Král. 7, 6, kdež praví se, že král israelský spojil se proti Syrům s králi „hethejským a egyptským." Údaj jiný (II. Král. 24, 6) jmenuje i „město" Hethejských κατ' ἐξοχήν, t. j. město jejich hlavní. Naše překlady biblí ve shodě s versí Lutherovou praví na tomto místě o vojevůdci Davidovu Joabovi, přehlídku vojsk konajícím: „Potom přišli skrze Jazer do Galaad a do nížiny Hadsi, a přišli k lesům Dan." Avšak nejstarší text biblický, jakož zachován jest v překladě Septuaginty, podává místo „a do nížiny Hadsi" ve znění pozměněném i určitějším εἰς γῆν Χεττιεὶμ Κάδης, t. j. „do země Hethejských Kadeš," což přimělo některé novější exegety biblické ke korrektuře „do země Hethejských do Kadeše." [1]) A tak seznáno bylo z biblických zpráv i přední město Hethejských Kadeš, jehož poloha mimo Palestinu, nad řekou Orontem, níže prokázána bude.

Poněvadž proti určitému znění knih královských, které v jádře svém zakládají se na zápisích úředních, nebylo lze námitek pronášeti, přestali zásadní odpůrci biblické kritiky na domněnce o dvojím území „Hethejských" v Syrii, o hlavním totiž území nad řekou Orontem a o území jižním v palestinské Judaei, které prý spolu s jinými kmeny Kanaanskými znenáhla upadlo v ruce hebrejské.

Tolik jediné bylo známo o národě Hittím, jejž po příkladě anglickém nadále Hittity zváti budeme, do počátku studií monumentálných. — Prvé světlo padlo na národ tento a osudy jeho z výzkumů hieroglyfských. Nápisy na pylonech Luqsorských, na stěnách Thebského paláce Ramesseia a ve skalném chrámu Abusimbelském podaly najednou množství neznámých dotud zpráv o národu Cheta zvaném a v Hořejší zemi Retennu, t. j. v severní Syrii někdy osídleném, s nímž králové XVIII., XIX. a XX. dynastie vážné měli potyčky. Přední plod dvorského básnictví staroegyptského, tak zvaná báseň Pentaurova, cele jest věnována vítězství slavného či spíše marnivého Ramsa II. nad Chety. Současně téměř vyskytl se i v nápisích některých králův assyrských, zejmena Tiglatpilesara I. a Sargona, národ zvaný Chatti, jehož hlavní město bylo Karchemiš nad Eufratem. Ba i v textech, které kladou se až na počátek IV. tisíceletí před Kr., jmenován byl národ tento a označován všemi znaky veliké moci, z čehož jde, že byl z národů dle dnešní lidské paměti nejstarších. I v Chetech hieroglyfův i v Chatti Assyrů seznáni snadno Hittité bibličtí.

Ale všecky tyto údaje prýštily se doposud ze zdrojů cizích. Po původních zbytcích činnosti Hittitů nebylo nikdež ani stopy. Ani rozbor jmen ze starověku zachovaných nepodal paprsku sebe skromnějšího,

---

[1]) Vigouroux, Revue des Questions Historiques, XXXI., 69 navrhuje místo Ṭaḥṭim Hodši („in terram inferiorem Hodsi" dle Vulgaty) čísti Haḥiṭim Ḥodši. Tvar Ṭaḥṭim Ḥodši vysvětluje přepsáním písaře pozdějšího, jenž přepisoval text novokalisovaný; rovněž snadna jest záměna znaků pro *ṭ* a *ḥ*.

který by vrhl nové světlo na národní život jejich. Nejpřednější znalci klasického písemnictví pídili se po stopách jejich, pohříchu bez výsledku, a jediný anglický státník Gladstone odhodlal se stotožňovati Hittity s Homerskými Keteii (*Κήτειοι*), jichž vůdce Eurypylos, Telefův syn, přispěl dle Odysseie (XI, 519) Troům ku pomoci. Výklad ten však neobstál před vědeckou kritikou, jejímž mluvčím byl Gottinský nyní a dříve Greifswaldský profesor Oldřich v. Wilamowitz; [1]) tento dovodil totiž ze scholiastů, že Homerskými Keteii srozumívají se Mysové, na březích řeky Keteia osedlí a tudíž Troům sousedští. Za to zachovalo se v pozůstalosti klasiků jiné jmeno, které pisatel již roku 1881 k Hittitům odnášel, nevěda ještě o podobném náhledu A. H. Saycea. [2]) Jest to jmeno maloasijské krajiny Kataonie, která za dob Strabonových a Ptolemaiových součinila jižní hornatou část Kappadokie a skládala se ze čtyř území, Kataonie v přesném slova smyslu, Abareny, Laviany a Muriany. Za dob Strabonových, jenž sám z nedaleké Amaseie rodilý byl, nelišili se Kataonové ničím, zejmena ne jazykem od ostatních Kappadoků. Avšak ještě za dob Herodotových náležela Kataonie k jižnější Kilikii, k níž nepochybně byla připojena po pádu říše assyrské. Z toho bylo by lze souditi, že byla národně blízka Kilikii, od níž nepochybně teprve za pozdních dob assyrských, a to ještě na krátko byla odtržena. Jen tak lze totiž srozumívati zmatené pozdní zprávě, z dobrého jinak pramene plynoucí, dle níž Kilikia kdysi se prostírala až po egyptské Pelusion a nad Lydy, Medy, Armeny, Pamfyly a Kappadoky panství provozovala, načež byvši od Assyrů podrobena, v území svém velice byla zmenšena. [3]) Zprávy této dosud nikým nebylo v řešení otázky hittitské užito. Nejnovější vydavatel Solinův Mommsen poznamenává o ní, že plyne z pramene neznámého, obsah její však potvrzuje, že pramen ten byl výborně zpraven, jakož níže při dějinách Hittitů shledáno bude. Ovšem jmeny Medův a snad i Armenů nahrazena jsou jmena národů, klasikům již neznámá, kteří počátkem VI. stol. př. Kr. Medy a arijskými Armeny byli vystřídáni. Lze tak souditi z toho, že jmenují se Kappadokové mezi národy Kilikům někdy podrobenými. Historické zvěsti připomínají Kappadoků teprve v VI. stol., a sice na místě Moschův a Tibarenů, kteří tehdá dále na sever byli zatlačeni; avšak velikou říši kilickou, o níž ve zprávě řeč jest, dlužno bezpečně klásti do dob mnohem starších. Ježto ani assyrské zprávy ještě Kappadokie neznají, nemohla býti nikdy říše kilická Kappadokům současna a tudíž tito nemohli býti Kilikům poddáni. Tu patrně pozdní pramen nahradil jmenem Kappadoků jmeno jiné, v době jeho již vyhynulé, a téhož spůsobu užil i o Medech, kteří za Kyaxara až po řeku Halys byli pronikli a tak příčinou se stali, že Hellenové všechny národy jim podrobené rovněž Medy nazývali. Vidí se tudíž z trosky starého podání u Solina zachovaného, že některé části Kappadokie, a to zejmena jižní, které ještě za římských dob Kataonií sluly, před assyrskou porobou ke Kilikii náležely a tudíž dojista i stejné s ní obyvatelstvo

---

[1]) Philol. Untersuchungen VII., 152.

[2]) Srv. A. H. Sayce v Transactions of the Society of Biblical Archaeology, VII. (1882), 284.

[3]) Solini Collectanea ed. Mommsen, XXXVIII., 2.

měly. Později, když částky tyto od Kilikie odtrženy a ke Kappadokii byly přivtěleny, lišily se i nadále od Kappadokie jmenem, kterýžto zjev zajisté měl svou příčinu. A tu jest na snadě příčinu tu ve jmeně samém shledávati. Sayce pokládá za jádro jmena toho prvou slabiku Kat (Kat-aonie), která jest velice blízka assyrskému jmenu Chatti, jímž Hittité označováni. Jest tudíž dovoleno souditi, že jižní Kappadokie původně byla Hittity obývána a po nich i nazývána na rozdíl od arijského kmene Kappadoků, který osazen byl v severnějších planinách, k Pontu a k Halyi se sklánějících.

Toť tedy jediná zpráva starověká, již Hittité po sobě přímou památkou zůstavili — jediné jmeno, až téměř k nepoznání zhellenisované a v řeckých pramenech nám dochované. Teprve naší době bylo přáno, aby shledala další kulturní zbytky, které Hittité jako pomník kulturní své existence v někdejší vlasti své zůstavili.

Kolem r. 1820 cestovatel anglický Burckhardt ohledával starobylé památky severosyrského města Hamaha, které již ve starověku (se jmenem Hamath v bibli) a později za diadochů pode jmenem Epifania mezi syrskými městy vynikalo, a při tom seznal v rohu domu, náležejícího k jednomu z četných bazarů městských, kámen pokrytý obrazy a znaménky, která pokládal za hieroglyfské znaky, ovšem lišící se od hieroglyfův egyptských. [1]) Objev Burckhardtův nedošel pohříchu povšimnutí ani u současníků ani u pokolení následujícího. Teprve r. 1870 věnovali pozornost starobylému kameni, Burckhartem shledanému, dva vzdělaní Američané, právě tehdy v Syrii za povoláním svým meškající, Mr. J. Augustus Johnson, generální konsul Spojených států v Damasku, a člen americké missie protestantské Rev. S. Jessup, jimž podařilo se po namáhavém úsilí a za stálých příkoří od zfanatisovaného mohamedánského obyvatelstva učiniti otisk kamene výše vzpomenutého a spolu zvěděti i o jiných podobných památkách v Hamathu, které dle doslechu nalézaly se buď blíže jedné brány městské neb nad ní a ve zdivu starobylého mostu, přepínajícího řečiště městem tekoucího Oronta. Zpráva Johnsonova povzbudila anglickou společnost pro prozkoumání Palestiny (Palestine Exploration Found) k dalšímu pátrání, načež vypraven do Syrie Mr. Drake zkoumat a okreslit záhadné ty nápisy. Znaje jazyk lidu, uměl i Drake přispůsobiti se poněkud zvykům jeho, načež mohl některé z památek dotčených buď fotografovati buď okresliti, konečně však ani on nemohl dokonati úlohy sobě svěřené pro srocování lidu fanatickým kněžstvem rozlíceného. Teprve anglický konsul v Damasku, kapitán Burton, mohl klidně okresliti nejpřednější z památek, když však chtěl zakoupiti kámen Burckhardtem kdysi objevený, žádal na něm křesťanský majitel domu obrovskou sumu, pročež zatím koupě odložena.

Když o tom došla do Anglie zpráva, tu rychle sebrána větší částka peněz a v jednání o koupi kamene pokračováno. Než majitel domu, postrašen jsa hrozivým chováním mohamedánského obyvatelstva, nechtěl nikterak vzácného kamene prodati, i nebylo lze pohnouti ho k tomu ani nabídkami mnohokráte většími. Vznikly již oprávněné obavy,

---

[1]) Burckhardt, Travels in Syria, 146.

že fanatikové zničí památky dosud neoceněné, následujíce nedávného příkladu arabských kočovníků v někdejším Moabu, kteří právě objevený kámen krále Meši na kusy rozbili, dříve než byl náležitě prostudován a okreslen.

Na štěstí byl právě tehdy vysokou portou jmenován guvernérem v Syrii Subhi paša, muž učený a pro pořádek obecný zaujatý, původce sultánského musea starožitností v Cařihradě, jenž železnou rukou jal se stavovati zlořády v Syrii již zakořenělé a pečoval spolu o prozkoumání země v ohledu vědeckém. Brzy po svém příchodu do Damaska vyzval anglického konsula Mr. W. Kirby Greena a člena Londýnské zeměpisné společnosti Williama Wrighta, aby jej doprovodili do Hamatha a tam byli jemu rádci ve příčině oprav, které v pašaliku svém hodlal zaváděti. 25. listopadu 1872 za nesmírného účastenství lidu městského i okolního vjel Subhi s družinou svou do města a již nazejtří obdrželi Green a Wright povolení k archeologickému zkoumání v městě dle svého vlastního uznání.

Hned prvý den po hledání obtížném i neúmorném objevili Wright a Green v domě jakéhosi Araba, zvaného Suliman-el-Kallas, nápisový kámen, nyní číslem „H. 1“ označovaný, a obdrželi spolehlivé zprávy o některých jiných nápisech a skulpturách téhož spůsobu. Wright ihned tušil, že nápis psaný písmem dotud neznámým a toliko v zásadě egyptským hieroglyfům podobným jest dílo někdejších Hittitů, i podal o nálezu svém obšírnou zprávu pašovi, jenž ihned nařídil, aby nápisy a obrazy ty, kdekolivěk by objeveny byly, zachovány a dle potřeby ze stěn budov ať veřejných ať soukromých opatrně vylomeny a do Cařihradského musea dopraveny byly. Tím však věc dospěla ke krisi. Snahy Evropanů toužících po ohledání záhadných kamenů vznítily v mysli majitelů představu o nesmírné jejich ceně, a nyní, když roznesla se zpráva o rozkazu pašovu a o svolující depeši sultánově, viděli se majitelé tito ve svých přemrštěných nadějích sklamány. Posuzujíce pašu dle předchůdců jeho, viděli se nejen oloupeny o očekávanou bohatou náhradu, nýbrž obávali se, že práce s vylamováním kamenů spojené uškodí i domům jejich. Následkem toho nastalo znova veliké jitření, a již šly hrozivé hlasy městem, že lid všecky žádané kameny schválně zničí. Angličtí badatelé byli v největší nesnázi, neboť památky, které čekaly snad po mnohá tisíceletí na chvíli, až otevřena budou němá posud ústa jejich, byly nyní, ve chvíli rozhodné, nebezpečně ohroženy. Tu odvážili se Green a Wright do doupěte lvího. Jsouce opatřeni dostatečně penězi, navštívili jednotlivé majitele domů, nabídli jim značné peníze jmenem pašovým a spolu oznámili, že nařídil sultán přísně dokročovati na ty, kteří by jednali proti vůli jeho. To pomohlo. Oba Angličané jali se pozorně vybírati vzácné kameny z jednotlivých zdí a základů, načež v noci byly naloženy a za průvodu vojska, jemuž velel sám pobočník guvernérův Ibrahim paša, dopraveny k moři. Nebyla to ovšem práce snadná, neboť byly kameny ty vesměs veliké; jeden z nich byl tak těžký, že dvojí spřež volův a padesáte silných mužů dosti měli činiti, aby za celý den o jednu míli cesty jej dále dopravili. Před tím ještě dal Wright, nemaje po ruce aparátu fotografického, učiniti odlitky

sádrové všech památek shledaných a pak zaslal je jednak společnosti pro výzkum Palestiny, jednak britskému musei v Londýně. [1])

Když takto tajemné nápisy a skulptury Hamathské vešly ve známosť učeného světa, potvrdili přední znalci minulosti maloasijské, A. H. Sayce i Isák Taylor, apriorní domněnku Wrightovu, i shledali v památkách zbytky kultury hittitské, s nimiž jiné podobné památky, po Menší Asii a severní Syrii roztrousené, bedlivě srovnávány. Tak zejmena prastarý skalný pomník Karabelský blíže Efesa dožil se teď nového a zajisté i pravdivého ocenění. Není zde místa, abychom šíře dotýkali se hojných cest, podnikaných mezi r. 1873—1888 různými učenci za objevováním „hittitských" pomníků. Při úloze naší dostačí zajisté, když podotkneme, že neúmornou pílí synů různých národů, Angličanů Saycea, Rylandsa, Gardnera, † Smitha, Ramsaye, Taylora, Francouze Perrota, Rusa Chanykova, Němců G. Hirschfelda, Humanna, Puchsteina, Američanů Hayesa Warda, mladšího Frothingama a Taynesa končiny maloasijské a severosyrské velmi bedlivě byly prozkoumány a pomníků množství veliké objeveno. Avšak jako vždy s věcí novou se děje, tak i při památkách „hittitských" dvojí stránku dlužno vytknouti. Ušlechtilá horlivosť archeologů, kteří dali se na objevné cesty za tím úkolem, aby rozmnožili vědomosti naše o dávných Hittitech, spatřovala ve všech nově objevených památkách, které nebylo lze bezpečně přiříci některému z velikých kulturních okresů starověkých, památky specificky hittitské. Toto optimistické stanovisko dalo však opět podnět skeptikům, kteří z určité míry společných znaků, v rázovitosti se shodujících, jali se přesněji pojem „hittitský" vystihovati. Následkem toho valná část památek, jež šťastní objevcové ihned za „hittitské" prohlašovali, opět z kulturního okresu hittitského vyloučena. Týká se to především památek, shledaných v severní části Menší Asie, najmě v někdejší Paflagonii, při nichž objevce jejich G. Hirschfeld shledal, že podstatně a společnými znaky liší se od památek „hittitských" v užším slova smyslu. A tak ze studia starožitností hittitských vyvinulo se nové odvětví starověké archeologie, jemuž jest dle látky dotud známé rozřešiti úkol a kulturní příbuzenství památek paflagonských. Přestávajíce na duchaplných vývodech Hirschfeldových, opomíjíme i my památek k paflagonskému kulturnímu okresu počítaných, ježto ku poznání minulosti hittitské jest známosť jejich úplně lhostejna. [2])

II.

Jest úlohou velmi nesnadnou pokoušeti se o krajinné ohraničení sídel hittitských, jakož rozprostírala se za slavných dob národa. A přece, chcemeli dospěti k ustálenému úsudku o dějinném Hittitů významu, nemůžeme vymknouti se z potřeby té. Jsouť sídla národa velmi důležitou podmínkou jeho vývoje a jeho významu.

---

[1]) Dle původní zprávy, již podal Wright ve svém spise The Empire of the Hittites,[2] str. 5—12.

[2]) Paphlagonische Felsengräber. Ein Beitrag zur Kunstgeschichte Kleinasiens, str. 45 sld. (Abh. der Berl. Akad. d. Wiss. 1885.)

Vystihnouti národnostní hranice dávných Hittitů, které byly po dlouhou dobu i jejich politickou hranicí, jest jediné možné, když srovnají se řídké, historické zprávy s nalezišti jednotlivých pomníků, při čemž sluší bedlivě dbáti, aby v úvahu brány byly jen takové pomníky, jichž „hittitská“ rázovitosť jest nade vši pochybu povznesena, t. j. při nichž shledává se plná shoda umělecká s poznatky, které za podmínku „hittitského“ původu byly archeologickým studiem ustanoveny. V té příčině podán jest základ spolehlivý studiem Hirschfeldovým, k němuž toliko prostě zbývá nám odkazovati.[1])

Vizme především rozšíření se Hittitů k jihu. Tu biblické zprávy, výše již citované, nejsou spolu v souhlase. Dle nich vyskytují se Synové Heth za dob Abrahamových v okolí Hebrona (Kiriath-Arba jmenuje se předním sídlem Hittitů) i Sichema, a teprve za doby králův objevují se ve střední i v severní Syrii. O pravdivosti údajů, v knihách králův obsažených, není pochybnosti, neboť nejen že dávno již bezpečně seznána veliká historická cena obou královských knih v užším slova smyslu (nehledíc ke knihám Samuelovým, které se někdy také „královskými“ nazývají), jež v jádře svém opírají se o dvorské letopisectví Jerusalemské, nýbrž shodují se zprávy o Synech Heth, v královských knihách obsažené, se současnými zprávami i egyptskými i assyrskými. Mimo to jest bezpečně seznáno z nápisův egyptských, že mezi sídly Synů Heth, jakož je stanoví Genesis, a mezi sídly Hittitů, vzpomínaných v knihách královských, vyskytuje se ještě za dob XX. dynastie, tedy kol r. 1100 př. Kr., národ Amorských (Amari hieroglyfských nápisů), za dob XVIII. dynastie z národů syrských nejmocnější a již před r. 3000 př. Kr. obyvatelům staré Babylonie známý, jemuž na jedné straně náleželo Kadeš nad Orontem,[2]) později jedno z hlavních sídel Hittitů, na druhé straně pak jmenuje se i hora Tábor (Dapur hieroglyfsky) pevností Amorskou,[3]) tudíž prostíralo se území jeho za dob XVIII. dynastie od středního poříčí Oronta (= poloha Kadeše v okolí pozdější Laodikeie) až do pozdější palestinské Galilee a oddělovalo sídla Synů Heth v okolí Hebrona od hlavních sídel jejich v severní Syrii.

Všichni novější zpytatelé dějin předoasijských hleděli vysvětliti tuto zjevnou neshodu, čím pak více pokračovala studia monumentálná, tím stávalo se patrnějším, že výklad Masperův a Dunckerův skutečným poměrům nevyhovuje. Přesvědčení to vzrůstalo, když objevena klínová zpráva o Hittitech, pocházející bezpečně z III. tisíceletí př. Kr., tedy z doby, která dle tradicionálné biblické chronologie shoduje se asi s dobou Noemovy potopy, a ve zprávě té již Hittité v severní Syrii se jmenují.[4]) Proto důmyslný Lenormant hledal výkladu jiného a jal se předpokládati, že obojí Synové Heth, jihopalestinští i syrští, byli původu rozdílného.

[1]) Srv. zprávu o druhé jeho studii ve příčině Hittitů (Die Felsenreliefs in Kleinasien und das Volk der Hittiter. Abh. Berl. Akad. 1886 II.) v Listech filolog. 1887, 393.
[2]) Brugsch, Gesch. Aegyptens nach den Denkmälern, str. 334, 462, kdež jsou příslušná hieroglyfská místa přeložena.
[3]) Tamže, 515.
[4]) Hommel, Semiten I. 176.

Synové Heth v okolí Hebrona byli prý původu Kanaanského nebo semitského, avšak Synové Heth v severní Syrii, totožní s Chety hieroglyfův a s národem, jenž Chati slove v nápisích assyrských, jsou od nich zcela různí, počítajíce se k jazykové skupině dotud neznámé.[1])

Lenormant a priori předpokládal jednolitosť hexateuchu. Zde bylo by od místa, abychom šíře dotkli se novější kritické methody, která zkoumá jednotlivé částky hexateuchu, starší dobré jádro obou základních pramenův oddělujíc od přídatků pozdější kněžské redakce. Dnes zplna prokázána jest zásada, že nejsou biblické zprávy starší než příchod Israelitů sám, a že zeměpisné údaje, odnášející se k době před Josuou, jsou vesměs povahy legendárské. Redaktorové hexateucha v zajetí babylonském neměli totiž ani nejmenšího ponětí o osudech a o poměrech země před invasí israelskou, přes to však snažili se poklad starých národních pověstí — z nichž mnohé teprve v zajetí od Babyloňanů poznali — pevně připoutati k zemi zaslíbené. Proto brali látku zeměpisnou z pojmův známých za své doby a přenesli i jmena i sídla severosyrských Hittitů do Kanaana, činíce je souvěkovci velikých národních patriarchův a přikládajíce jim jmena i zvyky semitské, ba téměř napořád hebrejské.[2])

Pomíjíme ve příčině té vnitřních důkazů, jež podává soudná exegese, a přidržíme se důkazů historických. Ještě za Thutmesa III. bylo Kadeš nad Orontem městem Amorských; toť údaj, výslovně ve zprávách hieroglyfských obsažený. Sídla Hittitů počínala se tedy za Thutmesa III. severně od města Kadeše, s čímž souhlasí klínové dsky, nejnověji v Tell-el-Amarně shledané.[3]) Právě do jižní části Palestiny

---

[1]) Journal des Savants 1888, 400—417. Na str. 401 takto shrnuje Lenormant úsudek svůj: „Dans la réalité, entre les 'Hittîm de la Palestine, dans le pays de 'Hebrôn, et les 'Hittîm du nord de la Syrie, il n'y a qu' une assonance de noms, une homonymie sans doute purement fortuite.“

[2]) Z toho ovšem nelze vyvozovati důvodů pro existenci jižních Hittitů, jako činí Lenormant, praví l. c. 401: Tous les noms propres de ces 'Hittîm méridionaux que cite la Bible sont purement sémitiques et même absolument Hébreux, comme on peut s'attendre à les trouver chez des Kénânéens. Také *Chabas* (Voyage d'un Égyptien, p. 329) dospěl k úsudku nepravému, předpokládaje jednolitosť textu biblického.

[3]) Osvěta 1888, 918—927. Očekávání, které vyslovil jsem v tomto pojednání svém, částečně již se zplnilo. Původní zpráva A. H. Sayceova v The Contemporary Review doplněna totiž zprávou Ermanovou v Zasedacích zprávách Berlínské akademie (1888, 583—587). Zkoumav dsky Tell-el-Amarnské, jichž značné části nabylo Berlínské museum královské, podal především Erman jmena obou zúčastněných faraonův. Amenhotep III. nazývá se v nich Nimmurija, což jest přeměna egyptského jeho jmena trůnního Nb-ma't-Ra (vokalisovaného Neb-Mâ-ra), Amenhotep IV. sluje pak Napchururija (Nfr-χprv-Ra, vok. Nofercheperu-Ra). Nabývám z toho potvrzení náhledu dříve již proneseného, že ve starověku v jednání veřejném užívalo se trůnních jmen králů jednotlivých. Hieroglyfské město Tunep, o němž v dějinách hittitských častěji bude jednáno, sluje ve dskách Tell-el-Amarnských Dunip, což zdá se býti pojmenování jeho původní. Také E. Schrader (tamže, 587 sld.) přičinil důležité poznámky. On shledal, že památné ty dsky psány jsou klínovým písmem babylonským, tedy starším druhem písma klínového vůbec. Krajina Mitanni jest dle něho kraj mezi Eufratem a Balichem (tak i nejnověji Lehmann, Zeitschrift für Assyriol. III., 378.), shodně s názorem námi proneseným. O náleze Tell-el-Amarnském přednášeli dále v biblické společnosti Londýnské A.

a do přilehlých končin Sinajské pouště kladou hieroglyfské zprávy, počínajíc již XII. dynastií egyptskou, kočovný národ Šasu, jehož jádro činil kmen Atim nebo Aduma, t. j. Edom. Ke knížeti tohoto kmene, jmenem Am-mu-nen-šá, utekl se za krále Amenemhata I. z XII. dynastie egyptský uprchlík Saneha, jenž zemi široce vypisuje. Vzpomíná bohatství fíků, vína, mléka a vůbec plodin, jichž nemá žádná část bezvodné pouště mezi Jordánem a mořem Rudým, kterou tudíž hledati dlužno až ve středopalestinském Efraimu. Dle toho prostírala se tehdy krajina Edom až do srdce Palestiny, a tam kdesi na nížině Jizreelské stýkala se se sídly Amorských. Tento poměr potrval až do příchodu Israelitů v podstatě nezměněné, neboť drobní ti kmenové Kanaanští, s nimiž Josua a jeho nástupci bojovali, jsou obyvatelé jednotlivých měst. I staré pověsti národní znaly dobře, že Edomští byli od Israela o nejkrásnější část své země připraveni, neboť jen tak sluší se srozumívati sporu o prvorozenství mezi Esau-Edomem a Jakob-Israelem. Ježto tedy jižní Palestina a část střední byly před příchodem Israelitů v rukou Edomských, odpadají domnělí jižní Synové Heth a mizí z dějin, rovněž jako Zom-Zommim, Hovim i jiní smyšlení kmenové, jimiž historická mezera před příchodem Israelitů měla býti vyplněna. Zpráva

---

H. Sayce a E. A. Wallis Budge. Denní listy anglické přinesly o přednáškách obou kratičké zprávy, vyvozujíce z nich vzdálené zmínky o pobytu Israelitů v Egyptě. Otázka tato, která mimo zprávy biblické nemá dosud pražádného potvrzení monumentálního, jest, jak známo, předmětem horlivých rozhovorů v kruzích intelligence anglické. Zprávičky tyto přešly z listův anglických do periodického tisku evropského a spolu i do žurnálů českých Mezitím však obdržel jsem z Londýna doslovný text obou přednášek v červnovém objemném svazku Proceedings of the Society of Biblical Archaeology (A. H. Sayce, Babylonian Tablets from Tell-el-Amarna, Upper Egypt str. 488—525 a E. A. Wallis Budge, On Cuneiform Despatches from Tûshratta, King of Mitanni, Burraburiyash the son of Kuri-Galzu, and the King of Alashiya to Amenophis III., King of Egypt, and on the Cuneiform Tablets from Tell el Amarna, str. 540—569), z něhož vyjímám tyto neznámé dotud podrobnosti: Sayce shledal v jedné z desk, v musei Bulackém uložených, jmeno Masu, které ihned identifikuje se jmenem Mošeh, Moses, Mojžíš; než identifikace tato, opírající se toliko o vzdálenou podobnosť jmena, sama sebou již jest ukvapena, tím spíše pak důsledky z identifikace té vyvozované. Dále uveřejňuje Sayce 13 desk i v prvopisu i v anglickém překladě, které podávají vysoce zajímavé příspěvky ku poznání vzájemných poměrů mezinárodních před 3500 roky. Po výtce desky uveřejněné obsahují dopisy měst jihopalestinských, v nichž však o Hittitech nikdež ani stopy není. Budge vylíčil celou historii nálezu, nyní po museích v Bulaqu, Vídni, Berlíně a Londýně roztrouseného, a podal obsah všech 81 desk, v British Museum nyní uložených, se všemi vlastními jmeny v nich obsaženými. Z velice zajímavých podrobností vyjímám, že ve deskách vyskytují se zprávy ze Sidona, Tyra, Dunipa, ze země Amorských, avšak toliko v jediné desce (č 79) připomíná známý král Dušratta z Naharainy Hittitův, a sice jejich země, která tudíž za Amenhotepa III. sousedila s Naharainou a bezpečně prostírala se až v severní Syrii. Doba obou posledních Amenhotepů nezná tudíž Hittitů v Palestině. Doslovně uveřejňuje Budge tři listy: výše připomenutý list Dušrattův, list babylonského krále Burnaburiáše a list neznámého dle jmena krále země Alašija, který nebyl ani poplatným ani spojencem Egypta. Vůbec dlužno vytknouti, že v obou publikacích, mimo svrchu uvedené jmeno Masu, ani nejmenší není stopy, která by k Israelitům vůbec a k pobytu jejich v Egyptě zvlášť odnášena býti mohla.

Esrova (9, 1), kdež mezi kmeny, z nichž Židé z Babylona přišlí manželek sobě hledali, i Hittité jmenováni jsou, výsledku našemu neodporuje, poněvadž jest psána spůsobem všeobecným. Jmenujíť se v ní iednak národové sousedští, jednak kmenové dávno již vyhynulí (jako Jebusité). Patrně jmena uvedená měla zahrnouti pohanské národy vůbec, s jichž dcerami Židé ve sňatky vcházeli.

Jsou tedy „jižní" Hittité pouhou fikcí, s níž se více obírati nebudeme. Vizmež raději, až kam k jihu prostírala se pravá sídla Hittitů. Nemůžeme pak při zkoumání svém dbáti patrného Hittitů k jihu postupování, nýbrž zbývá nám vymeziti hranice, ve kterých Hittité po delší dobu pobyli a ve kterýchž zachovaly se i nepochybné zbytky činnosti jejich osvětné.

Veškeren kraj, jejž hellenští geografové pozdějších dob nazývali Koilesyrií a Syrií, slul v nápisích hieroglyfských Horní Retennu a byl dějištěm velmi důležitých událostí za dob XVIII., XIX. a XX. dynastie. Celá země dělila se ve více menších království s městskými středy a sousedila na východě s krajinou podél Eufratu rozestřenou, která nazývána v hieroglyfských textech Naharaina. [1]) V území Horním Retennu vzpomínají egyptské zprávy četných sídel královských, z nichž některá byla patrně v moci Hittitů, jako Hemthu (dnešní Hamah), Tapun (později Dafne), Chilibu (hebr. Chelbon, nyní Haleb), Tunep a zejmena obě hlavní města Kadeš a Karchemiš.

Kadeš na ostrově a na obou březích řeky Oronta položené bylo prvé město vnitrozemské, jehož dotýkala se slavná královská cesta jdoucí z Egypta podél moře k Eufratu. Za druhého krále XIX. dynastie Seti I. bylo ještě městem Amorských, avšak již za nástupce jeho Ramsa II. bylo velikou pevností Hittitův a klíčem k zemím středosyrským. V hieroglyfských zprávách děje se častěji zmínka o velikosti jeho i o úrodě okolního kraje. Ramses II. dobyl před městem nejslavnějšího vítězství svého, které opěvoval kněz Pentaur ve známé své epopeji. Herodot dotýká se téhož města, jež nazývá *Κάδυτις* (II., 159. III., 5), což vykládáno obvykle Gazou; Dahlmann viděl v něm Jerusalem. Z českých badatelův nedávno ještě J. Korec [2]) Kadytis vůbec Gazou vykládal. Herodot na dvou místech Kadytis jmenuje. Na druhém místě (III., 5) popisuje cestu vedoucí ze Syrie do Egypta a praví, že od Foinikie až k pomezí města Kadyty obývají „Syrové zvaní palestinští," načež pak od Kadyty města, které dle jeho zdání bylo ne mnohem menší Sard, všechno pomoří až k Jenysu náleží Arabům. Tu není pochybnosti, že Herodotova Kadytis značí jihopalestinskou Gazu. Jinak však určovati jest Kadytis ve II. 159. Herodot tehdy vypravuje, že král egyptský Necho vypravil se do boje proti Assyrii i po suchu i po moři. Po suchu táhna potkal se u Magdola se „Syry," t. j. s králem judským Josiou, jejž porazil, načež pak dobyl „velikého města Kadyty v Syrii." Magdolos jest biblické Megiddo na popraží soutek Karmelských, tedy na rozhraní střední a severní Palestiny. Josia po-

[1]) Viz Osvětu 1888, 924.
[2]) Sborník prací filologických pro J. Kvíčalu, 181.

staviv se Nechovi vstříc u Megidda, hodlal zameziti další pochod egyptského krále do vnitř Syrie, ale snaha jeho byla marna. Po bitvě padla Kadytis do rukou egyptského krále k Eufratu spěchajícího, byla tudíž položena mezi Megiddem a Eufratem. Od Megidda vedla cesta k Eufratu údolím Oronta, v němž jediným velikým městem tehdejší doby bylo Kadeš. Jest tudíž v tomto případě Herodotova Kadytis totožna s hittitským Kadešem.

Nejnovější doba zjistila i polohu slavného někdy hittitského města. Proti původnímu názoru starších egyptologů, již hledali městiště Kadešské na ostrově v jezeře Homském, Orontem protékaném, blíže hellenistického města Laodikeie, kteréž jezero podnes Kadas sluje (tak zejména H. G. Tomkins [1]), nabývá nyní vrchu náhled kapitána Condera, [2]) který hledá městiště Kadešské asi čtyři anglické míle jižněji od jezera, ve zříceninách nad Orontem položených, které slovou Tell Nebî Mendeh a jsou s části zbytky Laodikeie; hellenistická osada vznikla tudíž na místě dávného hittitského města, jehož jmeno v ústech generace odnárodnělé a cizím zvykům hovící znenáhla dočista vymizelo.

Od Kadeše k východu, směrem k Eufratu, lze sledovati sídla hittitská v hojném počtu. Mezi Kadešem a Damaskem nepochybně jest hledati někdejší hittitské knížectví a město Tunep (v náleze Tell-el-Amarnském *Dunip*), které za dob Thutmesa III. častěji jest jmenováno, a sice jednou jižně od Kadeše a po druhé jižně od Chilibu, tedy patrně od Kadeše na jihovýchod k Eufratu. Linguistické důvody zdají se nasvědčovati, že i prastaré město Damask, původně jsouc městem Amorských, skrze Hittity vzato a osazeno bylo, neboť původní jeho jmeno Dammešek nebo Dimmašku není nikterak původu semitského. [3]) Ovšem živel hittitský nebyl v těchto středosyrských končinách nikdy hojný, ježto za politického úpadku Hittité rychle osvojili si ráz aramský.

Nejznamenitější město hittitské v končinách Eufratských byla však Karchemiš (původně nepochybně Gar-gami-š, t. j. město kmene Gami), které po tisíc let bylo sídlem velmi mocných vládců hittitských. Poloha jeho byla velmi důležita, ježto ovládalo nejpřednější brod Eufratský; odtud význam jeho strategický od dob Thutmesa III. až po vítězství Nebukadnezarovo nad Nechoem egyptským. Proto byla hledána Karchemiš vždy při brodech Eufratských, kudy vedou ze Syrie cesty do Mesopotamie, ovšem ale upadli badatelé mnozí v omyl, kladouce Karchemiš na soutok Eufrata s řekou Chaburem, kdež vzniklo později hellenistické město Kirkesion. Zde patrně rozhodovala jen zdánlivá podobnost jmena a existence brodu Eufratského, jehož však hojněji užíváno teprve za pozdně klasických dob, když světová tržba brala se k Eufratu Palmyrou. Proto G. Rawlinson [4]) náhled tento

---

[1]) Proceedings of the Society of Biblical Archaeology, VII. 390—406

[2]) Palest. Exploration Found, 1881, 163—173. Viz i The Athenaeum 1881, I., 688, 718 a 751.

[3]) Hommel, Semiten I. 178.

[4]) The five great monarchies II[4] 67.

zavrhl a hledal Karchemiš v okolí někdejší Hierapole, nyní Manbidž zvané. Rawlinsonovu myšlenku snažili se později blíže prokázati Maspero zvláštním spiskem [1]) a Nöldeke, jenž za městiště Karchemiše prohlásil dnešní osadu Kal'at Nadžm mezi Hierapolí a pravým břehem Eufratským. Avšak na své třetí cestě výzkumné upozorněn jsa anglickým konsulem v Halebu M. J. Skenem, ohledal G. Smith, pohříchu před časem zemřelý, rozsáhlé zříceniny u dnešní osady Džerâbísa (starověký Europos), ještě severněji na pravém břehu Eufratu položené, kdež objeveny trosky rozsáhlého města, budovaného do podoby čtverhranu, majícího $^1/_2$ angl. míle zdélí a $^1/_4$ angl. míle zšíří. Uprostřed trosek těchto shledal Smith hojné hittitské skulptury a nápisy. Po nenadálém úmrtí jeho pokračoval v ohledávání místa britský konsul v Halebu, P. Henderson, jenž mimo jiné objevil i rozsáhlé zbytky paláce kteréhosi, skulpturami hittitskými zdobeného, což spolu s úhrnem zpráv assyrských o těchto místech polohu Karchemiše pravdě nejpodobnější činí. Po objevení plánu Karchemiše na veřejích Balavátských prokázal podstatu názoru Smithova konečně Vigouroux způsobem přesvědčujícím. [2])

Zprávy assyrské praví výslovně, že Karchemiš byla městem pomezním, tvořil tudíž Eufrat východní hranici území hittitského. Západní hranici činilo zase pohoří Libanon, nepochybně až k ústí Oronta, načež k severu dotýkala se sídla Hittitů moře. V těchto mezích obývali Hittité ještě v VIII. stol. př. Kr., když hebrejské národní pověsti sbírány v knihu Josuovu, neboť ve slovech, která promlouval Jahveh k Josuovi po smrti Mojžíšově (Jos. I., 4), takto ustanovují se hranice země hittitské: „Od pouště a Libanonu až k řece veliké, která sluje Eufrat, všecka země Chittîm až do moře velikého proti západu slunce.“ Jestiť zajisté možno sledovati působení Hittitův i na ostrovy moře Levantského, zejmena na Kypros. Dvě nejpřednější města na jižním břehu ostrovském slula sice Hellenům Amathus a Kittion, avšak v nápisích novější dobou nalezených shledává se místo Amathunta původní forma Hamath, identická s hittitským Hamathem v Syrii (Amâtti nápisův assyrských), kdežto původní tvar jmena Kitteion, Kittîm znějící, na jmeno Chittîm = Chetové velice upomíná. Není nedůležito, že právě v Amathuntě uctívána byla Afrodite s označením Amathusia; neboť právě za nejnovějších dob bylo prokázáno, že Afrodite jest táž bohyně jako assyrská Ištar, a že uctívání její dostalo se do Hellady skrze severní Syrii. Ze starých znal Plinius [3]) různosť písma „syrského,“ které lišilo se podstatně i od písma egyptského i assyrského. Tedy nejen blízká podobnosť jmen, i společný kult náboženský víže jihokyprská města se zemí Hittitů. Další důkaz o společenství kmenovém i kulturním jihokyprských měst s Hittity podávají kyperské nápisy, psané písmem, které nepřimyká se k žádné ze soustav písem, dotud poznaných, a jediné jeví podobnosť s nerozřešenými dotud znaky v nápisích Lykijských, Karských a s črtami, jež Schliemann v Hissarliku

---

[1]) De Carchemis oppidi situ et historia antiquissima. V Paříži 1872.
[2]) Revue des questions historiques, XXXI., (1882), 99—101.
[3]) Hist. Nat. VII., 57: Litteras semper arbitror Assyrias fuisse; sed alii apud Aegyptios a Mercurio, et Gellius, alii apud Syros repertas volunt.

objevil a které Sayce jal se zváti písmem asianským. Po objevení nápisů Hamatských shledána i zásadní příbuznosť písma kyprského s hittitským, z čehož možno usuzovati, že písmo kyprské z hittitského bylo vyvozeno. [1]) Nejpřednější výsledek srovnávání tohoto jest, že i Hittité hleděli si námořnictví a zakládali osady na ostrovích Středomořských. (Pokračování.)

Z básní A. Klášterského.

Letní noc.

íž, níž a níž se nebe k zemi kloní.
Pták dřímá, mlčí. Květ tak silně voní.
Jak velké perly leží rosa v listí,
a hvězdy jak když slzí a se čistí.

Je noc a není. Tichem noc, den světlem.
Strom stíny hází po trávníku zkvetlém,
však v koruně, jak měsíc na ni kane,
má listí jako sněhem posypané.

Šum křídel slyším. Do tmy netopýři,
jak luny jas je leká, kolem víří.
A dál jde noc tak modravá a tichá,
že slyšeť mníš, jak země klidně dýchá.

Jsem jako na dně v ticha velkém moři.
A vidím keř, jak světluškami hoří,
a čekám jen, jak dítě všemu věře,
že promluví Bůh z plamenného keře.

Tichá ulice.

Po víru tříd a lomozu a ruchu,
v němž srdce mlčí, křídla klesnou duchu,
když noha tvá sem zabloudilá vklouzla,
ty cítíš teprv, co v ní žije kouzla.

Na jedné straně stojí domů řada,
jsou staré, vetché, omítka s nich padá,
obrázky s čel jim smyly času vlny,
však pod krovy jsou hnízd vlaštovčích plny.

---

[1]) Doklady podává Wright, The Hittites, 69—71.

Pak palác nízký, tmavohnědé stěny,
jak prázden byl by, tichý uzamčený,
jen týdně jednou, když tu vrchnost mešká,
se otevírá ekypáži ztěžka.

A na druhé chrám malý s rudou věží
a zbožných sester tichý klášter leží,
a zahradní zeď dlouhá, nízká, šedá,
přes níž se z jara kvetoucí strom zvedá.

Teď osm bije. V klidu jitra svatém
průčelí domů polita jsou zlatem,
bez bílý voní, právě stojí v květu,
a vlaštovky div netknou se tě v letu.

Pár lidí potkáš. Staré šedé dámy,
jež do chrámu jdou zvolna s modlitbami,
do chrámu, odkud v ulici se vlívá
hra vážných varhan hluboká a tklivá.

O projevech vůle.

Zpráva z odborné literatury

od

dr. K. Kuffnera.

Phil. & Med. Dr. *Hugo Münsterberg:* Beiträge zur experimentellen Psychologie. Freiburg 1889.

ünsterberg vyškolil se u známého fysiopsychologa Wundta, ale má i pedantická škamna filosofů za sebou. Dvojnásobné doktorství snad přispělo, že se vrhl mezi oba moderní směry psychologie a že se snaží stavěti most, aby zasnoubení obou umožnil. Ale staví jej tak, že by filosofie věcně musila kapitulovati, nežli by si navlekla prsten. Jádro jeho úvah je nám sympatické, je však podáno ve formě těžko záživné, bez níž, jak se zdá, ani novodobé libomudrctví nemůže se obejíti. Podáváme zprávu hned o prvním sešitě jeho příspěvků.

Dlouhým úvodem objasňuje autor svoje východiště a svůj cíl, který jest: vysvětliti nejvelkolepější záhadu člověka, vědomí. Vychází odtamtud, až kam dospěl a kde se zastavil Wundt. Wundt vymoženosti vyplynulé z bádání anatomů, fysiologů a pathologů srovnal se zkušenostmi psychologů. Na základě tohoto porovnání dospěl k závěrku, že velikou část psychických zjevů lze zcela logicky vysvětliti činností nervstva. Ku příkladu vznik veškerého smyslného vnímání. Zevnější dráždidlo (světlo, zvuk atd.) zavadí fysicky o čidlo (zrak,

sluch), spůsobí v jeho nervu fysické rozechvění, které známými již (většinou) drahami se přenese do určitých krajin mozku a vzbudí v jeho částicích fysický *dojem*. Částice ty — buňky gangliové — jsou mezi sebou spojeny spletitými, avšak anatomicky dokázatelnými drahami. Podráždění jedné buňky může býti sděleno i sebe vzdálenější buňce druhé. Jsou tedy našemu pátrání přístupny netoliko cesty, jimiž dojmy do nitra se ubírají, nýbrž i cesty, jimiž nové dojmy ke starším se přidružují. Vnímání a sdružování (percepce a associace) lze tudíž fysicky zcela dobře vysvětliti. Holá percepce s associací odbývá se v mozku živoucího i zcela bezděčně, zcela automaticky. Důkazem jsou deliria ve stavech mrákotných, sny spánku. Kdy by duševní život nebyl leč lapáním dojmů z venčí a kupením jich, ležely by nám jeho zdroje zcela na jevě. Ale duševní život objímá něco, co není tak makavo a má nedosáhle důležitější působnost. Tento činitel přijímá obrazy, které v nižších, smyslových ložiskách na zevnější popud povstaly. Ale *nemusí* vítati všecky a tak, jak nahodile za sebou se mu představují. Může vstup některým vůbec zakázati; jednotlivým svou obzvláštní přízeň věnovati, a třeba právě nepatrným z nich, kdežto právě nejdotěrnějších dovede velkopansky nedbati. Může býti bezúčastným divákem, který spokojí se tím, co se namane, ale dovede býti i režisérem, který si z figurek skombinuje kus po své chuti. Před tímto faktorem, jehož projevy psychologie nazvala *vědomím* (appercepcí), do jehož působnosti spadá všecko volné chtění, všecka volná rozvaha a jehož moc vrcholí v umění pozorovati a ovládati sebe sama, tedy v sebevědomí a svékázni, — před tímto činitelem zarazil se Wundt a prohlásil skromně, že až sem sahá fysický výklad úkazů životních, nic dále. Podle něho vědomí nehmotně provází a spravuje činnost buněk mozkových, nejsouc samo na žádné buňky poutáno. Podle něho jest zkrátka appercepce záhadou fysiologicky nevysvětlitelnou.

Až před tuto záhadu dal se Münsterberg dovesti od mistra svého. Ale při pohledu na její příkrou výšinu nezatajil se v něm dech; nepodlehl úžasu, oddal se chladnému přemýšlení. Závěrky mistrovy zdály se mu nedůsledným koncem. Vrátil se v úvaze k logicky správným mistrovým začátkům a ustrojil si z jejich surovin důsledně skoncovanou theorii. Ačkoli si ji spojil klihem pouhého domyslu (spekulací), přece se mu zdála její osnova dostatečně pravděpodobnou, aby hledal v experimentech opory pro důkaz její skutečné podstaty.

Domyslem rozvinul si theorii následující. Vnada (dráždidlo) dotkne se čidla fysicky; popudí fysicky jeho čiv (nerv); jím dostane se podráždění do mozku a způsobí tam hmotný vzruch. Zachvátíli rozčeření určité ústroje mozku určitou silou, přidruží se k tělesnému vzrušení i psychická stránka; rozechvění buněk gangliových samo o sobě dostačí, aby určitý pocit vstoupil do vědomí. *Uvědomění podmíněno fysickým dějem mozku.*

Autor hned předem uvažuje námitky, které by se snad mohly proti „zhmotňovacímu“ jeho výkladu ozvati. Tuší, že první útok zahájen bude heslem, že výkon vůle je prost tělesnosti, že je ryze psychický.

Všecko kolem nás ve světě podrobeno bezvýminečnému zákonu příčinnosti, zákonu o nezaniknutelnosti sil. Nic nevzniká bez podnětu; jenom silou rodí se síla. Byla by vůle výminkou? Její síla že rodí se a propuká nezrozena fysicky? Nikoli; čin vůle jest fysikálně chemickým výsledkem pochodu, který se v reflexovém oblouku odehrá.

Ponechávajíce autorovi veškeru zodpovědnosť za jeho dogma, pokoušíme se na tomto místě objasniti příkladem pojem „reflexového oblouku." Uskřípnemeli bezhlavé žábě tlapku pravé zadní končetiny, snaží se levá tlapka skřipec sesouti. Podráždění citných nervů na pravé tlapce běželo vzhůru drahou těchto čivů k míše; tam překotil se vznět s citné buňky na buňku hybnou, a od té běžel popud dolů drahou hybných nervů ke svalům levé nožky. Udál se tudíž v citohybném stroji obloukový pochod z dola vzhůru a („odrazem," přehmatem, reflexem) shůry dolů. Podle Münsterberga nemá volný čin vyššího významu, než reflex. Jest jen odrazem složitějším. Do oblouku vsunut jen mezi buňku citnou a buňku hybnou větší či menší počet drah associačních. Nežli po ucítění dojde na pohyb, odehrá se krátká či delší rozvaha. Jádro autorova tvrzení jest, že hnutí vůle nepovstane, neníli něčím vzpruženo. Snad si nejsme vždycky jasně vědomi, že jednáme na popud, myslíme, že náš úmysl může vyklíčiti samorostle, ale ve skutečnosti má každé naše odhodlání za sebou celé roje vzpruh, z nichž každá má fysický podklad. Zdrojem vzpruh nevyčerpatelně rozmanitých jest svět kolem nás i niterný svět našeho těla. Oba zasypávají nás spoustami pohnutek. Čin vůle zdánlivě naprosto svobodné jest ve skutečnosti pohybem vynuceným. Vězí za ním vždycky fysický bičík, byť i nám samým nebylo vždy zjevno, z čeho vlastně bičík upleten.

Dále v úvodě snaží se autor podobným spůsobem převesti i jiné zjevy duševní (city, sebevědomí) v područí fysických podmínek. Snad pokusíme se někdy příště sledovati jej i v těchto směrech, až přinese experimentové důkazy pro svá tvrzení. Tentokráte obracíme se k jeho první řadě pokusů, jimiž autor svoji theorii o projevech vůle utvrzuje.

Tato první jeho stať „příspěvků k experimentové psychologii" má nápis: „*O spojování představ libovolném a mimovolném*" (willkürliche und unwillkürliche Vorstellungsverbindung). Autor předložil si úlohu zkoumati, zdali se myšlenky mimovolně vznikající zásadně liší svým průběhem, svou podstatou a účelem od myšlenek vědomě volených. Otázku úlohy lze i jinak formulovati: Jeli zvláštní ten pocit, jejž jmenujeme hnutím vůle, skutečně rozhodčím měnitelem běhu myšlenek? Určujeli skutečně on, kudy a kam představa ubírati se má? Či je tento pocit jenom druhotným, průvodčím zjevem, pouhým subjektivním sebeklamem? Máme opravdu oprati svých myšlenek ve své moci, či obracejí, zarážejí i pobádají se představy naše vždycky tak shodně se změnami našeho nitra, že se nám pouze zdá, jako bychom vládli, jako bychom dávali podnět, kdežto vlastně jsme unášeni?

Z té příčiny jal se autor zkoumati, *možnoli libovolné spojování představ způsobiti i bez vědomé činnosti vůle.*

Práce spadá v obor zajímavých, v pravém slova smyslu dušezpytných pokusů, k nimž důmysl Wundtův dal podnět a které dnes

zahájeny jsou na veliké čáře, neboť Wundtova škola nezůstala omezena hranicí Německa; máť četné odchovance, jmenovitě na Rusi. Nebylo by asi čtenáři po chuti, abychom zde rozbírali základy method; snad vysvitne podstatný jejich rys z ukázek autorem předložených.

Jeho úlohu známe. Má dokázati, že může člověk projeviti vůli, aniž by o tom věděl. Podařiloli pak se autorovi theoretickou otázku prakticky popadnouti pevně za pačesy?

Zosnoval si plán následovně. Řekl si: posadím osobu vedle sebe. Umluvíme se o signálech. Jakmile uslyší znamení moje, dá i ona signál svůj. Dávajíc signál vykoná zajisté něco, co vykonati chtěla, učiní projev vůle. Dokážuli, že čin vůle udál se *dřív*, nežli si osoba tento svůj výkon uvědomila, bude dokázáno, že čin zřejmé vůle udál se bez vědomí. Musím míti spolehlivé hodiny, které by přesně určily, za jak dlouho odbude se vůle a za jak dlouho odbude se uvědomění. Ukážíli hodiny, že se čin vůle odehrál teprve po uvědomění úmyslu, budu poražen. Bude zjištěnou pravdou, co se dosud za pravdu pokládalo, že chtění bez vědomí neexistuje, že nemůže člověk chtíti, aniž by věděl.

Zkoušitel i zkoušenec zasedli každý ke své klaviatuře. Mezi tyto dvě klaviatury vsunut elektrický aparát. Proudem jeho ovládán pohyb hodin, jichž ciferník rozměřen na tisíciny sekundy. Jsouli klavesy zmáčknuty od obou osob, běží proud, běží rafička. Jakmile jedna z osob upustí, zarazí se pohyb stroje, a hodiny ukazují, jak dlouho proud trval. Umluvili se uspořádati pokusy dle dvou spůsobů. Řada první odbude se tak, že zkoušitel spustí proud smáčknutím klavesy své a současně pronese slovo, zkoušený bude na toto znamení čekati maje všech pět prstů pravé ruky přitisknuto; jakmile znamení postřehne, zvedne *jeden* z prstů, čímž proud se přeruší. *Který* z prstů zvednouti se musí, závisí od slova zkoušitelova.

Při pokusech druhé řady má zkoušitel tutéž úlohu; zkoušenec čeká jen s prstem jediným; za to však ozve se i on při zvednutí prstu.

V prvním případě měřen tedy čas proběhlý od provolání slova až do zvednutí určitého prstu; v druhém případě čas do ozvání zkoušencova.

Na příklad. Zkoušitel provolává střídavě prvních pět číslic. Zkoušený odpovídá jedničce palcem, dvojce ukazováčkem atd. Rozumí se, že musila předcházeti různá opatření, než pokusy zahájeny, cvik zvedati osamoceně prsty a pod. Shledáno, že jednotlivé prsty zvedaly se průměrně za 383 σ (σ = tisícina vteřiny). Když pak zkoušený nemusil chystati na odvetu všech pět prstů, nýbrž jen jediný, nastala reakce (zvednutí prstu a opakování slova) již za průměrných 289 σ, tedy o 94 tisícin sekundy dříve. Tento rozdíl vzrůstal tím více, čím těžší úlohy zkoušenému kladeny (ku př. smluveno, že zvedne palec, když zkoušitel pronese jmeno básníka, ukazováček při jmeně hudebního skladatele, středník u přírodozpytce, prstenec u filosofa, malíček u státníka), čím více musil zkoušený přemýšleti, aby z pěti prstů dobře volil; neboť tato volba vyžadovala stále delšího a delšího času, kdežto čas jednoduchého prstu s ozvou zůstával stále týmž. Autor předkládá tabulku číslic vyplynulých průměrem z osmi set pokusů. Odvetu pěti-

prstovou zove *úplnou* reakcí, odvetu jednoprstovou pak *zkrácenou* reakcí. Jaký pochod odehrá se při úplné reakci? Záslech slova, luštění jeho smyslu, volený pohyb. Tedy smyslový vněm, uvědomění a rozvaha, innervace svalu. A při zkrácené reakci? Záslech slova a hned na to bez rozpaků pohyb mluvidel současně s pohybem prstu již uchystaného. Smyslový dojem přejde zde přímo v hybný (motorický) výkon. V obém případě vykonán *chtěný* pohyb, ale jenom při úplné reakci vykonán pohyb vědomý, vědomě určený, kdežto při reakci zkrácené vyřízen pohyb dříve, nežli význam slova pochopen byl, splněna tedy vůle bez vědomí. Tímto způsobem tedy docíleno libovolné (chtěné) spojení představy zvukové s představou hybnou i bez vědomé činnosti vůle.

Autor pokusy ještě i tak uspořádal, že zkoušený při jednoprstové odvetě neopáčil slovo provolané, nýbrž současně s pohybem prstu vyřkl i odpověď. Provolalli zkoušitel slovo „Gladstone,“ bylo úlohou zkoušeného v prvním případě zvednouti z pěti prstů malíček; ve druhém případě sesunouti s klávesy jedině uchystaný ukazovák a současně odpověděti: „Státník.“ Ačkoli v této skupině pokusů i při pětiprstové i při jednoprstové odvetě mozek zkoušeného luštil tutéž myšlenkovou práci, rostla doba odvety složitějšími úlohami jenom při reakci úplné (pětiprstové), kdežto při odvetě jednoprstové čas reakce zůstával pořáde stejný.

Opíraje se o tyto experimentové výsledky dospívá autor klikatě rozvětvenými, pouze odborníku zajímavými vývody k následujícímu závěrku: *Mezi myšlenkou libovolnou a mimovolnou není žádného* vznikového *rozdílu.*

Předkládáme prostou zprávu beze vší kritiky. Hodláme někdy na tomto místě promluviti o stanovisku novodobé fysiologie ke zjevům vědomé činnosti duševní. Budeme snad potom míti příležitosť srovnati, zdali a pokud autorovy názory o vůli se stanoviskem tím se srovnávají. Jenom zajímavosť thématu zavdala nám podmět k referátu, jakož i snaha poukázati na cesty pokusné psychologie, jejíž tužby totožny jsou s tužbami psychologie psychiatrické.

R. 1889. Čís. 11.

OSVĚTA

Z pouti na horu Athonskou.

Od
mnicha **Savy Chilandarce.**

a jihovýchodním konci poloostrova Athonského ční mohutná hora Athos, již ze starověku pohanského pověstná, kteráž tomu poloostrovu propůjčuje jméno svoje. Na vrchole jejím, ve výši 1935 metrů, stojí kostelíček Proměnění Páně. Pročež každoročně ke dni 6. srpna, kdy slaví se památka proměnění Krista pána na hoře Tábor, koná se pouť na horu Athonskou, o jejíž vrchol sic během roku zřídka zavadí noha lidská. Kdo se chce účastniti této slavnosti, musí dne 5. srpna dopoledne býti již někde na blízku, aby odpočina sobě přes nejparnější hodiny dne, mohl odpoledne se zástupem pobožných poutníků vydati se na pochod do kopce.

Nejprve laskavému čtenáři představím svého společníka, se kterým jsem tu pouť konal. Byl to mnich nejpřísnějšího řádu katolického, trapista Bonifác, rodilý Bavor; ten odbyv v otčíně studia gymnasiální, vstoupil do kláštera, a prožil několik let v Italii; když vláda italská nechtěla řádu trapistského uznati, leda jako soukromou společnost hospodářskou, přešel do trapistského kláštera u Baňaluky v Bosně. Však ani tam nezůstal dlouho, a se svolením představených chtěl se usaditi v klášterské filiálce blíže Cařihradu. Na této cestě z Baňaluky do Cařihradu učinil ze Soluna odbočku na Svatou Horu Athonskou, aby seznal život v klášteřích pravoslavných. Zde vymohl sobě od protaty, t. j. od představenstva mnišské republiky Svatohorské, list doporoučecí, se kterým pak navštěvoval kláštery jeden po druhém. Když na té obchůzce ke konci července přišel do Chilandaru, seznámil jsem se s ním. Byl muž ještě mladý, příjemného zevnějšku. Přiučoval se řečtině, ale způsobem málo praktickým, skoro trapičským; znaje jazyk starořecký ze škol, nosil při sobě malé evangelium novořecké, a vyhledával sobě v něm slova a věty, kterých mu bylo potřebí k dorozumívání se s lidmi. Oblek jeho, ve kterém sem přišel, bylo bílé vlněné roucho volného střihu, a k tomu kápě ze sukna hnědého, jejíž konce zpředu visely

dolů; opásán byl sprostým řemenem, na nohou měl jen sandály, na hlavě malou čepičku z černého aksamitu. Oděv mnichů pravoslavných jest všecek černý; pročež aby mnich trapista ve svém bílém rouchu nedělal zde pohoršení, dali mu v jednom klášteře černý plášť. S trapistou takto upraveným umluvil jsem si, že dne 3. srpna sejdeme se v Kareji, středišti poloostrova Athonského, abychom společně vykonali pouť na horu. Tak se i stalo. On nechal sobě torbu, se kterou ze Soluna přišel, v klášteře ruském, do kteréhə hodlal se po pouti vrátiti.

V Kareji najali jsme si mezkaře se dvěma mezky, aby nás donesli ke klášteru Lavriotskému, do kteréhož od Kareje počítá se skoro sedm hodin pěší chůze. Tak vydali jsme se dne 4. srpna ráno z Kareje na cestu; za hodinu dostali jsme se ke klášteru Iverskému a tím také ke břehu mořskému. Další cesta šla při moři, však nikoli přímo a rovně, nýbrž v oklikách a přes kopce a doly; dlužno totiž překročiti několikero výběžků horských, kteréž vybíhají ze středu poloostrova k moři na východ; mezi nimi jsou hluboké doliny, na jichž dně potoky odvádějí vodu do moře. Kolísavý pohyb sedla soumarského činí jízdu nahoru i dolů stejně nepohodlnou. Cestou minuli jsme několik kelijí (osamělých pousteven) a dva přístavy; jeden náleží klášteru Filothejskému, kterýž v něm má bohaté zásoby rozmanitého dříví ze svých lesů; v druhém přístavě, patřícím klášteru Karakalskému, jedna loď plachtová právě nakládala kaštanové dříví již pořezané, a zároveň zajímala nás tam stará dobře zachovaná věž, do níž možno dostati se jenom po žebříku; bylať vystavěna někdy ve středověku k tomu účelu, aby mořským loupežníkům zamezovala přistání ku břehu. Malou zastávku udělali jsme u pramene sv. Athanasia, kterýž vychází na den z rozsedliny skalní u samé cesty a po kratinkém toku vrhá se do moře; jest to pramen neobyčejně mohutný, tak že by hned při výtoku svém mohl hnáti jedno mlýnské složení. Vodě jeho připisuje se moc léčivá, pročež přicházejí tam někteří nemocní, aby se v ní vykoupali; lázeň taková záleží v tom, že člověk postaví se pod žlab, kterým voda odtéká, a nechá na sebe vodu padati. K noclehování jest tam stavení s otevřenými stěnami na způsob besídky, kdež pocestný může sobě odpočinouti na prkenných lavicích. Krom toho u pramene stojí malá kaplička posvěcená ke cti Matky boží, kteráž podle legendy na tom místě zjevila se sv. Athanasiovi, zakladateli kláštera Lavry; klášter stojí nedaleko od pramene, avšak dosti vysoko nad mořem.

Dojevše k Lavře,[1]) zaplatili jsme mezkaři smluvenou mzdu. Že bylo ještě dost dlouho do večera, usmyslili jsme sobě jíti na nocleh do skitu (poustevnické osady) sv. Jana Křtitele, jenž jest od Lavry vzdálen asi hodinu cesty. Skit tento jest podřízen klášteru Lavriotskému, byl vystavěn teprva v časích novějších, a žijí v něm Valaši, a sice společně dle přísného řádu řeholního. Leží v krajině pusté a neúrodné, vinice a zahrady byly tam založeny s velikým namáháním. Vysočina, na které stojí jak Lavra, tak i skit, může se považovati za spodní širší podstavu vrchu Athonského; vrcholu jeho však odtud není

[1]) Viz mapku poloostrova Athonského v Osvětě 1884 str. 421.

viděti, ježto tomu brání bližší kopce. Ve skitě sešli jsme se s pěti ruskými mnichy, kteří také putovali na Athon; sdružili jsme se s nimi ke společnému cestování.

Dne 5. srpna před úsvitem byli jsme zase na nohou a chystali se k odchodu, abychom za ranního chladu mohli se dostati pod samý vrch Athonský do místa řečeného Kereša. K tomu jest potřebí tří hodin. První dvě hodiny šli jsme pouští liduprázdnou, směrem jižním stále stoupajícím ve východním svahu hřbetu horského, tak že v levo hluboko pod námi vlnilo se siné moře. Když pak překročili jsme ostrý hřeben pohoří, kterýž na mapách slove předhořím sv. Jiří, tu cesta náhle mění svůj směr, pokračujíc dále k západu, i poskytuje nových vyhlídek a pohledů sytobarevných. Po další hodině byli jsme u první poustevny Kerešské.

Kereša, po řecku Kerasia, odvozuje svoje jmeno od stromů třešňových, kterých zde snad za starodávna bývalo více než nyní. Jest to poustevnická osada na východní straně hory Athonské, tu sbíhají se dvě cesty, jedna od východu od Lavry sv. Athanasia, po které jsme my přišli, druhá od západu od kláštera sv. Pavla, a odtud z Kereše vede jediná schůdná pěšina na vrch Athonský, jenž z jiných stran jest docela nepřístupen. Kereša rozprostírá se na svahu dosti příkrém, jenž níže vždy více se ouží a při samém moři přechází v úzkou rokli; hloubka rokle zdá se býti ještě ohromnější proto, že po obou jejích stranách pnou se vysoká úskalí, jejichž srázné stěny kolmo do hlubiny spadají; skalisko na levo stojící má název sv. Eliáše, skála na pravo slove sv. Vasilije, a na obou žijí poustevníci, keliotė. K osadě Kerešské počítá se deset kelijí, stavení skrývajících se v bujném lese; každé jest obklopeno zahrádkou a vinicí dostatečnou pro potřebu domácí, ke každému přitéká pramenitá voda. Kereša slyne jakožto místo zdravé, a to spravedlivě; máť vzduch v letě v zimě stejně příjemný a lahodný, což pochází od polohy místa; od severu zamezuje hora přístup větrům, od jihu pak moře zmirňuje všelikou palčivosť. — Naši ruští společníci byli v Kereši již obeznalí, a kráčeli bez meškání ku keliji sourodáka svého, otce Benjamina; byli jsme u něho dobře přivítáni a pohostěni, a našli jsme u něho i jiné hosti, kteří všichni se chystali k odpolednímu výstupu na horu; pročež kdo kam mohl, položil se ke krátkému vyspání, neb se vědělo, že v noci nebude ke spaní ni místa ni času. Když největší parno přešlo, shromáždili jsme se opět, pili jsme společně čaj, a pak jedním rázem vydali jsme se na další pochod. Bylo nás všech deset poutníků pohromadě.

Cesta na vrch v tu chvíli byla oživena skupinami poutníků starých i mladých, mnichů i světských, spěchajících k jednomu cíli; někteří nás předcházeli, jiní zůstávali za námi, podle toho, jak se kdo do vrchu tužil. Poloha Kerešská, ze které jsme vycházeli, nachází se v pásmu lesů listnatých, dubových, kteréž tu a tam jsou promíchány jedlemi. Prošedše řídkou doubravou s nízkým podrostem a vysokým kapradím, dostali jsme se brzo ke kamennému poli, kdež cesta prudce vede do výšky. Nepochybně sem někdy spadlo shora mnoho kamení, ježto nakupivši se tu, učinilo místo neschůdným. Lidé však skrze tu kamenitou směs upravili cestu, tu a tam odvalili balvany, jinde položili

desky na spůsob dlažby, a po stranách vystavěli dvě zdi, ovšem jen na sucho. Rozumí se, že rostlinstvo v tom kamení jest chudé; v náhradu za to jest rozhled volný. Pod námi rozkládala se Kereša, jejíž poustevny bylo možno přehlednouti a spočítati. Za nedlouho ocitli jsme se v poloze úrodnější, v úžlabině, kterou voda s vrchu probíhá a prohlubuje. Toho žlabu drží se pak pěšina skoro nepřetržitě, jdouc z počátku po levém břehu, později pak po pravé straně. Cesta stoupá vždy prudčeji do vrchu, pročež chůze stává se více namáhavou; pěšina jest však v dobrém stavu. Již se nám vytratily stromy listnaté, nastal les chvojový; jsou tu však jenom zbytky někdejšího pralesa, a holé stráně s vysokým pařezím vydávají svědectví, že nedávno zde nemilosrdně vládla sekerou ruka ziskuchtivá.

Po dvouhodinné chůzi od Kereše uzříme bílé stavení, a za krátko stojíme u kelije Matky boží, kdež poutníci odpočívají. Bylo tam velmi živo, neboť Lavriotští předešedše nás, rozložili se tam táborem. Hora Athonská patří k územku Lavry sv. Athanasia, pročež ten klášter má povinnosť, konati na vrchu slavnosť výroční, a dávný zvyk chce tomu, aby po skončených službách božích všechny účastníky také pohostil. Ježto na místě krom vody a paliva není ničeho, musejí se všechny potřebné věci přinesti z kláštera. Jakožto zástupce kláštera vypraví se jeden pop, a s ním několik pěvců, kteří zároveň musejí s sebou přinesti všechny církevní potřeby. Malá planina, na které stojí poustevna Matky boží, na východní straně zapadá kolmo do hloubky; na straně západní vypíná se výše vlastní vrchol Athonský. Poustevna uvnitř dělí se ve tři díly; v prvním jest veliké ohniště a hluboká cisterna, do které se svádí dešťová voda se střechy; ve druhém díle jest kaple Matky boží; třetí díl slouží za obecnou noclehárnu, kdež poutníci spávají na prknech okolo stěn připevněných. Jeli povětrnosť nepřízniva ke slezení vrcholu, koná se slavnosť výroční v této keliji, ač i ona stojí na místě dosti větrném a nad propastí skoro bezednou. Několik kroků od kelije stojí chlév z kamene prostě vystavěný pro stádo koz klášterských, jež pastýř pase přes leto po okolních stráních. Vyhlídka jest od kelije otevřena jenom k východu, a přehledli jsme bez mála celou prostoru, kterou nám bylo ráno pěšky projíti. Poutníků přibývalo, jedni spěchali dále na vrch, jiní sobě hověli a posilňovali se tím, co kdo s sebou přinesl. Asi hodinu před západem slunce hlavní průvod hnul se z místa, mniši Lavriotští napřed, ostatní poutníci za nimi: u kelije Marianské zůstali jenom sluhové klášterští, kteří přes noc měli připraviti oběd nejméně pro 200 osob, neb tolik účastníků bývá průměrně každého roku; asi 15 mezků pochutnávalo si na šťavnatém pažitu.

Hned za stavením zabočili jsme stranou, stále stoupajíce. V krátkém čase ostanou za námi poslední stromy jedlové, a nacházíme se v pásmě rostlinstva alpského. Pěšina vede křivolako vzhůru; jest sice kamenita, ale dosti schůdna, a kdy by se trochu opravila, i mezkové mohli by se dostati na vrch; pročež snadno lze uvěřiti staré pověsti, že srbský car Dušan, když byl návštěvou na Svaté Hoře, vyjel na koni až na temeno vrchu. Někteří poutníci nesou po kuse dřeva, aby je na vrchu položili na společné ohně, kterých bývá v noci pilná potřeba k ohřátí.

Čím více se blížíme k vrcholu, tou měrou přibývá kamení a ubývá rostlinstva; stěny skalné vyrůstají ze země, kupící se balvany nabývají tvarů ostrých; vše to jest čistý mramor barvy šedé. Slunce právě bylo zapadlo, když větší část průvodu vystoupila na temeno hory. Večer byl překrásný a sliboval tichou jasnou noc.

Vrchol hory Athonské nemá velikého objemu, aniž rovné plochy; všude trčí do vzduchu kuželovitá skaliska. Kromě strany východní, odkud jsme přišli, všude kolkolem zívá na nás propast nesmírné hloubky. Na nejprostrannějším místě mezi skalisky stojí kostelík Proměnění Páně, půdorysu obdélníkového, asi 10 metrů dlouhý a 4 metry široký; zdi jeho jsou udělány z kamene, ale bez malty; střecha jest kostelíčku zároveň také stropem, a nemá vazby dřevěné, než desky břidlicové jsou tak k sobě kladeny, že drží vespolek jako v klenbě. U jedné stěny kostelní jest přístavek a v něm cisterna na vodu dešťovou. Když jsme přišli na vrchol, byla bohoslužba již se počala; uvnitř kaple však již nebylo místa než jen pro pěvce a četce, pročež ostatní tlačili se v předsíni nebo stáli venku. V rozsedlinách skalních na třech místech plál oheň, k němuž přisedal, komu se zdálo chladno. Dosti rychle uplynula noc na této výsosti. Hlavní okamžiky celonoční bohoslužby oznamovaly se udeřením na zvon, jenž visí na dřevě mezi dvěma skalisky. Modlitbou večerní začali, nyní končili službou jitřní, pak se světila voda, přečetly se hodinky, načež počala se mše svatá.

Slunce skvělo se již na obloze v celé velebnosti své, když kněz končil sváteční službu. Každý hleděl obdržeti od něho sousto chleba oltářního, požiti jej a zapiti svěcenou vodou, což jest prý upomínka na každodenní přijímání prvních křesťanů. Kdo s sebou byl přinesl, čeho potřebí, vařil nyní snídaní, Řekové a Bulhaři hlavně kávu černou, Rusové svůj oblíbený čaj. Jitro bylo překrásné, vyhlídka rozkošná, nemohli jsme na ni dosti se vynadívati. Od podnoží vrchu prostíral se pod námi polouostrov Athonský v celé délce své; úzká jeho plocha jest rozryta nesčíslnými údolími a pahorky jako zkamenělými vlnami. Podobného pohledu poskytovaly ostatní dva polouostrovy, kteréž na západní straně vedle Athonského vyčnívají z Chalkidiky jako prsty z dlaně, Longos a Kassandra, a v zálivě Svatohorském jasně odrážel se od modré hladiny skalnatý ostrůvek Muliani. Pod našima nohama ve hlubokém údolí kryje se několik pousteven; jest to skit Lak, jehož obyvatelé nejvíce se živí výrobou voňavých olejů z rozličných bylin v okolí rostoucích; v čas květu také sbírají protěž horní (Gnaphalium alpinum), který svázavše do malých kytiček, prodávají v Kareji pode jmenem nevadnoucího květu Matky boží; nezřídka však při sbírání toho květu padne lidský život za oběť, neboť místa, kde se hojněji nalézá, jsou i zkušenému lezci velmi nebezpečna. Klášterův Svatohorských nelze z temena spatřiti, zakrývají je stráně, porostlé lesem listnatým; kdo však zná jejich polohu, může jejich místa aspoň přibližně určiti. Kareje podobá se v dálce malému městečku; bílé zdivo ve svěží zeleni činí každou stavbu tím patrnější. Rozhled po moři jest nepřehledný; tiché proudy jeho třpytí se v paprscích slunečních. Blízké ostrovy, jako Thaso, Limno, Samothraki, vystupují určitě v obrysech svých, a lodi plachtové tu a tam plovoucí prorážejí svým bílým plátnem

šedou mlhu, ve kterou zahalen jest všechen obzor do dálek již nedozírných.

Byl čas rozloučiti se s vyhlídkou a sejíti s vrchu; žaludek hlásil se ke svému právu. Většina poutníků vydala se již před námi na zpáteční pochod, pročež na klikaté stezce pod námi viděli jsme řadu černých postav, která podobala se černé niti položené křivolako na bělavém svahu horském. U kaple Bohorodičky byl čilý život, rozděloval se totiž oběd; každý obdržel koflík polévky, talíř ryby, chléb a víno. Když přítomný knéz pokrmy požehnal, dali se hosté do jídla. Zelený trávník byl společným stolem, k němuž se přisedalo s podloženýma nohama. Bylo již bezmála poledne, když poslední poutníci opouštěli pohostinné místo; kdo měl před sebou cestu delší, byl se vypravil již dříve, koho však ke spěchu nic nenabádalo, hleděl se napřed trochu vyspati, než se vydal na sestup. Ku poslednějším náleželi jsme také my, neb úmyslem naším bylo, abychom došli jen na Kereši a přenocovali tam opět u otce Benjamina. Dolů s vrchu šlo se celkem snadněji a rychleji. Do kelije Benjaminovy došli jsme, když domácí sedali k čaji; pak následovala pobožnosť večerní, brzo potom se večeřelo, a než jsme se uložili ke spaní, sešli se všichni ještě jednou k modlitbě závěrečné.

Ráno společnosť naše se rozdělila. Já s bratrem trapistou shodli jsme se, že s dvěma ruskými mnichy půjdeme do jejich kláštera, ostatní pak rozešli se po kelijích svých. Ustanovili jsme se na tom, že na cestě k Russiku navštívíme *Karulji*, nejpustější místo celého poloostrova Athonského, kdež žijí poustevníci; hodila se ta návštěva dobře k naší cestě. Dostali jsme průvodčího, se kterým nejdříve překročili jsme jeden průsmyk, pak sestupovali jsme do údolí řečeného Katanaki, kdež v položení dosti romantickém seskupeno jest několik pousteven. Kráčíme níž a níže ke strmým skalám pobřežním, až pěšina přivede nás k rokli, kteráž na začátku jest přepažena zdí, v níž průchod zavírá se laťovými dvířkami. Přišlo nám na mysl, že jsme na cestě do podsvětí, neboť sestupujeme po kamenných schůdkách do rokle se zúžující. Sešedše se schodů, stojíme na pokraji nakloněné skalní plochy, v jejíž hladký povrch jsou vysekány ústupky, aby noha měla oč se zachycovati; kromě toho dlužno rukama přidržovati se provazu, jenž jest přivázán k železným kruhům. Na štěstí takové cestování dlouho netrvá; přijdou opět schody, potom ještě jeden útes skalní, pak zase několik schůdků, a vystoupíme z těsného úžlabí na místo poněkud otevřené, na kterém vystavěna poustevna. Obytné stavení stojí pod převislou stěnou skalní, trochu níže kaple ve stíně několika mandlovníků; pod námi kolmo otvírá se propasť až ke hladině mořské; na pohled zdá se býti zcela pustou, přece však jest obydlena. Majetník kelije, u které jsme stanuli, jest otec Jona (Jonáš), mnich ještě mladý, jenž teprva nedávno nastoupil v dědictví po starci svém; jest rodem Rus, jako bez mála všichni obyvatelé Karulje, a následovně pohostil nás čajem. Sešli jsme do kostelíčka, jediného v celé osadě, zasvěceného ke cti sv. Jiří; rozměry jeho jsou těsny, stačí však pro skrovný počet osadníkův.

Po delším odpočinutí otec Jona vybídl nás na procházku, abychom seznali zvláštnosti toho místa; ochotně následujeme svého vůdce. Pod terasou, na níž stojí kaple, řada mohutných rozvětvených nopálů omezuje klikatou stezku; sestupujeme potom po všelijakých schůdkách, až se zastavíme před ohromným balvanem, jehož nelze obejíti; přelízá se tak, že rukama držíme se řetězu, nohy pak vkládáme do důlků v kameně vydlabaných. Za balvanem opět schody vedou níže, až přijdeme ku první poustevně. Jest to nízké nepatrné stavení, jako přilepené ke skále; úzká škarpa usnadňuje přístup, tvoříc nepatrnou zahrádku a zároveň i dvoreček; ostatně jest vůkol samé kamení na kamení, vše pusto a holo. Vodu svádí sobě poustevník po žlábcích ve skále vytesaných, do kterýchž se sbírá s kolmé stěny třeba jen po kapkách, a naplňuje pak podstavenou hliněnou nádobu rozměru většího; v létě stačí voda takto nachytaná z nouze pro domácí potřebu, a nelze ani pomysliti, aby se poskytovalo něco vláhy stojícím zde keřům rajských jablíček, kterýmž toliko vlhký vzduch mořský dopomáhá ke sporému vzrůstu. Palivo musí se přinášeti z daleka, a slouží k tomu hlavně pryšec dřevnatý (Euphorbia Myrsinites), jenž po skalách vyrůstá do značné síly. Další cesta nás vedla mimo čtyři poustevny, tři byly obydleny, jedna prázdna; s jednou z těch chatrčí jest spojeno jakési výsadní právo k žebrotě svého spůsobu snad jediné na celé zeměkouli; obyvatel totiž spouští se strmé skály na provaze košík ke hladině mořské, do kterého lidé v loďkách mimoplující vkládají dárky; schází se prý těch dobrovolných dávek asi tolik, že výběrčí jich může z tohoto zvláštního průmyslu svého se vyživiti. Když projevili jsme přání, abychom se blíže dostali k památnému tomu košíku, otec Jona zavedl nás ku prohlubni udělané na spůsob studně; v ní stojí řebřík asi o 20 stupních, po němž nám bylo dolů lézti; dole vystoupivše ze šachty, ubírali jsme se ještě několik metrů níže, a tu jsme u cíle svého sestupu. Ve skalní štěrbině jest zastrčeno bidlo, na jehož konci uvázán jest provaz s košíkem, kterýž se spouští tak hluboko, aby ze člunu mohl pohodlně dosažen býti. Vraceli jsme se nahoru, a vystoupivše na místo bezpečnější, oddychli jsme si z hluboka, neboť výlet do těch propastí při vší své zajímavosti jest vždy trochu nebezpečným, jmenovitě pro toho, kdo trpí na závrať, anebo jeli větrné počasí. Za jedním hlubokým výmolem stojí ještě dvě poustevny; v jedné z nich sídlí majitel loďky, ve které převáží poustevníky do kláštera ruského; sestupuje se prý k ní podobně jako ke košíku, avšak studně sahá až ke hladině mořské, a člun vtahuje se do vnitř studně jako do přístavu.

Na noc ostali jsme u otce Jony, nespali jsme však ve stavení, nýbrž pod mandlovníky u kaple, neboť jsme se obávali stěnic, kterých jest u otce Jony mnoho. Ráno chystali jsme se k odchodu. Původní náš úmysl byl, abychom hned od Karulje použili pohodlné cesty po moři; ale náš hostitel nám to vymluvil, že lodice jest vetchá a těsná, i poradil nám, abychom došli do skitu sv. Anny a tam teprva abychom si loďku k další cestě najali. Tak jsme učinili. Rozloučivše se s otcem Jonou, brali jsme se známou cestou z Karulje nahoru. Když jsme vystoupili z rokle, průvodčí náš z Kereše dal nám s Bohem, neboť pěšina do skitu Svatoanenského jest odtud jediná a nemohli jsme jí

ztratiti; vine se po svahu horském vysoko nad mořem, a za půl hodiny přivedla nás do tak zvané Malé Anny, což jest filiálka velkého skitu sv. Anny, ve kterémž již není místa ke stavbě pousteven nových. Na další pouti ostavili jsme cestu, která vede k hlavnímu skitu, v pravo, a pustili jsme se s návrší k pobřeží mořskému.

Hledali jsme loďku, která by nás převezla k ruskému klášteru. Skit Svatoanenský má svůj přístav i svého lodníka, jenž jest smluvou vázán, za jaký plat má osadníky převážeti; od příchozích cizinců má dovoleno žádati, co dle okolností se jemu uzdá. My smlouvali, až jsme se dohodli, museli jsme však čekati až k polednímu, až by se vrátil pomocník převozníkův někam poodešlý. Sedíce na břehu, dojídali jsme své zásoby a zapíjeli vodou dosti dobrou, kterou tam čerpají z hluboké jámy; pramení se v písku pobřežním, pročež za bouřlivého počasí studně bývá zanášena nánosem, jejž lidé musejí zase odkopávati, aby dostali se ku prameni. Konečně jsme na člunku odrazili ode břehu a pluli nejprve směrem západním okolo jihozápadního cípu poloostrova Athonského. Teprva na moři z dálky lze přehlednouti amfitheatrální polohu skitu Anenského, jenž se prostírá po kamenitém svahu Athonu na místě, kde se utvořilo dosti prostranné údolí; dno toho údolí prohlubuje se potůčkem, kterýž se prýští vysoko nad skitem z rozsedliny skalní.

Pohodlněji položen jest skit následující, jenž přináleží ke klášteru sv. Pavla; vznikl v minulém století, a leží blíže moře, jehož břehy mohou se zde pokládati za nejspodnější podnoží hory Athonské. Za krátkou chvíli uzříme klášter Svatopavelský, jehož položení jest malebné; rozkládáť se v malé vzdálenosti od moře v širokém úvale na místě mírně vyvýšeném; za ním pnou se stráně svěží zelení pokryté; na blízku jest řečiště potoka, jenž přijímá skoro všechnu dešťovou vodu s této strany vrchu tekoucí, a jehož horní tok lze prostým okem sledovati téměř až ke stržím, ježto brázdí temeno Athonu; bystřina tato za deštivého počasí a v zimě jistě se velice rozvodňuje, neboť široké ústí její jest plno sneseného štěrku a přivlečených balvanů. Při další plavbě, kteráž směřuje již stále k severozápadu, jsou břehy opět vysoké, skalné to stěny, ježto přímo z moře do výšky se zdvíhají a nedopouštějí obchůzky při úpatí svém; pouze tam, kde větší potok vyryl sobě koryto, jest možno vystoupiti na pobřeží, a v takovém místě jest obyčejně přístav některého kláštera. Nejbližší potom klášter Dionysiat podobou i polohou připomíná hrad středověký; jestiť vystavěn na skalnatém ostroze, vznášejícím se vysoko nad mořem; má též přístav dobře chráněný, čehož jindy ovšem bývala potřeba. Objedouce jedno předhoří, jsme u kláštera Grigoriatského; kdo by k němu šel od Dionysiatu po suchu, potřeboval by k tomu nejméně půldruhé hodiny času, a měl by chůzi velice namáhavou, po moři však trvá plavba mezi těma dvěma kláštery jen čtvrť hodiny. Následuje klášter Simon-Petr, jenž vyznačuje se prazvláštní polohou, jsa s velikou smělostí vystavěn na ojedinělé skalní ploše, na které zdvíhá se v šestero pater do vzduchu. Pod samým klášterem počíná se rokle, ve které vede cesta ustavičnými zátočinami dolů ku přístavu. Rokle ta jest přímá, tak že s kláštera jest viděti dolů do přístavu a naopak; té

okolnosti použito k tomu, že klášter dorozumívá se s přístaven hlásnou troubou, a telefon tento účinkuje zde ode dávna k obapolné spokojenosti. Nyní bylo našim lodníkům delší čas veslovati, než jsme dopluli ku přístavu řečenému Dafni, kdež zastavují se každého týdne parníky rakouského Lloydu na cestě do Cařihradu i z Cařihradu nazpět. Při tom přístavě stojí hostinec, domek pro tureckou stráž a dvě skladiště. Vystoupili jsme tu z loďky, vypili jsme v hostinské zahradě po koflíku černé kávy, a po krátkém pohovění odrazili jsme opět ode břehu.

Plavba naše blížila se ke konci, neb ruský klášter objevoval se vždy zřetelněji zrakům našim. Minuli jsme ještě přístaviště kláštera Xiropotamského, načež brzo dopluli jsme k výstavnému klášteru sv. Pantelejmona, jenž jsa nyní výhradně spravován od mnichů ruských, slove krátce Russik. Plavba nám trvala skoro čtyři hodiny, byla by však značně kratší, kdy by byl příznivý vítr býval, aby se mohly plachty rozprostříti. Já s trapistou vyhledali jsme místnosti hostinské, kdež bratr Bonifác liboval si v předložených nám hojných pokrmech, podotýkaje, že opět jednou po evropejsku večeří. Nazejtří chystal jsem se k návratu do svého kláštera; i rozloučil jsem se se svým několikadenním společníkem polibkem bratrským, t. j. trojím celováním na obě ramena střídavě, a zvolil jsem si cestu podél západního břehu mimo kláštery Xenofský, Dochiarský a Zografský. Po pěti hodinách stál jsem před fortnou Chilandarskou, ze které jsem byl před sedmi dněmi vyšel.

Později jsem se dověděl, že bratr trapista, zdržev se nějaký čas v Russiku, odejel pak do Cařihradu, kdež přijal učitelské místo ve škole tamější kolonie německé.

Vzdělanosť švédská a král Oskar II.

Napsal

dr. V. E. Mourek.

(Dokončení.)

III.

Že skutečně písemné plody dosud vytčené sluší pokládati za společný majetek všech skandinavských literatur a tudy také švédské, patrno z runových kamenů švédských, na nichžto i jazyk jest jeden, staroseverský, i také (aspoň na některých) hrubě načrtané výjevy ze starých zpěvů bohatýrských. [1]) Mimo to nasvědčují tomu též zmínky o Švédsku u skaldův a v sagách, ač zmínky tyto celkem nejsou hojné.

---

[1]) Podrobně vystopovati, které asi zpěvy staroseverské, které „drápur“ a sagy ve Švédsku najisto byly známy, snaží se H. *Schück* v I. kap. dotčené již Svensk Literaturhistoria. Ukazuje právem také k tomu, že mnoho památek literárních se ztratilo nevědomostí a nešetrností k rukopisům.

Proč zvláště Švédsko (jako Dánsko) vlastní prací nepochybně méně účastnilo se rozvoje národní severské literatury, již výše naznačeno jest: duchovenstvo křestanské, národnosti cizí, skoro jen samo jsouc zástupcem vzdělanosti a osvěty, nepřálo zbytkům pohanské činnosti duševní a šířilo leda spisy bohoslovecké a — latinské.

Nejstarší skutečně švédské památky jsou krajské zákony, z nichžto nejdávnější Göteborské, zapsány byvše na počátku XIII. století, vykazují jen počátky odlišení spisovného jazyka, které teprve po odloučení se Švédska od unie Kalmarské začíná se jeviti rozhodněji, až pak asi v polovici XVII. století bylo dokonáno. Do r. 1520 mimo zákony jen několik rýmovaných kronik (Erikskrönike, Karlskrönike, Sturekröniken a j.) romány rytířské jako Ivan Lejonriddaren, Hartig Fredrik af Normandie, Flores och Blanzaflor [1]) a zvláště Alexander, pak spis Um Styrilsi Kununga ok Höfdinga, Zjevení sv. Brigitty (* 1304 † 1372), pokusy o překlad písma svatého, a nad jiné některé písně národní svědčí o literární činnosti ve Švédsku.

Původnosť spisu Um Styrilsi Kununga ok Höfdinga (o panování králův a náčelníků) dlouho uváděna byla v pochybnosť, ale nyní se v ni věří. Jest to práce výborná, norskému zrcadlu královskému podobná, podávajíc jadrná naučení pro život mravní a politický. — Písně národní všecky zapsány jsou teprve později v XVI. a XVII. století, ale patrně jsou starší, prozrazujíce formou i obsahem ještě jakousi příbuznosť se starou poesií severskou. Obsah bývá mythický neb hrojský, také báchorkovitý, nebo líčí scény ze života rytířského. Byly rozšířeny po všem severu, a jsou zajisté nejcennější ze všeho, co pozdní středověk básnického zplodil. Ve Švédsku již ve XIV. a XV. století nalezli se básníci umělí, kteří tón těchto písní nápodobili: biskup Linköpinský Mikuláš Hermanni († 1391) složil tónem prostonárodním píseň o jeptišce Elisifě, a podle něho pak biskup Strengnäský Tomáš († 1443) píseň o národním reku Engelbrektovi.

Také doba reformace ve Švédsku (1520—1640) jest dosti chuda vlastní literární produkcí. Boj mezi novým a starým učením, jenž ve Švédsku ostatně trval déle nežli na př. v Dánsku, protože lid o potřebě reformace nebyl přesvědčen, — způsobil sice dosti živé hnutí literární, ale výsledky jeho ukázaly se hlavně na poli náboženském a jen zponenáhla rozšířily se také na písemnictví světské. Podporou byl knihotisk, jenž do Švédska uveden r. 1474.

Náboženské spisy byly buď dogmatické, buď vzdělavací, buď polemické, a hlavní část jejich připadá na reformátory církve, kteří byli tři: chovanec Lutherův a Melanchthonův Olavus Petri, bratr jeho Laurentius Petri a Laurentius Andreae. Nejzásluhnější prací jejich jako reformátorů všude byl překlad písma svatého. Laurentius Andreae

---

[1]) Tyto tři romány rytířské nazývají se Eufemiavisorna (písně Eufemie) podle norské královny, choti Hákona Magnussona, která okolo r. 1300 do Norska je uvedla davši je přeložiti z němčiny. Z norštiny pak převedeny jsou na jazyk švédský. Zajímavo jest, že „Vévoda Bedřich Normanský“ ani v německém prvopise ani v norském převodu se nezachoval a znám jest pouze v rouše švédském.

přeložil nový zákon (1526), Laurentius Petri zákon starý (1540—41). Olavus Petri sepsal postillu (Liten Postilla), jež jest základem dosud obvyklých služeb božích ve Švédsku. Oba bratří Petri skládali také básně duchovní a překládali je z němčiny. Nejlepší z nich jest Christi pina och uppståndelse od Olava.

Náboženského obsahu byly také dramatické hry, které touto dobou pilně začali skládati. Byly sice také národní domácí zárodky dramatu ve hrách tanečních, které mezi lidem byly velmi oblíbeny, ale drama nevzešlo z nich, nýbrž z biblických her, jež ve školách nejprve po latinsku provozovány byly za dvojím účelem, aby žáci se cvičili v latině a aby podle dobrých příkladů biblických se vzdělávali. Brzy pak také překládány jsou a hned skládány jazykem rodným. Již z XV. století jest překlad dramatické hry „De uno peccatore, qui promeruit gratiam.“ Pak Olavus Petri složil komedii o Tobiáši. Z četných napodobenin nejlepší jest Holofernis och Judiths Commaedia, jejíž obsah i text také jest mnohem neodvislejší na bibli nežli ostatních. Na počátku pak století XVII. stal se ten důležitý krok ku předu, že místo biblických obírány jsou látky klasické (na př. Tisbe, Dobytí Troje a p.) a rozhodný obrat způsobil Jan Messenius (* 1579 † 1637) tím, že jal se psáti komedie a tragédie z dějin vlasti. Hodlal sepsati 50 kusů podobných, ale dokonal jen 6, a jakkoli v nich neosvědčil mnoho umění básnického, podávaje skoro jen historii v hovor rozvedenou, přece uhodil na pravý pramen látek, a přibrav scény ze života lidu a jeho písně, postavil drama na pravé pole národní. Dosti mnoho vyskytlo se napodobitelů a mezi nimi nejlepší Ondřej Prytz (* 1590 † 1655), ale drama přece ještě nedošlo náležitého rozkvětu, poněvadž rozvoj jeho přerušily ballety, průvody a maškarní hry, dle francouzských vzorů královnou Kristinou ke dvoru uvedené.

Co jiného ještě básněno světského, byly rýmované kroniky a povídky bez ceny umělecké.

V oboru prosy dosti slušnému rozvoji se těšila historie, svědčíc o živém citu Švédů pro děje předků. Některé kronikáře (jako byl arcibiskup Jan Magnus * 1488 † 1544) vlastenectví zavedlo k fantastickým výkladům o domnělé starobylosti švédské říše; ale již Olavus Petri a bratr jeho v Kronikách švédských kriticky ukazovali na toto vědomé překrucování historické pravdy. Pak vyskytly se tři kroniky Gustava Vasy, král Gustav Adolf sepsal pěkným slohem děje otce svého Karla IX., a kancléř Axel Oxenstjerna aspoň začal dějiny Gustava Adolfa. Největší dějepisec současný však byl Jan Messenius již dotčený, který pečlivě vzdělán byv od jesuitů v cizině do vlasti se vrátil jako „poeta caesareus“ a učiněn profesorem práv v Upsale. Tam však brzy znesnadnil se s ostatními profesory, a usvědčen byv z vlastizrádného spojení s cizinou a ze snah o protireformaci katolickou, strávil pak 20 let ve vězení. Ve vazbě složil hlavní dílo své Scandia illustrata z části veršem, z části prosou. Ze 20 knih, jež hodlal sepsati, dokonal jen 1.—13., pak 15., a jakkoli v dějinách starší doby počínal si dosti nekriticky, přece práce jeho pro děje XVI. století dosud jest důležitým pramenem. Složil též kroniku biskupův a kroniku sv. Brigitty.

I v jiných vědách školských horlivě ač dosti nekriticky pracováno, a z učenců mnohostranně vzdělaných zvláště studiem severských starožitností a grammatickými pracemi o mateřštině vynikl nejvíce Jan Burc čili Bureus (* 1568 † 1652), jehož působení celým dosahem na jevo vyšlo teprve v následující době, kdy chovanci jeho, král Gustav Adolf a učenec i básník Jiří Stjernhjelm způsobili největší národní a humanistický rozkvět vlasti.

Následující doba tato (1640—1740) byla vůbec vrcholem velikosti švédské. Výborní panovníci šťastnými válkami rozšířili državu a obezřetně starali se o rozvoj její vnitřní. Říše ovšem neudržela se na výši velmoci, na kterou jí nestačovaly síly, ale hrdé sebevědomí národa, vnějšími úspěchy probuzené, podnítilo jej ke zvýšené činnosti duševní a nad jiné také k literární. Podporou velikou bylo, že všickni králové, zejmena Gustav Adolf a Karel XII. živě se zajímali vědami a uměním všemožně je podporujíce, a také šlechta mnoho zásluh si o ně zjednávala.

Středem všeho ruchu duševního byl Jiří Stjernhjelm (* 1598 † 1672), syn chudého horníka v Dolinách (Dalarne). Vynikl jako učenec mnohostranný, ale nejvíce jako básník, tak že otcem švédské poesie se nazývá. Přirovnávají jej po právu k Němci Opitzovi. Zásluhou jeho jest, že vymoženosti klasického vzdělání, jež úplně měl ve své moci, hleděl srovnati s potřebami vlastního národa. Nepodařilo se mu sice úplně setříti cizí ráz humanismu, ale přece básně jeho ryzostí mluvy, lahodou formy a obecnou srozumitelností zjednaly si přístup do nejširších vrstev národa a všude si dobyly ochotného uznání. Z prací jeho nejpřednější jsou epicko-didaktický Herkules (na rozcestí) s hojnými upomínkami na tehdejší poměry při dvoře královny Kristiny, a humoristická „Bröllopbesvärs ihugkommelse (vzpomínky na nesnáze svatební), obě v hexametrech. Pro dvorské slavnosti skládal ballety a průvody, z nichžto nejlepší jest Then fångne Cupido. — Stjernhjelm jazyk rodný opatřil lahodou prve neobvyklou, zavedl nové tvary metrické (alexandrin a j.) a obrátil pozornosť krajanů svých k dokonalým vzorům klasickým. Že stoupenci jeho těchto přece jen cizích vzorů přidržovali se příliš těsně, nelze klásti na jeho vrub. Ostatně neprospělili obsahem, aspoň dalším tříbením a uhlazováním jazyka rozhodně zjednali si zásluhy. Z nich Samuel Columbus (* 1642 † 1679) pro Horatiovské ody, Petr Lägerlöf († 1699) pro erotickou báseň Elisandru dlouho bývali obdivováni a nápodobováni.

Vedle klasického směru Stjernhjelmova pečovali o uhlazení rodné mluvy také jiní, kteří za vzor brali si novější básníky vlaské (a druhou německou školu slezskou). Z nich Gustav Rosenhane (* 1619 † 1684) proslavil se znělkami; velenadaný Gunno Eurelius Dahlstjerna (* 1661 † 1709) vlastenecky nadšenými zpěvy o velikosti Švédska (Kungaskald — a zvláště píseň v ústa lidu přešlá o králi Karlu XII. a caru Petrovi: Götha Kämpevisa om Konungen och Hr. Peder); lyrickými výlevy vůbec Krištof Leijoncrona (* 1650 † 1710) Karel Gripenhjelm († 1694) a Torsten Rudén (* 1661 † 1729).

Samostatněji tón národní, smíšený ze zádumčivosti a humoru postihují Lasse Lucidor (* 1640 † 1674), básník velenadaný a ob-

sáhle vzdělaný, ale prostopášným životem předčasně zničený, pak Israel Holmström (* 1660 † 1708). Satiry podle Boileaua skládal Samuel Triewald (* 1688 † 1743) tepaje zvláště oblíbené tehdy nechutné básně příležitostné. Nelíčeností a prostotou citu v erotických, elegických a pobožných písních vynikl Jakub Frese (* 1691 † 1729) a duchovními zpěvy, z nichžto mnohé při službách božích dosud se zpívají, biskup Haquin Spegel (* 1645 † 1714). Mnoho bylo básníků jiných, jejichžto plody už proto nevynikly nad prostřednosť, že poesii pokládali jen za příjemnou kratochvíli.

Ve dramatě jen chatrně dařící se pokusy o převedení her z kruhů školských a dvorských v širší vrstvy národa učinili okolo r. 1660 Urban Hjärne (* 1641 † 1724) a o třicet let později Isak Börk († 1701).

Dějepisectví této doby uškodila zpozdilá snaha, zvětšovati minulosť vlasti. Ani vážní učenci, kteří jinak dobyli si mnoho zásluh, neubránili se této vadě; tak starožitník Olof Verelius (* 1618 † 1682) podmanitele Říma Goty stotožňoval se svými předky, a slavný polyhistor Olof Rudbeck starší (* 1630 † 1702) v díle Atland eller Manhem, též Atlantika zvaném, zcela vážně a slohem mistrným tvrdil, že Platonův vzorný stát Atlantis bylo Švédsko, ve kterém také prý byl ráj prarodičův a ve kterém Jafetův syn Magog po potopě světa založil starou říši gotskou. Než vedle těchto plodů výstředné obrazotvornosti vystoupili také někteří historikové střízliví, zejmena pokud líčili děje soudobé jako Jonas Werwing († 1697, složil děje Sigmunda a Karla IX.) a říšský historiograf Jan Widekindi (* 1618 † 1678, složil děje Gustava Adolfa).

I v ostatních vědách čile pracováno. O mluvnici rodného jazyka pečovali Nils Tjällman a básník Jan Svedberg; v lékařství (a jiných vědách) proslul Urban Hjärne již výše dotčený, ve právech Jan Stjernhöök (* 1596 † 1675), ve fysice Anders Celsius († 1744), první švédský zástupce vědy, jenž si dobyl evropského jmena; v bohosloví zastánce liberálních zásad proti strnulé orthodoxii Jan Terserus († 1678); ve filosofii Anders Rydelius (* 1671 † 1738.) Přepjatou mystikou smutně ale v nejširších kruzích evropských se proslavil Emanuel Swedenborg (* 1688 † 1772).

Ze vzorů cizích v době Stjernhjelmově nejvíce ve Švédsku působily německé, ovšem jen jako prostředkem jsouce staroklasickým a italským. Ale již na konci XVII. stol. neodolatelně šířiti se začalo působení literatury francouzské, tenkráte mohutně rozkvetlé, a vrchole dostoupilo, když Louisa Ulrika, sestra Bedřicha II., krále pruského, jež s bratrem sdílela až chorobnou zálibu v písemnictví francouzském, stala se královnou. Švédské básně po nějakou dobu (1748—1780) byly jen ozvukem francouzské poesie, úzkostlivě šetříce formálných pravidel, pseudoklassicismem francouzským stanovených. Básnický obsah tím smutně poklesl, ale ze svědomité péče o vnější tvary aspoň mluva získala zase ještě uhlazenosti a lahody.

Předním zástupcem francouzského osvětářského směru ve Švédsku byl Olof Dalin (* 1708 † 1763), jenž mnohonásobnou činnosť svou zahájiv časopisem, podle anglického Spectatora zřízeným Den svenska

Argus a stav se poëtou dvorským, slušné nadání své mrhal skládaje nejvíce básně příležitostné. Allegorické epos jeho Svenska Friheten jest velmi suchoparné, tragódie Brynhilda dosti chatrna; jen komedie Den Afundsjuke (Závistivý) jest zábavna, a skutečně zdařilé jsou Písně, v nichžto francouzského tónu se zbaviv přidržel se prostě národního. Zábavna jest také humoristická allegorie politická Sagan om Hästen (Pověsť o koni.) Dalin přičinil se též o založení akademie, kterou podle francouzského ústavu téhož jmena v život uvedla královna Louisa Ulrika pod názvem Vitterhets-Akademien.

Mezi stoupenci Dalinovými na předním místě jest Hedvika Charlotta Nordenflychtová (* 1718 † 1763), paní velmi vzdělaná a v literatuře neunaveně činná, která za mladších let sice psala elegie (Den sörjande Turturdufvan = truchlící hrdlička) tónem přirozenějším a s upřímným citem, ale v pozdějších pracích úplně zabočila ve směr francouzský a těšíc se veliké vážnosti strhla za sebou i celý kruh básníků, s nimiž obcovala. Náleželi k němu mimo jiné čudský hrabě Gustav Filip Creutz (* 1731 † 1785), jenž složil nejlepší báseň této doby, krásnou idyllu, Atis och Camilla a pěkné písně (na př. Sommarqväde); pak hrabě Gustav Frederik Gyllenborg (* 1731 † 1808), od něhož jest líčení výpravy Karla X. po ledě přes Belt (podle Voltairovy Henriady): Täget öfver Bält. Poněkud živější a zdravější jest lyrika, kterou psali Olof Bergklint (* 1733 † 1805) a Anders Odel (* 1718 † 1773).

I první románopisec švédský, jenž v této době vystoupil, Jakub Henrik Mörk (* 1714 † 1763) za vzor si vzal Francouze, a v dílech Adalrik och Göthilda, pak Thecla (středověká legenda, která z obou děl jest zdařilejší), píše s mistrnou uhlazeností slohu, ale také rozvláčně a mravokárně. Úplným opakem jeho jest Jakub Wallenberg (* 1746 † 1768), jehož román Min Son pa galejen líčí vlastní zkušenosti z plavby do Indie a překypuje humorem i vtipem, pročež podnes rád se čítá.

Věda v této době honosí se několika zástupci slavnými. Největší jest Karel Linné (* 1707 † 1778), jehož hlavní práce o botanice psány jsou latinsky. Ale několik menších pojednání (m. j. výborné Om märkvärdigheter uti insekterna) také napsal po švédsku a dokázal nejen, že mateřštinou mistrně vládne, nýbrž i látku tak všestranně, podrobně i jasně osvětliti dovede, že čísti jej jest pravým požitkem. Také zoolog Karel de Geer († 1778), fysik Olof Bergmann (* 1735 † 1784) a chemik Vilém Scheele (* 1742 † 1786) i za hranicemi vlasti čestné uznání si zjednali.

Historie již také zastoupena jest svědomitými badateli a stilisty, jako byli Sven Lagerbring (* 1707 † 1787), Anders af Botin (* 1724 † 1790), Olof Celsius (* 1716 † 1794), příbuzný velikého přírodozpytce, a Anders Jan Höpken (* 1712 † 1789), jejž pro úsečnosť a jadrnosť slohu nazývají švédským Tacitem. — Hrabě Karel Gustav Tessin (* 1695 † 1770), proslulý sběratel děl uměleckých a vychovatel krále Gustava III., sepsal dílo pedagogické En gammal mans bref till en ung prins (Dopisy starého muže mladému knížeti). Důkladnými pracemi linguistickými, zvláště o mateřštině, proslulí Jan

Ihre (* 1707 † 1780), Sven Hof (* 1703 † 1786), dotčený již historik Botin, a Abraham Sahlstedt (* 1716 † 1776). Zásluhou velikou těchto mužů jest, že francouzské cizáctví, jakkoli ovládlo v umění a literatuře, na jazyk sám působilo jen zcela nepatrně.

Vrcholu francouzského směru literatura švédská dosáhla v době tak řečené Gustavské (1780—1809), která sama sebe přirovnávala k době Augustově v Římě. Jisto jest, že král Gustav III. (1771 až 1792), francouzským vkusem všestranně vzdělaný, horlivě podporoval písemnictví i umění, a obklopil se četou mužů skvěle nadaných, kteří zálibě jeho hověli a šířili lehký, hravý a — lehkomyslný tón, jenž charakterisuje francouzskou literaturu XVIII. století, ale nezabránili také uvedení záporných myšlenek revolučních, rovně z Francie pocházejících. Vedle toho však začaly se také hýbati myšlenky jiné, ryze národní. Král dvakrát, po prvé r. 1772 pomocí vojska, po druhé r. 1789 pomocí rolnictva obmezil vliv šlechty a povzbudil hrdosť lidu širších vrstev k dalekosáhlým nadějím a k čilému ruchu duševnímu, jenž povahou národní, domácí podjal se boje proti cizímu vkusu, a Gustav III., ač sám tomuto přál, [1]) onomu moudře překážek nedělal, a ze závodu obou směrů nejlepší prospěch měla literatura. Básníci dle toho třídí se ve dvě skupiny, frančinou nasáklé akademiky čili Gustaviány, a zástupce směru národního.

V čele prvních mimo krále, jenž psal dramata francouzského rázu (Gustaf Vasa, Gustaf Adolph och Ebba Brahe, Siri Brahe a pod.) byl Jan Henrik Kellgren (* 1751 † 1795), nejen jako básník, ale i jako kritik na slovo braný. Posudky jeho v časopise Stockholmsposten, jejž vydával s přítelem Lenngrenem, měly platnosť neomylnou, ač větším dílem dotýkaly se jen vnější, formálné stránky plodů literárních. Ale Kellgren byl skutečně básník bohatě nadaný a ve plodech jeho (satirách, lyrice) jeví se hluboký cit, bohatá invence, smělý vzlet a vždy dokonalá forma, tak že mnohé básně jeho skutečně jsou z nejlepších věcí, jimiž švédská lyrika může se honositi. Po Kellgrenově smrti náčelnictví školy převzal Karel Gustaf af Leopold (* 1756 † 1829), mnohem méně nadaný, ale přece mistrovstvím formy, vtipem a upřímným vlastenectvím nad prostřednosť vysoko vynikající. Mimo tyto dva se mezi Gustaviány více méně vyznačili ještě Jan Gabriel Oxenstjerna (* 1750 † 1818), Gudmund Göran Adlerbeth (* 1751 † 1818), Jan David Valerius († 1751 * 1818) a rodilý Čud Michael Choraeus (* 1774 † 1806). Také dvě básnířky k nim se řadí: Anna Marie Lenngrenová (* 1754 † 1817) a Ulrika Karol. Vidströmová (* 1767 † 1841); první proslula pěknými satirickými a idylickými líčeněmi ze života, druhá cituplnými písněmi milostnými.

Mnohem zdárnější byla činnosť básníků z kruhu národního, v jichžto čele stál Karel Michael Bellman, dosud nejrázovitější všech poetů švédských. Narodil se r. 1740 ve Stockholmě, kde otec jeho byl úředníkem, a z domova naučil se vážné zbožnosti, která

[1]) Mimo jiné r. 1786 rozšířil starou, r. 1753 zřízenou Vitterhets Akademie v Kgl. Vitterhets-Historie- och Antiqvitets-Akademie a r. 1782 založil divadlo národní, v němž však hrály se kusy rázu francouzského.

ho neopustila ani v nejkrajnějších výstřednostech pozdějšího života. Vzdělav se důkladně na universitě Upsalské nastoupil na dráhu úřednickou, ale nemaje k ní náklonnosti, oddával se bezstarostně zábavám a veselosti; proto nevycházel z nesnází hmotných, až král Gustav, upozorněn byv na básně jeho, odevzdal mu výnosný úřad, o jehož služné však děliti se musil se zástupcem, který práce skutečně zastával. Nejprve skládal básně hlavně vážného obsahu a přesně dle pravidel ještě Dalinových, s nímžto se znal z domu otcovského. Ale náhle zbaviv se všelikého nápodobování, uhodil na samorostlou poesii netušeného vzletu. Obcuje nejvíce s lidem nižších tříd ve Stockholmě a okolí, pravidelně s patra a s průvodem hudby zpíval brzy rozpustilé, brzy idylické, vždycky pravdivé a úchvatné líčné ze života národního, postavy své bera přímo ze skutečnosti. V letech 1765—1780 vznikla zpěvů těchto celá řada, a později sebrány jsou pod názvy Fredmans[1]) Epistlar, Fredmans Sångar, a Bacchanaliska Ordens-Kapitlets Handlingar. Z počátku ozýval se zvláště od akademikův a nejvíce Kellgrena veliký odpor proti těmto prý „cynickým chvalozpěvům nevázanosti;" ale brzy skutečná poetická cena jejich dobyla si uznání; shledáno, že Bellman jest ušlechtilý humorista, jenž v nevázanosti netone, nýbrž nad ni jsa daleko povýšen, zpěvům svým dodává uchvacující moci hlubokou náladou elegickou, která vyzniva i z nejrozpustilejších písní jeho, zvláště posuzujíli se ve spojení s hudbou, která jest takořka nutnou jejich součástí. Proto pak sám Kellgren Bellmanovi pomáhal sbírati a k vydání upravovati zpěvy jeho, a když Fredmanovy epištoly vyšly r. 1790, přiřčena jim cena akademie. Přes to básník po smrti zapadl na nějakou dobu v nepaměť, až k němu zase romantikové pozornosť obrátili tak účinně, že nyní Bellmana všechen sever zná a velebí.

Několik vrstevníků, kteří s Bellmanem často obcovali, nazývá se jeho příbuznými, a sice potud právem, že komické stránky života líčí podobně jako on, ačkoli nikdo nedostihl úchvatné hloubky vážné, jež s komickou stránkou u něho jest sloučena. Dva z nich zvláště jsou mu blízcí a činili s ním vůbec známý trojístek: Olof Kexel (* 1748 † 1796), publicista a skladatel zdárných komedií (Kapten Puff, Michel Wingler a j.), pak Karel Israel Hallman (* 1732 † 1800), jenž také nejvíce vynikl fraškami a parodiemi na oblíbené tehdáž francouzské opery a tragédie, pak zvláště zdařilou veselohrou (Tillfället gör tjufven, Příležitosť dělá zloděje). K nim řadí se pisatelé veseloher Jan Magnus Lannerstjerna (* 1758 † 1797) a neobyčejně plodný Karel Envallson (* 1756 † 1808). Velice nadaný, ač prostopášným životem v umění i vnějších osudech rozervaný byl básník Bengt Lidner (* 1758 † 1793), jehož tři hlavní práce Grefvinnen Spastaras Död, lyrické drama Medea, pak Yttersta Domen (Poslední soud) a oratoria Jerusalems Förstöring a Messias i Gethsemane vynikají okouzlujícím vzletem a hloubkou citu, ale přece nejsou zaokrouhlená díla umělecká, nýbrž vášnivé výbuchy skvěle nadaného, ale rozervaného ducha a připomínají poesii Byronovu.

---

[1]) Fredman byl osobou skutečnou, hodinář Stockholmský, jenž že „bez hodin, dílny i skladu."

Co tito jmenovaní básníci prakticky konali, to stoupenec jejich, hluboký myslitel Tomáš Thorild (* 1759 † 1808) theoreticky zastával ve spisech polemických, sebraných z větší části r. 1791 pod názvem Kritik Öfver Kritiker med utkast til en lagstiftning i snillets verld. Naplněn jsa myšlenkami Rousseauovými, Klopstockovými a Ossianem Thorild doporučoval návrat poesie ku přírodě a připravil romantice přístup do vlasti.

Proti básnictví činnost vědecká v tomto období zůstala po zadu; jen filosofickými a esthetickými spisy prosluli Karel August Ehrensvärd (* 1745 † 1800) a Nils af Rosenstein (* 1752 † 1824), učitel Gustava III. — Důležitým orgánem pro šíření nových ideí byl časopis, jejž Jiří Adlersparre (* 1760 † 1835) vydával po 6 let (1795—1801) pod názvem Läsning for Landsmän, a do něhož přispívali všickni značnější spisovatelé tehdejší.

V literatuře XIX. století vkus francouzský odstraněn na dobro a nahrazen směrem národním, zejmena když po převratu státním r. 1809 zavedena byla úplná volnosť tisku, když snahy o národní ráz poesie, jež v Dánsku se zdarem provedli Ewald a Baggesen, ve Švédsku byly poznány, a když z Německa byly doneseny záliby romantiků. Půda bez toho Bellmanem a stoupenci jeho byla již upravena. Ale básníci národní rozštěpili se ve dvě skupiny. Jedni přidrželi se romantiky německého spůsobu, hledíce si mlhavého středověku a lahodných básnických forem románských; druzí přihlížejíce raději k minulosti vlastního národa, jeho bájí dávných a pokladů staroseverské poesie, stáli tím bezpečněji na půdě národní. První podle časopisu Phosphoros, jejž vydávali, nazývali se *fosforisty*, druzí školou *gotskou*, protože národnosť staroseverskou stotožňovali s gotskou. Někteří básníci také, a mezi nimi dosti nadaný Čud biskup Fr. Mich. Franzén (* 1772 † 1847) a arcibiskup Jan Olof Wallin (* 1779 † 1839), kteří oba vynikli hlavně duchovními zpěvy, nepřipojili se sice ani k jedné ani ke druhé ze škol vytčených, ale přece francouzských zásad Gustavianů se docela zřekli.

Fosforistické názory hlásal estheťik a kritik Lorenzo Hammerskiöld (* 1785 † 1827) a nejpřednější básník této školy byl Petr Dan. Amad. Atterbom (* 1790 † 1855), jenž z počátku velmi prudce účastniv se literárního boje proti akademikům, později značně vystřízlivěl a více působiti hleděl vlastní tvorbou nežli polemicky. Nejlepší z prací jeho jsou Lycksalighetens Ö (ostrov blaženosti) a Fogel Blå, zdialogisované pohádky, jejichžto cena zakládá se nikoli na dramatické osnově nebo charakteristice osob, nýbrž na vložených lyrických statích veliké krásy a střídavých zdařilých forem. Pak lyrické básně jeho vůbec, cykly Blommorna (květy), Minnesångarne i Sverige, i jednotlivé písně vynikají velikou dokonalostí. Atterbom v pozdějších letech věku svého byl profesorem esthetiky v Upsale a hlavně dílem Svenska siare och skalder, t. j. životopisy a charakteristikami literátů před Gustavem III. a za doby jeho skutečné zásluhy si zjednal. Z ostatních fosforistů jen zmínkou stůjtež zde Vil. Fred. Palmblad (* 1788 † 1852); dosti nadaný idylista Karel Fred. Dahlgren (* 1791 † 1844; román jeho Nahum Fredrik Bergströms Krönika jest z nejlepších

švédských); dramatický básník, napodobitel Shakespearův Jan Börjesson (* 1790 † 1866), básnířka Jul. Kristina Nybergová (* 1785 † 1854) pseudonymem Eufrosyne; Anders Abrah. Grafström (* 1790 † 1870) a skladatel písní duchovních Sam. Jan Hedborn (* 1783 † 1849). — Jen směrem básní s fosforisty se srovnávají, přímo k nim se nepočítajíce lyrik a dramatik Erik Jan Stagnelius (* 1793 † 1823), jenž rád přebíhal od radostného vzletu k nejhlubší sklíčenosti, a Erik Sjöberg (* 1794 † 1828), pseudonymem Vitalis, který z krutého zápasu s nesnázemi chudoby přenesl v poesie své náladu elegickou, ačkoli na život dovedl pohlížeti i s jasnějšího stanoviska.

Hlavou školy gotské byl Erik Gustaf Geijer (* 1783 † 1847), muž mnohostranně vzdělaný a jako historik neméně slavný, nežli jako básník. Atterbomovi upřímně se obdivoval, ale přece s romantickým směrem jeho nesouhlasil, nýbrž očekávaje spásu literatury z oživení vzpomínek a plodů staroseverských, založil s několika přáteli spolek Göthiska förbundet a časopis Iduna, ve kterém šířil své názory a uveřejňoval básně podle staroseverských napodobené (jako Manhem, Vikingen a j.). Jest jich nemnoho, nejsou obsáhlé, ale jsou díla mistrovská a postihují ne sice formu, ale samého ducha poesie dávnověké. Některé lyrické kusy jeho, k nimžto sám složil melodie, přešly v ústa lidu a zpívají se podnes. Historická díla jeho, větší jako Svea Rikeshäfder a Svenska folkets historia, i menší pojednání, jsou vzory svědomitého bádání a jasného mistrného slohu. Společně s Geijerem přítel jeho Arvid Aug. Afzelius (* 1785 † 1871) vydal první sbírku švédských národních písní, a Afzelius sám překlady staroseverských zpěvův a důležitou sbírku Svenska folkets sagohäfder.

Tendence gotské školy až výstředně zastával Per Henrik Ling (* 1776 † 1839), zakladatel švédského tělocviku zdravotního. Lyrikou, eposy i dramaty, na něž látku obíral z poesie staroseverské, působil o zvelebení poesie, ale pouze lyrikou podařilo se mu skutečně cenně k ní přispěti. Největší zásluhou jeho jest, že povzbudil básníka opravdu velikého, jakým bez odporu byl Esaias Tegnér, jenž konečně mocí velikolepého genia v jedno sloučil, čeho různé školy se domáhaly, a podal díla ryze národní látkou i dokonalá podle požadavků nejpřesnějších pravidel esthetických.

Tegnér narodil se r. 1782 jako syn kazatelův ve Vermlandě; ve svém 20. roce byl docentem esthetiky, o 10 let později profesorem řečtiny v Lundě, od r. 1824 do smrti r. 1846 biskupem ve Vexiöi. Básně psal Tegnér záhy, ale rázu akademického a beze zvláštního úspěchu. Však r. 1808 složil vojenskou píseň „För skånska landtvärnet“ (pro skónskou obranu) a rázem dobyl slávy. Básní Svea, (r. 1811), ve které ráznými slovy odsuzuje chabosť vrstevníkův a napomíná, aby šli po stopách chrabrých předků, dosáhl ceny akademie, ačkoli v ní formy akademické nedbal. Od té doby stál v čele básníků národních. Ke gotskému spolku náležel, ale výstředností jeho se varoval; proti mlhavé, horující romantice fosforistů vystupoval theoreticky i prakticky výbornými básněmi reálného podkladu, které národ přijímal s nadšením. První byla Nattvardsbarnen, úchvatná idyla, plna vážné zbožnosti a lahodných líčení přírody. R. 1821 vyšla povídka Axel, a vrcholem stala

se r. 1825 Frithjofs Saga, cyklus romancí mistrné formy o látce staroseverské. Je to báseň ze všech švédských asi nejvíce známá v ostatních literaturách evropských. Dalších povídek Gerda a Kronbruden Tegnér již nedokončil. Z hojných prací menších nejlepší jsou Carl XII. a Sång til solen. Charakteristickou stránkou Tegnérovy poesie jest nádhera okouzlujících obrazův, lahodný proud mluvy a tón ryze národní. Však v této retorické stránce jeho umění jest také veliké nebezpečenství prázdnoty a lichosti obsahu, kterému sice nepropadl Tegnér sám, ale neubránili se četní napodobitelé, kteří by poesii švédskou byli svedli na scestí, kdy by nebyl se brzy ozval zdravý odpor. Z užších napodobitelů ještě nejzdárnější byl Assar Lindeblad (* 1800 † 1848). Ke gotické škole náležejí ještě Bernhard Beskow (* 1796 † 1868), jenž psal hlavně dramata (Torkel Knutson, Erik XIV. a j.), a Karel Aug. Nicander (* 1799 † 1839); tento však s romantiky sdílí blouznivou touhu po jihu a nejlepší básně složil o látkách italských (Tassos död, Konung Enzio a j.).

Samostatnější místo v literatuře současné zaujímají humorista Christian Erik Fahlcrantz (* 1790 † 1866; čelná báseň jeho má název Noaks ark); pak veleplodný a mnohostranný Karel Jonáš Ludvík Almqvist (* 1793 † 1866). Život jeho byl velmi dobrodružný: byl původně úředníkem v Stockholmu, ale r. 1823 s několika přáteli gotského směru v lesích Vermlandských pokoušel se obnoviti staroseverský způsob života; ovšem brzy se vrátil a od r. 1827 byl rektorem střední školy ve Stockholmu a psal školní knihy a povídky; pak znesnadnil se s jinými literáty, stal se kazatelem, a r. 1851 jsa v podezření, že padělal směnku a pokusil se o travičství, prchl do Ameriky; odtud vrátiv se zemřel v Bremách. Nadání měl nevšedně bohaté, ale žádné pevnosti a stálosti. Sám o sobě řekl, že v sobě cítí touhu „po nebi i po zemi,“ a skutečně některé práce jeho jsou tak něžné, cudné a krásné, že lze je nazvati nebeskými, kdežto v jiných až příliš pouští uzdu pozemským vášním, šlapaje po všem, co společnosť lidská uznává za posvátné. Hlavní dílo jeho jest Törnrosens Bok eller fria fantasier, bohatá sbírka básní různé formy a obsahu. Z epických jsou čelnější Arturs jagt, Schems-el-Nihar; z dramat Ramido Marinesco, Marjam, Isidorus of Tadmor. Hojné jsou Almqvistovy povídky a z nich nejzdařilejší Araminta May (v podobě dopisů), Skällnora qvarn, pak Kapellet a Grimstahamns Nybygge. Z delších románů přední místo zaujímají Amalie Hillner, Gabriele Mimanso a Tre fruar i Småland.

Román, který od dob Mörkových neměl domácích pěstitelů a nahrazoval se jen překlady z franciny a němčiny, odtud pilně jest vzděláván. Vedle Almqvista vynikli hlavně Frederik Cederborgh (* 1784 † 1835) komickými obrazy ze života všedního, jejž za to z ideálnější stránky líčily vůbec známé mistryně švédské novelistiky Fredrika Bremerová (* 1801 † 1865) a Emilie Flygaré-Carlénová (* 1807), kdežto třetí ve spolku jejich Sofia Margareta Knorringová (* 1797 † 1848) se zálibou obírala látky ze života vyšších stavů. Život Stockholmský zdárně líčí August Blanche (* 1811 † 1868), život nižších tříd Karel Anton Wetterbergh (* 1804) pseudonymem Onkel Adam. — Historické romány velmi hojně píší a psali Gust. Vil. Gu-

mälius (* 1789), Per Georg Sparre (* 1790 † 1871), Henrik Mellin (* 1803), Karel Sam. Fredrik Zeipel (* 1793 † 1849), Karel Anders Kullberg (* 1813 † 1857), a jen tendencemi politickými díla jinak znamenitá znešvařuje Magnus Jak. Crusenstolpe (* 1795 † 1865). Z novějších románopisců jsou Karel Fredrik Ridderstad (* 1807), rodilý Čud Zachris Topelius (* 1818; jeho cyklus povídek Feltskärens Berättelser obsahuje obrazy ze života ve Švédsku a Čudsku ze XVII. a XVIII. století, a jest pravou knihou národní). Konečně Viktor Rydberg (* 1829) zvláště románem Poslední Athéňan (Den siste Atenaren) došel neobyčejné slávy a obliby.

Proti přílišnému napodobení retorického slohu Tegnérova vystoupili básníci, kteří jeho jasnosť myšlenek a lahodu slohu vynasnažili se sloučiti s hloubkou citu a symbolikou fosforistů. Mezi nimi vynikli nejvíce Bernhard Elis Malmström (* 1816 † 1865), profesor esthetiky a dějin umění a literatury v Upsale, jehož romance Hvisuckar det sa tungt uti skogen (Kdo vzdychá tak hluboce v lese?), poetická povídka Fiskarflickan från Tynnelsö a elegie Angelica jsou velmi oblíbeny a zajisté cennější, nežli jeho dějiny literatury (Grunddragen af svenska vitterhetens historia); — Karel Vil. Böttiger (* 1807 † 1879), který psal něžné zpěvy elegické formou mistrnou; — Herman Sätherberg (* 1812), Adolf Fred. Lindblad (* 1808), Gudmund Silfverstolpe (* 1815 † 1853), Gust. Lor. Sommelius (* 1811 † 1848), Jan Nybom (* 1815) a j. Humoristickými a satirickými básněmi proslul improvisátor Jan Anders Wadman (* 1777 † 1837) a ještě více Vilém Braun (* 1813 † 1860); feuilletonistickými črtami Oscar Patrick Sturzenbecker (* 1811—1869) pseudonymem Orvar Odd; konečně písněmi ještě Elias Sehlstedt (* 1808 † 1874) a Gunnar Wennerberg (* 1817), jenž po všem severu dobyl obliby humoristickými zpěvy, k nimž i nápěvy složil.

Nade všecky následovníky Tegnérovy však povznesl se Čud Jan Ludvík Runeberg (* 1804 † 1877), syn chudých rodičů v Jakobstadtě, později vychovatel, pak docent na universitě Helsingforské a posléze lektor na gymnasii v Bogå. Vychován byv v divoké, velikolepé přírodě čudské, mezi lidem, jehož život zachoval nelíčenou prostotu ode mnoha století nezměněnu, Runeberg předně přičinil se o prostý přirozený tón a věrné nápodobení skutečnosti. To se mu podařilo již ve sbírce krásných písní, vydaných pod názvem Idyly a epigramy, které upomínají na prostonárodní písně čudské a srbské. Po té vydal sbírku srbských písní ve švédském překladě, a epickolyrickou básní Grafven i Perrho dobyl ceny švédské akademie. Mistrné jsou následující pak idyly v hexametrech Elgskyttarne (Střelec losů), Hanna, Julqvällen (Štědrý večer), upomínajíce na Göthova Herrmanna a Dorotu a rovnajíce se mu cenou, pak lyricko-epická Nadežda a Ossianský Kung Fjalar. Ale vrcholu dokonalosti básník dostihl sbírkami, nadepsanými Fänrik Ståls sägner (Povídky fendrycha Ståla), z nichž první vydána r. 1848, druhá r. 1860. Jsou to romance o událostech z druhé války o Čudsko, a ve všech situace jsou tak živé, názorné, jednající osoby tak věrně dle pravdy vylíčeny, a vše vypravování dýše tak vřelým vlastenectvím, že jsou skutečnou národní knihou

nejvyšší ceny. Runeberg sepsal také — nepatrnou — veselohru Kan ej a velkolepou tragédii Kungarne på Salamis.

Realistická a přece vřelým citem prodšená poesie Runebergova vzbudila mezi užšími krajany jeho v Čudsku i v širší vlasti Švédské četné napodobitele, mezi nimiž mnozí vynikli nad prostřednosť, ač nic nenapsáno od té doby, co by se rovnalo fendrychu Stålovi. Zmínku zasluhují Čudové Nervander (* 1805 † 1848), Cygnaeus (* 1807), Stenbäck (* 1811 † 1870), všickni tři hlavně lyrikou proslulí, pak Zachris Topelius mezi románopisci již dotčený, a Julius Vecksell (* 1838), kteří zase nejvíce se proslavili dramaty. Mezi Švédy vlastními vynikli Karel Vilém Strandberg (* 1818 † 1877), básník politický, pseudonymem Talis Qualis; králové Karel XV. a Oskar II., o němž níže promluvíme podrobněji, pak ještě Fred. Vil. Scholander (* 1816) pseudonymem Acharius, Karel Rup. Nyblom (* 1832) pseudonymem Carlino, Ernst Daniel Björck (* 1838 † 1868); a z nejnovějších Karel Jan Gust. Snoilsky a Frans Hedberg vedle mnohých jiných svědčí, že poesie ve Švédsku čile žije a dosud dýše duchem Runebergovým. Hojně také překládají se básně cizích literatur: Tasso, Ariost, Dante, Camoens, Shakespeare, Milton a Göthe již dočkali se zdařilého roucha švédského.

I vědy všecky ve Švédsku nad míru pilné mají pěstitele, některé mezi nimi slávy evropské. V dějepise svědomitě pracovali kromě Geijera Anders Magnus Strinnholm (* 1786 † 1862), Anders Fryxell (* 1795), Fred. Ferd. Carlson (* 1811), Karel. Gust. Malmström (* 1822), K. V. Odhner. Církevní historii po r. 1533 výborně vzdělal arcibiskup Henrik Reuterdahl; dějiny literatury záslužně pěstovali S. Wiselgren, Fryxell, Atterbom, Malmström, G. H. J. Ljungren. Život a zvyky nižších vrstev lidu líčí Samuel Ödmann, Lovén, Hyltén-Cavallius; v starožitnostech badají R. Dybeck, Holmberg, Emil a Hanuš Hildebrandové, Oskar Montelius a j. Ve filosofii po výtce německých soustav ode dávna pilně se pracuje; samostatnou soustavu, jež hledí sloučiti idealism s materialismem na poli skutečnosti, vzdělal Kryštof Jakub Boström (* 1797 † 1866). Mezi ostatními učenci slavní jsou chemik Jöns Jakub Berzelius (* 1779 † 1848), botanik Elias Fries (* 1794 † 1878), botanik a statistik Karel Adolf Agardh (* 1785 † 1859), geolog a starožitník Sven Nilsson (* 1787), anatom Anders Ad. Retzius (* 1796 † 1864), cestovatel a zeměpisec Nils Ad. Erik Nordenskiöld, germanista Anders Uppström a mn. jiní, tak že Švédsko s hrdostí může pohlížeti na to, co synové jeho vykonali na poli duševní práce.

IV.

Král Oskar II. Fredrik jest třetí syn Oskara I. a narodil se 21. ledna 1829. Otec jeho tenkráte byl ještě korunním princem a děd Karel XIV. Jan Bernadotte ještě panoval; nebylo tedy naděje, že by mladý princ kdy vstoupil na trůn. Ale nejstarší bratr Karel XV. zemřel bezdětek r. 1872 a druhý, princ Gustav, zvlášť hudebně bohatě na-

daný a od lidu přímo zbožňovaný, předešel jej již r. 1852, raněn byv mrtvicí. Tak se Oskar stal králem. Ale nežli byl domnělým nástupcem trůnu, oddal se na službu námořní. Již ve 12. roce svého věku konal první plavbu a ve 20. roce měl kommando na válečné brize. Ku plavectví a loďstvu vždycky zachoval zvláštní lásku. Odbyv službu námořní vstoupil teprve na universitu Upsalskou, konaje současně cvičení ve zbrani na pevnině. Velmi svědomitě se vzdělav, r. 1868 ve dvěstěletou ročnici university Lundské povýšen byl za doktora filosofie. Konal rozsáhlé cesty po Evropě a jiných dílech světa, a zejmena říši svou z vlastního názoru zná takořka ve všech koutech. — Veliké jsou královy vědomosti linguistické: mimo skandinavské jazyky slovem i písmem mocen jest němčiny, frančiny a angličiny, a čte i mluví vlasky a španělsky. — Panovnické povinnosti král Oskar posuzuje a koná s nejvážnější svědomitostí, ale také uměním a literaturou zajímá se živě a všech podniků kulturních a humanních ode dávna vřele se účastní. Ve všech příčinách se osvědčuje jako muž ne sice geniálního, ale přece vysoko nad prostřednost vynikajícího nadání, jako muž pevného, neodvislého, zdravého úsudku a neúmorné píle a pracovitosti. Jako básník a literát nad bratra svého Karla XV., jenž skládal básně o látkách nejvíce staroseverských, Oskar II. značně vyniká. První slávy dobyl cyklem básní *Us Svenska flottans minnen* (Z pamětí švédského loďstva, r. 1858 [1]), za něž mu švédská akademie přiřkla výroční cenu Později pod názvem *Nytt och Gammalt* (Nové i staré) zponenáhla vydal pět svazečků básní, z nichžto skoro všecky spadají v dobu před nastoupení na trůn. Mimo to přeložil Herderova Cida a Göthova Tassa a několik menších básní z latiny, frančiny, angličiny a němčiny výborně zdařilými verši. — Také v prose nevšední obratností vyniká. Ode dávna se zálibou se obírav studiem historie složil dvě pojednání, zasahující v dějiny švédského válečnictví, první: *Några bidrag till Sveriges Krigshistoria, åren 1711, 1712 och 1713. Försök till en historisk afhandling af Oscar Fredrik. Tre delar*, otištěno jest v pojednáních švédské akademie (kongl. Vitterhets-Historie- och Antiqvitets Akademiens Handlingar, 22—24 delen, Stockholm), druhá jest přednáška, kterou Oskar dne 13. listopadu 1868 měl ve valném shromáždění vojenského spolku Stockholmského v 150. ročnici úmrtí Karla XII. (Carl XII., Föredrag, hållet i Militairsällskapet i Stockholm vid 150 årsdagen efter hans död). Obě práce vynikají nejen hloubkou odborného studia historického, nýbrž i vřelým vlastenectvím, jež jest vůbec charakteristickou vlastností ušlechtilého krále severského, který nezná vážnějšího úkolu nežli rozkvět a čest svěřené sobě říše, jakož hned při nastolení svém dne 19. září 1872 heslem si zvolil „Blaho sbratřených národů“ (Švédův a Norvežanů).

---

[1]) Sebrané spisy krále Oskara (Samlade Skrifter) obsahující v I. sv. Ut Svenska flottans minnen a překlady Tassa a Cida, ve II. sv. dramatický výjev Några Timmar på Kronborgs Slott, Smärre Dikter, některé drobnější překlady z Götha, Byrona, Moora Victora Huga a z Horatia, pak tři prosou psané náčrtky z denníku (Blad ur min dagbok) — vyšly v Stockholmu s podobiznou básníkovou r. 1875—6; Smärre Dikter v rozmnoženém vydání r. 1887.

Cyklus *Ur Svenska flottans minnen* uveden jest třemi básněmi vstupnými. V první básník vysloviv podivení, že mnozí již pěli chválu švédského vojska a nikdo ještě neoslavil rekovské výkony námořníků, připisuje zpěvy své junákům na lodích, „kteří milovali vlajku z celé duše a z lásky té i smrti vzdorovali.“ Ve druhé pak vzletnou apostrofou obrací se k Baltu:

Du blånande haf, som mångtusende år
Mot Skandiens klippor har slagit . . .
Dig egnas min sång. [1])

Líčí krásy i nebezpečenství života plaveckého, odvahu a rekovnosť plavců, kteří vlasť i na moři brániti dovedou; ve třetí konečně apostrofuje švédskou vlajku. Po té řadou romancí uvádějí se čtenáři živě na oči scény z dějin švédského loďstva a rekové námořní Claes Christersson Horn, Claes Uggla, Jonas Hökenflykt, Psilander, Nils Ehrensköld, Paul Adolf Sölfverarm, Chapman, Puke a j. metry střídavými, rytmy a mluvou vždycky jímavou a lahodnou.

Dramatický náčrtek (dramatiskt utkast) „Några timmar på Kronborgs Slott den 29. Oktober 1658“ (Několik hodin na hradě Kronborgu) dle vlastní intence básníkovy nikdy nebyl určen na divadlo; jest dle slov jeho pouze „zdramatisovanou episodou z dějin švédského loďstva“ a řadí se tudíž přímo k cyklu básní právě vytčených. Předmětem jeho jest námořní bitva, kterou na očích krále Karla X. Gustava svedli švédští admirálové s holandským loďstvem, jež sklíčeným Dánům na pomoc přivedl van Opdam. Dialog i verše jsou, jako Oskarovy všecky, velmi obratné a lahodné.

Drobné ostatní básně krále Oskara větším dílem spadají v obor vážné reflexivní lyriky. Tak hned v úvodním Trojzvuku (Treklang z r. 1855) básník vycházeje od přírody, jakožto *obrazu* božího, takořka naslouchá *zvukům*, jež odtud nejasně ještě, ale už lahodně k duši jeho doznívají a výrazu hledají, až konečně vtělují se v básníkovo *slovo*, obraz myšlenky v život uvedené (bilden, tonen, ordet). I apostrofuje *slovo*, aby ničilo sváry, trhalo okovy, těšilo sklíčené, povznášelo pokleslé; a jakkoli netají si, že slova básníků bývají zneuznávána, slibuje si, že ničím nedá se odstrašiti od plnění vznešeného úkolu. Jako závěrečný akkord ke Trojzvuku řadí se pak Chvalozpěv (Lofsång), v němž zvláště také proniká vděčnosť k Bohu, dárci pravé víry a lásky. K vážné práci a svědomitému užívání svěřených sil v různých povoláních vyzývá pěkná píseň Vak upp (Vzhůru) a zvláště básníkům týmže tónem na ruku dává, o čem zpívati mají, „Píseň“ (En sång). Podobně jednak básníkovy vztahy k životu a přírodě, jednak hlubiny vlastních citů vyslovují Fantasi-stycke, På landet (Na venkově), Till Aftonstjernan (Večernici), Strängalek (Hudba), Vid mitt skrifbord (U mého psacího stolu). Poněkud mlhavěji básníkovy city líčí Trastens klagan (Drozdův stesk); za to nadšení básnické proti nízké ziskuchtivosti staví Hänryckning (Nadšení). O prchavosti času, jenž však přece jest náš aspoň ve vzpo-

[1]) Modravé moře, jež mnoho tisíc let o Skandinavské břehy se tříští, tobě zpěv můj náleží.

mince, mluví Ett ögonblick; o nestálosti všeho pozemského rozepisuje se Förr och nu (Jindy a nyní), kdežto v básni Gammal visa fortsatt (Pokračování staré písně) útěchou ukazuje k tomu, že sice vše pomíjí, ale také se obnovuje. Podobného rázu jsou též úvahy pod názvem Borgruinen (Zříceniny hradu). Zvláště ku přírodě hledí, vždy vážné reflexe připojujíce, Aurora, Isen (Led), Den första lärkan (První skřivánek). Tyto poslední dvě mají ráz skoro epický. Isen jest personifikace ledu stýskajícího, že jakkoli vzdáleným od sebe milencům poskytoval příležitosť, aby se navštěvovali, sám přece — slzami — se rozplynul. Den första lärkan vypisuje, kterak skřivánek v zimě meškaje na teplejším jihu vzpomíná si na krásný domov v zelené březině severské, kde se narodil, a kam jej srdce táhne. I vydá se na cestu, ale sotva že do vytoužené domoviny dospěl, zastřelí jej nelítostný lovec, jenž se chce pochlubiti prvním poslem jara.

V básni této také prozrazuje se pisatelova vřelá láska k severské vlasti, které i jinde často výraz dává, buď že z ciziny na ni vzpomíná a touhu po ní líčí (Hell vårt Hem! Zdráva buď, vlasti!) Hem (Domov), buď toužebně jí s Bohem dává (Farväl!), buď scenerii její líčí, obyčejně pak (jako v cyklu Ut Svenska flottans minnen) připojuje vzpomínky na slavnou její minulosť. Tak děje se v básních popisných pod názvem Genom mitt Fönster (Mým oknem). Nejpěknější z nich nadepsaná Själland obsahuje mimo to mythus o vzniku dánského ostrova Seelandu, k němuž královský básník přidává napomenutí, aby bratrští kmenové severští nedělili se, nýbrž navzájem stavěli si mosty lásky přes průlivy je vespolek odlučující. Podobně Borgholms slottsruiner s vážným „memento mori“ spojují horoucí vzpomínky vlastenecké, a báseň Vid Utmeland velebí osvoboditele vlasti Gustava Vasu a hrdé sebevědomí vděčného lidu švédského, jehož statečnosť také zrcadlí se v písni Švédské gardy (Svensk Gardes-sång). Báseň Hvar är Döbelns graf? (Kde jest Döbelnův hrob?) obnovuje památku národního reka a odčiňuje neúmyslný nevděk potomstva. Domácí život krajanů vážně líčí Arla, vypisujíc ranní výjevy z okolí Drottningholmu při jezeře Mälarském, humoristicky Marienlyst, kde popsány jsou střídavé výjevy výletní. Prosté motivy spokojenosti málem v nádherné přírodě obsahují dvě Písně dalarské dívky (Dalkullevisor), vřelou pobožnosť Žalm velikonoční, hrdé vědomí síly báseň Eken (Dub).

Dosti značný počet básní původ vzal z Oskarova života plaveckého. Dialog Sjöman och Landtman rozebíraje pěkně střídanými rytmy přednosti života na suchu a na moři dospívá sice k výsledku, že každý má své dobré stránky; ale v jiných básních patrně a bez obalu vyslovena buď touha po moři (Vid Carlskrona brobänk), nebo s nezastíraným nadšením líčí se krásy života plaveckého a třeba i hrůzy, jimž člověk vzdoruje (dialog Ynglingen och Stormfogeln, Örlogsskonerten [Válečná loď], Det stormar [Bouří], Sjöstycke, La Balancella).

Pěkně tato touha výrazu dochází v písni Mot hamnen (Ku přístavu), v níž básník líčí, kterak nejsa sám sebou spokojen, uposlechl vnitřního hlasu, jenž mu radil, aby šel na moře, tam že nabude klidu, jehož také v skutku došel.

Neméně četné jsou také Obrázky z východu a jihu, v nichžto královský cestovatel při místech, jež poznal, větším dílem obnovuje si historické upomínky, které se mu namanuly (Pyramiderna, Venedig-Genua, kde přidán pěkný chvalozpěv na sjednocenou Italii, Provence, Tells kapell), nebo také jen vypisuje dojmy místní scenerie (På Comosjön, Monaco, Chillons Slot, På Högalperna, Die Jungfrau, Monrepos); řidčeji pouští se ve výpis vnitřního nebo vnějšího života, jako v italských serenadách, jež jsou jediné dvě prostě erotické písně královy, pak v básních Karnevalsfesten (mimo Marienlyst již dotčený skoro jediná rozmarná báseň v celé sbírce) a Ziganki, poněkud podivném spojení „Kremlina" s czardasem a patrně uherskou scenerií, a přece zase s ruským refrainem takto psaným: „Sazzelúj, sazzelúj meniá do smerti!" Jindy vypravuje místní legendu nebo aspoň povídku poetickou: tak v básni Alpstormen pěkně podáno, kterak v bouři horské zahynul alpský vůdce s cestovatelem ze severu, a zármutkem pak zemřela vůdcova žena a Švédova nevěsta. Vildsjöns ros zase jest balada (z Badenska) o jinochu, jejž oblaží a zahubí láska panny jezerní; Fasans borg och dödens brud (Hrad hrůzy a nevěsta smrti) legenda z hor skotských o milencích, které zničilo dědičné nepřátelství rodinné.

Jeden z obrázků cestovních týká se Prahy a spojuje vzpomínky historické s rozmarným popisem vozky France, jenž krále po městě vozil a děje z minulosti mu připomínal. Báseň není právě z nejzdařilejších, ale přece zamlouvá se jakýmsi tónem srdečným.

Det var i Prag. Helt visst, den dagen
Lär sent försvinna ur min håg —

„Bylo to v Praze. Zajisté ten den asi pozdě zmizí z mé mysli," začíná básník a vypravuje, kterak vida před sebou dvojspřežný vůz a na kozlíku sebevědomého vozku, cítil se k němu vábena; zavolal jej a byv ochotně vyzván, aby vsedl, za jízdy poslouchal jeho vypravování.

Der satt han med sin nötta piska,
Lik en artist med pröfvadt stift;
Huss, Wenzel, Wallenstein och Ziska
Han manade ur seklers grift.

Jag dem och flere såg; hur tydligt
I dagen trädde deras drag!
Der spreds ett sällsamt sken, ett sydligt,
Ett blodrödt kring det gamla Prag.

Vid altaret i fridens boning
Försåtligt gjöts en broders blod;
Prelater messade försoning
När Huss sitt bål besteg med mod.

Från dystert tornrum astrologen
Mot bleknad stjernbild stirrar än
Och än för blinde demagogen
De darra Böhmens riddersmän.

På hvita berget slaget brinner
Blodströmmar fukta Moldaus strand
Och snart, ett stjernskott likt, försvinner
Kung Fredrik utan väu och land.

Men åter darra Böhmens ängar
Vid svenska fältkanones skott,
De Pragare ur sina sängar
Af Königsmarck uppväckas brådt.
. . . .
Der står den svenska här. Blott freden
Kan lyktadt se dess segerlopp . . .[1])

Než také svatá Panna Praze pomohla, začež jí na náměstí postavili sochu. — Však Francovy vědomosti zahrnují nejen minulosť, nýbrž také novější doby: ukazuje Windischgrätzův balkon,

Der qvinnoblod oskyldigt rann;
Dock med en suck, ty denna gången
Han skämdes för sit Prag, min man.[2])

Proud myšlenek jeho jiným směrem obrátí socha Radeckého, pod nímž sám sloužil, u jehož katafalku naposledy stál na stráži. Připojuje k tomu neradostné přirovnání nynější služby vojenské k bývalé, a vykládá, proč sám i za svých lepších dob nedospěl výše nežli za kaprála:

Det är väl sannt, jag råkat titta
För djupt i flaskan in en qväll,
Mitt straff blef grymt, jag dömdes sitta
I krum en dag, och sju — i cell![3])

Však nic si z toho nedělá, chválí si volný život na svém vysokém kozlíku; je spokojen, máli co jísť a píť, máli přízeň svého děvčete a hodně mnoho voziti cizinců:

Då är min hela önskan tolkad
Jag sorglös mot min framtid går.[4])

Balladovitého rázu jsou mezi básněmi Oskarovými dvě melodramata Blommornas undran (Úžas květin), poněkud příliš strojená idyla, kterak květiny diví se dvěma milencům, o jejichžto kochání jim zprávy donáší (ale o ně mnoho prositi se dává) motýl — a hlubší, na mythickém pozadí a na národní pověsti spočívající Herr Hjalmar och skön Ingrid, jejichžto lásku zmařili bůh řeky a lesní víla.[5])

---

[1]) Tam seděl s roztřepeným bičem jako umělec s osvědčenou tužkou; Husa, Vácslava, Valdštýna a Žižku vyvolával z hrobek století. — Viděl jsem je ą (jiných) více; jak jasně na den vystupovaly jejich rysy! Zvláštní, jižní, krvavá záře prostírala se kolem staré Prahy. — Při oltáři, v domě míru úkladně prolita bratrova krev; prelati sloužili mši smíření, když Hus srdnatě vstupoval na hranici. — Z temné věžní koby astrolog na bledá souhvězdí tam patří, a tam před slepým demagogem se třesou čeští pánové. — Na Bílé hoře bitva zuří, proudy krve zaplavují břehy Vltavské, a brzy jako padající hvězda mizí král Bedřich bez přítele, bez země. — A zas se třesou české nivy pod výstřely švédských děl, Pražany z loží chvatně budí Königsmark . . . Tam stojí švédské vojsko, jen mír může viděti, jak zastaven vítězný jeho běh . . .

[2]) Kde ženská krev nevinně tekla; však s povzdechem, nebo tenkrát se styděl za svou Prahu můj vozka.

[3]) To jest ovšem pravda, přihodilo se mi, že jsem jednou večer podíval se příliš hluboko do sklenice; trest můj byl přísný: byl jsem odsouzen seděti den a týden v kozelci ve vězení.

[4]) Pak jest vše moje přání splněno, a bez starosti jdu vstříc budoucnosti.

[5]) Hudbu k oběma složil Jvan Hallström.

Několik kusů příležitostných, kterými sbírka básní jest dovršena, rázem svým řadí se ke druhům již dotčeným: vážné úvahy podávají Rosen, Vid sorggudstjensten, t. j. Při smutečních službách božích (za královnu Josefinu 22. června 1876), Till en sörjande enka (Truchlící vdově), Tasso (Věnování překladu), Nyårsnatten (Novoroční noc); vlastenecké vzpomínky jsou v básni Minnesruna vid Solomon Krusenstjernas graf, jež zároveň také prozrazuje záliby plavecké, a severské národy ke sbratření s hrdostí vlasteneckou vyzývá Oslava severské výstavy průmyslné 16. června 1866. — Ze mnohých básníkových slov na jevo jde, že velmi miluje hudbu; odtud vyložiti jest, že řadou Xenií vynasnažil se charakterisovati slavné skladatele Händla, Haydna, Mozarta, Beethovena, Webra, Rossinia, Meyerbeera, Aubera, Wagnera, Gounoda; a obyčejně úmyslu svého dosti zdárně dosahuje.

Vážné reflexivné verše své královský básník uzavřel přímo didaktickou básní poslední pod názvem Punkt, radě lidem vůbec k opatrnosti v činu i soudě, ke zlaté mírnosti a k důvěře v Boha, nejlepšího a nejspolehlivějšího přítele. Podobných myšlenek poučných ostatně po všech básních jest roztroušeno mnoho, a anthologie sentencí, již pořídil německý překladatel Emil Jonas, vykazuje pěknou kytici průpovědí, hluboké úvahy hodných.

Podle rozboru předchozího marně bychom hledali ve verších krále Oskara překvapujícího, smělého vzletu básnického; jen zřídka kdy povznáší se k odvážnějším obrazům; ale všude královský básník mluví jako muž obsáhle vzdělaný, hloubavý, vážný, bystrého oka i soudnosti, jako lidumil vřelého, nelíčeného citu, jako vlastenec upřímný, a to rytmy líbeznými a mluvou nad míru lahodnou.

Muzikant.

Povídka z kraje ve verších

od

Josefa Jakubce.

(Pokračování.)

dovádce již matky nevzpomněly,
až když snědly vše, co v nůši měly,
hlad se vrátil poznovu všem hroze,
slunko nejvýš stálo na obloze:
slyš, tu ozvala se kročej známá,
zakašlání z venku. „Máma! Máma!“
děti vzkřikly, o překot k ní letí.

Matka radostně se s nimi vítá,
malý roj as tuší sousta skrytá —
a máť v skutku začne podíleti:]
tomu dala, tomu dala, tomu,

tomu taky, tomu taky kousek
a hle! ještě kousíček zbyl z housek!
Po něm bystře všechny děti pasou,
komu dá jej máma, honem, komu?
Usmála se nad tou malou chasou,
usmála se, pohodila hlavou,
a ten kousek sobě v ústa dala,
rozkousala, rychle užvýkala,
nesnědla však: s tváří usmívavou
prstem nabrala si z úst a dítě
nejmenší, jež chová na koleně,
krmí utišila rozplakané.
A když najedli se, ač ne sytě,
utřela si ústa spokojeně:
„I to jsme se najedli zas, pane!“
Kolenem i děckem hybně třase,
shrábne v klíně drobty, hrábne zase,
třeba v prstech nic už neuvázne,
do úst opět sype z hrsti prázdné
děcku takto číníc potěšení.

Usmívá se, třeba není čemu,
v úsměv každé hnutí líce mění,
směje se, co děti robí, všemu.
„Maminko! Hle, maminko! Tam letí
zlaté prasátko!“ — A matka shledši
na stropě hru světla zasmála se,
když zas jiné přiskočilo z dětí:
„Mámo! Co to běží mezi stlaní?
Taková dvě malilinká očka —!“
V smích se dala matka ještě větší.
„Má to ocásek? Myš!“ — „Tam se pase?“ —
„Jenom kdy by na ni přišla kočka!
To je mrška! Dejte pozor na ni!“ —
„A co tohle, maminko, je zase?
Že to utrhnu —!“ „I nech to, dítě!“
matka už jen hlavou kývla hbitě
jako při smíchu, ač nesmála se,
„Divoké to stéblo vzrostlo v stěně,
neublíží nám,“ dí zamyšleně.
[Šátek stáhla na čelo i vstala,
s dětmi křížečkem se rozžehnala
a zas jako z rána plachtou k sobě
přivinula nejmenší své robě,
vzavši motyku se vrací ráda
tam, kde roste chléb, kde mana padá —
v panském řepy láně nad hrudami
s družkami je v práci. — Kloní záda
hbitě blýskajíce motykami,

jak by v tepu kopa cepů chvatem
zdvíhala se, stíhala se mlatem.
„Hm! hle, Strnadka! Nu, pracovnice
dobrá,“ poklasný ji v duchu cení.
„Jak se činí! Jak jí planou líce —
pozvedne je, sklopí v okamžení
přeletnuvši mžikem ostražitě
jen tu mez, kam položila dítě.“ —
Cos se hnulo v člověku tom chladném.
„Strnadko,“ dí, „kdy jen chcete kojit,
k děcku směle můžete si dojít.“

A tak matce ubíhá den za dnem —
vstávajíc i léhajíc dík vzdává
za to nebesům. Jen muž jí chybí,
často o něm divně se jí zdává,
podivně, sen zřídka se jí líbí.
Nejhůř dnes: procitla poděšena
nemohouc už dočkati se světla —
samá rakev ve snu se jí pletla!
Dosavad je bleda jako stěna,
každičkého šustu hned se leká
klidu nemajíc — co dnes ji čeká —?
Chlapec jenom škytne, jenom hne se:
máť už k němu, nad spícím se sklání —
ovšem přistihne jej v usmívání
ze sna libého. Tu červ ji děse
v trámě vrtá, tam zas v krově prasklo
nebo z venčí větve ťukly na sklo —
vždy jí škubne. Jdouci po své práci
jako pomatena hlavu ztrácí,
obilíčko cuchá, břede travou,
klopýtne a hned se zapotácí —
vždyť přec vykročila nohou pravou!
Žatva jde jí od ruky dnes chabě
v bázni o děcko, jež podál leží;
ticho! zdá se jí, že piplo slabě —
ne, to bylo ptáče. Ale teď — teď v skutku
dítě křičí. Máť jak slepá běží,
běží — padne s výkřikem. Krev z kůtku
po noze jí crčí líným proudem,
pata proťata až ke kotníku —
matka nemůže ni hnout tím oudem.

Ženské hned se daly do povyku
přiběhnouce, stojí nad ubohou —
pátrají, nač stoupla chudák nohou.
Na srp! Hleďme! „Která je tak dbalá,
srp jen pohodit? To vy!“ — „Chraň Bože!“ —

„Čí je srp? Váš! Vždyť jsem povídala.“ —
„Třeba byl —! Já nic tam nenechala.“ —
„Mlčte! Snad ne já?“ — „Nu, kdo ví!“ — „Co že?
I vy jedna osobo!“ — — „Dost vády!“
poklasný se zjeviv za jich zády
vzkřiknul. Křičí on i křičí ony,
až je slyšet devatery hony
hašteření daremné. — Máť zatím
palčivosť své rány chladí slinou,
rosou, bylinami, slizkou hlinou —
neví, čím už . . . Dovlekla se k natím
v bramboříšti blízkém: i těch plodů
mízou sporou darmo bolesť tiší —
dech jí s krví uchází již z těla
bez vlády, ret šepce: „Vodu! vodu!“
Ale kdož to z rozvaděných slyší!
Konečně se jaksi rozpomněla
paměť poklasného. Pohnut stonem
velí on teď běžet — ale honem! —
vody nabrat. Chopil nohu matce,
ránu vymyl, bez okolků, krátce
obvázal, pak týlo vzpřímiv z hloubi
vydechnul jak dělník shodiv tíži,
v zad pak prohnuv k bokům obě pěsti
vzepřel je, až luply mu v nich klouby —
spokojeně napravil se v kříži.
„Strnadko,“ dí, „no, už nechte nářku!
Pár dní ležte, bude po bolesti —
nelenošte dlouho, chceme mlátit!
Kačko, doveď ji! A pospěš, jářku,
ať mi nezapomeneš se vrátit,
sic —“
Dál nikdo nedbal o neštěstí.]

VIII.

[Přišlo ráno, přišlo za ním druhé,
přišlo třetí, Bůh ví kolikáté —
matka se již sama v počtu mate.
Údy od ležení celé tuhé,
tělo vyhublé již nemá vlády,
ruce — ty by pracovaly rády,
ale nohy — nohy neudrží.
Co jí zbylo, zač jen groš se strží,
poslední když došel ze mzdy trojník,
prodala kus po kuse, vždy dceru
jak se stmělo, večer po večeru
do vsi k židovi s tím posílajíc.

Dokud bylo, byl i chleba krajíc.
Ráno arci vždy pak Vojta zbojník
cosi pohřešiv hluk počal tropit,
dneska pro knejp, zítra pro pár kopyt.|
O kalhoty též svár vznítil bědný,
zbylyť celé kalhoty jen jedny
a ty ještě sotva stály za víc
nežli ty, co byly bez nohavic.
K těm se nechtěl starší Váša znáti,
od oněch zas nechtěl ustoupiti
mladší Vojta. Zakročila máti,
měli býti oba bratři biti,
když tu Vojta rozhněvaný, zbrklý,
div že na matku se neobořil,
mrštil šatem, a jak Bůh jej stvořil
nahý, ruce za hlavou, rty špule,
vystrkuje spurně bříško vzdulé
skočil na práh — slzy v oči vhrkly.
Sobě ubravši kus od suknice
máť, hle, nastavuje nohavice.
[Neníť hadříku již, není kouska
ničeho, co dalo by se prodat,
zač by byla alespoň ta houska.
Ode včíra zle počíná hlodat
hořký host. Když děti k míse pudí,
vzdychne máť: „Šel boží dárek dadat;
hlídejte, až rosa bude padat,
potom chlebíček se hnedle vzbudí.“|

Nejmenší z jejího těla tělo
přissaté na jejím prsu lpělo
a když hlavičku svou odvrátilo,
usmívalo se. I vidět bylo
z jeho zraků pramének dva světla —
ozářily, s čím se očka střetla,
a jak rosa bílá krůpěj mléka
po kulaté bradičce mu stéká.
A tu matka cítíc pod rukama
dětské hlavičky, jak úpí hlady,
shrábla všechny k sobě dohromady.
„Dala bych vám, děti, sebe sama,“
dumá zoufale, leč děti pláčí
a též matka slzou líce smáčí.
Jenom Vojta ani nezakvílí.
„Já chci chleba!“ vzkřikne přes tu chvíli
upřev líce posupné a mračné
na matku, jež vzkřikne, povykročí —
dítě totiž zuříc nožkou duplo,
zakouslo se v misku, až to chruplo,

zbledlo pak a vyvalilo oči
čekajíc, že matka bít je začne.
Ona však se v bolu k němu shýbá,
sama pláče, objímá jej, líbá.
[Potom na práh dotáhla se s holí,
na práh síňky, k nebi zvedla oko,
ale Bože! jak tam převysoko!
Ples a jásot ten tam zahlaholí,
ale nářek, po němž sluch jen bolí,
jak by ten směl projít branou věčnou —
vždyť by kalil radosť nekonečnou!
Matčin hled se k zemi sune níže —
všude Pánbůh, zde je k němu blíže.
Ejhle! tamo víska její tichá!
Snad tam aspoň jedna bytosť dýchá,
kterou nezmrzí, když na záhrobní
denně kolikrát stesk bídy slýchá.
Kdo však půjde? Děti, ptenci drobní —
teď už zvyknou z dlaní cizích zobat —?
Ne, ne! Zželelo se matce robat,
půjde sama, nějak dobelhá se
s boží pomocí. Ó, proč to není
o velikonočním aspoň čase,
s pomlázkou kdy lze jít do stavení,
aniž za to hanbiti se třeba.
Ale žebrat —! Ach, co platno, musí —
co pak počíti, když není chleba?

Slátavši jak možná oděv kusý
vyšla. Bídná chůze! Máť se plíží
jako stín a pořád odpočívá,
pořád na děti se poohlíží.
A tu jednu chvíli, jak se dívá,
náhle trhne sebou. Co tam tropí
zas ten hoch? Což chvíli chce si krátit?
Či se stalo cos —? Až závrať chopí
matku. Honem! Musí se tam vrátit.

A co Váša? Rukou oči cloní
k sadům hledě teď sluch k zemi kloní —
náhle skokem, jak by blesk jej spálil,
div že bratra, divoch, nepovalil
k síňce vymrštiv se vpadnul do ní.
Stana tu jak na vahách, vnitř bokem,
hlavou ven, se na jedné chví noze
kolísaje sem tam nade prahem,
stoupá na špičku, by zbádal okem
hlohu spoustu, který po úvoze
od sadů se k chatě táhne svahem

zvýší muži dorostlému k čelu.
Cos tam bručí jako hnízdo čmelů.
Hle! i kotouč dýmu trysknul z hloubi
houštiny. Teď vyduté dvě houby
každá jako báň se noří vzhůru —
blíž a blíž . . . Jen skok a chlapec bledý
mezi druhé vletěl neposedy —
jak by sedět měl už v týle stvůru —
všecky poděsil. Je rázem ticho,
děti v koutku při zemi se krčí,
naslouchají: Už to blízko chrčí
venku, po stěnách to vláčí břicho —
brzoli to do vnitř tlamu strčí?
Jako medvěd mumlá to teď venku,
na mžik hmatnulo to po okenku —
objevil se prst jen hrubý, smolný.
Hnedle v zadu, hned i před chatrčí
stín se míhá dvojí, obapolný
kročej temně duní — — Lidé dobří!
snad to nejsou z pohádky dva obři?
Oč se smlouvají? — „Ten trám je zdravý.“ —
„A což topení?“ — „I to se spraví.“ —
„Bude hřát?“ — „Toť! Spálí čertu rohy.“ —
„Hm! jak tamhle? Má to slabé nohy.“ —
„Podchytím. I vydrží to — musí — —“
Dětem naskakuje kůže husí:
někdo leze dovnitř, zámkem kroutí —
Bože, jsouli to snad lidožrouti —?
Dvéře dokořán. Hle oba stojí tady,
„Co tu děláte? Co? Jaké sněmy,
děti? Kam vás kozel? Kliďte se mi!
Čí pak jsou? — Nu, co byste tu rády?
Čí jste? Čí jste, povídám? Jste němy?
Čí jste?“ — „Strnadovy.“ — „Nu tak teda!
A jak máma — kde je? Tátu hledá?
Že si nezoufá! Je vás jak žížal.“
I sňav s lokte košík čerstvých křížal
házel po hrstech všem dohromady,
„Tu máte,“ řka, „vím, že mřete hlady.“
A ten druhý vyndav lulku z vousů,
pod koženou zástěru vjel žlutou,
vylovil tam buchtu nakousnutou
pro Vášu — — leč Váša v tom ven okem
mrsknuv na práh octnul se tam skokem.

Dívají se mužští po divousu
kam se hrne, kam ta malá chasa —
Aj hle, k mámě. Ta je honem střásá
k hostem zvedajíc tvář náhle sivou,

v němé otázce tak starostlivou!
„Vítám vás,“ dí matka. Kývli oba.
„Pozdrav Pánbůh, teto! Nemrzte se,
novinu zlou nerad člověk nese,
ale pomozme si —! To je doba,
co ta sušírna tu prázdna stojí;
kdy kdo chtěl, se tady mohl schovat,
zůstal vždy tu pěkně na pokoji —
pojednou ji budu potřebovat!
Tolik ovoce! Kdo mohl tušit,
že já tady ještě budu sušit?
Je sic bídná, stěny jako cedník —“
„Všecko se to spraví,“ brouknul zedník,
„všecinko — jen hnedky musím začít.“
„Nu,“ dí sadař, „tuhle slyšíte to
sama. Hle, i kdy bych nechtěl, teto,
já už musím, musím na vás tlačit.
Kam pak s ovocem? Těch sliv! Hej, děti,
běžte si tam k boudě u silnice,
ať vám žena dá jich do čepice,
co jen chcete . . .“ Děti honem letí —
nemusil jich dvakrát pobízeti —
patero noh kmitá, malé, větší,
už jsou v prachu, nevidět jich více.

Muži zatím oba sňavše čapky
s čela stírají si potu kapky:
zedník v duchu jistě řeše plány,
kterak maltou zhojit trhlin rány;
sadař na rozpacích dojmem řeči —
jak svou výpovědí matku zkrušil!
Ještě hlad se v nitru neohlušil,
ubohá, zas přijde o přístřeší —
Bože, můželi být zkoušky těžší?
Ach, jen shovění! On všechno splatí
Strnad, jen co ze světa se vrátí,
splatí dvojnásobně — vždyť z té Rusi
přec pár hezkých grošů přinest musí!
„Z Rusi?] Nu to, osobičko milá,
na věčné se rozlučte s ním časy.
Ten už dávno zabloudil tam asi
do té Siberie, tam, kde bílá
na věky je zima, půlnoc stále.
Vlcili ho nesnědli, ten jistě
někde jako rampouch na tom místě,
jak se napil, zmrznul nenadále.
Ó tam, osobo, tam jsou vám zimy!
Ale lidé tam, že už to znají,
proti zimě opatření mají —

já jsem přišel dohromady s nimi.
Ti vám mají na to beranice,
nu, jsou huňaté jak medvěd zrovna,
tak že z nich jde hrůza nevýslovná.
Já tam vlezl po samé až líce —
[byl jsem chlapec tehda, jak zde táhli . . .“
Povídat chtěl dál, však jeho báji
matka učinila konec náhlý —
takový ston vydral se jí z nitra!
„Nu, nu! Ale, teto, nač se lekat?
Nechme toho! Víte co —? Chci čekat:
nemusíte odtud hned, až zítra,
zítra povídám. Nu, zítra. Platí!
Pěkně přespěte tu, moji zlatí —
zítra však — —! Co platno. Žádné stesky!
S Pánembohem! Mějte se tu hezky!“

Muži k odchodu se měli rychle,
máť však posunkem je zadržela
na prahu — buď něco říci chtěla,
či jen osaměti v jizbě stichlé
nechtíc vyšla. A jak vyjde, slyší
po silnici rachot vozu prudký,
kolo svištíc drtí štěrku hrudky,
kopyt osmero si v taktu klusá,
práská bič. — V tom výkřik. Vůz se stiší.
Bože, co se stalo? Po výkřiku
hned pláč dětský, něčí slova kusá,
broukavý hlas jeden, druhý zvučný,
vlídně káravý, leč pansky stručný —
vše to na ráz v jednom okamžiku.
Ucho slyší — za to nelze zraku
proniknouti křovím, spoustou prachu,
který halí vše jak do oblaku.

A tu matka zděšená v tom strachu
vyskočila chtíc tam rovnou běžet,
ale jako postřelená srna
zapomněvší na palčivá zrna
olova, z jichž setby smrť v ní klíčí,
skočí, skočí, zůstane hned ležet —
tak i matka: padne, vždy se vztyčí,
padne zas, i po čtyrech se plazí
samo tam — ne jinak než ta kvočna,
kdy houf kačátek se brodit počna
nechce z vody, stará sem tam hrází
těká v úzkostech — — A děti její
nejdou, nejdou. Proč se nevracejí?
Tedy je — ach, přece je to stihlo —!

Kde jste kdo? Ach, pomoc, lidé drazí!
Nikdo tu? ni sadař? Kde kdo vězí?
V tom již od silnice po té mezi
k sušírně cos ve křoví se mihlo:
Ach, toť sadař, vrací se už s mistrem
zedníkem, — však s nimi kdosi třetí
statný muž, jak po kroku znát bystrém,
na ramenou třpytivé má prýmy,
hruď se knoflíky skví stříbrnými —
kolem něho obskakují děti.
Kolik jest jich? Čtyři jen? Kde páté,
malý chlapec, ach to dítě zlaté?
Tam snad nesou jej. Tak je jí vrácen?!
Ručka jeho malitká, hle, visí
bez vlády, muž otírá jej, křísí —
Kriste Ježíši! Je pokrvácen!
Krev! Snad mrtev —? Mrtvo její dítě!
Přiskočil k ní pán sic okamžitě,
však již nezachytnul těla matky —
jako kámen skácela se zpátky.
Ach, tu děti s nářkem pronikavým
k mateři se vrhly. Pán je tiší
pohledem i slovem přelaskavým;
jedno z menších pojav do náručo
vlásky hladí mu i kvapí ruče
s dětmi napřed k osamělé chýši.
Děcka ukonejšil. Ale vida,
jak tu hrozné na něho se šklebí
ze všech koutů nouze, hlad a bída,
kterou stišit spíš je zapotřebí,
bez projevů tklivých, mnohořečných
hrstku vyňal mincí velkých, mléčných,
všecky podělil, i ty dva venku,
co máť nesli právě do přístěnku;
oběma jim sevřev dlaň děl: „Zatím —!“
Dodal pak slov nečekaje vděčných:
„Pobuďte s ní ten či onen z obou!
Zdržímli se ve vsi delší dobou,
možná, že i sám se ještě vrátím —
Vše to přejde lehkou pouze mdlobou . . .

Vyšel. Slyše opodál svých koní
ržání neklidné, jde ke kočáru.
Slunko zapadá již, mrak je honí,
stín se protahuje, tmí a úží
před cizincem posouvaje čáru;
k té se jiná za okamžik druží —
hned se oddělí, hned opět sbratří.
Cizinec tu ohlednuv se spatří

mistra, jak se stopou jeho plíže
napájí zrak udivený zlatem —
táhne jej to za vojenským šatem.
Pán se usmál, kyne mistru blíže.
Spolu jdou i hovoří. Pán ptá se
na to ono, vřelý maje podíl
v osudu všech po dědině rodů,
mluvě sám též o bývalém čase,
o sousedech — jak by se tu zrodil —:
o Bradských, o Madle od Lahodů — —
„Madla?“ zedník na to. „Já řku, Madla
Lahodova? Inu, to je ona —
Madlenka — ta, co nám tamhle padla
do mdloby. Nu ano, ta, co stoná
v sušírně.“ — Pán za ruku jej chopil
patrně se zachvěv, jak se vzrušil.
„Bože můj,“ dí k sobě, „kdo by tušil — —
Madlenka —!“ „I bohdejť že, ta sama,
Strnad si ji vzal. Je hodná máma,
ale on . . .“ — „On? Všecko jí snad propil?“ —
„A to Pánbůh ví. S tou jeho troubou —
byla chloubou, já řku, byla zhoubou,
vždyť —“ V tom došli ke kočáru právě.
Něco přec jen pánu vězí v hlavě,
že si mistra na polštáře vtáhnuv
poslouchá ho dál — i že se nahnuv
nejednou ven z vozu k chatě zírá —
K oku sáhnuv teď, cos jako stírá . . .

Zatím v sušírně se pořád snaží
sadař matku probudit zas k žití:
za ruku ji béře, šátky vlaží,
neustává obličej jí tříti,
zkoumá dech jí k prsům hlavu chýle.
Děcko naň se dívá — ono samo
prve zkrvácené, teď zas čilé —
posléz přiklekne, i zvolá: „Mámo!“
Hle, tu matka otevřela oči,
zočí děcko, povstane, ba vskočí.
„Ach, mé drahé dítě, což jsme v nebi,
či to sen?“ A v udivené lebi
hledí si ten zázrak srovnat marně.
„Pozor — noha, teto! Ležte krásně,“
sadařův hlas ozval se tu kárně.
„Klouče zdrávo. Hleďte, jak mu dásně
chutě chřoupají zas do ohryzků!
Na silnici připletlo se trochu
blízko ke kočáru, bič je švihnul,
kočí zarazil, pán chlapce zdvihnul:

leknutím byl bez sebe a z pysku
krvácel. Nu, co to škodí, hochu,
než se oženíš, to všecko zmizí.“ —
„A ten pán?“ — „Nu, oficír to cizí,
ani nevím, od jakého pluku,
ale hodný muž. Mně podal ruku,
dětem pak — — Hej, děti, pochlubte se!
Báru pro chléb poslal jsem — už nese.
Zas je dobře, chvála Pánubohu.
Netřeba, bych zůstával tu ještě —
půjdu, mám tam vylupovat slívy.
Jenom pozor, teto, na tu nohu — !“
Vstoupil na práh. „Dostaneme deště.
Dobrou noc! . . .“
Jen vyšel, vítr divý
jako zběsilec už počal vířit
do stěn hvízdaje, v nich jizvy šířit,
do střechy jak býček rohy rýpat,
po hřebeně s došky divně hýřit,
komín lehtat, korouhvičkou skřípat —
vzpomněl on si od všeho mít trošky:
chytil makovičku, komín, došky,
střechy kus — vše v jednom smotav ranci
Bůh ví kam s tím v běsném pádí tanci!
Mrak mu v patách, pruty dolů šlehá —
co děr v jizbě, všemi voda crčí.

(Dokončení)

Srbsko za Milana Obrenovića IV.

Píše

Jos. J. Toužimský.

(Pokračování.)

IV.

Srbsko utrpělo porážku, avšak otázka Balkánských národů přicházela tím více do proudu. Díla, jež Srbsko s Černou Horou započalo, podjala se nejprve diplomacie a posléze pokračovaly v něm ruské armády.

V Srbsku samém následky porážky byly dosti citelné. Naděje, s nimiž knížetství vstupovalo do války, zdály se zmařeny, místo prvotního nadšení jevila se nedůvěra, a vláda i čelní mužové, kteří k válce radili, hlasitě obviňováni, že vrhli zemi do bídy a způsobili jí tolikeré pohromy. I na velké skupštině národní, jež 28. ún. 1877 svolána byla k odhlasování míru s Tureckem, hrozila tato nevole propuknouti, čemu

zabráněno tím, že hned po odhlasování byla skupština zakončena a rozpuštěna. Vláda Ristićova plným právem mohla poukazovati k tomu, že Srbsko, měloli zachovati význam svůj a ostati platným činitelem mezi Slovany na Balkánském poloostrově, nesmělo válce se vyhýbati a že by se nebylo jinak mohlo zachovati, i kdy by bylo vědělo, že válka skončí porážkou. Ostatně již tehda bylo nade všechnu pochybnosť, že byl to jen první akt východního dramatu, v kterém Srbsko hrálo vůdčí úlohu, druhý akt že neodvratně již se chystá a může mu přinesti žádoucí náhradu. Bývá ovšem pochopitelno, že v lidu, který neměří události než dle okamžitého úspěchu a nevidí jejich dosah a účinek pro budoucnosť, při velkém podniku, když se nezdaří, zvrací se rychle dřívější mínění v opak. Tak bylo i v Srbsku, ačkoli před pohromou tureckého postupu bylo zachráněno. K tomu družily se ještě i kyselosti s ruskými důstojníky a vojíny, kteří ovšem rychle opouštěli zemi. Prozíraví politikové nepozbývali naděje, nýbrž přihlíželi k rychlé organisaci vnitřní a k nahrazení všeho, čeho se nedostávalo neb co válkou vzalo za své. V širokých vrstvách nesetkávali se však s žádoucím porozuměním. Tím vysvětluje se také i spěch, s kterým Srbsko uzavřelo mír, a zátiší, které v Srbsku potrvalo až do zimy, kdežto Černá Hora pokračovala ve válce.

V Cařihradě odehrávalo se zatím zvláštní divadlo. Na jedné straně Zlatého rohu, ve vyslaneckém paláci ruském, zasedali na konferenci zástupcové velmocí, a na druhé straně chystal se turecký parlament od Midhada paše na rychlo sháněný. Z té příčiny, aby měl volnou ruku ve svém konání, způsobil Midhad i sesazení druhého sultána, Murada, na jehož místo 31. srpna 1876 uvedl Abdula Hamida, dosud panujícího. Turecký parlament, komedie, jejíž směšné smělosti málo rovných se nalezne, měl sloužiti za hromosvod pro všechnu nevoli z Evropy se ozývající a spolu býti všeobecným prostředkem proti velmocem na konferenci oprav se domáhajícím.

Ještě za války srbské poukazoval Gorčakov jednotlivým velmocem na potřebu nejen oprav, ale i záruk, že budou provedeny. Když padly všeliké donucovací návrhy, jako okkupace ruská v Bulharsku a rakouská v Bosně za současné demonstrace válečným loďstvem v Cařihradě, Rusko počátkem listopadu navrhlo konferenci. Turecko stále spoléhalo na Anglii. Ještě když ruský car o své nezištnosti učinil slavné prohlášení, 9. listopadu první ministr anglický Beaconsfield vynesl hrozivý Rusku přípitek. Za těchto okolností přijat byl konečně 16. listopadu návrh na konferenci, která také 12. prosince šťastně byla zahájena. Nejpodstatnější věci, na nichž se usnesla a jež Turecko rozhodně zamítalo, byly: rozšíření území černohorského, upravení srbské hranice jmenovitě vydáním Zvorniku, zřízení dvou privilegovaných bulharských vilajetů, východního, jenž měl sahati od Dunaje podle Černého moře blízko k Drinopoli, a západního, jenž měl obsahovati západní Bulharsko, Sofii, Niš, Plovdiv a severní Macedonii, uznání národního jazyka v každém za jazyk úřední, Bosna s Hercegovinou a bulharské vilajety měly odváděti pouze 30 procent svých daní turecké vládě a ostatku užívati k veřejným prácem, obecní policie měla nastoupiti místo turecké a mimo to měly býti dány skutečné záruky zřízením mezinárodní do-

zorčí komise. Až do 20. ledna zasedala konference a třikráte zmírnila své návrhy, turecká vláda trvala však na odmítavém stanovisku.

Ještě několik hodin před zahájením konference za hřmání děl a slavného průvodu prohlásil sultán ústavu, a od té chvíle na všechny požadavky odpíráno bylo výmluvou, že Turecko jest říší ústavní, že ústava platí stejně pro všechny země a proto že žádná zvláště nemůže býti vyjímána. Posléze 30. ledna prohlásili vyslanci všech velmocí turecké vládě, že ona jedině jest odpovědnou, když odmítá soustavně jednomyslné rady velmocí, a opustili Cařihrad. Ruský vyslanec generál Ignatěv nastoupil pak přes Londýn, Paříž, Berlín a Vídeň cestu do Petrohradu maje uloženo, aby vysvětlil velmocem jednak nezištné záměry Ruska, jednak nesnesitelné poměry, které Rusku povstaly ze žalostného stavu křesťanů bulharských a tvrdošijné odmítavosti turecké vlády.

Cařihrad byl ještě svědkem divadelních výstupů tureckého parlamentu, v němž vláda některé oturbaněné poslance snažila se vycvičiti i k opposici, aby také v tom rovnal se evropským vzorům; avšak bez úspěchu. Vypsání jeho křiklavé činnosti a jeho tichého skonu — upadl totiž úplně v zapomenutí — obohatilo by literaturu ne sice politickou, ovšem ale humoristickou. Dne 18. března sultán jmenoval členy vyšší sněmovny a 19. března trůnní řečí svou zahájil říšskou radu, která také hned do téhodne odpověděla adresou, ve které naprosto odmítala všeliké cizí zakročování do věcí tureckých.

Jako ultimatum Turecku sluší považovati Londýnský protokol, kterýž po návrhu knížete Gorčakova ode všech velmocí byl přijat (31. března v Londýně podepsán) a 3. dubna od Ruska a Anglie v Cařihradě podán. Obsahuje v mírné formě důsledky konference a shody velmocí. Turecko však odmítlo i jej (9. dubna). Rusko mohlo nyní zakročiti jako vykonavatel neli vůle, aspoň souhlasného uznání celé Evropy.

Události nyní rychle za sebou následovaly. V noci na 24. dubna hnulo se třemi proudy 250.000 ruských vojínů s koňstvem a 482 děly přes Prut do Rumunska, a téže noci překročily ruské armády hranice turecké ze Zakavkazka do turecké Armenie. Dne 24. dubna vyšel pak válečný manifest cara Alexandra II. datovaný z Kišiněva v Bessarabii, jenž končí takto: „Prohlásili jsme svou vůli, jednati samostatně, jakmile za potřebné to uznáme a čest Ruska toho bude vyžadovati. Vzývajíce Boha za požehnání našim chrabrým vojům, rozkazujeme, aby překročily hranice turecké.“ — Kancléř Gorčakov v oběžníku k velmocem, daném téhož dne v Kišiněvě, praví: „Za těch okolností je zdar všelikých pokusů o vyrovnání zhola nemožný, i nezbývá než jedno z dvojího: buďto ponechati, aby dále trval stav věcí, který evropské moci prohlásily za nesnesitelný s prospěchy svými a prospěchy Evropy, aneb pokusiti se donucovacími prostředky o vymožení na turecké vládě toho, co jednomyslným snahám evropských mocí cestou dorozumění se nepodařilo. Můj vznešený pán uzavřel“ atd. — Z téhož dne datován jest i denní rozkaz vrchního velitele velkoknížete Mikuláše, v němž se praví: „Vycházíme ne na výboj, alebrž spějeme ku pomoci svým hanobeným a

utlačovaným bratřím a na obranu víry Kristovy. Nuže ku předu! Svatá jest naše věc, a Bůh je s námi!"

Rozpoutala se krvavá válka, jedna z nejzhoubnějších, jež v tomto věku byly vedeny. Rusko tasilo meč za osvobození křesťanů Balkánských, a kdekoliv tito se ozývali neb ke zbraním brali útočiště, opětovaly se ukrutnosti, jimiž před rokem hnutí bulharské v zárodku bylo potlačeno. Nebyli stíháni pouze jednotlivci, ale celé dědiny obracovány ve spáleniště a poušť mrtvolami posetou. Jmenovitě stali se Čerkesové v Bulharsku usedlí opět pověstnými, jimž také navzájem jako hlavním škůdcům nebylo odpouštěno.

Průběh války, jež proti všemu očekávání protáhla se až do příštího roku, byl do jisté míry poučným i pro posouzení války srbské. Ukázalo se, jak Turecko při vší své zbědovanosti dovede rozvinouti netušenou brannou moc, když nebezpečím doháněno má času, aby své živly mohamedánské vyzbrojilo a postavilo do pole. Když bylo vypuklo povstání hercegovské, nemělo Turecko na dlouho ani hotového vojenského sboru, jejž by proti povstalcům vypravilo. Takto překvapeno nebylo by mohlo snad odolati válečné moci srbské a černohorské, a povstání bylo by se ujalo v Bosně i Bulharsku. Ale do roka přes všeliké převraty v Cařihradě svíral již hranice srbské železný pruh branné moci turecké a nových sil stále přibývalo, tak že Srbsko setkalo se s nepřítelem, který zatím tou měrou se byl sesílil, že postupem ze všech stran sám zdrtiti hodlal srbské knížetství. Mnohem větší měrou připravilo se však Turecko, když jeden ještě rok mu byl ponechán na válku s Ruskem. V ruských vládních a vojenských kruzích právě k této okolnosti nebylo náležitě přihlíženo; soudiloť se a sám vynikající znalec tureckých poměrů hr. Ignatěv domníval se, že Turecko nebude moci vydatně postaviti se na odpor, a jakmile překročeny budou Dunaj a Stará planina (Balkán), že ruské voje neodolným proudem povalí se proti Cařihradu. Zatím také Rusko vrazilo na odpor netušený, který nemalý měl účinek na průběh války; Rusko majíc ještě dostatek sil, mohlo jej ovšem překonati a vítězně pak postoupiti ku předu, Srbsko vyčerpáno byvši podlehlo. Kdy by Rusko poučeno zkušenostmi ze svých válek předešlých bylo vtrhlo za Dunaj s mocí takovou, kterou později musilo soustřeďovati, zajisté by byla válka v několika měsících bývala skončena.

V památné válce ruské proti Turecku možno rozeznávati troje období: od přechodu Dunaje rychlý vítězný postup až za Balkán, od druhé polovice července náhlé a dlouhé váznutí následkem postupu Osmana paše ku Plevnu, které skončilo pádem Plevna v prosinci, a posléze obnovený na všech stranách a neodolatelný postup proti Cařihradu. V posledním tomto oddíle války měli Srbové opět účastenství.

Rychle obsadili Rusové celý rumunský břeh Dunaje a během května a června sváděli mnohé dělostřelecké boje s Turky na druhém bulharském břehu. Dne 11. května vyhodili jeden a dne 26. kv. jiný turecký monitor do povětří. Dne 22. června vtrhli od Galače za Dunaj do Dobrudže a 27. června provedli u Svištova slavný přechod přes tuto řeku. Nic nezdálo se státi již v cestě ruské armádě, co by jí povážlivé činiti mohlo překážky, a všechny sbory pokračovaly v po-

chodu na Balkán. Dne 12. července slavil již vrchní velitel, velkokníže Mikuláš svůj vjezd do starého sídla bulharských carů, Trnova, odkudž chvatně jízdecké oddíly Gurkovy blížily se Balkánu, obsadily hlavní přechod Šipkinský a rozlétly se až do měst Zabalkánských. Tu však stihlo Rusy překvapení. Hlavní voj stál čelem proti turecké armádě kryjící se v pevnostním čtverhranu měst Ruščuka, Šumna, Derstera i Varny a hájil spojení od Šipkinského Balkánu k Dunaji, ale od Vidina přikvapil s netušenou mocí Osman paša a napadl Rusy v boku. Spojení s vojskem v pevnostním čtverhranu sice nedocílil, nicméně upevniv se v Plevně způsobil na drahnou dobu obrat ve válce. První následek byl, že sbory Gurkovy musily Zabalkánsko opustiti, čímž tisícové bulharského lidu byli vydáni tureckému vraždění. Jiný následek byl, že veškery síly, kterých jinde nebylo nutně třeba, musily býti soustředěny proti Osmanovi a další posily z Ruska povolávány. Armáda Osmanova úplně byla ušla pozornosti ruské. Byla postavena ve Vidině a kolem něho podle Dunaje a Timocké hranice srbské, jednak aby překazila vstoupení Rusů, jak z počátku války se očekávalo, do srbského knížetství. Dne 20. července svedena první bitva o Plevno, kde Osman s mocí asi 30.000 Turků počal se opevňovati. Generál Schilder-Schuldner obdržel rozkaz, aby Plevno obsadil. Jeho moc obnášela však jen asi 8000 mužů a bitva skončena sice pravidelným ústupem, ale zároveň ztrátou třetiny mužstva a všech téměř důstojníků. O pravém stavu věcí byli však Rusové poučeni teprve krvavou bitvou 30. a 31. července. Plevno vzdorovalo pak po více než čtyři měsíce všelikým útokům a vzdalo se teprve po krvavém boji 10. prosince. Pádem Plevna změnily se opět okolnosti. Jaký význam mělo, viděti z toho, že Rusům dostalo se tu do zajetí 10 pašů, 128 štábních a 2000 nižších důstojníků, 40.000 pěšáků a dělostřelců a 1200 jízdectva mimo 6000 mužů, kteří padli v posledním zoufalém boji.

Když Alexandru II. oznámen byl pád Plevna, doložil, že válka tím není ještě skončena. Také nebyla, neboť Rusku šlo o to, aby za velké oběti životů a statků východní otázka náležitě byla vyřízena, a proto se vším důrazem ruské armády kvapily k jihu. Krutá, mrazivá zima se sněhovými bouřemi v horách, jež v prosinci nastala, stěžovala sice postup ruského vojska; cesty horské a průsmyky byly zavály a zmizely beze stopy, tak že oddíly zákopnické musily je teprve hledati a koly vyznačovati: nicméně rozvinuli Rusové nad míru horlivou válečnou činnosť. Třemi proudy dali se za Balkán, průsmyky Šipkinským a Trajanským a cestou na Sofii. Prvním směrem ubíral se i hlavní stan. Žádná moc turecká nemohla již Rusům v postupu brániti. Turecká armáda, jež od Sofie až k Orchanii očekávala Rusy, byla přechodem zasněžených hor zaskočena a dala se v zmatený útěk. Dne 3. ledna 1878 vtrhl generál Gurko do Sofie. Dne 9. ledna po několikahodinném boji vzdala se armáda turecká u Šipky gen. Skobelevu a kn. Mirskému. Přechod přes Balkán za nejkrutější zimy budil obdiv v celé Evropě a zároveň překvapil diplomacii. Dne 16. ledna po srážce se Sulejmanem vstoupili Rusové do Plovdiva a dne 20. obsadili Drinopol. Rychlostí blesku prolétly pak ruské sbory prostranství rumelská až k Bílému moři, kdež ve Svatém Štěpáně, předměstí to Cařihradském,

položil se hlavní stan, a na druhé straně až k Černému moři. Již v Drinopoli vyjednával Server paša s hr. Ignatěvem o příměří a mír, jednání definitivní zakončeno však teprve přede zdmi Cařihradu ve Svatém Štěpáně.

Jak pochopitelno, blížení se Rusů k Dunaji a ruská válka proti Turecku nemohla ostati bez účinku ani na mysli národa srbského. Po válečném manifestu ruském metropolita srbský Michael nařídil po všech chrámích slavné modlitby za vítězství věci slovanské. Ještě okázaleji konány služby boží ve svátek Pozdvižení sv. kříže v květnu, kdy metropolita Michael u přítomnosti krále, královny a všech státních hodností vzýval Boha za požehnání a vítězství ruských zbraní, přicházejících osvobodit křesťanstvo z dlouhověké poroby osmanské. Tolikéž dány rozkazy, aby sesíleny byly posádky na hranicích. V červnu pak (14.—21.) kníže Milan vydal se do Ploješti, hlavního stanu ruského, aby ujednal případnou součinnost srbské armády s ruskou. Ruská válečná správa zrazovala však z toho dílem z příčin diplomatických hledíc k Rakousku, dílem vojenských, aby Srbsko nebylo snad vydáno novému nebezpečí, kteréž by Rusku mohlo býti překážkou v jeho podnicích.

Jakkoliv v Srbsku na jedné straně byli horliví stoupenci války, kteří povzbuzováni zprávami od Dunaje hořeli touhou, aby ve velkém tom dějinném podniku Srbsko mělo podíl, přece na straně druhé byl nemalý počet těch, kteří nebyli nadšeni pro válku a děsili veřejnosť jejími rozvraty. Jevilo se to nejlépe na skupštině, jež počátkem července byla zahájena. Po vítězném přechodu přes Dunaj, kdy v smělém rozmachu ruské prapory vlály již za Balkánem, skupština (2. července) zahájena byla trůnní řečí knížete, vážným okolnostem přiměřenou. V řeči té, od Ristiće sestavené, poukazovalo se, že Rusové přišli po Srbech a že jejich neodolné bohatýrství koná dílo, jež Srbové zahájili. Adresa však na trůnní řeč nepřijata ani jednohlasně, 11 poslanců postavilo se na odpor válečnému nadšení. Téměř polovice od národa volených poslanců (31) opustila pak skupštinu s protestem, že nebylo přijato osvědčení její proti loňské válce a proti ministerstvu, které ji podniklo. Byla to opposice, sestávající ze dvou různých stran, s nížto i později se setkáváme; Garašanin (jehož volba pro rozličné nepřístojnosti uznána za neplatnou) a jeho přívrženci tvořili frakci konservativně zpátečnickou, jejíž ostří namířeno bylo proti Ristićovi, a tak zvaní komunci, živlové radikální, kteří mínili veřejný život převraceti dle socialisticko-patriarchálního učení a mezi rolnictvem dosti měli přívrženců, byli druhým živlem válce nepřejícím. Spojenci stali se dle známé zásady: les extrêmes se touchent. Za poslednějším jmenem kryly se i jiné různé odstíny a živly, které s pravými úmysly nemohly na veřejnosť, a jmenovitě přívrženci dynastie Karađorđevićovy. Opposice tak značná a její příkré, odmítavé chování ve chvíli tak významné, nasvědčovalo, že nemalá část voličstva ostává vůči velkým událostem dosti chladnou.

Průtahy u Plevna působily i v Srbsku velké napjetí; když však rumunská armáda (24. srpna) překročila Dunaj, aby sesílila šiky ruské, tu měli i v Srbsku za to, že jest čas opustiti politiku vahavosti. V skutku také dal kn. Milan 1. září rozkaz, aby veškero národní vojsko shromáždilo

se ve čtyrech táborech ke cvičení na 25 dní. Byl to počátek mobilisace. Definitivní rozhodnutí stalo se však teprve, když nový ruský generální konsul Persiani (2. října) odevzdal své pověřující listiny v Bělehradě a počal vyjednávati o účastenství Srbska ve válce. Vzdor ochotě srbské vlády odkázal ji až na chvíli, kdy padne Plevno. Spolu zavázalo se Rusko peněžně přispívati na polní výpravu srbskou.

Turecká vláda protestovala a hrozila ultimatem, nebudeli odstraněn ruský prapor nad konsulátem ruským v Bělehradě a Persiani vypověděn, a nebudeli rozpuštěna branná moc, již Srbsko soustředilo. Jako v odpověď na to docházelo denně k demonstracím před ruským konsulátem, provolávána sláva Rusku, caru osvoboditeli, ruské armádě a ruskému národu. Vojsko do zbraně povolané nebylo již rozpuštěno, a v Bělehradě z trosek bývalých legií dobrovolnických a z dobrovolníků nově přicházejících zřizovala se dobrovolnická legie pod velením plukovníka Vlajkoviće.

Ještě před pádem Plevna (4. prosince) kníže Milan k vojsku z Bělehradu na hranice odcházejícímu promluvil ve smyslu válečném. Nebylo tedy už pochybností, že Srbsko také zakročí. Posléze 14. prosince srbský zástupce podal v Cařihradě opovědění války, a srbské prapory, tentokráte za šťastnějších okolností, překročily hranice.

Válka srbská platila tentokráte jiným končinám. Bez značnějších obtíží byli by se Srbové mohli dostati do Sarajeva a opanovati Bosnu, co by zatím Černohorci Hercegovinu byli obsadili. Obě země obývány jsou od národa téže krve a téhož jazyka, a k vůli nim vypuklo krveprolití, jež dosáhlo tak značných rozměrů. Bosna však a Hercegovina vyloučeny byly z rozsahu akce srbské k vůli Rakousku. Srbsko nemělo se rozšířiti v tu stranu, aby nevzrostl příliš silný jihoslovanský stát na hranicích uherských. Jakkoliv nevyhnutelná tato nutnosť roztrpčovala mysli srbské, přece ovládla naděje, že Bosna aspoň jako samosprávná země bude zařízena a tím spůsobem že učiněn bude počátek konečnému osvobození. Z té příčiny vyslán byl na Drinu pouze armádní sbor pod velením Ranka Alimpiće, jehož účelem bylo odrážeti možné útoky turecké, hlavně mohamedánů bosenských, v němž také statečně si počínal. Nemohlali však již Bosna státi se cílem války srbské, mělo jím býti aspoň Kosovo. Prizren, staré sídlo carů srbských, opěvaný v národních písních, stal se heslem válečníkům srbským. Tam nésti se měla srbská akce a tam měli si podati Srbové ruce s Černohorci, co zatím Rusové byli by stáli buď před Cařihradem neb v Cařihradě vztýčili kříž na chrámu sv. Sofie.

Čtyři armády srbské řídily svou akci k tomu cíli. Tihomil Nikolić vtrhl na Javorské pohoří, kdež zmocnil se Kladnice a mířil pak směrem k Limu a na jih od Limu k Novému Pazaru, snaže se vstoupiti tu ve styky i s Černohorci. Avšak vysoký sníh, mrazy a závěje činily postup téměř nemožným, což jest tím pochopitelnější, uvážímeli, jak nedostatečně byla opatřena srbská vojska k zimnímu tažení. Generál Lešjanin vtrhl k Niši a postupoval dále po Nišavě, kdež vydatné služby konal odvážný sbor Vlajkovićův, jenž pod velením svého jednonohého vůdce neohlížeje se na hrozící záhubu vrhal se na místa nejnebezpečnější. Horvatović vytrhl na Timok, vstoupil u Belgradčika s Rusy

ve spojení a postupoval pak napříč k Nišavě, kdež armáda Belimarkovićova zmocnila se Bílé Palanky a překročivši horstvo mezi Nišavou a bulharskou Moravou dobyla Leskovce, Vranje a jiných menších míst. Kdežto Lešjanin táhl na Mitrovici, poslední stanici železnice od Soluně Macedonií na Kosovsko vedoucí, Belimarković, Horvatović a Nikolić soustřednými pochody chtěli stihnouti do Prizrena. Delší boje u Kuršumlje, srážky s Turky v průsmycích Kosovských a krutá zima, jež vyžadovala mnoho obětí, nedopouštěly, aby Srbové snadno jen dosáhli cíle. Byli by ho však zajisté dosáhli, kdy by zatím počátkem února nebyla došla zvěsť, že uzavřeno příměří, kteréž platí i pro Srby a Černohorce.

Dne 3. března pak, v sedmnáctý výroční den zrušení nevolnictva na Rusi, uzavřen byl *mír Svatoštěpánský*, k němuž velkokníže Mikuláš blahopřál Alexandru II. tímto telegramem, o 5. hod. odpolední do Petrohradu zaslaným: „Mám česť blahopřáti V. V. k uzavření míru. Bůh nám popřál, abychom ukončili velkou svatou věc od V. V. podniknutou. V den zrušení nevolnictva vysvobozuje V. V. křesťany od jařma mohamedánského.“

Mír Svatoštěpánský, dílo hlavně generála Ignatěva, vycházel od zásady národnosti a dle měřítka toho stanovil i hranici novým státním útvarům na Balkánském poloostrově. Z důvodů diplomatických činil sice výminky, avšak celek svědčil o podrobné znalosti poměrů jak národopisných tak zeměpisných. Podle něho největšího rozšíření mělo nabyti nově zřizované Bulharsko. Mělo obsahovati nejen nynější Předbalkánské Bulharsko, ale i Bulharsko Zabalkánské až téměř k Drinopoli sahající a největší část Macedonie od starého Srbska až k zálivu Soluňskému a k moři Egejskému, na západ pak k Černému Drinu a k Albánsku. Všude tu Bulhaři byli ve značné většině. Rumunsko bylo uznáno za samostatné, totikéž Srbsko a Černá Hora. Rusko vyhrazovalo si onen pruh území od ústí Dunaje až k Prutu, kterého musilo se vzdáti smlouvou Pařížskou z r. 1856, a dalo za něj Rumunsku náhradu v Dobrudži. Černá Hora rozšířena na sever do Hercegoviny, na jih do Albánska a na východ do sandžaku Novopazarského. Nejhůře poměrně pochodilo Srbsko, jemuž přiřknuto rozšíření za Niš, k Moravě, poříčí Teplice, Nový Pazar a Mitrovica až k hranici bulharské. Mezi hranicí srbskou a černohorskou ponechán jen úzký pruh území. Čeho Srbsko hlavně postrádalo, byla Bosna, jež podle národnosti by byla měla připadnouti Srbsku. Ale ohled na Rakousko rozhodl jinak. S Bosnou byla učiněna výminka od zásady, podle které zřizováno Bulharsko, že země jedné národnosti sloučiti se mají ve státní celky. Nicméně i na Bosnu bylo v míru Svatoštěpánském pamatováno. Stanovenoť (ve čl. 14), aby tam zavedeny byly návrhy účiněné v první schůzi evropské konference v Cařihradě s výhradou změn, o něž by se vespolek dohodly Rusko, Rakousko a Turecko. Dlužné daně neměly tam býti vymáhány a běžné důchody země do 1. března 1880 měly býti vynaloženy na náhrady uprchlíkům a poškozeným z povstání. Osud Bosny byl by býval podle toho jakž takž ucházející, země by byla obdržela samosprávu, domácí zastupitelstvo sestávající z křesťanů a mohamedánů, svobodně volené soudce a příslušné opravy ve smyslu rov-

nosti občanské a řešení agrární otázky tak, aby křesťané přestávali býti robotníky a bezzemky, nýbrž nabývali práva vlastnického co rolníci.

Jednání o mír vedeno bylo ve vší tichosti již z Drinopole od 31. ledna, ve Sv. Štěpánu byl mír dojednán a formálně podepsán. Vojevůdcové ruští naléhali, aby po tak velkých obětech a skvělých výsledcích podepsán byl v Cařihradě, když však Gorčakov 10. února oznámil záměr velmocem, že část ruského vojska má vtrhnouti do Cařihradu, setkal se diplomatický jeho krok s takovým odporem, že dán vrchnímu veliteli rozkaz, aby od toho upustil. Dne 17. března byly již ratifikace míru v Petrohradě mezi Ruskem a Tureckem vyměněny.

Jedva však smlouva míru ve svém znění velmocem byla oznámena, zdvihl se nejtužší proti ní odpor v Anglii a Rakousku. V Anglii již v únoru dány rozkazy k vyzbrojení 70.000 mužů, a 13. února přes protest turecké vlády vplulo anglické válečné loďstvo Dardanellami k Cařihradu, tak že stáli tu proti sobě Rusové na pevnině a Angličané na moři. V Rakousku pak odbývána 24. února za předsednictví mocnářova velká rada koruny, jížto účastnili se společní, rakouští a uherští ministři. Hr. Andrassy, podávaje zprávu o stavu věci, žádal za úvěr 60 milionů na zbrojení. Úvěr ten neměl však dle projevu jeho sloužiti hned účelům válečným, nýbrž měl býti oporou Rakouska v mezinárodní radě, jež by definitivním vyřízením východní otázky se zanášela. Rakousko-Uhersko trvale odmítlo všeliké pokusy z ruské strany o vzájemné dohodnutí mezi oběma říšemi a místo dohodnutí rusko-rakouského poukazovalo při každé příležitosti na potřebu dohodnutí všech velmocí společně. Toto stanovisko osvědčeno bylo i v korunní té radě. V tom směru rakouská politika šla i Beaconsfieldově politice v ústrety. V delegacích rakousko-uherských byl požadavek vlády dosti chladně přijat, jmenovitě když Andrassy prohlásil (14. března v uh. delegaci vůči opačnému odůvodnění zpravodaje Falka), že úvěr ten nemusí platiti výhradně všeobecné mobilisaci, nýbrž že ho může býti použito i na vyzbrojení *částečné.* Prozíralť z toho úmysl okkupace Bosny a Hercegoviny, jenž jak mezi Maďary tak mezi centralistickými Němci budil obavy před novými změnami a slovanskou snad politikou Rakouska.

Odpor proti smlouvě Svatoštěpánské rozšiřoval se i na Turecko tou měrou, kterou cítilo se vyprošťováno z vojenského sevření ruského. Turecko, které již se bylo oddávalo úplně do rukou ruských, nabývalo teď zase nových nadějí v Anglicko a Rakousko, jmenovitě když od Anglicka mu připověděna podpora válečná i finanční. Také podařilo se Turecku kolem Cařihradu shromážditi jakous takous brannou moc, nad níž vrchní velení převzal Osman paša, jenž pro statečné hájení Plevna nazván Ghazi čili vítěz. Rozhodující však účinek na Rusko měl obrat v Německu, když počátkem dubna Bismarck poukázal Gorčakovu na závady Svatoštěpánského míru, pokud se týče Anglie a Rakouska, a na potřebu ústupků. Rusko vidělo se ohroženo právě ze strany, ze které očekávalo podporu. Od té chvíle přestávalo také pevné druhdy přátelství mezi Ruskem a Pruskem. Nicméně Rusko ještě váhalo.

Nastala doba hrozivého napjetí. V Anglii voláni záložníci ku praporům a z Indie docházely již první sbory na Maltu, co zatím Beaconsfield na jedné straně toho dosáhl, že sultán postoupil Anglii Cypr a ona za to převzala ochranu turecké Asie proti Rusku, na druhé pak straně sdružoval velmoci ku společným krokům. Rusové posouvali své voje blíže k Cařihradu a pro případ potržky s Anglií chystali se obsaditi Bospor, Dardanelly a především Cařihrad. Za těchto okolností odebral se počátkem května ruský vyslanec v Londýně, hr. Šuvalov, do Petrohradu a jeho zakročením ujednána pak (30. kv.) shoda, na jejímž základě Anglie odhodlala se ke kongresu. Ruská vláda upustila od velkého Bulharska, jež by sahalo až k moři Egejskému a obsahovalo Macedonii, a přestala na zřízení knížetství a samosprávné provincie dle vzoru anglických osad. Rakousko dovolávalo se kongressu, za jehož sídlo neustanovena však ani Vídeň ani Baden, nýbrž Berlín.

Zatím jedna ještě událosť rozmnožila důvody Rakouska, aby se súčastnilo pořádání věcí Balkánských. Železnice z Cařihradu přes Drinopol a Plovdiv k severu vedoucí, jež přes Sofii, Niš a Bělehrad měla sahati do Rakouska, náležela společnosti Hirschově, jež měla sídlo své v Paříži. Již Rusko ucházelo se dříve o železnici tu a snažilo se převesti ji ve své držení, což však překazil hr. Salm. V dubnu, když část akcií zakoupena pro Rakousko a bar. Hirsch stal se rakouským občanem, přeloženo sídlo společnosti do Vídně a turecká vláda přenesla práva, jež dosud nad společností vykonávala, na Rakousko. Na základě tom domáhalo se pak Rakousko zvláštních ustanovení hledě k Srbsku, Turecku a Bulharsku.

Berlínský kongres zahájen byl 13. června a 13. července ukončil své dílo. Srbsko vyslalo k němu jakožto svého zástupce ministra zahr. věcí Ristiće, aby osobním zakročováním a při soukromých poradách hájil prospěchy srbské. Nejvíce súčastněnou velmocí, hledě k požadavkům srbským, bylo Rakousko. Z té příčiny pokoušel se také Ristić o dosažení shody s Rakouskem. Z úst hr. Andrassya mohl však seznati, že trvá bezvýminečně na tom, že nejen Bosna a Hercegovina, neníli v nich možna správa turecká, musejí býti vyhrazeny okkupaci rakouské, nýbrž i celý sandžak Novopazarský. Ustanovení smlouvy Svatoštěpánské, aby Nový Pazar a Mitrovica a tím i část strategicky důležité vysočiny Kosovské připadly Srbsku, setkalo se s naprostým odporem. Naproti tomu však, když by se Srbsko zavázalo ke zvláštní smlouvě železničné a zvláštní smlouvě celní a obchodní s Rakouskem, byl hr. Andrassy ochoten podporovati nároky srbské na rozšíření území ne sice na západě, ale na východě a souhlasiti nejen s hranicí míru Svatoštěpánského vůči Bulharsku, nýbrž i s rozšířením této hranice na vrub Bulharska k Vranji, Caribrodu a stejným směrem severněji. Srbsko přistoupilo na tyto požadavky, a v tom smyslu přijata pak také ustanovení Berlínské smlouvy o Srbsku.

Byl tu dán podnět oné politice, která později tak velice přispěla k nevraživosti mezi Srby a Bulhary. Srbsku ve smyslu politiky té ponechán jedině východ k šíření jeho moci, avšak východ ten jest bulharský. Při jednání opíral se kn. Gorčakov jmenovitě postoupení Pi-

rota Srbsku, ukazuje na to, že s celým okresem jest ryze bulharský, posléze však přece souhlasil s návrhem rakouským.

Smlouvou Berlínskou zřízeny knížetství bulharské a odloučená od něho Východní Rumelie jako druhá bulharská provincie, a na Rakousko vznesena okkupace Bosny a Hercegoviny. Jedině správa sandžaku Novopazarského, jenž mezi Srbskem a Černou Horou položen, sahá až za Mitrovici, ponechána z vůle rakousko-uherské vlády Turecku, nicméně vyhradilo si Rakousko udržovati zde vojenské posádky k zachování pořádku a zakládati obchodní a vojenské cesty. Srbsko uznáno za samostatné a přiřknuto mu rozšíření Rakouskem navržené. Černohorská hranice obmezena v sandžaku Novopazarském, tak že místo úzkého pruhu obnoveno tu opět v celém téměř rozsahu dřívější území dělící Srbsko od Černé Hory. Srbsku, nehledě ke zvláštní povinnosti k Rakousku, uloženy pak závazky, jež Turecko mělo v příčině stavby železnic, a ustanoveno, aby čtyři státy Rakousko, Srbsko, Turecko a Bulharsko, pokud tomuto by příslušelo, uzavřely hned po prohlášení smlouvy Berlínské potřebnou konvenci železničnou. Tolikéž Rumunsko uznáno za samostatné, a pro ostatní kraje turecké, jež ostaly na dále v bezprostředním držení sultánovu, vyhrazena samospráva podobná jako na ostrově Kretě, kteréž ustanovení, ježto nebylo hmotné záruky za jeho provedení, ostalo pak ovšem mrtvou písmenou.

Na Rusi způsobila smlouva ta trpké sklamání a vzbudila hluboký odpor, jehož ostří obrátilo se proti Německu. V Srbsku činila sklíčující dojem jedině okkupace Bosny. Zmenšení Bulharska považováno spíše za výhodu. Nehledě k tomu přijata byla smlouva dosti klidně. Srbsko rozmnoženo bylo o území s více než půl milionem obyvatelstva, selská armáda srbská vracela se s pole vítězně, a nejen mravně, ale i hmotně získalo Srbsko odpadnutím poplatku, kterýž co země podřízená dříve povinno bylo Turecku odváděti. Čeho nedosaženo, ponecháváno budoucnosti v přesvědčení, že nynější upravení nepotrvá pro věčné časy a že Srbsko za daných okolností dosti vykonalo.

Ještě když Berlínský kongres zasedal, zahájena (7. čce.) od knížete Milana srbská skupština v Kragujevci. Smýšlení její oproti lonské bylo zcela jiné. S nadšením přijata byla trůnní řeč knížete, ve které odůvodňoval druhé válečné tažení proti Turkům za osvobození bratří srbských a dobytí neodvislosti a vzdával díky národnímu vojsku a národu za vzorné skutky obětavosti a bohatýrství. Skupština vyřídila pak rozpočet, zákony o pensích invalidům a o znovuzřízení armády. V době jejího zasedání přivezeno 26 velkých postavních děl z pevnosti Niše, jichž Srbové byli se zmocnili a kteráž u přítomnosti poslanců a zástupů lidu dopravena byla do Kragujevské zbrojnice a uložena vedle památek z bojů za osvobození a z polního tažení Kničaninova v l. 1848 a 1849 proti Maďarům.

Dne 22. srpna bylo pak s velikou okázalostí v celém Srbsku slaveno prohlášení neodvislosti. Stalo se to knížecím manifestem, z péra Ristićova vyšlým, v němž se hlásá: „Dne 13. prosince minulého roku povolal jsem vás po druhé do zbraně, tentokráte nejen k osvobození našich utlačených bratří, ale i k dobytí neodvislosti drahé naší domoviny . . . V krátké době šesti týdnů pronikli jste rychlostí blesku

až ke Kosovu poli, kde po pěti stech letech po prvé zavzněl vítězný zpěv srbský v osudném chrámě Gračanickém. Několik tisíc nepřátelských vojínů padlo do vašich rukou, mimo to dobyli jste četných trofejí, mnoho nepřátelských praporů, ke třem stům děl a několik tisíc pušek nejnovější soustavy, nepočítaje ohromné množství náboje všeho druhu. V tomto svém skvělém vítězném letu nemusili jste učiniti než krok a vítězné prapory srbské byly by zavlály i v Prištině, Skoplji a Priznenu, v těchto dávných sídlech Nemanićů; ale příměří uzavřené 31. ledna t. r. zastavilo vítězný váš pochod... V návrhu míru smluveném pod hradbami Cařihradskými 3. března t. r. ve Sv. Štěpáně bylo vzpomenuto též Srbska. Velkodušný car, jenž svobodu východního křesťanstva vzal pod svoji mocnou záštitu, uložil turecké vládě, aby se vzdala svého poručnictví nad Srbskem . . . Smlouva, jižto zástupcové velmocí dne 13. čce. v Berlíně podepsali, vrátila Východu mír. Byť i smlouva ta neuspokojovala veškerých přání srbských, přece Srbsko hledíc k okolnostem, za kterých toto velké mezinárodní vyrovnání bylo ujednáno, má příčinu velmocem býti vděčno za jejich přízeň. Evropa uznala neodvislosť Srbska . . . Evropa schválila, aby většina obyvatelů Starého Srbska, jež jsme osvobodili, zůstala s námi v státním svazku, čímž Srbsko zvětšeno o více než čtvrtinu svého dosavadního území. Zabezpečeni dobrodiním míru, přijati v střed neodvislých států, sesíleni společenstvem nových spoluobčanů, chráněni novými mocnými hranicemi — nabyli jsme pevného základu pro žádoucí svůj vývoj." Vojsku děkoval kníže zvláštním denním rozkazem ze dne 22. srpna 1878. V Bělehradě obcovali slavnostem zástupcové z nově připojených měst a okresů a všech sborů vojenských.

V prosinci zahájena od knížete v Niši nově zvolená skupština srbská, kteráž dokončila dílo samostatnosti upravením poměrů v nových srbských zemích a splněním požadavků Berlínskou smlouvou uložených co do rovnosti občanské všech vyznání, jež ostatně i dříve platila, a stavby železnice, k níž povoleny předběžné práce.

Na trůnní řeč knížete, jenž vítal shromážděné zástupce národa na území krví srbskou osvobozeném, poslanci ve své adrese vzdávali panovníku díky za dílo osvobození a dali výraz svému smýšlení těmito slovy: „Jsme šťastni mohouce slavně osvědčiti, že Srbsko bude vždy hotovo sledovati hlasu vznešeného panovníka nejen k obraně prospěchů vlasti, nýbrž i, nadejdeli chvíle, kdy poslání národa srbského — *sjednocení všech Srbů* — dospívati bude ve skutek."

Shoda mezi vládou Ristićovou a skupštinou byla úplná, vláda měla velikou většinu a u vzájemnosti a s podporou národního zastupitelstva zakládala politiku svou spůsobem, aby samostatná srbská země při šetření smluv a závazků mezinárodních co největšího dosáhla vývoje, zachovávajíc spolu plnou neodvislosť od vlivů zahraničných do země se deroucích. Šťastnější opět doba zdála se nadcházeti Srbsku.

(Dokončení.)

Hittité.

List z dějin starověkých.

Píše

dr. J. V. Prášek.

(Pokračování.)

raťmež se k hlavním sídlům Hittitů v severní a střední Syrii. Celá země až po Kadeš a Damask zdá se býti naplněna hittitskými památkami. Nález jeden jako by přivolával druhý, a zajímavo jest, že naleziští jsou po výtce místa, v textech hieroglyfských nebo assyrských Hittitům připisovaná.

Vedle Hamatha především vyniká hittitskými starožitnostmi Haleb (v hieroglyfích Chilibu, římské Aleppo) a nejbližší jeho okolí. Z Haleba pochází hittitský nápis, posud správně neotištěný; jediné jeho facsimile podal Rylands [1]) na základě denníku G. Smithova. Wright spokojil se toliko kopií Rylandsovy publikace. Psán byl tento nápis na kameni čedičovém, jenž nalezen byl v příkopu, obklopujícím kterous obořenou džamii, a zničen byl fanatickými moslimy brzo po událostech Hamathských, níže vylíčených. V okolí Haleba spatřují se velmi četné pahorky, mohylám podobné, které původem vesměs Hittitům se připisují. Zejmena byly pahorky tyto shledány, ne však dosud prozkoumány, v osadách Tell Erfadu, Arpadu i Ajazu. Pahorky tyto vzbudily typickým svým tvarem pozornosť Berlínské východní společnosti, která se r. 1888 jala některé z nich prozkoumávati. Úloha ta svěřena byla archeologu Karlu Humanovi, který již r. 1883 vykonal archeologickou cestu k troskám Ninivským a při tom na své cestě severní Syrií objevil v okolí Haleba hittitskou skulpturu, honbu na lvy znázorňující. K Humanovi připojili se lékař v. Luschan a archeolog Winter, vodítkem pak výpravě byly především zkušenosti ředitele sultánského musea v Cařihradě Hamdi-beje. Prvá zpráva, která o výpravě té došla do evropských sborníků, jest svrchovaně překvapující, ježto objeven byl severně Haleba, blízko pevnůstky Maraše, dávný hittitský palác, v umělém pahorku ukrytý, do něhož přicházelo se velkolepou branou, upomínající na propylaje paláců assyrských. Stěny brány pokrývají hojné relievy — Human jich čítá 40, — uprostřed brány pak stával obrovský nápisový sloup assyrského krále Assarhaddona (681—668 př. Kr.), nyní převržený, na němž klínovým písmem podává týž král zprávu o výpravě své proti Egyptu. [2])

Jedna řada pahorků, domorodci Tell zvaných, zabíhá od Karchemiše k severu, směrem k dnešní turecké pevnosti Maraši, jiná týmž směrem postupuje, počínajíc Antiochií. O úkolu pahorků těch, jichž hittitský původ povznesen jest nade vši pochybnosť, jsou různé domněnky. Z těch nejzajímavější pronesl Vigouroux, [3]) jenž v nich spatřuje

---

[1]) Transactions of the Society of Biblical Archaeology, VII, 434.
[2]) Berl. philol. Wochenschrift 1888, str. 1201.
[3]) Na uved. místě.

zbytky dávného opevnění země hittitské. Kraj z východu snadno přístupný bylo potřeba hájiti uměle a proto budovány jsou na význačných místech tvrze, jichž zvětralé trosky dnes nabyly podoby dotčených již pahorků. Řada západní, jdoucí od Antiochie k severu, byla z veliké již části prozkoumána, a ve všech těch pahorcích objeveny starožitnosti původu po výtce hittitského. Turecká pevnůstka Maraš, zdvíhající se nad soujmenným městem, na jižním úbočí pohoří Amana, činila konec této řady, a právě v Maraši a v okolí objeveno jest veliké množství památek hittitských. V prvé řadě dlužno jmenovati oba lvy Marašské. Jeden z nich po dlouhá snad století pohlížel z osamělého výstupku Marašské pevnůstky na město, kolem v rovině rozložené, a jest nyní z nejpřednějších ozdob sultánského musea v Cařihradě. Lev jest zobrazen sedě, ve známé podobě egyptských sfingův, s tlamou široko rozevřenou; mezi předními tlapami i na obou tlapách vepsán jest ve třech řadách nápis hittitský. Také jižní (levá) strana jeho pokryta jest nápisem rozsáhlým a v pěti řadách psaným. Druhý lev činil protějšek předešlému a stojí dosud na místě původním, na hradbách Marašských. Popsán není. Mimo oba lvy shledáno v Maraši a v nejbližším okolí množství hittitských skulptur, zazděných tu do základů domů soukromých, tu do nádvoří některých džamií. Všecky jsou vytesány do černého kamene trachytového, jenž podivuhodným spůsobem dovedl vzdorovati živlům po tak drahné doby. Z okolí nejzajímavější jsou relievy, které objevil dr. Puchstein nedávno v osadě Sagčegheuksu. [1])

V řadě pahorků, které spojují pevný bod Marašem nyní označený s Orontským průlomem u Antiochie, jest nejzajímavější nález v Sindžirli, kdež r. 1886 americký archeolog J. H. Haynes, profesor misionářského College v Aïn-tabu, objevil celé hittitské město. O prázdninách velikonočních pátral tehdy Haynes po hittitských památkách v severním okolí Antiochie, zejmena po Tellech posud neprozkoumaných. Některé z nich ofotografoval a uvnitř prozkoumal, důležitých pak výzkumů dočinil se hlavně v osadě Sindžirli, položené na úpatí Džaurdaghu, blíže již Maraše; okolí osady jest pokryto hittitskými Telly, uprostřed nichž, na pahorku umělém, rozkládají se trosky dávného města. Na úpatí pahorku objeveny byly zbytky paláce, jenž ve své základní myšlence, dle úsudku H. Wardova, dal vzor assyrským palácům v Kujundžiku. [2]) Jakýsi druh propylajů zachoval se po dnešní den, a stěny jeho jsou ozdobeny relievy, zobrazujícími zjevy lidské i zvířecí, vesměs na obrovských balvanech, bedlivě ohlazených. Nad palácem zdvíhalo se město do kruhu hradbami obklíčené. Jiná hradba obkličovala úpatí pahorku, a tak mělo objevené město tu asi podobu, jako medská Agbatana, kde dle popisu Polybiova tvrz byla na pahorku nepochybně umělém a hrad královský na úpatí pahorku, tedy již v městě. Co do stáří pronesl Haynes mínění, že památky jím objevené jsou starší předních památek assyrských, pocházejí tudíž z nejlepších dob hittitských. [3])

---

[1]) Hayes Ward a Frothingam jr. v The American. Journal of Archaeology, III. (1887), str. 63.

[2]) Srovnej níže zprávu o stavbě paláce Sargonova.

[3]) The American Journal of Archaeology, III. (1887) 62—69.

Ku konci budiž ještě uveden obraz do kamene vrytý, původu bezpečně hittitského, jejž nalezl r. 1883 francouzský kapitán Marmier u osady Rum-Kala v severní Syrii.[1]) Ctějíce podati úplný seznam hittitských nálezů, které učiněny byly v severní Syrii, nemůžeme ovšem vypisovati a doličovati všech po jich povaze starožitnické, i přestáváme na seznamu pouhém, jak do podzimí r. 1888 byl znám i přístupen. K hittitským nálezům na půdě syrské náležejí tudíž ještě: 1. skulptury blíže Antiochie, po prvé seznané Chesneyem;[2]) 2. skulptury u Alexandretty;[3]) 3. nápis nedávno objevený ve Vatikaně, kamž byl poslán kterýmsi katolickým misionářem ze Syrie. Konečně možno k nim připočísti, ježto původem svým do Syrie se odnášejí, i patero otisků pečetí hliněných, které nalezeny byly v assyrském Kujundžiku. O sarkofagu s trojřádkovým hittitským nápisem, jehož nedávno dotkl se Ménant (sedění Acad. des inscr. dne 22. bř. 1889), není do té chvíle bližších zpráv.

Avšak drahná část památek hittitských, mezi nimiž památky po tu dobu nejznamenitější, spatřují se doposud in situ v různých částech Menší Asie. Až do výsledků badání Hirschfeldova byly všecky skulptury a starožitnosti v Menší Asii, odchylující se buď od uměleckého způsobu mesopotamského buď hellenského, Hittitům připisovány. Avšak akribie Hirschfeldova způsobila jasnější poznání i ve příčině těchto památek, a tak již Bertinem vyloučen ze seznamu hittitských památek nápis, dle udání pochozí ze severní Kappadokie a r. 1883 objevený. Sayce pokládal jej za pravý nápis hittitský a odnášel obsah jeho k výbojům hittitského prý krále Tartiše, naproti čemuž Bertin shledal na něm znaky, které objevují se na smluvných deskách, pochozích z pozdního starověku a napodobených dle klínových desk.[4])

Když přistoupíme na názor Hirschfeldův a přiznáme zásadnou různosť památek přesně hittitských s památkami „paflagonskými," zbývá ještě pro památky hittitské větší část Menší Asie, kterou tudíž byť ne za původní obyvaliště, alespoň za kraj někdy Hittitům poddaný pokládati sluší. Hirschfeld ustanovuje hranici mezi kulturním okresem hittitským z jedné a „paflagonským" i lykijsko-karským z druhé strany takto: Od Aegejského moře na severním břehu zátoky Smyrnské údolím řeky Herma a podél někdejší královské cesty až k místu, kde řeka Sangarios se z dosavadního směru zahýbá k severozápadu, odtud dále podél města Angory k Halyu a k vrchovisku řeky Skylaka, načež náhle zatáčí k jihu, protíná Kappadokii ve dvě polovice nestejné, a od úpatí největší hory maloasijské Erdžása obrací se na východ k Eufratu. Co od této hranice k jihu jest položeno, vesměs náleží do okresu osvětného působení hittitského; toliko jihozápadní hornatý kout, údolími svými k Aegejskému moři otevřený, starověká Karie a Lykie

---

[1]) Lenormant v Gazette archéologique 1883, 121—132 a k tomu obraz pl. XXII. Srv. i Hirschfeld, n. j. m. str. 42.
[2]) Expedition of the Euphrates and Tigris I. 425. — Sayce v Transactions of the Society of Biblical Archaeology VII., 269
[3]) Sayce n. j. m 306
[4]) Proceedings of the Society of Biblical Archaeology V. 41—46.

totiž, honosí se svým zvláštním rázem uměleckým, který již blíží se spůsobu hellenskému, a tudíž dlužno jej z působnosti Hittitů vylučovati.

Jest s podivením, že právě krajiny, v nichž dochovaly se četné zbytky hittitské někdy činnosti, za pozdějších dob nepatrnou měrou účastnily se ruchu dějinného. Pisidie, Lykaonie, Isaurie, jižní Frygie, ba i Kilikie a Kappadokie nikdy nedodělaly se té míry účastenství v dějinách, která by jim dle polohy, přírodního bohatství a spůsobilosti obyvatelstva měla náležeti.

Jednotlivá naleziště hittitská roztrousena jsou po veškerém povrchu, takto ohraničeném, při čemž dlužno předpokládati, že ještě mnohé památky nám zcela neznámými zůstávají.

Na půdě kilické poznamenati jest především skulptury na nekropoli někdejšího města Koryka, na břehu mořském opodál ústí řeky Kalykadna, které objevil Langlois, [1]) jež však doposud nebyly blíže ohledány, pak skulptury, objevené u Bulgara Davisem [2]) a u Frahtina, [3]) které rovněž třeba blíže prozkoumati, než o nich konečný soud bude vynesen. Na půdě někdejší Lykaonie vynikají skulptury do skal vytesané u osady Ivrisa blíže Erekli. Zobrazena tu postava boha, dle odznaků dárce vína a obilí. Charakteristika kroje shoduje se zcela s pomníky Karchemišskými.

Mnohem četnější a důležitější jsou památky kappadocké, které nad to z pomníků bezpečně hittitských jsou nejsevernější. Tu především dlužno vzpomenouti rozsáhlých zřícenin u Öjüka, Boghaz-Kiöje a Jasili Kaje. Mezi starověkými městy Ankyron i Amaseií, v údolí nevelikė řeky, která na pravém břehu do Halya se vlévá, rozkládají se památné trosky, nejprve popsané Texierem a Hamiltonem, odtud však velmi často prozkoumávané. Hlavní části sřícenin rozkládají se u osad Öjüka a Boghaz-Kiője, několik hodin od sebe vzdálených, projevují však i co do podrobnosti plnou příbuznosť, tak že nutno mezi nimi blízkou někdejší souvislosť předpokládati. U Öjüka spatřuje se spodní vrstva průčelí k jihu obráceného se vchodem mezi dvěma obrovskými balvany, zdobenými mohutnými sfingy spůsobu upomínajícího poněkud na vzory egyptské. Mezi oběma sfingy vysoký kamenný práh značí vchod k někdejšímu paláci, sídlu nepochybně panovnickému, jakož zdá se nasvědčovati dvouhlavý orel, do pravého balvanu vytesaný. Chodba 6·5 m. dlouhá a 5·2 m. široká vede ke vchodu druhému, užšímu již, na jehož obou stranách spatřují se rozsáhlé zbytky zdí. Průčelní zeď v předu pokryta jest velezajímavými skulpturami, tu a tam i nápisy, které dohromady zabírají délku téměř 35 m. a ve svých podrobnostech poskytují převzácný materiál k určení jednak ethnického příbuzenství Hittitů (dle kroje), jednak i k ocenění původu umění hittitského. U Boghazkiöje spatřují se velmi vzácné skulptury, zdobící stěny skalní rokle, jazykovitě do stráně vnikající. Relievy tyto vytesány jsou veskměs do vápencových ploch, na povrchu toliko hla-

---

[1]) Voyage dans la Cilicie et dans les montagnes du Taurus, p. 207.
[2]) Live in Asiatic Turkey, p. 222.
[3]) Texier, Description de l'Asie Mineure I., 222—224. Hirschfeld, Abh. Berl. Akad. 1886, 15—29.

zených, i mají zdélí v levo 20—21, v pravo 14—15 a v pozadí 7·30 m. Výše není stejná. Kdežto na podélných stranách průměrem mají relievy toliko 0·75 m. zvýší, zdvíhají se jednotlivé postavy na zadní stěně až do 2·5 m. výše. Rozdíl výšky není však nikterak nahodilý, neboť bližším pozorováním shledáno, že zadní relievy činí jádro skulptur, kdežto postavy na obou podélných stranách tíhnou k zveličeným postavám v pozadí, jako ke společnému středu. Ve skulpturách těchto spatřují se zobrazeni lidé nejrůznějších zaměstnání, kněží v dlouhých řízách, se zakřivenou holí v ruce a vysokými čepicemi na hlavách, podobným staroperské kydari, vojínové s krátkými meči po boku a jakýmsi druhem palcátu v pravici, s vysokými končitými čepicemi, jinochové nesoucí na bedrách člun obětní a j. Na dvou sloupích spočívá sluneční koule a nad ní v kruhu jiná hvězda. Vchod rovněž byl ozdoben, a podnes vítají poutníka, jenž touží po ohledání tajemných zbytků, po pravé i po levé straně vchodu dvě postavy okřídlené, jedna se hlavou lví, druhá se hlavou šakalí. V okolí rokle spatřují se ještě zbytky dávných opevnění a předvěkého paláce, vše v rozměrech neobyčejně velikých, což opravňuje k domněnce, že trosky Boghazkiöjské jsou zbytky někdejšího hlavního města krajiny, později Kappadokií nazývané, které již Herodotovi slulo Pteria.

Na východním břehu jezera Beišehra, jižně od Öjüka, jest osada Elflatun-Puňar, kdež objevil Hamilton [1]) zbytky průčelné zdi, 6·85 m. široké a 3·35 m. dlouhé a vesměs skulpturami pokryté, které ve všem shodují se s výtvarným slohem v Öjüku a Boghazkiöji. Nedaleko odtud, u osady Koklitölu objevil ruský cestovatel Sokolovskij vápencový balvan, popsaný třemi řadami písma hittitského. [2]) Maličko východně od jezera výše jmenovaného, u osady Fasillara, objevil americký cestovatel dr. J. R. Sitlington Sterret rozsáhlé trosky, blíže doposud neurčené, které pokládá za zbytky dávného hittitského města. Zvláště zajímavým zdá se býti nález sloupu, skulpturami a nápisy pokrytého, jehož však Sterret nemohl okresliti. [3]) Z krajiny mezi Elflatunem, Ivrisem a Marašem pochází i památná stříbrná míska, původně prý ve Smyrně nalezená, odkudž jí získal koupí p. Jovanov v Cařihradě. Originál jest nyní ztracen, avšak otisk elektrotypický jest v Britském museu. Míska tato jest veledůležita, ježto chová v sobě jediný dotud známý klíč k rozřešení písma hittitského. Kolem kraje jejího čte se nápis klínovým písmem psaný, obsahující v sobě jmeno krále města Erme v Kilikii, jmenem Tarkûtimme. Na dvě mísky vyryta jest postava bezvousého muže a kolem ní sedm znaků, podobných znakům hittitským, o nichž domnívají se někteří archeologové, zejmena Sayce, že jsou aequivalentem obsahu legendy klínové. Jmeno Tarkûtimme (Sayce: Tarrik-time) bylo běžno skutečně v Kilikii až do pozdního starověku, ovšem ve zhelle-

[1]) Researches in Asia Minor II., 350 sld. — Viz i The American Journal of Archaeology II. (1886), 49 sld.

[2]) Rev. Arch. 1885 I, 262.

[3]) Vyjímám zprávy ty z nedávno vyšlého velikého spisu Sterretova: The Wolfe Expedition to Asia Minor. Boston 1888, str. 164 sld. (Papers of the American School of Classical Studies at Athens, Volume III), na nějž jsem byl upozorněn laskavostí pana prof. dra. V. Kleina.

nisované formě *Ταρκόνδημος* (Plut. Ant. 61) anebo *Ταρκονδίμοτος* (Dio Kass. XLI 43 a passim). Jakkoli nejpřednější badatel v oboru památek hittitských, W. Harry Rylands, sekretář Londýnské Society of Biblical Archaeology, proti pravosti desky Tarkondemovy námitky učinil, přece ji přijali jiní chetologové za podklad pokusův o rozřešení písma hittitského, jsouce utvrzeni hlavně úsudkem skeptického jinak Hirschfelda, jenž přímo pro pravosť dsky se prohlásil. Vedle tohoto i Sayce [1]) i Amiaud jali se hájiti s úspěchem pravosti její. [2])

Obraťmež se do západní části Menší Asie. Jihozápadně od dnešní Angory, starověké Aukyry, i jinak již archaeologicky slavné (Monumentum Ancyranum), opodál pobořené tvrze Džaur-Kalessi spatřují se dvě obrovské postavy, do skalní stěny vytesané, týmž směrem jdoucí, které ve výstroji svém nijak neliší se od jiných bezpečně hittitských památek.

Podobné dva pomníky zachovány jsou již na západním pomoří, u osady Nymfia, mezi Smyrnou a někdejšími Sardy. Jeden z nich nazývá okolní obyvatelstvo „Karabel," t. j. „černý kámen;" do skalní stěny ve výši asi 45 m. vyryta jest uprostřed plochy zvláště k tomu ohlazené a ve výklenku nevalně hlubokém postava bezvouséko muže s čepicí vysokou, jenž v kroji svém bezpečně upomíná na známé již hittitské vzory. U hlavy spatřují se tvary písma nyní již zvětralého, které po egyptském spůsobu uzavřeny jsou v rámci (cartouche), ne ovšem podoby elliptické. Nedaleko odtud objevili r. 1875 Humann a Sayce jiný podobný pomník, ani v rozměrech ani v umělecké spůsobě nelišící se, ale mnohem více zvětralý. Jeden z pomníků těchto spatřil již Herodot. Vypravujeť (II. 6) otec historie do slova takto, pojednávaje o egyptském výbojci Sesostrovi: „I v Ionii viděti lze dva obrazy tohoto muže, totiž jeden na cestě z Efeského území do Fokaie a druhý ze Sard do Smyrny. Na obou místech vyryt jest muž půl páta lokte dlouhý, v pravici kopí, v levici luk držící; s tím shoduje se i ostatní brnění, nebo jest dílem egyptské, dílem ethiopské. Od ramene k rameni přes prsa jde nápis hlásající toto: Já jsem tohoto kraje těmito svými pažemi dobyl. — Kdo a odkud jest, to zde nenaznačil, jinde to naznačil. Pročež i někteří, již to viděli, hádají, že to obraz Memnonův, daleko s pravdou se minuvše."

Zevrubné místní označení Herodotovo odnáší druhý obraz jeho k jednomu z pomníků Karabelských. Ovšem shledal již Kiepert, jenž prvý popsal přední z pomníků Karabelských, [3]) že shoduje se sice popis Herodotův co do místa i co do výše obrazu, ne však co do směru, jímž jest zobrazený muž orientován. Kdežto Herodot praví, že měl muž zobrazený kopí v pravici a luk v levici, pozoruje se na obraze právě opak toho. Kiepert a Matzat [4]) byli nakloněni různosť tuto ne-

---

[1]) Proceedings of the Society of Biblical Archaeology, 1885, 145 sld.
[2]) Zeitsch. für Assyriol. I. 274—288. — Srv. i Babelon, Tarcondimotus, dynaste de Cilicie v Rev. numism. V, 378—381 a Ball, Proceedings of the Society of Biblical Archaeology 1888, 437—449, kdež činí se pokus řešiti hittitskou legendu srovnáváním s písmem klínovým a Kyprským.
[3]) Archaeol. Ztg. I. (1843), 33—46.
[4]) Hermes IV, 397.

dopatření Herodotovu připisovati, avšak nový nález Sayceův [1]) a Humannův opět potvrzuje slavně spolehlivosť a věrohodnosť Herodotovu, kde opírá se ctihodný dějepisec o vlastní svou autopsii. Neboť druhý pomník Karabelský zcela se s popisem Herodotovým shoduje, i co do umístění svého, i co do rozměrův a orientace. Toliko vysvětlení nápisu spočívá na běžném domnění maloasijských Hellenů, kteří písma jeho neznajíce, obsahu z polohy kolem beder se dohadovali. [2])

Zbývá poslední z dotud známých památek, které dle znaků svých čítají se k osvětné skupině hittitské. Jest to známý obraz Niobin na stěnách Sipylských blíže města Magnesie. Na skalní stěně, k severu obrácené, spatřuje se obrovský polouvypouklý obraz ženy s rukama na prsou skříženýma, u hlavy pak viděti jest skupinu obrazových písmen rovněž rámcem uzavřených. [3])

Tím vyšetřena jsou sídla Hittitů v severní Syrii a v jižní části Menší Asie. Jest to zásada hlavně Saycem hájená, která vedla k ustanovení jich, neboť za nedostatku jiných vodítek i zpráv jest zajisté nejpřirozenějším reklamovati za sídla někdejších Hittitův ony země, kde zachovány jsou nepohyblivé památky osvětné činnosti jejich.

III.

Velice nesnadná jest otázka o ethnickém původu dávných Hittitů, jakkoli konečné její rozřešení jest nemalé váhy pro porozumění nejstarším dějinám předoasijským. Pokud dnes známosti naše pokročily, nezdá se býti valná naděje na brzké rozřešení otázky této, čím vinen jest především nedostatek příhodné látky. Zbývá nám tudíž toliko referovati o dosavadním stadii otázky této a o pravděpodobném obsahu jejím.

Nejdůležitější pramen, vedoucí ku poznání ethnického původu Hittitů, jest jazyk jejich, jenž však pohříchu jest nám ještě uzavřen sedmi pečetmi. Doposud shledán toliko jediný nápis dvoujazyčný, dotčená již pečeť krále Tarkondema, jejíž legenda psána jest písmem klínovým spůsobu assyrského a druhým písmem, které je stejno s písmem nápisů hittitských. Na základě tomto jal se A. H. Sayce řešiti jednotlivé nápisy, avšak snaha jeho do té chvíle nepokročila nad poznání vnější povahy písma hittitského. Dle úsudku jeho jsou hieroglyfy hittitské původním písmem, které jen dle zdání jest podobno hieroglyfům egyptským. [4]) Anglický kapitán Conder, neobyčejně činný ve službách Palestina Exploration Foundu, předložil sice již z počátku jara r. 1887 odborným kruhům Londýnským klíč k řešení hittitských hieroglyfův, [5]) avšak náhled jeho nepotkal se dotud s důvěrou příslušnou a nedošel ani hlubšího ocenění. Patrně jest nám činiti s pokusem, jenž ve skutečnosti pozbývá ceny, jíž jemu původce, muž jinak zasloužilý, přisuzuje.

---

[1]) Trans. of the Society of Biblical Archaeology VII, 268 (s obrazem).
[2]) Dle Humannova uznání podána zpráva v Arch. Ztg. XXXIII (1875), str. 50 sld.
[3]) Dle Hirschfelda n. j. m. str. 12.
[4]) The ancient empires of the East, 233.
[5]) The Academy 1887, 339—40.

Přes to však bedlivým studiem vnější podoby písma, srovnáváním skulptur a zkoumáním jmen hittitských, která zachována jsou v textech assyrských, egyptských a částečně i hebrejských, vystiženy byly důležité pravdy, na jichž základě lze se alespoň otázce o původu Hittitů přibližovati. Již r. 1866 Chabas [1]) ukázal, jakkoli měl na snadě toliko hittitská jmena, vyskytující se v egyptských památkách, že Hittité nejsou Semity. Tolikéž shledal A. H. Sayce, [2]) jenž i ze skulptur hittitských vystihl, že Hittity není lze za Semity pokládati. Tím tedy popřena i ethnická i jazyková příbuznosť Hittitů s panujícím živlem mesopotamským a syrským. Ovšem, prohlásilli Sayce, že Hittité k Semitům nenáleželi, podjal se i povinnosti, aby naznačil, ke které skupině národů starověkých míní Hittity přičítati. On také ihned na témž místě náhled svůj pronáší: Dle tvářnosti obličeje a dle vší stavby těla, pokud o vlastnostech těchto skulptury pomníkové poskytují bližších údajů, jsou Hittité národem původu „severního.“ V této své domněnce utvrzen byl i dalším poznáním, plynoucím ze srovnávacího studia krojů. Na všech hittitských skulpturách oděni jsou muži botami, a znak boty shledán jest i v hieroglyfech hittitských. Boty téže podoby charakterisují některé z ženských postav, zobrazených na hrobě Harpyií, jenž objeven byl u lykijského města Xantha; [3]) také vyskytuje se obuv podobná na černém obelisku Salmanassarovu, kdež oděni jsou jí horalé assyrské krajiny Musri, položené na rozhraní armensko-medském, potom u Etrusků, konečně pak i na archaickém podstavci tří soch mramorových, jenž nalezen byl Spiegelthalem na troskách Efeských. [4]) Sayce dále uvažoval stálé nepřátelství, které panovalo mezi Hittity a sousedy jejich semitskými, z něhož lze vystihovati i příkrou různosť kmenovou, dospěl ku přesvědčení, že hovořili Hittité jazykem, blízkým jazykům národů prvoarmenských, osedlých kdysi mezi řekou Halyem a mořem Kaspijským, a přičetl je k čeledi alarodské, jakkoli tehdy (r. 1879) ještě prvoarmenské nápisy spůsobu vanského rozřešeny nebyly.

Úsudku tomuto lze vytýkati ovšem předčasnosť, neboť podpory jeho byly řídké a toliko povahy všeobecné, avšak prvenství ve příčině jazyka hittitského tím sobě Oxfordský badatel pojistil, neboť směr jím jednou označený osvědčuje se při dalším postupu badání. Výsledky Sayceovy prvý jal se zkoumati François Lenormant, i vyšetřil, bera za základ svého zkoumání dochovaná jmena hittitská, že nenáležel jazyk hittitský ani k asijským ani k semitským jazykům. Lenormant domníval se, že uhodil na stopu grammatického zákona, jenž v téže podobě vyskytuje se i v nápisích Suských i v nápisích Achaimenovských druhého spůsobu, které obvykle po příkladu Oppertovu zvány bývají „medskými.“ [5]) Tím naznačena byla příbuznosť Hittitů s původním obyvatelstvem Medie a Elama, o němž odjinud známo, že bylo příbuzno s obyvatelstvem prvoarmenským.

[1]) Le voyage d'un Egyptien, 326 sld.
[2]) Trans. Soc. Bibl. Arch. VII., 251.
[3]) Srv. i věštbu: Lyde měkkonohý (Λυδὲ ποδαβρέ) Hdt. I. 55.
[4]) Trans. Soc. Bibl. Arch. VII., 251.
[5]) Genitiv se značí prostou příponou, slovo pak, na němž závisí, vždy jej předchází, načež teprve potom následuje jmeno. Viz Journal des Savants, 1883, 409.

Zajímavé výsledky tyto ztvrdil a objasnil pozoruhodnou studií svou Fritz Hommel. Bylť zatím Sayce [1]) a Stanislav Guyard, [2]) francouzský učenec pohříchu před časem vědeckému zkoumání odňatý, rozřešili klínové nápisy prvoarmenské, dle hlavního naleziště Vanu obvykle zvané nápisy Vanskými, a prokázali bezpečně příbuznosť jazyka těchto nápisů s jazykem nápisů „medských" a elamských. Hommel na základě oběma učenci položeném zbudoval náuku o velikém kmeni starověkém, jenž v dobách předhistorických zabíral celou přední Asii a drahnou část Evropy jižní. Kmen tento dochoval se v některých letorostech dob historických, a zejmena to byli západní Medové, Prvoarmenové, Hittité, Kappadokové, [3]) v Evropě pak Etruskové a Iberové (předkové dnešních Basků), kteří dle seznání Hommlova byli blízce jazykem spřízněni s prvými obyvateli Babylonie, Sumerskými i Akkadskými. [4]) Pokud pak speciálně lze usuzovati o jazyku hittitském, shledal Hommel velmi blízké příbuzenství jeho s jazykem Kossaiů, na rozhraní medsko-elamském osedlých a bezpečně ke kmeni alarodskému příslušných, a tudíž i velikou pravděpodobnosť, že Hittité byli členy veliké národní skupiny, již dle Lenormanta nazýváme alarodskou.

Pravděpodobnosť tato získala v dobách novějších vzácným nálezem, učiněným u Kaminie na ostrově Lemnu v moři Aegejském, jehož obyvatelstvo v dobách starověkých vůbec zváno bylo Pelasgy. [5]) Tam r. 1888 nalezen byl nápis, nejprve uveřejněný nálezcem svým Bréalem, [6]) načež Pauli [7]) pokusil se o řešení jeho. Z nápisu toho, jenž mimochodem řečeno, pochází z prvých dob perských, vystiženo důležité poznání, že někdejší Pelasgové na Lemnu hovořili jazykem dialekticky blízkým jazyku italských Etruskův a linguisticky k též skupině příslušným, k níž dlužno počítati i největší část dávných národů předoasijských. A tak uznán veliký řetěz národů blízce spřízněných, jenž za původních dob obýval krajiny na východě Persií a na západě dnešním Irskem ohraničené, ovšem ale vyšetřena také zvláštní náchylnosť národů těch ke splývání s národy jinokmennými, tu se Semity a národy iránskými, onde s Kelty a Graekoitaly, tak že nyní toliko Baskové a kavkazští Gruzínci jsou posledními jich zástupci.

---

1) Journ. Roy. Asiat. Soc. N. S. XIV., 377—732.

2) Mélanges d'Assyriologie, 113—144.

3) Jazyk kappadocký vyhynul až na dvě slova: *νηεξις* (polní myš) a *μῶλυ*, významu neznámého, zachovaná v pozdních řeckých lexikách. Theorii Hommelovu ztvrdil ve příčině Kappadoků samostatnou svou cestou N. v. S(eidlitz), Ethnographische Untersuchung über die Bevölkerung der alten Kappava Kiens oder Lasistans. Russische Revue 1880, 321—328. Dle něho jsou dnešní Lasové potomky dávných Kappadoků. Jmeno *Καππαδοκία*, staropersky Katpatuka, jest dle Seydlitze gruzínské Kvapodoki, t. j. měkký kámen, přední horuina oněch končin a hlavní příčina četných jeskyň tamních. Ovšem může se týkati výsledek Seydlitzova zkoumání toliko *původního* obyvatelstva, které po pádu skythském spolu s Alarodii v nynější Armenii ustoupilo iránským přistěhovalcům, ale zachovalo se v Kappadokii přímořské, od římských dob Pontem zvané.

4) Zeitschr f. Keilschriftforschg., II., 161—178, 195—221 a 323—342.

5) Hdt 14, 137.

6) Bull. de corr. hell. 1886, 1—7.

7) Eine vorgriechische Inschrift auf Lemnos, Lipsko 1886.

Jen z jedné strany potkala se hypothesa o alarodském původu Hittitů s odporem. M. Halévy, známý snahou svou, která chce prokázati semitský původ všech národů předoasijských, a to i těch, jako Akkadští a Sumirští, jichž nesemitský původ jest bezpečně seznán a již i obecně přijat, vystoupil i proti theorii Lenormant-Hommlově v Pařížské akademii des inscriptions et belles-lettres a zkoumaje jmena zachovaná v památkách assyrských i egyptských, snažil se dovoditi, že hovořili Hittité nářečím semitským, tvořícím přechod z jazyka assyrsko-babylonského k foinickému.[1]) Avšak názor jeho uveden na pravou míru ze dvou různých stran. Především ohlásil se slavný Jules Oppert, který theorii Halévyho příkrým spůsobem odsoudil,[2]) ukázav na nevědeckosť methody jeho, načež spůsobem zvláště důkladným a co do výsledků svrchovaně skvělým podjal se otázky sporné C. J. Ball.[3]) Srovnáv nejpečlivěji všechna dochovaná jmena hittitská, došel Ball ku překvapující příbuznosti jejich se jmeny karskými, kilikijskými, lydskými, prvomedskými i prvoarmenskými a prohlásil dle toho, že jazyk hittitský nenáleží k semitskému kmeni, že sice podobá se v některých stránkách jazykům arijským, že však nejpravděpodobněji jej dlužno pokládati za výstřelek prvoarmenského kmene, tedy kmene, jenž zván jest již obecně alarodským.

Takto shledáváme v Hittitech člena veliké čeledi alarodské, nejzáze k jihozápadu asijskému posunutého, jenž za prvých dob dějinných již obýval sídla v severní Syrii a v Kataonii, na obou stranách pohoří Amana rozprostřená.

Nejstarší tento údaj znám jest z písemnictva klínového a odnáší se k dobám, před něž chronologie biblická klade život prvých patriarchů. Ve velikém díle astrologickém, které psáno bylo kol r. 2300 př. Kr. za prvé známé akkadské dynastie (2403—2035) — čteme: „16. dne (měsíce Abu) událo se zatmění; král akkadský zemřel. Bůh Nergal (= válka) požíral v zemi. 20. dne (měsíce Abu) událo se zatmění. Král země Chatti útočil (?) a zmocnil se trůnu.“[4]) Z této zprávy vidí se, že staří Babylonané již v dobách pradávných znali zemi Chatti, která jim znamenala severozápadní kraje vůbec, pozdějším jich potomkům však znamenala severní Syrii,[5]) a že v zemi Chatti mocní králové vládli, kteří časem ohrožovali i státy mesopotamské.

Odtud po dlouhá století ba tisíciletí mlčí všechny historické zprávy o Hittitech, až najednou pomníkové zprávy egyptské rozžíhají neočekávané historické světlo na končiny označené jmenem jejich. Tu však třeba, abychom poohledli se po světové situaci, v níž Hittité na-

---

[1]) Comptes rendus de l'Ac. des inscr. 1887, 162.

[2]) Tamže, str. 177, kdež praví, že výv ody Halévyho opírají se o „des conclusions ethnographiques sur des étymologies hasardées.“

[3]) Iranian names among the Hetta-Hattê. Proc. Soc. Bibl. Arch. 1888, 424—436.

[4]) Dle Hommla, Semiten I. 176.

[5]) Delattre, Asie occidentale dans les inscriptions assyriennes, 35 seznal rozdíl, jejž činí Salmanassar II. v označení slova Chatti, rozeznávaje Chatti v širším i užším slova pojmu. Chatti v užším smyslu shoduje se s územím Hittitů v dobách úpadku jejich.

jednou zaujímají sourodé místo s říší Thutmesův, Amenhotepův a Ramsův.

Prvý farao XVIII. egyptské dynastie Ahmes I. vypudil ze země své zbytky asijských výbojců, Hyksos zvaných, a stíhal je do jižní Syrie. Tím dán počátek útočným válkám egyptským, které s úspěchem ne vždy stejným trvaly asi tři sta let. Již vnuk Ahmesův Thutmes I. počal výboje své v jižní Syrii, proti drobným územím četných kmenův kanaanských a proti říši Amorských, která ještě tehdy opírala se o mocné dva středy, o Megiddo ovládající soutky karmelské a o Kadeš nad Orontem. Štěstí přálo podnikavému faraonovi, a za krátko posunuty byly mezníky egyptské až po řeku Eufrat. Z toho seznáváme, že jižní a střední Syrie, zejmena pak Amorští, stali se poddanými Egypťanů. Poměr tento potrval i za Thutmesa II. i za panování sestry jeho Hatasu Ramaka. Když však podivuhodná žena tato zemřela a bratr její Thutmes III. skutečně panství se ujal, obnoveny byly boje v Syrii s prudkostí nevšední. Všichni kmenové syrští, Egypťanům poddaní, pozdvihli se najednou, a v čele jejich byl amorský kníže v Kadeši, jenž ihned zmocnil se Karmelských soutek a v pevné poloze očekával vojsk faraonových. Avšak vítězství mladistvého faraona (v 22. roce jeho královském) u Megidda a pád důležitého toho města, jež Egypťané výše kladli „tisíce měst jiných,“ rozptýlil koalici, načež v 29. roce svém opanoval Thutmes již i končiny středosyrské, foinický Arados na pomoří a vnitrozemská území Dunip. Tím posunuty hranice egyptské na severovýchodě až po království naharainské [1]) a na severu říše faraonů střetla se s národem dotud neznámým, „s velikým národem Chetů,“ tedy s Hittity, kteří dle toho počali šířiti se výbojně k jihu.

Doba Thutmesa III. jest tudíž epochou v dějinách Hittitů, neboť ze zpráv největšího egyptského faraona dovídáme se prvých údajův o rozšiřování se národa, jehož minulosť objasniti jest úlohou tohoto pojednání. (Dokončení.)

Nové sonety samotáře

od

Jaroslava Vrchlického.

Písmo hvězd.

oc otvírá zas hvězdnou svoji knihu,
pojď čísti v ní dnes, jiná jest než včera,
mha trochu halí ji jak deska šerá,
však lampa, měsíc, objasní ji v mihu.

Zde vůz, tam váhy, v sever hleď a k jihu,
tam ztrácí labuť stříbrná svá pera,

[1]) Viz Osvětu 1888, 924.

čteš v zlatém písmu, starosť mizí sterá,
jak stromy prach, tak duše střásá tíhu.

Čteš ustavičně, anděl jistě v tichu
obrací listy, čím se hlouběj noří
zrak zpilý jasem v nebeské ty cesty.

A nové runy bájným ohněm hoří,
čím hloub se ztrácíš v tajemnou tu líchu,
v ty nekonečné nebes palimpsesty.

Na sonet Alfieriho, psaný před 100 lety.

Co řek bys tomu, zářný, mužný duchu,
že co jsi lkal a ždál již před sto lety
těm, kteří lačné uklánějí rety
ku zdroji Askerskému v svatém ruchu,

je snem a přeludy, jak tvá že v hluchu
zní píseň jejich, po svobodě vzněty,
že hasnou na skálu jen srdcí vsety,
neb rolničkou zní profannímu sluchu?

Tu hrdý, jak byls, vstal bys v svatém hněvu,
bys rozbil lyru plnou zvučných zpěvů,
jež v dusno doby nadarmo jen lkají;

Jen zašeptal bys uloživ se k spánku:
„Já zasloužil jsem hledět do červánků,
však noc a pouta patří této láji!“

Ohlas.

Kdes ve výletním místě hudba hrála,
při jednom kousku trubač zašel k lesu
a z dálky v nápěv vpadnul, v jarém plesu
jak ozvěnou by smála se tu skála.

Ta píseň dolů vraceti se zdála,
teď z dola k příkrému zas letla tesu,
přes vršky borovic i kytky vřesu,
jak nymfa by se v syrinx svoji smála.

Ta hříčka přírodě tak v stopách spěla,
že naslouchala společnosť kol celá,
ba sama příroda v ten klam se chytla;

Když hudba stichla, ještě na souvrati,
kde slunce poslední se záře kmitla,
jsem viděl třtinu chvět se, echem hráti.

Umění.

Z tmy věků poesie proud se řítí
v svém klíně ráje čistých slastí nesa,
ať ódou hřmí, štká písní, hymnou plesá,
v něm srdce lidstva tlukot srdce cítí.

Jak bohů postavy v noc temnou svítí
ty divy, které v mramor dláto tesá,
jež kouzlí štětec a jak z tůně lesa
zpěv ptačí zní, ples hudby slyšíš zníti

ve rozladěnou vřavu, všední shony.
Ó rozpoutejte všecky svoje zvony,
vy uměny, a plaňte všehomírem!

Jen vámi všednosť potřena v prach klesne
a lidstvo pláč svůj změní v hymny plesné
a nasytí se chlebem spásy — mírem.

Klid v duši.

Ne, nemůže se dotknout kal ni střela
té duše, která v sobě uzavřena
za cílem svým dál kráčí povznešena,
po kráse těká jen jak bdělá včela.

Byť stravou kůrku, ložem kámen měla,
je v klidu jejím nesmrtelná cena,
ji výsměch netkne, pohrda ni změna,
ať v srdcích již neb na hvězdách se děla.

Jak pevná kotva v ní a víra leží,
že dobro chce a k němu stále chvátá,
jak hořký lék, že vše tu marné, vratké.

A odtud její síla stále svěží,
ta zář dne podzimního tichá, zlatá,
ten soucit k všem, to shovívání sladké.

Na vsi v neděli odpoledne.

Na nedělní rád myslím odpoledne,
jichž na vsi zažil jsem tak velkou řadu,
ve vřavě města hlavu v skráně kladu,
kam upomínka jako motýl sedne.

Zřím v tichých polích, jak den zářný bledne,
chat modravý kouř za topoly vzadu,
stín pastýře, jenž obrácený k stádu
za mroucím sluncem občas hlavu zvedne.

Pár pestrých šátků nebo zástěr polem
se míhá jako v trávě luční kvítí,
i zniknou brzy za olšemi plotu.

A ticho; čekanka svým nehne stvolem.
Z vrat hřbitovních sem bledým zlatem svítí
verš známý: Já jsem cesta ku životu!

Setník Halaburd.

Obrazy z idylického zákoutí

od

Václava Vlčka.

(Pokračování.)

XXXVI.

Pan Petráš čekal, budeli paní ještě něco poroučeti. Nyní se k němu opět obrátila.

„Janotu — kočího, který nás přivezl — opatříte, neníli pravda? Nám uchystají na rychlo jednoduchý oběd — zatím si oddechneme a na novou cestu se připravíme.“

Úředník se již klonil k odchodu, ale Halaburd ještě jej zastavil.

„Tu ve Vranovském dvoře bydlí pan správce Kalivoda?“ tázal se.

„Ano,“ posvědčil starý pán, pozoruje tak málo jako sám důstojník, že paní Kamila i Fána tou otázkou vůčihledě byly překvapeny.

„Vy budete asi věděti,“ pokračoval setník, „jeli tou dobou doma?“

„O tom se můžeme snadno přesvědčit.“

„Prosil bych za to. Rád bych se s ním osobně setkal, a když je k tomu jen málo času, nesmím odkládati.“

„Znáte jej snad?“ ozvala se paní Maležanová.

„Teprva se s ním chci seznámiti. Udělám si malou procházku —“

„Ach nikoliv — pan Petráš pro něj pošle.“

Úředník spěchal vyplnit, co mu bylo uloženo.

„Fáno,“ pravila paní k služebné, „podívej se do pánova pokoje, aby tam nic nescházelo.“

Zůstavši s Halaburdem o samotě, čtverácky se na něj usmála, i prohodila hlasem důvěrně přitlumeným:

„Ale tady, bojovný pane, nebudete doufám zapřádati žádných soubojů?“

Pohleděl na ni všecek udiven.

„Soubojů?“ opakoval. „Jak, milostivá paní, připadáte na tuto otázku?“

„Nestavte se tak nevinným — já vím více, než si myslíte. Dnes ráno — u svaté Anny — střelná zbraň — ovšem nejhlubší tajemství — —“

„To je krásné tajemství! Kdo pak vám to, proboůh, pověděl?“

„Když jste v noci u Komára vy, nadlesní a Bernas odcházeli ze sálu a když jsem doslechla, že tam u vás byl v tu chvíli i Lebeda, vzala jsem tak trochu Radošického lorda do výslechu —“

„A já se nesmím diviti, že před *vámi* nezůstal tak mlčenliv jako sv. Jan Nepomucký!“

„Založil si tím u mne dobrý lístek. A pan setník Halaburd, který byl v mé a jiných lidí společnosti na oko tak dobrý a veselý pán, kdežto se v duchu obíral krvežíznivými, vražednými úmysly, nesmí se také diviti, když jsem se k němu v těchto věcech stala méně důvěřivou — a když bych ráda zvěděla, jaké má s panem Kalivodou řízení?“

„Takové, že nad ně nemůže býti mírnějšího a pokojnějšího,“ smál se Halaburd. „Jak mě tu vidíte, budu z ochoty konat úřad milostné pošty.“

„Proti tomu,“ dokládala paní, „nemám ovšem zhola žádných námitek.“

Dovedla hostě do komnaty svého zesnulého manžela, i vybídla jej, aby si tu aspoň na chvíli udělal pohodlí jako doma. On poděkovav prosil jí, aby se jím sama déle nezdržovala.

V domě do poslední hodiny velmi tichém nastal nyní nahoře i dole živý ruch.

Setník byl s úpravou svojí brzy hotov. Usadiv se prohlížel pokoj a hleděl si do něho přimysliti bývalého majitele, pana Maležana. Avšak obraznosť jeho ukázala se k tomu málo náchylnou; mihnuly se před ním jako stín některé upomínky z Lebedova vypravování, ale rychle opět zanikaly, a on přestával viděti kolem sebe skutečné předměty, zdálo se mu, že sedí v Kosobudské škole, tlukot v moždíři že k němu zaznívá z její kuchyně, a ženština, jejíž bystrý, pevný krok v jiném pokoji zaslechl, že jest Andělka.

Vstal a přistoupil k oknu. Venku bylo po dešti, z lesů se silně kouřilo, ale vzduch se jasnil a obloha se zdvíhala dávajíc naději, že se za nedlouho počne protrhávati. Kdesi v dálce objevil se na obzoru bílý kostelík a ukázalo se, že v tuto stranu je z hutí velmi pěkná vyhlídka. Také setník teprve nyní přehledl celou jich malou osadu, záležející z několika stavení: obytných, továrních a hospodářských, položenou na vysoké pláni, na které hvozdy, pole a louky lahodně se střídaly.

Ode všeho toho se pozornosť Halaburdova rázem obrátila ku postavě mladého muže, který cestou od sousedního dvora do hutí dospěv, rychlým, pružným krokem do domu zamířil. Široký slaměný klobouk, krátký kabát bez šosů a vysoké boty prozrazovaly hospodáře.

„To je on,“ pomyslil si důstojník.

Hnedle po tom rázné zaklepání na jeho dvéře potvrdilo, že se nemýlil.

„Zajisté pan správce Kalivoda?" vítal příchozího.

Mladík se s vážnou zdvořilostí poklonil. Byl pěkně urostlý, měl výrazný, příjemný obličej, vroubený hnědým, zcela krátkým, přiléhavým plnovousem, který jen na bradě v něco delší, tlustou špičku vybíhal. Vlasy měl tmavé a husté; pod nimi klenulo se vysoké čelo, proti osmahlému líci nápadně bílé. Jeho černé oko bylo bez lesku. Zkoumavě utkvělo na důstojníkovi.

„Setník Halaburd," představoval se tento, „o němž vy jste podnes nepochybně ničeho neslyšel?"

Správcovo vzezření svědčilo, že tomu v pravdě tak jest.

„Já už o vás více vím, a doufám, že se blíže spolu spřátelíme," dí důstojník a kynul příchozímu na pohovku.

Když se usazovali, vklouzla do vedlejšího pokoje paní Maležanová — tak opatrně a tiše, že oba mužové o tom ničeho nespozorovali.

„Přicházím z Kosobud," pokračoval v hovoru setník, „a jmenovitě z Kosobudské školy."

Nyní teprv Kalivodova tvář oživla, pokrývajíc se náhlým ruměncem.

„Býval jsem žákem pana učitele Veláta, později pak jeho pomocníkem, a tu zase mladší jeho dceruška byla žačkou mojí. Když jsem je nyní po letech navštívil, přišla řeč také na vás, i nezůstalo mne tajno, v jakém poměru jste k těmto hodným lidem. Vzkazují vás mnohokráte pozdravovati."

„Ani nevím, jak vám děkovať," ujal se konečně i mladík slova — „jsem tolik překvapen vaší laskavostí, že jste sobě neobtěžoval — —"

Mluvil rychle, horlivě, ale setníkovi neušlo, že je v opravdových rozpacích, a to nemilých. I vpadl mu do řeči.

„Vaše roztomilá nevěsta svěřila mi pro vás ještě i jiné malé poselství."

Pozdvihl v ruce Andělčino psaníčko. Kalivoda sebou nepokojně pohnul.

„Co pak jí to napadlo!" řekl patrně nespokojen.

„Což tomu nejste rád?" řekl důstojník.

„Jsem vám nad míru vděčen! Ale vás užívati k takovým službám — jaký to ženský nerozum!"

„Učinila to k mému přání."

„Jste nesmírně dobrotiv, pane setníku!" děkoval správce slovy, o kterých však srdce málo vědělo — uchopil psaní a nepohlednuv na ně zastrčil je kvapně do náprsní kapsy.

Halaburd nemohl již pochybovati, že poslání jeho jinak dopadlo, než si napřed myslil, že Andělčina ženicha nevalně těší, ano že mu přichází nevhod. Ký div, že se to dobrovolného a dobromyslného posla nelibě dotklo.

„Přál bych si," prohodil, „aby vám obsah dopisu byl stejně milý, jako kdy by vám ho přinesl jiný listonoš."

Tu teprv mladík zase psaní vytáhl, obálku s něho strhnul a řádky jeho kvapně zrakem přeletěl.

„Snad ten obsah znáte?" podotknul potom, nejistě na setníka pohlížeje.

Halaburd ovšem předpokládal, že dívka píše o tom, o čem spolu posledně mluvili a co k lístku zavdalo hlavní podnět: aby ji jako mládenec doprovodil k oltáři. Nyní však k otázce správcově zavrtěl hlavou.

„Doufám," poznamenal, „že není nepříjemný?"

Kalivoda odhodil si vlasy s čela.

„Diktovala ho ženská nedočkavosť," pravil.

„Jak to?"

„Jedná o svatbě."

„Arci o vaší svatbě? Nebude ještě brzy?.."

„Ani za uherský měsíc."

„Jsou nepochybně ještě překážky?.."

„Mají do toho také jiní lidé vážné slovo. A vůbec není chvatu."

Zastrčiv opět papír Kalivoda povstal.

„Utíká," myslil si Halaburd, „aby učinil konec této rozprávce."

„Nesmím také já nadužívati vaší shovívavosti," řekl mladý pán.

„Nebylo jí v tomto případě vůbec nadužíváno," odpověděl setník odměřeně.

„Přijměte, prosím, mé obzvláštní díky za své namáhání —"

„Nebylo tak veliké."

„Je to skutečná oběť —"

„Rádo se stalo. Buďte zdráv!"

Halaburd nepodal odcházejícímu ruky, — a byl nyní rád, že toho neučinil ani prve při jeho příchodu.

Jinak mu toto setkání způsobilo jenom nepříjemné pocity. Andělčin vyvolenec byl na pohled slušný, hezký pán, ale jeho chování setníka velice sklamalo. Jak si je měl vysvětliti?

Byl to snad vůbec člověk zcela jiné povahy, než on si ho představoval? Anebo se jenom jemu ukázal v tak nepříznivém světle? On přijal ho s přátelskou vlídností — ale po krátké rozmluvě div se zdržel, aby mu neprojevil svou nevoli. Nabídl mu své přátelství, ale milý ekonom po daru tom nesáhl, jako by ho ani nepozoroval. Byla to pouhá mladická nejapnosť, pouhý nedostatek mravu — či cosi horšího?

Jisto bylo, že Halaburd na jeho svatbě nebude ani jako mládenec ani jako svědek. Zlobil se na něj netoliko k vůli sobě, nýbrž i k vůli Andělce; očekávalť, že tu o ní zcela jinak mluviti bude, než se stalo. Kalivoda se ani slovem na ni a otce jejího nezeptal, list její přijal s nevrlostí hrubě netajenou, zmínka o svatbě byla mu proti mysli, nešetrně vinil dívku z nedočkavosti. Toho se Andělka zajisté ani ve snách nenadála. Velice se v Kalivodovi zmýlila — zda jen v tomto případě, či vůbec?

Čím déle Halaburd o mladém muži přemítal, tím větší a nepříjemnější byl mu záhadou.

I laskavý čtenář a spanilá čtenářka nad ženichem Andělčiným kroutí hlavou — jich nesmíme dlouho nechávati v pochybnostech, musíme o mladém ekonomovi pověděti více, než se Halaburd mohl domysliti.

XXXVII.

Když Kalivoda přistěhovav se do Vranovského dvora upravoval si nové obydlí, pověsil si jednu Andělčinu fotografii na stěnu, druhou postavil si na stůl, aby ji měl pořád na očích. Jakož byl vůbec povahy mírné, tak ani jeho láska k dívce nebyla nijakou bezuzdnou vášní; ale co byl od ní nastálo odloučen, cítil tím živěji, jak mu jest drahá, a nejednou se mu po ní až bolestně zastesklo.

„Dělí nás hory a doly," těšíval se v takovýchto chvilkách, „ale za to tím dříve přijde čas, že budu míti tu milou duši navždy kolem sebe."

Měl všecku naději, že nový jeho pán, baron Faber, jej brzy definitivním správcem učiní, a pak se bude moci oženiti. Rozuměl své věci a byl uvyklý konati svou povinnosť. Byl bedlivý, čilý a pracovitý a s mírnou letorou spojoval pevnou, vytrvalou vůli. Byl člověk tichý, ale žádný beránek; kde bylo třeba, dovedl býti rázným a řízným.

Do nové, mnohem výhodnější služby dostal se doporučením manželů Maležanových, kterým za to zvláštními díky byl zavázán. Octnuv se v nejbližším jich sousedství, musil sobě často říkati, že přízeň jejich jest pro něj pravým štěstím. Často zvali jej k sobě, až u nich byl jako ve své rodině. Pan Maležan zvláště si jej oblíbil, sám ho také vyhledával, s ním nejraději na procházku chodil, vždy nové dobré vlastnosti při něm nalézal a před svou chotí jako před každým jiným jej vychvaloval, jaký jest to výborný mladý muž. Paní Kamila z počátku jen připouštěla, že Kalivoda na každý spůsob je příjemný společník a milý soused; později však si libovala, že v něm její manžel našel neocenitelného přítele.

V tu dobu pan Maležan často býval churav, někdy dosti tuze a dlouho, tak že po celé týdny nemohl ani z domu vykročiti. Kalivoda k němu v takový čas denně docházel, věnoval mu každou svoji prázdnou hodinu, vypravoval a čítal mu, hrál s ním v karty a šachy, bavil i obsluhoval jej. Maležan jmenoval jej tu svým milosrdným bratrem, tu svým utěšitelem, radoval se už jen na chvíli, kdy k němu měl přijíti, a netrpělivě hleděl na hodiny, když se někdy opozdil.

Paní Kamila si tuto ochotu mladíkovu vykládala svým vlastním spůsobem. Věřila posud jako za svých svobodných let, že všem mužským na potkání plete hlavy; každé doby měla některého, jenž byl do ní bláznivě zamilován, a potřebovala někoho, kdo by se jí dvořil, s kým by prováděla nějaký ten románek.

Kalivoda padl jí do oka hned v Kosobudách při představení Tiché vody; že přišel do Vranovského dvora, toho byla ona vlastní původkyní. Potom nic nepochybovala, že ona jest tím magnetem, který

jej táhne do hutí, úslužnosť k Maležanovi že jest mu při tom jen vítanou záminkou.

Že se on líbí více jí než ona jemu, ani v tajných myšlenkách svých nepřipouštěla. Pravda, choval se k ní vždycky jen uctivě a spůsobně, — ale zajisté jen proto, že byl ještě bojácný, že se ještě neosmělil projeviti skutkem, slovem ani pohledem, co k ní ve svém nitru cítí, jak o ní horuje, jak i ve snách o ní blouzní. Však ona se dostaví doba, kde se neudrží, kde vášeň jeho propukne . . .

Pan Maležan se konečně jakž takž pozdravil. Jeho nedoživostí přišla manželka o nejednu veřejnou zábavu, které se tou dobou jindy vždycky tuze ráda účastnila. Aby k vůli němu letos nebyla zkrácena o všecko všudy potěšení, musil jí, zotaviv se, dovezti aspoň na ples, který se v nejbližším malém městě odbýval a ke kterému se pravidelně z celého okolí honorace sjížděly.

Kalivoda jel s Maležanovými a byl ovšem z těch, kteří s paní Kamilou nejpilněji tančili.

Mezi tím, co šla v sále z ruky do ruky, manžel její v sousedním pokoji seděl mezi staršími pány a tiše jako pěna poslouchal, co mezi sebou hovořili; zřídka prohodil také nějaké slůvko, skoro pořád se jen slabě usmíval. Hlava bolela ho jako střep, byl by se již prve doma desetkrát raději uložil do postele, nežli strojil na bál — jen s velikým přemáháním trávil zde chvilku za chvilkou ve hlučné společnosti.

„Jak jen se dočkám půlnoci!“ stenal v duchu tuž dobou, co se druzí kolem stolu hlasitě smáli a také on musil naličovati veselou tvář.

Konečně se mu půlnoc přivlekla — jiným přiletěla nad míru rychle, jmenovitě také jeho choti.

„Už?“ divila se, když proti němu zasedala k jídlu.

Byla tak rozjařena, večeře jí tak vůčihledě chutnala, překypovala tak dobrým rozmarem, že pan Maležan nedovedl říci: „Bez prodlení odjedeme.“ Musil trapnou lhůtu přece ještě prodloužiti.

„Už jen malou hodinku,“ pravil, když paní Kamilu zase odváděli do kola.

Z malé hodiny staly se dvě velké — ale potom pan Maležan v soukromí prohlásil, že musí pryč, nemáli se tu mdlobou skáceti jako kus dřeva. Paní tedy spěchala také do odlehlé šatny, přes bálový šat oblekla teplý kabátec a upjavši se do něho zahalila se ještě s pomocí Kalivodovou v dlouhý široký plášť.

Pan Maležan pospíchaje vyšel první ze šatny; na dlouhé, jen napolo osvětlené chodbě byl o deset kroků před svou chotí, která si honem ještě oblékala rukavice. Když při záhybu chodby zmizel za rohem, paní Kamile náhodou jedna rukavice upadla. Chtěla se pro ni sehnouti, ale tu jí počal s ramen klouzati plášť

„Jejej!“ zasteskla si. „Neštěstí za neštěstím!“

Kalivoda ubíraje se v patách za ní, o rukavici nevěděl, rychle však přiskočil, by jí pomohl v nesnázi s pláštěm. Jak jí ho znovu kolem těla kladl, ona si jej dole bezděky přišlápla, dosti silně zavrávorala, i padla mladému pánovi pozadu do náručí. Aby ji zadržel, sevřel ji napřaženýma pažema, — ona pak zachycujíc se toho, co jí do

zdvižených rukou přišlo, totiž jeho vlasů, za ně k sobě ještě více sehnula jeho nachýlenou hlavu.

Vše to se stalo jedním mžikem a skončilo tím, že se ústa obou setkala ve kvapném políbení.

A již opět stála krasavice pevně na nožkách, a Kalivoda jí podával zdviženou rukavici.

„Pomocník dobrý," prohodila ona zticha, „ale děkovati mu netřeba — sám si na místě bere plat!"

Pleskla jej rukavičkou přes tvář i chvátala za mužem ke kočáru.

Kalivodovi bylo usednouti proti ní. Poněvadž pan Maležan svou těžkou hlavu složil na polštář do rohu, jako by chtěl zdřímnouti, hodlal i správce zachovati mlčení, ale paní Kamile bylo do hovoru, pronášela o bále a jeho účastnicích hojné poznámky a otázky, na něž Kalivoda musil odpovídati.

Když u Vranovského dvora opouštěje kočár jí na rozloučenou líbal ručku, ona pevně ji sevřela.

„Ve dne," řekla, „snad se uvidíme?"

Ve dne se tedy Kalivoda — ovšem až před samým večerem — odebral do huti přezvědět, jak se tam mají po probděné noci.

„Mně šla velmi dobře k duhu," libovala si domácí paní. „Jsem dnes jako ryba, mohla bych hned zase tančiti."

Opravdu měla tváře jako růže, rty jako třešně, čelo jako alabastr — a mladý muž darmo hleděl zrakem vypátrati, co je při tom strojené a co přirozené krásy.

„Ale muž chudák leží se svoji nešťastnou hlavou," dokládala paní, „i nepožil za celý den leda trochu limonády. Mně po takovém rumrejchu je milejší sklenička vína. Doufám, že jí také nepohrdnete?"

Nalila mu a připila si s ním.

„Smím se podívati k panu manželovi?" tázal se potom.

„Právě jsem nahledla do ložnice — usnul, a to je na jeho bolesti nejlepší lék. Posaďte se zatím u mne."

Kalivoda položil ruku na lenoch stolice.

„Ne — na pohovku," kázala paní. „Hezky poslechnout! Ode dneška musím na vás býti přísnější."

„Z jaké příčiny, prosím?" ptal se správce, čině podle rozkazu cjího.

„Protože nejste tak svatý, jak se děláte," odvětila ona, též na pohovku se spouštějíc. „Ano, ano — tichá voda! Tváří se jak učiněná panenka, jako by neuměl ani pět počítat, a zatím, když se naskytne příležitost, krade hubičky i paním!"

Pohrozila mu vážně prstem, a on se zapýřil až po uši, zrovna jako zahanbená panenka. Pro paní Kamilu to byla podívaná, kterou se v duchu opravdu kochala; vzezření však zachovávala důstojné.

„Milostivá paní," ozval se zajíkavě mladý hospodář, „myslím, že mi nechcete zúmysla křivdit —"

„Není snad pravda, co povídám?"

„Jak to ráčíte povídati, není to pravda."

„Že ne? O jednom případu vím — jak se mi zdá — docela jistě! Či chcete zapřít i ten?"

„Ničeho nechci zapírat. Ale věřte, že se jiné případy nikdy nikde nestaly.“

„Bojte se Boha,“ vece paní výstražně, „neobtěžujte svědomí své novým hříchem!“

„Totiž — vy jste řekla: *paním* — —“

„Nu ano — že jste líbal děvčata, na to se mi teprv nemusíte přiznávat, po tom mi konečně také nic není. Ale co se paní týče — bylo to v skutku po prvé?“

„Na mou čest.“

„Ach co: na mou čest! Můžeteli se zapřisáhnout, řekněte: Ať mi zuby zčernají!“

„Jako uhel!“

„Nebo ještě spíše: Ať mi všecky ještě dnes vypadají!“

„Ať mi upadne celá hlava!“

„Když je tomu tak,“ pokračovala paní, „nevzdávám se naděje, že ještě můžete býti přiveden na pravou cestu — i chci to s vámi zkusiti.“

Kalivoda na ni tázavě pohleděl.

„Musíte ovšem vykonati pokání.“

„Jaké?“

„Jak se sluší a patří. Nejdříve vzbuďte v sobě upřímnou a zkroušenou lítost. Nuže?“

„Nevím, zdali to půjde —“

„To byste byl pěkný kajicník!“

„A potom? . .“

„Vyznání jest již vykonáno. Nyní učiňte slib: polepšiti se a nikdy více nehřešiti.“

„Musí to býti?“ váhal správce.

„Není na tom dosti!“ zvolala s přísnou tváří paní Kamila. „Máli vám býti odpuštěno, musíte, co jste uzmul, řádně navrátit!“

„Navrá — — ! Komu?“

„Komu jste to vzal, toť se rozumí. Což hledíte tak strnule? Jste přece jen už tak příliš zatvrzelý a ke všemu dobrému napomínání hluchý?“

„Ach, nejsem . . .“

Paní konečně propukla v smích. To byla švanda, která se hned tak nepřihodí! Kalivoda všecek pomaten nevěděl, kam dáti oči. Krasavice ho vzala mírně za ucho.

„Budete už hodný?“

„Je mi úzko . . .“

„Z toho, že máte vracet políbení? Nu, chci k vám býti milosrdna a pokutu vaši o polovičku snížiti. Jenom semhle!“

I naklonila k němu své líčko — on se ho lehounce ústoma dotekl. Paní musila se tomu znova srdečně zasmáti, do jakých rozpaků ho svým žertem přivedla. To se jí podařilo!

„Teď to ale zapijme,“ řekla potom, „a buďme zase moudří.“

Podala mu i cukrových zákusek, a sama z nich též do jedné počala kousati s podobnou chutí jako veverka do čerstvého ořechu.

„A víteli pak, čím jste ještě vinen?“ zapřádala opět hovor.

„Já," vzdychnul si Kalivoda, „já už zhola nevím, co všecko jsem spáchal a čeho všeho jsem schopen . . ."

„Jak jsem zdřímnula, pletly se mi k vůli vám bez přestání strakaté a křiklavé sny."

„K vůli mně?!" divil se správce.

Pleskla ho po tváři.

„Zdálo se mi ku příkladu," vyprávěla, „že jsme byli v té včerejší šatně. Teprva jsme přicházeli, ale bál už byl v plném proudu, hudba se vesele rozléhala, i bylo slyšeti také šum tancujících párů. Vy jste jaksi náramně chvátal do kola. ‚Pojďme,' pobízel jste mě, ‚pro Pána Boha, pojďme honem!' Já jsem se toho doléhání až lekala, jako by se totiž mou vinou kdo ví co důležitého zameškávalo. Zula jsem vrchní gumové střevíce, vy jste se mne strhnul plášť a zrovna mocí jste mě odváděl."

„Do sálu?"

„K tanci. Jak jsme se octli na chodbě, ucítím pod nohama dlažice jako led studené. Byla jsem bosa! ‚Muži,' volám, ‚s přezuvkami stáhla jsem i bálové střevíce. Běž mi pro ně!' Muž odkvapil do tance, zůstali jsme — vy a já — na chodbě sami."

Vypravovatelka musila odkašlati, za horlivé řeči byl by jí málem zaskočil drůbek.

„Tu se na sebe podívám pozorněji," pokračovala potom, „a hrůza! Místo plesové toalety mám na sobě to nevelmi parádní vystrojení, v jakém se večer ukládáme spat! Zděšením a chladem počnu sebou klepati, jako by mě protřásala zimnice. Můj společník — který to teď poslouchá, jako by byl při tom ani nebýval, — můj společník mě chopí do náručí a vyzdvihne mě od země. ‚Donesu vás do tepla,' prál, když jsem se tomu bránila."

„Jde to všecko na můj vrub?" tázal se Kalivoda, když paní učinila novou přestávku.

„Ovšem."

„Jsem věru dychtiv, co jsem dále učinil."

„Najednou jsme v sále, kolem nás se rojí hlučná, vyšňořená společnost — samí známí z blízka i z daleka, — a vy mě mezi nimi držíte na rukou jako malé děcko i houpáte mnou jako chůva. Vidím vás posud živě, jak jste mě horlivě a starostlivě konejšil."

„A snad nadarmo?"

„Ba nadarmo. Křičela jsem, jako by mě na nože bral. ‚Ukojte toho košiláčka,' napomínali vás ze všech stran, ‚vždyť je viděti, že má chudáček hlad.' Pokládali mě za nemluvně jako vy; já si v duchu myslím: ‚To jste tomu dali!' — a křičím ještě více."

„A jak to, prosím vás, skončilo?"

„Najednou jste mě počal krmiti."

„Dovedl jsem to?"

„Zrovna jak to dělávají matky nebo chůvy s kašičkou — z úst do úst — takhle."

Krasavice obracejíc obličej k svému společníku, našpulila rtíky, mezi nimiž držela cukrovinku — a několik okamžiků jako by vyčkávala.

„Urazím ji, když tohoto zřetelného vybídnutí neuposlechnu . . .“ proletělo mladíkovi hlavou.

Nezbývalo, než aby také hlavu naklonil. Tu však v jiném pokoji zacinkal zvonek.

„To muž,“ podotkla paní pozdvihujíc se a nepozbývajíc svého rozmarného vzezření. „Probudil se a něčeho si přeje.“

„Mohuli k němu také vejíti —“

„Úřad chůvy je zatím s vašich beder sňat,“ smála se paní Kamila, „i můžete zas nastoupiti úřad milosrdného bratra.“

Kalivoda šel s ní do ložnice.

Pan Maležan na posteli více seděl než ležel, opíraje se o vysokou vrstvu polštářů. Na hlavě měl obvazek. V jeho bledém obličeji bylo patrno, že snáší velikou bolesť.

Správcovi podal ruku, a na otázku jeho, jak se mu daří, odpověděl toliko nevrlým posunkem. Manželku požádal, aby mu dala nový studený obkladek a také čerstvou limonádu.

„Liboli vám,“ nabízel se Kalivoda, „budu vám něco zábavného čísti, aby vám spíše chvíle uběhla.“

„Děkuji vám,“ odtušil domácí pán, „ale dnes mi hlava tak třeští, že div neblázním. Nejsem schopen něco poslouchati.“

„Zítra bude zas lépe,“ těšila ho paní.

„Dej Bože. Kdy bych ten očistec už tak často nebyl přetrpěl, řekl bych, že je tu má poslední hodina, že se mi lebka rozskočí na sto kusů.“

Musili učiniti dle jeho přání a nechati ho zase samotného v úplném tichu. Když se vrátili do prvního pokoje, správce poroučel se i milostivé paní.

„Aspoň ještě dopijte,“ pravila ona. „Pil jste maličko jako upejpavá nevěsta. Vám přece víno neškodí, vás hlava netrápívá?“

„Na vašem panu manželovi teprva vidím, že jest to dobrodiní, kterého si musím vážiti.“

„Nu, někdy si také trochu zastonáte.“

„Už ani nepamatuji —“

„Nyní jste docela zdráv?“

Kalivoda upřel na paní tázavě zraky.

„Račíte se ptáti,“ řekl „jako byste na mně zrovna nějakou nemoc pozorovala.“

„Nechci zapírati.“

„Jakou asi?“

„Hm, povážlivou.“

„Už mi jí nesmíte zatajiti.“

„Nevím, jsteli dosti silen, dosti připraven —“

„I na to nejhorší.“

Paní Kamila mu bystře pohleděla do očí.

„Mladý příteli,“ prohlásila važně po delší přestávce, „vy máte srdeční vadu.“

On rychle sáhl po její ruce a políbiv ji kvapně odcházel. Veselý její smích slyšel za sebou ještě, když běžel po schodech dolů.

XXXVIII.

„Takové to tedy jest!“ zvolal v duchu, když se octnul pod širým nebem.

Ušed spěšným krokem půl cesty od hutí ke dvoru, zastavil se na okamžik a uhnul se pak stranou. Nemohl ještě jíti domů, musil se vyhnouti lidem a cítil potřebu hodně se proběhati. Zamířil do blízkého lesa; tam byl s myšlenkami svými samoten a ukryt.

„Takové to tedy jest!“ opakoval po chvilkách, nemaje určitějšího výrazu pro směsici různých citů, které mu v prsou vířily.

Příjemný měl mezi nimi z počátku silnou převahu — byla to mile překvapená ješitnosť. O jiné ženštině byl by beze snadu soudil střízlivěji — ale paní Maležanová propůjčila se mu svou protekcí, a vděčnosť, kterou k ní za to pociťoval, mnoho k tomu přispívala, že v ní spatřoval dámu společenským postavením vznešenou a dámu krásnou. Přízeň její přijímal za blahosklonnosť a velice si jí vážil.

A tu vzejde mu najednou světlo, že jest mu ještě docela jinak nakloněna, že u ní došel takové záliby, jaké u ní vyhledávati by mu bylo nikdy ani ve snách nenapadlo! Nechtěl věřiti svým smyslům, ale byla to pravda, o které již nebylo pochybnosti. Že padl bohaté, vysokomyslné paní nejen do oka, nýbrž i do srdce, musilo přece míti dobrou příčinu; sám se o to ucházeti byl by pokládal za největší opovážlivosť, ale když to tak před něj zrovna s nebe spadlo, musilo na něm přece něco býti, mohl si na své kráse více zakládati než posavad . . . Marnivosť a pýcha jeho byly velmi libě polektávány.

Ale do příjemného pocitu se hned při prvním překvapení, již před samou paní Kamilou přimísilo cosi odporného, nepřestalo se v jeho nitru ani na okamžik ozývati a již v lesním tichu a šeru počalo rázně zakřikovať hlasy marnivosti, pýchy a jiných nízkých hnutí.

Byloli se tu vůbec čemu těšiti? Co učinila paní Maležanová mimo všecko jeho nadání? Sestoupila s výše, na které před ním po tu dobu stála. Včera plesem, dnes vínem rozjařena zapomněla se nad svou důstojností, a chovala se jako obyčejná záletnice. Úloha, kterou jej při tom obmyslila, v pravdě nebyla skvělá, záviděni hodná, nýbrž byla ponižující a urážlivá.

„Mámli česť v těle, nemusímli se do duše styděti za to, co se už dnes přihodilo? Chtěla by se z čista jasna se mnou milkovati — já žasnu a trnu, ale podle vůle její mám se tvářiti, že jsem na to ode dávna smýšlel, že jsem se do ní zbláznil, že se po ní fantím, že jsem schopen každého nesmyslu a všeliké špatnosti! Ví, že jsem zasnouben, zná mou nevěstu — ale myslí, to že všecko nic není, jakmile ona řekne, že jsem jí vzal hubičku, kterou vzala ona mně! Je sama vdaná, její manžel je mi laskavým přítelem, — a já mám k jejímu rozmarnému pokynutí zrazovati jeho i svou nevěstu, jako by to byla nějaká nevinná společenská hra!“

Když v něm příboj mravní rozhorlenosti dosáhl takto svého vrcholu, následoval zase odliv. Po nedlouhé chvíli se Kalivoda opět zděsil, jak tu paní Maležanovou odsuzuje a zrovna kamení i bláto na

ni zdvíhá, jako na nějakou nízkou, podlou osobu. Kdy by tak zvěděla, jaké myšlenky o ní mu proběhly hlavou! Řekla by si: ‚Já jsem se k němu snížila, a on hlupec, hulvát netesaný ani takového žertu nechápe, neumí ho přijati, vykládá to sprosťácky a hanebně!‘ S hněvem a opovržením by se od něho navždy odvrátila.

Ne, tak vážně a přísně se ta věc bráti nesmí — nebyla tak tragická, byl to jen veselý masopustní šprým, kterému paní sama první se smála.

Nu dobře. Když se však podobné žerty budou opakovati? Je to dosti pravdě podobno. Co potom? Má je přijímati jako dobrý společník, který žádné zábavy nepokazí? Pak přestanou býti pouhými žerty zrovna tak rychle, jako když se k slaměné střeše přidrží louč! Anebo má paní Kamile dáti na srozuměnou, aby toho už nechala, že to není hezké, že on dále nehraje? Když na něj zase našpulí ústa, má on zůstati jako pařez, a jestli ho zase z čista jasna políbí, má on snad zvolati: „Ouha, paničko, vy kradete hubičky mně, ne já vám! Nechte toho pěkně být.“

Vše to nebylo tak jednoduché a snadné. Po mnohém přemítání ustanovil se správce na tom, že si vezme nějakou slušnou záminku a nepůjde v nejbližších dnech do hutí, potom pak že při svých návštěvách bude užívati té moudré opatrnosti, aby pana Maležana po každé nacházel doma, a s jeho manželkou aby býval pohromadě jen v jeho společnosti.

S takovým předsevzetím se vrátil do dvora. V ten večer pilněji než kdy jindy pohlížel brzy na jednu brzy na druhou podobiznu Andělčinu a živě si dívku připomínal, jako by tu s ní besedoval osobně. Přes tu chvíli však mu oči přešly, myšlenky přeskočily — a vždy znova se před ním vynořoval obraz paní Kamily . . .

Rozladěn odebral se na lože. Dlouho se na něm nepříjemně obracel, a když konečně přece upadl ve spánek, pořád snil o paní Maležanové. A jaké dobrodružné, převrácené i nemožné věci! Zrovna jako by mu včera vypravováním svého fantastického snu byla učarovala.

Ráno probudiv se a vzpomínaje na to vstával ještě mrzutější, než byl večer uléhal.

„Dnes o hutě ani nezavadím,“ opakoval si v duchu, a pak svůj program rozšířil: „V budoucí neděli udělám si výlet do Kosobud.“

Pořád se v ten den pilně zaměstnával, aby prací myšlenky své rozptýlil, jmenovitě pak od hutí je odvracel. Dařilo se mu to jaks taks až do odpolední chvíle, když maní uslyšel, že do hutí jel doktor. To jistě zase k panu Maležanovi.

Byl nanovo znepokojen. Vyčkával, až se lékař bude vraceti, vstoupil mu do cesty a zastavil jej.

„Kdo je tam pacientem?“ ptal se nahnuv spuštěným oknem tělo do kočáru.

„Pán,“ stručně odtušil staroch, který uvnitř seděl.

„Včera měl migrénu —“

„Totiž myslil, že má migrénu.“

„Je to něco horšího?“

„Nepochybně zánět mozku," dí doktor, z opatrnosti přitlumuje hlas, aby kočímu venku nic o sluch nezavadilo.

„Ale nebezpečné to není?" tázal se Kalivoda.

„Je to vážné."

„On si tak často na hlavu stěžuje —"

„Právě tím hůř. Byl čas, že mě zavolali."

„Vy byste měl k vůli němu bydliti zrovna v hutích," mínil správce,

„Na dlouho by to také nepomohlo."

„Vy myslíte —?"

„Jeho všechen habitus je velmi nepříznivý — a to ne teprv od včerejška. Paní Malečanová bude brzy vdovou."

„Co pravíte --?"

„Brzy, pravím — i kdy by v hutích zůstávala celá osada věhlasných doktorů."

„Vy mě opravdu zarmucujete! . ."

Lékař pokrčil ramenoma: „Je to hodný muž, od srdce bych mu přál dlouhého věku."

„A ví snad jeho paní —"

„Že se to s ním chýlí ke konci? Bože chraň! Netuší ještě ničeho, zrovna jako on. K čemu jim to povídat? Rmoutili by se, a všecko by se tím jen zhoršilo, i nemoc. Však se toho vždy až příliš brzy dovědí. Vy ovšem budete mlčet."

Doktor jel dále svou cestou — Kalivoda spěchal zase na procházku do lesa. V týchž místech jako včera rozjímal opět o paní Malečanové — ale zcela jiným způsobem.

„Bude brzy vdovou!" — to tiché, klidně pronešené slovo zaznělo mu do uší jako dělová rána. Co je zaslechl, celé nitro jeho bylo pojednou změněno, byl tam jakýsi z brusu nový pořádek. Do vzpomínek na paní Kamilu již se nemísila zhola žádná nelibost, poslední ples a vše co po něm včera následovalo, budilo v něm již jenom cit spokojenosti a lahody . . .

Jeho předsevzetí, že dnes do hutí nepůjde, bylo zvráceno. Jakž by se tam neukázal zrovna dnes, když k panu Malečanovi zavolali doktora! Musí přece jednati jako slušný člověk a poptati se . . .

Ubohý, hodný pán! Každý ho polituje, on — Kalivoda — ztratí vzácného přítele. Ještě je tak mlád, a jižjiž se neúprosná sudička chystá přestřihnouti nit jeho života! . .

Paní Kamila bude vdovou . . . Do smrti bez muže nezůstane — k vůli sobě i k vůli jmění, které jí připadne. Po nějakém čase vdá se opět . . . Bude to znamenitá partie — v její ruce spojí se bohatství mužovo i otcovo. Komu pak tu ruku podá — —!

Když si Kalivoda nyní vzpomněl, jaké mu v posledních dnech dala důkazy své obzvláštní přízně, rozlilo se mu po útrobách líbezné teplo. Tato přízeň se nyní pojednou stávala klenotem ohromné ceny — nevážiti si jí, neb dokonce ji odmítati, bylo by hotovým bláznovstvím!

Celou hodinu chodil správce tak rychle, jako by kdo ví k čemu pospíchal. Potom zašel domů, aby si upravil šat, vlasy, vousy, nehty. Stál dlouho před zrcadlem, pořád pomýšleje, jak se to ono na něm paní Malečanové líbiti bude.

„A což Andělka? . . .“ ozvalo se v něm, když si konečně už i klobouk na hlavu posadil — ozvalo se v něm za poslední hodiny ne po prvé, nyní však hlasitěji než dříve. Co vstoupil do pokoje, o dívčinu podobiznu ani okem nezavadil.

„Však si s ní ještě nedáváme vale,“ upokojoval svoje svědomí. „Vždyť konečně dělám jen, co jsem posud dělal obyčejně — dnešní návštěvou v hutích ještě se nic nezmění . . .“

Když se octnul před paní Maležanovou, nedělal co obyčejně, i snažil se, aby dnešní návštěvou se hodně mnoho změnilo. Měla již z jeho vzezření patrně viděti, že jeho srdeční vada silně pokračuje. Hnedle na počátku rozmluvy osmělil se podotknouti, co se mu toho na dnešek o milostivé paní nazdálo.

„Hezkého?“ ptala se ona.

„Hezkého i všelijak — neslýchaného . . .“

„Povídejte, povídejte — budeme sázeti numera!“

„Povídati — to sotva půjde . . .“

„Aspoň něco na ukázku. Nedělal jste mi snad zase chůvu?“

„To zrovna ne — ale kdo zase při tom nesměl scházeti, to byl váš plášť.“

„Na ten snad smíte všecko vyzradit?“

„Bloudil jsem v hlubokém lese,“ vypravoval Kalivoda. „Nevím, co mě vlastně tísnilo nebo mi hrozilo, jenom jsem cítil, že je se mnou velmi zle. Vůkol bylo pusto a strašno; já před čímsi prchal, pořád jsem však jenom poznával, že není pomoci a vyváznutí. Najednou jsem se — nevím zase jak — octnul pohromadě s mladou ženštinou.“

„S jistou slečnou Andělkou — co?“

„Tak se mi podobalo — nicméně všecko mi zůstávalo neurčito a mlhavo.“

„Ale už s vámi nebylo tak zle?“

„Bylo ještě hůř. ‚Kde to jsme?‘ tážu se své společnice. — ‚Na křížové skále.‘ Teď jsem také to místo poznal, jenom že pod ním proudila mnohem větší řeka i sahala mnohem výše na skálu. Jsem ze mlýna, voda se mi často plete do snů. ‚Musíme odsud také skočiti dolů,‘ povídá děvče.

„Brr!“ otřásla se paní Kamila.

„Já ihned pochopil, že to musí být, ačkoli jsem nevěděl, z jaké příčiny. Svázali jsme si také ruce, abychom zůstali spojeni, a vrhli jsme se dolů.“

„Brr!“ opáčila paní. „Je to pořád tak příjemné?“

„Už nastává obrat. ‚Tak tedy umírám,‘ řku si v duchu. Necítil jsem bolesti ani strachu — jenom jako by mě přemáhalo spaní. Voda kolem mne šumí — ale jak plovu dále, jsem na lodi —“

„S tou jistou dámou?“

„S dámou ano — ale s jinou. Z lodi je najednou kočár, dáma povídá: ‚Hned jsme v zámku.‘ A již stojíme v zámeckých pokojích. Bylo to jako v Kosobudách, ale všude veliká nádhera, také na lidech, kteří se tu hemžili. ‚Sundejte mi plášť,‘ přála jste mi — neboť vy, milostivá paní, byla jste tou dámou. Jak byl plášť dole, rozlilo se vůkol nové světlo — takovou krásou jste zářila.“

„Jenom ve snách," prohodila paní, „jenom ve vaší bujné obraznosti."

Mladý ekonom snad tuto poznámku přeslechl. Se zápalem vypravoval dále:

„Když vás takto druzí uviděli, zahlaholilo vůkol volání: ‚Královna!' — a všichni se hluboce klaněli. ‚Jsem císařovna,' pravila jste vy — a já zase okamžitě poznal, že je tomu tak. Chtěl jsem vám klesnouti k nohám a líbati lem vašeho skvostného roucha —"

„Tu však jsem se nepochybně proměnila v starou, šerednou čarodějnici, a vám k tomu zašla chuť?"

„Ne — podala jste mi ruku k tanci, počali jsme se vznášeti jako v oblacích, a já byl šťasten jako v ráji . . ."

Paní zahleděla se správcovi do očí tak pevně, že je musil sklopiti.

„Z mé chůvy stal se můj rytíř," poznamenala po drahném pomlčení, jako hluboce zamyšlena. „Víte co," doložila hned zas vesele, „až budu královnou, udělám vás rytířem, dám vám erb a do erbu — hádejte, co?"

„Nemám tušení —"

„Plášť. Ať hraje svou úlohu dál. A vy si pod něj dáte napsati pěkné heslo —"

„Ku příkladu: Sub umbra alarum tuarum —"

„To jest po česku?"

„Pod ochranou tvých křídel . . ." pravil Kalivoda významně.

„To já vím příhodnější — jenže si je do latiny musíte přeložiti sám."

„Jsem tuze dychtiv, jak asi zní?"

„‚Kam vítr, tam plášť' — tak. Ale zdá se, že nad ním nejste u vytržení?"

„Nejsem. Příliš odporuje pravdě."

„Skutečně?"

„Nevzdávám se naděje, že se o tom ráčíte přesvědčiti."

V ložnici páně Maležanově nejevil se dnes správcovi na pohled skoro žádný rozdíl proti včerejšku. Paní Kamila pokládala mužovu chorobu jen za tvrdošijné bolení hlavy, pacient sám osvědčoval větší starosť o ni než o sebe; nebyl spokojen, že dnes ani do zahrady ještě nevyšla, i musila mu slíbiti, že to učiní. I tentokrát pobyl u něho Kalivoda jen několik minut.

„Počkejte," řekla paní Kamila, když se z ložnice vrátili a správce se jí chtěl poroučeti, „půjdeme jedním vrzem. Musím naplniti vůli mužovu."

Za řeči se pak upravovala k vycházce, ovázala si teple a úhledně hlavu — a pojednou držela v rukou povědomý plášť. Když jej roztáhla, Kalivoda rychle přiskočil, aby jí ho vložil na ramena.

„Děkuji," pravila, když se to stalo.

Nic si tentokrát nepřišlápla, také nevrávorala, nýbrž stála pevně jako socha — ale ochotný pomocník sevřel ji také dnes do náruče a vzal si tentokrát skutečně hned svůj plat . . .

XXXIX.

Nemoc páně Maležanova se ustavičně horšila.

Kalivoda denně nejednou docházel do hutí; také v noci strávil u pacienta mnohou hodinu, i když tento nebýval už při vědomí.

V desátý den jeho nemoci ozval se po celých hutích bolestný nářek — srdce dobrého pána na věky utichlo . . .

Když byl slavným spůsobem pochován, dobří známí radili jeho vdově, aby první čas smutku strávila někde jinde nežli doma, kde jí všecko příliš živě připomínalo bolestnou její ztrátu. Ona však rady této neuposlechla, zůstala v hutích, a obecně se pravilo, že tam žije jako v klášteře.

Poměr, který se mezi ní a správcem Vranovského dvora vyvinul, oba co nejpečlivěji utajovali. Paní Kamila požadovala od Kalivody svrchovanou ostražitosť, kterouž i on z počátku za nezbytnou pokládal; později myslil, že by už jí nebylo tolik potřebí, ale vdova přísně na tom stála, že se před světem nic nesmí vyzrazovati.

Jako ve všem, musil se i v tom vůli její podrobiti bez odmluvy a bez výminky. Dovedlať ona mladému milovníku svému býti především velitelkou, které nejen nesměl v ničem odporovati, ale jejíž rozmary a vrtochy se střídaly jako aprílově počasí. Záhy mu tento milostný poměr přinášel mnohem více pelunku než medu; paní Kamila dovedla sice býti líbeznou, ale v patách zatím dovedla ho zase pohněvati a potýrati tak, že se div nezalknul žlučí nebo nevyletěl z kůže.

Ale musil to všecko snésti a v sobě stráviti, měllí dosáhnouti svého cíle: aby si ho vdova na konec vzala za muže a aby se tudy stal pánem na Vranově, bohatým člověkem. Musil se tvářiti, jako by do ní byl na smrť zamilován, i když na ni v tajnosti své duše byl všecek rozezlen.

Býval dříve vždycky hodným člověkem; v léčky jejího záletnictví nebyl by se dal zadrhnouti, kdy by ho byl touže dobou náhle neoslnil svůdný přelud: že může jen ruku vztáhnouti a uchvátiti skvělou kořisť, pojistiti sobě slavnou budoucnosť, o jaké se mu prve ani zdáti nemohlo.

Stal se pouhým spekulantem, který všecko podřizoval tomu, aby se mu spekulace na konec vydařila. Svědomí jeho od té doby přestalo býti úzkostlivo; ovšem, když jej jařmo Kamilino někdy zvláště tížilo, tu a tam se ještě v soukromí svém styděl a hanbil tak, že div sám před sebou neodplivoval. To však nebylo už nic platno; couvnouti mohl sice v každou chvíli, ale nechtěl — jen se v něm upevňovala tím větší nechuť a nevole k paní, které touž dobou lhal vášnivou lásku.

Největší špatnosť páchal tím, že Andělce pořád dopisoval, jako by se s ním nic bylo nezměnilo. V péře nebyl silný, proto v dopisování nikdy nebýval tuze horliv; také své nevěstě posílal dosti zřídka listy, obyčejně zcela krátké a suché. Že se jí stal nevěrným, nesměl již proto vyzrazovati, aby nevzbudil podezření stran paní Maležanové. Také mu bylo pohodlnější udržovati děvče v klamu, než objeviti jí, že ji hanebně zradil, že není lásky její hoden, že není řádný a čestný člověk,

který se jí zalíbil hlavně svou ušlechtilou povahou, nýbrž že je mizerný, podlý chlap.

I to tanulo mu na mysli: „Což kdy by to se vdovou přece jen sklaplo? Pak bych se teprve octnul na holičkách a na veřejném pranýři. Proti tomu jsem zaštítěn, pokud platím za ženicha slečny Velátovic. Nač zavírati sobě tato dvířka, pokud toho není nevyhnutelně třeba?“

Na dlouhou dobu arci nebylo možno, aby ani živá duše nevěděla, že paní Maležanová a správce Kalivoda se milují. Fána komorná a Madla kuchařka do lecčeho byly zasvěceny a byly by to mohly roznesti, ale obě moudře mlčely vědouce, že jest to nejen povinností, ale také velikou výhodou jejich. Plynul jim z toho všeliký prospěch, kterého si musily vážiti.

V tom byly zcela stejného mínění, kdežto v rozličných jiných příčinách, malých, menších i nejmenších, soud jejich se různil; nezřídka řevnily, nesnadnily a kočkovaly se mezi sebou, i když na oko žily v úplné harmonii. Madla měla tělo jako kyrysař, ruce jako válečky, tváře jako bochánky, vlasy jako len, oči jako jehly, jazyk jako meč. Pocházela z vesnického baráku, ale přišla již ve svém šestnáctém roce do Prahy, sloužila tam kolik let a mnohému se přiučila. Uměla se strojit a byla zálibná. Fána byla proti ní starší, hubená a suchá; jako sirotek po maloměstském úředníčkovi stavěla se rodem i vzděláním dost vysoko nad kuchařku, třeba v jednom domě sloužily; byla také více paninou důvěrnicí.

Jako se obě služky o všem snadno ocitovaly na rozdíle, tak mezi nima prodlením doby také k vůli panu správci Kalivodovi docházelo k malým šrůtkám. Posléze Fána jednou před svou paní napověděla, že Madla panu správci nadskakuje.

To byla jiskra do troudu. Paní Maležanová již dávno vycítila, že Kalivodova láska k ní je hluchý ořech, silná slupka a uvnitř žádné jádro. Bála se však sama sobě to říci, také toho neměla žádných důkazů. Zkoušela správcovu náklonnost rozličným způsobem, nakládala s ním jako rozmazlené, vzdorovité dítě se hříčkou, číhajíc, zdali se kdy prozradí — ale on byl vytrvalý.

Teď mohla žárliti! Přicházelo jí to velmi vhod — dlouho již potřebovala záminku, aby proti němu učinila odboj.

Když se potom sešli, povídala mu, jak už se jí ze mnohých stran hlásí ženichové, a jak někteří silně naléhají, aby směli už jezditi do butí na námluvy.

„Proč mi to vypravujete?“ ptal se Kalivoda, mlčky ji vyslechnuv.

„Myslím,“ odtušila na pohled lhostejně, „že vás to může zajímat.“

„Ale ne těšit.“

„Těšit? Těšit se můžete u jiných.“

„U koho ku příkladu?“

„Třeba u Madly.“

Následovala živá potyčka, která skončila tím, že Kalivoda paní opustil v takovém rozhorlení, jakého na sobě po tu dobu ještě nebyl ukázal.

Ovšem přišel zase, i stalo se smíření. Ale Madla hned potom znamenala, že chování správcovo k ní nápadně se změnilo: dříve býval vždy přívětivý a roztomilý, nyní, když ho pozdravila, jenom ledabylo jí poděkoval, nebo dokonce dělal, jako by jí neviděl. To nezůstalo bez následkův.

Za nedlouho paní spozorovala, že Fána má uplakané oči. Když pátrala po příčině toho, vyšlo na jevo, že se povadily s Madlou, a co horšího, že si kuchařka při tom zle brousila jazyk též o pana Kalivodu, ba ještě o vzácnější osobu.

„Musíš mi všecko pověděti,“ pravila paní.

„To není možná!“ zdráhala se komorná.

„Já ti to poroučím.“

„Ta ženská mluvila věci, že bych je za nic na světě před nikým neopakovala, neřku před milostivou paní!“

Když paní stála na svém, Fána povolila jen potud, že z řečí Madliných poví jen to nejonačejší.

„Ptala se mne: ‚Kdy pak už si sem toho nového pána načisto vezmete?‘ — Jářku: ‚Jakého nového pána?‘ — „Toho pikulanta ze dvora.“ Když jsem porozuměla, že míní pana správce Kalivodu, povídám: ‚Jaký on je pikulant a jaký náš nový pán?‘ — ‚No Bože,‘ zvolala, ‚snad si milostpaní nemyslí, že ho zmámila její krása? Zmámily ho její hutě a její tisíce! On jen hraje komedii, která pro ni bude mít nepochybně smutný konec. Až se její bohatství octne v jeho kapse, však on obrátí. Teď jí píše pérem na papíře, potom jí, dost možná, bude psát holí na zádech — teď před ní kleká, aby ji obalamutil, potom bude ona před ním klekat a prosit, aby se nad ní ustrnul a obměkčil!‘ Milostivá paní,“ pokračovala komorná, počínajíc opět plakati, ‚nežádejte na mně, abych si jejími sprostými slovy ještě dále ústa špinila a váš sluch urážela!“

„Ne, ne — chci to slyšet!“

„Kdo ví, kolikrát opakovala: ‚Ten bude svatě vaším pánem! Mým ne — já vám z něho nic nesmlsám. Vezměte si ho a rozdělte se o něj — já z něho nechci, ani co by za nehet vlezlo.‘ Jářku: ‚Co to žamputaříte, abychom se o něj rozdělily?‘ — ‚Inu, víc vás tady pro něj musí být, paní mu sama jistě nepostačí, ostatně jí už teď má po krk — potom bude si ještě spíš vyhledávat i jiné kůstky, — snad bude paní musit i na slečnu Fánu žárlit!‘ A smála se jako cikánka. Když jsem prála, že pan správce do hutí přichází jako každý jiný počestný a slušný pán a nic více, odsekla: ‚Zkuste to a poraďte paní, aby se ho zbavila.‘ Jářku: ‚Ona udělá, co bude chtít!‘ — ‚Ne, holenku: ona se ho zbaví, budeli moci. Pamatujte si to: *budeli moci!* Uvidíme, budeli. Podle mého hloupého rozumu se ten pikulant nejvíc o to stará, aby nemohla — aby ji měl docela jistou, jako čert ztracenou duši.‘“

Paní se konečně té líbezné kroniky nabažila.

„Nu dost, dost,“ pravila — „je vidět, jak pěkně i svou paní mezi sebou melete.“

Fána počala znovu nabírati ku pláči.

„Vy!“ opakovala. „Jako bych to také já dělala! Jestli jsem já jen jedno křivé slovo o milostivé paní promluvila, ať se mi jazyk v ústech hned v ropuchu promění!“

„Tys věrné děvče, Fáno, vím,“ chlácholila ji paní — a přízeň svou jí toho dne projevila zvláštním darem.

Ale co bylo velice podivno: že Madle nijak hněvu svého neprojevila, že jí nedala výpověď, ani jí nevyplísnila, nýbrž ukazovala jí pořád rovněž vlídnou tvář jako Fáně.

„Nepochybně ji překvapí nějakým zcela zvláštním, krutým trestem, až se toho nejmíň naděje,“ myslila na konec komorná.

U paní Maležanové opatrnosť zvítězila nad nevrlostí: vystříhala se Madlu doháněti k tomu, aby vyzváněla i před jinými, čím si odlehčovala před Fánou. Proto i k ní byla z míry milostiva.

Ostatně nešlo teď ani zdaleka tak o služebné stvoření, jako o ni — o paní Kamilu — samu. Zarazila se, šla do sebe. Jala se zpytovati, jak to s ní v pravdě vypadá — i shledala, že Madliny řeči tak docela pravdě neodporují. Ba dost možná, že Fána před ní leccos vložila kuchařce do úst, co bylo jejím vlastním míněním a čím chtěla své paní dáti spasitelnou výstrahu.

Vdova po všelikém uvažování musila si vyznati, že se s Kalivodou příliš daleko spustila. Vzíti si ho za muže dokonce nebylo jejím úmyslem; vyprostiti pak se od něho už nyní bude úkolem velice obtížným — později by to snad bylo vůbec nemožno. Bylo především třeba posavadní pravidelné spojení s ním přerušiti. Nejlépe odejeti na delší dobu z hutí.

Prusové poskytli k tomu vhodné záminky, a paní Kamila odebrala se k otci do Kosobud, kde ji Kalivoda pro svůj poměr k Andělce ani návštěvou vyhledati nemohl.

Na počátku si tam oddechla, jako by se byla zbavila můry. Potom však musila si říci, že není ještě nikterak vše odbyto, že už nad nejbližší budoucností její visí černý mrak. Nedávala na sobě ničeho znáti, ani před Fánou, ale v nitru svém nedocházela pokoje.

Až se objevil Halaburd. Hned na první pohled učinil na ni neobyčejně příznivý dojem, který každým novým setkáním jen se upevňoval. Jak od něho uslyšela, že pojede z Kosobud, jako světlý paprsek se jí hlavou kmitla myšlenka: „S tím bych se mohla vrátiti domů!“ Její důvěra i naděje v něho rychle rostly. Když se nabídl, že také z Vranova ji bude provázeti, kam ji libo, zvolala v duchu: „Ten mě vysvobodí ze všech nesnází!“

Tu se důstojník ptal po správci, a ji pojala bázeň, že se jí všecko zhatí. Vkradla se do vedlejšího pokoje, aby slyšela jejich rozmluvu. Na konec byla průběhem jejím spokojenější než mladý ekonom.

Kalivoda překvapen neopověděným návratem paní Maležanové žasl v duchu, když mu pravili, že s ní přijel jakýsi vojenský pán. Hned potom jej volali do hutí, ale k tomu důstojníkovi, a ten s ním počal jednati o Andělce a jejím sňatku!

Jak se tento setník béře ve společnosti vdovině? Již to bylo na pováženou. Nad to pak mu ho slečna Velátova nabízí za mládence

k svatbě, na kterou on už dávno udělal kříž. A jakou úlohu v tom všem hraje paní Maležanová?

Opustiv důstojníka dal se jí skrze Fánu ohlásiti. Po malé chvilce přišla k němu paní do téhož pokoje, kde si v prvních dnech po onom bále vyprávěli svoje sny. Pozdravila ho s lahodným úsměvem.

„Hleďte nedočkavého," pravila když jí líbal ruku.

„Račte prominouti," odtušil, „jestliže tak velice spěchám —"

„Slyšet vzkázání z Kosobud?" dopadla paní slova.

„Chtěl jsem především říci: poptat se po vašem zdraví, přesvědčit se — —"

„Zdali opravdu cesta z Kosobud sem nezarostla?"

„Jak to, prosím?"

„Nepochybně jste byl toho mínění, zatím co my jsme se nadáli, že jest i pro vás volna, že vás v Kosobudách uvidíme. Či snad vám vůbec vypadly z paměti?"

„Zajisté ne, milostivá paní — ale zrovna v tu dobu bylo v hospodářství tolik práce — —"

„Kdo chce, najde i v nejpilnější dobu několik hodin volného času. Že jste vy jich najíti nedovedl nebo nechtěl, bude vám stěží odpuštěno."

Správce tuto důtku slyšel velmi rád — byla mu dosti zřetelná, zvláště že ji paní pronášela před svou komornou, která byla v pokoji jakousi prací zaměstnána. Těšil se, že by se mezi čtyrma očima vyjádřila ještě laskavěji.

„Budu ochotně činiti pokání," řekl, „jakékoliv mi uložiti ráčíte."

„Co pak já," podotýkala paní, „k vůli mně byste takovou cestu nevážil —"

Učinila pomlčku. Mladík jen očima jí pravil: „Před svědkyní nemohu to vyvraceť . . ."

„Ale jde tu o vaši nevěstu. Ta si může právem stěžovati, že jste se tak dlouho v Kosobudách neukázal."

Správce posavad byl jist, že paní mluví jenom o sobě. Škoda, že jí nemohl na místě dáti na srozuměnou, kdo je v pravdě jeho nevěsta. Tak dobře by se k tomu táto chvíle při shledání hodila!

„Celé městečko těší se už na vaši svatbu," pokračovala vdovička. „Nenili pravda, Fáno? Já na vašem místě už bych byla dávno ženatá, slečna Anděla je milování hodné děvče."

„Kam to zase míří?" ptal se v duchu správce.

„U barona jste již zakročil?"

„Aby se mou ženitbou zabýval, na to má dost času," odpovídal vyhýbavě Kalivoda.

„Proč pak? Jsem jista, že vám nebude činiti žádných obtíží."

„Nyní," žertoval správce, „aby našinec raději pamatoval na svátosť posledního pomazání nežli na stav manželský."

„Ba — pěkné jste nám tady uchystali překvapení — choleru! Jen abychom hned zase musili odsud!"

„Jakže, milostivá paní?" divil se Kalivoda. „Snad nás nechcete zase opustiti?"

„Ano, za hodinu vsedneme zase do vozu a budeme ujížděti přes hory a doly —“

„Kam?“

„To ví Bůh, já ne! Musí to býti místo, kam jistě ani Prusové ani cholera neproniknou. Můžete nám nějaké poraditi?“

„Co se Prusů týče, nebyla by rada těžká; hůře bude, co se týče cholery, té nebyla, myslím, ještě vyměřena demarkační čára.“

„Ještě mi, zlomyslný člověče, naháněјte více strachu! Já ho už tak mám dost — kdy bychom neměly setníka Halaburda, běžela bych asi té obludě rovnou cestou naproti. Toho mi opuštěné vdově samo dobré nebe seslalo!“

„Do Kosobud?“ otázal se významně Kalivoda.

„Do domu mého drahého tatouška, pod jehož střechou se mi vždy jen všeho dobrého dostávalo.“

„Hádámli dobře, nebyl vám pan setník už před tím nebeským sesláním docela nepovědom?“

„Hádáte jako prorok. Setník je také Kosobudský rodák —“

„A snad trochu spříbuzněn? . .“

„Můj vlastní bratranec,“ usmála se paní. „Jenže jsme se dlouho neviděli — byl dlouho na vojně a pořád v cizích zemích. Jako v předešlých válkách tak i v této nynější konal divy statečnosti; Kosobudy ho vším právem pokládají za svoji chloubu a pýchu. Byli jsme očitými svědky veliké slávy, kterou mu tam vystrojili. Když jsme měly odjížděti —“

„Vzaly jste chloubu a pýchu jejich s sebou?“

„Jsme ženštiny a samotny v těchto časích cestovati nemůžeme. Vám jako mužskému je snadno se usmívati! Ale také vy byste si neměl tak málo připouštěti, co znamená přítomnosť nepřátelského vojska. Již k vůli slečně Anděle, která v tu chvíli již obstarává pruské hosti. Kdy bych já byla na jejím místě, věru by vám taková lhostejnosť a nedbalosť jen tak neprošla.“

„Pořád mi jeden bodlák přistrkuje k nosu,“ myslil si ekonom. Nahlas pravil: „Musím něco učiniť, abych věčně nebyl terčem takových výčitek. Příležitosť, po které jste přijeli, vrátí se zpátky?“

„Ovšem. Chcete jí užiti?“

„Na vaši domluvu, milostivá paní —“

„Pojedete do Kosobud?“

„Ne, ale něco tam po Janotovi pošlu.“

„Slečně Anděle?“

„K službám.“

Když v tom Fána vyšla z pokoje, Kalivoda blížil se rtoma svýma k obličeji paní Maležanové, která však rychle ucouvla.

„Tak dlouho jsem vás neviděl —!“ zatoužil on polo šeptem.

„Co pak — co pak?“ ptala se vdovička hlasitě. „Snad si mne naposled nepletete se slečnou Velátovic?“

„Jste ke mně ukrutna . . .“

Tu se komorná zase vrátila, a správce volky nevolky prohlásil, že nyní nebude zdržovať a překážeť.

„Vrátila se na Andělu žehravá jako pravý Othello v sukních,“ mluvil sám s sebou vraceje se do dvora. „Pořád mi to cpe — opakuje to jako špaček vyučenou průpovídku. Chce, abych tomu již učinil konec. Nebudu odkládati.“

Dnes Andělka po prvé vzbudila jeho nevrlosť, i zachytil se této pavučiny, aby z ní udělal potřebné lano. Namlouval si, že má příčinu i právo na dívku se hněvati a soptiti. Místo nad sebou lámal třtinu nad ní — on byl vinníkem a ji měl stihnouti trest. Neměla mu překážeti, aby se stal pánem v hutích.

Pro špinavý zisk mrzce zraditi milovanou bytosť, to je na světě tuze všední věc, pro kterou nikdo cti netratí, ani se nepotřebuje styděť. Kalivoda se na to velmi dlouho připravoval. Vinník se s lehkým srdcem stával katanem. Ani si nelámal hlavy, aby to aspoň na oko slušně provedl. Psal několik řádek — ortel, a to bez rozčilení; kouřil při tom zvolna svůj doutník jako při nějakém všedním, lhostejném díle.

Když se Janota vypravil z hutí na zpáteční cestu, zastavil se ve dvoře a přijal od pana správce balíček, aby jej doma odevzdal ve škole. Za to dostal ihned zpropitné; od slečny Andělky také neodejde s prázdnem. Jak minul dvůr, počal si pohvizdovati nápěv nové písničky: „Utíkejte, Prajzi jdou.“

„Teď jsou už i v Kosobudách,“ pomyslil sobě. „Jak pak to tam asi vypadá?“

XL.

Nebylo tam všecko na rub obráceno, nebylo tam vůbec tak veliké změny. Prusů přišlo na prvníkrát nevelké množství, roztrousili se hned po staveních a nikde nedělali výtržností, nýbrž chovali se pokojně, jako by patřili k vojsku domácímu, nikoli nepřátelskému.

„Proti našim vojákům vypadají starší,“ povídali si Kosobudští sousedé. „Také si vedou jako usedlí muži.“

Do školy se dostavili dva. Učitel zavedl je dolů do třídy a ve své dobrotě se omlouval, že jich nemůže ubytovati nahoře, poněvadž tam leží nemocná matka.

„Vaše paní?“ ptal se jeden z příchozích, proti soudruhu svému na pohled vážnější a zasmušilejší.

„Moje vdaná dcera.“

„Mně také doma stůně manželka . . . Tato místnosť je pro nás docela dobrá.“

„Škóla hézka,“ dokládal vesele druhý voják, chtěje ukázati, že na pochodu českou zemí neopominul obohacovati své jazykové vědomosti. „Pane učítl?“

Stařeček s potěšením posvědčil.

„Nastáár!“ zvolal bodrý lantverák i potřásl mu notně rukou.

Po chvilce, když své věci odložili a také Ivan se osmělil za dědečkem do třídy vklouznouti, veselý Prus jim ochotně ukazoval sestrojení své ručnice, patronu i jehlici, od které zbraň měla své jméno — až služka přinesla polívku.

„Hézka hólka,“ zaváděl s ní voják rozmluvu. „Ne púde pójit Prajsi?“

„Bát, myslíte?“ odtušila ona. „I proč pak? Vždyť nemají rohů ani kopyt.“

Také Andělka jakožto hospodyně měla za svou povinnosť těmto zvláštním hostům se ukázati a zvěděti, čeho by si snad ještě k obědu přáli. První se jí vážně klonil a prohlásil, že jsou zvyklí jen na prostou stravu; druhý sekal poklony a vychvaloval jídla, která jim byla předložena.

„Hézka hólka,“ vychvaloval potom i slečnu, když odešla a služka sklízela náčiní — „hézka móc, móc!“ Ukazuje prstem k nebi dokládal: „Pampu céra — tak,“ kteroužto myšlenku pak pro větší zřetelnosť přeložil i do němčiny: „Schön wie eine Göttin!“

Co se Prusů týče, byla Andělka podobně jako její otec zbavena starostí, s nimiž příchod jejich očekávali. Dívka velice potřebovala tohoto ulehčení; však i nyní ještě nesla dosti těžké břímě. Příliš rychle se v těchto dnech hrnuly za sebou povážlivé nehody.

Zoufalý skutek Růženin sám o sobě byl krutou ranou; její duševní stav vzbuzoval vážné obavy, poměr mezi ní a mužem se včerejším setkáním jen velice zhoršil, celé rodině najednou hrozil rozvrat a pád.

Prudké nepřátelství, jež mezi Lebedou a Halaburdem vzplanulo, podařilo se Andělce ovšem udusiti a odstraniti, ale co se jí při tom přihodilo s Kronusem, na to nyní jen s hrůzou vzpomínala. V osudné chvíli zachovala přítomnosť ducha i dovedla rozvášněného myslivce zkrotiti — ale za nic pod sluncem nebyla by chtěla výjev takový prožiti po druhé. Mladík, s nímžto v Jívině a potom tak shovívavé zacházela, stal se jí příšerným člověkem — přála si, aby se s ním už nikdy nikde nesetkala.

K vůli sestře musila setníka Halaburda skoro žádati, aby se z Kosobud vzdálil, ale odchod jeho zceľa neobyčejnou měrou ji roztesknil.

Vše to musila v sobě tajiti, nemohla dnes promluviti ani s Baruškou, která opět hospodařila na Smržovce. Pořád hledala utěšení v jedné myšlence: že pan Halaburd a Kalivoda se poznají a spřátelí, že touto dobou snad již jsou pohromadě a vzpomínají na ni tak srdečně jako ona na ně . . .

Odpoledne Prusové jedni se procházeli městečkem, druzí se na zahrádkách ve stínu prospávali, jiní vyšli na skály od zámku až ke Komárovi, a tam buď pokuřovali nebo drobné kameny o závod hodně daleko do řeky házeli nebo jinak krotce se bavili. V hostinské zahradě Komárově hráli v kuželky, někteří popíjeli v šenkovně. V panském pokojíku s několika domácími hostmi seděl hejtman, poručík a nadporučík a po sousedsku s nimi rozprávěli.

„Hezkou tu máte krajinu,“ povídal hejtman, „tuze romantickou a příjemnou. Nicméně bychom vám přece návštěvu svou rádi odpustili. Vojáci naši, jak je tu vidíte, všichni mají doma svoje živnosti a řemesla i svoje rodiny. Už jen se k Pánubohu modlí, aby se mohli navrátiti. Budete od nás co neviděť míti svatý pokoj.“

Poslouchali ho i myslivci, kteří měli v zámku nějaké řízení a potom se Komárovi tím méně vyhnuli, že tu dnes bylo tolik nového. Seděli dole na konci dlouhého stolu, nadlesní v jeho čele. Důstojníci nalézali se na druhém konci. Nadlesní i Bernas také sice tu a tam do společného hovoru něco pověděli, ale pro vzdálenosť od cizích hostí toho nebylo mnoho. Lebeda dlouho jen mlčel, někdy se stranou po Prusích ohledl s takovým výrazem ve tváři, jako by tam bylo několik nerozumných zvířat. která jej notně obtěžovala, s kterými však není žádného pořízení a žádné pomoci.

„Ten hejtman mluví zcela rozšafně,“ poznamenal teď nadlesní k soudruhům, kteří po obou jeho stranách naproti sobě seděli.

„Ať ho čert vezme i se vší jeho rozšafností!“ odpověděl zcela hlasitě Smržovský.

„Co pak myslíš?“ napomínal ho tiše, ale velmi důtklivě Kňákal.

„Zrovna to, co povídám!“ odsekl mu Lebeda, aby to všichni slyšeli.

Nadlesní se na něj nevrle podíval.

„Proč křičíš?“

„Protože jsem doma.“

„Nejsi doma —“

„Snad *oni* jsou tady už více doma než já?“ ukazoval Smržovský veřejně na důstojníky.

Ale poněvadž na druhém konci stolu bylo velice živo, nikdo si tam rozmluvy lesníků nevšímal.

Kňákal se na Lebedu zamračil.

„Oni se tu chovají zcela slušně,“ káral ho přitlumeným hlasem.

„Usmívejte se na ně slaďounce, líbejte jim ruku, nastavujte jim týla, by vám do nich zatkli své podpatky!“

„Nepotřebujeme to dělať, ale k čemu by to vedlo, kdy bychom je zbytečně uráželi?“

„Jsou to naši vrahové!“

„Tito tři pokojní páni?“ usmál se útrpně nadlesní.

„A nejsou?!“

„Lidojedi! Jednoho po druhém nás tu schroustají a spolykají!“

„Je viděť,“ pravil pohrdlivě Smržovský, „jak to mají pohodlné mezi takovým lidem, jako jsme my.“

„K smíchu!“ potíral jej Kňákal. „Tady jim teď jenom jedno můžeme ukázati: zdali máme nějaký společenský mrav čili nic. Kdy by naše vojsko bylo vítězně vniklo do jejich krajův, a kdy bys ty byl mezi ním a po uzavřeném příměří přišel do takovéto pruské hospody, a tam by ti na tvůj úsměv a tvá přívětivá slova odpovídali hrozivými pohledy a urputnými řečmi a stáli na tom: ‚To je náš vrah!‘ — jak bysi soudil o takových lidech?“

„Řekl bych, že jsou dobří vlastenci.“

„A já bych řekl, že jsou hrubí, nevzdělaní chlapi!“

Nyní se Lebeda na Kňákala zle zakabonil.

„Nech ho,“ ozval se Pasecký, „on se nedá přesvědčiť a předělať —“

„Nedám!“ vzdorovitě zvolal Lebeda. „Žádný z nich nebude moci o mně tvrdiť, že mě okouzlil tak, abych se na něj vlídně podíval.“

„To je bude mrzet a pálit,“ dí uštěpačně Bernas. „Všecku radost z jejich vítězství jim pokalíš — potáhnou domů notně schlíplí!“

„Ať si táhnou domů, jak chtějí,“ odbýval ho Lebeda, „jen když já si budu vědom, že jsem se před nimi nesnížil a nezahodil — o to mi tu jde, o nic jiného!“

„Přece ještě o něco — abys měl vádu, a to jak s námi domácími, tak s přespolními, kteří sem přijdou prvně nebo jednou za tucet roků — jako setník Halaburd.“

Nadlesní vida, jak blízci jsou kollegové jeho dostati se do sebe, vložil se do toho, povídal, že to s tím soubojem v pravdě nebylo tak zlé, jak to vypadalo, a že on by mu byl na každý spůsob zabránil.

„Totě jsem dychtiv,“ pravil Smržovský, „jak jsi to chtěl dokázat.“

„Pomýšlel jsem na všeliké prostředky. Některým by to přece bylo šlo.“

„Ku příkladu?“

„Byl by k tobě přede dnem přijel pan vrchní a byl by tě vyzval, abysi s ním ihned v úřední záležitosti jel do města —“

Lebeda naznačil pohrdlivým posunkem, že by byla tato diplomatická lesť nic nebývala platna.

„Já bych ale byl odpověděl, že jsem nemocen, že se svíjím bolestmi a že je zhola nemožno, abych vstal s postele. Jak byste mé s ní byli dostali?“

Bernasa Lebedovo jednání už velice popouzelo.

„V nejhorším případě,“ prohodil uštěpačně, „byl by ti někdo zaklepal na okno a zvolal: ‚Pane polesný! Poběhněte! Přišla velká voda a bere vám dříví!‘“

Lebeda sehnul krk a vbodl oči do Paseckého.

„Co tím chceš říci?“ tázal se skrze zaťáté zuby.

„Že bysi byl pak jistě vstal.“

„A proč?“ ptal se dále Smržovský, svíraje křečovitě ucho své sklenice. V pohledu jeho jevila se divoká zloba, která potřebovala ještě jediného slova, aby vybuchla.

„Hm,“ pohodil Pasecký hlavou, odpovídaje ne k jeho otázce, nýbrž k jeho výhrůžnému vzezření.

„Proč bych byl jistě vstal?“ opáčil Lebeda.

„Proč?“ odtušil Bernas. „Poněvadž nejsi polesným k tomu, aby panské dříví odnášela voda — —“

V tom umlknul. Smržovský mrštil mu po hlavě sklenicí tak náhle, že se jí sotva o palec uhnul.

„Rabiáte!“ zvolal Bernas vyskočiv.

Lebeda jako zuřivý rozehnal se k němu. Nadlesní ho moci zadržel.

„Chceš také ty?“ vzkřikl Smržovský rozpřahuje se.

„Co pak jsi se vztekl?“ hněvivě osopil se na něj Kňákal.

Lebeda jej udeřil do hlavy. V nejbližším okamžiku již přiskočili jiní a roztrhli je od sebe.

„Pojď!“ kázal nadlesní Bernasovi — a jiného slova nepromluviv odešel s ním z hostince.

Tuto neblahou novinu přinesl do školy sám učitel, uslyšev ji od Calábka, když se vracel domů z pozdní procházky.

„Nadlesní šel rovně do zámku," dokládal, když Andělce stísněným hlasem všecko vypověděl, — „toť se rozumí, žalovat panu vrchnímu."

Stařeček se potom večeře jenom na oko dotekl, seděl pořád všecek zaražen a sklíčen, a vida, jak to dceru dojímá, hleděl vše ukončiti prohlášením, že si půjde dřív lehnout.

Andělka opatřila pak ještě děti a sestru, před nimiž ovšem o nové příhodě ani nehlesla. Právě když si mohla říci, že dnešní práce jest ukončena, objevil se ve škole Janota.

„Je už pozdě," omlouval se, dav slečně šťastný dobrý večer — „já jsem zpáteční cestou nechtěl koně uhnat — a tak račte odpustit — ale myslil jsem si: odevzdám to radší ještě dnes nežli až zejtra —"

I podal jí balíček a vyřizoval pěkné pozdravení od pana správce Kalivody.

Dívka ho pochválila, že přišel ještě dnes, poptala se, jak s panem setníkem a paní Maležanovou dojel, zdali byl také ve dvoře, a co zrovna pan Kalivoda dělal. Očekávání kočího stran odměny nesklamala, spíše překonala.

Přece tedy ještě dnes něco milého a potěšitelného! Skokem byla v zadním pokoji a jala se zásilku při světle otvírati.

Pod vrchním papírem byla škatulka, jí dobře povědomá, neboť v ní byla sama Kalivodovi cosi poslala. Ve škatulce na vrch leželo psaní. Rychle, co tam stojí!

Počala čísti — avšak zarazila se hned při prvním slově. Pak jako by jí do srdce vrazil nůž. Ruce i rty se jí třásly, papír zahalil se jí mlhou, jenom s největší těžkostí čtla slovo za slovem — každé ji zrovna do očí řezalo, ale čtla nepřetržitě. Ve psaní stálo:

„Vážená slečno!

Z plánů, které jsme si dělali, žel, nic nebude. Mně nezbývá než dáti se jinou cestou — i musíme se spolu rozejíti. Člověk míní, osud mění. Doufám, že si jinde najdete štěstí, kterého Vám od srdce přeju. Zapomeňte na mne, já však zůstanu vždycky

Váš přítel

Kalivoda."

Když dočtla, bylo její hrdlo sevřeno, jako by už nikdy neměla vydechnouti.

„Ne, ne," pomyslila si — „to je toliko šeredný sen!"

Ale hrozný list držela skutečně v rukou.

„Snad je to pouhý žert!" dokládala násilně se vzchopujíc.

Sáhla chvějícími se prsty do škatulky: — tu byly její fotografie i malé dárky, které Kalivoda měl od ní, tu byly i její dopisy, které mu do Vranova posílala.

Od srdce pronikal jí do celého těla mráz. Stanula bez pohnutí, jako by se proměňovala v ledovou sochu . . . .

(Dokončení.)

S dítětem.

Jdu s dcerkou svojí do přírody —
tu díváme se k bahnisku,
kde žáby očkem svítí z vody,
či prohlížíme, na písku
jak ještěrky se malé honí,
a ráče leze v potoce,
jak vedle cesty na jabloni
si masák [1]) drze štěhoce.

Má dítě moje oči všude,
a sype mi své otázky:
„Kde tento brouček spáti bude,
až navrátí se z procházky?
Zda něco se mu také zdává,
když hvězdy svítí nad náma?
Zda ropucha, jež z brázdy vstává,
své děti také ráda má?

Jak vešlo se jen vyklubané
a žlutozobé strnadě
v to vajíčko, jež malované
dnes ráno bylo v zahradě?
Zda navštěvuje mladé ptáčky
též někdy jejich babička,
zda cvrliká jim povídačky,
až rozmile je uhýčká?

Zda v potoce rak dlouhovousý,
když celý den tak robotí,
a po kamení, bahně brousí,
se také trochu zapotí?
Zda rybí očka [2]) vidí tedy,
že jdeme právě vedle nich,
a co to bzučí komár šedý
když sedá v okách jeleních? [3])

Proč koníček tak zasmušile
se v dálku dívá s pažiti?
vždyť slepotou má oči bílé
a sluníčko mu nesvítí?“
Tak otázek mi dává stero —
Co zodpovídat mohu z nich?
Vždyť přírodě jsi blíž, má dcero,
než já i s moudrostí všech knih . . .

Karel V. Rais.

---

[1]) Ťuhýk masojídek. [2]) Pomněnky. [3]) Upolín.

V podzimním kraji.

podzimním kraji sám jsem dlel
a vzpomínal i přemýšlel,
co krásy vůkol podzim svál;
poslední lístek na stromech
když mrazný jeho ničil dech,
já hořem byl bych zaplakal.

V podzimním kraji sám jsem dlel
a vzpomínal i přemýšlel,
co ze vší krásy na konec —
a počítal, jak dlouhý čas,
než jaro se k nám vrátí zas.
Ó dlouhý čas! však přijde přec!

V podzimním kraji sám jsem dle
a vzpomínal i přemýšlel,
co květů osud strhá s nás! —
Kam srdce by se podělo,
v mém hoři kdy by nemělo
naděje v jaro — v lepší čas!

Vojtěch Pakosta

Nové písemnictví.

Výpravná prosa.

Román velikých rozměrů, který po prvé vycházel v Osvětě r. 1884—1886, *Samohrady* od Václava Vlčka, vyšel nyní o sobě ve druhém pozměněném vydání. Naplnil 5 prvních knih letošní Libuše. Za druhým vydáním v patách následovalo třetí. Poměr autorův k Osvětě brání nám, abychom zde o díle tom pronášeli soud.

Salonní bibliothéka Ottova přinesla novou knihu Ferdinanda Schulze, obsahující novelový trojlístek s názvem *V pozdních letech.* Na prvním místě čteme povídku *Člen bratrstva,* našim čtenářům také již známou z původního vydání v Osvětě r. 1886. Osou její jest Martin Prášek, bývalý granátník, muž věku již dosti pokročilého, čelný člen Týnského bratrstva v Praze. Bratrstva byly „společnosti lidí dospělých, většinou i sestárlých, kteří aspoň jednou za týden scházejí se v kostele, odpoledne nebo k večeru, prozpěvují nové nábožné písně, modlí se růženec, hodinky a tak dále. A také mimo kostel, po domích mívají takové večery“ (str. 38). Pan Martin, s nímž se seznamujeme asi tři léta po roce 1848, zpívá v bratrstvu nad jiné horlivě, ale tato svá-

teční zbožnost jest jenom beránčím rouchem, pod kterým se skrývá v pravdě dravý vlk. Pan Martin zabývá se lichvou, a zaměstnání jeho jest tím ničemnější, že vyssává lidi nejchudší, které jen krutá bída vhání do rukou nesvědomitého věřitele. Má pro svůj obchod značné jmění, jehož před lety nabyl jako sluha setníka Vysockého způsobem také nepoctivým, — není tedy ani minulost jeho čista, ač před vrstevníky dobře jest utajena. A právě tato minulost a ozývající se zlé svědomí nutká lichváře Práška k pobožnůstkářství. Než spokojenost a klid jeho života i z jiné strany jsou porušovány, — totiž vetchým zdravím, jež trýzní jak pana Martina, tak choť jeho Teklu. Ale jako všichni sobci, tak ani pan Martin nepomýšlí na smrt, ba naopak zmocňují se ho záletné choutky, jež by po smrti své choti rád uvedl ve skutek. Vyhledl si již nevěstu, mladistvou Stázinu. Netuší ovšem, že právě odtud zasáhne jej rána drtící. Stázina, pro kterou již celé své jmění zabezpečil, zvěstuje mu, že srdce její náleží uhlíři Bendovi, témuž, který starého lichváře poháněl na soud pro dědictví, jež si přisvojil po jeho strýci Vysockém. Smrt Práškova rozřeší spor, který Stázině a jejímu ženichu vynese neočekávané dědictví.

Povídka jest ladně koncipována a pevně stavěna; děj její zauzluje se prostě a přirozeně, kdežto v rozuzlení jeho obojí důležité úmrtí manželů Práškových svou náhlostí poněkud překvapuje. Skon paní Tekly jest sice jaksi připraven její rozmluvou s manželem, přes to však nepůsobí na čtenáře dosti pravdě podobně. Více pravdy jest ve smrti Práškově, kterýžto, dav zapsati koupený statek Stázině, děsí se, že své bohatství, jediný cíl celého života, rázem utratil. Z jiné stránky jest zahynutí jeho pochopitelno důsledkem poetické spravedlnosti, jež nejen odstraňuje hrdinu povídky v době, kdy chtěl teprve života užiti, ale vysvobozuje též Bendu z útrap, které mu od něho hrozily, a nahrazuje mu, oč dříve byl připraven.

V povahopisu hlavní osoba právem poutá všechnu pozornost. Pana Martina ukazuje nám spisovatel na různých místech jeho působnosti, vždy s jinou licí při jiném činu, a všude kreslí jej s plastikou, plnou živoucnosti. Protivy v jeho povaze, zejmena modlilství a vydřidušství, skromnost v domácnosti staré a plýtvání v chystaném domově novém, vyrůstají z platných a zřetelných důvodů vnitřních. Vzpomínky na bouřlivé události roku čtyřicátého osmého jsou zde zcela na místě, hodít se dobře k ovzduší, které za přitužených poměrů potomních v Praze zavládlo. Tyto poměry a vůbec časový i místní kolorit postihl Schulz velmi zdařile.

Druhá stať má nápis: *Což ta blázen!* Podkladem vypravování jsou osudy rodiny Vonáskovy, která téměř ve svých počátcích divně a nešťastně byla rozmetena. Vonásek, berní ve větším okresním městě, má choť na mysli chorou, povrženou od světa, od muže, ba též od vlastní dcery Lucie. Teprve neštěstí, nucený sňatek s obstárlým Labuťkou, sblíží dceru s matkou a vzbudí v ní odpor k otci a ošklivost ke vnucenému manželu. K šílené choti nesmí se berní ani přiblížiti, odpuzujeť ho příkře od sebe. Dcera poznává, že nad poměrem tím a nad matčinou nemocí vznáší se jakési tajemství, ale marně se snaží

je vypátrati. Po smrti rodičů náhoda jí přispěje k objasnění záhady tou měrou, že se pak i za otce může pokojně modliti.

Předivo dějové jest v této povídce zavěšeno hlavně na tři osoby: berního, Lucii a Labuťku; šílená paní zasáhne v děj pouze jednou podstatně, byť i tehdy neuvědoměle, pouštějíc se v zápas s chotěm a stávajíc se tak příčinou jeho smrti. Z uvedených postav žádná nezadá druhé v rázovitosti a v ostrosti, s jakou její rysy jsou nakresleny. Lucie zdá se na první pohled mdlou, nesympatickou proto, že utlumila v sobě přirozený cit, jímž lne dítě k mateři. Ale zjev ten objeví se nám zcela přirozeným, vzpomenemeli, že Lucie své matky v dětství ani nepoznala a později ani od otce, ani od cizích lidí laskavého slova o ní neslyšela. Převrat v jejích citech k nebohé roditelce jest způsoben pocitem naprosté osamělosti ve vlastním hoři, kterýžto pocit nutně připomene jí matku trpitelku a uvede jí na mysl křivdu, které se na ní sama dopouští svou nedbanlivostí. Vzdor její k tvrdému, nelítostnému otci má tedy ušlechtilejší stránku: Lucie chce matce láskou a něhou nahraditi, co na ní posud zanedbala, proto se od ní nehodlá odloučiti. Berní Vonásek představuje se nám z několika stránek; jako úředník jest vzorně dbalý svých povinností, ale v kruhu soudruhů vzbuzuje pro své zvláštnosti jenom útrpný úsměv nebo okázalou nevšímavosť. Za to mezi měšťany těší se upřímné oblibě, neli lásce, protože pomíjeje sourodé vrstvy společenské, jich výhradně vyhledává a s nimi beseduje. Že při tom i jeho nemovitý majetek v městě není bez významu, snadno lze pochopiti. Jako otec jest pan berní tvrdý, neústupný sobec, který zaprodává z pouhé libovůle blaho jediného dítěte za naprostou volnosť, kterou chce pro sebe získati. Máť i ve svém dosti pokročilém věku choutky a slabosti, kterým by rád hověl, a které, jak se posléze dovíme, druhdy nezhojitelně otřásly rozumem matky Luciiny. Labuťka jest zobrazen jen několika význačnými rysy, z nichž však jeho nízkou duši a mysl, všecku obrácenou po vypočteném zisku, jasně poznáváme. Osůbka platonického milence Jindřicha, který si v den Luciiny svatby vezme život, nalezne asi sotva příkladu v životě dnešních jonáků zvláště toho stavu, kterému zde Jindřich Poupě patří. Také v této stati dodělává se úměrná stavba, pevná osnova, účinná motivace a pointa, obratně až na závěru odhalená, zřejmého úspěchu.

V dalším obrázku, nazvaném *Pokoj pro svobodného pána*, upoutává spisovatel naši účasť zase jen k osobě jediné. Tou jest major Palma, který v Praze žije na odpočinku, řídě se den co den vlastním, neodvolatelným pořádkem a obcuje jen úzké družině několika starých mládenců. Kresba tato jest zajímava, ač v ní není děje, který by se rozvíjel před našima očima, neboť tresť obsahu vložena jest v podobě vzbuzených vzpomínek v ústa postavě zhola bezvýznamné, episodní. Obsah ten pak, vyličující životní příhody paní Leontiny, druhdy Palmovy nevěsty, a dcery její Klotildy, jest takového rázu, že by stačil na celý román. Čtenáře zajímá zde idea, kterou spisovatel sleduje, řeše dosti choulostivou otázku společenskou. Shoduje se s humanitou a svobodomyslností naší doby, když důležitým třídám společenským buď zhola se zabraňuje, aneb alespoň úmyslně znesnadňuje život při

vlastním krbu rodinném? Či nedokazuje skutečnost, že nejedno zmařené štěstí lidské žalný konec našlo neúprosným zákonem, jenž milujícím srdcím brání vejíti ve svazek nerozpojný? Major Palma jest spisovateli vhodným příkladem této zkušenosti. Když u něho v pozdních letech zašlá minulost náhle novou zvěstí se ozve a v nitru jeho způsobí netušenou bouři, tu staromládenecká družina, jíž major jest náčelníkem, souhlasně hledá jakéhosi tajemství v jeho životě. „Který starý mládenec by neměl žádného tajemství?“ odvětí na to tázaný klidně. Tajemství jeho, odhalené potom ústy staré služky Běty, jest klíčem k objasnění a správnému pochopení jeho povahy, kreslené pevnými, souměrnými rysy, a zároveň příhodným zdůvodněním jeho smrti.

Lahodný styl Schulzův a líbezný tón vypravovací jest zvláště z jeho společenských povídek a novel od čtenářstva náležitě oceněn; autor nepřiměřuje sice vždy řeči ku povaze osoby mluvící, ale za to úplně ovládá stupnici citovou, jež pak se obráží v jeho slovech od konvencionelní chladnosti až k vášnivé vřelosti rozechvělého nitra. Také tato kniha nás o tom přesvědčivě poučuje.

Dvě literární novinky nalézáme v posledních dvou svazcích (čís. 4. a 5.) Přítele domoviny. Karolina Světlá vydala zde povídku *Škapulíř*, kterou sama zove vzpomínkou z válek s Napolepnem I. Uvádí nás do domu bohatého továrníka a obchodníka Pražského Hrazana, a to nedlouho před světodějnou bitvou u Lipska. Hrazanovi jsou zvláštní lidé, plni předsudků k lidem méně majetným, ale vzdělaným, domýšliví i sobětní nade vši míru, upjati ku pokroku nové doby a znevažující vše, co čnělo nad nízkou úroveň jejich ducha. Jediný syn a dědic jejich Kvido předčí v těchto vlastnostech ještě nad svého otce. Zcela jiného rázu jest mladistvá choť Kvidonova Selena, vychovaná nevlastní matkou Luisou; vynikáť duchem, vkusem a vzdělaností nad své okolí a má zejmena o úkolu ženy a hospodyně zcela jiné mínění než ostatní členové domu Hrazanova. Ale tím vším bezděky popuzuje proti sobě Kvidona, který jí konečně vmetá takové urážky ve tvář, že si umíní jej opustiti. Příchod ruského generála knížete Lidkova, jenž se s četným mužstvem u Hrazanů ubytuje, zmaří ten úmysl; jestiť Selena pro svou znalosť jazyků povolána k duchaplnému, strádajícímu knížeti, aby mu byla utěšitelkou. Za nedlouho vzplane mezi knížetem a Selenou láska, ale mladá choť po odchodu Rusů nicméně setrvá u svého muže, který zblbnul při požáru v domě vypuklém. Po smrti Kvidonově odebere se s Lidkovem na Rus, odkudž po čase se škapulířem do Prahy na památku poslaným přijde zvěsť, že byla s knížetem pro osvětné snahy vypověděna na Sibiř.

Spisovatelka připsala svou knihu manželům Náprstkovým v dík za to, že u nich „po více než čtvrtstoletí nalézá vše, co s našimi národními zájmy a s ženskou otázkou souvisí,“ vlídný útulek. Již z těch slov lze souditi, že Světlá také zde, jako jinde činila, vytkne si za úkol hájiti některé stránky ženské otázky, o čemž se pak v knize samé přesvědčujeme. Horlí pak spisovatelka při osobě Selenině pro to, aby ženám dopřáno bylo téhož vzdělání, kterého se dostává mužům, aby jim bylo vykazováno zaměstnání, přiměřené vytříbenému duchu, aby nebyla omezována jejich činnosť duševní a aby jim možno bylo

účastniti se též života veřejného. Toho všeho ovšem se ženám u nás již dávno dostalo, může tedy přítomná obrana míti význam jen jako doklad, kterak jisté kruhy kdysi na zmíněnou otázku pohlížely. V té příčině zasluhují zmínky slova Kvidona Hrazana (str. 77 a 80), který patrně tlumočí obecné názory své doby a svých kruhů. Okolnosti, které Seleně v této při pomohly k vítězství, mají vyvrátiti pošetilé předsudky právě zmíněné. Avšak rozřešení daného thematu provedeno v romantickém závěru poněkud nejasně, a to ještě násilným odstraněním Kvidona s jeviště; takovým způsobem Selenino vítězství a tedy také vítězství vůdčí myšlenky spisovatelčiny nemálo jest otřeseno.

Z povahopisu zvláště staří manželé Hrazanovi vystupují v určitých, živých rysech, kdežto Kvido jest zahalen tak temným stínem, že z něho jen četné vnitřní spory a nedůslednosti prokmitají. V dialogu nápadny jsou obšírné řeči i ve scénách nejvzrušenějších, jakou jest na př. rozmluva Lidkova a Seleny na str. 161 a nn. a hned potom Seleny a Sychravého, ve kterýchžto rozmluvách dlužno hledati vrcholu celého vypravování.

Rovněž do Prahy, ale do doby nám nepoměrně bližší uvádí nás Václav Beneš Šumavský ve svém románu *Všecko nebo nic*, uveřejněném ve druhém ze jmenovaných svazků Přítele domoviny. Stěžejnou osobou autorova vypravování jest Isidor Štika, který se vydává za inspektora pojišťovny, v skutku však patří k těm lehkožilým existencím velkoměstským, jež svou mravní nicotnost, ba zvrhlost zastírají lesklým úborem zevním, klamajícím nezkušené oběti raffinovaného padouššství. Štika má v životě jediný cíl: opatřiti sobě tolik jmění, aby z něho mohl bezstarostně užívati světa a jeho rozkoší. Toho cíle hodlá dosíci ne prací, nýbrž rozmanitými praktikami, mezi nimiž jest podvod na prvém místě Štika vyhledává ubožáky, na nichž seznal zárodky nevyléčitelné nemoci, a pojišťuje je na život, aby po jejich smrti shrábl pojištěné sumy; dá se uvesti mezi karbaníky ze řemesla a vycvičiv se záhy, neostýchá se ani falešné hry. Mámí peníze i na chuďasech, jako jest vdova Lokvencová a starý Bohuslavský, jež oklame předstíraným bohatstvím a hledáním pokladu. V plánech jeho jest také výhodná ženitba, kterou by vyzískal značné jmění. Poznav dceru majitele domu Marka, spanilou Helenku, přistěhuje se do Markova domu a dotře se za nedlouho i do jeho rodiny, kdež si přetvářkami, úlisností a prohnaností záhy získá přízeň Helenčina otce. Doufá, že také dcera mu alespoň přivykne, když se mu podařilo odstraniti soka, dobromyslného architekta Ohniče, ale právě v té příčině velice se přepočítá. Po mrzkém útoku, kterým se pokusí, vášní jsa zaslepen, Helenku ve svou moc dostati, spadne jeho škraboška, přijdou na jevo také jiné nekalé skutky, a ochuzený bídák prchá z města, aby unikl ramenu kárající spravedlnosti.

Úspěch Benešova dílka záleží ve zdařilé, ostré, důsledné a zevrubné charakteristice Štikově. Spisovatel, jak se nám zdá, měl v úmyslu nakresliti typ jednoho druhu pijavic, které tyjí z krve společnosti lidské, ukázati jej ve zhoubném díle jeho, — a cíle toho plně dosáhl. Na Štikovi jest velmi hojně detailů, bystře vypozorovaných ze skutečného života. Zvrhlost jeho tím jadrněji proniká, že jest proti

němu postaven mírný, skromný Ohnič, plný ušlechtilých ideálů, při němž bychom jenom starého motivu sentimentálních vzpomínek z mládí rádi pohřešili. Také ostatní drobnější figurky jsou plasticky provedeny; z nich zvláště se zamlouvá vdova Lokvencová, hovorná, důvěřivá žena, zakládající si na pěkných šatech svého nájemníka a neprohlédající jeho šalby. Hypochondrický Marek, z pravidla nepřístupný neznámému člověku, zdárně jest vystižen hlavně v postupu, jakým se dá od Štiky pozvolna navnaditi, až se mu posléze zcela nakloní.

Románek Benešův jest úměrně koncipován a pevně, jednotně budován; děj jeho zavíjí se přirozeně, stoupá bystře a rozuzluje se příhodně a účinně. Jenom vstupní kapitola po našem soudu porušuje celkový lad osnovy, předbíhajíc pozdějším událostem jen proto, aby čtenářova zvědavosť jí byla podnícena. Líčené hledání pokladu vůbec zdá se nám za daných okolností málo pravdě podobným a dalo by se zajisté bez obtíží jiným prostředkem nahraditi. Beneš vypravuje obratně a hladce, živě líčí, věrně popisuje a vládne také dosti hbitým dialogem, ve kterém užívá vždy mluvy ku povaze osob případné; práce jeho i v tomto úzkém rámci činí celkem dojem příznivý.

Známá interpretka slovenského lidu Gabriela Preissová vydala svým nákladem *Ideály*, šest kreseb ze slovenských luhů. Spisovatelka staví se tu z části na jiné hlediště a na jinou půdu, než na jaké vznikly dosavadní práce její. Připravuje nás na to hned v úvodě. „Není pochyby," praví, „že neotupělý člověk, třeba sebe nižší a chybující, je v životě schopen jiskry ideálu . . . Člověk hlubokého citu a nestranného úsudku nedovede jej odsouditi ani v chorobné či směšné podobě."

V nevelké řadě postav, jež nám spisovatelka předvádí z několika národností slovanských, první jest Polák, který svůj příběh sám vypravuje. Motivem jest pevná víra starých, ctihodných Poláků, že rozdrobená Polska zase jednou bude sjednocena; v provedení nalézáme některé nové rysy, přispívající ku pěkné charakteristice starého šlechtice. Následující stať *Živé sny* ze všech nejméně se nám zamlouvá. Preissová sáhla zde po látce do důstojnické společnosti bulharské v době po vypuzení Alexandra Battenberga, a vybrala si vzpouru Rusomilů proti novým řádům v zemi. K motivu tomu přidala čistě romantickou zápletku hříšné lásky, která se však později má jeviti v příznivém světle, čímž celá věc stává se dosti mlhavou. Osob tu vystupuje slušné množství, z nich dle naší spisovatelky každá chce jen prospěti vlasti; žel, že čerstvá paměť nedá nám události a život bulharský pojímati tak růžově. Také obrázek ze srbsko-bulharské války, nazvaný *Ilja Lutinovič*, nepodobá se nám mezi „ideály," ač si při něm, jako při předešlé stati, znova uvádíme na mysl shora citovaný výrok spisovatelčin. Budeť zajisté bratrovražedná válka zmíněná vždy skvrnou v dějinách slovanských, a prostý nováček Ilja, který se rozohňuje pohledem na srbského krále a rád padne v boji za rozšíření vlasti, nedovede vzbuditi v nás jakousi illusi. Za to drobounká *Silhouetta z Krajinska*, psaná vroucím, přesvědčivým tónem na paměť české pouti do Lublaně, mluví nám, opírajíc se o skutečnosť, přímo k srdci a způsobuje nepatrnými prostředky hluboký dojem.

Ve zbývajících dvou črtách ocítá se Preissová opět mezi Slováky, jest tedy úplně ve svém živlu. Znalosť lidí i kraje zřejmě tu působí svou zámluvnou pravdivostí. Vizme volební obrázek z jižní Moravy, nazvaný *V sousedství*. Jak rázovitě vystupují tu postavy obou cihlářů Hotala a Nebušky, jak zajímá nás zvláště Hotal ve své péči, aby přišel v čas k volbě, kdež chce posíliti svým hlasem stranu českou, a neméně též ve hlubokém opovržení, jež dává na jevo Nebuškovi, který z pouhé pošetilosti zaprodal se odrodilcům. A jak trefné to zároveň vylíčení poměrů ve městech moravských. Závěrečná *Pohádka zimního večera* uvádí nás do slovenského kraje pod Tatrami. Jest to žalobný, bolestný ston z historie krutého bezpráví, jehož se zpupní Maďaři dopouštějí na ubohém lidu slovenském, odnárodňujíce jeho děti a pronásledujíce ty, kdož své lásky k mateřštině nezapírají. A tito, staří i mladí, nenalézajíce nikde spravedlnosti, nikde zastání, skládají všechnu naději na pomoc mocného, velikého pobratima, jehož zakročení jest jejich ideálem.

Myšlenka v předmluvě pronesená spojuje v jednotu všech šest statí, jejichž účinnosť řídí se živoucností jejich postav a pravděpodobností situací, do kterých jsou uváděny. Preissová i zde vypravuje hladce a plynně tónem měkkým a vřelým.

Z knihkupectví Topičova vyšla nová kniha Ignáce Herrmanna, obsahující pod titulem *Z pražských zákoutí* humoristické a rázové kresby ze života. O významu a spůsobu literární tvorby Herrmannovy promluvili jsme již před časem a ocenili jsme zvláště jeho genrové obrázky a humoresky, ať již látka jejich vzata byla ze svérázných figurek Pražských, najmě pak Podskalských, nebo čerpána byla z kruhů jiných. Nová tato kniha jest jenom dalším článkem, kterým spisovatel dokládá své literární vyznání, ale který nijak nevyniká nad své předchůdce, ba v některých částech spíše stojí za nimi. Herrmann jest naturalistou, který obyčejně nespouští s očí pravých cílů uměleckých, zde zdá se nám jen, že cíle ty tu a tam posunul si poněkud níže; obrázky, jako jsou *Hvězdáři* a podobné, zajisté tomu nasvědčují. Nejnižší vrstvy Pražské „flámy,“ s kterými nás autor seznamuje, poskytly mu ovšem řadu zajímavých typů, jejichž život a názory dovedou v jadrném podání Herrmannově upoutati a pobaviti (ku př. *Poslední sázka*); ale jinde svou drsnou pravdivostí vzbuzují spíše odpor než zálibu (na př. Maxant v *Prvním výdělku*). Jinak nalézáme i zde několik pěkných příkladů zdařilé charakteristiky i svěžího, působivého humoru, kterým se spisovatel vyznačuje.

F. V. Vykoukal.

R. 1889. Čís. 12.

OSVĚTA

Z veliké revoluce francouzské.

Píše

prof. dr. Jan Krystůfek.

(Dokončení.)

VI. Dobytí Bastilly.[1])

Francie trpěla po deset let neúrodou, která v nižších vrstvách lidu způsobila veliký nedostatek a rozpoutala všechny jeho nízké chtíče a náruživoti. Rok 1788 byl příliš suchý a úroda sotva prostřední, nad to před samými žněmi hrozné krupobití kolem Paříže až na 30 mil cesty vše zničilo i zmařilo naději v lepší budoucnosť. Po neúrodném létě přišla třeskutá zima. V Provenci zahynula třetina oliv, a ostatní vzaly pohromu takovou, že po dva roky nebylo lze od nich očekávati nijaké úrody. Týž osud stihl také Languedoc. Z jara r. 1789 po celé Francii zuřil hlad. Opatření vládní byla nedostatečná a dobročinnosť soukromá málo platná: v jediné Normandii bylo 40.000 žebrákův. V Lotrinsku lid zmíral hlady, i v samé Paříži byl veliký nedostatek chleba. Obilí, jež dováženo bylo do měst na trhy, bylo zkažené a chléb z něho pečený chuti tak odporné, že jen největší hlad přiměl lid, aby ho jedl. Paříž sama podobala se městu nepřítelem vyhladověnému. Z rána každého dne celé zástupy obléhaly pekařské krámy, a když po několikahodinném čekání podařilo se někomu zakoupiti kousek chleba, přinesl domů potravu ne prospěšnou, nýbrž škodlivou. Obraz smrti z hladu v nejšerednější podobě zel na četné třídy zuboženého lidu. Obecný pořádek mohl jen tehdy býti zachován, kdy by vláda ze všech sil svých o to byla se postarala, aby obecný lid měl dost výdělku a tím i potřebné potravy, a kdy by všeliké výtržnosti na postrach ostatním co nejpřísněji byla trestala; ale vláda, poněvadž nebyla s to zpomoci obecnému zlu, neodvážila se důrazně vystoupiti, obecný pak lid pozoruje, že tlak

[1]) Taine: Les origines de la France contemporaine. 3 sv.

moci vládní ustal, a že o potřeby jeho nikdo se nestará, uchopil se prostředku nejkrajnějšího — obecného násilí. V prvých měsících r. 1789 přes tři sta vzpour vypuklo ve Francii, a všech příčinou byl nedostatek chleba. O každém trhu se kolem obilí strhlo shluknutí; majitelé bývali buď zahnáni nebo sbiti, ze zástupu kolem stojícího každý bral si, co mohl utrhnouti, nic nestaraje se o zaplacení. Úlohy byly vyměněny; dříve poslouchal lid úřadů, nyní poslouchaly úřady lidu. Nikdo neodvažoval se zakročiti proti výtržníkům buď ze strachu, že bude potupen, poraněn nebo docela zabit, buď z přesvědčení, že lid dopouští se výtržností, poněvadž nemá co jísti, a vrátí se opět ku poslušnosti, jakmile tato příčina bude odstraněna. S bezpečností majetku zmizela i bezpečnost osoby. Kdo odvážil se brániti svého majetku, ten na místě byl zabit nebo až do smrti utýrán. Lid vedl si jako pravý despota, jenž zvůli svou pokládá za zákon a neúprosně trestá každého, kdo se jí vzepře.

Když otěže státní správy vypadly vládě z rukou, není s podivením, že na veřejném jevišti vyskýtali se podloudníci, pytláci, tuláci a nejrozmanitější zločinci v ohromných zástupech, kteří užívali tohoto hnutí, aby si naplnili kapsy a ukojili hnusné chtíče své. Tvořily se celé tlupy ozbrojenců, kteří přepadali zámky, kláštery i obydlí občanská a vymáhali na jich majitelích nejen obilí, nýbrž i peníze a věci drahocenné, při tom ani úkladné vraždy se neštítíce. Bouře tyto padají do téže doby, kde po celé Francii konaly se schůze volební. Hlas svobody zavzněl i do nejodlehlejších údolí a nejchudších chatrčí, kde lidé byli zvyklí jíti po svém denním výdělku a nestarati se o věci veřejného a státního pořádku. Lid bral již za dokonanou událost, co společným úsilím vlády a zástupců jeho mělo teprva býti provedeno. Slovo svoboda neznamenalo širokým vrstvám nic jiného než právo neplatiti daní, neodváděti posavadních vrchnostenských poplatků, kupovati potřeby své za laciný peníz a nebýti týrán od úřadův; ale o povinnostech k obci, státu a národu nechtěl nikdo ani slyšeti. Slovo rovnost neznamenalo než odstranění všech společenských i majetkových rozdílů; proto vypověděna jest válka nejen majitelům, nýbrž i majetku. Běda každému, jenž u rozvztekleného lidu upadl v podezření, že přímo nebo nepřímo přispěl ke drahotě potravin, ten ani na okamžení nebyl jist svým životem. Krvelačnost zmocnila se lidu, jenž mstil se za bídu, kterou nezavinil nikdo jiný než příroda sama.

Nejnebezpečnější vzpoury jsou vždy ty, které vznikají ve středu státního života, poněvadž živlů výstředních jest tam nadbytek a poněvadž na delší dobu ochromují všelikou činnost státní. Paříž byla pro veliké vzpoury jako stvořena. Hlad, zahálka, zištnost, loupeživost, strach před trestem byly pružinami k výtržnostem. Po ulicích hemžilo se lidí obličejů cizích v hadry oděných, obušky ozbrojených a všeliké ohavnosti schopných. Dle statistických výkazů bylo v Paříži 120.000 osob, které žily prací rukou svých ze dne na den. Aby mohly býti zaměstnány, bylo třeba, aby stát i soukromníci podnikali rozsáhlé práce, ale stát neměl peněz a soukromníci neměli důvěry a odvahy. Obrovské toto množství, jsouc bez práce a tudíž také bez výživy, nakloněno bylo ku povstání. Rozohněná obraznost jeho viděla všudy jen

své nepřátele, za takové prohlášena jest vláda, dvůr, král, staré zřízení státní; a pokud nepřátelé tito nebudou odstraněni, tak namlouváno hladovému lidu, nenadejde mu lepší doba. Nová náuka o rovnosti všech lidí pronikla i v nejnižší vrstvy společenské. O ní rozumovali lidé vědecky i politicky vzdělaní, o ní rozumovaly i třídy pracovné, každý podle toho, jak nejlépe se mu to hodilo. Bezpočetné revoluční brošury lily olej do ohně. Lidé, kteří nikdy nemyslili na to, co jest stát, co společnost, na jakých základech spoléhá, jakých obětí na jednotlivci žádá, počali podle běžných theorií rozbírati základy státu, a poněvadž jim bylo nésti jeho tíži, činili pokusy setřásti ji se sebe. Hladový lid podobá se divokému zvířeti, které vše ničí, co mu přijde do cesty. Pravda tato objevila se při srocení lidu, které událo se v Paříži při volbách do stavů generálních. Schůze voličské počaly se tam dne 21. měsíce dubna 1789. V jedné z těchto schůzi zámožný továrník Reveillon řekl prý, že dělník, mající ženu a děti, může žíti s 15 sous denně. Slova ta roznesla se po Paříži a způsobila v pracovných třídách neobyčejné pohnutí. Ze všech stran voláno; „Pojďme tam a zničme vše mečem a ohněm.“ Útok na dům Reveillonův přes odpor stráží se podařil, co bylo uvnitř, vše jest zničeno a spáleno, zlato, stříbro a hotové peníze ukradeny. Někteří z útočníků zalezli do sklepů, tam pili nazdařbůh ze sudů naplněných vínem nebo barvami, až se upili do smrti nebo zahynuli ve strašných bolestech. Konečně zakročilo vojsko, a po hrozném krveprolití — čítalo se 200 mrtvých a 300 raněných — pokoj jest zjednán a pořádek obnoven. Výtržnosť tato měla býti vládě pokynem, aby měla na vše pilný pozor, co by pracovné třídy mohlo roznítiti; ona však místo toho ponechávala štváčům volné pole.

Střediskem revolučního hnutí v Paříži byl Palais-royal. Tam agitátoři měli hlavní svůj stan, tam zasedali nejen ve dne, nýbrž i dlouho do noci, tam na vzájem se povzbuzovali a lid k činům násilným popopuzovali. Do místností těch policie neodvážila se vkročiti, poněvadž dům ten chráněn byl výsadami rodu Orleanského, jenž z něho bral značné důchody. Zde slovo bylo úplně svobodno, a obecenstvo, jež se v místnostech těch scházelo, bylo takové, že mu nešlo o užívání, nýbrž o zneužívání svobody. Dům tento, jenž byl středem nedovolené lásky, odvážné hry, zahálčivého života a politických brošur, vábil k sobě veškero ono obyvatelstvo bez kořenů, kterým veliká města jsou přeplněna, a které nemajíc ani zaměstnání ani domácnosti, žije jen pro zvědavosť nebo pro zábavu: jsou to denní hosté kaváren, navštěvovatelé heren, dobrodruzi a proletáři, ony ztracené existence, které to nepřivedly k ničemu v literatuře, ve vědě a umění, dále studenti, taháleči a šviháci, jimž všem každá změna a novota jest vítanou událostí. Lidí takových bylo prý na 40.000 duší. Místnosti Palais-royalu po celý den tak byly přeplněny, že by jablko k zemi nepropadlo. Zde konány řeči nejsmělejší, poněvadž nikdo nemusil se báti zodpovědnosti. Čím kdo více lál na vládu, na zřízení státní, na veřejné poměry, tím vděčnější měl posluchačstvo, tím hlučnějším odměňován byl potleskem. Zabiti, zapáliti, zničiti jsou nejobyčejnější výrazy všech řečníků, mezi nimiž Camille Desmoulins požíval největší obliby a pověsti. Mladík

tento byl pravým výkvětem své doby, vzdělaný, lehkomyslný a frivolní, schopný citů nejšlechetnějších a mrzkostí nejhnusnějších, tu horuje pro svobodu a lásku k člověčenstvu, tu opět v prach a bláto šlapaje drahocenné poklady tyto, jakmile překážely provedení politických jeho ideálův. V Palais-royalu každý zjev veřejného života býval probírán a barvami nejčernějšími vyličován, zvláště dobrý pozor měli na jednání shromáždění národního ve Versaillích. Poslanci, kteří se osmělili míti jiné mínění než vůdcové lidu, dáni jsou do klatby a hrozeno jim smrtí. D'Esprémenil bez mála byl by býval od lůzy zabit, arcibiskup Pařížský zachráněn byl jen rychlostí koní svých, biskup Beauvaisský nebezpečně poraněn byl do hlavy a jiní poslanci jinak byli potupeni nebo stýráni. Vláda nevěnovala revolučnímu tomuto ohnisku náležité pozornosti, čímž se stalo, že auktorita její v Paříži zmizela, a auktorita Palais-royalu na její místo vstoupila.

Výstřednostem lidu bylo lze jediné mocí brannou učiniti přítrž, ale i ta vyklouzla vládě z rukou. Nyní vymstilo se na vládě, že stavu třetímu zavřela přístup k místům důstojnickým. Prostý vojín a šlechtický důstojník byly dvě nepřátelské mocnosti v jednom táboře. Šlechtic opovrhoval nízkým rodem vojínovým, a vojín nenáviděl pyšného šlechtice. Také vojsko gardové, jindy chlouba a okrasa armády francouzské, rejdy revolučními všecko bylo rozryto. Dvě setniny jeho odepřely 23. června poslušnosť, za to zavřeny byly v kasárnách, ale 27. června porušily zákaz a o své ujmě odebraly se do Palais-royalu, kde od přítomných slavně jsou přijaty a vyčastovány. Od té chvíle každý den vedla je cesta do těchto pohostinských místností, aniž vláda osmělila se proti nim zakročiti. Touže dobou vešlo ve známosť, že mezi gardami utvořila se tajná společnosť, jejíž členové se zavázali nevykonávati žádného rozkazu, jenž by čelil proti bezpečnosti a prospěchu shromáždění národního.

Společnosť tato konala schůze v kasárnách, při nichž jednala o věcech politických a vydávala za tou příčinou tajné oběžníky. Jeden takový oběžník dostal se do rukou důstojníku královsky smýšlejícímu, a tím věc prozrazena. Z rozkazu plukovníkova jedenáct předních viníků vsazeno jest do vězení. Dne 30. června hodil někdo list do Palais-royalu. Jakýsi mladý člověk, vystoupiv na židli, nahlas jej četl. Psán byl jmenem zatčených vojínů, kteří dovolávali se pomoci. Hned stalo se shluknutí, zástup lidu vytáhl k vězení a vypáčiv dvéře osvobodil vězně. V tom okamžení přicválala setnina dragonův a za nimi setnina husarů s tasenými šavlemi. Lid chopil koně za uzdy a vojíni — zastrčili šavle do pochvy. Branná moc, místo aby proti výtržníkům zakročila, spíše k novým výstřednostem je povzbuzovala. Vojsko bylo zcela nespolehlivo, i musilo se s ním zacházeti velmi opatrně.

Za těchto okolností bylo především potřeba, aby dvůr a národní shromáždění v nejlepší žíly shodě a společným úsilím zasadily se o obnovení otřeseného pořádku státního. Ale dvoru brzo zželelo se, že v slabé chvíli dal svolení ke spojení všech tří stavův. Kdy by říše bývala uspořádána bez spolupůsobení dvořanů, vliv jejich na řízení státu byl by navždy zničen; proto rozsévali koukol nedůvěry mezi

králem a sněmem, aby v rozhodné chvíli mohli získati krále pro své záměry. Nespolehlivosť posádky Versaillské byla jim vítanou záminkou k soustředění větší moci vojenské a ke vzdálení nespolehlivých plukův. Maršál, vévoda Broglie jmenován 6. července vrchním velitelem vojska. Do Versaillí a okolí povolány pluky jazyka francouzského neznalé, na jejichž věrnosť a poslušnosť bylo lze spoléhati. Král domníval se, že vojsko to povoláno jest pro veřejnou bezpečnosť, a Necker nevšímal si, co se kolem něho děje, zcela pohřížen jsa v práce finanční, aby opatřil potřebné peníze a zpomohl nouzi o chleba. Dvůr zakrýval pravé záměry své starostí o veřejný pořádek, ale tajemné řeči, hrozby a sliby nevěštily nic dobrého. Rozvinutí tak veliké moci válečné neušlo pozornosti národního shromáždění. Což byla bezpečnosť králova ohrožena? A nehroziloli ani králi ani sněmu nebezpečenství, k čemu tolik vojska? Rozčilení bylo ohromné. Dne 8. července Mirabeau vystoupil na řečniště, aby řečí důtklivou upozornil na nebezpečenství, jež hrozí zemi, sněmu i králi. „Důvěra,“ pravil, „kterou způsobilo smířlivé chování královo, zmizela. Již veliké možství vojska obkličuje nás a ještě každým dnem přichází ho více; přichází ze všech stran; 30.000 jest ho rozloženo mezi Versaillemi a Paříží, a 20.000 se ho ještě očekává. Přípravy válečné bijí každému do očí a naplňují srdce všech trpkostí. Ještě nebylo dosti, že svatyně svobody poskvrněna byla vojskem, že dáno jest shromáždění národnímu neslýchané divadlo býti obklíčenu mocí vojenskou, která nebyla soustředěna k jeho bezpečnosti; ještě k útoku tomuto přidána jest hrubosť policie orientální.“ Ke konci tázal se, zdali rádcové královi uvážili následky těchto vojenských opatření? zdaž četli v dějinách národů, jak revoluce počínaly a jak končívaly? Zdaž znají, s jakou ošklivostí král patřil by na ty, kteří by roznítili požár spiknutí a snad i vzpoury, na ty, kteří by ho přiměli, aby proléval krev svého lidu, na ty, kteří by byli prvou příčinou přísnosti, násilí, trestů, jež by stihly množství lidí nešťastných? Proto navrhoval, aby králi podána byla uctivá adresa, v níž by žádali, aby vojsko kolem Versaillí a Paříže rozložené bylo odvoláno, a stráž obou měst aby svěřena byla národní obraně.

Druhého dne 9. července Mirabeau přinesl do sněmovny hotovou již adresu, která až na čtyři hlasy ode všech byla přijata: „Veličenstvo, vyzval jste shromáždění národní, aby vám důvěřovalo; tím jste přišel vstříc nejvroucnějšímu jeho přání. Přicházíme, abychom v lůno Vašeho Veličenstva uložili nejživější své obavy; kdy bychom my byli jejich předmětem, kdy bychom byli tak slabí, že bychom se strachovali sami o sebe, dobrota Vaše milostivě by nás upokojila, a třeba by nás pokárala, že o úmyslech Vašich jsme pochybovali, přece by obavy naše vyslechla, příčiny jejich odstranila a nižádné nejistoty o postavení národního shromáždění neponechala. Avšak, Veličenstvo, my neucházíme se o Vaši ochranu, tím bychom uráželi Vaši spravedlnosť; my chováme obavy a ty, právem osmělujeme se to říci, souvisí s největším vlastenectvím, s blahem našich voličů, s veřejným pokojem, se štěstím milovaného mocnáře, který, urovnávaje všem cestu k blaženosti, zasluhuje, aby po ní sám kráčel bez překážky.“ Vylíčiv, že národ miluje krále svého láskou neskonalou, a že jen zlí rádcové sejí koukol rozkolu mezi krále a lid,

pokračuje: „Nebezpečenství, jež hrozí z pohybů vojska, jest doléhavé, obecné, přesahuje všeliké výpočty lidské moudrosti. Nebezpečenství hrozí venkovu. Poněvadž strachuje se o naši svobodu, neznáme uzdy, která by ho mohla zadržeti. Již pouhá vzdálenosť vše zvětšuje, obavy zdvojnásobňuje, přiostřuje a otravuje. Nebezpečenství hrozí hlavnímu městu. Jakým okem hladový a bídu trpící lid bude patřiti na vojsko vida, ano poslední zbytky potravy mu odnímá? Přítomnosť ozbrojené moci bude rozpalovati, pobuřovati a rozněcovati obecné kvašení, a prvý násilný čin vykonaný pod záštitou policie může býti počátkem neskonalého neštěstí. Nebezpečenství hrozí vojsku samu. Vojíni francouzští, kdy by přiblížili se ohnisku veřejných rozprav a brali podíl jak v náružívostech tak i v prospěchu lidu, mohli by se zapomenouti, že přísahou stali se vojíny, a mohli by se rozpomenouti, že přírodou stali se lidmi. Nebezpečenství hrozí prácem, které jsou prvou naší povinností a které jen tehdy budou míti úplný výsledek a pravé trvání, budouli národové přesvědčeni, že jsme byli svobodni. Ostatně jest v náružívých pohnutích nakažlivá moc; jsme pouze lidí, nedůvěra k nám samým, obava, že bychom zdály se slabými, mohly by snadno zahnati nás za cíl; budeme obléháni radami násilnými a přemrštěnými, a chladný rozum, pokojná rozvaha nedávají svých výpovědí uprostřed bouří, nepořádkův a scén povstaleckých. Nebezpečenství jest ještě mnohem větší, suďte o jeho rozměrech podle obav, které nás přivádějí k Vám. Veliké převraty měly mnohem menší příčiny, více než jedna událosť, jež stala se osudnou králům a národům, počala způsobem méně děsným a hrozným. Nevěřte těm, kteří lehkomyslně mluví o národu a nedovedou Vám ho jinak vylíčiti nežli podle vlastních svých názorů: tu jakožto nestydatý, vzpurný, ke spiknutí náchylný, tu opět jakožto podajný a ochotný skloniti šíji svou pode jho, jež na něj chtějí vložiti. Oba tyto názory jsou nepravé. Jsme stále ochotni Vás poslouchati, poněvadž rozkazujete jmenem zákonův, ale právě věrnosť naše nařizuje nám odpor tento. Veličenstvo, zapřísaháme Vás jmenem vlasti, Vašeho blaha a Vaší slávy, pošlete vojsko na místa, odkud Vaši rádcové je povolali; pošlete nazpět dělostřelectvo určené, aby chránilo hranic našich; pošletete nazpět vojsko cizí, tohoto spojence národa, kterého platíme, aby bránil našich krbů rodných a ne aby jich znepokojoval. Vaše Veličenstvo vojska nepotřebuje. Co by mohlo přiměti panovníka zbožnovaného od 25 milionů Francouzův, aby kolem trůnu svého s velikým nákladem postavil několik tisíc cizincův? Uprostřed svých dítek silen jest láskou jejich. Poslanci národa povoláni jsou, aby s Vámi pojistili vznešená práva královská na nezvratných základech svobod národních. Moc, kterou srdce všech Vám odevzdávají, jest nejčistší a jedině nepodvratná; jest jen spravedlivou náhradou za Vaše dobrodiní a nesmrtelným údělem panovníků, jimž budete vzorem.“

Ale Ludvík XVI. byl již získán pro záměry dvora, jenž nezamýšlel nic jiného, než aby rozehnal sněm a učinil ústavnímu dílu náhlý konec. Proto král chladně přijal adresu, která po četné deputaci byla mu odevzdána, a odpověděl, že v nynějších okolnostech jest mu užiti prostředkův, aby zachoval pokoj a bezpečnosť hlavního města a okolí jeho. Kdy by však stavům generálním přítomnosť vojska byla obtížna,

že jest ochoten převesti je do Noyona nebo do Soissonův, on pak že odebéře se do Compiegne, aby zachoval spojení se sněmem.

Státní převrat ustanoven jest na den 11. měsíce července. Král, dav k němu své svolení, převzal za něj také zodpovědnosť. Necker hned po sedění královském dne 23. června zadal za propuštěnou; tehdáž byla mu odepřena. Nyní byl na překážku a musil stůj co stůj býti odstraněn. Právě chtěl zasednouti ke stolu, když mu doručen od krále lístek, jímž nařizuje se mu, aby bez prodlení opustil říši. Poobědvav vstoupil s chotí svou do kočáru, jako by chtěl si vyjeti na procházku, i odebral se nejprve do Brusselu a odtud do Švýcar, kde teprv dověděl se, že jest zbaven místa svého. S ním padli i ostatní ministři. V novém ministerstvě přední místa zaujímali: Broglie, Foulon, Breteuil, vesměs přívrženci starého zřízení.

Tajemné zvěsti, které přicházely z Versaillí o pohybech vojska, o válečných opatřeních a nepřátelských záměrech vlády proti shromáždění národnímu, způsobily v Paříži ohromné rozčilení myslí. V městě samém na poli Martově rozloženy byly tři pluky pod velením generála Bensevala — příliš málo k tomu, aby obrovské množství udržely na uzdě, a příliš mnoho k tomu, aby rozbouřené náruživosti ještě více rozpálily. Kal společnosti lidské, jenž v dobách pokojných dlí na dně jejím, odkudž jen za zvláštních příležitostí jednotlivé bubliny se vynořují, náhle všechen objevil se na povrchu. Ulice Pařížské hemžily se lidmi nejpodivnějšího vzezření, skrývajícími pod rouškou svobodomyslnosti a vlastenectví hrabivosť, loupeživosť, pomstychtivosť a jiné nekalé chtíče a náruživosti. Zjednaní štváči popudlivými řečmi rozmnožovali obecné kvašení. Odpoledne dne 12. července roznesla se po Paříži zpráva, že Necker jest propuštěn. Byla neděle a lid skoro všechen na ulici. Zděšení nevýslovné zmocnilo se veškerého obyvatelstva. Paříž podobala se sopce, v jejíchž hlubinách to po delší dobu dunělo; nyní nastal výbuch. V Palais-royalu Camille Desmoulins vystoupil na židli a oznámiv shromážděným zástupům, že dvůr zamýšlí novou noc Bartolomějskou, vyzval je, aby se ozbrojili, a na důkaz, že jsou přátelé svobody, aby se označili zevnějším znamením. Proto utrhl s nejbližšího stromu zelený list a zastrčil si ho za klobouk, všichni pak následovali příkladu jeho. To byl počátek pověstné trikolory francouzské. Barva zelená byla brzy odložena, poněvadž byla vyvolenou barvou královské větve Artois, i nahrazena jest barvami města Paříže, červenou a modrou. O několik dní později k návrhu Lafayettově připojena k barvám předešlým barva bílá, odznak staré monarchie, na znamení, že národ a král jsou za jedno.

Slova Desmoulinsova byla heslem vzbouření. Zvony bily na poplach, lid udeřil na krámy zbrojířské, aby opatřil si zbraň. Brány městské jsou vypáčeny a spáleny, clo dovozné zrušeno, a obec tím připravena o nejdůležitější pramen svých důchodův. Na znamení smutku divadla a taneční síně zůstaly zavřeny, poprsí pak Neckerovo a vévody Orleanského u vítězoslávě nošena jsou po Paříži. Mezi tím řadové vojsko v šiku válečném postoupilo až na náměstí Ludvíka XV. Jak zněly rozkazy z Versaillí, nelze zjistiti, ale dvůr nechtěl bez pochyby sáhnouti k nejkrajnějším prostředkům. Dovedl hroziti a drážditi, ne však jednati.

Prvá srážka mezi vojskem a lidem stala se blízko náměstí Vendômského. Lid počal házeti po vojsku kamením a sklenicemi; tu vrchní vůdce Benseval dal rozkaz knížeti Lambescovi, aby vtrhl do zahrady Tuillerijské, kde shromážděno bylo veliké množství lidu. Ač vojsko vedlo si šetrně, přece událo se několik poranění, která vyhlašována jsou za hrozné krveprolití. Rozvzteklený lid odhodlán byl k nejhoršímu, za to vojsko po prvém tomto rozběhu zůstalo nečinné. Ryk válečný, volání po pomstě, jednotlivá přepadání vyplnily ostatek toho dne. Po bouřlivém dni následovala hrozná noc. Ozbrojení zbojníci procházeli se ulicemi Pařížskými drancujíce domy těch, kteří pokládáni jsou za nepřátely národa a chodíce dům od domu volali: „Zbraň a chléb!“ Pokojní občané zavírali se ve svých domech chvějíce se o sebe a o své milé.

Následující den náležel nejnižším třídám lidu, zbojníkům a loupežníkům, kteří drancovali vinné sklady a pekařské krámy, nikde nenalézajíce odporu, poněvadž zákony a úřady pozbyly všeliké vážnosti a moci. Nemělali Paříž státi se kořistí těchto nekalých lidí, bylo svrchovaně potřebí zorganisovati na rychlo moc, která by pokojným a pracovitým občanům poskytovala dostatečné ochrany a bezpečnosti. V úkol ten uvázali se voličové Pařížští. Ti scházeli se i po zahájení stavů generálních na městské radnici, aby jednání sněmu kontrolovali, a byloli by třeba, i zvláštními adresami na ně působili. Ve schůzi své dne 11. července voličové usnesli se požádati sněm, aby pro Paříž zřízena byla národní obrana, na kterou již dříve bylo pomýšleno. Z rána 13. července voličové konali opět schůzi, v níž ustavili se jako nové městské zastupitelstvo; zároveň pak vyzvali všech 60 sekcí městských, aby z usedlého občanstva vybráno bylo 50.000 mužů, jimž by svěřena byla starosť o bezpečnosť města. Ještě v týž den s rychlostí Pařížanům vlastní zřízena jest značná branná moc, která byla s to, aby zabránila nejhorším výstupům.

Ale také nízké třídy lidu byly částečně již ozbrojeny. Nová moc vojenská skládající se z občanů měla za účel ochranu zákonův a státního pořádku, ale ozbrojený lid nízký směřoval ku podvrácení všeliké auktority a k zavedení beztrestnosti pro nejhrubší násilí. Třídy nemajetné povstávaly nepřátelsky proti majetným; prozatím však mezi oběma zachováváno příměří, poněvadž oběma hrozil společný nepřítel — stoupenci starého zřízení.

Přiblížil se osudný den 14. července. Z rána zástup lidu sesílen jsa několika prapory gard francouzských dal se z Palais-royalu na pochod k Invalidovně. Na poli Martově stály 3 pluky vojska a v domě samém velitel měl po ruce silné oddělení jízdného dělostřelectva. Jediný výstřel dostačil, aby nezřízené množství rozprchlo se na vše strany, ale krátce před příchodem lidu bylo vojsko s toho stanoviště odvoláno. Lid bez překážky přitrhl až před Invalidovnu. Náčelník zástupu vyzval velitele, aby mu vydal uloženou tam zbraň, což on po některém zdráhání učinil; 28.000 pušek a 20 děl dostalo se povstalcům do rukou.

Lid byl ozbrojen, co teď počíti? Jedni radili táhnouti na Versaille, druzí smělejší chtěli udeřiti na vojsko v širém poli. Co ještě rokováno, zavzněl hlas: „Vzhůru na Bastillu!“ Slova tato působila na

podrážděný lid silou elektrickou. Konečně nalezen předmět, na němž rozbouřené množství mohlo ochladiti svůj vztek. Rychlostí blesku rozneslo se heslo to po celé Paříži, všudy voláno: „Pryč s Bastillou!“

Od té doby, co Bastilla proměněna byla ve státní vězení, stala se předmětem nekonečné nenávisti, nikdo bez hrůzy a vnitřního zachvění nevyslovil jmena jejího. Proto voličové Pařížští uložili poslancům svým, aby žádali za její odstranění. Jako příšera stála tvrz tato uprostřed Paříže. Děla ve střílnách mohla každou chvíli vychrliti spoustu a záhubu na město. Bastilla obehnána byla hlubokým příkopem, přes nějž vedl padací most, zdi její přes 12 metrů vysoké a několik metrů tlusté, opatřeny byly osmi věžmi; bez pravidelného obléhání nebylo lze jí dobyti. Rozbouřené množství vedeno jsouc gardovým poddůstojníkem Héliem, národním brancem Hulinem, sládkem Santerrem a Maillardem, přitrhlo asi o 10. hodině před Bastillu. Posádka tvrze byla slabá, záležela toliko z 82 invalidů a 42 Švýcarů, a nad to velitel jejich Delaunay, muž nad míru dobromyslný, nařídil jim, aby proti zbloudilému lidu neužívali násilí, pokud nebude na ně učiněn útok. Na prvé vyzvání kázal odstraniti ze střílen děla, přijal vyslance městského domu, dovolil jim prohlednouti si Bastillu až na cimbuří, ano nedovolil užiti zbraně, když útočníci zmocnili se prvého mostu. Teprve když strojili se udeřiti na druhý most, oznámil, učiníli útok, že odrazí násilí násilím. Rozjařené množství nedalo se držeti; v tom zavzněl z tvrze výstřel, a mnozí zaplatili smělost svou životem. Ještě několik rázných výstřelův, a lid sotva by se byl odvážil nového útoku. Ale posádka pozbývala mysli. Delaunay domnívaje se, že tvrze neubrání, chtěl prý ji vyhoditi do povětří, ale vlastními lidmi zdržen byl od činu toho. Ještě nechtěl o vzdání ani slyšeti, konečně k doléhání posádky k němu svolil. Na hradbách vztýčen jest bílý prapor a otvorem mostovým spuštěn lístek, na němž bylo napsáno, že obhajci vzdají se pod podmínkou volného odchodu. Ještě výminky kapitulace nebyly ujednány, když obhajci Bastilly, ničím nejsouce donuceni, vytáhli most a dobrovolně otevřeli oblehatelům dovnitř přístup. Náčelníci povstání snažili se zabrániti ukrutnostem, ale lid, puzen jsa jen sprostými náruživostmi, vrhl se na ubohé invalidy, některé pobil, ostatní zajal a poslal do městského domu. Delaunay, opouštěje Bastillu, poraněn jest do pravého ramene. Když přišli do ulice sv. Antonína, každý domníval se míti právo rváti ho za vousy a nelidsky ho týrati. Kolem něho křičeno: „Zabte ho! Na svítilnu s ním! Přivažte ho koni na ohon!“ Delaunay, aby zkrátil muka svá volal: „Zabte mě, zabte mě,“ a oháněje se rukama i nohama kolem sebe, udeřil jednoho z přístojících do břicha. V tom okamžení probodnut jest bodákem. Rozvzteklené množství křičelo: „Národ žádá si hlavy jeho, aby každý mohl ji viděti.“ Chlap, který udeřen byl do břicha, vyzván jest, aby mrtvole uřízl hlavu; poněvadž šavlí to nešlo, vytáhl z kapsy nůž a oddělil jím hlavu od trupu. Jako ve vítězoslávě nosena hlava Delaunayova po městě.

Flessellesa, staršího kupců (prévôt des marchands) a předsedu voličů v městském domě, stihl týž osud jako Delaunaya, poněvadž byl v podezření, že Delaunaye vybízel k odporu, a že ozbrojení lidu činil překážky.

Dobytí Bastilly bylo prvým velikým vítězstvím lidu nad starou monarchií. Když prvé rozčilení minulo, útočníci ulekli se vlastního díla svého nevědouce, zda již v nejbližších okamženích nezastihne jich trestající spravedlnosť. Brzy však pominul strach jejich, a když viděli slabosť vlády a malomyslnosť královu, s hrdostí hlásili se k činu svému. Národ francouzský, všecek jsa zmámen tolikerými událostmi, prohlásil útočníky Bastillské za reky svobody, ač na nich nebylo ani vlásku rekovného. Bastilla jest v několika dnech zbořena a se zemí srovnána; městská rada a národní shromáždění schválily čin ten. Ale co lid v obrazotvornosti své si představoval, toho v temných kobkách těch nenalezl — politických mučedlníků tam nebylo. Obyvatelstvo její záleželo ze sedmi zajatých, pěti zločinců a dvou šílenců, kteří puštěni jsou na svobodu. Vláda Ludvíka XVI. pykala za hříchy dob předešlých.

Samozvané zastupitelstvo městské docházelo u lidu jen potud poslušnosti, pokud hovělo jeho choutkám. Utracení prvého jeho předsedy Flessellesa nejlepším jest důkazem, jaké vážnosti požívalo. Po zavraždění Flessellesa zvolilo si za starostu (maira) váženého Baillya a za vůdce národní obrany markýza Lafayetta, tehdáž nejoblíbenějšího muže ve Francii. Ale vztek lidu tak brzo se neukojil, a městské zastupitelstvo němělo prostředkův, aby ho přivedlo ku pokoji. O několik dní později Foulon, jeden z ministrů státního převratu, a zeť jeho Berthier padli lidu do rukou; onen u Fontainebleau, tento u Compiegne. O Foulonovi rozšířena byla pověsť, že prý řekl, že lid nestojí za více než jeho koně, a nemáli chleba, aby žral seno. Nešťastný stařec přiveden jest 22. července do Paříže, maje na hlavě otýpku sena, na krku věnec z bodlákův a ústa plná trávy. Nadarmo městský úřad nařídil, aby odveden byl do vězení, nadarmo Lafayette přimlouval se u lidu, aby ponechal právu přirozený průchod — v tom ozval se z množství hlas: „K čemu souditi člověka, jenž již přes třicet let jest odsouzen!“ Foulon pověšen jest na svítilnu. Dvakráte šňůra s ním se utrhla a dvakráte spadl na dláždění, konečně jest mu hlava uražena a na píku nastrčena. V tu chvíli Berthier přiveden jest z Compiegne. Ač neměl na sobě jiné viny, než že byl zetěm Foulonovým, měl býti tolikéž pověšen. Vida, že je ztracen, vytrhl jednomu z vrahů pušku a bránil se tak dlouho, až jeden vojín šavlí rozpáral mu břicho. Hlava a srdce jeho noseny jako vzácná kořisť do Palais-royalu, odkud pak hozeny jsou na ulici. Takovýmto způsobem počal lid vykonávati panství své.

Národní shromáždění bylo událostmi Pařížskými překvapeno. Z válečných příprav, jež kolem sebe vidělo, právem mohlo souditi, že naměřeny jsou především proti němu a pak proti každému, kdo by se ho chtěl zastati. Bouře Pařížská rázem proměnila situaci. Sněm obávaje se, že by mohl býti násilím rozehnán, prohlásil se za permanentní, a zvěděv, co se děje v Paříži, vyslal ke králi deputaci žádaje, by odvolal vojsko. Král odpověděl, že nemůže učiniti v opatřeních žádné změny. Když z Paříže vždy horší a horší zvěsti přicházely, nová deputace vyslána jest ke králi, ale nepochodila lépe. „Trýzníte srdce mé,“ pravil k ní král, „líčíce mi útrapy Paříže. Jest nemožno věřiti, že rozkazy, jež dal jsem vojskům svým, jsou toho příčinou. Znáte odpověď, kterou jsem dal předešlé deputaci, nemám, co bych k ní při-

pojil.“ Bylo již pozdě na noc, když deputace se vrátila, proto třet deputace odložena jest na zítřek.

Na dvoře královském měli 14. července veliký svátek, neboť všichni domnívali se, že ústavní komedie v několika hodinách vezme za své, a zlaté časy staré monarchie že se vrátí opět. Vojíni častováni jsou vínem, a vévodkyně Polignacova dávala důstojníkům skvělou hostinu, při níž pronášeny smělé řeči proti národnímu shromáždění. Že by Bastilly, která v dobách předešlých vítězně vzdorovala i vojskům řadovým, zmocnil se lid, nic z umění válečného neznající, to z hodovníků nikomu ani na mysl nepřipadlo. Veselí dne proměnilo se ve zmatek a zármutek, když večer události Pařížské vešly v obecnou známosť. Každý pomýšlel jen na vlastní svou bezpečnosť, nikdo na bezpečnosť královu. Rádcové státního převratu rozprchli se na všechny strany, ponechávajíce králi odpovědnosť za své neblahé rady a činy.

Ludvík XVI. byl odebral se již na lože, když přišly zprávy o událostech Pařížských. Nikdo nechtěl rušiti nočního klidu králova, ale vévoda Larochefoucauld-Liancourt, komorník a důvěrný přítel jeho, nechtěl zatajiti mu nebezpečenství, ve kterém se ocitl. Vstoupiv do ložnice, vylíčil králi události, kterých sám byl očitým svědkem. Král sprásknuv ruce zvolal: „Ale to jest vzpoura (mais c'est une révolte).“ „Ne, Veličenstvo!“ odpověděl Liancourt, „to jest revoluce (non, Sire, c'est une revolution).“

Král, opuštěn jsa od svých ministrův a nemoha spoléhati ani na vojsko ani na lid, ocitnul se v postavení velmi nesnadném. Již pouhé pomyšlení, že by z rozkazu jeho krev lidská mohla býti prolita, naplňovalo mysl jeho hrůzou a zděšením. Proto jak z přirozené náklonnosti tak k radě svých věrných nastoupil cestu smířlivosti.

Z rána 15. července sotva se sněm sestoupil, vyslána jest ke králi nová deputace. Mirabeau propouštěl ji na cestu s těmito slovy: „Dobře, řekněte králi, že hordy cizinců, jimiž jsme obklíčeni, obdrželi včera návštěvu princův a princezen, milostníkův a milostnic, jejich celování a povzbuzování a jejich dary; řekněte mu, že celou noc cizí pochopové, přesyceni jsouce vínem a zlatem, v bezbožných zpěvech svých předpovídali pokoření Francie, a hanebná přání jejich že volala po zničení národního shromáždění; řekněte mu, že ve vlastním paláci jeho dvořané tančili při zvucích barbarské té hudby, a že taková byla příprava k noci Bartolomějské.“ Deputace chtěla se právě odebrati do paláce královského, když přiletěla zpráva, že král sám přichází do sněmovny beze stráže a bez průvodu. Shromáždění národní propuklo v jásot. „Počkejte,“ zvolal Mirabeau vážně, „až král oznámí nám své dobré úmysly. Přijměmež krále s chladnou úctou v bolestné této době. Mlčení národů jest poučením králův.“ Shromáždění národní zachovalo se dle této rady. V tom král, provázen jsa toliko dvěma svými bratry, objevil se ve sněmovně. Vylíčiv slovy jednoduchými, ale tklivými, že jest za jedno se svým národem, že důvěřuje národnímu shromáždění a že nepřeje si ničeho, než aby mu pomáhalo v neblahé této době pojistiti štěstí a blaho Francie, oznámil, že dal rozkaz, aby vojsko vzdálilo se od Paříže. Potlesk, jenž zavzněl sněmovnou, a nadšení, jež zmocnilo se shromážděných, prýštily se z přesvědčení, že nová moc,

moc lidu Pařížského, jest společným jich nepřítelem, a nebudeli v čas sevřena v patřičné meze, že veta bude po státním i společenském pořádku. Připomenouti sluší, že král při této příležitosti po prvé užil slova shromáždění národní; stavové generální byli i formálně odstraněni. Když král opustil sněmovnu, sněm doprovázel ho do paláce. Smír mezi králem a sněmem byl učiněn, bylo třeba ještě smířiti se s Paříží. Sněm, aby přispěl k utišení myslí a zjednání pokoje, uzavřel vyslati do Paříže četnou deputaci. Skládala se z 88 členův a odebrala se ještě toho dne do hlavního města, kde bylo ještě obecné zděšení.

Lid Pařížský žádal si viděti svého krále, a Ludvík XVI. neodvážil se odporovati. Dne 17. července vydal se na cestu do Paříže, která na něj učinila dojem nezapomenutelný. Než tu cestu nastoupil, dal se zaopatřiti svátostmi umírajících, rozloučil se jako na vždy se svou rodinou a učinil opatření pro případ, že by byl zavražděn. Před branou městskou Bailly uvítal krále slovy: „Přináším Vašemu Veličenstvu klíče dobrého města Paříže; jsou to tytéž, jež odevzdány byly Jindřichovi IV. Ten nalezl svůj národ, zde národ nalezl svého krále.“ Cesta od brány až do městského domu trvala půldruhé hodiny. Ozbrojené davy tvořily špalír, ale z příchodu králova nikdo nejevil radosť, zamlklé ticho bylo všudy, kudy bral se Ludvík XVI; teprva v městském domě, když objevil se na balkoně, maje kokardu na klobouce, lid propukl v nadšené volání: „Ať žije král!“ Předseda shromáždění voličského oslovuje krále pravil, že královský trůn není nikdy bezpečnější, než když základem jeho jest láska a věrnosť národův. Král hluboce jsa dojat, nemohl pronesti více než slovo: „Národ můj může vždy na mne spoléhati.“ Všechny změny, jež staly se v předešlých bouřlivých dnech, došly nyní schválení královského. Necker, jehož propuštění bylo konečnou příčinou bouří těchto, povolán opět do ministerstva. Návrat jeho do Paříže podobal se průvodu vítězoslavnému. Sněm vyslal mu vstříc četnou deputaci, pozval ho do svého středu a mluvil k němu s největší úctou; i král a královna prokazovali mu zvláštní pozornosť. I jiný silnější muž byl by sotva v slastném tomto spojení zachoval rovnováhu mysli a střízlivý úsudek, Necker podlehl mu zúplna. Zapomněv, jak měnivá jest přízeň lidu, domníval se, že slovo jeho dostačí, aby vlny obecného rozčilení se utišily. K řízení Francie bylo třeba pevné vůle, státnického důmyslu, obzvláštního taktu a rázného činu, a toho všeho se jemu nedostávalo. On nedovedl ani výstřední živly zkrotiti ani zámožné třídy sebevědomím naplniti ani ve sněmovně pevnou stranu monarchickou zorganisovati, nýbrž potácel se nerozhodně sem a tam, až pozbyl úcty a vážnosti všech a zmizel posléze z veřejného života, a nikdo ho neželel i nepohřešoval.

Zatím co Necker jako vítěz ze Švýcarska vracel se do Francie, rádcové královi a někteří členové rodu královského rozutíkali se na všechny strany. Pokud tyli z přízně královské, ubezpečovali krále svou neskonalou věrností a oddaností, když však přišla hodina nebezpečenství, kde slova změniti se měla v činy, opustili krále, o nic jiného se nestarajíce než o vlastní svou bezpečnosť.

VII. Stát středověký se zřítí.

Když spůsobem tak násilným auktorita vládní v Paříži byla podvrácena, není s podivením, že moci od ní odvozené ztratily úplně svou působivosť. Intendanti, úředníci soudní, političtí a městští, všichni posavadní strážcové veřejné bezpečnosti přestali konati své povinnosti vidouce, co znamená býti věren svému povolání. Všechna odvětví státní moci byla zničena, společenské svazky zpřetínány, rodiny rozervány, tak že se zdálo, jako by Francie rozpadnouti se měla v atomy, z nichžto povstala. Všeobecná nejistota rozhostila se po zemi. Dle příkladu města Paříže ve všech obcích zvolena nová zastupitelstva, improvisována národní obrana, a jim připadl úkol starati se o veřejný pořádek a bezpečnosť. Zbraň vydávaly jim úřady vojenské, a kde toho odepřely, tam zbrojnice jsou vydrancovány. V několika nedělích stát připraven o 40.000 pušek. Noví úředníci neměli chuti zakročovati proti výtržníkům, cítíce se na svých místech jako na podkopu, jenž každou chvíli mohl s nimi vyletěti do povětří. Když orgány bezpečnosti zastavily činnosť svou, zloději, loupežníci a ničemové všeho druhu objevili se ve veřejnosti šířice strach a hrůzu po městech i po krajinách. Život i majetek byl jim vydán na milosť i nemilosť. Ve Štrassburce zástup otrhanců udeřil na radnici městskou a spustošil ji; městský archiv jest vydrancován a nejdůležitější listiny spáleny. Podobné výstupy udály se v Maubegi, v Roueně, Cherbourgu, kde spiklenci veřejnými plakáty oznámili úmysly své, aniž moc státní neb obecní osmělila se učiniti proti nim potřebná opatření. Skoro každé město mělo podobné bouře, v nichž obec i jednotlivci brali veliké škody. Všudy mužové usedlí a pořádku milovní z veřejného života ustupovali, ponechávajíce volnosť několika štváčům, kteří nevidomý lid vedli jako na provázku. Před pomstou jejich nebyl nikdo jist. V Troyesech Huez, starosta toho města, muž dobročinný a neporušený, spůsobem barbarským jest až k smrti utýrán, v Caeně pak v Normandii major Belsunce jest na kusy roztrhán, a jedna žena snědla srdce jeho.

Výtržnosti tyto zastavily život obchodní. Nikdo nechtěl obilí své vézti na trh ze strachu, aby nebyl o ně oloupen. Z toho vznikla v zemi ještě větší bída, než prve již byla. To obecný lid nechtěl pochopiti; po rozumu jeho příčinou nouze byli překupníci, jimž milejší bylo, zmíralli lid hlady, než aby prodali obilí za levnější peníz. Každý, kdo měl obilí na skladě, pokládán byl za nepřítele národa, proti němuž mělo se zakročiti tresty nejpřísnějšími. Při největším úsilí vlády a městské rady Paříž mívala sotva na jeden den zásob; bylli dovoz přerušen, hlavní město ocitlo se na pokraji hladu. Že za takových okolností daně a poplatky státní nebyly odváděny, a že úřady neodvažovaly se vymáhati jich, leží na snadě. Kdo by také chtěl vydávati v nebezpečenství život svůj pro zachování fiskálních zákonů, když stát neměl moci chrániti svých zřízencův? V obyčejných pokojných dobách stát neúprosně vymáhá své pohledávky, proto byl teď mezi prvými, jemuž bylo nésti zlé následky národního tohoto hnutí. Sám Necker vyznal 7. srpna 1789 národnímu shromáždění, že v nesčíslných místech

vybírání daní jest zastaveno, ve východních krajinách podloudné dovážení soli a tabáku že děje se veřejně na vozích, a generální výběrčí že jsou na mizině i nemohou dostáti svým závazkům. Sedláci nejen že přestali platiti daně, oni útočili také na zámky svých pánů, nemilosrdně pustošíce a vraždíce vše, co jim padlo do rukou. Ani kláštery, k nimž ještě nedávno se zvláštní úctou pohlíželi, neušly jejich vzteku. V krátkém čase četná sídla panská, která se ještě nedávno pyšně k nebi vypínala, proměněna jsou v ssutiny, a listiny, znějící na úvazky poddanské, zničeny jsou v plamenech. Selská válka tato nejlítěji zuřila na jihu, na východě a na severu, kdežto na západě ve Vendeji a Bretagni mezi šlechticem a sedlákem dosud nejlepší byla shoda. Šlechtici stali se psanci, pro něž ve Francii nikde nebylo útulku. Nově zřízená národní obrana osvědčila se právě tak nedostatečnou k zastavení těchto bouří jako dřívější moc státní.

Co po Francii zuřily náruživosti zrovna zvířecké, co konány v zemi ukrutnosti, které připomínaly činy Hunnův a Vandalů, shromáždění národní ve všem pohodlí, jako by kolem něho vše bylo v nejlepším pořádku, rokovalo o právech občana a člověka vůbec, jež měla postavena býti v čelo ústavní listiny. Po ochromení moci vládní bylo ono jedinou od celé říše uznávanou auktoritou, k němuž všichni lidé dobré vůle obraceli zraky své očekávajíce, že rázně zakročí proti výtržníkům, že porušený pořádek veřejný obnoví, že vadám státním zpomůže, a že stát na takových základech uspořádá, jak by s duševními a hmotnými prospěchy národa francouzského nejlépe se snášelo. Ale národní shromáždění nepostihlo významu bouří těchto. Nejen že výtržností Pařížských neodsoudilo a proti pachatelům nezakročilo, nýbrž zřídilo zvláštní komisi, aby vyšetřila pikle ministrův, a pochválilo vítěze Bastillské prohlašujíc, že zachránili Francii, a vynášejíc ctnosti lidu, že jest velikomyslný, spravedlivý a útrpný, a prolévalli lidskou krev, že to učinil jen z nedopatření nebo z podrážděnosti. Ano Barnave, když někteří poslanci nad zavražděním ministra Foulona a zetě jeho Berthiera vyjádřili svou nevoli, řekl prý, že jest otázka, zda prolitá krev byla také čistá. Při takové náladě mysli bylo více než pochybno, zda shromáždění národní jest spůsobilé rozbouřené náruživosti utišiti a rozrušený pořádek obnoviti. Poslanci stavů privilegovaných s vnitřní zálibou pohlíželi na zmatky tyto, očekávajíce od nich obrat ve prospěch svůj, a poslanci stavu třetího nebyli mezi sebou svorni. Jedni, horujíce pro zásady volnosti, rovnosti a přirozených práv člověka, činili vládě opposici, poněvadž nezasazovala se dosti horlivě o jejich provedení, druzí, očekávajíce blaho Francie od zřízení republikánského, byli nepřáteli monarchie, třetí konečně, ač uznávali, že výkonná moc potřebuje sesílení, báli se podporovati vládu, aby neupadli u lidu v nemilosť a nebyli prohlášeni za aristokraty. Z počátku slovem aristokrat rozuměli se členové obou stavů privilegovaných, nyní osudný název ten rozšířen jest i na všechny lidi stavu třetího, kteří rodem, duchem, jměním, postavením a vzděláním od nízkých davů se lišili. V národním shromáždění zastanci řádů zastaralých a většinou již nepotřebných a zastanci abstraktních theorií státních, o jejichž potřebě a prospěšnosti zkušenosť nic nepovídala, stáli nepřátelsky proti sobě, za to mužů

praktických, s potřebami lidu a státu obeznámených bylo tam poskrovnu, a nad to hlasů jejich nebylo v dostatečné míře šetřeno.

Když ve Versaillích připravoval se státní převrat a v Paříži rozčilení lidu nabývalo nebezpečných rozměrů, Lafayette učinil dne 11. měsíce července 1789 ve sněmě návrh, aby ústavě předesláno bylo prohlášení práv občana a člověka vůbec, řídě se v tom příkladem severních obcí amerických, které v čelo své ústavní listiny postavily prohlášení práv občana; zapomněl však, že Francie byla státem s tisíciletými zvyky a předsudky, spletitými poměry společenskými, uznanými právy a historickými tradicemi, kdežto severní obce teprve v právní stát vyrůstaly. Návrh ten odevzdán jest 14. července výboru ústavnímu, aby o něm podal dobré zdání své. To stalo se 27. června, a národní shromáždění ustanovilo rokování o právech občana a člověka vůbec na den 1. srpna 1789.

Přede vším měla rozhodnouti se otázka, máli prohlášení práv lidských vypracování ústavy předcházeti nebo po něm následovati. Malouet upozornil, že ve veliké říši jest především nutno, aby lidé závislí znali spíše hranice své svobody než její rozsah, poněvadž jsou spíše nakloněni zapomenouti na své povinnosti než na svá práva, poněvadž každý člověk vázán jest společností, ve které žije, ale mluvíli se mu o právech abstraktních, že odlučuje se od společnosti, k níž náleží, a to že není obnově říše ku prospěchu. Státnická řeč Malouetova minula se s žádoucím účinkem. Většina národního shromáždění, nenávidíc historických tradic a všech práv zděděných, pojala myšlenku, zbudovati nový stát rozumový, v němž by nové nauky politické a sociální došly svého uskutečnění. Proto rozhodla se, aby prohlášena byla nejprve práva občana a člověka vůbec, a pak teprve mělo se přikročiti k rokování o ústavě. Prohlášení práv lidských stalo se úhelným kamenem na rozhraní dvou dob, feudální a moderní.

V dobách tak pohnutých, jaké nyní přikvapily na Francii, bylo velmi neopatrno vykládati rozzuřeným zástupům, jaká práva jim od přírody náležejí, poněvadž od theoretických výkladů přecházejí ihned ku praktickým důsledkům. Zásada, že lidé rodí se a zůstávají svobodnými a v právech sobě rovnými, jest úplně správná, pokud běží o rovnost před zákony; ale kdo ručil za to, že obecný lid spokojí se výkladem tímto a že nebude žádati rovného práva ve všem, tedy i v užívání statků světských? Hlásati lidu, že má právo klásti odpor proti utlačování, znamenalo v tu chvíli nejen dáti souhlas ke všem násilným činům, jichž jevištěm byla Francie, nýbrž ohroziti i příští uspořádání říše. Třetí zásada: „Princip vší svrchovanosti jest v podstatě v národě, žádný sbor, žádný jednotlivec nemůže vykonávati moci, jež výslovně od něho nepochází,“ činila dědičné království nemožným. Zásada tato v tomto znění hodí se pro státy republikánské, kde národ jakožto celek jest nositelem svrchovanosti, nehodila se však pro stát monarchický. Článkem tímto národní shromáždění překročilo daleko meze svého poslání a dalo živlům radikálním do rukou zbraň, aby pracovali o podvrácení zřízení monarchického, poněvadž moc královská, jak ve Francii se ještě udržovala, od lidu nebyla zařízena.

Z venkova docházely hrozné zvěsti o vraždách a loupežích. Co národní shromáždění rokovalo o právech, která přísluší člověku od narození, lid sáhl k svépomoci a v ssutinách hradův i zámků pohřbil sám středověké zřízení feudální. Tu konečně národní shromáždění nahledlo, že jest třeba zákonodárných činův a ne zvučných slov, mělyli rozbouřené náruživosti poněkud se utišiti. V sedění dne 3. srpna poslanec Salomon podal sněmu zprávu o stavu Francie, která nemohla býti děsnější, říka, že odvádění vrchnostenských dávek a poplatků všude jest odepřeno, že sedláci všude zapřísahli se setrvati v odporu tomto, že majetek všeho druhu jest ohrožen, že zákony jsou bez moci, úřady bez vážnosti, spravedlnosť pouhým stínem a v soudních síních marně se hledá. Úřední toto prohlášení bylo pokynem všem stranám, aby také zbědovanému lidu věnovaly trochu pozornosti, aby polehčíce břemenům jeho odvrátily jej od cesty bezzákonnosti a násilí.

V sedění večerním dne 4. srpna vicomte de Noailles vystoupiv na řečniště navrhl, aby ku proklamaci výborem předložené bylo připojeno, že daně placeny budou od všech příslušníků v poměru k jejich příjmům, že na příště všechna břemena veřejná rozvržena budou na všechny stejnou měrou, že všechna práva feudální jsou výkupná za přiměřenou náhradu, že vrchnostenské roboty, odúmrtí a jiné osobní služebnosti zrušeny jsou bez výkupu. Po řeči této rozhostilo se slavnostné ticho po sněmovně. Údiv po krátké chvíli ustoupil nadšení. Vévoda z Aiguillona, jeden z nejbohatších velmožů francouzských, vystoupil na řečniště, aby doplnil návrh Noaillesův: „Není nikoho, kdo by nestenal nad hroznými událostmi, jichž Francie jest jevištěm. Toto rozčilení, které pojistilo svobodu, když vinní ministři chtěli nám ji uloupiti, jest překážkou svobodě v tom okamžení, kde záměry vlády zdají se býti v souhlase s našimi tužbami po obecném blahu. V některých krajinách lid se srocuje, aby bořil zámky, pustošil krajiny a zmocnil se skříní, kde uloženy jsou listiny svědčící o závazcích feudálních, snaže se tak střásti se sebe jho, jež po staletí jej tíží. V tu chvíli, kdy zasazujeme se o znovuzřízení říše, jest po rozumu především potřeba, abychom co nejrychleji zavedli rovnosť práva, která má býti mezi všemi lidmi a která nejlépe může pojistiti svobodu. Proto doplnil návrh Noaillesův, aby nejen jednotlivci ku placení daní byli povinni, nýbrž aby také korporace, města a obce, které požívaly osvobození od daní nebo vůbec nějakých výsad, na příště se jich vzdaly a jako ostatní aby byly zavázány platiti daně, všechna pak práva vrchnostenská, jakožto obtížná daň, která zemědělství škodí a role pustoší, aby prohlášena byla výkupnými za levnou cenu, kterou národní shromáždění podle návrhu dlužníků v každé krajině ustanoví.

Ještě nedávno šlechta stavěla se všelikým opravám na odpor, nyní se jim sama postavila v čelo. Nadšení zmocnilo se celého shromáždění, když Bretaňský poslanec Leguen de Kerengal v selském oděvu vystoupil na řečniště, aby pro stav, k němuž náležel, vymohl postavení člověka důstojné. Vyčetl sněmu, že mohl předejíti požáru zámků, kdy by byl v čas postaral se o to, aby obsah „hanebných pergamenů“ prohlášen byl za výkupný, a připomenul, že pán má dosud právo poddané své zapřahovati do vozu a nutiti je, aby v noci mrskali rybníky,

by žáby skřehotem svým milostivou vrchnost ze spánku nevyrušovaly; ke konci tázal se, zda chtějí zákony dáti Francii spustošené? Slova tato působila silou magickou. Velikomyslnost a obětavost, hrdost a ješitnost, city vznešené a nízké spojily se v jedno a způsobily takové nadšení, že nebylo oběti, které by Francouz v tomto velebném okamžení nebyl schopen. Sotva nějaký návrh byl učiněn, ihned přijat jest bez debaty. Se stavy privilegovanými závodily krajiny, města, obce a korporace, odříkajíce se svých práv a privilegií. Rovnoprávnost mezi jednotlivci dovršena jest rovnoprávností mezi jednotlivými částmi říše. Oč nejlepší mužové a nejdůmyslnější státníci po celých patnáct let nadarmo se zasazovali, to provedeno v jednom nočním zasedání, umělá více než tisíc let stará budova státu feudálního byla rozbořena, a všechny řády společenské i politické rub na rub obráceny. V obecném tomto poprasku mnohá zdravá instituce vzala za své, ale z prachu a rumu toho vzešly plody, kterým těší se nejen společnost francouzská, nýbrž i společnost evropská: rovnost práva, svoboda práce i zaměstnání a jednota říše. Z příčiny této noc na den 4. srpna zůstane v dějinách člověčenstva na vždy památná.

Nejdůležitější snesení, která v noci té byla učiněna a která teprve v pozdějších dnech do zákonné formy byla vpravena, ustanovovala, aby nevolnictví bylo zrušeno, soudy patrimoniálné aby byly odstraněny, výhradné právo honby, chovu králíkův a holubů aby bylo zrušeno, výkupnost desátku, rovnost berní, připuštění občanů ke všem úřadům jak civilním tak vojenským aby bylo zavedeno, soudnictví aby bylo bezplatné, prodajnost úřadův aby byla odstraněna, všechna privilegia jak místní tak i městská a provinciální, duchovní annáty, a všechny nezasloužené pense aby byly zrušeny, hromaditi beneficia a sinekury aby bylo zakázáno a oprava cechů aby byla provedena.

Ke konci sedění prohlášen Ludvík XVI. za obnovitele svobody francouzské, a ustanoveno, aby na poděkování zpíváno bylo Te Deum. O druhé hodině po půlnoci schůze tato ukončena.

Zastanci starých řádů nazvali noc tuto „Bartolomějskou nocí majetku,“ velebitelé revoluce „nocí božskou,“ nejskvělejším okamžením dějin novověkých.

Snesení ze dne 4. srpna nepřinesla žádoucího pokoje. Bouře venkovské trvaly dále; zámky jsou páleny a pole zaplavována zástupy honců, kteří s náramnou náruživostí věnovali se mysliveckému zaměstnání. Ač dovoleno bylo honiti jen na statcích svých, přece každý, kdo mohl si opatřiti pušku, šel na hon nic nestaraje se o majitele. I král byl vyrušován ze spaní střelbou v parku Versaillském. Národní shromáždění, aby obnovilo veřejný pořádek, nařídilo obcím, aby bděly nad zachováním pokoje, a dalo jim k ruce všecky branné síly, aby jich užívaly proti výtržníkům.

Národní shromáždění bylo prohlásilo za svou přední povinnost, dáti Francii ústavu, a dosud se u věci té nic nestalo. Debata o ústavě počala se dne 27. měsíce srpna. Pořádek byl: 1. Prohlášení práv lidských; 2. základy zřízení monarchického. Než by se přešlo ku podrobnému rokování o článku druhém, mělo nejprve se rozhodnouti: 1. co rozumí se schválením královským, 2. zdali jest ho třeba pro

činy zákonodárné; 3. ve kterých případech a jakým spůsobem mělo by se ho užívati. V tom již zahrnuto bylo, majíli stavové býti trvalí a majíli skládati se z jedné nebo ze dvou komor. Řečníků bylo veliké množství, ale mezi řečmi nebylo souvislosti a tudíž ani v debatě přirozeného postupu. Každý řečník uváděl jen své důvody, nic nestaraje se o vyvrácení svých protivníkův.

Když šlo o to, aby stát zbudován byl na nových základech, jest zcela přirozeno, že mínění o tom, jak by se to mělo státi, valně se lišilo. Podle podobnosti nebo různosti smýšlení a účelů v národním shromáždění bylo lze rozeznávati hlavně tři strany. Strana aristokraticko-feudální, jíž běželo o zachování starých řádů, zaujímala ve sněmovně pravici. Vliv její, od samého počátku malý, mizel tou měrou, kterou šlechta a živly jí příbuzné opouštěly Francii. Strana monarchicko-konstituční, jejíž ideálem bylo zřízení anglické, kde moc zákonodárná skládala se ze dvou komor a kde králi náleželo právo snesením sněmu odpírati svého schválení, když by je shledal neprospěšnými nebo nebezpečnými, měla místo své ve středu. Strana tato majíc v úmyslu opříti přítomnosť o minulosť, byla povolána dáti Francii potřebné zřízení, ale jednak nejevila dostatečného důrazu v hájení svých zásad, jednak nedostávalo se jí potřebné opory u vlády, proto rozumné náhledy její pravidelně byly zamítány. Na levici zasedli republikáni, kteří kryli se ještě škraboškou monarchickou, ale v srdci svém monarchii dávno dali výhost. Poněvadž chtěli podle jistých běžných theorií upraviti říši, možno nazvati je též stranou doktrinářův. Po rozumu jejich svrchovanosť státní byla v lidu; z toho vytvořili politickou formuli: Národ chce a král vykonává (la nation veut, le roi fait). Nejzajímavějším zjevem národního shromáždění byl bez odporu hrabě Mirabeau, muž nezřízeného života, nesměrné ctižádosti a pronikavého důmyslu státnického. On udržoval styky se všemi stranami, ale nenáležel k žádné, tvoře stranu sám o sobě. Ohavná vláda Ludvíka XV. vyvinula se z despotismu Ludvíka XIV., a ten opět kořeny měl ve feudálních řádech středověkých; proto mělali Francie opět státi v čele politického a společenského pokroku, bylo nezbytno, aby stát středověký byl úplně zničen a nový dle časových potřeb upraven. Poněvadž posavadní činitelé státní houževnatě lpěli na minulosti, Mirabeau postavil se v čelo opposice, aby pomocí její pokusil se o zavedení takového politického zřízení, které by rovnou měrou zaručovalo trvání svobody i veřejného pořádku. V dobách nejnebezpečnějších vždy stával v popředí a výmluvností, odvahou a vytrvalostí svou rozplameňoval i malomyslné.

Při jednání o ústavě jen málo mužů řídilo se skutečnými potřebami říše, většina jich od běžných floskulí politických očekávala obnovení svobody a rozvoj blahobytu. Mužové slova zvítězili nad muži činu. Když jednáno o to, máli sněm skládati se z jedné nebo ze dvou komor, a máli býti trvalý nebo periodický, Laly-Tolendal nadarmo upozorňoval, že nikde, kde moc zákonodárná jest v rukou jedněch, že nikde, kde moc výkonná jest v rukou mnohých, svoboda nemůže obstáti, poněvadž jedna komora dá se unesti výmluvností, roznítiti náruživostí, ovládati veřejným míněním, poněvadž čím moc sněmu jest větší, tím pozornosť jeho jest rozptýlenější, poněvadž sněm rozhoduje s úplnou bezpečností,

když není instance, k níž by šlo odvolání. Zásada absolutní rovnosti všech lidí zvítězila, a sněm usnesl se, že zákonodárstvo bude trvalé, že záležeti bude toliko z jedné komory a že skládati se bude z 745 poslanců, rozdělených na 83 departementy dle obyvatelstva a přímých daní. Tím zároveň odňato jest králi právo sněm svolávati, odročovati a rozpouštěti a ve sporech, jež by vznikly mezi zástupci lidu a zástupci koruny, odvolávati se k národu, aby hlasem svým rozhodl, na čí straně jest pravda. Nerozvážností národního shromáždění král i národ připraveni jsou o velmi důležité právo ústavní.

Mnohem tužší zápas vzplanul mezi stranami, když šlo o to, ustanoviti poměr, ve kterém měla moc královská býti k moci zákonodárné. Mělli král míti právo, podle svého uznání odepírati nálezům sněmovním svého schválení, aby nemohly státi se zákony (veto absolutní), či měloli právo to vztahovati se toliko na jistou dobu, po jejímž uplynutí nález sněmovní i bez schválení královského měl státi se zákonem? Nepřátelům absolutního veta běžná fráse zastupovala státnické důvody. Po rozumu jejich bylo to buď nesmyslem nebo hříchem páchaným na člověčenstvu, aby na vůli jednotlivcově závisela vůle 25 milionův. Sieyès vykládal, že jest nebezpečno, aby ve státě byli dva suverénové, jeden prý překážeti bude druhému. O vetu absolutním prohlásil, že nezasluhuje ani odpovědi. V Paříži v Palais-royalu bylo opět hlučno; tam užívali debaty o královském vetu k rozpalování lidu. jenž ani nevěděl, co znamená „veto“ domnívaje se, že jest to nějaká nová daň. Již mluveno o nové výpravě do Versaillí, aby národní shromáždění očištěno bylo od zrádcův. Hrabě Mirabeau, přesvědčen jsa. že bez absolutního veta královského žádná spořádaná vláda není možna, vší silou zasazoval se o to, aby zachránil proti přemrštěncům tuto praerogativu koruny. Řeč o vetu královském náleží k nejlepším jeho řečnickým výkonům. Vytknuv podstatu moci zákonodárné a výkonné a jejich mezi sebou vzájemnosť, upozornil na slabé stránky parlamentárního zřízení, těmito památnými slovy: „Povahou věcí samých nebývají za poslance voleni mužové nejhodnější, nýbrž ti, kteří svým postavením nebo bohatstvím nebo zvláštními okolnostmi zdají se býti ochotni, že obětovati budou čas svůj věcem veřejným. Volbou poslanců vyvine se zvláštní druh aristokracie, která směřovati bude k tomu, aby nabyla zákonného trvání, a tím stane se nepřítelem panovníka, jemuž bude chtíti se vyrovnati, a národa, jejž bude chtíti udržeti v poddanství. Odtud přirozená alliance mezi panovníkem a národem proti každé aristokracii, a poněvadž alliance tato založena jest na stejném prospěchu, král i národ mají stejný účel a proto i stejnou vůli. Jestliže z jedné strany velikosť panovníkova záleží na blahu národa, štěstí národa záleží na ochranné moci panovníkově.“ Ale proti zakořeněným předsudkům marny byly důvody rozumu. Odpor proti absolutnímu vetu každým dnem rostl a nabýval takových rozměrů, že bylo se obávati nových výtržností. Tu Necker místo aby se radil s Mirabeauem, radil se s Lafayettem, a výsledek porad těch byl, že Necker přemluvil krále, aby spokojil se vetem odročivým. Král měl míti právo nálezům sněmovním odepříti svého souhlasu, kdy by však týž zákon ve dvou po sobě jdoucích zákonodárstvech v témž znění byl předložen, mělo se za to míti, že král udělil mu své schválení.

Při hlasování přijato veto odročivé 673 hlasy proti 325 hlasům, z čehož patrno, že většina sněmu hlasovala jednak pod nátlakem ulice, jednak pod nátlakem běžného učení, a že jen asi čtvrtina poslanců zachovala svou samostatnosť.

Zamítnutím absolutního veta moc královská v jádru svém byla zničena. Král, jenž ještě nedávno byl pramenem všeho práva a vší moci státní, jenž z dobré vůle povolal zástupce všech tří stavů, aby radili se s ním o odklizení bídy finanční a o potřebách říše, stal se pouhým vykonavatelem vůle národa francouzského, či jak se Robespierre vyjádřil, pouhým zřízencem jeho. Za to sněm, jenž osvojil si výhradné právo iniciativy při zákonech, stal se nejen středem veškerého života státního, nýbrž měl na sobě i všechny příznaky svrchovanosti. Absolutní panovník nahrazen jest absolutním sněmem.

Muzikant.

Povídka z kraje ve verších

od

Josefa Jakubce.

(Dokončení.)

Matka děti chráníc v kout se krčí,
údy promoklými mráz jí běhá —
zima — zima! „Ó, jak tobě bylo,
tobě, tobě, poutníčku náš bludný,
když tě závěj počala zábst v týlo,
když v ni zapadals jak v tůni studny —
viď, tys volal? Proč jsem nedoběhla,
bych i s dětmi v hrob tam k tobě lehla?“
Tak jí v hlavě vřelo. V polobdění
horečném se zmítajíc máť třeští:
Hle, tu vlk! Jak děsně zuby cení
slídě, koho lapit do těch kleští.
Lidé prchají, div dech jim stačí,
jenom Strnad ne: ten zvolna kráčí,
vlk se řítí naň — v tom ona skočí,
nehty zaryla v ty hrozné oči —
jedny vyrve, sto tu jiných za ně.
Ach, kam stačí slabé její dlaně,
když, kam jenom podívá se, všude
v pravo, v levo okolo ní skáčí
zraky ohnivé a krví rudé —
všude, kamkoli jen oko stačí,
kam až sahá pláň ta sněhem bílá.
Náhle se jí zdá, že nehty vryla
v oko jakés tiché — ihned střikne

krev. Toť oko lidské! Matka vzkřikne.
To je on! Ach, co to učinila!
To je Strnad sám! Ó, hrůza zeje
z bezokého na ni obličeje!
Jde on tiše, mha se za ním stmívá,
on jde dál, už s temnotami splývá —
v tmách jen zbývá prst a kývá — kývá — —
Máť chce vykřiknout — ni hlásku z hrudi
vypravit jí nelze. Pot ji studí
vyraziv jí po čele i skráni.
Darmo trapným přeludům se brání,
darmo snům se uniknouti nutí —
bez konce jsou, není procitnutí.

Náhle jak by dotknul se jí ucha
tichý šust a tváře zavanutí:
u dveří, hle, něco jak se šeří,
tmí a hýbá se . . . Ach, srdce buchá.
Je to člověk tam, či stíny zvěři,
či snad, Bože, viděti tam ducha —?

Postava jde blíže. Do tmy rámě
vztažené má, před sebe jím hmatá . . .
Máť se modlí: „Marja Panno svatá,
co jsem učinila, odpusť hříchy,
já ji volala — smrť — jde už na mě.“
V tom je slyšet nesmělý hlas tichý,
jak by vznikal někde z lůna země.
„Pochválen buď Kristus Pán!“ zní temně,
„Kde jsi, duše má? Ach, ozvi se mně!“
A jak hlas ten máti uslyšela,
poznala jej, zachvěla se celá —
v okamžení však ji klid jal náhlý
jako nikdá posud v živobytí:
vztýčí se, zrak divně jí se nítí,
jak by oči proniknouti práhly
cosi neznámého. Hlas jí prostě
zní, leč s velebným i slavným klidem,
jak by s otevřených oblak hostě
vítala, an sestupuje k lidem:
„Tu jsem, hlavičko má, muži zlatý,
jsme tu všichni — já i s nemluvňaty.
Vidíš, jak nám zle je bez tatíčka!
Pojď, a vezmi nás též do nebíčka!“
A již pozvedá se máť, jak vzhůru
by se vznésti měla k nebes kůru,
tajemný však host se nemá k vzletu
nazpět ku výsostem oněch světů —
ontě před ženou se k nohám vrhá,

za lem kytle, za ruku ji chytá
a jak vzlykot by jej v hrdle dusil,
v klín jí hlavu chýle slova trhá.
„Nejsem hoden — — Odpusť! Odpusť!“ škytá.
„Ženo! Kdy bys věděla —! Já zkusil!
Hnali mne jak lotra, spát jsem musil
v šatlavách vždy na prohnilé slámě,
s lupiči a žháři v jedné jámě;
z Moskvy k ruským hranicím a z hranic
postrkem až sem jdu — ještě štěstí,
dráb že svolil mne až za tmy vésti
k starostovi — všecko pro nic, za nic.
Pro nic? Ne. Je dobře, dobře na mě,
dobře tak, proč opustil jsem všecky
vás tu v bídě, ženu svou i s děcky — —
Co? Ty hladíš mě? Ó já jsem podlý!
Nehlaď, ale tluc! Jen bíti sluší
špatu takovou, tak bídnou duši!“

Ale máť jej laskajíc se modlí,
modlí se, hle, bytostí svou celou,
nitro všechno ozývá se díkem:
Bože, ještě dnes se dějí divy —
když se mněla nejvíc osiřelou
nad mužem už jako nebožtíkem
plačíc — aj, on tady zdráv a živý!
Hlavy jeho nepouštějíc z dlaní
malíčkem jen dotýká se skrání,
úst i vlasů deštěm schlíplých k lebce
zkoumajíc tak ve tmě jeho tvary —
jako když jme vytržení slepce:
prsty s cetkou pozemskou si hrají,
brvy však se k nebi pozvedají.
„Mlč,“ dí „ale, bloudku, mlč! Nu, starý,
nenaříkej, probudíš mi děti.
Slyšíš, jak tu dýší dohromady!
Počkej, ráno — ach, ty k tobě vzletí!“

Hle, tak počnou sobě vyprávěti
vše, co oba — jeho tam, ji tady —
trápilo, jak mřeli oba hlady,
na oba jak přišly doby krušné.
Vzpomíná on na ty hrady vzdušné,
jak je v duchu stavěl na Rus táhna.
Zprvu měl tam štěstí. Čím však blíže
k cíli přicházel, tím bylo hůře:
cesta daleká — ó, doba drahná
minula, než uzřel steré kříže
o ramenech spjatých šňůra k šňůře,

pod nimi roj cibulových bání,
zlatý Kreml s orlem brány Spasné,
s věží Ivanem i s Kolokolem,
zvonem jako hora, řeku níže
valící se městem, jež kol kolem
domky svými v zeleni se bělí
jako nepřehledné stádo bravu
po hřbet sněžný utonulé v trávu.
Ej, toť Moskva, město bělostěnné,
Moskva mátuška! . . Tu poutník žasne
hledě vůkol celý zkamenělý
na ten Bábel, vření mnohohlasné —
postává, leč vlna v před jej žene.
Ulic pletivo, vír davů, ržání
koňstva udésilo jej, že zmámen
padnul do proudu tak jako kámen,
nad nímž zavřela se vody spousta.
Nadobro jej opustilo štěstí.
Div že kdo si všimne ho, an hude
na dvoře kdes, v krčmě, na rozcestí —
totě jeho řeč, kdy není sousta.
Pořád hrá, leč dárky pořád chudé.
Jen se ušklíbnou tu hudbě trouby
samotné, byť vřela z ňader hloubi —
takhle balalajku mají radši.

„Nu, však ono se to přejinačí,
jen co Vacka najdu, řku si v duchu,
ten už jistě porozumí trubce;
rád se podívám pak na vás hlupce,
jak vám vjede do noh v skočném ruchu
hned tón prvý jásotný a smělý
z toho směšného teď kouska plechu,
až se octne v bas a pikol cechu,
v živlu svém — už jen s ním do kapely!
Ale Vacka ne a ne se doptat;
sem tam chodím, nikde po něm slechu —
snad prý tamhle. Jdu. Tam slyším chroptat
divné jakés dud a píšťal vřesky,
rozzlobím se: To že mistr český?
Tož snad onde . . . Bůh ví, nerozumí
mně tu žádný? Vacka nenalézám
ani tam ni jinde. Všude vlézám,
kde jen trochu kloudně hudba šumí —
nikde on. V sluch konečně mi zazní
jeho jmeno. Kdosi dí, že včera
za hranice do cizích jel lázní.
Já řku, kam? Že do Čech. Druhý ale
hádá se, že ještě za večera

dnes tu bude Vacek hráti v bále
generálům v Andrejevském sále.
Mátuško, víš, rovně přiznám se ti:
tak mě spletla novina ta náhlá,
i sám ďábel počal naváděti —
já se pozapomněl. Ruka sáhla
do kapsy, tam cinkla kopeječka —
ej, už stojí vodky kosušečka
přede mnou. Víš, čekat do večera
venku . . . Eh, nač mouřenínu mýdla —
konec, lotr jsem. Víš, co jsem stropil?
Jako vždycky, dostanuli křídla:
na radosť až do samého šera
poseděl jsem, poseděl a popil.
Ó já — —!"

„Ale co si budeš stýskat,
bloudku. „Co je tam, to tam" máť honem vece.
„Našel jsi ho? Dopověz mi přece!" —

„Vacka? Počkej, hnedle zvíš, co dále.
Já ti teda jdu. Nu, slyším vřískat
klarinet i leckde v bubny třískat —
nic! to nemůže být on . . . Jdu stále
podle muziky, tak chodím, hádám,
kde to asi bude. Než se nadám,
jsem ti před domem: dům hrdý, panský,
vysoký a dlouhý, dlouhatanský,
okno na okně, vnitř světel tisíc
jako by tam někde slunce visíc
přes noc planulo. A na ulici
hlava na hlavě; dav čekající
koho sevře, nepustí, jak kleště —
k sobě lna se vždycky celý zvlní
jak vůz přijede . . . Sál vnitř se plní,
panstvo ale vjíždí pořád ještě.
A já hledím ke stropu tam vzhůru,
kde již sedí hudebníci v kůru,
čekajíce na svého jen mistra.
Ej, kdos vskočí mezi ně tu zbystra —
ve mně hrkne: Postavička štíhlá,
junáček jak sňatý se soustruhu —
je to Vacek? Býval on sic taký
před lety, než od nás ušel pluhu;
ale tento hošík brady holé,
který teprv odrostl snad škole —
Vacek? Ne! Chci vyzkoumat to zraky —
marně . . . V tom se ruka jeho zdvihla,
taktovka v ní vesele vzduch švihla,

hudba počala; leč není k tanci,
panstvo v páru chodí jenom při ní,
šatem skvějíc se kol kolem síní —
hudba taká, že jen odchovanci
mistra mistrů tak ji svedou čistě
bez not na ně nehledíce v listě.“

A tu Strnad nadšeně se vztýčí:
slavný proud té hudby ženě líčí,
jak se počal měnit v takty známé
zprvu dotknutím jen, jako v hříčce
po strunách když vánek zaševelí,
potom však již přešed v písně samé,
jak je loudil druhdy tahem smyčce
kantor náš, jich věnec uvil celý:
píseň z písenky se lehce vine,
jedna mine, už z ní druhá plyne,
řine třetí z nich a hyne v jiné.
Po té znenáhla sbor houslí tichne,
ještě tu a tam si strunka vzdychne —
ticho . . . Aj, tu mladíček hruď zpříma
vypjav sám, hle, housličky již třímá.]
Objal krček prsty levé dlaně,
pod bradu je podložil, a na ně
jak se skráň a líce něžně kladly,
dlouhé černé vlasy všechny spadly,
postýlají tenkou houslí desku.
A tvář jeho v usmívavém lesku
ke hladkému, vzklenutému hebce
tílku housliček se vroucně tlačí,
ret jen ševelí a blaze šepce,
a již zachvěli se posluchači:
pružným smyčcem hudec v luzné vnadě
přejel po strunách svůj nástroj hladě
jako po milostném obličeji
a jak smyčec vzhůru, dolů kmitne,
struny, nervy duše jemnocitné,
pod kouzelným dotknutím se chvějí.
Housle jásají a zase pláčí,
jak je hudec hladí, smyčcem vláčí.

[„Slyšíšli?“ dí náhle polohlasem
Strnad vyjevený. — „Slyšela jsem“
vece máť, „to housle, trvám, ladí
u Sudkův, jsouť doma ze škol mladí.“ —
„Mátuško, to se mi nezdá; víšli,
jak mně podivné ty zvuky přišly?
Jako by je zas ten hudec loudil,
co tam v bále hrál. Leč kde by bloudil

tady?“ Naslouchají, zdali znova
tóny ty se ozvou jako dříve —
ony stichly však. Snad byly hříčkou,
přeludem jen obraznosti živé,
či hrou meluziny s korouhvičkou?

Mistr tedy zas se chopiv slova
vypravuje dál, jak zvědět touže
bezpečně, kdo kapelník je mladý,
v před se tlačí nedbaje ni vády
těch, jimž po botách mu noha klouže,
nedbaje, že vozy tudy hrčí;
co mu v cestě, stranou loktem strčí,
již se dostal k samotnému vchodu,
do vnitř vklouznuv na prvním je schodu —
v tom jej strhli. On se s nimi utká
rozpálený, ostrá vzejde půtka,
přesila však mistra záhy zdolá.
Zpět se ocitnuv on v dráze jízdné
zamotá se, slyší, jak kdos hvízdne,
hlasů několik jak „Pozor!“ volá —
křik — už pozdě: mistr sražen vojí
k zemi padá, nad sebou zří kola,
oči mhouří, jiskry v nich se rojí,
v hlavě zahučí, a rázem domy,
světla, koně, dav mu v jedno splynou,
zrak se zatmí — chudák s tváří sinou
ležeti tak zůstal bez vědomí.

Kdy zas procitnul, co se v té době
dálo s ním, sám neví. Přišed k sobě
udivené zraky vzhůru zvedne:
nad sebou strop zatemnělý shledne,
příkrov jizby dlouhaté a úzké;
pod ním smutně holých stěn zří čtvero,
v jednom koutě ikony jen ruské
zlatem počernalým blyští v šero,
u stěn bělají se řady loží.
V tichu příšerném dech sípající
zjevil mu, kde leží: v nemocnici!
Přece tedy se zdravou on koží
nevyváznul! — Hmatá v levo, v pravo
po těle — dík Bohu, vše snad zdrávo,
jenom hlava — ó, má na ní pásku,
ucítil i krev tu na obvazku
a když jazykem hnul, jazyk z huby
vyběhnul — oj, zuby chybí! zuby!
Co tak vypráví, zní přitlumený

vzlykot ze rtův polekané ženy,
až teď v usedavý pláč se vzmáhá:
„Co jsi zkusil, má ty hlavo drahá!“

„Zkusil, ó, ba zkusil, milá ženo —
nu, buď Pánubohu poručeno!
Sotva z mdloby procitnu, zas klesnu —
ne a ne se probrat. Vše jak ve snu
slyším, i jak hovoří dvé hlasů:
‚Cizinec . . . prý Čech . . . ne, nemá pasu . . .
K Vackovi chtěl. — Vacek odcestoval. —
Ale syn tu zůstal, koncertoval. —
Nu, a viděl syn, zná raněného? —
Viděl, nezná. — Nu, hle prolhaného:
jak se uzdraví, hned, bez okolků
na postrk s ním, kdo ví, s kým je v spolku‘ — —

Já chtěl ozvat se, však jenom temně
zachroptěl jsem. Postrach zmocnil se mě
horečný a přízrak za přízrakem
sužoval mě v tvaru všelijakém:
v hlavě hučí mi a v mukách cítím,
kterak do kolečka v ostrém klusu
koně vzteklí po lebce mi dupou;
nebo zas jak řítím se a řítím
v rokli nekonečnou, kosti chrupou,
živý rozbíjím se v tisíc kusů;
jindy pronásledován jsem tlupou
mužíkův, a každý s knutou v ruce
štve mne jako zvěř, já padám v muce
u zdi kdes, leč přese mě dav Rusů
slepě pádí; poslední si všimne
trupu mého, zlostně uchopí mne,
za zeď přehodí. — Tak dnem i nocí
sním. Jen jednou — skoro po nemoci —
zdá se mně, že ústy bezzubými
maně dychnu v trubku rozmačkanou,
leč jak dychnu, ihned tleskají mi
ruce tisíceré, zraky planou
vstříc, jak mistru hudby. Trna bázní
obnažuji prázdné svoje dásně,
na trubku že nelze hrát. Tu zazní
výkřik nevole tak mnohohlasně:
‚Hrát!‘ — že mimoděk hned uposlechnu.
Všecek poděšen jsa v trubku dechnu
jen tak nazdařbůh. Ej, čarokrásně
zatřepetal první tón hned vzduchem!
Foukám dál, hru lapaje sám uchem —
jaký div? Lesť tuše satanovu

mrštím trubkou, rozrazím ji v střepy —
z kusu každého tón sám zní lepý
jako ze strun houslí, ne jak z kovu:
co ten mladík hrál, co do strun vložil,
hle i nástroj můj tím jednou ožil —
naposled — — Však slyš! kdos opět hraje —
Bože můj, toť tatáž písnička je!“ —

„Slyším již. Ó totě píseň známá!“
zvolá máť, „ó znám ji dobře sama:
on ji skládal — tehdá student mladý —
on, ach, Vacek.“ — „Vacek? Což je tady?
Není možná! Co by tady hledal?
Však ta hudba — —!“
Ale spánek nedal
mistrovi, by dlouho o tom bádal:
tvrdošijně již se hlásе k právu
oběma se ponenáhlu vkrádal
na umdlená víčka. Těžkou hlavu
sklonil manžel podle věrné ženy —
tak je pojal spánek přeblažený.

Ale jedva zarděla se zoře,
mistr kleknuv na matku se dívá,
okem zamlženým, pln jsa hoře
pohledem se znova rozechvívá:]
Nohy kratší, ruce delší shledá,
ruce delší, ale tenčí za to,
tenčí, ale ztvrdlé na hlomouzy.
Růžová dřív líc, teď tuze bledá,
a kol jejích úst jak libé zlato
vlídný úsměv zůstal jí i v nouzi.
A když viděl, kterak líčka dětí
jako z čerstvé vody kvitnou zdravě,
pátrá kolem, z čeho by tu růsti
mohl člověk, z čeho červeněti;
holá dlaň, kout prázdný však jej sklame.
Tu ni ptáček zrnka neupustí.
Při neviditelné dětí stravě
jak by v skutku rostly z matky samé.
„Buď čert nebo ďábel, vždycky jeden!
Anděl nebo čert — kým jsem byl sveden?
Přece anděl, přece anděl vždycky,
když tak na to koukám, anděl přece!
Ale možná, jak už osud lidský,
když mě anděl do světa hnal s pece,
že mu při tom ďábel ministroval
a své růžky za anděla schoval.
Však tě, počkej! Už jsem venku z bludu,

Přece řádným člověkem již budu.
[Raději chci doma loutat slupky,
boty šít, než chytati se trubky;
však mi na věky ďas choutku zhatil:
Hrej! nu ale hrej! Hrej, mášli zuby! —
Nehrál bych, i kdy by mně je vrátil,
zlořečený — jenom duše hubí!
Kdy by tak mě nebyl ztrestal osud,
já bych neměl rozumu až posud!“

Nemoha se dočkat probuzení
mateře i dětí, z jejich snění
on je budí sám jim hladě líčka.
Ach, jak vyskočily! Na tatíčka
raménka svá věsí: „Táta! Táta!“
Máť jich plesem všecka zaujatá
hledí, hledí na své košiláčky
blahem zářic — úsměvem i plačky.

Z opojení teprv příchod kvapný
mistra zedníka je všechny vzbudiv
matce připomněl stav její trapný:
nůši chopila — — Leč jaký údiv
pojal ji, an zedník děl: „Kam s nůší?
máte na pospěch? I nikam, nikam! . . .
Ajaj, strýček doma? Na mou kuši,
zrovna k nejlepšímu. Nu, jak říkám:
když je nouze nejvyšší, tu bývá
Pánbůh nejbližší, toť od jakživa.
Lež, že každý štěstí svého strůjcem!
Ten je šťasten, komu Pánbůh ujcem,
komu Pánbůh, tomu všichni svatí:
už jen žebrat, jen se chopit kliky —
ej, tu pomoc: strýček z Ameriky!“ —
„My a šťastni? Kmotře, to nás mrzí,
takovéhle pošklebky!“ — „Jen, zlatí,
posečkejte tady, zvíte brzy . . .“
Při tom tak se tváří potuțelně,
mluví jen, by hovor protahoval
napovídaje cos nezřetelně,
nezrazuje, za lubem co choval.

Však to vyšlo na jevo, když náhle
cizí pán se objevil zas v chatě
ten s tou šavlí, zlatem na kabátě.
V oku jeho, v líci přiosmáhlé,
hustě ovroubené vousem tmavým
viděti, jak klid jen nalíčený

couvnul před výbuchem nedočkavým:
„Což mě neznáte? Jsem zjinačený?“
volá host. „Nu, v skutku neznáte mě?
Já jsem Vacek.“
Kdy by náhle země
u nohou se rozstoupivší s jekem
jícen otevřela před člověkem,
víc by snad se neleknul než všici,
jak tu pospolu jsou ve světnici
kromě zedníka — ten mrká prudce
radostí a podál mne si ruce.
Host však nedopřáv jim k žasu chvilky
v smíchu dí: „Nu, nebojte se mýlky!]
A jak se tu máte, jak se máte?“
za sebou se táže kolikráte.
„Tak, tak!“ vzdychne matka, a tu dítě,
jež se chytilo jí za koleno,
ručkou na líc, na rub točí hbitě,
„tak! tak!“ ukazuje naučeno.

[„Vím,“ dí Vacek. „Všecko jsem už zvěděl,
mistr zedník mně to vypověděl —
nu, dá Pánbůh zase dobře bude.
Teď však přispějte mně ku pomoci.
Víte, že tu zůstal po mém otci
podíl pro mne, dědictví jen chudé;
s kouskem pole chalupa má rodná.
Lahodovi koupili ji věnem
pro Madlenku ještě za svobodna,
když se ve mně, dávno zaníceném,
vzňala touha po daleké zemi.
Teď se prvně vracím. Vedlo se mi
výborně. Já jmění uměl získat.
Odvyknout však, přestati si stýskat
po domově — ne a nedovedu.
Kdy bych jedinou jen duši tu měl
příbuznou, jen krůpěj krve dědů,
člověk by té touze porozuměl.
Jest však mocnějšího cosi ve mně,
co mě táhne: pouhá píď to země,
hlína v hlíně, zapadlé dva rovy
po mé matce, po mém tatíčkovi.
Čím dál tesklivěji pozíraje
za slunkem, když spat jde v tyto kraje,
s ním sem k odpočinku dojít toužím.
Manželku mám Rusku, ženu hodnou;
dlouho už ji domluvami soužím:
Ženo milá, opusť zemi rodnou,
pojď, ach, pojďme do Čech! — Vidím na ní,

co ji bolu stojí, přemáhání
Moskvě s Bohem dát. Však slíbila mi
ondy, ano, slíbila to jistě:
přesídlíme do Čech, děti s námi
všecky mimo nejstaršího synka —
těžce s ním se rozloučí má žínka,
zůstaneť on záhy na mém místě.
Jeda tedy vybrat si kus půdy
tam, kde ponejprv jsem světlo spatřil,
ejhle, co tu slyším: domek chudý,
jenž vám po mně do nedávna patřil,
stal se žida kořistí. V těch rukou
nechati ho bylo by mně mukou:
včera hned jsem ujednal s ním cenu,
dům je můj — i v témž ho nechám stavu.
Vedle teprv bydliště si sklenu
vzorem ruským — překvapím tak ženu
vším vně, uvnitř po ruském jen mravu.
Mám zde plány, stavba počne záhy,
sám však musím zpět se ještě vrátit —
a tu tebe žádám, brachu drahý,
chcešli chvíli dohlídkou si krátit
na stavbu, ať pod krov chutě vzrůstá.
Rodná chatrč má jest nyní pustá:
přestěhuj se do ní hnedle, prosím —
postarám se o slušné ti bydlo.
I když přijedeme, mějž tam sídlo —
budeť chlapcům mým, ach, pořád bosým
tebe třeba, tělesního ševce:
pluk jich máme, divá je to rota,
běhá to a v půtkách láme dřevce,
vše jen hoří na nich, šat i bota;
s tvými dětmi, počkej, hned se sdruží —
všem nám bude veselo . . . Ach, cítím,
kterak zmládnu novým živobytím.
Jak jsem šťasten v domově svém drahém!
Včera na noc opojen jsa blahem
sňal jsem v krčmě zdobu holé stěny,
školských housliček trup zaprášený —
nástroj hrál, já dumal rozrušený . . .“

Jaký skutek! Jaký spůsob skromný!

Máť i mistr žasnou nepohnuti,
až tu zedník — žertem neoblomný —
ze sušírny úž je vyjít nutí,
radostně zas počav brvou mžourat.
„Máte kam,“ dí. „Jděte — začnu bourat!“

Vyšli s Vackem mistr, máť i děti
do chladného rána v podjeseni
mezí plnou jíní, jež se mění
v třpytné perličky. Tu, onde letí
jako příze od tkalcova díla
dlouhá, vodorovná vlákna bílá
vzduchem zahoustlým mhou dole šedou,
výše řidnoucí, již záři bledou
slunce proráží jak opál mléčný.
Ptactva neslyšet — čas pění minul.
Zvuk jen jakýs unylý a vlečný
jako by se z truchlých samot linul,
tišinou tak teskilvě se šíří . . .

Těm je veselo, co do vsi míří.] [1])

Hittité.

List z dějin starověkých.

Píše

dr. J. V. Prášek.

(Dokončení.)

aké popudy rozhodovaly při Hittitech, že najednou přikročili k výbojům, pohříchu neumíme udati. Pochybovati však dlužno, že by zjev muže významem daleko vrstevníky převyšujícího stal se původcem změny té. Podrobné zprávy Thutmesovy byly by zajisté neopomenuly jmena jeho zaznamenati. Spíše byly to příčiny rázu obecného, překypující bujnosť lidu a z toho prýštící vědomí vlastní síly, pak touha po dobrodružství, žírných sídlech a bohatství sousedních krajin, které vybízely lid hittitský k výbojům. Ze severní Syrie otvíraly se cesty na všechny strany: na jih do pozdější Koilesyrie, která zvláště lákala přirozeným svým bohatstvím, na severozápad do končin maloasijských a na západ, přes moře, na čarokrásný Kypros, na jehož úchvatné obrysy patřili Hittité s výšin svých. Pohříchu zprávy naše dovolují nám toliko pozorovati pohyb Hittitů k jihu, kdež šířiti se počali na úkor Amorských a Aramských. Kolem r. 1600 př. Kr. přepadli Hittité Babylon, jejž zplenili a odkudž i obrazy boha Marduka a choti jeho Zarpanity odnesli, kteréžto trofeje teprve král Agukakrimi znova do Babylona pře-

[1]) Nelítostná smrť sklátila Jakubce do hrobu dříve, než Muzikanta, své poslední dílo, mohl dokonati. Nechtě, by v Osvětě zůstalo neukončeno, oznámil jsem plán nedopsané části v hlavních rysech příteli zesnulého J. Polomovi, a on jej provedl, pilen jsa dle možnosti spůsobu Jakubcova. Co z jeho péra pochází, označeno jest hranatými závorkami.

V. Vlček.

nesti dal. Z neznámých příčin zanechali výbojů Hittité na straně jihovýchodní a vrhli se na jih do Syrie. Již v prvých letech Thutmesa III. padlo Kadeš nad Orontem v ruce jejich. Tím nabyli pevného bodu ve střední Syrii, odkudž počali se šířiti na východ směrem k Eufratu. V seznamech národů, Thutmesovi III. poplatných, vyskytuje se odtud i král „velikého národa Chetů,“ jenž odváděl ročně asi 46 liber zlata a 21 otrokův i otrokyň, [1]) avšak všechny okolnosti nasvědčují tomu, že tímto poplatkem srozumívati jest toliko čestný dar. Území Hittitův alespoň Thutmes III. více se nedotekl. Avšak sotva že zemřel veliký výbojce egyptský, ihned počali Hittité pokračovati ve svých výbojích. Tehdy obrátila se rozpínavosť jejich proti říši Naharainské při Eufratu, a dsky Tell-el-Amarnské podávají dvojí zprávu o postupu jejich. Především obyvatelé Tunepští oznamují Amenhotepu III. vpád hittitského krále do svého území, prosíce o pomoc, a rovněž neblahou zprávu, jakkoli jádro její pohříchu jest na desce č. 79 [2]) nečitelno, podává Naharainský král Dušratta. Útočný postup Hittitů nebyl však nijak zadržán, nebo když nastoupila brzko po smrti „kacířského“ Amenhotepa IV. nová (XIX.) dynastie, byla střední Syrie zplna v rukou Hittitův a království Naharainské mizí s dějiště.

Tehdy slavní faraonové, Seti I. a Ramses II., vedli tuhé války ne již s národem, nýbrž s mocnou říší, která měla ráz soustátí, dědičným králem spravovaného. Z podrobných egyptských zpráv, jichž níže dotčeno bude, jest viděti, že rozsah říše této šířil se mnohem dále, než pokud prostíralo se původní území kmenové. Pod prapory hittitského krále bojují proti Ramsovi II. králové a obyvatelé měst a krajin, zvaných Arathu, Chilibu, Naharaina, Qazauadana, Malunna, Pidasa, Leka, Dardani, Masu, Kerkeš (nebo Keškeš), Qir-Kamoš, Akerith, Anaugaš a Mušanath, ku kterémuž seznamu připojuje hieroglyfský pramen poznámku, že jsou jím zahrnuti všichni „národové od nejzazších končin mořských až k zemi Chetů.“

Ihned seznáváme, že výčet tento obsahuje v sobě krajiny nestejné jak co do významu a moci, tak i ve příčině polohy jejich. Drahnou část jmen lze rozřešiti beze všeho dalšího vyhledávání, i přes nespůsobilosť egyptských písařů, pokud se týče reprodukce cizích jmen, v níž jen od čínských zpravodajů byli předstiženi. Tak Arathu značí foinickou metropoli Arados, která patrně ze zájmův obchodních podřídila se svrchovanosti mocného souseda; Chilibu jest pozdější Chalybon, hebr. Chelbon v severní Syrii (nyní Haleb nebo Aleppo); Naharaina jest aramské někdy království nad středním Eufratem, Qazauadana jest nepochybně pozdější krajina Gauzanitis nebo Mygdonia v okolí středomesopotamské Nisibi, Kerkeš jest nepochybně pozdější Girgesitis, Akerith, Anaugas a Mušanath jsou malé okresy, které vyskytují se již i ve starších seznamech krajin syrských.

Kde však hledati jmena Malunna, Pidasa, Leka, Dardani, Masu? Otázka tato uvádí nás k jedné z největších záhad ve starověkých dějinách. Povaha politického a vojenského spojenství, ve kterémž dle

---

[1]) Brugsch, Gesch. Aeg. nach den Denkmälern, 324.
[2]) Dle Wallisa v Budge Proc. Soc. Bibl. Arch. 1888, 551.

současných nápisů s Hittity trvali, vyhledává toho nutně, abychom předpokládali i zeměpisnou jejich s Hittity souvislosť. Na jih, do Syrie, jest souvislosť tato úplně vyloučena, ježto politické a národopisné poměry pozdější Palestiny a Koilesyrie jsou egyptskými zprávami z doby Ramsovy bezpečně udány. Také jihovýchodní strana, končiny mesopotamské, nemohou brány býti v úvahu, neboť po dobytí království Naharainského sousedila na východě a na jihovýchodě země Hittitů s mesopotamskou stepí, nehrubě spůsobilou k výživě více bojovných kmenův, o nichž by jinak i zevrubné zprávy assyrské musily podati vodítek bližších, a nad to v době Ramsově již v Assyrii vládli mocní a bojovní králové, kteří s úspěchem šířili své panství do okolních končin, hlavně do Babylonie; nelze tutíž dobře mysliti, že by některý z bojovných nástupců Salmanassara I. (okolo r. 1300 př. Kr.) byl dovolil, aby nejbližší sousedé jeho spojili se s Hittity v mocný výbojný spolek, který by odraziv vojska faraonova, ohrožoval i moc assyrskou.

Tu zbývá tedy buď severovýchodní kraj, nazvaný od perských dob Armenií, nebo končiny severozápadní, t. j. končiny maloasijské. A také v těchto končinách oba přední vykladatelé nápisů Ramsových snažili se záhadné ty národy umístiti. Jindřich Brugsch vyslovil se pro sousedství severovýchodní a shledává ve jmeně Pidasa krajinu blíže neurčenou, zvanou Pidasis.[1]) Leka vykládá Ligyi, připomínanými v seznamu Xerxova vojska (Hdt. VII., 72), Dardani kmenem Dardanů v Kurdistánu, známým toliko z jediného a k tomu ještě patrně porušeného místa Herodotova,[2]) Masu pak pokládá za obyvatele pohoří Masia, kteří však nikdež ve zprávách starověkých s tímto jmenem se nevyskytují.

Již z toho viděti, že nebyl zasloužilý jinak egyptolog hrubě šťasten s výkladem jmen národů, připomínaných ve spolku s Hittity za doby Ramsovy. Nad to jiné prameny starověké, dobou původu svého nápisům Ramsovým nedaleké, výslovně vyvracejí Brugschův výklad.[3])

---

[1]) Nepochybně okres pontského města Pida, známého toliko z Ptolemaia a z tabuly Peutingerské, jež klásti sluší do poříčí Černomořského přítoku Iridy.

[2]) Hdt I., 189. Stein sice ponechává čtení (*Γύνδης ποταμὸς*) *ῥέει δὲ διὰ Δαρδανέων*, poznamenává však k místu, že *Δαρδαναί* tito jinak naprosto jsou neznámi. Však jiní vydavatelé pokládají místo za porušené i navrhují, aby se čtlo *δι᾽ Ἀρμενίων*, ježto kodiky podávají *διαρδανέων*, v čemž vidí se patrné porušení původního textu.

[3]) Jsou to nápisy prvého velikého výbojce assyrského, krále Tiglata Pilesera I., jehož panování bezpečně klásti jest na konec XII. století před naším letopočtem. Letopisy jeho, zachované zúplna a k tomu ve čtyřech exemplářích, jsou z nejvzácnějších pramenů k historii starověké, i pro stáří i pro obsah svůj, dnes pak dějezpytec může ke svým vývodům přibírati velmi pečlivého jich vydání, které pořídil W. Lotz (Die Inschriften Tiglatpileser's I. Lpzg. 1880). Veliký výbojce podává v nich zprávu o dlouholetých válkách, jichž drahná část dála se proti krajinám, hraničícím s územím Hittitů na straně severovýchodní, tedy v krajinách, kdež hledá Brugsch sídla záhadných národů Ramsových nápisů. Nuže v končinách těch seděl za doby assyrského výbojce — tedy sotva více než sto roků později Ramsa — národ Moschů, připomínaný ještě za perských dob, v záp. části pohoří Masia byla území Alzi a Purukuzzi, nad Eufratským průlomem krajina Kummuch, která se jmenem Kommagene vyskytuje se

Zbývá tedy toliko sousedství severozápadní, končiny maloasijské, do nichž krajiny častěji již připomenuté kladl slavný egyptolog francouzský, vicomte de Rougé. [1]) Právě v Malé Asii, a sice v částech jejich, které jsou přístupny z území Hittitův i po suchu i po moři, vyskytují se krajinská jmena v nedalekém sousedství, která mají podivuhodnou podobu se jmeny bulletinů Ramsových. Tamť Mysie, položená na ústí Hellesponta do Archipelagu, blízko se stýká se jmenem Masu, Iluna upomíná na Ilion, které po výkopech Schliemannových není více výtvorem fantasie básníkovy, nýbrž prastarým středem osvětným, dávnou metropolí, jejíž působení rozvětvovalo se na jedné straně daleko do Asie, na druhé pak zasahovalo do evropské Hellady, tam i v pozdější Karii Pedasa, jejíž obyvatelé nejstarší sluli Lelegové, a v sousedství jejím Lykie upomíná na Leka hieroglyfů. Ve východním sousedství Trojském seděli Dardanové — zkrátka všechna ta jmena krajin a národů, s Hittity spojených, vyskytují se v přímém jejich sousedství v západní části Menší Asie.

Dříve než pokročíme v úvahách svých, jest nám ještě jednou shrnouti důvody, které se naskytují v pramenech, zachovaných pro náhled, jejž de Rougé proslovil.

Nejprve možno namítati, a také skutečně namítáno bylo, že západní Malá Asie příliš daleko byla vzdálena Myriandského zálivu, kolem něhož po mnohá století sídla Hittitů se rozkládala. K námitce té dlužno především odvětiti, že rozsah Mysie, Lykie, okolí Pedaského a j. za historických dob, nemá průkazné síly, pokud se bezpečně neprokáže, že krajiny ony týž rozsah měly již za doby Homerské. Zeměpis Homerský, který jest totožný s nejstaršími známými poměry zeměpisnými jak v evropské Helladě tak v Malé Asii, jest disciplinou teprvé se rozvíjející, avšak již při počátku spočívající na základech mnohem pevnějších, než kterýkoliv obor zeměpisu historického. Výkopy Schliemannovy v Troji a výzkumy v Lykii, Frygii a ve vnitrozemí maloasijském podávají řídký sice, avšak nad veškeru pochybnosť spolehlivý materiál a ten dovozuje, že národové, kteří za historických dob obývali na západním pobřeží maloasijském, za dob „Homerských" sídly svými zabírali téměř celou západní část Malé Asie. Důvod pro náhled tento plyne především z kulturní příbuznosti všech památek, dotud známých z krajin mezi Archipelagem a Šangariem. Nad to dlužno v úvahu vzíti důležitý údaj, že na půdě této objevují se za klasických dob dva národové Homerským básním neznámí, Lydové a Frygové, kdežto Maionové, vyskytující se v nejstarších pověstech řeckých i v Iliadě (II. 864—866) za dob klasických s dějiště naprosto mizí. [2]) Blíže osud

ještě za pozdních dob římských, na pohoří Aruma (kdesi na jižním pobřeží Vanského jezera) byla krajina Mildiš. Z dalšího textu letopisů jest na bíledni, že krajina Kummuch přímo s územím Hittitů sousedila, jsouc od ní toliko řekou Eufratem oddělena. Tím území, Brugschem v úvahu vzaté, vyplněno jest krajinami určitě ohraničenými a přesně pojmenovanými, jichž názvy po výtce dochovaly se i klasických dob, a vedle kterýchž nezbývá místa pro záhadné krajiny, jichž obyvatelé ve spolku s Hittity čelili proslavenému faraonovi.

[1]) Extrait d'un Mémoire sur les attaques, 4.

[2]) O Maionech viz Robiou, Questions Homériques, Paris 1876, str. 65.

jich označuje Herodot (I., 7). Počínaje totiž vypravovati dějiny lydské, vypisuje osudy prvé královské dynastie Herakleovců nebo Sandonovců, která odvozovala původ svůj od báječného Nína, krále assyrského. Před Agronem, synem Nínovým, vládli prý zemí potomci Lyda, syna Atyova, po němž prý veškeren národ, dříve Maiony zvaný, zváti se počal Lydy. Patrně domácí dynastii, která odvozovala původ svůj od domácího božstva Atya, vystřídala cizí dynastie, přišlá z východu, avšak kmenově spřízněná, poněvadž Lydové vždy tvořili jediný národ, beze všech odstínů jazykových. To však předpokládá válečnou invasi této nové dynastie, která také z východu se udála. Zabíralili Lydové za klasických dob sídla rozsahem menší, tož dlužno uvážiti, že po celé východní hranici jejich, od Propontidy až po hory Pisidské, obývali za klasických dob Frygové, národ bezpečně do Menší Asie přistěhovalý, [1]) jenž zajisté valnou část původních sídel maionských zabral. Dvojí tedy katastrofa postihla nejmocnější z národů, kdysi při východním břehu Archipelagu osedlých: podmanění z východu a invase Frygů. Druhá tato nehoda stihla Maiony za dob již historických, dle Xantha po válce Trojské, tedy před válkou Trojskou, za „Homerských“ dob nutno bezpečně předpokládati, že sídla maionská mnohem dále na východ se rozkládala. A dámeli tomu, že sídla Frygů původně Maiony byla zabrána, pak nic nepřekáží přímému sousedství Hittitů s Maiony, Mysy i Lykii. Se stanoviska Homerského zeměpisu není tudíž námitky proti identifikaci, kterou de Rougé prvý pronesl.

Avšak k důvodům, jichž poskytuje studium kulturních památek a původního rozsídlení národů maloasijských, připojují se důvody další. Především uvážena budiž nepovšimnutá posud zpráva Solinova, jejíž pramen sám vydavatel Solinův Mommsen neznámým nazývá. Zpráva ta potvrzuje, že se kdysi v minulosti, která doby klasické předcházela, Kilikia prostírala na jedné straně až k Pelusii, tedy až k pomezí egyptskému, a že na druhé straně zahrnovala v sobě i Lydii, Medii, Armenii, Pamfylii a Kappadokii, načež prý skrze Assyry podmaněna jsouc, do hranic nepoměrně skrovnějších stěsnána byla. Tu patrně zachováno jest vědomí o dávné veleříši, která kdysi svůj střed měla v Kilikii, rozšířila se po Pamfylii, Kappadokii i Lydii a na jedné straně stýkala se s Egyptem. Hranice tyto shodují se s rozměry říše hittitské, jak je vyložil z nápisů de Rougé, a shodují se i časově, ježto říše hittitská, jak níže seznáno bude, skrze Assyry nejprve oslabena a později dokonce vyvrácena byla.

V týchž také končinách, v Lydii, Frygii, Lykaonii a Kappadokii nejnovější doba objevila archeologické nálezy, námi již dříve popsané, které zplna shodují se co do slohu a provedení uměleckého s hittitskými památkami v Syrii shledanými, jež tudíž dlužno Hittitům připisovati. Avšak jsouli památky tyto hittitské, pocházejí zajisté z dob politického rozkvětu národa hittitského, který ony končiny sobě podrobil a v nich zbytky své umělecké činnosti zůstavil.

---

[1]) Herodot VII. 73 a Xanthos Lydský (u Strabona 680) poznamenali dle pověsti makedonské, že přistěhovali se Frygové z Evropy.

Neváhám tudíž jmena národů, za Ramsa II. s Hittity spolčených anebo jim podrobených hledati v západní Malé Asii. Lykiové, Dardanové, Mysové, Pedasští [1]) a Maionové (Malunna), kmenové to vesměs původu alarodského, jak nejnověji shledáno, činili tehdy část veliké říše hittitské, která střetla se bojovně s nejslavnějším faraonem egyptským. Jakým spůsobem veliká tato říše vznikla, pohříchu udati nemožno. Toliko jest jisto, že se prodlením XIV. stol. př. Kr. sloučili Hittité dotud v menší části rozdělení v jediné soustátí, mající hlavou krále. Nepochybně podnikavý některý kníže uvedl v závislost druhá knížata, zmocnil se takto vlády nad celým národem a probudil i dřímající jarotu jeho. To vše dálo se velice rychle, úkaz to v dějinách národů předoasijských ne neobyčejný, načež říše hittitská rozšířena mezi soukmenovci v Kilikii, Kappadokii, Lykaonii, až za neznámých podmínek i Maionové, Lykiové a kmeny Mysů svrchovanosti její se podřídili.

Z nápisův obou prvých faraonův XIX. dynastie, Seti I. a Ramsa II., seznáváme ústrojí nové veleříše hittitské mnohem podrobněji, nežli kteréhokoli národa jiného. Byli pak Hittité národ bujarý, jenž sestoupiv s výšin Amanského pohoří do úrodných a žírných krajin koilesyrských, ještě po dlouhou dobu zachoval prostý mrav a rytířské udatenství své. Bohem jejich byl Baal Sutech, Egypťanům hrozný, jemuž po bok stavěli Astartu-Anathu, touž bohyni jako assyrská Istara i hellenská Afrodite a též původně válečný význam mající. Vyobrazeni bývají Hittité obyčejně bez vousů, v odění různém vždy tři na témž voze bojujíce. S taktickým důmyslem seřaďovali se v šik bitevní, a válečná i občanská správa jejich byla případně rozčleněna. V čele říše byl král, jemuž podřízeni byli panovníci jednotlivých měst, dle syrského spůsobu rovněž královským důstojenstvím označovaní. Nápisy jmenují krále Kadešské, Chilibské, Tunipské, Karchemišské a j. V míru i ve válce kupila se kolem krále družina vojovůdcův a úředníků, mezi nimiž jmenuje se i *chirpasar*, písař listů královských. Vojsko dělilo se v pěší a vozné, i skládalo se buď z Hittitů, buď z mužstva národů podrobených anebo jistými smluvami s Hittity spolčených. Náčelník vojska vozného slul *kazan*, velitelé vojsk pomocných nazýváni *hirpit*. Jádro vojska činili ovšem Hittité, jmenujíce se dle toho „výběrem“ (*tuhir*). Obývali po výtce v městech, jichž se v nápisích hieroglyfských vyčítá počet nepoměrně veliký (220 až 230 [2]).

Říše hittitská, prostírajíc se po krajinách zeměpisně vělmi důležitých na soumezí čtyř nejpřednějších národních kmenů, které representují hlavní činitele v dějinách starověkých, semitského, alarodského, hamitského a arijského, a na pobřeží moře, jehož významu světového rychlým tokem přibývalo, osvojila si též ráz námořský. Důkazem toho jsou přátelské styky Hittitů s hellenskými kmeny maloasijskými, které prokázány jsou již za dob ihned po Ramsovi II. následujících. Hellenové maloasijští — Prvoionové dle duchaplné theorie Curtiovy — počali se touž dobou s úspěchem zbavovati námořské svrchovanosti foinické,

---

[1]) Pedasa v Mysii a ne Karský Pedasos. Robiou l. c., 61.
[2]) Brugsch, Gesch. Aeg., 449—455.

z Bybla a z Arada vycházející.[1]) Vznik hittitského panství námořského byl tudíž na ujmu snahám foinickým, v skutku pak za nastávajících válek s Egypťany bojovali Foiničané (mimo Arados, který z počátku s Hittity spojen byl) po straně faraonů, za mírný poplatek požívajíce mocné ochrany jejich a obchodních výhod po vší rozsáhlé říši. Že rozšiřování se Hittitů bylo spojeno se škodou Foiničanův a obchodu jejich, dokazují nejlépe dějiny kolonisace na ostrově Kypru. Až do vzniku říše hittitské byl ostrov tento osazován toliko Foiničany, avšak najednou vyskytují se na jižním břehu ostrova dvě osady, které i jmenem i snahami svými protifoinickými projevují původ hittitský: Amathus (Hamath) a Kittion (Kittim). Tedy i na ostrovích moře středozemního pokoušeli se Hittité se zdarem o rozšíření moci své.

Nebyla pak říše hittitská zjevem toliko efemerním a bezvýznamným. Spolehlivý obsah nápisův egyptských i assyrských, místy i zprávy biblické, potvrzují souhlasně, že byla říše hittitská tuze upraveným státem vojenským, v němž panující Hittité činili po jistou míru válečnou šlechtu. Ujednávajíce spolky i s kmeny vzdálenými, podali Hittité důkaz svého věhlasu politického, svým pak zřízením politickým i vojenským stali se předchůdci pozdější veleříše assyrské.[2])

Nápisy hieroglyfské zůstavily i hojné údaje podrobné o dějinách veleříše hittitské té doby. Prvý dle jmena známý král hittitský Sapalulu byl současníkem Horemhiba, předposledního faraona XVIII. dynastie. Dle zpráv nás došlých byl Sapalulu muž povahy rázné a bojovné, avšak svými výboji ve střední Syrii způsobil proti sobě výpravu nástupce Horemhibova Ramsa I., jenž až do údolí Orontského pronikl. Válka tato skončena úmluvou, připomínanou ve smlouvě mezi Ramsem II. a Mauthanarem později ujednanou, jejíž obsah znám však není.

Avšak již po smrti Ramsově mír byl porušen. Nástupce Ramsův Seti I., prvý farao XIX. dynastie, volán byl vzpourou palestinských kmenů do Syrie. Odbojci byli vycvičenými vojsky egyptskými sice poraženi, avšak část jich utekla se k Hittitům, jichž panovník Sapalulu poskytl jim útočiště, začež Seti ihned vojensky do země jeho vtrhl a Kadeš nad Orontem útokem vzal. Oddíl vojska hittitského rovněž poražen. Tu zemřel Sapalulu, a po krátkém panování syna a nástupce jeho Maurosara, jenž snad násilně se světa sprovoděn byl, nastoupil druhý syn Mauthanar, který v boji pokračoval s úspěchem tak velikým, že přes veškery chlubné údaje svého nápisu Karnackého Seti sám k míru přichýliti se donucen. Vrchovisko Orontské ustanoveno hranicí mezi oběma říšema, a farao uznal „velikého knížete Chetů" za vládce sourodého.[3])

Mauthanar jest největším panovníkem hittitským a nepochybně i dokonatelem říše, která za něho zahrnovala v sobě, dle slov nápisu Karnackého, „20 národů velice mocných." Říše jeho tehdy již šířila

[1]) Že před pádem Troje Byblos a Arados stály v čele Foiničanův a ne Sidon, jak tvrdí pozdější zprávy, prokázal nejnověji Krall (Wien. Sitzungsber. CXVI., 631) z textů hieroglyfských.
[2]) Prášek, Všeobecný dějepis občanský I., 1, str. 106—107.
[3]) Setiův nápis Karnacký v Lepsiových Denkmäler (III., 130 a) vydaný a přeložený Lushingtonem, Trans. Soc. Bibl. Arch. VI., 509—534.

se i na ostrovích Středomořských, a ve vojště jeho objevují se národové, Egypťanům doposud neznámí, patrně příslušní již ku čeledi arijské, prvý to úkaz, kde zástupcové této čeledi vystupují na jeviště dějinné. Všechny nápisové zprávy z oněch dob propovídají, že ke konci vlády Setiovy ze dvou stran na území egyptské útok zosnován byl. Útočníci na straně mořské a západní byli Libyové (Thuhennu) a ostrované Středomořští,[1]) které Epypťané po výtce „bílými" zvali. Dvě vysoká péra na hlavě a bohatý vlas, ve vrkočích po skráních splývající, jsou vedle bílé pleti stálou charakteristikou těchto útočníků na památkách egyptských. Na východní straně jsou pak Hittité stálými spolčenci „bílých" národův, z čehož lze souditi, že se proti výbojnosti egyptské a rozpínavosti i lakotě Foiničanů tehda spojili všichni národové, osedlí na pomořích a ostrovích Středomořských, za náčelnictví krále hittitského. Na doklad toho třeba lze jen přihlednouti k hellenským pověstem o Minoovi, o Karech, Lelezích, o Theseovi i j. Ve všech těch pověstech ozývá se paměť dávných bojů proti živlům plavbou a obchodem moře ovládajícím, tedy proti Foiničanům na Kretě, Kypru a březích asijských, kteří z obchodnické chytrosti opírali se o mocnou potud říši egyptskou.

Sotva že Seti I. zemřel, udál se prvý veliký náraz Hittitův a jich spojenců na Egypt. V Nubii stihly Ramsa II. najednou zprávy o otcově úmrtí a o povstání kmenů jihosyrských. Za krátko sice překonán odpor ten, a na příkré skalní stěně, která vypíná se nad ústím řeky Nahr el Kelba blíže dnešního Bejrúta, zvěčnil vítěz činy své. Avšak boj tento byl toliko předehrou, neboť poražených kmenů jihosyrských ujal se hittitský velkokrál Mauthanar. Mezi národy po delší řadu let v míru žijícími vznikla nejprve nedůvěra. Ramses budoval na východní straně údolí Mašutského v deltě pevnosť Pi-Ramessu neboli město Ramsovo, Mauthanar jal se opevňovati Kadeš. Z obou stran dály se přípravy k velikému boji, Hittitům však podařilo se proti všemu nadání Ramsa překvapiti. Na konci IV. roku Ramsova kralování shrnula se totiž veškera branná moc říše hittitské a jejich spolčenců kolem Kadeše. Ve spolku s Hittity uvádějí se knížata Chilibský, Naharainský, Gozanský, Lykijský, Maionský, Dardanský, Pedaský, Mysijský, Karchemišský, foinický vládce Aradský i j. Z Ramsova nápisu karnackého a z tak řečené básně Pentaurovy dovídáme se, v jakém pořádku se spolčenci do boje vypravili. Různě jsouce ozbrojeni, po třech bojovali na vozích zbrojných a tak se podstatně lišili od válečného spůsobu kanaanského. Kdož by, čta líčení Pentaurovo a uvažuje jednotlivé podrobnosti zápasu, nevzpomněl známých míst z Iliady, kde též v boji vozu zbrojnému přísluší místo čestné, při čemž mimoděk naskytuje se domněnka, že válečný spůsob, jehož užívali Hittité u Kadeše a řečtí bojovníci dob Homerských, jest v podstatě své týž.

Devátého epifi V. roku svého královského stanul Ramses na severní hranici své říše, chtěje proniknouti horskými soutkami ke Kadeši.

---

[1]) Že Šardana nápisů hieroglyfských skutečně značí obyvatele ostrova Sardinie, prokázal nejnověji Max Müller, Proc. Soc. Bibl. Arch. 1888, 147 sld.

Avšak Mauthanar obmyslil úklad a vypravil dva pastýře, aby Ramsa klamným předstíráním v nástrahu uvedli. Farao uvěřil a s předvojem vytrhl ke Kadeši, kdež rozložil se na severozápadní straně města nevěda, že okolní údolí a výšiny obsazeny jsou nepřítelem. Jisté záhuby vyvarovali faraona pouze dva hittitští zvědové. Seznav hrozící nebezpečenství, uhodil Ramses druhého dne na Kadeš, avšak uprostřed útoku udeřili naň Hittité a donutili k nerovnému boji. Egyptské zprávy, zvláště pak báseň Pentaurova, vypravují o velikém vítězství, jehož nabyl Ramses, avšak události následující vavřínů vítězných podstatně umenšují, jakkoli upříti nelze, že osobní stateční svou farao postup nepřátel zadržel. Vítězstvím nemohla se honositi žádná strana, důkazem jest mír, hned po bitvě ujednaný. Avšak v paměti lidu egyptského den Kadešský na dlouho potrval.

Dva roky po této bitvě zavražděn Mauthanar bratrem Chitasirem, jenž ihned s Egyptem boj obnovil. Válka tato vedena byla na více místech menšími oddíly a trvala po celých 14 let, celkem pak Hittité v ní úspěchů docházeli. O podrobnostech boje nedošly nás sice zprávy určitější, avšak z jednotlivých údajů seznáváme, že Chitasir nabýval půdy hlavně v Palestině, kdež v 10. roce války i sám Askalon otevřel jemu bran svých. Ramses užil vší síly proti Askalonu, na jehož držení záviselo další trvání egyptského panství v Syrii, a proto vynáší velice i pád města v nápisích svých. Konečně uznána potřeba míru na obou stranách. Chitasir nabídl sám Ramsovi podmínky míru, vryté na desce stříbrné, a vyhledával s Egyptem spolku trvalého. Na rozhraní obou říší, v „městě Ramsově," slavně stvrzen mír dle podmínek, které byli dříve ujednali Seti a Mauthanar, a znění jeho vyryto na stěny Thebského Ramesseia. A tak uchovala se do naší doby nejstarší známá památka diplomatická, v níž obsaženy jsou počátky práva mezinárodního. Oba králové shodli se, že ode dne míru přátelství mezi nimi navždy potrvá: „on ať jest nadále mým spolčencem, mým přítelem; já ať jsem na vždy spolčencem a přítelem jeho. Prohlašuji: já, Chetů veliký král chci s Ramsem žíti v dobrém přátelství a dobré shodě. Nikdy nebudiž nepřátelství mezi námi. Nikdy nepřekročiž Chetů veliký král pomezí egyptského, kdy by cokoli z Egypta v zemi Chetův odňato bylo. Napadlli by nepřítel kterékoli země Ramsa, velikého krále egyptského, nechať on vypraví posly a vzkáže velikému Chetů králi: Pojď a pomoz. Potom vypravíž se veliký Chetů král a zaženiž nepřítele, aby nebylo po vůli jeho, pošliž vojska a vozy své, aby zahnali nepřítele. Vypovíli Ramses pro zločin poddaného ze země a týž znovali se dopustí zločinu proti králi, pak přísluší králi chetskému, aby zlosyna dal popraviti. By uprchli otroci ze zemí Ramsových na půdu chetskou, nepřijme jich veliký Chetů král, nýbrž vydá je Ramsovi ku potrestání. Když pak vydán bude poddaný egyptský Ramsovi, nebude vina jeho mstěna, dům jeho nezhubí se, ani žena, ani dítky. Matka jeho nebude usmrcena, on pak nebude bit ani v oči, ani v ústa, ani v chodidla." [1]) Konečně utvrzen mír sňatkem Chitasirovy dcery

[1]) Smlouva tato, vročená 21. tybi 21. roku Ramsova, čte se na vnější jižní stěně velikého hypostylia Karnackého. Přeložena jest častěji, posléze u Brugsche, n. j. m. 518 sld.

s Ramsem, již ku svatebnímu veselí sám Chitasir do Egypta doprovodil.

Moc Hittitů dostoupila mírem tímto vrcholu a spolu i naklonila se k úpadku. Zlý rozmar osudu tomu chtěl, že ani Ramses II. ani Chitasir nezůstavili nástupců sobě rovných: památky egyptské vypravují toliko o vnitřním rozkladu a zmatku za posledních králů XIX. dynastie, jichž dle dávných svých pověstí užili Hebraeové k opuštění Egypta. O Hittitech nemáme zpráv za mnohá léta a když v době Ramsa III. opět paprslek historický zavadil o paměť jejich, byla veliká říše hittitská ztroskotána, a tíž národové maloasijští, kteří pod prapory Mauthanarovými bojovali u Kadeše, vpadli v 8. roce Ramsa III. z Malé Asie do země hittitské a podrobili si ji. S nimi ve spolku, po suchu i po moři, táhli národové dotud neznámí, avšak patrně jihoevropští, obyvatelé Středozemských ostrovů, Italie a Řecka, kteří vedle Hittitův i na Egypt mocně útočili. Města a krajiny Karchemiš, Kati, Aratu, Arsa a Kadeš byla vzata, a z území amorského strojili se bělolící výbojci k útoku na hranici egyptskou, avšak veliké vítězství Ramsovo, na suchu i na moři dobyté, zastavilo další pochod jejich. Kdo osvobodil Hittity ode jha výbojců, nevíme; v nápisích Ramsa III. z pozdější doby jmenují se někteří Hittité mezi národy Egyptu podmaněnými a určitě označen jest kníže hittitský, který za živa upadl do rukou králových.

Odtud opět po delší dobu mlčí historické zprávy o Hittitech, až vítězné zprávy králův assyrských najednou rozžíhají světlo neobyčejně jasné. Pohříchu osvětlují zprávy tyto politický úpadek národa, jenž i v ohledech jazykových počal rychle ustupovati živlům cizím. Nejmocněji jal se proti Hittitům vystupovati domácí živel syrský nebo aramský, který z jihu nejprve osáhl Damask a brzy potom pronikl i do srdce sídel hittitských. Nejdéle udržela se kulturní převaha Hittitů, jakož průběhem dalšího líčení bude nám vzpomenouti.

Tiglat Pileser I. (ku konci XII. stol. př. Kr.) jest prvý král assyrský, který vzpomíná Hittitů v nápisích svých. Vyrozumíváme ze zpráv jeho, že sídlili na obou stranách Eufratu v okolí Karchemiše a ve větší části severní Syrie, odkudž zasahovali sídly svými i do krajin Taurských. Na jihu byl jim poddán kraj Urume (v textech klínových také Kašku zvaný), v němž poznávají se poslední zbytky Amorských. Tito Amorští pokoušeli se o loupeže na levém břehu Eufratském, začež assyrským králem ztrestáni byli, avšak nezávislosť Hittitů tím nebyla nijak otřesena. Asi o 120 let později stali se Hittité závislými na efemerní říši Davidově. Z počátku vlády Davidovy vládce krajiny Soba v Syrii, jmenem Hadadezer, syn Rohobův, podrobil si velikou částť Syrie, a mimo jiné i hittitská knížetství v Damasku a Hamathu. Ale David porazil Hadadezera, i vzal Damask, jejž k říši své připojil, načež i Hamathský kníže Thoï svého syna Jorama do Jerusalema s blahopřáním a nepochybně i se slibem lenním vypravil. [1]) Jmeno Joram, v jehož prvé části skrývá se jmeno boha Jahveh, jest pozoru-

[1]) II. Král. 8, 3—12.

hodno, neboť dokazuje, že mezi Hittity již tehda uctíván byl národní hebrejský Bůh Jahveh, nový to důvod pro odnárodňování se Hittitů. Avšak již za Salomona zaniklo hebrejské panství v severní i ve střední Syrii, ovšem ne s prospěchem Hittitů, neboť zakladatel nové říše v Damasku Rezon vším svým zjevem jest synem národa aramského. Tím byl Damask Hittitům na vždy ztracen. Síla národa spočívala ještě na říších Hamathské a Karchemišské, a na některých menších knížectvích, jichž jmena vyskytují se v nápisích assyrských.

Takový byl stav věcí hittitských, když králem Assurnazirpalem (884—859) počala druhá doba výbojův assyrských. Již tento král podrobil si některá hittitská knížetství na levém břehu Eufratském a na poslední své výpravě donutil Sangara, krále Karchemišského, k poplatku, načež protáhl vítězně veškerou zemí hittitskou až po Libanon. Salmanassar II. r. 835 pronikl sídly hittitskými až do Kilikie, kdež hittitské knížetství Kua zvané uvedl v porobu, tak že veškera krajina Hittitů byla Assyrům poplatna. Za dočasného úpadku assyrského po smrti Rammánnirára III. osvobodili se sice Hittité, než nedovedli vyšinouti se nad drobná městská knížetství. Když pak Tiglatpileserem III. (745—727) assyrská moc nabyla neočekávaného povznesení, hledali malí státové severohittitští Melid (Melitene), Gamgum a Kummuh (Kommagene), nad průlomem Eufratským položení, ochrany u mocného krále alarodského Sardura, jenž ve své ruce spojil téměř veškeru pozdější Armenii. Avšak bojovný assyrský velkokrál porazil Sardura na hlavu, tak že sotva zachránil pouhý život, načež r. 740 vzat Kummuh, klíč ke státům hittitským. Všichni vládcové syrští a mezi nimi hittitští knížata Kuštasp Kummuhský, Uriakki z kilické Kue, Piširis Karchemišský a Tarchular Gamgumský poklekli v Kummuhu před vítězem, prosíce za slitování. Panství jim sice ponecháno, avšak obtížný poplatek na ně uvalen. Významné jest opět jmeno vládce Kummuhského Kuštasp, velice na staroperské Vištáspa upomínající, z čehož lze souditi, že mezi Hittity již i živel íránský nabýval průchodu. Jedna část Hittitů podrobila se tudíž Assyrům, avšak druhá část, kupící se kolem Hamatha, odhodlala se k boji nerovnému a hledala pomoci i v říši Judské, kdež tehdy vládl král Azarja nebo Ussia. Devatenácte státečků povstalých vyčítá Tiglatpileser ve vítězném nápise svém, důkaz to zjevný hittitské rozdrobenosti. Proto není se diviti, že již r. 738 padl Hamath i s okolím do rukou jeho, načež jádro obyvatelstva do zajetí odvlečeno a veškeren kraj v assyrskou satrapii přeměněn.

Moc Hittitů byla tím podlomena, avšak umírající národ přece nechtěl vzdáti se naděje v nezávislosť. Poslední osudy Hittitů podobají se velice konečnému boji obou říší hebrejských, Efraima a Judy. Trest, byť i nejpřísnější, jejž výbojci uvalili na poražený národ, nebyl s to, aby zlomil bojovnosť jeho a vroucí touhu po svobodě. Ovšem nedostávalo se pozdním Hittitům útěchy, která dala Hebraeům přečkati i Sargona i Nebukadnezara, povznášejícího totiž náboženství. Žádná katastrofa v sousedství nezadržela přirozené bojovnosti lidu. R. 722 Sargon vzav Samarii, učinil konec říši Efraimské, přes to však Hittité Hamathští ihned povstali proti němu, když r. 720 muž jinak neznámý Ilubid anebo

Jaubid [1]) zmocil se panství v městě jejich a vedl je do boje proti Assyrům. Smělý samozvanec dovedl spojiti města foinická a knížata jihosyrská ve spolek, jehož členem stal se i egyptský farao Šabak; avšak Sargon překvapil jej v městě Chariharu dříve, než spolčenci mohli se dostaviti, a hrozným spůsobem ztrestal vinu jeho. Říše Hamathská vyvrácena úplně.

Příklad její našel pohříchu brzo následovníka v nezdaru. Ještě zbýval jediný hittitský stát Karchemiš, v němž vládl poplatný král Piširis II. Na všech již stranách byla država jeho obklopena assyrskými satrapiemi, a mocný spolek, jejž učinili severní panovníci s Alarodii proti Sargonovi, byl právě vítězstvím Assyrů roztržen, a přece odvážil se Piširis odboje proti mohutnému lennímu pánu. Vešed ve spolek s Mitou, králem Moschů ve východní části Menší Asie, započal nerovný boj. Avšak Sargon vzal jeho hlavní město, vojsko vřadil do pluků svých, lid odvlekl do zajetí a Karchemiš učinil assyrskou satrapií (717). Odtud až do r. 606 (do pádu Niniva) assyrští náměstkové spravovali z Karchemiše severní hititskou Syrii, jejíž obyvatelstvo s rychlostí úžasnou se poaramštilo. Když padla Assyrie do rukou Medův a Babyloňanů, nebylo Hittitů více.

Avšak pádem národní a politické existence Hittitů nezanikla zajímavá osvěta jejich. Týž Sargon, který vyvrátil poslední državy Hittitů, který chlubí se v honosivém nápise svého cylindru, „že vyvrátil zemi Hamath,“ že „obarvil kůži Ilubidovu jako vlnu,“ že „na sebe strhl Karchemiš v nepřátelské zemi Chatti“ [2]): týž Sargon jmenuje mezi svými činy míru i stavbu paláce, jejž napodobil dle vzoru „paláců hittitských“ (íkal Chattí [3]). Tak zvaný Sargonův „býčí nápis“ spůsob „hittitského“ paláce blíže objasňuje; skládalť se především z nádherné předsíně, která prý v řeči „země západní“ bit-chilâni nazývána jest. [4]) A tak ještě v úpadku svém byli Hittité učiteli svých porobců, kteří i na hittitské půdě spůsobem národa podmaněného stavby nákladné konali, jakož dotvrzují rozsáhlé zbytky assyrského paláce z doby Assarhaddonovy, které r. 1888 v Maraši, na půdě po výtce hittitské, objeveny byly.

Po tisíc téměř let zabírali Hittité důležité místo v dějinách světových, veliké a slavné činy jejich poznamenány jsou ve zprávách souvěkých, avšak přece důležitější jest význam jejich osvětný, jehož podrobnějších známostí bohdá dalšími výzkumy dosáhneme.

---

[1]) Ve jméně tomto prvá část Jau opět vznikla ze jmena Jahveh.
[2]) Cylindrový nápis Sargonův ed. Lyon, ř. 25—26.
[3]) Tamže ř. 64.
[4]) Býčí nápis ř. 67 ed. Lyon.

Zvoník.

Chtěl bych býti zvoník starý,
do snění se zabera
bydlit blízko šedé fary
nebo ve zdech kláštera.

Veliké a lesklé zvony
se hlubokým hlasem mít,
aby měly jmena ony
jeden Jan a druhý Vít.

Jara klidně žít a zimy
a ty zvony mít tak rád,
hovořit a žehnat jimi,
modlit se a láskou plát.

A ve směsi hřímající
velkých zvonů ze všech stran,
v tváři úsměv, k sobě říci:
Zpívá to dnes ten můj Jan!

Jaká hloubka! jaké dumy!
jaký pláč! — jen chápat chtít!
Na světě tak zalkat umí
jedině můj vážný Vít.

Pozdravit den jimi zlatý,
volat jimi hvězdy ven,
a kdy zmlknou — v týden svatý —
smuten být a nemocen.

Divoce však ve vzduch němý
rozhoupat jim srdce hned,
kdy bych viděl nad svou zemí
mračné bouře hrůzný let.

Ant. Klášterský.

Setník Halaburd.

Obrazy z idylického zákoutí

od

Václava Vlčka.

(Dokončení.)

XLI.

Při odpoledním cestování nebyla paní Maležanová méně vesela nežli cestou z Kosobud. Nestajila setníkovi, jak posvědčila k domněnce, že jest jejím příbuzným, a přes tu chvíli pak o tom z brusu novém bratranectví žertovala.

Na večer dorazili do většího města a sestoupili v předním hostinci jeho, aby tam přenocovali nebo snad i déle pobyli, o čemž teprva mělo býti rozhodnuto.

Když se k večeři odebrali do prostorné jídelny, sedělo v ní asi deset hostí kolem jednoho stolu, patrně samých domácích lidí, kteří se zrovna hodně hlasitě i nenuceně bavili, ale spatřivše důstojníka s dámou vstupovati a na druhém konci jídelny usedati, smíchy a křiky své tlumili a vesměs pozornosť svou na cizí párek obrátili. Po malé

chvilce jeden z nich povstav přiblížil se volným krokem ke stolu, kde si Halaburd s paní Kamilou místo zvolili.

„Přec jenom mne oči neklamou,“ promluvil, upřeně na dámu pohlížeje, — „dovolte, milostivá paní, abych vám učinil svou poklonu.“

Ona se vážně vztýčila a o poznání oči přimhuřujíc, pátravě popatřila na mluvčího.

„Snad mne už ani nepoznáváte?“ dokládal on.

„Jsem jenom velice překvapena, že vás tu shledávám,“ odtušila paní i podala mu ruku, kterou on dvorně políbil.

„Rytíř Nettwall,“ spěchala krasavice pány navzájem představiti, „setník Halaburd — můj bratranec . . .“

Důstojník musil se tomu usmáti, s jakou jistotou jej za svého bratrance vydávala pánovi, který ani tušiti nemohl, že to pouhý žert.

Rytíř Nettwall byl nevysoký, hubený a bledý pán, jemuž málo scházelo do padesátky, ale vousy jeho, po spůsobu Napoleona III. upravené, černaly se jako uhel. Podobnou barvou vynikaly také jeho vlasy, jichžto však už neměl žádoucí dostatek: bylyť ze strany a ze zadu velmi pečlivě sčesány přes holé témě, a při tom ještě nad čelem až do půl hlavy zůstávala nepokrytá lysina.

Oděn byl pan Nettwall jako do salonu, měl běloskvoucí prádlo, bílou kravatu, švihácký černý kabát, na ramenou, na hrudi a v bocích silně vatou podložený; v knoflíkové jeho dírce rdělo se čerstvé růžové poupě.

„Naposledy,“ pokračoval v hovoru, „měl jsem, milostivá paní, česť meškati s vámi a s vaším panem chotěm v Karlových Varech. Od té doby, pohříchu — —“

„Jsem ovdověla,“ dí s povzdechem paní.

Rytíř vyslovil jí hlubokou svoji soustrasť a vřele politoval pana Maležana, o němž by se byl nenadál, že se na tomto světě už neshledají. Aby však při tomto truchlivém předmětu neprodléval déle, než bylo nevyhnutelně potřebí, obrátil řeč jinam.

„Bohužel,“ vece, „musí teď člověk na ztrátu nejednoho dobrého známého býti připraven. — Pan setník, jak se zdá, byl také na bojišti?“

„K službám,“ zněla odpověď.

„Snad i u Sadové?“

„Nikoli, byl jsem hned u Skalice raněn.“

„Na štěstí jen tak,“ ozvala se krasavice, že může slabému ženskému stvoření dobře dělati strážného anděla.“

„Prosím, milostivá paní,“ bránil se důstojník proti tak lichotivému názvu.

Tu se přihnal sklepník s jídlem, a rytíř Nettwall se vzdálil vyprosiv si dovolení, aby později zase přijíti směl.

Společnosť, k nížto se vrátil, sestrkovala hlavy, aby si s ním o příchozích tiše pohovořila. Ale také oni mezi sebou mluvili utajeným hlasem.

„Bratránku,“ pravila čtveračivě vdova, „sestřenici neříká se milostivá paní — rozumíte?“

„Pravda, pravda,“ svědčil on, uznávaje svou chybu. „Ale drahá sestřeničko, což se má bratránkovi říkať vy?“

„Před rytířem — mohuli se na svou paměť spolehnouti — jsem vám jistě nevykala. Ostatně by také to prošlo mezi bratránkem a sestřenicí, kteří se tak řídko vídali, jako my dva.“

„Prosím vás,“ tázal se Halaburd, „co pak je vlastně ten rytíř?“

„Nu rytíř.“

„Ale svým povoláním?“

„Zase rytíř.“

„Nepodobá se, že by předkové jeho byli chodívali v železném brnění.“

„Není to příliš stará šlechta, ovšem. Ale i novou šlechtu třeba míti v náležité úctě. Každá šlechta byla jednou nová i musila teprv sestárnouti —“

„Proč se tak rozhorlujete?“ ptal se Halaburd.

„Pro to, jak se k mým slovům usmíváte,“ odtušila paní. „Pravil mi otec, že na základě řádu, který nosíte, můžete se státi rytířem. Jest tomu tak?“

„Nu ano —“

„Pak i vy založíte nový šlechtický rod.“

„Myslím,“ smál se důstojník, „že spíše svůj starý, občanský rod pochovám! Rytířského titulu nehodlám vyhledávati —“

„Proč ne?“

„Taková slabosť mne ještě neposedla a již, trvám, neposedne.“

„Snad byste se nechtěl zaříkať —!“

„Jako bratranec nemusím, doufám, býti členem stavu rytířského?“ žertoval setník.

„Ale k vůli své manželce, k vůli svým dítkám dojista se jím stanete!“

„Abych vám příkře neodporoval, odročme rozhodnutí o tom na tu dobu, až budu míti manželku a děti. Pan rytíř Nettwall už je nepochybně má?“

Paní Kamila potřásla hlavinkou.

„Neřekla jsem dokonce,“ odpovídala, „abyste se spravoval rytířem Nettwallem —“

„Naposledy také on je posud neženat — a tedy také teprv nový šlechtický rod založiti má?“

„Mohu vám o něm podati málo zevrubné zprávy, neboť jsme se jenom několikrát tu a tam, vždy mimo domov, setkali. Rytířem stal se už jeho otec, to vím. Syn po něm zdědil také hezké jmění; ale sám dlouho v žádném zaměstnání nevytrval, žádného většího úřadu se nedosloužil a ještě jako mladý člověk stal se nadobro soukromníkem, který žil bez namáhání a bez starosti a šel jen po své zábavě.“

„Užíval, jak se říká, světa? A nepochybně pořád svoboden jako pták?“

„Pořád ne — jednou, ovšem již jako starý mládenec, také se přec oženil; ale manželství to bylo jen krátké, dali se rozvesti. Teď je pan Nettwall už kolik let skutečným vdovcem, bývalá jeho manželka se rozloučila se světem.“

„Nemělo by se snad spíše říci,“ prohodil setník, „že nyní žije jako skutečný ženich?“

„Proč myslíte?"

„Protože jest od hlavy až k patě tak vyšňořen, každý vlásek má snad zvláště barvený a ulízaný — —"

„Hleďme, jak zlomyslného mám bratrance!" řekla paní. „Co rytíře znám, hleděl vždy tak pečlivě na svůj zevnějšek. Po druhé ženat již dávno mohl býti, kdy by na to pomýšlel."

„Snad nyní opatrně váhá, více vybírá i zkouší, nežli po prvé, aby nedošlo zase tak brzy k rozvodu —"

„Což já vám mohu vymlouvat! Nejsem jeho advokát — všecko je konečně možno — —"

„Já také nejsem neomylný — ale jak to tu s ním před vámi hrálo, jaké na vás oči dělal, všecko mi pravilo: Ženich! Ženich!"

„Ah," dovtípila se krasavice, „snad dokonce ženich můj?"

„Můželi se při svém úpravném zevnějšku opírati též o hezké jmění, po otci zděděné —"

„V tom dědictví se prodlením času staly patrné, ale při tom přece záhadné změny. Rytíř zbavil se všeho nemovitého jmění. O jeho kapitálech pak se soudí velmi nestejně Jedni říkají, že má kupy cenných papírův a kuponův z nich jako řezanky, druzí se domnívají, že skoro všecko již utratil a že co nevidět se octne na holičkách."

„I v tomto posledním, nepříznivém případě," mínil Halaburd, „by mu bohatá nevěsta mohla býti jen ku prospěchu."

Setníkovi při tomto předmětu šlo v pravdě o jedinou věc: aby prodlužoval hovor a společnici svou bavil, jakož bylo jeho povinností. Ona si však řeč jeho vykládala tak, že její průvodce již u ní na jiné mužské je žehrav, a to jí lichotilo.

Když pojedli, pan Nettwall přišel k nim opět, a přisedl k jich stolu a ptal se, kam milostivá paní cestuje. Uslyšev, co ji z domova vypudilo a jakého útulku si žádá, hned pro ni měl dobrou radu.

„Račte se," pravil, „podívati k nám do Zalíbeného."

„K vám?" opáčila vdova.

„Já tam totiž trávím již kolik neděl — a ne letos po prvé. Tady jsem dnes výminkou — zajdu si také někdy do města, k vůli jiné společnosti a také pro nové zprávy —"

„A co je to Zalíbené?"

„Lázeňské místo — arci ne první ani druhé třídy — ale velmi roztomilý koutek. Jen se přesvědčte, a jsem jist, že Zalíbené svému jmenu neučiní hanbu, že zalíbí se také vám."

„Je to daleko odtud?"

„Sotva míle cesty."

Paní vyptala se ještě na byty, na stravu, na hosti v těchto lázních, načež se obrátila k Halaburdovi:

„Co říkáte?"

„Abyste rozhodla zcela dle své vůle," odtušil on.

„Nuže, zejtra si tam učiníme výlet — a padneli nám místo do oka, můžeme tam několik dní pobyti."

XLII.

Za soumraku již vrátila se malá společnosť lázeňských hostí z vycházky. Nejzadněji kráčela paní Maležanová s rytířem Nettwallem a setníkem Halaburdem.

„Jsme zas jednou doma," řekla usedajíc na lavici proti jednoduchému dvoupatrovému stavení, které bělajíc se uprostřed svěží zeleně, tvořilo celé Zalíbenské lázně, ježto se v něm nalézaly jak koupele tak i hostinské příbytky.

„Jste hodně unavena?" ptal se důstojník.

„Hrubě nohou necítím."

„To je zdravá únava," podotýkal rytíř. „Ráno nebude po ní zase ani památky."

„Víteli pak," pravila dáma setníkovi „že je to již přes tři neděle, co jsme sem přijeli?"

„Skutečně," svědčil on, „a uletěl ten čas jako několik příjemných hodin."

„Jako bychom tu byli teprv od včerejška," pokračovala krasavice. „A přece zas — kolik výletův a tuhých maršů jsme vykonali! Co jsme všecko zrejdili!"

„Mnoho jste podnikla, milostivá paní," vece dvorný rytíř, „a ku podivu statečně jste se držela —"

„Tolik je pravda, že jsem se dříve za tři léta dohromady tolik pěšky nenachodila, jako tadý za ty tři neděle."

„A výborně vám to svědčí!"

„Byla bych myslela, že tím stálým putováním trochu více zhubnu."

„Není vám toho potřebí. Vy jste sem ovšem nepřijela jako nemocná, byla jste plna života a zdraví, vypadala jste krásně, — nyní však vypadáte znamenitě!"

„Totiž, odhadujeli to mně do očí tak lichometný pán jako vy."

„Nemluvím než pouhou pravdu, všemu světu zřejmou. A jsem tomu velice rád, že vás Zalíbené neoklamalo."

„Však o to sám máte největší zásluhu," poznamenal setník.

„Zajisté, velikou zásluhu," dotvrzovala to paní. „Tolik jste se nám obětoval, vlastního zdraví jste k vůli nám nešetřil —"

„Jakže, milostivá paní?" divil se rytíř. „Co pak mi něco schází?"

„Už potřebujete odpočinku."

„Leda byste se mne na svých vycházkách chtěla zbaviti."

„Jak vy to hned obracíte! Chci jenom říci, že jste k vůli nám všecky partie poznovu konal —"

„K svému největšímu potěšení!" ujišťoval rytíř. „A k svému největšímu prospěchu! Nic by mi nemohlo lépe jíti k duhu — vlastně je to na mne všecko ještě málo, za celou tu dobu jsem nepocítil únavy!"

„Ale jděte!"

„Na mou česť!"

„Teď byste přece už nechtěl jíti nazpět k velikému dubu?"

„Proč ne? Zvláště kdy by měsíc vysvítil, byla by to rozkošná procházka."

„Spíše bude pršeť,“ prohodil setník.

„Já bych dnes už za nevím co tu hodinu cesty sem nebo tam nekonala,“ pravila paní povstávajíc. „Ani pro svoji skvostnou kytici z metlice a vřesu, kterou jsem tam zapomněla —“

„Kde?“ ptal se rychle pan Nettvall.

„Na sedačce pod velikým dubem. Jest mi jí tuze líto, avšak —“

„Avšak ona se tam neztratí,“ řekl Halaburd. „Déšť ji pěkně svlaží, a budeli zejtra jasno, můžeme pro ni jíti třeba při měsíčku.“

„Dnes jen už když jsem místa dopadla,“ dí krasavice. „Dnes více na tom světě už nežádám, než dobrou večeři — a té se, trvám, ani pan rytíř Nettwall neodřekne, ačkoli slabostem lidským ani zdaleka tak nepodléhá, jako takovéto křehké stvoření. Tedy na shledanou u tabule!“

Šla se upravit k večeři, ale když se potom odebrala do jídelny, nalezla tam sice ve společnosti druhých setníka, nikoli však rytíře. Pohřešili ho také jiní a hádali, proč se opozdil; chvíle za chvílí ubíhala, konečně bylo po jídle, a pan Nettwall se nedostavil. Taková příhoda se už po několik neděl neudála, proto vzbudila neobyčejnou pozornosť.

„Není mu snad docela dobře,“ mínili jedni, „a proto večeří ve svém pokoji.“

„Ale vždyť si ani večer ještě na nic nestýskal!“ namítali druzí.

„Naopak,“ dokládala paní Maležanová, „liboval si, jak jest mu dobře.“

„Nejlépe bude, pošlemeli k němu se optat,“ navrhnul Halaburd.

Poslali sklepníka, který tu hned byl zpátky a vyřizoval, že pan rytíř není doma, pokoj že je zamčen a okna neosvětlena. Teď teprv nastalo všeobecné divení: „Kde by byl? Kam by byl odešel, když nikomu nic neřekl a když ke všemu ještě venku prší?“

Když uplynula nová hodina a rytíř se dole neukazoval, počala se všecka lázeňská společnosť znepokojovati, pronášeny rozličné poplašné domněnky a rokováno již, jakým spůsobem by měl býti zmizelý vyhledáván.

Tu přiběhl sklepník a ohlašoval: „Je doma! Konal ještě po tmě a v dešti procházku — i vrátil se promoklý až na kosť.“

Velmi mnozí kroutili nad tím hlavou — ale jen když se neztratil a když mohli ulehnouti beze strachu, kam se poděl.

Rytíř neobjevoval se ani nazejtří v obyčejnou dobu; vyšlo na jevo, že se večer nachladil a musí zůstati v posteli.

„Bláhový člověk,“ pravila paní Maležanová setníkovi, když se po ránu setkali, — „víte, co vyvedl?“

„Nevím — ale bude to cosi galantního.“

„Po řeči, kterou jsme večer měli tu před domem, vydal se znova k velikému dubu. Přepadl ho déšť, na zpáteční cestě i trochu bloudil, brodil se kdesi v močále, padal přes pahejly a kameny — a to všecko proto, aby přinesl kytici z metlice a vřesu, o které jsem se před ním náhodou zmínila!“

„O kterou jsem já byl tak málo starostliv,“ podotkl Halaburd.

„Odevzdal ji ještě večer Fáně, vypadal při tom jako hastrman a teď z toho stůně.“

„Ale dokázal vám —"

„Co již pražádného důkazu nepotřebovalo —"

„Totiž že je mu každé vaše přání rozkazem, že by pro vaše potěšení skočil do ohně či do vody, slovem že vás zbožňuje."

„Slovem, že je bláznivý rytíř jako starý Don Quijote de la Mancha."

„Nemoc jeho, doufám, nebude dlouhá ani nebezpečná —"

„Nepřeji mu, aby byla — ale trochu ať si doma posedí," pravila důrazně paní. „Vždyť jsme se bez něho nikam ani vrtnouti nemohli —"

„Ochota a úslužnosť jeho —"

„Není vyňata z moudrého pravidla, že všeho moc škodí."

„I když se jí vyznamenává ctitel a nápadník?" ptal se Halaburd.

„Když jsme sem přišli," odpovídala krasavice, přitlumujíc hlas, „pokládali *vás* tu za mého nápadníka —"

„Ačkoli jsem byl jen bratranec."

„Tomu bratranectví nevěřilo ani ženské ani mužské pohlaví —"

„Ale naposled přece jen pravda zvítězila," žertoval opět setník. „Vy jste byl ovšem dokonalý bratranec, — ba více: vy jste byl učiněný bratr. Rytíř Nettwall pozbyl všeliké pochybnosti a počal před vámi —"

„Sestřence mé se dvořiti — nejen jako rytíř, ale jako ženich. To přece bylo zcela dobře?"

Paní Kamila pleskla setníka rukavičkou.

„Už je té komedie zrovna dost," pravila rozšafně. „A já se opravdu na to těším, že si odpoledne jednou zas vyjdeme — bez něho — —"

„Je dnes tak lahodný den."

„A ovšem i bez druhých."

„Vzduch je neobyčejně jasný, bude zvláště pěkná vyhlídka —"

„Pojďme tedy na Porubec!"

„Až odbudete siestu?"

„Raději hned po obědě."

„Nyní," řekl setník, „půjdu navštívit našeho rytířského pacienta. Co mu vzkážete?"

„Aby si jen hezky doma pohajal," smála se paní — „třeba jako rytíř Blanický!"

Pan Nettwall asi neočekával žádné návštěvy, alespoň k ní nebyl uchystán. Setník ho hrubě nepoznával, anoť jeho vzezření bylo asi o dvacet let starší. Na posteli polo seděl polo ležel rozcuchaný dědík šedivých vlasův a vousů, kterým zbytky barviva dodávaly jen ještě pitvornějšího vzezření; v ústech měl jenom as polovici zubů, noční košile prozrazovala, že páže jeho jsou bez svalů, jako hůlky, a že jeho zapadlá prsa nijak nepřipomínají na sklenutou hruď, kterou nosíval ve svém vyparádění.

Ostatně nejevil pan Nettwall nijakých rozpaků proto, že ho setník spatřuje tak změněného — spíše se podobalo, že si myslí: „Toť se rozumí samo sebou — doma, v nedbalkách, všichni jsme takoví. Jen pro ženské věšíme na sebe všecky ty přikrasy, ne jeden pro druhého."

„Co pak jste si to zmanul?“ ptal se ho důstojník. „Tak pěkný den, a vy chcete churavěti?“

„Ach, příteli,“ stenal pacient, „jsem v tom pramizerně!“

„Co vás vlastně bolí?“

„Ciferník,“ ukázal rytíř na svůj obličej. „Roste mi v něm kvítko z čertovy zahrádky.“

„Jaké to?“

„Růže.“

„To snad ne!“

„Ba beze snadu. Je to hořký host, kterého už příliš dobře znám, častěji mě navštěvuje. Sám Luciper včerejšího večera nastrojil ten déšť, při kterém byla v lese tma jako v pytli —“

„Že pak jste se do toho vydával,“ dí káravě setník, „a tak zbůhdarma, beze vší potřeby!“

„To víte,“ odpovídal šeplavě a sípavě rytíř, „k vůli fraucimoru je mužský všeho schopen — žádné oslovství není příliš veliké, aby ho chutě nevyvedl. Teď budu mít čistou polízanou! Prosím vás, zdali pak *ji* to přece trochu těšilo?“

„Zajisté, jako pravé — hrdinství,“ odtušil Halaburd, maje se na pozoru, aby neřekl „oslovství,“ které mu tanulo na mysli i na jazyku.

„Kdy bych tím u ní alespoň náležitě prospěl!“ vzdychal rytíř.

„Svoje city k ní jste tímto skutkem výmluvně osvědčil . . .“

Pan Nettwall se na posteli docela vztýčil.

„Kdy bych dostal černé na bílém, že budu ještě dvacet roků živ,“ prohlašoval, „řeknu: Polovičku dám za to, když *ona* se stane paní Nettwallovou!“

„Opravdu?“

„Ať jsem živ už jenom deset roků, ale jako její manžel!“

„Tak veliká oběť nebyla by vám přílišná?“

„Ne. Je to jednoduché: teď jsem už jen na kvasnicích, potom bych měl šampanského, že bych se v něm mohl třebas i koupat. To by byl život! Byly by k němu prostředky. Jenom deset roků — ale od začátku do konce jedno bene, jeden slavný svátek!“

Rytíř obrátil své zapadlé oči blouznivě ke stropu.

„Paní Maležanová,“ pravil si v duchu setník, „potřebovala by tě jenom na okamžik shlednouti v této tvé pravé podobě, a hrůzou by ji naplnila myšlenka, že by byla nucena žíti s tebou deset roků jako se svým manželem! . .“

XLIII.

Ačkoliv si paní Kamila dnes odřekla obvyklé zdřímnutí po obědě, musil na ni Halaburd v sadě před lázeňským domem hezky dlouho čekati. Příčinu toho prodlení poznal ihned, jakmile se paní potom objevila: brala si doma k vycházce jiný oblek.

Slaměný klobouček bez střechy, do kola otočený bělounkým závojem, seděl jí na hlavě lehce jako motýl na bohatém květu bledé stolistky. Krk a šíje byly volné, obnažené až k ramenům; život světlých

šatů byl na kyprém tílku jen jako nadýchán, skrze průhledné rukávce jeho prosvítala liliová pleť kulatých paží. Sukně, jak se pro chůzi hodilo, nesahaly až k zemi; pod nimi ukazovaly se drobné nožky v úhledné obuvi, hbitě a lehce vykračujíce jako v tanci.

Pobyt v Zalíbeném s ustavičnými procházkami vdovičce opravdu velmi svědčil, vypadala mladě, svěže, půvabně.

„Fáno," obrátila se k služebné, která několik okamžiků po ní z domu vycházela, „nezapomněla jsi na plášť?"

„Ne, milostpaní."

„Je notně teplo," vysvětlovala krasavice otázku svou Halaburdovi, natahujíc si rukavičku. „Do kopce člověk vždycky se uhřeje, a tam nahoře i za tichého dne bývá větrno."

Porubec byl nejvyšší vrch v horském pásmu, kterým Zalíbenské údolí bylo obklopeno. Cesta k němu od lázní pořád nenáhle vystupovala po lesnatých stráních a mohla býti snadno vykonána za polovici toho času, jehož potřebovali naši poutníci, jdouce jen co noha nohu mine a každou čtvrť hodiny usedajíce, aby oddechli. Fána pozdaleči za nimi následujíc hověla své oblíbené zábavě: hledala houby.

Když se octli na úbočí vlastního Porubce, paní zavolala ji k sobě.

„Ty půjdeš rovně k hajnému," pravila, „a než my přejdeme vrch, připravíte tam pěkně svačinu."

„Plášť vezmu já," doložil setník.

Fána pustila se dále po rovné cestě, která vedla k hájovně, jí dobře povědomé; paní s důstojníkem po pěšině málo ušlapané směřovali k vrcholu hory.

Octli se v lesní samotě, kde nebylo viděti živého tvora. Že služka již za nimi nejde, že jsou zde tak docela sami, to v Halaburdovi budilo přece jen zvláštní pocit. Ale s paní Kamilou dle všeho nic takového se nedělo; byla hovorná, vedla si zcela nenuceně, zrovna jako by se procházeli pod okny lázeňského domu.

Ovívajíc při chůzi horký svůj obličej šátkem, šlápla chybně na kořen přes pěšinu rostoucí a klopýtnuvši zachytila se mocně ruky důstojníkovy.

„Krásně!" zvolala. „O vlas bych se byla poroučela na zem."

„To ten šlakovitý kořen," pravil Halaburd.

„Kořen za to nemůže, nýbrž má nepozornosť. A vám bych byla málem utrhla ruku! K tomu je to raněná levice."

„Už jí nic neschází," řekl setník, který už nenosil ruku v pásce.

„Viděti to není, že jí něco scházelo," hovořila paní, — „nikdo by nesoudil, že byste k vůli ní musil jíti na odpočinek."

„Také bych zrovna nemusil."

„To jest, mohl byste sloužiti dále?"

„Arci. Jsou případy, že důstojník docela o ruku přišel, třebas o pravou, a když chtěl dále sloužiti, bylo mu dovoleno nositi šavli po pravém boku."

„A proč byste vy tedy u vojska nezůstal?" divila se krasavice.

„Poněvadž jsem se vojančení nabažil," odvece Halaburd. „Ruka moje dává mi právo odejíti mezi invalidy: použiju ho."

„Ale jaký pak jste vy invalida? Setrvejte na své dráze, budete rychle postupovati výše, a nyní u vás každé povýšení bude již za to státi.“

„Dají mi nepochybně titul majora, a tím se má vojenská sláva skončí.“

„Proč byste se nechtěl státi plukovníkem, třeba i generálem —“

„Protože se chci státi zahradníkem.“

„Vy jen žertujete —“

„Nikoliv, milostivá paní, mluvím zcela vážně. Chci kasárna vyměniti za sad, děla za rostliny — toužím po přírodě.“

„Příroda je hezká věc,“ namítala horlivě paní, „ale hlavní věc je život! Nechápu, proč byste se měl v nějakém koutě zakopávať!“

„Což vy se, milostivá paní, cítíte ku příkladu zde v tomto Zalíbenském koutě zakopána?“

„Cítím se tu živa i spokojena, poněvadž je léto a poněvadž tu mám společnosť, která mě těší, — ale co znamená trávivati v takové přírodě zimu, která trvá dobrého půl roku, to vy už ani netušíte, poněvadž jste tomu naprosto odvyknul.“

Tu se vdovička sama vyrušila.

„To je přece podivno,“ řekla zastavujíc se. „Kdy bych vás už blíže neznala, nebo kdy bych takovéto náhledy vaše jenom četla ve vašem psaní, musila bych vás pokládati za muže světa omrzelého, zkyslého mudráka, scvrklého škarohlída a morousa, čímž vším páni od meče nebývají. A není tím dokonce ani setník Halaburd — naopak, je to roztomilý pán, se zlatým srdcem, plným dobroty a ušlechtilosti, společník tak příjemný, že s ním každý rád obcuje, a kdo s ním obcoval, každý ho chválí —“

„Milostivá paní,“ zvolal důstojník, „hleďte, jak se červenám!“

„Je radosť na to hleděti,“ libovala si vdova patříc mu ve tvář.

„Nepřestaneteli, musím si zacpati uši!“

„A při takových vlastnostech,“ končila ona svou myšlenku, „máte choutky státi se poustevníkem, snad i trapistou! To mi vysvětlete!“

„Nechci se státi ani trapistou ani poustevníkem, nechci nic jiného než býti svůj.“

„Svůj, svůj —“ opětovala krasavice opět po boku jeho kráčejíc. „Podle mého rozumu jste až příliš svůj, měl byste více patřiti také jiným. Povězte mi, prosím vás, proč jste se posavad neoženil?“

To byla překvapující otázka. Setník pokrčiv ramenoma, odpověděl teprv po krátkém pomlčení:

„Přišlo to tak samo sebou. Nejspíš je taková moje planeta.“

„Nic to,“ namítala paní, — „vytáčkami nevyklouznete, chci tomu přijíti na kloub. Že by vaše srdce od přirozenosti k ženskému pohlaví bylo necitelné, nikdo se nebude domnívati — a vy to také neřeknete?“

„Dělal bych se příliš velkou výminkou.“

„Ani to se nikterak nepodobá pravdě, že by vaše srdce během času a následkem zvláštních událostí a zkušeností bylo se zatvrdilo ke všem všudy ženským.“

„Takových událostí a zkušeností vůbec nebylo,“ ujišťoval setník.

„Mohla vás některá oklamati —“

„Nestalo se to.“

„Mohla jinak raniti vás do duše —“

„Nikoliv, není ženštiny, na kterou bych žalovati mohl, není také ženštiny, která by mohla žalovati na mne.“

„Snad,“ pronášela paní Kamila jinou domněnku, „snad jste dal některé slovo, nedostaneteli jí, že sobě žádné jiné nevezmete?“

„Nic takového jsem neučinil.“

„Počkejte — ještě mi něco připadá. Vy chcete mermo zanechati vojenské dráhy — nevede snad vás k tomu právě láska?“

„Jakým to spůsobem?“

„Snad milujete ženštinu, která by se nemohla státi vaší manželkou, pokud jste ve svazku armády — třeba z příčin hmotných — —“

„To jest proto, že by neměla kauce?“ dovtipoval se důstojník.

„Nu ano — snad proto půjdete na pensi, abyste mohli býti svoji?“

„Musím věčně odpovídati: ne —“

„Ušetřte mi tedy dalšího vyptávání, nedělejte přede mnou takových tajností a zjevte mi upřímně, proč nejste ženat?“

„Při vší upřímnosti mohu vám dáti jen odpověď: proto, že jsem svoboden.“

„V skutku — docela svoboden?“ ptala se významně paní.

„Nevěříte mi?“

„Myslím totiž, jsteli svoboden tak, že nemáte závazku k žádné ženštině?“

„K žádné. Jsem svoboden tak, jak mužský vůbec svoboden býti může.“

„Dnešního dne?“

„Vlastně se mnou nikdy jinak nebylo.“

„A také snad nebude? . . .“

„Bez pochyby.“

„Vy se tedy ženských odříkáte?!“

„Už mi asi nic jiného nezbývá.“

„To jsou pohádky!“

„Ne, je to skutečnosť.“

„Chcete dělati ze sebe podivína, kterým nejste!“ zvolala paní Kamila, vždy více se rozehřívajíc. „Hleďte, já jsem ženština, ale mám k vám takovou důvěru, že bych se vám se vším svěřila, — a vy se přede mnou tak uzavíráte — —“

„Nezasluhuji, věřte, takové výčitky,“ vpadl jí Halaburd do slova. „Neskrývám před vámi ničeho, nemám tajností, nemohu vám říci, co byste nevěděla. Že jsem se neoženil, to je pouhé faktum. Je k tomu, myslím, potřebí zvláštního umění, kterému já jsem se nikdy nenaučil, a když jsem ho nepochytil za mladých let, nyní už teprva — —“

„Jaké pak zvláštní umění! Říci ženštině: ‚Líbíš se mi, mám tě z celé duše rád, chtěl bych, abysi byla mou!‘ Co je tu tak obtížného?“

„Dejme tomu,“ hájil se dále setník — a na mysli tanula mu Andělka, „dejme tomu, že bych ještě ve svých letech přiložil srdce k děvčeti —“

„Tedy jen k *děvčeti?*“

„— nebo ke vdově, vše jedno — a že bych se odhodlal jí říci: ‚Mám vás z celé duše rád, chtěl bych, abyste byla mou.‘ Když bych to jednou učinil, záleželo by mi na její odpovědi nesmírně mnoho. A ona by dle vši pravděpodobnosti řekla: ‚Děkuji vám za váš dobrý úmysl — ale nemůže to být, nejste mi dosti hezký, nebo dosti mladý, nebo dosti zámožný — a ostatně, kdy byste byl jakýkoliv, já už mám jiného, jemuž mé srdce náleží a jehož si vezmu.‘ Vidíte, myšlenka na takový konec je mi strašná! A která milování hodná dívka — nebo vdova, vše jedno, — s nížto mě v životě náhoda svede, nemá už svého vyvoleného, která pak by zrovna čekala na mne!“

Paní s mluvčího nespouštěla očí.

„Povídám vám božskou pravdu —“ dokládal on, domnívaje se, že mu pořád nevěří.

„Podivín přec jenom jste,“ ozvala se nyní změněným hlasem. „Záhadný člověk! Ale myslím, že jsem vás pochopila . . .“

„Vždyť je všecko tak jednoduché —“

„Není, není. Možná také, že se velice mýlím,“ pravila vdova více k sobě nežli k svému průvodci, — „ale musí se to ukázat . . .“

XLIV.

Nějakou chvíli kráčeli teď němi, zamyšleni, ani cesty sobě valně nevšímajíce.

„Však hle — tu jsme již,“ přerušil setník opět mlčení.

Byli na vrcholu hory; přes něj byl v lese učiněn průsek, kterým se na jih a na sever otvírala vyhlídka daleko do kraje.

„Podívaná odtud je dnes opravdu znamenitá,“ řekla paní Kamila. „A což teprva s věže!“

Věž stála uprostřed průseku; bylo to vlastně jednoduché čtverbranné lešení, sroubené z trámcův i latí, ani po stranách ničím nepokryté, tak vysoko se vypínající, že s něho i přes vůkolní les na vše strany bylo viděti. Nahoru vedly drobné schody.

„Vy musíte napřed,“ kynula na ně vdova Halaburdovi.

„Neodpočinete si dříve chvilku?“

„Až na hoře — je tam pohodlná lavice.“

Ku první zatáčce schodů krasavice za setníkem zcela hbitě vystoupila.

„Bože, jaká to je krása!“ obdivovala se zalétajíc očima do dálky. „Co jsou proti této velkolepé skutečnosti všecky malované rozhledy po horských krajinách!“

Při druhé zatáčce lehce vykřiknuvši opět se zastavila.

„Co se vám stalo?“ ptal se důstojník.

„Podívala jsem se rovně dolů — a hlava se mi zatočila závratí.“

„Hleďte jenom do výše,“ radil jí setník, podal jí ruku a sám napřed bokem vystupuje vedl ji přes poslední schody vzhůru.

„Jak to pod námi skřípe a praská!“ pojímal ji nový strach.

„Jako každé staré dřevěné schody,“ chlácholil ji Halaburd.

„I to zábradlí se prohýbá jako z rákosu!“

„Drží dost pevně, nic se neračte báti. Ještě jenom pět schůdků. Tak!“

Octli se na vrchu věže, na prkenné podlaze, jejíž zábradlí sestávalo také jen z několika vodorovných latí a na níž stála sedačka asi pro tři osoby.

Paní Maležanová stanuvši na ní ještě se neupokojila — naopak.

„Pro milý Bůh,“ zavzdychala, „vždyť se to celé pod námi viklá a klátí!“

„Nikoliv,“ ubezpečoval ji setník, „to je u vás pouhý klam, milostivá paní.“

„To dřevo je už staré — kdo ví, jak dlouho tu stojí na slunci, větru a dešti — kdy by tak některý kus byl přehnilý a povolil — —!“

„Zcela marně se děsíte!“

„Mráz mi projímá údy!“ zachvěla se vdova. „Prosím vás, hoďte na mne ten plášť!“

Spěchal učiniti dle jejího přání. Jak jí kladl plášť na ramena, počala vrávorati.

„Ještě vám tu — omdlím! . .“ zašeptala.

Zachytil ji starostlivě do náručí a zvolna spustil se s ní na sedačku.

Několik okamžiků spočívala tak v rukou jeho bez pohnutí — hlava její ležela přes jeho páži obličejem vzhůru, oči měla zavřeny jako v dřímotě.

Pak protrhnuvši je, plaše popatřila na svého společníka.

„Spadli jsme?“ vydechla tiše, ani hlavy nepozdvihujíc.

„Sedíme v úplném bezpečí,“ odvětil Halaburd.

„Ale nahoře!“ zvolala ona — a v novém záchvatu bázně oběma rukama křečovitě se ho zachytila, i obličej přitulila k jeho rameni.

„Nic se vám nemůže státi,“ přimlouval jí konejšivě.

„Vidíte, jak jsem bláhová . . . Nevím, jaká to slabosť na mne padla . . .“

„Závrati podléhají také zcela silní a zdraví lidé.“

Pozdvihla k němu zase zvolna oči.

„Jindy to tak u mne nebývalo . . .“

„Po chvíli to zase pomine.“

„Kdy bych stála volně ve vzduchu — kdy bych se vás pevně nedržela — snad bych se úzkostí zbláznila nebo zalkla! . . .“

„Jen se hodně pevně držte,“ povzbuzoval ji Halaburd — a sám také k ní svou paži pevněji přitiskl.

„Vy nemáte závrať?“ tázala se.

„Obyčejně ne. Ale zrovna teď by se svět snadno se mnou motal.“

„Přece také?“

„Arci ne od výšky.“

„Od čeho tedy?“

Ptala se, jako by neměla zdání, čím ještě by společníku jejímu mohla vstoupiti krev do hlavy. On hned neodpovídal.

„Od čeho?“ opakovala.

„Neuhodnete?“

„Snad také k vůli mně?“

„Bylo by snad divu — ?“

„Sotva jste mě udržel, abych se nesvalila na hromadu, viďte?“

Již se opět usmívala — jak mluvila, dech její ho slabounce ovanul.

„Co služeb jste se mi už naprokazoval!“ hovořila dále.

„Taková služba, jako nyní konám —“

„A jaké já k nim mám právo? Kdy a jakým spůsobem budu moci vám se odměniť?“

„Odměniť?“ opakoval setník. „Leda kdy bych se pro tuto chvilku s někým na krev musil potýkati a kdy bych při tom byl hodně pochroumán.“

„S kým to myslíte?“

„Kdo by měl právo v tuto chvíli na mne žárliť.“

„K vůli mně?“

„Ba právě.“

„Vy nevíte, kdo?“

„Snad bych musil dlouho hádať. Ale vy jste prve tvrdila, že máte ke mně důvěru, že byste se mi třeba se vším svěřila: nemohla byste mi tedy sama říci, kdo je ten pravý?“

„Tohle je nová otázka,“ dí krasavice.

„Jak to?“

„Nejprv jste se ptal: kdo by na vás mohl žárliť?“

„Nuže?“

„Nikdo. Vy jste tak hodný a svědomitý muž, že nikoho o nic nepřipravíte — každý vám může svěřiti svůj největší poklad, vy mu z něho neodcizíte ani haléře.“

Tato slova zněla nejen pravdivě, nýbrž i vřele — ale posluchač mimoděk je obracel v žert.

„Nemá,“ pravil, „nemá tou chvalou jen zamluvena býti druhá otázka: „kdo je ten pravý?“

„Nemá.“

„Uslyším tedy jeho jmeno?“

„Neuslyšíte.“

„Jaká to pak důvěra?“

„Má důvěra je nezkrácena.“

Důstojník potřásal hlavou.

„Pochybujete o mých slovech?“ ptala se paní Kamila.

„Vaše slova,“ dí setník, „měla by vlastně zníti: Moje důvěra je něma.“

„Němá důvěra může býti pevnější než hovorná — podobně jako němá láska může býti hlubší a vroucnější. Není tomu tak?“

„Jest tomu tak — ale jedno z toho pořád ještě nevysvítá: kdo je ten pravý? Vy ho tedy nebudete jmenovati?“

„Tady ne.“

„Proč tady ne?“

„Tady — to je jako před celým světem.“

„Zrovna tady vás nikdo neuslyší.“

„Větřík pochytí mou tajnosť a roznese ji po horách i po dolinách.“

„Vždyť je to jediné slůvko! A můžete šeptat.“

„Nuže — ale do samého ucha . . .“

Halaburd sklonil ke krasavici hlavu, ale Bůh ví, jakou náhodou se na ústa její nedostalo jeho ucho, nýbrž jeho rty.

„Dost!“ vydechla ona a vztýčila se na sedačce podle něho.

„Dost?“ opakoval on, v patrném pomatení z rukou ji pustiv. „Hlásku jsem neslyšel . . .“

„Tady dost!“

„Ale potom smím doufati — že se mnou sdělíte více?“

„Až jak se dostaneme dolů.“

„V nejhorším případě vás tam snesu,“

„Nyní mě bázeň pustila. Snésti byste mne snad nemohl ani bezduchou — některý ten vetchý schod by se pod takovou tíží jistě prolomil.“

Nemohl též vésti ji tak, aby podle něho kráčela, neboť schůdky stačovaly sotva jedné osobě. Nezbývalo tedy, než aby šel před ní, skoro pozpátku, a při každém kroku ji podporoval.

Sestupování se tím způsobem dělo tuze zvolna. Ještě že se paní Kamile nevracela závrať — nejspíš ji zapuzovala veliká starosť, která krasavici při každém kroku znepokojovala: aby se totiž s černými botkami jejími zároveň též neukazovaly kusy bělounkých punčoch.

Konečně — konečně bylo po trampotě: stála na posledním schůdku. Setník ji podal obě ruce a ona vesele skočila na trávník.

„Vyhráno!“ řekl Halaburd. „Máme zase pevnou půdu pod nohama, — nic se nám už nestane!“

Avšak — stalo se něco.

Vdovička posavad pevně držíc jeho ruce oddychovala rychle a z hluboka jako po dlouhém tanci. Několik vteřin mlčíce patřili si neodvratně do očí — setník nevěděl, zdali se ruce chvějí toliko jeho sličné společnici, nebo také jemu.

A najednou, z čista jasna, už se nedrželi za ruce — ona visela na jeho krku i na jeho rtech, a on objímal její tělo, zrovna jako by poznovu chtěla klesati do mrákot . . .

Po dlouhém polibku jen maličko hlavy od sebe vzdálili — jen tolik, aby se druh druhu opět mohl zadívati do očí.

„Který pak je ten pravý?“ řekla paní Kamila po drahném pomlčení.

Mluvila jen jako pro sebe, jako by hlasitě myslila v hlubokém zadumání.

„Je to pravda?!“ ozval se zcela podobně setník.

„Ten bude nyní jistě žárliti,“ dokládala ona.

„Je to možná?“ opáčil on.

„A zdali pak opravdu pod sebou již máme pevnou půdu?“

„Já ne — pode mnou se půda hýbe, jako bych stál na plovoucích ledových krách — “

„To by snad bylo ještě hůř, než na této houpavé věži!“

„Také mám hlavu plnou závrati!“

„Nyní je tedy mou povinností zachytiti vás — nyní já vás musím nabádati: Jen se mne pevně držte!“

A vdovička sevřela své ručky silněji kolem jeho krku — on pak svých kolem tílka jejího dokonce neuvolnil.

„A kdy by," pokračovala ona, „kdy by také na vás šly mrákoty —"

„Skoro zdá se, že byste mi jich přála."

„První — ty moje — měly výborný účinek."

„Tam nahoře," namítal setník, „jste tak nesoudila."

„Nemohla jsem tušiti," odvětila krasavice, „jaký se v zápětí jejich dostaví zázrak."

„Zázrak?"

„Div divoucí. Což vám povídám něco nového?"

„Musím se věru rozpomínati —"

„Na co?!"

„Co se vlastně stalo."

„Máte tak krátkou paměť?!"

„V tu chvíli zcela žádnou."

„Tak snadno ji ztrácíte? Aj, to by bylo opravdu tuze, tuze na pováženou!"

„Jsem jako opilý."

„Což se u vás nepřihází ani za uherský měsíc?"

„Ani za uherský rok, jeli jaký."

„Měsíc jmenuji dle své vlastní zkušenosti," pravila vdova. „Co vás mám na očích, býval jste vždy jen střízliv."

„Dříve také."

„Přílišně střízliv."

„Přílišně?" ptal se Halaburd.

„Ano, přes míru."

„Chcete říci, že je to chyba?"

„Nyní je to ctnosť —"

„Od které doby?"

„Co se tu stal ten zázrak. Dříve však to byla vada, která mohla vésti k neblahým koncům."

„K jakým to?"

„Kdy by se nebyl přihodil ten povědomý zázrak, byla bych snad jednoho krásného dne já musila předstoupiti před jistého pána a říci: ‚Nemějte mi za zlé — ale já vás mám z celé duše ráda, chtěla bych, aby co jest mého, bylo i vaše — prosím vás, nechtěl byste býti tak dobrý a vzíti si mě?' A tu se mohlo státi — ano, víte, co se mohlo státi?"

„Nevím nic!" zvolal setník, „— pradocela nic! Nevím, zdali bdím či sním, nevím, zdali vás před sebou vidím, nevím, neníli to pouhý mam a klam, co z vašich úst slyším — nevím, jsemli na zemi či na nebi!"

„Musím vám tedy pověděti, co se státi mohlo. Ten jistý pán mi mohl odtušiti: ‚Moje milostivá, uznávám, že váš úmysl je dobrý — avšak lituji, že mi není možná — slovem, nemůže z toho nic býť. Provázej vás Pánbůh!' Jsou totiž páni, kteří tvrdí, že jest jim souzeno neženiti se, že jest to už jejich planeta. Nevěříte?"

Halaburd si jen oddechnul

„A kdy by na krásně spozorovali, že se v prsou jich cosi hýbe jako láska, mají se na pozoru, aby ten cit příliš nevzplanul, aby nevyšlehl a nijak se neprozradil. Dovedou to, jsou k tomu dosti střízliví. Láska jejich musí pěkně zůstati něma. Co říkáte takovým mužům?"

„Odpusť jim Pánbůh, bez pochyby také nevědí, co činí, nebo co se s nimi děje."

„Muži, muži," zvolala paní berouc hlavu jeho do svých dlaní, „kdy by nebylo vrchu Porubce a viklavé jeho věže, kdy by nebylo závrati, hrůzy a mdloby, které dovedou překonať i sebe větší střízlivosť: zdali pak byste byl vy kdy promluvil a řekl: Miluji tě?!"

„Vám? ptal se Halaburd.

„Mně."

„Mámli říci pouhou pravdu —"

„Jako před soudnou stolicí boží!"

„Sotva bych kdy byl tak promluvil —"

„Ani tehdy, kdy by náklonnosť vaše byla hodně ohnivější, nežli jest?"

„Kdy by mě byla nevím jak na duši pálila —"

„Byl byste mlčel. Ale proč?"

„Vy máte dosti nápadníků —"

„Teď už ne. S nápadníky je konec od té chvíle, co se tu stal ten div divoucí. Vy jste mezi ně nepatřil a patřiti nechtěl —"

„Třeba nebylo ani mé střízlivosti, vždycky by mně bylo bránilo vaše jmění —"

„Je to jmění takovým strašákem?"

„Je mnohému lákavým vnadidlem — ale právě proto byl bych i já mohl upadnouti v podezření —"

„Že lovíte věno — ach, vždyť já vám dobře rozumím! Já jsem vás konečně pochopila — rozluštila jsem tuto podivnou záhadu!"

Při posledních slovech se krasavice vypjala na špičky a vtiskla té „podivné záhadě" na rty neviditelné znamení.

„A ze všeho jasně viděti," pokračovala potom, „jak veliký udál se tu zázrak. Němí počali tu mluviti. Zvláště jistá němá láska, dílem pak se to týká též jisté němé důvěry, kteréž je nyní náramně do řeči."

Jako na dotvrzení posledních slov pozdvihla oči k lešení, s něhož před chvilkou tak nesnadno sestupovala.

„Ty houpavá věži," promluvila, „slavnější jsi mně nežli věž Babylonská, vzácnější nežli věž Davidova a věž ze slonových kostí! A tobě, vrchu Porubče, horo zázračná, dám nové jmeno, — budeš mi slouti hora Effeta — a pobožně budu k tobě od tohoto dne putovávať po všechna léta svého živobytí! Vím také, kdo mi při tom bude býváť věrným průvodcem! . . ."

XLV.

Na lesní samotě v hájovně uměli připravovati výbornou kávu: našemu párku dnes chutnala zrovna tak, jako by byli učinili výlet ne na Porubec, nýbrž na Olymp a byli tam častováni nektarem i ambrosií.

Pod večer pak bylo venku tak utěšeně, že se jim nechtělo domů, ani Fáně, která zrovna za posledního světla denního měla štěstí na hřiby.

Ostatně i v lázeňském domě bylo dnes večer zvláště příjemno. Při společné večeři, při níž jak obyčejně paní Maležanová tvořila střed společnosti, dařil se hovor a bylo mnoho veselého smíchu; i hosté, kteří chodívali nejranněji spat, zůstali dnes o hodinku déle s ostatními pohromadě.

Nejpozději uléhal snad Halaburd. Vždyť pak dnes po prvé končil den jako ženich!

A to jako ženich z nenadání. Pořád mu ještě jak se patří nešlo do hlavy, že by to bylo pravda. Pouhá náhoda byla jej svedla s paní Maležanovou, pouhá náhoda tomu chtěla, že ji provázel z Kosobud, pouhou náhodou se s ní octnul mezi cizími lidmi, kde jí nemohl nikdo jiný dělati ochrance než on. Bylo mu skutečně potěšením zastávati tento úkol; paní projevovala mu za to tak nelíčené uznání, že ho blažilo vždy znova se jí zavděčovati.

A co se z toho najednou vylouplo! Půvabná, bohatá dáma, jež na sebe ihned obracela pozornosť všech, jak se někde objevila, po jejíž přízni dychtivě toužili tak četní nápadníci, věnovala své srdce jemu!

„Štěstí padlo mi do klína jako zralé jablko," pravil si v duchu.

Pociťoval z toho radosť — ale po chvilce přistihnul se opět při tom, že se s novým podivením tázal: „Jak se to jen tak všecko mohlo státi?"

Posléze si musil vyznati, že jeho podivení jest větší nežli jeho radosť.

„Dobře mou letoru vypozorovala," vytýkal sobě, — „pravda jest to, že jsem tuze střízliv."

S takovým rozjímáním usínal — ráno pak, jakmile otevřel oči, první jeho myšlenkou byla zase otázka: „Je to skutečně pravda?"

Den přinesl mu nepochybnou odpověď. Ve druhé jeho polovině, sedě na poraženém stromě po boku paní Kamily, svědčil jejím vývodům, že tajemství jejich má před lázeňskými hostmi zůstati skryto.

„První," pravila krasavice, „první, kdo o něm zví, ať je náš tatínek."

„Zcela dobře," souhlasil setník.

„Napíšeme mu společně psaní, a to hned zejtra."

„Myslím, že by bylo lépe —"

„Snad ne to odložiti?"

„Ne, ale dojeti k tatínkovi a říci mu vše ústně."

„Slavná myšlenka!" zvolala paní — načež potichu dokládala: „Kdy by Fána své houby hledala o sto kroků dále, za tento návrh, pane setníku, bych vás políbila. Pojedeme do Kosobud —"

„Nic tomu již nepřekáží, a je čas, abychom se jednou také již ze Zalíbeného dostali."

„Předně k vůli tomu, abychom se nemusili před lidmi tajiť a přetvařovať. Ale Zalíbené mi přirostlo k srdci — nějaký den tu přece ještě zůstaneme —"

„Řekněme: zejtra a pozejtří."

„Dobrá. Navštívíme ještě jednou všecka milá místečka, jmenovitě i mou horu Effetu. A potom vzhůru do Kosobud, kde překvapíme papínka, slavně prohlásíme svoje zasnoubení a umluvíme slavnou svatbu."

„Slávy," podotkl setník, „nebude snad potřebí tak veliká míra."

„Myslíte?" ptala se paní.

„Já bych se spokojil zcela tichými oddavkami."

„Já nikdy! Já chci slávu — slávu nejen o svatbě, nýbrž i po ní. Jsem ctižádostiva. Můj pan manžel užije svého dobrého práva i dá se povýšiti do stavu rytířského: chci býti rytířkou. A do výslužby můj pan manžel nepůjde — chci stále povyšovati, chci býti majorkou, plukovnicí, snad i generálkou."

„O tom si ještě promluvíme —"

„Ne," odpírala krasavice, „to musíme dojednati hned. Potom by bylo už pozdě, a kdy by pan manžel si postavil hlavu, mohlo by to vésti k rozvodu. To se rozejděme raději na tom místě — já na východ, vy na západ."

Vyskočila.

„Pravím, žádná výslužba! Podrobuje se pán, či ne?"

„S Pánembohem tedy — žádná výslužba."

„Velmi moudře, velmi chvalitebně. Mohu si opět sednouť a už jen doložiť: kdy by to jinak dopadlo, před kým pak bych se mohla svým manželem chlubiť? Takhle na něj budu moci každý den býť pyšna —"

„Dříve on na vás —"

„A pak — švarných poručíkův a nadporučíkův bude se okolo mne pořád otáčeti celý zástup. Můj pan manžel teprve pozná, co to v Zalíbeném vyvedl, když ho v jednu chvíli opustila obyčejná jeho střízlivosť!" — —

Čas letěl jako šipka — až novým snoubencům zbývalo v Zalíbeném už jen poslední půldne; to mělo býti oslaveno ještě jednou poutí na Porubec.

Když k ní paní Kamila jižjiž dokončila svoji úpravu, zaklepal kdosi na dvéře jejího pokoje. Fána je otevřela — a kdo se v nich objevil? Správce Kalivoda.

Paní pohledla na něj s opravdovým úžasem. Jeho se tu tak málo nadála jako smrti — v duchu se ho také mimoděk ulekla jako strašidla.

V nejbližším okamžiku spěchala však zakryti, jakého druhu jest její překvapení.

„I hleďme!" zvolala vesele. „Z neopovězených neočekávaný, z neočekávaných —"

„Nejméně snad vítaný," doložil mladý pán, shýbaje se nad její ručku.

„Proč pak? Ale jaký vítr vás sem zanesl?"

„Dostal jsem na několik dní dovolenou —"

„Abyste jel do lázní?"

„Vlastně abych navštívil svou matku."

„Fáno," řekla dáma služce, „pan setník jest už venku — řekni mu, aby byl tak laskav a chvilku poshověl."

„O prosím, nechci zdržovati!" zvolal host.

„Na chvilku se přece posaďte.“

Nedal se dlouho pobízeti.

Když Fána odešla, paní pokračovala v hovoru: „Vaše matka je tu kdesi na blízku?“

„Ach nikoliv, matku jsem si vzal jen za záminku — a ještě jsem barona přelhal, že je nebezpečně nemocna.“

„Ale to je ošklivé!“ řekla paní s netajenou nelibostí. „Proč pak to děláte?“

„Nemohl jsem už vydržeti, že nedostávám ani slůvka odpovědi —“

„Od koho?“

„Od vás.“

„Na co pak jste očekával odpověď?“

„Na dopisy, které jsem vám poslal.“

„Mně?“ divila se paní.

„Což by vás byly nedošly? . . .“

„Nevím ničeho o vašich dopisech!“

Kalivoda se zarděl hněvem a studem, že ho vdova takovou lží odbývá.

„A co vy máte dopisovati mně?“ dokládala ráz na ráz.

„Myslím —“

„Kdo vám to dovolil? Vy dopisujte svojí nevěstě do Kosobud —“

„Nemám tam už žádné nevěsty.“

„Jakže? Co pak slečna Anděla —“

„Slečně Anděle jsem vrátil její slovo i její volnosť. Však jsem vám i o tom psal.“

„Já však o tom nechci ani slova slyšeť!“ zvolala paní. „Slečna Anděla je hodné děvče — já jsem vás ještě při poslední rozmluvě naší důtklivě nabádala, abyste ji brzy učinil svou chotí — a já s vámi, pane správce, ani slova nechci dále mluviti, když mi svatě neslíbíte, že budete u slečny Anděly činiť pokání a že neustanete, až u ní dokonale bude napraveno, co jste pokazil!“

„Tento rozkaz —“

„Musí býť bez výminky naplněn, mámeli se — vy a já — dále znáti. Pište slečně v tu hodinu! Zejtra jedu do Kosobud, vaše kajicné psaní musí tam býť aspoň zároveň se mnou!“

„Milostivá paní —“

„Nechcetcli mne poslechnouť, ničeho už neříkejte! Už tak se na vás náramně zlobím, že podobné kousky vyvádíte a ještě mi je sám přijdete ohlašovat!“

„Jste ke mně ukrutná —“

„Ne tak, jak byste zasluhoval.“

„Pomněte, prosím —“

„Poslechnete, či ne? To jediné chci slyšeť!“

„Nezbývá mi nic jiného,“ řekl Kalivoda, chviku pomlčev — „musím učiniti podle vůle vaší — —“

Byl nyní bled jako stěna, rty se mu chvěly.

„Nemyslete na žádnou vytáčku,“ varovala ho paní, — „nebylo by to zhola nic platno!“

„Když u vás nacházím takovou změnu —“

„Vždycky jsem vás znala jen co ženicha slečny Anděly, a teď opakuji, že vás nechci jinak znáti — jaká tu změna?“

„Žádná, toť se rozumí,“ pravil trpce Kalivoda. „Mezi náma — mnou a vámi — to nikdy jinak nechodilo než v tuto chvíli!“

„Co tím chcete říci?“ ptala se paní, ostře naň pohlížejíc.

„Že si dokonce nemám nač stěžovati —“

„A máte?“

„Leda trochu na svou paměť — ráčíteli dovoliti, — na svou paměť, která tak rychle nevybledá jako u jiných lidí — ani jí nemohu tak prostě zakřiknouti, jako vy mne — —“

„Dovolte, abych s vaší pamětí učinila malou zkoušku,“ dí dáma majíc pořád brvy staženy. „Nevymizelo z ní ještě, jak jsem vám otevřela přístup do svého domu?“

„Ó, velmi laskavě! . .“

„Zasloužila jsem, abych toho někdy litovala?“

„V jakém případě byste toho mohla litovati?“

„V tom případě, kdy by přístupu toho bylo zneužito. Když vaše paměť je tak dobrá, ať vám poví, zdali se takové zneužití stalo čili nic — ať vám poví, který z nás dvou si má nač stěžovati!“

Mladíkův obličej vypadal nyní jako z vosku.

„Myslím,“ dodávala paní, „že muž jako vy měl by se přebírati netoliko ve své paměti, nýbrž také trochu ve svém svědomí. Pakli byste vy toho neuznával potřebu, neopomiňte aspoň ještě jednu věc do paměti sobě vštípiti: že také ženská slabosť má svoje meze a že na ni sebe větší nesvědomitosť nemůže věčně hřešiti! . . .“

Kalivoda povstal.

„Nemáte také nějaký provaz po ruce?“ tázal se chraptivým hlasem.

„K čemu?“

„Abyste mi ho podala i řekla: Jděte a oběste se na nejbližším stromě. Co jsem od vás právě slyšel, jest hotové odsouzení k smrti.“

„Ach, hlouposti!“ odtušila paní. „Jděte a pište slečně Anděle! To je můj provaz. — Fáno, pojď vzít můj plášť a zavřít pokoj!“

Několik minut později hleděl Kalivoda za paní Maležanovou, ana vznášejíc se jako víla po boku setníkově odcházela k lesu. Bylo mu při tom podobně, jako by měl v sobě hada a ten mu své jedovaté zuby zatínal do vnitřností.

Pro pěkné si sem přijel překvapení! Ruka, která jej dříve hladila a k srdci vinula, teď jej odhodila jako hnusnou housenku, ústa, která pro něj dříve měla jen polibky, nyní po něm z ošklivostí plivala. Tak se na něm samém naplnilo slovo, které napsal Andělce: „Z plánů, které jste si se mnou dělal, nebude nic.“

Když ho paní Kamila takovým spůsobem odmítala, pudilo jej to, aby se na ni vrhnul, aby jí zahřměl do duše, aby jí železnou rukou strhnul na zem, do prachu — ale neučinil nic z toho, odmlouval jen jako trestaný školák, choval se jako sketa.

Nyní vřel nenávistí a hněvem k ošemetné ženě, avšak i k sobě samému. Stal se k vůli ní špatným — ale byla tím jen ona vinna. Nebylo by k tomu došlo, kdy by ona nebyla učinila počátek — ale

jaký byl jeho odpor? Ona jednala lehkomyslně, přece však jen z náklonnosti k němu — on však připoután jsa láskou k jiné ženštině, jenom z mrzké spekulace počal lháti vášeň k této ženě, když byl ještě na živu její manžel, kterého rovněž hanebně zrazoval, jako svoji hodnou nevěstu.

Paní Maležanová mu nyní spekulaci jeho nadobro zkazila a sama na něm vykonala trest, jehož zasluhoval. Od Andělky snad by ho byl přijal s myslí kajicnější, ale vdova byla jeho spoluvinnicí, měla také býti souzena a odnášeti, kdežto ona unikala vší pokutě, ba hrála sobě na vznešenou, kárající Nemesis a jako pravá bohyně hledala zase už jen nových rozkoší.

Ale jak on ji měl zkrušiti, jak se jí pomstiti? V první chvíli snad by byl něco vyvedl, kdy by to na místě bylo možno — ale potom si řekl, že mu nezbývá, než aby polykal svou žluč a byl zticha. Ovšem, dojíti takového poznání bylo snáze než podle něho jednati; pranic se mu jím neulehčilo. Když se několik hodin uvnitř hryzl. počal se chytati jediné naděje, jako se tonoucí chytá i břitvy: že to vdova naposled ani tak do pravdy nemyslila, že to snad byl vrtoch, který zase pomine, že snad přece není ještě po všem veta . . .

Setník uslyšev od Fány, kdo právě paní Maležanovou navštívil, pocítil nad tím zvláštní nelibosť.

Co byl Kalivodu osobně poznal, každé pomyšlení na něj bylo mu nepříjemno. V Zalíbeném splnil slovo Andělce dané a psal jí, kde se octnul; avšak netoliko nezmínil se o tom, jak dopadlo jeho poselství u jejího ženicha, nýbrž vůbec o Kalivodovi pomlčel; ptal se toliko na každého člena rodiny, jmenovitě pak na zdraví paní Lebedové, pak na Prusy a choleru. V odpovědi své Andělka nejdéle zdržela se u sestry; naznačila, jak nechtěla o Smržovce ani slyšeti, a jak ta roztržka na švakra měla zlý účinek — konečně, když s ní promluvil pan farář Doufalík, odhodlala se k návratu do myslivny, i dala se tam dovesti noční dobou, aby jí nikdo nespatřil . . . Prusové prý už kolik dní přestali Kosobudami procházeti a už prý se tam neukáží; cholera bohudík nikde na blízku se ještě nevyskytla. O Kalivodovi také v Andělčině listu nebylo ani slova.

Nyní se ten člověk najednou vyskytl tady. Jak sem přichází? Patrně ho cesta vede jenom k paní Maležanové. Avšak co má u ní pohledávati? Maje proti němu již odpor, nemohl se Halaburd ubrániti domněnce, že v tom vězí cosi nekalého.

Kráčeje potom s paní Kamilou, ptal se, co správce přinesl nového z Vranova?

„Přijel se záležitostmi svého srdce,“ odtušila ona.

„K vám?“ prohodil setník žertem.

„Poškorpili se, on a jeho vyvolená.“

„Z jaké příčiny?“

„Nepochybně beze vší příčiny, jak to mezi takovou splašenou mládeži bývá.“

„Myslí on to s tím děvčetem upřímně?“

„Čím více u takových pudivítrů lásky, tím více i zbrklosti, — my usedlí, rozšafní lidé abychom jim nepřestávali napravovať hlavy.

Nakázala jsem mu právě, jak má v tu chvíli psáti slečně Velátovic, na kterou bych ostatně nyní snad měla žárliti.“

„Proč?“

„Komu jste to konal ve Vranově úřad milostné pošty, neli jí?“

„Právě to dokazuje, že nemáte proč na ni žárliti.“

„Když je tomu tak, dám jí a nápadníkovi jejímu teď vale a po celé pouti na Porubec budu se obírati jen jednou jedinkou osobou. Ostatní svět ať počká!“

Když se Halaburd a paní Kamila k večeru z pouti své vrátili, u lázeňského domu namanul se jim do cesty Kalivoda.

„Psal jste slečně Velátovic?“ ptala se ho před setníkem paní.

„Jenom na to myslím,“ odpověděl správce, „nyní večer k tomu jistě zasednu.“

„Pište pěkně, jako by zlata ukrajoval!“

„Jen doveduli to . . .“

„Dejte si záležeti. Dobře byste udělal, kdy byste mi psaní své, než je odešlete, dal přečísti.“

Mladík se mlčky uklonil.

Lázeňská společnost již věděla, že paní Maležanová a pan setník zejtra po ránu odjedou; v jídelně bylo po večeři slavnostní loučení. Když tam bylo nejvíce živo a hlučno, Kalivoda vytrativ se odešel do svého pokoje, dal si přinesti hodnou zásobu vína i zasedl skutečně ku psaní. Přišlo mu vhod, že paní Kamila chce list jeho čísti — podle toho jej zařídil. Počal takto:

„Milostivá paní!

Uložila jste mi, abych psal slečně Anděle, i nesměl jsem k žádosti Vaší ústně říci než jediné: ano. Já však toho mám více na srdci, a když jste nechtěla mne slyšeti, musím to vysloviti písemně.

Kážete mi, abych svůj bývalý poměr k té dívce obnovil. Kdy bych si toho sebe toužebněji žádal, kdy by na tom mé spasení nebo zatracení záviselo, musil bych se zaraziti při otázce: Je to ještě možno?

Slečna je ovšem nyní právě tak řádné děvče, jako vždy bývala — já však jsem docela jiný. Dříve jsem býval člověk zdravého ducha, dobré vůle, čistého srdce — nyní jsem mravně zchátralý, duševně porušený, neli nadobro zkažený.

Octnul jsem se na scestí, a kdo mě na ně přivedl, to jste Vy.

Ještě, když jsem se s Vámi už dosti dlouho setkával, nemyslil jsem na žádnou špatnost, ba domníval jsem se, že nejsem žádné špatnosti schopen. K Vám jsem byl naplněn úctou a vděčností — teprva nyní s úžasem vidím, k čemu jste těchto mých citův použila.“

Tu jal se jí vyčítati, jakým spůsobem ho zadrhla do svých tenat, připomínal jí skutky její od příběhu s pláštěm a prvního políbení až do tajných schůzek. Popsal několik listův papíru, ale jedné tajnosti se pečlivě vyhnul: jakou měl oň sám při tomto románu spekulaci. Proto mohl se na konec líčiti jako nevinnou oběť ženské svůdnosti.

„Všecky takové a podobné důkazy Vaší lásky,“ stěžoval si „nemohl jsem si přece nikdy jinak vykládati, nežli že povedou k našemu manželství. Utajování jejich považoval jsem arci za nutné, pokud trval

smutek Váš po zesnulém manželu. Slečně Anděle měl jsem za svou povinnosť oznámiti, že nemůžeme býti svoji, aby si hledala štěstí jinde. Přicházelo mi to velmi za těžko, věděl jsem, jakou bolesť jí svou proněvěrou způsobím.

A když se to všecko stalo, Vy najednou děláte, jako by to byly jen kratochvilné čiryčáry křídou na tabuli napsané, které můžete houbou v okamžení smazati. Vidím, že jste se vrhla do náručí muži jinému, mohu nad tím přijíti o rozum — a Vy máte pro mne jen rozkaz: ‚Vezměte si slečnu Andělu, jinak Vás nechci znáti!‘ Je to k ustrnutí, když myslíte, že i já se tak lehce mohu odhodlávati ku podobným proměnám!

Nemohu se ještě vzpamatovať a pochopiť, jakou jste to se mnou prováděla hru! Chceteli mě nyní odstrčiť a ode mne se odvrátiť, proč jste to všecko zapřádala? Snad jen proto, abyste mě rozvedla s Andělkou, k nižto mě nyní velitelsky posíláte? V tom není rozumného smyslu. Či jen proto, abyste v čas předepsaného smutku nebyla bez milovníka a přece mohla dáti o sobě rozhlašovať, že žijete jako v klášteře? Za tak daremnou nemohu Vás pokládati. A když všecko po desáté znova rozbírám a uvažuji, opět si pravím, že to nemůžete mysliti do pravdy, že mě jenom zkoušíte nebo se mnou provádíte krutý žert!“

Tu písař odhodil péro. Byl se ho vlastně chopil za tím účelem, aby paní Maležanové nejostřejšími slovy pověděl do duše; ale každou ostrosť, kterou měl na srdci a na jazyku, při psaní zmírnil a konečně zatáčel do takových kolejí, aby vdovu spíše oblomil a obměkčil než ohromil a zdrtil. A co napsal, nehodilo se náležitě ani k jednomu ani ke druhému.

„Ona to bez toho nebude čísti!“ zvolal nanejvýš nespokojen. „A kdy by to na krásně čtla, nebude to nic platno, poněvadž u ní mé místo již zaujal jiný. To pak se stalo nepochybně již v Kosobudách, a proto nejspíš také setník se mnou jednal o mé svatbě s Andělkou!“

Zanechal psaní a oddal se zcela pití, které mu mnohem spíše slibovalo úlevu . . . .

Ačkoli pak usínal pozdě a s hlavou silně opojenou, přece ráno si přivstal, aby nezameškal odjezdu paní Maležanové. I nescházel mezi hostmi, kteří se před domem u zapřaženého vozu shromáždili, aby odjíždějícím dali posledně s Bohem.

„Ubíráte se opravdu do Kosobud?“ zeptal se stranou důvěrně Fány sem tam přebíhající.

„No svatě,“ dostal v odpověď.

„Na dlouho?“

„To sotva. Až se odbude zasnoubení, pojedeme, myslím, všickni do Prahy — dělat přípravy k svatbě.“

„Tedy tam cestujete k vůli zasnoubení? . .“

„Pravda. Dnes běžel do města zvláštní posel objednat v tiskárně lístky: ‚Kamila Maležanová, rozená Domnosilová, a setník Halaburd — snoubenci.‘ Až teď pojedeme městem, vezmeme lístky s sebou. Z Kosobud se budou rozesílať, však také jeden dostanete — ale zatím tady ani muk, pane správce, je to tajemství!“

Paní Maležanová objevila se ve dveřích s krásnou kyticí, kterou jí poslal rytíř Nettwall; sám se chudák ani u okna nesměl ukázati — byl šeredně oteklý a ovázán jak hastroš.

Kalivoda nezůstal od paní nepovšimnut.

„Což vaše psaní?“ ptala se ho. „Nedal jste mi ho přečísti!“

Měl list večer napsaný při sobě, už proto, aby v hostinském pokoji nikdo na něj nepřišel. Avšak nesáhl pro něj do kapsy, nepodal ho vdově, — neboť pak by s ní byl jistě na věky konec, a jemu bylo posud nemožno vzdáti se naprosto vší naděje.

„Dovolíteli, milostivá paní,“ odpověděl, — „až v Kosobudách.“

„Jak to?“

„Pojedu tam také . . .“

XLVI.

Slunce stálo již nad samým západem, když naši pocestní dojížděli svého cíle.

„To se bude tatoušek diviti, kde se tu tak najednou beze vší opovědi béřeme,“ pravila paní Maležanová, když kočí už před rodným domem jejím zastavoval koně.

Pan Domnosil seděl ve své jízdné lenošce a měl kolem sebe všecko zrovna tak, jako by se s ním byli teprva dnes ráno rozloučili. Vítal dceru i průvodce jejího hlučně, ale co se toho překvapení týkalo, nedopadla věc dle očekávání vdovina.

„Však jsem na vás právě myslil,“ řekl starý pán, hlasitě s oběma se políbiv, „že byste měli přijeti.“

„My? A zrovna dnes?“ divila se krasavice.

„Ovšem — k tomu pohřbu.“

„K jakému pohřbu?“ ptali se oba jedním hlasem.

„Což vy ještě nevíte —? Polesný Lebeda je mrtev.“

Oni žasnouce nechtěli svým uším věřiti.

„Ano, špatný to s ním vzalo konec,“ vyprávěl pan Domnosil. „Od té doby, co mu žena odešla — však jste tu právě byli, — dal se docela na špatnou cestu. Místo v lese byl ustavičně v hospodách, den za dnem ani hrubě nevystřízlivěl a vyhledával pořád jen hádky ano rvačky, i s úředníky, kterým je podřízen. Přičiněním pana faráře se k němu sice žena vrátila, a tu prý několik dní zase dělal dobrotu; avšak bylo pozdě. Přijel sem velký pán z ústředního úřadu, nad Lebedou se konečně strhla bouře, byl okamžitě propuštěn ze služby, a to beze vší pense. Ze Smržovky musil se bez prodlení vystěhovat. Růženka se s dětmi opět uchýlila do školy, on pak si počal hledati nové místo.“

„A při tom se mu asi nedařilo valně?“ poznamenal setník.

„Kdy by jen to bylo! Ale octnul se také před okresním soudem pro přečin, jehož se veřejně dopustil na svém představeném Kňákalovi — a byl i zde odsouzen. Hněv jeho dostoupil takového stupně, že se nadlesnímu chtěl násilně pomstiti — aspoň prý takový úmysl naznačil před Komárem, když pozdě v noci opilý z hostince jeho od-

cházel. Komár se arci nenadál, že by to myslil tak do pravdy, ještě méně pak, že chce hned jíti do Radošic, aby tam pomstu vykonal. Teprva druhý den se všecko ukázalo jinak: Lebedu našli pod skalami u řeky zabitého, strašlivě potlučeného. Po tmě a v dešti se uhnul s cesty, v opilosti své octnul se na skalních srázech, sletěl dolů a tak bídně zahynul."

„Nešťastný člověk!" zvolal setník rukama lomě. „Přenešťastná rodina!"

„Ba," svědčil pan Domnosil, „nad tou rodinou aby kamení plakalo! Tak hodní lidé, a takový osud je stíhá! Růženka se už dříve vůčihledě tratila jako sníh na jarním slunci — nejspíš náhlé úbytě! Když se vrátila na Smržovku, dostalo její nejmladší dítě záškrt a takořka za několik hodin zemřelo. Nyní pak ji mužova smrť vrhla na nemocné lože, s něhož sotva už povstane. A což chudák pan učitel! Zrovna měla začíti mše, on seděl již u varhan, když se venku strhnul pokřik a lidé počali vybíhati z kostela. Na kruchtu přiletí Calábek. ‚Pro Ježíše Krista!' křičí. ‚Pane učiteli, váš zeť je zabit!' Stařeček na smrť uděšen kvapí také ven — na uzoučkých točitých schodech učiní chybný krok, skácí se hlavou dolů a zůstane bez ducha ležeti! Doktor přivedl ho po dlouhém namáhání k sobě — ale je strach, že si ublížil na mozku. I jinde se povážlivě potloukl, a byl už dříve jen jako pára nad hrncem. Andělka může strojiti trojí pohřeb za sebou!"

„To je hrůza!" trnuli oba posluchači.

„Proč jen Pánbůh na to dobré děvče najednou skládá takový kříž! Dost těžká byla to už pro ni rána, že ji ten daremný Kalivoda nechal —"

„Nechal?!" vzkřikl Halaburd.

„Ano, docela jí dal kvinde."

Setník pohleděl na paní Kamilu.

„To ne, tatínku —" promluvila ona.

„Tady se o tom všeobecně mluví jako o věci jisté a nepochybné."

„Nějaké hněvy a vzdory, pravda, mezi nima propukly," pravila paní, „ale to vše skončí zase smírem, zvláště po tomto neštěstí."

„Nevím, nevím," vece starý pán hlavou potřásaje. „Nebude to dlouho trvať, a Andělka bude stáť ve světě osiřelá, ba ještě hůř: obě děti po sestře připadnou jí, neboť tu nikoho jiného není, kdo by se jich ujal. A s takovým přídavkem si chudou nevěstu teprva hned tak některý ženich nevezme! To raději kdy by byla vdovou s dvěma vlastními dětmi."

„Podívám se do školy," řekl Halaburd sahaje po čapce. „Bude tam třeba všeliké pomoci —"

„Lidé by rádi pomáhali. Pan farář napřed — přes tu chvíli je ve škole, Lebedovy děti brává si ve dne s sebou na faru. Nedopustil také, aby mrtvý ve škole zůstal; pohřeb bude ráno z kostela."

Bylo napřed ujednáno, že setník se opět ubytuje u Komára, dnes ovšem že bude večeřeti u Domnosilův, a při té příležitosti že starému pánovi odhaleno bude sladké tajemství. Nyní však i paní Kamila uznávala, že jest záhodno odložiti to na zejtří, až bude odbyt Lebedův pohřeb.

„Ale přes to přece strávíme večer pohromadě?“ dokládala.

„Lépe bude, když se to nestane,“ mínil Halaburd. „Dosti jsme spolu pobyli, a bohdá ještě pobudeme. Já bych dnes na každý spůsob byl špatný společník — osud rodiny učitelovy hluboce mě rmoutí.“

Když se ubíral ke škole, srdce se mu každým krokem těsněji svíralo — jakých pohrom se nakupilo na dobré, ubohé její obyvatele! Na schodech už potkal Andělku — spatřivši ho z okna vyšla mu vstříc. Její obličej byl jako křída, oči měla do červena uplakané. Když pohleděla do setníkova obličeje a spatřila i v něm výraz srdečného zármutku, dříve než mohl slovo pronesti, zastřela si oči šátkem a usedavě zaplakala.

Trvalo drahnou chvíli, než se ustanovila, tak že mohli — vešedše do zadního pokoje — mluviti o tom, co se tu přihodilo. Činili to šeptem.

„Děti jsou na faře,“ oznamovala dívka, — „Barča hlídá u tatínka —“

„Není radno, abych se mu ukázal?“

„Lékař nám uvazoval na duši, abychom ho nechávali v úplném klidu —“

„A nikoho k němu nepouštěli,“ dohadoval se Halaburd. „Podobně bude asi s Růženkou?“

„K té, prosím vás, vejděte. Už není taková, jako když jste tu minule byl — už se nebude tolik hanbiti. Tehdy to s ní tak ještě několik dní po vašem odchodu trvalo, ale když s ní pan farář promluvil, změnila se a pravila mi: ‚K vůli svým dětem musím sklonit šíji a trpělivě nést i světskou hanbu. Byla jsem bláhová — co pak už na mně záleží! Jsem pouhý červ v prachu!‘ Od té doby snášela všecko s odevzdaností a pokorou. V pravdě byla zlomena — nyní je zničena . . .“

Dívka ovšem setníkovu návštěvu sestře napřed oznámila. Když k ní potom vešel do svého bývalého pokojíka, měl co činiti, aby mu neskočily slzy do očí — na posteli ležela ženština na kosť vyhublá, pleti žluté, s hlubokými a temnými stíny v obličeji. Zraky její hleděly už jako z jiného světa.

V první chvilce zdála se jako bez citu, potom však se přítomnosti jeho rozlítostnila, i počala tiše ale srdcelomně hořekovati.

Halaburd snažil se promluviti konejšivé, útěšné slovo.

„Mému utrpení je blízký konec,“ vpadla mu do řeči. „Vím, že umírám, — i vítala bych ráda poslední svou hodinu, kdy by nebylo mých dětí . . .“

Počala těžce dýchati, jako by se zalykala.

„Co se stane z těch opuštěných sirotků!“ vyrval se jí pak z ňader zoufalý nářek.

„Nebudou opuštěny,“ pravil setník.

„Kam se podějí bez otce a matky!“

„Růženko!“ přimlouvala sestře dívka.

„Matku ještě mají,“ ozval se Halaburd, „ani bez otce nebudou, když přijmete ruku, kterou vám tuto nabízí dávný přítel. Chci dítkám vašim zastati otce.“

Nemocná pohledla naň jako novou nehodou polekána, po ruce jeho nesahala.

„Před vaší sestrou a před Bohem slibuji,“ pokračoval on, „že se ode dneška budu o ně starati, jako by byly mé vlastní.“

Matka již porozuměla.

„Můj Bože!“ vydechla z hlubin stísněné duše. „Slyšímli dobře? Bylo by to možno?“

„Dáváte mi k tomu právo, abych jim byl otcem?“ ptal se důstojník. „Svěříte je mé péči a — mohu to dle pravdy říci — mé lásce? Vždyť jsem si je srdečně zamiloval — —“

S krátkým, tichým výkřikem uchopila oběma vyzáblýma rukama pravici jeho, a než to mohl zabrániti, přitiskla ji ke rtům.

„Přinášíte mi vykoupení!“ šeptala slzíc. „Ó, jak jste dobrý! Nebeský Otec buď za mne vaším odplatitelem! Moje děti budou míti otce — dobrého, laskavého otce! Teď mohu zemříť — beze strachu, a hrůzy — pokojně zémříť . . .“

I zavřela oči, přestávala dýchati. Netušenou radostí padala do mrákot.

XLVII.

„O Kalivodu jsme ani nezavadili,“ připadlo setníkovi, když opustil školu a z bolestných dojmův, které mu tam duší otřásly, zase přicházel ke svým myšlenkám.

Kalivodou si vzpomněl opět i na paní Kamilu.

„Hle,“ pravil si, „i jí se to týká, že jsem si Růženčiny děti vzal na starosť, — a já na ni při tom ani nevzdechnul! Ba ovládal mě v tu chvíli zase pocit, jako bych měl s dětmi žíti v Nechybově domě vedle fary. Zvláštní zatmění mysli! — Kamila nebude proti mému rozhodnutí bohdá činiti podstatných námitek.“

Když o věci uvažoval podrobněji, ukazovalo se, že to není tak zcela jednoduchá věc, když do svého manželství má přivesti dvě děti, které tak nenadále za své přijal. Toho ovšem byl velice dalek, aby skutku toho dosti málo litoval, naopak, blažilo jej vědomí, že mohl něco vykonati k upokojení a útěše přeubohé Růženky. Ale když jí dával své slovo, tanulo mu na mysli: „Budu se těm dítkám věnovati, —“ nyní však se rozpomenul, že nepatří už tak cele sám sobě, že jest už zaslíben ženštině, a že jest třeba, najíti vhodný způsob, jak oběma slibům dobře vyhověti.

Přemýšlel o tom pořád ještě, když přecházel již opět po svém pokoji u Komára; teprve neočekávaná návštěva jej z toho vytrhla — myslivecký příruči Kronus objeviv se na prahu tázal se, smíli na několik minut k panu setníkovi.

„Zahledl jsem vás hned v lese, jak jste přijížděli,“ pravil, když mu bylo přívětivě posvědčeno, „a ježto mě cesta vedla do městečka, nemohl jsem si odepříti potěšení, abych vás pozdravil.“

Halaburdovi opravdu byl vítán, neboť mu mohl podati zevrubné a spolehlivé zprávy o příbězích Lebedových za poslední doby, což také

se zvláštní ochotou a horlivostí učinil. Vyslechnuv jeho vypravování obrátil důstojník řeč na slečnu Andělu.

„Co se mezi ní a správcem Kalivodou sběhlo," řekl, „o tom zajisté máte také dobrou pověďomosť?"

„Mám," určitě odtušil mladík.

„Od ní samé? . ."

„Ne, ale od něho."

Setník zbystřil sluch.

„Od něho?" opakoval. „Tedy jste s ním o těch věcech měl jednání —?"

„Slečna ovšem nic nedala do hlasu, já neměl o ničem potuchy, až mi Barča pod pečetí svěřila, že mezi Andělkou a Kalivodou je konec. Tuze mi na tom záleželo, abych zvěděl celou a bezpečnou pravdu. Se slečnou jsem o tom tak snadno začíti nemohl, a tu mi napadlo, abych zaklepal u samého Kalivody. Vzal jsem si na den dovolenou, dorazil jsem na večer do Vranovského dvora, i namluvil jsem správcovi, že jsem byl tam a tam a že se schválně vracím oklikou, abych ho navštívil a u něho přenocoval. Přijal mě jako dobrý kamarád, byl v nejlepším rozmaru, hovorný a otevřený — a sotva jsme vypili po nějaké sklenici, povídá: ‚Nu, příteli — závodili jsme spolu o jedno děvče — jsi, doufám, spokojen, že jsem ti ustoupil?‘ Já se dělal nevědoucím, udiveným, on pak pravil: ‚Myslil jsem svatě, že jste s Andělkou už za jedno. Ona to tedy skrývá?‘ — ‚Nejspíš to nebere do pravdy,‘ prohodil jsem, ‚a ty asi rovněž ne.‘ — ‚U mně je to nezměnitelná událosť,‘ dí on. ‚Nepřipouštěj si o tom ani nejmenší pochyby, jdi k Andělce, nyní srdce jejího snadno dobudeš — vezmi si ji, buď s ní šťasten a učiň ji šťastnou, jest toho vrchovatě hodna.‘ — ‚Proč jsi se s ní tedy rozešel?‘ — ‚Proto, že bylo ve hvězdách psáno, aby družkou mého života byla jiná. To víš, že se manželství uzavírají v nebi.‘ Na tom zůstal, Andělku mi pořád chválil, i musil jsem se mu zaručiti, že u ní učiním, jak si žádal. Neopomenul jsem nad tou změnou a novou nadějí svou jeviti potěšení — a tak jsme dále besedovali v nejlepší náladě."

„A kdo je nová jeho vyvolená, vám neřekl? . ." ptal se Halaburd.

„Teprva v půlnoční době, když byl už hodně nachmelen, rozvázal se mu jazyk, i stal se tak sdílným, že by mu bylo nesnadněji bývalo tajemství své zamlčeti než je dobrému příteli odhaliti. ‚Vidíš, hochu,‘ pravil k mým dotazům, ‚štěstí padlo mi do klína jako zralé jablko.‘"

Setník sebou div netrhnul — to bylo na vlas stejné slovo, jako v těchto dnech on sám sobě řekl.

„Když jsem dále vyzvídal, on přitlumil svůj hlas a pověděl mi, že se do něho náruživě zamilovala bohatá dáma, o několik let sice starší než on, ale posud velmi sličná, které by se na všech deset prstů pověsilo po slavném ženichovi, kdy by jen ruce vztáhla, — ona však že si vyvolila jeho, i věnovala mu svou lásku dříve, než by se toho byl i jen ve snách nadál."

„To zní trochu nepodobně k víře . . ."

„Já jsem se také okazoval nevěřícím Tomášem; on se tím více dohřál, i počal mi vypravovati celou historii: kterak byl s tou paní

na plese, kterak jí, když měla odjížděti domů, dával na ramena plášť, kterak ona při tom jako nerada zavrávorala, do náručí mu padla a sama mu první hubičku dala.“

Halaburd se rychle odvrátil, aby nebylo viděti, jak se mu vehnala krev do tváře.

„Račte pokračovati,“ řekl, stranou se čímsi zaměstnávaje, — „je to nad míru zajímavo . . .“

A Kronus věrně ohlašoval kapitolky, jak mu je byl z románu svého svěřoval Kalivoda.

„Na konec pravil: ‚Suď sám, brachu, zda jsem se takového štěstí mohl odříci. Paní Fortuna mi nabídla dar, pro nějž by před ní každý na kolena padl a drahé oběti na její oltář kladl: jen já jsem snad měl ruku její odstrčit? Takového bláznovství ode mne nikdo žádat nemůže. I slečna Anděla posvědčí, že jsem jinak jednati nemohl, až pozná, jakou skvělou jsem tím vyzískal budoucnosť. Ona ničeho neztratí, o takového ženicha, jako je správčík tohoto dvora, nebude veliká nouze. Až dostaneš revír, budeš nápadníkem ještě onačejším. Budeme všichni šťastni, vy i my, a zůstaneme dobří přátelé!‘ Já mu v ničem neodpíral. Časně ráno, jak jen se rozednívalo, jsem se potichu oblekl a zaklepal jsem Kalivodovi na rameno; ani očí neotvíraje zeptal se těžkým jazykem: ‚Co pak?‘ Jářku: ‚Musím odejíti — ty se ještě prospi. S Bohem!“ A vytrativ se ven spěchal jsem k domovu.“

Po krátké přestávce ptal se Halaburd: „Zjevil jste tyto věci slečně Andělce?“

„Nemohly jí zůstati utajeny,“ odtušil myslivec, — „ovšem bylo nutno pomlčeti o ledačem — —“

„Zvěděla také, pro koho ji Kalivoda opustil? . .“

„Ba právě.“

„Přestalo to tedy býti tajemstvím? . .“

„Myslíte, také před jinými lidmi? To nikoliv. Já před nikým jiným ani nehlesl, Andělka dle všeho také ne. Oba jsme měli své příčiny.“

„Já se toho tedy nedovím,“ prohodil setník. „Ostatně, co mi po tom — bez toho té dámy neznám . . .“

„Ó, znáte ji velmi dobře,“ živě podotknul myslivec.

„Že ano?“

„Býváte v její společnosti.“

„Věruli?“ divil se na oko důstojník. „Pak by mi na tom přece záleželo, abych věděl, která to je.“

„Vám to mohu říci,“ pravil skoro šeptem Kronus, „vy to roznášeti nebudete —“

„Na to vám dávám své slovo.“

„A jinak to škoditi nemůže. Vy jste s tou dámou dnes přijel do Kosobud.“

„Jakže?“ díí setník se strojeným úžasem. „Paní Maležanová?! To, příteli, budou přec jenom vymyšlené báchorky!“

„Nejsou, pane setníku, nejsou! Ovšem já jsem při tom nebyl, svědectví bych vydávati nemohl, avšak — —“

„Věří tomu slečna Anděla?“

„Leda by nechtěla věřiti, že se Kalivoda od ní odvrátil."

„Dovolte, zeptám se jinak: změnil se od této doby její poměr k vám tak, jak jste sobě přával?"

„Nemohu vůbec říci, že se již opravdu změnil," vyznával se mladík, „neboť ještě mi toho nedala žádných důkazů. Bál jsem se na ni jakkoliv dokračovati, abych si s ní vše nadobro nepokazil."

„Bylo by tedy možno, že v srdci svém posud chová první svou lásku, ač jí Kalivoda ublížil?"

„Obávám se, že jest to nejen možno, ale skoro jisto," vzdychnul si Kronus.

„Jeli tomu tak, soudil bych, že slečna romantickým povídačkám o paní Maležanové víry nepřikládá. A vy jste jednal zcela moudře, že jste jich zbytečně nikomu nesvěřoval. Buďte i dále tak opatrný. Pověsť ženštiny vůbec a takové dámy zvláště nesmí býti zlehčována věcmi, které snad jsou jen ničemnými klevetami."

S takovým vážným poučením propustil Halaburd mladého myslivce. Ale sám to, co zde z úst jeho slyšel, dokonce nepokládal za pouhé klevety, ba nepochyboval, že jádro toho jest pouhá pravda.

Šeredná, ukrutná pravda! Když tu vypravování Kronusovo poslouchal, podobalo se mu, jako by byl kdesi v pustém lese za noční doby ke stromu přivázán, a historky o paní Kamile jako by před ním vyskakovaly co suroví, zakuklení zákeřníci a bezbranného jej obušky svými tepaly do hlavy . . .

Paní Maležanová byla jinou ženštinou, než se jemu stavěla do očí. Ó, zcela jinou! Nyní věděl, proč se za ní Kalivoda dostavil do Zalíbeného, a rozuměl i jeho náhlému rozhodnutí, že přijede za ní také do Kosobud. Poznal, jak nezkušeného mladíka lapila ve své sítě, a musil sobě říci: „U mne užívala stejných prostředkův. Jsem toliko jeden z jejích hejlů!"

Ovšem, Kalivodu odstrčila nyní stranou — zajisté ne prvního, — a jej, Halaburda, chtěla učiniti svým manželem. Tím však nebyl nic ukonejšen, to jej naopak jen více popouzelo a jitřilo. Měl se obětí její státi na vždycky. Až by k ní byl nerozlučně přikován, ona by svou hru s jinými mužskými vždy znova prováděla — manžela potřebovala nepochybně jen k tomu, aby v tom měla větší svobodu a volnosť — podle toho si druhého muže vybírala: on, Halaburd, se jí k takové úloze asi zdál nejvhodnější, proto si zvolila jeho! Také Kalivodu nutila, by se oženil — snad jen proto, aby s ním pak mohla tím spíše dále držeti!

Taková byla jeho nevěsta!

Jednou, jako mladý člověk, způsobil si před několika lidmi hanbu, a nemoha jí snésti, prchal do neznámého světa, jako by se byl nenapravitelně přivedl o česť. Nyní bylo mu podobně, jako když se onoho nedělního jitra po nešťastném opití probudil ve svém pokojíku. Stal se kořistí prohnané záletnice, které česť byla jen zevnějším, klamným oděvem, dobře zakrývajícím před lidmi pustou nestoudnosť. I neměl o tom zdání — byl jako slep, kdežto Kalivoda a nepochybně i jiní dobře viděli, jak se s tou ženou zahazuje.

A zejtra už mohl před Andělkou a Kronusem, brzy pak před celým světem státi jako na hotovém pranýři!

Na štěstí není všecko ještě ztraceno. Prohledl ještě v čas. Zasnoubení nebude prohlášeno — lístky k tomu natištěné půjdou do peci. Zejtra hned po pohřbu ohlásí vdově, že musí bez prodlení odjeti, a odjede. Pak jí napíše, že na každý spůsob půjde do výslužby a svobodného stavu svého že nepromění.

Slovem, zruší slovo, které jí dal. Aby to však mohl učiniti bez ujmy své cti, musí udati podstatnou příčinu. Jakou jinou, nežli skutečnou a pravou?

Tu se objevovaly nové nesnáze. Měl Kamilu obviniti z těžkých úhon, — aby obvinění mělo nějakou váhu, musil ji také překonati, usvědčiti. Kdo však měl nějaké důkazy? Sám Kronus pravil: „Svědectví bych vydávati nemohl." Svědčiti mohl jen Kalivoda, ale i kdy by chtěl, ba na krásně se k tomu nabízel, to přece nešlo, aby ho před svou soudnou stolicí proti ní postavil tváří v tvář a řekl: „Pověz jí přede mnou všecko do očí." A konečně — kdy by se to hned stalo a kdy by paní na takovou obžalobu odpověděla: „To všecko je hanebná lež!" — co potom? Či nemohl tento jediný svědek v skutku býti falešný?

A tak se jevila nevyhnutelná potřeba, aby Halaburd nejdříve sám nezvratně znal pravdu. Ale jak se jí měl dopátrati u věci tak choulostivé? A což jestli už teď všemi těmito myšlenkami na paní Maležanové páše hroznou křivdu?!

Kdy by pak hned byla vinna, musí on jednati jako slušný muž, musí šetřiti její cti jako své, musí se bedlivě vystříhati všeho, čím by sebe nebo ji uvedl do lidských řečí. A nedosti toho: i s vinnou by musil zacházeti ne jako sprosťák, nýbrž jako kavalír — i svůj svazek s ní musil by rozpoutati spůsobem velmi šetrným . . .

Čím déle sobě těmito záhadami hlavu lámal, tím se mu jich rozluštění jevilo nemožnějším — čím úsilněji světlo hledal, tím hustější byla kolem něho tma . . .

XLVIII.

Šel pozdě na lože, a když posléze usnul, nepřestávaly ho znepokojovati nepříjemné sny.

Ráno procitnuv měl v první chvíli za to, že také jen ošklivým snem je všecko, co mu včerejšího večera o paní Maležanové hlavou prošlo. Avšak nikoliv, byla to skutečnosť, která na něj znova drsně a bezohledně počala dotírati.

Včera se tím zabýval jen v myšlenkách, dnes mu nastával rozhodný čin. Dnes měl se před panem Domnosilem prohlásiti za ženicha jeho dcery. Zbývalo k tomu již jen několik hodin — ty ulítnou, a on se nedopídí nijaké jistoty o věcech, které ho mučily a které musil bezpečně znáti, než by se s Kamilou veřejně zasnoubil aneb jí řekl, že to neučiní.

Až se obleče a nasnídá, bude se pomalu blížiti hodina pohřbu. Již o tom se s Kamilou setká, ona se k němu bude chovati jako včera — a on? Má on chování své k ní změniti, má jí ukázati, že v něm vzniklo šeredné podezření — má jí takovým způsobem těžce uraziti, ba na smrť rozhněvati dříve, než by jí nějak dokázati mohl, že k tomu má právo?

„To naprosto nejde," stanovil pevně.

Avšak neměloli se to státi, co zbývalo? Aby na sobě ničeho znáti nedával, aby ke Kamile byl zrovna tak přívětiv jako posud, aby všecko činil po její žádosti, aby ji po pohřbu provázel domů — aby přede všemi lidmi a jmenovitě také před Andělkou jí prokazoval dvornou šetrnosť. Andělce pak je všecko povědomo — Andělka tuto ženu zná v pravé její podobě a hodnotě: jak bude souditi o něm?! Bude ho klásti vedle zkaženého Kalivody, v duchu se od něho s útrpností, snad s ošklivostí odvrátí . . .

Toho teprve nikterak nemohl dopustiť!

Vyváznutí z těchto rozpaků bylo jen jedno: aby hned po pohřbu Kosobudy opustil. K tomu se najde dobrá výmluva — i bude také získán čas k uvažování, co později činiti.

Objedná si bez prodlení u Komára vůz ke dráze.

Nejsa sobě nijak vědom podobnosti mezi dobou minulou a tímto dnem, chystal se opět prchati z rodiště svého — a také tentokrát jej k tomu pudil stud, vlastní jeho povaze, kterému by hned tak jiný mužský nebyl přístupen . . .

„Ráčíte věděti," ptal se pána svého Duspiva přinášeje snídaní, „kdo s námi spal pod jednou střechou?"

„Kdosi šel pozdě nahoru," dí setník, „nuže?"

„Pan správce Kalivoda."

Halaburdovi se zdálo, že se voják zvláštním způsobem usmívá — snad i on už ví, co Kalivodu za paní Maležanovou přivedlo do Zalíbeného i sem? Skutečně, mohl se toho zcela snadno dověděti — od Fány! Té asi nic není tajno.

„Je ten pán doma?" tázal se důstojník sluhy.

„Byl už venku, v městečku, ale právě se vrátil."

„Vejdi k němu — že se mu pěkně poroučím — a že bych potřeboval promluviti s ním několik slov — mohuli jej ihned navštíviti?"

Toho člověka jednou do výslechu vzíti musil — když se to může státi hned, tím lépe. Ale jaké má činiti k němu otázky? Jak to vůbec zaříditi, aby jeho svědectvím celá záležitosť v soukromí a co možná hladce byla vyřízena? To by se stalo, kdy by se ku příkladu Kalivoda s paní Maležanovou beze svědků sešel, kdy by jí všecko do očí řekl, co se v pravdě mezi nima stalo, kdy by ona mu nic namítati nemohla — a co hlavního, kdy by celou takovou rozmluvu jejich Halaburd mohl tajně poslouchati a pak vdově říci: „Vím všecko — mohu vás i sebe ušetřiti tím, abych to opakoval — je to pravda, které jste nemohla popříti — proto s Bohem!"

Ale tak by to bylo možno provesti na divadelním jevišti — v životě to nešlo.

Duspiva se vrátil a vyřizoval, že je pan správec panu setníkovi k službám. Halaburd ubíraje se již k sousedovu pokoji, byl u velikých pochybách, jaký tato schůze bude míti průběh, a netušil jí dobrého konce.

Kalivoda pozdraviv jej s odměřenou zdvořilostí a nabídnuv mu stolici, usadil se proti němu a mlčky naň upřel oči.

„Když jsme se měli po prvé setkati," počal setník, „přinášel jsem si o vás odsud nejlepší mínění, jak mi bylo vštípeno v rodině Velátovic, choval jsem k vám již napřed smýšlení přátelské."

Správce jenom se němě uklonil.

„Nyní jsem se dověděl, jak jste se zachoval k slečně Anděle, i nemohu tajiti, že to těžce nesu. Nad to pak ještě doslýchám, že jste to učinil z důvodu, který se mne z jiné strany blízce dotýká. Učinil prý jste to, poněvadž vás upoutal milostný poměr k jiné dámě. Jest tomu tak?"

„Ano," krátce odtušil Kalivoda.

„Nechtěl byste mi tu dámu sám jmenovati?"

„Proč ne. Je to paní Kamila Maležanová."

„Tato paní," pokračoval setník, „není mně cizí ani lhostejna. Praví-li jiný muž, že ho k ní víže důvěrný poměr, musím se o pravdě toho přesvědčiti —"

„Jste jí totiž zaslíben?"

„Jsem."

„Smím snad věděti, od které doby?"

„Několik dní."

„Pane setníku," chopil se nyní správce slova, „kdy byste byl zůstal o den déle v Zalíbeném, byl by se stal opak toho, co dnes: já bych byl přišel k vám, abych s vámi promluvil o vašem poměru k paní Maležanové. Ještě cestu ze Zalíbeného sem podniknul jsem s tím úmyslem, že tu před vás předstoupím a že vám řeknu: ‚Pane, moje právo k této paní je starší' — a že vám to dokážu."

„Prosím, učiňte to," řekl důstojník.

„Ale musíte mně pokojně vyslechnouti —"

„Vynasnažím se."

„I když budu stručný, musím přece pověděti celý příběh, a v něm i takové věci, které vám jakožto ženichovi v prvních dnech po zaslíbení nemohou lahoditi."

„Toliko prosím," vymiňoval si důtklivě setník, „abyste se přísně držel pravdy —"

„Buďte ubezpečen."

„— to jest, abyste jen povídal, co byste i paní Maležanové mohl říci do očí, aniž by směla vás kárati ze lži."

„Rozumím vám," pravil Kalivoda. „A počkejte — mohu vám dáti záruku, že ode mne nic jiného neuslyšíte, než co bych vaší nevěstě řekl do očí."

„Že můžete?" ptal se dychtivě Halaburd.

„Zcela nepochybnou záruku."

„Jakým spůsobem?"

„Tímto psaním."

Správce vyňal z tobolky a předložil setníkovi zapečetěný list, adresovaný paní Maležanové.

„Je to psáno v Zalíbeném," dokládal, „v noci na včerejšek — dátum vás přesvědčí. Jen otevřete a čtěte."

Halaburd uposlechl a kvapně jal se očima přelétati řádky dopisu, jehož obsah jest nám již povědom.

„Přejete si slyšeti jestě více?" ptal se Kalivoda, když čtoucímu ruce s papírem klesly.

„Ne, děkuji," zněla odpověď, „to mi dostačuje. Tento list má dostati paní Maležanová?"

„Ovšem."

„Mohlo by se to státi hned? a třeba po mém sluhovi?"

„Nemám nic proti tomu."

„Račte ho tedy znovu opatřiti obálkou i adresou."

Když to správce učinil, setník stoje nad ním, vzal psaní do svých rukou.

„A nyní dovolte," řekl, „abych i já tu napsal nějaký řádek."

Mladík udělal mu místo, a on rychle na svou navštívenku načrtal tato slova: „Pan správce Kalivoda přijel, je mým sousedem v hostinci a dle Vašeho přání posílá Vám list, jejž napsal slečně Andělce, abyste ho dříve ještě přečtla a schválila." Tato slova dal mladíkovi přečísti.

„Jste s tímto způsobem srozuměn?" ptal se ho.

„Docela."

Vloživ navštívenku do zvláštní obálky Halaburd zavolal Duspivu.

„Tato psaní," nařizoval mu, „doneseš v tu chvíli paní Maležanové a odevzdáš je do jejích vlastních rukou, nikomu jinému."

Sluha byl již ze dveří.

„Slibujete si od svého listu zvláštní účinek?" tázal se důstojník.

„Neslibuji," odvece Kalivoda, — „a kdy by nebylo vašeho zakročení, nebyl bych ho bez pochyby už ani odeslal."

„Že ne?"

„Co jsem opět v tomto městečku, pohlížím na vše to jinýma očima. Shrnuly se na mne vzpomínky z dob dřívějších, a mimo to — spatřil jsem opět slečnu Andělu . . ."

„Již jste se tedy setkali?"

„Vyšel jsem na ulici, a když jsem se octnul před kostelem, ona zrovna z něho vycházela —"

„Dohlížela nepochybně na rakev, jeli tam vše ku pohřební slavnosti uchystáno."

„Pravím vám otevřeně," pokračoval správce, že mnou pohled na ni do duše otřásl. Vždyť jsem ji před nedávným časem tak srdečně miloval, tak hluboce ctil! Teď ji zasáhly takové kruté rány . . ."

„První od vás," pravil vážně Halaburd.

„Ano, jsem vinen. A co jsem ji spatřil, poznávám zřetelně, jakým poblouzením byly poslední doby mého života . . ."

„Mluvili jste spolu?"

„O, tak daleko jsem ještě nepokročil! Div jsem před ní nezkameněl — a ona o mne ani zrakem nezavadila. Než bych s ní opět mluvil — —"

„Obrátíte se k ní písemně?“

„Jen budeli to co platno . . .“

„Když vytrváte a když Andělka se přesvědčí, že chyby své upřímně želíte, jsem jist, že vám v dobrotě srdce svého podá ruku ke smíření a vrátí vám nezkrácenou svoji náklonnosť.“

S těmi slovy odcházel setník od Kalivody. V tu chvíli s kostelní věže počaly velebně hlaholiti zvony.

XLIX.

Při zádušních bohoslužbách byly všecky prostory chrámu naplněny lidem, a ještě venku černal se veliký zástup, který se dovnitř nevešel.

Pohřební průvod mohl jen velmi zvolna vycházeti z kostela. Když se k němu připojovaly dámy, které byly seděly v lavicích u oltáře, dostala se paní Maležanová těsně k Halaburdovi.

Uklonil se jí mlčky, domnívaje se, že se ráda vyhne každému slovu, — až pak dojde mezi nima k rozmluvě, že bude zaražena, zahanbena, zmatena. Mýlil se však ve svém očekávání. Maličko, ale vesele se na něj usmála, oči jí čiperně zářily.

„Jak jste se vyspal po cestě?“ zašeptala k němu.

„Děkuji,“ odtušil rovněž potichu, připojuje se k ní, — „nevalně. A vy?“

„Jak náleží dobře. Zdálo se mi, že jsme putovali na horu Effetu . . .“

„Patrně nečtla ještě správcova listu,“ pravil si v duchu setník. „Kdy by jen tušila, o čem se v něm jedná, rázem bylo by veta po jejím růžovém rozmaru!“

„S Kalivodou,“ pokračovala paní, „jste se tedy opět sešli, a to nejen pod jednou střechou —“

„Nýbrž i u jednoho stolu . . .“

„Co pak říkal?“

„Že chce upřímně vyhledávati smíření s Andělkou . . . Čtla jste jeho dopis?“

„Arci.“

Toto slůvko, tak nenuceně a prostě proneseno, bylo Halaburdovi překvapením, které jen stěží utajil.

„Jak se mu povedl? . .“ ptal se ještě tišeji.

„Celkem dobře — ale mohl být o polovičku kratší.“

„On velmi dychtivě čeká na vaši kritiku . . .“

„Nejlepší kritikou snad mu bude, když psaní sama slečně odevzdám a svou vlastní přímluvou v jeho prospěch zakročím.“

„Výborně . . . Jen hodně brzy! . .“

„Ze hřbitova jinam nechoďte než k nám,“ zašeptala ještě paní, načež se od něho zase oddělila mezi svou dámskou společnosť.

„To je neslýchané!“ zvolal v duchu Halaburd. „Nad tím člověku trne rozum! Čeho všeho je ta ženština schopna? Obsah listu Kalivodova se mysli její pranic nedotekl, poněvadž se domnívá, že krom pisatele nikdo jiný o něm neví. A s jakou smělostí mi nejhrubší lež podává za pravdu!“

Pánové Kňákal a Bernas přidružili se k důstojníkovi, každý po jedné straně, a přerušili další jeho vnitřní samomluvy.

Za hlaholu zvonů a smutečného zpívání i hraní ubíral se průvod městečkem. Před rakví, kterou nesli mladší lesníci, kráčelo s farářem Doufalíkem i několik přespolních kněží, za ní nejblíže následovala Andělka s oběma dětmi zesnulého, pak ženská honorace, uprostřed níž důstojně, ba vznešeně jako královna se nesla paní Maležanová; k nim pojila se honorace mužská, zvláště hojně myslivců, pak valil se celý proud lidu městského a vesnického. V městečku málo osob zůstalo doma: z těch tu zvláště byli pohřešováni paní Růžena, choť nebožtíkova, a starý pan učitel — všichni na ně vzpomínali upřímně jich litujíce.

Za městečkem, když nadlesní Kňákal právě kráčel s němou vážnou zasmušilostí, vzal na druhé straně Bernas setníka důvěrně pod paží.

„Příležitost není sice vhodná," pošeptal mu téměř do samého ucha, „ale já vám přece raději hned gratuluji."

„K čemu?" divil se Halaburd.

Pasecký ukázal očima na paní Maležanovou.

„K velikému štěstí," šeptal. „Mnozí vám ho budou záviděti, ale já vám ho z plna srdce přeji."

„Nepřekvapujte se —"

„Jdětež — já vím, že jsou už vytištěny snubní lístky."

„Kdo vám to řekl?" žasnul setník.

„Spolehlivý muž — pan Domnosil, u kterého jsem se na chvilku zastavil. Ovšem jako velikou tajnost, ale před vámi ji nemusím tak pevně držeti za zuby."

„Ale před jinými jistě!"

„Pokud nedostanu od vás úředního návěští. Těší mě opravdu, že paní Štěstěna jednou vybrala pravého muže."

Setník jen hlavou potřásaje ukončil tuto rozprávku.

Průvod dospěl na hřbitov. Nad rakví vykonány poslední modlitby. Když byla spuštěna a počaly na ni duněti hroudy, dámy vzlykající Andělku s dětmi odvedly stranou, a ještě jednou ji projevovaly svoji soustrast. Ona vřele jim poděkovavši vrátila se ke hrobu, i setrvala u něho, až se zástupy rozptýlily. Ze hřbitova vracela se s farářem a setníkem Halaburdem, který se přátelil s Emilkou a Ivanem.

Když po silnici došli až před dům páně Domnosilův, odtrhla se právě paní Kamila u veliké sochy od zámeckých dám a přistoupila k Andělce, která v tu chvilku vedla s důstojníkem Ivana, kdežto velebný pán s Emilkou byli o několik kroků napřed.

Když paní na Andělku promluvila, Halaburd se na oko zabýval jen děvčátkem.

„Tolik se proti ní prohřešila," pravil si v duchu, „a staví se jí do očí jako dobrá přítelkyně! Je to Jidáš v sukních!"

Ačkoliv byl od dám odvrácen, neušlo mu přece ani slůvko z jejich hovoru.

„Nyní si musíte trochu oddechnout, milá slečinko," dí paní s dobrotivou starostlivostí, „těžká zkouška byla vám uložena."

Dívka mlčela klopíc oči k zemi.

„Já k vám co neviděť přijdu —“

„Vy?!“ řekla Andělka tichým, ale povýšeným hlasem.

„Mám s vámi pilné jednání. Jistý pán, který také přijel na pohřeb, jistý pan Kalivoda —“

„Milostivá paní —!“

„Požádal mne, abych mu byla u vás prostřednicí a pomocnicí.“

„Vy — u mne?!“ ptala se dívka, utkvívajíc na paní zrakoma, ve kterých zorničky nápadně se rozšířily a ztemněly.

„Nu což?“ odpověděla vdova jinou otázkou.

„Nemohu vašeho prostřednictví přijati —“

„Nesmíte byť nesmiřitelná!“

„Račte mne jím ušetřiti,“ šeptala dívka všecka rozechvěna — „i svou návštěvou a vším všudy!“

„Jakže?!“

„Račte své prostřednictví nabízeti někomu jinému — nějaké ženě Putifarově —“

„Osobo —!“

„Ne počestnému děvčeti!“

Tu se Andělka obrátila k Ivanovi a chopila jej za ruku.

„Vy dovolíte,“ řekla setníkovi, vůčihledě se třesouc, „abychom se vám poroučeli.“

„Však se za chvíli zase uvidíme,“ odpověděl on, salutoval jí a panu farářovi, jenž ji provázel do školy. „Milostivá paní,“ obrátil se ke vdově, která tu stála jsouc tajeným hněvem jako ztuhlá, „liboli, podíváme se k vám.“

Slova nemluvíc vešla paní kvapně do otcova domu, ale ne k zlatému tatouškovi, nýbrž nahoru do svého pokoje.

„Vy jste sliboval té ženské návštěvu,“ volala odhazujíc klobouk a trhajíc rukavice s prstův, — „ale nepůjdete tam — nesmíte k ní vícekrát vkročiť!“

„Co vás tak rozezlilo?“ tázal se důstojník.

„Nesmíte s ní více ani jediného slova promluviť! Ani jediného slova!“

„To půjde těžko —“

„Musím to žádať beze vší výminky!“

„A já se tomu nikterak nemohu podrobiť!“ prohlásil určitě Halaburd.

„Že ne?“

„Ne. Musíte věděti, že jsem Lebedovy sirotky, s kterými jste mě právě viděla, přijal za své —“

Paní na setníka vytřeštila oči.

„Co to povídáte?!“ ptala se smyslům svým nevěříc.

„Za své vlastní — a to hned včera.“

„Toho já nikdy nedopustím!“

„Na tom se pranic nemůže změniť.“

„Vy jste měl dříve postarati se o mé dovolení.“

„To patří k věcem, ve kterých si nedám nic dovolovať, neřku zakazovať.“

„A já si nedám vnucovat cizích dětí — k tomu dětí z takovéto rodiny! Ta osoba mě před vašima očima na smrt urazila!“

„Nevinně? Vy jste jí neudělala nic?“

„Mluvila jsem k ní jako k vlastní sestře! Jaká je to jedovatá ještěrka! Byla by zasloužila, abych jí naplila do tváře!“

„Milostivá paní,“ řekl setník, mluvě pořád bez vášně, klidně a důstojně, „račte se mírniti.“

Avšak lil jen olej do ohně.

„To si nemyslete, že byste mohl přecházeti ode mne k ní a od ní ke mně. Buď já neb ona! Rozhodněte se!“

„Když jest tomu tak —“

„Tak — i nebude s toho sleven ani vlas!“

„Není třeba. Jest již rozhodnuto.“

Krasavice postoupila o krůček blíže k setníkovi, zraky její metaly blesky.

„Varuji vás,“ pravila výhrůžně, „abyste si mnou nezahrával!“

„Takové výstrahy není dokonce třeba,“ odvece on, — „*já* jsem toho nikdy neobmýšlel.“

„Já nejsem baronka z Tiché vody! Byla jsem k vám posud tak dobrá, že jsem vás pokazila —“

„Spíše snad jste se ve mně sklamala — nejsem asi takový, za jakého jste mě do dneška pokládala. Avšak — i vy jste jiná, než jsem já si myslil.“

„To teprve můžete poznat!“

„Není mi třeba většího poznání, než se mi dnes již dostalo.“

„Totiž tím, co jste tu ode mne slyšel?“ ptala se paní.

„Ne, ale tím, co jsem o vás četl.“

„Četl? Kde?“

„V listě, který vám poslal Kalivoda.“

„Pane —!“

„Musilo to býti řečeno. Četl jsem to psaní, a již v tu chvíli jsem pravil: Jest rozhodnuto. Od té chvíle také už vím, zdali jste vy křivdila Andělce, či ona vám . . . Milostivá paní, musíme se rozejíti — chvála Bohu, že je k tomu ještě čas. Oč hůře bylo by, kdy bych se byl o vaší minulosti dověděl teprva, až bychom k sobě byli nerozlučně připoutáni!“

Paní Kamila několik okamžiků lapala vzduch, než mohla zase pronesti slovo.

„Člověče,“ vzkřikla, „takto jste mě zradil?!“

„Ne, milostivá paní — takto jen zůstávám věren, a především sobě.“

Odvrátivši se od něho, prudkým krokem vešla do nejbližších dveří a bouchla jimi za sebou.

„Tohle ti neodpustím,“ zvolala zlostně, zatínajíc pěsti i zuby, „kdy bys i ke mně po kolenou přilezl!“

Čekala, že za ní přijde. On však sešed dolů oznamoval panu Domnosilovi, že jest volán okamžitě do Prahy, že v tu chvíli musí sednouti do vozu, ale že za nedlouho zase do Kosobud se vrátí.

Když se starý pán trochu vzpamatoval z úžasu, Halaburda již tu nebylo.

Asi po hodině hrčel mimo dům kočár — setník v skutku odjížděl. Hněv paní Maležanové dosáhl takového stupně, že ji div neranila mrtvice . . .

L.

Když Halaburd strávil v Praze asi dvě neděle, došly ho z Kosobud jednoho dne dva listy. Prvním oznamoval mu farář Doufalík: „S Nechybou je všecko dojednáno, přijeďte brzy podepsat smlouvu. Ani Vám nemohu říci, jak jsem tomu rád a jak se těším na Vaše sousedství!"

Ve druhém psal mu pan Domnosil: „Od pana faráře dověděl jsem se Vaší adresy — kdy by moje pedály bylo možná jen dost málo spravit, hned bych Vás v Praze navštívil. Moje Kamilka je tam právě také, bydlí v hotelu u arcivévody Štěpána. Ostatně doufám, že to už také víte a že jste se jako krajané a dobří přátelé už shledali. Nezapomeňte, že se máte brzy vrátiti do Kosobud!"

Halaburd se s paní Kamilou po tu chvíli neshledal, také nečekal, až se to stane, nýbrž jel bez odkladu do svého rodiště.

Tam byla první jeho cesta k panu Domnosilovi.

„Ale drahý a vážený příteli," jal se k němu po velmi krátkém úvodě starý pán řečniti, „co pak si to vyvádíte za vzdory! Přece jste oba tak moudří lidé. Kamilka má vás od srdce ráda — a myslíteli, že ona jest vinna tím nedorozuměním, věřte, že si nebude zatvrzele stavěti hlavu. Neprodlužujte to kočkování. Že jí není o jednoho nápadníka, to víte. Nyní jí ten rytíř Nettwall skoro denně píše, kyticemi a jinými dvornostmi ji zasypává, — mně samému však není jedno, který u ní naposledy zvítězí. Považte, to krásné jmění — komu pak se to vše má dostati?"

„To rozhodne vaše paní dcera," odpověděl setník. „Co se mne a jí dotýče, oba jsme ještě v čas poznali, že musíme v životě kráčeti každý jinou cestou. Nerozvedl nás tedy chvilkový vrtoch; i nelze na tom ničeho již měniti. Moje pensionování jest hotovou věcí, mám nyní dvě děti, a pak jsou tu ještě jiné záležitosti, které mezi mnou a paní Maležanovou rozevřely nepřestupnou rozsedlinu. Musil jsem se s vámi o to dorozuměti, aby nebylo žádné další pochybnosti a nemnožily se lidské řeči, ke kterým byl předčasně zavdán podnět."

Ačkoliv Halaburd mluvil vždy zřetelněji, panu Domnosilovi nijak nešlo na rozum, že by se Kamily a jejího jmění v skutku odříci chtěl.

„Však vy si oba umoudříte!" zvolal na konec. „Musili byste být hotoví blázni!"

Tímto titulem mířil hlavně na setníka, který si to však příliš nebral k srdci.

Od pana Domnosila šel rovně do školy. Tam uvítala jej Barča a s potěšením zvěstovala, že pan učitel zase již po pokoji přechází; také s paní Růženou že jest lépe, nejlepší medicinou pro ni že zů-

stává ujištění, které jí pan setník dal ohledně dítek jejích. Andělka s dětmi že je u mlatců ve farní stodole, kam si do jednoho oddělení pan učitel vždy sváží malou obilní sklizeň s najatých políček — aby pan setník jen vešel k pánovi, ona že hned doskočí pro slečinku.

Učitel odpočívaje ve starodávné lenošce vyjasnil ovšem při hostovu příchodu zasmušený svůj obličej, ale chmura těžkých starostí ani potom s ní nadobro nezmizela.

Za malou chvíli příčina toho vyšla na jevo. Stařeček vytáhl psaní, kterým se k němu Kalivoda obracel vyslovuje politování, že mu Andělka dopis jeho neotevřený vrátila, i prosil, aby jí ho otec sám odevzdal, že jej přikládá, i bude očekávati odpověď přátelskou.

„Bojím se," pravil stařeček, „aby nejednala překvapeně a třeba pro všecku budoucnosť si neuškodila. Kéž by jí Bůh dal dobré vnuknutí nebo seslal moudrého rádce!"

„Liboli vám," nabídl se důstojník, domnívaje se, že učitel jenom k tomu směřuje, „doručil bych jí psaní sám a přimluvil bych jí, aby všecko zrale uvážila."

Kmet mu s velikým povděkem odevzdal Kalivodův dopis, adresovaný Andělce a ovšem zavřený.

Andělka přiběhnuvši domů chtěla nejprve trochu zevnějšek svůj opraviti, ale sotva vkročila do zadního pokoje, již tam i setník druhými dveřmi od tatínka vstupoval.

„Nedívejte se na mne," pravila pozdravivši jej, „přicházím rovně ze stodoly, od slámy a plev."

Setník jen máchl rukou. Andělka byla i v jednoduchém obleku velmi vnadná, líčko její, zvláště po té kvapné chůzi, zase bylo jako květ.

„Hněváte se na mne?" počínala rozmluvu, když se posadili.

„Proč?" ptal se Halaburd.

„Ondyno, když jsme šli z pohřbu, jsem se přenáhlila — k paní Maležanové — a potom jsem teprv doslechla, že je to vaše — —"

„Nevěsta?" doložil setník, když vázla.

„Nemůžete si pomysliti mé zděšení —"

„Bylo zbytečné."

„Já jsem tu paní v skutku urazila . . ."

„Slyšel jsem každé vaše slovo. Ale tehdy jsem už věděl, že váš hněv byl spravedlivý. Nyní však mi upřímně řekněte, co jste si o mně pomyslila, doslechnuvši, že je ta paní mou nevěstou?"

„Co jsem si měla pomysliť? . . ."

„Vy jste dřív než já věděla, jaká to je v pravdě ženština, a tu bylo zcela přirozeno, že soud váš o mně — —"

„Soud můj o vás v ničem se nezměnil," promluvila se zápalem dívka. „V mých očích byl jste hned od útlého dětství mého vzorem muže. Prosím, nemyslete, že by to slovo bylo lichotivě nadsazeno, ani na vlas se neodchyluje od pravdy. V nedávné době, v nejtěžších chvílích mého života, když jsem v mysli své nad světem a člověčenstvem zoufala, bývalo mi hlavní oporou a útěchou pomyšlení: ‚Jsou přece také lidé dobří, dokonalí, jichžto šlechetnosť se ničím nedá zviklati — jako setník Halaburd.' Když pak jsem slyšela, že se má paní Maležanová státi vaší chotí, zmocnily se mne pochybnosti ne o vás, nýbrž o ní —

vnucovala se mi domněnka, že co Kronus o ní přinesl od Kalivody, je přece snad pouhou smyšlenkou neb úmyslnou lží."

„Že jsem mohl býti oblouzen, na to jste nepřipadla? Poslyšte, jak se to vše sběhlo."

A setník stručnými, jadrnými slovy vypravoval, jak se s paní Maležanovou octnul v Zalíbeném, jak mu tam nabídla svou ruku a jak vrátiv se s ní do Kosobud zvěděl o jejím příběhu s Kalivodou a následkem toho svazky své s ní hned přerušil.

„Snad ještě ne nadobro? . ." podotkla Andělka.

„Právě jsem byl u jejího otce," odpovídal setník, „jen abych všem pochybnostem o tom učinil konec."

„Kdo jiný na vašem místě byl by tak jednal i odmítl takové bohatství? . ."

„Na bohatství vůbec a na cizí zvláště nemám pražádných laskomin. Ale vše to je odbytá věc — že pro mne dobře dopadla, o to má hlavní zásluhu mladý Kronus, kterému bych za to rád prokázal vzájemnou službu. Otevřel mi své srdce — hned jak jsem tu byl před šesti nedělemi, — avšak posledně ještě si netroufal říci, že by měl u vás více naděje. Dovolte mi, abych se vás na to pozeptal."

„Marně by si vůbec nějakou naději dělal," odtušila vážně dívka.

„Zdá se mi to velmi slušný mladík — a jeho náklonnosť k vám je upřímná i vroucí —"

„Já bych k němu nikdy nemohla srdce přiložiti."

„Má to snad nějakou zvláštní příčinu?"

Andělka posvědčila — a nyní ona vypravovala, proč ondy podnikla noční cestu do Smržovky a jak se k ní Kronus při tom v Jívině zachoval.

„Chybil těžce — ale přece jenom z lásky," poznamenal na omluvu jeho setník.

„Jaká je to láska? Pomyšlení, že se takovému člověku líbím, jen mě leká — přeju si, abych se mu hodně protivila."

„Musím vyznati, že vaše slova potvrzují domněnku, kterou onehdy ke mně pronesl —"

„Jakou?"

„Že vaše srdce jako náleželo tak posud náleží jedinému mladému muži."

Setník pojednou k Andělce vztáhl ruku se psaním. Ona vyskočila se stolice.

„Můj Bože," ptala se žasnouc, „odkud máte to psaní?"

„Od vašeho otce. Slíbil jsem mu, že se přičiním, abyste je přijala —"

„Vy?!"

„— abyste je četla a zrale uvážila — —"

„V tom vás poslechnouti nemohu!" zvolala dívka.

„Pisatel jeho," pokračoval Halaburd, „své viny kajícně lituje, mám to z jeho vlastních úst. Proto se může, trvám, všecko ještě napraviti —"

„Nikdy!"

„Vy jste ho milovala, nosila jste ho ve svatyni své duše —"

„Ano,“ řekla dívka, a hlas i ústa její se chvěly, „lnula jsem k němu věrnou, oddanou duší, viděla jsem v něm hodného člověka a svého nejlepšího přítele, pomýšlela jsem jenom, jak mu osladiti život. A tu, když jsem ani netušila, že stojím na kraji propasti, on mě z čista jasna srazí dolů — jako úkladný, bezcitný vrah — a jde chladně svou cestou dále, jako by byl jen mrtvý kámen shodil, — nestará se o to, zdali jsem dolů dopadla bezduchá nebo se tam svíjím ve smrtelných mukách!“

Nestejně, bolestně oddychujíc učinila dívka krátkou přestávku.

„Co chce takový člověk napravovat?“ mluvila pak dále. „Litujeli hříchu svého, odpusť mu ho Bůh — já před ním nechci býti jeho žalobnicí. Ale jak se může domnívati, že by se mé dřívější city k němu obnoviti mohly, že bych mu mohla zase otevříti své srdce, na které neváhal šlápnouti, že bych snad po všem tom se přece odhodlala s ním žíti?!“

„Odpusťte,“ ozval se Halaburd, — „odpusťte, že jsem se dotekl tak bolestné rány —“

„Ó, vy netušíte, jak byla krutá!“ zalkala dívka. „Neumřela jsem, ale všecko své štěstí viděla jsem bídně zmařeno — duše má byla otrávena, z ničeho na světě nemohla jsem se už těšiti — všecko jevilo se mi špatné a hnusné — —“

Hořké štkaní udusilo její slova.

Halaburd hluboce dojat přistoupil k ní a jemně snažil se jí odtáhnouti ruce, do kterých skrývala svůj obličej. Když nepovolovala, přivinul hlavu její k sobě.

„Snažně vás prosím,“ domlouval jí, „utište se! Nechtěl jsem jitřiti váš bol.“

Andělka pozdvihnuvši hlavu a na krok ucouvnuvši jala se rychle stírati své slzy.

„Nemluvme o tom dále,“ řekla po některém okamžiku. „List mi nechte — vrátím ho neotevřený ještě jednou. Pak snad již budu od toho člověka míti pokoj.“

„Bohdejž se aspoň jinému podařilo napraviti spoustu, kterou on způsobil,“ prodlužoval setník rozmluvu, — „zahojiti ránu, kterou on tak dobrému srdci zasadil!“

Dívka jen vrtěla hlavou.

„Té naděje nedám sobě oslabiti. Dvakráte pokusil jsem se tu o přímluvu s úplným nezdarem — a přece nemohu jinak než podniknouti ještě třetí pokus. Ale prosím vás, vyjasněte na mne líce, abych nabyl větší odhodlanosti.“

Andělka hleděla se naň očima ještě neoschlýma pousmáti.

„O podobných mužských,“ prohodila, „nebude již řeč?“

„Mužští,“ odvece Halaburd, „nepřestanou se dostavovati, jakmile se rozhlásí, že je srdečko vaše svobodno — jeli totiž opravdu svobodno?“

„Snad byste ještě nepochyboval?“

„Pro jistotu musil jsem se ještě optati — kdy bych neměl plné jistoty, nemohl bych se vytasiti se svou třetí přímluvou. Jak jsem řekl, budou se noví uchazeči u vás ohlašovati — já o jednom již vím, a

poněvadž se obávám, že by mohl zůstati nepovšimnut, nebo že by zejtra už mohl přijíti pozdě, nesmím odkládati a prosím vás už nyní, abyste ho nepřehledla nebo krátce neodbyla - "

„Jste hodný," řekla dívka, „že mě hodláte žertem zase obveseliti, avšak — —"

„Ne, ne," vpadl jí setník do řeči, „jsem velice dalek, abych žertoval. V celém živobytí nešlo mi o věc vážnější, než při této — přímluvě . . ."

„Jenom za koho jest ta přímluva?" ptala se Andělka, zkoumavým okem na něj hledíc.

„Je to člověk," mluvil Halaburd, z počátku hlasem stísněným, potom vždy vroucnějším, „který se už nehodí za milovníka, myslím však, že by byl dobrým manželem. Mohu se za něj zaručiti, že by si vás vážil jako svého nejdražšího pokladu, že by vás vším úsilím chránil před bouřemi a strastmi života, a že by mu největším štěstím bylo viděti vás vždy tak blaze spokojenu, jako jste bývala hned za svého mládí."

Andělka stanula jak omráčena, bez pohnutí, oči k zemi upírajíc Prsa se jí rychle zdvíhala.

„Ten člověk," pokračoval setník, „dělal si už jednou naději, že vás povede k oltáři —"

Ona se na celém těle zachvěla.

„Myslil tehdy jen na vaše štěstí, teď myslí na štěstí vaše i svoje. Myslí také na osud dvou dítek, jimžto se stal otcem . . . Stojí před vámi, — nesmí na vás nyní doléhati, nesmí hned žádati určitého slibu, — toliko si přeje, abyste znala jeho úmysl a nezapomněla na něj, až přijde chvíle, kde byste své srdce opět zadávala."

Andělka hlasitě vzdychla, jako by měla znovu propuknouti v pláč.

„Jeli vám žádosť moje vůbec proti mysli —"

„Proti mysli —!" zašeptala ona.

„— neříkejte mi ničeho, podejte mi jen ruku na rozloučenou..."

Do pravice, kterou k ní vztáhl, Andělka pomalu složila obě ručky, které se silně třásly; on pokryl je svou levicí.

„S Bohem," řekl tiše.

„Ne!" vydechla dívka, odkryla clony svých zraků, které docela jinak hleděly než jindy. Ba celé vzezření její bylo nové, jak ho před tím nikdy neviděl.

„Ne," opakovala patříc mu tklivě, jako prosebně do očí, „nesmíte odcházeti. Popřejte mi chvilky, abych se vzpamatovala. Přišlo to příliš náhle . . . Jak se mám vyjádřiti? Mějte se mnou shovění . . ."

Halaburdovi přeběhl po těle mráz.

„Tatam jest moje naděje!" pravil si v duchu.

„Ještě to na mé duši leží jako mrak, jako balvan, jako nemoc..." dokládala slabě Andělka. „Marně hledám slov, jak vám děkovati —"

„Děkovati?" opáčil on nejistě.

„Býti milou družkou takovému muži, kráčeti životem po boku jeho — totě větší blaho, než já v tu chvíli svou myslí obsáhnouti dovedu . . . Ach, mějte shovění!"

„Má?!" jediným slovem zajásal setník.

Klesla mu do náručí.

Když potom vešli oba k stařečkovi do vedlejší světnice, on vida vzrušenou tvář Andělčinu starostlivě popatřil na Halaburda.

„Také jste nic nepořídil?“ tázal se.

„Pořídil, můj starý, otcovský příteli,“ zněla odpověď. „Dáteli k tomu své svolení a požehnání, já i Andělka budeme svoji.“

Kmet nejdříve se zarazil, pak se vráskovitá jeho tvář náhle ozářila zábleskem radosti — zároveň však se po ní začaly váleti slzy jako bohatý hrách.

~~~~~~~~~~~~

Keplerův hřích.

Od

Elišky Krásnohorské.

oc odestřela všecky zemské roušky
s hvězd nebeských; jest jasno v nedozírnu
a mihot věčných světel praví němě:
Pusť zraky své jak orly po nesmírnu,
teď z jeho tajin plnými pij doušky,
teď mysli, měř a zpytuj, synu země!

Vzduch čistý jako chladný křišťál mrazí,
jest zimní noc, a všecky mátohy,
jež v letním vedru mlhavě se plazí,
mráz krutým ostřím srazil s oblohy;
jest průzračno až po nejzazší světy,
jež konečnosti lidských výzvědů
tam v závratných svých dálkách staví mety,
cíl krajný ozbrojených pohledů.

V tu noc Jan Kepler u svých nástrojů
bdí sám a v zamyšlení přehlubokém.
Dnes v prostor nebes nezalétá okem
jak jindy chtivým smělých výbojů;
v dlaň opřel skráň, v níž rýsují se vrásky,
a myslitelskou hlavu zádumčivě
vstříc hvězdám vzpjal, tak nečinně a snivě,
jak mládec v okouzlených dumách lásky.
Dnes neproniká hvězdných světů tlumem
ten příbuzný, jak ony světlý duch,
dnes nesčítá jich ladný hyb a ruch
a neslídí jak neodvratný strážce
v jich věčný zákon bystře pevným umem;
zrak vnitřní v pozemské dnes tmy se hrouží,
po lidských losů pátrá slepé strážce
~~~~~~~~~~~~

a v duši trpící, té chvělé vážce,
tíž lidských strastí, lehkosť útěch váží, —
on sčítá útrapy, jež nad člověkem
jak černé hvězdy vírem žití krouží
a zmítaným jej provázejí věkem;
ne věčný zákon — věčný zmatek stíhá
a zkoumá dnes. A hvězdy září v dol
jak tvrdé démanty, jak hroty zlaté,
s jichž ostří cos jak pohrdání míhá
k tvé nicotě, jak výsměch pro tvůj bol.

Jan Kepler v celé pýše vzpjal se teď,
a z hrudi těžce zkoušené i hrdé
též svitly hvězdy démantově tvrdé
těm dalným, cizím světům v odpověď.
Hle, k černé říze chudobné, jež kryla
ta prsa, v boji svém tak ušlechtilá,
dvě slzy, které trapných tísní spor
byl vynutil, jak mužův bol tak žhavé
a zledovatělé jak mužův vzdor —
ty mráz tam přitknul, perly mihotavé,
šperk bídy lidské. Smrtelnosti znakem
tak znamenán, stál nesmrtelný muž
jak z ledu sám, tak tich, a pevným zrakem
v před upjatým zřel v noci jasnou líc
a vzdorně dumal budoucnosti vstříc.

„Nechť tedy zhynu v útrapách i hladu!
Vy hvězdy samy věčnými jste svědky,
jen přísné poznání že v závěť kladu
a nepodvrhám pověrečné cetky
vám místo zlatých, čistých paprsků!
Těm zasvětil jsem žití, duši samu,
těch nezaprodám hadačskému klamu!
Nechť za lež dávají mi zemské štěstí:
co z věčných rysů vašich okrsků
jsem vyčetl, to jedinou je zvěstí,
jíž jmenem vaším v paměť věků vpíši.
Já neposkvrním náuk vašich vážných
a nesmísím jich s bludnou bajek říší;
vás, v chrámu věčné pravdy světel strážných,
vás nechci zradiť za svůj všední chléb.
A nechať svět chce býť a zůstať slep
a zlato sype tomu, kdo jej šálí,
kdo drze, z mamičů jsa licoměrných,
si šašky tropí z bloudů lehkověrných:
já chci jak vy býť nezvratný a stálý,
ne jako větrem utržený list —

duch můj, ten touží být jak hvězda čist.“
Zrak zvedl ku hvězdám v tom odhodlání,
však líc mu omrazilo zimné vání,
a hvězdy v chladném majestátu plály
dnes divnou, přísnou jemu cizotou,
jak kdy by v nikdy nevýzpytnou dáli
se povznášely věčnou temnotou;
dnes důvěrníku svému, příteli
svou dávnou účast vypověděly;
vzhled jejich, jemu milený a známý,
byl proměněn a němou vedl řeč:
„Chtěls marně, smělče, obcovati s námi!
My v záři trůníme, ty v temnu kleč!
My črtami jsme míru, jasu, krásy,
a věčný soulad v nás i kolem nás!
Ký syn to zmatků bolných k nám se hlásí
a drzým umem vráží v umu hráz?
Co víš? Kam stačíš? Co ti možno zbádat
v tom krátkém žití vrátkým zkušením?
Tvá pravda — jeliž víc než domněním?
A můžeš pyšně víc než ze hvězd *hádat?*“

Stín těžký zastřel duši badateli,
a jako stínu toho vtělení
se černý obrys kreslí v sněžné běli
a blíží se. To není vidění,
toť lidský stín. Zrak hněvný blýskne z šera,
a mračný stane Valdštejn u Keplera.
„Tak jsem tě nalezt chtěl, tak právě v díle,“
dí Valdštejn hvězdáři. „Co žádám, víš.
Mně dávno slouží astrologů píle,
a dávno zvěstila mi slavné cíle
svou nadpozemskou mluvou hvězdná říš.
Však nevěřím všem věštbám pochlebným
z úst zištných, dobrodružných lžihadačů,
a z pravých čisté vědy vykladačů,
již ku hvězd mysteriím velebným
zří s úctou vážnou, — z těch ctím nejvýš tebe.
Chci tebou zvěděť, co mým losem jest!
Mne volá čin, jest čas, — nuž zkoumej nebe,
bys tlumočil mně ryzí věštbu hvězd.
Chci zvěděť, jestli vhodna, šťastna doba,
bych počal záměr srdnatý.“ — Tu něm
vzpjal Kepler k výši dlaň, — i mlčí oba,
až Kepler dí: „Tam věčných světel sněm
plá nade mnou, a před jeho bych tváří
byl kejklířem? A nevěříšli lháři
ni prodavači šalby, slyš mě tedy:
co žádáš zvěděť, nikdy nevyloží

ti učeň chladné, pravdomluvné vědy!
Já zkoumám dráhy hvězd, ne soudy boží."

„Jak? Soudy boží?" šeptá Valdštejn temně,
a duše otřásla se v hlase jeho.
„Jest víra tvá, že nad okrskem země
jen Bůh jest beze soka pánem všeho?
Že ran i zdarů tabům pobludným
jak vojevůdce svrchovaný velí,
on sám že zlo i štěstí soudně dělí,
sám otáčí jen kolem osudným?
Ty nevěříš ni v moci démonické?
Nic není mezi člověkem i Bohem,
co tajným prstem sahá v losy lidské
a soudy boží kříží v ději mnohém?
A neví vědy důvtip slepý, němý,
co vládne mezi nebesy a zemí?
Snad magické jsou, předurčené vlivy,
jež odvracejí těžké boží soudy;
snad hvězdné skupiny, jich běhů proudy
svou silou pronikají v zemské nivy
a losy stanoví, jichž nemění
i nemstí — nesmí mstít Bůh spravedlivý!
Či vše to popírá tvé učení?
Slyš! zdar mi slíbil dávný výrok hvězd, —
leč nezbytný je k zdaru přede mnou
teď čin snad prokletý, — čin odvážlivý;
a boží soudli vládcem losů jest,
pak osud náš jest: odměna i trest.
Rci: klamal jsem se, hvězdy chápav tak,
že triumf beztrestný mně zaslibují?"

A Kepler dí: „Ty pojals pověr brak!
nám pád ni triumf hvězdy nezvěstují!
Červ člověk ve své pidimuží pýše
se domnívá, že oněch sluncí sbor,
jenž věčnost řídí a jí zákon píše,
se stará o náš bídný chtíč a vzdor!
Co hvězdy dí, to může být jen zvěstí
hvězd pokolením, bilionům věků,
ne chvilkové té pavučině štěstí,
v níž pavouk Osud pase po člověku!
Chceš, aby o tvém příští výrok hvězd
kdes mezi nebesy a zemí visel?
Znej, co dí hvězdy, co jich pravdou jest:
toť řady ohromných jen měr a čísel,
jichž velkosť mrazí lidskou nicotu!
A mravenčímu tomu životu
přec pláli světlo hvězd a oběžnic,

jen tu nám ozařuje jistotu:
jsme lhostejni těm hvězdám tam, jsme nic.“

Jak černý stín stál Valdštejn před Keplerem,
stín, jenž se třásl zášti, pomstou, vztekem,
stín hrozivý a srostlý s nočním šerem —
jak démon, jak sám Osud před člověkem.
„Měj díky!“ zasoptil, „aj proto tedy
tě v službách mám a zlato mé ti vděkem
jen za to, hladový ty hlupče vědy,
ty pidimudrci, jenž nadut chloubou?
Nechť jsou ti k pohrdání o tom zvědy,
co Valdštejnovou slávou jest či zhoubou!
Či myslíš, že jest cílem mým a tužbou
tvých čísel chaos, čar tvých křivolakých?
A neodmění se mi lepší službou
skla zázračná tvých zpytů krátkozrakých?
Či všecku česť a přízeň, všecko zlato
snad pošetile vyplýtval jsem na to,
by Kepler, spiklý s nebeskými zjevy,
z nich pyšně vypočítal, že nic neví?
Jak? Tam, kde denně šiky svoje mění
ty tajeplné, mnohozvěstné světy,
nic o Valdštejnu neplá ve všemmíru?
Mne sžírá žízeň po tvém odhalení,
však závratného mozku svého trety
mi pouze házíš: číslici a míru,
jak místo chleba kámen lačné feně!
Již tedy sčítej ve své vědy jmeně
mou štědrotu i bídu svojich běd!
Jdi, pyšný žebráku, jenž mně se rouhá;
jdi, kacíři, — pouť v exil není dlouhá!
Dnes Valdštejnovi sloužils naposled!
Jdi s vědou svou, jdi s hladem — Bůh tě živ!
Tvůj aspoň los je trest, je spravedliv,
toť boží soud, ne tajný hvězdný vliv . . .“

Pryč s výsměchem se Valdštejn odebírá
a s hněven, odvrátiv se od hvězdáře.
Jan Kepler v temno jako v propasť zírá, —
hle! jaký zjev se náhle odestírá
před jeho duší? V lesku rudé záře,
jež démonickým svitem barví všecko,
zří mroucí děcko — hladem mroucí děcko,
své děcko vlastní drahé, oplakané,
jak prosí okem o svůj život mladý —
a není spásy, — umřelo přec hlady . . .
Jak děsný zas to nyní obraz plane?
Jan Kepler vidí ozářenou stěnu

a před ní s vlasem divě zježeným
stát s vytřeštěným zrakem hroznou ženu,
jež úpí k němu skřekem šíleným
a v matném srdcervoucím blabolu,
v nějž bujně kletby beze smyslu vplétá,
mu vyčítá té dlouhé bídy léta,
jež protrpět jim bylo pospolu . . .
Toť žena, kterou v lásce v srdci nosil . . .
Zrak ztrhaný, jak o soucit by prosil,
zrak zakrvený vtýká se mu v duši,
pak tmí se v mlhách, zakalen se smuší,
až bělmem vzhůru zvrácen v smrti hasne . . .
Hle! jaké šlehly nyní žáry jasné
kol postavy, jíž dlouhý bílý vlas
vlá ve větru a lomící se ruce
se chvějí nad hlavou? Kol ohně jas
plá z hranice, k níž davy s rykem proudí
zřít divadlo, jak tupá, temná zášť
a nevědomosť čarodějku soudí,
svůj zločin halíc v nábožnosti plášť.
On zří, jak stařena ta zděšená
tvář plnou vrásek v mukách k nebi zdvíhá;
a nešťastná, již soud tak mrzký stíhá,
toť jeho matka — matka milená! — —

Jan Kepler stojí, zírá bez hnutí,
a zdá se mu, že věje od hvězd na zem
kýs démon zuřivou svou perutí
a plní život lidský tmou a mrazem,
a mocně magický že jeho vliv
ten svatý rozum, který tvorstva div
kol pořádá, ten zákon pravdy ruší,
sic osud lidský byl by spravedliv . . .

To cítí ve své bolem zryté duši
a vzpomíná . . . Má opět ženu milou
a děti nevinné, k nimž démon žene
zas bídu, škrtitelku zasmušilou;
smrť vidí — exil — trýzně nekonečné — —
Jest otřesen. On s přesvědčením náhlým,
jak poštván pekelných by pitvor hejnem,
v noc chvatným krokem spěje za Valdštejnem
a stihnuv jej, dí schvácen: „Pane stůj!
Jsou vlivy démonů, jsou vlivy hvězd!
Cos mezi nebesy a zemí jest,
co zvůlí, řádem víře neobsáhlým
a vědě nevýzpytným, světu vládne, —
to *něco* slepé, kruté, tupé, zrádné,

co kuje osud lidský, osud můj!
Pojď, chci ti hádat z hvězd, — jsem hotov k práci!"

A Valdštejn zří, jak vyřknuv tuto zvěsť
se Kepler omráčen mu k nohám kácí.

Nové rovy české.

Píše

Jaroslav Vrba.

Josef Jireček. — Hr. Lev Thun. — Ant. Balcar. — Frant. Fáček. — Gabriel Žižka. — Josef Skála. — Emanuel Bozděch. — Jaroslav Pospíšil. — Karel Houška. — Vladislav Šír. — Ladislav Hajniš. — A. H. Sokol. — Josef Jakubec. — Klem. Kalašová. — P. M. Veselský. — Václav Kafka. — Frant. Nečásek. — Jan Knedlhans Liblinský.

V smutné řadě mužů ztracených za poslední rok národní práci první jest spisovatel, jehož velezáslužná píle za jeho života bývala méně ochotně uznávána než nyní, když plynoucí čas jeho jmeno ze skutečného života přenáší do historie literatury. Býval𝑡 po všechen jeho život literární práce jeho spojena s činností rázu politického, v mládí žurnalistickou, později úřednickou a na konec parlamentární, která často nedávala nepodjatě souditi o zásluhách spisovatele, politickým stanoviskem ne vždy zcela oblíbeného. Když pak měly politické skutky a styky jeho mnohem rozšířenější pověsť než jeho rozsáhlé práce literární, možno říci, že se u veřejném mínění po národě teprve nyní dostává spravedlivého ocenění historiku Josefu J i r e č k o v i.

Jireček byl krajan Al. Vojt. Šembery, s nímž jej pojil spřízněný, ba v podstatě totožný obor vědecký. Narodil se 3. října r. 1825 ve Vysokém Mýtě. Úzké tyto pásky však zdály se míti za hlavní účel, aby bylo znáti, jak se rozcházejí všechny názory a cesty jejich. Politické smýšlení jejich bývalo právě opačné, a v literatuře utkávali se sporem, kdekoli se myšlenky jejich sešly u jednoho předmětu. Celkem jest tento osobní poměr správně význačný aspoň v Jirečkových stycích s politikou, a proto může nám poněkud býti vodítkem.

Jako mladý spisovatel a právník Jireček octl se u samého ohniska první politické žurnalistiky české. Byl spolupracovníkem Karla Havlíčka při Národních Novinách, záhy však odloučil se od něho a stal se redaktorem Vídeňského Denníka, který se pustil v zápas s Havlíčkovým Slovanem. Toho neodpustil mu nikdy Šembera, který přes leckterou nahodilou roztržku pozdější do smrti zůstal neoblomným ctitelem a přívržencem Palackého a tedy také někdejšího směru Havlíčkova; odtud počalo se mezi Jirečkem a Šemberou nepřátelství nikdy nesmířené. Šemberův zápal při tom byl až do let osmdesátých ukázkou, jak příkrým sporem se rozštěpily přední vlastenecké vrstvy naše počátkem let padesátých.

Jireček tehdy následoval několika spisovatelů starších, u nichž ani rozpuštění Kroměřížského sněmu, ani pronásledování předních

českých vlastenců, ani později násilí na Havlíčkovi spáchané neudusilo ochoty, jednati s vládou Vídeňskou aspoň o některé ústupky ve prospěch našeho národa. Příčinou této vytrvalosti jejich bylo, že členem vlády té byl též hrabě Lev Thun, do nedávna nadšený literární zastance českého probuzení. Jireček velice se s Thunem sblížil a jsa mu podřízen v ministerstvě vyučování též mnoholeté literární práce své řídil jeho požadavky, duchem jejich jsa vůbec v blízké shodě s jeho názory. Z úřední povinnosti sepsal tu hlavně známé Anthologie z literatury české, mimo ni obíral se hlavně historií české literatury z doby střední, a při tom vedle bohaté literatury českých bratří pozornosť jeho zvláště utkvěla na katolické literatuře sedmnáctého století. Popírati nelze, že těmito studiemi přehled literární historie přiblížil podstatně ku potřebné úplnosti a všestrannosti, ale když se s patrnou zvláštní zálibou nejhorlivěji obíral Vilémem Slavatou a literaturou antireformační, nebylo snadno ubrániti se dojmu, že lne nejrozhodněji ku předmětům historickým, nejméně oblíbeným ve vlastenecké společnosti, a dojem ten nabýval zvláštní ostrosti nuceným vydáním Helfertova Husa v Matici České za pomoci Jirečkovy v příčině jazykové. Jirečkovo nepřátelství k Palackému, vládou bezohledně i malicherně pronásledovanému, tehdy bylo na vrcholu. Dojem rozhodně příznivý u veřejném mínění našem činily teprve Jirečkovy obrany starých památek našich, hlavně německy psaná obrana rukopisu Kralodvorského, vydaná společně s bratrem Hermenegildem r. 1862, kdy se také Jireček již opět sbližoval s Pražskou společností. Tehdy netušil Šembera, že se i v tomto předmětu stane Jirečkovým odpůrcem na sklonku života svého. Jireček přecházel touto prací úplně v obor filologický, ve kterém jest Staročeská mluvnice jeho nejdůležitější prací předcházející před jeho nejpamátnějším politickým působením. R. 1871 stal se Jireček ministrem vyučování v Hohenwartově vládě, určené, aby provedla vyrovnání s Čechy. Jest známo, že vláda ta trvala pouze od 12. února do 30. října, a její pád byl vůbec sklamáním velikých nadějí. Staré rozdíly značně ustoupily do pozadí, když byl zcela z nenadání na důležité křeslo ministerské povolán známý český spisovatel krátce po násilnickém utiskování našeho národa; za jeho úřadování očekával se v kulturních poměrech českých velice příznivý obrat. U Jirečka nedostatku osobní rozhodnosti nezbývá ani mnoho přičísti z oněch sklamání, uvážíli se poměry oné vlády. Vý ledkem krátkého Jirečkova ministerského působení bylo jmenování některého počtu českých profesorů universitních a jiných funkcionářů a vymanění učitelského dorostu českého ze správy německé zřízením gymnasijní zkušební komise české.

Ostatní roztržka Jirečkova s předními vlastenci Pražskými, zejmena s Palackým, byla již dávno od let šedesátých vyrovnána; odstoupiv z úřadu ministerského vrátil se jednak k literární práci, jednak i k politickému působení do Prahy. Palacký sám jej doporučil za svého nástupce v předsednictví královské české společnosti nauk; když se čeští poslanci vrátili do zákonodárných sborů, Jireček pro své úřednické zkušenosti byl jim velmi vítanou posilou a z podobných příčin byl volen také do obecního zastupitelstva Pražského. Že vedle všeho

toho a vedle horlivého účastenství v správě Matice České i Svatobora vykonal ještě veliké dílo literární, jest důkazem jeho vzácné píle a svěžesti duševní. Prvním výsledkem jeho úřední prázdně byl jeho největší a nejcennější spis, Rukověť k dějinám literatury české do konce 18. století, jíž doplňují zvláště pozdější Dějiny církevního básnictví českého až do 18. století. Tato dvě díla vynikají svou hodnotou nejvýše ze všeho toho, co Jireček až do posledních dnů života konal, v oboru mluvnickém se obíraje vytrvale též obranou rukopisu Kralodvorského a Zelenohorského jak proti Šemberovi, tak proti nejnovějším odpůrcům. Hodnota jeho studií o literárních dějinách jest nepopíratelna a záleží zvláště v obrovském množství dat od něho sebraných a srovnaných. Píle, znamenitá paměť a rychlá učelivosť dávala mu povolání plodného historika, zaznamenávajícího více než analysujícího neb abstrahujícího. Hlavním jeho dílem mělo býti sepsání pragmatické historie literatury české; smrť jeho dne 25. listopadu r. 1888 bohužel překazila uskutečnění úmyslu toho; Jirečkovy zásluhy o literární historii českou však tím, co mohl vykonati, povzneseny jsou nad pochybnosti a nade všechno podceňování.

Za tři neděle po Jirečkovi skonal ve Vídni muž, s jehož jmenem jmeno Jirečkovo u nás po mnohá léta bylo spojeno nerozlučně, v mládí nadšený přítel, později chladný odpůrce a na konec vážný spojenec našeho národa, hrabě Lev Thun. Před r. 1848 jsa nejuvědomělejším vlastencem v aristokracii české zasedal ve sboru Matice České pro vzdělání řeči a literatury a vydal výtečné spisy na obranu našeho národa; bouřemi r. 1848 odloučen byv od shody se smýšlením a cítěním české strany politické, stal se odpůrcem našich předáků a jako člen vlády Bachovy zástupcem systému nám úplně nepřátelského; od udělení ústavy však ujímal se historického práva českého, opíral se důrazně dualismu a účastnil se všech hlavních politických skutků historické šlechty české, s kterou se přimlouval r. 1882 v panské sněmovně za zřízení university české a s níž až do lonského roku zasedal na českém sněmě.

Nesmí pro tyto změny hrabě Thun býti viněn, že by se byl podával cizímu působení, nýbrž třeba blíže přihlednouti k pohnutkám jeho různého počínání. Byltě muž nesmírně hlubokého osobního přesvědčení, plynoucího z velmi opravdových a veskrz ideálních úvah o úkolech lidských, což nejlépe znáti jest na jeho skvělých manifestacích pro literární a národní vzkříšení české. Obhajcem historických práv koruny české byl již otec jeho, šlechetný hrabě František Antonín Thun, držitel majorátu Děčínského, kdežto jeho bratr, hrabě František Thun, působil nejvíce k hospodářskému a kulturnímu zvelebení země, jsa jmenovitě hlavním zakladatelem Umělecké jednoty pro Čechy a později jednoty Svatovítské, měl však také vynikající účastenství v událostech r. 1848 a později jako zemský poslanec osvědčoval i věrnou oddanosť české myšlence státoprávní i znamenitou na poměry své znalosť řeči české. V takovém ovzduší vyrostl hrabě Lev Leopold Thun, narozený 7. dubna r. 1811. Obíral se v mládí velmi důkladně jazykem českým i jeho literaturou, stal se i spisovatelem českým a co nejvíce váží, pronesl na obranu samostatné literatury české důvody, kterým žádný

přítel osvěty a pokroku lidstva odolati nemůže. Stalo se to ve spise německy psaném: O přítomném stavu a o významu české literatury, a ve výtečné polemice s Fr. Pulszkym: O postavení Slováků v Uhrách. Oba tyto spisy jsou v pravdě klasické a osvědčují duševní výši, na jaké bohužel velmi zřídka bývají politické polemiky. Česká jeho pojednání: Úvahy o nynějších poměrech, hledíc zvláště k Čechám, činí již počátek obratu v jeho stycích s českým národem. Vydal je jako guberniální předseda v Čechách r. 1849, uveřejniv již dříve na obranu svého úředního počínání za událostí svatodušních Otevřený list panu Janu Slavíkovi. V těchto posledních publikacích počal se podstatně rozcházeti s politickými snahami našeho národa a octl se v tuhém sporu jmenovitě též s Havlíčkem. V krátké době potom však připoutal k sobě jako ministr vyučování ve vládě Bachově dosti velikou literární stranu; nejbližším stoupencem a mluvčím jeho byl, a to zřejmě proti Havlíčkovi, právě Josef Jireček. Šlechetné smýšlení Thunovo o největší otázce české, nedlouho před tím všude s nadšením vítané, jakož i zmatek ve všech poměrech kolem r. 1850 vysvětluje, že se přívrženci Thunovi daleko vzdálili od společného národního stanoviska, jehož přední zástupcové byli stíženi bezohledným nepřátelstvím vlády. Hrabě Thun i v těchto poměrech nejedno učinil, co dávalo na jevo jeho příchylnost k českému kulturnímu rozvoji, jmenoval několik universitních profesorů českých, zřídil vyšší reálku českou a dával rozmanitým způsobem na jevo, že by se rád smlouval s politickou stranou českou ještě o jiné ústupky, kdy by zanechala odporu proti základu a duchu celého systému. R. 1855 sjednal a podepsal rakouský konkordát, který jeho katolicky konservativního ducha naplnil uspokojením a hrdostí — do Čech působil tento duch nejvíce nátlakem na Matici Českou, které činěny nesmírné obtíže u vydání husitské doby dějin Palackého. Za to vnucen jí Jan Hus Helfertův. Palacký duchem tím z Matice posléze vytlačen jako ze vší veřejnosti české. Do jaké míry to vše přičísti třeba Thunovi samému, ještě se ukáže, ale jisto jest, že rozhodní jeho přívrženci ve spisovatelstvě českém byli vesměs odpůrci Palackého, neoblomného zástupce národní samostatnosti a ústavnosti.

Že se po tom všem hned vydáním diplomu říjnového stala nová úplná změna v Thunově poměru k české straně. jest nejlepším důkazem, jak mnoho dobré vůle jeho uznáváno jest také tenkráte. Zároveň se švakrem svým hrabětem Jindřichem Jaroslavem Clamem z Martinic zaujal přesné stanovisko státoprávní a byl jedním z jeho nejznamenitějších zástupců až do svého úmrtí dne 17. prosince 1888. —

Horlivý vzdělavatel ztracen jest před časem vědě zeměpisné dne 10. prosince r. 1888 smrtí gymnasijního profesora dr. Antonína B a l c a r a, který kromě různých článků zeměpisných s dr. Jar. Vlachem vydal Historický atlas a mnoholetým působením v Opavě jako na sklonku krátkého života v Umělecké besedě Pražské osvědčil vzácné nadšení vlastenecké.

Kterak ani schopnosti ani zásluhy nedají se měřiti pouhou známostí jmena a hlučnou pověstí, ukazuje se na jednom z nejvýtečnějších politických zástupců našeho národa, Františku F á č k o v i, který mimo kruh bližších pozorovatelů ve veřejném mínění národním nikdy nebyl

náležitě oceněn za svého života. Fáček byl z té vrstvy vlastenců našich, dospěvší ke konci let čtyřicátých, která ještě jako první křisitelé naši s láskou k národu spojovala vzornou, téměř odbornickou znalosť jeho jazyka, minulosti a literatury a k boji politickému již byla připravena mladší dobou a praktickým smyslem. Narodiv se r. 1825 v Počátkách, nabyl oněch základů pravého národního vzdělání za gymnasijních studií v Německém Brodě i v právnických studiích Pražských a stal se právníkem výtečným jak všeobecnými vědomostmi a schopnostmi tak zvláště nevšední jazykovou i věcnou znalostí právnických pramenů českých. Ztráviv řadu let ve státní službě, posléze se jí vzdal, aby nabyl úplné nezávislosti, a stal se úředníkem obce Pražské, které konal znamenité, ne vždy spravedlivě uznávané služby, zvláště ve sporu s belgickou plynárnou o vlastnictví a užívání veřejných ulic. O otázce té vydal pojednání předními právníky velmi ceněné a mimo to podal mnoho cenných příspěvků do časopisu Právníka, jehož byl po několik let redaktorem. Usadiv se potom jako notář v Jindřichově Hradci, působil tam nezapomenutelným spůsobem hlavně jako okresní starosta, uměje zvláště v německé menšině zastupitelstva okresního udržeti vždy pravé ponětí o náležitém poměru sousedů obou národností zemských. Na sněmě českém Fáček byl jednou z nejplatnějších sil hlavně v otázkách samosprávných a jedním z nejvážnějších a nejsympatičtějších řečníků; poslední dobou nejdůležitější bylo vystoupení jeho se známým návrhem, který má jeho jmeno. Životu jeho příliš časný konec učinila krátká nemoc za Pražského sněmování dne 20. ledna r. 1889.

Pražský Sokol, od několika let již bolestnými ztrátami stíhaný, dne 29. ledna opět překvapen byl smrtí úřadujícího starosty svého, zasloužilého měšťana Pražského Gabriela Žižky. Byl to muž činný po mnohá léta velmi obětavě mimo Sokol zvláště také v Umělecké besedě, jíž jako pokladník v dobách kritických vykonal služby velmi důležité, a v obecním zastupitelstvu Pražském, které jej po léta volívalo také do městské rady.

Dne 2. února pochován byl v Turnově veliký dobrodinec města toho Jan Skála, vynikající mezi nečetnými posud lidumily českými založením velikého sirotčince Turnovského z jmění, jehož si výhradně sám dobyl.

V literatuře naší zaznamenán jest rok letošní jednou z událostí nejbolestnějších jak ztrátou, kterou jí smrť způsobila předčasně, tak okolnostmi a spůsobem smrti té. Roku toho ztratili jsme Emanuela Bozděcha, aniž víme a snad kdy zvíme, kdy a jakou smrtí sešel se světa, jen toho majíce jistotu, že zmizel, odhodlav se sám učiniti konec životu svému. Neukončil ještě ani čtyřicátého osmého roku, byv narozen 21. července roku 1841, a třeba jeho nejskvělejší úspěchy pocházely z doby dosti dávno uplynulé a v posledních letech znamenité síly jeho aspoň z části, jak se zdálo, ležely ladem, smrť jeho za úplné tělesné i duševní svěžesti sama již jest z nejcitelnějších ran, které za celá desetiletí stihly původní písemnictví naše. Nad to jest jeho zoufání nad vlastní existencí úkazem, který by i pozorovatele nejlhostejnější přivedl k vážnému rozjímání o svých okolnostech. Kdy by šlo jen o to, že ani spisovatel tak vynikajícího nadání a píšící hry

schopné bez odporu k trvalému životu divadelnímu neměl touto činností pojištěnu bezpečnou existenci, nemohla by katastrofa Bozděchova nikoho překvapiti, neboť ani v literaturách větších národů nestačí k tomu vždy jemnější umělecká práce, ani divadelní, která se v celku odměňuje nejlépe, a mimo to plodnosť Bozděchova nebyla právě neobyčejná; ale ani záhadná povaha Bozděchova, s kterou bylo svrchovaně nesnadno jednati, českého divadla nezbavuje úplně výtky, že si k němu tak nepočínalo, aby mohlo sil jeho co nejlépe užiti na svůj i na jeho prospěch, nad to pak lpí na naší veřejnosti výčitka, že se po dlouhá léta nikdo neotázal, co by se mohlo státi, aby nebyly zanedbány povinnosti naše k muži tak vzácnému, ani síly jeho, z nichž mohlo patrně vzcházeti literatuře mnohem více užitku, než se dělo již dávno. Také s tou výčitkou jest na váze Bozděchova nepřístupnosť a jeho houževnatý odpor proti všemu dohodování, potřebnému v praktickém životě. Bývaltě redakcemi žádán za příspěvky, a tu a tam učiněno mu i nabídnutí, které by byl mohl přijati, kdy by byl měl na mysli jen slušné zabezpečení hmotné bez dalších výhrad. Z toho však, že odpíral všemu, co mu nabízeno, možno snad souditi, že si přičítal, ať s důvodem či nikoliv, právo na pozornosti mnohem větší, a vida, že se mu jich nedostává, hrdě se odvracel a vše zamítal, co mu nemohlo pojistiti splnění jeho většího požadavku, ale k společnosti ostatní by jej bylo vázalo. Nebýti nikomu ničím zavázán, byla jeho zřejmá základní zásada, pro kterou se úplně osamotil. Lpění na nezávislosti bylo příčinou, že se takořka zdí ohradil od ostatního světa a všech důvěrných styků zdržoval, jimiž by jiní byli zpraveni bývali o jeho stavu. Byl to však zvláštní spůsob nezávislosti, kterou učinil svrchovaným pravidlem svého života. Nešlo mu o tu všestrannou nezávislosť, která činí možným, zlo odkudkoli přicházející bezohledně odhaliti a vší silou se mu opříti, a vlastního ideálu, ať jest kýmkoli pronásledován, s neobmezenou rozhodností chrániti, tedy nezávislosť, které potřebí k volnosti, pouze dle vlastního přesvědčení z lidí sobě činiti přátele a nepřátele. Bozděch trval v oné nezávislosti, která si libuje v tom, míti poměr svůj ke všem lidem bez rozdílu stejně vyrovnaný, s nikým nebýti pevně spojen ani trvale znepřátelen, za nic na světě se nevydávati v zápas, pro nic se nerozpalovati, svou váhu hledati mimo svůj talent v absolutní neutralitě v každé otázce. Tak se stávalo, že spisovatel Barona Goertze, veseloher Z doby kotillonů, Státníkovy zkoušky, Světa pána v županu a několikera her za jeho života neprovozovaných a bývalý dramaturg českého divadla ztratil naposled všechnu vnitřní souvislosť s uměleckým životem naším, ozývaje se pouze v divadelních referátech, psaných zajisté s velikou znalostí a drobným ostrým vtipem, ale bez viditelných přesvědčivých zásad uměleckých. Jest dosti pozoruhodno, že obšírnější jeho kritiky, vycházejíce v německém úředním listě Pražském úplně stranou obecné pozornosti, nejbližším čtenářstvem, kterému náležely do rukou, následkem oněch poměrů v skutku nebyly po všechna léta ani čítány. Hra teprve po jeho zmizení na národním divadle provozovaná, Generál bez vojska, bude v Osvětě teprve oceněna a se zřetelem k této očekávané úvaze možno zdržeti se na tomto místě všech poznámek o pracích Bozděchových, čtenářstvu vůbec známých.

Dne 13. března dokončil svůj dlouhý, velice činný život nakladatel Jaroslav Pospíšil, narozený 13. září r. 1812 v Hradci Králové, kde byl otec jeho založil jedno z nejdůležitějších našich nakladatelství. Možno říci, že od času Krameriusova do Kobrova nikdo nenabyl vydáváním knih českých takového působení na rozvoj literatury jako starší Jan Pospíšil, v jehož činnosti syn Jaroslav v Praze pokračoval s podobným úspěchem, hlavně před r. 1848 jako vydavatel a po některý čas i redaktor Květů. Toho roku povolán jest jako osvědčený vlastenec do Svatováclavského a národního výboru a také po r. 1860 dlouho se účastnil horlivě veřejného života národního. Nejvíce pamětihodný jest podnět, jejž dal jako nejmenovaný „starý vlastenec“ ku drobným sbírkám na národní divadlo, když se před samým ukončením stavby počalo nedostávati hmotných prostředků.

Zaznamenávajíce před rokem úmrtí městského starosty Plzeňského Pecháčka, netušili jsme, jak krátce bude nástupci jeho přáno, spravovati velikou obec: starosta král. města Plzně dr. Karel Houška zemřel již dne 21. dubna.

V několika dnech po tom, dne 24. dubna, zesnul doktor lékařství Vladislav Šír, syn zasloužilého spisovatele doby Jungmannovy, Jičínského profesora Frant. Šíra, spisovatel lékařský a ornithologický a po některý čas i jednatel Svatobora a obecní starší města Prahy.

Nebohatá technická literatura česká zbavena jest velikých nadějí časnou smrtí inženýra Ladislava Hajniše, syna starého vlasteneckého spisovatele Frant. Hajniše, teprve krátce před ním zemřelého. Ladislav Hajniš spojoval s moderní zralostí technickou také pěkný talent spisovatelský, cenný jak literatuře populární, tak odborným potřebám, jimž často vyhověti musí u nás důkladné vědění bez žádoucí obratnosti spisovatelské; pohříchu trvalá choroba, jež dlouho ochromovala jeho činnosť, skončila ji příliš záhy.

Po tuhé práci odešel na věčnosť horlivý žurnalista český Ant. H. Sokol, jenž v Brně jako redaktor Moravské Orlice zemřel dne 14. května. Sokol byl čilý beletristický spisovatel a napsal také několik divadelních her, provozovaných časem svým dosti hojně jak na Pražském divadle, tak na jiných. Nesmí býti k nim přikládáno přísnější měřítko umělecké. V pouhých fraškách probleskla mu ostatně nejednou myšlenka, prozrazující divadelní talent, ovšem neprobuzený k vážnějšímu tvoření; dnes může se říci, že by obecnému vkusu neprospěly ani dobře míněné frašky jeho, ani veselohra Starý vlastenec, která se nezvedla příliš šťastně nad úroveň jeho plodů pro arenu uchystaných. Sokol neměl při tomto tvoření nijakých neoprávněných požadavků a jeho neúnavná činnosť v někdejším Pokroku a naposled v Moravské Orlici zabezpečuje mu mimo milou vzpomínku soudruhů též čestnou památku v národě.

Odešelli Bozděchem jeden z nejpřednějších literárních umělců v plné síle mužného věku, zanikly veliké naděje, buzené rychle zrajícím rozvojem mladistvě svěžích sil, když jako muž docela mladý dne 9. června zemřel básník Josef Jakubec. Čtenářům Osvěty možno o něm souditi s úplnou bezpečností jako o dobrém známém, neboť po několik let Jakubcovy plody činily téměř stálý básnický doplněk těchto

listů. Osvěta uveřejnila Jakubcových básní nejvíce, a jediná kniha, kterou vydal, Povídky z kraje ve verších, věnována jest jejímu redaktoru, jejž spisovatel s přízvukem zvláštního duševního a literárního svazku jmenuje „svým vzácným vzdělavatelem." Kniha ta vyšla před dvěma lety, ke druhému dílu sbírky Jakubec již nedospěl. Byl teprve ve třicátém prvním roce, když se skončil jeho život, naplněný jasně uvědomělou básnickou snahou i protivenstvím drsné skutečnosti. Jakubec narozen byl r. 1858 a po studiích filosofských zmařila srdeční vada úmysl jeho, obrátiti se k učitelství gymnasijnímu.

Jakkoli mnoho se zneužívá slova o zneuznávaných talentech pokořovaných prý potřebou, mimo činnost uměleckou se zabývati také nějakým zaměstnáním praktickým, a jakkoli mylně a na plano bývají pro to vinívány naše poměry, v skutku přece nelze popříti, že budí politování vzpomínka na Jakubcovo zaměstnání u magistrátu Pražského a na to, že si je musil ještě pokládati za štěstí, zvláště s uznání hodnými ohledy, které představení jeho mívali k jeho povolání vyššímu. Krátké doby domnělého života jeho ještě větší část literární práci byla ztracena, avšak on nesrovnalé úkoly své nejen pilně, ale ovšem i velmi namáhavě dělil o svůj čas. Tichý klid jest základním znakem jeho tvoření a předním činitelem onoho rázu zralého, kterým Jakubcovy básně působí jako plody individuality nepříliš osobité, ale již velmi hotové. V Jakubcově veršované povídce není stop nejistoty, pokusných náběhů; znamenáli se spíše pevné opření o známé typy starší, cítí se také pozoruhodná hotovost básníkova v genru pevně ustáleném. Jeho veršovaná povídka venkovská vyniká jistou klidnou, prostou pravdivostí. Zdali toto mírné, na mladého básníka téměř příliš tiché líčení nebylo pouze příznakem jeho první, počáteční periody, předchůdcem koncepcí mohutnějších a cest smělejších?

Daleko za oceánem, úplně odloučena od vlasti a od všech osob jí blízkých, zemřela dne 13. června jedna z nejvzácnějších divadelních umělkyní našich, Klementina Kalašová. Světoznámá divadla na Rusi, v Italii i v Anglii měla ji po drahnou dobu mezi svými nejoblíbenějšími pěvkyněmi, a česká společnost umělecká cenila při ní nevšední spojení řídkých přírodních darů s nejčistšími a nejvyššími pojmy o umění, s neustávající snaživostí po technickém vzdělání a uměleckém prohloubení co nejdokonalejším a vůbec mysl ryze ideální i vzorně vlasteneckou. Členem českého divadla stala se Kalašová teprve na sklonku své umělecké dráhy, ale dobyla si zde rychle neobyčejné úcty všech, kdo mají smysl pro pravé umění, a zůstavila památku závidění hodnou. Touha po šírém světě vedla ji loni po druhé na uměleckou cestu do jižní Ameriky, když projela znovu Italii a zpívala opět také v Kairu před místokrálem egyptským. Vystupovala se společností koncertní v několika předních městech brasilských, v Bahii však zachvátila ji smrtící nemoc. Zpráva o jejím úmrtí v okolnostech takových náleží k našim upomínkám nejtruchlivějším.

Skromný, ale v pravdě zasloužilý spisovatel umřel letos v Kutné Hoře. Byl to Petr Miloslav Veselský, zesnulý dne 9. července. Starý vlastenec ten pěstoval naši kulturní historii na hojných památkách Kutnohorských a tím spůsobem byl přispívatelem četných časopisů

našich. Největší zásluhy nabyl sepsáním a vydáním svých upomínek na K. Havlíčka, s nímž byl v blízkém přátelském obcování za jeho pobytu v Kutné Hoře, a mezi nimi zvláštní cenu má vypravování o slavném Havlíčkově porotním soudě Kutnohorském, nevelká knížka s nápisem: „K. Havlíčka Kutnohorský pobyt a porotní soud.“ K životopisu Havlíčkovu zachoval tím Veselský příspěvky velmi vzácné, které jsou zároveň zajímavou ilustrací starších poměrů v Čechách. Veselský, narozený r. 1810, působil v Kutné Hoře po léta jako ředitel kůru a archivář městský, poslední léta života jeho však byla zcela vyplněna horlivým uveřejňováním vlasteneckých vzpomínek a výtahů z různých historických pramenů, sloužících ku poznání naší kulturní minulosti, zejmena z krajiny Kutnohorské. V pracích těch pokračoval ještě jako stařec 79letý až do smrti s mladickým ohněm.

Na Rusi zemřel v měsíci červenci nadaný sochař náš Vácslav Kafka, jehož díla docházela hojného a platného uznání na Rusi a veliké vážnosti se těšila také u nás, kdykoli do vlasti došel nějaký důkaz činnosti vzdáleného krajana.

Dne 8. září skonal zasloužilý blízký vrstevník Veselského, starý spisovatel František Nečásek, narozený r. 1811, který v starší době beletristickými a humoristickými pracemi hojně přispíval do různých časopisů, zvláště do Večerního Vyražení mladšího Krameriusa.

Teprve smrtí připomenut jest veřejnosti české téměř po čtyřiceti letech spisovatel kdysi velmi známý, Jan Knedlhans Liblinský. Od šedesátých let tiše žil jako tajemník okresního zastupitelstva v Kralovicích na Plzensku, někdejším působišti faráře Jindř. Marka, Jana z Hvězdy. Jako mladík nedaleko ve dvacátých letech svého věku, — byl narozen r. 1823 a vydal již r. 1847 spis Česká přísloví a pořekadla — byl jedním z těch, jejichž hlasy ostře pronikaly hlukem událostí následujících po převratu r. 1848. Knedlhans byl tehdy přívržencem naší strany radikální, s níž Havlíček stejně horlivě zápasil jako s přívrženci reakce. Redigoval Pražský Večerní List, který vyhlašoval přední vůdce české i s jejich mluvčím Havlíčkem za lidi nesvobodomyslné a neodhodlané. Reakce skutečná vybrala jej pak za jednu ze svých nejčasnějších obětí. Knedlhans odveden k vojsku a poslán do Tyrolska a odbyl si také delší vazbu pevnostní. Nový ústavní život uvedl jej opět ve styky s žurnalistikou, ne však již jako spisovatele. Byl kolem r. 1860 administračním úředníkem různých listů Pražských, až došel trvalého zaměstnání v Kralovicích.

Oprava. V sešitě tomto na str. 1132, řád. 8 zdola místo *děvčátkem* čti: *košíkem.*

Obsah dílu druhého.

